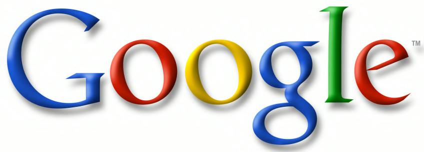

STANFORD·VNIVERSITY·LIBRARY

CORPUS REFORMATORUM.

VOLUMEN LIX.

IOANNIS CALVINI

OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

EDIDERUNT

GUILIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXXI.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(WIEGANDT & APPELHANS).

1887.

IOANNIS CALVINI

OPERA EXEGETICA ET HOMILETICA

AD FIDEM

EDITIONUM AUTHENTICARUM

CUM PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS ET INDICIBUS

EDIDERUNT

EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS PAULUS LOBSTEIN
THEOLOGI ARGENTORATENSES

VOL. IX.

IOANNIS CALVINI

OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

AD FIDEM

EDITIONUM PRINCIPUM ET AUTHENTICARUM

EX PARTE ETIAM

CODICUM MANU SCRIPTORUM

ADDITIS PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS, ANNALIBUS CALVINIANIS

INDICIBUSQUE NOVIS ET COPIOSISSIMIS

EDIDERUNT

GUILIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXXI.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(WIEGANDT & APPELHANS).

1887.

CONTINETUR HOC VOLUMINE:

COMMENTARII IN LIBRUM PSALMORUM PARS PRIOR: PS. I AD XC.

IO. CALVINI

IN LIBRUM PSALMORUM

COMMENTARIUS.

PROLEGOMENA.

Opus exegeticum in librum Psalmorum, inter caeteras Nostri lucubrationes in Vetus Testamentum longe praestantissimum, diuturnis eius laboribus praeparatum fuerat antequam typis exscriptum in publicum prodierit. Primum iam anno 1552 in coetu academico lectiones publicas super illum auspicatus est, teste Colladono in Vita Calvini, cuius haec snnt verba (Opp. T. XXI. p. 75): *Ceste annee-la il commença à exposer en l'escole les Pseaumes ayant achevé le livre de Genese.* Quamdiu in hac expositione versatus fuerit nescimus tacente autore, cuius relatio nobis solus fons est ex quo talia haurire possumus. Si lectiones suas usque ad finem libri extendit, satis longum tempus in eo excutiendo consumpsisse crediderimus, quum istae lectiones multo minus frequentes tunc fuerint quam hodie apud nos esse solent.

Quidquid sit, integro triennio interposito eundem librum alia methodo explicandum aggressus est, scilicet in coetibus illis qui semel singulis hebdomadibus in templo institui solebant, ubi quidem caeteri quoque verbi divini ministri subinde et ex ordine oratorum sive hermeneutarum vicibus fungebantur, in quibus tamen ipse Calvinus citra dubium primas agebat, et quae ab aliis dicta et proposita erant vel suae subiiciebat censurae, vel suffragio suo approbabat. Sic enim idem Colladonus l. l. pag. 79 ad annum 1555: *Pour les vendredis en la congregation on prit le livre des Pseaumes.*

Iam ipso hoc anno Calvinus de edendo commentario in Psalmos serio cogitasse videtur. Primum huius consilii vestigium deprehendimus in epistola Nic. Gallasii d. d. 16. Iunii 1555 (N. 2230) ubi haec legimus: *Statueram apud te relinquere quae ex tuis lectionibus excepi in Psalmos Davidis. Sed variis subinde negotiis districtus non memini. Nunc vero quod nuper ad spondam lecti in cathedra tua vidissem nonnulla quae olim in eosdem Psalmos scripseras, mihi in mentem venit te manum huic operi adhibere velle. Quamobrem differre nolui quin mea quoque, aut potius quae abs te habeo, ad te mitterem, si cui tibi usui esse aut laborem tuum sublevare possint.*

Vides Calvinum lectiones suas fere ex tempore et libera oratione instituisse, aut fortassis ope aliquot schedarum et adversariorum: ita ut quae olim diligentiores eius auditores raptim calamo exceperant postea ipsi in concinnanda et castiganda uberiore tractatione usui esse potuerint. Opus ipsum, idque ut videtur nondum absolutum, demum vergente anno 1556 typographo traditum fuit et prelo subiectum. Quod efficies ex duabus Ambr. Blaureri epistolis mense Decembri illius anni scriptis, altera die duodecima, altera pridie Kalendas Ianuarias, quae apud nos exstant sub N. 2559 et 2571, et haec referunt: *Si pars aliqua commentariorum tuorum in Psalmos iam forte excusa est, per Christum te obsecro ut per hunc D. Franciscum pharmacopolam nostrum ad me mittatur.* Et mox: *Quod excusam nunc partem luculentorum ac eruditissimorum commentariorum tuorum in Psalmos mittere non es gravatus, maxima maiorem tibi gratiam habeo. Nam supra quam credere possis in iis delitior. Ubi quod reliquum erit accepero, typographo abunde fecero satis.*

Tardius hoc opus absolutum fuisse, etsi iam ex parte typis descriptum, ex epistola Bezae ad Bullingerum d. d. 27. Martii anni 1557 (Thes. N. 2608) praesumere licet, in qua inter alia haec occurrunt: *Calvinus indignissime, ut nosti, vexatus sese scribendis in Psalmos commentariis solatur, quo in*

opere profecto se ipsum superabit. Idem Beza in Vita Calvini (Opp. XXI. 152) satis habet ad hunc annum editionem ipsam libri referre. *Francofurto rediens*, inquit, *licet afflicta nonnihil valetudine, nihil tamen de quotidianis laboribus remisit, editis anno consequente in omnes Psalmos commentariis longe doctissimis, quibus praefationem vere pretiosam adiunxit.* Paucioribus idem tradit Colladon (ibid. p. 82): *L'an 1557 il mit en lumiere son Commentaire sur les Pseaumes.* Quibus testimoniis facile carere possemus quum ipse typographus librum Idibus Iulii e prelo exiisse ad calcem editionis principis affirmet.

Hic vero, fortassis ipso autore suadente, vel saltem connivente, licentiam imprimendi hunc commentarium neque requisiverat neque obtinuerat. Inde irae Senatus reipublicae, de suis legibus stricte observandis anxie solliciti, et facile suspicionibus in huius generis rebus indulgentis. Ita et Stephanus et Calvinus ipse severe admoniti sunt ne quid tale ultra auderent. Ecce quae habent Commentarii diurni ad diem Martis 27. Iulii 1557 (Annal. Tom. XXI. 670): *Robert Estienne presente une impression dung livre des commentayres sur les psaumes de David composes par M. Calvin qui luy avoit ballie de folles en folles pour mectre en impression: donc y le nous presente suyvant le bons advis et vouloir dudit M. Calvin . . . . . . A este arreste quon commect aux Srs. de la Maysonneufve et Bernard pour aller trouver ledit Sp. Calvin pour ladvertir de ce ainsi que avoit presente ledit livre sans avoir ouvertement declayre a quelle fin et que affin que les imprimeurs tiennent ung ordre lung comme laultre* . . . . . . Et biduo post l. l. p. 671: *Robert Estienne. Sur ce quon avoit donne charge de parler a M. Calvin tochant le livre des Commentaires du Saultier que ledit Robert a imprime sans licence: estant ouye la relation arreste que doresnavant on advertisse ledit Robert de imprimer non sans licence pour observer lordre et quon face appeller les imprimeurs pour leur remonstrer aussi cela.*

Ultima vice mentio fit huius operis in Thesauro nostro N. 2744. mense Octobri 1557, in epistola ad Utenhovium scripta, quae tamen hic citra damnum praeteriri potest.

Editiones Commentarii in Psalmos, quibus in recognoscendo textu nisi sumus, omnes in nostro ipsorum museo asservantur. Sunt vero hae:

I. In librum Psalmo | rum, Iohannis Caluini commen- | tarius. [*Emblema Stephani forma maxima*] Oliua Roberti Stephani. | M.D.LVII. (fol.)

Quatuor folia liminaria cum titulo et praefatione. Quadraginta quaterniones et unus quinquernio a—z. A—S. Paginae numeratae 645 et septem folia cum indice.

In fine legitur: Excudebat Robertus Stephanus in sua officina anno M.D.LVII. Idibus Iulii.

II. Le Livre des | Pseaumes exposé par Iehan | Caluin. | avec vne table fort ample des | principaux points traittez és Commentaires. [*Emblema*] Imprimé par Conrad Badius. | M.D.LVIII. (fol.)

Octo folia liminaria quorum unum Errata exhibet. Paginae numeratae 912 et sedecim folia cum indice; quae perficiunt quaterniones quinquaginta et novem (a—z. A—Z. Aa—Nn.)

Emblema est officina Badii cum adagio: *Homme mortel (tant que ci bas seras) En ta sueur le pain tu mangeras.* Idem iterum exstat in fine voluminis cum subscriptione: Achevé d'imprimer par Conrad Badius, l'an M.D.LVIII, dernier iour de fevrier.

III. Commentaires | de M. Iean Caluin sur le liure des | Pseaumes. | Ceste tradvction est tellement | reueuë, et si fidelement conferee sur le Latin, qu'on la peut iu- | ger estre nouuelle. | Avec vne table fort ample des prin- | cipaux points traittez és Commentaires. [*Emblema Badii ut in praecedenti editione*] Imprimé par Conrad Badius | M.D.LXI. (fol.)

Sex folia liminaria. Praefatio incipit in ipso folio primo verso. Paginae sunt 902 numeratae et undecim folia cum indice, ita adsunt quinquaginta septem quaterniones et unus (s) ternio: (a—z. A—Z. Aa—Mm.

IV. Commentaires | de M. Iean Caluin sur le liure des | Pseaumes. | Ceste tradvction est tellement | reueuë et si fidelement conferee sur le Latin, qu'on la peut iuger | estre nouuelle. | Avec vne table fort ample des princi- | paux points traittez és Commentaires. [*Emblema*] Imprimé par Francois Estiene. | M.D.LXIII. (fol.)

Emblema est Oliva Stephanorum, mutato quidem adagio: *Defracti sunt rami ut ego insererer.* Caeterum in omnibus praecedenti simillima, ita ut nisi accuratius inspexeris omnino eandem ipsam tibi hic offerri credere posses solo titulo mutato. Verum revera novum opus est, et quanquam singulae paginae utriusque libri sibi respondent, adeo ut vel ille unus ternio suo loco iterum appareat, saepissime vestigia novi et redintegrati laboris deprehendes.

V. In Librum | Psalmorum, Ioan- | nis Caluini Commentarius. | [*Emblema*] Excudebant Nicolaus Barbirius | et Thomas Courteau | M.D.LXIIII (oct.)

Quatuor folia liminaria. Quaterniones quinquaginta octo: (A—Z. Aa—Zz. AAa—MMm.) Paginae numeratae 893. et tredecim folia cum indice. Emblema est duorum virorum qui arborem irrigant (Opp. Calv. III. p. xliii). Editio haec sane habilis, sed charactere nimis exili expressa et minime elegans.

VI. Ioannis | Caluini | commentarius | in | librum Psalmorum | . In hac postrema editione, praeter multos locos quos Caluini | manu in ipsius exemplari emendatos bona fide hic reprae- | sentauimus, Hebraeum quoque contextum e regione Lati- | nae interpretationis addidimus. | Cvm indice locvpletissimo. [*Emblema*] Genevae | apvd Evstathium Vignon | M.D.LXXVIII (fol.)

Emblema anchorae cum serpente. Adagium adscribitur:

Anchora sacra mari iactatos unica Christus
Fundat et est omni tempore sola salus.

Habet quatuor folia liminaria, paginas numeratas 676. (238 et 239 bis) a—z. A—X. et septem folia cum indice.

VII. Ioannis | Calvini | commentarius | in | librum Psalmorum | *caett.* (In omnibus accuratissime praecedentem refert.) Genevae | apvd Ioannem Vignon. | M.DCX. (fol.) Cave tàmen hanc eandem credas atque illam quae anno 1578 in eadem officina prodiit curante typographi patre. Pagina quidem paginae respondet in utraque: adsunt tamen innumera novae operae documenta.

VIII. Editionis Amstelodamensis Tomus III.

IX. Ioannis Calvini in librum Psalmorum commentarius. Ad editionem Amstelodamensem accuratissime exscribi curavit A. Tholuck. Berolini, apud Gustavum Eichler M.DCCCXXXVI. Pars I. pagg. XIV et 538. Pars II. pagg. 526. Tomus I. continet duos priores Psalterii libros, Tom II. tres reliquos.

X. Commentaires de Iehan Calvin sur le livre des Pseaumes. Avec une table fort ample des principaux points traittez és Commentaires. Paris, Librairie de Ch. Meyrueis et Compagnie. Rue de Rivoli 174. 1859. Tome premier. IV. 558. Tome second. 593 pp. Secundus incipit a Ps. 69.

Laudantur praeterea duae editiones latinae Genevenses ann. 1572 et 1660 quas tamen nusquam terrarum vidimus et quarum hanc posteriorem mere fictitiam esse facile nobis persuademus.

Textus gallicus presse sequitur latinum exemplar, additis tamen nonnullis annotationibus in margine, quas nos negligere noluimus. Quod ad versionem archetypi biblici attinet, saepius illa quoque margini adscribit interpretationem aliam et variatam, vel etiam explicationem vocabulorum minus usitatorum. Si quid videmus versio gallica archetypi non ex hebraeo fluxit sed ad latini textus tenorem conformata est, et quidem satis serviliter servatum. Ita factum est ut translator gallicus non raro hebraismos a latino interprete mutuaretur, minime vero ex authentico hausisse putandus sit. (ex. gr. Ps. 12, 3; 40, 2; 53, 5; 88, 19 etc.) Variantes, illae de quibus modo diximus, plerumque eum in finem adscriptae sunt ut expunctis latinismis voces et phrases sermoni vernaculo magis accommodatae substituerentur: vide inter alia Ps. 37, 5.20; 13, 3; 32, 8; 46, 7; 139, 14.

Calvini praefationem, quae inter laudatissimas et maxime egregias autoris paginas conseri et solet et meretur, in utroque sermone edendam esse putavimus.

IOANNES CALVINUS

PIIS ET INGENUIS LECTORIBUS SALUTEM.

Si tantum utilitatis afferat ecclesiae Dei commentariorum meorum lectio quantum ego ex scriptione fructus percepi, non erit cur me suscepti laboris poeniteat. Tametsi librum Psalmorum in hac tenui nostra schola exposueram ante tres annos, hac opera perfunctus statueram non publicare latius quae apud domesticos familiariter deposueram. Et priusquam enarrationem aggrederer fratrum meorum rogatu dixeram quod verum erat, me ideo supersedere quod fidelissimus ecclesiae doctor Martinus Bucerus summa, quam in hoc opere praestitit, eruditione diligentia et fide, id saltem consequutus erat ne tantus esset operae meae usus. Nec vero de Wolphgangi Musculi commentariis, si iam tunc in lucem prodiissent, tacere fas fuisset quando et hic sedulitate et industria non parum laudis bonorum iudicio meritus est.

Nondum ad finem operis perveneram dum ecce novis precibus sollicitor, ne meditationes meas, fideliter et dextre, non absque magno labore exceptas, perire sinam. Ego in proposito manere: tantum quod pridem in animo fuerat promittere (ne genti nostrae in libro tam utili deesset adiumentum) me scripturum aliquid gallice. Id dum tentare cogito repente

IEHAN CALVIN

AUX FIDELES ET DEBONNAIRES LECTEURS, SALUT.

Si la lecture de ces miens Commentaires apporte aussi grand avancement a l'Eglise de Dieu comme i'y ay senti de proufit en mon endroit en les escrivant, ie n'auray point d'occasion de me repentir d'avoir entreprins ce labeur: combien qu'ayant exposé yci en nostre petite eschole le livre des Pseaumes trois ans auparavant, ie pensoye m'estre suffisamment acquitté par ce moyen, et avoye deliberé de ne publier point plus loin ce que i'avoye traitté priveement entre ceux avec lesquels ie converse. Et de faict, avant que i'entreprinsse d'exposer ce livre en mes leçons a la requeste de mes freres, i'avoye dit (ce qui estoit vray) que ie m'en deportoye, pour autant que Martin Bucer tresfidele docteur de l'Eglise de Dieu y avoit besongné en tel scavoir, diligence et fidelité, et si bien rencontré, que pour le moins il n'estoit pas si requis que i'y misse la main. Et quant aux Commentaires de Wolphgangus Musculus, si lors ils eussent desia este mis en lumiere, ie n'eusse pas voulu oublier a en faire mention par mesme moyen, veu que luy aussi, au iugement des gens de bien, a acquis grand' louange en cest endroit par sa diligence et industrie.

Or n'estoy-ie pas encore venu a la fin du livre, que me voyci solicité par nouvelles prieres, que ie ne permisse point que mes lectures lesquelles certains personnages avoyent recueillies proprement et fidelement, non sans grand labeur, veinssent a estre perdues. De moy, ie persiste en mon propos, promettant seulement ce que de long temps i'avoye eu en fantasie, ascavoir que i'y escriroye quelque chose en Langue Françoise, afin que les gens de nostre nation ne fussent desprouveus d'aide, pour bien entendre un livre si utile en le lisant. Quand ie veux commencer a y besongner, soudain contre

praeter consilium, instinctu nescio quo, periculum in Psalmo uno feci latinae enarrationis. Iam ubi successus voto respondens spem longe superabat, crevit animus: itaque idem in paucis aliquot tentare incipio. Hoc animadverso familiares, ac si me tenerent obstrictum, audacius stimulare ne in cursu deficerem. Una mihi fuit obtemperandi ratio, quae me initio ad primam experientiam impulerat, ne quando, me repugnante vel inscio, emergerent in publicum quae ex meis sermonibus excepta fuerant. Is certe metus ad opus texendum magis me pertraxit quam tulerit libera voluntas.

Interea tamen in operis progressu certius intelligere coepi quam non supervacua esset lucubratio: ac privato quoque meo exemplo expertus sum, me lectoribus non ita exercitatis commodum fore intelligendis Psalmis adiutorem. Quam varias ac splendidas opes contineat hic thesaurus, verbis assequi difficile est: equidem quidquid dicturus sum dignitate longe inferius fore scio. Sed quia praestat gustum aliquem tantae utilitatis vel tenuem dare lectoribus, quam prorsus de ea tacere: breviter attingere licebit, quod rei magnitudo non patitur plane explicare.

Librum hunc non abs re vocare soleo ἀνατομὴν omnium animae partium: quando nullum in se affectum quisquam reperiet cuius in hoc speculo non reluceat imago. Imo omnes hic dolores, tristitias, metus, dubitationes, spes, curas, anxietates, turbulentos denique motus, quibus iactari solent humanae mentes, spiritus sanctus ad vivum repraesentavit. Reliqua scriptura continet quae Deus servis suis mandata iniunxit ad nos perferenda. Hic vero prophetae ipsi cum Deo loquentes, quia interiores omnes sensus retegunt, quemque nostrum vocant aut trahunt ad proprium sui examen, ne quid ex tot infirmitatibus quibus sumus obnoxii, totque vitiis quibus sumus referti, occultum maneat. Rarus et singularis profectus, ubi excussis omnibus latebris cor hypocrisi, deterrima tabe,

ma premiere deliberation il me veint ie ne scay comment en l'esprit de dresser en Latin, seulement comme par maniere d'essay, l'exposition d'un Pseaume. Puis apres quand ie vey que la chose rencontroit selon mon desir beaucoup plus que ie n'avoye esperé, le courage me veint: ainsi ie commence a essayer de faire de mesme en quelque peu d'autres Pseaumes. Ce qu'ayans apperceu mes familiers, comme me tenans par ce moyen obligé, prindrent plus grande hardiesse de me soliciter que ie ne desistasse point. Il y eut une raison qui m'y feit condscendere, laquelle aussi m'avoit dés le commencement incité a faire ce premier essay, ascavoir que ie doutoye que quelque iour contre mon vouloir, ou pour le moins sans mon sceu, ce qu'on avoit recueilli de mes leçons ne veinst a estre mis en lumiere. Certes, ie puis bien dire que plustost ceste crainte m'a tiré a dresser l'ouvrage, que ie n'y ay este conduit de franche volonté.

Cependant a la poursuite et continuation i'ay cognu plus asseureement comment le labeur n'estoit point inutile: et mesme i'ay senti par mon experience propre que i'apporteroye aux gens qui ne sont pas des plus exercitez une bonne aide pour entendre les Pseaumes. Au reste il est difficile d'exprimer par parolles les grandes richesses et de diverses sortes qui sont contenues en ce thresor: tant y a que ie scay bien que tout ce que i'en pourray dire n'approchera point de l'excellence de la chose. Mais pource qu'encore vaut il mieux donner aux lecteurs quelque goust, avant plus petit, de la merveilleuse utilité qu'ils en receveront, que du tout n'en dire mot, ie pourray toucher en brief ce que la grandeur de la chose ne permet point de deduire parfaitement.

I'ay accoustumé de nommer ce livre une anatomie de toutes les parties de l'ame, pource qu'il n'y a affection en l'homme laquelle ne soit yci representee comme en un miroir. Mesme, pour mieux dire, le S. Esprit a yci pourtrait au vif toutes les douleurs, tristesses, craintes, doutes, esperances, solicitudes, perplexitez, voire iusques aux esmotions confuses desquelles les esprits des hommes ont accoustumé d'estre agitez. Le reste de l'Escriture contient les enseignemens que Dieu a enioints a ses serviteurs de nous annoncer: mais yci les Prophetes, d'autant que parlans a Dieu ils descouvrent toutes les affections interieures, appellent ou plustost tirent un chacun de nous a examiner soy-mesme, afin que rien de tant d'infirmitez ausquelles nous sommes suiets, et de tant de vices desquels nous sommes pleins, ne demeure caché. C'est certes un excellent et singulier proufit, quand toutes cachetes descouvertes, le coeur est produit en lumiere bien purgé de ceste meschante infection d'hypocrisie. Brief, si l'invocation de Dieu est un des principaux

abstersum in lucem producitur. Denique si invocatio Dei maximum salutis nostrae praesidium est, quando non aliunde melior ac certior peti eius potest regula quam ex hoc libro: ut quisque in eius intelligentia optime profecerit, bonam coelestis doctrinae partem erit assequutus. Seria precatio ex necessitatis nostrae sensu primum, deinde ex promissionum fide nascitur. Hic tam ad mala sua sentienda optime expergefient lectores, quam de quaerendis remediis admonebuntur. Atque adeo quidquid ad nos animandos facere potest, ubi orandus est Deus, in hoc libro monstratur. Nec vero tantum occurrunt promissiones: sed inter Dei invitationem et carnis impedimenta, nobis saepe in medio statuitur qui se ad precandum accingit: ut si quando nos exagitent variae dubitationes, luctari discamus, donec liber ad Deum animus assurgat. Neque id modo, sed per haesitationes, metus, trepidationes nitamur tamen ad orandum, donec solatii nos non poeniteat. Sic enim statuendum est, quamvis ianuam precibus nostris praecludat diffidentia, non esse tamen cedendum, quoties vacillant animi vel inquietudine feruntur, donec ex suis certaminibus victrix emergat fides. Et multis in locis animadvertere licet servos Dei ita fluctuantes inter orandum, ut alternis vicibus fere oppressi palmam arduo conatu obtineant. Illic ab una parte se prodit carnis infirmitas: ab altera vero se exserit vis fidei, si non tam strenua quam optandum foret, parata saltem ad certandum, donec paulatim solidum robur acquirat.

Quia tamen quae ad rationem rite precandi valent toto opere sparsa reperientur, supervacua repetitione non onerabo lectores, neque etiam morabor eorum progressum. Tantum hoc in transcursu indicare operae pretium fuit, praestari nobis hoc libro, quo nihil magis est optabile, non modo ut familiaris ad Deum pateat accessus, sed ut infirmitates, quas pudor hominibus fateri prohibet, fas ac liberum sit coram eo explicare. Iam vero sacrificium lau-

appuis de nostre salut, comme ainsi soit qu'on ne peut prendre meilleure ne plus certaine regle d'icelle ailleurs qu'en ce livre, selon qu'un homme aura bien proufité en la cognoissance d'iceluy, il a aussi comprins la plus grand' part de la doctrine celeste. La vraye priere et vive procede premierement d'un sentiment de nostre necessité, puis apres d'une asseurance certaine de la promesse. Or est-il ainsi qu'en ce livre les hommes seront fort bien resveillez à sentir leurs maux, et quant et quant advertis de chercher les remedes. En somme tout ce qui peut servir à nous accourager quand il est question de prier Dieu, nous est enseigné en ce livre. Et non seulement on y voit les promesses, mais souventesfois entre le conviement de Dieu et les empeschemens de la chair, nous est proposee la personne qui se prepare et efforce à prier, afin que si quelques fois nous nous trouvons agitez de diverses doutes, nous apprenions de resister et combatre, iusqu'à ce que l'esprit estant libre et desveloppé de tous ces empeschemens, s'esleve à Dieu. Et non seulement cela, mais aussi qu'au milieu des esbranlemens, craintes et tremblemens, nous-nous efforcions toutesfois à prier, iusqu'à ce que nous sentions quelque allegement qui nous appaise et contente. Car ia soit que desfiance ferme la porte à nos prieres, scachons toutesfois qu'il n'est pas question de nous laisser surmonter et abbatre toutes fois et quantes que nos coeurs sont vacillans ou agitez d'inquietude, mais faut nous esvertuer iusqu'a ce que la foy viene finalement à sortir hors de ces combats victorieuse. Et de faict, en plusieurs endroits on peut appercevoir les serviteurs de Dieu tellement flottans en faisant leurs prieres, que de deux coups l'un estans quasi accablez ils emportent toutesfois le pris en s'efforçant à bon escient. Là d'un costé se monstre l'infirmité de la chair, de l'autre aussi se desploye la vertu de la foy, si non tant vaillante et courageuse qu'il seroit à desirer, pour le moins preste à combatre iusques à ce que petit à petit elle viene à avoir une force açcomplie.

Toutesfois pource qu'on trouvera en tout le livre par ci par là les choses propres pour enseigner la vraye maniere de bien prier, ie ne m'amuseray point maintenant à traitter les choses qu'il faudra puis apres repeter, de peur d'arrester les lecteurs, et les retarder qu'ils ne passent outre. Seulement i'ay pensé qu'il estoit besoin de monstrer en passant que ce livre nous apporte un bien qui est souhaittable sur tous autres, c'est que non seulement nous avons acces familier à Dieu, mais aussi qu'il nous est permis et libre de desployer devant Dieu nos infirmitez, lesquelles nous avons honte de declarer devant les hommes. Au reste, pour offrir deuëment à Dieu le sacrifice de louange, lequel (comme il declare) luy est fort agreable et de tres-bonne odeur,

dum, quod sibi pretiosissimum et suavissimi odoris esse pronunciat Deus, quomodo rite offerre oporteat, hic etiam ad amussim praescribitur. Nusquam magis luculenta tum singularis erga ecclesiam Dei beneficentiae, tum omnium eius operum praeconia leguntur, nusquam tot narrantur liberationes, vel tam splendide ornantur paternae erga nos ipsius providentiae et curae documenta: nusquam denique vel Dei laudandi plenior traditur ratio, vel ad praestandum hoc pietatis officium acrius stimulamur. Ad haec, quamvis praeceptis, quaecunque ad vitam sancte pie iusteque formandam valent, refertus sit liber, praecipue tamen nos ad crucis tolerantiam instituet: quae vera est obedientiae probatio, ubi propriis affectibus valere iussis Deo nos subiicimus, patimurque eius arbitrio vitam nostram ita gubernari, ut quae nobis acerbissimae sunt aerumnae, quia ab ipso proficiscuntur, dulcescant. Postremo non generalia solum recitantur bonitatis Dei encomia, quae doceant in ipso solo acquiescendum, ut certum in omni necessitate ab eo auxilium piae mentes exspectent: sed gratuita peccatorum remissio, quae sola et Deum nobis placat, et tranquillam cum eo pacem nobis acquirit, sic commendatur, ut nihil prorsus desit ad scientiam aeternae salutis.

Caeterum, si labor a me in his commentariis sumptus lectoribus proderit, sciant mediocri certaminum (quibus me Dominus exercuit) experientia me non mediocriter fuisse adiutum, non modo ut accommodarem ad praesentem usum quidquid licuerat doctrinae colligere: sed ut ad consilium scriptoris cuiusque psalmorum intelligendum familiarior pateret via. Et quum inter eos praecipuus sit David, ut eius querimonias de intestinis ecclesiae malis plenius cognoscerem, mihi non parum profuit, eadem quae ipse deplorat aut similia perpessum esse a domesticis ecclesiae hostibus. Neque enim, quamvis ab eo longissime distem, imo ad multas quibus excelluit virtutes aegre len-

la regle infallible nous en est yci prescrite. Il n'y a livre ou on trouve de plus expresses et magnifiques louanges, tant de la singuliere liberalité de Dieu envers son Eglise, que de toutes ses oeuvres: il n'y a livre auquel soyent recitees tant de delivrances, ni auquel les tesmoignages et experiences de sa providence et solicitude paternelle envers nous, soyent si richement exaltez et d'une façon si authentique. Brief, il n'y a livre auquel plus parfaitement nous soit enseignee la maniere de louer Dieu, ou auquel nous soyons plus vivement solicitez à cest exercice de pieté. D'avantage, ia soit que ce livre soit plein de tous enseignemens qui peuvent servir pour reformer nostre vie à toute saincteté, droiture et iustice, principalement toutesfois il nous enseignera et duira à porter la croix, qui est une vraye espreuve de nostre obeissance, ascavoir d'autant que renonçans à nos propres affections, nous-nous soumettons entierement à Dieu, et le laissons tellement nous gouverner et disposer nostre vie, que les miseres qui sont les plus rudes et ameres à nostre nature, nous devienent douces, d'autant qu'elles procedent de luy. Pour le dernier, non seulement nous y trouverons les louanges generales de la bonté de Dieu lesquelles enseignent aux hommes de se reposer en luy seul, et y prendre tout leur contentement, afin que les fideles de tout leur coeur attendent de luy en toutes leurs necessitez un secours asseuré: mais nous trouverons aussi que la remission gratuite des pechez, laquelle seule appaise Dieu envers nous, et nous acquiert tranquillité de conscience devant luy, y est tellement preschee et magnifiee, que nous ne pouvons pas dire que rien y defaille de ce qui concerne la science du salut eternel.

Au reste, si les lecteurs vienent à sentir quelque fruit et proufit du labeur que i'ay prins à escrire ces Commentaires, ie veux bien qu'ils scachent que l'experience que i'ay euë par les combats esquels le Seigneur m'a exercé, encore qu'elle n'ait pas este des plus grandes, m'y a toutesfois grandement servi: non seulement à ce que ie peusse deduire comment il faut prattiquer et mettre en usage toute la doctrine qu'on en pouvoit recueillir, mais aussi à ce que i'eusse plus grande ouverture à comprendre l'intention de chacun de ceux qui ont composé les Pseaumes. Et pource qu'entre tous ceux-la David est le principal, ce qui m'a beaucoup servi pour entendre plus à plein les complaintes qu'il fait des afflictions que l'Eglise ha à soustenir au dedans de soy, et par ceux mesmes qui se disent en estre membres, c'est que i'ay souffert les mesmes choses ou semblables des ennemis domestiques de l'Eglise. Car combien que i'ensuyve David de bien loin, et qu'il s'en faille beaucoup que ie soye à accomparer à luy: ou pour mieux dire, combien

teque adspirans contariis vitiis adhuc laborem: si quid tamen mihi cum ipso commune est, conferre piget. Ergo quamvis inter legenda fidei, patientiae, ardoris, zeli, integritatis documenta merito innumeros mihi gemitus dissimilitudo expresserit: magnopere tamen profuit, quasi in speculo cernere tum vocationis meae exordia, tum continuum functionis cursum: ut quidquid praestantissimus ille rex ac propheta pertulit, mihi ad imitationem fuisse propositum certius agnoscerem.

Conditio quidem mea quanto sit inferior, dicere nihil attinet. Verum, sicuti ille a caulis ovium ad summam imperii dignitatem evectus est, ita me Deus ab obscuris tenuibusque principiis extractum, hoc tam honorifico munere dignatus est, ut evangelii praeco essem ac minister. Theologiae me pater tenellum adhuc puerum destinaverat. Sed quum videret legum scientiam passim augere suos cultores opibus, spes illa repente eum impulit ad mutandum consilium. Ita factum est, ut revocatus a philosophiae studio, ad leges discendas traherer, quibus tametsi ut patris voluntati obsequerer fidelem operam impendere conatus sum, Deus tamen arcano providentiae suae fraeno cursum meum alio tandem reflexit.

Ac primo quidem, quum superstitionibus papatus magis pertinaciter addictus essem, quam ut facile esset e tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro aetate nimis obduruerat, subita conversione ad docilitatem subegit. Itaque aliquo verae pietatis gustu imbutus tanto proficiendi studio exarsi, ut reliqua studia, quamvis non abiicerem, frigidius tamen sectarer. Necdum elapsus erat annus quum omnis purioris doctrinae cupidi ad me novitium adhuc et tironem discendi causa ventitabant. Ego qui natura subrusticus umbram et otium semper amavi, tunc latebras captare: quae adeo concessae non sunt, ut mihi secessus omnes instar publicae scholae essent. Denique dum hoc mihi unum in animo est, ignobile otium

qu'en aspirant lentement et avec grande difficulté à tant de vertus qui ont este excellentes en luy, ie me sente encores entaché des vices contraires, toutesfois si i'ay quelques choses de commun avec luy, ie suis content de les considerer, et faire quelque comparaison de l'un à l'autre. Ainsi donc, ia soit qu'en lisant les tesmoignages de sa foy, patience, ardeur, zele et integrité, ie me soye souventesfois mis à gemir et souspirer que ie n'en approchoye que de bien loin, toutesfois ç'a este une chose qui m'a beaucoup servi, de contempler en luy, comme en un miroir, tant les commencemens de ma vocation, que le discours et la continuation de ma charge: à ce que ie recognusse plus asseurement que tout ce qu'a souffert et soustenu ce Roy et Prophete tant excellent, m'estoit proposé de Dieu pour exemple afin de l'imiter.

Vray est que ma condition est beaucoup moindre et plus basse, et n'est pas besoin que ie m'arreste à le monstrer: mais comme il fut prins d'apres les bestes, et eslevé au souverain degré de dignité royale, ainsi Dieu de mes petis et bas commencemens m'a avancé iusqu'à m'appeler à ceste charge tant honorable de ministre et prescheur de l'Evangile. Dés que i'estoye ieune enfant, mon pere m'avoit destiné à la Theologie: mais puis apres, d'autant qu'il consideroit que la science des loix communément enrichit ceux qui la suyvent, ceste esperance luy feit incontinent changer d'avis. Ainsi cela fut cause qu'on me retira de l'estude de Philosophie, et que ie fus mis à apprendre les Loix: ausquelles combien que ie m'efforçasse de m'employer fidelement, pour obeir à mon pere, Dieu toutesfois par sa providence secrete me feit finalement tourner bride d'un autre costé.

Et premierement, comme ainsi soit que ie fusse si obstinément addonné aux superstitions de la Papauté, qu'il estoit bien mal-aisé qu'on me peust tirer de ce bourbier si profond, par une conversion subite il domta et rangea à docilité mon coeur, lequel, en esgard à l'aage, estoit par trop endurci en telles choses. Ayant donc receu quelque goust et cognoissance de la vraye pieté, ie fus incontinent enflammé d'un si grand desir de proufiter, qu'encore que ie ne quittasse pas du tout les autres estudes, ie m'y employoye toutesfois plus laschement. Or ie fus tout esbahi que devant que l'an passast, tous ceux qui avoyent quelque desir de la pure doctrine, se rangeoyent à moy pour apprendre, combien que ie ne feisse quasi que commencer moy-mesme. De mon costé, d'autant qu'estant d'un naturel un peu sauvage et honteux, i'ay tousiours aimé requoy et tranquillité, ie commençay à chercher quelque cachete et moyen de me retirer des gens: mais tant s'en faut que ie veinsse à bout de mon desir, qu'au contraire toutes retraittes et lieux à l'escart m'estoyent

colere, Deus ita per varios flexus me circumegit, ut nusquam tamen quiescere permitteret, donec repugnante ingenio in lucem pertractus sum. Eoque consilio relicta patria, in Germaniam concessi, ut in obscuro aliquo angulo abditus quiete diu negata fruerer.

Ecce autem quum incognitus Basileae laterem, quia multis piis hominibus in Gallia exustis grave passim apud Germanos odium ignes illi excitaverant, sparsi sunt eius restinguendi causa improbi et mendaces libelli, non alios tam crudeliter tractari quam Anabaptistas ac turbulentos homines, qui perversis deliriis non religionem modo sed totum ordinem politicum convellerent. Ego hoc ab aulicis artificibus agi videns, non modo ut indigna sanguinis innoxii effusio falsa sanctorum Martyrum infamia sepeliretur, sed ut posthac per caedes quaslibet absque ullius misericordia grassari liceret, silentium meum non posse a perfidia excusari censui, nisi me pro virili opponerem. Haec mihi edendae Institutionis causa fuit: primum ut ab iniusta contumelia vindicarem fratres meos, quorum mors pretiosa erat in conspectu Domini: deinde, quum multis miseris eadem instarent supplicia, pro illis dolor saltem aliquis et sollicitudo exteras gentes tangeret. Neque enim densum hoc et laboriosum opus, quale nunc exstat, sed breve duntaxat enchiridion tunc in lucem prodiit, neque in alium finem nisi ut testata esset eorum fides, quos videbam ab impiis et perfidis adulatoribus scelerate proscindi.

Porro, an propositum esset mihi famam aucupari, patuit ex brevi discessu, praesertim quum nemo illic sciverit me autorem esse. Quod etiam alibi semper dissimulavi, et in animo erat idem institutum prosequi, donec Genevae, non tam consilio vel hortatu, quam formidabili Gulielmi Farelli obtestatione retentus sum, ac si Deus violentam mihi e coelo manum iniiceret. Quum rectum iter Argentoratum tendenti bella clausissent, hac celeriter transire

comme escholes publiques. Brief, cependant que i'avoye tousiours ce but de vivre en privé sans estre cognu, Dieu m'a tellement proumené et fait tournoyer par divers changemens, que toutesfois il ne m'a iamais laissé de repos en lieu quelconque, iusques à ce que maugré mon naturel il m'a produit en lumiere, et fait venir en ieu, comme on dit. Et de faict, laissant le pays de France ie m'en veins en Allemaigne de propos deliberé, afin que là ie peusse vivre à requoy en quelque coin incognu, comme i'avoye tousiours desiré.

Mais voyci, pource que cependant que ie demeuroye à Basle, estant là comme caché et cognu de peu de gens, on brusla en France plusieurs fideles et saincts personnages, et que le bruit en estant venu aux nations estranges, ces bruslemens furent trouvez fort mauvais par une grand' partie des Allemans, tellement qu'ils conceurent un despit contre les autheurs de telle tyrannie: pour l'appaiser, on feit courir certains petis livres mal-heureux et pleins de mensonges, qu'on ne traittoit ainsi cruellement autres qu'Anabaptistes et gens seditieux, qui par leurs resveries et fausses opinions renversoyent non seulement la religion, mais aussi tout ordre politique. Lors moy voyant que ces prattiqueurs de Cour par leurs desguisemens taschoyent de faire non seulement que l'indignitè de ceste effusion du sang innocent demeurast ensevelie par les faux blasmes et calomnies desquelles ils chargeoyent les saincts Martyrs apres leur mort, mais aussi que par apres il y eust moyen de proceder à toute extremité de meurtrir les povres fideles, sans que personne en peust avoir compassion, il me sembla que sinon que ie m'y opposasse vertueusement, entant qu'en moy estoit, ie ne pouvoye m'excuser qu'en me taisant ie ne fusse trouvé lasche et desloyal. Et ce fut la cause qui m'incita à publier mon Institution de la religion Chrestienne: premierement afin de respondre à ces meschans blasmes que les autres semoyent, et en purger mes freres, desquels la mort estoit precieuse en la presence du Seigneur: puis apres afin que d'autant que les mesmes cruautez pouvoyent bien tost apres estre exercees contre beaucoup de povres personnes, les nations estranges fussent pour le moins touchees de quelque compassion et solicitude pour iceux. Car ie ne mis pas lors en lumiere le livre tel qu'il est maintenant copieux et de grand labeur, mais c'estoit seulement un petit livret contenant sommairement les principales matieres: et non à autre intention, sinon afin qu'on fust adverti quelle foy tenoyent ceux lesquels ie voyoye que ces meschans et desloyaux flatteurs diffamoyent vilenement et mal-heureusement.

Or que ie n'eusse point ce but de me monstrer et acquerir bruit, ie le donnay bien cognoistre, par

statueram, ut non longior quam unius noctis mora in urbe mihi foret. Paulo ante huius optimi viri et Petri Vireti opera profligatus erat papatus: sed res adhuc incompositae et urbs in pravas et noxias factiones divisa. Unus homo, qui nunc turpi defectione iterum ad papistas rediit, statim fecit ut innotescerem. Hic Farellus (ut incredibili zelo promovendi evangelii flagrabat) statim ad me retinendum obnixe nervos omnes intendit. Et quum privatis et occultis studiis me intelligeret esse deditum, ubi se vidit rogando nihil proficere, usque ad exsecrationem descendit, ut Deus otio meo malediceret, si me a ferendis subsidiis in tanta necessitate subducerem. Quo terrore perculsus susceptum iter ita omisi, ut mihi et verecundiae et timiditatis meae conscius obeundo certo muneri fidem meam non obstringerem.

Vix quatuor menses praeterierant, quum nos ab una parte aggressi sunt Anabaptistae, ab altera sceleratus quidam apostata, qui clandestinis quorundam procerum opibus fretus multum negotii facessere nobis poterat. Interea seditiones domesticae, et quidem aliae super alias, mirifice nos iactarunt. Ego, qui natura timido, molli et pusillo animo me esse fateor, inter prima rudimenta hos tam impetuosos fluctus excipere coactus sum: quibus etsi non succubui, me tamen non tanta sustinuit magnanimitas, quin turbulenta eiectione plus quam decebat laetatus sim.

Atque hoc vocationis vinculo solutus et liber statueram privatus quiescere, dum praestantissimus Christi minister Martinus Bucerus me iterum simili qua usus fuerat Farellus obsecratione ad novam stationem retraxit. Ionae itaque exemplo quod proposuerat territus in docendi munere perrexi. Atque etiam, quum semper essem mei similis, celebritatem fugitans, nescio quo modo ad imperiales conventus raptus sum, ubi, vellem nollem, necesse mihi fuit in conspectum multorum prodire. Postea quum

ce qu'incontinent apres ie me retiray de là: ioint mesmement que personne ne sceut là que i'en fusse l'autheur: comme aussi par tout ailleurs ie n'en ay point fait de semblant, et avoye deliberé de continuer de mesme iusqu'à ce que finalement maistre Guillaume Farel me reteint à Geneve, non pas tant par conseil et exhortation, que par une adiuration espovantable, comme si Dieu eust d'enhaut estendu sa main sur moy pour m'arrester. Pource que pour aller à Strasbourg, ou ie vouloye lors me retirer, le plus droit chemin estoit fermé par les guerres, i'avoye deliberé de passer par yci legerement, sans arrester plus d'une nuit en la ville. Or un peu au paravant la Papauté en avoit este chassee par le moyen de ce bon personnage que i'ay nommé, et de maistre Pierre Viret: mais les choses n'estoyent point encore dressees en leur forme, et y avoit des divisions et factions mauvaises et dangereuses entre ceux de la ville. Adoncques un personnage, lequel maintenant s'est vilenement revolté et retourné vers les Papistes, me descouvrit et feit cognoistre aux autres. Sur cela Farel (comme il brusloit d'un merveilleux zele d'avancer l'Evangile) feit incontinent tous ses efforts pour me retenir. Et apres avoir entendu que i'avoye quelques estudes particulieres ausquelles ie me vouloye reserver libre, quand il veit qu'il ne gaignoit rien par prieres, il veint iusqu'à une imprecation, qu'il pleust à Dieu de maudire mon repos et la tranquillité d'estudes que ie cherchoye, si en une si grande necessité ie me retiroye et refusoye de donner secours et aide. Lequel mot m'espovanta et esbransla tellement, que ie me desistay du voyage que i'avoye entreprins: en sorte toutesfois que sentant ma honte et ma timidite, ie ne voulus point m'obliger à exercer quelque certaine charge.

Apres cela à grand' peine se passerent quatre mois, que d'un costé les Anabaptistes nous veinrent assaillir, et de l'autre un meschant apostat, lequel estant secretement soustenu et appuyé du credit d'aucuns des principaux, nous pouvoit beaucoup faire de fascherie. Cependant surveinrent en la ville seditions les unes sur les autres, qui nous affligerent et proumenerent d'une façon qui n'estoit point lasche. Ainsi, combien que ie me recognoy estre timide, mol et pusillanime de ma nature, il me falut toutesfois dés les premiers commencemens soustenir ces flots tant impetueux: ausquels ia soit que ie ne succombasse pas, si est-ce que ie ne me trouvay point garni d'une si grande magnanimité, que quand par le moyen de certains troubles on me chassa, ie ne m'en resiouisse plus qu'il ne faloit.

Lors par ce moyen estant en liberté et quitte de ma vocation, i'avoye deliberé de vivre en repos sans prendre aucune charge publique, iusques à ce que l'excellent serviteur de Christ Martin Bucer,

Dominus urbis huius misertus exititales illas turbas sedasset, ac mirabili sua virtute dissipasset tam scelerata consilia quam sanguinarios conatus, mihi pristinae stationis repetendae praeter animi votum imposita fuit necessitas. Etsi enim maiori curae erat huius ecclesiae salus, quam ut eius causa mortem oppetere recusarem: mihi tamen multos excusationis colores suggerebat mea timiditas, cur non libenter humeros de integro subiicerem oneri tam arduo. Vicit tandem officii religio ac fides, ut gregi a quo avulsus fueram me restituerem: quanto tamen cum moerore quantis lacrymis et quanta anxietate, Dominus mihi optimus testis est, et multi pii homines, qui hac molestia liberatum me optassent, nisi idem metus quo urgebar constrictos simul mecum tenuisset.

Ab eo tempore quam variis certaminibus me exercuerit, et quibus experimentis probaverit, si narrare velim, longa erit historia. Sed ne quid inutili sermone lectoribus fastidii afferam, quod paulo ante attigi, breviter nunc repeto: quum mihi suis vestigiis viam monstraret David, non parum inde solatii me fuisse expertum. Nam sicuti sanctum illum regem continuis bellis fatigarunt Philistini et alii exteri hostes, sed interior perfidorum hominum malitia et improbitas gravius vulneravit: sic ego undique lacessitus vix momentum unum vel ab externis, vel ab intestinis pugnis quietum habui. Quum multa saepius molitus sit Satan ad diruendum huius ecclesiae statum, eo usque ventum est, ut ego, qui imbellis sum ac meticulosus, mortiferos conflictus opposito meo corpore frangere coactus fuerim. Totis quinque annis, quum nimia potentia instructi essent perversi homines, et pars etiam plebis eorum illecebris corrupta effraenem licentiam appeteret, pro disciplina tuenda nobis absque intermissione pugnandum fuit. Profanis enim hominibus coelestisque doctrinae contemtoribus susque deque erat ecclesiae ruina, modo quam

usant d'une semblable remonstrance et protestation qu'avoit fait Farel au paravant, me rappela à une autre place. Estant doncques espovanté par l'exemple de Ionas, lequel il me proposoit, ie poursuyvi encore en la charge d'enseigner. Et mesme combien que touiours ie continuasse à estre semblable à moimesme, c'est à scavoir de ne vouloir point apparoistre ou suyvre les grandes assemblees, ie ne scay comment toutesfois on me mena comme par force aux iournees Imperiales, ou bon-gré mal-gré il me falut trouver en la compagnie de beaucoup de gens. Depuis, quand le Seigneur ayant pitié de ceste ville, eut appaisé les esmotions et troubles pernicieux qui y estoyent, et par sa vertu admirable dissipé tant les mal-heureux conseils, que les efforts sanguinaires des perturbateurs de la Republique, contre mon desir et affection la necessité me fut imposee de retourner à ma premiere charge. Car combien que le salut de ceste Eglise me fust en telle recommandation, que pour icelle ie n'eusse point fait de difficulté d'abandonner ma vie, ma timidité toutesfois me presentoit beaucoup de raisons de m'excuser, pour ne point reprendre derechef sur mes espaules un fardeau si pesant. Mais à la parfin le regard de mon devoir, que ie consideroye avec reverence et conscience, me gaigna, et feit condescendre à retourner vers le troupeau d'avec lequel i'avoye este comme arraché: ce que ie feis avec tristesse, larmes, grande sollicitude et destresse, comme le Seigneur m'en est tres-bon tesmoin, et plusieurs bons personnages, qui m'eussent bien voulu veoir hors de ceste peine, n'eust este que ce que ie craignoye; et qui m'avoit fait consentir, les retenoit aussi et leur fermoit la bouche.

Maintenant si ie vouloye reciter les divers combats par lesquels le Seigneur m'a exercé depuis ce temps-la, et par quelles espreuves il m'a examiné, ce seroit une longue histoire. Mais afin que ie n'ennuye point de paroles inutiles les lecteurs, il me suffira de reiterer en brief ce que i'ay touché un peu devant, qu'en considerant tout le discours de la vie de David, il me sembloit qu'à chacun pas il me monstroit le chemin, et que cela m'a este un merveilleux soulageuent. Car comme ce sainct Roy a este fasché de guerres continuelles par les Philisthius et autres peuples estranges ses ennemis, mais encore navré plus grievement au milieu de son peuple par la malice d'aucuns desloyaux et malheureux: ainsi ie puis dire quant à moy, que de tous costez i'ay este assailli, tellement qu'à grand' peine ay-ie peu estre en repos un bien peu de temps, que touiours ie n'eusse à soustenir quelque combat, ou de ceux de dehors, ou de ceux de dedans. Satan a souventesfois tasché par ses menees de renverser l'estat de ceste Eglise: mais la chose une fois veint iusques là, que tout foible et craintif que ie suis,

optabant potestatem adepti pro libidine quidvis auderent. Multos etiam inedia et fames, quosdam inexplebilis ambitio, vel turpis quaestus cupiditas agebat in furorem, ut omnia miscendo se potius nobiscum pessundarent quam manerent in ordine. Hoc tam longo temporis tractu vix quidquam ab illis omissum puto quod in Satanae officina fabricari soleat. Nec tandem alius improbis eorum machinationibus potuit esse finis quam in ignominiosa eorum clade, quae etiam triste mihi spectaculum praebuit: nam etsi quolibet supplicio digni erant, salvos tamen et incolumes florere malebam: quod factum esset, nisi sanis consiliis fuissent prorsus immorigeri.

Hoc quinquennii examen, quamvis durum mihi ac molestum fuerit, non levius me excruciabat eorum malignitas, qui virulentis calumniis me ac meum ministerium oppugnare non desinunt. Etsi enim bonam partem maledicendi libido excaecat, ut impudentiam suam cum dedecore statim prodat, alios non ita tegit sua versutia, quin ipsi quoque convicti probrose iaceant: ubi tamen centies purgatus quis fuerit a crimine, absque ulla causa repeti, toleratu acerba est indignitas. Quia arcana Dei providentia mundum gubernari assero, insurgunt protervi homines, ac Deum hoc modo fieri peccati autorem causantur. Futilis calumnia, et quae, nisi cupidos auditores nacta esset, facile per se evanesceret, sed multorum animos vel invidia et livor, vel ingratitudo, vel pravitas occupat, ut a nullo quantumvis praepostero atque etiam prodigioso mendacio abhorreant. Alii aeternam Dei praedestinationem, quae reprobos ab electis discernit, contendunt evertere: alii patrocinium liberi arbitrii suscipiunt: mox in eorum partes multos rapit non tam inscitia quam perversum nescio quod studium. Atque has molestias si inferrent professi hostes, ferendum esset. Qui autem sub nomine fraterno delitescunt, nec modo vescuntur sacro Christi pane, sed eum quoque aliis

ie fus neantmoins contraint, pour rompre et appaiser des combats à la mort, de mettre en danger ma vie, et me ietter tout à travers des coups. Puis apres per l'espace de cinq ans, que des meschans garnemens s'estoyent faits par trop grans, et avoyent credit, et que mesme une partie du commun peuple gastee par les allechemens et propos mal-heureux de telles gens, appetoit une licence desbordee, il falut combatre sans cesse pour tenir bon et maintenir la discipline de l'Eglise. Car ces gens profanes et contempteurs de la doctrine celeste ne se soucioyent pas si l'Eglise alloit en ruine, pourveu qu'ils peussent parvenir à avoir la puissance qu'ils demandoyent, afin de faire du tout à leur plaisir. Il y en avoit aussi plusieurs que la povreté et la faim poursuyvoit, les autres estoyent poussez d'une ambition insatiable, ou d'avarice et cupidité de gain deshonneste: et tous ceux-la estoyent tellement enragez, qu'ils aimoyent encore mieux se ruiner en nous ruinant, que se tenir quoys en vivant paisiblement et honnestement. Tout ce temps-la qui a este long, ie pense qu'ils n'ont rien omis de tout ce qui se peut forger en la boutique de Satan pour parvenir à leur but. Et à la parfin l'issue de leurs machinations mandites n'a peu estre autre que par un esclandre ignominieux sur leurs testes, lequel aussi m'a este un spectacle ennuyeux et pitoyable. Car combien qu'ils fussent bien dignes de grans tormens, toutesfois ie desiroye tousiours qu'ils peussent prosperer et demeurer à leur aise: ce qui fust advenu, sinon qu'ils eussent este tousiours incorrigibles et rebelles à tous bons advertissemens.

Or ia soit que l'examen de ces cinq ans m'ait este bien fascheux et dur à porter, ie ne sens pas moins de fascherie de la malignité de ceux qui ne cessent d'abbayer contre moy et mon ministere par leurs calomnies envenimees. Car combien qu'une grande partie d'iceux soit tellement aveuglee d'une cupidité de mesdire et detracter, qu'à leur grand deshonneur ils monstrent incontinent leur impudence: les autres, quelques fins et rusez qu'ils soyent, ne se peuvent pas tellement couvrir ou desguiser, qu'ils ne demeurent honteusement convaincus, toutesfois quand un homme se sera purgé cent fois d'un blasme, et qu'on viene recharger sur luy sans cause ni occasion quelconque, c'est une vilenie outrageuse et bien dure à porter. Pource que i' afferme et maintien que le monde est conduit et gouverné par une providence de Dieu secrete, un tas de gens arrogans s'eslevent, gazouillans qu'à ce conte Dieu seroit autheur de peché. C'est une calomnie frivole, et qui d'elle-mesme aiseement s'esvanouiroit, sinon qu'elle rencontrast gens qui ont les aureilles chatouilleuses, et prement plaisir à humer tels propos. Mais il y en a plusieurs desquels les coeurs sont tellement preoccupez d'envie et despit, ou d'ingrati-

ministrant, qui denique pleno ore gloriantur se evangelii esse praecones: eos tam nefaria bella moliri quam detestabile est? Hic vero cum Davide conqueri optimo iure licet: Homo pacis meae, et qui mecum panem edebat, extulit contra me calcaneum, Psal. 41, 10. Item, Psal. 55, 14: Unanimis meus, et collega qui mecum ad templum Dei pergebat, cum quo dulce communicabam consilium, me hostiliter probris impetivit.

Alii de meis thesauris, alii de immensa potentia frivolos rumores spargunt: ab aliis iactantur meae lautitiae, scilicet qui tenui victu et plebeio vestitu contentus, nec a minimis etiam quibusque plus frugalitatis requirit quam in eo spectatur, is nimium lautus habebitur? Potentiae, cui invident, utinam ipsi essent successores: regnum enim meum mole qua obruor laborum aestimant. Me non esse pecuniosum, si vivus quibusdam non persuadeo, mors tandem ostendet. Me quidem, quia nihil plus quam suppetit appeto, minime pauperem esse fateor. His figmentis quum nullus sit color, plausum tamen apud multos ideo obtinent, quia maior pars hoc unum tegendis suis flagitiis remedium esse confidit, si albis nigra misceantur: atque hoc optimum impunitatis et licentiae compendium fore, si concidat servorum Christi autoritas. Accedunt etiam placentarii scurrae, de quibus conqueritur David, Psal. 35, 16. nec mensarum liguritores solum, sed quicunque potentum gratiam falsis delationibus venantur.

Ad has iniurias vorandas pridem assuetus quamvis prope occalluerim, fieri tamen non potest, ubi crescit protervia, quin amaris interdum punctionibus feriar. Nec satis erat a vicinis ita inhumaniter tractari, nisi a mari etiam glaciali nescio quae intemperiis hominum

tude, ou d'une malignité, qu'il n'y a mensonge si estrange, voire mesme monstrueux, qu'ils ne le reçoyvent si on leur en parle. D'autres taschent de renverser l'eternelle Predestination de Dieu, par laquelle il discerne entre les reprouvez et les eleus: les autres veulent maintenir le liberal arbitre. Incontinent aux resveries de ceux-la plusieurs se iettent, non pas tant par ignorance, que par une affection ie ne scay quelle de complaire. Et si c'estoyent les ennemis manifestes qui me feissent ces fascheries, la chose seroit aucunement supportable: mais que ceux qui se cachent couverts du titre de freres, et non seulement mangent le sainct pain de Christ, mais mesme l'administrent aux autres: brief, qui à plene bouche se glorifient d'estre prescheurs de l'Evangile, me facent la guerre si mal-heureusement, quelle horreur est-ce? Et à ce propos ie puis bien à bon droict me plaindre à l'exemple de David: L'homme de ma paix, et qui mangeoit le pain avec moy, a levé le talon contre moy. Item: Mon ami familier et mon compagnon, qui marchoit vers le Temple de Dieu avec moy, auquel ie prenoye plaisir de communiquer mon secret, m'a poursuyvi d'iniures en ennemi.

Les autres sement des bruits et font courir propos frivoles de mes thresors: les autres d'une trop grande authorité et puissance infinie qu'ils disent que i'ay: les autres parlent de mes delices et magnificence. Voire, mais quand un homme se contente d'un petit ordinaire et d'habillemens communs, et ne requiert point plus de frugalité des plus petis qu'il ne monstre et prattique luy-mesme, dira-on qu'un tel soit trop somptueux et face du brave? Quant à la grandeur et puissance de laquelle ils me portent envie, ie voudroye bien m'en decharger sur eux: car ils estiment un royaume la multitude d'affaires et le pesant fardeau de travaux qu'il me faut porter. Et s'il y en a à qui ie ne puisse persuader de mon vivant que ie ne soye riche et pecunieux, ma mort le monstrera finalement. Certes d'autant que ie n'appete rien plus que ce que i'ay, ie confesse bien n'estre pas povre. Or combien qu'il n'y ait aucune couleur en tous ces propos controuvez, il se trouve tousiours neantmoins beaucoup de gens qui sont bien aises d'en estre abbruvez, et y applaudissent: et la raison est, que la plus grand' part estime que le seul remede pour couvrir ses meschancetez, est de brouiller tout, et mesler le blanc parmi le noir: et leur semble bien que c'est le souverain moyen et le plus court pour vivre en toute licence et impunité, que l'authorité des serviteurs de Christ viene à decheoir. Outre tous ceux-la il y a aussi les gaudisseurs de table desquels David se complaind: et ie n'enten pas seulement les frians qui cherchent quelque lippee pour farcir leur ventre, mais tous ceux qui par faux rapports cherchent de complaire aux grans.

male feriatorum turmam contra me accenderet. Loquor adhuc de intestinis ecclesiae hostibus, qui evangelium Christi magnifice iactantes, quia crassum de carnali Christi manducatione eorum commentum non amplector, plus quam hostili impetu in me feruntur: de quibus etiam cum David mihi testari licet: Dum pacem quaero, eos ad bellum ruere. Psal. 120, 7. Porro in eo se prodit immanis omnium ingratitudo, quod hominem, cui in defensione causae communis strenue laboranti suppetias ferre debebant, a lateribus et tergo adoriuntur. Certe si vel exiguo humanitatis sensu praediti forent, maxima quaeque odia placare debuerat qui in me effuso impetu fertur papistarum furor.

Sed quando haec Davidis fuit conditio, ut de populo suo bene meritus gratis tamen exosus multis esset, sicuti Psal. 69, 5 queritur: Se solvisse quod non rapuerat: mihi non levi solatio fuit, dum gratuitis eorum odiis impetor, quorum officiis sublevari me decebat, ad tale tamque praeclarum exemplar me formare. Atque etiam ad Psalmos intelligendos non parvo mihi adiumento fuit haec peritia, ne velut in regione incognita peregrinarer. Et agnoscent lectores, nisi fallor, ubi intimos tam Davidis quam aliorum sensus explico, non secus ac de rebus familiariter compertis disserere.

Porro quum fideliter studuerim huius thesauri communem piis omnibus usum facere, etiamsi non adeptus sum quod volebam, nonnihil tamen gratiae meretur hic conatus. Neque tamen aliud postulo nisi ut ex sua quisque utilitate et fructu quem percipiet aequus ac ingenuus sit laboris mei censor. Certe, quod dixi, lectio ipsa clare monstrabit, me ut placerem nequaquam quaesiisse, nisi quatenus prodessem. Itaque non modo simplex docendi ratio ubique a me servata est, sed quo longius

Or combien qu'estant de long temps accoustumé à humer telles iniures, i'y soye quasi endurci, il ne se peut toutesfois faire que quand l'insolence de telles gens croist et augmente tousiours, ie ne sente quelquesfois en mon coeur quelques pointes, d'amertume. Mais encore ce n'estoit pas assez d'estre traitté ainsi inhumainement par mes voisins, sinon qu'en un pays lointain vers la mer glacee le temps se troublast aussi ie ne scay comment par la phrenesie d'aucuns, pour puis apres faire lever contre moy comme une nuee de gens qui sont trop de loisir, et n'ont que faire s'ils ne s'escarmouschent à empecher ceux qui travaillent à edification. Ie parle encore des ennemis domestiques de l'Eglise, ascavoir de ceux lesquels se vantans bravement de l'Evangile de Christ, se ruent contre moy d'une impetuosité plus grande que ne font pas les adversaires manifestes: et d'iceux ie puis protester à l'exemple de David, que quand ie cherche paix, ils s'esmeuvent à faire guerre. Or l'ingratitude barbare de tous ceux-la se monstre, en ce qu'ils ne font point de difficulté d'assaillir et à costé et par derriere, celuy lequel s'employe fort mesmes à maintenir une cause qu'ils ont commune avec luy, et qui pourtant devoit par eux estre aidé et secouru. Certes s'il y avoit en telles gens une goutte d'humanité, la fureur des Papistes qui se iette contre moy d'une impetuosité desbordee, devoit appaiser toutes les plus grandes haines qu'ils ayent contre moy.

Mais puis que la condition de David a este telle, qu'ayant fait beaucoup de plaisir et proufit à son peuple, il a toutesfois sans occasion este hay de plusieurs (comme il se complaind qu'il a payé ce qu'il n'avoit point ravi) quand ie me suis veu sans cause estre assailli des haines de ceux lesquels me devoyent aider et soulager, ce m'a este une grande consolation de me conformer à l'exemple d'un tel personnage et si excellent. Et mesme ceste cognoissance et experience m'a de beaucoup servi pour entendre les Pseaumes, afin que ie ne m'y trouvasse trop nouveau comme en un pays incognu. Et de faict, les lecteurs (comme ie pense) recognoistront qu'en declarant les affections interieures tant de David que des autres, i'en parle comme de choses desquelles i'ay familiere cognoissance.

Au reste, comme ainsi soit que i'aye mis peine en bonne conscience de communiquer ce thresor à tous fideles, encore que ie n'y aye pas tant fait que i'eusse bien desiré, si est-ce que le devoir que i'en ay fait merite qu'on m'en scache quelque gré. Toutesfois ie ne requier autre chose, sinon que chacun iuge de mon labeur en bonne equité, selon le proufit et le fruit qu'il en sentira. Tant y a que seulement en lisant ces Commentaires, on pourra veoir à l'oeil que ie n'ay point cherché de plaire, sinon entant qu'il y avoit quant et quant moyen

abesset omnis ostentatio, a refutationibus ut plurimum abstinui, ubi liberior patebat plausibilis iactantiae campus. Neque unquam contrarias sententias attigi, nisi ubi periculum erat ne tacendo dubios ac perplexos relinquerem lectores. Nec me latet quanto suaviores multissint illecebrae, ex multiplici congerie suggerere materiam ambitiosi splendoris: sed nihil pluris fuit, quam ecclesiae aedificationi consulere. Faxit Deus, qui mihi hunc animum dedit, ut successus etiam respondeat.

Genevae, X. Calendas Augusti. MDLVII.

de proufiter aux gens. Et pourtant non seulement i'ay observé par tout une simple façon d'enseigner, mais aussi afin de m'eslongner tant plus de toute ostentation, ie me suis abstenu le plus souvent de refuter les autres: qui estoit toutesfois l'endroit ou i'avoye plus belle matiere de me monstrer avec applaudissement de ceux qui pourront lire mon livre. Et si n'ay iamais touché les opinions contraires, sinon là ou il estoit à craindre qu'en m'en taisant ie laissasse les lecteurs en suspens. Cependant ie scay combien plusieurs trouveroyent mieux à leur goust, qu'on feist un amas de beaucoup de matieres, d'autant que cela ha grand lustre, et acquiert bruit à ceux qui le font: mais ie n'ay rien eu en plus grande recommandation, que de regarder à l'edification de l'Eglise. Dieu qui m'a donné ce vouloir, face par sa grace que l'issue en soit telle.

De Geneve ce xxij de Iuillet, M.D.LVII.

PSALMUS I.

ARGUMENTUM. Sive Ezra, sive alius quispiam Psalmos in unum volumen collegit, videtur operis initio Psalmum hunc locasse praefationis instar, quo pios omnes hortaretur ad legis Dei meditationem. Summa autem est, felices esse qui studium suum coelesti sapientiae addicunt: profanis autem Dei contemptoribus, quamvis ad tempus se beatos putent, pessimum tandem exitium instare.

1. *Beatus vir qui non ambulat in consilio impiorum, et in via sceleratorum non insistit, et in cathedra derisorum non sedet:* 2. *Sed in lege Domini desiderium eius, et in lege eius meditatur die et nocte.*

1. (*Beatus vir.*) Haec (ut nuper attigi) praecipua est sententia, bene semper fore piis Dei cultoribus qui assidue in eius lege proficere student. Quia enim a maiori parte mundi ridetur eorum simplicitas ac si operam luderent, hoc clypeo muniri utile fuit, cunctos mortales sine Dei benedictione miseros esse: Deum vero nullis nisi doctrinae suae studiosis propitium esse. Caeterum, quia semper tanta corruptio in mundo grassata est, ut fere communis vivendi ratio nihil aliud esset quam defectio a lege Dei, antequam propheta felices legis discipulos esse pronunciet, cavendum esse praecipit ne eos abripiat vulgi impietas. Nam a malorum detestatione incipiens fieri non posse admonet, ut cor suum quisquam applicet ad meditationem divinae legis, nisi ab impiorum societate se colligat, ac separet. Utilis certe admonitio, videmus enim quam inconsiderate in Satanae laqueos se omnes proiiciant: saltem quam pauci sibi caveant a vitiorum illecebris. Quare ne tam simus improvidi, hoc tenere necesse est, mundum exitialibus corruptelis refertum esse: ut primus ad recte vivendum sit ingressus, renuntiare impiorum consuetudini, quae nos alioqui sua labe inficeret. Quia autem priore loco propheta cavere pios iussit a malis obstaculis, hunc quoque ordinem sequamur. Quod beatos esse affirmat quibus nihil commune est cum impiis, vix communis sensus vel opinio admitteret, nam quum naturaliter felicitatem omnes appetant, videmus tamen quam secure sibi indulgeant in peccatis: imo ut quisque pro sua libidine a iustitia longissime recessit, quia votorum suorum compos est, beatus censetur. Contra vero hic propheta docet, neminem ad Dei timorem et cultum, legisque studium rite posse animari, donec statuerit, miseros esse omnes impios, et eodem implicitos fore exitio qui non procul ab eorum consortio discesserint. Sed quia res est difficilis, impios quibus permisti sumus ita fugere, ut simus prorsus ab ipsis alieni, propheta ad augendam exhortationis vehementiam, verborum congerie utitur. Ac primo quidem ambulare vetat in eorum consilio: deinde stare in via: postremo in cathedra sedere. Summa quidem est, dandam esse operam servis Dei ut ab illorum moribus in totum abhorreant. Sed quia astute suas fallacias insinuat Satan, ne quis incautus fallatur, ostendit propheta quomodo paulatim a recta via deflectere soleant homines. Neque enim primo statim gradu ad superbum usque Dei contemptum procedunt: sed postquam coeperunt malis consiliis aurem praebere, longius subinde eos Satan abducit, donec in manifestam defectionem ruant. Ideo a *consilio* incipit propheta: quo nomine intelligo pravitatem quae nondum palam se exserit. Deinde nominat *viam*, quae sumitur pro vivendi ratione vel instituto. Tertia ponit *cathedram*: qua voce metaphorice designat conceptam ex continuo vivendi more duritiem. Eodem etiam referri debent tria verba *ambulare, insistere et sedere.* Nam ubi quis sponte post pravas concupiscentias erravit, eum inebriat peccandi consuetudo, ut sui oblitus in malitia obdurescat: quod propheta vocat *in via insistere.* Tandem sequitur desperata obstinatio, quam sessionis metaphora designat. An eadem sit gradatio in vocibus רשעים, חטאים et לצים, viderint alii: mihi quidem non videtur, nisi saltem in postrema. *Derisores* enim dicuntur, qui abiecto omni Dei timore, peccandi licentiam ex fiducia impunitatis arripiunt, et quasi nunquam sit reddenda ratio, secure Dei iudicio illudunt. Quia tamen חטאים vocant Hebraei palam sceleratos, non male iunguntur cum professa

vivendi ratione. Caeterum si prophetae saeculo necesse fuit pios Dei cultores, ut vitam suam recte componerent, ab impiorum consortio retrahi: quo hodie corruptior est mundus, eo magis sollicite, ut ab eius inquinamentis puri servemur, fugienda nobis est noxia omnis societas, quanquam non tantum ab impiis recedere fideles iubet propheta, ne eos inficiat contagio, sed huc usque admonitio se extendit, ne sibi quisque impietatis sit magister: fieri enim potest ut qui nihil labis contraxit ex malis exemplis, malos tamen sponte imitando, eorum sit similis. In secundo versu non simpliciter beatos pronuntiat (ut alibi) qui Deum timent, sed pietatem designat per legis studium: quo docemur non aliter Deum rite coli, nisi quum obeditur verbo eius. Non ergo pro cuiusque arbitrio fingenda religio est, sed ex Dei verbo sumenda est pietatis regula. Quod de lege sola hic loquitur, non perinde accipi debet ac si reliquae scriptur aenullus daretur locus: quin potius quum tota scriptura nihil aliud fuerit quam legis expositio, sub capite ipso comprehenditur corpus. Legem ergo cum suis accessionibus propheta commendat, nec vero aliter staret quod nuper diximus, propositum ei fuisse ad psalmos quoque legendos hortari fideles. Quod autem primo requirit ut *desiderium piorum sit in lege Domini*, ex his verbis discamus, minime Deo probari coactum vel servilem cultum, nec alios esse idoneos legis discipulos, nisi qui hilari animo ad eam accedunt, et quos ita delectat eius doctrina, ut nihil potius ducant vel suavius quam in ea proficere. Ex hoc legis amore fluit assidua eius *meditatio*, quam mox subiicit propheta. Fieri enim non potest quin se libenter in ea exerceant quicunque vero eius amore tanguntur.

3. *Et erit tanquam arbor plantata super rivos aquarum, quae fructum suum dabit tempore suo: et cuius folium non defluet*), et quidquid faciunt secundabitur.*

Similitudine illustrat proximam sententiam, et simul confirmat: nam quomodo felices censendi sint qui Deum timent, ostendit: quia scilicet non ad momentum duntaxat fluxa inanique laetitia fruantur, sed stabilis sit eorum conditio. Subest autem tacita antithesis inter vigorem arboris in loco irriguo plantatae, et evanidam eius speciem, quae tametsi pulcre viret, tamen propter soli sterilitatem cito arescit. Nam de impiis videbimus Psalmo 37, 35, interdum similes esse cedris Libani. Omni enim opum et honorum copia sic affluunt, ut nihil ad praesentem felicitatem desit: sed quantumvis in sublime erecti sint, longeque et late ramos suos proiiciant, quia tamen sub terra nulla est radix neque etiam humor suppetit unde succum trahant, statim evanescit ac perit, vel marescit totus eorum, decor. Sola igitur Dei benedictio est quae nos in prospero statu conservat. Qui ex hac similitudine colligunt, fideles fructus suos tempestive proferre, quia prudenter discernunt quando bene agendum sit: argute, meo iudicio, philosophantur, extra prophetae sensum. Nihil enim aliud voluit quam perpetuo florere Dei filios, semperque irrigari arcana Dei gratia ut quidquid illis accidit, adiumento sit in salutem: quum impios rapiat subita tempestas, vel immodicus calor absumat. Quod autem *fructum proferre* dicit *tempore suo*, hoc verbo iustam maturitatem exprimit: quia impii licet praecoces fructus ostentent, nihil tamen producunt nisi abortivum.

*) ne s'escoule point, *en marge*: ou deschet.

4. *Non sic impii, sed tanquam quisquiliae quas proiicit ventus.*

Poterat impios conferre arbori cito exarescenti, sicuti Ieremias 17, 6, similes myricae in deserto crescenti eos facit. Sed hac similitudine non contentus, longe contemptius eos deiicit: nempe quia non respicit laetam fortunam in qua ad breve tempus exsultant: sed magis expendit quisnam demum eos exitus maneat. Sensus ergo est: Quamvis nunc feliciter habeant impii, mox tamen quisquiliis similes fore: quia ubi Dominus eos ad inopiam redegerit, irae suae flatu huc et illuc dispellet. Porro hac loquendi forma docet nos spiritus sanctus, fidei oculis contemplari quod alioqui incredibile videri posset. Quamvis enim emineat impius instar procerae arboris, statuere tamen oportet, paleam vel glumam fore simul ac eius altitudinem flatu suo deiicere volet Deus.

5. *Propterea non consistent impii in iudicio, neque scelerati in consilio iustorum.* 6. *Quia novit Iehova viam iustorum, et iter impiorum peribit.*

Quinto versu propheta docet, felicis vitae statum in recta conscientia fundatum esse: ideoque non esse mirum si ex felicitate, quam sibi imaginati sunt impii, repente excidant. Subest autem species concessionis: ac si tacite fateretur propheta, impios quidem sibi placere, suosque triumphos agere quamdiu res in mundo miscentur: sicuti latrones in sylvis vel speluncis extra iudicis conspectum lasciviunt: sed res non semper ita fore confusas: ubi autem in legitimum ordinem reductae fuerint, suas impiis istis delitias excussum iri, ut sentiant se ebrios fuisse, dum felices sibi visi sunt. Videmus nunc ut propheta miseros esse impios asserat: quia felicitas interius sit conscientiae bonum. Non negat, antequam cogantur ad examen, prospere illis succedere

omnia: sed felices esse negat, nisi solida eos et firma integritas sustineat, nam ex probatione iustorum vera demum integritas apparet. Porro quamvis Dominus iudicium, quo iustos a reprobis discernit, quotidie exerceat, quia tamen id fit ex parte tantum, altius oculos attollere convenit, si cupimus consilium iustorum, cuius hic fit mentio, aspicere. Incipit quidem nunc defluere impiorum prosperitas, quoties sui iudicii signa profert Deus, tunc enim expergefacti, velint nolint a coetu iustorum se abdicari agnoscunt. Sed quia non semper hoc, neque in omnibus completur, patienter exspectandus est ultimae revelationis dies, quo segregabit Christus agnos ab hoedis. Quanquam tenendum est, generaliter miseriae addici impios, quia intus sibi male conscii sunt: et quoties reddenda est vitae ratio, tanquam expergefacti, somnium fuisse intelligunt, quod sibi visi sunt extra se ipsos felices. Caeterum, quia res videntur fortuito hic versari, nec facile est in confusa permistione agnoscere quod dixerat propheta, ideo nos ad aliud principium revocat, Deum scilicet esse mundi iudicem, unde sequitur, fieri non posse quin rectis et iustis bene sit, impiis autem pessimum exitium impendeat. Quamvis ergo in speciem nihil Dei cultoribus prosit sua integritas, quia tamen proprium Dei munus est ipsos tueri, et eorum saluti consulere, sub eius praesidio felices esse necesse est. Inde vero rursum colligere licet, quia certus est scelerum ultor, quamvis ad tempus dissimulet, tandem perditurum omnes impios. Quare ne fallat nos imaginaria eorum felicitas, in rebus turbatis semper nobis occurrat Dei providentia, cuius est statum mundi ad rectam normam componere.

PSALMUS II.

ARG. Gloriatur David regnum suum, quamvis ingenti hostium multitudine et valida potentia oppugnetur, fore tamen perpetuum: quia Dei suffultum est manu et virtute. Addit etiam, invitis hostibus propagatum iri usque ad ultimos terrae fines. Ideoque reges et alios primores hortatur, ut deposita superbia iugum a Deo impositum mansuetis animis suscipiant: quia frustra excutere nitentur. Caeterum hic typus vaticinium continet de futuro Christi regno.

1. *Ut quid tumultuantur gentes et populi fremunt inane?* 2. *Convenerunt reges terrae et principes congregati sunt simul contra Iehovam et contra Christum eius.* 3 *Disrumpamus vincula eorum et proiiciamus a nobis iugum ipsorum.*

Scimus quam multi conspiraverint contra Davidem, et conati sint obstare ne regnaret, a quibus sic terreri potuit secundum carnis sensum, ut spem regnandi protinus abiiceret. Nec vero dubium est quin anxie cum gravissimis tentationibus ei luctandum fuerit. Sed quia sibi probe conscius erat, se nihil temere tentasse, ut ambitio pravaque cupiditas plerosque ad res novas impellit: quin potius certo persuasus esset, se, quum nihil tale appeteret, divinitus creatum esse regem: alta fiducia contra totum mundum sese erexit, quemadmodum his verbis magnifice tam regibus, quam eorum copiis insultat. Fatetur quidem sibi arduum esse certamen, quia non exigua tantum manus, sed integri populi cum regibus in eum conspirent: sed deinde animose iactat, frustra id fieri: quia bellum non cum homine mortali, sed cum Deo ipso suscipiunt. Porro incertum est, loquaturne tantum de hostibus intestinis, an vero querimoniam suam ad exteros quoque extendat. Et certe quum in eum hostes undique insurrexerint, et postquam turbas in populo composuit, suo etiam ordine infesti fuerint vicini: ego utrosque libenter complector, tam Iudaeos quam Gentes. Durum enim esset sub pluribus gentibus ac populis notari unam gentem: item de multis regibus fieri sermonem, si in unum Saulem respiceret. Adde, quod figurae complemento melius quadrat, diversas hostium species coniungi: quia scimus Christo non modo cum domesticis hostibus, sed etiam cum extraneis fuisse negotium: quia communis fuit ad machinandam eius ruinam totius mundi conspiratio. Et Iudaei quidem in Christum, sicut in Davidem, priores furere coeperunt: deinde alias gentes eadem insania corripuit. Haec summa est, quamlibet robustis praesidiis valeant qui conantur eum evertere, irritos tamen esse eorum tumultus, et vana consilia. Populis motum et fremitum assignans, regibus et proceribus conventum ad ineunda consilia, aptissime loquutus est. Interim significat, ubi diu multumque consultaverint reges, ubi populi effuderint suos impetus, omnes nihil profecturos. Sed notanda est fiduciae ratio quod scilicet non temere vel privato motu se ingesserit ad regnandum, sed tantum Dei vocationem sequutus sit. Unde colligit in sua persona Deum impeti: quia fieri non potest quin regni, cuius est auctor, se vindicem ostendat. Nam se titulo Messiae vel Christi insigniens nonnisi Dei auspiciis ac mandato se regnare praedicat: quia allata per manum Samuelis unctio eum regem ex privato homine creaverit. Non putabant quidem hostes Davidis se contra Deum ruere, imo hunc sibi esse animum fortiter negassent: non tamen abs re David illis Deum opponit, quasi recta contra eum suos impetus dirigant: quia regnum ab ipso erectum habefactare volentes, caeca ferocia in ipsum incurrunt. Nam si Deo sunt rebelles quicunque potestati ab eo ordinatae resistunt, id longe verius competere debuit in sacrum illud regnum quod singulari privilegio sancitum fuit. Sed iam ad figurae substantiam venire operae pretium est. Quod

enim de Christo vaticinatus fuerit David, hinc certo liquet, quod sciebat regnum suum nonnisi umbratile esse. Atque ut ad Christum referre discamus quaecunque de se olim cecinit David, tenendum est principium istud quod passim in omnibus prophetis occurrit, illum cum posteris non tam sua causa creatum fuisse regem quam ut redemptoris imago foret. Tametsi autem hoc saepius repetendum erit, in praesentia tamen breviter monendi sunt lectores (quia temporale illud regnum velut arrha quaedam veteri populo fuit aeterni regni, quod demum in Christi persona vere stabilitum fuit) quae de se pronuntiat David non violenter vel allegorice ad Christum torqueri, sed vere de eo praedicta esse. Nam si regni naturam expendimus, absurdum foret, omisso fine vel scopo, subsistere in prima umbra. Hic quidem prophetico spiritu describi Christi regnum, apostoli nobis idonei sunt testes, qui videntes impios contra Christum conspirare hac doctrina se ad precandum armant, Actorum 4, 24. Sed ne quibus cavillis obnoxia sit fides nostra, ex omnibus prophetis palam constat, proprie in Christum competere quae testatus est David de suo regno. Sit igitur hoc fixum, quicunque Christi imperio se non subiiciunt, eos cum Deo bellare. Nam quum Deo placeat nos per filii sui manum regere, frustra profitentur se eius imperium non abnuere qui parere ipsi Christo recusant. Vera enim est sententia, Quisquis non honorat filium, neque patrem honorat qui misit illum, Iohan. 5, 23. Ac nostra magnopere interest, individuam hanc coniunctionem tenere, quod sicuti Dei maiestas in filio unigenito refulsit, nonnisi in eius persona timeri et coli velit pater. Iam ex hoc loco duplex consolatio elici potest, nam quoties mundum tumultuari continget, ut Christi regnum turbet vel moretur, si nobis occurrat in memoriam, impleri quod iam olim praedictum est, nulla novitas nos percellet. Quin etiam quae experti sunt apostoli cum praesentibus exemplis conferre valde proderit. Per se quidem tranquillum esset Christi regnum, unde etiam vera pax mundo exoritur: sed fit hominum vitio et malitia ut nunquam sine turbis emergat. Quare nihil mirum est vel insolitum si tumultuetur mundus, simul ac erigitur Christo solium. Sequitur altera consolatio, quod ubi suas vires in unum contulerint impii, etiamsi immensa sua multitudine opibus et praesidiis confisi, non modo superbas blasphemias despument, sed coelum ipsum furiose impetant: illis tamen insultare tuto possumus, hoc uno verbo freti, quod Deum in coelis lacessunt. Quare dum videmus hostium copia et viribus Christum prope obrui, nobis in mentem veniat bellum ipsos Deo inferre, cui non praevalebunt, ideoque irritum et inane fore quidquid moliri non cessant. Discamus praeterea hanc doctrinam ad totum evangelii cursum extendere. Nam ad Christi personam non debere restringi, illa quam citavi apostolorum precatio clare testatur.

3. (*Disrumpamus.*) Prosopopoeia est in qua propheta loquentes suos hostes inducit, quo melius impium et sacrilegum eorum consilium exprimat: non quod palam Deo se rebelles esse professi fuerint: (quovis enim potius colore tegebant suam contumaciam, ac ferociter iactabant Deum a parte sua stare) sed quum illis penitus decretum esset per fas aut nefas deiicere ex regio iure Davidem, quidquid ore proferrent, haec tamen eorum fuit consultatio, quomodo possent regnum divinitus ordinatum evertere. Nec vero mihi dubium est quin suum imperium metaphorice *vincula et iugum* in eorum persona appellans, fastum eorum oblique perstringat, nam quasi de servili et pudenda subiectione contemptim loquentes inducit: sicuti videmus omnes Christi hostes non minus indigne ferre si cogantur subesse eius imperio, quam si extrema illis ignominia imponeretur.

4. *Qui habitat in coelis irridebit. Dominus subsannabit eos.* 5. *Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo turbabit eos.* 6. *Ego vero unxi regem meum super Sion montem sanctum meum.*

Postquam et strepitum, consilia et superbiam, apparatum et copias, viresque et conatus hostium retulit David, his omnibus opponit Dei potentiam, quam illis fore contrariam inde colligit, quia eius decretum oppugnant. Quemadmodum autem nuper reges terrae appellans, infirmum et caducum statum notabat: sic nunc rursum Deum nominans coeli habitatorem, hoc elogio extollit eius potentiam: ac si diceret, illaesam et integram manere quidquid homines moliantur. Quantumvis enim sese efferant, nunquam pertingent in coelum usque: imo dum coelum terrae miscere cogitant, saltant quasi locustae, Dominus interea quietus e sublimi spectat vesanos eorum motus. Deo autem risum tribuit ob duas causas: Primum ut sciamus non opus illi esse magnis praesidiis, ut compescat homines impie tumultuantes, quasi res difficilis esset et laboriosa, sed hoc ludendo facturum quoties libuerit. Deinde significat non cessare Deum quamdiu regnum filii sui turbari patitur, quia vel alibi sit occupatus, vel succurrere non possit, vel filii sui honorem negligat: sed consulto differre vindictam in maturum tempus donec illorum furorem ludibrio exposuerit. Teneamus ergo, si non statim manum suam exserat Deus contra impios, suum illi esse tempus ridendi: et quanquam nobis interea flendum sit, haec tamen cogitatio doloris acerbitatem mitiget, imo etiam lacrymas abstergat, quod Deus non dissimulat tanquam lentus vel debilis: sed quia vult ad tempus quieto contemptu hostium petulantiam frangere.

Per adverbium *tunc,* opportunum iudicii tempus notat: perinde ac si dixisset, postquam visus fuerit Dominus pro nihilo ducere impios eorum conatus qui se regno filii eius opponunt, repente mutata vice ostendet nihil se gravius ferre tali audacia. Porro sermonem Deo attribuit, non ut erudiat hostes, sed eorum dementiam tantum convincat. Imo *loquendi* verbo nihil aliud intelligit quam demonstrationem coelestis irae, quam impii nonnisi experti sentiunt. Putabant hostes Davidis sibi in eo perdendo minimum fore negotii, quod ex ignobili tugurio profectus temere aspirasset ad regnum. Prophetia et unctio Samuelis illis instar fabulae erat. Ubi vero tandem Deus, illis profligatis, Davidem in regno locavit, non tam lingua quam manu loquutus est, ut palam faceret se regni illius autorem esse. Discamus ergo hic de reali sermone agi, quum Dominus verbum nullum proferens, decretum tamen suum manifestat. Sic quoties irae suae documentis regnum filii sui asserit contra impios, utcunque taceat re ipsa, sonore loquitur. Postea David sub Dei persona clarius explicat quomodo hostes sui impie contra Deum ipsum ruant: nempe quia ferre nequeant quem instituit regem. Summa est, quantumvis proterviant impii, sensuros tandem quid sit bellum coelo inferre. Est autem emphaticum pronomen *Ego,* quo significat Deus longius se ab hominibus terrenis distare, quam ut suam unius gloriam tota eorum multitudo vel minimum obscuret. Quoties ergo formidabilis est nobis hominum potentia, veniat nobis in mentem quanto unus Deus praeponderet. Caeterum, his verbis immutabile Dei decretum, quod fidem nostram inter turbulentas mundi procellas fulciat, nobis proponitur: quia scilicet Deus regnum filii sui, cuius autor est, haud dubie tuebitur ad finem usque. Ideo quidquid machinentur homines, nobis hoc unum sufficiat, Dei unctionem non posse ab ipsis deleri. *Montis Sion* diserte hic fit mentio, non quod primo illic unctus fuerit David, sed quia suo demum tempore solenni consecrationis ritu patefacta fuit oraculi veritas, et effectu sancita. Quanquam autem David se et alios his verbis revocavit ad Dei promissionem, simul tamen innuere voluit sacrum esse suum regnum, et a templo Dei inseparabile. Id porro verius in Christi regnum competit, quod et spirituale esse scimus, et sacerdotio coniunctum, et praecipuam divini cultus partem.

7. *Narrabo decretum, Iehova dixit ad me: Filius meus es, ego hodie genui te.* 8. *Postula a me, et dabo gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae.*

7. (*Narrabo, etc.*) Ut ignorantiae praetextum eripiat David suis hostibus, praeconis munus suscipit ad Dei edictum promulgandum, vel saltem profitetur se non venire sine certo et liquido vocationis suae testimonio: ac si diceret, non temere se prodire in medium, ut regnum occupet, sed proferre Dei mandatum, sine quo temere se in illum honorem extulisset. Caeterum, hoc in Christo verius impletum fuit: nec dubium est quin David spiritu prophetico in eum praecipue respexerit. Nam hoc modo inexcusabiles redditi sunt omnes impii, quod non miraculis solum probavit Christus se legitima potestate a Deo fuisse instructum, sed hoc palam quoque fecit evangelii praeconio. Imo hoc idem testimonium quotidie in toto orbe personat. Nam quamvis initio apostoli Christum a Deo patre creatum esse regem testati sint, deinde post eos idem munus obierint doctores: quia tamen legatione omnes pro Christo ipso functi sunt, recte et apte sibi ipse unus vendicat quidquid per eos egit. Ideo etiam Paulus Ephe. 2, 17, eius personae tribuit quod evangelii ministri eius nomine egerunt. Veniens, inquit, annuntiavit pacem propinquis et longinquis. Atque hinc etiam melius sancitur evangelii autoritas, quia licet ab aliis publicetur, Christi tamen vocari non desinit. Sic enim statuendum est, quoties ab hominibus evangelium audimus, non tam ipsos, quam eorum ore Christum loqui. Atqui hoc singulare beneficium est, quod Christus, ne dubia sit nobis regni sui maiestas, propria voce nos ad se comiter invitat. Quo magis cavendum est, ne quod promulgat edictum impie repudiemus. (*Filius meus es.*) Potuit quidem David regii iuris intuitu censeri Dei filius, quemadmodum scimus, principes eo quod prae aliis excellant tam deos quam Dei filios vocari. Sed hic Deus singulari elogio Davidem ornans, eum non modo supra cunctos mortales, sed etiam supra angelos extollit. Quod prudenter expendit apostolus ad Hebr. 1, 5, dum hoc nulli unquam angelo fuisse dictum admonet. Quamvis enim angelis inferior esset David, quatenus tamen gestavit Christi personam, merito illis longe praefertur. Sciamus ergo hic Dei filium non unum quempiam ex multis, sed unigenitum designari, ut solus in coelo et in terra emineat. Quod autem Deus, se illum genuisse pronuntiat, referri debet ad hominum sensum, vel notitiam. David enim genitus a Deo fuit, dum clare apparuit eius electio. Itaque adverbium *Hodie,* tempus illius demonstrationis notat: quia postquam innotuit creatum divinitus fuisse regem, prodiit tanquam nuper ex Deo genitus: quia homini privato tantus honor haberi non poterat. Eadem in Christo quoque relatio tenenda est, non enim genitus dicitur nisi quatenus Pater Filium suum esse testatus est. Scio locum hunc de aeterna Christi generatione a multis fuisse expositum, qui et in adverbio *Hodie,* argute philosophati sunt, ac si perpetuum actum extra tempus notaret. Sed huius vaticinii fidelior

ac magis idoneus interpres est Paulus, qui Actorum cap. 13, 33, ad illam quem dixi coelestis Christi gloriae demonstrationem nos revocat. Genitus ergo fuisse dicitur, non ut Filius Dei esse, quoad se, inciperet, sed ut talis patefieret mundo. Denique haec genitura non de mutuo Patris et Filii respectu intelligi debet: sed tantum significat, eum qui fuerat ab initio absconditus in arcano Patris sinu, et obscure deinde sub lege adumbratus, ex quo prodiit cum claris insignibus, cognitum fuisse Dei filium: sicuti etiam dicitur Iohan. 1, 14. Conspeximus gloriam eius tanquam unigeniti Filii. Simul tamen memoria tenendum est quod docet Paulus ad Romanos capite 1, versu 4. fuisse declaratum filium in potentia dum resurrexit a mortuis. Ideoque praecipue in diem illum competit quod dicitur. Quidquid sit, solenne et legitimum manifestationis tempus spiritus sanctus hic designat, sicuti infra Psal. 118, 24: Haec dies quam fecit Dominus, exsultemus et laetemur in ea.

8. (*Postula a me.*) Verum quidem est, rogatum fuisse a Christo Patrem, Ioannis capite decimoseptimo, versu quinto, ut ipsum gloria ornaret, quam apud eum possederat ab initio ante creationem mundi, simplicior tamen sensus est, quod Pater Filio nihil negabit de propagando eius regno in ultimos usque terrae fines. Sed in re nova inducitur Christus sese Patri cum precibus offerens, quo illustrior sit gratuita in hac parte Dei liberalitas, quod filium suum toti mundo praeficere dignatus est. Etsi enim quatenus aeternus est sermo Dei, penes eum iure summum imperium et maiestas semper fuit, ut nulla accessione crescere potuerit: tamen exaltatus in carne fuit, in qua induerat servi formam. Quare non est hoc solius deitatis elogium, sed ad totam mediatoris personam extenditur: quia postquam exinanitus fuit Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, ut coram eo flectatur omne genu, Philipp. 2, 9. Quanquam autem scimus Davidem praeclaris victoriis potitum late regnasse, ut multae gentes illi tributariae fuerint, minime tamen completum in eo fuit quod hic dicitur. Nam si cum aliis monarchiis eius regnum conferas, satis angustis finibus inclusum fuit. Ideo ne frustra atque etiam absurde vaticinium hoc de immensa regni amplitudine editum fuerit, ad Christum venire necesse est, qui solus mundum sibi subegit, ac suo imperio terras omnes et populos complexus est. Itaque hic, ut pluribus aliis locis, gentium vocatio praedicitur: ne unius tantum gentis rex credatur qui a Deo mittendus est redemptor. Quod autem regnum hoc dissipatum, multis ruinis deforme mutilumque cernimus, ex hominum malitia provenit, quae eos tam felici et optanda subiectione reddit indignos. Caeterum quamvis impediat hominum ingratitudo ne perfecte floreat regnum Christi, non tamen huius prophetiae effectum abolet: dum Christus dispersas reliquias undique colligit, et in misera vastitate suos retinet sacro fidei vinculo coniunctos: ut non unus duntaxat angulus, sed totus orbis eius imperio subiaceat. Adde etiam quod utcunque ferociant impii, eiusque dominationem repudient: non tamen sua contumacia ius et potestatem ipsius redigunt in nihilum: quo etiam pertinet quod proxime sequitur.

9. *Conteres eos virga ferrea, quasi vas figuli confringes eos.*

Hoc diserte expressum est, ut sciremus potentia instructum esse Christum, qua invitis quoque et reluctantibus imperet. Subindicat enim David non omnes sponte iugum subituros, sed multos fore praefractos ac rebelles, quos tamen violenter domitos in ordinem coget. Regni quidem, de quo loquitur, species et decor in eo magis refulget, quod voluntarius populus ad diem occurrit ut se morigerum praebeat: sed quia maior pars indocili ferocia sese contra attollit, necesse fuit hoc quoque adiungi, talibus obstaculis superiorem fore hunc regem. Atque huius quidem bellicae virtutis speciem exhibere coepit Deus in persona Davidis, a quo scimus hostes quamplurimos armis fuisse victos ac prostratos: sed in Christo plenior constat veritas, qui non gladio vel hasta, sed spiritu oris sui impios ad interitum usque percutit. Mirum tamen videri posset, quum prophetae alibi Christi mansuetudinem, clementiam et facilitatem celebrent, hic rigidum et austerum, plenumque terroris describi. Sed quia severa haec ac formidabilis dominatio nonnisi ad incutiendum hostibus metum posita est, humanitati, quia suos Christus blande et suaviter fovet, minime contraria est. Nam ut se placidis ovibus amabilem pastorem exhibet, ita feras bestias necesse est ac eo durius tractari, ut earum truculentiam vel corrigat, vel compescat. Itaque Psalmo 110, 5. postquam laudata est piorum obedientia, simul potentia armatur Christus, qua reges et exercitus sibi adversos in die irae suae perdat. Et certe utrumque illi apte tribuitur: quia a patre missus est ut pauperes ac miseros salutis nuntio exhilaret, captivos solvat, aegrotos sanet, tristes et afflictos ex mortis tenebris educat in lucem vitae, Ies. 61, 1. Rursum quia multi sua ingratitudine eius in se vindictam provocant, ad subigendam eorum duritiam quodammodo novam personam induit. Sed quaeritur quodnam sit ferreum istud sceptrum quod Christo in manum dedit pater ad frangendos hostes. Respondeo pro armis omnibus spiritum oris sui ei sufficere, sicuti nuper ex Iesaia citavi. Ergo ut digitum non moveat Christus, lo-

quendo satis valide fulminat contra hostes suos, et sola virga labiorum eos in nihilum redigit. Quantumvis enim fremant, calcitrent, ac furioso impetu resistant: coguntur tandem iudicem suum sentire, cui regium honorem negant. Denique variis modis conteruntur, donec fiant scabellum pedum eius. Quomodo evangelii doctrina sceptrum sit ferreum, colligere licet ex Paulo, II. Corinthior. capite quarto, ubi docet eius ministros praeditos esse armis spiritualibus ut deiiciant omnem altitudinem quae se extollit adversus Christum, etc. Fateor quidem etiam ipsos fideles mactari Deo in sacrificium, ut eos sua gratia vivificet: quia humiliari nos prius oportet, quam Christus nobis manum porrigat. Sed quia Christus discipulos suos ad poenitentiam ita erudit, ut illis nequaquam terribilis appareat: quin potius ostenso pastoris pedo, tristitiam eorum mox in gaudium vertat: adeo non utitur sceptro ferreo ad ipsos frangendos ut salutari manus suae umbra magis eos protegat, virtutemque fulciat. Quare nonnisi in rebelles et incredulos cómpetit fractura ista, qui non poenitentia subacti, sed desperatione oppressi Christo succumbunt. Caeterum, quanquam non omnes voce compellat, quia tamen verbo suo denuntiat quaecunque in eos exercet iudicia, vere dicitur impium spiritu oris sui interficere, II. Thess. 2, 8. Pulcra autem similitudine stultam eorum superbiam traducit. Quamvis enim dura sit et plus quam lapidea eorum obstinatio, vasis tamen fictilibus magis fragiles esse docet: quia tamen non statim conteri videmus quicunque Christo resistunt, imo sub ferreis eorum malleis ecclesia infirma testae similis est, pios omnes admonitos esse convenit, ut quotidiana Christi iudicia tanquam horribilis ruinae, quae manet omnes impios, praeludia reputando, diem ultimum patienter exspectent, quo ipsos adventus sui flamma prorsus assumet. Interim sufficiat eum in medio hostium suorum dominari.

10. *Et nunc Reges ad mentem redite, erudimini Iudices terrae.* 11. *Servite Iehovae in timore, exsultate in tremore.*

Postquam ultionem Dei proposuit David tanquam iudicii eius praeco, nunc prophetae ac doctoris partes suscipiens incredulos ad poenitentiam hortatur, ne sero experiri cogantur non futiles, nec irritas fuisse minas. Nominatim vero reges et proceres alloquitur, qui non ita facile mansuescunt. Adde, quod inanis sapientiae fastus quo turgent, eos quid rectum sit discere non patitur. Porro si ne ipsis quidem regibus parcit David, qui videntur legibus soluti, et exempti communi ordine, multo magis ad vulgus hominum pertinet eius exhortatio, ut omnes a summo usque ad infimum humiliet. Per adverbium nunc significat mature illis esse resipiscendum: quia non semper eadem dabitur opportunitas. Interim subindicat adhuc se utiliter eos monere, quia poenitentiae locus est si maturent. Quum eos iubet intelligentia esse praeditos, oblique falsam prudentiae confidentiam in ipsis perstringit: ac si dixisset: Hoc recte sapiend iinitium esse, deposito fastu se addicere Christi imperio. Ergo quantumvis sibi placeant mundi principes in suo acumine, sciamus eos plane desipere donec fiant humiles Christi discipuli. Porro intelligendi modum definit, eos Domino *servire* iubens *in timore.* Nam quia altitudine sua confisi, se communi iure solutos somniant, haec maxime superbia eos excaecat, ut ne Deo quidem subesse dignentur. Ergo donec ipsum timere didicerint recta mente privatos esse admonet. Et certe quia eos indurat securitas, ut obsequia sua Deo subtrahant, primum cogendi sunt ad timorem, ut corrigatur eorum rebellio. Caeterum, ne molesta illis sit haec servitus ad quam eos vocat, *Exsultandi* verbo suavem et optandam esse docet, quia materiam afferat verae laetitiae. Sed ne suo more lasciviant, et inanibus gaudiis ebrii se beatos esse fingant dum inimici sunt Deo: iterum nomine *tremoris,* ad supplicem modestamque submissionem eos hortatur. Est enim antithesis inter laetum et hilarem tranquillae conscientiae statum, dum fideles Deum quem reverentur sibi propitium esse gaudent: et effraenem petulantiam ad quam impios rapit Dei contemptus et oblivio. Subindicat igitur propheta, quamdiu intemperanter pro carnis libidine exsultant superbi, suo exitio eos ludere: hoc vero unicum et salutare esse gaudium, acquiescere in Dei metu et reverentia.

12. *Osculamini Filium ne quando irascatur, et pereatis de via, quando exardebit brevi ira eius: beati omnes qui confidunt in eo.*

Clarius adhuc exprimit quemnam Deus timorem et cultum exigat. Nam sicuti regnare vult per manum Filii sui, et in eius persona gloriae suae notas et insignia insculpsit: haec nostrae erga eum obedientiae et pietatis legitima est probatio, reverenter amplecti quem nobis regem praefecit, secundum illud Iohan. 5, 23: Qui non honorat filium, neque patrem honorat qui misit illum. Nam Osculi nomine, solenne honoris testimonium vel symbolum designat, quo subditi erga suum regem defungi solebant. Summa est, Deum honore suo fraudari nisi in Christo colitur. Quanquam autem hebraicum nomen בר tam filium quam electum significat: utrovis tamen modo accipias, idem manebit sensus. Vere enim electus a Patre fuit Christus, cui data fuit omnis potestas, ut solus supra homines

et angelos emineat, qua de causa etiam dicitur signatus esse a Deo, Ioan. 6, 27, quia peculiaris in eum dignitas collata est, quae ab omnibus creaturis eum eximat. Quod Purum vertunt alii interpretes, durius est ac magis coactum: ego vero nomen Filii libenter retineo, quod superiori sententiae respondet, ubi dictum fuit, Filius meus es, ego hodie genui te. Quod sequitur continuo post, Christi contemptoribus non impune cessurum esse suum fastum, admonet: ac si dixisset: Quia non spernitur Christus absque Patris contumelia, qui eum sua gloria ornavit, tale sacrilegium Pater ipse inultum non sinet. Iam vero ne spe longioris morae frustra se lactent, atque ex praesenti quiete sibi inanes faciant delicias, denuntiat iram eius brevi momento exarsuram. Videmus enim si ad tempus conniveat Deus, et impios toleret, ex illius lenitate crescere ipsis audaciam: quia eius iudicium nisi ex carnis sensu et experientia non concipiunt. Scio particulam כמעט secus a quibusdam exponi nempe simulac ira Dei vel modico exarserit, actum fore de reprobis: sed magis consentaneum est ad tempus referre, ne callum ex suo torpore obducant superbi, atque ex Dei patientia impunitatem sibi promittant. Porro tametsi videtur causae redditio esse, et adverbium quod ponitur, saepius apud Hebraeos causale est: nolui tamen ab interpretatione magis recepta discedere. Placuit tamen reddere per adverbium Quando, quod tam causam quam tempus notat. *Perire de via* quidam exponunt propter viam perversam, vel sceleratam vivendi rationem. Alii resolvunt, ne via vestra pereat, secundum illud Psalm 1, 6: Via impiorum peribit. Mihi magis arridet diversus sensus, quod David fore denuntiet, ut eos intercipiat subitus Dei furor, dum se putabunt adhuc esse in medio stadio. Scimus enim ut Dei contemptores sibi in secunda fortuna blandiri soleant, et quasi in lato campo se iactent. Non abs re igitur minatur Propheta, quum dixerint: Pax et securitas, se procul distare a fine suo putantes, repentino interitu abreptum iri, I. Thess. 5, 3. Clausula Psalmi temperat quod prius de severitate dictum fuit: quia promiscue omnibus terrorem incuteret ferrea Christi virga, et igneus Dei furor, nisi addita esset haec consolatio. Postquam ergo de horribili, quod incredulis impendet, iudicio disseruit, nunc proposita gratiae Dei dulcedine, fideles et pios eius cultores ad bene sperandum invitat. Eundem quoque ordinem Paulus tenet, II. Cor. 10, 6. Nam ubi dixit in promptu sibi esse vindictam contra incredulos, continuo post addit, sermonem ad fideles dirigens: Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Nunc tenemus prophetae consilium. Quia enim fideles rigorem, de quo meminit, ad se extendere poterant, asylum spei ipsis aperit, quo confugiant ab ira Dei: quemadmodum et Ioel 2, 32, postquam impios citavit ad horribile Dei tribunal, consolationem mox subiicit: Quisquis invocaverit nomen Domini, salvum fore. Seorsum enim legenda mihi videtur exclamatio haec, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Quamvis autem tam ad Deum quam ad Christum referri possit pronomen, melius tamen, meo iudicio, convenit de Christo intelligi quem prius osculari iusserat.

PSALMUS III.

ARG. David regno pulsus, licet ultima rerum omnium desperatio urgeret, Deum tamen invocat eiusque promissione se fulcit contra ingentes terrores, hostium ludibria crudelesque impetus, ipsam denique mortem, quae tunc se oculis ingerebat. Tandem sibi totique ecclesiae de felici exitu gratulatur.

1. *Canticum Davidis, quum fugeret a facie Absalom filii sui.*

1. Quam acerbus fuerit Davidis moeror in conspiratione domestica quae ex proprii filii perfidia exorta erat, cuique nostrum ex naturae sensu colligere promptum est. Iam quum hanc cladem sua culpa divinitus illatam sibi esse sciret, ob stuprum alienae uxori oblatum, et fusum innoxium sanguinem, totus concidere potuit et anxietati succumbere, nisi Dei promissione erectus vitam in morte sperasset. Porro quia peccata sua non attingit, sciendum est alteram solum precationum suarum partem hoc Psalmo complexum esse. Quod de adulterio, et scelesta Uriae proditione poenam Deus sumebat, non dubium est gravibus dirisque animi tormentis initio fuisse constrictum, sed postquam humiliatus coram Deo animum collegit, certus de impetrata venia, Deum a sua parte secure statuit, quem sciebat regni sui semper fore praesidem. De filio autem totaque eius factione conquestus est: quia sciebat eos ad labefactandum Dei decretum impie insurgere. Ita si quando Deus improbis et scelestis hominibus ad nos castigandos tanquam flagellis utatur, causam primo expendere convenit, nihil scilicet nos perpeti, quod non promeriti simus: ut haec meditatio nos ad poenitentiam erudiat. Verum si Deum potius quam nos oppugnant hostes, continuo post succedat haec fiducia, eius praesidio nos fore salvos, cuius gratiam quae nobis promissa est, spernunt illi et conculcant.

2. *Domine, quam multiplicati sunt oppressores mei: multi insurgunt contra me.* 3. *Multi dicunt animae meae: Non est salus ipsi in Deo. Selah.*

Docet sacra historia non modo regia potestate exutum fuisse Davidem, sed ab omnibus fere desertum: ut totidem fere haberet hostes, quot subditos. Quanquam enim profugum comitati sunt pauci quidam fideles amici, non tam eorum custodia, quam deserti latebris tutus evasit. Quare non mirum est, obiecta illa multitudine fuisse territum: quia nihil magis inopinatum accidere potuit, quam tam subita defectio. Sed rarae fidei signum fuit, quod tanto metu perculsus, querimoniam suam in Dei sinum deponere ausus est. Et certe hoc unicum sedandis nostris timoribus remedium est, quidquid nos curarum angit, in eum reiicere: sicuti vicissim qui se ab eo respici non putant, prostratos iacere necesse est. Deinde hostium suorum superbiam clarius et magis emphatice exprimit, quod sibi insultent tanquam perdito ac desperato. Significat autem inde illis crevisse audaciam, quia a Deo abiectum esse confiderent. Forte etiam hic verbis oblique notatur eorum impietas, quod pro nihilo ducerent Dei auxilium in rege, quem elegerat, servando. Atque hoc secundum magis probabile est: neque enim Absalom Dei favorem sibi pollicitus est, sed praeterita eius ratione, victoriam ex suis viribus speravit. David ergo eum et reliquos ita loquentes consulto inducit, ut ostendat immani et barbaro Dei contemptu in furorem animari, ac si susque deque ducerent quod toties mirabiliter ereptus esset ex maximis periculis. Nam etsi impii dum insurgunt ad nos perdendos, non palam eo insolentiae prorumpunt ut Dei favorem negent quidquam nobis profuturum: quia tamen vel fortunae tribuunt omnia, vel ut quisque viribus pollet, eum statuunt fore victorem, et ideo per fas et nefas intrepride ruunt, quod illis perinde sit Deum habere iratum, vel propitium: hinc constat nihili ab eis aestimari illius gratiam et ludibrio haberi fideles, ac si nihil prodesset, sub Dei manu et custodia esse. Quod vertunt quidam: multi dicunt de anima mea, praesenti loco non quadrat. Nam etsi ל hoc sensu interdum capitur apud Hebraeos, plus tamen aliquid exprimere nunc David voluit, nempe sua praecordia quodammodo transfigi hostium ludibriis. Ergo anima sedem affectuum mihi significat. Atque huic sententiae ex opposito respondet quod alibi videbimus Ps. 35, 3: Dic animae meae, Salus tua ego sum. Docet igitur suo exemplo David, quamvis una voce totus mundus nos ad desperationem impellat, Deum unum potius audiendum esse, ac spem salutis ab eo promissae semper esse intus fovendam: et quia animas nostras confodere tentant impii, precibus esse confirmandas. De voce Selah, non conveniunt inter se Interpretes. Quidam tradunt affirmationis notam esse, tantundemque valere ac Vere, aut Amen. Alii accipiunt pro saeculo. Sed quia סלל attollere significat, probabilis est eorum opinio qui hac voce elevationem in concentu notari putant. Quanquam simul tenendum est, canendi modulos sententiae aptatos fuisse, atque ita concentum cum re, vel subiecta materia (ut loquuntur) fuisse coniunctum, sicuti nunc postquam conquestus est David spem suam probrose fuisse derisam, ac si nihil eum iuvaret a Deo protegi, in hac blasphemia insistit, quae eius animum graviter vulnerabat: sicuti paulo post, ubi sibi subiecit fiduciae confirmationem, eandem vocem iterum repetet.

4. *Et tu Iehova, clypeus es pro me, gloria mea, et exaltans caput meum.* 5. *Voce mea ad Dominum clamavi et exaudivit me de monte sanctitatis suae. Selah.*

Copula in particulam adversativam resolvi debet, quia David plenam fiduciae vocem sacrilegae hostium proterviae opponens, quidquid loquantur illi, se nihilominus in Dei verbum recumbere testatur. Porro, certam spem liberationis prius ab eo fuisse conceptam hinc apparet, quod nulla fit castigationis Dei manu inflictae mentio. Quin potius Dei auxilio fretus animose cum hostibus suis congreditur, qui legitimum regem e solio deiicere volentes, impium et sceleratum bellum gerebant. Denique culpam suam ante confessus, nonnisi praesentem causam expendit. Sic enim Dei servos, ubi ab improbis vexantur, postquam de peccatis suis ingemuerint, et suppliciter confugerint ad Dei misericordiam, ad praesentis causae intuitum oculos referre decet, ut non dubitent sibi indigne vexatis Deum fore adiutorem. Praesertim ubi per ipsorum molestias Dei veritas oppugnatur, hac fiducia magnifice in sublime efferri decet, minime dubium esse quin Deus promissionum suarum fidem contra perfidos nebulones asserat. Nam alioqui videri posset David haec sibi falso arrogare, quum se ipsum Dei gloria et auxilio nudasset, verum quia persuasus est non prorsus se excidisse a gratia Dei, quin stet adhuc firma electio: ideo animum resumit ad bene sperandum. Ac primo quidem Deum clypeo comparans, se eius virtute munitum intelligit: hinc etiam colligit eundem esse suam gloriam: quia regiae dignitatis qua ipsum dignatus erat, futurus sit assertor et custos. Hinc fiducia illa, ut capite erecto incedere audeat.

5. (*Voce mea ad Dominum*). Declarat se nunquam ita fractum fuisse rebus adversis, vel impiis ludibriis deiectum, quin sua vota ad Deum converteret. Atque haec vera fuit fidei eius probatio, quod eam precando exercuit inter ipsas angustias. Nihil enim minus consentaneum, quam fraenum rodendo gemitus nostros a Deo subducere, si eius promissionibus fidem habemus. Neque est in his verbis pleonasmos: sed diserte vocis suae meminit

David, quo melius exprimeret, utcunque obstreperent impii, se tamen minime obmutuisse quin clare sonaret in ore suo Dei nomen: quod in tam gravi duraque tentatione difficile fuit. Fieri etiam potest ut hanc precationis vocem opponat tumultuosis eorum clamoribus qui vel fortunam accusant, vel Deo maledicunt, vel sine modestia eiulant: denique confuso impetu profundunt doloris sui intemperiem. Sed mihi hoc praecipue videtur notasse David, inter hostium blasphemias, quibus tentabant fidem eius obruere, se non fuisse elinguem: quin potius vocem ad Deum extulisse, quem impii fingebant ab eo aversum. Addit non frustra se clamasse, ut ad eandem constantiam pios omnes hortetur. Quod dicit *e monte sanctitatis*, vel (quod idem valet) *e monte sancto*, non recte a quibusdam de coelo exponitur. Fateor quidem coelum alibi saepe vocari sanctum Dei palatium: sed hic non dubito quin David respexerit ad arcam foederis, quae iam in monte Sion locata erat. Diserte vero affirmat se illinc fuisse exauditum, licet in desertum fugere coactus esset. Refert enim sacra historia II. Sam. 15, 24, quum Abiathar sacerdos arcam a Levitis portari iussisset, Davidem hoc non fuisse passum. Atque in eo mira enituit sancti viri fides. Quia enim sciebat electum a Domino fuisse illud arcae domicilium, divelli a sacro illo divinae praesentiae symbolo maluit, non secus ac propriis visceribus, quam praeter coeleste decretum aliquid novare. Nunc gloriatur, quamvis privatus esset arcae conspectu, non tamen loci distantia factum esse quin votis suis propinquus esset Deus. Quibus verbis significat se mediam viam tenuisse, ne vel signum visibile contemneret, quod Dominus pro temporis ruditate instituerat: vel superstitiose loco affixus, quidquam de gloria Dei carnale conciperet. Ita non temere voces in aerem evanidas sparsit, ut solent increduli, qui precantur etiam ipsi, sed quo debeant voces suas dirigere, incerti sunt. David autem recta se ad tabernaculum convertit, unde promiserat Deus se propitium fore servis suis. Hinc orandi fiducia, cui non defuit successus. Hodie quum in Christo nobis sit exhibitum quod olim adumbrabant legis figurae, multo familiarior nobis ad Deum accessus patet, modo ne a via scientes ac volentes erremus.

6. *Ego decubui et soporatus sum: et evigilavi, quia Dominus sustentat me.* 7. *Non timebo a myriadibus populi qui undique adversum me posuerunt castra.*

Si retinemus praeteritum in verbis tempus, miram et prope incredibilem animi constantiam David praedicat, quod inter multas mortes tam securus dormierit, ac si extra omne discrimen fuisset. Et certe quamvis inter saevos curarum fluctus aestuaverit, illos tamen fide sedatos fuisse certum est, ut ipse quantumvis anxius in Deo quiesceret. Ita pii semper ab omni metu emergunt victores, sicuti impios, qui in Deum non recumbunt, etiam in minimis periculis obruit desperatio. Quidam temporis enallagen esse putant, ideoque in tempore futuro reddunt, Iacebo et dormiam: quia mox futuri temporis verbum subiicitur, Dominus sustentabit me. Sed quia continuum actum hic designat, in tribus primis verbis necesse esse non putavi mutare tempus. Sciendum tamen est, securitatem hanc non referri proprie ad tempus afflictionis, vel saltem non restringi: potius enim, meo iudicio, quantum bonum ex fide et precibus adeptus fuerit, David commemorat, nempe pacem et tranquillum animi bene compositi statum. Hoc metaphorice significat, se ordinariis vitae actionibus secure perfunctum esse, dicens: Ego, inquit, in lecto non iacui pervigil et inquietus, sed placide dormivi, quum anxiis et trepidis non contingat talis dormitio. Sed notemus, Davidem Dei praesidio, non autem suo stupore fuisse ita securum. Nam impios quoque sopitos tenet mentis ebrietas, dum se foedus cum morte pepigisse somniant. At secus David, qui nisi Dei virtute suffultus et ope protectus, quietem non habuit. Proximo versu inaestimabilem vim eius fiduciae amplificat, quam ex Dei protectione concipiunt pii omnes. Nam ut immensa est Dei potentia, ita statuunt invictam fore contra quoslibet impetus, furores, apparatus, et copias totius mundi. Et sane nisi hunc tribuimus Deo honorem, subinde concident nobis animi. Quare in periculis discamus non metiri humano modo Dei auxilium: sed quidquid obiectum fuerit terroris, ideo despicere, quia frivolum est quidquid adversus Deum moliuntur homines.

8. *Surge Domine, serva me Deus mi: quia percussisti omnes inimicos meos in maxilla, dentes impiorum confregisti:* 9. *Domino est salus, super populum tuum benedictio tua. Selah.*

8. (*Surge Domine*). Quia proximis versibus gloriatus est David de pacato statu, videri posset nunc a Domino petere ut tota vita incolumis maneat: ac si dixisset, Domine quando abs te prostrati sunt hostes mei, hanc gratiam in finem usque prosequere, et continua. Sed quia novum non est ut David in Psalmis permisceat varios affectus, magis probabile videtur, postquam fiduciae suae mentionem inseruit, ad easdem iterum preces redire. Servari igitur petit, quia erat in praesenti discrimine. Quod sequitur de hostibus percussis, bifariam exponi potest: vel ut precando in memoriam revocet superiores victorias, vel ut Dei auxilium expertus et

potitus suo voto gratiarum actionem subiungat, in quam sententiam libenter inclino. Primum igitur refert, se ad Dei opem fugisse in periculis, et salutem ab eo suppliciter precatum. Deinde, ob eam allatam gratias agit: quo testatur liberationem se Deo acceptam ferre.

9. (*Domino est salus.*) Quia ל interdum pro מן accipitur apud Hebraeos, quidam non incommode vertunt, a Domino est salus. Sequutus tamen sum quod simplicius erat, penes Deum salutem constare. Quibus verbis non modo servandi partes et laudem uni Deo vendicat, eius manum omnibus humanis subsidiis tacite opponens: sed ut mille immineant mortes, obstare tamen Deo non posse quo minus ad servandum sufficiat: imo in promptu exserat nullo negotio quam semper apud se habet salutem. In fine Psalmi affirmat David non tam sibi privatim hoc fuisse datum, quam toti populo, ne pessum iret quae in eius regno fundata erat communis ecclesiae salus. Agnoscit ergo David, ideo dissipatam fuisse impiam coniurationem, quia Deo cura erat ecclesiae servandae. Colligimus tamen ex hoc loco, ecclesiam a malis omnibus semper liberatum iri: quia Deus, cui suppetit servandi facultas, ab ea gratiam suam et benedictionem nunquam subducet.

PSALMUS IV.

ARG. Postquam Deum initio precatus est David ut sibi opem ferat, statim sermonem ad hostes convertens, Dei promissione fretus tanquam victor triumphat. Itaque suo exemplo nos docet, quoties res adversae urgent, vel extremae angustiae premunt, meditandas esse promissiones Dei, quibus spes salutis ostenditur ut hoc clypeo obiecto omnes tentationum motus perrumpere liceat.

1. *Praefecto in Neginoth canticum Davidis.*

1. Quo tempore compositus fuerit hic Psalmus incertum est, nisi quod ex contextu probabilis coniectura elicitur, tunc profugum fuisse et exsulem. Ego itaque ad tempus refero, quo eum persequebatur Saul. Et tamen si quis de altera fuga accipere malit ad quam eum compulit coniuratio Absalom, non valde contendam. Sed quia paulo post uno verbo notabit diuturnum sibi fuisse certamen, melius convenit quod priore loco adduxi. Scimus enim quam varie iactatus fuerit antequam emergeret, ex quo infestus illi esse Saul coepit. De vocibus quas hic versus continet, hoc tantum breviter attingam: Quod למנצח nonnulli vertunt, In saeculum, quasi ad ordinariam cantionem editus fuerit Psalmus, tanquam coactum reiicio. Rectius sentiunt alii מנצח vocari, qui prae aliis excellit et eminet. Sed quia de genere excellentiae et dignitatis non inter omnes convenit, nobis sufficiat hac voce notari praefectum cantorum. Nam victoris nomen mihi non probatur: quia licet praesenti argumento respondeat, aliis tamen locis, ubi repeti videbimus, nullo modo convenit. Neginoth ego a נגן deduco, quod significat pulsare: ideoque non dubito instrumentum fuisse musicum. Unde sequitur, Psalmum non modo alta voce, sed adhibitis quoque musicis instrumentis fuisse canendum, quae regebat et moderabatur praefectus ille cuius facta fuit mentio.

2. *Dum clamo, responde mihi, Deus iustitiae meae: in angustia dilatasti mihi, miserere mei, et audi precationem meam.*

His verbis probatur Davidis fides, qui ad extrema redactus, et quidem longa malorum serie fere consumptus, moerori tamen non succubuit: nec fractus fuit animo quin ad Deum liberatorem confugeret. Nam precando testatus est David, sibi omnibus praesidiis nudato spem in Deo fuisse residuam. Porro, *Deum iustitiae suae* appellat, ac si diceret iuris sui vindicem, quod passim omnes eum damnarent, et hostium calumniis perversisque vulgi iudiciis oppressa esset eius innocentia. Idque diligenter notandum est. Nam quum nihil sit acerbius quam nos immerito damnari, et una cum iniusta vi perferre infamiam, id tamen quotidie sanctis accidit, ut scilicet bene agendo male audiant: sicque exerceri expedit, ut aversi ab omnibus mundi illecebris, ab uno Deo toti pendeant. Ergo iustitia pro bona causa capitur, cuius testem Deum constituens David conqueritur homines sibi malevolos esse et iniquos: suoque exemplo nos docet, si quando non appareat coram mundo nostra integritas, non decere tamen nos animis frangi, quia in coelo est vindex noster. Dixerunt profani homines nullum esse virtuti melius theatrum conscientia: atqui haec consolatio longe exsuperat, quod scimus nos in Dei et angelorum conspectu stare, dum iniuste homines nobis insultant. Hac fortitudine praeditum fuisse videmus Paulum I. Corint. 4, 5. Nam quum apud Corinthios multi de eo sparsi essent sinistri rumores, ad Dei tribunal provocat. Eadem fiducia Iesaias 50, 6 et sequentibus, quaecunque in ipsum probra iaciebant hostes, despicit. Quare haec una patientiae nostrae fultura est, si nullus aequitati sit locus in mundo, in Deum respicere, eiusque iudicio esse contentos. Obiic itamen potest quaestio, quum tota hominum puritas merae sint apud Deum sordes, quomodo suam iustitiam in eius conspectum proferre audeant. Quod ad Davidem spectat, facilis est solutio: quia non nisi hostium suorum respectu, de sua iustitia gloriatur,

sibi enim probe conscius erat, nihil se nisi ex Dei vocatione et mandato tentasse: ideoque non temere iuris sui patronum advocat. Hinc colligimus, Davidem, quo alacrius toti mundo Deum opponeret, hoc elogio ipsum ornasse. Quod bis audiri postulat, in eo nobis et doloris vehementia, et precandi ardor exprimitur. Secundo etiam loco ostendit unde impetrandi fiduciam concipiat, nempe ex Dei misericordia. Et certe quoties aliquid petimus, hinc initium facere convenit, ut Dominus pro gratuita sua bonitate miseriis nostris succurrat.

(*Dilatasti mihi.*) Quidam putant Davidem sibi promittere quod nondum erat expertus, et effectum gratiae Dei spe sua antevertere. Atqui, meo iudicio, pristina Dei beneficia potius commemorat, quibus se confirmet in posterum. Sic enim solent fideles revocare in mentem quae ad fidei confirmationem valent. Et multi posthac occurrent similes loci, ubi David quo fidem suam erigat contra terrores et pericula, varias experientias colliget, quibus didicerat semper Deum suis adesse, nec eorum vota unquam frustrari. Est autem metaphorica loquutio, qua significat sibi undique obsesso et clauso patefactum fuisse exitum. *Angustiam*, de qua loquitur, non minus ad animum quam ad rem ipsam puto referri, neque enim ferreus fuit David quin res adversae eum in miseras anxietates coniicerent.

3. ***Filii viri, usquequo gloria mea ad ignominiam, diligetis vanitatem, quaeretis mendacium? Selah.*** 4. ***At scitote quod selegit Iehova benignum sibi, Iehova exaudiet dum clamavero ad eum.***

3. (*Filii viri.*) Hunc suavissimum Davidi fructum protulit sua precatio, quod collecto animo potuit non modo repellere hostium suorum furorem, sed ultro eos lacessere, ac intrepide despicere quidquid manchinabantur. Quare ut firma nobis constet fiducia, nonnisi iisdem armis instructos in arenam descendere convenit, quoties ab improbis impetimur. Summa autem est, quum Deus suo praesidio Davidem tueri velit, frustra ad eum perdendum eniti cunctos mortales, quantumvis magnas alioqui ad nocendum vires afferant. *Filios* autem non Adam vel hominis, sed *viri* appellans, obiter eorum arrogantiam perstringere videtur. Neque enim quibusdam Hebraeis assentior, qui proceres notari putant. Sed potius ironica est concessio, qua eorem insolentiam subsannat: quia nobiles et cordati sibi esse videbantur, quum tamen caeca duntaxat eos rabies ad nefarios conatus impelleret. In voce *usquequo* damnatur prava eorum obstinatio. Significat enim David non subito tantum aliquo motu fuisse incitatos: sed penitus eorum cordibus infixum fuisse contumax nocendi studium: nisi enim eos recto sensu privasset sua malitia, multis experimentis, quae eos ab incepto desistere cogerent, probaverat Deus se Davidis esse custodem. Quia autem illis propositum erat, probrose deiicere quem in solium regium extulerat Deus: quaerit quousque suam gloriam pergent in dedecus trahere. Notandum autem est quod apud summos et infimos omni genere ignominiae gravatus gloriae tamen sibi divinitus concessae possessionem animose retinet: dubitat quin eam tandem asserat Deus quibuscunque maculis indigne aspersa fuerit.

(*Diligetis vanitatem.*) His verbis partim exprobrat hostibus perversam libidinem qua videbat ipsos impelli, quamvis pium zelum falso praetexerent: partim eorum stultitiam deridet, quos contra Deum pugnando, successum tamen sibi promittant. Et valde emphatica est obiurgatio: nam impii quantumvis crassa malitia in omne scelus ruant, se tamen fallacibus blanditiis deludunt ne quis eos sensus mordeat. Exclamat ergo David, quamvis sponte caecutiant et fucato colore ornent suam iniustitiam nihil eos proficere. Et certe quamvis sibi blandiantur impii, ubi ad serium examen tracti fuerint, semper hoc constabit, ideo ipsos hallucinari, quia ab initio propositum est fallaciter agere. Caeterum ex hoc loco nobis sumendus est invictae constantiae clypeus, quoties prudentia et astu superari nos videbimus ab improbis. Nam quibuscunque machinis nos impetant, si modo erimus nobis bene conscii, stabit Deus a parte nostra, adversus quem non praevalebunt. Polleant ingenio licet, suppetat illis facultas nos laedendi, in promptu sint rationes et subsidia, acute omnia dispiciant: quidquid tamen excudent, mendacium erit ac vanitas.

4. (*Scitote quod selegit.*) Confirmatio est superioris sententiae, hanc enim sibi fiduciae causam esse ostendit, quia Deo regni sui autore nititur. Et certe tunc demum licebit secure contra hostes nostros gloriari, si nobis certa erit Dei vocatio. Itaque David minime hic suas vires iactat, vel opes, vel exercitus, quibus sibi regnum acquisierit: sed quia divinitus electus est, eos sine profectu multa conari significat, quia sensuri sint Deum sibi adversum, cuius potentiae succumbent. Ac primo quidem dicit se a Deo fuisse segregatum: quo significat non hominum arbitrio, vel propria libidine, sed coelesti decreto esse eximium. Nam quum פלה Hebraeis dividere significet, hoc loco ad excellentiam refertur: ac si diceret: vos nullum regem admittitis, nisi vestris suffragiis electum, vel qui vobis adlubescit: atqui hoc proprium Dei munus est, quemcunque voluerit assumere. Per nomen *Benigni*, non dubito quin ius regium sibi ex re ipsa vel effectu asserat, ac si notam vel insigne suae vocationis proferret. Vere enim dictum fuit vetere proverbio: Propriam dotem regum esse clementiam. Deus autem quos honore dignatur, ne sint mortua idola,

donis ad suum munus exsequendum necessariis instruere solet. Nonnulli חסיד passive accipiunt non pro benefico, sed qui Dei favore in solio locatus est. Sed quia nullum huius significationis exemplum mihi in scriptura occurrit, communem sententiam sequi tutius iudico, quod Deus regem elegerit qui vere suae vocationi respondet, quia misericors est ac beneficus. Hinc colligit se exauditum iri quoties ad Deum clamaverit. Nam in eo praecipue fidem suam probat Dominus, quod opus suum non deserit, sed quos semel amplexus est, perpetuo tuetur, quo docemur intrepidi ambulare in viis nostris: quia nunquam irritum erit quidquid fuerimus aggressi ex eius nutu. Hoc nobis fixum maneat, nunquam Dei auxilium defore sincere in suo cursu pergentibus: sine qua consolatione singulis momentis fideles concidere necesse est.

5. *Contremiscite, et non peccabitis: loquimini in corde vestro super cubile vestrum, et tacete. Selah.* 6. *Sacrificate sacrificia iustitiae, et sperate in Domino.*

5. (*Contremiscite.*) Nunc hostes suos ad resipiscentiam hortatur, si forte adhuc sanabilis sit eorum insania. Primo autem contremiscere eos iubet, vel tumultuari: quo verbo eorum stuporem perstringit, quia Dei timore et vivo sensu vacui praecipites ruant. Et certe hinc tantum audaciae impiis omnibus, ut bellum cum Deo suscipere non dubitent, quia eos obdurat ebria securitas: et eorum socordiae callum obducit voluntarius stupor, dum et se ipsos et Deum obliti sequuntur quocunque impellit libido. Hanc eorum furori optimam fore medicinam dicit, ne amplius peccent, si a suo veterno expergefacti moveri ac trepidare incipiant: ac si diceret: simulatque torporem vestrum et indolentiam excusseritis, ita fiet ut resideat peccandi cupiditas. Ideo enim bonis ac simplicibus molesti sunt impii, tantasque turbas excitant, quia secum nimis sunt pacati. Postea admonet ut secum *in cubili loquantur,* hoc est, in otio, et quasi in alto recessu rationes subducant: quod opponitur intemperanti ipsorum fervori. Tandem silentium illis praecipit. Notandum vero est, huius silentii causam esse motum vel trepidationem cuius nuper meminit. Nam si quos ad peccandum abripuit phrenetica temeritas, hoc principium est reditus ad sanam mentem, se ex sopore expergefacere ad metum et terrorem. Sequitur deinde composita meditatio: tum volvunt ac revolvunt quo se proiecerint: ita demum qui nihil prius non audebant, discunt modesti esse ac quieti: saltem vesanos suos impetus compescunt. *Loqui super cubile,* ex communi usu et experientia dictum est. Scimus enim, dum interdiu versamur inter homines, sensus magis distrahi: deinde saepius peram fieri iudicium ab externa specie: contra solitudo nos magis attentos reddit. Deinde, non obstat pudor quin vere quisque sua vitia reputet. Subducit ergo David hostes suos a testibus vel arbitris, quo se rectius ac simplicius examinent. Haec autem exhortatio ad nos omnes spectat: quia nihil proclivius est quam ut alii alios inani plausu decipiant, donec singuli in se ipsos descendant, ac secum ipsi loquantur. Paulus ad Ephes. cap. 4, 26. hunc locum citans, vel saltem alludens ad sententiam Davidis, graecam versionem sequutus est: Irascimini, et ne peccetis: prudenter tamen et concinne ad suum propositum aptavit. Nam illic docet, quum vitiose iracundiam suam profundant homines contra proximos, iustam in se ipsis irae materiam habere, ut a peccato abstineant: ideoque iubet potius intus eos fremere, sibique irasci, deinde non tam succensere in personas, quam in vitia.

6. (*Sacrificate.*) Plerique existimant Davidem ad reddendum poenitentiae testimonium hostes suos hortari: et certe fateor in hunc finem mandata ex parte fuisse sacrificia, ut populum stimularent ad vitae novitatem. Sed dum ego expendo quale hominum genus Davidem oppugnaverit, non dubito quin eorum hypocrisin mordeat et retundat fallacem iactantiam. David enim quum profugus in desertis, vel cavernis, vel montibus, vel in regionibus exteris erraret, videri alienus poterat ab ecclesia Dei. Et certe vulgo eum putabant instar putridi membri a sanctorum corpore resectum. Interim penes hostes erat arca foederis, illi templum occupabant, primi erant in offerendis sacrificiis. Ergo eadem confidentia qua semper inflatos scimus fuisse hypocritas, sese contra Davidem iactabant. Nec dubium est quin superbe Dei nomine abusi fuerint, quasi unici eius cultores. Quemadmodum autem impiis exprobrat Ieremias 7, 5 templum Domini mendaciter ipsos obtendere: sic etiam David Deum externis caeremoniis placari negat, quoniam requirat pura sacrificia. Subest enim tacita antithesis inter sacrificia iustitiae, et omnes inanes et adulterinos ritus, in quibus sibi placent fucati Dei cultores. Summa igitur est: Iactatis Deum a vobis stare, quia vobis patet altare eius, ut illic vestras hostias cum magna pompa mactetis: me autem, quia a sancta terra exsulo, et a templi accessu prohibeor, putatis a Deo negligi. Atqui longe aliter colendus est Deus, si velitis in eo sperare, nam impura vestra sacrificia quibus eius altare polluitis, nihil aliud quam eius iram provocant: tantum abest ut reddant vobis propitium. Discamus igitur ex hoc loco, si nobis certamen sit cum verae pietatis corruptoribus, quamvis plenis buccis eius nomen detonent, et se venditent externo eius cultu, posse eorum iactantiam tuto refelli: quia recta sacrificia non offerant. Sed interim simul cavendum est ne vana ostentatio

pietatis praeposteram confidentiam verae spei loco in nobis foveat.

7. *Multi dicunt: Quis ostendet nobis bonum? attolle super nos lumen vultus tui Iehova.* 8. *Dedisti laetitiam in corde meo plusquam quo tempore frumentum eorum et vinum eorum multiplicata sunt.*

7. (*Multi dicunt.*) Quidam existimant Davidem hic conqueri de crudeli hostium suorum malitia, quod vitam suam cupide appeterent. Ego autem non dubito quin Davidem unicum votum quo ardebat variis desideriis comparet, quibus totus fere mundus huc illuc agitur. Nam quia principium hoc non tenent profani homines, solos demum omni ex parte esse beatos quibus propitius est Deus: deinde, peregrinandum esse in terra, ut spe et patientia contendant ad meliorem vitam, in caducis bonis subsistunt, itaque modo illis prospere sit secundum carnem, non magna Dei cura tanguntur. Quum ergo pecudum more hoc vel illud pro summa felicitate arripiant, merito se ab illis David separat, scopum sibi prorsus contrarium praefigens. Nec vero refello quod quibusdam placet: Davidem conqueri de suis gregalibus, qui quum impares essent ferendis aerumnis, prae taedio et aegritudine gemebant, quietem sibi optantes. Ego tamen latius extendere malo, ut David unico Dei favore contentus, se nihil respicere vel morari testetur quid alii cupiant. Haec autem comparatio non parum amplificat, dum fideles posthabitis bonis praesentibus in Deo acquiescunt, nec quidquam pluris faciunt quam illum sibi propitium sentire. Primum ergo significat David, desipere eos omnes qui sibi optantes laetam fortunam, non incipiunt a Dei gratia: ita enim fieri ut illos vagi errores circumagant. Deinde aliud vitium perstringit, quod crassi et terreni homines, carnis quieti et commodis addicti, in sola eorum fruitione subsidant. Unde etiam fit ut susque deque illis sit Deus, quasi eo non indigeant, dum suppetunt reliqua ex voto. Ipse vero contra, ut aliis omnibus bonis careat, paternum Dei amorem sibi instar omnium esse testatur. Haec igitur summa est: Tametsi cupide praesentibus deliciis vel commodis vulgo inhient homines, ego tamen perfectam felicitatem non alibi quam in Dei gratia statuo. *Lumen vultus Dei* accipit pro serena facie, sicuti rursum videtur obscura nobis et obnubila Dei facies, dum aliquod irae signum ostendit. Pulcra autem metaphora dicitur *attolli* hoc lumen, dum in cordibus nostris refulgens fiduciam et spem generat. Neque enim sufficeret a Deo nos amari, nisi ad nos perveniret amoris sensus: sed corda nostra spiritu suo irradians vero et solido gaudio nos exhilarat. Docet autem hic locus, quamvis affluat rerum omnium copia, miseros tamen esse quibus propositum non est, in Deo acquiescere. Rursum vero fideles, quamvis inter multas molestias vexentur, hoc uno vere beatos esse, quia illis refulget paterna Dei facies, quae omnes tenebras illuminat, mortemque ipsam vivificat, ut ita dicam.

8. (*Dedisti laetitiam.*) Altera comparatione vim sui affectus melius exprimit atque illustrat, quod scilicet bonum illud quod optaverat adeptus, minime invideat aliorum opulentiae et deliciis, sed praeclare contentus sit sua sorte. Summa est, pluris sibi esse propitium Dei vultum, quam si horrea frumento referta, cellasque vino plenas haberet. Quanquam autem in voce מעת, variant Interpretes, quia nonnulli vertunt A tempore, ac Davidem intelligunt hostium suorum bonis fuisse laetatum: mihi tamen longe melius congruere videtur alter sensus, quod scilicet se uno Dei favore magis gaudere dicat, quam terrenos homines dum bonis omnibus fruuntur, quorum desiderio ut plurimum ardent. Dixerat enim, rebus prosperis intentos ac deditos Deum non magnopere curare: nunc vero addit, largo vini et frumenti proventu non perinde esse laetos, ut ipse est unico divinae bonitatis sensu. Atque hic versus utilem doctrinam continet, videmus enim ut terreni homines, postquam spreta Dei gratia totos se ingurgitarunt in caducas delicias, adeo non satiari, ut ipsa copia magis eorum cupiditates inflammet: ita fit ut in media saturitate caeca inquietudo mentes eorum sollicitet. Nunquam ergo tranquilla pax et solidum gaudium nobis obtinget, donec affulgeat Dei favor. Etsi autem fideles sua commoda ipsi quoque expetunt, praepostero tamen ardore ad ea non feruntur, quin patienter sustineant illis privari, modo se Deo curae esse intelligant.

9. *In pace simul dormiam et quiescam: quia tu Iehova seorsum*) in fiducia locasti me.*

Concludit se perinde securum esse ac quietum, quia protegitur Dei manu, ac si omnibus mundi praesidiis vallatus esset. Scimus autem bonum hoc prae aliis esse optabile, nempe vacuum esse omni metu, nec torqueri vel angi ulla cura. Ideo confirmatio est proximae sententiae, quod gaudium de luce paterni Dei amoris conceptum merito aliis omnibus praeferat: quia interior pax animi quaecunque fingi possunt bona exsuperet. Multi locum hunc ita exponunt, quod speret David hostes sibi reconciliatum iri ut cum illis placide dormiat: quia dederat illi Deus, sine molestia et nemine obturbante quiescere. Meo tamen iudicio, hic aptior erit sensus, quod seorsum non minus tranquille aget, quam in magna turma: quoniam ipsum Deus tutetur. Nam in particula, יחדו, subaudio כ similitudinis notam.

*) seul, *en marge;* ou à part.

Nec placet quod לְבָדָד quidam ad Deum referunt, ita vertentes: Tu solus Domine in fiducia locasti me, quia sublata antithesi inter duo adverbia Simul et Seorsum, vel solitarie, multum gratiae ex sententia decedet. In summa, gloriatur sibi ita sufficere unius Dei tutelam, ut sub ea non minus secure dormiat, licet omnibus humanis custodiis nudatus, quam si multas circum se excubias haberet, vel undique munitus esset multis sodalibus. Itaque eius exemplo discamus hunc honorem Deo tribuere, quoties ab hominibus nihil defensionis apparet, ut sola eius manus instar ingentis exercitus in pace nos contineat.

PSALMUS V.

ARG. David graviter iniusta hostium saevitia oppressus, et plus adhuc malorum metuens, Dei auxilium implorat. Quo autem facilius impetret quod petit, postquam ex precandi ardore magnitudinem doloris sui ostendit primo hostium suorum intolerabilem malitiam profert, quam a Deo relinqui inultam absurdum foret. Deinde fidem et patientiam suam, consolationem etiam inserit, quasi de prospero successu nihil dubitet. Tandem concludit, ubi liberatus fuerit, fructum gratiae piis omnibus fore communem.

1. *Praefecto super Nehiloth Canticum David.*

Hebraicam vocem quidam: Haereditates, alii: Exercitus vertunt. Priores hanc rationem afferunt suae sententiae, quod David pro salute duodecim tribuum precatus sit. Alteri vero, quia obsessus ab ingenti hominum multitudine, se contulerit ad Dei praesidium, atque ita particula super valebit contra. Sed quia aenigmaticas istas inscriptiones non probo, libenter subscribo eorum sententiae, qui vel instrumentum, vel tonum musicum fuisse docent: de specie autem non admodum laboro.

2. *Verba mea ausculta Iehova, intellige sermonem meum.* 3. *Adverte ad vocem clamoris mei, rex meus, et Deus meus, quia ad te precabor.*

Non audeo certo statuere, uniusne solum temporis quas ab hostibus suis iniurias perpessus est, deploret hoc Psalmo David: an vero generaliter de variis persequutionibus queratur, quibus diu vexatus fuit sub Saule. Eum etiam quidam ex Hebraeis ad Absalom usque extendunt, quia per viros dolosos et sanguinarios putant Doeg et Achitophel notari. Mihi tamen magis probabile videtur, quum Saule mortuo tranquillam regni possessionem adeptus foret David, preces quas in suis aerumnis et periculis meditatus fuerat, scriptis mandasse. Iam ut verba tractemus, quod rem unam tribus modis exponit, haec repetitio affectus vehementiam notat, et longam orandi perseverantiam. Nec enim superflua congerie delectatus est, ut abs re profunderet diversos loquendi modos: sed quemadmodum serio ad precandum intentus erat, multiplices suos gemitus repraesentavit. Significat ergo nec frigide, nec pauculis tantum verbis orasse, sed prout urgebat vis doloris, se in deflendis apud Deum suis malis fuisse anxium: et quia non statim apparebat exitus, in iisdem querimoniis repetendis fuisse assiduum. Quod autem disertis verbis vota non concipit, species est reticentiae magis emphatica quam si distincte loquutus foret. Nam quid cupiat in corde suo premens, melius ostendit se intimos animi sui sensus coram Deo sic afferre, ut lingua ad loquendum non sufficiat. Vox etiam *Clamoris* pro clamosa vel sonora voce, ad notandum studii ardorem pertinet. Neque enim clamavit David tanquam ad aures surdi, sed fervor doloris, interiorque anxietas in clamorem erupit. Etsi autem verbum הָגָה (unde nomen הָגִיג quo hic usus est propheta) Hebraeis tam clare effari, quam tacite susurrare significat, videtur haec secunda expositio melius praesenti loco congruere. Nam ubi verba sua in genere proposuit David, ea videtur in obscuras querimonias et clamorem partiri. Sub priore autem membro notat confusum strepitum qualis in cantico Ezechiae describitur, ubi vocem articulatam impedit dolor: Sicut grus et hirundo garriebam: gemebam instar columbae. Porro si quando vel ignavi sumus ad precandum, vel cito labascunt pii impetus, hinc stimuli ad nos pungendos petendi sunt. Deum quoque vocando *regem suum et Deum suum*, quia acrius se ad bene sperandum incitavit: discamus haec elogia in similem aptare usum, nempe ut Deum nobis familiarem reddamus. In fine testatur, se non fraenum rodere, ut solent increduli; sed ad Deum gemitus suos dirigere. Nam qui posthabito Deo, vel intus fremunt, vel apud homines querulantur, indigni sunt quos Deus ipse respiciat. Quidam vertunt: Quando ad te precor, sed mihi videtur potius esse causae redditio, in qua Davidi propositum fuit, animum suum in fiduciam attollere, sumpto hoc generali principio: Quicunque Deum in suis malis invocant, nunquam ab ipso repulsam pati.

4. *Iehova mane audias vocem meam: mane disponam tibi et speculabor.*

Potest etiam haec sententia in futuro tempore modi indicativi legi. Ego tamen optantis potius esse sentio, quemadmodum reddidi. Postquam enim Deum rogavit ut suis votis annueret, nunc ad festinationem eum sollicitat. Nam etsi non improbo, quod quidam ipsum putant ad matutinas preces

alludere, quae in templo quotidie sacrificiis coniungi solebant ex legis praescripto: non tamen dubito quin longioris morae taedio compulsus, salutem suam accelerari cupiat: ac si dixisset: Simulatque expergiscar, haec prima futura est mea cogitatio. Tu itaque Domine opem qua indigeo, ne longius differas: sed mox respondeas votis meis. *Disponere Deo* tantundem valere interpretor, ac recta se ad eum applicare. Plerique, quasi ecliptica esset loquutio, subaudiunt orationem. Sed potius (meo iudicio) testari voluit David se minime flecti huc vel illuc, ac distrahi, sed hunc ordinem sibi esse statutum ut ad Deum confugiat. Est autem tacita antithesis inter vagos et erroneos eorum discursus qui ad mundi auxilia circumspiciunt, vel pendent ex suis consiliis, et rectum fidei ductum: quo fit ut pii omnes a vanis illecebris retracti, se ad unum Deum convertant. Nam ערך Hebraeis ordinare vel disponere, interdum comparare vel aptare significat. Optime autem convenit sensus quod profiteatur David se minime distractum iri per flexuosos circuitus, sed recta se ad Deum venturum. *Speculandi* verbo tam spem et patientiam, quam sollicitudinem designat. Nam quum צפה apud Hebraeos tam exspectare quam aspicere significet, non dubito quin dicere velit David, postquam suas curas in Dei sinum deposuerit, se suspenso animo quasi in excubiis fore, donec re ipsa pateat fuisse a Deo exauditum. Etsi autem desiderio semper inquietudo aliqua subest: qui tamen speculatur, quam expetit Dei gratiam, patienter eam exspectat. Docet itaque hic locus frivolas esse preces, quibus non est spes annexa, quae mentes velut in speculam evehat.

5. *Quia non Deus volens impietatem tu: non habitabit tecum malum.* 6. *Non stabunt insani coram oculis tuis: odisti omnes qui iniquitatem perpetrant.* 7. *Perdes qui loquuntur mendacium: virum sanguinarium et dolosum abominabitur Iehova.*

Hic sibi David ex hostium malitia et pravitate conciliat Dei favorem. Est quidem velut abrupta oratio, ut sancti precando saepe balbutiunt: verum haec balbuties Deo gratior est quam omnes quantumvis nitidae ac splendidae rhetorum figurae. Porro ad hunc scopum tendit David, quum ad summum crudelitatis et perfidiae venerint hostes sui, fieri non posse quin eos mature Deus compescat. Ratiocinatur autem ab ipsius Dei natura, nam quum illi placeat iustitia et rectitudo, inde colligit, de improbis et sceleratis omnibus vindictam sumpturum. Qui enim fieri potest ut impune effugiant eius manum, quandoquidem iudex est mundi? Locus notatu apprime dignus. Scimus enim quantopere nos consternet effraenis impiorum protervia, nam quia Deus non statim eam cohibet, vel stupemus attoniti, vel desperatione concidimus. Atqui David hinc potius fiduciae materiam petit. Nam quo maiore licentia gassantur hostes, eo alacrius Deum vindicem implorat, cuius officium est improbos omnes perdere, quia odio habet omne scelus. Discant ergo pii omnes, quoties illis certamen est cum vi, fraudibus, et iniustitia, ad Deum assurgere, ut se ad certam spem liberationis animent: sicuti etiam eos hortatur Paulus 2. ad Thess. 1. 5. Documentum, inquit, est iudicii eius, quod nunc crucem suffertis: quia iustum est apud Deum rependere iis qui vos affligunt, afflictionem: vobis autem qui affligimini, relaxationem nobiscum. Et certe alioqui non esset mundi iudex, nisi impiis omnibus apud eum merces sua esset reposita. Nunc tenemus huius doctrinae usum: nempe dum improbis lascivientibus, nobis obrepit dubitatio an Deus curam nostri gerat: ut hunc clypeum opponere discamus, Deus, cui odio ac detestationi est omnis iniquitas, istos elabi inultos non sinet: licet vero ad tempus eos ferat, tandem conscendet tribunal, seque vindicem ostendet. Caeterum hinc colligitur etiam universalis doctrina, Deum, quamvis per Satanam et impios operetur, eorumque malitia utatur ad exsequenda sua iudicia, non tamen esse peccati autorem, nec peccatum ei placere: quia semper iustus ei finis propositus est: ut merito eos damnet ac puniat quos arcana sua providentia impellit quo visum est. Versu quinto רע quidam in masculino genere accipiunt pro scelesto homine: sed ego malitiam potius intelligo. Simpliciter enim pronuntiat David, nullum Deo consensum esse cum iniustitia, postea ad homines ipsos descendit, negans *insanos coram eius oculis staturos.* Est autem optima consequentia, Deo exosa est iniquitas: ergo de omnibus iniquis iustam ultionem sumet. Insanos vocat, more scripturae, qui caeca cupiditate ad peccandum ruunt. Nihil enim magis furiosum impiis qui abiecto Dei timore, nocendi libidine feruntur: imo nulla est amentia deterior, quam Dei contemptus, quo fit ut fas omne pervertant homines. Quamvis autem hoc sibi ad consolationem proponat David, simul tamen inde elicitur utilis eruditio ad timorem Dei: nam spiritus Deum scelerum ultorem fore pronuntians, fraenum nobis iniicit, ne spe impunitatis peccemus.

8. *Et ego in multitudine misericordiae tuae ingrediar domum tuam, adorabo in templo sancto tuo in timore tui.*

Copulam adversative positam esse quidam putant, quasi David se impiis comparans Deum sibi propitium fore praedicet: sed expendant lectores annon magis conveniat illative accipere, hoc modo, Quum impios ferre nequeas Domine, ego igitur manu tua servatus, solennes tibi pro liberatione

accepta gratias in templo tuo agam. Si prior expositio magis placeat, simpliciter suam erga Deum pietatem commendans propheta, se ab eorum ordine disiungit, de quibus loquutus est. Sed videtur circumstantia loci poscere ut Deo gratiarum actionem promittat: nam quia hostes suos nuper Deo exosos esse dixerat, nunc concepta salutis fiducia, se ad gratitudinem invitat. Veniam, inquit, ad templum *in multitudine misericordiae tuae:* ac si diceret, quamvis nunc fere perditus videri queat, se tamen Dei gratia salvum fore et incolumem. Docet itaque hic locus, quum nos urgent extremae tentationes, statuendam esse Dei gratiam ante oculos, ut inter summa quaeque discrimina bene speremus. Ad haec quia caro gratiam Dei vel maligne extenuat vel aestimat vulgari modo, discamus ingentem eius magnitudinem efferre, quae sufficiat vincendis terroribus. Quanquam autem consilium Davidis fuit, sibi certam salutem polliceri ex Dei misericordia: simul tamen ostendit, ubi fuerit servatus, gratum se et memorem fore. Iam quia hypocritae gratias agendo nihil aliud quam nomen Dei profanant, ut sunt impuri et polluti: ideo se asserit venturum cum *Dei timore,* ut sincero et integro corde eum adoret. Caeterum hinc colligere licet generalem doctrinam, donec suae bonitatis gustum Deus nobis praebuerit, accessum nobis ad eum non patere nec quemquam rite orare, nisi qui gratiam eius expertus, sibi propitium fore statuit ac persuasus est. Adiungitur tamen Dei timor, qui rectam piamque fiduciam a carnis securitate discernat.

9. *Iehova deduc me in iustitia tua propter adversarios meos: dirige coram facie mea viam tuam.* 10. *Quia non est in ore eorum rectitudo: intimum eorum pravitates, sepulcrum patens guttur eorum, linguis suis dolose agunt.* 11. *Fac eos errare Deus, cadant a consiliis suis, in multitudine scelerum suorum disperde eos quia rebelles fuerunt tibi.*

9. (*Iehova deduc me.*) Quidam ita exponunt: Ostende mihi quid rectum sit, et fac ut totus iustitiae tuae addictus sim, idque propter adversarios, quia periculum est ne sancti malis et fraudulentis impiorum artibus impulsi, a recta via declinent. Pia quidem et utilis sententia est: sed altera expositio aptior, ut Deus servum suum per medias hostium insidias salvum deducat: et quum videbitur undique captus et constrictus, exitum ei patefaciat. Dei ergo iustitia hoc loco (sicuti plurimis aliis) pro fide et clementia eius capitur, quam in tutandis fidelibus ostendit. Ideoque praepositio In tantundem valet ac Pro, vel secundum. David enim Deum sibi itineris ducem esse optans, ex eius iustitia spem impetrandi sibi facit ac si dixisset, Domine, quia iustus es, auxilio tuo me protegas, ut pravas hostium machinationes evadam. Idem sibi vult posterius membrum, ubi postulat *viam Dei coram facie sua dirigi.* Hoc est divinitus se eximi ab angustiis, quibus sic inclusus erat, ut secundum carnem nunquam se exiturum putaret. Sic autem fatetur se vitandis hostium insidiis parem non esse, nisi et prudentiam suppeditet Deus, et viam per invia aperiat. Idem et nos eius exemplo facere convenit: ut nobis diffisi, quum nos consilium deficiet, aut invalescet hostium improbitas, ad Deum properemus, in cuius manu sunt exitus mortis, ut alibi videbimus.

10. (*Quia non est in ore eorum.*) Easdem querimonias denuo repetit, quo maiore odio suos adversarios apud Deum gravet: in se vero provocet ipsius Dei misericordiam, qui iniuste oppressis opem se laturum promisit. Atque hoc notandum est, quo crudelius in nos saeviunt hostes, vel magis scelerate nos vexant, eo maiore fiducia gemitus nostros in coelum esse tollendos: quia Deus non patietur ad extremum usque grassari eorum furorem: malitiam quoque et perversos astus in lucem protrahet. Primo loco accusat eos perfidiae, quod nihil rectum aut sincerum loquantur: causam assignat, quod intus referti sint iniquitate. Postea comparat eos sepulcris, ac si diceret, voracissimos esse gurgites: quo notatur inexplebilis fundendi sanguinis cupiditas. Tandem eorum fallacias iterum recenset: unde colligimus, non mediocribus iniuriis fuisse tentatum: sed illi certamen fuisse cum hostibus deterrimis, quibus nulla erat vel humanitas vel moderatio: tam misere oppressus, non modo continuat suas preces, sed ex statu confuso et desperato materiam sperandi petit. Quod autem paulus, Rom. 3, 13, locum hunc citans, ad totum genus humanum extendit, non facit praeter mentem spiritus: nam quum axioma istud pro confesso sumat, sub Davidis persona nobis describi ecclesiam tam in Christo capite quam in membris: sequitur, in hostium numero censeri debere quicunque non regeniti sunt Dei spiritu, sive exteri sint, sive domestici. Neque enim David hoc loco vel Assyrios vel Aegyptios ad Dei tribunal vocat: sed Iudaeos degeneres, qui in carne circumcisi, se ex sancta Abrahae progenie esse gloriabantur. Non ergo detorquet Paulus haec verba a genuino sensu, ea ad cunctos mortales accomodans: sed proprie asserit, ostensum fuisse a Davide quales natura sint.

11. (*Fac eos errare.*) Quia אשם Hebraeis, tam excindere vel perdere quam peccare, significat, et metaphorice pro Errare vel hallucinari capitur, uterque sensus praesenti loco apte quadrat: sed quia continuo post subiicit David, *cadant a suis consiliis,* non dubito quin hoc primum votum secundo affine sit ac simile. Duo itaque haec simul coniungo, tanquam causam et effectum, ut Deus

mente privatos in errorem impellat: deinde ut eos sua consilia frustrentur, unde enim fit ut impii frustra consultent, inconsiderate etiam ac sine iudicio ferantur, et turpiter impingant, nisi quia Dominus in astutia eos deprehendit? Intercipit eorum vafritiem, spiritu soporis et vertiginis eos inebriat, ut desipiant in rebus minimis. Ergo si nobis timemus ab insidiis et fraudibus hominum, et qui nobis nocere cupiunt videmus sagaces et acutos esse: redeat nobis in memoriam haec sententia, perpetuum esse Dei munus, stupore et amentia eos percutere qui ad peccandum sapiunt. Sic fiet ut nobis dormientibus quamvis astutas eorum machinationes Dominus flatu suo dissipet, ac tandem prostituat eos ludibrio. In summa, optat David manum Dei iniici suis hostibus, ac prohiberi a pravis suis deliberationibus. Et certe necesse est, quum Satan, fraudum omnium artifex, omnes nocendi modos impiis suggerat, quae callide excogitant, divinitus in nihilum redigi. Cadere a consiliis, intelligit, non assequi neque efficere quod statuerant. Poenam deinde illis imprecatur quam meriti sunt: quia dum homini innoxio inique et sceleste fuerunt infesti, *Deo* quoque *rebelles fuerunt.* Hoc quidem minime cogitant superbi, tanti esse miseros homunciones, ut laedatur Deus in ipsorum persona: neque enim ictus suos magis in coelum putant vibrari, quam si pulverem aut lutum pedibus calcarent. Atqui hanc inaestimabilem mercedem suis cultoribus Deus rependit, quod in se recipit ipsorum causam. Quisquis ergo sibi recte conscius erit, nec ab integritate deflexerit, indigne vexatus, non est quod dubitet Deum instar clypei hostibus suis obiicere.

12. *Et laetentur omnes sperantes in te, in aeternum exsultent: et protege eos, et oblectentur in te diligentes nomen tuum.* 13. *Quia tu benedices iusto Iehova, benevolentia quasi scuto circumdabis eos.*

12. (*Et laetentur omnes.*) Sive in futuro tempore, sive in modo optandi legantur haec verba, non ita multum ad sensum interest, utroque enim modo fixum manebit quod voluit propheta: nempe si Dei manu liberetur, fructum huius gratiae piis omnibus fore communem: ac si dixisset, Domine, si mihi opem tuleris, non in me solo residebit tuum beneficium, sed patebit ad omnes tuos cultores: quia sic fiet ut magis confirmetur eorum fides, nomenque tuum celebrent. Ergo ut facilius liberationem a Domino impetret, eam a fine vel effectu commendat, quod piis omnibus maiorem fiduciam suggeret, eosque animabit ad laudem et gratiarum actionem Deo reddendam. Docet autem hic locus, nos Deo ingratos esse, nisi accommodamus in usum nostrum quaecunque in proximos nostros confert beneficia: quibus testatur bonitatem suam communiter piis omnibus semper expositam fore, ideoque additur ratio laetitiae, *quia* Dominus *eos proteget.* Nam quoties uni ex fidelibus se beneficum ostendit, statuere debent (ut diximus) eundem erga se fore. Porro docet hic locus, non aliunde quam ex Dei praesidio nasci verum gaudium: quia licet mille mortibus simus expositi, abunde nobis sufficere hoc debet, protegi nos Dei manu. Sed hoc fiet si nos inanes mundi umbrae non decipiant, ut sub illis delitescamus. Hoc etiam notandum est, quod in Deo sperantes dicit *nomen eius diligere.* Nec enim fieri potest quin suavis sit Dei memoria, nosque solide oblectet: imo rapiat in amorem sui postquam ipse nobis suae bonitatis gustum praebuit. Sicuti rursum omnes increduli sepultum vellent Dei nomen, eiusque memoriam cum horrore fugiunt.

13. (*Quia tu benedices.*) Confirmat superiorem sententiam, quod scilicet ex sua persona commune documentum fidei sumpturi sint omnes Dei servi, quia ab uno exemplo iudicium de perpetua erga omnes pios gratia fieri velit. Atque iterum admonet non aliud esse legitimum gaudium, nisi quod ex sensu paternae Dei benevolentiae concipitur. *Benedicendi* verbum Hebraeis (quum de hominibus fit sermo) bene precari significat: quum vero ad Deum refertur, tantundem valet ac bene fortunare (ut loquuntur) vel bonis omnibus cumulare. Nam quia efficax est favor Dei, benedictio eius bonorum omnium affluentiam ex se producit. Nomen *iusti,* non ad unum hominem restringitur, sed indefinite omnes Dei cultores significat. Caeterum, iustos vocat scriptura, non qui tales operum meritis censentur, sed qui ad iustitiam aspirant: quia postquam Dominus eos favore suo complexus est peccata non imputando, rectum studium pro iustitiae perfectione illis fert acceptum. Eodem pertinet quod sequitur, *Coronabis eos gratuito favore* vel beneplacito, *tanquam scuto:* intelligit enim probe fore undique munitos fideles: quia nulla ex parte illis deerit gratia, quae et invictum est propugnaculum, et certam secum salutem affert. Quanquam autem coronandi verbum quo utitur, saepe ornatum vel decus Hebraeis notat: quia tamen additur similitudo scuti, non dubito quin metaphorice pro munire vel circumdare sumatur. Sensus ergo est, quantumvis magna et varia pericula iustos obsideant, Deo tamen propitio salvos fore.

PSALMUS VI.

ARG. David manu Dei afflictus, quia se agnoscit iram Dei sua culpa provocasse, ut levationem impetret, peccatis suis veniam dari postulat, simulque deplorat, si e medio tollatur, Dei laudandi facultatem sibi ablatum iri. Deinde recepta fiducia, Dei gratiam celebrat, sermonemque ad hostes convertit, qui eius malis insultaverant.

1. *Praefecto in Neginoth super octavam, canticum Davidis.*

Cantici nomen ostendit, Davidem, postquam liberationem a malis quae deplorat, adeptus fuerat, sui doloris affectus hoc Psalmo complexum esse, quale vero fuerit castigationis genus, incertum est. Nam qui restringunt ad morbum, rationem cur ita sentiant, satis firmam non adducunt. Insistunt in verbo אמל, quod aegrotare quidem significat, sed metaphorice hic accipi magis probabile est. Obiiciunt, Ezechiam, ubi a morbo convaluit, de morte idem cecinisse. Atqui Psalmo 116, ubi nulla fit morbi mentio, eadem querimonia in persona totius ecclesiae legitur. Quanquam autem ex his verbis elicimus, Davidem in ultimo discrimine versatum esse: fieri tamen potest ut alio afflictionis genere quam corporis morbo laboraverit. Quare sumamus quod certius est, dura aliqua clade fuisse percussum, vel inflictam fuisse poenam, quae mortis tenebras undique eius oculis offunderet. Illud quidem tenendum est, non eodem quo precatus est articulo Psalmum fuisse compositum: sed quas in periculis et tristitia preces conceperat, postea data relaxatione, in monumentum fuisse ab eo digestas: ideoque moerorem cum quo aliquamdiu luctatum fuisse certum est, cum posteriori laetitia coniungit. Quantum ad vocem *Octavae* spectat, quia alibi diximus נגינת organum musicum esse, nescio an conveniat citaram octo chordarum notari: facile igitur patior referri ad tonum, ut certum cantus discrimen designet. Quanquam in re obscura, et levis etiam momenti, liberam cuique coniecturam relinquo.

2. *Iehova, ne in furore tuo arguas, me, et ne in ira tua corripias me.*

Quamvis malum forte ab hominibus inflictum esset, prudenter David sibi cum Deo negotium esse reputat. Male enim in suis aerumnis proficiunt, quibus non statim occurrunt sua peccata, ut se iram Dei promeritos fuisse sentiant. Et tamen videmus quantus torpor omnes fere occupet in hac parte, nam quum se miseros esse clamitent, ad manum ferientem vix centesimus quisque respicit. Quare undecunque proveniant mala, discamus protinus sensus nostros ad Deum referre, eumque agnoscere iudicem, qui nos ad suum tribunal reos citat: quando sponte non antevertimus eius iudicium. Sed quia saepe fit ut homines, dum coguntur sentire iratum sibi esse Deum, potius ad impias querimonias prosiliant, quam se ipsos incusent, ac sua peccata: notandum est, Davidem non simpliciter quidquid sustinet malorum Deo ascribere, sed fateri iustam rependi mercedem suis peccatis. Non enim expostulat cum Deo, quasi infestus saeviat absque causa: sed arguendi et castigandi partes ei tribuens, tantum optat poenis statui modum, quibus verbis declarat iustum esse scelerum ultorem. Caeterum, ubi confessus est iure se corripi, summum ius vel rigorem deprecatur. Neque enim poenam omnino refugit, quod iniquum esset, atque ei quoque noxium magis esset quam utile: sed tantum iram Dei exhorret, quae interitum peccatoribus minatur. Nam irae et furori tacite opponitur paterna et levis castigatio: sicuti ex Ieremiae verbis 10. 24, patet: Castiga me, inquit, Domine: sed in iudicio, non in ira tua. Dicitur quidem irasci Deus peccatoribus, quoties illis poenas infligit, sed improprie: quia non modo aliquam gratiae suae dulcedinem aspergit, quae dolorem mitiget, sed poenas temperans, et clementer manum suam sustinens, se illis propitium esse demonstrat. Quia tamen necesse est, quoties scelerum ultor apparet, horrore nos percelli, non abs re David, pro carnis sensu, iram et furorem eius metuit. Sensus ergo est: Ego quidem Domine dignum me fateor quem in nihilum redigas: sed quia ferendae tuae severitati par non essem, ne me pro meritis tractes: quin potius ignoscas peccata, quibus iram tuam in me provocavi. Nos vero quoties rebus adversis prememur, discamus, exemplo Davidis, ad hoc remedium confugere ut Deo reconciliemur: quia minime sperandum est ut nobis bene sit ac prospere, nisi ipso favente. Unde sequitur, nunquam defore malorum congeriem, donec peccata nobis remittat.

3. *Miserere mei Iehova, quia infirmus sum: sana me Iehova, quia territa sunt ossa mea.* 4. *Et anima mea territa est valde: et tu Iehova usquequo?*

3. (*Miserere mei.*) Quum Dei misericordiam implorat, hinc melius patet, irae et furoris nominibus non saevitiam vel immodicum rigorem, sed tantum iudicium notasse, quale Deus in reprobos exercet, quibus clementer tanquam filiis non parcit. Nam si de iniusta poenae gravitate conquestus foret, nunc tantum subiiceret: Moderare tibi, ne delicti mensuram puniendo excedas. Ergo ad solam misericordiam se conferens, nihil se aliud optare ostendit, quam ne secum iure agatur. Iam quo Deus ad ignoscendum magis propensus sit, se prope deficere testatur. Infirmum enim (ut prius admo-

nui) non se vocat quia aegrotet, sed quia deiectus ac fractus sit. Quia autem hunc finem in poenis sumendis Deo propositum esse scimus, ut nos humiliet, simul ac ferulis eius subacti sumus, eius misericordiae aperta est ianua. Adde quod quum proprium sit eius munus infirmos sanare, iacentes erigere, fulcire debiles, mortuis denique vitam restituere: haec una ratio ad petendam eius gratiam nobis sufficit, si malis succumbimus. Ubi vero spem salutis non alibi quam in sola Dei clementia sibi repositam esse testatus est, suamque deiectionem flebiliter in medium protulit: causae subiicit suum effectum sanitatem a Deo petens. Atque hic ordo nobis tenendus est, ut quidquid petimus a Deo bonorum, sciamus ex fonte gratuitae bonitatis fluere: et poenis tunc demum eximi, postquam nostri misertus est. (*Quia territa sunt.*) Confirmat quod nuper attigi, se ex malorum gravitate spem concipere levationis: quia Deus ad opem miseris ferendam eo promptior est, quo magis urgeri et fere obrui cernit. Porro terrorem attribuit ossibus, non quod sensu praedita sint: sed quia ex vehementia doloris totum corpus concutitur. Nec carnem nominat quae tenerior est, sed ossium nomine intelligit praecipuum robur suum fuisse tremefactum. Causam deinde assignat, animam suam valde territam esse dicens. Nam copula, meo iudicio, causalem particulam valet, ac si dictum esset: Tam gravis est ac violenta interior cordis anxietas ut totum corporis robur conturbet. Nam animam pro vita accipi, mihi non probatur, neque etiam convenit.

4. (*Et tu Iehova usquequo?*) Ecliptica oratio ad exprimendam doloris vehementiam facit, quae non animos modo tenet constrictos, sed fauces etiam: ut sermonem in medio cursu absorbeat. Sensus tamen hic in oratione abrupta ambiguus est. Quidam enim subaudiunt: Me affliges, vel corripere perges? Alii, quousque differes misericordiam tuam? Sed quae proxime sequitur ratio, hunc secundum sensum magis probabilem esse ostendit: nempe dum optat David se a Domino respici. Conqueritur ergo se nunc a Deo relictum esse, vel nullum haberi sui respectum sicuti longe a nobis abesse videtur quoties eius auxilium vel gratia re ipsa non apparet. Hoc autem nobis pro sua indulgentia concedit Deus, ut ipsum accelerare optemus ad opem nobis ferendam: ubi de mora conquesti sumus, ne votum nostrum vel dolor ultra metas erumpat, permittendum esse Dei arbitrio, ne aliter maturet quam visum fuerit.

5. *Convertere Domine, eripe animam meam: salvum me fac propter misericordiam tuam.* 6. *Quia nulla in morte memoria tui: in sepulcro quis confitebitur tibi?*

5. (*Convertere Domine.*) Sicuti absentiam Dei nuper deflevit, nunc postulat sibi dari signum eius praesentiae. Nam in eo sita est nostra felicitas, si a Deo respicimur. Putamus autem a nobis alienum esse, nisi probet se habere curam nostri. Ultimo in discrimine versatum fuisse tunc Davidem, ex his verbis colligimus, dum et animam suam eripi quasi ex mortis faucibus, et se in salutem restitui precatur. Morbi tamen nulla fit mentio: ideoque de genere afflictionis iudicium suspendo. Caeterum rursus confirmat David quod secundo versu attigerat de misericordia Dei: nempe liberationem se non aliunde quam ab ipsa sperare. Quare nunquam miseriis suis remedium invenient homines, donec propria merita, quorum fiducia se decipiunt, obliti ad gratuitam Dei bonitatem confugere didicerint.

6. (*Quia nulla in morte.*) Postquam omnia gratis in nos contulit Deus, nihil vicissim exigit, nisi ut simus beneficiorum suorum memores. Ad hanc gratitudinem refertur quod dicit David, nullam in morte fore Dei memoriam, in sepulcro nullam fore eius laudem. Nam intelligit, si fuerit eius gratia a morte servatus, gratum se ac memorem fore. Deplorat autem hanc sibi facultatem ereptum iri, si fuerit e medio sublatus: quia amplius non versabitur inter homines, ut Dei nomem celebret. Porro hinc perperam et inscite quidam colligunt mortuos carere omni sensu, nec ullum in ipsis vigere: quia non nisi de mutua gratiae Dei praedicatione agitur in qua se vivi homines exercent. Scimus enim ideo nos in hac terra locatos esse ut uno consensu et ore Deum laudemus, huncque esse vitae nostrae finem. Nunc quamvis mors finem afferat talibus praeconiis, non tamen sequitur, fideles animas corporibus exutas privari intelligentia, vel nullo tangi Dei affectu. Adde, quod in morte ipsa Dei iudicium apprehenderat David: quod eum obmutescere cogebat, quoad laudes Deo canendas. Nam quum sola Dei bonitas sensu percepta, os nobis ad eum celebrandum aperiat, ubi ablata est hilaritas, laudes quoque cessare necesse est. Quare nihil mirum si ira Dei, quae nos terrore absorbet, laudes eius exstinguere dicatur. Atque hinc solvitur altera quaestio, cur David mortem tantopere exhorruerit, quasi extra mundum nihil spei residuum foret. Docti viri tres causas numerant cur Patres sub lege tanto constricti fuerint mortis metu: nempe quod gratia Dei nondum Christi adventu patefacta nonnisi obscurae promissiones tenuem futurae vitae gustum dabant. Deinde, quod praesens vita, in qua se Deus patrem declarat, per se sit optabilis. Tertio, quod anxii erant ne qua post suum discessum accideret in religione mutatio. Atqui mihi non satis solidae videntur istae rationes, neque enim semper idem timor Davidis animum occupavit: utpote qui satur dierum, animam in sinum Dei placide suo

tempore deposuit. Secunda autem ratio nobis hodie esset cum vetustis patribus communis: quando magis illustribus documentis paternus Dei erga nos amor etiam in hac vita refulget. Ego vero (ut nuper dixi) in hac querimonia Davidis aliud considero: nempe quod Dei ultoris manum sibi adversam instare sentiens, metu obruitur, ut fere obstupescat. Idem et de Ezechia dicendum, quod non simpliciter mortem, sed iram Dei, et quidem non vulgarem, fuerit deprecatus, Ies. 38, 3.

7. *Laboravi in gemitu meo, natare faciam per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis culcitram meam madefaciam*).* 8. *Caligavit prae indignatione oculus meus: consenuit in persequutoribus meis.*

Quanquam hyperbolicae sunt loquutiones, non tamen poetice amplificat David suum moerorem, sed vere et simpliciter, quam durus acerbusque fuerit, declarat. Nam semper illud tenendum est, non fuisse corporalibus malis tam graviter vulneratum, sed quod Deum sibi infestum cogitans, quasi apertos inferos cernebat: quae tristitia alias omnes superat. Atque ut quisque sincere Deo addictus est, eius ira durius percellitur. Quo factum est ut sancti, rara alias fortitudine praediti, tenerrimam mollitiem hac in parte ostenderint. Nec aliud nos impedit, quam carnis nostrae stupor, quo minus in nobis experiamur quod David in se describit. Qui vero mediocriter experti sunt quid sit certare cum formidine aeternae mortis, nullum in his verbis excessum reperient. Quare sciamus Davidem conscientiae suae terroribus afflictum, non vulgari modo se ipsum cruciasse, sed fere iacuisse exanimem. Quod ad verba spectat, oculum sibi caligasse dicit: quia et animi dolor facile ad oculos penetrat, et illinc se maxime profert. Quia verbum עתק, pro quo reddidi consenuit, interdum significat recedere e suo loco: nonnulli exponunt, evanuisse vel fugisse oculorum aciem. Alii intelligunt, tumore, qui ex fletu nascitur, absconditos fuisse oculos. Mihi tamen primum illud simplicius visum est, quod queratur David, quasi senio deficere oculos. Quod addit *per singulas noctes*, hinc colligimus quasi longo dolore contabuisse, et tamen nunquam destitisse a precibus.

9. *Discedite a me omnes operarii iniquitatis: quia audivit Dominus vocem fletus mei.* 10. *Audivit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscipiet.* 11. *Pudefiant et turbentur valde omnes inimici mei, retrocedant et pudefiant repente.*

*) Ie baigne, *en marge:* ou ie fay nager.

Postquam dolores suos et molestias exoneravit David in sinum Dei, nunc quodammodo induit novam personam. Porro, non dubium est quin diuturno languore confectus fuerit, antequam ad hanc fiduciam emergeret: quia nuper vidimus multas ab eo noctes in continuo fletu consumptas fuisse. Nunc quo molestius ei fuit morae taedium, alacrius ad canendum triumphum sese excitat. Sermonem vero in adversarios dirigens significat hanc non fuisse ultimam partem tentationis, quod impii homines tanquam perdito et desperato insultabant. Scimus enim quam insolenter se efferat eorum superbia et crudelitas contra Dei filios, ubi cruce oppressos vident. Et huc eos Satan impellit, ut ad desperationem adigat fideles, dum spem suam ludibrio haberi vident. Caeterum, docet hic locus gratiam Dei piis unicam esse vitae lucem: simul ac aliquod irae suae signum dedit Deus, non modo expavescere, sed fere demergi in tenebras mortis, rursus ubi Deum propitium agnoscunt, vitam illis protinus restitui. Notandum autem quod ter repetit David, exauditas fuisse suas preces: quo testatur liberationem se Deo ferre acceptam: et in hac fiducia se confirmat, quod non frustra se ad Deum contulerit. Atque ita statuere oportet, si quem ex precibus nostris fructum percipere volumus, non fuisse surdas Dei aures ad vota nostra. Per vocem *fletus* non modo vehementiam et ardorem designat, sed innuit se luctu et flebilibus querimoniis fuisse occupatum. Notanda quoque est confidentia et securitas Davidis, quam sibi ex Dei favore sumit. Nam hinc docemur, nihil esse in toto mundo quod non despicere liceat, si persuasi sumus nos a Deo amari. Et simul tenemus quid valeat paternus erga nos eius amor. Per adverbium *repente* significat, ubi deplorata videtur piorum salus, praeter spem divinitus ipsos eripi. Nam dum res confusas in laetum statum subito Deus convertit, eo magis illustrat, et admirabilem reddit suam potentiam.

PSALMUS VII.

ARG. David iniqua calumnia gravatus, Deum sibi patronum ac vindicem advocat, eique tuendam commendat suam innocentiam. Ac primum quidem testatur se non male conscium sibi esse. Deinde ostendit magni referre ad Dei gloriam, ut iudicium contra impios exerceat. Tertio, ut se ad fiduciam animet, Dei bonitatem et iusticiam secum reputat, et promissionem in medium proponit. Postremo quasi voti compos, hostium suorum stultitiam et irritos conatus deridet: imo Dei auxilio fretus, sibi promittit, quidquid machinati fuerint, in eorum perniciem cessurum.

1. *Siggaion Davidis, quod cecinit Iehovae super verbis Chus filii Iemini.*

De voce Siggaion non consentiunt inter se Hebraei interpretes. Quidam enim pro musico instrumento accipiunt. Aliis videtur esse concentus ad carmen modulandum. Alii putant initium fuisse tritae cantilenae, ad cuius modulos Psalmum hunc David cantari voluerit. Alii Hebraicum nomen latine oblectationem reddunt. Mihi secunda opinio videtur maxime probabilis, certam fuisse melodiae, vel cantici speciem: ac si quis vel Sapphicum, vel Phaleucium carmen dicat. Sed ego de re levis momenti non contendo. Porro, quod Psalmus fuisse compositus dicitur super verbis Chus, mihi non placet (quod vulgo tamen receptum est) per verba negotium intelligi. Fateor quidem Hebraeis usitatam esse loquendi formam, ut verbum pro re vel causa sumatur: sed quia paulo post exprimit David falsi criminis invidia se fuisse gravatum, non dubito quin de ipsa delatione vel calumnia hic loquatur, cuius autorem, vel certe ministrum fuisse interpretor Chus, aliquem ex consanguineis Saulis. Neque enim satis firma ratione moventur quidam, ut Saulem oblique sub nomine alieno perstringi dicant. A vero nomine secundum ipsos, ideo abstinuit David, ut regiae dignitati parceret. Plurimum (fateor) apud ipsum valuit sacrae unctionis reverentia: sed quum alibi diserte Saulem nominet, ubi non minus acriter in eum invehitur, nec minus atro carbone eum depingit, cur hic potius eius nomen supprimeret? Meo itaque iudicio, hic sine figura proprio nomine exprimitur improbus delator, qui Davidi odium ex ficto crimine conflaverat: sive a rege fuerit subornatus, sive favorem captans, ultro Davidem calumniatus fuerit. Scimus enim Davidem vulgo magna infamia flagrasse, quasi in regem et socerum suum ingratus ac perfidus fuisset. Quanquam autem Saul ex familia Iemini fuit, nihil tamen absurdi erit, si dicamus unum ex eius cognatis Davidem falso accusasse.

2. *Iehova Deus mi, in te confido, serva me ab omnibus persequentibus me, et libera me.* 3. *Ne forte rapiat tanquam leo animam meam: discerpat, et non sit qui liberet.*

Initio multos sibi hostes esse dicit: secundo autem versu unum quempiam singulari numero designat. Et certe quum omnium animi in eum accensi forent, merito ab omnibus suis persequutoribus eripi petiit. Sed quia impia regis crudelitas, instar facis, contra hominem innoxium totius populi odia inflammabat, merito etiam peculiariter in ipsum stylum convertit. Ita primo versu rem describit qualis erat: secundo autem versu fontem, vel causam mali ostendit. Porro, quod praefatur Deo se confisum esse, in hoc verbo magna subest emphasis. Est quidem praeteriti temporis, ideoque proprie vertendum esset: In te confisus sum: sed quia tempora verborum subinde mutantur apud Hebraeos, malui vertere confido: praesertim quum satis constet, continuum (ut loquuntur) actum notari. Neque enim fiduciam iactat David a qua iam exciderit, sed quam constanter fovet in suis angustiis. Atque haec vera est fidei nostrae probatio, quum rebus adversis afflicti, in Deo tamen sperare non desinimus. Hinc etiam colligimus, clausam esse precibus nostris ianuam, nisi eam clavis fiduciae aperiat. Nec supervacuum est, quod Iehovam appellat Deum suum, sed hoc velut aggere opposito tentationum fluctus repellit, ne fidem suam obruant. In secundo versu, leonis similitudine Saulis saevitiam amplificat, quo propensior sit Deus ad opem ferendam: sicuti hoc sibi munus vendicat, miseras oves e faucibus luporum eripere.

4. *Iehova Deus mi, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis:* 5. *Si rependi pacem mecum colenti malum: et non eripui qui me affligebat sine causa:* 6. *Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat: et prosternat in terram vitam meam, et gloriam meam in pulvere detineat. Selah.*

4. (*Iehova Deus.*) Hic David, ut sibi Deum conciliet, se iniuste et nullum ob crimen vexari testatur. Et quo plus vehementiae habeat testimonium, imprecatione utitur. Nam si quid deliquit, paratum se esse dicit ad subeundam noxam: imo sese ad gravissima quaeque supplicia offert, nisi ab eo crimine prorsus immunis sit, cuius eum fere convictum omnes putabant. Quia autem non alia lege optat sibi a Deo succurri, nisi comperta fuerit sua integritas, docet nos suo exemplo, quoties ad Deum confugimus, dandam in primis esse operam ut probe nobis simus conscii de causae nostrae iustitia. Magnam enim ei iniuriam facimus, si eum accersere velimus malae causae patronum. Pronomen *istud*, de re vulgo nota eum loqui significat. Unde colligere licet, calumniam quae a Chus profecta erat, longe lateque sparsam esse. Quum autem iniustis hominum praeiudiciis damnatus nihil remedii in terra cerneret, sese ad Dei tribunal recepit: ac satis habuit, coram coelesti iudice suam innocentiam asserere, quod pios omnes imitari decet, ut contra perversos rumores unico Dei iudicio contenti sint. Clarius deinde profitetur nullum a se commissum fuisse crimen. Tandem duas species commemorat, quod iniuriam nullam intulerit: quin potius studuerit hostes suos iuvare, a quibus tamen sine causa laesus fuerat. Sic autem resolvo quintum versum: Si quem in pace lacessivi, ac non potius suppetias tuli indignis qui me gratis persequebantur. Nam quum vulgo exosus foret David, ac si regnandi cupiditas eum ad perfidam defec-

tionem impulisset, et struendas Sauli insidias, cui obstricta erat eius fides: priore membro ab illa infamia se purgat. Ideo forte Saulem vocat pacatum suum, quia iure regio sanctus ac tutus esse decebat, ne quid hostile in eum tentare fas esset. Quanquam potest hoc nomen indefinite accipi: ac si dixisset: Nemo qui modeste se ab iniuria continuerit, ac se humaniter erga me gesserit, vere queretur se fuisse ullo meo maleficio offensum. Et tamen ita vulgo persuasi erant de Davide, in media pace eum movisse graves turbas, et causam dedisse bello. Unde melius apparet, modo probetur Deo, in hac sola consolatione acquiescere. In secunda parte versus longius progreditur, nempe quod non tantum bonis amicus fuerit, sed etiam improbis: nec tantum se cohibuerit ab omni vindicta, sed opem tulerit inimicis, a quibus graves iniurias perpessus erat. Et certe non admodum praeclara virtus esset, bonos et placidos amore prosequi, nisi in malis quoque patienter ferendis moderatio et aequitas accederet. Ubi vero quispiam non modo acceptas iniurias non retaliat, sed malum beneficentia vincere conatur, verum specimen divinae virtutis exhibet, atque hoc modo unum se ex filiis Dei esse demonstrat, quia nonnisi a spiritu adoptionis talis mansuetudo procedit. Quod ad verba spectat, quia חלץ dividere significat, quidam ut nihil subaudiant, ita exponunt hunc locum: Si ego me subduxi a persequutoribus quin suppetias illis ferrem. Receptior tamen est altera interpretatio, ut sit eripere vel eruere a periculo: quia separamus quae volumus in tuto locare. Ita subaudienda erit negatio: quod in Psalmis non raro fieri videbimus.

6. (*Persequatur inimicus.*) Magnum optimae fiduciae signum, quod nullam quantumvis atrocis poenae speciem recusat David, si in maleficio deprehensus fuerit. Talem conscientiam si possemus coram Deo afferre, promptior ad ferendum statim nobis auxilium esset eius manus. Sed quia saepe fit, ut qui nos infestant, provocati a nobis fuerint: vel quia offensi ardemus studio vindictae, indigni sumus, quibus Deus succurrat: imo ianuam nostra intemperies precibus nostris claudit. Primo David hostium libidini subiici paratus est, ut vitam suam comprehendant, et prosternant in terram: deinde prostitui eorum ludibrio, ut etiam mortuus aeternae ignominiae subiaceat. Quanquam nomen כבוד quidam pro vita sumi volunt, ut ter idem repetat. Sed mihi plenior videtur fore sensus si referas ad memoriam: ac si dixisset: Non modo me hostis perdat, sed mortuum quoque afficiat probris omnibus, ut nomen meum in luto vel stercore habitet.

7. *Surge Iehova in furore tuo, evehere in hostium meorum indignationibus, et evigila super me ad iudicium quod mandasti.* 8. *Et congregatio populorum circumdabit te: et propter hanc in excelsum revertere.* 9. *Iehova iudicabit populos: iudica me, o Iehova, secundum iustitiam meam, et secundum integritatem super me.*

7. (*Surge Domine.*) Hostium suorum indignationibus iram Dei opponit, atque idem nobis in simili rerum nostrarum statu agendum. Nam dum ardent impii, et ad nos perdendos furoris sui flammas proiiciunt, rogandus est Deus ut ipse quoque incalescat: hoc est, re ipsa ostendat non minus sibi esse zeli et potentiae ad nos servandos. Surgendi verbum metaphorice sumitur pro Conscendere tribunal, vel se accingere ad resistendum: quia dormire videtur Deus quamdiu auxilium suum differt. Ideo rogat etiam paulo post David ut expergiscatur: quia hoc instar oblivionis erat, miserum et oppressum omni ope destituere. In fine versus ostendit, se nihil petere nisi ex Dei praescripto. Atque haec nobis in precibus tenenda est regula, ut vota nostra formemus ad eius voluntatem, sicuti etiam Ioannes admonet, I. Ioh. 5, 14. Nec sane aliter ex fide concipitur oratio, nisi dum in primis respicimus quid Deus praecipiat, ne temere vel fortuito prosiliant animi nostri ad appetendum plus quam licet. David ergo ut rite precetur, in verbum Dei et promissionem recumbit: ac si diceret, Domine non me aliqua ambitio, vel stultus impetus, vel pravum desiderium impellit ut inconsiderate petam quidquid carni meae arridet: sed mihi praelucet verbum tuum, cui secure innitor. Nam quum Deus ultro ipsum vocasset ad spem regni, eiusdem partes erant servum, quem delegerat, tueri et asserere. Itaque perinde est ac si dixisset: Quum ego privata sorte contentus essem, tibi placuit me regem creare: nunc ergo tuum est causam hanc suscipere contra Saulem et eius asseclas, qui tuum decretum evertere moliuntur, dum me oppugnant. Verbum עורה posset etiam transitive accipi pro Erigere, vel stabilire Davidi ius suum. Summa tamen huc redit, quod Dei vocatione fretus, manum sibi ab eo porrigi cupit. Ideoque fidelibus cavendum est, ne has metas excedant, si Dei praesidium sibi adesse cupiunt.

8. (*Et congregatio populorum.*) Quidam locum hunc ad populum Israëliticum restringunt, ac si promitteret David, simulac in regni solium evectus foret, se operam daturum ut populus antea dissipatus, iterum coalesceret in purum Dei cultum. Nam sub Saule vel neglecta fuerat religio, vel tanta scelerum licentia grassata fuerat ut pauci ad Deum respicerent. Ergo secundum illos interpretes sensus est: Domine ubi regem me constitueris, totus populus ex vaga confusaque alienatione in viam redibit, ut agnoscant omnes te in medio sui praesidere, teque ut regem unicum adorent. Sed hoc

potius communiter de multis populis dictum accipio. Fructum enim liberationis suae hic commendat David: quia longe lateque patebit eius fama: ac si dixisset: Domine regnum mihi asserendo, non privatim modo beneficium hoc conferes in meam personam, sed commune multis populis documentum erit iusti tui iudicii, ut oculos convertant ad tuum tribunal. Alludit enim David ad coronam populi quae regem suum in solenni conventu circumdat. In eodem sensum continuo post subiicit, ut Deus qui ad tempus in silentio iacuit, in sublime se attollat, ut gloriam suam conspicuam reddat non uni vel alteri, sed totis populis. Subest enim tacita comparatio, etiamsi unius hominis ratio habenda non sit, esse tamen consentaneum ut Deus mundum in metu et reverentia iudicii sui contineat.

9. (*Dominus iudicabit populos.*) Pendet haec sententia ex proximo versu. Precatus fuerat David ut Deus se populis iudicem ostenderet: nunc sumit hoc pro certo et confesso, proprium esse Dei munus iudicare populos. Nam futurum verbi tempus, ut in generalibus sententiis, continuum actum denotat. Neque hic de populo uno tantum loquitur, sed cunctas gentes comprehendit. Nam quia Deum agnoscit totius mundi iudicem, inde postea ratiocinatur, causae suae et iuris assertorem fore. Atque hoc nobis, quoties deserti oppressique videmur, in memoriam redire debet, quia Dei est mundum gubernare, nequaquam posse fieri ut munere suo se abdicet: nihilo scilicet magis quam ut abneget se ipsum. Ex hoc fonte, quantumvis longa malorum series nobis incumbat, fluet perennis consolatio: quia tuto colligere licebit, tutandae nostrae innocentiae illi fore curam. Absurdum enim foret, eum qui multis populis praeest, hominem unum negligere. Neque enim idem quod terrenis iudicibus, illi contingit, ut in magnis et publicis negotiis occupatus privatas causas negligat. Porro iterum suam integritatem in medium profert, ne videatur, sicuti solent hypocritae, falso Dei nomen obtendere. Nam quia personas Deus non accipit, nonnisi ex causae bonitate sperandum est ut stet a parte nostra, nobisque faveat. Sed quaeritur quomodo suam integritatem iactet coram Deo David, qui alibi deprecatur eius iudicium. Solutio facilis est, quia hic non agitur quomodo respondeat, si exigat ab eo Deus totius vitae rationem: sed se hostibus suis comparans, non frustra se eorum respectu iustum esse asserit. Ubi autem pro se quisque sanctorum in Dei iudicium prodit, longe diversa est ratio: quia tunc unicum illis asylum superest in misericordia Dei.

10. *Cesset quaeso malitia impiorum, et dirigas iustum: quia probans corda et renes Deus iustus.* 11. *Clypeus meus super Deum, qui servat rectos corde.* 12. *Deus iudicans iustum, et contemptorem Dei quotidie.*

10. (*Cesset quaeso.*) Initio precatur ut Deus impiorum malitiae modum et finem imponat, unde sequitur, diuturnam non exigui temporis fuisse crucem. Aliis potius videtur dira esse imprecatio, qui verbum גמר transitive accipiunt pro perdere vel consumere. Ita secundum eos optat David, ut malum quod concipiunt impii, Deus in ipsorum capita retorqueat. Mihi tamen simplicius illud videtur, ut David suis molestiis exitum dari postulet, ideoque votum a fine mox sequitur, ut Deus *iustum* vel *dirigat*, vel stabiliat. Nam utrovis modo legas, parum interest. Sensus enim est, ut Deus iustos iniuste oppressos restituat et fulciat: ut constet eos divinitus in suo statu manere. (*Quia probans corda.*) Copula hoc loco non inepte in causalem particulam resolvitur. Neque enim dubium est quin addita ratione precationem suam confirmet David. Quanquam autem iam tertio ostendit se bonae conscientiae testimonio fretum audacter accedere, plus tamen exprimit quam antea, quod non externis tantum operibus integer exstiterit, sed arcano etiam cordis affectu puritatem coluerit. Ac videtur fiduciam hanc, hostium suorum insolentiae opponere, a quibus probabile est tales calumniarum nebulas fuisse in vulgus sparsas, ut miserum hominem cogerent *cor et renes* suos Deo in examen offerre. Fieri etiam potest ut fucosos illis praetextus excutiat, quibus satis habebant, homines decipere. Ostendit enim, licet theatri plausum tulerint, hoc nullius esse momenti: quia mox ad Dei tribunal venturi sint, ubi non de titulis, vel externo splendore operum, sed de cordis integritate erit cognitio.

11. (*Clypeus meus.*) Non mirum est quod subinde precibus meditationes permiscet David, quibus se ad fiduciam animet. Quantumvis enim alacriter ad Deum feramur, statim labascit, vel ad languorem inclinat ardor noster, nisi vires novas colligat. Ergo ut eodem tenore preces suas continuet David, sententias sibi ex communi pietatis doctrina suggerens, fidem suam fovet atque etiam excitat. Dicit autem, quia Deus *rectos corde servat,* se eius praesidio satis munitum esse. Unde sequitur, recte sibi fuisse conscium. Quum autem non iustos simpliciter, sed rectos corde dicit, videtur ad interius illud cordis et renum examen respicere.

12. (*Deus iudicans.*) Alii legunt, Deus iudex iustus et Deus irascitur quotidie. Quanquam autem hunc quoque sensum verba admittunt, quia tamen in priore plenior est doctrina, libenter eum sequutus sum: sicuti et doctissimis quibusque magis probari video: adde quod ad praesentem causam melius quadrat. Quia enim hoc suis maledictis adepti

erant Saul et similes, ut Davidem totus fere populus damnaret, hac se una spe pius vir sustentat, quod Deus, rebus in mundo confusis, discernit tamen inter iustos et impios. Itaque a perversis hominum iudiciis ad eum provocat qui falli nunquam potest. Quaeritur tamen quomodo quotidianum iudicium Deo tribuat, quem videmus poenas in longum tempus saepe differre. Et certe scriptura non abs re eius μακροθυμίαν praedicat, sed quanquam non statim iudicia sua exsequitur, quia nullum tempus est, imo nullus dies praeterit, quo non certis documentis probet, quae permista sunt in mundo, a se discerni: fixum hoc manet, nunquam eum ab officio suo cessare. Quisquis enim oculos attollet ad considerandum mundi regimen, clare videbit, patientiam Dei longe a conniventia differre: certe fideles de die in diem ad eum intrepide confugient.

13. *Nisi conversus fuerit, gladium suum acuet: arcum suum tetendit, direxit illum:* 14. *Et ei paravit vasa mortis, sagittas suas persequentibus aptabit.* 15. *Ecce parturiet iniquitatem, et concepit pravitatem, et pariet mendacium.*

13. (*Nisi conversus.*) Hi tres versus duobus modis exponi solent. Quidam enim putant, si perrexerint hostes Davidis in sua malitia, denuntiari vindictam quam meretur eorum obstinatio, ita in secundo membro nomen Dei subaudiunt; ac si dictum esset: Si non resipiscat hostis meus, sentiet tandem Deum suis armis instructum esse ad tuendam iustorum salutem. Si hoc modo accipias tertius versus erit causae redditio: quia impii quum meras violentias concipiant, parturiant iniquitatem, et fraudes pariant, recta Deum inpetunt, et ex professo in certamen provocant. Sed rectius (meo iudicio) alii uno contextu legunt istos duos versus: quanquam ne illi quidem in exprimenda mente Davidis mihi satisfaciunt. Neque enim dubito quin David, horribiles hostium conatus referens, Dei gratiam hac descriptione magis illustret. Nam quum validis copiis et armorum apparatu muniti, furiose in eum irruerent, nihil nisi exitium sperantes, quis non dixisset de ipso actum esse? Subest autem ironiae species, dum sibi mortis formidinem ab ipsis proponit. Nam tantundem est ac si dixisset: Nisi animi propositum mutaverit hostis meus, vel impetum suum ac vires alio converterit, quis impediet quominus sub eius manu peream? Nam quum illi arma suppetant, caedem meam modis omnibus machinatur. Saulem vero proprie designat, ideoque dicit sagittas aptasse persequutoribus: quia multos ad manum habebat satellites, qui operam suam libenter ad perdendum Davidem locassent. Prophetae igitur consilium fuit, ex periculi magnitudine ingentem Dei gratiam extollere. Conversio hic non pro resipiscentia, sed tantum pro diversa voluntate accipitur: ac si dixisset, fuisse in arbitrio hostis, quidquid dictasset libido, perficere. Unde melius apparet quam admirabilis fuerit quae repente praeter spem sequuta est mutatio. Quum dicit Saulem parasse arcui suo instrumenta mortifera, significat nihil mediocre agitasse, sed illi fuisse decretum lethaliter vulnerare quem petebat. דולקים Ardentes quidam vertunt, quia haec quoque verbi significatio est apud Hebraeos: sed praesenti loco magis convenit quod reddidi. Conqueritur autem David, sibi non ab uno tantum homine fuisse timendum, sed a magna turba: quia Saul multos persequutores in hominem miserum et profugum armabat.

15. (*Ecce parturiet.*) Hactenus quam formidabile instaret discrimen, exposuit David: nunc superbos conatus Saulis cum magnifico apparatu deridens, irritos cecidisse praedicat. Adverbio demonstrandi miraculum amplificat in re inopinata: Ecce, inquit, quum iniquitatem enixus fuerit, sicuti molestiam conceperat, demum exiit inanis flatus ac vanitas: quia Deus prava eius consilia frustratus est. Iniquitas et molestia pro quibusvis iniuriis sumuntur, quas Saul Davidi inferre cogitabat. Quanquam autem in verbis ordinem esse inversum putant quidam interpretes, quia parturire ante ponitur, quam concipere: ego tamen existimo gradus apte fuisse distinctos, modo ita resolvas: Ecce iniquitatem parturiet, quia molestiam concepit, hoc est, sicuti pridem apud se meditatus est mihi perniciem, ita inferre conabitur. Postea addit peperisse mendacium, quia spe sua deceptus fuerat: quemadmodum Iesaias 26, 18 dicit, ventum parere incredulos, quorum pravae audaciae non respondet eventus. Quoties ergo videbimus impios de nobis perdendis consilia coquere, nobis in mentem veniat ipsos sibi mentiri. Caeterum patienter feramus, si usque ad partum non appareat frustratio.

16. *Puteum fodit, et effodit eum: et cecidit in foveam quam fecit.* 17. *Convertetur pravitas eius in caput eius, et super verticem eius violentia eius descendet.*

Hic David non tantum successu caruisse dicit impias machinationes, sed mirabili Dei providentia in contrarium finem versas esse. Id metaphorice primum canit, similitudinem putei et foveae usurpans: deinde sine figura idem simplicibus verbis pronuntiat, quod scilicet iniquitas redierit in caput autoris. Non dubito autem quin proverbialis fuerit apud Hebraeos loquendi forma, quisquis puteum fodisset, in eum cadere: quum notare vellent dolosos homines insidiis suis ac fraudibus capi, vel

necis artifices arte perire sua. Duplex autem est huius doctrinae usus, nam quibuscunque nocendi artibus polleant hostes nostri, sperandus est hic exitus quem Deus promitit, ut se ipsos proprio gladio confodiant, neque enim hoc fortuitum est, sed malum quod innoxiis intendunt, Deus arcana manus suae directione in eorum capita retorquet. Rursum si quando nos carnis libido ad laedendos proximos, vel ad pravum aliquod facinus nos instigat, succurrat haec Dei ultio, qui foveam aliis parant, in eam deiici. Ita fiet ut quantum sibi quisque, suaeque saluti consulere volet, ab omni se cohibeat iniuria.

18. *Celebrabo Iehovam secundum iustitiam eis et canam nomini Iehovae excelsi.*

Quia in hunc finem suos Deus liberat ut sacrificia laudis ei vicissim rependant, David hic pro accepta liberatione se gratum fore promittit: et simul confirmat quod elapsus esset a morte, hoc minime esse dubium vel obscurum Dei opus. Neque enim vere et ex animo salutis suae laudem Deo ascriberet, nisi serio persuasus esset, aliter se quam humanitus fuisse servatum. Quare non modo debitam suo liberatori gratitudinem promittit, sed summatim affirmat quod recensuit toto Psalmo, se vitam Dei gratiae debere, qui non passus esset sibi a Saule eripi. Iustitia Dei hoc loco pro fide accipitur quam servis suis praestat in tuenda eorum vita. Neque enim iustitiam suam Deus intus absconditam tenet, sed eam profert in usum nostrum, dum nos contra omnem iniustam vim defendit, ab oppressione liberat, et quamvis a scelestis hominibus oppugnemur servat tamen incolumes.

PSALMUS VIII.

ARG. David paternam Dei erga humanum genus beneficentiam reputans, simplici gratiarum actione non contentus, in admirationem eius rapitur.

1. *Praefecto super Haggithith canticum Davidis.* 2. *Iehova Domine noster, quam admirabile est nomen tuum in tota terra, ad ponendum decus tuum supra coelos.*

An גתית musicum instrumentum significet, an modulationis speciem, an vero celebris ac noti carminis initium, ego incertum relinquo. Nam qui Psalmum ita vocari putant, quod in urbe Gath fuerit compositus, coactam expositionem nimis procul accersunt. Ex tribus vero primis sententiis quam eligas, non magni interest. Quid vero contineat Psalmus ipse, et quorsum spectet, praecipue videndum. Proponit quidem sibi David ante oculos miram Dei virtutem et gloriam in toto mundi opificio et gubernatione: sed hanc partem leviter tantum perstringens, in consideratione summae erga nos bonitatis insistit. Et certe quanquam in toto naturae ordine amplissima occurrit celebrandi Dei materia, quia tamen propria experientia magis afficimur, non abs re ex professo specialem erga humanum genus gratiam David commendat: quia hoc est maxime illustre speculum in quo perspicere licet eius gloriam. Mirum tamen est cur ab exclamatione incipiat, quum res ipsa prius narrari soleat, quam extolli eius magnitudo. Atqui si tenemus quod alibi dicitur, non posse verbis exprimi Dei opera, nequaquam mirum videbitur, Davidem hac loquendi forma se fateri narrationi imparem. Quia ergo David inaestimabilem gratiam, qua Deus humanum genus dignatus est, secum expendens, sensus omnes suos absorberi sentit vel obrui, exclamat rem admiratione dignam esse, quia verbis concipi non potest. Adde, quod spiritus sanctus, qui Davidis linguam direxit, non dubium est quin communem hominum torporem in illius persona excitet, ne immensum Dei amorem, et innumera quibus fruuntur beneficia parce tantum et frigide suo more laudent: sed potius nervos omnes intendant ad hoc pietatis exercitium. Nam hoc epiphonema quo usus est David declarat, ubi intenta ad hanc cogitationem fuerit tota humani ingenii facultas, longe infra subsistere. Nomen Dei hic positum esse interpretor pro celebri eius notitia, quatenus scilicet se nobis patefacit, nam arguta eorum speculatio mihi non placet, quibus nihil aliud est Dei nomen, quam Deus ipse. Nam hoc ad opera aut virtutes ex quibus cognoscitur, potius quam ad essentiam referri debet. Terram ergo admirabili Dei gloria plenam esse dicit, ut decus eius supra coelos conscendat. Recte enim (meo iudicio) verbum תנה quidam accipiunt in machor, hoc est, infinitivo modo, pro locare. Nam in secundo membro amplificatio est: ac si dixisset minorem esse terram, quam ut decus vel magnificam Dei formam contineat. Atque hoc modo אשר non erit relativum, sed expletivam vel exegeticam particulam valebit.

3. *Ex ore infantium et lactentium fundasti robur propter adversarios tuos, ad profligandum inimicum et ultorem.*

Iam in ipsum argumentum quod tractandum susceperat, ingreditur: nempe quod Dei providentia ut se proferat in humano genere, non adultam aetatem exspectet, sed a prima usque infantia clare iam refulgeat quantum satis sit ad refellendos omnes impios, qui profano suo contemptu Dei no-

men exstinguere cuperent. Quod quidam מִפִּי tantundem ac כְּפִי valere putant, absurdum est: quia emphasin, qua usus est David, perperam diminuit. Sensus ergo est, Deum, ut providentiam suam commendet, non opus habere magna rhetorum facundia, ac ne formato quidem sermone: quia mutas infantium linguas ad eam celebrandam satis promptas et disertas habeat. Quaeritur tamen quo sensu pueros gloriae Dei faciat praecones. Stulte (meo iudicio) philosophantur, qui hoc fieri putant, dum pueri articulate incipiunt loqui, quia tunc quoque vis animae intellectiva apparet: nam ut demus parvulos ad septennium usque vocari, quomodo a mamma pendere fingent, qui distincte iam loquuntur? Nihilo melius convenit allegorice parvulos et lactentes sumi pro fidelibus, qui Dei spiritu renati nihil vetus sapiunt. Et quid attinet Davidis verba torquere, quorum genuinus sensus tam apte fluit? Parvulos et lactentes dicit satis validos esse patronos qui Dei providentiam asserant. Cur viris non mandat istas partes, nisi ut ostendat linguas infantiles antequam verbum effari queant, sonore tamen loqui quam liberalis sit Deus erga genus humanum? Unde enim statim ab utero egressis alimentum praesto est: nisi quia Deus mirabiliter sanguinem in lac transformat? unde etiam sugendi industria, nisi quia idem Deus arcano instinctu linguas eorum aptat? Ergo optima ratione David quamvis cessent omnes viriles linguae, os elingue infantium ad celebrandam Dei laudem satis idoneum esse pronuntiat. Caeterum quod parvulos non solum testes vel praecones Dei gloriae inducit, sed eorum ori attribuit firmum robur, magna energia non caret. Perinde enim est ac si dixisset invictos esse Dei milites, qui totum impiorum exercitum, si ad conflictum ventum fuerit, facile dissipent ac proterant. Notandum enim est, contra quos infantibus munus iniungat tuendae gloriae Dei: nempe contra ferreos Dei contemptores, qui gigantum more bellum coelis indicere non dubitant. Quum ergo cyclopes isti furioso impetu convellant, ac pervertant quidquid est pietatis in mundo, suaque duritie coelum ipsum perfringere conentur, David per ludibrium in aciem puerorum ora educit, et satis validis armis instructa esse, ac fortitudine pollere dicit ad prosternendam eorum superbiam. Ideo mox subiicit, *propter adversarios.* Neque enim forti potentia bellare necesse est Deo ad vincendos fideles, qui sponte vocem eius sequuntur, propensumque obsequium exhibent simul ac digito signum dederit. Fateor quidem lucere Dei providentiam praesertim fidelium causa, quia soli oculati sunt ad eam spectandam. Verum quia dociles se praebent, placide ipsos Deus erudit: contra hostes vero proprie se armat, qui nunquam nisi coacti cedunt. Quidam *Fundandi* verbum nimis restricte accipiunt, quod scilicet in ipso partu vel generatione hominis Deus gloriae suae fundamenta iaciat. Ego enim pro stabilire positum esse non dubito, ac si dixisset propheta, pro bellicosis et firmis copiis, puerorum ora Deo ad perdendos impios sufficere. (*Ad profligandum.*) In verbo השבית variant interpretes. Proprie est facere cessare, nam est in coniugatione hiphil a neutro שָׁבַת, quod cessare significat. Sed metaphorice plerumque sumitur pro perdere vel redigere in nihilum: quia interitus finem affert. Alii vertunt: Ut compescas: quasi intelligeret David silentium illis imponi, ut maledicere vel obstrepere desinant. Sed quia ad hostile proelium plena gratiae allusio est in hoc loco (ut nuper exposui) mihi verbum militare placuit: Ad profligandum. Sed quaeritur quomodo hostes suos profliget Deus, quorum sacrilega petulantia violenter contra omnia divinae providentiae exempla impingere non cessat. Respondeo, non profligari quod ad modestiam cogantur: sed quia cum suis blasphemiis et canino latratu turpiter confusi iacent. Summa est, a prima hominis generatione vel exortu ita conspicuum esse divinae providentiae fulgorem, ut infantes a matrum uberibus pendentes, eorum furorem prosternant: quia etiamsi centies crepent, frustra robur quod in illa debilitate se profert, subvertere nituntur. Quanquam autem in omnibus incredulis regnat ulciscendi libido, sicuti Deus filios suos mansuetudinis spiritu regit: tamen pro loci praesentis circumstantia hoc epithetum propheta Dei contemptoribus attribuit, qui non modo truculenti sunt in homines, sed vesana rabie ad Deum quoque oppugnandum ardent. Quod ad explicandam prophetae mentem attinet, iam defunctus sum fidi interpretis officio. Tantum restat unus scrupulus, quia videtur Christus Matth. capite 21, 16, testimonium hoc alio trahere, dum id ad pueros decennes accommodat. Sed facilis solutio est, Christum a maiori ad minus ratiocinari: nihil scilicet absurdi esse si Deus, qui pueros adhuc infantes gloriae suae vindices constituit, postquam ad septem annos et ultra progressi sunt, praeconium ex eorum linguis eliciat.

4. *Quando video coelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quas concinnasti,* 5. *Quid est homo, quod memor es eius, et filius hominis quia eum visitas?* *)

Quoniam particula כִּי apud Hebraeos, tantundem saepe valet ac latinis quia, et simpliciter affirmat, Graeci fere et Latini veteres seorsum legerunt quartum versum, ac si perfecta esset sententia: sed non dubium est quin sequenti conve-

*) que tu le visites, *en marge:* ou as souvenance de luy?

niat. Itaque duos versus contexere necesse est. Rursum tamen Hebraicum illud כי, adversative exponi posset pro quamvis, hoc sensu: Tametsi in coelesti machina incomparabilis Dei maiestas refulget, ac merito in sui intuitu detinet hominum oculos: peculiari tamen modo gloriam eius in tam benigno, quo homines prosequitur, favore spectari, nec sensus hic male quadraret: sequi tamen libuit quod magis receptum erat. Caeterum ad notandum prophetae consilium attentos lectores esse convenit, nempe quod hac comparatione ingentem Dei bonitatem amplificat: quia mirum sit coeli creatorem, cuius tam sublimis gloria sursum nos in sui admirationem rapit, eousque descendere ut curam generis humani suscipere dignetur. Atque haec antithesis ex voce אנוש colligitur, quia hominem a fragilitate potius quam virtute denominat. Videmus enim miseros homines in terra reptando vilissimis quibusque creaturis esse permistos, merito itaque despicere posset eos Deus nulloque loco ducere, si rationem haberet dignitatis. Ideo interrogative eorum sortem extenuat propheta, significans inde clarius perspici mirificam Dei bonitatem, quod tantus opifex, cuius refulget in coelis maiestas, calamitosum hoc et nullius pretii animal, summa gloria ornare, et innumeris opibus locupletare velit. Neque enim, si in animo erat liberalitatem suam exercere, necesse ei fuit ex pulvere et luto deligere homines, quos praeferret aliis omnibus creaturis: quia suppetebat in coelis materia. Ergo quisquis non stupescit ad hoc miraculum, plus quam ingratus et stupidus est: huc spectat quod coelos vocat Dei, et opera digitorum eius. Qui fit enim ut ab illa tam nobili et praeclara opificii sui parte egressus, ad nos vermiculos se demittat, nisi ut bonitatem suam magis illustret? Unde etiam colligimus nimis perperam Dei gratia eos abuti, qui ex sua praestantia superbiendi ansam arripiunt. Quasi vero aut eam adepti sint propria industria, aut merito eam possideant: ac non potius sua eos origo admoneat, abiectis alioqui et sordidis prorsusque indignis esse collatam. Ergo quidquid in nobis honorificum cernimus, ad gratuitum Dei favorem celebrandum sensus nostros excitet. In fine quarti versus, pro eo quod alii vertunt praeparare vel fundare, reddere visum est concinnare: videtur enim respicere propheta ad pulcherrimum ordinem quo Deus stellarum positum tam apte distinxit et cursum moderatur. Deum memorem esse hominis tantundem valet, ac paterno amore hominem complecti, tueri ac fovere sub fide sua: et providentiam suam ad eum usque extendere. פקד quia omnes fere interpretes pro visitare accipiunt, nolui ab eis discedere, quum sensus optime congrueret. Quia tamen recordari interdum significat, et iteratio eiusdem sententiae sub diversis verbis frequenter in Psalmis occurrit, non incommode ita vertetur, quasi dixisset, hoc mirum esse quod Deus assidue de hominibus cogitet.

6. *Quia minuisti eum paululum a Deo,**) *et gloria et decore coronasti eum.* 7. *Praefecisti eum operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus eius.*

6. (*Quia minuisti.*) Mihi dubium non fuit quin copula Hebraica כי in adverbium causale mutanda fuerit: quasi positum esset: Nam certe: confirmat enim quod nuper dixit de immensa Dei gratia erga homines, quod scilicet illis se propinquum et eorum memorem ostendat. Ac primo quidem tot decoribus ornatos esse dicit, ut eorum conditio divina et coelesti gloria non longe sit inferior. Deinde externum in omnes creaturas imperium et ius commemorat, ex quo apparet in quam altum dignitatis gradum eos Deus extulerit. Equidem non dubito quin praeclaras dotes commendet, quae declarant homines ad imaginem Dei formatos esse, et creatos ad spem beatae vitae et immortalis. Nam quod ratione praediti sunt, qua discernant inter bonum et malum, quod illis inditum est religionis semen, quod mutua est inter eos communicatio, sacris quibusdam vinculis astricta, quod inter eos viget honesti respectus et pudor, et legum moderatio: haec non obscura sunt summae et coelestis sapientiae signa. Quare non immerito exclamat David, gloria et decore ornatum esse humanum genus. Coronari enim metaphorice hic capitur, quasi dixisset vestitum esse et decoratum honoris insignibus, quae non longe a divino fulgore absint. Quod אלהים Graeci verterunt angelos, mihi non displicet. Certe nomen hoc saepe ad angelos transferri notum est, et verba Davidis perinde valere interpretor, ac si dixisset, parum abesse homines a divino et coelesti statu. Quia tamen magis genuina videtur altera versio, et in eam fere Hebraei consentiunt, eam sequutus sum. Nec obstat quod apostolus ad Hebraeos 2, 7 Ab angelis, posuit, non autem: A Deo: quia scimus quam libere sibi permiserint apostoli citare scripturae locos: non quidem ut torquerent in alienum sensum, sed quia illis satis fuit digito monstrare, quod docebant, Dei oraculis esse sancitum. Quare modo de summa rei constaret, verba mutare nulla illis fuit religio. In modo altero solvendo plus est difficultatis, nam quum hic de praestantia hominum disserat propheta et dicat eos ad Deum prope accedere, apostolus ad Christi exinanitionem trahit. Primo videndum est qui conveniat, quod de toto genere humano dictum est, Christi personae aptari.

*) un peu moindre que Dieu, *en marge*: ou les Anges

Deinde quomodo exponere liceat, Christum fuisse imminutum in morte sua, dum sine forma et decore, sub crucis probro et maledictione quasi deformis iacuit. Tametsi vero sufficeret ad primam quaestionem solvendam, quod quidam dicunt, aptam et congruam esse anagogen a membris ad caput: ego tamen ultra progredior, quia non tantum omnis creaturae primogenitus est Christus, sed humani generis instaurator: nam quae hic recenset David proprie ad creationis initium et integram naturam spectant. Porro scimus Adae lapsu totum humanum genus a nativa sua origine excidisse: quia et prope deleta fuit Dei imago, et exuti fuimus praecipuis donis quae nos quasi semideos factura erant: denique ex summa excellentia ad tristem foedamque inopiam redacti. Tali corruptione cessavit Dei liberalitas quam hic David praedicat: saltem ut in puro suo nitore minime appareat. Quamvis enim non prorsus exstincta fuerit, quantula tamen portio inter miseras ruinas cernitur? Sed quia rursus donorum omnium plenitudinem coelestis pater in filium suum contulit, ut ex hoc fonte hauriamus omnes: iure in eum primo gradu competit quidquid per ipsum nobis Deus largitur: imo ipse est viva Dei imago, ad quam nos reformari oportet: unde reliqua omnia dependent. Si quis excipiat, Davidem prius rogasse, quidnam est homo, quia tam liberaliter Deus in animal contemtibile et nullius pretii favorem suum effudit, talem non esse in Christo admirationis causam, qui non unus quilibet est ex vulgo hominum, sed unigenitus Dei filius: facilis solutio est, quod humanae Christi naturae datum est, esse gratuitum: imo hoc maxime illustre misericordiae Dei speculum esse, quod mortalis homo et filius Adae, unicus est Dei filius, et Dominus gloriae, et angelorum caput. Et simul notandum est quidquid donorum accepit, ideo magis gratuitum censeri, quia magis ad nos pertinet. Ergo praestantia eius et coelestis dignitas ad nos quoque extenditur, in quorum gratiam ea ditatus est. Quod de brevi abiectione deinde tractat apostolus, non est exegeticum, sed κατ' ἐπεξεργασίαν ad suum institutum deflectit quod alio sensu dictum fuerat. Neque enim dubitavit Paulus Rom. 10, 6 hoc modo per amplificationem ornare Mosis verba, ubi dicit: Quis ascendet in coelum, etc. Deut. 30, 12. Non ergo tantum spectavit apostolus quid David sensisset, verum ad nomen *diminutionis et decoris* alludens, illam in morte Christi, hoc in resurrectione constituit. Eodem fere accedit expositio illa Pauli, ad Ephesios capite 4, 8. qua locum Psalmi 68, 19 non tam interpretatur, quam pia deflexione ad Christi personam accommodat.

7. (*Prafecisti eum.*) Iam ad secundum illud quod nuper attigi, caput descendit: hinc scilicet constare quanto amore complexus fuerit Deus homines, et quanti eos fecerit, quum illis dominium contulit rerum omnium. Nam quum ipse nulla re indigeat, in illorum usus destinavit omnem coeli et terrae opulentiam. Rarus certe et incomparabilis honor, quod mortalis homo vice Dei in mundo tanquam suo iure dominatur: et quocunque flectat oculos, videt nihil sibi ad beatam vitam deesse. Porro quod primae ad Corinth. 15, 27 citatur hic locus, ubi de spirituali Christi regno agitur, si cui videtur ab hoc sensu nimis remotum: in promptu est responsio, nempe generale hoc esse, totum mundi ordinem ita esse compositum, ut hominum felicitati serviat. Quomodo id uni Christo proprie conveniat, iam ostendi paulo ante. Hoc videndum modo restat, quam longe pateat omnium subiectio. Certe si quid adversum est hominibus in coelo vel in terra, iam collapsa est illa ordinis integritas, unde sequitur humanum genus, postquam defectione Adae dissipatum est, non modo hac tam praeclara et honorifica sorte privatum esse, ac priori dominio non potiri: sed captivum teneri sub deformi pudendaque servitute. Quanquam autem Christus legitimus est coeli et terrae haeres, per quem recuperant fideles quod ipsis in Adam ablatum fuerat, non tamen adhuc re ipsa plenam imperii sui possessionem adiit. Unde colligit apostolus hoc solide completum non iri, donec abolita mors fuerit. Sic itaque ratiocinatur: Si Christo subiecta sunt omnia, nihil eius membris adversum esse debet. Atqui videmus mortis tyrannidem adhuc grassari. Sequitur ergo manere spem melioris status. Hoc autem ab illo quod dixi principio manat, naturaliter in hunc finem conditum esse mundum, ut ad felicitatem hominis spectent singulae eius partes tanquam ad suum scopum. Sic alibi probat, omnes nos ad Christi tribunal esse olim sistendos ultimo die, quia scriptum sit: Mihi flectetur omne genu. Subaudienda enim est minor propositio, multos adhuc superbe et contumaciter excutere iugum et minime ad genuflexionem esse propensos.

8. *Oves et boves universos, atque etiam iumenta agrestia.* 9. *Volucres coelorum et pisces maris, quod perambulat semitas marium.* 10. *Iehova Domine noster, quam admirabile est nomen tuum in tota terra.*

Nondum penitus soluta videtur proxima quaestio, nam si expositive narrat hic propheta quomodo Deus omnia nobis subiecerit, talis subiectio ad praesentem terrenae vitae usum restringitur. Respondeo prophetam hic non omnia complecti, de quibus loquutus erat: sed exemplum in parte una duntaxat vel specie proferre, imo eam maxime partem elegit, quae rudibus quoque et crassis satis conspicua est. Nemo enim tam hebeti vel tardo

est ingenio, qui si aperiat oculos, non videat mirabili Dei providentia fieri ut equi et boves hominibus sua obsequia praebeant: ut ad eosdem vestiendos lanam producant oves, ut iisdem alimentum ex propria carne omne genus animalia suppeditent. Quo magis visibile est dominii huius documentum, quoties vel cibo vescimur, vel fruimur reliquis commodis, divinae gratiae sensu nos magis decet affici. Non ergo simpliciter intelligit David, omnibus Dei operibus praefectum esse hominem, quia se lana et pellibus vestiat, quia animalium carne vescatur quia eorum laborem ad sua commoda applicet: sed tantum demonstrat in hoc spectaculo dominium illud quo ipsum Deus ornavit. Huc autem spectat summa, Deum in homine creando specimen immensae erga eum gratiae et plus quam paterni amoris edidisse, quod merito nos omnes reddere debeat attonitos. Iam quamvis hominis defectione conditio illa fere pessum ierit, manere tamen adhuc quasdam illius divinae liberalitatis reliquias, quae ad creandam nobis admirationem sufficiant. Sed quia in hac lugubri dissipatione non amplius refulget legitimus ille naturae ordo, fideles tamen, quos Deus sub Christo capite ad se colligit, residua bonorum, quibus in Adam spoliati fuerant, parte sic potiri, ut ampla illis admirationis materia suppetat, quod tam benigne ab eo tractentur. Etsi autem David tantum in temporalibus Dei beneficiis subsidit, nostrum tamen est altius progredi, et inaestimabiles coelestis regni thesauros, quos in Christo explicuit, et quaecunque ad spiritualem vitam pertinent dona, reputare, ut haec consideratio corda nostra ad pietatis studium accendat, nec torpere nos sinat in celebrandis eius laudibus.

PSALMUS IX.

ARG. David postquam recensuit superiores quas adeptus erat victorias, ac in eorum successu Dei gratiam et virtutem magnifice extulit: nunc denuo surgentibus novis hostibus et periculis, implorat eiusdem Dei fidem quem liberatorem erat expertus, eorumque superbiam prosterni optat.

1. *Praefecto Almuth Laben, canticum Davidis.*

Inscriptio haec varie exponitur. Nonnulli enim transferunt: Super morte Laben: et hunc praecipuum aliquem ex ducibus hostium fuisse volunt. Alii malunt, fictitium fuisse nomen: putantque in hoc Psalmo notari Goliath. Alii musicum fuisse instrumentum docent. Mihi vero rectius, vel saltem (ut in re obscura) magis probabile videtur, initium fuisse celebris carminis, ad cuius modulos compositus fuit Psalmus. Quod autem disputant interpretes quam victoriam hic praedicet David, meo iudicio inane est. Primum quod epinicium esse existimant, in quo simpliciter Deo gratias agat David, contextus eorum errorem coarguit. Etsi enim maior pars in canendis Dei laudibus consumitur, tamen hoc totum ad precationem referri debet, nam ut animum suum ad fiduciam erigat, more suo commemorat quam insigni Dei potentia ereptus ante fuisset ex vi et manu hostium. Quare absurdum est, gratiarum actionem, quam multas liberationes complecti voluit, ad victoriam unam restringere.

2. *Celebrabo Iehovam in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.* 3. *Laetabor et exsultabo in te, psallam nomini tuo, o Excelse.* 4. *Dum vertuntur inimici mei retrorsum, concidunt et profligantur a facie tua.*

2. (*Celebrabo Iehovam.*) Ita praefatur ut Deum ad opem in praesentibus malis ferendam sibi conciliet. Nam quia Deus continuo tenore gratiam suam erga fideles prosequitur, quidquid in nos contulit, spem nostram in posterum tempus fovere debet. Est quidem in iis verbis gratitudinis professio, sed tamen se hac memoria simul animat David ad bene sperandum: et hoc modo ianuam suae precationis aperit. Totum cor pro integro accipitur, vel sincero, quod opponitur duplici. Ita se non solum a crassis hypocritis discernit, qui summis tantum labris, absque interiore affectu, Deum laudant: sed quidquid praeclare hactenus gessit, se in solidum testatur agnoscere profectum a mera Dei gratia. Nam quamvis profanos quoque homines, ubi aliqua memorabili victoria potiti sunt, Deum sua laude fraudare pudeat, videmus tamen postquam uno verbo confessi sunt a Deo se fuisse adiutos, statim ad vanam iactantiam relabi: et sibi ipsis canere triumphos, ac si Deo nihil deberent. Denique nihil aliud quam ludunt, quoties obtendunt Dei nomen suis rebus gestis: quia post oblatum Deo libamen, sacrificant suis consiliis, industriae, virtuti, copiis: ita enim sub unius superbi regis persona, communis omnium ambitio scite perstringitur a propheta Abacuc capite 1, 16. Imo videmus veteres illos et famosos duces, quum suo nomine supplicationes decerni peterent, nihil minus quam falsorum deorum honorem curasse: sed tantum fallaci titulo ad suam iactantiam fuisse abusos. Quare merito David filiis huius saeculi se dissimilem esse affirmat, quorum fallaciam detegit prava illa partitio, dum eius laudis, quam se Deo tribuere finxerant, maiorem ad se partem rapiunt: nam certe hoc non est Deum laudare in toto corde, si vel minimum ex eius gloria delibat mortalis homo,

quod sibi arroget: tantum abest ut tolerabilis sit sacrilega eorum superbia, qui se ipsos efferendo gloriam eius, quantum in ipsis est obscurant. *Narrabo omnia mirabilia.* Confirmat hoc membro quod prius dixi, non de una tantum victoria aut liberatione verba fieri: quia sibi in genere meditanda proponit David quae Deus in eius gratiam miracula ediderat. Porro miracula appellat, non quaevis beneficia sibi divinitus praestita, sed liberationes illas magis insignes et memoratu dignas, in quibus coelestis potentiae specimen lucebat. Nam etsi Dominus bonorum omnium autor vult agnosci: quibusdam tamen donis clariores notas insculpit, quae sensus nostros alioqui torpentes melius expergefaciunt. Ergo perinde est ac si testetur David se non vulgari modo fuisse a Deo servatum, sed conspicuam illic fuisse Dei virtutem, quia manum suam supra communem et usitatum ordinem mirabiliter extulerit.

3. (*Laetabor et exsultabo.*) En quomodo sincere et absque fuco Deum celebrent fideles: nempe dum in se ipsis minime acquiescunt, nec eos inebriat stulta carnis confidentia, sed in Deo solo laetantur, quod nihil aliud est quam laetitiae materiam ex mera eius gratia petere, quoniam in ea consistat tota felicitas. Tenenda est enim antithesis inter gaudium quod ex se ipsis captant homines, et quod in Deo quaerunt. Ac quo melius exprimat David, se nihil sibi facere reliquum quod ipsum vana delectatione detineat vel occupet: exsultandi verbum addit, quo significat plenum laetitiae cumulum sibi in Deo omni ex parte constare, ut ne minima quidem gutta alibi quaerenda sit. Iam memoria quoque repetere convenit quod supra attigimus, Davidem priora gratiae Dei documenta sibi proponere, ut alacrius sua ad Deum vota concipiat: nam qui precationis suae exordio sibi laetitiae materiam in Deo suppetere affirmat, optima fiducia se praemunit.

4. (*Dum vertuntur.*) His verbis causam reddit, cur Dei laudes suscipiat canendas: quia scilicet se toties victorem non propria nec militum suorum virtute, sed gratuito Dei favore fuisse agnoscat. Priore membro historice narrat, hostes fuisse prostratos vel in fugam compulsos: postea ex fidei sensu adiungit hoc non accidisse humanitus vel fortuito, sed quia Deus contra ipsos in acie steterit. Prudenter ergo David, quum hostes suos terga dare conspiceret, mentis oculos ad Deum extulit, ut sentiret non aliunde quam ex abscondito eius auxilio victoriam sibi manare. Et certe ipse unus est qui spiritu consilii regit simplices, rursumque astutos dementat, stuporeque percutit: qui mollibus et pavidis inspirat fortitudinem, audacissimos vero quosque metu percellit: qui infirmos instruit novo robore, robustos vero debilitat: qui manus imbelles sustentat, gladios vero a bellicosis defluere facit: denique qui prosperum vel tristem pugnae eventum quocunque vult inclinat. Ergo quoties videbimus hostes nostros cadere, cavendum est ne sensus noster in hoc aspectu subsistat, sicuti profani homines videndo caecutiunt: sed nobis occurrat haec doctrina, quae retro aguntur, profligari a facie Domini. Verba futuri temporis in praesens converti, quia David Dei gratiam quae illi pridem ostensa fuerat, sibi ante oculos iterum proponit.

5. *Quia fecisti iudicium meum et causam meam: sedisti super solium iudex.**) 6. *Increpasti gentes, profligasti impium, nomene orum delevisti in saeculum et semper.*

Ultra progreditur hoc versu, sibi manum adiutricem a Deo fuisse porrectam, quia iniuste affligebatur. Et certe videndum est ut militemus sub Dei auspiciis, si cupimus eum nobis adesse: ideo appellat ipsum iudicem iustitiae, vel iustum, quod idem valet: ac si diceret, Deum egisse pro more suo et ratione perpetua, quoniam bonas causas soleat tuendas suscipere. Epithetum Iusti malui reddere in nominandi casu, quia sic magis emphatica est loquutio: ac si dixisset, Deum tandem suscepisse iudicis personam, tribunalque conscendisse ut iudicis partes impleret. Ideoque ius et rectum a sua parte stetisse gloriatur, iuris sui et causae Deum vindicem fuisse dicens. Quo etiam pertinet quod proximo versu sequitur, profligatum fuisse impium. Neque enim hostes prostratos videns, eorum cladi simpliciter insultat: sed eos iniustitiae condemnans, dicit quas meriti erant poenas dedisse. Gentium nomine intelligit non paucos tantum impios fuisse deletos, sed ingentes copias, et quidem ex diversis partibus insurgentes. Hinc autem melius refulget Dei bonitas, quod in unius servi sui favorem ne totis quidem populis pepercerit. Quod famam eorum dicit in saeculum fuisse exstinctam, sic accipe, quod sine spe resurgendi excisi, et aeternae ignominiae addicti fuerint. Neque enim alioqui discernere liceret quomodo sepeliat Deus nomen impiorum cum ipsis, nisi quia pronuntiat memoriam iustis semper in benedictione fore, Prov. 10, 6.

7. *Inimice, finitae sunt vastitates in saeculum, et urbes destruxisti: periit memoria ipsorum cum ipsis.* 8. *Et Iehova perpetuo sedet, solium suum ad iudicium paravit.* 9. *Et ipse iudicabit orbem in iustitia, iudicabit populos in rectitudine.*

7. (*Inimice, finitae.*) Varie exponitur septimus versus. Quidam enim literam ה, pro interrogationis

*) iuste iuge, *en marge*: ou pour iuger iustement.

nota accipiunt, ac si David hostes suos compellans, quaereret sintne impletae vastitates, sicuti ipsi statuerant omnia perdere. Nam verbum תמם nunc perficere, nunc finem imponere significat. Ita ironice perstringeret David stultam hostium confidentiam. Alii sine interrogatione magis apertam ironiam faciunt, putantque duplicem statum describi: quia David priore loco hostes inducit saevo impetu grassantes, et obstinate pergentes in sua saevitia: ut videri possint nullum finem facturi, nisi penitus exciso Davidis regno. Deinde e regione statuit Deum in solio sedentem, ut furiosos illos conatus reprimat. Si placeat hic sensus, copula ו in adversativam particulam resolvenda erit, hoc modo: Tu quidem hostis nihil nisi caedes et urbium ruinas spirabas: atqui demum se iudicem in coelo sedere Deus ostendit, qui res in terra turbatas componat. Aliis videtur David gratias Deo agere, quod quum impiis decretum esset omnia perdere, finem imposuerit eorum vastationibus. Coactius alii impletas vastitates exponunt, quod Deus iusta vindicta, quae in Davidem machinati fuerant impii, in eorum capita verterit. Alii primum Davidem conqueri existimant, quod Deus miseram populi sui dissipationem tacitus diu tulerit, atque ita factum sit ut impii pro libidine omnia perderent: postea consolationis loco subiicere, Deum tamen praeesse rebus humanis. Mihi non displicet, ironice primo describi quam formidabilis inter primos motus fuisset hostium potentia: deinde opponi Dei iudicium, quod illorum progressus repente praeter spem abrupit. Scimus enim impios, quamvis non aperte abrogent Deo imperium, tamen non minus audacter ad omnem scelerum licentiam ruere, quam si compedibus vinctus esset. Similem fere loquendi formam annotavimus Psalmo 7, 13. Atque haec comparatio auxilii divinitus allati miraculum optime illustrat, quod nec impii sibi nocendi modum statuerint, nisi omnibus funditus deletis, et initio visa fuerit instare ultima vastitas: rebus vero ita confusis tempestive apparuerit Deus. Ergo quoties nihil praeter interitum nobis occurrit, meminerimus oculos coniicere ad coeleste solium, unde rebus humanis prospicit Deus. Omnes enim tentationum conflictus hoc clypeo repellere convenit: licet in mundo ad ultimam desperationem redacti simus, Deum nihilominus in coelo iudicem sedere. Imo quum dissimulat, nec statim medetur malis nostris, fidei sensu apprehendere convenit occultam eius providentiam. Primo dicit Deum perpetuo sedere: quo intelligit, quantumvis alte se efferat hominum violentia, et sine modo prorumpat eorum furor, Deum tamen nunquam ex sua sede posse detrahi: nec fieri posse ut se iudicis officio et potestate abdicet, quod secundo membro clarius exprimit: dicit enim non ideo tantum regnare, ut sublimis emineat eius maiestas et gloria, sed ut mundum iuste gubernet.

9. (*Et ipse iudicabit.*) Sicuti nuper testatus est David, Deum non otiosa potentia esse praeditum, ut deliciis indulgeat, sed ut in recta iustaque mundi gubernatione exerceat suum imperium: sic nunc huius doctrinae usum addit, quod scilicet coelo inclusa non sit Dei virtus, sed se ad homines iuvandos patefaciat. Atque haec vera theologia est, Deum non imaginari, cum Epicuro, vacantem otio vel deliciis, et qui se uno contentus humanum genus negligat: sed in solio potentiae et aequitatis locare, ut certo persuasi simus, etiamsi non statim succurrat iniuste oppressis, nunquam tamen eorum curam abiicere. Et certe ita statuendum est, quum dissimulat, non deserere suas partes, sed exercere suorum patientiam: ideoque pacatis animis exspectandum esse exitum. Pronomen demonstrativum apud me pondus habet: ac si diceret, non posse hoc Deo eripi quin ipse mundum iudicet, suaque iudicia ad omnes populos extendat. Unde sequitur, multo magis suorum fore iudicem. Et iudicia haec recta esse pronuntiat David, ut iniuste et crudeliter vexati, auxilium ab ipso certa spe petamus: quia quum populos in rectitudine iudicet, nec iniustas violentias semper impune grassari sinet, nec innocentiam ope sua fraudabit.

10. *Et erit Iehova munimentum pauperi, protectio opportunis temporibus in tribulatione.* 11. *Et sperabunt in te qui cognoscunt nomen tuum: quia non derelinquis quaerentes te, Iehova.* 12. *Psallite Iehovae habitatori Sion, annuntiate inter populos gesta eius.* 13. *Quia requirens sanguinem eius recordatus est, non est oblitus clamoris pauperum.*

10. (*Et erit Iehova.*) Occurrit tentationi quae duriter infirmos percellit, dum se ac sui similes impiorum libidini vident expositos, silente Deo. Nam admonet, ideo suam opem differre, et in speciem relinquere suos fideles, ut laborantibus et afflictis magis opportune tandem succurrat, unde sequitur ipsum minime cessare in suo officio, si quando bonos et innoxios ad inopiam redigi patitur, si in lacrymis et querimoniis eos exercet: quia hoc modo lucernam accendit, ut melius appareant sua iudicia, ideo etiam exprimit, praesidium suum tempestive in ipsa afflictione proferre: quo docemur eius providentiae dandum esse spatium, ut tandem se in neccessitate proferat. Quare si nihil nobis melius est quam Dei manu protegi, paternumque eius favorem sentire, ne adeo molestum sit censeri coram mundo pauperes et miseros: sed dolorem nostrum leniat haec consolatio, non procul abesse Deum, quem ad nos iuvandos aerumnae nostrae accersunt. Quibusdam בצרה videtur esse simplex

dictio, quae Hebraeis prohibitionem significat: hic autem metaphorice pro angustia accipiunt, dum quis in arctum coactus, nullum exitum invenit. Magis tamen probabilis est eorum sententia, qui ב servilem literam esse docent, dicitur itaque praesto esse Deus ad opportunitates, nempe dum pios urget afflictio. Versu undecimo fructum hunc consequi docet, quoties iustos liberat Dominus, ut ipsi et reliqui omnes in fiducia gratiae eius magis ac magis proficiant: nisi enim persuasum nobis sit, Deo curae esse res humanas, continua inquietudine nos vexari necesse erit, sed quia plurimi ad Dei iudicia caecutiunt, profectum hunc David ad solos fideles restringit, et certe ubi nulla est pietas, nullus est operum Dei sensus. Notandum etiam quod fidelibus tribuit notitiam Dei quia hinc nascitur religio, quae ignorantia et stupore hominum exstinguitur. Porro, quamvis Dei nomen multi simpliciter pro Deo accipiunt, ego tamen (ut iam alibi dixi) amplius aliquid exprimi arbitror: nam quia occulta et incomprehensibilis est eius essentia, quatenus se nobis patefacit, maiestas eius in nomine statuitur. Sperandi causam deinde exponit, quia Deus non deserit qui ipsum quaerunt. Fit autem hoc duobus modis, vel invocatione et precibus, vel studio sancte recteque vivendi. Et hoc quidem semper cum illo coniunctum est: sed quia hic de praesidio Dei agitur, in quo sita est piorum salus: Quaerere Deum, interpretor, ad eius fidem confugere.

12. (*Psallite Iehovae.*) David non contentus privata gratiarum actione, fideles ad consensum laudandi Dei hortatur: non modo quia ad hoc pietatis officium alii alios incitare debent: sed quia liberationes, de quibus agitur, publico solennique praeconio dignae erant, quod etiam secundo membro clarius exprimitur, ubi eas annuntiari iubet inter populos. Sensus enim est, non satis pro sua dignitate celebrari, nisi sua fama totum orbem impleant. Quamvis autem hoc esset quasi surdis canere: hac tamen loquendi forma testari voluit David, magis angustos esse Iudaeae fines quam ut immensam illam laudum Dei amplitudinem possent capere. Deum *habitatorem Sionis* vocat, ut eum a fictitiis omnibus gentium idolis discernat. Est enim tacita comparatio inter Deum illum qui foedus suum cum Abraham et Israële pepigerat, et Deos omnes qui passim in mundo temere colebantur. Neque enim satis est, confusum Dei numen in pretio et honore esse, nisi vero et unico Deo distincte tribuitur suus cultus. Porro, quia Deus locum illum delegerat ubi nomen suum invocaretur, merito David hoc illi quasi proprium domicilium assignat: non quod ipsum fas sit loco includere, quem coeli coelorum non capiunt: sed quia promiserat illam fore suam requiem in saeculum saeculi, ut alibi videbimus. Neque enim David suo arbitrio sedem illic Deo assignaverat, sed oraculo edoctus erat, Deo ipsi placere, sicut a Mose saepius praedictum erat. Quo etiam confirmatur quod prius dixi, Psalmum hunc non fuisse compositum de caede Goliath: quia nonnisi sub finem regni Davidis ex Dei mandato, arca foederis Sionem translata fuit. Durum enim et coactum est quod nonnulli coniiciunt, de re futura spiritu prophetico Davidem loquutum esse. Caeterum videmus sanctos patres, dum Sionem concurrerent ad offerenda Deo sacrificia, nihil aggressos esse proprio motu: sed in fide verbi fundatos suam obedientiam Deo probasse. Unde sequitur, perperam obtendi eorum exemplum ad excusandos cultus quos sibi superstitiosi homines sponte fabricant. Adde quod tunc non satis fuit a verbo Dei pendere fideles, nisi externis symbolis adiuti sursum mentes attollerent, ipsumque spiritualiter colerent. Vera quidem praesentiae suae signa exhibuit Deus in illo visibili sanctuario, sed non ut populi sensus terrenis elementis alligaret: quin potius externa illa symbola, scalarum loco esse voluit, quibus in coelum usque assurgerent fideles. Nam ab initio Deus et sacramenta et externa omnia pietatis exercitia ad hunc finem retulit, ut populi sui ruditati consuleret. Itaque hic legitimus hodie est illorum usus, si nos ad Deum spiritualiter in coelesti gloria sua quaerendum adiuvant: non autem occupant in mundo, vel retinent in carnis figmentis, qua de re posthac opportunior erit tractandi locus. Sicuti autem olim Dominus, quum se incolam Sionis vocaret, solidam fiduciae, quietis, et gaudii materiam populo suo dare voluit: nunc postquam egressa est lex e Sion, et ex illo fonte ad nos foedus gratiae manavit: sciamus eum ubique praesidere in medio fidelium, qui eum pure et rite ex praescripto verbi eius adorant.

13. (*Quia requirens.*) Nomen Sanguinum plurali numero hic positum est: ideo relativum quod subiicitur, commode eodem referemus, quia tamen Hebraeis satis tritum est, ordinem antecedentis et relativi invertere, quidam de pauperibus exponunt hoc modo: Requirens sanguinem, recordatus est ipsorum: nempe pauperum de quibus paulo post loquitur. Quanquam autem ad summam rei parum interest utrovis modo vertas: prior tamen sensus melius fluit. Est autem repetitio eius quod nuper dixerat, Dei virtutem in misericordia cum servis suis iniuste afflictis praecipue considerandam esse. Unam enim operum Dei speciem ex multis tanquam apprime memorabilem commendat, quod scilicet pauperes a morte liberet: et si quando ipsos affligi sinit, deinde tamen illatas iniurias ulciscatur. Quanquam autem verba quibus utitur, continuum actum designent: mihi tamen dubium non est quin Deum requirere innoxium sanguinem, et clamoris suorum memorem esse, ex illis, quae retulit, exem-

plis agnosci velit. Atque iterum inculcat: quod prius attigi, Deum non semper mature, ut vellemus, occurrere iniuriis, neque inter ipsa initia frangere impiorum conatus; sed potius auxilium suum suspendere, ut irritus videri possit clamor noster: quod tenere operae pretium est: nam si Dei auxilium metimur sensu nostro, subinde nobis labascent animi, nec tandem guttam bonae spei retinebimus. Vellemus (ut dixi) ipsum procul extenta manu antevertere quas nobis parari videt molestias: ipse autem dissimulat, nec prohibet quo minus sanguis innoxius fundatur, sed haec consolatio nos sustineat, quod tandem re ipsa ostendet, pretiosum sibi fuisse sanguinem nostrum. Si quis obiiciat, serum esse Dei auxilium postquam malis omnibus defuncti simus: respondeo, ipsum non ultra quiescere quam nobis utile est sub cruce humiliari, nec ideo vindictam auxilio praeferre, quasi non semper ad nos iuvandos voluntarius sit ac paratus: sed quia manifestandae gratiae non semper idoneum esse tempus agnoscit. Interim hoc singulare est non modo paterni eius erga nos amoris, sed et beatae immortabilitas testimonium, quod mortuos etiam curat. Nam si gratia sua nos semper praeveniret, quis non affixus esset praesenti vitae? Sed dum mortem nostram ulciscitur, hinc apparet coram ipso nos manere superstites, neque enim hominum more colit eorum memoriam quos servare vivos non potuit: sed re ipsa probat foveri in suo sinu et custodia qui videntur secundum carnem exstincti. Haec ratio est cur dicat David, ipsum recordari sanguinis, dum eum requirit: quia licet suos in ipso articulo ex impiorum gladiis non liberet, caedes tamen inultas non patitur. Eodem et posterius membrum spectat, *non oblivisci clamoris:* quia licet ad suorum querimonias non statim se attendere effectu probet: tandem a se observatas fuisse demonstrat. Clamoris vero diserte fit mentio, ut vota sua, gemitus, et preces ad Deum dirigant quicunque eum cupiunt sentire liberatorem aut vindicem.

14. *Miserere mei Iehova, vide afflictionem meam ab iis qui me persequuntur, tu qui me exaltas e portis mortis:* 15. *Ut recitem omnes laudes tuas in portis filiae Sion, exsultem in salute tua.*

14. (*Miserere mei.*) Hanc existimo secundam esse partem Psalmi. Aliis secus videtur, quod scilicet David ut plerumque solet, inter agendas gratias simul etiam narret quid inter ipsas necessitatis angustias precatus sit: et fateor eiusmodi exempla passim occurrere. Sed dum omnes circumstantias proprius expendo, in diversam partem inclinare cogor: principio scilicet collatas sibi gratias celebrasse, ut viam sibi ad orandum sterneret, nam Psalmus demum precatione claudetur. Non ergo hic obiter inserit quae prius inter media pericula et curas vota conceperat: sed ex professo Dei opem implorat, petitque ut idem ille, quem saepe liberatorem erat expertus, gratiae suae cursum continuet. Ac fieri potest ut hostes iam aliquoties victi, collectis novis viribus et animis, extrema tentaverint: ut saepe videmus desperatos tumultuosius et maiore impetu furere. Certum quidem est, quum precatus est David, oblatum fuisse illi maximum terrorem, neque enim abs re Deum suae afflictionis testem advocat. Notandum autem est, dum ad Dei misericordiam suppliciter confugit, aequo et modesto animo crucem sibi impositam ferre. Sed in primis, notandum est epithetum quo Deum ornat, suum exaltatorem a portis mortis vocans, neque enim melius nomen occurrit pro Hebraico מרומם. Nam primo fidem suam ab experientia confirmat, quia saepe ereptus fuerat e summis periculis: deinde salutem sibi promittit in ipsis mortis faucibus, quia consueverit Deus non tantum usitatis modis servos suos iuvare, eorumque malis mederi, sed ipsos e sepulcro educere, postquam spes vitae praecisa est. Portas enim mortis metaphorice appellat ultima discrimia quae interitum minantur, imo iam apertum sepulcrum ostentant. Ergo ne vel malorum praesentium gravitas, vel impendentium metus fidem nostram absorbeat, vel preces nostras abrumpat: revocemus in memoriam, non frusta hoc Deo munus adscribi, quod suos extollat e portis mortis.

15. (*Ut recitem.*) Quanquam simpliciter intelligit David, per omnes coetus, et ubicunque erit maxima populi frequentia, se Dei laudes celebraturum (quia tunc in portis solebant agere conventus) videtur tamen allusio esse ad portas mortis, ac si dixisset, postquam ereptus est a sepulcro, se daturum operam ut Dei gratiam in maxima luce testetur. Sed quia non sufficit, Dei laudes in linguis nostris sonare, nisi ex animo proficiscantur, additur interior laetitia, ac si dixisset, non alium in finem sibi in animo esse, praesenti vita frui, quam ut gaudeat se a Deo servatum esse. Sub filiae nomine, populum vel civitatem intelligi notum est, sed urbem ipsam a praecipua parte denominat.

16. *Demersae sunt gentes in foveam quam fecerunt: in rete quod absconderunt, captus est pes eorum.* 17. *Notus est Iehova iudicium faciendo: in opere manuum suarum illaqueatus est impius. Higaion Selah.*

16. (*Demersae sunt.*) Iam David, fiducia erectus, hostibus suis insultat. Ac primum quidem metaphorice dicit, propria eos astutia et insidiis fuisse irretitos. Deinde hoc idem sine figura exprimit, quod in suo scelere illaqueati fuerint. Hoc

vero non fortuito cecidisse, sed opus Dei et illustre iudicii eius specimen esse affirmat. Porro non temere venatoribus vel aucupibus comparat hostes suos, quamvis enim violentia et impetu saepe grassentur impii, semper tamen fraudibus et obliquis artificiis patrem suum Satanam imitantur, qui mendacii pater est: itaque quidquid habent ingenii, ad malitiam et noxia consilia deflectunt. Quoties ergo dolose perniciem nobis machinantur impii, veniat nobis in mentem, minime novum esse si Dei filiis retia et laquei tendantur. Simul autem consolatio haec succurrat, quidquid tentent, eventum non esse in eorum manu, sed Deum illis adversum fore: non modo ut eos frustretur, sed etiam ut deprehendat in pravis consiliis quae sibi fabricant: omnesque eorum copias convertat in ipsorum capita.

17. (*Notus est Iehova iudicium faciendo.*) Sic ad verbum legitur: Cognitus Iehova iudicium fecit: sed abrupta est oratio, quam obscuram reddit brevitas: ideoque duobus modis exponitur. Quidam enim exponunt, tum demum cognosci Deum, ubi poenas de improbis exigit. Sed alter sensus melius quadrat, palam esse et omnibus manifestum, quoties impios illaqueat sua malitia, Deum iudicis partes implere. In summa, quoties contra illos retorquet Deus quascunque excogitant nocendi artes, iudicium eius magis illustre esse praedicat, quam ut vel naturae vel fortunae adscribi queat. Nos vero, si quando Deus manus suae virtutem clare exserat, discamus aperire oculos ut fidem nostram confirment iudicia quae contra ecclesiae hostes exercet. Cur interposita sit vox *Higaion*, quae proprie meditationem significat, non alia magis probabilis ratio mihi occurrit, quam quod pias mentes retinere voluit David in meditandis Dei iudiciis. Eodem spectat vox *Selah:* quam alibi diximus sic cantum temperasse, ut ipsa modulatio rei et argumento congrueret.

18. *Convertentur impii in infernum: omnes gentes oblitae Deum.* 19. *Quia non in aeternum oblivioni erit pauper: spes humilium non usque peribit.*

18. (*Convertentur.*) Multi in optativo transferunt Convertantur, ac si esset imprecatio: sed potius (meo iudicio) se et alios omnes pios David in posterum confirmat, quidquid conentur scelerati, ipsis infeliciter cessurum pronuncians. Convertendi verbo alium quam putent exitum eos manere significat, subest enim tacita antithesis inter altitudinem audaciae et ruinam. Quia enim nullo Dei metu tenentur, sese efferunt supra nubes. Deinde quasi illis foedus esset cum morte, (quemadmodum dicit Iesaias 28, 15.) multo superbius insolescunt, dum ipsos tam secure furere videmus, admonet Propheta praecipites amentia ferri, ut tandem in sepulcrum decidant, a quo putabant se longissime distare. Hic ergo subita et inopinata mutatio nobis describitur, qua Deus ubi visum est, res turbatas in ordinem restituit. Quoties ergo extra omne discrimen alte volitant impii, fidei oculis contemplemur quod illis paratum est sepulcrum: certoque persuasi simus, Dei manum, licet occulta sit, prope instare, quae eorum cursum, quo coelum petebant, ad inferos momento retorqueat. Nomen Hebraicum שאולה quod dubium erat, per infernum reddere non dubitavi. Tametsi enim non displicet quod alii vertunt Sepulcrum: certum tamen est, notari aliquid a propheta ultra communem mortem, alioqui nihil de sceleratis diceret, quod non etiam promiscue caderet in omnes fideles, sicuti ergo non simpliciter de aeterno interitu loquitur, ita etiam sub metaphora sepulcri, impios omnes perituros significat et exitialem illis fore suam confidentiam, qua per omne nefas ad calcandam iustitiam et innoxios opprimendos conscendunt. Descendunt quidem et fideles in sepulcrum, sed non illo violento impulsu, qui eos sine spe exitus demergat, quin potius in sepulcro reconditi, spe tamen in coelo habitant.

19. (*Quia non in finem.*) Confirmatio est prioris sententiae, quod Deus non deseret in perpetuum inopes et afflictos. Quibus verbis significat, videri quidem posse ad tempus derelinqui. Quare sciamus nobis hac lege Dei auxilium promitti, ut tamen non praeveniat nostras afflictiones: sed ubi nos diu cruce domuerit, tandem succurrat. Et de spe vel exspectatione nominatim loquitur David, ut nos ad preces hortetur. Ideo enim ad nostras aerumnas connivet Deus, quia vult precibus nostris expergefieri, nam ubi vota nostra exaudit, quasi memor nostri esse incipiat, manum suam potentia instructam ad nos iuvandos porrigit. Sed iterum repetit David non statim id fieri, ne desinamus bene sperare, quamvis non statim arrideat prosper eventus.

20. *Surge Iehova, ne roboretur homo: iudicentur gentes in conspectu tuo.* 21. *Impone Iehova terrorem ipsis, ut cognoscant gentes quod homo sint. Selah.*

20. (*Surge Iehova.*) Surgendi verbum non ad Deum, sed ad externam rei speciem et sensus nostros refertur. Quia non sentitur Deus suorum liberator, nisi quum oculis nostris, velut pro tribunali sedens apparet. Ratio additur, quae Deum ad vindicandas suorum iniurias inducat, *ne* scilicet *roboretur homo:* quia ipso surgente, omnem impiorum ferociam protinus concidere necesse est. Unde enim fit ut improbi vel tam audacter insolescant, vel tantum valeant ad nocendum, nisi quia Deus quiescit, fraenumque laxat? Simul vero ac signum iudicii sui ostenderit, solo nutu compescet superbos eorum tumultus, viresque franget. Docemur autem

hac precandi forma, quantumvis impotenter superbiant hostes nostri, tamen in manu Dei esse, nec plus posse, quam illis permittit: nec dubium esse quin Deus, quoties volet, redditurus sit omnes eorum conatus vanos et irritos. Ideoque nomen hominis ponit quod ab aerumnis deductum est, ac si quis latine diceret mortalem hominem, vel caducum. Porro, Deus gentes coram facie sua iudicare dicitur, quum eas quodammodo ad tribunal suum stare cogit. Scimus enim incredulos, donec violenter trahantur in consepectum Dei, tergum illi obvertere, ut iudicem suum non cogitent.

21. (*Impone Iehova.*) מורה Graecus interpres legislatorem vertit: a ירה deducens, quod docere interdum significat. Sed circumstantia loci postulat ut pro metu vel terrore sumamus, idque inter omnes sani iudicii doctores convenit. Porro, videndum est de qua timoris specie loquatur, nam Deus communiter electos etiam suos timore subigit ad obsequium. Sed quia suum erga eos rigorem temperat, et simul emollit lapidea ipsorum corda, ut sponte et placide se submittant, proprie non dicitur eos metu cogere. Erga reprobos diversum agendi modum tenet, quia enim inflexibilis est eorum durities, ut facilius sit eos frangi quam corrigi, violenter indomitam ipsorum contumaciam subigit: non quod resipiscant, sed quia, velint nolint, illis exprimitur suae infirmitatis confessio. Quantumvis enim fremant, atque ebulliat ipsorum rabies, imo truculentia superent feras belluas: obiecto tamen Dei terrore, cum suo impetu sternuntur, atque etiam mole ruunt sua. Quod quidam exponunt de Davide, ut sub eius iugum Deus gentes mittat, eiusque imperio reddat tributarias, frigidum est ac coactum. Terror enim generaliter quaevis Dei flagella comprehendit, quibus retunditur eorum contumacia, qui Deo nunquam parerent nisi inviti. Sequitur deinde quorsum gentes adigi oporteat, nempe ut se mortales homines cognoscant. Quod etsi prima specie videtur levis esse momenti, non vulgarem tamen doctrinam continet. Quid enim est homo, ut digitum a se ipso movere audeat? Atqui perinde exsultat impiorum omnium licentia, ac si omnibus impedimentis soluti essent. Sibi quidem falsa imaginatione arrogant quidquid Dei proprium est: denique nunquam eo intemperantiae ruerent, nisi illis ignota esset sua conditio. Non intelligit quidem David eo usque profecturos esse impios sub Dei ferulis, ut vere se et ex animo humilient: sed cognitio de qua loquitur, tantum est experimentalis: ac si dixisset: Fac Domine, quando eos ignoratio sui in furorem praecipitat, ut re ipsa sentiant vires suas stultae confidentiae esse impares, ac ubi eos frustratae erunt vanae spes, pudefacti iaceant. Hoc vero saepe accidere potest, ut tamen non resipiscant, quibus ostensa est sua infirmitas: sed satis est cum ludibrio sacrilegam eorum audaciam traduci, ut re ipsa appareat ridiculam fuisse quam de sua virtute fiduciam praesumpserant. Quantum ad electos Dei spectat, aliter eos proficere convenit, ut infirmitatis suae sensu deiecti, sponte se omni fiducia exinaniant, hoc vero fiet si homines se meminerint. Scite enim et prudenter ab Augustino dictum est, totam hominis humilitatem in sui notitia positam esse. Porro quoniam omnibus ingenita est superbia, necesse est promiscue omnibus a Deo terrorem incuti, ut fideles modestia discant: reprobi vero, licet conscendere non desinant supra humanam sortem, cum dedecore retrocedant.

PSALMUS X.

ARG. Suo et piorum omnium nomine conqueritur David fraudes, rapinas, crudelem violentiam, omneque iniustitiae genus passim grassari in mundo: causamque assignat, quod impii et scelerati homines laeto et prospero rerum suarum successu ebrii, excusso Dei metu, sibi quidvis impune licere confidant. Itaque opem Dei implorat, ut remedium afferat extremis malis. Tandem spe liberationis se et alios fideles consolatur. Porro haec descriptio vivam publici status corrupti et perversi imaginem quasi in speculo repraesentat. Quare ubi iniquitas instar diluvii exundat, ne fidem percellat tentationis novitas. ut animum despondeant filii Dei, oculos ad hoc speculum referre discant. Nam ad levandum dolorem, plurimum valet haec comparatio, nihil nobis hodie accidere quod non olim experta sit ecclesia Dei: imo in eadem arena nos exerceri cum Davide sanctisque aliis patribus. Deinde monentur fideles, in rebus ita confusis quaerendum esse Deum: quia nisi succurrendi partes tribuant Deo, nihil caeco fremitu et iactis in aërem querimoniis proficient.

1. *Ut quid Iehova stas procul? connives ad opportuna tempora in angustia?* *) 2. *In superbia impius persequitur pauperem, comprehendantur in astutiis quas cogitant* **.)

1. (*Ut quid Iehova.*) Videmus ut propheta desperatis malis remedium quaerens, statim ab initio Deum recta compellet. Atque haec nobis tenenda est ratio, ut turbati et anxii solatium petamus ex Dei providentia: quia inter curarum nostrarum agitationes et aestus fixa manere debet haec persuasio, proprium eius esse munus miseros et afflictos auxilio iuvare. Improprie tamen et per anthropopathiam ***), Deum in loco remoto stare dicit, cuius oculos nihil

*) au temps que sommes en tribulation, *en marge:* Heb. aux opportunitez, ou aux temps opportuns.

**) Le meschant en orgueil poursuit le povre, *en marge:* ou, le povre est persecuté, ou, il brusle en l'orgueil des meschans.

***) *en marge:* C'est quand nous attribuons à Dieu, les passions, affections et façons de faire des hommes.

fugit. Sed quia Dominus secum humano more agere nobis permittit, nihil absurdum continent istae loquutiones, modo sciamus figurate ad Deum transferri quod ex praesenti rerum intuitu sensus noster concipit, nam fieri quidem potest ut homo quispiam iustus iniuriam ante oculos suos pauperi factam non compescat, quia deest facultas: id autem in Deum non competit, qui semper armatus est invicta potentia: quare si dissimulat, perinde est ac si procul se subduceret. Verbum תעלים quod abscondere significat, duobus modis exponitur, nam secundum quosdam expostulat David cum Deo, quod se occultet, quasi res humanas cura sua non dignetur. Alii accipiunt pro claudere oculos, quod simplicius videtur. Porro notandum est quamvis hic queratur David Deum longe abesse, de eius tamen praesentia certo fuisse persuasum, alioqui frustra eum advocasset. Interrogatio autem qua utitur huc tendit. Quid hoc sibi vult Domine, quum tuum sit mundum gubernare, et quem virtute tua sustines, iustitia quoque moderari, ut non citius contra tantam impiorum audaciam te vindicem ostendas? Quanquam David non tam expostulandi causa sic loquitur, quam ut se ipsum ad impetrandi fiduciam animet. Pro infirmitate quidem sensus sui minime consentaneum esse dicit ut Deus ab officio suo tamdiu cesset: non desinit tamen interea suum illi honorem deferre, et tantum molestiae onus, quo gravatur, precibus in eius sinum deponit. Eodem pertinet quod sequitur: Ad opportunitates. Nam ut Deus singulis momentis manum suam non proferat: ubi tamen simplices et innoxios opprimi conspicit, non est amplius cessandi tempus. Agendi enim opportunitas breviter definitur, quum versantur fideles in angustia. De qua loquendi forma diximus proximo Psalmo, versu decimo.

2. (*In superbia.*) Priusquam imprecationem concipiat contra impios, crimen eorum breviter exponit, quod scilicet miseros non alia de causa crudeliter vexent, nisi quia superbe eos despiciunt. Saevitiam vero non parum amplificat haec circumstantia, quod humanitatis obliti, pauperibus et afflictis contumeliose insultent. Superba quidem semper est crudelitas, imo superbia omnium iniuriarum mater est: quia nisi quis fastu se efferret supra proximos, et plus aequo sibi arrogans illos despiceret, nobis communis humanitas modestiae et aequitatis legem praescribit: sed hic exprimere voluit David, impiis, quos accusat, nonnisi altos et feroces spiritus in causa esse cur, non lacessiti, saeviant contra miseros et inopes. Quisquis ergo iuste et sine noxa versari cum fratribus cupit, ne sibi placeat cum aliorum contumelia, sed animum suum superbiae morbo in primis purgare studeat. דלק Hebraeis tam pati quam inferre persequutionem significat: ideo quibusdam magis placet in neutro genere accipere. Non male etiam verti posset, pauperem ardere in superbia impii: quia haec frequentior est verbi significatio, nam fastus impiorum miseros homines instar ignis devorat.

3. *Quia se laudat impius super desiderio animae suae, et violentus sibi benedicit: spernit Iehovam.* 4. *Impius in altitudine naris suae non exquirit, omnes eius versutiae, non Deus.*

3. (*Quia se laudat.*) Varie exponitur hic versus. Quidam in accusativo casu vertunt Impium et violentum: quia durum esse putant, verba transitiva absolute posita esse, sed quum satis constet, frequenter apud Hebraeos casum subaudiri, ubi eadem patientis et agentis est persona, commodior (meo iudicio) et aptior erit illa interpretatio quam sequutus sum: nempe quod se impius laudet, vel glorietur super desiderio animae suae, sibique benedicat. Nunc quaeritur quale sit istud animae desiderium. Sic quidem fere accipi solet, impios sibi blandiri et applaudere, dum fortuna respondet eorum votis, et quidquid illis in mentem venit optare, consequuntur: sicuti paulo post subiiciet, prospero suo statu ad quidvis audendum abuti. Sed *desiderium animae* hic mihi libidinem et intemperantiam magis notat: ut sensus sit, suaviter eos sibi indulgere in pravis suis cupiditatibus et contempto Dei iudicio, secure a reatu se absolvere. Pro quo Moses Deuteronomii capite vigesimonono, versu 19. dicit benedicere animae suae super inventionibus vel figmentis cordis. Dicet quidem paulo post David impios sua prosperitate abuti, ut sibi delicias faciant: sed nunc gravius aliquid (meo iudicio) exprimit: quod scilicet laudem acquirant ex audacia, et in sceleribus suis glorientur: quae securitas effraenis proterviae causa est. Itaque laudandi et benedicendi verba eodem sensu posita interpretor: sicuti Impius et Violentus synonyma sunt, quod ad praesentem locum attinet: licet inter se differant tanquam genus et species. His convenit quod proxime additur in fine versus, impios illos Deum spernere. Nam quod aliqui Blasphemare vertunt, alii ad iram provocare, a contextu remotius est, quin potius David supinae illius indulgentiae causam esse docet crassum Dei contemptum. Nam qui Deum fore iudicem reputat, ei terror obiicitur ne animae suae benedicere audeat, dum sibi male conscius est.

4. (*Impius in altitudine.*) Vertunt alii, prae violentia irae suae, vel in superbia quam prae se fert, Deum non requirit impius. Sed partim sensum depravant: partim extenuant quod exprimere voluit David. Primo verbum exquirendi absolute positum perperam restringitur, quum simpliciter intelligat David, impios sine examine sibi quidvis permittere, vel non discernere inter fas et nefas:

quia illis sua cupiditas pro lege est, imo tanquam legibus soluti licitum sibi esse fingunt quidquid libuit. Principium recte agendi in tota vita, inquisitio est: dum scilicet neque temere pro nostro ingenio, neque perversae carnis nostrae impetu rapimur. Studium vero inquirendi ex modestia nascitur, dum nobis Deum arbitrum et moderatorem praeficimus ut aequum est. Recte ergo propheta impios dicit, omni delectu posthabito quidquid concupiscunt secure aggredi: quia elati superbia nullam Deo iudicii potestatem relinquunt. אף non dubito hoc loco acceptum esse in proprio et nativo sensu, non autem metaphorice pro ira: quia fastuosi homines vultu quoque impudentiam suam produnt. In secundo membro durius eos vel saltem apertius accusat propheta, quod omnes eorum pravae cogitationes ostendant nullum illis esse Deum. Quibus verbis intelligo, sacrilega audacia fas omne et ius pervertere, ac si nullus sederet in coelo Deus. Nam si quem esse Deum persuasi forent, comprimeret eos futuri iudicii metus. Non quod distincte negent esse Deum, sed quia sua illum virtute spoliant, idoli autem instar erit Deus, si otiosa essentia contentus, iudicis officio se abdicet. Deum itaque, quantum in se est, abolent quicunque mundum non subiiciunt eius providentiae, vel ad eum regendum non sentiunt manum eius esse extentam. Neque vero sufficit frigidam de iudicio Dei notitiam concipere: quia is demum verus est providentiae eius sensus, qui nos in eius reverentia continet. Maior pars interpretum generaliter hoc sumit, omnes impii hominis cogitationes tendere ad Deum negandum. Ego מזמות (ut saepe alias) in malam partem accipi arbitror, pro astutis et iniquis cogitationibus: ut ille sit sensus quem notavi, quum impii nihil non machinari audeant, satis inde liquere, omnem Dei metum ex eorum cordibus esse deletum.

5. *Prosperantur viae eius omni tempore: altitudo iudicia tua coram ipso, in omnes inimicos suos sufflat.* 6. *Dicit in corde suo: Non nutabo in generationem et generationem quia non in malo.*

In principio versus non parum variant Interpretes. Graecus, quia putabat a radice חלל deduci futurum יחילן, vertit: Inquinatae sunt viae eius. Atqui inter Hebraeos satis convenit esse a radice חול. Sed multi active sumunt pro Terrorem incutere, vel molestiam afferre: ac si dictum esset: Viae impii formidabiles sunt bonis, eosque excruciant. Quidam etiam ad Deum referunt, quod viae eius veniant, hoc est succedant omni tempore: nimis tamen coacte, meo iudicio. Sed quum in aliis scripturae locis idem valeat quod prosperari, miror de loco praesenti inter doctos esse controversiam, quum secundo membro mox clare ostendat propheta se de felici impiorum statu loqui, et continuo laetitiae tenore qui eos inebriat. Porro non tantum de ista felicitate conqueritur propheta, sed eorum crimen inde exaggerat, quod Dei benignitate se ad malitiam obdurent. Ideoque sic resolvo: Quoniam illis continua prosperitas fluit, Deum sibi obstrictum esse somniant, ita fit ut procul a se repellant eius iudicia. Quod si quis adversetur, statim se flatu posse discutere confidunt. Tenemus nunc simplicem prophetae sensum, quod scilicet Deo illudant impii, tolerantiae eius praetextu: sicuti nequam ille Dionysius in secunda navigatione iactabat deos sacrilegis favere. Hinc fit ut Dei iudicia longissime repellant. Nam quod alta illis esse Dei iudicia, nonnulli tantundem valere putant, ac si diceret propheta, nimis clementer ipsis ignosci: quemadmodum alibi conqueritur eximi a communibus miseriis: verbis non tam apte convenit, imo duram ac cortortum esse apparet. Dicuntur ergo iudicia Dei altitudo esse impiis, quia freti longa distantia, non modo sibi iuducias in totam vitam, sed aeternum cum morte foedus promittunt. Videmus enim ut tempus sibi prorogando veternum sibi obducant: imo Deum coelo inclusum fingentes, quasi nihil sibi esset cum eo negotii, sese ad spem impunitatis confirment. Sicuti apud Iesaiam 22, 13 prophetarum minas suis sannis excipiunt: Edamus et bibamus, cras moriemur. Nam quum severa denunciatione vindictae Dei populum terrerent prophetae, isti fabulas esse clamitabant. Ideoque acriter in eos invehitur Deus, quod se ad luctum, cinerem, et saccum vocante, ipsi ad citharam et epulas populum invitaverint. Tandemque iusiurandum subiicit: Vivo ego si unquam delebitur iniquitas haec. Attollunt quidem fideles in sublime oculos, ut Dei iudicia suscipiant: sed non secus metuunt ac si iam capitibus suis instarent. Impii vero contra, quamvis ea despiciant, ne tamen eorum metu vel cura turbentur, in coelum ablegant: sicut Epicurei Deum palam negare non audentes, fingunt in otio deliciari. Ex illo stupore manat confidentia de qua loquitur David, quod solo flatu se perdituros non dubitant quidquid hostium exstiterit. Nam verbum פוח quod illaqueare interdum significat, hic pro sufflare aptius sumitur. Eandem sententiam proximo versu confirmat, quod statuant in cordibus suis se extra omne mutationis discrimen versari. Quamvis autem superbas eiusmodi voces saepe evomant, solum tamen pravae arrogantiae occultum ulcus, quod intus fovent, perstringit David: ideoque non recitat quid ore loquantur, sed quid sibi in corde persuadeant. Quaeritur tamen cur in aliis accuset David quod de se ipso toties profitetur, nam Dei praesidio fretus, periculis omnibus animose insultat. Et certe filios Dei salutem suam in tuto locare convenit, ut mundo centies ruente, sta-

biles se mansuros cogitent. At solutio facilis est, fideles sibi stabilitatem non alibi quam in Deo promittere, et quidem talem ut se tamen omnibus procellis expositos esse noverint et patienter subiiciant. Longe vero duo haec inter se differunt, Dei contemptorem, qui prospera fortuna hodie fruitur, humanae conditionis oblivisci, ut sibi quietum nidum falsa imaginatione supra nubes figat: rursus pium hominum, dum vitam suam de filo pendere, milleque mortibus obsessam esse reputat, seque ad ferendas quaslibet aerumnas offert, nec secus in mundo agit ac si in mari procelloso naviget, solius tamen gratiae Dei fiducia molestias et anxietates suas lenire ac solari. Dicit impius: Non movebor, vel non nutabo in perpetuum, quia scilicet roboris sui duritiem ad omnes impetus sustinendos satis validam esse putat. Dicit fidelis: Ut nutare mihi contingat, imo etiam cadere subindeque in profundum demergi, non erit tamen exitialis ruina: quoniam supponet Deus manum suam. Hinc et altera quaestio solvitur, nam fideles in se ipsis trepidi, ad gratiae Dei asylum propere confugiunt: impii vero quamvis expavescant ad strepitum folii cadentis, et in continua inquietudine versentur, callum tamen stuporis sibi obducunt, vel accersunt sibi insanam vertiginem, ut extra se positi mala sua non sentiant. Causae redditio, quae sequitur, *quia non in malo*, duos sensus recipit, vel quod ex priori immunitate spem quieti et laeti status concipiant impii, vel quod se a communi hominum ordine, fallaci imaginatione, separent: sicuti apud Iesaiam 28, 15. dicunt: Quum transibit tempestas, nos tamen minime attinget.

7. *Exsecratione os eius plenum est, et fraudibus, et malitia: sub lingua eius, afflictio et iniquitas.* 8. *Sedebit in insidiis pagorum, in latebris occidit innocentem: oculi eius ad pauperem collimabunt.* 9. *Insidiabitur in abscondito, quasi leo in cubili suo: insidiabitur ad rapiendum pauperem: rapiet pauperem attrahendo eum in rete suum.* 10. *Atteret se, deiiciet: tum cadet, in fortitudinibus eius**) *coetus afflictorum.*

7. (*Exsecratione os etc.*) Huc tendunt quatuor isti versus, si Deus servis suis succurrere velit, nunc opportunum adesse tempus: quia ad extremum usque licentiae proruperit impiorum licentia. Primo conqueritur, eorum linguas periuriis et fraudibus refertas esse, gestare vel occultare molestiam et iniurias: quia nihil cum ipsis negotii tractari queat nisi cum damno. אלה, quod maledictionem vertunt, non est verborum exsecratio quam in alios torqueant, sed potius devotio proprii capitis: quia non dubitant sibi quidvis imprecari, quo melius fallant. Ideoque non male a quibusdam vertitur Periurium, debet enim hoc nomen aliis duobus coniungi. Maledicunt ergo, quatenus ad fraudandum et nocendum expedit: hinc molestia et iniquitas, quia laqueos ex dolis, periuriis, et malitia contextos, sine suo incommodo simplices effugere nequeunt.

8. (*Sedebit in insidiis.*) Verba futuri temporis, quia continuum actum designant, consulto in aliud tempus mutare nolui: quia hic hebraismus in alias quoque linguas manavit. Describit ergo David quid facere soleant impii. Ac primo quidem latronibus eos comparat, qui viarum angustias obsident, et latebras sibi deligunt, ex quibus incautos viatores deprehendant. Dicit etiam oculos eorum intentos esse, similitudine a iaculatoribus sumpta, qui collimant, semiclausis oculis, ut rectius feriant. Neque vero hic de vulgo latronum sermo est: sed in magnos praedones stylum dirigit, qui sub honorificis titulis, pompaque et splendore flagitia sua occultant. Ideo חצרים nonnulli vertunt palatia: quasi David eos ex magnificis atriis spoliaria fecisse dicat, in quibus miseros homines ingulent. Ego vero ut allusionem esse concedam, continuum tamen similitudinis filum retineo: atque ita interpretor, non secus ac latrones villarum exitus obsident, ita istos, ubicunque sint, suas insidias tendere. Proximo versu alia comparatione eorum saevitiam gravius exaggerat, dicens eos ad praedam inhiare non secus ac leones in suis lustris: aequare vero truculentas bestias, maior est immanitas, quam latronum more grassari. Notandum autem quod fraudes et insidias semper violentiae coniungit, ut clarius exprimat, modis omnibus miseros fore Dei filios, nisi coelesti auxilio iuventur. Additur etiam altera similitudo quae dolosas captiones saevitia mixtas clarius exprimat. Dicit enim eos rapere, sed in rete suum trahendo, quibus verbis intelligit, non modo aperta vi et impetu ipsos ruere, sed simul tendere quoque retia quibus decipiant. Hoc totum decimo versu rursus inculcat, gestum ipsum quasi per hypotyposin oculis subiiciens. Atterunt se, inquit, et demittunt, ne scilicet truculentia sua procul terreant: quia potius illecebris suis captare volunt quos non possunt nisi propiore accessu laedere. Videmus ut duo simul coniungat, aucupia vel decipulas: deinde subitam violentiam, quoties in illorum manus incidit praeda. Nam secunda parte intelligit, saevo impetu praeter spem irruere, dum simplices vident suae libidini esse obnoxios, ac si leo ex sua cubatione furiose consurgeret ad praedam lacerandam. Sensus apertus est, undique metuendos esse impios, quia suam crudelitatem dissimulant, donec plagis suis irretitos teneant quos vorare cupiunt. In verbis

*) par ses forces, *en marge*: ou par ses forts, asçavoir membres.

aliqua est obscuritas. Nam ubi vertimus Exercitum afflictorum, vox haebraica חלכאים quibusdam videtur esse quatuor literarum: rectius tamen sentiunt, qui docent esse compositam, et duas valere. Quamvis ergo verbum sit singularis numeri, collective tamen per חלכאים magnam turbam designat propheta, quae affligitur ab unoquoque istorum leonum. עצומים substantive reddidi Fortitudines: quia non dubium est, quin propheta hoc nomine ungues et dentes leonis denotet, in quibus praecipuum est belluae illius robur. Quia tamen proprie est nomen Toar, non male conveniet per similitudinem ungues ipsos et dentes vocari robustos milites. Eodem vero sensus redit, licet fraudulenta demissione vires suas tegant, fore tamen illis in promptu quasi armatam satellitum turmam, vel ungues et dentes, simul ac oblata fuerit nocendi occasio.

11. *Dixit in corde suo, oblitus est Deus: abscondit faciem suam ne videat in perpetuum.* 12. *Surge Iehova Deus, attolle manum tuam, ne obliviscaris pauperum.* 13. *Ut quid spernit impius Deum? dicit in corde suo: Non requires.*

11. (*Dixit in corde.*) Iterum fontem audaciae notat: quod scilicet impii ex Dei conniventia impunitatem sibi promittant. Quia vero non palam ore proferunt sacrilegam istam blasphemiam, Deum esse oblitum, et clausisse oculos ne unquam videat, sed profundas sibi cogitationes abscondunt, ut Iesaias 29, 15 loquitur: propheta eandem loquendi formam (quam prius) usurpat, et mox tertio repetet, impios sibi intus in cordibus dicere, res humanas a Deo minime curari. Notandum autem quod impii ex praesenti intuitu sic aestimant suam fortunam, ut Deum quodammodo sibi obstrictum imaginentur. Unde fit ut in perpetuum securi sint, quia non reputant, post longam Dei tolerantiam gravius instare iudicium.

12. (*Surge Iehova.*) Quanquam hoc morbo communiter laborant cuncti mortales, ut Deum pro carnis suae sensu otiari vel iacere fingant, dum sua iudicia non exsequitur: longum tamen discrimen est inter fideles et reprobos: quia hi errorem ex carnis infirmitate obiectum fovent, sibique blanditias ex stupore cupide accersunt, donec tandem impia pertinacia ad crassum Dei contemptum se obdurent. Illi autem priores statim e suis mentibus falsam imaginationem excutiunt: seque castigant et ultro revocant ad sanam mentem, cuius rei illustre speculum nobis in hoc loco proponitur. Humanis enim loquendi formis propheta eundem sibi errorem obrepsisse declarat, quem nuper in Dei contemptoribus damnavit. Sed mature ad eum corrigendum occurrit, et iniecta manu secum luctatur: vel mentem suam cohibet, ne quid concipiat Dei iustitia et gloria alienum. Commune ergo tentationis semen omnibus est insitum, ut Deo manum suam et iudicium occultante, de eius providentia dubitare incipiant, sed longe differunt pii a reprobis: quia alii carnis sensum fide statim corrigunt: alii vero in perversa imaginatione sibi indulgent. Sic David Surgendi verbo non tam Deum excitat, quam evigilat ipse, vel se expergefacere conatur, ut aliud speret de auxilio Dei, quam conspicit. Continet itaque hic versus utilem doctrinam, quo magis supinae ignorantiae callum sibi impii obducunt, ut Deum res humanas non curare sibi persuadeant, nec scelerum fore vindicem, ut nos eo magis in contrariam partem nitamur. Imo nobis incitamento esse debet illorum impietas, ut acriter dubitationes repellamus, quas illi non modo admittunt, sed sibi data opera fabricant.

13. (*Ut quid spernit.*) Quanquam rationes Deo proferre supervacuum est, quibus eum persuadeamus: nobis tamen in precibus secum familiariter (non secus ac filius terrenum patrem alloquitur) agere permittit. Nam usus precandi semper notandus est: ut scilicet Deus omnium nostrorum affectuum testis sit: non quod alioqui ipsum lateant, sed quia, dum coram ipso effundimus corda nostra tantundem levantur curae nostrae, et augescit impetrandi fiducia. Sic David in praesentia sibi proponens quam absurdum et intolerabile esset, Deum impune sperni ab impiis, inde spem remedii concepit. Idem verbum nunc repetitur, quo prius usus fuerat: quod alii vertunt Provocare, alii blasphemare. Sed illa, quam praetuli, significatio haud dubie aptior est contextui: quia ubi Deo eripitur potestas et munus iudicandi, contumeliose ex suo solio detractus quasi in ordinem cogitur. Porro quum nuper conquestus esset, impios negare Deum, vel fingere, neglecta hominum cura, perpetuo domientem, nunc eodem sensu dicit non requirere.

14. *Vidisti, quoniam tu molestiam et vexationem consideras, ut ponas in manum tuam: super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor.* 15. *Contere brachium scelerati et improbi: quaeres impietatem eius, non invenies.*

14. (*Vidisti, quoniam etc.*) Hic repente David sancto zelo accensus, in arenam prodit: fideque instructus, sacrilegas illas opiniones acriter repellit, caeterum quia nihil apud homines proficere poterat, se ad Deum convertit. Nam sicut impii protervam scelerum licentiam sibi facere volentes, procul se a Deo subducunt, et perverso mentis errore sibi fingunt longam distantiam: ita ex opposito fideles a vagis et erraticis opinionibus se colligere operae pretium est, et sursum erectis mentibus Deum quasi praesentem alloqui. Merito itaque David, ne

hominum blasphemiis succumbat, mentis suae intuitum ab hominibus avertit. Additur ratio ad confirmationem huius sententiae, quia Deus molestiam et vexationem consideret. Nam quia omnium iniuriarum cognitio Dei propria est, David fieri non posse colligit, ut impiis per fas et nefas grassantibus caecutiat. Porro a genere ad speciem vel hypothesim descendit: quod diligenter notandum est. Nihil enim facilius quam generaliter fateri, mundum et res humanas Deo esse curae: sed hanc doctrinam aptare ad quotidianos usus, difficillimum. Et tamen friget quidquid de potentia et iustitia Dei scriptura praedicat, nisi quisque sibi, prout necessitas tulerit, hoc ipsum accommodet. Discamus itaque exemplo Davidis ratiocinari, quum Dei sit notare quidquid noxae infertur bonis et simplicibus, ab eo considerari molestias nostras et dolores, etiamdum ad tempus connivet. Addit etiam, Deum non otiosa speculatione e coelo despicere quae hic fiunt, sed suscipere iudicium. Nam ponere in manum nihil aliud est quum serio et cum effectu cognoscere. Sed nostrum est patienter quiescere, quamdiu in manu Dei reposita erit vindicta, donec brachium suum ad opem ferendam extendat. Ideo mox sequitur, super te relinquet pauper. Quibus verbis significat David, dandum esse tempus Dei providentiae, ut pii homines, dum misere premuntur, suas curas in Dei sinum reiiciant: et postquam suam ei salutem commendaverint, non festinent in suis votis: sed exonerati respirent, donec ostendat re ipsa Deus opportunum esse agendi tempus. Deo igitur relinquit quisquis in eius fidem se ita confert, ut fidelem depositarium esse persuasus, maturum redemptionis tempus placide exspectet. Quidam passive legunt relinquetur. Sed prior sensus rectior est, et cum ratione grammaticae convenit, nisi quod defectiva est loquutio: quia non exprimitur quid relinquat. Sed hic defectus Hebraeis tritus est, et in re ipsa nulla est obscuritas: non fore scilicet irritas preces omnium piorum, ubi se totos suaque negotia Deo commiserint. Nam duo haec membra cohaerent, super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor. Et pupillum metaphorice nominat quem prius dixerat pauperem. Verbum autem praeteriti temporis continuum actum designat.

15. (*Contere brachium.*) Idem valet haec loquendi forma ac frangere potentiam. Non est autem simplex precatio: sed quia impotens hostium furor ut plurimum animos nostros percellit, ac si nullo obstaculo inhiberi posset, hanc fidei suae fulturam supponit David, ne terroribus succumbat, quod simul ac Deo placuerit impios frangere, eos et quidquid machinantur in nihilum rediget. Quare ut sensus clarior sit in hunc modum resolvenda est oratio: Domine, simul ac tibi visum fuerit frangere brachium impii, momento efficies ut dispereat, et evanescant robusti impetus quibus ad nocendum effertur. Precatur quidem David ut Deus auxilium suum et vindictam acceleret, sed interim hac se consolatione sustentat, quod impii non lasciviant nisi Dei permissu: quia in eius arbitrio est, ubi tribunal conscenderit, solo conspectu eos delere. Et certe non secus ac sol exoriens nebulas et vapores suo calore discutit, aëremque obscurum serenat: sic Deus, ubi manum suam exserit ad exsequendas iudicis partes, quidquid in mundo turbulentum fuit ac confusum, restituit. *Sceleratum et improbum* augendi causa (meo iudicio) posuit: ac si dixisset, quantumvis in sua malitia et impietate insaniant improbi, Deo tamen promptum in manu esse remedium.

16. *Iehova rex saeculi et semper: perierunt gentes e terra eius.* 17. *Desiderium inopum exaudisti Iehova: diriges*) cor eorum: audiet auris tua:* 18. *Ut iudices pupillum et pauperem, ne pergat amplius terrere homo e terra.*

16. *Iehova rex saeculi et semper.* Nunc David, quasi votis suis potitus, in sanctam gratulationem insurgit. Nam quod Deum appellat aeternum regem fiduciae et laetitiae testimonium est. Regis nomine mundi gubernandi partes ei asserit: aeternitas vero regni huc spectat, temporum angustiis perperam ipsum includi. Nam quia brevis est humanae vitae transitus, etiam qui maximis imperiis pollent mortales, servos suos ut plurimum frustantur: sicuti Psalmus 146, 3 admonet, non esse fidendum in principibus, vel filiis hominum in quibus non est salus: quia exibit spiritus eorum, et revertetur in terram suam: quia peribunt omnes eorum cogitationes. Saepe enim vires eos deficiunt, et dum tardius se ad iuvandum accingunt, occasio illis effluit. Atqui de coelesti rege magis honorifice sentiendum, quia si non statim exsequitur sua iudicia, semper eadem penes ipsum et integra facultas manet: denique non sibi privatim, sed nobis in aeternum et usque regnat: ne quid illum impediat longior mora, quo minus opportune ad opem mortuis vel desperatis ferendam manum extendat. *Perierunt gentes.* Sensus est, terram sanctam inquinamentis et sordibus, quibus polluta fuerat, purgatam demum esse. Indigna enim erat illa profanatio, quum terra in haereditatem data populo Dei sanctisque eius cultoribus dicata, impios et scelestos incolas aleret. Neque enim per gentes exteros nominat, sed hypocritas qui Dei nomine iniuste gloriabantur: sicuti hodie plerique titulo tenus Christiani locum in ecclesiae gremio occupant. Nec vero novum est prophetis apostatas, qui a sanctis

*) tu disposeras, *en marge:* ou fortifieras.

patrum moribus desciverant, probrose vocare gentes: nec tantum incircumcisis conferri, sed etiam Chananaeis qui maxime erant detestabiles. Pater tuus Chanaan mater tua Chittaea, Ezech. 16, 3. Alii similes loci saepe occurrunt. Falsos ergo et adulterinos Abrahae filios gentium nomine infamans, gratias Deo agit, quod tales corruptelas expulerit e sua ecclesia. Caeterum hoc exemplo docemur, non esse novum si hodie quoque profani homines ecclesiam Dei contaminant. Rogandus tamen est Deus ut domum suam cito repurget, nec sacrum suum templum porcis et canibus instar sterquilinii exponat.

17. (*Desiderium inopum.*) Confirmat his verbis propheta quod nuper dixi: nempe dum hypocritae in ecclesia regnant, vel sua multitudine fideles obruunt, assidue rogandum esse Deum ut eos exterminet, nam veros Dei cultores merito angere et urere debet tam foeda confusio. Et spiritus sanctus hoc oraculo cofirmat, quod olim Deus patrum precibus concessit, nos hodie impetraturos, si modo erimus (ut decet) de ecclesiae liberatione solliciti. Quod sequitur, *dirigis cor eorum*, varie exponunt interpretes. Tantundem quibusdam valet, ac dare votis successum. Aliis est cor formare, ne quid petant fideles, nisi quod rectum ac iustum est: sicuti Paulus docet spiritum intus dictare gemitus inenarrabiles, Romanorum 8, 26. Utraque forte expositio nimis est restricta. Primo enim Dei gratiam in eo commendat David, quia suos cultores in rebus turbatis sustinet, ne animos despondeant: fortitudine et patientia instruit, erigit in bonam spem, incitat etiam ad preces. Nam verbum כון non modo dirigere, sed stabilire significat. Est autem singulare Dei beneficium, dum in tentatione sensus nostros retinet, nec patitur alio reflecti. Mox sequitur alterum membrum, non frustra dirigi piorum affectus, ut cum spe et patientia ad obsequium compositi, ad Deum respiciant, ipsumque invocent: quia Dei aures ad exaudiendos gemitus nequaquam surdae erunt. Ita mutuus duplicis gratiae consensus hic laudatur, quod Deus cultores suos deficere, vel a fide excidere, vel precibus renunciare non sinat, sed ad se revocet, donec re ipsa appareat spem eorum non vanam nec irritam fuisse. Posset non male ita resolvi oratio, stabilies cor ipsorum, donec audiat auris tua.

18. (*Ut iudices.*) Proximam sententiam in hunc specialem usum accommodat, ne dubitent fideles ubi iniuste oppressi fuerint, Deum tandem fore vindicem qui ipsos liberet. Quibus verbis admonet fortiter durandum esse sub cruce et aerumnis: quia saepe Dominus non ante servis suis vult opitulari, quam ad extrema redacti fuerint. Id quidem factu difficile est, quia cuperet quisque nostrum prorsus immunis esse a molestia: ideoque nisi Deus cito praeveniat, lentus et segnis videtur. Verum si locum dare cupimus eius auxilio, domandus est fervor noster, sedanda impatientia, mitigandi dolores, usquedum miseriae nostrae Dei gratiam provocent. *Ne pergat amplius.* Iterum Dei potentiam ad frangendos impios commendat, ut inter tumultuosos eorum impetus firmum nobis maneat istud principium, simul ac Domino visum fuerit, evanidum fore quidquid moliuntur. Verbum ערץ quidam in neutro genere accipiunt, ut sit sensus, ne amplius mortalis homo timeat. Sed ratio postulat transitive exponi: nec absurdum est, impios, licet capita supra nubes extollant, vocari mortales, vel homines multis aerumnis obnoxios: quia oblique hoc modo perstringitur vesana eorum audacia, dum suae sortis obliti atroces minas spirant, efflant horrendos terrores, perinde ac si eorum libidini reprimendae ne Deus quidem sufficeret. Particula etiam *e terra*, tacitam continet antithesin inter humile terrae domicilium, et coelorum altitudinem. Unde enim oppugnandos Dei filios prodent? e terra scilicet, perinde ac si vermiculi e terrae fissuris emergerent. Atqui hoc modo Deum ipsum impetunt, qui e coelo auxilium servis suis promittit.

PSALMUS XI.

ARG. Duae sunt huius Psalmi partes: in priore refert David quam duros exceperit tentationum insultus, et quanta anxietate constrictus fuerit quo tempore cum persequebatur Saul. Deinde sibi de salute divinitus oblata gratulatur, Deique iustitiam in mundo regendo praedicat.

1. *Praefecto Psalmus Davidis.* 2. *In Iehova confido: quomodo dicitis animae meae, migrate in montem vestrum sicut avis?* 3. *Certe ecce impii tendent arcum, aptarunt sagittas super nervum, ut iaculentur in occulto contra rectos corde.* 4. *Certe fundamenta destructa sunt: iustus quid fecit.*

1. (*In Iehova etc.*) Omnes fere interpretes querimoniam esse putant, in qua David populares suos accuset, quod latebras ubique quaeritans nihil usquam humanitatis inveniat. Et verum quidem est, quum huc et illuc erraret Saulis saevitiam fugiens, nusquam tutum illi fuisse perfugium, saltem ubi diu quietus staret. Quare merito cum sua gente expostulare potuit, quod nullus hospitio profugum excipere dignatus esset. Sed ego altius eum respicere existimo, nam quum certatim omnes ad desperationem eum impellerent, necesse fuit pro carnis infirmitate non leviter eum percelli, sed fide munitus, intrepide et constanter in Dei promissiones recubuit, ut tentationibus minime cederet. Has spirituales luctas nunc commemorat, quibus inter

ultima discrimina eum exercuit Deus. Itaque Psalmum (ut nuper admonui) in duo membra distinguere convenit. Antequam enim Dei iustitiam in tuenda piorum salute celebret David, se cum ipsa morte conflixisse exponit: et tamen fide rectaque conscientia adeptum esse victoriam. Initio quoniam suadebant omnes ut relicta patria in aliquod exsilium se abderet, ut nulla spes vitae residua ei fieret, nisi se abdicaret a promisso regno, huic perverso consilio suae in Deo fiduciae clypeum opponit. Sed antequam de re plura dicam, operae pretium est verba interpretari. Verbum נוּדִי quod vertimus migrare, scribitur in numero plurali: in singulari tamen legitur: quod corrupte fieri arbitror. Nam quia hoc sibi uni dictum refert David, doctores hebraei numerum pluralem non congruere putantes, ausi sunt aliter legere quam scriptum erat. Quod inde clarius colligitur, quia nonnulli eorum, sensum literalem retinere volentes, anxie se torquent cur migrate potius dictum sit, quam migra: et tandem ad frigidam argutiam confugiunt, quasi fugae autores compellent tam corpus quam animam. Atqui in re non difficili tantopere laborare supervacuum fuit: quia certum est non dictum esse Davidi ut solus fugeret, sed una cum suis comitibus, quos omnes idem periculum manebat. Quamvis ergo unum Davidem prae aliis aggressi sint, socios tamen complexi sunt, quorum et communis erat causa, et simile periculum. In eo etiam quod sequitur, variant interpretes, multi vertunt, De monte vestro ac si esset מֵהַרְכֶם et secundum eos est mutatio personae: quia dicendum erat, transmigra e monte nostro. Sed hoc per se durum ac coactum est. Nihilo etiam melius convenit quod ipsi volunt, Iudaeam vocari montem. Alii legendum putant הַר כְּמוֹ צִפּוֹר hoc est, in montem sicut avis, absque pronomine. Verum si sequimur quod dixi, optime fluet contextus, *migrate in montem vestrum*, quia habitandi locus in patria non datur: neque tamen existimo quempiam certum montem notari, sed ablegatum fuisse Davidem in rupes desertas, quo illum sors duceret. Huius consilii autores damnans, testatur se Dei promissione fretum, ad tale exsilium minime animum adiicere. Haec igitur fuit Davidis conditio, ut in extrema necessitate eum omnes procul in loca deserta extruderent. Caeterum, quia innuere videtur diffidentiae hoc fore signum, si in fuga salutem statuat, quaeritur annon licuerit ei fugere. Imo scimus variis exsiliis subinde fuisse circumactum: in speluncis quoque interdum latitasse. Respondeo, quamvis instar trepidae aviculae fuerit instabilis, et per diversos errores deflexerit ab hostium aucupiis: tamen hic firmum in fide stetisse, ut se a populo Dei nunquam alienaret. Quamvis enim aliis esset desperatus, quasi putridum membrum, se tamen ab ecclesiae corpore nunquam disiunxit. Et certe vox illa Fugite, ad meram desperationem tendebat. Huic vero trepidationi cedere non debuit, ut de eventu incertus aufugeret. Et ideo expressit animae suae hoc fuisse dictum, significans pectus suum penitus fuisse confixum probrosa illa reiectione: sicuti non alio (ut dixi) dirigi videbat, quam ad labefactandam fidem suam. Summa est, quum semper vixisset innoxius, ut decebat puram Dei cultorem, fuisse tamen aeterno exsilio addictum. Docet autem hic versus, quamlibet nos mundus exagitet, semper tamen in statione nostra manendum esse, ne a Dei promissionibus excidamus, vel ne ipsae nobis excidant: atque, ut sursum et deorsum feramur, in fide nostra vocationis pedem esse figendum.

3. (*Certe ecce impii.*) Quidem hoc excusationis loco additum putant in eorum persona qui iubebant Davidem fuga sibi consulere. Secundum alios expostulat David cum suis popularibus, qui mortem illi undique intentatam videntes, hospitium tamen negabant: sed potius (meo iudicio) narrationem suam prosequitur. Consilium enim eius est, non modo pericula quibus obsessus fuit, sed mortem ipsam ante oculos ponere. Ideo dicit, quocunque se abdiderit, non posse tamen ex hostium manibus elabi. Porro, tam miseri status descriptio oblatam a Deo postea salutem magis illustrat. Quantum ad verba spectat, quod dicit intentos esse impios ad iaculandum in occulto, quidam metaphorice accipiunt, quia astute et per insidias eum circumvenire tentabant. Mihi tamen simplicior sensus magis arridet, nihil esse tam absconditum, quo non penetrent hostium iacula: ideoque mortem in omnes cavernas sibi fore individuam comitem.

4. (*Certe fundamenta.*) הַשָּׁתוֹת quidam vertunt retia: quo sensu alibi saepe nomen hoc scriptura usurpat: et exponunt, dissipatas fuisse impias fraudes quibus Davidem adorti fuerant impii. Quod si recipimus, ubi continuo post addit: Iustus quid operatus est? sensus erit, minime sua opera vel industria factum esse ut salvus evaderet: quin potius quietum et quasi dormientem. Divinitus ex retibus vel plagis hostium fuisse ereptum. Sed nomen fundamenti contextui melius quadrat: quia referre pergit quibus angustiis fuerit constrictus, ut iam nihil salvum esset. Nondum tamen inter interpretes de sensu convenit. Quidam exponunt, nusquam esse locum figendi pedis: alii, foedera in quibus debebat esse stabilitus, subinde a Saule rupta esse. Sunt etiam qui allegorice intelligant, iustos Dei sacerdotes, qui erant terrae fultura, e medio sublatos. Sed ego metaphoram ab aedificiis sumptam esse non dubito, quae, dirutis fundamentis, tota concidere et pessum ire necesse est: ut queratur David se coram mundo funditus eversum, ut nihil in suis fortunis salvum maneat. Postea iterum repetit se immerito tam crudeliter plecti:

idque facit partim ut bonae conscientiae testimonio se in malis soletur: partim ut sibi ad spem liberationis transitum faciat. Nam inde ad fiduciam animatus fuit, quod ex causae bonitate conciperet Deum a parte sua stare, sibique fore propitium.

4. *Iehova in palatio sanctitatis suae: Iehova in coelis solium eius: oculi eius videbunt, palpebrae eius considerabunt filios hominum.* 5. *Iehova iustum probabit, impium vero et qui diligit iniquitatem, odit anima eius.*

4. (*Iehova in palatio.*) Nunc sequitur illa quam dixi gloriatio, nam humanis auxiliis exclusus David, ad Dei providentiam se confert. Insignis vero (ut alibi dixi) haec fidei probatio est, quum tenebris undique in mundo circumdamur, lucem e coelo petere, quae nos in spem salutis dirigat. Nam etsi fatentur omnes divinitus mundum regi: ubi tamen tristis rerum confusio caliginem obducit, pauci sunt quorum animis haec persuasio firma penitus insideat. Atqui Davidis exemplo sic nobis reputanda est Dei providentia, ut rebus perditis remedium ex eius iudicio speremus. Subest enim inter coelum et terram antithesis: quia si in terreno et visibili rerum statu fixus stetisset Davidis sensus, nullum exitum reperisset. Nunc vero quamvis in mundo prostrata iaceat omnis aequitas, perierit fides: tamen integrum in coelo sedere cogitat, a quo speranda sit collapsi ordinis restitutio. Neque enim simpliciter dicit Deum habitare in coelo, sed regnare tanquam in palatio regio, et solium iudicii illic tenere. Et certe non aliter iustus honor ei defertur, nisi quum hoc nobis certo persuasum est, miseris omnibus et iniuste oppressis sacrum esse asylum eius tribunal. Quare dum in terra grassantur fraudes, doli, perfidia, crudelitas, violentiae, et rapinae, denique omnia iniustitiae et scelerum tenebris permista sunt, praeluceat tamen nobis fides ad conspiciendum coeleste Dei solium: atque hic intuitus nobis ad tolerantiam sufficiat. Templum sanctitatis, vel sanctum (quod saepius pro Sione capitur) hic haud dubie coelum significat: quod etiam repetitio ostendit. Certum enim est idem bis dicere. *Oculi eius videbunt.* Ex proxima sententia colligit, nihil Deum latere: ideoque facta hominum in rationem tandem cum ipso ventura. Nam si Deus in coelo regnat, et illic locatum est eius solium: sequitur, fieri non posse quin rebus humanis intentus sit, ut tandem iudicium suum exerceat. Nam Epicurus et similes, qui otiosum fingunt, potius sternunt illi cubile, quam tribunal erigant. Haec autem fidei gloria est, Deum mundi opificem minime negligere ordinem a se conditum. Quanquam autem ad tempus iudicia suspendat, in solo tamen eius intuitu acquiescere nos decet: sicuti nunc Davidem videmus unico hoc solatio contentum esse, quod Deus praesideat humano generi, et quaecunque in mundo geruntur, observet: quamvis non protinus appareat eius cognitio. Clarior etiam expositio mox additur, Deum inter iustos et iniustos discernere: et quidem ut minime sit ignavus spectator. Probare enim iustum dicitur, et odio prosequi impios. Verbum בחן, quod probare vertimus, examen saepe notat: sed hoc loco simplicius interpretor, Deum sic inquirere de uniuscuiusque causa, ut iustos ab impiis distinguat. Exosos autem ei esse dicit qui iniuriis et noxis student: quia sicuti mutuam inter homines consuetudinem instituit, eam vult a nobis illaesam coli. Ergo ut sanctum suum ordinem tueatur, improbis, qui aliis molesti sunt, hostem esse oportet. Iusto etiam Dei odio amor iniustitiae opponitur, ut sciamus eos qui sibi in maleficiis placent, talibus blanditiis nihil proficere.

6. *Pluet super impios, laqueos, ignem et sulphur et ventum turbinum: pars calicis eorum.* 7. *Quia iustus Iehova iustitias diligit, rectum*) probat facies eius.*

6. (*Pluet super etc.*) Iam postremo constituit David, licet paulisper cesset Deus ac differat, venturum tamen ultionis tempus. Ita videmus gradatim eum ad spem felicis exitus conscendere, ne rerum omnium dissipatio fidem eius labefactet: quia Deo stabile manet in coelo tribunal, eius intuitu se sustinet. Deinde expendit quid requirat iudicis officium, unde colligit facta hominum Dei oculos non effugere: et quamvis non statim poenam exigat de maleficiis, odio tamen prosequi omnes improbos. Tandem subiicit, quum armatus sit Deus potentia, irritum vel inane non fore illud odium. Ita quantisper a poenis quiescit Deus, agnitio iustitiae eius spem nostram probe fovebit, donec effectu probet se nunquam a sua specula discessisse. Scite autem quas Deus infligit poenas pluviae comparat, sicuti enim non sunt continuae pluviae, sed eas Dominus, quoties visum est, emittit: imo ubi maxima est serenitas, reperte grandinem aut violentum imbrem excitat: ita repentinam vindictam significat impiis instare, ut hilares et deliciis suis ebrii momento pereant. Interea tamen verum est Davidem ad Sodomae et Gomorrae excidium alludere. Sicuti enim prophetae, quum Dei gratiam electis promittere volunt, redemptionem semel factam commemorant: ita dum reprobos terrere volunt, minantur Sodomae et Gomorrae exitium, nec abs re, quum in eo perpetuum irae Dei documentum exstare admoneat Iudas in sua epistola.

*) la droicture, *en marge*: le droicturier.

Prudenter etiam et concinne, antequam ad ignem et sulphur veniat, laqueos ponit. Scimus enim impios, quamdiu illis parcit Deus, nihil metuere, sed proterve exsultare quasi in libero campo: deinde si quid adversi impendet, effugia sibi comminisci: denique semper illudere Deo, quasi deprehendi nequeant, donec laqueis suis constringat. Deus ergo vindictae suae exordium a laqueis facit, omnia impiis subterfugia praecludens: ubi autem irretitos et vinctos tenet, diris et horrendis modis in eos fulminat: sicuti igne coelesti Sodomam et vicinas urbes consumpsit. Nomen זלעפות alii vertunt Incensiones vel ardores: alii Commotiones vel terrores: sed contextus quam adduxi interpretationem postulat: quia ventis procellosis movetur tempestas, quam sequitur fulminatio. *Pars calicis eorum.* Hoc verbo testatur certa fore et rata Dei iudicia, utcunque fallaci adulatione impii se deludant. Frequenter occurrit in scripturis haec metaphora. Quia enim nihil difficilius sibi persuadet caro, quam clades et miserias, quae fortuitae videntur, divinitus iusto temperamento accidere, Deus personam patrisfamilias sibi induit, qui singulis distribuat suam mensuram vel demensum. Hoc itaque loco significat David, repositam certo mercedem impiis, frustraque repugnaturos quum Dominus irae suae calicem bibendum porrexerit: nec vero paratum esse calicem quem guttatim delibent: sed quem sorbere totum cogantur, sicut illis denuntiat propheta Ezech. 23, 34: Usque ad faecem hauries.

7. (*Quia iustus Iehova.*) Nuper ab officio Dei ratiocinatus est, vindictam sumpturum de reprobis: nunc ab eius natura, bonis et rectis auxiliatorem fore colligit. Nam quia iustus est, consequens esse ostendit ut iustitiam diligat, alioqui enim se ipsum abnegaret. Frigida etiam speculatio esset, iustitiam in Deo inclusam concipere, nisi in mentem nobis veniret, Deum agnoscere quidquid suum est, atque huius rei specimen in mundi gubernatione edere. Quidam rem ipsam pro personis accipiunt, ac si dixisset: Homines iustitiarum: sed melius convenit literalis sensus, Deo gratam esse rectitudinem, ideoque favere bonis causis, unde concludit, rectos homines ab eo adspici. Paulo ante dixerat alio sensu, Deum intueri filios hominum, nempe quia iudicaturus est de cuiusque vita: hic vero rectos et simplices peculiari cura dignari significat, ut fide sua tueatur. Atque haec clausula satis declarat quid toto Psalmo voluerit: nempe Dei praesidio salvos fore omnes qui eius gratiae innixi iustitiam sincere colunt: ex quorum numero ipse unus, adeoque praecipuus erat. Quanquam autem varie exponitur hoc postremum membrum: *Rectum probat facies eius:* genuinum tamen sensum esse non dubito, quod Deus rectorum perpetuam rationem habeat, nec unquam ab illis avertat oculos. Illud enim coactum est, rectos visuros faciem Dei. Sed ego in refutandis aliis opinionibus non insisto.

PSALMUS XII.

ARG. David perditum statum populi deplorans et extremam recti ordinis dissipationem, precatur, ut Deus suis mature succurrat. Deinde ut se et omnes pios soletur, postquam Dei promissionem retulit de ferendo suis auxilio, fidem eius et constantiam in servandis promissis commendat. Unde concludit tandem etiam in maximis corruptelis piorum liberatorem fore.

1. *Praefecto super octavam Canticum Davidis.* 2. *Serva Iehova, quia defecit misericors, quia consumpti sunt veraces ex filiis hominum.* 3. *Fallaciam loquitur quisque cum socio suo, labiis blanditiarum in corde et corde loquuntur*).*

1. (*Praefecto super octavam.*) De octava duae sunt interpretum sententiae, quibusdam musicum est instrumentum: alii tonum esse malunt. Quia autem parum interest utramvis eligas, in hac re non adeo laboro. Quod initium carminis nonnulli fuisse divinant, non adeo mihi probabile videtur, hoc quidem convenit ad modulationem referri. Initio conqueritur David, terram sceleratis hominibus, et ad omne scelerum genus proiectis ita fuisse coopertam, ut nullum recti et aequi studium vigeret, nemo bonorum esset defensor: nulla denique humanitas vel fides amplius restaret. Credibile autem est tempus notari quo eum persequebatur Saul: qua tunc summi et infimi quique ad insontem et miserum hominem perdendum conspiraverant. Horrendum tamen dictu est, sic in populo electo eversam fuisse iustitiam, ut omnes uno consensu bonae causae infensi ad saevitiam et crudelitatem ferrentur. Neque enim hic alienigenas accusat, sed hoc iniquitatis diluvium grassari in ecclesia testatur. Quare ne hodie in tristi corruptissimi et prorsus confusi status adspectu animos despondeant fideles, ferendum patienter cogitent, si eadem sit sua conditio, quae olim fuit Davidis. Notandum vero quod Deum hac de causa inclamat David ad opem ferendam, quia nulla superest inter homines rectitudo: ut eius exemplo in summa desperatione ad Deum confugere discamus. Nam et hoc statuendum est, quo res magis in mundo confusae sunt, Deo maxime opportunum esse servandi tempus.

---

*) ils parlent des lèvres de flatteries en coeur et coeur, *en marge:* ou de coeur double.

2. (*Defecit misericors.*) Querimoniam nonnulli esse putant de indigna caede iustorum: ac si dixisset, quicunque aequitatem fidemque colebant, crudeliter a Saule fuisse occisos. Ego vero simplicius accipio, nihil amplius beneficentiae aut veritatis esse residuum inter homines. Duabus autem vocibus expressit unde constet vera iustitia. Quemadmodum enim duae sunt iniustitiae species, violentia et fraus: ita iuste vivitur, quum bona fide versantur inter se homines absque iniuria, et mutuam inter se societatem rite fovent, quum neque leones sunt, neque vulpes. Quod si tamen quae hic describitur confusio nos premat, cavendum est ne ululemus cum lupis, vel communis scelerum licentia nos abripiat: sed potius ad exemplum Davidis nos referamus.

3. (*Fallaciam loquitur.*) Partem illam iniustitiae hoc versu notat quae veritati contraria est. Dicit in eorum sermone nihil esse sincerum vel simplex, quia ad fallendum intenti sint. Modum postea definit, quia scilicet blanditiis quisque socium illaqueet. Fontem quoque et primam causam designat, quia corde duplici loquantur. Haec vero cordis (ut ita loquar) duplicitas bilingues et flexiloquos homines reddit. Unde et blanditias Hebraei חלקות a divisione nominant. Nam ut integrum cor ingenue expandunt quibus propositum est veraciter agere cum proximis: ita perfidi et fallaces partem affectus sui reconditam tenent, et simulationis fuco tegunt, ut nihil certi queat ex eorum sermone colligi. Sit ergo simplex sermo noster, ut character sit recti animi.

4. *Excidat Iehova omnia labia blanditiarum, linguam magnificentias loquentem.* 5. *Qui dixerunt: Linguis nostris roborabimur: labia nostra penes nos sunt: quis noster dominus est?*

Querelae imprecationem annectit, ut Deus abscindat perfidas linguas. Quanquam vero dubium est optetne destrui perfidos homines, an privari tantum nocendi facultate: contextus tamen ad priorem sensum magis nos deducit, ut Deus quoquo modo aboleat pestem illam. Quod autem praeterita malitia tam ardenter in linguas virulentas invehitur, hinc colligimus quanto ex his plus noxae senserit: et certe gladiis ac telis omnibus magis exitiales sunt fraudes et calumniae. Caeterum ex secundo membro clarius patet quales illae fuerint adulationes quarum proximo versu facta fuit mentio. Quidam enim serviliter et putide adulantur, ut parati sint quidvis facere et pati: sed hic diversum genus David notat, nempe qui blandiendo se tamen magnifice iactant, et captionibus audaciam permiscent. Non ergo de sordido et plebeio adulatorum grege loquitur, sed aulicos calumniatores perstringit, qui non modo suaviter se insinuant, sed grandiloqua mentiendi libidine obruunt miseros homines. Quod et sequenti versu melius confirmat, nam summa autoritate praeditos esse oportet, qui in mendaciis sibi satis esse praesidii statuunt. Atque hic est summus impietatis cumulus, cum tali fiducia insurgere, ut improba verborum iactantia ius et fas omne pervertere nihil pudeat: perinde enim faciunt ac si aperte Deo ipsi proelium indicerent. Quod quidam legunt: Linguas nostras roborabimus: etsi tolerabile est, minus tamen cum ratione grammatica convenit propter additam literam ל. Deinde aptior est hic sensus, linguis suis instructos quovis prorumpere: quemadmodum genus hoc hominum suis calumniis omnia deformans, solem tenebris tantum non obducit.

6. *Propter vastationem inopum, propter gemitum pauperum nunc exsurgam, dicet Iehova; ponam in salute quem illaqueat*).* 7. *Eloquia Iehova eloquia pura: argentum fusum in eximio catino terrae, purgatum septies.*

6. (*Propter vastationem.*) Iam sibi materiam consolationis proponit David, quod non passurus sit Deus impios sine fine et modo ita grassari. Verum ut se et alios in hac doctrina efficacius confirmet, Deum ipsum inducit loquentem. Est enim hoc magis emphaticum, ubi in medium prodit Deus, et ore suo liberatorem se miseris adesse pronuntiat. Subest etiam magna emphasis in adverbio *nunc*, quo significat Deus salutem apud se nobis ita esse repositam, ut non statim eam proferat: se enim hactenus iacuisse dicit, donec suorum miseriis et clamoribus expergefactus fuerit. Ergo quoties iniuriae hostium, rapinae, et vastationes nihil nobis praeter lacrymas et gemitus reliquum facient, meminerimus iam adesse tempus quo Deus ad iudicium surgere velit. Haec eadem doctrina animos nostros ad tolerantiam formare debet, ne molestum nobis sit inter miseros et inopes censeri, quorum Deus se vindicem fore promittit. In secundo membro versus variant interpretes. *Ponere in salute* nonnullis tantundem valet ac salutem dare vel afferre ac si ב supervacuum esset, sed potius iniuste oppressis restitutio in integrum promittitur. Sed quod sequitur plus difficultatis in se continet. Verbum פוח nunc sufflare, nunc illaqueare, interdum etiam loqui significat. Qui pro Loqui hoc loco positum putant, ipsi quoque inter se dissentiunt. Quidam vertunt: Loquetur sibi Deus, hoc est, apud se decernet: quae supervacua foret ac frigida repetitio, quia iam retulerat Dei decretum. Magis etiam coactum est quod alii ad quemlibet piorum referunt: quasi David vicissim ipsos de fide et constantia Dei loquentes

*) celuy à qui le meschant tend des laqs, *en marge:* Hebr.: il luy tend des laqs.

inducat. Nam huic verbo contexunt proximam sententiam: *Eloquia Domini, etc.* Magis probabilis aliorum opinio qui decreto Dei sermonem subiici volunt qui ad pios dirigitur. Neque enim satis foret, Deum apud se statuere quid facturus sit in salutem nostram, nisi recta nos et nominatim compellet, nam inde nobis spes salutis affulget, quum Deus voce sua ostendit se nobis fore propitium. Alloquitur quidem ipsos quoque incredulos, sed sine fructu, quia surdi sunt: sicuti etiam sine fructu liberaliter ipsos tractat, quia stupidi sunt ac sine sensu eius beneficia devorant. Ego autem quia sub verbo יאמר promissiones commode et apte comprehendi posse video, ne idem bis dicatur, libenter illum quem posui sensum amplector, Deum se surrecturum dicere, ut in salutem restituat qui undique hostium laqueis impliciti et capti videntur: ac si dictum esset: Quamvis inopes et miseros impii irretitos teneant quasi partam praedam, ego tamen eos locabo in tuto. Nec vero novum est, demonstrativum pronomen loco relativi sumi. Si quis Sufflandi verbum malit, non valde repugno: nam hoc modo scite impiorum superbiam perstringeret David, qui solo flatu quidvis se posse confidunt, ut visum est Psalmo 9.

7. (*Eloquia Iehovae.*) Nunc Deum in suis promissis certum, fidum ac constantem esse praedicat. Hoc autem verbi Dei encomium frustra interponeret, nisi prius se et alios vocasset ad meditandas Dei promissiones in rebus adversis. Itaque haec series tenenda est, postquam retulit, Deum servis suis spem propinquae liberationis facere in ultimis angustiis, iam ad fidei et spei fulturam subiicere, nihil futiliter vel frustrandi causa a Deo promitti. Quanquam autem leve hoc in speciem videtur, si quis tamen propius et attentius expendat quam propensa sint ad diffidentiam et impias dubitationes hominum ingenia, facile agnoscet quam utile sit fidem nostram hoc testimonio fulciri, quod Deus fallax non sit, nec inanibus verbis nos lactet, nec immodice vel potentiam vel bonitatem suam iactet: sed verbo offerat quod re ipsa praestare vult. Nemo quidem est qui non ex animo se idem sentire profiteatur quod tradit David, Eloquia Domini pura esse: sed qui in umbra et otio verbi Dei fidem suis praeconiis liberaliter extollunt, ubi ad serium conflictum ventum est, etiam si palam blasphemias in Deum evomere non audent, saepe tamen malae fidei eum insimulant. Simul enim ac opem suam differt, fidem eius requirimus: ac perinde obstrepimus, ac si nos fraudasset. Quanquam ergo nihil generali omnium consensu magis receptum est, quam Deum esse veracem: pauci tamen solide in rebus adversis in hanc eius laudem subscribunt: ideoque magnopere expedit, ansam diffidentiae nostrae praecidere: et quoties de fide promissionum Dei obrepit aliqua dubitatio, statim hunc clypeum opponere convenit, sermones Dei esse puros. Similitudo argenti quam subiicit, tantae quidem rei dignitate et praestantia longe inferior est: sed optime sensus nostri modulo respondet. Nam argentum si probe excoctum est, in legitimo pretio apud nos habetur. At Dei verbum cuius inaestimabile pretium est, non pari honore dignamur: ac vilior nobis est eius puritas, quam corruptibilis metalli. Quin etiam bona pars scorias in suo cerebro fabricat, quibus nitorem qui in Dei verbo relucet, deformet vel obscuret. Multi vocem בעליל, quasi simplex esset, Dominum interpretantur: secundum eos hic esset sensus, Verbum Dei instar esse argenti purissimi, quod exacte summaque arte et cura omni faece purgatum est, non in usum vulgarem, sed principis terrae. Ego tamen aliis magis assentior, qui ב servilem literam esse dicunt, et עליל nitidum vel bene politum vas, vel catinum esse docent.

8. *Tu Iehova custodies eos, servabis eum a generatione hac in aeternum.* 9. *Circumcirca impii ambulant, dum exaltantur opprobrium filiis hominum.*

8. (*Tu Iehova custodies.*) Quibusdam repeti videtur precatio, ideoque verba in optativo modo vertunt. Ego autem magis probo, Davidem fiducia animatum gloriari de certa piorum salute, cuius se fore custodem asserit Deus, qui nec fallere nec mentiri potest. Neque tamen eos penitus improbo, qui rursus precari sentiunt, ad sermones vero Dei improprie hoc torquetur. Mihi certe dubium non est, Davidem ad pauperes illos de quibus loquutus erat, redire. Quod vero numerum mutat Hebraeis satis tritum est: nec ideo ambiguus sensus redditur. Idem ergo significant haec duo: *Custodies eos*, et *servabis eum:* nisi forte secundo loco sub unius hominis persona dicamus exprimi bonorum paucitatem: quod a ratione non discrepat: ac si dixisset, etiamsi unus tantum bonus in mundo superstes maneret, Dei tamen gratia et praesidio salvum fore. Sed quia Hebraei dum indefinite loquuntur, subinde numerum mutant, liberum relinquo iudicium lectoribus. Hoc quidem extra controversiam est, per nomen Generationis, ingentem turbam impiorum et totum fere populi corpus notari. Nam quum דור Hebraeis tam homines qui eodem saeculo vivunt, quam spatium temporis significet: hoc loco haud dubie David intelligit, non aliter salvos fore Dei servos, quam si Deus eos tueatur contra totius populi malitiam, et ab improbis perversisque aetatis suae hominibus eos eripiat. Unde colligimus adeo corruptum fuisse saeculum, ut probrose David quasi in unum fasciculum omnes ad unum coniiciat. Porro iterum memoria repetere convenit quod

prius dixi, hic verba non fieri de exteris gentibus, sed de Israëlitis et electo populo, quod notatu dignum est, ne immensa impiorum multitudo nos exanimet, si quando magna paleae congeries appareat in area Domini, subtus vero pauca tantum grana lateant. Deinde quantumvis exiguus sit bonorum numerus, fixa haec haereat in animis nostris persuasio, Deum fore eorum custodem, et quidem perpetuum. Nam ideo additur עולם, ut fiduciam nostram procul extendere discamus: quia non semel, neque ad unum modo diem Deus opem a se sperare iubet, sed quamdiu grassabitur hostium improbitas. Quo tamen simul monemur, non ad breve tempus duntaxat paratum nobis esse bellum, sed quotidie in acie standum esse. Quod si occulta erit Dei custodia, patienter exspectent fideles donec exsurgat Deus: et quo maius diluvium exundat, sese in metu et sollicitudine contineant.

9. (*Circumcirca.*) סביב Hebraeis circuitum significat: ideo quidam allegorice exponunt, impios occupare omnes exitus, ut bonos undique obsideant, alii etiam subtilius, ambagibus et flexuosis artibus insidias oblique tendere. Ego simplicem sensum esse arbitror, sic occupare totam terram, ut per omnes eius plagas vagentur: ac si diceret, quocunque vertantur oculi, ipsorum turmas hinc inde occurrere. Proximo membro conqueritur, ipsorum tyrannide contumeliose opprimi humanum genus: si tamen placet disiunctio, nam hic dissentiunt interpretes: videtur tamen propius hoc accedere ad prophetae mentem. Quidam ita vertunt uno contextu: Impii passim volitant per circuitum, dum probra inter filios hominum, hoc est nihili homines, vel quisquiliae exaltantur: quae expositio non male convenit. Contingit enim ut plurimum, sicuti morbi a capite in membra defluunt, ita a principibus ad totum populum manare corruptelas. Quia tamen magis recepta est prior expositio, et doctissimi grammatici זלות nomen singulare esse docent, ego illam sequutus sum: non quod posterior displiceat, sed quia alterutram eligere oportuit.

PSALMUS XIII.

ARG. Eiusdem fere argumenti est hic Psalmus cum proximo. David enim non solum extremis angustiis constrictus, sed oppressus longa ac multiplici malorum congerie, quod unum remedium ei supererat, Dei fidem implorat et auxilium, tandemque collecto animo inter mortis terrores certam vitae fiduciam ex Dei promissione concipit.

1. *Praefecto canticum Davidis.* 2. *Usquequo Iehova, oblivisceris mei in aeternum? usquequo abscondes faciem tuam a me?* 3. *Usquequo ponam consilia*) in anima mea? anxietatem in corde meo quotidie? usquequo exaltabitur inimicus meus super me?*

2. (*Usquequo Iehova.*) Verum quidem est, tanto passim odio ob falsas calumnias gravatum fuisse Davidem, ut omnes fere putarent Deum non minus ei esse infensum, quam Saulem et reliquos hostes. Sed hic non tam ex aliorum opinione, quam ex proprio sensu a Deo se negligi conqueritur: non quod in eius animo exstincta esset promissionum Dei fides, vel in eius gratiam non recumberet: sed quia fieri aliter non potest, ubi diu malis urgemur, nec apparet ullum opis divinae signum, quin se ingerat haec cogitatio, Deum nostri oblitum esse. Neque enim humano modo vel naturae sensu in nostris miseriis agnoscimus, Deo nostri esse curam: sed fide invisibilem eius providentiam apprehendimus. Sic David, quantum ex re ipsa aestimari poterat, sibi visus est a Deo deseri. Simul tamen, praeeunte fidei luce usque ad Dei gratiam (quamvis esset abscondita) mentis oculis penetravit. Itaque nihil usquam bonae spei cernens, quam longe se humani ingenii captus extendere poterat, dolore coactus, exclamat se non respici a Deo: hac tamen eadem querimonia testatur, fide se altius attolli, ut praeter carnis iudicium, salutem suam in Dei manu esse statuat, alioqui quomodo gemitus suos ad ipsum votaque dirigeret? Sic nobis cum tentationibus luctandum est, ut ipso conflictu fides nobis dictet superanda esse mala quae nos ad desperationem sollicitant: quemadmodum Davidem non prohibuit a quaerendo Deo carnis infirmitas, sed affectus in speciem contrarios optime coniunxit. Porro impropria loquutio est: *Quousque in aeternum*: sed cui multo plus subest efficaciae, quam si usitato loquendi more rogasset, cur tamdiu? Significat enim ut spem suam foveret, seque animaret ad patientiam, procul respexisse: ideoque non conqueri de malo paucorum dierum, quemadmodum solent teneri et pusillanimes, qui tantum cernunt ante pedes, et ad primum insultum statim succumbunt. Quare suo exemplo nos docet quam longissime extendere mentes nostras ne praesens dolor spem nobis praescindat.

3. (*Usquequo ponam.*) Scimus in rebus adversis homines aestuare, ac circumspicere huc et illuc ad quaerenda remedia: praesertim ubi se destitui vident, anxie torquentur ac distrahuntur in varias partes: atque in magnis periculis sollicitudo et metus subinde consilia mutare cogunt, ubi nulla certa occurrit ratio. Conqueritur ergo David, dum hinc inde accersit consilia, tali congerie frustra se fatigari:

---

*) mettray-ie conseils (en mon ame), *en marge*: ou Consulteray-ie.

dolorem quotidianum coniungens, fontem huius inquietudinis designat. Nam sicuti in morbis acutis cuperent aegroti ad singula momenta locum mutare: et quo acrius dolores urgent, magis subiti sunt et fervidi ad novos motus aut mutationes: sic ubi animos occupat dolor, raptantur miseri homines, ac illis levius est sine profectu se cruciare, quam sedatis et quietis animis mala sua perpeti. Quanquam autem Dominus spiritum consilii fidelibus se daturum promittit (Ies. 19, 20) non tamen semper ipsum in primo articulo suppeditat, sed quasi per flexuosas ambages ad tempus discurrere patitur, vel perplexos inter spinas haerere. יומם nonnulli pro toto die accipiunt: sed mihi potius notari videtur alia assiduitas, nempe quod singulis diebus recurrat dolor. In fine versus aliud malum deplorat, quod adversarii audacius insultent, dum ipsum vident diuturno languore prorsus confici. Plurimum autem in precibus valet haec ratio, quia Deo nihil minus est tolerabile ista crudeli insolentia, dum hostes non solum miseriis nostris pascuntur, sed quo nos magis deprimi vident, eo altius insurgunt.

4. *Respice, responde mihi Iehova Deus meus: illumina oculos meos, ne quando dormiam in morte.* 5. *Ne quando dicat inimicus meus, praevalui contra eum: qui me affligunt, exsultent si lapsus fuero.*

4. (*Respice, responde.*) Quoniam ideo videtur Deus non protinus auxilium suis ferre, quia eorum necessitates non respicit, priore loco petit David ut respiciat Deus: secundo, ut succurrat. Neutrum quidem in Deo prius aut posterius est: sed iam prius dictum fuit, saepiusque erit posthac iterandum, spiritum sanctum precandi formas ad sensum nostrum data opera accommodare. Nisi persuasus fuisset David se esse sub Dei oculis, nihil profuisset ad Deum clamare: sed haec erat fidei cognitio. Interim donec re ipsa Deus ad opitulandum manum exserat, clausos esse eius oculos dictat carnis ratio. Caeterum tantundem valet loquutio ac si Dei misericordiam priore loco statueret: deinde adiungeret eius auxilium, quia tunc demum nos exaudit Deus, dum nostri misertus ad nos iuvandos flectitur. Illuminare oculos, Hebraeis tantundem valet ac dare spiritum vitalem, vitae enim praecipuus vigor in oculis apparet. Hoc sensu dicit Salomon, Prov. 29, 13 tam miseri hominis, quam rapacis, oculos a Domino illuminari. Et quum Ionatas prae inedia deficeret, dicit sacra historia caliginem fuisse offusam eius oculis: rursus postquam favum mellis gustavit, lucem eius oculis fuisse redditam, 1. Sam. 14, 27. Similis fere metaphora est in verbo Dormiendi, quum ad mortem trahitur. Caeterum in summa fatetur David, nisi a Deo affulgeat lux vitae, se mortis tenebris statim iri obrutum: ac se iam esse quasi exanimem, nisi Dominus vigorem inspiret. Hinc vero nobis vitae fiducia, quod licet mille mortes nobis intentet mundus, tamen est in manu Dei vitae nostrae instauratio.

5. (*Ne quando dicat inimicus.*) Iterum repetit quod de hostium superbia nuper dixerat: indignum scilicet esse, ut Deus servum suum impiis ridendum propinet. Erant autem quasi in excubiis Davidis hostes, ut ludibriis insectarentur eius ruinam. Atqui quum proprium Dei sit munus, compescere improborum proterviam, quoties in suis sceleribus gloriantur, merito a tali iactantia arceri postulat David. Sed notandum est, suae integritatis probe fuisse conscium, ac fretum etiam causae aequitate: ut indignum esset atque absurdum deseri in periculo, et ab hostibus opprimi. Quare tunc demum cum eo nobis communis erit haec precatio, si sub Dei imperio et auspiciis militamus, ut nos vincere hostes nequeant, quin de ipso Deo impios agant triumphos.

6. *Ego autem in bonitate tua confido: exsultabit cor meum in salute tua, cantabo Domino, quia mihi benefecit.*

Tametsi nondum sentit propheta quantum profecerit orando, spe tamen liberationis ex verbo Dei concepta fretus, spei clypeum tentationibus opponit, quarum terrore percelli poterat. Quamvis ergo duriter angatur ac multae curae ipsum ad desperationem sollicitent, se tamen in fiducia gratiae Dei et salutis staturum pronuntiat. Hac vero eadem fiducia praeditos suffultosque esse convenit pios omnes, ut in precibus rite perseverent, unde etiam colligimus quod prius admonui, fide apprehendi Dei gratiam, quae carnis iudicio abscondita est. Quanquam autem ex diversis verborum temporibus elicere diversos sensus liceat: ego tamen non dubito quin testetur David, se firmum stetisse in spe promissae salutis, et staturum usque in finem quamlibet grave tentationum onus incumbat. Itaque in verbo exsultandi futurum tempus continuum actum designat: quod scilicet fidei gaudium nullus unquam moeror ei excutiet. Notandum vero quod Dei bonitatem ordine priorem statuit, tanquam salutis causam. *Cantabo Domino.* Hoc postremum refero ad futurum tempus. Quamvis enim nondum votis suis potitus sit, Deum tamen iam adesse liberatorem non dubitans, ad gratias agendas se obligat. Et sane ita nos ad precandum accingi decet, ut simul ad canendas Dei laudes parati simus: quod fieri non potest, nisi certo persuasi simus, vota nostra non fore irrita. Quamvis enim non simus a dolore immunes, necesse tamen est ut emergat haec fidei alacritas, quae futurae laetitiae canticum

nobis dictet: sicuti David ad celebrandam Dei gratiam prius se comparat quam appareat malorum exitus. Verbum גמל quod alii retribuere vertunt, non aliud hic significat, quam merum beneficium conferre, sicuti et pluribus aliis locis. Qualis enim esset ista gratiarum actio, Deum mercedem servo suo debitam rependisse? quo inepta eorum et frivola argutia refellitur, qui ad probanda operum merita locum hunc detorquent. Denique ad canenda Dei beneficia, antequam ea perceperit, festinans, salutem quae tunc procul remota erat, sibi ante oculos statuit.

PSALMUS XIV.

ARG. Principio impium Dei contemptum describit, ad quem se totus fere populus proiecerat: et quo plus gravitatis habeat querimonia, sub Dei persona eum iudicat. Deinde spe remedii quod divinitus instare persuasus est, quamvis anxie interim suspiret, se et alios consolatur.

1. *Praefecto Davidis. Dixit stultus in corde suo, non est Deus, corruperunt, abominabile fecerunt opus: non est qui faciat bonum.*

Plerique ex Iudaeis vaticinium in hoc Psalmo editum esse volunt de futura gentis suae oppressione: ac si David in spiritu ecclesiam Dei sub gentium tyrannide afflictam defleret. Itaque quod hic dicitur, ad praesentem suam dissipationem referunt, ac si essent pretiosa illa Dei haereditas quam devorant ferae bestiae. Sed facile apparet, dum gentis suae dedecus tegere volunt, ad gentes sine ratione torquere quod de perversis Abrahae filiis dictum est. Certe nullus Paulo apostolo magis idoneus erit interpres, qui ad populum legalem diserte acommodat, Rom. 3, 19. Deinde ut nobis desit illud testimonium, contextus clare demonstrat domesticos potius fidelium tyrannos et hostes, quam exteros a Davide notari, quod tenere nostra magnopere refert. Scimus enim quam duriter nos cruciet haec tentatio, quum in media ecclesia grassari scelerum colluviem, bonos et simplices iniuste affligi, improbos crudeliter pro sua libidine dominari cernimus. Triste enim hoc spectaculum nos fere exanimat: quare exemplo, quod nobis David proponit, nos muniri non parum utile est, ut in deploratis ecclesiae ruinis fiducia liberationis nos sustentet. Ego quidem non dubito confusum et perditum Iudaeae statum hic describi, quem invexit Saul quum palam furere coepisset: tunc enim, perinde ac exstincta Dei memoria, pietas omnis diffluxerat, nec maior vigebat inter homines integritas. *Dixit stultus.* Quum נבל Hebraeis non stultum modo, sed perversum quoque et nequam hominem significet, non incommode posset ita exponi in hoc loco: ego tamen quod magis receptum est, libenter sequor, ut vesaniae damnentur omnes profani homines, qui abiecto Dei metu, se ad iniustitiam proiiciunt. Neque enim vulgaris stultitiae hostes suos insimulat David, sed in eorum vecordiam, insanamque duritiem invehitur, quos mundus valde sapere iudicat. Nam qui maxime prudentes et consulti tam sibi quam aliis videntur, eos ut plurimum videmus fodere astutiae latebras, ut Deum spernendo ac ridendo ingenii sui acumen exerceant. Primo itaque sciendum est, quantumvis mundus versutis et nasutis hominibus applaudat, qui sibi quidvis licentiae indulgent, insaniae tamen ipsos a spiritu sancto damnari: quia nullus est magis brutus stupor, quam Dei oblivio. Simul tamen notandum est, unde colligat eos exuisse omnem pietatis sensum: nempe quia ordinem omnem perverterint, ut nullum maneat iusti ac iniusti discrimen, nulla honesti cura, nullum humanitatis studium. Non igitur de abscondito cordis affectu pronuntiat David, nisi quatenus impii suo iudicio se produnt: ac si diceret, qui fit ut homines isti adeo importune lasciviant, nulla sit recti vel aequi apud eos ratio, denique ut immaniter ruant in omne scelerum genus, nisi quia excusso pietatis sensu omnem Dei memoriam, quantum in se est, ex animis suis delerunt? Nam quorum animis insidet aliqua religio, eos semper necesse est aliquo modestiae fraeno retineri, ne quidvis audeant, unde sequitur, ubi suae libidini absque pudore impii tam praefracte et audacter indulgent, exuisse Dei notitiam. Dicit autem eos in corde suo loqui: quia licet exsecrabilem hanc blasphemiam ore non evomant, effraenis tamen vitae licentia clamat, corda ipsorum omni pietate vacua, hanc sibi cantilenam suaviter canere. Non quod subducta ratione, vel formatis (ut aiunt) syllogismis nullum esse Deum statuant (Deus enim sceleratissimos etiam quosque, ut magis sint inexcusabiles, arcanis conscientiae punctionibus subinde exercet, ut suum numen et imperium agnoscere cogantur) sed ipsi quidquid rectae notitiae Deus instillat, partim suffocant sua malitia, partim adulterant, donec emortua iaceat religio. Quamvis enim non plane Deum esse negent, coelo tamen includunt iustitia et virtute sua spoliatum: quod est idolum loco Dei fingere. Nam perinde ac si nihil unquam sibi futurum esset cum eo negotii, a singulis vitae actionibus procul eum repellunt. Ubi autem detrahitur e solio suo Deus, ut iudex esse desinat, ad summum cumulum pervenit impietas: ut verissime dictum sit a Davide, qui secure omnium scelerum impunitatem sibi promittunt, in corde suo Deum negare. Caeterum quia Psalmus 53 paucis mutatis verbis, nihil aliud quam huius repetitionem continet, quid inter se differant, suis locis monebo. Ubi hic con-

queritur David, eos abominabile fecisse opus: illic pro opere ponitur iniquitas. Observent autem lectores, non de uno vel altero opere Davidem loqui, sed quemadmodum dixerat eos pervertisse, vel corrupisse omnem legitimum ordinem, ita nunc addit, totam vitam suam foedasse, ut sit abominabilis, cuius rei probationem adducit, quia nullam inter se iustitiam colant, sed omnis beneficentiae sint obliti.

2. *Iehova e coelis prospexit super filios hominum, ut videret an sit qui intelligat, qui requirat Deum.* 3. *Quisque recessit, simul putridi facti sunt: non est qui faciat bonum, ne unus quidem.*

2. (*Iehova e coelis.*) Hoc magis emphaticum est, Deum loquentem induci, quam si sententiam tulisset David in sua persona. Nam quum Deus in solio suo cognitor locatur, prodigiosum in modum stupidi sumus, nisi terrorem incutiat eius maiestas. Facit enim peccandi consuetudo ut obdurescant homines in suis peccatis, ac tanquam in densa caligine nihil discernant. David ergo ut talibus blanditiis nihil eos proficere doceat, dum impune regnant scelera in mundo, Deum e coelo testatur speculari et inquirere, ut ipsum non lateat quid inter homines agatur. Etsi autem nulla inquisitione opus est Deo, non tamen frustra terreni iudicis formam suscipit, ut pro modulo nostro paulatim arcanam eius providentiam apprehendamus, quae statim sensu nostro concipi non potest. Atque utinam huc usque nos deducat haec loquendi ratio, ut discamus nos citare ad Dei tribunal ac nobis torporem excutiat haec sententia, dum sibi delicias mundus facit, ac reprobi sua vel socordia, vel hypocrisi, vel impudentia peccata sua sepeliunt, et caecutiunt in temulenta sua pervicacia, Deum tamen e coelo prospicere. *An sit qui intelligat.* Quia hinc pendet bene et iuste vivendi ratio, ut luce intelligentiae regamur, merito David initio Psalmi, stultitiam docuit esse omnium scelerum radicem, et hoc loco integritatis et rectae vitae exordium a sana mente facit. Sed quia perperam maior pars ingenium suum ad vafritiem applicat, continuo post David veram intelligentiam definit uno verbo, nempe si quaeritur Deus: quo significat non aliter probe vitam institui posse, nisi homines se totos Deo addicant. Quidam nimis restricte accipiunt nomen משכיל quum in genere pronuntiet David omni ratione et iudicio reprobos prorsus destitui. *Quisque recessit.* Verbum סר quidam Foetere vertunt, ut proximo verbo respondeat, quod Hebraeis est Putridum fieri. Sed nulla necessitas cogit duo verba eodem modo exponere, ac si idem bis dicatur. Imo melius convenit, damnari homines impiae defectionis quia alienati sint, vel procul recesserint a Deo: postea notari foetidam corruptelam in tota eorum vita: sicuti apostatae nihil nisi putridum spirant. Et verbum Hebraicum ubique fere in hoc sensu capitur. Deinde Psalmo 53. ponitur verbum סג quod idem valet. In summa, pronuntiat David sic omnes vagis cupiditatibus fuisse abreptos, ut nihil in eorum vita sincerum vel integrum maneat. Haec est universalis defectio, quae omnem pietatem exstinguit. Porro non partem aliquam duntaxat perstringit, sed omnes pariter in eundem coniicit reatum. Hoc vero detestabile portentum fuit, omnes Abrahae filios, qui in sacram Dei peculium electi erant, a primo ad ultimum sic esse corruptos. Sed quaeritur quomodo exceptionem tollat David, ut ne unus quidem integer supersit: quum tamen paulo post miseros et afflictos commemoret in Deum sperare. Deinde, si omnes impii erant, quisnam fuit ille Israël, cuius futuram redemptionem praedicat in fine Psalmi? Imo quum ipse unus esset e corpore populi, cur saltem a reliquis se non excipit? Respondeo: Quia invehitur in carnales Abrahae filios, in eorum ordine exiguum semen, quod sibi Deus segregaverat, non censeri. Atque haec ratio est cur Paulus ad Rom. 3, 10 ad totum humanum genus extendat hanc sententiam. Quanquam enim David confusam vastitatem, quae sub Saule fuit, deplorat: minime tamen dubium est ab eo tacite conferri cum Dei filiis quicunque non sunt spiritu regeniti, sed feruntur carnis suae ingenio. Quidam ita solvunt, non urgeri a Paulo testimonium Davidis, quasi dixisset naturaliter vitiosos esse homines sed proponi hanc similitudinem, quod proceres electi populi scelerati fuerint: ne mirum sit iniustitiam passim regnare in mundo. Verum nimis frigida solutio est: quia illic minime disputat Paulus qualis sit maior pars hominum, sed quicunque suapte natura feruntur et aguntur. Notandum igitur est, quum se et exiguas piorum reliquias toti populo David opponit, manifestum statui discrimen inter Dei filios, qui spiritu eius reformati sunt, et omnes posteros Adae, in quibus dominatur corruptio et pravitas. Unde sequitur, nos omnes quum nascimur amentiam hanc quae describitur a Davide, et totius vitae foetorem afferre ex utero, talesque manere donec arcana sua gratia nos Deus in novas creaturas refingat.

4. *An non cognoscunt omnes operarii iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem: Dominum non invocant.*

Interrogatio haec addita est, quae superiorem doctrinam amplificet. Nam quum dixisset propheta, Deum e coelo facta hominum notare, ac deprehendisse omnes esse perversos: nunc inducit cum admiratione clamantem: Quaenam est ista dementia,

quod ferarum more absque ullo humanitatis sensu, in populum meum grassantur qui eum fovere et omnibus officiis prosequi debebant? Porro hanc Deo tribuit personam, non quod ei novum quidquam sit vel inopinatum, sed quo eius indignationem magis exprimat. Sic et propheta Ies. cap. 59 vers. 16, idem fere argumentum tractans, dicit etiam ipse, Deum vidisse et miratum esse quod nemo intercederet. Tales quidem affectus in se Deus non suscipit, sed eorum induit formam ac similitudinem, quo maiori horrore nos percellat, dum scelerum nostrorum portentis se quodammodo turbari dicit. Nos vero, nisi plus quam saxei sumus, totos expavescere convenit, quum Deus tale detestationis signum nobis proponit. Iam vero confirmat hic versus quod initio dixi, non de externis tyrannis, vel professis ecclesiae hostibus haberi sermonem, sed de proceribus ipsius populi, qui potentia et honore pollebant. Neque enim hoc apte in homines a Dei cultu prorsus alienos competeret: quia nihil mirum esset, eos qui vivendi regulam non tenent violenter praedari. Sed hac circumstantia non parum augetur indignitas, quod ipsi pastores gregem crudeliter devorant: ac ne Dei quidem populo et haereditati parcunt. Similis etiam querimonia legitur Mich. 3, 1: Audite principes domus Israel, an non vestrum est scire iudicium? Rapitis vero pellem a populo meo, et carnem ab ossibus eius, etc. Si in Babylonios vel Aegyptios ita saevirent qui Deum se colere profitentur, minime tamen excusabilis esset eorum iniustitia: sed dum sanguine et carne fidelium pascuntur non secus ac pane, hoc vero monstrum est, quod merito tam angelos quam homines reddat attonitos, nam si gutta illis maneret sanae mentis, retraheret eos a tanto furore. Necesse igitur est a diabolo esse excaecatos, ut nihil penitus sentiant, dum scientes et volentes tam atrociter excoriant ac deglutiunt populum Dei. Docet autem hic locus quantopere displiceat Deo et abominabilis sit crudelitas, quam adversus pios exercent larvati pastores. In fine versus, ubi ipsos dicit Deum non invocare, iterum fontem et causam designat tam effraenis iniustitiae, quod scilicet nulla tangantur Dei reverentia. Nam religio mutuae inter nos aequitatis optima est magistra, ubi vero exstinctum est eius studium, concidit etiam omnis iustitiae respectus. Caeterum Dei invocatio, quia praecipuum est pietatis exercitium, non hic solum sed pluribus scripturae locis totum Dei cultum per synecdochen complectitur.

5. *Illic trepidarunt trepidatione, quia Deus in**) *generatione iusta.* 6. *Consilium inopis probro afficitis, quod Iehova sit spes eius.*

*) en, *en marge:* ou avec, ou pour.

5. (*Illic trepidarunt.*) Nunc propheta se et reliquos fideles optima consolatione animat, quod Deus non deseret suos ad extremum usque, quin tandem appareat eorum vindex. Adverbium loci quidam ita exponunt quasi Deus in sanctorum conspectu poenas sumpturus sit de reprobis: quia in illos exercuerunt suam tyrannidem, sed potius exprimitur poenae, quam daturi sunt, certitudo, ac si eam digito monstraret. Quanquam ex Psalmo 53 colligere licet subitum quoque et inopinatum Dei iudicium notari, illic enim additur: Non est, vel, non fuit timor. Scio quidem membrum illud ab interpretibus varie accipi. Quidam enim subaudiunt, nullum parem esse timorem: alii referunt ad caecas perturbationes, quibus vexantur mentes impiae. Nam et hoc legis suae transgressoribus tormentum Deus minatur, ut fugiant nemine persequente, Levit. 26, 17 et pavescant a strepitu folii cadentis: sicuti videmus ipsos esse suos carnifices, ac intus secum tumultuari sine externo motu. Sed ego aliam esse Prophetae mentem iudico: quod scilicet rebus tranquillis et prosperis repente in ipsos Deus fulminet. Nam ubi dixerint Pax et securitas, eorum capitibus subitum et incredibile exitium impendet, 1. Thess. 5, 3. Ergo hac spe fideles erigit ac sustinet Propheta, quod impii, dum se immunes putabunt ab omni periculo, imo secure triumphos suos agent, subita ruina perdentur. Additur ratio, quia Deus iustos suo patrocinio tueri velit. Porro ut salutem eorum asserat, necesse est ipsum contra iniustos et violentos eorum hostes e coelo fulminare. Est tamen in voce דוֹר aliqua ambiguitas, nam quia Hebraeis nomen hoc seaculum, vel cursum humanae vitae interdum significat, posset hic elici sensus: Quamvis Deus ad tempus dissimulet iniurias, ipsum tamen semper adesse suis servis, suaque gratia eos per totam aetatem prosequi. Simplicius tamen videtur, Deum a parte iustorum stare: ut דוֹר idem hoc loco valeat quod interdum Latinis, Natio. Psalmo 53, 6 addit: Quoniam dissipavit Deus ossa obsidentis te, pudore afficies: quoniam Dominus reiecit eos. Quibus verbis clarius explicat propheta quomodo iustis praesideat Deus: nempe dum eos eripit e mortis faucibus, ac si quis obsidione liberet qui in angustum redacti erant. Unde sequitur, patienter nobis ferendam esse oppressionem, si cupimus Dei manu opportune servari. Ossa autem metaphorice robur vel potentiam significant: quia non aliter satis pateret, Dei manu conteri impios, nisi opibus et copiis essent formidabiles. Hortatur deinde fideles ad sanctam gloriationem, ne dubitent reprobis instare probrosum interitum: quia scilicet Dominus ipsos reiecit, quo adverso omnia infeliciter cedere necesse est. Quia מאס spernere interdum significat, quidam ita vertunt: Quia Deus sprevit eos: sed improprie, meo

iudicio. Magis quadraret: Contemptibiles eos reddidit, vel, probro et ignominiae subiecit. Unde sequitur nihil sibi quam dedecus accersere, dum in sublime quasi Deo invito contendunt.

6. (*Consilium inopis.*) Invehitur in istos gigantes quibus ludibrio est fidelium simplicitas, dum in suis miseriis Deum liberatorem quieti exspectant. Et certe nihil carni videtur magis absurdum, quam ad Deum confugere, dum malis nostris non succurrit: quia scilicet Deum ex praesenti gratiae eius intuitu aestimat. Ideo increduli quoties malis obrui vident Dei filios inanem (ut ipsis quidem videtur) confidentiam illis exprobrant, sannisque suis exagitant hanc securitatem, quod in Deum, a quo nihil sentiunt auxilii, recumbant. Itaque huic superbiae insultans David, hanc quoque exitii causam illis fore denuntiat, quod stultitiae damnent pauperes et miseros, quia freti Dei praesidio malis non succumbant, ac simul admonet nihil magis esse consultum, quam a Domino pendere: atque hanc esse optimam prudentiam, quamvis simus afflicti, quiescere in salute ab eo promissa.

7. *Quis dabit ex Sion salutem*) Israel? ubi converterit Iehova captivitatem populi sui, laetabitur Iacob, exsultabit Israël.*

7. (*Quis dabit.*) David proposita consolationis doctrina, iterum ad vota et gemitus redit. Quo docet, etiamsi diu languere nos Deus sinat, non debere tamen nos taedio frangi, quin semper in ipso gloriemur: deinde hoc in diuturnis molestiis optimum esse solatium, vota subinde repetere. Porro non respicit ad dextram vel sinistram, ut ab uno Deo oculos deflectens alium liberatorem quaerat: sed sciscitando quis dabit salutem, tantum fervorem desiderii exprimit: ac si dixisset: Quando tandem Deus salutem suam proferet? nam addito Sionis nomine, spem suam in Deo fixam esse testatur, nam ille erat sacer locus unde promiserat Deus se exauditurum servorum suorum preces: illud erat domicilium arcae foederis, quae arrha et symbolum erat praesentiae Dei. Non ergo dubitat quisnam futurus sit salutis autor: sed anxie rogat quando tandem prodibit salus illa, non aliunde speranda quam ab uno Deo. Quaeritur tamen, si haec precatio pertinet ad tempus Saulis, qui conveniat Sionem nominari tanquam Dei sanctuarium. Si cui placeat, spiritu prophetico fuisse praedictum a Davide quod nondum palam factum erat, non repugno, mihi tamen probabile videtur, postquam arca foederis in monte Sion locata erat, compositum fuisse hunc Psalmum. Scimus enim Davidem, ut posteris consuleret, per otium aeternae memoriae mandasse quae longo ante tempore acciderant. Caeterum quod Israëlem liberari cupit, hinc cognoscimus non tam privatim de se cogitasse, quam de communi ecclesiae salute fuisse sollicitum. Quod eo diligentius notandum est, quia dum proprius dolor unumquemque occupat fere negligitur publica fratrum salus. Atqui singulos suis malis Deus admonet, ut curas suas ad totum ecclesiae corpus convertant, quemadmodum David secum Israëlem complectitur. (*Ubi converterit*). Statuit his verbis David, Deum minime passurum ut sub perpetuo moerore tabescant fideles, sicut alibi dicitur, Psal. 126, 5: Qui seminant in lacrymis, in exsultatione metent. Neque enim dubium est quin se et pios omnes rursus confirmet atque hortetur ad spem liberationis promissae. Primo itaque dicit, Deum, licet moram trahat, vel saltem non festinet pro nostro desiderio, vindicem tamen fore qui suos a captivitate redimat. Deinde a laetiore exitu mitigat eorum dolorem, quia in gaudium tandem vertetur. Captivitas porro cuius meminit, non est babylonica, vel dispersio inter profanas gentes, sed domestica potius oppressio quum tyrannice in ecclesia dominantur improbi. Quare docemur his verbis, dum tales bestiae Dei gregem vastant ac disperdunt, vel superbe conculcant, ad Deum confugere, cuius proprium munus est ex dissipatione colligere suum Israëlem. Ipsum vero *captivitatis* nomen docet, ubi impii pro sua libidine rectum ordinem pervertunt, in medio ecclesiae sinu Babylonem esse vel Aegyptum. Quamvis autem sancti populi laetitiam David in tempus liberationis differat, consolatio tamen haec non modo ad temperandum dolorem nostrum valere debet, sed etiam laetitia condiendum.

*) Salut, *en marge:* ou delivrance.

PSALMUS XV.

ARG. Docet hic Psalmus qua lege Deus sibi Iudaeos in populum delegerit, suumque sanctuarium locaverit in medio ipsorum: nempe ut iuste recteque vivendo se peculiarem et sacrum eius popolum esse testentur.

1. *Canticum Davidis. Iehova quis habitabit in tabernaculo tuo? quis requiescet in monte sanctitatis tuae?* 2. *Qui ambulat integer et facit iustitiam, et qui loquitur veritatem in corde suo.*

1. Domine quis etc. Quia nihil magis tritum est in mundo quam falso obtendere Dei nomen idque sibi magna pars hominum secure indulget: consulto David, hominibus relictis, Deum ipsum compellat, significans, cunctos mortales, si fallaci titulo abutantur, suis blanditiis nihil proficere, quia Deus semper manet sui similis: et quemadmodum

fidelis est, ita mutuo fidem vult sibi praestari. Quamvis enim gratis adoptaverit Abraham, stipulatus tamen est ut viveret integer: atque haec est generalis regula foederis quod ab initio cum tota ecclesia pepigit. Summa est frustra ab hypocritis, qui locum in templo Dei occupant, praetexi Dei nomen: quia neminem inter suos agnoscit, nisi qui iustitiam et rectitudinem colit tota vita. Videbat David templum ingenti hominum multitudine refertum quae eundem cultum profitebatur, seque externo ritu in Dei conspectum sistebat: ideo admirantis personam suspicit, et sermonem convertit ad Deum, qui in confusa hominum mistura suos ab alienis discernit. Triplex autem est huius doctrinae usus. Primo enim si vere censeri cupimus inter Dei filios, admonet spiritus sanctus vitae integritate hoc esse probandum: quia non sufficiat caeremoniis Deum colere nisi recte et innoxie vivamus. Secundo, quia saepe contingit ecclesiam Dei multis inquinamentis deformem cernere, ne quis ad hoc scandalum impingat, discrimen ponitur inter perpetuos ecclesiae cives, et inquilinos qui ad tempus sunt illis permisti. Valde necessaria admonitio, ne, si Dei templum multis sordibus infectum sit, fastidium et morositas nos ad defectionem impellant. Sordes intelligo, vitae impurae et corruptae vitia. Nam modo pura religio quoad doctrinam et ritus vigeat, hominum delictis non ita nos offendi convenit, ut propterea scindamus unitatem. Atqui omnium temporum experientia docet quam gravis sit ista tentatio, ecclesiam Dei, quae abstersis omnibus maculis pura nitere debebat, multos impios hypocritas vel sceleratos homines in sinu suo fovere. Haec olim Catharis, Novatianis et Donastistis fuit occasio ut a societate piorum desciscerent. Et eadem hodie dissidia renovant Anabaptistae: quia non putant veram esse ecclesiam, quae vitia tolerat. Verum non frustra Christus Matth. 25, 32 sibi munus vindicat segregandi agnos ab hoedis: quin potius admonet ferenda esse mala quae corrigere non licet, donec maturum adveniat purgationis tempus. Simul tamen iubentur fideles, pro se quisque dare operam, ut a corruptelis purgetur Dei ecclesia. Atque hic tertius est quem notavi, doctrinae usus. Quanquam enim non ante ultimum diem perfecte mundabitur sacra Dei area, dum Christus suo adventu foras paleam eiiciet: hoc tamen facere nunc incipit evangelii sui doctrina, quam ideo ventilabrum nominat. Quare minime torpendum est in hac parte: sed acriter potius eniti convenit ut se in casta puraque disciplina contineant quicunque nomen Christo dederunt. Sed illud praecipue memoria tenendum est arceri iniustos omnes a sanctuarii ingressu: et sacrilegam eorum audaciam damnari, dum sine ulla reverentia prorumpunt in coetum piorum. Tabernaculi meminit, quia nondum exstructum erat templum. Summa tamen est, non patere ad Deum accessum nisi puris eius cultoribus.

2. (*Qui ambulat integer.*) Notanda est tacita antithesis inter inanem tituli iactantiam, vel nudam professionem quae caeremoniis constat: et hoc solidum pietatis testimonium, quod commendat David. Quaeri tamen posset, quum Dei cultus caritatis officia ordine praecedat, cur hic nulla fidei ac precationum fiat mentio, nam certe istis notis decebat legitimos Dei filios ab hypocritis distingui. In promptu solutio est fidem, Dei invocationem, spiritualia sacrificia minime a Davide excludi: sed quia multis caeremoniis hypocritae se ut plurimum venditant (quorum tamen impietatem coarguit vita exterior, dum pleni sunt fastu, crudelitate, violentia, fraudibus et rapinis dediti) ut in lucem trahantur quicunque tales sunt, verae et sincerae fidei probationem peti ex secunda legis tabula. Nam ut quisque iustitiam et aequitatem cum proximis suis colit, re ipsa demonstrat se Deum timere. Non ergo politica iustitia contentus est David, quasi satis sit hominibus reddere quod suum est, Deum vero fraudare iure suo liceat: sed probos Dei cultores designat a iustitiae fructibus. Ac primo quidem loco sinceritatem requirit ut simpliciter et sine malo astu in negotiis versentur: deinde iustitiam, ut studeant proximis benefacere, neminem laedant, et abstineant ab omni noxa. Tertio, fidem in suis sermonibus, ne quid fallaciter vel captiose loquantur. *Loqui in corde*, dura quidem et impropria est loquutio, sed quae melius exprimit sensum Davidis, quam si dixisset, ex corde. Talem enim cordis et linguae consensum et symphoniam notat, ut sermo sit viva latentis affectus effigies.

3. *Qui non detrahit lingua sua, non infert socio suo malum, et opprobrium non tollit contra proximum suum.*

Postquam breviter complexus est David, quibus dotibus praeditos esse oporteat quicunque locum in ecclesia tenere cupiunt, vitia quaedam enumerat, a quibus puros esse convenit. Ac primo quidem denuntiat, ne sint obtrectatores: deinde ut ab omni maleficio et iniuria sibi temperent: tertio, ne calumnias et falsa probra suo patrocinio adiuvent. Reliqua deinde videbimus. Maledicentiam ergo David tanquam primum iniustitiae caput quo laeduntur proximi, statuit. Nam si nomen bonum multis divitiis praecellit, Prov. 22, 1 nulla gravior noxa inferri potest hominibus, quam dum violatur eorum fama. Porro non quodlibet convicium hic damnatur, sed obtrectandi morbus ac libido, quae ad spergendas calumnias malignos homines incitat. Quanquam non dubium est quin spiritus sancti consilium sit, falsas omnes vel improbas crimina-

tiones damnare. Quod proxime sequitur, debere a filiis Dei procul abesse omnem iniustitiam, latius patet: ne quid scilicet damni fratribus suis inferant. Socios autem et proximos intelligit, non eos tantum quibuscum familiaris usus vel necessitudo intercedit, sed omnes etiam qui communi humanitatis vinculo devincti sunt, ac coniuncti: idque facit augendae invidiae causa, quo magis abhorreant fideles ab omni maleficio: quandoquidem ius humanae societatis violat quisquis alteri nocet. In tertio membro non consentiunt interpretes, nam levare probrum quidam pro comminisci accipiunt: quia improbi calumnias de nihilo suscitant, ita esset repetitio eiusdem sententiae, ne sibi fideles lingua detrahere permittant. Sed ego aliud vitium reprehendi puto, nempe credulitatem nimiam, qua sinistros de proximis sermones vel avide haurimus, vel temere admittimus: quibus supprimendis danda potius erat opera. Nam qui ficta mendacia repudiant, quasi patiuntur in terram excidere: qui vero spargunt, et de manu in manum tradunt, non inepte tollere dicuntur.

4. *Contemptus in oculis eius reiectus:*) qui vero timentes Dominum honorat, quum iuraverit ad damnum inferendum**), non mutat.*

Prima pars huius versus varie exponitur. Quidam sensum hunc eliciunt, quod Dei cultores apud se contemptibiles sint, nulloque in pretio, quem si recipimus, subaudienda erit copula, quam David non exprimit. Ego praeterquam quod asyntheton video durum esse, alia ratione adducor ut Davidem aliud voluisse credam. Nam res duas inter se oppositas comparat, perversos et nihili homines despicere, iustos autem et pietatis studiosos honore prosequi. Haec duo membra ut inter se respondeant, non aliter possum quod de contemptu dicitur accipere, quam impios a filiis Dei contemni, et referre quam merentur ignominiae mercedem. Verum quidem est, fideles, quamvis magna cum laude vivant, non tamen efferri confidentia: quin potius sibi displicere, quia sentiunt quantum adhuc ad perfectionem sibi desit. Sed dum expendo quid postulet circumstantia loci: non tam humilitatem vel modestiam laudari puto, quam ingenuum et sincerum iudicium, ubi neque improbis parcitur, et virtuti debitus habetur honor. Nam adulatio quae vitia tegendo alit, non minus pestiferum est quam vulgare malum. Fateor quidem, si dominentur improbi, non ita spernendos esse quin illis pareamus quantum feret officii nostri ratio: cavendum tamen est ne servilis assentatio eodem nos cum ipsis reatu implicet. Nam qui eorum scelera non modo dissimulat, sed etiam honore dignatur, sibi probari quantum in se est, ostendit. Ideo docet Paulus Ephes. 5, 11 speciem impiae communicationis esse ubi scelera non coarguimus. Et certe hoc nimis perversum est, in hominum favorem oblique Deo illudere: quod faciunt quicunque improbis gratificari student. Quanquam non tam personas respicit David, quam delicta ipsa. Nam qui honorifice coli impios videt, ac mundi applausu obstinatiores reddi in malitia, si consensum sponte adiungat: quid aliud quam regnum vitiis attribuit? Vae autem qui dicunt malum esse bonum, et tenebras lucem, inquit Iesaias 5, 20. Caeterum, quod reiectos posuit David pro turpibus et flagitiosis, etiamsi in alto honoris gradu locati sint, non debet asperum videri, vel coactum. Nam si aruspicibus et aliis profanis vatibus repulsos vocare licuit homines nequam et perditos, licet dignitate et opibus pollerent (quemadmodum autor est Cicero de aruspicum responsis) cur coelestis interpres non probrosis annumeret quicunque reprobantur a Deo? Summa igitur est, filios Dei libere iudicare de cuiusque factis, neque gratia ad pravam assentationem inflecti, ut improbos in sua malitia foveant. Non vulgaris etiam virtus est, quae proxime sequitur, honore prosequi pios homines et iustos. Nam quia saepe sunt quasi mundi catharmata, saepe fit ut qui sunt illis amici, passim mundi odia in se excitent. Ergo maior pars bonorum amicitiam reiicit, et contemptos iacere patitur: quod fieri non potest sine gravi et atroci Dei iniuria. Discamus ergo non a censu, vel pecunia, vel fluxis honoribus aestimare, sed pietatem habere in pretio. Et certe nemo ad pietatis studium unquam animum adiiciet, nisi qui Dei servos reverebitur: sicuti vicissim eorum observantia ad imitationem quoque incitat. (*Quum iuraverit ad damnum.*) Optime quadraret graeca versio, nisi puncta obstarent: quibus tametsi nunquam caruerunt Hebraei, credibile tamen est non semper scribendo ab illis fuisse expressa. Ego tamen receptam lectionem sequor. Sensus autem est, fideles potius iacturam facturos, quam ut a fide discedant. Nulla enim fidei approbatio est, ubi quisque stat suis promissis, quatenus sibi commodum esse videt: atqui nihil magis tritum est, quam ex levi aliquo damno praetextum captare ad pacta rescindenda, simul ac quidpiam alii aliis polliciti sunt. Seorsum expendunt singuli quid sibi utile sit: et, si gravantur promissis stare, ingeniose excogitant longe plus damni, quam timendum sit. Honesta quidem excusatio videtur, ubi quis conqueritur iacturam se facturum nisi a pacto resiliat. Hinc tanta perfidiae licentia inter homines, quod se, fide data, non ultra obstringi putant, quam ferat cuiusque utilitas. David ergo ista levitate damnata,

*) le reietté, *en marge:* ou meschant ou vilein et abominable.
**) quand il a iuré pour faire dommage, *en marge:* ou, encores qu'il y eust dommage et perte pour luy.

aliam in promissis constantiam a filiis Dei requirit. Hic iam oriuntur quaestiones, si latroni promiseris redemptionis pretium, atque ita dimissus fueris, an praestanda sit fides. Deinde, si quis indigne fraudatus fuerit, an iusiurandum rescindere liceat. Quod ad latronem spectat, qui pecuniam illi afferet, in aliud incurret vitium: quia communem humani generis hostem non sine publica pernicie sumptibus suis alet. Nec vero hanc necessitatem fidelibus imponit David, sed tantum privatis commodis sua promissa, maxime si iuramento sancita sint, praeferri iubet. Ubi quis dolo malo circumventus iuravit, tanti debet esse nominis Dei sanctitas, ut damnum potius patienter sustineat, quam violet iusiurandum: modo tamen privatae utilitatis respectu non ducatur, fraudem sibi factam detegere licebit, nulla etiam ratio impediet quo minus cum parte adversa placide transigat. Perperam multi Hebraei interpretes locum hunc ad vota restringunt: quasi hortetur David fideles ad implenda vota, ubi promiserint se ieiunio affligere. Nihil enim magis remotum ab illius mente: quia non nisi de secunda legis tabula et mutua inter homines rectitudine disserit.

5. *Pecuniam suam non ponit in foenore, et munus super innocentem non accipit: qui facit haec, non movebitur in saeculum.*

Hoc versu fidelibus David praecipit ne vel foenore gravent proximos suos, vel muneribus corrupti iniustis causis faveant. Quod ad prius membrum spectat, quia videtur David in genere et sine exceptione damnare usuras omnes, nomen ipsum passim detestabile fuit. Sed quum astuti homines sibi fabricassent speciosos titulos, hoc artificio elapsos se putantes, maiore licentia praedati sunt, quam si palam et aperte foenerati essent. Atqui Deus sophistice et fucosis coloribus minime vult secum agi, sed rem ipsam simpliciter respicit, quare nulla deterior est foeneris species, quam iniusta contrahendi ratio, ubi mutua aequitas non colitur. Sciamus ergo, contractus omnes quibus alter ex alterius damno lucrum inique captat, quocunque tandem nomine vestiantur, damnari. Quaeritur tamen an hoc loco habendae sint omnes usurae. Si praecise damnentur, periculum est ne multi in eas angustias putantes se redactos, ut quocunque se vertant, undique immineat peccatum, ipsa desperatione audaciores facti, absque delectu se praecipitent, simul vero ac quidpiam concessum fuerit, multi sibi habenas laxabunt, foenerandi licentiam sine modo putantes sibi factam esse. Primo itaque loco admonitos esse lectores velim, ne ingeniosi sint ad captandos fraudandi colores: nec sibi fingant quidquam esse licitum, quod aliis grave et damnosum sit. Iam quod ad foenus spectat, vix fieri potest ut inveniatur in mundo foenerator, qui non idem sit rapax et iniquo turpique quaestui deditus. Itaque non immerito olim Cato in eodem fere gradu posuit foenerari et hominem occidere: quia huic hominum generi propositum est alienum sanguinem exsugere. Est etiam valde indignum, dum singuli laboriose victum sibi acquirunt, dum se agricolae quotidianis operis fatigant, opifices multum sudando aliis serviunt, mercatores non modo se exercent laboribus, sed multa quoque incommoda et pericula subeunt, solos trapezitas sedendo vectigal ex omnium labore colligere. Ad haec scimus, ut plurimum non eos qui divites sunt foenore exhauriri: sed tenues homines, qui potius levandi erant. Quare non abs re Deus Levit. 25, 25 foenerari vetuit, rationem hanc addens, si attenuatus fuerit populus meus, non gravabis eum usura. Videmus finem legis, ne crudeliter opprimantur pauperes, qui potius misericordia digni erant. Quanquam autem politica fuit lex quam Deus peculiariter Iudaeis tulit: communis tamen gentium et aetatum omnium est ista aequitas, ne miseros homines et attritos devoremus. Unde sequitur, sub illicito foenore non comprehendi lucrum, quod sine cuiuspiam iniuria facit qui mutuo dat pecuniam. Nomen etiam נשך quo utitur David, a mordendo deductum, satis ostendit, usuras, quatenus furandi et praedandi licentiam secum trahunt, damnari. Ezechiel quidem 28, 4 quodvis augmentum videtur damnare: sed non dubium est quin ad iniustas et captiosas lucrandi artes respiciat, quibus divites egenam plebem rodebant. Summa haec sit, modo cordibus nostris insculpta sit, quam Christus Matth. 7, 12 praescribit, aequitatis regula: Quod quisque sibi fieri vult, ut proximis faciat, longa disputatione de usuris minime opus fore. Quod postea sequitur in contextu, proprie quidem ad iudices spectat, qui mercede conducti, ius et fas omne pervertunt: longius tamen extendi potest, quia saepe contingit privatos quoque homines lucro corrumpi, ut suum patrocinium malis causis accommodent. Tales igitur corruptelas, quibus a vero et recto abducimur, in genere complectitur David. Quidam iudicum rapacitatem notari putant, dum redemptionis pretium extorquent ab innoxiis, quos gratis iuvare debuerant: sed diversum esse sensum ex simili Ezechielis loco patet. (*Qui facit haec.*) Haec clausula rursus admonet, non omnes qui se ingerunt in sanctuarium, perpetuos esse cives Hierosolymae, sed cum Ismaele (cui similes sunt) eiectum iri hypocritas et quicunque sanctorum titulo mendaciter se venditant. Quod autem Psalmus 46 toti ecclesiae tribuit, ad unumquemque fidelium hic David accommodat. Ratio illic exprimitur, quia Deus in medio Hierosolymae habitat: scimus autem a perfidis et improbis, qui ore tantum et labiis ficte ad eum accedunt, longe remotum esse.

PSALMUS XVI.

ARG. Initio David se Dei tutelae commendat: deinde ex meditatione beneficiorum eius ad gratias agendas se accendit. Et quamquam suo cultu nihil Deo commodet, se tamen ei uni addicit, et a superstitionibus alienum fore testatur. Causam quoque adducit, quia plena et solida sit felicitas, in uno Deo acquiescere, qui nihil suis deesse patitur.

Mictham Davidis.

De voce Mictham non convenit etiam inter Hebraeos interpretes. Quidam a כתם deducunt, ac si esset aureum insigne. Alii putant initium esse carminis tunc celebris et noti. Aliis potius videtur esse modulationis species: quibus ego assentior. Sequitur mox:

Custodi me Deus, in te confido.

Precatio, qua se David in Dei fidem committit. Nec vero (ut alibi saepe) Dei auxilium in aliquo certo periculo implorat, sed in totam vitam petit sibi esse custodem: sicuti non aliter quam sub eius praesidio tuti sumus tum in vita, tum in morte. Quod de fiducia sequitur, tantundem valet ac si nobis ore Davidis promitteret spiritus sanctus, Deum ad opem nobis omnibus ferendam paratum esse, modo certa fide et stabili in eum recumbamus, non alios vero in tutelam ab eo suscipi, nisi qui se ei ex animo commendant. Simul tamen monendi sumus, Davidem, quibuscunque malorum procellis agitatus fuerit, stetisse hac fide subnixum.

2. *Dices Iehovae: Dominus meus es, beneficentia mea non ad te.* 3. *Sanctis qui in terra sunt et praeclaris, omnis voluntas mea in ipsis.*

2. (*Dices Iehovae.*) Praefatur David se nihil posse Deo conferre, non modo quia nulla re indigeat, sed quia ad eum suis obsequiis promerendum nulla suppetat facultas homini mortali. Interea tamen animum colligit: et quia gratam habet Deus nostram pietatem, se unum ex cultoribus eius fore profitetur. Porro ut se ad hoc officium efficacius hortetur, animam suam compellat. Est enim verbum feminini generis quod nonnisi in animam competit. Si cui magis placeat in tempore praeterito legere, dixisti, non reclamo: quia de continuo animi sui sensu disserit, ac si dixisset: Mihi quidem penitus infixum est ac persuasum, nihil utilitatis vel fructus ad Deum ex me redire: Sanctis tamen me adiungam socium, ut eum laudum sacrificiis simul colamus. Duo autem hic distincte ponuntur, Deum iure suo posse omnia a nobis exigere, quos sibi tenet in solidum obstrictos, nam herile imperium ei tribuens David, se et sua omnia eius esse praedicat. Postea inopiam suam fatetur. Quanquam hoc posterius membrum duobus modis exponunt interpretes. Nam quia עליך verti potest: Super te, quidam sensum hunc eliciunt, Deum nullis nostris beneficiis onerari, ut quidquam nobis debeat: ac beneficentiae nomen passive accipiunt, ac si David assereret, quidquid sibi divinitus collatum est, non provenire ex obligatione aliqua vel merito. Sententia tamen (meo iudicio) latius patet, quod homines quantumvis sedulo se impendere Deo conentur, nihil tamen praestare queant: quia scilicet ad eum usque non pertingat quidquid in manu nostra est: non modo quia ipse nullius rei indiget, se uno contentus, sed quia nos bonorum omnium vacui et egeni sumus: nec quidquam nobis suppetit, quo simus erga eum liberales. Ex hac tamen doctrina sequetur illud quod prius attigi, Deum nullius meritis obstringi posse, ut sit hominibus debitor. Summa est, quum ad Deum accedimus, exuendam esse omnem confidentiam. Nam si quid penes nos esse fingimus, quia praecipuam honoris sui partem ei detrahimus, non mirum est si nos repudiet. Si vero nostra obsequia agnoscimus per se nihili esse, nulloque pretio digna, haec humilitas quasi suffitus est boni odoris, qui illis gratiam conciliet.

3. (*Sanctis qui in terra sunt.*) Uno fere consensu omnes accipiunt hunc locum, ac si subiiceret David, unum hunc Dei rite colendi modum esse, si de sanctis eius servis bene mereri studemus, et certe quia nulla nostra beneficia ad Deum perveniunt, fideles subrogat in suum locum, erga quos se exerceat nostra caritas. Hic ergo legitimus est Dei cultus, quum homines inter se mutuo sunt benefici. Etsi autem ad indignos quoque extendere se caritas nostra debet (sicuti pater coelestis solem suum oriri facit super bonos et malos, Matth, 5, 45) merito tamen David sanctos aliis praefert, ac in gradu altiore locat. Ego vero licet hanc doctrinam sub verbis Davidis comprehendi non negem, longius tamen eum progredi arbitror: nempe quod se applicabit ad pios Dei cultores, et illis socius erit, vel comes: sicuti omnes Dei filios fraternae coniunctionis nexu inter se devinctos esse oportet, ut eodem affectu et studio patrem suum colant. Nunc videmus, Davidem, postquam confessus est nihil se reperire quod Deo afferat, cui se totum debet, ideo ad sanctos animum adiicere, quia Deus a coetu fidelium in mundo celebrari velit, et in hunc finem eos adoptaverit, ut sub auspiciis suis et spiritus sancti ductu unanimes agant. Docet itaque hic locus, nullum gratius Deo sacrificium esse, quam ubi serio animum adiicimus ad societatem fidelium: ut sancto pietatis vinculo coniuncti, fraternam benevolentiam colamus. Haec est sanctorum com-

municatio, quae ipsos a profanis mundi pollutionibus separat, ut sacrum sint Dei peculium. Sanctos autem qui in terra sunt, diserte exprimit, quia Deus etiam in hoc mundo illustres gloriae suae notas exstare vult, quibus nos ad se deducat. Ac ideo fideles imaginem eius gestant, ut nos suo exemplo incitent ad coelestis vitae meditationem. Eadem causa praeclaros vocat, vel magnificos, quia iustitia et sanctitate, in quibus relucet spiritus eius claritas, nihil pretiosius esse nobis debet: sicuti proximus Psalmus praecepit in pretio habendos esse qui Deum timent. Quare summa attentione observandi sunt nobis sinceri Dei cultores, ut nihil pluris nobis sit quam in eorum coetum nos aggregare, quod ita demum fiet, si prudenter reputemus quaenam vera sit praestantia et dignitas, nec vanus mundi splendor et fallaces pompae oculos nobis perstringant.

4. *Multiplicabuntur eorum dolores qui offerunt alieno:*) non libabo libamina eorum de sanguine,**) nec tollam nomina eorum labiis meis.*

Iam rationem definit colendi cum sanctis fraterni consensus, pronuntians cum incredulis et superstitiosis nihil sibi fore commune. Neque enim aliter in unum ecclesiae corpus coalescimus sub Deo, quam dum abrumpimus omnes impios nexus, disiungimus nos ab idololatris, et ab omnibus inquinamentis, quae purum Dei cultum corrumpunt ac vitiant, integri sumus ac immunes. Huc quidem certum est tendere Davidis consilium, sed in verbis variant interpretes. Nam עצבות quidam vertunt Idola, ut sensus sit, postquam semel falsos deos sibi comminisci stulti homines coeperunt, nullum esse insaniae modum, donec immensam deorum turbam accumulent. Sed quia nomen hoc in genere feminino positum legitur, potius retineo dolores vel molestias, quanquam multiplex adhuc potest esse sensus. Nonnullis videtur esse imprecatio, ac si David sancto zelo accensus iustae Dei vindictae superstitiosos addiceret. Alii (quibus libentius subscribo) non mutant futurum verbi tempus: sed mihi non videntur satis distincte exprimere quales molestias designet David. Dicunt quidem miseros homines nova assidue figmenta sibi accersere in quibus se anxie torqueant: verum ego finem simul notari puto, quod scilicet non modo sine profectu se macerent, sed etiam misere et infeliciter satagant in suam perniciem. Nam quo se longius abducat ab eorum consortio, hoc axioma sumit, adeo nihil ipsos proficere vanis suis superstitionibus, ut strenue laborando gravioribus subinde malis se involvant. Quis enim eventus manet miseros homines, qui sponte se diabolo mancipant, nisi ut eos spes sua frustretur? quemadmodum Deus conqueritur apud Ieremiam: Dereliquerunt me fontem aque vivae, et foderunt sibi cisternas aridas, quae rimis undique perfluunt: Ier. 2, 13. In proximo etiam membro aliqua est ambiguitas. Verbum מהר Hebraeis in coniugatione cal, significat dotare vel dare: sed quia in coniugatione hiphil saepius accipitur pro currere, vel festinare, multis placuit haec posterior interpretatio, quod superstitiosi homines cupide festinent post alienos deos. Et certe videmus illos, tanquam furore percitos, praecipites ruere: atque hunc importunum ardorem prophetae illis saepe exprobrant. Itaque mihi placeret hic sensus si eum communis linguae usus admitteret. Caeterum, quia notant Grammatici alium similem locum non occurrere, alteram sententiam in versione sequutus sum. Haec vero summa erit, dum substantiam suam profundunt ac dilapidant increduli, non modo perdere quaecunque idolis suis offerunt dona, sed iram Dei in se provocando, novis subinde molestiis se obruere. Forte etiam ad communem scripturae doctrinam allusit propheta, quod idololatrae spiritualis cum vero Deo coniugii fidem violando cum idolis paciscantur. Nam Ezechiel cap. 16, vers. 33 non abs re Iudaeis exprobrat, quum amator scortum donis alliciat, ipsos mercedem obtulisse idolis quibus se prostituerent. Optime tamen constat simplex sensus, dum falsos deos muneribus ornant increduli, non modo sumptum perdere, sed cumulare sibi alios atque alios dolores, quia infelix tandem erit exitus. (*Non libabo libamina.*) Nonnulli sacrificia ex sanguine intelligunt vel cruenta vel ex rapinis parta. Sed quoniam propheta hic non invehitur in homines crudeles et sanguinarios, sed in genere fictitios ac vitiosos cultus damnat, deinde non simpliciter sacrificia nominat, sed designat libandi ritum: minime dubito quin tacite legali caeremoniae opponat sanguinis libamen. Scimus enim gustum sanguinis tam in victu communi quam in sacrificiis, veteri populo fuisse vetitum, quo magis a caedibus et omni saevitia abhorreret. Rursus testantur historiae gentes in suis sacrificiis sanguinem libare solitas. Pronunciat ergo David se non modo alienum fore a pravis erroribus, qui idololatras seducunt, sed in externa quoque professione sibi curae fore ne ullum det signum consensus. Eodem spectat quod continuo post sequitur: Non sumam eorum nomina in labiis meis. Tanto enim odio et detestationi sibi fore idola dicit, ut ab eorum nominibus, tanquam a nefando sacrilegio, sibi caveat: non quod fas non sit eorum nomina proferre, quae subinde

*) à l'estranger. *En marge:* ou à un Dieu estrange et autre que le vray Dieu.

**) leurs sacrifices de sang. *En marge:* Le mot signifie proprement bruvages accoustumez en sacrifices.

in prophetis occurrunt, sed quia non aliter exprimere potuit David summam detestationem, qua falsos deos persequi debent fideles. Quod etiam apparet in loquendi forma qua utitur, relativa enim tantum ponens, idola ipsa subticet. Quare suo exemplo praecipit fidelibus non modo ut errores caveant ac impias opiniones, sed etiam ut ab omni consensus simulatione abstineant. Palam enim est de externo cultu eum loqui, qui vel purae vel perversae religionis testimonium est. Quod si fidelibus fas non est ullo symbolo ostendere sibi cum superstitiosis esse consensum, non est quod sibi indulgeant larvati Nicodemitae frivolo isto praetextu, occultam se fidem intus fovere, dum se papistarum sacrilegiis adiungunt. Sunt qui *alienos, et eorum nomina* de cultoribus falsorum deorum exponant: sed David potius ipsos deos (meo iudicio) intelligit. Nam hic scopus est: Quamvis superstitionum colluvie referta sit terra, et increduli in ornandis suis idolis sine modo prodigi sint: piis tamen et sanctis abominabile semper fore quidquid illi confingunt.

5. *Iehova pars portionis meae et calicis mei, tu sustentas sortem meam.* 6. *Funes ceciderunt mihi in amoenis: utique haereditas pulcra est mihi.*

(5. *Iehova pars, etc.*) Clarius nunc sententiam suam explicat, causam enim ostendit cur se ab idololatris disiungens in ecclesia Dei manere velit: et societatem errorum cum detestatione fugiens, ad purum Dei cultum aspiret: nempe quia in uno vero Deo acquiescat. Nam inde misera illa inquietudo, ut phrenetico impetu huc illuc discurrant ac vagentur caeci homines, quia vera Dei notitia privati sunt. Nec certe fieri aliter potest quin saepe vacillent quicunque non sunt in Deo fundati: et qui rectam fidem non tenent, intra cuius metas se contineant, quin eos abripiat errorum impetus. Caeterum docet hic locus eos demum rite in vera pietate edoctos esse, quibus unus Deus sufficit. Nam David partem sortis suae et haereditatem vocando, et calicem, se eo uno ita contentum affirmat, ut nihil appetet extra ipsum, nec pravis desideriis titilletur. Discamus ergo, ubi se Deus nobis offert, ita eum amplecti, ut omnes salutis nostrae partes ac numeros in eo quaeramus, nam ex hoc fonte omnes quae unquam in mundo grassatae sunt superstitiones manasse certum est, quia superstitiosis hominibus unus Deus non satisfecit. Atqui non aliter a nobis possidetur, quam si portio sit sortis nostrae, hoc est, si nos sibi in totum addictos teneat, ne ulla amplius infidelitatis cura nos sollicitet. Ideo Iudaeos apostatas accusans, quod post idola discurrerent: Ipsi, ipsi, inquit, sint portio tua. Quibus verbis ostendit se idolis locum cedere, nisi in solidum nobis sufficiat. Ac tres quidem similitudines ponit David, nam primum haereditati Deum comparat: deinde calici: tertio vindicem possessionis facit. Alludit autem ad haereditates, quas scimus inter Iudaeos divinitus fuisse ita distributas, ut suae quemque sorte contentum esse lex iuberet. Iam sub voce calicis, vel haereditarii fundi proventus notatur, vel (per synecdochen) ordinarius victus: ac si dixisset, Deum et proprietate et fructu suum esse. Nec supervacua est tertia comparatio: quia plerumque contingit a sua possessione depelli iustos dominos, quia nullus eos tuetur. Deus vero ita se nobis in haereditatem dedit, ut eiusdem virtute salva nobis maneat fruitio. Parum enim iuvaret nos semel ipso potitos esse, nisi contra quotidianos diaboli impetus possessionem assereret. Quod exponunt quidam: Tu fundus es in quo sita est mea portio, mihi frigidum videtur.

6. (*Funes ceciderunt mihi.*) Melius confirmat quod iam dixit proximo versu, nempe sedato ac tranquillo animo se in uno Deo acquiescere: imo ita gloriari, ut magnifice despiciat quidquid extra ipsum optabile sibi mundus fingit. Nam honorifico elogio Deum extollens, se quidquam amplius expetere negat. Caeterum multiplex huius doctrinae usus est: quia non tantum ab omnibus superstitionum figmentis retrahere nos debet, sed etiam ab omnibus carnis et mundi illecebris. Quoties ergo nobis obrepunt quae nos ab uno Deo abducant, ex opposito haec sententia occurrat: Praeclare nobiscum actum esse, quod se nobis fruendum dederit ille qui perfectam in se continet bonorum omnium summam. Sic fiet ut nobis semper iucunda sit ac suavis nostra conditio: quia nulla beatae vitae parte destituitur qui Deum possidet.

7. *Praedicabo Iehovam qui mihi dat consilium: etiam noctibus erudiunt me renes mei.*

Postremo fatetur David hoc quoque mera Dei gratia sibi fuisse datum, ut in tanti boni possessionem fide veniret. Nihil enim prodesset, Deum se nobis liberaliter offerre, nisi fide eum reciperemus: quando reprobos et electos communiter ad se invitat, sed priores sua ingratitudine tanto bono se fraudant. Sciamus ergo utrumque provenire ex gratuito Dei dono, quod ipse nostra est haereditas, et eum fide possidemus. Hoc *consilium* est cuius David meminit: interior scilicet spiritus illuminatio, ne pro carnis nostrae caecitate salutem ad quam nos vocat respuamus. Unde colligimus, non minus inscite quam impie gratiam Dei lacerari, ubi eius optio vel reiectio in libero hominis arbitrio statuitur. De externa vero doctrina hic non agi, ex verbis clare patet: quia dicit se nocte erudiri, dum remotus est a conspectu hominum. Deinde quum hoc dicit fieri in renibus suis, non dubium est quin arcanas

inspirationes designet. Iam ubi dicit hoc fieri noctibus, observa numerum pluralem. David enim non fidei modo initium adscribit Deo, sed assidue se in eius schola proficere agnoscit, quemadmodum necesse est mentis nostrae vanitatem tota vita corrigi, accendi clarius fidei lumen, et modis omnibus nos ad spiritualem prudentiam altius provehi.

8. *Posui Iehovam coram me iugiter: quoniam a dextris meis est, non movebor.* 9. *Propterea gaudet cor meum, laetatur lingua mea: etiam caro mea habitat confidenter.*

8. (*Posui Iehovam.*) Iterum fidem suam praedicat, nam Deum in conspectu statuere, nihil aliud est quam tenere suos omnes sensus ligatos, ne alio diffluant. Necesse quidem est aliis quam carnis oculis ipsum conspicere: quia raro apparet, nisi supra mundum conscendimus, sed fides tamen nos coërcet, ne tergum ei obvertamus. Sensus ergo est, Davidem sic intentum fuisse et affixum Dei providentiae, ut certo persuasus esset, quoties instaret aliqua necessitas, illum sibi praesto fore ad opem ferendam. Addit etiam *iugiter*, ut sciamus constanter innixum fuisse Dei auxilio, ut variis certaminibus agitatum nullus metus alio reflectere oculos cogeret. Atque ita nos a Deo pendere convenit, ut certo statuamus, etiam quum longissime abesse videtur, eum nobis propinquum esse, hic conspectus efficiet ne inanibus huius mundi spectris ludamur. (*Quoniam a dextris meis est.*) Hoc secundum membrum disiunctim lego, nam quod alii contexunt: Posui Dominum in conspectu meo, quia a dextris mihi est, frigidum videtur, et doctrinam multum extenuat: ac si diceret David se experientia metiri Dei praesentiam: quod minime decet. Meo itaque iudicio, plena fuit haec sententia, quod sibi Deum prae oculis statuerit, ut se in omnibus periculis ad eum reciperet. Nunc ut alacrior sit ad bene sperandum, quid valeat Dei auxilium et paterna cura, sibi proponit: nempe ut suos quibus adest, in firmo statu contineat. Securus ergo est ab omni discrimine, et sibi certam salutem promittit: quia Deum fidei oculis quasi praesentem intuetur. Porro hoc loco evertitur sorbonicum illud commentum, fideles de perseverantia finali dubios esse: quia David gratiae Dei fiduciam in futurum tempus clare extendit. Et certe misera esset conditio, in singula momenta trepidare, ac si de continuo gratiae progressu nihil nobis exstaret.

9. (*Propterea gaudet cor meum.*) Commendat hoc versu incomparabilem fidei fructum, cuius passim meminit scriptura: nempe quod non modo tranquilli, sed laeti etiam et hilares sub Dei praesidio degimus. Scimus praecipuum beatae vitae caput esse εὐθυμίαν, sicuti nihil infelicius est quam inter varias curas et pavores aestuare. Atqui impii, quantumvis spiritu vecordiae aut stuporis se inebrient, nunquam tamen vera laetitia fruuntur, nec serena mentis quiete: quin potius turbidos motus intus sentiunt, qui subinde illos perturbant, ac excutiunt torporem. Denique nemini placide gaudere contingit, nisi qui recumbere didicit in unum Deum, suamque salutem in eius manu reponere. Quum ergo nos innumerae perturbationes undique obsideant, sciamus hoc unicum esse remedium, oculos nostros ad Deum dirigere: nec modo animos nostros placabit fides, sed pleno etiam gaudio perfundet, quanquam David non tantum se intus gaudere affirmat, sed linguam quoque suam, imo carnem huius gaudii participem facit. Et merito, quia fideles non modo in arcano cordis affectu spirituale gaudium fovent, sed lingua etiam proferunt quatenus Deum salutis suae custodem esse gloriantur. Nomen כבוד quod proprie gloriam significat, non dubito hic pro lingua sumi, sicuti Genesis 49, 6. nam alioquit trimembris partitio non quadraret. Quamvis autem corpus ab incommodis et molestiis immune non sit quia tamen non solum animas nostras, sed etiam corpora Deus tuetur, non temere David carni suae commune facit hoc beneficium, ut secure habitet.

10. *Quia non deseres animam meam in sepulcro: nec pones sanctum tuum ut videat foveam.*

Pergit in explicatione superioris doctrinae: ideo scilicet nihil sibi ad plenum laetitiae cumulum deesse, quia ab interitu sibi non metuat. Unde sequitur, neminem vere Deo fidere, nisi qui salutem sibi a Deo promissam ita apprehendit ut mortem despiciat. Porro notandum est, Davidem non de certa aliqua specie liberationis restricte loqui (quemadmodum Psalm. 49, 16: Redemit Deus animam meam e manu sepulcri, et aliis similibus), sed aeternae salutis fiduciam certo concipere, quae anxietate et metu eum liberet: ac si dixisset paratum sibi semper fore exitum e sepulcro, ne in corruptione maneret. Nam Deus suos ab aliquo discrimine liberans, non nisi ad breve tempus vitam illis prorogat. Quantula vero et quam ieiuna consolatio haec esset, paulisper respirare, donec mors tandem sine spe salutis nos absorbeat? Hinc sequitur, Davidem fuisse ita loquutum, eo quod se attolleret supra communem generis humani sortem. Nam quando in omnes Adae filios lata est sententia, quia pulvis sunt, redituros in pulverem, Gen. 3, 19, eadem sine exceptione omnes manet conditio. Quare nisi in medium prodeat Christus, qui est primitiae resurgentium, sub putredine semper iacebunt. Unde merito colligit Petrus, Actor. 2, 30, non potuisse Davidem ita gloriari, nisi spiritu prophetico, et in

autorem vitae sibi promissum respexisset, qui solus hoc privilegio ornandus erat. Hoc tamen non obstat quin David iure sibi immunitatem a morte promiserit: quia Christus non sibi privatim resurgendo immortalitatem peperit, sed nobis omnibus. Quod autem Petrus Actorum 2, 30 et Paulus 13, 33 in sola eius persona impletum fuisse hoc vaticinium contendunt, sic accipe, ipsum a sepulcri corruptione fuisse prorsus et solide exemptum, ut membra sua gradatim, et pro cuiusque mensura in societatem suam vocet. Nam quum Davidis cadaver in pulverem redactum sit, apte colligunt apostoli ipsum a corruptione non fuisse immunem. Eadem ratio ad fideles omnes pertinet, quorum nemo a putredine intactus, vitae incorruptibilis sit particeps. Unde sequitur, vitae plenitudinem quae in capite solo residet, guttatim solum vel per partes ad membra defluere. Posset tamen de Christo eadem fere quaestio obiici (qui et ipse in sepulcrum descendit) sed quae ad solvendum facilis est. Notanda est enim utriusque vocis etymologia. Sepulcrum enim שאול vocatur, tanquam inexplebilis gurges qui omnia consumit: שחת vero a corruptione, quare non tam locus hic notatur quam qualitas: ac si dictum esset vitam Christi a sepulcri iure fore immunem, quia ne mortuum quidem eius corpus corruptioni erit obnoxium. Porro sepulcrum Christi vivifico spiritus eius odore scimus perfusum fuisse, ut ei ianua foret ad immortalem gloriam. Fateor veteres tam graecos quam latinos interpretes haec verba in diversum sensum traxisse, quod anima Christi ex inferis reducta fuerit: sed praestat in genuina illa simplicitate manere, ne ridiculi simus Iudaeis, deinde ne una argutia plures alias gignens, nos in labyrinthum coniiciat. Certe in secundo membro minime dubium est, fieri corporis mentionem: atqui scimus Davidi nihil magis esse tritum quam idem bis repetere. נפש autem, licet latine Anima vertamus, Hebraeis tamen nihil aliud est quam vitalis spiritus, vel ipsa vita.

11. *Notam mihi facies viam vitae: satietas laetitiarum in facie tua, iucunditates in dextra tua semper.*

Confirmat sententiam proximi versus, modumque explicat quo Deus a mortis servitute eum eximet, nempe quia eius ductu, certo ad vitam perveniet. Unde iterum colligimus quod prius dixi, hic fideles ab extraneis et reprobis discerni quoad perpetuum statum, nam si quis ostensam viam vitae Davidi fuisse dicat, quia vivendi tempus prorogatum ei fuerit, merum erit cavillum. Nimis enim extenuatur Dei gratia, si dicamus eum suis ad pauculos tantum annos vitae esse ducem: quia hoc modo nihil a reprobis differrent, quibus commune est solis lumen. Quod si hic peculiarem Dei gratiam, qua nonnisi filios suos dignatur, commendat David: haec vitae ostensio haud dubie ad beatam immortalitatem extenditur, imo ille demum vitae tenet viam, qui sic Deo coniunctus est, ut in ipso, non extra ipsum vivat. Postea subiicit, Deo propitio nihil ad plenum felicitatis cumulum deesse. Quanquam autem Dei facies, pro adspectu tam passivo quam activo potest accipi, ego tamen utrumque simul complector: quia ad laetitiae causam ordine praecedit paternus eius favor, dum nos sereno vultu adspicit: neque tamen ante nos exhilarat, quam vicissim amabilem eius vultum conspicimus. Quin etiam hoc membro diserte exprimere voluit David ad quos pertineant deliciae, quarum plena in manu Dei reposita est copia. Qui fit enim, quum penes Deum sint amoenitates quibus totum mundum repleat, ut tristis et mortifera caligo maiorem humani generis partem occupet, nisi quia non omnes peraeque Deus serenis et paternis oculis adspicit, neque etiam omnibus aperit oculos, ut non alibi quam in ipso gaudii materiam quaerant? Porro satietas fluxis mundi illecebris opponitur, quae postquam aliquamdiu luserunt miseros homines, ieiunos tandem et famelicos relinquunt. Quantumvis enim se in voluptates ingurgitent, fastidio tamen potius languent quam satiantur: deinde temporales deliciae non secus ac somnia evanescunt. Testatur ergo David, nusquam inveniri solidum gaudium in quo acquiescant hominum mentes, nisi in solo Deo: ideoque solos fideles qui unica eius gratia contenti sunt, numeris omnibus beatos esse.

PSALMUS XVII.

ARG. Psalmus hic continet tristem querimoniam de crudeli hostium superbia. Deinde testatur David, praeter meritum ita se inhumaniter vexari, quia nullam illis saeviendi causam dederit. Simul Deum vindicem implorat, ut eius manu liberetur. Etsi autem inscriptio nullum tempus designat, probabile tamen est Davidem hic de Saule et eius asseclis conqueri.

1. *Precatio Davidis. Audi Iehova iustitiam, attende ad clamorem meum: ausculta precationem meam, quae non est in labiis fraudulentis.* 2. *A praesentia vultus tui iudicium meum prodeat: oculi tui adspiciant rectitudines.*

Initio causae suae bonitatem in medium adducit, quia promisit Deus se minime passurum ut innoxii opprimantur, quin tandem illis succurrat. Nam quod iustitiae nomen quidam exponunt Precationem iustam, mihi frigidum videtur. Potius David ex sua integritate fiduciam concipiens, inter

se et hostes Deum statuit quasi arbitrum, ut de causa cognoscat. Alibi enim vidimus, ubi cum perversis hominibus nobis negotium est, licere coram Deo innocentiam nostram testari. Sed quia non sufficeret fidelibus, sibi esse recte conscios, precationem secundo loco adiungit. Saepe enim contingit, profanos quoque homines iure gloriari de bona causa: quia tamen non agnoscunt divinitus mundum gubernari, subsidunt in conscientiae suae theatro, (ut loquuntur) ac fraenum rodentes, contumaciter magis quam constanter ferunt iniurias, quia ex fide et invocatione Dei nullum petunt solatium. At fideles non tantum nituntur causae suae bonitate, sed eam Deo tuendam commendant: et quoties aliquid contingit adversi, confugiunt ad eius auxilium. Haec igitur ratio est contextus, ut Deus, si Davidem cognoscat iuste et sine noxa officio fuisse perfunctum, ideoque inique vexari ab hostibus, eum respiciat: praesertim quia fretus eius auxilio bene sperat, et interea sincere ipsum precatur. Per *clamorem et precationem* idem significat: sed vox clamoris et eiusdem sententiae repetitio ad vehementiam notandam valent. Porro quia hypocritae se magnifice iactant, et in fiduciae signum vocem tumultuose efferunt, negat David se dolose loqui, hoc est fumos obtendere tegendis suis delictis, sed ingenue prodire in conspectum Dei. Ergo hac precandi forma spiritus sanctus nos ad studium recte vivendi instituit, ut si qui nobis infensi sint, gloriari liceat nos extra culpam esse. Deinde quoties improbi nos oppugnant, idem spiritus ad precandum nos invitat: quia si quis bonae conscientiae testimonio fretus preces negligat, Deum fraudat legitimo suo honore, iudicandi munus ei non deferens. Discamus praeterea, ubi ad Deum accedimus, fucose agendum non esse: quia tota rhetoricae nostrae gratia coram Deo mera est simplicitas.

2. (*A praesentia vultus tui.*) Ad verbum est: Ab ante faciem tuam, vel Coram facie tua: quibus verbis intelligit David, nisi Deus exsurgat vindex, ius suum calumniis obrutum latere, seque pro damnato haberi. Tacite enim mendaciorum tenebris opponitur Dei cognitio: ac si dixisset se non alium expetere iudicem quam Deum, nec fugere eius tribunal, quia et cor purum et bonam causam afferat. Eodem spectat quod mox subiicit de adspectu. Neque enim Deum caecitatis insimulat: sed tantum precatur ut re ipsa ostendat, minime se connivere ad hominum scelera, vel susque deque habere miseros homines qui praeter meritum male tractantur. Iudicii nomen quidam nimis restricte pro iure regni promissi accipiunt, ac si peteret se Dei manu in solio locari, quia et ab ipso rex electus erat, et eius auspiciis ac nomine per manum Samuelis unctus. Sed non dubito quin multis ac variis iniuriis, oppressus, in fidem ac patrocinium Dei se conferat.

3. *Probasti cor meum, visitasti nocte: examinasti, non invenies: cogitatio mea non transibit os meum.* 4. *Ad facta hominum, in verbo labiorum tuorum ego custodivi vias dissipatoris.*

3. (*Probasti cor.*) Quidam praeteritum tempus in primis tribus verbis loco futuri positum existimant: rectius ac magis perspicue ita resolvunt alii, si cor meum probes, ac visites nocte, et penitus examines, non reperietur ulla fallacia. Caeterum ut nihil mutetur, non male sensus quadrabit hoc modo: tu Domine qui arcanos omnes cordis mei sensus tenes, sicuti tuum est probare homines, optime nosti me non esse duplicem, nec quidquam fraudis intus alere. Certe consilium Davidis ambiguum non est, quia enim perperam falsa invidia gravatus nullam apud homines aequitatem impetrare poterat, provocat ad Deum iudicem: sed ne temere id faciat, serium examen sibi indicit, quia externa specie non fallatur Deus, cuius proprium est occultos cordis recessus excutere. Tempus noctis in Dei visitatione exprimit, quia ubi quis subductus est ab hominum oculis, clarius videt quae alioqui laterent vitia: sicuti rursum hominum conspectus pudore vitia nostra obducit: ac si dixisset: Domine, quum noctis tenebrae conscientiam sublatis integumentis magis aperiant, et tunc sine testibus et arbitris liberius se proferant affectus, si eo articulo me examines, nihil in corde meo reperietur perfidiae. Hinc colligimus quanta fuerit Davidis sinceritas, qui se ipsum intus colligens, tam intrepide se Dei iudicio explorandum permittit. Nec vero se ab externis tantum criminibus purgat, sed etiam ab omni clandestina malitia: quod scilicet ingenue prae se tulerit quae agitabat in animo. Nam cogitare nostrum dicitur *os transgredi*, quum fallendi causa aliud versat animus, quam lingua affirmet, quanquam זמה potest in malam partem accipi pro captiosis et fallacibus consiliis.

4. (*Ad facta hominum.*) Vario hunc versum exponunt interpretes. Quidam enim ב pro contra sumi putantes, vertunt: ad facta hominum, quae contra verbum tuum perpetrant: sed ego aliis potius assentior, qui hic rectum iudicium laudari dicunt, quod ad praescriptum verbi Dei exigitur. Sunt enim qui solertia praediti, sedulo quidem observant facta hominum, sed non secundum verbum Domini. Nondum tamen plenum huius loci sensum tenemus. adhuc enim videndum est quasnam *vias* dicat *dissipatoris*. Videtur quibusdam suos sodales notare, qui statim ad rapinas praedonum more volassent, nisi eos compescuisset: utpote qui ad ultima redacti, desperatione erant audaces. Scimus enim quam acris sit stimulus necessitas. Verum illa etiam expositio videtur mihi coacta: potius itaque ad hostes refero. Iam et in verbo observandi,

variant interpretes. Quidam enim ita accipiunt, quasi David se protervis hominibus et per scelera grassantibus strenue opposuerit. Alii, quod intentus fuerit ad discrimen recti et iniqui, ut sibi caveret a malis exemplis: quae autem videret verbo Dei congruere, illa imitaretur. Atqui non dubito aliam fuisse Davidis mentem, nempe quod testari voluit, quantumvis eum improbi homines ad malum impellerent, se tamen retentum fuisse Dei verbo, ne vi et iniuriis certaret, vel malum pro malo rependeret. Dicit igitur, qualiacunque fuerint opera hominum, se ita semper addictum fuisse verbo Dei, et quasi ab ore eius pependisse, ut sibi licitum minime putaret, quamvis esset provocatus iniuriis, parem mercedem hostibus referre. Scimus quam dura sit haec tentatio, et ad vincendum difficilis, non respicere qualiter se nobiscum gerant homines, sed quid Deus vetet aut iubeat. Nam qui ad aequitatem propensi sunt, ut prodesse omnibus studeant, neminem vero laedere velint: ubi sunt lacessiti, prorumpunt caeco impetu ad vindictam: praesertim ubi videmus ius et fas omne perverti, talis confusio nos excaecat, ut non dubitemus ululare cum lupis. Ergo exemplo Davidis, haec nobis optima erit moderationis ratio, ubi nos suis maleficiis hostes ad nocendum stimulant, oculos in verbum Dei coniicere. Ita enim fiet ut nunquam caecutiant mentes nostrae, quin sibi caveant a viis perversis: quia Deus non tantum praeceptis suis affectus nostros fraenabit, sed promissionibus quoque ad patientiam erudiet. Neque enim tantum nos vetando prohibet a maleficiis, sed vindicem nostrum se fore pronuncians, simul admonet ut demus locum irae.

5. *Sustenta gressus meos in semitis tuis, ne labantur plantae meae.* 6. *Ego invocavi te, certe exaudies me Deus: inclina aurem tuam mihi, audi sermonem meum.*

5. (*Sustenta gressus.*) Si Deus semitas accipimus pro legis praeceptis, sensus clarus erit, nempe quod David, licet vere gloriatus sit se inter gravissimas tentationes constanter iustitiam coluisse puro animo, propriae tamen infirmitatis sibi conscius Deo se regendum tradat, sibique dari petat perseverandi gratiam: ac si dixisset, sicut hactenus te duce in recto cursu perrexi, ita in futurum tempus retine gressus meos, ne labantur. Et certe ut quisque maxime excellit, sibi a praecipitio metuere debet. Haec enim Satanae astutia est, ex virtute fabricare carnis confidentiam quae torporem inducat. Quanquam autem hunc sensum non prorsus repudio: probabilius tamen mihi est, Davidem hic felicem a Domino successum precari: ac si dixisset: Domine quando vides me integritati fuisse deditum, ita me guberna ut omnibus appareat te meum esse custodem, nec me sinas hostium libidine deiici. Ita per vias Domini intelliget non doctrinam qua vita nostra regitur, sed virtutem qua nos fulcit, ac praesidium quo nos conservat: nec tantum ideo sic vocat, quod omnes eventus in eius sint manu, sed quia ubi curam nostri habet, fluunt omnia nobis commode. Quum addit, *ne labantur plantae meae*, significat singulis momentis multos casus adversos instare, et periculum esse ne pereamus, nisi nos Dei manus sustineat.

6. (*Ego invocavi.*) Verbum hoc praeteriti temporis continuum actum designat, ideoque praesens tempus complectitur. Si particula כי hoc loco est causalis, sensus erit, Davidem inde sumpsisse precandi fiduciam, quia fretus Dei promissione, vota sua non fore irrita sperabat. Nisi forte magis placeat mutare tempus verbi (sicuti quidam faciunt) hoc sensu: Orabo, quia expertus sum hactenus preces meas abs te fuisse exauditas. Ego tamen quod mihi visum est simplicius, elegi: David enim, meo iudicio, hic se bona spe ad Deum invocandum hortatur et animat: ac si dixisset: Quum ego te invocem, certe, o Deus, vota mea non spernes. Mox tamen postulat sibi concedi quod dixerat se sperare.

7. *Mirifica misericordias tuas servator, sperantium ab his qui se efferunt contra dexteram tuam.* 8. *Custodi ut pupillam filiam oculi, in umbra alarum tuarum absconde me.* 9. *A facie impiorum qui me perdere conantur, inimicorum meorum qui in anima obsident me.*

7. (*Mirifica misericordias.*) Quoniam verbum הפלה nunc admirabilem vel eximium reddere, nunc segregare significat, uterque sensus praesenti loco non male conveniet. Nam (ut dicitur Psal. 31, 20) bonitas Dei recondita est eius cultoribus instar peculiaris thesauri, ut eam opportune depromat etiam in ultimo desperationis articulo. Ergo si vertere placeat, segrega: sensus erit, ut Deus illam gratiae speciem, qua solos electos dignatur, erga servum suum Davidem proferat. Nam quum promiscue in discrimen coniiciat bonos et malos, diverso exitu tandem probat se non confuse miscere paleam tritico, quia suos separatim colligit. David tamen (meo iudicio) quia videbat nonnisi raro et insolito modo se posse liberari, ad mirificam Dei virtutem confugit. Nam qui putant eum optare ut Deus persequutoribus gratiam suam arceat, nimis violenter contextum torquent. Porro hac circumstantia, periculi magnitudo exprimitur: quia alioqui satis fuisset usitato et vulgari modo Davidem iuvari, sicuti suos quotidie Deus favore suo prosequi et auxilio suo tueri solet. Coegit ergo eum gravissima anxietas miraculum in sua

salute expetere. Elogium quo hic ornatur Deus, ad spem impetrandi facit, nam quum sibi Deus servandi partes asserat quotquot in ipso confidunt, merito David qui unus erat ex illorum numero, salutem promittere sibi potuit. Ergo quoties ad Deum accedimus, primum nobis in mentem veniat, quia non frustra vocatur Deus sperantium servator, modo in eius gratiam recumbat fides nostra, minime timendum esse quin paratus sit ad opem nobis ferendam. Quod si clausae sint omnes viae, simul etiam in mentem veniat, penes ipsum esse incredibiles auxiliandi modos qui eius potentiam melius illustrent. Caeterum quia participium sperantes sine adiectione ponitur, quidam interpretes cum fine versus coniungunt, ac si inversus esset verborum ordo. Sic ergo resolvunt: Servator sperantium in dextera tua ab iis qui insurgunt. Sed quia hoc durum est, expositio vero quam attuli melius fluit, et magis est recepta, eam sequamur. Uno itaque complexu Deo tribuit suos tuendi et servandi munus contra omnes impios qui ad oppugnandam eorum salutem insurgunt. Dicuntur autem se efferre contra Dei manum, quia molestiam piis, quos Deus servandos suscepit, inferendo aperte bellum ei intentant. Atque haec sententia doctrinam continet apprime utilem, violari Deum in nostra persona, quia se nostrae salutis custodem semel professus, quoties iniuste oppetimur, manum suam pro clypeo opponit. Atque huc spectant duae similitudines quas David subiunxit de pupilla oculi et avium pullis. Nam quum Deus exprimere volens quantam curam suorum habeat, se gallinae et aliis avibus similen faciat, quae fovendis et tegendis suis pullis alas extendunt: ac pronunciet sibi non minus caros esse quam est hominibus oculi pupilla, pars tenerrima corporis: sequitur, bellum contra ipsum moveri quoties ad laedendos fideles consurgitur. Nam quum haec precandi forma a spiritu sancto dictata sit, promissionem in se continet. Incredibilis vero Dei bonitas, quod se eousque demittit, et quodammodo transformat, ut fidem nostram supra omnes carnis sensus extollat.

9. (*A facie impiorum.*) Iterum hostes suos accusans, gratiam Dei ab innocentiae suae commendatione sibi conciliat: simul tamen conqueritur de ipsorum saevitia, quo Deus ad auxiliandum propensior sit. Dicit enim primo, vastandi et perdendi libidine ipsos ardere. Deinde addit se obsideri in anima: quo significat, non alio pretio quam morte sua contentos fore. Itaque quo plus terroris nobis incutit hostium crudelitas, eo etiam magis precandi studium acuere debet. Quanquam autem monitore opus non habet Deus, hic tamen est precationis usus et finis, ut fideles dum sua mala et sollicitudines exonerant in Dei sinum, certo statuant suas necessitates ab ipso respici.

10. *Adipe suo se clauserunt, ore suo loquuti sunt cum superbia.* 11. *In vestigiis nostris nunc circumdederunt me: oculos suos posuerunt ad deprimendum in terram.* 12. *Similitudo eius ut leonis, expetit ad rapiendum, atque ut catuli leonis habitantis in occultis.*

10. (*Adipe suo.*) Si quis vertere malit ut faciunt alii, adipem suum clauserunt, eodem redibit sensus. Nam quod Hebraei quidam exponunt: Adipe refertos, quia impeditum erat eorum guttur, caruisse libera voce, nimis dilutum est. Ego vero per vocem adipis, fastum quo non secus ac pinguedine turgebant notari existimo. Est autem concinna metaphora, pectus eorum ferocia non secus ac pinguedine fuisse obturatum. Neque tamen nego, conqueri Davidem, opulentia et deliciis fuisse inflatos: sicuti impios videmus, quo pinguius saginantur, magis contumeliose superbire: sed interius vitium hic puto describi, quod scilicet confidentia undique stipati, se et ab omni humanitate subducunt, eius deinde signum in lingua exstare dicit. Summa igitur est, intus superbia tumere: neque vero eam dissimulare, dum verborum ampullas proiiciunt. Nam in oris nomine hic non est pleonasmus, ut saepe alibi: quia intelligit David, palam et plenis buccis efflare contumelias, quae testes sunt eorum superbiae.

11. (*In vestigiis nostris.*) Confirmat quod prius dixit de furiosa nocendi libidine, qua flagrabant hostes, dicit enim tam crudeliter fuisse intentos ad machinandum exitium, ut quocunque deflecteret, non desinerent a tergo instare. Quum dicit gressus nostros, haud dubie suos comites complectitur, quanquam statim ad se unum redit: nisi quis forte alteram lectionem magis probet, quia nonnulli codices habent סבבונו plurali numero. Sed in eo parum est momenti: simpliciter enim conqueritur David, nisi Deus e coelo manum porrigat, iam sibi nullum effugium restare, quia simul ac pedem movit, insectantur hostes, gressusque omnes observant. Per adverbium temporis Nunc significat non solum in praesenti periculo se versari, sed singulis momentis, quamcunque in partem se vertat, gressus suos ab hostibus insisti et urgeri. Posterius membrum ita exponunt quidam, ac si venatoribus hostes conferret David, qui oculis in terram deiectis, taciti praedae inhiant. Gestum ergo notari putant in oculis deorsum fixis. Et certe fraudulenti homines saepe ita composito sunt vultu: rectius tamen intelligunt alii hac figura notari continuum et infatigabilem ardorem quo feruntur impii ad evertenda omnia. Ponere itaque oculos, nihil aliud erit quam applicare totum suum acumen, et conatus intendere. Quod autem sequitur, ad deiiciendum in terram tantundem valebit atque

ad prosternendum. Nam impii, quasi stante mundo sibi concidere necesse esset, totum humanum genus eversum cuperent: ideoque ad omnes posternendos strenue se comparant. Id similitudine amplificat proximus versus, ubi dicuntur similes esse leonibus et catulis leonum. Tenenda autem illa ratio est, quo insolentius contra nos saeviunt impii, propiorem nobis esse Deum manum ut eorum truculentiae se opponat: cuius haec propria laus est, feras et sanguinarias belluas compescere. Lustra, vel occultas latebras ideo nominat, quia hostes eius variis laedendi artibus pollebant: et facultas etiam ad manum erat, ut difficile esset resistere.

13. *Surge Iehova, praeveni faciem eius, prosterne eum: eripe animam meam ab impio, gladio tuo.* 14. *A viris manu tua Iehova, a viris qui sunt a saeculo:**) *quorum portio est in vita, quorum ventrem imples bonis tuis reconditis: saturantur filii, et residuum suum dimittunt parvulis suis.*

Quo violentius premebatur David, subitum quoque Dei auxilium implorat: *faciem* enim pro rapido impetu accipit, ad quem arcendum summa festinatione opus erat. Quibus verbis docet spiritus, ubi iam mors se prope ostentat, Deum praesentibus remediis esse instructum, quae momento interponere poterit. Nec tantum liberandi partes tribuit Deo, sed ad impios conterendos simul armat potentia. Quanquam eorum deiectionem non optat, nisi quatenus humiliari necesse fuit, ut a maleficiis cessarent: quemadmodum ex sequenti membro colligimus, ubi iterum postulat animam suam eripi: facile enim passus esset integros stare, nisi viribus suis iniuste et crudeliter abusi essent. Sciamus ergo Deum suis consulere, dum impios evertit, frangitque ipsorum robur: ut scilicet ab exitio liberet innoxias animas. Caeterum quod interpretes appositive legunt Ab impio, qui gladius tuus est: item, A viris qui sunt manus tua, mihi non probatur. Fateor quidem, undecunque proveniant mala, nos Dei manu castigari, impiosque esse eius flagella, atque hoc aptissimum esse patientiae argumentum: sed quia modus loquendi hoc loco esset asperior, deinde precationi non admodum quadraret, aliam expositionem libentius amplector: nempe ut Deus gladio suo ipsum eripiat, viros quorum nimis diuturna fuit potentia et felicitas, manu sua percutiat. Gladium enim Dei humanis subsidiis opponit: ac si diceret, nisi Deus prodeat ipse vindex, gladiumque suum exserat, nullam spem liberationis reliquam esse. Quod proximo versu sequitur: A viris manu tua Domine, a viris qui sunt a saeculo, ita contexo: Domine vindica me tua manu, vel ope coelesti, a viris, a viris inquam, quorum tyrannis nimis diu viguit, et quos nimis diu in prosperitatis suae faecibus residere passus es. Haec autem repetitio emphatica est: quia David indignitate retentus, primo suspendit sententiam: deinde collecto spiritu, qua de re angatur, exponit. Caeterum quia numero singulari nuper usus fuerat, iam declarat complures sibi esse infestos, et quidem validos ac potentes: ut nulla nisi a Dei ope spes supersit. Particula a saeculo, varie exponitur. Quidam vertunt: Temporales, ac si negaret David eorum statum fore durabilem: quod minime consentaneum videtur. Alii sic vocari putant qui penitus mundo sunt dediti, ac nihil nisi terrenum sapiunt. Itaque secundum eos David brutis animalibus hostes suos comparat: atque huc quoque referunt quod proxime sequitur: Partem eorum esse in vita: quia scilicet spiritu vacui, bonisque caducis affixi, supra mundum non conscendunt. Portio enim cuiusque dicitur, in quo suam quisque felicitatem locat. Sed quum חלד Hebraeis saeculum, vel humanae vitae cursum significet, non dubito quin David queratur hostes suos viguisse ultra iustum tempus. Nam ut tolerabilis sit ad exiguum tempus impiorum protervia, eos tamen, dum contra Deum lasciviunt, stabiles manere absurdum est. Atque hunc sensum confirmat praepositio מן qua exprimit David, non a triduo duntaxat, vel nuper emersisse, sed iam a saeculo durasse eorum felicitatem, quam momento evanescere oportuit. Nisi forte a saeculo eos denominet, quia rerum potiuntur inter homines, honoribus et copiis exsultant: ac si in eorum tantum gratiam conditus esset mundus. Quod vero dicit, portionem eorum esse in vita, sic interpretor, ab omnibus incommodis esse immunes, ac deliciis affluere, adeoque a communi sorte esse exemptos: sicut vicissim miseri hominis portio in morte esse dicitur. Hoc ergo minime consentaneum esse dicit, impios volitare laetos et alacres extra mortis metum, sibique quasi iure haereditario vendicare quietam ac beatam vitam. Eodem spectat quod mox adiungit David, Deum bonis suis abditis farcire eorum ventres: ut certe videmus eos non tantum communi luce, et spiritu, alimentis, et reliquis commoditatibus promiscue frui, sed lautius saepe ac splendidius tractari a Domino ac si prae aliis delicatos filios in gremio foveret. Itaque abscondita Dei bona vocantur rarae et magis exquisitae lautitiae. Dura haec tentatio est, si quis Dei favorem a terrena felicitate aestimet, itaque non mirum est hac circumstantia vehementer fuisse turbatum. Sed meminerimus ex pia querimonia levationem eum petere, non autem obstrepere Deo, ut nos quoque eius exemplo gemitus nostros discamus in coelum dirigere. Quidam subtilius

*) des gens qui sont du monde, *en marge:* ou dés un monde, ou un siecle.

exponunt, vocari abdita Dei bona, quae impii ipsi cum stupore vorant, vel quia non apparet ratio cur tam liberaliter sua bona Deus in ipsos profundat. Sed illa quam attuli expositio, ut simplex ac genuina est, alias per se satis refellit. Ultimus gradus est, quod continua successione divitias suas ad filios et nepotes usque transmittunt. Nam quum ex filiis Dei non sint, quibus promissa est haec benedictio, sequitur in diem mactationis eos saginari. Ideoque finis querimoniae est, ut mature vindictam suam exserat Deus, quando tamdiu abusi sunt eius indulgentia.

15. *Ego in iustitia videbo faciem tuam: satiabor quum evigilavero effigie tua.*

Postquam anxie molestias quae ipsum urebant et torquebant coram Deo exposuit, ne tentationum mole obruatur, alis fiduciae se attollit in serenam tranquillitatem, in qua res legitimo suo ordine compositas videat. Nam hic primum tacita comparatio est inter statum bene ordinatum, ubi Deus suo iudicio restituet quae nunc confusa sunt, et turbulentam caliginem, quae tacente Deo faciemque suam occultante mundum occupat. Nam David inter illas quas retulit afflictiones videri poterat in aeternas tenebras demersus: impii enim prospera fortuna, honoribus et divitiis florentes, videntur Deo propinqui. Atqui David superbae ipsorum iactantiae insultat: et quamvis in speciem procul a Deo sit reiectus, sibi tamen familiarem eius conspectum promittit. Pronomen *Ego* emphaticum est: ac si dixisset suas aerumnas et probra non fore obstaculo quominus ex paterno Dei amore plenam laetitiam rursum percipiat. Nam et hoc notandum est, hoc uno contentum esse ad summam beatitudinis, si Deum sibi propitium sentiat, quo adverso impii frustra se felices imaginantur. Dei enim conspectus nihil aliud est, quam paterni favoris sensus, quo nos non modo exhilarat, abstersis nostris doloribus, sed in coelum usque rapit. Iustitiae nomine significat se bonae conscientiae mercede nequaquam frustratum iri. Quamdiu enim cruce et miseriis suos humiliat Deus, mundus eorum simplicitati petulanter illudit, ac si temere et stulte puritati studerent. Cum hoc ludibrii genere David nunc luctatur, sibique repositum pietatis fructum esse asserit, modo ab obedientia Dei non discedat: quemadmodum Iesaias cap. 3, vers. 10 fideles hortatur ut se hac persuasione sustineant: Iusto bene erit. Neque tamen ideo salutis suae causam adscribit operibus, quia non disputat quibus meritis recipiendus sit in Dei gratiam: sed tantum hoc statuit, operam non perdere quicunque Deum colunt: quia utcunque ad tempus faciem ab illis suam subducat, opportune lucidum eius conspectum tandem restituit. (*Satiabor.*) Argute quidam interpretes magis quam proprie ad ultimam resurrectionem hoc restringunt, ac si David spem beatae laetitiae differret, ac desiderium suspenderet usque in futuram vitam. Et satietas quidem haec de qua loquitur non ante ultimum Christi adventum suis omnibus numeris constabit, fateor: sed quia sancti, ubi Deus amoris sui notitia eos irradiat, in hac luce acquiescunt, merito hanc pacem David, vel gaudium spiritus, satietatem vocat. Nam etsi impii sua abundantia crepent, quia tamen inexplebilis est eorum cupiditas, vel quia vento pascuntur, vel quia attoniti bona sua non sentiunt, vel quia diris conscientiae tormentis laborant, nunquam animis sunt sedatis et tranquillis, sed inter caecas agitationes aestuant. Una est igitur Dei gratia quae nobis sufficit, ne intempestivis desideriis huc illuc raptemur. Itaque non dubito quin David ad inanes mundi laetitias alludat, quae nihil quam appetitus irritant: ut non alios solido gaudio frui ostendat, nisi quibus unus Deus satisfacit. Quia autem ad verbum hebraice dicit: Satiabor in evigilando faciem tuam, vel facie tua: nonnulli priorem sensum magis probantes, evigilare faciem Dei vel expergisci intelligunt, quum lumen gratiae eius quod prius nebulis obductum erat, emergit. Verum mihi aptius videtur, referre verbum Evigilandi ad Davidem, ut tantundem valeat ac respirare a tristitia. Etsi enim stupore nunquam fuerat oppressus, fieri tamen non potuit quin post longam fatigationem quasi sopitus iaceret. Neque enim omnes conflictus tam animose sustinent ac repellunt sancti, quin pro carnis infirmitate languescant ad tempus, vel tanquam offusis tenebris expavescant: hanc igitur perturbationem David sopori comparat. Ubi autem iterum affulserit Dei favor, se recepto vigore tranquillum fore dicit. Vere quidem dicit Paulus, 2. Corinth. 5, 7, quamdiu in mundo peregrinamur, per fidem incedere, non per adspectum: sed quia nihilominus effigiem Dei non tantum in evangelii speculo, sed in tot documentis gratiae eius quotidie cernimus, se quisque a torpore excitet, ut nos satiet spiritualis felicitas, donec facie ad faciem se nobis fruendum exhibeat Deus.

PSALMUS XVIII.

ARG. Scimus per quas difficultates, et quam ardua obstacula David ad regnum pervenerit, nam usque ad mortem Saulis exsul et profugus, trepide vitam inter multas mortes protraxit. Deinde quum Deus iam eum sua manu in solio locasset, exceptus fuit intestinis discordiis: et quum potentior esset adversa factio, parum saepe abfuit ab interitu. Hostes vero externi eum ad senium usque duriter exercuerunt. His malis, nisi Dei

virtute adiutus, nunquam superior fuisset. Multas ergo et insignes victorias adeptus, non sibi (ut solent profani homines) triumphum canit: sed Deum illarum autorem iustis encomiis celebrat. Psalmus ergo hic initium est, quo magnifice David tam in regno suo auspicando, quam in tuendo eius statu admirabilem Dei gratiam extollit. Deinde ostendit in regno suo adumbratam fuisse regni Christi imaginem, ut statuant fideles, quamvis invito et reluctante toto mundo, Christum ingredibili Patris potentia semper fore victorem.

1. *Praefecto, servi Iehovae Davidis, qui recitavit Iehovae verba cantici huius, die quo eum Iehova eripuit e manu omnium hostium eius, et e manu Saulis.*

Non parum ad rem facit temporis notatio, ut sciamus Davidem rebus pacatis non luxuriasse in ebria laetitia: sicuti profani homines, ubi data est illis a malis relaxatio, excussa beneficiorum Dei memoria, vel se immergunt in crassas voluptates, vel cristas erigunt, vel iactantiae suae fumis Dei gloriam obscurant. Refert enim sacra historia, quum iam aetate fere confectus esset, defunctusque omnibus molestiis quietus sederet, cecinisse hoc canticum Domino, 2. Sam. 22. capite. Convenit etiam inscriptio haec, quam non temere fuisse appositam, ex istis rationibus colligimus. Tempus vero designat, postquam eum Deus eripuerat ab omnibus inimicis, ut sciamus tunc prorsus tranquillam fuisse regni possessionem, et non semel, neque in uno tantum hostium genere Deum illi opem tulisse, quum subinde renovarentur certamina, finis unius belli initium esset alterius: imo saepe multiplices copiae adversus eum surgerent. Vix enim quisquam alius reperietur a mundo creato, quem tam varie exercuerit Deus. Sed quia eum crudelius quam reliqui omnes, maioreque furore et pertinacia Saul persequutus fuerat: ideo diserte exprimitur eius nomen, quum prius generalis facta esset omnium hostium mentio. Neque enim postremo loco ponitur quasi esset recentior, qui iam ante annos circiter triginta mortuus erat, a cuius morte complures exteros hostes debellaverat ipse David, et coniurationem filii Absalom exstinxerat. Quia ergo apprime hanc esse memorabilem Dei gratiam noverat, quod per tot annos ab innumeris mortibus elapsus esset: imo quot fere dies sub regno Saulis transegerat, totidem se miraculis fuisse divinitus redemptum, non sine causa praecipue huius liberationis historiam celebrat. *Servum* Dei se nominans, de sua vocatione haud dubie testari voluit: ac si negaret se temere involasse in regnum, sed tantum Dei oraculo paruisse. Haec autem in tot procellis maxime necessaria fultura: imo in naufragiis hic unicus portus fuit, sibi de coelesti mandato probe esse conscium. Nihil enim in rebus adversis homine miserius, si ingenii sui motu discrimen subiit. Optimo itaque consilio David testatum esse voluit, se neque ambitione fuisse impulsum ad haec certamina, quibus graviter perculsus fuit, neque malis artibus praeter fas quidquam tentasse: sed praeluxisse Dei mandatum. Quod nobis cognitu non parum utile est, ne immunitatem speremus ab omni molestia, ubi sequimur vocantem Deum, sed nos potius ad duram militiam paremus. Ergo servi nomen ad publicum munus hoc loco (ut saepe alibi) refertur: sicuti quum prophetae et apostoli se Dei servos vocant, ac si diceret se non esse regem a se ipso creatum, sed divinitus electum. Interim digna observatu est eius modestia, quod tot victoriis nobilis, tot gentium domitor, tanta dignitate et opulentia praeditus, non alio quam servi Dei elogio se insignit: ac si hoc omni mundi praestantia magis honorificum censeret, fideliter munus a Deo iniunctum obiisse.

2. *Et dixit: Diligam te Iehova fortitudo mea.* 3. *Iehova petra mea, munitio mea, et liberator meus: Deus meus, rupes mea, sperabo in eo: clypeus meus, et cornu salutis meae, refugium meum.*

2. *Et dixit.* Ego hic vel syllabas, vel paucas voces curiosius non persequar, in quibus ab hoc Psalmo differt canticum illud quod 2. Sam. refertur. Tantum si quod maioris momenti occurret discrimen suo loco perstringam: sicuti notabilis est huius sententiae omissio: Diligam te Domine fortitudo mea. Porro, quia verbum רחם non nisi in coniugatione pihel scriptura usurpat pro Diligere: hic autem positum est in coniugatione cal, Hebraei quidam interpretantur misericordiam quaerere, ac si dixisset David, Domine quando te misericordem sum toties expertus, perpetuo in tuas misericordias recumbam, atque haec quidem expositio non male quadraret: nolui tamen ab altera magis recepta discedere. Notandum vero est, amorem Dei tanquam praecipuum pietatis caput hic poni: quia nulla re melius colitur Deus. Fateor quidem Reverentiae nomine magis exprimi quem illi debemus cultum, ut in suo gradu emineat eius maiestas: sed quia nihil magis requirit quam ut omnes cordis nostri affectus possideat, nullum ei praestantius sacrificium est, quam ubi liberalis et spontanei amoris vinculo nos sibi devinctos tenet: sicuti vicissim nusquam melius, quam in gratuita bonitate, eius gloria refulget. Ideo Moses Deut. 10, 12 summam legis colligere volens, Nunc, inquit, Israël quid a te petit Dominus Deus, nisi ut ipsum diligas? Quanquam simul ostendit David, se non ita affixum esse Dei beneficiis, ut in autorem sit ingratus, quod vitium omnibus saeculis fuit nimium vulgare. Et hodie videmus ut maior pars mundi, neglecto vel posthabito Deo, suaviter in eius donis se oblectet. David autem ne in hanc ingratitudinem incidat, his verbis quasi nuncupat solenne votum, Domine,

quia tu fortitudo mea es, sincere amore tibi addictus ero.

3. *Dominus petra mea.* Quod multa elogia congerit quibus Deum ornet, non est supervacuum. Scimus enim quam difficile sit mentes et corda hominum tenere Deo addicta. Nam vel Deum sibi non sufficere imaginantur, ut semper alibi subsidia requirant: vel primo quoque tentationis impulsu ab eius fiducia excidunt. David ergo varios servandi modos Deo tribuens, modo eum habeat salutis suae praesidem, satis superque se munitum esse testatur: ac si diceret, non modo contra unum discriminis genus tutos esse quos Deus auxilio suo vult tueri, sed omni ex parte ita septos esse valido praesidio, ut nullae mortes metuendae sint. Videmus ergo non modo gratitudinis causa hic celebrari Dei laudes, sed instrui firma et constanti fide animos, ut subinde ad Deum recurrant, quidquid acciderit: et certo persuasi sint multiplicem esse eius virtutem, prout varias nocendi species excogitant impii. Nec vero abs re (ut nuper admonui) in hac parte tam copiosus est David, nam si nos uno modo adiuverit Deus, simulac exorta est nova tempestas, non secus expavescimus, ac si nunquam eius auxilium essemus experti. Et qui in una molestia defensionem ab eo exspectant, postea maligne restringunt eius potentiam, perinde faciunt ac si quis in conflictum descendens, de pectore securus sit, quia thorace et clypeo munitus est: capiti vero metuat, quia caret galea. Ideo David panopliam hic suppeditat fidelibus, ut sentiant se ad nullos ictus esse expositos, modo armati sint Dei virtute. Atque hunc consilii sui finem declarat quum dicit: *Sperabo in eo.* Quare discamus eius exemplo, quaecunque nos anxietates impetant, obiicere hos Dei titulos: imo nostrae memoriae insideant, ut quidquid timoris ingerat Satan, procul ab ingressu arceatur. Neque enim tantum in malis praesentibus vacillamus, sed fingimus etiam nobis vana pericula in futurum tempus, quae frustra nos conturbent. 2. Sam. 22, 3 pro *Deus meus rupes mea*, habetur Deus rupis meae. Et post nomen *refugii* habetur Arx mea, servator meus, a violentia servabis me: quae pleniorem efficiunt sententiam, sed eodem spectant.

4. *Laudatum invocabo Iehovam, et ab inimicis meis servabor.* 5. *Circumdederant me funes*) mortis, torrentes impietatis**) terruerant me.* 6. *Funes sepulcri***) circumdederant me, praevenerant me laquei mortis.* 7. *In angustia mea invocavi Iehovam, et ad Deum meum clamavi: et audivit de templo suo vocem meam, et clamor meus coram eo pervenit ad aures eius.*

*) les cordeaux, *en marge*: ou brisemens.
**) les torrens de meschanceté, *en marge:* Hébr.: de bélial.
***) du sepulchre, *en marge:* ou de corruption.

4. (*Laudatum invocabo.*) Quanquam invocatio Dei (ut alibi dictum est) totum saepe cultum comprehendit, quia tamen hic sequitur precationis effectus, non dubito quin hic significet conferre se in fidem Dei, et salutem ab eo petere. Atque hoc spei suae testimonium David subiecit, quia Dei opem implorat in necessitate quisquis in eo sperat, pronuntiat igitur se salvum fore, et omnium hostium victorem, quia ad Deum confugiet. Vocat autem Deum laudatum, non modo quia dignus sit laude, ut omnes fere exponunt: sed ut significet preces suas laudibus mistas fore. Sic enim videtur exigere loci circumstantia, quod de superioribus beneficiis gratias agens, eius opem novis votis expetet. Et certe nisi qui gratiae Dei memoria se eriget, nunquam libere precabitur. Ideo Paulus Philip. 4, 6 hortatur fideles, ut in omni precatione cum gratiarum actione curas suas et petitiones deponant in sinum Dei. Adde quod obstrepunt Deo, et cum eo expostulant quicunque laudem eius suis votis non coniungunt.

5. (*Circumdederant me.*) Iam narrare incipit David quam certis et illustribus documentis expertus sit, manum Dei satis esse ad repellendum quodvis malorum genus validam et robustam. Nec mirum est, poetice et splendido verborum ornatu amplificari quae simplicius, et aequabili stylo describi poterant: nam spiritus sanctus cum malignis et pravis hominum ingeniis certare volens, Davidem hic quasi hyperbolica facundia instruxit, quae ad consideranda Dei beneficia mundum expergefaceret. Vix ullum est tam palpabile Dei auxilium, quod non obscuret nostra malignitas. Ergo David, ut efficacius sensus nostros penetret, salutem sibi divinitus allatam, in toto mundi opificio conspicuam fuisse dicit. Hoc eius consilium tenendum est, ne putemus in stylo altiore modum excedere. Porro summa est, quum iam redactus esset in ultimas angustias, confugisse ad opem Dei, et mirabiliter fuisse servatum. Quod ad verba attinet, חבלים vocant Hebraei vel funes, vel dolores: vel etiam quodvis exitiale malum: quia hominem corrumpit, ac tendit in eius interitum. Ut psalmus respondeat cantico, mihi non displicet pro contritione accipi, quia illic habetur משברי מות, quod nomen a conterendo deductum est. Sed quia verbo circumdandi aptior erat methaphora sumpta a funibus vel laqueis, ac si dixisset se mortis periculis fuisse undique implicitum: hanc interpretationem libenter sum amplexus. Quod sequitur de torrentibus, tantundem valet ac si dixisset, violento impetu non secus ac naufragio se fuisse obrutum. Caeterum torrentes Belial vocat, quia in eum conspiraverant

improbi homines ac perversi. Nam apud Hebraeos nomen illud late patet: de etymologia non consentiunt interpretes. Cur Hieronymus verterit, absque iugo, nescio. Magis recepta opinio est, compositum esse ex בְּלִי et יַעַל, quia non ascendunt impii, vel non proficiunt. Certe quodvis scelus detestabile hac voce designant Hebraei: unde probabile est, Davidem ad suos hostes respexisse, qui impie et scelesto exitium ei machinabantur. Quanquam si quis mortiferos torrentes exponere malit, non repugno. Proximo versu iterum repetit se corruptionibus vel funibus sepulcri fuisse obsessum. Quum idem sit hebraicum nomen, placuit etiam hoc loco funes vertere, non tantum quia obsidendi verbo utitur, vel cingendi, sed quia mox eodem sensu (ut ego quidem arbitror) adiungit laqueos mortis. Haec est periculi descriptio, quae liberationis gloriam illustrat: quia quum in tantam desperationem coniectus esset David, humanitus eripi non potuit.

7. (*In angustia mea.*) Quod David iam in gurgitem mortis fere demersus, cor suum precibus in coelum extulit, praeclarum rarae fidei testimonium fuit. Sciamus ergo tale speculum nobis statui ante oculos, ne qua malorum atrocitas nos a precando deterreat. Quod autem fructum hunc attulit precatio, hinc melius innotuit divinitus esse liberatum. Clamandi verbo ardorem (ut alibi diximus) vehemensque studium denotat. Deinde appellans Deum suum, se a crassis Dei contemptoribus vel hypocritis discernit, qui necessitate quidem coacti coeleste numen confuse invocant: sed nec familiariter, nec puro corde ad Deum accedunt, de cuius paterna gratiâ nihil tenent. Ubi ergo praelucet fide, ut persuasi simus Deum nobis esse patrem, tunc demum mutuae communicationi aperta est ianua. Adde quod David Deum a parte sua statuens, hostibus suis adversum facit, quod ad commendationem pietatis eius pertinet. Per nomen templi hoc loco non sanctuarium (ut alibi saepe) sed coelum intelligitur. Nam figura, quam statim subiiciet, non posset sanctuario aptari. Sensus ergo est: quum in mundo desertus esset, ac surdae essent omnium hominum aures, Deum e coelo manum porrexisse.

8. *Tunc movit se, et contremuit terra, et fundamenta montium tumultuata sunt, et moverunt se, quia iratus erat.* 9. *Adscendit fumus in nares eius, et ignis ex ore eius consumpsit: carbones succensi sunt ab eo.* 10. *Et inclinavit coelos et descendit: et caligo sub pedibus eius.* 11. *Et equitavit super Cherub, et volavit: et delatus est super pennas venti.* 12. *Posuit tenebras latibulum suum, per circuitus eius, tabernaculum eius tenebrositas aquarum, nubes coelorum.*

8. (*Tunc movit se.*) Quia non poterat David pro dignitate satis attollere quod expertus erat Dei auxilium, imaginem eius in coelo et terra depingit: ac si diceret tam fuisse visibile, quam manifestae sunt mutationes quae coelo et terrae diversam faciem induunt. Nam si aequabilis et idem semper flueret rerum tenor, non ita sensibilis esset Dei potentia. Ubi autem vel subito imbre, vel tonitru, vel procellis coelum transformat, necesse est qui prius torpebant, expergefieri: quia tam inopinatae vices Dei praesentiam melius ostendunt. Sereno quidem et tranquillo coelo plane conspicua est Dei maiestas, sed quia sensus suos ad eam reputandam non erigunt homines donec propius descendat: David ut nos efficacius tangat, repentinas, quibus percelli solemus, mutationes enumerat: Deumque inducit nunc vestitum obscura nube, nunc procellis turbantem, nunc praecipiti ventorum impetu secantem medium aëra, nunc fulgurantem, nunc iaculantem grandines et fulmina. Summa huc redit, Deum illum qui omnes mundi partes sua virtute, quoties ita visum est, concutit, ubi Davidi liberator adesse voluit, non minus aperte certisque indiciis apparuisse, quam si virtutem suam sursum et deorsum in omnibus creaturis exseruisset. Primo dicit concussam fuisse terram, quia nihil est magis formidabile terrae motu. Pro fundamentis montium, in cantico habetur: Coelorum fundamenta, eodem tamen sensu, nihil scilicet tam stabile vel firmum fuisse in mundo quod non trepidaverit, ac loco motum fuerit. Neque tamen (ut iam praefatus sum) hoc historice refert David, sed istas similitudines adhibet dubitationis tollendae causa, propter hominum socordiam, qui Deum non apprehendunt nisi in externis signis. Quod enim haec palam edita fuisse miracula quidam sentiunt, vix credibile est, quum in narranda eius vita spiritus sanctus de his prorsus taceat. Nec vero hyperbolicus iste loquendi modus calumniis obnoxius esse potest, si nobis in mentem veniat nostra socordia: deinde etiam pravitas, sicuti nuper admonui. David enim qui longe oculatior et magis perspicax fuit vulgo hominum, quia apud tardos et hebetes simplici loquendi modo satis proficere non poterat, quam ipse fide et spiritu senserat Dei potentiam, sub externis figuris describit. Certe minime dubium est, praesentissimum Dei numen certius apprehensum fuisse a Davide, quam stupidum hominum vulgus in terrae motibus, procellis, fulminibus, tristi coelorum obductione, rapidis ventis Dei manum sentiat. Simul expendere convenit quantumvis mirabiliter testatam fecisset Deus gratiam suam in Davide servando, multos tamen putasse vel sua industria, vel fortuito, vel aliis naturalibus modis prospere illi omnia cessisse, nam talis stupor vel malitia eum coegit ut creaturas omnes testes advo-

caret. Prudenter etiam et recte quidem observant, eum in hac tota descriptione ad communem ecclesiae redemptionem alludere. Nam quum tunc perpetuum documentum statuerit Deus, unde colligerent fideles salutis suae esse vindicem, quaecunque postea vel publice, vel privatim beneficia in populum suum contulit, primae illius redemptionis quaedam fuerunt velut appendices. Ideo aliis quoque locis, ut auxilia populo divinitus praestita commendet, illud tam memorabile specimen quasi archetypum gratiae Dei proponit. Et certe quum eum extorrem a patria multi ludibrio haberent, quasi abdicatum a Dei familia, multi fremerent regnum violenter fuisse ab eo raptum, optima fuit ratio cur suae salutis praesidium sub communi populi liberatione includeret: ac si diceret se immerito repudiari tanquam alienum quem Deus re ipsa probasset coram se nobile et eximium ecclesiae membrum censeri. Videmus enim ut prophetae, quoties spem salutis facere volunt populo, eum ad primum foedus revocent, quod miraculis illis in Aegypto, in transitu maris rubri, et in monte Sinai editis sancitum fuerat. Terram irato Deo tremuisse dicit impiorum respectu. Sic enim saepe loquitur Deus, se indignatione et zelo accensum pro asserenda fidelium salute arma induere.

9. (*Adscendit fumus.*) אַף Hebraeis vel nasum vel nares proprie significat: sed quia metaphorice interdum pro iracundia capitur, quidam ita vertunt, adscendit fumus in furore eius: meo iudicio parum apposite. Nebulas enim et vapores, quibus coelum obtenebrescit, David crassiori fumo comparat, quem exhalant nares irati hominis. Atque hic melius cognoscitur quam formidabilis sit ira Dei, dum flatu suo coelum obnubilat, solisque et stellarum omnium fulgorem nobis auferens, tenebris nos opprimit. Nec vero aliter quadraret quod proxime sequitur, ignem ex ore eius profectum consumere, significat enim Deum absque maiore conatu, simul ac flatum emiserit e naribus, et os aperuerit, ignem excitaturum, qui fumo suo totum mundum obscuret, deinde ardore devoret. Nam quod addit, carbones esse succensos, ad distinctionem evanidae flammae valet. Inclinatio coelorum, tempus obnubilum designat. Nam ubi densi vapores medium aërem occupant, videntur nubes capitibus nostris incumbere: neque id solum, sed Dei maiestas propiore accessu nobis horrorem incutit, et anxietate constringit, qui sereno coelo late effusi eramus in laetitiam. Caeterum meminerimus sub coeli caligine iram Dei nobis depingi: quia sicuti pura luce iucunde Dei facies nos exhilarat: ita coelo turbido, quasi minacibus superciliis in nos rueret, frontem contrahere prae tristitia cogimur. Interea monemur nullam in coelo vel terra mutationem fieri, quae Dei praesentiae non sit testis.

11. (*Et equitavit super Cherub.*) Quemadmodum in nubibus et aëris contractione signum irae Dei nobis depinxit, ac si fumum e naribus efflaret, ac minitabundus descenderet ad homines terribili virtutis suae mole urgendos, item in fulguribus et fulgetris ignem flammantem ab ore eius exire dixit: ita nunc super ventos et turbines equitantem inducit, ut celeri cursu, vel pernici volatu potius totum orbem perlustret. Similis etiam descriptio Psalmo 104, 3 habetur, ubi dicitur Deus vehi super alas ventorum, et illos quaquaversum ut celeres nuntios emittere. Caeterum non simpliciter Deum facit ventorum moderatorem, et qui sua virtute eos impellat, sed simul dicit equitare super Cherub: ut sciamus ipsos ventorum impetus eius mandato per angelos gubernari. Scimus enim sub figura Cherubim repraesentatos fuisse angelos. Itaque non dubito quin Davidis consilium fuerit ad arcam foederis alludere. Sic enim Dei potentiam in naturae miraculis hic spectandam proponit, ut tamen a templo non recedat, ubi sciebat peculiari modo Deum se filiis Abrahae patefecisse. Non igitur Deum mundi opificem solum modo celebrat, sed qui cum Israële foedus pepigit, sibi in medio eius elegit sacrum domicilium. Poterat enim suo nomine vocare angelos: sed consulto visibile arcae symbolum posuit, ut fideles ad templi cultum animos referrent. Quod sequitur de obscuro Dei tentorio, repetitio est superioris sententiae sub aliis verbis: quod scilicet Deus tenebris aërem obducens, homines quodammodo prohibeat a sui conspectu: perinde ac si rex quispiam populo infensus, in recessum et latebras sese abdat. Falluntur enim qui generaliter hunc versum trahunt ad probandam arcanam Dei gloriam, ac si David, humanae curiositatis audaciam cohibere volens, Deum latere in tenebris diceret. Habitat quidem Deus lucem inaccessam, fateor: sed non dubito quin haec loquutio ad loci praesentis circumstantiam restringi debeat, eo quem attuli sensu.

13. *Prae fulgore in conspectu eius nubes eius transierunt, grando et carbones ignis.* 14. *Et intonuit in coelis Iehova, excelsus edidit vocem suam, grando et carbones ignis.* 15. *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos: et fulgura multiplicavit, et conturbavit eos.**) 16. *Et apparuerunt gurgites aquarum, et retecta sunt fundamenta orbis ab increpatione tua Iehova, a flatu spiritus naris tuae.***) 17. *Misit e sublimi, assumpsit me: eduxit me ex aquis magnis.* 18. *Eripuit me ab hoste meo robusto, et ab adversario meo: quoniam prae me roborati erant.* 19. *Praevenerant me in die confractionis meae: et fuit Iehova*

*) les meit en desarroy, *en marge:* ou les estourdit.
**) de ton nez, *en marge:* ou de ton ire.

in firmamentum mihi. 20. *Et eduxit me in latitudinem: eripuit me, quia mihi bene volebat.*

13. (*Prae fulgore etc.*) Iterum redit ad fulgetra, quae discussis nubibus coelum aperiunt, ideoque dicit nubes Dei (hoc est, quas sibi opposuerat in signum irae, ut luce vultus sui privaret homines) transisse prae fulgore eius, vel a fulgore, nam subitae istae mutationes vehementiore Dei sensu nos afficiunt. Addit, grandinem subsequutam esse cum carbonibus ignis, nempe quum scinduntur nubes tonitru, vel erumpunt fulmina, vel nubes se in grandinem resolvunt.

14. (*Et intonuit.*) Idem aliis verbis inculcat, Deum e coelo tonuisse: ipsum vero tonitru appellat vocem Dei, ne putemus vel fortuito, vel naturalibus causis gigni absque coelesti imperio. Vident quidem philosophi medias vel inferiores causas, nempe ubi frigidi et humidi vapores siccis et calidis exhalationibus in sublime tendentibus viam claudunt, ex conflictu etiam nubium fragore sonitum excitari: sed David supra meteora spiritu conscendens, Deum praesidem statuit, qui suo iussu penetret in abditas terrae venas, ac inde educat exhalationes: deinde in species distribuens, per aërem spargat, conglomeret inde vapores, eosque cum raris et siccis caloribus in pugnam committat, quasi vocem ipse emitteret ex ore suo. Hanc repetitionem canticum prosequitur: sensus tamen per omnia convenit. Tenendum vero est quod prius dixi: Davidem sub his figuris terribilem Dei potentiam nobis describere, quo gratiam eius in sua liberatione melius illustret. Et ipse mox consilium suum exponit, quum hostes suos scribit *fuisse dissipatos* sagittis Dei: ac si diceret, non manibus hominum vel gladiis fuisse prostratos, sed Deum in ipsos palam fulminasse: non quod rem ita fuisse gestam historice asserat, sed quia rudes et maligni aliter adduci non poterant ut Deum sentirent esse eius liberatorem: ac si diceret, Deum e coelo tonare negent, ac in toto naturae ordine, praesertim vero in mirandis vicibus potentiam eius aboleant quicunque non agnoscunt eius manu me fuisse servatum. Quia autem fulgura Deus tanquam sagittas iaculatur, metaphoram priore loco posuit, deinde rem expressit suo nomine.

16. (*Et apparuerunt.*) Hoc versu haud duie ad miraculum in transitu maris rubri editum alludit, quo consilio id fiat, prius admonui. Nam quia specialibus beneficiis, quaecunque olim Deus in singulos Abrahae filios contulit, foedus suum semel cum toto populo sancitum subinde revocavit in memoriam, ut de continua eius gratia certo persuasi essent, atque una liberatio specimen illis vel pignus esset perpetuae salutis: David opportune auxilium sibi privatim e coelis oblatum eum illa antiqua ecclesiae redemptione coniungit. Quia enim gratia illa quam sibi exhibitam fuisse praedicat, a prima redemptione non erat separanda, quum pars eius et appendix esset: quasi uno momento et miraculum siccati maris rubri, et auxilium sibi praestitum intuetur. Summa est, Deum qui semel viam per mare suis patefecit, et hac lege se vindicem eorum ostendit, ut confiderent sub eius custodia perpetuo se fore incolumes, iam rursus in uno homine servando admirabilem suam virtutem exseruisse, ut antiquae illius historiae memoriam renovaret. Unde melius liquet, Davidem in his hyperbolis non poetice fabulari, sed methodum fidelibus a Deo praescriptam tenere. Simul etiam notanda est illa ratio quae ad amplificandam Dei gratiam eum coegit, quod maior pars populi eam clausis oculis praeteriret sive malitia, sive stupore. Nomen hebraicum אפיקים, quod ego verti *gurgites*, proprie alveos significat: sed minime ambiguum est quin hoc loco significet David, ipsas aquarum scaturigines fuisse conspicuas, atque ita potuisse discerni unde fluminibus ad continuum cursum inexhausta vis et copia aquarum suppetat.

17. (*Misit e sublimi.*) Hic breviter tam splendidae narrationis finis ostenditur: nempe ut sciamus Davidem ex profundis abyssis non propria industria, neque etiam hominum opibus emersisse, sed Dei manu fuisse extractum. Dicitur enim Deus e sublimi auxilium mittere, ubi mirabiliter et modis insolitis nos servat: atque ita haec missio terrenis subsidiis opponitur, quibus perperam solemus mentes nostras affigere. Non improbo eorum sententiam qui de angelis exponunt, latius tamen extendo: quia quibuscunque servemur modis, Deus creaturas suas, quae praesto sunt ad eius nutum, nobis destinat, eosque ad opem nobis ferendam accingit. Caeterum licet e coelo proficiscatur quodvis auxilii genus, non immerito David manum sibi ab excelso fuisse porrectam affirmat, ut beneficium hoc incredibile aliis magis communibus κατ' ἐξοχὴν praeferat, est enim tacita comparatio inter hanc virtutem insolitam et alios vulgares ac quotidianos iuvandi modos. Quod se dicit ex aquis magnis fuisse divinitus eductum metaphorica loquutio est, hostium enim saevitiam rapidis torrentibus similem faciens, quibus centies absorberi poterat, periculi magnitudinem clarius exprimit: ac si diceret se ex alto naufragio praeter spem fuisse ereptum. Proximo versu rem ipsam absque figura simpliciter narrat, quod scilicet liberatus fuerit ab hoste robusto, qui eum capitaliter oderat, ac persequebatur. Nam inde commendat Dei potentiam, quod nullae hominum vires obstiterint quo minus salutem in ultima desperatione afferret. In fine versus quia habetur particula כי apud Hebraeos ut plurimum causalis,

in hanc fere sententiam conveniunt interpretes: Mihi Deus ex alto succurrit, quia magis invaluerant hostes, quam ut sperandum quidquam esset ab hominibus. Unde etiam colligitur utilis doctrina tunc maxime opportunum esse Deo tempus ad suos iuvandos, quum sustinendis hostibus sunt impares: imo fracti et afflicti eorum violentiae succumbunt, non secus ac si naufragus, spe enatandi amissa, in profundum raperetur. Posset tamen etiam adversative exponi: quamvis superior esset hostis, Davidem fuisse nihilominus servatum.

19. (*Praevenerant me.*) Aliis verbis confirmat proximam sententiam, quia suffultus fuerit Dei auxilio, ubi iam nulla evasio erat. Undique enim se fuisse circumventum refert: neque id vulgari obsidione, sed ut hostes miserum urgendo affligerent. Ex qua circumstantia melius apparet, nonnisi Dei manu eductum fuisse in latitudinem. Unde enim tam subita a morte in vitam restitutio, nisi quia Deus testari voluit penes se esse mortis exitus? Causam demum adscribit non aliam fuisse quam merum Dei beneplacitum, ut tota et solida laus penes ipsum resideat. Beneplaciti vero meminit, ad vocationem suam respiciens. In hoc enim praecipue incubuit, certamina quibus agitatus fuerat, non aliunde fuisse excitata, nisi quod paruerat Deo vocanti, eiusque oraculum obedienter amplexus fuerat. Ambitiosi enim et turbulenti homines, qui sua cupiditate praecipites ad quidvis audendum feruntur, sibique temere pericula accersunt, quamvis strenue et animose luctando saepe votis potiantur, infeliciter tamen ad extremum concidunt, quia indigni sunt quos fulciat Deus, quum ipsi insanas moles sine vocationis fundamento in coelum efferant. In summa, testatur David sibi paratam semper fuisse opem Dei, quia non sponte se ingesserat: sed quum tenui fortuna contentus foret, libenterque in caulis ovium vel patris tugurio lateret, unctus fuerat manu Samuelis: quod gratiae electionis Dei symbolum erat.

21. *Retribuit mihi Iehova secundum iustitiam meam: secundum puritatem manuum mearum rependit mihi:* 22. *Quia custodivi vias Iehovae, et non impie defeci a Deo meo:* 23. *Quia omnia iudicia eius coram me, et edicta eius a me non reieci:* 24. *Et fui integer cum eo*), et custodivi me ab iniquitate mea.* 25. *Et rependit Iehova mihi secum iustitiam meam, secundum puritatem manuum mearum coram oculis eius.*

21. (*Retribuit mihi.*) Videri posset David primo intuitu secum pugnare: nam qui nuper Dei beneplacito omnia accepta retulit, nunc sibi iustam mercedem repensam fuisse iactat. Verum si tenemus in quem finem haec suae integritatis elogia subiungat Dei beneplacito, facilis erit utriusque sententiae consensus. Prius testatus est se non nisi Deo duce venisse in spem regni, neque hominum suffragiis fuisse evectum, vel proprio motu prorupisse, sed quoniam ita Deo placuerat: nunc secundo loco addit, se fidele obsequium praebuisse Deo, ut nunquam ab eius nutu deflexerit. Utrumque enim fuit necessarium, ut gratis Davidem suo favore praeveniret Deus, ipsumque regem eligeret: David autem vicissim obedienter et pura conscientia regnum sibi divinitus oblatum susciperet: deinde quidquid tentarent impii ad labefactandam eius fidem, constanter teneret rectum vocationis suae cursum. Nunc videmus adeo nihil esse dissidii inter duas istas sententias, ut aptissime inter se respondeant. David hic Deum velut agonothetam statuit, cuius auspiciis et ductu productus fuerit ad obeunda certamina, hoc vero ab electione pendet, quia favore suo eum complexus, regem creaverat. Postea addit, se iniunctas sibi partes quo debuit obsequio ad finem usque obiisse. Non mirum ergo si Deus athletam suum quem ipse ultro adsciverat, et quem videbat bona fide officio defunctum, praesidio suo tutatus sit, atque etiam apertis miraculis testatus sit eius se esse vindicem. Nec vero hic captandae laudis causa inanem iactantiam effutivit, sed per os eius utilem nobis doctrinam dictare voluit spiritus, nunquam defore nobis auxilium Dei, modo nobis constet vocationis nostrae ratio, nec quidquam iniussu eius tentemus. Interim quoque illud fixum maneat, initium recti cursus esse, beneplacitum quo nos Deus adoptat, et vocationem qua nos ultro praevenit. Adhuc tamen restat una quaestio. Nam si Deus mercedem iustitiae rependit, videtur ut quisque promeritus est, ita in quemque esse liberalis. Respondeo, mercedis nomine non ostendi quid Deus nobis debeat, ideoque perperam et falso meritum vel operum dignitatem ex eo colligi, sic enim Deus iustus iudex cuique retribuit secundum sua opera, ut tamen omnes sibi teneat obnoxios, nemini vero sit ipse adstrictus. Ratio est non ea solum quam Augustinus reddit, nullam eum iustitiam in nobis invenire cui praemium reddat, nisi quam gratis donavit: sed etiam quia operum nostrorum maculis ignoscens, iniustitiam imputat quod iure respuere posset. Quod si nihil operum nostrorum absque venia Deo placet, sequitur non meriti, sed indulgentiae esse mercedem. Caeterum hic specialis notanda est ratio, neque enim hic David quasi legitima iustitia fretus, coram Deo se ingerit: sed studium suum, quod Deo probari sciebat, contra impias hostium calumnias asserere volens, arbitrium defert ipsi Deo. Scimus enim quam indigne falsa invidia gravatus fuerit: neque vero tam eius fama probris istis impetebatur, quam

*) avec luy, *en marge*: ou envers, ou devant luy.

communis totius ecclesiae salus. Quamvis enim Saulem privatus dolor in rabiem ageret, aliique omnes ut regi navarent operam acriter et violento impetu contra Davidem ruerent: minime tamen dubium est, Satanae impulsu regnum illud tantopere fuisse oppugnatum: quia in unius hominis persona Deus spem publicae salutis posuerat. Haec ratio est cur tam sollicite et vehementer contendat David in asserenda causae suae iustitia. Porro ubi ad tribunal Dei cum hostibus suis litigat, non agitur de tota vita, sed de certa causa. Tenendus ergo est disceptationis status, quod Davidem scilicet multis criminibus onerabant, primum defectionis et perfidiae, quia a rege et socero suo desciverat: deinde latrocinii, ac si instar praedonis, regnum occupasset: seditionis etiam, quasi tanquillum regni statum turbasset: postremo crudelitatis et multorum scelerum, quasi causam dedisset caedibus, et multis illicitis artibus conspirationem suam prosequutus esset. Ipse autem coram Deo suam innocentiam tueri volens, affirmat se integre et sincere in hac causa fuisse versatum: quia neque aggressus sit quidquam praeter Dei mandatum, et quidquid moliti sint hostes, se tamen intra suas metas continuerit. Hinc stulte infertur, Deum hominibus propitium esse prout dignos favore suo iudicat: quia tantum hic asseritur causae bonitas contra improbos calumniatores: non autem in examen vocatur tota hominis vita, ut gratiam quis obtineat, iustusque censeatur. In summa, David ab effectu colligit, suam causam placuisse Deo, non quod una victoria perpetuum sit bonae causae signum: sed quia manifestis signis auxilii sui ostenderit Deus se stare a parte Davidis.

22. (*Quia custodivi.*) De puritate manuum suarum dixerat: quia tamen videbat perversa de se iudicia fieri, vias Domini se servasse affirmans, provocat quodammodo ad eius tribunal. Solent idem confidenter iactare hypocritae, imo nihil illis promptius est quam per lusum obtendere sacrum Dei nomen: sed David nihil in medium profert, quod non re ipsa compertum esset hominibus, si qua viguisset inter ipsos aequitas. Quare eius exemplo danda in primis opera est ut nobis bene conscii simus. Accedat deinde haec magnanimitas, ut spretis hominum falsis iudiciis, vindicem nostrum in coelo quaeramus. Addit se non impie defecisse a Deo: quia semper ad metam vocationis suae recta tendebat, quamvis multa impii ad evertendam eius fidem machinarentur. Verbum enim quo utitur, non lapsum unum denotat, sed defectionem, quae hominem a Deo prorsus alienat. Quamvis autem David pro carnis infirmitate interdum deliquerit: nunquam tamen recessit a studio pietatis, vel mandatam sibi militiam deseruit.

23. (*Quoniam omnia iudicia.*) Iam ostendit unde illa recte agendi inflexibilis constantia inter tot gravissimas tentationes: quia scilicet mentem suam retulerit ad Dei legem. Sicuti enim novos assidue insultus nobis movet Satan, ita etiam ad arma confugere necesse est, arma autem nobis suppeditat divinae legis meditatio. Discant igitur quibus cordi est integritas, se in verbi Dei studio quotidie exercere, simul enim ac negligitur doctrina, facile socordia obrepit, et evanescit omnis Dei timor. Inter iudicia et edicta subtilius hic non distinguo: si cui tamen libeat ponere discrimen, iudicia ad secundam legis tabulam referre conveniet: statuta autem, quae Hebraeis חקות vocantur, de cultu pietatis accipere. (*Fui integer cum eo.*) Verba haec apud Davidem omnia sunt futuri temporis: quia non de evanido aliquo actu gloriatur, sed de firma perseverantia. Quod autem prius admonui, quia iniuste se David damnari ab hominibus videbat, Deum sibi ferre iudicem, hinc clarius patet, quum dicit se fuisse integrum cum eo. Sic quidem de sanctis aliquando scriptura loquitur, ut eos ab hypocritis discernat, quibus satis est externam caeremoniae larvam praeferre: sed hoc loco David ad refutandos sinistros rumores secure Deum appellat. Quod etiam confirmat repetitio quae paulo post sequitur, *secundum munditiem manuum coram oculis eius:* in quibus verbis non obscura antithesis apparet inter Dei oculos et confusum vel malignum mundi intuitum: ac si diceret se iniquas calumnias nihil morari, modo coram Deo sit integer, cuius iudicium nulli maligni et praeposteri affectus pervertunt. Porro integritas quam sibi asserit, non perfectio est, sed sinceritas quae simulationi opponitur, quod etiam ex proximo membro licet colligere, ubi dicit, *custodivi me ab iniquitate mea.* Tacite enim fatetur se non ita a vitiosis affectibus purum fuisse et immunem, quin saepe hostium improbitas eum pungeret. Intestinum igitur ei bellum fuit cum multis tentationibus: quia (ut homo erat) fieri non potuit quin multas carnis punctiones sentiret. Sed haec fuit virtutis eius probatio, manum sibi iniicere, et quidquid sciebat verbo Dei adversum, cohibere: neque enim quisquam in pietatis studio perget, nisi qui sedulo se custodiet ab iniquitate sua.

26. *Cum mansueto mansuete ages, cum viro integro integrum te praestabis.* 27. *Cum*) puro purus eris, et cum perverso perverse ages.* 28. *Quia tu populum afflictum servabis, et oculos superbos deiicies.*

26. (*Cum mansueto etc.*) Eandem sententiam prosequitur. Dei enim gratiam, qua liberatus fuerat, suae integritatis testem adducens, de caecis et indignis hostium calumniis triumphum agit. Fateor quidem hoc hypocritis quoque solenne esse,

*) avec, *en marge*: ou envers.

prosperi enim successus eos ita efferunt ut non modo contra homines, sed contra Deum contra Deum ferociter exsultent. Sed quum illi Deo palam illudant, ubi eos sua tolerantia ad poenitentiam invitat, improbae eorum confidentiae nihil affine habet haec Davidis gloriatio. Neque enim ex Dei indulgentia fucum induxit suis sceleribus, sed tot auxilia, quibus certo expertus erat sibi propitium esse Deum, pro illustribus favoris eius documentis iure sumpsit. Atque hoc discrimen tenendum est, quod impii rebus prosperis ebrii, impudenter iactant se Deo placere: quum tamen Deo posthabito, fortunae potius sacrificent: fideles autem ex interiore conscientiae sensu, Dei gratiam praedicant in rebus prosperis. Ita hoc loco David propter causae suae aequitatem se divinitus fuisse adiutum gloriatur. Primo enim ad contextum accommodanda est haec sententia, quod Deus hominem innoxium toties a praesenti morte eripiens, benignum se erga benignos, et purum erga puros re ipsa probaverit. Deinde communem doctrinam elicere convenit, Deum nunquam frustrari servos suos, quin benigne eos tractet, si modo eius auxilium cum mansuetudine et patientia exspectent. Sic dicebat Iacob, Gen. 30, 33. Reverti faciet ad me Deus iustitiam meam. Finis est, ut bona spe fideles se ad colendam integritatem animent, quia ad unumquemque redibit iustitiae suae fructus. Posterius membrum, ubi dicitur perverse agere Deus cum perversis, licet asperius sit, nihil tamen absurdi continet: imo non sine optima ratione hunc loquendi modum spiritus usurpat, ut hypocritas et crassos Dei contemptores a sua somnolentia expergefaciat. Videmus enim, ubi de severis et tremendis Dei iudiciis concionatur scriptura, ubi Deus ipse horribilem vindictam denunciat, quam secure haec omnia transsiliant. Hic ergo brutus et quasi prodigiosus stupor Deum cogit excudere novas loquendi formas, et quasi alienam personam induere. Sic etiam Levitici 26, 21: Si mecum ambulabitis perverse vel temere, ego vicissim contra vos perverse vel fortuito ambulabo. Ac si diceret, pervicaciam eorum in causa fore ut solitae moderationis oblitus quaquaversum in eos irruat. Hoc enim proficiunt tandem sua duritie praefracti homines, ut Deus ad eos conterendos sese magis obduret, ac contra saxeos ferreus reddatur. Adde quod spiritus sermonem ad impios dirigens, ex eorem sensu ut plurimum loquitur. Atqui ubi serio Deus in ipsos fulminat, caecis suis terroribus eum transfigurant, quia nihil in ipso concipiunt nisi saevum, atrox, et immane. Iam videmus cur David non simpliciter Deo tribuat iudicis nomen et officium, sed violento impetu armet: sicuti proverbio dicitur, malo nodo quaerendum esse malum cuneum.

28. (*Quia tu popolum afflictum.*) Hic versis continet speciem correctionis, quia enim experientia demonstrat saepe duriter affligi mansuetos et sinceros involvi tristissimis molestiis, ne quis falso dici putet Deum clementer agere cum mansuetis, admonet David finem esse exspectandum: quia etsi non protinus accurrat Deus ad opem bonis ferendam, ubi tamen eorum patientiam aliquandiu exercuit, prostratos erigit, et desperatis salutem affert: unde sequitur non nisi ab exitu aestimandum esse quomodo placide et humaniter agat Deus cum mansuetis, et purum se gerat cum puris. Nisi enim suspensos exspectatione teneret fideles, proprium eius non esset afflictos servare. Atque hoc non vulgare in rebus adversis solatium est, consulto differri quod alioqui paratum est Dei auxilium, ut afflicti servemur. Nec vero nimis acerbae nobis esse debent quas perferimus iniurias, quae salutiferum Dei favorem nobis conciliant. In secundo membro diversa est lectio cantici: ubi habetur: oculi tui contra superbos ad deiiciendum. Sed haec varietas in sensu nihil mutat: nisi quod illic superbis spiritus sanctus magis aperte denunciat, quum ad ipsos evertendos advigilet Deus, non posse ruinam effugere. Utriusque vero loci haec summa est, quo magis securi impii sibi indulgent, magisque proterve miseros sub pedibus suis despiciunt, eo propiores esse exitio. Quoties ergo nobis crudeliter insultant, sciamus hoc tantum obstare, quominus praefactam eorum contumaciam retundat Deus, quia nondum ad cumulum usque pervenit eorum superbia.

29. *Quia tu illuminabis lucernam meam Iehova: Deus meus illuminabit tenebras meas.* 30. *Quia in te*) perrumpam cuneum turmae, et in Deo meo transsiliam murum.* 31. *Dei integra via est: sermo Iehovae excoctus, clypeus est omnibus confidentibus in ipso.* 32. *Quoniam quis Deus praeter Iehova? et quis fortis praeter Deum nostrum?* 33. *Deus qui praecinxit me virtute, et posuit**) integram viam meam.*

29. (*Quia tu illuminabis.*) Paulo expressior est loquendi forma in cantico, ubi Deus non lucernam dicitur accendere, sed ipse vocatur lucerna, sensus tamen eodem redit, nempe factum esse Dei gratia ut David tenebris immersus in lucem rediret. Neque enim simpliciter gratiae ei aguntur quod Davidi praeluxerit, sed quod illustraverit eius tenebras. Itaque fatetur David in eas angustias se redactum, ut similis esset perdito ac desperato: res enim confusas tenebris comparat. Potest quidem hoc per anagogen ad spiritualem mentis illuminationem

*) en toy, *en marge:* ou par ta vertu.
**) a mis, *en marge:* ou fait.

transferri: sed interim spectandum quid agat David, ne a genuino eius sensu recedamus. Quemadmodum autem agnoscit se Dei favore, non secus ac luce vivifica, fuisse recreatum, nos quoque eius exemplo statuamus nullum rebus nostris adversis exitum fore, nisi Deus caligine discussa lucem laetitiae nobis restituat. Interim ne molestum sit per tenebras iter facere, modo lucernae vices nobis praestet Deus. Proximo versu suas victorias Deo adscribit quod ipso duce perfregerit cuneos hostium vel phalanges et urbes munitas expugnaverit: ita videmus, quantumvis strenuus esset bellator, eum tamen nihil sibi arrogare. In temporibus verborum hoc semel teneant lectores, praeteritum et futurum subinde in hoc psalmo promiscue usurpari: non tantum quia diversas historias complectitur David, sed quia se statuit velut in re praesenti, et continuum tenorem gratiae Dei simul contexit.

31. (*Dei integra via est.*) Via Dei hic non pro doctrina, sed ratione agendi quam tenet erga suos, capitur. Sensus ergo est, Deum nunquam frustrari servos suos, neque in ipso articulo deserere, sicuti homines clientibus suis opem non ferunt nisi quatenus expedit: sed bona fide tueri quos susceptit in suam fidem. Caeterum quia nobis cum Deo nihil esset negotii, nisi cum verbo suo nobis occurreret: ideo David postquam asseruit, Deum non fallaciter iuvare suos, simul addit, sermonem eius esse purgatum. Sciamus, minime esse dubitandum quin se Deus integrum effectu ipso erga nos praestet, quia pollicitus est fore salutis nostrae custodem: eius autem promissio certa est veritas. Porro hic per sermonem, non praecepta, sed promissiones intelligi, ex proximo membro colligitur, ubi dicit *clypeum esse confidentibus.* Videtur quidem vulgare hoc elogium, sermonem Dei purum esse omni fraude et fallacia, instar argenti a scoria sua purgati: sed nostra infidelitas facit ut Deus sub hac similitudine fidem suam magnifice commendet: quia nihil magis proclive est, quoties spei nostrae eventus non respondet, quam ut impiae de verbo Dei dubitationes statim nobis obrepant. Reliqua petant lectores ex Psalmo 12.

32. (*Quoniam quis Deus.*) Hic David vanis hominum figmentis insultans, qui temere sibi fabricant tutelares deos, confirmat quod prius dixi, se nihil unquam nisi Dei auspiciis et mandato fuisse aggressum, nam si progressus esset ultra vocationis metas, non licuisset tanta fiducia Deum in partes suas trahere. Quanquam autem uni vero Deo fictitios omnes opponit: simul tamen prosternit omnes vanas spes quibus mundus circumagitur, ne in Deo acquiescat. Neque enim hic de nudo Dei titulo agitur: sed pronunciat David, nihil aliunde auxilii quaerendum esse, quia solus ipse potentia sit praeditus. Consilium tamen eius quod notavi, tenendum est: quod scilicet omnibus suis hostibus Deum tanquam ducem, sub quo militavit intrepide, opponens, se nihil libidinose vel mala conscientia tentasse affirmat.

33. (*Deus qui praecinxit.*) Metaphora est vel a balteo sumpta, vel ab ipsis renibus, in quibus scriptura interdum vigorem aut robur locat. Perinde est igitur ac si diceret se virtute Dei fuisse fortem, qui alioqui futurus erat mollis et enervis. Postea de successu ipso loquitur: quia non sufficeret animis promptos esse et alacres, viribus etiam pollere, nisi accederet felix eventus, quem profani homines vel a sua prudentia, vel a fortuna provenire imaginantur: David autem uni Deo adscribit. Nam *via* pro cursu actionum ponitur: ac si diceret, quidquid aggressus est, Deum prospere sua benedictione direxisse.

34. *Ponens*) pedes meos sicut cervarum, et super excelsa mea statuit me.* 35. *Instituens manus meas ad proelium, et conteretur arcus chalybeus brachiis meis.* 36. *Et dedisti mihi scutum salutis tuae, et dextera tua fulcivit me, et clementia tua auxit me.* 37. *Dilatasti gressus meos sub me, et non nutarunt tali mei.*

Quia multas arces occupaverat David, quae ob arduum et difficilem accessum inexpugnabiles creditae fuerant, Dei gratiam hac in parte extollit. Nam *pedes sicut cervarum* sibi datos fuisse dicens, celeritatem insolitam notat, et quae in homines naturaliter non competit. Sensus ergo est extraordinario modo fuisse divinitus adiutum, ut instar capreae pernici cursu rupes inaccessas transcenderet. Vocat autem *excelsa sua* arces quibus victor iure belli potitus est: quia merito gloriari potuit se nihil alienum occupare, quum se divinitus illuc vocatum sciret. Quum dicit *manus suas edoctas,* et formatas fuisse *ad proelium,* fatetur pugnandi dexteritatem sibi propria industria non fuisse partam, vel exercitatione et usu: sed obtigisse singulari Dei dono. Etsi autem generaliter hoc verum est, vim et peritiam bellandi non nisi ab arcano Dei instinctu esse: continuo tamen post ostendit David se praeter communem et usitatum hominum morem fuisse ad obeunda certamina fortitudine instructum: quia brachia ad frangendos arcus aeneos satis valida fuerint. Nam ut fuerit homo nervosus, humilis tamen describitur eius statura: et ipsa similitudo aliquid humana virtute altius designat. Proximo versu se una Dei gratia tutum et salvum fuisse praedicat. Nam sub *clypeo divinae salutis* significat, nisi a Deo mirabiliter servatus esset, ad multos letales ictus

---

*) mettant, *en marge:* ou faisant, asçavoir me donnant legereté de pieds.

se fuisse expositum: atque ita clypeus salutis Dei, tegumentis omnibus et armis quibus munitus erat, tacite opponitur. Eius rei causam iterum refert ad gratuitam Dei bonitatem, qua dicit se auctum fuisse, vel magis ac magis provectum. Augendi enim verbo continuos favoris Dei progressus notat. Per dilatationem ingressus intelligit viam sibi aequabilem per invia fuisse patefactam. Subest enim antithesis inter latum spatium et angustias, ex quibus pedem movere non licet. Sensus est, quum in extremam desperationem coniectus esset, divinitus fuisse expeditum. Atque haec ad corrigendam nostram diffidentiam apprime utilis est admonitio, nisi enim nobis amoena sit ante oculos planities in qua libere exsultet caro, trepidamus ac si nos terra deficeret. Teneamus ergo, non frustra munus hoc Deo adscribi, ut vias nostras dilatet ac complanet. Huius gratiae effectum subiicit, quod pedes sui non nutarint, hoc est, nullo adversu casu deiectus fuerit.

38. *Persequar inimicos meos, et comprehendam eos: nec revertar donec consumpserim eos.* 39. *Afflixi eos, nec potuerunt surgere, ceciderunt sub pedibus meis.* 40. *Et accinxisti me fortitudine ad proelium: incurvasti inimicos meos subtus me.* 41. *Et inimicorum meorum dedisti mihi cervicem, et osores meos perdidi ipsos.*

In hoc totus est David ut ab effectu demonstret, Deo se propitio in omnibus victoriis usum esse: unde sequitur, rectam et iustam fuisse eius causam. Nam etsi impiis quoque et sceleratis prosperos successus interdum Deus concedit, exitu tamen ostendit, se illis adversum fuisse et infensum. Signa autem favoris qualia patefecit erga Davidem, soli eius servi sentiunt: ut hoc modo testetur eos sibi probari et gratos esse. Quanquam autem nimium militariter videtur loqui, dum pronunciat se finem caedibus non facturum, nisi omnibus hostibus consumptis: imo videtur mansuetudinem illam oblivisci, quae lucere debet in cunctis fidelibus, ut patrem coelestem referant: quia tamen nihil tentabat praeter Dei mandatum, et spiritus eius fraeno affectus suos regebat, sciamus has non esse hominis sanguinarii vel truculenti voces, sed qui iudicium sibi a Deo iniunctum fideliter exsequitur. Et certe scimus tanta ingenii mansuetudine fuisse praeditum, ut vel a gutta sanguinis fundenda abhorruerit, nisi quatenus ferebat officii ratio et necessitas. Ergo tenenda est Davidis vocatio: deinde purus zelus, et ab omni carnis perturbatione vacuus. Notandum praeterea est, hic vocari hostes quorum indomabilis pertinacia talem Dei vindictam provocavit. Nam quatenus sustinuit Christi personam, nonnisi de obstinatis ultimam poenam sumpsit, qui humano imperio in ordinem cogi non poterant, res enim ipsa demonstrat nihil ei magis cordi fuisse, quam ut resipiscentibus parceret. Sicuti Christus ad poenitentiam comiter omnes invitans, ferreo sceptro conterit qui pervicaciter ad extremum resistunt. Summa est, Davidem, quum militaret sub Dei auspiciis, rex ab ipso electus, et nihil nisi ex iussu eius agendum suscipiens, fuisse quoque divinitus adiutum ut invictus staret contra omnium hostium insultus, imo ingentes et validissimas copias profligaret. Porro sub hoc typo sciamus invictam regni Christi statum fuisse adumbratum, ut Dei virtute fretus prostratis suis hostibus emergat semper superior, rexque maneat invito mundo. Quum vero nobis communes sint eius victoriae, sequitur, inexpugnabile nobis praesidium contra omnes diaboli conatus, omnes peccati machinas et carnis tentationes promitti. Quamvis itaque tranquillum regnum Christus nonnisi bellando obtineat, nobis satis sit ad eius conservationem, semper paratam fore Dei manum. Profugus quidem ad tempus fuit David, ut vitam suam ferarum cavernis vix tegeret: sed Deus tandem terga hostium vertit, nec modo coniecit in fugam, sed etiam profligandos tradidit. Ita quamvis ad tempus immineant cervicibus nostris hostes, faciet tandem Deus ut non solum terga nobis vertant, sed ante oculos nostros pereant ut digni sunt. Memores interim simus ad quam militiam nos Deus vocet, cum quo hominum genere confligere nos velit et quibus armis instruat: ut nobis sufficiat, spirituali eius virtute diabolum, carnem, et peccatum sub pedibus nostris posterni. Quibus autem gladium dedit, si modo sub Christo capite regnent, eos etiam tuebitur, nec iniuste opprimi sinet. Quod attinet ad verba, interpretes fere uno consensu vertunt: Dare hostes dorsum, pro in fugam coniicere, sed quia עֹרֶף proprie cervicem Hebraeis significat, non incommodus erit sensus, datam fuisse hostium cervicem, quia Deus mactandos tradiderit.

42. *Vociferabuntur, et nullus servator: ad Iehovam, nec respondebit illis.* 43. *Et comminuam eos tanquam pulverem a facie venti: velut lutum platearum calcabo eos.* 44. *Eripies me a contentionibus populi: constitues me caput gentium; populus quem non novi, servient mihi.* 45. *Ad auditum auris obedient mihi:*) filii alienorum **) mentientur mihi***).* 46. *Filii alienorum deficient, trepidabunt ex penetralibus suis.*

42. (*Voci ferabuntur.*) Mutatio temporis in verbo contextum narrationis non abrumpit, sic itaque re-

---

*) à l'ouie de l'aureille ils m'obéiront, *en marge:* ou, si tost que le bruit de mon nom viendra à leurs aureilles.

**) les enfans des estrangers, *en marge:* ou les peuples estranges.

***) me mentiront, *en marge:* on feront semblant d'estre des miens s'humilians de crainte.

solvi debet: Quamvis ad Deum clamarent, reiectas fuisse eorum preces. Prosequitur vero quod prius dixerat, tandem exitu patefactum esse quam falso iactarent hostes Dei nomen, qui se ab illis aversum ostendit. Verum quidem est, sic eos interdum prospere agendo fuisse elatos, ut vulgo creditum fuerit Deum illis favere, quum interea David nocte et die clamando nihil proficeret: sed ubi servi sui patientiam satis exercuit Deus, illos spe vana deiecit ac frustratus est: imo nec preces eorum dignatus est audire. Tenemus nunc consilium Davidis: quia enim diu perperam Dei nomine abusi fuerant impii, fallacem eorum iactantiam deridet. Porro notandum est, de hypocritis, qui nunquam sincero affectu Deum invocant, haberi sermonem, nunquam enim fallet promissio, Deum prope esse omnibus qui eum in veritate quaerunt, Psal. 145, 18. Non ergo repudiatos fuisse hostes suos dicit David, quum serio cordis affectu ad Deum confugerent, sed quum solita impudentia putarent eum sibi obstrictum ad sceleratos conatus iuvandos. Nam dum vota in ultima necessitate concipiunt impii, etsi pavore deiecti metuque trementes, humilitatem prae se ferunt: non tamen mutant propositum ut resipiscant. Adde quod illis audacia et durities pro fide est, vel dubitando querimonias suas profundunt, magis ut Deo obstrepant, quam ut suam fiduciam in eius sinu deponant. Caeterum hinc colligenda est utilis admonitio, quicunque miseris crudeliter insultaverint ac superbe reiecerint supplices, Deum etiam ad sua vota surdum sensuros. Proximo etiam versu decemur, postquam impios Deus abiecit, proiicere ad omnem contumeliam, et instar luti calcandos tradere. Neque enim tantum denuntiat, superbis et crudelibus clausas fore suas aures, sed minatur etiam se facturum ut mercedem eadem mensura recipiant.

44. (*Eripies me e contentionibus.*) Summatim colligit David se Dei auxilium modis omnibus expertum esse: nam et magnum ei discrimen ex domesticis turbis instabat, nisi mirabiliter sedatae essent, ferocia populi in ordinem coacta. Hoc etiam secundum praeter communem opinionem accidit, ut longe lateque victor gentes vicinas posterneret, quae nuper totum fere Israëlem fregerant. Fuit enim illa incredibilis renovatio: quod non modo populum clade affectum subito restituit, sed tributarios sibi reddidit, a quibus pax impetrari non poterat. Fuisset iam hoc praeclarum, si populus accepta gravi clade incolumis stetisset, ac viribus iterum collectis recuperasset priorem statum: sed hoc longe praestantius beneficium ex insperato Deus contulit, ut subigeret suos victores. Utrumque David commemorat, quum tumultuaretur in eum populus, illos intestinos motus nonnisi divinitus fuisse compositos: deinde eiusdem Dei auspiciis et virtute, validis gentibus sub iugum redactis, propagatum fuisse imperium, quod debile et semifractum fuerat sub Saule, hinc patet, non minus intus et domi, quam contra exteros hostes fuisse adiutum. Porro, quum nobis in hoc typo spiritus sanctus regnum Christi depingat: sciamus hunc tam erigendi quam conservandi eius esse modum, ut Deus non solum exserto brachio pugnet contra professos hostes qui aliunde insurgunt, sed etiam domesticos tumultus et rixas compescat. Quod etiam in Christi persona palam ostensum fuit ab initio, quia primum ei obstaculum fuit ab insana gentis suae contumacia: iam temporum omnium experientia ostendit, dissidia et contentiones, quibus ecclesiam scindunt et lacerant hypocritae, non minus noxia esse ad labefactandum Christi regnum, quam violentos hostium conatus, nisi Deus manum suam opponeret. Ergo ut regnum filii sui promoveat ac tueatur, non modo externos hostes coram ipso prosternit, sed eum liberat a domesticis contentionibus. In cantico aliud verbum habetur pro: In caput gentium ponere, nempe תשמרני quod custodire significat, ideoque ad stabilem et diuturnam regni possesionem refertur. Scimus enim quam difficile sit in officio retinere qui iugo nondum assuefacti sunt. Ideoque nihil frequentius quam imperia nuper parta novis motibus concuti. David autem in cantico Deum pronuntiat dignitatis, quam ipso auspice adeptus erat ut gentibus dominaretur, fuisse custodem.

(*Populus quem non cognovi.*) Totus hic contextus optime confirmat quod nunc attigi, non restringi narrationem hanc ad Davidis personam, sed vaticinium esse de futuro Christi regno. Potuit quidem gloriari David, populos quorum mores et ingenia non penitus noverat, sibi fuisse subiectos: sed quoscunque devicit, non fuisse vel prorsus incognitos, vel tam procul dissitos, certum est. Quare tunc Deus nonnisi sub obscura umbra delineavit immensum Filii sui regnum, cuius amplitudo ab ortu solis usque ad occasum patet, totumque mundum occupat. Eodem etiam facit quod proximo sequitur: *Ad solam famam obedient mihi*, nam etsi nomen adeo celebre sibi conciliaverat David ex victoriis, ut multi armis depositis ultro ad deditionem descenderent: quia tamen armorum potentia illi quoque fracti fuerunt, quam sub oculis ipsorum infeliciter experti erant vicini, proprie non dicentur obsequium praestitisse ad solam famam. Verius hoc in Christum competit, qui verbo subigit sibi mundum, et ad solum auditum morigeros sibi reddit qui prius rebelles fuerant. Ergo quatenus Christi personam sustinuit David, Deus gentes remotas, et quae prius Israëli, quoad consuetudinem, fuerant incognitae, eius imperio subiecit. Sed fuit illud praeludium promissae Christo dominationis cuius fines ad ultimas usque mundi plagas oportuit extendi. Armis etiam et bellica virtute tantum nomen sibi David

peperit, ut multi ex hostibus metu fracti deditionem facerent. Sed ita sub typo ostensa fuit gentium subiectio, quae solo evangelii praeconio in ordinem coactae sunt. Nam fidei obedientia, in qua fundatum est Christi imperium, ex auditu est, Rom. cap. 10, vers 17.

45. (*Filii alienorum.*) Hoc loco describitur quod in novis dominationibus ut plurimum accidere solet, ut scilicet victorem suppliciter adorent qui redacti sunt in potestatem: sed ficta et coacta humilitate, quia serviliter non sponte parent. Nam quod mentiendi verbum quidam interpretes alio transferunt, quasi diceret vel inani spe delusos fuisse hostes, vel ut poenam effugerent, mendaciter negasse quidquam hostile se machinatos, non satis exprimere videtur Davidis mentem. Quare generaliter, ut alibi (meo iudicio) pro serviliter humiliari capitur. Nam verbum כחש quod Hebraeis est mentiri, metaphorice interdum tantundem valet atque humiliari, vel subiectionis iugum suscipere, ficto tamen et liberali modo. Filios autem alieni vocat, vel alienorum, qui prius sui iuris prorsus ab Israële divisi fuerant. Hoc vero videmus etiam in Christo impleri, ad quem multi supplices accedunt duplici et perfido animo: quos ideo apte spiritus alienigenas vocat: quia etsi electo populo permixti sunt, sincera tamen fide non coalescunt in idem corpus, ut ecclesiae filii censeri debeant. Verum quidem est, cunctos gentiles initio ex alienis fuisse adscitos sed ubi induunt novum affectum, qui prius erant hospites et advenae, fiunt cives sanctorum, et domestici Dei. Quod additur continuo post: *Filii alieni defluent, trepidabunt ex suis penetralibus,* terrificum illud nomen de quo diximus amplificat. Est enim hoc reverentiae non vulgare signum, qui latebris teguntur, altisque munitionibus sunt inclusi, metu perculsos in lucem prodire. Porro, sicuti hostes Davidis ex suis penetralibus extraxit timor, ut supplices occurrerent: ita incredulos Evangelium timore perculsos ad praestandum Christo obsequium cogit. Haec enim (teste Paulo 1. Cor. 14, 24) vis est prophetiae, ut conscientias arguens, et manifestans occulta cordium, qui rebelles ante fuerant metu prosternat, ad dandam Deo gloriam.

47. *Vivat Iehova*), et benedictus fortis meus**), et exaltetur Deus salutis meae.* 48. *Deus qui dat vindictas mihi, et subigit populos sub me.* 49. *Liberator meus ab inimicis meis: etiam ab his qui contra me insurrexerant extulisti me, a viro violento eruisti me.* 50. *Propterea celebrabo te in gentibus Iehova, et nomini tuo canam.* 51. *Magnificans salutes***) regis sui et praestans misericordiam Christo s Davidi et semini eius in perpetuum.*

*) Vive le Seigneur, *en marge:* ou, le Seigneur vit.
**) mon fort, *en marge:* ou celuy qui me donne force.
***) les saluts, *en marge:* ou, delivrances.

47. (*Vivat Iehova.*) Si placet in optan modo legere: Vivat Deus: aspera erit loquut quam tamen sumpta ab hominibus translatio e cusat quibus moris est in hunc modum non tantu bene precari, sed etiam honorifica acclamatione su duces in sublime extollere, ita esset quasi triumpha elogium. Non male tamen quadrat simplex affi matio qua David pronuntiet Deum vivere, hoc e summa virtute esse praeditum. Caeterum, vita ha ad Dei essentiam non restringitur, sed potius operibus aestimanda est quae vitam eius nol manifestant. Simul enim ac virtutem suam oculis nostros subduxit, evanescit etiam ex anim sensus ac notitia vitae eius. Itaque vivere dicitu quatenus claris potentiae suae documentis mundu sua manu contineri demonstrat. Hanc Dei vita quia experimento senserat David, laudibus et gr tiarum actione prosequitur. Nam si in praesenti mo legamus: Vivit Dominus, copula quae sequitu illationem valet: ideoque sic resolvenda est, er benedictus sit fortis meus. Iam epitheto *fort* deinde servatoris, confirmat quod prius dixi, Deu non clam vivere in se ipso duntaxat, sed vigore suum proferre in gubernatione totius mundi. ר enim transitive hic ponitur pro eo qui rob confert.

48. (*Deus qui dat vindictas.*) Rursus accept Deo refert quas adeptus est victorias, sicut eni nunquam eas sperasset nisi fretus Dei auxilio: i nunc eundem agnoscit unicum autorem: ac ne d functorie laudis partem adspergere videatur, diser repetit nihil se habere nisi quod datum est. primo quidem fatetur se virtute coelesti fuisse i structum, ut de hostibus quas meriti erant poen exigeret. Quia autem primo intuitu absurdu videri posset, a Deo armari fideles ad vidicta tenenda est (ut prius admonui) Davidis vocati Neque enim privatus homo erat, sed pro reg potestate, iudicium quod exsequutus est divinitus iniunctum erat. Quisquis laesus est, si ad se ulci cendum prosilit, Dei partes occupat, itaque non si sacrilega temeritate illatas sibi iniurias retalia privati homines: sed Deus qui se vindicem es pronuntiat, reges et magistratus gladio arman ultionum suarum ministros constituit. Itaque vi dictas posuit David pro iustis poenis quas Dei ma dato reposcere licuit: modo tamen rite composi spiritus zelo ageretur, non carnis impetu. Ni enim ad vocationem talis moderatio accedat, frust iactabunt reges sibi ultionem a Deo mandatam: qu non minus praeposterum est, permisso gladio a carnis libidinem abuti, quam eum Dei iniuss arripere. Ecclesiae sub Christi auspiciis militan

non alia quam adversus obstinatos vindicta permittitur. Iubemur beneficiis certare cum hostibus, pro eorum salute precari: ergo simul optanda illis est resipiscentia, et sanitas mentis, donec certo constet perditae esse ac desperatae malitiae, interim resignanda est arbitrio Dei vindicta, ne ante tempus praecipites feramur. Deinde ex periculis et difficultatibus colligit se aliter non potuisse salvum evadere, nisi Dei manu servatus esset. Huc enim pertinet elevatio de qua loquitur, mirabiliter fuisse sublatum, ne victrici hostium violentiae succumberet.

50. (*Propterea celebrabo te.*) Hoc versu docet beneficia Dei quae retulit, novo et insolito praeconio digna esse, ut eorum fama ad gentes usque penetret. Subest enim tacita comparatio inter ordinarium Dei cultum quo tunc solebant fideles in templo defungi, et hanc gratiarum actionem quae tam angustis finibus capi non poterat. Sensus est igitur: Domine non tantum ex praescripto legis ritu gratias tibi agam in coetu fidelium: sed longius manabunt laudes tuae, sicuti per totum orbem memorabilis est tua in me gratia. Caeterum hinc vaticinium de futuro Christi regno elicitur: quia nisi in societatem electi populi allectae fuissent gentes, frustra inter surdos et absurdae cantatae fuissent laudes Dei. Quare scite Paulus et apposite hoc testimonio probat non esse fortuitam gentium vocationem, Rom. 15, 9. Pluribus enim locis postea videbimus Dei laudibus sacrum domicilium assignari in ecclesia. Quare alibi quam in Iudaea non potuit rite et cum fructu celebrari Dei nomen, donec perforatae essent aures gentibus: quod factum est ubi eas Deus per evangelium adscivit.

51. (*Magnificans salutes.*) Versus hic a fine demonstrat cur tam liberaliter Deus egerit cum Davide: quia scilicet eum unxerat in regem. Nam se regem Dei vocando, se nec temere irrupisse, nec pravis factionibus obtrusum fuisse testatur, se iure legitimo regnasse, quia sic Deo placuit. Id unctionis symbolo probat, quia Deus, Samuelis manu eum ungendo, non secus ius regnandi asseruit, quam si manu sua palam e coelo exserta in regio solio locasset. Hanc electionem continua salutum serie magnifice fuisse sancitam dicit: unde sequitur, ex professo cum Deo bellare omnes quibus rata non est eius vocatio. Causam simul adscribit Dei clementiae: ut sciamus in mero Dei beneplacito fundatum fuisse illud regnum. Iam ex clausula apertius constat quod prius dixi, Davidem non tam historice narrare mirificas et varias gratiae Dei species quas in se expertus erat, quam de perpetuo regni statu vaticinari. Ac notandum est: Seminis nomine non quoslibet posteros intelligi, sed peculiariter notari successorem illum cui se fore in patrem Deus pollicitus fuerat. Nam quum praedicta esset regni stabilitas, quamdiu sol et luna in coelo fulgerent, 2. Samuel. cap. 7, vers 12 necesse fuit ad eum descendere, qui rex aeternus non temporalis futurus erat. Itaque semen suum nobis commendat David eximia illa promissione ornatum, quae nec in Solomonem, nec in alium quempiam ex successoribus perfecte competit, sed in filium Dei unigenitum: sicuti apostolus Hebr. capit 1, vers 4 huc dignitate ipsum angelis antecellere docet. Ita recte proficiemus in hoc Psalmo, si umbra nos ad corpus deducat.

PSALMUS XIX.

ARG. David fideles ad considerandam Dei gloriam hortari volens, primo eius speculum in coelorum machina et exquisiti ordinis artificio proponit: deinde ad legem nos revocat, in qua magis familiariter se Deus patefecit electo populo. Itaque hanc peculiarem gratiam pluribus verbis prosequitur, legis usum commendans. Tandem Psalmum precatione claudit.

1. *Praefecto canticum Davidis. Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat expansio*).* 2. *Dies ad diem eructat sermonem, et nox ad noctem annuntiat scientiam.* 3. *Non sermo et non verba, ubi non audiatur vox eorum.* 4. *In omnem terram evixit scriptura ipsorum, et ad extremitatem orbis, sermones ipsorum: soli posuit tabernaculum in ipsis.* 5. *Et ipse tanquam sponsus egreditur e thalamo suo: exsultat tanquam vir robustus ad currendum spatium.* 6. *Ab extremitate coelorum egressus eius, et circuitus eius super extrema eorum: nullusque absconditur a calore eius.*

1. (*Coeli enarrant.*) Dixi iam huius Psalmi duas esse partes, quarum in priore Dei gloriam celebrat David ab operibus: in altera autem notitiam plenius in verbo relucentem praedicat. Quanquam autem nonnisi coelorum meminit, non tamen dubium est quin sub nobilissima parte, et cuius excellentia magis conspicua est, totum mundi opificium per syncedochen designet. Nihil certe tam est obscurum vel contemptibile in minimis terrae angulis, in quo non aliqua virtutis et sapientiae Dei nota cernatur: sed quia coelis insculpta est expressior imago, hos praecipue David elegit, quorum splendor nos ad totum mumdum lustrandum dirigeret. Nam ubi quis ex coeli intuitu Deum agnoverit, non modo in terrae superficie, sed in minimis quibusque plantulis eius sapientiam et virtutem reputare et mirari discet. Primo versu rem unam suo more bis repetit. Coelos enim inducit tanquam testes ac praecones gloriae Dei, personam mutae creaturae alienam

*) l'estendue, *en marge:* ou l'entour du ciel et de l'air.

attribuens, quae magis ingratitudinem exprobret hominibus, si tam clarum testimonium surdis auribus praetereunt. Efficacius enim movet ac afficit haec loquutio, quam si dixisset coelos monstrare. Est quidem hoc magnum, in coelorum splendore oculis nostris offerri vivam Dei imaginem: sed quia sensus melius excitat sonorae vocis praedicatio, vel certius saltem ac maiore cum profectu docet, quam simplex conspectus cui nulla coniuncta est admonitio: notanda est huius figurae emphasis, quod coelos suo praeconio Dei gloriam enarrare dicit. Repetitio quae secundo membro additur, exegetica est. Exponit enim David quomodo gloriam Dei coeli nobis praedicent: quia scilicet aperte testentur non se fortuito conflatos esse, sed ab opifice praestantissimo mirabiliter conditos. Fieri enim non potest quin ad ipsum usque autorem nos attollat coelorum intuitus, ac mirabilis quae illic apparet distinctio, ornatus et splendor luculentum eius providentiae testimonium reddant. Creationis quidem tempus et modum scriptura explicat: sed etiam Deo tacente, coeli ipsi eius manibus se compositos fuisse clamitant: quod ipsum ad testandam eius gloriam abunde sufficit. Simul enim ac Deum agnoscimus mundi opificem, mentes nostras in admirationem immensae eius bonitatis, sapientiae et potentiae rapi necesse est.

2. (*Dies ad diem.*) Quanquam subtilius intelligunt philosophi quam pulcre distincti sint stellarum ordines, ut in tanta multitudine nihil sit confusum, huius tamen providentiae Dei rudibus et illiteratis certius documentum est continua dierum successio. David ergo hic a coelis non descendit ad alias mundi partes, sed ab effectu magis sensibili et propinquo confirmat quod nuper dixit, in coelis non solum splendere, imo etiam resonare Dei gloriam. Etsi autem varie exponi possunt verba, sensus tamen fere idem manet. Nonnulli sic resolvunt, nullum diem praeterfluere, quo non insigne aliquod documentum suae virtutis Deus edat. Alii vero notari volunt doctrinae incrementa, ut semper dies posterior novi aliquid afferat. Durius est quod intelligunt quidam, dies et noctes inter se colloqui, et de conditoris sui gloria disserere. Neque vero dubito quin David ex ordinatis dierum et noctium vicibus solis et lunae stellarumque cursum et revolutionem mirabili Dei consilio temperari doceat. Sive autem diem de die vertamus, sive diem ad diem, parum interest: quia tantum notatur concinna temporum series quam dierum et noctium successio efficit. Dies quidem unus, si satis attenti essemus ut decebat, nobis idoneus esset gloriae Dei testis: nox etiam una idem officium praestaret. Sed quum videmus solem et lunam quotidie suo ambitu mundum complecti, interdiu solem super capita nostra exstare, lunam succedere vicibus, gradatim solem adscendere, et simul propius ad nos accedere, postea iter suum reflectere, ut a nobis paulatim recedat, hinc dierum vel noctium longitudinem confici, et hanc varietatem aequabili lege ita esse dispositam ut quotannis recurrant: haec longe clarior testificatio est. Quare non immerito David, quamvis Deus nullum verbum faciat, dierum tamen et noctium tam bene aptatam seriem de gloria Dei magnifice concionari dicit: nec iam ignorantiae praetextum reliquum essse hominibus, quia quum doctorum officio tam probe fungantur dies et noctes, satis scientiae ex eorum magisterio consequi possint.

3. (*Non sermo.*) Duas fere contrarias interpretationes recipit hic versus, quarum tamen utraque est probabilis: quia ad verbum sic legitur: Non eloquium et non sermones, non auditur vox eorum. Quidam simul contexunt duos versus, ac si suspensa esset sententia usque ad posterius membrum: *In omnem terram etc.* Itaque secundum eos sensus est, quamvis muti sint coeli, nec loquendi facultate praediti, satis tamen alta et canora voce praedicare Dei gloriam. Sed si hoc voluit David, quorsum attinebat ter repetere, non esse illis articulatum sermonem? frigida sane esset rei notae inculcatio. Altera igitur expositio, ut magis recepta est, ita melius congruere videtur. Nam in lingua hebraica, quae concisa est, saepe aliquid subauditur: praesertim Hebraeis tritum est relativa omittere. Adde quod tertia negatio בלי exceptionem magis denotat a membris prioribus: ac si dictum esset, non obstare linguarum discrepantiam quin ubique exaudiatur coelorum praeconium. Facit enim linguarum dissonantia ut cesset mutua inter varias gentes communicatio: et qui facundissimus est in sua gente, inter exteros obmutescat, vel barbarus sit si loqui tentet. Imo si quis linguarum omnium notitia sit instructus, non poterit tamen graecum simul et latinum compellare: imo simulac sermonem ad hos vel illos converterit, ab aliis intelligi desinet. David ergo tacita comparatione amplificat huius testimonii efficaciam quod coeli creatori suo reddunt: ac si diceret, quamvis inter se populi linguis differant, tamen ad omnes pariter docendos communem coelis sermonem esse: nec quidquam praeter socordiam obstare quo minus alienissimi quique quasi ex ore unius doctoris proficiant.

4. (*In omnem terram exivit.*) Hic declarat quomodo coeli apud omnes populos sine discrimine promiscue concionentur: quia ubique terrarum intelligant homines coelos ad celebrandam Dei gloriam propositos esse testes. Caeterum, quia nomen קו nunc lineam, nunc structuram Hebraeis significat, quidam hunc sensum eliciunt, quod coelorum architectura, quasi lineatim ad regulam composita, longe lateque Dei gloriam praedicet. Sed quum metaphorice coelestis machinae splendorem David

hic instar doctoris de gloria Dei concionantem inducat, frigida esset ista loquutio, lineam coelorum exire in ultimos usque terrae fines. Adde, quod statim proximo membro verba ubique exaudiri subiicit, quid autem verbis affine cum specie aedificii? Quod si vertamus scripturam, haec duo optime convenient, in coelis, tanquam in volumine omnibus conspicuo, descriptam esse Dei gloriam, et simul inditam illis esse sonoram vocem quae ad omnium aures perveniat. Atque ita monemur, visualem (ut ita loquar) esse sermonem illum, cuius facta prius fuit mentio. Oculis enim, non auribus loquuntur coeli: ut merito eornm speciem tam distincte ordinatam scripturae comparet David. Porro, quod nomen קו versum in scriptione significet, satis patet ex Isaia. 28, 10 ubi Deus Iudaeos pueris nondum satis per aetatem docilibus comparans, sic loquitur: Erit illis praeceptum ad praeceptum, praeceptum ad praeceptum, versus ad versum, versus ad versum, paulisper ibi, paulisper ibi. Itaque (meo iudicio) sensus est, gloriam Dei non obscuris literulis notatam, sed splendido charactere expressam esse, cuius lectio omnibus exposita sit ac facilis. Hactenus genuinum prophetae sensum exposui. Nam quod pars ista Psalmi ad allegorias detorta fuit, nulla ratione factum esse lectores facile agnoscent. Initio monui, quod etiam ex contextu patet, antequam David ad legem veniat, Dei gloriam in mundi opificio spectandam proponere. Nunc si ex coelis apostolos, et ex sole Christum facimus, locum amplius non habebit illa partitio, adde quod praepostera fuisset ratio, legem in contextu evangelio postponere. Sed quia nihil magis clarum est quam Dei notitiam hic tractari, quae in mundi speculo naturaliter omnibus offertur, a longiori disputatione supersedeo. Tantum, quia ex Pauli verbis occasionem sumpserunt allegorici isti interpretes, nodus hic solvendus erit. Paulus de gentium vocatione disserens, principium illud sumit: Salvum fore quisquis invocaverit nomen Domini: deinde addit non posse invocari, donec ex evangelii doctrina cognitus fuerit. Caeterum, quia Iudaei specie sacrilegii non carere ducebant, quod Paulus salutis promissionem gentibus vulgaret, quaerit an non ipsi quoque audierint. Ac respondet, ex hoc loco apertam illis fuisse scholam in qua pietatem et Dei cultum discerent, quia in omnem terram exivit, etc. Verum intempestive tunc Paulus dixisset evangelii vocem ex ore apostolorum fuisse in toto mundo auditam, quae vixdum ad paucos pervenerat. Certe illorum praedicatio nondum exierat in regiones longinquas, sed Iudaeae finibus adhuc manebat inclusa. Porro eius consilium minime ambiguum est: dicere enim voluit, iam anteactis saeculis Deum patefecisse gentibus suam gloriam, atque hoc amplioris doctrinae fuisse praeludium. Nam etsi ad tempus separata fuit electi populi conditio a gentibus, mirum tamen videri non debuit quod utrisque tandem Deus promiscue se patefecit, quos pridem communiter ad se invitaverat: sicuti alibi dicit, quo tempore passus est Deus gentes errare per vias suas, non tamen se reliquisse ἀμάρτυρον, Act. 14, 17. Unde colligimus, nimis crasse deceptos fuisse qui Paulum a literali sensu discessisse finxerunt. Quod lectores facilius etiamnum ex nostris in locum illum commentariis intelligent. (*Soli posuit tabernaculum.*) Sicuti ex tota mundi machina coelos praecipue elegit David in quibus imaginem Dei spectandam proponeret, quia illic tanquam in sublimi theatro melius conspicitur: ita nunc solem in altissimo gradu positum demonstrat, quia in eius fulgore luculentius se profert Dei maiestas. Nam etsi aliis planetis sunt etiam sui cursus et quasi stadia, et firmamentum stellas omnes fixas in suam revolutionem trahit: rudibus tamen et indoctis astrologiae arcana David frustra conatus esset tradere. Itaque satis habuit crasso stylo ingratitudinis arguere totum mundum, nisi ex solis conspectu in pietate proficiat. Haec ratio est cur dicat tentorium ei paratum esse: deinde egredi ipsum ab una coeli extremitate, et transire celeriter in partem oppositam. Neque enim argute inter philosophos de integro solis circuitu disputat, sed rudissimis quibusque se accommodans, intra ocularem experientiam se continet. Ideoque dimidiam cursus partem quae sub hemisphaerio nostro non cernitur, subticet. Tria vero in sole consideranda proponit, formae splendorem ac praestantiam: deinde cursus celeritatem: tertio incredibilem vim caloris. Dignitatem et ornatum similitudine sponsi commendat: addit deinde similitudinem cursoris. Mira enim fuit olim eorum pernicitas qui vel quadrigis vel pedibus in stadio certabant: quae etsi longissime abfuit a celeritate solis, nihil tamen in communi hominum usu invenire potuit David quod propius accederet. Quod vegetativum calorem in tertio membro notari quidam putant, mihi non probatur. Est quidem mirabile hoc Dei opus, et insigne bonitatis specimen, quod vis solis in terram usque penetrans, sua inspiratione eam foecundat: sed quia dicit, neminem vel nihil abscondi ab eius calore, de violento aestu, quo tam homines quam reliqua animantia, plantae etiam et arbores torrentur, potius intelligo: quia vivificum calorem, quo nos vegetari sentimus, effugere nullus cupit.

7. *Lex Domini perfecta, instaurans animam: testimonium Iehovae fidele, erudiens in sapientia parvulum.* 8. *Statuta Iehovae recta, exhilarantia cor: praeceptum Domini purum illuminans oculos.* 9. *Timor Iehovae sincerus, permanens in saeculum: iudicia Iehovae veritas, iustificata simul.*

7. (*Lex Domini etc.*) Sequitur nunc pars secunda Psalmi. Postquam enim totum humanum genus ostendit satis a mutis magistris doceri de unico Deo, Iudaeos nunc aggreditur, quibus magis Deus innotuerat per verbum suum. Nam quod de ipso testantur coeli, non eo usque deducit homines, ut veram pietatem perdiscant: sed tantum huc valet, ut reddantur inexcusabiles. Verum quidem est, nisi essemus nimis hebetes, esse in mundi theatro satis multa documenta quae nos ad pietatem invitent: sed quia in luce clara caecutimus, sine verbi subsidio nihil nobis prodesset splendida ista gloriae Dei repraesentatio, licet sonorae concionis loco esse debeat. Itaque Deus quos ad salutem vocare statuit, peculiari gratia dignatur: sicuti olim, quamvis omnibus sine exceptione testatus sit se esse Deum: tamen Abrahae filiis seorsum legem dedit, quae certiore et magis propinqua notitia eos imbueret, unde sequitur Iudaeos duplici vinculo ad Deum colendum obstrictos esse. Nam quum gentes, quibus tantum per mutas creaturas loquutus est Deus, nulla ignorantia excuset, quanto minus tolerabilis est eorum stupor, qui vocem ex sacro eius ore profectam audire negligunt? Hic ergo finis est ut se alacrius addicant Iudaei in Dei obsequium, quod sanctiore vinculo sibi devinxit. Porro sub legis nomine non tantum intelligit regulam iuste vivendi vel decem praecepta: sed comprehendit totum foedus quo Deus populum illum a reliquo mundo distinxerat: ac totam Mosis doctrinam, cuius partes deinde enumerat sub vocibus testimonii, statutorum, et aliis. Neque enim elogia haec, quibus legem commendat, solis decem praeceptis quadrarent, nisi accederet adoptio gratuita, et quae ex ea dependent promissiones: denique totum illud doctrinae corpus ex quo constat vera religio et pietas. Quantum ad voces hebraicas, ideo curiose in cuiusque significatione tradenda non laboro, quia ex aliis locis colligere promptum est interdum confundi. עדות quidem generaliter pro conventione accipitur, qua Deus, ubi se in Deum fore pollicitus est Abrahae filiis, vicissim ab ipsis fidem et obedientiam stipulatur. Est igitur mutua inter Deum et populum pactio. פקודים quae ego alios sequutus Statuta verti, quidam ad caeremonias restringunt, non recte (meo iudicio) qui pro edictis in genere passim video accipi. Itaque מצוה quod proxime sequitur, fere synonymum est. De aliis videbimus suo loco. Prima legis commendatio est, quod sit integra vel perfecta: quo verbo significat David, si quis in lege Dei rite sit edoctus, ei ad perfectam sapientiam nihil defore. Quamvis enim profanis scriptis adspersa sint verae et utiles sententiae, et Deus aliquam iustitiae notitiam indiderit hominum animis, facit tamen naturae corruptela ne qua inter homines reperiatur pura lux doctrinae, sed mutila quaedam principia, et quidem implicita ignorantiae tenebris. Unde merito David laudem hanc vendicat legi quod in se perfectam et absolutam sapientiam contineat. Quia animae conversio, quam paulo post subiicit, procul dubio pro instauratione ponitur, non dubitavi ita vertere. Sunt enim qui nimis argute hic philosophantur de poenitentia et reformatione hominis. Fateor quidem non recreari animam Dei lege, quin renovetur in iustitiam: sed tenendus interea est simplex Davidis sensus, quod sicut anima vegetat corpus, sic etiam lex vita sit animae. Dicit autem animam restitui, ad miserum statum alludens in quo omnes nascimur. Etsi enim quaedam primae originis reliquiae adhuc supersunt, quia tamen nulla pars ab inquinamento et labe pura manet, sic vitiata animae conditio parum a morte differt, prorsusque ad mortem tendit. Itaque necesse est ut Deus adhibito legis suae remedio succurrat: non quod per se id praestet legis litera, ut postea fusius dicetur: sed quia Deus ad restituendas animas verbi sui organo utitur. Dum vocat *testimonium Iehovae fidele*, repetitio est proximae sententiae, ut legis integritas et fides aut veritas testimonii idem valeant, nempe ubi nos Dei verbo regendos tradimus, non esse errandi periculum, quia certo hac via Dominus suos in salutem dirigit. Eruditio in sapientia videtur adiecta esse tanquam instaurationis animae principium. Nam quum praestantissima animae facultas sit intelligentia, eam David ex lege petendam docet, quia naturaliter ea destituimur. Neque enim parvulorum nomine una tantum hominum speciem designat, ac si alii per se satis saperent: sed primo admonet, nullos recta intelligentia praeditos esse, donec in lege Dei profecerint. Simul etiam ostendit quales Deus discipulos postulet: nempe qui stultescant apud se, et in puerorum ordinem descendant, ne impediat proprii sensus altitudo quominus Dei verbo se penitus dociles afferant.

8. (*Statuta Iehovae.*) Quanquam nihil nisi vulgare dicere videtur, quum statuta Domini recta vocat: si quis tamen antithesim consideret inter rectitudinem legis et flexuosas vias quibus se involvunt homines dum sensum proprium sequuntur, hoc elogium non parvi esse momenti intelliget. Scimus quantopere sibi quisque addictus sit, et quam difficile sit falsae prudentiae confidentiam ex animis nostris revellere. Emphatica igitur doctrina est, rite aliter non posse institui vitam hominis, quam si formetur ad Dei legem, extra quam semper in tortuosis ambagibus erratur. Addit secundo, *statuta Dei exhilarare cor:* quia nulla alia est nisi bonae conscientiae solida laetitia: qua tunc demum fruimur, ubi certo sumus persuasi vitam nostram Deo placere. Vere quidem pacis

origo est ex fide quae nos gratis Deo reconciliat: sed hinc etiam piis Dei cultoribus inaestimabile gaudium oritur, quod sciunt non temere nec frustra se fatigari, quum Deum vitae suae arbitrum et approbatorem habent. In summa, haec hilaritas pravis omnibus illecebris et voluptatibus opponitur, quae exitialiter miseras animas inescant, ac si diceret David, quicunque peccando se oblectant, multiplicem dolorum materiam sibi accersere, sincerum vero gaudium legis Dei studio acquiri. In fine versus, regulam divinae legis puram esse, et oculos illuminare tradens, subindicat perperam aliunde peti boni et mali discrimen, quia vitae puritatem inquinet suis faecibus quidquid ex se commiscuntur homines. Deinde cum toto suo acumine caecos esse, et semper in tenebris errare, donec ad coelestis doctrinae lucem convertant oculos. Unde sequitur non alios recte sapere nisi qui Deum sequuntur ducem et magistrum, et ad pacem, quam verbo suo prae se fert, attenti sunt. Verum hinc emergit non parva quaestio, quia haec legis encomia quae referuntur a Davide, Paulus funditus evertit. Quomodo enim haec inter se convenient, quod lex recreet animas, sit tamen mortua et exitialis litera: quod corda exhilaret, spiritum tamen servitutis afferens incutiat terrorem: quod illuminet oculos, velo tamen opposito lucem intus supprimat? Sed primo memoria tenendum est quod primo admonui, Davidem non de nudis praeceptis disserere, sed complecti totum foedus quo sibi Deus Abrahae filios in populum adoptaverat: itaque regulae bene vivendi gratuitas salutis promissiones adiungit, imo Christum ipsum, in quo fundata erat adoptio. Paulus vero cui negotium erat cum perversis legis interpretibus, qui eam a gratia et spiritu Christi separabant, nudum Mosis ministerium attingit. Porro certum est, ubi legem non vivificat spiritus Christi, non inutilem modo, sed mortiferam quoque esse suis discipulis. Nam extra Christum, non nisi inexorabilis rigor in lege viget, qui totum humanum genus irae Dei et maledictioni subiicit. Deinde manet in nobis carnis rebellio, quae Dei et legis odium in nobis accendit: unde manet tristis illa servitus et horror. Haec diversa legis acceptio facile speciem dissidii in Davidis et Pauli verbis conciliat, quia Pauli consilium est ostendere quid lex seorsum (quatenus sine promissione gratiae severe, quod debemus Deo, exigit) praestare nobis queat: David totam legis doctrinam commendat, cui evangelium respondet: ideoque Christum sub ea includit.

9. (*Timor Iehovae sincerus.*) Hic per timorem intelligitur ratio colendi Dei: itaque active sumitur hoc nomen, pro doctrina quae nobis praescribit quomodo Deum timere oporteat: sic enim ut plurimum metuunt homines Deum, ut falsos et vitiosos cultus excogitando iram eius magis in se provocent. Merito igitur David praepostera hominum studia oblique damnans, observantiam legis puram ob omni sorde esse affirmat. Addit *perpetuo stare,* ac si vocaret aeternae felicitatis thesaurum. Videmus enim ut caeco impetu mundus ad res evanidas feratur: quo fit ut inanem beatae vitae umbram captando veram beatitudinem amittat. In secundo membro, Dei praecepta veritatis elogio insigniens, quidquid posthabita lege ex arbitrio suo suscipiunt homines, vanitatis insimulat. Nec certe melius nos ad studium amoremque legis incitare poterat quam ista admonitione, eos omnes qui sibi extra legem Dei capiunt vivendi consilium, se ipsos fallere, merasque imposturas sectari. Falluntur autem (meo iudicio) qui iudicia tantum de secundae tabulae praeceptis exponunt, quum Davidi propositum sit fructum quem ex Dei lege percipiunt fideles, variis loquendi modis celebrare. Quod dicit *iustificata simul,* tantundem valet atque omnia sine exceptione ad unum recta esse. Hoc elogio legem Dei ab omnibus profanis doctrinis discernit, quia nihil maculae aut vitii in ea deprehendatur, sed absoluta sit omnibus numeris.

10. *Desiderabilia prae auro et obrizo multo, et dulcia prae melle et succo favorum.* 11. *Etiam servus tuus in illis circumspectus redditur, et in eorum observatione retributio multa.*

Legem Dei iam commendat tam a pretio, quam a dulcedine. Pendet autem hoc elogium ex superioribus: quia tot ac tantae utilitates, quas nuper recensuit, merito efficiunt ut auro et argento posthabitis summi et unici thesauri loco nobis sit coelestis doctrina. Pro *auro obrizo* quidam gemmam vertunt: sed haec magis recepta interpretatio est de auro puro et probe recocto, quam et multi scripturae loci confirmant. Est autem nomen deductum a פזז quod roborare signifiat: unde coniicere licet non certae regionis aurum sic vocari, ut Ophir, sed artificio purgatum. Quin potius apparet ex Ieremiae cap. 10, vers. 9 terram Uphaz inde nomen sumpsisse, quia auri nitidissimi fodinas haberet. Etymologia auri obrizi incerta est, nisi quod Hieronymus divinat quasi ophrizon ita dici, hoc est allatum ex terra Ophir. Summa est, non aestimari pro merito legem, nisi eam omnibus mundi divitiis praeferimus. Haec autem aestimatio si apud nos obtineat, facile nimia auri et argenti cupiditate animos nostros purgabit. Porro ad hanc reverentiam accedat etiam amor et delectatio necesse est, ut lex non modo ad obsequium nos cogat, sed suaviter etiam alliciat: quod fieri non potest quin simul corrigantur carnis deliciae, quibus nos inescari mirum non est, quamdiu insipido

gustu iustitiam Dei respuimus. Caeterum hinc iterum colligere licet, non de nudis praeceptis et mortua litera haberi sermonem: sed promissiones quibus offertur gratia, simul comprehendi: nam si lex tantum iubendo terreret, quomodo esset amabilis? Certe si a spe veniae et Christi spiritu separetur, tam procul abest a mellis dulcedine, ut sua potius amaritudine miseras animas interficiat.

11. (*Etiam servus tuus.*) Quanquam hoc generaliter ad quoslibet pios extendi potest, recte tamen de ipso Davide accipitur, ut testetur se proprio experimento probe tenere quidquid hactenus docuit. Et certe nemo de coelesti doctrina vere et serio disseret, nisi qui eam penitus animo infixam alit. Fatetur ergo David se quidquid habet prudentiae ad regendam et formandam vitam, ex Dei lege adeptum esse. Quamvis tamen de se proprie loquatur, generalem in suo exemplo regulam proponit, si ratio vitae bene iustituendae quaeritur, unam Dei legem satis superque sufficere: simul atque ab ea disceditur, multis erroribus obnoxium esse cursum. Ac notandum est quod David ex abrupto sermonem ad Deum convertens, eum sui dicti testem citat, quo certius persuadeat sincere se et ex intimo affectu loqui. Quia verbum זהר tam docere quam cavere significat, quidam hoc loco vertunt: Docetur, vel admonetur servus tuus per legis mandata. Sed quia plenior sententia est, circumspectum reddi vel cautum qui se Deo regendum tradit, mihi haec versio magis placuit. Secundo membro declarat, quicunque se Deo addicunt ad servandam quam praescribit iustitiam, minime operam ludere, quia ampla illis merces apud eum reposita est. Porro haec quoque non vulgaris est commendatio legis, quod in ea Dominus nobiscum paciscitur, seque ad remuneranda nostra obsequia quodammodo obligat. Etsi enim iure suo a nobis exigit quidquid lex continet: liberaliter tamen quam non debet mercedem, servis suis promittit. Verum quidem est, irritas esse legales promissiones nostro vitio, quia longe a plena iustitia vel perfectissimus quisque abest: nulla autem hominibus speranda est operum merces, donec legi in solidum satisfecerint. Ita haec duo bene inter se conveniunt, vitam aeternam operum mercedem fore, si quis legem omni ex parte impleat: et tamen in lege denunciari maledictionem cunctis hominibus, quia totus mundus operum iustitia destituitur. Quod etiam mox ex proximo versu patebit. Postquam enim hoc legis beneficium celebravit David, quod Dei cultoribus amplam mercedem offert, statim alio sermonem transferens exclamat, delicta quis intelligit? ubi reos aeternae mortis pronuncians cunctos homines, quidquid ex operum meritis concipi potest fiduciae in nihilum redigit. Si quis obiiciat, frustra legem isto encomio ornari quod effectu ca ret, prompta responsio est: quia in foedere adoptio nis inclusa est gratuita peccatorum venia, ex qu dependet iustitiae imputatio, fidelium operibus mer cedem quamvis indebitam rependi. Nam quod i lege Deus perfectis iustitiae observatoribus pro mittit, fideles paterna eius indulgentia obtinent dum illorum conatum et pium obsequendi studiu pro iustitiae perfectione gratum habet.

12. *Errores*) quis intelligit? ab occultis mei munda me.* 13. *Etiam a superbiis**) contine servu tuum, ne dominentur mihi: tunc integer ero, et mun dabor a scelere multo.* 14. *Sint ad beneplacitu eloquia oris mei, et meditatio cordis mei coram t Iehova, fortitudo mea et redemptor meus.*

Haec exclamatio ostendit quomodo legis promissiones, quibus addita est conditio, accipere conveniat: nempe simul ac in medium prodeunt, u quisque vitam suam examinet, nec facta modo sua sed cogitationes etiam exigat ad perfectam illa iustitiae normam quae in lege traditur. Sic fiet u ad unum omnes, spe mercedis abscissa, ad De misericordiam confugere necesse habeant. Neque enim reputare satis est quid legis doctrina contineat nisi etiam veniamus ad nostras personas in quibu reperietur defectus. Papistae simul ac audiunt: Qu fecerit haec, vivet in ipsis, (Levit. 18, 5) secure operum suorum meritis aeternam vitam alligant, ac s in eorum arbitrio esset legem praestare, cuiu omnes sumus transgressores, non tantum in un apice, sed in singulis partibus. Ideoque David quas labyrintho obsessus, delictorum multitudine s obrui cum admiratione fatetur. Hoc igitur prim tenendum, quia legis iustitia destituimur in nostri personis, ideo etiam a spe mercedis quae illic promittitur, excludi: deinde non uno aut altero delicto sed innumeris nos coram Deo reos constringi: u cum acerbissimo dolore deflenda sit nostra pravitas quae non tantum Dei benedictione nos privat, sed vitam convertit in mortem: sicuti non dubium est quin David, postquam Deum liberaliter praemium offerre dixerat omnibus qui legem observant, horrore perculsus eruperit in hanc vocem. Per שגיאות vel errores, quidam minora delicta notari putant verum David (meo iudicio) simpliciter dicere voluit pluribus Satanae fallaciis nos implicari, quam u quisque centesimam malorum suorum partem sentiat. Errore quidem et incogitantia saepe delinquunt sancti: sed contingit etiam Satanae laquei irretitos non perspicere crassa peccata. Unde merit

*) ses Fautes, *en marge:* ou erreurs, ou ignorances.

**) des arrogances *en marge:* ou pechez commis pa contumace ou rebellion.

errores in genere vocantur, quibus sibi prae stupore homines et carnis illecebris decepti indulgent. Se enim et alios ad Dei tribunal citans, quamvis sibi conscii non sint, non tamen ideo absolvi admonet, quia Deus longe acutius cernit quam hominum conscientiae, ut attentissimos quosque maior pars sui reatus fugiat. Confessioni subiicitur veniae precatio. Mundandi enim verbum non ad regenerationis donum, sed ad gratuitam condonationem refertur. Nam Hebraeis נקה innocentem esse significat. Iam de erroribus quoque mentem suam clarius explicat, occulta peccata vocans, in quibus scilicet homines se ipsos decipiunt, nec sponte modo et accersitis blanditiis, sed quia ad Dei iudicium non penetrant. Porro ad nos iustificandos inanis est ignorantiae praetextus, nec caecutire quidquam prodest, quia in propria causa nemo idoneus est iudex. Itaque a Dei absolutione petenda mundities: Iam si in iudicium Dei venire necesse est quae nos fugiunt errata, nisi venia deleantur, quomodo impune evadet qui arguente ipsum conscientia suus iudex esse cogitur? Iam memoria tenendum, non uno tantum reatu nos teneri, sed obrui innumera colluvie. Nam quo diligentius in se quisque inquiret, fatebitur cum Davide, nullum fore modum vel finem, si Dominus occulta mala nostra detegat: quia nemo comprehendit quot modis sit obnoxius. Unde etiam apparet quam supina hypocrisis dementaverit papistas, quibus facile et expeditum negotium est semel quotannis omnia peccata in fasciculum colligere. Iubet decretum lateranensis concilii confiteri semel in anno omnia peccata: nulla spes veniae nisi sub conditione hac relinquitur. Quisque in aurem sacerdotis demurmurans, pulcre se defungi existimat, quasi digitis supputare posset quaecunque toto anno peccata admisit: quum severo examine vix ad partem centesimam sancti perveniant, ideoque consentiant in hanc vocem Davidis, errata quis intelliget? Nec valet exceptio, satis esse si faciant singuli quod in se est. Nam quum impossibile sit praestare quod lex iubet, necesse est, quisquis serio timoris Dei sensu praeditus est, desperatione obrui, quamdiu hac necessitate obstringi se putat: qui autem hoc modo exonerant peccata, prorsus esse stupidos. Scio alios secus exponere, ut directione spiritus sui Dominus ab erroribus eum revocet. Verum ad veniam amplius refertur haec precatio: sicuti quae mox sequitur proximo versu, opem ad superandas tentationes auxiliumque spiritus sancti implorat. *A superbiis*, inquit David, *prohibe servum tuum:* per superbias intelligens apertas transgressiones, quibus adiuncta est contumacia: prohibendi verbo significans, quae carnis est ad peccandum proclivitas: sanctos etiam statim diffluere, vel praecipites ferri, nisi sua custodia Deus eos arceat. Notandum enim quod servum Dei se nominans, fatetur tamen se opus habere fraeno, ne contumaciter ad transgrediendam Dei legem erumpat: nam etsi Dei spiritu regenitus gemebat sub vitiorum suorum onere, sciebat tamen quanta sit carnis pervicacia, et quam facile obrepat Dei oblivio: unde nascitur contemptus et impietas. Quod si a transgressionum periculo tutus non fuit David, qui in Dei timore usque adeo profecerat, quomodo sibi per liberum arbitrium moderabitur homo carnalis, in quo dominantur innumerae libidines? Discamus igitur, quamvis iam abnegatione nostri domita sit carnis lascivia, nobis tamen metuere: quia nisi nos contineat Deus, furiose ebulliet superbia contra Deum. Atque hanc sententiam corfirmat mox addita ratio, *ne dominentur mihi*, clare enim hoc verbo affirmat, se non modo imparem fore ad resistendum, nisi succurrat Deus, sed scelerum imperio se prorsus fore addictum. Docet ergo hic locus, non modo totum humanum genus naturaliter peccato mancipatum esse, sed ipsos quoque fideles, nisi ad eos regendos assidue invigilet Deus, et in perseverantia confirmet, fore peccati mancipia. Altera etiam utilis admonitio hic traditur. Nunquam pro impetranda venia orandum esse, quin simul petamus Dei virtute in posterum nos armari, ne praevaleant tentationes. Quanquam autem stimulis concupiscentiae punguntur, non tamen despondere animos convenit, sed rogandus est Deus ut nos cohibeat. Optasset quidem David nullum in se vitiosum motum sentire: sed quia agnoscit, donec exuerit corruptam naturam, se nunquam a peccati reliquiis fore immunem, se ad pugnandum spiritus gratia instrui postulat, ne iniquitas victrix dominetur. In fine versus duo notanda sunt: nam quum affirmat David se tunc integrum fore et purum a multo scelere, primo hunc honorem spirituali Dei praesidio tribuit, ut eo fretus certam sibi victoriam contra omnes Satanae exercitus promittat. Deinde fatetur, nisi divinitus adiutus fuerit, se immensa malorum turba et congerie oppressum iri. Neque enim ab uno tantum vel altero scelere mundum se fore dicit, sed a multis. Unde sequitur, simul ac nos destituit gratia Dei, nullum fore peccati genus quo nos Satan non illaqueet. Haec igitur Davidis confessio precandi sollicitudinem in nobis acuat, quia inter tot ac tam multiplices insidias minime torpendum est. Rursum pia illa gloriatio in cordibus nostris palmam obtineat, quamlibet multis et validis copiis nos oppugnet Satan, modo auxilietur nobis Deus, invictos tamen fore, atque ita staturos, ut nobis maneat incolumis integritas.

14. (*Sint ad beneplacitum.*) Expressius Dei gratia ad recte sancteque vivendum muniri se postulat. Summa enim est: Ut non modo a transgressionibus eum Deus prohibeat, ne in externum

actum erumpant, sed ut linguam quoque et animum formet in obsequium legis suae. Scimus quam difficile sit etiam perfectissimis, verba et cogitationes ita fraenare ut nihil Dei voluntati adversum vel animo vel ore concipiant: et tamen haec interior puritas praecipue a nobis in lege exigitur. Quo autem rarior est virtus, exacta haec cordis et linguae continentia, eo magis discamus quam necessaria sit nobis spiritus gubernatio ad vitam recte probeque instituendam. Per nomen beneplaciti ostendit non aliam esse bene vivendi regulam, quam si Deo placere ac se probare homines studeant. Quod in clausula vocatur Deus fortitudo et redemptor, ad impetrandi fiduciam valet.

PSALMUS XX.

ARG. Communis ecclesiae precatio pro rege Israëlis, ut ei Deus auxilium in discrimine ferat: et pro statu regni, ut eum tueatur incolumem, quia publicam salutem in se continet. Cui adiungitur promissio, Deum regni istius, cuius autor est, fore praesidem, ut perpetuae eius conservationi invigilet.

1. *Praefecto canticum Davidis.* 2. *Exaudiat te Iehova, in die tribulationis protegat te nomen Dei Iacob.* 3. *Mittat auxilium tibi e sanctuario, et e Sion sustineat te.*

Quanquam inscriptio ostendit Psalmum a Davide fuisse compositum, nihil tamen absurdi est quod de se in aliorum persona loquitur. Nam quum iniunctum ei esset prophetae munus, merito fidelibus dictavit precandi formam, non tam imperio vel regio edicto se ipsum commendans, quam ex doctoris officio ostendens, ad totius ecclesiae studium et curam spectare, ut regnum quod erexit Deus, salvum maneat. Quod vero multi interpretes ad certum tempus precem hanc restringunt, mihi non probatur. Fieri potest ut prima occasio sumpta ex uno bello fuerit, sive contra Ammonitas, sive contra alios hostes. Consilium tamen spiritus sancti (meo iudicio) fuit, ordinariam precandi formam ecclesiae tradere, cuius usum ex verbis fuisse colligimus quoties discrimen aliquod instabat. Caeterum quanquam filiis suis in genere praecipit Deus pro regibus orare, peculiaris tamen fuit huius regni et ab aliis omnibus distincta ratio: quia Deus populum suum non nisi per manum Davidis et seminis eius gubernare et tueri statuerat. Praecipue vero notandum est sub typo regni temporalis descriptum fuisse longe melius regimen, unde pendebat plena ecclesiae laetitia et felicitas. Itaque huc consulto respexit David ut omnes Dei filios hortetur ad piam sollicitudinem pro regno Christi gerendam, quae nos ad continuas preces exstimulet.

2. (*Exaudiat te Iehova.*) Spiritus sanctus populum orantem inducens, ut Deus regis votis respondeat, simul admonet reges ipsos officii, ut in suis negotiis fidem Dei implorent. Diem tribulationis nominans, a molestiis non fore immunes ostendit, ne animos despondeant si quando eos periclitari contingat. Summa est, quod fideles, ne a capite corpus separetur, communibus suffragiis preces regis adiuvant. Quod nomen Dei pro Deo ipso ponitur, ratione non caret: nam quia nobis incomprehensibilis est Dei essentia, quatenus nobis patefacta est eius gratia et virtus, in eum sperare convenit. Itaque ex nomine invocandi fiducia nascitur. Cupiunt ergo fideles regem protegi Dei auxilio, cuius nomen invocatur inter filios Iacob. Neque enim eorum opinioni assentior, qui putant mentionem patriarchae fieri, quem Deus non absimili modo ac servum suum Davidem exercuit. Potius existimo, usitato scripturae more, populum electum hac voce intelligi: quia haec quoque adoptionis pars erat, sub tutela regis divinitus praefecti degere. Hinc tenenda est anagoge quam attigi. Quando enim Christus rex noster pro aeterni sacerdotii ratione apud Deum intercedere non desinit, totum ecclesiae corpus eius precibus succinere convenit: sicuti etiam nulla spes est nos exauditum iri, nisi ipso praeeunte. Haec vero non exigua leniendis nostris doloribus consolatio est, quod nostras angustias, quoties affligimur, suas esse ducit: modo simul in mentem veniat, animos in tribulatione colligere, quia hic spiritus oraculo praedictum est, regnum Christi periculis et incommodis obnoxium fore.

3. (*Mittat auxilium e sanctuario.*) Hoc est auxilietur tibi e monte Sion, ubi arcam foederis locari iubens domicilium sibi illic delegit. Nam quia non patitur carnis infirmitas ut in coelum usque homines evolent, obviam ipse prodit, et per externa fidei exercitia ostendit se illis propinquum. Sic arca foederis praesentiae eius pignus fuit populo veteri: et sanctuarium coeli imago. Sed quia Deus montem Sion designans, ubi perpetuo ipsum colerent fideles, regnum sacerdotio coniunxerat, hoc sacrum vinculum David haud dubie spectavit. Atque hinc coniicio Psalmum hunc a Davide iam sene sub extremum vitae tempus fuisse compositum. Nam quod prophetice quidam de Sione loquutum putant, priusquam in eo delecta esset arcae statio coactum videtur, parumque probabile.

4. *Recordetur omnis oblationis tuae, et holocaustum tuum pingue reddat. Selah.* 5. *Det tibi secundum cor tuum, et omne consilium tuum impleat.* 6. *Ut exsultemus in salute tua, et in nomine Dei nostri trophaeum erigamus, ubi implebit Iehova omnes petitiones tuas.*

4. (*Recordetur, etc.*) Verbum hoc pro attendere accipio, sicuti aliis pluribus locis: ita oblivisci saepe tantundem valet ac negligere, vel non dignari sua cura et intuitu. Summa est ut Deus re ipsa demonstret sibi accepta fuisse regis sacrificia. Duae quidem species ponuntur, מנחה quae ornandis omnibus victimis legitima erat accessio, et per se etiam offerebatur: deinde holocaustum: sed per synecdochen omnia sacrificia notare voluit David: sicut etiam sub sacrificiis vota et preces complexus est. Scimus enim, quoties orabant patres sub lege, spem impetrandi fundatam in sacrificiis fuisse: sicuti etiam hodie non aliter gratae sunt nostrae orationes Deo, nisi quatenus eas sui sacrificii odore Christus perfundit et sanctificat. Ergo solennes regis preces quae victimis et oblationibus annexae erant, cupiunt fideles valere ad prosperum successum. Quod etiam clarius ex proximo versu colligitur, ubi affectus et consilia regis Deo commendant. Porro quia absurdum esset a Deo petere ut morem gerat stultis pravisque desideriis, tenendum principium est, regem hic describi non ambitioni suae deditum, non flagrantem avaritia, non pro sua libidine quidvis appetentem, sed intentum muneri sibi iniuncto, publicaeque saluti addictum, ut nihil nisi spiritus instinctu et praescripto oris Dei postulet.

6. (*Ut exsultemus.*) Posset etiam duobus aliis modis hic versus exponi, sicuti quidam precationem contexunt, ac si dictum esset, fac Domine ut exsultemus. Alii vero putant fideles, officio precandi defunctos in bonam spem se erigere, imo certa spe erectos quodammodo iam triumphum agere: sicuti David eiusmodi gratulationes precibus subinde permiscet, quibus ad continuandum crescat alacritas. Sed ego omnibus propius expensis, finem divinae gratiae vel fructum notari existimo, ideoque subaudiendam duxi particulam ut. Nam fideles quo facilius regi suo impetrent Dei favorem, communem laetitiam, et gratiarum actionem in medium proponunt: ac si dicerent, non pro capite unius hominis se esse sollicitos, sed de totius ecclesiae utilitate. Caeterum quod dicitur, *in salute tua*, etsi tam ad Deum quam ad regem potest referri, quia saepe Dei salus vocatur quam ipse confert: contextus tamen postulat de rege magis intelligi, nam quia populus in regis umbra vivebat (sicuti dicit Ierem. Thren. 4, 20) ideo nunc testantur fideles, eo salvo et florente se omnes hilares fore ac beatos. Interea ut suum gaudium a profanis tripudiis distinguant, profitentur se vexillum erecturos in nomine Dei. Hebraicum verbum tantundem valet ac vexillare, si apud latinos receptum foret. Sensus autem est agnituros Dei gratiam fideles, ut eius triumphum celebrent.

7. *Nunc cognovi quod servaverit Iehova unctum suum, exaudiet illum e coelis sanctuarii sui in fortitudinibus salutis dexterae suae*.)* 8. *Hi in curru, et hi in equis: nos autem nominis Iehovae Dei nostri recordabimur.* 9. *Hi incurvati sunt et ceciderunt: nos vero surreximus et erecti sumus.* 10. *Iehova serva: Rex exaudiat nos die quo invocabimus.*

7. (*Nunc cognovi.*) Nunc sequitur gratulatio, in qua recitant fideles se expertos esse Dei bonitatem in tuenda regis salute. Simul tamen annexa est fidei doctrina, quod Deus re ipsa ostenderit, sua virtute stare regnum Davidis, quia in sua vocatione fundatum sit. Sensus ergo est certa experientia liquere, Deum custodem esse eius regni quod ipse instituit et cuius est autor, nam Messiae epitetho in hunc finem ornatur David, ut statuant fideles legitimum esse et sacrum regem, quem Deus a se electum externa unctione testatus fuerat. Quod ergo ex maximis periculis ereptus fuerat, David, hoc Dei gratiae adscribunt fideles: simulque causam addunt, quia Deus suo praesidio tegere ac tutari voluerit quem iusserat ungi in regem populi sui. Spem vero futuri temporis clarius adhuc confirmant altero membro, quod Deus eum e coelo exaudiet. Retineo enim futurum verbi tempus: quia non dubito quin documentum quod iam exhibuerat Deus, extendant ad continuam regni confirmationem. Hic vero iam alterius sanctuarii mentio fit, nempe coelestis. Sicut enim Deus per arcam foederis ad populum descendere tunc dignatus est, quo familiarius innotesceret: sic etiam rursum mentes suorum ad se sursum trahere voluit, ne quid de ipso carnale vel terrenum conciperent: atque ut scirent toto mundo superiorem esse. Ita sub visibili et manufacto sanctuario commendatur paterna Dei indulgentia, et familiaris usus quem cum populo suo habet: sub sanctuario autem coelorum, immensa potentia, imperium et maiestas. *In fortitudinibus salutis* tantundem valet ac si dixisset potentes salutes, vel potentias salutares. Itaque in ipsa loquutione est hypallage. Sensus tamen huc redit: Et pro sua admirabili virtute servet Deus regem suo mandato unctum: quia spiritus qui hanc precem dictavit, tot Satanae furiosis conatibus videbat fore obnoxium, ut vulgari modo stare non posset. Non tamen displicet altera expositio quam in margine notavi: nempe quod fideles, ut se melius animent, sibi proponunt salutem dexterae Dei esse in fortitudinibus, hoc est, satis validam ad superanda quaevis obstacula.

8. (*In curru.*) Hoc ad hostes Israëlis non restringo, ut alii interpretes: sed potius fideles cum

*) és puissances du salut de sa dextre, *en marge*: ou, és puissances le salut de sa dextre.

reliquo mundo conferri arbitror. Hoc enim cunctis fere mortalibus videmus esse ingenitum, ut quantis quisque opibus, potentia, vel militaribus copiis praeditus est, tantum concipiat animi et fiduciae. Testatur ergo populus Dei se non vulgari hominum more spem locasse in armis vel bellico apparatu, sed tantum in auxilio Dei. Quum autem haec duo inter se opponit spiritus, notandum est, simulac mentes nostras occupat carnis fiducia, Dei oblivionem quodammodo obducere. Fieri enim non potest ut qui sua virtute confisus victoriam sibi promittit, in Deum respiciat. Ideo recordandi verbo utitur propheta, ut ostendat fideles nonnisi vacuos omnibus impedimentis ad Deum confugere. Porro haec Dei recordatio primum fideles, quibuslibet copiis polleant, retrahit tamen a vana confidentia, ne quid aliunde quam ex mera Dei gratia exspectent. Deinde si omnibus subsidiis orbati sint ac destituti, confirmat tamen ut intrepide et constanter Deum invocent. Sicuti rursum profani homines, ubi viribus pollent, superbia excaecati, non dubitant secure Deum contemnere: ad inopiam vero redacti, misere expavescunt. Denique nobis hic Dei memoriam commendat spiritus, quae tam in nuditate quam in copiis vigorem suum retinens, vanas spes quibus inflari solet caro, subigat. Verbum נזכיר quia est in coniugatione hiphil, transitive quidam exponunt, recordari faciemus. Sed quia novum non est neutraliter etiam accipi verba apud Hebraeos, quae proprie transitiva sunt, amplexus sum quod praesenti loco melius quadrabat.

9. (*Hi incurvati sunt.*) Probabile est hic tanquam digito monstrari Israëlis hostes, qui divinitus prostrati fuerant, quum nihil minus futurum putarent. Subest autem tacita antithesis inter ferociam qua ad tempus elati fuerant hostes, quum audacter irruerent ad omnia perdenda, et populi Dei oppressionem. Sicuti enim surgere non nisi eorum est qui prius iacebant, ita incurvari et cadere proprie dicuntur quos prius sua securitas in sublime extulit. Ergo ab eventu docet propheta, quanto satius sit spes omnes nostras ad Deum unum applicare, quam propriis viribus inniti.

10. (*Iehova serva.*) Quidam uno contextu legunt, Iehova serva regem: forte quia absurdum illis videtur ad regem terrenum, quod Dei proprium est, transferri, ut scilicet invocetur atque exaudiat. Verum si in Christum, ut oportet, coniicimus oculos, non erit cur miremur Davidi et eius successoribus, quatenus personam eius gestarunt, per similitudinem attribui quod in ipsum competit. Quia autem per eius manum nos regit Deus ac servat, non aliunde speranda est salus. Sicut etiam fideles olim ad regem suum, tanquam salvificae Dei gratiae ministrum, confugere solebant. Hinc illud Ieremiae Thren. 4, 20 quod prius citavi: Spiritus

oris nostri Christus de quo diximus, in umbra tu
vivemus inter gentes. Ideo etiam quoties restitu
tionem ecclesiae suae promittit, Deus symbolu
salutis proponit in regno. Nunc videmus, non abs
que optima ratione fideles induci, auxilium a reg
petentes, cui in fidem et custodiam dati sunt, e
qui Dei loco in capite eorum praesidet. Sicu
Micheas dicit 2, 13: Transibit rex coram ipsis, e
Iehova in capite eorum. Quibus verbis significa
regem fore instar speculi, in quo affulgeat D
imago. Redeo nunc ad praesentem locum. Eclip
tica loquutio, quum dicitur, serva Domine, maiore
continet emphasin, quam si adiectum fuisset nomen
quia hoc modo ostendit David, communiter ad to
tum ecclesiae corpus spectare salutem istam. E
Psal. 118, 25 eadem verborum forma concipitu
precatio, quam eandem esse certum est. Summa es
ut Deus regem suum benedicendo totius popul
servator appareat. Deinde exprimitur salutis mo
dus, ut rex Dei virtute instructus sit ad liberan
dum populum, quoties eius opem imploraverint
quia non aliter quam eius manu et opera promi
serat Deus suos fore salvos. Hodie manifestat
Christo discamus hunc honorem deferre, ne alia
salutem, nisi quam nobis a patre afferet, speremu
Eius vero tunc demum futuri sumus participes, s
omnes sub communi nostro capite in unum corpu
collecti, mutuam alii pro aliis curam geramus, no
autem seorsum quisque sibi consulat.

PSALMUS XXI.

ARG. Psalmus hic publicam gratiarum actionem pro feli
regis statu continet. Eius autem et superioris simili
fere est ratio: nam sicuti illic dictata fuit communi
precandi forma, ut totus populus pro capitis sui salut
esset sollicitus: ita nunc ostenditur, incolumem regi
statum ad publicam laetitiam spectare: quia hoc mod
Deus totum corpus servare integrum volebat. Praecipu
vero spiritus sanctus fidelium mentes in Christu
direxit, qui regni huius finis erat et perfectio: u
scirent, non aliter quam sub capite divinitus ordinat
se fore salvos.

1. *Praefecto canticum Davidis.* 2. *Iehova i*
virtute tua laetabitur rex, et in salute tua quan
exsultabit valde? 3. *Desiderium cordis eius dedis*
ei, et quod protulit labiis suis, non negasti. Sela
4. *Quoniam praevenies eum benedictionibus boni*
impones capiti eius coronam auream.

(*Iehova in virtute.*) Poterat David privati
gratias Deo agere pro victoriis et aliis insignibu
donis quibus ornatus fuerat: sed testari propositun
habuit, non modo se, Deo autore, regnare, se
etiam quidquid in eum Deus contulerat, in publi

eam omnium utilitatem redire. Ac initio quidem statuunt fideles ita regem Dei auspiciis creatum esse Davidem, ut eius tuendi curam Deus ipse susceperit. Itaque apparet Psalmum in hunc quoque finem compositum fuisse, ut sibi promitterent stabilem ac diuturnam fore hanc Dei gratiam: sicuti necesse erat, ut starent in firma fiducia, de rege bene sperare, cuius conspectus Dei propitii et faventis speculum erat. Sensus autem verborum est: Domine, virtute tua regem sustinens, efficies ut per te salvus maneat: atque ita salutem suam potentiae tuae adscribens, non vulgari modo in te laetetur. Robur enim et salutem haud dubie pro valido et robusto auxilio posuit, significans Dei potentiam in rege tuendo fore talem, ut eum ab omni periculo liberum et salvum praestaret. Secundo versu notatur gaudii causa, quod regis vota exaudierit Deus, ac liberaliter dederit quaecunque optabat, nam hoc teneri, et penitus animis infixum esse, operae pretium fuit, prosperos omnes Davidis successus todidem esse Dei beneficia, atque etiam documenta legitimae eius vocationis. Ac David quidem his verbis significat se carnis desideriis vota non laxasse, ut profani homines libidinose huc et illuc animos sine delectu applicant: sed ita fraenasse suos affectus, ut nihil nisi aequum et rectum expeteret. Etsi enim quibusdam vitiis (ut fert hominum infirmitas) laboravit, bis etiam turpiter lapsus est: continua tamen regni administratio talis fuit, ut facile constaret spiritum sanctum primas illic tenere. Sed quia spiritu prophetico in Christum maxime respexit, qui non sibi, sed in bonum nostrum regnat, et cuius unicum votum ad salutem nostram tendit, hinc colligere licet utilissimam doctrinam, minime timendum esse quoties pro ecclesia oramus, ne Deus preces nostras repudiet, quas non nisi praeeunte coelesti nostro rege concipimus.

4. (*Quoniam praevenies.*) Mutatio temporis in verbis, rei contextum non abrumpit: itaque hanc sententiam libenter in tempus futurum transfero, sicuti Hebraeis scimus satis tritam esse hanc enallagen. Porro, qui Psalmum hunc restringunt ad ultimam victoriam quam de exteris gentibus adeptus est David, et coronam, cuius hic fit mentio, regis Ammon esse putant, quam celebrat sacra historia: meo iudicio nimis extenuant quod de perpetua regni felicitate dictavit spiritus sanctus. Nec vero mihi dubium est quin posteros suos usque ad Christum complexus fuerit David: atque ita assiduos gratiae Dei progressus in servando regno illo commendaverit. Neque enim de uno tantum homine dictum fuerat: Ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, 2. Sam. 7, 14, sed oraculum illud a Solomone usque ad Christum extendi debuit: sicuti optimus testis est Iesaias 9, 6 completum fuisse docens, quum filius datus est vel exhibitus. Porro, quum dicit, praevenies, significat ultro Deum fore liberalem, et ad largiendum propensum, ut non modo rogatus annuat, sed etiam vota regis antevertens omni bonorum genere praeter spem eum cumulet. Per *benedictiones* intellige affluentiam vel largitatem. Quod quidam hebraicum טוב bonitatem vertunt, mihi non placet: potius enim pro beneficentia vel gratuitis Dei muneribus et donis accipitur: ac si dictum esset, nihil regi defore ad beatae vitae summam, quia Deus sponte cum multiplici bonorum copia ad locupletandum eum occurret. *Coronam* vero diserte nominat, quia regni erat insigne: ac si dixisset, Deum eius regis, quem ipse creaverat, fore custodem. Iam vero quum propheta cidarim, postquam ad longum tempus iacuisset, reponendam in Christi capite testetur, colligimus hoc cantico erectas fuisse pias mentes in spem aeterni regni, cuius umbra tantum vel obscura imago in filiis Davidis proposita fuit. Quare hic regni Christi perpetuitas asseritur, quia non hominum favore vel suffragiis impositus fuerit solio, sed Deus e coelo caput eius corona ornaverit.

5. *Vitam petiit abs te, dedisti ei protractionem dierum in saeculum et semper.* 6. *Magna gloria eius in salute tua, splendorem et decorem posuisti super eum.* 7. *Quia posuisti eum benedictiones in saeculum, exhilarasti eum laetitia coram vultu tuo.*

5. (*Vitam petiit.*) Confirmat hic versus quod nuper attigi: Psalmum hunc ad unius hominis personam minime restringi. Quamvis enim prorogata fuerit Davidis vita usquedum senio confectus et satur dierum e terra migraret: brevius tamen fuit eius curriculum, quam ut ad istam dierum longitudinem accesserit, quae pluribus saeculis constare dicitur. Imo si tempus a primordio regni Davidis ad exsilium babylonicum supputes, non reperietur haec longitudo in Davidis successoribus. Quare non dubium est quin regem aeternum hic comprehendat David. Subest autem hic comparatio inter obscurum et contemptibile, imo gravissimis periculis refertum, et desperationi affine regni principium, deinde incredibilem illam gloriam quae sequuta est, quum Deus regnum illud a communi ordine eximens, fere supra coelos locavit. Neque enim vulgare est elogium, quamdiu sol et luna in coelo fulgebunt, stabile fore regnum illud. Ergo David se vitam petiisse commemorans, tacite in quas saepe angustias redactus fuerit notat: ut sit sensus: Domine, ex quo servum tuum sacra unctione ad spem regni vocasti, talis fuit eius conditio ut pro singulari beneficio duceret elabi e faucibus mortis: iam vero non solum tua gratia salvus evasit, sed pollicitus etiam es continuam per multa

saecula in eius posteris successionem. Atque hoc non parum amplificat Dei gratiam, quod miserum hominem, fereque exanimem, quum trepide mortem deprecaretur, inaestimabili hoc honore dignatus sit, ut regale sceptrum ad posteros in saeculum usque transmitteret. Quod quidam exponunt, dedisti ei vitam quam petebat, et quidem ut dies eius protraheres in saeculum et perpetuo, frigidum est ac coactum. Tenenda est enim illa antithesis inter principium regni infirmum et ignobile, et illud inopinatum decus quo Deus servum suum ornavit, testem advocans lunam, si quando semen eius deficeret. Simile in Christo quoque specimen editum fuit, quem Pater a contemptu, ignominia, morte, sepulcro, desperatione, in coeleste imperium extulit, ut sedeat perpetuo ad eius dexteram, futurus tandem iudex mundi.

6. (*Magna gloria eius.*) Significat his verbis populus regem suum, quia Dei manu protegitur et auxilio liberatur, magis illustrem fore quam si vel tranquille cum omnium plausu regnaret, vel hominum opibus et praesidio defensus esset, vel sua denique virtute et industria stetisset invictus: quia inde clarius apparuit, non nisi Dei auspiciis et mandato dignitatem regiam adeptum esse. Hoc ergo regibus profanis relinquunt fideles, ut se rebus suis gestis nobilitent, famamque sibi comparent ex propria virtute, quia divinae gratiae approbationem pluris quam omnes mundi triumphos faciunt. Interim tale sibi promittunt Dei auxilium quod regi magnifice ornando sufficiat.

7. (*Posuisti eum benedictiones.*) Quidam simpliciter exponunt, regem hunc a Deo electum esse, in quem affatim gratias suas effundat: certum tamen est, plus aliquid hac loquendi forma exprimi: nempe tam uberem bonorum copiam affluere regi, ut merito divinae beneficentiae exemplar esse possit: vel etiam ut inter precandum vulgo futurum sit eius nomen celebre ad exemplum. Dicunt enim Hebraei poni in maledictionem qui sic redduntur detestabiles et quibus tam horribilis infligitur Dei vindicta, ut imprecationibus et diris serviat eorum nomen: ita vicissim dicitur in benedictionem poni, sub cuius nomine vota concipimus: quemadmodum si quis dicat, Deus te eodem favore quo servum suum Davidem prosequatur. Ego tametsi interpretationem hanc non reiicio, illa tamen sum contentus, quod rex omni genere bonorum abundans, praeclarum sit liberalitatis divinae exemplar. Quod proxime sequitur de laetitia, diligenter notandum est, non enim tantum intelligit populus Deum regi benefacturum, quia benigne et paterno oculo eum respiciet: sed hanc propriam designat gaudii causam, quod rex ipse Deum sibi propitium agnoscet. Neque enim sufficeret, Deum curam nostri gerere, nobisque prospicere, nisi vicissim nobis sereno suo vultu irradians, bonitatis suae gustum praeberet: quemadmodum Psalmo 3 vidimus: multi dicunt, quis ostendet nobis bonum? Illustra Domine faciem tuam super nos, et salvi erimus. Et sane haec solida est felicitas, Deum nobis propitium sentire, ut quasi sub eius oculis habitemus.

8. *Quia rex sperat in Iehova, et in bonitate excelsi, non nutabit.* 9. *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inveniet osores tuos.* 10. *Pones eos tanquam in fornacem ignis in tempore irae tuae Iehova: in ira sua opprimet eos et consumet eos ignis.* 11. *Fructum eorum e terra perdes, et semen eorum a filiis hominum.*

8. (*Quia rex sperat.*) Hic rursum gloriantur sancti regem suum fore stabilem, quia Deo innititur: et modum quoque exprimunt, nempe in spe, vel fiducia. Ego uno contextu totum versum lego, ut tantum sit unum principale verbum, regem, quia spe fundatus erit in Deo eiusque bonitate, ruinis quae huius mundi regna evertunt, non fore obnoxium. Porro, quum ante dictum fuerit, quaecunque regi suo tribuunt fideles, spectare ad totum ecclesiae corpus, communis hic offertur promissio, quae nos inter varias mundi iactationes in tanquilla statione contineat. Quamvis enim tanquam in rota volvatur mundus, unde fit ut repente decidant qui in summum culmen fuerant evecti: regnum tamen Iuda, et sub eius typo regnum Christi excipitur. Sed meminerimus hac demum firmitate subniti qui certa fide in Dei gremium se coniiciunt, eiusque misericordia freti, salutem ei suam commendant. Nam et sperandi materia simul exprimitur, quod Deus clementer suos foveat, quos gratuito amplexus est.

9. (*Inveniet manus tua.*) Hactenus descripta fuit interior regni felicitas: nunc additur, sicuti necesse erat, invictum contra hostes robur, perinde enim hoc valet ac si rex hostium omnium victor praedicaretur. Dixi autem hoc membrum minime esse supervacuum, quia non satis esset intus florere regnum, et pace, opibus omnique bonorum copia refertum esse, nisi ab externa quoque violentia probe munitum foret. Atque hoc praesertim regno Christi convenit, cui nunquam hostes desunt in mundo. Etsi enim non semper oppugnatur aperto marte, sed aliqua interdum relaxatio conceditur, malitiam tamen et nocendi libidinem nunquam exuunt Satanae ministri: ideoque eversionem regni Christi moliri nunquam desinunt. Bene autem habet quod rex noster, qui manum suam opponit ad nos protegendos, omnibus est superior. Porro, quia verbum מצא sufficere interdum significat, et hic in priore membro interiicitur ל, propter diversam syntaxin verbum ipsum varie accipiunt qui-

dam interpretes: ac si dictum esset, manus tua omnibus inimicis sufficiet, dextera tua inveniet qui te oderunt. Ita gradatim adscenderet sententia: manus tua ad resistendum par erit, dextera tua hostes apprehendet, ut cladem non effugiant. Additur etiam horribilis vindictae species, ex qua colligimus non de quibuslibet hic fieri sermonem, sed de impiis et vesanis Dei contemptoribus, qui contra unigenitum eius filium gigantum more insurgunt, ipsa enim poenae atrocitas sceleris gravitatem ostendit. Putant quidam Davidem alludere ad supplicii genus quod eum de Ammonitis sumpsisse refert sacra historia: sed magis probabile est metaphorice exponi horrendum exitium quod omnes Christi adversarios manet. Quamvis enim furore ardeant contra ecclesiam, et sua saevitia mundum inflamment: ubi tamen ad cumulum pervenerit eorum impietas, haec illis merces reposita est apud Deum, ut in suam fornacem coniectos absumat. Primo autem membro rex ipse ultor vocatur, deinde transfertur munus hoc ad Dei personam: tandem ultionis exsequutio igni tribuitur, quae tria optime inter se conveniunt. Scimus enim Christo mandatum fuisse iudicium ut hostes suos in ignem aeternum praecipitet: sed operae pretium fuit diserte exprimi, non hominis hoc, sed Dei esse iudicium. Non minus etiam utile fuit extremam et terrificam vindictae speciem exponi, quo expergefieret eorum torpor qui Dei minas alioqui secure contemnunt. Iam hoc idem ad piorum consolationem non parum valet: scimus enim quam formidabilis sit impiorum crudelitas, cui facile succumberet fides nostra, nisi ad Dei iudicium assurgeret. Tempus irae admonet patienter ferendam esse crucem, donec exercere nos et humiliare Domino placuerit. Discamus ergo, si non statim potentiam suam exserit ad perdendos impios, spem nostram ad tempus illud extendere, quod coelestis pater iudicio suo praefixit, et rex noster terrifica sua virtute armatus prodibit ad sumendam ultionem. Nunc enim quamdiu dissimulat, non oblitus est vel sui, vel nostri: sed ridet eorum amentiam qui impune grassando plus audaciae in dies colligunt. Etsi autem nobis parum suavis est iste Dei risus, militia tamen nostra defungi nos oportet, donec adveniat ultionis dies, qui idem redemptionis annus erit, sicuti Iesaias cap. 34, vers. 8 loquitur. Caeterum, non displicet, in postremo membro, Christi hostibus denuntiari exitium quo Sodomam et Gomorrham olim Deus perdidit. Quia enim illud fuit prae aliis divini in omnes impios iudicii memorabile documentum, imo illa fuit visibilis imago aeternae gehennae quae reprobis parata est: frequenter in scriptura occurrit haec similitudo.

11. (*Fructum eorum e terra.*) Hac circumstantia amplificat David irae Dei magnitudinem, quia ad ipsos quoque filios pervagabitur. Est autem hoc satis tritum doctrinae caput in scriptura, Deum non modo de primis scelerum autoribus poenam exigere, sed reiicere in sinum filiorum. Neque tamen dum ita vindictam suam persequitur in tertiam et quartam generationem, temere insontes scelestis involvit: sed quum maledictum sit impiorum semen quod gratia sua privavit, et omnes sint filii irae ultimo exitio devoti: non minus filios quam in patres iusta est eius severitas. Quis enim litem intentet, si gratiam qua suos complectitur, ab indignis subducit? Utroque enim modo, quam sibi carum sit ac pretiosum Christi regnum, demonstrat: quod ad fidelium posteros misericordiam producit usque ad mille generationes, et in reprobis residet ira eius usque in tertiam et quartam generationem.

12. *Quia expanderunt*) super te malum, cogitaverunt super te fraudem quam non poterunt perficere.* 13. *Quoniam pones eos tumulum, in funibus tuis praeparabis contra facies eorum.* 14. *Exaltare Iehova in virtute tua, cantabimus et psallemus fortitudinem tuam.*

12. (*Quia expanderunt.*) Hoc versu pronunciat David quale praedixit excidium impios esse promeritos: quia non homini solum terreno molesti fuerint, sed impetum suae superbiae converterint in Deum ipsum. Quemadmodum enim Psalmo 2 dictum fuit, regnum illud in Davidis persona Dei mandato consecratum violare nemo potuit, quin Deo nefarium ac sacrilegum bellum inferret: multo autem magis in oppugnatione regni Christi violatur Dei maiestas, qui non nisi per eius manum dominari vult in mundo. Porro quia verbum נטה Hebraeis nunc expandere, nunc divertere significat, utroque modo non incommode verti potest: quod scilicet impii quasi expansis retibus conati sint Dei potentiam sibi subiicere, vel eius opprimendae causa malitiam suam deflexerint: quemadmodum si quis torrentem, cavata fossa, in locum aliquem derivet. Dicit postea cogitasse fraudem, vel consilium quod effectu carebit, quibus verbis perstringit caecam eorum audaciam, qui adversus Deum bellando quidvis tentare non dubitant.

13. (*Pones eos tumulum.*) Quia שכם Hebraeis humerum proprie significat, quidam sensum illum retinent, ac si diceret capita ipsorum deiectum iri, ut in corporibus curvatis humeri emineant: ita secundum eos metaphorice notatur futura hostium subiectio. Magis tamen altera expositio inter Hebraeos quoque recepta est, quod Deus in aliquem angulum retrusos a maleficiis arcebit. Nam שכם

*) espandu, *en marge*: ou decliné.

pro parte, vel regione, vel loco saepe accipitur: sed quia paulo post Deum producit arcu instructum, ut sagittas suas in eorum faciem dirigat, non dubito quin metaphoram continuans, eos tumulo compararet ubi figi solet scopus. Ita pulcre sensus fluet: Tu Domine statues eos instar tumuli in quem sagittas tuas emittas. Semper autem in hoc est ut nos ad patientiam erudiat, donec ad suum finem Deus opportune adducat impios.

14. (*Exaltare Iehova.*) Tandem Psalmus precatione clauditur, quae rursus confirmat regnum, cuius fit mentio, cum Dei gloria sic coniunctum esse, ut illic reluceat eius potentia. Quanquam autem Deus in extollendo Davide virtutem suam olim extulit: quod tamen hic dicitur, nonnisi in Christo solide impletum est: qui ita nobis praefectus est in regem a patre coelesti, ut idem sit Deus manifestatus in carne. Caeterum ut reprobis merito terrorem incutere debet divina eius virtus, ita nobis suavissimae consolationis plena describitur, quae nos ad gaudium, cantica, et gratiarum actiones incitet.

PSALMUS XXII.

ARG. David hoc Psalmo in eas angustias redactum se conqueritur, ut similis sit homini desperato. Postquam tamen mala quae ipsum misere angebant recensuit, ex tentationum abysso emergens, animum colligit ad bene sperandum. Interim vero in sua persona typum Christi proponit, quem prophetico spiritu sciebat deiici oportere miris et insolitis modis, antequam eum pater extolleret. Ita Psalmus duobus membris illud Iesaiae vaticinium explicat, e carcere et iudicio sublatus est: generationem eius quis enarrabit? Iesa. 53, 8.

1. *Praefecto, super cervam aurorae canticum Davidis.*

1. Quanquam haec inscriptio obscura est, ut tamen in ea se plus aequo torquerent interpretes, inde factum est quod mysterium nescio quod sublime in re parva quaerebant. אילת quidam pro stella matutina, alii pro fortitudine accipi volunt: rectius tamen pro cerva accipitur. Iam quia prophetiam esse de Christo, apostoli luculenti sunt testes: putarunt veteres non satis magnifice ornari Christi dignitatem, nisi cervae nomen allegorico sensu ad sacrificium transferrent. Idem tentarunt quibus magis placebat nomen aurorae, sed quia in istis argutiis nihil solidi reperio, praestabit quod simplicius ac magis genuinum est, eligere. Mihi certe credibile est initium fuisse cantilenae vulgaris: nam quomodo alioqui inscriptio Psalmi argumento conveniat, non video. Ex contextu autem apparet, Davidem hic non unam modo persequutionem, sed quascunque sub Saule passus est, complexum esse an vero rebus suis iam prosperis Psalmum hun composuerit, incertum est: nisi quod statuere lice quae in mediis curis, anxietatibus, et moeroribu meditatus est, hic describi.

2. *Deus meus, Deus meus, quare dereliquist me, remotus a salute mea, verbis rugitus mei?* 3. *Deu meus, clamo per diem, et non exaudis: et nocte, ne silentium est mihi.*

2. (*Deus meus, etc.*) Primus versus duas nota biles sententias continet: quae etsi in specien videntur contrariae, quotidie tamen piorum animi simul obrepunt. Quod se a Deo relictum et abiec tum dicit, querimonia videtur esse hominis desperati quae enim residua est fidei scintilla, ubi in De nihil auxilii sentitur? Et tamen quod Deum suun bis appellat, suosque gemitus in eius sinum deponit non obscura est fidei confessio. Atqui hoc intestin conflictu pios exerceri necesse est, quoties favori sui signa Deus subducit, ut quocunque verta oculos, nihil praeter noctis tenebras occurrat. At que hoc fidelibus accidere dico, ut secum luctand tam carnis infirmitatem prodant, quam fidem tes tentur. Reprobos enim, quia diffidentiae suae in dulgent, obruit sua anxietas, ut ad Dei gratiam fid non adspirent. Quod autem se David sustinuerit neque a tentatione fuerit absorptus, ex verbis colli gere promptum est: quia etsi cum graviter urgeba tristitia, non tamen in hanc vocem erupit, nis strenue resistendo, Deus meus, Deus meus. Iden quotidie quisque fidelium in se experitur, ut pr carnis sensu, a Deo se reiectum et desertum exis timet: fide tamen apprehendat absconditam gratiam Ita fit ut in eorum precibus contrarii affectus simu permixti sint ac impliciti. Fieri non potest qui Deum vel propitium vel adversum carnis sensus e praesenti rerum adspectu concipiat. Ergo ubi no diu in moerere iacere et quasi tabescere sinit perinde nos affici necesse est secundum carnem ac si eum cepisset nostri oblivio. Ubi totam homi nis mentem occupat talis anxietas, demergit in pro funda incredulitate, ut ad remedium amplius no adspiret. Si vero ex opposito succurrat fides, iden ille qui ex re ipsa Deum sibi infensum vel alienun aestimat, in promissionis speculo latentem ac remo tam eius gratiam conspicit. Inter hos duos affectu alternant hi, dum Satan obiectis irae Dei signis eos ad desperationem impellit, et praecipites ager molitur. Fides autem ad promissiones eos revocans patienter quiescere, et in Deum recumbere doce quousque paternam faciem rursus proferat. Nun tenemus ex quo fonte profecta sit tam haec excla matio, Deus meus, Deus meus, quam querimoni quae statim additur: *Ut quid me dereliquisti?* Nar

quum doloris vehementia, et carnis infirmitas vocem hanc exprimeret, Ego a Deo relictus sum: ne oppressus succumberet, correctionem dictavit fides, ut Deum suum intrepide vocaret, a quo se relictum putabat. Imo videmus priores dedisse partes fidei, quia antequam sibi permittat querimoniam proferre, occupandi causa, praefatur se nihil minus ad Deum suum confugere. Et sane quia carnis affectus simul ac ebulliunt, non facile cohibentur, imo nos abripiunt ultra metas: mature inter ipsa principia fraenandi sunt. Itaque optimum ordinem tenuit David, fide praeveniens dolorem suum, et pia invocatione temperans quod postea de malorum suorum magnitudine deplorat. Si enim praecise dixisset, cur Iehova me deseris? visus esset acerba expostulatione fremere adversus Deum: imo periculum erat ne qua immodica doloris amaritudo eius animum inficeret, nunc vero fidei repagulum sibi opponens, sensus omnes suos compescit, ne ultra iustum modum prosiliant. Nec supervacua est repetitio, dum bis Deum suum nominat: atque etiam paulo post tertio inculcat idem elogium. Nam quia arduum est ac molestum cum hac tentationis specie certamen, ubi Deus quasi abiecta nostri cura ad nostras miserias et gemitus connivet, ideo in quaerenda confirmatione enixius David insistit. Neque enim primo statim congressu palmam obtinet fides, sed multis agitationibus exercita, victrix tandem emergit. Interea non dico Davidem tam animosum et infractum fuisse athletam, ut non vacillaverit eius fides. Quamlibet enim serio conentur fideles, subacto carnis suae sensu, totos se Deo addicere, aliqua tamen infirmitate semper laborant. Hinc illa claudicatio sancti Iacob, cuius mentio fit apud Mosen: Gen. 32, 25 quia licet superior fuerit in lucta, vitiosi tamen defectus notam gestavit. Talibus exemplis suos ad perseverantiam animat Deus, ne infirmitatis sibi conscii animos despondeant. Quare haec nobis ratio tenenda est, quoties tumultuatur caro nostra, et quasi violentis procellis ad impatientiam nos rapit, ut contra nitamur ad cohibendos eius impetus. Sic fiet ut duriter quidem iactemur, ex naufragio tamen semper emergat fides nostra. Caeterum Davidem non frustra verba, quibus fulciret fidem suam, iterasse ex ipsa querimoniae forma elicimus. Neque enim simpliciter pronuntiat se a Deo relictum, sed addit *remotum esse a salute sua:* quod scilicet periclitari eum videns, nullum bonae spei signum daret. Nam quum penes Deum sit iuvandi facultas, ubi salutem nostram hostium libidini expositam videns, quiescit tamen perinde ac si non curaret, quis non dicat manum suam retrahere ne nos liberet? Iam per *verba rugitus* significat non levibus tormentis se fuisse cruciatum. Certe non ea fuit animi eius mollities, ut ob vulgare aliquod malum saevos ululatus ederet: ingentem ergo moestitiam fuisse oportet, quae homini mansueto et ad subeundas aerumnas infracto rugitus extorsit. Iam quum Christus in cruce pendens, inter ultimos spiritus eandem vocem ediderit, Mat. 27, 46 videndum est qui conveniat unigenitum Dei filium tanto doloris motu perculsum fuisse, ut se a Deo patre relictum clamaret. Coegit haec absurditas multos interpretes ad captandum effugium. Itaque dixerunt Christum ex vulgi magis opinione quam proprio sensu ita conquestum esse. Sed interea non viderunt se multum detrahere ex beneficio redemptionis, dum Christum a terroribus, quod peccatoribus incutit Dei iudicium, prorsus immunem fuisse fingunt. Inanis vero fuit hic metus, quod veriti sunt Christum tanto dolori subiicere, ne eius gloriam minuerent. Nam quum clare testetur Petrus Actor. 2, 24 impossibile fuisse eum retineri a doloribus mortis, sequitur non fuisse immunem ab illis, et penitus liberum. Et certe suscepta nostra persona, nostroque reatu, necesse habuit ad Dei tribunal se instar peccatoris sistere. Hinc horror ille et pavor qui ad deprecandam mortem eum coegit: non quia tam acerbum illi foret e vita migrare, sed quia ante oculos erat Dei maledictio quae peccatoribus incumbit. Quod si primo conflictu elicitae fuerunt sanguinis guttae, ut opus fuerit consolatore angelo, Luc. 22, 43 non mirum est si in ultimo agone confessus est tantum dolorem. Interea notandum est, sic humanos affectus passum esse Christum, ut carnis infirmitate lapsus non sit: quia naturae integritas purum ab omni excessu eum praestabat. Tentationes ergo, quibus eum aggressus est Satan, sine ullo vulnere quod notam claudicationis relinqueret, vincere potuit. Minime vero dubium est quin illo clamore palam ostenderit Christus, quamvis hic suas miserias deploret David, Psalmum hunc tamen prophetico spiritu de se fuisse compositum.

3. (*Deus meus clamo.*) Hoc versu longam mali durationem exprimit, quae molestiam ac taedium augebat. Accessit etiam gravior tentatio, quod clamando visus est operam ludere. Nam quum unicum malis nostris remedium sit, Deum invocare, si precibus nihil proficimus, quid amplius residuum est? Conqueritur ergo Deum ad sua vota quodammodo surdum esse. Quum in secundo membro dicit non dari sibi silentium, sensus est, nihil solatii eum sentire, quod eius animum tranquillet. Quamdiu enim eum urgebat afflictio, animi inquietudine impulsus fuit ad clamandum. Atque hic perspicitur fidei constantia, quam non fregit malorum diuturnitas. Haec enim rite precandi regula est, ut qui visum est diu sine profectu aërem verberasse, non propterea desistat. Interim hoc fidelibus conceditur paterna Dei indulgentia, ut si voto suo

frustrati ad tempus fuerint, suas anxietates in eius sinum exonerent.

4. *Tu autem sanctus, inhabitans laudes Israël.* 5. *In te speraverunt patres nostri, speraverunt et liberasti eos.* 6. *Ad te clamaverunt, et servati sunt: in te speraverunt, et non sunt pudefacti.* 7. *At ego vermis, et non vir: opprobrium hominum, et contemptus populi.* 8. *Omnes videntes me subsannant me: diducunt labium, movent caput.* 9. *Devolvit ad Iehovam, eripiat eum, liberet eum: quia ei bene vult.*

4. (*Tu autem sanctus.*) Copula quae hebraice legitur, in adversativam particulam haud dubie resolvi debet. Sunt qui putant aeternam et immutabilem Dei statum opponi miseriis quas sentiebat David, quibus non subscribo: quia simplicior et magis genuinus occurrit sensus, nempe quod Deus se electo populo semper ostenderit propitium. Neque enim hic agitur qualis sit in coelo, sed qualem se hominibus ostenderit. Nunc quaeritur, suamne querimoniam his verbis exaggeret David, quod solus ipse nihil a Deo impetret: an vero tanquam clypei obiectu tentationem repellat, dum sibi Deum proponit perpetuum suorum liberatorem. Ego ut fatear hoc ad doloris auxesin valere, non tamen dubito quin diffidentiae remedium sibi accersat David. Quia enim periculosa erat tentatio, videre se a Deo deseri, ne eam assidua meditatione aleret, mentem ad continua documenta gratiae Dei reflexit, et quibus conciperet aliquod bonae spei fomentum. Non ergo tantum quaerere voluit qui fieret ut Deus, qui clementer semper egerat cum populo suo, nunc miserum hominem, quasi naturae suae oblitus, omni solatio et ope destituat: sed clypeum etiam arripere, quo se tegeret contra ignita Satanae tela. Deum vocat *sanctum* quia semper maneat similis. Dicit *inhabitare laudes Israël*, quia beneficus erga electum populum laudis materiam continuo gratiarum tenore suppeditet, nisi enim bonitatis suae gustum praebeat Deus nos obmutescere necesse est. Iam quum David sit unum ex membris, contra obstacula nititur, ut speret se in societatem corporis tandem receptum iri ad canendas Dei laudes.

5. (*In te speraverunt.*) Redditio causae est cur Deus inter laudes populi sedeat: quia scilicet ad fideles servandos manum semper habuerit exsertam. David enim (ut nuper dixi) aetatum omnium exempla colligit, quibus se erigat et confirmet, certoque sibi persuadeat, quando neminem unquam ex electo populo repudiaverit Deus, se quoque unum fore ex eorum numero quibus salus in Dei manu reposita est. Ideo diserte commemorat se ex eorum progenie ortum esse qui exauditi fuerant, significans se eiusdem quam experti erant gratiae haeredem esse. Respicit enim ad foedus quo Deus Abrahae genus sibi adoptaverat: quia parum esset tene
quae Deus servis suis exhibuit misericordiae doc
menta, nisi se ad eorum ordinem quisque nostru
aggreget, sicuti David in Dei ecclesia se includi
Quod ter repetit, patres sperando salutem adept
esse, non dubium est quin verecunde insinu
communem sibi cum illis spem esse: qua fit
promissionum effectus ad nos perveniat. Nam
in usum suum quis accommodet quae Deus oli
servis suis praestitit beneficia, in promissiones gr
tuitas et fidem illis subnixam oculos dirigere co
venit. Porro ut fiduciam hanc non fuisse frigida
vel emortuam demonstret, simul dicit eos *clamass*
Se enim Deo fidere, impudenter mentitur quisqu
in malis suis torpens, eius opem non implora
Ergo ex precibus cognoscitur fidei veritas, sicu
bonitas arboris ex fructu. Interim notandum es
non alias censeri coram Deo legitimas preces, ni
quae ex fiducia manant, et cum ea sunt coniuncta
Neque enim temere David inter verba speran
medium clamorem locat.

7. (*At ego vermis.*) Non obmurmurat De
quasi indigne secum agatur, sed sortem suam d
plorans, quo magis Dei misericordiam provoc
dicit se non haberi hominis loco. Videtur quide
primo intuitu, ad deiiciendum animum, imo ad fide
abolendam id spectare: sed ex contextu certo pat
bit ex opposito proferre quam misera sit sua co
ditio, ut inde spem levationis concipiat. Ergo
impossibili arguit, fieri non posse quin tande
manum porrigat Deus afflictissimo et desperat
Nam si omnium qui mediocriter fuerunt unqua
afflicti, misertus est, quomodo servum suum des
reret in profundissima omnium malorum abys
demersum? Hoc modo quoties ingenti afflictionu
mole obruimur, inde petendum est sperandae lib
rationis argumentum potius quam desperationi n
dedamus. Quod si hunc praestantissimum suum servu
tam duriter exercuit Deus, et eo usque deiecit
locus ei non esset inter contemptissimos homine
ne molestum nobis sit eius exemplo humiliari. Qua
quam in mentem nobis praecipue venire debet fili
Dei, in quo et iamhoc fuisse impletum scimus: sicu
Iesaiae vaticinio testatum fuerat: Contemptus fu
nec reputavimus eum: vir fuit dolorum, non form
ei, neque decor: ut quisque absconderet ab
faciem suam, Ies. 53, 3. Quibus verbis satis r
fellitur frivola eorum argutia, qui in vermis nomi
philosophati sunt, ac si singulare aliquod mysteriu
in Christi generatione notaret David: ac non poti
se infra homines deiectum fuisse et quasi ex an
mantium numero resectum diceret. Quod aute
huc se redigi passus est Dei filius, imo ad infer
usque descendit, adeo coelestem eius gloriam n
obscurat, ut potius illustre speculum sit incon
parabilis erga nos eius gratiae.

8. (*Omnes videntes me.*) Est exegesis proximae sententiae: dixerat se infimis quibusque, et quasi populi quisquiliis esse probro: nunc quibus vulgo affectus fuisset probris recitat, nempe quod verborum probris non contenti, tum labia protrahendo, tum quatiendo capita, petulantiam in gestu ipso prodiderint. Nam quod aperire in labio, pro convitia proferre quidam exponunt, mihi congruere non videtur: ב enim supervacuum est, ut saepe apud Hebraeos. Itaque vertere placuit, *diducunt labium*, quia hic gestus est palam et contumeliose illudentium. Sed quod sequitur longe atrocius fuit, quum obiicerent, Deum quem sibi patrem professus fuerat, ab eo esse aversum. Scimus enim Davidem, ubi se iniuste damnari in mundo videbat, huc confugere solitum, ut sibi bene conscius Deum haberet in coelo vindicem. Nunc illi exprobrant omnes, inani iactantia temere gloriatum esse de auxilio Dei: Ubi est ille Deus, inquiunt, in quem recubuit? ubi ille amor quo confisus est? Nullum est Satanae magis letale telum ad vulnerandas animas, quam dum promissiones Dei in ludibrium vertendo spem nobis excutere tentat. Quanquam non simpliciter irritas fuisse Davidis preces, et fallacem quem iactabat Dei amorem dicunt: sed eum oblique perstringunt tanquam hypocritam, qui falso Dei nomen a quo alienus erat, obtenderet. Quam acerba fuerit tentatio, quisque ex proprio sensu aestimare potest: sed remedio quo usus est sincerum fiduciae suae affectum probavit: quia nisi Deum habuisset certum testem, nunquam ausus esset querimoniam hanc ad eum deferre. Quare danda opera est quoties hypocrisin nobis obiectant homines, ut interior cordis sinceritas apud Deum pro nobis respondeat. Atque haec nobis sacra sit ancora, quoties mordacibus sannis fidem nobis excutere molitur Satan, Deum citare testem, ut suam in nobis tuendis iustitiam asserat: quando nulla foedior blasphemia inuri potest eius nomini, quam dicere, vana fiducia inflatos qui spem in eo reponunt, seque irrita opinione decipere qui se Deo caros esse persuasi sunt. Iam quum eodem telo appetitus fuerit filius Dei, nihilo magis fidelibus, qui eius membra sunt, parcet Satan. Quare hoc clypeo munitos esse convenit, quamvis deplorati sint apud homines, si tamen curas suas in Deum coniiciant, non fore irritas eorum preces. Verbo גל optime exprimitur natura et vis fidei, quae in Dei providentiam reclinans, curarum et molestiarum oneribus animos nostros levat.

10. *Certe tu eductor meus es ex utero, fiduciae mihi autor super ubera matris meae**). 11. *Super te proiectus sum e vulva**), *de ventre matris meae Deus meus es.* 12. *Ne procul discedas a me, quia tribulatio propinqua est, quia nemo auxilium ferens.*

10. (*Certe tu eductor meus.*) Rursum novam munitionem erigit David, qua Satanae machinas sustineat ac repellat. Colligit enim Dei beneficia, quibus pridem didicerat ipsum sibi esse patrem. Imo antequam nasceretur, tale paterni amoris speciem sibi fuisse a Deo exhibitum refert, ut merito mortis caligine oppressus vitam ab ipso sperare audeat. Hanc enim prudentiam dictat spiritus fidelibus, ut in rebus trepidis testimonia divinae bonitatis colligant, quae valeant ad fulciendam fidem. Sic enim statuendum est, quum Dei nunquam fatigetur liberalitas, nec eius divitias exhauriat largitio, sicut a prima infantia patrem eum experti sumus, talem ad ultimum usque senium nobis fore. Quod se fatetur manu Dei eductum *ex utero, et super ubera matris* sibi datam esse fiduciae materiam, sensus est, ita naturaliter in lucem prodire infantes, et lacte materno pasci, ut illic reluceat admirabilis Dei providentia. Vilescit quidem hoc miraculum assiduo usu: verum nisi ingratitudo stupore oculos nostros velaret, in sui admirationem nos raperent quotquot eduntur in mundo partus. Quid enim obstat quominus in suo foetore centies putrescat foetus, antequam instet nascendi maturitas, nisi quia Deus arcana et incomprehensibili virtute in sepulcro vivum custodit? Iam in lucem editus, quum sit obnoxius tot miseriis, digitum autem ad se iuvandum movere nequeat, quomodo ad diem unum viveret, nisi eum exciperet Deus paterno gremio fovendum? Merito itaque dicitur infans super eum proiici: quia nisi teneros foetus pascat, praesitque omnibus nutricis officiis, in ipso nascendi articulo iam eos exspectant centum mortes, quibus statim suffocarentur. Concludit tandem Deum suum fuisse, etsi enim ad bruta quoque animalia similis eius gratia in speciem ostenditur, patrem tamen humano tantum generi peculiariter se ostendit. Quamvis autem infantes non statim imbuat Deus sui notitia, dicitur tamen illis fiduciam dare: quia re ipsa ostendens sibi curae esse eorum vitam, ad se quodammodo eos revocat, sicuti alibi dicitur pullos corvorum qui eum invocant alere, Psal. 147, 9. Quum autem Deus ratione carentes ita praeveniat, quaesitus et rogatus spem suorum minime frustrabitur, quo etiam argumento luctatus est David ad tentationem domandam.

12. (*Ne procul discedas.*) Alia ratione provocat Dei misericordiam, quod urgeatur summis angustiis. Nec vero mihi dubium est quin sibi proposuerit

*) l'autheur de mon asseurance sur les mammelles de ma mere, *en marge:* ou, qui m'as donné asseurance lorsque je succçoye les mammelles de ma mere.

*) J'ay estê ietté sur toy dès la matrice, *en marge:* ou abandonné entre tes mains.

quod passim Deo officium tribuit scriptura, ut miseris succurrat, et paratior sit ad opem ferendam, quo res nostrae magis angustae sunt. Ergo ipsa desperatio instar scalae fuit, quae eius mentem ad precandi affectum attolleret. Ita nos malorum sensus colligere debet sub alas Dei, ut auxilii sui praesentia sollicitum se de salute nostra esse demonstret.

13. *Circumdederunt me tauri validi, tauri Basan obsederunt me.* 14. *Aperuerunt super me os suum, ut leo rapiens et rugiens.* 15. *Sicut aqua diffluxi, et dissoluta sunt omnia ossa mea: fuit cor meum instar cerae, liquefactum est in medio viscerum meorum.* 16. *Aruit tanquam testa vigor meus, et lingua mea faucibus meis adhaeret: et in pulverem mortis posuisti me.* 17. *Quia circumdederunt me canes, coetus malignantium circumdederunt me: foderunt manus meas et pedes meos.*

13. (*Circumdederunt me etc.*) Iam de hostium suorum saevitia et truculento furore conqueritur: ac primo quidem tauris, deinde leonibus, tertio canibus eos comparat. Scimus, ubi accensa est taurorum ira, quam terribili impetu ferantur: leo etiam infestum et humano generi formidabile animal: iam canibus quam acris et infesta sit ad nocendum audacia, ubi in hominem irati insiliunt, notum est. Summa est, hostes Davidis adeo fuisse sanguinarios et crudeles, ut feris belluis similes magis essent quam hominibus. Non autem simpliciter vocat tauros, sed robustos. Nam quod quidam רבים Multos transferunt, mihi non placet. Verum quidem est, ingentibus copiis Davidem fuisse oppugnatum: sed ex secundo membro patet, de fortitudine, non de numero hic agi. *Tauros* enim *Basan* vocat quasi bene saginatos, ideoque proceros et fortes: quia montem illum scimus opimis et pinguibus pascuis fuisse nobilem.

15. (*Sicut aqua diffluxi.*) Hactenus dixit se a feris belluis obsessum non procul a morte abfuisse, ac si singulis momentis vorandus esset: nunc interiorem quoque moestitiam deplorat: unde colligimus, ad pericula minime fuisse stupidum, non enim vulgarem metum fuisse oportet, quo propemodum evanuit, quo dissoluta sunt eius ossa, et cor liquefactum. Videmus ergo, Davidem non instar immotae rupis verberatum fuisse fluctibus, sed intus duris agitationibus fuisse perculsum: quibus sustinendis pro carnis infirmitate impar erat, nisi spiritus virtute fuisset adiutus. Quomodo autem passiones istae in Christum competant, nuper admonui. Nam ut verus erat homo, infirmitatibus carnis nostrae vere obnoxius fuit, citra corruptelam duntaxat. Integra enim naturae puritas quae in eo fuit, humanos affectus non abolet, sed moderatur tantum ne excessu sint vitiosi. Dolorum itaqu magnitudo sic eum debilitare potuit, ut composit tamen animo inter quaevis tormenta se Deo sul iiceret. Nobis etsi idem non datur, qui et affect turbulentos patimur, et eos nunquam ita cohibem quin sua intemperie huc vel illuc nos impellan exemplo tamen Davidis animos colligere oporte et infirmitate fere exanimes ad Deum gemere, nos instauret.

16. (*Aruit tanquam testa, etc.*) *Vigorem* inte ligit quem nobis suppeditat radicalis humor. E dem pertinet quod adiungit linguam faucibus af xam esse, scimus enim immodico moerore n modo absumi vitales spiritus, sed omnem fere su cum aduri. Postea dicit se addictum sepulcro ess significans omnem sibi spem vitae ablatam, q sensu etiam dicit Paulus, 2. Corin. 1, 9 se acc pisse mortis iudicium. Hyperbolice autem de loquutus est David, ut nos longius deduceret: qu horribile Christi cum morte certamen, quo elicit fuit sanguis pro sudore, descensus ad inferos, q iram Dei peccatoribus debitam gustavit, exinanit denique ipsa nullis vulgaribus loquendi formis sat exprimi potuit. Iam de morte loquitur David, solent perturbati homines, qui pavore attoniti, nih praeter pulverem et nihilum concipiunt. Quoti autem sanctorum mentes occupat haec caligo, pe mista semper est aliqua infidelitas quae eos n statim ad lucem novae vitae emergere patitur. I Christo autem mirabiliter duo haec fuerunt co iuncta, terror ex Dei maledictione se ingerens, patientia ex fide tranquillans omnes motus, ut s Dei imperio quiescerent. Nos qui pari non sum virtute praediti, si quando nihil nisi interitum c nentes attoniti ad tempus iacemus, paulatim tam eniti oportet ad spem quae mortuos vivificat.

17. (*Foderunt manus meas.*) Ad verbum hab tur, sicut leo manus meas. Quum vero in ha lectionem hodie conveniant omnes libri hebraic a tanto consensu recedere mihi religio esset, n ita cogeret sententiae ratio, et probabilis ess coniectura, locum a Iudaeis fraude esse corruptu Certe non dubium est quin graecus interpres lit ram ו legerit ubi י nunc habetur. Quod enim ga riunt Iudaei, de industria inversum fuisse literale sensum, colore prorsus caret. Quid enim opus er in re non necessaria tam audacter ludere? In e vero cadit non levis falsitatis suspicio, quibus u cum studium est Iesum crucifixum spoliare s insignibus, ne Christus et redemptor appareat. recipimus quod volunt, perplexus et valde obsc rus erit sensus. Primum defectiva erit loquut ad quam supplendam repetendum esse dicunt Ob dendi verbum. Sed quid illud est, manus et ped cingere? Nam ad has partes nihilo magis spect obsidio, quam ad totum hominem. Deprehens

ad deliras fabulas suo more confugiunt, leonem, ubi quispiam occurrit, circulum facere cauda antequam ad praedam ruat: unde satis apparet, ratione eos destitui. Iam quum similitudine leonis proximo versu usus fuerit, supervacua nunc esset iteratio. Omitto quod ex nostris quidam observant, nomen cum nota similitudinis coniunctum, fere aliter punctuari. Neque tamen subigendis Iudaeis laboro, quorum indomita est ad rixandum pertinacia: tantum breviter ostendere volui quam improbe ob diversam huius loci lectionem Christianos exagitent. Nam quod obiiciunt, ex legis praescripto neminem confixum fuisse clavis, in eo crassam historiae inscitiam produnt: quia certum est Romanos multa ex patrio more in provincias transtulisse. Si Davidem obiiciant nunquam fuisse cruci affixum, facilis solutio est, metaphorice conquestum esse, non secus se constringi ab hostibus quam qui perfossis manibus et pedibus ad lignum affigitur: quales etiam metaphorae paulo post occurrent.

18. *Numerabo omnia ossa mea: ipsi adspiciunt, et intuentur me.* 19. *Dividunt sibi indumenta mea, super vestem meam mittunt sortem.* 20. *Et tu Iehova, ne procul absis: fortitudo mea, ad auxilium meum festina.* 21. *Eripe a gladio animam meam, e manu canis unicam meam*).* 22. *Serva me ex ore leonis, et e cornibus unicornium exaudias me.*

18. (*Numerabo, etc.*) עצמות dicuntur ossa Hebraeis a robore, ideo hoc nomen interdum vel ad amicos, quorum praesidio fortes sumus, vel in defensione, ad argumenta et rationes quae causae robora sunt, transfertur. Ideo quidam sic praesentem locum exprimunt: Rationes meas numerando nihil proficiam, quia semel decretum est hostibus meis, per fas aut nefas, nullo aequitatis respectu, me perdere. Alii vero, si colligam quaecunque ad me iuvandum facere videntur auxilia, nihil proderunt. Sed quia expositio quae magis recepta est, simplicior et magis genuina videtur, eam libentius amplector: nempe ut queratur David, in corpore macie confecto ossa apparere: mox enim adiungit, hostes voluptatem capere ex tali spectaculo. Concinne autem fluit contextus, tam inexplebilem esse hostium saevitiam, ut miserum hominem languore confectum, et quasi tabidum cernentes, oculos tamen tam tristi spectaculo pascant. Quod proximo versu de vestibus sequitur, translatitium est, perinde enim est ac si dixisset fortunas omnes suas in praedam esse expositas, ut solent victores vel spolia diripere, vel inter se sortiri quid cuique obtingat. Sua enim ornamenta, opes suas et quaecunque possederat, vestibus comparans, conqueritur, postquam illis spoliatus est, cum ludibrio inter hostes dividi tanquam praemium victoriae, quo magis augetur indignitas, quia non secus ac de homine mortuo triumphum agebant. Quod autem literaliter (ut aiunt) et absque figura locum hunc citant evangelistae, in eo nihil est absurdi: nam quo certius sciremus, in hoc Psalmo Christum nobis prophetico spiritu descriptum esse, eorum quae adumbrata sunt in Davide visibile complementum coelestis Pater in persona filii sui exstare voluit. Matthaeus cap. 8, 17 paralyticos, caecos, et claudos suis morbis sanatos referens, hoc modo completum fuisse dicit Iesaiae vaticinium, quod Christus ad tollendas nostras infirmitates missus fuerit: quum tamen propheta spiritualem illic medicum nobis filium Dei proponat. Sed ut ad credendum tardi sumus et difficiles, nihil mirum si pro nostra crassitie palpabilis demonstratio nobis fuit exhibita, quae ad expergefaciendum stuporem nostrum sufficeret.

20. (*Et tu Iehova.*) Tenendum memoria est quidquid hactenus de se exposuit David. Nam quum nihil ad miseriarum cumulum deesset, nec interim scintilla ulla micaret futurae liberationis: quod non solum patienter duravit, sed ex desperationis abysso emersit ad Dei invocationem, admirabile est fidei documentum. Notemus ergo, Davidem suas lamentationes non fudisse tanquam vanas et irritas, ut saepe anxii homines temere proiiciunt suos gemitus: quia preces additae satis demonstrant sperasse quem optabat exitum. Imo quum Deum nominat suam fortitudinem, in hoc epitheto clarius fiduciae suae testimonium reddit. Non enim dubitanter concipit sua vota, sed sibi promittit quod nondum videt auxilium. Per *gladium* per *manum canis*, per *os leonis*, et *cornua unicornium* intelligitur praesens mortis periculum, et quidem multiplex. Unde colligimus, quum in se prorsus deficeret a morte obsessus, stetisse tamen fortem in Domino, et vitae spiritum semper in eius animo viguisse. Quod *animam unicam* pro cara et pretiosa quidam accipiunt, non convenit: quia potius significat, inter tot mortes nihil sibi opis in toto mundo offerri, sicuti Psalmo 35, 17 eodem sensu unica anima ponitur pro solitaria, et quae subsidiis omnibus destituitur: quod etiam ex Psalmo 25, 16 clarius patebit, ubi pauperem et unicum se vocans David, haud dubie amicis omnibus se orbatum, et a toto mundo desertum conqueritur. In fine 22 versus, ubi dicitur, Responde mihi, vel Exaudi me a cornibus: quanquam loquutio hebraica latinis auribus non nihil obscura est, sensus tamen non est ambiguus, quia tantum causa pro effectu ponitur. Inde enim liberatio, quia nos Deus exaudit. Si roget quispiam quomodo hoc Christo aptari possit, quem pater non eripuit a morte: respondeo uno verbo, fuisse potentius ereptum, quam si peri-

*) ma seule, *en marge*: ascçavoir vie, qui est seule.

culo occursum foret: quanto scilicet plus est resurgere a morte, quam gravi morbo sanari. Quare mors non obstitit quo minus testata sit demum resurrectio, Christum fuisse exauditum.

23. *Narrabo nomen tuum fratibus meis, in medio coetus laudabo te.* 24. *Timentes Iehovam laudate ipsum, omne semen Iacob glorificate ipsum: et metuite ab eo omne semen Israël.* 25. *Quia non sprevit, neque adversatus est pauperem, neque abscondit faciem suam ab eo: et quum clamaret ad eum, audivit.*

23. (*Narrabo nomen tuum, etc.*) David promittens, ubi liberatus fuerit, se non fore ingratum confirmat quod prius dixi, se nunquam tentatione sic fuisse deiectum, quin se ad resistendum colligeret. Quomodo enim se ad sacrificium gratiarum actionis pararet, nisi ex praesumpta salutis fiducia? Nam ut demus Psalmum fuisse compositum postquam re ipsa obtinuit David quod volebat, non tamen dubium est quin meditationes illo tempore a se conceptas postea in carmen retulerit. Notandum vero quod non vulgare gratitudinis symbolum promittit: sed quale pro raris beneficiis Deus exigebat, nempe ut fideles in sanctuarium venirent, atque illic solenni ritu testatam facerent quam experti erant gratiam. Huc enim pertinet publica gratiarum actio, primum ut se modis omnibus exerceant fideles in Dei cultu, et alii alios mutuo invitent. Scimus autem incredibilem Dei potentiam, et quidem non uno genere miraculi in servando Davide refulsisse. Quare mirum non est, si ad profitendam suam pietatem solenni voto se obliget. Per *fratres* designat Israëlitas, non solum quia ex eodem genere orti erant, sed magis quia communis religio eos tanquam sacrum vinculum spirituali cognatione inter se devinctos tenebat. Hunc versum apostolus ad Hebraeos 2, 12 ad Christum accommodans, colligit eiusdem nobiscum naturae fuisse participem nobisque vera carnis societate fuisse coniunctum, quos pro fratribus agnoscit, tamque honorifico nomine dignatur. Dixi iam aliquoties (quod idem ex fine Psalmi evincere promptum erit) sub Davidis typo Christum hic nobis fuisse adumbratum: scite ergo apostolus et prudenter observat, sub hoc nomine sancitum nobis fuisse cum Christo ius fraternae coniunctionis. Etsi autem competit hoc aliquatenus in totum genus humanum, vera tamen fruitio penes fideles solos residet. Qua ratione etiam Christus ore suo titulum hunc restringit ad discipulos: Vade, nuntia fratribus meis et Petro, ascendo ad patrem meum et patrem vestrum: Iohan. 20, 17. Illam enim carnis cognationem, qua nos sibi sociavit, impii dissidio incredulitatis suae abrumpunt, ut sua culpa alieni prorsus reddantur. Quemadmodum enir David totum Abrahae genus hac voce complexu sermonem continuo post ad veros Dei cultore specialiter dirigit: ita Christus qui diruta maceri cunctis gentibus adoptionem publicaverat, sequ hoc modo obtulerat in fratrem, non alios quar fideles in gradu fratrum retinet.

24. (*Timentes Iehovam, etc.*) Hic rursum cer tius exprimitur ille quem dixi publicae gratiarur actionis fructus: nempe invitatio qua quisque pr se ecclesiam ad Deum laudandum suo exempl stimulat, recitat enim se in hunc finem in coet celebraturum nomen Dei, ut fratres suos ad ider agendum hortetur. Sed quia se in ecclesiam u plurimum ingerunt hypocritae, et in area Domir palea tritico permista est, nominatim pios et Deur timentes compellat. Et certe quamvis pleno gut ture Dei laudes impuri homines detonent, nih aliud quam profanant sacrum eius nomen. Esse quidem optandus omnium mundi ordinum concer tus: sed quia prima pars harmoniae ex sincer cordis affectu fluit, nemo legitimus erit gloria Dei praeco, nisi qui eum reverenter colet. Poste quidem nominat semen Iacob et Israël, ad commu nem populi vocationem respiciens: et certe pe eum non stetisset quo minus omnes filii Abraha Deum uno ore laudarent: sed quia multos videba degeneres Israëlitas, ab illis veros et integros dis cernit: simulque ostendit, non rite celebrari De nomen, nisi ubi viget interior pietas. Ideoque reve rentiam iterum coniungit Dei laudibus in su exhortatione: Metuite, inquit, ab eo, quia lusoriu est quidquid hac in parte ostentant hypocrita Porro metum commendat, non qui absterreat fide les a Dei accessu, sed vere humiliatos in ei sanctuarium adducat, sicuti dictum fuit Psal. Si quis miretur Davidem hortari ad laudandu Deum, quibus nuper hanc laudem dederat: prompt est responsio, sanctissimos etiam quosque tam plen Dei timore nunquam esse imbutos, quin opus hab ant continuis stimulis. Quare minime superva cuum est quod timentes Deum iubet ab eo metuer ut supplices coram eo se prosternant.

25. (*Quia non sprevit.*) Haec mutua inter fide les communicatio vigere debet, ut alii aliis gratu lantes, gratias pro cuiusque salute communite agant: sicut etiam docet Paulus 2 ad Corint cap. 1, 11. Ut ex multis personis, inquit, pro don in nos collato per multos gratiae agantur pr nobis. Caeterum haec Davidis confessio in alterur quoque finem spectavit, ut eandem erga se D fore misericordiam singuli sperarent. Interea doce mur his verbis, patienter ferendas esse afflictione quamdiu visum fuerit Domino ad inopiam rediger tandem misere oppressis succurrat.

fuisse a Deo: sed recordatio non alio spectat nisi quod insignibus Dei miraculis expergefactae gentes, ad puram religionem, a qua dilapsae erant, iterum se conferent. Notandum autem est, cultum Dei ex eius notitia deduci: quia supplices ad eum adorandum venturos dicit qui in meditatione operum Dei hucusque profecerint, ne amplius superbo contemptu contra ipsum lasciviant. Quem sensum expressius confirmat quae mox additur ratio, *Iehovae esse regnum, ut gentibus imperet.* Nam quod alii interpretantur, non mirum esse si gentes ad tribuendum Deo honorem cogantur a quo creatae sunt, et cuius reguntur manu, licet cum ipsis vitae foedus non pepigerit: ego tanquam frigidum repudio. Nec enim dubium est quin conveniat hic locus cum aliis pluribus vaticiniis, quibus erigitur solium Dei in quo Christus ad gubernandum orbem praesideat. Quanquam ergo promiscue ad totum orbem patet Dei providentia, sciamus tunc vere dominari, ubi discussis tenebris et effusa verbi sui luce conspicuus eminet. Talis apud Iesaiam est regni eius descriptio: Iudicabit populos et arguet gentes, Iesa. 2, 4. Porro quum orbem terrarum non ante sibi Deus subegerit, quam dum evangelii praedicatione sponte se passi sunt in ordinem cogi qui prius indomiti fuerant, conversionem hanc non nisi Christi ductu et auspiciis factam esse, colligere licet. Si quis obiiciat, nunquam totum orbem fuisse conversum: facilis solutio est, tempus quo repente per evangelium passim innotuit Deus, conferri cum veteri illo statu, dum sui notitiam Iudaeae finibus inclusam tenuit. Scimus enim fulgetri instar celeriter Christum ab ortu in occasum penetrasse, ut undique gentes in ecclesiam accerseret.

30. (*Comedent, et adorabunt.*) Ne quis pro absurdo ducat, nunc pingues terrae admitti convivas ad epulum quod nuper pauperibus tantum destinare visus est: sciamus pauperibus ideo datum esse priorem locum, quia illis maxime proposita erat in exemplo Davidis consolatio. Secundo tamen loco divites et beatos adiungi necesse fuit, ne putarent ab eiusdem gratiae participatione se excludi. Quamvis enim ad quaerendum doloris solatium eos non urgeat praesentium malorum necessitas: remedio tamen opus habent, ne se inebrient deliciis, sed potius gaudium suum in coelo reponant. Deinde quum ipsi quoque obnoxii sint variis incommodis, maledicta erit eorum opulentia, si in terris mentes ipsorum detineat. Summa est, commune fore sacrificium hoc tam vegetis et pinguibus, quam macilentis ac semimortuis: ut priores, deposita ferocia, coram Deo se humilient: alteri vero quamvis deiecti, animos spirituali gaudio attollant ad Deum bonorum omnium autorem: sicuti utrosque Iacobus admonet cap. 1, vers 10: Glorietur frater magnus et dives in humilitate sua: contemptus autem et ignobilis in sua altitudine. Quod si Deus sub leg plenos famelicis, splendidos obscuris, felices miseri ita coniunxit, multo magis hodie sub evangeli valere debet ista ratio. Quum ergo sibi divite alibi victum offerri audiunt quam in terrena abundantia, discant ita sobrie libare quae ad temporalen usum largitus est Deus, ne illis insipidae sint spirituales epulae, vel ad eas nauseent prae fastidio Quamdiu enim residebunt in suis faecibus, nunquan eas pio desiderio appetent, vel oblectationem ullan capient ex gustu. Sicuti autem macerari pingue convenit, ut Deo se pascendos offerant: ita famelicos certa et intrepida fiducia animat David, n ipsos impediat sua inopia ab accessu: imo ipso quoque mortuos ad epulandum invitat, ut qui sun despectissimi et fere coram mundo foetidi, se tamen ad sacram Dei mensam ingerere audeant. Mutati numeri in fine versus sensum nonnihil obscurat certum tamen est prophetam hoc velle, eiusden gratiae sibi fore socios qui iam videntur in cinerem redacti, et in quibus nulla speratur a mort in vitam restitutio.

31. *Semen serviet ei, censebitur Domino in generationem.* 32. *Venient et narrabunt iustitiam eiu populo qui nascetur, quia fecit.*

Quo beneficii magnitudinem magis extollat tale fore dicit, cuius nunquam ad posteros delend sit memoria: modum tamen eius perpetuandae exprimit, quia orbis conversio de qua loquutus est non momentanea tantum erit, sed per continua aetates propagabitur. Unde iterum colligimus, hi non celebrari Dei gloriam quae ex caduco et evanido rumore nata, ad gentes pervenerit, sed qua suis radiis mundum illustrabit usque in finem Quare hic insigni elogio asseritur ecclesiae perpetuitas, non quod semper floreat. vel aequabili tenore fluat eius successio: sed quia Deus nomen suum in mundo exstingui nolens, semper aliquos suscitabit a quibus pie colatur. Iam tenendum est semen hoc in quo custodiendus erat cultus Dei fructum esse incorruptibilis seminis: quia non aliunde ecclesiam suam gignit Deus et propaga nisi ex verbo. *Censeri Domino in generationem* duobus modis exponitur. Quidam nomen hebraicum דור pro aetatum successione accipiunt, alii pro generatione, quo sensu Latinis dicitur hominum natio Quia uterque sensus non male quadrat, et in idem fere recidunt, per me libera sit electio lectoribus nisi quod mihi magis placere fateor, electum De populum et peculiarem gentem hac voce designari quae censeatur Dei haereditas. Caeterum, quia non legitur hic essentiale nomen Dei Iehova (ut paulo ante) sed Adonai, non improbo eorum sententian quibus videtur diserte Christus ecclesiae praefici

ut in censum suum referat quotquot nomen Deo patri dederint. Et vero quia coelestis pater electos omnes filio in fidem et custodiam dedit, pro suis non agnoscit nisi qui ex illius grege fuerint. (*Venient et narrabunt.*) Confirmat quod ante dixi, quia patres beneficii notitiam ad filios quasi per manus transmittent, semper celebre fore eius nomen. Unde et alterum illud colligitur, sola gratiae Dei praedicatione fieri ut nunquam intereat ecclesia. Simul cura et studium propagandae verae doctrinae nobis iniungitur, quo post mortem nostram superstes maneat. Nam quum hoc piis omnibus commune tribuat officium spiritus sanctus, operam dare instituendis liberis ut nova soboles ad Deum colendum succedat, summae turpitudinis damnatur eorum ignavia quibus Dei memoriam aeterno silentio obruere nulla religio est: ut per eos non stet quominus intercidat. *Iustitiae* nomen hoc loco refertur ad fidem quam in suis servandis praestat, cuius memorabile documentum fuit Davidis liberatio: nam servum suum a vi et iniuria improborum vindicans iustum se probavit. Atque hinc colligere licet quam cara sit Deo nostra salus, quod eam cum iustitiae suae laude coniungit. Si ergo in eo relucet Dei iustitia, quod spem nostram non frustratur, non deserit nos in periculis, sed praesidio suo salvos et incolumes praestat: non magis metuendum est ne desit nobis, quum ita feret necessitas, quam ne obliviscatur sui. Caeterum meminerimus non pro aliquo particulari auxilio, sed pro humani generis redemptione, confessionem laudis a nobis exigi. In summa, spiritus sanctus per os Davidis praeconium resurrectionis Christi nobis commendat. In fine Psalmi quidam interpretes particulam כִּי resolvunt in pronomen אֲשֶׁר, ac si dictum esset, iustitiam quam fecit: plenior tamen loquutio est, eo quod iustitiae suae specimen exhibuerit Deus, effectu vel re ipsa demonstrans se fidum esse suorum custodem.

PSALMUS XXIII.

ARG. Psalmus hic neque preces habet admistas, neque mala deplorat petendae levationis causa, sed meram gratiarum actionem continet, unde apparet eo tempore fuisse compositum, quo David tranquillum regnum adeptus prospere et ex voto agebat. Ergo in rebus laetis et prosperis, ne similis sit profanis hominibus qui dum sibi videntur fortunati, sepulto Deo, suaviter in delicias se immergunt, in ipso prosperi status autore se oblectat: nec tantum agnoscit eius beneficiò quietum nunc, ab omnibus incommodis molestiisque immunem se agere, sed eiusdem providentia usque in finem beatum fore confidit: et quidem in eum finem ut se in puro eius cultu exerceat.

Canticum Davidis. 1. *Iehova pastor meus, non destituar.* 2. *In pascuis herbosis accubare me facit: ad aquas leniter fluentes deducit me.* 3. *Animam meam restituit: ducit me per vias iustitiae, propter nomen suum.* 4. *Etiamsi ambulavero in valle umbrae mortis, non timebo malum, quia tu mecum es: virga tua et pedum tuum, ipsa me consolantur.*

1. (*Iehova pastor meus, etc.*) Quum suis beneficiis tanquam paternae suae dulcedinis gustu Deus nos blande ad se invitet, nihil tamen magis proclive est quam ut in pace et laetitia nobis obrepat eius oblivio: imo non tantum plurimos inebriat felicitas ut sine modo exsultent, sed etiam ferociam parit, ut superbe proterviant adversus Deum. Itaque vix centesima pars, dum suis commodis fruitur, se temperanter continet in timore Dei. Quo diligentius observandum nobis est hoc exemplum Davidis, qui in summo dignitatis gradu, in splendore opum et honorum, in maxima opulentia, inter regales delicias, non modo testatur se Dei esse memorem, sed ex eius beneficiis scalas sibi facit quibus ad eum propius conscendat. Atque hoc modo non tantum fraenat carnis lasciviam, sed se acrius stimulat ad gratitudinem et pietatis exercitia: quemadmodum ex clausula Psalmi patet, ubi se dicit habitaturum in domo Domini in longitudinem dierum. Sic et Psalmo 18 quo tempore plausus ei ubique dabantur, servum Dei se vocando, quam composito esset ad modestiam affectu, ostendit: simulque suam gratitudinem celebrandis eius laudibus professus est. Porro, sub pastoris similitudine Dei erga se providentiam commendat: ac si dixisset, non secus habitam sui curam a Deo ipso, quam pastor sollicitus est de ovibus sibi commissis. Quod autem frequenter in scriptura pastoris nomen Deus usurpat, personamque induit, non vulgare est teneri in nos amoris signum. Nam quum humilis et abiecta sit loquendi forma, singulariter erga nos affectus sit oportet, qui se nostra causa ita demittere non gravatur, mirum itaque nisi tam blanda et familiaris invitatio ad eum nos alliciat, ut tuto et placide sub eius custodia quiescamus. Sed notandum est, non aliis pastorem esse Deum, nisi qui et infirmitatis inopiaeque suae conscii, eius praesidio sentiunt se egere: et sponte in eius ovili manentes, ei se regendos tradunt. David qui virtute et copiis praestabat, libenter tamen se ovem confessus est, ut Deum haberet pastorem: quis ergo nostrum se ab hac necessitate eximet, quos omnes propria infirmitas convincit plus quam esse miseros, nisi sub eius pastoris tutela degamus? Caeterum memoria tenere convenit, in eo felicitatis summam constitui, si ad nos gubernandos extenta sit eius manus, si degamus sub eius umbra, eiusque providentia in salutem nostram invigilet. Quare ut

omnia nobis abunde suppetant, sciamus non aliunde nos beatos esse, nisi quia Deus in suo grege censere nos dignatur. Adde quod tunc demum cum legitimo honore tribuitur officium pastoris Deo, ubi persuasi sumus unicam eius providentiam nobis sufficere. Nam sicut in summa abundantia vacui sunt et famelici quorum Deus non est pastor: ita certum est nobis, quos in curam suam suscepit, nihil ad plenam bonorum copiam defore. Ideo David se a nullo defectu metuere pronunciat, quia a Deo pascitur.

2. (*In pascuis herbosis.*) Quantum ad verba spectat, pascua vel campos herbae pro herbosis et pinguibus posuit. Quanquam sunt qui נאות vertunt tuguria: quod si magis placeat, sensus erit, paratum esse stabulum in pascuis opimis, sub quo tegatur a solis aestu. Nam si in frigidis regionibus molestus est ovium gregi immodicus ardor, multo minus tolerabilis foret aestas in Iudaea sine stabulis: quo etiam videtur referri verbum רבץ. *Aquas quietum* dixit, pro leniter fluentibus: quia ad ovium potum incommodi sunt rapidi torrentes, atque etiam ut plurimum noxii. Exponit autem David, hoc versu et sequentibus, particulam illam *non destituar*: refert enim quam liberaliter sibi prospectum sit, a similitudine qua usus est non discedens. Summa tamen huc redit, nihil a coelesti pastore fuisse omissum quo minus feliciter degeret sub eius cura. Largam igitur abundantiam ad omnes vitae usus pratis herbidis comparat, et aquis leniter fluentibus: vel etiam commoditatem tuguriis: quia non satis esset pabulo saturari, nisi aquarum potus et umbra stabuli in refrigerium accederet. Iam quia munus quoque boni pastoris est fovere suas oves, vel etiam infirmas refocillare, hoc a Deo beneficium se recipere praedicat David. Nam *restitutio animae* (ut vertimus) vel conversio (ut habetur ad verbum) tantundem valet ac reficere, vel restaurare, quemadmodum Psalmo 19 dictum est. *Vias* autem *iustitiae*, pro facilibus et planis posuit: nam quum in sua metaphora persistat, absurdum esset de spiritus sancti directione accipere. Quemadmodum ergo nuper dixit, quaecunque ad vitae conservationem spectant, benigne sibi a Deo suppeditari: ita nunc addit, se protegi ab omni molestia. Summa est, Deum nulla in parte fidelibus suis deesse, quia et eos sua virtute sustinet, vegetat, vivificat et noxas omnes avertit, ut per vias aequabiles commode incedant. Caeterum, ne quid suae dignitati arroget, tantae liberalitatis causam Dei bonitati adscribit, haec omnia praestare dicens *propter nomen suum.* Et certe quod nos sibi in oves eligit, et nobis impendit pastoris officia, prorsus gratuitum beneficium est: ut Psalmo 65 videbimus.

4. (*Etiamsi ambulavero.*) Quia fideles, quamvis tuto sub Dei manu habitent, non tamen procul absunt a multis periculis: imo quo melius sentiant quam sibi necessaria sit Dei protectio, communibu[s] miseriis subiacent obnoxii: nominatim hic comme[morat] David, si quid adversi contigerit, se recum[bere] in Dei providentiam. Ita non modo sibi no[n] promittit continuas delicias, sed etiam ad vario[s] eventus fortiter subeundos Dei auxilio se munit. Porro in metaphora persistens, quam Deus in gu[bernandis] fidelibus curam adhibet, pastoris bacul[o] et pedo comparat, ea se ad vitae tutelam contentum esse dicens. Quemadmodum enim, si per vallem obscuram oberret ovis, sola pastoris praesentia a[b] incursu ferarum aliisque noxis tutam ipsam prae[stat]: ita nunc pronunciat David, quoties in aliquo[d] discrimen inciderit, sibi in pastorali Dei cura sati[s] fore praesidii. Iam videmus ut in prospera lauta[que] fortuna nunquam oblitus fuerit se hominem esse, sed tunc etiam quae accidere poterant advers[a] mature fuisse meditatum. Et certe hinc tanta nobi[s] trepidatio ubi nos Deus cruce exercet, quod quisqu[e] ut placide dormiat, carnis securitate se involvit. Atqui ab hoc torporis somno longe differt fidei quies: imo quum rebus adversis fidem examinet Deu[s], sequitur neminem vere fidere, nisi qui ad omne[s] vincendos metus invicta constantia armatus es[t]. Neque tamen se omni metu vacuum esse iactavi[t] David, sed tantum fore superiorem, ut intrepid[e] quocunque deductus fuerit a pastore suo, pergat: quod ex contextu melius patet. Primo dicit, *no[n] timebo malum*: sed causam mox reddens, apert[e] fatetur se in baculi pastoralis respectu quaerer[e] timoris remedium. Quorsum enim *consolatio* ist[a] nisi quia metus eum sollicitat? Tenendum igitu[r] est, quum David animo apprehenderet quae inci[dere] poterant incommoda, non aliter fuisse tenta[tionum] victorem, nisi quia se in Dei curam reiecit: quod ipsum (licet obscurius) hac etiam particul[a] ante dixerat, quia tu mecum es: neque enim De[i] praesentiam requireret timoris vacuitas. Add[e] quod non vulgaribus tantum et quotidianis mali[s] opponit Dei praesidium, sed quae mortis caligin[e] mentes perturbant. Nam צלמות grammaticis he[braeis] videtur esse dictio composita, quasi dica[t] letalem umbram. Alludit autem David ad obscuro[s] recessus aut ferarum cavernas: quo si quis acces[serit], statim primo ingressu occurret mortis terror. Nunc quando Deus in filii unigeniti persona s[e] nobis luculentius quam olim patribus sub lege pas[torem] exhibuit, non satis honoris tribuimus eiu[s] custodiae, nisi coniectis in eam oculis calcamu[s] omnes formidines.

5. *Parabis in conspectu meo mensam coram per[sequutoribus] meis, perunges oleo caput meum: cali[x] meus exuberans.* 6. *Utique bonum et clementia per[sequentur] me cunctis diebus vitae meae, et habitab[o] in domo Iehovae in longitudinem dierum.*

5. (*Parabis.*) Verba futuri temporis continuum actum hoc loco designant. David ergo iam sine figura repetit quae sub pastoris similitudine hactenus narravit de Dei beneficentia, dicit enim eius largitate sibi suppetere quaecunque necessaria sunt ad vitae usum. *Parare mensam* tantundem valet ac sine molestia et difficultate victum largiri, perinde ac si pater filio cibum porrigeret. Atque beneficium hoc amplificat circumstantia addita, quod licet sibi invideant multi malevoli, perditumque cupiant, imo Dei benedictione fraudare conentur: Deus tamen ipse liberalem se ac beneficum praestare non desinat. Quod de *oleo* subiicit, pertinet ad morem tunc usitatum: scimus enim tunc lautioribus conviviis adhibita fuisse unguenta, ut nemo suos hospites vel convivas splendide excipere videretur nisi unguentis delibutos. Porro, tam effusa olei copia, quam plenitudo calicis, ad abundantiam referri debet quae exsuperat necessarios usus. Est enim commendatio regalis illius opulentiae, qua sacra historia testatur eum fuisse non mediocriter ornatum. Quanquam autem non omnes peraeque liberaliter tractantur, nemo tamen reperietur quem non Deus sua beneficentia obstringat: ut fateri necesse sit beneficum suis omnibus esse patrem: interea se quisque pro uberiore donorum copia ad gratitudinem incitet. Nam si malignus est qui in pane cibario paternam Dei providentiam non agnoscit, quanto minus tolerabilis erit eorum socordia, qui sine gustu divinae bonitatis plena copia se ingurgitant? David ergo suo exemplo divites officii admonet, ut eo maiore animo prorumpant ad gratiarum actionem, quo indulgentius ipsos Deus pascit. Caeterum meminerimus, etiam quibus affluit largior copia, moderationem nihilominus tenendam esse, quam si ad mediocrem et temperatum modo usum facultas suppeteret. Nam quum plus satis ad luxuriem proni simus natura, non ideo profusus est Deus erga fideles, ut hunc in ipsis morbum irritet. Tenenda est enim omnibus illa Pauli regula, Phil. 4, 12 ut sciant non minus abundare quam penuriam pati. Ne egestas nos deiiciat, tolerantia fulciri opus est: rursus ne ultra modum efferat largitas, cohiberi opus est temperantiae fraeno. Dominus etiam dum fideles locupletat, simul lascivas carnis cupiditates restringit continentiae spiritu, ut modum sponte sibi praescribant ipsi: non quod nefas sit divitibus frui liberalius praesenti copia, quam si restricte cum illis Deus ageret, sed quia omnibus cavendum est (adeoque ipsis regibus) ne deliciis et luxuria diffluant. Quamvis enim David sibi plus iure permiserit, quam si unus quivis fuisset e vulgo, aut si in tugurio paterno mansisset: sibi tamen moderatus est inter lautitias, ut eum pinguedo minime saginaret: unde factum est ut paratam sibi divinitus mensam ab hara discerneret. Hoc quoque notatu dignum est, quum ex praediis, vectigalibus, alioque regni proventu viveret David, Deo tamen gratias egisse, ac si ex eius manu quotidie cibum perciperet. Unde colligimus non fuisse opibus suis excaecatum, sed Deum semper statuisse patremfamilias, qui cibum et potum ex suo penu depromptum opportune distribueret.

6. (*Utique bonum et clementia.*) Postquam gratias sibi a Deo collatas recensuit, nunc earum tenorem extendit usque ad finem vitae suae. Unde autem fiducia haec, ut Dei beneficentiam et clementiam aeternas sibi fore comites promittat, nisi ex promissione qua Deus sua erga fideles beneficia condire solet, ne insipido palato temere vorentur? Nam antea quum sibi diceret in mortis tenebris intentos fore oculos ad contemplandam Dei providentiam, satis testatus est se non pendere a rebus externis, nec gratiam Dei carnis suae sensu metiri: sed etiam ubi omnia terrena adiumenta deficient, sibi fidem manere in verbo Dei inclusam. Quamvis ergo eum experientia ad bene sperandum alliceret, praecipue tamen promissionem amplexus est, qua suos Deus in posterum confirmat. Si quis obiiciat, temere hominem in hac caduca vita sibi aequabilem prosperae fortunae cursum promittere: respondeo, Davidem non ita loquutum esse ut legem Deo imponeret, sed quantum fert mundi conditio, Dei erga se beneficentiam sperasse qua contentus foret. Neque enim dicit calicem perpetuo fore plenum, vel caput delibutum unguentis: sed in genere quia infatigabilis est Dei bonitas, colligit sibi in finem usque fore beneficum. (*Habitabo in domo Iehovae.*) Hac clausula aperte demonstrat, se in terrenis voluptatibus aut commodis minime subsistere, sed scopum sibi in coelo figere ad quem omnia referat. Perinde enim est ac si dixisset se non vivere tantum ut vivat, sed potius ut se exerceat in Dei timore et cultu, et in tota pietate in dies proficiat. Manifestum enim discrimen inter se et profanos homines statuit, quibus satis est ventrem suum laute farciri: neque id modo, sed etiam tanti sibi esse significat Deo vivere, ut inde omnes carnis commoditates aestimet. Palam affirmat, hunc se finem in omnibus quae retulit Dei beneficiis spectasse, ut habitaret in domo Domini. Unde sequitur, sublata huius boni fruitione eum pro nihilo duxisse reliqua omnia: ac si dixisset, non aliter se oblectari terrenis commodis, nisi simul ex Dei grege esset: sicuti etiam alibi scribit: Beatum dicent populum cuius haec sunt, beatus populus cuius Iehova est Deus, Psalm. 144, 15. Quorsum enim tantopere appeteret in templo versari, nisi ut sacrificia simul cum aliis offerret, aliisque fidei exercitiis proficeret ad meditationem coelestis vitae? Certum igitur est, Davidem praesentium bonorum adminiculis ad spem aeternae haereditatis fuisse

evectum: unde colligimus, belluinos esse homines quibus proposita est alia felicitas quam ad Deum accedere.

PSALMUS XXIV.

ARG. Quum Deus totum humanum genus condiderit, et imperio suo contineat, gratiam qua electum popolum dignatus est, hac comparatione amplificat David: nempe quod sanctuarium instar domicilii erexit, ut habitaret inter filios Abrahae: simulque ostendit, quamvis Iudaeis omnibus expositum esset sanctuarium, non tamen quibuslibet Deum propinquum esse, sed veris tantum pietatis cultoribus qui se a mundi sordibus purgarunt, ut sanctitati et iustitiae se addicerent. Porro, quia exstructo templo luculentius apparuit Dei gratia, eam splendido elogio commendat, quo alacrius fideles in eius colendi studio proficiant.

Canticum Davidis. 1. *Iehovae est terra et plenitudo eius*), orbis, et qui habitant in eo.* 2. *Quia ipse super maria fundavit eam, et super flumina disposuit eam.* 3. *Quis adscendet in montem Iehovae? quis stabit in loco sanctitatis eius?* 4. *Mundus manibus, et purus corde, qui non extulit in vanum animam suam, et non iuravit in fraudem.*

1. (*Iehovae est terra.*) Videbimus aliis compluribus locis conferri filios Abrahae cum reliquo mundo: ut melius inde pateat gratuita Dei bonitas, quod eos ex omnibus populis suo favore amplexus est. Huc ergo tendit Psalmi exordium, Iudaeos nihil habere a se ipsis cur ad Deum propius quam gentes, vel magis familiariter accedant. Nam quum Deus sua providentia mundum in statu conservet, peraeque ad omnes extenditur imperii eius potestas, ut merito ubique colendus sit, sicuti omnibus sine exceptione paternam erga eos curam ostendit. Porro, quum Iudaeos praetulerit aliis gentibus, sacrum aliquod coniunctionis vinculum intercedere oportet, quod eos a profanis hominibus discernat. Hoc argumento ad sanctitatem eos invitat et hortatur David, quia aequum est quos sibi in filios Deus adoptavit, proprias notas gestare, ne prorsus exteris similes sint: non quod ad Deum praeveniendum eos incitet, ut sibi eius gratiam concilient: sed a fine electionis admonet, ratam demum et firmam honoris possessionem fore si ad pie recteque vivendum adspirent. Frustra enim seorsum collecti essent in peculium Dei, nisi sanctitati darent operam. In summa, Deum totius mundi regem esse praedicat, ut ipso naturae iure cuncti mortales ad eius cultum sint obstricti, deinde commemorans cum exigua hominum parte pepigisse salutis foedus, et

*) sa plenitude, *en marge:* ou son contenu.

erecto tabernaculo dedisse filiis Abrahae praesent suae symbolum, ut certi essent ipsum in medio residere: cordis et manuum puritati dandam e operam docet, si in sancta eius familia censeri piant. *Plenitudinis* nomine quanquam omnes cop quibus ornata est terra, comprehendi fateor, et probat etiam Pauli autoritas: non tamen dul quin homines ipsos designet, qui maxime illus sunt terrae ornamentum et decus. Nam si defi rent, non minus deformis esset vastitas et solitu terrae, quam si reliquis opibus eam Deus nuda Quorsum enim tam multiplices fructus, tanta ab dantia et amoenitas, nisi ut usus et commodi perveniat ad homines? Itaque David proxi membro mentem suam explicat, quod de homini maxime loquatur. Nam quum idem soleat bis petere, idem valent *terrae plenitudo et orbis hab tores.* Neque tamen nego divitias, quibus in us hominum affluit, simul comprehendi. Ideo s Paulus 1. Cor. 10, 26 quum de cibis disserit, testimonio confirmat, nullum alimenti genus mundum esse, quia Domini est terra et plenitu eius.

2. (*Quia ipse super maria.*) Confirmat, i sub Dei manu esse homines, ut eum ubique o regem agnoscat, idque ab ipso creationis ordi quia palam in tota terrae superficie admirabilis providentia reluceat. Sumit autem quod maxi conspicuum est eius rei documentum. Qui fit e ut terra super aquas emineat, nisi quia Deus c sulto hospitium parare hominibus voluit? Nam philosophi fatentur, quum aquae elementum te superius sit, fieri praeter naturam ut ulla re sicca et habitabilis maneat. Itaque hoc insi miraculum magnifice extollitur Iob. cap. 28, quod Deus violentos maris impetus compescat, statim terra obruta, succedat horribilis confu Nec etiam tacetur a Mose in historia creatio postquam enim aquas narravit ita effusas fuisse totam terram obtegerent, addit, speciali Dei m dato cessisse, ut spatium vacuum relinquerent a malibus postea creandis, Gen. 1, 9. Hinc colligin antequam exstarent homines, iam Deo curae ip fuisse, quod hospitium aliasque commoditates paraverit: nec prorsus reputasse alienos, quibus minus benigne prospexit, quam propriis lib paterfamilias. Etsi autem non disputat philosoph David de terrae situ, ut dicit super maria fun tam, sed populariter loquens, ad rudium captum accommodat: non tamen ratione caret loque forma quae sumpta est ab ipso conspectu. Ter quidem elementum quatenus in ordine sphaer infimum locum occupat, infra aquas subsidit: quum pars habitabilis aquis sit superior, unde f dicemus ut stabilis maneat haec distinctio, nisi q aquae divinitus instar fundamenti substratae su

Iam si ab ipsa mundi origine paternam curam Deus ad totum humanum genus extendit, praerogativa honoris qua ceteris praestant Iudaei, ex gratuito delectu nascitur.

3. (*Quis adscendet.*) Quod erecto sanctuario domicilium sibi inter Iudaeos elegit Deus, merae esse gratiae, quia per se notum erat, tacite hic solum notatur. Praecipue vero David in altero membro insistit, ut veros Israëlitas a falsis discernat, nam inde argumentum sumit, ut Iudaeos ad sanctam et rectam vitam hortetur, quia segregati sint a Deo in peculium. Quamvis enim reliqui homines quatenus ab ipso creati sunt, pertineant ad eius imperium: qui tamen locum in ecclesia obtinet, propius ad eum accedit. Ergo quoscunque admitit Deus in gregem suum, ipsa adoptione ad sanctitatem vocat. Porro his verbis oblique hypocritas perstringit David, quibus nulla religio erat sacrum Dei nomen falso obtendere, ut scimus ipsos inanibus tantum titulis et externis insignibus efferri: imo data opera celebrat hanc singularem Dei gratiam, ut pro se quisque discat, nisi se ad purum Dei cultum sanctificet, ab accessu sanctuarii arceri. Verum quidem est, impios et sceleratos frequentasse tabernaculum, ideoque illis per Iesaiam 1, 12. Deus exprobrat quod indigne terant pavimentum atrii sui: sed hic disputat David quibus iure ingressus pateat. Nam quum sacra sit Dei domus, si qui perperam illuc et praeter fas irrumpunt, eorum corruptela et abusus nihil quam pollutio est. Quia ergo legitimus non est eorum adscensus, David eum pro nullo ducit: imo sub his verbis inclusa est gravis obiurgatio, quod impuri homines dum adscendere audent in sanctuarium, suis illud sordibus inquinent. Qua de re plura dixi Psalm. 15. Caeterum in secunda parte versus videtur perseverantiam notare: ac si dixisset, quis adscendet in montem Sion, ut se in Dei conspectum sistat? קום Hebraeis (fateor) surgere significat, sed pro stare plerumque accipitur, ut visum fuit Psalmo primo. Quanquam autem repetitio est eiusdem rei, non tamen simplex est: sed finem adscensus exprimens, auget, ut saepe alibi. Haec summa est, utcunque tempore Davidis permisti in ecclesia essent bonis mali: declarat tamen quam frivola sit externa professio, nisi accedat interior veritas, nam quod de tabernaculo foederis dicit, ad perpetuum ecclesiae regimen accomodare oportet.

4. (*Mundus manibus.*) Manuum et cordis puritate, et nominis Dei reverentia totam pietatem complectitur, et vitam recte compositam designat. Vera quidem puritas in corde sedem habet, sed fructus suos in operibus manuum profert. Ideoque scite puro cordi adiungitur totius vitae munditics: quia ridicule quis iactabit sibi integrum cor esse, nisi bonam radicem a fructibus demonstret: neque rursum sufficiet manus, pedes, et oculos, ad iustum normam formare, nisi externam continentiam praecedat cordis puritas. Si cui absurdum videtur, priorem locum manibus tribui: facilis responsio est saepe effectus nominari ante suas causas: non quod praeeant ordine, sed quia interdum utile est incipere a rebus magis notis. Vult ergo David, Iudaeos in Dei conspectum afferre puras manus, et quidem ex corde non ficto. *Extollere*, vel assumere *animam*, non dubito quin sumatur pro Iuvare. Itaque exigitur a Dei cultoribus religio in iure iurando: et per synecdochen sub una specie notatur fides in omni negotio ac integritas. Quod autem de iuramentis sermo sit, ex particula exegetica quae mox additur, colligere licet, ubi dicit, *neque iuravit ad fraudem.* Quia tamen duplex lectio est in voce Animae, hoc est, legi potest, animam meam, vel animam suam, propter punctum hirec: quidam hebraei interpretes relativum primae personae de ipso Deo accipiunt: quod ego tanquam durum et coactum repudio. Est autem emphatica loquutio, quae significat, animas suas quasi vades offerre Deo quicunque iurant. Nisi forte magis placeat tollere animam, positum esse pro applicare ad mendacium: quod in medio relinquo, quia ad sensum parum interest. Nascitur tamen hic quaestio, cur fidem et Dei invocationem ne verbo quidem attingat David: sed quae facilis est ad solvendum. Quia enim raro contingit ut quis cum fratribus suis iuste et innoxie se gerat, nisi vero Dei timore praeditus ut sollicite ambulet in eius conspectu, non abs re pietatem ab his testimoniis aestimat David. Qua ratione Christus vocat praecipua legis, misericordiam, iudicium et fidem, Matth. 23, 23. Et caritas a Paulo dicitur nunc finis legis, 1. Tim. 1, 5, nunc perfectionis vinculum, Col. 3, 14.

5. *Accipiet benedictionem a Iehova, et iustitiam a Deo salutis suae.* 6. *Haec generatio quaerentium eum, inquirentium faciem tuam, Iacob. Selah.*

5. (*Accipiet benedictionem.*) Quo efficacius permoveat animos, pronunciat, nihil esse optabilius, quam censeriin Dei genere et inter ecclesiae domesticos. Tenenda vero est antithesis inter veros Israëlitas ac degeneres: nam quo sibi plus licentiae indulgent improbi, eo confidentius nomen Dei obtendunt, ac si obstrictum sibi tenerent: quia iisdem ornati sunt symbolis quibus fideles. Itaque demonstrativum pronomen, *haec* in versu sequenti, pondere non caret: quia diserte excludit totam illam adulterinam gentem, quae tantum caeremoniarum larva superbiebat. Et nunc quum de benedictione loquitur, significat, non omnes qui se titulo tenus pro Dei cultoribus venditant, promissae benedictionis fore participes: sed qui suae vocationi ex

animo respondent. Caeterum (ut iam diximus) haec valde efficax est ad pietatem et probam vitam exhortatio, dum audiunt fideles se in iustitia colenda operam non ludere, quia certa benedictio apud Deum reposita sit. *Iustitiae* nomen duobus modis potest exponi, vel pro omnibus Dei beneficiis quibus se iustum esse probat ac bonae fidei erga fideles, vel pro iustitiae fructu. Mens quidem Davidis minime dubia est, sperandum non esse ut ad eos perveniat iustitiae merces qui iniuste sacrum eius cultum profanant: rursus fieri non posse ut veros suos cultores frustretur Deus, quia proprium eius est beneficiis iustitiam suam testari.

6. (*Haec generatio.*) Iam nuper monui hac demonstratione deleri ex catalogo servorum Dei fictitios omnes Israëlitas, qui circumcisione tantum et pecudum sacrificiis freti, se ipsos Deo offerre non curant: interim se temere ingerunt in ecclesiam. Tales enim quamvis Dei studio se teneri simulent, templi accessu nihil aliud habent propositum quam se longius subducere. Quia autem nihil magis tritum in ore omnium erat, quam omnes esse sanctum semen, nomen sanctae generationis restrinxit ad puros legis observatores: ac si dixisset, non omnes qui secundum carnem progeniti sunt ex Abraham, legitimos propterea filios esse. Vere quidem dicitur aliis pluribus locis, ut Psalmo 27 videbimus, eos faciem Dei quaerere qui testandae pietatis causa coram arca foederis se in caeremoniis exercent: nempe si sincerus affectus illuc eos ducit. Sed quoniam hypocritis externa quaedam Dei quaerendi species communis est, quem tamen suis ambagibus fugitant: pronuntiat hoc loco David, non vere quaeri Deum, nisi praeeunte sanctitatis et iustitiae studio. Et quo plus energiae habeat sententia, eam in secunda persona repetens, sermonem ad Deum convertit. Perinde enim est ac si hypocritas qui pro nihilo ducunt coram mundo abuti Dei nomine, ad ipsius Dei tribunal citaret: significans, quidquid garriant apud homines, aliud fore Dei iudicium. Nomen *Iacob* collective additum est ad eiusdem doctrinae confirmationem: ac si dixisset, licet totum carnale semen Iacob a gentibus distinguat circumcisio, non aliter cognosci electum populum quam Dei reverentia et timore: sicut Christus dicebat: Hic est verus Israëlita in quo dolus non est, Ioan. 1, 47.

7. *Attollite portae capita vestra, et elevamini portae aeternae, et intrabit rex gloriae.* 8. *Quis iste rex gloriae? Iehova fortis et potens, Iehova fortis imperio.* 9. *Attollite portae capita vestra, attollite inquam portae aeternae, intrabit rex gloriae.* 10. *Quisnam hic rex gloriae? Iehova exercituum, ipse rex gloriae. Selah.*

7. (*Attollite portae.*) Quia nondum exstaba magnificus ille templi splendor, in quo plus fui externae dignitatis quam in tabernaculo, David hi de futura eius structura concionatur: atque ho modo fideles animat ut libentius maioreque fiduci caeremoniis legalibus operam impendat. Fuit enin beneficium Dei non vulgare, quod Deus visibil symbolo in medio ipsorum residebat, coelestequ suum domicilium volebat in terra conspici. Atqu huius doctrinae usus inter nos quoque hodie viger debet: quia inaestimabilis Dei gratia est, nos pr carnis nostrae infirmitate pietatis exercitiis sursu ad Deum attolli. Quorsum enim verbi praedicati sacramenta, sacri ipsi conventus, totumque exter num ecclesiae regimen, nisi ut nos Deo coniungant Non abs re igitur David cultum legalem tam cele bri encomia commendat, quum se Deus in arc foederis fidelibus offerret, certumque pignus dar praesentis sui auxilii, quoties fuisset invocatu Etsi autem non habitat Deus in templis man factis, neque eum oblectant externae pompae: qui tamen utile fuit, et ita etiam placuit Deo, rude et quasi infantilem populum terrenis elementis a Deum evehi, non dubitat hic David sumptuosu templi aedificium ad fidei confirmationem proponer ut certo statuant Iudaei, non esse illud inane thea trum: sed ubi Deum ex praescripto verbi eiu rite colunt, stare se ante eius oculos, ut effect propinquum sentiant. Summa igitur est, templu quod sibi Deus in monte Sion exstrui iussera quo maiori splendore vincebat tabernaculum, e magis illustre fore speculum gloriae et potentia Dei inter Iudaeos habitantis. Interea sicuti ips ingenti templi desiderio flagrabat, sic eunde ardorem in omnium piorum cordibus accendit, u magis ac magis in Dei timore proficiant, legalibu rudimentis adiuti. *Portas* vocat *aeternas*, quaru diuturna stabilitas in verbo Dei fundata erat. Et enim materia et artificio excelluit templum illu summa tamen praestantia in eo sita fuit, quod eiu aedificio insculpta erat promissio Dei, quam alib videbimus: Haec requies mea in saeculum saecul Psalm. 132, 14. Caeterum non dubito quin subau dienda sit tabernaculi antithesis. Nam quum taber naculo nunquam fixa fuisset sedes, sed variis ho pitiis subinde exceptum quodammodo pergrinaretu ubi mons Sion electus est, firma coepit esse D statio. Iam quia Christi adventu visibilis illa u bra evanuit, mirum non est in monte Sion temp lum non conspici, cuius amplitudo totum orbe occupat. Siquis obiiciat, tempore babylonici exsil dirutas fuisse quas Salomon aedificavit portas: re pondeo, in illa temporali ruina stetisse decretu Dei, cuius virtute paulo post sequuta est temp instauratio: quod perinde fuit ac si semper inte grum durasset. Locum hunc inscite corrupi

graecus interpres. Etsi enim ראשים Hebraei metaphorice interdum vocant principes, relativum tamen annexum non alium sensum admittit, quam ut portae capita sua attollant: alioqui dicendum esset, principes vestri vel vestros. Ideo quod quidam hoc loco reges et magistratus offfcii sui moneri volunt, ut patefaciant Deo ingressum, quamvis plausibile commentum est, a mente tamen et verbis prophetae remotum est. Quam vero stulte ac turpiter hoc loco abusi sint papistae ad crassa ludibria quibus Christum ad inferos penetrantem inducunt, ex genuino verborum sensu plus satis patet. Hinc vero discamus sanctum Dei verbum sobrie reverenterque tractare, ac papistas detestari, qui in eo pervertendo nefariis suis sacrilegiis quasi impune ludunt.

8. (*Quis est iste.*) Huc spectant elogia quibus extollitur Dei virtus, ut sciant Iudaei, non sedere otiosum in templo, sed ut praesto sit ad opem suis ferendam. Porro magnam emphasin continet tam interrogatio, quam geminatio eiusdem sententiae. Personam enim admirantis suscipit propheta, quo efficacius doceat inexpugnabili virtute Deum venire instructum ad tuendam populi salutem, ut sub eius umbra salvi sint fideles. Iam vero dictum fuit, non habitasse Deum in templo, ac si immensa eius essentia illic inclusa foret: sed illam virtutis et gratiae fuisse praesentiam, ut ferebat promissio per Mosen data: Ubi memoriam posuero nomini meo, veniam ad te, et benedicam tibi, Exod. 20, 24. Id sibi non frustra esse promissum, sed Deum vere in medio sui stare senserunt fideles, qui non superstitiose quasi templo affixum quaerebant, sed externo templi cultu adiuti tendebant in coelum. Summa est, quoties Deum populus in templo invocaverit, effectu ipso palam fore quam non inane sit vel lusorium praesentiae Dei symbolum arca foederis, quia Deus potentem manum suam protegendae fidelium saluti semper exseret. Repetitio autem admonet, fideles in hac meditatione non posse nimis esse assiduos vel sedulos. Iam quum filius Dei carne indutus apparuit *Rex gloriae*, et Iehova exercituum, non umbratili figura tantum, sed vere templum suum ingressus est, ut in medio nostri habitet. Quare nihil obstat quominus gloriemur nos eius virtute fore invictos. Quanquam autem neque mons Sion hodie locus est sanctuario dicatus, neque amplius arca foederis imago Dei est habitantis inter Cherubim: quatenus tamen communis nobis ratio est cum patribus, ut verbi praedicatio et sacramenta Deum nobis coniungant, haec adminicula reverenter amplecti convenit, quia fieri non potest, si impio fastu spernuntur, quin Deus se tandem prorsus a nobis subducat.

PSALMUS XXV.

ARG. Psalmus hic meditationes precibus mistas continet. David enim hostium saevitia duriter vexatus, ut opem a Deo impetret, primum agnoscit peccata sua hoc modo iuste a Deo ipso castigari: ideoque eorum veniam petit, quo Deum habeat propitium ac liberatorem. Deinde gratiam spiritus sancti implorat, qua fretus inter varias tentationes se contineat sub Dei timore. Meditationes vero pluribus locis inserit, quibus vel se ad bene sperandum stimulet, vel a mundi illecebris sensus suos ad Deum colligat.

Davidis. 1. *Ad te Iehova animam meam levavi.*
2. *Deus mi, in te speravi: ne pudefiam, ne laetentur inimici mei de me.* 3. *Etiam omnes qui te exspectant, non pudefiant: pudefiant qui perfide agunt sine causa.*

1. (*Ad te Iehova.*) Praefatur se non circumagi huc et illuc infidelium more, sed spem suam et vota dirigere in unum Deum. Nihil enim verae et sincerae Dei invocationi magis contrarium, quam vacillando circumspicere (sicuti profani homines solent) an aliqua mundi auxilia succurrant interea vero Deum omittere, vel non recta se conferre in eius fidem et tutelam. Nam qui putant Davidem testari se fuisse penitus Deo addictum, ac si in sacrificium se obtulisset, non satis attendunt rationem contextus. Potius ad impetrandi fiduciam sumit quod in precibus maximi est momenti, spem sibi fuisse in Deo fixam, nec mundi illecebris fuisse impeditum vel retentum quominus liber et solutus ad Deum adscenderet. Quare haec sit nobis rite orandi regula, non distrahi in spes varias et ancipites, nec in terrenis auxiliis subsistere: sed Deo tribuere hunc honorem, ut ex intimo affectu vota nostra ad Deum tollamus. Caeterum in mutando verbi tempore alios interpretes sequutus sum: quanquam per futurum tempus continuum actum designat.

2. (*Deus mi, in te speravi.*) Ex hoc versu colligimus, quod deinde clarius patebit, Davidi fuisse cum hominibus negotium: sed quia persuasus erat, hostes suos esse quasi Dei ferulas, merito eius manu compesci postulat, ne magis insolescant. Sperandi verbo confirmat quod nuper dixit de animae ad Deum elevatione. Nam vel ita modus exprimitur quo se fideles animae sursum attollunt: vel fiducia et spes additur tanquam illius effectus causa. Et certe his alis e mundo sublati sursum erigimur. David ergo toto animi desiderio ad Deum raptus fuit, quia promissionibus eius fretus, salutem haud dubiam inde sperabat. Deprecatio qua utitur, ex communi scripturae doctrina sumpta est, pudefieri nunquam posse quicunque in Deo sperant. Haec etiam ratio ad provocandam Dei misericordiam notanda est, ne obnoxius sit hostium ludibriis, quorum improbitas non magis pios animos vulnerat, quam Deum ipsum lacessit.

3. (*Etiam omnes qui te exspectant.*) Si verba in optandi modum resolvas, hoc versu precationem suam continuat David, et quod de se uno dixerat, communiter ad cunctos fideles extendit. Sed ego in diversam potius sententiam inclino, ut David fructum gratiae Dei ostendat, qui ex liberatione sua proveniet. Pondus autem subest in particula etiam, nam quia sciebat multorum oculos in se esse coniectos, nec obscura erat eius in Deo fiducia, suum exemplum longe patere intelligit: quia scilicet omnes Dei filios eriget, ac prosternet improborum ferociam. Posset etiam alius esse sensus, ac si in fidei suae confirmationem sibi proponeret David quod passim Deus promittit. Sed illa quam attuli interpretatio mihi videtur aptissima esse: nam per scelestos qui perfide agunt sine causa, non dubium est quin peculiariter hostes suos intelligat. Ergo ubi liberatus fuerit, docet non fore privatum beneficium, cuius ad omnes perveniet fructus: sicuti fieri non poterat quin multorum labasceret fides, si fuisset a Deo relictus. In membro opposito ratiocinatur, si confusi iaceant improbi, ad Dei gloriam id spectare: quia eorum in rebus prosperis exsultatio palam Deo illudit, dum contempto eius iudicio audacius ad licentiam peccandi ruunt. Quod addit, *sine causa*, ad crimen amplificandum valet. Minus enim ferenda est eius pravitas, qui nulla iniuria lacessitus ultro ad laedendos homines innoxios fertur.

4. *Vias tuas Iehova fac me intelligere, semitas tuas doce me.* 5. *Dirige me in veritate tua, et doce me: quia tu Deus salutis meae, te exspectavi toto die.* 6. *Recordare miserationum tuarum Iehova, et bonitatum, quia fuerunt a saeculo.* 7. *Transgressionum iuventutis meae, et iniquitatum mearum ne memineris: secundum clementiam tuam recorderis mei tu propter bonitatem tuam, Iehova.*

4. (*Vias tuas.*) Per vias Domini interdum significat David laetos et salutares exitus, ut alibi visum fuit: saepius vero intelligit sancte iusteque vivendi regulam. Hic, quia mox additur veritas, precationis summa est (meo iudicio) ut Deus servum suum in fide promissionum suarum retineat, neque sinat huc vel illuc dilabi. Ita enim compositis ad patientiam animis, nihil perperam tentamus, si toti pendemus a Dei providentia. Non ergo simpliciter hoc loco postulat David spiritu Dei se regi, ne a recto cursu deflectat: sed sibi patefieri quam verax et fidelis sit Deus in suis promissis, ut quietus sub eius oculis degat. Si quis generalem esse sensum malit, ac si David Deo se gubernandum traderet, non valde repugno: quia tamen mihi probabile est, sub veritatis nomine in proximo versu exponi, quasnam vias et semitas vocet, ad praesentem circumstantiam votum hoc referre non dubito: quod scilicet David vel ab impatientia, vel a cupidine vindictae, vel ab illicito quovis fervore metuens, promissiones Dei penitus cordi suo insculpi postulet. Diximus enim, quamdiu viget in animis nostris haec cogitatio, Deo nos curae esse, domandis tentationibus optimum esse fraenum. Quod si tamen vias Dei et semitas pro doctrina accipere placeat, mihi semper illud fixum est, Davidem ad caecos impulsus respicere, qui nos rebus adversis iactatos praecipitant in longos errores, donec verbo Dei cohibiti fuerint vel sedati. Ita sensus est: Quidquid acciderit, ne unquam permittas Domine, me excidere a viis tuis, vel contumacia, vel prava aliqua cupiditate abripi: sed potius pacatum me sub quieta obedientia contineat tua veritas. Quod autem inculcat sibi patefieri vias, seque doceri in illis et dirigi, non supervacuum est. Nam quum sensus nostros obtenebrent res adversae, quam difficile sit in illa caligine discernere quid sequi oporteat, unumquemque docet propria experientia. Quod si Davidi tam eximio prophetae, tantaque luce intelligentiae praedito haec demonstratio necessaria fuit, quid nobis fiet, nisi Deus in afflictionibus nebulas discutiat, ne lucis suae conspectum impediant? Semper igitur petendum, quoties aliqua tentatio nos perturbat, ut nobis praeluceat Dei veritas, ne perversa consilia captando per flexuosas ambages vagemur. Notanda est quae additur causae redditio. *Deum enim salutis* suae vocando, quae iam ab eo perceperat beneficia, ad spem futuri temporis applicat: deinde fiduciam suam iterum repetit. Ita prius argumentum sumptum est ab ipsius Dei natura, et quasi a proprio officio: quia scilicet hac lege tuendam suscipit fidelium salutem, et eorum necessitatibus subvenit, ut eandem gratiam in finem usque velit prosequi. Sed quia huic tantae bonitati necesse est ut respondeat nostra fiducia, hanc quoque profert David una cum perseverantiae testimonio. Nam per *totum diem*, vel per omnes dies, significat se infatigabili constantia pependisse ab uno Deo. Atque hoc fidei proprium est, inter summas anxietates respicere in Deum, et quasi tacita quiete in promissum eius auxilium recumbere. Caeterum ut memoria beneficiorum Dei spem nostram foveat ac sustineat, reputare discamus qualem se iam nobis exhibuerit: sicuti David hanc sibi fulturam statuit, quod Deum expertus sit salutis autorem.

6. (*Recordare, etc.*) Primo hinc apparet, Davidem fuisse graviter afflictum, ut omni fere misericordiae Dei gustu privatus foret. Perinde enim ad gratiae suae memoriam revocat Deum, ac si eius esset oblitus: haec igitur hominis non parum anxii et moesti querimonia est. Caeterum hinc colligimus, etiamsi ad tempus subtrahat Deus omne bonitatis

ut eos in viam reducat. Nam Deo aequitatem tribuere qua tantum erga dignos et bene meritos utatur, frigida et ieiuna est imaginatio: et tamen non aliter vulgo Deum mundus bonum cognoscit. Unde enim fit ut Dei misericordiam vix centesimus quisque ad se applicet, nisi quia eam ad dignos restringunt? Atqui hic dicitur rectitudinis suae specimen edere, dum transgressores in via docet, quod tantundem valet atque vocare ad poenitentiam, et instituere ad recte vivendum. Et certe nisi ad inferos penetret Dei bonitas, neminem unquam attinget. Fictitias suas praeparationes iactent papistae: nos vero teneamus, nisi antevertat Deus homines sua gratia, actum esse de omnibus. Hanc praevenientem (ut loquuntur) gratiam nunc commendat David: sive quum Deus ab initio nos vocans, regenerationis spiritu corruptam naturam refingit: sive quum peccatis alienatos a defectione reducit. Nam quum peccatores dicantur quos Deus recipit in discipulos, sequitur, eius spiritu renovari ut dociles et morigeri esse incipiant.

9. (*Diriget pauperes.*) Hic de secunda gratia loquitur, quam Deus erga fideles suos exserit, postquam subacti ad iugum ferendum, obedienter eius imperio se submittunt. Haec vero docilitas nusquam reperietur, donec elatus superbia animus indomitus fuerit. Quia ענוים Hebraei pauperes vocant vel afflictos, et metaphorice nomen hoc transferunt ad mansuetos et humiles: mihi probabile est, Davidem tam afflictiones quibus retunditur carnis ferocia, quam ipsam modestiae virtutem complexum esse: ac si dixisset: Postquam humiliavit Deus, manu benigne porrecta, toto vitae cursu eos deducit. Caeterum quidam *iudicium et viam* Domini pro iusta et bene composita vivendi ratione accipiunt. Alii vero referunt ad Dei providentiam: quod rectius videtur, et ad contextum aptius, quia mox addit *omnes viae Iehovae clementia et veritas.* Sensus ergo est, qui vere in se ipsis deiecti se in Dei fidem contulerint, sensuros quam bene filiis suis consulat. Ergo iudicium et via eius nihil aliud est quam gubernatio, qua declarat se, ut optimum patrem decet, curare suorum salutem, ut oppressos sublevet, deiectos erigat, moestos exhilaret ac soletur, miseris succurrat. Nunc tenemus quales sint gratiae Dei erga nos progressus: nempe quod primum errantes et palatos, imo profugos in viam reducit, compescit nostram contumaciam, et prius indomitos in obsequium iustitiae suae flectit, deinde quod afflictos et laborantes non deserit, sed postquam eos cruce formavit ad humilitatem et modestiam, providum se in regenda eorum vita patrem declarat.

10. (*Omnes viae Iehovae.*) Falluntur interpretes qui veram et suavem legis doctrinam in hoc versu dici putant, talemque re ipsa sentiri ab eius cultoribus: ac si congrueret hic locus cum illo Christi dicto: Iugum meum suave est, et onus meum leve. Matth. 11, 30. Neque enim solum coacta est eiusmodi interpretatio sed facile refelli potest ex multis similibus locis, ubi viae Domini sumuntur passivo sensu, pro paterna quam in suis tuendis et fovendis tenet ratione: imo pro tota gubernatione qua res humanas temperat. Summa igitur est, sic Dominum agere cum suis fidelibus, ut omni ex parte propitium et veracem eum sentiant. Neque enim hic narrat David qualem promiscue se Deus erga humanum genus praestet, sed qualem ipsum experiantur eius filii. Vidimus enim Psalmo 18, 26 praefractis durum esse et rigidum, atque ut clementer ignoscat, videmus tamen nullo dulcedinis eius sensu affici: tantum abest ut eius promissionibus innixi plenam ab eo felicitatem exspectent. Imo simul atque aliquid adversi contigit, fremunt et indignantur, Deum crudelitatis insimulant, vel surdum esse suis precibus queruntur: in laetitia vero eius conspectum fugitant. Quare non immerito Dei clementiam et fidem quasi peculiarem thesaurum fidelibus designat: ac si diceret non esse timendum ne Deus nos frustretur, si manemus in suo foedere. *Foedus et testimonium* idem valet, nisi quod secundum exegetice additum est. Comprehendit autem totam legis doctrinam, in qua cum electo populo paciscitur.

11. (*Propter nomen tuum Iehova propitius, etc.*) Quia copula interponitur, putant quidam hoc membrum ecliptice positum esse, ut verbum aliquod subaudiendum sit, deinde sententiam illam seorsum legunt: *Propitius sis iniquitati meae.* Itaque secundum eos sensus esset: Domine licet foedus tuum non exacte custodierim, ne tamen propterea desinas beneficum te erga me ostendere, ac ne tuam beneficentiam arceat mea iniquitas, eam mihi condona. Sed ego aliis potius assentior qui copulam (sicut aliis pluribus locis) supervacuam esse putant, ut uno contextu cohaereat totus versus. In verbi etiam tempore dissentiunt interpretes, quidam enim praeteritum retinent ac si gratias Deo ageret David ob remissum sibi peccatum. Sed verior est altera expositio, quae etiam magis recepta est: Davidem scilicet iterum ad misericordiae Dei asylum confugere ut veniam obtineat. Nam ו est temporis conversivum: futurum vero optativi loco sumitur. Porro hunc versum ita cum praecedentibus coniungo: Quum secum meditatus esset propheta, Deum beneficum et fidelem esse suis cultoribus, iam in se descendens, agnoscit nonnisi intercedente venia posse in hoc numero se censeri, ideoque ad deprecationem se confert: sicuti Psalmo 19, 13 ubi concionatus est de mercede quae reposita est fidelibus, ubi lege servaverint: repente exclamat: Delicta quis intelliget? Quamvis ergo non ignoret

David quam liberaliter promittat Deus custodientibus pactum suum, quidquid ad beatam vitam pertinet: quia tamen simul videt quam procul adhuc a perfecta legis iustitia absit, non subsistit in illa fiducia, sed multis delictis, quorum sibi conscius est, remedium quaerit, ita, ut Deus nos in servis suis reputet, semper rogandus est ut paterna indulgentia infirmitates nostras toleret: quia sine gratuita remissione peccatorum nulla operum retributio speranda est. Caeterum quo certius exprimat totum se a mera Dei gratia pendere, diserte ponit: Propter nomen tuum, significans Deum quoties ignoscit suis, non aliunde causam sumere quam a se ipso: sicuti paulo ante dixit eodem sensu: Propter bonitatem tuam. Quamquam ipsa culpae magnitudine coactus fuit ad implorandum Dei nomen: quia mox sequitur confessio, quod magna sit vel multa iniquitas (utroque enim modo verti potest nomen רב) ac si dixisset: Magno quidem onere me premunt peccata, ut ipsa magnitudo vel gravitas spem veniae praecidere mihi queat: sed pluris est immensa tui nominis gloria, Domine, quam ut me repudies.

12. *Quis est vir timens Iehovam? docebit eum in via quam eligat.* 13. *Anima eius in bono morabitur, et semen eius haereditate possidebit terram.* 14. *Consilium**) *Iehovae timentibus eum, ut notum faciat illis foedus suum.* 15. *Oculi mei semper ad Iehovam, quia ipse educet e reti pedes meos.*

12. (*Quis est vir, etc.*) Iterum secum meditando qualem se Deus servis suis exhibeat, novum vigorem colligit. Diximus enim, nihil magis esse proclive quam ut flaccescat precandi attentio, nisi promissionum Dei recordatio eam sustentet. Interea dubium non est quin se partim accuset David, partim vero meliore spe concepta, ad Dei timorem hortetur. Primum enim significans, ideo recta intelligentia sanoque iudicio destitui homines, quia Deo se cum reverentia et timore regendos non offerunt: suae socordiae imputat, quod obtenebrata mente post suas cupiditates vagatus sit, rursum vero si Deo se addicat et docilem praebeat, spiritum sanctum sibi viae ducem promittit. Videtur autem interrogatio notare eorum paucitatem qui Deum timent. Nam etsi promiscue omnes orant, et prae se ferunt aliquod pietatis studium, quotusquisque se penitus excutit? imo suo torpori indulgent fere omnes. Itaque rarissimus est Dei timor: quo fit ut spiritu consilii et prudentiae mundus ut plurimum privetur. Quod quidam interpretes in verbo *Eligat* futurum tempus in praesens resolvunt, ac si dictum esset, Deum monstrare viam quam ipse probat, et per quam vult homines incedere: mihi non placet: nam electio haec (meo iudicio) potius ad unumquemque refertur, ac si dictum esset: Modo nos ad Dei timorem simus compositi, ipsum non defore suo officio, quin spiritu prudentiae ad viam eligendam nos dirigat. Nam quum nobis instituenda est vitae ratio, velut in bivio stamus, imo in singulis fere actionibus haeremus suspensi et perplexi, nisi Deus nobis ad viam monstrandam occurrat. Dicit ergo David: Quamvis nesciant homines quid rectum sit, et quid ipsos eligere oporteat: modo tamen pia docilitate se ad Deum sequendum accingant, illum semper certum ac fidum ducem fore. Porro quia hic timor Dei non est nobis ingenitus, temere hic quispiam ratiocinetur Deum cessare donec sua praeparatione se insinuent homines in eius gratiam, ut rectos eorum conatus adiuvet. Nam de prima hac gratia nuper concionatus est David, quod Deus transgressores doceat: nunc vero secundam addit, quod regendos suscipiat qui iam domiti sunt ac mansuefacti, ut praeeunte spiritus luce teneant quid facto opus sit.

13. (*Anima eius.*) Si summa est hominis felicitas, nihil aggredi vel tentare nisi autore Deo, summum quoque et incomparabile beneficium est, illum habere vitae ducem ne unquam aberremus: sed adiungitur accessionis vice terrena etiam benedictio, in qua prioris gratiae fructus palam apparet: sicuti etiam docet Paulus: Pietati non solum aeternam salutem, sed quae ad praesentem vitam spectant etiam promitti, 1. Tim. 4, 8. Summa est, veros Dei cultores non spiritualiter modo beatos esse, sed ab eo quoque benedici quod ad praesentis vitae statum. Verum quidem est, non semper ex animi voto eos tractari, nec certo et aequabili modo fluere quas optarent commoditates: imo saepe quum impii deliciantur, molestiis et aerumnis vexari eos contingit. Sed sciendum est, quoties suam benedictionem Deus subducit, eos expergefieri ut se procul adhuc a perfecto Dei timore distare sentiant. Interea tamen quatenus expedit, sic fruuntur Dei beneficiis, ut prae hominibus profanis et Dei contemptoribus vere sint felices: quia in extrema inopia Deum tamen sibi esse praesentem persuasi, in hoc tuto consolationis portu quiescunt. Hoc certe verissimum est, ex uno fonte oriri omnes nostras miserias, quia cursum benedictionis Dei nostris peccatis abrumpimus, et tamen eius gratiam in hac tam confusa perturbatione lucere, ut sanctorum conditio melior sit: quia etiamsi bonis non saturantur, paternum Dei favorem assidue gustant, atque huc libenter refero *animae* nomen: quod scilicet in percipiendis Dei donis non sint insipidi, ut ad eos placandos longe plus valeat mediocritas, quam impiis satisfaciat summa abun-

*) Le conseil, *en marge*: ou secret.

dantia. Ergo sua ut quisque sorte intus contentus est, et cum hilaritate patientiam et quietem colit, eius anima dicitur habitare in bono. Quod quidam interpretes istud habitare ad tempus mortis trahunt, argutum est magis quam firmum: potius enim (ut dictum est) de terrenae vitae statu loquitur. Deinde amplificandi causa secundo loco addit: Posteros fidelium terrae fore haeredes: unde sequitur, Deum suo favore eos prosequi. Unde rursus colligimus mortem servis Dei non esse interitum, nec exstingui dum migrant ex hoc mundo, sed manere superstites: absurdum enim esset, Deum vita privare in quorum gratiam aliis benefacit. Quatenus autem terrae haereditas ad filios sanctorum perveniat, ut alibi dictum fuit, tum fusius videbimus Psal. 37.

14. (*Consilium Iehovae.*) Confirmat aliis verbis quod nuper dixerat, Deum omnibus piis doctorem et magistrum fore: et suo more bis idem repetit in eodem versu. Neque enim aliud est foedus Dei quam secretum vel consilium: sed nomine secreti doctrinae excellentiam commendat, quae nobis proposita est in lege Dei. Utcunque enim alto fastu profani homines Mosen et prophetas despiciant, agnoscunt tamen fideles in eorum doctrina sibi coelorum arcana patefieri, quae humanae sapientiae modum longe superant. Itaque quisquis in lege rite proficere cupit, reverenter suspiciat quam continet doctrinam. Iam vero hic locus nos ad modestiam et humilitatem invitat, ne freti proprio ingenio aut solertiae nostrae confisi, perrumpere tentemus ad mysteria, quorum notitiam singulare esse Dei donum pronuntiat David, Psal. 111, 10. Deinde quum timor Dei ingressus esse dicatur ad rectam intelligentiam, quantum quisque in fide crescere cupit, progressus etiam in Dei timore faciat. Caeterum, ubi viget pietas, periculum non est ne in Deo quaerendo operam ludamus. Arcanum quidem est Dei foedus, humano captu altius: sed quum Deus non frustra quaeri velit, quicunque ad eius cultum recto studio adspirant, spiritus ductu pervenient ad coelestem sapientiam, quae in eorum salutem destinata est. Oblique autem literales discipulos legis perstringit David, qui falso et inaniter foederis Dei participes se iactabant. Etsi enim voce sua promiscue alloquitur Deus bonos et malos, nisi tamen adsit sincerus affectus, surdis canit: quemadmodum dicit Iesaias 29, 11: Impiis legem esse similem clauso et obsignato libro. Itaque mirum non est, puros Dei cultores, quibus arcanum suum reserat, a scelestis vel hypocritis discerni. Hac vero spe sibi proposita David fidenter ad Dei scholam accedens, et alios secum abducens, non obscure ostendit detestabile esse eorum figmentum, qui a scripturae non secus ac labyrinthi accessu totam plebem arcent: quasi vero non diserte ex quolibet ordine vocentur ad foederis Dei notitiam quicunque eum ex cord timent.

15. (*Oculi mei semper.*) Hic fidem suam eius que perseverantiam non iactantiae causa celebra David, sed ut impetrandi fiducia alacrior reddatu ad precandum. Nam quia omnibus qui in Deun respiciunt data est promissio, spem eorum non for irritam, nec posse pudefieri: saepe se hoc clype sancti muniunt. Interea suo exemplo legitiman precandi rationem aliis praescribit, ut scilicet defi xos contineant in Deo suos sensus. Nam oculorun nomine, quorum sensus acerrimus est, et totun hominem ad se rapit, omnes affectus notari rarun non est. Ratio quae additur spem desiderio ess coniunctam clarius ostendit: ac si dixisset se no dubitanter ac trepide mentem suam coniicere i auxilium Dei, sed quia persuasus est sibi fore libe ratorem: et pronomen *ipse* emphaticum est: doce enim se non circumspectare huc et illuc, eorumqu more qui alternando varias sibi salutes confingunt sed Deo uno contentum esse.

16. *Respice ad me, miserere mei, quia unicus* sum et pauper.* 17. *Afflictiones cordis mei se dila tarunt, de angustiis educas me.* 18. *Vide afflictione meam et laborem meum**), et tolle omnia peccat mea.* 19. *Vide inimicos meos, quia multiplicati sun et odio violento***) oderunt me.* 20. *Custodi animan meam, et erue me ne pudefiam, quia speravi in t* 21. *Integritas et rectitudo custodiant me, quia te ex spectavi.* 22. *Redime Deus Israëlem ex omnibu tribulationibus eius.*

16. (*Respice ad me.*) Quia nobis hoc dicta carnis sensus, Deum, nisi ab eo iuvemur, oblitun nostri esse: ordinem sequitur David, quo nos duci natura, rationem sui a Deo haberi petens, ac ante neglectus foret. Sic autem resolvo verba respice ad me ut miserearis mei. Causam enin salutis ponit Dei intuitum, cui deinde effectus sub iicitur: quia simul ac nos dignatus fuerit Deus su cura, manus etiam ad auxilium ferendum parat erit, deinde ad flectendum Deum miseriam suan proponit, vocans se *unicum*, hoc est solitarium deinde *pauperem*. Nec vero dubium est quin a promissiones alludat, quibus pronuntiat Deus s miseris et desperatis praesto fore ad opem ferendam

17. (*Afflictiones cordis mei.*) Fatetur hoc vers non modo externum sibi bellum esse cum hostibu et molestiis quas inferunt, sed intus etiam moeror et angoribus se torqueri. Et notanda est loquuti

*) unique, *en marge*: ou, seul.
**) mon affliction et ma peine, *en marge:* mon souci travail.
***) une haine de violence, *en marge:* ou cruelle.

PSALMUS XXVI.

ARG. Psalmus hic superiori fere similis est. Propheta enim multis iniuriis oppressus, nec quidquam inveniens subsidii in mundo, implorat Dei fidem, ut causam hominis iniuste afflicti suscipere et innocentiam asserere velit. Et quoniam certamen erat illi cum hypocritis ad iudicium Dei provocat, odiose eos perstringens, quod falso Dei nomen obtenderent. Tandem quasi voti compos, sacrificium laudis pro liberatione promittit.

Davidis. 1. *Iudica me Iehova, quia ego in integritate mea ambulavi, et in Iehova speravi, non nutabo.* 2. *Proba me Iehova, et tenta me, examina renes meos et cor meum.* 3. *Quia bonitas tua coram oculis meis: ideo ambulavi in veritate tua.* 4. *Non sedi cum hominibus vanitatis, et cum versutis non ingrediar.*

1. (*Iudica me Iehova etc.*) Dixi iam Davidem ad Dei iudicium confugere, quia nihil reperiebat aequitatis in hominibus. Iudicare autem Hebraeis dicitur qui causae cognitionem suscipit. Perinde igitur est ac si David appellet Deum iuris sui vindicem. Nam quum ad tempus nos hostium iniuriis et petulantiae exponit, videtur causam nostram negligere: ubi vero cohibet hostes nostros ne pro libidine grassentur ad nocendum, re ipsa demonstrat sibi curae esse defensionem iuris nostri. Itaque discamus exemplo Davidis, ubi destituimur hominum praesidio, conferre nos ad Dei tribunal, et in eius protectione acquiescere. Quae sequuntur, varie exponunt interpretes. Quidam uno contextu legunt: Iudica me, quia ego in integritate mea ambulavi. Alii vero ad posterius membrum referunt, quia ambulavi in mea integritate, ideo non nutabo. Ego vero libenter extendo ad utrumque. Nam quia proprium Dei munus est bonas causas asserere ac tueri, eum sibi patronum constituens, integritatis suae et spei testem citat, unde et fiduciam opis impetrandae concipit. Si tamen disiungere placet, magis probabile videtur, seorsum hanc sententiam legere: Iudica me Iehova: deinde sequatur altera precatio, ne Deus nutare ipsum permittat: quia se innoxie et sincere gessit, etc. Caeterum in pronomine possessivo notanda est emphasis, quam interpretes male praetereunt. Non enim simpliciter testatur se integrum fuisse, sed constanter perrexisse in recto cursu, nec deiectum fuisse a proposito, quamlibet violentis machinis impulsus fuerit. Scimus enim, ubi nos improbi invadunt, si vi aut malis artibus nos obruant, quam difficile sit eundem retinere animum. In eo enim ponitur spes victoriae, si fortiter et strenue arma armis et fraudes fraudibus opponimus. Atque haec tentatio probos et moderatos homines ut plurimum percellit: qui alioqui recto agendi studio tenentur, ut hostium importunitate coacti, a via deflectant. Itaque dis camus exemplo Davidis, etiam quum datur nocen occasio, et quum hostes variis modis nos lacessu et sollicitant, firmi in gradu nostro manere, nec a integritatis nostrae tenore sinamus nos ullo mod abduci.

2. (*Proba me.*) Quo se magis indigne et praete meritum calumniis premi videbat David, accensu fuit doloris vehementia, ut intrepide iustitiam suai assereret: nec tantum ab externis sceleribus s purgat, sed etiam de cordis sui rectitudine puroqu affectu gloriatur: simul cum hostibus suis tacite s comparat. Nam quia crassi erant hypocrita superbe iactantes Dei nomen, hanc eorum impu dentiam ac duritiem traducit coram Deo. Declar vero haec contestatio quam bene sibi conscius fueri quum audet Dei iudicio omnes animae suae recessu examini subiicere. Notandum semper est, hostiu improbitate fuisse coactum ut se tam magnific efferret. Nisi enim iniuste damnatus fuisset a hominibus, suppliciter deprecatus fuisset tale exa men: sciebat enim recte agendi studium [quo fl grabat, procul adhuc a summa perfectione abess Sed ubi se falso gravari videt, hominum iniquita eum animat ut ad Dei tribunal accedere non dubite Caeterum quia sciebat externam innocentiae spe ciem illic non magni esse momenti, sinceram cordi rectitudinem in medium profert. Nam quod it nonnulli distinguunt, ut *cor* superiores affectus sig nificet, *renes* sensuales (ut loquuntur) et magi crassos, subtile est magis quam firmum. Scimu enim Hebraeos renum nomine, quod maxime i hominibus reconditum est, notare. David erg bene sibi conscius totum se Deo examinandu offert: non ut securi homines, vel potius stupid qui sibi blandientes suis deliciis fucum se De facturos putant, neque enim dubium est quin s probe et penitus excusserit antequam ita confidente prodiret in conspectum Dei. Atque hoc in primi videndum est, si cupimus nos Deo probare, ut no modo abstinuerit ab iniuria qui iniuste laesus es sed etiam perstiterit in recto affectu.

3. (*Quia bonitas tua.*) Potest uno contextu hi versus legi, et dividi in duo membra: eodem tame fere sensu. Si contexere uno tenore placeat, utrur que verbum principale erit, hoc modo: Quia mih bonitas tua, Domine, versata semper est ante ocu los, et in fide tua quievi, pravas omnes cupiditate fraenavi in animo meo, ne hostium malitia laces situs, ad retaliandum impelleret. Ita in hoc vers esset causae redditio. Probabilis etiam est alter expositio: Quia bonitas tua mihi ante oculos fui ambulavi in veritate quam praecipis. Sed tun supervacua esset copula: quod Hebraeis satis usi tatum est. Etsi autem affinis est haec sententi priori, sequi tamen malo quod a verbis minu

coetum improborum nominat, colligere licet, non exiguum fuisse eorum numerum, tunc igitur volitasse credibile est, quasi soli in populo Dei excellerent, atque etiam dominarentur, hoc tamen non obstitit quominus David ad sacrificia pro more accederet. Publice quidem curandum est ne tali flagitio inquinetur ecclesia: privatim etiam pro se quisque eniti debet ne remissio et indulgentia vitiorum morbos foveat. Si quando tamen non viget ea severitas, singulos fideles non impedit talis corruptio, quin pie et sancte in ecclesiae societate maneant. Interea notandum quid Davidem retinuerit, nempe sacrorum participatio.

6. (*Lavabo in puritate.*) Hic se in communi sacrorum usu a sceleratis separat, qui eundem profitebantur Dei cultum, seque magna pompa primos ingerebant, ac si penes eos esset templi dominium. Quum igitur hoc David cum hypocritis haberet commune, quod simul templum ingrediebantur, et altare circumdarent: ut se probet verum Dei cultorem, non externis tantum caeremoniis se defungi testatur, sed sincera pietate ad Deum colendum se venire. Neque enim dubium est quin ad solennem ablutionis ritum alludat, qui sub lege in usu fuit. Sed quum hypocritae vera puritate neglecta, tantum in aqua munditiem quaererent, hic crassa eorum superstitio perstringitur: volebat enim Deus symbolo illo homines suae pollutionis admonitos ad poenitentiam hortari. Adeo igitur externa lotio per se nihil profuit, ut hypocritas longius arceret a Dei accessu: ideo plus sordium et foeditatis ab illis lavando contrahi arguit Propheta, ubi suam ablutionem in puritate fore pronuntiat. נקיון enim munditiem cuiuslibet rei significat, indeque ad innocentiam transfertur: ita inane studium quo se fatigant hypocritae, videmus rideri, ubi eorum lotionibus detrahitur puritas. Nos vero exemplo Davidis, utcunque in ecclesia emineant improbi, templaque occupent eorum turmae, sic colamus externam professionem fidei, ne falso obtendamus externa symbola, verae pietatis loco: deinde ut ab omni scelerum macula puri et vacui simus. Quia populo altare attingere non licebat, *circumdandi* verbo usus est David.

7. (*Ut audire faciam.*) His verbis ostendit sacrificia se in legitimum usum ac finem referre, a quo hypocritae procul absunt. Quorsum enim pietatis exercitia instituerit Deus, minime tenent, atque etiam parvi pendunt: quia satis est simulationis pompam vel spectrum Deo obtrudere. Ergo David spiritualem cultum a lusorio et ficto discernere volens, se ad celebrandum Dei nomen in templum venire affirmat. Est autem synecdoche in eius verbis, quia unica tantum species attingitur. Sacrificiis enim non tantum mandata fuit gratiarum actio, sed etiam meditatio poenitentiae ac fidei. Sed quia ultimus finis est, vel saltem praecipuu respectus, ut cognitis Dei beneficiis celebretur ei bonitas, absurdum non fuit sub hac parte reliqua comprehendi. Sic etiam Psalmo 50, 14 omnibu externis caeremoniis opponitur unicum laud sacrificium, ac si eo posita esset pietatis summ Item Psalmo 116, 12: Quid rependam Domin pro omnibus eius muneribus? Calicem salutu accipiam, et nomen Iehovae invocabo. Caeteru quo melius illustret David ratam Dei potentian eiusque beneficia splendidius extollat, utitur *mir bilium* nomine: ac si diceret non vulgari modo s fuisse a Deo adiutum.

8. *Iehova, dilexi habitaculum domus tuae, locum domicilii gloriae tuae.* 9. *Ne colligas cu impiis animam meam, et cum viris sanguinum vita meam.* 10. *Quia in manibus eorum malitia, et de tra eorum plena est muneribus.* 11. *Ego autem integritate mea ambulabo: redime me, et miserere me*

8. (*Iehova, dilexi.*) Confirmat hoc versu non defunctorie venire in templum, sed ser affectu. Nam profani homines, quamvis etiam ip ventitent ad sacros coetus, latebras tamen hoc mod quaerunt ad fugitandum Dei conspectum: pii ve et integri homines non vanae ostentationis cau frequentant templum, sed quia recta adspirant a quaerendum Deum, libenter et cupide quae ill offert Deus adiumenta ad suum usum accommodan ac utilitas ista desiderium et amorem in eoru cordibus accendit. Ostendit autem haec contestati Davidem, quamlibet alios fide praecelleret, veritu tamen fuisse ne vulgaribus istis rudimentis, qu Deus ecclesiae suae tradiderat, eum privaret tyra nica hostium violentia. Nam se communi disc plina et ordine opus habere videns, de retinen templi possessione sollicite contendit. Unde coll gimus quam pravum sit eorum fastidium qui ta quam supervacua contemnunt pietatis exerciti quibus ne ipse quidem David carere potuit. Fu quidem alia eius temporis ratio, fateor, quum le adhuc instar paedagogi veterem populum servilit prae nobis regeret: hoc tamen nobis commune es quod adminiculis opus habet fidei nostrae infirmita Quum vero in hunc usum destinaverit nobis De tam sacramenta, quam totum ecclesiae ordine vae eorum superbiae qui secure transvolant qu videmus sanctis Dei servis tanto in pretio fuiss מעון quidam deducunt ab oculo: atque ita pulcr tudinem vel adspectum vertunt: quod sequutus e vetus interpres. Sed quia ubique fere pro dom cilio capitur, quod simplicius erat, retinere mal Iam quod sanctuarium domus Dei vocatur, et loc domicilii gloriae eius, scimus quam frequenter scriptura occurrant huius generis loquutiones, ad te

pidabo? 2. *Quum propinquarent ad me maligni ad vorandam carnem meam, oppressores mei et hostes mei in me corruerunt, et ceciderunt.* 3. *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si consurget in me proelium, in hoc ego confidam.*

1. (*Iehova lux mea.*) Sic quidem accipi potest hoc initium, ut David iam Dei misericordiam expertus testimonium gratitudinis suae edat. Sed ego in diversam potius sententiam inclino, quod propositum sibi cum gravissimis tentationibus certamen videns, se praemuniat ac fiduciae materiam colligat: sicuti necesse est sanctos acriter secum luctari, ut dubitationibus, ad quas nimis prospensa est caro, repulsis aut subactis, alacres et expediti ad orandum properent. David ergo variis agitatus procellis, tandem se ipsum colligit, et victricem adversus curas, quibus aestuaverat, vocem emittit, Deo propitio et favente nihil esse metuendum. Huc etiam spectat verborum congeries, quod Deum non modo lucem suam nominat, sed salutem quoque et vitae suae rupem vel robur. Nam hunc quasi triplicem clypeum variis terroribus opponere voluit, qui ad eos excipiendos sufficeret. Lucis autem nomine iucunditatem et beatae vitae summam notari, satis tritum est. Expositionis causa adiungit salutem esse ac robur vitae: quia scilicet Dei ope tutus sit, et immunis servetur a mortis tenebris, inde certe metus omnes oriri deprehendemus, quod nimis cara sit nobis vita: eius vero non agnoscimus Deum custodem. Itaque nulla erit animis tranquillitas, donec persuasi erimus vitam nostram probe munitam esse, quia eam Dominus manu virtuteque sua tuetur. Interrogatio autem ostendit quantum Dei praesidio tribuat David, quum secure cunctis hostibus et noxiis insultat. Et certe non aliter Deo iustus defertur honor, nisi dum eius ope freti de certa salute gloriari audemus. Itaque David quasi in trutina appendens quidquid potentiae est in mundo et inferis, totum hoc pluma levius esse ducit, quia unus Deus longe praeponderet. Discamus ergo tanti facere Dei virtutem ad nos servandos, ut ad profligandos omnes metus praevaleat: non quod in hac carnis infirmitate a pavore semper intactae sint fidelium mentes, sed quia statim recepto vigore ex alta fiduciae arce pericula omnia despicimus. Ideo trepidant qui nunquam gustarunt Dei gratiam, quia recumbere in ipsum nequeunt, quem sibi saepe infensum concipiunt, vel saltem a se procul remotum. Verum ubi nobis ante oculos versantur Dei promissiones, eiusque gratiam offerunt, atrocem ei iniuriam facit nostra incredulitas, nisi imperterrito animo cum omnibus nostris hostibus audemus opponere. Quum ergo blande nos ad se Deus invitet, ac salutis nostrae fore praesidem asserat, ubi eius promissiones amplexi sumus (quia persuasi sumus eum esse veracem) simul eius potentiam in sublime extollere convenit, ut animos nostros in sui admirationem rapiat. Tenenda enim est ista comparatio: Quid ad Deum omnes creaturae? Porro hanc fiduciam longius extendere convenit, ut omnes conscientiae formidines discutiat: sicuti Paulus de aeterna salute disserens libere exclamat: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Rom. 8, 31.

2. (*Quum appropinquarent.*) Cur haec sententia reddatur in futuro tempore, sicuti faciunt nonnulli interpretes, nulla est ratio. Caeterum, ut retineamus praeteritum tempus quo usus est propheta, duplex tamen adhuc sensus esse potest: vel ut David celebret quam Dei beneficio adeptus erat victoriam: vel referat qualiter se ad bene sperandum animaverit in ipsa tentatione, priora scilicet Dei beneficia secum reputando: quae posterior expositio magis arridet. Summa autem huc redit, non esse cur dubitet in posterum David de auxilio Dei, quod ante expertus fuerat, quia ad fidei confirmationem nihil magis valet, quam earum rerum recordatio, in quibus Deus clarum tam gratiae quam veritatis et potentiae specimen nobis eddidit. Itaque hunc versum et proxime sequentem simul connecto. In hoc enim priore David in memoriam sibi reducit quas ante sub Dei auspiciis victorias tulerat. Inde vero concludit, quibuscunque obsessus fuerit copiis, et quidquid machinentur hostes, se intrepide staturum. קרב appropinquare significat: sed hic refertur ad irruptionem quam fecerunt hostes Davidis, quum eum urgerent. Quod alii pugnare vertunt, frigidum est. Vocat autem eos perversos vel malignos, testandae suae innocentiae causa. Immanem vero truculentiam exprimit, eos ad vorandam carnem suam institisse referens.

3. (*Si consistant adversum me.*) Infert (sicut dixi) ex sua experientia, quidquid acciderit adversi, bene sperandum esse nec de potentia Dei iam usu perspecta dubitandum. Id quidem primo versu testatus erat, sed probatione interposita iterum repetit. *Castrorum et exercitus* nomine complectitur propheta quidquid formidabile est in mundo, ac si diceret: Quamvis conspirent cuncti mortales in suam perniciem, se eorum vires parvi pendere: quia superior sit Dei virtus quam ipse a sua parte stare novit. Porro se pronuntians securum fore, non prorsus a metu se eximit: (quod magis stupori tribuendum esset, quam virtuti) sed opponit fidei clypeum, ne obiectis terroribus cor suum succumbat. Particulam: *In hoc* quidam trahunt ad sequentem versum, quod se habitaturum in domo Dei confidat, sed potius ex superiori doctrina pendet. Tunc enim fructum suum opportuno tempore fides profert, quum in mediis periculis fortes et intre-

pidi stamus. Intelligit ergo David, quia Dei praesidio innititur, ubi ad rem ventum fuerit, spem suam invictam fore.

4. *Unum petii a Iehova, hoc persequar, ut inhabitem in domo Iehovae cunctis diebus vitae meae, ad conspiciendam pulcritudinem Iehovae, et visitandum templum eius.* 5. *Quia abscondet me in tugurio in die mali,**) *occultabit me in secreto tentorii sui, in rupe exaltabit me.* 6. *Et nunc exaltabit caput meum super inimicos meos qui me obsident, et sacrificabo in tentorio eius sacrificia iubili, cantabo et psallam Iehovae.*

4. (*Unum petii.*) Quidam hoc ad vaticinium referunt de perpetuo regni statu, in quo non privata modo Davidis ipsius, sed totius populi felicitas sita erat: ac si diceret, se tam singulari gratiae testimonio contentum, nihil aliud dies et noctes cogitasse. Mihi tamen simplicior videtur esse sensus: Quum patria extorris, uxore spoliatus, cognatis orbatus, cunctis denique opibus privatus foret: se tamen horum desiderio non ita fuisse anxium, praeut ipsum urebat ac cruciabat haec molestia, quod exsularet a sanctuario Dei, et sacrorum usu careret. Subest igitur in voce Unum tacita antithesis, quia commodis omnibus posthabitis, intentus fuit David ad cultum Dei, ut minus acerbum esset domus suae accessu, quam sanctuarii prohiberi. Uno igitur contextu haec legenda sunt, unice Davidem optasse ut habitaret in templo Domini. Neque enim probabile est, obscurum aliquod votum notari quod supprimat, quum aperte clamet qua maxime cura angeretur. Constantiam deinde propositi adiungit, quod non desinet has preces iterare: multos enim videmus magno impetu incitari, in quibus non modo successu temporis languescit ardor, sed momento fere exstinguitur. Ergo in hoc voto se tota vita perseveraturum affirmans, hac nota ab hypocritis se discernit. Videndum tamen est quaenam ratio tantopere Davidem stimulaverit: poterat certe extra templum Deum invocare: quocunque etiam profugus migraret, secum ferebat eximiam Dei promissionem, ut externi aedificii conspectum morari non debuerit. Videtur etiam nescio quid crassum imaginari de ipso Deo, ac si eum ligno et lapidibus alliget. Verum si prudenter expendimus verba, colligere promptum erit, alio ipsum spectasse, quam ad praeclarae structurae et quamlibet pretiosi ornatus conspectum. Loquitur quidem de templi pulcritudine, sed eam non tam in oculari specie locat, quam in typo coelesti, qui Mosi fuit propositus, ut habetur, Exod. 25, 40: Vide ut omnia facias iuxta exemplar quod tibi in monte ostensum fuit. Quia igitur non ad hominis arbitrium composita fuit templi forma, sed rerum spiritualium imago fuit, ad hunc finem oculos suos omnesque sensus direxit propheta. Quo magis detestabilis est eorum vesania qui locum hunc ad picturas et idola detorquent, quae adeo inter templorum decora numerari non merentur, ut potius stercora sint et spurcitiae quae totam sacrorum puritatem inquinant. Videndum nunc an similiter affecti esse debeant fideles sub Christo. Etsi autem fateor longe nos a patribus differre, quatenus tamen suos adhuc sub externo aliquo ordine Deus continet, terrenisque rudimentis ad se deducit, manere adhuc templis suum decorem, qui affectus votaque fidelium merito ad se rapere debeat. Nam verbum, sacramenta, preces publicae, aliaque huius generis adminicula reiici nequeunt absque impio Dei contemptu, qui illic velut in speculo vel imagine se nobis repraesentat.

5. (*Quia abscondet me.*) Hic sibi promittit non fore irritam suam precationem. Quamvis enim ad tempus visibili sanctuario careat, non tamen dubitat, ubicunque sit, Dei manu se protectum iri. Alludit autem ad templum quod fidelibus symbolum erat praesentiae Dei: ac si diceret, In concipiendo voto quod retulit, se minime lusisse operam: quia quisquis Deum vere et sincero animo quaeret, tutus latebit sub umbra praesidii eius. Ita non inanem templi figuram esse testatur: quia illic alas suas quodammodo expandit Deus, ut fideles sub tutelam suam colligat. Unde concludit, quia nihil magis in votis habet, quam sub istas alas confugere, temporibus adversis paratum sibi fore asylum in protectione Dei, quod *Rupis* similitudine inexpugnabile esse dicit, solebant enim arces olim munitionis causa in locis excelsis exstrui. Quanquam autem nunc undique cingatur ab hostibus, se tamen superiorem fore gloriatur. Loquutio quidem trita est in scripturis, qui moerore oppressi sunt, curvos incedere ac demisso vultu: contra autem, reddita laetitia, caput attollere. Sic, Psalmo 3, 4 loquutus est David: Tu Domine exaltas caput meum. Sed quia hic obsidio ab altera parte ponitur, exprimere voluit se in illo Dei receptu sublimem fore, ut secure tela hostium despiciat, quibus alioqui fuisset confossus. Quod vero in tales angustias redactus, quae propinquam mortem minitabantur, se victorem fore confidit, insigne fidei suae specimen praebet: quo docemur non metiri Dei auxilium externa specie, vel externo modo: sed media quoque in morte salutem sperare ex victrici eius manu.

6. (*Et sacrificabo in tentorio.*) Votum gratiarum actionis nuncupans, postquam ex discrimine ereptus fuerit, se iterum in spe liberationis confirmat.

*) au iour du mal, *en marge:* ou, d'adversité.

Scimus fideles solenni ritu, ubi aliquod memorabile Dei beneficium experti erant, vota solvisse sub lege. Hic ergo David in suo exsilio ubi prohibebatur a templi accessu, se iterum ad altare venturum gloriatur ut Deo laudem sacrificet. Videtur tamen sacram iubilationem et cantica quibus se Deo gratias acturum profitetur, tacite opponere profanis mundi triumphis.

7. *Audi Iehova vocem meam qua clamo, miserere mei, et responde mihi.* 8. *Tibi dixit*) cor meum: Quaerite faciem meam, faciem tuam Iehova quaeram.* 9. *Ne abscondas faciem tuam a me, ne abiicias in ira servum tuum: fortitudo mea fuisti, ne deseras me, et non derelinquas me, Deus salutis meae.*

7. (*Audi Iehova.*) Iterum ad preces revertitur. Recitat autem quibus armis instructus fuerit ad eluctandas tentationes. *Clamandi* verbo vehementiam notat (ut alibi diximus) quo Deum ad opem ferendam citius flectat. Eodem etiam fine paulo post commemorat suam miseriam: quia quo magis premuntur fideles, ipsa necessitas Dei gratiam conciliat.

8. (*Tibi dixit cor.*) Fecit personae mutatio in verbis, ut locum hunc varie exponerent interpretes. Verum quisquis propius expendet mentem Davidis, videbit contextum optime fluere. Quia enim nostrum non est temere irrumpere ad Deum, nisi prior ipse nos invitet, initio refert David se fuisse meditatum quam comiter et blande suos Deus praeveniat, dum ad faciem suam quaerendam ultro hortatur, postea asserit, se alacritate concepta venturum quo Deus vocat. In dictione לך ambiguus potest esse sensus, tantundem Hebraeis valet ac latinis: Tibi. Sed quia litera servilis ל non raro pro De sumitur, non male vertetur, de te dixit cor meum: in quam partem maior pars interpretum inclinat. Mihi tamen (ut ingenue loquar) magis probatur, notari mutuum prophetae cum Deo colloquium. Dixi nuper fieri non posse ut quisquam fide assurgat ad Deum quaerendum, donec eius invitatione patefactus fuerit aditus: quemadmodum etiam alibi ostendi prophetae testimonio: Dicam illis, vos populus meus: et illi vicissim mihi, tu Deus noster, Zach. 13. 9. Iam ergo David se hac clave ianuam sibi ad Deum quaerendum fuisse apertam dicit: quia veluti Deo succinens, promissionem hanc in medium attulerit, et certe nisi hac praeeunte symphonia, nemo invocationis chorum ducet. Simul ergo ac Deum se liberaliter nobis offerre audimus, prompto animo respondeamus Amen: eiusque promissiones non secus reputemus nobiscum, ac si familiaris cum eo nobis sermo esset. Ita nihil opus est anxium artificium et longas ambages quaerere, quibus se fideles in Dei gratiam insinuent: quando haec praefatio facilem illis viam sternit: Quantumvis indigni simus quos excipias Domine, mandatum tamen tuum quo accedere nos iubes, satis animi nobis facit. Vox ergo Dei in animis nostris, non secus atque echo in concavis locis, resonare debet, ut ex mutuo concentu emergat invocationis fiducia. *Faciem* pro auxilio vulgo exponunt: ac si dictum esset: Quaerite me. Sed non dubito quin David hic quoque ad sanctuarium alludens, manifestationis modum intelligat, quo se Deus aliquatenus visibilem reddebat. Quanquam enim de eo nihil crassum vel carnale imaginari fas est: quia tamen arcam foederis praesentiae suae tesseram esse voluit, non absurde passim vocatur eius facies. Verum quidem est peregrinari nos a Deo quamdiu in mundo degimus, quia remota est fides ab adspectu: sed aeque verum est, in speculo et aenigmate Deum a nobis cerni, donec ultimo die palam se nobis exhibeat. Quare non dubito sub hac voce notari adminicula quibus Deus nos ad se attollit, ex sua immensa gloria ad nos descendens, atque in terra nobis proponens imaginem coelestis suae gloriae. Caeterum quia in unius Dei arbitrio est, se nobis conspiciendum praebere (quod facit in verbo et sacramentis) in hoc intuitu retineri oculos nostros decet: ne idem nobis contingat quod papistis, qui Deum erraticis suis figmentis impie transformant, dum ei pro libidine affingunt quascunque in suo cerebro pinxerunt imagines.

9. (*Ne abscondas faciem.*) Eleganter continuat eandem loquendi formam, licet diverso sensu. Facies enim Dei ad sensibilem gratiae eius et favoris effectum hic transfertur: ac si dictum esset: Fac Domine ut re ipsa experiar te mihi fuisse propinquum tuamque virtutem in salute mea palam contempler. Tenenda enim est anagoge a verbo Dei ad experimentalem (ut loquuntur) gratiae notitiam: quia ut Deus se nobis actu (ut vulgo dicunt) praesentem exhibeat, ante in verbo quaerendus est. Quod sequitur *Ne abiicias in ira servum tuum,* quidam hebraei interpretes paulo coactius exponunt, Ne servum tuum occupari sinas in pravis mundi curis, quae nihil sunt quam ira et furor. Ego autem verbum נטה pro aversari, vel removere, libenter accipio, sicuti etiam multi vertunt. Probabilior est eorum sententia qui dicunt: Ne declinare ad iram facias servum tuum: quia fieri non potest quin ubi a Deo ad extremum usque quispiam deseritur, tumultuose fremat, seque indignationis fervore praecipitet. Si quis Davidem huic tentationi putet nunc obviam ire, non repugno, merito enim sibi ab impatientia timuit, quae nos labefactat et deiicit e gradu. Ego tamen primam

*) t'a dit, *en marge:* ou, a dit de toy.

expositionem retineo, quam et duo verba quae postea sequuntur, confirmant, atque ita in irae nomine tacita erit peccati confessio: quia David, licet agnoscat iure se a Deo posse deiici, iram eius deprecatur. Iam priora Dei beneficia in memoriam revocando sese ad spem impetrandi animat: et hoc argumento Deum ad opem suam continuandam inducit, ne mutilum opus suum deserat.

10. *Quando pater meus et mater mea deseruerint me, Iehova colliget me.* 11. *Doce me Iehova viam tuam, et deduc me per semitam rectitudinis, propter adversarios meos.* 12. *Ne tradas me desiderio**) *oppressorum meorum, quia surrexerunt in me testes mendaces, et proferens violentiam.*

10. (*Quando pater, etc.*) Quia ex sacra historia patet, Isai, quatenus facultas tulit, filio suo Davidi quod debebat officium praestitisse: allegorice quidam hic proceres et consiliarios notari putant: quod nullo modo convenit. Et vero in hoc scrupulo frustra insistunt: quia hic non conqueritur David se inhumaniter a patre vel matre fuisse proditum: sed hac comparatione magis amplificat Dei gratiam, quod semper sibi paratam sentiet, quamvis omni hominum auxilio destitui contingat. Etsi enim particula כִּי apud Hebraeos ut plurimum est causalis, saepe tamen pro adverbio temporis poni notum est. Voluit igitur exprimere David quidquid benevolentiae, amoris, studii, curae, officii inter homines inveniri potest, longe inferius esse paterna Dei misericordia, qua suos complectitur. Summus certe hominum amor in parentibus residet, qui non minus tenero affectu liberos quam propria viscera diligunt. Atqui Deus nos altius evehit, pronuntians per Iesaiam: Etiamsi mater obliviscatur foetus sui, semper nostri se fore memorem, Iesa. 49, 15. In hoc gradu eum collocat David, ut ipse qui fons est omnis bonitatis, longe supra cunctos mortales emineat, qui natura maligni sunt ac restricti. Defectiva autem oratio est, qualis illa Iesaiae 63, 16: Abraham nescivit nos, nec Israël nos agnovit, tu tamen pater noster es. Summa huc tendit, quamvis naturaliter propensi sint terreni parentes ad prolem suam iuvandam, imo ardenter eius fovendae curam suscipiant: tamen ubi exstincta fuerit omnis in mundo pietas, Deum erga suos fideles patris simul et matris officio functurum. Unde sequitur, perperam a nobis aestimari Dei gratiam, nisi omnes carnis sensus fides nostra superet: centies enim continget everti naturae ordinem potius quam ut Deus suis desit.

*) desir, *en marge:* ou plaisir.

11. (*Doce me viam tuam.*) Putant multi Davidem hic a Deo postulare ut eius spiritu regatur, ne cum hostibus improbe et scelerate agendo certet: quae doctrina perutilis est, sed praesenti loco quadrare non videtur. Simplicius est (meo iudicio) Davidem cupere manum sibi divinitus porrigi, tutoque deduci ad felicem exitum, quo hostium insidias et vim evadat. Viae enim rectitudinem difficultatibus, obstaculis, salebris et praecipitiis opponit: quibus superandis impar erat, nisi ducis partes ad eum regendum Deus susciperet. Caeterum quisquis ita se Deo committere cupiet, primum ab astutia et malis artibus abstineat necesse est. Neque enim sperandum ut obliquis et pravis consiliis Deus benedicat, qui non nisi simplicibus, et qui se in eius fidem conferunt, optabilem eventum promittit.

12. (*Ne tradas me desiderio oppressorum.*) Nomen נפש, id est animae sive desiderii tantundem valet ac si dixisset: Ne me permittas arbitrio vel libidini hostium, atque ita significat, cupide inhiare ad se perdendum. Duobus enim modis suos Deus eripit, vel impiorum saevitiam placando, ut mansuescant: vel ubi furore ardere sinit, manus eorum et violentiam compescendo, ut frustra nocere cupiant ac conentur. Adiungit deinde, tam calumniis falsisque delationibus, quam vi aperta se oppugnari. *Proferre* enim *violentiam* eos dicit qui praeter arma et caedes nihil iactant. Ita videmus sanctum virum undique fuisse misere oppressum. Neque enim eius integritas, quam scimus fuisse singularem, eum a virulentis calumniis eximere potuit, interim ab altera parte viribus et potentia obruebatur. Quare si quando impii in nos non tantum minaciter et crudeli impetu surgant, sed etiam mendaciis infament, ut videantur iure nobis infesti: veniat nobis in memoriam Davidis exemplum, qui utroque modo impetitus fuit, imo succurrat, Christum Dei filium non minus iniuriae a linguis mendacibus, quam a gladiis passum esse. Caeterum in solatium nobis dictata fuit haec precatio, ut Deus innocentiam nostram asserat, et defensionis suae clypeum opponat hostium truculentiae.

13. *Nisi credidissem videre bonum Iehovae in terra viventium.* 14. *Exspecta Iehovam, roborare, et confortabit cor tuum, et exspecta Iehovam.*

13. (*Nisi credidissem.*) Satis convenit inter interpretes orationem esse defectivam. Quidam tamen particulam לולא affirmandi causa positam esse putant, ac si species esset iurisiurandi, sicuti Hebraeis tritum est ecliptice iurare, abrupto enim verborum contextu imprecationem subaudiunt, vel periurii poenam. Plures tamen in diversam sen-

tentiam descendunt, quod David sola fide se fuisse suffultum dicat, quia alioqui centies periisset. Hunc igitur sensum eliciunt: Nisi Dei promissione subnixus, certo statuissem me incolumem servatum iri, stetissemque in hac fide: exstinctus eram, nec apparebat ullum remedium. Quod nonnulli terram vivorum ad coelestem haereditatem referunt, coactum est, atque etiam ab usu scripturae dissidet. Nam quum Ezechias conqueritur in suo cantico, Iesa. 38, 11 spem sibi fuisse ablatam videndi Dei in terra vivorum, praesentem vitam haud dubie designat, quia mox sequitur: Non adspiciam hominem ultra cum habitatoribus orbis, et similis loquendi forma alio loco nobis occurret. Credidit autem David se adhuc fruiturum bonitate Dei in hoc mundo, quia omni gratiae eius gustu ad tempus privatus nullam lucis scintillam adspicere poterat. Ergo ex mortis caligine sibi gratiae Dei adspectum promisit, et hac fide sustinuit suam vitam, quamvis secundum carnis sensum deplorata esset ac perdita. Notandum tamen est, Davidem non temere progressum esse ultra quam pollicitus esset Deus. Tametsi enim pietas promissiones habet non tantum futurae vitae, sed etiam praesentis, David tamen nunquam hanc hypothesin sumere ausus esset, nisi speciali aliquo oraculo instructus, et certe promissus erat ei successor qui semper in solio eius sederet. Merito itaque se nunquam moriturum speravit, nisi hoc completo. Quare ne quis praepostera exempli eius imitatione fidei metas transsiliat, tenere convenit quid ipse proprium et a nobis separatum habuerit. In genere tamen nos omnes sperare oportet, quamvis non aperte nos liberet Deus, et favorem suum visibili modo declaret, propitium tamen in hac quoque vita semper nobis fore.

14. (*Exspecta Iehovam.*) Dubitari potest an a se ipso David sermonem ad alios convertat, suoque exemplo eos hortetur ad fortitudinem et patientiae constantiam, sicut in fine Psalmi 31, 19 postquam de se privatim loquutus est, transitum facit ad omnes pios. Sed quia hic in singulari numero loquitur, nec ullam notam apponit unde colligere liceat sermonem ad alios dirigere, mihi probabile est, eum sibi ipsi addere stimulos ad fiduciam, ne unquam animo labascat. Quia enim sibi infirmitatis erat conscius, salutem vero suam noverat, sub fidei custodia servatam esse, opportune se in futurum tempus confirmat. Porro sub verbo Exspectandi se admonet de novis exercitiis, crucemque sibi tolerandam proponit. Tunc enim Deum exspectare dicimur, ubi subducta gratia sua languere nos sub aerumnis patitur. David ergo uno certamine defunctus, ad alia obeunda se de integro comparat. Quia autem nihil magis difficile est quam tribuere Deo hunc honorem, ut ab eo pendeamus quum se procul occultat, vel auxilium suum differt, ideo se David ad robur colligendum incitat, ac si diceret: Si tibi obrepit trepidatio, si fidem tuam tentatio concutit, si carnis tuae sensus fluctuat, ne succumbas: sed potius enitere infatigabili animi virtute. Caeterum hinc discimus non contumacia fortes esse Dei filios, sed patientia, ubi Deo suas animas placide commendant: sicut dicit Iesaias 30, 15: In spe et silentio erit fortitudo vestra. Iam quia ad tam arduos conatus sufficere non poterat David, robur sibi a Deo precarium accersit. Si tantum dixisset, viriliter age, visus esset in medium proferre liberi arbitrii sui motus, sed quum mox vice correctionis subiicit, Deum praesto adfore, qui robur suppeditet: satis clare ostendit, quum strenue laborant sancti, aliena virtute pugnare. Neque enim, ut fingunt papistae, in primam aciem conatum suum emittit David, postea Dei suppetias advocat: sed ubi se ad officium hortatus est, quia viribus se destitui agnoscit, defectus remedium quaerit in spiritus gratia. Iam quia tota vita sciebat militandum esse, ac subinde emergere novos conflictus, et saepe in longum tempus extrahi sanctorum molestias, iterum repetit quod dixerat de exspectando Deo.

PSALMUS XXVIII.

ARG. David postquam ope Domini ex ingentibus periculis ereptus fuerat, suo more primum quae inter angustias conceperat vota, deinde gratulationem et Dei laudes conscripsit, ut alios suo exemplo ad idem agendum adduceret. Probabile autem est de Sauli persequutionibus hic tractari.

Davidis. 1. *Ad te Iehova clamabo, fortitudo mea, ne taceas a me: si forte sileas a me, tunc assimilabor descendentibus in sepulcrum.* 2. *Audi vocem precationum mearum dum clamo ad te, dum tollo manus meas ad sacrarium sanctitatis tuae.*

1. (*Ad te Iehova etc.*) Praefatur sibi receptum esse ad unius Dei opem, quo tam de fide sua quam de bona conscientia testetur. Etsi enim multis passim miseriis laborant homines, vix tamen centesimus quisque ad Deum confugit: sed maior pars vel fraenum contumaciter arrodit, vel in aërem spargit inanes ululatus, vel desperatione victa malis succumbit: quia et omnes fere sibi male conscii sunt, neque unquam gustarunt quid valeat Dei gratia, ut in eam respiciant. Deum robur suum vocando melius confirmat, non modo in umbra et quiete se persuasum fuisse de auxilio Dei, sed eandem fidem in ultimis tentationibus

bata accuset. Davidem igitur haec necessitas ad implorandam Dei fidem compulit. Hic rursum de cupiditate vindictae perplexa oritur quaestio: quam tamen paucis expediam, quia alibi tractata fuit. Ac primo certum est, si nos ad vindictam expetendam caro incitat, affectum hunc coram Deo perversum esse. Praeterquam enim quod Deus hostibus malum imprecari, privatae iniuriae respectu, quemque nostrum vetat: fieri non potest quin affectus omnes, qui ex odio nascuntur, sint turbulenti. Non est igitur quod Davidis exemplum obtendant qui sua intemperie feruntur ad expetandam vindictam. Neque enim sanctus propheta privato dolore hic excandescit, ut hostes exitio devoveat, sed deposito carnis affectu, de re ipsa iudicat. Quare ut impiis male quis precetur, ante omnis perturbatio facessat necesse est. Deinde adhibenda est quoque prudentia, ne malorum quae nos offendunt indignitas ad inconsideratum zelum nos praecipitet: quod ipsis Christi discipulis accidit, dum igne coelesti absumi cupiunt qui magistro hospitium negaverant, Luc. cap. 9, vers 54. Atque hoc quidem se facere obtendunt Eliae exemplo: Christus tamen eos severe increpans, nescire dicit quo spiritu agantur. In primis tenenda est communis regula, ut nobis totius generis humani salus cordi sit ac curae: ita fiet ut non modo locum demus misericordiae Dei, sed etiam optemus reduci ad sanam mentem qui devoto animo videntur in suam perniciem ruere. In summa, David liber et vacuus omni praepostero impetu, praeditus etiam spiritu discretionis et iudicii, non tam suam quam Dei causam hic egit: et hac precatione se et alios fideles admonuit, impios, quamvis ad tempus impune proterviant, venturos tandem ad coeleste tribunal.

5. (*Quia non animadvertunt.*) Hoc versu radicem impietatis detegit, improbos dicens ita esse audaces ad nocendum: quia dum hominibus infesti sunt, nec ab ulla maleficii specie abstinent, non putant sibi cum Deo esse negotium. Etsi enim eos pungit conscientia, se tamen blanditiis demulcent, tandemque contumacia ad stuporem obdurant. Ac primo quidem rebus prosperis ebrii, Deum sibi amicum esse fingunt: bonos vero qui multis aerumnis oppressi sunt, ab eo non curari: denique fortuito rotari mundum: ita sponte caecutiunt in clara luce. Sic adversarii Davidis quum volentes ignorarent eum divinitus creatum esse regem, animos ad eum persequendum sumpserunt. Quare de hac eorum crassa ignorantia conqueritur: sicuti eam generaliter omnibus impiis exprobrat Iesaias 5, 20. Haec porro doctrina duplicem usum continet. Quia non mediocre filiis Dei solatium est, ita persuasos esse dum inique vexantur, Dei providentia utiliter exerceri ad patientiam: et rebus in mundo turbatis ac confusis, Deum sedere nihilominus in coelo moderatorem. Deinde ad subigendos carnis nostrae impetus aptissimum est hoc fraenum, ne tanquam Andabatae*) in tenebris certemus, ac si Deus res humanas non respiceret. Quare sedulo reputare discamus quaecunque Deus exercet iudicia, quae totidem sunt iustitiae eius in regendo humano genere documenta. Quod si etiam omnia confuse misceri contingat, fidei oculos ad consideranda occulta Dei iudicia in coelum attollere convenit. Sed quum Deus etiam in magna caligine nunquam desinat proferre quaedam suae providentiae signa, inexcusabilis socordia est ad ea non attendere, quam pravitatem exaggerat propheta, iterum repetens *opus manuum Dei*. Innuit enim, reprobos secure pergendo, quidquid ad fraenandum eorum furorem operum Dei occurrit, calcare. (*Destruat eos, nec aedificet.*) Quidam substantivi loco esse volunt quod in hoc versu praecessit: ac si dixisset, belluinus hic furor eos destruet, sed potius subaudiendum est nomen Dei: atque ita optime fluet contextus. Quia tamen verba sunt futuri temporis, potest ita exponi sententia: ut David iam sibi promittat quem reprobis nuper optavit interitum: neque hunc sensum repudio: quanquam (meo iudicio) vota sua adhuc continuat. Sic autem pessundari cupit impios, ut rursus nunquam emergant, vel recuperent priorem statum. Hoc enim sibi vult trita Hebraeis figura, destruat, et non aedificet: sicuti Malachias 1. cap. 4. versu loquitur de Edom. Nos vero ne insanabili plaga feriamur, discamus expergefacere sensus nostros ad reputanda Dei opera, quae nos ad timorem eius erudiant, contineant in patientia, et in pietate confirment.

6. *Benedictus Iehova, quia audivit vocem deprecationum mearum.* 7. *Iehova fortitudo mea, et clypeus meus: in ipso speravit cor meum, et adiutus sum: ideo exsultabit cor meum, et cantico meo celebrabo eum.* 8. *Iehova fortitudo illis, et robur salutum Christi sui ipse.*

6. (*Benedictus Iehova.*) Haec est secunda pars Psalmi, in qua Deo gratias agere incipit propheta: hactenus enim vidimus quomodo se inter discrimina precando exercuerit: hac vero gratulatione docet non vanas fuisse preces: atque ita suo exemplo confirmat, Deum quoties vere et ex animo quaeretur, praesto ad opem suis ferendam fore. Eandem sententiam proximo versu fusius declarat, Deum appellans fortitudinem suam et clypeum. Nam hinc se exauditum fuisse persuasus erat, quod mirabiliter servatus esset. Addit se fiduciae

*) C'estoyent certains peuples ou escrimeurs qui vouloyent ainsi combatre. Voyez les Chiliades d'Erasme. [II. Cent. IV. N. 33.]

fit mentio, sanctos patres esse volunt, atqui fastum potius corrigere voluit David, quo ebrii principes mundi huius cornua adversus Deum erigunt. Atque haec ratio est cur Deum terrifica voce per tonitrua, grandines, procellas et fulmina, duros istos et praefractos gigantes cogentem inducat, qui nisi metu perculsi, nullum coeleste numen revereri sustinent. Videmus ergo cur ad filios potentum, aliis omissis, peculiariter sermonem convertat: quia scilicet nihil eis magis tritum est, quam altitudine sua ad sacrilegium abuti, dum sibi furiose arrogant quidquid Dei proprium est: saltem ut modeste se Deo subiiciant, et suae fragilitatis memores recumbant in eius gratiam, quasi vi compelli necesse est. Ideo iubet afferre Deo robur, quia falsa imaginatione delusi, virtutem qua praediti sunt, sibi aliunde quam e coelo suppetere reputant. Summa est, ut fastu deposito, falsaque propriae virtutis opinione, Deum glorificent, sicuti meretur. *Gloriam* enim *nominis eius*, vocat eius maiestate dignam, qua eum proceres mundi fraudare solent. Repetitio quoque ostendit, vehementius urgendos esse, ut illis iusta confessio extorqueatur. Per *splendorem sanctuarii* non coelum, (ut quidam volunt) sed tabernaculum foederis intelligit, symbolis gloriae Dei ornatum, sic enim liquebit ex contextu. Et consulto eius loci meminit propheta, in quo se verus Deus patefecerat, ut ad purum eius cultum superstitionibus valere iussis, se conferant cuncti mortales. Neque enim sufficeret, confuse numen aliquod coeleste coli, nisi unus et idem Deus colatur, quod fieri non potest, donec revocatus fuerit mundus ab omnibus figmentis.

3. (*Vox Iehovae super aquas.*) Nunc ea quae nuper attigi, naturae miracula commemorat: ac Dei quidem non minus potentiam quam bonitatem poterat in operibus eius celebrare: deinde quum nihil sit in ordinario naturae cursu, in tota coeli et terrae machina, quod nos ad Dei notitiam non invitet, poterat (sicuti alibi Psal. 19, 1) solem et stellas, totumque coelorum exercitum, terramque cum sua opulentia in medium proferre, sed ea tantum Dei opera eligit, quae non solum testantur orbem ab eo semel fuisse conditum, eiusque imperio gubernari: sed torpentes quoque expergefaciunt, et quasi invitos trahunt ad eum suppliciter adorandum, quod etiam fateri coactus est Horatius, non profanus modo poeta, sed epicureus et impurus Dei contemptor: (Lib. I. od. 34.)

Parcus deorum cultor et infrequens,
Insanientis dum sapientiae
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos, namque Diespiter
Igni corusco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum:
Quo bruta tellus, et quae sequuntur*.)

Et experientia ipsa loquitur, qui audacissime Deum contemnunt, ad tonitrua, procellas, et similes impetus maxime expavescere. Non abs re igitur propheta nos ad species istas revocat quae barbaris et stupidis incutiunt aliquem divinitatis sensum, et quantumvis ignavos ac socordes excitant. Non dicit solem quotidie oriri, spargi eius radiis vivificam lucem, non dicit pluviam leniter stillare, quae suo succo terram foecundet: sed tonitrua, violentos imbres, et quae terrifico motu mentes hominum percellunt, in testimonium adducit. Loquitur certe Deus in omnibus suis creaturis: sed eas voces nunc commemorat propheta, quae dura increpatione somnolentiam nostram vel potius veternum corrigant. Diximus enim praecipue ad eos spectare hunc sermonem, qui praefracta duritie omnem Dei notitiam, quantum in se est, repellunt. Et ipsae loquendi figurae satis exprimunt, Davidi fuisse, propositum, terrore subigere contumaciam, quae alioqui non libenter cedit. Ter enim inculcat, vocem Dei in magnis et impetuosis imbribus audiri: et proximo versu addit, plenam virtutis et magnifici splendoris esse.

5. *Vox Iehovae, confringens cedros, confringit inquam Iehova cedros Libani.* 6. *Et exsilire facit Libanum quasi vitulum, et Sirion quasi filium unicornium.* 7. *Vox Iehovae excidens flammas ignis.* 8. *Vox Iehovae contremiscere facit desertum, contremiscere facit Iehova desertum Cades.*

5. *Vox Iehovae, confringens.*) Videmus ut propheta ad frangendam hominum duritiem, singulis verbis Deum formidabilem inducat. Ac videtur quidem oblique superbis et vana confidentia turgidis amentiam exprobrare, quod vocem Dei tonantem non audiant, quae scindit aërem fulminibus, concutit excelsos montes, procerissimas quasque arbores prosternit ac deiicit. Quale enim portentum est, ubi omnes brutae mundi partes coram Deo tremunt, solos homines sensu et ratione praeditos non moveri? Adde quod, si ingenio et doctrina valent, sibi obstruendis auribus incantationes

*) *Gallus haec ita vertit:*
Je qui ne porte aux dieux honneur ne reverence,
Suyvant d'Epicurus l'insensee science,
Maintenant suis contraint de ma voile tourner,
Et au chenin laissé derechel retourner.
Car Jupiter qui fend la nue tenebreuse,
Quand il luy plaist lancer sa foudre impetueuse,
Souvent son char volant, et ses chevaux tonnans
Faït ouyr en l'air pur les humains estonnans.

10. (*Iehova diluvio praesidet.*) Quidam Davidem ad illam memorabilem Dei vindictam alludere putant, quum semel orbem terrarum submersit: qui tunc testatum fecit omnibus saeculis se hominum esse iudicem. Quibus etsi ex parte assentior, sententiam tamen longius extendo. Idem enim, meo iudicio, argumentum prosequitur David, admonens, ipsas quoque inundationes quae terrae interitum minantur, sic temperari Dei providentia, ut ipsum gubernacula semper tenere appareat. Ergo inter alia potentiae Dei documenta hoc commemorat David, etiam quum maxima aëris intemperie videntur elementa simul inter se misceri et confundi, Deum tamen e solio suo coelesti regere ac moderari istas pertubationes. Ideo exegetice addit, Deum perpetuo sedere regem.

11. (*Iehova robur populo suo dabit.*) Redit ad superiorem sententiam, Deum scilicet, quamvis promiscue virtutem suam visibilem exhibeat toti mundo, peculiari tamen modo erga electum populum exserere: imo longe aliter quam supra, nunc eum describit, qui scilicet non metu et formidine prosternat quos alloquitur, sed potius sustentet, foveat ac confirmet. Roboris nomen totum statum continet, itaque quidquid ad tuendam vitam fidelium pertinet, a sola Dei gratia pendere significat. Id amplificat benedicendi verbo. Dicitur enim benedicere Deus in pace quos tam liberaliter ac benigne tractat, ut nihil ad prosperum vitae cursum, plenamque felicitatem desit. Hinc ergo discamus sic revereri Dei imperium, ut tamen ab eo prospera omnia speremus: et quantum ipse valet immensa potentia, certo persuasi simus, invicto praesidio nos munitos esse.

PSALMUS XXX.

ARG. David ex magno aliquo discrimine liberatus, non solum ipse privatim Deo gratias agit, sed sanctos omnes ad hoc officium invitat simul et hortatur. Deinde fatetur, quia sibi in rebus prosperis nimis secure blanditus fuerat, confidentiam suam merito correctam fuisse. Tertio, postquam breviter moerorem suum exposuit, ad gratiarum actionem iterum revertitur.

1. *Psalmus cantici dedicationis domus David.* 2. *Exaltabo te Iehova, quia extulisti me, neque exhilarasti inimicos meos de me.* 3. *Iehova Deus mi, clamavi ad te, et sanasti me.* 4. *Iehova, adscendere fecisti e sepulcro animam meam, vivificasti me a descendentibus in foveam.*

Dubitant interpretes a Davidene compositus fuerit hic Psalmus, an autor eius fuerit quispiam ex prophetis, postquam ab exsilio babylonico reversi sunt Iudaei. Domus enim templum illis signific
Sed quum inscriptio diserte nomen Davidis exp
mat, magis videtur probabile, de privatis aedib
haberi sermonem. Porro quod divinant quida
Davidem, quum palatium dedicare vellet, gr
morbo fuisse correptum, solida ratione non nititu
quin potius coniicere ex sacra historia licet, sim
ac palatium suum aedificavit, tranquille et commo
illic habitasse. Dicebat enim prophetae Nath
pudendum sibi esse quod quiesceret ipse in do
cedrina, arca vero foederis sub pellibus iacer
2. Sam. 7, 2. Deinde ad morbum restringere qu
hic de periculo refertur, nulla ratio cogit, ma
credibile est, quum exstincto Absalom, deletaq
eius factione, et composito exitiali illo motu, qu
postliminio in pristinum regni statum revers
esset, hanc Dei gratiam celebrasse. Commemo
enim se ideo fuisse Dei manu castigatum, q
laetiore fortuna nimis exsultans et fere ebrius, fa
et stulte aeternam a rebus adversis immunitat
sibi promiserat. Porro magnificam et regiam ill
domum, cuius paulo ante memini, iam incolere c
perat regno vixdum bene pacato, tunc igitur n
dum humanae fragilitatis oblivio obrepere pot
quae iram Dei provocaret, periculumque accerser
quod ab ultimo interitu parum abfuit. Quare
surdum non est, ob recuperatum priorem statu
hoc Psalmo celebrari Dei gratiam. Domum en
quae incestis stupris Absalom, aliisque flagitiis p
luta fuerat, iterum dedicare necesse fuit, et sub l
nomine videtur notari restitutio tam in vit
quam in regnum: ac si diceret, hunc se hymn
cecinisse Deo, postquam rebus publice composi
domum quoque suam solenni more dedicavit, ut
sua familia degeret. Caeterum de hac legali cae
monia breviter hoc notandum est, quia ad re
tanda Dei beneficia segnes admodum et frigidi
mus: hoc genus exercitii veteri populo fuisse m
datum, ut agnosceret nullius rei usum sine grat
rum actione purum et legitimum esse. Ergo si
in primitiis proventum totius anni Deo fereb
acceptum, sic etiam domos consecrando Dei se
quilinos esse fatebantur, quia eos hospitio excipe
Ideo si delectus ad bellum fiebat, haec iusta va
tionis causa fuit. Adde quod hoc ritu simul adm
nebantur, tunc rite et ordine unumquemque do
sua frui, si quoddam esset Dei sacrarium,
vigeret pietas et sincerus eius cultus. Nunc qua
vis cessaverint legis figurae, tenenda est tan
Pauli doctrina, quaecunque Deus in usum nostr
destinat, fide et precibus demum sanctificari.

2. (*Exaltabo te Iehova.*) Quia tanquam e
pulcro in auram vitalem sublatus fuerat, nom
Dei se exaltaturum promittit. Sicut enim D
nos in profundo demersos manu sua in altum e
git, sic vicissim nostrum est laudes eius ore et l

gua efferre. Hostes quibus laetitiae materiam non fuisse praebitam dicit, tam domesticos quam exteros intelligere licet. Quamvis enim improbi et malevoli servili adulatione eum coluerint, occultum tamen odium fovebant, ut parati essent ad insultandum, si oblata fuisset occasio. Secundo versu ratiocinatur se Dei gratia salvum esse, quia in ipso mortis articulo vota sua ad Deum unum direxerit, ac repente senserit non frustra se id fecisse. Nam hinc certius colligimus, Deum nobis salutis esse autorem, ubi preces nostras exaudivit. Caeterum quia verbum רפא Hebraeis significat *sanare*, hac ratione inducti sunt interpretes ut ad morbum restringerent. Sed quia certum est, interdum sumi pro restituere, imo ad altare vel domum transferri ubi instaurationis fit mentio: apte hic de qualibet liberatione exponere licebit. Neque enim tantum in morbis periclitatur hominis vita, sed etiam aliis pluribus modis, et scimus hanc loquendi formam passim in Psalmis occurrere, quod Davidi reddita fuerit vita, quoties eum Dominus e gravi summoque aliquo discrimine eripuit. Itaque amplificandi causa mox subiicitur: *Adscendere fecisti, e sepulcro animam meam*, neque enim gratiae magnitudinem se verbis assequi putavit, nisi sepulcro et foveae conferret illius temporis caliginem, quo se in fugam trepide coniicere coactus est, ut latebris vitam suam protegeret, donec sedata esset tumultus flamma: ergo tanquam redivivus, se mirabiliter a praesenti morte extractum fuisse praedicat. Et certe quanta rerum omnium desperatio misere eum urgeret, ex sacra historia patet.

5. *Canite Iehovae mansueti eius, et confitemini memoriae sanctitatis eius.**) 6. *Quia momentum in ira eius, vita***) *in beneplacito eius: vespere morabitur fletus, et mane veniet exsultatio.*

5. (*Canite Iehovae mansueti eius.*) Quo suam gratitudinem melius testetur, sanctos omnes ad canendas Dei laudes sibi socios advocat, et ab una specie transit ad totum genus. Quia enim praeter spem servatus, hoc exemplo de perpetua et immensa erga cunctos fideles Dei bonitate edoctus fuerat, in hanc exhortationem erumpit, qua communem totius ecclesiae salutem cum sua complectitur. Neque enim recitat tantum qualem ipse Deum expertus fuerit, sed quam liberaliter propensoque favore suos omnes iuvare soleat. Denique uno documento admonitus, ad generalem doctrinam sensus suos refert. Quid valeat epithetum חסידים, quo saepe fideles insignit David, dictum est Psalmo 16. Coelestis enim adoptio eos ad beneficentiae studium accendere debet, quo patris ingenium referant, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, Mat. 5, 45. Nihil autem est quo propius ad Deum accedant homines, quam beneficentia. *Memoria sanctitatis* in secundo membro versus, ad tabernaculum referri potest: ac si iuberet David, omnes Dei filios prodire coram arca foederis, quae memoriale erat praesentiae Dei. Litera enim ל locum saepe denotat. Libenter tamen eorum sententiae subscribo, quibus memoria tantundem valet ac nomen, et certe suis operibus memorabilem se Deus reddit, ubi relucet gloriae eius imago, cuius intuitu nos ad eum laudandum expergefieri convenit.

6. (*Quia momentum in ira.*) Vitam momento opponi, extra controversiam est, ideoque pro longa duratione, vel continuo diuturni temporis progressu accipi. Fatetur autem David, si quando suos castigat Deus, non tantum mitigare poenarum rigorem, sed statim placari, et irae suae modum imponere: indulgentiam vero et favorem prorogare in longum tempus. Ac generalem sententiam (ut dixi) proferre maluit, quam speciatim de se loqui, ut intelligant pii omnes continuum hunc gratiae tenorem ad se pertinere: hinc tamen colligimus quanta spiritus mansuetudine et quam prompto obsequio Dei ferulis tergum subiecerit. Scimus, a primo aetatis flore toto fere vitae tractu, multiplici afflictionum congerie ita fuisse exercitum, ut miser et aerumnosus prae omnibus aliis censeri potuerit: Dei tamen bonitatem praedicans, se leviter exiguo tempore, et quasi in transcursu rebus adversis iactatum fuisse agnoscit. Porro hinc tanta moderatio et aequitas, quod pluris aestimavit Dei beneficia, et in cruce toleranda magis se placidum praebuit quam vulgo mundus soleat. Si prospere nobis est, sine sensu voramus Dei beneficia, certe nobis per socordiam effluunt: simul vero ac triste aliquid et adversum accidit, perinde conquerimur de eius rigore ac si nunquam benigne et clementer nobiscum egisset. Denique morositas nostra et taedium in dolore saeculum ex momento facit: malignitas vero et ingratitudo gratiam Dei, quantumvis in nos prorogetur, momentaneam esse fingit. Sola igitur nostra pravitas impedit quominus re ipsa sentiamus omnes iram Dei brevem esse, gratiam vero toto vitae cursu in nos prorogari. Neque enim frustra toties pronuntiat se misericordem et propitium esse in mille generationes, longae patientiae, tardum ad iram, ad dandam veniam propensum et facilem, et quod dicit per Isaiam, quia ad regnum Christi spectat, quotidie impleri necesse est: Ad momentum in ira mea afflixi te, sed misericordiis sempiternis te colligam, Iesa. 54, 7. Conditio nostra, fateor, tot miseriis in hoc mundo implicita est, tantaque varietate agitatur, ut nullus

*) confessez à la memoire de sa saincteté, *en marge*: ou, chantez afin qu'il soit memoire.
**) vie, *en marge:* ou un long temps.

fere dies sine molestia et dolore praetereat, deinde inter tot dubios eventus fieri non potest quin assidue anxii simus ac trepidi. Quocunque igitur se vertant homines, labyrinthus malorum eos circumdat: sed quamlibet multis irae suae signis terreat Deus, atque humiliet fideles suos, dulcedinem tamen gratiae suae semper adspergit, quae moerorem temperet ac leniat. Ergo si iusta trutina examinent iram et *beneplacitum*, semper verum erit, illam esse momentaneam, hoc autem extendi usque ad vitae finem, quanquam ultra progredi convenit: perperam enim includitur Dei gratia intra huius caducae vitae fines. Ac omnino sic habendum, nullos, nisi qui coelestis vitae gustu supra mundum feruntur, serio hunc indefessum et perpetuum gratiae Dei cursum sentire, ut alacriter eius castigationes perferant. Itaque eo nos revocat Paulus, 2. Cor. 4, 17 ut invicta tolerantia confirmet: Momentanea levitas afflictionis nostrae mire supra modum aeternum pondus gloriae parit, nobis non spectantibus quae videntur, sed quae sunt abscondita. Interea tenendum est, Deum suis nunquam tam graves vel diuturnas poenas infligere, quin manum subinde retrahat et aliquo solatio condiat doloris acerbitatem. Ita quisquis ad vitae coelestis meditationem erectus erit, nunquam afflictionibus, licet continuis, succumbet: et illis ingentes ac multiplices Dei gratias conferens, tantum his deferet honoris, ut bonitas centuplo iram praeponderet. Secundo membro figurate eandem sententiam repetit, non intelligit simpliciter unius noctis fore afflictionem: verum si qua tanquam vespere aut in solis occasu caligo incubuerit, lucem paulo post exorituram, quae tristes animos recreet. Huc tendit Davidis consilium, nisi essemus nimium praecipites, Dominum, etiam ubi ad breve tempus nos malorum caligine obruere visus est, semper opportune suggerere laetitiae materiam, ac si post noctem surgeret aurora.

7. *Ego autem dixeram in quiete mea,**) *non movebor perpetuo.* 8. *Iehova, in beneplacito tuo stabilieras monti meo robur, abscondisti faciem tuam, fui perculsus.* 9. *Iehova, ad te clamavi, et ad Dominum meum deprecatus sum.* 10. *Quae utilitas in sanguine meo ubi descendero in foveam? an celebrabit te pulvis? an praedicabit veritatem tuam?* 11. *Exaudi Iehova, et miserere mei, Iehova sis mihi adiutor.*

7. (*Ego autem dixeram.*) Haec est confessio cuius antea memini, in qua se agnoscit iuste et merito dedisse stultae securitatis poenam, quia scilicet conditionis suae oblitus, nimium rebus prosperis se addixerat. *Quietis* enim nomine tranquillum et felicem regni statum intelligit. Alii שלוה vertunt abundantiam: quo sensu alibi saepe accipitur: sed contextui melius quadrat nomen quietis, ac si diceret, ubi undique arrisit fortuna, nec quidquam apparuit periculi unde metuendum esset, mentem suam quasi sopore fuisse perfusam, ut sibi continuum felicitatis cursum promitteret. Haec enim fiducia carnis, etiam sanctis, dum in suis deliciis, tanquam in faecibus, resident, subinde obrepit: ideo Ieremias 31, 18 se indomito vitulo comparat antequam subigeretur a Domino, et assuefieret ad iugum. Etsi autem prima specie leve esse videtur hoc vitium, colligere tamen ex poenis licet quantopere Deo displiceat: quod nobis mirum non erit, si reputemus ex qua radice nascatur, et quos rursum fructus ex se pariat. Quum enim innumerae assidue mortes nobis versentur ante oculos, et tot mutationum exempla nos ad timorem curamque sollicitent, diabolica superbia fascinatos esse oportet qui sibi persuadent vitam suam a communi totius mundi sorte immunem fore. Vident confusa varietate misceri totam terram, et singulas eius partes quodammodo huc illuc versari: perinde ac si non essent ex hominum numero, imaginantur se fore semper stabiles, nec ullis mutationibus obnoxios. Hinc carnis lascivia, ut suis cupiditatibus licenter indulgeant: hinc fastus et crudelitas, hinc etiam precandi negligentia. Quomodo enim ad Deum confugerent, quos nullus stimulat vel movet suae necessitatis sensus? Est etiam Dei filiis sua pia securitas quae turbulentis mundi procellis tranquillos eorum animos tenet: sicuti David etiamsi totum mundum quatefieri vidisset, Dei promissioni innixus, de regni sui perpetuitate bene sperare debuit. Sed fideles quamvis fidei suae alis in sublime elati res adversas despiciant: quia tamen reputant communibus molestiis se esse obnoxios, comparant se ad tolerantiam, singulis horis intenti sunt ad excipiendos ictus: in ea militia, ad quam se norunt destinatos, excusso torpore se exercent: trepide se conferunt in fidem Dei, nec se alibi tutos fore confidunt, quam sub eius manu. Aliter David, qui prosperi status illecebris captus, aeternam sibi quietem ex proprio sensu magis quam ex Dei verbo pollicitus est. Idem accidit et sancto regi Ezechiae, qui nuper afflictus gravi morbo, simul ac bene et ex voto successit, carnis vanitate ad superbiam et ostentationem rapitur, 2. Paral. 32, 24 quo magis cavere nos docet, ne inter laetos successus blanditiis suis nos fascinet Satan. Quo igitur quisque benignius tractatur a Deo, a talibus insidiis diligentius sibi caveat. Neque tamen credibile est, sic obtorpuisse Davidem, ut Deo contempto malis omnibus insultaret: sicuti multos Cyclopes videmus, dum suaviter in sua crapula demersi sunt, proterve ridere omnia Dei iudicia, sed mollis quaedam inertia mentem eius occupa-

*) mon repos, *en marge:* ou, en ma prosperité.

12. *Convertisti luctum meum in tripudium mihi, solvisti saccum meum, et cinxisti me laetitia.* 13. *Ut psallat tibi gloria, et non sileat: Iehova Deus mi, perpetuo celebrabo te.*

12. (*Convertisti.*) Gratiarum actione a qua exorsus fuerat, Psalmum claudit. Nam quod incolumis evasit, Dei opus et beneficium esse confirmat, deinde causam finalem adiungit, ut quod reliquum est vitae, ad canendas Dei laudes impendat. Porro sicuti fatetur David se in malis non fuisse stupidum vel ferreum quin tristis et moestus lugeret, ita ostendit, luctu ipso ad deprecandam iram Dei se fuisse deductum. Utrumque maxime dignum est observatu, ne stoicam duritiem fingamus in sanctis, quae omnem doloris sensum eis ademerit, deinde, ut sciamus, lugendo poenitentiam meditatos esse, hoc posterius *sacci* nomine designat. Solenne enim fuit veteri populo saccum in luctu induere, et quidem non alia de causa, nisi ut reorum more, suppliciter in sordido habitu ad veniam impetrandam coram coelesti iudice prodiret, atque etiam scimus orientales populos prae aliis ad caeremonias fuisse proclives. Iam tenemus, Davidem, quamvis patienter se Deo subiiceret, non fuisse dolore vacuum. Sed videmus simul, tristitiam eius fuisse secundum Deum, sicuti Paulus 2. Cor. 7, 10 loquitur: quia testandae poenitentiae causa ad saccum se contulit. *Tripudii* voce non intelligitur lasciva quaevis vel profana saltatio, sed gravis et sancta professio laetitiae, qualem recitat sacra historia, quum David arcam foederis in locum suum deferret, 2. Sam. 6, 16. Caeterum si dandus est coniecturis locus, hinc etiam colligere licet, magnum hoc discrimen, de quo loquutus est David, ad morbum aliquem perperam restringi, neque enim verisimile est, saccum induisse, quum lecto affixus iaceret. Non esset quidem per se haec satis firma ratio, sed tamen in re dubia pondere non caret. Significat igitur David, se deposita lugubri veste, a squalore et sordibus ad laetitiam fuisse reversum: idque unius Dei gratiae adscribens, liberatorem suum fuisse testatur.

13. (*Ut psallat tibi gloria.*) Clarius exprimit hoc versu se agnoscere in quem finem divinitus a morte ereptus fuerit, sibique curae futurum ut iustum gratitudinis officium Deo rependat. Gloriae nomen alii ad corpus, alii ad animam aut superiores animae sensus referunt. Quia autem non additur pronomen, alii vertere malunt in accusativo casu, et subaudiunt particulam quisque, ac si diceret propheta, beneficium hoc esse dignum quod publicis omnium praeconiis celebretur. Sed quia coactae sunt eiusmodi interpretationes, maneo in sententia quam posui. Nomen כבוד pro lingua interdum metaphorice sumi certum est, et visum fuit Psalmo 16, 9. Porro quum David mox adiicia *perpetuo celebrabo te,* contextus exigit ut peculia riter officium suum hic commemoret. Sensus erg est, Domine, quia me ideo servatum agnosco u laudes tuae in lingua mea resonent, hanc tibi ope ram fideliter praestabo, et partibus meis ad mo tem usque defungar. *Psallere et non silere* apu Hebraeos amplificat, ac si dictum esset: Ne lingu mea muta sit, vel debita laude fraudet Deum, se potius se in eius gloriam consecret.

PSALMUS XXXI.

ARG. David ex summo aliquo discrimine, vel etiam pluribu liberatus, primum quas preces conceperit, obiectis si mortis terroribus, recitat. Deinde adiungit gratiaru actionem, eamque non vulgarem: quia in celebranc liberatione multis verbis insistit, piosque omnes a bene sperandum hortatur, quia tam praeclarum in se memorabile bonitatis Dei exemplum videant.

Praefecto canticum Davidis. 1. *In te Iehov speravi, ne pudefiam in aeternum, in iustitia tu libera me.* 2. *Inclina ad me aurem tuam, celerit eripe me: sis mihi in rupem fortitudinis, in domu munitionum ad servandum me.* 3. *Quia arx mea, propugnaculum meum tu: et propter nomen tuu diriges me, et deduces me.**) 4. *Erue me e reti quo absconderunt mihi, quia tu fortitudo mea.*

1. (*In te Domine.*) Quod putant quidam con positum fuisse Psalmum postquam David ex desert Maon praeter spem incolumis evaserat, mihi no displicet: quamvis dubia tantum sit coniectura, cert vel maximum aliquod e suis periculis, vel plur etiam commemorat. Initio autem qua precation forma in suo cruciatu et anxietate usus sit, refer in quibus verbis mire ardentes affectus spira Fiduciae argumentum sumit, quia speravit i Domino, vel etiam confidat, verbum enim praeteri temporis videtur continuum actum notare. Teneba enim principium illud, fieri non posse ut spes qua in Deum recumbit, nos frustretur. Interea nih affert praeter unicam fidem, salutem sibi ideo tan tum promittens, quia Dei ope et gratia salvum s fore credat, quia iam alibi exposita fuit haec sen tentia, et saepius recurret, satis est eam uno verb attigisse. Utinam sic in ea omnes se exercean ut cum Davide, quoties ad Deum accedimus, pra fari liceat, ex hoc fonte manare preces nostra quia salutem nostram in Dei manu repositam ess persuasi sumus. Particula *in aeternum,* duobu

*) tu m'addresseras et me conduiras, *en marge:* ou a dresse-moy et conduy.

modis exponi potest, quia enim gratiam suam interdum subducit Deus, non male conveniet sensus: Quamvis nunc ope tua destituar, ne tamen ad finem usque, vel perpetuo me abiicias. Ita David contra tentationes se patientia armare volens, temporalibus angustiis frustrationem opponeret. Si quis ita accipere malit: Quidquid acciderit malorum, ut semper ad opem ferendam praesto sit Deus, subindeque, prout res postulabit, manum porrigat: hunc quoque sensum non repudio. Petit autem *liberari in iustitia Dei*, eo quod Deus fidem servis suis datam praestando, iustum se probet. Nimis argute philosophantur qui Davidem ad iustitiam, quam Deus gratuito suis largitur, confugere dicunt, quia propria operum iustitia vacuus sit. Stulte vero alii, qui Deum pro iustitia sua servare sanctos putant: quia sic meriti sunt, ut aequum sit mercedem illis rependi. Nam ex frequenti Psalmorum usu colligere promptum est, iustitiam Dei pro fide accipi, qua suos omnes tuetur, qui se eius praesidio tutelaeque committunt. Ergo a natura Dei spem suam confirmat David, quia se ipsum abnegare nequeat.

2. (*Inclina ad me aurem tuam.*) Exprimunt haec verba quanto ardore accensus fuerit animus Davidis ad precandum, neque enim rhetorum more orationis splendorem vel ornatum affectat: sed tantum affectus sui vehementiam aptis verborum figuris describit. In festinatione etiam ostenditur periculi magnitudo, ac si diceret, mox de vita sua actum fore, nisi Deus auxilium suum acceleret. *Arcis, propugnaculi et rupis* nominibus significat se hostibus suis imparem esse ad resistendum: ideoque unicam spem restare in Dei praesidio.

3. (*Quia arx mea.*) Potest uno contextu legi hic versus: Quia tu mihi es instar arcis munitae, propter nomen tuum dirigas me ac deducas toto vitae cursu: atque ita copula (ut saepe alias) supervacua esset. Ego tamen in diversum sensum inclino, quod David hac meditatione interposita, non modo ad studium precandi, sed impetrandi quoque fiduciam animet. Scimus enim hoc illi esse familiare, precibus miscere quae ad tollendam dubitationem, et certitudinem confirmandam valeant. Postquam ergo suam necessitatem exposuit, iam ut animum colligat et erigat, statuit certum fore voti sui successum. Prius dixerat, sis mihi in rupem et propugnaculum: nunc addit, certe tu es arx mea et *propugnaculum*: significans se non temere iactasse has voces: ut multa optare solent a Deo increduli, quos dubii eventus timor suspensos tenet. Hinc etiam alterum deducit, quod perpetuo vitae cursu Deum habiturus sit ducem ac gubernatorem. Ac duobus quidem verbis rem unam designat, propter varios casus, (ut ego quidem interpretor) et inaequales vices quibus circumagitur hominum vita: ac si dixisset: Sive per montes arduos reptandum, sive per salebras enitendum, sive inter spinas ambulandum sit, te mihi perpetuum ducem fore confido. Porro quia semper vacillandi materiam in se reperient homines, diserte petit David ut Deus nomen suum vel gloriam respiciat: sicuti non aliunde ad nos iuvandos proprie inducitur: atque ita tenendum est, Dei nomen quatenus meritis omnibus opponitur, unicam salutis nostrae causam censeri. Proximo versu insidias et fraudes, quibus circumventus fuerat ab hostibus, sub *retis* similitudine videtur notare. Scimus enim de eius morte inita saepe fuisse consilia, quae nullum effugium relinquerent: et quum magna astutia pollerent hostes, propter incredibile odium, acrius ad eum perdendum fuisse intentos, quam ut sibi humanitus cavere potuerit. Hac de causa Deum appellat suam fortitudinem: ac si diceret, sufficere ad scindendos omnes laqueos quibus irretitos videt miseros homines.

5. *In manu tua commendabo spiritum meum, redemisti me Iehova Deus veritatis.* 6. *Odio habui omnes observantes vanitates fallaces*: *ego autem in Iehova speravi.* 7. *Exsultabo et laetabor in bonitate tua: quia respexisti afflictionem meam: cognovisti in angustiis animam meam:* 8. *Et non conclusisti me in manu inimici: statuisti in latitudine pedes meos.*

5. (*In manu tua.*) Iterum fidem suam Deo proponit David, ac testatur se tantum honoris tribuere Dei providentiae, ut suas omnes curas in eam exoneret. Quisquis enim se committit in Dei manum et custodiam, non modo eum sibi fert arbitrum vitae et mortis, sed placide inter omnia pericula in eius praesidium recumbit. Verbo futuri temporis continuum actum haud dubie designat, itaque in praesenti apte vertitur. Notandum vero est, fieri non posse ut quis vitam suam Deo vere commendet, nisi qui mille mortibus se expositum reputans, illam vel de filo pendere sentit, vel ab evanido flatu nihil fere differre. Sic David in summa desperatione unum hoc sibi reliquum facit, ut Deo vitae custode ac praeside fretus, in cursu suo pergat. Mirum est autem, quum nos omnes tam multa sollicitent, vix centesimum quemque huc usque sapere, ut vitam suam in Dei manu deponat. Laeti et securi in diem multi vivunt, ac si eorum conditio nidus esset tranquillus, et ab omni incommodo reconditus, simul vero ac metus aliquis obiectus est, prorsus eos exanimat anxietas. Ita fit ut nunquam se ad Deum referant: quia vel se decipiunt vanis illecebris, vel trepidatione perculsi, pavoreque attoniti, nullum paternae eius sollicitudinis gustum capiunt. Porro quum nos varii curarum aestus exagitent, ac interdum etiam praecipites deiiciant, vel abripiant a recto officii cursu, vel saltem de gradu moveant: omnibus sedandis uni-

cum hoc remedium est, Deum, qui nobis autor est vitae, eundem quoque esse conservatorem: unum hoc omnium onerum levamen, ne moerore oppressos desperatio absorbeat. Quando itaque Deus vitae nostrae curam suscipere et gerere dignatur, quamvis subinde variae mortes impendeant, discamus semper ad hoc asylum confugere: imo quo pluribus quisque periculis obnoxius est, in hac meditatione attentius se exerceat. Hic denique nobis contra omnes insultus discriminum clypeus sit, contra omnes iactationes et procellas sit statio: Quamvis de salute nostra actum sit, Deum tamen fidum esse eius custodem: hinc deinde emergat precatio, ut eam Deus tuendam et asserendam suscipiat. Efficiet etiam haec fiducia ut quisque se ad obeundum vocationis suae munus prompto obsequio accingat, et constanter intrepideque contendat semper ad metam. Unde enim fit ut tam multi segnes sint ac resides, alii perfide officium deserant, nisi quia nimium providi terrentur periculis et incommodis: nullum interea Dei providentiae locum relinquunt. Denique quisquis in Dei praesidio non acquiescit, ut eius fidei et tutelae vitam suam commendet, nondum quid sit vivere bene didicit. Contra vero quisquis Deum statuet vitae custodem, eam vel in media morte salvam fore non dubitabit. Neque enim vitam nostram ideo tantum deponere oportet in manu Dei, ut illam in mundo superstitem conservet: sed etiam ut ab interitu vindicet in ipsa morte, sicuti Christus exemplo suo docuit. Quemadmodum enim David vitam sibi inter mortis discrimina prorogari optavit: sic Christus caducae huius vitae metam egressus est, ut in morte spiritus salvus foret. Generalis ergo est ista precatio qua vitam suam Deo commendant fideles: primum ut eam manu sua protegat, quamdiu periculis mundi huius obnoxia est: in morte vero, in qua nihil praeter interitum cernitur, arcana sua custodia servet incolumem. Sic porro statuendum est, nec in vita, nec in morte a Deo nos unquam deseri: quia quos praesidio suo salvos ad finem usque deducit, tandem ad se recipit morientes. Hic unus est ex praecipuis scripturae locis ad corrigendam diffidentiam maxime idoneus: primum ne se perversis curis et molestiis ultra modum torqueant fideles: deinde, ne metu fracti ab officio discedant, ne ad captandas vanas spes et fallacia subsidia defluant vel labantur, ne terroribus succumbant, ne denique mortem exhorreant: quae licet carnis sit interitus, animas tamen non exstinguit. Praecipue vero ad superandas omnes tentationes valere hoc debet, quod Christus animam suam moriens patri commendans, omnes suorum animas custodiendas suscepit: ideo et Stephanus Act. 7, 59 eum custodem invocat: Domine Iesu, suscipe spiritum meum, inquit. Caeterum, quia anima sedes est vitae, ideo pro vita accipi satis notum est. (*Redemisti m*
Quod praeteritum tempus quidam in futurum co
vertunt, mihi non videtur ratione fieri, nec eni
dubito quin se ad fidendum animet David, qu
iam expertus erat gratiae Dei documenta, in m
moriam revocans. Hoc enim non leviter nos
posterum confirmat, ut certo persuasi simus, D
vitam nostram fore curae, si iam prius liberat
noster fuerit. Atque huc pertinet epithetum, q
Deum insignit. Deum enim veracem vel fidele
nominat, quia eundem perpetuo futurum cred
qualis antea fuit, ita hoc vinculo precandi fiducia
et spem futuri auxilii cum superioribus benefic
connectit, ac si diceret: Domine, tu qui similis t
semper manes, neque hominum more animu
mutas, iam re ipsa testatus es te salutis meae es
vindicem, nunc igitur in manu tua animam, cui
fuisti servator, depono. Quod David hic de terre
vita pronuntiat, Paulus 2. Tim. 1, 12 ad aeterna
salutem transfert: Novi, inquit, cui crediderim,
quod potens sit ad servandum depositum. Et sa
quum ex liberatione temporali David tantum co
ceperit fiduciae, plus quam maligni et ingrati sum
nisi contra omnes Satanae machinas invicta for
tudine instruit redemptio Christi sanguine parta.

6. (*Odio habui.*) Quo melius exprimat, fide
suam in Deo penitus defixam esse, vitiosis affe
tibus, qui mentes nostras avertere a Deo sole
et quibus ut plurimum laborant increduli, puru
se fuisse affirmat. Nam contrariorum antithe
(ut scimus) rem melius illustrat. Caeterum, nom
הבל ad magicas artes restringi (ut faciunt quida
interpretes) absurdum est. Fateor quidem talib
imposturis valde addictos fuisse Orientales, ut vu
gare inter eos fuerit malum: sed quum innume
fraudibus hominum mentes illaqueet Satan, et to
dem illecebris a Deo avertat, speciem unam dunt
xat notari a propheta, nequaquam probabile e
Quascunque ergo vanas spes nobis fingimus, qu
nos a Dei fiducia retrahant, *vanitates* generalit
appellat David, et quidem falsitatis vel mendaci
quia etsi ad tempus magnifica ostentatione n
pascunt, tandem deludunt ac frustrantur. Itaq
testatur se obiectis vanitatibus, quas ad spes si
fabricandas imaginari homines solent, in solu
Deum recumbere. Quia vero non modo se quisq
inebriat fallacibus mundi illecebris, sed alii ali
decipiunt: diserte asserit propheta sibi odio fuis
omnes qui se talibus mendaciis implicant: ut cer
summopere nobis fugiendi sunt, nisi ultro velim
noxiis eorum captionibus irretiri. Secundum ve
membrum coniunctim legendum est, *in Iehova sp*
ravi, quia et causam odii assignat, et simul testatu
non aliter spem suam homines Deo addicere, ni
ab omnibus avocamentis abhorreant.

7. (*Exsultabo.*) Hic inseritur gratiarum actio: quanquam multi suspensam orationem esse malunt, ac Davidem votum concipere, si fuerit e praesenti discrimine liberatus. Sed quia nulla conditio apponitur, magis in illam sententiam inclino, eum abrupto precandi contextu sibi exitum promittere, de quo gratias merito agat. Nec vero mirum est, diversos affectus in Psalmis misceri, in quibus tam suas tentationes quam fidei luctas exposuit David: deinde quum iam salutem adeptus cecinerit Dei laudes, interdum diversa tempora complectitur: sicuti hic dicit *respectam fuisse afflictionem suam* a Deo, per respectum allatae sibi opis, effectum intelligens, et quo hoc melius confirmet, addit se non fuisse traditum in manus inimici: in quibus verbis tacita antithesis subest: quum esset undique conclusus duris angustiis, mirabiliter a Deo fuisse ereptum. Eodem etiam pertinet quod additur, pedes eius in latitudine fuisse positos: quia notatur subita et inopinata mutatio.

9. *Miserere mei Iehova, quia tribulatio mihi: computruit prae ira oculus meus, anima mea, et venter meus.* 10. *Quia defecit prae dolore vita mea, et anni mei prae gemitu: concidit in aerumna mea virtus mea, et ossa mea computruerunt.* 11. *Propter omnes hostes meos fui opprobrium, etiam vicinis meis valde, et terror notis meis: et videntes me foris, recesserunt a me.* 12. *Oblivioni traditus sum sicut mortuus a corde, similis factus sum vasi confracto:* 13. *Quia audivi convicium multorum:**) *pavor circumquaque, dum consultant simul contra me, et de capienda anima mea cogitant.*

9. (*Miserere mei Iehova.*) Multis querimoniis amplificat miseriae suae et doloris gravitatem, ut Deum ad succurrendum flectat: non quod rationibus ad eum persuadendum opus sit, sed quia fideles, ut curas suas exonerent, familiariter secum agere patitur. Nam quo pluribus urgentur malis, dum ea coram Deo deplorant, tantundem se erigunt ad spem auxilii impetrandi. Etsi autem hyperbolicae videri possent loquutiones, Davidi tamen propositum fuisse non dubito, sensus suos in medium proferre. Primo dicit, oculos suos, animam, et ventrem contabuisse moerore, unde apparet, nec leviter, nec ad breve tempus his malorum tormentis fuisse vexatum. Ea certe mansuetudine praeditus erat, ut non excandesceret exiguo impulsu, neque tristitiae intemperantia se conficeret. Deinde ad mala toleranda pridem erat assuefactus. Ergo non nisi durissime, imo incredibili modo afflictus, eo usque indignationis prorupit. Iam per vocem Irae ostendit non ita se in constantia ferreum, vel passionum expertem fuisse, quin prorumperet eius dolor ad nimiam vehementiam et ardorem. Unde colligimus, sanctis durum saepe, et arduum fuisse cum suis passionibus certamen: nec eorum patientiam fuisse immunem a tristitia, sed anxie luctando hoc tandem esse adeptos, ne eos malorum congeries obrueret. Per *vitam* intelligunt quidam sensus vitales: quod etsi non prorsus reiicio, simpliciter tamen exponere placet, quod moerore consumptus vitam suam et annos effluere et deficere senserit. Atque his verbis iterum non tam mollitiem suam, quam malorum atrocitatem deplorat, etsi Davidem minime puduit infirmitatem suam, cui remedium quaerebat, libere fateri. Quod dicit: *Robur suum concidisse sub aerumna*, quidam interpretes malunt, sub iniquitate, et עָוֹן, fateor, utrumque Hebraeis significat, imo saepius delictum et culpam: sed quum pro poena interdum sumatur, quod melius contextui congruere visum est elegi. Quanquam autem verum est, quidquid unquam malorum perpessus est David, culpae suae adscribere solitum: quia tamen tantum hic recitans suas miserias causam subticet, probabile est, rem unam pluribus modis suo more exprimere.

11. (*Propter omnes hostes meos.*) Alii vertunt, prae hostibus, et quia litera מ saepe apud Hebraeos comparative accipitur, sensum hunc eliciunt, quod amici et familiares Davidis eum supra omnes eius hostes probrosum duxerunt. Sed aliud, meo iudicio, voluit: quum passim esset exosus, totumque fere populum in suam factionem traxissent hostes, infamia se apud amicos et propinquos flagrasse, sicuti commune iudicium, quasi violenta tempestas, abripere animos nostros solet, ideo copulam ו amplificandi causa positam fuisse arbitror: quod detestabilis fuerit David, non alienis modo, quibus ante fuerat ignotus, sed praecipuis amicis. Addit etiam, quum procul adspicerent, fugisse. Nam adverbio *foris* significat non fuisse dignatos miserum hominem propiore accessu: imo ne qua mali contagio ad ipsos pertingeret, omnem quamvis remotum conspectum fugisse: quod sibi fraudi et dedecori fore ducerent, ullum ostendere amicitiae signum.

12. (*Oblivioni traditus sum.*) Prosequitur eandem sententiam, seque non secus ex omnium memoria deletum fuisse conqueritur, ac si mortuus fuisset. Etsi enim quorundam post mortem viget memoria apud superstites, saepius tamen contingit evanescere: quia nec quidquam est commercii, nec vivi mortuos aliquo officii genere prosequi aut iuvare possunt. Idem confirmat similitudine vasis corrupti, qua extremus contemptus et deiectio notatur: ac si dixisset, nullo iam loco vel numero se dignum censeri. Addit postremo, se exagitatum vulgo fuisse multis probris, et perculsum fuisse terroribus. Quanquam mihi magis placeret רבים

*) de plusieurs, *en marge:* ou, des grans.

magnos vertere, quam multos. Inde enim augetur indignitas, si primores, qui non minus iudicio quam autoritate pollent, nos traducunt et infamant, quasi sceleratos: quia apud plebeios instar est praeiudicii, quidquid ab illis profectum est. Optime ergo congruet sensus, a toto procerum ordine contumeliose damnatum fuisse Davidem, ut eorum splendore oppressa fuerit afflicti hominis innocentia: quam sententiam confirmat quod continuo post adiungit: *Pavor circumquaque, dum consultant simul.* Nam quum de iisdem loquatur, aptius in primores hoc competere certum est, quam in obscurum vulgus. Porro videmus, impios sic fraudulentis consiliis inter se conspirasse ad perdendum Davidem, ut prius invidiam ei conflaverint tanquam homini scelesto et reprobo. Sic etiam convitiis eum lacerasse, ut protervia fuco gravitatis tegerent, de eius pernicie inter se consultando, ac si iam minime ferendus esset, itaque non mirum est, tot ac tam acerbis tentationibus (sicut nuper visum fuit) vulneratum fuisse eius animum.

14. *Ego tamen in te speravi, Iehova: dixi, Deus meus es.* 15. *In manu tua sunt tempora mea, erue me e manu hostium meorum, et a persequentibus me.* 16. *Lucere fac super servum tuum faciem tuam, serva me in bonitate tua.* 17. *Iehova, ne pudefiam, quia invocavi te: pudefiant impii, sileant in sepulcro.* 18. *Obmutescant labia mendacia, quae loquuntur adversus iustum dure in superbia et contumelia.*

14. (*Ego tamen in te etc.*) Hic ponitur copula ו, sed adversativae particulae loco. Nam fidei suae constantiam omnibus quas retulit tentationum machinis opponens David, negat se fuisse labefactatum, sed potius firmum stetisse in salute a Deo speranda: neque tamen ita se fuisse magnanimum praedicat quin pro carnis infirmitate fere oppressus iacuerit. Haec enim, quamvis in speciem contraria, simul coniungi debent, eum dolore contabuisse, vigoreque omni fuisse privatum: et tamen bona spe suffultum, ut a Dei invocatione non desisteret. Sic ergo in tristitiae dirorumque cruciatuum tenebris fuit demersus, ut occulta lux fidei intus fulgeret in eius corde: sic gemuit sub ingenti tentationum mole, ut animum tamen ad Deum invocandum colligeret. Ergo per multa obstacula enixus est ut ad hanc confessionem emergeret. Modum postea spei suae definit, quod scilicet secum ita reputaverit, Deum sibi nunquam defore. Sed loquutio notanda est: *Dixi, Deus meus es tu*: quo verbo significat ita statuisse penitus in animo suo, ut nullam contra dubitationem admitteret. Donec enim praevaluerit ista persuasio, ut sensus nostros occupet, semper incerti vacillabimus. Notandum tamen est, istud Dicere non modo interius esse et arcanum, ut in corde potius quam in lingua resonet: sed ad Deum ipsum quasi unicum testem dirigi. Nihil enim difficilius est, ubi fidem nostram deludi videmus a toto mundo, quam sermonem ad Deum unum dirigere, et acquiescere in hoc conscientiae nostrae testimonio, quod sit Deus noster. Atque haec vera demum fidei probatio est, quamlibet violenti fluctus insurgant, quamlibet etiam duri impetus nos concutiant, stabile hoc principium retinere, nos sub Dei esse tutela, et libere cum ipso in hunc modum loqui: Tu Deus noster es.

15. (*In manu tua.*) Quo alacrius salutem suam Deo commendet, praefatur se eo custode fretum non imaginari fortuitos et caecos eventus, quos vulgo metuunt homines. Perinde enim est ac si dixisset: Domine, penes te mortis ac vitae meae arbitrium est et potestas: quanquam non temere plurali numero usum esse arbitror, sed ut casuum varietatem notaret, qua agitatur vita hominum. Frigide enim exponi videtur hoc nomen de vitae termino: quia vel tempus suum vel dies suos David in manu Dei esse simpliciter dixisset. Ego itaque non dubito quin varias resolutiones cogitans, totque discrimina quae assidue impendent, tot inopinatos eventus qui subinde accidunt, secure nihilominus recumbat in Dei providentiam: quia statuit eam moderatricem esse utriusque fortunae, ut loquuntur. Videmus primo, ut non in genere tantum vocet Deum mundi gubernatorem, sed vitam suam affirmet esse in eius manu: neque id simpliciter, sed quibuscunque versari modis contingat, inter omnes vicissitudines positam semper esse sub Dei manu: hinc precationem deducit, ut servetur e manu hostium.

16. (*Lucere fac super servum tuum faciem tuam.*) Diximus alibi, et postea videbimus pluribus locis, hanc loquendi formam ductam esse a communi hominum sensu, qui se a Deo non respici existimant, nisi re ipsa et effectu ostendat se gerere eorum curam. Non enim secus faciem eius obscurant afflictiones, ac nebulae solis splendorem. Petit igitur David, praesenti Dei auxilio sibi palam fieri, ipsum sibi propitium esse ac faventem: quod in afflictionum caligine cernere, non ita facile erat. Quanquam duobus modis faciem suam super nos illustrare dicitur: vel quum oculos aperit ad res nostras curandas, vel quum favorem suum nobis ostendit. Sunt quidem haec duo simul coniuncta, imo alterum ex altero pendet: sed in priore loquutione, pro sensu carnis nostrae tribuitur Deo mutatio, quae proprie in Deum non competit. Secunda autem loquutio exprimit, nobis potius quam Deo clausos esse vel hebetes oculos, quamdiu videtur miserias nostras non curare. *Servandi* verbo quid prius voluerit, explicat, quia autem nulla tunc exstabat salutis ratio, ad eam sperandam proposita bonitate se animat.

extollitur providentiae Dei virtus, quod sola ad omne malorum genus repellendum sufficiat, ac radiis suis perstringat improborum omnium oculos, manusque enervet. Quibusdam alludere videtur propheta ad sanctuarium: quod etsi non reiicio, non satis tamen solidum arbitror. Dicit autem abscondi fideles a superbiis viri et rixis linguarum, quia nisi compescat Deus reprobos, scimus quam furioso impetu contra bonos et simplices efferre se audeant: sed quamlibet effraenis sit eorum libido et insolentia, ne quid tamen bonis noceat, mirabiliter Deus ex fulgore adspectus sui umbram opponit. Alii רוכסים vertunt conspirationes, alii pravitates: sed nulla ratione, nec vero respondet etymologia: quia non ab elevando deductum est. Superbiae additur contentio linguarum: quia etsi Dei filiis metuenda sit hostium crudelitas, superat tamen virulenta eorum maledicentia: quod plus satis expertus est David. Quum autem nobis merito carior debeat esse integritas quam vita nostra, discamus sic iustitiam colere, ut freti Dei patrocinio, falsas omnes calumnias spernamus: semperque nobis in mentem veniat, hoc proprium esse Dei munus, suos ab iniustis probris asserere.

21. (*Benedictus Iehova.*) Generales quas posuit sententias, privatim ad se accommodat, ac praedicat, in liberatione vitae suae mirificam fuisse Dei bonitatem. Quia vero de auxilio loquitur quod in rebus confusis et perditis repente et praeter spem allatum erat, recte sentiunt interpretes, qui subaudiunt similitudinis notam: Quasi in urbe munita, nam quum ad omnes ictus pateret David, iniuriisque omnibus expositus foret, sibi in hac nuditate et inopia pluris fuisse Dei auxilium iactat, quam urbem bene munitam, vel inexpugnabile propugnaculum.

22. *Ego autem dixeram in trepidatione mea,*) Proiectus sum a conspectu oculorum tuorum, utique tamen exaudisti vocem deprecationum mearum, dum clamavi ad te.* 23. *Diligite Iehovam, omnes mansueti eius: fideles custodit Iehova, et rependit abunde**) superbe se gerenti.* 24. *Fortiter vos gerite, et roborabit cor vestrum, omnes qui speratis in Iehova.*

22. (*Et ego dixi.*) Fatetur hoc versu David se diffidentia sua promeritum fuisse ut desertus et abiectus a Deo periret. Probrosum hoc quidem erat coram hominibus: sed quo melius illustret Dei gratiam, non dubitat vitii sui dedecus palam facere. Eandem fere confessionem repetet Psal. 116. Ego dixi in praecipitatione mea, omnis homo mendax. Scio, חפזן a quibusdam exponi pro fuga, quasi David mortem fugitans, propterea quod impar esset ad resistendum, hoc pavore fuerit perculsus. Sed ego ad animi perturbationem magis refero. Itaque sive festinationem vertas, sive alio modo, intelligit, se quasi praecipitem fuisse abreptum, ut se putaret a Deo negligi. Opponitur autem haec festinatio rationi sedatae et compositae: quia etsi metu perculsus fuit David, non tamen succubuit, ac si fixa in eius mente stetisset haec persuasio. Scimus enim, saepe terroribus inquietari fideles, et fervore impatientiae, vel nimium celeribus votis quasi praecipites impelli: sed postea redire ad se ipsos. Quod autem hac tentatione nunquam excussa fuerit Davidi fides, ex contextu patet: quia mox addit exauditas fuisse suas preces. Atqui exstincta fide serium precandi affectum concipere non potuit, quare hic festinationis tantum lapsus fuit. Quod si sanctum Dei prophetam, tantaque praestantia ornatum in desperationem rapere potuit praepostera cogitationis festinatio: quantopere nobis timendum est ne exitiali ruina animi nobis concidant? Etsi autem ad amplificandam Dei gratiam pertinet haec confessio, ut diximus: secundo tamen membro satis demonstrat David, fidem suam, quamvis concussa fuerit, non fuisse tamen radicitus evulsam: quia precari interea non destitit. Ac saepe hoc modo luctantur sancti cum propria diffidentia, ut partim labascant, partim animos suos colligant et efferant ad precandum. Nec obstat carnis infirmitas quominus, etiam fere deiecti, indefessos Deo athletas se praebeant. Quanquam autem tentationi David strenue repugnaverat, se tamen indignum fuisse agnoscit Dei gratia, quam sua dubitatione quodammodo arcebat. Nam particula אכן, hoc loco adversative capitur: quod scilicet praeter meritum salvatus fuerit David, quia cum eius infidelitate certavit immensa Dei bonitas. Quia tamen nota est affirmationis apud Hebraeos, placuit reddere: Utique tamen. Nec vero dubito quin variis eam tentationibus opponat, quibus animum eius huc illuc impulsum fuisse credibile est.

23. (*Diligite Iehovam.*) Non hortatur hic, meo iudicio, pios ad Dei timorem et reverentiam, sicut multi volunt: sed tantum eos ad fiduciam animat, ac si iuberet prorsus addictos esse Deo, spes omnes suas in eum coniicere, et in eo penitus acquiescere, ne alio ferantur. Unde enim fit ut nos oblectent nostra figmenta, nisi quia non sapit nobis Deus, ut par erat, nec ei sensus omnes nostri adhaerent? quare dilectio haec votorum omnium summam in se continet. Naturaliter bene et beate sibi esse cupiunt omnes: sed dum maior pars illecebris mundi capta mendacia et imposturas diligit, vix centesimus quisque mentem ad Deum applicat.

*) en mon tremblement, *en marge:* ou perturbation, ou hastiveté.

**) abondamment, *en marge:* ou, par excellence.

frivolas sibi expiationes fingunt, quibus se a noxa liberent, Deique gratiam redimant. Ita omnibus saeculis passim invaluit haec opinio, Quamvis singuli vitiis laborent, simul tamen ornatos esse meritis, quae illis gratiam concilient coram Deo: deinde quamvis iram Dei provocent suis delictis, in promptu esse piacula, et satisfactiones quibus se absolvant. Atque haec Satanae impostura communiter in papistis, Turcis, et Iudaeis, aliisque gentibus regnat. Itaque quisquis non furiosa amentia abreptus fuerit in papatu, sententiam hanc admittet, Miseros esse homines, nisi cum illis clementer agat Deus, peccata non imputando. Sed longius progressus est David, totam hominum vitam irae et maledictioni Dei subiiciens, nisi quatenus mera gratia Deus ad se recipere dignatur: cuius rei spiritus qui per Davidem loquutus est, per os Pauli, Rom. 4, 6 certus nobis est interpres ac testis. Nisi usus fuisset hoc testimonio Paulus, nunquam ad genuinam prophetae mentem penetrassent lectores: sicuti papistae licet cantillent in templis suis, Beati quorum remissae sunt iniquitates, tamen quasi vulgare aliquod levisque momenti dictum praetereunt. Atque Paulo haec plena est iustitiae fidei definitio, ac si dixisset propheta, tunc demum beatos esse homines, quum Deo gratis reconciliati pro iustis censentur. Haec igitur beatitudo quam celebrat David, omnibus hominum meritis in nihilum redactis, operum iustitiam evertit. Nam commentum partialis iustitiae, quo se papistae et alii deludunt, futile est, quia ne inter eos quidem qui coelestis doctrinae luce carent, quisquam reperietur tam vesanus, qui sibi perfectam iustitiam arroget: quod etiam testantur expiationes, lavacra, et alia placandi Dei remedia, quae semper in usu fuerunt cunctis gentibus. Sed interea suas virtutes perinde obtrudere Deo non dubitant, ac si magnam beatitudinis partem sibi ipsi acquirerent. David autem longe alium ordinem praescribit, ut in quaerenda felicitate omnes ab hoc principio incipiant, non aliter sibi propitium fore Deum, quam si gratis ignoscat: et favore suo dignetur qui aeterno interitu digni essent. Ac merito pronuntiat David, sublata misericordia, miseros in solidum et maledictos esse cunctos mortales: quia quum naturaliter tantum ad malum ferantur omnes, donec regeniti fuerint, totam eorum vitam Deo exosam et abominabilem esse certum est. Deinde etiam post regenerationem quum nullum hominis opus sine venia placere Deo queat, a spe salutis excludi necesse est. Certe nihil praeter anxiam trepidationem illis restabit. Durum hoc papistis videtur, sanctorum opera, quia maculis aspersa sunt, mercede indigna esse, sed in eo crassam inscitiam produnt, quod Dei iudicium cui obscurus est stellarum splendor, ex suo sensu aestimant. Fixa igitur maneat doctrina haec, Quia non aliter iusti coram Deo reputamur, nisi gratuita peccatorum remissione, hanc aeternae salutis esse ianuam: ideoque solos esse beatos qui in Dei misericordiam recumbunt. Tenenda enim est illa quam notavi antithesis inter fideles, qui remissionem peccatorum amplexi acquiescunt in mera Dei gratia, et reliquos omnes, qui ad gratiae asylum confugere negligunt. Porro quod ter idem inculcat David, non est supervacua repetitio. Per se quidem hoc satis clarum erat, beatum esse hominem cui remissa est iniquitas: sed quam sit persuasu difficile, ut cordibus penitus infixum maneat, experientia ostendit. Maior pars (ut admonui) suis illecebris capta, quantum in se est, conscientiae terrores, omnemque irae Dei metum procul a se depellit. Quanquam autem Deum sibi propitium appetunt, fugitant tamen magis eius conspectum, quam ad eius gratiam ex animo sincereque adspirent. Quos vero Deus vere expergefecit, ut tangantur vivo miseriae suae sensu, assidua inquietudo exagitat, ut difficile sit eorum animos pacare. Gustant quidem Dei misericordiam, et eam apprehendere conantur: sed subinde ad multos insultus vel expavescunt, vel nutant. His duabus de causis, pluribus verbis in testanda peccatorum remissione insistit, nempe ut sopitos excitet, securis sollicitudinem iniiciat, torpentesque impellat: deinde ut trepidas et anxias mentes certa constantique fiducia tranquillet. Apud priores talis est huius doctrinae usus. Quid facitis miseri? si vos una et altera punctio non sollicitat, si ad incutiendum terrorem non sufficit qualiscunque peccatorum agnitio: quam perversum tamen est, immensa congerie obrutos, secure adhuc dormire? Apud debiles autem et trepidos non parum solatii et confirmationis continet haec repetitio, nam quum subinde recurrant dubitationes, non satis esset una in lucta superiores stare. Ergo ne inter varios motus quibus turbantur desperatio eos absorbeat, spiritus sanctus remissionem peccatorum pluribus verbis confirmat et sancit. Iam expendere convenit quid valeant loquendi formae. Certe remissio de qua hic agitur, cum satisfactionibus non convenit. Deum enim levando, aut tollendo, deinde tegendo et non imputando peccata gratis ignoscit. Quare papistae satisfactiones suas, et supererogationis (ut vocant) opera ingerendo, beatitudine ista se privant. Adde quod David verba haec ad plenam veniam extendit. Itaque intempestiva hic est poenae et culpae distinctio, qua papistae dimidiam tantum veniam faciunt. Nunc tandem videndum est ad quos pertineat haec felicitas, quod ex circumstantia temporis colligere promptum est. Nam quum dicit David, se unica Dei misericordia beatum esse, non erat ab ecclesia alienus: imo prae aliis multis profecerat in timore cultuque Dei, et vitae sanctitate,

seque exercuerat in omnibus pietatis officiis. Post istos progressus ita eum exercuit Deus, ut proram et puppim salutis suae in gratuita cum Deo reconciliatione locaret. Nec vero frustra Zacharias in suo cantico, Luc. 1, 77 hanc salutis scientiam vocat, tenere remissionem peccatorum. Ergo ut quisque sanctitate maxime excellit, se a iustitiae perfectione adhuc longe abesse sentiat, ne alibi confidat quam in mera Dei misericordia. Unde apparet nimis crasse hallucinare qui in peccatorum remissione non nisi initium iustitiae esse putant. Nam quum se quotidie multis delictis obstringant fideles, nihil proderit viam semel adeptos esse, nisi eadem eos gratia usque ad ultimam vitae metam prosequatur. Si quis obiiciat, beatos alibi vocari qui timent Dominum, qui ambulant in viis eius, qui integri sunt corde, etc. facilis responsio est: quia nullibi reperietur perfectus Dei timor, legis observatio, et cordis integritas, quidquid ubique scriptura de beatitudine praedicat, in gratuito Dei favore, quo nos sibi reconciliat, esse fundatum.

2. (*In cuius spiritu non est dolus.*) Hac particula fideles discernit tam ab hypocritis quam a stupidis contemptoribus quorum utrisque nec curae est ista felicitas, nec eius potiundae ratio constare potest. Male sibi conscii sunt scelerati, sibi tamen in suo foetore placent: obstinant se ad impudentiam, minas ludribio habent, vel saltem fallacibus blanditiis se involvunt, ne cogantur in Dei conspectum prodire, ergo quamvis urantur miseriae suae sensu, vel caecis tormentis vexentur, perversa tamen oblivione metum omnem Dei suffocant. Hypocritae, si quando eos mordet conscientia, inanibus pharmacis leniunt dolorem: si eos Deus ad tribunal suum citat, larvas nescio quas pro defensione opponunt: nec unquam integumentis carent, quibus lucem e cordibus suis arceant. Hos omnes impedit interior dolus, ne felicitatem quaerant in paterno Dei amore. Quin etiam multi eorum vel proterviunt coram Deo, vel superba confidentia turgent, ut se beatos somnient quamvis adverso Deo. Significat ergo David, neminem ante gustare quid valeat peccatorum remissio, quam ex eius corde abstersus fuerit dolus. Porro quid intelligat per hoc nomen, ex his quae dixi colligere licet. Quisquis ergo se non examinat coram Deo, quin potius Dei iudicium fugitans, vel se abdit in tenebras, vel foliis obtegit: secum dolose agit, et cum ipso Deo. Ita non mirum est, si malum non sentiens medicinam respuit. Huius doli notandae sunt duae illae quas attigi species. Quanquam autem non ita obduruerunt multi, quin tangantur aliquo timore et gratiae desiderio: sibi tamen interea indulgent, vel frigide moventur ad veniam quaerendam. Hinc fit ut nondum capiant quam inaestimabilis sit felicitas, Deum habere propitium. Talis fuit ad tempus David, cui obrepsit dolosa securitas ad obtenebrandam eius mentem, ne ad huius felicitatis studium emergeret. Hoc eodem morbo laborant saepe sancti. Quare si hac felicitate quam nobis proponit David, frui cupimus, sedulo curandum est ne Satan fallaciis corda nostra occupans, miseriae nostrae sensum nobis adimat: in qua tabescere necesse est quicunque subterfugia quaeritant.

3. *Quando tacui, contabuerunt ossa mea, et quum eiularem tota die.* 4. *Quia interdiu et noctu ingravescebat super me manus tua, versus est in siccitates aestatis viror meus. Selah.*

3. (*Quando tacui.*) Sententiam quam posuit, propria experientia confirmat, quod scilicet humiliatus Dei manu, senserit nihil esse miserius quam ab eius gratia alienari: quibus verbis significat non posse doctrinam hanc rite percipi, donec irae suae sensu nos Deus exercuerit. Nec vero de mediocri tantum examine loquitur, sed extremo rigore se penitus subactum fuisse refert. Et certe mira est in hac parte carnis nostrae non modo pigritia, sed etiam durities. Itaque nisi violentis modis tracti, nunquam ad reconciliationem cum Deo quaerendam iusto fervore properabimus. In summa, suo exemplo propheta docet, tunc demum nos capere quanta sit felicitas, Deum habere propitium, ubi gravibus tentationum luctis intus exercitati, probe sensimus quam formidabilis sit ira Dei. Dicit autem, sive taceret, sive clamore ac rugitu exonerare tentaret suum dolorem, semper ossa sua senuisse: ac si diceret totum robur suum fuisse emarcidum. Unde sequitur, quocunque se vertat peccator, et quoscunque induat affectus, non tamen levare suum malum, nec quidquam proficere, donec cum Deo redierit in gratiam. Saepe enim contingit, gravissima tristitia constringi qui fraenum arrodunt, intusque devorant ac comprimunt suum dolorem: postea quasi subito furore abripi, et vim doloris eo maiore impetu erumpere, quo se diutius cohibuerunt. Silentii nomine non indolentiam vel stuporem designat, sed affectum qui medius est inter tolerantiam et contumaciam, vitio et virtuti affinis. Neque enim ossa eius quasi senio consumpta essent, nisi inter diros animi cruciatus: et tamen spei vel obedientiae non fuit silentium, quod misero nihil solatii attulit.

4. (*Quia interdiu.*) Hoc versu clarius explicat unde tantus moeror, quia scilicet Dei manum sensit infestam sibi esse. Hic enim malorum omnium cumulus est, urgeri Dei manu, ut sentiat peccator sibi cum eo iudice negotium esse, cuius ira et severitas praeter aeternam mortem innumeras mortes in se continet. Hinc conqueritur David succum suum exaruisse, non modo quod simpliciter reputaret sua mala, sed causam et fontem agnosceret.

Tunc enim concidit totus hominum vigor, ubi Deus iudex apparet, ac propositis irae suae signis eos humiliat ac prosternit. Tunc impletur illud Iesaiae, 40, 7: Exaruit herba et emarcuit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Dicit autem non vulgare fuisse castigationis genus, quo didicit vere iram Dei metuere, quia manus Domini noctes et dies ingravescere non cessavit. Certe iam a puero ad Dei timorem tam arcano spiritus instinctu, quam doctrina formatus erat ad pietatem. Et tamen ad hanc sapientiam discendam adeo non satis fuerunt rudimenta quibus fuerat imbutus, ut tanquam novitium in medio cursu erudiri necesse fuerit. Imo quum iam longo usu assuevisset ad gemenda sua peccata, de integro ad diuturna exercitia retractus est, unde colligere licet quam sero resipiscant homines, ubi semel lapsi sunt: atque etiam quam sint ad parendum tardi, donec subinde plagas suas ingeminet Deus, et continuando augeat. Si quis roget de Davide, an callum obduxerat ad plagas, quas sciebat divinitus sibi infligi: responsio ex contextu petenda est, detentum fuisse et constrictum in perplexis doloribus, et lentis tormentis fuisse distractum, donec bene domitus mansuesceret: quod principium est quaerendi remedii. Unde iterum colligimus, non frustra iterari castigationes quibus in nos videtur Deus saevire, nec frustra manum eius aggravari, donec ferocia nostra succumbat, quam scimus esse indomitam, nisi durissimis plagis cogatur.

5. *Peccatum meum tibi notum feci, et iniquitatem meam non abscondi: dixi, Confitebor super me scelus meum Iehovae: et tu remisisti noxam*) peccati mei. Selah.* 6. *Propterea orabit ad te omnis mansuetus tempore inveniendi: utique in diluvio aquarum multarum ad eum non appropinquabunt.* 7. *Tu latibulum mihi, a tribulatione custodies me, canticis liberationis circumdabis me. Selah.*

5. (*Peccatum meum notum feci.*) Iam exitum suae miseriae describit propheta, ut eius felicitatis, de qua meminit, potiundae omnibus in promptu exposita sit ratio. Quum ergo infeliciter eum angeret ac torqueret irae Dei sensus, haec unica levatio fuit, ingenue se damnare coram Deo, et ad veniae deprecationem suppliciter confugere. Non dicit autem simpliciter sibi in mentem venisse peccata, nam et Cain et Iudae idem contingit, sed nullo profectu: quia dum sibi male conscii sunt reprobi, non desinunt se ipsos exedere, et fremere adversus Deum: imo quamvis invitos ad iudicium suum cogat, cuperent tamen se abscondere. Sed hic longe diversa peccati agnitio describitur, dum scilicet peccator sponte ad Deum se confert: quia spem salutis non in pervicacia vel hypocrisi, sed in veniae deprecatione statuit. Haec enim voluntaria confessio cum fide semper coniuncta est: quia alioqui latebras semper captabit peccator, quibus effugiat conspectum Dei, ac verba Davidis aperte ostendunt, sincere et ex animo prodiisse ante Dei oculos, ne quid celaret. Nam quum dicit se notum fecisse peccatum, nec abscondisse: posterius membrum more hebraico ad amplificandum additur. Quare dubium non est quin David coram Deo se sistens, sensus omnes suos effuderit. Scimus ut sua mala extenuent hypocritae, vel fucos inducant, vel tergiversando obscurent: denique nunquam ingenue et pleno ore rectam confessionem asserant. Hac pravitate se fuisse implicitum negat David, quia sine ulla simulatione patefecerit Deo quidquid eum premebat, quod etiam confirmat *Dicendi* verbo. Nam quum reprobi trahantur, perinde ac si iudex sceleratos in quaestionem ageret, consulto et propenso animi metu se venisse testatur. Nam istud dicere, nihil aliud est quam secum deliberare: unde sequitur, veniam sibi fuisse pollicitum a Dei misericordia, ne liberae confessioni viam praecluderet terror. Particula *Super me,* vel contra me, significat omissos fuisse a Davide omnes praetextus quibus bona pars hominum se exonerat, culpam alio transferens, vel derivans. Statuit ergo David sese Dei iudicio penitus subiicere, proferreque suum reatum, ut apud se damnatus veniam impetraret. (*Et tu remisisti.*) Membrum hoc molestis et diris agitationibus opponitur, quibus se vexatum fuisse dixit antequam fide gratiam Dei apprehenderet. Caeterum his verbis docet, quoties se peccator cum ingenua confessione offeret, reconciliationem cum Deo paratam fore: quia non sibi uni placabilem fuisse Deum recitat, sed communem in suo exemplo doctrinam tradit, ne dubitent qui laborant sub onere sibi fore propitium, simul ac recta et voluntario affectu ad eum se contulerint. Si quis hinc colligat, poenitentiam igitur et confessionem causam esse obtinendae gratiae, solutio non difficilis est: Davidem hic non disserere de causa, sed modum ostendere quo se Deo reconciliat peccator. Quamvis enim interveniat confessio, altius tamen penetrandum est, nempe quod fides corda nostra aperiens et linguas, eadem quoque veniam impetret. Neque enim semper quidquid necessario requiritur, inter causas numerare convenit. Si quis rudius malit, veniam confessione sua adeptus est David, non quod eam actu ipso loquendi promeritus fuerit, sed quia fide directrice iudicem suum suppliciter deprecatus est. Porro quum eadem inter nos hodie vigere debeat confitendi ratio quae olim patribus sub lege fuit, satis hoc loco refellitur tyrannicum papae edictum, quo nos a Deo ad suos sacrificos ablegat.

*) la coulpe, *en marge:* ou peine.

6. (*Propterea orabit.*) Diserte exprimit, quidquid hactenus proposuit in sua persona, communiter spectare ad omnes Dei filios: quod sedulo notandum est, quia ob diffidentiam nobis ingenitam maior pars aegre et maligne Dei gratiam ad se admittit. Hinc etiam colligimus confessionis actu, ut loquuntur, veniam non fuisse promeritum, sed fide magis et precibus: quia hunc potiundae eiusdem modum fidelibus praescribit, ut ad orationem confugiant, quae verum est fidei sacrificium. Caeterum discamus, in Davide editum fuisse a Deo clementiae specimen, quod non tantum ad nos omnes pertineat, sed etiam ostendat quomodo reconciliatio quaerenda sit. Quanquam autem universalis nota ad confirmationem cuiusque piorum valet: simul tamen ostendit, nemini spem salutis aliter fieri, quam si coram Deo supplices se prosternant, quia eius misericordia omnes ad unum indigent. *Tempus inveniendi* quod mox subiicitur, quidam ad solennes et statas precandi horas referunt, sed rectius alii, meo iudicio, locum hunc comparant cum illo Iesaiae cap. 55, 6: Quaerite Iehovam dum inveniri potest: invocate eum dum prope est. Semper quidem tempestive quaeritur Deus, quia singulis momentis egemus eius gratia, et ipse etiam ultro nobis occurrit: sed quia nos segnities, vel etiam socordia impedit ab eo quaerendo, hic David articulos proprie designat quibus fideles sua necessitas sollicitat. Quod hoc loco abusi sunt papistae, ut sibi accerserent e coelo patronos, indigna quidem refutatione est insulsitas: hinc tamen perspicere licet vel quam scelerate corruperint totam scripturam, vel quam crassa inscitia in rebus apertis hallucinati fuerint. (*In diluvio aquarum multarum.*) Congruit hoc dictum cum illo Joëlis vaticinio, Quisquis invocaverit nomen Domini, salvus erit. Joël 2, 32. Sensus est, etiam si nos undique circumdent profundi mortis gurgites, metuendum non esse ne nos absorbeant: sed tutos et incolumes fore, modo nobis fide receptus sit ad Dei misericordiam. Emphatica igitur circumstantia est, in ipsa morte salutem certam fore fidelibus, modo se in asylum gratiae Dei conferant. Nam sub Diluvii voce notantur quaevis discrimina, quibus vitandis nulla ratio apparet. Tandem ad gratias agendas se convertit. Quanquam autem paucis verbis celebrat Dei gratiam: subest tamen in hac brevitate multa energia. Nam primo alium salutis portum esse negat, quam Deum ipsum: deinde fidum sibi in posterum fore custodem promittit, libenter enim retineo futurum verbi tempus, quod alii nulla ratione in praeteritum vertunt. Neque tamen se immunem a tribulationibus fore putat, sed illis Dei praesidium opponit. Postremo quidquid acciderit malorum, sibi Deum liberatorem fore confirmat. Nam verbo *Circumdandi* multiplices ac varias salutis species designat: ac si diceret, innumeris modis se Deo fore obstrictum, ut uberrima hinc inde materia eius laudandi suppetat. Videmus interea ut suo more gratitudinis officium Deo offerat, pro auxilio *cantica ereptionis* ponens.

8. *Erudiam te, et docebo te in qua via ambules: consulam super te oculo meo.**) 9. *Ne sitis sicut equus, sicut mulus, quibus non est intelligentia: canistro et fraeno maxillam eius constringes, ne calcitrent contra te.* 10. *Multi dolores impio: at sperantem in Iehova bonitas circumdabit.* 11. *Laetamini in Iehova, et exsultate iusti, cantate omnes recti corde.*

8. (*Erudiam te.*) Quo plus energiae habeat exhortatio, sermonem ad singulos dirigit. Nam facilius in animos penetrat quod dicitur, ubi quisque peculiariter doctrinam ipsam ad se applicat. Porro quum omnibus Dei filiis salutis via hic monstretur, summopere cavendum est, ne ab ea vel minimum quis deflectat. Discamus autem ex hoc loco, hac lege nos Deo reconciliari, ut quisque fratres suos eiusdem beneficii participes facere studeat, ac sollicitudinem suam per oculi intuitum melius declarat. Interea tenendum est, quicunque de salute nostra solliciti sunt, eos nobis a Domino constitui viae duces. Unde apparet quam paterne nobis prospiciat.

9. (*Ne sitis sicut equus.*) Breviter nunc sui consilii, quod se daturum praefatus est, summam exponit, omnes enim ad placidam docilitatem hortatur: atque ut deposita contumacia mansuetudinis spiritum induant. Prudenter autem de corrigenda duritie pios admonet: quia si attenti essemus ad Dei ferulas, ut decebat, certatim quisque ad quaerendam Dei gratiam properaret. Nunc unde tanta in omnibus tarditas, nisi quia vel stupidi sumus, vel etiam refractarii? Brutis autem animalibus praefractos omnes comparans David, pudorem illis incutit, et simul denuntiat, contra stimulos calcitrando nihil proficere. Homines (inquit) equorum ferociam subigere norunt fraenis et lupatis: quid igitur Deum putant facturum, ubi eos intractabiles expertus fuerit?

10. (*Multi dolores impio.*) Sine figura pronuntiat qualis rebelles et obstinatos maneat conditio. Prius dixerat Deum non carere fraenis vel lupatis, quibus eorum proterviam compescat: nunc addit nullum illorum miseriis finem vel modum fore, donec prorsus consumpti fuerint. Quamvis ergo ad tempus nobis parcat Deus, terreat nos haec denuntiatio, ne temporalis impunitas nos obduret: neque sic nos decipiat prosperitas cui Deus

*) Ie conseilleray sur toy de mon oeil, *en marge:* ou, te guideray de mon oeil.

maledicit, quin reconditi isti dolores quos Deus reprobis omnibus minatur, nobis in mentem veniant. Sicut autem innumeris vindictis armatum esse Deum contra reprobos dixit, rursum addit, immensa bonitate instructum esse qua suos omnes sublevet. Summa est, non aliud esse malis nostris remedium, nisi ut humiliati sub Dei manu, salutem nostram in sola eius misericordia fundemus: eos vero qui in Deum recubuerint, omnibus numeris beatos fore: quia undecunque eos oppugnet Satan, Dominus cum suo praesidio occurret.

11. (*Laetamini in Iehova.*) Postquam David veram felicitatem piis omnibus promptam et expositam esse docuit, non immerito eos ad laetitiam hortatur. Iubet autem in Iehova laetari, ac si diceret, nihil obstare quominus Deum sibi propitium esse statuant qui tam benigne et comiter ad reconciliationem se offert. Interea notemus hunc incomparabilem esse fidei fructum, quem etiam commendat Paulus, dum scilicet piorum conscientiae tranquillae et hilares pace et gaudio spirituali fruuntur. Nam ubicunque vigebit fides, eam sequetur haec sancta gloriatio. Sed quia mundo sua impietas obstaculum est, ne ad huius gaudii participationem accedat: ideo solos iustos compellat David, quos eosdem *rectos corde* nominat, ut sciamus externae iustitiae specimen, quae hominibus arridet, nihil esse coram Deo. Sed quomodo iustos vocat quorum tota felicitatis in gratuita Dei clementia posita est, dum illis peccata non imputat? Respondeo, non alios recipi in gratiam, nisi qui sibi in vitiis displicent, et ex animo resipiscunt: non quod poenitentia sibi veniam acquirant, sed quia a spiritu regenerationis divelli nunquam potest fides. Iam vero ubi se Deo addicere coeperunt, rectitudinem cordis illorum perinde acceptam habet ac si integra esset ac perfecta: neque enim solum hominem Deo reconciliat fides, sed quidquid in eo adhuc est imperfectum sanctificat, ut gratuita Dei indulgentia iustus sit, qui nullo merito tantum bonum acquirere sibi posset.

PSALMUS XXXIII.

ARG. David, aut quisquis huius Psalmi fuit autor, ut fideles ad laudandum Deum incitet, argumentum proponit in generali eius providentia, qua sustinet, tuetur, ac gubernat totum mundum. Deinde paternam erga electum populum eius curam celebrat: simul ostendens quam necesse sit peculiari eius tutela pios foveri.

1. *Exsultate iusti in Iehova, rectis decora*) est laus.* 2. *Celebrate Iehovam in cithara, in nablo et decachordo psallite illi:* 3. *Cantate ei canticum novi strenue canite cum iubilatione:* 4. *Quia rectum v bum Iehovae, et omnia opera eius in fide.*)*

*) bien seante aux droicturiers, *en marge:* ou digne d'estre aimee par les etc.

1. (*Exsultate iusti in Iehova.*) Nominatim fide vel iustos compellat, quia soli idonei sunt glor Dei praecones. Neque enim increduli qui] bonitatem nunquam gustarunt, eum possunt animo laudare: et Deus nomen suum impuris rum linguis attingi non vult. Sed ex conte: melius patebit cur haec exhortatio solis fidelil proprie conveniat, atque ita posterius membr exponunt multi, rectis laudem congruere: quia ad idem tentandum se accingunt impii, vel hy critae, id in Dei probrum et dedecus magis ve quam in laudem: imo nihil quam sacrum e nomen profanant, ac vere quidem hoc dicitur, que admodum iam admonui, Deum sibi consulto in h finem gratuita adoptione creare ecclesiam in mun ut nomen suum rite a legitimis testibus laudet Genuinus tamen sensus est, laudem rectis decor esse, quia nihil sit potius in quo se exerceant. certe quum assiduis beneficiis Deus celebran suae gloriae materiam ipsis praebeat, ac imme (ut alibi vidimus) eius bonitas in proprium thes rum ipsis sit reposita, eos de laudibus Dei sil turpe et absurdum foret. Huc autem summa re hoc praecipuum esse studium in quo iustos oc pari deceat, ut iustitiam, bonitatem, et virtut Dei, quarum notitiam animis infixam gerunt, pr dicent apud homines. Ubi ego alios interpre sequutus, *decoram laudem* transtuli, apte etiam l posset Desiderabilem, ab אוה quod optare vel ex tere significat. Et certe quum fideles tam suavi alliciat Deus, totis animi votis ad laudes e canendas eos ferri convenit. Notandum quod iustos posuit propheta, nomine rectitudinis, quo comprehenditur interior animi sinceritas, stat quae vera sit iustitia definit.

2. (*Celebrate Iehovam.*) Non dubium est q vehementiam et ardorem affectus in Deo laudar hoc versu exprimat, ubi in hunc usum instrume musica applicari iubet, nihil enim vult a fidelil omitti quod mentes sensusque hominum ad can das Dei laudes accendat. Etsi enim nonnisi a culata voce proprie celebratur Dei nomen, h tamen adminicula quibus se magis incitare fide solent, non frustra addidit, praesertim quum veterem populum verba faceret. Discrimen n que tenendum est, ne quidquid Iudaeis olim pr ceptum fuit, promiscue ad nos trahamus: nec v mihi dubium est quin cymbala pulsare, canere citharam et nablum, totumque illud musicae ge

*) toutes ses oeuvres en foy, *en marge:* fideles ou fer et permanentes.

cuius mentio frequenter in Psalmis recurret, pars fuerit legalis paedagogiae: loquor de solenni templi cultu. Nam et hodie si musicis instrumentis se exhilarent fideles, fateor hoc illis debere esse propositum, ne a Dei laudibus suam laetitiam separent: sed dum sacros suos conventus peragunt, nihilo magis ad canendas Dei laudes congruere arbitror musica instrumenta, quam si quis suffitus, lucernas, et similes legis umbras in usum revocet. Stulte itaque hoc, ut alia multa, a Iudaeis mutuati sunt papistae. Homines externis pompis deditos oblectat ille strepitus: sed Deo magis placet quam nobis per apostolum suum commendat simplicitas. Nam Paulus, 1. Cor. 14, 16, Deum in publico fidelium coetu benedicere nonnisi lingua cognita permittit. Certe vox hominis, quamvis non vulgo intelligatur, mortuis omnibus organis praestat. Quid ergo de cantillatione dicendum, quae tantum inani sonitu aures verberat? Si quis obiiciat, musicam ad excitandos hominum animos plurimum valere: fateor id quidem, sed timendum semper est ne qua corruptela obrepat, quae et purum vitiet Dei cultum, et homines superstitione illiget. Porro quum de periculo nos diserte spiritus sanctus admoneat per os Pauli, ultra quam illic docemur progredi, non modo inconsideratum zelum, sed impiam pervicaciam esse dico.

3. (*Cantate ei canticum novum.*) Quum de magnificis Dei operibus, ac de ecclesiae praesertim conservatione postea disserat, non mirum est de novo cantico, hoc est raro et exquisito, eum praecipere. Nam quo propius et diligentius expendunt fideles Dei opera, altius etiam in eius laudes efferri aequum est. Iubet ergo meditari non vulgare canticum, quod tam splendidae materiae respondeat. Eodem pertinet secundum membrum, ut strenue psallendo incumbant. Sic enim verbum היטיב interpretor, quod tamen alii ad modos concinne aptandos referre malunt.

4. (*Quia rectum verbum Iehova.*) Generalem (ut nuper dixi) Dei providentiam qua regitur totus mundus, initio proponit, ac dicit, in toto operum suorum cursu Deum sic imperium suum exercere, ut refulgeat ubique summa aequitas et fides. Verbum et opus quidam volunt esse synonyma: sed ego ita distinguo, ut verbum tantundem valeat ac consilium Dei, vel mandatum: opus vero sit eius effectus et exsequutio. Fateor geminari eandem sententiam diversis verbis, ut alibi passim: sed rara non est in repetitionibus modica deflexio, ut idem varie et pluribus modis dicatur. Summa est quidquid statuit Deus ac mandat, rectum est: quidquid opere ipso perficit, fidele et verax. Interea notandum est, verbum non accipi pro doctrina, sed pro mundi gubernandi ratione.

5. *Diligit iustitiam et iudicium: bonitate Iehovae plena est terra.* 6. *Verbo Iehovae coeli firmati sunt et spiritu*) oris eius omnis exercitus eorum.* 7. *Congregavit sicut cumulum aquas maris, posuit in thesauris abyssos.* 8. *Timeat a Iehova omnis terra, ab ipso paveant omnes incolae orbis.* 9. *Quia ipse dixit, et fuit: ipse mandavit, et stetit.*

5. (*Diligit iustitiam et iudicium.*) Confirmatio est proximae sententiae, quia Deus scilicet natura iustitiam et aequitatem amet. Unde sequitur, fieri non posse ut eum praeposteri affectus, more hominum, ad prava consilia rapiant. Videtur quidem primo intueri hoc vulgare et frivolum esse Dei elogium, quia fatentur omnes Deum in suis operibus optimam aequitatis regulam tenere. Quorsum ergo (dicet quispiam) novi cantici, quasi in re inusitata, nuper facta est mentio? Sed primo plus satis constat quam turpiter caecutiat bona pars mundi ad Dei iustitiam, dum vel neglectim praeterit innumera providentiae eius documenta, vel etiam fortuito accidere imaginatur. Accedit autem deterius vitium, quod nisi Deus votis nostris obsequitur, statim obstrepimus eius iustitiae: ita postquam hoc principium in ore omnium pro confesso volitavit, Deum iuste omnia agere, vix centesimus quisque fixum in animo suo retinet: alioqui simul ac prodit haec doctrina in medium, Deo ita placere, quisque se eius arbitrio obedienter subiiceret. Nunc ubi in rebus adversis aegerrime coguntur homines in ordinem, ut Deum agnoscant ac profiteantur iustum esse, in prosperis vero diffluunt et evanescunt: non mirum est si affirmet propheta, Deo iustitiam esse cordi, ut rectum moderatorem esse persuadeat. Itaque quisquis hanc doctrinam penitus imbiberit, sciat se multum profecisse. Alii exponunt, Deum amare in hominibus rectitudinem: quod verum quidem est, sed a contextu remotum: quia hic spiritus sancti consilium est, contra impietatis venenum, quod in multorum cordibus residet, Dei gloriam asserere. In secunda parte versus alteram virtutis speciem in Deo commendat propheta, quod *plena sit terra eius bonitate.* Etsi autem Dei iustitia ad celebrandum eius nomen merito stimulare nos debet, acrior tamen stimulus est eius bonitas: quia ut quisque beneficum et misericordem ipsum sentit, magis ad eum colendum afficitur. Porro, adhuc de omnibus Dei beneficiis sermo habetur, quae spargit in totum humanum genus: ea dicit propheta, quocunque vertamus oculos passim occurrere.

6. (*Verbo Iehovae coeli firmati sunt.*) Quo nos ad reputanda Dei opera melius expergefaciat, ipsam mundi creationem nobis proponit. Donec enim agnitus fuerit Deus mundi creator et opifex, quis

---

*) l'esprit, *en marge:* ou le souffle, le vent.

credat ab eo curari res humanas, mundique statum eius consilio et manu gubernari? Mundi autem creatio ad Dei providentiam continua serie nos deducit: non quod tam dextre ratiocinentur omnes, vel tam recto iudicio praediti sint, ut mundum statuant eadem Dei virtute, quae se in illo creando semel exseruit, hodie sustineri: quin potius maior pars eum e coelo otiosum spectare fingit quidquid in terris agitur. Sed aliter rite nemo tenet mundum a Deo conditum, nisi persuasus quoque sit, ab eodem foveri et conservari in suo statu. Scite igitur et apte propheta, ut nobis certitudinem infigat providentiae Dei in continuo naturae ordine, nos ad ipsam mundi originem revocat. Porro, nomen coelorum synecdochice pro universa mundi machina posuit: quia (ut alibi dictum est) eorum maxime conspectu in admirationem rapimur. Ideo mox addit eorum exercitum: qua voce sidera et stellas intelligit, usitato scripturae more: nam si hoc ornatu carerent coeli, quodammodo vacui essent. Coelos autem dicens verbo Dei conditos, potentiam eius magis amplificat, quod solo nutu contentus, neque accersiverit aliunde subsidia, neque etiam multum operae vel laboris impenderit ad tam splendidum et nobile opificium. Quanquam autem verbum Dei et spiritum oris tam externis omnibus mediis, quam laboris difficultati quae in Deo fingi posset, opposuit propheta: vere tamen et certo hinc colligitur, mundum per aeternum Dei sermonem, qui Filius est unigenitus, fabricatum esse. Subtilius veteres hoc elogio usi sunt contra Sabellianos, ut aeternam spiritus deitatem assererent. Atqui ex aliis locis patet, ac praesertim ex Iesaiae cap. 11. vers. 4. spiritu oris notari sermonem, illic enim de Christo dicitur. Percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum interficiet impium. Sicut autem potestate et efficacia plenus sermo allegorice vocatur oris sceptrum: ita alio fine postea dicitur halitus, ad discrimen notandum sermonis Dei et inanis resonantiae, quae ex ore hominum prodit. Ergo in probanda deitate spiritus, hoc testimonio Sabellium urgere non auderem. Quare nobis sufficiat, Deum verbo suo ita coelos formasse, ut hinc probetur aeterna Christi divinitas. Si quis obiiciat non fore distinctas personas, si voces verbi et spiritus sint synonymae: respondeo non simpliciter spiritum hic poni ut aliis locis, in quibus aperte a verbo distinguitur, sed figurate spiritum oris ipsa pronuntiatione sumi, ac si dictum esset, simul ac halitum vocis suae emisit Deus, vel protulit verbo quid fieri vellet, coelos repente exstitisse, et quidem incredibili stellarum copia et varietate instructos. Verum quidem est, similitudinem hanc ab hominibus sumptam esse: sed alibi saepe docet scriptura, aeterno illo sermone, qui unigenitus Dei filius in carne apparuit, mundum fuisse creatum.

7. (*Congregavit sicut cumulum aquas maris.*) Non omnia quae de singulis mundi partibus dici poterant, prosequitur, sed breviter sub una parte alias omnes designat. Commendat autem insigne in mundi superficie, et dignum notatu miraculum, quod Deus elementum aquae fluidum et instabile, instar solidi acervi collectum suo arbitrio teneat. Fatentur enim physici, et experientia palam clamat, aquas terra superiores esse. Quum liquidae sint et diffluant, qui fit ut se non effundant ad terram obruendam, et haec quae loco inferior est, sicca emineat? Hic certe perspicimus, Deum ut generis humani saluti consuleret, arcanis aggeribus aquas cohibuisse, et hodie tenere clausas: et eleganter propheta iussu Dei consistere pronuntiat ac si firmae et solidae materiae acervus foret, nec abs re hoc divinae virtutis specimen alibi commendat spiritus, sicuti Ieremiae 5, 22. et Iob. 38, 8. Secunda parte versus videtur hoc ipsum repetere, sed cum amplificatione: quia Deus non tantum immensam aquarum molem in mari compescat, sed in ipsis quoque terrae visceribus mira et incomprehensibili virtute recondat. Nam quisquis elementa inter se conferet, praeter naturam fieri dicet, ut abyssi vel immensi gurgites aquarum subtus terram lateant, qui potius debuerant eam submergere. Atque hic altera quoque Dei virtus refulget, quod terram tot cavi meatus et voragines non singulis momentis absorbeant. Nam etsi chasmate interdum pereunt urbes et agri, corpus tamen ipsum in suo gradu manet.

8. *Timeat a Iehova omnis terra.* Concludit iustam esse causam cur reverenter subiiciat se totus orbis imperio Dei, a quo suam habet originem, et a quo servatur. Nam timere et metuere a Iehova nihil aliud est quam formidabilem eius potestatem suscipere. Est autem hoc nimis crassi stuporis, non intendere ad Dei praesentiam, a quo est nostrum esse, et in quo status noster consistit: utrumque enim attingit propheta, orbem fuisse simul ac Deus loquutus est, et eius mandato aliquem habuisse statum: quia non satis fuisset momento eius conditum, nisi suffultus Dei virtute staret. Deus ergo non magno apparatu ad mundi creationem usus est: sed ut probaret immensam verbi sui potentiam, iussit ut imperium protinus esset opus. Caeterum, verbum mandandi confirmat quod paulo ante diximus, sermonem nihil aliud esse quam nutum, et loqui nihil aliud quam iubere: quod tamen sic accipere convenit, ut in hoc nutu vel mandato se proferat aeterna Dei sapientia.

10. *Iehova dissipat consilium gentium, tollit cogitationes populorum.* 11. *Consilium Iehovae in aeternum stabit, cogitationes cordis eius in saeculum et seaculum.* 12. *Beata gens cui Iehova Deus est, populus quem elegit in haereditatem sibi.*

10. (*Iehova dissipat consilium gentium.*) Postquam breviter attigit mundi creationem, ad institutum sermonem redit, quotidianos scilicet eventus certos esse providentiae Dei testes. Porro, ne quis miretur, Deum hic induci a propheta quasi hominibus adversum, qui dissipet eorum consilia potius quam stabiliat, et ad prosperum successum adducat, exemplum elegit quod ad piorum consolationem maxime valebat. Scimus enim quam multa assidue audeant homines, et praeter ius et fas machinentur, ut suis artibus totum mundum pervertere conentur, ut se tyrannice efferant ad calcandos bonos et simplices, quid ergo nobis miserius, si in tanta libidine permissa illis esset exsequendi libertas? At ubi ex alto pronuntiat Deus, suarum esse partium, discutere quidquid decernunt, et in nihilum redigere quidquid deliberant: nihil obstat quominus ipsis fervide tumultuantibus quietem colamus. Quare dicitur evertere Deus consilia hominum, non quod eorum frustratione ex professo se oblectet, sed ut compescat eorum temeritatem: quia omnia protinus miscerent, si succederet ex voto: imo quia bellum cum Deo suscipere, contra aequitatem ruere, probos et innoxios vexare non desinunt, necesse est eorum furori opponi Dei praesidium. Imo quia maior hominum pars contempta modestia, in confusam licentiam fertur, non de singulis tantum hominibus, sed de totis populis loquitur propheta, ac si diceret: Quamvis inter se conspirent homines, magnisque copiis hoc vel illud aggredi deliberent, consilia tamen eorum fore irrita: quia Deo non erit plus negotii in dissipanda ingenti multitudine, quam in paucis cohibendis. Quanquam autem Deo propositum fuit, nos bona spe contra improborum audaciam munire, simul tamen cavendum esse admonet, ne quid nisi suo iussu et auspiciis tentemus.

11. (*Consilium Iehovae.*) Immensam Dei potentiam sic extollit propheta, ut in eius altitudine fidem nostram aedificet. Neque enim consilium laudat quod nos in coelo absconditum procul suspicere et revereri velit, sed quia passim testatur, sibi cordi esse iustitiam et rectitudinem, sibi curae esse iustos et probos, sibi in animo esse opitulari suis cultoribus, dum iniuste premuntur: intelligit propheta hoc stabile et ratum fore: ita declarat in quem finem Deus consilia gentium dissipet, quia scilicet ad violandum omnem ordinem nullo delectu feruntur. Primum ergo discamus, Dei consilium inspicere in verbi speculo: ubi vero statuerimus nihil eum promittere nisi quod praestare apud se decrevit, statim nobis occurrat haec firmitas de qua disserit propheta. Sed quia eius cursum innumeris obstaculis abrumpere multi contendunt, imo toti interdum populi: veniat quoque in mentem prior sententia: Ubi multa agitaverint homines, in Dei manu et arbitrio esse dissipationem. In hac practica notitia fidem nostram haud dubie exerceri voluit spiritus: quia frigidum alioqui et fructu vacuum elogium hoc esset. Atqui ubi nobis propositum fuerit, Deum suos tueri velle, et eripere ex omnibus periculis quicunque eius nomen invocant, quidquid moliantur in perniciem nostram impii, nos minime terrebunt eorum studia et conatus: quia simul ac Deus se opposuerit, nulla erit astutia quae eius consilium eludat.

12. (*Beata gens cui Iehova etc.*) Apte cohaeret hic versus cum proximo: quia parum prodesset quod de perpetuitate consilii Dei dictum fuit tenere, nisi ad nos pertineat. Ergo beatos esse exclamans propheta quos Deus in tutelam suscepit, consilium cuius nuper meminit non esse reconditum admonet, sed vigere et spectari in ecclesiae salute. Atque ita videmus, non eos qui frigide speculantur Dei potentiam, sed qui in suum praesentem usum aptant, rite demum agnoscere mundi gubernatorem. Porro, quum beatitudinem nostram in eo locat: Si Iehova sit Deus noster, fontem divini erga nos amoris designans, uno verbo complectitur quaecunque ad vitam feliciter degendam expeti solent. Nam quod salutis nostrae curam suscipere, fovere nos sub alis suis, necessitatibus prospicere, opem auxiliumque in periculis ferre dignatur, hoc totum ex eius adoptione pendet. Caeterum, ne quis putaret, tantum bonum consequi homines proprio marte vel industria, nominatim ex fonte gratuitae electionis fluere docet, quod censemur in Dei populo. Verum quidem est, hac lege creatos initio fuisse homines in Adae persona, ut omnes filii Dei essent: sed alienatio quae ex peccato sequuta est, tanto bono nos privavit. Ergo donec gratuito nos adoptet Deus, miseri sumus naturaliter omnes, nec alia est felicitatis ianua, quam ut mero beneplacito indignos eligat. Unde apparet quam insulse corrumpant hunc locum qui ad homines transferunt quod Deo assignat propheta: ac si eum sibi in haereditatem eligerent. Fateor quidem, verum Deum ab idolis fide discerni: sed tenendum est principium istud: Nihil cum eo nobis esse commune, nisi sua gratia nos praeveniat.

13. *E coelis respexit Iehova, vidit omnes filios Adam:* 14. *Ex habitaculo solii sui prospexit ad omnes incolas terrae.* 15. *Qui finxit simul*) corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.* 16. *Non servatur rex in multitudine exercitus, nec gigas eripietur in multitudine roboris.* 17. *Fallax equus ad salutem,**) et in multitudine virtutis suae non liberabit.*

---

*) tous ensemble, *en marge*: ou sans en excepter un.

**) Le cheval faut à sauver, *en marge*: Hébr. est mensonge à salut.

13. (*E coelis, etc.*) Prosequitur eandem doctrinam, non versari scilicet fortuito res humanas, sed Deum occulte dirigere quidquid agitur. Porro, Dei intuitum ideo commendat, ut nos vicissim fidei oculis invisibilem eius providentiam adspicere discamus. Etsi enim ob oculos nobis assidue versantur clara eius documenta, maior tamen pars hominum caecutit, et pro sua caecitate fortunam caecam fabricat, imo quo uberius et pleniore copia suam bonitatem in nos effundit, minus ad eum attollimus sensus nostros, sed praepostere in externa quae circumstant media, fixi subsidunt. Hanc indignitatem castigat propheta, quia nulla gravior Deo fieri potest iniuria, quam ubi coelo otiosus includitur: quia perinde est ac si in sepulcro iaceret sepultus. Qualis enim Dei vita, si nihil cernat, vel curet? Porro, sub voce *solii* a consequentibus ostendit quam absurdus sit stupor, Deum sensu et intelligentia nudare. Significat enim, coelum non ad delicias, ut somniant Epicurei, otiosum esse palatium, sed regiam e qua imperium suum per omnes mundi partes exerceat. Quod si in coelorum sacrario sedem ad orbem regendum sibi locavit, sequitur, minime negligere res terrenas, sed summa ratione et sapientia eas moderari.

15. (*Qui finxit simul corda.*) Videtur hoc data opera fuisse additum, quo sibi certo persuadeant fideles, utcunque se astutiis, fraudibus, et clandestinis artibus subducere a Dei conspectu conentur impii, et sibi cavernas effodere: Dei tamen oculos penetrare in istas tenebras. Ab ipsa autem creatione ratiocinatur, fieri non posse quin Deus ad rationem et iudicium consilia hominum factaque vocet, quia etsi flexuosos quisque recessus in animo suo occultat, ut mire alii ab aliis differant, ac in tanta varietate confusa sit caligo: Dei tamen oculos non perstringi neque offuscari, quin idoneus sit operis sui cognitor. Ergo per adverbium Simul non intelligit, uno temporis momento formata fuisse hominum corda, sed omnia ad unum et sine exceptione formata esse, ut frustra notitiam fictoris sui latere vel subterfugere conentur. Huc etiam spectare potest sententia, Homines erraticis cogitationum suarum figmentis non minuere Dei imperium quominus arcana sua providentia temperet quae putant fortuito accidere. Videmus enim ut vanas spes sibi fabricando Dei virtutem huc et illuc transferant, nec eius ope se putent egere, quamdiu ad se tuendos mediis et adminiculis sunt instructi: ideoque sequitur: *Non servatur rex,* ut ostendat, vitam hominum non propria virtute, sed unius Dei gratia stare incolumem. *Reges et gigantes* potissimum nominat, qui sorte communi exempti sibi videntur extra telorum iactum esse, quod si quid adversi acciderit, facilem sibi exitum promittunt. Denique virtutis suae confidentia ebrii, vix se reputant mortales esse, hanc quoque superbiam magis obdurat stulta vulgi admiratio, dum ad eorum potentiam obstupescit. Quod si neque rex suis copiis, nec gigas suo robore, simulac ventum est ad aliquod discrimen, salvus evadit: frustra totum humanum genus, relicta Dei providentia, ad terrenas opes circumspicit. Unde sequitur, nihil esse miserius tam fortibus quam infirmis, donec in Dei praesidium recumbant. Proximo versu sub voce *equi* quodvis auxilii genus per synecdochen designat: si quidem in genere sentit, qui terrenis mediis vitam suam probe munitam existimant, ut plurimum in ipso articulo destitui, et misere delusos perire. ut hoc modo eorum stultitiam Deus coarguat. Verum quidem est, nec frustra reges armari gladio, nec supervacuum esse equorum usum, nec quas Deus opes et copias ad tuendam hominum vitam suppeditat, esse inutiles, siquidem rectum quisque modum in usu ipso teneret: sed quia maior pars, quo pluribus cincta est munimentis, eo longius a Deo recedit, falsaque imaginatione portum ab omni molestia immunem sibi fingit: iure Deus hanc vesaniam frustratur. Hinc fit ut saepe sine effectu effluant Dei dona: quoniam ea mundus ab autore separans, eius quoque benedictione privatur.

18. *Ecce oculus Iehovae super timentes eum, qui sperant in misericordia eius:* 19. *Ut eripiat a morte animas eorum, et vivificet eos in fame.*

18. (*Ecce oculus.*) Postquam docuit, nihil saepe prodesse quaecunque putantur ad tuendos homines optima esse praesidia, imo nihili esse, ubi in illis locatur salus: iam ex opposito demonstrat, fideles quamvis neque magna potentia sint praediti, neque opibus abundent, unica tamen Dei gratia satis esse tutos, et perpetuo salvos fore. Non parum illustrat prophetae mentem haec comparatio, quod reges et gigantes nihil iuvet inexpugnabile suum robur: sanctos vero in fame et penuria Deus vivificet, ac si restituat vitam mortuis. Nunc melius tenemus quorsum propheta totum mundi robur deiecerit, non ut prostrati iaceant homines scilicet, vel desperatione fracti marcescant, sed ut deposita omni superbia contrahant omnes suos sensus ad unum Deum, et ab eius tutela vitam suam pendere statuant. Porro oculum Dei ad servandos suos cultores intentum esse dicens, plus exprimit, quam si dixisset, ad eos sustinendos manum eius et virtutem sufficere: quia obrepere infirmis poterat dubitatio, an ad singulos eam extendere Deus vellet: nunc vero dum ipsum quasi in excubiis sedentem inducit, ut fidelibus prospiciat, non est cur quisque amplius trepidet, ac secum disceptet, de praesenti Dei auxilio certus, modo sub eius providentia quietus maneat. Hinc clarius elucet quam vere prius

Huc quidem tendit, ut certo persuasi sint fideles, quamvis multis noxis obiecti sint, Deum tamen fidum esse vitae suae custodem. Sed quo magis eos in hac spe confirmet, non frustra simul addit, manu et opera angelorum tueri quoscunque vult esse salvos. Sufficeret quidem Deo ad hoc praestandum sua unius virtus: sed ut nostrae infirmitati indulgeat, angelos adhibere ministros dignatur, neque enim parum hoc valet ad fidei confirmationem, praesto semper esse ad Dei obsequium ingentes copias, quoties vult opem nobis ferre: imo angelos, qui vocantur coelestes principatus et virtutes, ad vitae nostrae custodiam semper esse intentos, quia hoc sibi munus iniunctum esse noverunt. Merito quidem vocatur Deus ecclesiae suae murus et quodvis genus propugnaculi: sed auxilii sui praesentiam pro modulo ruditatis nostrae in angelis suis explicat. Caeterum quod de uno angelo pronuntiat numero singulari, ad omnes extendere convenit: quia vocantur simul omnes spiritus ministratorii ad salutem nostram curandam, Heb. 1, 14 et alibi scriptura, 2. Reg. 6, 15, Psal. 91, 11, Luc. 16, 22, docet, plures singulis destinari angelos, prout scilicet Domino visum est, nobisque utile esse novit. Summa haec sit, quamlibet multi hostes nos oppugnent, multaque discrimina nos obsideant, angelos tamen invicta Dei potentia armatos excubare, et ab omni parte opponere suum auxilium, ut nos eripiant a malis omnibus.

9. (*Gustate et videte.*) Oblique homines insimulat socordiae, quia Dei bonitatem, quae notissima illis esse debuerat, non teneant. Verbo enim gustandi insipidos esse arguit: et simul causam assignat, quod sine gustu deglutiant Dei beneficia, vel maligno fastidio supprimant. Tantum ergo expergefieri eorum sensus iubet, vel palatum afferri aliquo gustu praeditum, ut Dei bonitas innotescat, imo perspicua sit. Ad verbum est, Gustate et videte, quia bonus: sed particula כי exegetice capitur. Summa est, per Deum minime stare quominus certis experimentis compertam habeant eius bonitatem fideles, quos hic peculiariter David compellat, unde colligimus, ipsos quoque communi stuporis vitio laborare. Hanc doctrinam confirmat promissio mox addita. Ideo enim *beatus est qui in eo sperat*, quia neminem gratiae suae cupidum frustratur. Sed nobis sola incredulitas obstat quominus large et munifice omni bonorum affluentia satiet.

10. (*Timete Iehovam.*) Hic fideles, ut ianuam aperiant Dei beneficiis, ad sanctitatem et iustitiam colendam hortatur. Scimus quomodo sibi vulgo prospicere soleant homines, ut quisque vel ad fraudes, vel ad rapinas vel ad iniustam violentiam declinet. Fieri vero non potest quin fideles titillet aemulandi cupiditas, ut sibi permittant ululare inter lupos: atque ut libenter abstineant ab omni iniuria, publica tamen vivendi ratio quasi tempestas eos abripit, seque interea necessitate excusari putant. His tentationibus fraenum iniicit David: ac omnia optime cessura promittit, modo se in Dei timore contineant, quem omnibus iniquis artibus et consiliis opponit: quia maior pars stultitiae damnat quicunque simplicitati student, quod ita sibi ac suis commodis male consulant. Quamvis ergo sibi metuant profani homines ab inopia, unde eos carnis sensus ad quidvis tentandum sollicitat: David hic testatur Deo curae esse fideles, ne unquam ipsos egere sinat. Nullus, inquit, metus vel diffidentia vos abducat a recti studio: quia bonos et probos Deus nunquam destituit. Itaque hunc Deo honorem deferre iubet, ut plus ab eo uno exspectent quam impii ab illicitis suis artibus. Caeterum quia effraeni quodam fervore passim ebullit in mundo iniquitas, sanctos diserte alloquitur, ut sibi caveant: quia apud promiscuam multitudinem nihil proficeret. Est enim hoc paradoxon, quum malorum libidini exposita sit bonorum et simplicium integritas, in hac tamen plus esse praesidii, quam in omnibus perversis remediis. Nec vero absurdum est, sanctis qui iam sponte innocentiam colunt, praeceptum hoc dari, ne recedant a Dei timore: quia scimus quam proclive sit, dum nulla spes prospere et beate vivendi nisi in mundi illecebris apparet, lucem pietatis obrui et exstingui. Et aptissima comparatione doctrinam hanc illustrat, quod Deus suis suppeditet quantum satis est, ac eorum egestati succurrat, quum leones, qui truculentia superant omnes mundi praedones, tamen oberrent famelici. Caeterum quod metaphorice sub leonum nomine quidam violentos et rapaces notari putant, meo iudicio nimis est argutum. Simpliciter enim asserit David, qui sibi ab omni iniustitia temperent, plus hoc modo profecturos, quam rapiendo et praedando: quia ipsi quoque leones feraeque bestiae ad praedam natae, saepe esuriant quum Dominus suos pascit. Potius ergo leones inedia et fame dicit perituros, quam ut necessario victu fraudet Deus rectos et simplices, qui sola eius benedictione contenti, non aliunde quam ex eius manu alimenta quaerunt. Quisquis vero ita in Deum reiiciet suas curas, sibique nutritium ac patrem fore statuet, quietus et placidus inter homines absque ulla noxa versabitur. Si quis obiiciat, bonos et probos saepe penuria non esse immunes: respondeo, tempestive ad opem ferendam, ubi in ultimas angustias redacti sunt, manum Dei extentam esse, ut semper ultimus eventus demonstret, non frustra quidquid opus est ad tolerandam vitam ab ipso peti.

12. *Venite filii, audite me, timorem Iehova docebo vos.* 13. *Quisnam est vir cupiens vitam, amans*

metus a via eos abducat: hortatur David ut mentes referant ad Dei providentiam, nec dubitent eius alis se protegi. Dicit autem oculos Dei intentos ad custodiam iustorum, quo alacrius in sua integritate pergant boni et simplices. Interim ad vota et preces eos stimulat, si quando iniuste lacessat eos mundus. Nam aures Dei ad clamorem apertas esse dicens, admonet hoc opportunum esse remedium in omnibus aerumnis, ut Deum ultorem imploret qui praeter ius et meritum affligitur. Pronuntiat etiam ex adverso, quamvis interdum ad hominum scelera Deus in speciem conniveat, quia non statim poenas exsequitur, nihil tamen fugere eius conspectum. Dum sceleratis, inquit, peccandi audaciam addit impunitas, vigilat Deus ut in nihilum redigat eorum memoriam, et tale poenae genus consulto exprimit: quia impii non modo ad finem usque vitae beatos se fore confidunt, sed immortalitatem quoque sibi fingunt in mundo. Testimonium hoc scite accommodat Petrus, 1. Petr. 5, 10 ad mitigandos nostros dolores, et sedandam impatientiam, quoties malorum protervia transversum nos impellit: quia ad moderationem servandam nihil utilius est quam pendere ab auxilio Dei, et bona conscientia fretos ei deferre iudicium. Si quis obiiciat, longe aliud experiri bonos, qui diu multumque vexati nihil tandem auxilii sentiunt: respondeo, Deum neque palam, neque semper eodem modo bonis succurrere, sed tamen ita temperare eorum miserias ut eos non deserat. Adde quod etiam optimi Dei praesidio se defraudant, quia vix contesimus quisque innocentiam adeo pure colit, quin sua culpa aliquid mali sibi accersat. Deus autem simul ac lapsi sunt, ne peccata in ipsis radices agant, statim eos castigat, et quidem durius quam reprobos, quibus indulget in exitium. Et tamen utcunque res in mundo permistae sint ac confusae, sentient probi homines non frustra opem Dei contra vim et iniurias sibi esse promissam.

18. (*Clamaverunt.*) Significat quoties clamant audiri. Est enim continua doctrina, quia non refert quid semel aut iterum factum sit a Deo, sed quid perpetuo facere soleat. Est autem proximae sententiae confirmatio, ubi dixerat aures Dei patere ad clamorem iustorum: ac nunc effectu ipso demonstrat Deum surdum non esse, ubi nostras querimonias et gemitus ad eum deferimus. Caeterum Clamandi verbo admonet, quamvis Deus iustos tueatur, non tamen esse a rebus adversis immunes, mirifice enim temperat suum in illis servandis praesidium, ut multis certaminibus eos exerceat. Hic etiam non levis ad precandum stimulus nobis esse debet, quod liberatio non promittitur nisi Deum invocantibus: neque enim providentiam suam ita vult a piis reputari, ut otiosi torpeant: sed potius ut salutis suae custodem esse persuasi, ad eum vota sua dirigant.

19. *Prope est Iehovae confractis corde, contritos spiritu servabit.* 20. *Multa mala iusti, et ex omnibus illis liberabit eum Iehovae.* 21. *Custodit omnia ossa eius, unum ex his non est fractum.* 22. *Occidet impium malitia, et odio habentes iustum perdentur.* 23. *Redimit Iehova animam servorum suorum, et non peribunt quicunque confidunt in eo.*

19. (*Prope est.*) Amplificat et longius extendit superiorem doctrinam, Deum liberatorem suorum esse, quamvis ad ultima redacti, aegre iam spiritum trahant. Nam haec dura est probatio, gratiam Dei usque eo differri, et subduci a sensu nostro dum spiritus nos deficiat: imo hoc incredibile est paradoxon, ubi cordis languore confecti fideles fere tabescunt, Deum illis esse propinquum. Sed ita clarius refulget eius virtus, dum e sepulcro nos attollit. Adde quod fideles prorsus deiici et atteri convenit, ut non nisi in Deo respirent. Unde etiam colligimus, verae tolerantiae nihil esse magis adversum, quam altidudinem illam de qua garriunt Stoici: quia non prius vere humiliati censemur, quam dum cordis afflictio coram Deo nos prosternit, ut iacentes erigat. Plena suavissimae consolationis doctrina, Deum ne tunc quidem a nobis discedere, quum malorum congeries non quasi exanimatos obruit.

20. (*Multa mala iusti.*) Praevenit cogitationes quae ut plurimum mentibus nostris obrepunt, qui fieri possit ut iusti curae sint Deo, qui assidue tot adversis fluctibus iactantur. Quorsum enim Dei protectio, nisi ut placido otio fruantur qui vitam quietam agunt? et quid magis absurdum quam tumultuose vexari qui nemini facessunt negotium? Ergo ne fidem providentiae Dei nobis excutiant tentationes, quibus assidue impetimur: tenenda est haec admonitio, quamvis iustos Deus gubernet, illisque prospiciat, subiectos tamen et obnoxios esse multis miseriis: ut probati talibus experimentis specimen edant invictae suae constantiae, Deumque liberatorem melius sentiant. Nam si liberi essent ac vacui omni molestia, torperet fides, cessaret Dei invocatio, incognita et sepulta lateret eorum pietas. Ergo variis documentis eos exerceri utile est, ac praecipue in hunc finem, ut agnoscant inter mortes innumeras se mirabiliter a Domino servari. Fortuitum enim videri posset quod raro contingeret: ubi autem nullo fine et modo alia atque alia mala recurrunt, si Dominus semper manum porrigat, non iam obscura est eius gratia. David ergo quidquid malorum impendeat, fideles animis paratos esse iubet, quia nunquam eos Deus frustrabitur, cui non magis arduum est millies quam semel a morte eripere. Quod addit de *ossibus* non parum ad amplificationem valet: ut sciamus, omni ex parte illaesos fore quos Deus tuendos

suscepit. Deum ergo facturum pronuntiat ne unum ex ossibus nostris frangatur, quo sensu dicit Christus, capillos capitis nostri numeratos esse, Luc. 12, 7.

22. (*Occidet impium malitia.*) Alii רעה pro miseria accipere malunt, ut sit sensus, impios misere perituros, quia tandem malis succumbent. Sed altera interpretatio plenior, quod eorum improbitas qua se munitos putant, in eorum capita recidit. Sicut ergo prius docuit: nusquam melius esse praesidium quam in recta et innoxia vita: ita nunc denuntiat quidquid perverse aggressi fuerint impii, ipsis exitiale fore, quamvis aliunde nemo quidquam moveat. Secundo membro, hoc fieri in gratiam iustorum dicit, quod impii sibi sunt propriae mortis artifices. *Perdentur*, inquit, *quicunque iustos odio habent.* Sit igitur hic nobis murus aheneus et inexpugnabilis, quamvis ingentes hostium copiae nos circumdent, non esse metuendas, quia iam exitio sunt devotae. Hoc idem iterum confirmat David ultimo versu, quod Deus redemptor sit servorum suorum. Nam quomodo inter tot discrimina vel momento uno salvi essent, nisi Deus manum suam opponeret? Sed verbo *Redimendi* exprimitur servandi modus, a quo valde caro abhorret. Prius enim morti addictos esse oportet, quam Deus redemptor appareat. Unde sequitur, eos gratiae Dei ianuam praecludere qui nimis praecipites feruntur: ac nisi eorum festinationi respondeat, virtutem eius non apprehendunt. Caeterum ne quis servos Dei a morali (ut loquuntur) vel philosophica virtute tantum aestimet: hac praecipua nota insignit David, quod in Deo ipso confidunt, unde etiam salus pendet.

PSALMUS XXXV.

ARG. Quamdiu infestus Davidi fuit Saul, ut semper in aulis regum grassatur adulatio, proceres et quicunque tunc aliqua autoritate pollebant, certatim conspiraverant in perniciem hominis innoxii: deinde in odii sui et crudelitatis societatem promiscuum fere vulgus traxerant: ita factum est ut summi quique et infimi implacabili in eum furore arderent. Sed quia maximam partem noverat errore et stultitia inconsiderate impelli, eos tantum sibi hostes proponit qui scelerate et destinata malitia obsequium suum Sauli venditabant. Contra hos Deum vindicem implorat. Ac primum quidem quia nullius mali sibi conscius erat, suam innocentiam coram Deo in medium profert: deinde quum praeter meritum vexetur, Deum liberatorem implorat. Ubi de impia illorum saevitia conquestus est, poenam qua digni erant imprecatur. Quia autem oraculo et sacra unctione fretus meliorem exitum sperabat, gratitudinis suae testimonia passim admiscet: atque haec tandem est Psalmi clausula, postquam servatus fuerit, tota vita Dei laudes celebraturum.

Davidis. 1. *Litiga Iehova cum litigantibus mecum, proeliare cum proeliantibus mecum.* 2. *Apprehende clypeum, et scutum, et surge in auxilium meum.* 3. *Exsere lanceam, et obsiste ad occursum persequutoribus meis: dic animae meae, Salus tua ego sum.*

1. (*Litiga Iehova.*) Quia non modo vitam Davidis aperto marte impetebant hostes, sed calumniis et falsis delationibus molesti erant, utriusque mali remedium postulat. Priori enim loco Deum advocans causae suae patronum, significat, cum improbis et maledicis negotium sibi esse: deinde ad arma suscipienda eum incitans, se violenter opprimi ostendit. Etsi autem valde indignum est, sanctum virum qui de omnibus optime semper meritus fuerat, neminem laeserat, tam publice quam privatim dignus propter suam humanitatem et modestiam erat omnium favore, non tamen hoc fuisse adeptum ut virulentas linguas effugeret: nobis tamen utile est cognitu, et apprime ad exemplum prodest. Neque enim mirum aut novum videri debet, si nos carpant ac mordeant homines maligni, qui ne Davidi quidem pepercerunt. Sed ut nobis gravis acerbaque sit eorum iniuria, incomparabile solatium hinc offertur, quod suum patrocinium Deus ipse falsis accusationibus opponit. Surgant ergo calumniatores, fictisque criminibus nos proscindant, modo contra Deus partes defensoris agere ne gravetur. Secundo membro non dubium est, Davidem precari ut Deus armatae hostium violentiae resistat. Summa est, quod mendaciis obrutus, et crudelitate oppressus, nec quidquam reperiens auxilii in mundo, tam vitam suam quam famam Deo tuendam commendat.

2. (*Apprehende clypeum.*) Improprie hoc ad Deum transferri certum est, qui nec lancea, nec clypeo indiget, solo flatu vel nutu contentus ad hostes suos profligandos. Huiusmodi tamen figuras quae primo intuitu asperae videri possent, non abs re spiritus sanctus usurpat, quo certius pro sensus nostri ruditate praesentiam auxilii Domini infigat cordibus nostris. Nam quum se oculis nostris ingerant noxae et pericula, undique occurrant manifesti terrores, mors denique ipsa palam appareat: difficile est absconditam et invisibilem Dei virtutem concipere, quae nos omni cura metuque liberet. Deorsum enim sensus nostri, ut crassi sunt et terrestres, feruntur. Ergo ut gradatim fides nostra ad coelestem Dei potentiam conscendat, inducitur hominum more gladio et clypeo instructus: sicuti et alibi quum dicitur vir bellicosus, certum est nostrae infirmitati hoc concedi: quia non aliter pro suo modulo caperent mentes nostrae immensam illam virtutem, quae omnes auxiliandi formas in se continet, nec aliunde subsidia accersit. Sensus autem est, ut Deus arcana sua et intrinseca virtute armatus se unum sufficere demonstret, contra omnes impiorum apparatus et copias. Nomen צנה

rans. Ita filiis Dei ambulandum est per infamiam et bonam famam, et patienter ferendae calumniae, donec eorum innocentiam Deus e coelo asserat. Nam quod olim proverbio inter homines profanos iactatum fuit: Nullum pulcrius theatrum esse bona conscientia: magnifice quidem in eo loquuti sunt, sed fieri non potest ut quempiam sustineat conscientiae puritas nisi ad Deum confugiat.

12. (*Rependunt mihi.*) Rursus hostium malitiam exaggerat, quod non modo insontem, et nihil tale meritum improbe vexabant, sed quod multis magnisque beneficiis affecti, iniquissimam mercedem rependebant. Etsi autem haec indignitas quoad sensum carnis maxime vulnerat probos homines, videturque minime tolerabilis: dici tamen non potest quantum hoc afferat solatii, ubi testari coram Deo licet, nos officiis omnibus perfunctos esse, quae ad humanitatem flectere deberent hostium animos, sed eos implacabili saevitia ad nocendum rapi. Deus enim barbaram hanc et feram ingratitudinem non sinit inultam. Altera etiam circumstantia melius exprimitur eorum crudelitas, quod mansueti et placidi hominis animam orbare conati sint, hoc est ita nudare et destituere, ut desperatione obrutum perderent. Postea quaedam sua officia enumerat, quae sanctiora quaedam mutui amoris vincula esse debebant, si quis apud eos vigeret aequitatis sensus. Non dicit autem se pecunia, vel opibus eos iuvisse, vel fuisse aliis modis liberalem: quia fieri potest ut manu exporrecta restrictus interdum sit animus: sed veri et serii amoris certiores notas profert, quod non secus indoluerit coram Deo, et anxius fuerit eorum malis, quam si lugeret matris mortem: denique non aliter erga eos atque germanos fratres affectus fuerit. Quum iure ita sibi devinctos teneret, quid hac ingratitudine foedius, quod rebus eius adversis odii sui venenum in eum evomuerint? Quod ad verba spectat, *aegrotationem* metaphorice accipio pro quovis incommodo vel tristitia. Significat enim David quoties illis male esset, socium se doloris fuisse. Huius rei testis fuit precatio, quam se in sinum fudisse narrat. Nam hic genuinus est sensus, quod non ambitiose vota sua coram hominibus iactaverit, ut multi longe plus ostentant quam in animo lateat: sed tacite secum et remotis arbitris precando testatus sit quam sincere et ex animo doleret. Sicut enim eos dicimus gaudere in sinu qui arcano et interiore sensu contenti sunt: ita etiam in sinu flere et precari apte dicetur qui suas lacrymas et vota in aërem non spargit ad captandam hominum gratiam, sed contentus uno Deo teste, affectus suos apud se continet. Quanquam non nego hac loquendi forma notari precantis gestum: ac si diceret, capite demisso, et complicatis brachiis ut moesti solent, corpus se curvasse ad orandum. Sed tenendum praecipue eius consilium est, quod in votis nihil fictum fuerit. Quod aliis videtur esse obtestatio, et hunc sensum eliciunt: Domine, nisi illis prospera omnia optaverim, quidquid mali est, in me ipsum vertatur: coactum est. Nihilo etiam plus coloris habet altera expositio: Quia pro ipsis orando nihil profeci, fructus orationis ad me reversus est. Propius ad mentem prophetae et verba hoc accederet: Non secus pro ipsis ac pro me oravi. Sed quod supra attuli de arcano affectu, sanis lectoribus (ut spero) satisfaciet. *Saccum et ieiunium* tanquam precationis adminicula posuit. Etsi enim pransi quoque orant fideles, nec quotidie ieiunium sibi indicunt orandi causa, nec saccum induere necesse habent quoties prodeunt in Dei conspectum: scimus tamen ubi maior aliqua urgebat necessitas, adhibita fuisse haec exercitia: in clade publica vel periculo saccum omnes induebant, et ieiunium omnibus commune erat, ut simpliciter reatum suum confessi iram Dei placarent. Si quis privatim affligebatur, iisdem luctus insignibus se ad precandi ardorem stimulabat. Tantundem ergo valuit saccus in Davide, ac si reum se substitueret hostium loco, qui infesti ruebant in eius perniciem. Porro, ut saccum et cinerem numeremus inter ritus legales, hodie idem manet apud nos ieiunii usus. Quare si nos Deus ostensis irae suae signis ad poenitentiam invitat, meminerimus non modo preces solito more fundendas esse, sed addendos etiam stimulos qui ad humilitatem nos sollicitent. Dicit tandem non secus erga eos se fuisse versatum, ac si quisque eorum sibi fuisset frater.

15. *Ipsi autem in claudicatione.*) Cur in voce claudicationis laborent interpretes non video. Divinant quidam crus Davidi fuisse luxatum: alii ex morbo claudicasse somniant. Sed si quis totum contextum expendat, nihil clarius est quam notari casus adversos, ac si dixisset, simulac labascere me viderunt, et ruinae propinquum, quasi facto concursu, simul conati sunt me prorsus evertere. Ergo hic eadem fere metaphora est, quae nuper in voce morbi. Fuit autem hoc nimis truculenti furoris, quum saepe hostium suorum infortunio mansuescant homines, ut miseros odisse vel persequi desinant, veteres Davidis amicos eius deiectione ad insultandi proterviam accendi. Quanquam autem paucos initio designat, mox tamen promiscuum et ignobile vulgus adiungit augendae indignitatis causa, non quod peraeque accuset omnes, sed ut melius pateat quam hostiliter fuerit oppugnatus. Credibile enim est, qui tunc rerum potiebantur, faces ad excitandum commune incendium fuisse, ut certatim populus ad Davidem perdendum manus tolleret. Bis autem repetit fuisse congregatos, ad notandam pertinaciam, nisi forte ita resolvere libeat: Congregati sunt non modo quibus aliquis praetextus erat, sed usque ad contemptissimos. נכים proprie

dicuntur flagellati vel percussi: sed recte accipitur hoc nomen pro hominibus probrosis, vel contemptis. Quanquam nonnulli interpretes a כאה deducunt, quod est dolore afficere, et active exponunt: Dolorem inferentes: sed prior ille sensus melius congruit, Davidem a sordida plebis faece contumeliose fuisse tractatum. Particula *Non novi*, tam ad causam quam ad personas referri potest. Ego tamen de personis interpretor, hoc sensu: Tantum abest ut queri possint aliqua iniuria se fuisse a me lacessitos, ut mihi prorsus sint ignoti. Simul autem inclusa erit querimonia, quod populus nulla ratione insaniat, quando nullius sceleris sibi sit conscius David, nec suspicari possit unde tantum odium. In postrema quoque parte versus quanquam dissentiunt interpretes, mihi verum et germanum sensum attulisse sufficiet. Ad verbum est: *Sciderunt*, *et non tacuerunt*, sed scindendi verbo non dubium est metaphorice notari oris apertionem, ac si diceret, labiis distentis petulanter sua convitia iactasse. Et quod addit, non tacuisse, repetitio est Hebraeis trita ad vehementiam exprimendam vel excessum: ac si diceret, maledictis nullum fuisse modum vel finem, dum pleno gutture improbi homines quidquid in buccam venit profundunt.

16. *Inter perfidos subsannatores subcineritii panis, frendent super me dentibus suis.* 17. *Domine quousque videbis? eripe animam meam a tumultibus eorum, a leonibus unicam meam*).* 18. *Celebrabo te in coetu magno, in populo multo**) laudabo te.*

16. (*Inter perfidos.*) Vertunt alii cum hypocritis: sed simpliciter, meo iudicio, narratur a Davide conspiratio hostium. Et summa est, inter homines dolosos et ad fallendum natos, deinde proiecti pudoris, unum hoc assidue agitari, quomodo miserum hominem perdant. Atque nunc redit ad duces et capita, ex quibus malum oriebatur: quia hoc elogium in magnam plebis partem quae agebatur inconsiderato motu, non congrueret. Diserte igitur aulicos proceres, aliosque non absimiles accusat saevitiae, quod velut rabidae ferae dentibus contra se frendant. Primo autem vocat perfidos vel sceleratos, quo facilius opem et auxilium a Deo impetret, ut in ultima necessitate vocans: deinde *subsannatores* significat perfricta fronte, et omni verecundia excussa proiectos esse ad quidvis audendum. De voce מעוג quae proxime sequitur, non satis convenit: proprie significat panem in foco sub cineribus coctum. Quidam tamen, quia sensum appositum elicere non poterant, sumi putarunt pro garrula dicacitate vel sermone otioso. Alii longius recedere ausi sunt, quod dicatur illis subsannatio esse loco panis, quia scilicet pascant se et oblectent sannis et ludibriis. Mihi propria nominis significatio videtur retinenda. Quanquam potest adhuc duplex esse sensus: quidam enim מעוג sumentes pro placenta, putant hinc perstringi liguratores, qui lautas et opiparas mensas aucupabantur: quales semper multi in aulis principum circumvolitant. Aliis vero magis placet, serviles et sordidos homines perstringi, qui minimo linguas suas ad maledicendum addicerent: sicuti omnibus saeculis reperti sunt qui frusto panis (ut loquuntur) linguas venales prostituerent. Ego quum alios locos expendo, ubi David ingenia moresque hostium suorum describit, in hanc coniecturam inclino, mensarios scurras notari, qui inter pocula de eius caede disputabant. Conqueritur ergo inter delicias coenarum agitatos de sua nece sermones fuisse ab impiis, qui pudorem omnem abiecerant.

17. (*Domine quousque videbis?*) Particula quam vertimus quousque, apud Hebraeos ambigua est, latine significat quousque videbis, ut tacitus cesses? Sed aeque quadrabit altera versio. Quando tandem post longam dissimulationem videre incipies? Caeterum eodem redit summa. Conqueritur enim David de longa tolerantia Dei, quod nimis diu conniveat lascivientibus impiis, vindictamque suspendat. Etsi autem Deus fideles iubet quietos expectare, dum ipse maturum ferendi auxilii tempus esse iudicet: permittit tamen ut morae taedium quo uruntur in precibus deplorent. Simul ostendit, se non importune praecipitem ferri tali desiderio, sed quia ultimis angustiis cogitur. Nam et tumultuose ipsos vitam suam impetere dicit, *et leonibus* comparat, *et animam suam* vocat solitariam. Nam qui *unicam* accipiunt pro cara et pretiosa, non satis attente reputant mentem Davidis. Psal. 22, 21 dictum fuit.

18. (*Celebrabo te.*) Rursus gratitudinem hoc versu promittit, quia nihil est quod rependant Deo fideles praeter sacrificium laudis, ut Psal. 116, 17 videbimus. Hoc etiam modo ad impetrandi fiduciam se animat, dum in mediis curarum et discriminum fluctibus, quasi iam voti compos, in gratiarum actionem erumpit. In quo illustre perspicitur invictae fortitudinis testimonium, quod profugus et extorris, nudatus omni auxilio, denique in summa desperatione, tamen adhuc de laudanda Dei gratia cogitet, votaque nuncupet solennis sacrificii, ac si in mortis tenebris fulgeret liberatio, nec tantum de privata gratiarum actione loquitur, sed quam erepti ex maximis periculis, ex praescripto legis edere solebant in coetu publico. Quod populum fortem aut robustum alii vertunt, mihi non probatur.

*) mon unique, *en marge:* asçavoir mon ame unique, c'est-à-dire solitaire et delaissee.

**) devant un grand peuple, *en marge:* ou beaucoup de peuple.

suos complectitur. Etsi enim communiter de filiis hominum videtur haberi sermo: quae tamen mox sequuntur, proprie in solos fideles competunt. Atque ita consulto nominat illustrandae gratiae Dei causa, quod mortales ex Adam progenitos sub alas suas colligere non gravetur: sicuti Psal. 8, 5 dictum est: Quid est homo quod memores eius: vel filius hominis quod visitas eum? Nunc summam huius loci tenemus: quamvis perdite luxurient in sceleribus impii, non tamen obstare hanc tentationem quominus fideles Dei bonitate freti, in paternam eius curam se coniiciant: cuius bonitatis gustum impiorum mentes, ut sunt insipidae, nunquam percipiunt, ut inde ad fidem deducti sub umbra alarum Dei quiescant. *Alarum* similitudo satis in scripturis trita est, qua Deus exprimit non aliter sua tutela nos foveri, quam pullos sub matribus: atque ita familiariter et blande ad se nos invitat.

9. (*Saturabuntur pinguedine.*) Non dubito quin pinguedinem domus Dei appellet bonorum affluentiam quae non omnibus promiscue est proposita, sed reposita filiis qui totos se eius fidei committunt. Quidam restringunt ad spirituales gratias: sed mihi videtur magis probabile, comprehendi omnia Dei beneficia, quae tam ad praesentis vitae usum quam ad aeternam et coelestem beatitudinem pertinent, nisi quod notandum est, ita coniungi cum puro fidei sensu: quo fit ut rite et legitime illis in salutem nostram fruamur. Nam quum se ingurgitent impii bonorum Dei copia, saginatur quidem eorum caro perinde ac pecorum, sed anima eorum semper est famelica. Solos, (ut dixi) fideles satiat Dei liberalitas, quia illis pignus est paterni erga eos amoris. *Cibo et potu* plena et perfecta notatur satietas: *fluvii* vero nomine, copiosa ubertas.

10. (*Quia apud te fons est vitae.*) Confirmat proximam doctrinam, cuius tam utilis est cognitio, ut nullis verbis exprimi queat. Nam quum impio abusu optima quaeque Dei dona profanent increduli nisi discrimen illud quod posui tenemus, praestaret nos centies inedia perire, quam largiter Dei beneficentia pasci. Ergo quum minime agnoscant increduli se in Deo moveri, vivere, et esse, quin potius propria virtute stare imaginentur: hic ex sensu piorum et quasi in eorum persona affirmat David, fontem vitae esse in Deo: quo significat nullam vitae guttam extra ipsum posse inveniri, et quae non fluat ex eius gratia. In metaphora *luminis* emphasis est expressior, luce carere homines, nisi quatenus eos Dominus irradiat. Quod si hoc de luce vitali vere praedicatur, quomodo ad vitae coelestis intuitum erimus oculati, nisi Dei spiritus nos illuminet? Nam tenendum est, sic naturaliter praeditos esse homines intelligentia, ut lux in tenebris luceat, quam tenebrae non comprehendunt: quod autem illuminantur, supernaturale esse donum. Interea soli fideles sentiunt, lucem se a Deo mutuari, ne in tenebris sepulti iaceant.

11. *Extende misericordiam tuam ad eos qui te cognoscunt, et iustitiam tuam ad rectos corde.* 12. *Ne veniat in me pes superbiae, et manus impiorum ne commoveat me.* 13. *Illic ceciderunt qui faciunt iniquitatem: impulsi sunt nec poterunt stare.*

11. (*Extende, etc.*) Nunc se David ad precandum convertit: Primum quidem in genere postulat ut Deus erga pios omnes misericordiam suam contineat: deinde privatam causam suam agit, auxilium Dei contra hostes suos implorans. Porro nimis pueriliter errant qui Deum protendere dicunt suam misericordiam, eo quo supra coelos emineat. Nam ubi nuper ita loquutus est David, non voluit (ut dictum est) illam coelo includere: sed simpliciter testatus est, ubique esse expansam. Hic autem nihil aliud optat, nisi ut Deus suam misericordiam erga pios ad finem usque prosequatur. Huic iustitiam annectit tanquam effectum suae causae. Diximus autem alibi, in eo lucere Dei iustitiam, quod suorum patrocinium suscipit, eorum innocentiam tuetur, iniurias ulciscitur ac reprimit, et in asserenda eorum salute fidelem se probat. Hoc vero totum quum gratuito illis praestet, merito a bonitate incipit David, eamque ordine priorem locat, ut ex mera eius gratia pendere discamus. Iam notanda sunt epitheta quibus describit fideles, nempe quod Deum cognoscant, deinde recti sint corde. Nam hinc colligimus, a Dei notitia oriri veram pietatem, et rursum fieri non posse quin lux fidei corda nostra ad rectitudinem formet. Interea tenendum est, tunc rite a nobis Deum cognosci, dum ei suum honorem tribuimus, nempe ut in eum recumbat nostra fiducia.

12. (*Ne veniat.*) Precationem quam concepit (ut paulo ante admonui) ad suam personam accommodat, sed communiter pro omnibus Dei filiis votum concipiens, testari voluit se nihil sibi privatim petere, sed tantum optare Deum propitium, quia unus sit ex piorum et rectorum numero, qui ad Deum respiciunt. Pedem superbum et manum sceleratorum eodem sensu posuit. Nam quum impii in bonorum perniciem audacter ruant, pedes attollant ad eos calcandos, manus etiam ad quodvis facinus habeant paratas, rogat David ut compescat tam ipsorum pedes quam manus: atque ita fatetur se illorum insolentiae et contumeliis ac violentiae fore obnoxium, nisi mature Deus succurrat.

13. (*Illic ceciderunt.*) Fiduciam ex voto suo colligit, non dubitans quod petiit se iam impetrasse. Atque ita videmus ut fidei certitudo sanctos ad precandum dirigat. Caeterum quo certius ad bene sperandum se animet, impiorum ruinam, licet adhuc

in capiendis consiliis labuntur, deinde successus eos non raro destituit. Quare nihil utilius est quam assidue nobis proponi Dei providentiam, quae sola optime nobis consulere potest. Hac ratione nunc dicit David dies iustorum Deo esse cognitos, hoc est eum minime latere quibus subiaceant periculis, et quibus subsidiis opus habeaut. Huius autem doctrinae usus ad singulas mutationes aptandus est quae nobis ruinam minantur: utcunque enim versemur ac iactemur, atque ipsa varietas singulis momentis praesentem mortem ostentet, sufficere nobis debet haec consolatio, non solum dies nostros a Deo numeratos esse, sed varios etiam casus qui nobis subeundi sunt, ei esse cognitos. Quum sic invigilet Deus ad tuendam nostram salutem, in hac peregrinatione non secus animis quiescere nos convenit, quam in fundo haereditario. Quoniam enim a Deo respicimur, inde colligit David haereditatem nostram esse perpetuam. Quum autem integros sic dicit protegi a Domino, nos ad sincerum probitatis studium hortatur: ac si cupimus sub Dei praesidio tuti latere, mansuetudinem colamus, facessatque a nobis diabolicum illud proverbium, Inter lupos ululandum esse.

19. (*Non pudefient tempore adverso.*) Docet etiam hic versus non promitti immunitatem fidelibus, qualem expeteret caro, ab omnibus incommodis, sed liberationem: quae etsi re ipsa percipitur, non tamen gustatur nisi fide. Nam duo haec coniungere oportet, sicuti malis in hoc mundo permisti sunt fideles, ita famem et res adversas utrisque esse communes: unum esse discrimen, quod Deus suis in necessitate manum porrigens impios deserit. Si quis obiiciat, malos saepe tempore famis laute epulari, et largiter saginari, quum boni inedia laborent: respondeo, saturitatem cuius hic fit mentio, praecipue in eo sitam esse, quod quum tenuiter victitent fideles, imo ieiuni et steriles ad parcum victum suspirent, Deus tamen ipsos alit non secus ac si suppeteret longe uberior copia, quam incredulis qui totum mundum sine satietate ingurgitant. Adde etiam, temporales istas benedictiones (ut alibi diximus) non semper esse conspicuas, ut aequali modo fluant. Nam quamvis aperta sit Dei manus, ipsi sumus restricti, et nostra infidelitas non leve obstaculum est eius beneficentiae. Iam quia statim diffflueret caro nostra, restrictius nobiscum agit Deus: et ne sua indulgentia nos corrumpat, parce erogando quod alioqui plena copia largiri paratus esset, ad frugalitatem nos erudit. Certe quisquis expendet quam simus omnes ad lasciviam et delicias propensi, esuriem qua Deus exercet suos fideles, non mirabitur. Caeterum, quamvis non suppeditet Deus quantum satis esset ad nos saturandos, nisi tamen nobis obstet nostra ingratitudo, in fame etiam et egestate sentiemus benigne et liberaliter ab ipso nos ali.

20. *Quia impii peribunt, et inimici Iehovae quasi pretiosum agnorum consumentur* *), *in fumo consumentur* **). 21. *Mutuatur impius, et non solvit: iustus autem miseretur et donat.* 22. *Quia benedicti eius haereditate possidebunt terram, et maledicti eius excidentur.*

20. (*Quia impii peribunt.*) Particulam causalem כי adversative positam interpretor: nisi forte altius sententiam repetere placeat. Sed aptius cohaerent ista antitheta, quo iusti satientur in fame, impii autem etiam in media abundantia pereant: quia scilicet ubi sua copia confidunt, Deus occultis modis eos in nihilum redigit. Dei autem inimicos vocans, admonet eius vindicta iuste opprimi, quam suis sceleribus sibi accersunt. Quod dicit *consumi tanquam pretiosum agnorum*, quidam de adipe accipiunt. Sed quum יקר praestantiam (ut alibi diximus) Hebraeis significet, non dubito agnos selectiores, et eximiae pinguedinis notari: quod optime ad antithesin quadrat. Hinc enim discimus (quod etiam docet alter propheta) saginari impios in diem mactationis, ut eorum interitus maturior sit, quo lautius fuerint tractati. *Consumi in fumo* tantundem valet ac brevi evanescere, ac si dictum esset, nihil subesse in illis firmi vel solidi. Qui per nomen Pretii adipem intelligunt, ad fumum consumi interpretantur sicuti pinguedo liquescit, vel arescit. Sed vident lectores priorem sensum melius congruere.

21. (*Mutuatur impius.*) Falluntur qui putant hic malae fidei damnari impios, quod fraudando alienum rapiant: rursus laudari in filiis Dei humanitatem, quod parati sint ad levandam fratrum inopiam. Potius enim Dei benedictionem erga pios commendat propheta, et ex opposito testatur, impiis nunquam satis esse. Summa igitur est, Deum abunde largiri suis unde sint erga alios benefici: impios autem semper esse famelicos, ut eos ad fraudes et rapinas cogat inopia. Et certe nisi oculis nostris obiectum esset stuporis et socordiae velum, quotidie apparent huius rei documenta. Nam quantumvis abundent impii, facit tamen inexplebilis eorum cupiditas ut hinc inde quasi praedones rapiant, neque unquam sint solvendo. Interea suppeditat Deus filiis suis quod non modo sufficiat in mediocres usus, sed unde etiam alios invent. Equidem non nego reprehendi impios quod intemperanter omnia vorando suos creditores fraudent: laudari etiam iustos, quod in rectum finem utantur Dei beneficentia: sed consilium prophetae est docere quid valeat Dei benedictio. Atque hanc sententiam me-

*) comme le pris des agneaux, *en marge*: ou l'excellence ou les agneaux plus beaux et plus gras.

**) seront consumez en fumee, *en marge*: ou s'esvanouiront en brief.

quatenus scilicet expedire Deus noverit: sic enim fiet ut refulgeat in communi hominum vita Dei benedictio: et tamen inopia quidam fideles laborent, quia ipsis utile est. Quodsi ad mendicitatem redigi contingat quempiam ex fidelibus, sursum tollendae sunt mentes ad beatam illam haereditatem, ubi large rependet Deus quidquid fluxis suis benedictionibus nunc deest. Tenendum etiam alterum illud, si fideles communiter iisdem poenis involvat, quibus impios ulciscitur, quum iisdem videat morbis implicitos, in eo nihil esse absurdi. Nam etsi usque ad Dei contemptum non prosiliunt, neque addicti sunt sceleribus, neque etiam sibi placent, vel defixi sunt in suis vitiis: non tamen soluti sunt omni reatu. Quare non mirum est si temporalibus poenis interdum subiaceant. Hoc interea verum est, Deum suis prospicere, ut sorte sua contenti nulla re egeant, quia parce victitando liberaliter interim vivunt: sicuti dicit Paulus Philipp. 4, 12: Didici abundare, didici et penuriam pati.

26. (*Quotidie miseretur.*) Repetit quod iam semel dixerat, Dei gratiam inexhaustum esse bonorum omnium fontem, ideoque dum se exserit erga fideles, non modo ipsis suppetere quod satis sit in privatum usum, sed unde aliis largiantur. Quod addit de eorum *semine*, varie exponitur: quin de piorum filiis loquatur minime dubium est, idque colligitur ex versu proximo: sed quod illos *ad benedictionem* fore dicit, quidam sic accipiunt, ac si dixisset, fore beneficentiae Dei ministros: ita secundum eos sensus esset, patrum imitatores fore in iuvandis pauperibus, et liberalitate erga omnes exercenda: sed vereor ne hoc nimis sit argutum. Non recipio etiam quod docent alii, tam insignem fore erga filios piorum Dei gratiam, ut in formulam bonae et faustae precationis trahantur. Fateor hanc loquendi formam pluribus locis ita accipi: sed hic (meo iudicio) nihil aliud voluit David quam celebrare continuam favoris Dei a patribus in filios seriem: ac si diceret, non exstingui Dei benedictionem ubi iustus quispiam moritur, sed pervenire usque ad eius filios. Et certe nulla est certior haereditas in quam nobis succedant filii, quam ubi illos nobiscum Deus paterno suo favore complexus benedictionis suae consortes facit.

27. *Recede a malo, et fac bonum: et inhabita in saeculum.* 28. *Quia Iehova amat iudicium, et non derelinquit mansuetos suos, in saeculum custodientur: et semen impiorum excidetur.* 29. *Iusti haereditate possidebunt terram, et habitabunt in saeculum super eam.*

27. (*Reecede a malo.*) Concludit hoc versu David ut fruamur hac felicitate cuis meminit, abstinendum sse ab omni iniuria, colenda esse officia humani-
tatis, et beneficentiae dandam operam. Quanqu
autem sententia haec minime congruit cum ser
carnis, certum tamen est, totum genus humani
non aliam ob causam tot incommodis ac moles
involvi, nisi quia pro se quisque iniuriis, fraudib
rapinis et maleficiis deditus, Dei benedictionem
spuit. Se ergo ipsos homines impediunt, quo mi
agant feliciter in mundo, et quisque laetus ac tr
quillus quod suum est possideat. Non temere i
tur David a superiori doctrina ad hanc exhorta
nem delabitur: quia si mansueti terram posside
ut quisque sibi bene esse optat, sic etiam debet
probitatem et beneficentiam eniti. Notandum eti
est, haec duo non sine ratione ab eo coniungi,
beneficentiae studeant fideles, et ab omni malefi
sibi temperent. Nam ut Psalmo 34. visum f
continget saepe aliquem non modo humaniter
gerere erga certos homines, sed plena etiam ma
de suo largiri, sed interim aliunde rapere ac pr
dari unde suam liberalitatem ostentet. Ergo q
quis officia sua cupit Deo probari, sic bene me
studeat de fratribus qui ope eius egebunt, ne
succurrat cum alterius iactura, vel hunc illius m
stitia exhilaret. Atque his duobus verbis brevi
secundam legis tabulam complexus est David:
mum ut manus suas ab omni noxa puras contine
fideles, ac nemini praebeant querimoniae materia
deinde ne sibi vivant, ac privatis commodis
addicti, sed quoad suppetet facultas, in comm
prodesse cupiant. Diximus autem antehac, h
Dei benedictionem quae *iustis* promittitur, non s
per aequali modo perspici, ut *terram inhabitent:*
causam attulimus, quia vix ullum tantae integrit
exemplum reperiat Deus inter homines, quin
culpa msierias sibi procreent qui sunt inter alios
fectissimi: ideo nihil mirum si Dominus suam be
dictionem subducat, saltem aliqua ex parte: dei
scimus ut luxurient affectus carnis, nisi Domi
fraenum iniiciat. Adde quod ad meditationem
lestis vitae nemo satis alacriter properat, nisi va
stimulis urgeatur. Hinc fit ut possessio ter
quam David assignat filiis Dei, non semper
pedum positio, quia multae inquietudines eos
turbant. Neque tamen fictitium est quod promi
quamvis enim experientia communis nondum liq
demonstret filios Dei haeredes esse terrae, senti
tamen pro mensura nostrae fidei quid valeat
benedictio, quae assidue instar fontis inexha
scaturit. Certe plus quam caeci sunt qui non vi
praemium hoc iam rependi iustis hominibus, q
Deus eos suo praesidio tuetur ac sustinet.

28. (*Quia Iehova amat.*) Notanda est haec c
firmatio proximae sententiae, quia sumitur ex
ore principio, nempe, Deo placere iustitiam et r
tudinem. Quod videtur quidem esse mutilum,
quia pro confesso sumit David, quod piorum omn

fieri aliter potest quin simul atque incidimus in aliquod discrimen, caro nostra varios circuitus nobis ingerat, et ad captanda consilia distrahat in multos errores: hic firmissimus quisque labasceret, nisi sibi fraenum iniiceret, quo retentus ac cohibitus fuit David, nempe sensus omnes suos verbi Dei cancellis inclusos tenens. Imo in precibus quietis plus satis experimur, quam erraticae sint mentes nostrae, quas difficile est eodem tenore intentas ad finem usque dirigere. Si hoc extra serium examen contingit, quid fiet in gravibus tempestatum procellis, quae mille mortes ostentant, nullum exitum? Quare mirum non est si cor Davidis abripuerint, ut inter aestus turbulentos variis agitationibus obnoxium fuerit. Addit se virtute fuisse privatum, proinde ac si homini mortuo se conferret. Quod addit de *lumine oculorum*, quidam ita accipiunt, nihil fuisse residuum consilii vel providentiae, adeo undique urgebat desperatio. Simplicior tamen sensus erit, ablatum ei fuisse vitale lumen quia illic praecipuus se exserit animae vigor.

12. *Amici mei et socii mei e regione plagae meae steterunt, et propinqui mei e loginquo steterunt.* 13. *Et laqueos tetenderunt qui quaerebant animam meam: et qui captabant malum meum, loquuti sunt pravitates, et dolos quotidie meditantur.* 14. *Ego autem tanquam surdus non audio, et quasi mutus non aperiens os suum.* 15. *Et fui tanquam vir non audiens, et in cuius ore non sunt redargutiones.*

12. (*Amici mei et socii.*) Alias circumstantias ad augendam mali gravitatem addit, quibus Deum ad misericordiam provocet. Una est, quod apud homines nihil opis vel solatii reperiat. Nam *amicos e regione stare* dicens, intelligit cessare ab omni humanitatis officio. Id autem accidere potuit vel superbia, vel timore. Si contemptu se ab homine misero subduxerunt, crudeles erant ac superbi: si invidiae metu operam negarunt, timiditas fuit minime excusabilis. Sed interim Davidis calamitatem non parum exaggerat, quod ne amici quidem et propinqui signum aliquod miserationis ostendere ausi sunt. Est autem ista acerbissima tentatio, ubi quis magna amicorum copia floruit, deinde ab omnibus deseritur. Sequitur altera circumstantia, quod hostes tendiculas posuerint, loquuti sint in eius perniciem, et dolos inter se machinati sint. Summa est, Quum amici ignavi sedeant, hostes strenue satagere, et acriter incumbere ad ipsum perdendum. *Quaerere animam suam* dicit, quia ut capitales erant hostes ac sanguinarii, mediocri damno non contenti, eius interitum fervide expetebant. Interim tamen non tam queritur vi et armis fuisse grassatos, quam dolosas eorum conspirationes accusat, quas metaphorice primo designat per *laqueos:* deinde sine figura addit, eos in perniciem suam loqui, et quasi occu susurris inter se consulere quomodo noceant. I certum est Davidem non petere fucatam rhetoric ex foro qua Deum sibi conciliet, sed potius ar menta ex Dei verbo sumere: in usum nostr aptandae sunt quas hic ad fidei suae confirmation sententias colligit. Si nos deficiunt omnia mu praesidia, alii nos fraudant iustis officiis, alii n quam caedem nostram spirant: veniat nobis mentem, non frustra haec inter precandum Deo p poni, cuius proprium est succurrere miseris, per desertos ac proditos in suam tutelam suscipere, c pescere improbos, nec modo resistere eorum viol tiae, sed astutis etiam consiliis ire obviam, frau que eludere.

14. (*Ego autem tanquam.*) Duas ob cau muto et surdo se comparat. Nam primo signif falsis et perversis iudiciis ita se obrutum, ut verbum quidem iustae defensionis causa facere lic Deinde patientiam suam in medium profert co Deo, quo magis eum ad misericordiam incli Talis enim mansuetudo non tantum calamitosis innoxiis hominibus favorem merito conciliat, verae quoque pietatis signum est. Nam qui p dent e mundo, et tantum hominum respectu ag tur, si iniurias suas ulcisci non poterunt, vocifera quanta intemperie ferveat ipsorum animus, ost dent. Ergo ut quis placide et sine tumultu p lantiam hostium, iniustos impetus, calumnias fraudes perferat, eum necesse est in Deum rec bere. Caeterum quisquis ita statuet, Deum suum vindicem, spem suam in silentio fove eiusque opem implorans, compescet suos affec Ideo Paulus Rom. 12, 19, concinne dicit tunc locum irae, ubi coram mundo oppressi acquiesci tamen in Deo: sicuti rursum quisquis fraenum la suis passionibus, praeripit quoad potest Deo dictam, nec eius auxilio aditum concedit. Cer quidem est Davidem, si data esset audientia, p tum ad suam innocentiam tuendam fuisse: quum nihil proficeret, imo quum videret exclud ac prohiberi omni patrocinio, se in tolerantia c tinuit, coelestem iudicem exspectans. Ergo perinde tacuisse dicit ac si iam convictus obmu ceret. Est autem perquam difficile, ubi recte n sumus conscii, patienter et clauso ore ferre inius damnationem, ac si nos deficerent omnes ratio et nulla residua esset excusatio.

16. *Quia ad te Iehova exspecto, tu respond Domine Deus mi:* 17. *Quia dixi: Ne forte laete de me, in lapsu pedis mei adversum me se extuler* 18. *Certe ego ad claudicationem paratus sum, dolor meus coram me est semper.* 19. *Certe ini tatem meam annuntio, expavesco a peccato* 20. *Inimici autem mei roborantur, et magnifica*

rependunt mali et perversi homines, sed ubi succurrit haec consolatio, hac ingratitudine non minus Deum offendi, quam eos qui iniuriam sustinent: non est quod ultra modum turbentur. Ergo ad leniendum dolorem semper valeat haec doctrina: Quoties iniuriis nos afficiunt improbi quibus studuimus benefacere, Deum fore certum iudicem. Summus gradus desperatae malitiae adiungitur, quod exosum habuerint integritatis studium in Davide. Nimis enim praeposteros esse oportet, pravoque et contorto ingenio, quibus ita rectitudo displicet, ut data opera cum eius cultoribus bellum suscipiant. Est quidem ista gravis tentatio: quo sincerius ad Deum colendum pii incumbunt, eo sibi plures molestias accersere: sed abunde illis sufficere debet haec consolatio, quod non modo eos sublevat bona conscientia, sed Dei misericordiam erga se hac maxime de causa propensam esse norunt: qua fiducia freti in Dei conspectum prodire audent: et quia communis est ei causa, ut eius patrocinium suscipiat familiariter rogare. Certe David regulam suo exemplo cunctis fidelibus praescripsit, ut omnia mundi odia potius provocent, quam ut minimum declinent ab officio: neque hostes habere refugiant quos vident bono et omni iustitiae adversari.

22. *Ne derelinquas me Iehova Deus mi, nec procul absis a me.* 23. *Festina ad auxilium meum Domine, salus mea*).*

In hac clausula votorum suorum caput, et totius precationis summam breviter perstringit, ut scilicet ipsum ab hominibus desertum, et misere omnibus modis afflictum Deus excipiat et erigat. Tribus autem loquendi formis utitur: ne ipsum deserat vel eius curam abiiciat Deus: ne remotus sit: sed opem suam acceleret. Persuasus quidem erat David, Deum semper propinquum esse servis suis, nec momento uno longius tardare quam oportet: sed quemadmodum alibi vidimus, nihil mirum si sancti, dum curas suas et moerores exonerant in gremium Dei, vota concipiant ex carnis suae sensu. Neque enim vel infirmitatem suam fateri pudet: vel quae obrepunt dubitationes tegere expedit. Interea quamvis mora Davidi secundum carnem molesta esset, uno tamen verbo clare demonstrat se non dubitanter precari quum Deum appellat salutem suam, vel salutis praesidem. Nam quod alii *ad salutem* vertunt, coactum est: potius enim David machinis omnibus quibus impetitam fuisse eius fidem vidimus, murum hunc opponit, indubiam sibi nihilominus in Deo salutem esse.

*) Seigneur, mon salut, *en marge:* ou de mon salut.

PSALMUS XXXIX.

ARG. Refert initio David quanta doloris amarulentia ad [...] relas nimia intemperie ferventes impulsus fuerit. [...] tur enim quum ad tolerantiam et silentium se para[...] moeroris tamen vehementia prorupisse quo minime [...] bat. Deinde expostulationes precibus mistas re[...] quae summam animi perturbationem ostendunt: [...] satis appareat, non vulgari conatu cum desperat[...] luctatum esse.

1. *Praefecto Ieduthun Canticum Davidis.* 2. *[...] Custodiam vias meas: ne peccem in lingua [...] custodiam ad os meum capistrum dum stat im[...] coram me.* 3. *Obmutui silentio, tacui a bono, et d[...] meus turbatus est.* 4. *Incaluit cor meum intra [...] in meditatione mea exarsit ignis, loquutus [...] lingua.*

Satis notum est Ieduthun unum fuisse ex c[...] toribus quos sacra historia celebrat. Ideo n[...] probabile est Psalmum hunc datum praefecto c[...] torum qui erat ex eius familia. Nam quod [...] modulationem quidam referunt, et initium fu[...] putant alterius cantici, coactum est. Nihilo m[...] recipio quod alii Davidem hic de morbo aliquo c[...] queri divinant: quia nisi urgeat ratio, generales s[...] tentias ad unam speciem restringere absurdum [...] imo ex tam diro cruciatu quem describit, conii[...] licet, vel multas afflictiones comprehendi, vel c[...] unam ex omnibus gravissimam, et quae in long[...] tempus protracta fuerit. Tenendum vero est, D[...] dem hoc Psalmo non praedicare virtutem su[...] quod vota ad pietatis regulam composita coram [...] conceperit: sed potius infirmitatis suae vitium fa[...] quod efferbuerit immodico dolore, et impetu ra[...] fuerit ad expostulandum.

2. (*Dixi, Custodiam.*) Hac circumstantia [...] plificat David doloris atrocitatem, quod pra[...] animi sui propositum in acerbissimas querelas [...] ruperit. Summa enim est: Quum animo ad [...] tientiam composito silentium sibi imperasset, [...] tamen doloris hoc consilium excussum fuisse, [...] voces extortas, ex quibus pateret, nimis int[...] perauter eum dolere. Dicendi verbo, notum [...] saepe non externum sermonem, sed quid an[...] quisque conceperit notari: ideoque interdum add[...] In corde. Intelligit ergo David se non ostent[...] fortitudinem in hominum oculis, sed coram [...] fuisse longa meditatione probe munitum ad n[...] perferenda. Atque haec sedulitas notanda [...] Neque enim ad cavendum frustra tantopere inte[...] fuit: sed quia suae fragilitatis conscius erat, dei[...] sciebat quam multiplices insidias struere so[...] Satan: circumspexit huc et illuc, et custodian[...] omnes partes apposuit, ne a dextra vel sini[...] furtim obrepens tentatio, in animum penetr[...]

5. *Notum fac.* Hinc apparet, perperam et vitioso excessu fuisse abreptum, quia cum Deo expostulat, sicuti ex contextu clarius patebit. Miscebit quidem paulo post sanctas et rite compositas preces: sed hic indigne fert, quum fluidus sit et caducus homo, se non mitius tractari: cuiusmodi querelis sermones Iob fere referti sunt. Non ergo sine stomacho et indignatione dicit: Quando tu Deus mecum tam severe agis, fac saltem ut sciam quantum mihi temporis praescripseris ad vivendum. Atqui momentum est vita mea. Quid ergo sibi vult tantus rigor? et cur immensam malorum congeriem in caput meum accumulas, ac si multis saeculis adhuc victurus essem? quid iuvat me natum esse, ut per continuam malorum seriem brevissimum vitae tempus misere traducam? Ideo coniunctim legi debet proximus versus, *Ecce posuisti dies meos instar palmorum.* Est autem quatuor digitorum mensura, quae hic pro exigua mensura sumitur, ac si diceret, vitam hominis subito transvolare, et finem eius initio fere esse contiguum. Unde concludit cunctos mortales coram Deo meram esse vanitatem. Quantum ad verba spectat, non postulat David sibi ostendi vitae brevitatem quasi esset incognita: sed ironiae species est, ac si dixissit, Supputemus annorum numerum qui mihi adhuc residui sunt, an ad malorum quae perfero compensationem sufficient. חדל quidam Mundanum vertunt, alii Temporalem. Posterior interpretatio quadrare non potest, quia nondum palam exprimit vitae suae brevitatem, sed ambigue adhuc loquitur. Si nomen Mundani placeat, sensus erit, ostende an mihi vitam usque ad mundi finem prorogare velis. Sed rectius, meo iudicio, est quod sequutus sum, et in voce potest esse metathesis ר et ל. Quanquam potest etiam proprie pro aetate, aut vitae spatio accipi, ubi *aevum suum quasi nihilum coram* Deo esse dicit quo magis ad misericordiam eum permoveat, sua fragilitatis testem ipsum citat, significans eum minime latere quam evanida sit hominis vita. *Tota vanitas* vel *omnis*, tantundem valet ac si dixisset, in toto humano genere nihil esse praeter meram vanitatem: hoc autem praedicat de hominibus ubi consistunt, hoc est dum in praecipuo suo vigore volunt aliquid censeri. Etsi autem has querimonias Davidi expressit moeror, notandum tamen est, tunc demum sentire homines quam nihil sint, dum premuntur rebus adversis. Res enim secundae eos inebriant, ut suae sortis obliti et torpore stupidi somnient immortalem statum in terra. Quanquam autem apprime utilis est fragilitatis nostrae notitia, cavendum tamen est ne pravo taedio nos ad indignationem stimulet. Vere David et sapienter pronuntiat, etiam dum maxime excellere homo videtur, totum nihil aliud esse quam bullam ex vanitate conflatam: in eo solum peccat, quod ansam expostulandi cum Deo inde arripit. Sic ergo nobis misera nostra conditio displiceat, ut prostrati et supplices ad Dei misericordiam tollamus oculos: quod etiam mox facit David se ipsum corrigens. Neque enim subsistit in illa confusa lamentatione, sed fidei sensu transscendit ad coeleste solatium.

7. (*Certe in umbra.*) Prosequitur eandem sententiam. Umbrae enim nomine significat nihil esse in homine solidum, sed innanem (ut loquuntur) apparentiam. Tenebras quidam vertunt, ut sensus sit, vitam hominis evanescere antequam possit cognosci: sed simpliciter praedicat David de singulis hominibus quod Paulus 1. Corin. 7, 31. ad totum mundum extendit, nempe transire eius figuram. Atque ita negat firmum in illis esse statum, quia species virtutis quae ad breve tempus apparet, mox effugiat. Quod addit, frustra eos tumultuari, cumulus est vanitatis, ac si dixisset, videri in hoc natos homines, ut bis ridiculi sint, quia parum a spectris differant: et tamen stultis, imo insanis curis frustra se fatigent. Clarius autem exprimit eos desipere, quod dum se anxie occupant in coacervandis opibus, illis in mentem non venit subita migratio. Quorsum enim se adeo macerarent, nisi quia imaginantur nihil sibi sufficere? Perinde enim sua inexplebili cupiditate omnes mundi copias ingurgitant, ac si centum saeculis essent victuri. Porro non eodem omnino sensu David hominum avaritiam deridet, quo Solomo Eccles. 5, 9,: quia non tantum de haeredibus loquitur, sed generaliter dicit eos satagere, quum tamen nesciant ad quem perventurus sit fructus. Vellent quidem sibi consulere: sed quae dementia est infeliciter se torquere inanibus curis quae nullum finem nec modum habeant? Fervidas enim et praecipites curas damnat, quibus abrepti profani homines, coelum terrae miscent, dum se mortales esse non reputant: tantum abest ut agnoscant vitam suam ad quatuor digitos restringi. Quanquam autem David ex incomposito et turbato animi affectu hoc protulit, per se tamen utilem doctrinam continet, nullum ad temperandas supervacuas curas melius remedium esse, quam ut in mentem nobis veniat, vitae nostrae curriculum quasi palmare esse.

8. *Et nunc quid exspecto Domine? spes mea ad te est.* 9. *Ex omnibus peccatis meis eripe me, opprobrium stulti* *) *ne statuas me.* 10. *Obmutui, non aperiam os meum, quia tu fecisti.*

8. (*Et nunc quid exspecto.*) Postquam confessus est David se animi fervore fuisse nimis turbatum, iam ad sanam et quietam mentem se recipit: unde

*) Fol, *en marge:* ou vauneant et desbauché, ou meschant.

melius apparet quod prius admonui, Psalmum ex precibus recte ordinatis et ex inconsideratis querelis esse compositum. Dixi autem Davidem hic facere initium rite precandi. Idem interdum sentiunt profani homines quod ipse confessus est: sed non eousque eos adducit propriae vanitatis notitia, ut solidam fulturam in Deo quaerant: imo se ipsos sponte stupefaciunt, ut suaviter dormiant in sua vanitate. Caeterum discamus ex hoc loco, neminem serio ad Deum respicere, ut ab ipso pendeat vel spem in eo defigat, donec suae fragilitatis convictus fuerit, ideoque in nihilum redactus. Pondus enim subest in adverbio *nunc*, ac si dixisset, ex blanditiis quibus sopitae hominum mentes tenentur, se iam expergefactum. Sed ultra hoc rudimentum progredi necesse est: quia non satis est trepide quaerere quid nobis agendum sit, nisi occurrat nobis Deus in quem recumbat nostra exspectatio. Quia ergo profanis hominibus nihil prodest de suo nihilo ita convinci, ut tamen in eo subsistant: discamus ad ulteriorem progressum eniti, ut Deus nos exanimes vivificet, sicuti proprium munus eius est, ex nihilo omnia creare: quia tunc homo vanitas esse desinit, et vere incipit aliquid esse, ubi Dei manu exceptus sursum adspirat.

9. (*Ex omnibus peccatis.*) Pergit in contextu piae sanctaeque precationis. Neque enim iam rapitur doloris impetu, ut cum Deo expostulet, sed reum se coram Deo suppliciter statuens, ad misericordiam eius confugit: quia dum se a sceleribus eripi postulat, Deo iustitiae laudem adscribens, miseriae quam sustinet culpam in se suscipit: neque unius tantum peccati se accusat, sed fatetur multiplici reatu se esse obstrictum. Atque haec regula nobis tenenda est, si levationem in malis nostris quaerimus: quia donec fons ipse exhaustus fuerit, nunquam mala ex malis fluere desinent. Certe mitigationem suorum malorum petebat David: sed quia sperabat, simul ac reconciliatus esset Deo, futurum quoque ut scelerum poenae finem acciperent: tantum petit sibi remitti peccata. Monemur autem exemplo Davidis, non tantum ab aerumnis quae nobis molestae sunt, levationem petere, sed incipere ab ipsa causa, ut Deus peccata nobis non imputet, sed aboleat nostrum reatum. Quod sequitur *ne opprobrio stulti*, tam active quam passive exponi potest, hoc est ne Deus ipsum prostituat impiorum ludibriis, vel ne eodem probro, cui addicti sunt impii, ipsum involvat. Quia uterque sensus non male conveniet, libera sit lectoribus optio. Adde quod נבל, non modo stultum, sed etiam contemptibilem ac nihili vel nequam significat. Certum quidem est, reprobos omnes intelligi quos scriptura stultitiae damnat: quia recta intelligentia privati furiose in Dei contemptum feruntur.

10. (*Obmutui, non aperiam os meum.*) Hic iam se obiurgat David, quod non tenuerit silentium illud, quod ante vidimus doloris vehementia fuisse abruptum. Ergo quod se obmutuisse dicit, non aequabilis et perpetuae moderationis elogium est, sed vitii correctio, ac si impatientiam suam castigans, ita secum loquutus foret: Quid facis? nam silentium tibi iniunxeras: nunc autem obmurmuras et obstrepis Deo, quid autem hac tua audacia proficies? Continet autem hic locus valde utilem doctrinam: quia nihil ad compescendos doloris impetus aptius est quam ubi nobis in mentem venit, non cum homine mortali, sed cum Deo esse negotium, qui semper iustitiam suam contra omnes obstreperos hominum susurros, imo contra insanos clamores asseret. Unde enim fit ut in tantam impatientiam ruat maior pars hominum, nisi quia non reputat se cum Deo rixari? Ergo dum alii in fortunam reiiciunt, alii in homines quidquid mali acciderit, alii varias causas sibi fingunt, vix autem centesimus quisque agnoscit Dei manum: libere sibi in querimoniis indulgent. Contra David, ut pravos omnes et vitiosos excessus cohibeat, se ad Deum convertit: et quia ab eo profectum sit quod patitur, sibi obmutescendum esse statuit. Iam quum David extremis malis afflictus, quia Deum agnoscit eorum auctorem, legem tacendi sibi imponat: hoc sciamus unum esse ex praecipuis exercitiis fidei nostrae, humiliari sub forti Dei manu, et cum silentio acquiescere eius iudiciis. Caeterum notandum est, tunc placide et sedatis animis homines se Deo subiicere, ubi persuasi sunt, non solum absoluta potentia facere quidquid libuerit, sed iustum esse iudicem: nam etsi impii se eius manu percuti sentiunt, quia tamen eum insimulant saevitiae et tyrannidis, non desinunt horrendas in ipsum blasphemias evomere. Interea sic David occulta Dei iudicia reverenter suspicit et adorat, ut sola eius voluntate contentus, nefas esse ducat verbum contra facere.

11. *Aufer a me plagam tuam: a vulnere manus tuae ego defeci.* 12. *In correptionibus propter iniquitatem castigas virum, et tabescere facis quasi tinea praestantiam eius: certe vanitas, omnis homo. Selah.*

11. (*Aufer a me plagam.*) Confirmat suam precationem David, ut veniam adeptus clementer tractetur. Neque tamen haec oratio silentium illud, cuius nuper meminit, perturbat, quia vota nostra si ad Dei praescriptum formentur, minime turbulenta sunt, ut iram Dei provocent, sed ex fidei et patientiae silentio manant. Verum quidem est, ubi quis ardenter Deum compellat, fieri non posse quin permisceat suos affectus, querimonias profundat, et egerat immodicum ardorem. Sed videmus, Davidem, qui tumultuose nuper mala sua deflebat, nunc

pacato animo expendere quid meritus sit, et veniam precari. Summa autem est, ut Deus poenam quam inflixit, relaxet. Ratio additur, quia *deficiat a contentione manus eius.* Nihil excusationis affert ad levandam culpam, sed infirmitati suae parci cupit. Sicut autem privatim se consumptum esse dicit, quia Dei manum sentiat sibi adversam: mox quoque generalem sententiam addit: Si Deus summo iure nobiscum agere aggressus fuerit, nihil fore reliquum, nisi ut omnes eo irato deficiant, ac diserte ostendit se non de quolibet homine vel de gregariis tantum loqui: quia si viros castiget Deus, quidquid in ipsis pretiosum est, liquefaciet. Summa est, neminem mortalium tanta virtute aut gloria excellere, quem ira Dei, si vehementius in eum exarserit, non sit protinus in nihilum redactura: sed verba propius excutere convenit. Neque enim David simpliciter commemorat quam formidabilis sit ira Dei: sed in omnibus poenis exigendis iustitiam eius praedicat. Profanis etiam hominibus iudicia Dei interdum terrorem incutiunt, sed in furorem eos impellit sua caecitas, ut nihilominus cum ipso litigent. Per *corruptiones* intelligit severas poenas, quae meri rigoris testes sunt ac irae signa. Scimus enim Deum saepe ferulis suis percutere fideles, ut puniendo clementiae et amoris gustum simul praebeat: nec solum temperet ipsas poenas, sed solatii condimento suaves reddat. Hic ergo non de paterna castigatione concionatur David, sed quam reprobis infligit, dum iudicium, quale meriti sunt, in eos tanquam inexorabilis iudex exercet: hoc rigore dicit cunctos mortales statim liquefieri, vel *tabescere.* Sed primo intuitu absurda videri posset comparatio Dei cum *tinea.* Quid enim affine habet vermiculo immensa Dei maiestas? Respondeo, aptissime Davidem hac similitudine fuisse usum, ut sciamus, quamvis non palam fulminet e coelo Deus, non aliter tamen occulta eius maledictione consumi reprobos, ac tinea caeco morsu pannum vel linguam absumit: et simul respicit ad excellentiam, quam dicit quasi putredine corrumpi, ubi Deus infestus est, sicuti pretiosissimas quasque vestes sua tabe conficit tinea. Hoc modo scriptura varias similitudines ex optimis causis sumptas ad diversos respectus aptare solet. Ezechias, Iesa. 38, 13, quum Deum similem facit leoni, refert hoc ad animi sui sensum quia pavore exanimatus conciderat. Hic vero admonet David, quamvis non perspiciat mundus horribilem Dei vindictam, reprobos tamen arcano eius morsu consumi. Opportune vero iterum nunc repetitur sententia illa, quod *omnis homo sit vanitas,* quia nunquam, nisi manu Dei prostrati, in nos descendimus, ut vanitatis nostrae cognitio omni fiducia nos exinaniat. Unde enim fit ut sibi tam stulte placeant omnes, atque etiam applaudent, nisi quia sponte ad suas infirmitates caecutiunt, quamdiu illis parcit Deus? Unum igitur remedium est purgandae superbiae, ubi territi irae Dei sensu, non modo sibi displicere, sed prorsus se deiicere incipiunt.

13. *Audi precationem meam Iehova, et clamorem meum ausculta, ad lacrymas meas ne sileas, quia peregrinus ego coram te, inquilinus sicut omnes patres mei.* 14. *Desine a me, ut roborer antequam abeam, et non sim.*

13. (*Audi precationem meam.*) Gradatim amplificat precandi vehementiam. Secundo enim loco *clamorem* ponit, tertio *lacrymas.* Neque tamen haec gradatio est rhetorica, quae ad ornatum et splendorem verborum tantum valeat: sed quemadmodum David ex serio et intimo cordis affectu flevit, nobis omnibus praescribit orandi legem. Quod se *peregrinum et inquilinum* vocat, his vocibus iterum ostendit quam miserabilis sit sua conditio: et diserte addit, *coram Deo:* non tantum quod a Deo peregrinantur homines quamdiu in mundo habitant, sed eodem quo prius sensu dixit, Dies mei tanquam nihilum apud te: quia scilicet Deus absque monitore satis noverit homines breve itineris spatium in terra conficere, vel exiguo tempore in ea manere tanquam inquilinos. Summa est, Deum e coelo videre quam misera sit nostra conditio, nisi nos sua misericordia excipiat.

14. (*Desine a me.*) Ad verbum est: Claude a me: ideo quidam exponunt, Fac ut maceria sit inter nos interposita, ne manus tua ad me perveniat. Alii subaudiunt Oculos: sed quod ad rem ipsam, parum interest: quia postulat David sibi dari pauxillum relaxationis, dum vires recuperet, vel saltem respiret ante mortem. Caeterum haec clausula perturbationem carnis respicit: quia videtur expostulando liberum moriendi tempus sibi petere, ut solent homines moeroris sui taedio confecti. Vere quidem agnoscit, nullam spem esse recuperandae salutis, donec ab ira supersedeat Deus: sed perperam inducias sibi tantum ad moriendum dari postulat. Posset quidem excusari hoc votum: ac si dixisset, Domine quia si ita in me saevire pergis, mihi necesse erit misere perire: da saltem aliquod temporis momentum quo tranquillus animam meam in manus tuas deponam. Sed ex verbis facile colligimus, doloris amaritudine infectum fuisse eius animum, ut puram et fidei dulcedine conditam precationem concipere non posset. Dicit enim, *antequam abeam, et non sim.* Quae loquendi forma prope ad desperationem accedit: non quod mortem David putaret esse interitum, vel abiecta spe salutis exitio se addiceret: sed quia dolore occupatus animum suum non ita alacriter, ut decebat, sursum

adeptus erat, multos expergefactum iri ut se Deo addicant, et reverenter se contineant sub eius imperio, quia agnoscunt iustum mundi iudicem. Iam vero quisquis ex animo se Dei imperio subiecit, spem cum reverentia necessario coniunget: praesertim ubi ante oculos versabitur gratiae testimonium, quo Deus ipse communiter omnes ad se invitat. Diximus enim Deum misericordem et beneficum erga alios ideo nobis proponi, ut statuamus eundem erga nos fore. Iam istud *videre* cuius meminit David, non ad oculos tantum, sed praecipue ad mentis sensum refertur: quia etsi promiscue viderunt omnes quod acciderat, multis tamen non venit in mentem agnoscere liberationem Davidis opus esse Dei. Quia ergo in considerandis Dei operibus tam multi caecutiunt: sciamus eos modo censeri oculatos, quibus datus est intelligentiae spiritus, ut non occupentur in eventis, sed occultam Dei manum fide perspiciant.

5. *Beatus vir qui posuit Iehovam spem suam, et non respexit ad superbos et qui divertunt ad mendacium.* 6. *Multa fecisti tu Iehova Deus meus mirabilia tua: et cogitationes tuas super nos non licet ordinare ad te: narrabo et loquar, praevalent supra narrationem.*

5. (*Beatus vir qui.*) Recitat qualem bene sperandi materiam sua liberatio piis omnibus datura sit: nempe, ut contemptis omnibus mundi illecebris, se totos in eius fidem secure committant: nec modo persuasi sint beatos esse qui in uno Deo sperant, sed omnes spes contrarias fallaces et maledictas fore. Nam ista persuasio non nascitur nobiscum: sed partim ex verbo Dei, partim ex operibus concipitur, quanquam solus operum Dei conspectus, ut nuper dixi, hanc lucem minime in nobis accenderet, nisi Deus verbo suo praelucens, benevolentiam nobis suam ostenderet. Ubi autem se nobis propitium fore pollicitus est, certis etiam documentis bonitatem suam testatam faciens, quod ore protulit, manu obsignat. Itaque David non abs re commemorat, quia ex profunda morte extractus est in vitam, fideles hoc experimento esse edoctos, quod naturaliter homines sibi non facile persuadent, beatum esse quisquis uno Deo contentus est. Porro quia nos ingenii nostri vanitas fere deorsum retrahit: et quum ultro ad fallacias simus omnes propensi, multis pravis exemplis tentamur: continuo post subiicit David, beatum *esse qui non respicit ad superbos.* רהבים quidam vertunt Divites, vel Magnates huius saeculi: sed perperam (meo iudicio) quia coniunctim haec duo ponuntur, Superbia et Abstractio ad mendacium. Respicere ergo ad magnates, non significat quod illi imaginantur, ad eorum potentiam et opes se applicare, quasi inde penderet salus: sed tantundem valet atque eorum exemplo ad imitationem rapi: nam quum passim volitent superbi homines, qui Deo contempto, felicitatis summam in sua ambitione, in fraudibus, in rapinis, in astutia locant: statim obrepit perversa aemulatio, praesertim ubi illis pro voto succedit, vana spes ad idem tentandum nos sollicitat. Quare prudenter et non sine magna necessitate David, ut in pura unius Dei fiducia sensus nostros contineat, a malis exemplis cavere praecipit, quae nos ad defectionem undique sollicitant. Caeterum quod dicit superbos *ad mendacium divertere,* hoc modo stultam carnis confidentiam breviter definit: quid enim aliud est eorum superbia, qui figmenta sua in Dei locum subrogant, quam fallax illusio? Certe quisquis vel minimum sibi arrogat, vento stultae opinionis inflatus, sibi in perniciem suam blanditur. In summa, piae quae in unum Deum recumbit fiduciae opponitur superbia et vanitas: quia nec quidquam carni difficilius est quam acquiescere in uno Deo: et mundus semper fastuosis hominibus refertus est, qui sibi in vanis illecebris placentes, piorum animos statim labefactarent, nisi iniectum esset fraenum hoc ad cohibendas omnes erroneas et vagas opiniones.

6. (*Multa fecisti.*) Quanquam in verbis nonnihil dissentiunt interpretes, satis tamen convenit, Davidem hic cum admiratione expendere Dei providentiam, qua gubernat humanum genus. Ac primo quidem exclamat, *magna* vel *multa esse operum Dei miracula:* significans, Deum inaestimabili sapientia sic moderari res humanas, ut eius opera quae assiduo usu vilescunt, longe humanum captum superent. Ita videmus ab una specie ad totum genus conscendere: ac si diceret, non hoc tantum uno facto Deum probasse quam de humano genere paternam curam gerit, sed generaliter in singulis mundi partibus fulgere admirabilem eius providentiam. Deinde adiungit, *consilia Dei* in nobis curandis altiora esse ac magis recondita quam ut distincte *ordinari possint.* Quidam exponunt particulam אלינו, super nos comparative: ac si dictum esset, Dei consilia sensu nostro altiora esse. Sed David potius, quam Deus suscipere de nobis curam dignatur, commendat. Quia autem hoc modo abrumpitur contextus, coguntur verbum ערוך secus accipere quam transtuli, nempe quod nullus aequari vel conferri Deo possit. Verum ut a longa refutatione abstineam, hunc genuinum esse sensum prudens Lector mihi concedet, Deum incomprehensibili sapientia ita regere humanum genus, ut eius opera in suum et legitimum ordinem digerere nostrum non sit: quia sensus nostri priusquam in tantam altitudinem perveniant, sua tarditate deficiunt. Additur *ad Deum,* quia etsi ex parte reputamus quam mirifice nobis Deus prospiciat, restringitur tamen haec cognitio ad modulum nostrum: ideoque infra

immensam Dei gloriam longe subsistit. Nam qui exponunt, Dei consilia ad Deum non referri, quia maior pars casum et fortunam dominari imaginantur: quasi David hominum ingratitudinem perstringeret qui Deum laude sua fraudant: haud dubie falluntur. Nam mox subiiciens, utcunque opera Dei referre conetur, se in media narratione deficere: satis ostendit, piam et sanctam meditationem in qua se exercent filii Dei, non ultra tenuem gustum conscendere. Tenemus nunc mentem Davidis: nam de salute sibi divinitus allata praefatus, occasione inde sumpta, Dei providentiam in fovendis et tuendis hominibus generaliter praedicat. Est autem propositum fideles hortari ad considerandam Dei providentiam, ne in eam suas omnes curas reiicere dubitent. Quod enim alii vel inquietudine aestuant vel ad minimos quosque flatus trepidant, alii terrenis praesidiis se munire satagunt, ex doctrinae huius inscitia oritur, quod Deus res hominum suo arbitrio gubernet. Iam quia maior pars Dei providentiam suo sensu aestimans, eam maligne obscurat vel extenuat: prudenter David eam in suo gradu locans, obstaculum hoc tollit. Quare huc spectat sententia, ut reverenter suspiciant homines in operibus Dei quod sensu non comprehendunt, et quoties eos caro ad obstrependum sollicitat, sese supra mundum evehant. Dormire videtur Deus si cessat, nempe quia externis mediis eius manum alligantes, occultis modis agere non reputamus. Quare discamus ex hoc loco, quamvis nos fugiat operum eius ratio, semper in consiliis suis admirabilem esse. Cohaeret autem hic versus cum proximo: quia nemo rite Deum sibi in solidam fiduciam proponit, nisi qui clausis oculis permittit se regendum eius arbitrio. Nec temere, quum hactenus in tertia persona loquutus esset, sermonem ad Deum nunc repente convertit, quo nos efficacius in hac sobrietate et modestia erudiat. Caeterum quum negat distincte opera Dei posse cognosci: non ideo nos vel notitia, vel inquisitione absterret: sed temeritatem nostram compescit, quae in hac parte nimis alioqui exsultat. Atque in hunc finem diserte exprimitur particula *ad te*, qua monemur, etiam si quis sedulo ad meditanda Dei opera sit intentus, tantum fines vel circuitus attingere. Quamvis ergo procul a nobis distet tanta altitudo, danda est tamen opera quoad in nobis erit, ut per continuos profectus magis ac magis ad eam accedamus, sicuti etiam videmus manum a Deo nobis porrigi, ut haec mirabilia, quorum minime sumus capaces, quatenus expedit, nobis patefaciat. Nihil enim magis praeposterum, quam appetere crassam inscitiam providentiae Dei, quia nondum perfecte a nobis comprehenditur, sed tantum ex parte gustatur: sicuti hodie videmus quosdam totis nervis ad eam obruendam non alio praetextu eniti, nisi quia intelligentiam nostram superat, quasi vero aequum sit non plus Deo permittere, quam nobis sensus carnis consentaneum esse dictet. Longe aliter David, qui aciem suam immenso fulgore oppressam sentiens, fatetur mirabilia esse, quorum rationem non capit: neque interim abstinet ab omni eorum mentione, sed pro sua mensura ad piam meditationem incumbit. Unde colligimus, quam stulta sit et futilis ista cautio, quia ardua sunt consilia Dei, prorsus de illis tacendum esse. Atqui David oneri succumbens, conscendere tamen non destitit, nec propterea obmutuit, quia ad narrandum impar esset: sed satis habuit fidem suam et sermonem admiratione claudere.

7. *Sacrificium et oblationem non amasti: aures aptasti mihi, holocaustum et piaculum non postulasti.* 8. *Tunc dixi, Ecce venio: in volumine libri scriptum est de me.* 9. *Ut faciam beneplacitum tuum Deus meus: volui, et Lex tua in medio viscerum meorum.*

7. (*Sacrificium et oblationem, etc.*) Hic David non modo sacrificium laudis, aut vitulos labiorum, sicut loquitur Oseas propheta, sed testandae gratitudinis suae causa Deo se totum offert ac consecrat: ac si dixisset, se iam penitus addictum esse Deo, quia liberatus incredibili eius virtute, vitam ei bis debeat. Interea tamen de vero eius cultu disserens ostendit non esse positum in externis caeremoniis, sed spiritualem potius esse. Itaque sensus est, non accedere ipsum cum externa tantum pompa et legalibus figuris in conspectum Dei, sed integram cordis pietatem afferre. Scimus autem quum omnium animos occupet religio, ut nemo se palam et in totum ab eius obsequio subducere audeat: magnam tamen partem flexuosis ambagibus divertere. Quo fit ut perfunctorie Deum colendo fere ludant. Hac occasione David, quisnam rationalis sit Dei cultus, memorat, ut se discernat ab hypocritis, qui ore solum ad Deum appropinquant, vel certe frigidis caeremoniis eum placare volunt. Venio nunc ad verba. Non dubium est quin David per quatuor species quas recenset, omnia legis sacrificia designet. Quare summa est, Deum a suis cultoribus non exigere caeremonias, sed sincero cordis affectu, fide et vitae sanctimonia contentum esse: neque oblectari visibili sanctuario, altari, suffitu, victimis, luminaribus, vestitus splendore, externis ablutionibus. Unde colligit, aliam sibi Dei colendi legem ac regulam tenendam esse: nempe ut ei se totum tradat. (*Aures perforasti.*) Quidam ad praeceptum legis quod Exod. 21, 6, legitur, Davidem putant alludere. Si quis enim servus, quum tempus manumissionis advenerat, libertatem negligeret, in publicum productus hoc coram populo dicebat: tum subula aurem perforabat

suae custodiam in Dei bonitate et fide locat, quia initium (ut paulo ante dixi) a gratuito Dei favore facere necesse est, ut ad nos usque perveniat eius liberalitas. Sed quia Deum non ante nobis propitium concipimus quam nobis amoris sui fidem faciat, merito constantia eius, et in servandis promissis veritas annectitur.

13. *Quia circumdederunt me mala usque in immensum, comprehenderunt me iniquitates mea ut videre non potuerim: multiplicata sunt supra capillos capitis mei: cor meum deseruit me.* 14. *Placeat tibi Iehova liberare me: Iehova ad auxilium meum festina.* 15. *Pudefiant et erubescant simul qui quaerunt animam meam ad perdendum eam: avertantur retrorsum et pudefiant qui quaerunt malum meum:* 16. *Disperdantur pro mercede pudoris sui, qui dixerunt mihi*, Euge, euge.*

13. (*Quia circumdederunt.*) Phrasis hebraica plus exprimit quam latine redditur. Dicit enim עָלַי, super me: significans, non modo undique se ad omne latus esse obsessum, sed capiti etiam suo malorum congeriem incumbere. Interea non conqueritur, vel immerito, vel supra culpae suae modum se affligi: quin potius ingenue fatetur rependi peccatis suis mecedem. Nam etsi עָוֹן (ut alibi saepius vidimus) poenam quoque significat, etymologia tamen spectanda est. Ergo quum David, quas sustinet poenas, fructus vel effectus iniquitatis vocet, subest modesta confessio: unde colligimus quanta mansuetudine et reverentia Dei iudiciis se submiserit, qui ingenti malorum congerie oppressus, suas iniquitates ex opposito longe lateque extendit, ne Deum nimii rigoris insimulet. Iam dum videmus tam severe tractatum fuisse Davidem, discamus etiam sub extremis malis gementes, iudicem nostrum suppliciter deprecari. Adde quod se non fuisse stupidum vel lapideum ostendit, quum relictus vel desertus fuerit a corde suo. Perinde enim est ac si non modo fractum, sed exanimatum se iacuisse dicat. *Cordis* tamen defectum vel deliquium intellige de carnis sensu: quia precandi constantia certo documento est, fidem nunquam penitus in eo fuisse exstinctam: sed quum inops consilii et virtute exinanitus secundum hominem esset, non abs re cor suum evanuisse dicit.

14. (*Placeat tibi Iehova.*) Verbum quo utitur David, ex mero beneplacito velle significat. Ergo liberari cupit gratuita Dei misericordia. De festinatione alibi dictum est. Nam etsi tardante Deo contra taedium nobis luctandum est: pro sua tamen indulgentia hanc precandi formam concedit, ut pro voto nostro acceleret. Postea suo more inimicos ad Dei tribunal citans, ex eorum crudelitate et iniustis sceleratisque odiis fiduciam exorandi petit. Nam ita statuendum est, quo iniquius nobis molesti sunt hostes, ac infestius in nos saeviunt: Deum ad nos iuvandos magis propensum fore. Atque haec non vulgaris consolatio est, cum eorum improbitate certare Dei misericordiam, ut paratior sit ad ferendum auxilium, quo ardentius illi ad nocendum feruntur. Caeterum, quo affectu istas imprecationes conceperit David, iam aliquoties dictum est: atque hic memoria repetere convenit, ne quis iracundiae suae fraena laxans, eius exemplum praetexat. Semper enim damnabitur eorum κακοζηλία, qui carnis impetum pro spiritus zelo ducem sequuntur. Quum ipsos *super mercede opprobrii sui perire* optat: sensus est: Sicuti hoc unum spectarunt ut me ignominia opprimerent, et confuso ac perdito petulanter insultarent: ita similis confusio in eorum capita recidat. Nam secundo membro genus illud confusionis designat, falsos paeanas referens, quibus miserum et calamitosum hominem traduxerant. Porro ut hinc docemur, ubi nos atrociter insectati fuerint hostes, paratam illis mercedem esse, ut in eorum capita quidquid machinati sunt, Deus retorqueat aut revolvat: sic eadem doctrina moderationis fraenum esse debet, ut nos humaniter cum proximis geramus.

17. *Exsultent et laetentur in te omnes inquirentes te: et dicant, Semper magnificetur Iehova, qui diligunt salutem tuam.* 18. *Ego autem pauper et inops. Iehova prospexit mihi: auxilium meum et liberator meus, tu Deus mi ne tardes.*

17. (*Exsultent et laetentur.*) Alio argumento, quod etiam alibi saepe usurpat, utitur ad impetrandam liberationem, non quod ad Deum persuadendum rationes proferre opus sit, sed quia fidem nostram his fulturis confirmare utile est. Quia ergo Deus communiter ab omnibus, non tantum ab uno vel altero, vult agnosci misericors: quoties unum ex suis aliquem liberat, commune beneficium praestat, quod simul fideles in se transferre debent, dum in unius hominis persona spectant qualis erga omnes futurus sit Deus, qui sibi non est dissimilis. Ergo se nihil privatim sibi petere ostendit, quod non ad totam ecclesiam pertineat. Precatur ut Deus sanctos omnes exhilaret, vel communem ipsis praebeat gratulandi materiam, ut de eius auxilio certi alacriter ad ipsum se conferant. Unde statuimus, Deum in singulis hominibus suae erga nos bonitatis specimen edere. Quod etiam dicit amare Dei *salutem*, notatu dignum est: quia hinc colligimus,

*) m'ont dit, *en marge:* ou ont dit de moy.

stabilies me coram facie tua in perpetuum. 14. *Benedictus Iehova Deus Israël a saeculo et usque in saeculum. Amen, et amen.*

11. (*Et tu Iehova.*) Iterum ex hostium suorum iniusta crudelitate colligit precandi fiduciam. Subest autem antithesis inter Deum et homines: ac si diceret, quando nihil in mundo subsidii vel opis restat, imo ubique fera immanitas grassatur, vel interior malitia, tu saltem Domine, misericordia tua subleves. Atque haec ratio miseris omnibus tenenda est, quos iniuste mundus persequitur, ne se tantum in deflendis iniuriis occupent, sed Deo commendent suam causam: et quo magis eorum mentes percellere conatur Satan, hucque et illuc distrahere, eo attentius in unum Deum eas colligant. Iterum vero suae restitutionis causam ponit misericordiam Dei. Sed durum est quod sequitur de vindicta. Nam si nuper vere et ex animo confessus est, merito se affligi, cur non aliis dat veniam, sicut sibi dari postulat? Hoc certe perperam esset abuti Dei gratia, ubi nos restituit, non imitari eius clementiam. Adde quod non fuisset humilitatis vel modestiae, adhuc in media morte spirare vindictam. Sed hic duo tenenda sunt, Davidem non fuisse quemlibet e vulgo, sed regem divinitus potestate instructum: deinde non carnis impulsu, sed pro ratione officii poenam hostibus denuntiare quam meriti sunt. Ergo si quisque promiscue, dum se de hostibus ulciscitur, Davidis exemplum obtendat, primo notandum est personae discrimen, deinde videndum ut idem in nobis regnet zelus, imo ut eodem regamur spiritu. David quum rex esset, Dei vindictam iure suo exsequi potuit: nobis manus sunt ligatae. Secundo ut Christi personam gessit, ita induit puros et sinceros affectus, ut non iracundiae suae morem gereret, sed Deo impenderet fidelem operam. Denique eodem modo exercuit iustum Dei iudicium, quo nobis precari licet ut Dominus ipse poenas sumat de impiis. Nam quia non sumus armati gladio, nostrum est ad coelestem iudicem confugere: sed composito animo rogandus est ut se vindicem nostrum ostendat: et cavendum, ne excusso spiritus fraeno, vota nostra intemperanter exsultent. Quod ad Davidem spectat, sic tulit eius vocatio, ut cogeret in eius obsequium rebelles ac in puniendis omnibus sceleratis legitimus esset Dei minister.

12. (*In hoc cognovi.*) Iam ad gratiarum actionem descendit: nisi forte mutato verbi tempore ita contexere placeat cum proximo versu: In hoc cognoscam te mihi propitium esse, si non fueris passus hostes meos triumphum agere. Sed gratulatio melius convenit. Postquam enim retulit suas preces, iam Deo liberationem suam adscribit, et praedicat hoc clarum et insigne esse eius beneficium. Quaeri tamen potest, an haec satis firma sit notitia divini in nos amoris, dum hostibus nostris triumphare non permittit. Continget enim saepe aliquem eripi ex periculo, qui tamen propterea Deo gratus non erit. Ad haec beneplacitum Dei non ex nuda experientia, sed praecipue ex verbo eius cognoscitur. Responsio facilis est: Davidem non fidei fuisse expertem, sed in eius confirmationem amplexum esse quae Deus adminicula verbo suo postea addidit. Adde quod non communem tantum favorem quo prosequitur Deus omnes fideles, sed specialem gratiam qua electus fuerat in regem, videtur notare: aç si dixisset: Iam Domine, magis ac magis confirmor in fide adoptionis qua me dignatus es, ut primogenitus essem inter reges terrae. Hoc modo auxilium Dei, quo levatus fuerat ab una clade, ad totum regni statum extendit.

13. (*Et ego in integritate mea.*) Quidam exponunt, quia David integritatem coluerit, porrectam illi fuisse manum a Deo. Sed hoc superiori sententiae non admodum quadraret, ubi confessus est, merito se plecti: et quanquam eius calamitas hostium insultationi erat obnoxia, non tamen verisimile est eos fuisse auctores: ideo tempestiva non esset integritatis mentio in hunc finem: quia tunc Dominus respicere integritatem nostram dicitur, ubi ab hominum iniuriis nos vindicat. Quaerendus itaque alius sensus. Et quidem integritas tam ad corpus quam ad animam referri potest. Ego incolumis stabo, quia tu me sustentabis ac restitues. Videtur tamen longius extendere Dei gratiam, ac si non semel tantum eius manu se adiutum diceret, sed quamdiu prospere vixit, salutem suam fuisse eius virtute suffultam. Si de pietate vel sincero affectu intelligere quis malit, quod optime conveniet, non gloriatur David de vita anteacta: sed in ipso examine, quamvis Satan et improbi eius fidem labefactare conati sint, non tamen se fuisse alienatum a timore Dei narrat. Ergo patientiam suam hoc modo in medium proferret, quod graviter agitatus et concussus, non tamen a rectitudine desciverit. Verum si haec sententia placeat, notandum est, continuo post adscribi Deo beneficium hoc, quod steterit David invictus, et illos tentationum impulsus fortiter sustinuerit: et in futurum tempus non de alia quam manus Dei fultura eum sperare. Si de externo statu loquatur, contextus etiam bene fluet, Deum non ante finem gratiae suae facturum, quam servos suos in finem usque salvos praestet. Dicitur autem *stabilire coram facie sua,* quos ita tuetur ut claris signis paternam erga eos curam demonstret: sicuti dicitur faciem abscondere, dum videtur suorum oblivisci. Confirmat et repetit ultimo versu gratiarum actionem quam nuper attigerat, et nominatim *Deum Israel* exprimens, foedus cum patribus percussum sibi in animo penitus haerere

niam sibi tabernaculum, altare, sacrificia ritusque alios proponit, quibus testatus fuerat Deus se propinquum fore populo suo, atque ita fideles initium inde facere oportuit quum accedere ad Deum cuperent, non ut illic manerent affixi, sed ut gloriam Dei, quae per se abscondita est, signis adiuti quaererent. Ergo ubi notas praesentiae Dei in verbo vel signis habemus insculptas, dicere licet cum Davide, illic exstare Dei faciem, modo puros animos afferamus ad eum spiritualiter quaerendum. Ubi autem Deum praesentem aliter imaginamur quam se verbo et sacris signis patefecit, vel crassum aliquid terrenumque concipimus de coelesti eius maiestate, fingimus meras larvas, quae Dei gloriam deformant, eiusque veritatem convertunt in mendacium.

4. (*Fuerunt mihi lacrymae.*) Alium doloris aculeum refert, quo eius animum pungebant reprobi et malevoli. Nec dubium est quin talibus flabellis usus fuerit Satan, quo eum gravius ureret: Quid tibi vis? nonne te a Deo reiectum esse vides? Nam certe in tabernaculo vult adorari, a cuius accessu arceris et exsulas. Erant violenti impetus ad concutiendam sancti viri fidem, nisi rara spiritus virtute suffultus acriter repugnasset. Apparet autem quam serio affectu tactus fuerit. Continget enim nos saepe moveri, ut tamen non abstrahamur a cibo et potu: sed ubi quis cibum sponte abiicit, lacrymis ita indulget ut se fraudet quotidiano victu, assiduus est in moerore: non leviter torqueri apparet. Dicit autem David, non alibi se plus reperisse solatii quam in lacrymis: itaque se illis fuisse deditum, non secus ac homines cibo oblectantur, seque reficiunt: idque quotidie, non solum ad breve tempus. Tenendum igitur est, quoties nobis insultant impii, et odiose exprobant Deum nobis esse adversum, a Satana impelli, ut fidem nostram deiiciat: ideoque non esse locum deliciis ubi tam periculosum bellum nobis movetur. Accedit etiam altera ratio, quod impiis ludibrio est nomen Dei, quia non sine eius probro subsannant fidem nostram. Nisi ergo ferrei simus, gravissimo dolore nos vulnerari par est.

5. *Haec dum recordor, effundo super me animam meam, quia transibam in numero deducens eos usque ad domum Dei, in voce exsultationis et laudis, multitudinem tripudiantem.* 6. *Cur deiiceris anima mea et tumultuaris in me? exspecta Deum, quia adhuc confitebor ei salutes vultus eius.* 7. *Deus mi, anima mea super me deiecta est; dum recordor tui e terra Iordanis, et Hermonim a monte Mizar.*

5. (*Haec dum recordor.*) Hic versus propter temporum varietatem non nihil obscurus est. Non tamen dubito quin genuinus sit sensus, Davidem, quum memoria repeteret priorem statum, plus tristitiae ex comparatione sensisse: recordatio, inquam, praeteriti temporis ad mala eius augenda non parum momenti attulit, quod nunc templo careat qui dux et antesignanus reliquis fuerat ad obeundos sacros coetus. Scimus, qui a prima pueritia malis sunt assueti, callum contrahere, et ipsa malorum assiduitas generat in nobis quandam duritiem: quare nihil mirum si David, qui non unus e vulgo fuerat, sed nuper ordinem primum duxerat inter fideles, durius crucietur, se prorsus reiectum videns, ac ne infimum quidem sibi locum patere. Ita pronomen demonstrativum *Haec* cum proxima narratione contexo, nempe quod recordatus fuerit David se transire solitum in numero piorum et eos deducere ad domum Dei. *Effundere animam* metaphorice quidam exponunt pro moerorem suum evomere: aliis tantundem valet ac laetitia diffundi. Sed mihi potius videtur dicere, affectus suos fuisse liquefactos sive gaudio sive moerore. Nam anima hominis quae eum sustinet, quamdiu collectum tenet suum vigorem, dissolvitur immodico affectu, et quasi evanescit. Dicitur ergo animam effundere qui sui compos non est, quin sensus sui dissipati effluant: ac si diceret David, animum suum prae tristitia liquescere ac deficere, dum reputat unde ceciderit. Si de gaudio exponere libeat, talis erit comparatio: Mihi olim tam iucundum fuit ducere populi ordines ad sanctuarium, ut gaudio animus meus liquesceret, neque apud me essem: et si hoc idem bonum mihi redditum fuerit, eadem laetitia sensus meos rapiet. Ego tamen, quid mihi magis placeret, supra exposui. Caeterum non est quod putemus Davidem humano more fuisse obrutum tristitia, sed quia ex praesenti miseria iudicium fecit de ira Dei, pie se ipsum cruciavit, quod sua culpa Deum in se provocasset. Atque ut hoc omittam, videmus unde conceptus fuerit dolor. Tot enim privatis incommodis gravatus, ob unum sanctuarium angitur, ut ostendat sibi mitius esse carere vita, quam a Dei conspectu exsulare. Atque ita affectus nostros temperari convenit, nempe ut gaudium nostrum ad paternum Dei favorem respiciat: doloris nostri causa sit, eum habere infestum. Nam haec est secundum Deum tristitia, cuius meminit Paulus 2. Cor. 7, 10. Per *numerum*, qui סך hebraice dicitur, non dubito quin choros intellexerit David: quia non confuse vel turmatim, sed per certos ordines gradiebantur, quum festis diebus ad tabernaculum venirent*).

6. (*Cur deiiceris anima mea.*) Hinc apparet Davidem fortiter luctatum esse cum dolore, ne tentationi succumberet. Sed notemus, arduum et

*) Vide ad Luc. 2, 44 in Harmonia evang. *Calvinus in margine ed. gallicae.*

durum ei fuisse certame nantequam victor emergeret: imo non uno tantum insultu vel proelio fuisse defunctum, sed saepius retractum fuisse ad novas pugnas. Nec mirum est tam graviter fuisse perculsum, quum nullum favoris Dei signum occurreret. Porro se nobis statuit David quasi in duas partes divisum. Quatenus enim fide in Dei promissiones recumbit, invictae fortitudinis spiritu instructus contra affectus carnis suae surgit, ut eos compescat: et simul castigat suam mollitiem. Quanquam autem bellum cum Satana et mundo gerit, non tamen recta vel aperte cum illis confligit, sed se ipsum potius deligit antagonistam. Et certe haec optima est vincendi Satanae ratio, non egredi extra nos, sed cum propriis affectibus suscipere intrinsecum certamen. Ac notandum est quod fatetur David, animam suam fuisse deiectam. Nam dum nostrae infirmitates quasi fluctus insurgunt, quia iam putamus actum de fide nostra, solo terrore victi, non audemus manus conserere. Quoties igitur obrepet haec ignavia, veniat nobis in mentem, hanc ordinariam esse piorum luctam, proprios affectus in ordinem cogere, ac praesertim bellum gerere cum diffidentia. Porro duo vitia hic ponuntur, in speciem diversa, quae tamen animos nostros simul occupant, deiectio et tumultus. Nam dum iacemus prostrati, simul tamen inquietudo ad fremitum nos impellit. Utriusque vero remedium additur, nempe spes in Deum, quae sola facit primum ut consistant animi nostri inter maximas tempestates, deinde ut patienter quiescant. Postea vim et naturam spei optime exprimit David his verbis, *adhuc confitebor:* nempe ut mentes nostras ad gratiae absconditae intuitum procul evehat. Hac enim voce *Adhuc* fatetur os sibi in praesentia esse obstructum ad canendas Dei laudes, quia licet undique prematur angustiis, spem suam nihilominus in longum tempus extendit. Atque ut emergat ex praesenti moerore, sibi promittit quod non apparet: neque tamen quidquam temere imaginatur ex proprio sensu, sed fretus Dei promissionibus, non modo ad bene sperandum se animat, sed sibi sponsor est certae salutis. Neque enim aliter gratiae Dei apud fratres nostros idonei erimus testes, quam si eam primum cordibus nostris testati erimus. Particula quae sequitur, varie potest exponi. Maior pars interpretum subaudit Propter, ut materiam vel causam gratiarum actionis designet. Quod ego libenter recipio. Quanquam non male conveniet sensus, si seorsum legamus, *salutes* esse *vultus* Dei: quia simulac respicere suos dignatur, salvos praestat. Vultus enim Dei pro favoris declaratione capitur, quia tunc serena eius facies refulget: sicuti eam obnubilant vel obscurant res adversae.

7. (*Deus mi.*) Si nihil subaudire placeat, constabit versus duabus distinctis sententiis. Sic enim est ad verbum: Deus mi, anima mea super me deiecta est, ideo memor ero tui, etc. Sed maior pars interpretum עַל־כֵּן exponit Propterea quod, ut sit causae redditio. Et certe optime hoc quadrabit, quoties David e terra Iordanis, in qua exsul latebat, animum ad sanctuarii recordationem applicuit, magis auctum fuisse eius moerorem. Quod si tamen placeat versum distinguere, tenendum erit, Davidem non ut dolorem suum alat, Dei recordari in exsilio, sed eius leniendi causa. Neque enim eos imitatus est qui nullum nisi in Dei oblivione solatium inveniunt: sed eius manu vulneratus, medicum tamen agnovit. Ita tantundem valebit oratio ac si dixisset: Quanquam nunc exsulo a templo, et alienus a familia Dei videor, id tamen non obstabit quominus ad eum respiciam, utcunque enim sacrificiis destituar quae mihi utilia essent, verbo tamen suo me non privavit. Sed quia prior sensus magis receptus est, deinde expositionis vice additus videtur, praestabit ab eo non discedere. Animam ergo suam David moerore oppressam esse conqueritur, quia se ab ecclesia Dei eiectum esse videat. Subest autem tacita*) antithesis: ac si diceret, neque uxoris, neque domus, neque ullorum bonorum desiderio aeque se torqueri, atque hac una cura, quod a Dei cultu prohiberi se videat. Hinc vero discendum est, quamvis nos deficiant adminicula quae Deus ad fidei nostrae et pietatis aedificationem instituit, sedulo tamen acuendas esse mentes nostras, ne unquam obrepat Dei oblivio. Sed hoc praecipue notandum est: sicuti proximo versu vidimus, Davidem instar fortis athletae cum propriis affectibus certasse, ita nunc ostendi qua ratione constanter perstiterit: nempe quia ad Dei opem confugerit tanquam ad sacrum asylum. Et certe nisi nos ad precandum sollicitet promissionum Dei meditatio, ad nos sustinendos impar erit. Quomodo enim fieri potest, nisi virtutem Deus suppeditet, ut tot pravis cogitationibus simus superiores, quae singulis momentis se ingerunt? Est enim hominis anima quasi officina Satanae ad fabricandos mille desperationis modos. Quare merito David ubi secum luctatus est, mox se ad preces recipit, Deumque sui doloris testem advocat. Per *terram Iordanis* intelligitur regio quae Iudaeae respectu transfluvialis erat: quod melius probatur ex nomine *Hermonim.* Sic enim plurali numero vocatur continuus tractus montis Hermon propter diversa cacumina, et forte numerum pluralem consulto posuit, quia eum huc illuc discurrere et vagari cogeret timor. *Mizar* exiguum multi interpretantur, et volunt oblique conferri cum monte Sion, quasi David collem alioqui parvum monti altissimo praeferret, quod mihi videtur coactum.

*) *en marge*: consideration d'autres choses à l'opposite.

8. *Abyssus ad abyssum clamat ad vocem canalium tuorum: omnes fluctus tui et omnes illuviones tuae super me transierunt.* 9. *Die mandabit Iehova bonitatem suam, et nocte canticum eius mecum, oratio ad Deum vitae meae.*

8. (*Abyssus ad abyssum.*) His verbis tam malorum gravitas, quam congeries et diuturnitas exprimitur: ac si dixisset, non uno tantum genere malorum se premi, sed varia subinde recurrere, ut nullus sit finis nec modus. Primo *abyssi* nomine ostendit, tentationes quibus impetebatur, merito posse gurgitibus conferri: postea de longa continuatione queritur, et quidem aptissima figura, quod tentationes se procul inclament, et aliae alias accersant. In secunda parte versus metaphoram prosequitur, quod *omnes fluctus et inundationes Dei super* caput suum *transierunt.* Quibus verbis significat afflictionum mole se fuisse obrutum et quasi absorptum. Sed notandum est quod saevitiam Saulis et hostium *Dei inundationes* appellat, ut meminerimus semper in rebus adversis nos humiliare sub forti Dei manu quae nos affligit. Ultra deinde progredi operae pretium est, si in nos violenter pluere velit Deus, simulac suas cataractas aperuerit vel canales, nullum finem malis nostris fore, donec placatus fuerit. Habet enim miras et incognitas rationes, quibus nos persequatur. Ita ubi in nos ira eius efferbuerit, non una modo erit abyssus ad nos deglutiendos, sed abyssus ad abyssum clamabit. Quoniam ea est hominum socordia, ut non satis metuant Dei minas: quoties agitur de eius vindicta, veniat nobis hic versus in mentem.

9. (*Die mandabit.*) Quanquam verbum est futuri temporis, non nego posse in praeteritum resolvi, ut quidam faciunt, qui Davidem putant superiora Dei beneficia colligere, ut de tristi et misero statu, in quo angitur, vehementius expostulet: ac si dixissit, Qui fit ut Deus qui se mihi tam clementem ante exhibuit, nunc quasi mutato animo summum rigorem exserat? Sed quia nulla ratio cogit tempus verbi mutare, adeoque altera expositio contextui videtur aptior, eam sequamur. Equidem non repugno quin David Dei beneficia quae iam expertus fuerat, in fidei suae subsidium adducat: existimo tamen eum sibi promittere in futurum tempus liberationem adhuc occultam: ideo de praeterito vel futuro tempore nolim rixari, modo hoc fixum maneat, Davidem ita ratiocinari: Cur non sperarem Deum mihi fore propitium, interdiu ut mihi occurrat eius bonitas, et nocte canticum laetitiae mecum cubet? Certe hanc consolationem moerori opponit, quem ex horrendis, quae proximo versu retulit, irae Dei signis, concipere poterat. *Oratio* cuius in fine meminit, non est hominis afflicti vel anxii, sed gratulationem complectitur, ubi Deus favore suo nos exhilarans, liberum ad se accessum reserat. Et ideo appellat *Deum vitae suae,* quia ex hac notitia emergit alacritas cordis.

10. *Dicam Deo rupi meae, Quare oblitus es mei? quare pullatus incedo in oppressione hostis?* 11. *Occisio*) in ossibus meis, dum me probro afficiunt inimici mei, dicentes mihi quiotidie, Ubi est Deus tuus?* 12. *Quare deiecta es anima mea? et quare tumultuaris in me? spera in Deum, quia adhuc confitebor ei salutes vultus mei, et Deus meus.*

10. (*Dicam Deo rupi meae.*) Si proximum versum legamus in tempore praeterito, sensus erit: Quum se mihi Deus antea ostenderit tam beneficum, eo maiore fiducia precabor, nam audacem experientia me reddet. Si placeat futurum tempus, coniunget David precationem meditationi quam ex fide conceperat. Et certe quisquis sibi de paterno Dei favore persuadet quod nuper dixit, etiam eius exemplo animosius precabitur. Nunc ergo talis erit sensus: Quia mihi polliceor Deum propitium, ut interdiu suam misericordiam mihi emittat, eamque continuet, ut nocte quoque suppetat canendi materia, liberius apud eum mala mea deflebo, Domine *rupes mea, quare oblitus es mei?* Caeterum hac querela non intelligunt fideles se prorsus a Deo reiectos: quia nisi crederent sub eius cura et tutela se esse, frustra eum invocarent: sed carnis suae sensu ita loquuntur. Quare haec oblivio refertur tam ad externam speciem quam ad inquietudinem qua turbantur fideles secundum carnem, licet interea fide statuant se a Deo respici, nec surdas sibi fore eius aures.

11. (*Occisio in ossibus.*) Quanquam oratio verbis est perplexa, in summa tamen rei nulla est obscuritas. Asserit enim David se non minori cum dolore fuisse vulneratum hostium probris, quam si ossa perforassent, quia רצח occidere significat, sensum hunc in versione retinui. Neque tamen eorum improbo sententiam, qui vertunt Gladium occisorium. Diversa autem lectio est, quia quidam loco ב ponunt כ notam similitudinis. Ego in re dubia malui literam prorsus omittere quae saepius supervacua est. Sed de re ipsa (ut dixi) plane liquet, nisi quod interpretes non satis expendunt sub voce *ossium* notari acerbitatem doloris, quae maior sentitur ex ossium percussione, quam si gladius per viscera vel flexibiles alias partes corpus transfodiat. Nec vero filiis Dei haec similitudo hyperbolica videri debet: ac si quis Davidem miratur tam moleste tulisse hostium subsannationem, ipse suum stuporem prodit. Nam atrocius nihil accidere potest inter

*) Blessure, *en marge*: ou tuerie.

saevissima quaeque mala, quam dum, ubi laceratur Dei maiestas, fidesque nostra letaliter impetitur. Nota est Pauli doctrina de persequutione Ismael, Gal. 4, 30: etsi enim puerilis risus pro nihilo a multis ducitur, quia tamen eo tendebat ut lusorium esset foedus Dei, saevissima persequutio secundum iudicium spiritus sancti censeri debet. Ideo non immerito David probra hostium suorum, quibus verbum Dei cum sua fide calcari videbat, gladio occisorio confert, qui per ossa et medullas penetrat. Atque utinam discerent quicunque se iactant pro filiis Dei, privatas suas iniurias aequius perferre: ubi autem fides eorum cum Dei contumelia oppugnatur, et verbum etiam quod eos vivificat in idem trahitur ludibrium, hunc Davidis zelum induere.

12. (*Quare deiecta es anima mea?*) Repetitio haec admonet, non ita uno congressu Davidem vicisse suas tentationes, quin ad idem certamen descendere coactus fuerit. Quo exemplo monemur, quamvis eandem nobis molestiam facessat Satan, non tamen debere nos taedio frangi. Posterior pars versus vocem unam diversam habet a versu sexto, quum tamen reliqua omnia conveniant. Hic enim ponitur relativum primae personae, *Salutes vultus mei.* Nescitur autem an desit in hoc loco litera ו quae tertiam personam constituit: quia tamen in hac quam retuli lectione, conveniunt omnes codices, non absurde David vocare Deum potuit, salutes vultus sui, quod speraret claram et certam liberationem: ac si Deus visibili modo salutis vindicem se offerret. Certum quidem est hoc loco appositive Deum vocari *salutem*, quia continue post sequitur, *et Deus meus.*

PSALMUS XLIII.

ARG. Psalmus hic proximo affinis est. Nam David, quem probabile est eius auctorem esse, iniuste hostium violentia et tyrannide fugatus et expulsus a patria, Deum vindicem implorat, seque ad spem restitutionis hortatur.

1. *Iudica me Deus, et discepta litem meam: a gente non mansueta, a viro doloso et improbo eripe me.* 2. *Quia tu Deus fortitudinis meae: quare alienatus es a me? quare tristis incedo in oppressione hostis?* 3. *Mitte lucem tuam et veritatem tuam: ipsae dirigant me, deducant me ad montem sanctitatis tuae, et ad tabernacula tua.* 4. *Et ingrediar ad altare Dei ad Deum laetitiae exsultationis meae: et celebrabo te in cithara, Deus Deus meus.* 5. *Cur te deiicis anima mea, et quare tumultuaris in me? Spera in Deo, quia adhuc celebrabo eum salutem vultus mei, et Deum meum.*

1. (*Iudica me Deus.*) Primo expostulat David de hostium suorum saevitia: paulo post tamen ostendet, nihil sibi tristius fuisse quam privari sanctuarii accessu. Est autem hoc bonae conscientiae signum, quod Deo causae suae patrocinium commendat. Nam *iudicare* istud quod primo loco ponit, nihil aliud est quam causam tuendam suscipere: et clarius deinde sensum suum exprimit per *disceptationem litis.* Haec quidem summa voti fuit, eripi ab improbis et scelestis, a quibus indigne affligebatur. Sed quia miseris et innoxiis, qui praeter meritum vexantur, auxilium suum promittit: David primo loco se examinandum offert, ut cognita causae bonitate et perspecta, tandem suppetias ferat. Sicuti autem suavissima hinc consolatio ad nos redit, quod Deus causae nostrae cognitor esse non gravetur: ita frustra sperabimus eum fore iniuriarum nostrarum ultorem, nisi in medium prodeat nostra integritas, quae favorem nobis contra adversarios conciliet. Per *gentem non mansuetam* intelligitur tota hostium factio, quae immitis erat ac humanitatis expers. Quod sequitur de *viro* doli et iniquitatis, ad Saulem quidem referri potest, sed videtur potius enallage esse numeri.

2. (*Quia tu Deus fortitudinis.*) Parum differt hic versus a decimo Psalmi superioris: idque magis in verbis quam in re. Tentationi enim hunc clypeum opponens, quod Dei virtutem sibi adesse expertus fuerit, queritur se moestum incedere, quia hostium libidini sit quasi expositus. Nam quia hoc pro certo et confesso sumebat, non plus hostibus esse potestatis ad inferendas sibi molestias, quam Dominus permitteret: ideo tanquam de re absurda, quaerit, qui fiat ut praevaleant hostes, quum ipse sub Dei fide sit ac tutela. Hinc vero animum colligit ad precandum, ut Deus gratiam suam iterum exserat, quam ad tempus visus est abscondere. Per *lucem* intelligitur favor: quia sicuti res adversae non modo obscurant Dei faciem, sed coelum quoque nobis obnubilant: ita in Dei benedictione refulget laeta serenitas: imo lux vitae caliginem, sub qua moesti obruebamur, discutit. Atque hoc verbo significat, non aliunde contingere omnes miserias, nisi quia Deus paterni amoris signa subducit: simul vero ac laetam serenamque faciem ostendere dignatur, liberationem et salutem emergere. *Veritatem* adiungit, quia lucem nonnisi ex Dei promissionibus sperabat. Nam increduli, quamvis Deum sibi propitium esse cupiant, non tamen ad eius lucem attollunt oculos: quia semper in terram proclive est hominis ingenium, nisi Dei verbo sursum erigatur. Hinc ergo David fiduciam gratiae Dei concipit, quia Deus, qui verax est ac

fallere non potest, servis suis se adfuturum sit pollicitus. Itaque sic resolvenda est oratio, Emitte lucem tuam, quae fidei tuae mihi specimen sit ac documentum, vel quae re ipsa et effectu probet te fidum esse in promissis ac minime fallacem. Etsi enim cognitio gratiae Dei ex verbo petenda est, nec fides aliter stabilis erit nisi verbo nitatur: non vulgaris tamen verbi et fidei confirmatio est ipsa experientia, dum ad nos iuvandos manum extendit Deus. Iam quid maxime expetat, et quem sibi proponat restitutionis scopum, exponit: *Dirigant me* (inquit) *et adducant ad montem sanctum tuum.* Sicut enim praecipua moeroris causa erat, exsulare a coetu piorum: sic etiam caput omnium bonorum fore ducit, si frui liceat pietatis exercitiis, Deumque in sanctuario colere. Tacite quidem David votum gratiarum actionis nuncupat, sed minime dubium est, his verbis notari quem spectabat liberationis finem, ut scilicet liber pateret reditus in sanctuarium, unde hostium tyrannide expulsus et profligatus erat, idque notatu dignissimum est, quum uxore, fortunis, domo aliisque commoditatibus spoliatus esset, templi semper desiderio sic aestuasse, ut alia omnia fere negligeret. Sed hoc breviter nunc attingere mihi sufficit, quia de tam pio affectu fusius proximo Psalmo disserui. Quaeritur tamen quomodo montis Sion fiat mentio, qui non nisi post mortem Saulis designatus fuit ad Dei cultum. Cuius nodi non alia occurrit solutio, nisi quod David longo post tempore Psalmum componens, quod alias in genere de tabernaculo dicturus erat, simul ad revelationem sibi postea datam deflexerit, in quo nihil est absurdi.

4. (*Et ingrediar ad altare*). Solenne Deo sacrificium promittit in memoriam liberationis. Neque enim de quotidiano tantum vel ordinario cultu loquitur, sed *altaris* nomine, ubi offerri solebant pacifica, illud quod dixi gratitudinis signum exprimit: ideoque vocat *Deum laetitiae* suae, quia ex moerore ad hilaritatem traductus hoc beneficium profiteri in animo habeat. Et *laetitiam* vocat *exsultationis* ut liberationis gratiam splendidius commendet. Nam posterior genitivus epitheton valet: quo significat non vulgari se gaudio fuisse perfusum, ubi Deus eum praeter spem restituit. De quinto versu, quia proximo Psalmo quantum res postulabat disserui, nunc dicere supersedeo.

PSALMUS XLIV.

ARG. Constat Psalmus hic tribus praecipuis membris. Initio enim commemorant fideles immensam Dei misericordiam erga populum suum, et tot documenta quibus paternum amorem testatus fuerat. Deinde queruntur Deum se propitium non iam sentire, ut olim patribus fuerat. Tertio in medium proferunt foedus cum Abraham percussum, quod se optima fide coluisse asserunt, quamvis duriter afflicti essent: et simul obiiciunt, non alia de causa crudeliter se vexari, nisi quod in sincero Dei cultu constanter permaneant. Subiicitur tandem precatio, ne Deus indignam suorum oppressionem negligat, praesertim quae redundat in pietatis contumeliam.

1. *Praefecto filiorum Corae, erudiens.*

Quis fuerit Psalmi auctor incertum est, nisi quod liquido constat, a quovis potius quam a Davide fuisse compositum. Querimoniae autem quas continet, proprie conveniunt in miserum illud et calamitosum tempus, quo grassata est saevissima tyrannis Antiochi, nisi forte latius extendere libeat: quia post reditum ab exsilio, nullum fere tempus a duris molestiis vacuum fuit. Certe aetati Davidis, sub cuius regno floruit ecclesia, non quadraret tale argumentum. Fieri etiam potest ut in ipso exsilio unus quispiam ex prophetis querimoniam hanc populo dicaverit. Quanquam simul notandum est, imaginem ecclesiae, qualis post Christum manifestatum futura erat, hic depingi. Paulus enim Rom. 8, 36. (ut suo loco iterum videbitur) non ita accipit, quasi illa fuerit unius saeculi conditio: sed admonet, iisdem aerumnis Christianos esse devotos, nec aliud sperandum illis esse usque ad finem mundi, quam quod in Iudaeis ab exsilio reversis quasi praeludium ostendit Deus. Apparuit quidem postea Christus ecclesiae redemptor, sed non in eum finem, ut luxurietur caro in terra, sed potius ut sub cruce militemus usque dum coelestis regni quies nos excipiat. Quid sibi velit nomen משכיל, alibi dictum est. Nam etsi interdum laetis argumentis inscribitur, eius tamen usus frequentior est, ubi agitur de rebus adversis: quia haec optima eruditionis species est, ubi Dominus ferociam nostram domando sub iugum nos cogit.

2. *Deus auribus nostris audivimus, patres nostri narrarunt nobis opus quod fecisti in diebus ipsorum, diebus priscis.* 3. *Tu manu tua gentes expulisti, et plantasti eos:**) *contrivisti populos, et propagasti eos.**) 4. *Quia non in gladio suo adepti sunt terram, et brachium suum non servavit eos, sed dextera tua, et brachium tuum, et lumen vultus tui: quia benevolus fuisti erga eos.*

2. (*Deus auribus nostris.*) Recensent Dei bonitatem, qua erga patres olim usus fuerat Deus, ut ipsa dissimilitudine ad clades suas levandas eum provocent. Praefantur autem, se nequaquam de rebus obscuris vel dubiis loqui, sed referre historias ab idoneis auctoribus probe testatas. Nam quod se

**) Asçavoir nos pères. (*in gallico*).

tam liberaliter cum ipsis egerit Deus: sed totum adscribit Dei beneplacito, quod sumptum videtur ex Mosis contestatione: Non quia plures essetis aliis gentibus vel praestantiores, eligit vos Deus, sed quia dilexit patres vestros, Deut. 4, 37. Etsi autem specialis hic fit mentio terrae Canaan, generale tamen sumpsit principium propheta, cur populum illum Deus in grege suo censere dignatus sit. Et certe hic fons et origo est ecclesiae, nempe gratuitus Dei amor: et quibuscunque beneficiis prosequitur Deus suam ecclesiam, ex eodem fonte manat. Ideo quod collecti sumus in ecclesiam, quod fovemur ac protegimur Dei manu: causa non alibi quam in Deo quaerenda est. Nec vero hic de communi Dei benevolentia agitur, quae se extendit ad totum humanum genus, sed distinguitur electus populus a reliquo mundo, et discriminis causa ad merum Dei beneplacitum refertur.

5. *Tu ipse rex meus, Deus manda salutes Iacob.* 6. *In te adversarios nostros cornu petivimus: in nomine tuo calcavimus insurgentes contra nos.* 7. *Quia non in arcu meo sperabo, et gladius meus non servabit me*: 8. *Certe servasti nos ab hostibus nostris, et osores nostros pudefecisti.* 9. *In Deo laudabimus toto die, et nomini tuo in saeculum confitebimur. Selah.*

5. (*Tu ipse rex.*) Hoc versu clarius exprimunt quod paulo ante attigi, nempe Dei bonitatem non solum in liberando populo fuisse conspicuam, sed per continuas aetates fluxisse: ideo dicit, *Tu ipse rex meus.* Hoc enim valet (meo iudicio) demonstrativum הוא: ac si propheta longam beneficiorum Dei seriem in prima redemptione contexeret: ut appareat Deum, qui semel redemptor fuerat populi sui, non dissimilem fuisse erga posteros. Nisi forte emphatice positum sit asserendi causa, ut omnibus aliis exclusis et valere iussis, Deum unum salutis suae praesidem celebrent. Hinc precationem quoque deducunt, ut Deus novas salutes ordinet ac emittat populo suo. Nam quia innumeros servandi modos in manu habet, *salutes* dicitur, quasi nuntios, quocunque visum fuerit, destinare.

6. (*In te adversarios.*) Exponit propheta quomodo se Deus regem populi ostenderit: tantum enim virtutis suppeditasse, ut cunctis hostibus essent formidabiles. Nam huc pertinet similitudo a tauris sumpta, plus quam humano robore fuisse instructos, ut quidquid obvium esset, cornibus disiectum ac prostratum calcarent. *In Deo, et in nomine Dei,* idem valent, nisi quod posterior loquutio significat, victorem ideo fuisse populum, quia sub Dei auspiciis militabat. Caeterum, quod de patribus nuper dixerant, nunc applicant ad se ipsos: quia idem erat ecclesiae corpus, et consulto id faciunt ad colligendam fiduciam: quia si a patribus se disiungerent, diversa ratio cursum gratiae Dei quodammodo interrumperet. Nunc ubi datum sibi esse fatentur quidquid in patres Deus contulerat: secure petere licet ut continuet opus suum. Porro tenendum est quod supra admonui, hac ratione Deo in solidum adscribere suas victorias, quia nihil tale gladio vel arcu suo consequi poterant. Antithesis enim ista melius illustrat Dei gratiam, ubi reputamus quanta sit nostra inopia, et quam nihil simus extra Deum. Iterum ergo repetunt, se divinitus fuisse servatos, ab eodem Deo expulsos fuisse hostes et pudefactos.

9. (*In Deo laudabimus.*) Conclusio est primae partis. Nam in summa agnoscunt tantam saeculis omnibus fuisse Dei bonitatem erga filios Abrahae, ut continua gratiarum actionis materia suppeteret. Perinde enim ac si adhuc in praesenti forent, assiduam se Deo laudem debere agnoscunt: quia non uno saeculo vel exiguo tempore, sed continuis aetatibus floruerint, nam quidquid feliciter contigerat, acceptum referunt eius gratiae. Et certe tunc demum ex rebus prosperis sancta et rite composita laetitia concipitur, dum erumpit in laudes Dei. Ergo versum hunc meminerimus ad laetum illud tempus referri quo Deus populum suum favore prosequebatur: deinde hic fideles testari suam gratitudinem, dum omni falsa iactantia deposita, fatentur ab uno Deo profectas esse omnes victorias, quibus in sublime elati fuerant, et unica eius virtute se hactenus stetisse incolumes. Tertio non semel vel iterum duntaxat sibi datam canendi fuisse causam, sed longo temporis successu varia paterni favoris documenta sibi exhibita fuisse, ut merito longa possessio spem eorum stabilire debuerit.

10. *Verumtamen abominatus es**) *et pudefecisti nos, et non egrederis cum exercitibus nostris.* 11. *Convertisti nos retrorsum ab affligente, et osores nostri conculcaverunt sibi.* 12. *Dedisti nos quasi oves in cibum: et inter gentes dispersisti nos.* 13. *Vendidisti populum tuum, nec inde divitiae,***) *et non auxisti pretia ipsorum.* 14. *Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, ludibrium et subsannationem his qui circum nos sunt.* 15. *Posuisti nos proverbium in gentibus, agitationem capitis in populis.*

10. (*Verumtamen abominatus.*) Nunc sequitur expostulatio qua praesentes aerumnas et extremam calamitatem deplorant. Describitur autem mutatio, quae non modo testatur Deum a solita benevolentia destitisse, sed palam esse adversum populo suo et infestum. Primo queruntur, se per odium

*) Tu nous as deboutez, *en marge:* ou mis en oubli.
**) sans aucune chevance, *en marge:* ou sans aucun proufit pour toy.

ipsis Deus exegit, cum eius minis conferre, curae illis fuit. Lex autem, ista gentium ludibria quae commemorant, ad verbum denuntiaverat. Et ubi dicit *in gentibus et populis* emphatica est repetitio, quia minime consentaneum erat ut profanae gentes populum a Deo electum suis blasphemiis proscinderent. Porro, non abs re conquestos esse, vel unus Ciceronis locus pro Flacco luculente testatur, ubi profanus ille rhetor pro sua superbia, non minus Deo, quam Iudaeis insultat, satis constare gentem esse diis invisam, quae tot cladibus subinde attrita, ad extremum miserrima servitute oppressa erat.

16. *Quotidie**) *opprobrium meum coram me, et ignominia vultus mei obtexit me.* 17. *A voce exprobrantis et conviciantis, a facie adversarii et ultoris.* 18. *Totum hoc venit nobis, et non obliti sumus tui, nec perfide egimus in foedere tuo:* 19. *Non deflexit retro cor nostrum, nec declinavit gressus noster a semita tua.* 20. *Licet contriveris nos in loco draconum, et operueris nos umbra mortis.* 21. *Si obliti sumus nomen Dei nostri, et expandimus manus nostras ad deum alienum:* 22. *An non Deus requiret hoc? quia ipse novit abscondita cordis.*

16. (*Quotidie.*) כל היום longam durationem significat, sed potest accipi pro toto vel integro die a mane usque ad vesperam, vel pro dierum recursu. Utramvis expositionem eligas, summa est nullum esse malorum finem. Quod iterum mutatur numerus, nihil absurdi est, concipi totius ecclesiae sermonem quasi in persona unius hominis. Sequitur postea cur pudore obruti vultum et oculos attollere non audeant: quia nulla datur a petulantia et hostium conviciis respiratio. Nam si permissum fuisset in latebras se abdere, devorassent utcunque in silentio suas miserias: sed vulnus duplicatum est, quum proterve illuderent hostes. Hunc ergo malorum cumulum sibi impositum esse deplorant: quod assidue cogantur probra et blasphemias audire, et hostes suos vocant ultores, quo nomine apud Hebraeos truculentia et crudelitas notatur cum fastu coniuncta, sicut diximus Psalmo 19.

18. (*Totum hoc venit.*) Quum prius Deo adscripserint quidquid patiebantur malorum, si nunc se immerito affligi dicant, Deum insimulant iniustitiae: ita iam non sancta esset precatio, imo sacrilega blasphemia. Sed notandum est, fideles, etiamsi in suis rebus adversis apertas causas non perspiciant, manere tamen in hoc principio defixos, constare Deo rationem cur eos tam severe et duriter tractet. Simul tamen notare operae pretium est, hic non de tempore praeterito verba fieri, sed potius in medium proferri tolerantiam, quae non vulgare pietatis signum erat, quum obedienter iugo Dei collum subiicerent. Videmus enim ut maior pars, non secus atque equi feroces calcitrant, adversus Deum fremat, et pervicaciter insaniat. Quare non parum in vero Dei timore profecit qui se in afflictionibus continet sub pia custodia, ne qua impatientia transversum feratur. Nam et hypocritis facile est in rebus prosperis Deo benedicere: qui simulac rigidus apparet, in furorem erumpunt. Commemorant ergo fideles, quamvis tot malis a recto cursu abripi potuerint, se tamen non oblitos fuisse Dei, quin semper eum colerent, licet minus propitium ac clementem. Non ergo praedicant superiorum temporum virtutes, sed tantum obiiciunt se inter medias afflictiones constanter retinuisse Dei *foedus.* Et certe satis constat, longe antequam saeviret Antiochus, populum multis corruptelis fuisse refertum, quae Dei vindictam provocarunt, ut iactari ab ipsis non debuerit quae hic laudatur integritas. Verum quidem est, ut paulo post videbimus, Deum illis pepercisse, ut ob eius nomen magis quam propria delicta afflicti fuerint: sed haec Dei indulgentia efficere non debuit ut se eximerent reatu. Tenendum igitur est, nihil aliud nunc, quam suam patientiam in medium proferre, quia a Dei cultu inter graves et duras tentationes non defecerant. Primo autem negant se fuisse oblitos Dei, quia res adversae coelum quodammodo obnubilant, ut Dei memoria facile nobis intercidat, ac si longe essemus ab eo divisi. Addunt se non fuisse fallaces vel *perfidos in eius foedere*, quia tunc maxime, ut dixi, retegitur hominum impietas, ubi praeter animi sententiam urgentur. Tertio *cor* suum negant *retro* fuisse versum. Postremo *gressus suos non declinasse a Dei semitis.* Nam sicuti quotidie nos Deus invitat, sic corda nostra semper ad eius vocationem intenta esse decet. Hinc sequitur viarum directio: quia externis operibus et tota vita testamur, *cor nostrum* Deo sincere addictum esse. Ubi posui *non declinavit gressus*, altera etiam a quibusdam affertur probabilis lectio, Declinare fecisti gressum nostrum. Nam et verbum נטה transitive potest accipi, et nulla negatio ponitur, quanquam de sensu ab illis dissentio, quia locum hunc comparant cum illo Iesaiae 63, 17: Quare nos errare fecisti ut non ambulemus in viis tuis? Potius enim huc tendit querimonia, quoniam Deus manum suam ab illis subduxerit, misere per devia errasse, nam semitae Dei non semper referuntur ad doctrinam, sed ad secundos et optabiles eventus.

20. (*Licet contriveris nos.*) Particula causalis כי vel in adversativam resolvi debet, vel in adverbium temporis. Cohaerent enim hi tres versus, et pendet sententia usque ad illam clausulam: Quia ipse novit abscondita cordis. Pluribus autem verbis recitant quod nuper vidimus, etiamsi in profundum

*) journellement, *en marge:* ou tout le jour.

sibi acquirere. Dicit Solomo ipse in Proverbiis, Prov. 20, 28: Iustitia et clementia stabiliri regis thronum. Atqui dum volunt profani reges potentiam suam efferre et munire, equi eorum et quadrigae sunt ambitio, fastus, ferocia, crudelitas, exactiones, rapinae, violentia: itaque non mirum si Deus saepe ex ventosis vel putridis soliis eos deturbet. Quare haec vera est ac solida regnorum stabilitas, fidem et iustitiam colere, et clementia moderari suum imperium. Posterius membrum admonet, feliciter cessurum quidquid Solomo tentabit, si temperamentum iustitiae et mansuetudinis bellicae fortitudini adiungat, nam qui caeco et turbulento impetu feruntur reges, etiamsi ad momentum metu et pavore omnia repleant, mole statim sua concidunt. Facit igitur iusta et aequabilis moderatio ut manus fortium tremendae sint. Proximo versu redit ab bellicam potentiam, quum dicit *sagittas regis acutas* fore, ut penetrent *in corda hostium:* quibus verbis significat tela in manu esse, quibus procul feriat hostes quicunque eius imperio repugnaverint, quo etiam sensu *populos* sub eo *sternendos* fore dicit: ac si diceret, Quicunque ausi fuerint ad labefectandum regni eius statum insurgere, misere perituros: quia ad frangendam omnium contumaciam satis erit praesidii in regis manu.

7. *Solium tuum Deus in saeculum et usque: sceptrum rectitudinis, sceptrum regni tui.* 8. *Diligis iustitiam, et odio habes impietatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.*

7. (*Solium tuum.*) Alias regias virtutes in Solomone commendat, quod solium eius aeternum sit: deinde quod iusta rectaque gubernandi ratio. Nam quod Iudaei locum hunc depravant, quasi ad Deum fieret sermo, nimis putidum est. Quod etiam alii אֱלֹהִים in genitivo casu legunt, ratione caret, ac prodit eorum impudentiam, dum scripturam turpiter lacerare non dubitant, ne Messiae divinitatem cogantur fateri. Simplex autem et genuinus sensus est, Solomonem non tyrannice dominari, ut plerosque reges, sed rectis et aequis legibus, ideoque solium eius omnibus saeculis fore stabile. Quanquam autem *Deus* vocatur, quia regibus aliquam gloriae suae notam Deus insculpsit, non potuit tamen elogium hoc in homine mortali subsistere: quia nusquam legimus vel hominem vel angelum hoc titulo ornatum esse absque ulla adiectione. Sic quidem plurali numero vocantur tam angeli quam iudices, sed nemo unus vocatur אֱלֹהִים quin addatur aliqua restrictio: sicuti dum Moses constituitur in deum Pharaonis: Exod. 7, 1. unde colligere licet, canticum hoc altius quam ad umbratile regnum spectare, ut mox videbimus. Proximo versu ponitur clarior definitio rectitudinis, quod scilicet non minus severus sit iniquitatis vindex quam assertor iustitiae. Scimus enim quantas dissipationes gignat impunitas et licentia, ubi reges in puniendis sceleribus molles sunt et remissi: unde illud vetus dicterium, Deterius esse vivere sub principe sub quo licent omnia, quam sub quo nihil licet. Nota est etiam Solomonis sententia, Prov. 17, 15: Qui iustificat impium et comdemnat iustum, uterque abominatio est Deo. Recta igitur moderatio his duobus membris constat, ut qui praesunt severe coerceant maleficia, et iustitiam strenue asserant: sicuti a Platone scite et prudenter dictum est, politicum ordinem duabus partibus constare, praemiis, et poenis. Quod addit *unctum fuisse prae sociis*, non ponitur tanquam effectus iustitiae, sed potius causa est: quia inde recti et aequi studium Solomoni, quod populo in regem divinitus praefectus esset. Nam Deus ad honorem et imperium destinans, simul necessariis dotibus eum instruxit: itaque particula עַל־כֵּן rursus hoc loco valet quia: ac si diceret, non mirum esse quod Solomo tam praeclarus sit iustitiae cultor, quandoquidem electus est ex fratrum numero, qui sacra unctione rex adoptaretur. Nam coelesti oraculo, antequam nasceretur, nuncupatus est regni successor: et postquam impositus est solio, regiis quoque virtutibus ornatus est, unde sequitur, unctionem ordine priorem fuisse iustitia, atque ita non posse eius causam censeri. *Oleum laetitiae* vocatur ab effectu, quia ecclesiae felicitas et salus ex regno illo pendebat.

Huc usque literalem sensum exposui: nunc Solomonis cum Christo comparatio, quam obiter attigi, paulo uberius nobis tractanda est, quanquam piis et modestis hominibus sufficiet, quod frequenti scripturae usu notum est. Veteri populo in posteris Davidis propositam fuisse Christi imaginem, quia tamen Iudaei et alii profani homines non facile veritati cedunt, ex contextu ipso breviter colligere operae pretium est, non solide nec perfecte in Solomonem competere partem eorum quae hic dicuntur. Ac tale sane, ut initio admonui, prophetae consilium fuit, a trepidatione revocare pias mentes, quam incutere potuit tristis mutatio, quae paulo post accidit. Promissa fuerat regni aeternitas, quod uno homine mortuo collapsum est. Excipit igitur propheta: Quamvis abscissa magna parte populi, in fines angustos redactus fuerit Rehabeam, qui primus fuit tam splendidi et opulenti regni successor, non esse tamen cur labascat ecclesiae fides: quia illic exhibita fuerit figura aeterni regni quod adhuc sperandum erat. Ac primum quidem *regis* nomen per excellentiam Solomoni tribuitur, ut sciamus non de rege quolibet haberi sermonem, sed memorabili illo rege, cuius solium Deus staturum promisit, donec fulgeant in coelo sol et luna, Psal. 72, 5. David certe rex fuerat, et qui deinde sequuti sunt.

quoque vitio non carent luxuria et superfluae deliciae: ab altera tamen parte cavenda est nimia austeritas, ne moderatum splendorem, qui eorum dignitati respondeat, prorsus damnemus, sicuti paulo post inducitur regina sumptuose et magnifice ornata. Interea tamen sciendum est, non probatum fuisse Deo quidquid hic laudatur in Solomone. Atque ut de aliis taceam, Deo certe statim ab initio displicuit polygamia. Atqui inter benedictiones Dei ponuntur concubinae, neque enim dubium est quin per *honorabiles* propheta significet uxores quarum alibi fit mentio. Quamvis enim summum gradum teneret uxor Aegyptia, alias tamen quas sacra historia in medio ordine ponit, liberaliter et honorifice tractatas fuisse apparet: quas ideo filias regum vocat propheta, quod ex illis nonnullae regio genere ortae essent. Quo modo igitur polygamiam quam Deus in privatis omnibus, nominatim vero in regibus improbat, in Solomonis laudibus recenset propheta? Certe colligere promptum est, dum vulgari more celebrantur regis opulentia et gloria, non probari abusum: quia prophetae consilium non fuit, exemplum hominis in certamen cum Dei regula committere. Fuit quidem potentia, dignitas et splendor Solomonis non vulgaris Dei benedictio: sed quam ipse (ut fieri solet) multis corruptelis vitiavit, dum sibi non satis temperat, sed largiore copia ad carnis suae licentiam abutitur. In summa, quam liberaliter Deus rerum omnium abundantiam in Solomonem effuderit, hic narratur. Quod autem sibi coacervavit multas uxores, nec frugalem modum in splendore adhibuit, hoc est quasi accidentale.

11. (*Audi filia.*) De uxore aegyptiaca, quam nuper dixit stare ad dextrum latus regis, sermonem haberi non dubito. Etsi autem Solomoni alienigenam ducere uxorem fas non fuit, merito tamen hoc quoque numeratur inter Dei dona, quod a rege potentissimo quaesita fuerit illius affinitas. Iam vero quia ex legis praescripto Iudaeos oportuit dare operam, ut uxores ante congressum assuefacerent ad purum cultum Dei, et superstitionibus exuerent, puellam ex profana gente natam, quae per novum coniugium insita erat in ecclesiae corpus, propheta a prava educatione revocans, iubet deposita memoria patriae et paternae domus, induere aliud ingenium et alios mores. Alioqui enim periculum erat non modo ne privatim foveret vitiosos cultus, quibus assueverat, sed etiam ne publice suo exemplo multos in societatem criminis traheret: quod postea contigit: haec fuit exhortationis ratio, in qua, ut autoritatem sibi conciliet, *filiae* nomine utitur, quod in persona cuiuslibet privati hominis fuisset ineptum. Iam quo melius pateat quanti intersit novam nuptam prorsus renovari, attentionem pluribus verbis exigit, *Audi, considera, et inclina aurem tuam.* Nam certe hic vehementia et acribus stimulis opus est, ubi de abnegatione eorum omnium agitur, quae natura vel consuetudine nobis placent. Admonet autem non esse cur filia Pharaonis aegre patrem, cognatos, totamque Aegyptum deserat: quia ad sedandam absentiae tristitiam praeclara compensatio occurrat. Contentam enim tali marito esse iubet, ut patria libenter careat. Redeamus nunc ad Christum, ac primo meminerimus, quod spirituale est in eius regno, figurate nobis describi: sicuti propter hominum crassitiem coacti sunt prophetae similitudines mutuari a rebus terrenis. Si tenemus hanc loquendi rationem quae passim trita est in scripturis, non mirabimur quod propheta de palatiis eburneis, auro, gemmis et aromatibus praedicat, significat enim felici bonorum omnium affluentia refertum fore. Quanquam autem donorum spiritualium, quibus ecclesiam suam Deus locupletat, splendor et dignitas a mundo contemnitur, coram Deo tamen praestat omnibus mundi divitiis: etsi necesse non est singula membra curiose ad Christum aptari, quale est quod de multis uxoribus dicitur. Nam si plures fingantur ecclesiae, lacerabitur corporis Christi unitas. Verum quidem est, sicuti quisque fidelium vocatur templum Dei, 1. Cor. 3, 17. ita quodammodo posse vocari Christi sponsam: sed proprie loquendo unica est sponsa, quae ex universo piorum coetu colligitur. Dicitur autem sedere ad latus regis, non quod peculiare aliquod imperium exerceat, sed quoniam in ea dominatur Christus, quo sensu vocatur nostra omnium mater, Galat. 4, 26. Continet autem hic locus insigne vaticinium de futura gentium vocatione: qua factum est ut filius Dei affinitatem cum alienis et hostibus suis contraxerit. Erat enim inter Deum et omnes incircumcisos populos hostile dissidium: et maceria interposita, quae illos ab electo Abrahae genere discerneret: quia foedus quod cum Abraham pepigerat Deus, gentes a regno coelorum usque ad Christi exhibitionem arcebat. Sacro itaque coniugio mundum dignatus est, non secus ac si olim Iudaeus uxorem e gente extera et profana sumpsisset. Porro ut castam et integram sponsam propheta Christo sistat, hortatur ecclesiam ex gentibus adscitam, ut prioris vitae oblita, penitus se marito devoveat. Et quia mutatio haec qua transfigurantur in novos homines, qui ex filiis Adae filii Dei esse incipiunt, difficilis est, eam vehementius urget propheta. Nam hac verborum congerie, Audi, vide, inclina aurem, significat fideles non sine arduo et laborioso conatu se ipsos cum pristina educatione exuere: quia apud propensos et voluntarios supervacua esset talis exhortatio. Et certe experientia ostendit quam segnes ac tardi simus ad sequendum Deum. Verbo autem *videndi* merito perstringitur nostra socordia, quia inde tam caecus nostri amor, falsa opinio prudentiae

et virtutis, mundi illecebrae, arrogantia denique et fastus, quod non reputamus quam pretiosum thesaurum Deus in Filio suo unigenito nobis offerat. Nisi obstaret haec ingratitudo, molestum non esset, Pauli exemplo, ad Philipp., capite tertio, versu octavo, quidquid miramur, pro stercore vel nihilo ducere, ut suis nos opibus Christus ditaret. Sicut autem *Filiae* nomine novam ecclesiam blande et suaviter demulcet: ita et praemio allicit, ut libenter in Christi gratiam, quidquid hactenus carum habuit spernat ac relinquat. Neque enim vulgare solatium est nos filio Dei in summis deliciis fore, ubi terrenum ingenium exuerimus. Interea discamus, nostri abnegationem sacrae cum Christo coniunctionis principium esse. Nam per *domum patris et populum*, haud dubie corruptelas omnes intelligit propheta, quas ex utero afferimus, vel quas imbibimus mala consuetudine, imo sub hac loquutione complectitur quidquid ex seipsis habent homines: quia nulla naturae pars integra est, vel a corruptione immunis. Notanda etiam est quae additur ratio, iustam et legitimam subiectionem excutere ecclesiam, nisi Christo se addicat. Nam *adorandi* verbo non externa modo caeremonia, sed pius reverentiae et praestandi obsequii affectus per synecdochen notatur. Atque utinam probe, ut par erat, expensa fuisset haec admonitio: quia et Christi imperio melius paruisset ecclesia, et hodie de eius autoritate non esset nobis tantum cum papistis certamen, qui ecclesiam non satis honorifice haberi putant, nisi effraeni licentia contra maritum exsultet. Nam etsi summum imperium verbo tenus Christo concedunt, ut coram eo flectatur omne genu, quum tamen immensam in ferendis legibus potestatem ecclesiae arrogant, quid hoc aliud est quam fraeno solvere, ut sine modo lasciviat? Omitto quod scelerate titulum ecclesiae ad se rapiunt, sed hoc non ferendum sacrilegium est, Christi spoliis ipsam ornare. Est quidem haec non parva dignitas, sedere ad dexteram regis, sicuti non vulgaris honor est, piorum omnium censeri matrem, quae sub disciplina sua eos contineat, sed ex innumeris scripturae testimoniis colligere promptum est, Christum ecclesiam suam minime extollere, ut de suo iure quidquam minuat vel abroget.

13. (*Et filia Tyri.*) Haec pars est compensationis, qua propheta mitigat vel potius abolet desiderium prioris fortunae, quod venient Tyrii supplices cum muneribus. Scimus autem quam celebris fuerit fama Tyri olim: ideo summi honoris loco ponit, ex tam nobili et opulenta urbe venturos ad summissionem praestandam. Etsi autem minutias omnes sectari utile non est, ut in ecclesia reperiamus quaecunque de uxore Solomonis hic dicuntur, hodie tamen fructum aliquem gustamus huius vaticinii, quum facit Deus ut nonnulli ex mundi proceribus, licet Christi iugum non suscipiant, ecclesiam tamen sua humanitate foveant ac tueantur.

14. *Tota gloriosa filia regis intrinsecus, ex vestibus auro intextis indumentum eius,* 15. *In vestibus acu pictis adducetur regi: puellae post eam, proximae eius adducentur tibi.* 16. *Adducentur in laetitiis et exsultatione, ingredientur palatium regis.* 17. *Pro patribus tuis erunt filii tui, constitues eos principes in tota terra.* 18. *Memorabile reddam nomen tuum in omni generatione et generatione: propterea celebrabunt te populi in saeculum et usque.*

14. (*Tota gloriosa.*) Duplex potest esse sensus, reginam non modo quum in populi conspectum prodit, sed etiam ubi in cubiculo sedet, semper magnifice vestitam esse: vel splendorem ornatus non esse fucatum, ad fallendos simplicium oculos, sed ex solida opulentia constare. Felicem itaque reginae statum hac circumstantia amplificat propheta, quod non tantum rarae ostentationis causa sumptuosas vestes habeat, sed ad quotidianum ornatum. Alii exponunt, totam gloriam eius in hoc sitam esse, quod eam rex ad se familiariter invitet, quia mox transitus in cubiculum describitur cum magno et splendido comitatu. Etsi autem pompa haec modum excedit, docet tamen interim propheta, non ita pretiose vestiri ecclesiam, ut in se convertat vulgi oculos, sed tantum in gratiam regis. Iam quod hodie ecclesia spirituali decore conspicua non est, in quo refulgeant Christi divitiae, ingratitudini hominum imputandum est: qui vel sua segnitie liberalitatem Dei respuunt: vel postquam ditati erant, ad inopiam rediguntur.

17. (*Pro patribus tuis erunt filii.*) Hoc quoque ad regni praestantiam facit, quod posteritas dignitate patribus non cedet, atque ita non minuetur post mortem Solomonis nobilitas generis: quia filii qui ex eo nascentur, proavos omni virtutum excellentia aequabunt. Postea addit *Principes* fore *in tota terra*, tam late propagato imperio, ut commode in plurima regna distribui queat. Porro vaticinium de Christo hoc esse facile colligitur: quia tantum abest ut filii Solomonis propter regni amplitudinem provincias inter se partiti sint, ut primus eius haeres exiguam tantum partem retinuerit. Ita nemo ex legitimis successoribus ad eius potentiam accessit, sed omnes unius tantum tribus et dimidiae domini, quasi in angustias conclusi, fuerunt. Ubi autem ad Christum venitur, qui medius fuit inter veterem et novam ecclesiam, vere filios genuit, numero et praestantia patribus non cedentes, quos orbi universo praefecit. Etsi enim coram mundo crucis deformitas ecclesiae gloriam obscurat, si tamen reputamus quam mirabiliter aucta, et quibus spiritualium virtutum dotibus ornata fuerit, fatebi-

tanta ecclesiae securitas, quia scilicet Deus in medio eius residet. Nam verbum, *movebitur*, feminini generis est, nec potest ad Deum referri, quasi futurus sit immobilis: sed ita resolvi debet oratio, Non movebitur e statu suo sancta civitas: quia Deus illic residet, atque ad opem ferendam semper est paratus: *conspectus* enim *aurorae* tantundem valet ac si dixisset, quotidie simulac sol terris exoritur. Summa est, si cupimus Dei manu protegi, dandam in primis esse operam, ut inter nos habitet: quia ex sola eius praesentia pendet spes salutis. Ipse autem non aliam ob causam inter nos habitat, nisi ut nos praestet incolumes. Caeterum, quamvis non semper ad nos iuvandos festinet Deus pro votorum nostrorum fervore, satis tamen opportune nobis aderit, ut facile appareat verum esse quod alibi dicitur, nunquam dormire, ac ne dormitare quidem ecclesiae custodem, Psalmo 121, 4.

7. *Tumultuati sunt populi, mota sunt regna: dedit*) vocem suam, liquefacta est terra.* 8. *Iehova exercituum nobiscum: arx nobis Deus Iacob. Selah.* 9. *Venite, considerate opera Iehovae: quas posuerit solitudines**) in terra.* 10. *Cessare facit proelia usque ad extremum terrae: confringit arcum, dissipat arma, currus exurit igni.* 11. *Quiescite***) et cognoscite quod ego sim Deus: exaltabor in gentibus, exaltabor in terra.* 12. *Iehova exercituum nobiscum: arx nobis Deus Iacob. Selah.*

7. (*Tumultuati sunt.*) Quoniam ecclesia Dei nunquam caret hostibus, et quidem nimium validis, deinde qui eam crudeliter et effraeni intemperie oppugnant, propheta nunc doctrinam quam posuit de inexpugnabili Dei tutela, ab experientia confirmat, deinde generalem consolationem elicit: quod perpetuum sit Dei munus, compescere tumultus omnes ac sedare, et quod satis robusta sid eius manus ad frangendos omnes hostium conatus. Posset, fateor, locus hoc indefinite accipi: quod obnoxia quidem sit Dei civitas multis tempestatibus, sed tamen Dei beneficio incolumis semper maneat: verum magis probabile est, ut initio diximus, sermonem haberi de insigni aliqua liberatione, in qua Deus aeternae suae in servanda ecclesia virtutis et gratiae specimen praebuerat. Refert igitur propheta quid contigerit, nempe horribili apparatu hostes ecclesiae venisse ad eam perdendam, sed mox Dei voce fuisse quasi liquefactos. Atque hinc ad nos redit inaestimabilis consolatio, ubi audimus, quamvis totus mundus contra nos surgat, et vesano fervore omnia perturbet, posse momento redigi in nihilum, simulac Deus se nobis favere ostenderit. Quamvis autem vox Dei imperium vel nutum significet, videtur tamen ad Dei promissiones alludere propheta, quibus testatus est se fore ecclesiae custodem. Interim notanda est antithesis inter vocem Dei, et turbulentos regnorum motus.

8. (*Iehova exercituum.*) Hoc versu docemur qualiter in usum nostrum accomodare liceat quae passim de immensa Dei virtute praedicat scriptura, nempe, si persuasi simus ex eorum nos esse numero, quos Deus paterno amore amplexus fovere velit: nam iterum adoptionem commendat, qua segregatus erat Israel a communi gentium omnium sorte: alioqui non nisi formidinem incuteret potentiae Dei commemoratio. Hinc igitur gloriandi fiducia, quod nos sibi in peculiarem populum delegit, ut virtutem suam ad nos servandos exserat. Qua ratione propheta postquam *Deum exercituum* vocans, eius potentiam celebravit, statim adiungit alterum epithetum, quo foedus cum Abraham olim percussum confirmat: ut non dubitent eius posteri, ad quos promissae gratiae haereditas pertinet, Deum sibi quoque fore propitium. Nam ut solide quiescat fides nostra, in Deo simul haec duo consideranda sunt: nempe immensa virtus, qua ad totum mundum subigendum instructus est: deinde paternus amor, quem verbo suo patefecit. Ubi autem haec duo coniuncta sunt, nihil obstare potest quominus cunctis hostibus insultet fides nostra, neque enim dubium est, velitne opitulari nobis Deus, qui se hoc facturum promisit. Iam virtus ad id implendum suppetit, quia Deus est exercituum. Hinc colligimus misere eos vagari in scriptura, qui in aëre suspensum relinquunt quidquid de potentia Dei praedicatur, nec statuunt sibi fore in patrem, eo quod sint ex grege eius, et adoptionis participes.

9. (*Venite, considerate.*) Videtur persequi historiam liberationis, qua testatus fuerat Deus, se optimum et fidelissimum esse protectorem ecclesiae suae: ut inde petant fideles arma et vires superandis tentationibus quaecunque in posterum emergent. Debent enim ante oculos nobis versari documenta gratiae Dei, quae re ipsa exhibuit in nobis servandis, ut promissionum fidem in animis nostris sanciant. Caeterum, hac exhortatione tacite obiurgat eorum socordiam, qui Dei potentiam non aestimant quanti par erat: imo totum fere mundum ingratitudinis arguit, quia vix centesimus quisque satis sibi in Deo praesidii esse agnoscit: ita caecutiunt omnes ad opera Dei, imo sponte claudunt oculos: quod ad aedificandam eorum fidem maxime valeret. Videmus ut multi fortunae adscribant quod Dei providentiae decebat ferre acceptum: alii imaginentur se propria industria adeptos esse quidquid Deus contulit: vel quidquid ab eo solo profectum est, transferant ad medias causas: alii prorsus stupeant.

*) Il a donné sa voix, *en marge*: ou fait resonner.
**) quelles desolations, *en marge:* ou quels deserts.
***) desistez, *en marge:* ou arrestez, demeurez coy.

quia eius maiestas quae prius habita fuerat contemptui, ad frangendam totius mundi contumaciam sufficiet. Notandum enim est spiritus sancti consilium, quum diu contumeliose tractati et oppressi fuissent Iudaei, ac variis subinde calamitatibus afflicti: tanto nunc illustriorem esse Dei beneficentiam erga eos, quia domitis undecunque gentibus vicinis, florentissimum erat Davidis regnum: interea verum esse quod monui, nempe in regnum Christi hoc competere, ex contextu verborum colligere promptum est, ubi *Deus rex terribilis et magnus vocatur super omnem terram.* Ergo non dubium est quin his elogiis celebrata fuerit Dei gratia ad confirmandos piorum animos intermedio tempore: quo non tantum collapsa erat populi Israëlitici dignitas, sed extremis contumeliis oppressus, nullo Dei gratiae gustu recreari poterat, nisi in solas promissiones recumberet. Scimus quam longa fuerit huius magnificae potentiae interruptio, a morte Solomonis usque ad Christi adventum. Erat hoc veluti chasma, quod absorbere posset pias mentes, nisi Dei verbo suffultae essent. Ergo quum specimen huius regni, quod nunc praedicatur, a Deo fuisset editum sub Davide, quanquam paulo post sequuta est tristis et fere pudenda imminutio, deinde gravissimae clades, et tandem exsilium, et miserrima dispersio, quae ab interitu parum distabat: spiritus sanctus fideles ad continuandum plausum hortatus est, donec veniret promissus redemptor.

4. (*Ordinavit.*) Quod alii vertunt Subiicere, cum hac mea interpretatione convenit, paulo remotius est quod alii Ducere exponunt, alienum vero prorsus a mente prophetae, quod verbum ידבר alii accipiunt pro perdere. Neque enim dubium est quin subiectio utilis, laeta, et optabilis notetur. Si quis futurum verbi tempus retinere malit, mihi non displicet: quia tamen certum est sub typo celebrari futuram Dei gratiam, libenter amplexus sum quod magis probarunt alii interpretes. Porro quamvis hoc versu peculiariter gentiles suos hortetur propheta ad gratitudinem, quod per Dei gratiam cunctis populis dominarentur: certum tamen est, eos qui sub iugum redacti erant, in societatem gaudii coniungi ipsis Iudaeis. Ergo quantum ab umbra differt corpus, tantum discrimen fuit inter fictitium plausum, quem olim dederunt profanae gentes Davidi, et eum quo fideles Christum excipiunt: quia ex voluntario cordis obsequio manat. Et certe si post arcam in templum adductam nulla apparuisset sublimior veritas, quasi puerile erat ludicrum, in angusto illo domicilio Deum locari: sed ubi Dei maiestas quae in tabernaculo habitaverat, toti mundo patefacta fuit, et cunctae gentes sub eius imperium fuerunt redactae, tunc enituit praerogativa ista generis Abrahae. Itaque his verbis regnum illud cuius meminerat propheta, definit: subiectionem gentium commemorans, ut electo populo parere non recusent. Neque enim de arcana providentia hic agitur, qua Deus totum mundum gubernat, sed de speciali potestate quam per verbum suum exercet. Itaque ut proprie rex vocetur, necesse est talem a suis agnosci. Quaeritur tamen, dum suis auspiciis et coelesti potentia restituit Christus ecclesiam, quo sensu dicantur populi subiecti esse Iudaeis: quia scimus non aliter rite compositum esse ecclesiae ordinem, nisi emineat unicum caput, et fideles omnes a summo usque ad infimum inter membra se contineant: imo quum imperium suum erexit Christus in toto orbe, communis esse coepit cunctis gentibus adoptio, quae propria unius populi antea fuerat. Hoc autem modo libertas omnibus simul data est, ut fraterno iure inter se coniuncti, ad coelestem haereditatem adspirent. Sed facilis est solutio: quando gentibus impositum fuit legis iugum, dominium adeptos esse Iudaeos: quemadmodum pastores iurisdictionem spiritus verbo exercent, sic ecclesia vocatur regina, et piorum omnium mater: Galat. 4, 26, quia apud eam deposita fuit coelestis doctrina, quae instar sceptri est ad nos omnes subigendos. Quamvis ergo Iudaei, quo tempore in lucem emersit Christi regnum, misere et probrose profanis gentibus servierint, fuerintque veluti illarum mancipia, vere tamen et merito imperium illis tribuitur, quia Deus virgam virtutis suae emisit e Sion, quum ipsi legis essent custodes, munus eorum fuit eius autoritate gentes fraenare: quia non aliter sub Dei obsequium collectus fuit reliquus orbis, nisi dum homines spiritu Dei renovati, ultro se praebuerunt Iudaeis dociles ac morigeros, seque passi sunt eorum magisterio regi, quemadmodum alibi dicitur: In illa die apprehendent septem viri fimbriam unius Iudaei, ac dicent: Ambulabimus post Deum vestrum, etc. Zach. 8, 23.

5. (*Selegit nobis haereditatem.*) Clarius celebrat propheta peculiarem illam gratiam, qua dignatus fuerat Deus electum et sanctum genus Abrahae. Sicuti enim, posthabito toto mundo, paucos homines et ignobiles sibi adoptaverat: ita illud tam insigne paterni amoris pignus segregari oportuit a communi beneficentia qua totum humanum genus prosequitur. Itaque emphaticum est Seligendi verbum, ac si diceret, Deum non egisse cum Abrahae filiis, ut promiscue solet cum aliis gentibus, sed quasi haereditario iure dignitatem contulisse qua reliquos omnes praecellant, quod idem continuo post exprimit sub nomine *Gloriae.* Ergo gratias Deo agere iubet propheta, quod in persona Iacob populum electum extulerit in summum honoris gradum: ut gloriari posset sortem suam ab aliis omnibus distinctam esse. Simul etiam docet factum id esse gratuito favore Dei: nam relativum pronomen, causalis particulae vice ponitur, ac si causam dignitatis

storiam commemoret propheta, aptissime tamen quae hic dicuntur, tam in tempus Achaz, quam Ezechiae vel Asa conveniunt: fuit enim mirabile illud Dei opus, quum duo potentissimi reges Syriae et Israel, ingenti exercitu instructi, tanto metu perculissent urbem, ut rex cum populo fere exanimis iaceret, repente frangi, et frustrari certa spe potiundae urbis, unde et Iesaias capite 7, versu 4, per ludibrium titiones fumantes vocat: quum duae quasi faces accensae essent ad consumendam incendio Iudaeam. Nec minus stupendum fuit miraculum, innumeras copias Sennacherib nocte una sine hominum manu ab angelo deleri, 2. Reg. 19, 35. Iam quum rex Aethiopum collecta myriade ad oppugnandam Ierosolymam venisset, memorabile fuit potentiae Dei specimen, tantum apparatum disiicere. Quidquid sit, Iudaeos claro documento expertos esse dicit, Deum fuisse sanctae urbis custodem, dum invicto hostium robori se opposuit. Ideo dicit fuisse *congregatos reges:* quo verbo significat initum fuisse foedus in ecclesiae perniciem. Verbum *Transeundi* bifariam exponi potest: vel quod copiae ab illis collectae, in nihilum redactae fuerint: vel quod simul et uno consensu, quasi instructa acie expeditionem susceperint. Et hoc secundum videtur contextui esse aptius: quia postea sequitur ad conspectum urbis stetisse attonnitos. Quanquam licebit non incommode hunc versum accipere, quasi amplificandi causa additum. Sed quia ad rei summam hoc non adeo facit, eligant lectores utrum magis placuerit. Caeterum ubi dicit, *Miratos fuisse urbe visa, trepidasse, actos fuisse praecipites, correptos dolore tanquam subiti partus*, exornat quibuscunque potest elogiis miraculum quod exhibuit Deus in profligando tanto apparatu. Sic autem resolvi debet oratio, simulac viderunt miratos esse. Notum est illud Caesaris dicterium, Veni, vidi, vici, quo Aegyptiacae victoriae facilitatem notavit: Propheta hic contra, impios dicit obstupuisse solo conspectu urbis, ac si Deus splendore gloriae suae eorum oculos hebetasset. Et particula כֵּן translative posita est, quasi ad rem digito monstrandam, sicuti paulo post sequitur eodem sensu adverbium loci שָׁם. Similitudo parturientis ad exprimendam subitam mutationem pertinet, nam hac circumstantia luculentius enituit gratia Dei, quod inopinato metu perculsi subito animis conciderint, et ex securo fastu acti fuerint praecipites. Monemur autem hoc loco, nihil novi hodie accidere si validis copiis oppugnetur ecclesia, ac formidolosos impetus sustineat: quia sic Deus ab initio suos humiliare consuevit, quo admirabilem suam potentiam magis conspicuam reddat. Interea nobis occurrat, solum Dei nutum sufficere ad nos liberandos: atque, ut nobis obruendis undique immineant hostes, in eius arbitrio esse, quoties placuerit, stupore percutere eorum animos, ut inter medios conatus momento deficiant. Atque haec cogitatio mentes nostras, quasi iniecto fraeno, compescat, ne huc et illuc circumspiciant ad humana media.

7. (*Per ventum orientalem.*) Etsi hunc locum varie exponunt interpretes, contenti simus genuino sensu, non secus afflictos et exitio demersos fuisse ecclesiae hostes, ac Deus subitis procellis naves Ciliciae in mare profundum deiicit. Commemorat autem Dei potentiam quam exserere solet in magnis et violentis tempestatibus, ac si diceret, non esse mirum si Deus, qui confringit ventorum impetu robustas naves, hostes quoque suos virium suarum confidentia inflatos prostraverit. Per *Mare Tharsis*, apud Hebraeos Mediterraneum intelligitur, propter Ciliciam, quae sic olim vocata fuit, etiam Iosepho teste: licet tandem nomen hoc ad urbem unam restrictum fuerit. Quia autem praecipua navigatio Iudaeis erat in Ciliciam, per synecdochen huic regioni tribuunt quod aliis remotioribus et minus notis commune erat.

8. *Sicut audivimus, sic vidimus in urbe Iehovae exercituum, in urbe Dei nostri: Deus stabiliet eam usque in perpetuum. Selah.* 9. *Exspectavimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui.* 10. *Sicuti nomen tuum Deus, sic laus tua super extrema terrae, iustitia plena est dextera tua.*

8. (*Sicut audivimus.*) Duplex sensus potest huic loco congruere: prior erit, si in persona fidelium dicat propheta, qualem Deus olim potentiam exseruerat in liberandis patribus, prosequutum nunc fuisse erga nepotes et posteros. Audierant enim ex ore patrum, et ex sacris historiis didicerant, quam clementer et paterne Deus ecclesiam suam iuvisset: nunc se oculatos esse testes praedicant, quia re ipsa eandem erga se misericordiam sint experti. Summa igitur esset, fideles non modo in historiis habere bonitatis et potentiae Dei testimonium, sed usu et experientia sentire, adeoque perspicere oculis quod prius cognoverant ex auditione et relatu patrum. Itaque Deum semper manere sui similem, qui vetusta gratiae suae exempla subinde assiduis documentis confirmet. Alter sensus paulo argutior est, optime tamen quadrat, Deum scilicet re ipsa praestitisse quod pollicitus fuerat populo suo, ac si dicerent fideles, sibi ante oculos fuisse exhibitum quod prius tantum auribus perceperant: quia ubi nudae tantum promissiones apparent, Dei gratia et salus in spe adhuc abscondita est, effectu autem conspicua redditur. Si haec interpretatio placeat, continet uberem doctrinam, nempe quod Deus spem verbo suo datam minime frustretur: nec magis liberaliter promittere soleat, quam implere quod promisit. Ubi dicitur, *in urbe*, ב acci-

divinitatis. Propheta autem hic contra: Domine, ubicunque auditum fuerit nomen tuum, cum solida laude coniunctum erit, vel secum proferet laudis materiam, quia intelliget totus mundus qualem te praestiteris electo populo. Eodem pertinet quod mox additur, *Dexteram Dei plenam esse iustitia*, nempe quod auxilium suis ferendo, quasi porrecta manu, iustitiam suam palam demonstret: nec unum modo vel alterum specimen edat suae iustitiae, sed omnes numeros impleat. Porro tenendum est quod alibi diximus, Iustitiam Dei accipi pro fide quam in suis tuendis servat, unde inaestimabilis ad nos redit consolatio, quod in salute nostra curanda velit iustus agnosci. Iam tenemus prophetae mentem, nempe falsorum deorum nomen per ora hominum volitare, sine re et vera laude: aliam esse rationem in Deo Israel: quia quocunque perlata fuerit eius fama, intelligent omnes liberatorem esse populi sui, qui spem et vota suorum non frustratur, nec eos in discrimine deserit.

11. *Laetabitur mons Sion, exsultabunt filiae*) Iuda, propter iudicia tua.* 12. *Circumdate Sion, et circuite eam, numerate turres eius.* 13. *Adiicite cor vestrum**) ad murum eius, exaltate turres eius, ut narretis generationi posterae.* 14. *Quia hic Deus, Deus noster in saeculum et usque: ipse deducet nos usque ad mortem.***)*

11. (*Laetabitur.*) Nunc gratulationem suam absolvit, quod Ierusalem et aliae Iudaeae urbes, iustitiae materiam habebunt, quia Deum vere senserunt vindicem suae salutis. Nam *Iudicii* nomen ideo positum est, quod Deus ecclesiae suae causam suscipiens, eius oppressoribus se hostem professus sit, ut eorum ferociam compesceret. Deinde rursus propheta situm et pulcritudinem Ierosolymae commendat, ac si diceret, urbem esse optime munitam et inexpugnabilem: quia aliqua ex parte in his externis notis fulgebat Dei benedictio. Quanquam memoria tenendum est quod prius dixit, Deum in eius palatiis conspici in arcem. Neque enim *turres* vel *murum* nunc commemorans, vult piorum mentes in illis subsistere, sed potius speculum proponit quod Dei faciem repraesentet. *Circumdate* ergo *Sion*, inquit, hoc est, attente cirumspicite: *numerate turres, et studium vestrum applicate ad considerandum eius murum:* aestimate pro dignitate palatia eius, ita facile constabit urbem esse divinitus electam: quia longe supra alias omnes emineat. Nam in hoc totus est ut appareat qualitas illa et persona qua Dominus Ierosolymam induerat: eam sibi in sacrarium et in domicilium populo suo erigens. Caeterum propheta finem notando, ut narretur posteris forma et splendor urbis sanctae, tacite innuere videtur venturum aliquando tempus quo non amplius poterit conspici. Quorsum enim narratio in re manifesta et ante oculos posita? Quanquam ergo paulo ante dixit, urbem illam perpetuo stabilitam esse, nunc per modum correctionis admonet qualis futura sit perpetuitas, nempe quae ad renovationem duntaxat ecclesiae duret. Nos enim sumus illa posteritas ad quam pertinet ac dirigitur narratio, quia quaecunque veteri populo Deus beneficia contulit, nobis communia sunt: non quod splendor ille externus, quo admirabilis fuit Ierosolyma, hodie inter nos emineat, sed quia spiritualibus donis non minus splendide ornata fuit ecclesia post exhibitum Christum, quam olim muris et turribus instructa Ierusalem sub legis umbris. Verbum פסגו, verti exaltate, ad aestimationem praestantiae referens. Nam quod alii exponunt Roborate, minus videtur esse consentaneum, si cui magis probetur aliorum interpretatio, Adspicite, non repugno.

14. (*Quia hic Deus.*) Hinc melius liquet non loquutum fuisse Prophetam de palatiis Ierusalem, ut illic defixi haererent piorum oculi: sed ut se ad intuitum gloriae Dei attollerent. Nam quocunque se verterent, voluit Deus insculptas gratiae suae notas cerni, imo se agnosci quasi praesentem. Unde colligimus, quidquid dignitatis vel praestantiae in ecclesia refulgeat, non aliter esse considerandum, quam ut nobis Deus occurrat, atque in suis donis celebretur. Porro demonstrativum pronomen זה minime supervacuum est, sed unicum Deum ab omnibus fictitiis adhibita certitudine discernit. Quantumvis enim audacter Dei nomen usurpent increduli, ac de religione garriant, si quis tamen propius inquirat, reperiet nihil subesse certi vel firmi: imo quicunque in vera fide fundati non sunt, necesse est in suis figmentis evanescere. Hoc itaque fidei proprium est, distinctam nobis Dei notitiam proponere, in qua non vacillemus: sicuti superstitio imaginarios et multiplices deos semper ingerit. Quo magis notanda est emphatica ista demonstratio, cui similis fere est ista Iesa. 25, 9. Ecce Deus noster hic, exspectavimus eum et salvabit nos: hic Iehova, exspectavimus eum. Ac si profiteantur fideles non esse sibi incertum Deum, vel quem confusa opinione apprehendant, sed cuius firma ipsis constet veritas. Praedicant autem fideles Deum perpetuo constantem fore in servanda ecclesia, ut se hortentur ac confirment ad pergendum in continuo fidei tenore. Quod proxime sequitur membrum, videtur exegeticum esse, *Deducet nos ad mortem.* Deum enim sibi hoc verbo aeternum ducem ac custodem fore promittunt fideles. Quanquam non intelligunt se Dei gubernatione tantum in hac vita fore tutos, ut

*) les filles, *en marge:* ou villes.
**) mettez vostre coeur, *en marge:* ou prenez bien garde.
***) iusques à la mort, *en marge:* ou dès l'enfance.

quoque cupiat. Et certe ita omnes Dei prophetas affectos esse convenit, ut Deum libenter habeant communem magistrum cum reliquo populo, et vocem eius, quam ore suo perferunt ad alios, primi omnium excipiant. Caeterum prophetae consilium fuit autoritatem et reverentiam suae doctrinae asserere, quia non futiliter garriat de suis commentis, sed tantum proferat quod didicit in schola Dei. Haec autem unica est probe docendi ratio in ecclesia Dei, ut qui aliis praefectus est magister, aurem ad discendum inclinet priusquam os aperiat ad loquendum, atque ita fideliter de manu in manum tradat quod a Domino accepit. Et certe sapientia non nascitur in hominis ingenio, sed e coelo petenda est: ideoque nemo prudenter et scite in aedificationem ecclesiae unquam loquetur, nisi qui Deo se prius docilem praebuerit. Quantum ad verba spectat, in tertio versu quidam vertunt Intelligentias: sed quia impropria et dura esset loquutio, si dicatur cordis meditatio loqui, sequutus sum quod simplicius erat. In quinto versu nomen משל quod *Parabolam* verti proprie similitudinem significat: sed saepe ad graves sententias transfertur, quia figuris et translationibus ut plurimum ornantur. Eodem fere sensu capitur nomen חידה, quod aenigma vertunt: itaque Ezech. cap. decimo septimo, versu secundo, duo verba et nomina simul iunguntur, חוד חידה ומשול משל, hoc est, aenigmatiza aenigmate, et paraboliza parabola. Fateor quidem illic notari allegoricum sermonem: sed iam dixi cur Hebraei aenigmata et similitudines vocent insignes et notatu dignas sententias. Nam *Aperiendi* vel retegendi verbo testatur propheta sibi minime esse propositum res de quibus acturus est, perplexis et obscuris ambagibus involvere. Et certe quamvis longe a sensu nostro remota sit coelestis doctrina propter suam sublimitatem, spiritus sanctus ad captum nostrum sic temperavit sua oracula, ut tota scriptura utilis sit nobis ad aedificationem, unde frustra ignorantiae praetextus a multis captatur: quia nihil tam arduum est vel difficile, quod non rudibus et idiotis sit patefactum. Quod mentionem *Citharae* factam esse putant multi interpretes, ut cantus suavitas et illecebra mitigaret si quid esset asperum, nescio an satis firmum sit. Mihi satis est, pro recepto more loquutum fuisse prophetam, quia tunc solenne erat Psalmos ad citharam canere.

6. *Cur timebo in diebus mali? iniquitas calcanei mei circumdabit me.* 7. *Confidunt super opulentia sua, et in multitudine divitiarum gloriantur.* 8. *Frater non redimet redimendo: nullus dabit Deo pretium redemptionis eius.* 9. *Et pretiosa*) erit redemptio animae eorum, et duratio in saeculum.* 10. *Ut vivat amplius in perpetuum, nec videat sepulcrum.*

6. (*Cur timebo.*) Iam in ipsam doctrinae tractationem ingreditur propheta, non debere filios Dei ultra modum turbari rebus adversis, etiamsi proterve eos urgeant impii, et iam pro libidine undique conclusos teneant: quia scilicet Dominus, quamvis dissimulet ac quiescat, non tamen dormit in coelo, sed iudicia sua in tempus opportunum differt ac suspendit. Porro interrogatio magis emphatica est, quam si simpliciter assereret se in rebus adversis aequo et tranquillo animo fore. Secundo membro versus specialiter designat afflictiones quae plus acerbitatis in se continent, et gravius vulnerant animos, dum scilicet improbi dominantur, et violentiam suam impune exercent, ideo saubaudiendum est adverbium temporis, dum *iniquitas*, etc. Sunt quidam interpretes qui alium sensum eliciunt: Si timeam in diebus malis, et mihi nimis anxie prospiciam, sicut solent increduli: ubi tandem ad mortem ventum fuerit, iniquitates meae tenebunt me obsessum. Ita *calcaneum* pro vitae exitu accipiunt, sed hoc totum tanquam longe petitum repudio. Neque etiam video qua ratione alii ad cogitationes referant: nullum enim exemplum huius metaphorae alibi reperiri posse existimo. Plus coloris habet quod alii vertunt Insidiatores, quia verbum עקב significat decipere: ac si dixisset propheta, Quamvis mihi tendant insidias perfidi et astuti homines, non est tamen cur timeam. Sed ego absque figura accipere malo: Quando me obsidebit hostium iniquitas, qui urgendo quasi me supplantant. Sicuti etiam gallice dicimus, *Poursuivre iusques aux talons.* Fateor eum de hostibus loqui, sed iniquas eorum persequutiones calcaneo suo haerere dicit, quia potentia praevaleant, et quasi talos pede prementes, immineant ad ipsum obruendum.

7. (*Confidunt super opulentia.*) Sequitur ratio cur non debeant filii Dei trepidare in rebus adversis, ac multo minus succumbere, etiam dum videntur constringi sub hostium manu, ut eorum violentiam vel fraudes effugere nequeant: nempe quia umbratili potentia frustra turgent, quae statim evanescit. Ratiocinatur ergo propheta, dum homines metuimus, vano et fallaci metu nos turbari: quia non reputamus qualis sit eorum conditio: perinde ac si ab umbra vel spectro quispiam sibi metuat. *Gloriantur* inquit, *in multitudine divitiarum:* et nos stulte in eundem errorem abripimur, quia non reputamus quam caduca sit et momentanea terrenae huius vitae conditio. Altius tamen respicit propheta, neque enim tantum ex re ipsa ostendit, falso putari beatos qui deliciis, vel opibus, vel honore excellunt in mundo, sed ex eorum sensu, vel potius stupore miseros esse coarguit. Nam quum

*) precieux, *en marge:* ou cher.

nunc perperam rapiuntur in contrarium affectum, ut famosi sint super terram, et alte resonent nomina sua. Nam vocandi verbo, inanem sonitum oblique designat propheta, quo celebrantur profani homines. Quibusdam magis placet diversus sensus: Indiderunt nomina sua regionibus, ut gloriae monumentum posteris relinquerent. Sed non dubito hanc esse prophetae mentem, laboriose ipsos eniti ut sibi celebrem famam in terra comparent.

13. (*Et homo in excellentia.*) Postquam insanas cogitationes derisit, quibus se sponte decipiunt increduli, nunc addit, quamvis ita sibi placeant, instare tamen illis communem cum brutis pecudibus exitum. Etsi enim quoad animos inter homines et bruta animalia magnum est discrimen, merito tamen propheta de praesentis vitae statu loquens, incredulos iumentis similes in morte fore dicit. Neque enim opus erat disputare de futura vita, quia negotium erat cum filiis huius saeculi qui ad illius spem non penetrant, nec animis aliam felicitatem concipiunt, quam qua nunc fruuntur. Ergo eorum vecordiae insultans, Vos quidem, inquit, quasi exempti communi hominum sorte, cornua effertis supra nubes: sed mors vobis imminet quae abolebit vestram istam superbiam, ut nihil inter vos et asinos vel canes intersit. Nam quod subtilius ludunt nonnulli interpretes, mihi non probatur, fieri homines iumentis similes quia non intelligunt ad quam praestantiam sint conditi, nempe dum animam illis Deus indidit quae nunquam dormiet vel morietur. Nam mens prophetae satis perspicua est, frustra sibi blandiri profanos homines propter caducam vitam, quia mox superveniet interitus, qui eos brutis pecudibus aggreget. Ac ultimo verbo se ipsum declarat propheta, cur comparet terrenos homines iumentis: quia scilicet exciduntur, vel pereunt. Quod alii subaudiunt relativum אשר, in eo parum est momenti.

14. *Haec via eorum stultitia ipsis,*) et posteri eorum ori ipsorum acquiescent. Selah.* 15. *Tanquam oves in sepulcro ponuntur, mors pascet eos et dominabuntur eis recti mane, et robur eorum**) ut veterascat: sepulcrum a domicilio eius.* 16. *Atqui Deus redimet animam meam e manu sepulcri,***) quia suscepit me. Selah.*

14. (*Haec via.*) Quia varie exponitur hic versus, antequam verum sensum profero, aliorum sententias breviter perstringam, quia nomen כסל ilia interdum significat Hebraeis, quidam argute hoc loco pro adipe accipiunt: ac si dictum esset: Haec cogitatio illis est instar adipis, qua sensus suos tegunt ac suffocant. Sed hoc asperius est quam ut longa refutatione indigeat. Quidam sic distinguunt: Haec via eorum quasi stultitia est: quasi diceret propheta eos perverse vitam instituere, quia sanae mentis non sunt compotes, nec enim fieri posse ut adeo turpiter delirent homines, nisi carerent omni iudicio. Nam si qua intelligentiae gutta essent praediti, an non reputarent quorsum creati sunt, mentesque in coelum arrigerent? sic illi. Ego autem prophetam existimo simpliciter hoc velle, eventum tandem coarguere, mente fuisse privatos qui sic felicitatem suam in mundo locant: ac si diceret, detegi tandem cum magno dedecore eorum vesaniam qui in mundo subsidunt: et quamvis se rara prudentia pollere existiment, sibique plaudant in suo acumine, patefieri tamen cum iusto ludibrio, quam fuerint insipidi. Hoc autem consulto dicit propheta, ut filiorum amentiam magis amplificet, qui patrum exemplis edocti non resipiscunt. Quia autem hoc quoque posterius membrum varie torquetur ab interpretibus, primo referam quid alii sentiant. Verbum רצה accipiunt pro ambulare, et nomen פי pro mensura: ac si dictum esset, filios secundum patrum rationem incedere vel progredi, atque ita literam ב in כ resolvunt notam similitudinis, quod Hebraeis satis tritum est. Atque hic sensus, fateor, non adeo longe distat a verbis et sententia prophetae. Quod alii ad iumenta referunt, nimis est contortum. Sed rectius meo iudicio sentiunt alii, nomen *oris* pro institutis vel praeceptis sumentes, deinde melius convenit verbum רצה secundum communem et magis receptum sensum accipere, ut consensum vel beneplacitum notet, ideo verti Acquiescere. Hoc autem vult propheta, quum profanis hominibus vana sua confidentia cedat in stultitiam, ut merito apud omnes sint ridiculi, prodigiosum esse in posteris furorem, qui ne tali quidem experimento admoniti sapere incipiunt, sed se oblectant iisdem deliriis, idem sentiunt ac loquuntur quod patres. Porro, quum velit Deus expendi sua iudicia in mundo, eos attentius decebat reputare quid actum sit cum patribus: nunc dum praeteritis ac neglectis tam insignibus exemplis praecipites in eandem vanitatem ruunt, eo magis convincitur bruta eorum amentia.

15. (*Tanquam oves.*) Similitudo valde apposita, descendere istos homines in sepulcrum, sicuti oves sub manu pastoris in suum ovile aggregantur Nam vix superbo homini sufficit totus mundus: adeo vanis suis figmentis turgent singuli, ut fere proprium sibi solem, aërem, terram seorsum appetant. Ab illo immenso fastu, quo se longe lateque extendunt, propheta eos quasi oves coacervat iu sepul-

*) leur est folie, *en marge:* ou est cognue n'estre que folie en eux.

**) leur force, *en marge:* ou leur figure.

***) sepulchre, *en marge:* ou puissance et domination de la mort.

eruit. Speravit igitur vitam in morte, quia superatis mundi tenebris, oculos ad illud mane dirigebat quod secum afferret aeternum diem. Unde etiam colligimus spirituales fuisse promissiones legis, quibus freti sancti patres, sponte et libenter peregrinati sunt in mundo, ut in coelesti haereditate tandem quiescerent, quo magis mirum est Sadducaeos qui in lege educati erant, eo stuporis delabi potuisse, ut animam hominis putarent nihil aliud esse quam halitum. Plus quam enim caecus erit qui hunc locum transiliet ac si nulla in eo fieret coelestis vitae mentio. Quomodo enim torquebitur quod proximo versu de novo et insolito mane dixit? Certe quotidie exoritur lucifer terris: sed diem certum illic designat, quo Deus ipse solis partes implebit, ut nos illustret gloriae suae conspectu. Iam vero quum subiicit, certe *Deus animam meam redimet ab imperio sepulcri*, nonne sibi peculiare aliquid promittit, quod non competit in reliquos homines? Quodsi redimi a morte privilegium est solis Dei filiis datum, certo colligimus meliorem vitam sperandam esse. Notare etiam operae pretium est quod prius attigi, rite nos demum proficere in Dei promissionibus, dum sibi quisque accommodat quod generaliter omnibus Deus offert, hanc rationem nunc tenet propheta. Unde enim de animae suae redemptione certus est, nisi quia futura est olim alia conditio piorum, quam nunc in mundo appareat? ipse autem ad Dei filios se aggregans, huius gratiae se quoque participem esse statuit. Quod postea subiicit, hebraice ad verbum sic legitur, *quia suscipiet me*. Sed quidam causalem particulam כי in adverbium temporis resolvunt: et verbum לקח accipiunt pro tollere e medio: ut sit sensus: Quando me Dominus ex hac vita ad se colliget, animam meam eruet ex potestate sepulcri. Sed vereor ne hoc sit nimis contortum. Rectius sentiunt alii, futurum tempus loco praeteriti positum esse, et propriam significationem causalis particulae retinent. Neque enim prophetae in se ipso quaerenda fuit spes suae resurrectionis, sed in gratuita Dei adoptione: quia eum amplexus suo favore Deus fuerat, eumque assumpserat in ordinem suorum. Quanquam tempus verbi mutare necesse non est, si cui haec sententia arrideat: Deus animae meae custodiam suscipiet in morte, ideo eam asseret ab interitu. Unde enim fit ut de se vulgo actum esse putent homines ubi in sepulcrum descenderint, nisi quia animas suas Dei tutelae et fidei non commendant? quia non reputant eas, instar pretiosi depositi, salvas manere sub eius custodia? Ergo utcunque in speciem evanescat hominis anima dum migrat a corpore, statuendum tamen est, colligi tanquam in Dei sinum, ut illic fideliter servetur usque ad diem resurrectionis.

17. *Ne timeas quum ditabitur vir, quum multiplicabitur gloria domus eius:* 18. *Quia non auferet omnia in morte, non descendet post eum gloria eius:* 19. *Quia animae suae in vita sua benedicet, et confitebuntur tibi quum benefeceris tibi.* 20. *Veniet ad aetatem patrum suorum, usque in perpetuum non videbit lucem.* 21. *Homo in excellentia, et non intelliget: similis factus est iumentis: interibunt.*

17. (*Ne timeas.*) Eandem quam prius habuimus sententiam repetit sub forma exhortationis, frustra scilicet terreri Dei filios hostium suorum divitiis et potentia, nec esse cur illis invideant, quia instar umbrae cito praeterit caduca haec felicitas: ac ne in terra subsidant animi nostri, finem vitae vult semper nobis versari ante oculos. Sic enim fiet ut nos minime obruat taedium miseriarum, quibus nos in hoc brevi curriculo exerceri oportet: deinde ut alto animo spernamus fallaces pompas, in quibus sibi tantopere plaudunt profani homines. Ne ergo eiusmodi spectaculis turbemur, prudenter nos propheta ad mortis considerationem revocat, quae momento superveniens, fucato isto splendore exutos in sepulcrum deiiciet. Hoc enim significat his verbis, *non auferet omnia in morte*, ut praeclare agatur cum mortalibus, non posse tamen ultra vitae finem in eadem manere gloria, et hanc nuditatem proximo membro confirmat, quum dicit, *non descendet post eum gloria eius.* Quantumvis enim luctentur miseri homines, et quasi invita natura aliquid post mortem gloriae sibi asserere conentur, putredinem tamen et nuditatis probrum non effugiunt, quemadmodum scite a poëta dictum est,

— mors sola fatetur
*Quantula sint hominum corpuscula.**)

19. (*Quia animae suae.*) Versus hic variis modis torquetur. Quidam ita resolvunt verba: Animae suae debuerat benedicere in vita. Alii prius membrum ad incredulos referunt, secundum vero ad fideles qui Deum celebrant in omnibus suis beneficiis. Quidam etiam totum contextum de fidelibus accipiunt, sed perperam. Ego vero eos recte sentire non dubito qui hic quoque notari docent homines carnis deliciis addictos. Ac priore quidem membro dicit eos *animae suae benedicere*, quamdiu in mundo agunt: quod suaviter se oblectent ac ingurgitent terrenis voluptatibus, secure denique sibi in belluina intemperantia indulgeant, sicuti a Christo describitur apud Lucam 12, 19 dives ille, Epulare anima mea ad satietatem, etc. vel certe quod non alibi quam in mundo felicitatem exspectant: quia nullo coelestis vitae studio tangantur. Quod alii Benefacere vertunt, mihi non placet, videtur enim

*) Iuvenal. X. 172.

terram ad iudicandum populum suum. 5. *Congregate mihi mansuetos meos, qui percutiunt foedus meum super sacrificiis.*

1. (*Deus deorum.*) Quanquam Psalmus inscribitur Asaph, nescitur tamen fueritne eius autor: an vero, quum unus esset ex praecipuis cantoribus, eum ex manu Davidis susceperit. Sed quoniam in ea re parum est momenti, potius videamus quod ad rem magis pertinet. Multi putant hic describi renovationem ecclesiae: et haec opinio passim obtinuit, huc spectasse prophetae consilium, ut Iudaeos moneret, umbratilem legis cultum nonnisi temporalem esse, qui paulo post abrogandus esset. Hoc quidem verissimum est, Deum olim talibus rudimentis Iudaeos quasi pueros, exercuisse, usque dum adolesceret ecclesia, et veniret tempus plenitudinis, ut Paulus vocat, Galat. 4, 4 sed nunc aliud quaeritur, dirigatne propheta sermonem ad seculi sui homines, et legalis cultus abusum et corruptelam simpliciter damnet, an vaticinium edat de futuro Christi regno. Ex contextu vero facile patebit, prophetam apud suos aequales fuisse legis interpretem, ut doceret caeremonias, quo tempore vigebant, nullius per se esse momenti, sed referri potius in alium finem. Et quod obtenditur, Deum nunquam totum orbem vocasse, nisi quum evangelium promulgatum fuit, quia legis doctrina certum et peculiarem populum sibi collegit: nullo negotio refelli potest. Neque enim intelligit propheta totum orbem advocandum, ut communem doctrinam pariter audiant omnes gentes, sed ut coram toto genere humano Deus causam suam cum Iudaeis disceptet. Convenit enim haec contestatio cum illa Mosis Deut. 32, 1: Audite coeli quae loquar, audiat terra verba oris mei. Item, Deut. 30, 19: Contestor hodie coelum et terram quod tibi proposuerim viam vitae et mortis. Cum illa etiam Iesaiae, 1, 2: Audite coeli et auscultet terra: quia Dominus loquutus est. Et haec vehementia apud hypocritas necessaria fuit, ut excussis blanditiis serio ad Dei iudicium attenderent. Praesertim vero in hac causa necesse fuit gravius expergefieri Iudaeos. Nam quum propensi sint homines ad externas larvas, Deum ex suo quoque ingenio metiuntur, atque ita optime se erga eum defunctos putant, ubi caeremoniis operam dederint. Ita Iudaeis proclive fuit legis figuras temere arripere, ac si earum observatione Deum rite placarent, et scimus de hac superstitione accerrimum semper fuisse certamen prophetis, quia pessimi quique et impurissimi homines se pro veris Dei cultoribus audacter venditabant, si modo suam impietatem tegere possent fallaci aliqua pietatis specie. Quare non satis habuit propheta simpliciter docere corrumpi et violari Dei cultum, ubi neglecta fide et puritate cordis, tantum ad externos ritus intenti sunt homines: sed ut torporem excuteret ac fallacem fiduciam corrigeret, necessario severam hanc denuntiationem adhibuit. Quod ergo Deum hic gentes omnes ad suum tribunal citantem inducit, non ita interpretor, quasi promiscue toti mundo verae et sincerae pietatis regulam tradat, et undique ecclesiam colligat in suum obsequium, sed ut hypocritae suo more sibi adulari desinant. Nam ad eos pungendos hic non levis fuit stimulus, testes improbae suae dissimulationis habere cunctos mortales, et spoliari larva illa pietatis qua se venditabant. Huc etiam pertinet, quod Iehova Deum deorum nominat, quia nisi iniecto serio terrore, nunquam Deo illudere desinunt. Quod etiam ex reliquo contextu melius patebit, ubi Dei maiestas formidabilis describitur: ut sentiant hypocritae nihil se proficere puerilibus nugis, quia negotium sit cum tam severo iudice. Sed ne quis obiiciat diversum quidquam a lege hic tradi, et convelli cultum a Mose praescriptum, nominatim exprimit propheta, consentaneum cum lege fore iudicium hoc, cuius est praeco. Deum enim verba facere *e Sion*, tantundem valet ac legis suae autoritatem sancire, ideoque prophetae, quoties hac loquendi forma utuntur, se legis interpretes esse asserunt. Nam quia mons ille non hominum temeritate fuerat delectus, relationem habet ad legem. Itaque nunc propheta ansam disputandi praecidit Iudaeis, quia Deus ipse non aliquo novo iure reos faciat qui cordis impuritatem fucata specie tegunt, sed ex lege sua per Mosen lata cum ipsis disceptet. *Sion* autem vocat *perfectionem decoris* honorifico nomine: quia Deus sacrarium illud elegerat, ubi nomen suum invocaretur, et illic eius imago in legis doctrina fulgebat.

3. (*Veniet Deus noster.*) Quod repetit venturum, ad confirmationem doctrinae valet, ut vehementius concutiat torpentes animos: Veniet, inquit, nec silebit usque in finem: ne eius patientia abuti pergatis. *Deus noster.* Duobus modis hoc potest exponi, vel quod propheta se veris Dei cultoribus, qui paucissimi erant numero, aggregans, se ex adverso statuat, ut demonstret hypocritas falso et inaniter iactare, Deum sibi esse communem cum sanctis patribus. Verum alter sensus mihi magis arridet, quod propheta, quasi unus e populo, pronuntiet Deum illum cuius nomen obtendebant omnes filii Abrahae, violati sui cultus fore vindicem. Veniet ergo Deus noster, quo nos gloriamur, Deus ille qui foedus pepigit cum Abraham, idem ille qui per manum Mosis legem nobis dedit. Quod de *igne et turbine* sequitur, tametsi ad expergefaciendos Iudaeos positum est, ut tandem expavescere discant ad Dei iudicium, quod hactenus nimis secure spreverunt: allusionem tamen continet ad horribile illud spectaculum quod Deus in monte Sinai exhibuit, Exod. 19, 16. Scimus enim tonitrua in toto aëre

7. (*Audi popule mi, et loquar.*) Postquam officio raeconis functus est propheta, et addidit etiam uae merito percellerent hominum mentes, Deum ontinuo tenore loquentem inducit: atque ut iterum stendat causam maximi ponderis tractari, attenionem excitat pluribus verbis. Nam Deus populum uum appellans, autoritatem verbo suo vendicat: leinde admonet non vulgarem sibi sermonem fore, ed expostulandi sibi esse materiam, quod a legibus acti sui desciverint. Vertunt quidam: contestabor ontra te. Sed ex communi scripturae usu colligimus notari potius contestationem de mutuo iure, c si Deus foederis sui memoriam renovaret: ac olenni ritu, quod sibi ex pacto debetur, exigeret b electo populo. Eadem ratione praefatur se Deum esse Israelis, ut Iudaeos ad suum unius arbitrium ac nutum revocet, atque emphatica est nominis Dei repetitio: ac si diceret: Dum me alligatis restris figmentis, quantum distat haec audacia et emeritas ab ea quae mihi debetur reverentia? Nam quum Deus sim, compescere omnem proterviam lebebat maiestas mea, ut ad vocem meam sileret omnis caro. Inter vos autem quibus me patefeci n Deum, eo plus obsequii merebar.

8. (*Non super sacrificiis.*) Hic est causae status, Deum sacrificia nihil morari, neque dignari ullo pretio si per se aestimentur, non quod frustra sacrificaverint Iudaei, et absque ullo fructu: quia nimis absurdum foret, quidquam inutile fuisse a Deo praeceptum. Sed quum Deus officia quaedam simpliciter probet, pietatis vero exercitia, quatenus referuntur in legitimum finem: ubi signis nulla veritas coniuncta est, ea merito repudiat Deus. Atque haec loquendi forma prophetis trita est, ut diximus aliquoties, ac praesertim Psalmo 41. Quoniam ergo caeremoniae, si per se reputentur, nullius sunt momenti: negat Deus eas se flagitare ac si in illis occupari vellet servos suos, quum tantum sint spiritualis cultus adiumenta. Sic Ierem. 7. 22 negat se quidquam mandasse de sacrificiis. Sic propheta Mich. 6, 7 dicit: Numquid abs te postulat Deus tuus ut immoles greges arietum? aut in millibus arietum beneplacitum eius? quin potius ut facias iudicium, diligas aequitatem, etc. Sic Oseas 6, 6. Misericordiam volo, et non sacrificium. Denique referti sunt prophetae hac doctrina: maxime apud Iesaiam insignes sunt loci, cap. 1, 12 et 58, 1 et 66, 3. Quanquam saepe Deus ubi sacrificia ab impiis vitiata esse conqueritur, non modo fructu vacua esse pronuntiat et respuit, sed addit etiam, talibus corruptelis iram suam provocari. Haec autem distinctio tenenda est, ubi viget inter homines Dei institutio, et se in caeremoniis ad fidem suam alendam et confirmandam exercent, in parte verae pietatis locari, cuius sunt adminicula. Ubi autem non modo sine fide eas hypocritae obtrudunt, sed neglecta cordis munditie ad propitiandum Deum fingunt esse piacula: non tantum pro nihilo duci quasi frivolas nugas, sed graviter damnari tanquam inquinamenta quae Dei cultum profanant. Tenemus quid sibi Deus velit his verbis, Non arguam te ob sacrificia: quod scilicet altius respiciat. Posterius membrum commode ita potest accipi, quod holocausta ante Dei oculos ad satietatem, imo fastidium usque versentur, quemadmodum Iesaiae 1, 13 dicit nauseam sibi provocari. Alii negationem subaudiunt, et contexunt cum priore membro, quod Deus rationem exigere nolit de omissis sacrificiis, si Iudaei in illis non tam ut decebat seduli fuerint. Probabilis tamen est eorum sententia, qui relativo interposito legunt, De sacrificiis quae coram me iugiter, ac si dictum esset: Quamvis ex legis praecepto assidue holocausta mihi offerri conveniat, ego tamen de hoc neglectu litem vobis non movebo.

9. (*Non sumam e domo tua.*) Duas adducit rationes cur sacrificia non curet, neque illis oblectetur, prior est, quod etiam si vescatur sacrificiis, non tamen indigeat hominum opera, quoniam tota mundi plenitudo sit sub eius manu: altera est, quod cibo et potu nihil opus habeat, quae subsidia sunt humanae infirmitatis. Priore igitur loco suam opulentiam profert Deus in medium, ut minime opus sit quidquam ab hominibus mutuari: atque hanc doctrinae partem prosequitur quatuor versibus. Deinde se disiungit ab hominibus, qui caducam vitam cibo et potu tolerant: quum propria vita, quae totum mundum vivificat, abunde contentus sit. Etsi autem nihil dicere videtur propheta quod non palam omnibus notum sit ac testatum, quia tamen ad carnalem Dei cultum natura tam sumus proclives ut Deum aestimemus ex nostro ingenio: haec admonitio valde utilis est, arcanamque sapientiam continet, ubi omnia conati fuerint homines, nihil tamen posse Deo commodare, sicuti Psalmo 16, 2 vidimus: Beneficentia mea non ad te. Secundo, Deum nihil in usum poscere, sed quum sua perfectione contentus sit, hominum utilitatem quaerere in omnibus praeceptis. Eodem fere tendit illud Iesaiae cap. 66, vers. 1: Coelum sedes mea, terra scabellum pedum meorum. Quam igitur domum exstruetis mihi, etc. Item, Nonne manus mea haec omnia fecit? Quibus verbis se ab omni necessitate eximit, quia ipse sit aeternus: mundus autem initium habuerit. Unde sequitur, penes ipsum plenam esse αὐτάρκειαν, quia ut non suppetat aliarum rerum copia, sibi ipse sufficit.

14. *Sacrifica Deo laudem, et redde Excelso vota tua.* 15. *Invoca me in die afflictionis, eruam te et glorificabis me.*

14. (*Sacrifica Deo laudem.*) Haec secunda pars

Ubi autem pollicitus est Deus se votis nostris fore propitium, vicissim a nobis gratitudinem postulat. Porro ubi audimus invocationem quasi primas tenere in Dei cultu, si cupimus nostram pietatem vero experimento testari, hunc Deo honorem summo studio integrum et illibatum deferre convenit. Quo foedior ac magis detestabilis fuit corruptela quae adhuc hodie grassatur in papatu, angelos et homines mortuos temere Deo miscere. Excusant se quaerere patronos quorum precibus apud Deum iuventur. Sed primo satis constat, quia non agnoscitur Christus mediator, in eius locum subrogari qui patroni vocantur. Deinde formae precandi palam convincunt nullum Dei et cuiuslibet sanctuli haberi discrimen, quoniam nullo adhibito delectu tantundem a Claudio, quantum a Deo postulant: et dominicam orationem ad statuam Catharinae perinde effutiunt ac si Deo supplicarent. Nec vero papistae suo iudicio mortuos invocando quidquam Dei honori derogant, quia nullum statuunt eius cultum in precibus. Sic enim balbutiunt de adoratione latriae, ut nihil invocationi faciant residuum. Atqui si probe expendimus prophetae verba, colligere promptum erit collapsam esse totam pietatem, nisi invocetur solus Deus. Siquis papistas roget, an licuerit sacrificare hominibus mortuis: fortiter negabunt, et vere: atque hodie nefas esse concedunt, sacrificium offerre Petro vel Paulo, quia a tam crasso sacrilegio abhorret communis sensus. Atqui Deus invocationem sui nominis praeferens omnibus sacrificiis, annon palam demonstrat non posse absque summo piaculo invocari mortuos homines? Unde sequitur, papistas quamvis millies genua flectant coram Deo, praecipuum tamen gloriae suae caput ei eripere, dum vota sua ad sanctos convertunt. Quod autem expressa fit mentio afflictionis, non parum solatii affert infirmis ac trepidis mentibus. Nam simulac signum gratiae suae Deus subducit, obrepit dubitatio an curam suscipere velit salutis nostrae, imo diffidentia nos sollicitat. Contra vero Deus rebus adversis quasi stimulis nos pungit ad se quaerendum et invocandum. Hoc quoque diligenter notandum est, tunc preces nostras ad regulam probe orandi formari, ubi nos praecepto suo invitat Deus, et addita promissione ad fiduciam impetrandi animat. Quod locum hunc de votis reddendis papistae ad quaelibet vota trahunt, quibus temere et sine delectu permittunt sibi cum Deo ludere, nimis pueriliter ineptiunt. Certum est, ut nuper diximus, de solenni gratiarum actione agi: ipsi autem votis suis cum Deo paciscuntur ad se redimendos. Deinde in votis nuncupandis adeo non curant quid Deo probetur, ut vovere non dubitent quae palam repugnent eius verbo.

16. *Impio autem dixit Deus, Quid tibi ad enarrandum statuta mea, ut sumas foedus meum super labiis tuis?* 17. *Et tu odisti correctionem, et proiecisti verba mea post te.* 18. *Si videas furem, curres cum eo, et cum adulteris portio tua.* 19. *Os tuum emittis ad malum, et lingua tua nectit dolum.* 20. *Sedebis contra fratrem tuum, loqueris contra filios matris tuae, statues probrum.*

16. (*Impio autem.*) Nunc apertius invehitur in fucatos Dei cultores, quorum tota religio erat caeremonias obiicere Deo, ac si fumum oculis eius adspergerent, ut scimus mundum libenter sub falsis umbris delitescere. Hic ergo pronuntiat Deus, nihil apud se proficere qui impuro cordi et sceleratae vitae caeremonias obtendunt. Haec sententia, quae recipi debuerat communi omnium consensu, aegerrime et valde iniquis auribus apud Iudaeos accepta fuit. Uno quidem verbo fatentur omnes, pollui Dei cultum nisi sincere et ex animo colatur: profanis etiam poëtis extorta fuit haec confessio: et scimus scelestos a sacrificiis et templorum ingressu fuisse prohibitos. Interim quod omnium cordibus insculptum erat, suffocat hypocrisis, adeoque penitus obliterat, ut audeant impurissimi quique se ingerere in conspectum Dei, quasi frivolis nugis eum sibi devinctum tenerent. Itaque non sine summa necessitate toties doctrinam hanc inculcant prophetae: quo magis laborant impii in simulanda pietate, eo gravius sibi accersere iudicium talibus fallaciis. Imo utcunque clamet spiritus Dei sacrilegium esse nominis Dei abusum, sine vera fide et poenitentia, externam pietatis speciem ostendere, Papistis diabolicus hic error excuti non potest, sufficere finalem intentionem (ut loquuntur) ut evanidae nugae Deo placeant. Fatentur quidem non mereri de condigno nisi qui sunt in statu gratiae: sed haec persuasio apud eos obtinet, valere ad praeparationem nuda pietatis exercitia, quamvis absit cordis integritas. Ita si monachus ab impuro lecto surgens, os suum pollutum et foetidum obtrudat Deo, et psalmos sine ullo cordis affectu cantillet: si quis vel scortator, vel periurus, vel rapinis deditus, missis, votivis peregrinationibus, et similibus nugis scelera sua redimat: nolunt irritum esse laborem. Ex adverso autem reclamat Deus, non modo operam perdere qui externa pietatis signa a fide et sincero cordis affectu disiungunt, sed sacrilegii reos esse, quia nomine suo perperam abutuntur. Atque hoc loco tritam obiectionem diluit propheta et refutat, Quid? annon aliquo saltem loco admittet Deus quae in eius honorem fiunt sacrificia? Ostendit enim merito hoc illis in crimen imputari: quia Deo mentiuntur, quantum in se est, sacrumque eius nomen indigne profanant. Improbam enim eorum audaciam coarguit his verbis, *Quid tibi ut statuta mea enarres?*

mentia: perfidos apostatas et foedifragos qui desciverant a doctrina pietatis in qua fuerant educati, rursus ad se invitat, ut locum obtineant in ecclesia. Et certe nihil hic dicitur quod nos magna ex parte non simus experti, quos Deus incredibili misericordia rursus in ovile suum collegit, quum perfida defectio nos ab eo alienasset. Notandum simul, quod admonet propheta, nisi maturent ad Deum redire, qui ab eo desciverunt, non semper apertam fore ianuam. Et sane cavendum semper est ne per ignaviam nobis effluat tempus beneplaciti, ut frustra deinde, exemplo Esau, ululemus, Genes. 27, 34. Huc enim pertinet comminatio, ubi rapuerit Deus, nullum fore liberatorem.

23. (*Sacrificans laudem.*) Iam tertio inculcat propheta, Deo nihil esse acceptius sacrificio laudis, quo nostram erga eum gratitudinem testamur. Nec supervacua est repetitio, ob duas causas, nam et beneficiorum Dei facile nobis obrepit oblivio, imo etiam ex mille vix unum leviter et defunctorie gustamus. Deinde laudem Dei minime quo decebat pretio aestimamus. Nam quum praecipuum sit pietatis officium, in quo nos tota vita exerceri vult Deus, quasi vulgare aliquid ac frivolum negligitur. Itaque pronuntiat, legitimum Dei cultum laudis sacrificio contineri. *Glorificandi* enim verbo significat Deus, rite demum ac vere hoc se modo coli, et tribui quam postulat gloriam, ubi sua beneficia sincero gratoque animo celebrantur inter homines: alia vero sacrificia, quibus sedulo incumbunt hypocritae, nihil se morari, nec in cultu reputare. Interea tenendum quoque est quod supra attigi, sub laude comprehendi tam fidem quam invocationem: sola enim experientia nobis os aperit ad Deum laudandum. Atqui Dei bonitatem non sentimus nisi fide. Unde sequitur, a posteriori, vel ab effectu, totum spiritualem cultum hic notari: ideo paulo post generaliter requirit propheta ut viam recte instituant qui cupiunt sua obsequia probare Deo. Nam quod *viam ponere*, quidam nihil aliud esse putant quam peccata confiteri: alii autem interpretantur, tollere offendicula e medio, et viam sternere quam omnes sequantur, utrumque videtur esse coactum. Ego autem non dubito quin rectam viam propheta flexuosis eorum erroribus opponat, qui Deum se quaerere simulant: atque ita significet, non nisi sincero corde et simplici rectitudine ad Deum accedi. *Salutem Dei* non accipio pro insigni et memorabili: (ut nonnulli volunt) sed Deum in tertia persona de se loquutum arbitror, ut clarius exprimeret, se patefacturum veris suis cultoribus, quam non frustra censeri velit eorum servator.

PSALMUS LI.

ARG. Inscriptio quam mox videbimus, ostendit qua de causa compositus fuerit hic Psalmus, nam quum post admissum gravissimum scelus, diu in letifero torpore iacuisset David: postquam eum sua obiurgatione expergefecit Nathan, non modo sibi serio displicuit, et humiliatus est coram Deo, sed palam apud omnes testari voluit suam poenitentiam, eiusque monumentum ad posteros relinquere. Ac initio quidem, sceleris sui atrocitatem sibi proponens, ut se ad spem veniae erigat, immensam Dei misericordiam variis elogiis magnifice extollit: et suppliciter fatetur non uno modo se reum esse, sed dignum multis mortibus: quo melius Dei misericordiam provocet. Deinde quia aeternam abdicationem meritus erat, ut merito spoliandus esset omnibus spiritus sancti donis, sollicite precatur in integrum restitui. Tandem si veniam impetraverit, se gratum et memorem fore affirmat. Ad haec ostendit totius ecclesiae referre ut a Deo exaudiatur. Et certe quia Deus apud ipsum gratiae suae foedus deposuerat, videri potuit in unius hominis persona collapsa esse omnium salus.

1. *Praefecto canticum Davidis.* 2. *Quum venit ad eum Nathan Propheta postquam ingressus fuerat ad Bathseba.*

2. (*Quum venit ad eum Nathan.*) Consulto hic memoratur Prophetae adventus, ad stuporem Davidis coarguendum: fuit enim hoc prodigio simile, quod potuit tantus vir, tantaque spiritus excellentia praeditus, ultra annum torpere in suo vitio, ac si mente alienatus esset. Quis enim non diceret fuisse a Satana fascinatum, quod sopita conscientia, Dei iudicium contempserit, vel saltem neglexerit? haec ergo vecordiae nota crimen amplificat, quod nulla punctione sponte tactus est, donec ad eum missus esset propheta. Sed eadem ratio ad illustrandum Dei gratiam non parum valet, quod vagum et errantem per manum sui prophetae ad se reducere conatur: quo pertinet repetitio eiusdem verbi Venire, in quo subest antithesis. Postquam venisset David ad Bathseba, dicitur ad eum venisse Propheta Nathan. Atqui impuro illo accessu, longe a Deo recesserat: clarius ergo in eo enituit Dei bonitas, dum ad fugitivum retrahendum, manum suam procul extendit. Neque tamen putandum est, sic caruisse omni sensu, quin Deum in genere agnosceret mundi iudicem: quotidie precaretur: nec modo se exerceret in eius cultu, sed vitam quoque et officia sua ad legis normam exigere studeret. Sciamus ergo, non omni Dei timore fuisse penitus vacuum, sed excaecatum in una specie, ut sensum irae Dei perversis blanditiis sopiret. Ita pietas eius quae alioqui multas scintillas emittebat, hac in parte suffocata fuit. Porro, quum sancto prophetae et praestantissimo regi obrepserit tam bruta socordia, nemo est qui non ad eius exemplum expavescere debeat. Quod autem ad prophetae vocem statim perculsus est, ac deposita omni contumacia docilem

hominum levationes, si vel mihi parcant, vel adulandi causa extenuent scelus meum, vel blanditiis dolorem meum leniant. Significat ergo se oculos et sensus omnes habere defixos in Deum, ideoque non respicere quid sentiant vel loquantur homines. Quisquis autem sic premitur iudicii Dei gravitate, vel etiam obruitur, non opus habet alio accusatore, quia Deus unus pro mille sufficit. Nec dubito quin David, ut aulicas omnes delicias excluderet, ne se illis mulcendum praeberet, totum se ad Dei iudicium revocaverit: ac statuerit, quamvis nullus mortalium esset molestus, sibi plus satis fore cum Deo negotii. Atque haec regula nobis tenenda est, si cupimus vero poenitentiae affectu imbui. Et sane quid nobis prodest hominum suffragiis absolvi, vel conniventia effugere reatum, si conscientia nos coram Deo accusat? vel saltem Deus ipse nobis infestus est? Haec autem una est ratio, ne vanis imaginationibus ludamur, atque aptissimum remedium, ingredi in nos ipsos, et sensus omnes ad Deum colligere, ut coram ipso expavescamus, ac metus irae eius delicias omnes nobis excutiat. Secundam partem versus, *ut iustificeris in sermonibus tuis*, quidam interpretes violenter torquent, dum contexunt cum primo versu, ac si ad proximam sententiam referri non debeat. Atqui praeterquam quod abrumpunt verborum tenorem, non video quem tandem sensum possint elicere ex hac precandi forma, Miserere mei, ut purus sis in tuo iudicio. Paulus vero ad Romanos cap. 3, v. 3 dubitationem omnem tollit, hominum iniquitatem Dei iudicio opponens. Quid ergo, inquit: an si quidam ex Iudaeis fuerunt increduli, iniustus erit Deus? absit: imo sit Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est, Ut iustificeris in sermonibus tuis, etc. Videmus enim huc aptari testimonium, quod in hominum sceleribus semper reluceat Dei iustitia, et in mendaciis veritas. Porro, ut sciamus quid sibi velit David, et quorsum tendat, operae pretium est in memoriam revocare foedus quod pepigerat Deus cum ipso. Nam quum apud eum deposita esset salus mundi, promptum impiis erat calumniam hanc evomere: Si hic fuit ecclesiae columna, quid nunc miseris hominibus fiet, qui eius sanctitati innixi sunt? si hic erat instar solis vel luciferi, quomodo se ad inferos proiecit? post tam turpem eius lapsum, quomodo ab eius semine petenda esset spes salutis? Ergo quum videret pravis hominum iudiciis materiam captari oppugnandae Dei iustitiae, mature occurrit, ac pronuntiat indigne transcribi ullam culpae partem in Deum: se enim ita obnoxium teneri, ut Deus maneat integer, stet illaesa eius iustitia et veritas. Quanquam per sermones non intelligo promissiones, sicuti quibusdam placet, sed potius iudicium quod de ipso Davide laturus erat Deus: nisi gratuita remissione deletus fuisset eius reatus cum culpa. Neque enim dubito quin suo more, idem bis repetat. Itaque Deum *iustificari in suis sermonibus, et iudicando purum esse*, unum et idem significant. Sed quia videtur Paulus Rom. 3, 4 tam vocem hanc, quam sententiam totius versus alio inflectere, breviter ostendam quomodo proprie eius instituto conveniat quod dicit David. Haec quidem verba citat, ut probet quamvis foedifragi sint Iudaei, et a gratia sibi promissa exciderint, Deum tamen non esse mendacem: quod primo intuitu non videtur hinc posse colligi. Verum si illa cuius memini, circumstantia nobis in mentem veniat, facile videbimus apposite adduci testimonium. Nam quum rex et propheta esset in ecclesia conspicuus, adeoque ut praecipua columna, non dubium est quin multorum animos concusserit eius ruina, imo fidem promissionum Dei labefactarit. Certe putassent multi, quia Deus hominem illum sibi tanta necessitudine coniunxerat, partem aliquam culpae sustinere. Huic calumniae occurrit dicens, Domine quamvis me e coelo detractum ad inferos praecipites, iacebo et succumbam: tu interea tribunal tuum tenebis ut dignus es, nec si tibi obtrectent homines, quidquam decedet tuae iustitiae. In hac tantum parte a prophetae verbis discedit Paulus, quod graecum interpretem sequutus, Iudicandi verbum passive accipit: et pro Mundum esse, ponit vincere. Caeterum, non adeo in recitandis verbis curiosos fuisse Apostolos quoties ex lege et prophetis testimonia adducunt, satis notum est. Ideo sufficere nobis debet, quod recte hunc locum Paulus proposito suo accommodet. Atque hinc colligenda est generalis doctrina: Quidquid reperietur culpae in hominibus, residere in ipsis, ut Dei iustitia semper integram laudem retineat. Videmus enim quam sacrilega sit mundi audacia ad obstrependum Deo, quoties pro carnis sensu et arbitrio non iudicat. Ergo utcunque interdum, ubi de nihilo extollit Deus contemptissimos quosque: vel quos in sublime extulerat, sinit ruere: in his iudiciis species aliqua repugnantiae vel absurditatis nos conturbet: tamen haec admonitio in sobria modestaque reverentia nos contineat, quidquid statuat iustum esse. Ideoque tam in operibus quam in dictis eius semper fulgere summam rectitudinem. Porro adverbium *ut*, vel hebraicum למען, non tam est causale hoc loco quam consequentiam notat, neque enim proprie Davidis lapsu factum est ut Dei gloria in iudiciis emineret: sed quum peccando Dei iustitiam obscurent homines, dicit tandem ipsam sua virtute emergere, ut appareat illustrior: quia proprium Dei munus est, lucem educere ex tenebris.

7. (*Ecce in iniquitate.*) Iam non modo peccati unius vel plurium etiam, sicut hactenus, se reum fatetur, sed altius conscendit, se ab utero matris

sconsio de qua loquitur David, non tam ad res ipsas, quam ad mentem eius refertur. Hoc enim membrum proximo respondet, ideoque fatetur se non leviter tantum gustasse coelestem doctrinam, vel specie tenus se illa fuisse adspersum, sed infixam penitus fuisse cordi suo: quia Deus familiariter eum edocuerat, ut nihil prorsus utile cognitu celaret. Itaque minus excusabilis erat David, quia vera intelligentia tam praeclare instructus, tamen instar brutae pecudis se proiecisset ad foedam libidinem: deinde varie precando tandem fere obstupuerat. Videmus quorsum spectet David: postquam enim confessus est sceleris sui atrocitatem, se totum quasi ex peccato conflatum agnovit: et damnata sua natura, quo sibi plus horroris incuteret, proposuit sibi iudicium Dei, dixitque illic non magni momenti esse externam speciem, sed exactam sinceritatem requiri. Iam addit se non esse quemlibet e vulgo, ut in turbam se coniiciens communi poena defungi queat: sed quia decoratus esset eximiis spiritus donis, se maiore culpa constringi. Nunc ad se quisque transferre discat hanc doctrinam, et sibi conscius unius peccati, alia quoque revocet in memoriam, ut se totum coram Deo prosternat. Deinde expendat quam formidabile sit eius iudicium, et cum illius rectitudine suam vanitatem comparans, se prorsus obrui sentiat. Tandem addat hunc cumulum, si edoctus fuerit a Deo quasi unus ex domesticis, eo se maiori damnationi esse obnoxium, quia suffocavit lucem spiritus sancti, perversus fuerit discipulus, et tot pretiosa dona quibus ornatus fuerat pedibus calcaverit.

9. *Expiabis me hyssopo et mundabor: lavabis me, et prae nive albescam.* 10. *Audire me fac laetitiam et gaudium: exsultabunt ossa quae contrivisti.* 11. *Absconde faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.*

9. (*Expiabis me etc.*) Prosequitur eandem precationem, atque ista congeries sermonis ostendit quam sollicitus fuerit de impetranda venia. *Hyssopi* vero nunc meminit, alludens ad legales caeremonias: non quod fiduciam suam locaret in externo expiationis symbolo: sed quia sciebat nihil in lege frustra esse mandatum. Nam quum sacrificia tunc sigilla essent gratiae Dei, merito illic testimonium reconciliationis suae quaesivit: sicut his adminiculis fidem nostram fulcire decet quoties mentes nostrae vacillant. Hoc ergo simpliciter voluit David, efficax et ratum in se fore quod Deus populo suo testatus fuerat. Atque eadem nobis tenenda est hodie regula. Quamvis enim non alibi quam in Christi sanguine quaerenda sit expiatio, quia tamen nec oculis perspicitur, nec manibus palpatur spiritualis gratia, non possumus nisi externis signis adiuti, tranquillis animis statuere, Deum nobis esse propitium. Idem quod de hyssopo diximus, in lotione quoque valeat, nam umbratiles adspersiones, quibus sub lege usi sunt Iudaei, testatae sunt purgari nos ab omni immunditie, ut Deus placatos nos in gratiam recipiat. Porro spiritus sancti officium esse scimus, intus abluere conscientias nostras sanguine Christi, ne ab accessu Dei nos prohibeant sordes nostrae. Coniuncti etiam sunt duo versus, quorum finis est ut se Deus placatum esse ostendat. Quod existimant quidam optari a Davide nuntium laetitiae, ut mittatur propheta quispiam reconciliationis praeco et testis, videtur nimis restrictum esse, potius nuntium laetitiae indefinite accipitur pro gratiae testimonio, nam per *ossa contrita* intelligit se extremo moerore fuisse afflictum, ut vigore exhausto et consumpto, prope deficeret. Itaque sibi merito *gaudium* restitui postulat, quo animetur in novam vitam. Hoc autem gaudium dicit auditu percipi, quia donec verbo Dei exhilaretur peccator ut animum colligat, frustra alia solatia sibi accerset. Haec igitur vera est pacis et solidae laetitiae ratio, acquiescere in Dei promissionibus. Nam utcunque se ad tempus demulceant qui neglectis promissionibus, conscientiae terrores pacare vel effugere conantur, certum est caecis tormentis intus semper uri. Verum utcunque illi obtorpeant, quisquis serio Dei timore tangitur, non aliud inquietudinis suae remedium optabit quam auditionem istam laetitiae, dum scilicet promittit Deus, abolito nostro reatu, se nobis esse propitium. Quamvis autem continuis miseriis laborent fideles quamdiu in mundo peregrinantur, et inter varios metus, discrimina, molestias suspirent, solus tamen auditus laetitiae ad mitigandos eorum dolores sufficit, sicuti gaudium spiritus a fide est inseparabile. Notanda est etiam haec loquutio, ubi Deus *abscondere* dicitur *faciem suam a peccatis*, dum ea remittit: nam exegetice mox additur, *iniquitates meas dele.* Hinc autem intelligimus iustificari nos coram Deo, ubi voluntaria oblivione peccata nostra delet: atque hanc esse nostram puritatem, dum gratuita venia nos dignatur. Caeterum hic repetendum quod prius dixi, Davidem quum unum a Deo postulat, nempe recipi in gratiam, non frustra congerere tot verba, sed exprimere quam anxie expetat quod sibi fecerat difficile impetratu. Et certe ubi quis defunctorie tantum pro remissione peccatorum vota concipit, nondum didicit quam horribilis sit Dei offensio: ideo beatos esse pronuntiat Solomo, qui se ipsos terrent, Prov. 28, 14 quia scilicet tristitia quae eos excruciat, ianuam ad verum gaudium aperit. Sed hic quaeritur, Quum iam ex ore Nathan prophetae audisset David ablatum esse suum peccatum, 2. Sam. 12, 13 cur non absolutionem hanc fuerit amplexus, ut placide vero gaudio frueretur, nam fidem abrogare prophetae

gratuita reconciliatione pendet, spiritu adoptionis nos regi: ac si Deus tanquam filios in sinu suo nos foveret. Quia ergo spiritus sui participatione non dignatur nisi quos diligit, et in suis reputat: ideo David, ut maneat in possessione spiritus, sibi adoptionis gratiam manere salvam cupit, quia nisi locum obtineat inter Dei filios, nihil sibi amplius residuum fore videt. Porro colligere ex his verbis licet, quamvis suffocata essent in eo spiritus dona, non tamen fuisse in totum ablata. Et certe res ipsa ostendit non fuisse exinanitas dotes quibus ante pollebat, neque enim interea destitit praeclare regis officio fungi, precibus et aliis pietatis exercitiis incumbere, vitamque suam formare ad Dei cultum. Quamvis ergo in una parte stupefactus esset, non erat tamen coniectus in reprobum sensum. Et sane non tam facile et subito expergefactus esset ad obiurgationem prophetae Nathan, nisi occultum timoris Dei semen latuisset in eius animo. Nam quod nuper *spiritum innovari*, precatus est, restringi debet ad partem. Quae doctrina utilis est cognitu: quia docti quidam homines inconsiderate putant, si in peccatum mortale labantur electi, exstingui in illis Dei spiritum, et alienari a Deo: quum Petrus clare affirmet: Verbum quo regeniti sumus, esse semen incorruptibile, 1. Petr. 1, 23 et Iohannes etiam doceat retineri electos ne prorsus excidant, 1. Iohan. 3, 9. Ergo quamvis interdum Deus eos abiiciat in speciem, non tamen ita exuit donis omnibus, quin tandem appareat non fuisse penitus abdicatos, etiam quo tempore in illis gratiae signa non fulgebant. Si quis obiiciat, dubitanter loqui Davidem, ac si privari metueret Dei spiritu: respondeo, fideles, quum peccarunt, merito esse anxios, quia repudiarunt quantum in se est Dei gratiam: debere tamen in hoc articulo consistere, quia semen Dei incorruptibile est, gratiam qua praediti semel fuerunt, nunquam posse evanescere. Sic David peccatum suum reputans, timore perculsus fuit: ex opposito tamen statuit, quia unus erat ex Dei filiis, quod sua culpa perdiderat, sibi adhuc manere.

14. (*Restitue mihi.*) Iterum repetit moerori se fore addictum, donec pacem cum Deo fuerit adeptus, et certe nimis stupidi sunt qui Deo infenso quietem sibi indulgent. Docet ergo David sibi nullam fore quietem donec affulgeat paternus Dei favor. Secundum membrum eodem pertinet quo superiores duo versus, ne scilicet exuatur spiritus sancti donis, sed maneat in illis integer. In verbis aliqua est ambiguitas: nam verbum תסמכני quidam interpretes volunt esse tertiae personae, quia nomen רוח femininum est: itaque vertunt, spiritus me stabiliat. Sed haec diversitas quoad sensum non magni est momenti. Plus est difficultatis in epitheto נדיבה: nam quum verbum נדב significet liberaliter agere, Hebraei κατ᾽ἐξοχὴν principes appellant, נדיבים. Ideo docti homines existimant Davidem hic loqui de *spiritu principali* vel regio, sicut etiam Graeci ἡγεμονικὸν verterunt. Competeret autem haec precatio in personam Davidis, cui necesse fuit, quum rex creatus esset, heroica virtute excellere ad exsequendum suum munus. Etsi autem hic sensus mihi non displicet, nec male quadrat, longius tamen hanc sententiam extendo, quod David se peccati mancipium agnoscens, et reatu suo constrictus, ad liberum illum et ultroneum spiritum adspiret, a quo fere exciderat. Quia enim se peccato mancipaverat, illud inaestimabile libertatis donum nonnisi singulari Dei gratia recuperare potuit.

15. *Docebo sceleratos vias tuas, et impii ad te convertentur.* 16. *Libera me a sanguinibus Deus, Deus salus meae, et cantabit cum iubilo lingua mea iustitiam tuam.* 17. *Domine labia mea aperias, et os meum annuntiabit laudem tuam.*

15. (*Docebo sceleratos.*) Hic se Deo gratum fore promittit, si fuerit exauditus: et fructum suae gratitudinis commemorat, nempe se daturum operam ut suo exemplo alii resipiscant. Et certe non modo hoc praescribit caritatis regula, ut manum aliis porrigant qui erecti sunt a Domino: sed huc etiam impellere eos debet pietatis studium et zelus gloriae Dei, ut omnes, quantum in se est, eiusdem gratiae participes faciant. Iam suae doctrinae conversionis effectum adiungens, laboris sui profectum se sperare ostendit. Etsi enim surdis saepe fabula canitur, dum studemus in viam revocare errantes: non tamen semper ludimus operam, quia Dominus verbo suo benedicit.

16. (*Libera me.*) Hinc apparet quam non sibi blanditus sit David, et quam arduum sustinuerit certamen cum terroribus mortis, quod toties ad petendam veniam recurrit. Quod *sanguines* quidam pro iniusta caede Uriae accipiunt et clade exercitus, cuius sibi conscius erat David, mihi non probatur. Nam quia per sanguines Hebraei quodvis scelus capitale significant, potius videtur, se mortis supplicio obnoxium facere, ut ostendat unicam sibi spem restare in Dei misericordia. *Iustitia* autem Dei, quam se cum iubilo celebraturum dicit, pro bonitate accipitur. Neque enim iustitiae elogium, ut vulgo putant, tribuitur Deo quod rigidus sit ad exsequendam vindictam, sed potius quod in servandis promissis et tuenda suorum salute fidelis sit, neque unquam miseros homines frustretur quicunque eius opem implorant. Caeterum ubi dicit, *Deus Deus salutis meae*, subest in hac repetitione emphasis aut vehementia: unde etiam colligimus, trepide semper et cum anxio gemitu reputasse quid esset promeritus. Interim ita se inquietudine torqueri

et desiderio flagrare demonstrat, ut tamen armis fidei sit instructus: quia salutem sibi in Deo repositam esse statuit. Eodem spectat proximus versus, ubi precatur labia sibi aperiri: quod tantundem valet ac praeberi laudis materiam. Scio locum hunc ita solere exponi, quasi David linguam suam dirigi optaret a spiritu Dei, ut idoneus sit ad canendas eius laudes, et certe nisi Deus verba nobis suppeditet, prorsus muti erimus. Sed aliud voluit David, se nunc quodammodo obmutescere, donec veniam adeptus, ad gratiarum actionem vocetur. Eodem mihi videtur sensu nunc sibi labia aperiri postulare, quo alibi praedicat datum sibi in ore fuisse canticum novum, Psalm. 40, 4. Atque ita rursus gratum Deo se fore testatur, et beneficii memorem: quia non alio fine in gratiam se recipi postulat, nisi ut apud omnes gratiae Dei clamosus sit praeco. Est enim loquutio emphatica *Os meum annuntiabit laudem tuam:* ac si promitteret, clara et sonora voce palam se Deo gratias acturum.

18. *Quia non acceptum habebis sacrificium: etiamsi dem holocaustum, non placebit.* 19. *Sacrificia Dei spiritus afflictus, cor afflictum et contritum Deus non despicies.* 20. *Benefac in beneplacito tuo Sion, aedifica muros Ierusalem.* 21. *Tunc accepta habebis sacrificia iustitiae, holocaustum et oblationem: tunc adscendent super altare tuum vituli.*

18. (*Quia non.*) Hoc loco docet, quamvis nihil compensationis ad Deum afferat, se gratuita eius misericordia fretum, certo sperare illum sibi fore exorabilem. Ac primo quidem se inopem et vacuum accedere fatetur, sed hoc obstaculum non fore quo minus impetret quod cupit, quia non moratur Deus sacrificia Nec vero dubium est quin tacita comparatione crassum vulgi errorem perstringat, quem scimus fere omnibus saeculis regnasse aqud Iudaeos. Nam quum sacrificiis expiari peccata lex doceret, ut operibus suis diffisi satisfactionem ab uno Christo peterent: illi audacter, ac si dato pretio redimerent se a iudicio Dei, cum sacrificiis prodibant. Praeposterum hunc fastum a Davide rideri certum est, quum sibi quidquam suppetere negat, quo Deum reconciliet, qui sacrificiis non oblectatur. Iubebat quidem Deus sibi offerri sacrificia, et David cultum hunc minime neglexit: non ergo simpliciter loquitur ac si respueret Deus quae ex eius mandato offerebantur sacrificia, vel quispiam ea posset quasi supervacua omittere, imo nuper vidimus Davidem cum toto piorum coetu, legis caeremoniis fuisse adiutum: sed finem tantum spectavit, quia hypocritae, prava fiducia excaecati, Deum se promereri fingebant. Tametsi ergo se in sacrificiis sedulo exercuit: sicuti Deum sibi placabilem fore nemo confidet, nisi qui in medio sistet unicum Christi sacrificium, quo expiata sunt mundi peccata: vere tamen et merito nihil se compensationis afferre testatus est: quia gratuitam reconciliationem petebat. Neque enim, proprie loquendo, ex se ipsis quidquam afferebant Iudaei, sacrificia mactando, sed potius a Christo mutuabantur quod cunctis mortalibus deest, redemptionis pretium: adeoque sacrificia legis, hominum respectu, mere passiva erant.

19. (*Sacrificia Dei.*) Postquam sacrificiis detraxit propitiandi Dei virtutem, quam falso affinxerant Iudaei, nunc dicit, Etiamsi nihil praeter cor contritum et humiliatum afferat, hoc Deo abunde sufficere: quia unum hoc exigat a peccatoribus ut deiecti et prostrati misericordiam implorent. Neque frustra plurali numero usus est, quo melius exprimeret poenitentiae sacrificium, pro omnibus unum sufficere. Si dixisset boni odoris esse hoc sacrificii genus, promptum fuisset Iudaeis cavillari, alias tamen esse species quae non minus Deo placerent. Sicuti videmus hodie papistas sua opera Dei gratiae miscere, ne gratuita sit peccatorum remissio. Consulto itaque David, ut omnia satisfactionum commenta excluderet, unicam spiritus deiectionem, quaecunque Deus probat sacrificia, in se complecti asseruit. Et quum sacrificia Dei nominat, videtur oblique mordere hypocritas, qui suo tantum arbitrio sacrificia aestimant, dum ad propitiandum Deum valere imaginantur. Hic tamen exoritur difficilis quaestio: quia si afflictus spiritus pro omnibus sacrificiis censetur coram Deo, sequetur, poenitentia nos veniam consequi: quod si verum est, iam desinet esse gratuita. Respondeo Davidem hic non disserere quid pretii Deo persolvant homines, vel quo merito remissionem peccatorum obtineant, imo data opera spiritum afflictum, fictitiis compensationibus opponens, nuditatem hominum detegere voluit: sicuti etiam non alio tendit spiritus deiectio, quam ut hominem exinaniat, vel in nihilum redigat. Neque enim fieri potest, ubi quid reliquum nobis facimus, quin se animus noster in aliquam fiduciam tollat. Unde sequitur, corde contrito iacere omnia merita, ut nihil mutuum afferant homines. Si quis excipiat, fidem praestantius esse sacrificium, et ad placandum Deum maioris efficaciae: quia Christum cum vera et solida placatione in medium producit: primo tenendum est, non posse fidem ab hac humilitate, de qua loquitur David, separari. Etsi enim expavescant coram Deo impii, fovent tamen intus perversam contumaciam, nec fremere vel obstrepere desinunt: et quamvis suam ferociam non palam despument, cor tamen semper inflatus manet. Quum ergo spiritus afflictionis et cor contritum hominem irae Dei sensu vulneratum vero timore et displicentia non modo subigant, sed vere mortificent, ut nullus sit apud se, sed totam suam salutem ex Dei misericordia petat: non mirum est si Deum hoc

uno sacrificio contentum esse, David pronuntiet: quia nec fidem disiungit, nec subtiliter numerat singulas poenitentiae partes, sed tantum docet non aliter gratiam nos consequi apud Deum, quam dum in nobis deiecti et confusi, in solam eius misericordiam recumbimus, dum supplices prodimus cum ingenua nuditatis nostrae confessione: denique curvi et fracti iacemus ut nos erigat.

20. (*Benefac, etc.*) Iam non pro se uno privatim orat, sed totam ecclesiam adiungit, neque immerito: quia per eum non steterat quominus concideret totum Christi regnum. Nam rex in hunc finem unctus ut ecclesiam Dei colligeret, turpi defectione illam dissipaverat, ut timenda esset exitialis ruina. Quamvis ergo sua culpa everterit Dei ecclesiam quantum in se erat, petit tamen eam gratuita Dei misericordia restitui. Neque vero aliorum innocentiam allegat, sed tantum innititur Dei beneplacito: ac si diceret, ecclesiae restaurationem ubi collapsa est, non aliunde quam ex mera Dei gratia sperandam. Quanquam autem iam exstructa erat Hierosolyma, pro eius tamen aedificatione adhuc precatur, quia nondum scilicet in suam perfectionem venerat, quum deesset praecipua pars. Respexit enim David ad oraculum in quo pollicitus erat Deus fixam illic arcae foederis stationem fore: deinde regiam sedem. Ideoque templum nondum conditum quasi tugurium erat. Caeterum docet hic locus proprium esse Dei opus, ecclesiam aedificare, sicut alibi dicitur, Fundamenta eius in montibus sanctis, Psalm. 87, 1. Neque enim David externam duntaxat structuram respexit, sed animum praecipue applicuit in spirituale Dei sacrarium, quod hominum manu et industria erigi non potest. Verum quidem est, quantumvis lapidum et caementi congerant homines, nihil tamen suo labore profecturos in exstruendis terrenis muris: sed peculiaris est ecclesiae erectio, quae admirabili Dei virtute, in terris fundata, supra coelos attollitur. Adde quod non tantum de unius mensis vel anni aedificio hic agitur, sed ut Deus statum ecclesiae suae incolumem usque ad Christi adventum tueatur. Verum quum David initio Psalmi et toto contextu professus sit se esse perditum et desperatum, unde nunc repente tanta audacia, ut totam ecclesiam Deo commendare non dubitet? Quomodo enim alios omnes in coelum evehet, qui vix ex inferis emersit? Hic certe videmus, simulac reconciliati sumus Deo, non tantum liberam cuique pro salute sua precandi fiduciam permitti, sed nos etiam pro aliis admitti suffragatores: imo quod magis honorificum est, regni Christi gloriam, quae magis pretiosa est quam totius mundi salus, commendare licet.

21. (*Tunc accepta habebis.*) Hic primo intuitu species aliqua repugnantiae occurrit, sed quae nullo negotio discutitur. Dixerat, nullius per se momenti esse sacrificia: nunc quatenus exercitia sunt fidei, et poenitentiae, et gratiorum actionis symbola, Deo grata fore dicit. *Sacrificia* autem *iustitiae* diserte vocat, hoc est recta vel legitima, quae rite ex Dei praescripto offeruntur. Qua etiam loquutione Psalm. 4, 6 usus est, vanas eorum pompas deridens qui tantum fallaci titulo superbiebant. Rursus vero se ad gratitudinem hortatur: et suo etiam exemplo pios omnes, ut voti compotes non modo tacite secum reputent Dei gratiam, sed in celebri etiam conventu praedicent. Ad nomen generale sacrificii duas species adiungit. Quanquam nonnulli כליל et עולה volunt synonyma esse: mihi tamen magis arridet eorum sententia qui prius nomen distincte positum esse intelligunt pro sacerdotum sacrificio, quia libatio illic comburebatur. Caeterum, hac varietate significat David non aliter placere Deo legales omnes ritus, quam dum referuntur ad iustum finem. Quod totum hunc versum metaphorice quidam accipiunt, trahentes ad Christi regnum, nimis argutum est et coactum. Fateor *vitulos labiorum* vocari ab Hosea cap. 14, 3 laudes quibus gratiae aguntur Deo: sed minime obscurum est, cum puro affectu cordis hic coniungi solennes caeremonias, quibus suam pietatem profitebantur sub lege cultores Dei.

PSALMUS LII.

ARG. Quum occiso Achimelech et reliquis sacerdotibus passim terror iniectus esset toti populo, ne quis Davidem iuvare auderet, ac Doeg ob prosperum impiae delationis successum triumphos suos ageret, sanctus vir nihilominus animum fide erigens, Psalmum hunc composuit: ubi improbi delatoris crudeli perfidiae insultat, seque ad bene sperandum hortatur, quia Deus in coelo iustus iudex sedeat, tum ad opem servis suis ferendam qui spes suas omnes in eum coniiciunt, tum ad ulciscendam eorum superbiam, qui eo contempto quidvis sibi pro libidine indulgent.

1. *Praefecto, erudiens Davidis.* 2. *Quum venisset Doeg Idumaeus, et nuntiasset Sauli, ac ei dixisset Davidem venisse in domum Achimelech.*

Quantum attinet ad nomen משכיל, iam ante diximus proprie solere Psalmis inscribi, ubi David se Dei manu castigatum fuisse commemorat, vel saltem aliquo afflictionis genere admonitum, ut proficeret tanquam sub magistri ferula, cuius rei exempla habuimus Psalmo 32 et 42. Diversa Psalmi 45 ratio fuit, nempe ut scirent lectores, in illo amatorio carmine nihil esse lascivum, sed sacrum et spirituale Christi cum ecclesia coniugium illic describi. Huic autem Psalmo et sequentibus convenit eruditio ex correctione profecta, nec enim

7. (*Etiam Deus perdet te.*) Clarius ostendit uod nuper attigi, se in hunc finem exagitare crinen Doeg, quo maiore fiducia propinquum ei iudiium denuntiet: neque id tam illius terrendi causa, uam ad spem suam erigendam. Colligit ergo, uamvis ad tempus cesset Deus, non passurum emper ut tam scelerata proditio inulta maneat. Quia autem nihil magis praefractum est impiis, uamdiu prospere habent, et quia se extra telorum actum imaginantur, despiciunt ac subsannant omnia Dei iudicia: pios etiam terret illorum potentia, t dum firmis opibus munitos vident, fere exaninantur. Pluribus verbis eandem sententiam confirmat propheta, ut quod difficile est creditu, melius ibi persuadeat. Hac ergo verborum congerie, Perdet te Deus, destruet, evellet, eradicabit, tollet medio, surperbi hominis securitati insultans Darid, animum suum ad bene sperandum attollit, et imiditatem castigat: quasi diceret, Quamlibet profundas radices egerit Doeg, ac validum sit eius obur, Deum ad eius evulsionem satis superque otentem fore. Eodem pertinet quod dicit *a taberaculo et terra vivorum*, quamvis tuto nidulentur mpii, et in suo tabernaculo suaviter lateant, quia ihil adversi putent posse illuc penetrare, et de erpetua vitae possessione glorientur, subito, ubi naturum venerit irae Dei tempus, deiectum iri. Quanquam fieri potest, ut in voce tabernaculi aluserit ad personam Doeg: quia solebant in taberiaculis habitare pastores.

8. (*Et videbunt iusti et timebunt.*) A fine etiam argumentatur, fieri non posse ut quam meritus est oenam effugiat Doeg: quia scilicet ideo sua iudiia exercet Deus, ut maiorem sibi reverentiam apud fideles conciliet, atque eos exhilaret iustitiae uae documentis. Etsi enim reprobis quoque et Dei contemptoribus spectabile futurum erat exitium Doeg, duas tamen ob causas peculiariter eius inuitum ad solos iustos restringit. Nam in manifestis quoque Dei operibus caecutiunt reprobi, ut nirum non sit in eius iudiciis nihil proficere: ideoque merito iustos visuros dicit David, quia oculati unt. Accedit altera ratio, quod Deus in suorum gratiam, ut quam pro tuenda eorum salute sollicitudinem gerit illis testetur, retundit impiorum ferociam, atque ita eorum dolores in gaudium convertit. Itaque non mirum est si eos David compellet testes, quibus tale spectaculum proprie exhibet Deus. Porro Timor hoc loco non formidinem significat, quo saepe homines consternant et expavefaciunt Dei vindictae: sed pro laeta et alacri reverentia accipitur, dum agnoscunt fideles tanti se fieri coram Deo, ut causas eorum suscipiens, eorum hostibus se opponat. Quamdiu enim expositi iniuriis non sentiunt Deum vindicem, multis dubitationibus aestuant, ac si eum non attingeret cura regendi mundi. Experimenta autem iustitiae eius, ad serium pietatis studium sopitas mentes excitant: atque hic timor risum, quem mox subiicit David, minime impedit: quia duo haec optime inter se conveniunt: ut se reverenter Deo subiiciant fideles, quem iniustae crudelitatis ultorem agnoscunt: et eum videntes a parte sua stare, inaestimabile gaudium concipiant, quia dum se nobis coniungere dignatur in commune bellum, haec societas potior est triumphis omnibus. Elegans paranomasia quae est in verbis hebraicis inter Videre et Timere, latine reddi non potest: qua notare voluit prophetа, intuitum de quo loquitur, non otiosum sed efficacem fore.

9. (*Ecce vir.*) Putant quidam hoc proverbii loco in vulgus fuisse iactatum de superbia Doeg. Sed hoc videtur nimis restrictum: potius existimo exegesin esse timoris et risus, quia voluit exprimere David quomodo proficiant in Dei iudiciis fideles. Nam impiorum frustratio eos admonet patienter ferendam esse superbiam, quae suo impetu ruit: deinde eos quoque erudit ad modestiam, ne simili vanitate inflati, contra Deum et homines insolescant. Risuros ergo fideles de reproborum interitu asserit David, non tantum ut ipsis insultent, sed ut se quietos contineant sub Dei auxilio, et valedicentes mundi illecebris ei se libenter subiiciant. Quoties ergo nobis occurrunt eiusmodi exempla, Deus sensus nostros, qui ad vagandum nimis alioqui propensi sunt, ad se retrahit, ut eos solus possideat. Porro adverbium, Ecce, δεικτικῶς hic sumitur, ac si in theatrum produceret David infelicem exitum, qui superbos Dei contemptores manet: sicuti haec non vulgaris prudentia est, ex uno documento colligere miseros esse omnes, ac pessimo exitio destinatos, qui alibi quam in Deo spem suam constituunt. Caeterum coniunctim legenda sunt haec duo membra, *Non posuit Deum robur suum, et speravit in multis divitiis:* quia significat David, nunquam sincere homines in Deum recumbere, donec propriae inopiae conscii, se ipsos prorsus exinaniant. Quantisper enim imaginantur in se aliquid residere, fieri non potest ut ad Deum conscendant: ita hoc perpetuum est, quantum sibi arrogant homines, tantundem Deo detrahere: et qui suis divitiis confidunt, non ponere Deum robur suum. Et quod de una specie hic pronuntiat David, ad omnes extenditur: quoties in mundo et terrenis opibus subsidunt hominum mentes, totidem obstaculis prohiberi a quaerendo Deo. Nomen הוה (quod Malitiam vertit bona pars interpretum, quidam etiam pro pernicie active accipiunt) videtur hoc loco potius notare substantiam. Scimus enim Davidi nihil esse magis familiare, quam rem unam repetere diversis verbis. Ergo optime fluit hic contextus, hominem qui divitiis suis confidit, et roboratur in

PSALMUS LIII.

Quia Psalmus iste idem fere est cum XIV, illinc huius interpretatio petatur.

1. *Praefecto super Mahalath, erudiens Davidis.* 2. *Dixit stultus in corde suo, Non est Deus: corruperunt, abominabile fecerunt opus: non est qui faciat bonum.* 3. *Deus e coelis prospexit super filios hominum, ut videret an sit qui intelligat, qui requirat Deum.* 4. *Quisque recessit, simul putridi facti sunt: non est qui faciat bonum, ne unus quidem.* 5. *An non cognoscunt omnes operarii iniquitatis? comedentes populum meum, comedunt panem, Iehovam non invocant**). 6. *Illic trepidarunt trepidatione ubi non est trepidatio: quoniam dispersit Deus ossa castrametantis contra te: pudore affecisti, quoniam Deus sprevit eos.* 7. *Quis dabit ex Sion salutem Israel? ubi converterit Deus captivitatem populi sui***), *laetabitur Iacob, exsultabit Israel.*

PSALMUS LIV.

ARG. Hoc Psalmo recitat David quas apud Deum preces conceperit, dum se a Zyphaeis proditum intelligens, in praesentissimum vitae discrimen venisset: atque hoc modo invictum fidei suae robur ostendit, quod morte ante oculos posita, Deum tamen invocare non destiterit.

1. *Praefecto in Neginoth, erudiens Davidis.* 2. *Dum venerunt Zyphaei, et dixerunt Sauli, Annon David latet apud nos?*

2. Davidem saepius quaesisse latebras in illa deserti parte quae vicina erat Zyphaeis, notum est ex sacra historia. Bis vero ab accolis fuisse proditum apparet ex primi libri Samuelis cap. 23, 19 et 26, 1. Hanc temporis circumstantiam non abs re designat, ut sciamus nullis malis unquam fuisse ita fractum, quin spe ad Deum assurgeret. Certe rarae et heroicae fortitudinis specimen fuit, quum hostilibus copiis undique occlusus, quocunque pedem moveret, sibi videret occurrere exitium, non tamen desperatione obrui, sed ex profundis illis tenebris ad implorandam Dei opem emergere. Neque enim precari sic potuit, nisi persuasus foret, tam facile esse Deo, mortuum e sepulcro educere, quam vivum et incolumem in statu suo tueri: quando nihil iam restabat, nisi ut animam in speluncae latebris deponeret.

3. *Deus in nomine tuo serva me, et in virtute tua iudica me**). 4. *Deus audi precationem meam, ausculta ad sermones oris mei:* 5. *Quia alieni surrexerunt in me, et formidabiles quaesierunt animam meam: non posuerunt Deum in conspectu suo. Selah.*

3. (*Deus in nomine tuo.*) Quia scimus Davidem tunc omnibus humanis opibus et subsidiis fuisse exutum, subaudienda est antithesis inter nomen ac virtutem Dei, et inter media omnia (ut loquuntur) quibus iuvari solent homines. Etsi enim nihil est auxilii extra Deum, ordinarios tamen modos habet quibus exserat erga nos gratiam suam et virtutem. Ubi autem ita nos destituit, ut nihil auxilii sub coelo appareat, tunc per se ipsum agit. Ergo David, quum in creaturis nihil spei esset residuum, merito ad sacrum hoc asylum confugit, ut sola Dei virtute contentus, miraculo se fore salvum confideret. Caeterum, in secundo membro Deum vindicem advocans, qui causam suam disceptet, hoc modo suam innocentiam asserit. Et sane ut nos Deus tuendos suscipiat, danda in primis opera est ut probe et recte nobis simus conscii: quia nihil magis perversum est, quam temere ad eum invocandum prosilire, ac si malarum causarum esset patronus. David igitur, causae suae bonitate, et probitatis conscientia ad petendam salutem animatur. Neque enim dubitat, dum suam integritatem Dei iudicio examinandam proponit, eum sibi fore propitium, simulque in ulciscenda hostium perfidia et crudelitate, severum fore iudicem.

4. (*Deus audi.*) His verbis affectus sui vehementiam exprimit. Nec vero dubium est, quum tanta urgeret necessitas, anxie et summo ardore precatum esse: quia fieri non potest quin ex animo aestuante verba prorumpant: idque etiam proximo versu declarat, ubi conqueritur sibi cum barbaris ferisque hominibus esse negotium, quos nulla religio a scelerum audacia cohibet, neque id facit quod monitore opus habeat Deus: sed metus et inquietudinis suae causam referens, in illius sinum curas suas exonerat. Porro sive solos Zyphaeos, nomine *alienorum* intelligat, sive illis coniungat totum Saulis exercitum, mihi videtur immanem eorum barbariem ita perstringere. Multi putant vocari alienos, qui degeneres erant filii Abrahae, et abiecto pietatis studio desciverant in profanas gentium corruptelas. Et fateor Iudaeos saepe extraneos vocari a prophetis, quia impie et scelerate vivendo ab ecclesia Dei se abdicaverint. Sed huius loci mihi videtur diversa esse ratio, nam quum vicinitas hostes quo-

*) mangeant mon peuple ils mangent du pain, *en marge:* ou n'en font non plus de conscience que de manger un morceau de pain.

**) la captivité de son peuple, *en marge:* ou son peuple captif.

*) me juge, *en marge:* ou fay moy droict.

expertus, quasi in fasciculum collegerit: ideoque generaliter pronuntiat *nomen Dei esse bonum, et se ereptum ab omni angustia.* Quid sibi velit istud Videre, alibi diximus Psalmo 35. Notat enim haec loquutio suavem et iucundum adspectum. Si quis autem roget an filiis Dei liceat, quum Deus scelera ulciscitur, tale spectaculum cupide expetere, responsio facilis est, modo puri sint oculi, pie et sancte oblectari iustitiae Dei testimoniis: sed ubi prava aliqua libidine tanquam macula infecti sunt, in vitiosum et perversum finem omnia trahere.

PSALMUS LV.

ARG. Etsi multi interpretes Psalmum hunc ad conspirationem Absalom referunt, qua David e regno pulsus trepide in desertum profugit: magis tamen probabile est, quum a Saule redactus esset in extremas angustias, de iniusta eius saevitia conquestum coram Deo fuisse. Est enim lamentabilis precatio, magnoque affectuum fervore plena, in qua circumstantias omnes colligit, quae Deum ad misericordiam moveant. Votis tamen conceptis, et exposito suo dolore animum ad spem liberationis erigit: et quasi iam adeptus quod optavit, gratiam Dei praedicat.

1. *Praefecto in Neginoth, erudiens Davidis.* 2. *Ausculta Deus precationem meam, et ne te abscondas ab oratione mea.* 3. *Attende ad me, et responde mihi: plangam in sermone meo, et tumultuabor.* 4. *A voce inimici coram afflictione impii: quia devolvunt super me iniquitatem, in ira adversantur mihi.*

2. (*Ausculta Deus.*) Ex his verbis liquet, Davidem, quum preces has concepit, constrictum fuisse summo dolore. Neque enim mediocre aliquod incommodum, aut vulgaris molestia animum sancti viri heroica virtute praeditum tantopere perculissent. Gravis ergo necessitas planctum et tumultum ei extorsit. Nam quod verbum אריך quidam vertunt, Dominabor, contextui prorsus repugnat, neque enim iactat David fortitudinem, qua sermoni suo imperet: sed calamitatem suam deplorans, ut se miserabilem faciat, dicit se compelli ad tumultuosos clamores. Quod deinde sequitur *a voce inimici*, tametsi bene cohaeret cum proximo versu, potest tamen cum verbis illis contexi: Ausculta et ne te abscondas, nisi forte malis extendere ad totum contextum. Per *vocem* putant notari strepitum qualis solet esse in hominum turba: ac si dixisset hostem suum magnis copiis instructum venire. Sed ego minas potius intelligo: quia non dubium est quin Saul, ut caedem innoxii prophetae animo spirabat, sic etiam ore subinde creparet. Quod etiam *devolvere iniquitatem* accipiunt pro onerare vel gravare falsis criminibus hominem insontem et nihil tale meritum, videtur nimis argutum esse, et a contextu dissentaneum. Cohaeret cum hac loquutione posterius membrum, *in ira adversantur mihi.* Ergo devolvere iniquitatem, meo iudicio, nihil aliud est quam iniuste irruere in perniciem miseri hominis, et quidvis machinari ad eum opprimendum. Nisi forte distinguere sic placeat inter haec duo membra, ut *in furore adversari* sit palam et violenter grassari ad hominem perdendum: *Devolvere iniquitatem* sit fraudibus et insidiis pugnare. Ita און occulta malitia erit. *Afflictio impii* active sumitur pro iniusta oppressione quam infert. Atque impii nomine infamat hostem suum, non tam eius accusandi causa, quam integritatis suae testandae. Nam hoc in persequutionibus, magnum solatium est, sibi bene esse conscium, neque sua culpa, sed gratis provocari: quia tunc quoque sperandum est levamen a Domino, qui se miseris omnibus patronum et defensorem fore pollicitus est.

5. *Cor meum contremiscit intra me, et terrores mortis ceciderunt super me.* 6. *Timor et tremor venerunt in me, et operuit me horror.* 7. *Et dixi, Quis dabit mihi alas sicuti columbae? volabo et requiescam.* 8. *Ecce elongabo transmigrationem,**) *quiescam in deserto. Selah.* 9. *Accelerabo liberationem mihi,***) *a vento excitato a turbine.*

5. (*Cor meum.*) Hinc iam clarius liquet quam diros cruciatus pertulerit David. Certe non effeminatus quispiam vel mollis loquitur: sed qui iam multa constantiae documenta praebuerat. Nec tamen hic tantum de atrocibus hostium iniuriis conqueritur, sed se opertum terroribus et obrutum dicens, cor sibi non esse saxeum fatetur. Hinc quidem colligitur certaminum magnitudo. Discendum tamen simul est, ubi durius servos suos exercet Deus, nullam esse tantam fortitudinem quae non labascat, quum nobis bene est, quisque sibi videtur invictus miles: sed ubi serio et consertis manibus pugnandum est, palam se prodit nostra infirmitas. Hac vero occasione Satan astute nos ad desperationem sollicitat et impellit: ac si Deus, subducto spiritus sui auxilio, se curam salutis nostrae abiicere ostenderet. Hoc igitur exemplum observatu dignum est, quod David circumdatus ingenti malorum congerie, simul etiam intestinum cum timoribus suis certamen habuerit, nec sine lucta et violento conatu emerserit ad invocandum Dei nomen. Et *terrores* vocans *mortiferos*, ostendit, nisi suffultus esset virtute Dei, sibi protinus fuisse succumbendum.

---

*) i'allongeray la fuyte, *en marge*: ou ie m'enfuyray bien loing.

**) ie hasteroye delivrance, *en marge:* ou me hasteroye de m'eschapper.

Interea tenendum est, urbes ita vitiatas, et pravis moribus imbutas, non solum imprecatione Davidis, sed spiritus sancti iudicio in aeternum exitium devoveri.

13. *Certe non inimicus opprobrio me affecit, nam sustinuissem:**) *non adversarius magnificatus est super me, nam me abscondissem ab eo.***) 14. *Tu vero homo secundum ordinem meum, dux meus et familiaris meus.* 15. *Qui simul suaviter fruebamur secreto, in domum Dei ibamus in societate.* 16. *Sit mors exactrix super eos, descendant in sepulcrum vivi: quia malitiae in habitaculo eorum, in medio eorum.*

13. (*Certe non inimicus.*) Exaggerat iniuriae atrocitatem, eo quod non solum professi hostes molesti essent, sed etiam fucati et perfidi amici: crescit enim indignitas, ubi perniciem nobis moliuntur qui iuvare debuerant. Sed quia male exponitur verbum נשא, ac si diceret David se patienter laturum fuisse si probrum intulisset apertus hostis: monendi sunt lectores, potius eum conqueri quod sibi ab occultis insidiis cavere non potuerit. Ego enim repetitionem expendo, *tulissem, et abscondissem me*, vel delituissem. Ferre igitur hoc loco, non tolerare significat, sed potius ictum elevando repellere: quod gallice dicimus, *I'eusse receu le coup.* Nam quum ad cavendos hostes intenti simus, perfidi homines ad laedendum facilius penetrant, simulatae amicitiae praetextu. Dicit igitur non fuisse hostem, cuius ictum excipere poterat vel sustinere: non fuisse adversarium, a cuius noxa deflectere poterat. Quod *magnificandi* verbum quidam accipiunt pro verbis insultare: meo iudicio nimis restrictum est, tantundem enim valet ac violenter se efferre, vel exsurgere contra aliquem nocendi causa. Conqueritur in summa David, se clandestinis artibus fuisse oppressum, quibus nullam defensionem opponere potuit. Quem vero hic perstringat incertum est. Ut eorum sententiae subscribam qui volunt esse Achitophel, adduci nequeo: quia totus contextus in persequutionem Absalom non competit. Quod alii putant proditorem aliquem notari ex urbe Ceila, in medio relinquo. Quanquam non minus probabile est, unum ex aulicis proceribus accusari, cuius sancta cum Davide coniunctio et familiaritas vulgo nota esset. Nisi forte quis ad plures extendere hoc malit: sicuti facile coniicere licet non unum duntaxat fuisse foedifragum, sed ut quisque honore pollebat, ne regis gratiam amitteret, sancto prophetae fuisse infestum. Nihil ergo impedit quo minus primarios ex regia cohorte una cum capite suo hic compellet. Ubi autem videmus Davidem non modo fuisse vi aperta oppugnatum, sed etiam malitiose proditum ab amicis, in eius persona nobis depingitur piorum omnium conditio, ut quisque nostrum ad subeundum hoc duplex certamen paratus sit. Non enim gladiis tantum et caedibus ecclesiam Dei Satan infestat, sed subornat etiam hostes domesticos qui eam per insidias et fraudes adoriantur. Quod genus hostium, (ut dicit Bernardus) neque fugere neque fugare datur. Quisquis autem hic fuerit, primo David eum vocat *hominem sui ordinis*, sic enim ערך interpretor, quia nomen aestimationis non convenit: sive passive sumatur pro aequalitate, sive active pro ipsius Davidis iudicio, sicuti quidam vertunt: Tu eras aequalis meus: alii autem: Perinde fuisti a me reputatus atque alter ego. Hoc autem optime quadrat quod David queratur, mutuae societatis vinculum, quo Deus homines inter se copulat, fuisse abruptum. Sicuti enim eadem statio milites in castris consociat, ita in omnibus vitae partibus aequum est ut necessitudo et communis usus, commune etiam officium, amicitiam inter homines conciliet. Ergo quum ad munus aliquod duo simul vocantur, Deus eos quasi suis auspiciis coniungit, ut fraterne mutuo se iuvent. Crimen ergo proditoris hac circumstantia auget David, sicuti etiam quum *ducem* suum vel praefectum nominat. Tertio quum exprobat quod secretum communicaverint cum summa dulcedine. Postremo quod simul celebraverint sacros conventus. Nam רגש *raghes* societatem hoc loco potius significat, (ac si diceret, se huic perfido amico fuisse proximum comitem) quam ad turbae strepitum referri debeat. Caeterum hoc ultimo membro conqueritur proditum se fuisse ab eo homine, quo non solum in terrenis negotiis, sed etiam in Dei cultu, socio atque etiam magistro usus fuerat: quum tamen religio sacratissimum sit humanae coniunctionis vinculum. Interea sciamus damnari a spiritu sancto eos omnes qui sacra naturae foedera violant quibus erant inter se devincti. Quaedam est totius humani generis societas: sed quo quisque propius ad nos accedit, eo sanctiore vinculo nobis est coniunctus. Nam principium, quod profanis hominibus incognitum fuit, nobis tenendum est, non fortuito, sed Dei providentia fieri, ut vicinitas, cognatio, vocatio communis, homines ipsos inter se consociet. Sacratissimum autem est pietatis foedus.

16. (*Irruat mors.*) Iam contra totam factionem invehitur, neque tamen promiscue sub hac imprecatione totum populum involvit, sed duces vel antesignanos qui nulla de causa scelesto eum persequebantur. Diximus autem alibi Davidem non ita fuisse hostibus suis imprecatum caeco vel pravo affectu: quia non privatam, sed Dei causam agebat, et moderatorem habebat illius spiritum. Non fuit

*) ie l'eusse porté, *en marge:* ou receu et soustenu le coup.

**) ie me fusse caché de luy, *en marge:* ou donné garde.

David eorum multitudinem commemorans, liberatricem potentiam magis inde extollat.

20. (*Audiet Deus.*) Quia verbum ענה testificari interdum significat, sic quidam accipiunt: Deus ex adverso testis contra eos exsurget. Sed nescio an syntaxis patiatur: quia ubi de contestatione agitur, Hebraei addunt literam ב. Ego vero non dubito quin David verbum hoc posuerit pro affligere, in ambiguitate tamen quasi ironice ludens, nam ut plurimum ענה Hebraeis significat respondere. Dixerat autem, *Audiet Deus*: quod ad suam personam haud dubie refert. Nunc ergo addit se fuisse exauditum, ut Deus vindex exsurgeret in hostibus eius affligendis. Simul Deum epitheto ornat, ex quo non parum solatii piae mentes sentiunt in rebus turbulentis ac confusis. Unde enim tantus impatientiae fervor qui nos praecipitat, nisi quia ad Dei aeternitatem mentes non attollimus? Atqui nihil magis perversum, quam mortales homines, qui singulis momentis instar umbrae diffluunt, Deum sensu suo metiri: quia hoc modo eum ab aeterno solio detractum variis mundi inclinationibus subiiciunt. (*Quia non mutationes.*) Quia חלף tam exscindere quam mutare significat, quidam putant Davidem conqueri quod Deus nimis diu eorum interitum differat, qui subita poena digni erant. Sed quomodo hoc conveniat non video, melius ergo alii *mutationes* vertunt. Quanquam hic quoque variant interpretes. Quidam enim ita intelligunt, quod nulla conversio in melius speranda sit, quia perdita sit eorum obstinatio adeoque sint addicti suae malitiae, ut ad poenitentiam sint inflexibiles, ac nativa quaedam crudelitas eorum animos occupet, ne ad misericordiam vel humanitatem unquam inclinent. Rectius alii exponunt sub querimoniae specie hoc dici, quod continuo tenore fluat eorum prosperitas, ac si non essent communibus incommodis subiecti. Tanta vero Dei indulgentia eos corrumpi dicit, ut omnem metum exuant ac si immunes forent ab omnium hominum sorte. Hoc modo copula hebraica illationem valebit: Non sunt mutationes, ideoque non timent Deum. Et certe quo diutius torpent in suis deliciis, in malitia quoque magis obdurescunt: et ubi dominatur superbia, quamdiu Dominus nobis parcit, non revocamus in memoriam nos esse homines. Oblique vero perstringit eorum amentiam qui se imaginantur quasi semideos, quia rebus adversis non subiaceant ut reliqui, quantulum enim humanae vitae curriculum est, si ad aeternam Dei sessionem conferatur? Sedulo igitur cavendum ne rebus prosperis obrepat nobis securitas, quae etiam contra Deum exsultet.

21. *Misit manus suas in paces suas,*) violavit foedus suum.* 22. *Lenia prae butyro verba oris eius, et cor eius proelium: dulces sunt sermones eius prae oleo, et ipsi iacula.* 23. *Proiice super Iehovam tuum dare,**) et ipse te pascet: non permittet in aeternum nutationem iusto,***)* 24. *Tu Deus proiicies eos in puteum corruptionis: homines sanguinarii et dolosi non dimidiabunt dies suos: ego autem superabo in te.*

21. (*Misit manus.*) Quoniam paulo post in plurali numero loquetur, probabile est, antequam ad turbam descendat, perstringere autorem et caput impiae conspirationis. Obiicit antem quod bellum intulerit in media pace, atque hoc modo fidem violaverit. Quibus verbis eum perfidiae accusat, quod neque lacessitus iniuria, neque bello legitime indicto, vim et arma ex inopinato intentaverit. Longe enim sceleratior est qui foederatos suos sine causa adoritur, quam qui suas iniurias aperte et ingenue vindicat. Quod fusius deinde prosequitur, dicens butyrum et oleum esse in labris eius, quum tamen proelium sit in corde, et ipsi quoque sermones sint iacula. Tametsi enim nihil praeter dulcedinem primo gustu saperent, occulta tamen virulentia non secus ac gladio vel spiculis vulnerabant: velut proverbio dicitur, fallaces homines venenum melle illitum ore gerere. Ac crudelitas ex corde manans illic quoque se exserebat. Porro scimus Saulem saepe blandis verbis omnia fuisse pollicitum: imo adulatum esse Davidi, ut eum in suas nassas alliceret, nec dubium quin eandem vafritiem sequuti sint aulici. Et certe hoc peculiare est certamen filiis Dei, ut illecebris deceptos astuti homines conentur in perniciem illaqueare. Sed interea spiritus sanctus omnes obliquos astus damnans, praesertim fallaces blanditias, eos ad simplicitatem colendam hortatur.

23. (*Proiice super Iehovam.*) Quia verbum יהב Hebraeis dare significat, ratio grammaticae postulat ut יהב hoc loco vertatur *tuum dare* vel *donum*, et si autem maior pars interpretum diversum sensum probat, nullam tamen rationem affert cur verti debeat, Onus tuum. Nusquam enim verbum יהב pro onerare sumitur: et quod nomen inde deductum, onus significet, nullo exemplo constat. Unde apparet, quia illis dura et absurda erat loquutio, *proiice donum tuum super Iehovam*, necessitate compulsos sensum illum excogitasse. Pia quidem sententia est, curas omnes et molestias quibus gravamur, in Dei sinum exonerandas esse, quia nullum aegris animis levandis aliud remedium est

*) ses paix, *en marge:* ou ses alliés et gens qui vivoyent paisiblement avec luy.

**) ton don, *en marge*: ou ta charge.

***) que le iuste chancelle, *en marge*: ou tombe.

1. *Praefecto super columba muta in remotis Davidis Mictham, quum apprehendissent eum Philistini in Gad.*

1. Historia cuius meminit inscriptio habetur priore libro Samuelis, capite vicesimo primo. Nam quum nulla iam in latebris omnibus quies esset, coactus est tandem fugere ad regem Achis. Quanquam hic se dicit fuisse comprehensum in itinere: et ex sacra historia idem colligere licet, ubi dicit Achis: Ecce vidistis hominem insanum, ut quid introduxistis eum ad me? Et probabile est, fuisse suspectum ac si esset proditor, vel aliquid machinaretur. Etsi autem mortis discrimen stultitiae dissimulatione effugit, hic tamen satis declarat, se composita mente constanter invocasse Deum, ut fides sub illa infirmitate occulta virtutem suam coram Deo exsereret. Non fuit igitur talis animi perturbatio quae eum ad illicita media praecipitem ageret: sed in re desperata astutum consilium excogitare coëgit eum metus, ut vitae suae potius quam dignitati consuleret. Quod autem minus enituit eius magnanimitas apud homines, eo magis strenue cum caecis timoribus intus luctata est eius fides, sicuti ex Psalmo apparet. Quod autem dicit *super columba muta*, quidam initium tritae cantilenae fuisse putant. Aliis placet, Davidem metaphorice vocari columbam, et certe argumento optime convenit hoc epitheton. Eodem etiam pertinet, *in remotis:* quia hostium furore pulsus in hostilem terram, merito conquestus est, se procul velut in deserta loca eiectum esse. Nam quod alii *palatium* vertunt coactum est. De voce Mictham alibi dictum fuit. Quanquam autem nihil assero, ubi hebraei quoque interpretes inter se dissentiunt: probabile tamen videtur, ut tunc dixi, speciem fuisse melodiae, vel musicum instrumentum.

2. *Miserere mei Deus, quia devorat me homo, quotidie oppugnans*) coarctat me.* 3. *Devorant inimici quotidie, certe multi**) ad coarctandum me excelse.* 4. *Quo die timui, ego in te speravi.* 5. *In Deo laudabo verbum eius: in Deo speravi, non timebo quid faciat caro mihi.*

2. (*Miserere mei.*) Incertum est de externisne hostibus, an domesticis loquatur. Certe quum ad regem Achis deductus esset, quasi unica erat ovis inter duas luporum turmas: quum esset Philistinis capitaliter exosus, nec minus atrociter in eum saevirent Gentiles. Porro *hominem* singulari numero dicens, indefinite conqueritur se nihil inter homines humanitatis reperire: ac si diceret, Domine iam ultima necessitas fidem auxiliumque tuum flagitat: quia ad me vorandum totus mundus inhiat, nam statim plurali numero eandem sententiam repetit. Particula *quotidie* Sauli eiusque factioni magis convenit. Caeterum miseriam suam deplorat David, quia magna et potenti hostium multitudine prematur, et oppugnetur summa crudelitate. Quod ad verba spectat, quidam שׁאף exponunt Respicere, sed non dubito eleganti metaphora exprimi inexplebilem illam rabiem qua ad eum deglutiendum ardebant hostes. Verbum etiam לחם quod post alios reddidi per verbum oppugnare, etiam Hebraeis comedere significat, ita esset continuatio metaphorae. Sed quia pluribus locis priore sensu capitur, nolui mutare quod magis receptum erat. Hoc tantum breviter attingam, male sensum corrumpere qui secundo loco vertunt, Multi pugnantes mecum: ac si diceret, Angelos sibi esse subsidio: abrumpunt enim querimoniam, quae continua est toto versu.

4. (*Quo die timui.*) Verba sunt futuri temporis, sed quae in praeteritum resolvi debent. Confessio autem infirmitatis est in timore: sed cum exceptione, quod tamen non succubuerit timori. Quantumvis enim angerent eum pericula, negat tamen spem sibi fuisse excussam. Non iactat ergo heroicam animi altitudinem, qua secure contempserit omnes casus, sed confessus de suo metu, se tamen semper in spe gratiae Dei perseverasse dicit. Et certe hoc verum est fidei nostrae examen, ubi nos pro sensu carnis, timores sollicitant, non tamen exturbant animos nostros e gradu. Videntur quidem timor et spes magis esse contrarii affectus, quam ut in eodem corde habitent: sed experientia ostendit vere demum illic spem regnare ubi partem cordis occupat timor. Neque enim tranquillo animi statu spes exercetur, imo quasi sopita est: sed vim suam tunc demum exserit ubi animum curis deiectum erigit, aegritudine turbatum sedat, formidine perculsum sustinet ac fulcit. Ac proinde haec seria fuit probatio fidei in Davide, quod metuens non destitit sperare in Domino: ac periculi magnitudine anxius, animum tamen collegit, quod Deum liberatorem fore confideret.

5. (*In Deo laudabo.*) Hoc versu animum sperando sibi crevisse docet: quod solet omnibus Dei servis accidere. Nam etsi aegre in spe initio consistunt, imo non sine arduo certamine timoribus oppressi in spem assurgunt: nitendo tamen vires colligunt ad emergendum, donec maiore fiducia, tanquam strenui athletae ad insultus repellendos progressum faciant. Porro *laudare* tantundem hic valet ac gloriari: ac si diceret, se victrice fiducia instructum iam certa spe exsultare. Huius vero laetitiae materiam statuit in Dei verbo, subindicans, utcunque videri possit ab eo desertus, et quasi proditus, sibi tamen fidem datam sufficere, quia

*) combattant, *en marge:* ou mangeant.
**) plusieurs, *en marge:* ou des puissans et robustes.

fanos homines inflari, quia sibi videntur esse extra Dei manum. Nec vero impunitatem sibi tantum promittunt, sed spes et opes suas locant in maleficiis: et quo audacius et furiosius ruere pergent, putant omnibus incommodis sibi paratum esse remedium. Postquam hoc ex eorum sensu protulit David, statim retundit perversam hanc confidentiam, provocans ad Dei iudicium. Quamvis ita superbiant, inquit, ubi maturum advenerit vindictae tempus, tu Deus populos prosternes. Plurali autem numero utitur, confirmandi animi sui causa, quia difficile erat, non expavescere ad tantam hostium turbam. Quoties ergo nos obruent hostium copiae, veniat nobis in mentem, proprium esse Dei munus, non unum hominem duntaxat vel paucos, non populum modo unum, sed totum mundum deiicere.

9. (*Fugam meam.*) Abrupta est precatio, nam petere exorsus ut Deus lacrymas suas respiciat, statim, quasi voti compos, pronuntiat, in libro Dei scriptas esse. Nisi forte hanc quoque interrogationem precative accipere quispiam malit, videtur tamen sensus hic esse simplicior: Domine nihil opus est ut te pluribus verbis compellem: quia te sponte antevertisse agnosco, ut praestares quod petendum erat. Sed praestat singula verba expendere. Fugam suam dicit numeratam esse Deo, quo se miserabilem faciat: quia longo iam tempore vagus et profugus errare non destiterat. Nec de una tantum fuga loquitur, sed mutatio est numeri. Quanquam videtur magis emphatice numero singulari totam vitam suam erraticam notare, ac si vocaret continuam peregrinationem. Debebat igitur continua illa erratio favorem ex misericordia conciliare Davidi, quod anxie et aegre per longos et perplexos circuitus vitam traxisset. Itaque lacrymas suas in utre Dei recondi postulat. Solebant in utribus servare vinum et oleum. Itaque sensus est, Ne patiatur Deus lacrymas Davidis in terram excidere, sed fideli custodia tanquam pretiosas conservet. Porro videmus Davidem hic preces suas fundare in Dei providentia: quia gressus suorum prosequatur oculis suis, quaemadmodum etiam Christus docet capillos capitis nostri numeratos esse coram Deo, Matth. 10, 30. Nisi enim persuasi simus, quidquid patimur molestiarum, venire in rationem coram Deo, nunquam in hanc precandi fiduciam animi nostri emergent, ut Deus in lagena recondat lacrymas nostras, ut earum conspectu ad opem nobis ferendam tandem flectatur. Mox vero se adeptum esse pronuntiat quod optavit. Malo enim (ut iam dixi) affirmative hanc partem legere, ut se ad sperandam salutem hac consolatione muniat David, quod omnes suae lacrymae in Dei commentario descriptae sint: quia scilicet earum memoria coram eo non deletur. Quod si piorum lacrymis Deus tantum honoris defert, certe multo minus sinet effluere sanguinem, quin singulas eius guttas numeret. Ossa ipsa et carnem exurant tyranni, sanguis tamen semper manebit superstes ad clamandam vindictam: quia nulla aetas delebit quod Deus in sua memoria descriptum habet.

10. *Tunc vertentur inimici mei retrorsum quo die clamavero: hoc novi, quod Deus mecum.* 11. *In Deo laudabo verbum: in Iehova laudabo verbum.* 12. *In Deo speravi: non timebo quid faciat mihi homo.*

10. (*Tunc vertentur.*) Alacrius victoriam suam iactat, nam quasi in re praesenti articulum temporis designat, quo vertendi sint inimici sui retrorsum. Quanquam autem nondum tam propinquam eorum ruinam cernebat, Dei tamen promissione fretus ita notare potuit maturum tempus, quod adhuc patienter exspectandum erat. In summa, quamvis non tantopere festinet Deus, nec eodem quo David precatus est momento hostes eius dissipet, statuit tamen sanctus vir preces suas non fore irritas: ac optime declarat quomodo vel unde certus sit de hostibus suis profligandis: nempe quia Deus nunquam frustratur suorum vota et preces, quia hoc penitus animo infixum habet, patienter suspendit animi sui desiderium, ut effectum placide exspectet. Continet autem hic locus utilem doctrinam, quia David ut impetret quod postulat, non fortuito vel dubitanter se orare dicit, sed afferre certam persuasionem, quod Deus vota sua propitius exaudiet. Porro hac fide concepta spernere non dubitat quidquid Satan cum omnibus impiis tentabit.

11. (*In Deo laudabo.*) Hic non exprimitur relativum, ut paulo ante: sed tamen esse subaudiendum, ex illo priore loco colligitur. Repetitio vero non parum habet vehementiae: ac si dictum esset: Quamvis Deus gratiae suae manifestationem differat, ut videri possit nihil praestans inanibus verbis Davidem lactare: non tamen deiectum iri sancti viri animum, quin semper glorietur in Dei verbo. Et certe hoc est subscribere quod Deus sit verax, Ioan. 3, 33 ubi ablato bonitatis et potentiae eius sensu, verbo solidam gloriam tribuere non desinimus. Repetitio, ut dixi, tendit in hunc finem: Quamvis hodie visus a me fuerit Deus recedere, quia opem suam subduxit, in eius tamen verbo quiescam. Idem si cras contingat, et perendie, in eadem laude persistam. Ad hanc meditationem se assuefaciant fideles, ut inter tentationes firmam gloriam retineant, nudo verbo contenti. Nam etsi Deus illis multiplicem gloriandi materiam subinde in suis beneficiis suppeditat: vix tamen unquam tres passus conficere licebit, nisi in solum verbum recumbere didicerint. Eodem pertinet alterius sententiae repetitio, *In Deo speravi*, *etc.* Etsi enim

runt ab utero loquentes mendacium. 5. *Venenum illis secundum similitudinem veneni serpentis, sicuti aspidis surdae quae obturat aurem suam.* 6. *Quae non audit ad vocem incantantis magi, magicam exercentis scienter.*

2. (*An vere congregatio.*) David hostes suos interrogatione ultro lacessens, ostendit quantum habeat fiduciae in bona causa. Nam ubi audemus testimonium petere a parte adversa, ostendimus nihil esse in re ipsa dubitationis: quia si causa obscura esset, stultae confidentiae esset adversarium citare testem. David ergo bona conscientia fretus, libere prodit in medium, et futiles calumnias quibus eum gravabant apud simplices, refutat, idque proprio eorum iudicio, ac si diceret: Ego vos testes habeo meae innocentiae, vos tamen fictis criminibus improbe me vexatis: quomodo vos non pudet innoxium ita gratis opprimere? Tenendum vero est quosnam David accuset. Vocat eos congregationem, deinde *filios hominum.* Nam qui אלם putant epitheton esse iustitiae, et vertunt Mutam, aberrant meo iudicio, a mente Davidis. Caeterum, de voce Congregationis non consentiunt interpretes. Quidam odiose perstringi existimant hostes Davidis, quod suos haberent conventus ineundis perversis consiliis: sicut improbi saepe ad noxas excogitandas capita inter se conferunt. Ego tamen aliis potius subscribo, qui honorifice, sed per concessionem, Saulis consiliarios notari putant, qui in eius perniciem coibant quasi acturi de bono publico. Alii qui literam ב coniungunt cum voce אלם, ad eundem sensum accedunt. Sed quia commentum illud a verbis remotum est, praestat genuinam illam versionem retinere. Coetum ergo illum compellat David, quem sub specie legitimi consilii vocabat Saul ad insontem opprimendum. Forte vero contemptim vocat filios hominum, detrahens quod titulo tenus concesserat: quia potius latronum turba erant quam iudicum conventus. Nisi magis placeat, quum praevalida manu se oppugnari videret David, et omnes fere vulgi animos in illam scelestam factionem propensos esse, tamen excelso animo despicere illam multitudinem. Docemur autem hoc loco, quamvis a toto mundo impetantur servi Dei, nullum terrorem illis obstare, modo sibi recte conscii sint, quo minus tam regibus ipsis et eorum consiliariis, quam populi quisquiliis insultent. Nos vero discamus, Davidis exemplo, quamvis totus mundus surdus sit, in bonam conscientiam recumbere, atque ita provocare ad Dei tribunal. Augustinus qui graecam tantum versionem tenebat, argute hic disputat, hominibus rectum esse iudicium in generalibus principiis: sed ubi ad hypothesin ventum est, hallucinari: quia vitiosi affectus rectas notitias obscurant vel depravant. Hoc quidem dictu plausibile est atque etiam utile, sed nihil ad Davidis mentem.

3. (*Quin potius.*) Postquam de crassa eorum impudentia conquestus est, iam eos aggreditur, quod corde machinentur iniustitiam, et manibus exsequantur. Itaque particulam אף verto Quin potius, quia non dubito, ubi falsas calumnias a se depulit David, ulterius nunc progredi, et eorum crimina proferre in medium. Secundum membrum duobus modis verti potest: *Violentiam appenditis manibus vestris*, vel manus vestrae violentiam appendunt. Quia tamen non mutatur sensus, sequantur lectores utrum volent. Quod autem appendere dicit pro exercere, putant quidam hanc esse metaphorae rationem, quod isti Davidem opprimerent sub aequitatis praetextu, ac si perfidus et contumax fuisset adversus regem, et publicae quietis turbator. Nec dubium est quin suam tyrannidem fucaverint honestis titulis: ut hypocritae, etiamsi nihil habeant coloris, obtendunt tamen semper aliquid. Sed quia verbum hebraicum פלס latius patet, sumiturque pro dirigere vel aptare, simplicior forte sensus erit, eos ordinare vel disponere quas corde iniquitates conceperant. Particulam *in terra* tantundem valere puto, ac palam: ut hic de effraeni eorum licentia expostulet: quia non clanculum vel in obscuro angulo violentiam suam exercebant.

4. (*Alienati sunt.*) Eorum malitiam exaggerat, quod non coeperint nuper ad precandum se proiicere, sed nati sint ad pravitatem. Scimus enim plerosque non malo alioqui ingenio praeditos, vel levitate et libidinis impetu abripi, vel corrumpi malis exemplis, vel aliqua occasione se prostituere ad malum: contra autem pronuntiat David, hostes suos malitia imbutos esse ab utero: ac si diceret, perfidiam et crudelitatem cum ipsis natas esse. Etsi enim vitiosi omnes nascimur, et omnibus Adae posteris ingenita est pravitas, ut nihil recti tentare possint quantisper suo ingenio feruntur: scimus tamen arcano Dei fraeno retineri maiorem partem, ne se ad quodvis flagitium proiiciat. Ergo quamvis corruptio originalis peccati in toto humano genere grassetur, experientia tamen ostendit, quosdam esse verecundos et honestis moribus: alios mediocri tantum corruptela imbutos: alios vero naturae adeo perversae, ut sint prorsus intolerabiles. Hanc igitur effraenem malitiam quae in communi hominum pravitate detestabilis est, David in hostibus suis regnare affirmat: quasi diceret, sibi cum scelerum portentis esse negotium.

5. (*Venenum illis.*) Pergit in sua amplificatione: et quanquam saevitia ardebant eius hostes, virulentiam tamen magis illis exprobrat, sicuti aliis locis vidimus. Nam quod alii Furorem vertunt, aspidum similitudini non videtur congruere. Neque repugnat etymologia, quia nomen a calore deductum est. Scimus enim veneni genus esse quod frigore suo

guum est: nam festinationem vindictae Dei his verbis denotat, ideoque precatur quasi turbine eos abripi: vel antequam adolescant in iustum robur, sicut spinae in rhamnum durescunt: vel antequam maturescant, sicuti caro quae in olla vel lebete coquitur. Hic tamen posterior sensus videtur melius fluere, ut ira Dei turbulento impetu abripiat impios quasi carnem incoctam, et quae primum calorem nondum sensit.

11. *Laetabitur iustus quum viderit*) vindictam: manus suas lavabit in sanguine impii.* 12. *Et dicet homo: Atqui fructus est iusto, atqui est Deus iudicans in terra.*

11. (*Laetabitur iustus.*) Quanquam videtur affectum a pia mansuetudine longe remotum iustis tribuere: si tamen memoria tenemus quod alibi saepius dixi, laudari a Davide puros et bene compositos affectus, in eo nihil est absurdi, fideles duce et moderatore spiritu sancto gaudium ex Dei iudiciis percipere. Unde enim fit ut crudeliter vulgo gaudeant homines inimicis suis pereuntibus, nisi quia turbidis passionibus odii, iracundiae et impatientiae feruntur? ut vindictam intemperanter expetant? Ergo ubi dominatur caro, nihil rectum est vel sincerum. Qui vero spiritus zelo iustae Dei vindictae animum suum conformat, non minus recte gaudebit quoties poenas divinitus impiis cernet infligi, quam humaniter eorum conversionem optabit, ut salvi fiant. Sicuti enim Deum sua misericordia non impedit quominus tempestive severus sit iudex ubi nullus est resipiscentiae locus: nec rursus severitas eius clementiae repugnat: sic etiam iusti iniurias placide tolerando, hostes suos libenter in viam salutis revocarent, et resipiscere mallent quam perire, ubi tamen ad maturum vindictae tempus eos adduxit sua obstinatio, iustam habent gaudendi materiam: quia hoc modo vitam suam Deo pretiosam esse agnoscunt. Sicuti ergo gemunt ac torquentur quamdiu ad eorum afflictiones Deus connivet: ita fieri non potest quin illis iucundum sit iustam sceleribus mercedem rependi.

12. (*Et dicet homo.*) Ex causa et fine gaudii, qualis hic describitur, clarius apparet affectum hunc in sanctis purum esse omni vitio. Quanquam videtur passim ad quosvis extendere quod prius tantum de iustis dixerat. Sed quia confessio haec non potest nisi fidelibus quadrare, qui vere oculati sunt, eos solos sub nomine hominis notari arbitror: cum hac tamen ratione, ut significet David multos qui perculsi fuerant ac turbati, redituros ad tranquillam mentem. Quamvis ergo nonnisi filios Dei intelligat, merito indefinite loquitur quasi de multitudine: quia scimus quam multos res in mundo confusae et inordinatae concutiant: qui rursus patefacta Dei iustitia animos colligunt, ut passim mutentur iudicia ubi Deus manum suam e coelo exserit. Longe ergo lateque patebit haec confessio, sicut etiam dicit Iesaias, 26, 9: Ubi apparuerint iudicia tua o Deus, iustitiam discent habitatores terrae. Quamvis autem particula אך interdum simpliciter affirmet apud Hebraeos: quia tamen saepius amplificat, non dubito quin hic subaudienda sit antithesis inter tentationem, qua premuntur infirmae mentes quantisper Deus vindictam suam suspendit, et fiduciam quam ex eius iudiciis concipiunt. Adversativa igitur particula dubitationem illam repellunt, quae ex dissimulatione et tolerantia Dei obrepere solet, ac si expergefacti soporem suum corrigerent. Est autem hic non exiguus profectus ad pietatem, bene et penitus nobis esse persuasum iustos sollicite in Dei timore ambulando non ludere operam. Ideoque Ies. 3, 10 ad hanc sapientiam filios Dei eniti iubet: Dicite, Iusto bene erit, laborem manuum suarum comedet: quia nisi mox iustorum probitati respondeat fructus, ad diffidentiam lubrici ac proni sunt omnium animi, ac si Deus abiecta mundi cura otium in coelo coleret. Qua de re fusius tractabimus Psalmo 73. Rationem cur fructu suae pietatis non careant filii Dei, adiungit, quia scilicet *Deus est iudex mundi.* Fieri enim non potest, si Dei providentia regitur mundus, quin tandem discrimen apud se esse ostendat inter bonos et malos. Nomen *terrae* diserte exprimitur: quia profani homines fortunam putantes dominari in mundo, imperium Dei coelo includunt.

*) quand il aura vu, *en marge:* ou pource qu'il aura vu.

PSALMUS LIX.

ARG. Inscriptio quae mox sequetur, declarat qua occasione scriptus fuerit Psalmus, qui fere proximo similis est. Priore enim loco, quo gravius iniustam hostium saevitiam accuset, nullo suo merito sibi tam infestos esse affirmat. Conquestus autem de illorum iniquitate, implorat opem Dei: et postquam sanctis meditationibus ad bonam spem se animavit, de infausto illorum exitu vaticinatur. In fine promittit se liberationis fore memorem, ut Dei gratiam celebret.

1. *Praefecto, Ne perdas, Davidis Michtham, quum misit Saul, et custodierunt domum ad eum interficiendum.* 2. *Libera me ab inimicis meis Deus mi, ab insurgentibus in me attolle me.* 3. *Libera me ab operariis iniquitatis, et a viris sanguinum serva me:* 4. *Quia ecce insidiati sunt animae meae, congregati sunt adversum me robusti: non peccatum meum, et non scelus meum Iehova.* 5. *Sine iniquitate cucurrerunt, et se instruxerunt, excitare in occur-*

7. *Revertentur**) *ad vesperum, strepitum edent ut canis, et circuibunt urbem.* 8. *Ecce garrient***) *ore suo, gladii in labiis ipsorum, quia Quis audiet?* 9. *Tu autem Iehova ridebis eos, subsannabis omnes gentes.* 10. *Fortitudinem eius ad te custodiam,****) *quia Deus arx mea est.*

7. (*Revertentur ad.*) Comparat hostes suos famelicis et rabiosis canibus, quos fames ad varios circuitus sine fine instigat: atque hoc modo accusat inexplebilem eorum saevitiam, quod nocendi libidine ardentes, nullum satagendi faciant modum. Dicit enim ad vesperum reverti, non quod reliquo tempore quiscerent, sed quia infatigabili studio pergerent in sua malitia: Si nihil toto die profecerint, inquit, vesper tamen adhuc cursitantes deprehendet. Apte autem latratus similitudo convenit ad formidabiles eorum insultus exprimendos. Sequenti versu eorum ferociam describit. *Garrire* enim, vel ebullire ore suo dicens, intelligit palam et absque dissimulatione nefanda sua consilia proferre. Nam etsi verbum נבע metaphorice Hebraeis loqui significat, quia tamen proprie tantundem valet ac scaturire, plus videtur notare quam simpliciter loqui. Sensus quidem est, non modo clanculum agitare secreta consilia in perniciem hominis insontis, sed publice et cum iactantia effutire quid animis conceperint. Ideo quod sequitur, *gladios esse in labris eorum*, tantundem valet ac spirare meras caedes, vel totidem ad iugulandum miserum hominem evomere gladios, quot voces proferunt. Tandem subiicit eo licentiae ipsos ruere, quia nullum dedecus inde metuant. Quamvis autem probabile sit, Davidem hic suo more perstringere vesanam impiorum socordiam, qui metus excutiendi causa Deum in coelo dormire fingunt: meo tamen iudicio conqueritur, eo securius agitare prava consilia, et quasi medio foro publicare, quia in possessionem nocendi pridem venerint. Sic enim fascinaverant totum vulgus, et Davidem suis calumniis deformaverant, ut nemo pro excusatione miseri hominis mutire auderet. Imo quo quisque atrocius in regis gratiam persequebatur miserum hominem, eo maiore erat in pretio, quasi boni publici cordatus defensor.

9. (*Tu autem Iehova.*) Contra haec obstacula David se nihilominus erigit ad meliorem fiduciam. Apposite autem *ridendi* similitudine utitur, quo Dei potentiam altius extollat: quasi diceret, Ubi omnia machinati sunt impii, Deum nullo negotio et quasi per iocum dissipare omnes eorum conatus. Quantisper enim connivet Deus, gliscit eorum protervia,
et insolentius erumpit: quia non intelligunt, I
ubi otiari videtur, solo nutu iudicia sua ex
Contemptim ergo dicit non opus esse magno
ratu: quia simulac volet Deus poenas sumere
dendo eos in nihilum rediget. Graviter auter
modo invehitur in caecum eorum furorem,
vires suas intemperanter efferendo Deum so
iacere fingant. Quod additur secundo memb
cunctis gentibus, huc spectat, etiamsi numer
quarent totum mundum, ludibrio tamen fore
suis opibus et copiis. Quanquam potest ita re
Sicuti tu subsannas omnes gentes. Certum q
est Davidem eludere stultam hostium su
iactantiam, qui multitudine sua freti nihil
audebant.

10. (*Fortitudinem eius.*) Fecit huius loc
scuritas, ut eum suis commentis varie fle
interpretes. Nulli tamen magis violenter tor
quam qui fingunt in relativo *eius* esse per
mutationem, ac si David loquens de se ipso, te
personam primae loco poneret. Movit forte ta
quam graecum interpretem ratio parum firma
postremo versu legitur, Fortitudinem mear
canam, vel Fortitudo mea tibi. Atqui ubi v
illuc fuerit, satis liquebit quam apte ad se
ferat David quod prius de Saule dixerat. D
igitur non est quin relativum de Saule debe
telligi. Quidam etiam seorsum particulam
exponunt, Saulis esse fortitudinem: quia
superior sit viribus, ut iam penes eum sit vi
Alii sic coniungunt, Quamvis hodie sis illius
tudo, o Deus, quia eum sustines in regno ac t
ego tamen non desinam sperare dum me q
in regium solium extollas, sicuti pollicitus es.
pius ad prophetae mentem accedunt qui un
textu legentes Fortitudinem eius ad te custo
hunc eliciunt sensum: Quamvis hostis meus r
sui fiducia intemperanter se iactet, ego tamen
tus manebo: quia scio, quidquid conetur, o
tua providentia fraenari. Et certe sic cogend
in ordinem cuncti mortales, ut conatus eorum e
subiiciamus Dei arbitrio. Mihi tamen melius
tur congruere alia versio, Fortitudo mea ad t
stodiam. Sicuti etiam in fine Psalmi. non
quin nominandi casu vertendum sit, *Fortitud*
ad te: canam. Quod ad summam rei non adm
interest: quia David in speculam fidei consc
unde intrepide violentos hostis sui impetus des
statuens nihil posse nisi Dei permissu. Ver
duo haec separatim accipias, Fortitudo eius
custodiam: sententia erit dilucidior. Priore
loco David, potentiam Deo vendicans qua gul
totum mundum, hostem suum arcano fraeno
stringi, totumque eius robur aliunde pendere c
ut ne digitum quidem movere queat nisi ann
Deo. Postea subiicit se pacato et tranquillo

---

*) Ils retourneront, *en marge:* ou ils iront et viendront.
**) Ils gazouilleront, *en marge:* ou bouillonneront.
***) Ie garderay sa force à toy, *en marge:* ou sa force est à toy, ie me tiendrai coy, ou: ma force est à toy, etc.

fectiva loquutio: ac si diceret David non opus esse longo examine, quia palam se prodat eorum iniquitas in linguae protervia. Peccatum, inquit, eminet in eorum ore: quia plenis buccis superbiam et crudelitatem suam evomunt. Atque hunc sensum confirmat quod continuo post sequitur, *deprehendantur in superbia sua.* Nam fontem insolentiae designat, quod tam petulanter et sine pudore sua magniloquentia opprimerent innoxium. Specialiter deinde explicat quomodo scelera sua ore proferrent, eos dicens *verba facere de exsecratione et mendacio.* Quo verbo significat, nihil praeter diras maledictiones crepare, totosque esse addictos fraudibus et calumniis. Qui passive accipiunt verbum ספר, ac interpretantur, In exemplum fore vindictae Dei impios quibus certas et memorabiles eius notas insculpsit: longius videntur recedere a mente Davidis.

14. *Consume, in furore consume, ut non sint: et cognoscant quod Deus dominator sit in Iacob, usque ad fines terrae. Selah.* 15. *Et revertentur ad vesperum: latrabunt ut canis, et circuibunt urbem.* 16. *Ipsi vagabuntur ad comedendum: si non fuerint*) saturati, etiam pernoctabunt.* 17. *Ego vero cantabo fortitudinem tuam, laudabo mane clementiam tuam: quia fuisti arx mihi, et refugium in die tribulationis meae.* 18. *Fortitudo mea ad te, psallam: quia Deus arx mea, Deus clementiae meae.*

14. (*Consume.*) Videtur sibi contrarius esse David, dum nunc ultimum interitum imprecatur hostibus, quos prius nolebat tam cito interfici. Quorsum enim consumptio in furore, nisi ut repente tollat e medio Deus qui perdendi sunt, non autem mediocres vel tardas de illis poenas sumat? Sed non dubium est quin diversum tempus notet, atque ita facile tollitur dissidium, quod in exemplum diu propositos, tandem ultimo exitio devovet, ubi scilicet maturum advenerit tempus. Scimus imperatoribus Romanis solenne fuisse, postquam captivos ad diem triumphi servatos per urbem circumduxerant, ubi in Capitolium ventum erat, illos tradere in manus lictorum, ut statim iugularentur. Sic nunc precatur David, ubi Deus impios ad tempus superstites reliquerit, donec celebrem de ipsis triumphum ageret, tandem in exitium tradi. Iam haec duo inter se optime conveniunt, iudicia Dei nobis statui ante oculos longo temporis successu, ne excidat eorum recordatio: et tamen ubi satis edoctus fuerit mundus, infenso et adverso Deo nihil reprobis superesse praeter lentam tabem, mature tunc ad suum exitium deduci, quo melius expergefaciat tale spectaculum pigras mentes vel levioribus poenis minus attentas. Ideo subiicit, *ut cognoscant usque ad ultimos fines terrae Deum in Iacob dominari.* Nam quod alii copula interposita exponunt, Ut cognoscant Deum in Iacob et reliquis mundi plagis dominari: mihi non placet, ac sensum pervertit. Potius enim exquisitum supplicii genus notat David, cuius fama ad remotissimas quoque gentes perveniat, et caecis ipsis ac profanis hominibus incutiat Dei metum. Nominatim vero imperium Dei agnosci vult in ecclesiae gubernatione: quia valde absurdum videri poterat, res illic tam confusas esse ubi sibi Deus erexerat regium solium, ut sacrarium eius nihil a caverna latronum differret.

*) s'ils ne sont, *en marge:* ou combien qu'ils ne soyent.

15. (*Et revertentur.*) Non ita multum refert sive in futuro tempore legamus haec verba, sive resolvamus in tempus optativum, ut precationem suam continuet David. Quanquam libenter in eam sententiam inclino, postquam David votis suis finem imposuit, nunc spem concipere felicis successus quem optaverat. Est autem concinna allusio ad id quod prius dixerat de rabiosa eorum fame. Neque enim nunc eodem sensu verba quibus ante usus fuerat repetit, sed ironice dicit alio modo fore famelicos, et aliter quam sperassent ipsis cessurum. Prius conquestus est, instar canum latrare, nempe quia eos agebat inexplebilis nocendi cupiditas et furor: nunc vero improbos eorum conatus subsannans, dicit, ubi satagendo se toto die fatigaverint, frustratum iri suis votis. Itaque superiori querimoniae opponitur haec gratulatio de irrita et inani eorum diligentia. In fine versus 16, quidam particulam אם לא hoc est, si non, volunt iurisiurandi esse formulam. Sed quia nimis subtiliter deflectunt prophetae verba, eorum commento non assentior. Alii volunt bis repeti negationem, Si non fuerint saturati, neque pernoctabunt. Sed hoc quoque videtur remotum esse. Simplex vero et genuinus sensus sponte occurrit, Quamvis non fuerint saturati, cogentur tamen ire cubitum, atque hac circumstantia magis augetur inediae et famis incommoditas, quod ubi sine profectu totum diem mendicando consumpserint, fessi tamen ieiunum et vacuum ventrem in lectum afferant.

17. (*Ego vero cantabo.*) Non modo intelligit his verbis sibi fore canendi materiam, sed iam se ad gratiarum actionem accingit. Ac primo liberationem suam fatetur magnificum fore virtutis Dei opus, deinde gratuitum beneficium. Verum quidem est, Davidem sine strepitu furtim uxoris solertia tunc elapsum esse ex hostium manibus: sed quia hoc stratagemate elusit Deus apparatum et copias Saulis, merito dicitur exseruisse robur suum. Quanquam David exemplo uno admonitus, videtur longius respexisse, atque ita complexus esse varia auxilia quae subinde expertus est.

18. (*Fortitudo mea ad te.*) Clarius exprimit se acceptum Deo ferre quod salvus est. Nam virtutis

suae laudem Deo resignans, nihil sibi facit reliquum. Prius dixerat fortitudinem hostis sui esse ad Deum: idem nunc de sua praedicat. Sed eleganter ambiguam loquutionem diverso sensu ponit. Nam Deus fortitudinem impiorum continet, ut cohibeat ac fraenet, imo ostendat fallaces et nullas esse quas illi vires sibi arrogant. Interea suos fulciens, robur illis suppeditat, ne unquam deficiant. Antehac ergo gloriatus est se fore securum, quod Saul arcana Dei providentia constrictus, ne ad levandum quidem digitum idoneus foret. Nunc quantumvis ipse debilis sit, praedicat satis sibi virtutis esse in Deo: ideoque subiungit sibi iustam esse psallendi causam: sicuti spiritus per os Iacobi 5, 13 laetos et hilares ad psallendum invitat. Quod alii legunt, Fortitudinem meam ad te canam: duriusculum esse lectores vident. Itaque non dubito distincta esse haec duo membra, sicuti ante attigi.

PSALMUS LX.

ARG. David iam locatus in solio, et insignibus aliquot victoriis potitus, quae ad stabiliendum regnum eius valere poterant, Dei gratiam praedicat et extollit: neque id testandae modo gratitudinis causa, sed ut residuum populum, qui iugum subire adhuc recusabat, sibi conciliet, atque ita colligat lacerum populi corpus. Postquam autem dixit fulgere aperta benedictionis Dei signa, quae testentur ipsum divinitus electum esse regem, praecipue ad oraculum revocat fideles, ut intelligant se coalescere Dei auspiciis, si unctionem a Samuele factam consensu suo approbent. Simul etiam preces admiscet, ut perficiat Deus quod coepit.

1. *Praefecto, super Susan eduth, Davidis Michtham ad docendum.* 2. *Quum proeliaretur contra Syrios Mesopotamiae, et contra Syrios Soba, reversusque Ioab cecidisset Idumaeos in valle Salis ad duodecim milia.*

1. (*Praefecto etc.*) De priore inscriptionis parte quia alibi dictum est, minus nunc laboro: nisi quod iterum repeto *Susan eduth*, quod lilium testimonii vel pulcritudinis vertunt, mihi videri initium veteris cantilenae. Quod postea additur, *ad docendum*, vulgo huc referunt, quod datus fuerit Psalmus Levitis quem ediscerent. Sed alii hoc commentum merito repudiant: quia peculiaris nota non quadraret in re Psalmis omnibus communi. Magis ergo probabile est notari doctrinae genus, quod huic Psalmo conveniat. Coniicere autem licet, quum David tot praeclaris victoriis ornatus, nondum tamen pacato regno frueretur, hac voce notasse finem sibi propositum, ut factionibus abolitis, qui ante rebelles fuerant, tot documentis victi, tunc saltem agnoscerent regem divinitus creatum: ac si diceret, Saltem experientia doceat regnum meum Deo placere, quod multis benedictionibus nobilitat in oculis hominum. Venio nunc ad circumstantiam historiae et temporis. Hoc canticum dicitur esse quasi epinicion victoriae quam adeptus est de Syriis, et aliis foederatis gentibus. Hebraei, quia Mesopotamiam aliasque regiones censent in Syria, quam ipsi Aram nominant, postea in species distinguere coguntur: sicuti hoc loco ponitur Syria נהרים pro Mesopotamia, quam ex Latinis quidam Graecos aemulati, Interamnem vocaverunt. Deinde ponitur Syria צובה, quam non absque ratione quidam Sophenem esse coniiciunt, quia ad ripam Euphratis adiacet. Dicitur autem 2. Samuelis capite 8, versu 3. Rohob rex Soba percussus a Davide, quum profectus esset ad occupandum imperium fluminis. Tertia etiam Syria Damasci illic ponitur, quae Iudaeae proprior est, adeoque contigua. Aliis etiam scripturae locis Syria latius extenditur, et pro locorum diversitate adduntur alia epiheta. Quum autem tunc Davidi bellum a vicina quoque Syria illatum fuerit, et exercitum qui illinc ad iuvandos Ammonitas venerat, communiter profligaverit, exoritur hic quaestio, cur tantum incolas Mesopotamiae et regionis Soba nominet. Mihi verisimile est, de longinquis gentibus, quia plus formidinis incusserant, habitum fuisse sermonem: quia illustrius hoc fuit specimen gratiae Dei, tam longe propagari Davidis imperium. Ergo vicinis gentibus praeteritis, longinquos et sola fama terribiles populos David commemorat, quorum strages propter novitatem fere incredibilis erat. Quod autem in sacra historia viginti duo millia numerantur, quum inscriptio haec nonnisi duodecim millia continet: solutio facilis est. Illic enim dicitur Abisai profligasse copias, quarum strages hic ad fratrem eius Ioab refertur. Verum simul notandum est, inter se partitos fuisse exercitum. Quum autem Abisai gradu honoris et autoritate inferior esset, mirum non est, quamvis communiter ambo hostes percusserint, laudem totius victoriae summo duci tribui: sicuti etiam primo Samuelis capite decimo octavo, versu septimo, Davidi, cuius auspiciis res gesta est, totum hoc tribuitur. Interea probabile quoque est, in ipso proelii congressu occisum fuisse circiter dimidium numerum: alios autem dispersos, in fuga caesos fuisse a Ioab.

3. *Deus repulisti nos, dissipasti nos: iratus es, revertere ad nos.* 4. *Tremere fecisti terram, fecisti dehiscere: sana contritiones eius, quia concussa est.* 5. *Ostendisti populo tuo durum, potasti nos vino stuporis.*

3. (*Deus repulisti nos.*) Incipit a precatione, quo se et alios melius excitet ad reputandam Dei gratiam. Interponitur enim comparatio, ex qua

melius pateat regnum Saulis a Deo fuisse reprobatum. Ergo de misera tristique dissipatione conquestus, precatur ut rebus in melius mutatis, propitium se Deus exhibeat populo suo. Nam quod putant quidam Davidem loqui de suis afflictionibus, non adeo quadrat. Fateor quidem, antequam regno sit potitus, duriter fuisse probatum: sed quum se toti populo adiungat, ac deploret communes omnium miserias, mihi non dubium est quin per comparationem illustret gratiam Dei, quae statim ab exordio regni eius novo modo illuxerat. Hac igitur ratione deplorat graves et longas calamitates, quibus prope afflicta fuerat ecclesia sub Saule. Atque hoc notatu dignum est, quum gentiles suos accerrimos et saevissimos sensisset hostes, ubi nunc solio potitus est, oblivisci omnes illorum iniurias, quia suae vocationis memor est: ideoque prodire in conspectum Dei quasi unum ex populo. *Dissipationem* vero ponit quasi praecipuum malum: quia fractis vel attritis Saulis opibus, sic exposita hostibus terra erat in praedam, ut nemo domi suae tutus lateret, sed omnes ad fugam et exsilium essent parati. Postea hanc vastitatem iterum metaphorice describit, dicens non minori deformitate affectam esse terram, quam si *hiatu abrupta fuisset.* Neque enim terram chasmate divulsam fuisse intelligit: sed ita collapsum fuisse vel deiectum populi statum, ut calamitas ubique conspiceretur qualis terrae motum et hiatum sequi solet. Ex quo enim a Deo Saul defecit, coeperunt res eius pessum ire, donec in totum ipse periit, et populum reliquit fere perditum ac deploratum. Certe omnes tunc erant in summo metu ac trepidatione: hostibus autem ludibrio erat Abrahae semen: nec iugum refugisset, si modo tolerabilis oblata esset servitutis conditio. His signis ostendit David alienatum fuisse Deum a Saule, ideoque fontem omnium malorum detegit, Deum iratum fuisse dicens. Caeterum eundem qui percussit medicum nunc implorat, rogans ut sanet fracturas.

5. (*Ostendisti.*) Primo dicit populum aspere tractatum fuisse: et statim malorum acerbitatem similitudine exaggerat, quod inebriati fuerint vino soporis aut vertiginis. De nomine תרעלה ne Hebraei quidem interpretes inter se conveniunt, quia multi transferunt venenum. Sed facile est colligere prophetam de venefica potione specialiter loqui, quae mentes sensu et intelligentia privat: ac si dixisset Iudaeos malis fuisse obstupefactos. Voluit enim Dei maledictionem, quae sub Saule grassata fuerat, illis ante oculos ponere: ut deposita pervicacia, solium a Deo reprobatum suis auxiliis fulcire desinerent.

6. *Dedisti timentibus te vexillum, ad vexillandum coram veritate. Selah.* 7. *Ut liberentur dilecti tui serva dextera tua, et exaudi me.* 8. *Deus loquutus est in sanctitate sua, laetabor: dividam Sichem, et vallem Suchoth dimetiar.* 9. *Meus Galaad, et meus Manasse, et Ephraim robur capitis mei: Iehuda legislator* *) *meus.* 10. *Moab olla lotionis meae: super Edom proiiciam calceum meum: Palaestina iubila super me.*

6. (*Dedisti.*) Quidam praeteritum verbi tempus transferunt in optativum modum, ut continua sit precatio. Atqui David potius gratulationem votis permiscens, admonet, in mutatione quae contigerat, apparuisse clarum signum favoris Dei. Agit ergo Deo gratias totius populi nomine, quia vexillum erexerit ad recreandos animos, et colligendam dispersionem. Particulam quae sequitur, *coram veritate*, frigide, meo iudicio, et ieiune accipiunt qui putant Deum Iudaeis ideo propitium fuisse, quia veraces et integri deprehensi erant. Scimus enim proceres fuisse bis et ter perfidos, totum etiam vulgus cum suo capite fuisse foedifragum: quia a primo ad ultimum omnes ad exstinguendam Dei gratiam conspiraverant. Itaque non dubito quin significet David exortam e tenebris fuisse Dei veritatem, ubi praeter spem restitui subito coepit ecclesia: quis enim non putasset irritas esse promissiones Dei in tanta desperatione? Davide igitur in solium evecto, simul emersit Dei veritas quae suffocata diu fuerat. Quanquam autem toti populo beneficium hoc praestitum fuit, David tamen admonet Deum respexisse suos cultores, quantumvis paucos numero, ut eorum saluti consuleret. Postea ad precationem iterum redit. Nisi forte initium versus, *ut evadant dilecti tui*, cum superiore sententia contexere magis placeat: in quam partem ego libenter inclino, nam in ipsa varietate David magnitudinem gratiae commendat, quod Deus suos animaverit ad tollendum vexillum, qui prius sine spe effugii in extremas angustias redacti erant, ut certa instaret perditio, nisi mirabiliter erepti essent. Quos autem prius dixit timentes Dei, eosdem nunc vocat dilectos: qua voce subindicat non ita rependere Deum suis cultoribus mercedem, quin simul gratuitae dilectionis respectum habeat. Quod preces adiungit, eo monemur, quamvis in sublime Deus nos extulerit suis beneficiis, modeste tamen et humiliter semper rogandum esse ut opus suum prosequatur.

8. (*Deus loquutus est.*) Hactenus experimenta attigit, ex quibus perspici poterat novus et iam aliquot annis insolitus Dei favor: quia scilicet populum ex afflicto florentem reddiderat, et ita converterat fortunam, ut secunda victoria primam exciperet, secundam tertia. Nunc quod praecipuum erat, populi mentes revocans ad promissionem, dicit Deum

*) Legislateur, *en marge*: ou gouverneur.

ore suo testatum esse quod effectu postea sancivit. Nam utcunque Deus innumeris gratiae suae exemplis nos obruat, nulla tamen vigebit eorum notitia, nisi praefulgente verbo. Posset autem hoc tam in totius populi quam in Davidis persona legi, et certe David, etiamsi seorsum loquatur, minime tamen se ab universo corpore separat, cui praefectus fuerat in caput. Iubet ergo populum, si non sufficiant documenta gratiae Dei, animos ad hoc oraculum erigere, quo rex fuerat destinatus cum praeclaris elogiis. Ac Deum quidem loquutum esse dicit *in sanctitate sua:* quod sicuti de spiritu sancto accipi non placet, quia nimis argutum videtur commentum: ita nescio an de sanctuario intelligere conveniat, neque enim legimus responsum illic datum fuisse Samueli. Rectius ergo erit retinere nomen sanctitatis: quia ut rata esset oraculo fides, constantiam suam atque adeo efficaciam promissionis multis signis declaraverat. Quia ergo nullus erat dubitationi locus, epitheto insignit quod per os Samuelis pronuntiatum fuerat. Subiicit continuo post, se in hoc Dei verbo praecipue acquiescere. Tametsi enim multas victorias adeptus erat, quae procul dubio animum addiderant, se tamen plus laetitiae cepisse significat ex vocali testimonio, quam ex aliis omnibus signis. Et certe quamvis ad nos exhilarandos plurimum valere debeant omnia Dei beneficia, merito tamen summum gradum obtinet fides, quae et letales omnes tristitias aboleat, et spirituali gaudio mortuos vivificet. Porro non solum privatim se laetatum esse dicit, sed pios omnes accersit in societatem gaudii. Refert deinde oraculi summam, sed ita ut in ipsa narratione fidei suae certitudinem declaret. Loquitur enim quasi de re sibi probe comperta et indubia: seque facturum gloriatur quod Deus promiserat. *Dividam,* inquit, *Sichem et vallem Suchoth dimetiar.* Partes autem nominat quae sero in eius potestatem venerunt: ac eo tempore Psalmus videtur esse compositus quo adhuc manebat eorum possessio penes filium Saulis. Quia ergo magnum de his regionibus certamen fuit Davidi, quamvis sero, iugum tamen subituras esse dicit, quia Deus fidem suam interponere dignatus sit. Eadem etiam ratio est *Galaad et Manasse.* Quantum ad Ephraim spectat, quoniam tribus illa maxime populosa fuit, merito vocat robur capitis sui, hoc est principatus Iam quo plus fidei oraculo conciliet vetustas, tandem addit *Iehudah fore sibi ducem*: ac si diceret, non aliter rite posse coalescere Abrahae posteros, nisi colligantur sub tribum Iehudah, vel ducem qui inde progenitus fuerit: quia sic olim praedictum fuit a patriarcha Iacob. Nam ad vaticinium illud alludit quod refertur a Mose Gen. 49, 10: Non exibit sceptrum de Iuda, etc. Et illic etiam ponitur nomen מחוקק quod Legislatorem vertunt. Hinc ergo constat nullam fore stabilitatem imperii, nisi resideat in tribu Iehuda, quia Deus ab initio non modo sic decrevit, sed pronuntiavit sibi placere. Porro aptius hoc ad totum populum refertur quam ad Davidem, sicuti nuper admonui non tam privato nomine loqui, quam suscipere totius ecclesiae personam.

10. (*Moab olla.*) Transit iam ad alienigenas, quos longe discernit a suis popularibus, dominari enim eum oportuit filiis Abrahae tanquam fratribus, non autem mancipiis: in profanos vero et incircumcisos permissum erat durius imperium, quo eos violenter subigeret. Neque tamen victoribus licebit tyrannidis praetextum hinc petere, ut gentes bello devictas pro libine opprimant: quia spectandum est Dei mandatum, in quo longe differunt a Davide: qui non tantum regia potestate ornatus fuit, sed creatus a Deo ultor ecclesiae, praesertim adversus implacabiles illos adversarios, qui humanitatis obliti, cognatis suis molesti esse non destiterant. Contemptim Moabitas sibi pelvim fore dicit ad pedes lavandos: quia scimus pedum lotionem fuisse in usu communi Orientabilus. Eadem est ratio in proiectione calcei super Edom. Est enim hoc signum contumeliae: quia sicuti sacro et electo populo superbe insultaverant, ita serviliter erant tractandi. Quod sequitur de Palaestina, ambiguum est. Quibusdam videtur esse ironica loquutio, quasi exprobret David inanes iactantias Philistinis: quia integris adhuc viribus petulanter eum incessere solebant. Et רוע non modo clamare iubilando significat, sed etiam tumultuari, ubi se ad proelium concitant milites. Alii simpliciter exponunt de servili applausu: quia utcunque praefractis animis iugum odissent, coacti tamen sunt victori suo adulari, sicuti Psalmo 18, 45 vidimus: Filii alienorum mentientur mihi.

11. *Quis deducet me in urbem munitam? quis deducet me usque ad Edom?* 12. *Annon tu Deus qui repuleras nos, et non egrediebaris Deus inter exercitus nostros?* 13. *Affer nobis auxilium a tribulatione, quia vana salus hominis.**) 14. *In Deo faciemus virtutem,***) *et ipse conculcabit adversarios nostros.*

11. (*Quis deducet me.*) Iam per modum occupationis ultra progreditur, seque reliqua a Deo sperare dicit, donec captis hostium munitionibus, solidam victoriam adeptus sit. Nam quum adhuc multi acriter resisterent, videri potuit ante tempus gloriari. Sed quia pollicitus est Deus aemulos omnes populos sub eius potestatem venturos et manum, quascunque adhuc difficultates vel discrimina

*) le salut de l'homme est vain, *en marge:* ou ce que l'homme peut apporter.
**) nous ferons vertu, *en marge*: ou prouesse.

restare cernat, Deo praeeunte secure pergit tanquam ad successus indubios. Urbem munitam quidam interpretantur Raboth, quae metropolis erat Moabitarum. Sed rectius alii heterosin numeri esse docent, ac Davidem indefinite loqui de hostium urbibus, quarum receptaculo confisi statuerant minime cedere. Ipse autem Deum sibi ad illas expugnandas ducem fore praedicat, sicuti in acie victoriam contulit. Iterum vero comparatione gratiam amplificat, quae effulserat sub eius regno, ut inde legitimam ac sanctam esse suam vocationem probet. Deus (inquit) qui nos antehac deseruerat, et passus fuerat infeliciter bellare, nunc patefaciet mihi urbium portas, ut per cunctas hostium munitiones perrumpam.

13. (*Affer nobis.*) Iterum ad precationem redit: imo ab illa quam vidimus spei certitudine deducitur ad precandi studium: dicit autem, modo auxilietur Deus, ut non aliunde quidquam subsidii accedat, in sola eius manu plenam esse salutem. Sic enim ad verbum legitur, *et vana salus hominis*, ac si diceret: Domine sicuti nullo adiutore indiges quum virtutem tuam exserere placet, ita simulac testatus fueris te nobis favere, non erit cur humanam opem amplius expetamus: quia potentiae tuae fulgore omnes terrenae opes evanescunt. Quia tamen omnium fere consensu copula hic in causalem particulam resolvitur, ego quoque hanc interpretationem libenter admitto. Atque utinam probe cordibus nostris insideret haec sententia. Unde enim fit ut totus fere mundus semper vacillet, vel spes vanas concipiat ad se inflandum, neglecto Deo, nisi quod nemo gustat salutem Dei, quae una sufficere debebat, quum extra eam quaecunque se ab hominibus offerunt auxilia, fallaces sint praestigiae? Nam quod salutem hominum, quae nulla est, opponit Dei saluti, impropria est loquutio, nempe quia stulte varias salutes nobis in mundo imaginamur, per concessionem figmentis nostris tribuit rei nomen. Neque enim si quando utitur Deus opera hominum in nobis servandis, vel munus illis suum resignat, vel eos ornat suis spoliis. Vere igitur ea quoque salus Dei censetur, quam per homines administrat. Sed nihil aliud voluit David, quam fictitium esse quidquid aliunde quam a solo Deo auxilii speratur. Hanc sententiam ultimo versu confirmat, quia nec quidquam possumus nisi eius virtute, et ipso iuvante invicta fortitudine sumus instructi. Duobus enim membris constat quod dicit, *In Deo faciemus virtutem*, nempe simulac gratiam suam subduxerit Deus, concidere et effluere quidquid in hominibus creditur esse virtutis, rursum qui in solo Deo fortes sunt, perfecta virtute esse praeditos, ut superandis cunctis difficultatibus pares sint ac idonei. Ac ne putetur dimidiam solum fortiter agendi laudem Deo adspergere, totum opus in solidum ei postea vendicat, quum addit *conculcaturum hostes.* Quod si contra homines pugnando, laudem agendi inter nos et Deum partiri fas non est: quanto minus tolerabile est sacrilegium, in salute promerenda vires liberi arbitrii, spiritus sancti gratiae opponere, ac si aequalis esset concursus? Sua itaque superbia se praecipitant quicunque seorsum a Deo sibi arrogant vel minimam guttam virtutis.

PSALMUS LXI.

ARG. Quanquam Psalmus hic a precatione incipit, vel saltem breviter refert orationem a Davide conceptam quum eum premeret gravis anxietas: maior tamen pars in Dei laudibus et gratiarum actione consumitur: quia praedicat se divinitus ab ingenti periculo, qualecunque illud fuerit, liberatum fuisse, et in solio regio stabilitum.

1. *Praefecto super Neginoth*, *Davidis.* 2. *Audi Deus clamorem meum, attende precationi meae.* 3. *Ab extremo terrae ad te clamabo dum angitur cor meum, in arcem quae exaltatur supra me deduces me:* 4. *Quia fuisti spes mihi*, *turris fortitudinis a facie inimici.* 5. *Habitabo in tabernaculo tuo in saecula, tutus ero in abscondito alarum tuarum. Selah.*

1. (*Audi Deus.*) Tametsi non prorsus certum est quo tempore compositus fuerit hic Psalmus, coniectura tamen magis probabilis est, Davidem aliquamdiu potitum fuisse regno, dum in has de quibus loquitur insidias incidit. Et ego libenter eorum subscribo sententiae qui ad tempus conspirationis Absalom referunt: quia non potuit nisi profugus, ab extremis terrae finibus clamare, quod secundo versu dicit se facturum. Iam in ipsa prece vehementem affectum *clamoris* nomine designat: quia sive submisse conquestus sit apud Deum, sive altius vocem extulerit, interior tamen animi impetus et zeli ardor clamori merito confertur. Repetitio quoque ostendit constanter perseverasse in precibus. Atque haec assiduitas exemplo nobis esse debet, ne fatigemur orando, quamvis non statim palam faciat Deus se votis nostris fuisse propitium. Per *extremum terrae* non dubito quin locum exsilii denotet, ut prohiberetur ab accessu sanctuarii et urbis regiae. Nam quod nonnulli allegorice accipiunt, ac si diceret ex profunda abysso se orare: parum solidum mihi videtur. Iam quia postea se regem nominat, quod nusquam dixisse legitur ante Saulis mortem, colligere promptum est notari tempus illud quo trepide fugiens furorem filii Absalom in desertum Mahum et alios recessus se abdidit. Nam quia Deus montem Sion elegerat tam domicilio arcae foederis, quam regis solio, dicit David

se eiectum esse in extremos terrae angulos, quia a praecipua et maxime optabili parte eiectus erat. Iam si David sub umbratili legis cultu, quamvis a sanctuario longe profugus esset, orare tamen non destitit, nulla erit hodie torporis nostri excusatio, nisi fide in coelum conscendimus, quaecunque obstacula nobis obiiciat Satan, quando nos ad se tam benigne Deus invitat, et via patefacta est per Christi sanguinem. Ergo quibus ablata est verbi praedicatio, et qui sacramentis privati, ab ecclesia Dei exsulant, Davidis tamen exemplo discant, ab ipso deserto et longa distantia ad Deum clamare. Tristitiae et moeroris postea meminit. Deinde adiungit, se ab omnibus refugiis fuisse exclusum, quo clarius in ipso exitu refulgeat Dei gratia. Quia verbum עָטַף Hebraeis tegere interdum vel involvere significat, vertunt quidam hoc loco, *Dum volvitur cor meum:* ac si diceret iactari sursum et deorsum, vel aestuare. Verum haec expositio durior est. Rectius alii, Dum curis et molestiis involvitur vel obruitur cor meum. Ego quod simplicius erat sequi malui: quanquam metaphoram illam non repudio. Caeterum hac particula testatur sibi tristitiam non obstare quominus ad Deum confugiat. De externa tentatione nuper diximus, quum a sanctuario procul remotus esset, distantiam, quae interposita erat, superasse, ut clamorem suum ad Deum dirigeret: nunc fatetur non fuisse sibi cor ferreum, vel stoica duritie obstupefactum contra dolores et molestias, sed intus quoque difficilem sibi fuisse luctam cum moestitia et anxietate cordis. Ergo quo magis se constringi aegritudine vel cura sentiunt fideles, eo fortius eniti convenit, ut haec impedimenta perrumpant. Haec vero summa est, ut Deus in tutum asylum, a quo videtur excludi, eum recipiat. Rupis enim vel *arcis* nomine securam protectionem intelligit: ab ea se dicit arceri, quia, nisi Dei manu erectus, gradum promovere nequeat. Nam quum undique circumspiceret, tuta omnia et tranquilla loca quodammodo in sublime attolli putabat, et accessum negare. Conqueritur ergo omnia auxilia sibi abripi, et a se procul alienari: sed interim quamvis nulla appareat liberationis ratio, se tamen non dubitat fore salvum, si modo Deus porrigere manum velit. Simplex itaque absque figura sensus est: Quamvis mihi subtrahantur omnia auxilia, et totus mundus effugia omnia praecludat, tu Deus praeter spem me eripies. Quae doctrina apprime notatu digna est, ut discamus salutem, quae a Deo speranda est, proprio carnis sensu non metiri, nec subsistere in mediis quae occurrunt, sed Dei arbitrio permittere arcanos servandi modos. Nam quisquis formam praescribere tentat, videtur data opera immensam Dei potentiam in arctum cogere.

4. (*Quia fuisti spes mihi.*) Vel superiora Dei beneficia confirmandae fidei suae causa in memoriam revocat: vel sibi iam de praesenti liberatione gratulatur. Utrumque enim probabile est, nam quum nihil nos ad bene sperandum melius animet, quam recordatio cognitae et perspectae Dei gratiae, in hac meditatione David saepe inter precandum se exercet. Quia tamen reliquum Psalmum in gratiarum actione consumit, absurdum non erit hinc exordium facere. Quanquam si placeat hic sensus, particula כִּי affirmativa potius erit quam causalis. Versu quidem proxime sequenti secure gloriatur sibi posthac locum semper fore in sanctuario Dei. Nam quod putant quidam adhuc eum profugum, et a patria extorrem, reditum sibi promittere, nescio an conveniat, magis enim videtur de restitutione laetari, quam longinquam consolationem doloris sedandi causa accersere: quod ex sequenti contextu melius patebit. Quanquam autem postliminio in suum palatium reversus erat, regiae tamen dignitati, opibus, splendori, et deliciis cultum Dei praefert. Sicuti enim alibi ostendit, inter saevissimas calamitates nullo dolore aeque se cruciari, quam quod pietatis exercitiis carebat: sic nunc ad felicitatem pluris aestimat, suppliciter coram altari iacere, quam sedere in regis solio. Caeterum continuo post declarat se sub externis illis figuris non superstitiose coluisse Deum, ut solebant crassi homines, sibi enim quietem eligit *sub umbra alarum* Dei. Nam quum visibili tabernaculo rude vulgus Deum affigeret, David hoc symbolo admonitus, spiritualem fidei intuitum sursum extulit. Neque tamen infitior quin ubi de umbra alarum loquitur, ad Cherubim alludat. Tantum hoc nobis fixum maneat, Davidem non fuisse retentum in mundi elementis, sed sursum fuisse evectum, ut spiritualiter Deum quaereret ac coleret.

6. *Quia tu Deus audivisti vota mea, dedisti haereditatem timentibus*) nomen tuum.* 7. *Dies super dies regis adiicies, anni eius sicut generatio et generatio.* 8. *Habitabit in saeculum coram facie Dei: clementiam et veritatem para, custodient eum.* 9. *Sic canam nomini tuo in saeculum, ut reddam vota mea quotidie.*

6. (*Quia tu Deus audivisti.*) Confirmat quod nuper dixit de quieta statione sub alis Dei. Inde enim subita laetitia, quod Deus exauditis eius precibus tenebras in lucem veterat. In nomine *votorum* est synecdoche, nam quia precando vota nuncupaverat, sub una parte totum intelligit. Summa est, quamvis prudenter colligendis viribus tempus sumpsisset, sacerdotum etiam favore, et strenui militum opera esset adiutus, statum tamen suum

*) A ceux qui craignent, *en marge*: ou de ceux.

nonnisi certa et manifesta Dei virtute recuperasse. Si in nomine יראי esset litera ל, nulla esset ambiguitas quin generaliter diceret, Deum haereditatem dedisse suis cultoribus. Nunc potest alter sensus non male quadrare, datam fuisse Davidi haereditatem quae manet omnes Dei cultores. Ego tamen generalem sententiam libentius amplector, Deum nunquam frustrari servos suos, quin perfunctos certaminibus et molestiis, quibus exercet ac probat eorum fidem, aeterna tandem felicitate donet. Oblique enim stultam confidentiam ridet David, qua exsultant impii in rebus prosperis, quantisper illis indulget Deus, vel parcit. Illa enim felicitas, in qua sibi placent, nonnisi imaginaria est, statimque evanescit. David autem nomine *haereditatis* servos Dei non evanida prosperitate, sed solido firmoque gaudio frui docet: quia temporales vel momentaneae afflictiones, quibus probantur, adiumenta sunt aeternae salutis. Gratias itaque agit Deo, quia non ad triduum duntaxat exhilaret suos cultores, sed in certa et stabili vita eos confirmans, quasi haereditarium illis fundum assignet. Et certe quum fide non possideant impii Dei beneficia, quasi ex rapto in diem vivunt. Vera autem et legitima bonorum fruitio penes solos Dei cultores residet.

7. (*Dies super dies.*) Non potest ad Davidis personam restringi haec gratulatio. Etsi enim prorogata fuit eius vita usque ad ultimum senium, et pacato regni statu, tradita etiam filio successione, satur dierum mortuus est: non tamen excessit unius hominis aetatem: et maior etiam vitae pars multis aerumnis, curis et doloribus misere confecta fuit. Quare non dubium est quin istam annorum seriem atque etiam aetatum ad Christum usque continuet. Diximus enim iam saepius qualis fuerit illius regni conditio: nempe ut Deus populum unum sub uno capite collectum tueretur: ac rursus ex dissipatione colligeret. Iam vero ad nos quoque pertinet ista successio, quia Christum non in se modo, sed in suis membris usque ad finem mundi vivere oportet, sicuti dicit Iesaias 53, 8: Generationem eius (vel aetatem) quis enarrabit? Quamvis enim variae tempestates et procellae, variique hostium insultus quotidie multas ruinas ecclesiae minentur, denuntiat tamen propheta saeculis omnibus fore superstitem: David vero usque ad Christi ipsius adventum continuam regni propagationem praedicit.

8. (*Habitabat in saeculum.*) Simplicior loquutio est, quam quum nuper dicebat, Habitabo in tabernaculo. Se enim Dei protectione securum et tranquillum fore dicit, quia eum habebit vitae suae custodem. Neque enim dubium est quin per *Dei faciem* notetur providentia et paterna cura quam de suis suscipit. Et certe inter tot pericula quibus undique obsidemur, ne ad momentum quidem staremus, nisi nos Dei oculus salvos praestaret. Haec autem vera est beatae vitae stabilitas, ubi persuasi sumus divinitus eam gubernari. Sequitur altera postulatio, ut Deus *clementiam et fidem decernat*, custodiendo et tuendo regem: cuius potest duplex esse sensus. Quia enim humanitas et fides verae sunt regnorum fulturae, non absurdum esset, Davidem sibi petere mansuetudinis vel clementiae et integritatis spiritum, ut hoc modo in regno stabiliatur. Meo tamen iudicio probe conveniet alter sensus, ut Deus ad custodiendum regem clementia et veritate sua se accingat. Nam מנה non tantum parere sed etiam praeficere vel decernere significat: ac si dixisset regni sui fidelem custodiam in sola Dei misericordia fide includi. Interea verbo *parandi*, vel praecipiendi ostendit Deo esse in promptu media quibus suos conservet. Tandem concludit se constanter et assidue operam daturum canendis Dei laudibus ad vota sua solvenda, ubi iterum notanda est harmonia inter duas invocationis Dei partes: quia David non minus in mediis periculis ad Dei opem confugit, quam gratum se ostendit postquam liberatus fuerat.

PSALMUS LXII.

ARG. Psalmus hic magna ex parte meditationes continet, quibus David se et alios ad spem in Deo locandam animat, et contra tentationum certamina armat et instruit. Quia vero nihil proclivius est quam sensus nostros fallacibus mundi illecebris a Deo abstrahi, ut effluant et evanescant, acriter in hanc vanitatem invehitur, ut se et alios in solo Deo contineat.

1. *Praefecto super Ieduthun Psalmus Davidis.* 2. *Verumtamen ad Deum silet anima mea, ab ipso salus mea.* 3. *Verumtamen ipse est rupes mea et salus mea, arx mea: non movebor graviter.*

Quia scitur Ieduthun unum fuisse ex praecipuis cantoribus, putant quidam mandatas ei fuisse partes canendi huius Psalmi. Et certe Psalmo 39 probabile est notari cantorem ex illa familia. Sed hic diversa videtur ratio, quia non dicitur Psalmus ipsi Ieduthun fuisse datus, sed super Ieduthun. Unde nonnulli coniiciunt celebris cantilenae fuisse initium. Caeterum quia particula על tantundem saepe valet atque latinum ad, vel propter, vel coram, vel apud: non male quadrabit, Psalmum hunc fuisse depositum apud posteros Ieduthun. Hoc de inscriptione breviter dictum sit. Si placeat versio quam posui, Psalmus ex abrupto incipiet, sicuti patheticae sententiae ut plurimum defectivae sunt: ac omnino tale initium est Psalmi 73. Nam, ut illic clarius videbitur, propheta ex disceptationibus inter quas aestuaverat, mentem suam colligens,

ac si ansam contrariis rationibus praecideret, adversative pronuntiat, Deus tamen Israeli suo bonus est. Idem et de praesenti loco sentio. Scimus non ita compositas esse piorum mentes, quin saepe alternis fluctuationibus iactari contingat. Dei quidem verbum placido silentio excipere cupiunt, et, si eos castigat, obmutescere: sed interim multi incompositi affectus tumultuando fidei et patientiae silentium perturbant: unde fit ut ebulliant homines: nec minus sua impatientia molestiam et inquietudinem sibi accersant, quam Deo sint obstreperi. Particulam אך quia saepe exclusiva est apud Hebraeos, quidam vertunt Tantummodo: quia vero aliquando affirmat, alii reddunt per Vtique vel certe. Sed plenior sensus constat repugnantiam illam subaudiendo, a qua se violenter expedit David, ac si captivos tenens suos sensus, in obsequium cogeret. Quia igitur turbulentos in eo affectus excitaverat Satan, eumque impulerat suis machinis ad aliquam intemperiem: nunc se ipsum refraenans, statuit sibi *tacendum esse:* quo verbo intelligit patienter et sedato animo ferendam esse crucem: opponitur enim inquietudini, qua contra Deum insurgimus, denique silentium hoc nihil aliud est quam composita subiectio, dum acquiescunt fideles in Dei promissionibus, locum dant eius verbo, imperio obtemperant, omnemque affectuum strepitum in cordibus suis cohibent. דומיה quidam nomen formale esse putant, sed quia ad summam rei parum refert, non adeo laboro. Tertio versu iterum אך adversative sumi sentio. Neque enim sufficit uno proelio vel congressu victores esse fideles in tentationibus: quia mox de integro novas illis pugnas movet Satan. Ergo David, quamvis iam emerserit ex ipso gurgite, quia tamen non omnes difficultates evasit, secundo luctatur. Quin etiam haec particula sexies in hoc Psalmo nobis occurret. Atque haec ratio est cur Deum multis epithetis insigniat, ut totidem scilicet clypeis excipiat ac repellat Satanae insultus. In fine versus, ubi dicit, *non labar*, vel non movebor *graviter*, subindicat fieri quidem posse ut prematur rebus adversis, quia sciebat communibus incommodis se esse obnoxium: sed sibi persuadet casus non fore mortiferos, quia Deus supponet manum suam. Postea simpliciter dicet absque adiectione *Non nutabo*, vel non labar: forte quia orando profecerat, ut confidentius afflictiones despiceret. Quanquam potius videtur idem velle utroque loco. Et certe quamvis ad tempus afflicti iaceant fideles, quia tamen non succumbunt quin saltem Deus eos attollat, hoc non est proprie cadere: imo quum Deus spiritu suo eos sustentet, non est percelli nec labi.

4. *Quosque protrahetis insidias viro?* *) *occidemini vos omnes, quasi paries inclinatus, et maceria impulsa.* 5. *Tamen de elevatione eius consultant ad impellendum: diligunt mendacium, ore suo benedicunt, et in cordibus suis maledicunt. Selah.* 6. *Verumtamen ad Deum sile anima mea, quia ab ipso exspectatio mea.* 7. *Verumtamen ipse rupes mea, et salus mea, arx mea, non labar.*

4. (*Quosque.*) Verbum תהותתו putant quidam sumi pro cogitare vel machinari insidias. Alii interpretantur linguam protrahere in signum ludibrii. Alii vertunt, Irruere. Mihi videtur optime quadrare: Quousque cogitabitis super virum? vel, perversis cogitationibus non desinetis exitium viro machinari? Hostes enim suos insimulat obstinatae malitiae, quod nullum non moveant lapidem ad nocendum, novaque subinde exitia moliantur. Quo exemplo docemur, patienter ferendum esse quoties hostes nostri infatigabili saevitia pergunt nefaria in perniciem nostram consilia inire: et Satan etiam nova subinde artificia illis suppeditat. Sed videndum quorsum spectet similitudo quae mox additur. Quidam putant impios conferri *parieti inclinato,* qui assidue minatur ruinam, sicuti illi in suis sceleribus ad singula momenta labascunt, donec ruant praecipites. Mihi potius alio spectasse videtur David, nam sicut paries male coagmentatus ventrem proiicit, et fere suam latitudinem externa specie duplicat, quum interior vacuitas in ruinam tendat: sic impii fastus sui vento turgentes suarum consultationum terrorem dilatant. Sed quemadmodum paries vitiosus, intusque corruptus, subito impetu cadens, non modo se ipsum frangit propria mole, sed conterit in minutas partes, ita hostibus suis David inexspectatam ruinam denuntiat, et qua prorsus conterantur. Nam quum גדר *gader* proprie quamlibet clausuram significet ex levi infirmaque materia compositam, additur tamen epitheton, impetuosi et violenti casus exprimendi causa. Significat ergo David, quamvis in sublime erecti sint hostes sui, et ex largo fastuosoque pulmone atroces minas crepent, ruituros tamen subito et quidem praecipiti casu, instar parietis impulsi.

5. (*Tamen de elevatione eius.*) Semper adversative interpretor particulam אך: quia sicut David ab una parte aedificat fidem suam, ut firma recumbat in gratiam Dei: ita sibi ex adversa parte proponit hostium machinationes, superbiae, crudelitatis, fraudum et audaciae plenas: ac si diceret, Quamvis omnia conando nihil aliud proficiant nisi quod se impellunt praecipites, furore tamen correpti non desinunt semper novi aliquid intendere ad me

*) prolongerez-vous embuches contre l'homme, *en marge:* ou courrez-vous sus.

deiiciendum. Oblique vero subindicat, non tam sibi quam Deo bellum inferri: sicut apud poëtas pingitur impietas sub gigantum*) persona. Neque enim satis animosi Dei hostes sibi videntur, nisi caput efferant supra nubes. Primum David in tertia persona sic de se loquitur, ut tamen divinitus se exaltatum fuisse intelligat. Quanquam potest etiam commode intelligi Dei ipsius elevatio: summa tamen huc redit, impios toto conatu incumbere ad eum opprimendum quem Deus extulit, et in sua altitudine vult tueri. Sequitur autem, bellum eos suscipere cum Deo, qui opus eius evertere conantur. Huc pertinet secundum membrum, *diligere fallacias:* quia scilicet legitimam eius vocationem non ferentes, perversa consilia quotidie excudere non cessabant, quae in ipsorum capita reciderent, sicut etiam Psalmo 4, 3 dixit: Filii viri usquequo gloria mea opprobrio? diligitis vanitatem, quaeritis mendacium? Selah. Quanquam potest etiam mendacii nomen referri ad occultas fraudes, quibus insidiose adoriebantur sanctum virum: quia mox sequitur, *ore suo benedixisse, quum tamen in corde maledicerent.* Utcunque sit, contra omnem perfidiam, omnes fraudes et noxas hoc uno se munit David, quod in Dei fulturam recumbens, frustra omnibus adversis machinis impetitur.

6. (*Verumtamen ad Deum.*) Videtur quaedam esse repugnantiae species. Nam quod ante animam suam fecisse iactavit, nunc hortatur ut faciat. Si iam Deo silebat eius anima, quorsum opus fuit novum silentium indici, quasi tumultuaretur? Sed notandum est, nunquam ita bene pacatas esse mentes nostras quin sentiant caecos motus: quemadmodum si mare commoveat levis aura, non ut magno fervore surgant fluctus, sit tamen aliqua fluctuatio. Quum ergo non sine aliqua iactatione se contineant piorum mentes, non abs re David animam suam, quae iam quieta erat, conticescere iubet, ac si diceret, sibi magis ac magis proficiendum esse in hoc silentio, donec carne in totum subacta compositus sit ad Dei obsequium. Deinde videmus ut saepius ad novam inquietudinem titillet Satan qui videntur optime sedati. Ut autem sumus instabiles, et ad varios motus plus satis proni, opus est nova confirmatione. Quare ne miremur si David animam suam, quae iam silentio assueta erat, rursus tacitam esse iubet: quia inter carnis impulsus nunquam perfecte quiescimus ut decebat. Et periculum est ne exorientibus subinde novis ventis turbetur interior nostra tranquillitas: ideoque exemplo Davidis, ad pergendum nos hortemur. Silentii sui causam ponit, quia etsi non statim respondeat Deus, in eo tamen tuto speret. Nam *exspectationem suam a Deo* esse dicit, quia suorum patientiam nunquam frustratur: Reposita (inquit) certa est merces silentio meo, ideoque me cohibebo, ne festinatio mea salutis meae cursum perturbet.

*) *Le français porte:* Jupiter. *Margo vero gigantes Iovi opponit.*

8. *Ad Deum salus mea, et gloria mea, rupes fortitudinis meae, spes mea in Deo.* 9. *Sperate in eo omni tempore popule, effundite coram facie eius corda vestra: Deus spes nobis. Selah.* 10. *Verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in statera ut adscendant ipsi prae vanitate simul.* 11. *Ne confidatis in oppressione et praeda, ne evanescatis: divitiae si affluant, cor ne apponite.*

8. (*Ad Deum salus mea.*) Accumulat quidquid potest ad se retinendum: quia nihil infirmitati carnis nostrae proclivius est quam dilabi ab vagos errores. Fatebimur uno verbo, non aliunde quam ab ipso petendam salutem esse: sed eius virtute diffisi, hinc inde cupiemus accersere subsidia quae defectum suppleant. Quotquot ergo elogiis celebrat David potentiam Dei ad servandum, totidem fulturis ad constantiam se confirmat: totidem etiam fraenis compescit carnis suae levitatem, ne quam salutis suae partem alibi quam in Deo quaerat. Postquam vero probe se animavit, sermonem convertit ad alios, et ad certaminum societatem invitat, quae victoriae et triumphi pariter sint consortes. *Populum* appellans, mihi dubium non est quin Iudaeos designet: quia antequam gentibus illuxisset religio, et Dei notitia, non alibi quam in Iudaea vigere poterat spes ac Dei invocatio: et clare electum populum a profanis gentibus discernit: ac si diceret, indignum esse nisi se totos Deo addicant Abrahae filii, quibus patefacta est eius gratia, et quos in suum patrocinium recepit. *Tempus* autem omne intelligit sive prosperum, sive adversum: significans perperam eos facere qui ad minimam quamque inclinationem cedunt, ac declinant. Quamvis itaque afflictionibus suos probet Deus, fortiter in spe et tolerantia standum esse admonet David. Nam hypocritae, qui in rebus laetis Deo plaudentes, simulac contigit aliquid adversi, animis deficiunt, non sine gravi eius iniuria ianuam praecludunt eius potentiae. Dandus itaque honor est Deo, ne in gravissimis quibusque malis solari nos desinat haec cogitatio, penes ipsum esse exitus mortis. Iam quia in angustias contrahuntur corda hominum rebus adversis, et hoc vitio nihil aliud quam se ipsos exasperant contra Deum, moeroremque suum augent, optimum remedium adhibet David, ut fideles curas suas in Deum exonerando, quodammodo *ante eius oculos corda sua effundant.* Quantisper enim obseratum est cor dolore, nunquam exeunt liberae preces. Ergo ne obruant nos tentationum onera, hinc nobis levatio petenda est, quod aegritudini nostrae

1. Tim. 6, 16 nemo perveniet nisi fide directrice, Propheta verbum nobis proponit, quo testatur Deus mundum se regere iusto imperio. Et quia magnopere interest nos in verbi fide stabilire, eius certitudinem commendat. Quanquam autem duobus modis contexi possunt verba, finis tamen est, Deum sibi probe constare, ut minime timenda sit mutatio quum sermonem protulit. Multi ita legunt, Semel ac bis, vel altera vice loquutum esse Deum: ut repetitus sermo ad confirmationem valeat: ac si dixisset, Deum clare suam potentiam et bonitatem semel atque iterum asseruisse, ut iam ambigere fas non sit. Et locus Iob. 33, 14 non multum videtur absimilis, quod Deus semel et altera vice loquatur, eadem enim sunt verba nisi quod copula interponitur. Si cui magis adlubescat altera distinctio, Semel loquutus est Deus, hoc bis audivi: fruatur suo sensu. Nam et circumstantiae loci bene convenit, et inde elicitur utilis doctrina: Quia Deus ubi semel loquutus est sermonem, non retractat: nostrum esse, diu et prolixe meditari quidquid ex sacro eius ore profectum est, quasi dixisset David, Deus verbo suo nos docet: quod instar perpetui et immutabilis decreti habendum est: ego vero in verbo eius me saepius exercui, ne temporis successu obreperet huius doctrinae oblivio. Sed quia simplicior esse videtur altera loquutio, Semel et bis loquutum esse Deum, in illam facile inclino. Interea tamen repudianda est eorum argutia, qui dicunt Semel loquutum esse in lege, iterum deinde in prophetis, quia nihil aliud voluit David quam huius doctrinae autoritatem probe sancitam esse: sicuti firmius ac magis ratum nobis esse solet quod saepius promulgatur. Interea meminerimus, simulac verbum protulit Deus, mox absque controversia acquiescendum esse: sicuti impuri quidam canes doctrinam amplecti recusant quae non sit probata tribus vel quatuor scripturae testimoniis. Nam et ita apud nos blaterare ausus est nebulo ille, qui gratuitam Dei electionem et arcanam providentiam evertere tentabat. Neque enim Davidi propositum fuit Deo legem imponere saepius loquendi, sed dubitationem eximere eius doctrinae, quae disertis verbis, non ambiguis testata est. David postea exemplo suo docet, pia attentione reverenter excipiendum esse Dei sermonem, neque respuendum quo maior pars solet fastidio. Quia vero non promiscue quaelibet doctrinae capita hic notat, contexere operae pretium est quod continuo post addit: Si cupimus firmis animis excipere tentationum fluctus, tribuendum esse Dei potentiae et clementiae suum honorem, quia nunquam a recta linea deflectet quisquis serio persuasus erit, nihil contingere nisi Dei arbitrio, eumque non minus clementia quam imperio pollere. Postquam ergo honorifice David de verbi Dei fide praefatus est, nunc dicit se edoctum esse de eius omnipotentia et bonitate. Quidam interpretantur instructum esse Deum potentia ad iuvandos fideles: simulque sua clementia adduci ut velit. Rectius tamen, meo iudicio, alii distinguunt, robur esse Deo ad coercendos impios, quantumvis superbe exsultent, imo satis robustum esse ad frangendam eorum duritiem: suos autem fovere et tueri, quia nunquam clementiae suae et bonitatis obliviscitur. Quisquis autem ad hanc Dei potentiam et bonitatem, quas a Deo separare fas non est, sensus suos referet, inter saevissimas quasque iactationes rectus et quietus stabit. Ubi autem Deum exuimus sua virtute, ut vulgo fieri solet, aequum est nos vicissim praesidio isto nudari quod ad repellendas omnes tentationes sufficeret. Quia mundus otiosum Deum imaginatur, quomodo non ad minimos quosque motus trepidaret, qui ad caecos fortunae impetus se expositum esse putat? Hinc ergo tranquilla securitas, si mundum subiicientes Dei imperio, nos illi ac vitam nostram permittimus. A potentia autem incipere convenit, ne dubitemus tuto munimento protegi quicunque sub eius manu degunt: sed statim clementiam adiungi convenit, ne qua nos anxietas torqueat. Alioqui in animum subibit haec disceptatio, Quid nobis prodest Dei imperio subesse mundum? an propterea nobis auxiliabitur qui indigni sumus eius cura? Non temere igitur David robur et clementiam simul copulat: quia duabus istis alis ad Deum evehimur, et istis duabus fulturis solide innitimur, ne ulla tentationum naufragia nos demergant. Haec summa est, quoties terror aliquis obiicitur, veniat nobis in mentem Dei potentia, cui facile ac promptum est discutere omnes noxas quantumvis sint formidabiles, ubi ita in animis nostris praevalebit, facile quidquid est saluti nostrae contrarium prosternet. Quid enim timendum, ubi idem Deus, qui nos sub umbra alarum suarum colligit, solo nutu gubernat totum mundum? Satanam et omnes impios devinctos tenet arcanis catenis? omnia denique omnium consilia, studia, et conatus moderatur? modo simul hoc fixum maneat, bonitatem eius piis omnibus, quia ab ipsa pendent, esse expositam. (*Tu rependes.*) Propius ad suum institutum accommodat quod dixit: nam Dei providentiae ita mundum subesse pronuntiat, ut futurus sit iustus iudex. Haec autem exspectatio si in animis nostris vigeat, eos a fluctuatione colliget, sedabit omnem impatientiam: fraenabit etiam omnem intemperiem, ne ad retaliandas iniurias prosiliant. Nam hoc fine ad Dei tribunal se et alios omnes citat ac sistit David, ut in spe futurae liberationis se confirmet, fortique animo despiciat temulentam eorum audaciam: quia fieri non potest quin veniant in rationem omnium opera coram Deo, qui non magis cessabit ab officio iudicis, quam abnegabit se ipsum. Unde sequitur, quamlibet multis iniuriis simus ob-

eripiat, cavendum tamen est ne se unquam mentis nostrae oculi a Deo avertant. Quum dicit se *conspicere ipsum ad videndum*, sedulam attentionem notat: ac si diceret, Studia mea ad hanc meditationem diligenter applico, ut mihi occurrat Dei gloria et virtus, quarum imago in sanctuario refulget.

4. *(Quia melior clementia.)* Quanquam eorum sententiam non repudio qui uno contextu legunt hunc versum, prius tamen membrum, meo iudicio, cum superiore versu aptius cohaeret. Mihi enim causam reddere videtur David cur tantopere Deo fuerit addictus, Ac primo quidem notandum est, sub *vitae* nomine comprehendi media omnia quibus statum suum tuentur homines. Quamdiu enim videmur nobis probe muniti, in mentem non venit ad Dei misericordiam confugere. Denique nostrum esse, ut ita loquar, perstringit nobis oculos, ne cernamus sola Dei gratia nos subsistere. Quia ergo terrenis subsidiis suffulti Deum fere obliviscimur, hic asserit David, melius nobis esse in ipsa morte subniti Dei misericordia, quam in vitae apparentia confidere. Frigidius ac dilutius alii exponunt, vitam nostram, quamvis pretiosa sit, postponi Dei misericordiae: ac si diceret, omnibus bonis hoc unum merito praeferri, quum Deus nobis est propitius. Atqui tenenda est antithesis inter incolumem statum, in quem recumbunt homines: et Dei misericordiam, quae labentibus et mox perituris subvenit, et quae ad supplendos (ut ita loquar) omnes defectus unicum remedium est. Quod Augustinus in numero plurali argute philosophatur, non satis firmum est. חיים Hebraei vitam nominant. Quia vitas legebat Augustinus, putavit, prout quisque vel divitiis inhiat, vel deditus est voluptatibus, vel delicias sectatur, vel honores appetit, vel ad ingluviem suam proiectus est, ita singulis tribui propriam vitam. His autem omnibus vitis vitam aeternam opponit, quae secundum ipsum metonymice vocatur Dei misericordia: quia mera gratia nobis donatur, non acquiritur operum meritis. Atqui simplicior est, ut dixi, prophetae sensus, nihil esse si affluant homines omnibus bonis, si opibus floreant, omnibus denique modis ad vitae securitatem muniti sint: quia praestat a sola Dei misericordia pendere, quam in essentia nostra, omnibusque eius fulturis fundari. Unde sequitur, quamvis laborent inopia fideles, premantur iniuriis, sub morbis langueant, sitiant ac esuriant, multis curis et doloribus angantur, nihil tamen obstare eorum felicitati, quia Deo propitio in solidum illis bene est. Rursum incredulos, quamvis totus illis mundus arrideat, miseros tamen esse, quia Deo adverso ipsorum conditio maledicta est. Hinc colligit David laudandum sibi esse Deum, sicuti bonitatis eius cognitio os nobis aperit. Atque idem clarius proximo versu declarat, quum dicit *benedicturum in vita*. Quan-
quam aliqua est in verbis ambiguitas. Nam
cula sic liberationem notare potest, ac si di
iustam sibi Dei benedicendi causam esse, qu
ipsa expertus sit longe melius esse nobis viv
ab ipso quam apud nos vivere. Potest etia
calamitoso et afflicto Davidis statu accipi:
nuper dixit solitudinem deserti sibi non ol
quin ad Deum respiciat. Vita etiam potest
tam de ipsa salute divinitus oblata, quam d
vitae cursu. Ac videtur prior sensus, sicut
riorem doctrinam continet, ita melius cong
hoc modo: Quia tuo beneficio salvus et inco
supersum, alacrius tibi benedicam. Sic etiam
Non moriar. sed vivam et narrabo opera D
Psal. 118, 17. Item: Non mortui laudabu
Domine, neque omnes qui descendunt in sepul
sed nos qui vivimus, benedicemus Domino
Psal. 115, 17. Secunda parte versus per *elevat*
manuum vota et preces intelligit: ac si dice
non modo gratias acturum, sed sumpturum q
fiduciam precandi, et ita in Dei invocatione
duum fore. Et sane Deus ipse liberaliter nob
agendo non modo ad gratitudinem nos incita
spem nostram confirmat in futurum tempus,
solido complemento gratiae dubitemus, cuius
sumus experti. Quidam Levare manus in n
Dei referunt ad plausum. Alii tantundem
putant ac si diceret David, se fretum Dei a
intrepide congressurum cum hostibus. Sed
exposui quid mihi magis placeat.

6. *Sicut adipe et pinguedine satiabitur*
mea, et labiis iubilationis laudabit os meum. 7. (
memor ero tui super lectum meum: in vigiliis
tabor de te: 8. *Quia fuisti auxilium mihi,*
umbra alarum tuarum iubilabo. 9. *Adhaesit*
mea post te, me sustinebit dextera tua.

6. (*Tanquam adipe.*) Est proximae sent
confirmatio: quia David metaphorice sibi a
promittit uberrimam bonorum omnium copiam,
laetitiae et iubilationis materiam praebeat.
autem in otio et abundantia Psalmum hunc
posuit, probabile tamen est, quum adhuc in
famelicus erraret in deserto, satietatem hanc,
procul aberat, sperasse. Atque haec insign
fidei probatio, quum Dei gratia, licet absco
eminus perspicitur. Et hoc exemplum dili
notandum est, ne animos despondeamus q
laute saturantur impii, imo se ingurgitant, e
modo luxuriantur in sua copia: nos vero a
inopes esurimus. Nam Davidem quoque potu
egestas ad desperationem impellere: sed quia s
proprium esse Dei munus, satiare animam f

*) Certes, *en marge:* ou quand.

per Dei nomen iurant, et quorum linguis respondent corda, quod etiam ex antitheto melius liquet. Iurantibus enim per nomen Dei opponit *loquentes mendacia:* qua voce non tantum perfidos et dolosos homines perstringit, sed etiam qui sacrilegis fallaciis Dei nomen profanant.

PSALMUS LXIV.

ARG. Continet hic Psalmus querimoniam precibus mistam. Nam quo magis Deum ad misericordiam inclinet David, tam de iniusta hostium suorum saevitia, quam de insidiis perversisque machinationibus conqueritur. Tandem oculos ad Deum convertens, sibi de meliore exitu gratulatur.

1. *Praefecto Psalmus Davidis.* 2. *Audi Deus vocem meam in precatione mea: a terrore inimici custodi vitam meam.* 3. *Absconde me a consilio malignorum, a coetu operantium iniquitatem.* 4. *Quoniam acuerunt quasi gladium linguam suam, direxerunt sagittam suam sermonem amarum.* 5. *Ad iaculandum in occultis contra integrum: repente iaculabuntur, nec timebunt.* 6. *Obfirmant sibi facinus impium, sermonem conferunt de abscondendis laqueis: dicunt, Quis videbit eos?* 7. *Scrutati sunt iniquitates, impleverunt scrutinium scrutatum, et intimum cuiusque, et cor profundum.*

2. (*Audi Deus vocem meam in precatione mea.*) Praefatur se orare serio et ardenti affectu, et simul necessitatem ostendit. Ardoris et vehementiae signum est vocalis precatio. Mox ad angustias quibus urgetur descendit, commemorans mortis terrores qui ingerebantur ab hostibus: deinde alias circumstantias quibus gratiam sibi conciliet. Deum enim vitae suae custodem implorans, de ea se periclitari significat. Secundo versu dicit sibi esse cum multis certamen, ideoque imparem esse ad sustinendos eorum insultus, nisi Deus succurrat. Quanquam verborum ambiguitas sensum duplicem nobis parit. סוד enim quod arcanum significat, quidam hic accipiunt pro occultis machinationibus: alii vero pro coetu consultantium. Ego *consilii* nomen, quod Latinis quoque dubium est, posui. Secundo loco additur nomen רגשה quod aliquando strepitum vel clamorem, aliquando conventum hominum significat. Deducitur autem a radice רגש quod est tumultuari. Si סוד pro clandestinis insidiis accipere libeat, רגשה violentus erit impetus. Hoc modo David protegi cuperet tam a fraudulenta malitia hostium, quam a vi et armis, ubi meditati quomodo noceant, ad consilia sua exsequenda prosiliunt. Simplicior tamen magisque genuina est prior sententia, Davidem quo magis in se provocet Dei misericordiam, de multitudine hostium suorum conqueri. Ir
testatur David, quantumvis magna turba obr
sibi sufficere protectionem quam e coelo ex
Causam quoque suam ab hostium malitia et ii
bitate commendat, nam quo vel iniquius, vel
delius nobiscum agunt, eo certius statuere
propitium nobis Deum fore.

4. (*Quoniam acuerunt quasi gladium lin
suam.*) Quamvis in eum capitaliter saevirent h
eorum tamen virulentiam praecipue accusat.
babile autem est de falsis delationibus et calu
eum loqui, quibus sciebat se immerito gravari,
que populo reddi invisum. Comparat ergo li
eorum gladiis: amarum et virulentum serm
sagittis. Ex opposito suam probitatem asseri
iaculari dicens contra hominem rectum et inno
Hac igitur impetrandi fiducia se animavit,
sibi nullius culpae conscius, indigne et perfidi
pravis et scelestis hominibus impetebatur. Ia
clam et in occulto iaculari, telaque repente vi
dicens, significat eos multiplici astutia pollere
modo acriter intentos esse ad nocendum, sedu
vigilare, sed etiam ingeniosos esse ac solert
citius transfodiant pectus incauti hominis,
suspicari queat sibi quidquam mali instare.
quum audimus Davidem, qui tam sancte ac
iustitiam coluerat, fuisse tamen sinistris cri
tionibus obnoxium: ne miremur si quando
nos qui longe a Davidis integritate absumus,
tentationis genere exerceat. Hoc vero unicun
solatium, ad Deum confugere, ut bonae c
patrocinium suscipiat. Adiungit aliam circun
tiam, quod sine pudore et metu *sagittas i
illitas ex ore suo vibrent.* Talis autem sec
perditae audaciae signum est, ubi improbi c
deprehensi obstinate tamen pergunt: quia nec
Dei metus, nec hominum verecundia eos r
quin se gladiatorio et desperato impetu proi

6. (*Obfirmant sibi facinus impium: sermonem*
Nunc de pertinacia et sceleratis conspiratio
hostium suorum conqueritur. Postremo addit
fidentiam, qua se ad quidvis audendum inc
Porro non dubium est quin plus illis add
animi infirmitas Davidis, ut petulantius vex
miserum et profugum hominem, quem vid
omni auxilio destitui. Postquam dixit esse in
biles, et quos ad humanitatem flecti posse
spes sit: addit ultro citroque inter se colloqui
modo per insidias illum perdant. Sequitur ta
ferocia, quoniam astus suos invisibiles esse p
Scimus enim quam secure improbi sua v
confisi simplicibus insultent: quia putant ce
rationes sibi semper in promptu fore tegendis
lerum suorum flagitiis. Particulam למו tam ad
fraudum architectos, quam ad laqueos et in
commode referre licet. Malo tamen de ipsis

ligere, quia superbia excaecati audacter et licentiose ruunt quocunque impellit libido: quia nulla eos Dei reverentia, nullus hominum pudor cohibet. Proximo versu gravius exagitat eorum fraudes. Dicit igitur omnes nocendi artes fuisse percontatos, ut nihil ad exactum scrutinium omiserint. *Scrutinii* vero nomine intelligit occultas nocendi artes. Et addit altos esse recessus malitiae ipsorum. Nam per *cor profundum et penetralia* vel intimas partes, vel latebras intelligit, quibus improbi se involvunt. Quidam nomen איש indefinite accipiunt hoc modo: Quidquid consilii et astutiae invenitur in mortalibus, hostes mei ad se colligunt. Sed quoad summam rei parum interest: quia tenere sufficit, non tantum aperto marte, sed recondita etiam malitia hostes Davidi machinatos fuisse perniciem: atque ad hoc instructos fuisse summa perspicacia, ut inopinatos nocendi modos quasi ex profundis tenebris eruerent.

8. *Et iaculabitur in eos Deus sagittam, repente erunt plagae ipsorum.* 9. *Et impingere facient super se ipsos linguam suam, et fugient*) quicunque viderint eos.* 10. *Et videbunt omnes homines, et narrabunt opus Dei, et rem eius gestam intelligent.***) 11. *Laetabitur iustus in Iehova, et sperabit in eo, et gloriabuntur omnes recti corde.*

8. (*Et iaculabitur in eos Deus.*) Iam ad gratulationem exsurgit David, persuasus non irrita fore sua vota, imo iam exaudita esse a Deo. Etsi autem nondum oculis conspicua erat Dei vindicta, David tamen repentinam fore pronuntiat: in quo non vulgare profert fidei suae documentum, quod dum impios rebus prospere fluentibus obdurari videt, atque ex conniventia et silentio Dei impunitatem sibi promittere, non succumbit tamen taedio, sed animum suum suspendit, donec post longam tolerantiam subito Deus appareat iudex: sicuti emergere praeter spem solet ac deprehendere impios, dum se elapsos putantes, sine modo proterviunt. Itaque semper in diuturnis malis hoc nobis solatium occurrat, Deum poenas quas de impiis sumpturus est, consulto differre, quo violentius in eos fulminet: quumque dixerint, Pax et securitas, eos obruat repentino interitu, Ierem. 8, 11.

9. (*Et impingere facient super se ipsos linguam suam.*) Prosequitur eandem sententiam: quidquid veneni coquunt in suis consiliis, et lingua sua egerunt, fore tandem illis mortiferum. Idem alibi diversa loquendi figura exprimit: Irretientur suis laqueis, et cadent in foveam quam fecerunt, Psalmo 57, 7. Haec enim iusta est merces, ut in eorum capita retorqueat Deus quidquid noxarum bonis et simplicibus intentant. Etsi autem huius iudicii permulta quotidie exempla Deus coram oculis nostris profert, nobis tamen res est difficilis creditu. Quo magis ad hanc meditationem incumbere nos decet, Deum excubare pro nobis, ut quidquid fraudum in nos excudunt improbi, convertat in eorum perniciem, ac si data opera praemium tale captassent. In fine versus admonet notabile fore vindictae genus, quia *fugient* vel trepidabunt *quicunque fuerint eius spectatores.* Nam quum caecutientes hominum oculos praeterfluant Dei iudicia, insignes notas exstare necesse est ut ad metum et consternationem cogatur mundus.

10. (*Et videbunt omnes homines.*) Fructum qui ex Dei iudicio proveniet plenius explicat, nempe quod novo et insolito spectaculo expergefacti qui prius Dei providentiam pro nihilo ducebant, melius considerare incipient quod prius illis erat incognitum, ut etiam alii aliis narrent. Neque enim huius tam memorabilis gratiae notitiam ad paucos restringit David, sed dicit passim fore celebrem. Ideo ponit cunctos homines. Porro quum verbum שכל in coniugatione Hiphil tam neutraliter quam active sumatur: qui verbum neutrum esse volunt, hunc eliciunt sensum, Cogentur vulgo agnoscere homines divinum hoc esse opus: atque ubi intellexerint, eius etiam erunt praecones. Sed quia ut plurimum solet David rem unam bis repetere, non male conveniet transitiva significatio. Ultimo versu describitur uberior fructus, nempe liberationem hanc laetitiae, spei et sanctae gloriationis materiam fore piis omnibus: quia scilicet eundem erga se Deum fore colligent qualis apparuit erga servum suum Davidem. Notandum est *vocari rectos corde* quos paulo ante *iustos* dixerat: ut sciamus nullam Deo iustitiam probari, nisi quam ex se profert interior cordis sinceritas. Qua de re alibi fusius disserui.

*) s'enfuiront, *en marge:* ou trembleront.

**) entendront, *en marge:* ou feront entendre.

PSALMUS LXV.

ARG. Psalmus hic mistus est ex precibus et gratiarum actione. Etsi autem inseritur vaticinium de communi gentium fide: specialibus tamen elogiis describitur paternus Dei erga ecclesiam favor, et quae inde fluunt benedictiones. Et specialiter oratur Deus ut eandem, quam experti fuerant Iudaei, liberalitatem continuet. Duplex autem memoratur Dei gratia: quod terram suam potenter defenderit, et bonorum omnium opulentia ditaverit.

1. *Praefecto Davidis Psalmus canticum.* 2. *Te exspectat laus, Deus in Sion, et tibi reddetur votum.* 3. *Exaudiens orationem, ad te omnis caro veniet.* 4. *Verba iniquitatum praevaluerunt super me: scelera nostra tu expiabis.*

2. (*Te exspectat.*) Ad verbum est: Tibi silet laus, sed verbum דומיה metaphorice pro quiescere accipitur, ac deinde pro exspectare. Sensus autem huc redit, Deum esse ita beneficum erga suos, ut quotidie illis suppeditet novam materiam laudis. Etsi enim se in totum mundum diffundit eius liberalitas, peculiari tamen favore ecclesiam suam dignatur. Huc etiam accedit, quod alii, utcunque saturentur eius beneficiis, non tamen sentiunt unde proveniant, ita in silentio absorbent ac consumunt quidquid bonorum largitur illis Deus. Nominatim tamen exprimere voluit propheta, Dei bonitatem sic in ecclesia fulgere, ut merito illic praedicetur. Eodem pertinet alterum membrum, ubi de voti redditione agitur. Sic enim gratitudinem promittit in populi nomine, ut tamen a posteriori significet semper novum fore argumentum testandae celebrandaeque Dei bonitatis: quia non desinit suam ecclesiam assiduo favore prosequi. Cohaeret etiam proximus versus, ubi Deus audire dicitur suorum preces. Causam ergo reddendi voti assignat, quia nunquam frustretur Deus servos suos, dum ab illis invocatur, sed propitius annuat eorum votis, atque ita quod secundo loco positum est, ordine tamen prius est. Caeterum hoc epitheton quo Deum insignit David, doctrinam continet apprime utilem, nunquam irritas fore nostras preces: quia eas repudiando Deus quodammodo naturam suam exueret. Neque enim recitat David quid semel factum sit, sed perpetuo ornatu Deum vestit: ac si diceret, non magis fieri posse ut Deus surdus sit ad suorum vota, quam ut se ipsum abneget. Hoc si penitus insculptum erit cordibus nostris, proprium esse Deo et inseparabile exaudire preces, nunquam excutietur nobis orandi fiducia. Iam quum nunquam destituatur facultate iuvandi, laetum et prosperum successum indubie sperabimus. Nec minus notatu dignum est quod sequitur, ideo *carnem omnem ad Deum venturam:* quia sicuti nemo coram Deo sistere se auderet, nisi persuasus esset eum sibi fore exorabilem, ita ubi sponte occurrit ac pronuntiat non frustra se invocari, aperta est ianua, ut certatim omnes ad eum confluant. Etsi enim hypocritae et profani homines, dum necessitate urgentur, vota in aërem fundunt: hoc tamen non est ad Deum vere accedere, ubi fidei certitudinem non afferunt ex Dei verbo conceptam, sed pendent ab exspectatione fortuiti eventus. Praeluceant ergo Dei promissiones necesse est, ut via rite orandi pateat, quia illis sublatis prohibemur a Dei accessu, sicuti hunc ordinem statuit Paulus ad Ephesios capite tertio 12, ut quisquis accedere ad Deum cupit, praeditus sit fide per Christum, quae eum ad fiduciam animet. Hinc colligimus, regulam precandi nullam esse in papatu, ubi suspensis et dubiis animis semper Deum orant. Inaestimabile autem semper est privilegium hoc quod per evangelium consequimur, ut liber nobis ad Deum ingressus pateat. Omnem vero carnem generaliter nominans propheta, breviter indicat, quod tunc singulare erat Iudaeis, fore aliquando cunctis gentibus commune. Atque ita vaticinium est de futuro Christi regno.

4. (*Verba iniquitatum.*) Non conqueritur populum falsis calumniis gravari, sed simpliciter fatetur iniquitates esse obstaculo quominus Deus pro more facilem se et humanum Iudaeis exhibeat. Convenit autem hic locus cum illo Iesaiae 59, 1: Non est aggravata auris Domini quominus audiat: sed iniquitates nostrae distantiam ponunt inter nos et ipsum. In summa, quod Deus qui suos liberaliter iuvare solet, imo comiter et blande ad se invitat, manum suam ad tempus retrahit, huius mali culpam suis et populi peccatis imputat David. Nam priore loco reatum suum agnoscit, quemadmodum Daniel capit. 9, vers. 5, sed mox totum populum sibi socium adiungit. Hanc vero sententiam inseruit propheta, non ut se et alios prohiberet ab orandi fiducia, sed potius ut supra obstaculum emergeret, quod arceret cunctos mortales a Dei accessu: nisi statuerent indignos quoque exaudiri. Probabile vero est praesenti aliquo irae Dei signo perculsos fuisse tunc fideles, quia contra hanc tentationem luctatur David. Porro videmus in promptu ei fuisse remedium, quia ex opposito reputat proprium esse Dei munus dare veniam peccatis, eaque expiare. Ita hic quoque versus cum superiori contexi debet, atque adversative resolvi, hoc modo: Quamvis iniquitates nostrae, ut repulsam merentur, procul nos a conspectu tuo eiiciant: quia tamen te ad reconciliationem paratum ostendis, cursum precibus nostris non abrumpent. Docemur autem hoc loco, non aliter exorari Deum a nobis posse, nisi dum suppliciter veniam deprecamur nostris peccatis. Interea dubitandum non est quin gratuita peccatorum remissio Deum nobis conciliet. Quod si paulisper gratiam suam submoveat: adeoque tergum nobis obvertat, Davidis tamen exemplo ad spem expiationis erumpere convenit. Quod singulari numero fatetur se peccatis obrutum, ratio afferri potest, quod rex quum esset, totum populum repraesentabat: vel quod hac docendi forma, sicuti Daniel, singulos hortetur ad se privatim examinandos, ut quisque propriam reatus confessionem afferat. Scimus enim hypocritas defunctorie se involvere in communi catalogo, ut peccata sua occultent. Atqui David non tantum fictae modestiae causa, sed serio affectu a se ipso exorsus, coram Deo reos omnes peragit.

5. *Beatus quem elegeris, et propinquum feceris tibi: habitabit in atriis tuis: satiabimur bono domus tuae sanctuarii palatii tui.* 6. *Terribilia in iustitia*

respondebis nobis Deus salutis nostrae, spes omnium finium terrae, et maris longinquitatum. 7. *Stabiliens montes virtute sua, accinctus fortitudine.* 8. *Compescens sonitum marium, et sonitum fluctuum eorum, et fremitum gentium.* 9. *Et timebunt habitatores finium a signis tuis: exitus matutinos et vespertinos ovare facies.*

5. (*Beatus quem.*) Quia nuper confessus fuerat populum suis peccatis dissidium a Deo fecisse, ideoque esse indignum qui exaudiatur: nunc in asylum confugit gratuiti Dei favoris, sub quo inclusa est peccatorum remissio. Atque ita confirmat quod de expiatione dixit, ostendens quae causa Deum miseris peccatoribus propitiet: quia scilicet gratis paterno favore immeritos complexus est. Nam venia qua nos quotidie prosequitur, ex adoptione pendet: sicuti etiam in ea fundatae sunt preces nostrae. Quo enim iure in Dei conspectum prodire auderet peccator ad reconciliationem quaerendam, nisi persuasus esset hunc sibi esse patrem? Caeterum hic non extendit gratiam Dei ad gentes, sicuti paulo ante: sed pro aetatis suae ratione loquitur. Solos enim Iudaeos tunc in grege suo censebat Deus, solosque in sanctuarium admittebat: nunc quia sublato discrimine gentes cum illis promiscue vocavit, omnibus ad eum familiariter accedere licet. Christus enim est pax nostra, qui propinquos et remotos coniunxit, Ephes. 2, 14. Tenemus nunc quorsum tendat consilium Davidis. Nam quia ecclesiae et electo populo promissa est remissio peccatorum, exclamat beatos esse quos Deus in gregem suum recipit, ut hoc incomparabili privilegio fruantur. Porro electionem non omnibus tunc communem fuisse docet: Iudaeos hac praerogativa extollens, quia eos Deus praetulerit reliquis gentibus. Nam si anteverterent homines Dei gratiam, non resideret penes ipsum electio, cuius potestas et ius ei tribuitur. Atqui non alio nomine praestabant Iudaei nisi quia eos peculiari gratia Deus fuerat dignatus. Nunc etsi rupta est maceria, ut Deus gentes quoque simul vocet, Eph. 2, 14 constat tamen non omnes peraeque vocari: et experientia eorum inscitiam coarguit, qui communem omnibus sine delectu Dei gratiam esse garriunt. Quam enim causam imaginari licet cur Deus non omnes pariter ad se invitet, nisi quia gratuita eius electio alios ab aliis discernit? Fides quidem et invocatio media sunt, quae nobis concilient Dei gratiam, sed fons extra nos quaerendus est. Beati quidem sumus in Deum sperando, amplexando eius promissiones: beati inquam sumus ubi Christo mediatore freti statuimus illum nobis esse patrem, votaque nostra ad eum dirigimus: sed unde fides et invocatio, nisi quia natura alienos gratia coniunxit? Quod ergo nobis manum ad inferos usque porrigere dignatus est, hinc propinquitas, non autem quod sponte praevenerimus. Imo, proprie loquendo, postquam nos elegit, suum erga nos amorem vocatione testatur. Etsi autem Deus semen Abrahae sibi in peculium segregaverat, ut circumcisio locum illis in templo daret: dubium tamen non est quin discrimen aliquod inter Iudaeos ipsos statuat David: quia neque omnes efficaciter ad se vocaverat Deus, neque iure omnes locum in templo occupabant. Alludit quidem propheta ad externum sanctuarium, Iudaeos dicens electos esse, ut appropinquent Deo: sed memoria tenendum est quod Psalmo 15, et 24, 3 vidimus, non omnes legitimos fuisse ecclesiae cives qui templi pavimentum terebant: quia praecipue requiritur integritas cordis, et puritas manuum. Quare propinquos Deo fieri intellige, non qui externa tantum specie locum obtinent in templo, sed qui sincera fide se offerunt in conspectum Dei. Iam hic vocatio adiungitur electioni: ne quis somniet oves perpetuo vagari, neque unquam colligi in ovile. Nam hoc effectu se ostendit gratuita Dei adoptio, dum spiritu eius duce, ad eius sanctuarium accedimus. Fructum beatitudinis commendat propheta, satiari dicens templi opulentia fideles. Nam quamvis accedant illuc quoque hypocritae, vacui tamen et ieiuni domum redeunt, quantum attinet ad fruitionem spiritualium bonorum. Ac notanda est personae mutatio, ubi David ad fidelium numerum se aggregat: quia in seipso experimentum proponit satietatis, de qua loquitur. Caeterum intellige satiari fideles non uno momento, sed gradatim: quia etsi instillet Deus spiritus sui dona, suos tamen quatenus utile est locupletat, donec adducat ad solidam perfectionem. Verum certe est illud Psalmi 103, 5: satiari Dei beneficentia os nostrum: sed etiam notandum quod alibi dicitur: Aperi os tuum, et implebo illud, Psalm. 81, 11. Impediunt autem nostrae angustiae, ne tantam nobis copiam bonorum ingerat Deus, sed prout restrictos videt, ita liberalitatem suam ad modulum nostrum attemperat. Bona sanctuarii vocando externa adminicula commendat, quae nos ad bonorum coelestium fruitionem deducunt. Etsi enim poterat olim Deus manum e coelo porrigere servis suis, voluit tamen per legis doctrinam, per sacrificia et alios ritus, externaque pietatis subsidia, satiare fideles animas: sicuti hodie quoque erga nos similibus mediis utitur. Et quanquam in illis subsistere non convenit, negligere tamen fas non est.

6. (*Terribilia in iustitia respondebis.*) Confirmat alio genere dicendi, non frustra se beatos vocasse, quibus Deus templum suum aperuit, ut domi eius pascantur. Dicit autem responsurum populo suo Deum in miraculis, vel signis terrificis: ac si diceret: Domine tu nos semper exaudies, ut mirificis liberationibus perinde virtus tua patefiat, atque

olim dum egressi sunt patres nostri ex Aegypto. Ecclesiam enim semper Deus non vulgari vel ordinario modo, sed terribili potentia servavit. Atque hoc cognitu fuit utile, ut in rebus perditis non tamen bene sperare desinerent filii Dei. Porro ubi Dei salutem Iudaeis destinavit, simul addit esse spem extremitatum terrae usque ad ultimos mundi recessus. Unde sequitur gratiam Dei ad gentes quoque extendi.

7. (*Stabiliens montes.*) Per occasionem attingit virtutem Dei, quae in universa mundi fabrica conspicitur. Nam illa aetate novum erat gentes eiusdem cum Iudaeis spei socias facere. Ideoque ut tollatur absurditas, tempestive admonet David fortitudinem Dei exstare in cunctis mundi partibus. Montes autem potius quam planas regiones nominat, quia in illa immensa terrae congerie altisque rupibus rarior apparet Dei potentia. In proximo versu non consentiunt interpretes, nam in prima voce quidam subaudiunt notam similitudinis, hoc sensu, Deum compescere strepitus hominum audacia excitatos, sicuti compescit omnes maris strepitus. Alii metaphoricam loquutionem esse volunt, quam deinde sine figura exprimat David. Ego autem simplicius Davidem loquutum esse iudico: ac priore quidem membro documentum potentiae Dei in mari proferre, altero autem in hominibus: ac si diceret, Deus sedando fluctus ac tempestates maris, quanta sit praeditus fortitudine demonstrat. Idem in hominibus specimen exhibet, tumultus compescens ab illis excitatos.

9. (*Et timebunt habitatores.*) Non dubito quin signa Dei appellet opera eius insignia et memoratu digna, quibus notas gloriae suae insculpsit. Nihil est quidem tam minutum vel contemptibile in coelo vel terra, quod non repraesentet nobis Dei gloriam: sed miraculis κατ' ἐξοχὴν tribuitur hoc nomen, quia illic clarius refulget Dei maiestas. Summa est, tam illustres fore Dei gratias ergo ecclesiam, ut ad reverentiam et admirationem barbaras etiam gentes et longissime remotas cogant. Posterius membrum ita a quibusdam accipitur: quum sol mane exoritur, recreari eius luce homines: quum etiam vicissim nocte fulgent luna et stellae, levari quam alioqui tristitiam ex tenebris conciperent. Hoc modo subaudienda esset dictio propter: ac si dixisset propheta: Domine tam mane quam vesperi exortu solis, lunae et stellarum homines exhilaras. Sed quia verba, ut sonant, continent aptum et utilem sensum, mihi non placet aliunde accersere quod sententiam impleat. Dixerat David ad extremos usque terrae angulos venturum timorem esse ex Dei miraculis, nunc idem de laetitia praedicat: ac si diceret, ab ortu usque ad occasum solis non formidabilem modo fore Deum, sed gaudii quoque auctorem.

10. *Visitasti terram, et irrigasti eam, copiose ditasti eam: rivus Dei plenus aquis: parabis frumentum eorum, quia sic illam praeparas.* 11. *Sulcos eius inebrias, descendere facis pluviam in sulcos eius, imbribus madefacis eam, germini eius benedicis.* 12. *Coronas annum beneficentia tua, et semitae tuae stillabunt pinguedinem.* 13. *Stillant super habitacula*) deserti, et exsultatione colles accingentur.* 14. *Operiuntur pascua pecudibus, et valles operiuntur frumento, clamant, etiam canunt.*

10. (*Visitasti terram, et irrigasti eam.*) Verbum hoc, et quae sequuntur alia, designant continuum actum: ideoque commode in praesenti tempore vertentur. In secundo verbo interpretes variant: quia nonnulli a שוק deducunt, quod desiderare significat: alii a שקה quod est potum dare. Priores ita resolvunt: Domine postquam longo aestu et siccitate fecisti sitire terram, demum eam visitas. Melius tamen fluit altera interpretatio, Deus tu irrigatione terram visitas. Et contextus hoc modo melius cohaeret, quia proxime sequitur: *tu ditas eam copiose:* quod amplificandi causa additum esse patet. Dubitari tamen potest solamne Iudaeam intelligat, an totum orbem. Ego quamvis fatear hac omnia vere de toto orbe praedicari, existimo tamen Davidem proprie loqui de Iudaea, sicuti hactenus celebravit peculiares Dei gratias erga ecclesiam. Atque huic sententiae adstipulatur quod statim adiungit, *fluvium Dei*, vel rivum *plenum esse aquis.* Nam quod fluvium Dei pro magno vel amplo quidam accipiunt, durum est ac coactum: et potius dixisset fluvios plurali numero. Opponit autem, meo iudicio, fluviis naturalibus qui regiones suas foecundant, tenuem et exiguum rivum Siloah: alludens ad locum illum Mosis, Deut. 11, 10: Terra quam Deus tuus dabit tibi, non erit similis Aegypto, quam foecundat Nili exundatio: sed terra haec exspectat pluviam e coelo. Vel forte metaphorice appellat pluviam ipsam Dei fluvium. Certe hoc ad Iudaeam restringi debet, sicuti etiam per pascua vel habitacula deserti intelligitur sicca et asperior regio, quam scriptura vocat montanam. Caeterum quamvis hic celebretur Dei liberalitas familiarius nota electo populo: nostrum tamen est, ubicunque habitemus, divitias bonitatis Dei in terrae proventu et fertilitate agnoscere. Neque enim sua virtute multiplicem bonorum affluentiam generat, nisi quatenus eam Deus pascendis hominibus aptavit. Ideo scite et concinne David parari dicit hominibus frumentum, quia sic parata est terra a Domino. Sensus autem est, opulentiam hanc provenire ex terra, quia Deus instar optimi patrisfamilias hominibus

*) Les loges, *en marge:* ou pasturages.

fictioni non esse locum videns, serio quod in corde habet probe meditatum, in medium profert. Nihil enim melius ad Dei reverentiam nos cogit, quam ubi nos sistimus coram eius facie. Atque ut hunc affectum magis accendat, hostes dicit *mentiri Deo ob multitudinem virtutis eius.* Nam si duri et praefracti, qui se libenter eius imperio subducerent, velint nolint coguntur se coram eo humiliare: quid fidelibus agendum est, quos non terroribus sibi subiicit, sed blande ad se invitat? Subest enim haec tacita comparatio inter voluntarium cultum, quem praestant fideles, dulcedine gratiae illecti: et servilem coactamque subiectionem, ad quam increduli vi trahuntur. Hoc enim significat *mentiri*, fieri supplicem non alacri obsequio, neque libere, sed quia necessitas extorquet: sicuti Psalmo 18, 45 diximus. Nam quod alii exponunt, Agnoscent tandem hostes spe fallaci deceptos se fuisse: alii vero, Negabunt se quidquam hostile fuisse in te molitos: nimis remotum est a verbis ac mente prophetae. Quanquam autem multis modis Deo mentiuntur hypocritae, nihil tamen hoc loco aliud voluit propheta, quam Dei robur hostibus quoque esse formidabile, ut invitos subigat.

4. (*Omnis terra adorabit te.*) Quod tam multus est propheta in hoc capite tractando, non est praeter rationem. Nam quum huic argumento impares sint omnes linguae, videmus quam parci et maligni sint homines, ut vix tenui et ieiuna laude aspergant Deum, ad quem celebrandum debuerant nervos omnes ac conatus intendere. Rursus autem vaticinatur propheta, quamvis tunc soli Iudaei in suo angulo Deum colerent, omnes tamen gentes sub eius imperium venturas. Neque vero nunc, sicuti nuper iugum subituros dicit, qui cuperent, si liberum esset, resistere: sed verum ac sincerum cultum exprimit: Psallent tibi, psallent nomini tuo. Est enim hoc praecipuum laudis sacrificium, ut habetur Psalmo 50, 14. 23 ac verum etiam testimonium pietatis.

5. *Venite et videte opera Dei: terribilis opere super filios hominum.* 6. *Convertit mare in aridam: per fluvium transierunt pede: ibi laetati sumus in eo.* 7. *Dominatur in fortitudine sua saeculo, oculi eius super gentes speculantur: defectores non exsurgent sibi. Selah.* 8. *Benedicite populi Deum nostrum, et resonate vocem laudis eius*: 9. *Qui posuit animas nostras in vitam, et non dedit ad lapsum pedes nostros.*

5. (*Venite.*) Hic oblique perstringit omnium fere ignaviam, cuius culpa fraudatur Deus meritis laudibus. Unde enim fit ut clausis oculis praetereat maior mundi pars Dei opera, nisi quia vix centesimus quisque ad eorum considerationem studium suum applicat? Stimulis ergo opus est, qui torpentes instigent. Similem fere locum habuimus Psalmo 46, 9 unde huius loci explicationem petere licebit. Summa huc redit, quia homines videt propheta vel occupari vanis negotiis, vel in perversis et erraticis studiis vagari, hortatur ut se accingant ad videnda Dei opera: et hortando simul obiurgat tardos ac resides. Dicendo etiam, *videte*, perperam caecutire admonet in re manifesta: quia nisi in propatulo essent opera Dei, frustra conspici iuberet. Speciem quoque operum Dei ponit, ad quorum intuitum vult omnes esse attentos, nempe rationem quam tenet in gubernando humano genere. Haec enim experimentalis (ut ita loquar) notitia magis afficit. Ideo Paulus Actorum capite 17, vers. 27 postquam disseruit in genere de potentia Dei, sermonem huc restringit, iubetque unumquemque in se descendere, quia illic Deum praesentem sentiet. Sic interpretor particulam istam *Deum esse admirabilem opere super filios hominum:* non quod emineat eius maiestas supra homines, sed quod in tuendo ac conservando eorum statu maxime admirabilis sit eius providentia, sicuti etiam Psalmo 40, 6 diximus. Ergo quamvis non longius circumspiciant homines, in se ipsis satis reperient causae cur Deum revereantur ac timeant. Tandem a conservatione generis humani ad specialem ecclesiae curam transitum facit propheta, commemorans electi populi redemptionem. In quo membro est synecdoche: quia minime dubium est quin breviter commonefaciat fideles de innumeris Dei beneficiis, quibus postea sancivit hanc liberationis gratiam. Quod etiam breviter significat, mox adiungens, *ibi laetati sumus in eo.* Neque enim ad eum et alios posteros spectaret redemptionis laetitia, nisi quatenus continui amoris pignus ac documentum a Deo editum foret erga totum ecclesiae corpus. Sed quia tunc suorum aeternus apparuit servator, ex hoc etiam fonte commune ad omnes pios gaudium profluxit.

7. (*Dominatur.*) עולם Hebraeis nunc saeculum est vel temporis perpetuitas, nunc ipsa mundi fabrica, atque hic posterior sensus contextui videtur melius quadrare, et receptior est, Deum fortitudine praeditum esse qua sub imperio suo contineat totum orbem. Quo etiam refertur proximum membrum, *oculos eius speculari super gentes.* Quamvis enim sub lege propriam imperii sedem erexerat in Iudaea, semper tamen providentia sua totum orbem complexus est: nec obstitit sigulare illud privilegium quo dignatus est filios Abrahae foederis respectu, quin ad reliquas etiam gentes fovendas et alendas adspectum suum extenderit. Confirmat Deo curae esse gentes, quia illic etiam poenas exigat de sceleratis ac reprobis. Ita nullam generis humani partem a Deo negligi probat ab effectu propheta, quod impios praecipites deiiciat. Etsi enim multa confuse in mundo miscentur, nunquam tamen sic in

abdito latere patitur sua iudicia, quin signa quaedam eorum, et quidem satis illustria, oculatis et attentis spectatoribus proponat.

8. (*Benedicite populi.*) Quanquam populos omnes communiter hortatur ad laudandum Deum: speciale tamen aliquod Dei auxilium commemorat quo restituta fuit salus ecclesiae. Ita innuere videtur, gentes aliquando eius gratiae fore participes, cuius nunc gustum electo populo Deus praebebat. Interea admonet insignem et memoratu dignam esse liberationem, cuius famam ubique vult resonare. Quanquam autem redditam Iudaeis fuisse vitam praedicat (quo genere loquendi, non vulgariter adiutos fuisse docet) mox tamen ostendit, potius servatos fuisse a periculo, quam postliminio restitutos ab aliqua clade. Nam quum *a lapsu* dicat *servatos fuisse pedes*, sequitur non cecidisse, sed mature fuisse occursum ut firmi starent. Neque tamen ideo gratiam Dei extenuat Propheta quod malum anteverterit: sed fatetur fuisse vivificatos qui Dei beneficio servati erant incolumes.

10. *Quia probasti nos Deus, examinasti nos sicut examinatur argentum.* 11. *Deduxisti nos in laqueum, posuisti coarctationem in lumbis nostris.* 12. *Equitare fecisti hominem super capita nostra: venimus in ignem et aquam, et eduxisti nos in planitiem.*

10. (*Quia probasti nos.*) Posset hoc per concessionem legi, interposita particula Quamvis: ita amplificaret propheta Dei gratiam, quia populum liberaverit ex gravissimis malis. Quod tametsi libenter recipio, propheta tamen simul alterum quoque finem spectasse arbitror, nempe ut optimo solatio, quod ex eius verbis colligitur, piorum tristitiam levaret. Nihil enim utilius est quam reputare nos affligi Dei manu quoties nos res adversae premunt: et quidem non alio consilio, nisi ut saluti nostrae consulat. Huc spectat probatio et examen de quibus loquitur propheta. Etsi autem suos instar argenti examinet Deus, ut purget eorum vitia, ac si igne excoqueret scorias: simul tamen intelligit documentum fuisse captum eorum patientiae. *Et argenti* similitudine, exprimere videtur fuisse ad vivum probatos, sicuti argentum non semel in ignem coniicitur. Etsi enim gratias Deo agunt fideles, quod tantum probati fuerint afflictionibus, non prorsus consumpti: malorum tamen varietas et gravitas clare exprimitur non tantum hoc verbo, sed toto contextu, qui dicunt se in laqueum fuisse coniectos, redactos in ultimas angustias, hominem fuisse impositum capitibus suis, denique per naufragium et incendium transiisse. Et quum *lumbis suis coarctationem* vel catenam positam fuisse dicunt, aggravant quod prius dixerant de laqueo. Sensus enim est non modo filis se fuisse irretitos, sed coarctatos duro et insolubili vinculo. *Equitandi* etiam verbo intelligunt tyrannos contumeliose et petulanter fuisse dominatos, et quasi iumentis fuisse abusos. Per *ignem* et *aquam* minime dubium est intelligi multiplices aerumnas: ac sensus est, nullum fuisse afflictionis genus quo non exercuerit Deus suam ecclesiam. Sicut autem duo haec elementa ad fovendam hominis vitam plurimum valent, ita rursus ad exstinguendam. Notandum autem primo est, quod propheta, quascunque iniurias perpessus erat populus hostium saevitia, pro poenis divinitus inflictis recenset: ne existiment fideles eo sopito, vel aliud agente, tam duriter se fuisse vexatos. Ecclesiae autem conditio veluti in speculo statuitur hic nobis ante oculos: ne ubi contigerit ab igne in aquam nos raptari, et iactari huc et illuc, ipsa novitas nos exanimet vel terreat. רויה proprie terram irriguam significat. Sed metaphorice hic pro laeto et iucundo statu capitur, ac si in campis amoenis et fertilibus suaviter et liberaliter pascerentur fideles. Summa est, quamvis temporalibus poenis duriter castiget suos Deus, semper tamen dare prosperum et laetabilem exitum. Falluntur enim meo iudicio qui ad possessionem terrae Canaan restringunt: quia hic non fit tantum mentio deserti, sed omnium temporum aerumnas quibus humiliatus fuerat populus, comprehendit propheta.

13. *Veniam in domum tuam cum holocaustis, solvam tibi vota mea.* 14. *Quae protulerunt labia mea, et os meum loquutum est in afflictione mea.* 15. *Holocausta pinguium offeram tibi cum suffitu arietum, faciam boves cum hircis. Selah.* 16. *Venite, audite, et narrabo omnibus timentibus Deum quae fecerit animae meae.*

13. (*Veniam in domum.*) Quanquam hactenus totius ecclesiae personam sustinuit propheta, magis tamen emphatice nunc ex privato animi sui sensu loquitur: et vehementius singulos ad pietatis officium incitat: quia ubi quisque seorsum ad gratias agendas probe animatus erit, symphoniam laudum in commune alacrius conferent. Summa est, indigne supprimi Dei gloriam quoties in rebus adversis nobis succurrit, nisi liberationem sequatur solennis gratiarum actio. Nec simpliciter gratitudinem promittit. Vota se in media afflictione nuncupasse dicens, fidei suae constantiam ostendit. Nota est Iacobi exhortatio, 5, 13: Oret qui angitur ac tristis est: qui laetus est, canat. Plerosque enim videmus, licet in prospera fortuna blande fictis laudibus Deum mulceant, simulac paulo durius urgentur, vel tumultuose contra eum fremere, vel fractos torpere. Atqui haec vera est pietatis probatio, si quis inter summos dolores ad Deum suspiret, fideique et

tolerantiae suae perseverantiam orando probet: deinde gratitudinem testetur. Nec abs re dicit se *labiis protulisse vota*, significans nunquam se ita moerore fuisse constrictum, quin diserte preces concipiens, profiteretur se in manu Dei salutem suam deponere. De votis quod alibi fusius tractatum fuit, breviter repetendum est. Primo nihil unquam sanctos patres vovisse Deo, nisi quod ei probari scirent. Deinde non vovisse in alium finem, nisi ut gratitudinis suae testimonium redderent. Quare nimis insulse illorum exemplum obtendunt papistae non modo temerariis, sed etiam sacrilegis votis, dum primo futiliter obtrudunt Deo quidquid in buccam venit: deinde nihil sibi minus proponunt quam rectum finem, et diabolica superbia de rebus sibi non concessis pasciscuntur.

15. (*Holocausta pinguium.*) Vel Davidem, vel aliquem ex summis proceribus hic loqui oportet: quia ut tenuis fortunae homines tam opima et splendida sacrificia offerrent facultas non sinebat. Probabile igitur est Davidem Psalmi esse autorem, qui sumptum regalem facturum se denuntiat in sacrificiis. Scimus autem cur sibi tunc Deus victimas offerri iusserit pro gratiarum actione, nempe ut sciret populus sua immunditie pollui et vitiari Dei laudes, nisi aliunde sanctificentur. Nam utcunque nobis sit propositum laudare Dei nomen, impuris tamen labiis ipsum profanamus, nisi quatenus se Christus semel hostiam obtulit ut nos et nostra omnia sanctificet. Ideoque docet apostolus Heb. 10, 7 per ipsum placere laudes quas Deo referimus. Suffitum sui holocausti hic commendat propheta, quum inde nonnisi gravis ac putidus odor in coelum adscenderit: sed quatenus figurae erant Christi, arietes aliaeque victimae, suaviter coram Deo redolebant. Nunc abolitis legalibus figuris, manet nobis spiritualis veritas, quae proximo versu melius exprimitur, ubi propheta beneficiorum Dei praeconem se fore denuntiat. Nam et sub lege huc referri oportuit externas caeremonias: quia alioqui inutilis fuisset earum pompa. Praeconium ergo gratiae Dei verum condimentum fuit ne insipida essent sacrificia. Quod autem advocat pios omnes, suo exemplo docet non satis gratos esse Deo nisi qui desiderio flagrant publicandae quam experti sunt gratiae, non modo ut incitentur omnes ad eum uno consensu laudandum, sed ut documentis gratiae eius animentur ad fidem et spem. Quod autem narrationem suam destinat solis Dei cultoribus, ratio est, quia soli idonei sunt auditores: profanis autem et hypocritis tanquam surdis canitur.

17. *Ad ipsum ore meo clamavi, et exaltavi eum sub lingua mea.* 18. *Iniquitatem si respexi in corde meo, non audiet Dominus.* 19. *Utique audivit Deus, attendit ad vocem precationis meae.* 20. *Benedictus Deus qui non amovit precationem meam, et misericordiam suam a me.*

17. (*Ad ipsum.*) Confirmat se Dei auxilio salvum esse, quia eum precatus, ipso effectu senserit fuisse sibi propitium. Votorum enim fructus gratiam Dei non parum illustrat, ut nobis sit certior. Iterum per *os et linguam*, sicuti paulo ante, precandi vehementiam et ardorem exprimit. Nisi orasset ex intimo cordis affectu, repudiatus quidem esset: sed linguam facit cordis comitem, ut sciamus non frigide eum orasse. Quod nonnulli *sub lingua*, tantundem valere putant atque *in corde*, absurdum est. Sermo enim qui ex linguae reflexu procedit, sub lingua nasci dicitur: sicut alibi, Venenum aspidum sub labiis eorum, Psalmo 140, versu 4. *Exaltandi* verbo significat non alia honoris specie melius coli Deum, quam ubi ab ipso expetitur salus. Unde apparet in papatu spoliari ipsum praecipua gloriae suae parte, ubi vel ad mortuos vel ad statuas distrahuntur hominum vota: et invocatio Dei fere pro nihilo ducitur. Sed interim legem pure et recte orandi subiicit propheta, ne praeterita fide et poenitentia, temere se quisque ad Deum invocandum ingerat. Scimus, quoties in genere pronuntiat scriptura invocandum esse Deum, quam audacter irrumpant hypocritae et profani homines, seque permisceant fidelibus. Ergo propheta ut talibus ludibriis ianuam praecludat, cordis integritatem requirit. Fateor quidem prophetam his verbis suam innocentiam asserere, quemadmodum saepe David probitatem suam reali, ut ita dicam, gratiae Dei testimonio a calumniis asserit: sed consilium maxime fuit tradere suo exemplo communem regulam, ut discamus ad Deum puro corde accedere. Similis est locus ille Ioannis 9, 31: Deus impios non exaudit. Verum quidem est non alios quam peccatores audiri, quia omnibus ad unum praescripta est forma ut peccata sibi remitti petant. Sed quamvis ingenuam reatus sui confessionem coram Deo afferant fideles, hoc tamen ipso iam peccatores esse desinunt, quia Deus supplices absolvit. Tenenda enim est Pauli admonitio, 2. Tim. 2, 19: Ut ab iniquitate discedat quisquis invocat nomen Domini. Porro *iniquitatem adspicere in corde*, non est esse sibi male conscium (quia videre sua vitia coguntur filii Dei, ut sibi in illis displiceant: atque haec cognitio pro summa virtute censeri meretur) sed intentum esse et addictum iniquitati. Quanquam ideo diserte cordis meminit Propheta, ut ostenderet non modo puras sibi esse manus, vel se coram hominibus esse innoxium, sed ut coram Deo sibi assereret verae integritatis laudem. Nisi enim externae vitae respondeat interior cordis veritas, sed recondita malitia lateat: quod splendebit coram hominibus, abomitnatio erit coram Deo. Subiicit

Deus populo suo quidquid opus est, ex hac beneficentia, quasi ex fonte, oriturum praedicat timorem Dei: quia scilicet omnes mundi fines eo libentius se eius imperio addicent, ubi experientia edocti fuerint tam benignum esse erga suos patrem.

PSALMUS LXVIII.

ARG. Quamvis Davidi propositum sit in hoc Psalmo, quas Dei gratia adeptus erat de hostibus victorias celebrare, initio tamen potentiam et bonitatem Dei in genere commendans, materiam eius laudandi proponit in totius mundi gubernatione. Postea ad redemptionem electi populi descendit: cui etiam adiungit cursum paternae Dei beneficentiae, quam semper erga genus Abrahae exserere dignatus est. Tandem argumentum quod ex professo suscepit, copiose prosequitur, et splendidis elogiis memorabilem illam Dei virtutem praedicat, quam ipse privatim fuerat expertus, et quae simul toti populo fuerat conspicua. Unde colligit, se rege creato statum ecclesiae fuisse rite compositum: ut Deus quasi erecto solio, tunc denuo regnare inciperet, qui ante visus fuerat procul recessisse. Nec vero dubium est quin magnificam Dei gloriam quae in Christo demum apparuit, sub hoc typo delineet.

1. *Praefecto, Davidis Psalmus canticum.* 2. *Exsurget Deus, dispergentur inimici eius, et fugient qui oderunt eum a facie eius.* 3. *Sicut propellitur fumus, propelles: sicut liquescit cera a facie ignis, peribunt impii a facie Dei.* 4. *Iusti autem laetabuntur, exsultabunt a facie Dei, et gestient prae laetitia.* 5. *Canite Deo, psallite nomini eius, exaltate equitantem in nubibus in Iah*) nomine eius, et exsultate coram facie eius.* 6. *Pater pupillorum, et cognitor viduarum, Deus in habitaculo sanctitatis suae.* 7. *Deus habitare faciens solitarios in familia, educens vinctos compedibus: at rebelles habitabunt in terra arida.*

2. (*Exsurget Deus.*) Hoc primo versu quasi praefatur David de quibus rebus disserere velit in hoc Psalmo. Haec summa est: Quamvis Deus ad tempus quiescat, impiis proterve et crudeliter ecclesiam affligentibus, tandem surgere vindicem: et satis esse praesidii fidelibus in eius auxilio simulac manum suam contra impios exserit. Quod sententiam hanc ex Mose Num. 10, 35 sumptam fuisse putant interpretes, libenter subscribo. Nec enim mihi dubium est quin Moses saeculis omnibus dictaverit precandi formam: ut freti arca foederis fideles, tanquam visibili praesentiae Dei symbolo, se fore salvos confiderent. Hoc tantum discrimen notandum est, quod Moses Deum ipsum compellans precatur: David autem re ipsa hoc quotidie impleri gloriatur et canit. Nam qui vertunt in modo hortandi, Exsurgat Deus: non satis mihi videntur ad eius consilium attendere. Haec enim summa est, Experientia verum cognosci quod semel docuit Moses: nempe Deum, simulac surrexerit, praeditum esse satis valida potentia ad sternendos omnes hostes, ac profligandos. Quanquam hortandi modus mihi non adeo displicet, modo resolvas ut dixi, ac si dixisset, Non opus esse magno apparatu ut Deus hostes suos perdat: quia in eius arbitrio est, simulac digitum sustulerit, omnes dissipare. Interea tacite subindicat, fieri Dei tolerantia, ut interdum praevaleant hostes: et quantumvis insolescant, nihil posse nisi eius permissu: quia nondum est tempus surgendi. Hoc quoque suavissimae consolationis plenum est, vocari *Dei hostes* quicunque eius Ecclesiam infestant: quia quum nos susceperit tuendos, non secus afficitur nostris iniuriis ac si violaretur sua ipsius maiestas. Pulcra etiam similitudine melius exprimit quam facile Deo ac promptum sit omnes hostium nostrorum conatus discutere: nempe *sicut fumus veno discussus evanescit*, vel *cera liquescit coram igne.* Est autem hoc fere incredibile, tam firmi roboris dssipationem fore momentaneam: sed spiritus hoc modo nimiam carnis nostrae timiditatem corrigere voluit: ac si diceret, non subesse hostibus nostris quam putamus firmitudinem, sed quasi fumo hebetari nostros oculos: falli etiam nos in ipsa duritie, quia non reputamus solo Dei conspectu liquefieri montes ipsos.

4. (*Iusti auem laetabuntur.*) Hic explicat David, praecipue in salutem ecclesiae suae, Deum formidabilem esse impiis. Et videtur laetitiam hanc oblique opponere moerori, quo diu sub Saule occupati fuerant animi piorum: ac si dixisset, Postquam humiliavit suos ad tempus Deus, afferre novam gaudii lucem, ne semper sub tristitia demersi iaceant. Interea docet, tunc vere demum exhilarari pios, dum sibi propitium esse Deum cernunt, suamque ei salutem caram esse. Quanquam autem מפני et לפני Hebraeis idem saepe valent: hic tamen consulto distingui a propheta existimo: quia fugiunt impii a facie Dei, quam exhorrent: iusti vero ad eandem faciem exsultant, quia nihil illis optabilius quam sentire propinquum sibi esse Deum. Vidimus autem Psalmo 18, 26 ut Dei conspectus alios expavefaciat, alios vero suaviter exhilaret: quia sicuti mansuetus est erga mansuetos, ita cum praefractis praefracte agit. Plurium verborum congerie exprimit propheta non mediocrem fore piorum laetitiam, sed quae omnes eorum affectus in se rapiat et occupet.

5. (*Canite Deo.*) Iam hortari incipit fideles ad laudandum Deum: materiam tamen initio in genere proponit, sicuti nuper attigi, quod suo imperio et virtute contineat totum orbem: deinde quod miseros quosque et contemptibiles fovere sua cura et patro-

*) en Jah, *en marge*: ou qui est, ou l'Eternel.

auro et argento figurans, adeo non proficit in Dei notitia, ut in suis fallaciis longius evanescat.

10. (*Pluviam voluntatum.*) Hic David perpetuum gratiae Dei cursum praedicat, ex quo terram sibi promissam ingressus est populus. Ipsa enim vocatur Dei haereditas, quam assignaverat filiis suis. Alii ecclesiam intelligunt, sed improprie: quia paulo post subiiciet in ea habitare coetum Dei. Merito autem terra Canaan nomen hoc obtinet, quae haereditario iure a patre coelesti tradita fuerat. Porro ex quo in ea locati sunt filii Abrahae, David commemorat nunquam Deum cessasse ab optimi et indulgentissimi patrisfamilias officio: quia victus parandi causa, pluviam semper excitaverit. Porro quum נדבה (quod nomen hic in genitivo plurali vice epitheti ponitur) Hebraeis spontanea sit voluntas, vel mera liberalitas, libenter interpretibus assentior qui ad gratuitum Dei beneplacitum referunt: ac si dixisset David, Deum semper alendi populi sui sponte curam habuisse. Nam quod alii pluviam voluntatum, optabilem vertunt, quam gallice dicimus *A plaisir:* alii mitem: ultroque fluentem sine impetu, quam gallice vocamus *pluye mouillante:* nescio an conveniat. Sunt etiam qui largam et uberem pluviam interpretantur. Sed iam quid mihi magis placeret, ostendi. Liberalitatis ergo suae signum exhibuit Deus, terram opportuna pluvia irrigans. Nec dubito quin ad Iudaeae situm respexerit, cuius foecunditas erat a rore vel pluvia coelesti. Eadem ratione dicit *lassitudine effoetam refici.* Additur ratio, quia illam Deus electo populo habitandam dederit: ac si diceret, Non alio respectu sic benedici, nisi quia sacrum est ecclesiae domicilium. Ac quo melius hanc beneficentiam agnoscant Iudaei, comparat eos *famelicis* qui in diem aluntur. Etsi enim laute ad satietatem usque adipe frumenti, vini copia, melle et oleo pascebat eos Deus, sic tamen gratiam suam temperavit, ut a se uno penderet eorum exspectatio. Quod alii טובה pro copioso victu accipiunt, etsi non refello, potius tamen inclino in diversum sensum, Deum non alio quam beneficentiae suae respectu induci, ut suis tam provide consulat.

12. *Dominus dabit sermonem annuntiatricibus exercitus magni.* 13. *Reges exercituum fugient, fugient: et habitatrix domus dividet spolia.* 14. *Si iaceatis inter ollas, pennae columbae opertae argento, et posteriora eius in pallore auri.* 15. *Quum dissiparet Omnipotens reges in ea, dealbabis*) in Salmon.*

12. (*Dominus dabit.*) Hic iam victorias commendat David, quibus Deus virtutem suam in tuenda populi salute praeclare extulerat. Quum vero ipse profligatis hostibus terram pacasset, ac ampliasset regni terminos, omnium stratagematum laudem in Deum transscribit. Nam partes Dei esse asserens, carmen vel praeconium triumphale dare, prosperos belli eventus in eius manu esse hac figura docet. Porro *annuntiatrices exercitus* dicit, quia receptum erat vetusto more, epinicia cani a mulieribus: sicuti Miriam soror Mosis cum mulierum choro Dei laudes ad tympanum celebravit, Exod. 15, 20 et mulieres etiam citharistriae Davidis triumphum cecinerunt occiso Goliath, stratisque Philistinis, 1. Sam. 18, 6. Cantici tamen nomine, ut nuper dixi, significat David nonnisi ab uno Deo proficisci victorias. Quanquam simul officii admonet fideles ut Dei beneficia qua decet gratitudine praedicent. Proximo versu docet, quamlibet magnis et validis copiis instructi prosiliant hostes ad perdendam ecclesiam, dissipatum tamen iri. Ac videtur muliebre canticum referre: quamvis in eius persona non minus recte accipere liceat. Haec vero circumstantia non parum illustrat Dei gratiam, quod fugati sint potentissimi reges, quorum viribus longe impares fuissent Iudaei. Unde enim factum est ut non modo irriti discesserint, sed etiam in longinquam fugam dispulsi, quibus facile erat terram obruere suis viribus, nisi quia defensorem se populi sui Deus mirabiliter opposuit? Et *fugiendi* verbum bis repetere videtur, quia saepius hostium impetus coelesti auxilio fuerant repulsi. *Praedae* vero magnitudinem hac circumstantia notat, quod pars ad mulieres domi quietas perveniat: ac si diceret, Non solum milites spoliis bene ornatos e proelio reversos esse, sed prae igenti opulentia imbelles quoque mulieres fuisse praedae socias.

14. (*Si iaceatis.*) Quia Deum pro suo populo proeliari solitum esse dixerat, nunc per modum correctionis addit, etiamsi fideles interdum contingat iacere in tenebris, Deum nihilominus in tempore prodire liberatorem. Nec dubium est quin oblique miserum illud et calamitosum tempus perstringat quo populus Dei sub Saule duriter fuerat afflictus: quia illustrior et magis notabilis fuit restitutio, quum repente populus e tenebris in lucem emersit. Quanquam longius patet doctrina: quia generaliter admonet, inter medias afflictiones arcana et mirifica Dei virtute fideles quasi integros servari, vel subito restitui, ut nulla malorum signa appareant. Utrumque enim sensum verba admittunt, quod *iacentes in fuligine* et tenebris, nitere tamen non desinant: vel quod liberatio contractam ex malis nigredinem discutiat. Utrumvis eligas, summa huc redit, nunquam afflictionibus vel consumi vel obrui fideles quin sua illis maneat incolumitas. Id autem concinna figura docet perinde esse ac si *columbae* inter ollas vel lebetes nullam in alis nigredinem contraherent, sed retinerent nativam pulcritudinem coloris.

*) tu la blanchiras, *en marge:* ou elle fut blanche.

Unde sequitur non semper iucunda serenitate frui ecclesiam, sed ex tenebris erutam splendorem recuperare, ac si ab omni malo intacta foret.

15. (*Quum dissiparet.*) Quia verbum פרש extendere vel dividere significat, posset etiam verti hic locus, Quum in triumpho traduceret. Melius tamen convenit Dispersio: et fugae cuius paulo ante meminit, respondet. Plus est obscuritatis in secundo membro, quia verbum תשלג, quidam ad Dei congregationem referunt: quasi diceret David, albedine fuisse speciosam. Secundae tamen personae etiam esse potest, hoc sensu: Deus tu eam dealbas non secus ac montem Salmon nivibus. Quia tamen ad rei summam nihil fere interest, sequantur lectores utrum malint. Hoc quidem mihi dubium non est, Davidem prosequi quod nuper dixerat de candore argenti. Quamvis ergo in turbulento hostium insultu caligine obtecta esset terra, dicit David recuperasse suam albedinem, ut esset quasi nivei coloris sicut mons Salmon, quem fuisse nivosum satis constat. Alii putant esse nomen appellativum, et exponunt, Umbra obscura. Sed praestat a recepta lectione non discedere. Interea mihi probabilis est allusio ad etymologiam nominis, nam quia צלם umbram significat, mons Salmon dictus fuit quasi obscurus. Et aptissima erit similitudo, sicuti montem obscurum dealbant nives, ita obscuritate abstersa resplenduisse candidam faciem terrae.

16. *Mons Dei, mons Basan, mons celsitatum,*) mons Basan.* 17. *Utquid exsilitis montes celsitatum? mons in quo placuit Deo habitare: utique habitabit Iehovah in perpetuum.* 18. *Currus Dei viginti millia millium angelorum: Dominus in illis, Sinai in sanctuario.*

16. (*Mons Dei.*) Hic causam et principium tantae Dei beneficentiae notat, quod montem Sion sibi in regiam et templum elegerit, unde eius gratia in totum populum flueret. Quia vero Davidi haec promissio data fuerat, merito inde se probat regem legitimum et divinitus ordinatum: quia hac dignitate et praestantia mons Sion erat ornatus. Fuerunt enim res coniunctae, Davidem in regio solio ad gubernandum populum sedere, et Deo sacrum esse domicilium in monte illo. Duplex tamen potest esse verborum sensus: vel quod montem Dei, monti Basan comparet tanquam similem: vel quod opponat. Prior receptus et omnium fere interpretum consensu, quamlibet pinguis sit fertilitas montis Basan, Sionem tamen praecellere. Etsi autem ad summam rei parum refert, non minus tamen apta erit distinctio, si seorsum legamus, *Mons Dei:* deinde ex opposito, *mons Basan* cum sua celsitate iubeatur cedere sacro monti: ac si dixesset David: Unus est mons Dei, nempe quem sibi oraculo consecravit. Quamvis autem mons Basan excelsus sit et nobilis sua pinguedine, veniat tamen cum reliquis montibus, non erit cur superbiant vel insultent: quia aequare non poterunt Sionem, quem Dominus suo beneplacito aliis omnibus praetulit. Si tamen uno contextu totum versum referas ad montem Sion, vocabitur mons excelsus et opimus: quia Dei benedictio, qua Iudaei excellebant prae cunctis mortalibus, illinc manabat.

17. (*Quare saltatis.*) In hoc versu nihil est obscurum vel ambiguum. Postquam enim retulit David montem unicum Deo placuisse in toto orbe, cogit in ordinem altissimos quosque montes. Caeterum quia in plurali numero nunc repetit quod nuper dixerat de monte Basan: hac ratione adducor ut primo montem Basan, deinde quidquid est altitudinis in mundo, Sioni existimem opponi. Porro quum metaphorice de montibus loquatur David, simplex sensus ex hac figura debet elici, regnum Christi, quod Deus in persona ipsius Davidis auspicatus erat, longe excellere supra omnes mundi glorias. Interea non abs re ad retundendam mundi confidentiam insurgit David: quia scimus ut contemptibile sit Christi regnum terrenis et profanis hominibus, qui deliciis suis vel opibus addicti, ad spirituales Dei gratias caecutiunt. Atque eo latius patet eius doctrinae utilitas, quo magis exsultat caro inani superbia, simulac tenuis occasio data est. Nam si a superbia temperare sibi nequeunt quibus nulla est ratio, quomodo potentes et opulenti non sibi arrogabunt aliquid eminentiae? Caeterum quantumvis sibi applaudant, fideles tamen hac una praerogativa contentos esse decet, quod Deo placuit habitare in medio ipsorum. Quamdiu enim coniuncti sunt Deo, in quo solo residet plena eorum felicitas, non est cur eos suae conditionis poeniteat.

18. (*Currus Dei.*) Quia maligne ut plurimum, nec iusto pretio aestimatur Dei praesentia, eam magnifico elogio commendat hic David. Nam, ut proclive nobis ad dubitationem ingenium est, quidquid occurrit discriminum in mundo, in trutina sensus nostri virtutem Dei praeponderat. Hinc trepidatio in minimis quibusque tentationibus: quia Deum exuimus immensa sua potentia, vel saltem eam nimis extenuamus. Ergo hunc morbum sanare volens David, proponit in medium innumeras angelorum copias quae facile discutiant omnia mundi impedimenta. Quanquam autem duas tantum myriades nominat, tantundem valet loquutio ac si diceret, praesto esse in obsequium Dei ingentes exercitus ad salutem nostram tuendam, quod abunde ad erigendos animos sufficere debet, quamvis centum mortes nobis minentur. Quod adiungit *Deum*

*) la montagne des hauteurs, *en marge:* ou treshaute.

esse in illis, etiam ad commendationem praesentiae Dei pertinet, ac si dixisset, non magis exui posse Deum sua virtute quin sub se quasi inclusos teneat omnes angelos, quam separari a sua essentia. Quanquam interim simul admonet pluris esse unum Deum quam decem angelorum mundos, ut ita loquar. Iam ne longa distantia, quam imaginari solemus inter nos et Deum, cursum fidei nostrae abrumpat, proponit nobis Sinai ubi palam apparuit eius maiestas, unde sequitur quiescere adhuc in suo sanctuario. Quorsum enim se illic Deus mirabiliter patefecit, nisi ut ostenderet foedus suum vinculum esse sacrae unionis inter se et filios Abrahae? sicuti etiam dicebat Moses, Deut. 30, 12: Ne dixeris in corde tuo: Quis adscendet in coelum? quis descendet in abyssos? quis traiiciet mare? Prope est enim verbum in ore tuo, etc. Ergo sub nomine *Sinai*, significat David, ut invicto praesidio tuti simus, non aliunde quaerendam esse certitudinem praesentiae Dei, quam ex lege et prophetis.

19. *Adscendisti in altum, captivam duxisti captivitatem, accepisti dona in hominibus: atque etiam rebelles, ut inhabitet Iah*) Deus.* 20. *Benedictus Deus per singulos dies, onerabit**) nos Deus salute nostra. Selah.* 21. *Deus nobis, Deus in salutem, et Iehovae Domino exitus mortis.* 22. *Certe Deus vulnerabit caput inimicorum suorum, verticem capilli eius qui ambulat in sceleribus suis.* 23. *Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam e profundis maris.* 24. *Intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.***)* 25. *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, regis mei in sanctuario.*

19. (*Adscendisti in altum.*) Minime dubium est, comparatione diversi temporis illustrari novam gratiam, quae sub Saule sepulta, Davide regnum adepto, iterum illuxerat. Subest enim tacita antithesis inter iacere, et in sublime attolli: ac si dixisset, in tristi populi dissipatione non apparuisse Dei gloriam, qualis olim conspicua fuerat. Regnum enim Saulis, sicuti a pravis et illicitis exordiis coeperat, maledici oportuit, donec sub Davide gratiae suae lucem Deus restitueret: quo felici successu palam factum est, Davidem legitimis auspiciis regnare, quia divinitus electus erat. Etsi autem fortiter proeliatus erat David, victoriae tamen laudem a se removens, uni Deo vendicat. Nam hostes dicit ab eo fuisse captos, et tributum pendere coactos: rebelles etiam fracta ferocia tractos in subiectionem.

*) le Dieu Jah, *en marge:* ou qui est, ou l'Eternel.
**) nous chargera, *en marge*: ou remplira abondamment.
***) sera teinte des ennemis et d'iceluy, *en marge:* ou de leur sang.

Porro quos hic סוררים vocat, hoc est rebelles praefractos, vel defectores, certum est ab alii stibus distingui, quos paulo ante dixerat c fuisse. Quasi diceret non modo sub iugum compulsos, qui viribus suis diffisi cesserunt, dedere maluerunt quam pertinaciter resistere etiam superbissimos quosque fuisse domitos. F deinde notat, *ut Deus inhabitet* in medio p sui, suaque protectione beatos esse demonstret cunque sub eius protectione delitescunt. Caete quia locum hunc Paulus subtilius ad Christun flectit ad Ephesios capite 4, 8 videndum est bene hoc cum mente Davidis conveniat. principium illud everti nullo modo potest, Dav ea lege praefuisse veteri populo, ut sub figur Christus rex aeternus suum imperium inch Semper enim tenenda est promissio aeternae cessionis, quae in Christi demum persona sa fuit. Sicuti ergo per manum Davidis virt suam asseruit Deus, ut in altum evectus pop suum erigeret: ita in filio suo unigenito sum suam altitudinem monstravit. Iam, ut inte conveniant singula membra, Christus, ante extolleretur, se ipsum exinanivit, non modo ac servi forma, sed etiam humiliatus usque ad mo crucis. Ergo ut umbra veritati respondeat, ve Christi persona impletum esse dicit Paulus David Psal. 22, 7 praedixerat, quia, antequan scenderet, deiectus fuerat usque ad infimas p terrae, dum factus est opprobrium hominun contemptus plebis. Porro ne adscensio ita re gatur ad corpus Christi, vis eius et fructus d bitur, nempe quod imperio suo coelum et te subiecit. Nam qui prius indomiti erant hostes coegit ad obsequium, sibique fecit tributarios: huc tendit evangelii doctrina, ut increduli, de carnis fastu et contumacia, se suaque omnia Ch dedant, et omnis altitudo in ordinem cogatur, ca fiant sensus hominum et affectus. Quantum ad diabolos et omnes reprobos spectat, quos obst malitia semper ad defectionem instigat, eos a sua potentia constrictos tenet, ne pro sua misceant et perdant omnia. Hucusque op cohaeret similitudo. Quod autem Paulus dicit stum dona dedisse hominibus, discedit quide verbis Davidis, quia (ut se rudibus accomm graecam versionem sequitur, sed in re ipsa est repugnantiae. Nam ut Deus hostium s non se, sed populum suum ditavit: sic Chr locupletari non quaesivit, quum nulla re indi sed ornandae ecclesiae suae causa hostes sibi didit tributarios. Ergo respectu arcanae inter et corpus societatis, utrumque vere et proprie tur, Deum in carne manifestatum distribuisse quae a captivis accepit dona. Nec minus in stum competit quod dicitur in fine versus, vict

fuisse Deum, ut inter nos habitet: quia non migravit a nobis Christus ut procul quaerendus sit, sed ut omnia impleat, quemadmodum etiam Paulus dicit, Ephes. 4, 10. Nam et deitatis suae virtutem multo plenius in coelum adscendens exseruit: et quamvis secundum carnem in terra non versetur, carne tamen sua et sanguine animas nostras spiritualiter pascit: quia non obstat locorum distantia quominus caro eius vere sit nobis cibus, et sanguis eius vere sit potus.

20. (*Benedictus Deus.*) Sic temperat David quae de singularibus Dei auxiliis recenset elogia, ut nunquam tamen ab hoc scopo deflectat, ecclesiam perpetua Dei custodia et defensione stare incolumem. Ideo nunc dicit, Benedictus sit Dominus quotidie. Ed addit salutem ab eo sperandam cum omni bonorum copia. Verbum יַעֲמָס alii vertunt onerabit, alii portabit, sed in re nihil est discriminis. Itaque tenere sufficiat, continuum liberalitatis tenorem fidelibus promitti: ac si diceret David nunquam in cursu beneficentiae suae fatigari quin novis subinde bonis populum suum cumulet. Forte etiam emphatice posita est litera הַ, quae saepe demonstrativum pronomen valet apud Hebraeos: ac si digito ostenderet Deum, cui pios omnes inniti decet: sicuti etiam proximo versu, quum dicit, הָאֵל *nobis est* אֵל, non videtur supervacua esse demonstratio. Cohaerent autem istae sententiae: quia summa huc tendit, Deum ecclesiae suae perpetuum esse liberatorem. Et quia nimium erraticae sunt hominum mentes, fraenum iniicitur quod sub unico et certo Deo illas contineat. Quanquam autem omnibus exposita est salus Dei, merito tamen ad electos restringitur privilegium hoc, ut sentiant modis omnibus se a Deo servari: quia reprobi sua ingratitudine vitam in mortem convertunt. Nec abs re *salutes* posuit numero plurali, ut sciamus, quamvis nos obsideant innumerae mortes, innumeros quoque servandi modos Deo esse in promptu, ut hodie erepti in crastinum bene speremus. Eodem refero posterius membrum, ubi in arbitrio eius esse docet *exitus mortis*. Nam quod alii vertunt Exitus ad mortem, quasi intelligat David promptum et facile esse Deo ulcisci et perdere suos hostes, mihi coactum videtur. Alter vero sensus optime fluit, miras esse et varias et absconditas rationes Deo, quibus suos a morte in vitam excitet. Definit enim quomodo suorum sit Deus servator: non quod praeveniat semper mortem ipsam, sed quia ubi passus est quodammodo absorberi, repente dat mirabiles exitus. Idque eo magis notandum est, ut discamus eius auxilium non metiri sensu proprio, sed in abyssos demersi, ad Dei manum spes nostras referamus, cuius proprium est viam per invia patefacere.

22. (*Certe Deus.*) Quia ut ecclesia hinc inde a validis et saevis hostibus impetitur, assiduosque insultus sustinet, non aliter servari potest quam forti et violenta defensione, Deum ad sternendos omnes impios terribili potentia armatum inducit David. Quia vero eandem continuat doctrinam, potest particula אַךְ illative accipi: simplex tamen affirmatio sufficere visa est. Primo autem notandum est, vocari Dei hostes quicunque piis iniuste molesti sunt: ne dubitemus ipsum semper fore intermedium ad nos tuendos. Quam vero sollicitus sit de salute nostra, his loquendi formis optime exprimitur, *Transfiget Deus caput inimicorum et verticem capilli*, ac si diceret letaliter vulnerandos esse, vel plaga insanabili, quicunque ecclesiam Dei infestant: praesertim vero ubi paulo post Deum per multas strages ruentem describit.

23. (*Dixit Dominus.*) Ne victoriis suis profanum in morem laetentur Israelitae, sed Deum agnoscant earum autorem, eos ad principia revocat David, atque etiam ut confidant se eius gratia perpetuo fore salvos, revocat in memoriam quomodo statim iam a prima origine quasi ex inferis emerserint eorum patres Dei manu victrice. Tantundem enim valet haec sententia ac si dixisset: Non ideo eripuit semel Deus populum suum e gigantum manibus, et gurgitibus maris rubri, ut eum nunc in similibus periculis deserat: sed quoties ita tulerit necessitas, praesto aderit liberator. Scimus enim tritum hunc prophetis esse morem, quoties magnifice extollere volunt Dei gratiam, redemptionis historiam in medium proferre: ut ex ipsa salutis origine colligant fideles, eosdem fore in posterum progressus. Ac quo plus energiae habeat oratio, Deum inducit loquentem. Asserit autem his verbis virtutem et munus excitandi a morte in vitam: quia populi egressus ex mari rubro, et victoria contra bellicosos gigantes, quaedam resurrectio fuit. Quod alii exponunt, Fugabo ex Basan hostes, stare non potest, et contextui repugnat: quia sequitur continuo post, Reducam ex profundis maris. Quod vero Deum *sanguine madidum* vel rubicundum inducit David, accipi non debet quasi signum saevitiae, sed quo melius sentiant fideles quam sint ei cari et pretiosi, dum tantopere pro eorum salute excandescit. Nam et Davidem ipsum scimus minime truculento ingenio fuisse: sed quum puro et integro animo expenderet Dei iudicia, potuit sancto zelo in pernicie reproborum laetari. Atque etiam notandum est, adscribi Deo quod est totius ecclesiae commune: sicuti per manus suorum exsequitur iustas contra reprobos vindictas. Quod in fine versus particulam *ab ipso*, quidam trahunt ad regem hostium, alienum est a sensu Davidis. Sensus ergo est, linguas canum sanguinem lambendo rubicundas fore: tantus erit passim cadaverum numerus.

25. (*Viderunt.*) Potest hic versus tam de proeliis vel ductu bellorum, quam de gratiarum

actione intelligi. Scimus enim, quum aliqua nobilis victoria contigerat, fideles ordine solitos fuisse progredi, ut in templo pacificas victimas offerrent. Sunt igitur qui *Dei ingressus* ad catervas populi referant in sanctuarium confluentes. Mihi tamen non displicet Deo tribui summi ducis partes ad ordinandos et regendos exercitus. Nam quod paulo post sequitur *in sanctuario*, concinna allusio est ad visibile praesentiae Dei symbolum. Unde enim factum est ut regendi populi curam susciperet Deus, et ad repellendos hostium impetus praeiret, nisi quia pollicitus fuerat se ex sanctuario auditurum suorum preces? Ergo perinde ac si ex illa sacra sede prodiret, dicitur fuisse conspectus, ad populum felicibus auspiciis ducendum. Ideoque David, appellans eum *regem suum*, populi oculos a se avertit, ne regium nomen precario apud hominem mortalem depositum, coelestem eminentiam summi capitis obscuret. Quanquam enim loquitur in persona totius populi, se tamen e numero minime eximit.

26. *Praecesserunt cantores, sequuti sunt psallentes, in medio puellae tympanistriae.* 27. *In congregationibus benedicite Deum, Dominum e fonte Israel.* 28. *Illic Beniamin parvulus dominator eorum, principes Iehuda in congregatione ipsorum, principes Zabulon, principes Nephthali.*

26. (*Praecesserunt cantores.*) Iam haud dubie non de exercitu ad bellum instructo, sed de solenni populi conventu loquitur, ubi in victoriae gratulatione canendae sunt Dei laudes. Quia autem palam ostenderat Deus se fuisse bellorum ducem, merito triumphus ei defertur. Distinctos igitur choros canendis Dei laudibus hic inducit, et nominatim ponit tympanistrias: quia tympana pulsare tunc moris fuit mulieribus, quod hodie absurdum apud nos foret. Quod postea sequitur, *ex fonte benedicite Deo*, quidam de corde accipiunt: quia scimus fictas laudes, quae tantum in labiis personant, coram Deo maledictas esse. Genuinus tamen hoc loco sensus vocis est, ut ad Deum laudandum conveniant quicunque originem ducunt a sancto Patriarcha Iacob. Etsi enim non omnes vocationi suae respondebant, merito tamen totum genus, quod erat divinitus electum, ad hoc pietatis officium invitat. Si quis tamen malit Fontis vel Originis nomine hypocritas, qui se falso gloriabantur esse Abrahae filios, quum essent degeneres, a probis et sanctis discerni, non repugno. Soli enim fidei imitatores inter legitimos filios censentur. Sed quum generaliter de sanctis populi conventibus loquatur, mirum est primo loco statui tribum Beniamin. Divinant quidam interpretes, quia propter viciniam Davidi praesto erant Beniamitae: duae etiam tribus, Zebulon et Nephthali, quamvis locorum situ longe distarent, magis coniunctae et amicae erant, habitum illis fuisse hunc honorem. Alii per synecdochen per remotos et propinquos totum populum notari volunt. Sed quia potuit alia esse ratio quae nobis est incognita, satius est in medio relinquere: etsi probabiles coniecturas non repudio. Quod Beniamin multi *parvulum* vocari putant propter hominum paucitatem, quia tribus illa propter scelus Gibeonitarum fere exstincta fuerat, non videtur quadrare: quia David praecipuos laudum Dei praecones accersens, probrum illud non memorasset. Caeterum quum prophetae de familiis loquentes saepe ad patriarchas alludant, non mirum est, posteros Beniamin, patris sui respectu, qui minimus erat inter filios Iacob, vocari gentem parvulam: quamvis ante acceptam cladem non adeo populosa fuerit. Vix etiam recipio quod magno consensu tradunt interpretes, *dominatorem* vocari Beniamin, quia primus rex Saul ex tribu illa oriundus erat, cuius memoriam importune renovasset David: quum ἀταξίαν illius temporis ubique in scriptura damnari sciamus: et dominatio Saulis Davidis electione (quae hic maxime celebratur) sepulta fuerit. Sed potius mihi verisimile est, respectu paucitatis ornari tribum illam dominationis elogio: ac si diceret, Beniamitas, quamvis neque magno numero, neque potentia excellerent, caput tamen unum efficere, et hoc videtur apte quadrare: nisi cui forte magis placeat primarium aliquem ducem ex tribu illa fuisse, ut in duabus reliquis quas memorat: vel forte totum populum, insignem in aliquo proelio navasse operam. Quamvis autem honorifico elogio istas tribus ornet, revocat tamen paulo post ad summum caput, proceres Iehudah colligendis omnibus copiis praeficiens. Subaudiunt aliqui copulam, principes Iehudah, et congregatio ipsorum. Alii vertunt, Lapidationem. Sed illud primum, iudicio meo, rectius est, congregationem referri ad eam tribum sub cuius auspiciis militabat. Itaque primatus et imperii dignitas asseritur tribui Iehudah, penes quam ius cogendi populi fuit.

29. *Mandavit Deus tuus robur tuum: robora Deus quod operatus es in nobis.* 30. *E templo tuo super Ierusalem tibi offerent reges munus.* 31. *Perde coetum arundinis, congregationem taurorum cum vitulis populorum, calcantem in frustis argenti: dissipa populos qui bella volunt.*

29. (*Mandavit Deus tuus.*) Quia nihil proclivius est, quam ut sibi arrogent homines quod Deo acceptum ferre decebat: iterum inculcat David, populum suum non fuisse proprio marte superiorem hostibus, sed virtutem e coelo fuisse subministratam. Deum enim autorem virtutis fuisse praedicat,

quum strenue proeliati sunt Israelitae: et hoc modo ad gratitudinem eos hortatur: et arrogantiam corrigit, qua mundus ut plurimum Dei gratiam obscurat ac suffocat. Iam vero ut melius ad modestiam eos flectat, simul admonet eiusdem gratiae continuatione in posterum quoque opus esse. Unde enim carnis superbia, nisi quod inopiae nostrae obliti, non confugimus supplices ad Deum, ut defectus nostros ipse suppleat? Interim docemur hoc loco, non satis esse si nos gratia sua praeveniat Deus, nisi suo quoque auxilio in totam vitam nos sustineat. Nam si hoc vere de externa bellandi virtute dictum est, ubi cum carne et sanguine est negotium, longe verius in animas nostras competit. Ergo ubi cum Satana, peccato et mundo pugnandum est, singulis momentis concidere et deficere necesse erit, nisi nos Deus ad perseverantiam confirmet. Tenendum igitur est, quidquid habemus virtutis, a solo Deo fluere, eiusque mandato instillari: nec modo initium ab ipso esse, sed ipsam quoque perseverantiam. Quod proximo versu sequitur, *E templo tuo*, cum eadem sententia cohaeret. Ratio enim redditur cur sua virtute populum illum magis quam alios instruere dignatus sit: quia scilicet virtutem suam volebat exserere e sanctuario et arca foederis. Qua ratione etiam nuper expressit David Deum esse populi Israelitici. Quia ergo non frustra iusserat Deus se in sanctuario coli, unde etiam pollicitus fuerat se propinquum fore populo: ideo nunc dicitur e templo mandasse suam virtutem, quia ex foedere et promissionibus petenda erat gratiae certitudo. Quod alii vertunt, In Ierusalem: frigidum est, ac prophetae sensum pervertit. Precatur enim virtutem e sanctuario effundi super electum populum, qui sub nomine regiae urbis per synecdochen comprehenditur. Quaeritur tamen cur templi meminerit quod nondum exstructum erat. Magis probabile est, templum vel palatium sumi pro tabernaculo, quam fingere prolepsin, sicuti multis placet. Arcam vero foederis iam tunc in Sione fuisse locatam certum est. Sicuti autem prius, quas adeptus erat victorias Deo adscipsit, ita tunc earum fructum vendicat. Dicit enim, reges qui in ordinem coacti fuerint, non sibi modo et successoribus fore tributarios, sed agnituros Deum victorem, quo magis decuit fideles ipsos laudis sacrificia sponte offerre Deo.

31. (*Perde coetum.*) Vertunt quidam, Increpa. Mihi tamen placet distinctio quam linguae hebraicae peritissimi observant. Verbum hoc גער, ubi interponitur ב *beth*, sumi pro increpare: sed dum simpliciter construitur, pro perdere accipi. Nomen vero חית pro bestia hic accipi nullo modo convenit. Certa quidem est Davidis precatio, ut Deus populum suum peculiarem, perditis sanguinariis hostibus tueatur. Quod vocat coetum cannae vel arundinis, non notatur hoc epitheto debilitas, sed genus armaturae, ac si diceret lancearios. Nam quum in regionibus quibusdam arborescant calami, vel saltem ligneam firmitudinem contrahant, solebant inde confici iacula. Scimus autem orientales populos fuisse ut plurimum iaculatores in proeliis. Vocat deinde *turbam* vel multitudinem *taurorum*, truculentiae causa. Quanquam enim אבירים dicuntur Hebraeis robusti: quia tamen ad tauros transfertur hoc nomen, ut alibi vidimus, et continuo post subiicit David *vitulos populorum*, non dubito quin metaphorice perstringat hostium feritatem ac saevitiam: vel saltem eorum vires extollens, fateatur Israelitas impares ad resistendum fore, nisi divinitus adiutos. Proximum membrum ambiguitate non caret, *calcantem in frustis argenti.* רפס Hebraeis calcare significat: sed quia in coniugatione Hithpaël hic positum est, resolvi debet ad verbum, Qui se calcare facit: quod de gloriatione vel iactantia quidam accipiunt. Alii eliciunt sensum prorsus contrarium, nempe quod se humilient hostes, atque in signum subiectionis afferant frusta argenti. Sed quorsum peteret David perdi et excidi hostes devictos, qui fractis animis supplices tributum iam pendebant? Respondent illi, Quamvis non palam ferociant qui armis exuti sunt, non tamen ferociam deponere quin semper ad rebellandum parati sint, praesertim vero ecclesiae hostes: quia semper virulenta odia fovent: quamvis ad tempus se contineant, simulac data est occasio, ebulliunt in novum furorem. Sed quia nihil opus est sic torquere verba Davidis, malui simpliciter accipere, quod exsultent calcando frusta argenti. Et fieri potest ut fibulas argenti in calceis gestaverint, ut scimus in populis orientalibus semper viguisse immodicum luxum. Certe quod proxime sequitur, illam de abiectione interpretationem non admittit, *dissipa populos qui delectantur proeliis:* ubi ostendit sine causa expetere bella et tumultus: et quamvis nemo eos lacessat, ultro tamen et cupide quietos impetere. Caeterum quum David toties victor, Deo salutis suae et totius populi defensionem commendet: hinc discamus minime sperandum esse in hoc mundo tranquillum ecclesiae statum: quia subinde alios atque alios hostes suscitat Satan: et Deus etiam hoc modo patientiam nostram exercet ac probat. Quod autem comparat tauris et vitulis, dicitque *bellis oblectari*, his verbis ad mansuetudinem hortatur fideles, ut paratum inveniant auxilium in Deo. Nam quo petulantius ruunt hostes nostri, suaeque libidini furiosius indulgent, eo propensior erit Deus ad opem ferendam: quando proprium munus eius est, tauros et bellicosos gigantes compescere. Quum igitur precatio haec simul doceat Deum omnibus violentis, qui improba cupiditate ad nocendum feruntur, fore adversum: quoties iniuste impetimur, si quietis ani-

mis confugimus ad opem Dei, speranda haud dubie nobis est hostium nostrorum dissipatio.

32. *Venient primates ex Aegypto, Aethiopia celeriter protendet manus suas ad Deum.* 33. *Regna terrae cantate Deo, psallite Domino. Selah.* 34. *Equitanti in coelis coelorum antiquitatis: ecce emittet in voce sua vocem virtutis.* 35. *Date robur Deo super Israel: magnificentia eius et robur in nubibus.* 36. *Terribilis es Deus a sanctuariis tuis: Deus Israel ipse dabit robur et fortitudines populo: benedictus Deus.*

32. (*Venient primates.*) Iterum ad gratulationem revertitur, et confirmat quod paulo ante dixit, reges ad solvendum Deo tributum venturos. Quod nominatim de Aegyptiis et Aethiopibus testatur. Unde colligimus vaticinium hoc ad Christi personam extendi, cuius tandem ductu iugum Dei subierunt Aegyptii et Aethiopes. Verbum תריץ quod nos vertimus Celeriter protendet, tantundem valet ac currere faciet. Sed metaphorae asperitas mitiganda fuit. Caeterum dubium est an promptitudinem obsequii notet, an vero intelligat suppliciter protensis ad Deum manibus veniam petituros: quia hic est precantium gestus. Sed quia utroque modo exprimitur subiectio, satis est tenere consilium Davidis, Aethiopiam et Aegyptum sub Dei potestatem venturas: neque eas modo, sed longe dissitas mundi plagas. Ac iam longius progreditur quam antea, dum *regna mundi cantare Deo* iubet, qua loquendi forma voluntarios Dei cultores fore pronuntiat qui prius eum contempserant. Sola enim Dei cognitio, ut alibi dictum est, linguas reserat ac solvit ad praedicandum Dei nomen. Ideoque hinc probatur gentium vocatio, quod Moses, et prophetae eas ad offerendum laudis sacrificium accersant. Porro ne quis absurdum ducat, totum orbem colligi in cultum Dei, qui hactenus contentus fuerat populo uno, subiicit David legitimum tamen ei esse imperium in omnes terrae partes, quia *equitat super omnes coelos:* qua voce intelligit, quemadmodum initio huius Psalmi diximus, praeesse cum summo imperio omnibus creaturis, totumque orbem suo arbitrio moderari. Etsi autem hoc generaliter dictum, reverentiam Dei maiestati conciliat, circumstantia tamen loci negligi non debet: quia gentium mentionem faciens, quae tunc extraneae erant ab ecclesia, Dei potentiam creationis iure ad eas extendit: ac si diceret, nihil esse mirum si Deus coelis insidens, cunctos terrae incolas complectitur. Ideo *coelos antiquitatis* vocat, ut sciamus statim a principio sub eius manu fuisse totum humanum genus. Hic vero clarius refulget Dei gloria, quod quum immensa sit coelorum machina, tam rapidus motus, ac tam diversae revolutiones inter se confligant, constet tamen optima symmetria et temperamentum, et hic tam concinnus et pulcer ordo tot saeculis aequabili tenore continuatus fuerit. Videmus ergo ut coelorum antiquitas melius commendet mirabile Dei opificium. Postquam vero creationis meminit, statim descendit ad tonitrua, quae per *robustam vocem* designat, sicut Psal. 29, 4 vidimus. Quanquam loquutio bifariam resolvi potest: vel quod mandato suo tonitrua excitet, quae violento sonitu coelum et terram concutiunt: vel quod vocem suam in tonitru robustam edat. Fusius autem in eo, quem nuper citavi, loco, disserui, non abs re proponi nobis tonantem Deum, quia nihil ad incutiendum terrorem efficacius penetrat hominum mentes. Atque ut nostram incogitantiam expergefaciat, vel potius socordiam corrigat, quasi in re praesenti nos sistens, utitur demonstrativa particula *Ecce.*

35. (*Date robur.*) Alludit ad proximam sententiam, ubi dixerat Deum robustam vocem edere, neque enim, proprie loquendo, quidquam ei dare nostrum est. Sed quia iusto eum honore fraudamus, postquam eum horribili fragore tonantem induxit David, iubet nos vicissim resonare eius laudes. Caeterum ne evanescant gentes solito more in suis commentis, revocat eas ad legis doctrinam qua se Deus patefecit: quasi diceret, a creatione mundi et gubernatione necessarios esse progressus ad eam doctrinam qua Deus familiariter ad homines accessit, ne perperam vagentur. Huc pertinet epitheton *Dei Israel.* Caeterum non tantum linguis vult praedicari Dei virtutem, sed ad fidem simul hortatur: quia tunc proprie tribuimus Deo robur suum, dum acquiescimus in solo eius praesidio. Ideo, postquam dixi, *virtutem eius esse in nubibus,* statim addit, *tremendum esse a suis sanctuariis*, hoc est virtutem e templo suo exserere, quae satis ad consternandos hostes valeat. Nam quod quidam de coelo et terra exponunt, non respondet contextui: quia mox sequitur, *Deum Israel daturum fortitudines populo.* Unde colligimus, de protectione ecclesiae Dei haberi sermonem. Sanctuaria autem dicit plurali numero, ut alibi vidimus: quia tabernaculum in tres partes distinctum erat. In summa, arcam foederis quasi fiduciae signum proponit fidelibus, ut promissione illa freti, Ego in medio vestri habito, Exod. 25, 8 et 29, 45, tranquilli sub Dei alis quiescant, et intrepide eum invocent. Neque enim alio iure excelluit populus Israel, ut sub Dei custodia tuto delitesceret, nisi quia gratuito Dei foedere electus erat in Dei peculium. Notandum vero quod tremendas illas fortitudines quarum paulo ante meminit, applicat nunc in ecclesiae salutem.

PSALMUS LXIX.

ARG. Psalmus hic vicesimo secundo affinis est. Nam initio conqueritur David de atrocibus hostium suorum iniuriis et immani violentia: tamen se non ita turbari affirmat quin se patienter sub Dei praesidio continens, integritatem colere pergat. Imo pietatis causa, et quod in asserenda Dei gloria strenuus fuerit, omnes sibi infensos esse testatur. Postquam vero iterum conquestus est, se non minus contumeliose quam crudeliter ab hostibus opprimi, quam meriti sunt poenam illis imprecatur. In fine, quasi victor, exsultans, solenne laudis sacrificium Deo promittit.

1. *Praefecto super Sosanim Davidis.* 2. *Serva me Deus, quia intrarunt aquae usque ad animam.* 3. *Demersus sum in lutum profunditatis, ubi non statio: veni in profunditates aquarum, et fluctus*) aquae inundavit me.* 4. *Defessus sum clamando, raucum factum est guttur meum, defecerunt oculi mei exspectando ad Deum meum.* 5. *Multiplicati sunt supra pilos capitis mei qui oderunt me gratis: aucti sunt**) qui me perdere cupiunt, adversarii mendaces: quae non rapui, tunc exsolvi.* 6. *Deus tu nosti insipientiam meam, et delicta mea non sunt a te abscondita.*

1. (*Super Sosanim.*) De voce Sosanim alibi dictum est. Ut in re incerta et obscura libenter subscribo eorum coniecturae qui initium cantilenae fuisse existimant. Quanquam si quis malit pro instrumento musico accipere, non contendo. Frivola autem eorum divinatio est qui Psalmum putant compositum fuisse verno tempore, dum florere incipiunt lilia. Porro antequam ultra progredimur, notandum est, Davidem non tam privato nomine scripsisse hunc Psalmum, quam in totius ecclesiae persona, quum gestaret capitis imaginem, sicuti ex contextu melius patebit. Et hoc notatu apprime dignum est, quo magis attenti simus ad hoc speculum, in quo nobis proponitur communis piorum omnium conditio. Caeterum mihi probabile est, Davidem non unum modo persequutionis genus fuisse complexum, sed quidquid malorum multis annis perpessus fuerat.

2. (*Serva me Deus, quia intraverunt aquae.*) Sub aquarum figura describit extremis se malis ad desperationem usque fuisse obrutum: et tamen scimus non mollem, nec foemineo animo fuisse, quum incredibili virtute superaverit horrendas tentationes, unde colligimus quibus tunc angustiis oppressus fuerit. *Animam* frigide meo iudicio pro vita accipiunt quidam: cor potius notari existimo. Quamvis enim quis in altum gurgitem deciderit, poterit tamen aliquantisper ore et naribus occlusis, aquas prohibere: sed tandem, quia sine spiratione non vivimus, coget suffocatio dare aquis ingressum ut ad cor usque penetrent. Hoc sibi vult ista metaphora David, non modo se aquis fuisse obrutum, sed eas quoque ingurgitasse. Deinde suas afflictiones comparat profundo luto: ubi plus est periculi: quia si quis in fundo solido pedem figat, poterit se attollere: ut videmus multos ex aquis emergere cum impetu: qui autem luto adhaeret, periit. Iam alias quoque addit circumstantias, *fluxu aquarum se fuisse inundatum*, quibus verbis tumultuosas fuisse suas iactationes significat.

4. (*Defessus sum clamando.*) Rarae et mirabilis patientiae exemplum fuit, in tam deplorato statu Deum quaerere. Conqueritur autem David, usque ad raucedinem clamando absque profectu se fuisse defessum. Quo verbo non cessationem intelligit, quasi abiecerit studium precandi, postquam se nihil proficere videbat: sed potius infatigabilem perseverantiam describit, sicuti per *exasperatum guttur et deficientes oculos.* Certe neque ambitiose clamorem suum extulit coram hominibus, neque raucedo haec uno die contracta fuit. Videmus ergo, utcunque deficerent corporales sensus, vigorem tamen fidei minime fuisse exstinctum. Iam quum loquutus fuerit David quasi ex ore Christi et ex ore piorum omnium, quatenus sunt Christi membra, videri nobis absurdum non debet si quando morte obrutis nulla apparet vitae scintilla: imo dum nobis parcit Deus, mature ad hanc meditationem accingere nos discamus, ut in profundissimis quibusque malorum gurgitibus fides nos sustentet, imo ad Deum erigat: sicuti, teste Paulo, Rom. 8, 39 nulla est vel altitudo, vel profunditas, quae nos separare debeat ab immenso eius amore, qui abyssos omnes et inferos quoque absorbet.

5. (*Multiplicati sunt supra pilos capitis mei.*) Iam sine figura exprimit quod metaphorice dixerat tam de luto quam de violento aquarum fluxu. Nam quum instaret tanta hostium multitudo, iure sibi metuebat ab innumeris mortibus. Nec vero hyperbolice dicit *plures fuisse pilis capitis sui,* quum toti populo exosus ac detestabilis foret: quia omnibus persuasum erat, impium esse ac sceleratum patriae proditorem. Deinde scimus ex sacra historia, quam multis et validis copiis eum persequutus fuerit Saul. Capitale odium exprimit, dicens incumbere in suam perniciem, quia succisum cupiunt: et tamen asserit praeter meritum se tam duriter affligi, quia חנם, quod vertunt gratis, tantundem valet ac nulla iniuria laesos, vel maleficio provocatos cupide ferri ad nocendum. Ideoque vocat hostes שקר, hoc est mendaces: quibus scilicet nulla est bellandi ratio. Ergo eius exemplo danda nobis opera est, si quando affligimur, ut nos sustineat testimonium bonae conscientiae, ac libere coram Deo profiteri liceat hostes

*) le flot, *en marge:* ou la force et le fil.
**) sont augmentez, *en marge:* ou fortifiez.

nostros esse gratuitos, et quo magis difficile est ad hanc moderationem assuescere, eo magis eniti convenit. Inepta autem eorum mollities, quibus intolerabile videtur, inique affligi, scite refellitur nobili illo Socratis responso. Nam quum uxor in carcere lamentaretur, eum inique damnatum esse, Quid ergo, inquit, an nocentem perire malles? Subiicit etiam David, se non modo iniuriis fuisse afflictum, sed probra etiam et contumelias pertulisse, ac si multorum scelerum convictus foret, quod homini ingenuo acerbius est, quam centum subire mortes. Multi enim ad mortem parati reperientur, qui ad ferendam infamiam pares non erunt. Dicit autem David non modo suas fortunas fuisse a praedonibus raptas, sed se instar furis et raptoris mutilatum esse. Et certe quum ipsum spoliarent hostes, iudices se hominis scelerati esse iactabant: et scimus honorifice pro iudicibus fuisse habitos. Quare discamus hoc exemplo, non modo ad incommoda, molestias, mortem denique placide ferendam nos parare, sed etiam ad ignominias et probra, si quando falsis calumniis gravari nos contingat. Imo quum ne Christus ipse quidem, fons omnis iustitiae et sanctitatis, a falsis calumniis immunis fuerit, cur nos exanimaret similis conditio, quando hoc verum probitatis est examen, constanter manere in iustitiae colendae studio? quamvis tam iniquum praemium a mundo reportemus.

6. (*Deus tu nosti insipientiam meam.*) Frustra laborat Augustinus quomodo in Christum hoc competere potuerit: et tandem in membra transfert quod de capite non fuisset proprie dictum. Ironica enim loquutio est, qua David, iniquis hominum iudiciis opressus, se ad Deum confert, eumque implorat vindicem. Hoc vero magis emphaticum est, quam si palam et sine figura dixisset, notam esse suam integritatem Deo: quia hoc modo hostes suos mordaciter perstringit, et quasi ex alto despicit eorum maledicta: quemadmodum et Ieremias loquitur, cap. 20, 7: Decepisti me Domine, et deceptus sum. Qui etiam locus violenter a quibusdam indoctis exponitur, quasi se deceptum fuisse assereret: quum potius odiose suos calumniatores exagitet: quia dum ipsum improbant, contumeliosi sint ac blasphemi in Deum ipsum. Sic etiam hoc loco David, ne perversis hominum iudiciis succumbat, Deum statuit causae suae iudicem: et quia sibi bene conscius est, pro nihilo ducit iniquas hominum sententias. Esset quidem optandum, ut hominibus quoque probata esset nostra integritas: neque id tam nostra causa, quam in fratrum aedificationem: sed ubi nos studuimus hominibus probare, si trahant in sinistram partem ac depravent quidquid a nobis recte fit ac dicitur, tenenda nobis est haec magnanimitas, ut Dei unius iudicio contenti, mundum et diabolos omnes spernamus. Neque enim fieri poterit quin subinde deficiant qui nimis bonae famae addicti erunt. Parati quidem semper simus ad satisfactionem: sed si negetur audientia, per infamiam non secus ac per bonam famam pergamus, sicuti Paulus 1. Corinthior. capite 4, versu 5 ad Dei iudicium intrepide provocat, qui revelabit abscondita tenebrarum.

7. *Ne erubescant in me qui te exspectant Domine, Iehova exercituum: ne pudefiant in me qui quaerunt te, Deus Israel:* 8. *Quia propter te sustinui opprobrium, operuit ignominia faciem meam.* 9. *Extraneus fui fratribus meis, et alienus factus sum filiis matris meae.* 10. *Quia zelus domus tuae comedit me: et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.*

7. (*Ne erubescant in me qui te exspectant Domine.*) Commemorat David se propositum esse in exemplar, unde spei vel desperationis materiam pii omnes concipiant. Quamvis enim detestabilis esset toti populo, pauculi tamen restabant aequi et candidi testes innocentiae eius: quum scirent illi iniuste eum gravari, et semper inniti Dei gratiae, nec ullis frangi tentationibus quin firmus in pietatis cultu staret, ex tristi et infausto eventu nihil aliud colligere poterant, quam operam lusisse, pie Deum colendo. Sicuti enim, quoties auxiliatur servis suis Deus, totidem sigillis suam erga nos gratiam confirmat: ita fieri aliter non potuit quin conciderent animis fideles, si David fuisset in extrema necessitate desertus. Hoc periculum nunc Deo obiicit, non quod ulla admonitione indigeat, sed quia familiariter secum agere nobis permittit. *Exspectandi* verbum proprie ad spem refertur, sicuti *Deum quaerere* ad preces. Atque haec copula utiliter docet fidem non esse ignavam, quia nos ad quaerendum Deum sollicitat.

8. (*Quia propter te sustinui opprobrium.*) Iam clarius exprimit quod ironice dixerat, delicta sua non esse Deo abscondita. Imo longius progreditur, non modo praeter ius et fas se affictari, sed communem sibi esse cum Deo ipso causam, quia nihil nisi ex eius mandato aggressus sit. Etsi enim alias causas habebat Saul, vel saltem alios praetextus: quia tamen hoc verissimum erat, creatam fuisse Davidi invidiam ex Dei vocatione, quia eum in regem unxerat: merito testatur non proprio ullo scelere, sed quia Deo obsequutus sit, se omnium sententiis perperam damnari. Hinc vero non parum solatii capiunt fideles, ubi testari licet, nihil se praeter legitimam Dei vocationem tentasse. Quod si ob fidei confessionem nobis infestus sit mundus (sicuti videmus nunquam acrius furere impios, quam ubi Dei verbum et pietatem oppugnant) duplicatur nobis fiducia. Interea etiam admonet hic locus

quam prodigiosa sit hominum malitia, qui studium gloriae eius in dedecus convertunt. Bene autem nobiscum agitur, quod probra quibus nos onerant impii, non modo abstergit, sed etiam illustrat, ut superent omnes mundi triumphos. Hac etiam circumstantia amplificat suam querimoniam, quod a suis consanguineis et propinquis fuerit inhumaniter reiectus. Unde etiam docemur, posthabito carnis et sanguinis respectu, sequendum esse Deum, si pietatis causa, fratrum nostrorum offensas effugere non liceat.

10. (*Quia zelus.*) Quamvis profiterentur Davidis hostes sibi nihil minus esse in animo, quam attingere sacrum Dei nomen, falsos tamen eorum praetextus refutans, confirmat se pro Deo certare: modumque ostendit, quia zelo ecclesiae Dei ardeat. Quanquam non tantum tractat de causa, sed dicit, quantumvis indigne tractetur, se tamen quasi oblitum sui induere sanctum affectum tuendae ecclesiae, et simul gloriae Dei. Hoc ut melius liqueat, notandum est, quamvis ore iactent omnes se Deo relinquere suam gloriam, ubi tamen ad legem, ad regulam pie vivendi ventum est, Deo illudere: neque id modo, sed furiose quoque impetere ipsum in suo verbo. Quasi vero in aëre tantum coli velit, ac non potius erexerit sibi solium inter homines, ex quo eos gubernet. Ideo David ecclesiam hic substituit in Dei locum, non ut ad eam transferat quod illius proprium est, sed ut ostendat fabricari inane Dei nomen, ubi repudiatur vera pietatis regula, cuius ecclesia fidelis est custos. Adde quod Davidi certamen erat cum larvato et adulterino Dei populo. Tota enim secta Saulis venditabat se titulo ecclesiae: Davidem vero apostatam, vel putridum membrum esse iactabat. Hac indignitate David adeo non frangitur, ut libenter sustineat insultus omnes pro verae ecclesiae defensione. Interim negat se privatis convitiis moveri: quia deposita sui cura tantum ob ecclesiae oppressionem anxius ac moestus sit, imo dolore ardeat, et doloris ardore consumatur. Eodem pertinet secundum membrum: quia se nihil a Deo separatum habere significat. Aliter quidem accipiunt nonnulli, Impios, quum irruere vellent in Davidem, suos impetus vertisse in Deum, et ita suis blasphemiis sanctum virum oblique pupugisse: quia sciebant nihil ei fore molestius ad ferendum. Sed haec interpretatio nimis coacta est, sicut et altera, Davidem non secus fuisse supplicem quoties videbat Dei nomen probrose lacerari, quam si reus fuisset laesae maiestatis. Retineo igitur quod iam dixi, Davidem, sui oblitum, quidquid sensit doloris, hausisse ex sancto zelo, quo flagrabat quum videret sacrum Dei nomen indignis contumeliis affici. Quo exemplo docemur, quum natura nimis teneri simus et delicati ad ferendam ignominiam, mutandum esse praeposterum hunc affectum, ut magis nos excrucient probra quae in Deum redundant. Hic enim et excandescere et fulminare oportet: privata autem maledicta placide vorare. Quoad enim didicerimus negligere propriam famam, nunquam in nobis accendetur verus zeli fervor, ut pro asserenda Dei gloria certemus. Porro quum David totius ecclesiae personam sustinuerit, quidquid de se praedicat, impleri necesse fuit in summo capite. Ideoque non mirum est, locum hunc ab evangelistis Christo aptari, Ioann. 2, 17. Eadem quoque ratione Paulus Rom. 15, 3. 5. 6 ubi ad Christi imitationem hortatur fideles, secundum membrum ad eos omnes extendit: ubi etiam admonet quam late pateat haec doctrina, nempe ut Dei gloriae prorsus addicti, in omnibus suis dictis et factis eam studeant servare incolumem, et attente caveant ne sua culpa obscuretur. Iam vero quum Christus, in quo refulget solida Dei maiestas, non gravatus sit se probris omnibus obiicere ad tuendum Patris nomen, quam turpe nobis ac pudendum erit, eandem sortem recusare?

11. *Et flevi, in ieiunio anima mea, idque fuit in opprobrium mihi.* 12. *Et posui vestimentum meum saccum, et fui illis in dicterium.* 13. *Fabulantur in me sedentes in porta, et sum cantilenae bibentibus siceram.* 14. *Ego autem precatio mea ad te Iehova, tempus beneplaciti Deus: in multitudine clementiae tuae responde mihi in veritate salutis tuae.*

11. (*Et flevi.*) Hic a signis vel effectis probat se puro et rite composito zelo studuisse gloriae Dei, quod scilicet non efferbuerit carnis intemperie: sed potius suppliciter se demittendo, Deum elegerit moeroris sui testem, quo magis convincitur inflexibilis hostium eius contumacia. Saepe contingit, ut qui se animose opponunt pro gloria Dei, impios magis provocent et exasperent, quia contentiose et sine modestia dimicant: David autem hic testatur sic temperatum fuisse suum zelum, ut mollire debuerit vel ferream duritiem. Quanquam hac circumstantia ostendit quantopere fuerit oppressus hostium suorum petulantia, ut ne mutire quidem liberum esset, nec aliud restaret, quam lacrymis et moerore Dei causam defendere. Sublata enim, ut scimus, loquendi erat libertas: imo atrocibus convitiis repulsus fuisset damnati hominis sermo, quo maioris constantiae fuit, non desistere a suo zelo, nec abiicere voluntarium illum luctum, quem pietatis causa susceperat. Dicit ergo *se flevisse, animam suam fuisse in ieiunio, seque sacco vestitum,* quae luctus erant insignia Iudaeis. Quum hoc totum in ludibria et dicteria ab illis conversum fuerit, sequitur diabolico furore fuisse correptos. Et hoc exemplo muniri nos convenit, ne similis hodie contumacia, qua hostes evangelii diabolos se

magis quam homines produnt, nos exanimet. Danda interim opera est ne oleum addamus camino, sed imitemur Davidem et Lot, quibus etsi impios reprehendere non licebat, animos tamen suos excruciarunt. Imo etiam ubi nos audire cogentur impii, optimum tamen sancti zeli condimentum erit modestia et humilitas. Qui Davidem volunt reatum subiisse pro suis hostibus, hoc confirmant, quia saccum induerit. Sed simplicius accipio, quum videret res adeo confusas, subiisse voluntarium moerorem, quo testatum faceret nihil sibi esse acerbius, quam videre sacrum Dei nomen contumeliis expositum.

13. (*Fabulantur in me sedentes in porta.*) Si a vulgaribus tantum scurris et quisquiliis hominum vexatus fuisset, hoc magis erat tolerabile (neque enim mirum est, sordidos homines, quibus nulla est honesti cura, se absque verecundia prostituere) sed quum iudices ipsi in eandem se petulantiam, gravitatis obliti, proiiciunt, multum crescit indignitas. Ideo diserte conqueritur David, se ipsis proceribus fuisse in proverbium. Nam quod *sedentes in porta* quidam de toto populo exponunt, primo frigidum est, deinde remotum a verbis Davidis, etsi enim omnium ordinum erat conventus in porta, soli tamen iudices sedebant. Atque id confirmat secunda parte versus: quia per *bibentes siceram*, haud dubie primores, qui opibus et dignitate pollebant, designat. Haec vero summa fuit atrocitas, non modo gregarios homines exagitasse sanctum virum, sed ipsos iustitiae praesides et ecclesiae antistites aliis fuisse antesignanos. Et quum idem hodie usu veniat, non abs re hoc exemplar nobis ante oculos statuit spiritus. In papatu ut quisque honore excellit, quo strenuum se probet fidei catholicae patronum, eo petulantius bacchatur contra evangelium eiusque ministros. Imo hic morbus in cunctis fere principibus grassatur: quia suam praestantiam non in virtute, sed effraeni licentia constituunt. Probi autem Christi servi quo sunt apud eos loco? Certe haec una est neque postrema ex eorum curis, iocose non modo in mensa, sed in suis soliis eos suis dicteriis proscindere, ut fidem abrogent. Generaliter etiam piis omnibus illudunt, et suaviter cantillant de eorum simplicitate, quasi pietatis causa temere se fatigent ac macerent.

14. (*Ego autem.*) Rarae fuit virtutis, ne illa quidem duritie percelli, ut desponderet animum David. Docet autem simul quo remedio se munierit contra grave scandalum. Nam quum suas facetias impii quasi machinas ingererent ad labefactandam eius fidem, dicit se precationem fudisse, qua insultus omnes repelleret: non dubium est quin apud homines obmutescere coactus fuerit. Exclusus igitur a mundo, ad Deum se convertit. Nunc quoque eodem modo, quamvis apud impios nihil proficiant fideles, victores tamen stabunt, si se ipsos contrahant ac colligant ad Deum orandum. Summa est, quum omnia expertus David laborem suum irritum videret, relictis hominibus, egisse cum solo Deo. Quod sequitur, *tempus beneplaciti Deus*, secus exponunt multi interpretes, uno scilicet contextu legentes, *Ego Deum precatus sum tempore beneplaciti*, iuxta illud Iesaiae 55, 6: Invocate ipsum dum prope est. Alii sic resolvunt: Precatus sum ut veniret tempus beneplaciti, atque ut Deus mihi propitius esse inciperet. Ego autem potius existimo Davidem referre quid tunc solatii conceperit, quia hoc secum meditatus est, Quamvis nunc tempus sit turbulentum, ubi nihil videor orando proficere, erunt tamen Dei beneplacito suae vices. Sic et Habacuc 2, 1 staturum se dicit super speculam. Eodem modo Iesaias 8, 17 et Ieremias 14, 22: Exspectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a Iacob. Haec enim est unica nobis vincendi ratio, dum spes nobis in tenebris illucet, ac beneplaciti exspectatio nos sustinet. Postquam ita suam perseverantiam David fulcivit, statim adiungit, *Responde mihi in multitudine bonitatis tuae*, fiduciam iterum colligens ex Dei natura. Et bonitati adiungit *salutis veritatem:* ac si diceret, certo effectu probari semper Dei clementiam, dum suis in desperatione succurrit. Hinc autem fluxit precatio, quod sensus suos ad Deum retrahens, ne ab impiis iactatus evanesceret, persuasus fuerit, discussis tenebris, fore aliquando serenum tempus beneplaciti.

15. *Erue me de luto ut non immergar, liberer ab adversariis meis, et a profundis aquarum.* 16. *Ne inundet me fluctus aquarum, et ne deglutiat me profundum, et ne claudat super me puteus os suum.* 17. *Responde mihi Iehova, quia bona clementia tua: in multitudine miserationum tuarum respice ad me.* 18. *Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo, quia afflictio mihi, festina, responde mihi.* 19. *Accede ad animam meam, redime eam, propter adversarios meos libera me.*

15. (*Erue me ex luto.*) Eandem qua ante usus est, similitudinem repetit, diverso tamen modo. Prius dixerat se demersum, nunc rogat ne mergatur. Denique quae sibi accidisse conquestus est, nunc deprecatur ne accidant. Sed haec varietas facile diluitur, quia initio ex suo sensu et experientia loquutus est: nunc autem ad exitum respiciens, spe liberationis in media morte vivit. Atque id clarius exprimit ultima particula, *ne claudat puteus os suum:* quod tantundem valet ac si dixisset, Ne me obruat afflictionum moles, atque absorbear a dolore. Obtestatio vero per Dei clementiam et miserationes demonstrat quibus angustiis constrictus fuerit sanctus Propheta. Neque enim dubium est

quin difficilem luctam sustinuerit dum arripit haec arma. Et certe ardui negotii res est, statuere Deum nobis propitium dum irascitur, et propinquum esse dum remotus est. Ideo colligit David quod huic diffidentiae opponat: et Dei clementiam, ac magnas miserationes implorans, se ideo tantum bene sperare ostendit, quia Deus sit misericors. Quod dicit, *Respice ad me*, tantundem valet ac si dixisset, Fac ut re ipsa appareat me fuisse exauditum, dum scilicet mihi succurres. Proximo etiam versu idem agit. Subinde autem eadem iterando, tam acerbitatem doloris, quam studii ardorem declarat. Petit ne faciem suam abscondat Deus, non quia sibi timeat a repulsa, sed quia fieri non potest quin anxietas huc et illuc miseros homines agitet. Quia autem peculiariter servos suos ad se invitat Deus, unum se esse praedicat ex illorum numero. Neque enim (ut alibi admonui, et fusius postea dicendum erit) obsequia iactat quibus quidquam promeritus fuerit, sed potius gratuitae Dei electioni innititur: nisi quod simul pietatis suae testimonium reddit, quia fideliter Deum coluerit a quo fuerat vocatus. De festinatione etiam alibi satis disserui.

19. (*Accede ad animam meam.*) Quamvis fide persuasus esset, Deum sibi esse propinquum, ut tamen ab effectis metiri solemus Dei praesentiam vel absentiam, David hic ex carnis sensu tacite conqueritur procul a se abesse. Nam *appropinquandi* verbo intelligit nullam salutis suae curam fuisse Deo: nempe quantum ex re ipsa colligi poterat. Porro Deum implorans ut appropinquet ad vitam suam, quam visus fuerat deserere, praeclarum exhibet fidei suae documentum: imo quo crudelius urgetur, eo magis confidit Deum sibi fore redemptorem: sicuti alibi dictum fuit, principium hoc semper tenendum esse, Quia Deus superbis resistit, Iac. 4, 6 quamvis ad tempus dissimulet: fieri tamen non posse quin tandem compescat eorum insolentiam qui sine modo resistunt.

20. *Tu nosti opprobrium meum et confusionem meam, et ignominiam meam: coram te omnes adversarii mei.* 21. *Opprobrium fregit cor meum, et afflictus sum: et exspectavi qui commiseraretur, et non erat: consolatores, et non inveni.* 22. *Et posuerunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.*

20. (*Tu nosti opprobrium meum.*) Confirmatio proximae sententiae. Unde enim fit ut maior pars, ubi impotenter ruere videt impios, ac instar diluvii grassari, animos despondeat, nisi quia putant obnubilatum esse coelum, ut Deus nihil in terris videat? Ergo Dei providentiam hic nobis succurrere oportet, ne dubitemus auxilio nobis mature venturum: quia neque oculos claudere potest ad nostras miserias, nec pati impunitam malorum licentiam, nisi se ipsum abneget. In hoc ergo solatium recumbit David, quod Deum habeat doloris sui, metus, aegritudinum et curarum testem: quia scilicet mundi iudicem et gubernatorem nihil latet. Nec vero in repetitione ignominiae nimis verbosus est: quia tam gravibus tentationum machinis, quae fortissimum animum labefactare poterant, firmam munitionem opponere necesse fuit. Nihil ingenuis et cordatis hominibus acerbius est ignominia, dum vero ea duplicatur, imo plures simul aggestae cumulum efficiunt: quam singulari robore opus est ne obruamur? Nam morae taedio facile desperatio obrepit. Ergo ne oneri succumbat David, colligit, tam multas afflictiones quibus gravatur, non esse Deo incognitas. Ignominiae vero et probra tam ad externam speciem, quam ad eius affectum apte referentur: quia et passim fuisse derisum satis liquet, et fieri non potuit quin verecundiam una cum dolore tales sannae incuterent. Eadem ratione subiicit, *notos esse hostes suos Deo:* ac si diceret, Domine, tu scis me instar ovis unius circumdari a millibus luporum.

21. (*Opprobrium fregit cor meum.*) Clarius exprimit se non modo tristi desertionis specie fuisse pudefactum, sed moerori propemodum cessisse, quum diu pudefactus iaceret. Unde colligimus non sine lucta eum vicisse: nec ideo tam constanter sustinuisse tentationum fluctus, quod eius animum non attingerent: sed quia duriter perculsus non minori fortitudine restiterit. Addit aliam circumstantiam, destitui se omnibus humanitatis officiis: non esse qui condoleat, vel in quem exoneret suos dolores, nam verbum נוד quidam accipiunt pro narrare: quia dum querimonias nostras effundimus apud amicos, inde aliquid levationis capimus. Hoc modo sibi conciliat Dei misericordiam, quia omnibus mundi auxiliis et solatiis privatus est. Deinde rursum inculcat, nihil hostes suos ad extremam saevitiam omittere. Quanquam autem metaphoricae sunt loquutiones, *miscere fel,* aut venenum *cibo, et potui acetum,* sicuti apud Ieremiam 11, 19 mittere lignum in panem: Ioannes tamen cap. 19, vers. 29 non frustra impletam fuisse scripturam memorat, ubi milites acetum Christo propinarunt in cruce: quia visibili signo repraesentari in Christo oportuit quam reprobi crudelitatem exercent in eius membra, sicuti Psalmo 22, 19 diximus, quum partitio vestium Christi facta fuit inter milites, non intempestive citari versum illum, Partiti sunt inter se vestes meas, et super vestitum meum iecerunt sortem: licet David figurate intelligat se fuisse spoliatum, suasque fortunas instar praedae fuisse direptas. Tenendus tamen genuinus est sensus, sancto prophetae nihil relaxationis fuisse datum: quemadmodum si homo misere alioqui afflictus, cibum quoque et potum amarulentia corruptum reperiat.

23. *Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum, et pacifica eorum in rete.* 24. *Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et lumbos eorum semper fac tremiscere.* 25. *Effunde super eos iram tuam, et furor indignationis tuae comprehendat eos.* 26. *Sit palatium eorum desertum, in tabernaculis eorum non sit habitans.* 27. *Quia quem tu percussisti persequuti sunt, et super dolorem vulneratorum tuorum numerarunt.* 28. *Adde iniquitatem super iniquitatem eorum, et ne ingrediantur in iustitiam tuam.* 29. *Deleantur de libro viventium, et cum iustis ne scribantur.* 30. *Ego autem pauper et dolens: salus tua exaltabit me.*

23. (*Sit mensa eorum coram ipsis in laqueum.*) Sequuntur dirae imprecationes, in quibus tenendum est quod alibi docuimus, Davidem non sibi laxasse habenas, ut bilem suam profunderet (sicuti maior pars hominum iniuriis affecta dolori suo intemperanter indulget) sed duce spiritu sancto iustum Dei iudicium implorasse contra reprobos: deinde non egisse privatam causam, sed sancto gloriae Dei zelo fuisse impulsum ut ad eius tribunal citaret impios. Unde etiam factum est ut turbulenta passione minime abreptus fuerit, sicuti qui se ipsos ulcisci cupiunt. Quum ergo spiritus prudentiae, rectitudinis et moderationis has imprecationes dictaverit Davidi, non est cur eius exemplum obtendant qui vel suam iracundiam evomunt in quoslibet, vel impatientia perperam feruntur ad vindictam, ut neque intenti sint in rectum finem, neque modum servent. Prudentia enim opus est, quae discernat inter reprobos, et qui adhuc sunt sanabiles: rectitudine, ut nemo privatim sibi sit addictus: moderatione, quae animos ad placidam tolerantiam componat. Haec tria quum in Davide fuisse minime dubium sit, quisquis eum probe imitari cupiet, non temere caeco impetu prosiliat ad diras: deinde compescat turbidas animi sui passiones: neque sibi privatim sit addictus, sed studia sua affectusque ad quaerendam Dei gloriam adiiciat. Denique, ut veri simus imitatores Davidis, primum induere Christi personam necesse est: ne idem quod olim discipulis obiecit, in nos hodie quoque torqueat, Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9, 55. Iam quia conquestus fuerat David, hostes posuisse fel in cibum suum, nunc precatur ut mensa illis cedat in laqueum, et quae ad pacem sunt, vertantur in rete: his verbis metaphorice optans, ut quaecunque illis in vitam et prosperam commoditatem destinata erant, Deus convertat in exitium. Unde colligimus, sicuti Deo propitio, quae naturaliter et per se noxia essent, adiumento sunt in bonum: ita eo infesto, maledici quaecunque utilia erant, ut totidem sint nobis exitii causae. Atque haec Dei ultio non levem metum incutere nobis debet, dum spiritus sanctus pronuntiat, reprobis mortifera esse omnia vitae adminicula, Tit. 1, 15 ut sol ipse sanitatem in alis suis portans, Malach. 4, 2 nonnisi pestiferum odorem illis spiret.

24. (*Obtenebrentur oculi eorum ne videant.*) Quia duas hic praecipue facultates notat, libenter eorum sententiam amplector qui hanc volunt summam esse, Domine priva eos ratione et intelligentia: deinde enerva eorum vires, ut prorsus inutiles sint ad omnem actionem. Scimus enim nihil recte posse agi, nisi praeluceat consilium, simulque ad exsequendum accedat facultas. Iam quum ecclesiae hostibus immineat haec maledictio, non est quod nos terreat impiorum vel malitia, vel rabies: quia in manu Dei est subito eos percutere caecitate, ut nihil videant, et lumbos confringere, ut iaceant confusi.

25. (*Effunde super eos iram tuam.*) Non mirum est, Davidem longius insistere in istas imprecationes: quia furiosos ecclesiae hostes, quibus metum iniicere voluit, scimus non facile moveri. Ergo ut desistant a sua petulantia, vehementius contra eos insurgit. Caeterum, fideles praecipue respexit David, qui malis oppressi non alia fultura nituntur, nisi dum audiunt ex ore Dei, quam horribilis maneat ultio ipsorum hostes, si quidem reprobi sunt. Nam sanabiles optasset David poenis corrigi, sed desperatos exitio suo devovet: ne poenam quae illis decreta est, et quam merentur, effugiant. Proximo versu ultra progreditur, nempe ut Deus ad posteros usque iram suam effundat: sicuti non novum est patrum scelera reiici in sinum filiorum. Nam sicuti spiritus instinctu diras istas concepit David, ita etiam sumpsit ex ipsa lege, Exod. cap. 20, vers. 5 ubi pronuntiat Deus se poenas de impiis contemptoribus sumpturum usque ad tertiam et quartam generationem. Hoc modo maledici cupit eorum memoriam, ut ne mortuis quidem parcat Deus.

27. (*Quia quem tu percussisti.*) Crimen eorum profert, ut appareat dignissimos esse tam atrocibus poenis. Quidam autem hunc versum ita exponunt: Domine, plagis tuis non contenti, saevierunt in hominem miserum, qui iam manu tua vulneratus erat. Et certe quum humanitas opem afflictis afferre praecipiat, belluinam saevitiam prodit quisquis insultat oppressis. Hanc sententiam alii refellunt, nescio an satis firmo argumento, quod non proprie percussus fuerit David manu Dei, quia toto Psalmo de violenta hostium libidine conquestus est. Argutum igitur sensum excogitant: ac si diceret, Hostes suos improbe finxisse sibi esse iustam causam, quia gloriabantur se Dei ministros ad poenam de scelerato homine sumendam: sicuti ut plurimum impii, huius coloris obtentu, sibi quidvis impune contra miseros licere putant: sicut etiam alibi dicitur, Venite affligamus eum: Deus enim deseruit ipsum, etc. Psalm. 71, 11. Ego autem potius vocari per-

cussum existimo, quem Deus humiliare voluerit tanquam unum ex filiis suis, ut in ipsa castigatione nota aliqua paterni amoris insculpta esset. *Vulneratos* autem *Dei* nominat eodem fere sensu quo Iesaias capit. 26, vers. 19 mortuos Dei, nempe qui in ipsa morte sub Dei custodia manebant. Neque enim promiscue ad omnes hoc extendi potest, sed ad fideles solos pertinet, quorum obedientiam Deus cruce examinat. Inde si arripiant impii occasionem maioris licentiae, non mirum est ipsos gravius damnari. Propositis enim talibus exemplis, eos ita secum ratiocinari decebat, Si in viridi hoc fit, quid igitur in arido? Luc. cap. 23, vers. 31. Nunc quum magis obdurescant, apparet contemptu et odio pietatis contra filios Dei sic insolescere. Verbum יספרו, quod verti solet Narrabunt, secus interpretor, significat enim proprie numerare: ideoque apposite transfertur ad augmentum, quod scilicet mala malis addendo, ad summum usque cumulum dolorem perduxerint.

28. (*Adde iniquitatem.*) Quia און Hebraeis tam culpa interdum est, quam iniquitas, sic a quibusdam vertitur hoc loco, ut Deus poenas poenis accumulet. Alii etiam longius trahunt, ut scelerati homines de horum sceleribus poenis exigant. Atqui ex secundo membro satis liquet, id potius Davidem precari, quod etiam communi fere consensu receptum est, ut Deus impios spiritu suo destituens, coniiciat in sensum reprobum, ne unquam ad resipiscendum adspirent. Nam quod interpretantur quidam *venire in iustitiam*, pro absolvi, videtur paulo dilutius quam exprimat loquutio. Ideo sic resolvi debent verba: Crescat magis ac magis eorum iniquitas, et a correctione abhorreant, ut constet prorsus alienatos esse a Deo. Haec autem loquendi forma, quum scripturae sit familiaris, et subinde occurrat, non debet videri nobis aspera: et eam vitandae absurditatis causa inflectere, ut quidam faciunt, frivolum est. Exponunt Deum addere peccata peccatis, permittendo: et obtendunt hanc esse phrasin linguae hebraicae: quod nemo Hebraeus fatebitur. Nec vero cavillis istis opus est ad Deum excusandum: quia sufficit, dum reprobos excaecat, iustas ei causas esse: ut frustra obmurmurent homines vel litigent, quasi non peccarent nisi illius impulsu. Etsi enim excaecationis causae interdum latent in arcano Dei consilio, sua tamen quemque conscientia redarguit: et nostrum est reverenter adorare et mirari quae sensum nostrum superant Dei mysteria. Neque enim abs re dictum est, iudicia eius profundam esse abyssum, Psalm. 36, 7. Certe quod ad praesentem locum spectat, ubi iudicia sua exsequitur Deus, nimis praeposterum esset eum involvere in partem culpae. Summa est, iusta Dei vindicta impios demergi in profundum iniquitatis gurgitem, ut nunquam ad sanam mentem redeant: ut qui sordet, sordescat adhuc, Apoc. 22, 11. Caeterum *iustitiam Dei* non interpretor active, qua donat suos electos, spiritu suo eos regenerans: sed vitae sanctitatem quae ei probatur.

29. (*Deleantur de libro viventium.*) Haec ultima est imprecatio, et omnium maxime formidabilis, quae tamen semper impoenitentiam et obstinatam duritiem de qua nuper loquutus est, sequitur. Postquam ergo spem resipiscentiae illis abstulit, aeternum quoque interitum denuntiat: quia perire necesse est quicunque in libro vitae scripti non reperientur. Est quidem impropria loquutio, sed quae ad nostrum modulum non male accommodatur: quum liber vitae nihil aliud sit, quam aeternum Dei consilium quo suos praedestinavit in salutem. Certum est nihil posse in eo mutari. Deinde scimus, qui adoptati sunt in spem salutis, eos ante conditum mundum fuisse scriptos, Ephes. 1, 4. Sed quia incomprehensibilis est aeterna Dei electio, respectu humani sensus scribi dicuntur quos Deus palam et apertis signis populo suo accenset. Sic rursus eadem ratione delentur quos Deus palam abdicat et exterminat e sua ecclesia. Quia ergo David manifestari cupit Dei vindictam, merito hostium suorum reprobationem ad sensum nostrum accommodat: ac si diceret, Ne recenseas eos Deus in tuorum numero, vel ordine, nec colligantur cum tua ecclesia, sed potius eos perdendo, declares abs te reiectos: et quamvis locum ad tempus occupent inter fideles, tandem eos reseca, ut appareat extraneos fuisse, quum domesticis permisti forent. Sicuti etiam dicit Ezec. 13, 9: Non inveniantur in arcano catalogo populi mei. Interea verum manet illud Ioannis I. 2, 19 neminem qui vere fuit ex filiis Dei, unquam deficere. Sed quia fastuose iactant hypocritae se in ecclesia esse primos, eorum abdicatio hac similitudine apte exprimitur, quum spiritus pronuntiat eos deleri e libro vitae. Porro notandum est, *iustos* vocari secundo membro, omnes Dei electos: quia non ad immunditiem, ut Paulus dicit, 1. Thess. 4, 7 sed ad sanctimoniam vocati sumus, ut possideat quisque vas suum in honore, 1. Thessal. 4, 4. Et nota est illa Pauli gradatio, ad Romanos capite 8, 30: Quos elegit, eos vocat: quos vocavit, iustificat, etc.

30. (*Ego autem pauper.*) Ex hoc versu melius liquet quam procul abfuerit a turgido et feroci affectu, sicuti qui suas vindictas impotenter despumant. Neque enim dubium est quin se cum sacrificio contriti et humiliati spiritus Deo hic offerat, ut hac mansuetudine gratiam sibi conciliet. Ideo addit continuo post, *Salus tua exaltabit me.* Certe qui sua intemperie feruntur ad vindictam, adeo non sunt deiecti, ut se nimium extollant. Hic autem mutua ponitur relatio inter dolorem quo iacebat oppressus, et Dei auxilium quo se erectum iri spe-

rat. Interea quod alii ad desperationem trahebant, causam salutis sibi fore promittit. Posset etiam adversative resolvi sententia: Quamvis nunc afflictus moeream, salus tamen tua me exaltabit. Mihi tamen certum est, Davidem impetrandae misericordiae causa suam afflictionem in medium proferre. Nec tantum se erectum iri dicit, sed diserte ponit exaltationem, alludens ad arces in locis excelsis positas. Hoc enim proprie significat verbum שגב.

31. *Laudabo nomen Dei in cantico, et magnificabo eum in laude.* 32. *Et placebit hoc Iehovae prae bove iuvenco, qui profert cornua et ungulas.* 33. *Viderunt afflicti, et laetabuntur quaerentes Deum: et vivet cor vestrum.* 34. *Quia audivit ad afflictos Iehova, et vinctos suos non despexit.*

31. (*Laudabo nomen Dei.*) Hic iam alacriter exsurgit, et certa spe liberationis fretus triumphum canit victoriae. Quanquam enim Psalmum hunc discriminum metu perfunctus composuit, certum tamen est, quum anxie trepidaret, haec eadem fuisse meditatum: quia gratiam, licet adhuc spe absconditam, certa fide apprehendebat. *Magnificari* autem dicitur Deus *laudibus nostris*, non quod immensae eius gloriae quidquam accedat, sed quia inter homines extollitur eius nomen. Iam quo se melius confirmet David, gratiarum actionem quam reddere Deo parat, boni suavisque odoris sacrificium fore docet. Nullus enim ad gratitudinem acrior adhiberi potest stimulus, quam ubi constat tantopere Deo placere hoc pietatis officium: sicuti non aliam bonorum omnium quae nobis largitur, compensationem exigit, quam ut celebretur per nos nomen suum. Quo minus excusabilis est eorum ignavia qui laudes eius silentio vel oblivione supprimunt. Quamvis autem non omiserit David, neque neglexerit externa sacrificia quae lex mandabat, merito tamen spiritualem cultum praetulit, qui omnium caeremoniarum finis erat. Qua de re plenius disseruimus Psalmo 50, 8 et 14. Interim notanda est Davidis modestia, quod licet ad coeleste exemplar conscenderet, non tamen gravatus est se demittere ad communem usum ecclesiae, quasi unus esset ex vulgo: ut ex figuris legalibus disceret quod postea evangelio clarius patefactum est, laudes Dei, quatenus ex ore nostro manant, impuras esse donec per Christum sanctificentur. Nunc vero plus quam stupida est eorum superstitio, qui externas rituum pompas, quae sacrificio mortis Christi sunt abolitae, in usum adhuc revocant, et ubi se fatigarunt nihil agendo, Deum putant rite placatum esse: quod nihil aliud est quam crassis velis obtegere legitimum hunc cultum, quem caeremoniis divinitus mandatis David longe praeferre non dubitat. Per *bovem iuvencum* intelligitur selectissimus: a diceret, nullum esse tam opimum vel preti sacrificium quod aeque placeat Deo atque gr rum actio.

33. (*Viderunt afflicti.*) Fructum suae rationis aliis etiam communem fore docet, s Psalmo 22, 23 et 26 et pluribus aliis locis ian dimus: idque facit partim ut gratiam Dei fideles commendet, partim ut Deus ipse ad iuvandum sit propensior. Porro non intelligit fi tantum amicitiae fraternae causa hoc specta laetos fore, sed quia in unius hominis persona mune dabitur salutis pignus, qua etiam ra afflictos vocat. Quicunque, inquit, Deum quae quamvis malis sint afflicti, animos recipient exemplo. Haec enim duo coniunctim sunt lege quoniam non cohaereret sensus nisi hoc modo, emplum Davidis causam fore laetitiae piis Dei toribus, dum suis afflictionibus remedium quae Et merito studium quaerendi Dei coniungit afflictione: quia sub Dei ferulis non omnes ita ficiunt ut sincero fidei affectu ab eo salutem pe In ultima parte versus mutatio est personae, tamen sensum minime obscurat: imo haec strophe quasi in re praesenti efficacius exp quod volebat David. Nam eos compellans malis oppressi iacebant quasi exanimes, quar effigiem resurrectionis ante oculos statuit: ac s ceret, Vobis o mortui, restituetur novus vigor, quod intereat fides in Dei filiis donec exstin alienae liberationis exemplum vivificet, sed suffocatum lumen denuo accenditur, ut quodam reviviscat. Modum continuo post definit, quod licet commune sibi documentum gratiae De Davide exhibitum persuasi, secure colligent re inopes, et vinctos non despici. Videmus enim inde accipere quod uni praestitum fuit ac si re ipsa monstrasset se miseris omnibus ad o landum praesto fore.

35. *Laudent eum coeli et terra, maria, et quid reptat in eis.* 36. *Quia Deus servabit Si aedificabit urbes Iehuda, et habitabunt illic, et h ditate obtinebunt eam:* 37. *Et semen servorum haereditario possidebunt eam: et qui diligunt n eius, manebunt in ea.*

35. (*Laudent eum coeli.*) Hinc certius coll promptum est quod ante attigi, Davidem in Psalmo totius ecclesiae fuisse interpretem, nunc in eam transfert quod de se peculia dixerat. Quod autem elementa sensu carentia tatur ad laudandum Deum, hac hyperbolica loq forma ostendit non satis serio nos esse anin ad canendas Dei laudes, quarum immensitas t mundum superat, nisi adscendimus supra se

opera utitur Deus ad suos tuendos, quia tamen innumera media servandi penes eum sunt, indefinite accipio, Deum mandare de suorum salute quod decrevit, quoties favorem suum palam exserit aliquo signo, et nunc solo nutu, nunc per homines vel alias creaturas exsequitur quod apud se statuit. Interea non dubito quin significet David Deo sufficere suum imperium, quamvis aliunde subsidia non accersat: ac si diceret, satis ad nos servandos autoritatis esse in solo Dei praecepto.

4. (*Deus mi.*) Quanquam singularis numerus ponitur, non tamen unum modo hominem designat: quia credibile est totas hostium copias, a quibus oppugnabatur complecti. Diximus autem alibi quantum hoc ad impetrandi fiduciam valeat, ubi nobis conscii sumus propriae integritatis, ut libere coram Deo conqueri liceat, iniuste nos et scelerate ab hostibus oppugnari, quia minime dubitandum est quin causam nostram Deus suscipiat, qui patronum se fore promisit iniuste oppressis.

5. *Quia tu exspectatio mea, Domine Iehova, fiducia mea a pueritia mea.* 6. *Super te sustentatus sum ab utero, a visceribus matris meae tu extractor meus, in te laus mea semper.* 7. *Quasi prodigium fui magnis,*) et tu fiducia mea robusta.* 8. *Replebitur os meum laude tua, quotidie gloria tua.*

5. (*Quia tu.*) Repetit quod paulo ante dixerat de fiducia: nisi forte hanc sententiam ad rem magis quam ad cordis affectum referre placeat, quasi diceret, ex beneficiis Dei sibi materiam bene sperandi datam esse. Et certe non simpliciter hic refert, se in Deum sperasse, sed experientiam quoque simul coniungit: fateturque sibi iam puero exhibita fuisse gratiae documenta, ex quibus discere potuerit, nonnisi in solo Deo recumbendum esse. Etsi autem ab affectu ipso realem, ut ita loquar, fidei causam designat, colligere tamen inde licet quam efficax ad fovendam spem eius fuerit beneficiorum Dei recordatio. Cum hoc versu proximus etiam cohaeret: nisi quod longius progreditur David. Celebrat enim non modo quae a puero expertus fuerat beneficia, sed quibus, antequam in lucem ederetur, iam affectus fuerat. Ac similis fere confessio habetur Psal. 22, 10, qua merito praedicatur admirabilis Dei virtus, et inaestimabilis bonitas in hominum generatione: cuius ratio, nisi ad eam essemus assueti, prorsus incredibilis foret. Nam si ad historiam diluvii obstupescimus, dum refert Moses Gen. 8, 13 in foetida stercorum congerie Noë vixisse cum familia decem menses, quum vitalem spiritum trahere non liceret: cur non aeque mirabimur foetum matris utero inclusum vitam in sordibus degere, quae semihorae spatio robustissimos quosque suffocarent? Sed ita scilicet nobis usu vilescunt Dei miracula. Spiritus autem non abs re ingratitudinem hanc castigat, tam memorabilem Dei gratiam in ortu nostro commendans. Iam quum edimur in lucem, quamvis mater officium suum praestet, adsit obstetrix, multique alii opitulentur, nisi tamen Deus manum suam quodammodo supponens, susciperet nos in suum gremium, quid nobis fieret, et quae spes esset prorogandae vitae? Imo exitus ab utero, ingressus esset in mille mortes. Quare non abs re vocatur Deus *extractor ab utero.* Cui etiam respondet clausula versus, *in te laus mea semper.* Significat enim materiam laudandi Dei sibi continua serie fuisse suggestam.

7. (*Quasi prodigium.*) Transit nunc ad querimoniam, quod propter ingentes miserias quibus opprimebatur passim fuerit detestabilis. Etsi autem aliqua in speciem repugnantia est in his verbis, Dei beneficiis semper fuisse ornatum et prodigii loco habitum, quia misere afflictus esset, utilissimam tamen doctrinam elicimus, nulla calamitatum mole obrutum fuisse quem de bonitate Dei gustum conceperat. Quamvis ergo se abominationi esse videret, non potuit tamen ullis tenebris exstingui memoria bonorum, quae ad fidem dirigendam, instar lampadis, erat in eius corde. *Portenti* vero nomine non vulgaris calamitas exprimitur: quia nisi insolito modo oppressus fuisset, non exhorruissent ad tantam deformitatem quibus non ignota erat misera hominum conditio. Quo magis laudabile specimen constantiae fuit non frangi nec debilitari pudore: sed, quo magis reiiciebatur a mundo, magis in Deum recumbere. Adversative enim resolvi debet sententia, Quamvis instar prodigii exsecrati sint eum homines, Deo tamen subnixum fortiter stetisse. Si רבים vertere libeat Multos, sensus erit, vulgo notas et celebres fuisse miserias Davidis: ac si in theatrum productus, populi oculos in se converteret. Melius tamen conveniet, meo iudicio, de Magnis vel proceribus intelligere. Haec vero indignitas quamlibet fortes animos non leviter percellit, si miserum hominem horrori habent qui videntur prudentia et iudicio excellere, et qui autoritate praediti sunt. Mox quasi potitus voto suo, futurae gratitudinis testimonium addit. Et quo alacrius in bonam spem assurgat, plenis buccis se Dei laudes cantaturum promittit: neque id semel, sed infatigabili perseverantia.

9. *Ne proiicias me tempore senectutis, secundum defectionem virtutis meae ne deseras me.* 10. *Quia dixerunt inimici mei de me: et qui observant animam meam, consultaverunt simul,* 11. *Dicendo, Deus dereliquit eum: persequimini, et comprehendetis eum: quia non eripiens.* 12. *Deus ne procul absis a me,*

*) aux grands, *en marge:* ou à plusieurs.

narrabo. Sed propria significatio aptius convenit: quia nihil est quod magis accendere animos nostros debeat ad canendas Dei laudes, quam ubi nos innumeris beneficiis prosequutus est. Nam ut ad specimen unum vel alterum torpeant, ut frigeant in exiguo numero: ipsa tamen immensa multitudo torporem et frigus nisi corrigat, minime excusabilis est nostra ingratitudo. Discamus ergo, non leviter et quasi cum fastidio gustare Dei bonitatem, sed sensus omnes nostros extendere ad eius amplitudinem, ut nos in admirationem rapiat. Porro mirum est quomodo in mentem venerit graeco interpreti vertere, Non novi literaturam. Indignus error est notatu, nisi quod olim fanatici homines, ut sibi applauderent in sua inscitia, iactabant Davidis exemplo spernendas esse omnes literas, et scientias liberales: sicut hodie Anabaptistae non alio praetextu se pro spiritualibus venditant, nisi quod omnis scientiae sunt expertes.

16. (*Incedam in fortitudinibus.*) Commode etiam vertere licet, Ingrediar in fortitudines, atque haec interpretatio non minus est probabilis. Sicuti enim in periculis animos nostros occupat trepidatio et anxietas, quia ad reputandam Dei virtutem non satis sumus attenti: ita unicum levandae in malis anxietati remedium est, penetrare in Dei fortitudines, ut nos undique muniant. Sed quia optime convenit altera lectio quae magis recepta est, discedere ab ea nolui, quanquam in sensu variant interpretes. Quidam exponunt, Prodibo ad bellum fretus Dei virtute: quod meo iudicio nimis restrictum est. Incedere enim tantundem valet ac manere in firmo ac perpetuo statu. Etsi enim non sine molestia nituntur fideles, neque alacriter volitant, quin potius prae lassitudine gemunt: quia tamen obstacula et difficultates invicta animi magnitudine superant, neque retrocedunt, neque declinant a recta via, saltem desperatione non concidunt, ideo dicuntur pergere, donec cursum absolverint. In summa, gloriatur David se nunquam frustratum iri Dei auxilio, donec ad metam pertigerit. Quia autem nihil in hac tanta infirmitate difficilius vel rarius est, quam perseverare, sensus omnes suos colligit ad unam Dei iustitiam. Quod enim se tantum illius memorem fore dicit, huc spectat, se relictis omnibus pravis fiduciis, quibus totus fere mundus circumagitur, in Dei protectione fore prorsus defixum, ne vagetur post suas imaginationes, vel huc et illuc abstrahatur. Augustinus plus centies ad evertenda operum merita hoc testimonio utitur, et plausibiliter iustitiam quae gratis a Deo donatur, meritoriae hominum iustitiae opponit, fatendum tamen est, in alienum sensum torqueri verba Davidis, qui simpliciter intelligit neque consilio proprio, neque industriae, neque virtuti inniti, neque ullis opibus, ut secure sibi salutem promittat: sed hoc unum sibi esse propositum, quia iustus est Deus, fieri non posse ut ab eo deseratur. Iustitia enim Dei, ut nuper attigimus, non gratuitum illud donum quo sibi reconciliat homines, vel regenerat in vitae novitatem, sed fidem in servandis promissis significat, qua se aequum, et rectum, et veracem probare vult erga suos cultores. Solam vero Dei iustitiam sibi in oculis et memoria fore dicit: quia nisi attente ad eam restringimus sensus omnes nostros, miras habet illecebras Satan quibus nos in vanitatem abducat. Simul enim ac variae spes obrepserint, nihil proclivius est quam diffluere: et quisquis Dei gratia non contentus, vel tantillum subsidii aliunde accerset, documentum suo lapsu aliis praebebit quam evanidae sint omnes mundi fulturae quae Dei auxilio miscentur. Quod si in externo vitae statu gradum aliter tenere non potuit David, quam se, abdicatis omnibus aliis fiduciis, reiiciendo in Dei iustitiam: ubi de spirituali aeternaque vita agitur, si vel minimum delapsi fuerimus a gratia Dei, qualis futura est nostra firmitas? Negari igitur non potest, quin partitio quam inter liberum arbitrium et Dei gratiam comminiscuntur papistae, miseras animas in ruinam praecipites agat.

17. *Deus docuisti me a pueritia mea, et hucusque annuntiabo mirabilia tua.* 18. *Et etiam usque ad senectutem et canitiem, Deus, ne deseras me, donec annuntiem robur tuum generationi, cunctis venientibus fortitudinem tuam.* 19. *Et iustitia tua, Deus, usque in excelsum: quia fecisti magnifica: Deus quis similis tibi?*

17. (*Deus docuisti me.*) Iterum recitat quantopere obstrictus sit Dei beneficiis, non modo ut se ad gratitudinem hortetur, sed ut spem suam continuet in futurum tempus, sicuti patebit ex proximo versu. Iam quum Deus tam verbo quam factis nos doceat, secundam speciem hic notari certum est, quod scilicet a pueritia usque continuis experimentis didicerit David, nihil melius esse quam recumbere in unum Deum. Porro ne unquam privetur hac reali doctrina, testatur se in ea rite profecisse. Nam in hunc finem mirabilium Dei se praeconem fore dicit, ne sua ingratitudine, beneficentiae Dei cursum abrumpat. Hinc vero dependet ista precatio, ne in sua senectute excidat. Sic enim ratiocinatur: Quum te ab initio semper tam liberalem ostenderis, o Deus, nunc quum me deficere vides, num manum porriges ad opitulandum? Atque omnino sic statuendum est, postquam nos adhuc infantes dignatus est amore suo Deus, pueros complexus est eodem favore, totoque vitae curriculo benefacere non desiit, fieri non posse quin sibi ad extremum constet. Ideo particula גם illative accipitur: ac si colligeret, Deum, cuius nunquam ex-

hauritur bonitas, et qui mutabilis non est instar hominum, eundem erga senes fore qui fuit erga pueros. Alio deinde argumento precationem suam confirmat, quia si fatiscat in senio, simul etiam evanescet gratia Dei, qua hactenus fuit sustentatus. Nam si gratiam suam Deus tenui gustu libatam mox subducat, nonnisi ad momentum vigebit eius memoria. Si vero pluribus suis beneficiis ornatos in extremo vitae actu deserat, hoc etiam modo gratiam perdet eius liberalitas. Se ergo ad finem usque iuvari David postulat, ut posteris commendet aequabilem gratiae Dei cursum, ac in morte ipsa testetur, Deum fideles qui ad eum confugiunt, nunquam frustrari. Nam per *generationem et eos qui venturi sunt*, filios et nepotes intelligit, ad quos non aliter potest gratiae Dei memoria propagari, donec numeris omnibus absoluta cursum suum compleverit. *Robur et fortitudinem* tanquam effectus iustitiae Dei recenset. Interim tamen his elogiis ornat liberationis modum, de qua sibi gratulatur, ac si diceret, exhibitum in eo fuisse rarae virtutis et potentiae documentum.

19. (*Et iustitia tua.*) Alii hunc versum contexunt cum proximo, et verbum narrabo ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetentes, Iustitiae nomen vertunt in accusativo casu. Sed quia in eo parum est momenti, non insisto. Pluribus quidem verbis idem quod prius dixerat prosequitur David, ac primo, iustitiam Dei in sublime dicit esse evectam: deinde magnifice operatum esse: tandemque prae admiratione exclamat, Quis similis tibi? Est autem hoc notatu dignum, iustitiam Dei, cuius propinqui nobis et conspicui sunt effectus, locari tamen in excelso, quia sensu nostro non comprehenditur. Nam dum eam nostro modulo metimur, minima quaeque tentatio nos absorbet. Ergo, ut ei aditus ad nos servandos pateat, ad concipiendam eius amplitudinem, sursum ac deorsum, longe et late mentes nostras diffundi oportet. Eodem refertur secundum membrum de magnificis Dei operibus: quia si cognitae eius virtuti tribuimus iustam ac debitam laudem, nunquam nos deficiet bene sperandi argumentum. Tandem eo usque progredi oportet bonitatis Dei sensum, ut nos in admirationem rapiat. Sic enim fiet ut in Deo solo acquiescant mentes nostrae, quae huc et illuc subinde prava inquietudine feruntur. Nam si qua nobis ingeritur tentatio, protinus ex musca facimus elephantem: imo fabricamus altissimos montes, qui Dei manum a nobis arceant. Interim Dei potentiam maligne restringimus. Huc ergo tendit exclamatio Davidis, ut discamus fide perrumpere, et omnibus impedimentis praeferre Dei potentiam, sicuti meretur. Nam etsi fatentur omnes verbo, nullum esse Deo similem, vix tamen centesimus quisque penitus ac serio persuasus est, eum unum ad servandum sufficere.

20. *Quia videre me fecisti tribulationes magnas et malas, conversus vivificabis me, et ex abyssis terrae conversus extolles me.* 21. *Multiplicabis magnitudinem meam, et conversus consolaberis me.* 22. *Etiam ego canam tibi in organo musico veritatem tuam Deus meus, psallam tibi in cithara Sancte Israël.* 23. *Exsultabunt labia mea dum psallam tibi, et anima mea quam redemisti.* 24. *Etiam lingua mea quotidie annuntiabit iustitiam tuam: quia pudefacti sunt, quia ignominia affecti sunt quaerentes malum meum.*

20. (*Quia videre me.*) Scitur verbum Videndi apud Hebraeos transferri ad alios sensus: itaque mala sibi ostensa fuisse queritur David, quae perpessus fuerat. Sicuti autem Deo fert acceptas suas liberationes: ita rursum nonnisi eius consilio et voluntate sibi quidquid pertulerat malorum fuisse inflictum agnoscit. Sed primo tenendum est eius consilium: nam ut comparatione illustret Dei gratiam, recenset quam duriter afflictus fuerit. Si prospera fortuna semper aequabiliter usus esset, erat cur sibi gratularetur: sed non sensisset quid sit incredibili Dei virtute eripi ab interitu. Nam ad mortem usque descendere necesse est ut Deus appareat redemptor. Quia enim nascimur sine sensu et intelligentia, prima vitae nostrae origo non satis clare autorem ipsum nobis demonstrat: sed ubi in desperatione succurrit Deus, resurrectio ipsa nobis illustre est gratiae eius speculum. Hoc modo Dei beneficium amplificat David, quod demersus in profundam abyssum, eius tamen manu eductus in lucem emerserit. Neque solum Dei beneficio se incolumem esse praedicat, sed dignitate fuisse auctum: quae mutatio velut restitutionis cumulus fuit, perinde ac si ex inferis in coelum usque evectus foret. Quod tertio repetit, Deum fuisse conversum, ad providentiae eius commendationem spectat: ac si diceret, nihil sibi fortuito accidisse adversi: quia simulac illuxit Dei favor, mutatae fuerint vices.

22. (*Etiam ego.*) Prorumpit adhuc in gratiarum actionem: quia intelligit in hunc finem tam liberaliter Deum suis opem ferre, ut celebretur eius bonitas. In nominibus *Nebel et Citharae* alludit ad morem tunc receptum, nec enim dubium est quin pars illa fuerit legalis paedagogiae, et umbratilis cultus, ad citharam et nablum canere Dei laudes. De publicis gratiarum actionibus loquor: quia etsi privatim non vetamur interponere musica instrumenta, a templis tamen manifesto spiritus sancti edicto arceantur, dum Paulus 1. Cor. 14, 13 nonnisi cognita lingua benedicere vel orare permittit. *Veritatis* nomine intelligit, quum divinitus servatus est, mercedem spei suae fuisse redditam. Sunt enim res coniunctae in separabili nexu, promissiones Dei, et veritas in ipsis praestandis. Nisi autem pendea-

mus ex Dei verbo, insipida nobis erunt quaecunque beneficia conferet. Nunquam etiam vel ad preces, vel ad gratiarum actiones incitabimur, nisi eodem verbo praelucente. Quo magis detestabilis est diabolici hominis Serveti furor, qui precandi regulam perverti docet si fides promissionibus alligatur: quasi vero nobis ad Deum accessus pateat, donec sua voce nos invitet. Proximo versu melius exprimit se non simulate, nec defunctorie gratias acturum Deo: quia serio fervore ad hoc pietatis officium prosiliet. Figuris enim quibus utitur, breviter intelligit nullum sibi maius oblectamentum fore, quam in Deo laudando: atque ita oblique profanam eorum laetitiam perstringit, qui posthabito Deo sibi in rebus prosperis gratulantur. Eodem ultimus quoque versus tendit, nullum scilicet suave et optabile sibi fore gaudium, nisi coniunctum cum Dei laudibus, et hunc sibi iucundissimum fore fructum, celebrare laudibus suum redemptorem.

PSALMUS LXXII.

ARG. David totius ecclesiae nomine, vota pro continuo regni sibi promissi successu concipiens, simul docet veram piorum felicitatem in eo esse positam, dum sub manu regis divinitus electi reguntur.

1. *Solomonis.**) *Deus iudicia tua regi da, et iustitiam tuam filio regis.* 2. *Iudicabit populum tuum in iustitia, et pauperes tuos in iudicio.* 3. *Proferent montes pacem populo, et colles in iustitia.* 4. *Iudicabit pauperes populi, servabit filios afflicti, et confringet calumniatorem.* 5. *Timebunt te cum sole, et coram luna generatio generationum.* 6. *Descendet sicut pluvia in herbam sectam, sicut imbres irrigantes terram.*

1. (*Solomonis.*) Inscriptio Psalmi autorem non designat, nam quum diserte in fine dicatur hanc fuisse ultimam orationem Davidis, magis probabile est Psalmum ab eo fuisse scriptum. Nisi forte votum patris sui Solomo successor, quo notius esset ac magis in populo celebre, in numeros digessit, quod a verisimilitudine non abhorret. Sed quia ל Hebraeis plura significat, resolvere licebit, carmen hoc fuisse in gratiam Solomonis compositum. Quod si recipimus, notandum tamen erit, sub unius hominis persona comprehendi perpetuum regni statum. Caeterum, omnibus probe expensis, in hanc coniecturam libenter inclino, quod David inter ultimos spiritus precatus fuerat, redactum fuisse in formam Psalmi a filio, ut aeternae memoriae consecraretur. Nam hoc videtur, ut de re maxime seria, consulto fuisse additum, ultimam esse Davidis precationem: quo attentius fideles et maiori ardore cum memorabili sancti regis voto sua ipsi quoque coniungerent. Caeterum, quia Solomo argumentum a patre sumptum poëtico tantum nitore ornavit, sit nobis David praecipuus autor. Qui simpliciter vaticinium esse volunt de regno Christi, videntur nimis violenter torquere verba. Deinde semper cavendum est ne Iudaeis obstrependi detur occasio, ac si nobis propositum esset sophistice ad Christum trahere quae directe in eum non competunt. Sed quum David Dei mandato unctus in regem, sciret hac lege se et posteros suos solium tenere, ut tandem potestas et imperium ad Christum perveniret: deinde in hoc regno ita contineri ad tempus terrenam populi salutem, ut ex umbra illa praestantius tandem aliquid emergeret, nempe spiritualis et aeterna felicitas: merito de huius regni perpetuitate ita fuit sollicitus, tamque ardenter pro ea precatus est, ut inter extremos spiritus votum suum repetens, testatum esse voluerit, hanc ex omnibus suis curis summam esse. Nam quod de aeterna dominatione hic habetur, non ad unum hominem, vel paucos, imo ne ad viginti quidem secula restringi potest: sed notatur successio, quae in Christo finem et solidum complementum habuit.

1. (*Deus iudicia.*) Quanquam David apud quem deposita fuerat promissio, anxie sub mortem filium, qui regni successor futurus erat, Deo commendavit: non dubium tamen est quin dictaverit toti ecclesiae communem orandi formam, tum ut singuli fideles non aliter sibi bene et feliciter fore persuasi, quam sub uno capite, legitimum hunc ordinem colerent: tum ut ab illo umbratili regno ad Christum usque deducerentur. Summa autem est, ut Deus regem a se electum spiritu rectitudinis et prudentiae instruat. Nam *iustitiae et iudicii* nominibus formam gubernandi rite compositam intelligit: eam tyrannicae et effraeni profanorum regum licentiae opponens, qui posthabito Deo pro arbitrio suo dominantur, atque ita terrenis aliis regibus sacrum Israëlis regem coelesti unctione praeditum distinguit. Quanquam interea colligimus ex eius verbis, nullum regimen posse in mundo rite constitui, nisi Dei auspiciis, et praeeunte eius spiritu. Nam si propria virtute satis instructi essent reges, frustra aliunde precario rogaret David quod ipsis domi suppeteret. Nunc vero Dei iustitiam et eiusdem iudicium regibus dari postulans, nullos ad obeundum munus idoneos esse admonet, nisi quatenus Dei manu formantur. Ideo apud Solomonem Prov. 8, 15 clamat eius sapientia reges per se regnare. Nec vero mirum est, quum res sit praestantissima ordo politicus, Deum velle agnosci eius autorem, sibique omnem eius laudem vendicare. A genere tamen ad speciem

*) De Solomon, *en marge:* ou pour Solomon.

ubi ad Christum venitur, hoc longe verius in eum competit: quia non alibi quam in eius regno fundata est vera pietas. Et certe Dei cultum usque ad finem mundi potendens David, obiter significat, se animo conscendere ad aeternum illud regnum quod pollicitus fuerat Deus.

6. (*Descendet.*) Quanquam videtur asperior esse similitudo, concinne tamen et scite exprimit quantum utilitatis in commune proveniat ex probo et legitimo regni statu. Scimus enim tonderi prata initio aestatis, ubi iam dominatur calor: ita nisi humorem novum sugeret terra, ipsae quoque radices propter terrae nuditatem arescerent. Docet ergo David, non aliter Deum consulere ecclesiae suae saluti, sub regis manu eam protegendo, quam irrigatione terram ab aestu defendit. Hoc vero praecipue in Christo videmus impleri, qui arcanam gratiam stillando facit ecclesiam suam pullulare.

7. *Florebit in diebus eius iustus: et multitudo pacis, donec non sit luna.* 8. *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae.* 9. *Coram ipso procident incolae deserti, et inimici eius pulverem lingent.* 10. *Reges Tharsis et insularum munus afferent: reges Scheba et Seba donum adducent.* 11. *Et prosternent se coram eo omnes reges, omnes gentes servient ei.*

7. (*Florebit.*) Necesse non est saepius repetere quod semel dixi, pendere has omnes sententias ex primo versu. Ergo ut floreat iustus, et prospere habeat populus, precatus est David, regem ornari iustitia et iudicio. Solomonis quidem officium fuit iustos tueri: sed proprium Christi est iustos facere: quia non tantum ius suum cuique reddit, sed spiritu suo animos reformat. Et hoc modo iustitiam postliminio reducit, quae alioqui exsularet a mundo. Hanc sequitur Dei benedictio, qua suos omnes exhilarat, dum sub rege Christo nihil sibi ad solidam felicitatem deesse vident. Si nomen *pacis* in proprio sensu et magis restricto accipere libeat, non repugno. Et certe ad summam beatae vitae nihil pace optabilius: quando inter bellicos tumultus nihil fere iuvat rerum omnium abundantia, sed corrumpitur et perit. Quod autem dies regis prorogat usque ad finem mundi, hinc melius liquet, Davidem non modo comprehendere posteros suos qui terrenum solium occuparunt, sed conscendere ad Christum, qui a morte resurgens coelestem sibi vitam ac gloriam acquisivit, ut ecclesiam suam sine fine moderetur.

8. (*Et dominabitur.*) Quia Dominus terram populo suo in haereditatem promittens, hos quatuor limites assignaverat, Genes. 15, 18 significat David, salvo et incolumi regno integram fore promissae terrae possessionem: ut intelligant fideles nonnisi florente regno Dei benedictionem constare suis omnibus numeris. Dominaturum ergo pronuntiat a mari rubro, vel sinu illo maris aegyptiaci usque ad mare syriacum quod Palaestinae vocant: deinde ab Euphrate usque ad desertum magnum. Iam si quis excipiat, non congruere tam angustos fines Christi imperio, quod propagari debuit ab ortu solis usque ad occasum: solutio facilis est, Davidem accomodare suo tempori: quia nondum amplitudo illa clare patefacta erat. Exorsus est igitur ab ea descriptione quae sub lege et prophetis nota et celebris erat: imo et Christus ipse regnum suum inde auspicatus est antequam penetraret in ultimas terrae plagas: sicuti Psalmo 110, 2 dicitur, Sceptrum virtutis tuae emittet Dominus e Sion. Sed paulo post ampliare fines incipit, transmarinos reges fore etiam tributarios docens, sicuti incolas deserti iugum subituros. Quantum ad ציים non dubito quin hoc nomine designet qui versus meridiem longius aberant a terra Chanaan. Et in genere statim addit propheta, *hostes regis terram osculaturos* in signum reverentiae. Scimus enim orientales hac caeremonia fuisse usos, ad quam Alexander quoque Macedo post domitum orientem suos cogere voluit, unde ortae sunt magnae lites, quod Macedones contumaciter respuerent tam servile et sordidum obsequium. Sensus ergo est, regem divinitus electum in Iehudah longe lateque hostium fore victorem, ut suppliciter eum venerentur.

10. (*Reges Tharsis.*) Prosequitur quod coepit dicere de propagatione regni. Tharsis vocant Hebraei totam plagam quae ad Ciliciam vergit. Ergo per *insulas* totum maris mediterranei tractum significat a Cilicia in Graeciam usque. Quia enim Iudaei contenti patriae suae commodis, non procul navigabant ut aliae gentes: imo Deus eos data opera incluserat, ne se corrumperent externis moribus: hinc factum est ut regiones, quibus oppositum erat mare, vocarent insulas. Fateor quidem Cyprum et Cretam, aliasque insulas comprehendi: sed hoc nomen patere dico ad omnes terras quae ultra mare mediterraneum sitae erant. Per מנחה et אשכר quodvis tributum aut vectigal intellige, non autem voluntarias oblationes: quia loquitur de hostibus devictis, et de subiectionis testimonio. Quanquam videtur scriptura, ut rem odiosam mitiget, consulto uti illis vocibus, ac si oblique subditos argueret, si vectigalibus fraudarent suos reges. Per שבא quidam volunt notari Arabiam, per סבא vero Aethiopiam. Quanquam probabilis est eorum coniectura qui priore voce intelligunt totam partem sinus Arabici quae ad Africam inclinat: secunda vero quae per ס scribitur, Sabaeam, quae fertilior erat magisque amoena regio. Quam insulse detortus fuerit hic locus sub papatu, dicere nihil attinet. Cantillant enim versum hunc de philosophis vel

16. (*Erit palma.*) Probabilis est eorum opinio quibus palma tantundem valet ac exigua portio. His autem duabus circumstantiis raram et insolitam foecunditatem notari putant, quod ubi pauxillum tritici, quantum scilicet palma capere potest, seminatum fuerit, et quidem in montium verticibus, qui ut plurimum non adeo sunt feraces: uberrimum tamen proventum fore, ut aristae non aliter resonent quam arbores in Libano. Nescio tamen an adeo subtilis comparatio inter sationem et messem Davidis verbis respondeat. Simplicius ergo accipere licebit, tantam fore copiam tritici in verticibus montium, ut metatur plena manu. Sub hac autem specie depingitur Dei benedictio: ac si dixisset David, plenam fore bonorum abundantiam sub rege Christo. Additur et propagatio sobolis: ac si diceret, non modo omni genere fructuum fertilem terram fore, sed urbes quoque fore generandis hominibus foecundas. Nomen *Libani* malui reddere in casu genitivo, quia durior est metonymia, quam alii relinquunt, nomen *montis* pro arboribus ponentes.

17. (*Erit nomen eius.*) Rursus iterat quod de huius regni perpetuitate prius asseruit. Nec dubium est quin sedulo illud discernere voluerit a terrenis monarchiis, quae vel statim evanescunt, vel ruunt tandem sua mole: certe suo interitu ostendunt, nihil esse in mundo diuturnum et stabile. Quod *nomen eius perpetuum* fore dicit, non ita debet accipi, quasi superstes futura sit mortui fama: ut profanos quoque homines sollicitat haec ambitio, ne suum nomen una sepeliatur cum corpore: sed de regno loquens propheta, nomen eius semper gloriosum et celebre fore dicit. Quod quidam exponunt לפני שמש ac si decus quod daturus erat Deus regibus Iehuda, praeferret solis splendori, contextui repugnat. Eodem enim sensu prius dixit, Cum sole, et coram luna. Nunc ergo postquam meminit saeculi, exegetice addit, *propagatum iri nomen coram sole.* Ad verbum est, filiabitur: quia sicuti sol quotidie oritur mundo, renovabitur huius regis vigor, ut perpetua sit successio. Sic alibi videbimus solem et lunam eiusdem aeternitatis vocari testes, Psal. 89, 38. Unde sequitur, non posse hoc intelligi de terreno imperio, quod in familia Davidis non nisi ad breve tempus floruit: nec modo in tertio successore fuit emarcidum, sed tandem ignominiose etiam exstinctum. Christi vero regnum etsi in terra saepe labascit, ut totius mundi furiosis odiis impetitur, et concutitur gravissimis Satanae machinis, mirabiliter tamen a Deo fulcitur, ne concidat. Quod sequitur, *In eo se benedicent gentes*, duplicem sensum admittit. Saepe enim ita loquuntur Hebraei, dum quispiam in exemplar benedictionis sumitur, sicuti in Davide sibi benedicit, qui Deum sibi precatur non minus esse beneficum et liberalem, quam Davidi fuit: sicuti etiam rursum dicitur in Sodoma et Gomorrha maledicere, qui urbium illarum nomina ad exsecrationem arripit. Si ergo in eundem sensum haec duo verba posita sunt, benedicent se in illo, et, beatum dicent: benedicere sibi in rege, tantundem valebit ac sibi eandem precari fortunam: quia omnibus admirationi erit eius felicitas. Si vero distinguere inter haec duo verba placeat (quod non minus probabile est) benedicere in rege, idem erit ac petere ab eo felicitatis suae causam: quia nihil optabilius sibi esse videbunt gentes, quam leges ab eo suscipere.

18. (*Benedictus.*) Postquam suis successoribus bene precatus est David, quia oraculo certior factus erat vota sua non fore irrita, effertur in Dei laudes. Nisi enim fidei oculis speculatus esset quae hactenus vidimus, non tam libera et alacris fuisset eius exsultatio. Quod dicit, *mirabilia facere Deum solum*, ad praesentem causam referri minime dubium est: non modo ut regni excellentiam commendet, sed etiam se ipsum et alios admoneat, opus fore ad eius conservationem mirifica et incredibili Dei virtute. Et certe per omnes fere eius posteros non stetit quominus solium illud centies caderet, atque etiam absorberetur. Ne longius progrediar, nonne turpissima Solomonis defectio digna fuit exitiali ruina? Reliqui vero successores, exceptis Iosia, Ezechia, et Iosaphat, paucisque aliis, nonne certatim prolapsi sunt in deterius, et Dei maledictionem sic provocarunt quasi data opera, ut mirum sit non statim fulminasse ad perdendam totam sobolem? Iam, ut spiritu prophetico donatus erat David, quia eum non latebat, Satanam ecclesiae saluti semper fore infestum, colligere potuit non sine magnis et arduis difficultatibus Dei gratiam, de qua nunc disserit, in sua gente fore aeternam. Et certe eventus postea docuit quot miraculis sua promissa Deus impleverit, sive reditum a babylonico exsilio spectemus, sive incredibiles quae sequutae sunt liberationes, donec Christus quasi surculus ab emortua stirpe prodiit. Hinc merito precatur ut gloria nominis eius repleat totam terram, quando ad ultimos usque mundi fines ampliandum erat regnum illud. Atque ut serio affectu, imo ardore, his votis se pii omnes socios adiungant, additur confirmatio *Amen et amen.*

20. (*Finiunt orationes.*) Diximus hoc non frustra expressum fuisse a Solomone, siquidem ipse poëticis numeris argumentum hoc ornavit, non modo ne patrem suum fraudaret debita laude, sed ut acrius stimularet ecclesiam ad easdem fundendas preces, quas David usque ad ultimum spiritum continuaverat. Meminerimus ergo, tam serio affectu, quam indefessa assiduitate orandum esse Deum, ut sub manu filii sui ecclesiam tueatur. Et videtur nomen patris Isai revocare memoriam originis, ut inde magis illustretur Dei gratia, quod hominem

in speciem negligat Deus suos cultores, favore tamen suo eos semper complecti. Nam specialiter Dei providentiam celebrat in regendis fidelibus: ut sciant non modo cum aliis creaturis divinitus se gubernari, sed Deum in eorum salutem peculiari cura attendere, non secus ac paterfamilias sollicite curat suos domesticos. Tametsi ergo totum orbem moderetur, ecclesiam tamen suam, quam tuendam suscepit, propiore intuitu dignatur. Haec ratio est cur propheta *Israëlem* nominet: atque etiam protinus hoc nomen restringat ad *rectos corde:* in quo est correctionis species. Multi enim qui superbe obtendunt Israëlis nomen, ac si praecipua essent ecclesiae membra, Ismaëlitae sunt ac Edomitae. David ergo expungere volens e catalogo piorum degeneres Abrahae filios, neminem agnoscit in Israële nisi purum et integrum Dei cultorem: ac si diceret: Quum Deum praedico Israëli suo bonum esse, non de omnibus intelligo, qui externa tantum professione contenti fallacem titulum prae se ferunt: sed de spiritualibus Abrahae filiis, qui se puro cordis affectu Deo consecrant. Quod exponunt quidam, *Deum Israëli*, hoc est electo populo, *bonum esse:* deinde etiam alienigenis, qui modo veram rectitudinem colunt: frigidum est ac coactum. Teneamus ergo quod dixi, nam David bonitatem Dei erga electum populum et ecclesiam commendans, rescindere multos hypocritas coactus fuit qui desciverant a Dei cultu: ideoque paterno Dei favore erant indigni. Caeterum his prophetae verbis respondet Christi dictum Ioan. 1, 47: Hic est verus Israëlita in quo dolus non est. Nam quia apud Iudaeos, exstincto Dei timore, sola fere manualis restabat circumcisio, Christus legitimos Abrahae filios a fucatis hac nota discernit, quod dolo puri sint ac vacui. Et certe in Dei cultu primas partes obtinet interior cordis sinceritas.

2. (*Quantum ad me.*) Ad verbum est, Et ego: quod emphatice legi debet: quia intelligit David, tentationes istas quae in Deum sunt contumeliosae, fidemque obruunt, non accidere tantum plebeiis hominibus, vel qui leviter tantum aliquo pietatis gustu praediti sunt: sed sibi quoque fuisse communes, qui prae aliis in Dei schola proficere debuerat. Se igitur in exemplum proponens, eo magis excitare nos voluit et stimulare ad sollicitum cavendi studium. Etsi autem non succubuit, se tamen parum a lapsu abfuisse dicens, admonet, omnibus instare cadendi periculum, nisi eos forti manu Deus retineat. Postea explicat ipsam tentationis speciem, quod scilicet impios ex praesenti fortuna felices aestimans, invidia tactus fuerit. Gravis et noxia tentatio, ubi non modo tacite cum Deo litigamus, quod res in ordinem non componat, sed etiam habenas nobis laxamus ad peccandi audaciam, dum nobis videmur id impune facturi. Celebre est illud Dionysii minoris dicterium, quum spoliato templo prosperam navigationem haberet: Videtisne deos, inquit, favere sacrilegis? Ita eorum prosperitas peccandi est illecebra: quia fingimus Deo placere quibus tam suaviter indulget. Sic Davidem pupugit prospera illorum conditio, ac si nihil melius foret quam se adiungere socium. Impios vero *stultos* vocans, vel insanos, non intelligit inscitia vel errore peccare, sed eorum vesaniam timori Dei opponit, qui est caput sapientiae. Quamlibet enim astuti sint impii, quia tamen principium recti iudicii non tenent, ad Dei arbitrium formandam esse vitam nostram, in sua caecitate insaniunt.

4. *Quia non sunt ligamina ad mortem ipsorum, et pingue robur eorum.* 5. *In labore hominis non sunt, et cum homine non flagellantur.* 6. *Propterea circumdat instar torquis eos superbia, operuit eos amictus violentiae.* 7. *Egressus est prae pinguedine oculus eorum, transierunt cogitationes cordis.* 8. *Diffluunt, et loquuntur in malitia rapinam, e sublimi loquuntur.* 9. *Posuerunt in coelum os suum, et lingua eorum perambulat in terra.*

4. (*Quia non sunt ligamina.*) Describit impiorum commoditates, quae totidem sunt ad labefactandam piorum fidem machinae. Et a prospera quidem valetudine incipit, quod vegeti sint ac robusti, nec aegre per continuos languores spiritum trahant. Quidam *ligamina ad mortem* accipiunt pro remoris, ac si dixisset eos repente mori in temporis articulo: neque luctari cum doloribus, sicut etiam in libro Iob 21, 13 terrena censetur felicitas, ubi se oblectaverunt profani in suis lautitiis, in puncto ad sepulcrum descendere. Et Iulius Caesar, pridie quam occideretur, sibi εὐθανασίαν videri dixit, subito et ex inopinato mori. Ergo secundum illos interpretes conqueritur David sine molestiis et aegritudine impios facili et aequabili cursu transire ad mortem. Sed eorum sententiae potius subscribo, qui coniunctim legunt haec duo membra, pingue esse robur eorum, et non esse ligamina ad mortem, eo quod non trahantur ad mortem quasi captivi. Nam quia morbi vires nostras prosternunt, totidem sunt mortis nuntii, qui nos fragilitatis nostrae admonent. Ideo non frustra comparantur vinculis, quibus nos Deus ad iugum suum adstringit, ne vigor et robur ad petulantiam nos incitent. Secundo loco dicit impios laeta quiete frui, et quasi privilegio quodam immunes esse a miseriis, quibus obnoxium est totum genus humanum. Quanquam enim ipsos quoque involvunt communiter cum nobis afflictiones, et sua in eos iudicia saepe Deus exercet: Deus tamen consulto nonnullos semper in theatro locat, examinandae fidei nostrae causa, in quibus apparet exemptio a miseriis qualis hic describitur. Haec

autem gravis tentatio est, quum laboriosa sit et miseriis referta hominum vita, atque omnibus praescripta sit haec lex ac ratio vivendi, (Gen. 3, 19) cernere Dei contemptores in suis deliciis quiescere, ac si e mundo in coelestem aliquem nidum sublati forent.

6. (*Propterea circumdat.*) Longius progreditur haec querimonia, quod Deus, quum ipsos videat sua humanitate indigne et scelerate abuti, eorum tamen ingratitudinem et contumaciam tolleret. Utitur autem similitudine vestitus, ut eos ostendat in maleficiis gloriari. Verbum ענק a torque deducitur. Itaque impios dicit sua audacia et furore non secus gloriari ac si splendido aureo torque ornati forent: violentiam illis esse pro amictu, quoniam in ea pulcerrimum decus esse existimant. Nam quod שית nonnulli vertunt Nates, a contextu nimis est remotum. Ego itaque non dubito quin David, postquam a capite vel collo incepit (nam verbum ענק etiam coronare significat) nunc uno verbo complecti voluerit totum vestitum. Summa autem est, excaecari impios sua felicitate, ut magis ac magis insolescant. Et apte superbiam priore loco statuit, deinde violentiam addit comitem. Unde enim fit ut rapiant ac praedentur undecunque impii, tantumque saevitiae exerceant, nisi quia pro nihilo ducunt omnes alios? quin potius sibi natum esse fingunt humanum genus. Ergo superbia omnis violentiae mater.

7. (*Egressus est prae pinguedine.*) Subiicit non esse mirum si ita petulanter ferociunt impii, quum ipsa pinguedo et sagina fere eiiciat eorum oculos. Verbum Egredi quidam ita accipiunt, ac si oculi suffocati evanescerent e suo loco. Sed quia pinguedo facit ut promineant oculi, proprium sensum retinere malo. Quanquam sciendum est non de forma corporis loqui Davidem, sed metaphorice exprimere fastum quo inflantur impii ob nimiam saturitatem. Nam ita se ingurgitant in suam abundantiam, ut arrogantia deinde crepent. Bifariam etiam exponitur posterius membrum. Quidam per verbum עבר effraenem audaciam notari putant, quia se non contineant impii intra communem modum, sed erraticis suis consultationibus nubes transscendant: sicuti saepe agitant quomodo occupare possint totum mundum: imo vellent sibi creari alios mundos: denique, ut sunt insatiabiles, vaga et effraeni cupiditate transvolant coelum et terram. Atque hic sensus non male quadraret, stultas eorum cogitationes nullo modo temperari, nullisque finibus cohiberi. Sed altera quoque interpretatio optime quadrat, prosperos eorum successus superare quidquid animo concipiunt. Et certe videmus quosdam plus adipisci quam optarint, ac si ipsis dormientibus fortuna in eorum gratiam retia tenderet: sicuti lepide hac forma pinxerunt Demetrium regem, qui tot urbibus potitus erat, homo alioqui neque industrius, neque vigilans, neque magni consilii. Si ita accipere libeat, exegetice additum erit hoc membrum ad pinguedinem (cuius ante meminit) definiendam, quod scilicet Deus supra vota et cogitationes bonorum omnium copiam illis ingerat.

8. (*Diffluunt.*) Quidam verbum ימיקו transitive accipiunt: sed quia grammatica ratio neutralem quoque sensum admittit, elegi quod contextui erat aptius: quod scilicet homines se esse obliti, et dissoluta audacia pudorem omnem calcantes, suam improbitatem non dissimulent: imo palam glorientur de suis rapinis. Et certe videmus, impios, ubi aliquamdiu votorum suorum fuerunt compotes, exuere omnem verecundiam, nec captare latebras ad peccandum, sed pleno ore suam turpitudinem efflare: Quid? an non possum te spoliare omnibus fortunis, atque etiam iugulare? Possunt quidem hoc latrones: sed metu se occultant. Gigantes autem isti, vel Cyclopes, de quibus loquitur David, non modo se exleges esse fingunt, sed immemores suae infirmitatis intemperanter despumant ac si nullum esset recti et iniqui discrimen. Quod si tamen magis arrideat diversa interpretatio, mihi etiam non displicet, impios scilicet oppressiones suas iactando, formidinem incutere simplicibus et quietis. Nam quum se videant expositos eorum libidini, fieri non potest quin tremant, et quasi liquefiant, ubi vident tantum ipsis licere. Quod dicit *loqui e sublimi*, tantundem valet ac suas contumelias evomere in omnium capita. Sicut enim despicere apud Latinos et καταβλέπειν apud Graecos dicuntur superbi homines, qui neminem recto adspectu dignantur: sic David ipsos e sublimi loquentes inducit: quia nullam sibi cum hominibus societatem esse putant. Proximo versu dicit tam in Deum quam in homines esse contumeliosos: quia nihil illis est arduum, sed suo arbitrio subiiciunt coelum et terram. Si quis ergo illis Dei potentiam obiiciat, audacter perrumpunt: ab hominibus nihil sibi difficultatis fore putant: ita nullis obstaculis cedit magniloqua eorum lingua, quin totam terram perambulet. Quanquam autem videtur hyperbolica loquutio, si tamen expendimus quam effraenis sit eorum protervia, fatebimur prophetam non aliud docere quam experientia demonstrat.

10. *Propterea revertetur populus eius huc, et aquae pleni calicis exprimentur illis.* 11. *Et dicunt, Quomodo intelligit Deus? et an est scientia in Excelso?* 12. *Ecce isti impii, et tranquilli in saeculo, coacervant divitias.* 13. *Certe frustra mundavi cor meum, et lavi quotidie manus meas:* 14. *Et fui flagellatus quotidie, et increpatio mea singulis matutinis.*

10. (*Propterea revertetur.*) Varie hanc sententiam torquent interpretes: primo quia relativum sine antecedente ponitur, quidam indefinite accipiunt de impiis, ac si dictum esset, Impios semper revolvi ad istam cogitationem: et *populum* accipiunt de magna caterva, quia nemo impius signum tollit quin secum trahat multos comites. Putant ergo illi prophetam dicere, turmatim multos confluere ad unumquemque impium. Deinde in ipsorum aulis contentos esse aquae potu: adeo illos fascinat perversa imaginatio. Atqui multo rectior est sensus, qui etiam maiori consensu receptus est, populum Dei reverti illuc. Nam quod הלום quidam accipiunt pro afflicto, coactum est. Nondum tamen satis constat quid propheta velit. Quidam coniunctim legunt, Populum Dei huc reverti, ut plenos calices hauriat aquae moeroris. Ego vero versum hunc pendere arbitror ex superiori sermone, ut sensus sit, multos qui habiti fuerant in Dei populo, abripi hac tentatione, ac naufragio etiam absorberi. Neque enim videtur de electis loqui, sed tantum notare larvatos Israëlitas, qui locum in ecclesia occupant. Hos ergo dicit in exitium demergi, quia stulta aemulatione decepti Deo et pietati valedicunt. Quanquam poterit etiam commode hoc referri ad electos, quorum permultos adeo impetuose exagitat ista tentatio ut se convertant ad obliquos errores: non quod sceleribus se addicant, sed quia non persistunt in firmo gradu. Sensus ergo erit, non modo profanum vulgus, sed fideles ipsos, quibus propositum est Deum colere, impelli ad illicitam aemulationem. Quod postea sequitur, *aquas pleno calice illis exprimi,* videtur esse causae redditio, quia eos torquet moestitia dum nullus apparet pietatis fructus. Nam aquis saturari, translatitie positum est pro haurire immodicos dolores.

11. (*Et dicunt.*) Quod tradunt quidam interpretes prophetam redire ad impios, et referre eorum ludibria et blasphemias, quibus se ad peccandum instigant, mihi non probatur. Potius enim explicat David quod proximo versu dixerat, fideles ad impia commenta delabi, ubi caduca impiorum felicitas oculos ipsis perstringit: nempe quia disputant sitne in Deo scientia. Quantum ad profanos homines spectat, nimis inter eos vulgaris est haec insania. Est quidem hoc carmen Ovidii, Sollicitor nullos esse putare deos: sed quia scimus a poëtis exprimi communes hominum sensus, professus est quasi in populi persona, simulatque aliquid adversi contigit, effluere omnem Dei notitiam. Neque tantum ambigunt sitne Deus, sed cum eo disceptant ac iurgantur. Quid enim sibi vult illa vox: Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis, nisi quod Iovi suo iniustitiam exprobrat mulier quae ex animi sententia non tractatur? Ergo hoc inter incredulos nimis vulgare ac tritum, negare mundum curae esse Deo. Sed hic refert David, ipsos quoque fideles vacillare, non quod prorumpant in istam blasphemiam, sed quia non possunt statim se cohibere ubi cessare videtur Deus in suo officio. Nota est illa expostulatio Ieremiae 12, 1: Iustus es Domine, et recta iudicia tua: interim venit in mentem litigare tecum, quod via impiorum prosperetur. Hinc apparet quomodo pias quoque mentes pungat dubitatio de providentia Dei: sed tamen non penitus vulneret: quia praefatur Ieremias, fraenum hoc modo sibi iniiciens. Neque tamen semper ita mature praeoccupant Satanae insidias, quin dubitando inquirant quomodo fieri possit ut Deus, si mundum respicit, rebus tam inordinatis non succurrat. Eorum qui impie contra Deum blaterant, eius providentiam negando, sunt duo genera. Quidam enim palam evomunt suas blasphemias, quod Deus otio suo et deliciis contentus, fortunae omne imperium permittat. Alii, quamvis taciti intus sorbeant suas cogitationes, fremunt tamen nihilo minus, et Deum iniustitiae vel torporis accusant, quod conniveat ad scelera, pios negligat, sinatque omnia dissipari ac pessum ire: pii autem, antequam pravae istae et nefandae cogitationes penetrent in eorum animos, sese exonerant in Dei sinum: neque aliud petunt quam acquiescere in arcanis eius iudiciis, quorum ratio ipsos fugit. Sensus ergo huius loci est, non modo impios, quum vident res in mundo turbulentas, fortunae dare caecum imperium: sed ipsos quoque fideles concuti, ut ambigant de providentia Dei: et mirabiliter retineri Dei manu, ne in hac abysso prorsus mergantur.

12. (*Ecce isti.*) Quasi per hypotyposin demonstrat qualis fuerit ista aemulatio quae eius animum prope labefactavit: Ecce quum isti scelerati sint homines, quiescunt tamen beati in suis deliciis, et potentia eminent, neque id ad paucos dies, sed diuturno et quasi perpetuo cursu. Quid autem minus consentaneum, quam liberaliter a Deo tractari quorum apud homines infamis est ac detestabilis improbitas? עולם perperam hic pro mundo multi accipiunt: quia potius conqueritur David de stabili et diuturna felicitate impiorum, quae taedio morae bonos conficit. Quum ergo sceleratos videat David tam suaviter a Deo foveri, ad se ipsum descendit: et quia sibi verae probitatis conscius est, secum disceptat quid profuerit iustitiam colere, eo quod misere affligetur. Dicit enim se *quotidie flagellari,* et quoties sol exoritur, aliquid incommodi sibi paratum esse, ut nullus sit miseriarum finis. Summa est, Certe frustra studui mundum habere cor et puras manus, quum me assiduae afflictiones maneant, et quasi excubias agant ad me excipiendum prima aurora. Haec enim conditio ostendit nullam esse coram Deo innocentiae mercedem: quia suos

marcescere. Quod si continuo cursu fluat illis felicitas usque ad mortem, hoc tamen nihil est, quum eorum vita nihil sit. Quum ergo Deus impios omnes male perituros pronuntiet, si apertam in hac vita vindictam de illis sumit, occurrat nobis Dei iudicium. Si autem nulla ultio in terra appareat, mentes nostras suspendere convenit: quia nondum advenit finis vel novissimus dies. Denique si in considerandis Dei operibus rite proficere cupimus, primum rogandus est ut nobis aperiat oculos: (quia nihil aliud quam desipiunt qui a se ipsis volunt esse oculati et perspicaces:) deinde auctoritas verbo eius danda est.

18. *Certe in lubricis posuisti eos, deiicies eos in desolationes.* 19. *Quomodo fuerunt in vastitatem quasi momento? perierunt, consumpti sunt ab horroribus.* 20. *Quasi somnium post expergefactum hominem: Domine in suscitando imaginem eorum contemptibilem reddes.*

18. (*Certe in lubricis.*) Iam David luctis perfunctus, quasi novus homo esse incipit: et composite loquitur quasi ex alta specula, sicuti hoc remedium in rebus turbatis propheta Habacuc 2, 1 suo exemplo nobis praescribit, Adscendam, inquit, super speculam meam. Ostendit ergo David quantum prosit Deo appropinquare. Video, inquit, Domine, quid agas, quamvis enim paulisper subsistant impii, in lubrico tamen agitantur, ut brevi concidant. Utrumque verbum praeteriti temporis est: sed ponere in lubrico, de praesenti tempore capitur: ac si diceret ideo raptari in sublime ut casu graviore ruant. Hoc quidem videtur etiam bonis commune esse, quia totus mundus lubricus est: sed quia e coelo pendent fideles, imo fundati sunt in Dei virtute, quamlibet sint fragiles, et incerta eorum conditio, non dicuntur in lubrico stare. Quod si nutent, vel etiam labantur, Dominus supposita manu nutantes confirmat, et lapsos erigit. Inde autem lubricitas impiorum, quod in sua potentia quasi in glacie pedem figunt, seque vesana elatione ad praecipitium comparant. Neque enim imaginanda est nobis fortunae rota, quae temere omnia volvendo misceat: sed tenendum Dei consilium quod attingit propheta, et quod piis omnibus dicit in sanctuario patefieri, nempe occulta Dei providentia impelli. Qua de re lectores, si volent, videant pulcrum Claudiani carmen libro primo contra Rufinum.

19. (*Quomodo fuerunt.*) Haec admiratio non parum ad confirmationem proximae sententiae valet. Nam sicuti torporem nobis adeoque stuporem inducit prosperitas impiorum, ita inopinata pernicies melius nos expergefacit, ut inquirere quisque cogatur quomodo factum sit quod omnes putabant fieri non posse. Ergo quasi de re incredibili interrogat propheta. Simul tamen admonet Deum sic quotidie operari, ut nobis iusta sit mirandi occasio, nisi oculi deessent. Imo si fide eminus prospiceremus iudicia Dei, nihil novum vel difficile creditu contingeret: quia admiratio ex socordia nascitur. Quod dicit impios *consumi a terroribus*, duplicem sensum admittit: vel quod fulminet Deus contra eos insolitis modis, qui propter novitatem formidinem incutiunt: vel quod Deus, licet manum non admoveat, solo flatus sui horrore exanimet hostes suos, et in nihilum redigat: quum tamen secure despiciant omnia pericula, ac si essent extra telorum iactum, et foedus haberent cum morte, sicuti prius vidimus cum hac iactantia protervientes induci, Quis noster Dominus est? Psalm. 12, 5. Ego ut priorem sensum magis amplectar, hac ratione inducor, quod Deus, ubi nos adeo tardos ad consideranda iudicia sua videt, ut torporem nostrum corrigat, violenta iudicia exercet, ac inusitatis modis persequitur impios, ac si terram concuteret.

20. (*Quasi somnium.*) Haec similitudo frequenter in scriptura occurrit, sicuti Iesaias 29, 7 hostes ecclesiae similes fore dicit nocturnae visioni. Sed alios locos adducere longum esset, atque supervacuum. Aptissime autem convenit ad locum praesentem. Unde enim tanta fortunae impiorum admiratio, nisi quia sopor mentes nostras occupat? denique non secus fingimus beatos esse ac felices, quam somniando fabricamus regna quae nunquam fuerunt. Nam qui verbo Dei illuminati vigilant, quamvis ante eorum oculos splendeant impii: contrario splendore, qui longe superat, retinentur. Nos ergo expergefieri propheta iubet, ut appareat meram vanitatem esse quidquid suspicimus in mundo: sicuti ipse nunc rediens ad sanam mentem, se prius somniasse ac delirasse agnoscit. Causa additur, quia Deus *imaginem eorum contemptibilem* et probrosam *reddet.* Hac autem voce perperam, meo iudicio, quidam intelligunt animam hominis, quia formata sit ad Dei imaginem: quum simpliciter externam pompam derideat propheta, quae oculos perstringens simu effugit: quemadmodum et Psalmo 39, 7 habuimus: Certe in imagine transit homo, quod tantundem valet ac fluere instar aquae, cui nulla inest soliditas: vel potius instar figurae, quae in speculo refulgens substantia tamen caret. Imago igitur hic significat quod vulgo dicimus apparentiam. Atque ita oblique errorem nostrum coarguit propheta, quia de nihilo nobis phantasmata concipimus. Particula בְעִיר proprie significat In urbe: sed quia frigide hoc dictum esset, multi prudenter tantundem valere iudicant atque בְהָעִיר, quod etiam ex puncto cames colligitur. Ita vertendum est *in suscitando,* hoc est, ubi transierint somnia ista quae nos deludunt. Id autem fit non modo quum Deus res turbatas in tolerabilem ordinem restituit, sed quum

etiam in gravissimis pugnis, non aliunde est quam ex spiritus sancti auxilio: non quod splendide semper in nobis exserat suam virtutem, quia saepe eam perficit in nostra infirmitate: sed satis est quod caecis et nescientibus succurrit, labantes sustentat, imo etiam lapsos erigit.

24. (*Consilio tuo.*) Quoniam verba sunt futuri temporis, hunc genuinum esse sensum existimo: Domine postquam nunc tuo ductu in viam semel reductus sum, posthac etiam regere me perges, donec tandem in gloriam tuam suscipiar. Scimus enim, Davidi solenne esse, ubi gratias agit, concipere fiduciam in futurum tempus. Postquam ergo confessus est infirmitates suas, celebravit quam expertus erat adiutricem Dei gratiam: nunc de eiusdem perseverantia spem sibi facit. Directio consilii priore loco ponitur: quia etsi stultis et inconsideratis res interdum bene succedunt (quia nostris erroribus medetur Deus, et quae male tentata fuerant, in laetiorem exitum vertit) ordinaria tamen et plenior eius benedictio est dare suis prudentiam: et hoc imprimis petendum, ut spiritu cosilii et iudicii nos gubernet. Quisquis enim sua prudentia fretus quidquam aggredi audebit, quia sibi arrogat quod Dei proprium est, cum hac sua temeritate pudefiet. Si enim Davidi necesse fuit praeeuntem habere Deum, quanto magis eodem duce nobis opus est? Consilio deinde adiungitur *gloria*, quae, meo iudicio, ad aeternam vitam restringi non debet, sicuti faciunt quidam: sed totum felicitatis nostrae cursum complectitur, a principio quod nunc cernitur in terra: usque ad finem, quem speramus in coelo. Sibi ergo aeternam gloriam a gratuito Dei favore promittit David, non tamen excludit benedictiones quibus in terra suos prosequitur, ut aliquam felicitatis partem iam delibent.

25. *Quis mihi in coelo? et tecum*) non optavi in terra.* 26. *Defecit caro mea et cor meum: robur cordis mei, et portio mea Deus in saeculum.* 27. *Quia ecce, qui discedunt abs te, peribunt: perdidisti omnem fornicantem abs te.**)* 28. *Quantum ad me, appropinquare Deo, mihi bonum est: posui in Domino Iehova spem meam, ut enarrem omnia opera tua.*

25. (*Quis mihi in coelo?*) Clarius demonstrat quantum profecerit in sanctuario Dei: quia ipso uno contentus, quaecunque se praeter ipsum offerunt, reiiciat. Est quidem aliis linguis aspera loquendi forma qua utitur, sed Hebraeis trita, dum interrogatio et affirmatio simul iunguntur. In sensu quidem nulla est ambiguitas, Davidem praeter Deum nihil in coelo vel in terra appetere, et illo excepto foetere quaecunque homines ad se alliciunt. Et certe tunc demum suam apud nos gloriam obtinet Deus, si huc et illuc non circumferimur, sed unus ipse nobis sufficit. Quod si vel minimam partem affectus nostri addicimus creaturis, eatenus Deum fraudamus debito honore. Et tamen hoc sacrilegio nihil magis vulgare fuit omnibus saeculis, nec hodie est. Quotus enim quisque sensus suos in solo Deo inclusos tenet? Videmus quam multos ei comites adiungat superstitio, quamvis enim fateantur papistae a Deo pendere omnia, innumera tamen sibi hinc inde subsidia accersunt. Alii superbia inflati, vel se vel alios homines socios Deo obtrudunt, quo diligentius notanda est haec doctrina, nobis fas non esse quemquam appetere praeter Deum. Quanquam autem *coeli et terrae* nominibus designat quidquid imaginari possunt homines, videtur tamen duas species distincte notare, neminem ergo se praeter Deum in coelo quaerere dicens, repudiat omnes fictitios deos quibus coelum replet communis mundi error ac stultitia. Quod negat se quemquam optare in terra: refero ad fallacias, quibus totus fere mundus se inebriat. Nam qui priore illo Satanae artificio non falluntur, ut sibi falsos deos fabricent: vel arrogantia se decipiunt, dum sua industria, aut virtute, aut prudentia confisi, usurpant quod Dei proprium est: vel se inescant fallacibus illecebris, dum recumbunt in hominum favorem, vel suis opibus aliisque subsidiis nituntur. Haec igitur una est quaerendi Dei ratio, ubi non abstrahimur per varios circuitus, et exuti omni superstitione et superbia, ad Deum unum nos recta conferimus. Nam particula haec, *tecum neminem volui*, tantundem valet ac si dixisset: Quia te cognovi unum mihi satis superque esse, non rapior post varios appetitus, sed in te acquiesco. Porro ut Deo uno satiemur, operae pretium est cognoscere quam bonorum plenitudinem nobis offerat.

26. (*Defecit caro mea.*) Priorem partem versus ita quidam accipiunt, quod prae desiderii ardore defecerit cor et caro Davidis: atque ita testari putant quam serio ad Deum sensus suos applicuerit. Quanquam autem similis alibi loquutio occurret, videtur tamen alium sensum exigere quod continuo post additur, *Fortitudo cordis mei Dominus.* Potius antithesin esse arbitror inter defectum quem in se David sentiebat, et robur divinitus ei suggestum: ac si diceret: Quamvis a Deo separatus nihil sim, omniaque mea in nihilum recidant, veniens tamen ad eum, reperio illic plenam fortitudinem. Atque hoc apprime necessarium est, reputare quid simus sine Deo: quia nemo se prorsus in Deum coniiciet, nisi qui se deficere sentiens, de suis facultatibus desperat. Neque enim a Deo petimus nisi quod nobis intus deest. Atque hoc quidem fatentur omnes, et maior pars sufficere putat, si infirmitatem sub-

*) avec toy, *en marge*: ou outre toy.
**) arriere de toy, *en marge:* asçavoir en te delaissant.

levet Deus, vel inopiae suppetias ferat. Longe plenior est Davidis confessio, dum suam (ut ita loquar) nullitatem coram Deo proponit, itaque merito addit, *Deum esse portionem suam:* qua similitudine significat scriptura sortem qua quisque contentus est. Quum ergo transfertur hoc ad Deum, sciamus hanc esse rationem, quia unus ipse nobis abunde sufficiat, et in eo constet perfecta felicitas. Unde sequitur, nos ingratos esse si alio reflectimus animum, sicuti dictum est Psalm. 16, 5 ubi rationem metaphorae clarius David explicat. Quod nugantur quidam vocari Deum portionem nostram quia anima ex eo sumpta sit: nescio unde tam futilis argutia illis venerit in mentem, quae non minus remota est a sententia Davidis, quam coelum a terra: et secum trahit Manichaeorum delirium, quo fascinatus fuit Servetus. Sed hoc ut plurimum contingit, homines in scripturis non exercitatos, et non imbutos vera theologia, licet periti sint linguae hebraicae, hallucinari tamen in primis rudimentis. Porro licet cordis nomine totam animam comprehendat, non tamen essentiam deficere intelligit, sed vires omnes concidere, quas nonnisi ex Dei liberalitate precario obtinet.

27. (*Quia ecce, qui.*) A repugnantibus probat nihil esse melius, quam simpliciter acquiescere in uno Deo: quia simulac ab eo quispiam discesserit, horribilis ipsum interitus manet. Discedere autem sciamus omnes qui spes suas varie partiuntur ac dissipant. Eodem pertinet *fornicandi* verbum: quia pessimum adulterii genus est, cor nostrum dividere, ne in solo Deo fixum maneat: quod facilius erit cognitu si definiatur spiritualis mentis nostrae castitas, quae in fide, invocatione Dei, cordis integritate, et verbi obedientia sita est. Quisquis ergo se verbo Dei non subiicit, ut bonorum omnium autorem unicum sentiens ab eo pendeat, se tradat ei regendum, ad eum semper confugiat, omnesque affectus ei addicat, similis est mulieri adulterae, quae relicto marito, alienis se prostituit. Perinde igitur est ac si David omnes apostatas pronunciet esse adulteros.

28. (*Quantum ad me.*) Ad verbum, *Et ego.* Sed David seorsum de se loquens, affirmat, quamvis totum mundum videat vagis erroribus a Deo alienari, se tamen sub Dei manu semper fore: Pereant, inquit, alii, si restringi non potest eorum libido quin ferantur post mundi fallacias: in hoc tamen proposito firmus manebo, ut sacram cum Deo coniunctionem colam. Appropinquandi modum continuo post subiicit, dum in eo fiducia nostra residet. Neque enim aliter nos Deus retinebit, nisi persuasi simus non aliter quam eius gratia nos salvos stare. Notandus est autem hic locus, ne toto mundo ad incredulitatem labente, mala exempla nos abripiant ad communem licentiam: sed nos ad unum Deum restringere discamus. In fine significat, postquam uni Deo se consecraverit, nunquam sibi defore eius laudandi materiam, quia scilicet spem suorum nunquam frustratur. Unde sequitur, non alios Deo maledicere, vel obstrepere, nisi qui sponte nebulas sibi obducunt, ne perspecta eius providentia eius fidei tutelaeque se permittant.

PSALMUS LXXIV.

ARG. Queruntur sancti de ecclesiae vastatione, quae nomen Israëlis prope ad interitum adduxerat. Etsi autem ex supplicibus votis apparet eos adscribere peccatis suis quidquid sustinent malorum: Deo tamen obiiciunt foedus suum, quo genus Abrahae sibi adoptavit. Deinde in memoriam revocant quam potenter et magnifice virtutem suam exseruerit in liberanda ecclesia: et spe inde concepta, precantur ut Deus opem et remedium tandem afferat rebus perditis et deploratis.

Erudiens Asaph. 1. *Utquid Deus repulisti in perpetuum, fumabit ira tua in gregem pascuorum tuorum?* 2. *Recordare congregationis tuae, quam pridem possedisti, quam redemisti, virgae haereditatis tuae, montis Sion huius in quo habitasti.* 3. *Eleva percussiones tuas ad desolationes perpetuas contra omnem maleficum hostem sanctuario.* 4. *Rugierunt adversarii tui in medio sanctuariorum tuorum, posuerunt signa sua signa.* 5. *Cognitus est quasi elatus in sublime, in perplexitate ligni secures.* 6. *Et nunc sculpturas eius simul in bipenni et malleis confringunt.* 7. *Miserunt in igne sanctuaria tua ad terram, polluerunt domicilium nominis tui.* 8. *Dixerunt in corde suo, Populemur eos pariter, incenderunt omnia tabernacula Dei in terra.*

(*Erudiens Asaph.*) Inscriptio משכיל optime argumento convenit, nam etsi rebus laetis interdum aptatur, sicuti visum est Psalmo 45: ut plurimum tamen admonet sermonem haberi de iudiciis Dei quibus coguntur in se ipsos descendere homines, suaque peccata examinare ut se coram Deo humilient. Psalmum vero a Davide non fuisse compositum, ex argumento colligere promptum est, quia non potuit sua aetate talem ecclesiae dissipationem et cladem deflere. Qui aliter sentiunt, spiritu prophetico a Davide fuisse praedictum excusant quod nondum evenerat. Sed quum Psalmos complures probabile sit post mortem Davidis fuisse compositos a diversis autoribus: hunc unum esse ex numero non dubito. De qua tamen calamitate hic tractetur, non adeo certum est. Duae sunt sententiae: quidam enim ad urbis et templi excidium referunt, quum populus traductus fuit Babylonem sub Nabuchadneser. Alii ad templi profanationem quae

sub Antiocho contigit. Utraque aliquid coloris habet: prior scilicet, quod hic deplorant fideles se iam destitui signis ac prophetis: quum satis constet floruisse multos prophetas quum abductus in exsilium fuit populus. Rursum quia paulo ante dicitur, exusta fuisse sanctuaria, deletas sculpturas, et nihil integri reliquum fuisse: non competit in Antiochi saevitiam ac tyrannidem. Tametsi enim templum foede polluit gentium superstitionibus, mansit tamen salvum aedificium, nec igni tunc flagrarunt ligna et lapides. Obtendunt quidam per sanctuaria intelligi synagogas, ubi non Hierosolymae modo, sed in reliquis Iudaeae urbibus solebant haberi sacri conventus. Fieri etiam potest ut fideles, templi horrendam vastationem cernentes, tam lugubri spectaculo admoniti, mentes etiam retulerint ad incendium illud quo absumptum fuerat a Chaldaeis, atque duas clades simul complexi sint. Ita coniectura erit magis probabilis, ad tempus Antiochi spectare has querimonias, quia tunc prophetis caruit Dei ecclesia. Quanquam si magis ad exsilium babylonicum referre placeat, huius nodi facilis erit solutio: quia licet tunc viverent Ieremias, Ezechiel et Daniel, scimus tamen quasi vocationis suae cursu perfunctos tacuisse ad tempus: donec sub diem liberationis rursus in lucem prodiit Daniel, qui exsules ad reditum animaret. Quo respicere videtur Iesaias capite 40, 1 in his verbis: Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Verbum enim futuri temporis indictum fuisse prophetis temporale silentium denotat.

1. (*Ut quid Deus.*) Si haec querimonia scripta fuit in exsilio babylonico, quamvis annus septuagesimus redemptionis praescriptus fuisset a Ieremia, mirum tamen non est tam longae morae taedium plusquam acerbum fuisse, ut quotidie ingemiscerent, ac tam longum spatium instar perpetui saeculi fuisse. Qui vero Antiochi crudelitatem perpessi sunt, quia nullum illis erat definitum tempus, merito de perpetua Dei iracundia conqueri poterant: praesertim quum viderent sine spe solatii in dies augeri hostium truculentiam, et res suas in deterius collabi. Multis enim adversis bellis prius attriti, quae subinde a vicinis oriebantur, ad ultimam fere consumptionem tunc venerunt. Notandum autem est, quod fideles a profanis gentibus vexati, oculos tamen ad Deum attollunt, ac si plagas omnes sola eius manus infligeret. Sciebant enim nonnisi infenso Deo tantum licentiae contra se permitti profanis gentibus. Ergo persuasi non esse sibi bellum cum carne et sanguine, sed iusto Dei iudicio se affligi, causam ipsam et fontem omnium malorum considerant, quod Deus, quo propitio ante feliciter vixerant, nunc eos abiecerit, neque censere amplius in grege suo dignetur. Nam verbum זנח reiicere ac detestari, interdum etiam se procul subducere significat: nec multum interest quocunque modo hic accipias. Summam hanc tenere sufficiat, quoties premimur rebus adversis, non temere in nos iactari fortunae tela, sed arcano Dei impulsu flagella haec aut ferulas excitari, quibus peccata nostra castiget. Caeterum *reiectio et ira* referri debent ad sensum carnis. Etsi enim, proprie loquendo, non irascitur Deus electis suis, quorum morbos afflictionibus quasi medicinis sanat: quia tamen sensus ipse poenarum iram eius nos apprehendere cogit, per nomen Irae spiritus de suo reatu admonet fideles. Ubi ergo Deus vindictam in nos suam exsequitur, nostrum est reputare quid scimus meriti. Et quanquam nullum iracundiae motum patitur Deus, per nos tamen non stetisse quominus peccatis nostris graviter offensus in nos excandesceret. Iam vero ut sibi misericordiam concilient, confugiunt ad foederis memoriam, quo fuerant in filios adoptati. *Gregem* enim *pascuorum Dei* se vocando gratuitam electionem commendant, qua segregati fuerant a gentibus. Quod etiam clarius exprimunt proximo versu.

2. (*Recordare congregationis.*) Peculium Dei se fuisse iactant, non suo merito, sed adoptionis gratia. Eodem pertinet antiquitas, quod non venerint a paucis mensibus sub Dei imperium, sed haereditaria fuerit successio. Nam quo pluribus saeculis amorem suum prosequutus fuerat erga semen Abrahae, eo melius stabilita fuit eorum fides. Recitant ergo, se ab initio fuisse Dei populum, nempe ex quo Deus inviolabile foedus cum Abraham pepigerat. Additur etiam redemptio qua sancita adoptio fuerat, neque enim verbo solum, sed re ipsa tunc imperium asseruit Deus. Haec Dei beneficia ad fiduciae materiam sibi proponunt, et ipsi Deo autori commemorant, ne opus suum deserat. His etiam freti continuo se vocant *virgam haereditatis*, hoc est, haereditatem quam sibi ipse dimensus est. Nam quia perticis sicut funiculis solebant agros terminare, alludit ad morem illum. Quanquam alii שבט Tribum malunt vertere, magis tamen placet illa metaphora: quod Deus arcana designatione sui beneplaciti, quasi decempeda, Israëlem sibi in proprium fundum distinxit a reliquis gentibus. Postremo loco ponitur templum, in quo Deus se habitaturum promiserat: non quod inclusa illic esset eius essentia, ut iam saepius dictum est: sed quia fideles virtute et gratia illic propinquum et praesentem sibi esse sentiebant. Nunc tenemus unde precandi fiduciam populus sumpserit, nempe ex gratuita Dei electione, promissionibus, et cultu sibi tradito.

3. (*Eleva percussiones.*) Vicissim hostibus imprecantur letalem plagam, prout crudeliter saevierunt in sanctuarium Dei: ac si dicerent non sufficere mediocrem poenam tam impio et sacrilego furori: perdendos ergo esse absque ulla spe sana-

9. *Signa nostra non videmus, non est amplius propheta, et non est nobiscum qui cognoscat usquequo.* 10. *Usquequo Deus exprobrabit adversarius? contumelia afficiet hostis nomen tuum perpetuo?* 11. *Quousque convertes manum tuam, et dexteram tuam? in medio sinus tui consume.* 12. *Deus autem rex meus ab initio operans salutes in medio terrae.*

9. (*Signa nostra.*) Gravitatem malorum exaggerant fideles, quia nihil ad eam levandam suppetat solatii. Nam hoc unum praecipue ad erigendos piorum animos valet, ubi Deus spem reconciliationis affert, se in media ira misericordiae memorem fore promittens. Signa quidam ad miracula restringunt, quibus olim testatus fuerat Deus populo quem affligebat, se adhuc fore propitium. Atqui potius queruntur fideles ablata sibi esse signa gratiae, quod Deus faciem suam quodammodo absconderit: ac si dicerent se tenebris esse obrutos, quia Deus pro more non affulgeat, quemadmodum vulgo dicimus signa dari vel amoris vel odii. In summa queruntur non modo nubilosum esse tempus et obscurum, sed se iacere in densis tenebris, ut ne scintilla quidem lucis appareat. Quia autem praecipuum ex signis erat, a prophetis futuram liberationem promitti, ideo deplorant non esse amplius prophetam qui finem aliquem malis praevideat. Unde colligimus iniunctum fuisse consolationis munus prophetis, ut spe misericordiae animos moerore collapsos erigerent. Scimus quidem praecones fuisse ac testes irae Dei, ut praefractos ac rebelles minis et terroribus ad poenitentiam cogerent: verum si praecise denuntiassent vindictam Dei, nonnisi in exitium cessisset eorum doctrina, quae tamen in populi salutem destinata erat. Ideo illis tribuitur praedictio exitus futuri: quia sub poenis temporalibus proponitur paterna Dei castigatio, quae tristitiam mitigat, quum perpetua ira miseros peccatores prorsus exanimet. Proinde nos quoque si materiam patientiae et consolationis quaerimus, ubi nos Deus castigat, discamus ad istam moderationem, qua nos Deus ad spem invitat, oculos intendere: atque inde statuamus, Deum ita irasci ut non desinat tamen esse pater. Correctio vero quae salutem affert, laetitiam continet dolori admistam. Ad hunc scopum doctrinam suam dirigere prophetis omnibus curae fuit. Etsi enim severe ac duriter saepe agunt, ut populi contumaciam metu subigant: ubi tamen prostratos homines vident, mox subiiciunt consolationem, quae nulla esset sine spe futurae liberationis. Obiicitur tamen quaestio, an Deus mitigare tristitiam volens in suis flagellis, annos et dies semper numeraverit. Respondeo, quanquam non semper tempora certo definierint prophetae, saepius tamen propinquam salutem fuisse pollicitos: omnes vero loquutos fuisse de futura ecclesiae restitutione. Si quis rursum excipiat, perperam fecisse populum afflictum, quod generales promissiones ad se non traheret, quas certum est communes fuisse omnibus saeculis: respondeo, Quum Deus ad singulas afflictiones adiungere soleret redemptionis nuntium, ubi nunc nullus propheta data opera missus apparet, non abs re populum conqueri, signa gratiae, quibus assuetus erat, deficere. Fuit enim usque ad Christi adventum apprime necessarium, singulis aetatibus renovari promissae liberationis memoriam, ut in unaquaque afflictione scirent fideles adhuc se a Deo respici.

10. (*Quousque Deus.*) Significant nullo se dolore magis cruciari, quam dum vident nomen Dei expositum esse impiorum probris. Atque hac precandi forma zelum asserendae Dei gloriae in cordibus nostris accendere voluit. Et certe quum naturaliter ad mala ferenda nimis delicati simus ac molles, hoc verum est pietatis experimentum, si nos magis urit ac torquet Dei contumelia, quam quidquid nos patimur. Non dubium est, sub saevissimo tyranno et barbara gente multis modis derisos fuisse miseros Iudaeos, nec uno ludibrii genere traductos. Atqui propheta in persona totius ecclesiae loquens, probra illa, quae in capita populi ingerebantur, nihili fere ducit prae sacrilegis in Deum blasphemiis, iuxta illud, Psal. 69, 10: Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Dictio *perpetuo* iterum additur, quia diuturna impunitas ad audaciam obdurat impios, praesertim ubi Deo maledicunt, ipse autem dissimulat. Ideo continuo post subiicit, *Quousque Deus manum tuam convertes?* Quanquam autem obscurum non est quo tendat propheta, in verbis tamen variant interpretes. Quod quidam sub manus nomine in priore membro, sinistram intelligunt, frivolum est: quia potius per nomen Dextrae idem duplicat suo more. Quidam in fine versus verbum כלה vertunt prohibe, ac si diceret propheta: Exsere tandem manum tuam, quae se nimis diu in sinu continuit. Sed illi sine colore ad coactum sensum confugiunt. Qui vertunt, consume, *medium sinus Dei* allegorice accipiunt pro templo ipso: quod mihi non probatur. Multo rectius continuabitur interrogatio usque ad ultimum verbum hoc modo, Quousque convertes manum tuam? nempe e medio sinus tui convertes? Consume igitur impios istos, qui tam superbe te contemnunt. Licebit etiam hoc modo non incommode accipere: Tametsi hostes, quia non tumultuaris, neque palam attollis manum tuam, te residem et otiosum esse fingunt: fac ut re ipsa sentiant tibi in solo nutu satis esse potentiae ad eos perdendos, utcunque digitum non moveas.

12. (*Deus autem.*) Miscent (ut alibi saepe fieri videmus) precibus suis meditationem: qua novum fidei vigorem colligant, seque excitent ad precandi

tuum. 19. *Ne des bestiae animam turturis tuae, congregationis pauperum tuorum ne obliviscaris in finem.* 20. *Respice ad foedus: quia impletae sunt obscuritates terrae habitaculis violentiae.* 21. *Ne revertatur miser pudefactus: pauper et inops laudent nomen tuum.* 22. *Surge Deus, discepta disceptationem tuam: recordare opprobrii tui quod a stulto infertur quotidie.* 23. *Ne obliviscaris vocis adversariorum tuorum: tumultus insurgentium contra te adscendit semper.*

18. (*Recordare eius.*) Postquam una cum Dei potentia et virtute animos piorum extulit propheta, nunc ad precationis suae contextum revertitur, ac primum expostulat quod hostes impune Deo maledicant. Loquutio autem emphatica est, quum dicit, Recordare huius: sicuti etiam non leve crimen est, sacrum Dei nomen ludibrio habere. Ex opposito dicit homines nihili aut vesanos ita petulanter probra sua contra Deum iactare. נבל enim non modo stultum significat, sed etiam flagitiosum ac turpem. Quare merito propheta Dei contemptores populum nequam vel nihili appellat.

19. (*Ne des bestiae.*) חית interdum animam Hebraeis significat, et quidam ita interpretantur paulo post hoc eodem versu. Hic certum est pro fera bestia, vel pro multitudine accipi. Utrovis modo sumere placeat, aptissima erit comparatio inter animam imbellis timidaeque aviculae, et robustum exercitum, vel crudelem feram. Comparat enim ecclesiam turturi: quia etsi in aliquo numero erant fideles, longe tamen impares erant suis hostibus: imo in praedam erant expositi. Postea addit, *ne obliviscaris animae*, vel congregationis pauperum tuorum. Repetitur enim nomen חית, ac gratia non caret quod propter ambiguitatem diverso sensu positum est. Congregationem tamen vertere malui quam animam: quia videtur orare propheta ut contra ingentes hostium copias Deus pusillum suum gregem custodiat et tueatur. Quo autem magis ad misericordiam flectatur, ad foederis memoriam eum revocat propheta: sicuti hoc perpetuum sanctis asylum fuit in summis periculis, salutem sperare, quia pepigerat Deus se fore illis in patrem, unde etiam colligimus non alia fultura solide niti preces nostras, nisi quia Deus gratuita electione nos sibi in populum adoptavit. Unde etiam apparet quam diabolicus fuerit furor impuri canis Serveti, qui non dubitat ineptum et stultum lusum vocare, quod suas Deo promissiones inter precandum obiicimus. Ac iterum admonent fideles quam dura ipsos necessitas urgeat, quia scilicet ubique grassetur violentia et opressio, ac si loca omnia essent spoliaria, et cavernae latronum. *Obscuritates* autem *terrae* intelligit, quia ubi Deus faciem suam abscondere videtur, improbi sibi latebras ad quodvis scelus ubique esse putant.

21. (*Ne revertatur.*) Istud reverti, quia relationem habet ad Deum, tantundem valet ac vacuum discedere. Petunt igitur fideles ne repulsam passi pudefiant. Vocant autem se afflictos, pauperes, et inopes, quo sibi misericordiam concilient. Notandum tamen est, neque ficte ipsos loqui, neque hyperbolice aggravare suas miserias: sed tot cladibus fuisse deiectos, ut nihil opis in mundo residuum esset. Quo exemplo monemur, ubi maxime deiecti sumus, egestati nostrae paratum esse remedium in Dei invocatione.

22. (*Surge Deus.*) Iterum rogant fideles ut tribunal conscendat Deus. Surgere enim dicitur ubi post longam tolerantiam re ipsa ostendit se officii sui minime oblitum. Porro ut animosius causam hanc suscipiat, eum implorant iuris sui vindicem: ac si dicerent: Domine quia hic res tua et negotium agitur, non est cessandi locus. Quomodo autem causa haec sit Dei propria, simul declarant, quia stultorum opprobriis quotidie subiaceat. Quanquam נבל hic iterum *homines nihili* vertere licebit. Mali atrocitatem amplificat circumstantia, quod ludibrio uno non contenti, suas subsannationes assidue continuant. Ideo concludunt, ne huius proterviae obliviscatur Deus: quia non modo obloqui audent eius maiestati, sed ferociter et tumultuose blasphemias suas evomunt. Etsi autem oblique id facere videntur, quia tamen Deum vilipendunt, ideo instar gigantum caeco fastu contra Deum insurgere, et eorum altitudinem sine modo efferri dicit.

PSALMUS LXXV.

ARG. Communis est ecclesiae gratulatio, dum reputat solo Dei arbitrio gubernari mundum: se vero eius gratia et virtute sustineri. Qua fiducia superbis Dei contemptoribus insultat, quos vesana sua temeritas ad effraenem licentiam praecipites agit.

1. *Praefecto, Ne perdas, Psalmus Asaph, Canticum.* 2. *Celebrabimus te Deus, celebrabimus, et*) propinquum nomen tuum: narrabunt mirabilia tua.* 3. *Quum assumpsero coetum,**) ego recta iudicabo.***)* 4. *Dissoluta est terra et omnes incolae eius, ego stabiliam columnas eius. Selah.* 5. *Dixi insanis, Ne insaniatis: et impiis, Ne attollatis cornu.* 6. *Ne attollatis in altum cornu vestrum, ne loquamini collo duro.* 7. *Quia neque ab Oriente, neque ab Oc-*

---

*) et, *en marge:* ou car.

**) i'auray prins assignation, *en marge:* ou assemble la congregation.

***) ie iugeray droictures, *en marge:* ou ie remettray les choses en leur estat.

casu, neque a Deserto) sunt exaltationes.* 8. *Quia Deus iudex est:**) hic humiliat, et hic elevat.*

1. (*Ne perdas.*) De hac inscriptione dixi quantum satis erat Psalmo 57, 1. De auctore non admodum laboro. Sive fuerit David, sive alius quispiam, statim ab initio propheta se in gaudium et gratulationem effundit. Et repetitio emphatica est ad exprimendum studii ardorem in canendis Dei laudibus. Etsi autem verba sunt praeteriti temporis, ratio tamen postulat in futurum tempus resolvi: quod apud Hebraeos satis tritum est. Nisi forte commemoret propheta, Deum olim ob beneficia quae praestitit, laudatum fuisse in populo suo: ut hoc modo eum ad perseverantiam inducat, ut sui similis esse pergens, subinde nova laudum argumenta suppeditet. Mutatio personae in secundo membro quosdam interpretes impulit ad subaudiendum pronomen relativum אשר, ac si dictum esset, Domine celebrabimus te, et nomen tuum prope est iis qui narrant mirabilia tua. Ego autem non dubito quin propheta indefinite posuerit verbum *narrabunt*, et copulam usurpaverit vice causalis copulae, ut saepe fieri solet. Sensus igitur hoc modo optime fluet: Confitebimur tibi Deus, quia propinquum est nomen tuum: ideoque referentur mirabilia tua. Eosdem enim haud dubie praecones fore dicit mirabilium Dei, quos dixerat celebraturos eius laudem. Et certe Deus, virtutem suam exserendo, servis suis os aperit ad enarranda sua opera. In summa, intelligit iustam laudandi Dei materiam suppetere: quia se ostendit praesto fore ad opem suis ferendam. *Nomen* Dei pro potentia sumi satis notum est: *praesentia* vero eius vel propinquitas censetur ab auxilio quod in necessitate offert servis suis.

3. (*Quum assumpsero.*) יעד Hebraeis locum vel diem condicere significat: nomen vero מועד ex eo deductum, quo hic utitur propheta, tam sacros conventus quam dies festos, coetum etiam in Dei nomine collectum significat. Porro quum certum sit, Deum hic loquentem induci, uterque sensus non male quadrat, quod Deus assumpto populo suo res dissipatas revocaturus sit in legitimum ordinem: vel quod opportunum iudicandi tempus sibi sumpturus sit. Nam populum suum ad tempus exponens hostium libidini, videtur eum negligere: quemadmodum si grex absque pastore dispersus vagetur. Remedium ergo promittere volens rebus confusis, merito ab ecclesiae collectione incipit. Si tamen magis placeat de tempore intelligere, hac voce admonet Deus patienter ferendum esse, dum re ipsa declaret venisse maturum tempus corrigendis vitiis: quia solus ipse annos et dies in potestate habeat, et optime teneat articulos et momenta. Et certe huc magis inclino, Deum arbitrio suo subiicere quod libenter ad se homines raperent, nempe finem et modum malis praeficere, et tempestive, quum visum fuerit, surgere ad suos liberandos. Quanquam prior etiam interpretatio de colligenda ecclesia mihi satis arridet. Absurdum vero videri non debet neque asperum, hic induci Dei personam, ut vicissim fidelium votis respondeat. Haec enim hypotyposis multo efficacior est quam si simpliciter dixisset propheta Deum tandem fore tempore suo ecclesiae vindicem, ut dispersam et laceram colligat. Huc tendit verborum summa: Quamvis non statim opituletur suis Deus, nunquam tamen eorum oblivisci, sed remedium quod in promptu est, differre in tempus idoneum. *Recta iudicare* tantundem valet atque res turbatas et incompositas adducere in meliorem statum: sicut dicit Paulus 2. Thess. 1, 6 consentaneum esse iustitiae Dei, relaxationem dare afflictis: et qui innoxios affligunt, vicissim affligere. Deus ergo sui officii esse pronuntiat moderari res turbatas, et ad aequitatem componere, ut nos haec exspectatio in omnibus miseriis sustineat ac soletur.

4. (*Dissoluta est terra.*) Hoc multi interpretes proprie existimant competere in Christi personam, cuius adventu concuti oportuit terram cum suis incolis: quia scimus in hoc regnare ut veterem hominem aboleat, et spirituale eius regnum incipere a carnis interitu: sic tamen ut deinde sequatur novi hominis instauratio. Quo etiam referunt secundam partem versus, *stabiliam columnas eius:* ac si Christus diceret: Simul atque in medium prodiero, terra cum suis incolis liquescet ac solvetur: sed mox eam firmis ac solidis fulturis stabiliam, quia electi spiritu meo renovati, non amplius herbis vel emarcidis floribus erunt similes, sed praediti nova et insolita firmitudine. Atqui non puto hanc argutiam venisse prophetae in mentem, ideoque simpliciter interpretor, quamvis dissoluta sit terra, in Dei tamen manu esse eius fulturas. Cohaeret enim hic versus cum superiore. Confirmat enim Deum opportuno tempore aequum et rectum fore iudicem: quia facile ei sit, etiamsi tota mundi machina conciderit, reparare omnes eius ruinas. Interea non dubito quin respexerit propheta ad ipsam rerum naturam. Quamvis enim locum infimum coelestis circumferentiae occupet terra, quibus tamen fundamentis nititur, nisi quod suspensa est in medio aëre? Deinde quum tot aquae penetrent per medias eius venas, annon ipsa quoque difflueret, nisi arcana Dei virtute stabiliretur? Caeterum propheta ad naturam alludens, altius tamen conscendit: quamvis collapsus sit orbis, penes Deum esse dare novam firmitatem.

5. (*Dixi insanis.*) Postquam sibi et aliis fidelibus Dei officium ante oculos statuit, nunc de im-

---

*) du Desert, ***en marge:*** ou du Midi.

) Dieu est iuge, ***en marge:* ou gouverne le monde.

piis omnibus triumphat, quorum insaniam et caecum furorem accusat: quia contempto Deo sese intemperanter efferant. Pendet autem sancta haec iactantia, ex iudicio quod instare denuntiavit in persona Dei: quia dum fideles Deum exspectant iudicem, brevique affore persuasi sunt, inter medias oppressiones non desinunt gloriari. Etsi enim furor ex impiorum insania ebulliens, fluctus ad eos mergendos proiicit, sufficit tamen Dei manu salutem suam protegi, cui facile est subigere omnem fastum, et compescere temerarios conatus. Nam contemptim derident fideles quidquid moliuntur impii atque agitant, desistere iubent ab insania, quia hoc modo significant frustra eos tumultuari, ut furiosos homines sua amentia huc et illuc impellit. Notandum est vero quod superbiam facit audaciae causam vel matrem, sicuti omnino verum est, non ita praecipitanter ruere homines, nisi quatenus excaecati superbia, sibi nimium arrogant. Quia vero morbus hic non facile evellitur ex cordibus hominum, secundo repetit, *ne attollant cornu suum in sublime.* Deinde ne praefracte loquantur, hoc enim per *collum pingue* vel durum intelligit: quia fastuosi homines rigida cervice minas suas efflare solent. Alii vertunt, Ne loquamini duriter collo. Sed altera interpretatio verior.

7. (*Quia neque ab Oriente.*) Optimum corrigendae superbiae remedium, dum admonet propheta, altitudinem non a terra esse, sed a solo Deo, hoc enim ut plurimum perstringit hominum oculos, ubi dextram et sinistram partem circumspiciunt, et undique contrahunt opes et subsidia, quibus freti libidinem suam expleant. Quia ergo extra mundum non egrediuntur, propheta longe eos errare affirmat: quia altitudo et deiectio in sola Dei manu positae sint. Videtur quidem cum experientia communi hoc pugnare, quod maior pars mundi vel astutia sua, vel gratia et favore populi, vel aliis terrenis mediis ad summos honorum gradus perveniat. Videtur etiam frigida esse causae redditio, quod Deus sit iudex. Respondeo, quamvis multi vel malis artibus, vel mundi adiumentis in altitudinem conscendant, hoc tamen non accidere fortuito: sed arcano Dei consilio sic attolli, ut mox quasi quisquilias vel paleam disiiciat. Iam non simpliciter iudicium Deo tribuit propheta, sed quale illud sit definit: nempe ut hunc deiiciens, et illum exaltans, res humanas prout visum est ordinet. Dixi autem, hac ratione optime humiliari sublimes animos, quia hinc profanis hominibus audendi licentia, quod Deum coelo includunt, nec se arcana eius providentia fraenari reputant. Denique abrogant Deo imperium, ut libidini suae vacuum et liberum cursum reperiant. Ergo ut sobrie et modeste in gradu nostro quiescere discamus, iudicium Dei vel gubernandi mundi ordinem clare definit, quod penes eum sit ex hominibus attollere quos visum est, vel deiicere. Unde sequitur, eos omnes qui expansis vanitatis suae alis ad aliquam altitudinem temere adspirant, quantum in se est, Deo ius suum et potestatem eripere: idque facile apparet non modo ex temulentis consiliis, sed etiam sacrilega iactantia, Quis me impediet? quid mihi obstabit? Quasi vero Deo promptum non sit, solo nutu mille obstacula repente obiicere ad frangendos eorum impetus. Sicuti autem profani homines sua temeritate et perversis consiliis Deum spoliare regis honore conantur: ita quoties nimium ad illorum minas trepidamus, infidelitas nostra Dei imperium maligne restringit. Simulac increpuit aliquis motus, non aliter expavescimus, quam coelesti fulmine percussi. Tanta consternatio satis declarat nondum nos probe tenere quid sit mundum a Deo gubernari. Puderet quidem nos eum spoliare titulo iudicis: imo omnium fere animi horrerent ad hanc blasphemiam: sed ubi naturae sensus hanc confessionem nobis extorsit, Deum esse mundi iudicem, ac regem, otiosum nescio quod imperium imaginamur, ac si humanum genus manu et consilio suo non regeret. Caeterum qui principium hoc tenuerit, Deum statuere de cunctis mortalibus quod visum est, ut singulis fortunam ipse fingat, non subsistet in terrenis mediis. Usus autem huius doctrinae est, ut se fideles Deo totos subiiciant, nec fallaci confidentiae vento se efferant. Ubi autem viderint impios protervire, contemnere non dubitent stultam et vesanam eorum confidentiam. Quanquam autem summa est imperii potestas penes Deum, vocatur tamen iudex, ut sciamus optima aequitate res humanas ipsum moderari. Hinc fiet ut quisque ab omni iniuria et maleficio abstinens, iniuste laesus, ad Dei tribunal confugiat.

9. *Quia calix in manu Iehovae, et vinum faeculentum:**) *impletus est mistione, et effundet ex eo: utique faeces eius exprimENT, bibent omnes scelerati terrae.* 10. *Ego vero annuntiabo in perpetuum, psallam Deo Iacob.* 11. *Et omnia cornua impiorum confringam, exaltabuntur cornua iusti.*

9. (*Quia calix.*) Iudicium illud cuius nuper meminit, propius accommodat in usum piorum. Deum enim regnare affirmat, ne qua iniquitas maneat inulta: sed ubi lascivierint scelerati homines, eos ad poenas quas meriti sunt, trahat. Unde iterum colligimus qualiter reputanda sit nobis Dei providentia, nempe quae singulas vitae nostrae partes praesenti virtute moderetur. Dicit igitur calicem esse in Dei manu, quo sceleratos inebriet. חמר tam faeculentum quam rubrum significat, sed quia vinum rubrum apud Hebraeos fortissimum et

*) troublé, *en marge:* ou rouge.

4. (*Illic confregit.*) Definit qualis fuerit illa Dei notitia, nempe quum admirabile virtutis suae specimen in urbe servanda edidit. Porro sub figuris describitur hostium profligatio, quia deiici aliter non poterant nisi armis spoliarentur. Dicit igitur *fractas fuisse sagittas*, *gladios et clypeos*, omnesque machinas bellicas: quia impiis erepta fuit vis nocendi. Quanquam autem telis integris caesi et exstincti fuerunt, non tamen male convenit haec metonymia. רשפים quidam vertunt cuspides. Proprie vertendum esset, ignes: sed rectius est pro sagittis accipi. Nam et aves metaphorice interdum sic vocantur propter celeritatem. Sagittis autem tribuitur volatus Psalmo 91, 5. Iam addit Deum et *illustrem esse et terribilem prae montibus praedae*, quo nomine violenta et praedatoria regna designat, sicut ab initio scimus, quo quisque plus valebat latrocinando, fines suos magis ampliasse. Magnos ergo illos reges, qui sibi ampla dominia per vim et iniustas caedes acquisierant, comparat feris bestiis quae vivunt ex rapto, et eorum regna silvosis montibus, quos bestiae ad praedas assuetae occupant. Quamvis ergo hostes Hierosolymae violenter grassari soliti essent, Deum tamen supra omnes longe excellere propheta affirmat, ne terroribus succumbant fideles.

6. (*Spoliati sunt.*) Alia loquendi forma extollitur Dei virtus in hostibus perdendis. Verbum quo utitur, deductum est a שלל, et א ponitur loco ה. Nam quod alii Infatuatos vertunt, coactum est. Quanquam fateor tantundem valere ac si dixisset consilio et fortitudine fuisse privatos. Sed tenendum est verbi proprietas. Eodem spectat quod additur secundo membro, viros *robustos non invenisse manus suas*, hoc est, nihilo magis ad pugnandum fuisse idoneos, quam si mutilae et truncatae fuissent eorum manus. Summa est, vires quibus gloriabantur fuisse prostratas. Eodem pertinet quod dicit *dormisse somnum suum*, hoc est, quum prius essent alacres et strenui, ignavia et torpore fuisse quasi sopitos. Spoliatos ergo dicit fuisse hostes heroica illa virtute quam iactabat, et quae tantum dabat audaciae, ut neque mens, neque cor, neque manus, neque reliquae partes officium suum fecerint. Quibus verbis admonet in manu Dei esse quidquid facultatis suppetere videtur hominibus, ut singulis momentis quam dedit prudentiam eripere queat, corda effeminare, manus reddere imbelles, totumque robur conterere. Ac consulto extollitur tam animositas quam potentia hostium, ut discant fideles ex opposito attollere Dei virtutem. Eandem sententiam rursus confirmat, dicens, *sopitos fuisse currum et equum ab increpatione Dei:* ac si diceret, quidquid agilitatis erat in hostibus, solo Dei nutu fuisse deiectum. Ergo ut nos omnia subsidia destituant, sufficiat nobis unicus Dei favor, quando non opus habet magnis copiis ad repellendos totius mundi impetus, sed solo flatu discutere eos potest.

8. *Tu terribilis, tu, et quis consistet coram facie tua, ex quo ira tua?* 9. *E coelis audire fecisti iudicium: terra timuit, et quievit.* 10. *Quum exsurgeret ad iudicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terrae. Selah.* 11. *Certe indignatio hominum confitebitur tibi, residuum indignationum ligabis.* 12. *Vovete et reddite Iehovae Deo vestro: quicunque in circuitu eius sunt, afferant munus terribili.**) 13. *Vindemiabit spiritum principum, terribilis regibus terrae.*

8. (*Tu terribilis, tu.*) Repetitio pronominis exclusivam particulam in se continet: ac si dixisset, quidquid est in mundo potentiae, facile efflari et concidere in nihilum ubi Deus in medium prodit: itaque merito ipsum solum esse formidabilem, quod etiam confirmat comparatio mox addita. Significat enim, quamvis superbia crepent impii, Dei tamen conspectum minime eis fore tolerabilem. Sed quia interdum dissimulat, videturque otiosus spectator, diserte exprimit propheta, simulac irasci coeperit, omnibus impiis ruinam instare. Quamvis ergo ad tempus non modo consistant, sed etiam furore suo transscendant nubes, exspectandum esse admonet propheta irae tempus. Notemus etiam, terrorem hunc ita denuntiari impiis, ut suaviter ad Deum alliciat fideles.

9. (*E coelis.*) Coelorum nomine emphatice exprimit illustrius fuisse Dei iudicium, quam ut potuerit vel fortunae vel hominum industriae adscribi. Aliquando enim iudicia sua obscure exsequitur, ac si e terra emergerent, quemadmodum si pium et cordatum suscitet principem, sancta et legitima quae vigebit gubernatio, iudicium Dei erit: sed non videbitur pleno fulgore e coelis oriri. Quia ergo insolitum fuit hoc genus auxilii, peculiari elogio insignitur. Huc etiam pertinet *Auditus:* quia plus est clare resonare tanquam aliquod tonitru Dei iudicia, et suo fragore omnium aures percellere, quam si oculis cernerentur. Nec vero dubito quin ad concussionem illam alluserit propheta, quae homines metu attonitos reddit. Nam quod terram quievisse dicit, ad impios proprie refertur, qui expavefacti palmam Deo concedunt, neque audent amplius suo more tumultuari. Quia ergo solo metu coguntur in ordinem, merito silentii causam timorem ponit: non quia sponte se contineant, sed quia Deus invitos constringit. Summa est, ubi detonat e coelo Deus, cessare tumultus quos rebus confusis excitat impiorum protervia. Simul tamen admonet quid proficiant sua pervicacia homines: quia fulminibus

---

*) apportent dons au Terrible, *en marge*: ou à cause de la frayeur.

PSALMUS LXXVII.

ARG. Quisquis fuerit autor Psalmi, videtur spiritus per os eius communem precandi formam pro afflicta ecclesia dictasse, ut in saevissimis quibusque persecutionibus vota sua nihilominus in coelum dirigerent. Neque enim privatus unius personae dolor, sed electi populi gemitus et lamentatio hic exprimitur. Redemptionem vero semel factam praedicant fideles, quae monimentum erat perpetuae Dei gratiae: ut hoc modo se animent, et melius confirment in studio precandi.

1. *Praefecto super Ieduthun Psalmus Asaph.* 2. *Vox mea ad Deum, et clamavi: vox mea ad Deum, et exaudivit me.* 3. *In die afflictionis meae Dominum quaesivi: manus mea nocte effusa est, et non cessavit: renuit consolationem anima mea.* 4. *Recordabor Dei, et inquietus ero: meditabor et moerore opprimetur spiritus meus. Selah.* 5. *Tenuisti vigilias oculorum meorum: contritus sum, et non loquar.* 6. *Recensui dies antiquos, annos saeculorum.* 7. *Recordabor carminis mei nocte: cum corde meo meditabor, et investigabit spiritus meus.*

2. (*Vox mea ad Deum.*) Non puto nudam esse querimoniam, sicuti sentiunt quidam interpretes: quasi mirentur fideles, Deum, qui prius annuere solitus fuerat eorum votis, nunc surdum esse, et sine profectu invocari. Mihi magis probabile est, vel de praesenti suo affectu prophetam loqui: vel repetere memoria quam propensum et facilem ad preces suas exaudiendas Deum expertus esset. Ego autem libenter huc inclino, prophetam referre quanto moerore torqueatur: ac meo iudicio, tam praeterito quam futuro verborum tempore continuum actum designat. Primo autem narrat non se temere eiulasse in aërem, ut multi sine ratione intemperiem doloris effundunt: sed recta se ad Deum sermonem vertisse quum necessitas clamorem exprimeret. Nam copula quae adiungitur verbo Clamandi, in adverbium temporis resolvi debet. Dum clamavi, vox mea ad Deum profecta est. Simul etiam ostendit non fuisse sibi excussam perseverantiam, quamvis saepius iterandi essent clamores. Quod continuo post additur, fidei confirmatio est. Copula enim, ut saepe alias, vice adverbii causalis ponitur, quasi diceret, Ego ad Deum clamo: quia mihi propitius et exorabilis esse solet. Proximo versu clarius exprimit quam gravis et dura tunc fuerit ecclesiae oppressio. Quanquam in verbis nonnulla est ambiguitas. יד metaphorice interdum significat vulnus: ideo hunc sensum eliciunt multi interpretes, Vulnus meum diffluxit nocte, et non cessavit, hoc est, sanies non fuit exinanita ut sistatur fluxio. Atqui potius in genuino sensu *manum* accipio, quia verbum נגרה quo utitur, non modo diffluere, sed etiam diffundi vel extendi significat. Iam quum se in die afflictionis Deum quaesisse, et manus suas ad eum extentas nocte fuisse dicit, haec distributio denotat continuum tempus: ac si diceret, infatigabili studio se ad preces fuisse intentum. Clausula versus adversative legi debet: Quamvis anima prophetae nullum solatium ad leniendos cruciatus inveniat, ipsum tamen manus ad Deum tendere. Atque ita cum desperatione luctari nos decet, ut dolor, licet insanabilis, ianuam tamen votis nostris minime praecludat.

4. (*Recordabor.*) Pluribus verbis doloris sui vehementiam, et simul mali gravitatem exprimit. Nam quod unicum erat remedium sedandae moestitiae, sibi inquietudinis fuisse causam deplorat. Absurdum quidem videri posset, turbari Dei recordatione pias mentes: sed simpliciter intelligit propheta, quamvis Dei recordatus sit, non tamen sanatam fuisse suam anxietatem. Fit quidem saepe ut tormentum piis augeat Dei recordatio in rebus adversis, ubi scilicet iratum sibi et infensum concipiunt. Sed non intelligit propheta cor suum novis agitationibus perculsum fuisse quoties memor erat Dei: tantum conqueritur nulla Dei consolatione se fuisse pacatum, quae gravissima est tentationis species. Incredulos diris tormentis cruciari mirum non est: quia quum a Deo recedere studeant, iustas defectionis suae poenas luunt. Sed ubi Dei recordatio, unde malis nostris lenimen quaerimus, animos nostros non tranquillat, videtur nobiscum ludere. Atqui docet hic locus, utcunque fremitu, moerore, tumultu pleni simus, inter haec tamen obstacula pergendum esse in Dei vocatione. Eodem pertinet proximus versus, ubi dicit totas noctes se pervigiles duxisse, quod Deus nihil relaxationis daret. Quia enim nox in plures vigilias solebat distribui, metaphorice custodias vocat assiduam aegritudinem, quae somno locum non dabat. Sed quum paulo ante dixerit se clamosa voce Deum precari, nunc taciturum se dicat, videtur species aliqua esse repugnantiae. Haec quaestio iam Psalmo 32, 3 soluta fuit: ubi docuimus fideles moerore oppressos non servare aequabilem statum, sed nunc erumpere in gemitus et querimonias, nunc, quasi praeclusae essent fauces, obmutescere. Quare non mirum est si propheta se malis fatetur ita fuisse oppressum et quasi suffocatum, ut vocem non emitteret.

6. (*Recensui dies.*) Non dubium est quin pristinae laetitiae memoria dolorem suum mitigare conatus sit, sed profectum tam subito sensisse negat. Quanquam per *dies initii et annos saeculorum* non modo breve vitae suae curriculum videtur notare, sed plures aetates complecti. Et certe fideles, non modo quae experti sunt Dei beneficia, sed quaecunque omnibus saeculis in ecclesiam suam contulit, sibi in afflictionibus proponere et in animum revocare debent. Quanquam ex contextu colligere

promptum est, quum superiores Dei gratias in animum colligeret propheta, a proprio experimento coepisse. Neque enim dubito quin per *carmen suum* designet gratiarum actiones quibus se in rebus laetis et prosperis exercuerat. Etsi autem nullum est sanandis malis nostris aptius remedium, sicuti nuper dixi, Satan tamen astute nobis saepe Dei beneficia suggerit, ut sensus ipse privationis acrius animos nostros vulneret. Ideo verisimile est acerbis punctionibus lancinatum fuisse prophetam, dum anteacti temporis laetitiam conferebat malis praesentibus. *Noctis* autem diserte meminit, quae plures curas et cogitationes generat, dum solitarii sumus, subductique ab hominum conspectu. Idem valet quod mox additur *meditari cum corde:* hoc enim affert solitudo, ut se colligant homines, penitus se ipsos excutiant, ac serio remotis arbitris secum loquantur. Posterius membrum versus septimi duplicem sensum admittit. Quia verbum חפש masculinum est apud Hebraeos, nomen vero רוח femininum aliquando, quidam subaudiunt Dei nomen, ac si diceret, Domine nihil est tam absconditum in corde meo, quo non penetraveris. Et sane proprie dicitur Deus scrutari hominis spiritum, quem expergefacit a torpore, vivisque tormentis examinat: quia tunc excutiuntur latebrae omnes, et obscuri recessus, et in lucem protrahuntur affectus prius incogniti. Caeterum, quia ratio grammaticae patitur ambiguum esse genus nominis, liberius alii vertunt, Investigavit spiritus meus. Quam sententiam, ut magis recepta est et longe melius fluit, libenter amplector. In illa igitur disceptatione cuius meminit, scrutatus est quasnam ob causas tantopere affligeretur: deinde quis tandem foret exitus malorum. Et certe utilis est haec meditatio, ad quam nos etiam Deus rebus adversis sollicitat: quia eorum socordia qui sub Dei flagellis obdurescunt, nihil magis perversum est. Solum tenendus est modus, ne dolor nos absorbeat: deinde si omnia Dei iudicia pervestigare tentemus, abyssus nos obruat. Significat autem propheta, quum hinc inde omnia colligeret, nihil solatii apparuisse ad placandum dolorem.

8. *An in saecula repellet Dominus?*) nec adiiciet ultra ut sit benevolus?* 9. *An desiit in aeternum clementia eius? consumptum est oraculum in generationem et generationem?* 10. *An oblitus est misereri Deus? an clausit in ira misericordias suas? Selah.* 11. *Et dixi, Occidere meum,**) anni***) dexterae Excelsi.*

*) Le Seigneur deboutera-t-il à iamais? *en marge:* ou sera-il eslongné.
**) Mon definement, *en marge*: ou ma maladie.
***) Les annees, *en marge:* ou mutations.

8. (*An in saecula.*) Haec fuit haud dubie pars inquisitionum quas revolvit in suo spiritu. Interea significat diuturno malorum tractu se prope fuisse confectum. Neque enim in hanc vocem prorupit nisi post longam tolerantiam, ut vix sperare auderet Deum aliquando fore propitium. Merito autem secum propheta disputavit annon benevolus esse pergeret Deus: quia hac lege nos sua benevolentia complectitur Deus, ut eam usque in finem continuet. Porro non praecise expostulat, sed potius secum disceptans ratiocinatur a natura Dei, fieri non posse quin prosequatur gratuitum suum favorem erga pios, quibus semel patrem se exhibuit. Iam sicuti ex gratuito Dei beneplacito deduxit quasi ex fonte quaecunque ex eius manu beneficia percipiunt fideles, ita paulo post adiungit bonitatem, ac si diceret, Quomodo cursum abrumperet Deus paterni favoris, qui naturam exuere non potest? Videmus ergo ut bonitatis Dei obiectu, tentationum insultus repellat. Dum quaerit *an consumptum sit eloquium*, vel oraculum, significat omni se consolatione destitui, quia ad fidem fulciendam nulla occurrat promissio. Haec autem est abyssus desperationis, ubi Deus promissiones suas, quibus inclusa est salus nostra, e medio tollit. Si quis obiiciat, non potuisse Dei eloquio destitui, cui lex erat prae manibus: respondeo, pro temporis infirmitate speciales promissiones tunc fuisse necessarias. Ideo Psalmo 74, 9 conquesti sunt fideles, se usitata signa amplius non videre, neque esse amplius prophetam qui inter eos cognoscat. Si David autor fuerit huius Psalmi, scimus solitum fuisse in rebus dubiis et perplexis Deum consulere, dataque ei fuisse responsa. Si haec in malis ablata illi fuit levatio, iure deplorat sibi non occurrere sermonem quo fidem suam sustineat. Sin vero alius fuit autor, congruit haec querimonia medio tempori inter reditum ab exsilio et Christi adventum: quia tunc abruptus quodammodo prophetiae cursus fuit: et nullus fuit peculiari spiritus dono instructus, qui collapsos animos erigeret, vel fulciret. Adde quod interdum, quamvis offeratur nobis Dei sermo, non tamen ad nos usque pervenit: quia angustiis constricti nullam consolationis guttam admittimus. Sed ego priorem sensum amplector, quod scilicet specialibus prophetiis caruerit ecclesia, quae adhuc suspensa, a solo umbrarum intuitu, opus habebat quotidianis fulturis. Quanquam hinc utilis admonitio colligitur, non debere nos ultra modum turbari, si quando verbum suum Deus nobis subducat, sicuti exercet suos miris modis, ut imaginentur alio converti totam scripturam: et quamvis Deum audire loquentem cupiant, adduci tamen nequeunt ut in usum suum applicent eius verba. Est quidem, ut dixi, hoc in primis triste et acerbum, non tamen debet precibus nostris aditum obstruere.

10. (*An oblitus est.*) Pergit adhuc in illa disceptatione propheta, cuius tamen finis est non spem labefactare, sed potius erigere. Neque enim interrogat de re dubia: sed perinde est ac si diceret, An oblitus est Deus se ipsum? vel mutavit naturam? quia Deus esse non potest quin sit misericors. Fateor quidem non stetisse inconcussum, quasi ferreo esset pectore: sed quo durius impetebatur, eo magis in hanc doctrinam recubuit, sic coniunctam esse bonitatem cum Dei essentia, ut impossibile sit eum non esse misericordem. Ideo quoties in curis et doloribus dubitationes nobis obrepunt, discamus semper ad hunc scopum tendere, An Deus naturam suam exueret, ut non sit misericors? Eodem spectat posterius membrum, *an clausit* vel prohibuit *miserationes suas in ira?* Celebrem enim sanctis patribus erat elogium illud, Deum longae esse tolerantiae, tardum ad iram, ad veniam propensum et exorabilem. Unde etiam dictum illud sumpsit Habacuc in suo cantico, 3, 2: In ira, misericordiae memor erit. Propheta igitur hic colligit, castigationem quam sentit, non obstare quominus se Deus iterum placatus ad solitum benefaciendi morem convertat: quia nonnisi ad momentum suis irascitur. Imo signa irae suae ostendens, tenerrime diligit quos castigat. Manet quidem ira eius perpetuo super reprobos: sed propheta unum se inter eius filios numerans, et verba faciens de reliquis fidelibus, ab impossibili merito arguit temporalem iram Dei cursum misericordiae non abscindere.

11. (*Et dixi.*) Varie exponitur hic locus. Quidam verbum חלותי deducunt ab חלה quod est occidere, et hunc eliciunt sensum, prophetam malorum congerie obrutum non posse aliud sentire, quam se divinitus addictum esse ultimo exitio: ac si confessio esset desperationis. Alii aegrotare vel infirmari vertunt, quod est ad contextum longe aptius. Nondum tamen de sensu convenit: quia secundum quosdam interpretes, se hic accusat et coarguit propheta, quod tam debili ac molli fuerit animo, nec se virilius opposuerit ad resistendum. Et tolerabilis esset haec sententia: quia sancti post suas vacillationes animum solent colligere. Ego tamen diversum sensum potius amplector, ut dicat propheta hunc morbum esse temporalem: atque ita morti oblique comparet: sicuti Psalmo 118, 18 dicitur, Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Item, Non moriar, sed vivam. Non dubito igitur quin se exoneret propheta, statuens ad tempus duntaxat se deiici: ideoque patienter ferendam esse aegritudinem, quia letalis non est. In secundo etiam membro dissentiunt interpretes. Nam qui versum hunc contexunt cum superioribus, putant prophetam ita initio fuisse fractum ut de salute sua actum esse crederet: deinde per vices caput extulisse, sicuti naufragi ex aquis subinde emergunt. Porro vocem hanc hortantis esse volunt, ut sibi in memoriam revocet propheta annos quibus propitium Deum expertus erat. Rectius tamen sic intelligimus, non est quod te ipsum ultro morti despondeas, quia tantum laboras sanabili morbo, sic enim restituere solet Dei manus quos percussit. Neque enim repudio eorum sententiam qui שנות vertunt mutationes, nam quum שנה mutare vel iterare significet, שנות Hebraei vocant annos, a revolutione, quia vertuntur in suos circulos. Utrovis tamen modo accipere libeat, stabit illa quam dixi consolatio, quod scilicet propheta aliam vicissitudinem sibi promittens, morti se minime devoveat. Paulo aliter interpretantur qui alioqui accedunt: ac si diceret propheta: Cur nunc severitatem Dei non toleres, cuius beneficentia suaviter antehac te fovit? sicuti Iob dicebat, 2, 10: Si bona recepimus e manu Dei, mala etiam cur non feremus? Sed magis probabile est prophetam respicere in futurum tempus: ac si diceret exspectandos esse annos vel revolutiones dextrae Excelsi, donec propitius affulgeat.

12. *Recordabor operum Dei: certe recordabor ab initio mirabilium tuorum.* 13. *Et meditabor in cunctis operibus tuis, et in factis tuis commentabor.* 14. *Deus in sanctuario viae tuae: quis deus magnus sicut Deus?* 15. *Tu Deus faciens mirabilia, scire fecisti in populis robur tuum.*

12. (*Recordabor.*) Iam animosius contra tentationes exsurgit propheta, quae fere ad opprimendam eius fidem praevaluerant. Nam recordatio haec operum Dei, ab ea cuius ante meminit, differt: quia tunc eminus intuebatur Dei beneficia, quae lenire vel minuere dolorem nondum poterant. Hic vero arripit quasi certa testimonia perpetuae gratiae: et ideo vehementiae causa sententiam repetit, interposita etiam asseveratione. Nam particula כי hoc loco tantum confirmat, vel amplificat. Ergo quasi victor exsultat in memoria operum Dei: quia certo persuasus est non alium fore quam se ab initio ostendit. Secundo autem membro magnifice extollit quam in suis servandis potentiam exseruit Deus. Ponit quidem *arcanum* vel mirabile: sed mutato numero obscuritatem corrigere non dubitavi: sicuti etiam paulo post eodem numero singulari plura miracula notabit. Summa est, mirificam Dei virtutem qua semper usus est in tuenda suorum salute, si modo probe a nobis expenditur, sufficere ad superandos omnes dolores. Hinc vero discamus, licet interdum operum Dei recordatio non satis afferat nobis solatii, luctandum tamen esse, ne taedio frangamur, quod diligenter notandum est. Optamus semper in dolore reperire quod acerbitatem mitiget: haec autem est unica ratio, curas nostras

reiicere in Deum. Atqui saepe continget, Deum, quo propius accedit, in speciem augere nostra tormenta. Multi igitur, quando hac via nihil proficiunt, nihil sibi putant esse melius quam Deum oblivisci. Ita verbum eius fastidiunt, cuius auditu magis exacerbatur eorum tristitia quam dulcescat: imo cupiunt Deum procul facessere qui ita exulcerat et inflammat ipsorum dolores. Alii ut sepeliant eius memoriam, totos se profanis occupationibus addicunt. Longe aliter propheta: qui etsi non statim profectum qualem optabat expertus est, non tamen Deum sibi ante oculos statuere destitit: prudenter hac cogitatione fidem suam sustinens. Quia Deus animum et ingenium non mutat, fieri non posse quin suis tandem appareat propitius. Discamus etiam, ad intuitum operum Dei aperire oculos, quorum praestantia propter hebetudinem nobis vilescit, quae attentos in sui admirationem rapiet. Idem repetit versu duodecimo, se in hac meditatione fore assiduum, donec legitimo tempore maturum eius fructum percipiat. Nam quod nihil nobis prosunt tot gratiae Dei exempla, nec fidem nostram aedificant, inde fit, quia simulac ea gustare coepimus, alio nos abstrahit nostra levitas, et in ipsis principiis evanescimus.

14. (*Deus in sanctuario.*) Qui בקדש vertunt, In sanctitate, id faciunt coacti: quia videtur frigida esse et ieiuna loquutio, Dei vias in sanctuario esse. Sed quia hoc ratio grammaticae vix patitur, videndum est annon ex genuina nominis significatione utilis elici queat doctrina. Quod quidam abruptam exclamationem esse volunt, Deus qui es in sanctuario, o viae tuae! mihi non probatur: quia illi quoque violenter torquent prophetae verba. Uno igitur contextu legendum est hoc membrum, et nomen sanctuarii vel pro coelo, vel pro templo capitur. Ego autem ad coelum referre malo, ut sensus sit, vias Dei alte supra mundum excellere, ut necesse sit conscendere supra omnes coelos, si cupimus eas vere cognoscere. Etsi enim aliqua ex parte nobis manifesta sunt Dei opera, notitia tamen haec infra immensam eorum altitudinem longe subsidit. Adde quod ne minimo quidem gustu fruuntur nisi qui fide in coelum assurgunt, et tamen hoc semper extremum est, reverenter suspicere absconditam Dei sapientiam et virtutem, quae in operibus eius refulgens, captum tamen mentis nostrae longe excedit. Si quis excipiat, vias Dei, quae diffusae sunt per totum mundum, perperam coelo includi: facilis solutio est. Quamvis enim nullus sit terrae angulus ubi non specimen aliquod Deus exhibeat suae virtutis, fugit tamen hominum oculos admirabilis operum eius ratio. Si quis de templo intelligere malit, similem fere habuimus sententiam Psalmo 73, versu 16: Haec stultitia et fatigatio spiritus, donec ingrediar sanctuarium Dei. Et certe templum in quo se patefecit Deus, fuit quasi coelum terrestre. Tenemus quidem prophetae mentem: quia principio turbulentas querimonias effuderat, nunc pacato animo miratur et adorat sublimes vias Dei, suaeque imbecillitatis conscius, se intra mensuram suam placide et sobrie continet: nec sibi de arcanis Dei iudiciis iudicium facere permittit ex carnis sensu. Ideo mox exclamat, *Quis deus magnus sicut Deus?* Qua comparatione non innuit plures esse deos, sed oblique perstringit mundi dementiam, quod uno Deo non contentus, cuius gloria sic conspicua est, plures sibi fabricet. Nam si puris oculis conspicerent homines Dei opera, in eo solo facile acquiescerent.

15. (*Tu Deus.*) Confirmat eandem sententiam, magnitudinem Dei probans ab operum miraculis, ac si diceret se non loqui de abscondita Dei essentia, quae coelum et terram implet, sed de virtutis, sapientiae, bonitatis, iustitiae documentis, quae palam apparent, licet modum intelligentiae nostrae excedant. Ad verbum est, Faciens miraculum: sed numeri mutatio est, ut nuper dixi. Hinc vero colligimus, magis propinquam nobis esse Dei gloriam, et clarius perspici, quam ut iusta sit ignorantiae excusatio. Mirabiliter enim operatur Deus, ut ne profanas quidem gentes sua caecitas excuset. Ideoque additur, *Fecisti scire in populis robur tuum.* Quod tametsi ad ecclesiae liberationem pertinet, ostendit tamen non posse contemni Dei gloriam sine sacrilegio, quam ipse clare et potenter inter gentes asseruit.

16. *Redemisti in brachio populum tuum, filios Iacob et Ioseph. Selah.* 17. *Viderunt te aquae Deus, viderunt te aquae: timuerunt, etiam contremuerunt abyssi.* 18. *Exundare aquas fecerunt nubes, vocem dederunt coeli: quin etiam sagittae tuae discurrunt.* 19. *Vox tonitru tui in sphaera: illuxerunt fulgura orbi: tremuit, et concussa est terra.* 20. *In mari viae tuae, et semitae tuae in aquis magnis: et vestigia tua non sunt cognita.* 21. *Duxisti quasi oves populum tuum in manu Mosis et Aaron.*

16. (*Redemisti.*) Prae aliis omnibus Dei miraculis celebrat populi redemptionem, ad quam ubique spiritus sanctus pios revocat, ut spem salutis suae foveant. Tunc vero robur Dei gentibus fuisse patefactum, satis constat: quia etsi factum est Satanae artificio ut multis fabulis corrupta fuerit historiae veritas, hoc tamen imputandum est eorum malitiae, qui oculati testes quum essent, sponte tenebras sibi obducere maluerunt. Qui enim factum est ut Mosen fingerent fuisse nescio quem magum, totque portenta comminiscerentur quae collegit Iosephus contra Appionem: nisi quod data opera vo-

lebant obruere Dei potentiam? Prophetae tamen hoc loco non tam propositum est gentes ingratitudinis reas facere, quam sibi et aliis Dei filiis suggerere bonae spei materiam: quia tunc documentum in omnia saecula edidit Deus sui erga electos amoris. *Brachium* metaphorice hic accipitur pro insigni et memorabili virtute: quia Deus non occulte et vulgari modo populum suum liberavit, sed quasi brachio extento. Filios Iacob et Ioseph nominans, causam assignat cur illos Deus in populo suo censuerit, nempe respectu foederis quod cum sanctis eorum patribus pepigerat. Etsi autem duae tribus quae progenitae fuerunt a duobus filiis Ioseph, communem originem trahebant a Iacob, honoris tamen causa nomen Ioseph exprimitur, cuius opera et beneficio incolume servatum fuit totum semen Abrahae.

17. (*Viderunt te aquae.*) Miracula quaedam breviter attingit, in quibus brachium suum Deus ostenderat. Figurate autem dicit visum fuisse Deum ab aquis, quod scilicet velut arcano instinctu motae eius imperio paruerint ad dandum electo populo transitum. Neque enim vel mare vel Iordanis sponte cedendo, naturam suam mutassent, nisi utrumque tetigisset potentiae Dei sensus: non quod iudicio vel intelligentia cursum reflexerint: sed quia in illo recessu ostendit Deus mortua quoque elementa sibi ad reddendum obsequium praesto esse. Subest autem obliqua antithesis ad pungendum hominum stuporem, nisi Dei praesentiam, quae aquis visibilis fuit, in liberatione populi agnoscant. Quod additur de *abyssis*, tantundem valet ac si dictum esset, non modo superficiem aquarum Dei conspectu fuisse perculsam, sed vim eius ad profundissimos etiam gurgites penetrasse.

18. (*Exundare fecerunt.*) Quia nomen מים non potest in constructione accipi, verbum transitive positum esse non dubito: etsi ad summam rei parum interest, neque enim obscurus est prophetae sensus, Non mare ipsum modo et fluvium Iordanem Deo tribuisse meritum honorem, sed aquas etiam in nubibus pendentes: quia coelum tonitru concussum, largas pluvias effudit. Docere autem vult, quocunque homines vertant oculos, ubique sursum ac deorsum a coelis usque ad abyssos in populi redemptione illustrem patere Dei gloriam. Porro quam historiam designet, non satis certum est: nisi forte quae refertur Exodi cap. 9, 23 grandinem scilicet, tonitru et fulgetris mistum, horrendam cladem Aegyptiis intulisse. Nam et per *sagittas ambulantes* non dubium est quin metaphorice fulmina significet. Cohaeret versus proximus, ubi dicit *vocem tonitru* auditam fuisse in sphaera, illuxisse fulgura orbi usque ad terrae concussionem. Summa huc tendit, satis superque in exitu populi testatam fuisse Dei potentiam oculis et auribus, quum et coelum pertonuerit, et totus aër coruscaverit fulgore, et terra fuerit tremefacta.

20. (*In mari viae.*) Aliis verbis iterum describit miraculum in mari siccato. Nam quod in Israëlitas propie competit, ad Deum transfert, cuius auspiciis et ductu per aridum maris rubri sinum transierunt illi. Praedicat autem, iter insolito modo fuisse patefactum, quia nec hominum industria exhaustum fuit mare, vel flumen alio derivatum: sed per medias aquas ambulavit populus, in quibus mox demersus fuit cum suo exercitu Pharao: qua ratione dicit *vestigia Dei non fuisse cognita*, quia traiecto populo usitatum aquis cursum restituit. Finis additur, ecclesiae liberatio, quae ad sperandam salutem optimi pignoris loco debuit esse piis omnibus. Populum ovibus comparans subindicat, nihil consilii, nihil virtutis in illo fuisse, nisi quod Deus pastoris officio fungi dignatus est, ut per mare et desertum, aliaque obstacula gregem rerum omnium inopem et egenum abduceret in haereditatem promissam. Id confirmat ex persona Mosis et Aaron. Etsi enim nobile et memoratu dignum fuit eorum ministerium: hac tamen circumstantia non parum illustravit Deus suam potentiam, quod duos homines obscuros et contemptos, superbissimi regis furori et ingentibus copiis opposuit. Quid enim contra formidabilem tyrannum et gentem bellicosam potuit virga exsulis et profugi, et vox miseri mancipii? Eo igitur magis enituit Dei virtus, dum in vasis illis testaceis ac fictilibus operata est. Quanquam non repugno quin ministros simul commendet, quibus tam honorificum munus Deus iniunxit.

PSALMUS LXXVIII.

ARG. Ut brevi compendio multas res complectatur, notandum est duo praecipua esse Psalmi huius capita. Nam ab una parte narrat propheta quomodo sibi ecclesiam Deus adoptaverit ex semine Abrahae, quam suaviter ac benigne eam foverit, quam mirifice ex Aegypto collegerit, quam variis beneficiis eam fuerit prosequutus: ac altera parte exprobrat quam perverse subinde et scelerate a patre tam liberali desciverint Iudaei, quos sibi tantopere obstrinxerat: ut appareat inaestimabilis Dei bonitas, non solum in fonte ipso gratuitae adoptionis, sed quia continuo tenore certare non destitit cum tam perfidae et indomitae gentis contumacia. Caeterum gratiae renovationem, et quasi electionem secundariam commemorat, ubi Deus ex tribu Iuda Davidem elegit qui regno praeesset.

1. *Erudiens Asaph. Ausculta popule mi legem meam:**) *inclinate aures vestras ad verba oris mei.* 2. *Aperiam in parabolam os meum: eloquar aeni-*

*) ma Loy, *en marge:* ou ma doctrine.

gmata a tempore antiquo. 3. *Quae audivimus et cognovimus, et patres nostri narrarunt nobis.* 4. *Non occultabimus a filiis eorum in generationem posteram, narrantes laudes Iehovae et fortitudinem eius, et mirabilia eius quae fecit.* 5. *Et statuit testimonium in Iacob, et legem posuit in Israël, quia mandavit patribus nostris ut nota facerent ea filiis suis:* 6. *Ut cognoscat generatio postera, filii qui nascentur surgant, et narrent filiis suis.*

1. (*Ausculta.*) Ex fine Psalmi coniectura, meo iudicio, probabilis sumi potest, fuisse scriptum longe post Davidis mortem: quia illic celebratur regnum divinitus erectum in familia Davidis. Deinde per contentionem opponitur tribus Ephraim, quae dicitur fuisse repulsa, unde apparet, decem tribus tunc fuisse alienatas a corpore reliquo, neque enim frustra regnum Ephraim, quasi adulterinum, dedecore notatur. Caeterum quisquis fuerit auctor, non inducit loquentem Deum, ut quidam putant, sed in doctoris persona Iudaeos compellat. Nec obstat quod suum nominat populum, sicut et legem suam: quia novum non est prophetis, nomen eius a quo missi sunt, mutuari, quo maior constet doctrinae autoritas. Quae vero apud ipsos deposita est veritas, ipsis non abs re tribuitur. Sic Paulus, Rom. 2, 16 gloriatur de suo evangelio, non quod ipse fabricaverat, sed cuius praeco erat ac testis. Nescio tamen an nomen תורה apte interpretes verterint legem: quia videtur generalius esse, sicuti in altero membro patet, ubi *verba oris* eodem sensu ponit. Porro si reputamus quam segniter Deum audiant qui etiam maxime profitentur se eius esse discipulos, fatebimur non frustra hoc prooemio usum fuisse prophetam. Nam alloquitur quidem indociles ac praefractos, qui Dei verbo se subiicere proterve recusant: sed quia in ipsis quoque fidelibus ut plurimum nimia est tarditas, non supervacua apud pigros fuit haec exhortatio. Iam quo sibi plus attentionis conciliet, asserit magnis et arduis de rebus verba se facturum. Nomen enim משל graves et insignes sententias Hebraeis significat, quales sunt paroemiae, vel proverbia, et apophthegmata. Quia igitur materia ipsa, si gravis et ponderosa est, expergefacit hominum sensus, mera apophthegmata proferre sibi in animo esse testatur autor Psalmi. חידות quae, alios sequuti, Aenigmata vertimus, non tam pro obscuris sententiis, quam argutis vel notatu dignis positum est. Neque enim ambagibus involvet suum canticum propheta, sed dilucide et explicate disseret tam de beneficiis Dei, quam de populi ingratitudine. Tantum, ut dixi, consilium eius est lectores acuere, ut attentius concionem hanc expendant. Citatur hic locus a Matthaeo, cap. 13, vers. 33 et accomodatur ad Christi personam, ubi obscuris parabolis mentes populi tenet suspensas. Voluit enim hoc modo probare se eximium Dei prophetam, quo maiore reverentia exciperetur. In hac igitur parte quum similis prophetae fuerit, quia de sublimibus mysteriis concionatus est altiore dicendi forma, opposite transfertur ad eius personam quod propheta de se affirmat. Caeterum si in Psalmo hoc relucet maiestas, quae iure suo ad discendi studium excitet lectores et accendat, hinc colligimus quam seria attentione evangelium excipere nos conveniat, ubi coelestis sapientiae thesauros nobis aperit Christus.

3. (*Quae audivimus.*) Quod praefatus de rebus magnis et absconditis se verba facturum, nunc subiicit, communem esse doctrinam, et per manus traditam: videtur nonnihil esse repugnantiae. Nam si patres filiis narrare oportuit quae hic dicuntur, debuit familiariter nota esse doctrina toti populo, ac rudissimis quibusque idiotis. Ubi igitur aenigmata quorum nuper meminit? Respondeo, facile haec conciliari: quia tametsi Psalmus res vulgo notas contineat, splendido tamen ornatu eas illustrat, quo magis afficiat corda hominum, sibique plus autoritatis acquirat. Interim notandum est, quantumvis excelsa sit verbi Dei maiestas, non tamen obstare quin perveniat eius utilitas ad rudes quoque et parvulos: sicuti eos non frustra spiritus sanctus ad discendum invitat. Quod diligenter notandum est. Nam si Deus, ad captum hominum se accommodans, submissius loquitur, contemptui est humilis docendi ratio. Sin vero altius assurgens, reverentiam verbo suo comparat, obscuritas ad ignaviae excusationem obtenditur. Quum his duobus vitiis mundus laboret, spiritus sanctus stylum ita temperat, ne sublimitas doctrinae etiam minimis sit recondita, si modo placidam docilitatem et serium proficiendi studium afferant. Prophetae autem consilium est, omnem dictis suis dubitationem eximere, quia nihil novum proferre instituat: sed res pridem optime compertas, et sine controversia receptas in ecclesia. Ideo non modo *auditus* meminit, sed adiungit quoque *scientiam:* quia multa temere sparguntur quibus tamen non constat solida fides, imo nihil magis commune, quam fabulis repleri hominum aures. Non abs re igitur propheta quae audita esse dixerat, simul obsignat certo testimonio. Addit, Iudaeos ita fuisse a patribus edoctos: non quod semper omni vitio careat quod est domesticum, sed quia maior est figmentis locus, si quid affertur ex regione longinqua. Praecipue tamen notandum est, non quoslibet hic notari patres, sed qui electi erant in peculiarem Dei populum, et apud quos deposita erat coelestis doctrina.

4. (*Non occultabimus.*) Verbum נכחד quidam accipiunt in niphal, ac vertunt, non esse celata: sed quia ratio grammaticae postulat aliter legi, sic resolve: Ut non celemus posteros nostros, sed quod

traditum fuit nobis a maioribus, studeamus transmittere ad eorum nepotes, atque hoc modo tollitur omnis ignorantiae praetextus, quia voluit haec Deus, per continuas aetatum series promulgari, ut per singulas familias de manu in manum transmissa, ad ultimos usque pervenirent. Finis etiam ostenditur, ut *celebrarent laudes Dei, et fortitudinem in miraculis editis.* Caeterum quia consensus hominum ad plenam doctrinae fidem non sufficeret, propheta ultra progreditur, Deum autorem faciens. Refert igitur, patres non suo arbitrio, sed Dei mandato imbuisse filios hac doctrina. Quod *statutum et legem* quidam ad praesentem narrationem referunt, quod Deus posuerit decretum in Iacob instar regulae inviolabilis, ut semper in ore omnium sonaret liberatio populi: nimis videtur restrictum. Itaque ad legem scriptam extendo, quae tamen ex parte in hoc data fuit, ut redemptionis memoria populum qui semel collectus fuerat, retineret sub Dei obsequio. Intelligit ergo propheta Deum non modo potenti manu Iudaeos sibi acquisisse, sed obsignasse suam gratiam, ne unquam aboleretur eius notitia. Et certe quasi publicis tabulis consignata fuit, ubi per legem scriptam sancitum fuit foedus, ut scirent posteri Abrahae se ab aliis gentibus fuisse segregatos. Nam tenere duntaxat nudam historiam rerum gestarum, res fuisset levis momenti, nisi ad gratuitam adoptionem eiusque fructum spectassent. Hoc igitur est decretum, ut patres legis doctrina imbuti, quasi ex ore Dei, filiis commemorent, se non modo semel fuisse redemptos, sed collectos in unum ecclesiae corpus, ut Deum liberatorem sancte pureque omnibus saeculis colerent. Particulam אשר exegetice hoc loco positam esse non dubito, pro nempe. Ego reddidi per quia, quod idem valet. Proximo versu confirmat quod dixit de perpetua doctrinae successione. Nam hoc scire nostra magnopere interest, non uni tantum saeculo datam fuisse legem, sed *quam patres ad filios transmitterent* quasi haereditario iure, ne unquam intercideret, sed superstes maneret usque ad finem mundi. Haec ratio est cur dicat Paulus, I. Tim. 3, 15, ecclesiam esse columnam et firmamentum veritatis: non quod per se infirma sit, vel indigeat alienis subsidiis, sed quia per ministros eam Deus propagat, qui dum fideliter incumbunt in munus docendi, quodammodo suis humeris sustinent veritatem. Admonet autem propheta, dandam esse operam, ut in obeundis docendi partibus alii aliis succederent. Quemadmodum igitur lege nondum scripta, de Abraham dicitur, Gen. 18, 19: Instituet filios suos in viis, et mandatis et praeceptis Domini: ita post eius mortem iniuncta patriarchis fuit eadem necessitas. Lege lata sacerdotes praefecit Deus ecclesiae suae, qui publici essent magistri et doctores. Hoc idem sub regno Christi esse observandum testatus est per Iesaiam, 59, 21 dicens: Ponam verbum meum in ore seminis tui, et seminis quod inde nascetur in perpetuum usque. Peculiare tamen interea mandatum datur patribus, ut singuli suas familias sedulo erudiant: et promiscue monentur omnes, operam hanc gratissimam esse Deo, si nomen eius transmittere studeant ad aetates futuras. Neque enim paucos tantum designat his verbis Propheta, Filii qui nascentur surgant: sed quotquot nascuntur, totidem vult praecones succrescere, quorum opera semper floreat ac vigeat pura religio.

7. *Ut ponant in Deo spem suam, neque obliviscantur operum Dei, et ut mandata eius observent.* 8. *Et non sint sicut patres sui, generatio defectrix et exasperans, generatio quae non direxit cor suum, et cuius spiritus fidelis non fuit erga Deum.* 9. *Filii Ephraim armati iaculantes arcu versi sunt in die proelii.* 10. *Non custodierunt foedus Dei, et in lege eius recusarunt ambulare.* 11. *Et obliti sunt operum eius, et mirabilium quae ostendit illis.*

7. (*Ut ponant.*) Usum doctrinae notat: Primum ut tam pretioso laboris sui fructu alacrius stimulentur patres ad filios docendos, ubi se et purum Dei cultum asserere, et filiorum saluti consulere vident. Deinde ut filii vicissim maiore desiderio accensi, festinent ad discendum, neque vagentur in frivolis speculationibus, sed ad rectum scopum colliment. Est enim illa infelix et misera fatigatio, semper discere, ut nunquam ad scientiam veritatis pervenias, 2. Tim. 3, 7. Ergo quum audimus quorsum lex tradita sit, hinc colligere promptum est quaenam vere sit atque utilis rite proficiendi ratio. Spem vero locat in summo gradu: deinde observationem mandatorum exigit: medio autem loco statuit memoriam operum Dei, quae ad fidei confirmationem valet, quasi diceret, hanc coelestis sapientiae esse summam, ut populus Deo affixus sincera fide eum invocet, atque, alendae fiduciae suae causa, meditandis eius beneficiis se exerceat: deinde ut se pure addicat in eius obsequium. Caeterum hinc discamus legitimum Dei cultum a fide incipere: quia praecipua honoris sui parte fraudatur, si alio transferimus spes nostras.

8. (*Et non sint sicut.*) Hac circumstantia melius admonet quam necessaria sit haec concio, quod scilicet proclives sint Iudaei ad defectionem, nisi firmis vinculis retineantur. Nam pro confesso sumit nihilo meliore praeditos esse ingenio quam patres, quos dicit perfidos, rebelles, tortuosos, et immorigeros fuisse. Statim igitur diffluerent, nisi assiduis fulturis confirmarentur eorum corda. Imo quod Horatius de gente sua scribit, experientia demonstrat ubique verum esse: Aetas parentum peior avis tulit Nos nequiores, mox daturos Pro-

geniem vitiosiorem. Quid ergo fieret nisi succurreret Deus mundo ita in deterius labenti? Iam quum ex patrum malitia et pravitate doceat propheta severam disciplinam Iudaeis necessariam esse, quae a malis exemplis eos revocet, hinc colligimus quam stulte sibi mundus persuadeat patrum imitationem instar esse legis. Nec vero de quibuslibet populis hic agit propheta, sed de sancto et electo genere Abrahae: nec paucos tantum perstringit, sed totam fere gentem, in qua passim tam pervicacia, quam oblivio gratiae Dei et perfida simulatio grassata fuit. Nec unius tantum aetatis patres commemorat, sed longam antiquitatem complectitur, ne ex peccandi vetustate captetur defensio. Quare delectus prudenter habendus est inter patres, quosnam imitari expediat. Et quia difficile revellitur praepostera illa patrum aemulatio, quorum reverentia naturaliter ingenita est, pluribus verbis eorum scelera propheta exaggerat, apostasiam, irritationem, perfidiam, et hypocrisin exprobrans: quae etsi gravissima sint probra, modum tamen non excedere, ex contextu mox patebit. Verbum הֵכִין, vertunt alii stabilire: sed meo iudicio potius intelligit propheta per obliquos recessus semper a Deo deflexisse. Verbum etiam נאמנה quidam accipiunt pro inniti: sed rectior est altera interpretatio, non fuisse constanter et bona fide addictos Deo, qui tamen iuraverant in eius nomen. Porro quod ex hoc loco colligunt papistae, esse in hominis arbitrio flectere cor, ac dirigere in utramque partem, frivola est consequentia. Quamvis enim iure propheta eos accuset qui cor suum non direxerunt: non tamen ex professo disserit quid a se ipsis valeant. Etsi enim proprium Dei opus sit, intrinseco spiritus motu convertere ad se hominum corda, non tamen a culpa eximentur, vel poenam effugient quos sua libido et pravitas alio trahit. Caeterum ex vitiis quae hic notantur, discendum est qualiter a nobis coli Deus velit. Primo enim deposita pervicacia iugum eius subeundum est: deinde induendus mansuetudinis spiritus, cordis affectus in Dei obsequium ordinandi, et sectanda rectitudo: et quidem non evanido fervore, sed sincera constantia.

9. (*Filii Ephraim.*) Exemplum illius infidelitatis proponit in filiis Ephraim. Et quia non facile simplici doctrina resipiscunt qui pertinaciter addicti sunt malo, ex poenis a Deo inflictis probat filios Ephraim reprobos fuisse. Nam quum bellicosi essent, signum irae Dei fuit, terga vertere in proelio, ac diserte exprimit *sagittandi* fuisse *peritos:* quia absurdius est metu fugari qui ad hostes eminus feriendos telis instructi sunt, unde etiam apertius constat, Deum illis fuisse offensum, qui eos non modo destituerit auxilio suo, sed emollierit ipsorum corda. Quaeritur cur filios Ephraim solos iam accuset, quum in genere nuper tribus omnes comprehenderit. Quidam interpretes ad cladem referunt quae a Githaeis illata fuit quum ad recuperanda spolia obviam filiis Ephraim progressi sunt. 1. Par. 7, 20. Quod nimis restrictum est, nam fieri potest ut regnum Israël, quo tempore compositus fuit Psalmus, collapsum et magna ex parte dirutum fuerit. Non male igitur alii synecdochen esse sentiunt, et filios Ephraim accipiunt pro toto populo: nisi quod inconsiderate praetereunt fuisse data opera nominatos, quia aliis fuerant defectionis autores, quum Iarobeam vitulos erexit. Memoria enim tenere convenit quod diximus, circa finem non frustra conferri repulsam tribum Ephraim cum electione tribus Iehudah. Ideoque nunc quoque de filiis Ephraim comparative sermo habetur, ut veros Abrahae filios admoneat eorum exemplo qui se ab ecclesia abdicaverant, et se tamen iactabant inani ecclesiae titulo. Nam quum multitudine et opibus praestarent, ad fallendos simplices nimium valebat eorum autoritas: qua nunc spoliat eos propheta, Dei auxilio nudatos fuisse docens. Nam huc spectat causae redditio, quod *non custodierint foedus Domini.* Fuit quidem aliis etiam crimen hoc commune, sed consulto vindictae Dei exemplum protulit in tribu illa, quae sua autoritate totum fere populum corruperat. Quia ergo splendor ac dignitas Ephraim turpis apostasiae vexillum fuerat, cavere voluit propheta ne fallendis simplicibus larva illa adhuc maneret. Porro non leviter eos accusat, sed exprobrat perfidiam in totius legis contemptu, et foederis violatione, tametsi enim utrumque nomen eodem sensu accipiat, *foedus* priore loco ponens, satis ostendit se non solum de regula bene vivendi agere, sed de toto cultu Dei, de fide promissionum et invocatione, et pietatis doctrina, cuius fundamentum erat adoptio. Foedifragos itaque nominat: quia promissionum fide exciderant, quibus Deus pepigerat se illis fore in patrem. Apposite tamen *legem* postea adiungit, in qua velut in publicis tabulis consignatum fuerat foedus. Auget criminis atrocitatem *renuendi* verbum, quo significat non fuisse solum impetu quodam temere abreptos, ut levitate, imperitia, vel errore peccarent, sed ex professo et deliberata pervicacia violasse sacrum Dei pactum. Fontem quoque tam foedae impietatis designat ingratitudinem, quod redemptionem aeterna memoria dignam maligne sepelierint, ac pro nihilo duxerint. Fuit certe similis portento haec socordia, discedere a Deo Israëlitas, cui tot modis devincti erant, nec fieri ullo modo poterat ut sic a Satana fascinarentur, nisi tot miraculorum obliti essent, quae totidem erant ad eos sub metu Dei et obsequio retinendos vincula. Ac ne qua excusatio supersit ad levandam culpam, splendidiore elogio insignit opera illa: quasi diceret non fuisse vulgarem agendi modum, ut obrepere potuerit oblivio: sed Israëlitas

perverse et nequiter clausisse oculos, ne gloriae Dei intuitu retinerentur.

12. *Coram patribus eorum egit mirabiliter in terra Aegypti in campo Soan.* 13. *Scidit mare et traduxit eos, et statuit aquas velut cumulum.* 14. *Et deduxit eos in nube interdiu, et omni nocte in splendore ignis.* 15. *Scidit rupes in deserto, et eos potare fecit in abyssis magnis.* 16. *Et eduxit fluenta e rupe, et descendere fecit aquas velut fluvios.*

12. (*Coram patribus eorum.*) Tametsi posteros adhuc in reatum trahit, commode tamen simul incipit de primis gentis auctoribus concionari: ac si diceret, iam a prima origine fuisse omnes pravo ingenio et rebelli. Quia tamen filios Ephraim dixerat prolapsos in apostasiam fuisse, quia mirabilium Dei obliti essent, sententiam hanc adhuc persequitur: interea, ut dixi, opportune transitum sibi facit ad patres in eundem reatum trahendos. Primo loco miracula attingit in medio Aegypti sinu ante populi egressum edita. Locum vero celeberrimum nominat illustrioris notitiae causa. Postea ad maris transitum descendit, ubi repetit quod alibi vidimus, mutatum esse naturae ordinem, ut aquae cursum suum sisterent, adeoque in firmos cumulos velut montes elevarentur. Tertio loco narrat traiecto mari rubro, Deum itineris fuisse ducem populo: et ne momentanea tantum esset redemptio, porrecta manu continuasse suam gratiam. Nam quum difficile ac molestum esset per arida et sabulosa loca pergere, non vulgare beneficium fuit, opposita nube protegi ab aestu solis. Quanquam fuit illud excellentioris gratiae pignus, quod scilicet Deus populum hunc sub protectione sua esse testatus est, donec in coelestem haereditatem perveniret. Unde etiam Paulus 1. Cor. 10, 2 in nube illa baptismi speciem fuisse docet, sicuti in maris transitu, cuius fructus non in hac caduca vita inclusus est, sed ad salutem usque aeternam pertinet.
15. (*Scidit rupes.*) Aliud paterni amoris symbolum producit, quo Deus ostendit quantae sibi curae esset illius salus. Porro non dicitur simpliciter Deus potum suppeditasse, sed id fecisse praeter naturam. Oriuntur quidem interdum ex rupibus flumina, sed rupes quam percussit Moses, arida prorsus erat, unde constat aquam illam non fuisse elicitam ex scaturigine aliqua, sed erutam ex profundissimis abyssis: quasi diceret ex ipso terrae centro. Itaque sensum prophetae assequuti non sunt qui interpretantur, in profundis abyssis potasse Israëlitas, quoniam aquae larga abundantia fluerent. Potius miraculum amplificat Moses, quod ex remotissimis venis aquas illas Deus fluere iusserit. Idem confirmat proximo versu, fuisse amplum et magnum flumen ubi nulla prius fuerat aquae gutta. Nam si tenuis solum rivulus manasset, poterat a profanis hominibus obscurari Dei gratia: sed ubi tanta copia aquarum repente erumpit, quis non mutatum potius videt naturae cursum, quam occultam sub terris venam apertam fuisse?

17. *Et adiecerunt adhuc ad peccandum contra eum, ad exasperandum Excelsum in deserto.* 18. *Et tentaverunt Deum in corde suo ad petendum cibum animae suae.**) 19. *Et loquuti sunt contra Deum, dixerunt, An poterit Deus parare mensam in deserto?* 20. *En percussit rupem et fluxerunt aquae, et flumina inundarunt, an etiam poterit panem dare? an parabit carnem populo suo?* 21. *Propterea audivit Iehova et indignatus est, et ignis accensus est in Iacob, atque etiam ira adscendit in Israëlem.* 22. *Quia non crediderunt in Deo, et non speraverunt in salute eius.*

17. (*Et adiecerunt.*) Postquam breviter exposuit propheta continua beneficiorum serie Deum palam fecisse quantopere amaret Abrahae filios, nunc addit, postquam eos sibi tam sancte obligaverat, pro suo more et ingenio scelerate in eum insurrexisse. Ac primo quidem eos accusat, quod mala malis pertinaciter addendo, eum exasperaverint: deinde speciem irritationis designat. *Exasperandi* autem verbo significat non leve fuisse delictum, sed malitiam intolerabilem. Iam loci quoque circumstantia exaggerat criminis magnitudinem, quo in ipso deserto, recenti adhuc liberationis memoria, ubi quotidie oculis ingerebantur signa praesentiae Dei, ubi necessitas ipsa ad obsequium eos cogere debebat, suam intemperiem non cohibuerint. Quod ergo coram ipso Deo, qui praesenti gloriae suae intuitu eos terrebat, qui tam benigne et suaviter eos ad se alliciebat, quum rerum omnium inopia ad eos cohibendos optimum remedium esset, petulanter tamen se gesserint: prodigiosus certe fuit furor.
18. (*Et tentaverunt.*) Haec fuit irritatio cuius meminit: non quod cibum petere, si cogeret inedia, per se esset illicitum. Quis enim vitio vertat si famelici Deum nutricium implorent? Sed in eo peccarunt, quod cibo divinitus sibi destinato non contenti, laxarunt suae libidini habenas. Deus enim iam eos manna pascere coeperat, ut mox iterum videbimus. Eius autem alimenti fastidio impulsi, novos cibos appetunt, ac si respuerent patris sui demensum. Hoc significat propheta nomine *animae, petiisse cibum*, non quod esuries cogeret, sed quia eorum concupiscentiae non sufficeret cibo divinitus ordinato vesci. Hac ratione dicit eos tentasse Deum: quia ultra fines sibi a Deo praescriptos transsilierint. Quisquis enim posthabito et neglecto

*) à leur ame, *en marge:* ou à leur cupidité.

volucrem pennatam. 28. *Et cadere fecit in medium castrorum eius per circuitum ad tabernacula eius.* 29. *Et comederunt, et saturati sunt valde, et desiderium eorum attulit ipsis.* 30. *Non alienati sunt a desiderio suo: adhuc cibus erat in ore ipsorum,* 31. *Quum ira Dei adscendit in eos, et occidit pingues eorum, et electos Israël prostravit.*

26. (*Pergere fecit.*) Narrat propheta Deum morem gessisse populo suo, non quod obstreperum illud votum propitius exaudierit, sed ut effectu ipso probaret sibi in manu esse quod illi non crediderant. Unde etiam patet quam perperam carnem cum manna coniungant quidam interpretes, quorum prorsus diversa est ratio: quia in manna patris officium praestabat Deus: carnibus replevit ingluviem eorum, ut ipsa ingurgitatio eos suffocaret. Etsi autem Deo non fuisset difficile coturnices creare in medio deserto, ventorum tamen impetu illuc advehi voluit, ut discerent Israëlitae elementa omnia patere eius imperio, nec obstaculo esse locorum distantiam quominus eius virtus statim ab oriente in occasum penetret. Clarum ergo virtutis, cui maligne detraxerant, experimentum habent increduli, ubi elementa omnia praesto sunt ad obsequium, et quidquid mandavit celeriter exsequuntur. Porro non dubium est quin ventos pro situ castrorum excitaverit: quamvis promptum esset nullis mediis carnes in medium afferre. Dicit autem comedisse et fuisse saturatos, non tantum ut sciamus copiam avium illis fuisse oblatam, qua largiter farcirent ventres suos: sed mera intemperantia fuisse impulsos ad petendas carnes, non autem sollicitos fuisse de victu. Dixerat quidem prius man illis datum fuisse ad satietatem, sed hic luxuriam et voracitatem diserte perstringere voluit, in qua se prodidit effraenis eorum cupiditas. Quanquam autem alibi singularis privilegii loco promittit Deus fidelibus se facturum quod optaverint: alio tamen modo hic obsequutus dicitur perversis impii populi votis: quia quod propitius negasset, iratus concessit. Quod exemplum notatu dignum est, ne queramur vota nostra arcano Dei consilio corrigi, dum intemperantius effluunt. Tunc enim vere exaudit, ubi non indulget stultis cupiditatibus, sed beneficentiam suam salutis nostrae modo attemperat, sicuti plus impiis largiendo, quam ipsis utile sit, non eos proprie exaudit, sed exitiali mole onerat, quae ipsos in exitium praecipites agat. Id clarius exprimit continuo post subiiciens letalem illis fuisse saginam illam, quasi una cum cibo flammam irae Dei vorassent. *Non alienatos fuisse a desiderio suo,* tantundem valet, ac sua cupidine adhuc flagrasse. Si quis excipiat, hoc non congruere cum proxima sententia, ubi dictum fuerat comedisse ad satietatem, facilis est solutio. Scimus enim, nisi intra fines rationis et temperantiae se contineant hominum animi, esse inexplebiles, ideoque saturitate non restingui pravi appetitus ardorem. Quidam vertunt, non fuisse frustratos: alii, nondum habuisse cibum fastidio: quod posterius mentem prophetae non male exprimit: sed a verbo זוּר remotum est. Duobus ergo verbis exprimere voluit propheta praesentem oblectationem: quia ubi vindictam de illis sumpsit Deus, adhuc lasciviebant in sua crapula. Caeterum, *ira Dei* metaphorice *adscendere* dicitur, dum repente in iudicium consurgit: quia dissimulans ad peccata videtur quodammodo sopitus esse. Quanquam autem per singulos ordines grassata fuit poena, *pingues* tamen et *electos* consulto propheta nominat, ut clarius refulgeat Dei iudicium. Neque enim temere accidit, ut robustissimos quosque et eximio vigore praeditos tabes conficeret. Deinde quia ut plurimum homines fallit sua virtus, ut audacius proterviant contra Deum, quia infirmitatis suae immemores, quidvis sibi licere putant: ideo mirum non est durius in eos saeviisse iram Dei.

32. *In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt mirabilibus eius:* 33. *Et consumpsit in vanitate dies eorum, et annos eorum in festinatione.* 34. *Quum occideret eos, quaerebant eum: reversi sunt, et mane properabant ad Deum.* 35. *Et recordati sunt quod Deus rupes eorum, et Deus excelsus redemptor eorum.* 36. *Et blanditi sunt ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei:* 37. *Cor autem eorum non fuit rectum coram eo, et non fuerunt veraces in foedere eius.*

32. (*In omnibus.*) Vulgare proverbium est, stultos plagis sapere, unde sequitur prorsus esse desperatos qui saepius a Deo castigati non resipiscunt. Talem contumaciam describit propheta in Israëlitis, quae nullis flagellis corrigi potuerit. Haec formidabilis erat Dei vindicta, tantam fortium virorum stragem cernere. Quod ergo tali portento commoti non sunt, eo convincitur portentosa eorum durities. Quanquam per *mirabilia* non solum poenam de qua nuper loquutus est intelligit, sed alia etiam signa comprehendit quorum ante facta fuit mentio. Duplicis ergo malitiae eos insimulat, quod non modo fidem abrogaverint verbo Dei, sed etiam eius miracula contempserint. Ideo subiicit auctas fuisse poenas, sicuti per Mosen denuntiat ac minatur Deus septuplo durius se acturum cum praefractis qui in sceleribus suis pergent. Caeterum, quia de toto populo hic loquitur, quasi diceret, sine exceptione omnes a minimo usque ad maximum celeriter fuisse consumptos, probabili ratione referri hoc posset ad gravissimam illam poenam quae iureiurando sancita fuit, perituros omnes in deserto, duobus tantum exceptis, Iosue et Caleb: qui iam

propinqui terrae Canaan cursum retro flexerant. Quum ergo sibi clausissent ingressum, cecidit in deserto quadraginta annis immensa multitudo. *Dies* priore loco ponit, deinde *annos:* ac si diceret Dei maledictione praecisum illis fuisse vitae tempus, ut facile constaret in medio cursu ipsos deficere. Consumpti ergo fuerunt *dies in vanitate*, quia evanuerunt instar fumi: *anni in festinatione*, quia celeri transitu fluxerunt. בהלה quidam vertunt terrorem, ego mallem Tumultum: quia haud dubie significat propheta tumultuarie abruptam illis fuisse vitam. Sed Festinationis nomen quod clarius erat, mutare nolui. Haec autem iusta pertinaciae fuit merces, vires quibus superbiebant emarcidas reddere, ut celeriter instar umbrae diffluerent.

34. (*Quum occideret eos.*) Hac circumstantia crimen auget: quia ubi scelerum convicti se iustas fatentur poenas dare, non sincero autem animo supplices fiunt, imo prava simulatione Deum eludunt: minus excusabilis est eorum impietas. Si quis mente captus mala sua non sentiat, ignoscitur stupori: qui vero reatum agnoscere cogitur, sui tamen similis manet, vel fucata deprecatione functus, statim ad ingenium redit: hac perfidia se insanabilem esse demonstrat. Subindicat autem propheta non vulgares vel obscuras fuisse poenas, quibus gens illa tam obstinata ad quaerendum Deum compulsa fuit: neque solum refert scelerum fuisse convictos, sed etiam redemptionis a qua exciderant, sensu et memoria fuisse tactos. Hoc modo melius tollitur ignorantiae praetextus: ac si diceret non fuisse inconsiderate abreptos, vel deceptos errore, sed quasi data opera perfide agendo in se provocasse iram Dei: sicuti in hunc finem aperuit illis Deus oculos, ut perditam eorum malitiam apertius detegeret, ac si hypocrisin et blanditias eorum discutiens, e suis latebris eos traheret in lucem. Perfidiam vero accusans propheta, quia neque recto corde confessi fuerint culpam, neque vere gloriam redemptionis Deo tribuerint, dicit eos *ore blanditos et lingua mentitos fuisse*, non quod nulla esset agnitio, sed quia oris confessio affectu carens, voluntaria non erat. Quod notatu dignum est: quia hinc colligimus non modo crassam hypocrisin cavendam esse, ubi aliud apud homines profitetur lingua, quam animus sentiat: sed simulationem quoque magis occultam, ubi metu coactus serviliter blanditur Deo peccator, qui tamen libenter iudicium eius effugeret. Atqui maior pars hoc morbo exitialiter laborat: quia licet Dei maiestas aliquam illis reverentiam extorqueat, cuperent tamen exstinctam esse omnem lucem doctrinae. Quare non satis est annuere verbo Dei, nisi accedat serius affectus, nec cor nostrum duplex sit vel divisum. Ideo simulationis causam et fontem propheta notat, quod non fuerint *stabiles ac veraces:* ac si diceret, mendacium et fallaciam coram Deo reputari, nisi quod ex pura cordis sinceritate profectum fuerit. Quia vero talis integritas passim requiritur in lege, tanquam foedifragos accusat qui foedus Dei non coluerint qua decebat fide. Mutua enim (ut alibi dictum fuit) relatio inter fidem nostram et Dei foedus tenenda est, ut huius veritati vicissim non fallax illius consensus respondeat.

38. *Et ipse misericors expiavit iniquitatem, et non perdidit: et multiplicavit ad avertendam iram suam, et non excitavit omnem indignationem suam.* 39. *Et recordatus est quia caro sunt: spiritus transiens et non revertens.* 40. *Quoties exacerbaverunt eum in deserto, moerore affecerunt in solitudine?* 41. *Et reversi sunt et tentaverunt Deum, et sanctum Israëlis circumscripserunt.*

38. (*Et ipse misericors.*) Quo melius pateat nulla ratione fuisse flexibiles ut redirent ad sanam mentem, nunc dicit multa eorum peccata Deum tolerasse: sed quoties veniam dedit, non minus impie eius indulgentia fuisse abusos, quam praefracti fuerant adversus rigorem. Interea causam assignat cur non in totum perierint. Etsi enim digni erant interitu, Deum tamen iram suam temperasse refert, ut maneret aliquod residuum semen. Ne quis ergo ex illis vindictae exemplis colligeret, Deum summo iure egisse, propheta hic admonet, mediocres, imo mites fuisse poenas prae atrocitate criminum: quia Deus manum suam sustinuerit, non tam quid meriti essent respiciens, quam locum dare volens suae misericordiae. Non est autem cur propterea imaginemur mutabilem esse Deum, dum nunc asperius nos castigat, nunc comiter ad se allicit: quia pro incomparabili sua sapientia diversis modis experitur num quae sit spes sanandi. Sed hinc crescit reatus, si neque severitas eius nos corrigit, neque emollit clementia. Notandum autem est, quod Deus pepercerit populo, causam adscribi eius misericordiae, quae naturaliter in ipso residet: ut sciamus non aliunde fuisse adductum ut tam propensus esset ac facilis ad dandam veniam. Porro quia non semel neque uno modo ignovit Deus, dicit propheta *expiasse iniquitatem, ut non perderet:* deinde quum saepius esset provocatus avertendae irae suae non fecisse finem: postremo mitigasse poenas, ne ipsa gravitate populum obruerent.

39. (*Et recordatus est.*) Nunc alteram causam adducit, quod scilicet experiri noluerit Deus robur suum contra homines natura fluxos et evanidos. Loquutiones enim quas usurpat, fragilitatem notant, qua miserabilis est hominum conditio. Carnem cum spiritu frequentius scriptura committit per antithesin, non modo ubi per carnem intelligitur corrupta et vitiosa natura, per spiritum integritas, ad quam renascuntur filii Dei: sed etiam ubi ho-

mines caro vocantur, quia nihil in ipsis firmum sit vel solidum, sicuti apud Iesaiam 31, 3: Aegyptus caro est, et non spiritus. Verum hoc loco propheta eodem sensu *carnem et spiritum* posuit: priori voce corruptioni et putredini obnoxios esse homines significans, altera vero flatum, vel nescio quid umbratile. Quia enim continua defluxio homines ad interitum compellit, comparat eos vento ambulanti, et qui proprio motu concidit sine reditu. Peracto enim stadio non ordimur novam vitam in terra, sicuti et Iob cap. 14, 7 dicitur, arbores quotannis renasci, et herbas ubi hyeme fuerint emortuae, iterum virescere: hominem vero, postquam interierit, non recuperare vires. Nunc tenemus prophetae sensum, Deum pro sua misericordia tolerasse Iudaeos, non quod digni essent, sed quia caduca et fluxa eorum conditio veniam illis impetraverit. Similem fere sententiam habebimus Psalmo 103, 14 ubi dicet propheta, Deum nobis esse propitium, quia videt herbae similes, statimque instar foeni arescere. Quod si in nobis nihil praeter miseriam reperit Deus, quo flectatur ad misericordiam, sequitur nonnisi mera et gratuita bonitate induci ut nos sustineat. Caeterum ubi negat propheta, *reverti* homines peracto cursu, minime excludit spem futurae resurrectionis, tantum enim in se ipsis considerat homines, ac de terreno eorum statu loquitur. Renovatio autem in coelestem vitam miraculum est longe altius natura. Eodem sensu alibi dicitur, Exit spiritus eius, et non revertitur, Sap. 16, 14 quia scilicet spem futurae instaurationis ex utero minime afferunt homines, sed ex regenerationis gratia eius petenda est.

40. (*Quoties exacerbaverunt.*) Confirmat proximam sententiam: quia scilicet immensa scelerum congerie toties Deum provocaverint in deserto, ut millies perire necesse fuerit, nisi millies propitius illis fuisset Deus. Interrogatio autem magis emphatice exprimit, nullum fecisse peccandi modum. *Deserti* nomen tam loci quam temporis circumstantiam in se continet: ac si ingratitudinem argueret propheta, quod tam recentibus Dei beneficiis, imo quotidiano eorum adspectu non saltem retenti fuerint: deinde violentam intemperiem damnaret, quod intra breve tempus tot peccata cumulaverint. Eodem sensu continuo post addit, iterato cursu tentasse Deum. Neque enim verbum *reverti*, mutationem hic significat, sed continuam peccandi seriem. Pulcra autem metaphora exprimit quam atroci contumelia Deum afficiant homines ipsum tentando. Verbum enim תוה quo utitur, proprie signare vel describere significat. Sed docet, ubi pro sua libidine media Deo praescribere ausus est populus, fuisse quasi cancellis circumdatum, et immensam eius potentiam infidelitatis angustiis fuisse conclusam. Et certe quoties in suo sensu homines subsistunt, perinde est ac si Deum metiri vellent suo modulo: quod nihil aliud est quam eum ex solio suo detrahere. Nobis enim subiicietur eius maiestas, si ita nostro arbitrio in ordinem cogatur.

42. *Non recordati sunt manus eius die quo redemit eos ab affligente.* 43. *Quando posuit in Aegypto signa sua, et prodigia sua in campo Soan:* 44. *Dum convertit in sanguinem fluvios eorum, et fluenta eorum, ne biberent.* 45. *Misit in eos mistionem quae voravit eos, et ranam quae perdidit eos.* 46. *Et dedit brucho fructum eorum, et laborem eorum locustis:* 47. *Et occidit grandine vitem ipsorum, et sycomoros ipsorum lapide grandinis.* 48. *Et tradidit grandini iumenta ipsorum, et pecora ipsorum lapidibus ignitis.* 49. *Misit in eos indignationem irae suae, furorem, iracundiam et afflictionem, immissionem angelorum malorum.* 50. *Direxit semitam irae suae: non prohibuit a morte animam ipsorum, et iumentum ipsorum in pestem conclusit.* 51. *Et percussit omne primogenitum in Aegypto, principium virtutum in tabernaculis Cham.*

42. (*Non recordati sunt.*) Pergit in exprobratione, quia sola beneficiorum Dei memoria eos fraenare poterat, nisi quaecunque experti fuerant sponte et maligne essent obliti. Ex hac impia oblivione nascitur protervia et omnis rebellio. *Manum Dei* pro virtute per metonymiam accipi satis notum est. Fuit autem in prima illa liberatione populi novo et insolito modo extenta Dei manus, quo magis detestabilis fuit populi impietas, in quam nunc invehitur propheta, pro nihilo ducere, vel statim sepelire quod nulla vetustate obsolescere debuerat. Iam aliquot commemorat potentiae Dei exempla, quae primo *signa* vocat, deinde *prodigia:* quo rursum perstringat foedum populi stuporem. Quanquam autem rem unam bis exprimit, in secundo tamen membro augmentum est: ac si diceret, inauditis modis incussum tunc fuisse terrorem, qui non debuit tam cito ex populi animis evanescere.

44. (*Convertit in sanguinem.*) Non enumerat ordine miracula, quibus suam potentiam testatus est Deus in redimendo populo: quia satis habuit notas historias in memoriam revocare quae sufficerent ad detegendam populi malitiam et ingratitudinem. Neque etiam hic longius insistere opus est, quum Mosis historia clarius doceat quae hic breviter recitantur. Hoc solum teneant lectores, quamvis alias saepius grandine aliisque corruptelis ultus fuerit Deus gentium peccata, quidquid tunc accidit in Aegypto, fuisse extraordinarium, et nunquam ante auditum: ideo pluribus verbis tam memorabiles Dei vindictas exaggerat propheta, quod *miserit indignationem irae suae, iracundiam, furorem, et angustiam.* Huc enim spectat verborum congeries, ut sopitae mentes expergefiant ad tam densa mira-

fuisse ob sua scelera veteres incolas, cum ipsis omni scelerum genere certare? ac si de industria propositum esset in se accersere quam in aliis perspexerat Dei vindictam. Quod postea addit *montem hunc*, non recte, meo iudicio, quidam ad totam terram extendunt, quae etsi montuosa erat, habuit tamen regiones planas et aequabiles, satis amplas et longas. Quare non dubito quin amplificandi causa montem Sion, ubi domicilium sibi et primam sedem elegerat Deus, honorifice addiderit. Fateor quidem synecdochen esse: modo teneant lectores locum diserte exprimi, ex quo, velut ex fonte, manabat totius terrae sanctitas. *Montem hunc dextra Dei vel possessum fuisse vel acquisitum* dicit: (nam verbum קנה utrumque significat) ne se efferant Israëlitae, quasi proprio marte terram acquisierint, vel eius possessione fruantur: sicuti Psalmo 44, 4 dictum fuit: Quia non in gladio suo facti sunt haeredes terrae, nec brachium eorum servavit eos: sed dextra tua, et brachium tuum, et lumen vultus tui, quia dilexisti nos. Et mox sequitur explicatio, *expulsas fuisse gentes ac proiectas in sortem:* quibus verbis modum acquirendi definit propheta: ac si diceret, Neque populum Israël adeo fuisse bellacem, neque gentes illas tam fuisse timidas, nisi parta fuisset victoria Dei auspicio ac virtute. Adde quod legitima non fuisset possessio, nisi Deus spoliatis prioribus incolis, in ius et locum eorum succedere alienos voluisset.

56. (*Et tentaverunt.*) Hic iam exprobrat quod tot beneficiis ornati, non desierint perfide se gerere: imo quum novis subinde gratiis revocarentur ad obsequium, sua contumacia iugum excusserint. Quid valeat *tentandi* verbum prius diximus. Sed addit propheta generaliter *eos exacerbasse: quia foedus eius non custodierint.* Hac autem postrema particula melius convincitur aperta et crassa rebellio, quod familiariter de officio suo edocti, recusaverint tamen Deo subesse. Nam et legem vocat *testimonia*, quod hac paciscendi formula Deus populum illum sibi devinxerat, sicuti certis legibus inter se conveniunt homines. Quanquam autem his verbis non leviter eos perstrinxit, apostasiam tamen et perfidiam illis postea obiiciens, cumulum reatus adiungit. Adoptaverat eos Deus sibi in populum: contempto eius favore, ultro se abdicant. Collegerat eos sub alas suas: petulanter ad dissipationem ruunt. Pollicitus fuerat se illis fore patrem: recusant filii esse. Viam illis salutis monstraverat: sponte se in exitium errando proiiciunt. Concludit ergo propheta, populum hunc omnibus saeculis impium fuisse et sceleratum. Atque iterum notandum est, nullum damnari atrocius crimen in posteris, nisi quod patribus nimium fuerint similes: ne quem decipiat perversa imitatio, ac si iustae excusationis esset clypeus. Aptissima deinde similitudine (qua etiam Oseas cap. 7, 16 utitur) eorum levitatem exprimit. Nam sicuti falluntur iaculatores qui arcum male firmum vel male intensum habent, vel obliquum et flexibilem: ita dicit *reflexum fuisse hunc populum*, et lubrica flexuosaque versutia elapsum, ne manu Dei regeretur.

58. (*Provocaverunt in excelsis.*) Speciem defectionis profert, qua palam testati sunt Israëlitae se fidem et obsequium negare Deo. Satis enim et super admoniti fuerant, perverti et contaminari Dei cultum, nisi ab eius verbo penderent: nunc tota lege posthabita, ad sua figmenta perrumpunt. Atque hos fructus semper producit legis contemptus, ut crassis superstitionibus se addicant qui sequi proprium sensum, quam Deo se subiicere malunt. Duobus autem modis vitiatum fuisse Dei cultum conqueritur: primo, quod Dei gloriam deformaverint, idola et sculptilia sibi fingendo: deinde, quod ad Deum placandum extraneos et vetitos ritus excogitaverint.

59. *Audivit Deus et iratus est, et exsecratus est valde Israëlem.* 60. *Et deseruit habitationem Siloh, tabernaculum ubi habitavit inter homines.* 61. *Et dedit in captivitatem robur suum, et pulcritudinem suam in manum affligentis.* 62. *Et inclusit in gladium populum suum, et haereditati suae iratus est.* 63. *Electos eius*) voravit ignis et virgines eius non sunt laudatae.* 64. *Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, et viduae eius non luxerunt.* 65. *Et expergefactus est tanquam dormiens Dominus, tanquam fortis clamans prae vino.* 66. *Et percussit adversarios suos retro, opprobrium aeternum posuit in ipsis.*

59. (*Audivit Deus.*) Rursus ostendit propheta, quum videret Deus se nihil tolerantia proficere, qua non sine ludibrio abutebatur populus ad peccandi licentiam, severas de eo poenas sumpsisse. Caeterum similitudo quam sumit a iudicibus terrenis, frequenter occurrit in scriptura. Audire enim dicitur Deus, non quod inquisitione opus sit, sed quia non temere ad sua iudicia prosilit, ne quis putet esse praecipitem. Summa est, populum sua scelera sic continuasse, ut tandem clamor in coelum adscenderit: et ipsa poenae gravitas culpae atrocitatem arguit. Postquam enim dixit Israëlem, quem Deus tantopere dilexerat, fuisse abominationi, subiicit fuisse etiam orbatum et spoliatum praesentia Dei, quae unica erat eius felicitas, atque etiam in malis solatium. Fuit igitur haec Israëlis detestatio, quum Deus arcam foederis alio abripi passus est, ac si ipse migrans a Iudaea, populo valediceret. Certum quidem est non fuisse Deum visibili symbolo affixum: sed quia hanc suae cum populo coniunctionis

*) ses esleus, *en marge:* ou l'elite et la fleur du peuple.

tesseram dederat, illa ablata, se quoque discedere testatus est. Quia autem in Siloh diuturna fuit statio arcae, illicque capta fuit a Philistinis, 1. Sam. 4, 11 vocatur habitatio ipsius Dei. Sed modus habitandi paulo post eleganter exprimitur: nempe quia domicilium fuerit inter homines. Quamvis enim impleat Deus coelum et terram, quia tamen ad immensam altitudinem non pertingimus, sua virtute et gratia ad nos descendens, quoad expedit et modulus noster ferre potest, propinquum se nobis facit. Est autem valde emphatica loquutio, Deum continuis populi sceleribus ita fuisse offensum, ut locum quem unum in terris delegerat, coactus sit deserere. Proximo versu idem prosequitur: *robur Dei* quo protecti ac defensi fuerant Israëlitae, *tunc fuisse captivum:* non quod alligata virtus eius fuerit signo externo, sed quatenus antea se hostibus opposuerat, gratiam qua tutatus erat populum, quodammodo captivam esse voluit. Neque tamen hoc refertur ad Philistinos, quasi Deo potiti fuerint: sed intelligit simpliciter propheta spoliatos et nudatos fuisse Israëlitas Dei praesidio, atque ita venisse in hostium potestatem: non secus ac duce capto profligatur exercitus. Vocatur etiam arca *pulcritudo Dei:* quia quum per se esset invisibilis, formam illam induerat, vel speculum illud statuerat in quo posset conspici. Quanquam autem dura est ac in speciem absurda hyperbole, robur Dei fuisse captum a Philistinis, consulto tamen posita est ad scelus populi aggravandum. Nam quum brachii sui potentiam ad populum iuvandum magnifice proferre solitus esset, gravissimis sceleribus offensum esse oportuit, quum passus esset symbolum illud virtutis suae violenter a profanis gentibus abripi. Quod autem de Siloh hic refertur, Ieremias 7, 12 ad omnes spectare docet qui vano praesentiae Dei obtentu fallaciter superbiunt: Ite in Silo inquit, et videte quantae ignominiae damnaverit Deus locum illum, ubi olim resplenduit eius maiestas. Ideoque nisi sincere, qua decet reverentia Deum excipimus, dum familiariter ad nos accedit, timendum est ne idem nobis quod Siloitis contingat. Quo putidior est papae et suorum iactantia, qui romanam sedem hoc solo titulo extollunt quia Romae olim floruerit ecclesia. Quasi vero Christus, qui verum est deitatis templum, non fuerit natus in Bethlehem, educatus in Nazareth: quasi in Capernaum et Ierusalem non habitaverit, et concionatus sit: quarum urbium vastitas horribile est irae Dei theatrum.

62. (*Inclusit in gladium.*) Alias cladis partes quae accepta fuit sub sacerdote Heli, commemorat. Arcae discessu ostendit Deus subductam esse suam gratiam a populo. Id etiam effectu comprobatum est, quia quidquid floris fuit, absumpsit ira Dei, quam sub *ignis* nomine propheta metaphorice designat. Hostili enim gladio perierunt electi Israël usque ad triginta millia, 1. Sam. 4, 10 non autem incendio. Sed hoc modo vis repentina ad terrorem exprimitur: ac si diceret, cito fuisse voratos, ut flamma solent quisquiliae. Stragem hanc alia figura confirmat, quod virorum penuria virgines innuptae manserint. Dicit enim *non fuisse laudatas*, quod in nuptiis epithalamia canere solerent. Indignitatem auget, quod *sacerdotes ipsi*, quos Deus peculiariter in suum patrocinium receperat, promiscue cum aliis perierint. Quod *viduas luxisse negat*, ita accipio, vel ante tempus moerore fuisse exstinctas: vel quum abductae essent ab hostibus, prohibitas fuisse a luctu. His autem verbis in summa docere voluit, nihil residuum fuisse ad extremam malorum congeriem.

65. (*Et expergefactus est.*) Quidam hoc de Israëlitis dictum esse volunt: alii de eorum hostibus. Si arrideat prior sensus, non mirum erit Israëlitas vocari *Dei adversarios*, sicuti apud Iesaiam cap. 1, vers. 24: Heus, ego me de hostibus meis ulciscar. Sensus autem erit, magno constitisse Israëlitis, quod ex Dei patientia plus licentiae sumpserant: quia repente expergefactus, maiore impetu in eos irruit. Sed quia prophetas videmus ex Mose haurire suam doctrinam, verba etiam formare ad illud exemplar, non minus probabilis est eorum opinio qui de Philistinis accipiunt: quia videtur hunc ordinem ex Mosis Cantico Deut. 32, 27 mutuatus propheta noster, ubi Deus non ita se poenas exigere de populo suo pronuntiat, quin rursus compescat hostes suos. Nam quia vulgari proverbio fertur, incertos esse bellorum exitus: si nulla sequuta fuisset mutatio, poterat haec poena esse obscurior. Ubi autem afflictis Israëlitis victores Deus sine hominum manu, praeter spem mundi, et consuetum usum aggreditur, hinc melius apparet, nonnisi divinitus prostratos fuisse Israëlitas. Interea admonet simul propheta necessitate compulsum fuisse Deum ad sumendam duriorem poenam: quia Philistinos deinde castigans, foedus suum, cuius videri oblitus poterat, praeclare asseruit. Quanquam enim quodammodo se Philistinis ad tempus adiunxerat, noluit tamen prorsus amorem abiicere erga Abrahae filios, ne irrita esset eius fides. Similitudo ebrii hominis, quamvis asperior, non abs re tamen posita est, quia accommodatur ad populi stuporem. Nam si pura fuisset ac defaecata mente, non ita se transformasset Deus, neque sumpsisset alienam personam. Eum ergo coegit populi ebrietas, hoc est socordia, ut se homini ebrio conferret: quod ipsis valde pudendum fuit. Quod ad Deum spectat, nihil eius gloriae derogat similitudo. Videtur sopitus esse, nisi mature remedium adhibeat malis nostris. Unde autem sopor, quum fortitudine gigantes omnes superet? quibus facile est perferre longas vigilias, et qui modico somno contenti sunt.

Cessatio eius perinde accipitur a stupidis ac si attonitus esset ipse. Dicit autem subitam excitationem Dei magis turbulentam fore, quam si primo momento manum suam extulisset: quemadmodum si gigas temulentus, necdum exhalata crapula, repente a somno surgat. Quod dicit *retro percussos fuisse hostes*, multi ad plagam Philistinis inflictam, 1. Sam. 5, 12 restringunt. Et convenit nomen *aeternae ignominiae*, quia dolor ille in anis ulcerosis probrosus fuit, sed quum sensum simpliciorem admittant verba, fuisse a tergo percussos, hoc ego in medio relinquo.

67. *Et reprobavit tabernaculum Ioseph, et tribum Ephraim non elegit.* 68. *Sed elegit tribum Iehuda, montem Sion quem dilexit:* 69. *Et exstruxit quasi excelsa sanctuarium eius, quasi terram quam fundavit in saeculum.* 70. *Et elegit David servum suum, et assumpsit eum e caulis ovium.* 71. *A tergo lactantium assumpsit eum, ut pasceret in Iacob populo suo, et in Israële haeredidate sua:* 72. *Et pavit eos in integritate cordis sui, et in prudentia manuum suarum deduxit eos.*

67. (*Et reprobavit.*) Qui putant Israëlitas nuper vocatos fuisse hostes Dei, contexunt hos versus ac si diceret propheta incurabile fuisse quod illis vulnus Deus inflixit. Ego vero, qui in diversam sententiam magis inclino, nempe ubi Deus duriter mulctavit Philistinos, palam fecisse non esse irritum foedus suum cum populo, cuius tam severus erat vindex: potius interpretor correctionis vice hoc fuisse additum, ac si dixisset propheta non fuisse placatum impiis defectoribus quin poenarum reliquiae exstarent. Haec igitur, meo iudicio, contextus ratio est, Quum a Philistinis capta fuit arca, Deum quodammodo fuisse sopitum, quia populi peccatis inebriatus fuerat, ne ad illum tuendum suo more excubias ageret: neque tamen diu obtorpuisse in somno, sed quum gens profana eius gloriae insultaret, tam atroci iniuria fuisse commotum, perinde ac si gigas in media crapula expergefieret: neque tamen sic fuisse commotum in gentem profanam et incircumcisam, quin signa aliqua castigationis in scelesto et ingrato populo Israël usque in finem exstarent. Huc tendit reprobatio de qua nunc loquitur, privatos fuisse Israëlitas honoris privilegio quo ante Deus ipsos ornaverat, dum arcam suam alio transferri voluit. Duo igitur capita hic notanda sunt, quum turpi ulcere percussi sunt Philistini, claro documento apparuisse, nonnisi Deo volente, Israëlitas fuisse ab illis devictos. Neque enim novas vires recuperavit Deus, vel exercitum novum collegit, ut paulo post invaderet victores, neque ad eam rem adiutus fuit alienis opibus. Alterum caput est, quamvis Deus manum exseruerit contra Philistinos, ut se aliqua foederis sui memoria et electi populi cura adhuc tangi probaret, non tamen sic restituisse populum Israël, quin desertio Silo perpetuum irae suae monimentum foret. Reprobavit igitur tribum Ephraim, non quod eos abdicaverit in totum, vel absciderit a reliquo ecclesiae corpore, sed quia amplius noluit residere illic arcam suam. Nam tribui Ephraim opponitur tribus Iehuda, ubi sibi domicilium postea elegit Deus. Hoc modo incipit ostendere propheta, quum statio data fuit arcae foederis in monte Sion, quodammodo renovatum fuisse populum: et dato reconciliationis symbolo in gratiam unde exciderat, postliminio rediisse. Israëlitas enim, quum Deus eorum culpa quodammodo exsulasset, ac captivum fuisset eius robur, hoc memoriali doceri utile fuit, sic displicuisse eorum scelera, ut prae fastidio prioris domicilii adspectum non ferret. Etsi autem post divortium illud (quo magis sollicite sibi in posterum caveret populus) non fuit integra solidaque instauratio: non vulgaris tamen clementiae fuit, Deum fixam arcae suae sedem rursus deligere. Quod autem in Gath, et Accaron, aliisque locis peregrinata est arca post reditum, usque dum miraculo mons Sion ostensus fuit, medii illius temporis non habetur ratio: quia prophetae consilium fuit tam poenae exemplum, quam insperatam Dei gratiam memoriae mandare. Tenendum etiam est quod saepius repetitur apud Mosen, Ubi locum elegerit Deus tuus in quo invoces eius nomen. Quia autem propter diuturnum hospitium Silo famam illam vulgo obtinuerat, ubi ad hostes traducta fuit arca, in aliam spem erectae fuerunt hominum mentes, donec cognita esset loci electio. Quanquam autem non reiectae tunc fuerunt decem tribus, quibus et regnum et sacerdotium commune erat cum tribu Iehuda, postea tamen successu temporis eos abscidit sua defectio. Atque haec ratio est cur odiose dicat propheta reprobatam fuisse tribum Ephraim, nec electam fuisse tribum Ioseph unde illa trahebat originem.

68. (*Sed elegit tribum.*) Nempe quia praetulit reliquo populo, regem sibi ex ea deligens, quem Israëlitis omnibus non minus quam Iudaeis praeficeret. *Montem* vero *Sion* elegit, sedem in ea assignans suo sanctuario. Porro ne causa extra Deum quaeratur, gratuita eius dilectione factum esse propheta docet, ut mons Sion, posthabitis omnibus locis, tanta praestantia ornatus fuerit. Relativum enim, causalis adverbii loco hic ponitur: ac si dixisset, non in loci dignitate, sed in mero Dei beneplacito fundatum illic fuisse Dei sanctuarium. Neque enim minus gratuita esse debuit posterior haec restitutio, quam prima adoptio populi, ubi Deus cum Abraham foedus suum pepigit, vel populum redemit ex Aegypto. *Dilectio* autem loci respectum

habuit ad homines, unde sequitur, mera Dei gratia et liberalitate semper ab initio collectam fuisse ecclesiam: quia neque in hominibus reperiri unquam potuit intrinseca dignitas, et res est pretiosior quam ut pendeat a virtute hominum. Proximo versu nihil aliud intelligit propheta quam montem Sion donatum fuisse insigni pulcritudine, quae tamen ad coeleste exemplar referri debet. Neque enim vel in splendore aedificii, vel in caeremoniarum pompa occupari voluit Deus suorum mentes, sed attollere ad Christum, in quo exhibita fuit umbrarum veritas. Ideo dicit *exstructum fuisse sanctuarium quasi excelsa*, hoc est conspicuum fuisse inter sublimes omnes montes, sicuti Iesaias 2, 2 et Michaeas 4, 1 ubi vaticinantur de novi et spiritualis templi instauratione, dicunt locandum esse in vertice montium, ut emineat supra omnes colles. Et scimus arces tunc fuisse in locis editis. Postea orbi universo comparat montem Sion. Etsi enim singulas regiones vel concuti vel chasmate perire, vel motu aliquo violento turbari, vel aliquam mutationem subire contingit, corpus tamen ipsum terrae stabile firmumque manet: quia altis radicibus nititur. Significat igitur propheta non esse temporale aedificium de quo loquitur (qualiter sumptuosa regum palatia aut vetustate concidunt, aut obnoxia sunt variis excidiis) sed fundatum esse ut stet integrum usque ad mundi finem. Si quis excipiat, templum illud a Chaldaeis et Assyriis dirutum fuisse: facilis solutio est, nonnisi in Christo constare hanc soliditatem quam celebrat propheta: quia si per se aestimetur vetus et umbratile sanctuarium, inane spectrum erit: sed quia Deus pignus esse voluit Christi venturi, merito ei tribuitur perpetuitas: sicuti alibi dicitur fundamenta iecisse Deus in montibus sanctis, Psal. 87, 1. Item Iesa. 14, 32 Manu sua fundasse Sion. Item, Psal. 74, 2 Residere in eo, ut nunquam labascat.

70. (*Et elegit.*) Facta mentione templi, ad regnum quoque transit: quia haec duo praecipua erant electionis et gratiae Dei signa, sicuti etiam Christus ut plenam salutem afferret, rex et sacerdos nobis apparuit. Davidem vero regem divinitus creatum fuisse probat, quod ab ovium caulis, et pecudum custodia in solium evectus fuerit. Nam Dei gratiam non parum illustrat haec mutatio, quod homo rusticus ex ignobili tugurio in regem assumptus est. Hanc vero gratiam non restringit Propheta ad personam Davidis: sed admonet, quidquid est dignitatis in filiis Abrahae, fluere ex fonte illo misericordiae Dei. Tota enim populi gloria et felicitas continebatur in regno et sacerdotio: quorum utrumque mero Dei beneplacito adscribit. Atque ideo exordium regni Christi humile et contemptibile esse oportuit, ut figurae suae conforme esset, ac palam faceret Deus nullis externis adminiculis se usum fuisse ad peragendam salutem nostram. Alia circumstantia Dei gratiam commendat, quod David ex pastore ovium factus est electi populi et haereditatis Dei pastor. Etsi autem allusio est ad priorem Davidis statum, docet tamen spiritus sanctus quantum a tyrannis, praedonibus, et avaris exactoribus differant legitimi reges, quos pastores esse convenit. Postea addit, fideliter exsequutum esse partes sibi iniunctas: quo etiam oblique perstringitur ingratitudo ac pravitas populi, qui non modo sanctum et inviolabilem Dei ordinem labefactavit, sed excusso salutari iugo, se in miseram dissipationem proiecit. Quod sequitur de *prudentia manuum*, improprie dictum videtur: significanter tamen exprimere voluit propheta, Davidem non modo felicem in suis actionibus fuisse, sed gubernatum Dei spiritu, ut manus ad nullum opus temere proiiceret, sed dextre scienterque dirigeret quo vocabat fides et officium: atque ita in successu operum eius maior prudentiae laus, quam prosperitatis fulgeret.

PSALMUS LXXIX.

ARG. Querimonia est ac lamentatio ecclesiae graviter afflictae, in qua tametsi deplorant fideles miseras et indignas suas clades, et hostium accusant saevitiam, se tamen merito fatentur castigari, et supplices ad Dei misericordiam confugiunt, hac spe maxime freti, quod suas calamitates vident cum Dei probro coniunctas esse, dum impii sacrum eius nomen oppressa ecclesia blasphemant.

Psalmus Asaph. 1. *Deus, venerunt gentes in haereditatem tuam, polluerunt templum sanctitatis tuae, posuerunt Ierusalem in acervos.* 2. *Dederunt cadavera servorum tuorum escam volatilibus coelorum, carnem mansuetorum tuorum bestiis terrae.* 3. *Fuderunt sanguinem eorum velut aquam in circuitu Ierusalem: et non fuit sepeliens.* 4. *Fuimus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt.*

1. (*Deus, venerunt.*) Psalmus hic inter alios clare ostendit se longe post mortem Davidis fuisse compositum. Quod enim excusant quidam, spiritu prophetico praedictas fuisse ecclesiae clades, ut animarentur posteri ad crucem tolerandam, ratione caret. Neque enim ita in suis vaticiniis historice loqui prophetae solent. Et quisquis integro iudicio contextum expendet, per se facile videbit tunc fuisse compositum quando vel exusto templo, et urbe eversa ab Assyriis, tractus fuit in exsilium populus: vel quum ab Antiocho templum fuit pollutum multis stragibus editis. Nam ad utrumque

tempus argumentum optime quadrat. Sumamus igitur pro confesso dictatam fuisse piis hanc querimoniam, quum oppressa ecclesia res ad ultimam desperationem essent adductae. Scimus enim quam crudeliter saevierint Assyrii. Et si quis pro asserendo Dei cultu sub tyrannide Antiochi mutire ausus fuisset, iugulum mactationi statim praebere necesse erat. Primo autem in persona fidelium conqueritur propheta de templo polluto, et destructa urbe: deinde secundo versu et tertio, sanctos promiscue fuisse caesos, et sine honore sepulcri proiecta eorum cadavera. Singula autem fere verba indignitatem exprimunt. Nam quum terram illam segregasset Deus populo suo, profanis gentibus, ut eam contumeliose calcarent, ac pro sua libidine totam disiicerent, prostitui minime aequum fuit. Ergo quasi de perverso naturae ordine expostulat propheta, gentes venisse dicens in haereditatem Dei. Templi autem eversio, de qua secundo loco agit, minus fuit tolerabilis, quia hoc modo exstinguebatur Dei cultus in terra, et religio peribat. Addit *Ierosolymam*, quae regia erat Dei sedes, *in acervos* fuisse *redactam:* qua voce notatur deformis ruina. Profanatio autem templi et sanctae urbis eversio sicuti impio sacrilegio non carebant, ita merito debebant contra hostes Dei vindictam provocare: ideoque ab illis orditur propheta, deinde secundo loco ad caedes piorum transit. Hac autem circumstantia maior notatur crudelitas, quod non tantum occiderint servos Dei, sed insepulta eorum cadavera proiecerint bestiis et avibus in praedam. Religio autem quaedam semper tenuit hominum animos, ut ne hostes quidem fraudarent sepulcri honore, unde sequitur immanibus belluis esse similes quos delectat ista barbaries, videre mortuos lacerari. Ostendit etiam non fuisse grassatos vulgari hostium more, quod humano sanguini nihilo magis pepercerint quam aquae: unde colligitur caedendi aviditas. Quum autem addit *non fuisse qui sepeliret*, ad fratres et cognatos extenditur: ac si diceret tantum fuisse incussum horrorem, deinde obvios quosque passim ita fuisse trucidatos, ut nemo progredi auderet. Porro quum in hominum sepultura Deus aliquod testimonium exstare voluerit ultimae resurrectionis, sanctos hoc iure post mortem spoliari, bis indignum fuit. Quaeritur tamen, quum reprobis Deus hanc poenam saepe denuntiet, cur fideles suos passus sit vorari a bestiis. Tenendum est quod alibi diximus, temporales poenas, quae ad solam carnem pertinent, tam electis quam reprobis esse communes, tantum in exitu est discrimen, quia Deus in salutem fidelibus convertit quod naturaliter signum irae erat. Ac omnino de sepulcro quod de morte dicendum est. Continget optimos quosque Dei servos violenter occidi: quam poenam sanguinariis et aliis Dei contemptoribus scimus saepe infligi. Neque tamen ideo mors sanctorum pretiosa in conspectu Dei esse desinit: sed ubi iniuste in carne opprimi passus est, vindicta ostendit quam sibi cari fuerint. Sic ut irae suae notas etiam post mortem insculpat reprobis, privat eos sepulcro: et ideo impio regi minatur asini sepulturam, Ierem. 22, 19. Sed quum suos exponit simili probro, licet ad tempus credatur eos deserere, illis postea in adiumentum salutis convertit: quia fides eorum hac tentatione probata novam palmam sibi acquirit. Nam quod olim mortuos ungebant, nonnisi ad vivos et superstites spectabat haec caeremonia, ut cernentes corpus in custodia reponi, spem vitae melioris in cordibus suis foverent. Quare sine iactura sepulcro privantur fideles, dum fide haec media adminicula transscendunt, ut ad beatam immortalitatem properent.

4. (*Fuimus opprobrium.*) Alia expostulatio ad provocandam Dei misericordiam. Nam quo superbius insultant nobis impii, eo propior redemptionis spes affulget: quia minime Deo tolerabilis est eorum petulantia, dum tam licentiose effertur, praecipue quum in sacrum Dei nomen redundet contumelia: sicuti apud Iesaiam dicit cap. 37, 22: Quem subsannant? et super quem concutiunt caput, virgo filia Sion? Et certe vicini qui partim apostatae erant, vel degeneres Abrahae filii, partim vero professi religionis hostes, miserum populum vexando non abstinebant a blasphemiis. Quare sciamus non de privatis ludibriis hic conqueri fideles, sed quae videbant oblique in Deum et legem eius congeri, sicuti rursus in fine Psalmi videbimus.

5. *Quousque Iehova irasceris in perpetuum? ardebit velut ignis zelus tuus?* *) 6. *Effunde iram tuam super gentes quae te non noverunt, et super regna quae nomen tuum non invocant:* 7. *Quia vorarunt Iacob, et habitationem eius vastarunt.* 8. *Ne recorderis erga nos iniquitatum priorum: festina, praeveniant nos misericordiae tuae, quia afflicti sumus valde.* 9. *Succurre nobis Deus salutis nostrae propter gloriam nominis tui, et libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.*

5. (*Quousque Iehova.*) Iam alibi admonui, duas istas voces Quousque et Perpetuo, dum simul iunguntur, diuturnam et longam malorum continuationem notare, cuius etiam nullus apparet finis in posterum: sicuti latine dicimus Quousque tandem? Colligimus ergo, non primo vel secundo mense ex quo affligi coepit ecclesia, dictatam fuisse hanc querimoniam, sed quum taedio semifracti essent animi. Caeterum fatentur hic fideles, nonnisi irato Deo tanta malorum congerie se obrui, nam quum persuasi sint nihil posse impios, quidquid machinentur,

---

*) Ton zele, *en marge:* ou ire.

nisi quantum Deus permiserit: ex hoc principio facile ratiocinantur, ubi tantum licentiae concedit profanis hostibus, iratum esse et infensum. Nec vero aliter se Dei auxilio salvos sperarent fore: quia eiusdem est compescere qui fraenum laxat, praesertim vero ubi nos coarguit propria conscientia, quoties nos flagellis suis ferit Deus, ad manum eius attendere convenit. Nec vero Deum iniustae irae insimulant, sed merito se plecti agnoscunt. Etsi autem semper iustas in servis suis causas reperiet Deus cur eos castiget, saepe tamen pro sua indulgentia, eorum delictis parcens, alium in finem cruce eos exercet, sicuti probare voluit patientiam Iob, martyres vero honorifica militia dignatus est. Sed populus hic sponte ad Dei tribunal se citans, quas sustinet calamitates peccatis suis imputat, unde probabilis coniectura sumi potest, tempore exsilii babylonici compositum fuisse Psalmum: quia sub Antiochi tyrannide diversam fuisse precandi formam alibi vidimus: Non recessimus a mandatis tuis, non descivimus a foedere tuo, non defleximus a te, nec defecimus a lege tua, et tamen haec omnia eveniunt nobis, Psalm. 44, 18. Non quod obstreperent Deo fideles, sed quia sciebant alium Deo finem esse propositum, quam peccata punire. Duris enim illis certaminibus ad palmam supernae vocationis eos parabat.

6. (*Effunde*). Videtur a regula caritatis alienum esse hoc votum: quia sic propriis malis singulos esse anxios convenit, ut alios quoque secum levari cupiant. Quare videntur perperam fideles incredulis optare exitium, pro quorum salute debebant potius esse solliciti. Sed tenendum est quod alibi diximus, ut rite quis haec vota concipiat, induendum esse publicum affectum, ne eum privatae iniuriae titillent, ne carnis impetu feratur contra hostes: sed sui oblitus, communem modo salutem ecclesiae respiciat ac curet. Deinde invocandum esse prudentiae et iudicii spiritum, ne inconsideratus zelus precantem impellat, qua de re alibi fusius disseruimus. Adde quod fideles non modo posthabita sui cura toti ecclesiae hic consulunt: sed praecipue oculos intendunt ad Christum, ut desperatos eius hostes exitio devoveant. Non ergo temere prorumpunt in hanc vocem, ut hos vel illos perdat Deus: nec Dei iudicium anticipant, sed reprobis quale merentur iudicium optantes, patienter exspectant dum reprobos ab electis discernat coelestis iudex. Hoc modo non abiiciunt affectum caritatis: quia etsi cuperent omnes esse salvos, sciunt tamen quosdam insanabiles esse Christi hostes, quos manet certus interitus. Quanquam nondum prorsus soluta est quaestio: quia dum proximo versu hostium crudelitatem accusant, videntur appetere vindictam. Sed tenendum est quod nuper dixi, non posse in hunc modum precari nisi qui publicam personam induerint, et omisso sui respectu, curam susceperint totius ecclesiae: imo Christum ecclesiae caput statuerint sibi ante oculos: postremo nisi qui praeeunte spiritu animos suos extulerint ad Dei iudicium, ut parati ad ignoscendum, non hostes quoslibet, a quibus offensi sunt, sed solos reprobos morti addicant. Nam qui, antequam spes resipiscentiae sit ablata, ad poenam festinant, eos praeposteri zeli damnavit Christus hac voce: Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9, 55. Adde quod non simpliciter impiis ecclesiae persequutoribus fideles perniciem hic optant: sed prout illis familiariter cum Deo agere conceditur, in hunc modum ratiocinantur ab absurdo: Qui fit Domine, ut tam duriter nos affligas, super quos invocatur nomen tuum: gentibus autem profanis quae te spernunt, indulgeas? Denique significant alibi, satis amplam esse Deo materiam exercendae irae, quia non soli peccaverint in mundo. Etsi autem nostrum non est praescribere Deo legem, imo lex illa nobis patienter ferenda est, ut castigationes incipiant a domo eius, haec tamen libertas ignoscitur fidelibus, ut postulent non deteriore saltem loco esse, quam increduli et Dei contemptores. Notandum autem, pro eodem sumi, *non agnoscere Deum, et nomen eius non invocare.* Diversis enim loquendi formis significat propheta, nisi praecedat Dei cognitio, non posse ipsum invocari: sicuti etiam Rom. 10, 14 Paulus docet. Neque enim respondere nostrum est, Tu Deus noster: donec anteverterit dicendo, Vos estis populus meus, Oseas 2, 23: sed os nobis aperit dum ad se invitat. Etsi autem invocatio nominis Dei non restringitur ad solas preces (quia saepe tantundem valet ac Gallis verbum *Reclamer*) summa tamen huc redit, nisi Dei notitia nos dirigat, non posse nos sincere profiteri veram pietatem. Tunc passim gloriabantur gentes se Deum colere: sed quia verbo destituebantur, ac sua illis figmenta et falsae imaginationes Dei loco erant, abominabile fuit quidquid tentarunt: sicut hodie in papatu, quia non statuunt caeci cultores quid sit Deus, neque ex ore eius sciscitantur quid probet, sed imaginarios sequuntur cultus, certum est repudiari ipsos a Deo: quia idola in eius locum subrogant.

8. (*Ne recorderis.*) Confirmant fideles quod brevius et obscurius attigerant, iustas de suis peccatis poenas exigi: quia ex reconciliatione petendum erat malorum levamen. Hoc enim primum malis omnibus remedium est, ut nos Deus recipiat in gratiam: quia ipso irato prosperitas ipsa male et infeliciter nobis cedit. *Peccata antiqua,* intelligunt quidam quae admissa sunt a patribus. Alii autem, eorum qui precantur antiqua peccata vocari putant quae pueri vel adolescentes admiserint. Ego vero latius patere arbitror: ac si non modo reatum unius et alterius culpae et eius recentis agnoscerent, sed

se pridem multiplici reatu, eoque vestuto, cum patribus fuisse implicitos. Ita longam pertinaciam fatentur in qua obduruerant contra Deum. Et propheticis obiurgationibus respondet confessio haec: testatur enim sacra historia suspensam fuisse exsilii poenam, donec expertus fuisset Deus incurabilem esse malitiam. Nec mirum est patrum culpam filios deprecari, quum lex pronuntiet, Deum reiicere patrum delicta in sinum filiorum, et ulcisci peccata in tertiam et quartam generationem. Notanda autem est antithesis inter verbum *festinandi et vetusta peccata:* quia si ad calculum vocasset Deus quidquid tribus vel quatuor saeculis peccaverant Israëlitae, in longum tempus suspensa fuisset liberatio. Rogant igitur fideles ut abolitis prioribus offensis, ad opem ferendam festinet. Iam quia in ipsis peccatis erat remora et obstaculum, non frustra addunt, ut *Dei misericordiae celeriter accurrant.*

9. (*Succurre nobis.*) Iterum repetunt hoc versu fideles, quidquid afflictionum sustinent, provenire ex ira Dei, nec aliud esse malis solatium, nisi ut Deum sibi propitient. Iam quia sibi multorum scelerum conscii erant, spem veniae impetrandae confirmant variis loquendi modis. Primo favorem sibi conciliant hoc epitheto, dum vocant *Deum salutis suae:* deinde se nihil a se ipsis afferre testantur quod Dei misericordiam provocet, ideoque suam ei gloriam duntaxat obiiciunt. Unde colligimus non satisfactionibus vel ullis operum meritis, sed gratuita venia Deo reconciliari quicunque peccarunt. Tenendum est etiam quod paulo ante attigi, et fusius explicui Psalmo 6, ubi nos Deus castigat, non modo ab externis poenis levamen esse optandum, sed in primis de placando Deo cogitandum esse: nec imitandos esse stultos aegrotos qui symptomata tantum auferri sibi cupiunt, pro nihilo ducunt fontem et causam morbi. De verbo כפר quod reddunt interpretes, Propitius esto, alibi dictum fuit. Proprie significat expiare, et sacrificiis aptatur: ideoque quoties Deum nobis reconciliare cupimus, in mentem veniat nobis mors Christi: quia non fit remissio absque sanguine. Hebr. 9, 22.

10. *Quare dicerent gentes, Ubi est Deus eorum? nota fiat in gentibus coram oculis nostris vindicta sanguinis servorum tuorum qui effusus est.* 11. *Veniat coram facie tua gemitus vincti: secundum magnitudinem brachii tui residuos fac filios mortis:**) 12. *Et repende vicinis nostris septuplum in sinum eorum, opprobrium eorum quod exprobraverunt tibi Iehova.* 13. *Et nos populus tuus, et oves pascuorum tuorum confitebimur***) *tibi in saeculum, in generationem et generationem narrantes laudem tuam.*

*) les fils d'occision, *en marge*: ou les condamnez à mort.
**) te ferons confession, *en marge:* ou te rendrons grace.

10. (*Quare dicerent.*) Alio sensu nunc obiiciunt Deo fideles nomen suum. Nobis enim propter nomen suum ignoscit: quia quum sit misericors, et velit os nobis obstruere, ut solus iustus censeatur, gratis peccata nobis ignoscit. Nunc autem deprecantur fideles, ne Deus sacrum suum nomen blasphemiis ac maledictis impiorum subiiciat. Unde etiam monemur, perperam nos precari, nisi salutis nostrae curam cum zelo gloriae Dei individuo nexu iungamus. Ex secundo membro eadem quae nuper soluta est, quaestio exoritur. Etsi enim Deus vindicem nostrum se fore pronuntiet, non ideo tamen licet, quum laesi sumus, ultionem appetere. Sed meminerimus, non quibuslibet dictatam esse hanc precandi formam, ut privatis suis passionibus indulgeant: sed ut duce et magistro spiritu adversus reprobos communem agant causam ecclesiae. Ergo ut rite precemur in hunc modum, primum in nobis refulgeat spiritus prudentia. Deinde compositus sit ac purus zelus, quem lutulenti carnis affectus perturbant. Tunc liquido zelo et sedato petere licebit ut Deus claris exemplis ostendat ante oculos nostros sibi pretiosam esse servorum suorum vitam, quorum sanguinem ulciscitur. Neque enim hic volunt fideles expleri sanguine, ac si eum cupide appeterent, sed tantum expetunt fidei suae confirmationem ex paterno Dei amore, qui in ulciscendis iniuriis apparet. Notandum praeterea est vocari *servos Dei*, qui tamen ob sua peccata iuste puniebantur: quia utcunque nos castiget Deus, non ideo protinus abiicit, quin potius de salute nostra testatur se esse sollicitum. Deinde scimus, ubi grassatur ira Dei in totum ecclesiae corpus, quia boni malis permisti sunt, communiter etiam affligi: sicuti Ezechiel, Ieremias, Daniel, et reliqui in exsilium tracti sunt. Etsi enim non prorsus erant innoxii, certum tamen est non fuisse tantam cladem illatam populo eorum causa: sed potius in eorum persona spectaculum exhibitum fuisse impiis, quo magis tangerentur.

11. (*Veniat coram.*) Quia non dubito quin tunc exsulaverit populus Dei, quum spiritus hanc precationem dictavit, vinctos generaliter nominat propheta qui finibus Assyriae et Chaldaeae inclusi erant, ut capitale esset illinc movere pedem. *Filios* autem *mortis* nominat, quasi addictos vel destinatos morti, captivitatis respectu. Quanquam absurdum non erit restringere ad paucos sententiam hanc qui in arctiorem custodiam traditi erant. Hac autem voce significat propheta fractos esse et vere humiliatos feroces illos spiritus qui prius contra Deum exsultaverant. Et *magnitudinem brachii* Dei implorat, quia sine insigni miraculo sperari non poterat restitutio ecclesiae.

12. (*Et repende.*) Satis iam de vindicta dictum est: et hic clarius demonstrant fideles, non tam se

moveri privatis iniuriis, quam pio zelo excandescere ubi proscindi vident sacrum Dei nomen, qui affectus si vigebit in animis nostris, facile moderabitur carnis intemperiem: si autem accedat spiritus prudentia, iusto Dei iudicio vota nostra recte subscribent. Ultimo versu fructum suae liberationis hunc fore praedicant, *ut Dei nomen celebretur:* sicuti minime in alium finem nobis optanda est salus. Et ipse etiam gratis omnia nobis largitur, tantum ut suam bonitatem illustret. Promittunt autem non exigui temporis gratitudinem, sed cuius memoria tradatur posteris, et per continuas aetates transeat de manu in manum. Notanda etiam circumstantia est, quod dicit, *Nos populus tuus et oves pascuorum tuorum.* Quia enim electa erat posteritas Abrahae quae nomen Dei celebraret, et laudes eius in Sion resonabant: exstincto illo populo, quid futurum erat nisi ut intercideret nomen ipsum Dei? Nec dubium est quin respondeat hic locus vaticinio Iesaiae capite 43, vers. 21: Populum hunc mihi creavi, laudem meam narrabit.

PSALMUS LXXX.

ARG. Precatio est lamentabilis, ut Deus afflictae suae ecclesiae subveniat. Sed quo facilius opem rebus suis miseris impetrent fideles, eas comparant cum suis exordiis, in quibus refulsit singularis Dei gratia.

Praefecto super Sosannim Eduth, Psalmus Asaph. 2. *Qui pascis Israël ausculta, qui ducis tanquam oves Ioseph, sedens inter Cherubim appare:* 3. *Coram Ephraim et Beniamin et Menasse excita virtutem tuam, et veni in salutem nobis.* 4. *Deus converte nos, et lucere fac faciem tuam, et salvi erimus.*

Quanquam Psalmus hic proximo affinis est, mihi tamen videtur compositus esse in gratiam decem tribuum, postquam variis cladibus regnum illud atteri coepit. Neque enim abs re fit expressa mentio Ioseph, Ephraim, et Menasse. Excipiunt quidam interpretes, Prophetam ad situm et ordinem castrorum alludere, qualis a Mose Num. capite 2, vers. 18 describitur, quia ab una parte progrediebantur Ephraim et Menasse. Sed frigidum esset, praeterita tribu Iehuda, et urbe quoque sancta, in medium proferri Ioseph, Menasse, Ephraim et Beniamin: nisi de regno Israël specialis fieret sermo. Si quis obiiciat, ex quo alienatae sunt decem tribus a domo Davidis, fuisse degeneres, et illic corruptum fuisse Dei cultum: respondeo, multos illic pios Dei cultores habitasse, qui non flexerant genu coram Baal, nec se ad communes superstitiones proiecerant. Ideoque in tribu Iehuda duritiem accusat Amos cap. 6, vers. 6 quod illic nemo ingemiscebat super plaga Ioseph. Scimus etiam, in illa defectione missos fuisse prophetas qui spem redemptionis facerent. Quamvis ergo omnes fere essent apostatae, residuum semen non neglexit Deus. Et quemadmodum prius futuris malis solatium in vaticiniis gratiae suae dederat, sic nunc preces dictando, confirmat fovetque in eadem spe, donec re ipsa experiantur se non fuisse vanis promissionibus lactatos. Hinc tenemus quid duo isti Psalmi proximi inter se differant. Si cui non satisfaciat quod dico, electio maneat libera: quisquis tamen circumstantias omnes expendet, libenter (ut spero) mihi assentietur. In vocibus Sosannim et Eduth non insistam: quia Psalmo quadragesimoquinto retuli quid sentiant interpretes: nec res tanti momenti est ut magnopere laborandum sit: deinde qui peritissimi sunt vetustatis, nihil afferunt praeter coniecturas probabiles.

2. (*Qui pascis Israël.*) Antequam Ephraim et Menasse nominet Propheta, ponit nomen Ioseph: cur potius quam Iehuda, nisi quia seorsum de regno Israël, cuius potestas erat penes familiam et posteros Ioseph, verba erat facturus? Neque absurdum est, ut dixi, quum peculiares illis dati fuerint Prophetae, postquam Dei flagellis percussi sunt, additum fuisse precationem qua Deus reliquias sibi colligeret. Caeterum, ne sibi blandiantur in cultu adulterino, vocando Deum *sessorem Cherubim* Propheta eos ad puram legis doctrinam revocat. Propitiatorium enim pignus erat praesentiae Dei, ubi Deus se propinquum fore suis promiserat, ut eorum vota exaudiret. Formam hanc divinitus praescriptam hominum arbitrio mutari fas non fuit. Monentur ergo Israëlitae ac iubentur redire ad primam originem, ut Deum propitium inveniant. Caeterum hoc epitheto mirus erga homines Dei amor exprimitur, quod se quodammodo extenuat ut ad eos descendat, sedemque et domicilium sibi deligat in terra, ut habitet in medio ipsorum. Neque enim sedet ipse, sicuti loco non includitur quem coeli coelorum non capiunt: sed respectu hominum locatur inter duos Cherubim, ne fideles, remotum a se fingendo, perplexi haereant in accessu. Interea tenendum quod attigi, legitimam orandi regulam proponi Israëlitis, ne in Dan et Bethel deum a se fabricatum invocent, sed superstitionibus valere iussis vera fidei luce regantur, verbum Dei sequendo.

4. (*Deus converte nos.*) Hoc est, restitue. Petierant versu proximo ut virtutem suam erigeret Deus coram Ephraim et Menasse: nunc queruntur se proiectos, donec succurrat Deus, et miserae dissipationi remedium afferat. Quidam verbum *convertere* aliter accipiunt, ac si peterent a Deo fideles spiritum regenerationis. Sed quia id nimis argutum est, contenti simus priore illo sensu, fideles magis afflictos ad Deum confugere, cuius proprium

est vitam reddere mortuis. Iam sicuti fatentur malorum omnium hanc esse causam, quod Deus offensus faciem absconderit: ita rursum plenam salutem ab unico Dei favore exspectant. Haec (inquiunt) vera erit nobis resurrectio, si modo facies tua nobis illuceat. Ac si dicerent, se propitio et favente Deo beatos fore, sibique omnia feliciter cessura.

5. *Iehova Deus exercituum quousque fumabis in oratione populi tui?* 6. *Cibasti nos pane lacrymarum, et propinasti in lacrymis copiam.* 7. *Posuisti nos rixam vicinis nostris, et inimici nostri subsannant apud se.* 8. *Deus exercituum converte nos, et fac lucere faciem tuam, et salvi erimus.*

5. (*Iehova Deus.*) Quum ultro promittat Deus et toties affirmet non irrita fore suorum vota, mirum est cur non obiiciant sancti sibi esse implacabilem, utcunque ad eum confugiant. Neque enim tantum queruntur se non exaudiri, sed Deum fumare ubi invocatur: ac si data opera hoc pietatis officium respueret. Ubi igitur illa promissio Iesa. 65, 24: Antequam clamaverint, ego exaudiam? Sed quia Deus auxilium suum differens suorum patientiam exercet, ex sensu carnis dicit propheta eum esse surdum ad preces: non quod in hac opinione precantes subsistere conveniat: (viam enim sibi praecluderent) sed quamvis eos contrario fidei sensu eniti et penetrare in coelum oporteat, ubi occultam salutem cernant: Deus tamen permittit, quo exonerent animos suos, curas, sollicitudinem, dolores et metus quibus anguntur, in medium proferre. Videtur autem tacita esse allusio inter fumum irae Dei, et suffitum qui sacrificiis adhibebatur sub lege. Quum enim hic ad purgandum coelum valeret, queruntur diverso fumo tenebras offundi, ne ad Deum perveniant sui gemitus.

6. (*Cibasti nos.*) Magnitudinem doloris, et longum etiam malorum tractum his loquendi modis exprimunt: ac si dicerent se confectos fuisse tristitia usque ad summam satietatem. Postea addunt, se *in contentionem vicinis fuisse datos*, quod bifariam potest intelligi, vel quod rixati cum ipsis vicini fuerint: vel quod victoriam adepti, contenderent de praeda, ut fieri solet dum quisque spolia ad se rapere appetit. Prior tamen sensus videtur melius quadrare, ut querantur totidem sibi hostes fuisse, quot vicinos, quum tamen mutuae benevolentiae vinculum debeat esse ipsa vicinitas. Eodem pertinet secundum membrum, *ridere apud se*, hoc est, de rebus adversis ultro et citro per iocum et ludibrium inter se fabulari. Caeterum hoc Dei iudicio adscribunt, in cuius manu est flectere hominum animos, ut hoc modo se ad poenitentiam hortentur. Quum vero eiusdem hodie reatus simus nobis conscii, non mirum est si nihilo etiam melio nostra conditio. Sed quum formam hanc pre fere desperatis spiritus sanctus dictaverit, spes et libertas suggeritur ne ab invocatione pe nostra nos prohibeant. Nec dubium est qui superandum obstaculum iterum repetatur quod dictum erat, neque enim inanem battologiam d suis voluit Deus, sed ut malis gravati, au nihilominus assurgerent, haec fultura saepin oblata fuit, sicuti tertio repetitur in Psalmi cla

9. *Vitem ex Aegypto transtulisti, expulisti tes, et plantasti eam.* 10. *Expurgasti cora radicasti radices eius, et implevit terram.* 11. *sunt montes umbra eius, et palmites eius cedri* 12. *Emisit malleolos suos usque ad mare, et ad fluvium propagines suas.* 13. *Cur diruisti eius, et discerpserunt eam omnes transeuntes per* 14. *Vastavit eam aper e silva, et fera agri d est eam.*

9. (*Vitem ex Aegypto.*) Vitis similitudine pheta commendat singularem Dei gratiam qu demptum populum dignatus est: quod ad spe petrandi non parum habuit efficaciae. Quis nostrum in Dei conspectum prosilire audeat, praeveniat nos ipse? Invitat autem nos tam ficiis quam verbo: atque hoc consilio nunc ei citur sua liberalitas, ne inchoatum deserat manuum suarum. Quanquam autem sine frigerent apud nos Dei beneficia, ubi tame verbi testimonium accedit experientia, non vulg nos animat. Et redemptio cuius nunc me propheta, foedere Dei vestita fuit: quia annis quadringentis Abrahae eam Deus pepigerat. S huc redit, indignum esse ut Deus vitem man plantatam, et exquisite cultam, a feris bestiis lacerari sinat. Neque enim tridui vel exigui poris erat Dei foedus, sed filios Abrahae sibi ptaverat quos perpetuo tueretur. Vitis auter mine significat propheta quanto in pretio po hic coram Deo fuerit, quem non modo instar reditarii fundi sibi esse voluit, sed, sicuti supra reliquas possessiones excellit, peculiari h dignatus est. Quod dicit *terram fuisse purg* metaphorice repetit quod prius sine figura di gentes fuisse expulsas, ut vacuus esset locus populo. Nisi forte ad continuas fossiones al quibus vites, ne degenerent, purgandae sun significet Deum functum esse agricolae pa erga suum populum, quia non destiterit post tationem in eo fovendo et conservando opera pendere. Nam quod continuo post addit *rad fuisse radices*, de prima satione non debet int sed de propagatione, quae una est culturae s Unde sequitur opertos fuisse montes umbra

quia tota regio, licet montuosa esset, incolis referta fuit: in tantam multitudinem crevit populus ille. Ideoque palmites comparat *cedris Dei*, hoc est pulcerrimis, vel eximiis quibusque: quo illustrior reddatur Dei benedictio. Mare et Euphratem scimus terminos promissae haereditatis fuisse divinitus praefixos.

13. (*Cur diruisti.*) Applicatio est similitudinis: quia nihil minus consentaneum est, quam Deum vitem a se plantatam feris bestiis evellendam tradere. Id quidem se facturum saepius minatur ac denuntiat per prophetas: sed in eum finem, ut populi ingratitudo magis reddatur detestabilis, quae prodigiosum illud poenae genus extorsit. Interea non abs re ex tam praeclara Dei beneficentia fiduciam concipere iussi sunt fideles: saltem ut in ipsa evulsione sperarent curae se futuros Deo, qui opus manuum suarum nunquam deserit. Etsi enim ad vastitatem redactus fuit populus, insanabilis suae pervicaciae culpa, paucis tamen palmitibus servatis, vitem suam deinde restituit Deus. Haec quidem deprecatio toti populo fuit proposita, qua horrendae dissipationi occurreret. Caeterum quia paucissimi Deo vere supplices facti sunt, ut iram eius restinguerent, satis fuit illos ab interitu eripi, ut nova deinde vitis exsurgeret. Porro antithetis istis augetur indignitas, dum ab una parte Deus vinitor statuitur: ab altera autem non modo quicunque transeunt, sed apri quoque silvestres, aliaeque ferae bestiae. Verbum כרסם quidam accipiunt pro ventrem farcire: quae significatio nisi paulo esset ab usu remotior, praesenti loco apte quadraret.

15. *Deus exercituum revertere obsecro, inspice e coelis, et vide, et visita vitem hanc.* 16. *Et hortum quem plantavit dextera tua, et super filium quem confirmasti tibi:* 17. *Combusta est igne, excisa est: ab increpatione vultus tui pereunt.* 18. *Sit manus tua super virum dexterae tuae, super filium hominis quem confirmasti tibi.* 19. *Et non recedemus abs te: vivificabis nos, et nomen tuum invocabimus.* 20. *Iehova Deus exercituum converte nos: fac lucere faciem tuam, et salvi erimus.*

15. (*Deus exercituum.*) His verbis docere voluit propheta, quamvis ad tempus faciem suam occultet Deus, imo speciem alienationis praebeat, tentationi minime cedendum esse: quia, modo cum certa spe veniae quaeratur, quos abiicere visus est, placatus in gratiam recipiet. Etsi autem haec summa fuit populi dignitas, censeri Dei vineam: dum tamen hoc respectu Deum sibi conciliant fideles, nihil afferunt proprium, sed tantum postulant, ne deficiat in medio liberalitatis cursu. Particulam *e coelis*, non dubito fuisse interpositam, ne fidem suam procul extendere fideles dubitarent, quamvis ab ipsis longe distaret Deus a quo recesserant: deinde si nullus liberationis modus apparebat in terra, ut in coelum suspicerent. Quantum attinet ad vocem כנה, libenter recipio quod nonnulli vertunt, locum paratum. Quia tamen aliis videtur permutatio literae ג in כ, ut hortum significet, libera maneat electio. Certum quidem est, metaphoram esse priori affinem, qua notatur singularis Dei in ornando populo liberalitas. *Virum* quoque *dextrae* appellat palmitem manu Dei consitum.

17. (*Combusta est igne.*) Clades populi iam clarius exprimit. Dixerat vitem Dei bestiis fuisse expositam ad direptionem. Longe autem durius est incendio consumi, eradicari, et perire. Etsi autem perfide desciverant a pietate Israëlitae, erant tamen adhuc ecclesiae portio, ut dictum fuit. Quare hoc tristi eorum exemplo monemur quam severis poenis digna sit nostra ingratitudo, praesertim ubi accedit contumacia, ut minis et obiurgationibus nihil Deus apud nos proficiat. Simul autem discamus, ubi passim ardet ira Dei, inter medias tamen incendii flammas, dolores nostros in Dei sinum reiicere, qui mirabiliter ecclesiam suam ab interitu suscitat. Paratus quidem esset non modo continuo tenore prosequi suum erga nos favorem, sed magis ac magis nos locupletare, nisi obstaret nostra pravitas: sed quia fieri non potest quin tot sceleribus succenseat, hoc inaestimabilis clementiae est, ubi ignis a nobis accensus longe lateque grassatus est, eo restincto aliquam ecclesiae partem residuam servare, vel ut magis proprie loquar, excitare ab ipsis cineribus populum qui nomen suum invocet. Iterum repetit propheta non vi et armis hostium, sed increpatione vultus Dei ecclesiam periisse: quia nunquam speranda est poenarum mitigatio, nisi vere persuasi simus manu Dei iuste nobis infligi. Et hoc resipiscentiae signum fuit, ad manum percutientis respicere, sicuti alibi dicitur, Ies. 9, 13.

18. (*Sit manus tua super virum.*) Precationem qua usus fuerat sub figura vineae, simplicibus verbis repetit, ut manu sua Deus protegat *virum dexterae suae et hominem quem sibi roboravit.* Incertum est autem, de solo rege, an de populo ipso loquatur. Nam etsi Iarobeam unctus fuit in regem, non tamen legitimo iure honorem illum adeptus est: nec quenquam ex successoribus ita Deus probavit, quin semper et ius et potestas regni maneret penes posteros Davidis. Neque enim, ut Psal. 78, 67 vidimus, elegit Deus tribum Ephraim: imo inviolabili eius decreto sceptrum datum fuerat familiae Iuda, sicuti continet vaticinium Iacob, Gen. 49, 10. Ergo impia ruptura fuit, quum maior pars populi descivit ad Iarobeam. Solvi tamen potest hic nodus, quia etsi perversum fuit regni principium, sicut dicitur apud Hoseam 13, 11: Dedi vobis regem in furore meo: tolerantia deinde probatum

fuit: et unctio testata est, ratum Deo fuisse quod perperam tumultu populi gestum fuerat. Potuit igitur populus Israël regem suum dicere a Deo creatum et stabilitum, qui in remedium dissipationis additus fuerat filiis Davidis. Etsi enim dissidio illo collapsus est status populi, fultura tamen illa, arcano Dei consilio supposita fuit ne concideret. Sed ego libenter totum ecclesiae corpus complector. Nec temere singulari numero usus est propheta, quum vellet Deus populum illum instar esse unius hominis, qua etiam ratione Paulus Gal. 3, 16 in uno semine insistit. Diffluxerant enim Ismael, Esau et alii, quum Deus redemit ac collegit semen Abrahae. Ita *Filius hominis* vocabitur populus quem sibi adoptaverat Deus, ut esset quasi unus homo: quia tamen unitas haec pendebat a capite, non displicet regem diserte notari quatenus retinebat maiorem populi partem, ne exitiali ruina periret. Caeterum hic rursus propheta nonnisi prioribus Dei beneficiis innititur ad conciliandum eius favorem: ac si diceret, Domine, quia tuum est perficere quod coepisti, regem abs te nobis datum custodias. Tandem promittunt fideles se Deo gratos fore, si exauditi fuerint: neque id tantum sacrificio laudis, sed tota vita. Nam *invocatio nominis Dei* pro vitulis labiorum accipitur. Sed totius vitae consensum declarat ubi dicit, *non recedemus a te.* Quanquam sic contexi potest hic versus, Domine etiam in rebus nostris deploratis manebimus sub tuo obsequio, neque malorum acerbitas ad defectionem nos impellet. Tua autem gratia et virtute restituti, celebrabimus nomen tuum. De ultimo versu quem tertio inculcat propheta, supervacuum esset plura dicere.

PSALMUS LXXXI.

ARG. Duae sunt huius Psalmi partes, nam quisquis fuerit autor, populum hortatur ut redemptus Dei manu, et in regnum sacerdotale ac peculiarem ecclesiam electus, inaestimabilis huius gratiae memor, redemptorem suum tam laudibus quam sancta vita pie colat. Deinde sequitur exprobratio ingratitudinis in Dei persona, quod scilicet blande et comiter populum hunc ad se invitans, nihil profecerit quin iugum legis pervicaciter respueret.

1. *Praefecto super Githith Asaph.* 2. *Exsultate Deo fortitudini nostrae, iubilate Deo Iacob:* 3. *Sumite canticum et proferte tympanum, citharam iucunditatum cum nablo:* 4. *Clangite cithara in novilunio, tempore statuto ad diem sacrificii nostri:* 5. *Quia statutum Israëli hoc, iudicium Deo Iacob.* 6. *Testimonium in Ioseph posuit hoc, quum egressus est super terram Aegypti: labium quod nesciebam audivi.* 7. *Amovi ab onere humerum eius: manus eius ab ollis runt.* 8. *In tribulatione clamasti, et eripui te, r tibi in occulto tonitrui: probavi te super aqu riba. Selah.*

2. (*Exsultate Deo.*) Hunc Psalmum pr est festis diebus, quibus solennes suos co agebant Iudaei, fuisse destinatum. Nam a p ostendit non fuisse ordinem illum divinitus tum, ut surdi et muti ad tabernaculum stare Deus neque otio neque frigidis ac inanibus moniis colitur) sed ut talibus exercitiis fidei tem inter se foverent, profiterentur suam pi et se animarent ad continuos eius progress que studia coniungerent ad laudandum Deu nique ut in sacro foedere retinerentur, q Deus eos adoptaverat. Quum vero hic fue rum festorum usus sub lege, colligere etia quoties hodie conveniunt fideles, debere fine esse propositum, ut se exerceant in vera Dei beneficia in memoriam revocent, profic eius verbo, fideique suae consensum testentu volis enim ac inutilibus caeremoniis ludunt h cum Deo, nisi in primis vigeat doctrina fid ad invocationem eos incitet: nisi etiam benef recordatio suggerat laudum materiam: imo n profanatio nominis Dei, dum exstincta doctrin externo tantum cultu defungitur populus. Id pheta non solum fideles iubet ad tabern concurrere, sed de fine quoque admonet, renovetur memoria gratuiti foederis, unde a fides eorum et pietas, ut celebrentur Dei b quae animos ad gratiarum actionem sti Quantum ad tympanum, citharam, et nablu net, diximus alibi, et postea dicendum erit, non abs re musicis instrumentis usos fui lege: quia tenerum adhuc et pueris similen lum Deus talibus rudimentis docere volui ad Christi adventum. Nunc ubi evangelii discussis umbris legalibus, cultum Dei mag plicem nobis commendat, stulte ac perperan remur quod propheta nonnisi aetati suae pr Unde apparet papistas hoc ad se transf simias fuisse. Sub *novilunio* per synecdoche quoque ferias designat. Quanquam autem offerebantur sacrificia, *dies* tamen *sacrificii* cellentiam nominat, quibus se ex legis pra sistebant fideles ad tabernaculum.

5. (*Quia statutum.*) Quo efficacior sit tatio, legem hanc impositam esse docet pop qua sanciatur aeternum foedus. Quia autem deribus mutua est conventio: dicit hoc st datum fuisse Israëli, et Deum sibi hoc ius pe עדות quidam derivant a verbo עדה quod si ornare: et vertunt Decus, vel ornamentum sed descendit potius a עוד et contextus flag

verbis autoritas. Quod postea sequitur, *Israël si audieris me*, puto abrupte esse positum, ut in orationibus patheticis defectus maiorem vehementiam exprimit. Alii contexunt cum versu sequenti, Israël si me audieris, non erit in te deus extraneus. Sed ego vocem desiderantis esse arbitror. Quanquam oblique significat Deus praefracto populo se diffidere, et vix sperare morigerum fore, vel docilem. Praecipuum deinde foederis caput, et fere summam totam proponit, ut solus ipse emineat. Si cui tamen magis ita resolvere placeat, Israël quum me audieris, nihil est quod aeque abs te postulem, vel exigam, nisi ut me uno contentus, alienos deos tibi non accersas: hanc sententiam non improbo. Certe hac voce confirmat Deus quod toties alibi inculcat in lege et prophetis, se zelotypum esse, ut socium honoris non admittat. Sed interea simul admonet, principium veri cultus incipere ab obedientia. Diversa est apud Mosen series, Exod. 20, 2. 4 et Deuteron. cap. 5, vers. 6. 8 nam ubi praefatus est Deus se esse Deum Israëlis, prohibet ne sibi fabricent novos deos. Hic autem prohibitio priorem locum obtinet: deinde additur causae redditio, quod abunde sufficere debeat Deus ille qui sibi populum acquisivit. Forte etiam praeparationis vice initio hoc posuit, ut populum a superstitionibus abduceret, quas prius evelli ac purgari necesse est, quam radices in nobis agat vera pietas.

11. (*Dilata os tuum.*) Sicuti prius redemptionem populi commemorans, fraenum iniecit Deus quo suos clientes obsequio adstrictos teneret: sibi in futurum tempus bonorum omnium copiam suppetere denuntiat unde expleat populi esuriem. Notandae vero sunt tres istae rationes, quibus in se uno Deus continet Israëlitas, ac perperam impieque facere ostendit si ad deos extraneos declinent. Nam voce *Iehovae* se Deum natura esse asserens, negat in arbitrio hominum esse fingere novos deos, ac emphaticum est pronomen *ego*. Quamvis enim praetexerent Aegyptii, se deum colere coeli et terrae opificem, mendacii eos palam coarguebat contemptus Dei Israël: a quo simulac discedunt homines, eius spoliis ornant sua figmenta, quoscunque obtendant colores. Ubi se Iehovam asseruit, deitatem suam effectu et experimento probat: quia eius clarum specimen exhibuerit in redimendo populo: praesertim quia tunc fidem patribus datam praestitit. Virtus enim quae tunc spectata fuit, non seorsum debuit aestimari: quia pendebat a foedere quod olim cum Abraham pepigerat idem ille Deus, qui probata sua veritate non minus quam potentia, debitam sibi laudem asseruit. Tertio iam se in posterum offert, hoc sensu, modo pergat Israël in fide, se eundem fore erga filios qualem experti sunt patres, quia exhausta non sit sua liberalitas. Nam verbo *dilatandi*, oblique perstringit angustias quae benefi-

centiae eius viam obstruunt: ac si diceret, c
penuriae residere in populo, quia bonorum
indiget capax non sit: imo incredulitatis su
staculo arceat ac repellat quae ultro fluerent
ficia. Nec solum iubet os aperire, sed gratia
abundantiam splendidius commendat: sign
quantumvis se longe ac late extendant nostra
deria, nihil defore ad plenam satietatem.
sequitur, parce et tenuiter stillare in nos co
gratias, quia os nimis angustum est, alios v
iunos esse et inanes, quia os prorsus claudunt
maior pars vel fastidio, vel superbia, vel
respuit quidquid e coelo bonorum offertur:
quamvis non in totum reiiciant, vix tamen e
guttas admittunt, quia sic restricta est eorum
ut effusam copiam impediat. Hinc vero nimi
detegitur mundi pravitas, quod neque Deum
tum amplecti, neque in eo acquiescere sustine
enim externo adorationis signo coli se De
postulat, non tamen moratur nudum nomen
eius maiestas in duabus vel tribus syllabis si
est: sed rem potius spectat, ne alio diffluan
nostrae: vel laus iustitiae, salutis et bonoru
nium transferatur. Hoc enim nomine deitate
vendicat, quod sibi plena bonorum suppetat u
ad nos satiandos et explendos.

12. (*Et non audivit.*) Nunc queritur
quum Israëlitas comiter ad se alliciat, bland
men hanc invitationem sperni: imo quum p
coeperit eos hortari, semper aures fuisse c
verbo suo. Neque enim de unius tantum die
tumacia expostulat, sed populum statim ab
stupidum ac praefractum fuisse intelligit, et
dem obstinatione pergere. Haec vero prod
malitia est, Deo, ubi paratus est nobiscu
aequabili lege pacisci, claudere accessum, et a
tiam negare. Ac ne culpam, ignorantiae ob
extenuent, addit se ex professo et deliberato
temptu fuisse reiectum. Unde apparet fasc
a diabolo fuisse eorum mentes. Hinc pron
factum esse ut eos dimiserit in duritia cordis e
vel, ut alii vertunt, in cogitatione. שרר enim
hoc nomen deductum est, umbilicum proprie
ficat. Unde apta est translatio ad cogitatione
dibus implicitas: vel etiam ad duritiem quae m
cor occupat. Quia tamen scimus in Psalmi
unam bis solere repeti, praetuli nomen Cogita
quia mox sequitur, Ambulabunt post sua co
Caeterum his verbis iustam se poenam sum
testatur de populo, dum sana eum doctrina
lians, in reprobum sensum proiecit. Sicuti
verbo suo nos regens quasi fraeno cohibet, n
errores vagemur: ita prophetas suos auferen
daeis, perversis eorum consiliis habenas laxa
sibi errandi essent duces. Atque hoc graviss
est vindictae genus et signum horrendae de

quum dicit hostes suppliciter iugum fuisse subituros, nisi illos ad licentiam armasset Israëlitarum impietas, dum excusso iugo contra Deum lasciviunt. *Hostes Iehovae* nominans, perstringit Israëlitas, quod abrupto foederis vinculo, se a Deo disiunxerint, ne bellum statim pro ipsis contra hostes communes susciperet. Quemadmodum enim terreni principes, si a sociis fraudentur, descendunt ad inducias cum reliquis hostibus: et hoc pacto se ulciscuntur de periuris et foedifragis: ita significat Deus se hostibus suis pepercisse: quia perfide et scelerate a populo Israël deceptus erat. Cur enim manifestos hostes sinit inultos esse, et in asserenda sua gloria ad tempus cessat, nisi quod rebelli et immorigero populo illos opponit, a quibus subigatur? Quid sibi velit verbum כחש, alibi diximus. Subindicat autem propheta non aliam cum reprobis sperandam esse pacem, nisi quatenus eorum rabiem constringit Deus occultis catenis, sicuti leo ferrea cavea inclusus, manet semper leo, sed cohibetur ne laniet ac discerpat qui quinque tantum vel sex pedibus ab eo distant: sic impii, licet in nostram perniciem inhient, exsequi tamen quod cuperent nequeunt: imo eorum ferociam humiliat Deus, ut mansuetudinem simulent. Summa est, culpa Israëlitarum fieri ut praevaleant contra eos hostes, et petulanter insultent, qui filiis Dei morigeris et obsequentibus supplices erant futuri. *Tempus* quoque *perpetuum* ad promissiones referri debet, sicuti copia tritici et mellis ad satietatem usque: testatus enim fuerat Deus se fore illis protectorem et custodem ad finem usque. Mutatio igitur tam subita quae contigerat, odiose illis obiicitur, quod data opera suam felicitatem protinus abiecerint. Idem et de terrae fertilitate dicendum. Qui fit enim ut esuriant in ea terra ubi Deus tritici et mellis abundantiam illis pollicitus fuerat, nisi quia Dei benedictio eorum culpa exaruit? *Adipem frumenti* metaphorice vocat similaginem, nisi quis pro optimo tritico accipere malit. *Mel ex petra* quidam hyperbolice accipiunt: ac si dictum foret, potius mel fluxisse ex ipsis rupibus, quam non saturasset Deus hunc populum. Sed quum appareat ex sacra historia, mel in cavis rupibus passim fuisse repertum quamdiu florebat Dei benedictio, simplex sensus est tenorem gratiae Dei continuum et aequabilem futurum fuisse, nisi malitia et sceleribus populi abruptus esset.

PSALMUS LXXXII.

ARG. Quia reges et quicunque potestate praediti sunt, immensam sibi licentiam, fastu excaecati, ut plurimum indulgent: denuntiat reddendam esse rationem summo Iudici qui omnem mundi celsitudinem supereminet. Postquam autem officii et conditionis suae eos admonuit, surdis se videns canere, Deum vindicem implorat.

Psalmus Asaph. 1. *Deus sedet in coetu Dei, in medio deorum iudicabit.**) 2. *Usquequo iudicabitis iniquitatem, et facies impiorum sumetis? Selah.* 3. *Iudicate***) *pauperem et pupillum, inopem et egenum iustificate.* 4. *Eripite pauperem et afflictum, e manu impiorum liberate.*

1. (*Deus sedet in coetu Dei.*) Hoc valde indignum est, quum certos homines velit Deus humano genere praeesse in commune bonum, eos non agnoscere in quem finem excellant, neque etiam cuius beneficio locati sint in tam excelso gradu, sed contempta omni aequitate libidinose dominari. Suo enim splendore hebetantur ut totum orbem sibi natum esse putent. Adde quod suae altitudini minime consentaneum esse ducunt, regi moderatis consiliis: et quum iam sua dementia plus aequo insaniant, quaerunt tamen adulatores qui blandiantur et applaudant eorum vitiis. Hanc superbiam ut corrigat Propheta, principio negat sic occupari solia et tribunalia ab hominibus quin Deus retineat summum gradum: sicut etiam voluit Deus profani et impuri poëtae ore hoc esse testatum,

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio moventis.***)

Ergo ne plus aequo sibi arrogent mundi proceres, propheta hic Deo solium erigit unde omnes iudicet, ac cogat in ordinem, quod valde necessarium est. Etsi enim regnare se fatentur per Dei gratiam, et caeremoniis Deum colunt: infatuat tamen eos sua magnitudo, ut falsa imaginatione Deum a coetu suo procul expellant, neque enim rationi et legibus subesse sustinent. Hanc vesaniam, qua fascinati sunt mundi principes, ridere, consilium prophetae fuit: quod Deo locum in coetu suo non relinquunt. Et quo melius refellat ebriam confidentiam qua inebriati sunt mundi principes, ordinem politicum appellat *coetum Dei:* quia utcunque refulgeat eius gloria in singulis mundi partibus, praecipuum tamen lumen hac in parte emittit, dum legitima guber-

*) Il iugera au milieu des dieux, *en marge:* ou les dieux.
**) Faites droict, *en marge:* ou faites iustice.
***) *Horat. Od. I Lib. III. In gallico exemplari haec sit translata leguntur*

Les redoutables Rois ont empire et puissance
Sur les peuples reduits sous leur obeissance:
Mais le grand Iuppiter, tresexcellent en gloire,
Pour avoir obtenu sur les Geans victoire,
Et qui peut esbranler d'un clin d'oeil seulement
Tant ce qui est dessus que sous le firmament,
Iceluy a pouvoir et domination
Sur les Rois et seigneurs de toute nation.

natio inter mortales viget. Tritum quidem Hebraeis esse fateor, quidquid eximium est ornare Dei epitheto: sed videtur hic pro circumstantia loci, principum ordinem divinum vocare propheta, in quo resplendet peculiaris Dei maiestas: sicuti coniugium appellat Solomo pactum Dei, Proverb. 2, 17 quod polleat singulari quadam sanctitate. In secundo membro parum interest quoad summam rei, legamusne In medio deorum: an Iudicat deos in medio: nisi quod melius fluit contextus prior: Quantumvis se extollant mundi proceres, non tamen imminuere ius Dei quominus primatum inter ipsos teneat, sibique gubernationem asserat. Caeterum hic nomen *deorum*, sicuti paulo post, et aliis locis pro Iudicibus sumitur, quibus specialem gloriae notam insculpsit Deus. Nam ad angelos trahere, frigidum est commentum.

2. (*Usquequo iudicabitis.*) Multi existimant describi iudicii modum: sed mihi potius videtur propheta, ut obiurgationi viam pararet, ita praefatus esse. Quamvis capita reges attollant supra nubes, vivere tamen ipsos quoque hac lege, ut regantur sub Dei manu: ideoque sua ferocia temere luctari, ne rationi cedant. Etsi enim deterrimi sunt tyranni, scelestoque sacrilegio occupant locum illum, si quis tamen Dei servus contra ipsos hiscere audeat, quasi fieret ipsis magna iniuria, obtendunt sacrum Dei nomen. Ita dum se fingunt communi lege exemptos, ac solutos, doctrinam eiusque ministros ablegant ad plebem. Denique nullum esse imperium putant nisi ubi exsultat effraenis libido. Atqui principio hoc posito, Deum inter ipsos gubernare, iam patefactus est aliquis doctrinae aditus. Ergo propheta ubi sibi autoritatem peperit, libere invehitur in principes, et crassissimum vitium castigat, dum se venales iniustis pauperum vexatoribus prostituunt, et mercede redempti pervertunt omnem aequitatem. *Impios* autem diserte exprimit, quia probi homines nunquam studebunt corrumpere iudicia. Ad haec furor quidam diabolicus proceres mundi dementat, ut plus improbis ultro deferant, quam innoxiis et simplicibus. Fingamus impios cessare, neque adulatione, neque fraudibus, neque pecunia, neque alio artificio sibi acquirere favorem, qui tamen dominantur, ut plurimum in malam partem magis propensi erunt. Haec ratio est cur exprobret propheta impios plus reperire favoris, quam bonos et integros.

3. (*Iudicate.*) Breviter admonet propheta quibus documentis probare conveniat iustum et moderatum imperium: nempe si ius suum miseris et afflictis tribuant. Est quidem in verbis synecdoche, quia certum est obstrictam esse omnibus eorum fidem: sed non abs re dicit propheta miseris hominibus et oppressis datos esse patronos, quia et alieno auxilio indigent, nec alibi reperient quam ubi avaritia, ambitio, aliaeque corruptelae cessant. Ideo autem gladium gestant iudices ad improbos cohibendos, ne in furiosa hominum intemperie vis praevaleat: et quo quisque potentior est, eo audacior sit ad premendos infirmos. Itaque raro confugiunt divites ad opem magistratuum, nisi forte dum inter se litigant. Nunc tenemus cur pauperes et egenos praecipue commendet propheta: quia non secus ac medicis aegroti, magistratuum praesidio indigent qui divitum saevitiae et iniuriis sunt obnoxii. Hoc si regibus et aliis iudicibus solide persuasum esset, se tutores pauperibus esse datos, ut se iniuriis opponant, compescantque omnem iniustam violentiam, vigeret ubique summa rectitudo. Nam quisquis pauperes tueri dignabitur, non flectetur huc illuc gratia, sed quod iustum est tantum respiciet. Hoc etiam colligimus ex prophetae verbis, quamvis nemo flagitet opem principum, ignaviae tamen coram Deo damnari, nisi sponte succurrant. Falso enim colorem hunc praetendunt, ubi manifeste grassatur iniquitas, gemitus et querimoniae passim resonant, se mederi non posse malis donec rogati fuerint. Quia igitur per se satis clamat oppressio, si iudex in alta specula sedens connivet, dissimulationem hanc impune non cessuram propheta denuntiat.

5. *Non cognoscunt, neque intelligunt, in tenebris ambulant, quamvis moveantur omnia fundamenta terrae.* 6. *Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi vos omnes.* 7. *Certe sicut homo, moriemini: et sicut quilibet, principes cadetis.* 8. *Surge Deus iudica terram, quia tu haereditabis in cunctis gentibus.*

5. (*Non cognoscunt.*) Postquam officii admonuit principes, conqueritur se nihil proficere, quia stupidi sunt, nec admittunt sanam doctrinam: imo ut concutiatur totus orbis, securi manent in sua socordia. Nam hinc maxime coarguit et urget eorum dementiam, quod, si videant coelum terrae misceri, non tamen moveantur, ac si nulla eos tangeret cura generis humani, cuius tamen specialiter delecti sunt custodes. Dixi autem paulo ante, quid maxime eos privet intelligentia, quia scilicet caecutiunt in suo fulgore: et quum ferociter excutiant omne iugum, nulla religio ad modestiam eos flectit. Nam hoc sanae mentis et prudentiae initium est, tribuere Deo suum honorem, ut nos verbi sui fraeno contineat. Postremum hoc membrum, *moveantur fundamenta terrae*, plerique fere omnes alio torquent, ac si inter mundi calamitates hanc esse maximam diceret propheta, ubi principes officio non funguntur: quia status terrae, hoc est hominum conditio, huic fundamento innititur, si iustitia vigeat. Sensus ergo est secundum eos, labefactari orbem iniusta principum tyrannide. Ego, quanquam sensum hunc

piat. Idem scilicet spiritus qui invicta illa fortitudine instruxit pium regem, Psalmum hunc toti ecclesiae dictavit, ut se intrepide ad opem Dei conferret. Ac hodie quoque nobis verba praeit ne Dei invocationi ianuam praecludat ullum discrimen. Nam ut in nos conspiret totus mundus, murus hic aheneus oppositus est ad defensionem regni Christi, Ut quid tumultuantur gentes, etc. Psal. 2, vers. 1. Nec vero mediocriter nobis prodest, in hoc exemplo quasi in speculo, cernere quid ab initio ecclesiae Dei contigerit, ne hodie nos eadem vel similis conditio nimium percellat, dum totus mundus nobis est infestus. Videmus enim ut diabolico furore totum orbem in nos inflammet papa. Itaque quocunque vertamus oculos, totidem infesti ad nos delendos exercitus occurrent, sed ubi statuerimus, nihil nobis accidere novi, veteri ecclesiae fato confirmabimur ad tolerantiam, donec virtutem suam repente Deus exserat, quae sola ad dissipandos omnes mundi conatus sufficiet. Porro ne ambigerent fideles an sibi paratum esset e coelo auxilium, clare affirmat propheta, bellum cum Deo suscipere quicunque ecclesiam infestant, quae sustinetur eius patrocinio. Scimus enim qua lege pronuntiet se nobis fore auxiliatorem, Qui tangit vos, (inquit) tangit pupillam oculi mei, Zach. cap. 2, vers. 8. Et quod dictum fuit alio Psalmo de patriarchis, ad omnes fideles extenditur: Ne tangatis Christos meos: et ne sitis molesti prophetis meis, Psal. 105, 15. Nam unctionem qua nos signavit, vult esse clypei loco, qui nos salvos et incolumes praestet. Quanquam igitur non intulerant ex professo bellum Deo qui hic numerantur populi: quia tamen ubi Deus iniuste suos impeti videt, medium se constituit ad sustinendos insultus: merito dicit propheta, omnes illos foedus pepigisse contra Deum. Sicuti hodie papistae quum de nobis perdendis consilia agitant, si quis roget an fortiores Deo sint futuri, protinus excipient, sibi non esse in animo gigantum more coelum invadere, sed quia pronuntiat Deus, quoties iniuste laedimur, se quoque violari: ex fidei specula longe nos prospicere convenit quod ipsi tandem effectu ipso sentient. *Consultare corde,* quidam exponunt, strenue et magno studio deliberare, sicuti Fieri ex animo dicimus quod fit serio ardentique affectu. Sed potius hac voce reconditos astus notare voluit propheta, de quibus paulo ante conquestus est. *Tentoria Edom,* quidam interpretes ad bellicum apparatum referunt, ac si diceret propheta, venisse bene instructos cum tentoriis ad protrahendum bellum: sed videtur potius alludere ad gentium illarum morem, quia sub tabernaculis degebant. Quanquam hyperbolica est loquutio: ac si diceret, tuguria illorum suis locis fuisse evulsa, tanta erat bellandi cupiditas. De singulis autem gentibus curiose non dissero, quia maior pars frequenti scripturae usu satis nota est. Quod autem dicit *Assur* cum aliis *fuisse brachium filiis Lot,* hinc certe non parum augetur indignitas. Nefariae crudelitatis fuisset, exteris gentibus suppetias ferre contra suos cognatos: nunc quum classicum primi canunt, et ultro accersunt Assyrios et reliquos, perdendis suis fratribus, nonne merito detestabilis est tam barbara feritas? Nam ut Iosephus ipse commemorat, sine noxa et maleficio per eorum fines transierant Israëlitae: quia Dei mandato sanguini suo pepercerant. Quum ergo viderent Moabitae et Ammonitae vigere apud fratres suos sanguinis memoriam, nonne mutuo etiam colenda ipsis erat humanitas, ne quid hostile tentarent? sed hoc quoque ecclesiae quasi fatale est, non modo ab externis hostibus impeti, sed plus molestiarum ab adulterinis fratribus sufferre. Sicuti hodie nulli importunius in nos insaniunt quam degeneres Christiani.

10. *Fac illis sicut Madianitis, sicut Sisarae, sicut Iabin, in torrente Cison.* 11. *Perierunt in Endor, fuerunt stercus terrae.* 12. *Pone eos, principes eorum sicut Oreb, et sicuti Zeb, et sicuti Zeba, et sicuti Salmuna, omnes principes eorum.* 13. *Qui dixerunt: Haereditate possideamus nobis habitacula Dei.*

10. (*Fac illis.*) Postquam de gravissimis suis oppressionibus conquesti sunt fideles, quo propensior esset Deus ad opem ferendam, nunc in memoriam revocant quam saepe desperatis populi sui rebus remedium attulerit. Unde colligere promptum fuit, Deum consulto auxilium suum differre, dum premuntur eius servi, ut mirabiliter in ultima necessitate perditis succurrat. Duas autem historias miscet Propheta, quia debuit uno contextu prosequi, *Fac illis sicut Madianitis in torrente Cison.* Inserit autem cladem Iabin et Sisarae: sed in distinctione non multum fuit momenti, quia satis habebat sibi et reliquis fidelibus suggerere quae Deus olim in liberando populo saepius ediderat miracula. Summa enim huc tendit, Deum, qui toties profligatis hostibus pavidas oves suas e faucibus luporum eripuit, non destitui nunc eadem virtute. Scimus quam mirifice populo per manum Gedeonis opitulatus sit, Iudic. 6. Videri enim potuit merum ludibrium, quod cum validissimo exercitu congredi ausus fuerit Gedeon, non nisi trecentos milites secum ducens, praesertim qui servitio assueti, solo dominatorum adspectu terreri poterant. Atqui factum est ut Madianitae mutuis vulneribus conciderent. Eadem Dei gratia in caede Sisarae et regis Iabin refulsit, Iudicum 4 nam auspiciis mulieris ambo sunt profligati a Barach, qui ingentibus eorum copiis exiguam manum opponere ausus est. Dux etiam ipse Sisara non fortiter in proelio occubuit, sed quum in latebras fugisset, muliebri manu percussus est.

Ergo ne fideles terrore occupati desperent, tempestive sibi obiiciunt haec liberationis exempla, quibus testatus fuerat Deus satis in se uno residere potentiae ad suos tuendos, quoties humanis opibus destituti, ad eum confugerent. Porro ex illo incredibili et insolito modo liberationum colligebant Deum mirificum esse artificem in ecclesia sua servanda, ut in solo eius flatu confiderent sibi esse satis praesidii ad hostes sternendos. Neque hoc tantum loco refertur in hunc finem Madianitarum strages, sed Iesaias cap. 9, vers. 4 etiam eadem ratione futuram ecclesiae restitutionem confirmat. Quod dicit *fuisse stercus terrae*, bifariam exponitur, vel quod in terra putrefacti sint, vel calcati sint instar sterquilinii, atque hic posterior sensus melius quadrat, licet priorem non repudiem. Cur dicat *periisse in Endor*, non satis liquet. Legitur hoc nomen Iosuae cap. 17, vers. 11. Et probabile est illic deletum fuisse exercitum regis Iabin. Quod enim appellative quidam accipiunt Endor, quasi dictum esset palam et oculari strage, mihi non placet.

13. (*Qui dixerunt.*) Iterum accusat profanos homines sacrilegii, quod praedatoria licentia involent in ipsam Dei haereditatem. Certum quidem est, non hoc verbis prae se tulisse, sed quum Deum spernerent, quem sciebant coli in populo Israël, merito hoc crimine eos onerat, quod Deum haereditate sua spoliare conati sint. Nec vero dubium est quin convitiis exagitaverint verum Deum, ut suis figmentis inebriati, sacrum eius numen pro nihilo ducebant. Atque ut abstinuerint a crassis blasphemiis, quidquid tamen molestiae infertur piis, redundat in Dei contumeliam, qui in suam clientelam eos recepit. Subest etiam huic loquendi formae non parva consolatio, dum Iudaeam propheta nuncupat *habitacula Dei:* quia hac lege se nobis coniunxit ut perpetuam quietem et domicilium inter nos habeat: imo non secus caram et pretiosam habeat ecclesiam, quam paterfamilias optimas possessiones.

14. *Deus mi pone eos tanquam globum, tanquam stipulam coram vento.* 15. *Sicut ignis inflammat silvam, et sicut flamma accendit montes,* 16. *Sic persequaris eos in tempestate tua, et turbine tuo terreas eos.* 17. *Imple facies eorum ignominia, ut quaerant nomen tuum Iehova.* 18. *Pudefiant et terreantur usque et usque, et confundantur et pereant.* 19. *Et sciant quod tu sis nomen tuum Iehovah, solus tu excelsus super omnem terram.*

14. (*Deus mi.*) Quia intolerabilis est impiorum superbia dum ad perdendam ecclesiam se accingunt, rogat Deum propheta ut eos pudefaciat, quando aliter corrigi eorum insolentia nequit, donec confusi et turpiter frustrati iaceant. Quod hoc modo futurum propheta dicit *ut quaerant nomen Dei*, de vera conversione, meo iudicio, intelligi non debet. Primus quidem, fateor, hic gradus est ad resipiscendum, ubi homines flagellis humiliati ultro se demittunt: sed propheta simpliciter coactam et servilem subiectionem notat, qualis fuit Pharaonis. Saepe enim contingit, impios malis subactos dare gloriam Deo ad momentum. Sed quia paulo post phrenetica rursus amentia feruntur, hinc satis detegitur hypocrisis, seque prodit quae in eorum cordibus latebat ferocia. Vult ergo plagis impios cogi ut inviti Deum agnoscant: ut saltem eorum furor qui ex impunitate prorumpit, constrictus ac inclusus teneatur. Idque melius apparet ex proximo versu, ubi palam aeternum illis interitum precatur, quod minime quadraret si daretur poenitentiae locus. Nec abs re tot voces accumulat propheta, partim quia, ut sunt indomabiles reprobi, quamvis saepius castigati sint, colligunt tamen subinde novas vires, et novos spiritus: partim quia nihil apud nos persuasu magis est difficile, quam brevi perituros qui laeti in summa prosperitate exsultant. Id autem fit quia non satis apprehendimus quam formidabilis maneat Dei vindicta ecclesiae oppressores.

19. (*Et sciant quod tu.*) Nunc quoque de salvifica Dei notitia non agit, sed quam reprobis extorquet violenta Dei manus. Quanquam non simpliciter dicit cognituros aliquem esse deum, sed speciale ponit notitiae genus, quod profani homines, quibus antea contemptui fuit vera religio, tandem sensuri sint unicum esse Deum illum qui se in lege patefecit, et in Iudaea colitur. Interim tamen notitiam duntaxat evanidam, radiceque et vivo sensu carentem designat: quia nec serio, nec libenter se Deo subiiciunt reprobi, qui vel ad fictum obsequium inviti trahuntur: vel, quatenus eos compescit, non audent in apertum furorem erumpere. Haec igitur est experimentalis notitia, quae ad cor usque non penetrat, sed vi et necessitate exprimitur. Est autem emphaticum pronomen אתה, quia subest comparatio inter Deum Israëlis et alios omnes fictitios: ac si dixisset propheta, Domine fac ut sentiant, quae sibi fabricati sunt idola, nihil esse. Et certe quantumvis refugiant lucem Dei contemptores, et nunc sibi obducant nebulas, nunc se immergant profundis tenebris, Deus tamen eos persequitur, et trahit ad sui notitiam, quam cuperent ignorantia sepelire. Quia autem promiscue et indigne transfert mundus ad sua figmenta sacrum Dei nomen, hanc profanationem simul corrigit propheta quum addit, *Nomen tuum Iehovah:* ac si diceret, vere in eum solum competere essentiam, aut vere esse quod dicitur: quia utcunque eius gloriam dilacerent increduli, ipse tamen integer manet. Semper tenenda est illa quam dixi antithesis. Nulla enim fuit tam

barbara natio quae non coleret deitatem aliquam: sed unaquaeque regio proprios fingebat sibi deos. Et quamvis Moabitae, Idumaei, et reliqui concederent aliquid potestatis Deo Israël, eam tamen putabant Iudaeae finibus esse inclusam: sicuti Rex Syriae vocabat deum montium, 1. Reg. 20, 23. Praepostera haec gloriae Dei partitio uno verbo refellitur, ac evertitur quidquid tunc in mundo superstitionum fuit, quum uni Deo Israël tam essentia, quam nomen suum asseritur: quia nisi aboleantur omnia gentium idola, non obtinebit solus Iehovae nomen: ideoque additur, *Tu solus excelsus super terram*, quod diligenter notandum est: superstitiosis enim ut plurimum satis est, relinquere Deo suum nomen, hoc est duas vel tres syllabas, quum interea virtutem eius discerpant, quasi vero inani titulo contineatur eius maiestas. Sciamus ergo non aliter Deum excellere inter homines, nisi dum imperio suo potitur, nec quidquam opponitur ad obscurandam eius gloriam.

PSALMUS LXXXIV.

ARG. Conqueritur sibi nihil esse molestius quam arceri a tabernaculi accessu, et a coetu piorum exsulare, in quo Deus invocabatur: et nihil piorum desiderio obstare posse quominus ad Deum quaerendum constanter perrumpant. Tandem restitui postulans, iterum testatur pluris sibi esse diem unum agere in tabernaculo Dei, quam diu vitam prorogare inter incredulos.

1. ***Praefecto super Githith, filiorum Corae Psalmus.*** 2. ***Quam dilecta tabernacula tua Iehova exercituum!*** 3. ***Concupiscit atque etiam deficit anima mea post atria Iehovae: cor meum et caro mea exsultant ad Deum vivum.*** 4. ***Etiam passer invenit sibi domum, et hirundo nidum sibi, ubi reponat pullos suos, o altaria tua Iehovah exercituum Rex meus et Deus meus.*** 5. ***Beati qui habitant in domo tua, semper laudabunt te. Selah.***

1. (*Praefecto.*) Etsi non inscribitur nomen Davidis, quia tamen argumentum convenit eius personae, probabile est eum fuisse autorem. Nam quod putant quidam a filiis Corae eius nomine fuisse compositum, hac ratione satis (ut arbitror) refellitur, quod aetate sua David prophetiae dono magis excelluerit quam ut mandaret partes istas Levitis. Una tantum obstat difficultas, quod meminit montis Sion, ad quem non ante advecta fuit arca foederis quam ipse potitus est tranquillo regno. Atqui ab eo tempore semel tantum ad breve tempus privatus fuit arcae conspectu, quum filium suum fugeret. Verba autem sonant tunc iactatum fuisse per varia et longa exsilia. Verum si reputamus Davidem longo post tempore Psalmis complexum esse quae sub Saule perpessus fuerat, non mirabimur montem Sion ab eo simul nominari. De voce Githith alibi dictum est, Psalmo octavo.

2. (*Quam dilecta.*) Conqueritur David sibi negari in ecclesia Dei locum ut fidem suam profiteatur, proficiat in pietate, seque exerceat in Dei cultu. Nam qui tabernacula Dei regnum coeleste esse volunt, quasi ingemiscat se hospitem esse in mundo: non satis attendunt ad praesentem eius necessitatem. Sciebat non frustra sacros conventus divinitus fuisse praescriptos, quia talibus adiumentis opus habent fideles quamdiu peregrinantur in mundo. Erat etiam sibi propriae infirmitatis conscius, non ignorans quantum ab angelica perfectione distaret. Quare non immerito deplorat se destitui mediis illis quorum usus satis notus est piis. Nam haud dubie rectum externi ordinis finem spectavit: quia similis non erat hypocritis, qui dum solennes conventus magna pompa frequentant, licet videantur toti fervere, mera tamen ostentatione defungi volunt erga Deum. In hoc certe crasso figmento minime occupatus fuit David, sed liberum sanctuarii ingressum tantopere optavit, ut sincere et spirituali modo Deum illic coleret. Exclamatio, ardentis affectus signum est, quem plenius secundo versu explicat. Unde colligimus nimium esse stupidos qui ordinem a Deo mandatum, quasi possent proprio marte in coelum conscendere, secure negligunt. Dixi in secundo versu non vulgarem desiderii ardorem exprimi, quia quum כסף significet vehementer expetere, non contentus hoc verbo, adiungit *animam suam deficere post atria Dei:* quod tantundem valet atque evanescere, quum immodico affectu extra nos rapimur. Atria autem posuit, quia quum sacerdos non esset, non ultra progredi licuit. Scimus enim sanctuarium interius solis sacerdotibus fuisse apertum. Tandem exprimit desiderium hoc diffundi usque ad corpus, quod scilicet externo gestu se in ore, oculis et manibus proferret. Dicit autem *ad Deum vivum*, non quod angusto tentorio inclusus esset Deus: sed quia scalis sibi sciebat esse opus per quas in coelum conscenderet, visibile vero sanctuarium vice scalarum esse: quia ad coeleste exemplar pias mentes dirigebat. Et certe quando ad Dei altitudinem nos carnis tarditas assurgere non patitur, frustra nos ad se vocaret, nisi etiam descenderet ad nos vicissim: vel saltem interpositis mediis, manus quodammodo ad nos sursum tollendos extenderet.

(*Etiam passer.*) Versum hunc quidam uno contextu legunt: ac si diceret propheta, aves prope altaria nidulari, unde melius apparet quam iniqua sit eius conditio qui procul inde prohibetur. Et huic sententiae videtur suffragari particula את, quae accusativo casui ut plurimum iungitur. Sed quia

interdum etiam servit exclamationibus, non dubito quin propheta medium orationis cursum abrumpens, exclamet, sibi conspectu altaris nihil fore gratius. Primum ergo David passeribus se et hirundinibus comparans, miseriam suam amplificat: quia indignum est ab haereditate sibi promissa expelli Abrahae filios, quum aviculae nidos alicubi reperiant. Quamvis autem nactus quandoque esset commodum hospitium, imo liceret apud incredulos cum aliqua dignitate manere, visus tamen est sibi quodammodo exsul a toto orbe quantisper ad sanctuarium non patebat accessus. Nam certe hic nobis est vivendi finis ut in Dei cultu exerceamur. Porro quamvis non rite colatur nisi spirituali modo, subsidiis tamen uti opus est quae non abs re nobis destinavit. Haec ratio est cur in hanc vocem erumpat David, *o altaria tua Domine.* Nam quia obiicere promptum erat, multos esse angulos in mundo ubi tuto quiesceret, imo multos esse hospites qui libenter eum exciperent, atque ita sine causa tumultuari: respondet, se malle toti mundo renuntiare, quam privari sacro tabernaculo: nullum locum sibi iucundum esse procul a Dei altaribus, imo nullum usquam domicilium extra terram sanctam sibi placere. Atque huc pertinent epitheta quae Deo tribuit, rex meus et Deus meus, significat enim molestam et acerbam esse vitam, quia exsulet a regno Dei: ac si diceret, etiamsi me certatim omnes invitent quamdiu a finibus tuis excludor, quum rex meus sis, quid me iuvaret in mundo agere? Iam quum Deus meus sis, quorsum vivo, nisi ut ad te adspirem? Ubi autem me reiicis, cur non omnia hospitia asperner quamlibet suaviter carni meae arrideant?

5. (*Beati qui habitant.*) Hic clarius definit rectum et legitimum sanctuarii usum: atque ita se discernit ab hypocritis, qui et ipsi ad caeremonias externas sedulo accurrunt, sed pietate vacui. Veros autem Dei cultores testatur David afferre laudis sacrificium, quod a fide separari non potest. Neque enim ex animo Deum laudabit nisi qui acquiescens in eius gratia, spirituali pace et gaudio fruitur.

6. *Beatus homo cui robur in te, semitae in corde eorum.* 7. *Transeuntes in valle fletus*) fontem ponent, etiam cisternas operiet pluvia.* 8. *Venient e virtute in virtutem,**) videbitur Deus deorum in Sion.*

6. (*Beatus.*) Iterum docet, sanctuarium se non expetere tantum ut pascat oculos, sed ut in fide proficiat. Est enim hic non vulgaris profectus, recumbere toto animo in Deum, quod fieri non potest nisi deiecto omni fastu, et animis vere humiliatis. Atqui hanc sibi quaerendi Dei rationem statuit, ut precario mutuetur ab eo virtutem qua se destitui sentit. Quod mox sequitur *semitas esse in corde ipsorum*, quidam uno contextu ita exponunt, felices esse qui viam sequuntur a Deo praescriptam: quia nihil magis perniciosum est, quam sapere ex proprio sensu. Nec vero frustra de lege pronuntiatum est, Haec est via, ambulate in ea, Iesaias 30, 21. Verum igitur est, perversis erroribus circumagi homines ubi vel tantillum a verbo Dei deflexerunt. Sed melius hoc restringitur ad praesentem circumstantiam, felices esse qui Deum sibi cupiunt esse vitae moderatorem, ideoque ad eum accedere cupiunt. Neque enim (ut dictum est) moratur Deus externas caeremonias, sed regere vult ac sibi subiicere quos ad tabernaculum suum invitat. Quisquis ergo didicit quanta sit felicitas Deo inniti, studia huc sua et omnes sensus applicabit, ut ad Deum celeriter properet.

7. (*Transeuntes in valle.*) Intelligit nihil posse cordatis strenuisque Dei cultoribus obstare quin ad sanctuarium festinent. Atque hac loquendi forma confirmat quod prius dixit, nihil magis esse optabile quam exerceri quotidie in Dei cultu: quando nullae difficultates, nulla obstacula, piorum desideria morari poterunt quin alacriter per arida deserta concurrant ad celebrandos sacros conventus. Quoniam בכא significat flere, ה vero et א literae sunt affines, quarum mutua est transmutatio, vertunt multi, vallem fletus. Probabilis est tamen eorum opinio qui Morum vertunt. Quanquam dubium non est notari steriles et ieiunas solitudines, per quas molestum est iter facere: quia ad viaticum nihil est magis necessarium potu. Piorum ergo constantiam probare voluit David, quia aquae penuria, ob quam deficiunt viatores, non impediet quominus per valles arenosas ad Deum quaerendum properent. Quibus verbis coarguitur eorum ignavia, quibus grave est quidquam subire incommodi dum proficiendum est in Dei cultu. Suum otium et deliciae eos oblectant, itaque modo pedem movere necesse non sit, libenter se profitebuntur Dei cultores: sed liberum doctrinae et sacramentorum usum ne pilo quidem rediment. Videmus quam multos nidis suis affixos teneat haec socordia, ut nulla commoditate fraudari se sustineant, etiam ubi ad preces publicas, ad audiendam salutis doctrinam, ad sacra mysteria participanda vocantur: videmus alios dormire, alios operam dare lucro, alios implicitos esse profanis negotiis, alios etiam ludere. Unde mirum non est, qui procul absunt, et qui sine facultatum dispendio frui nequeunt istis salutis adminiculis, domi resides manere. Atqui ne in suis lautitiis sibi placeant, pronuntiat David, quibus cordi est pietas, et qui serio Deum colunt, eos pergere non modo per mollem et laetam viam, sub umbra, et per delectabiles

*) la vallee de pleurs, *en marge*: ou du murier.
**) de force en force, *en marge*: ou de troupe en troupe.

vias, sed etiam per aspera deserta: et potius sibi facturos cisternas maximo labore, quam regionis siccitas eorum iter impediat. Idem et proximo versu repetit: quia enim ex legis praescripto, postquam arca foederis in montem Sion translata fuerat, illic erant sacri conventus: dicit fideles certatim illuc venturos. Nomen חיל raro significat turmam, saepius autem potentiam vel robur. Ideo ad communem linguae usum aptius erit vertere, *Venient e virtute in virtutem:* ac si diceret, fideles collectis subinde viribus adscendere ad montem Sion, nec lassitudine ulla tardari, donec conspiciant Dei faciem. Sicuti tamen magis placeat Turma, sensus erit, non paucos modo venturos, sed permultas catervas. Porro quomodo apparuerit olim Deus in templo servis suis, alibi dictum est, ac praesertim Psalm. 27, 4. 5. Etsi enim nulla illic visibilis erat Dei imago, quia tamen arca foederis symbolum erat eius praesentiae, experti sunt fideles hoc se adminiculo utiliter iuvari ut ad Deum accederent.

9. *Iehova Deus exercituum audi precationem meam, ausculta Deus Iacob. Selah.* 10. *Clypeus noster adspice Deus, et intuere faciem Christi tui:* 11. *Quia melior est dies unus in atriis tuis, quam mille, elegi limen tenere in domo Dei mei, potius quam habitare in tabernaculis impietatis.* 12. *Quia sol et clypeus Iehova Deus, gratiam et gloriam dabit Iehova, non claudet bonum ambulantibus in rectitudine.* 13. *Iehova exercituum, beatus homo qui confidit in te.*

9. (*Iehova Deus.*) Quia stulte et sine profectu profani homines se macerant et torquent in suis desideriis, prudenter David sua vota ad Deum convertit. Atque hinc etiam apparet non fuisse ambitiosis iactantiis deditum: sicuti mirum ardorem prae se ferunt multi hypocritae, quos intus frigere testis est Deus. Primo autem generaliter audiri postulat: deinde quia videri poterat ab ecclesia resectus, huic tentationi occurrit, se aggregans et colligens cum omnibus piis sub Dei praesidium. Nisi enim ecclesiae fuisset membrum, non poterat communiter quasi in omnium persona dicere, *Clypeus noster.* Mox etiam altius conscendit, regiam unctionem, qua Deus per manum Samuelis, 1. Sam. 16, 12 eum dignatus fuerat, in medium proferens. Emphatica enim est loquutio, quam multi interpretes nimis frigide transmittunt, *Adspice in faciem Christi tui.* Nam Dei favorem hinc sibi promittit, quia eius mandato unctus fuerat in regem. Quia vero sciebat regnum suum nonnisi esse umbratile, non dubium est quin sibi gratiam conciliare studuerit obiecto mediatore, cuius personam gerebat: ac si dixisset, Quamvis indignus sim quem tu restituas, hoc tamen meretur unctio qua me typum fecisti unici redemptoris. Quibus verbis docemur, non aliter nobis propitiari Deum, quam ubi Christus in medium prodit, cuius adspectu discutiuntur omnes vitiorum nostrorum nebulae.

11. (*Quia melior est dies.*) Quum maior pars mundi sine ratione vivere appetat, nec aliud habeat in votis quam sibi vitam prorogari: testatur hic David non modo propositum sibi esse vivendi finem ut Deum colat, sed sibi pluris esse diem unum, quem impendere licebit in cultum Dei, quam longum tempus transigere inter homines profanos a quibus exsulat religio. Quia vero solis sacerdotibus fas erat templum ingredi, diserte exprimit David, modo subsidere in atrio liceat, hac sorte contentum se fore. Nam סף postem vel limen domus significat. Porro comparatio ista multum amplificat, quum se *malle* dicit *in ipsis templi foribus subsistere, quam occupare tabernacula impietatis:* quasi diceret, se in vulgarem et ignobilem locum malle reiici, modo censeatur in Dei populo, quam primarium gradum tenere inter impios. Rarum certe pietatis exemplum. Quamvis enim multi locum sibi in ecclesia esse cupiant, sic tamen praevalet ambitio, ut paucissimis sufficiat in communi numero manere. Omnes enim fere abripit vesana altius conscendendi cupiditas, ut quieta illis non sit statio nisi emineant.

12. (*Quia sol et clypeus.*) Solis comparatio huc tendit, quemadmodum sol luce sua mundum vivificat, fovet, atque exhilarat, ita sereno Dei adspectu recreari fideles: imo non aliter vivere et spirare, nisi quatenus illis Deus affulget. Clypei nomine intelligit propheta, salutem nostram, quae alioqui innumeris periculis exposita esset, eius defensione protegi: quia non satis esset, vivificum nobis esse Dei favorem, nisi inter tot discrimina virtutem quoque suam ad nos tuendos opponeret. Quod postea sequitur, *gratiam et gloriam dabit,* ita posset accipi, quos Deus in hoc mundo sua gratia ornavit, tandem in regno suo coelesti gloria coronare. Sed quia vereor ne arguta sit illa distinctio, praestabit, meo iudicio, ita resolvere sententiam: Postquam favore suo complexus fuerit Deus fideles, extollet eos in summam dignitatem, nec desinet eos suis donis locupletare. Quod etiam confirmat proximo membro, *non prohibebit bonum ambulantibus in rectitudine:* ac si diceret, nunquam exhauriri Dei beneficentiam quin assidue fluat. Interea colligimus ex iis verbis, quidquid est in nobis praestantiae, manare ex mera Dei gratia. Simul Dei cultoribus propriam notam adscribit, quod eorum vita ad integritatem sit composita. Quod exclamat in fine Psalmi *beatos esse qui in Deo confidunt,* videtur referri ad exsilii tempus. Prius dixerat beatos esse qui habitant in atriis Dei: nunc quamvis hoc bono ad tempus caruerit, se tamen negat prorsus fuisse miserum: quia optimo

solatio fretus, Dei gratiam procul intuitus sit. Atque hoc exemplum notatu dignum est, quamdiu enim privamur Dei beneficiis, angi quidem tristitia et gemere necesse est: sed ne doloris sensus nos absorbeat, statuere convenit inter ipsas miserias nos fide et patientia beatos esse.

PSALMUS LXXXV.

ARG. Quia fideles ab exsilio babylonico reversos novis incommodis atque etiam cladibus Deus afflixerat, primo liberationem commemorant, ne opus gratiae suae deserat imperfectum. Deinde queruntur de longo malorum suorum tractu. Tertio, spe et fiducia erecti, de promissa sibi felicitate gloriantur: quia restitutio in patriam, cum regno Christi annexa erat, unde sperabant omnem bonorum affluentiam.

1. *Praefecto filiorum Corae Psalmus.* 2. *Benevolus fuisti Iehova terrae tuae, reduxisti captivitatem Iacob:* 3. *Abstulisti iniquitatem populi tui, operuisti omnia peccata eorum. Selah.* 4. *Avertisti omnem iram tuam, revocasti ab excandescentia furorem tuum.* 5. *Converte nos Deus salutis nostrae, et remitte iram tuam erga nos.*

2. (*Benevolus fuisti.*) Qui verba haec in futurum tempus convertunt, videntur mihi prophetae sensum corrumpere. Probabile est, populo dira Antiochi tyrannide afflicto Psalmum fuisse dictatum: ideoque ex redemptione spes novae et continuae gratiae in posterum suggeritur: quia hoc modo testatus fuerat Deus nullis peccatis exstingui posse foederis sui memoriam, quin exorabilis esset erga filios Abrahae. Nisi enim tantam Dei bonitatem prius essent experti, mole afflictionum, praesertim tam diuturna, obrui necesse fuit. Porro quod redempti fuerint, causam statuunt in gratuito Dei amore, quo terram suam prosequutus est, quia ipsam elegerat. Unde sequitur continuum fuisse huius beneplaciti cursum: unde etiam precandi fiduciam sibi comparant fideles, quia Deus, electionis suae memor, terrae suae propitius fuerit. Diximus autem alibi, nulla re nos melius animari ad precandum, quam ubi recordamur superiores Dei gratias: quia rebus adversis statim succumberet fides nostra, et corda nostra suffocaret anxietas, nisi prioris temporis experientia Deum servis suis exorabilem esse, et semper ubi postulat necessitas opitulari doceret: praesertim ubi eadem manet continuandae gratiae ratio. Ita prudenter ad fideles sui temporis accommodat propheta quae olim Deus beneficia ipsorum patribus contulerat: quia utrique in spem eiusdem haereditatis vocati erant.

3. (*Abstulisti iniquitatem populi tui.*) Quia metum et anxietatem poterant afferre fidelibus sua peccata, hanc quoque dubitationem tollit propheta, quoniam Dominus populum suum redimendo insigne gratuitae veniae specimen ediderit. Fontem prius ostenderat gratuitum Dei beneplacitum: sed postquam intervenerant offensae, quibus alienaverat se populus a Deo, remedium hoc succurrere oportuit. Nam ablatam fuisse iniquitatem dicens, non intelligit correctos fuisse, et a suis peccatis purgatos fideles, sicuti Deus spiritu regenerationis eos sanctificans peccata vere tollit: sed statim explicat quid voluerit. Summa est, Deum Iudaeis fuisse reconciliatum, peccata non imputando. *Tegere* enim *peccata* dicitur Deus quae sepelit, ne in iudicium veniant: sicuti plenius dictum est Psalmo 32, 1. Ergo quum populi sui scelera exsilio castigasset, restituere eos in patriam volens, abolito reatu obstaculum sustulit. Nam ex culpae remissione pendet etiam poenarum relaxatio. Quo refellitur sophistarum commentum, quod magni mysterii loco iactitant, retineri a Deo poenam, licet culpam ignoscat: quum ubique praedicet, in hunc finem se ignoscere, ut placatus poenas simul mitiget: idque rursum confirmat propheta proximo versu, ubi dicit exorabilem fuisse Deum populo suo, ut manum suam ab eo castigando retraheret. Quid hic obgannient sophistae, qui Deum fore iustum negant, nisi remissa culpa, pro sua severitate poenas exigat? Nam culpae veniam consequitur hic effectus, ut sua benedictione testetur Deus se iam non essse offensum.

5. (*Converte nos Deus salutis nostrae.*) Iam ad praesentem usum accommodant fideles quod antea retulerant de paterna eius indulgentia erga populum redemptum. *Deum* autem *salutis* vocant, a quo petunt restitui, ut in rebus deploratis, ac perditis, spem tamen hanc foveant, se Dei virtute salvos fore. Nam etsi visibilem bene sperandi materiam oculis nostris non offerat, statuere tamen convenit, salutem in manu eius esse absconditam, et eius manifestandae, quoties placuerit, promptum et expeditum esse modum. Quia vero calamitatum omnium causa et origo est ira Dei, eam nunc quoque deprecantur fideles. Atque hic ordo sedulo notandus est, quia, ut teneri sumus ac molles ad feranda mala, simulac minimo digito ferire nos coeperit Deus, flebiliter quidem petimus ut nobis parcat: sed quod praecipuum est omittimus, ut nos a reatu absolvat: quia non libenter ad nos examinandos descendimus.

6. *An perpetuo irasceris erga nos? protrahes iram tuam in saeculum et saeculum?* 7. *Annon tu conversus vivificabis nos, et populus tuus laetabitur in te?* 8. *Ostende nobis Iehova misericordiam tuam, et salutem tuam da nobis.* 9. *Audiam quid loquatur*

Deus Iehova: certe loquetur pacem ad populum suum, et ad mansuetos suos, et non redibunt ad stultitiam.

6. (*An perpetuo.*) Deplorant hoc loco malorum diuturnitatem et ratiocinantur a natura Dei, qualis in lege describitur, nempe quod tardus sit ad iram, longaeque patientiae, ad veniam propensus et facilis: sicuti etiam alibi vidimus, iram eius momento evanescere, misericordiam durare perpetuo, Psalm. 130, 6. Sic enim inter precandum promissiones Dei meditari convenit, quae nobis verba suppeditent. Etsi autem videntur quodammodo expostulare ac si alium se Deus ostenderet: dubium tamen non est, cum tentatione fortiter luctando, spem levationis quaesiisse ex Dei natura, ac si principium hoc sumerent, fieri non posse ut Deus perpetuo irasceretur. Interea colligimus, usque ad taedium malis fuisse gravatos, dum ita orarunt, ut ferendo iam propemodum essent defessi. Quare discamus, utcunque non statim palam nobiscum Deus in gratiam redeat, non esse tamen cessandum a continuo precandi studio. Si quis obiiciat, vanum igitur esse quod Deus iram suam brevem fore promisit: certe si peccata nostra expendimus, brevis semper est, quod si nobis occurrat aeternus misericordiae eius tenor, momentaneam esse fatebimur. Nam quia subinde relabitur caro nostra ad lasciviam, variis correctionibus penitus subigi necesse est. Eodem sensu quaerunt *annon se Deus convertet ad eos vivificandos.* Quia enim vigebat in eorum cordibus principium hoc, poenas quibus filios suos castigat Deus esse temporales, hinc fiduciam colligunt, Deum, quamvis nunc merito sit infensus et aversus, fore sibi exorabilem, ut mortuos in vitam suscitet, luctumque convertat in laetitiam. *Vivificandi* enim verbo se mortuis prope similes queruntur, vel malis exanimes. Dum vero laetandi materiam sibi promittunt, nunc se intelligunt moerore prope esse confectos.

8. (*Ostende nobis.*) Eadem in his verbis subest antithesis: quia misericordiam sibi petentes ostendi, et salutem dari, fatentur omni utriusque gustu se esse privatos. Quum autem talis fuerit olim sanctorum conditio, discamus, etiam extremis malis afflicti et perditi, ad Deum tamen confugere. Scite vero misericordia priore in gradu locatur: deinde subiicitur salus quam illa ex se generat et profert: quia non aliunde inducitur Deus ut sit servator, nisi quia misericors est. Unde sequitur, quicunque sua merita obiiciunt Deo ad impetrandum eius favorem, saluti viam claudere.

9. (*Audiam.*) Hic suo exemplo totum ecclesiae corpus ad quietam et placidam tolerantiam hortatur. Nam quia efferbuerat quadam vehementia, quasi fraeno se cohibet, sicuti semper in votis nostris, quamlibet piis et sanctis, cavendum est ne liberius exsultent. Nam ubi quis suae infirmitati indulget, facile abripitur immodico fervore ultra metas. Hac ratione silentium nunc sibi et aliis indicit propheta, ut Deum patienter exspectent. His autem verbis ostendit se composito animo et quasi tacitum manere, quia persuasus sit ecclesiam curae esse Deo: quia si dominari putasset fortunam in mundo, et caeco impetu rotari humanum genus, non adscriberet Deo iubendi partes. *Loqui* enim hoc loco tantundem valet ac praecipere, vel mandare: ac si diceret, quia confidit, in manu Dei esse remedium praesentibus malis, tranquillum se fore, donec opportunum liberandae ecclesiae tempus advenerit. Sicut ergo contra Deum tumultuatur passionum nostrarum intemperies, ita patientia species est silentii, quo se sub eius imperio continent piae mentes. Secundo membro colligit laetiorem fore ecclesiae statum: quia quum Dei sit praecipere in rebus humanis, fieri non potest quin ecclesiae quam diligit bene consulat. *Pacis* nomine alibi diximus Hebraeis felicem rerum successum notari. Ideo summa est, ecclesiam Dei beneficio prospere habituram. Caeterum *loquendi* verbo subindicat se attentum fore ad promissiones. Simplicius enim loqui de providentia Dei poterat: Spectabo quid facturus sit Deus, sed quoniam beneficia quibus ecclesiam prosequitur, ex promissionibus fluunt, os potius quam manum posuit: et simul ostendit patientiam ex tranquillo fidei auditu pendere. Quod ad populum Dei addit *mansuetos eius*, hac nota discernit inter verum et titularem (ut ita loquar) Dei populum: quia quum hypocritae omnia ecclesiae privilegia superbe sibi arrogent, eorum iactantiam refutari operae pretium est, ut agnoscant iure se excludi a Dei promissionibus. (*Et non redibunt.*) Ita resolvi solet haec particula: Ne redeant ad stultitiam: ac si fructum beneficentiae Dei adiungeret. Nam quia fideles suos Deus benigne tractando allicit, ut sub eius obsequio se contineant, propheta (ut ipsi quidem sentiunt) ad stultitiam redituros negat: quia instar fraeni erit Dei bonitas ad ipsos retinendos. Quanquam autem tolerabilis est illa interpretatio, aptius tamen, meo iudicio, referetur ad totum complexum: ut sit summa, Postquam satis correxerit Deus ecclesiam suam, propitium tandem fore: ut sancti poenis eruditi, melius sibi in posterum caveant. Causam enim ostendit cur gratiam suam Deus suspendat ac differat. Sicuti enim medicus aegrotum, quamvis iam levatus sit aliqua ex parte, retinet sub sua disciplina donec plane convaluerit, et sublata morbi materia collegerit firmas vires, quia liberum victum statim permittere noxium esset: sic Deus, quia videt non uno die nos bene et penitus curari a vitiis, suas castigationes extrahit: quia alioqui proclivis esset relapsus. Ergo propheta dolorem, quo fideles opprimeret malorum diuturnitas,

hoc solatio mitigat, consulto Deum plus poenarum quam vellent ab ipsis exigere, ut serio resipiscant, ac cautiores in futurum reddantur.

10. *Certe*) propinqua est timentibus eum salus ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.* 11. *Misericordia et veritas occurrent inter se, iustitia et pax osculabuntur.* 12. *Veritas e terra germinabit, et iustitia e coelo prospiciet.* 13. *Etiam Iehova dabit bonum, et terra nostra dabit proventum suum.* 14. *Iustitia coram eo ambulabit, et ponet in via gressus suos.*

10. (*Certe propinqua est.*) Confirmat proximam sententiam: et quamvis in speciem longe a populo suo remotus esset Deus, sibi tamen et aliis Dei cultoribus spem propinquae liberationis facit, quia occulte respiciat Deus quos palam negligere videtur. Quod si particulam אך adversative accipere libeat, ut saepius sumitur apud Hebraeos, plenior erit sententia. Quia enim nuper dixerat Deum longius in suis castigandis pergere, dum ad novum lapsum nimis propensos videt: ne molesta esset ipsa tarditas, correctionem hanc adhibuit, etiam dum tardius apparet salus eius, propinquam tamen esse. *Gloriam*, cuius meminit in secunda parte versus, vastitati opponi certum est, quae quum signum esset horribilis irae Dei, terram ignominiae et probri damnabat. His ergo verbis se et alios fideles hortatur propheta ad poenitentiam, tam graviter hostium tyrannide non sine contumelia oppressos fuisse admonens: quia suis peccatis Dei salutem longe repulerint.

11. (*Misericordia et veritas.*) Verba quidem sunt praeteriti temporis, sed quae in futurum resolvi contextus postulat. Libenter autem amplector quod multorum consensu receptum est, vaticinium hoc ad Christi usque regnum extendi. Nec vero dubium est quin fideles, ubi speranda erat ecclesiae restitutio, praesertim ex quo reversi erant Babylone, oculos sustulerint ad Christum. Interim consilium prophetae est, ostendere quam liberaliter agat Deus cum sua ecclesia ubi reconciliatus est. Dicit enim hos fructus emergere, ut misericordia et veritas *mutuo sibi occurrant, iustitia et pax sese amplexentur.* Ex his verbis elicit Augustinus pulcerrimam sententiam, plenamque suavissimae consolationis, nempe misericordiam Dei principium esse et fontem omnium promissionum: hinc prodire iustitiam, quae per evangelium nobis offertur: ex eadem nasci pacem, quam fide consequimur, ubi Deus nos gratis iustificat. *Iustitiam* porro intelligit *e coelo prospicere*, quia gratuitum est Dei donum, non autem acquiritur operum meritis. Venire igitur e coelo, quia inter homines non reperietur, qui eius sunt inopes et vacui. Interea *veritatem e terra germinare* exponit, quia effectu ipso fidelem se Deus comprobat, implendo quod promisit. Sed quia nobis potius quaerenda est soliditas quam argutiae, contenti simus genuino Prophetae sensu, regnum Christi nobile fore misericordia, veritate, pace et iustitia. Quia vero non hominum laudes praedicat, sed commendat quam prius a solo Deo speravit et precatus est gratiam, statuendum est omnia haec bona a Deo fluere. Et per synecdochen his quatuor vocibus notatur vera felicitas. Nam ubi impune grassatur crudelitas, exstincta est fides, oppressa sub pedibus iacet iustitia, confuso tumultu omnia miscentur: nonne praestaret mundum esse prorsus abolitum? Unde sequitur, nihil esse magis ad beatam vitam optabile, quam ut vigeant et principatum teneant quatuor istae virtutes: sicuti similibus fere elogiis alibi ornatum fuit Christi regnum. Si quis tamen misericordiam et fidem Dei intelligere malit, non repugno. Certe e *terra germinare fidem, et iustitiam e coelo prospicere*, tantundem valet ac si dixisset utramque fore sursum et deorsum ubique diffusam, ut coelum et terram impleant. Neque enim seorsum illis aliquid diversum tribuere voluit, sed communiter de illis asserere, nullum fore terrae angulum ubi non floreant.

13. (*Etiam Iehova.*) Quod hunc versum allegorice quidam accipiunt de proventu spiritualium bonorum, non convenit cum particula גם, qua mihi notare videtur propheta plenum eius felicitatis cumulum de qua loquutus fuerat. Ponitur ergo hic *terrae fructus* quasi praestantioris beneficentiae accessio. Quanquam enim praecipua ecclesiae felicitas quatuor illis quae retulit donis continetur, non tamen negligenda est externi victus commoditas, modo in suo gradu subsidat. Si quis obiiciat, perperam cum spirituali Christi regno misceri uberem terrae proventum, facilis responsio est, nihil esse absurdi, si Deus spiritualiter fideles benedicens, paterni quoque amoris gustum aliquem in externis beneficiis praebeat: quando (teste etiam Paulo 1. Tim. 4, 8) pietas non futurae modo vitae, sed etiam praesentis promissiones habet. Sed notandum est, sic restringi caducae huius vitae commoda, ne terrenis blanditiis indormiant fideles. Ideoque in terra gustare eos dixi duntaxat paternum Dei amorem, non autem opulentia satiari. Porro hic versus docet non modo semel vim et gratiam foecunditatis esse terrae inditam, ut alimenta nobis suggerat (sicuti fingunt profani homines, Deum in prima creatione singulis elementis mandasse suas partes: nunc vero otiosum sedere) sed quotannis arcana Dei virtute foecundari, prout suam bonitatem vult nobis testatam esse.

14. (*Iustitia coram eo.*) Quod iustitiam quidam pro iusto homine accipiunt, asperum est. Continet

*) Certainement, *en marge:* ou si est-ce que.

quidem hic sensus utilem doctrinam, Iustus coram Deo ambulabit, et actiones suas componet ad rectitudinem, sed quia nulla necessitas cogit iustitiae vocem tam violenter torquere, sumamus quod rectius ac simplicius est, ordinem sub Christi regno tam bene fore compositum, ut iustitia coram Deo ambulet ac occupet omnes vias. Hoc modo videtur iterum revocare fideles ad praecipuam felicitatem: quia utcunque suppeditet servis suis Deus liberalem victum, non decet tamen illic esse affixos. Et certe in hoc differimus a brutis pecudibus, quod non saginat nos Deus, nec ventres nostros refercit ut mundo fruamur, sed altius nos deducit. Quod dicit *ambulaturam* coram Deo, significat Dei ordinatione fieri ut iustitia cursum suum habeat: quod est *ponere gressus in via:* sicut ex opposito conqueritur Iesaias, 59, 14 aequitatem non posse ingredi, quoniam arceatur publico.

PSALMUS LXXXVI.

ARG. Psalmus hic preces sanctis ad fidem alendam et confirmandam meditationibus, deinde etiam laudibus et gratiarum actioni mistas continet. Nam quia pro carnis sensu difficilis erat exitus ab angustiis quibus David premebatur, immensam Dei bonitatem et potentiam opponit. Nec vero tantum postulat se ab hostibus liberari, sed cor suum formari ad Dei timorem, et in eo constanter stabiliri.

Precatio Davidis. 1. *Inclina Iehova aurem tuam, responde mihi: quia pauper et inops ego.* 2. *Custodi animam meam, quia ego mansuetus sum: serva tu Deus mi servum tuum sperantem in te.* 3. *Miserere mei Iehova, quia ad te clamo quotidie.* 4. *Laetifica animam servi tui, quia ad te Domine animam meam levo.* 5. *Quoniam tu Domine bonus et propitius, multus clementia erga omnes qui te invocant.* 6. *Ausculta Iehova precationem meam, attende ad vocem deprecationum mearum.* 7. *In die tribulationis meae clamabo ad te, quia respondebis mihi.*

1. (*Inclina.*) Quanquam nec inscriptio docet, nec ex contextu certo licet colligere de quibus periculis hic queratur David: credibile tamen est, quando eum persequebatur Saul, meditatum fuisse quae postea hic descripsit quum in pace data esset melior opportunitas. Porro non abs re miserias suas Deo allegat quae favorem impetrent: quando naturae eius nihil magis proprium est quam succurrere miseris: et quo quisque durius premitur, et destituitur humanis auxiliis, benignius eum iuvare. Quare, ne in summis afflictionibus animos nostros obruat desperatio, succurrat haec fultura, pauperibus et miseris dictatam esse hanc precationem a spiritu sancto.

2. (*Custodi animam meam.*) Duas alias causas recenset, quibus sibi conciliet Dei auxilium: suam erga proximos humanitatem: deinde spem quam in Deo reposuit. Quanquam autem priore membro dignitatem aliquam videtur obtendere, nihil tamen minus arguit propositum, quam Deum obstringere ullis meritis: sed huc tendit *clementiae* mentio, ut maiore odio gravet hostes suos, qui innoxium hominem, adeoque bene meritum, non minus indigne quam inhumaniter vexabant. Quum ergo pronuntiet Deus, se tam bonis causis, quam probis iustitiae cultoribus fore patronum, David non abs re beneficentiam se coluisse testatur: unde appareat iniquam referre ab hostibus mercedem qui gratis erga misericordem sunt crudeles. Sed quia non sufficeret iuste et humaniter in mundo versari, adiungitur etiam *fiducia in Deum recumbens*, quae mater est pietatis. Scimus quosdam ea fuisse integritate praeditos, ut laudem summae aequitatis obtinuerint apud homines: sicuti gloriabatur Aristides, se nulli dedisse causam luctus. Sed quia illi cum suarum virtutum praestantia, vel ambitione referti erant, vel superbia inflati, ut sibi magis quam Deo confiderent, non mirum est vanitatis suae poenam dedisse: sicuti profanas historias legendo stulte miramur qui factum sit ut improborum multitudini exposuerit Deus honestos, graves et temperantes viros: quum propria virtute freti Dei gratiam sacrilego fastu contempserint. Nam quum idoli loco illis esset sua virtus, ad Deum oculos attollere dignati non sunt. Itaque quamvis nobis simus bene conscii, et Deus nostrae innocentiae optimus sit testis, si tamen cupimus eum nobis adesse, spes nostras et curas in eum reiicere necesse est. Si quis obiiciat, hoc modo ianuam claudi peccatoribus, respondeo, Quum ad se innoxios Deus invitat, non protinus omnes arcere qui ob sua delicta plectuntur: quia illis ad manum est deprecatio. Caeterum si nos iniuste lacessunt quos nunquam laesimus, duplicatur fiducia.

3. (*Miserere mei.*) Iterum ad Dei misericordiam confugit. Nam verbum חנן Hebraeis tantundem valet ac gratificari: perinde ac si diceret, se nihil afferre proprii meriti, sed suppliciter a mera Dei gratia petere liberationem. Iam quod se *quotidie clamare* dicit, testimonium est spei ac fiduciae, de qua paulo ante dictum est. Clamandi verbo vehementiam notari, saepius iam monuimus. Quanquam enim non semper sonora voce preces concipiunt sancti, occulti tamen eorum gemitus alte resonant, et ex eorum cordibus penetrant usque ad coelum. Perseverantiam quoque simul adiungit, ut sciamus non fuisse fractum primo vel secundo insultu, sed infatigabili studio continuasse preces.

Proximo versu magis specialiter exprimit quem in finem optaverit Deum sibi esse misericordem: nempe ut moerore suo eximatur. Secundo autem membro declarat nihil fictionis in suo clamore esse, quia animam suam ad Deum attollat, quae praecipua est rite orandi ratio.

5. (*Quoniam tu Iehova.*) A natura Dei confirmat totam superiorem doctrinam, quia frustra ad Deum confugerent miseri, et votis in coelum assurgerent, nisi persuasi essent fidum esse remuneratorem omnibus qui eum invocant. Huc nunc incumbit David, Deum beneficum esse et exorabilem, ut pro magnitudine suae clementiae repudiare nequeat quicunque eius opem implorant. Quod Deum vocat *placabilem*, species est bonitatis. Neque enim sufficeret in genere esse bonum, nisi etiam peccatoribus ignosceret, quod intelligitur per vocem סלח. Quanquam autem multitudinem clementiae Dei commendat, mox tamen elogium illud restringit ad fideles qui ipsum invocant: ut sciamus merito in suis malis perire, qui neglecto Deo fraenum contumaciter arrodunt. Simul tamen dicit *omnes*, ut sine exceptione a minimo usque ad maximum quilibet audeat se ad Dei misericordiam conferre.

6. (*Ausculta Iehova.*) Hoc versu et proximo quum ardenter vota iteret, ostendit, non levi dolore se fuisse constrictum, nec mediocri etiam cura aestuasse. Atque hoc exemplo docemur, nimis frigidos esse vel evanidos, qui prece una defuncti, nisi mox annuat Deus, fatiscunt. Nec vero inanis est repetitio qua paulatim fideles exonerant in Deum suas curas: estque boni odoris sacrificium coram Deo haec importunitas. Quum dicit, *Exaudiet me Deus quum clamavero in die tribulationis*, in suum peculiarem usum applicat quod nuper dixit, Deum omnibus ipsum invocantibus esse propitium et facilem.

8. *Non est sicut tu inter deos Domine, et nullus secundum opera tua.* 9. *Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt coram facie tua Domine, et gloriam dabunt nomini tuo.* 10. *Quia magnus tu, et faciens mirabilia tu Deus solus.* 11. *Ostende mihi Iehova vias tuas, ambulabo in veritate tua, unias cor meum ad timendum nomen tuum.*

8. (*Non est sicut tu.*) Vel iam voti compos erumpit in gratiarum actionem, vel animum et novas vires ad precandum colligit: quod posterius magis arridet, nisi forte utrumque complecti libeat. Quod nomen אלהים quidam de angelis accipiunt, ac si eos conferret David cum summo Deo: non videtur huic loco satis quadrare, neque enim angelos, quasi minores deos, cogit in ordinem, ut cedant Dei virtuti: sed omnes fictitios deos, in quibus increduli subesse aliquid auxilii putabant, contemptim deridet, quia operibus minime probent se deos esse. Nam si virtutem operandi secundum plus et minus distribueret, non assereret Deo in solidum quod suum est. Negat igitur re ipsa et effectu quidquam divinum in ipsis deprehendi. Iam ad opera nos revocans, satis ostendit frivolis tantum nugis ludere qui subtiliter philosophantur de arcana Dei essentia: manifestas vero notas praetereunt, in quibus refulget eius maiestas. Ergo quum ad Dei altitudinem non perveniant sensus nostri, prudenter David operum testimonio contentus, commentitios esse omnes deos pronuntiat qui virtutem nullam exserunt. Si quis obiiciat, Deum absurde conferri cum inanibus figmentis: facilis solutio est, accommodari sermonem ad vulgi inscitiam: quia scimus quam audacter supra coelos attollant superstitiosi falsa cerebri sui commenta. Ac optime David insultat eorum amentiae, quod sibi deos fabricent absque ullo testimonio.

9. (*Omnes gentes.*) Si cui hoc placeat restringere ad praesentem causam, per me sit liberum. Et certe quam ipse David gratiam expertus erat, saepe amplificat talibus encomiis. Commode tamen extendere licebit ad generalem Dei potentiam. Sive autem de gratia privatim sibi collata, sive de operibus Dei in genere disserat, tenendum est quod alibi diximus, quoties pietatis consensum in gentibus praedicat, respicere ad regnum Christi: ante cuius adventum primordia tantum quaedam libavit manifestationis suae gloriae, quae tandem evangelii voce sparsa fuit per totum orbem. Nec vero Davidem latebat futura gentium vocatio: sed quia propter novitatem hoc dictu asperum erat inter Iudaeos, venturas gentes ut promiscue Deum colerent cum filiis Abrahae, ac sublato discrimine futuras coelestis doctrinae participes: mitigandi causa dicit, gentes quoque esse *a Deo creatas:* ut minime absurdum videri debeat, si ipsae quoque illuminatae fictorem et opificem suum demum agnoscant. Ac iterum proximo versu causam illam repetit: nempe Dei gloriam *ex magnitudine operum* cognosci: quae vera est discendae pietatis ratio. Quamvis enim semper carnis superbia in coelum transvolare cupiat: quia tamen in tam longa investigatione deficiunt sensus nostri, nihil utilius nobis est quam pro infirmitatis nostrae modulo, in operum suorum testimoniis Deum quaerere. Quare discamus sensus nostros expergefacere ad reputanda Dei opera: superbos autem sinamus in suis ambagibus vagari, quarum finis semper erit inextricabilis abyssus. Caeterum ne huius modestiae nos pigeat, magnifice praedicat David Dei opera *mirabilium* nomine, quamvis caecis et insipidis hominibus sordescant. Hoc interim principium diligenter notandum est, nonnisi in unum Deum competere deitatis gloriam: quia non alibi reperietur vel sapientia, vel potentia,

vel iustitia, et quidquid divinum in admirandis eius operibus refulget. Unde sequitur, papistas veram deitatem quantum in se est abnegare, quum Deum fraudantes suis virtutibus, nudum fere nomen ei relinquunt.

11. (*Ostende mihi.*) Altius nunc conscendit David, ut spiritu sanae intelligentiae regatur ad sancte vivendum et spiritu fortitudinis in hoc studio confirmetur. *Vias* autem Dei tacite opponit consiliis omnibus quae ex carnis sensu capere poterat: quia Deo se subiiciens, eumque implorans ducem, fatetur non alium esse recte vivendi modum, quam ubi praeit, nos vero sequimur: atque ita in errorem abduci quicunque vel minimum deflectunt a lege, ut sapiant ex proprio cerebro. Idque melius confirmat, continuo post addens, *Ambulabo in veritate tua.* Damnat enim vanitatis et mendacii quicunque hanc veritatis regulam non tenent. Iam non optat doceri in viis Dei, quasi prius expers fuisset omnis doctrinae: sed quod sciret se adhuc implicitum esse multis ignorantiae nebulis, ad profectum maiorem adspirat. Notandum quoque est, eum non de externa tantum docendi ratione loqui, sed quum legem haberet prae manibus, interius spiritus sancti lumen petere, ne inutiliter in discenda litera laboret: sicut alibi dicit, Aperi oculos meos et considerabo mirabilia in lege tua, Psal. 119, 18. Quod si tantus propheta, et tanta spiritus amplitudine donatus, suam tamen ignorantiam ex animo fatetur, quantae amentiae erit non sentire quid nobis desit, ut tenuitatis nostrae cognitio ad ulteriorem progressum nos stimulet? Et certe quo quisque magis profecit in doctrina pietatis, eo melius sentit procul se a scopo distare. Secundo addendum est, non sufficere lectionem vel auditum, nisi intus nos Deus spiritu suo illuminet. Ad haec, cor suum formari in Dei obsequium, et in eo constanter stabiliri postulat: quia sicuti mens nostra luce indiget, sic voluntas rectitudine. Alii vertunt, Laetifica cor meum: ac si verbum esset a radice חדה. Sed potius est a יחד quod unire significat: qui sensus optime convenit praesenti loco. Subest enim antithesis, quae non satis fuit, ut par erat, observata, inter firmum propositum, quo adhaeret cor hominis Deo ubi a spiritu regitur: et inquietudinem qua aestuat, hucque et illuc rapitur, quamdiu fluctuat inter suos affectus. Postquam ergo quid rectum sit didicerint fideles, accedat firmus consensus necesse est, ne in pravas cupiditates cor ebulliat. Ideoque aptissima est in verbo *uniendi* metaphora, ex qua colligimus turbulentum esse cor hominis, distrahi, et quasi dissipari in varias partes, donec Deus ad se collectum in firmo et aequabili obedientiae tenore retineat. Hinc etiam patet quid per se liberum arbitrium valeat. Nam quum sint duae eius facultates, utraque se destitui fatetur David, lumen spiritus sancti caecitati mentis suae opponens: et cordis rectitudinem affirmans merum esse Dei donum.

12. *Celebrabo te Domine Deus mi in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum perpetuo:* 13. *Quia clementia tua magna fuit super me, et liberasti animam meam e sepulcro inferiori.* 14. *Deus, superbi surrexerunt contra me, et coetus robustorum quaesierunt animam meam: et non statuerunt te in conspectu suo.* 15. *Et tu Domine Deus misericors, et propensus ad gratiam: procul ab ira, et multus clementia et veritate:* 16. *Respice ad me, et miserere mei: da robur tuum servo tuo, et serva filium ancillae tuae.* 17. *Fac mecum signum ad beneficentiam: et videbunt adversarii mei, et pudefient, quia tu Iehova auxiliatus es mihi, et consolatus es me.**)

12. (*Celebrabo te.*) Promittit Deo gratitudinem postquam beneficum patrem modis omnibus expertus fuerit. Sicuti autem cor suum uniri Deo petiit ad eum timendum, ita non tantum ore vel lingua se laudum eius fore praeconem dicit, sed ex serio cordis affectu, idque constanter. Causam deinde subiicit, quia Deus in ipso liberando rarum et memorabile misericordiae suae specimen ediderat. Hanc vero gratiae magnitudinem quo melius illustret, *sepulcrum inferius* nominat discrimen illud unde ereptus fuerat: ac si diceret, non una vel simplici morte se fuisse detentum, sed demersum in profundissimo sepulcro, ut manum a Deo mirabiliter porrigi oportuerit. Nunc quum Christi gratia erepti simus ex altiore mortis abysso, minime excusabilis nostra ingratitudo erit, nisi se quisque pro virili in hac liberatione praedicanda exerceat. Nam si Dei *nomen* tantopere extulit David propter vitam ad breve tempus prorogatam, quas laudes meretur incomparabilis ista redemptio, qua traducti sumus ab inferis ad coelum? Quod papistae hinc purgatorium suum elicere contendunt, ac si esset infernus superior: nimis putidum est, nec refutatione indiget.

14. (*Deus, superbi.*) Legunt alii זרים, quod alienos significat. Et certe hac voce scriptura immanem saepe barbariem notat, ac si diceret crudeles. Ego tamen quod receptius erat sequi malui. Nam quum זדים Hebraei superbos vocent, credibile est, propter similitudinem, ד mutatum fuisse in ר: et melius hoc modo fluet contextus, quia eodem sensu continuo post appellat *robustos*, qui violento impetu et ferocia ruebant ad perdendum: sicuti scimus, ubi regnat superbia, nihil esse moderationis. Exprimit autem absque figura quod nuper dixit de sepulcro: quia quum agnus esset in medio luporum

*) tu m'as consolé, *en marge:* ou m'as aidé.

mox absorptus fuisset, nisi miraculo eum Deus eripuisset quasi ex media morte. Extremam saevitiae intemperiem designat quum dicit nullum habuisse Dei respectum: quia nisi nos refraenet Dei timor, et iudicii eius sensus, prodigiosus est libidinis nostrae furor ad quidvis audendum. Porro in Dei misericordia his malis remedium quaerit. Nam quum statim delabitur ad haec elogia, *Tu Domine Deus mi, misericors etc.*, perinde est ac si diceret, contra audaciam et rabiem impiorum satis esse nobis praesidii in Dei bonitate, clementia, et fide. Fieri etiam potest, quum sentiret impios esse Dei flagella, ut ad sedandum immodicum terrorem, Dei misericordiam sibi prosuerit. Hoc enim verum est atque unicum solatium, quamvis nos Deus castiget, non tamen misericordiae suae oblivisci. Porro satis notum est, desumptam esse sententiam hanc ex Exodi cap. 34, vers. 6 ubi maxime insignis est naturae Dei descriptio. Primo vocatur misericors: inde sequitur *propensio ad gratiam*, dum scilicet malis nostris compatitur. Additur tertio *eius tolerantia*, quia non excandescit simulac laesus est, sed pro sua indulgentia ignoscit. Tandem dicitur *multus clementia et veritate:* quibus verbis intelligo assidue beneficum esse et veracem. Quamvis autem non minus laudabilis sit eius severitas, quam clementia: quia tamen non nisi pervicacia nostra severus est, quasi ad exigendas poenas cogatur, scriptura naturaliter clementem et propitium praedicans, quasi accidentale esse significat si quando severus ac rigidus est. Improprie quidem et crasse loquor, sed tamen huc tendit elogium, quo describitur natura Dei, Deum sic natura propitium esse et facilem ad dandam veniam, ut dissimulet, poenasque differat, nec unquam, nisi malitia nostra coactus, ad vindictam se accingat. Diximus autem alibi cur Dei clementiae iungatur veritas. Nam quia etiam qui maxime sunt benigni, cuperent interdum retractare si quid polliciti sunt, quia suae facilitatis eos poenitet: nos qui perperam metiri Deum solemus nostra ulna, diffidimus de eius promissionibus. Ergo Deus se dissimilem hominibus esse pronuntiat, quia non minus sibi constat large praestando quidquid pollicitus est, quam liberaliter promittit.

16. (*Respice ad me.*) Clarius ad praesentem usum accommodat quod dixit de clementia et bonitate Dei. Nam quia misericors est Deus, ei salutem suam curae fore confidit. Postea sequitur verbum חנן, quod gratificari significat, referturque ad gratuitum auxilium. Tandem concludit se nonnisi precaria Dei virtute fore salvum: quo fatetur se intus deficere. *Servum et filium ancillae* se vocando, non sua obsequia iactat, sed ex longa origine, et diuturno cursu gratiae Dei plus conciliat favoris: ac si diceret, se ab utero matris domesticum esse Dei servum, ac vernam, qua de re iam alibi diximus. Ultimo autem versu iterum confirmat se fuisse a Deo quasi derelictum. Neque enim sibi signum aliquod gratiae dari optaret, nisi undique ad desperationem fuisset impulsus, et ad probandam eius patientiam absconditus fuisset Dei favor. Hoc autem non vulgaris constantiae experimentum fuit, cum hac tentatione luctari, ut lucem in tenebris cernere non desineret. *Hostes* autem ideo *pudefieri* cupit, quod simplicitatem eius ludibriis suis ac sannis vexabant, quasi stulte in Deum sperasset.

PSALMUS LXXXVII.

ARG. Quum piorum animos debilitare posset misera tristisque ecclesiae conditio qualis ab exsilio babylonico fuit, hic miram et incredibilem eius instaurationem promittit spiritus sanctus, ut nihil sit magis optabile quam censeri in eius membris.

Filiorum Corae Psalmus Canticum. 1. *Fundamenta eius in montibus sanctis.* 2. *Diligit Iehova portas Sion prae omnibus tabernaculis Iacob.* 3. *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei. Selah.*

Quum bene est filiis huius saeculi, videmus quantopere sua illis placeat conditio, et quam magnifice cum superbo ecclesiae contemptu eam extollant: ac ne malis quidem domiti, huius suae ebriae confidentiae obliviscuntur. Interea secure ab illis despicitur religio et Dei cultus: quia deliciis, opibus, et honoris splendore contenti, sibi videntur absque Deo esse felices. Iam vero saepe fit ut eos Dominus omni bonorum genere saginet, iustas tandem et maturas de ipsorum ingratitudine poenas sumpturus, ecclesiam vero suam variis et gravibus aerumnis premat, vel saltem contineat in obscuro et humili statu, ut sibi misera possit videri, certe despectui sit obnoxia. Ergo ne fideles decipiat evanida ista species, alio revocari operae pretium est, ut statuant verum esse quod docet Psalmus 33, 12, beatum esse populum cui Dominus est Deus. Sit igitur Psalmi huius summa, Unam Dei ecclesiam supra omnia mundi regna et politias excellere, quia Deum habet salutis suae praesidem, eiusque imperio gubernatur. Primum, ut inter violentos motus et horribiles procellas, quibus subinde concutitur orbis terrarum, salva maneat. Secundo, idque praecipue, ut eiusdem Dei praesidio mirabiliter servata, tandem ad palmam supernae vocationis post longam militiam perveniat. Hoc singulare Dei beneficium est, ac simul insigne miraculum, quod inter tam varias regnorum terrae conversiones, ecclesiam suam per continuos aetatum successus propagans, ab interitu vindicat, ut sola

in mundo perpetua sit. Verum quia saepe dum affluunt increduli divitiis, florent opibus et potentia, miseram ecclesiam inter plurima discrimina iactari, imo innumeris naufragiis propemodum obrui constat: in eo praesertim statuenda est eius felicitas, quod aeternum statum in coelo repositum habeat. Iam ad Psalmum intelligendum non parum facit temporis, quo compositus fuit, circumstantia, nam etsi ab exsilio babylonico reversus erat populus, collecta Dei ecclesia rursus in unum corpus ex longa dissipatione coaluerat, stabat templum et altare, restitutus erat Dei cultus: quia tamen ex ingenti multitudine exigua tantum portio hominum restabat, ecclesiae conditio obscura erat et ignobilis: atque id quod erat residuum, ab hostibus quotidie atterebatur: templum antiquo suo splendore longe inferius erat: fidelibus vix ulla suppetebat in posterum bene sperandi materia. Certe ut in pristinum statum, unde exciderant, se unquam attollerent, fieri non posse videbatur. Quare periculum erat ne et acceptae cladis memoria, et praesentium calamitatum mole oppressi labascerent, ac tandem desperatione conciderent piorum animi. Tam gravibus aerumnis ne succumbant, Dominus in hoc Psalmo non tantum recuperaturos promittit quod amiserant, sed in spem incomparabilis gloriae eos erigit, secundum illud Aggaei vaticinium, cap. 2, vers. 10: Maior erit secundi templi quam prioris gloria. Nunc postremo restat, ut in usum quoque nostrum aptare Psalmum hunc discamus. Tantum apud pios eius saeculi homines valere debuit haec consolatio, ut rebus suis afflictis non modo erecti starent, sed e sepulcro pertingerent ad coelum. Hodie, quum sciamus, quidquid praedixerat spiritus, completum fuisse, plus quam ingrati sumus, nisi patrum experimentum verbis accedens, fidem nostram magis confirmet. Neque enim satis pro dignitate exprimi potest quam splendide Christus adventu suo ecclesiam ornaverit. Tunc enim vera religio quae in angustiis Iudaeae prius clausa erat, per totum orbem diffusa fuit. Tunc Deus qui ab una familia cognitus fuerat, diversis omnium gentium linguis coepit invocari. Tunc mundus qui innumeris superstitionum errorumque sectis misere laceratus fuerat, in sanctam fidei unitatem coaluit. Tunc certatim omnes Iudaeis se aggregarunt, a quibus abhorruerant: reges terrae et populi in Christi obsequium sponte se dediderunt: lupi et leones in agnos conversi sunt: dona spiritus in fideles effusa, quae omnem mundi gloriam, quaevis decora, divitias omnes longe praecellerent: ipsum ecclesiae corpus ex regionibus procul inter se remotis mirabiliter collectum et auctum et conservatum fuit: evangelii propagatio brevi tempore incredibilis cum profectu peraeque insigni coniuncta. Ergo si ecclesiae nobilitas nunquam fuisset hoc vaticinio celebrata, ipsam tamen vere coeleste esse Dei regnum, praeclara et incomparabilis aurei illius saeculi conditio palam demonstrat. Caeterum fideles tunc quoque oportuit in aestimanda ecclesiae praestantia altius sapere carnis sensu. Nam quo tempore maxime floruit, non purpura, auro et gemmis, sed martyrum sanguine fulgebat. Spiritu dives, egena nihilominus inopsque terrestrium bonorum erat: sanctitate coram Deo et angelis nobilis et conspicua, mundo tamen despicabilis erat. Multi externi et professi hostes aut crudeliter saeviebant, aut obliquis artibus pessima quaeque in eam moliebantur: intus vero timores et insidiae. Denique sub Christi cruce adhuc latebat veneranda quidem sed spiritualis eius dignitas. Quare tunc quoque tempestiva fuit quae hoc Psalmo habetur consolatio, ut fideles ad perfectiorem ecclesiae statum animis assurgerent: nostra autem ratio diversa est. Factum est proinde patrum nostrorum culpa, ut praeclara illa ecclesiae species sub impiorum pedibus squalida et deformis iacuerit. Et hodie peccatis nostris oppressa sub misera vastatione, sub diaboli mundique ludibriis, sub tyrannorum saevitia, sub indignis hostium calumniis gemit: ut filiis saeculi, qui sibi bene esse cupiunt, nihil minus sit optabile, quam censeri in Dei populo. Quo melius perspicitur huius Psalmi utilitas, et simul quam necessaria sit assidua eius meditatio. Inscriptio non tam autores designat, quam praefectos musicae ad canendum Psalmum. Quanquam fieri potest ut quispiam ex illa progenie Levita eum composuerit.

1. (*Fundamenta eius in montibus.*) Quum relativum sit masculinum, falluntur, meo iudicio, qui de Ierosolyma accipiunt, quasi fundata esse dicatur *in montibus sanctis*. Nec me latet quomodo hoc excusent nonnulli docti homines, nomen scilicet populi subaudiendum esse, tametsi de urbe primaria habetur sermo. Sed quam coacta sit expositio, me tacente omnes vident. Hebraeis quibusdam nihil magis probabile visum est quam ad Psalmum referre, atque ita metaphorice fundamenta de themate exponunt: quia disserat de urbe sancta Ierusalem quae in montibus sita erat. Ac demiror in re tam facili et exposita fuisse deceptos, nam quum Hebraeis tritum sit, relativum sine antecedente ponere, loquutio illis dura videri non debuit. Paulo post autem sequitur nomen Dei. Scimus autem passim dici fundatam esse ab ipso Hierosolymam. Quod montes quidam intelligunt Moria et Sion (quae duo erant cacumina montis bicipitis) nimis coactum est. Potius quum montuosa esset regio, plures vicinos montes et contiguos qui Hierosolymam cingebant, notavit propheta: sicuti alibi videbimus, Ierusalem montes in circuitu eius, Psal. 125, 2. Ergo simplex et genuinus est sensus, quod Deus elegerit sanctos montes, in quibus urbem suam fundaret.

Nam paulo post in contextu sequitur, Excelsus ipse stabiliet eam. Est quidem et aliarum urbium conditor: sed de nulla alia urbe dictum legitur: Haec requies mea in saeculum, hic habitabo, quia elegi eam, Psalm. 132, 14. Tenendum est semper discrimen, quod quum aliae urbes externae modo politiae causa auspiciis Dei et virtute conditae forent, Hierosolyma peculiare erat eius sacrarium, sedesque regia. Eodem modo etiam Iesaias loquitur, cap. 14, 32. Quin etiam quum tota Iudaea a Deo sacra esset, dicitur tamen urbem hanc sibi aliis reiectis, sumpsisse in qua regnaret. Neque enim de terrena politia hic agitur, sed de regimine spirituali, quia nusquam tunc alibi pura religio, et legitimus Dei cultus, et pietatis doctrina, quam Hierosolymae vigebant. Quod exprimitur secundo versu, *Diligit Dominus portas Sion prae omnibus habitaculis Iacob:* hinc docemur totam sanctae urbis praestantiam a gratuita Dei electione pendere, cui respondet quod Psal. 78, 60 habetur, Deum repudiasse Silo, tribum Ephraim, tabernaculum Ioseph, ut in Sione habitaret, quam dilexit. Ergo causam notat propheta cur locum unum aliis praetulerit Deus: et causam statuit non in loci dignitate, sed gratuito Dei amore. Quare si quaeritur unde aut cur excellat Hierosolyma, sufficiat brevis responsio, quia sic Deo placuit. Atque hoc quidem divini amoris fuit principium: finis autem, ut certus esset aliquis locus, in quo ad fovendam fidei unitatem consisteret vera religio usque ad Christi adventum, et unde postea in omnes mundi plagas manaret. Proinde hoc elogio propheta Hierosolymam commendat quod Deum habeat architectum et praesidem. Deinde quidquid prae aliis locis excellentiae habet, Dei gratiae et adoptioni adscribit. Quod *Sionem* pro Ierosolyma, et *portas* pro toto urbis complexu posuit, duplex est synecdoche.

3. (*Gloriosa dicuntur.*) Ad verbum est, Quod in te dicitur, sunt res gloriosae. Spectandum est prophetae consilium, vel potius quo spectet Dei spiritus per os prophetae ipsius loquens. Quum humilis ac despecta esset totius populi conditio, multi et graves undique adversarii instarent, paucis animus suppeteret ad vincenda obstacula, quotidie nova aliqua mutatio praeter spem exoriretur, et periculum esset ne res in deterius paulatim collapsae, tandem pessum irent: vix ulla sanctae urbis instauratio sperari poterat. Ne desperatione victa succumbant corda fidelium, idonea fultura supponitur, quod aliter de futuro eius statu loquutus sit Dominus, neque enim dubium est quin a praesenti rerum adspectu revocentur ad promissiones, quae spem dabant incredibilis gloriae. Ergo quamvis nihil magnopere laetum appareat, filios tamen Dei iubet propheta verbo erectos, quasi in specula stare, ut patienter exspectent quae promissa sunt. Hoc modo admonebantur fideles: primum ut ad vetera oracula attenderent, eaque memoria repeterent, praesertim quae apud Iesaiam leguntur a capite 40 usque ad finem libri: deinde ut aures praeberent Dei servis, qui tunc de regno Christi concionabantur, unde sequitur, rectum de ecclesiae felicitate iudicium non posse fieri, nisi dum eam ex Dei verbo aestimamus.

4. *Memorabo Rahab et Babel inter cognitores meos: ecce Philistini et Tyrus cum Aethiopia, hic natus est ibi.* 5. *Et de Sion dicetur, Vir et vir natus est in ea, et Excelsus ipse stabiliet eam.* 6. *Dominus recensebit scribendo populos, Hic natus est ibi. Selah.*

4. (*Memorabo.*) Nomen *Rahab* pro Aegypto in compluribus aliis scripturae locis sumitur: et huic optime quadrat ea significatio, consilium enim prophetae est scribere magnificam illam ecclesiae amplitudinem, quae adhuc in spe abscondita erat. Dicit igitur, eos qui prius infesti hostes fuerant, vel prorsus alieni, non tantum familiares amicos fore, sed inserendos in unum corpus, ut censeantur Hierosolymae cives. Priore membro dicit, Memorabo Aegyptum et Babylonem inter meos domesticos. Secundo addit, Philistini, Tyrii et Aethiopes, quibus hactenus tantum fuit dissidium cum populo Dei, nunc perinde consentient ac si essent indigenae. Praeclara ecclesiae dignitas, quod undique ad eam aggregabuntur qui eam spernebant: et qui eam cupiebant excisam ac perditam summi honoris loco ducent, cives eius sese et haberi, sponte omnes patriae suae renuntiabunt in qua prius superbiebant: undecunque ergo nati sint, sive ex Palaestina, sive ex Aethiopia, sive Tyro, profitebuntur se urbis sanctae esse cives. Hebraei hunc locum ita exponunt, paucissimos ex aliis gentibus proditurος, qui ingenio aut virtute praestent: sed in Israële magnum fore proventum. Vix, inquiunt, singuli apud Tyrios, Aegyptios, Aethiopes, et quosvis alios, exstabunt laude digni homines: ut si quis talis sit, digito monstrari queat ob raritatem: sed in Sion *vir et vir nascetur*, hoc est magna erit talium copia. Christiani fere uno consensu ad Christum referunt, ac existimant reddi causam cur inter Hierosolymae cives numerandi sint qui hactenus extranei fuerant, adeoque infensi hostes: quia scilicet illic nascetur Christus, cuius officium est homines dissipatos, quasi lacera membra, in fidei unitatem et spem vitae aeternae colligere. Prior interpretatio quum sit prorsus coacta, refutatione non idiget. Deinde satis liquet, Iudaeos stolida ambitione inductos, quasi data opera torquere hunc locum. Quod afferunt Christiani, quanquam propter argutiam primo intuitu plausibile est, nihil tamen habet solidi: et

clara sunt prophetae verba, cuiuscunque gentis sint homines, libenter patriae suae renuntiaturos, ut in catalogo populi electi scribantur. *Natos* enim non ponit pro indigenis, sed pro civibus. Quod postea subiicitur, *Excelsus stabiliet eam*, non minus proprie vertetur, Ordinabit: quia scilicet verbo suo Deus ecclesiam specialiter gubernat.

5. (*Et de Sion dicetur.*) Continuat eandem sententiam, quod ex diversis mundi partibus colligentur novi cives in ecclesiam Dei. Quanquam alia figura utitur, quod alienigenae reputabuntur in sacro populo, perinde ac si originem a patre Abraham ducerent. Dixerat proximo versu, Chaldaei et Aegyptii ad ecclesiae domesticos accedent: Aethiopes, Palaestini et Tyrii, nomina dabunt inter eius filios, nunc confirmationis vice addit, ingentem novae sobolis turbam fore, ut numeroso populo referta sit civitas, quae ad tempus deserta, postea etiam exiguo hominum numero semiplena fuerat. Idem quod breviter promittitur, pluribus verbis describit Iesaias, 54, 1: Lauda sterilis, quae non pariebas: quia plures filii erunt desertae, quam quae marito coniuncta est, dilata locum tentorii tui, extende funiculos, et clavos consolida, etc. Item, filii tui e longinquo venient, leva per circuitum oculos tuos, omnes isti congregabuntur tibi. Capite autem 44, 5 eadem fere loquutio exstat, vel saltem quae proxime ad istam accedit quae hic habetur: Iste dicet, Domini sum: ille vocabit in nomine Israël, scribet hic sua manu, Ego Domini: ille ex nomine Israël se cognominabit. Neque abs re *nascendi* verbo significat propheta ex grege populi Dei fore Aegyptios, Chaldaeos, et similes, nam etsi natura geniti non erant ex Sione, sed adoptione inserendi in sancti populi corpus: quia tamen ipse in ecclesiam transitus secunda est nativitas, optime convenit ista loquutio. Nam et ea lege Christus sibi fideles despondet, ut populum suum obliviscantur, et domum patris sui, Psal. 45, 11 et formati ac regeniti semine incorruptibili in novas creaturas, tam Dei, quam ecclesiae filii esse incipiant, Gal. 4, 19. Et certe non aliter renascimur in coelestem vitam, quam per ecclesiae ministerium. Interea tenendum est discrimen quod ponit Apostolus inter terrenam Ierusalem, quae ut serva est, in subiectionem generat: et supernam, quae ingenuos filios per evangelium parit. Secunda parte versus exprimitur longa diuturnitas, saepe enim contingit ut quo citius in eximiam altitudinem emergunt urbes, brevior sit prosperi status duratio, ne putetur in eum modum caduca ecclesiae felicitas, propheta eius firmitudinem a Domino fore pronunciat: ac si diceret, Non mirum est si nutent aliae urbes, variisque inclinationibus subinde sint obnoxiae: quia una cum mundo volvuntur, neque aeternos habent custodes. At novae Ierusalem diversa erit ratio, cuius perpetuitas in Dei virtute fundata, etiam coelo et terra ruentibus consistet.

6. (*Dominus recensebit.*) Intelligit propheta tam celebre fore Sionis nomen, ut in civium eius numerum ac ordinem referri omnes cupidissime ambiant. Loquitur enim de sorte maxime honorifica: ac si diceret, Quum Deus censum aget populorum quos praecipuo honore dignabitur, Sioni potius quam Babyloni, aut aliis quibusvis urbibus, adscribet: pluris enim erit ista nobilitas, inter cives Sionis plebeium locum tenere, quam alibi usquam primatum. Simul tamen admonet unde alienis hominibus repente tantus honor: nempe ex Dei beneficio. Et certe qui Satanae et peccati mancipia sunt, nunquam sibi propria industria ius supernae civitatis acquirent: solus est Dominus qui populos, ut visum est, in suas classes distribuens, quum par sit hominum conditio, alios ab aliis discernit. Descriptio cuius hic fit mentio, ad vocationem pertinet, nam etsi filios suos ante conditum mundum scripsit in libro vitae, in suorum tamen catalogo tunc eos demum recenset quum regenitos adoptionis spiritu, nota sua insignit.

7. *Et cantores sicut tibicines, omnes fontes mei in te.*

7. (*Et cantores.*) Partim concisa brevitas, partim ambiguitas vocis unius orationem reddit obscuram. *Fontes* metaphorice hic sumi, extra controversiam est: sed in explicanda metaphora variant interpretes. Quidam spes interpretantur, quidam affectus, alii cogitationes. Libenter eorum sententiae subscriberem qui modulationes vertunt, si pateretur hoc linguae proprietas, quia autem id nimis remotum videri posset, quod rationi maxime consentaneum est amplector, adspectus notari: ac si dictum esset, Ego in te quasi defixis oculis semper intentus ero, nam et radix nominis oculum significat. Nunc videndum est quid sibi velit alterum illud membrum, cantores ut tibicines, abrupta quidem est loquutio, sed de cuius sensu inter omnes satis convenit: tantam laetitiae materiam fore, ut tam assa voce, quam musicis instrumentis continue resonent illic Dei laudes. Confirmat ergo quod prius dixit de magnifica Sionis instauratione: quia ex gaudii magnitudine, et multiplici laudum concentu, quanta eius futura sit felicitas demonstrat. Verum interea finem describit donorum omnium, quibus tam liberaliter ecclesiam suam prosequitur Deus: ut scilicet hymnis et canticis suam erga eum gratitudinem testentur fideles. Alii חוללים vertunt, qui saltant ad modulos vel tripudiant. Sed in eo parum est momenti: quum hoc summatim tenere sufficiat, perpetuam scilicet symphoniam laudum Dei in ecclesia fore, ubi gratiae suae thesauros explicuerit, mutuas-

que fore canendi vices. Adde quod Dei ecclesiam singulari amore, cura, studio amplecti se demonstrat propheta, ut suo exemplo ad eundem pios omnes affectum hortetur et accendat, iuxta illud, Psalm. 137, 5: Oblivioni detur dextera mea, si non memor fuero tui Ierusalem in principio laetitiae meae. Tunc enim demum in ecclesia subsistunt omnes nostri affectus, dum a vagis vanisque distractionibus collecti, et posthabitis mundi honoribus, deliciis, opibus, pompis, una spirituali regni Christi gloria contenti sunt.

PSALMUS LXXXVIII.

ARG. Quanquam Psalmus hic gravissimas lamentationes hominis miserrime afflicti et fere desperati continet: simul tamen invictam fidei suae constantiam, contra moerorem luctando, declarat propheta, quod ex profundis mortis tenebris Deum nihilominus redemptorem implorat.

1. *Canticum Psalmi filiorum Corae, praefecto super Mahalath ad humiliandum, eruditivum Heman Ezraitae.* 2. *Iehova Deus salutis meae, die clamo, nocte coram te.* 3. *Veniat in conspectum tuum precatio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.* 4. *Quoniam saturata est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit.* 5. *Reputatus sum cum descendentibus in sepulcrum: fui tanquam vir cui nulla virtus.* 6. *Inter mortuos liber, tanquam occisi iacentes in sepulcro, quorum non es memor amplius, et qui e manu tua abscissi sunt.*

1. (*Canticum Psalmi.*) Heman cuius nomen hic inscribitur, eum esse probabile est cuius mentio fit in sacra historia, 1. Reg. 4, 31 ubi dum laudatur prudentia Solomonis, confertur cum Etan, Heman, Chalchol et Darda. Ideoque mirum non est, hominem sapientiae spiritu praestantem Psalmi huius autorem fuisse. Particulam על מחלת quidam appellative vertunt, super infirmitate. Sed ex communi usu probabile est vel musicum instrumentum notari vel initium cantilenae. De aliis vocibus iam alibi satis dictum est. Porro tenere operae pretium est, in unius hominis persona statui nobis ante oculos rarae afflictionis et simul patientiae speculum, neque enim Deus servum suum, quem tam praeclaris dotibus ornaverat ut aliis esset exemplo, privatim exercuit, sed communem eruditionis materiam dare voluit omnibus suis. Quo etiam consilio Heman velut theatrum conscendens, tam suarum infirmitatum, quam suae fidei et constantiae testem facit ecclesiam. Nostra enim plurimum interest, nobilem Dei servum, et eximiis spiritus dotibus excellentem spectare tanta afflictionum mole obrutum, ut flebiliter deploret se nihil a mortuo distare: ne vel aerumnae nostrae, quantumvis graves, desperatione nos opprimant: vel si quando nos aegritudo, cura, dolor, anxietas, et metus debilitat, ideo tamen despondeamus animos, praesertim ubi videmus sanctum prophetam non sine violento conatu ex profunda obscuritate in lucem bonae spei emergere. Quin potius statuendum est, per os Heman a spiritu Dei precandi formulam dictari, qua desperatos omnes invitet.

2. (*Iehova Deus.*) Notandum est quod nuper attigi, quamvis simpliciter et citra hyperbolen recitet propheta quos passus est anxietatum et dolorum cruciatus, dictasse tamen afflictis precandi formam, ne sub ullis malorum tormentis deficerent. Etsi autem pro malorum atrocitate statim ebulliet in vehementes querimonias, brevi tamen praefatione tempestive se munit: ne affectus sui fervore abreptus, obstrepat potius Deo, et expostulet, quam suppliciter veniam deprecetur. Deum enim *salutis suae* vocans, quasi iniecto fraeno, cohibet doloris intemperantiam, desperationi ianuam claudit, seque ad crucis tolerantiam munit et comparat. Clamore et assiduitate ostendit quam serio intentus fuerit ad orandum. Fieri quidem potest ut vocem non extulerit pleno gutture: sed *clamandi* verbo ad contentionem notandam non frustra usus est. Eodem spectat perseverantia, dum se *dies et noctes* continuasse dicit. Nec supervacua etiam est particula *coram te,* quia etsi communiter omnes querulantur in dolore, multum tamen abest quin effundant coram Deo suos gemitus, imo maior pars latebras quaeritat, in quibus obmurmuret Deo, eiusque severitatem accuset: alii clamores suos temere proiiciunt in aërem. Unde colligimus, rarae virtutis esse, Deum nobis statuere ante oculos, ad quem vota nostra dirigamus.

4. (*Quoniam saturata est malis anima.*) His verbis propheta magnitudinem sui doloris excusat: ac si diceret, se non mollitie vel deliciis adeo esse clamosum: sed si reputetur sua conditio, immensa malorum congerie ad lamentationem iuste impelli. Nec unam tantum mali speciem profert: sed alia aliis fuisse aggesta, ut ad taedium usque cor eius moeroribus refertum fuerit. Deinde in specie exprimit vitam suam non procul abfuisse a sepulcro. Sed hoc quoque proximo versu magis exaggerat, ubi se quasi exanimem fuisse conqueritur. Etsi enim spirabat inter vivos, multae tamen mortes quae undique impendebant, totidem erant sepulcra, quibus se mox deglutiendum putabat. Et nomen גבר quod a fortitudine dicitur, potius quam hominis videtur posuisse, quo melius testatum faceret tantam fuisse atrocitatem malorum quae vel robustissimum quemque frangeret.

6. (*Inter mortuos liber.*) Plus quiddam et gravius vulgari morte exprimere voluit propheta. Primo

se liberum esse dicit inter mortuos, quod inutilis esset ad omnia vitae munera, et quasi a mundo alienatus. Illa enim Augustini argutia nihil ad prophetae mentem, Christum vocari liberum inter mortuos, quia singulari privilegio victoriam adeptus est, ne mors in eum dominaretur. Potius enim dicit propheta se praesentis vitae militia perfunctum, nullam animo curam amplius suscipere, quia sensum omnem mala abstulerint. Deinde *vulneratis* se comparans, peius secum agi deplorat, quam si malis debilitatus, paulatim ad mortem descenderet: quia violentam mortem naturaliter magis horremus. Durius in speciem est quod addit, se *oblivioni traditum esse a Deo, et abscissum ab eius manu,* vel custodia: quum certum sit, mortuos non minus quam vivos sub tutela Dei esse. Imo nebulo ille Balaam, cui propositum erat lucem convertere in tenebras, coactus tamen fuit exclamare, Moriatur anima mea morte iustorum. Num. capite 23, versu 10. Itaque posset videri sententia haec profani hominis, Deum non esse amplius memorem hominis mortui. Responsio dari potest, prophetam ex vulgi sensu loqui, sicuti etiam scriptura, quum de providentia Dei agitur, stylum accommodat ad visibilem mundi statum, quia ad futuram vitam, quae abscondita est, nonnisi gradatim conscendimus. Existimo tamen prophetam magis ex turbulento afflicti hominis sensu loquutum esse, quam respexisse quid rudes et imperiti sentiant. Nec mirum est, hominem spiritu Dei praeditum, ubi praevaluit moeror, quasi attonitum fuisse ut vocem parum consideratam emitteret. Quamvis enim servis Dei in summis perturbationibus fides haec infixa maneat, Deo curae esse tam vivos quam mortuos: saepe tamen eorum mentes obnubilat dolor, ut non occurrat in re praesenti Dei providentia. Hoc inter querimonias Iob saepius animadvertere licet, dum praeoccupati sunt piorum animi tristitia, non statim penetrare ad arcanam Dei providentiam, quam tamen probe meditati sunt, et insculptam in cordibus suis gestant. Ergo propheta, quamvis persuasus esset mortuos quoque esse sub tutela Dei, in primo tamen tristitiae impetu non tam composite loquutus est ut decebat: quia suffocatum erat lumen fidei, quod statim emicuit, ut videbimus. Et hoc notatu in primis utile est, ne si tentationes nos debilitent, animos tamen despondeamus.

7. ***Posuisti me in fovea infima, in tenebrosis, in profunditatibus.*** 8. ***Super me incubuit indignatio tua, et omnibus fluctibus tuis afflixisti me. Selah.*** 9. ***Removisti notos meos a me, posuisti me abominationes illis: conclusus sum ut non egrediar.*** 10. ***Oculus meus dolet prae afflictione mea: invoco te Iehova quotidie, expando ad te manus meas.***

7. (*Posuisti me.*) Iam distinctius agnoscit, quidquid patitur malorum, ex Dei manu profectum esse. Nec vero quisquam serio petendi remedii causa ad Deum confugiet, nisi qui iam persuasus erit, eius manu se percuti, nihil autem fortuito contingere. Iam quo propius ad Deum accedit, notandum est, magis exacerbari dolorem: quia sanctis nihil magis horribile est Dei iudicio. Alii vertunt, *appropinquavit super me indignatio tua,* et sic interdum accipitur verbum סמך. Sed circumstantia loci accipere cogit, ut pluribus aliis locis, pro circumdare vel incumbere: quia ubi de homine in triplex sepulcrum demerso sermo habetur, illud appropinquare nimis esset frigidum. Contextui autem optime respondet versio quam sequutus sum, ut dicat propheta se sustinere totam molem irae Dei, quia eius fluctibus affligitur. Iam quum tam horribile diluvium prophetam non impedierit quominus cor suum et vota ad Deum extolleret: discamus eius exemplo, in omnibus naufragiis nostris ancoram fidei et precum in coelos iacere.

9. (*Removisti.*) Quum humanis omnibus auxiliis orbatus esset propheta, hoc quoque irae Dei adscribit, in cuius arbitrio est flectere corda hominum ad humanitatem, vel eadem efferare. Quod notatu dignum est: quia nisi in memoriam succurrat, ideo nos destitui humanis mediis, quia Deus manum suam subducit, tumultuamur sine fine et modo: et iure quidem conqueri licebit de hominum ingratitudine, vel saevitia, quoties iustis officiis nos fraudabunt: sed hoc profectu carebit, nisi accedat haec cognitio, quia Deus nobis offensus est, tollere quae nobis destinaverat subsidia: sicuti promptum ei est quoties visum fuerit, conciliare nobis omnium animos ut manum porrigant. Addit etiam aliquid gravius, se fuisse detestabilem omnibus amicis: ac tandem concludit nullum suis malis patere exitum.

10. (*Oculus meus.*) Ne prophetam imaginemur fuisse ferreum, rursus inculcat sibi tam duras fuisse et molestas afflictiones, ut in vultu et oculis exstarent moestitiae signa, unde colligimus quantopere deiectus fuerit. Sed interea testatur se minime fuisse a Deo abstractum, ut multi secum tacite frementes, fraenumque rodentes, ut est in proverbio, nihil minus sibi proponunt quam suas curas in Deum exonerare, ut solatium ab eo petant. Quod de *manuum extensione* dicit, signum ponit pro re ipsa. Alibi autem diximus quorsum spectaverit haec caeremonia, quae saeculis omnibus fuit in communi usu.

11. ***An mortuis facies miraculum? an mortui surgentes confitebuntur tibi? Selah.*** 12. ***An narrabitur in sepulcro clementia tua, veritas tua in interitu?*** *)

*) en la perdition, *en marge*: ou la mort.

13. *An cognoscetur in tenebris mirabile tuum, et iustitia tua, in terra oblivionis?* 14. *Ego autem ad te Iehova clamavi, et mane oratio mea praeveniet te.*

11. (*An mortuis.*) Significat his verbis, nisi celeriter festinet Deus ad opem ferendam, non venturum in tempore: quia vix tantillum a morte distet, ergo hunc esse extremum articulum, si Deus eum iuvare velit, quia posthac cessabit occasio. Quaerit ergo quousque differre velit Deus, an ut mortuos miraculo excitet. Quanquam autem propheta de ultima resurrectione non loquitur, quae superior erit reliquis omnibus miraculis, excusari tamen non potest excessus, quia Deo tempus praescribere nostrum non est ferendi auxilii: quia iniuriam facimus eius potentiae, nisi statuimus tam facile ei esse, reddere vitam mortuis, quam mature occurrere, et antevertere ultimum discrimen. Et certe talis semper fuit sanctorum constantia, quae carnis infirmitatem aliqua in parte resiperet, ut etiam in ipsis virtutibus quod vitii admistum erat, necesse fuerit paterna Dei indulgentia tolerari. Dum quaerit *an in sepulcro narrabitur Dei bonitas*, non intelligit mortuos carere sensu, sed prosequitur quod iam ante dixerat, magis opportunum esse auxiliandi tempus dum homines in periculis adhuc clamitant, quam si mortuos e sepulcris excitet. Rationatur autem ex communi more, quia Deus solitus non esset mortuos e sepulcris testes ac praecones suae bonitatis producere. Fidem Dei annectit clementiae: quia quoties suorum liberator est Deus, se in promissionibus veracem fuisse confirmat. Porro ad promittendum non aliunde quam mera sua bonitate inducitur. Quod vero tam fidem quam bonitatem, virtutem et iustitiam in terra oblivionis cognosci negat, perperam trahunt homines fanatici ad crassum errorem, quasi morte abolerentur homines: quia tantum disserit de modo iuvandi ordinario: quia Deus mundum hunc instar theatri esse voluit, ad gratiam, qua prosequitur humanum genus, demonstrandam.

14. (*Ego autem ad te.*) Quamvis aliqua perturbatio fuerit in prophetae verbis, quam confessus sum vitiosam fuisse: hoc tamen rarae fidei et pietatis signum fuit, nunquam desistere a studio precandi. Nam hoc sensu dicit se *mane festinasse:* ne putemus lente et frigide fuisse cunctatum, donec cogeret ultima necessitas. Modeste autem his verbis admonet, non factum esse sua pigritia ut in diuturnis malis contabuerit, ac si Deum non quaesiisset. Atque exemplum hoc in primis est notabile, ne despondeamus animos, si quando preces nostras, licet voluntarias et assiduas, contingat tamen profectu carere.

15. *Utquid Iehova repudiabis animam meam, abscondes faciem tuam a me?* 16. *Ego miser et moribundus a pueritia, tuli terrores tuos dubitando.* 17. *Super me transierunt furores tui, formidines tuae exciderunt me.* 18. *Circumdederunt me sicut aquae quotidie, cinxerunt me simul.* 19. *Removisti a me amicum et socium, familiares mei tenebrae.**)

15. (*Ut quid Iehova.*) Quamvis lamentationes istae primo intuitu moerorem absque ullo solatio prae se ferant, continent tamen in se tacitas preces. Neque enim superbe cum Deo litigat, sed flebiliter malis suis exoptat remedium, atque hoc genus querimoniae merito inter gemitus inenarrabiles censeri debet, quorum meminit Paulus ad Romanos capite 8, versu 26. Nec vero si putasset Propheta se respui et abominationi esse, orando perseverasset, verum carnis sensum, cui fortiter reluctabatur, hic in medium proponit, ut re ipsa tandem, et manifesto effectu appareat, non frustra eum orasse. Ergo quamvis hic Psalmus non claudatur gratiarum actione, sed in lamentabilem querimoniam desinat, ac si nullus restaret gratiae locus, eo utilior est ad nos in precandi officio retinendos: quia certe non destitit propheta, gemitus hos in Dei sinum deponens, sperare quam non videbat salutem: quia non vocavit initio Deum salutis suae, ut sibi postea nihil de eo promitteret. Cur vero se *moribundum a puero* fuisse dicat incertum est, nisi quod probabiliter coniicere licet fuisse multis modis duriter examinatum, ac si eius vita inter varias trepidationes ac metus e filo penderet. Unde etiam colligimus, furores Dei et formidines, de quibus continuo post loquitur, non exigui tantum fuisse temporis: idque exprimit per vocem *quotidie.* Iam quum nihil magis horribile sit, quam Deum nobis infensum concipere, non abs re *diluvio* anxietatem suam comparat. Hinc etiam *dubitatio:* quia fieri non potuit quin eius animum dira inquietudine iactaret irae Dei sensus. Quaeritur tamen quomodo fidei consentiat vacillatio, et certe ubi quis perplexus haeret ac dubius, imo huc et illuc agitatur, videtur absorpta esse fides. Sed experientia nos docet, fidem, dum fluctuatur in his agitationibus, subinde tamen resurgere ne mergatur, quod si quando suffocatur, foveri tamen absconditam, quia quantumvis insurgant procellae, clypeum tamen illum opponit, Deum manere fidelem, ut suos nunquam frustretur, vel deserat.

*) mes familiers sont tenebres, *en marge:* ou se cachent.

PSALMUS LXXXIX.

ARG. Propheta quisquis fuerit Psalmi autor, Deo supplicaturus pro afflicta ecclesia, foedus Dei quod cum Davide pepigerat, sibi et reliquis ad bene sperandi materiam proponit. Commemorat deinde in genere Dei potentiam, quae perspicitur in tota mundi gubernatione: ad haec ad redemptionis memoriam descendit, in qua Deus paterni sui erga electum populum amoris aeternum specimen exhibuerat. Inde iterum ad foedus cum Davide percussum revertitur, in quo pollicitus fuerat Deus se in regis favorem populo semper fore propitium. Tandem subiicit querimoniam, quod Deus quasi pacti sui oblitus, ecclesiam exponat impiorum libidini, nec in tristi vastitate quidquam opis vel solatii ostendat.

1. *Eruditivum Ethan Ezraitae.* 2. *Clementias Iehovae in aeternum cantabo, in aetatem et aetatem celebrabo veritatem tuam ore meo.* 3. *Quia dixi, perpetuo clementia aedificabitur: coelos stabilies, veritas tua in illis.* 4. *Pepigi foedus cum electo meo, iuravi Davidi servo meo.* 5. *Usque in aeternum stabiliam semen tuum, et aedificabo in aetatem et aetatem solium tuum. Selah.*

1. (*Eruditivum Ethan.*) Quisnam fuerit hic Ethan, cui adscribitur Psalmus, mihi non satis liquet, nam si unum esse dicamus ex iis quatuor quibus ob sapientiae praestantiam confertur Solomo, 1. Reg. 4, 31 non quadrabit in eius aetatem argumentum. Nisi forte Solomoni superstes, tristem et funestam, quae tunc accidit, dissipationem, quae praeludium erat ruinae, defleat. Etsi enim populus in duas partes divisus, stetit adhuc incolumis, quum tamen dissidium illud sancitam a Deo unitatem abrumperet, quid potuit spei esse residuum? Adde quod ab uno capite, a quo decem tribus impie defecerant, pendebat salus totius corporis. Quam horribile vero portentum fuit, statim post unius hominis aetatem cernere regnum illud, quod usque ad finem mundi integrum florere debebat, misera laceratione deforme? Quis non putasset lusorium et inane fuisse oraculum illud, cuius fides tam brevi temporis spatio pessundata erat? Ergo si placet Ethan illum Psalmi fuisse autorem, licebit eius querimonias in tempus illud conferre, quo non modo labefactatum fuit Davidis solium, sed maior pars populi se a Deo alienavit, fratresque mutuis et intestinis discordiis se conficere coeperunt. Ego certe in re dubia nihil video probabilius. Nam qui volunt spiritu prophetico praemonitum fuisse populum de futuris cladibus, facile refelluntur ab ipso contextu, ubi diserte scriptor, quisquis fuerit, mutationem deplorat quae prima contigit ex factione Iarobeam.

2. (*Clementias Iehovae.*) Tenendum est quod nuper attigi, exordium fieri a Dei laudibus et foederis memoria, ut fideles contra graves tentationum machinas fidem suam stabiliant. Nam ubi nos ad precandum accingimus, si in ipso vestibulo occurrat desperatio, vi et impetu perrumpere necesse est, ne flaccescant animi, prorsusque deficiant. Consilium ergo prophetae fuit, inter ipsa principia firmis et solidis fulturis munire piorum animos, ut Dei promissione freti, quae fere in speciem conciderat, repulsis omnibus tentationum machinis, quibus graviter concutiebatur eorum fides, non dubitarent de regni instauratione bene sperare, et pro ea constanter precari. Etsi igitur ex tristi ruinae spectaculo pro sensu carnis coniicere poterat Ethan se et reliquos fideles fuisse delusos, se tamen Dei misericordias quae tunc erant absconditae, celebraturum dicit. Quia vero non facile erat, Deum, quem severum et rigidum experiebatur, clementem agnoscere: ut hanc tentationem copia et varietas gratiae Dei superet, sibi in plurali numero proponit bonitates.

3. (*Quia dixi.*) Rationem assignat cur Dei laudes continuet inter res adversas, quia ne sic quidem desperet Deum suis propitium fore, quamvis asperius eos castiget. Neque enim os quisquam libere aperiet ad laudandum Deum, nisi qui certo persuasus erit, etiam dum suis irascitur, nunquam paternum affectum exuere. Istud enim *dicere,* cuius meminit, tantundem valet atque infixum habere in animo: ac si diceret, quidquid hactenus acciderit, sibi tamen non fuisse excussam gratiae Dei fiduciam in futurum tempus, seque in hoc proposito staturum. Notandum vero est, non sine difficili certamine prophetam fide amplexum esse Dei bonitatem, quae tunc prorsus evanuerat: ut discamus, si quando auferat nobis Deus omnia amoris signa, statuere tamen in cordibus nostris *aeternum misericordiae aedificium* de quo hic agitur: qua metaphora significat propheta Dei misericordiam propagatum iri, vel continuam fore, donec ad finem suum vel complementum perveniat. In secundo membro aliquid subaudiendum est: quia huc summa redit, non minus fore stabilitatis in Dei fide, quam in ipsa coelorum conistentia, quae aeterna est, et ab omni mutatione immunis. Porro coelos intelligo non modo visibiles, sed qui totam mundi architecturam superant: quia hic Dei veritas supra mundi elementa in coelesti regni Dei gloria locatur.

4. (*Pepigi foedus.*) Quo se et omnes pios melius confirmet in fide oraculi, autoritatem accersit ex Dei persona, quem hic loquentem inducit. Nam quia ex ore Dei pendere debet fides, plus ponderis et energiae huic loquendi formae subest, dum in medium prodit ipse Deus, nosque propria voce invitat. Ubi autem hoc modo nos praevenit, nullus iam est temeritati locus si familiariter ad eum ac-

ut metu saltem territi, discamus non spoliare eum debito honore. Caeterum ne nimis nos absterreat, aliquid dulcedinis admiscet, *veritatem eius per omnes circuitus spectari* praedicans: ac si diceret, Deum semper constare suis promissis: et quidquid mutationum accidat, manere tamen a tergo et fronte, a dextra et sinistra veracem.

10. *Tu dominaris superbiae maris: dum attolluntur fluctus eius, compescis eos.* 11. *Tu afflixisti sicut vulneratum Aegyptum, in brachio fortitudinis tuae dispersisti inimicos tuos.* 12. *Tui sunt coeli, etiam tua est terra, orbem et plenitudinem eius tu formasti.* 13. *Aquilomen et Meridiem tu creasti: Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt.* 14. *Tibi brachium cum potentia: roborabis manum tuam, attolles dexteram tuam.* 15. *Iustitia et iudicium locus solii tui, clementia et veritas praecedent faciem tuam.*

10. (*Tu dominaris.*) Iam admonui, quae hactenus generaliter propheta disseruit de virtute Dei, referenda esse ad redemptionis miraculum, quod iam diserte celebrat. Quanquam enim quidam fluctus maris componi interpretantur, quia Deus non patitur submergi diluvio totum orbem: ego tamen coniunctim duos istos versus legens, prophetam existimo de rubro mari loqui, quod Deus compescuit ut transitum daret populo suo. Subiicit enim continuo post, totam *terram Aegypti instar hominis occisi fuisse prostratam.* Quibus verbis Dei gratiam in liberanda ecclesia commendat. Neque enim dubium est quin sibi et aliis proposuerit paternum Dei amorem, quo liberius ad eum confugeret, sicuti Deum praedicans *brachio suo forti contrivisse hostes,* ab experimentali notitia colligit, quoties visum fuerit, idem semper facturum.

12. (*Tui sunt coeli.*) Tertio repetit, Deum qui electi populi fuit liberator, imperio suo regere totum orbem. Nam ex creatione colligit Deum actualiter moderari quidquid in coelo et terra agitur: quia absurdum esset, coelos a Deo creatos, fortuito nunc volvi, et res vel hominum arbitrio, vel temere et casu misceri in terra: quia proprium Dei est tueri et gubernare quidquid condidit: ne cum profanis hominibus imaginemur pulcerrimi huius theatri conspectu otiosum frui. De *meridie et septentrione* loquens, item de montibus *Hermon et Thabor,* accommodat sermonem ad sensum rudis vulgi: quasi diceret, nullam esse mundi partem quae non revereatur opificem suum, atque observet. Proximum quoque versum simul contexo, quod *brachium Dei instructum sit potentia, manus eius robore, et dextra eius summam celsitudinem obtineat.* Nam quod resolvunt quidam in optativum, robores manum tuam et dextram attollas: remotius videtur a prophetae mente, qui simpliciter, ad pios omnes animandos, inaestimabilem Dei fortitudinem celebrat.

15. (*Iustitia.*) Plus etiam valent haec elogia ad spei confirmationem, quam si in medium proposita esset sola Dei fortitudo. Et quoties fit Dei mentio, ad has praecipue virtutes quae fidem aedificant mentes intendere convenit: ne frustra evanescamus in argutis speculationibus, quibus dum se oblectant stulti homines, non tenent quid sit Deus. Propheta igitur ad regum insignia vel pompas alludens, dicit iudicium et iustitiam esse fulturam solii eius, ut conspicuus emineat: *Clementiam* vero *et veritatem* esse quasi apparitores, ac si diceret, loco purpurae, vel diadematis, vel sceptri, his insignibus ornari Deum, quod iustus sit, et aequus mundi iudex, misericors pater, et fidelis suorum protector. Nam quia terrenis regibus non suppetit intrinseca dignitas, aliunde eam mutuantur: Deus autem qui se uno contentus, nullis adminiculis indiget, splendorem imaginis suae in iustitia, bonitate, et veritate sua nobis proponit.

16. *Beatus populus qui novit iubilationem, Iehova in splendore vultus tui ambulabunt.* 17. *In nomine tuo exsultabunt quotidie, et in iustitia tua efferentur:* 18. *Quia gloria roboris eorum tu es, et in beneplacito tuo efferetur cornu nostrum.* 19. *Quia Iehovae clypeus noster, et Sancto Israëlis rex noster.*

16. (*Beatus populus.*) Prosequitur quod de ecclesia attigerat, non modo quia ad intuitum operum Dei caecutiunt increduli, sed quia prophetae non aliud quam piis bonam spem dare propositum est, ut secure in Deum recumbant, nullisque malis frangantur, quin eum intrepide invocent. Beatos autem esse dicit quibus datum est in Deo laetari: quia etsi Dei liberalitate communiter pascantur cuncti mortales, non tamen sensus paternae eius bonitatis ad omnes pervenit, ut sibi propitium esse persuasi de salute sibi gratulentur. Singulari itaque privilegio dignatur suos electos, gustandam illis bonitatem suam praebens, ut ad gaudium et iubilationem colligant animos. Et certe nihil miserius, quam incredulos bruto stupore calcare Dei beneficia, quibus se ingurgitant: quia eo foedior est eorum ingratitudo, quo largius eos Deus saginat. Haec igitur vera felicitas, Dei bonitatem concipere, quae animos nostros gaudio occupans, ad laudes et gratiarum actionem incitet. Effectu deinde probat beatos esse qui laeti et hilares Deum agnoscunt patrem: quia non modo fruantur eius beneficiis, sed favore eius freti, totum vitae cursum tranquilis animis peragant. Hoc enim valet *ambulare in lumine vultus eius,* dum persuasi sumus peculiariter ab eo salutem nostram curari, eumque excubias agere pro salute nostra, acquiescere in providentia eius. Eodem pertinet

laetitia in nomine, et gloriatio in iustitia. Summa enim est, satis et super in Deo reperire fideles quo exsultent et glorientur. Per vocem *quotidie* notare videtur firmam et solidam continuationem: atque ita oblique perstringere stultam eorum arrogantiam qui vento tantum inflati, superbiendo in suis viribus, cornua in sublime tollunt. Nam ut male sunt fundati, tandem concidere necesse est. Unde sequitur, nullam esse veram magnanimitatem, nec ullam virtutem stare, nisi quae unius Dei gratiae innititur: sicuti etiam magnifice Paulus Rom. 8, 31 se iactat, Si Deus pro nobis, quis praevalebit contra nos? Et malis omnibus tam praesentibus quam futuris insultat.

18. (*Quia gloria.*) Confirmat eandem sententiam, quod scilicet nunquam Deus fideles suos virtute destituat. *Gloriam* enim *virtutis eorum* vocans, significat eos ita semper fulciri praesenti Dei auxilio, ut merito in ipso glorientur: vel, quod idem valet, virtutem Dei in illis iuvandis ac sustinendis semper exstare gloriosam. Quanquam interea monentur sui officii, ut quod stant salvi et integri, laudem Deo referant. Quod si vere de praesenti vita dictum est, longe magis in spiritualem animae vitam competit. Iam quo melius commendet hanc Dei beneficentiam, simul docet a mero eius beneplacito pendere. Unde sequitur, in solidum devinctos et adstrictos esse Deo, qui sola liberalitate et gratuita ad prosequendum suum auxilium inducitur.

19. (*Quia Iehovae.*) Quia in rege summum erat populi praesidium, specialiter admonet propheta, hoc quoque Dei donum esse, quod a rege ipso protegitur salus fidelium. Quanquam notandum est, prophetam non ita fuisse defixum in temporali et caduco regno, quin finem simul expenderet, sicuti mox videbimus. Sciebat enim nonnisi Christi respectu favorem Dei a capite in totum ecclesiae corpus defluere. Ac primo quidem metaphorice regem vocans *clypeum*, sicuti hanc figuram scriptura saepe usurpat, eius tamen manu et opera nonnisi divinitus fatetur populum defendi. Ac idem secundo membro repetit, pronuntians regem a Deo esse datum qui populum gubernet: ideoque defensionem quae a rege provenit, Dei beneficium esse. Iam meminerimus, quod de umbratili regno dicitur, proprie quadrare in Christi personam, qui nobis datus est a patre salutis custos, ut eius manu protegamur.

20. *Tunc loquutus es in visione mansuetis tuis, et dixisti, Posui adiutorium super fortem, exaltavi electum e populo.* 21. *Inveni David servum meum, oleo sanctitatis meae unxi eum:* 22. *Ideo manus mea stabilietur cum eo, utique brachium meum roborabit eum.* 23. *Non erit exactor inimicus in eum, nec filius iniquitatis affliget eum.* 24. *Et conteram a facie eius oppressores eius, et qui oderunt eum percutiam.*

20. (*Tunc loquutus est.*) Fusius iam explicat cur dixerit regem electi populi e coelo datum esse ad publicae salutis conservationem: quia scilicet neque suffragiis hominum fuit electus, neque sumpsit ipse sibi tyrannidem, vel malis artibus obrepsit: sed quia divinitus electus erat publicae salutis minister, sub eiusdem Dei auspiciis et ductu officio suo perfungi. Consilium enim prophetae est, ut paulo post clarius videbimus, divinum hunc regem a reliquis omnibus discernere. Nam etsi vere docet Paulus Rom. 13, 1 non esse potestatem nisi a Deo, longum tamen discrimen fuit inter Davidem, et terrenos omnes reges qui humanis mediis imperium adepti sunt. Deus enim servo suo Davidi sceptrum de manu (quod aiunt) in manum tradiderat, eumque sua auctoritate locaverat in solio. Particula אז, quae proprie significat tunc, accipitur etiam pro olim. Sensus ergo est, quum alii nascantur reges, qui haereditario iure succedunt parentibus, alii creentur, alii vi et manu potentiam sibi acquirant: Deum huius regni esse autorem, quia voce sua Davidem elegit. Etsi autem consilium suum patefecit Samueli: quia tamen plurali numero dicit propheta, pluribus idem oraculum fuisse traditum, certo colligere licet plures fuisse testes adhibitos, qui uno consensu assererent Davidem fuisse divinitus creatum regem. Et certe quum tunc alii prophetae floruerint, probabile non esset de re tanta fuisse celatos. Solus tamen nominatur Samuel, quia et praeco fuit vaticinii, et minister unctionis. Porro quum vel per somnium, vel per visiones prophetis tunc loquutus sit Deus, hic ponitur altera species. Sequitur deinde summa oraculi, quod Deus auxilio *fortem* vel robustum instruxerit quem elegerat, ut regno praeficeret. Fortis vocatur, non quod propria fortitudine excelleret: (quando et exiguae staturae fuit, et inter fratres contemptibilis, ut eum Samuel quoque neglectim praeteriret:) sed quia post electionem ornatus fuit nova virtute, et regiis aliis dotibus: sicuti quum apostolos elegit Christus, non titulo duntaxat eos ornavit, sed simul contulit quae ad munus exsequendum erant necessaria. Et eandem hodie spiritus gratiam in suis ministris exserit. Robur ergo Davidis, cuius hic fit mentio, electionis effectus fuit, quia Deus regem creando virtute simul instruxit quae ad populi conservationem sufficeret. Quod etiam clarius apparet ex secundo membro, ubi origo notatur invictae huius fortitudinis, quia scilicet *electum* Deus e plebe *extulerat.* Sunt enim voces omnes emphaticae: quia quum pronuntiat Deus se exaltasse, intelligitur humilis et abiecta conditio, in qua obscurus latebat

David antequam manum Deus porrigeret. Eodem spectat quod addit, *e populo*, sensus enim est, Ignobilem tunc et ex infima plebe fuisse, et qui nihil eximium prae se ferret, quum ultimus esset in rustico tugurio, et inter pecuarios. In voce *electi* nos ad suum arbitrium revocat Deus: ac si vetaret aliam causam investigare, quam quod ita placuit.

21. (*Inveni David.*) Confirmat eandem sententiam propheta, nihil fuisse regium in Davide, nisi quatenus antevertit eum Deus sua gratia. Hoc enim exprimitur inveniendi verbo: ac si diceret Deus, gratis a se assumptum fuisse, ideoque *servi* nomen non meritum aliquod notat, sed ad vocationem refertur, ac si sanciret Deus sua autoritate eius imperium, quia si Deo probatur, legitimum esse dubium non est. Gratuita enim electio secundo membro iterum confirmatur: quia unctio quam David ipse non quaesivit propria industria, sed praeter spem adeptus est, honoris causa fuit. Quia ergo sponte et mero suo beneplacito Davidi occurrit Deus, ut eum manu Samuelis in regem ungeret, merito pronuntiat se illum invenisse. Postea adiungit se custodem fore huius regni, cuius auctor est: sicuti non solet inchoata sua opera deserere, sed continuo progressu perducere ad suum finem.

23. (*Non erit exactor.*) Nominatim exprimit, quamvis hostibus non careat David, praesto fore Dei virtutem ad eum tuendum, ne iniusta violentia prematur. Negat igitur Davidem fore hostibus tributarium: sicuti qui bello devictus est, cogitur subire iniquas victoris leges. Interim quod hostes eius vocat *filios iniquitatis*, tacite ostendit innoxium fore dominationis genus, quod nemo absque iniuria et scelere evertere tentabit. Summa est, Davidem eiusque posteros Dei praesidio tutos fore, et probe munitos, ne hostium libidini sint expositi. Iam quod pessundari regnum passus est Deus, ut Davidis successores exteris et profanis regibus grave tributum pendere coacti sint, cum hac promissione non pugnat: quia satis fuit, accisis regni opibus, manere tamen radicem, usquedum prodiret Christus, in cuius demum manu stabile fuit regnum. Nam quum tantam Dei benedictionem tam rex quam populus impie abiicerent, eorum culpa saepe concussum regnum fuit: deinde imminutum, et tandem collapsum. Neque tamen destitit interea Deus, ut oraculum sanciret de regni perpetuitate, cum illorum ingratitudine certando, spem aliquam fovere et tueri. Adde quod, osores et oppressores Davidis nominando, admonet hoc solium non fore immune ab incommodis et molestiis: quia semper aliqui infesti erunt, nisi se Deus opponat.

25. *Et veritas mea et clementia mea cum eo: et in nomine meo exaltabitur cornu eius.* 26. *Et statuam in mari manum eius, et in fluminibus dexteram eius.* 27. *Ipse clamabit ad me, Pater meus es, Deus meus, rupes salutis meae.* 28. *Etiam ego primogenitum ponam eum, excelsum prae regibus terrae.* 29. *Et in saeculum servabo illi misericordiam meam, et foedus meum firmum erit ei.* 30. *Et statuam in perpetuum semen eius, et solium eius quasi dies coelorum.*

25. (*Et veritas mea.*) Docet, continuum eius gratiae quam initio Davidi ostendit tenorem fore, tantundem enim valent haec verba ac si dixisset, ut se veracem praestet, fore semper beneficum. Ita videmus, non modo a principio Deum exhibuisse bonitatis suae specimen in Davide, sed eandem clementiam fuisse prosequutum: quod ad totam Christi ecclesiam spectat, ut in toto salutis nostrae cursu appareat Dei bonitas, non tantum in vestibulo, sicuti nugantur sophistae. *Cornu Davidis* hic, ut saepe alias, pro gloria, dignitate et potentia sumitur. Ideoque sensus est, Dei beneficio prosperum semper et florentem fore regni statum. Additur mox amplitudo. Nam quia populus suis sceleribus viam praecluserat Dei benedictioni, restrictior fuerat eius haereditas quam ferebat promissio. Nunc pronuntiat Deus, sub Davide rursus propagatum iri, ut totam regionem a mari usque ad Euphratem populus occupet. Unde colligimus, non nisi in Davidis persona fuisse completum quod per Mosen Deus fuerat pollicitus. Per *fluvios* tam solum Euphratem intelligere licet, qui in multos alveos scinditur, quam vicina etiam flumina a parte Syriae.

27. (*Ipse clamabit ad me.*) Praecipuam regis huius praestantiam in eo fore memorat, quod filius Dei censebitur. Etsi autem quoscunque Deus constituit reges, eodem honore dignatur: (sicut alibi vidimus, Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes, Psal. 82, 6) hic tamen singulare aliquid de sacro et a se electo rege pronuntiat, et alio modo sibi filium fore intelligit. Et paulo post videbimus altiore in gradu locari quam terrenos reges, quamvis latius dominentur. Haec igitur unius tantum regis in mundo praerogativa fuit, filium Dei vocari. Alioqui non frigide modo sed absurde ratiocinatus esset apostolus Heb. 1, 4 Christum contendens superiorem esse angelis, quia dictum est, Ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium. Ergo quamvis tam angeli, quam reges quicunque regeniti sunt adoptionis spiritu, filii vocentur, eximitur tamen David insigni praerogativa a communi omnium ordine, quum Deus promittit sibi fore filium. Quod ex proximo versu clarius liquet, ubi *primogenitum* quoque appellat: quia emineat super omnes terrae reges: qui honor tam omni humana dignitate, quam angelica excellentior est. Si quis obiiciat, Davidem unum ex grege mortalium, non fuisse aequalem

angelis: solutio facilis est, Si in se reputetur, non posse in tam sublimem gradum iure efferri: sed quatenus Christi personam ad tempus sustinuit.

29. (*In saeculum.*) Saepius inculcat Deus hac lege erectum a se fuisse regnum Davidis, ut in finem usque stabiliatur. Porro *clementiam* priore loco ponens, deinde addens *foedus*, causam foederis designat: ac si uno verbo diceret esse gratuitum: nec modo fundatum esse in gratia, sed in eadem quoque perstare: quia huc redit summa verborum, Deum misericordem semper fore erga Davidem, ne unquam foedus intereat, unde sequitur, eius firmitatem in mero Dei beneplacito consistere. Proximo versu effectum suae veritatis exprimit, quia semper manebit Davidis posteritas in regio solio. Nam quia sub coelo nihil est diuturnum, ideo propheta per *dies coelorum* aeternam durationem intelligit. Unde sequitur, non posse constare huius vaticinii effectum: donec ad Christum ventum fuerit, in quo solo demum reperietur ista aeternitas.

31. *Si deseruerint filii eius legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint:* 32. *Si edicta mea profanaverint, et statuta mea non custodierint:* 33. *Tunc visitabo in virga transgressionem eorum, et in plagis iniquitatem eorum.* 34. *Sed clementiam meam non auferam ab eo, et non mentiar in veritate mea:* 35. *Non profanabo foedus meum, et quod egressum est e labiis meis non mutabo.* 36. *Semel iuravi in sanctitate mea, Si Davidi mentiar.* 37. *Semen eius in aeternum stabit, et solium eius quasi sol coram me.* 38. *Sicut luna stabilietur in saeculum, et testis in coelo fidelis. Selah.*

31. (*Si deseruerint.*) Propheta ultra progreditur, quamvis peccarent Davidis posteri, Deum tamen pollicitum fuisse se illis fore placabilem, ne summo iure exigeret vindictam de eorum transgressionibus. Caeterum quo efficacior sit promissio, Deum semper loquentem inducit, ac si ex conceptis pacti verbis cum eo ageret. Fuit autem valde necessaria additio: quia nisi pro immensa sua indulgentia nobis Deus ignoscat, ut lubrici sumus, atque ad continuos lapsus proclives, nullum eius nobiscum foedus ratum vel firmum erit. Quia ergo videbat Deus fieri aliter non posse quin posteri Davidis, quantum in ipsis erat, sua culpa subinde exciderent a foedere, exceptionem hanc remedii loco addidit. Caeterum quia utile est hominibus castigari Dei ferulis, non promittit Deus impunitatem qua alantur peccata, sed paternam moderationem in poenis, ut vindictam summo iure non exigat, neque tamen levibus solum delictis promittit veniam, sed peccatis quoque atrocibus. Neque enim temere has loquendi formas usurpat, *Legem relinquere, Profanare statuta, Non ambulare in iudiciis, Praecepta non servare.* Neque temere *transgressionem* vel perfidiam et *iniquitatem* ponit. Ergo tolerantia Dei et lenitas, qua sibi reconciliat posteros Davidis, usque ad gravissima scelera extenditur. Ostendit porro hic locus, dum cooptantur homines a Deo, non protinus exuere carnem suam cum vitiis: sicuti somniant fanatici homines, simulac inserimur in corpus Christi debere aboleri quidquid est in nobis corruptelae. Utinam quidem possemus repente mutare ingenium, ut vigeret in nobis ista, quam requirunt, angelica perfectio! Sed quoniam procul ab ea nos distare palam est, quamdiu circumferimus hanc carnem, diabolico illo figmento valere iusso, confugiamus omnes ad commune veniae asylum. Nam certe de ecclesiae suae domesticis Deus loquitur, ubi veniam eorum sceleribus promittens, reos fore defectionis pronuntiat. Iam quod hic dicitur, ad veterem populum restringere non modo insulsum est, sed prorsus impium. Primum, illud quod iam saepius visum est pro confesso sumo, erectum fuisse umbratile illud regnum, in quo mediatorem Deus ecclesiae suae proponeret, idque non modo probatur Christi et apostolorum testimoniis, sed ex re ipsa certo aperteque colligitur. Nam Christo remoto, ubi illa solii aeternitas cuius fit mentio? Secundus enim Davidis successor maxima imperii parte spoliatus, vix tribum unam et dimidiam ex duodecim retinuit. Iam quod postea cladibus deforme fuit exiguum illud regnum, donec tandem rex totusque populus cum summo dedecore et contumelia in exsilium tracti sunt? Qualis vero solii dignitas fuit, quum rex iugulatis in conspectu filiis, capitale subiit iudicium? 2. Reg. 25, 7. Quod deinde precario Iudaeis habitare in patria licuit, hoc fuit sine regni honore et titulo. Itaque Ezechiel 21, 27 ter pronuntiat perversum fore diadema, donec veniat cuius erit. Sequitur ergo, in sola Christi persona residere perpetuum regni statum. Et certe quid vel olim Iudaeis commune fuisset cum Deo, vel hodie quoque nobis esset, nisi ad gratiam conciliandam intercederet mediator? Iam ergo qualitates regni de quibus diximus, ad nos aptandae sunt. Sicuti enim aeternitas ad spem beatae immortalitatis nos deducit, invictum autem robur animos nostros tranquillat, et quidquid machinetur Satan, et quamlibet variae mortes nos circumdent, fidem nostram collabi non patitur: ita venia quae promittitur, ad spirituale Christi regnum pertinet, sicuti etiam ex hoc loco aeque colligitur, salutem ecclesiae nonnisi in Dei gratia et veritate consistere. Si quis obiiciat, nunquam deficere in totum qui regeniti sunt Dei spiritu, quia semen incorruptibile in ipsis manet: id verissimum esse fateor. Nec vero universalis defectio hic notatur, ut nihil pietatis maneat residuum: sed quia interdum contingit fideles ita iugum excutere, ut videri possit suffocatus in illis Dei timor:

ideo necesse fuit atrocibus quoque peccatis veniam promitti, ne eos desperatione obrueret talis quilibet lapsus. Sic David ad tempus visus est in speciem orbatus spiritu, quem sibi restitui postulat. Haec causa est cur foedis etiam et mortiferis transgressionibus spem veniae Deus relinquat, ne qua nos scelerum gravitas arceat vel impediat a reconciliatione quaerenda. Unde etiam coarguitur nimia veterum severitas, quibus iterum vel tertio lapsos ad poenitentiam admittere religio fuit. Etsi enim cavendum est ne vitiis habenas laxet facilitas, non minus tamen est periculi in rigore immodico. Interea notandum est, ubi Deus se transgressoribus fore propitium denuntiat, qui legem suam violaverint, et mandata profanaverint, consulto odiosas istas voces proferre, ut nos in vitiorum odium et detestationem adducat, non autem alliciat ad peccandum. Summa quidem haec tenenda est, Quamvis non omni ex parte gratiae Dei respondeant fideles, ideoque abdicatione digni sint, Deum tamen illis fore placabilem: quia coniuncta est cum foedere peccatorum remissio. Et certe quum in lege Deus plus exigat quam praestando simus, quidquid illic promittit, inefficax est atque irritum: unde illud Pauli, Rom. 4, 14: Si ex lege haereditas, exinanita est fides, abolita promissio. Quo etiam respicit illud Ieremiae 31, 31: Feriam vobiscum foedus, non quale pepigi cum patribus vestris, quod statim violarunt: sed hoc erit foedus quod vobiscum paciscar, leges meas inscribam cordibus eorum, et iniquitatibus eorum propitius ero. Caeterum quia non adoptat nos Deus ut impune peccemus, interponitur hic castigatio, qua ostendit Deus sibi odio esse peccata: et filios suos quid promeriti sint admonens, ad resipiscentiam invitat et hortatur. Ergo inter indulgentiam quae peccandi est illecebra, et extremum rigorem, qui in exitium praecipitat, media est paterna castigatio, quae vim obtinet medicinae. Propheta vero hic vaticinium illud attingit quod refertur 2. Samuelis capite 7, 14 ubi Deus se more humano poenas de fidelibus sumpturum dicit, vel quia ex amore nascitur patris iracundia in puniendis filiis, quia aliter male consuleret eorum saluti: vel antithesis est inter ipsum et homines: ac si diceret, se remissum fore et lenem: quia si virtutem suam exserere velit, protinus vel solo digiti motu in nihilum nos rediget. Ad hunc quidem scopum tendit uterque locus, quoties fidelium peccata Deus puniet, salubre fore temperamentum: ideoque ad hunc usum referre convenit quidquid nobis infligit poenarum, ut totidem sint medicinae. Atque in hoc nimis turpiter hallucinati sunt papistae: nam quia illis incognitus erat verus castigationum finis ac fructus, Deum imaginati sunt de peccatoribus se ulcisci, unde natae sunt satisfactiones, et ex illis rursum indulgentiae quibus se redimere tentarunt. Atqui Deo nihil aliud est propositum, quam vitia suorum corrigere, ut bene purgatos sibi reconciliet: sicut docet Paulus 1. Cor. 11, 32 fideles corripi, ne cum hoc mundo damnentur. Ideoque manum suam suspendit, ne poenarum onere ipsos opprimat, ac infirmitati eorum parcit. Ita impletur haec promissio, *Misericordiam eius* a fidelibus *non auferri*, dum irascitur: quia non desinit amare quos vult esse correctos in salutem. Quanquam notanda est in verbis personae mutatio: postquam enim dixit, Si filii eius reliquerint legem meam, et quae sequuntur: tandem subiicit, Non auferam misericordiam meam ab eo. Certe plurali numero debuerat eos nominare de quibus habitus fuit sermo: sed consulto videtur docuisse propheta, nonnisi Christi respectu nos reconciliari Deo, et ex eo fonte petendam esse spem misericordiae. Quod tandem sequitur, *non mentiar in veritate mea,* plus aliquid exprimit, quam si dixisset, Deum in suis dictis fore veracem. Nam fieri poterit ut effectu careant promissiones, Deus tamen fidelis maneat. Lex vera est ac sancta: quid tamen iuvat, salutem in ea nobis promitti, quam inde nemo consequitur? Ergo longius hoc loco Deus nos ducit, foedus suum efficax ratumque fore promittens, non modo quia ipse verax erit, sed quia retinebit suos fideles, ne vanitate sua diffluant.

35. (*Non profanabo.*) Quia non aliunde quam ex verbo vera misericordiae Dei notitia potest concipi, iubet nos in foedere suo penitus defixos esse. Nam quo praestantius ac magis inaestimabile beneficium, postquam semel adoptati sumus, nunquam abiici, eo magis difficile est creditu. Et scimus quam variae subinde obrepere dubitationes soleant. Ne ergo anxie et absque modo secum disceptent fideles an Deum habeant sibi propitium, iubentur ad foedus respicere, ac salutem illic sibi oblatam amplecti. Fidem ergo suam commendat Deus, ut nobis sufficiat sola promissio, neque alibi quaeramus certitudinem salutis. Quia autem prius dixerat, Si filii Davidis statuta mea profanaverint: ad profanationem illam nunc alludens, negat se eundem mutuo fore erga illos: ac si diceret, Quamvis non in totum respondeant vocationi suae fideles, ut par erat, se tamen non passurum ut foedus eorum culpa dissipetur: quia in promptum occurret remedium gratuitae veniae. Priorem enim sententiam prosequitur, Non mentiar in veritate mea: non modo se veracem ex parte sua (ut loquuntur) fore promittens, sed qualecunque obstaculum ingerant homines, ratum fore quod promisit: quia certabit cum eorum vitiis, ut bonitatis suae effectus ad ipsos perveniat. Et certe quum Iudaei sua ingratitudine ac perfidia sese alienaverint a Deo, non tamen fuit abolitum foedus quod innixum erat immobili eius constantiae. Sic hodie quum peccata

nostra usque in coelos adscendant, Dei bonitas coelos transscendens, illis superior est.

36. (*Semel iuravi.*) Iure iurando nunc sancit Deus quod prius se retulit pollicitum fuisse Davidi, unde apparet, rem non levis momenti fuisse: quia Deus non frustra sacrum suum nomen interponeret. Interea rarae indulgentiae signum est, quod dum nos ad diffidentiam propensos videt, tam humaniter occurrit. Quo minus excusationis nobis restat, nisi promissionem tam probe sancitam indubia fide amplectimur, quum Deus, salutis nostrae studio, dum vult nos verbo suo addictos esse, nomini suo non parcat. Nisi enim sufficiat nobis simplex promissio, illud quasi pignoris vice substituit. Adverbium *Semel* significat iusiurandum esse irrevocabile, nec ullum esse inconstantiae periculum. Dicit autem se iurasse per sanctitatem suam: quia nusquam invenietur maior per quem iuret. Nam dum nos per ipsum iuramus, eum constituimus iudicem, nobisque praeficimus, sicuti natura praeest. Sed loquutio magis est emphatica, *per sanctitatem*, quam si diceret, per se ipsum, non modo quia gloriam eius commendat, sed quia ad confirmationem fidei longe est aptior, dum fideles revocat ad terrenum domicilium Dei quod sibi elegerat, ne procul quaerendus esset. Neque enim dubito quin sanctuarium designet hoc nomine: neque tamen aliter quam per se ipsum iurat, quia templum in quo residet nominans, extra se ipsum non egreditur, sed tantum ruditati nostrae se accommodans, per sanctitatem suam iurat quae in terra visibilis residet. Quod ad formam iurandi eclipticam attinet, alibi vidimus tritam fuisse Hebraeis. Sic autem admonebantur, sobrie sumendum esse Dei nomen, ne temere et audacter iudicium sibi accerserent: quia abruptus sermo et suspensus, instar fraeni erat ad ipsos cohibendos. Novum autem non est, Deum aliquid mutuari a communi hominum more.

37. (*Semen eius.*) Sequitur nunc promissio, ius regni semper mansurum penes posteros Davidis. Duo enim simul coniungit, progeniem et solium, quibus verbis promittitur regni aeternitas hac lege ne ad alienos unquam transeat. Citantur sol et luna testes: quia etsi subiaceant corruptioni, plus in se habent firmitatis quam terra vel aër: quando elementa videmus continuis mutationibus esse obnoxia. Quia ergo totum mundum sua agitatio assidue permutat, conditio stabilior proponitur in sole et luna: ne regnum Davidis aestimetur a communi naturae ordine. Iam quum sedes regia concussa fuerit sub Rehabeam, ut paulo ante diximus, postea vero diruta et eversa: sequitur non posse oraculum hoc restringi ad Davidem. Neque enim sol interdiu lucere, et luna noctu destitit, quamvis exstincta esset sine spe restitutionis externa regni dignitas. Ideo donec ad Christum ventum fuerit, videri fallax in suis promissis Deus posset. Verum hic surculus, qui emersit ex trunco Isai, re ipsa ostendit fidem optimam his verbis constitisse.

39. *Tu autem abominatus es et repulisti, iratus es Messiae tuo.* 40. *Cessare fecisti*) foedus servi tui, profanasti ad terram diadema eius.* 41. *Dirupisti omnes muros eius, posuisti munitiones eius fracturam.* 42. *Praedati sunt eum omnes transeuntes viam: fuit opprobrium vicinis suis.* 43. *Extulisti dextram oppressorum eius, exhilarasti omnes adversarios eius.* 44. *Etiam retudisti robur gladii eius, et non fecisti eum stare in proelio.* 45. *Delevisti splendorem eius, et solium eius in terram detraxisti.* 46. *Minuisti dies iuventutis eius, operuisti cum ignominia. Selah.*

39. (*Tu autem.*) Hic conqueritur propheta, collapso regni statu, non exstare fidem oraculi, non quod Deum mendacii insimulet, verum ut curas suas et dolores familiariter reiiciat in eius sinum, ut nobis permittit secum familiariter agere. Nam etsi vota nostra ad eius arbitrium formare convenit, non tamen fines transgreditur qui suppliciter deplorat ablata sibi esse gratiae et favoris signa: modo ne spem abiiciat, vel contumaciter obmurmuret, sicuti postea videbimus. Subiicit testimonium placidae obedientiae, quo suas querimonias propheta corrigit vel temperat quum in fine Psalmi Deum benedicit. Itaque quisquis fuerit ille Rabbinus, qui fas negabat hunc Psalmum recitari, stulta et impia morositate damnavit quod Deus in filiis suis tolerat. Neque enim haec expostulandi libertas qua utitur propheta, alio tendit quam ut se coram Deo exonerans, dubitationi et impatientiae resistat. Quum autem dicit *abominatus es et repulisti*, si quis hoc vel exigere velit ad normam graecae vel latinae linguae, erit ineptum: quia praecedit quod longe atrocius est, secundo loco additur quod est levius. Sed quia Hebraei gradus nostros non servant, nihil est in hoc ordine absurdi. In tertio verbo, causae redditio est: quia regem abiectum esse significat propheta, eo quod iratus sit Deus. Quidam hostium ludibria hic recitari putant, nempe ut effugiant offendiculum, quod Rabbinus ille ferre non potuit in hoc aspero loquendi genere. Sed notandum est, prophetam ex communi sensu loqui, quamvis certo apud se statueret non posse reiici qui semel electus fuerat. Eodem pertinet quod sequitur de abolito foedere. Neque enim levitatis aut inconstantiae Deum arguit, sed tantum queritur, praeclara illa quae vidimus promissa in speciem concidisse. Nam certe quoties interrogant fideles, Quousque tandem dormies? Item, Quousque oblivisceris nostri? Deo somnum, vel obli-

*) tu as fait cesser, *en marge*: ou as quitté.

vionem non tribuunt: sed proferunt in medium quas sanguis et caro suggerunt tentationes, ut infirmitatem qua premuntur mature Deus sublevet. Itaque mirum non est, in horribili dissipatione prophetam aliquid humanitus fuisse passum, ut diceret minime conspici quod Deus promiserat. Neque enim erat ferreae mentis, ut omnia videns contraria verbo Dei, tristi illo confusoque spectaculo non tangeretur: sed libere in Dei conspectum prodiens, remedium quaerit, ne absorbeatur moerore, quod factum esset, si intus fraenum rodendo, neglexisset hoc levamen. Quod mox addit, de *proiecto in terram diademate*, non videtur competere in tempus Rehabeam: nisi forte laceratio regni, vocetur diadematis proiectio. Sed quae postea adduntur, nisi hyperbolice accipias, necessario referri debent ad maiorem cladem. Hoc si placeat, non erit autor Psalmi Ethan, ille unus ex quatuor sapientibus quorum fit mentio in sacra historia 1. Reg. 4, 31. Quare in re dubia, libera sit cuique probabilis coniecturae electio.

41. (*Dirupisti.*) Quanquam alio causam transscribere promptum esset cur dirutae essent fractaeque munitiones, pie tamen sancteque Propheta Deum agnoscit autorem, quia principium illud retinet, non potuisse nisi eo irato, quod ipse erexerat regnum, libidine hominum dissipari. Postea metaphorice deplorat expositum in praedam fuisse viatoribus, quemadmodum si ager vel hortus, dirutis maceriis, ad spoliationem pateat. Auget alia indignitate quod per se plus satis grave erat, dicens *probro haberi passim a vicinis.* Neque enim dubium est quin profani homines in occasione tam plausibili proterve insultaverint, Hiccine divinus est ille rex angelis excellentior, cuius solium cum sole et luna staturum erat? Porro quum in Deum reciderent haec maledicta, merito propheta deplorat contumeliose rideri Messiam, cuius dignitas coelesti unctione sancita fuerat. Addit postea, Deum ab hostium parte stetisse: quia satis intelligit non nisi volente Deo, praevaluisse hostes, dum alios *virtute instruit,* alios *effeminat.* Denique quotquot acciderant clades, totidem colligit signa esse alienationis Dei: quo propitio totus mundus, quidquid machinatus esset, sacri illius regni stabilitatem convellere non poterat. Nam si dixisset hostes victoria esse potitos, verum id quidem erat, sed ad extollendam Dei potentiam obscurius: ac si homines Deo oppositi propriis viribus violassent illius praesidium. Nunc vero secum expendit, nonnisi irato Deo, tam misere afflictum esse regnum quod erexerat Deus.

46. (*Minuisti dies.*) Quidam ita resolvunt, Domine debilitasti regem nostrum, ut emarcuerit in primo aetatis flore, et antequam adolevisset in virum, senio confectus fuerit. Quae interpretatio etsi probabilis est, ut tamen clarius nobis pateat mens prophetae, notandum est non de uno homine eum loqui, sed statum regni conferre vitae humanae. Huc ergo tendit querimonia, Deum fecisse ut regnum senesceret, ac tandem deficeret antequam veniret ad iustam maturitatem: perinde ac si iuvenem, dum vigorem adhuc colligit, mors violenta ante tempus abripiat. Et concinna est ista similitudo: quia si respicitur promissio, vix dum plane effloruerat regnum, quum inter primos suos progressus, repente gravi ruina deformatum est, tandemque evanuit. Porro memoria tenendum est quod diximus, dum expostulat propheta eventum non respondere Dei promissionibus, non tamen arguere Deum mendacii, sed alio fine et consilio proferre hanc repugnantiam, ut fiduciam orandi ex Dei promissionibus colligat: quas quum obiiceret Deo, persuasus erat fieri aliter non posse quin se veracem ostenderet. Nam sicuti plerique, quia de profectu desperant, intus sorbent suum dolorem: ita fideles quo liberius Deum appellant de suis promissis, eo fortius luctantur cum diffidentia, et se ad bene sperandum animant.

47. *Usquequo Iehovah absconditus eris perpetuo, ardebit tanquam ignis indignatio tua?* 48. *Recordare cuius aevi ego sim: cur frustra creasses omnes filios hominum?* 49. *Quis vir vivet, et non videbit mortem, redimet animam suam e manu sepulcri? Selah.*

47. (*Usquequo.*) Ubi conquestus est de indignis ecclesiae cladibus, iam se convertit ad preces. Unde sequitur, quas hactenus profudit voces doloris, quanquam manabant ex carnis sensu, fuisse tamen cum fide coniunctas. Nam increduli tumultuando quamvis ad orandum prosiliant, nihil tamen petunt nisi simulate. Propheta vero preces annectens suis querelis, testatur nunquam sibi excussam fuisse promissionum Dei fidem. De hoc loquendi genere, Usquequo semper, Psal. 79, 5 dictum fuit, notare scilicet nimis diuturnos malorum successus. Porro *quousque absconditus erit Deus,* interrogans, subindicat omnia fore salva, simulac serena eius facies apparuerit. Secundo autem membro iterum commemorat cur Deus paterno adspectu electum populum non dignetur, quia scilicet offensus est. Unde sequitur, mala omnia ex peccatis proficisci, quum sint irati Dei flagella. Caeterum ubi confessus est ecclesiam sua culpa tam duriter et misere affligi: ut Deum ad misericordiam flectat: proponit in medium vitae humanae brevitatem, in qua si nullum divinae bonitatis gustum percipimus, videbimur frustra creati. Ergo ut summam teneamus, satius erit ab hoc membro incipere, Cur frustra creasses omnes filios hominum? Nam ex vero fonte sententiam hanc petunt fideles, quod Deus homines ideo condiderit, et locaverit in mundo, ut se illis exhi-

beat patrem. Nam quum ad iumenta et brutas pecudes se diffundat eius liberalitas, nos huius esse expertes, nimis absurdum esset, qui inter animantia excellimus. Si hic finis est creationis nostrae, praestaret nunquam nasci, quam sub continuis doloribus tabescere. Huc accedit breve vitae curriculum: quia nisi mature acceleret Deus gustanda nobis praebere sua beneficia, in isto evanido transitu non erit opportunum tempus. Nunc tenemus quid velit propheta in hoc versu. Primo expendit, in hunc finem conditos esse mortales ut fruantur Dei beneficentia in mundo. Unde colligit, frustra nasci nisi se illis Deus patrem demonstret. Iam quia brevis est vitae cursus, nisi benefacere festinet Deus, colligit non fore amplius locum ubi vita effluxerit. Sed primo videntur sancti nimis licentiose praescribere tempus Deo. Deinde quamvis nos assiduis tormentis Deus excruciet dum in mundo peregrinamur, praepostere tamen inde infertur frustra nos esse conditos, quia melior in coelo vita nos manet, in cuius spem dum adoptamur, non mirum est si nunc abscondita sit in terris vita nostra. Respondeo, Dei concessione sanctos hanc sibi licentiam sumere, ut Deum suis precibus ad festinationem incitent: modo simul iniiciant sibi modestiae fraenum, et cohibito fervore totos se eius arbitrio permittant. De secundo sic habendum est, si per continuos cruciatus vita haec nobis aegre trahenda foret, verum quidem est, satis esse solatii ad ferendas miserias, si mentes in coelum tollimus: sed neque in tanta infirmitate id quisquam faciet, nisi in hac vita praegustaverit Dei bonitatem. Deinde notandum est, fidelium gemitus non debere ad perfectam regulam exigi, quia non oriuntur ex composito et tranquillo sensu, sed ex passionum vehementia turbulentum aliquid trahunt. Fateor quidem, si quis metiatur Dei amorem ex praesenti statu, perperam eum facere: quia Deus quos diligit castigat, Hebr. 12, 6 sed quia nunquam tam austerus est erga suos, quin gratiam suam re et experientia ipsis ostendat, semper hoc verum manet, vitam hominum inutilem esse, nisi in ea sentiant Deum sibi esse patrem. Quod vero ad secundum membrum spectat, dictum alibi fuit, non fluere aequabili tenore preces nostras, sed interdum doloris intemperiem prodere. Ideoque mirum non est, dum piorum sensus occupat et constrictos tenet immodicus dolor vel metus, si obrepit talis incogitantia, ut futuram vitam prae oculis non semper habeant. Putant multi hoc esse valde absurdum, si filii Dei prima quaque cogitatione non statim in coelum penetrent. Quasi vero non saepe contingat intercedere crassas nebulas quae adspectum nostrum impediant vel morentur. Aliud enim est, fidem hebetari, aliud prorsus exstingui. Et sane quisquis exercitatus est in Dei iudiciis et tentationum militia, fatebitur non tam memorem esse spiritualis vitae quam decebat. Ergo quamvis haec sententia deducta sit ex vero principio, vitiosum tamen excessum resipit. Unde apparet, in precibus optime compositis semper nobis opus esse venia: quia nisi infirmitati nostrae Deus ignoscat, semper aliquid nimium elabitur. Proximo versu confirmat quod de brevitate humanae vitae dixi. Summa est, clausam fore ianuam Dei gratiae, nisi mature occupet patrem se ostendere hominibus. Et ponit nomen גבר, quod deductum est a fortitudine, quo melius exprimat, neminem a mortis imperio immunem esse.

50. *Ubi misericordiae tuae priores Domine? iurasti Davidi in veritate tua.* 51. *Recordare Domine opprobrii servorum tuorum: sustinui in sinu meo omnia fortium populorum,* 52. *Quae exprobrarunt inimici tui Iehova, quae exprobrarunt plantis Messiae tui.* 53. *Benedictus Iehova in aeternum. Amen, et amen.*

50. (*Ubi misericordiae.*) Colligit animos propheta ex recordatione beneficiorum Dei: ac si ratiocinetur, Deum non posse sui esse dissimilem: ideoque non posse aboleri beneficentiam quam olim patribus exhibuit. Posset haec quidem comparatio debilitare animos piorum, dum se minus clementer a Deo tractari vident: nisi alterum simul occurreret, Deum neque mutari unquam, neque in suae liberalitatis cursu fatigari. Secundum membrum quidam interpretes contexunt interposito relativo, Ubi misericordiae quas iurasti? Quod libenter recipio: quia omisso relativo idem fere manet sensus. Nam fidem oraculi Deus claris experimentis comprobaverat, ideoque tam promissionem quam multiplices eius effectus obiiciunt fideles Deo. Dicunt autem *in veritate*, quo ad se confidentius trahant quidquid olim Deus praestiterat: quia communis est ratio, quum Deus qui semper sibi constat, iuraverit in omnes aetates se misericordem fore posteris Davidis.

51. (*Recordare Domine.*) Rursus adducunt quod ad provocandam Dei misericordiam non parum valebat, ludibrio se haberi ab impiis. Nam quo gravior est ista tentatio et molestior, rideri patientiam nostram ab impiis, ut damnata Dei fide nos in desperationem praecipitent, eo paratior est Deus ad opem ferendam, ne tentationi succumbant debiles animi. Neque enim simpliciter intelligit propheta, contumelias hostium sibi esse intolerabiles, sed petulantiam hanc, qua fidei et patientiae piorum insultant, reprimendam esse a Deo, ne pudefiant in ipso sperantes. Hoc idem magis exaggerat secundo membro, quum dicit omne probrorum genus se sustinuisse, a multis populis, vel magnis, nam רבים utroque modo potest accipi. Porro quum de servis

Dei communiter loquutus esset, non frustra numerum mutat, ut quisque fidelium magis serio tangatur ad orandum. Particula etiam *in sinu* emphatica est, quasi diceret, impios non tantum eminus iactare sua convitia, sed vomere contra filios Dei, quae ipsi patienter suo sinu excipere cogantur. Facit autem saeculi nostri perversitas, ut nobis necessarius sit huius doctrinae usus: quia profanis et superbis Dei contemptoribus referta est terra, qui nobis insultare non desinunt: et quum Satan facundus sit talis rhetoricae magister, materiam illis suggerunt ecclesiae calamitates. Quod *sinum* accipiunt quidam pro arcano cordis affectu, nimis argutum videtur.

52. (*Quae exprobrarunt inimici.*) Iam non dicit impios suis probris vexare filios Dei, sed Deum ipsum proscindere: quia hoc ad conciliandum favorem longe efficacius est, Deum rogare et hortari ut suam causam suscipiat, non modo quia vulneratur in ecclesiae suae persona, sed quia contumeliae omnes, quibus exagitatur fidei simplicitas, in eum redundant: sicut apud Iesaiam 37, 22 dicit: Super quem caput concussit hostis tuus? et cui convitiatus est, virgo filia Sion? Putabat quidem sceleratus ille latro Rapsaces miseris Iudaeis se illudere, quos tenebat obsessos, et quos persuasus erat mox deditionem facturos: Deus tamen perinde accepit ac si eius blasphemiis recta impetitus foret. Hac ratione etiam vocat hostes Dei, quia ecclesiam hostiliter persequendo Deum, in cuius protectione est, violant. Quod ad secundum membrum pertinet, *plantas Christi* posuit pro adventu, sicuti apud Iesa. 52, 7: Quam pulcri sunt pedes annuntiantium pacem! Nam etsi עקב interdum calcem significat, hoc tamen loco, sicuti alibi saepe, proprie est planta, vel inferior pars pedis. Alii transferunt vestigium, eodem sensu. Certe dubium non est quin per synecdochen pedes designet propheta, et rursus metonymice adventum Messiae intelligat. Quia enim videbant impii spe redemptionis Iudaeos suspensos esse, et quia promissus erat liberator, patienter quaslibet aerumnas ferre: probrose ridebant eorum patientiam, ac si fabulosum esset quidquid de Christi adventu testati fuerant prophetae. Nunc etsi exhibitus semel fuit mundo, quia tamen receptus in coelestem gloriam, videtur procul distare a nobis, et ecclesiam suam deseruisse: subsannant spem nostram impuri canes, ac si mera esset frustratio.

53. (*Benedictus Iehova in aeternum.*) Miror cur nonnulli interpretes versum hunc a librario fingant additum fuisse, quia contextui non respondet. Quasi vero non aeque in clausula conveniat benedictio Dei, atque in exordio. Ergo mihi dubium non est, postquam libere calamitates ecclesiae deflevit propheta, ut doloris acerbitatem leniat, consulto erumpere in Dei laudem. De particula *Amen et amen* facile assentior, distinguendi libri causa hic, ut Psal. 41, 14 et 72, 19 esse positam. Sed quisquis Psalmum composuit, hac gratulatione haud dubie in rebus tristissimis levare statuit doloris magnitudinem, ut alacrius salutem speraret.

PSALMUS XC.

ARG. Quia Moses tam de brevitate et miseriis humanae vitae, quam de poenis Israelitico populo inflictis verba facturus erat, ut consolatione aliqua temperet quem ex communi naturae lege, maxime vero ex propriis afflictionibus dolorem et metum concipere possent fideles, de peculiari gratia praefatur, qua Deus electum populum dignatus est. Recitat deinde paucis quam misera sit hominum conditio si in mundo subsidant, praesertim ubi Deus ad tribunal suum reos citat. Postquam vero conquestus est filios quoque Abrahae hanc severitatem ad tempus esse expertos, ut moerore prope consumpti fuerint, gratuito favore Dei fretus quo illos sibi adoptaverat, precatur ut se rursus clementem, sicut olim, ac beneficum exhibeat, ut in finem usque prosequatur totum gratiae suae cursum.

Precatio Mosis viri Dei. 1. *Domine habitaculum tu fuisti nobis in generatione et generatione.* 2. *Antequam montes nascerentur, et formares terram et orbem, et a saeculo usque in saeculum tu es Deus.*

Dubium est compositusne fuerit Psalmus hic a Mose, an vero ex precandi forma per manus ab eo tradita quispiam prophetarum canticum aptaverit in usum populi. Certe non abs re Mosi inscriptum esse probabile est: imo, quum iam eius aetate vigeret Psalmorum usus, eum esse autorem non dubito. Qui vero inscriptionis rationem hanc esse volunt, quod ab eius posteris cantatus fuerit, cur ad tam frigidum commentum confugiant non video: imo aperte eos refellit quod mox additur epitheton. Neque enim abs re Moses hic diserte nominatur *vir Dei*, sed honorifico titulo ornatur, qui autoritatem doctrinae conciliet. Quodsi permittitur locus coniecturis, credibile est, quum iam instaret mortis tempus, ut diuturnum moerorem sub quo fere contabuerat populus, leniret, atque animos malorum congerie oppressos recrearet, praecationem hanc dictasse. Etsi enim mirabilis in redemptione affulserat Dei bonitas, quae sepultis prioribus aerumnis laetitia eos repleret, scimus tamen eam paulo post illorum ingratitudine fuisse exstinctam: ita per totos quadraginta annos continuos languor in deserto eos attrivit. Opportune igitur tunc rogare Deum potuit Moses, ut secundum annos quibus populum suum afflixerat, clementer et benigne cum ipso ageret.

1 (*Domine habitaculum tu fuisti nobis.*) Filios Abrahae singulari privilegio separans a reliquo humano genere, gratiam adoptionis, qua complexus fuerat illos Deus, commendat. Ac finis huius exordii est, ut Deus quam olim erga sanctos patriarchas exseruit gratiam nunc iterum renovet ac continuet erga eorum progeniem. Quod putant quidam interpretes Mosen ad tabernaculum alludere, quod illic non secus conspicua esset Dei maiestas, ac si resideret in medio populi: mihi prorsus intempestivum videtur, potius enim totum illud tempus complectitur quo peregrinati sunt patres in terra Canaan. Deinde quia nondum per annos quadraginta steterat tabernaculum, minime quadraret tam longa duratio quae hic ponitur. Non ergo narrat qualem se Deus Israëlitis praebuerit ex quo eos redemit, sed qualem saeculis omnibus experti fuerint eorum patres ab initio usque. Apte autem, quum vagi et erratici semper fuerint, Deum habitationis loco illis fuisse docet. Quamvis enim instabilis sit omnium conditio in terra, scimus tamen Abraham eiusque posteros prae aliis fuisse inquilinos et fere exsules. Quum ergo vagati sint in terra Canaan usquedum traducti sunt in Aegyptum, ubi etiam precario in diem vivebant, necesse fuit stationem eos quaerere sub umbra Dei, sine qua vix censeri poterant mundi incolae, quum ubique semper fuerint exteri: deinde circumducti per varios circuitus. Quod vero per omnes peregrinationes eos Dominus sustinuerit, ac protexerit etiam sua manu, quum inter feros et crudeles populos habitarent, et expositi essent eorum iniuriis, hanc gratiam insigni elogio extollit Moses, Deum profugis et per nova subinde hospitia vagantibus pro habitatione vel domicilio assignans, ac eam temporis longitudine amplificat, quia ultra quatuor saecula non destiterit illos tueri suo praesidio, ut sub alis eius manerent.

2. (*Antequam montes.*) Quum velit Moses sublime aliquod et reconditum mysterium proferre, videtur tamen ieiune et fere pueriliter loqui. Quis enim nescit Deum esse mundo priorem? Verum quidem est hoc omnes fateri, sed interea vix centensimus quisque solide persuasus est semper manere sui similem. Atqui confertur hic Deus creaturis, quas scimus continuis inclinationibus esse obnoxias, ut nihil sit sub coelo firmum, praesertim quum humana vita nihil magis aestuosum sit, ne homines a suis iactationibus Deum aestiment, locatur hic in tranquillo statu. Ita aeternitas haec de qua loquitur Moses non ad essentiam modo refertur, sed ad providentiam qua mundum gubernat. Quamvis enim mundum subiiciat variis inclinationibus, ipse quietus manet: nec tantum apud se, sed quia eum fideles experiuntur minime versatilem, sed constantem in sua potentia, veritate, iustitia, bonitate, qualis ab initio fuit. Non poterat quidem ante conditum mundum perspici aeterna haec ac immutabilis Dei constantia, quum nulli adhuc essent oculi testes: sed a posteriori colligitur: quia quum volvantur omnia variis agitationibus, retinet ipse suam naturam. Posset etiam hic esse antithesis inter ipsum et omnes fictitios gentium deos, quorum turba errore et stultitia hominum paulatim obrepsit. Sed iam exposui quorsum tendat Mosis consilium, perperam scilicet nos facere si Deum metimur nostro captu: sed superandam esse terram et coelum ipsum, quoties de ipso cogitamus.

3. *Convertes hominem ad contritionem, et dices, Revertimini filii Adam.* 4. *Quia mille anni in oculis tuis tanquam dies hesternus quanno praeteriit, et vigilia in nocte.* 5. *Inundasti eos, somnus erunt, mane quasi herba crescet.* 6. *Mane florebit, et crescet: ad vesperum excidetur et arescet.* 7. *Quoniam deficimus in ira tua, et in furore tuo consternati sumus.* 8. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta peccata nostra ad lumen vultus tui.*

3. (*Convertes hominem.*) Primum commemorat quam fragilis et caduca sit hominum vita, eiusque aerumnas deplorat: non ut cum Deo expostulet, sed quo propensior sit ad misericordiam: sicuti alibi dicitur parcere mortalibus dum reputat eorum figmentum, recordatur pulverem et foenum esse, Psal. 103, 14. Comparat autem cursum vitae nostrae gyro: quia Deus in terra nos locans per brevem circuitum versat: ubi autem ad ultimum punctum venimus, ad se momento retrahit. Alii secus interpretantur, quod Deus deducat homines usque ad interitum, deinde in resurrectione instauret. Sed argutia haec procul quaesita est, nec quadrat contextui. Ponitur ergo simplex definitio vitae nostrae, quod brevis quaedam versatio sit in qua celeriter gyrum implemus, cuius ultimus punctus meta est cursus nostri. Haec autem cognitio melius ostendit quam praeclare agat Deus cum servis suis, quum eos adoptat in peculium ut eos tandem in aeternam haereditatem colligat. Nec frustra ex opposito addit *mille annos coram Deo esse quasi diem hesternum.* Etsi enim experientia verum esse convincit, homines, peracto gyro, statim e mundo abripi, non tamen animis nostris insidet fragilitatis huius notitia, quia supra mundum non respicimus. Unde enim tantus stupor, ut homines praesenti vitae addicti, rationes suas ita componant ac si victuri essent ad duo annorum millia: nisi quia nihil altius concipiunt mente, quam quod oculis se offert? Quisque se cum aliis comparando, longam sibi vitam fingit. Denique in hac hebetudine triginta annos vel etiam pauciores sibi pro aeternitate statuunt: nec agnoscunt vitae suae brevitatem quamdiu sensus eorum occupat

mundus. Haec ratio est cur nos expergefaciat Moses, ad coelestem Dei aeternitatem mentes nostras attollens, sine qua non sentimus quam evanida sit vita nostra. Nam imaginatio longi temporis sopori similis est, in quo torpemus omnes, donec coelestis vitae meditatio inane hoc terreni status figmentum absorbeat. Porro quia tantopere caecutiunt homines, Deum illis iudicem statuit: ac si diceret: Domine si illam aeternitatem ex qua specularis leves istos mundi circuitus, mente conciperent homines, pro nihilo ducerent praesentem vitam: sed quia non expendunt quae sit vera diuturnitas, imo sponte oculos suos avertunt a coelo, ideo obstupescunt, et diem unum reputant quasi centum annos. Haec autem apostrophe valde emphatica est, quod Moses socordiae nostrae pertaesus, Deum compellat: ac si diceret, frustra se apud surdos verba facere, qui ne continuo quidem usu et experimento se caducos esse discunt. Citatur a Petro haec sententia paulo in diversum sensum, 2. Petr. 3, 8 neque tamen abusive quoniam apte et scite ex Mosis testimonio deducit Petrus quod illic tractat. Vult Moses homines a crassis suis imaginationibus abstractos in coelum attollere. Petrus autem quid? Quia plerique, dum pro eorum voto non festinat Christus, morae taedio spem resurrectionis abiiciunt, praeposterum hunc fervorem optimo remedio corrigit. Videt homines diffluere et excidere a promissionibus Dei, quia videtur Christus nimium tardare. Unde hoc, nisi quia in terra subsistunt? Proprie igitur ad hoc vitium sanandum accommodat Mosis sententiam. Sicut enim delicias sibi faciunt increduli eo quod mundo nimis affixi coelestem aeternitatem non gustant, ita ex eodem fonte oritur impatientia. Atque hinc colligimus verum huius doctrinae usum. Unde enim tantopere sumus anxii de vita nostra, ut nihil nobis sufficiat, et nobis ipsi molesti sumus, nisi quia perpetuum nidum stulte nobis fingimus in mundo? Unde etiam tanta morositas, ut flaccescant animi nostri in adventus Christi exspectatione, nisi quia in terra desident? Discamus ergo non iudicare ex carnis sensu, sed pendere e Dei iudicio: ideoque fide sursum feramur usque ad coeleste eius solium, ex quo pronuntiat terrenam vitam nihil esse. Nec vero mille annos duntaxat ad diem unum Moses restringit, sed ponit diem hesternum qui iam praeteriit. Quidquid enim adhuc versatur ante oculos, mentes nostras retinet. Quod autem praeteriit, minus afficit sui recordatione. Quantum ad nomen *vigiliae* spectat, scimus veteres noctem in quatuor vigilias distribuere solitos, quarum singulae ternis horis constabant. Extenuandi vero causa haec similitudo addita est, mille annos coram Deo nihil differre a tribus horis nocturnis, in quibus vix sciunt homines vigilentne an dormiant.

5. (*Inundasti eos.*) Confirmat quod prius dixit, homines, dum in mundo peregrinantur, peragere momentaneum quendam circuitum. Nam inundandi verbum non restringo ad graviores poenas, sed mortem simpliciter in genere diluvio conferri arbitror, siquidem ubi pauxillum stetimus in mundo, mox cadimus in sepulcrum, et tarra obruimur. Ita communis interitus proprie inundatio vocatur. Neque enim secus in ipso vitali flatu nos Dominus inundat, quam qui pereunt naufragio absorpti: ut mors apte dici queat invisibile diluvium. Tunc vero palam fieri dicit Moses somnum esse homines qui in suo curriculo mirum sibi vigorem arrogant. Comparatio *herbae* quae additur, huc spectat, prodire mane homines, sicuti herba germinat, virere vel transire ad tempus exiguum, donec succisi arescant. Quia verba sunt singularis numeri, videntur melius contexi cum herbae nomine, sed commode etiam referri possunt ad unumquemque hominem. Quia tamen ad rei summam parum interest, minus laboro. Assiduam porro meditationem requirit haec doctrina, quia etsi fatemur omnes, vita nostra nihil esse magis caducum, mox tamen quasi furioso impetu singuli ad fingendam terrenam immortalitatem rapimur. Nam quisquis se mortalem esse meminit, sibi moderatur, ne ultra modum satagat, sed properet ad metam. Quando autem nullum finem curis nostris ponimus, assiduis stimulis pungi nos oportet, ne pro tenui vitae umbra mille vitas nobis somniemus.

7. (*Quia deficimus in ira tua.*) Consulto meminit irae Dei Moses, cuius sensu nisi tangantur homines, nunquam probe expendunt quod experientia fateri ipsos cogit, quam cito peracta revolutione diffluant. Quanquam Moses alia etiam ratione haec duo simul coniunxit: quum homines natura adeo caduci sint et fere umbratiles, populum Israëliticum adversa Dei manu fuisse afflictum, quia evanidae nostrae fragilitati minus tolerabilis est ira Dei, quam si mediocris aliqua virtus suppeteret. Caeterum ut demonstret, sibi minime esse in animo hac querimonia Deo obstrepere, iram Dei, quantumvis fuisset terribilis, iustam tamen esse dicit, quia eam populus sua culpa provocaverat. Nam qui Dei manu percussi non humiliantur, magis se obdurant. Ideo haec vera proficiendi ratio atque etiam superbiae domandae, Deum sentire iustum iudicem. Ergo Moses ubi breviter docuit, homines instar fumi natura evanescere, inde colligit non esse mirum si Deus exanimet ac consumat quos in ira sua persequitur. Notanda autem loquutio est, Deum, ubi irae suae signa profert, ponere ante oculos hominum peccata: quia inde sequitur, quidquid relaxationis nobis datur, Dei indulgentiae merito debere adscribi, qui peccata sepelit ut nobis parcat. עלומים quidam in secundo membro adulescentias vertunt: ac si dixisset Moses, revocari in memoriam adulescen-

tiae delicta: quod nimis coactum est ac detortum: sic enim periret antithesis inter abscondita peccata et lumen vultus Dei, qua significat Moses, quamdiu non affulget cum luce iudicii sui Deus, homines se in tenebras abdere, seque involvere multis fallaciis. Ubi autem Deus a subterfugiis eos retrahens, quibus conantur elabi, quae per hypocrisin occultant peccata, oculis suis admovet, tunc metu et terrore subactos vere humiliari.

9. *Quia omnes dies nostri transierunt in indignatione tua: consumpsimus annos nostros velut cogitationem.**) 10. *In diebus annorum nostrorum septuaginta anni: et, si in fortitudinibus, octoginta anni: et superbia eorum, molestia et labor: quia praeterit cito, et nos avolamus.*

9. (*Omnes dies nostri.*) Quanquam posset generalis confirmatio esse proximae sententiae, totum vitae humanae curriculum cito consumi simulac Deus iratus apparet: meo tamen iudicio potius amplificat Moses quod prius dixit de rigore irae Dei, et severo examine in castigandis peccatis. Dicit enim non exigui modo temporis fuisse hunc terrorem, quem inflixit Deus populo suo, sed protractum esse uno tenore usque ad mortem. Conqueritur ergo, Iudaeos in continuis malis fere contabuisse, quia iram suam Deus non remiserit nec mitigaverit. Ideoque non mirum est si annos fluxisse dicat instar *sermonis*, ubi ita perseveranter ira Dei incubuit.

10. (*In diebus annorum.*) Iterum ad generalem doctrinam redit, quam fluxa sit hominum conditio, etiamsi Deus ad eos terrendos iram suam aperte non exserat. Quae est, inquit, vitae duratio? nempe, si numeremus omnes annos, perveniemus tandem in septuagesimum: vel si qui erunt magis vegeti ac vivaces, ad octogesimum usque nos deducent. Dies autem annorum emphatice posuit, quia dum in minutas partes distribuitur tempus, numerus ipse nos decipit, ut vivendi fiduciam nobis prorogemus. Has inanes blanditias refellere volens, permittit hominibus colligere in paucis annis multa annorum millia. Simul tamen dicit, hunc magnum acervum statim in nihilum redigi. Amplificent ergo, ut libuerit, homines vitae suae spatium, hoc praetextu quod singuli anni trecentos sexaginta quinque dies in se contineant, certe terminus septuaginta annorum brevis reperietur. Atqui ex longa dierum supputatione haec tandem conficitur summa. Qui autem octogenarius est, ad sepulcrum festinat. Vixit Moses ipse longius, et alii forsan eius aetate: sed de communi ratione loquitur. Tunc autem habiti sunt senes et fere decrepiti qui ad annos octoginta pervenerant: ut non frustra dicat solis robustis id contingere. *Superbiam* accipit pro virtute vel praestantia, qua se magnifice iactant homines. Sensus autem est, antequam declinent homines ad senium, in medio tamen aetatis flore iam implicari multis molestiis, nec posse curas, taedia, dolores, metus, aegritudines, incommoda, et anxietates effugere, quibus obnoxia est vita mortalis. Caeterum hoc ad totum vitae curriculum refertur. Et certe si quis reputet qualis sit vitae nostrae conditio ab infantia usque ad sepulcrum, reperiet in singulis partibus molestias et labores. Nam עמל et און dum simul iunguntur, passive sumuntur pro incommodis et afflictionibus: ac si dixisset Moses, laboriosam esse hominis vitam, multisque tormentis refertam, idque dum maxime superbiunt. Ratio quam subiicit videtur non satis quadrare, *cito praeterit et nos evolamus*, fieri enim potest ut felicitas, quae brevis est, non tamen ideo nulla sit. Sed intelligit Moses stulte gloriari homines in sua excellentia: quia velint nolint coguntur in futurum tempus respicere. Atqui simulac oculos aperiunt, praecipiti volatu se ad mortem ferri et rapi vident: suam vero praestantiam singulis momentis evanescere.

*) comme une pensee, *en marge:* ou une parole.

11. *Quis cognoscit vim irae tuae? et secundum timorem tuum ira tua.* 12. *Ut numeremus dies nostros sic scire fac, et adducemus cor ad sapientiam.* 13. *Revertere Iehova, quousque? placare super servos tuos.*

11. (*Quis cognoscit.*) Iterum ad privatas afflictiones populi sermonem refert. Nam hac etiam occasione prius de communi generis humani fragilitate et aerumnis conquestus est. Merito autem exclamat inaestimabile esse irae Dei robur: quia quantisper ipse manum suam subducit, homines non secus ac servi fugitivi, quos Domini conspectus amplius non terret, petulanter exsultant: nec aliter sub obsequium cogitur praefracta eorum natura, quam ubi iudicii sui terrore eos Deus percellit. Sensus ergo est, quamdiu se occultat Deus, iramque suam dissimulat, contumacia turgere homines, et violento impetu ruere: sed ubi sentire coguntur quam sit ira eius formidabilis, ferociae suae oblitos recidere in nihilum. Quod proxime sequitur, *secundum timorem tuum ira tua*, solet ita exponi: Quo quisque magis Deum reveretur, eo solere durius tractari, et severius. Iudicium enim a domo Dei incipit, 1. Petri 4, 17 et quum reprobos in sua pinguedine foveat, electos suos macerat continuis tribulationibus, denique castigat quos diligit, Hebraeor. cap. 12, 6. Vera igitur et utilis doctrina est, Deum suos cultores asperius tractare, quam reprobos: sed Mosen aliud hoc loco velle arbitror, nempe sola Dei reverentia fieri ut vere et serio sentiamus eius iram. Videmus enim reprobos, etiamsi duriter castigentur, vel fraenum arrodere,

vel calcitrare adversus Deum, planeque furere, vel stare attonitos, quasi occalluerint ad mala omnia: tantum abest ut subigantur. Quamvis etiam tumultuentur ac clamitent, non penetrat tamen ira Dei in eorum animos ut mitescat eorum ferocia. Piae tantum mentes ira Dei vulnerantur, nec fulmina exspectant quibus reprobi opponunt duram et ferream cervicem: sed Deo vel minimum digitum movente, statim contremiscunt. Hanc existimo genuinam esse Prophetae mentem: dixerat non posse satis comprehendi humano ingenio quam horribilis sit ira Dei. Videmus autem quamvis coelum et terram concutiat Deus, multos tamen Cyclopes ridere, et tam bruta esse ferocia, ut Deum fulminantem contemnant. Sed quia doctrinam tractat peculiarem filiis Dei, dicit in illis tenerrimum esse irae Dei sensum, ut scilicet eius imperio se placide submittant. Quamvis enim impiis carnifex sit propria conscientia, quae eos quiescere non sinit, ex caeco illo metu adeo non discunt mansuetudinem, ut contumacius obstrepant. Denique solis fidelibus sensibilis est ira Dei, qui domiti se nihil esse agnoscunt et cum vera humilitate totos se addicunt Deo. Haec sapientia in reprobos homines non cadit, qui fastum quo inflati sunt, nequeunt deponere: quia sensu irae eius non tanguntur, eo quod neque ipsum timeant.

12. (*Ut numeremus dies nostros.*) Alii vertunt, Ad numerum dierum: sed eodem sensu. Nam quia videbat Moses, quod hactenus docuit, hominum ingenio non comprehendi, donec affulgeat Deus spiritu suo, iam ad precationem se convertit. Videtur quidem primo intuitu ridicula esse precatio, Ut teneamus numerum annorum nostrorum. Quid enim? quum vix annum octogesimum attingant robusti, an difficile est supputare tam paucos annos? discunt numeros pueri simul ac balbutire incipiunt, nec vero arithmeticam a magistro discere opus est, ut numerum centenarium digitis supputemus. Atqui eo foedior et magis pudenda nostra socordia, quod tam breve vitae nostrae spatium nunquam comprehendimus. Nam qui optimus erit arithmeticus, et myriades myriadum distincte ac subtiliter tenebit ac excutiet, non tamen poterit octoginta annos supputare in propria vita. Hoc certe prodigio simile est, homines extra se ipsos metiri omnia intervalla, cognoscere quot pedibus distet luna a centro terrae, quam longis inter se spatiis planetae dividantur, denique omnes coeli et terrae dimensiones tenere, quum in se ipsis septuaginta annos non numerent. Videmus ergo quod rarissimae prudentiae est non frustra Mosen a Deo petere. Posterius quoque membrum apprime notatu dignum est, quo docet, nos tunc demum cor adiicere ad sapientiam, dum capimus vitae humanae brevitatem. Quae enim maior amentia est quam nulla proposita meta vagari? Soli autem fideles, quibus nota est inter hanc caducam vitam et beatam aeternitatem, ad quam creati sunt, distinctio, sciunt quo vitam dirigere oporteat. Ergo nemo composita mente vitam instituet, nisi qui cognito vitae fine, hoc est morte ipsa, ad considerandum vivendi scopum deductus fuerit, ut ad palmam supernae vocationis pergat.

13. (*Revertere Iehova.*) Querimoniae precationem subnectit, ut Deus, qui pridem graves a populo suo poenas exigere non desierat, tandem ad lenitatem flectatur. Etsi enim quotidie multis modis gustum aliquem dabat amoris sui, exsilium tamen a terra promissa, durissima erat afflictio, quo admonebantur, se beata illa haereditate, quam Deus filiis suis destinaverat, esse indignos. Nam et horribile illud iusiurandum, quo fulminaverat contra eos Deus, necesse fuit subinde illis venire in mentem, Non introibunt in requiem meam, sed putrescent eorum cadavera in deserto, Numer. 14, 23. 32. Nec dubito quin asperam illam servitutem, quam perpessi erant in Aegypto, coniungat cum erroribus deserti: ideoque non immerito diuturnum languorem deplorat in particula *Quousque.* Sicuti tergum Deus obvertere, vel procul a nobis recedere dicitur, dum favoris sui signa submovet: ita per reditum intelligitur gratiae demonstratio. Quantum attinet ad verbum נחם, quia poenitere significat, non male quadrat hic sensus, Poeniteat te super servos tuos: quia ex communi scripturae usu constat poenitentiam Dei vocari, ubi discussa tristitia, gaudii materiam restituens, quasi mutatus apparet. Propius tamen videntur ad mentem Mosis accedere qui vertunt, Consolare te super servos tuos, quia Deus suaviter nos fovendo, non secus ac pater in filiis suis se oblectat. Id vero nihil aliud est quam placari, vel propitium esse, sicuti vertimus, quo planior esset sententia.

14. *Satia nos mane bonitate tua, et exsultabimus, et laetabimur cunctis diebus nostris.* 15. *Exhilara nos secundum dies afflictionis nostrae, annos quibus vidimus malum.* 16. *Appareat erga servos tuos opus tuum, et decor tuus super filios eorum:* 17. *Et sit pulcritudo Domini Dei nostri super nos, et opus manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige.*

16. (*Appareat erga servos tuos.*) Quia Deus, ecclesiam suam deserens, quodammodo alienam personam induit, scite Moses *proprium eius opus* nominat protectionis gratiam quam pollicitus fuerat filiis Abrahae. Ergo quamvis in omnibus poenarum exemplis, quibus perfidiam, ingratitudinem, contumaciam, libidines, pravasque cupiditates populi ultus est, conspicuum fuerit eius opus, κατ᾽ ἐξοχὴν aliis omnibus potentiae eius documentis illam tuendae

populi salutis curam praefert Moses qua maxime volebat innotescere. Hac ratione Paulus Rom. 9, 23 Dei bonitatem gloriae titulo specialiter insignit. Quamvis enim gloriam suam asserat, mundum iudicando, quia tamen nihil ei magis naturale est quam beneficum se monstrare, ideo gloria eius in beneficiis excellere dicitur. Quod ad praesentem locum spectat, tantum coeperat Deus populum suum liberare: restabat enim ut fruerentur terra Canaan. Itaque nisi ultra desertum progressi essent, obscurata fuisset redemptio. Adde quod ex promissione opus Dei aestimat Moses, ideoque plenum et suis numeris absolutum fore negat, nisi suam gratiam usque in finem continuet. Quod etiam clarius exprimitur secundo membro, ubi non modo aetati suae bene precatur, sed *generationi* quae nondum nata erat: quia talis etiam erat forma foederis, Gen. 17, 7: Ero Deus tuus et seminis tui. Caeterum, hoc exemplo monemur, in precibus nostris habendam esse posteritatis curam: praesertim quia nobis promissa est ecclesiae perpetuitas usque ad finem mundi, sicuti proximo Psalmo vidimus, in omnibus votis quibus commendamus eius salutem, complecti posteros nostros etiam qui nondum nati sunt, convenit. Notandum praeterea est *decoris et pulcritudinis* nomen, unde colligimus quam incomparabilis sit erga nos Dei amor. Quamvis enim suis donis nos ornans nihil sibi acquirat: liberaliter tamen nobiscum agendo splendere vult, et decorem suum palam facere: ac si forma eius obscura esset ubi nos sua beneficentia prosequi cessat. Sequitur deinde, *opus manuum nostrarum dirige super nos:* quo significat Moses, nihil posse nos feliciter aggredi vel tentare, nisi dum se ducem et autorem praebet Deus, et auspiciis suis nos regit. Unde sequitur, suos profanis hominibus conatus et studia retrorsum cadere, quia Deum non sequendo confuse et inordinate omnia pervertunt. Nec supervacua est particula עָלֵינוּ, nam etsi in optimum finem dirigit Deus quidquid Satan et omnes reprobi moliuntur, specialis tamen est ecclesiae ratio, in qua pacatum imperium Deus exercet. Nam arcana sua providentia opus suum extra dirigit Deus erga reprobos, sed intus fideles suo spiritu gubernat, ideoque proprie opus manuum ipsorum ordinat. Et repetitio docet continuum perseverantiae tenorem requiri in Dei gratia: quia non sufficeret ad dimidium usque iter nos esse perductos, nisi totum cursum compleat. Alii vertunt, confirma: qui sensus tolerabilis est. Sequutus tamen sum quod ad contextum aptius erat, nempe ut omnes piorum actiones Deus ordinet in finem prosperum.

IOANNIS CALVINI

OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

AD FIDEM

EDITIONUM PRINCIPUM ET AUTHENTICARUM

EX PARTE ETIAM

CODICUM MANU SCRIPTORUM

ADDITIS PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS, ANNALIBUS CALVINIANIS

INDICIBUSQUE NOVIS ET COPIOSISSIMIS

EDIDERUNT

GUILIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXXII.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(WIEGANDT & APPELHANS).

1887.

IOANNIS CALVINI

OPERA EXEGETICA ET HOMILETICA

AD FIDEM

EDITIONUM AUTHENTICARUM

CUM PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS ET INDICIBUS

EDIDERUNT

EDUARDUS REUSS PAULUS LOBSTEIN
THEOLOGI ARGENTORATENSES

VOL. X.

CONTINENTUR HOC VOLUMINE:

PSALMUS XCI.

ARG. Docet piorum salutem curae esse Deo, ut nunquam eos in periculis destituat. Itaque hortatur fideles, ut eius praesidio confisi, secure per omnia discrimina ambulent. Utilissima doctrina: quia etsi de providentia Dei loquuntur omnes, fatenturque fidelium esse custodem, vix tamen centesimus quisque salutem suam eius fidei commendat.

1. *Habitans in abdito Excelsi, in umbra Omnipotentis morabitur.* 2. *Dicam Iehovae, spes mea et arx mea: Deus meus, sperabo in ipso.* 3. *Certe ipse liberabit te a laqueo aucupis, a peste noxia:* 4. *Alis suis proteget te, et sub pennis eius tutus eris, scutum et clypeus veritas eius.*

1. (*Habitans in abdito.*) Hebraei quidam interpretes uno contextu legunt tres primos versus, ut pendeat sententia usque ad membrum illud, Certe eruet te a laqueo aucupis: atque ita exponunt: Qui habitat in refugio excelsi, et in umbra Dei commoratur, illi dicam de Iehova, quod sit spes eius et propugnaculum, et Deus in quo acquiescere tuto liceat: quoniam liberabit eum a laqueo, etc. Sed quam coactus sit sensus ille, palam est. Deinde qui ita sentiunt, frivola ratione moventur: quia in primo versu idem bis repeti existimant, ideoque nullum sensum possunt elicere, in quo longe falluntur: res enim diversas notat propheta, quisquis sit Psalmi autor, dicens eos qui absconditi latent sub Dei custodia, non esse telorum ictibus expositos, sed inhabitare tutum et quietum locum. Si quis ita loquatur, Qui Deum habet praesidem salutis suae, ille quiescet sub umbra Dei: in secundo membro emphatica notatio erit, quia illic humanis auxiliis opponitur Dei potentia. Sic etiam propheta hoc loco mansuros dicit sub umbra Dei qui in abdito eius habitant: quia sentient tandem quid valeat eius protectio. Quum ergo bona pars mundi quaerat sibi varias latebras, atque ut se quique obnoxios vident pluribus malis, circumspiciant huc et illuc: docet, nusquam alibi tutam et inexpugnabilem salutis arcem esse, quam in Dei praesidio. Itaque spes omnes quibus ut plurimum deludimur, opponit eorum securitati qui in Deum recumbunt. Eandem doctrinam secundo versu confirmat, simulque ostendit, ex proprio sensu et fidei experientia se loqui: quod valde necessarium est in doctore. Haec enim vera demum est cognitio, quam per manus aliis tradere licet, dum proferimus non ex labiis tantum, sed ex intimo corde quod nobis Deus patefecit. Ergo propheta, ex intimo affectu quod nuper docuit profectum esse testatur. Quanquam autem litera ל saepe accipitur pro De, et hoc loco a plerisque ita vertitur: plus tamen efficaciae habet quod reddidi. Neque enim simpliciter statuunt fideles Deum sibi fore loco arcis, sed eius promissionibus freti, familiariter eum compellant. Ita ex precandi fiducia confirmat quam tuta sit sub umbra Dei habitatio. Haec enim sancta gloriatio maximus est fidei triumphus, dum intrepide confugimus ad Deum, quidquid accidat: certoque persuasi sumus non tantum vota nostra ab eo exaudiri, sed satis superque auxilii nobis esse in eius manu. Tertio autem versu spem de qua loquutus erat, dicit non fallacem vel irritam fore, quia Deus suorum pepetuus sit liberator. Neque enim dubito quin sermonem ad se ipsum convertat, seque hoc modo ad bene sperandum animet. Quidam *laqueum* ab *excidio* vel peste distinguunt, tanquam occultum malum a manifesto: ac si dixisset propheta: Sive clam occultis artibus insidietur nobis Satan, sive aperto marte nos oppugnet, paratum fore Dei auxilium, quod mihi non displicet. Nam ut quispiam simplicius accipere verba malit, probabile tamen est notari quaslibet malorum species: ut sciamus nulla in parte nos periclitari quin Deus succurrat.

4. (*Alis suis protegat te.*) Haec similitudo, quam etiam alibi usurpat scriptura, miram Dei in tenenda salute nostra sollicitudinem pulcre depingit. Si in se reputatur Dei maiestas, certe nihil habebit affine vel gallinis vel aliis avibus, ut fovendis pullis alas extendat. Ipse vero ut infirmitati nostrae consulat, a coelesti sua gloria quodammodo descendere non gravatur, ut sub gallinae imagine blandius nos invitet. Nihil ergo est quod nos impediat a familiari eius accessu, quando ita comiter se demittit. Quanquam autem veritas Dei, quam *clypei et parmae* loco fore dicit, pro fidelitate capitur, quia Deus nunquam suos in necessitate deserit: dubium tamen non est quin ad Dei promissiones respiciat propheta, sine quibus nemo in Dei sinum coniicere se auderet. Quia igitur sublato verbo gustare non possemus hanc Dei bonitatem de qua disserit propheta, ipsum testem eius producit. Sicuti autem nuper Deum arci comparans, tutos et salvos fore dixit qui in eo acquiescunt: ita nunc sub clypei similitudine intermedium fore docet, ut nos ab omni insultu defendat.

5. *Non timebis a terrore noctis, a sagitta quae volabit per diem:* 6. *Ab exitio in tenebris grassante, a peste quae in meridie vastat.* 7. *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis: ad te non appropinquabit.* 8. *Utique oculis tuis adspicies, et retributionem impiorum videbis.*

5. (*Non timebis a terrore noctis, a sagitta, etc.*) Fusius explicat propheta quod paulo ante attigi, undecunque molestiam facessat nobis Satan, et quocunque telorum genere nos impetat, si unico Dei praesidio contenti erimus, nihil nociturum. Idque tenere operae pretium est, Quos Deus in tutelam tuam suscepit, probe undique esse munitos. Nam quum nihil difficilius sit quam Deum amplecti liberatorem, quamvis eousque quis profecerit: ubi tamen occurrunt tot mortes et noxae quibus obsidetur vita nostra, simul obrepit dubitatio quae inquietudinem et trepidationem generat. Ideo non abs re enumerat propheta diversas malorum species, ne unam tantum salutem a Deo sibi promittant fideles, sed innumeris tentationibus fortiter resistant. Nocturni pavoris ideo meminit, quia et tenebrae homines reddunt timidos, et nox pluribus incommodis obnoxia est: deinde si quid increpuit, fingimus nobis maiores metus. Sagittam interdiu volantem potius elegit, meo iudicio, quam aliud quodvis telum, quia et longius vibratur, et propter celeritatem non facile potest praecaveri. Secundo membro idem aliis verbis inculcat, nullum esse genus mali quod non repellat Deus auxilii sui clypeo.

7. (*Cadent a latere tuo mille, etc.*) Prosequitur eandem sententiam, quamvis eadem sit mortalium omnium conditio in speciem, singulari tamen privilegio eximi fideles a propinquis malis, et quae fere eorum capitibus imminent. Alioqui enim protinus in mentem hoc veniret, Quid, nonne tu unus ex vulgo hominum, quorum vita mille mortibus circumdatur? Hanc dubitationem ut corrigat propheta, diserte admonet, quamvis totus mundus ruinis misceatur, Deum tamen peculiari cura servis suis consulere, ne promiscue in turba pereant. Valde necessaria admonitio, quamvis naturaliter communibus incommodis subiecti simus, singulari tamen privilegio nos eximi, ut semper in periculis tuti simus. Proximo versu non modo intelligit experientiam fore magistram, quia re ipsa sentient fideles, et quasi oculis cernent salutem suam in Dei manu repositam esse: sed alio argumento confirmat hanc doctrinam, quod scilicet Deus, qui iustus est mundi iudex, impios ac reprobos quo meriti sunt exitio plectens, suos tueatur. Quamvis ergo res saepe in terra confusae sint, in hac tamen obscura caligine dicit propheta fideles palam cognituros iudicia Dei, unde colligant non frustra in eum sperasse. Alloquitur autem oculatos et qui praediti sunt vera fidei luce, qui ad consideranda Dei iudicia sedulo excubant, qui etiam patienter et in silentio exspectant tempus opportunum: quia maior pars iudicium praecipitans, sua festinatione se conturbat, unde fit ut sensus carnis ad Dei providentiam caecutiat. Adde quod sufficere nobis debet, si iudicia sua Deus ex maiori parte in diem plenae revelationis differens, aliquem nunc gustum praebeat.

9. *Quia tu Iehova protectio mea, Excelsum posuisti refugium tuum.* 10. *Non occurret tibi malum, et plaga non appropinquabit tabernaculo tuo.* 11. *Quia angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* 12. *Super manus portabunt te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.*

9. (*Quia tu Iehova.*) Multus est in commendanda Dei providentia: quia nonnisi lente et multis stimulis excitatur hominum segnities, ut relictis mundi fulturis quibus sunt affixi, recta se in Deum conferant. Sicuti autem in hoc Psalmo subinde variat personas: ita in hoc versu primo Deum compellat: deinde iterum sermonem ad se ipsum convertit. Ac Deum quidem *protectionem* suam nominat, quo efficacius suo exemplo ad eum cogat reliquos fideles. Eadem ratione secum deinde loquitur, quo plus fidei faciat de interiore suo affectu. Nam haec vera demum fidei probatio est, dum se quisque colligens, absque testibus animum suum examinat: quia ubi Deo unico non contenti, ad homines reflectimus oculos, vix fieri potest quin se ambitio in fidei locum insinuet. Dicitur autem Deus censeri pro domicilio: quia sursum et deorsum nobis de-

fensor est ab omnibus noxis, sicut et Psalmo 90, 1. Potest autem coniunctim hic versus legi cum proximo, ut causae redditio sit, sequitur enim, *Non occurret tibi malum.* Unde autem arcentur malorum occursus, nisi quia sub Dei tutela quieti latemus? Verum quidem est, fidelibus quoque accidere multa incommoda: sed intelligit propheta Deum opponere manum suam contra violentos insultus, ne prorsus obruantur fideles. Deinde hanc custodiam ad totas piorum domos extendit: quia scimus Deum ipsum paterno favore quo dignatur servos suos, eorum etiam filios complecti. Nisi forte simplicius accipere libeat, qui Deum eligunt domicilii loco, in suis aedibus tuto habitaturos.

11. (*Quia angelis suis.*) Hoc etiam consulto additum fuit a Propheta, ut obviam iret nostrae infirmitati, unde perspicimus quam benigne nobis indulgeat, qui non tantum ignoscit diffidentiae nostrae vitio, sed remedium adhibet: dum se pronuntiat fore loco arcis et clypei, umbram manus suae offert, vocat se domicilium, alas denique ad nos fovendos extendit. Nisi tot et tam luculentae promissiones nobis sufficiant, annon plusquam ingrati sumus? Si nos terret eius maiestas, gallinae se comparat: si trepidamus ob hostium potentiam, vel nos exanimat discriminum multitudo, invictam suam virtutem proponit, quae absorbeat contrarias omnes potentias. Atqui ubi tot modis ad se nos allicere tentavit, quia videt tarde adhuc et cunctanter accedere, ac si non essemus uno eo contenti: adiungit etiam angelos, et eos offert salutis custodes. Hoc certe est insigne indulgentiae eius testimonium, quod se validis copiis armatum esse pronuntians ad nos tuendos, diffidentiam nostram sublevat, nec modo singulis assignat unum angelum, sed coelestes suos exercitus de salute cuiusque fidelium iubet esse sollicitos. Nam unumquemque fidelium alloquitur propheta, sicut etiam Psalmo 34, 8 vidimus angelos castrametari in circuitu timentium Deum. Unde apparet falsum illud esse commentum, suum cuique angelum singularem esse, idque tenere maxime nostra interest: sicuti certamen nobis est cum multis hostibus, ita multis custodibus nos esse instructos, si unum mihi angelum praesidii caput daret Deus, esset hoc quidem aliquid: sed dum audio salutis meae curam multis mandari, plus momenti habet haec promissio, sicuti Elisaeus hac fiducia ingentes hostium copias spernebat, 2. Reg. 6, 16. Nec repugnant scripturae loci, qui videntur officia inter angelos distribuere, ut singulis hominibus praesint. Constat enim Deum varie per angelos operari, ut unum pluribus populis praeficiat, uni vero homini plures. Quomodo autem ad salutem nostram curandam inter se conspirent, nostrum non est nimis anxie et scrupulose disquirere: contenti simus hac apostoli doctrina, quia nobis destinati sunt ministri, semper ad munus intentos esse. Nam quod alibi praesto esse dicuntur ad Dei obsequium et exsequenda iussa, Psal. 103, 20 et 21 hoc quoque ad fidei nostrae confirmationem valet, quum ad nos tuendos eorum opera Deus utatur. Quanquam autem de singulis ecclesiae membris agit propheta, non temere hoc diabolus aptavit ad personam Christi. Nam utcunque semper ei sit propositum pervertere et corrumpere veritatem Dei, in generalibus tamen principiis speciosum colorem adhibet, satisque acutus est theologus. Et sane quum totum Adae genus exsulet a regno Dei, nihil cum angelis est nobis commune, et illi nobiscum nihil habent negotii. Solus ergo Christus est, qui sublato dissidio angelos nobis conciliat, sicuti proprium eius est colligere quae dissipata erant in coelo et in terra, ut ait Paulus ad Ephesios capite 1, 10. Id sancto patriarchae Iacob ostensum fuit sub figura scalae, Gen. 28, 12: et quia per Christum coalescimus in unum corpus cum angelis, dicebat ipse, Posthac videbitis coelos apertos, et angeli adscendent ac descendent, Ioannis 1, 51. Videmus ergo proprie in caput congruere quod eius beneficio ad omnia membra pertinet. Iam vero propheta *vias omnes* plurali numero diserte ponit, quo distinctius exprimat, quocunque pergendum sit, angelos semper fore duces. Et certe videmus quam flexuosus ac multiplex sit cursus vitae nostrae, et quam multae tempestates nos huc illuc subinde rapiant. Itaque oportuit singulis actionibus et consiliis nominatim angelos attribui duces, ut sciamus nobis praeire sive ad dextram sive ad sinistram nos ferat necessitas. Interea probabile est, sub viarum nomine commendari nobis modestiam, ne praecipiti iactu Deum tentemus, sed nos contineamus intra vocationis nostrae fines. Nam si quis se temere proiiciat, et aggrediatur plus quam permittit Deus, quasi vellet repugnante Deo supra nubes conscendere: non est quod sibi angelos promittat suae temeritatis ministros vel adiutores. Ac videtur astute Satan particulam hanc obliterasse dum Christum ad temerariam proiectionem impellere tentabat.

12. (*Super manus.*) Amplificat quod dixit de angelorum custodia, ac si diceret, non solum excubias agere ne quid mali nobis accidat, et paratos esse ad opem ferendam, sed etiam suis manibus fulcire gradus nostros, ut sine offensa cursum nostrum peragamus. Hoc quidem minime apparet, in sublime attolli fideles, qui saepe anhelant vel laborant ambulando, saepe impingunt vel labuntur, vix etiam et aegre se trahunt: sed quia in tanta debilitate non solum cadere singulis momentis contingeret, sed etiam diffluere, nisi nos mirabiliter fulciret Deus: merito levamen quod praestatur angelorum opera, tam magnifice propheta commendat. Adde quod superandis tam arduis obstaculis

quae nobis Satan opponit, minime pares essemus, nisi nos Deus attolleret. Quisquis haec duo inter se conferet, fluidam nostram infirmitatem, deinde spinas, salebras, saltus, asperitates viarum, angustias, praeterea hebetudinem mentis nostrae, et Satanae vafritiem in struendis insidiis: reperiet non esse hyperbolicum hoc elogium, sed fatebitur non posse nos tres passus progredi, nisi quodammodo praeter naturam angeli nos in aëre portent. Quod autem saepe impingimus, culpae nostrae imputandum est, quia nos a capite nostro disiungimus. Quanquam autem propriae infirmitatis convinci nos vult Deus dum impingimus vel cadimus, quia tamen collidi non permittit, perinde est ac si manum suam supponeret.

13. *Super leonem et aspidem ambulabis, conculcabis leunculum et draconem.* 14. *Quia in me acquievit, liberabo eum: exaltabo eum, quia cognovit nomen meum.* 15. *Invocabit me, et respondebo ei: cum ipso ero in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum.* 16. *Longitudine dierum satiabo eum, et ostendam ei salutem meam.*

13. *(Super leonem et aspidem etc.)* Confirmat aliis verbis eandem sententiam. Lapidum nomine prius notavit obstacula omnia, quibus molitur Satan abrumpere salutis nostrae cursum. Iam per *aspidem, leonem, leunculum et draconem,* significat mortiferos casus quibus obnoxii sumus in mundo. Certe quamdiu hic peregrinamur, ambulandum nobis est inter saevas feras, aut virulenta animalia. Quid ergo nobis fieret, nisi victoriam nobis promitteret Deus contra tot noxas, quae assidue nobis impendent? Quisquis ergo suas tentationes expendet, non mirabitur hyperbolica loquendi forma usum fuisse prophetam, ut fideles eximeret a trepidatione et metu: imo non dicet esse hyperbolen, quia vere his verbis respondet effectus. Nos quidem procul a telorum iactu videmur plusquam bellicosi, sed in minimis quibusque negotiis leones nobis et dracones fingimus, videmurque nobis ad plures lanienas expositi: ideo sermonem ad sensum carnis nostrae attemperavit propheta. Ubi aspidem Graeci verterunt, hebraicum nomen leonem significat: et in secundo membro repetitio est Hebraeis usitata: ideoque subtilius inter quatuor species distinguere nihil attinet, nisi quod certum est per leones et leunculos designari aperta et violenta mala: per aspides vero et dracones, occultas noxas, quibus insidiose et ex inopinato quasi ex serpentum latebris impetimur.

14. (*Quia in me acquievit.*) Ne fastidiosi simus in tam prolixo sermone, tenendum memoria est quod dixi, prophetam infirmitati nostrae hoc modo prospicere, quia nunquam satis constanter Dei providentiae innitimur, ubi apparet discrimen aliquod. Hoc consilio nunc quoque Deum loquentem inducit propheta, ut eius persona confirmet quod prius docuit. Deus autem e coelo pronuntians, sub alarum suarum protectione nos fore salvos, tantum spem a suis requirit. Nam verbum חשק (quod concupiscere vel amare significat, vel, ut vulgo loquuntur, beneplacitum suum capere) tantundem hic valet ac suaviter recumbere in Deum, eiusque gratia oblectari. Promittit ergo separatum fore ad ferendas nobis suppetias, si ex animo eum quaeramus. Admonet interea, vitam nostram semper in terra circumdari variis mortibus, nisi ad nos servandos ipse manum habeat intentam. Etsi autem saepe etiam incredulis opitulatur: solis tamen fidelibus ita manum porrigit, ut sit in solidum et finem usque eorum servator. Apte etiam spei et desiderio adiungitur cognitio nominis Dei. Nam quod huc et illuc circumspiciunt homines, et eos sua trepidatio diversos trahit, inde fit quia illis incognita est Dei virtus: imo ne tenuiter quidem gustant quid sit Deus, quia eius loco somniant mortuum nescio quod idolum. Quum ergo vera nominis Dei cognitio fiduciam ex se et invocationem pariat, nec ab aliis sincere quaeratur, nisi qui eius promissiones amplexi iustum ei honorem tribuunt, scite et proprie notitiam hanc propheta quasi spei fontem posuit. Ac melius patebit huius doctrinae utilitas, si reputamus quam insulse de fide balbutiant papistae. Nam utcunque iubeant Deo penitus adhaerere, verbum tamen sepeliunt quo aditum patefieri oportet ad ipsum quaerendum. Quanquam autem *exaltare* nihil aliud est quam tutum et incolumem praestare: haec tamen metaphorae ratio est, quod Deus suos mirabiliter servat dum eos in sublime propugnaculum attollit.

15. (*Invocavit me.*) Expressius demonstrat quid sibi voluerit per illud acquiescere in Deo, vel ei suum amorem et beneplacitum, ut loquuntur, addicere. Amor enim ille et desiderium, quae ex fide nascuntur, nos ad eum invocandum adducunt. Unde iterum patet quod nuper attigi, legitimam precandi rationem fundatam esse in Dei verbo: quia hic nihil proprio arbitrio audendum est, sed quaerendus est Deus quatenus nos invitat. Interea discamus ex hoc contextu, non otiosam esse fidem, sed vere hoc examine probari, dum recta ad Deum confugiunt qui salutem ab eo exspectant. Iterum vero docemur, fideles nunquam ab aerumnis et molestiis fore immunes: quia non mollem et delicatam vitam illis Deus promittit, sed eorum tribulationibus se opem laturum. *Glorificandi* verbo significat non temporale fore Dei auxilium, cuius hactenus meminit, sed usquedum ad solidam felicitatem perveniant. Ornat quidem eos in mundo, et conspicuam reddit suam gloriam: sed nonnisi completo

salutis eorum cursu, triumphandi materiam suppeditat. Quod autem de *longitudine dierum* ultimo versu promittit, videtur absurdum esse, quia ut plurimum contingit fideles celerius e mundo migrare. Sed hic repetere convenit quod alibi diximus, Dei benedictiones quae ad hanc caducam vitam spectant, non esse perpetuas, neque aequali tenore fluere. Quamvis enim gustum amoris sui praebeat in opibus vel aliis commodis, non tamen sequitur, odio illi esse pauperes: quamvis sanitas corporis et firma valetudo eius beneficium sit, non propterea censebimus aegrotos et debiles ei esse exosos. In hoc genere est vitae diuturnitas, qua satiaret Deus servos omnes suos, nisi utilius ipsis foret, mature e mundo migrare. Interea exiguo vitae spatio melius satiantur, quam increduli decem saeculis. Ita nemini unquam profano continget satiari longitudine dierum: quia etiamsi mille annos continuent, sunt inexplebiles, vitam ipsam ingurgitant: nec Dei bonitate, quae sola animos tranquillat, vel ad momentum fruuntur. Unde non immerito propheta singulari privilegio fideles dicit vita satiari, quibus satis superque sufficit maturum vocationis suae cursum complere. Et sane quum pluris longe sit aeternitas dierum quam diuturnitas, salus autem Dei terrenae vitae angustiis minime inclusa sit: ad hanc praecipue intentas esse decet pias mentes tam in morte quam in vita. Consulto enim hanc quasi extremam clausulam omnibus Dei beneficiis adiecit propheta, quod salutem suam ostendat fidelibus postquam eos per totam vitam paterno favore prosequutus fuerit.

PSALMUS XCII.

ARG. Continet exhortationem ad laudandum Deum: materiam vero in operibus eius proponit, in quibus praecipue iustitiam eius in tuendis fidelibus, et in reprobis perdendis iudicium commendat. Qua doctrina omnes ad studium colendae probitatis animat: et ne in crucis tolerantia deficiant, felicem malis omnibus exitum illis promittit. Rursum ut absterreat a sceleribus, denuntiat, omnes impios, utcunque ad tempus floreant, brevi perituros.

1. *Psalmus cantici ad diem Sabbathi.* 2. *Bonum est confiteri Iehovae, psallere nomini tuo Excelse,* 3. *Annuntiare mane bonitatem tuam, et veritatem tuam nocte,* 4. *Super psalterio, et super nablo, super higgaion cum cithara.* 5. *Quia exhilarasti me Iehova in operibus tuis: in factis manuum tuarum exsultabo.*

(*Bonum est confiteri.*) Non dubito quin Psalmum hunc cantare soliti fuerint die sabbathi, sicuti fert inscriptio: et ex aliis locis apparet quosdam alios Psalmos proprie ad hunc usum fuisse destinatos. Porro quia ad verbum hebraice legitur, Bonum est ad confitendum, insistunt quidam interpretes in litera ל, ac subaudiunt bonum esse, canendis Dei laudibus praefixum esse certum diem: ac si diceret propheta utilem esse hunc ordinem, quod delectus fuerit unus dies in quo se fideles celebrandis Dei operibus exerceant. Sed notum est literam ל nihil plurimum aliud valere quam ut sit nota מקור, hoc est infinitivi modi: ideoque simplicior est sensus quem reddidi. Cur vero hanc doctrinam sabbatho accommodet propheta, ratio in promptu est, quia non fuit dies ille sacer, quasi Deus otio hominum colatur, sed ut populus negotiis omnibus solutus, totum se conferret ad meditanda Dei opera. Nam, ut lubricae sunt mentes nostrae, si distrahantur huc et illuc, facile alienantur a Deo. Itaque ut serio ad Dei laudes se applicent, necesse est ab aliis omnibus curis expediri. Admonet igitur propheta, sabbathum non recte coli feriando, quod nimis crassum esset: sed ordinatum esse ut celebretur Dei nomen. Hortantur autem a fructu: quia nihil nos acrius ad officium stimulat, quam ubi scimus nos operam non ludere, sed probari Deo quod agimus. Proximo versu materiam et argumentum suggerit laudandi Dei: ac si diceret, nolle Deum celebrari nomen suum a nobis de nihilo, vel ab solam magnitudinem et potentiam, sed ob *bonitatem et fidem*, quarum sensus et experientia tale studium sponte accendere in cordibus nostris debent. Quibus verbis docet non modo dignum esse qui laudetur, sed nos malignos esse et ingratos si cessamus in hac parte. Nam quum Dei fides et bonitas ad nos proprie dirigantur, nisi animos nostros alliciant et rapiant in eius laudes, inexcusabilis est nostra segnities. Sed quod iubet *annuntiari* bonitatem *mane*, et veritatem eius *per noctes*, videtur absurda esse distributio, nam si Deus perpetuo, non per intervalla beneficus est, cur exigua diei portio ad canendam hanc virtutem destinabitur? Idem et de altera parte dici potest, neque enim eius veritas tantum noctu apparet. Sed alio sensu loquitur Propheta, si a primo mane incipimus laudare Deum, continuandas esse eius laudes ad ultimam noctis partem: quia hoc bonitas ipsius et fides merentur. Si vero initium fiat ab eius bonitate, proxime succedet veritas. Ita continuus erit utriusque tenor, sicuti mutua est consensio. Propheta ergo alteram ab altera disiungere noluit, quum semper inter se coniunctae sint, sed tantum docere, nisi nos socordia nostra impediat, nunquam deesse argumentum laudandi Dei: nec vere defungi officio gratitudinis, nisi in eo sumus assidui, sicuti ipse bonitatem suam et fidem erga nos perpetuat. Quarto versu Levitas, quibus iniunctum erat canendi munus, proprie compellat, ut musica etiam instrumenta adhibeant: non

quia per se hoc necessarium foret, sed quia utile erat rudimentum veteri populo. Neque enim citharam pulsari voluit Deus, ac si more hominum voluptatem caperet ex melodia: sed quia nondum advenerat maturae aetatis tempus, Iudaeos sub illis puerilibus elementis continuit. Finis autem erat, ut excusso torpore alacrius se accingerent ad Deum ex animo laudandum. Tenendum enim est, cultum Dei nunquam in illis rebus externis fuisse situm, sed rudes et infirmos adminiculis istis ad eum spiritualiter colendum opus habuisse. Simul vero tenendum est discrimen veteris et novi populi: quia quum exhibito Christo ecclesia iam adoleverit, evangelii lucem suffocant qui adhuc ecclesiam involvunt veteribus umbris. Unde colligimus, papistas musicis instrumentis non esse patrum imitatores, sed simias, qui umbratili legis cultu, cui finem attulit evangelium, stulte adhuc oblectantur, qua de re iterum aliis locis dicendum erit.

5. (*Quia exhilarasti me.*) Iterum admonet propheta, diem sabbathi non esse praescriptum ut ignavi sedeant homines, sed ut colligant omnes suos sensus ad meditanda Dei opera. Simul autem ostendit, eos demum legitimos et idoneos esse laudum Dei praecones, qui paternam erga se eius beneficentiam reputant ac sentiunt, ut liberaliter et laetis animis hoc pietatis officium suscipiant. Sed admonet interim propheta, si rite expendimus Dei opera, illic conspicuam esse eius bonitatem et fidem, de quibus loquutus est: quia hinc demum laetitia, dum se nobis patrem exhibet Deus, sibique caram et pretiosam esse testatur salutem nostram: sicuti haec bruti torporis nobis causa est, quod ad gustandum finem operum Dei insipidi sumus. Porro quum tota mundi machina sursum et deorsum clamitet beneficum et veracem esse Deum, prudenter ad haec testimonia attendere discamus, ut nos sancta laetitia ad sacrum eius nomen celebrandum incitet.

6. *Quam magnificata sunt opera tua Iehova! valde profundae factae sunt cogitationes tuae.* 7. *Vir stultus non cognoscet, neque insipiens intelliget ea.* 8. *Dum florent impii quasi herba, et germinant omnes operarii iniquitatis, ut pereant in perpetuum.* 9. *Et tu excelsus in saeculum Iehova.*

6. (*Quam magnificata.*) Propheta de operibus Dei in genere loquutus, nunc ad speciem unam descendit, nempe quod Deus mundum iustitia sua gubernans, quamvis scelerum poenas ad tempus differat, tandem ostendit se non caecutire quantisper dissimulat: neque etiam, dum cruce servos suos exercet, eorum salutem negligere. Hanc vero partem, meo iudicio, specialiter attingit, quia deformis confusio quae in hominum vita grassatur, ordinem providentiae Dei maxime obscurat. Videmus enim exsultare impios ac si nullus esset in coelo iudex, sibi applaudere in sua fortuna: et dum illis parcit, hoc praetextu in maiorem licentiam ruere, ac si ex eius manu elapsi essent. Ad hanc tentationem accedit nostra socordia vel hebetudo, ut putemus Deum abiecta mundi cura otiari in coelo. Scimus rursum quanta sit in ferendis tribulationibus carnis nostrae mollities. Consulto igitur propheta hanc partem delegit, in qua ostenderet Deum excubare ad tutelam humani generis. Orditur autem ab exclamatione: quia nos praepostera intemperies conturbat, ut operum Dei ratio, quantumvis clare fulgeat, nobis sit abscondita. Hoc primo tenendum est, prophetam hic non disserere de coeli et terrae opificio, nec de generali Dei providentia in mundi gubernatione: sed restringere sermonem ad iudicia quae inter homines exercet. Exclamat autem magnifica hic esse Dei opera et profundas cogitationes, quia scilicet longe aliter administret humanum genus quam ferat captus noster. Nam certe si in arbitrio nostro esset, libenter quisque inverteret quem Deus tenet ordinem. Et quia id penes nos non est, oblique cum eo expostulamus quod non magis festinet tam ad liberandos fideles, quam ad reprobos ulciscendos. Nihil enim minus videtur consentaneum, quam ipsum quiescere dum contra eum ferociunt, dum effraeni audacia ad omne facinus grassantur, pro sua libidine vexant bonos et simplices: videtur hoc inquam non esse tolerabile, Deum exponere cultores suos iniuriis et violentiae malorum, deinde fraenum laxare fraudibus, mendaciis, rapinis, caedibus et omne genus iniquitati. Quid quod veritatem suam latere in tenebris patitur, et sacrum suum nomen probrose calcari? Haec est operum Dei magnificentia, haec consilii profunditas quam miratur propheta. Verum quidem est, tantam esse in mundi fabrica potentiae et sapientiae Dei altitudinem, ut sensus nostros longe superet: sed nominatim propheta cohibere nos voluit ne obstrepamus Deo, dum aliter quam pro animi nostri voto humanum genus moderatur. Quod igitur a sensu communi abhorret, reverenter suspicere nos iubet: quia Deus, ut obsequium nostrum probet, arcana sua iudicia longe supra captum nostrum attollit.

7. (*Vir stultus.*) Diserte hoc addidit, ut culpam sciamus in nobis residere, quod Dei iudiciis laudem suam non tribuimus. Quamvis enim profunda mysteria esse dixerit, nunc pronuntiat, stupori nostro et socordiae esse imputandum quod nobis non sint conspicua. Stultos autem vocat omnes incredulos, ac tacite eos fidelibus opponit, quibus Deus per verbum suum et spiritum illucet. Nam peraeque omnium mentes occupat haec inscitia et caecitas, donec coelesti gratia oculati reddamur. Ideoque rogandus

est Deus ut oculos nostros bene purget ad meditanda sua opera. Interim a contemptu vindicat incomprehensibilem Dei sapientiam, stultitiae et amentiae damnans eos omnes qui fastidiose eam reiiciunt: et a vulgi torpore fideles revocat, ut attentius considerandis operum Dei mysteriis incumbant.

8. (*Dum florent impii.*) Pulcra et concinna similitudine refellit ac deridet stultitiam hanc, quod putamus impios, nisi statim cogantur in ordinem, quasi triumphum de ipso Deo agere. Est autem in verbis concessio, quod fatetur germinare et florere: sed notanda est quae mox additur correctio, florere ad momentum instar herbae: quia celeriter marcescit eorum felicitas, atque ita scandalum ad quod totus fere mundus impingit, prudenter tollit et abolet: quia nimis stulte putamus beatos esse quibus propinquus interitus impendet: florent quidem hodie, sed cras excidentur ut arescant. Alibi videbimus, herbis conferri quae nascuntur in culminibus tectorum, Psal. 129, 6 quia dum illis deest soli pinguedo, ex qua succum trahant, sponte pereunt. Sed propheta nunc simplici similitudine contentus fuit, quod prosperitas impiorum maturius exitium sibi accersat, non secus ac falcem herbarum maturitas. Ac antithesis inter brevem durationem et aeternum exitium notanda est: ac si diceret, non resecari ut vere novo iterum pullulet eorum radix, sicuti herbae emortuae vigorem colligunt, sed ad aeternum exitium damnari. Quod autem Deum ex opposito dicit *Excelsum in coelo* sedere, quidam ita accipiunt ac si illi assereret potentiam ac munus regendi mundi: ne quid putemus fortuito accidere, dum rebus humanis praesidet tam aequus iudex ac moderator. Alii aliud afferunt. Sed mihi videtur propheta stabilitatem solii Dei conferre cum versatili mundi agitatione: ac si diceret non aestimandum esse Deum ex mundo, in quo nihil fixum est vel stabile: quia longe diversa eius ratio sit qui terrenas mutationes ex alto quietus despicit: neque id modo ut Deum a creaturis discernat, quo gradum sui honoris obtineat illius maiestas: sed ut nos quoque discamus supra nos et supra totum mundum assurgere quoties de mirabili et arcana eius providentia agitur, quia turbidus est eorum adspectus qui in terra subsistunt. Ergo ut nobis appareant quae in mundo non cernuntur Dei iudicia, propheta sub voce Sublimitatis admonet Deum non agere nostro arbitrio: sed prout fert eius aeternitas, nos, quia breve est vitae nostrae curriculum, quia ut plurimum non procedunt nostri conatus, variis scilicet obstaculis abrupti, quia non semper offertur occasio, praecipitanter ferimur, et secundum assiduas mundi turbationes, fides etiam nostra turbatur ac labascit: propheta Deum ante oculos nobis statuit in aeterno et immutabili solio sedentem, unde opportune iudicia sua differt. Hoc ergo elogium non tantum honoris causa ad Dei essentiam refertur, sed ad fidei nostrae fulturam: ac si dictum esset, quamvis in terra anxie gemant fideles ac trepident, Deum tamen, qui custos est vitae ipsorum, in sublimi manere et eos protegere virtute aeterna.

10. *Quia ecce inimici tui, Iehova, quia ecce inimici tui peribunt: dissipabuntur omnes operarii iniquitatis.* 11. *Et attolles quasi unicornis cornu meum: perfusus sum oleo viridi.* 12. *Et videbit oculus meus in oppressoribus meis: in iis qui insurgunt contra me, in iis qui me infestant, audient aures meae.*

10. (*Quia ecce inimici.*) Infert ex proxima sententia, fieri non posse quin Deus inimicos suos tandem prosternat. Unde clarius perspicimus quod nuper docui, non alio spectare prophetae consilium, quam ut fidem nostram armet contra omnia certamina: praesertim ut scandalum illud avertat, quum multi a recta via exturbantur, dum impiorum prosperitas Dei iudicium obnubilat. Sicut autem ardua et difficili lucta hic opus est, vehementer insistit propheta in doctrinae suae confirmationem. Emphatica enim est tam demonstratio, quam repetitio. Primo non minus secure pronuntiat perituros esse Dei hostes, ac si iam ante oculos esset eorum interitus, idque secundo confirmat, unde colligimus quid ei profuerit fidei suae intuitu penetrare ultra mundum, ut oculos ad coeleste Dei solium dirigeret. Itaque eius exemplo discamus, quoties fidem nostram concutit impiorum prosperitas, in coelum consurgere: quia mox fluet haec doctrina, fieri non posse ut diu in prospero statu maneant eius hostes. Simul etiam definit propheta quinam sint hostes Dei. Neque enim quemquam gratis odit, imo quatenus eius figmenta sunt homines, paterno eos amore complectitur. Sed quum nihil eius naturae magis adversum sit quam iniustitia, sceleratis omnibus irreconciliabile bellum denuntiat. Atque hinc non vulgare solatium percipiunt fideles, dum exitii reproborum haec illis causa redditur, quod Deo exosos esse necesse est qui non potest se ipsum abnegare. Et propheta etiam paulo post declarat hunc sibi propositum fuisse finem, ut hac spe mala omnia, dolores, curas, anxietates et molestias leniret. Porro sub *olei* figura designat se fruiturum Dei benedictionibus, et *oleum viride* nominat recens, quod emarcidum non est, nec vetustate obsolevit. Notatu etiam dignum est, quod proprie gratiam Dei piis omnibus communem in suum usum accommodat. Hoc autem modo significat frigere generalem doctrinam, nisi unusquisque nostrum, se unum esse ex filiis Dei persuasus, ad eam participandam adspiret. Tandem, utcunque molesti sint hostes, et

nunc insidiis, nunc vi et impetu eum infestent, Deum sibi auxiliatorem promittit, ut in hac mundi militia infatigabili studio perseveret. Unde etiam apparet quam inconsiderate quidam Rabbini, Adam huius Psalmi autorem esse fingant. Quasi vero credibile sit posteros contra eum insurrexisse.

13. *Iustus quasi palma florebit, tanquam cedrus in Libano propagabitur.* 14. *Plantati in domo Iehovae, in atriis Dei nostri florebunt:* 15. *Adhuc germinabunt, in senectute pingues et virides erunt:* 16. *Ut annuntient quod rectus sit Iehova, rupes mea, et non sit iniquitas in eo.*

13. (*Iustus quasi palma.*) Transit rursus ad communem doctrinam: quamvis ad tempus multis incommodis suos exerceat Deus, molestiis subiiciat, et aerumnis affligat, ultimo tandem exitu ostendere se eorem non esse oblitum. Nec mirum est tam accurate in hoc capite doctrinae insistere prophetam: quia nihil difficilius est quam sanctos, dum similes sunt mortuis, et vita eorum abscondita est, de instauratione bene sperare. Quod in cedris fragrantiam boni odoris, in palmis fructus dulcedinem notari quidam putant: nimis forte subtile est. Simplicius est, quamvis ad tempus vel exaruerint vel etiam succisi fuerint, collecto novo vigore ex integro surrecturos: ut non minori praestantia et dignitate in ecclesia Dei floreant, quam pulcerrimae arbores in monte Libano. Unde autem illis crescendi vigor, simul exprimit, *plantatos esse dicens in templo Dei*, non modo quia locum illic occupent (quod hypocritis etiam commune est) sed quia vivis radicibus actis, penitus illic sint defixi, ut Deo adhaereant. Quum de atriis loquitur, alludit ad formam templi, quia solis sacerdotibus licebat ingredi sanctuarium, plebs autem ex atrio adorabat. Vero itaque et interiore cordis affectu coniunctos esse Deo intelligit qui in eius domo plantati sunt: ideoque fluxam eorum felicitatem fore negat, quia non dependet a mundo. Neque enim dubium est quin radice in atriis Dei locata, istud florere ad spiritualem et aeternam vitam extendat. Quo sensu dicit *adhuc germinaturos, et in senectute*, quae succum et nativum humorem desiccat, *pingues fore.* Perinde enim est ac si eos a communi aliorum sorte eximeret, imo vitam eorum assereret a communi naturae lege. Ita Iesaias 65, 20 de ecclesiae renovatione loquens, dicit in illo beato statu senem centum annorum similem fore puero: significans quamvis naturaliter ad interitum inclinet senectus, ut sit fere semimortuus qui centesimum annum attigit, sub regno Christi initium saeculi fore pueritiam, et vivendi initium. Quod non aliter impletur, nisi quia post mortem sumus in coelo superstites.

16. (*Ut annuntient.*) Clausula haec apertissime confirmat, in hoc totum esse prophetam, ut in rebus turbulentis compositum animi statum retineant fideles: et quamvis se duriter et aspere tractari videant, reprobos vero potiri opibus ac imperiis, vegetos esse, affluere deliciis et honoribus: patienter exspectent, dum opportune discussis tenebris lucidum et distinctum ordinem Deus restituat. Nominatim dicit, ad annuntiandum *quod rectus sit:* quia nisi res mundi ad votum nostrum attemperet, caro nostra non solum imaginatur mundum ab eo negligi, sed eum iniustitiae insimulat, ac si desereret suos cultores, scelerumque licentiam permitteret. Quod si iustitiam suam illustrat Deus, reprobos ulciscendo, certo statuere licet, quidquid felicitatis obtinent, pessimi exitii esse praeludium. Et propheta Deum appellans *rupem suam*, se rursus includit in eorum numero quibus Deus iustitiam suam in tuenda eorum salute manifestabit.

PSALMUS XCIII.

ARG. Initio celebrat immensam Dei gloriam, deinde addit fidelem esse, ut suos nunquam frustretur, qui promissiones eius amplexi, inter mundi procellas et iactationes, tranquillis animis salutem exspectant.

1. *Iehova regnavit, decorem induit, induit Iehova fortitudinem, accinxit se: etiam firmavit orbem, non movebitur.* 2. *Stabile solium tuum,*) ex tunc a saeculo tu es.*

1. (*Iehova regnavit.*) Videmus quod nuper attigi, in Dei potentia nobis proponi fiduciae materiam: quia hinc ut plurimum metus et trepidatio, dum sua virtute, ut par erat, non induimus Deum, maligneque eum suo imperio spoliamus. Non audemus quidem palam id facere, sed si probe de eius omnipotentia persuasi essemus, contra omnes tentationum insultus invicta nobis fultura esset. Verbo fatentur omnes quod propheta hic docet, Deum regnare: sed quotusquisque hunc clypeum, ut decebat, contrariis mundi opibus opponit, ut nihil metuat quantumvis formidabile? Haec igitur gloria Dei est, suo arbitrio moderari humanum genus. *Decorem et robur induere* dicitur, non quod aliquid in eo adventitium imaginari oporteat, sed ut re ipsa certisque experimentis demonstret, admirabili iustitia et sapientia se fovere humanum genus. Porro Deum mundi curam nunquam abiicere, ab ipsa creatione probat. Et certe solus mundi adspectus abunde ad testandam Dei providentiam nobis sufficere deberet. Coelum quo-

*) Ton throne est stable, *en marge:* ou preparé.

id dicitur respectu nostri: quia non sentimus eum gerere curam nostri, nisi quatenus manum suam aperte et quasi visibili modo profert ad nos iuvandos. Quod bis dicitur, *Deus ultionum*, deinde *Iudex terrae*, proprie spectant haec epitheta ad praesentis causae circumstantiam: ac si ipsum officii sui moneret propheta his verbis, Domine tuum est vindictam sumere de sceleratis, et terram iudicare: vides autem, dum impune grassatur eorum iniquitas, ut eorum audacia proterve insultet. Non quod ulla admonitione indigeat Deus qui nunquam torpet: quin potius dum lente cunctari videtur, pro opportunitate sibi cognita iudicia sua temperat: sed eius naturam hoc modo secum reputant fideles, quo se ad meliorem fiduciam animent et exstimulent ad precandi vehementiam: quo etiam pertinet repetitio. Itaque quo petulantius lascivient impii, semper occurrat nobis haec doctrina, non posse tamen hoc auferri Deo quin mundi sit iudex ad exigendam de sceleribus vindictam. Et quamvis pro carnis nostrae sensu Deus tenebris inclusus lateat, hanc precandi formam quae a spiritu sancto dictatur, non dubitemus arripere, ut scilicet tandem affulgeat.

3. (*Usquequo impii.*) Fervorem suum hoc versu excusat propheta, quia tempestiva sit festinatio, dum nullum superbiendi modum faciunt improbi. Quia igitur necessitas addere nobis debet animum, ut sciamus iustas preces exauditum iri, testatur hic propheta suam querimoniam non de nihilo vel levi de causa nasci, sed extorqueri sibi gravissimis iniuriis. Circumstantia etiam temporis ad augendam indignitatem valet, quod longa Dei patientia obduruerant, atque ex duritie non pervicaciam contraxerant modo, sed impudentiam quoque: ac si eorum improbitati Deus faveret. Nam in adverbio *usquequo* bis repetito diuturna notatur impunitas: ac si dixisset, non incipere nunc demum impios: sed quum nimis diu fuerint tolerati, nullum facere peccandi modum. Iam quum olim tantam in ecclesia tyrannidem exercuerint reprobi, nec statim adhibitum fuerit a Deo remedium, ne miremur si hodie quoque longis oppressionibus subiaceat ecclesia: nec putemus prorsus a Deo desertam, quamvis non protinus sanandis malis manum admoveat. *Exsultandi* verbo laetitiam proterviae et iactantiae plenam designat, quum impii longa prosperitate ebrii quidvis sibi licere confidunt.

4. (*Effutiunt.*) Clarius hoc idem exprimit, tanta scilicet ferocia turgere, ut gloriari in sceleribus non dubitent. Verbum נבע, quod effutire vertimus, plus est quam loqui. Nam quum proprie ebullire significet, metaphorice transfertur ad temerarios sermones. Videmus autem quo sua ambitio et superbia impios homines praecipitet, ut etiam cum magno suo probro et dedecore potentiam suam futiliter efferant, minando enim, nihil quam caedes, violentiam, et barbaram atrocitatem crepant. Istae sunt ebullitiones de quibus loquitur propheta, dum impii pudoris et modestiae obliti, se quidvis pro libidine acturos iactare non dubitant. Atque haec est *durities sermonis*, quam neque ratio, neque timor, neque honesti respectus cohibet quin perrumpat quocunque tulerit effraenis licentia. Iam sicut haec gravis tentatio fuit olim fidelibus, cernere in ecclesia prorsus confusam dominationem: ita hodie docemur, quoties praepostere regitur ecclesia, vel potius opprimitur, nihil novi accidere: sed invocandum esse Deum, qui post longam dissimulationem tandem servis suis opitulari solet.

5. (*Populum tuum.*) Ubi de ebria et petulanti verborum iactantia loquutus est, facta quoque describit, quod immaniter Dei ecclesiam affligant. Si indignum est a profanis regibus subditos suos iniuste premi, certe electum Dei populum, qui peculiaris est eius haereditas, tyrannide conteri, multo minus est tolerabile. Iam meminerimus dictari hic nobis precandi formam, quoties scelerati homines, ac praesertim hostes domestici, nobis et reliquis fidelibus molesti sunt. Nam quia non tantum Deo curae est nostra salus, quia homines sumus ab ipso conditi: sed etiam pretiosa, quia nos in peculio suo censet: si quid patimur iniuriae, familiarius ad eum confugere licet. Sequitur altera amplificatio, quod ne *viduis quidem parcant*, *pupillos interficiant ac peregrinos.* Atqui Deus postquam in genere praecepit ut iustitiam et aequitatem mutuo colamus, praecipue tamen viduas et peregrinos et pupillos commendat: quia eo plus merentur humanitatis et misericordiae, quo magis obnoxii sunt iniuriis. Quo magis se prodit impietas et Dei contemptus, ubi promiscue in eos saeviendo non modo violatur ius commune, sed privilegium quod Deus ad tuendam eorum salutem ferre dignatus est. Itaque magis in se provocant iram Dei qui crudeliter in illos insurgunt. Et certe pueris, quia se defendere nequeunt, aetas ipsa infirma praesidio est etiam adversus canes et feras bestias. Quam turpe est igitur et monstruosum hominibus, vires suas contra eos experiri? Porro quasi in speculo cernimus quam deformis tunc fuerit in ecclesia vastitas. Erat lex, erant iudicia divinitus instituta: videmus tamen ut horribili modo exundaverit omne genus scelerum. Ergo sollicite cavendum est ne quid tale nobis usu veniat: quod si tamen contingat peregrinos iniuste vexari, raptari viduas in praedam, spoliari pupillos: rogandus est Deus ut eorum patrocinium suscipiat, sicuti exemplo suo propheta nos ad levandas eorum miserias hortatur.

7. *Et dixerunt, Non videbit Deus, non cognoscet Deus Iacob.* 8. *Intelligite insipientes in populo: et stulti quando sapietis?* 9. *Qui plantavit aurem, an*

non audiet? an qui finxit oculum, non adspiciet? 10. *Qui arguit gentes, an non corripiet? qui docet homines scientiam?*

7. (*Et dixerunt.*) Quod dicit propheta impios illudere Deo, ac si oculos ei oblinerent, non ita debet intelligi, quasi distincte hoc concipiant in animis suis: sed quia perinde contemnunt eius iudicium, ac si nulla eum tangeret cura humani generis. Nam si penitus insculptum esset hominum cordibus, se Dei oculos non posse effugere, sufficeret fraenum hoc ad cohibendam eorum vitam. Quum ergo hucusque prosiliant audaciae ut hunc diripiant, illum spolient, alium devorent: certum est in sua socordia esse demersos, ac si absconditi essent a Dei oculis. Certe tam supina securitas ostendit eos peccare ac si nunquam vocandi essent ad reddendam vitae rationem. Quamvis ergo tam crassas blasphemias evomere non audeant, Deum esse rerum omnium ignarum, ac fere similem trunco, iure tamen illis exprobrat propheta quod mundum existiment Dei providentia non regi: imo palam ei iudicis officium ac potestatem abrogent, quia si persuasi essent ut decet de eius providentia, simul tribuerent honorem qui reverentiam ac metum incuteret, qua de re fusius alibi disseruimus. Consilium autem prophetae est, extremam et perditam nequitiam exprimere, dum scilicet abiecto Dei timore quidvis sibi indulget peccator. Si quis profanus homo, qui nihil unquam coelestis doctrinae gustaverit, ita insultet, furor erit non ferendus: homines ergo qui a pueris educati fuerant in legis doctrina, tam contemptim illudere vel fucum facere Deo, immane portentum fuit.

8. (*Intelligite insipientes.*) Quum exsecranda in Deum blasphemia sit, eum iudicis officio privare, vehementius in eorum socordiam invehitur propheta, qui se illius iudicium subterfugere, imo oculos fallere suis astutiis posse confidunt. Gravius est autem vocare *stultos in populo,* quam simpliciter stultos: eo quod minus excusabilis sit talis amentia in filiis Abrahae, de quibus dictum fuerat a Mose Deut. 4, 7: Quis populus tam nobilis, qui deos sibi appropinquantes habeat, sicuti hodie Deus tuus ad te descendit? Haec enim vestra est intelligentia coram cunctis gentibus, et sapientia, Deum habere legislatorem. Nisi forte ignominiosos in populo vocat, qui tamen primores erant, summumque tenebant honoris gradum: ac si vocaret gregarios. Nam superbos quos sua dignitas excaecat, ita in ordinem cogi utile est, ut sentiant non alio se loco censeri apud Deum, quam promiscue quoslibet e vulgo. Et certe videtur eos ad plebem relegare, ut sibi in sua altitudine placere desinant: nisi quod ironice eorum eminentiam perstringit: ac si diceret, hac maxime nota esse conspicuos, quod reliquos omnes stultitia superent, quam alia etiam ratione exaggerat, quod in ea pertinaciter maneant: id enim valet interrogatio, *Quando tandem sapietis?* Videtur quidem, dum interrogat, *An non audiret Deus qui aures formavit?* frigide asserere contra impios, Dei providentiam: quia nemo tam barbarus est qui Deo cognitionem plane detrahat: sed, quemadmodum nuper dixi, tam crassa audacia, in qua sibi indulget maior pars mundi, testis est, eos qui tam secure contra Deum irruunt, eius loco imaginari mortuum idolum, quia si serio persuasi essent, ab eo sua facta adspici et notari, non minus saltem honoris ei deferrent quam mortalibus, quorum metu et reverentia a peccando prohibentur. Non abs re igitur propheta ad excutiendum hunc torporem ratiocinatur a naturae ordine, quum homines visu et auditu praediti sint: quia haec illis facultas a Deo opifice collata est, fieri non posse ut quidquam eum lateat qui tam aures quam oculos creavit.

10. (*Qui arguit gentes.*) Argumentum est a maiori ad minus, fieri non posse ut Deus qui totis populis non parcit, sed ulciscitur eorum peccata, paucos homines impunitos praetereat. Quanquam posset etiam esse gentium comparatio cum Iudaeis. Nam si Deus erga gentes, legis suae ignaras, severitatem exercet, digni sunt gravioribus poenis Iudaei quos Deus in sua schola familiariter edocuit, quia sicuti electo populo praesidet, ita aequum est illic clarius fulgere eius iustitiam. Ego tamen priorem sensum libentius amplector, quod stulte impunitatem sibi promittant pauci homines, qui Deum vident publicas de cunctis gentibus poenas exigere. Restringunt hoc quidam ad insignes et memorabiles vindictas quae in scriptura leguntur: quales fuerunt quum Deus Sodomam igne coelesti et totum humanum genus diluvio perdidit, Gen. cap. 19 et 7. Sed simplicius accipere malo, nimis perversam eorum contumaciam, qui populis pereuntibus salvos se fore confidunt. Quod postea addit *ipsum docere homines scientiam,* ad perstringendam eorum confidentiam valet qui ex Dei contemptu laudem acuminis vel astutiae captant: sicuti Iesaias 29, 15 vafros istos contemptores maledicit qui sibi cuniculos fodiunt quibus se abscondant a Dei oculis. Atque utinam hoc morbo nunc quoque mundus non scateret. Sed videmus quibus integumentis tam aulici homines, quam forenses suas mentes obtenebrent, ut sine ullo pudore subsannare Deum audeant. Vos scilicet, inquit, ingeniis vestris confisi, Deum eludere tentatis: quasi vestrum sit eum privare scientia, qui ex sua plenitudine exiguas tantum particulas in mundum distillat.

11. *Iehova novit cogitationes hominum quod vanae sint.* 12. *Beatus vir quem erudieris Deus, et a lege*

tua docueris. 13. *Ad praestandam ei quietem a diebus mali, dum fodiatur scelerato fovea.*

11. (*Iehova novit.*) Rursus insultat hominum fallaciis, qui dum sibi ipsis nebulas obducunt, sperant se Dei oculos posse effugere. Ergo ut sibi inani hoc praetextu blandiri desinant, admonet, fumos istos momento discussum iri, ubi in Dei conspectum ventum fuerit. Unde sequitur, eos nihil proficere, dum e coelo Deus vanitatis condemnat quidquid astute comminiscuntur. Nam eos ad tribunal Dei citando, retrahit ad propriae conscientiae examen. Unde enim securitas, nisi quod Deo tergum obvertunt: sepeliunt omne boni et mali discrimen, et quantum in se est, exuunt omnem sensum? Dum ita se inaniter demulcent, denuntiat propheta rideri a Deo tam pueriles ineptias. Nota est et celebris sententia: sed attendere operae pretium est ad consilium prophetae, quod multi neglectim praetereunt, nempe impios, dum sibi latebras fabricant, se ipsos decipere: quia Deum sua vafritia fallere nequeunt. Quod vertunt quidam, *ipsi sunt vanitas*, nimis coactum est. Loquutio enim est tam hebraica quam graeca, quae sic resolvi debet, Deus novit hominum cogitationes esse vanas.

12. (*Beatus vir.*) Nunc ab obiurgatione propheta ad consolationem tam sui quam piorum omnium transit, quod Deus ipsorum saluti consulat, dum ad tempus affligi sinit. Doctrina apprime utilis in toto vitae cursu, qui in continua militia peragendus nobis est. Nam ut Deus infirmitati nostrae parcens, aliquid relaxationis concedat, vult tamen semper multis iniuriis esse expositos. Et videmus quanta sit impiorum petulantia. Itaque miserrima esset sine hoc solatio nostra conditio, beatos esse quos Deus cruce exercet. Ubi nos Deus sibi in populum collegit, videtur segregasse a reliquo mundo, ut iustitiam et aequitatem inter nos colendo, beata pace omnes fruamur. Atqui saepe continget ut praetextu honorificae potestatis, tyranni scelerate opprimant ecclesiam: ac talis fuit tentatio de qua hoc Psalmo conquestus est propheta: quia non alios quam domesticos hostes accusat, qui se populi iudices profitebantur. Hic dictat carnis sensus: Si Deus nos respiceret, nunquam tantam licentiam daturum improbae illorum libidini. Sed reclamat ex opposito propheta, aliunde sapiendum esse quam ex proprio cerebro, et opus esse coelesti prudentia. Sic enim locum hunc interpretor, ut nos, dum urgent res adversae, tranquillis animis stemus, et patienter exspectemus Dei auxilium, non aliter fieri quam si Dominus nos in schola sua erudiat. Fatetur enim propheta non ita naturaliter sapere homines, ut per continuas afflictiones pacatis animis ad metam contendant, sed hanc sapientiam divinitus illis conferri. Ideo exclamat beatos esse quos Deus legis suae doctrinae assuefecit ad crucis tolerantiam, et quos etiam arcana spiritus sui consolatione fulcit, ne rebus adversis succumbant. Nam quod primo dicit, *Beatus quem tu erudieris*, ad interius illuminationis donum extendo: sed mox addit propheta sapientiam hanc, quam Deus nobis intus inspirat, simul in lege proponi et patefieri. Quo elogio commendat externae doctrinae usum: sicuti etiam dicit Paulus Rom. 15, 4, Omnia scripta esse ad nostram doctrinam: ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus. Iam videmus ex quo fonte haurienda sit patientia, nempe ex Dei oraculis, quae dolores nostros mitigando materiam fovendae spei suppeditant. In summa, consilium prophetae est, primum fideles hortari ad patientiam, ne sub cruce animos despondeant, sed in quiete et silentio Deum exspectent liberatorem: deinde eos monere unde petenda sit haec prudentia: quia enim caro nos assidue sollicitat ad desperationem, centies evanesceret spes nostra, nisi divinitus edocti, mala omnia sciremus nobis cessura in salutem. Interea testatur, veram consolationis materiam nobis in lege Dei suppetere, ut nunquam desperet, vel frangatur, vel se miserum esse ducat quisquis rite in ea profecerit. Nam hac nota veros discipulos Deus a fictitiis discernit, si ad crucem ferendam parati sint ac compositi, non obstrepant nec tumultuentur, sed liberationem quieti sperent. Et sane haec vera est patientiae ratio, non contumaciter resistere rebus adversis (sicuti praefractam duritiem Stoici pro virtute laudarunt) sed nos libenter subiicere Deo, quia in eius gratiam recumbimus. Scite igitur propheta ab hoc fundamento incipit: ut discant fideles se ideo affligi ad momentum, ut perfuncti sua militia, beatam quietem obtineant. Dicere poterat beatos esse qui ex lege Dei aequo animo crucem tolerare didicerint: sed solatium posuit quo mitigantur animi, ut se Dei arbitrio placide submittant. Nam ut quis in rebus adversis lacrymas contineat et gemitus, si absque ulla spe fraenum mordet, tantumque tenet illa principia, nos esse mortales, necessitati frustra resistere, vel contra fatum niti, fortunam esse caecam: haec pervicacia est magis quam patientia: quia interim libenter adversus Deum calcitraret qui fortitudinis praetextu mala sua despicit. Ad mansuetudinem vero sola haec doctrina animos nostros subiget, Deum, ubi suos vexationibus exponit, eorum quieti sic consulere. Ubi autem regnabit haec persuasio, quietem parari fidelibus et refrigerium dum in aestu miseriarum versantur, ne cum mundo pereant, satis superque ad leniendam quamlibet doloris acerbitatem valebit. Hoc modo *dies malos* vel mali intelligeret propheta aeternum interitum, qui reprobos omnes manet ubi illis ad tempus Deus pepercerit. Possent etiam sic exponi prophetae verba: Beatus qui inter afflictiones quie-

tus et tranquillus esse didicerit. Ita notabitur interior tranquillitas, qua fruuntur fideles etiam inter medias procellas, atque haec esset contextus ratio: Beatus est homo qui hucusque profecerit in Dei lege, et sedato animo et composito omnes malorum insultus sustineat. Sed quia mox sequitur, *dum foditur impio sepulcrum*, ut opposita membra inter se respondeant, videtur eorum prudentiam laudare propheta qui se in hunc finem a Deo affligi reputant ut salvi sint ab interitu, et felici tandem exitu potiantur. Porro haec altera pars consolationis omnino addenda fuit: quia fieri non potest, ubi impii triumphant, nec eos Deus compescit, quin violentus doloris fervor in cordibus nostris ebulliat. Tempestive igitur occurrit propheta, admonens impios super terram relinqui, sicuti cadaver in cubiculo repositum manet, donec effossum sit sepulcrum. His autem verbis docet non posse aliter fideles constanter perstare, nisi speculam conscendant, sicuti loquitur Habacuc 2, 1 unde procul cernant Dei iudicia. Videbunt impios terrenis deliciis potiri: nisi longius suam cogitationem extendant, prae indignatione deficient. Verum si in mentem veniat, domos quae vivis destinatae sunt, ad exiguum tempus concedi mortuis, dum illis effoditur sepulcrum, ita et superstites manere qui tamen exitio iam sunt devoti: haec consolatio ad placandam tristitiam sufficiet.

14. *Certe non abiiciet Iehova populum suum, et haereditatem suam non derelinquet:* 15. *Quia ad iustitiam revertetur iudicium, et post ipsum omnes recti corde.*

14. (*Certe non abiiciet.*) Clarius superiorem sententiam confirmat, fieri posse negans ut Deus populum abiiciat, quem velut sibi haereditarium elegit. Atque hoc nobis sacrum asylum esse debet, quoties malis tentamur, nos tamen esse Dei populum, quia nos sibi gratis adoptavit: itaque caram ei esse et pretiosam salutem nostram: quia non frustra pollicitus est se non secus ecclesiae suae, ac propriae haereditatis, sedulum fore custodem. Unde rursum colligimus, excidere et evanescere patientiam, nisi affulgeat gratiae notitia ad pacandos omnes carnis tumultus.

15. (*Quia ad iustitiam.*) Quia in afflictionum tenebris non facile est cernere amorem illum quo Deus suos occulte prosequitur, alio argumento utitur propheta, nempe quod post confusam perturbationem Deus tandem res in legitimum ordinem componet. Quia phrasis prophetae nonnihil obscura est: disiunctim quidam haec duo legunt, Iustitia ad finem revertetur: postea, *iudicium revertetur*. Sed hoc modo perperam torquent ac dilacerant contextum. Ego itaque perinde accipere non dubito ac si dictum esset, iudicium aptabitur vel conformabitur iustitiae. Iudicium porro hic, sicut multis aliis locis, pro gubernatione accipitur, vel publico statu. Iam quia rebus in mundo turbatis videtur iniquum ac perversum esse regimen, ideo promittit meliorem exitum. Nec tantum dicit redituros ad aequitatem homines qui prius inordinate dominati fuerint, sed altius penetrat, Dominum tandem in restituenda ecclesia iustitiam quam occultaverit patefacturum: non quod eius providentia unquam a recto ordine vel minimum deflectat, sed quia hominum respectu non semper apparet talis moderatio vel temperamentum ut conspicua sit illius iustitia: quae iusta gubernatio dicitur ubi correcta est inaequalitas. Nam sicuti nocte vel tempore nubilo lumen solis absconditum est, ita dum impii homines tyrannice bonos vexant, et eorum libidini ac sceleribus laxantur habenae, inter nos et Dei providentiam interpositae nebulae lucem aequitatis obscurant, et ita quodammodo iudicium a iustitia distrahitur. Rebus autem in verum ordinem restitutis, optimus imperii et iustitiae consensus in moderata aequalitate apparet. Fide quidem in rebus confusis iustitiam Dei, licet absconditam, apprehendere nos decet: sed hoc ad sensum et experientiam refertur, quod tanquam sereno coelo fulgebit Dei iustitia. (*Post eum omnes recti corde.*) Vertunt aliqui, post eam iustitiam, sed quia nomen hoc accipitur pro aequali et ordinato regimine, quum Deus vindictam sumit de improbis et suos liberat: non videtur congruere illa expositio. Malo igitur de ipso Deo intelligere, atque ita erit relativum sine antecedente. Neque enim Hebraeis rarum est, ubi Dei fit mentio, nominis eius loco ponere relativum. Sensus ergo est, iustos omnes, ubi Deus statum mundi composuerit, sumpturos animum ut eum alacrius sequantur. Etsi enim etiam crucem ferendo per aerumnas et afflictiones ad eum adspirant, ubi tamen sentiunt liberatorem, et talem conspiciunt eius manum, plenius ei sese addicunt.

16. *Quis surget mihi cum adversantibus? quis se statuet mihi cum operariis iniquitatis?* 17. *Nisi Iehova auxilio fuisset mihi, propemodum habitasset in silentio anima mea.* 18. *Si dixi, Lapsus est pes meus: bonitas tua Iehova sustinuit me.* 19. *In multitudine cogitationum mearum, in medio mei consolationes tuae exhilarant animam meam.*

16. (*Quis surget.*) Hic propheta quasi per hypotyposin demonstrat quantopere fuerit destitutus hominum auxilio. Nam quasi in re praesenti exclamat, *Quis stabit pro me?* vel, se opponet hostibus meis? ac sibi continuo respondet, Nisi Deus tulisset opem, actum de sua salute fuisse. Hoc vero ad amplificandam Dei gratiam valet, dum se praedicat

miraculo ereptum fuisse ex morte: quia a toto mundo desertus erat. Quamvis enim homines, dum nobis manum porrigunt, ministri sint gratiae Dei, ubi tamen oculis nostris occurrit inferius aliquod subsidium, non facile agnoscimus manum Dei. Porro *in silentio* dicitur *habitare vita*, dum mortui, sensu et vigore carentes, in sepulcris iacent. Itaque fatetur propheta nullum sibi vitae servandae fuisse remedium, nisi recta manum suam Deus e coelo extendisset.

18. (*Si dixi.*) Confirmatio est proximae sententiae. Nam quo Dei bonitatem et potentiam melius commendet, commemorat se non a mediocri aliquo periculo, sed quasi a morte praesenti fuisse servatum. Sensus autem verborum est, mortem ita versatam fuisse ante eius oculos, ut proprio iudicio esset deploratus, quemadmodum Paulus 2 Cor. 1, 9 dicit se nuntium mortis in se ipso accepisse, quum omni spe abscissa vitae renuntiavit. Quum autem propheta, qui iam se morti addixerat, praeter spem liberatus est, eo illustrius fuit Dei auxilium. Iam si *lapsum pedis* intelligimus de corporali tantum morte, in desperatione prophetae nihil erit absurdi: quia Deus saepe vitam in mundo suis prorogat, quamvis, omni spe vivendi ablata, ad migrandum parati sint. Quanquam fieri potest ut propheta hoc suum dicere ad carnis sensum restringat: quod mihi magis est probabile, quia prius vidimus nunquam eum cessasse ab invocatione Dei: unde sequitur aliquid sperasse: idque clarius ex proximo versu colligitur, ubi refert suos dolores aliqua semper consolatione fuisse mitigatos. *Cogitationes* enim vocat anxias et perplexas curas, quibus fuisset obrutus, nisi divinitus adhibita fuisset aliqua consolatio. Docet igitur hic locus, Deum, pro magnitudine tristitiae et moeroris, servis suis in ipso articulo succurrere, ut dilatet eorum angustias, sicut Psal. 4, 2 et 118, 5 dicitur. Itaque quo magis ingravescent mala nostra, speremus leniendis doloribus potentiorem fore eius gratiam. Quod si pro carnis infirmitate curae et aegritudines nos urant et excrucient, sufficiat nobis hoc remedium quod magnifice extollit propheta. Nam fideles duplicem in animis suis affectum gerunt, quia ab una parte anguntur, distrahuntur etiam in varios metus et curas: sed Deus arcanam illis laetitiam inspirat, idque pro necessitatis modo, ne ullus malorum gurges quantumvis profundus ipsos absorbeat.

20. *An sociabitur tibi solium iniquitatum, artifex molestiae loco iuris?* 21. *Coibunt super animam iusti, et sanguinem innocentis damnabunt.* 22. *Atqui fuit Iehova mihi in arcem, et Deus meus in rupem fiduciae meae:* 23. *Et rependet super eos iniquitatem ipsorum, et in malitia eorum perdet eos, perdet eos Iehova Deus noster.*

20. (*An sociabitur.*) Fiduciam rursus colligit a Dei natura: quia fieri non potest ut vel improbis faveat, vel consentiat impiis eorum machinationibus. Deo autem adverso quomodo interitum effugerent? Plus autem vehementiae habet interrogatio, qua docet omnem iniquitatem Dei naturae esse contrariam. *Solii* autem consulto meminit, quia non accusat vulgares sicarios, vel fures, quorum infamia passim nota sit, sed contra tyrannos invehitur qui fallaci iuris praetextu opprimebant ecclesiam. Dicit ergo, quamvis occupent solium quod Deo consecratum est, nihil tamen cum ipso commune habere, quatenus solium illud sceleribus suis polluunt ac contaminant. Clarius se exponit altero membro, ubi prorsus a Deo alienos esse pronuntiat qui molestiam fabricant loco iuris. חוק significat ius et decretum, vel statutum ordinem. Perstringit igitur propheta improbos iudices, qui per omne oppressionum genus grassando simulabant tamen se tenere rectum officii cursum. Sic enim perfidi iudices, ut possessionem honesti et speciosi tituli retineant, varios colores accersunt ad tegenda suae tyrannidis flagitia. Nunc tenemus quid propheta velit, nempe quamvis honorificum sit solii nomen, ubi tamen corrumpitur hominum pravitate, suo pretio et honore excidere apud Deum, qui iniquitati suffragari non potest.

21. (*Coibunt.*) Quia verbum גדד vel גוד copias vel manum colligere significat, non dubium est quin significet propheta non sibi fieri negotium a gregariis hominibus, sed a ducibus populi qui rerum potiebantur. Exprimit etiam hoc verbo, se et reliquos fideles non ab uno vel altero privato homine fuisse iniuste tractatos, sed a publico coetu. Triste quidem, ac etiam turpe exemplum fuit, in legitimo conventu ita regnare improbos, ut collegium iudicum nihil aliud esset quam latronum turba. Nam hoc bis indignum est, ubi oppressi fuerint innoxii homines, simul cum iniuria probrum sustinere. Deinde quid minus consentaneum, quam ut tota forensis ratio nihil aliud sit quam scelesta conspiratio ad insontes damnandos? Sed hoc exemplo nos hodie armari convenit, si tantum licentiae permittat Deus impiis, ut praetextu iuris, in perniciem bonorum et simplicium tribunal conscendant. Quamvis ergo tolerabile non sit primo intuitu, insontes ab ipsis iudicibus crudeliter vexari, atque etiam gravari ignominia: quia tamen utraque tentatione servos suos olim exercuit Deus, discamus non solum iniustam violentiam aequo animo ferre, sed indignas etiam calumnias, quibus praeter meritum gravamur.

22. (*Atqui fuit.*) Concludit propheta, quamvis in tantas angustias redactus esset, sibi satis fuisse in Deo uno praesidii: quibus verbis iterum eius virtutem illustrat, quia solus tam validos conatus,

tantas copias, tantumque furorem subegerit. Non solum autem dicit Deum sibi instar propugnaculi fuisse, ex quo despiceret omnes impetus, et ubi tuto delitesceret: sed ubi sibi gratulatus est de protectione Dei, hostibus quoque exitium denuntiat: quia proprium Dei munus est, quidquid molestiae intentant bonis, retorquere in eorum capita. Si tantum irriti et frustranei essent eorum conatus, in eo iam gustum aliquem iustitiae suae Deus praeberet: sed dum cadunt ipsi in foveam quam parabant, et ubi insidiose captant omnes vias ad bonos perdendos, pereunt in sua astutia, totumque robur suum experti, se propriis gladiis conficiunt: tunc mirabile Dei iudicium melius apparet. Et quia id creditu difficile est, bis repetit, *perdet eos*, *perdet Deus noster*. Ubi etiam notare operae pretium est, fidelibus dari sperandi materiam, quum dicit propheta, *Deus noster:* reducit enim in memoriam quod prius dixit, Deum haereditatem suam non negligere, quam in fidem suam suscepit.

PSALMUS XCV.

ARG. Propheta, quisquis sit autor Psalmi, Iudaeos in solenni coetu hortari volens ad laudandum Deum, duplicem materiam proponit: nempe quia mundum quem creavit, sua virtute sustineat: deinde quod ecclesiam sibi gratis adoptaverit. Sed quia in multorum labris resonabant fictae laudes, simul etiam hortatur ut sincere ac serio populus totum se Deo addicat, vitaque testetur non frustra se electum esse. Et quo omnem hypocrisin excutiat, patres ab initio dicit ingratos Deo et immorigeros fuisse: et poenam horribilem illis inflictam refert, quae merito terrere posteros debet, ne illorum pervicaciam sequantur.

1. *Venite, exsultemus Iehovae, iubilemus rupi salutis nostrae:* 2. *Praeveniamus faciem eius cum laude, in canticis iubilemus ei:* 3. *Quia Deus magnus Iehova, et rex magnus super omnes deos.* 4. *Quia in manu eius profunditates terrae, et altitudines montium ipsius sunt.* 5. *Quia ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus eius formaverunt.*

1. (*Venite.*) Quadrat hic Psalmus ad diem sabbathi, quo scimus sacros conventus peculiariter habitos ad celebrandum Dei nomen. Neque enim unumquemque piorum hortatur ad Deum privatim laudandum, sed hoc fieri iubet in publico conventu. Atque ita ostendit, non in mortuis caeremoniis situm esse externum Dei cultum, sed praecipue in laudis sacrificio. Festinationem etiam requirit, qua testentur fideles, officium hoc se alacriter obire. Nam verbum קדם quo utitur, properare vel maturare significat. Praecipit ergo ut in Dei conspectum venire accelerent: quod operae pretium fuit in tanta segnitie quae nobis ingenita est, ubi Deus ad gratias sibi agendas nos vocat. Sicut autem oblique propheta veteris populi ignaviam in canendis Deo laudibus perstrinxit: ita sciamus hodie quoque eodem stimulo nobis opus esse, quia non minor est in nobis ingratitudo. Nec parum hoc valuit ad excitandum populi studium, quum iuberet *in Dei conspectum prodire:* quia nihil magis optabile est quam praesenti Deo sacrificium offerre quod sibi acceptum esse declarat. Tantundem enim valet haec loquutio ac si dixisset Deum coram adesse testem, ne se operam ludere putarent. Porro qualis fuerit Dei praesentia in sanctuario, alibi dixi.

3. (*Quia Deus magnus.*) His verbis admonet propheta, suppetere uberem materiam laudandi Dei, ut mendacibus encomiis minime indigeat, sicuti regibus adulari solent rhetores. Primo Dei magnitudinem extollit, eum tacite omnibus diis fictitiis opponens, quos sibi fabricaverant homines. Scimus semper in mundo magnam fuisse deorum turbam: unde illud Pauli 1. Cor. 8, 5 multos in terra nominari deos. Notanda est igitur antithesis inter Deum Israëlis, et alios omnes quos sibi finxerat hominum libido. Si quis excipiat, idolum nihil esse, 1. Cor. 8, 4: respondeo, hac sententia prophetam refellere vanos hominum errores, qui deitates suo arbitrio stulte imaginantur. Quanquam ego sub hoc nomine angelos libenter complector: ac si diceret, Deum ita excellere, ut longe emineat supra omnem coelestem gloriam et quidquid divinum est, non minus quam supra omne terrenum figmentem. Angeli quidem dii non sunt: sed quia propius ad Deum accedunt, improprie ad ipsos transfertur hoc nomen: maxime vero hominum respectu, qui immodica admiratione eos superstitiose evehunt. Quod si Dei unius maiestas in ordinem cogit coelestes angelos, quam indignum est eius gloriae obstare nihili figmenta? Huius deinde magnitudinis specimen in mundi opificio spectandum proponit, quod dicit *opus esse manuum Dei*, et eius imperio subesse. Atque haec laus est generalis, quod Deus conspicuam suam gloriam in mundi creatione reddidit, et quotidie in eius gubernatione vult agnosci. Nam quum dicit *in manu eius esse penetralia terrae*, intelligit eius providentia regi, ac imperio subesse. Alii fines vertunt, sed potius abyssos notat: quas opponit altitudini montium.

6. *Venite, adoremus, et procidamus, genu flectamus coram facie Iehovae fictoris nostri:* 7. *Quia ipse Deus noster, et nos populus pascuorum eius, et grex manus eius: hodie si vocem eius audieritis.*

6. (*Venite, adoremus.*) Quia iam electum populum ad gratitudinem propheta hortatur, quod

gratuito Dei beneficio excellat supra omnes gentes, vehementior est sermo: sicuti pleniorem laudis materiam nobis Deus suppeditat dum spirituali honore nos dignatur, et praeter meritum anteponit cunctis mortalibus. Itaque tribus verbis rem unam designat, ut scilicet filii Abrahae se totos illi addicant. Verum quidem est, tanti momenti esse Dei cultum, de quo concionatur propheta, ut omnes nostros conatus sibi merito vendicet: sed notanda est circumstantia, quod scilicet paternum Dei favorem commendet, quo Deus solos Abrahae filios complexus erat, ut in spem spiritualis et aeternae vitae eos adoptaret. Hoc quoque notandum est, non tantum de cordis gratitudine hic agi, sed simul requiri professionem externam pietatis. Hoc enim tribus verbis exprimitur, officio suo non defungi fideles, nisi palam et genu flexione et aliis signis Deo se in sacrificium offerant. *Faciem Dei* eo quo nuper dixi sensu accipio, ut scilicet ante arcam foederis populus se prosternat: quia sermo de legali cultu habetur. Semper tamen addenda est exceptio, ut sublatis in coelum oculis, spiritualiter Deum colant fideles.

7. (*Quia ipse Deus noster.*) Quamvis in hunc finem creatum sit totum humanum genus, ecclesia tamen non abs re vocatur Dei plantatio in eius laudem. Itaque merito officium hoc specialiter ab electo populo exigit propheta. Haec ratio est cur admoneat filios Abrahae de inaestimabili privilegio quo ipsos dignatus fuerat quum eos in suam curam susciperet. Nam etsi quodammodo hoc ad totum humanum genus posset extendi, certum tamen est, Deum vocari ecclesiae suae pastorem, non qualiter reliquos mortales promiscue alit, sustinet ac gubernat: sed quia eam a toto mundo distinxit, ut paterno sinu foveat. Vocatur ergo *populus pascuorum* quem Deus peculiari cura et tuetur, et prosequitur omni beneficiorum genere. Poterat quidem distinctius loqui, vocando *gregem pascuorum, et populum manus:* vel, si tantum nomen legis posuisset, continua fluebat metaphora: sed non adeo curavit sermonis elegantiam, modo populum de inaestimabili adoptionis gratia moneret, cuius finis erat ut sub Dei fide ac tutela degeret, bonisque omnibus frueretur. *Grex manus* vocatur non tam quod a Deo formatus sit, quam eo quod regitur eius manu. Gallice dicimus *le troupeau de sa conduite.* Quanquam autem antithesis quam nonnulli observant, paulo forte argutior est quam ferat genuinus prophetae sensus, Deum scilicet pascendo populo intentum esse, nec uti conductitiis pastoribus: dubium tamen non est quin exprimere voluerit propheta propinquum illum et familiarem gubernationis modum qui tunc in uno duntaxat populo refulsit, non quod hominum operas Deus abiiceret, qui sacerdotibus, prophetis, iudicibus, deinde etiam regibus populi sui regimen mandavit: sed quia aliter in populo illo quam generali providentia in reliquo mundo, pastoris officium obiret. (*Hodie si vocem eius.*) Secundum Hebraeos conditio haec opponitur ad proximam sententiam: ac si denuntiaret propheta non aliter mansurum esse populum in possessione suae dignitatis ac privilegii, nisi in Dei obedientia perstaret. Graecus interpres cum sequenti versu contexit, *Ne obduretis corda vestra:* quae sententia optime cohaeret. Si tamen placet distinctio quam ponunt Hebraei, voluit exprimere propheta, filios Abrahae ideo esse gregem manus Dei, quia Deus legem suam, quasi pedum, in medio eius erexerat, quo se pastorem ostenderet. Ita particula אם non erit proprie conditionalis, sed expositiva. Vel pro temporis adverbio sumetur: ac si dictum esset, hanc esse discretionis notam inter gentes et Iudaeos, quia Deus ad hos vocem suam direxerat: sicut alibi dicitur, non ita fecisse reliquis nationibus, Psal. 147, 20. Dixerat autem prius Moses, Deut. 4, 6. 7: Haec est nobilitas vestra coram populis, quae enim est natio sub coelo, quae deos habeat ita appropinquantes sibi? Solent autem multa prophetae a Mose mutuari, ut satis notum est: ac emphatice demonstrat Propheta in adverbio *hodie*, Iudaeos esse Dei populum, quum audiant eius vocem: quia non procul quaerendum sit testimonium, sed in re praesenti appareat, et sub oculis versetur. Iubet ergo in eo pastorem agnoscere, quod vocem eius audiant, quia singulari gratia factum est ut eos familiariter alloqui dignatus sit. Quod alii vertunt, Utinam, et volunt esse, adverbium hortantis, vereor ne sit coactum. Illud vero alterum concinne fluit, quando vox Dei assidue in auribus personat, nec semel tantum patribus ostendit pastoralis curae, vel quotannis memoriale aliquod duntaxat praebet, sed continuat hoc munus, satis clare patefieri electos esse Iudaeos in gregem.

8. *Ne obduretis cor vestrum sicut in Meriba, secundum diem Massa in deserto,* 9. *Quando tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, quum tamen vidissent opus meum.* 10. *Quadraginta annos litigavi cum generatione hac, et dixi: Populus sunt errans corde: et ipsi non cognoverunt vias meas.* 11. *Quare iuravi in ira mea, Si introibunt in requiem meam.*

8. (*Ne obduretis.*) Quia durae cervicis erant, et difficiles ad obsequium, postquam Dei gratiam extulit ac celebravit in officio pastoris, ita vicissim admonet ut docilitate et placida mansuetudine se gregem ovium eius esse probent, ac quo melius tangantur. Patrum contumaciam illis exprobrat. Quanquam autem nomen מריבה appellativum esse potest, ut sit rixa vel contentio: quia tamen non dubium est quin ad historiam respiciat propheta

quae narratur Exodi capite 17, 2. 7 malui ad locum referre: quod idem etiam in nomen מסה competit. Quia tamen in secundo membro additur nomen *deserti*, ad notandum tentationis locum: si cui magis placeat versio, *secundum diem tentationis*, nolim contendere. Nec sane in re tantula opus est nos esse nimis curiosos. Nam quod diversa loca esse quidam volunt, non assentior. Pluribus deinde verbis duritiem populi explicat: et quo plus efficaciae habeat sermo, Deum loquentem inducit. Porro sub obduratione cordis non dubium est quin propheta quemlibet verbi Dei contemptum significet, quamvis multae sint ac diversae species. Nam quum in medium proponitur, videmus ab aliis frigide audiri, et contemptim ab aliis fastidiose respui, ab aliis superbe reiici, ab aliis etiam furiose non sine probro et blasphemia proscindi. Quum ergo ex auditoribus alii sint ignavi, alii fastidiosi, alii derisores, alii insani et rabiosi: vitia haec omnia uno verbo propheta complectitur. Neque enim cor nostrum molle et flexibile ad Deum audiendum censebitur, nisi reverenter promptoque ad obsequium affectu excipimus eius doctrinam. Quod si nulla eius est apud nos autoritas, nihilo plus quam homini mortali tribuimus: in quo se prodit cordis durities, sive tantum ex socordia, sive ex fastu, sive ex rebellione procedat. Consulto autem odiosa voce usus est, quo magis exsecrabilem redderet verbi contemptum: sicuti in lege, sub adulterii nomine, quamvis scortationem et impuras libidines damnat: sub nomine homicidii, omne genus violentiae et iniuriae, odia etiam et simultates. Ergo quisquis neglectim praeterit verbum Dei, neque attentus est ad parendum, quamvis non sit aperte contumax, dicitur tamen esse corde lapideo. Ridiculi tamen sunt papistae, dum ex hoc loco liberum arbitrium adstruere conantur. Primo notandum est corda omnium mortalium naturaliter lapidea esse: quia scriptura Ezech. 36, 26 quum de corde lapideo loquitur, non restringit vitium ad paucos, sed in genere pronuntiat qualis sit hominum natura. Caeterum quamvis ingenita sit nobis talis pravitas, quia tamen voluntaria est, neque sensu caremus, ut lapides: quisquis Dei verbo se regi non patitur, cor suum iam ante lapideum obdurat, ac proprio sensu convincitur suae contumaciae. Neque tamen sequitur, mollitiem et cor in utramque partem flexibile esse in manu nostra: quia facit naturae corruptio ut tota hominis voluntas ad malum inclinet, atque etiam feratur. Se ipsum tamen quisque obdurat quoties Deo non obedit: quia malitiae culpam non potest alio transscribere.

9. (*Quando tentaverunt me patres vestri.*) Oblique significat propheta, sicuti prius attigi, Iudaeos ab initio perversi ingenii et prope indomiti fuisse. Utile tamen ob duas rationes fuit, crimen patrum filiis revocari in memoriam. Scimus quam proclivis in eorum imitatione sit lapsus, nam et licitum videtur quidquid invaluit, et vetustas semper aliquam reverentiam sibi vendicat: et domestica exempla nos excaecant, ut sine delectu loco virtutis arripiant posteri quidquid a maioribus profectum est. Itaque videmus quam audacter in papatu patrum autoritas verbo Dei opponi soleat. Adde quod Iudaei, quibus mos erat gloriari in patribus, facilius hac in parte decepti fuissent. Ideoque non abs re propheta eos a patribus suis abducit, quod detestabilis fuerit eorum ingratitudo. Altera est ratio quam prius attigi, ut scirent necessario se admoneri. Nam si nulla fuisset patrum rebellio, excipere proptum erat, Quorsum praecipis ne obduremus corda, quando hactenus genus nostrum docile ac morigerum fuit? Quum vero patres eorum ab initio duri fuerint ac praefracti, Propheta non de nihilo se in hoc vitio corrigendo nunc insistere docet. Quae sequuntur, possunt bifariam exponi. Nam quum tentare Deum, nihil aliud sit quam pravo et illicito voto efferri ad quaerendum virtutis eius experimentum: uno contextu legi posset, Tentaverunt me et probaverunt, quamvis iam opus meum vidissent. Et certe iusta haec Dei querimonia fuit, quum tot documentis testatam praeclare fecisset suam potentiam apud eos, quaesisse tamen novam probationem. Potest tamen *probandi* verbum aliter sumi, hoc modo, Tentarunt me patres vestri, quum ad tot mea beneficia caecutientes quaererent ubinam esset Deus. Probarunt igitur, hoc est, re ipsa experti sunt: quia non destiti apud eos praesentiae meae signa palam exserere, adeoque viderunt opus meum. Utrumvis sensum eligas, huc tendit consilium prophetae, minus excusabiles fuisse Iudaeos, quod Dei virtutem de qua tot experimentis edocti fuerant, quasi incognitam patefieri sibi cuperent. Quaerendo cur illos Deus destitueret cibo et potu, etiamsi nullum ante signum datum esset, suam intemperiem prodebant: sed quum Deus exserta manu traxisset eos ex Aegypto, totque luculentis testimoniis se illis propinquum esse monstrasset, ubi dubitant de eius praesentia ac si ante fuisset absconditus, perversa oblivio crimen auget. Itaque omnibus expensis, sic resolvere malo prophetae verba: Tentaverunt me patres vestri, quum tamen satis superque probassent, hoc est sensissent veris et claris documentis me suum esse Deum, imo opera mea illis fuissent conspicua. Atque haec doctrina aeque ad nos pertinet, nam quo melius testata nobis fuerit Dei gratia et virtus, si adhuc expetimus novas eius probationes, eo deterior est nostra impietas, sicuti hodie videmus multos miracula flagitare, alios expostulare cum Deo, nisi eorum votis obtemperet. Quaeritur tamen, cur propheta, tot historiis praeteritis, mentionem tantum fecerit Meriba. Nam quum in ipso maris transitu iam

coeperint contra Deum tumultuari, neque unquam ab eo die destiterint, crimen unum exprobrans, videtur suo silentio eos a reliquis absolvere. Sed quum frequentes sint in scripturis synecdochae, nihil absurdi erit si dicamus sub una specie plures notari. Videtur tamen alia fuisse ratio cur hoc exemplum propheta maxime eligeret: quia ex Mose promptum est colligere, hunc fuisse extremum ingratitudinis et contumaciae cumulum, ubi populus propter aquam rixatus est. Scio interpretes aliter sentire: sic tamen res habet, tunc implesse omnes impietatis numeros, ut solus ille strepitus, quasi omnium actionum catastrophe, palam ostenderit insanabilem esse eorum pervicaciam.

10. (*Quadraginta annos.*) Obstinatae malitiae crimen exaggerat propheta, quod Deus cum ea tamdiu sit luctatus absque profectu, accidere enim interdum solet ut ebulliat aliqua protervia, quae momento postea considit. Deus autem totis quadraginta annis, sibi assidua fuisse cum populo iurgia conqueritur, unde indomabilis pravitas colligi potest. Et *generationis* nomine utitur in eundem finem. Nam דור saeculum vel spatium humanae vitae significat. Ad unius autem aetatis homines transfert: ac si diceret propheta, quamdiu vixerunt Israëlitae quos Deus liberaverat, non potuisse in obsequium subigi. Quidam verbum אקוט vertunt, Contemptui fui: graecus interpres, προσώχθισα, Infensus fui, vel exacerbatus, sed Hebraei genuinum sensum tenent, quod Deus litigando continuum habuerit certamen. Quod notabile specimen fuit perditae eorum obstinationis. Iudicium deinde suum profert: ac si diceret, Postquam tot modis suam impietatem prodiderant, amentiam eorum plus satis fuisse cognitam. *Errorem* vero *cordis* non extenuandi causa ponit, sed vecordes et insanos esse pronuntiat: ac si diceret, sibi negotium non esse cum hominibus sensu vel intelligentia praeditis, sed potius cum bestiis. Additur ratio, quia ad tot Dei opera attenti non fuerint, et praecipue ad doctrinam. Nam sub voce דרך complectitur tam legem et continuas admonitiones, quam miracula quibus eos Deus erudierat. Mira igitur amentia fuit, quum Dominus familiariter habitasset in medio ipsorum, ac tam verbo quam operibus illustris fuisset eius gloria, clausis oculis omnia preteriisse. Haec ratio est cur eorum torporem amentiae damnet propheta: quia in tanta luce quasi caeci erraverint.

11. (*Quare iuravi.*) Si relativum אשר in proprio sensu accipere libeat, non repugno: sicuti etiam multi verterunt. Graecus interpres similitudinis notam esse putans, reddidit ὡς, illatio tamen visa est non male quadrare, non quod tunc demum privati fuerint prommissa haereditate quum Deum tentassent: sed postquam de eorum obstinatione loquutus est propheta in persona Dei, colligit, non frustra interposito inreiurando prohibitos fuisse a terrae ingressu. Assiduo enim scelerum progressu satis superque innotuit, quia corrigi nullo modo poterant, non temere fuisse abdicatos a requie Dei. Clarior enim erit sensus, si legas in tempore plus quam perfecto, iuraveram, quia ante iurgium illud Deus iam illorum malitiam praevidens, eos ab haereditate promissa excluserat. Quid autem valeat ecliptica haec iurandi forma, alibi diximus. Cur etiam terra Canaan vocetur eius requies, ex promissione petenda est ratio. Abraham enim et eius posteri in ea peregrinati fuerant, donec maturum possessionis tempus veniret. Aegyptus temporale hospitium et quasi exsilium fuerat. Quum ergo Deus iam ex pacto Iudaeos in terra Canaan quasi in iusto patrimonio locare paratus esset, merito vocat requiem suam. Quod tamen active intelligitur: quia scilicet singulare eius beneficium erat, Iudaeos illic tanquam in solo natali et quieto domicilio habitare. Hunc locum apostoli in tertio et quarto capite ad Hebraeos, cum prophetae verbis breviter conferre operae pretium est. Quod graecam versionem sequitur apostolus, non debet videri absurdum, neque enim ex professo tractandum locum suscipit: sed tantum insistit in adverbio Hodie, et in nomine Quietis. Primo igitur docet non restringi illud Hodie ad legis tempus, sed proprie aptari evangelio, in quo plenius loqui Deus coepit. Doctrinae autem perfectio plus attentionis iure postulat. Certe quum Deus loqui non cessaverit, sed Christo patefacto quotidie nos ad se invitet, utendum est occasione ut eius voci obtemperemus. Secundo loco de requie subtilius disputat quam ferant prophetae verba. Sumit enim hoc principium, Quum sub poenae denuntiatione inclusa sit tacita promissio, meliorem requiem populo Dei promitti, quam in terra Canaan. Postquam enim illuc ingressi fuerant Iudaei, Deus spem novae quietis ecclesiae suae facit. Definit apostolus nostri abnegationem esse qua fit ut Deo in nobis operante feriemur ab operibus nostris. Atque hac occasione vetus et legale sabbathum quod umbratile tantum erat, cum spirituali vitae novitate confert. Quum se *in ira iurasse* dicit, docet se prope ad hanc poenam infligendam fuisse coactum: ac si diceret, Non fuit haec levis vel modica irritatio, sed detestabilis eorum perversitas iram mihi accendit quae simul extorsit iusiurandum.

PSALMUS XCVI.

ARG. Exhortatio est ad laudandum Deum, quae non solum ad Iudaeos dirigitur, sed ad omnes gentes. Unde colligimus, Psalmum hunc ad regnum Christi referri: quia donec patefactus fuit mundo, non alibi quam in Iudaea invocari potuit eius nomen: et tunc quoad hoc pietatis

officium, gentes mutae erant ac surdae. Interim non dubium est quin sub lege fideles incitaverit spiritus sanctus ad canendas Dei laudes, donec Christus omnes mundi angulos gloria sua illustrans, illuc usque extenderet verae doctrinae lucem.

1. *Cantate Iehovae canticum novum, cantate Iehovae omnis terra.* 2. *Cantate Iehovae, benedicite nomini eius, praedicate de die in diem salutem eius.* 3. *Narrate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius.*

1. (*Cantate Iehovae canticum novum.*) Docet exordium quod dixi, prophetam non solos Israëlitas, sed promiscue totum orbem hortari ad testandam pietatem. Quod fieri non potuit donec per evangelium Deus passim innotuit. Tenendum enim semper est illud Pauli Rom. 10, 14: Quomodo invocabunt eum in quem non crediderunt? Et quum idem alibi gentium vocationem probet hoc testimonio, Laudate gentes cum populo eius Rom. 15, 10, sequitur in laudum concentu esse fidei societatem. Adde quod non vulgare vel usitatum canticum sed novum requirit propheta. Unde colligimus, sermonem haberi de insolita et extraordinaria Dei gratia. Quemadmodum Iesaias 42, 10 ubi de instauratione ecclesiae loquitur, quia incredibile erat miraculum, dicit, Cantate Domino canticum novum. Admonet igitur propheta venturum esse tempus quo Deus inopinato more regnum suum eriget. Clarius iterum exprimit participes fore omnes populos gratiae Dei, iubens ubique praedicari eius salutem: et salutem hanc non esse caducam vel evanidam, sed perpetuo vigere confirmat: quia vult de die in diem celebrari.

3. (*Narrate in gentibus gloriam eius.*) Aliis nominibus insignit salutem illam, nempe gloriae et mirabilium: ac si diceret, gloriosam fore et admirabilem, quibus epithetis eam discernit ab antiquis liberationibus: ut certe nobilius tunc et praestantius quam antehac immensae tum bonitatis tum potentiae suae specimen Deus edidit, quum apparuit toti mundo redemptor. Haec vero salus, ut nuper attigi, gentibus praedicari non potuit, si eius fuissent expertes. Monemur autem his verbis, non aliter nos pro merito redemptionem a Christo partam satis agnoscere, nisi ad incomparabile miraculum, quod in ea resplendet, sensus nostros attollimus.

4. *Quia magnus Iehova et laudabilis valde, terribilis ipse super omnes deos.* 5. *Quia omnes dii gentium vanitates:**) *Iehovah autem coelos fecit.* 6. *Fortitudo et decor coram eo, robur et decus in sanctuario eius.*

*) vanité, *en marge:* ou idoles.

4. (*Quia magnus Iehovah.*) Designat Deum illum, quem vult laudari, ne gentes pro more in suis erroribus vagentur. Ergo ut totus mundus superstitiones abiiciat, seque conferat ad veram religionem, ostendit unicum Deum omni laude dignum esse. Atque hoc magni interest: quia nisi hoc fraeno se cohibeant homines, quo plus operae impendent ad laudandum Deum, eo magis eum spoliabunt sua gloria. Itaque hic ordo tenendus est, ne temere Dei nomen profanemus: sicuti faciunt increduli, falsos deos ornando quos ipsi fabricarunt. Nomen Elohim, tam de angelis quam de idolis potest accipi, ut Psalmo 95, 3 diximus. Sed ego in sententia quam illic dixi, maneo, comprehendi scilicet omne numen quod est vel censetur: quia Deus per angelos irradiat totum mundum, in illis refulgent deitatis scintillae. Iam homines dum idola fingunt, de nihilo sibi deos comminiscuntur. Docet igitur propheta perperam falli qui vel angelis affingunt immodicam gloriam, vel suis idolis, quae eos abducat a vero et unico Deo. Diserte postea gentium dementiam refutat, quia vanitas sit ac nihilum quidquid Deum appellant. Nam id Hebraeis valet nomen אלילים quod contemptim ad idola transfertur. Summa est, quia nonnisi in uno mundi opifice vera est ac solida deitas, frivolas esse et stultas religiones quae purum eius cultum corrumpunt. Quaeritur tamen an censeri nihilum aut vanitas debeant angeli: quia multi in eis decepti sunt, putantes deos esse. Respondeo, angelis fieri iniuriam dum in eos transfertur Dei maiestas: neque tamen ideo redigi in nihilum eorum naturam, sed quidquid imaginarium illis affingitur, nihilum esse. Quanquam de crassis gentium erroribus hic tantum agitur quae sibi deos audacter imaginatae sunt. Antequam vero earum commenta propheta refelleret, prudenter dixit Deum esse magnum et laudabilem: hoc est, sic excellere ut facile infinitas gloriae eius quidquid de suis idolis somnient homines absorbeat. Notanda est etiam prophetae fiducia, ubi neglecto mortalium omnium consensu, veri Dei gloriam strenue asserit. Magnum tunc et arduum certamen erat veris Dei cultoribus contra tantam turbam et congeriem superstitionum qua refertus erat totus mundus. Verus enim Deus in Iudaea, quasi in obscuro recessu, latebat. Iupiter ubique erat celeberrimus, tota Asia, Europa et Africa personabat eius nomen. Quum unaquaeque regio peculiares haberet deos, alibi tamen quoque famam obtinebant: solus verus Deus honore suo carebat. Tametsi ergo conspiraverat totus mundus in mendacia, propheta hic ex alto despicit quid sentiant vel suis suffragiis probent cuncti mortales: quia eorum vanitas nihil derogat unius Dei gloriae. Unde sequitur, perverse ex multitudinis consensu fieri de religione iudicium: quia si vel hominum

calculis statueretur religio, vel penderet Dei cultus ex nutu hominum, concideret haec prophetae sententia. Ergo utcunque innumeri homines in errorem consentiant, libere clamemus post spiritum sanctum, non posse eos minuere Dei gloriam: quia ut ipsi sunt vanitas, ita vanum est ac fallax quidquid ab ipsis prodit. Iam ubi magnitudinem Dei asseruit, eam simul confirmat: quoniam in mundi fabrica relucet eius imago. Nam quum proprium Dei sit, a se ipso esse et sua virtute stare: sequitur commentitios esse omnes deos qui non sunt mundi opifices. Coelos autem per synecdochen posuit, quia illic magis conspicua est Dei potentia pro modo ornatus et pulcritudinis.

6. (*Fortitudo et decor.*) Quum הוד fortitudinem significet, non videntur mihi interpretes probe considerasse rationem contextus dum gloriam vertunt: nam certe in secundo membro, eiusdem sententiae repetitio est: illic autem dicitur, *fortitudo et gloria in eius sanctuario.* His autem verbis significat non posse Deum rite cognosci quin resplendeat in ipso incomparabilis virtus et maiestas. Potentiam vero et robur priore loco nominat quasi materiam gloriae. Et quia Deus per se invisibilis est, fideles revocat Propheta ad sanctuarium, quod symbolum fuisse praesentiae eius alibi vidimus. Quia enim mentis nostrae imbecillitas ad coeli altitudinem non conscendit, propheta admonet non esse nobis obscuram eius gloriam, quia praesentiae suae insignia exstare voluit in templo, in sacrificiis, in arca foederis. Caeterum quoties fit Dei mentio, discamus gloriam hanc quae in facie eius refulget animis nostris concipere: quia mortuam potius essentiam imaginantur, quam vivam deitatem, qui eius potentiam ab eo separant.

7. *Afferte Iehovae congregationes populorum, afferte Iehovae decus et robur.* 8. *Afferte Iehovae decus nominis eius, tollite oblationem, et intrate in atria eius.* 9. *Adorate coram Iehovah in decore sanctuarii tremiscite a facie eius tota terra.*

7. (*Afferte Iehovae congregationes populorum.*) Quum tunc Deum maneret laus in Sion, et locus ille sacer esset ad celebrandum Dei nomen, sola etiam Abrahae posteritas sacerdotio ornata foret, non dubium est quin hic propheta ecclesiae renovationem designet, quae tandem contingit Christi adventu. Est igitur antithesis inter veterem populum et gentium familias, quae tandem futurae erant eiusdem adoptionis consortes. Porro *afferre gloriam et fortitudinem,* tantundem valet ac gloriam fortitudinis tribuere. Atque ut ostenderet nihil afferre homines de suo, sed Deum iusta laude impie fraudare nisi eum celebrent, adiungit postea *gloriam nominis eius,* quo verbo significat non aliunde eum mutuari, sed penes eum residere quidquid laudis sibi tribui postulat. Gentes etiam diserte ad eundem cultum cum Iudaeis Deo praestandum invitat: non quod externo ritu qui olim praescriptus in lege fuit, nunc colendus sit a nobis Deus, sed unam significat fore regulam vel formam pietatis in quam consentiunt omnes populi. Atqui nisi diruta fuisset maceria, fas non erat gentibus communiter cum filiis Dei ingredi sanctuarii atria. Clarum etiam vaticinium est de futura gentium vocatione, quae aggregari in sacrum coetum non poterant, donec purgata esset earum immundities. Erat quidem species una tantum sacrificii Minhah: sed propheta sub ea complectitur totum Dei cultum, quia haec magis ordinaria erat pietatis professio. Patet autem ex hoc loco, sicut ex pluribus aliis, ubi de regno Christi agunt prophetae, sub aetatis suae symbolis notare internum Dei cultum. Neque enim placentas sibi Deus offerri voluit post Christum exhibitum: sed perinde est ac si diceret propheta, fores templi quae olim clausae fuerant, apertum iri gentibus. Quibus autem sacrificiis nunc coli Deus velit, apostolus breviter docet in epistola ad Hebraeos. Quo minus ferendi sunt papistae dum haec testimonia ad suam missam vel alias nugas detorquent. Apte interea colligere ex hoc loco licet, veros Dei cultores vacuos ad eius conspectum non accedere: sicuti iubemur, nos et nostra omnia offerendo in sacrificium rationalem ei cultum praestare, Rom. 12, 1.

9. (*Adorate coram Iehova.*) Prosequitur adhuc eandem sententiam, nam quod olim Deus oblationes exegit a populo suo, non id fecit quod hominum officiis indigeat, sed ut fidem suam profiterentur. Docet igitur propheta quorsum pertineat oblatio cuius meminit, ut scilicet prosternant se coram Deo fideles, seque totos et quidquid habent, testentur eius esse. Ac iterum de templi pulcritudine meminit, ostendere volens, gentes cooptandas esse in novum honorem, ut corpus unum cum electo populo efficiant. Id vero, quo tempore compositus fuit Psalmus, vulgo minime credibile fuit, profanas gentes promiscue cum sancto genere Abrahae admissum in templum iri. Sed eo nobis testatior merito esse debet nostra vocatio, quae tunc monstri loco habita fuit: quia certo nobis constat nonnisi divinitus apertam nobis fuisse salutis ianuam. Pulcritudinis autem nomine templo reverentiam conciliat propheta, ne temere prosiliant homines in conspectum Dei, sed metum et humilitatem afferant. Eodem pertinet clausula versus, *Contremiscite a facie eius:* ut reputantes quanta sit Dei maiestas, suppliciter coram eo se incurvent. Neque tamen terrere voluit Dei cultores ut fugaret ab eius accessu: (quibus nihil dulcius vel iucundius esse debet quam ipsum quaerere) sed quia nos humiliari necesse est, ut vere et serio Deum colamus. *Pulcri-*

tudo autem vel decor *sanctuarii* non in argento vel auro, non in pretiosa materia vel quadratis lapidibus, vel reliquo splendore et opulentia situs erat, sed in imagine coelestis prototypi qui Mosi ostensus fuerat in monte, Exod. 25, 9.

10. *Dicite in gentibus, Iehova regnat, utique stabilietur orbis, non commovebitur: iudicabit populos in rectitudinibus.* 11. *Laetentur coeli, et exsultet terra, tonet mare et plenitudo eius.* 12. *Exsultet ager, et quidquid in eo est, simul iubilent omnes arbores silvae* 13. *Coram Iehovah: quia venit, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iustitia, et populos in veritate sua.*

10. (*Dicite in gentibus.*) Iterum inculcat, non vigere Dei cultum nisi ubi ad regendum praesidet. Quamdiu enim solium Dei fuit in angulo Iudaeae, cultum eius vere profiteri non poterant gentes, quum imperio non parerent. Ergo regnum eius propheta ad ultimas mundi plagas extendit, ut sub eius auspiciis in unum coalescant qui prius fuerant dispersi. Et per verbum *dicite* significat Deum verbo suo et doctrina propagari velle regni sui fines. Notatu vero dignum est quod subiicit de *stabilitate orbis.* Etsi enim scimus naturae ordinem ab initio divinitus fuisse positum, eundem semper solem, lunam et stellas resplenduisse in coelo, iisdem alimentis quibus fideles sustentatos fuisse incredulos, et eundem traxisse spiritum vitalem: tenendum est omnia esse confusa, et horribilem ἀταξίαν instar diluvii mundum in tenebris demersum tenere quamdiu impietas hominum animos occupat: quia extra Deum quid stabile esse potest? Non immerito igitur docet hic locus stabiliri orbem, ut amplius non nutet, ubi rediguntur homines sub manum Dei. Unde etiam discendum est, quamvis suum officium peragant singulae creaturae, nihil tamen esse in mundo ordinatum, donec regiam sedem sibi Deus figat regendis hominibus. Quae enim vastitas magis deformis est, quam ubi creator ipse non agnoscitur? Iam utcunque sibi placeant increduli, semper tamen fluctuari necesse est, et vitam eorum pendere de filo, quia in Deo fundatus non est eorum status. Atque hic memoria repetere convenit quod vidimus Psalmo 46, 6: Deus in medio urbis sanctae, ideo non commovebitur. Neque etiam displicet, quum adhuc omnia in lege suspensa essent, oblique conferri cum illis praeludiis plenum felicitatis statum qui sub Christo futurus erat. Postea regnum hoc aequitatis plenum fore praedicit, sicuti Psalmo 45, versu 7 vidimus: Virga rectitudinis, virga regni tui. *Iudicandi* verbo quodvis regimen notatur apud Hebraeos. Quod si Deo hic regnandi modus est, ut vitam hominum ad aequitatem formet ac componat, primo colligere licet, utcunque sibi placeant homines, omnia tamen esse tortuosa, donec eos Christus sibi subiiciat. Haec autem rectitudo, non ad externas modo vitae actiones refertur, sed est interior cordis novitas, quia pendet a spiritus regeneratione qua refingimur ad imaginem Dei.

11. (*Laetentur coeli.*) Quo melius amplificet magnitudinem gratiae Dei, ubi cunctos homines dignatur sub manum suam colligere, ipsas quoque brutas creaturas, sicut arbores, terram, mare et coelos ad societatem laetitiae invitat. Neque enim metonymice de angelis vel hominibus loquitur, quia mutos quoque pisces resonare prae gaudio iubet. Hyperbolica igitur est loquutio, qua exprimit nihil esse magis optabile vel beatum, quam sub Dei fide esse. Interea significat, Deum minime regnare more tyrannico vel formidabili, sed plenam suavitatis et laetitiae esse eius potestatem. Nam quod expavescunt impii simulac erigitur Dei solium, hoc illis accidentale est. Caeterum talis est hyperbole quae tamen ratione non caret: quia sicuti nunc omnia elementa parturiunt ac gemunt nobiscum, teste Paulo, Rom. 8, 22, quia propter nos obnoxia sunt corruptioni: ita non mirum est si ea exhilaret mundi instauratio ad quam anxie adspirant. Ex hoc etiam loco quam furiosa sit hominum laetitia colligimus ubi sine Deo lasciviunt. In ultima clausula clarius docemur, quamdiu abscondita est nobis Dei facies, nullam veri gaudii scintillam nobis micare. Exsultant (inquit) a facie Dei, quia venit. Quod si mare et terram occupat moestitia donec appareat Dei adventus: quid nobis futurum est, quibus proprie imcumbit horribilis malediddictio? Et quia res erat creditu difficilis, bis repetit propheta simulque definit rectitudinem illam quam nuper attigerat, quod scilicet Deus *iustitia sua et fide mundum gubernabit.* Unde sequitur, nonnisi luce iustitiae Dei et veritatis, pravitatem et hypocrisin, quae hominibus ingenitae sunt, discuti ac purgari.

PSALMUS XCVII.

ARG. Hic quoque Psalmus describit regnum Dei quale sub lege non exstabat, unde sequitur vaticinium esse de Christi regno quod per evangelium repente illuxit. Caeterum propheta Deum amplitudine et gloria ornat, quae merito ad humilitatem cogat cunctos mortales. Deinde ut amorem et gratiam conciliet Dei regno, admonet non alio spectare, quam in hominum salutem.

1. *Iehova regnat, exsultet terra, laetentur insulae magnae.**) 2. *Nubes et caligo in circuitu eius, iusti-*

*) Que les grandes isles, *en marge:* ou que beaucoup d'isles.

tia et iudicium locus solii eius. 3. *Ignis coram facie eius ambulabit, et exuret in circuitu inimicos suos.* 4. *Illuxerunt fulgura eius orbi, videbit ac tremiscet terra.* 5. *Montes tanquam cera fluxerunt a facie Iehovae, a facie Domini totius terrae.*

1. (*Iehova regnat.*) Homines ad laetitiam invitans, satis declarat nunquam Deum regnare quin simul affulgeat salus et plena felicitas. Gaudium vero commune toti mundo faciens, adeoque transmarinis regionibus, significat regnum Dei quod tunc angustis Iudaeae finibus erat inclusum, longe fore amplius, quia ad gentes usque propagabitur. Proximis quatuor versibus coelestem Dei gloriam suis insignibus exornans propheta, ad eius reverentiam subigere voluit cunctos mortales. Nam proponitur in hunc finem formidabilis eius maiestas, ut fastum et pravam carnis confidentiam sub se posternat ac conterat. Scimus in conspectu nubili coeli plus esse terroris quam serena luce: quia obscuritas sensus nostros contrahit. Itaque prophetam non dubito incutere hoc symbolo terrorem, quo magis reverenter Deum mundus exciperet. Alii subtilius exponunt, nubem esse in circuitu Dei, quae temeritatem et audaciam humani ingenii compescat, ne in excutiendis eius mysteriis plus aequo sibi permittant qui nimium curiosi sunt. Etsi autem continet sensus ille utilem doctrinam, quia tamen argutiis non oblector, retineo illud consilium Prophetae, quod fuliginoso Dei conspectu percellere velit corda hominum, ut tremiscant. Quod etiam confirmat reliquus contextus, ubi dicit *ignem coram eo ambulare* qui hostes exurat, fulgora eius concutere terram, adeoque montes liquefacere. Si quis excipiat non convenire hanc formidinem cum gaudio cuius nuper meminit, respondeo primum, quamvis Deus solium suum erigendo, quantum in se est, beare omnes paratus sit, non omnes tamen beneficii capaces esse. Deinde tenendum est, quod prius attigi, utilem hanc admonitionem esse fidelibus, ut proiecta carnis altitudine Deum suppliciter adorent. Solium vero eius in *Iustitia a iudicio* locans, regnum Dei a fructu quem inde percipimus commendat: quia quum nihil miserius sit, quam sine iustitia et iudicio vivere, laudem hanc specialiter Deo vendicat propheta, quod regnando aequitatem solus in mundo restituat: ut certe exsulat a nobis omnibus, donec spiritu mansuetudinis Deus ad subeundum verbi sui iugum nos flectit ac domat. Sed quia magna pars hominum pervicaciter imperium Dei reiicit et excutit, cogitur propheta pingere severam Dei faciem: ut doceat non impune cessuram impiis praefractam suam malitiam. Quia autem, nisi Deum sibi appropinquantem reverenter et placide excipiant homines, duplicatur eorum impietas: iure haec vindictae denuntiatio aptatur ad regnum Christi. Qui vero Deum in Filii sui unigeniti persona contemnunt, dicit propheta eos tandem velint nolint sensuros quam tremenda sit eius maiestas. Hoc enim intelligit verbo *videndi:* quia dum vident impii frustra se conari, vesano impetu contra Deum quaerere incipiunt subterfugia et latebras. Propheta autem hac hebetudine consequi posse negat ut se a Dei facie abscondant.

6. *Annuntiaverunt coeli iustitiam eius, et viderunt omnes populi gloriam eius.* 7. *Pudefiant omnes servi sculptilis, quia gloriantur in figmentis:**) *adorent coram eo omnes dii.* 8. *Audivit et laetata est Sion, et exsultaverunt filiae Iuda propter iudicia tua Iehova.*

6. (*Annuntiaverunt coeli.*) Tam illustrem fore Dei iustitiam affirmat, ut coeli quoque futuri sint eius praecones. Differt autem quod hic dicitur, ab illa sententia Psalmi 19, 2: Coeli enarrant gloriam, etc. quia illic docet tantum David in coelorum fabrica lucere imaginem sapientiae et potentiae Dei, ac si eas Deus vocali testimonio assereret: hic vero spiritualem iustitiam quam Deus manifestabit sub regno Christi, tantam fore dicit ut coelos et terram impleat. Ac multum vehementiae habet ista prosopopoeia quum coelos de iustitia Dei loquentes inducit, ac si ad eos quoque penetrasset eius sensus.

7. (*Pudefiant omnes.*) Hic propheta, sicuti proximo Psalmo, verum Deum ab omnibus hominum figmentis aperte discernit, ne elogia quae protulit, quisque ad commentitiam deitatem rapiat. Facile admittimus Deum laudari: sed, ut ad superstitionem sumus proclives, vix centesimus quisque continet se in puro Dei cultu: sed simulac fit Dei mentio, labimur ad nostra deliria. Et quamvis quisque sibi fingat peculiarem deum, in tam confusa varietate nobis placemus. Haec ratio est cur tam sollicite prophetae, dum homines hortantur ad Dei cultum, ne falsos deos adorent, simul designant quisnam sit verus Deus. Sed in ordine prophetae hoc quoque notatu dignum est, non aliter evanescere pravas superstitiones, nisi dum obtinet vera religio. Nam quia pro sensus sui tarditate ad verum Deum non perveniunt, necesse est eos in suis mendaciis errare: quae sola Dei cognitio discutit ac purgat, non secus ac sol fulgore suo tenebras dispergit. Ingenita est hominibus religio aliqua: sed quia talis est non solum imbecillitas mentis nostrae, sed etiam caecitas ac stupor, ut conceptum deitatis sensum statim depravet: hinc fit ut religio initium sit omnium superstitionum: non id quidem sua natura, sed quia obtenebratae sunt hominum mentes, ut verum Deum ab idolis non discernant. Simul autem ac innotuit Dei veritas, fugandis et procul abigen-

*) Inventions, *en marge:* ou idoles.

dis superstitionibus satis est efficax. Nam si sol (ut diximus) quaecunque aërem offuscant impedimenta absorbet, quid non efficiet ipse Dei conspectus? Non mirum igitur si Propheta de regno Dei praefatus, profanis gentibus insultat, quae in fictilibus gloriantur: sicuti Iesaias cap. 19, vers. 1 ubi de exortu lucis evangelicae loquitur, mox addit, Tunc cadent omnia sculptilia Aegypti. Porro quum Dei cognitio homines latuerit, ne miremur si tam variae superstitiones mundum ab initio occupaverint. Quae eadem ratio nunc quoque valet, nam apud Turcas, Iudaeos, et Papistas scimus exstinctam esse verae doctrinae lucem, quare aliter fieri non potest quam ut obstupefacti iaceant in suis erroribus: quia impossibile est, nisi agnito vero Deo, redire ad sanam mentem, ut eos errorum poeniteat. Nam propheta in verbo *pudefiant*, significat tempus esse ut qui dediti fuerant superstitionibus resipiscant, et se conferant ad verum unius Dei cultum. Non quod tangantur promiscue omnes vera poenitentia: (videmus enim hodie multos lucianicos homines, excussis superstitionibus, meretriciam impudentiam induere) sed Dei cognitio fructum hunc ex se profert, ut homines damnatis erroribus, ad Deum se convertant. Qui vero pervicaciter resistunt Deo, (sicuti hodie videmus multos in papatu manere obstinatos) non tamen dubium est eos intus prosterni, ut cum sua contumacia confusi iaceant. Quum postea dicit, *Adorent coram eo omnes dii*, quanquam proprie in angelos id competit, in quibus relucet aliqua deitatis particula, potest tamen improprie ad deos fictitios extendi: ac si dixisset, Quidquid habetur pro Deo cedat, et se submittat, ut emineat Deus unus. Atque hinc colligi potest vera definitio pietatis, quum scilicet verus Deus in solidum colitur, et ita unus eminet, ut nulla creatura eius numen obscuret: ac nisi velimus inter nos pessundari veram pietatem, tenendum est hoc principium, Ne qua creatura a nobis ultra modum evehatur.

8. (*Audivit et laetata est.*) Quanquam prius commune gaudium fecerat toti mundo, nunc peculiariter electum populum appellat: primum quia ei oblatae sunt gaudii primitiae: deinde ut tollatur omnis aemulatio et invidia. Quamvis ergo dixerit gentes aequandas esse filiis Abrahae, nunc addit, hac societate nihil decedere Iudaeis: quin potius iustam esse laetitiae causam, quod Deus ex eorum fonte totum mundum irriget. Caeterum propheta de legitimis tantum Abrahae filiis loquitur, qui dupliciter gavisi sunt ubi Deus imperium suum et gloriam ab ortu solis usque ad occasum extendit: primo quia tunc Deus promissam redemptionem in solidum exhibuit in Christo: deinde quod Dei gloriam, quae latuerat in Iudaea, viderunt ubique diffundi. Nec parva fuit fidei confirmatio quum gentes secundum vaticinium se benedicerent in semine Abrahae: et religio quae exosa vel contempta fuerat, passim reciperetur. Sed cur potius audisse dicit quam vidisse? Respondeo, hoc verbo usum fuisse prophetam ob duas causas, nempe ut fideles antequam id completum esset, gaudium tamen ex spe iam conciperent: deinde significat longe lateque spargendam esse evangelii gloriam, ut eam fama potius quam intuitu cogrituri sint Iudaei.

9. *Quia tu Iehovae excelsus super totam terram, valde exaltatus es supra omnes deos.* 10. *Qui diligitis Iehovam, odio habete malum: custodit animas mansuetorum suorum, e manu impiorum eripiet eos.* 11. *Lux seminata est iusto, et rectis corde laetitia.* 12. *Gaudete iusti in Iehova, et celebrate memoriam sanctitatis eius.*

9. (*Quia tu Iehova.*) Quia iam alibi exposui verba, pluribus non insistam. Solum notanda est comparatio inter Deum et angelos ac quidquid eminet. Nam omnem altitudinem propheta in ordinem ita cogit, ut penes unum Deum resideat omnis maiestas. Id autem tunc plenius contigit, dum in Filio suo unigenito apparuit Deus, qui viva est eius imago. Sicuti enim prius obscurior erat eius notitia, sic minus conspicua fuit exaltatio.

10. (*Qui diligitis Iehovam.*) Hic Dei cultores ad colendam integritatem hortatur, sicuti etiam Paulus 2. Tim. 2, 19 dicit, Discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Probat igitur a natura Dei, nullos ab eo agnosci vel censeri in numero servorum suorum, nisi qui a malitia discedunt, ut se addicant rectitudini: quia quum sit fons omnis iustitiae, omnem iniquitatem odio habeat necesse est: quia se ipsum abnegare non potest, ideoque hac lege nos sibi devinctos tenet, ut nobis dissidium sit cum omni iniustitia. Quia tamen hostium pravitas saepe nos ad vindictam sollicitat, nec videmur salvi posse evadere nisi malis artibus: ut his tentationibus occurrat propheta, pronuntiat Deum esse suorum custodem. Nam qui sub Dei tutela se agere persuasi sunt, non certant cum improbis, neque retaliant acceptas iniurias, vicissim nocendo si laesi sunt, sed suam salutem fido eius protectori commendant. Ita fraenum nobis iniicitur, ne molestum sit vel grave abstinere a malitia, et servare puras manus, quamvis nos improbi lacessant, ubi Deus animas nostras in custodiam recipere dignatur.

11. (*Lux seminata est iusto.*) Confirmat proximam sententiam, ac simul obiectionem anticipat quae contra afferri poterat. Videmus enim saepe iustos male et indigne tractari ac si hostium libidini expositi forent. Respondet igitur propheta, quamvis non statim suos liberet Deus, arcana tamen virtute tueri eorum salutem. Ac duplex est metaphora in priore membro versus. Nomine enim lucis laetitiam

designat vel prosperum successum (quae loquendi ratio passim occurrit in scriptura) sicuti res adversae conferuntur tenebris. Posterior metaphora in voce sationis videtur aliquanto durior. Quidam dicunt seminari laetitiam iustis, quemadmodum semen, quum proiicitur in terram, emoritur vel latet aliquamdiu occultum antequam germinet. Quam sententiam tametsi non improbo, nescio tamen an hic sensus simplicior sit: Quamvis iusti vix locum in mundo inveniant, saltem non audeant in publicum prodire, et quasi demersi lateant, Deus tamen eorum felicitatem instar seminis longe lateque disperget, vel lucem gaudii, quae constricta est, producet. Secundum membrum versus, exegesis est prioris: *laetitiam* enim pro luce ponit, et *rectos corde* pro iustis. Atque haec definitio iustitiae notanda est, quod scilicet non sit externa larva, sed sinceram cordis integritatem requirat, ut non sufficiat linguas, manus et pedes a maleficio continere, si cupimus coram Deo iusti censeri. Tandem ultimo versu pios hortatur ad gratitudinem, ut scilicet persuasi Deum esse suum liberatorem, eius gratiae acceptam vitam suam referant: et quidquid acciderit, contenti sint eius praesidio.

PSALMUS XCVIII.

ARG. Affinis est hic Psalmo nonagesimo sexto, nec modo simile est argumentum, sed in verbis etiam conveniunt. Summa est, ubi propagata fuerit Dei cogninitio per totum orbem, magis quam antehac conspicuam fore eius gloriam: tum quia redemptore exhibito plenior promissionibus generi Abrahae datis effectus constabit: tum quia salus repente exorietur toti mundo: qua ratione iubet magnifice nomen Dei celebrari.

Psalmus. 1. *Cantate Iehovae canticum novum, quia mirabilia fecit, salutem peperit ei dextera sua, et brachium sanctitatis eius.* 2. *Notam fecit Iehova salutem suam, in oculis gentium revelavit iustitiam suam.* 3. *Recordatus est bonitatis suae et veritatis erga domum Israël: viderunt omnes fines terrae salutem Dei nostri.*

1. (*Cantate Iehovae.*) Diximus, his verbis notari exquisitam et non vulgarem gratiarum actionem. Quod etiam ex ratione mox addita patet, nempe quia Deus mirabiliter et incredibili modo salutem suam in medium protulerit. Nam de miraculis loquutus ea specialiter ad summam unam restringit, quod Deus *salutem sibi acquisierit propria virtute.* Quibus verbis significat non humanis mediis, vel ordine consueto, sed inaudito hactenus modo servatam fuisse ecclesiam. Miraculum hoc pluribus verbis extollit Iesa. cap. 59, 16: Respexit Deus an esset auxiliator: miratus est neminem esse qui intercederet. Itaque salutem sibi fecit brachio suo, et se iustitia sua firmavit. Utroque loco brachium Dei ordinariis mediis opponitur: quae tametsi nihil derogant potentiae Dei, eius tamen adspectum quasi vela quaedam obscurant. Perinde est ac si dixisset propheta, Non utetur Deus usitatis modis ad servandum mundum, sed prodibit ipse in medium, ut appareat salutem hanc mirificum esse eius opus. Merito igitur concludit, hanc admirabilem Dei bonitatem, et quae incomprehensibilis est humanis ingeniis, summis laudibus praedicandam esse. Secundo versu idem clarius exponit, patefactam esse dicens *salutem et iustitiam eius gentibus.* Quid enim minus sperari potuit, quam in densis illis tenebris ignorantiae et caecitatis repente exorituram esse lucem, et in profunda iniquitatum abysso iustitiae locum fore? Quod autem salus, quae effectus est iustitiae, priore loco ponitur, tametsi inversus est ordo, id tamen rarum non est, nec absurdum videri debet, ubi de beneficiis Dei habitus est sermo, modum qui ordine praecedit explicationis causa adiungi. Porro iustitia Dei ex qua manat salus hominum, non in eo sita est quasi illis rependat quod meriti sunt: sed specimen est bonitatis eius, gratiae et fidei, ut alibi dictum est.

3. (*Recordatus est.*) Postquam de generali revelatione salutis loquutus est, peculiarem Dei gratiam erga electum populum proprio elogio commendat. Etsi enim gentibus ac Iudaeis communiter se Deus in patrem obtulit, a Iudaeis tamen exorsus est, ut essent quasi primogeniti. Haec enim gentium gloria est, quod cooptatae sint ac insitae in sanctam Abrahae domum: et ex promissione Abrahae facta fluxerit communis tôtius mundi redemptio: sicuti etiam dicit Christus, Salus ex Iudaeis est, Ioan. cap. 4 vers. 22. Quare merito dicit propheta, Deum in mundo redimendo *fidei*, quam dederat populo Israël, *recordatum esse.* Quibus etiam verbis docet, non alia causa inductum fuisse, nisi ut fideliter praestaret quod fuerat pollicitus. Ac quo melius exprimat promissionem non in meritis vel iustitia hominum fundatam esse, *bonitatem* priore loco nominat, deinde *fidem* adiungit quae ex ea pendet. Summa est, Deum non exiisse extra se, ut loquuntur, sed causam reperisse in gratuita sua bonitate, et mero beneplacito quod pridem Abrahae et eius posteris testatum fecerat. Recordandi autem verbum ad sensum hominum refertur: quia diuturna suspensio quaedam oblivio videri poterat. Si quidem a die promissionis ultra duo annorum millia praeterierant antequam exhibitus fuerit Christus: et interim tot malis et cladibus subinde afflicti sunt fideles, ut mirum non sit anxie gemuisse, ac si a spe videndae et fruendae redemptionis deiecti forent. Quod continuo post additur,

fines omnes terrae vidisse salutem Dei, non tantum ad commendationem spectat, ac si dixisset memorabile fore salutis genus, cuius fama ad ultimos usque terrae fines perveniret: sed etiam significat, gentes quae prius suis deliriis fascinatae fuerant, fore eius participes.

4. *Exsultate Iehovae omnis terra, resonate, et exsultate, et plaudite.* 5. *Psallite Iehovae in cithara, in cithara et voce cantici:* 6. *In tubis et voce buccinae psallite coram rege Iehova.* 7. *Resonet mare, et plenitudo eius: orbis, et qui habitant in eo.* 8. *Flumina plaudent manu, simul montes exsultent:* 9. *Ad conspectum Iehovae, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iustitia, et populos in rectitudinibus.*

4. (*Exsultate.*) Repetit exhortationem qua initio usus fuerat, quam ad gentes dirigens, satis ostendit unam fore ecclesiam in toto mundo, ubi Deus diruta maceria in eundem fidei consensum omnes colliget. In musicis instrumentis alludit haud dubie ad temporis sui morem. Interea noluit gentes caeremoniis legalibus obstringere. Caeterum in verborum repetitione vehementia est: ac si dixisset, quamlibet ardenter conentur homines celebrare mundi redemptionem, nullae tamen laudes gratiae magnitudini pares fore. Quod etiam ex sequentibus melius patet, ubi rebus inanimatis sensum tribuit. Sed quia totus hic contextus alibi expositus fuit, nunc pluribus dicendis supersedeo.

PSALMUS XCIX.

ARG. Psalmus hic a superioribus in uno differt, quod regnum Dei et beatitudinem quae inde consequitur, ultra Iudaeae fines non extendit: sed potius ob adoptionis privilegium filios Abrahae a reliquis gentibus separans, illos peculiariter ad Deum laudandum exstimulat.

1. *Iehova regnat, contremiscant populi: habitans inter Cherubim, moveatur terra.* 2. *Iehova in Sion magnus, et excelsus ipse super omnes gentes.* 3. *Confitebuntur nomini tuo magno et terribili: sanctum est.* 4. *Et robur regis iudicium diligit: tu statuisti rectitudines, iudicium et iustitiam in Iacob tu fecisti.*

1. (*Iehova regnat.*) Tantum populos iubet contremiscere quos prius ad laetitiam vocabat. Nam quia undique obsessi hostibus erant Iudaei, operae pretium fuit Dei potentiam apud ipsos extolli, ut scirent illius praesidio se contra omnium odia et furores semper tutos fore. Verbum רגז, ut alibi vidimus, nunc contremiscere, nunc irasci Hebraeis significat: denique refertur ad quemlibet motum, sive ex iracundia nascatur, sive ex timore. Itaque nunc intelligit propheta, Deum in liberatione electi populi virtutem patefacturum quae conturbet omnes gentes, easque tandem sensuras quantopere insanierint in suam perniciem. Dicitur enim regnare Deus, hominum respectu, dum se magnificis potentiae documentis in sublime attollit: quia dum opem suam occultat, audacius proterviunt increduli, ac si nullus esset.

2. (*Iehova in Sion.*) Tenenda est illa cuius memini antithesis, Deum esse magnum in Sion ad perdendos et in nihilum redigendos ecclesiae suae hostes. Quod autem addit continuo post *excelsum esse super omnes populos,* non ita debet accipi quasi praesideat in eorum salutem, sed ut dissipet eorum consilia, conatus disturbet, totum robur evertat. Iam quod de *celebrando Dei nomine* sequitur, non pertinet ad omnes gentes, sed tantum, meo iudicio, gratitudinem a fidelibus requirit propheta. Etsi enim confessionem extorquet Deus ab hostibus devictis, quia tamen eius gloriae obstrepere non desinunt, atque etiam blasphemias evomere, illis non congrueret quod dicit, Confitemini nomini Dei quia sanctum est. Fideles ergo proprie compellat, quos ad Dei nomen sponte celebrandum cognitio sanctitatis eius incitat.

4. (*Et robur regis.*) Posset esse comminatio ad hostes terrendos: ac si diceret Deum fortitudine armatum esse ad ulciscendas iniurias: quia iustitiam et aequitatem diligit. Sed malo hoc ad ecclesiam referre, quod scilicet ea lege subsit Dei imperio, ut iustitiam et integritatem colat. Non male etiam quadraret alius sensus, nefas esse imaginari tyrannicum in Deo imperium: quia perpetuus consensus sit inter potentiam eius et rectitudinem. Sed dum expendo totum contextum, non dubito, ubi Deum in regis solio locavit propheta, quin de modo regnandi nunc disserat. Nam addit *statuisse rectitudines et aequitatem.* Quod tamen bifariam potest accipi, vel quod Deus in lege sua perfectam aequitatem populo suo mandaverit: vel quod iustitiam suam et aequitatem semper approbaverit in fovendo et tuendo populo. Etsi autem verissimum est, in Dei operibus et iudiciis semper refulsisse summam iustitiam, videtur tamen probabilius de doctrina hoc intelligi, quod Deus qui iustitiam amat, imperii formam instituerit in populo Israël, quae optima esset probe iusteque vivendi regula. Ita verbum *facere* improprie sumetur pro mandare vel praecipere. Nisi forte hoc postremum de ipsa Dei gubernatione seorsum accipere placeat, quod mihi non displicet. Nihil enim ad praestandum Deo obsequium magis animat fideles, vel in studio servandae legis confirmat, quam dum re ipsa experi-

untur Deo se esse curae: et quam a suis iustitiam sermone requirit, factis mutuo praestare.

5. *Exaltate Iehovam Deum nostrum, et adorate ad scabellum pedum eius: sanctus est.* 6. *Moses et Aaron in sacerdotibus eius, et Samuel inter invocantes nomen eius: clamaverunt ad Iehovam, et ipse respondebat eis.* 7. *In columna nubis loquutus est ad eos, custodierunt testimonia eius, et statutum quod dedit illis.* 8. *Iehova Deus noster, tu respondisti illis, Deus propitius fuisti illis, et ultor super opera eorum.* 9. *Exaltate Iehovam Deum nostrum, et adorate ad montem sanctitatis eius, quia sanctus Iehova Deus noster.*

5. (*Exaltate Iehovam Deum.*) Exhortatio haec ad solam ecclesiam proprie dirigitur, ut Dei gratiam experta, eo se alacrius ad cultum pietatis addicat. Iudaeos ergo ad Deum, qui tam praeclare illis opitulatus est, extollendum incitat, et iubet cultum in lege mandatum offerre. Vocatur quidem saepe alibi templum, Dei sedes vel domicilium, vel requies, aut domus habitationis. Quod autem hic vocatur scabellum pedum eius, optima est huius metaphorae ratio: voluit enim Deus ita habitare in medio populi, ut non teneret defixas mentes in externo templo, et arca foederis, sed sursum potius attolleret. Ergo Domus vel habitationis nomen ad fiduciam valuit, quo familiariter pii omnes accedere ad Deum auderent, quem videbant ultro sibi occurrere. Sed quia proclives sunt hominum animi ad superstitionem, vitium hoc corrigi oportuit, ne quid de ipso Deo carnale vel terrenum conciperent, neque subsisterent in externis signis. Propheta ergo templum vocans scabellum pedum Dei, pios altius consurgere iubet: quia immensa sua gloria coelum et terram replet. Hoc tamen modo admonet, non alibi quam in monte Sion legitimum Deo cultum praestari. Nam stylum ita temperat, ut pias mentes supra mundum attollens, nihil tamen deroget sanctitati templi, quatenus locum illum in terra unicum elegerat Deus ubi invocaretur. Hinc videmus quam frustra post Augustinum, multi se torqueant, quomodo iubeat propheta adorari scabellum pedum Dei. Subtilis est Augustini responsio, Si ad Christum hominem respicimus, inquit, inventa est ratio qua pie adoretur scabellum Dei. Corpus enim assumpsit ex terra, in quo vult adorari: neque tamen aliud quam Deus adoratur in terra hac: quia et terra deitatis est habitaculum, et Deus ipse terra fieri dignatus est. Hoc totum dictu quidem plausibile est, sed nihil ad prophetae mentem, qui discrimen ponere volens inter legalem cultum (quem solum Deus probabat) et gentium superstitiones, filios Abrahae ad templum tanquam ad vexillum evocat: ubi tamen spirituali modo colere Deum iubet, quia coelestem gloriam inhabitat. Nunc umbris abolitis, fateor non aliter rite Deum coli, nisi ubi nos recta ad Christum conferimus, in quo habitat plenitudo deitatis. Sed improprie et absurde scabellum quis vocaret: quia hac loquendi forma docere propheta voluit, Deum visibili templo minime inclusum esse, sed quaerendum esse supra omnes coelos, sicuti toto mundo superior est. Nimis putide vero hoc loco abusi sunt phrenetici Graecorum episcopi in secunda synodo Nicena, ut probarent Deum in statuis et picturis adorandum esse. Causae redditio antithesin continet, nam propheta nomen unius Dei sanctificans, profanat omnia gentium idola: ac si diceret, Quamvis suis idolis imaginariam sanctitatem arrogent gentes, sunt tamen mera vanitas, abominatio, et sterquilinia foetoris plena. Alii vertunt, quia sanctum est, sed patebit ex fine Psalmi, prophetae fuisse consilium, hoc epitheto Deum ab omnibus idolis discernere.

6. (*Moses et Aaron.*) Hac nota commendat peculiarem gratiam qua Deus semen Abrahae dignatus est, quod inde sibi delegit prophetas et sacerdotes, qui ad sanciendum salutis foedus quasi intermedii sponsores forent. Ac tres quidem nominat, qui primis temporibus excelluerunt. Moses enim ad populum Deo conciliandum fuit quasi stipulator: Aaron eodem functus est officio: postea Samuel eandem sustinuit personam. Neque tamen dubium est quin sub his tribus personis complexus sit totum populum cum quo Deus foedus pepigerat. Sed nominatim hos recenset qui huius incomparabilis thesauri fuerant depositarii et custodes. Quod Mosen dicit fuisse in sacerdotibus, posset videri absurdum, quum eius filii tantum fuerint inter vulgares Levitas, nec ipse post legem latam, summi sacerdotii honorem unquam usurpaverit. Sed quia כוהנים Hebraei primarios homines vocant, quales sunt filii regum: nihil impedit quominus Mosen hoc nomine insignierit propheta, ac si dixisset unum ex sacris ecclesiae proceribus. Deinde si ad primam originem respicimus, Moses certe, antequam lex lata esset, summo sacerdotio fuit praeditus. Tenendum autem prophetae consilium est, quod Deus non modo adoptaverit genus Abrahae: sed quo certior esset fides foederis, quosdam voluerit esse mediatores: quibus invocandi sui nominis partes iniunxit. Nam *invocatio* cuius meminit, non quaelibet intelligenda est, sed sacerdotalis: nempe quia internuntii erant divinitus electi, qui totius populi nomine in Dei conspectum prodirent, ac pro omnibus verba facerent. (*Clamarunt ad, etc.*) Apertius explicat quod iam dixi, Deum singularibus beneficiis ab initio prosequutum fuisse Abrahae filios, idque gratuiti tantum foederis respectu. Nam quotquot unquam in Iudaeos contulit beneficia, ex fonte illo manabant. Ideoque quoties experti sunt Deum propitium, primae illius

gratiae memoriam renovare illos oportuit. Diserte etiam visibile *columnae nubis* symbolum commemorat propheta, quo Deus testatam in omnes aetates suam praesentiam voluit: sicuti temporalibus signis usus est Deus non modo in eorum gratiam quibus exhibita fuerunt, sed qui deinde sequuti sunt. Quamvis ergo Deus non semper columnam nubis obtulerit oculis veteris populi, quia tamen ea est hominum tarditas ut Dei praesentiam non sentiant nisi admoniti externis signis, propheta merito revocat Iudaeos ad memorabile hoc pignus: quia Deus patribus in deserto palam apparuerat, ut certo persuasi essent posteri, eum sibi quoque propinquum semper fore. Consulto autem addit illos servasse testimonia Dei, ut alias aetates sub eodem obsequio contineat.

8. (*Iehova Deus noster.*) Admonet fuisse exauditos, quia mutuus erat inter Dei gratiam et eorum pietatem consensus. Ergo sequitur, eorum exemplo posteros sic debere Deum invocare, ut non modo eius nomen in supremis labris resonent, sed sincero affectu custodiant eius foedus. Interea admonet, quod Deus non tam benigne et largiter gloriam suam illustrat omnibus saeculis, hominum culpa id accidere: quia posteritas ut plurimum a fide patrum vel desciscit, vel certe declinat. Nihil enim mirum, ubi refrigescit pietas in mundo, Deum quoque manum suam subducere vel saltem non exserere tam illustri modo. (*Deus propitius tu fuisti.*) Quod antehac de Mose, Aaron et Samuele dixit, ad totum populum spectasse, ex his verbis clarius apparet. Et certe non sibi privatim sacerdotes ibi erant, sed in communem populi salutem. Quare propheta non incommode a tribus illis transitum facit ad reliquum populi corpus. Nam relativa neque ad tres personas restringo, neque de iisdem hominibus praecise interpretor, sed potius statum ecclesiae notari existimo, quod scilicet Deus ad sacerdotum suorum preces Iudaeis fuerit propitius, et tamen severe animadverterit in eorum peccata. Ab una enim parte celebrat Dei gratiam, quum tam indulgenter populum illum foverit, ac tam clementer pepercerit eius delictis. Ab altera autem parte commemorat tremenda exempla, quibus ultus est eorum ingratitudinem, ut posteri se ei obedienter subiicere discant. Semper enim tenendum est, quo liberalius nobiscum agit Deus, eo minus ferre ut ludibrio sit eius liberalitas. In clausula Psalmi sententiam repetit quam habuimus versu quinto: ac pro scabello pedum ponit *montem sanctitatis:* et quod propter brevitatem obscurius ante dixerat קדוש הוא, nunc plenius explicat, *Sanctus Iehova Deus noster*. Vult enim, Deum non fortuito coli ab Israëlitis, (sicuti gentium religio a sola opinione pendebat) sed eius cultum in fidei certitudine fundatum esse.

PSALMUS C.

ARG. Inscriptio vice argumenti sufficere nobis debet: deinde ipsa brevitas longiorem sermonem non postulat. Fideles autem proprie ad Deum laudandum invitat, quod eos sibi elegerit in populum, et in suam curam susceperit.

Psalmus ad laudandum. 1. *Exsultate Iehovae omnis terra.* 2. *Servite Iehovae in laetitia: venite in conspectum eius in exsultatione.* 3. *Cognoscite quod Iehova ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos: populus eius, et grex pascuorum eius.*

1. (*Exsultate.*) Partem duntaxat cultus Dei attingit, quae in reputandis eius beneficiis et gratiarum actione sita est. Quia autem promiscue compellat totam terram, videtur spiritu prophetico ad tempus respexisse quo ex variis gentibus colligenda erat ecclesia. Iubet igitur in laetitia Deum coli: significans ita beneficum esse erga suos, ut largam gaudii materiam eis suppeditet. Quod melius tertio versu exprimit, ubi primo hominum audaciam castigat qui sibi et plures deos et multiplices eorum cultus fingendo perperam a vero Deo desciverant. Quoniam ergo deorum turba obruit ac sepelit veram unius Dei notitiam, eiusque gloriam lacerat: merito admonet propheta cunctos mortales, ut ad sanam mentem reversi Deum suo honore spoliare desinant: et eorum amentiam coarguit, quod non contenti uno Deo, in suis cogitationibus evanescant. Nam utcunque verbo fateri cogantur omnes, esse aliquem Deum coeli et terrae opificem, mox tamen eius gloriam huc et illuc distrahunt. Atque hoc modo ipsa divinitas, quantum in ipsis est, redigitur in nihilum. Quum ergo res ardui negotii sit, retinere homines in puro Dei cultu, non abs re a consueta vanitate propheta mundum revocans, cognoscere iubet quod Deus sit Deus. Tenenda enim est brevis eius notitiae definitio, dum scilicet ei integrum relinquitur ius suum, nec opponitur ulla deitas quae eius nomen obscuret. In papatu quidem relinquitur ei suum nomen: quia tamen eius gloria in duabus syllabis minime inclusa est, certum est pro Deo non agnosci. Sciamus ergo non stare rectum Dei cultum, donec correcta fuerit impia gloriae eius profanatio quam superstitiones secum afferunt. Postea singulare eius beneficium praedicat, in quo reputando fideles praecipue suam operam vult consumere. Videtur quidem hoc esse nimis vulgare, quod *Deus nos fecerit:* sed ut taceam de communi ingratitudine, quod vix centesimus quisque serio vitam suam Deo acceptam refert, quamvis dum urgentur, non negent se de nihilo creatos esse, quisque tamen sibi Deus est, et se ipsum adorat, dum arrogant omnes suis viribus

quod Deus suum esse pronuntiat. Deinde tenendum est, prophetam non de communi creatione hic agere, ut alibi diximus: sed de spirituali regeneratione qua imaginem suam in electis refingit. Solos ergo fideles hic propheta docet esse opus Dei, non quatenus in utero formati sunt homines, sed quo sensu Paulus ad Ephes. 2, 10 vocat eos τὸ ποίημα Dei, quia conditi sunt ad bona opera quae praeparavit ut in illis ambulent, idque ex contextu melius liquet. Nam ubi dicit nos esse populum eius et gregem pascuorum eius, specialem certe gratiam notat, qua sibi Deus in peculium segregavit filios suos, ut eos tanquam sub alis foveat. Quod multo praestantius est quam homines nasci. Iam si quis glorietur, se factum esse hominem a se ipso: quis non detestetur tam putidum sacrilegium? Nec vero tribuere terrenis patribus hoc licet, quod nos propria virtute genuerint: quid enim efficeret putridum semen? Atque non dubitant maior pars spiritualis vitae laudem ad se trahere. Quorsum enim tendunt liberi arbitrii praecones, nisi ut persuadeant propria industria nos consequi ut filii Dei ex filiis Adae fiamus? Atqui propheta *populum Dei* nos vocando, gratuita eius bonitate nos spiritualiter regenitos esse docet. Per *gregem* vero *pascuorum* significat eadem gratia nobis salvum manere usque ad finem quod semel datum est. Posset etiam secus legi, Fecit nos populum suum, etc. sed quia non mutatur sensus, retinui quod magis receptum erat.

4. *Ingredimini portas eius cum laude, atria eius cum exsultatione: celebrate eum, benedicite nomini eius.* 5. *Quoniam bonus est Iehova, in saeculum misericordia eius, et usque in generationem et generationem veritas eius.*

4. (*Ingredimini portas.*) Clausula exordio fere similis est, nisi quod mentionem admiscet legalis cultus: quo tamen simpliciter admonet, non aliter rite defungi fideles in gratiis Deo agendis, nisi etiam in solenni pietatis professione se exerceant. Interea templi nomine significat Deum nolle nisi ex legis suae praescripto coli. Porro ut sciamus assiduam nobis praeberi materiam laudandi Dei, dicit *misericordiam eius* manere *in saecula, veritatem* quoque *eius perpetuam.* Quum ergo nobiscum ita agere non desinat, plus quam turpe nobis esset in solvendo laudis sacrificio defatigari. Cur veritatem adiungat misericordiae, alibi diximus. Nam, ut sumus insipidi, misericordiam Dei, dum se palam exhibet, ne palpando quidem sentimus, donec sacrum os suum ad testandum nobis paternum amorem aperiat.

PSALMUS CI.

ARG. David, quanquam nondum potiebatur regno, quia tamen rex iam divinitus creatus erat, se comparat et accingit ad optimum gubernandi modum: neque solum hac pia meditatione se ad praestandum regium munus exstimulat: sed votum Deo nuncupans, fidelem se eius ministrum fore promittit, ut maturam impetret possessionem.

Davidis Psalmus. 1. *Clementiam et iudicium cantabo, tibi Iehova psallam.* 2. *Prudenter agam in via perfecta, donec venias ad me: ambulabo in integritate cordis mei in medio domus meae.* 3. *Non statuam coram oculis meis rem perversam, opus declinantium odio habeo, non adhaerebit mihi.* 4. *Cor pravum recedet a me, malum non cognoscam.* 5. *Detrahentem clam proximo suo, hunc disperdam: elatum oculis et largum corde, hunc ferre non potero.*

1. (*Clementiam.*) Quod de cantu meminit, sic intelligant lectores, profiteri hoc Psalmo quod apud se meditatus erat, qualis scilicet rex futurus esset simulac promissum solium foret adeptus. Cantare ergo clementiam et iudicium tantundem valet ac testari solenni verborum nuncupatione, se fore iustum et aequum regem. Augustinus subtiliter accipit, quod laudandus sit Deus sive homines severe puniat, sive misericordem se illis praestet. Sed David hic non de arcanis Dei iudiciis, sed de legitima regni administratione concionatur, ut tam verbis quam factis suae vocationi respondeat. Quum dicit, *tibi Iehova psallam,* Dei beneficio se agnoscit ad tam praeclarum et honorificum munus esse destinatum: quia superbae temeritatis fuisset ultro se ingerere. Non abs re autem regias virtutes duabus his partibus complectitur, clementia et iudicio: quia sicuti praecipuum regis munus est, suum cuique ius reddere, ita sollicitus erga suos amor et humanitas in eo requiritur. Nec abs re dicit Solomo, Clementia stabiliri solium, Prov. 16, 12.

2. (*Prudenter agam.*) Hic significat David probe se expendere quam difficile sibi onus sit impositum ubi rex creatus est. Scimus, et experientia docet, omnes fere reges suo splendore esse ebrios: nec proverbium illud temere olim in usu fuit, Aut regem, aut fatuum oportuit nasci. Male quidem interpretabantur, quia scilicet ut plurimum contingit eos qui rerum potiuntur, stultos esse et fatuos. Et certe notabilis est Dei vindicta, quod bestiae, et indigni qui censeantur in hominum numero, summa imperia ut plurimum occupent: sed quamvis reges non nascantur stulti, eos tamen excaecat sua dignitas, ne quid se debere cogitent suis subditis, ut se insolenter efferant, secure se demergant in suas delicias, tandemque sui obliviscantur. Prudenter ergo

se acturum, vel, quod idem valet, summopere attentum fore praedicat: quia rara virtus est, eum qui omnia potest, ita esse temperantem, ut nihil sibi licentiae permittat. Qui ergo summo imperio praeditus non tentat male agendo quid possit, sed se ipsum fraenat sua modestia, vera intelligentia praeditus est. Denique testatur, se aliis regibus non fore similem quos infatuat sua dignitas: sed pro magnitudine oneris curam se adhibiturum ut intelligenter munus suum impleat. Et notandum est quod prudentiam in *via perfecta*, sive rectitudine statuit. Unde colligimus, secundum Deum minime sapere tyrannos qui ingenium suum ad pravas astutias conferunt, novas artes quotidie excudunt onerandis et gravandis subditis: denique nonnisi ad nocendum acuti sunt. Ut talis vafrities multis displiceat, certe haec regum censetur optima prudentia, et summis laudibus extollitur, si ad propagandos suos fines sint attenti, et exquisitis etiam artificiis polleant. Atqui non aliam sibi prudentiam appetit David quam quae sit integritatis magistra. (*Donec venias.*) Duplex est lectio: quidam interrogative vertunt, Quando venies? ac si peteret David non se differri in longiorem moram. Et certe iusta ei gemendi et expostulandi fuit ratio, quum tamdiu se inopia premi et misere per diversa exsilia iactari videret. Praestabat enim, ut ante homo pecuarius fuerat, ignobilem degere in tugurio patris, quam in regem ungi, ut a patria eiectus, in summo dedecore et odio ageret. Ego tamen sine interrogatione legere malo, usquedum, vel quando, quod tamen ipsum paulo aliter interpretor quam plerique: nempe quod David, quamvis adhuc maneat privatus homo, necdum sibi promisso iure regio fruatur, sectari tamen interea integritatem non differet. Sensus ergo est: Domine, quamvis longius me suspensum teneas, ego nihilominus integritati studebo. Ita *medium domus suae* palatio et publicis aedibus opponit: ac si diceret, intra privatos parietes.

3. (*Non statuam coram oculis.*) Postquam professus est se in privata vita probitatis et iustitiae cultorem fore, sicuti etiam bonos principes hinc auspicari decet: nunc addit, se in gerendo principis officio hostem fore iniustitiae et sceleribus. *Rem* enim *perversam coram oculis ponere* tantundem valet ac sibi proponere aliquid impie agendum. Aversum igitur ab omni scelere se fore pronuntiat: ut certe nemo iustus et aequabilis erit iniustitiae ultor, nisi qui ab ea penitus ex animo abhorret. Unde sequitur, non praestare officium reges, nisi puri sint ab omni pravo consensu. Quidam עשוה simul contexunt, subaudientes literam ל, ac si dixisset, Non proponam mihi quidquam impie agendum, vel, Nulla pravitas mihi adlubescet, ut eam exsequar. Sed alter sensus probabilior est, quod ubi testatus est David se nihil iniquitatis coram oculis suis passurum, mox ad confirmationem addat, se inimicum fore omnibus maleficiis. In postremo membro mutatio numeri est, si ad personas declinantium referas. Potest tamen de opere ipso commode exponi: ac si dixisset, nullis impiis defectionibus se fore affinem.

4. (*Cor pravum.*) Quod pravum cor nonnulli de perfidis hominibus accipiunt, tanquam coactum repudio. Deinde contextus reclamat, nam quum expositive mox addiderit, *malum non cognoscam*, priore membro haud dubie se immunem fore a perfidia et pravitate affirmat. Ac summa est, Davidem operam daturum ut sibi caveat ab omni maleficio: et quid sit proximis iniuriam facere, nesciat.

5. (*Detrahentem.*) Hoc versu clarius disserit de regis officio, qui gladio armatus est ad coercendos improbos. Nam etsi merito bonis omnibus displicent obtrectatio, superbia, et alia vitia, non est tamen eorum cuiusque e medio tollere superbos vel obtrectatores: quia non sunt instructi publica potestate, sed manus habent ligatas. Atque haec distinctio tenenda est, ut in modestia se contineant filii Dei, nec quisquam vocationis suae fines transsiliat. Nam certe quamdiu privatus vixit David, nunquam ausus fuisset hoc tentare: sed solio impositus gladium sumpsit e manu Dei quem ad ulciscenda maleficia exsereret. Species autem quasdam designat, ut per synecdochen significet se omnium scelerum fore vindicem. Pestis apprime noxia est, clancularia et furtiva detractio, perinde enim est ac si quis hominem per insidias occidat: imo calumniator, non secus ac veneficus incautos opprimit. Atque hoc signum est perversae et proditoriae naturae, ita laedere alterius famam ut non sit defensioni locus. Malum ergo hoc quia nimis passim grassatur, et tamen minime est tolerabile in hominum vita, David ulciscendum suscipit. Superbos deinde duabus loquendi formis notat. *Altos oculis* vocat, non quod supercilia attollat quisquis superbus est: sed quia ut plurimum elato vultu produnt superbi animi sui altitudinem. Vocat *latos corde*, quia inflatos esse et turgidos necesse est qui ad res magnas adspirant. Nihil enim illis satis est nisi deglutiant totum mundum. Atque hinc colligimus, non vigere rectum ordinem, nisi principes reprimendae superbiae sedulo invigilent, quae secum necessario et ferociam et crudelitatem trahit, parit contumelias, rapinas, et quodvis iniuriae genus. Ita fiet ut simplices et quieti homines potentiorum libidini expositi sint, nisi opposita principum autoritas eorum audaciam arceat. Iam quum velit Deus piis regibus detestabilem esse superbiam, certum est ei perinde exosam esse: ideoque a filiis suis placidam mansuetudinem requirit, quia professus est eorum omnium hostis qui emergere altius conantur quam ferat ipsorum conditio.

6. *Oculi mei ad veraces terrae, ut habitent mecum: ambulans in via integra, hic ministrabit mihi.* 7. *Non habitabit in medio domus meae faciens fraudem: loquens fallacias non statuetur coram oculis meis.* 8. *In matutinis perdam omnes impios terrae, ad exterminandum ex urbe Iehovae omnes operarios iniquitatis.*

6. (*Oculi mei.*) Ponit aliam virtutem cordati principis, sibi fore curae dicens, ut familiares sibi reddat veraces terrae, eorumque utatur opera, et ut integros habeat ministros. Quidam generaliter accipiunt hanc particulam *ut mecum habitent*, hoc sensu, Non negligam bonos et innoxios: neque patiar iniuste vexari, sed faciam ut tranquillo statu mecum fruantur. Sed potius significat sibi delectum fore, ne promiscue assumat hos vel illos, sed prudenter, qualis sit quisque, discernat, ut coniunctissimos sibi habeat qui integre vivunt, eosque publicis muneribus praeficiat. Ac *veraces* primo loco ponit: quia etiamsi quis virtutibus excellat, nisi tamen fidei et integritati sit deditus, nunquam recte in iudiciis versabitur. Hoc autem notatu dignum est, quia licet optimus sit princeps, nisi tamen respondeant ministri, eius innocentia vix ad subditos perveniet. Nam quum ministri sint principum manus, quidquid ille statuerit, scelerate pervertent si avari sint, vel fraudulenti, vel rapaces, quod plus satis experientia notum est. Maior quidem pars regum, praeteritis bonis et integris, imo procul valere iussis, data opera ministros appetunt sui similes, et ad tyrannidem suam appositos: sed in bonis et moderatis haec quoque mollities apparet, ut pessimis consiliis regantur, et publica munera inconsiderate prostituant.

7. (*Non habitabit.*) Potest hic versus tam de aulicis omnibus qui publica iudicia exercent exponi, quam de ministris domesticis. Sed quum nuper in genere de omnibus officiariis loquutus sit, videtur nunc sermonem proprie habere de cohorte regia. Nam hinc omnes corruptelae: si primarii regum amici, et alii familiares qui eorum aures occupant, fallaces sint ac dolosi, suo exemplo quasi signum licentiae attollent. Et fieri non potest ut qui domum suam temperanter non continet, tenendis populi gubernaculis sufficiat. Vilescit enim in publico autoritas quae ne domi quidem gradum suum tenere potest.

8. (*In matutinis.*) Tandem concludit praecipuam curam se adhibiturum ut terram purget improbis et sceleratis hominibus. Dicit autem mane, quia si resides sint ac lenti principes, non satis tempestive occurrent sanandis malis. Principiis ergo obstandum: modo ne iracundiae indulgeat iudex, vel se inconsiderate praecipitet. Plurali etiam numero notatur continua strenuitas: quia non satis esset iudicem semel atque iterum poenas de improbis severe et acriter exigere, nisi in hanc curam perseveranter intentus esset. Damnatur autem hac voce in principibus segnities, ubi improbos videntes audacter ad peccandum ruere, vel metu vel indulgentia diem de die trahunt. Meminerint ergo reges et magistratus so gladio armatos esse, ut Dei iudicia strenue et mature exsequantur. Non potuit quidem David purgare omnibus inquinamentis terram, quantumvis animose in eam rem incumberet: sed tantum promittit se absque ullius personae respectu severum fore iudicem ad tollendos omnes impios. Iudicibus autem saepe obstat timiditas, ne satis viriliter malos protervientes compescant. Quare necesse est esse praeditos spiritu invictae magnitudinis, ut freti Dei auxilio munus sibi iniunctum peragant. Deinde ambitio et gratia flexibiles eos reddit, ne aequabili tenore scelera ubi oportet puniant. Hinc colligimus quantopere placeat Deo severitas quae modum non excedit: et quam rursus non probetur crudelis humanitas quae improbis habenas laxat: sicuti nulla est maior peccandi illecebra quam impunitas. Ideo tenendum illud Solomonis, Prov. 17, 15: Qui iustificat impium et condemnat innocentem, uterque abominatio est Deo. Emphaticum etiam est quod addit, *ut noxios exterminem e civitate Dei.* Nam si profanis etiam regibus communiter mandata est scelerum vindicta, sciebat David sanctiori vinculo se adstringi, quum ecclesiae Dei praeesset. Et certe qui tam honorificum locum obtinent, nisi conatus omnes suos conferant ad purgandas sordes, quantum in se est polluunt Dei sacrarium: nec solum erga homines infideliter se gerunt, bonorum salutem prodendo, sed etiam in Deum ipsum sunt sacrilegi. Iam quum regnum Davidis obscura tantum fuerit regni Christi imago, statuendus nobis est in medio Christus, qui etsi patitur multos hypocritas, quoniam tamen futurus est mundi iudex, vocabit tandem omnes ad rationem, et segregabit agnos ab hoedis. Quod si videtur longiorem moram facere, cogitandum nobis est de aurora illa quae repente exsurget, ut sordibus purgatis vera puritas refulgeat.

PSALMUS CII.

ARG. Videtur haec precatio fuisse dictata fidelibus quum in exsilio babylonico languerent. Primum autem moesti et supplices de suis afflictionibus queruntur. Deinde urbis sanctae et templi restitutionem Deo commendant. Et quo maiore fiducia concipiant suas preces, promissiones Dei commemorant de felici tam regni quam sacerdotii renovatione: nec tantum liberationem sibi promittunt ab exsilio, sed etiam precantur ut Deus reges et populos sub obsequium suum cogat. Tandem interposita rursus brevi querimonia de tristi et afflicto suo statu, solatium petunt ex Dei aeternitate: quia servos suos in spem meliorem adoptans, a communi hominum sorte segregavit.

1. *Precatio afflicto, quando constrictus erit, et coram Iehova effundet meditationem suam.* 2. *Iehova audi precem meam, et clamor meus ad te veniat.* 3. *Ne abscondas faciem tuam a me in die afflictionis meae: inclina ad me aurem tuam, in die quo clamo festina, responde mihi.*

1. (*Precatio.*) Quisquis ex prophetis fuerit autor Psalmi, certum est, eum dictasse precandi formam pro templi et urbis reparatione. Quod restringunt quidam ad tempus quo impediebatur a vicinis gentibus templi aedificatio, mihi non placet: potius existimo ante reditum populi, quum iam instaret promissae redemptionis tempus, compositum fuisse Psalmum. Tunc enim coeperunt prophetae magis erigere piorum animos, iuxta illud vaticinium Iesaiae 40, 1: Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Consilium autem prophetae fuit non modo animare populum ad fiduciam, sed curam et sollicitudinem iniicere pro ecclesiae salute. Inscriptio ostendit in quem usum et finem destinatus fuerit Psalmus. Nam qui in praeterito tempore vertunt, Oratio afflicto dum fuit constrictus, et effudit suam meditationem: videntur male sensum reddere. Quin potius voluit eorum anxietati succurrere quorum videbat collapsos animos: ac si diceret, Quamvis eos constringat moeror et desperatio, esse tamen adhuc precandi locum. Quidam verbum עטף vertunt, dum se abscondet: ac putant metaphorice exprimi gestum precantis, dum prae moerore faciem erigere non sustinens, quasi in sinum se revolvit et implicat. Mihi autem videtur concinna esse allusio, dum ab una parte angustiae animi et constrictio ponuntur: ab altera autem precationum effusio: ut sciamus adeo non claudi, ianuam precibus nostris dum contracti dolore lucem et conspectum hominum fugimus, ut tunc vere opportunum sit tempus orandi: quia haec unica curis nostris levatio est, dum libere corda nostra effundere licet coram Deo. Verbum quidem שיח saepe capitur pro orare: sed quia significat meditari, nomen ex eo deductum hic proprie est meditatio. Notandum est praeterea, his verbis admonitos fuisse Israëlitas quomodo animis compositos esse deceret dum conciperent hanc precandi formam: ac si diceret, non aliis se eam praescribere nisi quos angebat ecclesiae clades.

2. (*Iehova audi.*) Haec vehementia iterum ostendit non dictata fuisse verba quae securi et hilares effunderent, quod factum non fuisset absque crasso Dei ludibrio. Testantur enim sic loquendo, se diros cruciatus perferre, et ardere ingenti desiderio obtinendae levationis. Quare haec verba ore nemo resonare poterat, quin profanaret Dei nomen, nisi accederet serius animi affectus. Et circumstantia quam dixi notanda est, nos a spiritu sancto ita expergefieri dum pro communi ecclesiae salute orandus est Deus. Nam quum privatim sibi curam quisque gerat, vix centesimus quisque ecclesiae malis, ut par est, afficitur: quo magis stimulis opus est, sicuti prophetam videmus multa verborum congerie frigus et tarditatem corrigere. Cordis (fateor) partes essent linguam movere, et dirigere ad precandum: sed quia saepe flaccescit, vel lente et pigre munus suum exsequitur, linguae adminiculo opus habet. Est hic igitur aliquid reciprocum: quia sicuti cor praeire verba debet ac formare, sic et lingua ipsa cordis torpori opitulatur. Fieri quidem saepe poterit ut fideles orent non tantum serio, sed etiam ardenter, nec tamen ulla vox ab ore exeat: non tamen dubium est quin per clamorem intelligat propheta vehementiam, ad quam erumpere cogit dolor.

3. (*Ne abscondas.*) Quod rogant ne faciem suam abscondat Deus, non est supervacuum. Nam quum iam per annos septuaginta fere contabuisset in exsilio populus, aversus poterat videri Dei favor. Sed in extrema afflictione iubentur tamen ad preces confugere tanquam ad unicum remedium. Dicunt enim se clamare *in die afflictionis*, non ut solent hypocritae, qui fremendo tumultuantur: sed quia se a Deo tunc vocari sentiunt. *Festina, responde.* Quia de his loquutionibus alibi fusius fuit dictum, nunc breviter tenere sufficiat, Deum ubi permittit nobis infirmitates proprias sine pudore coram se detegere, et ineptias nostras sustinet, plus quam indulgenter nobiscum agere. Certe coram eo querulari ut pueri solent, eius maiestate minime dignum esset, nisi hanc licentiam ultro concederet. Libenter utor hoc nomine, ut sciant infirmi qui ad Deum accedere trepidant, tam comiter se invitari, ne quid a familiari accessu eos retardet.

4. *Quia consumpti sunt ut fumus dies mei, et ossa mea quasi focus exuta sunt.* 5. *Percussum est tanquam herba et aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.* 6. *A voce gemitus mei adhaeserunt ossa mea carni meae.* 7. *Similis factus sum pelicano deserti, fui quasi bubo solitudinum.* 8. *Vigilavi, et fui quasi passer solitarius super tectum.*

4. (*Quia consumpti sunt.*) Sunt quidem hyperbolicae loquutiones, sed quae tamen vere exprimunt quam graviter pios animos sauciare debeat ecclesiae desolatio. Atque in hac parte se ipsum quisque diligenter examinet. Nisi enim ecclesiam praeferimus aliis omnibus curis, indigni sumus qui censeamur inter eius membra. Et quoties occurrunt istae loquendi formae, sciamus nobis exprobrari nostram ignaviam, quia ecclesiae incommodis minus afficimur quam decebat. Dies suos *fumo* comparat: ossa autem, foci lapidibus, quos temporis successu ignis

tandem absumit. Per *ossa* vero intelligit quidquid est roboris in homine. Et certe nisi sensu carerent, fieri non potuit quin illud triste spectaculum irae Dei siccaret eorum ossa, totumque vigorem absumeret.

5. (*Percussum est.*) Sequitur tertia similitudo, ubi dicit cor suum instar herbae percussae esse emarcidum, ac prorsus aridum. Plus autem quiddam exprimere voluit propheta, quam si dixisset cor suum esse arefactum, et ossa ad siccitatem redacta: nempe sicut herba quum secatur, non amplius potest terrae succum haurire, nec retinere quem a radice vigorem trahebat, sic intelligit cor suum quasi evulsum vel resectum, naturalibus fomentis destitui. (*Oblitus sum comedere.*) Hoc est, tantus fuit moeror, ut neglexerim ordinarium cibum. Edebant quidem in exsilio fideles: et hoc fuisset impiae desperationis signum, inedia se conficere: sed intelligit se moerore constrictum respuisse omnia oblectamenta, ut etiam cibo et potu se fraudaret. Quanquam autem solitum victum omittunt fideles, dum voluntario ieiunio iram Dei suppliciter deprecantur: non tamen de hac inediae specie nunc loquitur propheta, sed quam affert maior vis tristitiae una cum ciborum fastidio et taedio rerum omnium. Tandem addit corpus fuisse quasi tabidum, ut ossa cuti adhaerescerent.

7. (*Similis factus sum.*) Pro nomine *pelicani*, alii onocrotalon, alii cucullum ponunt, pro bubone graecus interpres nycticoracem reddidit. Sed quia aves sunt Iudaeis quoque incognitae, simpliciter tenere sufficiat, notari hoc versu funestas aves, quae in latebrosis montibus ac desertis habitant, quarum adeo amoenus et suavis cantus non est, ut horrorem potius incutiat: ac si diceret, se ab hominum consuetudine remotum similem prope fuisse bestiae silvestri. Et certe quamvis degerent fideles in regione culta et fertili, certum tamen est totam Chaldaeam et Assyriam instar deserti illis fuisse, quum templum et patria unde eiecti erant obstrictas teneret eorum mentes. Tertia similitudo a passere sumpta, luctum inquietudinis plenum denotat. Etsi enim צפור quamlibet avem significat, hic tamen non dubito pro passere accipi. Solitarium autem vocat, quia viduatus sit compare. Scimus autem aviculas illas tam impatienter viduitatem ferre, ut fere luctum omnem superent.

9. *Quotidie*) exprobrarunt mihi inimici mei: et insanientes in me per me iurarunt.* 10. *Quia pulverem tanquam panem comedi, et potum meum cum fletu miscui.* 11. *A facie indignationis tuae et irae tuae: quia extulisti me, et proiecisti me.* 12. *Dies mei tanquam umbra inclinata, et ego tanquam herba arui.*

*) Journellement, *en marge:* ou tout le iour.

9. (*Quotidie.*) Hac circumstantia sibi misericordiam conciliant fideles, quod hostibus suis non tantum sint ludibrio, sed etiam exsecrationi. De hac ergo indignitate conqueritur propheta, quod electo Dei populo impii tam probrose insultent, ut etiam mutuentur ex eius cladibus iurandi formulam. Hoc autem fuit Iudaeos sumere quasi insigne maledictionis exemplar. Hodie vero quum peraeque sibi fraena laxent impii ad petulantiam, discamus his armis nos munire, quae hoc tentationis genus quamlibet asperum superent. Nam spiritus sanctus hanc precandi formam dictando, testari voluit, Deum talibus contumeliis moveri ut suis succurrat, quemadmodum habetur apud Iesaiam 37, 23: Quem probris affecisti? et cui convitiatus es? contra quem exaltasti vocem? nempe contra sanctum Israëlis. Dixerat autem proximo ante versu, Despexit te, filia Sion: super te concussit caput, filia Ierusalem. Haec certe inaestimabilis est consolatio, protervia hostium nostrorum magis accendi Deum, ut se ad opem nobis ferendam accingat. Secundo membro crudelitatem hostium magis exprimit, *furere* eos dicens. Quum autem verbum הלל significet ut plurimum laudare, posset per antiphrasin sumi, Qui me vituperant. Sed praestat sequi quod usu magis receptum est. Quod autem existimant quidam vocari insanos, qui suam amentiam prodebant, ut constaret re ipsa nihili esse homines, imo quasi faecem et quisquilias, videtur nimis detortum. Sufficiat igitur sensus ille, quod fideles saevitiae vel furiosi odii accusent maledicos.

10. (*Quia pulverem.*) Quidam inversum esse ordinem putant, ac notam similitudinis כ praepositam nomini לחם debere praefigi nomini אפר: ac si dictum esset, Ego in pane meo nihilo plus reperio saporis quam in pulvere, quia scilicet ciborum fastidium generet cordis moestitia. Sed simplicius est, *pulverem comedisse loco panis*, qui humi prostrati iacerent, ut quasi terram lingerent. Scimus enim solenne fuisse lugentibus, pronos in terra iacere. Quanquam aliud dicere voluit propheta: nempe, quum cibum sumeret, non fuisse mensam appositam, sed panem sordide fuisse in terra proiectum. Ergo in persona fidelium dicit, se ita fuisse terrae affixum, ut ne cibi quidem sumendi gratia inde surrexerit. Quo etiam spectat posterius membrum, *potum cum fletu miscere.* Nam quum moerorem cohibere paulisper soleant qui lugent, dum se reficiunt cibo, dicit propheta nihil sibi fuisse intermissionis a luctu. Quidam in priore membro non legunt, Sicut panem, sed, in pane: et quum magna sit affinitas inter כ et ב, mihi magis probatur lectio illa, quia melius secundo membro respondet.

11. (*A facie indignationis.*) Iam exprimit prophetа tristitiae magnitudinem non simpliciter ex incommodis vel aerumnis ortam fuisse, sed ex poenae

divinitus inflictae sensu. Et certe nihil est quod tam graviter nos vulnerare debeat, quam ubi sentimus Deum nobis infensum. Huc ergo spectat prophetae sermo: Domine, non tantum quae profanis hominibus venirent im mentem reputo, sed sensum potius meum converto ad iram tuam: quia nisi nobis adversus esses, potiremur haereditate abs te data, unde nos merito furor tuus expulit. Est autem utilis admonitio, quum nos manu sua Deus percutit, non tantum ad ictus ingemiscere, ut solent stupidi homines, sed praecipue causam expendere, ut serio humiliemur. Posterius membrum duplicem sensum admittit, quia enim in sublime attollimus quae volumus durius ad terram allidere, posset violenta deiectio notari his verbis, Tu me alto et praecipiti iactu fortius contrivisti, quam si e gradu deiectus forem. Sed videtur esse alia doloris amplificatio, quia enim nihil acerbius est quam ex beato statu detractos in ultimas miserias coniici, propheta hic dolenter conqueritur privatum fuisse Dei populum praeclaris beneficiis quibus olim ornatus fuerat, ut ipsa beneficiorum Dei memoria, quae ad solatium valere debuerat, magis exasperet dolorem. Nec vero hoc fuit ingratitudinis, trahere in materiam luctus praeterita Dei beneficia, quum agnoscerent sua culpa ad miseram et foedam nuditatem redactos se fuisse. Neque enim Deum oblectat mutatio, ut post brevem suae bonitatis gustum nos statim frustretur: sed quemadmodum inexhausta est eius bonitas, sic perpetua in nos flueret eius benedictio, nisi eius cursum abrumperent nostra peccata. Quod ergo beneficiorum Dei recordatio dolores nostros lenire debet, id non obstat quominus magis nobis doleat ex alto cecidisse, dum apparet nos provocasse iram Dei, ut benignam et beneficam manum a nobis retraheret. Sic dum reputamus, imaginem Dei quae in Adam conspicua erat, fuisse fulgorem coelestis gloriae: ex opposito autem nobis occurrit pudenda foeditas, quam nobis in signum irae suae Deus inussit: fieri certe nequit quin acerbius nos vulneret ista comparatio. Ergo quoties Deus ornamentis quae contulerat nudatos quasi prostituit ad opprobrium, discamus ideo maiorem nobis esse lugendi causam, quia lucem culpa nostra convertimus in tenebras.

12. (*Dies mei tanquam umbra.*) Scimus, dum sol capitibus nostris imminet, in ipso scilicet meridie, non perspici tam subitas mutationes umbrarum: sed ubi vergere ad occasum incipit, singulis fere momentis variant umbrae. Haec ratio est cur diserte *umbram inclinantem* nominet. Etsi autem videtur hoc commune esse cunctis mortalibus quod in personam afflictae ecclesiae propheta confert: specialis tamen haec ratio in calamitate exsilii valuit. Verum quidem est, simulac vergimus ad senium, exiguo tempore nos collabi: sed id propheta etiam in medio aetatis flore populo Dei accidisse conqueritur. Dierum enim nomine totum vitae curriculum designat: ac si diceret exsilium piis fuisse quasi solis occasum, eo quod celeriter conciderent. Tandem repetit similitudinem *herbae arefactae*, qua nuper usus fuerat, significans vitam in exsilio fuisse moeroribus implicitam, qui ipsum vitalem succum exurerent, nec mirum, quum centum mortibus deterior esset illa vivendi conditio, nisi spe futurae redemptionis suffulti fuissent. Etsi autem non fuerunt prorsus tentatione obruti: non tamen levem tristitiam concipere oportuit quod a Deo essent abdicati.

13. *Et tu Iehova in perpetuum habitabis: et memoria tui in generationem et generationem.* 14. *Tu exsurges, misereberis Sionis: quia tempus miserandi eius, quia venit statutum tempus.* 15. *Quia diligunt servi tui lapides eius, et pulveris eius miserebuntur.*

13. (*Et tu Iehova.*) Quod propheta se ad bonam spem erigere volens, sibi proponit aeternum Dei statum, videtur longe petita consolatio. Quid enim hoc ad nos, si Deus immutabilis, et semper idem in solio coelesti sedet, quando interim fragilis et caduca conditio ne ad momentum quidem stare nos sinit? Imo ex notitia beatae quietis, qua Deus fruitur, melius apparet vitam nostram merum esse ludibrium. Sed propheta in memoriam revocans promissiones, quibus testatus fuerat Deus sibi curae fore ecclesiam, ac praecipue illud insigne foederis caput, Exod. 25, 8: Habitabo in medio vestri: sacro hoc et insolubili vinculo fretus, non dubitat pios in squalore iacentes, socios et consortes facere coelestis gloriae quam Deus inhabitat. Atque huc quoque spectat nomen *memoriae.* Quorsum enim nobis prodesset stare aeternam Dei essentiam, nisi in cordibus nostris vigeret eius cognitio, quae ex gratuito foedere concepta, fiduciam mutuae inter nos et ipsum coniunctionis generat? Sit igitur haec summa, Tametsi foeno arido simus similes, concidamus singulis momentis, parum distemus a morte, imo iam quasi in sepulcro habitemus: quia tamen foedus nobiscum pepigit Deus, quo se promisit populi sui fore custodem, seque nobis coniunxit hac lege ut semper in medio nostri habitet, bene esse sperandum: et quanquam, si in nobis subsistimus, nihil restat praeter meram desperationem, erigendas esse mentes ad coeleste solium, unde nobis Deus tandem manum porriget. Quisquis mediocriter excitatus est in scripturis, agnoscet hoc nobis esse agendum quoties multae mortes nos obsident, nempe quum semper maneat Deus sui similis, ac ne ulla quidem obumbratio in eum cadat, nihil impedire quominus nos iuvet: atque id facturum, quia verbum habemus quo se nobis devinxit, quia memoriam sui apud nos deposuit, quae sanctam et inseparabilem societatem continet.

14. (*Tu exsurges.*) Haec illa est consequentia cuius memini: Deus aeternus est, ergo *miserebitur Sionis.* Aeternitas autem in memoria aut verbo spectanda est, ubi se nobis obligans, salutis nostrae custodiam suscipit. Porro quia non deest ei potentia, nec fieri potest ut se ipsum abneget, timendum non est quin suo tempore impleat quod promisit. Diximus alibi *surgendi* verbum ad ipsam experientiam referri quae nobis apparet. Quamvis enim quiescat immutabilis, potentiam tamen exserens, suam altitudinem externo actu (ut loquuntur) demonstrat. Ac propheta quidem ubi de instauratione ecclesiae agitur, eius causam sibi proponit Dei misericordiam: sed eam facit duplicem, ideoque diversis verbis utitur. Quod ad priorem misericordiae speciem attinet, haec eius ratio est, quia hic nihil loci habent merita, nec aliunde adduci potest Deus ut ecclesiam suam aedificet, causam sumit a gratuita sua bonitate. Deinde secundam misericordiam adiungit, quae promissionibus annexa erat, *Tu* ergo *misereberis, quia tempus iam adest beneplacito tuo praefixum.* Interea consilium prophetae fuit, evehere Dei misericordiam, ut scirent fideles in ea sola inclusam esse suam salutem. Sed iam videndum est quodnam tempus intelligat. מועד enim Hebraeis dies omnes statos vel condictos significat. Ergo non dubium est quin respiciat ad vaticinium Ieremiae quod legitur capite 29, 12 et repetitur secundi libri Chronicorum ultimo cap. vers. 10. Fideles enim ne in ipsa diuturnitate malorum deficerent, recumbere oportuit in spem illam, finem in exsilio fuisse divinitus impositum, ne duraret ultra septuaginta annos. Et videmus Danielem in hac cogitatione fuisse versatum, quum precari pro ecclesiae reparatione vellet, Dan. 9, 2. Hoc quoque modo nunc prophetae consilium fuit, quo se et alios animaret ad intrepide orandum, celebre illud vaticinium Deo proferre, ut triste exsilium finiret. Et sane nisi in precibus semper nobis occurrant Dei promissiones, vota quasi fumos in aërem iactamus. Simul notandum est, quamvis appropinquaret, vel iam impletum esset tempus redemptionis promissae, prophetam tamen non cessare a precibus, ad quas nos Deus verbo suo sollicitat: quamvis etiam tempus esset condictum, sic Deum appellat propheta de suo pacto, ut confugere ad meram eius bonitatem non desinat: quia promissiones quibus fidem suam obstringit, eius gratiam minime obscurant.

15. (*Quia diligunt.*) Hoc ad Cyrum et Darium restringi prorsus ineptum est: ac miror quosdam ex nostris tam frigido commento subscribere. Nam Rabbinos mirum non est stultas argutias nimis cupide venari. Scio alicubi impios vocari Dei servos, Ierem. 25, 9 quia per eorum manum exsequitur sua iudicia: imo fateor Cyrum nominatim dici electum Dei servum, Ies. 44, 28: sed neque eum neque Darium spiritus sanctus tam honorifico titulo dignatus esset sine circumstantia. Deinde probabile est compositum fuisse Psalmum, antequam edictum promulgassent de populi reditu. Ergo soli fideles in catalogo servorum Dei simpliciter censentur: quia illis propositum est tota vita Dei vocationi obsequi. Ego certe non dubito quin communiter de tota ecclesia loquatur: ac si diceret, non ab uno tantum homine concipi hoc votum, sed totum ecclesiae corpus in eodem esse consensu. Nam quo Deum melius inclinet, pios omnes quotquot tunc erant in mundo, suffragatores sibi advocat. Et certe ad fiduciam augendam hoc non parum valet, quasi in una persona preces ab omnibus simul concipi: sicuti Paulus secundae ad Corinth. 1, 11 notat. Subest autem in verbis pondus, quia *lapides Sionis* vocat deformem materiam quae supererat ex ruinis: ut significet non tantum fuisse olim conspicuo illo templi splendore captos fideles, quum posset non tantum allicere oculos hominum, sed rapere in sui admirationem omnes sensus: sed quamvis subversum sit templum, et deformis tantum vastitas illic appareat, fideles tamen in eius amore manere defixos, in putridis lapidibus et corrupto caemento agnoscere Dei gloriam. Et certe quum Dei auspiciis conditum fuisset templum, et reparatio eius ab eodem Deo promissa, non oportuit ab eius ruinis avelli piorum affectus. Interea ne ipsos frangerent gentium ludibria, in verbo Dei aliud speculari necesse fuit, quam oculis cernerent. Nam quia locum sciebant Deo sacrum esse: et rursus illic erigendum esse templum, quamvis mutili et concisi lapides iacerent sine ordine, disiectaque esset inutilis materia: non abiiciunt fideles templi reverentiam. Ergo quo tristior est ecclesiae desolatio, eo minus alienari nos oportet ab eius amore. Quin potius haec misericordia gemitus et suspiria elicere nobis debet, quae doctrina utinam nostrae aetati non adeo conveniret. Nam etsi alicubi Deus habet sua templa, ubi viget purior eius cultus, si tamen oculos coniicimus in totum orbem, quia ubique calcatur verbum Dei, et innumeris profanationibus eius cultus foedatur, certe sanctum eius templum tristibus ruinis ubique dilapsum est: imo ecclesiolae istae in quibus Deus habitat, lacerae sunt ac dispersae. Quid haec tuguria ad splendidum illud aedificium quod apud Iesaiam, Ezechielem et Zachariam describitur? Sed nulla desolatio obstare debet, quominus amemus ecclesiae lapides et pulverem. Papistas sinamus in suis altaribus, magnis structuris, et aliis pompis superbire: quia totus ille profanus splendor nihil aliud est quam abminatio coram Deo et angelis, veri autem templi sacrae sunt ruinae.

16. *Et timebunt gentes nomen Iehovae, et omnes reges terrae gloriam tuam.* 17. *Quia aedificavit Iehova Sion, visus est in gloria sua.* 18. *Respexit ad precem solitarii, et non contempsit precem eorum.* 19. *Scribetur hoc ad generationem posteram, et populus creatus laudabit eum.*

16. (*Et timebunt.*) Fructum liberationis describit propheta, quod inde illustris reddetur Dei gloria populis et ipsis regibus. Quo tacite significat, oppressa ecclesia, simul Dei gloriam deiici, sicuti haud dubie tunc derisui fuit impiis Deus Israël, ac si facultas eum deficeret ad opem suis ferendam. Dicit ergo propheta, si Deus populum suum redemerit, fore hoc notabile potentiae eius specimen, quod gentes cogat eum revereri quem subsannant. *Deum* enim *visum esse in gloria sua* dicit, ubi ecclesiam suam eduxit e mortis tenebris: sicuti de prima redemptione alibi canitur: Factus est tunc Iuda in sanctitatem eius, Israël fuit potestas eius, Psal. 114, 2. Ita hoc loco Deus populum iterum sibi colligens qui dispersus fuerat, et quasi a morte suscitans ecclesiam, apparuit in sua gloria. Atque haec non vulgaris consolatio est, tantum esse Dei erga nos amorem, ut decus suum in salute nostra fulgere velit. Quamvis autem inter medias afflictiones fidelibus abscondita fuerit virtus Dei, eam tamen semper fidei oculis et in speculo promissionum intuiti sunt.

18. (*Respexit.*) Hoc notatu dignum est, precibus fidelium adscribi piorum redemptionem. Quamvis enim nonnisi mera clementia fuerit adductus Deus ad liberandam ecclesiam, sicuti gratis pollicitus fuerat id se facturum: ut tamen stimulet fideles ad studium precandi, hoc idem quod sponte facturus est, eorum votis se daturum asserit. Neque haec duo inter se pugnant, Deum gratuita misericordia servare ecclesiam, et in ea servanda propitium esse suorum votis: quia quum gratuitis promissionibus annexae sint preces, harum effectus ex illis fluit. *Preces* autem *solitarii* exauditas fuisse dicens, non loquitur tantum de uno homine, quia mox plurali numero utetur: sed Iudaeos omnes quamdiu eiecti a patria exsularunt in alieno solo, vocat *Solitarios:* quia utcunque Assyria et Chaldaea regiones essent apprime fertiles et amoenae, non secus tamen illic vagati sunt miseri exsules, quam in deserto, ut alibi diximus. Caeterum ut tunc populus solitarius gemendo gratiam adeptus est, ita quamvis nunc dispersi sint fideles, nec legitimos habeant conventus, Dominus tamen in hac vasta dissipatione eorum gemitus exaudiet, modo sincero fidei consensu simul adspirent ad restitutionem ecclesiae.

19. (*Scribetur hoc.*) Magis extollit redemptionis fructum, quo se et alios omnes ad spem impetrandi animet. His autem verbis significat memorabile fore hoc Dei opus, cuius laus propaganda sit in aetates. Scimus enim multa esse laude digna, quorum tamen memoria evanescit: sed propheta salutem ecclesiae, pro qua rogat, a vulgaribus beneficiis discernit. *Scribendi* verbo significat historiam publico monumento dignam esse, ut transmittatur eius memoria ad posteros. Et subest concinna antithesis inter novam populi creationem, et praesentem interitum, quam interpretes male praetereunt. Populo enim abdicato, exstincta quodammodo erat ecclesia. Certe mortuum videri poterat eius nomen, quum Iudaei profanis gentibus permisti, nullum corpus efficerent. Itaque reditus quasi secunda fuit nativitas: ideoque non abs re propheta novam creationem exspectat: quia utcunque perisset ecclesia, persuasus erat Deum mirabili virtute facturum esse ut de integro rediviva surgeret. Atque hic locus insignis est, non semper ita servari ecclesiam ut superstes appareat, sed ubi mortua videtur, repente novam creari, quoties ita Deo visum est. Nulla igitur desolatio hanc nobis spem adimat, sicuti semel Deus ex nihilo mundum condidit, ita proprium esse eius opus, ecclesiam ex mortis tenebris eruere.

20. *Quia prospexit ex sublimi loco sanctitati suae, Iehova e coelis in terram respexit.* 21. *Ad audiendum gemitum vincti, ad solvendos filios mortis.* 22. *Ut narretur in Sion nomen Iehovae, et laus eius in Ierusalem.* 23. *Dum colligentur populi simul, et regna ut serviant Iehovae.*

20. (*Quia prospexit.*) Nunc propheta redemptionem, ad quam anxie suspirat, perinde amplectitur ac si peracta esset, ac ne tantum Dei beneficium obscuret hominum malignitas, aperte et disertis verbis laudem suam Deo vendicat: sicuti etiam multis modis coactus fuit populus agnoscere Dei manum. Nam multo ante quam in exsilium tractus foret, haec clades fuerat praedicta, ut testatum esset Dei iudicium. Simul promissa fuerat liberatio, et tempus notatum usque ad LXX. annos. Non potuit igitur hominum ingratitudo excogitare vel comminisci alias causas reditus, quam meram Dei bonitatem. Dicit ergo *Deum e coelo respexisse*, ne gratiae et favori Cyri Iudaei acceptam ferant salutem palam e coelis profectam. *Sublimis* locus *sanctuarii* tantundem hic valet ac coelum. Nam sicuti templum Psal. 26, 8 et 76, 3 habitatio Dei vocatur, respectu hominum: ita ne quid terrenum de ipso Deo imaginemur, domicilium sibi in coelo assignat: non quod inclusus sit coelo, sed ut supra mundum a nobis quaeratur. Postea iterum repetit quod de precibus attigerat, ut iterum excitet piorum corda ad orandum: deinde ubi liberati fuerint, sentiant fidei suae hoc concessum, quod promissionibus

freti, sursum dixerint suos gemitus, *vinctos* autem dicit, quia etsi compedibus nexi non erant, captivitas tamen eorum instar durissimi carceris erat. Imo paulo post dicit *morti fuisse destinatos*, ut tandem sentiant actum fuisse de sua salute, nisi extraordinaria Dei virtute a morte erepti essent.

22. (*Ut narretur.*) Hic amplior et uberior quam antehac celebratur redemptionis fructus: quia non tantum ad gratias Deo agendas in unum coalescent Iudaei, sed in patriam reducti, secum etiam reges et populos in fidei unitatem et eundem Dei cultum colligent. Hoc vero tunc prorsus incredibile fuit, non modo in templo diruto et exciso brevi resonaturas Dei laudes ut olim, sed venturos undique populos, et Iudaeis, qui tunc quasi putridum erant cadaver, aggregandos ad Deum colendum. Ratione quidem hac utitur propheta ad spem reditus dandam populo, quod impossibile sit, locum illum quem Deus sibi delegit, perpetuo deseri: sed novam materiam laudandi Dei fore denuntiat, quia nomen Dei adorabitur ab omnibus populis: nec tantum ex gente una constabit ecclesia, sed ex toto orbe. Quod scimus Christi auspiciis fuisse completum, sicuti etiam testatum fuerat vaticinio sancti Iacob, Gen. 49, 10: Ad ipsum erit collectio gentium. Sed quia prophetis solenne est continuare liberationem ab exsilio babylonico usque ad Christi adventum, propheta non partem unam duntaxat arripit, sed perducit gratiam Dei usque ad suum finem. Etsi autem necesse non fuit Ierosolymam adscendere quicunque ad Christum conversi sunt, more tamen usitato legalem cultum posuit tanquam symbolum verae pietatis. Caeterum discamus ex hoc loco nunquam melius celebrari Dei nomen quam dum propagatur religio et crescit ecclesia, quae ideo vocatur plantatio in laudem Dei, Iesa. cap. 61, vers. 3.

24. *Afflixit in via robur meum, coarctavit dies meos.* 25. *Dixi, Deus mi, ne tollas me in dimidio dierum meorum: in generationem generationum anni tui.* 26. *Prius terram fundasti, et opus manuum tuarum coeli.* 27. *Ipsi peribunt, et tu permanebis, et omnes quasi vestimentum veterascent: quasi vestem mutabis eos, et mutabuntur.* 28. *Et tu idem, et anni tui non deficient.* 29. *Filii servorum tuorum habitabunt, et semen eorum coram te stabilietur.*

24. (*Afflixit in via.*) Querimoniam hanc inscite, meo iudicio, quidam ad tempus illud restringunt quo exhibitae fuerunt Iudaeis molestiae, postquam data fuerat redeundi libertas. Potius in voce itineris aut viae metaphora est. Nam quum meta veteris populi esset Christi exhibitio, iure afflictos se queruntur in medio stadii cursu. Atque ita Deo suam promissionem obiiciunt, quod quum temere non cucurrerint, sed sequuti sint eius fidem, in medio itinere attriti fuerint eius manu. Non expostulant quidem cum Deo, ac si spem eorum frustratus esset: sed quia persuasi sunt eum non agere fallaciter cum suis cultoribus, hac querimonia se ad bene sperandum confirmant. Eodem sensu addunt *dies suos fuisse concisos*, vel in angustum redactos, quia ad tempus plenitudinis respiciunt, quod, nisi Christo patefacto, suspensum semper fuit: ideo sequitur, *Ne perimas me in dimidio dierum meorum.* Nam spatium intermedium usquedum apparuisset Christus, dimidiae vitae comparant: quia matura ecclesiae aetas Christi demum adventu completa fuit, ut diximus. Etsi enim praedicta illa calamitas fuerat, sic tamen ferebat natura foederis, ut populum illum Deus sub manu sua protegeret ac tueretur: ideoque exsilium violenta quaedam ruptura fuit: quo maiore fiducia rogarunt pii ne ante tempus in medio itinere raperentur. Neque enim hoc modo finxerunt sibi certum vitae spatium: sed quia Deus, gratis eos adoptans, hac lege dederat vitae initium ut eos ad Christi usque adventum foveret, iure licuit hanc promissionem in medium proferre: ac si dicerent, Domine tu vitam nobis pollicitus es non tridui, vel unius mensis, vel paucorum annorum, sed donec renovares totum orbem, et colligeres omnes populos sub manu Christi tui. Quid ergo sibi vult interitus in medio cursu? Quae sequitur ratio, videtur nihil ad praesentem causam facere. Nam etsi aeternus est Deus, an ideo aeterni erunt homines? Sed Psal. 90, 2 diximus, quomodo tempestive in medium vocetur Dei aeternitas, ubi de salutis nostrae fiducia agitur: quia Deus non modo in arcana sua essentia vult aeternus agnosci, sed etiam in verbo, sicuti est apud Iesa. 40, 6: Omnis caro foenum, et omnis gratia eius quasi flos herbae, verbum autem Domini in aeternum manet. Iam quia nos sibi per verbum coniungit, quantumvis distet fragilis nostra conditio a coelesti eius gloria: fides tamen nostra ad beatum illum statum penetrare debet, ex quo Deus miserias nostras respicit. Quanquam alio quoque spectat comparatio inter aeternam Dei vitam, et breve humanae vitae curriculum: hac etiam causa ad misericordiam flectitur Deus, dum videt quasi momento transire homines, et mox evanescere: sicuti fusius mox exponitur.

26. (*Prius fundasti terram.*) Amplificat quod prius dixit, nempe totum mundum, si conferatur cum Deo, evanidam esse figuram: paulo post tamen ecclesiam eximit ab hac communi sorte, quia in verbo Dei fundata est, et eiusdem verbi custodia protegitur. Duo igitur membra sunt: Quum coeli ipsi nihil fere a fumo differant coram Deo, eam esse fragilitatem in humano genere quae Dei misericordiam provocare debeat: deinde, utcunque nulla sit coeli et terrae stabilitas, ecclesiae tamen salutem, quia suffulta est aeterna Dei veritate, firmam per-

descendens, tarditatem suam corrigat. Nam *animae* nomine non contentus, quo haud dubie sedem intelligentiae et affectuum significat, intimas etiam eius partes diserte adiungit, quasi mentem et cor suum, omnesque utriusque facultates compellans. Qui vero ita se ipsum alloquitur, quasi remotis arbitris coram Deo secum agit. Et repetitio ad emphasin valet: ac si tarditatem suam argueret.

2. (*Ne obliviscaris.*) Hac particula admonet, Deum suis partibus non deesse quin suppeditet largam sui laudandi materiam, modo ne obstaret nobis propria ingratitudo. Ac primo quidem docet, ideo tam liberaliter nobiscum agere, ut per nos celebretur nomen suum: sed interim perstringit nostram vanitatem, quae nos alio quovis potius rapit. Qui fit enim ut in hoc praecipuo exercitio pietatis adeo torpeamus, nisi quod immensa Dei beneficia, quae palam coelo et terrae apparent, foeda et impia oblivio in cordibus nostris sepelit? Nam si modo eorum vigeret memoria, satis nos ad officium propensos fore docet propheta, quum solum oblivisci vetat.

3. (*Qui propitius.*) Nunc per species enumerat beneficia, in quibus reputandis nos nimis obliviosos et socordes esse docuit. Nec temere ab hoc capite orditur, quod Deus peccatis ignoscat: quia gratuita reconciliatio fons est unde reliqua omnia scaturiunt. Etsi enim ad impios quoque se diffundit beneficentia Dei, adeo tamen ea non fruuntur, ut ne gustum quidem capiant. Omnium ergo bonorum quorum vera et solida fruitio ad nos pervenit, hoc initium est, quod Deus peccata nostra gratis condonans et abolens, in gratiam nos recipit. Imo peccatorum remissio dum nobis Deum propitiat, simul etiam sanctificat quaecunque largitur nobis bona, ut in salutem cedant. Secundum membrum vel repetitio est eiusdem sententiae, vel latius patet. Nam hi sunt gratuitae veniae effectus, quod Deus nos spiritu suo gubernans, concupiscentias carnis mortificat, et nos purgat a vitiis, veramque piae et rectae vitae sanitatem restituit. Qui vero intelligunt *sanari infirmitates* a Deo, quia ubi peccata remisit simul nos a corporalibus morbis liberat, videntur nimis ieiune restringere prophetae sensum. Quare non dubito, medicinam de qua propheta loquitur, spectare ad delendum reatum, deinde ad curanda vitia quae nobis inhaerent, quod fit spiritu regenerationis. Si quis tertium addere velit, quod Deus nobis placatus etiam poenas condonet, non repugno. Discamus interea ex hoc loco, donec coelestis medicus opem nobis ferat, nos non tantum intus fovere multos morbos, sed etiam mortes.

4. (*Qui redimit.*) Clarius exprimit qualis sit nostra conditio antequam malis nostris Deus medeatur, nempe mortuos esse et sepulcro devotos. Quo pluris aestimare convenit Dei misericordiam, quia liberatio est a morte et interitu. Nam si initium spiritualis vitae resurrectio est a sepulcro: quid iam reliquum erit hominibus in quo sibi placeant? Postea docet propheta, tam in ipso principio salutis, quam in toto progressu fulgere incomparabilem Dei gratiam, cuius laudem ut magis amplificet, adiungit etiam plurali numero *miserationes.* Dicit autem nos illis circumdari: quasi diceret, a fronte, a tergo, ab utroque latere, sursum et deorsum immensam gratiae Dei abundantiam nobis praesto esse, ut nullus locus ab ea sit vacuus. Id postea amplificat, dicens *satiari maxillas:* qua metaphora ad epulandi licentiam alludit in largiore ciborum copia. Nam qui laborant victus penuria, vix audent tenuiter cibum gustare. Non quod ingluviem probet in Dei beneficiis nimis cupide vorandis, sicuti intemperanter sibi homines indulgent quoties uberior suppetit copia: sed loquutionem sumpsit ex communi hominum more, qua doceret, quidquid bonorum optari potest, nobis Dei benignitate affluere usque ad plenam satietatem. Qui עֶדְיִ pro ornatu accipiunt, suo commento depravant hunc locum, et miror unde illis in mentem venerit tam absurda imaginatio: nisi quod solet hoc accidere curiosis omnibus, dum acumen suum exercent, ut proferant meras ineptias. Postea addit stillari sibi divinitus novum vigorem ut semper maneat integer: quemadmodum Iesaias 65, 20 de ecclesiae instauratione disserens, senem centenarium dicit fore similem puero. Hac autem loquendi forma significat Deum sibi suggerere cum uberrima bonorum copia internum quoque vigorem, ut illis fruatur laetus, ac si vires assidue reflorescerent. *Aquilae* comparatio fabulandi occasio fuit Iudaeis, nam quum nullius prorsus scientiae elementa teneant, tanta sunt audacia praediti, ut quacunque de re agatur, nusquam haesitent: simul vero atque aliquid incognitum occurrit, nullum est tam putidum figmentum quod non oraculi loco obtrudant. Ita hoc loco divinant aquilas singulis quibusque decenniis conscendere usque ad ignem elementarem, et postea se proiicere in mare, statim succrescere novas pennas. Atqui ex aquilae natura quam philosophi describunt, usu scilicet bene compertam, simplex elicitur prophetae sensus, avis enim illa ad ultimum usque senium semper vegeta est, nec annis debilitatur, nec morbis obnoxia est, donec tandem fame intereat. Vivacem esse satis constat: sed tandem succrescit rostrum, ut cibum capere nequeat, sed tantum sanguinem sugere cogatur, vel se potu reficere. Unde proverbium, Aquilae senectus: quia bibaces facit necessitas. Quia vero solus potus ad tolerandam vitam non sufficit, fame et inedia magis tabescunt, quam concidant defectu virium. Nunc tenemus absque fabula genuinum prophetae sensum, Sicut aquilis semper durat suus vigor, ut in senectute sint iuve-

nes: ita sustineri arcana Dei virtute pios, ut retineant vires integras. Etsi autem non semper vegeti sunt in hac vita. imo aegre se trahunt in continuis languoribus, vere tamen in eos suo modo competit quod hic dicitur. Hoc quidem omnibus sine controversia commune est, quod educti e sepulcro Deum infinitis modis beneficum sentiunt. Quod si reputent singuli quantum illi debeant, merito dicent satiari os suum bonis: sicuti Psalmo 139, 18 confessus est David se numerando esse imparem, quia superat arenas maris. Ac nisi malignitas nostra sensus perstringeret, in ipsa esurie sic famelici pascimur, ut multiplices semper suae bonitatis divitias Deus proferat. De vigore sic habendum est, quia dum corrumpitur exterior homo noster, renovamur in meliorem vitam, non esse cur moleste feramus vires nostras collabi: praesertim quum debiles ac languidos spiritu suo sustineat.

6. *Faciens iustitias Iehova, et iudicia omnibus oppressis.* 7. *Patefecit vias suas Mosi, filiis Israël facta sua.* 8. *Misericors et clemens Iehova, longus ira, et multus bonitate.*

6. (*Faciens iustitias.*) Postquam in se ipso Dei beneficia recensuit David, ab hac privata consideratione longius evehitur. Quanquam dubium non est, ubi Deus praedicat succurrere oppressis, quin se unum statuat in eorum numero, sicuti eius auxilium in multis persequutionibus expertus erat: sed ex sua experientia describit, qualem Deus se praestare soleat omnibus iniuste afflictis. Caeterum quia fideles in hoc mundo semper inter lupos versantur, plurali numero varias liberationes celebrat: ut sciamus hoc esse ordinarium Dei munus, succurrere servis suis quoties iniuriam illis afferri videt. Nam hinc ad patientiam instruimur, dum nostras iniurias Deus vindicandas suscipit: et quoties inique impetimur, iustitiae suae clypeo nos tegit, vel iudicii gladio defendit.

7. (*Patefecit vias.*) Iam electi populi personam suscipit David, et quidem opportune, nempe beneficiis sibi collatis admonitus: quia persuasus erat, nonnisi quatenus erat ecclesiae membrum, tot bonis locupletatum fuisse, mentem suam ad commune foedus mox retulit. Eandem (fateor) sententiam continuat: quia *viae istae* quas Mosi ostensas dicit, nihil aliud fuerunt quam liberatio populi, donec terram promissam ingressus est. Atque hoc tanquam insigne prae aliis iustitiae et iudicii documentum elegit, quo probaret Deum oppressis iustum auxiliatorem semper esse. Sed quia hoc ex promissione pendebat, non dubium est quin hanc praecipue respiciat: ac si diceret, Dei iustitiam electo populo quem adoptaverat, et cum quo foedus pepigerat, clare fuisse probatam et conspectam. Dicitur autem Mosi primum, qui minister et internuntius erat, deinde toti populo vias suas manifestasse. Induitur enim Moses ipse persona divinitus imposita: quia voluit Deus per eius manum et operam innotescere populo. *Viae* ergo et *facta* Dei sunt, quod surrexit cum admirabili potentia ut populum redimeret, quod eum traduxit per mare rubrum, quod multis signis et virtutibus testatus est praesentiam suam. Sed quia hoc totum manabat ex gratuito foedere, se et alios ad gratias Deo agendas hortatur David, quod electi fuerint in peculiarem populum, et per legis doctrinam illuxerit eorum mentibus: quia sicuti nihil homine miserius est absque Dei notitia, ita hic incomparabilis plenae felicitatis est thesaurus, quod Deus ad nos cum paterni amoris testimonio descendit.

8. (*Misericors et clemens.*) Videtur alludere David ad Mosis exclamationem, quae legitur Exodi 34, 6 ubi pro insigni revelationis modo clarius quam alibi describitur Dei natura. Nam quum Mosi concessum foret propius cernere Dei gloriam, exhibito eius conspectu, erupit in hanc vocem, Deus misericors, et clemens, propitius, lentus ad iram, multus bonitate. Quum ergo summatim illic complexus sit quod de ipso Deo nobis cognitu utile est, prudenter David ad praesentem usum accommodat elogia illa. Nam eius consilium est merae Dei bonitati tribuere, quod populus, qui suis vitiis a gratia adoptionis subinde excideret, gradum tamen suum retinet. Caeterum in genere sic habendum est, veram Dei notitiam semper ad fidei sensum referri debere: quia non vult in occulta sua essentia investigari, sed quatenus se nobis communicat, quod notatu dignum est. Videmus enim, quoties fit Dei mentio, perverse rapi hominum ingenia ad frigidas speculationes, et arripere quae nihil prosunt: negligere interim quae oculis nostris occurrunt virtutes, in quibus relucet viva eius imago. Atqui quocunque studium suum applicent homines, nusquam melius proficient quam in continua meditatione sapientiae, bonitatis, iustitiae, et misericordiae eius: praesertim bonitatis eius cognitio tam ad fidem aedificandam, quam ad laudes eius illustrandas apta est. Ideoque Paulus Ephes. 3, 18 hanc nostram altitudinem esse pronuntiat, longitudinem, latitudinem et profundum, cognoscere ineffabiles gratiae divitias quae nobis patefactae sunt in Christo. Haec etiam ratio est, cur David post Mosen pluribus verbis Dei misericordiam commendet. Nam primo nullum in nobis vitium deterius est diabolica arrogantia, quae suam Deo laudem eripit: adeo autem penitus inhaeret, ut non facile revelli queat. Exsurgit ergo Deus, et quo exinaniat sacrilegam carnis fiduciam, misericordiam suam, qua sola stamus, magnifice asserit. Rursum ubi acquiescere decebat in Dei gratia, trepidant aut vacillant mentes no-

strae: nec quidquam nobis difficilius est quam agnoscere Deum nobis propitium. Quare huic dubitationi David post Mosen synonyma haec opposuit, Deum esse misericordem: deinde gratificum, ut ita loquar: tertio, humaniter et cum mansuetudine tolerantem hominum peccata: postremo multae clementiae et bonitatis.

9. *Non in perpetuum rixabitur, et non in saeculum custodiet.* 10. *Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras rependit super nos:* 11. *Quia secundum altitudinem coelorum super terram praevaluit bonitas eius*) super timentes eum.* 12. *Sicuti procul distat Oriens ab Occidente, procul removit a nobis peccata nostra.*

9. (*Non in perpetuum.*) Consequentiam ex superioribus Dei epithetis colligit David, Deum, ubi offensus fuerit, fore tamen placabilem: quia natura semper ad ignoscendum propensus est. Hoc autem additu necessarium fuit: quia peccata nostra ianuam clauderent eius bonitati, nisi occurreret eius placandi ratio. Subindicat autem David, Deum litem intendere peccatoribus, ut eos sensu reatus humiliet: mox tamen supersedere, ubi subactos videt ac supplices. Aliter Genesis 6, 3 dicit, Non litigabit spiritus meus amplius cum homine: nempe quia convictis maleficiis iam matura erat damnatio. Hic autem David perpetuo rixari negat: quia ut est exorabilis et facilis ad veniam, ius suum non prosequitur. Atque huc pertinet secundum verbum quod phrasi gallicae respondet, *Ie luy garde, Il me l'a gardé,* ubi de occulta ultione agitur, quem intus fovens qui iniuriis ignoscere non potest, nocendi occasionem exspectat. Negat autem David, Deum more hominum servare iniurias, quia ultro ad reconciliationem descendit. Sciendum tamen est, promiscue hoc non competere in totum humanum genus, sed esse ecclesiae privilegium. Nam diserte apud Mosen Deut. 5, 9 vocatur Deus formidabilis ultor, qui patrum delicta reiicit in sinum filiorum. Sed David omissis incredulis, quibus incumbit aeterna et implacabilis ira Dei, docet, quam comiter indulgeat filiis suis: sicut etiam loquitur Deus ipse apud Iesa. 54, 8: In momento castigavi te: miserationibus autem aeternis te prosequar. Experimento deinde vel effectu probat quod dixit, quia nonnisi mira Dei tolerantia salvi hactenus steterant Israëlitae, perinde ac si diceret, Examinet quisque nostrum vitam suam: quot modis provocavimus iram Dei? imo assidue provocamus: ipse vero non modo sibi a poenis temperat, sed benigne etiam alit quos merito perdere poterat.

---

*) Sa bonté a esté grande, *en marge:* ou il a magnifié sa bonté.

11. (*Quia secundum altitudinem.*) Similitudine confirmat, Deum fideles suos non ulcisci ut meriti sunt, sed clementia sua cum eorum maleficiis certare. Porro tantundem valet loquutio ac si immensam erga nos Dei misericordiam esse diceret. Verbum גבר sive neutraliter, sive transitive accipias, parum interest: quia utroque modo immensitas misericordiae mundi amplitudini confertur. Quia autem Dei misericordiae ad nos usque non pateret accessus, nisi sublato reatus obstaculo, continuo post addit, Deum tam procul abigere a nobis peccata, quam longe distat oriens ab occasu. Summa est, longe lateque pro orbis magnitudine effundi misericordiam Dei super fideles: ac, ne quid impediat eius cursum, aboleri penitus eorum peccata. Confirmat autem quod nuper dixi, non generaliter se tractare, qualis erga totum mundum sit Deus, sed qualem se fidelibus praestet. Unde etiam apparet non hic agi de misericordia qua nos initio sibi reconciliat, sed qua assidue prosequitur quos paterno amore complexus est. Una enim species misericordiae est qua nos a morte restituit in vitam, dum adhuc sumus ab eo alieni: altera, qua nos sustinet, quia statim evanesceret gratia illa, nisi eam quotidiana venia sanciret. Unde etiam colligimus quam crasse ineptiant papistae, dum gratuitam peccatorum remissionem semel tantum dari fingunt: postea autem iustitiam acquiri, vel retineri eius possessionem operum meritis: quidquid culpae contrahitur, satisfactionibus redimi. Videmus autem ut David Dei misericordiam qua sibi nos reconciliat, peccata non imputando, non includat puncto temporis, sed extendat usque ad vitae finem. Non minus etiam valide refellit hic locus fanaticos, qui se et alios vesana perfectae iustitiae opinione fascinant, ut amplius non indigeant venia.

13. *Sicut misericors est pater erga filios, misericors fuit Iehova erga timentes se.* 14. *Quia ipse cognoscit figmentum nostrum, recordatus est quod pulvis sumus.* 15. *Homo, quasi herbae dies eius, quasi flos agri, sic floret.* 16. *Ubi ventus transierit super eum, tunc non erit, nec cognoscet eum amplius locus eius.*

13. (*Sicut misericors.*) Non tantum similitudine explicat quod dixit, sed simul notat causam cur tam benigne ignoscat Deus, quia scilicet *pater* est. Gratuita igitur adoptio Deum peccatis nostris assidue propitiat. Ideoque ex illo fonte spes veniae petenda est. Iam quum nullus suo merito adoptatus fuerit, sequitur gratis remitti peccata. Scimus autem Deum terrenis patribus conferri, non quia similis sit, sed quia aliter incomparabilis erga nos eius amor exprimi non potest. Iam ne ad peccandi licentiam trahatur paterna Dei indulgentia, iterum

repetit David, nonnisi sinceris suis cultoribus ita esse propitium. Est quidem hoc non vulgaris tolerantiae, quod solem suum oriri facit super bonos et malos, Matth. 5, 45: sed hic agitur de gratuita imputatione iustitiae, qua censemur Dei filii. Ea autem non aliis offertur nisi qui tam benefico patri se addicunt, et reverenter subiiciunt eius verbo. Sed quia qualecunque pietatis studium longe a perfectione distat, unica salutis fultura relinquitur in Dei bonitate.

14. (*Quia ipse cognoscit.*) Hic David in nihilum redigens quidquid sibi dignitatis arrogant homines, solum miseriae respectum esse asserit, qui Deum provocat ad nos humaniter tolerandos. Quod diligenter rursus notandam est, non modo ad domandam carnis superbiam, sed ne fiduciam nostram moretur vel impediat nostra indignitas. Nam quo miserior est ac magis despicabilis nostra conditio, propensior ad misericordiam erit Deus: siquidem ut nobis bene faciat, luto nostro et pulvere contentus est. Eodem pertinet similitudo quae mox sequitur, totam hominis praestantiam non secus ac floris caduci uno flatu marcescere. Improprie quidem homo *florere* dicitur: sed quia obiici posset, eum tamen aliqua gratia pollere, David per concessionem florere dicit instar herbae, potius quam fumum vel umbram, ac rem nihili esse pronuntiat, sicuti iure poterat. Etsi enim quamdiu vivimus in mundo, naturalibus donis sumus ornati, atque (ut reliqua taceam) in Deo sumus et movemur Act. 17, 28: quia tamen nihil habemus nisi precarium, et quod in singulas horas auferri potest, pompa est vel figura quae praeterit. Proprie autem de vitae brevitate hic agitur, cuius Deus rationem habet, clementer nobis ignoscendo: sicut alibi dicitur, Recordatus est quia caro sunt, spiritus transiens et non rediens, Psal. 78, 39. Si quis roget, cur praeterita mentione animae, quae tamen potior est pars hominis, David nos pronuntiet esse pulverem et lutum: Respondeo, hoc Deo sufficere ad nos clementer sustinendos, dum videt nostra vita nihil esse fragilius. Etsi autem anima, postquam migravit ex ergastulo corporis, superstes manet: in se tamen nihil habet firmitudinis. Creata est ut corpus vivificet: sed nulla vitae gutta praedita est nisi quam Deus inspirat. Quod si gratiam suam subducat Deus, anima non aliter flatus erit, quam corpus pulvis: certe in toto homine nonnisi mera vanitas reperietur.

17. ***At bonitas Iehovae a saeculo et usque in saeculum super timentes eum, et iustitia eius super filios filiorum,*** 18. ***Iis qui custodiunt foedus eius, et memores sunt statutorum eius, ut faciant ea.***

17. (*At bonitas.*) Hoc tantum facit hominibus residuum, ut in Dei misericordia subsistant: quia nimium desiperent fulturam in se quaerendo. Postquam autem exinanivit homines, opportunum solatium addit. Quamvis nulla sit in ipsis virtus intrinseca quae non in fumum abeat, Deum tamen inexhaustum esse vitae fontem qui eorum ariditati succurrat. Notanda est haec antithesis: quosnam enim exuit omni virtute? nempe fideles qui regeniti sunt Dei spiritu, veraque pietate eum colunt: nihil tamen relinquit ubi spes eorum subsidat, praeter meram Dei bonitatem. Caeterum quia aeterna est Dei bonitas, non obstat sua fidelibus infirmitas quominus de aeterna salute usque ad finem et in morte ipsa glorientur. Neque enim eorum spem aliis temporum finibus includit David, quam Dei gratiam in qua fundata est. Bonitati subiicit *iustitiam*, qua voce iam saepius diximus notari Dei praesidium quo suos tuetur ac conservat. Deus ergo iustus est: non quia unumquemque remunerat prout dignus fuerit, sed quia fideliter cum suis agit, eos manu sua protegendo. Hanc vero iustitiam scite propheta inferiore gradu statuit tanquam effectum bonitatis. Eandem quoque super filios et nepotes propagari dicit, secundum illud, Deut. 7, 9. Deus misericors in mille generationes. Est autem haec eximia amoris probatio, quod non tantum singulos in gratiam recipit, sed quasi haereditario iure posteros associat, ut eiusdem sint adoptionis consortes. Quomodo enim nos abiiceret qui filios nostros et nepotes in tutelam suam recipiens, in eorum personis demonstrat quam sibi pretiosa sit nostra salus? Caeterum quia nihil magis proclive, quam ut falso gratiae Dei praetextu se deludant hypocritae, vel filii degeneres perperam ad se rapiant quod patribus promissum est, iterum exceptio illa ponitur, Deum non aliis fore propitium nisi qui vicissim custodiunt eius foedus, quod sua pravitate irritum reddunt increduli. Quod pro Dei timore, *custodia* vel observatio *foederis* ponitur, notatu dignum est: quia hoc modo significat David, non alios esse veros Dei cultores nisi qui reverenter obediunt eius verbo. Hinc longissime absuut papistae, qui dum se putant aequare sanctitate angelos ipsos, excutiunt tamen Dei iugum, non secus ac rabiosae belluae, pedibus calcando sacrum eius verbum. Hinc ergo probe David aestimat pietatem hominum, si Dei verbo se subiiciant, praescriptamque ab eo regulam sequantur. Quia autem initium sumit foedus a commendatione gratiae, legitima eius custodia fidem imprimis et invocationem requirit. Nec supervacuum est quod addit, *Qui memores sunt statutorum eius:* quamvis enim assidue Deus nos commonefaciat, statim ad mundi curas delabimur, obstrepunt multa avocamenta, multae illecebrae soporem mentibus nostris inducunt. Ita doctrinae lucem suffocat oblivio, nisi se identidem excitent fideles. Vigere autem hanc memoriam dicit David, si in actione se

exerceant homines: quia multis ad disserendum satis prompta est lingua, quibus nimis tardi sunt pedes, et manus fere mortuae.

19. *Iehova in coelis stabilivit solium suum, et regnum eius in omni dominatione.* 20. *Benedicite Iehovae angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, audiendo vocem verbi eius.* 21. *Benedicite Iehovae omnes exercitus eius, ministri eius, qui facitis beneplacitum eius.* 22. *Benedicite Iehovae omnia opera eius in omnibus locis dominationis eius: benedic anima mea Iehovae.*

19. (*Iehova in coelis.*) Postquam retulit David Dei beneficia, quibus tam singulos nostrum sibi obstringit, quam totam ecclesiam prosequitur, nunc in genere extollit immensam eius gloriam. Summa autem est, quoties Dei fit mentio, ut discant homines transscendere totum mundum: quia superat eius maiestas omnes coelos: deinde ut discant potentiam eius non metiri humano modo, quia omnia imperia et dominationes sub se continet. Ac ne quis putaret terrenas solum creaturas cogi in ordinem, angelos ipsos praecipue compellat. Porro eos in societatem laudandi Dei accersens, se et pios omnes admonet, nihil esse melius vel magis optabile quam laudare Deum: quando nulla angelis praestantior est exercitatio in qua se occupent. Certe angeli magis voluntarii sunt ad hoc officium et alacres, quam ut indigeant nostris stimulis, nos vero qua fronte hortandi partes nobis sumere audebimus, quorum tanta est segnities? Sed quamvis celeriter praecurrant angeli, nos vix lente sequamur: David tamen nostra causa canendas Dei laudes illis commendat, ut eorum exemplo expergefaciat nostrum torporem. Interea notandum est eius consilium quod attigi, sermonem scilicet ad angelos dirigere: ut sciamus non alium illis esse propositum summum finem, quam extollendae Dei gloriae. Ideo ab una parte eos *virtute* ornat: sed mox addit totos pendere a Dei nutu: *qui facitis* (inquit) verbum eius: ac si diceret, quantalibet virtute sint praediti, nihil esse illis magis honorificum quam ut Deo pareant, nec tantum dicit angelos exsequi Dei mandata, sed quo promptitudinem obsequii melius exprimat, dicit praesto semper esse ad capessenda eius iussa.

21. (*Omnes exercitus eius.*) Hac voce non stellas designat, ut quidam exponunt: sed continuat eandem sententiam, neque tamen supervacua est repetitio: quia per exercitus intelligit myriades myriadum, quae adstantes ad Dei tribunal, excipiunt omnes eius nutus. Ac vocat iterum *ministros qui faciunt eius beneplacitum,* ut sciamus non esse defixos in otiosa gloriae Dei speculatione, sed quum nobis dati sint ministri et custodes, ad opus esse paratos. Pro voce verbi, nunc ponit *beneplacitum,* scite utrumque, et optima ratione. Nam sol, et luna, et stellae, quamvis observent leges a Deo praescriptas, quia tamen intelligentia carent, proprie non dicuntur verbo et voci eius parere. Transfertur quidem interdum ad mutas creaturas Obediendi verbum: sed metaphorice dicuntur *audire vocem Dei,* dum arcano naturae instinctu obtemperant eius decretis. Proprie vero in angelos hoc competit, quibus propositum est Deo morem gerere, sicuti quid fieri velit ex sacro eius ore intelligunt. Iam beneplaciti nomen clarius laetum et hilare obsequium exprimit: ac si dixisset, angelos non solum Dei praeceptis obsequentes esse, sed libenter et cum summa oblectatione excipere eius nutus, ut eius beneplacitis obtemperent: hoc enim valet nomen hebraicum, ut alibi diximus.

22. (*Omnia opera eius.*) Tandem se ad omnes creaturas convertit: quia licet voce et sensu careant, quodammodo tamen personare debent laudes Dei. Idque facit nostra causa, ut doceat, nullum coeli ac terrae angulum Dei laudibus vacuum esse. Minus enim excusationis nobis restat, dum omnia Dei opera opificem suum laudando socordiam nobis exprobrant, nisi saltem eorum exemplum imitamur. *Omnia autem loca dominationis* diserte ponere videtur, quo ferventius operam suam huc impendant fideles. Nam si in celebrandis Dei laudibus ne regiones quidem, ubi nulla vox eius auditur, mutae esse debent, quomodo silere nobis fas erit, quibus os Deus aperit, sacra sua voce nos praeveniens? Tandem ostendit David in quem finem recensuerit Dei beneficia, et imperium extulerit, nempe ut se magis ad eum laudandum animaret.

PSALMUS CIV.

ARG. Differt hic Psalmus a proximo, quia neque de specialibus Dei beneficiis disserit quae resident in ecclesia, neque ad spem coelestis vitae nos attollit: sed in mundi opificio et naturae ordine vivam sapientiae, potentiae, et bonitatis Dei imaginem nobis depingens, ad eum laudandum nos hortatur, quatenus in hac caduca vita se nobis patrem exhibet.

1. *Benedic anima mea Iehovae: Iehova Deus mi, magnificatus es valde, laudem et decorem induisti.* 2. *Amictus luce sicut vestimento, extendens coelos quasi velum:* 3. *Contignans in aquis coenacula sua, ponens nubes vehiculum suum, ambulans super alas venti:* 4. *Faciens angelos suos ventos, ministros suos ignem flammeum.*

1. (*Benedic anima mea.*) Postquam se hortatus est ad Deum laudandum, subiicit, argumentum suppetere, oblique se et alios ingratitudinis damnans, si Dei laudes, quibus nihil debebat esse notius vel

magis celebre, sepeliantur silentio. *Lucem* vero qua Deum *ornatum* esse dicit, comparans *vestimento*, significat, quamvis invisibilis sit Deus, conspicuam tamen esse eius gloriam. Si de essentia eius agitur, habitat certe lucem inaccessam: sed dum irradiat totum mundum suo fulgore, haec vestis est in qua visibilis quodammodo nobis apparet qui in se ipso erat absconditus. Atque haec doctrina cognitu apprime utilis est, nam si conentur homines adscendere ad Dei altitudinem, quamvis nubes transvolent, deficere tamen in medio cursu necesse est. Et certe desipiunt qui Deum quaerunt in nuda sua maiestate. Quare ut conspectu eius fruamur, prodeat in medium cum suo ornatu, hoc est, vertamus oculos ad pulcerrimam hanc mundi fabricam, in qua vult a nobis conspici, ne perperam in arcanae essentiae investigatione simus curiosi. Iam quum Deus se luce vestitum nobis offerat, non est cur ignaviae suae praetextum captent qui eius notitiam subterfugiunt, ac si in profundis tenebris lateret. *Coelum* vero *velum* esse, non intelligit quo se occultet Deus, sed quo decoretur eius maiestas: ac si diceret regium esse tentorium.

3. (*Contignans in aquis.*) Pluribus verbis explicat David quod breviter et figurate dixerat de vestimento Dei. Huc tendit summa, non esse penetrandum super coelos quaerendi Dei causa, quia nobis occurrit in mundo, vivasque picturas oculis nostris passim ingerit. Porro ne imaginemur aliquid in eo adventitium, quasi creato mundo auctus fuerit: tenendum est, eum nostra causa vestem induere. Paulo durior videtur esse metaphora, quod Deus coenacula sua in aquis contignet: sed ex re incomprehensibili plus admirationis movere voluit propheta. Nisi enim trabes solidae sint ac robustae, ne mediocris quidem aedificii moles illis incumbet. Quod ergo Deus aquas coelesti suo palatio supponit, quis non ad miraculum tam incredibile obstupescat? Stupori autem nostro non supervacuae sunt tales hyperbolae, quae vix ad levem usque notitiam nos expergefaciunt. Quid sit *ambulare super alas ventorum*, ex sequenti versu melius liquet, ubi dicit ventos esse nuntios Dei. En quomodo in nubibus equitet Deus, et ventorum alis vehatur: quia scilicet ventos et nubes circumagit suo arbitrio, et qua vult celeritate huc illuc transmittens, praesentiam suae virtutis demonstrat. His autem verbis admonet, non temere ventos surgere, nec fortuito impetu oriri fulgura, sed Deum suo imperio regere et moderari quidquid est perturbationum in aëre. Cuius doctrinae duplex est fructus, nam si quando surgant noxii venti, auster aërem inficiat, segetes exurat aquilo, non arbores tantum sed aedificia prosternat, alii venti fruges terrae corrumpant: trepidandum est sub istis Dei flagellis. Rursum si Deus suavi aliquo vento temperet nimium calorem, si aquilone purget aërem faeculentum, si austris aridam terram humectet: hic reputanda est eius bonitas. Caeterum quia locum hunc apostolus citat ad Hebraeos cap. 1, 7 et transfert ad angelos, communi fere consensu graeci et latini interpretes putarunt allegorice Davidem loqui. Sic quia Paulus locum ex Psalmo 19, 5 citans, visus fuerat transferre ad apostolos quod de coelis illic dicitur, totus Psalmus ad allegoriam inscite tractus est. Porro apostoli consilium non fuit simpliciter exponere, quid doceat hoc loco propheta: sed quia Deus quasi in speculo nobis visibilis proponitur, merito analogiam posuit apostolus inter obsequium quod palam et sensibili modo venti Deo praestant, et quod ipse ab angelis recipit. Summa est, sicuti Deus ventis utitur tanquam nuntiis, huc illuc convertit, sedat et excitat quoties visum est, ut eorum ministerio declaret suam potentiam: sic angelos esse creatos ut Dei iussa exsequantur. Et certe male proficimus in spectaculo totius naturae, nisi fidei oculis speculamur spiritualem illam gloriam, cuius imago in mundo nobis apparet.

5. *Fundavit terram super bases suas, non nutabit in saeculum et usque.* 6. *Abysso quasi veste operuit eam, super montes stabunt aquae.* 7. *Ab increpatione tua fugient, a voce tonitrui tui celeriter transibunt.* 8. *Adscendent montes, descendent valles ad locum quem fundasti eis.* 9. *Terminum posuisti, non praeteribunt, non revertentur ad operiendam terram.*

5. (*Fundavit terram.*) Hic in terrae stabilitate praedicat Dei gloriam, quomodo enim locum suum tenet immobilis, quum in medio aëre pendeat, et solis aquis fulciatur? Non caret hoc ratione fateor, quia terra infimum locum occupans, ut est centrum mundi, naturaliter illic subsidit, sed in hoc quoque artificio relucet admirabilis Dei potentia. Deinde si aquae supereminent, quia leviores sunt, cur non ergo circulariter operiunt totam terram? Hic certe non habent philosophi quod respondeant, nisi Dei providentia correctum fuisse naturae ordinem, ut hospitium pateret hominibus. Nisi enim certo Dei consilio cohiberi aquas concedant, non modo malitiam suam produnt et ingratitudinem, sed inscitiam quoque, suntque prorsus barbari. Non abs re igitur inter Dei miracula propheta commemorat quod incredibile nobis esset, nisi experientia convinceret verum esse. Ac nimium maligni sumus, nisi hoc tam certo documento admoniti, discamus nihil in mundo esse firmum, nisi quatenus Dei manu fulcitur. Neque enim mundus habet a se ipso originem: itaque non aliunde pendet totus naturae ordo, quam ex decreto Dei, quo indita est singulis elementis sua proprietas. Nec tantum hortatur nos

propheta ad gratias Deo agendas, sed in futurum tempus confirmat, ne trepide et anxie vivamus in mundo: sicuti necesse esset nisi testatus esset Deus se hominibus stationem dedisse in terra. Atque hoc singulare eius beneficium est, quod vult tranquillis animis nos in terra habitare: quia aeternis eam fulturis stabilivit. Etsi enim saepe contingit urbes chasmate perire, corpus tamen ipsum terrae manet: imo quidquid motuum accidit, melius confirmat, terram singulis momentis absorberi posse nisi arcana Dei virtute staret.

6. (*Abysso tanquam veste.*) Potest hoc duobus modis intelligi, vel quod nunc mare operiat terram quasi vestis: vel quod initio, antequam aquas voce sua Deus in acervum colligeret, abysso tecta fuerit terra. Videtur tamen illud melius quadrare prophetae verbis, nunc mare esse terrae integumentum. Nam in prima creatione abyssus non tam vestis erat quam sepulcrum, quia nihil ab ornatu magis alienum est, quam confusa illa vastitas et informe chaos. Hic ergo, meo iudicio, laudatur mirabilis ista distinctio, quod quum abyssus forma careat, sit tamen ornatus terrae. Quia videtur alio ducere contextus, illuc magis inclinant interpretes, tectam fuisse terram abysso antequam segregarentur aquae. Sed facile solvitur hic nodus, si futurum tempus, ubi dicit propheta, *Super montes stabunt aquae*, in potentialem modum resolvas, quod Hebraeis satis tritum est. Et certe non dubito, ubi dixit propheta vestitam fuisse terram aquis, exegetice addere, Super montes starent aquae nisi ab increpatione tua fugerent. Unde enim fit ut emineant montes, valles subsidant, nisi quod fixi sunt aquis limites, ne reverti queant ad terram mergendam? Videmus nunc contextum optime fluere, quod mare, quum abyssus sit horrorem sua vastitate incutiens, speciosa tamen sit terrae vestis. Metaphorae autem ratio est, quia exstat aperta terrae superficies. Confirmat autem propheta hoc non esse fortuitum, nisi enim aquas cohibeat Dei providentia, annon protinus se proiicient aquae ad terram obruendam? Quaenam restabit montium et vallium distinctio? Ergo propheta non temere contendit claro miraculo, non autem naturaliter fieri ut appareat aliqua terrae facies. Nam si habenas mari Deus laxaret, repente starent aquae super montes. Nunc quia fugiunt ab obiurgatione Dei, feruntur in diversam partem. *Obiurgationem* vero Dei et *vocem tonitrui* vocat terrificum imperium quo Deus prohibet violentos maris impetus. Quanquam enim solo nutu hanc distinctionem posuit, et hodie tuetur: si tamen reputamus quam tumultuose despumet maris fervor, non frustra dixit propheta, violento Dei imperio compesci: sicut et Ieremiae 5, 22 et Iob 28, 25, Deus hac in parte suam potentiam magnifice commendat. *Adscensus montium et vallium descensus* poëticae sunt figurae, nisi Deus abyssum suis finibus includeret, nullum fore amplius discrimen inter montes et valles, quia totam terram ingurgitaret. Valet autem haec diversitas ad terrae pulcritudinem. Dicit vallibus fundatum esse locum, quia in radicibus montium nihil esset solidi, sed illic dominaretur abyssus, nisi Deus vacua illic spatia esse quasi praeter naturam iuberet.

9. (*Terminum posuisti.*) A perpetuo ordine melius amplificat quod posuit miraculum. Physici hoc fateri coguntur, et unum est ex primis rudimentis, quum aqua circularis sit, et medium locum inter terram et aërem occupet, fieri coelesti providentia ut pars terrae sicca ad hominum habitationem emineat. Huius etiam rei clara est nautis demonstratio: imo si rudissimi idiotae tantum aperiant oculos, videbunt in mari excelsas aquarum moles longe supra terrae situm. Certe nulli aggeres, nulla etiam ferrea claustra facerent tam firmam consistentiam qualis in aquis natura fluidis cernitur. Sicuti autem nuper dixi, terrae motus et hiatus qui cladem afferunt certis locis, non evertere terrae statum: ita et de mari sciendum est, qumm alicubi fines suos transsilit, fixam tamen manere legem, ut vacua maneat terrae incolis habitatio. Mare Balticum aetate nostra longos agrorum tractus submersit, magnamque iacturam Flandris intulit, et aliis vicinis gentibus, sed hoc speciali diluvio admoniti sumus quid fieret sublato Dei obstaculo. Qui enim factum est ut non simul absorpti simus, nisi quia Deus saevum illud elementum verbo suo continuit? Summa est, quamvis naturaliter possint aquae terram tegere, hoc tamen non futurum: quia sicuti aeterna est veritas, ita stabilis manet hic ordo quem Deus verbo suo sancivit.

10. *Emittens fontes in convallibus, qui inter montes ambulabunt.* 11. *Bibent omnes bestiae agri: frangent onagri sitim suam.* 12. *Iuxta eos volucris coeli habitabit, e medio ramorum dabunt vocem.* 13. *Irrigans montes e coenaculis suis: e fructu operum tuorum satiabitur terra.* 14. *Germinare faciens herbam animali, et herbam in ministerium hominis, ad educendum panem e terra.* 15. *Et vinum exhilarat cor hominis, ad illustrandum faciem eius oleo: et panis cor hominis sustentat.*

20. (*Emittens fontes.*) Aliud tam virtutis quam gratiae Dei specimen describit, quod fontes scaturire facit in montibus, qui per medias valles decurrant. Quamvis enim terrae siccitas nobis ad hospitium necessaria sit, nisi tamen suppeteret aqua ad potum, et terra aperiret suas venas, deficeret omne genus animalium. Hoc ergo temperamentum commendat propheta, quod terra quamvis arida sit, suo tamen liquore nos irrigat. נחלים alii vertunt torrentes

aut flumina, sed rectius est quod posui. Quo etiam sensu continuo post additur, *inter montes fluere,* quum tamen vix credibile sit ex rupibus et lapidosis locis posse oriri fontes. Quaeritur tamen cur *animalia agri* potius dicat propheta *sitim suam restinguere,* quam homines, quorum gratia conditus est mundus. Mihi non dubium est quin ad amplificandam Dei gratiam ita loquutus sit propheta, quod suam curam ad bruta pecora extendere dignatur, imo usque ad *onagros:* sub qua specie silvestres feras designat. Et propheta consulto deserta loca commemorat, ut quisque nostrum deinde amoeniores terrae partes et cultu aliquo nitidas cum illis comparet. Nam per vastas quoque solitudines decurrunt fluvii: illic ferae bestiae aliqua Dei benedictione fruuntur: nec ulla est tam sterilis regio quae non habeat sparsas arbores, ubi resonant avium cantus. Quum in locis illis squalidis appareant signa divinae bonitatis et potentiae, quantum admirationis meretur uberrima tot bonorum copia quae in regionibus cultis et amoenis conspicitur? Certe ubi non modo flumen unum decurrit, crescit herba pascendis feris, ex paucis arboribus audiuntur avium voces, sed multiplex bonorum copia, et varietas oculis nostris ubique se ingerit, plus quam brutus est stupor noster, nisi ad piam gloriae Dei meditationem eo magis sumus intenti. Eandem sententiam prosequitur quum dicit Deum *irrigare montes e coenaculis suis.* Hoc enim miraculum est non vulgare, quod montes qui videntur perpetua siccitate damnati, et quodammodo in aëre pendent, abundant tamen pascuis. Itaque merito concludit propheta, non aliunde provenire hanc foecunditatem, nisi quia Deus arcanus est agricola. Tribuit quidem improprie laborem Deo, sed non sine ratione: quia Deus terram ex sua quiete benedicens, efficacius agit quam si cuncti mortales assiduo labore se conficerent.

14. (*Germinare faciens.*) Iam ad homines descendit, quos Deus peculiari cura tanquam filios dignatur. Postquam ergo de brutis animalibus loquutus est, dicit segetem produci, et ex ea panem ad homines alendos, neque id modo, sed oleum quoque et vinum accedere: quae duo non solum ad necessitatem, sed ad laetitiam pertinent. Particula לְעֲבוֹדַת nonnulli de labore accipiunt quem agriculturae impendunt homines. Nam quum sponte et sine humana industria herbae in montibus nascantur, segetes et herbas sativas hominum operam requirere et sudorem notum est. Ergo secundum eos sensus erit, Deum benedicere hominum obsequio quod praestant in agrorum cultu. Sed quoniam argutia haec coarctior est, rectius sumetur hoc nomen pro servitio, ut vulgo loquuntur. Nomen *panis* si cui restricte accipere libeat non repugno, quanquam probabile est reliquos cibos etiam comprehendi: tantum mihi displicet eorum sententia quia panem excludunt. Infirma autem est eorum ratio, quia paulo post subiicitur alius panis usus, quod scilicet cor hominis confirmet: quia illic diverso modo res eadem exprimitur. Intelligit autem propheta Deum producere herbam hominibus qua alantur, non modo quia victum in tritico terra suppeditat, sed etiam in herbis et aliis fructibus: quia non uno tantum genere alimenti pascimur.

15. (*Vinum laetificat.*) His verbis admonet, Deum non modo prospicere hominum necessitati, et largiri quantum ad ordinarios vitae usus sufficiat: sed pro sua indulgentia liberalius eos tractare, dum corda exhilarat vino et oleo. Nam certe aquae potu contenta esset natura, ergo ex Dei largitate est vini accessio. Quod dicit *illustrari facies oleo,* varie exponitur. Nam quia tristitia obnubilat faciem, quidam intelligunt nitere laetitia dum commoditate vini et olei fruuntur homines. Quidam argutius ad lucernas referunt: quod ratione caret. Alii literam מ comparative accipiunt: ac si dictum esset, nitere magis hominum facies vino quam si oleo perunctae essent. Ego vero non dubito quin de unguentis loquatur propheta, hoc enim vult, Deum non modo erogare hominibus quod satis sit ad frugalem usum, sed ulterius progredi, dum eorum deliciis indulget. Ac postremum membrum ubi dicit *panem cor hominis fulcire,* sic interpretor, sufficeret quidem homini panis ad vitam tolerandam, sed Deus vinum et oleum de superabundanti, ut aiunt, largitur. Non est igitur supervacua repetitio de panis usu, sed ad commendationem gratiae Dei posita est, dum molliter et laute homines, tanquam pater indulgentissimus, filios educat. Ergo iterum dicit, quum Deus satis benignum se nutritium in pane praestet, bis et ter in ipsis lautitiis esse liberalem. Caeterum, quia nihil proclivius est quam Dei beneficentia ad luxum abuti, quo largior erga homines est Deus, eo magis cavendum est ne abundantiam quae offertur contaminent sua intemperie. Ideo non abs re vetat Paulus Rom. 13, 14 curam carnis agere pro concupiscentiis eius. Nullus enim erit modus si carni demus quantum appetit. Et sane sicuti benigne nobis Deus indulget, sic legem temperantiae statuit, ut quisque in sua abundantia sponte se restringat. Emittit boves et asinos ad pascua, qui sua satietate contenti sunt: nobis plus quam opus sit suppeditans praescribit certam moderationem, ne sua beneficia nimis cupide voremus, ac in largiore copia frugalitatem nostram examinat. Haec autem legitima utendi ratio, ut nos sustentet victus, non opprimat. Mutua etiam communicatio quam Deus praecipit, optimum est intemperantiae fraenum. Hac enim lege abundant divites, ut fratrum succurrant inopiae. Certe quia propheta ingluviem hominum hic cum Dei providentia non

permiscet, colligimus ex eius verbis vino licere uti, non modo ad necessitatem, sed ad laetitiam, sed haec laetitia sobrie temperanda est: primum ne sui obliviscantur homines, sensus suos obruant, vires suffocent: sed laetentur coram Deo suo, quemadmodum iubet Moses, Levit. 23, 40: et cum gratitudine se ita exhilarent ut agiliores reddantur ad Dei obsequium. Qui hoc modo gaudebit, paratus quoque erit ad ferendam tristitiam quoties ita visum Deo fuerit. Tenenda enim est illa Pauli regula, Philip. 4, 12: Didici abundare, didici et penuriam pati. Nam si quod immineat irae Dei signum, etiam qui circumfluet omni lautioris annonae copia, restrictus erit in suo victu: quia se ad saccum et cinerem vocari intelliget. Multo itaque magis a deliciis prohibetur quem sua inopia cogit esse frugi ac sobrium. Denique si alium cogat morbus a vino abstinere, alius vappam tantum habeat, alius non nisi aquam, contentus sit quisque sua sorte, ac se laetitia quam Dominus non concedit, libenter et placide abdicet. Idem et de oleo dicendum. Videmus unguenta fuisse in usu frequenti apud Iudaeos, sicuti apud reliquos orientales. Alia est hodie nostra ratio, quia magis ad medicinam servantur unguenta quam ad delicias adhibeantur. Dicit tamen propheta in hunc quoque usum dari oleum ut se eo perfundant homines. Sed notandum est, quia plus satis ad voluptatem proclives sunt homines, ne ad luxuriam trahatur libertas, temperantiae legem non debere separari a Dei beneficentia. Et semper addenda est haec exceptio, ne quis licentiam ex hac doctrina arripiat. Caeterum, ubi sedulo admoniti fuerint homines de cupiditate fraenanda, utile est ipsis cognoscere, Deum permittere moderatas delicias ubi facultas suppetit, alioqui ne pane quidem et vino tranquilla conscientia unquam vescentur: imo tamen de sapore aquae scrupulum sibi iniicient: certe ad mensam nunquam accedent nisi trepide. Interea maior pars mundi sine delectu in delicias se ingurgitabit: quia non expendet quid secundum Deum liceat: quia optima frugalitatis magistra nobis esse debet paterna Dei indulgentia.

16. *Satiabuntur arbores Iehovae, cedri Libani quas plantavit.* 17. *Quia illic aves nidificant, ciconia cuius abietes sunt domus.* 18. *Montes excelsi damis,**) *rupes latibulum erinaceis.*

16. (*Satiabuntur.*) Rursum concionatur de generali Dei providentia in fovendis omnibus mundi partibus, ac primum dicit, illa irrigatione de qua loquutus fuerat, saturari arbores, ut hospitium avibus praebeant. Postea dicit latebras etiam dari capreis silvestribus et cuniculis: ut appareat nullam mundi partem ab optimo patre negligi, et nullam creaturam curae eius esse expertem. Ab hominibus ergo ad arbores transit propheta: ac si diceret, non esse mirum, si Deus homines ad imaginem suam creatos tam liberaliter nutriat, quum ne ad arbores quidem curam suam extendere gravetur. *Arbores Iehovae* nominat proceras et quae pulcritudine excellunt: quia in illis magis conspicua est Dei benedictio, ut vix succus ullus terrae sufficere posse videtur qui ad tantam altitudinem perveniat dum folia quotannis resumunt.

19. *Fecit lunam in stata tempora: sol cognovit occasum suum.* 20. *Ponis tenebras, et fit nox: in ea reptat omnis bestia silvae.* 21. *Leones rugiunt ad praedam, et ad quaerendum a Deo cibum suum.* 22. *Orietur sol, colligentur, et ad sua domicilia accubabunt.* 23. *Egredietur homo ad opus suum et ad laborem suum usque ad vesperum.*

19. (*Fecit lunam.*) Descendit iam ad aliud elogium divinae providentiae, Deum scilicet ita disposuisse solis et lunae cursum, ut aptissime cohaereat alterna series. Adeo enim ordinem non perturbat varietas in mutuis vicibus, ut facile appareat non potuisse tempus melius distingui. Quum dicit lunam creatam esse in tempora stata, consentiunt interpretes hoc debere intelligi de statis et praefixis diebus. Nam quum soleant Hebraei supputare menses suos a luna, eam habent directricem ad festos dies, et tam ad sacros quam politicos conventus. Ego tamen synecdochen subesse non dubito: ac si dixisset propheta, lunam non modo dies a noctibus distinguere, sed etiam notare dies festos, describere annos et menses, denique accommodatam esse ad multiplices usus: quia ex eius cursu petitur temporum distinctio. Quum dicit *solem cognoscere accasum suum*, non tantum de quotidiano circuitu intelligo: sed quia gradatim nunc accedens propius ad nos, nunc recedens, suas stationes metiri noverit, ex quibus aestatem, hyemem, ver et autumnum conficiat. *Reptare noctu* dicit *bestias silvae*, quia timide egrediuntur ex suis latebris. Quidam verbum רמש pro ambulare accipiunt: sed propria significatio non male convenit, quia etsi inedia saepe feras adigit ad rabiem, captant tamen noctis tenebras: ideo propter hanc timiditatem dicuntur reptare.

21. (*Leones rugiunt.*) Tametsi leones si fames eos cogat, etiam media luce prodeunt et rugitum edunt, descripsit tamen propheta quid frequentius accidere soleat, dicit ergo leones interdiu progredi non audere, sed tenebris noctis fretos prosilire ad praedam. Atque hic mirabilis Dei providentia apparet, quod tam formidolosum animal in antro se continet, ut liberior sit hominibus ambulatio. Quod

*) Les dains, *en marge*: ou chevreaux.

autem maiore interdum licentia vagantur leones, id defectioni Adae imputandum est, quae illi dominium in feras bestias abstulit. Manent interea reliquiae quaedam pristinae benedictionis Dei, quod diurna luce quasi repagulis vel catenis Deus tot truculentas bestias continet. *Cibum a Deo quaerere* dicens, non intelligit ad Dei curam se conferre ac si eum nutritium agnoscerent: sed rem ipsam designat, quod scilicet mirabili ratione Deus bestiis tam voracibus alimentum provideat.

22. (*Orietur sol.*) Prosequitur illam sententiam, sic distribui a Deo temporum vices, ut dies sit proprius hominis. Nisi enim tot feras nobis infestas cohiberet Deus, mox actum foret de genere humano. Quum ergo iam post lapsum hominis videri possint bestiae in perniciem nostram natae, et obvios quosque discerpant ac lanient: necesse est saevitiam hanc Dei providentia clausam teneri. Eas autem ut recludat in antra sua, tantum pro terrore lucem solis opponit. Gratiam hanc magis commendat propheta a necessitate: quia nulla alioqui libertas esset hominibus versandi in labore vel negotiis. Quod ergo luce protegitur homo contra vim et iniurias belluarum, in eo perspicitur incomparabilis Dei bonitas, qui humanis commodis tam paterne prospexit.

24. *Quam magnificata sunt opera tua Iehova! omnia in sapientia fecisti, impleta est terra opibus tuis.* 25. *Hoc mare magnum et spatiosum regionibus, illic reptile et non numerus, animalia pusilla cum magnis.* 26. *Illic naves ambulant, leviathan, quem formasti ut ludat in eo.*

24. (*Quam magnificata.*) Non enumerat propheta integram operum Dei descriptionem, quod immensum foret: sed tantum species quasdam attingit, ut accuratius apud se quisque reputet ac meditetur qua providentia Deus totum mundum et singulas eius partes gubernet. Itaque sermonem suum abrumpens, cum admiratione exclamat, *Quam magnificata sunt opera tua:* sicuti tunc demum iustus honor tribuitur Deo, ubi stupore correpti fatemur linguas nostras et sensus omnes deficere. Quod si exigua operum Dei portio nos obstupescere cogit, quantulus erit ingenii nostri modus ut solidam magnitudinem capiat? Primo autem dicit sapienter Deum omnia fecisse: deinde addit terram plenam ac refertam esse eius copiis. Porro nomine *sapientiae* non excludit potentiam, sed intelligit nihil in mundo esse confusum: quin potius summa ratione ordinatam esse tot rerum misturam, ut nihil addi, vel detrahi, vel corrigi queat. Hoc vero elogium pravis imaginationibus opponitur quae nobis saepe obrepunt, ubi nos in Dei operibus fugit eius consilium. Quasi vero stultitiae nostrae obnoxius sit Deus, ut cogatur reprehensores ferre, qui in reputandis eius operibus caecutiunt. Eodem quoque elogio vesaniam eorum coarguit propheta, qui mundum fortuito conflatum esse somniant, sicuti Epicurus ex atomis nugatus est composita fuisse elementa. Quum autem plus quam brutum sit commentum illud, tam concinnam fabricam et inaestimabili ornatu distinctam, ex caeco atomorum concursu concretam fuisse, propheta hic nos Dei sapientiam et incredibile artificium quod refulget in tota mundi gubernatione, diligentius attendere iubet. Sub *opibus* comprehenditur bonitas Dei, et beneficentia. Neque enim sibi dives est, sed in bonum nostrum exuberat, ne quid in usus nostros desit. Terram vero non esse tam foecundam a se ipsa vel locupletem, sed liberalitatis Dei ministram nobis testatum esse debet.

25. (*Hoc mare magnum.*) Postquam de terrenis gloriae Dei testimoniis concionatus est, in mare quoque adscendit, docens illud novum esse potentiae Dei et sapientiae speculum. Nam si mare piscibus vacuum esset, solo tamen amplitudinis conspectu iam esset admirabile, praesertim dum nunc ventis et tempestatibus intumescit, nunc sedatum residet. Iam navigatio quamvis ab hominum industria profecta sit, pendet tamen ex Dei providentia, qui transitum hominibus per aquas concessit. Sed piscium abundantia et varietas gloriam Dei non parum amplificat in mari. *Balaenam* tamen vel cetum praecipue celebrat: quia solum hoc animal satis superque formidabilem Dei virtutem ante oculos exhibet, quare et de eo tam longus sermo in libro Iob texitur. Quia autem motus eius ingenti concussione non minus corda hominum quam mare perturbat, propheta hunc motum *lusus* nomine designat, respectu Dei: ac si diceret balaenis datum esse campum illum in quo se exerceant.

27. *Omnia ad te respiciunt ut des escam eorum tempore suo.* 28. *Dabis illis, colligent: aperies manum tuam, satiabuntur bono.* 29. *Abscondes faciem tuam, terrebuntur: colliges spiritum eorum, deficient, et in pulverem suum revertentur.* 30. *Emittes spiritum tuum, creabuntur: et renovabis faciem terrae.*

27. (*Omnia ad te.*) Hic rursus propheta Deum nobis providum erga omne animalium genus patrem familias et nutritium describit. Prius dixerat foenum creari in montibus unde alantur iumenta: subministrari leonibus ipsis victum eiusdem Dei manu, quamvis ex rapto vivant: nunc addita circumstantia miraculum illud divinae beneficentiae exprimit. Nam quum infinitae propemodum sint animalium species, et in singulis tantus numerus, nullum tamen est quod non indigeat quotidiano victu. Hoc intelligit dicens *omnia respicere in Deum:*

ac si diceret, non posse vel triduum manere in statu, nisi Deus quotidianae eorum necessitati subveniens singula reficeret. Huc pertinet tanta fructuum diversitas: quia commodum et proprium quibusque cibum Deus attribuit ac destinat. Etsi autem ratione et iudicio non pollent bruta animalia, ut necessitati suae remedium in Deo quaerant, imo prona in terram ad pabulum ingurgitandum ferantur: proprie tamen loquutus est propheta, respicere ad Deum dicens, quorum inediae eius liberalitatem succurrere necesse est, ne mox deficiant. Nec supervacua est *temporis* notatio, quod annonam animalibus reponit Deus, ut per totum anni circuitum reperiant unde vescantur. Nam quum terra hyeme viscera sua claudat, quid fieret nisi victum curaret in longum tempus? Crescit ergo miraculum, quod Deus statis temporibus terram foecundam reddens, benedictionem suam in reliquum annum extendit, quamvis esuriem et famem minetur. Quid enim nobis miserius, dum suas opes hyeme contrahit terra, nisi animos nostros foveret spes novi proventus? Quo sensu apposite dicit Deum *manum suam aperire.* Nam si quotidie nasceretur triticum, obscurior esset Dei providentia, ubi autem arescit terra, perinde est ac si manum suam clauderet Deus: unde sequitur, dum eam foecundat, quasi exserta manu cibum e coelo nobis porrigere. Quod si feris et brutis animalibus victum opportune suppeditat, quo ad satietatem pascantur, nobis eius benedictio inexhaustum erit copiae cornu, modo ne eam prohibeamus infidelitatis nostrae obstaculo.

29. (*Abscondes faciem tuam, etc.*) His verbis docet nos stare et cadere pro Dei nutu. Stamus enim quatenus nos sua virtute sustinet: simul autem ac vivificum spiritum subducit, cadimus. Vidit hoc etiam Plato, qui saepius docet, proprie loquendo, unum Deum esse, omnia autem in eo subsistere duntaxat. Nec dubito quin per illum profanum scriptorem expergefacere voluerit Deus cunctos mortales, ut sentirent aliunde se vitam mutuari. Ac primo terreri dicit, si Deus faciem suam abscondat: si spiritum eorum auferat, mori, et in pulverem redire. Quibus verbis significat vivificos esse Dei oculos ubi nos respicere dignatur: et quamdiu relucet serena eius facies, vitam inspirare omnibus creaturis. Bis ergo inexcusabilis est nostra caecitas, nisi in illam bonitatem, quae totum mundum vivificat, vicissim coniicimus oculos. Gradatim vero describit animalium interitum, ubi arcanum suum vigorem retrahit Deus, quo melius ex opposito continuam inspirationem commendet, qua vegetantur. Quanquam autem ultra progredi poterat, omnia scilicet in nihilum reditura esse, contentus tamen fuit hoc crasso et populari docendi modo, in putredinem concidere quidquid divinitus non fovetur. Dicit autem rursum quotidie mundum *renovari*, quia *spiritum suum Deus emittit.* Et certe in nova animalium sobole assidue cernimus novam mundi creationem. Quod vero spiritum, quem prius animalium esse dixit, nunc tribuit Deo, nihil in eo repugnantiae est: Deus spiritum qui penes eum residet, emittit quo visum est: simulac emisit, omnia creantur. Hoc modo quod suum erat, nostrum facit. Caeterum hoc veteri Manichaeorum delirio nihil suffragatur, quod in deterius nostra aetate auxit impurus ille canis Servetus. Dicebant Manichaei animam hominis particulam esse divini spiritus, et ex eius traduce nasci, hic nebulo dicere ausus est boves, asinos, et canes esse partes divinae essentiae. Manichaei saltem colorem hunc obtendebant, quod anima hominis formata esset ad Dei imaginem: sed idem ad porcos ac pecudes transferre, bis detestabile portentum est. Prophetae autem nihil minus propositum fuit, quam Dei spiritum partiri, ut essentialiter aliqua eius portio in singulis animantibus habitet, sed spiritum Dei vocavit, qui ab eo proficiscitur. Interea nostrum esse admonet, quia nobis in vitam datus est. Summa huc tendit, dum videmus quotidie mundum deficere et renasci, in hoc speculo lucere nobis vivificam Dei virtutem. Quotquot enim animalium interitus accidunt, totidem sunt exempla nostrae nullitatis, ut ita loquar: dum alia subolescunt, quaedam mundi renovatio nobis ostenditur. Quando itaque mundus quotidie interit et renascitur in suis partibus, hinc colligere promptum est, nonnisi arcana Dei virtute subsistere.

31. *Sit gloria Iehovae in saeculum: laetetur Iehova in operibus suis.* 32. *Adspiciens terram, et contremiscet: si tetigerit montes, fumigabunt.* 33. *Canam Iehovae in vita mea, psallam Deo meo quamdiu sum.* 34. *Gratus sit ei sermo meus,*) ego laetabor in Iehova.* 35. *Deficiant scelerati e terra, et impii usquedum esse desinant: benedic anima mea Iehovae. Halleluiah.*

31. (*Sit gloria Iehovae, etc.*) Ostendit quorsum hactenus in Dei operibus celebraverit eius potentiam, sapientiam, et bonitatem, nempe ut sensus hominum erigeret ad ipsum laudandum. Neque enim hic vulgaris honor est, quod Deus mundum tam splendido ornatu in gratiam nostram instruxit, ut non solum pulcri huius theatri simus spectatores, sed multiplici bonorum copia et varietate, quae in eo nobis sunt exposita, fruamur. Haec gratitudo unicae compensationis loco est apud Deum, ubi debita eum laude prosequimur. Quod addit, *laetetur Iehova in operibus suis*, minime supervacuum est. Cupit enim ordinem, quem ab initio Deus instituit,

*) ma parole, *en marge*: ou meditation.

fluere in legitimo donorum eius usu. Sicut enim eum poenituit fecisse hominem, Gen. 6, 6 ita dum suam benedictionem inquinari videt nostris corruptelis, oblectationem ex ea capere desinit. Et certe confusae perturbationes quae accidunt ubi elementa in officio suo cessant, testantur displicentia et taedio Deum adduci ut aequabilem cursum suae beneficentiae abrumpat: non quod in eum cadant eiusmodi passiones: sed personam optimi patris induit, qui filiis blande fovendis et liberaliter alendis se oblectat. Proximo versu ostendit statum mundi in illa Dei laetitia fundatum esse: quia nisi terram vegetet sereno paternoque affectu, simulac eam severo oculo adspexerit, tremefaciet, montesque ipsos exuret.

33. (*Canam Iehovae, etc.*) Praeit aliis suo exemplo, et se toto vitae cursu infatigabilem laudum Dei praeconem fore denuntiat. Metam vero laudandi Dei in morte locat, non quod sancti, ubi in aliam vitam migrarunt, supersedeant ab hoc pietatis officio: sed quia in hunc finem sumus conditi, ut Dei nomen per nos in terra celebretur. Caeterum quia indignum se agnoscit qui tam pretiosum sacrificium Deo offerat, suppliciter rogat *ut gratae sint quas Deo cantabit laudes*, licet ex pollutis labiis profectae. Verum quidem est, nihil Deo magis placere vel probari, quam laudum suarum praedicationem, sicuti nihil a nobis tantopere exigit, sed quia pollutio nostra contaminat quod erat natura sua sanctissimum, merito ad Dei indulgentiam confugit propheta, ne suis canticis gravetur locum dare. Ideo docet apostolus Hebr. 10, 9 placere Deo sacrificia gratiarum actionis, quatenus per Christum offeruntur. Iam vero dum promiscue fruuntur omnes Dei beneficiis, quia vix centesimus quisque respicit in ipsum autorem, subiicit etiam propheta, *laetabor in Domino*, raram virtutem significans, quia nihil difficilius quam ex erraticis gaudiis, quae per coelum et terram evanescunt, mentem colligere ut se in Deo contineat.

35. (*Deficiant scelerati e terra.*) Pendet haec imprecatio ab illa sententia, Laetetur Deus in operibus suis. Nam quia scelerati mundum suis sordibus inficiunt, hinc fit ut Deo minus iucunda sit ac fere displiceat eius fabrica. Neque enim fieri potest quin eum offendat pollutio, quae per omnes mundi partes dispersa, depravat et corrumpit tam nobile eius opus. Ergo quia impii perverso donorum Dei abusu faciunt ut quodammodo degeneret mundus, et desciscat a prima sua origine, merito eos exterminari cupit propheta usquedum prorsus deficiant. Meminerimus ergo sic expendere Dei providentiam ut in eius obsequium addicti, beneficiis, quae in usum nostrum sanctificat, rite et pure utamur. Deinde nobis doleat tam pretiosos thesauros impie dissipari: ac nobis detestabile portentum sit, mortales non tantum sui opificis oblivisci, sed quasi data opera convertere in praeposterum et indignum finem quidquid ipsis bonorum contulit.

PSALMUS CV.

ARG. Commendat singularem Dei gratiam, quod sibi ex toto orbe gratis populum unum adoptavit. Atque ut ostenderet se non titulo tenus cum Abraham et eius posteris foedus pepigisse, postquam eos redemit, non destitit etiam innumeris beneficiis prosequi, idque in eum finem, ut qui redempti fuerant, vicissim sancte observarent eius foedus, seque totos ad sincerum eius cultum addicerent.

1. *Celebrate Iehovam, invocate nomen eius, annuntiate in populis opera eius.* 2. *Canite ei, psallite ei, loquimini de omnibus mirabilibus eius.* 3. *Laudate in nomine sancto eius, laetetur cor quaerentium Iehovam.* 4. *Quaerite Iehovam et fortitudinem eius, inquirite faciem eius iugiter.* 5. *Mementote mirabilium eius quae fecit, prodigiorum eius et iudiciorum oris eius.*

1. (*Celebrate Iehovam.*) Non alio spectat exordium hoc, nisi ut totam suam beatitudinem Abrahae genus constituat in adoptione Dei gratuita. Etsi enim non spernendum bonum erat, creatos esse homines, paterna eius cura foveri in mundo, et alimenta ex eius manu percipere: longe tamen praestantior fuit haec dignatio, electos esse in peculiarem Dei populum. Nam quum in Adam maledicta sit omnium mortalium origo, sic distincta fuit conditio populi illius a reliquis gentibus, ut gloriari posset se Deo sacrum esse. Ideo propheta ad huius gratiae commendationem tot verba congerit. Neque enim disserit de tota mundi gubernatione, ut Psalmo proximo: sed paternum favorem quo complexus est Deus Israëlitas praedicat. Nominat quidem indefinite *opera eius et mirabilia:* sed utrumque ad spirituale foedus restringit, quo ecclesiam selegit, quae in terra coelestem vitam meditaretur. Neque enim mirabilia nunc vocat, quod sol, luna et stellae quotidie oriuntur ut mundum illustrent, quod terra suis temporibus germinat, quod bonorum omnium copia in alimentum suggeritur animantibus, quod humano generi liberaliter suppetunt tot commoditates: sed quod ex perdita Adae progenie exiguam partem sibi delegit, cui se patrem familiariter praestaret: ideoque iubet laetari in Dei nomine *et ipsum invocare:* quo privilegio sola ecclesia excellit. Unde sequitur, nonnisi ad fideles dirigi sermonem, quos Deus in fidem et custodiam suam suscipiens, voluit suo nomine gloriari.

ablegare coactus est, alterum vidit resectum e sua familia: quanquam domus Iacob fuit foecundior, erat tamen privata. Deinde non modo ignobiles fuerunt et contempti, quum essent inquilini in alieno solo: sed fames etiam vel aliarum rerum penuria saepius eos coegit locum mutare, quibus positis concidit humanae dignitatis respectus: et clare patet, quaecunque in eos contulit Deus beneficia, non fluxisse ex alio fonte quam amoris eius. Causa autem amoris extra eum quaerenda non est. Iam si tam solicite commendat spiritus sanctus Dei gratiam in terrenis beneficiis, quanto magis hoc tenendum est ubi de coelesti haereditate habetur sermo? Quum dicit *migrasse a gente in gentem*, hac circumstantia clarius demonstrat quam mirabilis fuerit Dei protectio in illis servandis. Si nidum aliquem quietum reperissent, fuisset haec commoditas notabile gratiae Dei signum: sed quum exsulaverint in diversis locis, hinc inde cum magna invidia reiecti fuerint, quemadmodum si ventus propellat quisquilias, multo clarius illic refulget Dei praesidium. Quum ergo ubique eorum vita e filo penderet, mutatio autem hospitii eos novis subinde iniuriis redderet obnoxios, sola Dei virtus eos praestitit incolumes.

14. (*Non permisit hominibus*) Scimus non duos vel tres Abrahae et eius filiis fuisse adversos, sed a totis populis exhibitas fuisse molestias. Quum ergo turmatim multi insurgerent alii post alios, propheta indefinite dicit prohibitos a noxa fuisse homines: ponitur enim hic nomen אדם. Deinde amplificat Dei amorem erga servos suos, quod eorum causa se regibus opposuerit. Nam quod ne regibus quidem Aegypti et Gerar pepercit Deus, hinc apparet quam pretiosa ei fuerit Abrahae et generis eius salus. Diximus enim nuper, nullius pretii vel existimationis fuisse sanctos patres coram mundo: quo illustrius suam bonitatem Deus extulit, regibus eos praeferens. Iam videmus, Iudaeos in patrum persona fuisse humiliatos, ne qua dignitatis specie fingerent partam sibi fuisse gratiam coram Deo.

15. (*Ne tangatis christos meos.*) Longius nunc procedit, quum Deus bellum suscepit cum regibus in favorem servorum suorum, non modo fuisse ab eo defensos, quemadmodum solet miseris hominibus et iniuste oppressis succurrere: sed quia illos suo praesidio tuendos susceperat. Neque enim generali illa tantum ratione suos Deus protegit: sed quia iure gratuitae adoptionis professus est se fore illorum vindicem. Haec ratio est, cur nunc duobus elogiis sanctos patriarchas insigniat propheta, vocans prophetas et unctos Dei. Dixisset de aliis Deus, Ne tangatis homines innoxios, ne miseros laedatis, qui de vobis nihil tale meriti sunt: sed in Abraham et eius filiis aliam sibi ostendit defensionis causam esse. Unctos vocat quos sibi sanctificavit in peculium. Eodem sensu vocat prophetas: quo elogio ornatur etiam Abraham ipse, Genes. capite 20, 7 quia scilicet non solum Deus propius se illis patefecerat, sed quia coelestem doctrinam fideliter propagarunt, ut superstes eius memoria illis mortuis vigeret. Nondum quidem unctionis erat usus, qualis postea sub lege fuit, sed quod Deus in legalibus caeremoniis postea ostendit, propheta in Abraham re ipsa fuisse testatur: sicuti Deum omnibus suis electis insculpit sanctificationis notam. Iam si tantum valuit interior Dei unctio quo tempore ne legis quidem figuras Deus prodiderat, quanto nunc maiore cura suos tuebitur, postquam in filio suo unigenito unctionis plenitudinem exhibuit?

16. *Et vocavit famem super terram, omnem baculum panis contrivit.* 17. *Misit ante eos virum, in servum venditus est Ioseph.* 18. *Afflixerunt in compede pedes eius, ferrum venit in animam eius.* 19. *Usque ad tempus quo venit verbum eius: sermo Iehovae examinavit eum.*

16. (*Et vocavit famem.*) Hic nobilissimum specimen providentiae Dei erga electum populum praedicat, quo tempore videri poterat irritum et deletum esse foedus. Nam ad confirmationem, ut prius dictum fuit, addita fuerat arrhae loco vel pignoris, haereditas terrae Chanaan. Quum ergo descensus in Aegyptum, qui domum Iacob privabat terrae conspectu, facere non potuit ut foedus intercideret, illic melius refulsit Dei constantia. Atqui Deus hac ipsa tentatione clarius ostendit quam providus esset pater in tuendo genere Abrahae. Sed praestat singulas partes expendere. Primo docet non fortuitam fuisse illam famem quae Iacob expulit in Aegyptum. Tametsi autem de una fame nunc agitur, statuendum tamen est in genere, non aliam esse cuiusvis penuriae causam, nisi quod Deus manum suam retrahens, alimenta subducit. Sed magis exprimitur Dei maledictio, quum dicitur vocata fuisse fames: quasi praesto fuerit ad Dei obsequium tanquam irae eius ministra, quo monemur, famen et pestem, et alia flagella non temere oriri, nec ferri caeco casu, sed Dei manu dirigi quo visum est, et parere eius arbitrio. Sequitur ratio vocandae famis, nempe ubi Deus *frangit panis robur*. Aptissima autem est *baculi* metaphora, quia divinitus indita fuit pani vis et proprietas confirmandi hominis, arcana fultura quae nos sustineat. In ipso quasi baculus latet, quamdiu Dominus hoc medio vires nostras vult refici. Duobus autem modis conteritur hic baculus, vel quum aufert tritici copiam quae sufficiat ad nos alendos: (atque ita videtur accipere Ezechiel, capite 4, 16: Confringam baculum panis in Ierusalem, comedent in mensura et anxietate, bibent aquam cum pavore, ne scilicet deficiant:) vel quum sufflat Deus in panem ipsum,

ut esuriem non tollat, sed maneant famelici qui vorando satietatem quaerunt. Et certe hoc secundum fere ad terrae sterilitatem accedit, ut Deus a pane fulturam auferat: quia per se non vivificat panis (ut dicitur Deuteronomii cap. 8, versu 3) sed intrinsecam virtutem mutuatur ex ore Dei.

17. (*Misit ante eos.*) Totus hic contextus quasi per hypotyposin ostendit, manu et consilio Dei fuisse gubernatum quidquid contigit in populo illo. Simplex narratio erat, famem venisse in terram, quum Ioseph a fratribus venditus in Aegyptum delatus esset. Sed emphatice loquitur propheta, Dei consilio praemissum fuisse Ioseph qui domum patris sui aleret: vocatam deinde fuisse famem, tunc Dei providentia oblatum fuisse praeter spem remedium. Etsi autem hoc generaliter verum est in rebus humanis, peculiarem tamen regendae et alendae ecclesiae curam commemorat propheta. Recitat autem secundo loco quod temporis ordine prius est. Ideo in verbo *mittendi* tempus plusquamperfectum melius sensum exprimet: nempe antequam Deus terram Chanaan fame affligeret, remedium parasse servo suo Iacob, et familiae eius. Ioseph enim praemiserat quasi oeconomum qui victum illis curaret. Ponit autem duo quasi contraria, unde providentia Dei melius eluceat. Quomodo enim missus est Ioseph a Deo? nempe quum destinatus esset ad mortem, forte accidit ut fratres vendere ipsum maluerint quam relinquere in sepulcro. Ipsa igitur venditio, si per se reputetur, quasi nubes interposita, obscurat et obtegit Dei providentiam. Ubi enim initum est consilium de eius caede, quis sperasset fore nutritium paternae domus? Post, genus mortis inventum est minus crudele, sed in cisternam proiectus, quomodo aliis succurrere poterat? Summa spes fuit, quod tandem venditus e cisterna emersit. Sed rursus parum abfuit quin tota vita putresceret in carcere. Quis putaret tam flexuosos circuitus regi Dei providentia? Ideo propheta occurrit, dicens, respectu quidem hominum fuisse *venditum*, sed praemissum tamen fuisse divinitus. Locus hic notatu dignus est, quia optime Dei providentiam asserit contra praeposterum carnis nostrae stuporem. Quia enim subsistimus in mediis quae nobis occurrunt, vel hominum consiliis adscribimus quidquid geritur, vel casu accidere putamus: ita nemo fere ad Deum penetrat. Atqui venditio Ioseph hic non obtenditur quasi velum quod Dei providentiam abscondat, sed potius tanquam insigne monumentum, quo docemur, ubi hoc vel illud moliti sunt homines, eventus esse in Dei manu: imo corda hominum huc et illuc arcano instinctu flectere, ut per eos vel inscios vel nolentes exsequatur quod statuit. Sic dicebat Ioseph ipse fratribus, Genes. 45, 5: Vos non me vendidistis ipsi, sed Deus praemisit me vobis in patrem. Caeterum ita Deus occulto fraeno gubernat res humanas, et pravis consiliis utitur in rectum finem, ut tamen permista non sint eius iudicia hominum pravitati. Perperam conspirant fratres Ioseph in eius necem, iniuste etiam eum vendunt, culpa in ipsis residet. Deus per eorum manum prospicit tam ipsis, quam patri Iacob, totique suae ecclesiae, hoc sanctum consilium nihil sordis vel maculae contrahit ex eorum malitia qui prorsus tendebant in diversum finem: sicut postea testatus est idem Ioseph, Genes. 50, 20: Vos quidem cogitastis de me malum, sed Deus in bonum convertit.

18. (*Afflixerunt.*) Non frustra persequitur circuitum illum qui obnubilare poterat hominum mentes ne ad Dei consilium respicerent. Quid enim minus consentaneum, quam per tam diversas ambages Deum ad propositum sibi finem venire? Sed providentia Dei superatis tot obstaculis, multo illustrior emergit quam si brevi et facili compendio totum negotium transigeret. Si primo statim adventu Ioseph deductus esset ad regem, et Aegypto praefectus, facilis ad secundum actum transitus erat. Sed ubi in carcerem abreptus, quasi extra hominum consuetudinem semimortuam vitam agit, deinde longo post tempore praeter spem regi innotescit, subita illa mutatio non vulgariter miraculum illustrat. Ergo hic circuitus quem recenset propheta, ad rei summam non parum facit: decies mortuus est Ioseph antequam venderetur. Ergo toties Deus ecclesiae suae curam habuit, patrem eius liberando. Ubi in Aegyptum delatus transfertur de manu in manum, donec in aliud sepulcrum descendat: annon hinc clarius apparet, Deum, ubi dormire in coelo videtur, maxime excubare pro suis? et melius progredi per varios istos flexus, quam si recta pergeret, imo celeriter curreret? Ideo dicit propheta, *afflictos fuisse in compede pedes eius*, quod tametsi a Mose non narratur, certum tamen est ut de re nota et vulgata loqui. Et certe multa per manus tradita fuerunt Iudaeis, quorum nulla fit in scriptura mentio. Satis etiam probabile est non fuisse traditum initio in liberalem custodiam, ut postea contigit: sed duriter oppressum. Sive autem legamus animam eius venisse in ferrum, sive ferrum venisse in animam, sensus idem manet, sanctum virum ita constrictum fuisse catenis ac si ferro addicta esset eius vita. Unde sequitur nihilo magis sperandam fuisse vitam ab eo, quam ab aliquo cadavere.

19. (*Usque ad tempus.*) Hic docet propheta, quamvis secundum carnis sensum nimis cunctetur Deus, summam moderationem tenere, ut opportune tandem compleat quod decrevit. *Verbum* hoc loco haud dubie significat non doctrinam sed decretum coeleste. Quanquam autem relativum *eius* tam de ipso Deo quam de Ioseph potest intelligi: hoc tamen secundum, mihi magis placet, donec scilicet

patefieret exitus Ioseph, qui in Dei consilio latebat. Tenendum semper est, prophetam revocare hominum mentes a profana illa imaginatione, quod fortuna temere verset res humanas. Quum enim nihil ecclesiae salute magis confusum fuerit, quamdiu habitus est Ioseph pro damnato, propheta hic nos sursum attollit, et iubet reputare occultum verbum, cuius nondum opportuna vel matura erat manifestatio. Eodem modo interpretor quod sequitur, *sermo Dei examinavit eum.* Nam de vaticinio exponere, ut faciunt multi, videtur nimis argutum. Quousque vero apparuit laetior eventus quem Deus occultum et suspensum diu tenuit, serio examinata fuit patientia Ioseph. Et quod profani homines, qui non agnoscunt Deum rebus humanis praeesse, fatum appellant, propheta magis proprio nomine insignit, dicens sermonem esse Dei et cuiusque verbum. Nec displicet quod Galli sua lingua vocant *destinée.* Stoici quum de fato disputant, vel potius balbutiunt, non modo spinosis anfractibus se involvunt et rem ipsam, sed verum principium: quia complexum causarum fingentes, eripiunt Deo mundi gubernacula. Impium hoc figmentum est, causas inter se perplexas nectere, quibus alligatus sit ipse Deus. Fidem ergo nostram ad arcanum Dei consilium adscendere oportet, quo libere omnia in suum finem dirigit. Interea docet etiam hic locus, finem piorum afflictionibus divinitus esse praefixum, donec probe examinati fuerint.

20. *Misit Rex, et solvit eum: dominator populorum, et liberavit eum.* 21. *Constituit eum dominum super domum suam, et dominatorem in cunctis opibus suis.* 22. *Ad vinciendum principes suos in anima sua, et ut senes suos sapere doceret.* 23. *Et venit Israël in Aegyptum, et Iacob peregrinatus est in terra Cham.* 24. *Et auxit populum suum valde, multiplicavit eum*) prae oppressoribus eius.*

20. (*Misit Rex.*) Liberationem Ioseph splendidis verbis exornat, quia in re tam incredibili maxime enituit rara Dei virtus. Quid enim magis insolitum, quam regem potentissimum, hominem exterum e carcere accersere, quem toti regno praeficiat, et secundum a se gradum tenere iubeat? Quod autem dicit, *ad vinciendum principes,* vulgo exponunt delatum fuisse summum imperium ipsi Ioseph, ut pro sua voluntate coniiceret in carcerem etiam regni proceres. Alii, quia hoc asperius esse vident, deducunt verbum לֶאְסֹר a verbo יסר quod est erudire, ut י mutetur in א. Sed miror utrosque metaphoram non animadvertisse in hoc verbo: nempe quod Ioseph devinctos suo arbitrio teneret primores Aegypti, vel potestati suae subiectos. Non agitur hic de vinculis, sed de obstrictione vel nexu obsequii, quum ab eius nutu penderent tam principes quam omnes reliqui. Et quum paulo post addit, *ut senes sapere doceret,* ostendit Ioseph non tyrannice fuisse dominatum, sicuti difficile et rarum est in summa potestate nihil permittere suae libidini, sed summis quibusque regulam fuisse, in exemplar optimae moderationis.

*) Il le multiplia, *en marge:* ou le fortifia.

23. (*Et venit Israël.*) Non recitat totam historiam, neque opus fuit: tantum ponit ante oculos Dei providentiam, quam vix centesimus quisque expendit dum legunt quod scriptum est a Mose. Dicit ergo, postquam praemissus fuit Ioseph qui patrem cum familia hospitio exciperet, tunc Iacob venisse in Aegyptum, rebus scilicet mirabiliter ordinatis, ut in gente superbissima, quum omnes inedia tabescerent, reperiret panis copiam. Unde apparet, tarditatem Dei quae putatur, non alio spectare, quam ut optima occasione opus suum compleat.

24. (*Et auxit.*) Iam alia circumstantia laudatur singularis Dei favor erga ecclesiam, quod populus ille brevi temporis spatio praeter communem modum auctus fuerit. Qua in parte enituit admirabilis Dei benedictio, quo putidior est quorundam canum latratus, dum populi multiplicationem, quae a Mose refertur, proterve subsannant, quia superet communem naturae modum. Atqui si usitato more crevisset populus, protinus exciperent nullum illic cerni Dei opus. Ita hoc unum captant suis cavillis, ut Dei benedictionem aboleant. Nos vero qui scimus fas non esse potentiam Dei vel sensu nostro vel communi lege naturae metiri, reverenter hoc extraordinarium eius opus miremur. Quod postea sequitur, subobscurum est, praesertim si legamus roboratum fuisse populum. Neque enim notare tempus illud videtur propheta quo quieti in prospero statu degebant Israëlitae: sed quo contumeliose vexati sunt tanquam mancipia. Possumus tamen hoc κατὰ πρόληψιν accipere de re futura. Nam proximo versu dicet propheta Aegyptios mutatis animis coepisse crudeliter in populum grassari. Quamvis ergo nondum palam saevirent in populum Aegyptii, dum et numero hominum et viribus invalescebat, persequutores tamen eos vocat propheta. Quanquam certum est, dum serviliter opressus fuit populus, formidabilem hostibus suis fuisse: et Moses Exod. 1, 12 clare affirmat, sub tyrannide et iniustis oppressionibus conspicuam adhuc fuisse Dei benedictionem.

25. *Vertit cor eorum ut odio haberent populum suum et fraudulenter agerent cum servis suis.* 26. *Misit Mosen servum suum, Aaron quem elegit.* 27. *Posuerunt in illis verba signorum eius, et prodigia in terra Cham.* 28. *Misit tenebras, et obtenebravit, et non fuerunt rebelles verbis eius.* 29. *Convertit aquas*

eorum in sanguinem, et occidit pisces eorum. 30. *Produxit terra eorum ranas in cubiculis regum ipsorum.*

25. (*Vertit cor eorum.*) Quod Aegyptii ex benevolis et humanis hospitibus saevi postea hostes facti sunt, hoc quoque Dei consilio assignat propheta. Certum quidem est, pravo malignoque ingenio, fastu et avaritia fuisse illuc compulsos: sed non sine Dei providentia, quia modo incomprehensibili opus suum ita in reprobis peragit, ut lucem eliciat ex tenebris. Quia loquutio videtur quibusdam durior, passive exponunt, conversa fuisse corda, quod neque respondet contextui, et frigidum est. Videmus enim data opera prophetae esse propositum totam gubernationem ecclesiae subiicere Deo, ut nihil nisi ex eius voluntate contingat. Si autem hoc quasi duriusculum refugiunt tenerae quorundam aures, spiritus sanctus alibi quoque secure pronuntiat, arcano instinctu impelli huc illuc corda hominum, Prov. 21, 1 ut nihil velint, vel faciant, nisi ex eius nutu. Quanta autem vesania est, nihil amplecti nisi quod arrideat rationi humanae? Qualis erit verbi Dei autoritas, si non admittitur nisi quatenus adlubescit? Qui ergo hanc doctrinam respuunt, quia humano sensui minus grata est, inflati sunt perversa arrogantia. Alii maligne calumniantur, non inscitia, vel errore, sed tantum ut suscitent turbas in ecclesia, vel odium nobis conflent apud imperitos. Sunt etiam quidam nimis timidi, qui pacis causa doctrinam hanc cuperent sepultam esse. Iniqui certe moderatores: nam videmus hanc olim fuisse causam, cur desciverint ecclesiae scriptores a puro et genuino evangelio, et deflexerint ad profanam philosophiam. Unde enim nobis liberum arbitrium, unde operum iustitia, nisi quod veriti sunt boni patres ne licentiam darent maledicis vel protervis hominibus, si libere profiterentur quod scripturis proditum est? Quod nisi Deus quasi violenta manu coegisset Augustinum, similis prorsus fuisset aliis. Deus autem quasi malleo eum expoliens, correxit stultam illam prudentiam quae contra spiritum sanctum cristas erigit. Videmus quid asserat spiritus sanctus, Aegyptios sic fuisse malos, ut corda eorum Deus verterit in odium populi sui. Eludunt mediatores, flexisse corda, quia passus fuerit: vel quum Aegyptii corda sua adiicerent ad tale odium, quasi per accidens usus fuerit eorum malitia, quasi elinguis fuerit spiritus, ut aliud pro alio proferret. Si videtur hoc prima specie absurdum, sciamus non frustra Dei iudicia alibi inscrutabilia vocari, Rom. 11, 33 et abyssum profundam, Psal. 36, 7. Nisi enim infra eorum altitudinem subsideret sensus noster, nullus esset labyrinthus. Interea tenendum est, radicem malitiae fuisse in ipsis Aegyptiis, ut culpa in Deum transscribi nequeat. Dico sponte et intrinsecus malos fuisse, non alieno impulsu coactos. Quantum ad Deum spectat: etiamsi non appareat ratio, voluntas Dei sufficere nobis debet. Sed causa etiam apparet, quae iustitiam Dei ab omni calumnia vindicat. Caeterum si modo hoc rudimentum imbiberimus, reverenter acquiescendum esse verbo Dei, mysteria haec quae vel superbos vel nimis cautos offendunt, sine controversia nobis sapient. Propheta deinde modum exprimit nocendi: neque enim palam aggressi sunt Aegyptii populum Dei, ut eum conficerent, sed dolis et astutia paulatim opprimere tentarunt. Nam propheta verbum ex Mose ipso mutuatus est. Atque hoc diserte expressum est, ne putemus corda impiorum libero cursu in perniciem nostram ferri. Hoc quidem sufficere nobis deberet, quidquid diabolus et impii in nos machinentur, Deum tamen ipsorum conatus reprimere. Sed duplex est fidei confirmatio, ubi audimus eorum manus non solum teneri ligatas, sed etiam corda et mentes, ut ne quid consultent nisi quod Deo visum est.

26. (*Misit Mosen.*) Hic quae in populi redemptione notatu digna erant, propheta breviter perstringit. Si sponte passi fuissent Aegyptii populum exire, neque Mosis opera, neque miraculis opus erat. Sic ergo liberationem illam Deus disposuit, ut negari non possit ipsum fuisse autorem. Hoc sensu vocat Mosen servum Domini, ut sciamus non a se ipso fuisse electum, nec quidquam a se ipso tentasse, sed quatenus Dei minister erat exsequutum fuisse partes sibi iniunctas. Idem clarius exprimitur in persona Aaron, quum dicitur fuisse electus. Quod autem singulis tribuitur, ambobus pariter competit: ideoque sic resolvi debet oratio, Deum misisse Mosen et Aaron ministros suos: non qui per se idonei forent, vel qui ultro suum obsequium detulerint, sed quia eos elegit. Atque hic locus docet, quicunque utilem ecclesiae operam impendunt, non praeparari suo proprio marte, vel industria formari, sed excitari divinitus. Moses homo fuit heroicae virtutis: sed si per se aestimetur, nullus erat. Ideoque iubet propheta uni Deo adscribi quidquid tam de illo quam de Aarone memorabile refertur: ita quidquid conferunt homines in ecclesiae salutem, gratuitum esse Dei donum constat.

27. (*Posuerunt in illis.*) Primum leviter delibat propheta quae fusius et pluribus verbis narrantur a Mose: neque prosequitur continuam historiae seriem: quia satis habuit ostendere liberationem illam divinum fuisse opus. Ac rursum distinguit inter Dei potentiam et minsterium Mosis et Aaron. Nam hos quidem *signa* dicit edidisse, sed a Deo profecta, ut coelestis virtus non obscure apparuerit in eorum manu. Unam deinde speciem commemorat, quae tamen prima ordine non fuit, sed ex qua facile colligitur, Deum fuisse redemptionis autorem, in qua tota naturae ratio mutata fuit: quia nihil ma-

gis stupendum quam lucem in tenebras converti. Secundo membro commendat fidem Mosis et Aaron, quia strenue exsequuti sint quidquid mandaverat Deus: ac si diceret, optimum fuisse consensum inter imperium Dei ipsius, et utriusque ministri obsequium.

29. (*Convertit aquas.*) Quam gravis fuerit haec plaga Aegyptiis, hinc coniicere licet, quod elementum aquae unum est ex duobus vitae principiis. Clarius autem enituit Dei potentia, quod quum irrigua sit illa regio, tamen siti exaruerint Aegyptii in aquae abundantia. Postea dicit *productas fuisse ranas* quae penetraverunt usque ad *regum cubicula,* quo se palam testatus est Deus miraculi esse autorem. Etsi enim tota Aegyptus scateret ranis, oportuit tamen regum aulas esse immunes. Caeterum *reges* vocat, vel primores regni, vel filios regios qui in spem regni educabantur: quia scimus tunc regem unum fuisse dominatum in Aegypto. Hinc vero discamus, quam facile Deus nec sine ludibrio in ordinem cogat qui superbiunt in carne. Neque enim sibi collegit exercitum ut cum Aegyptiis confligeret: neque statim armavit angelos, vel e coelo fulminavit, sed produxit ranas, quae fastum illius gentis contumeliose calcarent, a qua scimus despectum fuisse totum orbem. Gloriosum illis fuisset, sub robustis hostibus cadere: nunc ranis cedere quantum est dedecus? Sed ita probare voluit Deus sibi non opus esse validis copiis ad impios perdendos, quia ludendo id praestabit quoties volet.

31. *Dixit, et venit examen muscarum: pediculi in omni termino eorum.* 32. *Posuit pluvias eorum grandinem, ignem flammantem in terra ipsorum.* 33. *Et percussit vites eorum, et ficulneas ipsorum: et contrivit arborem termini ipsorum.* 34. *Dixit, et venit locusta, et bruchus absque numero.* 35. *Et voravit omnem herbam in terra ipsorum, et consumpsit fructum telluris ipsorum.* 36. *Et percussit omne primogenitum in terra ipsorum, principium omnis virtutis eorum.* 37. *Et eduxit eos cum argento et auro: et nullus in familiis eius fuit debilis.* 38. *Laetata est Aegyptus in egressu eorum, quia ceciderat timor eorum super illos.*

31. (*Dixit, et venit.*) Dicendi verbo exprimit, non fortuito *muscas et pediculos* prodiisse. Scimus autem verbum hoc prolatum fuisse ore Mosis: quia etsi per se Deus iubere poterat, Mosen interposuit quasi praeconem. Caeterum non minus efficaciae verbo suo dedit Deus, proferri iubens per hominem, quam si e coelo tonasset ipse. Nam dum nihil effutit minister, sed quatenus Dei organum est, munus suum fideliter peragit, cum externa eius voce coniuncta est interior virtus spiritus. Hic vero rursus notandum est, muscis et pediculis subiectos fuisse Aegyptios, ut maiore probro Deus eorum contumaciam domaret. Ubi dicit propheta *pluvias eorum versas in grandinem,* significat horribilem fuisse impetum grandinis qui naturae tribui non posset. Probabile etiam est huic incommodo minus obnoxiam esse Aegyptum quam alias regiones: imo non saepe pluviam recipit, sed Nilo irrigatur: quo magis Aegyptiis fuit insolitum, terram eorum grandine percuti: *ignem* quoque interposuit Deus, quo plus incuteret terroris. Grando igitur procelloso turbini fuit permista, ut Aegyptii, qui ad alia miracula obduruerant, tamen expavefacti sentirent cum Deo sibi esse negotium.

34. (*Venit locusta.*) Haec agrorum calamitas non potuit in fortunam conferri, quia et momento exortae sunt locustae, et absque numero, ut totam Aegyptum obruerent. Sed miraculum in verbo maxime conspicuum fuit, quia praedictio abstulit omnem dubitationem. Itaque diserte propheta *bruchos et locustas* irrupisse dicit Deo iubente, ac si dato signo milites ad proelium currerent. Semper quidem haec insecta, ubi nos infestant, et corrumpunt terrae fruges, Dei flagella sunt: sed propheta extraordinarium Dei opus hic notare voluit. Recitat tandem propheta ultimum miraculum, quod proxima nocte ante populi egressum edidit angelus, primogenita omnia occidendo. Hanc historiam ut alias superiores leviter praetereo: quia et alibi uberius fuerunt tractatae, et nunc prophetae consilium tenere sufficit. Quanquam repetitione hanc Dei virtutem amplificat, dicens *contritas fuisse primitias, et florem virtutis eorum.* Male alii vertunt, Principium doloris: nam quia virile robur in generatione se prodit, principium virtutis vocant Hebraei primogenita, ut diximus Genes. 49, 3.

37. (*Et eduxit eos.*) Ex opposito commendat Dei gratiam, quae populum electum ab omnibus plagis intactum et incolumem servavit. Si promiscue utrique easdem sensissent plagas, minus notabilis fuisset Dei manus. Nunc dum ex tot cladibus nihil prorsus sentiunt incommodi, haec distinctio, quasi in tabula paternam Dei curam erga suos depingit. Hac ratione dicit nullum fuisse debilem, vel qui impingeret, nam verbum כשל utrumque significat. Ego tamen simpliciter accipere malo, quum Aegyptus ad interitum tenderet, populum Dei vegetum fuisse, et ab omni morbo immunem. Quum dicit, *eduxit eos:* postea, *in familiis eius,* mutatio est numeri Hebraeis satis trita. Nam quod ad Deum quidam referunt, vereor, ut nimis coactum sit.

38. (*Laetata est Aegyptus.*) Alia circumstantia Dei potentiam testatur, quod libenter electum populum dimiserint Aegyptii, quum tamen nihil minus esset propositum. Nam quum centies perditos cuperent, se tamen putabant lupum auribus tenere: ita vindictae metus ad delendam populi memoriam

eos reddebat magis obstinatos. Unde sequitur occultum esse opus providentiae Dei, quod priorem affectum repente exuunt. Eodem spectat quod dixit proximo versu, *eductos fuisse cum auro et argento.* Neque enim animus fuisset Aegyptiis se ultro spoliare ad eos ditandos quos cupide vita privassent. Fuit igitur haec Dei liberalitas, in cuius manu et arbitrio sunt omnes mundi copiae. Quum autem violenter eripere posset Aegyptiis quae dederat, flexit eorum corda, ut se ultro nudarent. *Quia ceciderat timor eorum.* Passive accipitur, neque enim timebant Israëlitae Aegyptios, sed terribiles erant. Nec de vulgari timore loquitur propheta, nam paulo ante eos instigaverat timor ad saevitiam et tyrannidem. Sed quum ad eum usque diem praefracta ferocia conati essent metum excutere, Deus repente eos prostravit. Quare non abs re inter Dei virtutes commemorat propheta, quod fregerit violentos impetus quibus ante fervebant Aegyptii, ut liberos dimitterent quos servilibus operis atterere statuerant: quasi oves lupis formidolosas redderet.

39. *Extendit nubem ad tegumentum*, *et ignem ut luceret nocte.* 40. *Et petiit et adduxit coturnices*, *et pane coelorum satiavit eos.* 41. *Aperuit rupem et fluxerunt aquae*, *ambulaverunt in aridis locis ut fluvius.* 42. *Quia recordatus est verbi sanctitatis suae ad Abraham servum suum:* 43. *Et eduxit populum suum in laetitia*, *in exsultatione electos suos.*

39. (*Extendit nubem.*) Recenset quaedam miracula, quibus gratiam suam Deus erga populum suum prosequutus est in deserto. Atque hanc seriem notare operae pretium est, nam ad illud incomparabile redemptionis opus accessit non vulgaris confirmatio, quum Deus se itineris ducem praestare non destitit. Ergo post maris transitum nubem extendit interdiu, quae populum protegeret ab aestu solis: noctu illuxit per columnam ignis, ut in tenebris lucidum eius praesentiae signum exstaret. Haec certe perseverantia locuples perpetui amoris testis fuit, ac si palam ostenderet Deus filios Abrahae se adoptasse, ut in finem usque sub custodia sua foveret. Quod de *coturnicibus* sequitur, alio fine recitat propheta quam alibi. Certum est adscribi irae Dei potius quam beneficentiae, delatam fuisse copiam coturnicum, ut se populus carnibus satiaret: sicuti etiam ante vidimus exprobrari. Sed nunc omissa eorum ingratitudine, propheta continuam erga eos Dei indulgentiam celebrat. Nisi forte *petendi* verbum accipere libeat in malam partem, quia non suppliciter Deum rogavit populus, sed sua intemperie prosiliit ad obstrependum: imo proterve cum Deo litigavit. Hoc modo amplificatio esset, quod Deus iure suo cedens, pravae etiam cupiditati morem gesserit. Quia tamen tacetur crimen, sinamus quod simplicius est, coacervari Dei beneficia quibus redemptionem semel a se factam sancivit. Sequitur deinde, *saturatos esse pane coelesti:* sic autem κατ᾽ ἐξοχὴν Man vocatur, ut alibi vidimus. Nam quum naturale sit e terra nobis produci cibum quo vescimur, apertius tunc Deus porrexit manum Iudaeis, ut eos e coelo pasceret. Iam quia non satis erat cibo refici famelicos, nisi et potum Deus suggereret, addit rupem fuisse apertam, et inde fluxisse aquas per loca arida vel desertum.

42. (*Quia recordatus est.*) Iterum causam designat cur tam benigne Deus cum populo illo egerit, tamque humaniter eum toleraverit, nempe ut fidei datae staret: quia cum Abraham pepigerat se fore Deum seminis eius. Hoc autem non abs re summa cura traditum fuit a prophetis, gratuitum foedus fontem esse ex quo fluxit redemptio, et continua salus populi: quia et melius inde innotuit Dei gratia, quum nihil subitum fieret, sed tantum impleret Deus quod quatuor ante saeculis pollicitus fuerat. Praeluxit ergo Deus verbo suo, ne obscura esset sua gratia et veritas. Ideo rursus propheta inculcat, Deum non fuisse nova causa inductum ut populum redimeret, sed fidem et effectum foederis sui comprobasse: perinde ac si quis thesaurum erueret sub terra defossum. Nec dubium est quin longius fidem gentis suae ducere voluerit propheta, ut certo persuasi essent omnes posteri, quia tunc testatus erat Deus futuris saeculis certam et solidam verbo suo veritatem constare, non alium fore quam olim experti fuerant patres. Ideo epitheto insignit verbum illud, quod mortuo Abraham semper vivam efficaciam retinuit. Nam cum Abraham loquutus erat Deus: sed vis foederis cum homine mortua non est, quin se Deus veracem erga posteros ostenderet.

43. (*Et eduxit populum.*) Laetitiae *et exsultationis* meminit, quo gratiae magnitudinem altius extolleret. Neque enim hoc parvum fuit, quum diris et atrocibus modis afflicti essent Aegyptii, tota regio plena esset lacrymis et ululatu, singulae etiam domus funestae: populum qui nuper moestus gemebat, imo iacebat fere exanimis, alacrem et laetum exire. *Electos* autem Dei vocando, admonet non suo merito vel generis dignitate tam propitium illis fuisse Deum: sed quia illos adoptaverat, ut nihil gloriae fiat residuum hominibus, sed in solo Deo gloriari discant.

44. *Et dedit illis terras gentium*, *et laborem populorum in haereditatem adepti sunt:* 45. *Ut custodiant decreta eius, et legem eius servent. Halleluiah.*

44. (*Et detit illis.*) Causam finalem profert cui Deus mirificam suam virtutem tot modis exseruerit in redimendo populo, cur non destiterit in deserto

fovere illum et tueri: cur terram, sicuti pollicitus fuerat, fruendam illis tradiderit: nempe ut se totos dicarent et addicerent in eius cultum. Et certe hic electionis nostrae finis est, quod Deus populum aliquem vult habere in terra a quo invocetur et colatur. Porro quo melius ad gratitudinem Iudaeos incitet, gratiae amplitudinem extollit, dicens longe lateque *occupasse terras gentium*, et quidquid magno labore acquisierant multi populi, iam quasi haereditario iure tenere. Numerus enim pluralis tam in terris quam gentibus beneficium Dei magis exornat. Iam glorificandi Dei modum breviter definit, *ut legem custodiant:* quia non satis esset linguis tantum celebrare Dei gratiam, nisi accederent seria pietatis experimenta. Et quia fictitios omnes cultus Deus repudiat, unica superest eius rite colendi ratio in servandis eius praeceptis.

PSALMUS CVI.

ARG. Differt hic Psalmus a superiori, quia quum illic docuerit, Deum electo populo fuisse plus quam beneficum patrem, ut sibi in futurum tempus acquireret puros cultores, nunc praeclara illa beneficia fatetur male locata fuisse: quia subinde iugum excusserint Iudaei, Dei gratia indigne abusi fuerint, polluerint se multis inquinamentis, perfide etiam desciverint ab eius verbo. Quanquam non tam obiurgatio est vel querimonia, quam confessio ad deprecationem veniae. Incipit enim propheta a laudibus Dei, quo se et alios erigat in bonam fiduciam. Deinde votum concipit, ut Deus benedictionem suam erga genus Abrahae continuet. Caeterum quia indignus erat populus cui post tot defectiones propitius adhuc esset Deus, postquam confessus est ab initio per continuas aetates, malitia, ingratitudine, superbia, perfidia, et aliis vitiis semper iram Dei provocasse, veniam tamen postulat.

Halleluiah. 1. *Celebrate Iehovam, quia bonus, quia in saeculum clementia eius.* 2. *Quis loquetur potentias Iehovae, annuntiabit omnem laudem eius?* 3. *Beati qui custodiunt iudicium, qui facit iustitiam omni tempore.* 4. *Memento mei Iehova in beneplacito populi tui, visita me in salute tua:* 5. *Ut videam beneficentiam electorum tuorum, ut laeter in laetitia gentis tuae, ut glorier cum haereditate tua.*

1. (*Celebrate.*) Exhortatio quasi inscriptionis vice ponitur: non quod Psalmus solam gratiarum actionem, vel laudes Dei contineat, sed ut reconciliationis fiduciam ex praeteritis beneficiis colligat populus: atque ita Deum, quamvis tunc offensus foret, placabilem speret fore. Ergo, Dei laudes canendo, revocare in memoriam iubet quae praesentium malorum lenire dolorem possent, et animos a desperatione erigere.

2. (*Quis loquetur.*) Potest hic versus duobus modis exponi, nam si coniunctim legas cum proxime sequenti, sensus erit, non idoneos esse quoslibet laudum Dei praecones, quia impii et scelerati ore impuro nihil aliud quam sacrum eius nomen profanant, sicuti dicitur Psalmo 50, 16: atque ita huic sententiae addita esset responsio, *Beati qui custodiunt iudicium.* Ego tamen iudico aliam esse prophetae mentem, neminem scilicet mortalium, utcunque ad canendas Dei laudes studia omnia et conatus suos conferat, tam splendido argumento parem fore, cuius immensitas sensus omnes nostros obruit. Quanquam non eo consilio in sublime attollit Dei potentias ut nos ab illis praedicandis deterreat: sed hac potius ratione nos stimulat ut supra vires nitamur. Nam si strenue currendo longe tamen a perfectione semper distamus, quis iam pigritiae locus restat? Optimum vero ad nos animandos solatium est, quod scimus, utcunque nos facultas deficiat, quas ex animo offerimus laudes Deo placere: tantum ne frigeamus: quia nimis absurdum esset, qui ad decimam partem non perveniunt, hac occasione in centesima torpere.

3. (*Beati qui custodiunt.*) Hunc versum a superiori distinguo, sic tamen ut aliquo modo cohaereat. Postquam enim eam virtutum Dei immensitatem esse dixit propheta, ut celebrandis earum laudibus impares sint omnes linguae, nunc etiam addit, non placere Deo laudes quae in ore tantum resonent, nisi consentiant animi, imo in tota vita respondeat concentus. Brevis autem est verae pietatis definitio, dum primo iubet custodiri *iudicium*, deinde fieri *iustitiam.* Neque enim dubito quin priore membro sincerum cordis affectum notet: postea descendat ad externa opera. Scimus enim umbratilem esse iustitiam, nisi ex animo probitati quis studeat. Perseverantiam quoque requirit, ne quis se defunctum putet, nisi qui constanter et perpetuo tenore in studium recte iusteque vivendi incumbit. Videmus enim multos proiicere quasdam spumas, alios virtutis quaedam signa dare, sed aequabilem non tenere cursum.

4. (*Memento mei.*) His verbis declarat propheta hoc sibi praecipuum esse votum, ut Deus amorem quo ecclesiam complexus est, ad ipsum extendat, ut hoc modo benedictionum omnium fiat particeps quibus ab initio Deus dignatus est suos electos, et quas de die in diem continuat. Quanquam non hoc sibi privatim optat: sed communem totius ecclesiae nomine precationem concipit, ut fideles instituat suo exemplo ad idem petendum. *Memento*, inquit, *mei in beneplacito populi tui*, hoc est, fac ut gratuitus favor quo populum tuum dignaris, ad me perveniat, ne disiungar ab ecclesia, sed unus censear ex tuorum numero. Nam beneplacitum populi passive sumitur pro dilectione qua Deus electos

gratis amplectitur. Quanquam per metonymiam transfert hanc vocem propheta ad signa amoris Dei. Nam quod gratiam suam Deus a re ipsa et experimentis probat, hoc ex fonte illo gratuito fluit. Porro summam verae felicitatis in eo statuit propheta, si censeatur in Dei populo: quia hoc modo sentiet Deum sibi esse propitium (quo nihil optabilius est) et eum quoque liberalem sentiet. Recordandi verbum ad circumstantiam temporis refertur: quia in fine videbimus in tristi et calamitoso populi statu compositum fuisse hunc Psalmum, ut fidelibus obrepere dubitatio posset se oblivioni esse traditos. Eodem spectat posterius membrum, *visita me in salute tua.* Visitare enim Deus videtur a quibus se in speciem subduxit: salus autem, est beneplaciti demonstratio. Contexit eandem sententiam versu proximo, *ut videam in beneficentia electorum tuorum.* Socius enim et consors eius beneficentiae fieri cupit quam semper experti sunt electi Dei. *Adspectus* enim pro fruitione capitur, ut satis notum est: ut Videre regnum Dei, Ioan. 3, 3. Videre bonum et vitam, 1. Pet. 3, 10. Falluntur enim qui exponunt, ut videam te electis benefacere: quando neque superior versus unde hic dependet, sensum sunc admittit: et quae sequuntur, expositionem quam attuli confirmant. (*Laeter in aletitia populi tui, et glorier cum haereditate tua.*) Satis enim constat prophetam sibi bonorum omnium societatem optare cum electis, ut Deo uno contentus, beate et feliciter sub eius praesidio degat. Quamvis autem tunc misera esset ecclesiae conditio, in rebus tamen confusis hoc principium retinet propheta, nihil esse melius quam censeri in grege et populo Dei: quia semper optimus fuerit pater suorum, et salutis eorum fidelis custos. Tantum petit eodem se modo tractari quo Deus ecclesiam suam semper tractare solitus est. Atque hoc unum sibi sufficere testatur, non divelli nec separari a communi ecclesiae sorte. Tacita interim querimonia subest, quod Deus bonitatem suam tunc prohiberet ab ecclesia afflicta, ac si eam abdicasset.

6. *Peccavimus cum patribus nostris, inique egimus, scelerate nos gessimus.* 7. *Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua: non recordati sunt multitudinis bonitatum tuarum: et rebelles fuerunt ad mare, in mari rubro.* 8. *Et servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.* 9. *Et increpuit mare rubrum, et exsiccatum est: et ambulare fecit eos in abyssis sicut in deserto.* 10. *Et servavit eos e manu hostis, et redemit eos e manu inimici.* 11. *Et operuerunt aquae oppressores eorum, unus ex illis non fuit residuus.*

6. (*Peccavimus.*) Hinc clarius patet, quamvis loquutus sit propheta in persona unius hominis, dictasse tamen ecclesiae communem formam orandi, quia iam totum corpus sibi adiungit. Caeterum hinc ad finem usque Psalmi ex veteribus historiis colligit, patres suos maligno semper et improbo ingenio, perversis moribus, rebelles, ingratos, et perfidos Deo fuisse: posterosque nihilo meliores agnoscit: ut hac confessione edita, veniae deprecatio locum obtineat. Quia ergo veniae impetrandae non ante sumus capaces, quam peccata nostra damnaverimus, et stupor noster ianuam Dei gratiae claudit: merito propheta in severa et dura populi castigatione suppliciter reatum fatetur, ac si Deus graviores velit poenas exigere, iure id facturum. Alia etiam de causa utile fuit peccata sua Iudaeis ante oculos poni: quia si nos Deus asperius castigat, mox fingimus promissiones eius excidisse. Sed ubi ex opposito monemur, mercedem nos referre quam peccatis nostris sumus promeriti, simul occurrunt promissiones quibus se propitium Deus offert, modo ex animo resipiscamus. Porro tribus verbis scelerum atrocitatem exaggerat, ne leviter (ut fieri solet) tangantur animi, sed penitus moerore vulnerentur. Scimus enim homines vitiis suis teneri implicitos, et sibi parcere, donec ad serium examen cogantur: imo ubi dominus eos in iudicium citat, defunctorie tantum uno verbo dicunt se peccasse, interea hypocrisis sopitos tenet animos. Non est igitur supervacua verborum congeries, quum dicit propheta *populum peccando inique egisse,* prorsusque impium fuisse et sceleratum. Et certe si quisque nostrum se examinet, facile iudicabimus, non minus nobis esse necessarium ad veram confessionem urgeri: quia etsi nos absolvere non audemus, nemo tamen est qui non libenter captet latebras et effugia. Eadem fere forma Daniel capite 9 sua et populi peccata condemnat. Et fieri potest ut autor huius Psalmi illius exemplum sequutus sit. Discamus autem nos ab utroque, hanc esse unicam rationem placandi Dei, ubi severi in nos censores sumus. Diligenter etiam notandum est, sanctos istos prophetas, licet nunquam a Dei timore et cultu desciverant, subire tamen communem reatum cum populo: neque id simulata modestia, sed quia sciebant multis corruptelis se fuisse infectos: ut fieri non potest, dum regnant vitia, et eorum colluvies exundat, quin aliqua etiam ad optimos serpat contagio. Neque enim se cum reliquis comparant, sed ad tribunal Dei prodeuntes vident se non posse elabi. Tunc vero sic invaluerat impietas apud Iudaeos, ut mirum non sit, etiam qui optimi erant ac integerrimi, fuisse quasi vi tempestatis abreptos. Quo magis detestabilis est eorum superbia qui se vix leviter putant delinquere: imo diabolicam nescio quam perfectionem imaginantur, ut hodie faciunt quidam fanatici. Certe tenendum est, quamvis sollicite Daniel se continuerit sub timore Dei, quem etiam spiritus sanctus unum ex

iustissimis fuisse pronuntiat, Ezech. 14, 14, non tamen ficte sua et populi peccata cum gravi et severa detestatione coram Deo fateri. Non fuerat quidem eodem quo vulgus hominum diluvio submersus, se tamen sciebat multas labes traxisse. Iam vero *patres* non ideo adducit propheta ut eorum praetextu culpam minuat: (sicuti hoc clypeo multi obiurgationes repellunt, se ita edoctos fuisse a patribus, pravam educationem in causa esse:) sed potius graviori poenae se et gentiles suos esse obnoxios, quia ab initio usque et quasi prima infantia exorsi, non destiterint novis sceleribus iram Dei magis ac magis in se provocare. Sic enim multiplici reatu patres una cum filiis involvit.

7. (*Patres nostri.*) Hic narrat quomodo populus statim ab exordio redemptionis Deo ingratus fuerit, et se contumaciter in eum gesserit. Neque unius modo temporis historiam narrabit, sed huc tendet totus sermo, nunquam a sua malitia populum destitisse, quamvis Deus incredibili bonitate contra certaret. Unde apparet quam indomita fuerit et desperata gentis illius pravitas. Primo autem accusat populi dementiam, quae causa fuit ingratitudinis. Neque enim stultitiae nomine culpam extenuat, ut saepe fieri solet: sed traducit foedum et pudendum populi stuporem, quod in rebus tam apertis caecutierit. Erant enim eiusmodi opera Dei, quae etiam a caecis conspici deberent. Unde igitur tam crassa ignorantia, nisi quod ipsos dementaverat Satan, ut Dei miracula negligerent quae lapides ipsos poterant movere? Iam quum addit *non fuisse recordatos*, melius exprimit non fuisse excusabilem ignorantiam: imo supina magis socordia quam inscitia eos fuisse caecos. Causa enim ignorantiae fuit, quod sepelierunt quae per se satis erant conspicua. Addit quam subita fuerit oblivio: quod ad crimen augendum valet, fuit enim hoc prodigiosum, quod ne conspectus quidem ipse eorum animos excitaverit. Hinc factum est ut vixdum egressi ex Aegypto, in ipso maris transitu contra suum redemptorem proterve insurrexerint. Certe nec annus, nec saeculum tam memorabiles virtutes debuerat ex eorum cordibus delere. Quantus igitur furor, quod adhuc in re praesenti obstrepunt Deo, quasi hostibus eos iugulandos prodiderit? Mare Suph Hebraei vocant sinum illum quo traiectus est populus. Quidam vertunt caricosum: סוּף algam esse volunt. Qualiscunque autem sit etymologia, de loco ipso nulla dubitatio est. Probabile autem est, quia iuncis refertus erat tractus ille, ideo inditum fuisse nomen.

8. (*Et servavit eos.*) Subiicit propheta quod ex proxima sententia colligere cuivis promptum erat, Israëlitas, non quia digni essent, fuisse servatos, sed quia Deus suae gloriae consulere voluit. Ergo ne Deus sacrum suum nomen prostitueret gentium opprobriis, superato illo obstaculo, perrexit ad implendam quam coeperat redemptionem. Porro antithesis inter *nomen Dei*, et hominum merita vel dignitatem notanda est: quia Deus se ipsum respiciens, causam in nobis minime reperit qua ad nos servandos flectatur. Modum servandi postea describit, in quo melius adhuc refulget inaestimabilis Dei bonitas, quae in gratiam perversi adeo populi naturae ordinem mutavit. *Increpitum fuisse mare* dicens, Dei potentiam praedicat, quod solo imperio vel nutu mare siccaverit, aquas retrocedere iubens, ut liber transitus inter adversas aquarum moles pateret. Atque ut miraculum extollat, similitudine utitur, quam verisimile est ex Iesaia sumptam esse, dicit enim capite 63, 13: Tu ambulare fecisti populum tuum per abyssos quasi equum in deserto, ut non impingat. Intelligit autem hoc non sine mira Dei potentia factum esse, ut populus per mare iter faceret, non secus atque in sicca planitie. Fieri quidem potest ut desertum in quo peregrinatus est populus, habuerit multas abyssos, iter fuerit salebrosum, multae crepidines: sed non dubium est quin Dei potentiam in maris transitu aestimet propheta, et hac comparatione augeat, quod per illud profundum mare aequabilis fuerit via. Miraculum etiam confirmat ubi dicit *submersos fuisse hostes eorum:* quia ubi mare liberum iter praebet Israëlitis, operit et absorbet Aegyptios, *ut ne unus quidem salvus evadat,* unde hoc tam subitum discrimen, nisi quia Deus alios ab aliis distinxit?

12. *Et crediderunt verbis eius, cecinerunt laudem eius.* 13. *Festinarunt, obliti sunt operum eius, non exspectaverunt ad consilium eius.* 14. *Et concupiverunt concupiscentiam in deserto: et tentaverunt Deum in solitudine.* 15. *Et dedit illis petitionem eorum: et misit maciem in animam eorum.*

12. (*Crediderunt.*) Hoc in eorum laudem non ponitur, quod crediderint verbis Dei, et cecinerint laudem eius: sed hinc duplicatur crimen, quod convicti tam insignibus documentis, mox tamen ad ingenium reversi, quasi nihil vidissent, coeperunt contra Deum tumultuari. Haec vero minime excusabilis fuit impietas, momento sepelire praeclara beneficia, quae agnoscere coacti fuerant. Magnitudine ergo operum Dei, fidem et laudem illis quasi invitis expressam fuisse dicit, ut crimen defectionis augeat: quia quum subacta esset eorum durities, mox relapsi sunt ad suam infidelitatem. Exoritur tamen quaestio. Nam quum vera fides verbi naturae respondeat: sicuti verbum semen est incorruptibile, sic illa nunquam exstinguitur, quamvis suffocari contingat. Sed est temporalis quaedam fides, ut a Marco vocatur cap. 4, 17 quae non tam ex spiritu regenerationis, quam ex mutabili aliquo affectu manat, ideoque evanescit. Quanquam ne voluntaria

quidem fides hic a propheta laudatur, sed potius violenter extorta: quia scilicet velint nolint homines, potentiae Dei sensu ad aliquam eius reverentiam cogantur. Locus hic notandus est, ne sibi blandiantur qui semel Deo se subiecerint, sed hanc verae fidei probationem esse discant, ubi sponte amplexi erunt Dei verbum, in hac obedientia constanter perstare. Atque ut populi levitatem perstringat, dicit *festinasse*. Nam quod exponunt quidam, celeriter correpto itinere profectos fuisse ad locum Marah, nimis frigide praetereunt emphaticam prophetae loquutionem, qua odiose fervidum et praecipitem eorum errorem infamat, quod tantum ad momentum crediderint, et festinanter obliti sint operum Dei. Tridui enim fuit illis iter a traiectu maris usque ad Marah: interim coeperunt obstrepere Deo quod non reperirent aquas dulces. Interea notandum quod alibi vidimus, non alia de causa tam ingratos erga Deum esse homines, nisi quia spernunt eius beneficia: quorum si memoria animis nostris haereret, fraeni loco esset ad nos in eius timore retinendos. Speciem transgressionis designat propheta, quod non suspenderint vota sua ad tempus opportunum. Mira enim est cupiditatum nostrarum intemperies, ut vix diem unum Deo concedat: nisi enim protinus nobis obsequitur, statim subit impatientia, et tandem desperatio. Hoc igitur crimen populi fuit non coniicere curas suas in Deum, non placide eum invocare, et patienter exspectare dum precibus annueret, sed tumultuoso impetu ruere, ac si legem imponere Deo vellet. Ideo *consilii* nomine utitur, festinationis crimen exaggerans, quod homines Deo sapere non permittunt, neque pendent ab eius consilio ut decebat: sed volunt plus quam liceat esse providi, et potius Deum regere, quam se permittere regendos illius arbitrio. Ergo ne Deum exasperemus, tenendum est hoc principium, ut sinamus Deum nobis prospicere, quemadmodum utile esse novit. Et certe fides propria sapientia nos spolians, in spe et silentio nos continet, donec impleat Deus opus suum, quum semper caro intempestive Dei consilium anticipet.

14. (*Concupiverunt.*) Historice prosequitur vitium, quod pro doctoris officio breviter attigerat. Si quis ergo roget, quomodo Dei consilium non exspectaverint: respondet, quia suis concupiscentiis habenas laxarunt: quia haec unica est moderationis ratio, si Deus affectus nostros gubernet, eorumque sit arbiter. Quo nos magis eniti decet ad fraenandas concupiscendi licentias, quae naturaliter in nobis ebulliunt. Nam qui sibi appetere permittit plus quam datur, aperte bellum Deo indicit, quia omnes carnis concupiscentiae recta feruntur contra Deum. *Tentare Deum* est non acquiescere Dei arbitrio, sed plus expetere quam ipse dare velit. Quum autem diversis modis tentetur, genus unum hic notat propheta, quod Deum excogitatis a se mediis adstringere ausus est populus, atque ita contempto medio quod amplecti debuerat, sibi imaginatus est novam Dei virtutem, nisi nos Deus carnibus pascat, non putabimus esse Deum. Atqui alimentum suggerebat quod sufficeret. Deus autem, quamvis non alligatus sit ullis mediis, vult tamen mediis a se ordinatis sensus nostros subiici. Exempli gratia, Quamvis nos possit absque pane alere, vult tamen hoc subsidio sustineri vitam nostram: quo neglecto si novam rationem ei praescribimus, tentamus eius virtutem.

15. (*Dedit petitionem.*) Elegans est paronomasia in voce רזון, nam si pro ז legatur צ, erit beneplacitum. Ergo propheta voce affini ad beneplacitum alludens vel desiderium, dicit *Deum misisse in animas eorum maciem:* significans morem quidem gesisse intemperantiae populi, sic tamen ut praeter maciem nihil retulerint quibus fastidio erat manna. Videtur etiam oblique conferre in populum quod perspicimus quotidie in hominibus lautis et fastidiosis, praesertim ubi ventriculus, propter vitiosos humores, salubres cibos respuit: tales enim nonnisi quae maxime noxia sunt appetunt, quo autem se magis ingurgitant, eo plus malae habitudinis contrahitur: ita paulatim eos cibus ipse macerat. Videtur ergo propheta vitiosum corporis affectum ad animos transferre, et conferre Iudaeos hecticis, quibus nihil profuit largius comedere, imo nocuit propter atrophian. Ratio est, quia cibo quem improbe petierant Deus maledixerit, ut poena transgressionis eos humiliaret. Quod autem ne hoc quidem modo correcta fuit obstinatio, in eo se prodidit maior pravitas. Dicitur vulgari proverbio, Stultos accepto malo sapere. Ergo insanos et insanabiles fuisse oportet, qui ne coacti quidem resipuerunt.

16. *Et aemulati sunt Mosen in castris, Aaron sanctum Iehovae.* 17. *Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super tabernaculum Abiram.* 18. *Et accensus est ignis in conventu ipsorum, flamma exarsit super impios.* 19. *Fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt coram sculptili.* 20. *Et mutaverunt gloriam suam in similitudinem bovis comedentis foenum.* 21. *Obliti sunt Dei servatoris sui qui fecerat magnifica in Aegypto,* 22. *Miracula in terra Cham, terribilia ad mare rubrum.*

16. (*Et aemulati sunt.*) Aliam transgressionem breviter attingit, sed in qua sibi et aliis materiam longae meditationis proponat. Nam quod populus diversos peccandi modos subinde fabricans, ingeniosus fuerit ad provocandum Deum, hoc nobis debet plus incutere horroris. Porro quum dicit *aemulatos fuisse Mosen et Aaron,* significat diabolico suo fastu contra Deum fuisse elatos, ut iugum ab

eo impositum excuterent: sicut etiam dicebat Moses, Num. 16, 11: Quid sumus ego et Aaron? Nam quum per eorum manus populum regere Deus vellet, hanc gubernationis speciem non ferre, nihil aliud fuit quam contumaciter resistere Dei imperio. Itaque sub verbo aemulandi subest magnum pondus, quod dum blande et suaviter fovebat Deus Israëlitas sub alis suis, sua tamen sorte non contenti, adversus eum calcitraverint. Quorsum ista intemperies, nisi quod Deum amplius non ferentes nutritium, nubes ipsas transscendere cupiunt? Hoc sensu vocatur *Aaron sanctus Iehovae*, ut sciamus nihil tam ei quam Mosi fuisse a Deo separatum. Nam sub unius persona utrique hoc elogium tribuitur: quo significat Propheta divinitus fuisse ad illud ministerium segregatos. Dathan igitur et Abiram delectum hunc labefactando, non cum hominibus, sed cum Deo bellum gerunt: quia quantum in se est, profanant sanctos Dei.

17. (*Terra aperta est.*) Ex poenae magnitudine cognosci potuit criminis atrocitas. Sed prophetae consilium fuit populi duritiem traducere, qui adeo plagis non fuit emendatus (quum tamen lapides quoque movere debuerit tam horribilis Dei vindicta) ut petulantius insanierint. Fuit sane horribile hoc portentum, quod *terra* vivos *absorbuit Dathan et Abiram* cum tota factione: quod *ignis e coelo descendens eos consumpsit:* sicut dicebat Moses, Num. 16, 29: Si quid vulgare contigerit, ne credatis Deum, qui in coelo regnat, vobis et mihi praefuisse: sed si hoc novum accidat et insolitum ut dehiscat terra, credite saltem me a Deo fuisse missum. Quum vero suo furore abrepti Israëlitae tunc quoque in Deum tumultuati sint, deterrimum fuisse morbum apparet qui tam violento remedio corrigi non potuit. Et quum hypocritas quoque terreat Dei severitas, fremere et iurgari contra Deum tam duriter percutientem, prodigiosi furoris fuit. Si quaeratur cur paucorum hominum crimen toti populo imputet propheta, solutio facilis est: quia etsi duo tantum praecipui fuerunt autores tumultus, qui ducentos et septuaginta seditiosos homines secum traxerunt, populum tamen contagione fuisse infectum, ex fremitu et calumniis apparet. Poena duces et antesignanos impiae coniurationis transgressa non est: nempe quia eam mitigare voluit Deus, et vulgo hominum parcere, quod tamen novitatis cupidum fuerat, ut omnibus intolerabiles essent Moses et Aaron.

19. (*Fecerunt vitulum.*) Hic defectionem ponit omnium turpissimam, dum reiecto vero Dei cultu, vitulum sibi fabricarunt. Etsi autem propositum illis erat, Deum hoc modo colere, brutum tamen stuporem coarguit propheta, quod *adoraverint coram sculptili:* et Deum *sub figura bovis foenum comedentis* repraesentaverint. Nam hinc colligit propheta auferri Deo quod suum est, totamque eius gloriam profanari. Et sane ita est: quamvis enim obtendant idololatrae colendi Dei zelum, simul tamen ac sibi figurant visibilem Deum, abnegato vero Deo, idolum sibi impie fabricant. Sed flagitium gravius exprobrat quum dicit *in similitudinem bovis comedentis foenum:* et ex opposito ponit *decus ipsorum*, vel gloriam. Nam quum Deus sua gloria eos decoraret, quantae socordiae fuit substituere in eius locum non modo bovem, sed mortuam bovis formam? quasi aliqua sit affinitas inter Deum, qui omnes alimentorum species procreat, et crassum animal quod foeno vescitur. Notandum igitur prophetae consilium, quia dum homines in mediocri superstitione se non continent, sed proiecto pudore saltant ad prodigiosos cultus, turpior est eorum caecitas, et magis detestabilis. Si Deum sibi repraesentasset populus sub hominis figura, id iam impium et sacrilegum erat, sed multo foedior stupiditas, quod bovi Deum assimilant. Dum vitam sustinent homines cibo et potu, quia eius usuram mutuantur a rebus mortuis, fatentur quam fragilis sit sua conditio. Quanto igitur maiore contumelia afficitur Deus quum relegatur ad bestias? Iam comparatio de qua diximus, crimen exaggerat. Quale enim decus fuit sancto populo, mortuam bovis effigiem colere loco Dei? Atqui gloriam suam instar alarum Deus super filios Abrahae extendere dignatus fuerat, ut eos summa praestantia ornaret. Ergo illi se nudando turpitudinem suam exposuerunt gentium omnium ludibriis. Ideo crimen illud idololatriae describens Moses, nuditatis voce utitur. Si quis excipiat, arcam foederis fuisse Dei imaginem: respondeo, symbolum illud datum fuisse Israëlitis non in quo defigerent mentes suas, sed quo potius adiuvarentur ad spiritualem Dei cultum.

21. (*Obliti sunt.*) Repetit secundo propheta, non inscitia sola errasse populum, sed ingratitudine: quia iam satis superque se Deus patefecerat. Caecis etiam ipsis sublata est excusatio: quia Deus in opificio coeli et terrae conspicuus apparet. Sed Israëlitarum crimen longe atrocius, qui Deo valere iusso, postquam familiariter illis se communicaverat, convertunt se ad brutas superstitiones. Subest enim magna in his elogiis emphasis, quod Deus, ut eorum esset servator, incredibilem suam potentiam e coelis exseruerat. Si vulgare modo aliquod signum dedisset suae virtutis, debebat tamen attentio retinere populum in eius timore et cultu: nunc quum virtutes apprime insignes fuerint, imo terribiles et insolitae, populum clausis oculis ad idololatriam se proiicere nimis indignum fuit. Nam illa Dei notitia non secus ac solis fulgore caligo discutitur, commenta omnia et pravos errores evanescere oportuit.

23. *Et dixit ut perderet eos, nisi Moses electus eius stetisset in ruptura coram facie eius, ad evertendam iram eius, ne deleret.* 24. *Et repudiarunt terram desiderabilem: non crediderunt verbis eius.* 25. *Et tumultuati sunt in tentoriis suis, non audierunt vocem Iehovae.* 26. *Et extulit manum suam ad eos ad dispergendum eos in deserto.* 27. *Et ad dispergendum semen eorum inter gentes, et ad seminandum eos per terras.*

23. (*Et dixit.*) His verbis docet propheta, quum solis precibus cohibita fuerit Dei ultio, populum sensisse mirabiliter se exitio fuisse ereptum, cui iam propinquus erat: in quo se prodidit pervicax eius malitia, quando paulo post ad ingenium reversus est. Quo exprimat gravem Dei offensam, dicit fecisse decretum de perdendis transgressoribus, non quod in Deum cadant passiones humanae, ut ad momentum excandescat, deinde placatus mutet consilium. Deus enim in arcano suo consilio, ignoscere statuerat, sicuti fecit. Sed aliud decretum commemorat propheta, quo Deus terrere populum voluit, ut agnita culpae suae gravitate humiliaretur. Haec est poenitentia cuius saepe fit in scripturis mentio, non quod Deus in se ipso sit flexibilis: sed quia, ut irae suae sensu nos serio tangat, induere cogitur hominis personam: ac si rex qui malefico dare veniam statuit, prius tamen eum ad tribunal suum sistat, quo melius commendet suum beneficium. Deus ergo arcanum suum consilium intus sibi retinens, decretum protulit quo populum ostendit aeternae mortis reatu esse obstrictum. Postea dicit *Mosen stetisse in ruptura*, significans sua intercessione obviam ivisse Deo, ne cum extrema ultione perrumperet. Allusio autem est ad urbium oppugnationes, nam si murus ariete vel alia machina dirutus fuerit, strenui milites obiectis suis corporibus rupturam claudunt. Itaque Ezechiel 13, 5 pseudoprophetis obiicit quod Mosi sint dissimiles qui suis blanditiis murum quasi stramineum fingentes, se in die proelii ad rupturam non opponant. Existimant quidam interpretes alludere prophetam ad divulsionem quam populus abrupto Dei foedere et sancta unitate, fecerat. Et eodem redit sensus: quia in ruptura haec est metaphorae ratio, quod Deus populum fide sua protegens, erat ei loco muri et antemuralis. Rursum iratus irruebat quasi ad stragem, nisi Moses medius intercessisset.

24. (*Et repudiarunt.*) Hoc apertum indomitae malitiae signum fuit, postquam exitio addicti fuerant Iudaei, vixdum e tanto et tam praesenti periculo ereptos tumultuari contra Deum. Quaenam autem tumultus causa? Fastidium Terrae sanctae, qua nihil illis fuit optabilius. *Terra* autem *desiderii* tam hic quam pluribus aliis locis non abs re vocatur regio Chanaan, quae illis destinata erat, in qua foverentur paterno Dei sinu, et segregati a profanis gentibus Deum pure colerent: imo quae coelestis haereditatis arrha illis erat. Sacrum ergo illud domicilium electi populi respuere, quam foedae ingratitudinis fuit? Ad haec fastidii causam notat propheta, quod *verbo Dei fuerint increduli.* Nam si Dei promissionem qua decebat fide amplexi essent, ingenti terrae desiderio accensi superassent omnia obstacula. Nunc quia fidem derogant, non modo respuunt oblatam sibi haereditatem, sed tumultum in castris miscent, ac si arma induerent contra Deum.

26. (*Et extulit.*) Aliam Dei vindictam describit, cuius memoria insidere cordibus debuerat, ut metum assidue renovans sollicitudinem etiam incuteret. Nunc ubi nihil proficitur, constat insanabilem fuisse furorem eius gentis. Moderatus quidem sibi tunc est Deus ne semen eorum proiiceret in diversas mundi plagas: sed sola comminatio superbiae eorum in ordinem cogendae sufficere debuit, nisi fuissent intractabiles. *Manum extollere* bifariam hic potest accipi: quia saepe in scriptura levare Deus manum suam dicitur ad sumendas poenas: quia tamen receptum fere est omnium consensu, prophetam de iureiurando loqui, libenter in hanc partem inclino. Fuit autem solennis manus levandae ritus quasi Deum e coelo accerserent: itaque ad Deum improprie transfertur, qui sua altitudine omnia superat, nec iurare potest per maiorem, ut dicit apostolus, Hebr. 6, 13. Verum hoc, ut multa alia, mutuatur a communi hominum more. Futura igitur erat horribilis dissipatio populi, nisi precibus Mosis retenta fuisset Terrae sanctae possessio.

28. *Et copulati sunt Baal-peor: et comederunt sacrificia mortuorum.* 29. *Et ad iracundiam provocaverunt in operibus suis: et irruit in eos plaga.* 30. *Et stetit Phinees, et vindicavit: et cohibita est plaga.* 31. *Et imputatum est ei ad iustitiam in generationem et generationem usque in saeculum.*

28. (*Et copulati sunt.*) Recitat Iudaeos, tam horribili poena denuntiata, statim tamen prolapsos fuisse ad novam apostasiam. Putant quidam oblique eos perstringi, quod mulierum illecebris decepti ad superstitiones Madianiticas defecerint. Et certe hoc fuit consilium Balaam, ubi linguam suam a Deo constrictam vidit ne populo malediceret. Suasit enim regi Balach prostituendas esse puellas quae blanditiis suis populum ad novos cultus pellicerent, Num. 31, 16. Quoniam igitur idololatria cuius hic fit mentio, initium habuit ab adulterinis coniugiis, existimant quidam interpretes prophetam hac circumstantia duplicare populi crimen: quod muliebri copula implicitus, alterum vinculum contraxerit cum Baal-peor. Utcunque sit, invehitur propheta in

suae gentis perfidiam, quod spirituale coniugium, a puro Dei cultu degenerans, violaverit. Scimus enim quum Deus uxoris loco ecclesiam suam habeat, dum se idolis addicit, non minus turpiter fidem violare, quam si mulier relicto marito se adulteris prostituat. Satis notum est Baal-peor Madianitarum fuisse idolum. Quae vero sit nominis ratio, non satis convenit. בעל certe tantundem valet ac patronus. Et quia פער aperire significat, vertunt quidam, Deum apertionis, et causam addunt, quod pudenda coram eo detegerent: quod non audeo pro certo recipere. Ac fieri potest ut sit nomen proprium loci, quemadmodum scimus idolis gentilia nomina saepe imposita fuisse. Tenemus nunc prophetae sensum, Iudaeos nefarium fecisse divortium cum Deo, ut se polluerent societate Baal-peor. Turpitudinem magis exaggerat, dicens *comedisse sacrificia mortuorum.* Intelligit autem quae idolis oblata fuerant, quum prius soliti essent sacrificiis vesci quae eos uniebant vero Deo, qui fons est vitae inexhaustus: quo magis pudenda fuit mutatio, quum se nefando sacrilegio in mortem ultro addixerunt. Erat autem epulum, ut scimus, quasi cultus accessio. Itaque hoc consequebantur suis sacrificiis, ut vero Deo valedicentes, mortuos sibi in coniugium accerserent: ideoque duplici dedecore eos onerat, quod non tantum genu flexerint coram Baal, et mactaverint hostias, sed epulati sint in sacrificiis.

29. (*Et provocaverunt.*) Rursus narrat nova plaga fuisse admonitos: ut appareat Deum semper gloriae suae severum fuisse iudicem, populum castigando, sed absque profectu: quia nullis plagis correcti fuerint. Sicuti autem nuper dixit placatum fuisse Deum precibus Mosis, ita nunc dicit plagam fuisse repressam, vel sanatam beneficio Phinees. Quidam verbum פלל vertunt orare: sed alter sensus contextui aptior est, quod iudicium exercens in scortatorem et scortum, zelo suo Dei vindictam anteverterit. *Stetit* ergo, hoc est surrexit, vel se opposuit, quum alii omnes dissoluta ignavia cessarent. Quum ergo unius hominis beneficio sedatam fuisse plagam sentirent Iudaei, eo minus excusabilis fuit eorum pervicacia, quod ne sic quidem peccandi finem fecerunt. Sciamus autem haec omnia nobis dici: nam quum subinde nos castiget Deus, vel alienis exemplis ad poenitentiam invitet, quotusquisque sub eius ferulis proficit? Caeterum notatu dignum est, plagam cessasse ex quo exsequutus est iudicium Phinees: ut sciamus optimum hoc remedium esse exstinguendo vindictae Dei incendio, ubi peccator ipse ultro iudicis partes ad se puniendum occupat, sicut dicit Paulus 1. Cor. 11, 31: Si nos iudicaremus, utique non iudicaremur a Domino. Atque haec summa dignatio est, dum nobis iudicium in manu permittit Deus, ut de peccatis nostris poenas sumamus. Simul tamen notandum est, sedatam tunc fuisse plagam, unius hominis poena: quia tunc exhorruit populus suum flagitium cui assueverat.

31. (*Et imputatum.*) Unius hominis laude totum populi corpus infamat propheta. Nam ex elogio quo spiritus sanctus praeclarum illud facinus Phinees ornare dignatur, colligimus quam detestabilis fuerit populi foeditas. Neque enim penes eum solum resedit decus, sed nobilitas parta fuit eius familiae in multas aetates. Itaque maioris ignominiae causa toti populo opponitur unus Phinees. Quaeritur tamen quomodo probatus Deo fuerit privati hominis zelus, qui praeter vocationis modum arrepto gladio iudicium exercuit. Videtur enim inconsiderate id tentasse. Respondeo, quosdam in sanctis fuisse singulares et extraordinarios motus, qui ad communem regulam exigi non debent. Moses, quum Aegyptium occidit, Exod. 2, 12 quamvis iam esset vocatus, quia tamen nondum data ei erat gladii potestas, arcano Dei instinctu adductum fuisse certum est ut hoc auderet. Talis fuit impulsus in Phinees. Nam etsi nemo putabat gladio Dei esse armatum, ipse tamen potestatis divinitus concessae probe sibi conscius fuit. Atque ita notandum est, usitatum vocandi modum et ordinem quo Deus utitur, non obstare quominus electos suos, ubi visum est, arcano spiritus motu gubernet. Sed restat difficilior quaestio: Quomodo imputatum fuerit ipsi Phinees unum facinus in iustitiam. Paulus Rom. 4, 2 sola fide iustificari homines probat: quia scriptum est, Credidit Abraham Deo, et imputatum ei fuit ad iustitiam. Eodem verbo illic utitur Moses. Nunc si contra idem de operibus excipere liceat, non infirma tantum erit Pauli ratio, sed frivola. Primo videndum est an Phinees uno opere iustitiam adeptus fuerit. Certe lex, etiamsi iustificaret, non tamen singulis operibus salutem promittit, sed iustitiam locat in perfecta observatione omnium praeceptorum. Restat ergo ut dicamus, ipsi Phinees imputatum fuisse opus suum ad iustitiam: sicuti Deus opera fidelibus non intrinseco merito, sed gratis in iustitiam imputat. Nam quum sola perfecta legis observatio quae nusquam reperitur, sit iustitia, mortales omnes confusos ad Dei tribunal iacere necesse est. Huc accedit quod singula opera, si vocentur ad examen, reperientur naevo aliquo adspersa. Superest igitur unicum asylum in gratuita Dei misericordia. Porro non solum ipsi iustitiam gratis fide consequimur, sed quemadmodum lumen suum mutuatur luna a sole, ita eadem fides opera quoque nostra iustificat: quia abolitis vitiis iusta reputantur. Denique tam personis quam operibus iustitiae titulum, non dignitas, sed sola fides conciliat. Iam redeo ad Paulum: non tantum ex una voce ratiocinatur nos gratis et sola fide iustificari: sed altiora principia sumit quae iam attigi, iustitia destitui cunctos mortales, donec eos sibi

Deus reconciliet per Christi sanguinem. Deinde medium obtinendae veniae et reconciliationis esse fidem: quia nusquam reperiatur operum iustitia. Quare merito concludit sola fide nos iustificari. Huic vero iustitiae subalterna est (ut loquuntur) operum iustitia, quae nihil pretii merentur nisi ex mera indulgentia Dei, quatenus nos pro iustis reputat.

32. *Et provocaverunt ad iracundiam super aquas iurgii, et male cessit ipsi Mosi propter eos:* 33. *Quia exacerbaverunt*) spiritum eius, et loquutus est labiis suis.* 34. *Non perdiderunt populos de quibus mandaverat illis Iehova:* 35. *Et commisti fuerunt gentibus, et didicerunt opera eorum:* 36. *Et servierunt simulacris eorum, et fuerunt illis in ruinam.* 37. *Et sacrificaverunt filios suos et filias suas daemonibus:* 38. *Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quos sacrificaverunt sculptilibus Chanaan: et polluta est terra sanguinibus.* 39. *Et coinquinati sunt in operibus suis: et fornicati sunt in studiis suis.*

32. (*Et provocaverunt.*) Novum crimen recenset, quod litigaverint cum Deo ad aquas iurgii, unde et locus nomen sortitus est. Quamvis enim rixa contra Mosen directe suscepta fuerit, erant tamen in Deum tumultuosi, si causa recte expenditur. Atque ut magis culpam exaggeret, dicit Mosen propter eos male fuisse multatum. Hinc autem colligitur gravitas offensae, quod Deus ne electissimo quidem servo suo pepercerit. Certum quidem est Mosen poena illa fuisse dignum: sed si fontem culpae quaerimus, in illum redundavit populi iniquitas. Quod si privatus fuit terrae ingressu Moses, quia alieno vitio praeter animi sui sententiam abreptus fuit ad peccandum, quanto minus tolerabilis est populi impietas, qui data opera cum Deo rixatus est, et Mosen sua intemperie ad culpae societatem pertraxit?

33. (*Quia exarcerbarunt.*) מרה proprie est exacerbare: sed quia ponitur in coniugatione hiphil, transitive quidam accipiunt, quod Mosen rebellare fecerit populus, quod mihi non displicet. Quanquam eorum sententiae non subscribo qui particulam את volunt notam esse dativi casus, quasi dicatur Moses rebellis fuisse spiritui Dei. Neque enim tam aspere de inconsiderato lapsu et errore loquutus esset propheta. Illud autem quod prius retuli, optime convenit, quum tam severus fuerit Deus contra Mosen, qui populi furore quasi violenter ad peccandum adactus fuerat, praecipuos autores longe atrocius peccasse. Interea tamen docet propheta, quamvis propter populum castigatus fuerit Moses, non tamen fuisse extra culpam, quia etsi eius impatientia a populi strepitu principium habuit, debebat tamen stare firmior. Subiicit *loquutum fuisse labiis suis:* quod ad Mosen refero, minus enim probabilis est eorum coniectura qui exponunt, denuntiatam fuisse disertis verbis poenam. Potius enim exprimit, spiritum Mosis tanta perturbatione fuisse impulsum ut Deo palam obstreperet. Ideo significat propheta, quum docili et mansueto ingenio esset Moses, malitia populi quasi flabello fuisse incitatum, ut ipse quoque turbulente loquutus sit, an poterit vobis Deus aquam ex rupe educere? Num. 20, 10. Tantum enim indignationis iam conceperat apud se, ut placide mandatum Dei non audiret.

34. (*Non perdiderunt.*) Errare mihi videntur qui poenam simpliciter inflictam referri putant: ac si exprobret Iudaeis propheta, eorum culpa factum esse ne populos perderent, quia indigni fuerint pluribus victoriis. Potius enim novum crimen obiicit illis propheta, quod ignavi fuerint in profligandis gentibus, imo in terra purganda morem Deo gerere detrectaverint. Iam ad summum cumulum pervenerat iniquitas Amorrhaeorum, ut Deus non frustra vellet excisos, praesertim ne eorum societas contagiosa foret sancto populo. Deus enim terram illam sibi in domicilium eligens, volebat sanctam et ab omni sorde puram esse. Populus ergo, iniunctam sibi vindictam exsequi recusans, se inquinamenta ultro appetere ostendit. Ideo videmus quam duriter excanduerit ob hunc torporem, Ecce, inquit, iusseram gladio interfici omnes istos populos: nunc quia non paruistis mihi, erunt vobis in spinas, configent utrinque latera vestra, compungent oculos vestros, etc. Num. 33, 55. Quamvis enim species clementiae fuerit non omnes ad unum occidere, non tamen excusabilis est populus, qui iustam Dei vindictam negligit, et terram inquinamentis relinquit obnoxiam. Idque notandum est, quia in utramque partem sibi plus aequo indulgent homines, quod nimis rigidi sunt ubi opus non est, et iudicia corrumpunt dissoluta mollitie. Pendere igitur ab ore Dei nos oportet, ne in hanc vel illam partem perperam labamur. Nam si damnantur Israëlitae, quod integris gentibus pepercerint, quid de iudicibus dicendum est qui dum erga paucos remissi sunt ac ignavi, in publicam perniciem habenas laxant sceleribus?

35. (*Et commisti fuerunt.*) Fructum praeposterae illius humanitatis describit, quod se implicuerint gentium, quibus pepercerant, inquinamentis. Si soli habitassent in terra, facilius erat retinere purum Dei cultum: nunc non mirum est si a vicinis pellecti degenerent: quia ad mala exempla nimium propensi sumus. Loquitur autem nunc de eorum posteris qui toties in deserto provocaverant iram Dei. Atqui nihilo meliores patribus fuisse docet:

*) Ils irriterent, *en marge:* ou feirent rebeller.

quia gente renovata eadem infidelitas, contumacia, et ingratitudo grassata est. Porro haec mistura cum gentibus aperta erat reiectio gratiae: quando hac lege eos adoptaverat Deus, ut segregati essent a profanis gentibus, hanc sanctificationem promiscua commistione, quantum in se est, in nihilum redigunt. Quum addit *didicisse opera eorum*, admonet nihil esse pestilentius impiorum consuetudine: quia ut sumus ad vitia proclives, fieri non potest ubi inter corruptelas versamur, quin mox latius serpat contagio. Quare hic summa adhibenda est sedulitas et cautio, ne impii, dum nobis sunt familiares, vitiosis suis moribus nos imbuant: ac praesertim ubi idololatriae periculum est, ad quam unumquemque suum ingenium inclinat. Quid igitur fiet ubi oleum camino addet aliena instigatio? Exprimit igitur propheta Iudaeos fuisse gentium discipulos, ut se addicerent eorum superstitionibus. Utitur autem *serviendi* verbo, quo refellitur puerile papistarum effugium, dum adoratione duliae, non latriae, se imagines colere excusant. Atqui si imaginibus servire fas est, immerito propheta gentem suam accusat quod servierit diis alienis. Putida igitur est illa distinctio, Deum latria colendum esse, imagines autem dulia. Repetit hoc illis *cessisse in ruinam*, quo melius appareat, contemptis Dei flagellis, pervicaciter in suis erroribus fuisse defixos.

37. (*Et sacrificaverunt.*) Speciem unam superstitionis designat propheta, in qua prodigiosa populi caecitas apparet, quod non exhorruerint filios et filias suas mactare daemonibus. Odiosum nomen data opera ponit, quo magis detestabile reddat crimen populi. Unde colligimus, quam frivolus sit praetextus inconsiderati zeli. Nam quo plus fervoris in Iudaeis fuit, eo sceleratiores fuisse convincit propheta: quia vesania sua abrepti ne propriis quidem filiis pepercerint. Certe si quid valeret bona intentio qualem fingunt idololatrae, dignum maxima laude fuisset opus, oblivisci omnes naturae affectus in liberis mactandis. Sed ubi suo arbitrio feruntur homines quo magis satagunt, eo magis augent crimen. Quid enim dissimile fuit inter Abraham et istos quorum meminit propheta: nisi quod ille fidei obsequio ad filii immolationem se accinxit: hos autem vesanus zelus egit praecipites, ut deposito humanitatis affectu in proprium sanguinem saevirent?

38. (*Et effuderunt.*) Acrius adhuc invehitur in illum furorem, quod liberos suos mactando terram polluerint fuso innoxio sanguine. Nam si quis obiiciat, laudari Abraham quod unigenito suo non pepercerit: solutio facilis est, quia Deo paruit fidei puritate, omnem crudelitatis maculam fuisse deletam. Nam si obedientia praestantior est omnibus victimis, 1. Sam. 15, 22, pie et recte agendi optima est regula: hoc autem horribile est vindictae Dei signum, dum superstitiosi, suis tantum figmentis dediti, obdurescunt ad brutam feritatem. Quoties martyres vitam impendunt pro asserenda veritate, suavis est huius sacrificii odor coram Deo: at quum Decii exsecrabili forma se exitio devovent, nefandum est sacrilegium. Non abs re igitur hac circumstantia populi crimen propheta exaggerat, quod perversum cultum sequuta sit immanis saevitia. Nec sine causa exprobrat terram ab illis fuisse pollutam, ex qua veteres incolas Deus profligari iusserat, ut peculiare aliquod haberet cultus sui domicilium. Bis ergo scelerati Israëlitae, qui non modo superstitionibus terram polluendo, sed etiam crudeli mactatione filiorum, Deum iure suo fraudant, et quodammodo frustrantur.

39. (*Et coinquinati.*) Concludit nunc in genere, Iudaeos modis omnibus fuisse coinquinatos ubi in gentium mores prolapsi sunt: quia in hominum figmentis nihil est praeter sordes. Nam *opera hominum* vocat fictitios omnes cultus, quos sine Dei mandato sibi excogitant: ac si diceret veram sanctitatem cultus Dei ex verbo manare: quidquid ex se ipsis ingerunt homines, et admiscent, profanum esse, suoque foetore inficere Dei cultum. Certe Israëlitis propositum erat Deo servire: sed hoc magno fervore adepti sunt ut spiritus sanctus pronuntiet, pollutionum suarum foetore et scortationibus fuisse Deo abominabiles, quia haec spiritualis est castitas, verbo Dei prorsus adhaerere.

40. *Et exarsit ira Iehovae in populum suum, et abominatus est haereditatem suam:* 41. *Et tradidit illos in manus gentium, et dominati sunt super eos inimici ipsorum:* 42. *Et subiugarunt ipsos hostes ipsorum, et afflicti sunt sub manu ipsorum.* 43. *Multis vicibus liberavit eos, et ipsi exasperaverunt eum in consiliis suis, et oppressi sunt in iniquitate sua.* 44. *Et vidit quum essent in angustia, audiendo clamorem ipsorum.* 45. *Et recordatus est erga eos foederis sui, et poenituit eum secundum magnitudinem clementiarum suarum.* 46. *Et dedit eos in misericordias coram omnibus qui captivos abduxerant eos.*

40. (*Et exarsit.*) Poenae atrocitas confirmat quod nuper diximus, non fuisse leve delictum, quod populus Dei cultum adulterare ausus est. Sed populus ipse eo magis insanabilem suam malitiam prodidit, quod nec sic quidem ad veram poenitentiam revocatus est. Fuit certe haec horribilis vindicta, quod populus, qui sacra erat et electa haereditas, expositus fuit gentium libidini, quae tamen diaboli mancipia erant. Tunc saltem sua scelera detestari debuit, quibus in illas extremas clades proiectus fuerat: ideo indignitatem auget propheta, *subiugatos et afflictos ab hostibus* fuisse dicens: quo turpior fuit amentia, talibus probris non vere et ex animo hu-

miliari sub potenti Dei manu. Pridem enim admoniti fuerant a Mose, non fortuito nec hostium virtute se in duram illam servitutem esse coniectos: sed quia divinitus traditi erant, et quasi venundati. Fuit autem iustissima ultio, vexandos et opprimendos tyrannis tradi, qui Dei iugum recusaverunt: et subiici hostibus suis calcandos, qui non sustinuerant paterno Dei imperio regi.

43. (*Multis vicibus.*) Sicuti impia populi obstinatio prodita fuit, quia ne durissimis quidem flagellis potuit corrigi: ita nunc propheta sceleratam duritiem ex opposito coarguit, quod nullis beneficiis flexus est ad obsequium. Patet quidem inter afflictiones sub onere gemuisse: sed ubi Deus non modo poenas mitigat, sed mirabiliter eos eripit, an excusabilis postea lapsus est? Meminerimus autem hic in speculo nobis proponi totius humani generis ingenium: quia quum Deus omnes fere utroque modo reducere in viam tentet, quotusquisque non manet idem? Quod si nos vel flagellis suis contundat, vel bonitate emolliat, hoc tantum momentaneum est: quia statim in eadem vitia revolvimur, dico quantumvis saepe vel poenas iteret, vel indulgentiam. Quod ad Iudaeos spectat, intolerabilis certe fuit vecordia et stupor, quod post tot liberationes non cessarunt a suis defectionibus. Dicit enim propheta eos nihilominus exasperasse Deum pravis suis figmentis. Postea repetit, iustam illis mercedem fuisse solutam, quia in sua iniquitate oppressi sint. Rursus vero commemorat exauditos fuisse eorum gemitus, quamvis tot malis essent dignissimi. Unde colligimus, infatigabili bonitate certasse cum ipsorum malitia. Cuius enim misericordiae fuit attendere ad eorum clamorem, qui sanae eius doctrinae aures clauserant, surdi fuerant ad omnes obiurgationes et minas? Atqui ne hac quidem perseverantia diabolicum eorum furorem sanavit.

45. (*Et recordatus est.*) Causam tantae humanitatis ac tolerantiae assignat, quod Deus foederis sui memor fuerit: quo non tantum gratuita venia notatur, sed perstringitur perversa eorum caecitas, qui talibus remediis ad foedus, in quo salutem suam videbant positam esse, reducti non sunt. Praecipue tamen ingratitudinem illis exprobrat, quod quum digni essent exscindi, non agnoverint se Dei clementia servatos esse. Quod melius confirmat secundo membro, Deum illis pepercisse *secundum magnitudinem suarum miserationum.* Nam quum necesse fuerit, Deum explicare ingentes bonitatum suarum thesauros in illis redimendis, inde colligitur quid meriti fuerint. *Poenitendi* verbo, non aliqua in Deo ipso mutatio, sed tantum in poenis ipsis notatur. Nam Deus poenas mitigando, vel manum retrahendo ab exsequendis suis iudiciis, videtur quodammodo mutare consilium. Itaque scriptura ruditati nostrae se accommodans, ex sensu nostro loquitur.

46. (*Dedit eos.*) Sicuti nuper dixerat, traditos fuisse Iudaeos in manus hostium, quia hostes sola ira Dei armaverat, ut illos sub iugum cogerent: ita nunc ab eodem Deo mansuefactos dicit fuisse hostes, qui prius eius vindictam diris modis exsequuti fuerunt. Quia ergo Dei manu reguntur corda hominum, ut vel ad saevitiam inflammet, vel ad humanitatem flectat, quoties ita visum est, quamdiu exarsit ira eius in populum, hostes quoque ipsi implacabili odio accensi sunt: eo autem placato, non solum exstinctus fuit ignis ille qui ex fornace iudicii eius prodibat, sed crudelitas in misericordiam versa est. Incredibilis enim fuisset illa conversio, ut hostes saevi et truculenti amore complecti et misericordia prosequi inciperent quos prius oderant, nisi Dei providentia ex lupis facti fuissent agni.

47. *Serva nos Iehova Deus noster: et collige nos ex gentibus ad celebrandum nomen sanctitatis tuae, ad gloriandum in laude tua.* 48. *Benedictus Iehova Deus Israël a saeculo et in saeculum: et dicat omnis populus Amen. Hallelu-Ia.*

47. (*Serva nos.*) Apparet ex hac clausula compositum fuisse Psalmum sub misera et tristi populi dispersione. Et quanquam non exstiterint post Aggaeum et Malachiam insignes prophetae in populo illo, probabile est aliquos ex sacerdotibus spiritu prophetico fuisse praeditos, qui saltem necessarias consolationes populo dictarent. Ego certe existimo, postquam tyrannide Antiochi dissipatus fuerat iterum populus, praesenti necessitati aptatam fuisse precandi formam, in qua populus, veteres historias repetendo, agnosceret innumeris modis provocatam fuisse a patribus iram Dei, ex quo eos redemerat. Oportuit enim vere humiliari populum, ne Dei castigationi obstreperet. Quum vero indignis pepercisset Deus, spes veniae in futurum tempus dabatur, si ex animo studerent eum sibi reconciliare: praesertim quia hic celebratur memoria foederis, cuius fiducia licebat Deum quamvis offensum invocare. Quia autem Deus eos elegerat in populum peculiarem, petunt ut lacera membra restituat in unum corpus, secundum vaticinium Mosis, Deut. 30, 4: Si disiectus fueris ad quatuor mundi plagas, inde ego te colligam. Quod tunc demum impletum fuit, ubi multitudo huc et illuc dispersa in fidei unitatem coaluit. Etsi enim terrenum regnum et politiam nunquam recuperavit populus ille, felicior tamen fuit haec collectio, quod in corpus Christi insiti, ubicunque agerent, sacro et spirituali fidei vinculo inter se et una cum gentibus copulati sunt, ut ecclesiam unam in toto orbe diffusam facerent.

Finem redemptionis addunt, *ut celebrent Dei nomen*, seque exerceant in eius laudibus.

48. (*Benedictus.*) Hic vota populi sic temperat, ut inter suos gemitus calamitosi exsules non desinant tamen Deo gratias agere. Quae circumstantia diligenter notanda est: quia ubi rebus adversis premimur, vix centesimus quisque placide ad Deum accedit: sed fastidiose precando, vel tumultuose conquerendo, superbiam nostram prodimus. Atqui haec una erat exorandi Dei ratio, mansueto spiritu nos subiicere eius ferulis, crucem nobis impositam ferendo. Itaque non abs re propheta afflictos exsules ad Deum benedicendum hortatur, quamvis eos asperius castiget: quo etiam tendit haec particula, *dicat populus Amen*, ac si omnes iuberet Dei laudibus subscribere, quamvis publice et privatim anxiis laboribus confecti iacerent.

PSALMUS CVII.

ARG. Docet primo res humanas non versari caeco fortunae rotatu, sed in variis agitationibus, quas mundus casu accidere putat, reputanda esse Dei iudicia. Ideoque res adversas, et quidquid calamitatum sustinent homines, naufragia, sterilitates, exsilia, morbos, bellorum clades, totidem esse irae Dei testimonia quibus homines ad tribunal suum reos citat. Prosperos autem et laetos successus eius gratiae debere adscribi, ut semper quam meretur laudem, vel humanissimi patris, vel iusti iudicis obtineat. Tandem invehitur in profanos homines, qui in tam claris providentiae Dei documentis caecutiunt.

1. *Celebrate Iehovam, quia bonus, quia in saeculum clementia eius.* 2. *Dicant redempti Iehovae, quos redemit e manu tribulantis,* 3. *Quos collegit ex terris, ab oriente et occasu, a septentrione et meridie.* 4. *Errarunt a via in deserto in solitudine,**) *urbem habitationis non invenerunt:* 5. *Famelici, etiam sitibundi, ut anima eorum in ipsis deficeret.* 6. *Et clamaverunt ad Iehovam in angustia sua: ex tribulationibus eorum eripuit eos.* 7. *Et direxit eos via recta, ut venirent in urbem habitationis.* 8. *Celebrent coram Iehova clementiam suam, mirabilia eius coram filiis hominum:* 9. *Quia satiavit animam concupiscentem, et animam famelicam implevit bono.*

1. (*Celebrate.*) Versum hunc, quia initium erat proximi psalmi, exposuimus: et constat non solum in usu frequentissimo fuisse Iudaeis, sed ita aliis canticis intercalari solitum, ut dum chorus unus prosequebatur psalmum aliquem, chorus oppositus alternis vicibus succineret, *Celebrate Iehovam, quia bonus, etc.* Tritam ergo et celebrem sententiam generalis prooemii loco hic posuit quisquis fuerit auctor. Deinde ad species descendit. Et primo ad gratitudinem hortatur qui ex longinqua et difficili peregrinatione, adeoque ex servitute et vinculis domum incolumes reversi sunt. Tales autem vocat *redemptos Dei,* quia per deserta et invias solitudines vagando saepius a reditu exclusi essent, nisi Deus quasi porrecta manu, ducem se illis praebuisset. Quanquam non quoslibet viatores hic designat, sed qui vel hostili impetu, vel alia vi et necessitate in longinquas regiones expulsi, extrema quaeque discrimina experti sunt: imo captivi fuerunt apud hostes, vel piratas, vel alios praedones. Admonet igitur, non casu fuisse iactatos, nec temere etiam in patriam relatos esse, sed eorum errores gubernatos fuisse Dei providentia. Posset autem secundus hic versus cum primo contexi: ac si iuberet propheta quos alloquitur recitare celebre illud canticum: sed non minus commode seorsum legetur, hoc modo, redempti Iehovae qui ex captivitate postliminio reversi sunt, prodeant in medium, et suscipiant ipsi suas partes in canendis Dei laudibus, ac enarrent quam in sua liberatione experti sunt Dei gratiam. Etsi autem id Iudaeis fere omnibus commune fuit, quibus longinquas profectiones suscipere contigerat: quia terram suam egredi vix poterant quin undique occurrerent vel asperae viae ac difficiles, plenaeque variis periculis: haec tamen doctrina promiscue patet ad totum genus humanum. Reducit autem illis in memoriam quam saepe a recto itinere abducti hospitio caruerint: quod frequenter contingit in locis incultis, imo si quis silvam ingreditur, nisi peritus sit itineris, poterit errando subinde praeda esse leonum ac luporum. Sed peculiariter eos designat qui deprehensi in locis desertis, etiam ob famem et sitim de vita periclitantur. Certum enim est, tales (nisi Dominus succurrat) tantum unius horae spatio a morte distare.

6. (*Clamaverunt.*) Verba praeteriti temporis, continuum actum hic notant, ut loquuntur grammatici. Sensus est igitur: Qui errant in locis desertis, saepe quia hospitium non inveniunt fame et inedia premi: et quum eos spes deficit, clamare ad Deum. Certum quidem est, Deum multis laborantibus opem ferre, quamvis ad eum sua vota non dirigant. Nec vero prophetae tam fuit propositum laudare piorum fidem, qui ex animo Deum quaerunt, quam describere communem naturae affectum. Nam etsi multorum spes in Deo minime defixa sit, ubi tamen urget maior aliqua necessitas, arcano ducto ad Deum trahuntur. Atque hoc modo confessionem illis Deus extorquet, non aliunde quam ab uno ipso salutem petendam esse: imo impios, qui Deum alioqui in deliciis et quiete subsannant, Deus ad nominis sui invocationem nolentes cogit.

*) Ils se sont destournez de la voie au desert en solitude, *en marge*: ou ils se sont fourvoyez au desert tous seulets.

Fuit hoc ordinarium omnibus saeculis, ut profani homines, quibus religio pro fabula est, necessitate coacti ad Deum clamarent. An id per iocum faciunt? imo arcano naturae instinctu feruntur ad celebrandum Dei nomen, quod prius ludibrio habuerant. Quod ergo ut plurimum accidere solet, propheta meo iudicio hic narrat: homines quamvis pietate et fide vacuos, et qui optarent nihil sibi esse cum Deo negotii, si graviori in discrimine versentur, etiam sine certa meditatione, ad Deum invocandum natura duce et magistra impelli. Quum autem in rebus dubiis vel deploratis ita ad Deum confugiant, eorum socordiam plane arguit haec confessio, quod rebus tranquillis Deum negligant, quia ipsos inebriat sua prosperitas: et quamvis insitum sit eorum cordibus religionis semen, nunquam tamen sapere nisi malis coactos, sapere dico, ut meminerint aliquem esse in coelo Deum. Nec est quod obiiciat quispiam dicterium illud scurrae veteris, nam quum templum ingressus, tabulas a mercatoribus illic positas spectaret, quibus profitebantur se deorum beneficio ex naufragio ereptos esse, visus est facete et false excipere: Atqui non numerantur eorum mortes qui submersi sunt, quorum innumera est turba. Fictitiis idolis potuit ille forte sic illudere: sed quamvis centuplo plures mergantur in medio mari, quam salvi in portum evadant, hoc gloriam bonitatis non obscurat, qui sic est misericors ut simul tamen exerceat sua iudicia. Sic de viatoribus per deserta palatis et vagantibus dicendum, si pereunt multi fame et siti, multi vorantur a feris, multi frigore intereunt: nempe totidem iudicii sui spectacula proponit Deus. Unde colligimus idem omnibus instare, nisi vellet aliquam partem generis humani esse salvam: atque ita medius iudex testandae misericordiae suae causa quosdam servat, in aliis severitatem suam ostendit. Merito itaque subiicit propheta, Dei manu reduci eos in viam, ut commodum hospitium inveniant: et ideo ad gratias agendas hortatur. Et quo melius confirmet Dei beneficium, misericordiae coniungit Dei mirabilia, ac si diceret, In hac gratia magis conspicuam esse Dei gratiam, quam ut latere debeat: et dum tacent qui ita liberati sunt, perfido silentio non aliter suffocare Dei miracula, quam si conentur lumen solis pedibus calcare. Quid enim aliud dicendum, quum naturae sensus in discrimine ipso ad Deum nos rapiat, ubi statim eius obliviscimur, quis negabit malitia et ingratitudine nostra eius gloriam obrui?

10. *Habitantes in tenebris et umbra mortis, devincti angustia et ferro:* 11. *Quia rebelles fuerunt verbis Dei, et consilium Excelsi spreverunt:* 12. *Et humiliavit molestia cor ipsorum: afflicti sunt, et nemo adiutor.* 13. *Clamaverunt ad Iehovam in angustia sua: ex tribulationibus eorum liberavit eos.* 14. *Eripuit eos ex tenebris, et umbra mortis, et vincula eorum disrupit.* 15. *Celebrent coram Iehova clementiam eius, et mirabilia eius coram filiis hominum:* 16. *Quia contrivit portas aeneas, et vectes ferreos confregit.*

10. (*Habitantes in tenebris.*) Alteram periculi speciem commemorat propheta, in qua Deus virtutem suam et gratiam liberandis hominibus palam exserit. Vocat mundus, ut dixi, agitationes istas ludum fortunae: et Dei providentiae vix centesimus quisque locum relinquit. Sed aliam prudentiam a nobis exigit propheta, ut in omnibus rebus adversis reputemus Dei iudicia: in ipso autem exitu bonitatem, neque enim vel casu incidit quispiam in manus hostium, vel latronum: vel casu servatur. Sed tenendum est principium illud, afflictiones, Dei flagella esse: ideoque non alibi quam in eius gratia esse remedium. Si quis a latronibus vel piratis captus non extemplo iuguletur, tantum vivit in singula momenta, et quidem sine spe vitae: itaque eius liberatio documentum est gratiae Dei, quae eo clarius effulget, quo pauciores evadunt: tantum abest ut eius laudes exstinguere debeant multi interitus. Quare eos omnes ingratitudinis damnat propheta, qui tam mirabiliter erepti, paulo post salutem sibi praestitam oblivione inducunt. Et quo eorum crimen melius arguat, iterum contra ipsos clamores eorum testes citat. Nam quum in suis angustiis sine fictione professi sint Deum esse suum liberatorem: qui fit ut in otio et pace notitia haec evanescat?

11. (*Quia rebelles.*) Causam notando falsum illum errorem corrigit quod fortuito res adversae contingant. Nam si reputantur Dei iudicia, casui et fortunae non relinquitur locus. Iam vero donec persuasi sint homines aerumnas divinitus infligi, nunquam in animum inducent salutem ab eo petere. Porro causae notatio huc non spectat, quasi palam in foro humano scelerati habeantur de quibus agit propheta: sed his verbis hortatur afflictos ad examen vitae suae habendum: et quamvis nemo eos accuset, ut tamen in se ipsos descendant, ubi semper reperiant malorum causam. Nec simpliciter eos peccasse dicit, sed rebelles fuisse verbo Dei, quo significat unam esse bene vivendi regulam, sequi quod Deus praecipit. Qui ergo sic convicti tenentur, si illis clamorem ad Deum extorquet ultima necessitas, nimis stupidi sunt, nisi agnoscant inopinatam liberationem a Deo esse. Nam ostia chalybea et vectes ferreos nominat amplificandi beneficii causa: ac si diceret, vincula perpetuae servitutis soluta esse.

17. *Stulti propter viam transgressionis suae, et propter iniquitates suas cruciantur:* 18. *Omnem escam abominatur anima eorum, et appropinquant ad portas*

mortis. 19. *Tunc clamant ad Iehovam in tribulatione sua: ex angustiis suis servat eos.* 20. *Mittit verbum suum, et sanat eos, et eripit eos ex omnibus corruptionibus eorum.* 21. *Celebrent coram Iehova misericordiam eius, et mirabilia eius apud filios hominum:* 22. *Et sacrificent sacrificia laudis, et praedicent opera eius cum exsultatione.*

17. (*Stulti, etc.*) Descendit ad aliam castigationis speciem. Nam sicuti nuper dixit captivos tradi in manus hominum qui se a Dei obsequio emancipant, ita nunc docet morbos divinitus infligi propter peccata. Ubi autem senserit peccator Dei ferulis se castigari, facilis inde transitus erat ad gratiae notitiam. Stultos autem vocat qui inconsiderate concupiscentias suas sectando perniciem sibi accersunt, non quod ignorantia tantum et errore delinquant, sed quia caeci affectus privant eos recto iudicio, ut sibi pessime consulant. Et sane tenendum est semper illud principium, timorem Dei esse sapientiam. Unde sequitur, amentia rapi et furore qui excutiunt Dei iugum, ut se diabolo mancipent ac peccato. Caput vero amentiae propheta *defectionem* ponit: deinde addit *iniquitates*, quia ubi quis semel a Deo recessit, raptari huc et illuc subinde necesse est, ut non desinat aliud ex alio peccare. Non autem hic de vulgaribus morbis disserit, sed qui letales prorsus censentur, nec spem vitae residuam faciunt: quo melius refulgeat liberationis gratia. Nam si quis incommoda valetudine sit levatus, non ita probe in levi mutatione expendet Dei manum, quae se notabili et illustri modo exserit dum semimortuis restituit plenum vigorem. Dicit ergo servari a multis corruptionibus perinde atque a multis mortibus. Atque huc quoque spectant circumstantiae istae, dum dicit propheta eos *appropinquare ad portas mortis, et omnem escam abominari.* Nam de clamore prius diximus, nempe homines in extremas angustias redactos clamando fateri de salute sua actum esse nisi mirabiliter Deus succurrat.

20. (*Mittit verbum.*) Iterum ostendit propheta se de exitialibus morbis agere qui prope exanimant homines, quum eos dicit liberari a perditionibus. Caeterum opem Dei opponit omnibus humanis remediis: ac si diceret, sola Dei virtute eos reviviscere, quia medicum in terra invenire impossibile erat. Modus quoque sanandi notandus est: quod scilicet Deus solo nutu vel mandato morbos omnes mortemque ipsam procul abigat. Neque enim hoc restringo ad fideles, ut faciunt plerique. Verum quidem est, nisi purgentur animae Dei verbo, corporum sanationem levis esse momenti. Sed propheta Dei clementiam in reprobis quoque et ingratis vult considerari. Itaque sensus est, sicuti morbi non influunt casu in homines, vel tantum ex naturalibus causis proveniunt, sed tanquam Dei apparitores eius imperium exsequuntur: ita eundem ipsum qui percussit, sanare absque ullo negotio: quia sufficit praecipere quid fieri velit. Caeterum ubi prophetae mentem tenuerimus, non male deinde suo loco conveniet anagoge. Si corporales morbi nonnisi Dei verbo vel imperio sanantur, multo minus animas restitui in vitam nisi per verbum, et quidem fide apprehensum.

22. (*Et sacrificent.*) Sententiam hanc exegetice addidit propheta, quo melius exprimeret fraudari Deum iure suo, nisi hac in parte agnoscitur eius providentia. Natura dictat, Deo cultum aliquem deberi, et hoc sine magistro profani quoque homines sentiunt. Et scimus ritum sacrificandi semper in usu fuisse apud omnes gentes: nec dubium est quin illo principio Deus, ut aliquo pietatis sensu, retinere voluerit humanum genus. Illuc ergo stupidos vel nimis torpentes revocat propheta, vera haec sacrificia esse admonens dum agnoscitur eius beneficentia. Neque tamen inficior quin alludat ad caeremonias legales: sed quia promiscue in toto mundo religio sacrificiis colebatur, reos ingratitudinis peragit qui exempti ab aliquo periculo silentio laudem Dei sepeliunt.

23. *Qui descendunt in mare navibus, negotiantes in aquis magnis,* 24. *Ipsi vident opera Iehovae, mirabilia eius in profundo.* 25. *Et dicit, et excitat spiritum procellae, et in sublime attollit fluctus eius.* 26. *Adscendunt in coelos, descendunt in abyssos: anima eorum in malo dissolvitur.* 27. *Agitantur et nutant tanquam ebrius, et omnis intelligentia eorum absorbetur.* 28. *Et clamant ad Iehovam in angustia sua: et ex tribulationibus eorum educit eos.* 29. *Stare facit procellam in silentio, ut quiescant fluctus ipsorum.* 30. *Et laetentur quia sedati sunt: et deducit eos ad regionem voti eorum.* 31. *Celebrent coram Iehova clementiam eius, et mirabilia eius apud filios hominum.* 32. *Et extollant eum in coetu populi, et in conventu senum laudent eum.*

23. (*Qui descendunt.*) Hic in alia specie ostendit propheta quantam humani generis curam Deus gerat, dum naufragos in portum adducit, non secus ac si e sepulcro in lucem eos attolleret. Quod dicit homines navigationi assuetos cernere in profundo mirabilia Dei, non interpretor generaliter de multiplici miraculorum copia quibus mare refertum est. Verum quidem est, tales esse idoneos testes operum Dei, quia maior illic rerum incredibilium copia et varietas offertur quam in terra: sed ego ad sequentem contextum hoc restringo, quia videtur se ipsum exponere propheta, narrans quomodo Deus tempestates subito excitet ac componat. Summa huc redit, Eos qui navigant, tempestatibus ad vivum probari, ut ipsa iactatio totidem ostentet

mortes quot fluctus insurgunt. Sed magis graphice Dei providentiam nobis depingit: ut enim sciamus non sponte mare tumultuari, consulto *dicendi* verbum usurpat, significans Dei providentia et imperio ventos ad mare turbandum flare. Verum quidem est nautas ex naturalibus causis tempestates futuras coniicere, sed subitae mutationes nonnisi ex occulto Dei iussu proveniunt. Non igitur historice tantum refert procellas ac turbines surgere: sed quia sustinet personam doctoris, ab ipsa causa incipit. Periculi deinde magnitudinem exprimit: imo quasi mortis imaginem depingit in tabula, quo melius in eventu laetiore Dei gratia refulgeat: *Surgunt* inquit, *in coelum, descendunt in abyssos*: quasi diceret, sursum evolare, ut evanescat eorum vita: postea praecipites deorsum ruere ac mergi. Adiungit etiam terrores, qui mentes illis concutiunt, imo auferunt: significans his verbis, quantumvis periti sint nautae qui gubernandis navibus praesunt, excidere tamen ab omni intelligentia, unde sequitur, aliis adminiculis destitui, quorum nullus esset usus, etiamsi ad manum suppeterent. Nam etsi armamenta colligunt, deiiciunt bolidem in profundum, flectunt huc vel illuc vela: sed omnibus tentatis, permittunt tandem se ventis raptandos ubi ars defecit. Desperatio enim nihil relinquit consilii. Itaque ubi nihil apparet solatii in mundo, superest unus clamor, qui convincit ipsos similes fuisse mortuis.

29. (*Stare facit.*) Diceret profanus homo historiam referens, ventos posuisse, et sedatos esse motus: sed propheta in hac mutatione providentiam Dei commendat, significans non fieri humanitus ut tam repente cessent violenti illi impetus maris ac ventorum, quibus videtur labefactari mundi machina. Quum ergo horribili fervore mare ebullit, ut singulae quasi guttae inter se pugnent, unde mox silentium et quies, nisi quod undas, quarum tam formidabilis erat collisio, Deus cohibet, nec secus stare facit aquas, quam si conglaciatae essent? Laetitiam opponit timoribus, unde clarius pateat ingratitudo nisi memoriam tam praeclarae liberationis colant. Neque enim magistro indigent, postquam et discrimine ipso et serenitate reddita satis superque edocti sunt vitam suam sub Dei fuisse manu et custodia. Praeterea genus beneficii esse docet, quod non modo privatim agnosci vel narrari inter privatos parietes, sed passim et per *celebres conventus* meretur praedicari. Imo *senes* diserte ponit, significans quo quisque maiore pollebit prudentia, ita harum laudum magis idoneum fore auditorem et testem.

33. *Ponit flumina in desertum, et exitus aquarum in siccitatem:* 34. *Terram fructiferam in salsuginem propter malitiam habitantium in ea.* 35. *Ponit desertum in stagnum aquarum*: *et terram solitudinis in exitus aquarum.* 36. *Et facit illic habitare famelicos qui ordinant urbem habitationis:* 37. *Et serunt agros, et plantant vineas, et edunt fructum proventus.* 38. *Et benedicit eos, et multiplicantur valde*: *et animalia eorum non minuit.* 39. *Postea minuuntur, et deiiciuntur prae dolore, malo, et aegritudine:* 40. *Effundit contemptum in principes, et errare facit eos in vastitate ubi non est via.* 41. *Et erigit afflictum a miseria, et statuit instar gregis familias.*

33. (*Ponit flumina in desertum.*) Recenset mutationes quas fortunae adscribi nimis absurdum esset. Continget enim foecundas terras arescere, steriles vero induere novam naturam. Unde fit ut sterilescat una regio, altera vero insolitam pinguedinem acquirat, nisi quia Deus contra illius incolas iudicia sua exercens, benedictionem ab illis suam tollit, hanc vero pascendis famelicis foecundat? Quod multae Asiae et Graeciae partes, quarum olim famosa ubertas fuit, nunc iacent squalidae, posset hominum paucitati tribui, sed quum experientia doceat siccari quarundam terrarum pinguedinem, quum aliae fructuosae esse incipiant, hic certe Dei providentiam quam extollit propheta, agnosci necesse est. Quanquam non sufficit tenere, Dei consilium dominari in his mutationibus, nisi accedat hoc secundum, quod etiam non omisit propheta, terram maledici propter suos incolas, ubi indigni sunt quos Deus liberaliter pascat. *Stagna et exitus aquarum* pro agris vel regionibus irriguis posuit: quia continuus humor succum fructuosum suppeditat. In voce *salsuginis* est metaphora, quia nihil sale sterilius: unde etiam illud Christi, Marc. 9, 50: Sal si infatuatus fuerit, ad quid proderit amplius? ne ad sterilitatem quidem. Ideo quum aliquem locum damnare volebant solitudinis, solebant salem spargere. Ac fieri potest ut propheta ad morem antiquum alluserit, dicens sale terram adspergi.

35. (*Ponit desertum.*) Haec mutatio priori opposita, melius illustrat mirabilem Dei potentiam: quia si quid ex pristina foecunditate agris decederet, dicerent profani homines quod olim vulgo iactatum fuit, terram post frequentes partus quasi effoetam quiescere. Sed unde locis aridis nova pinguedo, ut videri possit mutatus aër cum natura terrae, nisi quod Deus insigne suae bonitatis specimen illic profert? Quare non abs re propheta dicit converti deserta in stagna aquarum, ut in locis vastis et incultis, ubi ne unum quidem tugurium ante fuerat, surgant populosae urbes. Neque enim magis probabile est mutari terrae naturam, quam cursum solis et astrorum. Quod dicit *satiari famelicos*, duplicem sensum admittit, vel quod ipsi quoque famelici reperiant quod longae inediae medeatur: vel quod miseris et vagis hominibus, quos

penuria cogit novum hospitium quaerere, Deus liberaliter subveniat. Ego potius quod ut plurimum fieri solet notari arbitror, nempe famelicos, quibus videtur mundus negare victum, et quos etiam patria sua evomit, quae tamen mater erat, commode locari in desertis, ut Dei benedictione illic augescant. Ubi reddidi *fructum et proventum*, Hebraei multi grammatici duplicationem esse putant, ac subaudiunt copulam. Sed potius annuum fructum designat propheta: ac si diceret, non semel nec paucis annis fructum in illis regionibus provenire, sed foecunditatem esse perpetuam. תבואות enim vocant Hebraei fructus ornos, et quos terra quotannis affert. Quum dicit *novos incolas terram serere*, subindicat nullum illic prius arationis vel culturae fuisse usum: ideoque regionem, cuius agris data est insolita pinguedo, novam faciem induere. Tandem addit nonnisi Dei benedictione fieri ut per continuos progressus locupletentur quos nuper egestas et inopia premebat.

39. (*Postea minuuntur.*) Antequam ad rem venio, breviter hoc de vocibus notandum est, עוצר a quibusdam verti tyrannidem, et certe verbum עצר dominari significat. Sed quia metaphorice pro angustia capitur, videtur hic sensus melius congruere. Duo alia nomina tam in casu nominativo quam in genitivo legi possunt. Mihi tamen magis arridet lectio ista, Ab angustia mali et dolore. Quod vero ad summam rei pertinet, sicuti antehac descripta nobis fuit quae terris, quoad fundos agrorum, contingit mutatio, ita nunc docemur non eodem semper in statu manere homines: quia et numero decrescunt, et bellis, vel intestinis seditionibus, vel aliis incommodis attriti decidunt ex suo gradu. Ergo sive pestis absumat eorum partem, sive ab hostibus cladem accipiant, sive conficiant se ipsos mutuis dissidiis, saepe alternat eorum conditio. Unde autem hoc, nisi quod Deus gratiam suam subducit, quae prius erat instar occultae scaturiginis unde fluebat prosperitas? Quum autem varii sint urbium casus, speciem unam exprimit propheta prae aliis notabilem et conspicuam. Nam quia in privatis et obscuris hominibus non ita expenditur manus Dei, principes ipsos in theatrum producit, quorum nobilitas non patitur latere si quid illis contingit memoratu dignum. Videtur enim mundus in eorum gratiam creatus esse. Ergo dum eos praecipitat Deus e gradu, magis expergefiunt hominum mentes ad considerandum Dei iudicium. Notanda autem loquutio est quum dicit *contemptum* divinitus *effundi super principes*, sicuti rursus, quantisper tueri vult eos in statu, reverentiam ipsis conciliat. Nota est sententia Danielis, cap. 2, vers. 37: Terrorem tui o rex posuit Deus in ipsis avibus coeli et bestiis terrae. Et certe quamvis armati sint potentia principes, nihil tamen maiori praesidio est, quam interior dignitas quae illis divinitus insculpta est. Neque aliter ad triduum staret pagus unus, quam si occulto fraeno contineret Deus omnium animos. Ergo ubi contemptibiles Deus principes reddit, necesse est summa quaeque imperia labefactari. Atque hoc testantur historiae, maximos reges, qui formidabiles toti mundo fuerant, postquam dignitate exuti sunt, ludibrio fuisse servis suis. Sed quum prodigii loco censeri debeat haec mutatio, facit stupor noster ut Dei providentia oculis nostris non occurrat. Postea ex opposito docet propheta, *abiectos et ignobiles extolli*, augeri familias: et qui nullo in pretio erant, opibus et dignitate repente florere, in quo Dei providentiam agnoscerent homines, nisi eos hebetaret sua pravitas.

42. *Videbunt recti, et laetabuntur: et omnis iniquitas obstruet os suum.* 43. *Quis sapiens, ut observet haec, et intelligent bonitates Iehovae?*

42. (*Videbunt recti.*) Concludit tandem propheta, non excidere iustis tot documenta providentiae Dei: sed quia fide oculati sunt, gaudere tali spectaculo: impios quoque confusos obmutescere. Nam alios ab aliis prudenter discernit: quia impii utcunque agnoscere cogantur Deum mundi gubernatorem, caecutiunt tamen videndo: nec aliter proficiunt adspectu, quam quod redduntur magis inexcusabiles: iusti autem non tantum iudicio pollent, sed sponte etiam aperiunt oculos ad contemplandam Dei iustitiam, bonitatem, et sapientiam, seque oblectant earum notitia. Nam gaudium voluntarii intuitus signum est. Quantum ad impios spectat, non intelligit propheta serio eos affici, ut vere sentiant divinitus regi mundum, sed teneri constrictos, ut non audeant negare Dei providentiam ut cuperent, vel saltem refutentur quoties oblatrant. Nam etsi in propatulo sint ipsis Dei iudicia, excaecatae tamen sunt eorum mentes, ne claram lucem cernant. Loquutio autem haec plus habet vehementiae quam si dixisset, obmutescere ipsos impios. Neque enim obstrepere ipsi desinunt: imo videmus quam proterve fidei nostrae insultent, nec dubitent foedas blasphemias in Deum evomere. Verissimum tamen est hoc prophetae dictum, *iniquitati os obstrui*, quia re ipsa, quo petulantius ruunt, apertius convincitur eorum improbitas. Porro laetitia haec cuius propheta meminit, inde manat, quia nihil ad fidem aedificandam aptius est, quam providentiae Dei cognitio: quoniam ea sublata non minus quisque apud se aestuabit, quam mundum fortuito versari finget. Proinde qui hanc doctrinae partem evertere conantur, filios Dei vero gaudio privantes, misera inquietudine torquent animos, et ipsis inferos in hoc mundo fabricant. Quod enim magis horribile tormentum quam si anxii, sine fine tre-

pidemus? Atqui nulla quies, donec in Dei providentiam recumbere didicerimus. Caeterum ostendit haec clausula, quum Deus promiscue suam bonitatem exhibeat hominibus, paucos tamen ex innumera turba proficere. Unde sequitur hortatum prius fuisse omnes ad celebrandam Dei bonitatem, quo palam fieret multorum ingratitudo.

43. (*Quis sapiens.*) Significat tunc demum sapere homines ubi studium applicant ad considerationem operum Dei: desipere vero reliquos, et quantumvis callidi appareant, evanescere tamen in suo acumine, dum clausis oculis praetereunt lucem sibi oblatam. Interrogatione autem oblique perstringit falsam persuasionem quae vulgo in mundo grassatur, dum audacissimus quisque Dei contemptor se optime sapere putat: ac si diceret, fatuos omnes deprehensum iri, qui hac in parte oculati non sunt. Atque eo magis necessaria est haec admonitio, quia videmus quosdam ex summis philosophis adeo fuisse malignos, ut nulla in re magis laboraverint quam in sepelienda Dei providentia: vel saltem in excudendis mediis causis, quibus se et alios, neglecto Deo, affigerent. Aristoteles tam ingenio quam doctrina maxime excelluit: ut tamen profanus homo erat, pravique animi, semper hoc habuit propositum ut Dei providentiam involveret multis vagis speculationibus: imo quidquid perspicaciae in eum Deus contulerat, sacrilegus ille nebulo ad exstinguendam omnem lucem applicuit. Propheta autem non modo Epicureos (quorum crassior fuit fatuitas) amentiae damnat, sed admonet, in summis illis philosophis magis detestabile fuisse caecitatis portentum. *Custodiendi* verbo docet non sufficere si quis subito apprehendat Dei opera, sed sedula observatione esse opus quae mature concoquat hanc notitiam. Itaque continua meditatio requiritur, quae illam penitus animis nostris insculpat. Mutatio numeri gratia non caret, quum dicit propheta, *Quis sapiens, et intelligent?* Nam primo tacite conqueritur de eorum paucitate qui Dei iudicia observant: ac si diceret, quotusquisque reperietur verus spectator operum Dei? Postea ostendit versari ante omnium oculos, ut nihil eos impediat praeter suam malitiam. Caeterum si quis roget cur propheta, ubi de iudiciis Dei, et eius severitate disseruit, nunc tantum clementias eius attingat: respondeo, in Dei operibus semper excellere et quasi primatum tenere eius bonitatem, sicuti natura ad beneficentiam propensus est, qua etiam maxime ad se nos allicit.

PSALMUS CVIII.

1. *Canticum Psalmi Davidis.* 2. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum: cantabo et psallam, etiam gloria mea.* 3. *Exsurge nablum et cithara, excitabor diluculo.* 4. *Celebrabo te in populis Iehova, et psallam tibi in nationibus:* 5. *Quia magna supra coelos bonitas tua, et ad nubes veritas tua.* 6. *Exaltare super coelos Deus, et super omnem terram gloria tua:* 7. *Ut liberentur dilecti tui: serva dextera tua, et exaudi me.* 8. *Deus loquutus est in sanctitate sua, laetabor, dividam Sechem, et vallem Suchoth dimetiar.* 9. *Meus Galaad, meus Manasse, et Ephraim robur capitis mei: Iehuda legislator meus.* 10. *Moab olla lotionis meae, super Edom proiiciam calceum meum: super Palaesthina iubilabo.* 11. *Quis deducet me in urbem munitam? quis deducet me usque ad Edom?* 12. *Annon tu Deus qui repuleras nos, et non egrediebaris Deus inter exercitus nostros?* 13. *Affer nobis auxilium a tribulatione, quia vana salus hominis.* 14. *In Deo faciemus virtutem, et ipse conculcabit adversarios nostros.*

Quoniam Psalmus CVIII partim ex LVII, partim ex LX compositus est, supervacuus esset labor, quae illic diximus iterum repetere.

PSALMUS CIX.

ARG. Constat tribus praecipuis membris. Incipit a querimonia; deinde adiungitur catalogus multarum imprecationum: postea sequitur precatio cum testimonio gratitudinis. Etsi autem dubium non est quin de illatis sibi iniuriis conquestus sit David: quia tamen aliam personam sustinuit, proprie, quidquid dicitur, in Christum ecclesiae caput competit: et in singulos fideles, quatenus sunt eius membra, ut iniuste ab hostibus vexati coelestis sui vindicis opem implorent.

Praefecto Davidis Psalmus. 1. *Deus laudis meae ne taceas:* 2. *Quia os impii et os fraudis super me aperta sunt, loquuti sunt mecum lingua doli:* 3. *Et verbis odii circumdederunt me, et proeliati sunt mecum sine causa.* 4. *Pro dilectione mea adversati sunt mihi, et ego ad precem.* 5. *Et posuerunt super me malum loco beneficentiae, et odium pro dilectione mea.*

1. (*Deus laudis meae.*) Testatur hoc exordio David, neque alium se expetere integritatis suae vindicem quam Deum, neque etiam alibi posse usquam inveniri. Deum enim laudis suae vocans, licet damnatus sit totius fere mundi iudiciis, suam tamen integritatem ei commendat. Quidam active accipiunt, ac si David laudum Dei se praeconem diceret. Sed eum sensum refellit circumstantia, quia videmus Davidem iniustis et crudelibus odiis in mundo oppressum, ad Dei iudicium refugere. Ac subest tacita antithesis, quia ubi calumniae praevalent, laudem suam et pretium nusquam alibi quam apud Deum obtinet integritas. Sensus ergo est,

Domine utcunque habear pro homine deterrimo, et expositus sim totius mundi infamiae, tu innocentiae meae vindex eris, ac proinde meus laudator. Concinne etiam respondet quod addit continuo post, *ne taceas:* quia absurdum esset, ubi improborum calumniis obruimur, Deum innocentiae nostrae testem silere. Iam memoria tenendum est quod dixi, de privatis quas patiebatur iniuriis sic eum conqueri, ut in sua persona Christum et totum ecclesiae corpus repraesentet. Ergo, quamvis omni probrorum genere nos onerent homines, discamus acquiescere in unius Dei patrocinio. Neque enim puro animo quisquam Deo se committet nisi qui statuerit apud se spernenda esse mundi probra, modo sibi bene conscius Deum habeat causae suae patronum.

2. (*Quia os impii.*) Clarius exprimit David se tam sollicite implorare Dei opem, quia nulla inter homines reperiatur aequitas. Etsi autem credibile est, tumultuose oppugnatum fuisse Davidem, conqueritur tamen ora doli vel fraudis contra se fuisse aperta, seque linguis fallacibus fuisse circumventum, unde apparet eum specioso colore gravatum fuisse calumniis apud imperitos, ut criminis infamiam non effugeret.

3. (*Et verbis odii.*) Verbis hostilibus se fuisse obsessum deplorat, quum tamen nihil tale fuerit promeritus. Pulcra autem similitudine ostendit tantam fuisse virulentiae copiam in linguis hostium, ut durius fuerit obsessus quam a magno exercitu, et quidem nullo suo merito. Haec belli species notanda est qua Deus filios suos ut plurimum exercet. Nam etsi eos vi aperta oppugnet Satan, ut tamen est pater mendacii, miris calumniarum artificiis eos deformare tentat, ac si essent faeces et excrementa mundi. Iam sicut in Christo fuit impletum quod adumbratum fuerat in Davide: ita meminerimus impleri quotidie in fidelibus τὰ ὑστερήματα passionum Christi, Coloss. 1, 24, quia semel in se passus, illos sibi consortes ac socios accersit.

4. (*Pro dilectione mea.*) Iam testatus fuerat, hostes nulla iniuria lacessitos, sibi gratis et tantum diabolico furore infestos esse. Idem nunc confirmat, se illis amicum fuisse dicens. Plus autem est diligere quam abstinere ab omni maleficio. Atque hinc perspicimus quam prodigiosi sint Satanae impulsus, ubi mentes hominum sibi mancipatas tenet. Nihil enim naturae minus consentaneum quam odio prosequi et crudeliter infestare qui nos amant. Amori quoque adiungit beneficentiam: significans externis beneficiis se studuisse de illis bene mereri.

5. (*Et ego ad precem.*) Quidam intelligunt, quamvis hostes irruerent tanto furore, pro ipsis tamen precatum esse Davidem: cui sententiae respondet quod habuimus Psalmo 35, 13. Mihi autem videtur simplicior esse sensus, quod atrociter vexatus, non applicuerit animum ad illicita media, ut paria referret: sed contentus unius Dei tutela, se ad eum contulerit. Atque hoc magnae virtutis est, temperare suis affectibus hominem indigne laesum, quem iniuriae ad vindictam sollicitant, ut tantum provocet ad Dei iudicium. Nam qui alioqui bene cum bonis agere cupiunt, si cum improbis negotium est, fas sibi esse putant retaliare iniurias: et nemo est piorum qui non sentiat in se hoc tentationis genus. Atqui spiritus sanctus fraenum nobis iniicit: atque ut centies sua intemperie nos cogant hostes ad vindictae desiderium, violentia tamen et fraude omni valere iussa, confugiendum esse ad preces. Atque hoc suo exemplo praescribit David, his armis pugnandum esse, si modo sub Dei auspiciis vincere cupimus. Similis locus est Psalmo sexagesimo nono, vers. 13: Loquebantur contra me sedentes in porta, canticum fui bibentium siceram: ego vero precationem meam ad te Iehova. Nam illic quoque ecliptica est loquendi forma. Porro his verbis significat David, quamvis totum mundum sibi adversum experiretur, satis ad tranquillum animi statum fuisse, coniicere suas curas in Deum. Iam quia non frustra has preces Davidi spiritus sanctus et piis omnibus dictavit, quisquis formam hanc sequetur, ne dubitet, prout contumeliose viderit Deus ipsum vexari, ita ad opem ferendam propensum fore.

6. *Praefice super eum impium, et adversarius stet ad dexteram eius.* 7. *Dum iudicatur, exeat impius, et oratio eius vertatur in peccatum.* 8. *Sint dies eius pauci: praefecturam eius accipiat alter.* 9. *Sint filii eius pupilli, et uxor eius vidua:* 10. *Et vagando vagentur filii eius, et mendicent, et quaerant e locis suis vastatis.* 11. *Illaqueet exactor quaecunque sunt illi: et diripiant extranei laborem eius.*

6. (*Praefice super eum.*) Quum hactenus in plurali numero conquestus sit de magna turba, nunc quasi hominem unum designat. Fieri tamen potest ut de singulis quasi de uno loquatur. Quanquam non minus probabile est, odiosius certum aliquem perstringi qui primatum tenebat inter improbos. Nec displicet eorum coniectura qui referunt ad personam Doëg, quem scimus perfida defectione non solum Davidi, sed piis sacerdotibus perniciem conflasse: (scimus enim Psalmum hunc Iudae aptari a Petro Act. 1, 20) sed aeque, et forte melius quadrabit, hanc querimoniam de amico magis familiari intelligere. Iam quod ad imprecationes spectat, tenendum est quod alibi diximus, Davidem, quoties diras istas vel maledictionis vota concepit, nec immodico carnis affectu fuisse commotum, nec privatam causam egisse, nec zelo inconsiderato fuisse accensum. Haec tria diligenter notanda sunt, nam ut quisque se ipsum amat, ita suis commodis inten-

tus, statim prosilit ad ultionem: ideo ut sibi quisque privatim addictus est, intemperanter ad curam privatae utilitatis rapitur. Ex studio privati commodi oritur alterum vitium: nemo enim poenam expetet de suis hostibus quia hoc rectum et iustum sit, sed quia odio suo indulget. Praetenditur quidem hic color, sed intus ebulliens cupiditas, sublata aequitatis memoria, animos excaecat. Ubi correcta fuerint haec duo vitia, nempe privatus nostri respectus et intemperantia carnis: requiritur etiam tertia moderatio, ut cohibito stulti zeli fervore, spiritum sequamur ducem. Nunc si quis praepostero zelo abreptus exemplum Davidis obtendat, nihil proficiet. Nam quod Christus respondit discipulis, merito in eum competet, Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9, 55. Quo magis detestabile sacrilegium est quod Psalmum hunc monachi profanant, et maxime Franciscani. Res enim minime occulta est, si quis hostem capitalem habeat quem velit perditum, conducere ex illis nebulonibus aliquem qui quotidie Psalmum hunc recitet. Imo in regno Galliae scio primariam quandam feminam conductitios ex Franciscanis habuisse, qui unigenito filio hac forma imprecarentur. Sed iam redeo ad Davidem, qui purus omni turbido affectu, vota sua, praeeunte spiritu, protulit. Quia impii, contempto Deo, ad perdendos bonos et simplices grassando, iugum omne excutiunt, ut nulla eos modestia retineat vel aequitas: dignissimi sunt hoc supplicio, ut impius super eos dominetur: quia etiam per insidias pestem bonis machinantur, dignissimi sunt quibus subornet Deus adversarium, qui nunquam discedat ab eorum latere. Tantum a nimia festinatione caveant fideles dum orant, quin potius Dei gratiae concedant locum: quia fieri poterit ut qui hodie nos capitaliter odit, cras amicus fiat.

7. (*Dum iudicatur.*) Alia imprecatio, ut in iudicium tractus sine ulla misericordia plectatur: et quamvis suppliciter petat veniam, iudex tamen inflexibilis maneat. Posset quidem hoc non incommode accipi de ipsius Dei iudicio: sed quum humanis iudiciis recte hoc conveniat, nolui a recepta sententia recedere. Duo igitur membra sunt, ut palam fiant impiorum scelera, ne reliquus sit absolutioni locus: deinde ut omnis deprecatio repudietur. Exire ergo impium dicit a conspectu iudicis, qui retectis et convictis flagitiis, quam meritus est damnationis infamiam refert. Quantum ad Dei tribunal spectat, absurdum etiam non esset precationem suam impiis verti in peccatum, quia omnia eorum sacrificia abominationi esse scimus: atque ut ipsi polluti sunt, ita foetere quae videntur in illis speciosae virtutes. Sed quia de terrenis iudicibus contextus melius fluit, in hac parte non insisto.

8. (*Sint dies eius pauci.*) Quamlibet multis aerumnis referta sit haec vita, scimus tamen benedictionis Dei symbolum esse ac testimonium: sicuti Deus saepe in signum favoris promittit vitam se prorogaturum hominibus: non quod in ea subsistere conveniat, sed quia paternus Dei amor in ea gustatur, qui ad spem immortalis vitae nos deducat. Ex opposito nunc vitae brevitas in signum maledictionis ponitur: nam Deus scelestos e terra quasi violenter rapiens, indignos esse communi spiritu demonstrat. Idem etiam dicendum est, quum eos honore abdicans ex alto praecipitat. Verum quidem est hoc idem filiis Dei contingere, quia tam bonis quam malis promiscuae sunt temporales poenae: sed nunquam adeo confusa est permistio, quin manifesta Dei iudicia et notatu digna interdum appareant. Petrus hunc versum citans primo Actorum cap. vers. 20 dicit oportuisse impleri in Iuda, quia hic scriptum est, Episcopatum eius accipiat alter. Sumit autem principium illud, Davidem in Christi persona loquutum esse. Quamvis ergo hebraicum nomen פקודה praefecturam generaliter significet, apte Petrus de apostolatu Iudae exponit. Ac credibile est, malitia facere Hebraeos interpretes, quod alii hunc locum de uxore, alii de anima (quae est pretiosum depositum in homine) alii de substantia exponunt. Quorsum enim attinet vocem per se claram et facilem sic torqueri, nisi quia maligne in ea obscuranda sudant, ne locus apposite citatus videatur a Petro? Porro docemur his verbis, non esse cur superbiant improbi dum regnant in mundo, quia tandem eos manet exitus quem spiritus hic denuntiat: et nobis etiam suggeritur optima patientiae et consolationis materia, dum audimus, utcunque in sublime nunc evecti sint, propinquam tamen abdicationem illis instare. Proximis duobus versibus ad uxorem quoque et liberos extenditur maledictio, et uxoris quidem viduitas, orbitasque filiorum ex illa vitae brevitate pendent cuius nuper meminit propheta, sed additur *mendicitas* et inopia rerum omnium. Unde colligitur atrocitas criminis: quia mediocri delicto spiritus sanctus non denuntiaret tam gravem ac severam poenam. Quum *exactoribus* David eius bona devovet atque addicit in praedam, hoc ad futuram inopiam filiorum refertur. Neque enim de ignobili et paupere quolibet loquitur, qui moriens nihil suis relinquit, sed de eo qui per fas et nefas sibi cumulavit unde filios locupletaret, nisi raperet Deus ex eius manu male parta spolia.

12. *Ne sit illi protrahens clementiam: et ne sit qui misereatur pupillorum eius.* 13. *Sit posteritas eius in exitium: in generatione altera deleatur nomen eorum.* 14. *In memoriam revocetur iniquitas patrum eius coram Iehova, et scelus matris eius ne deleatur.* 15. *Sint coram Iehova semper, et deleat e terra memoriam ipsorum:* 16. *Quia non recordatus est facere*

clementiam, et persequutus est virum miserum ac pauperem et afflictum corde, ut interficeret.

12. (*Ne sit illi protrahens.*) Protrahere humanitatem vel clementiam, accipiunt Hebraei pro constanter benefacere: aliquando etiam pro misereri, vel ad humanitatem flecti, ubi longo temporis successu mitescit ira, et calamitas etiam animos emollit. Ideo sic quidam exponunt hunc locum, ne quis etiam erga filios sit placabilis: quem sensum confirmat secunda pars versus. Quanquam ipsum quoque impium David cum sobole complectitur, ac si diceret, Quamvis tabescat ipse diuturnis malis, et continuo tractu perveniat usque ad filios calamitas, ne quis tamen tangatur misericordia. Scimus autem ut plurimum accidere, ut crudelibus etiam ingeniis longa miseria inimici vel sympathian extorqueat, vel oblivionem inducat odii et malevolentiae. Hic autem David hostem suum una cum progenie ita exosum et detestabilem esse cupit, ut nullis malis satietur totius populi odium, sed omnes, ac si ferreo essent corde, ad tale spectaculum obdurescant. Tenendum autem est, Davidem non temere ferri privato suo dolore, sed pronuntiare quasi ex ore Dei, quaenam impiis repositae sint poenae: sicut etiam inter Dei iudicia lex hoc recenset, nempe eum obdurare corda, ne quid misericordiae inveniant qui sine modo fuerunt crudeles, Deut. 2, 30. Nam aequum est eandem illis mensuram rependi qua usi fuerint erga alios.

13. (*Sit posteritas eius.*) Prosequitur quod nuper dicere incepit, ut Deus patrum scelera reiiciat in sinum filiorum. Quod iam pluralem numerum usurpat, sic potest accipi, quia certamen ei fut cum tota cohorte Saulis, non autem cum uno tantum homine. Caeterum quia semper in malis actionibus aliquos scimus esse duces et antesignanos, non mirum est eum ab uno homine ad plures converti, deinde ad ipsum eundem redire. Quanquam simplicius est ad progeniem eius referri, quia nomen אחרית est collectivum. Gravior est autem imprecatio quam altera quae praecessit. Accidit enim saepe ut postea resurgat domus, quam repentina calamitas evertit. Sed hic cupit propheta in eam ruinam deiici impios, ut nunquam vires colligant ad recuperandum pristinum statum. Id enim est *nomen* eorum *deleri in generatione altera,* vel post finem saeculi. Sicuti autem totas impiorum domos exitio devovet, ut illos Deus in suis posteris puniat, ita petit *in memoriam revocari patris et matris scelera,* ut in cumulum damnationis accedant. Est autem hoc ex communi scripturae doctrina sumptum: quia sicuti prorogat Deus misericordiam suam et continuat erga posteros, quia viget foederis eius memoria in mille generationes: ita etiam peccata ulciscitur in tertiam et quartam generationem: non quod insontes promiscue sceleratis involvat, sed quia reprobos privando gratia et luce spiritus sui, vasa irae apparat, etiam antequam nascantur, ad interitum, Rom. 9, 21. Ab hac severitate abhorret communis sensus: sed inde discendum est, iniuriam fieri arcanis et incomprehensibilibus Dei iudiciis, ubi ea modulo nostro metimur. Ergo haec tam rigida denuntiatio horrore nos percellat qui mentes nostras humiliet ad reverentiam. Quod autem ad dictum Ezech. 18, 20 spectat, Non portabit filius iniquitatem patris, sed anima quae peccaverit ipsa morietur: scimus illic refelli iniustas populi querimonias qui se innoxium iactabat, ideoque praeter meritum affligi. Atqui ubi Deus vindictam persequitur a patribus usque in filios, nullum illis relinquit defensionis locum, quia eodem impietatis fasciculo sunt omnes impliciti. Et iam diximus hoc esse vindictae initium, quod Deus spiritum suum tam a filiis quam a patribus subducens, utrosque Satanae mancipat. Quaeri posset, quum optet propheta semper coram Deo versari peccatum, cur non etiam addat, Nomen eorum e coelo deleatur: sed tantum cupiat excidere ac perire in mundo. Respondeo loquutum esse pro ratione suae aetatis, qua nondum spirituales poenae tam liquido patefactae erant: quia nondum advenerat maturum plenae revelationis tempus. Deinde vult David conspicuam exstare Dei vindictam inter homines, ut sentiat totus mundus Deum esse iustum iudicem.

16. (*Quia non recordatus est.*) Iam docet, non abs re se hostibus poenam adeo diram et atrocem imprecari: quia insatiabilis fuerit eorum immanitas, et persequuti sint non minus obstinato quam crudeli furore miserum hominem, ac si canem mortuum impeterent. Nam et philosophi sordidis et servilibus ingeniis hoc tribuunt, saevire contra miseros quibus nullae sunt ad resistendum vires: nam aemulatio est inter pares. Ideoque propheta malitiam hostium suorum amplificat, quod persequuti sint *miserum et inopem.* Magis etiam emphaticum est quod addit, *afflictum corde.* Reperiuntur enim miseri qui tamen superbia turgere non desinunt, et quo minus ferendum est tale portentum, eo magis in se provocant potentum iracundiam. Ubi autem accedit cordis deiectio, signum est extremae saevitiae si quis adhuc insultet, quid enim hoc aliud est quam luctari cum umbris? Porro inexplebilis crudelitas notatur hoc verbo, quod non recordatus sit facere misericordiam. Significat enim nullis hominis innoxii et miseri cladibus fuisse mitigatum, ut saltem memor humanae sortis feritatem suam exueret. Mutua ergo antithesis respondet inter talem contumaciam et inexorabile Dei iudicium. Iam quum David non nisi spiritus impulsu loquutus sit, perinde habenda est haec imprecatio ac si Deus ipse e coelesti solio tonaret. Ita ab una parte vindictam

denuntiando, retundit in nobis ac compescit pravos omnes nocendi affectus: ab altera dolorem nostrum temperat adhibito solatio, quo patienter feramus iniurias. Impune quidem ad tempus exsultant impii in sua libidine: sed haec comminatio ostendit, Deum non frusta in tutelam suam recipere miseros: tantum se sub mansuetudine contineant fideles, ut deiectio cordis eorum in Dei conspectum adscendat. Et quia nobis nondum datum est discernere electos a reprobis, discamus bene precari omnibus qui nobis molesti sunt, optare totius humani generis salutem, pro singulis etiam esse solliciti. Interea hoc non impediet, si modo puri sint nobis et compositi animi, quin libere provocemus ad Dei iudicium, ut desperatos omnes male perdat.

17. *Et dilexit maledictionem, et veniet ei: et non complacitum fuit ei in benedictione, et elongetur ab eo.* 18. *Et induatur maledictione quasi vestimento: et veniat, tanquam aquae, in penetralia eius: et sicut oleum in ossa eius.* 19. *Sit ei quasi pallium quo operiatur, et cingulum quo semper se accingat.* 20. *Hoc opus adversantium mihi a Iehova, et loquentium malum super animam meam.*

17. (*Et dilexit maledictionem.*) Multus est David in recitanda hostium suorum iniquitate, quo melius pateat, ubi in eos tam rigidus est, tantum subscribere Dei iudicio. Nam hoc semper videndum est, quoties ad Dei tribunal accedimus, ut certa et liquida causae bonitas eum nobis conciliet. Testatur ergo David se bona conscientia fretum Deo iudicium contra hostes suos deferre. Verba quidem sunt praeteriti temporis, Venit ei maledictio, et benedictio elongata est: sed quae in modum optandi resolvi debent. Precatur enim adhuc David retaliari hosti suo quae aliis intulerat mala. Sicut ergo expers omnis beneficentiae fuerat, imo quasi in deliciis habuerat maleficia: ita nunc obnoxium vult esse omne genus malis. Quidam maledictionem accipiunt pro imprecationibus ac diris: ac si dixisset, exsecrationibus esse deditum, et nihil praeter exitia vel infaustos et adversos eventus spirare. Quod etsi non repudio, libenter tamen extendo longius, Qui laedendo et nocendo abolere studuerit omnem benedictionem, bonorum autem et simplicium cladibus oblectatus fuerit. Duos sequentes versus multi interpretes vertunt in praeterito, *Indutus est maledictione, etc.* ac si diceret David, hostem suum non minus cupide appetere maledictionem quam pretiosum ornamentum: vel, se ea involvere perinde ac vestimento, ossibusque eius ac medullis penitus esse infixum hunc morbum. Alter tamen sensus simplicior est, ut maledictio adhaereat impio, instar pallii eum operiat, instar cinguli eum constringat, adeoque penetret in ossa eius. Semper autem tenere convenit, Davidem non agere privatam causam, nec unum esse quemlibet ex vulgo, ne quis temere in exemplum trahat quod peculiari spiritus instinctu hic dicit. Nec vero dubium est, quatenus erat ex communi ordine fidelium, quin regulam caritatis sequutus optaverit omnes esse salvos: sed hic spiritum eius extulit Deus supra omnes respectus humanos, sicuti iracundia et omni turbida passione eum exuit, ut sancta moderatione, et prudentia spiritus, reprobum hominem ac perditum devoveret exitio. Quod exponunt quidam, Dilexit maledictionem, data opera in se provocavit vindictam ac si bellum Deo indicens perniciem sibi accerseret, videtur coactum esse. Quare potius tenenda est illa quam posui interpretatio, addictum sic fuisse pravitati et iniustitiae, ut nihil recti vel humani ab eo exprimi potuerit. Interea notandum est, quidquid machinantur improbi, recidere tandem in ipsorum capita: et quo maiore licentia grassantur, sibi accersere quidquid aliis intentant, non secus ac Caecias flando nubes accersit.

20. (*Hoc opus.*) Operae pretium significat vel mercedem: diserte autem exprimit *a Deo:* ut testetur sibi in coelesti vindice spem esse residuam, quamvis in terra nudatus sit et orbatus humanis subsidiis. Colligimus autem ex hoc versu, non temere ac futiliter hostibus suis maledixisse Davidem, sed secure pronuntiasse quod dictabat spiritus. Fateor equidem multos, dum talem fiduciam praetexunt, ad petulantiam nihilominus et intemperiem ruere: sed David quod puro fidei oculo cernebat, quieto etiam affectu protulit, (nempe quia pietatem ipse coleret ac Dei manu tegeretur) mercedem hostibus suis esse repositam. Atque hinc colligimus non habuisse respectum ad homines, ut fluctuaret prout mundum sentiret propitium vel adversum, sed in unum Deum recubuisse. Et certe quisquis ab hominibus pendebit, ad minima quaeque incommoda excidet. Itaque sancti viri exemplo, quamvis totus mundus nos destituat, mentes sursum erigere nos convenit, et inde vindicem nostrum exspectare. Si nos eripere velit per manum hominum, facile reperiet ministros quibus utatur: verum si fidei nostrae probandae causa terrenis omnibus auxiliis nos exuat, honore suo spoliandus non est, donec mature appareat eius iudicium in quo patienter acquiescimus.

21. *Et tu, Iehova Domine mi, fac mecum propter nomen tuum: quia bona clementia tua, eripe me:* 22. *Quia pauper et inops ego sum, et cor meum vulneratum est intra me.* 23. *Sicut umbra dum inclinat, perambulo: excussus sum quasi locusta.* 24. *Genua mea collapsa sunt prae ieiunio, et caro mea exaruit a pinguedine.* 25. *Ego autem factus sum opprobrium illis, dum vident me, concutiunt caput suum.* 26. *Adiuva me, Iehova Deus mi, salvum me fac secundum*

clementiam tuam. 27. *Et cognoscent quod manus tua haec, quod tu Iehova feceris.*

21. (*Et tu Iehova Domine mi.*) A querimoniis et hostium detestatione transit ad preces: imo postquam Deum sibi proposuit liberatorem, videtur hac occasione se ad precandum animasse: sicuti omnes piae meditationes quibus sancti fidem suam exercent et confirmant, ad invocationem nominis Dei eos sollicitant. Caeterum nec ullum obsequium iactat quo promeritus sit auxilium Dei, nec sua dignitate nititur: sed unicum sibi asylum statuit in Dei clementia. Opposuit quidem hostibus suis integritatem cuius sibi conscius erat: quo magis pateret eorum iniquitas, sed de compensatione cum Deo non agit: quia altius principium tenet, omnia se debere gratuitae Dei electioni, et ab ea pendere suam salutem. Atqui si quispiam gloriari potuit propria virtute et meritis, David certe non fuisset ultimus. Adde quod Christi et totius ecclesiae personam sustinuit. Unde sequitur preces omnes diffluere, nisi in Dei clementia fundatae sint. Specialis quidem Christi fuit ratio, qui sua iustitia Patrem nobis placavit: sed quia a Dei beneplacito pendebat quidquid habuit in hominis natura, suo exemplo ad hunc fontem nos deducere voluit. Nobis vero quid agendum est, quorum integerrimus fateri semper cogetur se multis peccatis esse oneratum? tantum abest ut Deum sibi ullo iure obstrictum teneat. Restat igitur hoc unum, quia Deus natura beneficus est, suamque gratiam vult in salute nostra fulgere, quia bona est misericordia eius, ut nos tueatur. Ergo quoties ad Deum accedimus, haec duo tenenda sunt, opus quidem esse testimonio bonae conscientiae: sed nullam esse fingendam dignitatem quae Deum nobis obstringat, nullum meritum cui debeat mercedem. Nam si in fluxae huius et caducae vitae conservatione nomen suum et bonitatem illustret Deus, ubi ad vitam coelestem et aeternam venitur, quanto magis cessare debet omnis operum fiducia? Si tantum mihi in terra vitam proroget ad breve tempus, hoc modo glorificat nomen suum, se bonum et ultro beneficum esse ostendens. Quum ergo me ex tyrannide diaboli ereptum adoptat inter filios, Christi sanguine sordes meas purgat, regenerat spiritu sancto, in corpus Filii sui me inserit, perducit ad coelestem vitam, certe quanto liberalius agit mecum, tanto minus fas est ullam partem laudis mihi vendicare. Ex opposito autem David, quo sibi favorem acquirat, miseriam et egestatem suam profert in medium: et quia non sufficeret externa afflictio, nisi sublata omni contumacia deiectus esset, iterum repetit cor suum vulneratum esse, quo monemur Deum non aliis fore medicum, nisi qui vere humiliati ad eum suspirant, nec obstupescunt in suis malis.

23. (*Sicut umbra.*) Duae istae similitudines aptissimae sunt: ac de priore quidem aliquid diximus Psalmo 102, vers. 12, optime scilicet hominem afflictum, et quasi semiexanimem conferri umbrae vespertinae. Nam dum sol exoritur, vel alte eminet, non tam facile perspicitur continua umbrarum mutatio: sed ubi ad occasum vergit, nullum praeterit momentum quo non umbra ante oculos nostros volitet. Altera similitudine notatur etiam instabilis conditio, sicuti enim locustae hinc inde saltant, ita conqueritur David sibi motoriam fuisse vitam, quum subinde instarent persequutores, nec ullum ei recessum quietum permitterent, sicut Psalmo 11, 1 dicit instar passeris, cui undique tenduntur laquei ab aucupibus, se coactam fuisse migrare. In summa autem, deplorat miseram suam sortem, quod nusquam tuta sit statio: imo nullus inter homines reliquus sit locus. Quum vero totius ecclesiae effigiem in hoc Psalmo nobis repraesentet, ne miremur si nos quoque Deus exagitat, et multa casuum varietate nobis torporem excutit: sicuti Paulus 1. Cor. 4, 11 se et alios vocat ἀστατοῦντας, quod elogium aliquatenus competit in omnes Dei filios.

24. (*Genua mea.*) Potest hoc accipi quasi moeroris signum, quod David, licet victus suppeteret, confecerit tamen se voluntaria inedia et ieiunio, non minus quam precibus se addixerit. Potest etiam notari fastidium cibi et potus: quia tristibus ac moestis scimus insipida esse alimenta, sicuti vita ipsa taedio est. Si quis ad inopiam referre malit, quia David, dum saevitiam hostis fugiens se abdit in cavernas ferarum, multam penuriam et esuriem passus est: fruatur ille suo sensu. Mihi tamen videtur hoc signo gravissimum luctum notare: quia mortem ante oculos cernens abhorruerit a cibo et potu. Eodem spectat quod proxime sequitur, *carnem exaruisse a pinguedine:* quia spiritus tristis exsiccat ossa, Proverb. 17, 22. Pinguedinem nonnulli exponunt de lautitiis: quasi diceret, se omni delicatiore victu fuisse privatum. Simplicior tamen sensus est, maciem contraxisse ex dolore et inedia, quia succus deficeret. Auget indignitatem alia circumstantia, quod *ludibrio sit omnibus,* sicuti etiam conquestus est Psalmo 22, 7. Triste vero et acerbum est filiis Dei, maledictionem, quam Deus legis suae transgressoribus denuntiat, sentire in sua capita converti. Dicit enim lex contemptoribus, Eris in opprobrium et concussionem capitis, Deut. 28, 37. Atque hoc genere tentationis impetitus fuit David: nec tantum se pro damnato habitum fuisse dicit, sed etiam petulanter derisum, non sine obliqua Dei subsannatione: sicuti solenne est impiis, dum praetextu afflictionum nostrarum cristas erigunt, fidem simul nostram et pietatem incessere: quia Deus miseris non succurrit.

26. (*Adiuva me.*) Precationem suam iterat

propheta, sicuti necesse est eo maiore studio contendere et eniti, quo pluribus machinis nos oppugnat Satan. Quamvis enim persuasi simus Deum nobis esse propitium, ubi tamen moratur, et suis cavillis nos lacessunt impii, fieri non potest quin se insinuent ac subinde recurrant variae dubitationes. Itaque non frustra David ad sustinendos tales insultus clypeum hunc saepius opponit, Deum pro sua clementia suis in necessitate opem ferre. Petit autem, non vulgari modo, sed insigni Dei virtute liberari, ut hostis confusus obmutescat. Scimus enim Deum obscure interdum suis auxiliari: aliquando autem exserere palam brachium suum, ut impii, licet claudant oculos, cogantur tamen divinum aliquid sentire. Nam sicuti Deo insultaverunt eius hostes, ita vicissim de illis triumphum agere cupit Dei nomine. Neque enim sibi laudem bellicae virtutis acquirere studet, sed manifestari Dei potentiam, quae omnem carnem humiliet. Quanquam hoc non solum de exitu accipi, sed ad ipsam afflictionem extendi potest, praecipue tamen salutem suam Dei gratiae adscribi cupit: quia Dei manum tam fortunae, quam humanis omnibus mediis opponens, vult Deum unum agnosci autorem. Quod diligenter notandum est, quia etsi cupimus omnes Dei manu servari, vix tamen centesimus quisque scopum illustrandae Dei gloriae sibi proponit. Atqui eam pluris esse nobis decebat, quam propriam salutem: sicuti ordine praecellit. Iam qui impios ipsos convinci optat, ne Dei manum ignorent, multo magis expendere debet quod in se ipso experitur Dei auxilium. Nimis enim praeposterum esset, obiicere aliis Dei manum, nisi eius cognitio animis nostris insideat.

28. *Maledicent ipsi, et tu benedices: dum surrexerint, pudefient, et servus tuus laetabitur.* 29. *Induentur adversarii mei opprobrio, et operientur quasi veste erubescentia sua.* 30. *Laudabo Iehovam valde ore meo, et in medio magnorum celebrabo eum:* 31. *Eo quod stet ad dexteram pauperis ad servandum a condemnationibus*) animam eius.*

28. (*Maledicent ipsi.*) Variant hic interpretes: quia totam sententiam in modum optandi resolvunt quidam, Maledicant ipsi, modo tu benedicas: surgant et induantur confusione. Alii retinent futurum tempus modi indicativi, quibus ego libenter assentior. Quanquam si quis permissive accipere malit, non repugno. Falluntur tamen, meo iudicio, qui precationem esse volunt. Potius enim David, post vota concepta, iam securus de favore Dei gloriatur. Frustra (inquit) maledicent mihi: quia tu Deus benedices. Hoc autem modo ostendit se minime terreri hostium minis: quamvis linguae virulentia non minus quam gladio instructi sint ad nocendum. Discamus ergo exemplo Davidis, ne corda nostra unquam percellat hostium malitia, improbitas, audacia, robur, et furor, Deum a parte nostra statuere, qui instar fumi discutiat omnes eorum conatus. Et certe tunc demum locus datur gratiae Dei, ubi eius fulgore evanescit quidquid terroris obiectum nobis erat a mundo. David ergo Dei favore fretus, etiam in medio proelio epinicion sibi canit, intrepide spernens quidquid moliti fuerant hostes: quia contra Dei benedictionem non praevalebunt. Quod melius proximo membro exprimitur, *Quantumvis insurrexerint, pudefient tamen.* Significat enim nondum hostium intemperiem esse domitam, sed patitur eos furere ac proiicere suos impetus, modo ipse opposita Dei manu tegatur. Ita se et alios suo exemplo contra omnem mundi superbiam erigit ac confirmat, etiam dum superior videtur esse hostium nostrorum improbitas. Hac spe finem tristitiae sibi in futurum tempus promittit. Unde colligimus, leniter et mansuetis animis ferendas esse afflictiones, donec adveniat maturum gaudii tempus. In eadem etiam gloriatione pergit sequenti versu: quia etsi magna insolentia efferri videt improbos, procul tamen extendens fidei intuitum, non dubitat quin Deus frustretur tandem et eludat eorum conatus.

30. (*Laudabo Iehovam valde ore meo.*) Clarius ex hac clausula liquet quod nuper dixi, Davidem sancta fidei gloriatione lacessere hostes suos, potius quam precari. Nam quasi votorum compos, ad gratitudinem se accingit. Quod autem dicit *ore meo*, non est in hac voce pleonasmos, sicuti falso quidam putant: sed exprimit se publice gratias Deo acturum: ac si diceret, Non modo apud me, tacito cordis affectu, vel privatim sine testibus expendam quid Deus mihi contulerit, sed solenni laudis sacrificio palam apud homines testabor quantum eius gratiae debeam. Quo etiam sensu mox adiungit, *in coetu magnorum*, vel multorum. Nam רבים utroque modo verti potest. Ego tamen magnos transferre malui: quia David celebrem et honorificum procerum conventum videtur notare. Certe gratum se fore Deo profitetur non in obscuro tantum angulo, sed maxima populi frequentia, atque inter ipsos proceres. Etsi enim pectus linguam praeire debet in celebrandis Dei laudibus, frigoris tamen signum est nisi lingua etiam comes accedat. Oris vero solum meminit David, quia hoc pro confesso sumebat, vanas et frivolas esse laudes quae in hominum auribus resonant, nisi cor loquatur coram Deo. Ideoque ex intimo cordis affectu erumpit in externam confessionem: sicuti mutuae aedificationis studium fideles ad hoc officium stimulare debet: alioqui legitimo honore fraudatur Deus. Formam

*) des condamnations, *en marge:* ou de ceux qui ont jugé et condamné son ame à la mort.

quoque gratiarum actionis ponit, qaod *steterit* Deus *ad dexteram pauperis.* Significat autem, quo tempore visus fuerat Deus, eo neglecto et deserto, procul recessisse, semper tamen fuisse propinquum: ut praesto esset ad opem tempestive ferendam. Nam certe egestas et afflictio Davidis speciem quandam reiectionis praebebat: eo quod subduceret Deus vel occultaret suam gratiam. Agnoscit tamen, Deum sibi, quamvis afflicto et pauperi, semper adfuisse. Desperationem clarius exprimit, se a *iudicibus animae suae servatum fuisse* dicens, quibus verbis non modo significat cum potentissimis hostibus, nempe rege ipso et proceribus regni, sibi fuisse negotium, sed illos potentia sua confisos superbe, ac si de vita eius actum foret, tanquam canem mortuum sprevisse. Equidem non dubito quin hic queratur non modo saevitia hostium se male vexatum fuisse, sed probris et contumeliis traductum: quia scimus eorum iniquitate fuisse oppressum, qui dignitate praediti falsum iudicii praetextum iactabant.

PSALMUS CX.

ARG. Celebratur aeternum Christi tam regnum quam sacerdotium. Ac primo quidem David summum imperium divinitus Christo datum esse affirmat, cum invicta potentia, qua cunctos hostes, undecunque surgant, vel prosternat, vel cogat in obsequium. Deinde addit, fines huius regni longe lateque esse a Deo propagandos. Tertio, Christum non minus sacerdotis quam regis honore esse ornatum, et quidem solenni iureiurando. Postremo novum fore sacerdotii ordinem, cuius adventus finem levitico, quod temporale fuit, imponat: perpetuitas vero careat fine.

Psalmus Davidis. 1. *Dixit Iehova Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.* 2. *Sceptrum potentiae tuae emittet Iehova e Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.* 3. *Populus tuus cum voluntariis oblationibus in die exercitus tui, in pulcritudine sanctitatis, ex utero ab aurora: tibi ros adolescentiae tuae.*

Quum de se compositum fuisse hunc Psalmum testetur Christus, non aliunde quidem nobis quam ex eius ore petenda est certitudo: verum ut cesset eius autoritas, atque etiam apostoli testimonium, Psalmus ipse clamat se non aliam expositionem admittere. Nam ut nobis certamen sit cum pervicacissimis quibusque Iudaeis, firmis rationibus extorquebimus, neque in Davidem, neque in alium quempiam, excepto solo mediatore, competere quae hic dicuntur. Fateor quidem in Davidis persona fuisse adumbratam effigiem regni Christi: sed neque de se, neque de ullis successoribus asserere potuit, regem late dominaturum qui simul sacerdos esset, non legalis, sed secundum ordinem Melchisedec, et quidem aeternus. Neque enim nova et insolita sacerdotii dignitas erigi tunc potuit, nisi ablato a Levitis honore. Nec vero in hominem mortalem competere potuit aeternitas cuius hic fit mentio: quia aliis, praeter hunc unum, brevi et fluxo vitae curriculo statim honor finitur. Caeterum, quia fusius haec suo loco mox tractanda erunt, nunc paucis attigisse sufficiat.

1. (*Dixit Iehova.*) Posset aliquatenus Davidis personae congruere quod hic dicitur: quia neque temere solium ipse conscendit, neque illuc penetravit malis artibus: neque evectus fuit stultis suffragiis, sed Dei mandato regnavit. Imo de cunctis mundi regibus merito dici posset, divinitus locatos esse in suo solio: quia coelesti decreto distincti sunt mundi ordines, nec est potestas nisi a Deo, Rom. 13, 1. Atqui David regnum de quo nunc disserit, ab aliis omnibus voluit distinguere, sicuti etiam peculiaris fuit eius ratio. Instruit quidem Deus potestate reges, sed non sanctificantur sicut David, ut eos sacra unctio tanquam Christi vicarios insigniat. Vidimus quidem alibi vocari deos, Psal. 82, 1. 6: quia et Dei placito locum occupant, et eius personam quodammodo sustinent: quia penes eum solum est omnis dominatio: sed illis deest sacra maiestas, qua excelluit David, ut esset unigeniti filii Dei imago. Adde quod merito praedicat sibi aliter datum fuisse regnum quam aliis regibus terrenis, qui tametsi praefantur se gratia Dei regnare, se tamen Dei manu sustineri minime intus reputant: quin potius vel propria industria se regnare fingunt, vel haereditario iure, vel fortunae beneficio: ideoque ipsorum respectu ut plurimum legitima non est vocatio. Et quia acceptum illi non referunt quod debent, proprie ad eos non dirigitur mandatum Dei. David autem qui sibi probe conscius erat divinae electionis, seque modeste continuerat in privato gradu, donec voce Dei regnare iussus esset, non abs re a communi grege se eximit: ac si diceret, Deum sibi esse regnandi autorem. Caeterum, ne Davidi quidem posse hoc omni ex parte aptari, patet ex Christi responso quod Matth. cap. 22, 44 legitur. Nam quum Pharisaei Christum fore Davidis filium dixissent, obiicit, Quomodo igitur a Davide ipso vocatur Dominus? Nec est quod obstrepent Iudaei, cavillo usum fuisse Christum, quia non suo nomine loquatur David, sed populi. Hanc exceptionem refellere promptum est, quamvis enim fatendum sit, in communem usum ecclesiae compositum fuisse Psalmum: quia tamen ipse quoque David unus fuit ex piorum numero, et membrum corporis sub capite, se inde eximere non potuit: imo non potuit canticum aliis dictare, quin sua etiam voce simul concineret. Ope-

rae pretium quoque est aliud notare: principium enim vel axioma pro confesso sumit, quod tunc receptum erat, nempe Davidem loquutum esse spiritu prophetico: atque ita de futuro Christi regno vaticinatum esse. Hoc posito, haud dubie colligitur, ad Christum respicere qui postea manifestandus erat: quia summum est et unicum ecclesiae caput. Unde etiam sequitur, aliquid natura humana praestantius in Christo esse, cuius respectu vocatur Davidis patris sui dominus. Quod melius confirmatur secunda parte versus. Etsi enim terreni reges aliquatenus sedent ad dexteram Dei, cuius nomine praesident: hic tamen sublimius aliquid exprimitur, nempe regem unum peculiariter eligi qui secundum a Deo potentiae et imperii gradum obtineat: cuius dignitatis exigua tantum scintilla emicuit in Davide, perfecta autem claritas enituit in Christo. Nam quum dextera Dei longe supra angelos emineat, sequitur omnibus creaturis praeferri qui illic locatur. Porro, non dicemus angelos, ut Davidi subiicerentur, in ordinem fuisse coactos. Quid ergo superest, nisi ut spiritu prophetico supra coelestes principatus in sublime tollatur Christi solium? Est autem similitudo ab hominibus sumpta: quia sicuti in mundo ad dextram regis sedet qui est ab eo secundus: ita Filius per cuius manum Pater totum mundum regit, metaphorice summo imperio ornatur per hanc sessionem. (*Donec ponam.*) Hic affirmat propheta, quamvis undique ad turbandum Christi regnum tumultuentur hostes, superiorem tamen fore omnibus obstaculis. Interea subindicat tranquillum non fore Christi regnum, donec multos et varios hostes subegerit. Ergo quamvis machinas admoveat totus mundus ad labefactandum Christi solium, dicit tamen David staturum esse in sua firmitate: et quicunque contra insurrexerint, tandem sternendos. Teneamus ergo, quamvis innumeri hostes contra Filium Dei conspirent, ac regnum eius conentur evertere, nihil tamen profecturos: quia non praevalebunt adversus Dei immutabile decretum, quin potius immensa Dei virtute sternentur sub pedibus Christi. Iam quia ante diem novissimum haec prophetia non implebitur, necesse est usque ad finem mundi a variis hostibus subinde oppugnari Christi regnum: sicuti paulo post iterum dicetur, *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Iam vero particula *donec*, non significat quid futurum sit post ultimam stragem hostium Christi. Dicit quidem Paulus, 1. Cor. 15, 24 traditurum tunc Deo et patri regnum quod accepit ex eius manu: sed his verbis non intelligit deposito imperio quasi privatum hominem fore: tantum regnandi modum designat, quod scilicet divina eius maiestas magis conspicua erit. Caeterum de solis reprobis hic fit mentio, qui in suam perniciem cadunt sub Christi pedes: quia quum naturaliter Christo repugnet totum humanum genus, alios sic domat et humiliat in voluntarium obsequium, ut deinde attollat in societatem suae gloriae: alios autem prosternit, ut in ruina perpetuo iaceant.

2. (*Sceptrum virtutis.*) Non modo aliis verbis confirmat quod nuper dixit: sed addit hoc quoque amplius, longe lateque dominaturum esse Christum: quia Deus sceptrum eius procul extendet. Quanquam autem David multas ex vicinis gentibus sibi tributarias fecit, si tamen confertur aliis monarchis eius regnum, semper inclusum fuit angustis finibus. Subest autem antithesis, ac si dixisset, non in monte Sion duntaxat Christum fore regem, quia Deus amplitudinem eius in longinquas mundi plagas extendet. Atque ideo vocatur sceptrum potentiae: quia hoc mirabile fuit, toto fere mundo repugnante propagari nihilominus Christi regnum. In summa, confirmat hic David piorum animos, ne ob vesanam eorum audaciam qui se efferent ad turbandum Christi regnum, atque inter formidabiles tumultus, labascant: quia ad tuendam sacri huius solii gloriam inexpugnabilis Dei potentia se exseret. Quoties ergo agitamur inter varias perturbationes, discamus in hanc fulturam recumbere, quantumvis insaniat mundus, non esse tam longas ei manus ut Christum detrahat e Patris dextera: iam quia non sibi regnat Christus, sed in salutem nostram, nos sub invicti regis custodia tutos et incolumes fore. Est quidem aspera haec conditio, sed quia Deo visum est, ut nos continua militia exerceat, Christi regnum circumdare hostibus, paremus nos ad tolerantiam et mansuetudinem. Dei autem praesidio freti intrepide totius mundi furori insultemus. Hinc etiam elicitur gentium vocatio, nisi enim pronuntiasset Deus quod hic audimus de amplitudine regni Christi, non essemus hodie ex eius populo: sed quia rupta maceria promulgatum fuit evangelium, in corpus ecclesiae fuimus collecti, et virtus Christi ad nos protegendos ac tuendos diffusa.

3. (*Populus tuus.*) Hic regnum Christi tam a prompta et alacri obedientia subditi populi, quam a multitudine celebrat. Nomen נדבות saepe oblationes spontaneas significat: sed hoc loco sensus est, electum populum, et qui vere in Christi grege censetur, voluntarium fore, ut sponte et liberaliter ad parendum se offerat. Dicit autem, *in die exercitus*, hoc est quoties agentur solennes conventus ac legitimi, vel rex populum lustrare volet, quod gallice dici posset, *Au iour des monstres.* Alii vertunt, In die virtutis: sed illa prior interpretatio melius quadrat, ubi suos colligere volet Christus, statim ad obsequium praesto fore, licet violento imperio non cogantur. Deinde ut iterum confirmet regnum hoc Deo sacrum esse prae aliis, addit *pulcritudines* vel decora *sanctitatis*, ac si diceret, non venturos qui se Christo subiicient, quasi in con-

spectum profani regis, sed Dei ipsius: atque hunc scopum omnibus fore, ut Deo cultum exhibeant. (*Ex utero ab aurora.*) Singulas huius loci interpretationes referre nihil attinet: quia ubi veram et genuinam protulero, in aliis refutandis multum operae sumere non erit opus. Ego certe non dubito quin hic Dei benedictionem in augendo Christi populo celebret David: ideoque pueritiam, vel sobolem quae nascetur, *rori* comparat: quia crescet praeter ordinarium modum. Sicuti enim mirantur omnes terram irriguam esse, quum tamen defluxus roris non appareat, sed fallat spectantium oculos: ita David sobolem incredibili numero nascituram Christo dicit, quae totam terram operiat. *Ros* ergo *pueritiae* vocatur iuventus ipsa, quae, instar roris, maiore copia defluit quam ut numerari queat. Nam ילדות est nomen collectivum. Si quis distinctius habere velit sensum verborum, ita resolvat, ex utero pródituram esse innumeram sobolem, sicuti ros ab aurora distillat. Porro hoc non temere fuisse praedictum, experientia ostendit: quia incredibile erat tantam multitudinem sub Christi imperium tam exiguo tempore posse colligi, et quidem sola evangelii voce, quum totus mundus furiose repugnaret. Pueros autem vocari ex utero progenitos, qui senes vel provectae aetatis ad Christum conversi sunt, mirum non est: quia spiritualis regeneratio pios omnes similes facit infantibus, sicut Petrus docet, 1. Petr. 2, 2. Sic apud Iesaiam 53, 10 dicitur Christus visurus semen longaevum: et sub eius regno promittitur ecclesiae inaestimabilis foecunditas. Hoc de ratione nominis. Certe ex mundi faece, quae tantum filios irae continet, numerum aliquem licet exiguum colligi, miraculum esset: duplex vero miraculum est, immensam fere hominum multitudinem Christi spiritu et evangelio esse regenitam. Sed meminerimus, Deum hoc honore dignari electos suos, ut alacres ad iussa capessenda concurrant, soloque nutu regantur. Neque enim pro suis agnoscet Christus nisi qui libenter iugum subibunt, et signo dato sistent se in eius conspectum. Iam ne quis se defunctum putet oculari obsequio, addendum est etiam illud alterum, Christum non externa pompa sed vera sanctitate velle coli, qualem in Dei conspectum afferri docet.

4. *Iuravit Iehova, et non poenitebit eum, Tu es sacerdos in saeculum secundum rationem Melchisedec.*

4. Versus hic satis evincit non de alio quopiam haberi sermonem quam de Christo. Nam quod Iudaei, ut vaticinium obscurent, כוהן vertunt principem: nimis dilutum est, adeoque frivolum. Fateor כהנים vocari proceres, vel qui sunt ex cognatione regia, sed quid dignum ipso Christo loquutus esset David, proceris titulo ipsum insigniens, qui inferior est dignitate regia? Deinde quid hoc sibi vellet, principem esse aeternum, et ex ratione Melchisedec? Ergo non dubium est quin singulare aliquid designet spiritus, quod regem hunc discernat ac separet ab aliis omnibus. Porro notum est elogium quo ornatur Melchisedec apud Mosen Genes. 14, 18. Fateor quidem olim etiam in profanis gentibus reges sacerdotio functos esse: sed quia unicum Deum rite colebat Melchisedec, vocatur sacerdos Dei altissimi. Deus autem in populo suo haec officia misceri noluit. Itaque quum rex Uzias, qui legitimus erat Davidis successor, suffitum Deo adolere tentasset, lepra fuit percussus, 2. Paralip. 26, 21. Fuit igitur diversa ratio in progenie Davidis quam in Melchisedec. Et colligere promptum est discrimen hoc notari, quod in hoc novo rege sacerdotii religio cum diademate et solio coniuncta erit. Nam certe imperii maiestas non tanta fuit in obscuro regulo Melchisedec, ut eo solo respectu proponi debuerit in exemplar. Nam Salem unica eius sedes, ignobile tunc erat oppidulum ubi precario regnabat, ut nihil in eo memorabile fuerit nisi sacerdotii et regni coniunctio. Profanos enim reges ambitio impulit ut reverentiae captandae causa honorem sacerdotii ad se raperent. Melchisedec autem utramque personam Dei mandato sustinuit. Nobis quidem abunde sufficere debet apostoli autoritas, ne dubitemus Davidem id sensisse: sed quamlibet pervicaciter contendant Iudaei, manifesta ratio evincit, clarius hic describi illum sanctitatis decorem cuius nuper facta fuit mentio: et certam ac insolitam notam apponi quae sacerdotii honore Christum attollat supra alios reges, simulque eius sacerdotium discernat a levitico. Huc accedit Dei iusiurandum, qui certe sacrum nomen suum rebus leviculis interponere non solet: imo ut nos suo exemplo ad sobrie et reverenter iurandum instituat, nunquam iurat nisi gravi et seria de causa. Si autem iurasset Deus Messiam fore ducem et gubernatorem populi sui, sicut fuit Melchisedec, insulsa esset nominis eius profanatio: nunc quum appareat rarum aliquid et eximium notari, colligere licet quanti sit ponderis Christi sacerdotium quod Dei iureiurando sancitur. Et certe in hoc cardine vertitur salus nostra: quia nisi Christo mediatore freti, a Dei conspectu omnes arcemur. Quia vero nobis nihil magis necessarium precandi fiducia, Deus non modo ad se nos invitat, sed interposito iureiurando, patronum nobis constituit qui gratiam conciliet. Ideo qui sibi praecludunt ianuam, Deum insimulant mendacii, atque etiam periurii. Nec abs re contendit apostolus, hoc modo abrogatum fuisse leviticum sacerdotium, quia illo stante non iuraret Deus novam fore rationem, nisi futura esset aliqua mutatio. Iam quum promittit novum sacerdotem, non dubium est, aliis omnibus praeferri, et qui re-

ceptum morem aboleat. דברתי quidam vertunt, secundum verbum meum: quorum sententiam non prorsus repudio, nam hoc modo David sacerdotium Melchisedec in Dei vocatione et mandato fundatum esse diceret. Sed quia י saepe supervacuum est, simpliciter *rationem* vertere malui, sicuti etiam maior pars interpretum huc inclinat. Caeterum quia comparatio Christi cum Melchisedec plerosque ex vetustis ecclesiae scriptoribus fefellit, quid simile sit ex apostolo discendum est, unde colligere promptum erit quanta incogitantia hallucinati sint. Quid enim magis praeposterum, quam negligere mysteria omnia de quibus spiritus per os apostoli disseruit: et quod ille omisit, unum arripere? Nam solum in pane et vino philosophantur, cuius oblatio secundum eos utrique communis est. Atqui Abrahae in viaticum panem et vinum obtulit Melchisedec, non autem in sacrificium Deo. Neque in sacra coena oblatio est panis et vini, sicuti illi falso putarunt: sed communicatio inter fideles. Quod vero ad praesentem locum spectat, praecipue in perpetuo sacerdotio similitudo tenenda est: sicuti etiam particula לעולם admonet. Quemadmodum ergo Melchisedec quasi coelestis quidam homo describitur a Mose: ita nunc David Christum ei comparans, fine carere intelligit eius sacerdotium. Unde sequitur (quod etiam apostolus disputat) quia morte non impeditur ab exsequendo suo munere, nullum ei esse successorem. Quo refutatur detestabile sacrilegium papalis missae, nam ut Deum hominibus reconcilient papae sacerdotes, eos Christo eripere necesse est honorem ei a patre datum.

5. *Dominus ad dexteram tuam confregit in die irae suae reges.* 6. *Iudicabit in gentibus, implebit ruinis, confringit caput super terram magnam.* 7. *E torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

5. (*Dominus ad dexteram.*) Hic terribilem Christi potentiam celebrat David ad profligandos hostes: atque hoc modo confirmat, quamvis undique infestis hostium turbis cingatur, non tamen fore obstaculo improbos illorum conatus, quin Deus regem quem constituit defendat. Notanda est tamen particula *in die irae:* qua monemur, patienter ferendam esse nobis crucem, si Deus grassante hostium saevitia et furore, ad tempus dissimulet: quia ipse novit maturum et iustum ultionis tempus. Postea Christum gentibus incircumcisis praeficit: ac si diceret, non modo electum esse regem qui uni populo in Iudaea praesit: sed qui gentes etiam remotas sub imperio suo contineat, sicuti dictum fuit Psalmo 2, 8. Porro quia in omnibus terrae plagis, sicut intra Iudaeae fines, multi rebelles et immorigeri futuri erant, de eorum quoque strage concionatur: ac si diceret, quicunque resistent Christo, cum sua duritie frangendos.

7. (*E torrente.*) Versum hunc nimis dure, meo iudicio, exponunt multi interpretes, tantam fore caesorum copiam, ut eorum sanguis fluat torrentis instar cuius potu satietur victor Christus. Nihilo rectius alii allegorice pro aerumnis et doloribus accipiunt, ac si dictum esset, Christum in hac caduca vita obnoxium fore multis afflictionibus. Atqui potius similitudo est a strenuis et robustis ducibus sumpta, qui, dum festinant ad hostes persequendos, non indulgent deliciis, sed ad potum contenti sunt obviis quibusque fluminibus, et quidem in transcursu, ut stantes sitim e flumine restinguant. Nam et hoc modo Gedeon cordatos et bellicosos milites expertus est: quia ignavos esse colligens qui bibendi causa se curvabant, domum remisit, Iudicum 7, 5. Ego itaque non dubito quin figurate tribuat David militare robur Christo, negans sumpturum quietem potus causa, quia pergendo raptim e flumine potum hauriet. Quo elogio incutere voluit hostibus terrorem, ut sciant in hac festinatione sibi instare exitium. Si quis roget, Ubi igitur ille clementiae et mansuetudinis spiritus, quo praeditum fore alibi docet scriptura? Jesa. 61, 1. Respondeo, sicuti erga oves mansuetus est pastor, lupis autem et furibus asper et formidabilis: ita Christum suaviter et placide fovere qui se eius custodiae committunt: sed qui obstinata malitia excutiunt eius iugum, sensuros quam horribili potentia instructus sit. Sicuti ergo videmus Psalmo 2, 9 sceptrum ferreum esse in eius manu, quo omnem mundi contumaciam conterat: sic etiam ad ulciscendos hostes suos sanguinarius dicitur. Quo attentius cavere nos oportet, ne praefracto et intractabili ingenio iram eius provocemus, dum nos comiter invitat.

PSALMUS CXI.

ARG. Inscriptio sit nobis vice argumenti. Caeterum ut omnes ad Deum laudandum melius animet, exemplo ipse praeit. Deinde breviter varia eius beneficia recenset, quibus fideles suos olim affecit et assidue prosequitur. Psalmus autem in ordinem alphabeti digestus est, sed ita ut singuli versus duas literas contineant. Initium primi versus est א: sed in proximo hemistichio ponitur litera ב. Tantum duo ultimi versus non in hemistichia distincti, sed uterque ternas literas comprehendit. Quod tamen errore factum esse reperiet quisquis propius expendet contextum, nam si tres versus ex duobus quis faciat, aptissime inter se cohaerent sententiae, itaque a librariis perperam neglecta fuit prophetae distinctio.

1. *Halleluiah.* א *Celebrabo Iehovam in toto corde,* ב *in congregatione iustorum et coetu.* 2. ג *Magna opera Iehovae,* ד *explorata cunctis cupientibus ea.*

3. ה *Pulcritudo et decor opus eius,* ו *et iustitia eius manet in saeculum.* 4. ז *Memoriam fecit mirabilibus suis,* ח *clemens et misericors Iehova.*

1. (*Celebrabo Iehovam.*) Ducem se aliis proponit propheta ad canendas Dei laudes: quia haec optima est ac in primis efficax exhortandi ratio. Duo autem sunt huius sententiae membra, prophetam ex animo ac sincero cordis affectu celebraturum Dei laudes: deinde id publice facturum in coetu piorum. Et merito exordium facit a corde: quia Deum intus et sine teste laudare praestat quam ficto animo clamare, et tonare eius laudes pleno gutture. Caeterum quisquis tacite apud se Deo gratus erit, simul in apertas voces erumpet: quia alioqui fraudatur Deus dimidia honoris sui parte. Deum ergo celebrare instituit propheta, primum toto corde, hoc est integro, non fucato. Neque enim se omni ex parte officio satisfacturum promittit, sed tantum hypocritis se fore similem negat, qui frigide et corde duplici, imo fallaciter linguam tantum exercent in canendis Dei laudibus. Atque hoc notandum est, ne quem exanimet desperatio, si cordis perfectionem non afferat qualis optanda foret: quia utcunque mutilae sint laudes nostrae, Deo tamen placere non desinunt, si modo non simulate enitimur ad praestandum hunc pietatis cultum. Sequitur altera pars, ubi se profitetur laudum Dei fore praeconem apud homines. Quanquam autem nomen סוד Hebraeis coetum arcanum significat: ego tamen duo synonyma hic poni existimo. Interea si cui subtilius accipere libeat, fruatur suo sensu. Dicit autem *in coetu iustorum,* quia in hunc maxime finem aguntur sacri conventus, ut Deo laudem sacrificent sui cultores, sicuti Psal. 65, 1 dicitur, Te exspectat Iehova laus in Sion.

2. (*Magna opera Iehovae.*) Nunc materiam laudandi Dei in eius operibus suppetere admonet, quae tametsi generaliter nominat, mox tamen explicatione magis dilucida ad ecclesiae gubernationem restringet. Caeterum quia magnitudo haec operum Dei a paucis cognoscitur, vulgo autem fugit mortalium occulos, eius ignorantiam mundi socordiae et ingratitudini imputat propheta, quia pauci attendere dignantur quanta in ipsis sapientia, bonitas, iustitia, et virtus refulgeat. Quanquam in secunda parte versus variant interpretes. Nonnulli enim vertunt, exquisita omnibus desideriis eorum. Et certe חפץ beneplacitum Hebraeis significat. Sed quia sensus ille durior est, rectius חפצים adiective sumetur pro studiosis vel desiderantibus. Quod ad participium *explorata* spectat, quanquam דריש Hebraeis proprie est investigare, hic tamen opera Iehovae vocantur דרושים quasi perspecta vel comperta, sicuti Iesaiae 65, 1: Inventus sum ab iis qui me non quaerebant. Nunc, ut ad prophetae mentem revertar, quia pauci ad reputanda Dei opera studium suum applicant, hinc fieri docet propheta ut maior pars in luce caecutiat. Nam quum excellentiam operum Dei notam esse dicit omnibus eam cupientibus, nullos eius ignaros esse intelligit nisi qui oculos sponte claudunt, imo maligno contemptu suffocant oblatam lucem. Tenendus est tamen intelligentiae modus, quia scimus tardiores esse ac magis debiles fidelium mentes quamdiu in terra peregrinantur, quam ut ad arcanam operum Dei altitudinem penetrent. Sed utcunque incomprehensibilis sit sapientiae, aequitatis, iustitiae, virtutis, misericordiae immensitas in Dei operibus, notitiam tamen delibant fideles quae ad Deum glorificandum sufficiat. Tantum a reverentia incipere discamus, ut nobis sapiant opera Dei, quae apud reprobos scelerato fastidio vilescunt. Quia graecus interpres vertit, exquisita in omnes voluntates eius: Augustinus argute philosophatur, quomodo plures sint Dei voluntates vel saltem nobis appareant. Ac utilis quidem doctrina est, quamvis in lege suam voluntatem manifestet Deus, esse tamen arcanum aliud consilium, quo mirabiliter genus humanum gubernat: sed nihil ad praesentem locum.

3. (*Pulcritudo.*) Alii splendorem vertunt. Summa est, quidquid agit Deus, plenum esse magnifica dignitate. Hoc autem decus et pulcritudinem secundo membro clarius definit: quia ubique conspicua est Dei iustitia. Neque enim potentiae solum et imperii specimen exstare vult Deus in suis operibus, quod metu percelleret omnium animos: sed iustitiam spectandam exhibet, quae sua dulcedine nos alliciat. Opponitur autem elogium hoc obstreperis impiorum calumniis, quibus gloriam operum Dei, quantum in se est, scelerate deformant. Proximo versu miracula specialiter commendat, quibus virtutem suam Deus maxime exseruit. *Facere autem memoriam mirabilibus suis,* tantundem valet ad res memoratu dignas edere, vel quarum fama nunquam intereat. Sicuti autem nuper ad reputandam iustitiam nos hortatus est, ita nunc in miraculis praecipue gratiam et misericordiam celebrat: idque eodem fere sensu, quia ex fonte gratuiti amoris manat iustitia illa quam in suis conservandis ostendit.

5. ט *Portionem dedit timentibus se:* י *recordabitur in saeculum foederis sui.* 6. כ *Virtutem operum suorum annuntiavit populo suo,* ל *ad dandum illis haereditatem gentium.* 7. מ *Opera manuum eius veritas et iudicium:* נ *veracia omnia statuta eius.* 8. ס *Stabilita usque in saeculum,* ע *facta in veritate et rectitudine.*

5. (*Portionem dedit timentibus se.*) Quoniam ecclesia speculum est gratiae et iustitiae Dei, ad eam Propheta nominatim accommodat quod de illis

dixit. Nec vero propositum fuit de qualibet Dei iustitia disserere, sed quam erga electos suos peculiariter explicat. Nunc ergo adiungit, Deum curam habere populi sui, ut necessitatibus eius prospiciat. טרף saepius accipitur pro praeda: vertunt alii Escam. Mihi nomen Portionis magis placuit: quo etiam sensu sumitur, Proverb. 30, 8 et 31, 15: ac si diceret, Deum populo suo dedisse quidquid opus erat, et hoc fuisse quasi liberale demensum. Scimus enim populum Israël non sua industria, sed Dei benedictione fuisse ditatum, ac si paterfamilias domesticis suis annonam victumque divideret. Secundo membro causam huius curae liberalitatis assignat, quia scilicet affectu probare voluerit foedus suum non esse irritum vel inane. Atque hoc diligenter notandum est, sicuti olim foederis gratuiti respectu tam benigne egit cum populo Israël, ita non aliunde fluere beneficia quibus nos prosequitur, nisi quia nos sibi adoptavit in populum. Porro memoriam foederis semper vigere dicit: quia nunquam fatigatur Deus, benigne suos tractando. Sicuti autem de die in diem ad extremum usque continuat gratiae suae testimonia, sic fidem nostram, ut constantiae eius respondeat, non fluxam esse oportet, sed vitam et mortem transscendere. Proximus versus expositionis loco additus est, Deum in danda gentium haereditate virtutem operum suorum manifestasse populo suo. Utitur quidem verbo *annuntiandi*, sed realem praedicationem intelligit: quia Terrae sanctae possessio non humanitus parta est, sed coelesti virtute multisque miraculis tradita: ac si palam testatus esset Deus filiis Abrahae quam incomparabili potentia sit praeditus. Huc etiam pertinet quod multis gentibus populum opponit, qui certe, nisi fretus coelesti auxilio, nunquam praevaluisset contra tot hostes.

7. (*Opera manuum eius.*) Priore versus parte exclamat, fidelem et rectum in suis operibus Deum cognosci: deinde eandem veritatem et rectitudinem in doctrina legis commendat: ac si diceret, inter dicta et facta Dei pulcerrimum esse consensum, quia ubique verax iustusque apparet. Etsi autem redemptio veteris populi memorabile huius rei documentum fuit, non tamen dubito quin sub operum nomine continuam ecclesiae gubernationem complexus sit propheta: quia non destitit Deus quotidie se probare et iustum et veracem, et hunc quasi infatigabilem cursum tenere. Quanquam autem inter homines plus esset manu quam lingua aliquem cognosci iustum: quia tamen doctrina legis vita fuit et salus populi, non abs re propheta pluribus verbis in hac secunda parte insistit, veracia esse omnia statuta dicens, perpetuo manere, ad summae fidei et rectitudinis normam exacte esse composita. Et certe nisi sacro legis vinculo populum sibi Deus copulasset, perquam tenuis fuisset redemptionis fructus, adeoque statim exaruisset gratia illa. Notemus ergo primatum hic tribui doctrinae, quia aeternum Dei amorem testando vivifica fuit.

9. פ *Redemptionem misit populo suo:* צ *mandavit in aeternum foedus suum:* ק *sanctum et terribile nomen eius.* 10. ר *Principium sapientiae timor Iehovae,* ש *intelligentia bona cunctis facientibus ea:* ת *laus eius manet perpetuo.*

9. (*Redemptionem misit populo suo.*) Repetit aliis verbis quod iam dixerat: quia initium salutis fuit redemptio, eam priore loco statuit: deinde adiungit confirmationem in lege, qua factum est ne unquam excideret Dei adoptio. Etsi enim foedus olim Deus pepigerat cum Abraham, quae etiam causa fuit redimendi populi: hoc tamen elogium ad legem refertur, qua sancitum foedus fuit, ne unquam efflueret. Summa huc redit, Deum non uno tantum die beneficum fuisse patrem in liberando populo, sed gratiam suam lege promulgata stabiliisse, ut spes vitae aeternae semper in ecclesia resideret. Porro tenendum est quod alibi admonui, et fusius repetendum erit Psalmo 119, ubi de lege sermo habetur, non semper nuda praecepta arripi debere: quia spiritus sanctus maxime ad promissiones in Christo fundatas respicit, quibus Deus electum populum sibi colligens, in vitam aeternam regenuit.

10. (*Principium sapentiae.*) Postquam de beneficiis Dei concionatus est propheta, et iustis elogiis legem ornavit: nunc fideles ad ipsius Dei reverentiam, legisque servandae studium hortatur. Timorem Dei, principium vel caput sapientiae vocando, eos omnes damnat amentiae qui se Deo in obsequium non addicunt: ac si diceret, brutos esse omnes nec prima tenere rudimenta recte sapiendi, qui Dei timore penitus imbuti non sunt, et vitam non componunt ad eius legem. Quod diligenter notandum est, nam quum sapere passim appetant omnes, totus fere mundus, contempto Deo, in prava astutia sibi placet. Quum ergo pessimi quique prae aliis sapere credantur, et hac fiducia turgentes contra Deum se obdurent, propheta omnem mundi sapientiam, sine Dei timore, fumum vel inane spectrum esse pronuntiat. Et certe quicunque vivendi finem non tenent, eos desipere et mente alienatos esse certum est. Atqui in hoc nati sumus et vivimus, ut nos exerceamus in Dei cultu, nulla ergo deterior caecitas, nullus magis brutus stupor, quam ubi contempto Deo studia nostra alio convertimus: quacunque enim vafritie polleant homines profani, deest illis caput, hoc est vera pietas. Eodem pertinet quod mox additur, prudentiam bonam esse Dei mandata servantibus, ac in epitheto טוב, subest magna emphasis: quia stultam persuasionem, de

qua diximus, propheta refutans, tacite eos perstringit qui praepostere acuti sunt, ac si diceret: Fateor vulgo prudentes aestimari qui bene consulunt rebus suis, qui foro serviunt, qui astuti sunt ad retinendum mundi favorem, alios etiam decipiunt. Caeterum ut hoc nomen illis concedam, inutilis ac perversa est eorum prudentia: quia sanitas mentis in legis observatione se prodit. Iam vero pro Dei timore ponitur *observatio mandatorum Dei:* quia licet promiscue omnes fere iactent se timere Deum, nihil tamen magis vulgare legis contemptu. Merito igitur hoc examine probari Dei timorem docet propheta, si libenter iugum eius suscipimus, nosque regi patimur eius verbo. Quosdam nomen principii decepit, ut putarent timorem Dei vocari initium sapientiae, quasi alphabetum, eo quod ad veram pietatem homines praeparet: sed hoc frivolum est, quum alibi vocetur sapientia, Iob 28, 28. Neque enim timor hic sicut in Canonica Ioannis, 1. Ioan. 4, 18 pro tyrocinio vel rudimento pietatis capitur, sed totam pietatem vel Dei cultum comprehendit. Clausula Psalmi expositione non indiget. Tantum enim hoc vult propheta, ut intelligant fideles nihil sibi esse potius tota vita, quam Deum celebrare.

PSALMUS CXII.

ARG. Quoniam maior pars mundi sibi ex maleficiis bene fore sperat, atque ex rapinis, fraudibus, et iniuriis quibuslibet lucrum vulgo captatur, benedictiones Dei enumerat propheta, quae in puris Dei cultoribus spectantur: ut sciamus studium pie iusteque vivendi optima mercede non carere.

Halleluiah. 1. Beatus vir qui timet Iehovam, in mandatis eius delectabitur valde. 2. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur. 3. Opus et divitiae in domo eius: et iustitia eius manet in aeternum.

1. (*Beatus vir qui timet Iehovam.*) Quanquam hortandi verbum praeponitur, iam tamen admonui altius tendere prophetam quam ut ad canendas Dei laudes incitet fideles. Nam quia haec passim habetur felicitas, malis artibus vel iniuriis grassari ad nocendum: et quamvis interdum laudetur integritas, vix tamen centesimus quisque eam sequitur, dum se omnes fore miseros putant, nisi per fas et nefas ad se rapiant quidquid praedae expositum erit: propheta contra docet plus a paterno Dei favore sperandum esse, quam ab omni genere noxarum: ac spe mercedis proposita, nos ad colendam aequitatem et beneficentiam revocat. Ego autem verba sic resolvo: Beatus vir qui timet Dominum, seque oblectat in eius mandatis: ut secundo membro definiat propheta in quo positus sit Dei timor. Atque haec additio valde necessaria fuit, sicut in fine proximi Psalmi attigimus: quia quum omnes secure legem Dei despiciant, nihil tamen proclivius est quam Dei timorem praetexere. Haec improbitas optime refellitur a propheta, dum neminem agnoscit inter Dei cultores, nisi qui animum suum adiicit ad legem servandam. Nec emphasi caret verbum חפץ, quod tantundem valet ac complacitum habere, ut vulgo loquuntur. Nos vertimus *delectari*, nam voluntarium et alacre studium servandae legis, a servili et coacto obsequio distinguit propheta, quia non satis est attendere ad legem Dei, nisi eam libenter amplectimur, ut eius amor sua dulcedine omnes carnis illecebras superet. Itaque donec huc usque progressus quis fuerit ut legis delectatio eum hilariter in officio contineat, non censebitur verus legis observator. Nunc redeo ad totam sententiam. Propheta beatos esse affirmans Dei cultores, ex adverso admonet pestiferam esse fallaciam qua se deludunt impii, fictitiam sibi beatitudinem ex maleficiis fingendo.

2. (*Potens in terra.*) Propheta, probandae quam protulit sententiae causa, gratiae Dei testimonia enumerat, quibus remunerari solet suos cultores. Ac primo quidem dicit, non modo in eorum personis residere paternum Dei favorem, sed extendi ad posteros: sicut etiam in lege dicitur, Ego sum misericors in mille generationes erga eos qui me diligunt, et custodiunt mandata mea, Exod. 34, 6. Et Psalmo 103, 8. 9 aliisque locis, hoc doctrinae caput attigimus. Sed quia multi perperam aequali modo metiri volunt temporales Dei gratias, tenendum est quod Psalmo 37, 25 docui, varie scilicet eas dispensari, prout Deo placet. Interdum fiet ut careat liberis optimus vir: atqui sterilitas per se censetur Dei maledictio. Sic multi ex Dei cultoribus premuntur egestate et inopia, morbis laborant, variis aerumnis misere affliguntur. Tenenda est igitur generalis regula, prout Deus singulis utile esse novit, nunc largius, nunc parcius erga suos esse beneficum: imo interdum favoris sui signa abscondere, ut videri possit negligere prorsus suos. In hac tamen confusione semper apparet non frustra esse dictum, *pios cum sua progenie benedici.* Nam quum improbis nihil aliud propositum sit quam regnare in mundo, et filios suos attollere supra nubes, ut plurimum vanas eorum spes frustratur Deus. Rursum quum fidelibus satis sit instituere filios suos in Dei timore, ut tenuiter victitent, Deus quasi porrecta manu eos in sublime attollit. Adde quod olim sub lege magis dilucida fuit huius doctrinae approbatio, quia rudem et infirmum populum terrenis benedictionibus paulatim ad spem meliorem deduci oportuit. Quanquam nisi nostra vitia obstaculo forent, hodie quoque clarius fulgerent terrena

erga nos Dei beneficia. Nam quod mox additur, *opes et divitias fore in domibus rectorum*, non peraeque semper experientia verum esse demonstrat, quia saepe contingit probos et sanctos homines esurire et frugali etiam victu destitui: nempe quia noxium illis esset liberalius a Deo tractari: quia multi ferendae opulentiae idonei non sunt. Interea notemus, gratiam quam celebrat propheta in eo maxime conspici, quod sua mediocritate contenti sunt probi et simplices, quum nulla copia saturentur profani homines, quamvis totum mundum absorbeant. Verum enim est vetus illud proverbium, tam deesse avaro quod habet, quam quod non habet: quia nihil possidet, sed tantum possidetur a suis divitiis. Coniunctim etiam cum hoc membro legendum est quod postea sequitur, *iustitiam bonorum manere perpetuo.* Atque hoc proprium est et certissimum discrimen: quia etsi ad tempus farciunt impii domos suas magnis copiis, uno Dei flatu, sicut dicit propheta, repente evanescet tota illa congeries (Agg. capite primo, versu nono) et videmus quotidie in praedam exponi quae rapinis vel fraudibus parta sunt: integritas autem fidelibus optima est, et fidelissima benedictionum Dei custos.

4. *Ortum est in tenebris lumen*) rectis: clemens, et misericors, et iustus.* 5. *Bonus vir miseretur et mutuo dat,**) metitur verba sua in rectitudine.* 6. *Certe in aeternum non nutabit, in memoriam saeculi erit iustus.* 7. *Ab auditu malo non timebit: stabilitum cor eius, quia confidit in Iehova:* 8. *Suffultum cor eius, non timebit, donec videat in suis adversariis.*

3. (*Ortum est.*) Sive neutraliter sive active sumere placeat verbum זרח, eodem redibit sensus. Quanquam utrovis modo accipias, duplicem adhuc sensum verba admittunt: vel quod immunes servet Deus iustos a communibus miseriis, ac si tenebris occupantibus totam terram, sol luceret in aliquo angulo: vel quod Deus serenitatem restituat servis suis, quamvis ad tempus eorum animos tristitia obnubilet, sicuti dies nocti succedit. Si probetur posterior haec expositio, per *tenebras* vel tempus nubilum ac pluviosum, afflictiones intelligit propheta, quibus servos suos exercet Deus ad patientiam. Quanquam aptior videtur altera sententia, nempe toto mundo in malis demerso, lucere Dei gratiam super fideles, ut sentiant, Deo propitio, bene ac feliciter sibi esse. Hoc modo recte distinguitur eorum conditio a communi hominum sorte. Nam improbi quamvis prosperis rebus exsultent, quia tamen non gustant paternum Dei amorem, caecutiunt in luce: rebus autem adversis, in tenebras mortales merguntur, certe nunquam illis est serena tranquillitas. Pii autem, quibus semper lucet Dei gratia, quamvis obnoxii sint communibus miseriis, nunquam tamen tenebris obruuntur: ideo non abs re dicitur, oriri lumen in tenebris. Caeterum si active sumamus verbum זרח, melius uno tenore fluet verborum syntaxis. Certe mihi dubium non est quin Deum his elogiis insigniat propheta, *clemens, misericors et iustus.* Itaque si in neutro genere legamus, exortum est lumen, posterius membrum erit causae redditio. Nam quod exponunt nonnulli, iustos et humanos non obtenebrare mundum, ut faciunt improbi et scelesti, neque ex luce dare fumum, sed ex fumo lucem: nimis detorquent prophetae verba.

5. (*Bonus vir.*) Haec interpretatio communi fere consensu recepta est. Quanqum ego in alteram magis inclino, bene fore humanis et liberalibus: quia sic melius texetur prophetae oratio. Propositum enim est ostendere longe falli profanos homines dum pravis et illicitis artibus ad felicitatem adspirant: quia sola Dei gratia fons et causa sit bonorum omnium. Atque hoc modo subaudiendum erit relativum. Falli ergo admonet qui maligna tenacitate saevisque exactionibus ditescere properant: quia fideles humanitate et beneficentia Dei gratiam velut canali ad se eliciunt. Nam טוב in genere masculino saepe neutraliter capitur. *Mutuo dare* ponit tanquam misericordiae fructum. Nam et foenerator dat mutuo, sed ut miseros fallaci iuvandi praetextu exsugat. Prosperum ergo successum promittit Deus vere liberalibus, qui misericordia adducti, pauperibus succurrunt, non autem ut tendant retia. דברים in fine versus pro negotiis accipio: sicuti et David Kimhi, qui fidelissimus est inter Rabbinos. Nam de sermone hoc praedicari, nimis esset frigidum, et simplicius loquutus esset propheta. Hoc autem optime convenit, iustos sua negotia ratione et iudicio metiri, ut in re domestica neque prodigi sint, neque sordidi, vel nimium tenaces, sed sine luxuria modum teneant. Deinde ut contrahendo aequitatis regulam semper observent.

6. (*Certe in aeternum.*) Potest etiam causalis particula in genuino suo sensu accipi, praesertim si in superiore versu legere placeat, bene erit viro. Prosperitatem enim illam de qua loquutus est, expressius designat, quod scilicet Deus misericordes et humanos sustinet, ne agitentur inter mundi conversiones. Deinde quod eorum integritatem lucere facit, et ab iniustis calumniis vindicat. Dicuntur autem *non labascere:* quia etsi obnoxii sunt communibus incommodis, saepe etiam videntur malorum oneri succumbere, manent tamen intus in

---

*) La lumiere reluit, *en marge:* ou il a fait reluire la lumiere.

**) l'homme de bien fait au mone et preste, *en marge:* ou bien sera à l'homme qui . .

suo gradu, et victrice patientia superant res omnes adversas. Iam quamvis Deus assertor sit iustitiae ipsorum, non effugiunt tamen improborum calumnias: sed satis est coram Deo et angelis totoque piorum theatro benedictam esse eorum memoriam.

7. (*Ab auditu malo.*) Posset videri confirmatio superioris sententiae: ac si dixisset propheta, iustos a sinistra fama, quam sibi reprobi culpa sua et vitiis contrahunt, esse immunes. Verum ego potius intelligo, iustos non esse incredulis similes, qui ad minimas quasque rumoris auras trepidant: sed quidquid periculorum nuntietur, placidos et quietos inniti paternae Dei providentiae. Unde enim continua incredulis fluctuatio, nisi quod Deo in coelis otium agente, fortunam ludos suos in terra agere putant? Ergo non mirum est ad strepitum folii cadentis percelli et concidere. Tali inquietudine fideles eximit propheta, quia non pendent ex rumoribus, neque metu impediuntur quin semper Deum invocent. Verum quidem est, metuere quoque Dei filios si quid impendet discriminis: quia si nulla eos malorum cura tangeret, stuporis esset, non constantiae securitas: sed dum agnoscunt Deum vitae suae custodem, quamvis sollicitudine et metu non sint exuti, in suo tamen cursu pergendo, salutem suam Deo commendant, cuius arbitrio libenter se permittunt. Haec iustorum est magnanimitas, qua formidolosos rumores eos contemnere dicit propheta. Porro eius fulturam prudenter in Domino statuit: quia quum innumerae mortes a dextris et sinistris nos obsideant, statim desperatione obrui necesse erit, nisi succurrat haec fiducia, nos sub Dei custodia tutos esse. Recta igitur stabilitas est qualem definit propheta, nempe si in Deo confidimus. Nam quod se vana securitate inebriant profani homines, eo magis in se provocant Dei fulmina: quia obliviscuntur quam fragilis sit humanae vitae conditio, suaque superbia stolide se adversus Deum efferunt. Itaque quum dixerint, pax et securitas, repentinus superveniet interitus, 1. Thess. 5, 3. Fideles autem sic terret vel sollicitat malorum sensus, ut tamen non labefactet eorum animos: quia fidem non excutit, qua sola fortes sunt ac firmi. In summa, neque ferrei sunt neque stipites: sed fiducia, quam in Deo locant, supra omnes anxietates se attollunt. Hoc modo mentes retinent pacatas et compositas, donec veniat maturum ultionis tempus contra reprobos.

9. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius perstat in saeculum: cornu eius exaltabitur in gloria.* 10. *Impius videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet: desiderium impiorum peribit.*

9. (*Dispersit.*) Rursum affirmat fructu et mercede suae liberalitatis nunquam fraudari iustos. Ac primo quidem spargendi verbo significat propheta, non tenuiter eos et maligne erogare pauxillum aliquid, quemadmodum multi exigua stipe defungi volunt erga pauperes: sed copiose largiri, quantum scilicet postulat usus, et patitur eorum facultas: fieri enim poterit ut liberali animo non suppetat rerum abundantia. Sed tantum significat propheta, restrictos non esse iustos quin parati sint ad spargendum. Deinde simul addit *pauperibus eos largiri*, significans non temere sua proiicere, sed adhibere prudentiam et delectum, ut necessitati subveniant. Scimus a mundo saepe laudari supervacuos et superfluos sumptus, qui fiunt vanae ostentationis causa, itaque centuplo plus bonorum dilapidat luxus, vel ambitio, quam moderate liberalitas dispenset. Propheta autem beneficentiae laudem non in promiscua largitione sitam esse docet, sed ubi pauperum inopiae succurritur, et consumitur pecunia in rectos usus ac legitimos. Citatur hic locus a Paulo 2 ad Corinth. capite 9, vers. 9 ubi admonet Deo promptum esse ut nobis copiam suppeditet, unde fluat aequali cursu liberalitas: quod optime cum mente prophetae quadrat. Quod postea sequitur, *iustitiam* talis viri *manere perpetuo*, bifariam potest accipi. Quia enim virtutis nomen non meretur impetus ille ambitionis, qui profanos homines ad dissipandum incitat, non male conveniet continuum tenorem laudari a propheta: sicuti prius dixit, iustos metiri suas rationes in iudicio. Si quis tamen iustitiae fructum interpretari malit, libenter assentiar. Et certe videtur esse eiusdem, quam nuper vidimus, sententiae repetitio. Postea ostendit propheta quomodo iustitiae suae laudem beneficiis Deus asserat, ac mercede non frustretur: quia scilicet *cornu eorum*, hoc est robur, vel prosperum statum, magis ac magis attollet.

10. (*Impius videbit.*) Sequitur antithesis qualem vidimus Psal. 2, 5, quae magis illustrat Dei gratiam erga fideles. Intelligit autem propheta, quamvis procul omnem pietatis sensum a se reiiciant impii, ne Deum existiment rebus humanis praeesse: sensuros tamen, velint nolint, iustos non frustra se addicere Dei imperio ad colendam humanitatem. Quantumvis ergo se obdurent, mercedem quam rependit Deus filiis suis, manifestam illis fore dicit, quae ad stridorem dentium cogat, et lenta invidiae tabe ipsos conficiat. Tandem addit *impios frustratum iri suis cupiditatibus.* Nam quum sint inexplebiles, et hoc vel illud subinde appetant, non minus tamen audax est eorum confidentia, quam effraenis cupiditas, ita fit ut totum mundum stulta spe haurire non dubitent. Atqui docet propheta ereptum illis iri a Deo quod putabant in manu sua esse, ut inanes et famelici semper discedant.

PSALMUS CXIII.

ARG. In hoc etiam Psalmo materia laudandi Dei nobis ex eius providentia suggeritur, quod quum coelos omnes celsitudine sua longe superet, oculos tamen in terram demittere ad curandum humanum genus dignetur. Porro quia varietas, quae cernitur in terris, plerosque perturbat, diserte propheta in subitis conversionibus, quae praeter spem accidunt, considerandam admonet Dei providentiam: ne dubitemus omnia eius nutu et arbitrio gubernari.

Halleluiah. 1. *Laudate servi Iehovae, laudate nomen Iehovae.* 2. *Sit nomen Iehovae benedictum ex nunc et usque in saeculum.* 3. *Ab ortu solis usque ad eius occasum laudabile nomen Iehovae.* 4. *Excelsus supra omnes gentes Iehova, supra coelos gloria eius.*

1. (*Laudate servi.*) Quanquam Psalmus argumentum continet cunctis mortalibus commune, peculiariter tamen fideles alloquitur propheta: quia soli spiritualibus oculis praediti sunt ad cernendam Dei manum. Nec supervacua est duplicatio, si expendimus quam frigidi sint ac pigri homines in hoc pietatis exercitio. Fatemur quidem omnes nos ad celebrandum Dei nomen creatos esse: sed interim iacet inter nos eius gloria. Ideoque merito corrigitur tam prava segnities: et eadem opera nos stimulat propheta ad infatigabile studium laudandi Dei. Ergo repetita exhortatio tam ad perseverantiam quam ad ardorem referri debet. Si quis per servos Dei malit Levitas intelligere, quibus sub lege erant mandatae partes canendi Deo, non admodum repugno: modo ne excludat reliquos fideles, quibus olim Deus praefecit Levitas duces ac magistros, ut sine exceptione celebraretur a populo suo. Nec certe alia ratione, ubi de laudibus Dei agitur, nominatim Levitas spiritus compellat, nisi ut suo exemplo praeeant aliis, totaque ecclesia sancto concentu respondeat. Nunc vero quum regale simus sacerdotium, 1. Petr. 2, 9 et Zacharias cap. 14, 21 testetur contemptissimos ex plebe quosque sub regno Christi fore Levitas, non dubium est quin praeteritis incredulis, qui muti sunt, nos ad cultum hunc Deo praestandum communiter propheta invitet.

2. (*Sit nomen.*) Confirmat propheta quod nuper attigi, continuandas esse toto vitae cursu Dei laudes. Nam si saeculis omnibus laudabile est Dei nomen, saltem tam brevi temporis spatio, quo in mundo peregrinamur, sollicite curandum est ut nobis mortuis vigeat eius memoria. Proximo versu gloriam nominis Dei in omnes terrae plagas extendit: unde sequitur, minime excusabilem esse nostram ignaviam, nisi mutuo inter nos resonemus eius laudes. Etsi autem sub lege non alibi quam in Iudaea rite celebrari potuit Deus, quia nonnisi electo populo innotuerat, digna tamen fuerunt eius opera totius mundi praeconiis quae fuerunt cunctis gentibus patefacta. Eodem etiam spectat quod sequitur de *celsitudine* gloriae Dei, quid enim magis indignum, quam nos in ea extollenda parcos esse ac tardos, quum in sui admirationem sursum rapere debeat cunctas mentes? Non frustra igitur tantopere extollit Dei nomen propheta, sed ut sciamus non esse locum desidiae, et sacrilegum esse silentium nisi ad ipsum laudibus celebrandum supra vires enitimur, ita ut affectus noster quodammodo coelos transscendat. Quod *excelsum* dicit esse *supra omnes gentes*, subest tacita exprobratio ad damnandum electi populi torporem: nam quid magis absurdum, quam oculatos gloriae Dei testes cessare ab eius laudibus, quae inter caecos quoque refulget? Quamvis enim solos Iudaeos Deus coelestis doctrinae luce tunc dignatus esset, nunquam tamen destitui voluit testimonio, quemadmodum dicit Paulus in Actis, capite 14, 17 et ad Romanos capite 1, vers. 20. Caeterum, haec sublimitas promulgato evangelio melius perspecta fuit, quia tunc demum sub eius imperium collectus est orbis.

5. *Quis sicut Iehova Deus noster, se exaltans ad habitandum,* 6. *Se humilians ad videndum in coelis et in terra?* 7. *Attollens e pulvere inopem, e stercoribus erigit miserum:* 8. *Ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui:* 9. *Habitare faciens sterilem in familia, matrem filiorum laetantem. Halleluiah.*

5. (*Quis sicut.*) Hic propheta altitudinem gloriae et potentiae Dei cum immensa bonitate comparans, hinc laudes eius amplificat, non quod Dei bonitas ab eius gloria separari queat: sed distinctio haec ponitur hominum respectu, quibus per se formidabilis esset Dei maiestas, nisi comiter se demittens amabili dulcedine nos alliceret. Summa igitur est, quamvis Deus supra coelos habitans tanto intervallo a nobis distet, non tamen obstare hanc altitudinem quin se nobis propinquum exhibeat, et familiariter salutem nostram curet. Ac propheta Deum supra coelos excelsum esse dicens, non solum erga homines eius misericordiam commendat, quorum vilis est et abiecta conditio: sed admonet, ipsum coelestes quoque angelos posse suo iure despicere, nisi quod paterno amore adductus, ad eos sua cura amplexandos descendit. Quod si angelorum causa se humiliat, quid de hominibus dicendum, qui in terris reptando simul etiam innumeris sordibus tenentur impliciti? Si quis roget an non impleat Deus coelum et terram: facilis solutio est, nihil aliud tradi Prophetae verbis, quam ipsum posse pedibus calcare nobilissimas creaturas, imo propter longam distantiam posse eas negligere.

In summa, discendum est, non fieri nostra propinquitate ut curam nostri Deus gerat, sed quia ultro se demittit.

7. (*Attollens.*) Hic propheta in variis conversionibus, quae fortuito creduntur accidere, providentiam Dei celebrat. Quod ergo praeter nostram opinionem res mutantur, hoc pendere dicit ab unius Dei arbitrio. Nam si idem et aequabilis esset cursus, iactarent omnes, naturam, naturam: nunc vicissitudo admonet dominari arcanum Dei consilium. Atqui rebus insperatis attoniti, transferimus imaginationes nostras ad fortunam. Quia ergo omni ex parte maligni sumus, Propheta in rebus insolitis iubet nos Dei providentiam mirari. Nam quum vel bubulci, vel alii despectissimi homines ad summa imperia emerserint, tam inopinata novitate sensus nostros melius expergefieri aequum est. Nunc tenemus prophetae consilium. Nam poterat (sicut aliis locis) proponere coeli et terrae architecturam: sed quia in ordinario naturae cursu caecutiunt mentes nostrae, dicit in operibus insolitis magis conspicuam esse Dei manum. Miraculum etiam amplificat, quum dicit obscuros et sordidos homines non solum ad quemlibet principatum evehi, sed ut in sacro populo emineant: quod maius est quam dominari in aliis terrae partibus. Status enim ecclesiae, praecipuum est et maxime speciosum theatrum, ubi Deus admirabilis suae potentiae, sapientiae et iustitiae documenta profert ac explicat.

9. (*Habitare faciens.*) Aliud commemorat Dei opus, quod etsi non videtur tam memorabile, non minus tamen affixit sensus nostros. Nam si mulier quae diu fuit sterilis, repente concipiat numerosam sobolem, mirari cogimur, licet in quotidianis Dei operibus simus stupidi. הבית non simpliciter pro aedificio capitur, sed pro ipsa familia, continens pro contento, sicuti Graebi οἶκον, Latini domum appellant. Sensus ergo est, quae prius solitaria fuerat mulier, donari foecunditate, ut domum liberis impleat. *Laetitiam* vero matribus tribuit, quia licet ad expetendas divitias, vel honores, vel delicias, vel quaelibet commoda, propendeant omnium animi, soboles tamen aliis omnibus praefertur. Quum ergo Deus non modo consuetum naturae ordinem gubernet, sed mutet etiam rerum vices, in sublime evehens qui iacebant contempti, et mulieres steriles foecundans: nisi ad considerandam eius manum attenti sumus, bis damnabilis est stupor noster.

PSALMUS CXIV.

ARG. Brevis est redemptionis descriptio, qua Deus populum suum ex Aegypto in promissam haereditatem deducens, memorabile saeculis omnibus virtutis et gratiae suae specimen edidit. Finis autem est, ut filii Abrahae Deo se totos addicant, qui gratuita adoptione eos complexus, sibi in sacrum et peculiarem populum esse voluit.

1. *Quum egressus est Israël ex Aegypto, domus Iacob e populo barbaro:* 2. *Fuit Iehuda in sanctificationem eius, Israël dominia eius.* 3. *Mare vidit et fugit, Iordanis conversus est retrorsum.* 4. *Montes exsultaverunt ut arietes, colles sicut agni ovium.*

1. (*Quum egressus est.*) Quum exitus ille tam praeclarum erga filios Abrahae amoris Dei pignus et signum fuerit, non mirum est toties revocari in memoriam. Initio autem admonet propheta, non esse amplius sui iuris populum quem sibi Deus tam pretiose acquisivit. Nam quod nonnulli interpretantur, tribum Iehuda tunc fuisse sanctificatam Deo, secundum illud Exod. 19, 6, 1. Petr. 2, 9: Vos estis gens sancta, et regnum sacerdotale: mihi a mente prophetae videtur remotum. Et quod continuo post additur, dubitationem eximit, Israëlem tunc fuisse Dei imperio addictum. Nam eiusdem sententiae sub diversis verbis repetitio est: ac tribus quidem Iehuda propter excellentiam primatus reliquo populo praefertur. Quanquam minime dubium est quin idem elogium quo specialiter ornatur, ad totum populi corpus pertineat. Porro dicitur sanctificari Deus hominum respectu: quia in se neque crescit neque minuitur. Et dicitur *Iehuda* fuisse *in eius sanctitatem, Israël in dominium*, quia tunc sancta eius maiestas, quae prius obscura fuerat, in sui reverentiam traxit quicunque tam incredibilis potentiae fuerunt testes. Quod si Deus populum suum redimendo regnum sibi exexit, et venerationem peperit sacro suo nomini, excusabilis non est populi ignavia, nisi se in continua tanti beneficii meditatione exerceat.

3. (*Mare vidit.*) Non prosequitur quaecunque tunc edita fuerunt miracula, sed summatim attingit, mare, licet mortuum sit elementum, et sensu careat, metu tamen potentiae Dei fuisse conterritum: idem fecisse *Iordanem et montes* ipsos *exsultasse*. Quanquam autem poëtice describit propheta maris et Iordanis recessum, verba tamen rei modum non excedunt: ac mare quidem opifici suo tale praestans obsequium, sanctificavit eius nomen: Iordanis sua subiectione ornavit eius imperium: montes contremiscendo testati sunt quam sacra sibi esset illius maiestas. Sed non magis propositum est celebrare Dei potentiam, quam paternam curam et studium servandae ecclesiae. Ideoque prudenter Israëlem a mari, Iordane et montibus separat: sicuti diversa fuit ratio electi populi et mortuorum elementorum.

5. *Quid tibi mare quod fugisti? Iordanis, quod conversus es retrorsum?* 6. *Montes exsultastis ut arie-*

tes, colles sicut agni ovium. 7. *A facie Domini contremisce terra, a facie Dei Iacob:* 8. *Qui convertit rupem in stagna aquarum, silicem in fontem aquarum.*

5. (*Quid tibi mare.*) Propheta hic populariter mare, Jordanem, et montes interrogat, sicuti nuper sensum et reverentiam potentiae Dei illis tribuit. Atque his figuris acrius coarguit hominum stuporem, nisi intelligentiam, qua praediti sunt, ad consideranda Dei opera applicent. Adspectus etiam maris de quo loquitur propheta, ad damnandam eorum caecitatem satis superque valebit. Mare enim non potuit siccari, neque fluvius Iordan retro cursum flectere, nisi arcano instinctu, ut Deus obsequium cogeret. Caeterum quanquam ad mare, Iordanem et montes dirigitur sermo, potius tamen nos compellat propheta, ut quisque nostrum in se descendens, sedulo et attente in hac consideratione insistat. Ideo quoties occurrunt haec verba, respondeat quisque non posse adscribi tantam mutationem naturae et inferioribus causis, sed hic palam fulgere Dei manum. Similitudo ab agnis et arietibus sumpta, videtur quidem a rei magnitudine longissime abesse: sed consilium prophetae fuit rudissime exprimere quam incredibili modo suam illic virtutem Deus explicuerit. Nam quum in montibus quodammodo fundata sit orbis stabilitas, quid cum arietibus vel agnis simile, ut huc et illuc saltando se agitent? Non ergo miraculum extenuat propheta, sed sub crasso genere dicendi, rudibus ingeniis melius insculpit inopinata virtutis Dei signa.

7. (*A facie Domini.*) Ubi interrogando expergefecit hominum sensus, responsionem subiicit: quam multi in persona ipsius terrae accipiunt, quia י affixum esse putant verbi חולי, ac si diceret terra, Meum est contremiscere a facie Domini. Sed hoc commentum stare non potest, quia mox subiicitur nomen terrae. Rectius igitur alii י supervacuum esse docent, ut saepe alias: atque hunc eliciunt sensum, terram contremiscere coram Domino suo aequum est ac decet. Sed quia a plerisque non male resolvitur verbum חולי in modum imperandi, eos libenter sequutus sum. Probabile enim est, prophetam rursus ad terram verba facere, quo magis ad vivum afficiat hominum animos. Sensus tamen eodem redit, ac si dixisset, Agedum sic fieri oportuit ut terra a conspectu regis sui contremisceret: ponitur enim nomen אדון, quod dominum vel herum significat. Postea tamen diserte adiungit nomen *Dei Iacob*, quo fictitios omnes deos iubet procul facessere. Nam ut propensi sunt homines ad fallacias, semper timendum est ne idola substituant in veri Dei locum. Tandem aliud miraculum recenset, quo Deus post transitum populi rursum in deserto suam virtutem magnifice extulit. Hoc autem modo admonet non uno tantum die apparuisse Dei gloriam in exitu populi: sed continuo temporis successu fuisse in aliis operibus conspicuam, sicuti quum ex arida *rupe* repente *fluvius emersit*, Exod. 17, 6. Verum quidem est scaturire fontes ex rupibus et locis lapidosis: sed ex sicca rupe aquam elicere, fuit certe praeter naturae ordinem. Porro hic subtiliter disputandum non suscipiam quomodo lapis in aquam fuerit conversus, et simplex est prophetae sensus, ubi prius siccitas erat ac durities, fluxisse aquas. Hinc tamen apparet quam ridiculi sint sophistae transsubstantiationem fingendo, ubi scriptura hoc vel illud converti dicit, neque enim substantia lapidis tunc mutata fuit in aquam: sed mirabiliter aquas Deus creavit quae ex arida rupe fluerent.

PSALMUS CXV.

ARG. Psalmum hunc dictatum fuisse ecclesiae quum duriter afflicta esset, colligere promptum est. Orant autem fideles, quamvis indigni sint quos exaudiat Deus, se tamen liberari: ne sacrum eius nomen sannis et opprobriis gentium subiaceat. Deinde collectis animis insultant omnium vecordiae qui idolis addicti sunt: et sancta iactantia suam felicitatem efferunt, quod sint a Deo cooptati, unde etiam mutuo se ad gratitudinem hortantur.

1. *Non nobis Iehova, non nobis, sed nomini tuo da gloriam propter clementiam tuam, propter veritatem tuam.* 2. *Ut quid dicent gentes, Ubi nunc Deus eorum?* 3. *Atqui Deus noster in coelo, omnia quae voluit fecit.*

1. (*Non nobis.*) Quanquam de autore Psalmi certo non constat, neque etiam quando fuerit compositus, principium tamen hoc demonstrat, fideles in rebus deploratis ad Deum confugere. Non exprimunt autem disertis verbis quid velint, sed oblique insinuant suam postulationem. Interea praefantur se non afferre in medium ulla merita, nec impetrandi fiduciam aliunde concipere, nisi quia ipsos liberando *Deus gloriae suae consulet:* quia res sint inseparabili nexu coniunctae. Quamvis ergo repulsam mereantur, rogant tamen ne Deus nomen suum gentium ludibriis prostituat. Suis quidem miseriis cupiunt solatium et opem afferri: sed quia nihil in se dignum reperiunt Dei favore, ipsum appellant gloriae suae vindicem. Atque hoc notatu dignum est, quamlibet indigni simus quos Deus respiciat, bene tamen sperandum esse, quia nomen suum glorificare vult nos servando, quos ea lege adoptavit ut nunquam deserat. Interea notandum, humilitatis et modestiae causa non conqueri aperte de suis miseriis, nec a salute sua incipere, sed po-

tius a gloria Dei. Nam quum ipsa calamitas quaedam esset species reiectionis, pudore confusi, non audebant palam petere a Domino quod optabant: ideoque insinuatione usi sunt, ut peccatoribus nihil gratiae promeritis patrem se Deus praestaret gloriae suae intuitu. Quia autem non semel dictata fuit ecclesiae haec precandi forma, quoties ad Deum accedimus, veniat nobis in mentem propria dignitate nos exuere, ut gratuita eius bonitas nos ad bene sperandum animet. Imo hic etiam, quum iuvari petimus, scopus nobis esse debet, ut illustret nomen Dei liberatio quam adepti erimus. Ac verisimile est promissione admonitos sic orasse. Dixerat enim Deus exsilii tempore, Non propter vos, sed propter me hoc faciam, Iesa. 48, 11. Nunc agnoscunt hoc sibi unicum esse asylum, dum spes omnes aliae deficiunt. Bis etiam hoc repetendo melius ostendunt quam probe sibi conscii sint suae indignitatis: ut si contingat centies suas preces repudiari, litem movere nequeant sua causa.

2. (*Ut quid dicent.*) Nunc exprimunt quomodo ecclesiam servando Deus vindex gloriae suae sit futurus: quia si illam exitio permittat, impiis gentium insultationibus obnoxium erit eius nomen: exsertae enim ad maledicendum erunt linguae, nudatum esse potentia Deum Israël, qui suos clientes in ultima necessitate deserat. Non quod tali admonitione indigeat ipse, sed potius ut ad sanctum illum zelum animos suos referant fideles, de quo alibi vidimus, Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me, Psal. 69, 10. Neque enim rhetoricos colores persuadendi causa ficte inducunt, sed profitentur se ita sollicitos esse de propria salute, ut pluris tamen aestiment Dei gloriam, sicuti meretur. Postea rationem assignant cur intersit Dei gloriae ipsos servari: quia scilicet foedus pepigerat, quod impii iactassent abolitum esse et exstinctum. Atque hoc modo et irritam Dei gratiam, et vanas promissiones esse dixissent. Deo itaque gratiam suam obiiciunt, deinde fidem, quarum utramque manebant impiae calumniae, si populum quem aeterno foedere sibi devinxerat, et quem adoptaverat gratuita misericordia, frustratus esset. Nunc quum nos quoque Deus, evangelii sui participes faciens, in corpus Filii sui inserere dignatus sit, licebit idem in medium afferre.

3. (*Atqui Deus noster.*) Iam fideles sancta audacia se magis animant ad precandum: quia scimus irritas esse nostras preces, si inter dubitationes fluctuamus. Si in eorum animos penetrasset illa blasphemia, futurum erat letale vulnus, mature igitur clypeum opponunt: atque ideo abrumpunt orationis filum. Mox suo loco secundum membrum tractabimus, ubi gentium idolis pravisque superstitionibus insultant, nunc singula verba huius sententiae expendere operae pretium est. Deum in coelis locando, non includunt aliqua loci circumferentia, neque cancellos circumdant immensae eius essentiae: sed negant finitam esse eius potentiam, vel alligatam humanis mediis: negant obnoxiam esse fato vel fortunae: denique totum mundum subiiciunt eius imperio, ut superior omnibus obstaculis libere quidquid visum est exsequatur. Quod clarius exprimitur secundo membro, *quaecunque vult facit.* Quomodo igitur in coelis Deus habitat? Quia subiectus est mundus eius arbitrio, ut nihil obstare queat quominus impleat quidquid decrevit. Est autem insignis doctrina, Deum facere quaequnque vult, modo aptetur in verum et legitimum usum. Haec admoneo, ne curiosi vel protervi homines licentiam sibi pro more arripiant transferendae sanae doctrinae in phrenetica deliria. Et plus satis quotidie perspicimus hac in parte humani ingenii lasciviam: quia plurimi de hoc mysterio, quod reverenter in primis suscipere decebat, sine ullo pudore et modestia blaterant. Porro ut ad nos redeat huius doctrinae utilitas, notare convenit cur dicatur facere Deus quaecunque vult: nempe quod Deo plena suppetat facultas ad tuendam ecclesiae suae salutem: deinde quum omnes creaturas contineat sub manu sua, nullo obstaculo prohiberi quominus sua consilia perficiat. Quanquam ergo vident fideles praeclusas sibi esse omnes salutis vias, colligunt tamen animos: quia Deus non solum omnibus impedimentis superior est, sed ipsis etiam utitur ad viam sibi sternendam. Interea simul hoc tenere necesse est, fieri omnia solius Dei decreto, nihil autem fortuito contingere, tantum de usu doctrinae praefari oportuit, ut se cohibeant mentes nostrae, ne quid imaginentur indignum Dei gloria, sicut solent erratici spiritus. Sumpto illo principio, ne pudeat nos ingenue fateri, Deum sic aeterno consilio moderari omnia ut nihil fiat nisi ipso volente et ordinante: ideo apposite et scite Augustinus hoc testimonio probat, non simplici Dei permissu accidere quae videntur nobis absurda, sed nutu etiam et decreto. Nam si facit Deus noster quaecunque vult, cur permitteret fieri quae non vult? Cur diabolum et omnes impios sibi repugnantes non coercet? Si medius fingitur inter actionem et passionem, ut toleret quae fieri non vult: erit igitur otiosus in coelo, ut Epicurei somniant. Quodsi fatemur Deum consilio praeditum esse, ut mundum, cuius est opifex, curet ac gubernet, nullamque negligat eius partem: inde sequetur, quidquid fit, ipso volente fieri. Qui obganniunt, Deum hoc modo fore malorum autorem, perversi sunt dialectici. Nec vero si impuri sunt canes, latratu suo efficient ut mentitus sit propheta, vel Deo eripiant mundi gubernationem. Si nihil fit nisi ex Dei consilio et decreto, videtur peccata non reprobare. Atqui habet arcanas suas causas et nobis incognitas, cur

fieri velit quod faciunt perversi homines, non tamen pro vitioso eorum affectu. Voluit Deus Ierosolymam excidi: volebat hoc idem Chaldaeus, sed alio modo, ac tametsi Babylonios saepius appellet milites suos conductitios, dicat excitatos suo sibilo, Iesa. 5, 26. imo gladium manus suae: non tamen propterea dicemus fuisse eius socios: quia longe diversum fuit consilium: ut in excidio Hierosolymae refulgeat Dei iustitia, Chaldaeos sua libido, avaritia, et crudelitas merito condemnet. Quamvis ergo fieri velit Deus quidquid fit in mundo, non tamen quidquam mali vult fieri: quia etsi incomprehensibile nobis est eius consilium, optima tamen ei ratio semper constat. Quod si nobis sufficit sola eius voluntas, ut certo persuasi simus, quamvis iudicia eius sint abyssus profunda, Psal. 36, 7, illic tamen regnare summam iustitiam: haec inscitia longe doctior erit toto eorum acumine, qui opera eius captu suo metiri audent. Iam et hoc rursus notandum est, si facit Deus quaecunque vult, ipsum fieri nolle quaecunque non fiunt. Quod in primis utile cognitu est, saepe enim, quum ad ecclesiae afflictiones connivet Deus ac quiescit, quaerimus cur sinat eam tabescere, cui succurrere in manu eius est. Avaritia, fraudes, perfidia, crudelitas, ambitio, superbia, libidines, ebrietas, omne denique genus corruptelae hodie grassatur in mundo: quae mox cessarent si Deo placeret adhibere remedium. Quare hoc nobis tolerantiae fraenum sit, dum videtur torpere Deus, vel facultate destitui ad opem ferendam, nolle tam subito, quia moram et dilationem utilem esse novit: volentem certe sua dissimulatione ferre quae momento corrigere posset, si liberet.

4. *Idola eorum, argentum et aurum, opus manuum hominum.* 5. *Os illis, et non loquentur: oculi illis, et non videbunt.* 6. *Aures illis, et non audient: nares illis, et non olfacient.* 7. *Manus illis, et non palpabunt: pedes illis, et non ambulabunt: non clamabunt gutture suo.* 8. *Similes illis erunt qui faciunt ea, quisquis confidit in ipsis.*

4. (*Idola eorum.*) Haec antithesis in hunc finem referri debet, ut melius spem suam confirment pii, qua recumbunt in unum Deum: quia extra ipsum quidquid divinitatis concipiunt hominum mentes, stultum est ac delusorium figmentum. Nam certe totius mundi errorem et insaniam cognoscere non parum prodest ad verae pietatis confirmationem, dum ex altera parte occurrit Deus, quem certo scimus esse terrae et coeli opificem, nec frustra vel fortuito a nobis coli. Porro quo fortius retundat impiorum petulantiam, qui Deum cum electo populo superbe despicere audebant, contemptim deridet fallaces eorum deos, primum idola vocans, hoc est res nihili: deinde, quia conflati sint ex mortua materia, vigore et sensu carere arguens. Quid enim magis praeposterum, quam ab illis quidquam opis sperare: quando neque materia, ex qua fabricantur, neque forma, quae accedit ex manu hominum, ullam in se continent divinitatis guttam, quae reverentiam illis conciliet? Interea tamen subindicat propheta, pretium materiae nihil dare praestantiae idolis, ut pluris fieri mereantur. Ideoque adversative resolvi potest oratio: quamvis aurea sint et argentea, non esse tamen deos, quia sint opus manuum hominis. Nam si simpliciter materiam vilipendere propositum fuisset, potius vocasset lignum et lapidem: nunc vero auri tantum et argenti meminit. Interea tamen propheta nihil minus consentaneum esse admonet, quam homines vel essentiam, vel formam, vel honorem etiam Deo conferre, quando ipsi precario evanidum spiritum trahunt. Unde sequitur, stulte gloriari gentes deorum suorum auxilio, quibus originem dederunt. Nam unde idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? Adest ad manum materia: liberum esset non modo pateram aut vas aliud fingere ex auro vel argento, sed matulam quoque: deum fingere magis libet. Quid magis ridiculum quam mortuae massae accedere novam deitatem? Salse etiam addit propheta, quamvis membra suis simulacris forment gentes, non posse vel motum aliquem vel usum dare. Eo itaque praeclarius secum agi intelligunt fideles, quia indubie stat verus et unicus Deus ab eorum parte: quando constat gentes omnes frustra superbire umbrarum praesidio. Quanquam latius extendi debet haec doctrina, quia inde generaliter colligimus, perperam Deum quaeri sub externis figuris, quae nihil simile vel affine habent coelesti eius gloriae. Nisi enim haec sententia hodie tenetur, gentibus in promptu fuisset exceptio, iniuste se damnari: quia etsi idola sibi in terris conflabant, persuasi tamen erant Deum in coelo esse. Neque enim Iovem putabant vel lapideum esse, vel aureum, vel fictilem, sed repraesentari sub his signis. Unde enim loquutio illa, Supplicare ad deos, nisi quod simulacra putabant esse quasi deorum personas? Non habent, inquit Cicero, Siculi deos, ad quos precentur. Barbare hoc diceret, nisi haec infixa fuisset opinio vulgi animis, deorum coelestium figuras sibi ante oculos versari in aere, vel argento, vel marmore. Sed quia deos sibi propiores putabant, quum ad simulacra accederent: merito delirium hoc exagitat propheta quod deitatem includant corruptibilibus signis: quia a natura Dei alienum est, sub lapide, frusto marmoris, vel ligno et trunco, vel aere, vel argento habitare. Et hac ratione vocat Habacuc cap. 2, 18 magisterium falsitatis, crassam illam colendi Dei formam. Notanda praeterea est ista insectatio, *Os illis, et non loquentur.* Cur enim ad Deum confugimus, nisi quia vita nostra ab eo pendet, in eius

manu est salus nostra, penes eum residet bonorum omnium copia et iuvandi facultas? Quid ergo absurdius quam a simulacris petere quod illis deest, quum et motu et sensu careant?

8. (*Similes illis.*) Multis videtur esse imprecatio: itaque futurum tempus optandi modo vertunt, Similes fiant. Sed non minus recte convenit subsannatio, si affirmet propheta idololatras non minus esse stupidos quam si trunci essent vel lapides. Merito autem tam acriter invehitur in homines naturaliter ratione praeditos, quod se ipsos abdicent omni ratione et iudicio, sensuque communi privent. Nam qui a rebus mortuis vitam petunt, nonne quantum in se est exstinguunt omne rationis lumen? Summa est, si qua esset gutta sanae mentis, non tribuerent operibus manuum suarum deitatem, quibus sensum dare nequeunt. Et certe hoc unum sufficit ad tollendum ignorantiae praetextum, quod praeter naturae rationem falsos deos sibi fabricant. Unde sequitur, sponte claudere oculos, obducere sibi tenebras, seque obstupefacere: quae voluntaria caecitas eos prorsus inexcusabiles reddit: ne obtendere liceat, errorem a pio zelo profectum esse. Nec mihi dubium est quin propheta titulum ac colorem ignorantiae discutere voluerit: quia sponte obrutescunt homines. (*Quisquis confidit.*) Hinc clarius patet cur tantopere abominetur Deus simulacra: quia scilicet ferre nequit cultum sibi ereptum ad ea transferri. Nihil Deo magis proprium, quam ut mundus agnoscat eum esse unicum salutis autorem: quidquid opus est, petat ab eo solo et exspectet. Ideoque spoliatur debito cultu, et quasi in nihilum redigitur eius maiestas, quoties alibi locatur fiducia. Sacrilegium hoc propheta accusat, sicuti etiam multis locis zelotypiae confertur Dei indignatio, quoties videt idola et commentitios deos suis spoliis ornari. Si quis statuam fingat ex marmore, vel ligno, vel aere, si conflet ex auro, vel argento, non esset hoc per se tam exsecrabile: sed ubi Deum suis figmentis tentant affigere, et quasi ipsum elicere e coelo: in eius locum substituitur mera falsitas. Verum quidem est falsificari (ut ita loquar) Dei gloriam simul ac induitur forma corruptibili: (Cui similem me fecistis? clamat per Iesaiam, 40, 25 et 46, 5 et plena est scriptura talibus testimoniis) duplicatur tamen contumelia ubi eius virtus, gratia, et potestas in idolis inclusa creditur. Quanquam morbi sunt fere inseparabiles, idolis alligare suam fiduciam postquam fabricata fuerint. Unde enim tam cupide appetit mundus lapideos vel ligneos deos, vel fictiles, vel ex quavis terrena materia: nisi quia Deum imaginantur a se remotum, donec aliquo vinculo constrictum teneant? Quia igitur nolunt Deum spiritualiter quaerere, detractum ex suo solio mortuis elementis subiiciunt. Hinc fit ut preces dirigant ad simulacra, quia in illis putant propinquas sibi esse Dei aures, oculos etiam, et manus. Dixi, vix posse duo haec vitia disiungi, quin divinum numen idolis arrogent quicunque eas fabricando Dei veritatem convertunt in mendacium. Prophetae tamen consilium fuit, ut nuper admonui, praecipuum sacrilegium damnare: et quod maxime detestabile est, quum dicit idolis *confidere* incredulos.

9. *Israël confide in Iehova, auxilium eorum, et clypeus eorum ipse.* 10. *Domus Aaron confidite in Iehova, auxilium eorum et clypeus eorum ipse.* 11. *Qui timetis Iehovam confidite in Iehova, auxilium eorum et clypeus eorum ipse.* 12. *Iehova recordatus est nostri, benedicet, benedicet domui Israël, benedicet domui Aaron.* 13. *Benedicet timentibus Iehovam, parvulis simul cum magnis.* 14. *Adiiciet Iehova super vos, super vos, et super filios vestros.* 15. *Benedicti vos a Iehova qui fecit coelum et terram.*

9. (*Israël confide.*) Iterum ad illud doctrinae caput revertitur Propheta, non esse timendum veri Dei cultoribus, ne ipsos in necessitate deserat vel frustretur: quia tam propensus est ad curandam eorum salutem quam potentia instructus. Caeterum primo loco hortatur propheta totum Israëlem in genere ad fidendum Deo: deinde nominatim compellat domum Aaron: tertio ponit timentes Deum. Cuius ordinis optima est ratio: quia Deus promiscue adoptaverat totum populum, omnibus etiam exposita erat eius gratia, ut deberent communiter in eo spes suas figere, quo sensu dicit Paulus, Act. 26, 7 duodecim tribus Israël exspectare promissam redemptionem. Non abs re igitur propheta totum Israëlem initio complectitur. Rursum tamen, quia peculiariter elegerat sibi Deus Levitas, praecipue vero sacerdotes ex domo Aaron, qui aliis praeirent, essentque religionis antistites, plus ab ipsis quam reliquo vulgo requirit: non quod specialis salus illis promissa esset, sed quia aequum erat viam aliis ipsos monstrare, sicuti aditus in sanctuarium patebat: ac si diceret propheta, Vos filii Aaron, quos Deus religionis magistros populo suo esse voluit, estote aliis exemplum fidei, quando singulari honore vos dignatus est, sanctuarium suum vobis aperiens.

11. (*Qui timetis Iehovam.*) Non loquitur de alienigenis, ut falso quidam putant, quasi de gentium vocatione esset vaticinium: quia enim filiis Israël et filiis Aaron eos adiungit, putant incircumcisos notari, qui nondum collecti erant in ovile. Sed eodem argumento colligere liceret, sacerdotes non esse ex genere Abrahae, quia seorsum de illis facta est mentio. Quin potius subest correctio in his verbis, qua veros Dei cultores ab hypocritis, qui degeneres erant Abrahae filii, discernit. Quoniam ergo multi carnales Abrahae filii desciverant

a fide patris, promissionem ad eos restringit propheta, qui eam fide amplexi sincere Deum colebant. Atque ita nunc tenemus cur per tres istos gradus progressus fuerit: quemadmodum si quis hodie exhortationem dirigat, primo ad totum ecclesiae corpus, postea descendat specialiter ad ministros et doctores, qui debent aliis esse antesignani. Quia vero inani ecclesiae titulo fallaciter multi se venditant, ideoque censeri non merentur in germanis Dei filiis, distincte nominat puros et non fucatos Dei cultores.

12. (*Iehova recordatus est.*) Plerique verbum *benedicendi* in praeterito tempore vertunt, ac si proposita experientia temporum superiorum fideles ad bene sperandum incitet, hoc modo, Iam longo usu didicimus quid valeat Dei nostri favor: quia non aliunde nobis et prosperitas, et bonorum omnium copia, et stabilis conditio. Sumit enim principium illud quod nobis omnibus persuasum esse debet, nos bene et feliciter nunquam habere nisi quatenus Deus benedicit. Iam quia toties erepti fuerant Israëlitae ex multis periculis, toties in necessitate adiuti, tam liberaliter tractati, totidem erant clara gratiae Dei erga ipsos documenta. Quia tamen nulla ratio cogit futurum in verbis tempus mutare, optime etiam conveniet, fidelibus eandem promitti quam ante experti erant gratiam. Ita sensus esset, Deus hactenus foederis sui memor, nos respexit: ergo eius benedictio, sicuti coepit, ad finem usque in nos defluet. Eundem vero ordinem repetit, filiis Aaron superiorem gradum tribuens in benedictione Dei, larvatos autem Israëlitas ab ea excludens. Dicit *pusillos cum magnis*, hac circumstantia magis commendans paternam Dei indulgentiam: quia ne vilissimos quidem et contemptissimos negligat, qui modo ex animo eius fidem implorant. Iam quum nulla sit personarum acceptio apud Deum, ne ab accessu nos absterreat ignobilis et abiecta nostra conditio, quando tam comiter invitat qui nullius videntur esse pretii. Repetitio etiam in verbo *benedicet* assiduum gratiae cursum designat. Si magis placeat tempus praeteritum retinere, sensus erit, longa serie fluxisse Dei beneficentiam erga populum quae certa esset perpetui amoris probatio. Et hunc sensum adiuvat proximus versus, ubi Deum *multiplicaturum* dicit quae hactenus beneficia contulerat. Quia enim fons est inexhaustus Dei liberalitas, nunquam desinit cursum suum tenere, quamdiu suae ingratitudinis obstaculo eam homines non arcent. Unde sequitur, ad posteros quoque manare: quia Deus adoptionis suae gratiam et fructum in mille generationes propagat.

15. (*Benedicti vos.*) Proximo versu spem fecerat propheta perpetuae felicitatis: quia largiendo nunquam arescit immensa Dei facultas, et locupletare nunquam desinit quos semel fecit suae beneficentiae participes. Nunc confirmandae huius doctrinae causa, filios Abrahae commemorat selectos esse a reliquis gentibus, ut hoc privilegio freti non dubitent totos se tam benigno et benefico patri addicere. Iam quia caro pro sua tarditate non apprehendit Dei potentiam, cuius cognitio nos sub Dei praesidio quietos et securos continet: Propheta *Coeli et terrae opificem* vocans, admonet minime timendum esse ne ipse unus ad nos tuendos sufficiat. Neque enim sic creavit Deus coelum et terram, ut nunc sedeat otiosus in coelo, sed ut suo imperio moderetur quidquid semel condidit.

16. *Coeli coeli Iehovae: at terram dedit filiis hominum.* 17. *Non mortui laudabunt te Deus, neque omnes qui descendunt in silentium.* 18. *Nos autem benedicemus Deo ex nunc et usque in saeculum. Halleluiah.*

16. (*Coeli coeli Iehovae.*) Hic bonitatem Dei, paternumque erga humanum genus amorem commendat propheta, quod, quum nulla re indigeat ipse, mundum tamen cum suis opibus in usum hominum condiderit. Quorsum enim tanta bonorum varietate (quae ubique se ingerit oculis nostris) referta est terra, nisi quia Deus, ut providus paterfamilias, necessitatibus nostris consuluit? Quotquot ergo commoditates hic percipimus, totidem sunt paternae eius curae testimonia. Hoc prophetae consilium est, quod miror tam secure a plerisque interpretibus negligi. Summa est, Deum gloria sua contentum, terram locupletasse copiis omnibus, ne quid hominibus deesset. Deum autem omni terrena opulentia posse carere probat, quoniam inhabitat coelos: nam certe neque vinum, neque triticum illic nascitur, neque alia vitae subsidia. Unde sequitur, Deo non esse opus quidquam extra se quaerere, atque huc spectat duplicatio. Coeli coeli Deo sufficiunt: et quia nullis adminiculis indiget, ipse sibi est pro centum mundis. Restat igitur hoc secundum, quidquid est in mundo opulentiae, clamare alta voce quam beneficus pater sit Deus erga homines. Quum vero de incomparabili ista Dei bonitate concionatus esset spiritus sanctus, mirum est huius doctrinae nullum fuisse gustum. Canebant sub papatu, sicuti hodie faciunt, Psalmum hunc in templis: sed an centesimus quisque expendit, Deum, omnia nobis largiendo, nihil sibi praeter gratiarum actionem residuum facere? Neque in eo tantum se prodit mundi ingratitudo, sed foedius ad crassam et nimis pudendam blasphemiam vulgo prorumpere ausi sunt perditi nebulones, quibus hic versus iocosi dicterii loco fuit, quum Deum in coelo deliciari dicerent, nec curare res humanas. Et quum propheta hic diserte exprimat, Deo non alia in re utilem esse mundum nisi ut paternae erga homines

eius sollicitudini serviat, verba prophetae in ludibrium torserunt porci isti et canes, ac si propter longam distantiam homines non respiceret. Cogor hic memorabilem historiam referre. Accidit nobis in diversorio quodam coenantibus, ut profanus Dei contemptor sermones nostros de spe coelestis vitae deridens, subinde ludibrium hoc evomeret, Coelum coeli Domino, illic repente correptus diris torminibus coepit vociferari, O Deus, O Deus! atque ut erat patulo gutture, boatu suo replebat totum coenaculum. Ego qui in eum severe excandueram, perrexi meo more, stomachose denuntians ut tunc saltem sentiret non impune Deo illudi. Unus ex convivis qui hodie adhuc superstes est, homo probus et religiosus, sed tamen facetus, hac opportunitate in alium finem usus est: Tunc Deum invocas? an philosophiae tuae oblitus es? cur non in suo coelo sinis quiescere? Et quoties ille tonabat, O Deus, hic alter subsannans regerebat, Ubi nunc est illud tuum, Coelum coeli Domino? Ac tunc quidem levatus est: sed quod reliquum fuit vitae, in suis impuris sordibus transegit.

17. (*Non mortui, etc.*) Hic ultra progreditur propheta, Deumque precatur ut hac saltem de causa Deus se placabilem exhibeat suae ecclesiae, ne funditus intereat humanum genus: et sint qui non modo fruantur eius beneficentia, sed nomen etiam invocent ac celebrent. Postquam enim peculiarem erga Israëlitas Dei gratiam, et deinde beneficentiam qua prosequitur totum genus hominum, laudavit propheta: nunc ad Dei misericordiam confugit, ut populi sui peccatis ignoscat. Sumit autem principium illud, Quum profanae gentes se ingurgitent Dei beneficiis, solum genus Abrahae ad canendas eius laudes esse electum, ac si diceret, Domine quid fiet si nos perire sinas, nisi ut nomen tuum nobiscum exstinctum sepeliatur? Sed hic exoritur quaestio: quia videtur privare sensu omnes mortuos. Atqui si animae ex corporum ergastulis egressae sunt superstites, alacrius tunc eas vigere certum est, unde sequitur, Deum a mortuis quoque laudari. Adde quod domicilium hominibus in terra assignans, ita ipsos a Deo separat ut communem tantum cum brutis animalibus relinquat vitam. Neque enim solis hominibus data est terra, sed bobus quoque, porcis, et canibus, leonibus et ursis, imo et insectis quibuslibet, nulla enim musca est, nullus pediculus cui domicilium non praebeat terra. Primae quaestionis facilis est solutio: quia in terra ideo locati sunt homines, ut uno quasi ore inter ipsos Dei laudes personent. Ad hanc symphoniam respexit propheta, sicuti et scriptura aliis pluribus locis: Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini, Psal. 118, 17. Dicebat etiam pius rex Ezechias, Iesa. 38, 19: Vivens vivens ipse confitebitur tibi. Dicebat etiam Ionas 2, 10 e ventre ceti eiectus, Immolabo, et vota reddam Domino. Denique quia hic nobis vivendi finis est ut simus in terra praecones gloriae Dei, non est autem talis inter mortuos communicatio et societas, ut mutuo laudes Dei inter se concinant: merito propheta partes laudandi Dei mortuis adimit. Hinc et alterius quaestionis pendet solutio: dicit propheta terram hominibus esse datam, nempe ubi se exerceant in Dei cultu, donec fruantur aeterna sua felicitate. Nam quum ad pecudes et feras perveniant terrae opes, praecipue tamen in usum hominum creata esse omnia spiritus pronuntiat, ut Deum inde patrem agnoscant. Concludit tandem propheta, Nisi Deus ecclesiam conservet, inversum iri totum naturae ordinem: quia irrita erit mundi creatio, nisi sit aliquis populus qui Deum invocet. Inde colligit, reliquias aliquas semper fore superstites, nec solum promittit incolumem fore ecclesiam, sed qui in hunc modum servati fuerint, eos ad gratitudinem hortatur: imo se omnium nomine ad canendas Dei laudes obstringit. Nec vero de unius tantum saeculi hominibus habetur sermo, sed de toto ecclesiae corpore, quod ideo propagat Deus per continuas aetatum series, ut testes semper ac praecones habeat suae iustitiae, bonitatis, ac misericordiae.

PSALMUS CXVI.

ARG. David ex summis periculis ereptus, quam diros animi cruciatus et anxietates perpessus fuerit, deinde quam mirabiliter a Deo servatus fuerit, recitat. Nam ex ipsa desperatione clarius enituit Dei virtus in restituenda salute: quia spes omnes praecisae erant, nisi Deus illi opem tulisset. Hoc modo se ad gratias agendas incitat, et fatetur nullum aliud suppetere compensationis genus pro innumeris beneficiis.

1. *Dilexi, quia exaudiet Iehovah vocem precationis meae.* 2. *Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo.* 3. *Circumdederunt me laquei mortis, et angustiae sepulcri invenerunt me: tribulationem et dolorem inveni.* 4. *Et in nomine Iehovae invocabo: obsecro Iehovah, libera animam meam.*

1. (*Dilexi, quia etc.*) Hic ab initio David testatur se dulcedine bonitatis Dei illectum in ipso uno quiescere. Nam defectiva loquutio magis emphatica est, qua exprimit nusquam sibi vel gaudium esse vel quietem nisi in uno Deo. Scimus enim, donec sibi Deus animas nostras penitus devinciat, semper vagari post inanes illecebras, et inquietudine fervere. Hunc morbum in se curatum esse asserit David, quia certe senserit Deum sibi esse propitium: et quia expertus est in solidum beatos esse quicunque Deum invocant, nullis se deliciis ab eo

abstractum iri praedicat. Istud ergo Dilexi, tantundem valet ac si negaret sibi quidquam suave fore extra Deum, vel delectabile. Unde colligimus, male proficere in experientia gratiae Dei, qui ab eo exauditi non se penitus ipsius fidei tradunt. Eodem et secundus versus pertinet, nisi quod secunda pars sensum commodum admittit, de quo tacent interpretes. Nam quod dicitur, *In diebus meis invocabo,* sine controversia ita exponunt: Ego, cui tam feliciter antehac successit Deum orare, toto vitae curriculo in hoc cursu pergam. Sed videndum est annon aeque conveniat, accipi *dies Davidis* pro opportuno quaerendae opis tempore, quum scilicet angustiae urgerent. Neque futurum tempus moror in verbo אקרא: quia et primo versu verbum Exaudiet de tempore praeterito haud dubie capitur, tunc vero copula resolvenda esset in adverbium temporis: quod Hebraeis satis tritum est. Contextus autem hic optime cohaeret, Quia aurem mihi praebuit dum eum adversis meis temporibus invoco, adeoque in ipso articulo ultimae necessitatis. Quod si cui magis arrideat prior expositio, non contendam: quae tamen sequuntur, magis videntur huic secundae suffragari: quia exegetice incipit referre David quinam dies illi fuerint. Caeterum ut gloriam Dei pro merito illustret, nullum sibi a morte exitum fuisse praedicat, quemadmodum si quis apud hostes manicis et compendibus ligatus omni spe redemptionis privetur. Fatetur ergo se morti fuisse mancipatum, se deprehensum ac captum fuisse, ut nulla evasio reliqua esset. Quemadmodum autem se mortis angustiis dicit fuisse constrictum, ita etiam addit se incidisse in tribulationes et dolores. Hic vero iam confirmat quod nuper dixit, quum videri posset procul a Deo reiectus, sibi hoc maxime opportunum fuisse tempus orandi.

5. *Clemens Iehova et iustus, et Deus noster misericors.* 6. *Custodiens simplices Iehova: extenuatus sum, et me servavit.* 7. *Revertere anima mea in requiem tuam, quia Iehova rependit super te.* 8. *Quia eripuisti animam meam a morte, oculum meum a lacrymis, pedem a lapsu.* 9. *Ambulabo coram facie Iehovae in terris vivorum.*

5. (*Clemens.*) Iam illius dilectionis de qua meminit, fructus profert, Dei elogia sibi proponens, quae ad fidem in eo retinendam valeant. Primum vocat clementem, quia gratis ad auxiliandum propensus est. Hinc pascitur iustitia quam exserit ad suus tuendos. Misericordia porro adiungitur, sine qua indigni sumus quibus Deus succurrat. Et quia afflictiones quae interveniunt, saepe videntur iustitiae praecludere ianuam, hinc sequitur, nihil suavius esse quam acquiescere in eo solo, ut paternus eius favor sensus omnes nostros contineat, nec alio nos rapiat ulla ablectatio aut voluptas. Usum deinde clementiae et iustitiae Dei accommodat *ad custodiendos simplices,* nempe qui consilio destituti, sibi ipsis prospicere nequeunt. Accipitur hoc nomen פתאים saepe in malam partem pro inconsideratis et stultis, qui recto consilio non obtemperant, sed nunc simplices vocantur qui patent iniuriis, qui cavendis insidiis minime sunt solertes, qui denique facile circumveniuntur, quum filii huius saeculi tam astu polleant, quam rationibes sint instructi ad se protegendos. David ergo sa fatetur instar pueri fuisse, qui sibi consulere nequiret, et ad repellenda discrimina quibus erat obnoxius minime idoneus esset. Ideo graecus interpres non male reddidit τὰ νήπια. Summa est, ubi neque prudentia, neque ratio miseris suppetit ad reperienda effugia, Deum pro ipsis sapere, et arcanam providentiae suae custodiam opponere periculis omnibus quibus impetitur ipsorum salus. Tandem exemplum in se David proponit, quod redactus ad summam inopiam, integrum statum per Dei gratiam receperit.

7. (*Revertere anima.*) Iam se ad colligendum animum hortatur: imo animam suam alloquens, tranquillam esse iubet: quia Deus se propitium exhibuerit. Quod interpretes quidam sub *quietis* nomine Deum intelligunt, coactum est: potius enim pro tranquillo et bene composito animi statu accipitur. Fatetur enim David se graviter fuisse perculsum et iactatum inter multas agitationes: sicuti quisque nostrum sibi conscius est propriae inquietudinis, ubi undique mortis terrores impendent. Quamvis ergo rara fortitudine excelleret David, moeroris tamen impulsu tumultuatus est: et interior concussio animum eius adeo turbavit, ut merito queratur se fuisse quiete sua privatum. Nunc Dei gratiam sufficere dicit ad sedandas istas perturbationes. Quaeritur tamen an sola experientia gratiae Dei metum et trepidationem in animis nostris sanet: quia se posthac tranquillum fore David praedicat, quod sublevatus fuerit Dei auxilio. Si autem fideles non aliter quietem suam recuperant nisi quatenus se illis exhibet Deus liberatorem, quisnam erit fidei locus, et quae vis promissionum? Nam haec certe est fidei probatio, dum placide et in silentio exspectamus quae Deus occultat favoris sui signa. Fides autem ubicunque viget, tranquillat conscientias et mentes, ut pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, illic obtineat palmam, sicut dicit Paulus Philip. 4, 7. Itaque pii, quamvis labascat totus mundus, resident in sua statione. Quid ergo sibi vult iste reditus ad quietem? Respondeo, quamvis sursum et deorsum versentur filii Dei, suam tamen illis fulturam manere in Dei verbo, ne prorsus excidant. Caeterum, quamvis promissionibus Dei freti se reiiciant in eius providentiam, laborant nihilominus inquietudine, et inter tentatio-

num procellas misere aestuant. Ubi autem succurrit Deus, non modo pax interior custodit eorum mentes, sed hilaritatis et laetitiae materiam concipiunt ex manifesta eius gratia. De hac altera quietis specie nunc tractat David, tempus esse dicens, quamvis in anima sua praevaluerint tumultus, ut iam se placide in Deo oblectet. גמל improprie vertunt rependere, quum generaliter Hebraeis tam conferre beneficium, quam mercedem rependere significet: idque confirmat proximo versu animam suam a morte ereptam esse dicens, etc. Haec igitur est retributio (ut ita loquar) quod Deus a morte eum liberans, lacrymas absterserit ab eius oculis. Est autem inversus ordo verborum: quia more nostro dicendum fuit potius, Eripuit pedes meos a lapsu, oculos meos a lacrymis: imo, eripuit animam meam a morte, quia quod praecipuum est, solemus extremo loco ponere, sed Hebraeis haec series verborum minime absurda est: quae sic resolvi debet, Non tantum asseruit me Deus a praesenti morte, sed liberalius egit mecum, tristitiam mihi discutiens, et manum mihi porrigens, ne impingerem: nam est amplificatio gratiae Dei, quod paene exanimem in vitam restituit.

9. (*Ambulabo.*) Hic Ambulare coram Deo tantundem valet atque agere sub eius cura. Hinc David fore sperat ut sua incolumitate semper fruatur, nihil enim optabilius est quam Deo pro nobis excubias agente, vitam nostram inclusam esse sub eius custodia. Itaque sicuti impiorum securitas est, procul a Deo recedere: ita hoc uno pii se beatos aestimant, quod Deus totam eorum vitam dirigat. Victurum ergo se David praedicat: quia Deum habeat vitae suae custodem. Nam quod addit, *in terra vivorum*, huc spectat, actum de nobis esse, et singulis fere momentis instare novus interitus, si nostri obliviscatur.

10. *Credidi, quia loquar: ego afflictus sum valde.* 11. *Ego dixi in trepidatione mea, Omnis homo mendax.*

10. (*Credidi.*) Iterum recitat quam magno in discrimine versatus sit: quo melius eluceat liberationis miraculum. Sed praefatur se ex sincero animi sensu loqui, nec aliud ore proferre quam quod diu meditatum et probe concoctum habuerat. Hoc enim valet particula, Credidi, quia loquar, verba ex serio animi affectu proficisci. Paulus, 2 ad Corinth. cap. 4, 13 locum hunc citans, graecam versionem sequitur, Credidi, propterea loquutus sum. Sed quia alibi admonui Apostolis non fuisse propositum singulas voces aut syllabas referre, sufficiat Davidis verba nativo sensu proprie aptari ad causam quae illic a Paulo tractatur. Postquam enim oblique perstrinxit Corinthios, qui tanquam exempti communi sorte hominum, se supra nubes efferebant: Credidi, inquit, propterea loquutus sum: qui semel excitavit Christum a mortuis, Christi quoque vitam ad nos usque extendet: hoc est, ego credo, et ideo loquor. Inde collegit, stulta iactantia superbire Corinthios: quia non humiliter amplexentur Christi crucem, quum eodem fidei spiritu ipsos loqui deceat. Quamvis autem Hebraei quidam interpretes particulam כי adversative accipiant, rectior tamen sensus est, quem etiam doctissimi probant, Non loquar nisi quod animo concepi. Circumstantia enim loci hoc exigit, externam linguae professionem cum vero cordis sensu congruere: sicut multi futiliter garriunt quod nunquam in animos eorum penetravit. Ac si diceret, Ne quis putet me futiles iactare hyperbolas, quia loquor, vere credidi. Unde colligitur utilis doctrina, fidem non posse in cordibus mortuam latere quin emergat. Spiritus enim sacro vinculo fidem cordis hic copulat cum externa confessione, quae autem Deus coniunxit, homo ne separet. Itaque perfide totum Dei verbum corrumpunt simulatores, qui fidem libenter obruerent in tenebris. Sed meminerimus exigi a filiis Dei ordinem quem praescribit David, ut ante credant quam lingua profiteantur. Caeterum (ut dixi) de magnitudine periculi sui disserit, quo salutem divinitus sibi oblatam magis illustret.

11. (*Ego dixi in trepidatione mea.*) Quidam nomen חפז pro festinatione vel fuga accipiunt: atque interpretantur, Davidem, quum celeriter fugeret a facie Saulis, sic fuisse loquutum. Sed quia trepidationem metaphorice significat, non dubito quin recitet David se consternatum fuisse animo, ut quasi in praecipitio esset. Quum ergo mentis agitatio eum raptaret, fatetur se propemodum animo concidisse. In secunda parte versus etiam variant interpretes. Quidam Davidem fateri putant se dubitasse de promissione sibi oblata per prophetam Samuelem. Erat quidem ille testis idoneus: sed quum videret se David patria expulsum, subinde in varias mortes incurrere, obrepere potuit tentatio, frustra et de nihilo fuisse unctum a Samuele. Ergo secundum illos, sensus verborum est, Parum abfuit quin prorsus in fuga exciderem, et promissio mihi data evanesceret, imo putavi vana spe me fuisse deceptum. Alii contrarium sensum eliciunt, Davidem scilicet tentationis fuisse victorem, quod quum astute mentem eius Satan ad desperationem attraheret, se ipsum mox corripuerit, atque ansam praecideret suae incredulitati, hoc modo: Quid agis miser, et quo te praecipitas? audesne oblique Deo imputare mendacium? imo sit ille verax, tu autem vanus, mendax, ac perfidus. Ego vero generalius hanc doctrinam patere arbitror, quod scilicet non sibi directe vaticinium hoc proposuerit David: sed animo confusus, inconsiderate se implicuerit Satanae

laqueis, ut nihil firmi usquam conciperet. Quanquam enim saepe labascunt fideles, ut densas tenebras illis obiicit Satan, ut fere illis evanescat verbum Dei: fundamentum tamen suum non relinquunt, neque Deum consulto incusant mendacii: quin potius impiis cogitationibus fraenum iniiciunt. Certe quum *dicendi* verbum Hebraeis fixam persuasionem denotet, sicut gallice dicimus, *I'ay conclu ou resolu:* non potuit haec tentatio ferire animum Davidis, quin statim occurreret. Restat igitur quod dixi, Davidem mente obtenebratum, momento illo in Deum non respexisse. Etsi enim non ex professo litigant, vel inquirunt fideles sitne Deus verax, neque haec exsecranda blasphemia quasi formata (ut ita loquar) occupat eorum sensus: quin potius eam, quoties se insinuat, repellunt ac detestantur: contingit tamen interdum ipsis usque adeo turbari, ut nihil cernant praeter mendacium et vanitatem. Talis fuit in trepidatione sensus Davidis et quidem confusus, ac si crassae nebulae adspectum lucis tollerent. Nihil certi est, nihil stabilis: quid credam? quid sperabo? quo confugiam? Atque ita secum non raro disceptant fideles in hominibus nihil certum esse: nam velum est oppositum eorum oculis, quo prohibentur a conspectu lucis Dei, ideoque in terra subsidunt, donec supra coelos evecti, veritatem Dei rursus cernere incipiant. Consilium Davidis est (ut nuper attigi) amplificare modis omnibus Dei gratiam, hac de causa de suis tentationibus verba faciens, se indignum fuisse fatetur quem Deus ope sua sublevaret. Debuerat enim se colligere, ut vaticinio innixus, supra omnem diffidentiam se attolleret. Hoc se fecisse negat, quod mens confusa nihil praeter vanitatem cerneret. Porro quum tam horribili impulsu concussus fuerit, quid nobis fiet, nisi nos Deus fulciat ac retineat? Quod tamen non eo spectat ut dubii et incerti pendeant fideles, sed magis sollicite Deum invocent. Sedulo autem ad certandum intenti simus: quia incredibiles sunt istae luctae, donec ad rem ventum fuerit. Quanquam simul tenendum est, agitationem hanc quasi momentaneam fuisse in Davide, quum scilicet elapsa vaticinii memoria dubius oberraret.

12. *Quid rependam Iehovae? omnia beneficia eius super me.* 13. *Calicem salutum accipiam, et nomen Iehovae invocabo.* 14. *Vota mea Iehovae reddam nunc coram toto populo eius.*

12. (*Quid rependam.*) Iam cum admiratione exclamat se magis obrui immensa beneficiorum Dei mole, quam ut referendae gratiae par esse queat. Emphatica enim interrogatio est, qua studium quidem sibi non deesse ostendit, sed rationem minime suppetere. Quum ergo se non esse solvendo agnoscat, sumit quod residuum est, nempe ut Dei gratiam celebret quibuscunque potest laudibus. Cuperem (inquit) officio defungi: sed dum in omnes partes circumspicio, nihil usquam invenio compensationis. Quod ad verba spectat, particulam *Super me,* quidam ita exponunt, quasi diceret David, residere in animo suo memoriam omnium beneficiorum quae Deus in ipsum contulerat. Alii subaudiunt particulam *pro,* sicuti etiam reddidit graecus interpres. Sed melius quadrat distinctio post Iehovae. Postquam enim se Deo renumerando imparem confessus est, imo nihil sibi occurrere quod rependat, simul adiungit confirmandi causa, non una tantum beneficii specie se esse obstrictum, sed innumeris: ac si diceret, Quum nullum sit beneficii genus quo non me Deus sibi devinxerit, quomodo remunerandi facultas mihi suppeteret? Quia ergo omnia praemia deficiunt, confugit ad gratiarum actionem: quae una solutio, Deo abunde sufficit. Admonet autem hoc Davidis exemplum non leviter aut defunctorie reputanda esse Dei beneficia: quia si pro merito aestimantur, ipsa cogitatio in admirationem rapere nos debet. Nemo enim est nostrum qui non onustus sit immensa beneficiorum Dei congerie: sed vanitas nostra, quae animos nostros in erraticas speculationes abstrahit, huius doctrinae oblivionem inducit, quae tamen in assidua sui meditatione nos occupare debuerat. Ac eo plus laudis meretur Dei erga nos liberalitas, quod nihil a nobis mutuum exspectat, sicuti nec recipere potest: quia nec ulla re indiget, nos vero bonorum omnium inopes sumus ac vacui.

13. (*Calicem salutum.*) Alludit ad morem usitatum sub lege: nam quum solennes agerent Deo gratias, adhibebatur etiam epulum, ubi fiebat in signum laetitiae sacra libatio. Quia hoc symbolum erat liberationis, Calicem salutum vocat. Et verbum *invocandi* significat nomen Dei celebrare, quod idem clarius exprimit continuo post, ubi dicit se *redditurum vota sua in coetu fidelium:* quia non alibi quam in sanctuario fas erat offerre sacrificia. Summa huc tendit, non esse magnopere laborandum fidelibus quomodo se liberent, quia Deus satisfactiones non quaerit quibus eos scit carere, sed nuda et simplici gratitudine contentus est: nam haec iusta solutio est, fateri omnia illi nos debere. Quod si Deus tam benigne et humaniter nobis indulget, eo magis detestabilis est nostra ignavia, nisi laudes salutum quas exigit ei referimus. Et certe plusquam indigni sunt qui solis luce et vitali spiritu, ne dicam mundi totius divitiis fruantur, qui autorem tam exiguo iure fraudant. Quanquam autem iam in usu non sunt legales caeremoniae, ideoque cessavit externa ista libatio cuius meminit David, viget tamen spiritualis cultus, de quo vidimus Psalmo 50, 23: Sacrificium laudis glorificabit me. Interea meminerimus rite Deum a nobis laudari, si non modo linguas, sed nos ipsos et quidquid in

nobis est offerimus in sacrificium, non quod ulla inde ad Deum redeat utilitas, sed quia gratitudinem nostram hoc modo probari aequum est.

14. (*Vota mea reddam.*) Quum in mediis periculis vota nuncupaverit, in eo refulget pietatis constantia. Iam ostendit se minime esse oblitum, sicuti plerique, dum urgentur manu Dei, eius quidem fidem implorant ad momentum, sed memoriam acceptae salutis mox sepeliunt. Atqui spiritus de vero cultu disserens, non abs re duas istas partes inseparabili nexu coniungit, Invoca me in die tribulationis: et liberatus, glorifica me, Psal. 50, 15. Si cui absurdum esse videtur, fideles votorum nuncupatione pacisci cum Deo, ut sibi concilient favorem: respondeo non promittere ipsos laudis sacrificium, ut blanditiis ipsum instar hominis mortalis demulceant, vel ut sibi obstringant proposita mercede: nuper enim testatus est David nihil se afferre compensationis. Votorum ergo finis et usus est, primum ut impetrandi fiduciam cordibus suis obsignent filii Dei: deinde ut se magis ad gratiarum actionem incitent. Nam certe vovendi libertas filiis Dei pro sublevanda eorum infirmitate conceditur: quia hoc modo ad eos descendit indulgentissimus Pater, ac secum permittit familiariter agi, modo in hunc quem dixi finem voveant. Quidquid sit, nihil tentandum nisi ex eius permissu. Quo magis ridiculi sunt Papistae, qui stulta quaelibet absurdaque vota quae sine iudicio effutire libuerit, defendunt hoc praetextu, quasi vero licita sit ebrietas, quia Deus nobis permittit comedere.

15. *Pretiosa in oculis Iehovae mors mansuetorum eius.* 16. *Agedum Iehova, quia ego servus tuus, ego servus tuus filius ancillae tuae, dirupisti vincula mea:* 17. *Tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Iehovae invocabo.* 18. *Vota mea Iehovae reddam nunc coram toto populo eius,* 19. *In atriis domus Iehovae, in medio tui Ierusalem. Halleluiah.*

15. (*Pretiosa.*) Transit ad generalem doctrinam, pios curae esse Deo, ut illis in necessitate opem ferat: quia pretiosa est coram eo ipsorum vita. Hoc autem clypeo munire se voluit contra mortis terrores qui saepe ingerebantur, quum se mox absorbendum putaret. Nam dum ita Deo connivente periclitamur, obrepit opinio, nos tanquam vilia mancipia negligi, vitamque nostram pro nihilo duci. Iam scimus, impios, dum vident nos destitui omnibus praesidiis, eo audacius contra nos insolescere, ac si nulla esset vitae aut mortis nostrae ratio. Eorum ergo libidini opposuit David hanc sententiam, pluris esse Deo suos cultores, quam ut eos fortuito in mortem proiiciat. Quamvis ergo ad tempus simus omnibus fortunae et hominum iniuriis expositi, semper tamen occurrat haec consolatio, Deum tandem palam facturum quam caras habeat animas nostras. Sicut hodie, quum innoxius sanguis funditur, et atrociter insultant impii, ac si, Deo victo, triumphos agerent, stet nobis firma haec doctrina, mortem fidelium, quae sordida est coram hominibus, imo probrosa, in oculis Dei esse pretiosam, ut tandem vel mortuis manum porrigat: et horrendis exemplis demonstret quam sibi invisa sit eorum crudelitas qui iniuste bonos et simplices affligunt. Nam si lacrymas eorum in utre numeratas servat, (Psalmo 56, vers. 9) quomodo sanguinem evanescere sineret? Suo igitur tempore implebitur Jesaiae vaticinium, ut terra sanguines suos detegat, Jesa. cap. 26, vers. 21. Caeterum ut locum demus gratiae Dei, induamus mansuetudinis spiritum: sicuti propheta fideles vocans mansuetos, ad ferendum crucis onus iubet colla placide submittere, ut in patientia sua possideant animas suas, Luc. 21, 19.

16. (*Agedum Iehova.*) Sicuti proximo versu gloriatus est, in sua persona editum fuisse a Deo specimen paterni favoris quo fideles omnes prosequitur: ita nunc specialiter ad se accommodat generalem doctrinam, *vincula sua soluta esse* dicens: quia unus fuerit ex numero servorum Dei. *Vincula* autem nominat, quemadmodum si quis pedibus et manibus ligatis trahatur a carnifice. Porro liberationis suae causam in eo statuens quod servus Dei fuerit, minime iactat sua obsequia, sed potius animum refert ad gratuitam Dei electionem: quia minime in nobis situm est facere nos Dei servos, sed ex mera eius adoptione nobis contingit haec dignitas. Ideoque David non simpliciter asserit se fuisse Dei servum, sed *filium ancillae*: ac si diceret, se iam ab utero, imo antequam nasceretur, id honoris fuisse adeptum. Ergo se commune omnibus speculum proponit qui se in Dei clientelam addixerint, ut non dubitent se eius patrocinio salvos fore.

17. (*Tibi sacrificabo.*) Iterum repetit quod dixerat de gratiarum actione, eaque publica: quoniam non arcano tantum sensu coram Deo, sed externa quoque professione testanda est nobis pietas nostra apud homines. Etsi autem legalibus caeremoniis defunctus est David cum reliquo populo, quia haec exercitia sciebat non frustra tunc mandari: verumtamen finem respexit, ut sacrificium laudis et vitulos labiorum praecipue offerret. *Atria domus Dei* nominat, quia tunc unicum erat altare, a quo discedere fas non erat: et volebat illic Deus celebrari sacros conventus, ut mutua esset inter fideles ad cultum pietatis invitatio.

PSALMUS CXVII.

1. *Laudate Iehovam omnes gentes, celebrate eum omnes populi:* 2. *Quia confirmata est**) *super nos clementia eius, et veritas Iehovae in aeternum. Halleluiah.*

1. (*Laudate Iehovam.*) Quia per os prophetae omnes gentes hortatur spiritus ad canendam Dei misericordiam et veritatem, merito colligit Paulus ad Romanos cap. 15, 11 hoc vaticinio praedictam fuisse totius mundi vocationem. Nam increduli, quamvis expertes non sint Dei misericordiae, quia tamen eam non sentiunt, et simul incognita est illis eius veritas, quomodo ad eum laudandum se accingerent? Itaque frustra ad gentes profanas verba faceret propheta, nisi simul cum filiis Abrahae congregandae essent in fidei unitatem, nec est quod nasuti homines suis cavillis eludere conentur hanc Pauli rationem. Hortatur quidem alibi spiritus, fateor, tam montes, quam fluvios, arbores, pluvias, ventos et tonitrua ad personandas Dei laudes: quia scilicet omnes creaturae tacendo clamant suum esse opificem: sed alio modo laudatur ab hominibus qui intelligentia praediti sunt. Sicuti et addita causae redditio ostendit, nempe quia *misoricordia Dei et veritas* materiam praebeant. Porro non intelligit propheta laudandum esse passim Deum a gentibus, quia in angulo Iudaeae haec notitia resideat: sed quatenus diffusa erit per totum orbem. Primum ergo laudari Deum iubet quod bonitas eius aucta sit vel *confirmata* (גבר enim Hebraeis utrumque significat) deinde quia stabilis in aeternum maneat eius veritas. Qui ergo bruto stupore praetereunt Dei bonitatem, qui coelestem eius doctrinam surdis auribus respuunt, quomodo parati essent ad canendas Dei laudes? Porro *veritas Dei* hoc loco proprie ad testimonium gratiae refertur. Poterit enim verax esse Deus, ut toti mundo minitetur exitium: sed ideo priore loco clementiam posuit, ut fides eius paternae benevolentiae testimonium continens, pias animas exhilaret. Non minus quidem laudis merentur potentia eius et iudicium: sed quia nunquam ad laudandum Deum recte affecti erunt homines, nisi gustu bonitatis eius allecti, non abs re propheta misericordiam et fidem delegit, quae solae mutis ora aperiunt. Porro non dicitur aeterna veritas, quasi misericordia, postquam viguit, ad momentum deinde evanescat: (nam eadem ratione exigua esset, respectu misericordiae, quae copiosa esse dicitur:) sed sensus est, sic uberem esse Dei misericordiam super nos, ut fluat continuo cursu, quia coniuncta est cum aeterna eius veritate. Caeterum, si legamus confirmatam esse clementiam, exemptus erit scrupulus: quia eodem constantiae et firmitatis elogio ornabitur tam clementia quam veritas.

*) est confermee, *en marge:* ou multipliee.

PSALMUS CXVIII.

ARG. Quocunque tempore compositus fuerit Psalmus hic, David regiam potestatem adeptus, quia in communem ecclesiae salutem regnare se novit, filios omnes Abrahae hortetur ad gratiam hanc reputandam. Pericula etiam commemorat, quorum magnitudo et varietas centies potuerit eum perdere, nisi mirabiliter opem Deus tulisset. Unde colligere promptum est, neque sua ipsius industria, neque hominum favore, neque humanis mediis ei patuisse regni solium. Simul etiam docet, non temere se neque illicitis artibus prorupisse ad rapiendum Saulis imperium, sed divinitus creatum esse regem. Interea meminerimus, consilium spiritus fuisse, sub imagine temporalis illius regni describere nobis aeternum et spirituale filii Dei regnum, sicuti eius personam gestabat David.

1. *Celebrate Iehovam quia bonus, quia in saeculum clementia eius.* 2. *Dicat nunc Israël quia in saeculum clementia eius.* 3. *Dicat nunc domus Aaron quia in saeculum clementia eius.* 4. *Dicant nunc timentes Iehovam quia in saeculum clementia eius.*

1. (*Celebrate Iehovam.*) Videmus Davidem non agere privatim gratias Deo, sed populum clara voce hortari ad commune pietatis officium. Hoc autem facit, non modo quia dux et magister aliis erat ordinatus: sed quia Deus, eum creando regem, ecclesiae suae afflictae misertus fuerat. Ergo Israëlitas ad praedicandam Dei gratiam hortatur, cuius felicibus auspiciis prodit salutis eorum instaurator. Generaliter quidem dicit initio, Deum esse bonum, et clementiam eius aeternam: sed deinde eius bonitatis documentum in se profert, ut suo loco videbimus. Interea in memoriam revocare convenit quod proximo Psalmo admonui, argumentum laudandi Dei nobis proponi in eius misericordia, potius quam in potentia et iudicio: quia si illic quoque refulget eius gloria, nunquam tamen alacres et voluntarii laudes eius canemus, donec suae bonitatis dulcedine nos alliciat: sicut Psalmo 51, vers. 17 vidimus, aperiri ora fidelibus ad Deum laudandum ubi sentiunt eum liberatorem. Quod autem solum Israëlem et filios Aaron alloquitur, id facit aetatis suae respectu: quia adhuc in una illa gente residebat adoptio, quanquam eundem rursus ordinem sequitur quem tenuit Psalmo 115. Postquam enim filios Abrahae, qui Dei electione segregati erant a gentibus, hortatus est: item filios Aaron qui sacerdotii iure aliis praecinere debebant: sermonem convertit ad alios Dei cultores: quia multi larvati erant Israëlitae, qui tametsi in ecclesia locum occupabant,

ab ea nihilominus erant extranei. Nec obstat quod hic prophetico spiritu disserat David de futuro Christi regno: quia etsi ad gentes extensum est, originem tamen et primitias habuit in populo electo.

5. *Ex angustia invocavi Deum: respondit mihi in latitudine Deus.* 6. *Iehova mecum, non timebo quid faciat mihi homo.* 7. *Iehova mecum inter auxiliarios meos: et ego videbo in adversariis meis.* 8. *Melius est sperare in Iehova, quam confidere in homine:* 9. *Melius est sperare in Iehova, quam confidere in principibus.*

5. (*Ex angustia.*) Specialis est doctrinae, quam vidimus, applicatio ad personam Davidis, cui tamen annexa est totius ecclesiae gratulatio: cuius publicae saluti Deus prospexerat, hominem unum tuendo. Suo autem exemplo pios omnes confirmat, ne rebus adversis animum despondeant. Et videtur consulto occurrere dubitationi, quae statim obrepere solet quoties praedicatur Dei bonitas, cur ergo sinat servos suos tam duriter opprimi et laborare. Admonet igitur David ne sic quidem excidere Dei misericordiam, quia paratum est malis nostris solatium et remedium in precibus. Circumstantia temporis quam exprimit, admonet, quo magis nos premunt res adversae, tunc vere opportunum esse orandi tempus: dum scilicet se ex angustiis precatum dicit, atque hoc modo in latitudinem fuisse eductum.

6. (*Iehova mecum.*) Unius Dei auxilio fretus, non paucis tantum hostibus, sed toti mundo insultat: ac si diceret, quia manu Dei protegitur, secure se et ex tuto despicere quidquid machinari poterunt homines. Et certe tunc demum tribuitur iustus honor Deo, quum prae ipso nihili ducitur tota mundi potentia. Hoc etiam modo perstringit omnium fere incredulitatem, qui se ultro consternant vanis terroribus. Etsi enim tranquillum animi statum omnes expetunt, quia tamen impie Deum fraudant virtutis suae laude, eos tanto illo bono privat sua ingratitudo. Nam si Dei arbitrio et potestati cuncta, ut decet, subiicerent, intrepide ad superanda omnia incommoda parati starent, quorum metu subinde expavescunt. Nunc quum Dei praesidio praeferant noxios hominum conatus, digni sunt quos exagitet strepitus folii cadentis. Hanc pravitatem suo exemplo corrigere voluit David, se Deo propitio cunctos mortales non metuere asserens: quia scilicet persuasus est, in eius arbitrio esse situm adversos omnes conatus discutere. Porro si hoc canticum cecinit post liberationem, constat quam bene profecerit in experientia gratiae Dei. Ergo quoties nobis opem Deus tulerit, crescat inde fiducia in posterum, nec tam obliviosi simus quin semper occurrat bonitas et virtus Dei in ipsa necessitate nobis perspecta. Quanquam fieri potest ut hic recitet quas inter media discrimina sibi meditationes suggessit: alterum tamen illud magis probabile, postquam victoria potitus erat, de perpetuo Dei auxilio in futurum tempus gloriari. Quod *auxiliatores* quidam accipiunt pro exigua manu quam sibi conciliaverat David, mihi videtur nimis dilutum. Frigide enim Deum numeraret inter sexcentos illos quos secum ducebat, quasi unus esset ex grege. Simplicius ergo interpretor, vocari Deum auxiliatorem, ac si diceret sibi sufficere, modo illum habeat a parte sua stantem. Quamvis enim destitueretur humanis subsidiis, Deum cunctis hostibus opponere non dubitat.

8. (*Melius est sperare.*) Videtur nihil nisi vulgare et tritum dicere: fatentur enim uno consensu omnes, ubi ad Dei et hominum comparationem venitur, longe pluris illum unum debere fieri, ideoque nihil esse melius quam recumbere in spem auxilii quod suis promittit. Et quidem haec confessio resonat in omnium ore. Interea vix centesimus quisque Deum unum sibi sufficere persuasus est. Quare multum profecit qui uno Deo contentus, etiamsi nihil auxilii reperiat in terra, bene tamen sperare non desinit. Est autem impropria comparatio, quia in totum nefas est vel minimam spei nostrae partem, quae tota in Deo fixa esse debet, transferre ad homines. Sensus tamen minime est ambiguus, rideri vanas spes hominum, quibus huc et illuc raptantur: et dum illis mundus arridet, praeterito vel spreto Deo, cristas erigunt. Putant nonnulli Davidem odiose suis hostibus obiicere quód a Saulis favore pendentes decepti fuerint. Sed hoc mihi videtur nimis restrictum: nec dubito quin David exemplum se piis omnibus proponat: quia amplam mercedem retulerat spei suae, quum soli Deo innixus, patienter tulisset se privari omnibus humanis subsidiis. In secunda parte versus, ubi *Principes* loco hominum ponit, amplificatio est, ac si diceret, non eos modo stulte errare qui plebeiis hominibus spem suam addicunt, sed qui summis etiam regibus sunt amici: quia semper tandem maledicta erit fiducia quae in carne fundata est: Deo autem propitio mors quoque in vitam vertetur.

10. *Omnes gentes circumdederunt me, in nomine Iehovae certe excidam eas.* 11. *Circumdederunt me, etiam circumdederunt me, in nomine Iehovae certe excidam eas.* 12. *Circumdederunt me sicut apes, exstinctae sunt ut ignis spinarum, in nomine Iehovae certe excidam eas.* 13. *Impellendo impulisti me ut caderem, et Iehova adiuvit me.* 14. *Robur meum et canticum meum Deus, et fuit mihi in salutem.*

10. (*Omnes gentes.*) Commemorat his versibus quam mirabiliter ereptus fuerit, ut certo agnoscant omnes, liberationem quae humanitus contingere non

Caeterum nobis toto vitae curriculo cantilena haec meditanda est, quorum vita abscondita est cum Christo in Deo, Coloss. 3, 3. Si qua datur interdum relaxatio, dicendum quidem erit cum Davide, nos, qui in morte conclusi eramus, emergere ad novam vitam, sed tamen assidue per medias tenebras luctandum est: quia salus nostra quae in spe reposita est, palam conspicua nobis esse non potest. Secunda parte versus legitimum ostendit vitae usum, quia Deus vitam suis non prorogat ut saturentur cibo et potu, dormiant altum somnum, et fruantur terrenis omnibus commodis: sed ut celebrent eius beneficia, quibus eos quotidie onerat: qua de re diximus Psalmo centesimo decimo quinto.

18. (*Castigans.*) Hic agnoscit David, quamvis eum iniuriose hostes impeterent, se tamen castigatum fuisse Dei ferulis per illorum manus: deinde hanc fuisse paternam castigationem, quia non inflixerit Deus mortiferas plagas, sed moderatus sit rigori suo. Videtur autem antevertere perversa iudicia, quibus odiose premi se videbat: ac si mala omnia quae perpessus fuerat, totidem essent reprobationis signa. Quod ergo calumniabantur reprobi, retorquet in contrariam partem, leniter se et paterno more fuisse correctum. Hoc primum est in rebus adversis, ut sciamus nos humiliari Dei manu: accedat deinde alterum, hoc modo probari nostram obedientiam, nos expergefieri a nimio torpore, crucifigi veterem hominem, purgari sordes nostras, cogi nos sub Dei obsequium, et stimulari ad meditationem coelestis vitae. Nam si haec veniant nobis in mentem, nemo erit qui non exhorreat fremere adversus Deum, imo se potius quisque mansueto spiritu subiiciet. Et certe quod fraenum arrodimus, vel prorumpimus ad impatientiam, inde contingit, quod maior pars non reputat afflictiones esse Dei ferulas: alii vero paternam eius moderationem non gustant. Quare hoc secundum membrum diligenter notandum est, clementer semper agere Deum cum suis, ut percutiendo sanet: non quod semper appareat paterna eius indulgentia: sed exitus tandem demonstrat, adeo non fuisse exitiales plagas, ut medicinae vice fuerint, quae nos ad exiguum tempus debilitans, sanatis nostris vitiis integrum vigorem nobis restitueret.

19. (*Aperite.*) Hic zeli ardore prorumpit David ad testandam suam gratitudinem, dum sibi templum aperiri iubet, quasi victimis in medium adductis. Atque iterum confirmat quod prius dixit, se publice Deo gratias acturum in legitimo piorum coetu. Quanquam autem ex more sacerdotes portas templi aperiebant populo, videtur tamen alludere David ad diuturnum suum exsilium, atque hanc coniecturam melius confirmat proximus versus. Quum ergo diu prohibitus esset ab accessu sanctuarii, imo privatus eius conspectu: nunc laetatur ac triumphat se admitti ut Deo sacrificet. Simul ostendit se venturum, non ut solebant hypocritae, quibus Deus per Iesaiam 1, 12 exprobrat quod pavimentum suum frustra terant: sed se venturum cum sacrificio laudis. Iam quia sibi verae pietatis conscius erat, aequum esse dicit, sibi et sui similibus patefieri templi fores, ad quas accedere pridem ausus non fuerat. *Porta*, inquit, *est Iehovae:* ergo iustis eam tandem aperiet. Summa huc tendit, quamvis extorris a templo et patria fuisset David, nunc tam ipsum quam sinceros omnes Dei cultores recuperare ius suum, statu regni in melius composito. Atque ita oblique deflet templi profanationem, quamdiu sub tyrannide Saulis fuerat a profanis Dei contemptoribus occupatum, ac si canibus et impuris animalibus stabulum esset. Quod ergo templum diu fuerat latronum caverna, haec indignitas perstringitur: nunc vero quum iustis pateat, vere sacram esse Dei domum asserit. Porro quod contingit tempore Saulis, hodie cernitur, ut per summum nefas ac dedecus sanctuarium Dei occupent sacrilegi eius hostes. Neque enim Antichristus esset papa, nisi sederet in templo Dei. Caeterum quum ille passim omnia templa foedis pollutionibus in lupanaria converterit, studeamus quoad in nobis est, ea purgare, ut pure in illis colatur Deus. Ubi autem sacrum inter nos domicilium eligere dignatur, demus quam possumus operam arcendis inquinamentis et foetidis misturis quae puritatem ecclesiae corrumpunt. Postea breviter commemorat David qua de re laudis sacrificium offerre Deo instituat: quia scilicet *servatus fuerit* eius gratia.

22. *Lapidem reprobaverunt aedificantes, factus est in caput anguli.* 23. *A Iehova factum est hoc, mirabile est in oculis nostris.* 24. *Haec dies quam fecit Iehova, exsultemus et laetemur in ea.* 25. *Obsecro Iehova serva, obsecro, obsecro Iehova, prosperum successum da obsecro.* 26. *Benedictus qui venit in nomine Iehovae: benedicimus vobis e domo Iehovae.*

22. (*Lapidem.*) Iam David collecto animo calumniis insultat, quibus iniuste et praeter meritum fuerat gravatus. Porro quia durum erat praeiudicium, a toto procerum consessu et omnibus qui gubernacula tenebant damnatum esse, iamque invaluerat opinio, hominem sceleratum esse ac reprobum: hunc errorem consulto refutat, et contra praecipuos quosque innocentiam suam asserit. Nihil moror (inquit) quod reiectus fuerim a maximis quibusque, quando re ipsa apparuit Dei iudicio me fuisse electum. Concinna vero metaphora utitur, lapidi se comparans: ipsos vero ecclesiae primores architectis. Poterat quidem absurdum videri, privatos fuisse Dei spiritu et sana mente regni proceres, penes quod residebat ecclesiae potestas: sed

pravis et fallacibus eorum suffragiis opponit Dei gratiam, quod decreto et manu Dei positus sit ad sustinendum totum aedificium. In summa, docet sibi non obstare splendidos titulos, et praestantiam dignitatis qua superbiebant improbi: quia Dei vocatione subnixus gloriam totius mundi iudiciis superiorem obtineat. Sed quia difficilis erat eius rei persuasio, gratiam Dei pluribus verbis extollit, ut eius autoritate improbos omnes et obstreperos sermones compescat. *A Domino,* inquit, *factum est:* perinde ac si diceret, Ite et litigate cum Deo quicunque me e solio deiicere contenditis, quod ego non temere conscendi, vel humanis mediis, sed manifesta Dei virtute. Id autem probat, quia omnes quod factum est, quasi incredibile cogantur mirari. Ubi autem supra captum nostrum et mirabiliter operatur Deus, conspicua eius virtus nobis esse debet. Si quis adversative accipere malit in hunc sensum, Quamvis homines in hoc Dei opere obstupescant, non debere tamen repudiari: fruatur suo sensu. Mihi certe probabile est, *miraculi* nomen a Davide positum ut Deo cedat omnis carnis protervia, nec quisquam amplius obstrepere ausit. Porro quomodo haec in Christum proprie conveniant, commodius disseram, ubi ad 25 versum pervenerimus.

24. (*Haec dies.*) Nunc faustum et felicem esse praedicat diem illum quo tandem receptus fuit in regem, et unctio Samuelis effectu sancita fuit. Etsi autem verum est, dies omnes peraeque a Deo creatos esse, David tamen κατ' ἐξοχὴν divinum appellat illum diem qui in salutem ecclesiae illuxerat post longas tenebras: quia ornatus erat insigni nota et ad posteros memorabili. Quia autem emerserat ecclesia ex tam densa caligine, fideles ad laetitiam et gratulationem hortatur: idque consulto facit: quia multi adhuc ignorabant vel spernebant Dei gratiam: alios vero tenebat perversum studium Saulis, ut se Davidis imperio aegre summitterent.

25. (*Obsecro Iehova.*) Quia נָא saepe adverbium est temporis apud Hebraeos, multi hoc loco vertunt, Serva obsecro nunc, quia tamen saepe rogantis quoque adverbium est, sensum hunc elegi qui praesenti loco non male quadrabat. Neque enim dubito quin spiritus sanctus frequenti repetitione per os prophetae excitare in cordibus piorum voluerit raram vehementiam et ardorem precandi, quanquam si quis diversum potius sensum eligat, facile patiar. Hoc quidem certum est, dictari electo populo precandi formam, ut felicem successum optet regno Davidis, ex quo pendebat publica omnium salus. His autem verbis testatus est, coelestibus auspiciis se regnare: deinde indignos esse qui in ecclesia locum occupent, quicunque ad optandam regni sui felicitatem non consentiunt. Proximo versu adiungitur speciale votum, quod concipere debent fideles, nempe ut Deus, sicut Davidem constituit gratiae suae ministrum, ita *benedicat.* Nam dicuntur *in nomine Domini venire,* quorum opera utitur in populi sui salutem: sicuti prophetae et doctores, quos ad colligendam ecclesiam suam excitat: duces et praefecti, quos spiritu suo instruit. Davidis autem singularis fuit ratio, quatenus Christi figuram gestabat: quia sub ipso et successoribus voluit Deus populum suum degere usque ad Christi adventum. Posset etiam gratulationis esse elogium, quum dicitur, *Benedictus qui venit.* Sed quia mox subiicitur benedictio sacerdotalis, potius in illam partem inclino, populum Davidi precari Dei gratiam et favorem. Iam quo votum hoc alacrius concipiant fideles, et inde animentur ad amplexandum quem illis Deus regem praeficit, additur continuo post promissio in sacerdotum persona, *Benedicimus vobis e domo Domini.* Sic autem pro officii sui ratione loquuntur quibus iniunctae erant benedicendi partes: sicuti pluribus locis Moses docet, et praecipue Numerorum 6, 23. Sed non temere coniungunt cum prospero regni statu ecclesiae salutem: quin potius admonent, incolumem fore populum quamdiu florebit regnum illud, et benedictos fore omnes una cum suo rege: quia inseparabilis sit nexus inter caput et membra. Iam quia scimus, quum David rex creatus est, iacta fuisse fundamenta aeterni regni, quod tandem Christi adventu patefactum fuit: et temporale illud solium, in quo sedebant posteri Davidis, imaginem fuisse perpetui imperii quo donatus est Christus a Patre, ut plenam potestatem tam in coelo quam in terra obtineat: non dubium est quin fideles iubeat propheta assiduis votis expetere laetos et felices spiritualis huius regni progressus. Oportuit autem, qui sub veteribus figuris vixerunt, pro Davide et successoribus precari. Ubi vero collapsa fuit tota regni dignitas, oportuit maiore studio promissam instaurationem a Deo petere. Denique quidquid hic dicitur, proprie in Christi personam competit: et quod in Davide obscure adumbratum fuerat, solide in Christo ipso fuit exhibitum. Arcana fuit Davidis electio: et quum Samuel eum in regem unxisset, reiectus fuit a Saule et cunctis populi ducibus, omnesque eum abominabantur quasi centum mortibus dignum. Tanta igitur ignominia deformis, non visus est idoneus lapis cui daretur locus in aedificio. Eadem regni Christi fuerunt exordia, qui in ecclesiae redemptionem missus a patre, non solum contemptus fuit a mundo, sed in odio et exsecratione habitus: nec modo apud vulgus ignobile, sed primos ecclesiae antistites. Quaeri tamen posset quomodo architectos nominet propheta qui nihil aliud machinabantur quam totum templi aedificium evertere: tantum abest ut tueri studerent. Scimus enim quanto furore incubuerint scribae et sacerdotes Christi tempore ad

totius pietatis ruinam. Facilis solutio est, Davidem ad eorum munus, non autem studium respicere. Quanquam enim eversor ecclesiae Dei fuit Saul cum suis consiliariis, vocationis tamen respectu architecti erant. Ita solet impiis spiritus sanctus concedere honorificum nomen officii, donec eos Deus abdicet. Scimus quam scelesti saepe fuerint sacerdotes in veteri populo: manebat tamen penes eos tituli honor et decus, donec e suo gradu deiecti essent. Sic loquitur Iesaias 42, 19: Quis est caecus, nisi servus meus? et quis stupidus, nisi quem ego misi? Quamvis enim illis propositum esset totum ordinem labefactare, quia tamen in alium finem divinitus vocati erant, servos Dei et ab eo missos vocat. Sic hodie utcunque sibi papa cum foetido suo clero titulum sacerdotii usurpet, non tamen desinunt professi esse Christi hostes. Unde sequitur, nihil minus quam legitimos esse Dei ministros: atque hoc illis in gravius iudicium cedet, quod gregem dissipando, locum tamen occupant pastorum. Quanquam autem inter ipsos et sacerdotes leviticos magnum est discrimen: quatenus tamen ordinaria potestas penes eos residet, titulum illis concedere nihil obest: modo ne hoc praetextu tyrannidis suae probrum obtegant. Nam si nudus titulus ad reverentiam sufficeret, necesse fuisset Christum obmutescere, quum eius doctrinam respuerent sacerdotes. Quin potius docet hic locus, pessimos interdum esse operarios quibus mandatum est regendae ecclesiae officium. Architectos vocat David in spiritu, qui filium Dei et salutem humani generis exstinguere conati sunt, a quibus adulteratus fuerat Dei cultus, tota religio corrupta, et profanatum Dei templum. Ergo si promiscue audiri oportet, quasi legitimum pastorem, quicunque ordinaria potestate praeditus est, taceat Christus: quia ut plurimum contingit deterrimos eius hostes delitescere sub pastorum larva. Videmus quam valido et firmo clypeo nos instruat spiritus contra inanes cleri papalis iactantias. Sint sane titulo architecti: sed si Christum reprobant, an cum nobis abnegare fas erit? Imo spretis et calcatis eorum placitis, veneremur hunc pretiosum lapidem, in quo salus nostra fundata est. Nam quod dicitur *locatus in capite anguli*, his verbis intellige verum esse ecclesiae fundamentum, quod totam aedificii molem sustinet: quia in angulis praecipua debet esse firmitas. Neque enim placet illa Augustini argutia, Christum angularem esse lapidem, quia Iudaeos cum gentibus coniunxit, sicuti angulus medius est inter diversos parietes. Postea inculcat David (ut dixi) pluribus verbis, perperam aestimari Christi regnum ab hominum sensu vel suffragiis: quia invito et repugnante mundo, mirabiliter erigitur arcana Dei virtute. Interea meminerimus, quod in Christi persona impletum fuit, spectare ad continuum regni eius cursum usque ad finem mundi. Spreverunt Christum ecclesiae antistites dum in terra versatus est: nunc gigantum more bellantur contra evangelium et spiritum qui Petri et Pauli se successores nominant, quum prorsus sint Annae et Caiaphae. Atqui non est quod furiosa haec rebellio nos conturbet: sed suppliciter adoremus admirabilem eius potentiam, quae perversa mundi iudicia evertit. Nam si rationem quam Deus in tuenda ecclesia sua servat, caperet ingenii nostri modulus, non fieret miraculi mentio. Unde colligimus operandi modum esse incomprehensibilem, qui cogat omnes humanos sensus evanescere. Quaeritur tamen an necesse sit Christum reprobari ab architectis. Atqui male ageretur cum ecclesia si nullos unquam haberet pastores, nisi salutis suae capitales inimicos. Deinde Paulus 1. Cor. 3, 10 se architectum nominans, docet hoc commune fuisse Apostolis omnibus officium. Respondeo igitur, non damnari perpetuae caecitatis quicunque dignitate pollent in ecclesia: sed spiritum sanctum occurrere huic scandalo, quod alioqui plurimos morari solet, dum vident mundi splendore obrui Christi nomen. Quia ergo Deus, ut potentiam suam clarius illustret, laxat fraenum Satanae, ut qui autoritate et imperio sunt praediti Christum respuant: hic spiritus sanctus nos magno animo esse iubet, et perversis eiusmodi iudiciis valere iussis, reverenter quem Deus nobis regem praeficit suscipere. Scimus initio architectos Christum evertere conatos esse. Idem aetate nostra accidit: quia imperium Christi modis omnibus evertere conati sunt quibus mandatum erat ecclesiae regimen, et hodie adhuc quascunque possunt admovent machinas. Sed si huius vaticinii memoria nobis succurrat, adeo non labascet fides nostra, ut magis ac magis stabiliatur: quia inde melius constat non regnare Christum hominum arbitrio, vel muniri terrenis subsidiis, sicuti imperium non est adeptus humanis suffragiis. Interea si probe aedificant architecti, eo minus excusabilis erit eorum malitia qui se non permittent aptari sacro aedificio. Caeterum quoties hoc tentationis genere probabimur, semper in mentem veniat, minime aequum esse gubernari ecclesiam pro captu nostro, sed incognitum nobis esse eius regimen: quia quod fit miraculo non potest a nobis comprehendi. Quod postea sequitur: *diem hunc factum esse a Deo*, admonet mortiferas tenebras grassari, donec per suum evangelium illuceat sol iustitiae Christus. Simul etiam monemur adscribi hoc opus Deo, ne quid suae industriae arrogent homines. Exhortatio ad gratulationem, quae mox sequitur, huc spectat, ne cedamus hostium vesaniae, quantumvis tumultuentur, ad excutiendum nobis gaudium quod Christus attulit: Nam quum tota nostra felicitas inde fluat, mirum non est, quamvis fremant ac indignentur omnes impii, nos ad gaudium in-

superabile attolli, quod omnes dolores et afflictionum quae ferendae sunt acerbitatem prosternat. Precatio quae sequitur, ante Christi adventum trita fuit in populo usque ad ipsos pueros: sicuti hac voce exceptum fuisse Christum Evangelistae commemorant. Nec dubium est quin tunc Deus vaticinium, quod protulerat per os Davidis, sancire voluerit: imo acclamatio illa palam demonstrat publico consensu receptam fuisse interpretationem cui nunc obstrepunt et allatrant Iudaei: quo minus excusabilis est eorum pervicacia et improbitas. Nam stuporem non accuso, quum data opera ignorantiae nebulas sibi et aliis offundant. Quod autem in illa tristi vastitate ac deformibus ruinis, non cessavit tamen haec precatio inter Iudaeos, animos nobis hodie addere debet illorum perseverantia. Nulla erat tunc regni dignitas, nullum solium, nullum nomen nisi apud Deum: rebus tamen perditis ac deploratis retinuerunt precandi formam semel a spiritu sancto dictatam. Hoc exemplo edocti, quamlibet misere dissipata hodie sit ecclesia, pro eius tamen restitutione fortiter orare pergamus. Praeterea his verbis iterum docemur, non hominum industria vel promoveri vel fulciri Christi regnum, sed hoc unius Dei esse opus: quia ad solam eius benedictionem confugere docentur fideles. Ipsa etiam verborum repetitio, quam emphaticam esse diximus, segnitiem nostram excitet: quo ardentius intenti simus ad hoc votum. Posset quidem ipse Deus sponte et absque ullius rogatu Filii sui regnum tam erigere quam tueri: sed non frustra hanc curam nobis mandavit: quia nihil est in quo se melius exerceant fideles, quam in expetenda eius gloria.

27. *Deus Iehova, et illuxit nobis: ligate agnum funibus usque ad cornua altaris.* 28. *Deus meus es, et celebrabo te: Deus meus, exaltabo te.* 29. *Celebrate Iehovam, quia bonus, quia in aeternum clementia eius.*

27. (*Deus Iehova.*) Confirmat quod prius dixit, Deum ecclesiae suae misertum, discussis tenebris, gratiae lucem protulisse, ubi in solium conscendit David: quia hoc redemptionis, quae a Christo tandem speranda erat, fuit praeludium. Repetit etiam, Deum huius tam inopinatae salutis esse autorem, et effectu ipso palam probasse dicit, vere se Deum esse. Subest enim his verbis emphasis, Iehova ipse est Deus fortis, quia lucem vitae nobis restituit. Nam quia confuso ecclesiae statu fideles propemodum animos desponderant, impii vero imaginabantur actum esse de genere Abrahae, Deus ipse quodammodo absconditus erat. Itaque ad gratiarum actionem rursus descendit. Et quia ex legis praescripto fideles non sine sacrificiis solennes Deo agebant gratias, iubet *ligari victimam ad cornua altaris.* Scimus enim, ut sedulus erat legis observator David, caeremonias a Deo mandatas minime neglexisse. Quanquam praecipuum semper finem spectavit, ut rudimentis illis adiutus spiritualem offerret Deo cultum. Nunc umbris legalibus abolitis, superest ut per Christum offeramus gratiarum actiones Deo, quas ipse sua puritate sanctificat, ne ab hoc pietatis cultu sordibus carnis nostrae arceamur. Quod vero mentem suam ad Dei laudes direxerit David, clarius apparet ex sequenti versu, ubi promittit se celebraturum Dei nomen, quia Deum suum expertus fuerit: hoc est, re ipsa senserit salutem sibi in eius manu certam et paratam fuisse.

PSALMUS CXIX.

ARG. Quia de rebus variis in hoc Psalmo disseritur, difficile est brevi summa exponere quid contineat: nisi quod duo praecipui sunt scopi. Nam ad pietatis et sanctae vitae studium filios Dei hortatur propheta: deinde regulam et modum veri cultus praescribit, ut se totos legis doctrinae addicant fideles. Sed quia promissiones subinde admiscet, quibus magis animet Dei cultores ad pie iusteque vivendum, querimonias etiam inserit de impio legis contemptu, ne se malis exemplis profanent: varii denique transitus ab uno doctrinae capite ad aliud occurrunt, nec continuo tenore certum aliquod argumentum prosequitur: satius erit singula suis locis excutere.

1. *Beati integri in via, ambulantes in lege Iehovae.* 2. *Beati custodientes testimonia eius, qui toto corde exquirunt eum.* 3. *Certe non operantur iniquitatem qui in viis eius ambulant.* 4. *Tu mandasti statuta tua custodiri valde.* 5. *Utinam dirigantur viae meae ad custodienda edicta tua.* 6. *Tunc non pudefiam quum intentus fuero ad omnia mandata tua.* 7. *Celebrabo te in rectitudine cordis, quum didicero iudicia iustitiae tuae.* 8. *Edicta tua custodiam, ne me derelinquas usque longe.*

Psalmum hunc quidam octonarium nominant, quia per octonos quosque versus, prima dictio incipit ab eadem litera, secundum ordinem alphabeti, quod memoriae iuvandae causa factum esse, ex re ipsa colligitur. Continet enim doctrinam, cuius meditatio assidua esse debet inter filios Dei. Itaque ut molestia lectores propheta levaret, singulas quasque versuum ogdoadas propriis literis a capite distinxit, quo subsidio pigris etiam et frigidis sublata fuit excusatio ignaviae. Quanquam autem latinis hominibus hoc levamen commune non est, tenere tamen hoc principium convenit, doctrinam hic proponi in qua se exerceant omnes filii Dei, et quam memoriter discant, quo magis familiaris ac trita sit. De autore nihil assero, quia nec probabili coniectura elicere licet quisnam fuerit: nec interpretum con-

sensu quidquam certi constat. Quia tamen hac dote alios omnes antecelluit David, mihi religio non erit, alicubi nomen eius ponere. De vocibus etiam quarum creberrima occurrit repetitio, aliquid praefari convenit. De nomine תורה non loquar, quia tametsi a doctrina deductum est, passim pro lege capitur. חוקים statuta, vel ritus divinitus praescriptos, quorum certa constet ratio, quidam hebraei doctores esse tradunt. פקודים volunt esse praecepta, quae ad naturae aequitatem spectant. משפטים certum est esse mandata, idque ex etymologia probatur. עדות accipiunt Hebraei pro doctrina legis, sed cum certa notatione: ut sciamus illic comprehendi quomodo Deus cum populo suo paciscatur. Cur praecepta legis vocentur iudicia vel iustitiae, satis notum est: nempe ut sciamus nihil a Deo praecipi nisi rectum et iustum, deinde non aliam hominibus perfectae sanctitatis regulam esse quaerendam, nisi ut vitam suam in legis obsequium componant. Eodem fere sensu vocantur viae Domini, ut se ab omni errore tutum certo sciat quisquis a legis ductu non deflectit. Sed quum חוקים promiscue vocentur quaelibet Dei vel regum edicta, פקודים etiam quum ex multis locis constet ad diversas species extendi: refellitur tam argutum illud discrimen. Quod vero ad Psalmum hunc attinet, ex contextu patebit, omnia fere esse synonyma. Ut legi plus reverentiae conciliet propheta, variis eam elogiis insignit: eandem tamen doctrinam semper commendans. Nunc ad verba descendo.

1. (*Beati integri.*) Idem paradoxon nunc profertur quod initio libri vidimus. Nam quum beati esse naturaliter appetant cuncti mortales, adeo tamen recta via ad beatitudinem non adspirant, ut per innumeros errores consulto in suum exitium errare malint. Quare tanta socordia et caecitas merito a spiritu Dei coarguitur. Et verborum quidem clarus est sensus, nisi sua quemque cupiditas bruto impetu in contrariam partem raperet. Nam quia ut quisque longius a Deo recesserit, se felicem fore imaginatur, quod de pietate et cultu Dei pronuntiat spiritus, quasi fabulosum, omnes repudiant. Certe vix centesimus quisque hanc doctrinam amplectitur. *Via* hic ponitur pro vitae instituto vel cursu: ita integros via dicit, quibus sincerum et aequabile studium est colendae iustitiae, et qui vitam suam ad hunc scopum destinant. Secundo membro clarius definit quaenam ratio sit pie iusteque vivendi, nempe *ambulare in lege Dei:* quia si quis suo arbitrio currat, nihil aliud quam vagabitur: atque ut ei totus mundus applaudat, se tamen absque profectu fatigabit. Posset tamen quaeri an a spe felicitatis excludat propheta quicunque non perfecte Deum colunt, atqui hoc modo soli angeli felices essent, quia nusquam in terra reperietur perfecta legis observatio. Solutio facilis est: Ubi integritas exigitur a filiis Dei, non tolli gratuitam veniam, qua sola consistit eorum salus. Sic ergo beati sunt Dei cultores, ut tamen ad misericordiam confugere necesse habeant: quia tantum dimidia est eorum integritas. Hoc modo vere praedicantur felices qui legem Dei fideliter observant: simul tamen illud impletur, Beatos esse quibus non imputat Deus peccata, Psal. 32, 2. Secundo versu eandem doctrinam melius confirmat, *beatos* vocans, non qui sibi sapiunt, vel sanctitatem sibi fingunt suo arbitrio, sed qui pacto Dei et legis doctrinae addicti sunt. Caeterum ut sciamus Deum oculari cultu minime contentum esse, sincerum quoque affectum cordis requirit. Et certe si solus Deus vitae nostrae idoneus est iudex ac arbiter, non satis est pedibus et manibus obsequium praestare, nisi primum locum teneat cordis veritas.

3. (*Certe non operantur.*) Etsi videtur nihil nisi vulgare tritumque dicere, quod publico consensu passim receptum est, non peccare qui Deum sequuntur ducem: duas tamen ob causas necessaria est admonitio, ut scilicet discamus totam vitam permittere Deo regendam: deinde magis attenti simus ac solliciti ad audiendam eius doctrinam. Fatentur omnes extra errandi esse periculum quisquis Deo obtemperat: sed interim quisque ad suas ambages declinat. Nonne haec libido vel audacia palam convincit, pluris eos facere sua commenta quam certam Dei legem? Iam quoties lapsus est quispiam, nonne statim obiicitur incogitantiae praetextus? ac si nemo sciens et volens unquam peccasset. Quasi vero non satis ad cavendum suggerat prudentiae lex Dei, quae omnibus delictis remedium affert, quia vitiosas omnes cupiditates fraenat. Itaque merito denuntiat propheta, quicunque in lege Dei edocti sunt, carere ignorantiae praetextu: quia sponte caecutiunt. Si enim attenderent ad vocem Dei, probe contra omnes Satanae insidias muniti essent. Iam ut timorem incutiat, dicit quarto versu, legis observationem *severe a Deo exigi:* unde sequitur, eius contemptum non fore impunitum. Deum etiam secunda persona compellans, quasi iudicem ante oculos statuit.

5. (*Utinam dirigantur.*) Quia verbum כון stabilire quoque interdum significat, posset videri propheta sibi optare perseverandi virtutem: malo tamen *dirigere*, quia etsi aperte nos instituit Deus in lege sua, quae tamen est mentis nostrae tarditas, quae etiam cordis contumacia, necesse habemus in singula momenta eius spiritu dirigi. Quare hoc sit caput omnium votorum, mentem expetere quae nonnisi ex lege Dei sapiat, et cor etiam docile ac morigerum. Postea subiicit, minime timendum esse, si quis intentus sit ad servandam Dei legem, ne ipsum poeniteat ullius consilii vel actionis. Verbo *respiciendi* significat non esse dandum consiliis no-

stris locum, nec deliberandum ex carnis sensu quid agere conveniat: sed hoc semel statuendum esse, rectam viam tenere qui a Dei praeceptis neque ad dextram, neque ad sinistram declinant. Etsi autem non desinunt a maiori hominum parte damnari qui reverenter attendunt ad eius legem, eos propheta *negat pudefieri*, quia sibi probe conscii sunt coram Deo et angelis, et coelesti theatro abunde sunt contenti, nam si penderent a mundi opinione, subinde labascerent. Dicit autem *ad omnia praecepta*, quia inter tot Satanae insidias, in tam crassis tenebris, in tanta nostra hebetudine non vulgaris ad cavendum sedulitas requiritur, si omni ex parte culpam effugere cupimus. Quare danda opera est ut in singulis actionibus recurrat legis memoria quae nos a lapsu contineat.

7. (*Celebrabo te.*) Confirmat, singulare Dei beneficium esse si quis rite in lege profecerit. Gratiarum enim actio loco signi ponitur: ac si dixisset, Domine tu mihi incomparabile bonum praestiteris si me docueris in lege tua. Unde sequitur nihil esse in vita magis expetendum: atque utinam id nobis bene et penitus persuasum esset. Nam dum sollicite quaerendo quidquid nobis utile putamus, nullum praetermittimus carnis commodum: interea quod praecipuum erat negligimus. *Iudicia iustitiae* tantundem valet ac praecepta quae perfectam in se iustitiam continent, atque ita ab exacta doctrinae perfectione legem Dei propheta commendat. Docemur praeterea hoc versu, neminem sincero cordis affectu laudare Deum, nisi qui in eius schola huc usque profecit ut vitam formet ad eius obsequium: quia nimis frigida simulatio est, Deum ore et lingua laudare, si vita nostra eum probro afficit. Merito itaque propheta fructum verae pietatis hic ponit, Deum sine hypocrisi laudare.

8. (*Edicta tua.*) Testatur primum, sibi esse in animo servare Dei legem: sed interim quia propriae infirmitatis sibi conscius est, precem adiungit ne deseratur a gratia Dei. Quanquam istud *relinquere* bifariam exponi potest: vel quum spiritum suum Deus subducit: vel quum perinde rebus adversis affligi suos patitur ac si ab illis remotus foret. Atque haec posterior expositio melius convenit, propter particulam mox additam *usque valde*. Neque enim propheta in totum fugit quin fides sua tentationibus probetur: sed si examen nimis diu extrahatur deficere metuit. Itaque suae infirmitati ignosci cupit. Summa est, Tu vides Deus quo sim animo: sed quia homo sum, ne favoris tui signa diutius a me abscondas, vel differas auxilium tuum, quam mihi expediat, ne me derelictum putans a recto pietatis studio desciscam.

9. *In quo purgabit adolescens viam suam? custodiendo secundum sermonem tuum.* 10. *In toto corde meo exquisivi te, ne me errare sinas a mandatis tuis.* 11. *In corde meo abscondi eloquium tuum, ut non peccem tibi.* 12. *Benedictus tu Iehova, doce me edicta tua.* 13. *Labiis meis narravi omnia iudicia oris tui.* 14. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum ut in omnibus divitiis.* 15. *In statutis tuis meditabor, et considerabo semitas tuas.* 16. *In edictis tuis oblectabo me, non obliviscar verborum tuorum.*

9. (*In quo purgabit.*) Repetit aliis verbis quod prius dixerat, nempe utcunque sibi blandiantur in suis factis homines, nihil tamen purum esse in eorum vita, donec se totos addixerint verbo Domini. Sed quo efficacius permoveat, diserte pueros vel adolescentes in exemplum adducit. Neque enim hos nominans, fraenum adultis vel senibus laxat, quasi idonei sint ad regendam vitam, ac ipsis sua prudentia legis instar sit, sed quia adolescentia homines locet in bivio, ut certum genus vitae sibi deligant, significat, ubi quis vitam instituere cogitat, nullum consilium posse fideliter succedere, nisi legem Dei magistram et ducem sibi proponat. Hoc modo simul ad mores suos cito vel mature formandos propheta homines sollicitat, ne in longum tempus differant, sicuti et Solomo dicit Eccles. 12, 1: Memento creatoris tui in inventute tua, antequam veniant dies afflictionis, et anni qui sint tibi taedio. Et certe videmus, eos qui procrastinant obdurescere in suis vitiis, ut sero ad ea corrigenda virilem aetatem ingressi nitantur. Accedit altera ratio, quod adolescentes in quibus magis ebulliunt libidines carnis, quasi duplici fraeno opus habent: et quo minus in ipsis est temperantiae, talem lasciviam cohiberi necesse est. Itaque non immerito eos propheta peculiariter hortatur ad studium legis. Iam ducendum est argumentum a maiori ad minus. Nam si ad fraenandos adolescentiae impetus tam efficax est lex Domini, ut puros et integros servet quicunque ad eam respiciunt: minime dubium est, ubi accesserit aetatis maturitas, et cupiditates deferbuerint, optimum fore remedium sanandis vitiis. Inde igitur tanta malorum colluvies in communi vita, quod sibi omnes in sua immunditie indulgent, vel plus suo ingenio tribuunt quam coelesti doctrinae. Haec enim una est fidelis custodia, cavere nobis secundum Dei sermonem, sed alii, dum sapiunt ex proprio sensu, se proiiciunt in Satanae laqueos, alii autem flagitiosam vitam ignavia fovent.

10. (*In toto corde.*) Quamvis propheta vere animum sibi rectum esse praedicet, ne tamen infirmitate labatur, implorat Dei auxilium. Neque tamen hic suam praeparationem iactat quasi proprio motu Deum quaerere inceperit: sed quam adeptus est gratiam celebrans, simul ad perseverandi constantiam adspirat. Stulte ergo hunc locum et similes arripiunt papistae, quasi sancti libero arbitrio

anteverterint gratiam spiritus, et deinde eius subsidio adiuti fuerint. Neque enim hic inter se et Deum partitur propheta: sed potius rogat ut Deus in finem usque continuet opus suum, sicuti ubique docemur obiicere Deo sua beneficia, donec ea ad perfectionem adduxerit. Interim haec legitima est precandi ratio, ut Dominus manum nobis porrigat, dum videt animis ita esse compositos ut nihil magis expetamus quam rite agere. Sicut autem ad petendum donum perseverantiae, Deus nos fiducia erigit, ubi rectum affectum cordibus nostris inspirat: sic etiam nos sollicitat in futurum tempus ne secure torpeamus tanquam emeriti, sed petamus ut in singula momenta nos dirigat spiritu prudentiae, et spiritu virtutis fulciat. David enim hic suo exemplo regulam nobis dictat, ut quisque se divinitus adiutum fuisse sentit, eo maiore cura et studio ad continuum eius auxilium implorandum impelli: quia nisi nos sua manu retineat, statim in errorem labimur: quod etiam clarius exprimitur verbo hebraico תשגני, est enim transitivum, quod tantundem valet ac in errorem inducere: non quod ex verbi significatione intrinsecum Dei motum probare contendam, sed ut teneant lectores quae nostra est ad peccandum propensio, simul ac manum laxarit Deus, protinus in errorem labi. Admonet etiam hic locus, quisquis vel tantillum declinat a mandatis Dei, extra viam errare.

11. (*In corde meo.*) Quia Psalmus hic in usum privatum compositus non fuit, quoties exemplum suum proponit David, sciamus sub typo nobis praescribi quid sequendum sit. Hoc autem loco docet, tunc demum nos ad cavendas Satanae insidias esse instructos, si lex Dei penitus cordibus nostris sit infixa: nisi enim ita solide corda nostra occupet, nullo negotio subinde excidemus. Nam sicuti qui tantum ex commentariis sapiunt, nisi librum semper habeant prae oculis, facile produnt suam inscitiam: ita nisi imbiberimus Dei doctrinam, et ea probe simus imbuti, facile nos deprehendet Satan, suisque laqueis induet. Haec igitur vera demum munitio est, non leviter gustasse legem Dei, vel legendo transvolasse, sed profunde eam recondere in animis nostris. Interea rursus monemur, quidquid sibi de sua prudentia homines persuadeant, omni tamen recto iudicio destitui, nisi quatenus Deus illorum magister est.

12. (*Benedictus tu.*) Etsi hucusque profecerat propheta, ut non tantum unus esset ex discipulis Dei, sed publicus ecclesiae doctor: quia tamen se et perfectissimos quosque in cursu esse agnoscit usque ad vitae finem, spiritum intelligentiae petere non desinit. Ac in genere quidem ostendit hic locus, quamvis lex Dei sub oculis nostris versetur, non eo tamen acumine nos pollere ut lucem illic propositam cernamus, donec spiritu iudicii nos Deus illuminet. Atque hinc fit ut multi caecutiant in clara luce doctrinae, quod perspicacia sua confisi arcanam spiritus illuminationem negligunt. Secundo discamus, neminem mortalium tanta intelligentia pollere, quin semper incrementis indigeat: quia si propheta, cui Deus tam honorificum munus contulerat, profitetur adhuc se unum esse ex discipulis: cuius socordiae erit, nos qui longe adhuc ab eo distamus, ad profectum non eniti? Adde quod non propria merita ingerit, ut impetret quod postulat: sed Deum per suam gloriam obtestatur. Nam exordium hoc sumens, *Benedictus tu Iehova*, se inde exorandi fiduciam concipere declarat, quod Deus ob immensam bonitatem, iustitiam, misericordiam omni laude dignus sit.

13. (*Labiis meis.*) Testatur hoc versu se non tantum habuisse legem Dei in corde suo inclusam, sed operam quoque dedisse ut multos condiscipulos adduceret in obsequium Dei. Per se quidem frigidum esset de lege Dei verba facere, sicut videmus hypocritas facunde garrire de tota pietatis doctrina, a qua tamen sunt alienissimi: sed quod propheta nuper de cordis affectu professus est, ad linguam quoque nunc transfert. Et continuo post rursus confirmat, ex animo et absque fictione operam se impendisse aliis docendis, dum se non minus oblectationis cepisse praedicat ex Dei doctrina quam ex cunctis mundi opibus. Pium vero legis amorem quo flagrabat, oblique confert pravae cupiditati quae totum fere mundum occupat: ac si dixisset, Quum hominum mentes ad se rapiant divitiae, mihi non minus iucundum fuit proficere in doctrina pietatis, quam summa opulentia affluere.

15. (*In praeceptis tuis.*) Tenendum est quod prius admonui, prophetam hic non efflare suas glorias, sed aliis proponere exemplar quod sequantur. Scimus quantum maior pars hominum terrenis curis addicta sit, ut nihil temporis et otii ad doctrinam Dei meditandam restet. Itaque ut frigus illud ac segnitiem corrigat, non frustra commendat diligentiam et attentionem. Atque ut mundus non ita nos teneat implicitos, scimus tamen quam facile in quotidianis tentationibus nobis obrepat legis Dei oblivio. Itaqae non abs re ad continuam exercitationem nos hortatur propheta, et huc studia omnia applicare nos iubet. Et quoniam erratica est hominum vita, quod carnis cupiditatibus huc et illuc distrahi non desinunt, ideo se ad considerandas Dei *semitas* intentum fore dicit. Postea iterum repetit, hoc *studium summae voluptati sibi fuisse*, donec enim hilariter et cum oblectatione animum suum quis adiiciat ad legem Dei, frigide et nimis lente in ea proficiet. Atque hoc recte vivendi exordium est, ut lex Dei suavitate nos sua alliciat. Haec etiam una ratio domandis vel sanandis carnis cupiditatibus. Quid enim naturaliter nobis arridet nisi vitiosum? Itaque

semper in illam partem feremur propensi, nisi contraria legis oblectatio nos retrahat.

17. *Confer servo tuo, vivam, et custodiam sermonem tuum.* 18. *Aperi oculos meos, et conspiciam mirabilia ex lege tua.* 19. *Peregrinus sum in terra, ne abscondas a me mandata tua.* 20. *Confracta est anima mea prae desiderio ad iudicia tua in omni tempore.* 21. *Perdidisti superbos, maledicti qui declinant a mandatis tuis.* 22. *Aufer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua custodivi.* 23. *Etiam sederunt principes, in me loquuti sunt, servus tuus meditatus est in edictis tuis.* 24. *Etiam testimonia tua oblectationes meae, viri consilii mei.*

17. (*Confer servo tuo.*) Verbum גמל quod retribuere vertunt, Hebraeis non significat mutuam mercedem, sed tantundem saepe valet atque conferre beneficium: sicuti ex Psalmo 116, 7 et pluribus aliis locis patet. Hic quidem locus postulat de gratuito beneficio exponi. Duplex tamen adhuc posset esse sensus: Vel ut seorsum legatur, hoc modo, Praesta Deus te liberalem servo tuo: ita vivam, vel, tunc me existimabo felicem. Vel ut tota sententia uno tenore fluat, Hoc confer servo tuo Deus ut vivendo custodiam mandata tua. Si prior lectio magis placet, testatur his verbis propheta se absque Dei favore similem esse mortuo: atque ut alia omnia suppetant, sibi nullam fore vitam, nisi Deum sibi propitium sentiat. Sed rectior est altera expositio, prophetam hoc summi beneficii loco petere, ut vivendo se totum Deo addicat: quia statuat non aliam sibi esse vivendi causam, nisi ut se exerceat in Dei cultu. Itaque haec duo simul cohaerent, *vivam et custodiam sermonem tuum:* ac si diceret, non aliam se vitam expetere nisi in qua se probet verum et fidum Dei cultorem. Sibi omnes vitam prorogari a Deo cupiunt, et certatim rapitur totus mundus ad hoc votum: interea quorsum vivendum sit vix centesimus quisque reputat. Ut nos ab hoc bruto affectu revocet propheta, legitimum vitae finem praescribit. Interea docet, singulari spiritus gratia fieri ut quis Dei legem observet. Nam si putasset in libero suo arbitrio esse positum ad custodiendam Dei legem se accingere, simulata fuisset precatio. Quo proxime accedit secundi versus doctrina. Postquam enim confessus est divinitus hominibus conferri servandae legis virtutem, statim addit quemque nostrum caecum esse donec mentis oculos idem Deus illuminet. Verum quidem est Deum nobis lucere per verbum suum, sed intelligit propheta, donec velum ex oculis nostris abstulerit, nos caecutire in clara luce. Perinde ergo est ac si suam et totius humani generis caecitatem propheta defleret, dum sibi velatos et clausos oculos fatetur, ne coelestis doctrinae lucem conspiciant, donec eos arcana spiritus sui gratia Deus aperiat. Caeterum, dum hoc sibi munus Deus vendicat, docet remedium in promptu esse, modo ne proprio acumine confisi spernamus quam offert illuminationis gratiam. Discamus praeterea, non ideo nos illuminari, ut contempto externo verbo, rapiamur ad arcanos afflatus: quemadmodum multi fanatici non aliter se putant spirituales nisi reiecto Dei verbo sua deliria substituant. Atqui longe alium illuminationis usum notat propheta, ut ad cernendam vivificam lucem, quam profert Deus verbo suo, nobis sufficiant oculi. Et *mirabilia* vocat legis doctrinam, primum ut ad suspiciendam eius altitudinem nos humiliet: deinde quo melius persuadeat nobis coelesti gratia opus esse ad intelligenda arcana quae captum nostrum superant. Atque hinc colligimus, per nomen *legis* non modo decem praecepta intelligi, sed foedus aeternae salutis quod Deus pepigit, cum suis appendicibus. Et certe quum sciamus Christum, in quo absconditi sunt omnes thesauri scientiae et sapientiae, (Coloss. capite 2, vers. 3) finem esse legis (Romanorum capite 10, vers. 4) non mirum est si eam a sublimibus mysteriis commendat propheta.

19. (*Peregrinus sum.*) Operae pretium est notare cur se inquilinum et hospitem dicat esse in mundo. Profanis enim et terrenis hominibus nihil aliud curae est, nisi ut commode hic vivant. Qui vero sciunt nobis currendum esse, et haereditatem nobis in coelo repositam: non affixi sunt neque impliciti rebus caducis, sed adspirant quo vocantur. Sensus ergo est, Domine quum mihi per terram celeriter transire necesse sit, quid mihi fiet si doctrina legis tuae destituar? Hinc discamus unde nos incipere oporteat ut alacriter ad Deum pergamus. Porro *abscondere* dicitur *Deus mandata sua,* quibus oculos non aperit: quia dum spiritualibus oculis non sunt praediti, videndo non vident, ut absconditum sit quod palam versatur ante oculos. Atque ut demonstret propheta se non defunctorie ita precari, adiungit se totum legis desiderio ardere. Nam quum dicit *animam suam confractam fuisse,* non vulgaris vehementia exprimitur. Quemadmodum enim si quis adeo cupide conferat in rem aliquam sensus suos ut fere evanescant, dicetur intemperie sua consumptus: sic etiam propheta animi sui vigorem ardenti legis desiderio fractum vel exhaustum esse dicit. Et simul perseverantiam notat, quum dicit, *omni tempore,* quia interdum continget magno impetu quempiam ad studium coelestis doctrinae impelli, sed cuius evanidus erit fervor. Habenda igitur constantia est, ne taedio languescant animi.

21. (*Perdidisti superbos.*) Alii vertunt increpare, atque id significat Hebraeis verbum גער: sed quum in regimine additur litera ב *beth.* Nunc autem quum simpliciter dicat גערת זדים, secun-

dum rationem grammaticae aptius convenit perdendi verbum, quanquam ad summam rei parum refert. Consilium enim prophetae minime ambiguum est, se Dei iudiciis fuisse edoctum ut animum adiiceret ad studium legis. Et certe non exspectandum est dum nos suis ferulis castiget Deus: sed dum impios et verbi sui contemptores ulciscitur, nimium sumus socordes nisi nos erudiant eius flagella. Ac profecto haec singularis Dei clementia est, dum nobis parcit, procul terrorem incutere, ut intactos et a castigatione immunes ad se adducat. Nec temere superbos vocat omnes incredulos: quia sola fides est quae nos humiliat, et omnis rebellio ex superbia nascitur. Quam vero utile sit attente et sedulo Dei iudicia animadvertere, quibus talem fastum compescit, hinc colligimus. Quamdiu enim vident infirmi furiose impios contra Deum insurgere, proterve omne iugum excutere, et impune habere ludibrio totam pietatem: dubitare incipiunt an aliquis in coelo iudex Deus sedeat. Quamvis ergo ad tempus Deus conniveat, simul tamen atque aliquod exemplum edit, certo statuamus non frustra transgressoribus legis suae minatum esse Deum: atque ita in mentem veniat maledictos esse omnes qui ab eo recedunt. Caeterum notandum est *declinandi* verbo non quodlibet delictum notari, sed effraenem licentiam, quae ex impio Dei contemptu nascitur. Est quidem illa universalis sententia, Maledictum esse quisquis non permanserit in omnibus quae scripta sunt (Deuteron. capite 27, vers. 26) sed quia Deus paterna indulgentia tolerat qui per infirmitatis vitium claudicant, hic de iudiciis nominatim agitur quae adversus reprobos exercet. Illorum vero finem esse docet Iesaias, capite 26, vers. 9 ut iustitiam discant habitatores terrae.

22. (*Aufer a me.*) Potest hic versus duobus modis intelligi. Scimus, quamlibet se filii Dei recte gerant, multis tamen calumniis esse obnoxios. Itaque non frustra postulant fideles ut Deus contra linguas virulentas sincerae, quam colunt, pietatis sit assertor. Nec male conveniet hic sensus: Domine, quia mihi bene conscius sum, et tu mihi etiam verae integritatis es testis, ne permittas ut improbi, falsa crimina in me congerendo, vitam meam infament. Sed plenior erit sententia si uno contextu legatur, Ne patiaris Deus impios ideo mihi illudere quia legem tuam servare studeo. Nam ab initio haec impietas in mundo grassata est, ut Dei cultoribus probri loco obiecta fuerit sua simplicitas, et in ludibrium tracta. Sicuti hodie eadem fere probra adversus filios Dei volitant, quod non contenti usitata vivendi ratione, nimium sapere velint. Nam illud Iesaiae capite octavo, vers. 18 nunc quoque impleri oportet, Ecce ego, et pueri mei quos dedisti mihi in portentum: ut filii Dei cum capite suo Christo apud profanos homines monstris sint similes: sicuti et Petrus testatur nos ab illis insaniae damnari, quia eorum vias non sequimur, 1. Petri capite quarto, vers. 4. Quia autem haec contumelia in nomen Dei redundat, si ob purum legis Dei studium habentur ludibrio: merito propheta subsannationes istas compesci postulat. Atque etiam ad hoc asylum nos suo exemplo Iesaias capite 22, vers. 22 confugere docet, quod impiis in terra ferociter probra sua iactantibus, sedeat tamen in coelo iudex noster. Proximo versu clarius asserit propheta, se non frustra precatum esse ut eum Dominus a talibus probris assereret: quia non tantum a plebe et hominum quisquiliis derisus fuerit, sed etiam ab ipsis proceribus qui sedebant tanquam iudices. Nam *sedendi* verbo significat non tantum in suis cubiculis vel mensis perperam et inique loquutos esse, sed publice quoque et in ipso tribunali, ubi ius dicendum erat. Ideo utitur particula גם, quae tacita comparatione inter obscuros plebis susurros et superba istorum iudicia, amplificat rei indignitatem. Interea tamen quam constanter perstiterit in studio pietatis videmus. Nam quia hoc artificio tentabat Satan eum ad desperationem impellere, remedium ex meditatione legis Dei se quaesiisse dicit. Hic vero docemur non esse novum si mundi iudices inique opprimant servos Dei, et eorum pietati insultent. Hanc contumeliam si effugere non potuit David, cur hodie essemus immunes? Simul tamen discamus, nihil magis esse perversum quam pendere ab hominum iudiciis: quia necesse erit singulis momentis vacillare. Quare satis sit nos Deo probari, quamvis nos iniuste traducant homines, nec modo vulgus ignobile, sed ipsi etiam iudices a quibus speranda erat maior aequitas.

24. (*Etiam testimonia tua.*) Particula גם versum hunc cum superiore connectit. Hoc rarae fortitudinis exemplum est, quum mundus perperam de nobis iudicat, non mutare propositum, nec fluctuari, sed persequi meditationem divinae legis. Nunc igitur docet propheta quomodo hanc tentationem eluctatus fuerit: nempe, testimonia tua (inquit) sunt laetitiae meae, hoc est, Quamvis acerba sit et molesta hominum iniquitas, dum mendaciter me accusant, sufficiunt tamen ad compensationem deliciae legis tuae. Addit testimonia Dei esse *suos consiliarios*, qua loquendi forma significat se non acquiescere in proprio sensu, sed petere a verbo Dei consilium. Quod diligenter notandum est, videmus enim ut regendae hominum vitae praesideant caeci affectus. Avarus unde petit consilium, nisi ex falso principio quod sibi imaginatus est, nihil scilicet melius esse divitiis? Cur ambitiosi unam altitudinem appetunt, nisi quia existimant nihil esse melius quam tenere gradum honorificum in mundo? Non igitur mirum est tam misere errare homines, qui se tam malis consiliariis regendos

tradunt. Tunc autem et carnis nostrae et mundi imposturis clausus erit aditus, et contra omnes tentationum impetus stabimus invicti, si nos verbum Dei gubernet: atque haec nobis unica sit prudentia, quidquid praescribit obedienter sequi.

25. *Adhaesit pulveri anima mea, vivifica me secundum verbum tuum.* 26. *Vias meas narravi, et respondisti mihi: doce me edicta tua.* 27. *Viam mandatorum tuorum fac ut intelligam, et meditabor in mirabilibus tuis.* 28. *Stillat anima mea prae dolore, erige me secundum verbum tuum.* 29. *Viam falsitatis aufer a me, et lege tua gratificare mihi.* 30. *Viam veritatis elegi, iudicia tua proposui.* 31. *Adhaesi testimoniis tuis Iehovah, ne pudefacias me.* 32. *Viam statutorum tuorum percurram, ubi dilataveris cor meum.*

25. (*Adhaesit pulveri anima mea.*) Significat se de vita non secus desperasse quam si affixus esset sepulcro. Quod notatu dignum est, ne taedeat nos vel pigeat, quoties ita visum fuerit Deo, per varias mortes transire. Suo autem exemplo docet, quum nihil occurrit praeter mortem, spesque omnes videntur exstinctae, ad Deum nihilominus vota nostra dirigere, in cuius manu sunt exitus mortis, quemadmodum vidimus Psal. 68, 21: et cuius proprium munus est vitam restituere mortuis. Caeterum, quia haec difficilis lucta est, ideo se et alios revocat ad Dei promissiones. Nam quum dicit *secundum verbum tuum*, fatetur, si a Dei verbo recesserit, nullam spem manere sibi residuam. Verum quia pollicitus est Deus vitam piorum in manu sua et tutela esse, quamvis sepulcro adhaereat, se tamen in vitae fiduciam erigit.

26. (*Vias meas narravi.*) Priore membro testatur se absque fuco fuisse precatum, nec sequutum esse superbos homines qui prudentia sua, virtute, aut opibus freti ad Deum non confugiunt. Vias enim suas Deo exponere dicitur, qui nihil tentare vel aggredi audet nisi eius auxilio, sed totus pendens ab eius providentia, sua omnia consilia eius arbitrio permittit, et quasi in eius sinum deponit affectus suos: idque sincere facit, non ut hypocritae, qui aliud lingua prae se ferunt, aliud in corde occultant. Addit etiam *se fuisse exauditum:* quod in spem futuri temporis non parum valebat. Secundo membro iterum testatur sibi nihil esse pluris quam veram legis intelligentiam consequi. Sunt enim nonnulli qui vota quidem sua Deo aperiunt, sed eum stultis suis cupiditatibus morigerum habere vellent. Ideo dicit propheta nihil se magis cupere, quam in *Dei statutis* recte *doceri.* Quod et proximo versu confirmat, hanc sibi intelligentiam dari rursus postulans. Atque utroque loco notandum est, quamvis oculis nostris lex Dei sit exposita, nisi tamen accedat interior magister Dei spiritus, non multum nos posse ex illius lectione consequi. Caeterum ubi posui *Meditabor*, quidam interpretes vertunt disseram: et verbum שיח tam ad sermonem quam ad tacitas cogitationes refertur. Sed huic loco posterior significatio melius convenit. Sic enim resolvo prophetae verba: ut mediter in mirabilibus tuis, fac ut mandata tua intelligam. Scimus enim, donec mentes nostras Deus purgaverit ut verae sapientiae gustum percipiant, legem eius esse nobis insipidam. Atque ex hoc fastidio nascitur ignavia, ut gravetur mundus ad Dei legem reverenter attendere, quia admirabilem sapientiam quae illic recondita est non gustamus, quare non temere propheta ianuam intelligentiae dono sibi patefieri rogat. Hinc vero simul discendum esse, prout donati sumus intelligentiae spiritu, reverentiam legis Dei et eius meditandae studium debere in nobis crescere.

28. (*Stillat anima mea prae dolore.*) Quemadmodum paulo ante dixerat, animam suam pulveri esse affixam, ita nunc simili fere sensu diffluere prae dolore conqueritur. Quanquam sunt qui ad lacrymas putent eum alludere: ac si dixisset animam suam in lacrymas liquefieri. Verum sensus est simplicior, vires diffluere instar aquarum. Et verbum quidem est futuri temporis, continuum tamen actum designat. Porro extremi moeroris remedium hoc sibi statuit propheta, si Deus manum porrigat. Sicuti enim nuper quum exanimis esset, spem resurrectionis concepit ex Dei gratia: ita nunc ex eadem novi et pleni vigoris restitutionem sperat, quamvis nunc evanuerit. Repetit particulam illam *secundum verbum*, quia absque verbo nobis frigeret Dei potentia. Atqui ubi nobis Deus occurrit, quamvis nos animus et vires deficiant, satis ad nos confirmandos valere debet eius promissio.

29. (*Viam falsitatis aufer a me.*) Quia sciebat quam propensa sint ad vanitatem ac mendacium hominum ingenia, priore loco mentem suam purgari postulat, ne Satanae imposturis implicita in errorem labatur. Deinde ut sibi a mendaciis caveat, legis doctrina muniri se petit. Quanquam varia est secundi membri interpretatio. Quidam enim ita vertunt, Fac ut lex tua grata sit mihi. Et certe quia lex carni, quam cogit in ordinem, odiosa est, merito rogandus est Deus ut suavem et gratiosam nobis eam reddat. Alii exponunt, Miserere mei de lege tua, ac si misericordiam deduceret propheta ex proprio suo fonte: quia Deus in lege sua fidelibus eam promisit. Uterque sensus mihi coactus videtur: ideo tertium libentius amplector, legem tuam gratuito mihi dona. Sed verbum חנני non potuit aliter transferri quam *gratificare mihi*, crasse quidem et barbare: sed mihi perinde fuit modo prophetae mentem certo tenerent lectores. Iam summa nobis constat, quia enim nos occupat hebetudo, nihil pro-

clivius est quam ut se errores insinuent. Quare subinde in varias hallucinationes rapi continget, nisi prudentiae spiritu nos Deus instruat. Modus autem exprimitur, ut nos instituat in lege sua. Sed gratificandi verbum posuit ac si dixisset, Hoc quidem incomparabile beneficium est, quod homines lege tua dirigis: sed quia gratuita est tua liberalitas, petere non dubito, ut me in huius boni fruitione admittere digneris. Iam si propheta, qui pridem Deum coluerat, nunc ad novum profectum adspirans, non petit pleniorem gratiam meritis suis tanquam debitam rependi, sed fatetur hoc gratuitum esse Dei munus: concidit impium illud commentum quod in papatu obtinuit, augmentum gratiae meritis tanquam debitum retribui.

30. (*Viam veritatis elegi.*) Hoc versu et proximo se ita animatum fuisse asserit, ut nihil magis expeteret quam sequi quod rectum et verum erat. Non temere hic ponitur eligendi verbum, nam quod veteri proverbio dictum est, Vitam hominum esse quasi in bivio, non modo ad generalem cursum, sed ad singulas actiones pertinet. Simul enim ac minimum aliquid suscipimus, huc et illuc distrahimur, et quasi tempestate abrepti miscemus varia consilia. Ideo propheta, ut constanter in recta via pergeret, dicit sibi fixum ac decretum fuisse non relinquere veritatem. Hoc modo se non fuisse expertem tentationum significat: praevaluisse tamen, quia animum addixerat studio servandae legis. Eodem spectat posterius membrum, ubi dicit *proposita sibi fuisse Dei iudicia.* Neque enim firma esset electio, nisi se fideles in continuo legis intuitu exerceant, neque vagandi licentiam permittant oculis suis. Sequenti autem versu non modo pium hunc affectum praedicat, sed adiungit simul precationem, ne confusus impiorum ludibriis succumbat, dum legi Dei totus est affixus. Idem verbum nunc repetit quo prius usus est, ubi animam suam dicebat affixam esse pulveri: atque ita declarat se legem Dei ita tenaciter esse amplexum ut ab ea avelli nequeat. Dum ergo pudefieri metuit, vel probris obrui: hinc colligimus, quo sincerius quisque se Deo addicit, magis provocare impuras et virulentas linguas.

32. (*Viam mandatorum tuorum.*) Significat propheta, ubi Deus alacritatem dederit, satis vegetum et alacrem se fore, adeoque constantem ne in medio stadio fatiscat: quibus verbis tacite fatetur, donec corda hominum dilataverit Deus, non modo fore ignavos, sed non posse pedem movere ut ad bene agendum adspirent. Porro ubi corda eorum Deus explicuit, non modo ad ambulandum, sed etiam ad currendum satis fore idoneos. Admonet interea, veram legis observationem non in externis tantum operibus sitam esse, sed requirere voluntarium obsequium, ut cor se quodammodo dilatet. Non quod se proprio motu ita comparet, sed quia ubi correcta est eius durities et contumacia, liberaliter se offert, neque amplius suis angustiis constringitur. Docet postremo hic locus, ubi animos nostros in hanc latitudinem formaverit Deus, vires non defore: quia Deus una cum recto affectu facultatem quoque sufficiet, ud pedes ad currendum sint parati.

33. *Doce me Iehovah viam edictorum tuorum, et custodiam eam ad finem.* 34. *Fac me intelligere, et servabo legem tuam, et custodiam eam in toto corde.* 35. *Dirige me in via statutorum tuorum: quia in ea est beneplacitum meum.* 36. *Inclina cor meum ad testimonia tua, et non ad avaritiam.* 37. *Averte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me.* 38. *Confirma servo tuo eloquium tuum qui timori tuo deditus est.* 39. *Aufer opprobrium meum quod timui, quia iudicia tua bona.* 40. *Ecce concupivi ad mandata tua, in iustitia tua vivifica me.*

33. (*Doce me Iehovah viam edictorum.*) Adhuc repetit precationem qua iam saepe usus est in hoc Psalmo: quia magnopere nostra refert, tenere hoc in vita esse praecipuum ut nos Deus gubernet. Videmus enim ut maior pars quidvis potius cogitet quam hoc sibi a Deo petendum esse. Ideo votum hoc quod assidue recurrere nobis debet, spiritus sanctus inculcat: ut non modo qui novitii sunt ac rudes tyrunculi, sed qui magnos progressus fecerunt, non desinant ultra eniti. Et quia spiritus intelligentiae e coelo datur, arcano eius instinctu postulent se ad veram legis scientiam deduci. Nam secundo membro ostendit propheta de qua specie doctrinae loquatur: nempe quae efficax sit ad formandum cor hominis. Caeterum vocem עקב duobus modis exponunt interpretes. Quidam pro mercede, hoc sensu, Ubi probe edoctus fuero, non frustra eos laborare cognoscam qui se addicunt ad observantiam legis tuae. Ideoque propter mercedem mandata tua custodiam: quia nunquam frustraris cultores tuos. Alii vertunt, Ad finem usque: quia quos Deus efficaciter docet, simul etiam confirmat ne fatigentur in medio itinere, sed absque lassitudine constanter ad metam pergant. Equidem non dubito quin de perseverantiae dono loquatur: sed expendant lectores annon simpliciter legi possit hic versus ut verba sonant. Neque enim praepositio *in* exprimitur a propheta, sed dicit, *Custodiam finem,* nempe tanquam scopum appositive: ita sensus esset, Domine mihi necesse est assidue doceri, ne deficiam, sed semper intentus sim ad scopum meum. Tu enim hac lege in stadio tuo currere praecipis, ut mors demum sit meta. Haec vero constantia in me non reperietur, nisi quotidie me doceas, atqui te duce semper ero in specula: nec oculos a fine meo vel scopo deflectam. Ego tamen in versione posui quod magis receptum erat.

34. (*Fac me intelligere, et servabo.*) Primo admonet hanc esse veram prudentiam, si tantum sapimus ex lege Domini, ut nos sub eius timore et obsequio contineat. Hanc vero sibi divinitus conferri postulans, fatetur homines carnis sensu excaecatos quovis potius tendere. Et certe longe a communi hominum opinione remotum est, studia omnia conferre ad servandam Dei legem. Eos enim demum sapere mundus existimat qui bene prospiciunt suis commodis, in negotiis terrenae vitae acuti sunt et versuti, astutia etiam pollent ad fallendos simplices. Contra autem denuntiat propheta, recta intelligentia destitui homines quamdiu primatum non obtinet Dei timor. Neque enim aliam sibi perspicaciam expetit, nisi ut discat totum se Deo regendum tradere. Fatetur etiam interim, hoc speciale esse Dei donum, non autem proprio marte vel industria acquiri: nam si idoneus sibi quisque magister foret, supervacua esset ista precatio. Porro quia res non vulgaris est legis observatio, duobus verbis utitur: ac si diceret, Domine ardua res est ac difficilis legem tuam exacte ut decet servare, quae munditiem plus quam humanam praescribit: sed ego coelestis spiritus tui luce fretus non deficiam. Clarior tamen erit sensus si verba sic resolvas: Da mihi intellectum ut servem et toto corde custodiam. Totius autem cordis fit mentio, ut sciamus procul abesse a legis iustitia qui externos tantum sensus in officio continent, ut nihil palam designent reprehensione dignum, quia Deus fraenum maxime cordibus iniicit ut illic vigeat pura integritas, cuius deinde fructus in vita appareant. Atque haec spiritualis legis observatio melius convincit quam necesse sit nos divinitus ad eam formari.

35. (*Dirige me in semita.*) Quod subinde hanc sententiam iterat propheta, non est supervacuum: quia quum hominibus hic sit vivendi finis ut proficiant in schola Dei, videmus ut suis illecebris mundus eos huc et illuc trahat, ipsi etiam sibi innumera avocamenta fingant. Ac notandum est quod sequitur, hoc esse suum beneplacitum. Est enim hoc rarae virtutis, hominem sensus suos et affectus ita colligere, ut blanditiis omnibus quae carnem titillant valere iussis, non alibi se oblectet quam in Dei cultu, et tamen hanc palmam adeptus propheta, sibi adhuc aliquid deesse videt. Novum igitur Dei subsidium implorat, ut ad desiderium accedat plenus effectus, sicuti Paulus dicit Philip. 2, 13 Deum esse qui in nobis operatur et velle et exsequi. Tenendum vero est, non hic gloriari de intrinseco naturae suae motu: sed quam accepit gratiam, proferre in medium, ut Deus opus quod inchoavit perficiat: ac si dixisset, Domine qui mihi animum dedisti, adde etiam vires. Iam nomen *beneplaciti*, carnis cupiditatibus tacite opponitur quae hominum corda suis illecebris devincta tenent.

36. (*Inclina cor meum.*) Primo fatetur adeo morigerum non esse cor hominis Dei iustitiae, ut potius in contrariam partem feratur. Nam si naturaliter et sponte propensi essemus ad legis iustitiam, frustra dictum esset, Inclina cor meum. Sequitur ergo, corda nostra nihil nisi vitiosum concipere, et contumaciae esse dedita, donec ea in diversam partem reflectat Deus. Notanda diligenter est haec prophetae confessio, corruptam usque adeo esse hominum naturam, ut quidvis potius quam quod rectum est appetat: donec manu Dei ad novam docilitatem flectatur, ut proclivis ad bonum esse incipiat. Et altero membro ostendit propheta quid impediat quominus ad iustitiae studium adspirent homines: quia scilicet proclives sunt *in avaritiam*. Ac species pro genere per synecdochen ponitur. בצע quidem violenter agere significat, sicut concupiscere vel fraudare: sed nomen avaritiae optime convenit, modo sciamus delectam esse hanc speciem a propheta quae radix est omnium malorum, 1. Tim. 6, 10 ut ostenderet nihil magis esse contrarium iustitiae Dei. Interea monemur in genere, teneri nos pravis et vitiosis affectibus implicitos, ut abhorreant corda nostra a studio legis Dei, donec propensionem ad bonum inspiret Deus.

37. (*Averte oculos meos.*) Docemur his verbis sic occupari sensus omnes nostros vanitate, ut non mirum sit a recti studio esse alienos donec fuerint purgati et reformati: imo pravitatem quam dixit proximo versu regnare in hominum cordibus, ad externos quoque sensus extendit: ac si diceret, morbum concupiscendi non in animis modo latere, sed diffusum esse per omnes partes, ut neque oculi, neque aures, neque pedes, neque manus integram naturam retineant: denique nihil purum sit a corruptela. Et certe scimus labem originalis peccati non tantum residere in aliqua parte hominis, sed possidere totam animam et corpus. Nam si oculos speciali Dei gratia averti necesse est a vanitate, sequitur, simul atque aperti fuerint, cupide incurrere in Satanae fallacias quae ubique se ingerunt. Si tantum laqueos tenderet Satan, nos autem ad cavendas eius imposturas providi essemus, non proprie oculos Deus averteret a vanitate: sed quia sponte dediti sunt malis illecebris, retrahi necesse est. Quoties ergo oculos aperimus, duas ianuas sciamus diabolo esse apertas quibus in animam nostram penetret, nisi spiritus sui custodiam Deus opponat. Quod autem de oculis dicit, pertinet etiam ad alios sensus: quia hic quoque synecdochica est loquutio. Ac respondet posterius membrum, quanquam enim alii diversos sensus afferunt, hunc genuinum esse arbitror: Domine, quia maledicta est vita hominum quamdiu suas facultates conferunt ad peccandum, fac ut quidquid est in me vigoris, nihil nisi iustitiam quam praescribis spiret. Ut hoc

melius pateat, tenere principium istud convenit: Quod oculi vident, quod aures audiunt, pedes ambulant, manus palpant, pretiosa quidem dona esse Dei: excellentius etiam esse donum quod iudicio et voluntate praediti sumus: sed interim nullum esse oculorum adspectum, nullos sensuum motus, nullam cogitationem, cui non adhaereat vitium et pravitas. Quum ita sit, merito propheta se totum Deo mortificandum offert, ut novam vitam vivere incipiat.

38. (*Confirma servo tuo.*) Hic breviter notatur legitimus et unicus precandi finis, ut promissionum Dei effectus ad nos perveniat, unde sequitur, perperam facere qui habenas temere suis votis laxant. Videmus enim ut propheta nihil petere vel optare sibi permittat nisi quod Deus promittere dignatus est. Et certe nimis importuna eorum audacia est qui ad Deum sine ulla verbi eius invitatione perrumpunt: perinde ac si arbitrio suo vellent Deum subiicere. Notanda autem est quae sequitur ratio. *Quia ad timorem tuum:* siquidem relativum אשר causalem particulam valet. Significat enim propheta se non subsistere in terrenis commodis, ut solent profani homines, nec praepostere abuti promissionibus Dei ad captandas carnis delicias: sed timorem ac reverentiam Dei sibi esse pro scopo. Et certe haec optima impetrandi fiducia est, ubi vota nostra non seiungimus a Dei cultu, sed hoc unum expetimus ut in nobis regnet.

39. (*Aufer opprobrium.*) Non satis liquido constat quodnam opprobrium designet. Quia multos calumniatores sciebat esse quasi in excubiis, ut si forte eum deprehenderent in aliquo delicto, maledicendi occasio suppeteret: merito incidere timuit in talem infamiam, idque sua culpa. Potuit etiam timere aliud probrum, quia sciebat improbos homines optimis quibusque proterve maledicere, et recte facta suis calumniis trahere in sinistram partem. Ratio additur, *quod iudicia Dei bona sint:* ut Deus improbas linguas compescat quae virus petulantiae suae exserunt contra homines innoxios, qui Dei ipsius legem reverenter observant. Si opprobrium quispiam accipere malit Dei respectu, non male sensus quadrabit, hoc modo, ut propheta, cui satis erat vitam suam Deo probare, tantum cupiat, ubi apparuerit ad eius tribunal, iudicium effugere hominis reprobi: perinde ac si magno et sublimi animo despiciat quidquid garriunt in mundo homines, modo stet integer in Dei conspectu. Et certe hoc maxime probrum timere sanctos omnes decet, ne cum ignominia cadant ad Dei tribunal.

40. (*Ecce concupivi.*) Iterum repetit quod nuper testatus erat, se praeditum esse pio affectu, et sibi cordi esse rectitudinem: tantum restare ut Deus opus quod inchoavit absolvat. Si placet hic sensus, tantundem valebit *in iustitia Dei vivificari* atque in via. Et certe iustitiae nomen passim occurrit in hoc Psalmo pro lege Dei, vel iuste vivendi regula, et hoc modo melius duo membra inter se cohaerebunt: Domine hoc iam praeclarum est gratiae tuae munus, quod sanctum servandae legis tuae desiderium mihi inspiraveris: sed hoc adhuc deest, ut eadem virtus se in tota vita mea exserat. Sed quoniam nomen iustitiae ambiguum est, liberum erit lectoribus accipere: ac si dixisset, pro tua bonitate, qua soles uti erga omnes tuos, restitue me, tuere ac sustenta. Ego tamen quid magis placeret ostendi.

41. *Et veniant ad me misericordiae tuae Iehova, salus tua secundum eloquium tuum.* 42. *Et respondebo probris me afficienti verbum, quia speraverim in verbo tuo.* 43. *Et ne eripias ex ore meo verbum veritatis usque valde: quia iudicia tua exspecto.* 44. *Et custodiam legem tuam semper in saeculum et usque.* 45. *Et ambulabo in latitudine: quia statuta tua exquisivi.* 46. *Et loquar de testimoniis tuis coram regibus, et non pudefiam:* 47. *Et oblectabo me in mandatis tuis quae dilexi.* 48. *Et tollam manus meas ad statuta tua quae dilexi, et meditabor in edictis tuis.*

41. (*Et veniant ad me.*) Non dubium est, quum *misericordias* Dei priore loco statuit, deinde *salutem* addit, quin causam effectui, ut postulat naturae ordo, praeferat. Atque hoc modo fatetur non aliter se fore salvum nisi mera Dei misericordia. Porro dum gratuitam salutem sibi optat, promissioni simul innititur, quemadmodum iam vidimus aliis locis. Secundo versu gloriatur se optima defensione contra hostium calumnias fore instructum, quia in Dei verbo speravit. Quanquam futurum tempus licebit in optativum resolvere, ut multi faciunt: ac si dixisset, *Domine quia speravi in verbo tuo*, fac ut os mihi libere apertum sit ad refutanda eorum maledicta, neque me obmutescere permittas dum falsa in me probra congerunt. Utrovis modo accipere libeat, primum docemur, nunquam defore homines maledicos, qui filios Dei quantumvis innoxios insectari non desinant. Dubium autem est de quo probri genere loquatur: quia non tantum Dei filios impii adspergunt infamia, sed eorum fidei suis subsannationibus illudunt. Hunc secundum sensum, quia ad contextum aptior est, facile amplector. Ludibriis enim suam spem in Deo opponit David: ac si dixisset, Erit quod falsis insultationibus respondeam: quia Deus sperantes in se non fraudat. Quod si ad utrumque extendere quis malit, non repugno. Porro non dicit simpliciter se in Deo sperasse, sed in eius verbo, quia verbum est sperandi materia. Notanda est etiam mutua inter *verbum et verbum* relatio: quia nisi Deus ex verbo suo aliud verbum nobis ad defensionem suppeditet, statim obruemur impiorum petulantia. Ergo si cupimus invicti stare

contra mundi insultus, fortitudinis principium hic nobis ostenditur, nempe sperare in Dei verbo: quo dum fulti sumus, iubet nos spiritus Dei virulentas impiorum blasphemias animose contemnere, atque ut eas refutemus, verbo spei adiungit verbum confessionis.

43. (*Ne auferas verbum.*) Quaeri posset cur *verbo veritatis* linguam potius instrui postulet quam cor muniri, nam hoc ordine prius est, et maioris momenti. Quantulum enim iuvabit, promptas esse et disertas linguas, si corda fide vacua sint? Atqui ubi solida fides, ultro etiam sequitur lingua. Respondeo, Davidem non ita de externa professione fuisse sollicitum quin fidem cordis praeferret. Sed quum apud Deum verba faciat, nihil mirum si tantum de illa loquatur, sub qua tamen hanc comprehendit: perinde ac si dixisset, Domine non modo cor meum fide sustineas, ne tentationibus obruar: sed fac etiam ut linguae constet plena libertas, ut inter homines te intrepide celebrem. Videmus ut loquendi fiduciam sibi dari postulans, a corde incipiat. Posset iterum hic quaeri cur dicat *usque valde*, quasi vero non metuat verbo veritatis destitui ad breve tempus. Atqui hoc valde absurdum esset, quum in singula momenta sollicitos esse oporteat, ne unquam inermes ac nudi deprehendamur. Solutio eius nodi a proprio experimento nobis petenda est. Nam in hac carnis infirmitate fieri vix potest quin trepident interdum robustissimi etiam quique, dum violentius eos impugnat Satan. Et quanquam fides non succumbit, labascere tamen sentimus, praesertim non tanta suppetit animi praesentia ut aequalis semper tenor in linguis constet, ac semper ad impiorum ludibria prompta sit responsio: quin potius vacillant ad breve tempus et trepidant. David ergo huius quae se in omnibus prodit infirmitatis sibi conscius, precationem suam temperat hoc modo: Etiamsi non semper in promptu mihi sit quae optanda esset loquendi fiducia, ne me permittas diu obmutescere. Quibus verbis tacite fatetur propheta se non fuisse tam constantem et animosum ut par erat, sed linguam suam metu fuisse quasi devinctam. Hinc vero discendum est, non magis in arbitrio nostro esse ingenue loquendi virtutem, quam cordis affectus. Quatenus itaque linguas nostras gubernat Deus, promptae sunt ad liberam confessionem. Simul ac spiritum fortitudinis submovet, non modo languent corda, vel prostrata iacent, sed linguae etiam conticescunt. Addit rationem, quod *exspectaverit ad Dei iudicia.* Sic enim loquitur ad verbum, unde colligimus non tantum pro legis praeceptis iudicia accipi, sed hac voce etiam notari promissiones, quae proprie exspectationem nostram sustinent. Quod enim nonnulli deducentes a radice חול, vertunt, Contremui ad iudicia tua: nescio an conveniat. Certe quod iudicia interpretantur de poenis, alienum est.

44. (*Et custodiam.*) Hic promittit non modo ad paucos dies se fore legis studiosum, sed usque ad vitae finem. Quod autem tria verba ponit eodem sensu, תמיד, עולם et עד, non supervacua est congeries: quia subindicat, nisi fortiter ad resistendum insistant fideles, variis subinde tentationibus posse illis excuti Dei timorem, ut a legis studio desciscant. Ideo, quo paratior sit ad pugnam, difficultatem commemorat. Proximus versus optandi modo legi posset: sequamur tamen quod magis receptum est, nempe Davidem gloriari, quia Dei praecepta sollicite inquirat, viam sibi planam fore et expeditam: quod est *ambulare in latitudine.* Scimus enim plerumque vias hominum vel spinosas esse vel angustiis constrictas: quia ipsi sibi varia obstacula accersunt, vel ambagibus se implicant. Ita fit, dum nemo se Dei verbo subiicere et regendum tradere sustinet, ut huius arrogantiae poenam quisque luat: quia Deus undique laqueos nobis tendit, foveas obiicit, vias obrumpit multis salebris, concludit denique in abyssos: et quo quisque astutior est, eo magis anxie laborat. Docet autem hic versus, si quis simpliciter Deo obtemperet, hanc ei mercedem rependi, ut quieto et securo animo iter faciat: quod si quando occurrant angustiae, inveniat tamen exitum. Nam fideles, quantumvis se Deo praebeant dociles, contingit tamen interdum haerere perplexos. Sed tandem impletur illud Pauli, 2. Cor. 4, 8: Quamvis anxii laborent, non tamen manere constrictos: quia Dei est viam per invia monstrare: imo quamvis anxie premantur, ambulant nihilominus in latitudine, quia dubios eventus sic Deo comittunt, ut eo duce non dubitent ex abyssis liberum sibi fore egressum.

46. (*Et loquar de testimoniis tuis.*) Videtur hic secure sibi promittere quod ante precatus est. Postquam enim dixit, Ne auferas verbum ex ore meo: nunc quasi voti compos exsurgit, seque elinguem fore negat, etiamsi coram regibus habendus sit sermo. Neque enim dubium est quin dicat, toto mundo obstante, sibi fore praesentem animum, ut ingenue Dei gloriam asserat: sed reges deligit qui prae aliis sunt formidabiles, fastuque suo Dei testibus ora claudunt. Saepe quidem contingit, etiam infimis hominibus nos cedere: simul enim ac se quispiam opponit verbo Dei, timide nos colligimus, et evanescit illa quam initio professi eramus libertas. Maxime tamen ubi ad regum tribunalia ventum est, timiditas nostra se prodit. Haec ratio est cur dicat David, non modo contra ignobiles adversarios se fortiter staturum, sed coram regibus ipsis constantem et intrepidum se fore. Quibus verbis docemur, tunc demum nos rite profecisse in verbo Domini, si mentes nostrae, ubi eas mundus

deiicere conabitur, contra humanos terrores munitae ne regum quidem conspectum formident. Nam vano eorum splendore Dei gloriam obrui, nimis indignum est.

47. (*Et oblectabo me.*) Similem fere sententiam ante protulerat. Summa est, sic amplexum esse amore praecepta Dei ut nihil suavius reperiat continua eorum meditatione. Nam oblectandi verbo exprimitur amoris vehementia. Eodem pertinet, quod continuo post addit, *Tollam manus meas.* Nam quod extentis manibus captamus, cupide a nobis appeti certum est. Itaque desiderii ardorem metaphorice designat. Nam si quis gestu simulet talem affectum, in omnibus autem vitae negotiis legem Dei negligat, nimis putida erit hypocrisis. Atque iterum confirmat, serium illum et ardentem affectum inde nasci, quod iam legis dulcedo animos nostros sibi devinxit. Postremo dicit se *meditaturum in Dei testimoniis.* Neque enim dubito quin verbum שׂיח ad tacitam meditationem, in qua se exercent filii Dei, referri debeat, quod etiam maior pars interpretum agnoscit.

49. *Memento verbi ad servum tuum, super quo spem mihi dedisti.* 50. *Haec consolatio mea in afflicatione mea: quia sermo tuus vivificat me.* 51. *Superbi deriserunt me plurimum: a lege tua non declinavi.* 52. *Recordatus sum iudiciorum tuorum a saeculo, Iehovah, et me consolatus sum.* 53. *Terror invasit me propter impios derelinquentes legem tuam.* 54. *Cantiones fuerunt mihi edicta tua in domo peregrinationis meae.* 55. *Recordatus sum nocte nominis tui Iehovah, et custodio legem tuam.* 56. *Hoc factum est mihi, quia statuta tua servavi.*

49. (*Recordare verbi.*) Precatur ut Deus re ipsa exhibeat quod pollicitus est, nam effectus demonstrat Deum esse verborum suorum memorem. De promissionibus autem haberi sermonem, colligimus ex fine versus, ubi datam sibi sperandi materiam dicit: quod non staret nisi oblata fuisset gratia. Secundo autem versu testatur, quamvis Deus eum adhuc suspensum teneret, se tamen in verbo requievisse. Interim docet, se in molestiis et curis non captasse vana solatia, quemadmodum solet mundus, ad levandas suas miserias, huc et illuc circumspicere: et si quae illecebrae arrideant, dolores suos lenire talibus emplastris. Propheta autem se unico Dei verbo dicit fuisse contentum: et quamvis alia omnia deficerent, se illic reperisse plenam vitam. Interim tacite fatetur, nisi animum recipiat ex Dei verbo, se fore exanimem. Et certe quamvis profani homines saepe in suis miseriis inflatos habeant spiritus, vacui tamen sunt interno animi vigore. Itaque non immerito propheta fideles hoc solo vivere et vigere in suis miseriis dicit, quia *illis vitam inspirat Dei verbum.* Quare si probe meditemur verbum Domini, etiam in media morte vivemus, nec erit ulla tam gravis tristitia quae non sanetur isto remedio. Quod autem levatione destituimur in malis nostris, fit nostra culpa, qui contempto vel posthabito Dei verbo, vanis solatiis nos ipsos data opera fallimus.

51. (*Superbi deriserunt.*) Exemplum hoc apprime utile est, ut discamus, quamvis impiorum ludibriis obnoxia sit nostra simplicitas, firma constantia refutandum esse eorum fastum, ne unquam nobis legis Dei fastidium obrepat. Plerosque enim videmus qui alioqui ad Dei timorem propensi essent, huic tentationi succumbere. Iam terra profanis Dei contemptoribus semper referta fuit: hodie vero fere exundat. Quare nisi ad eorum sannas obdurescamus, nulla erit fidei nostrae firmitas. Designat autem proprio nomine incredulos, dum *superbos* vocat. Nam haec sapientia est infidelium, Deum contemnere, floccifacere eius iudicia, calcare pedibus totam pietatem, denique coeleste regnum conspuere, nec vero tam audacter, ruerent, nisi excaecati essent superbia. Caeterum ita resolvi debent verba: Quamvis mihi superbi illuserint, non tamen deflexi a lege tua. Notanda etiam particula est, *usque valde:* quia significat, non semel aut uno die se fuisse exagitatum ab impiis, sed quotidie renovatum fuisse certamen. Unde colligimus, licentiam maiorem inde sumpsisse impios, quod numero praevalerent: sicuti exiguus semper est piorum numerus qui reverenter Deum colant. Quare ut maneamus integri, cum magna turba et colluvie luctandum est.

52. (*Recordatus sum iudiciorum.*) In hoc Psalmo Iudicia Dei fere sumuntur pro statutis et decretis, ac si quis diceret rectitudines. Sed propter additam particulam *A saeculo,* magis probabile est nunc ita vocari exempla quibus testatus est Deus se iustum esse mundi iudicem. Quorsum enim diceret legem Dei fuisse a saeculo? Posset quidem aliquo modo hoc excusari, quia rectitudo quae illic ostenditur, non fabricata nuper, sed vere aeterna est: quia nihil aliud est lex scripta quam testimonium legis naturae, quo Deus reducit nobis in memoriam quae iam cordibus nostris sunt infixa. Sed ego libenter inclino in alterum sensum, quod recordatus fuerit David iudicia Dei quibus probavit se perpetuam fixisse in mundo legem. Atque haec confirmatio valde necessaria nobis est: quia ubi aperte non perspicitur Dei manus, saepe friget eius doctrina. Ubi autem vindictam Deus sumit de impiis, sancit quae loquutus fuerat. Unde et poenae in iure civili vocantur sanctiones. Sed hoc verius competit in Dei iudicia, quibus confirmat legis suae autoritatem, ac si realis probatio ad verba accederet. Quum autem vetustissima quaeque Dei iudicia se in memoriam revocasse dicit, discamus ex hoc verbo,

nostra ingratitudine vel socordia fieri quominus satis multa Dei iudicia ad fidei nostrae confirmationem occurrant. Nulla enim aetas praeteriit qua non clara in hunc finem documenta ediderit Deus, ut vere dici queat, continuo tenore fluxisse Dei iudicia per singulas aetates: sed ideo nos fugere, quia non dignamur aperire oculos. Si quis obiiciat contrarium esse Dei iudiciis ut consolationem nobis afferant quae debebant terrorem incutere: responsio facilis est, iudiciis Dei terreri fideles quatenus illis ad carnis suae mortificationem expedit: sed quatenus inde agnoscunt Deo curae esse genus humanum, ampla consolationis materia sese offert. Colligunt enim, ubi ad tempus lascivierint impii, venturos tandem ad Dei tribunal: se vero ubi patienter militaverint sub tali suae salutis praeside, haud dubie fore salvos.

53. (*Terror apprehendit me.*) Versus hic duplicem sensum admittit, vel quod graviter vulneratus fuerit propheta, legem Dei violari cernens ab impiis: vel quod eorum exitium exhorruerit. Nam quod alii Ardorem vertunt, non tam apte fluit. Retineo igitur Horroris nomen, et zeli vehementiam notari existimo, quia non tantum moleste tulerit legis transgressiones, sed instar monstri detestatus fuerit sceleratam eorum audaciam quibus lex Dei nullo in pretio erat. Notandum vero est, non esse novum scandali genus, si multi excusso iugo contra Deum proterviunt: idque notare operae pretium est, quia multi frivolam excusationem petunt ex temporis corruptela, ac si inter lupos ululare fas sit. Atqui Davidis etiam aetate videmus multos fuisse apostatas qui a pietate desciscerent: adeo tamen non concidisse, vel fractum esse, ut timor Dei sanctam potius iracundiam in eius animo accenderit. Quid ergo, si undique nos obsideant mala exempla, agendum est, nisi ut quisque ad eorum detestationem se exstimulet. Atque hic inclusa est tacita antithesis inter fallaces blanditias, dum licitum esse creditur quidquid vulgare est: et horrorem quo se propheta correptum fuisse docet. Si se pro libidine contra Deum efferant impii, quia non evigilamus ad Dei iudicia, trahimus id in occasionem pravae confidentiae vel stuporis, contra autem propheta se horrore correptum dicit: quia Dei patientiam ab una parte reputans, certo tamen persuasus erat fieri non posse quin tandem poenas exigeret Deus.

54. (*Cantica fuerunt mihi.*) Alia loquendi forma repetit quod dixerat, legem Dei sibi unicam fuisse vel praecipuam oblectationem in vita. Cantus enim laetitiae indicium est. Porro quia sancti in mundo peregrinantur, nec aliter censeri possunt filii Dei et coelorum haeredes quam si terrae sint hospites, per *domum peregrinationum* intelligi potest terrenae vitae cursus. Quanquam videtur specialis notari circumstantia, quod David exsul a patria, non destiterit ex lege Dei solamen petere suis malis, imo gaudium quod exsilii moerorem vinceret. Fuit enim hoc rarae virtutis specimen, quum careret templi conspectu, non posset ad sacrificia accedere, privatus esset pietatis exercitiis, non tamen fuisse alienatum a Deo. Ergo domus peregrinationis ad amplificationem ponitur, quod eiectus a patria infixam in animo Dei legem retinuerit: et quamvis posset eum deiicere exsilii acerbitas, tamen legem meditando, se ad hilaritatem erexerit.

55. (*Recordatus sum nocte.*) Coniunctim lego totum versum, quia secundum membrum ex priore dependet. Significat enim propheta se Dei recordatione ad servandam legem induci: nam hinc legis contemptus, quia nemo fere ad Deum respicit. Itaque scriptura dum impietatem hominum damnat, dicit oblitos esse Dei, Psal. 50, 22 et 78, 11 et 106, 21. Contra David unicam Dei memoriam sufficere admonet ad nos in timore Dei et legis observantia retinendos. Et certe quoties se mentibus nostris ingerit Dei maiestas, eius sensu nos humiliari necesse est: ut haec cogitatio nos ad pietatem sollicitet. Quanquam autem *noctis* verbo significat recordationem non unius tantum momenti, sed continuam: noctis tamen ideo diserte meminit, quia tunc obruuntur fere omnium sensus, ac si dixisset, quum alii dormiunt, sibi in somno ipso Deum occurrere. Alia etiam ratione noctis tempus posuit, ut sciamus, quamvis nullus adesset testis vel monitor, imo tenebris esset tectus, non secus tamen attentum fuisse ad colendam Dei memoriam quam si in illustri theatro versatus foret.

56. (*Hoc fuit mihi.*) Non dubito prophetam sub pronomine זאת complecti omnia Dei beneficia: sed quia coram Deo in rem praesentem venit, demonstrative loquitur. Itaque sub hac voce includitur tot bonorum quibus ornatus fuerat recognitio, vel certe speciali aliqua liberatione commemorat probitati suae testimonium fuisse divinitus redditum. Neque tamen iactat quidquam se fuisse promeritum: quemadmodum pharisaei, quidquid tale occurrit in scripturis, ad operum merita arripiunt. Atqui non aliud fuit prophetae consilium quam se opponere Dei contemptoribus qui prospera omnia vel arrogant suae industriae, vel fortunae adscribunt, Dei providentiam tegunt impio silentio. Propheta igitur se et nos ad Deum revocat, et admonet, quia Deus iustus iudex est, mercedem pietati apud Deum esse repositam. Forte etiam hac sancta iactantia malignas impiorum calumnias retundit, quibus alibi vidimus duriter fuisse impetitum.

57. *Portio mea Iehova, dixi ad custodiendum verba tua.* 58. *Deprecatus sum faciem tuam toto corde, miserere mei secundum eloquium tuum.* 59. *Reputavi vias meas, et converti pedes meos ad testimonia*

tua. 60. *Festinavi, et non distuli ad custodiendum mandata tua.* 61. *Funes impiorum apprehenderunt me,*) legis tuae non sum oblitus.* 62. *Media nocte surgam ad confitendum tibi super iudiciis iustitiae tuae.* 63. *Socius ego omnibus qui te timent, et qui custodiunt statuta tua.* 64. *Misericordiae tuae Iehova plena est terra, edicta tua doce me.*

57. (*Portio mea.*) Ambiguus est verborum sensus, quia et Iehova in nominandi casu legi potest: et verbum *dixi* referri tam ad prius quam ad posterius membrum. Haec igitur erit una lectio, Iehova est portio mea, ideo decrevi legem tuam servare. Altera, Deus qui portio mea es, decrevi legem tuam servare. Tertia, Dixi vel statui Deum esse portionem meam ad custodiendam eius legem. Quarta, Dixi, vel statui, Domine haec portio mea est servare legem tuam, et hanc ego amplector. Recte quidem convenit haec sententia, quia Deus portio nostra est, id debere ad servandam eius legem animum nobis addere. Iam pluribus aliis locis visum est, Deum vocari haereditatem fidelium, quia ad solidam eorum felicitatem ipse unus sufficiat. Et certe quum sibi nos in peculium elegerit, aequum est vicissim in ipso solo nos acquiescere. Quod si uno Deo contenti erimus, propensi quoque animi nostri erunt ad servandam eius legem: et carnis cupiditatibus valere iussis, haec nobis summa erit oblectatio et firmum propositum. Quanquam autem haec expositio, sicut dixi, non male cohaeret, continetque utilem doctrinam, proxima tamen illa quam mihi probari dixi, simplicior est, Statui apud me quod haec mihi optima sit haereditas, servare Dei legem. Cui affine est illud Pauli dictum, 1. Timoth. 6, 6: Pietas optimus est quaestus. Comparat autem David legis observantiam omnibus fictitiis bonis quae ad se hominum cupiditates rapiunt: ac si dixisset, Appetat quisque quod mens eius tulerit, et suis deliciis fruatur: non erit quod aliis invideam si mihi salva manebit haec portio, ut me Dei verbo addicam.

58. (*Precatus sum faciem tuam.*) Testatur hoc versu David se ab officio precandi non cessasse: quia sine precibus otiosa torperet fides. Quanquam autem loquendi genus quo utitur aliis linguis asperum esset, Hebraeis tamen familiare illud colloquium exprimit ad quod Deus servos suos admittit et invitat, dum in eius conspectum veniunt. Summam porro votorum verbo uno perstringit, quod imploraverit misericordiam Dei, cuius fiduciam ex verbo conceperat. Primum itaque notemus, expergefieri nostram pigritiam, ut fidem nostram precibus exerceamus. Deinde hoc praecipuum esse orandi caput, ut Deus pro gratuita sua bonitate propitius nobis sit, respiciat nostras aerumnas, et inopiae succurrat. Etsi enim Deus innumeris modis nos iuvat, necessitates etiam nostrae sunt innumerae: unum tamen hoc maxime et unice optandum, ut nostri misereatur, unde reliqua fluunt. Tertio ne incerta vota in aërem fundamus, discamus Deum in suis promissis proponi quasi voluntarium debitorem.

59. (*Cogitavi.*) Summa est, postquam attendit propheta ad vitae suae rationem, sibi non aliud fuisse propositum quam legis doctrinam sequi. Quibus verbis oblique significat ideo ultra metas vagari homines, et misere dissipatos huc et illuc ferri, quia inconsiderate sibi indulgent. Acriter quidem invigilat quisque, studiaque sua applicat quo inclinat animi libido, sed omnes in electione ipsa caecutiunt: imo velut clausis oculis vel praecipitanter feruntur, vel per incuriam huc et illuc evanescunt. Certe nullus vias suas prudenter considerat: ideoque non abs re hoc recte vivendi principium esse admonet propheta, ut a socordia excitati vias suas reputent, et aliquando sobrie cogitent quid sit vitam instituere. Docet autem secundo loco, ubi quis serio ad vitam regendam attentus fuerit, nihil occurrere posse melius quam si sequatur quo Dominus vocat. Et certe nisi in sua incogitantia stuperent homines, certatim uno consensu Deum sibi vitae ducem eligerent.

60. (*Festinavi.*) Quanquam verba sunt praeteriti temporis, continuum tamen actum notant. Narrat autem propheta quanta promptitudine Deo se in obsequium obtulerit. Nam celeritas zeli fervorem significat. Quod deinde *se tardasse negat*, ex usu linguae hebraicae amplificat quod de festinatione dixit. Nam sicut Hebraeis loqui et non tacere tantundem valet ac libere cordateque et non dissimulanter dicere quod opus est: ita Festinare et non tardare dicitur qui absque cunctatione et mora celeriter currit. Quod si nobis in mentem veniat nostra segnities, et ex alia parte tot remorae quas Satan iniicere non cessat, colligere licebit non frustra hoc fuisse additum. Nam ut vere et ex animo quis Dei iustitiae se addicere cupiat, scimus tamen quid dicat Paulus, Rom. 7, 15. 18. 19 se non praestare quod vellet. Quamvis ergo nullum externum obstaculum nos moretur, tot tamen impedimentis intus sumus constricti, ut nihil difficilius sit quam properare ad servandam Dei legem. Caeterum tenendum est, prophetam hic comparative loqui, eorum respectu qui magna vitae parte procrastinant: nec modo cunctanter et lente accedunt ad Deum, sed deliberando subsidunt: vel se inter flexuosos anfractus impediunt ne accedant. Non ergo alacrior ad Deum colendum propheta fuit quam Paulus, sed tantum his verbis ostendit,

---

*) les cordeaux des meschans m'ont saisy, *en marge:* ou les assemblées des meschans m'ont despouillé ou pillé.

custodio. 68. *Bonus tu et beneficus, doce me edicta tua.* 69. *Concinnaverunt super me mendacium superbi, ego toto corde custodiam edicta tua.* 70. *Impinguatum est sicut adeps cor eorum, ego lege tua me oblecto.* 71. *Bonum mihi quod afflictus sum ut discam edicta tua.* 72. *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti.*

65. (*Benigne fecisti.*) Ad verbum est, Bonum fecisti: quod generaliter quidam accipiunt quasi testetur propheta se boni consulere quomodocunque a Deo tractetur: quia videat in salutem suam cedere. Verum quia diserte fit mentio promissionis, non dubito quin Dei fidem in praestanda quam pollicitus est gratia celebret: ac si dicat, re ipsa vel effectu se expertum esse veracem esse Deum, nec verbis lactare servos suos. Statuit igitur Dei promissiones in medium, quia inde ad nos manant omnia eius beneficia: non tanquam ex primo fonte, sed ex canalibus. Etsi enim gratuita Dei bonitas, unica ei ad nos liberaliter tractandos causa est, nihil tamen ab eo sperare possumus donec per verbum suum nobis occurrat. Postquam autem confessus est David, experientia sibi compertum esse quam verax esset Deus in suis promissis, adiungit votum quale proximo versu habuimus, nempe ut crescat in recta intelligentia, quanquam paulo diversis verbis utitur. Ponit enim rectitudinem gustus et scientiam. Nam quum טעם gustare significet Hebraeis, nomen ex eo deductum proprie capitur pro gustu, transfertur tamen ad mentem. Nec dubium est quin David simul cum scientia dari sibi postulet sanam discretionem et iudicium. Nam qui disiunctim legunt bonitatem et sensum, depravant totam sententiam. Ut tamen nobis constet integra mens prophetae, addendum est posterius membrum. Dicit se fidem habuisse Dei edictis, hoc est, libenter amplexum esse quidquid in lege praescribitur: ita se docilem esse et morigerum affirmat. Quum autem spiritus sancti ductu ita ad obsequium Dei propensus foret, alterum donum addi postulat, nempe sani gustus et intelligentiae. Unde colligimus duo haec ad vitam rite instituendam distincte requiri, praeditum esse recto affectu, et prudenter intelligere. Quod fidem iam habebat propheta Dei mandatis, haec certe reverentia ex pio zelo oriebatur, sed ne inconsiderate aberret, non sine causa metuit. Discamus ergo, postquam corda nostra formaverit Deus in legis suae obsequium, simul petere ab eo prudentiam quae zelum nostrum moderetur.

67. (*Priusquam humiliarer.*) Quia verbum ענה loqui interdum vel testificari significat: quibusdam placet haec lectio. Antequam meditarer in statutis tuis, ego errabam. Sed hoc nimis coactum videtur. Longius etiam alii recedunt: Quo tempore erravit propheta, non fuisse quod Deo responderet. Nec vero refutandis istis commentis immoror, quia minime ambiguum est prophetae consilium: nempe in sua persona communem humani generis vel lasciviam vel contumaciam describit, quod scilicet Deo nunquam obsequimur nisi ferulis coacti. Hoc quidem prodigii simile, quod praefracte nos Deo subiicere abnuimus: sed tamen experientia ostendit, ubi Deus nobis indulget, semper nos ad ferociam erumpere. Et certe quum in Dei propheta contumaciam violenter corrigi oportuerit, multo magis haec eruditio necessaria nobis est. Nam quum principium obedientiae sit carnis mortificatio, quam naturaliter omnes refugiunt, non mirum est si variis afflictionibus Deus in ordinem nos cogat, imo quoniam subinde etiam, ubi videtur domita, recalcitrat caro, non mirum est si nos Deus saepius retrahit ad ferulas. Fit autem hoc diversis modis: quia alios paupertate, alios ignominia, alios morbis, alios domestico incommodo, alios molestis et duris laboribus Deus humiliat: atque ita diversis vitiis aptat sua remedia. Nunc tenemus quam utilem doctrinam contineat haec confessio. De se quidem loquitur propheta: sicut et Ieremias capite 31, versu 18 dicit se fuisse vitulum indomitum: sed lasciviae, quae nobis omnibus ingenita est, imaginem ante oculos nobis ponit. Nos vero nimis ingrati sumus, nisi fructus hic quem ex castigationibus percipimus, earum acerbitatem leniat vel temperet. Nihil enim nobis miserius quamdiu sumus Deo rebelles. Atqui haec una ratio est, qua nos ad parendum flectat Deus ac mansuefaciat, dum nos ferulis suis erudit. Suo interim exemplo docet propheta, saltem ubi duritiem nostram subigendo ostendit Deus, se velle nos habere discipulos, dandam esse operam ut mitescamus, et deposita ferocia, quod nobis imponit iugum, libenter feramus. Proximus versus expositione non indiget, quia eandem fere sententiam continet quam ultimus versus superioris octonarii. Deum enim per suam bonitatem obsecrat, non ut augescat divitiis et honoribus, non ut affluat deliciis, sed ut proficiat in legis intelligentia. Nam quia vulgo totus fere mundus Dei beneficentiam implorat, et liberaliter secum agere cupit, prout unumquemque ad diversa vota rapit carnis intemperies: David abunde sufficere sibi testatur si una hac in re, quam fere omnes contemptim praetereunt, sentiat Deum esse liberalem.

69. (*Concinnaverunt super me.*) Testatur, quum facta sua in malam partem improbi traherent, atque hoc artificio eum deiicere tentarent a studio recti, se tamen animum nunquam mutasse. Dura haec tentatio est, quum innoxii rapimur ad probra et infamiam: neque tantum convitiis oppetimur, sed obducto etiam specioso colore vulgo nos invidiae exponunt scelesti homines. Videmus enim multos

omnes suos ad sperandum invitat Deus, quoties erga unumquemlibet gratiae suae specimen edit, omnibus testatur se veracem esse in suis promissionibus: nec timendum esse ne fraudet in se sperantes.

75. (*Cognovi Iehova.*) Quanquam per *iudicia* in hoc Psalmo intelliguntur praecepta legis, quia tamen propheta continuo post addit iuste se fuisse castigatum, videtur nomen hoc accipere pro poenis quibus Deus ad resipiscentiam homines sollicitat. Nam duae voces, צדק et אמונה sunt hic fere synonymae. Itaque priore membro fatetur generaliter propheta Deum sic temperare iudicia sua, ut os impiis obstruat, si qui de saevitia vel rigore querantur: ac tantam illic aequitatem lucere, ut fateri cogamur nihil esse melius quam sic revocari homines ad se ipsos. Deinde exemplum in sua persona statuit. Nam et hypocritae interdum iustitiae laudem Deo tribuunt ubi alios castigat, nec severitatem eius unquam improbant, modo sibi parcatur: at verae pietatis est, non tam in aliorum peccatis quam nostris acres et severos esse censores. Et *cognitio* cuius propheta meminit, testis est serii examinis: quia nisi probe expendisset suum reatum, non poterat certa experientia in suis afflictionibus apprehendere Dei iustitiam. Si quis in sensu usitato iudicia accipere malit, talis erit ratio contextus: Scio Domine legem tuam sanctam et iustam esse: neque mihi ideo excidit haec persuasio, quod me severe affixeris, quia hac quoque in parte rectitudinem perspicio, quae verbi tui naturae respondet.

76. (*Sit quaeso clementia.*) Quamvis se iure humiliatum confessus sit, cupit tamen suam tristitiam aliquo solatio iuvari. Dei enim misericordiam, quasi necessarium malis suis remedium, implorat. Atque hoc modo ostendit nihil esse quod dolorem abstergat fidelibus donec propitium sibi Deum sentiant. Porro quum Deus in verbo misericordiam suam offerat, iam illic subest non levis consolatio ad sanandos omnes dolores. Sed de actuali (ut ita loquar) misericordia nunc sermo est, ubi Deus re ipsa quem pollicitus est favorem declarat. Iam enim propheta, promissione Dei fretus, hilaritatem ex spe gratiae in animo suo fovebat. Sed quia nisi liberator tandem appareat Deus, spes nostra nihil esset quam mera frustratio: sibi impleri postulat quod Deus promisit: ac si diceret, Domine quando mihi pollicitus es te pro bonitate tua ad opem mihi ferendam paratum fore, nunc effectum verbi tui exhibeas. Iam vero tenendum est quod alibi admonui, non frustra obiici Deo verbum suum: quia temere in eius conspectum prodirent mortales, nisi ipse viam ultro patefaceret. Quum dicit, *Ad servum tuum*, non uni sibi vendicat Dei misericordiam, ac si singulari oraculo sibi promissa foret: sed quod Deus toti ecclesiae promisit, pro fidei natura ad se accommodat. Nisi enim statuam me unum esse ex eorum numero quos compellat Deus, ut ad me quoque pertineant eius promissiones, nunquam ad invocationem animum erigam. Proximo versu idem fere votum, licet verbis paululum mutatis, repetit ac confirmat. Quemadmodum enim nuper dixerat, non aliter quam Dei misericordia moerorem suum auferri et gaudium restitui posse: ita nunc vitam sibi fore negat donec reconciliatus Deo fuerit, atque ita se discernit a profanis hominibus quos non magnopere tangit haec cura, imo qui Deo quoque infenso delicias sibi facere non desinunt. Clare enim asserit, donec propitium sibi Deum esse agnoscat, se vivendo mortuum esse. Rursus vero simul atque illuxerit Dei misericordia, se restitutum iri a morte in vitam. Interea significat signis paternae Dei gratiae ad tempus se fuisse privatum: quia frustra venire optaret nisi procul abesset. Iam ut impetret quod precatur, dicit legem Dei *suam oblectationem esse*, neque enim aliter sperare potuit, Deum sibi fore misericordem. Adde quod nemo vere sentit quid valeat Dei gratia, nisi qui summam felicitatis in hac una statuens miseros et maledictos esse non dubitat qui se ab eo disiungunt, quod ex lege propheta didicerat.

78. (*Pudefiant superbi.*) Iam saepe vidimus futurum tempus optativi loco accipi apud Hebraeos: non tamen male quadraret sensus hoc modo, Quia mecum perverse egerunt superbi, et praeter meritum molesti fuerunt, Dominus mercedem illis rependet. Quia tamen inter omnes fere interpretes convenit precationem esse, ego in versione a communi consensu discedere nolui: praesertim quia sermo ad Deum ipsum dirigitur. Notanda autem ratio est cur Deum hostibus suis adversarium fore confidat: quia scilicet sceleste et malitiose ipsum oppugnaverant. Quidam שקר vertunt absque causa, sed videntur dimidiam tantum partem attingere: quia meo iudicio nomen hoc ad insidias et fraudes refertur, quibus conati fuerant scelesti homines Davidem perdere. Unde colligimus, recta nos vocari ad Dei praesidium quoties iniuste affligimur: ac simul docemur, non esse cur nos exanimet eorum insolentia: quia quantumvis sibi arrogent, Dominus tamen fastum eorum retundet ac prosternet cum igominia: ut pudefacti, aliis exemplo sint, nihil esse magis ridiculum quam triumphos canere ante victoriam. In secundo membro verbum אשיח non minus recte exponi potest loquar, quam meditabor: ac si diceret propheta, ubi potitus victoria fuerit, se praeconem fore gratiae Dei. Loqui enim de statutis eius, tantundem valet atque ex lege disserere quam fidelis sit suorum custos Deus, quam certus liberator, et quam iustus vindex. Cohaeret etiam proximus versus, ubi dicit, quam adeptus fuerit salutem, piis omnibus commune fore docu-

mentum. Ac si diceret, Potuit ad tempus conditio mea, sicut reprobis ferociam augebat, piorum animos deiicere: nunc vero collectis animis oculos ad laetum spectaculum convertent. Porro ex duabus notis quibus insignit fideles, discimus quae sit vera pietatis natura, timorem Dei vel reverentiam priore loco ponit: sed mox adiungit coelestis doctrinae scientiam, ut sciamus res esse coniunctas. Nam ut aliquem Dei timorem prae se ferant superstitiosi, nonnisi evanida est species. Deinde ludunt operam qui se fatigant in suis commentis: quia Deus non alia, nisi quae ex suo mandato praestantur, obsequia in rationes suas referet. Vera igitur religio et cultus Dei ex fide oriuntur: ut nemo rite Deo serviat, nisi qui edoctus fuerit in eius schola.

80. (*Sit cor meum integrum.*) Quemadmodum paulo ante sibi optaverat dari sanam mentem, ita nunc pro sincero cordis affectu idem votum concipit. Scimus has esse praecipuas humanae animae facultates, quarum utramque vitiatam et perversam esse clare ostendit, qui et illuminari petit a spiritu sancto mentem suam, et cor suum ad obedientiam legis formari, quo plane refellitur quidquid de libero arbitrio garriunt papistae. Neque enim hic tantum orat propheta, quia infirma sit sua voluntas, divinitus adiuvari: sed in solidum praedicat cordis rectitudinem esse donum spiritus. Ergo prout quisque in verbi Dei notitia profecit, in hac altera precatione se exerceat. Docemur praeterea his verbis quaenam vera sit legis observatio. Nam mundi bona pars, ubi defunctorie vitam externo obsequio ad Dei legem composuit, sibi nihil deesse putat. Hic autem pronuntiat spiritus Dei nullum placere Deo obsequium, nisi quod ex cordis integritate profectum sit. De voce תמים alibi diximus, opponi scilicet cor תמים, id est integrum, duplici vel fucato: ac si diceret propheta, vere se Deo addicere qui simulationis expertes purum ei cor offerunt. Quum addit, *Ne pudefiam,* significat talem exitum manere superbos omnes qui posthabita eius gratia, propriis viribus nituntur, et hypocritas qui se pulcris coloribus ad tempus ostentant. Sensus ergo est, nisi nos Deus spiritu suo regat, et contineat in officio, ut cor nostrum in statutis eius sincerum sit, quamvis ad tempus lateat nostra ignominia, imo nos laudent ac mirentur homines, instare tamen probrum et ignominiam.

81. *Defecit ad salutem tuam anima mea, ad verbum tuum exspecto.* 82. *Defecerunt oculi mei ad sermonem tuum, dicendo, Quando consolaberis me?* 83. *Quia fui sicut uter in fumo, edicta tua non sum oblitus.* 84. *Quot sunt dies servi tui? quando facies de persecutoribus meis iudicium?* 85. *Foderunt mihi superbi foveas, quod non est secundum legem tuam.* 86. *Omnia mandata tua veritas: fallaciter me persequuntur, adiuva me.* 87. *Fere consumpserunt me in terra, ego tamen non dereliqui statuta tua.* 88. *Secundum bonitatem tuam vivifica me, et custodiam testimonium oris tui.*

81. (*Defecit ad salutem tuam anima mea.*) Intelligit propheta, quamvis diuturno languore confectus nullam miseriis suis finem videret, se tamen nulla molestia vel taedio fuisse fractum quominus semper a Deo penderet. Quod ut clarius fiat, incipiendum est a secundo membro, quod exegetice additum esse patet. Illic enim asserit se in Deo sperare, quod fundamentum est, sed infatigabilem spei suae constantiam exprimere volens, addit se devorasse omnia taedia quibus alii succumbunt. Quosdam enim videmus satis avide arripere Dei promissiones, sed paulo post evanescere eorum ardorem, vel saltem rebus adversis exstingui. Videtur quidem primo intuitu aliud sonare verbum כלה, quod est deficere vel consumi. Sed propheta hoc loco, ut alibi, per defectionem intelligit tolerantiam, quae omni vigore ablato exanimes non deserit, ac eorum cordibus arcanos et inenarrabiles gemitus inspirat. Itaque haec defectio deliciis opponitur, quae longam moram non sustinent. Proximus versus affinis est, quia ad oculos transfert quod ante dixerat de anima. Hoc discrimen est, quod pro salutis desiderio nunc sermonis desiderium ponit. Nam salus est in actu (ut loquuntur) quum sermo nos exspectatione suspensos teneat. Sed quamvis Deus non statim palam exhibeat quod promittit: quia tamen non alibi quam in verbo salutem offert, nulla etiam alia est sperandi ratio quam ubi in verbum recumbimus. Quia igitur verbum salutem ordine praecedit, imo speculum est in quo nobis manifestatur, merito propheta dum ad salutem suspirat, dicit se usque ad oculorum defectum fuisse defixum in verbo. Hic vero mira et incredibilis patientiae virtus in carnis infirmitate apparet, dum languidi et omni vigore destituti, salutem in Deo absconditam quaerimus. Tandem significat propheta quam non sine causa defecerit, ne quis putet nimis mollem et fluidum fuisse. Nam ex Deo quaerens *quando tandem eum consolabitur*, satis ostendit, diu fuisse quasi proiectum et desertum.

83. (*Quia fui tanquam uter.*) Particula כי posset etiam non male resolvi in adverbium temporis quando, ut uno contextu legamus, Quando similis utri arefacto fuit propheta, non tamen fuisse oblitum legis Dei. Consilium quidem eius minime obscurum est, nempe, quamvis duro examine probatus, et ad vivum punctus fuerit, non tamen abductum fuisse a timore Dei. Comparatio autem utris aut vesicae huc spectat, continuo malorum aestu fuisse quasi torridum. Unde colligimus, non mediocri moerore tantum squalorem et maciem contraxisse

ut fere exaruerit. Quanquam videtur subesse notatio non modo duri sed etiam lenti cruciatus: sicuti fumus ex aestu proveniens, vesicas paulatim arefacit. Sciamus ergo longam fuisse dolorum seriem, quae centies consumere prophetam, idque diuturno languore, potuit, nisi suffultus fuisset Dei verbo. Atque haec demum vera est pietatis experientia, dum afflictissimi non desinimus tamen Deo nos submittere.

84. (*Quot sunt dies servi tui.*) Quidam seorsum legunt haec duo membra, ac si primum generalis querimonia esset de brevitate humanae vitae, quales in Psalmis quaedam occurrunt, frequentius vero in libro Iob: deinde secundum eos sequitur specialis precatio, ut de hostibus vindictam Deus sumat. Ego vero malo simul contexere, et utrumque restringere ad Davidis afflictiones: ac si dixisset, Domine quousque tibi decretum est servum tuum subiicere impiorum libidini? et quando tandem eorum saevitiae et furori te oppones vindicem? Scriptura enim hoc sensu nomen Dierum saepe accipit, ut Dies Aegypti, Ezech. 30, 9 et Dies Babylonis, et Dies Hierosolymae, Psal. 137, 7 quod alibi dicitur Tempus visitationis, Iesa. 10, 3. Plurali autem numero certum et praescriptum tempus designat, quod alibi comparat diebus mercenarii, Iob. 14, 6 et Iesa. 16, 4. 14. Non ergo in genere caducam hominum vitam deplorat, sed de sua militia conqueritur, quam sua opinione nimis longam sustinuerat: ideoque non abs re finiri cupit. Etsi autem expostulet cum Deo de sua molestia, non tamen id facit contumaciter, vel obstrependi affectu: sed rogans quousque sibi necesse sit pati, modeste precatur ne Deus opem ferre differat. Qod vero eum ad vindictam suo voto sollicitat, alibi vidimus quomodo hanc precem concipere licuerit: nempe quod vindictam appeteret qualis proprie Deo convenit. Certum est enim deposuisse vitiosos omnes carnis affectus, ut puro et liquido zelo expeteret Dei iudicium. Etsi in genere hic tantum optat, interposita Dei manu se ab iniuriis liberari: non autem exitio devovet suos adversarios, nam satis habet modo vindex appareat Deus.

85. (*Foderunt mihi superbi foveas.*) Conqueritur se fraudibus et vafritie hostium fuisse circumventum: ac si diceret, non modo aperta vi et gladiis in perniciem suam fuisse grassatos, sed malitiose et per insidias vel clandestinis artibus captasse quomodo eum perderent. Quod addit *non fuisse secundum legem Dei,* ad provocandam misericordiam pertinet: quia eo propensior est Deus ad suos iuvandos, ubi una cum eorum salute violari legem suam videt. Interea suae innocentiae testimonium reddit, quod nihil tale de ipsis fuerit meritus, et quidquid machinati sint, patienter se continuerit, neque enim tentasset quod sciebat legi Dei esse adversum. Proximo versu iterum confirmat, quibuscunque modis vexatus fuerit, non fuisse variis cogitationibus distractum: quia fretus Dei verbo de eius ope non dubitaverit. Ac primo quidem refert quo clypeo ad excipiendos omnes insultus munitus fuerit: nempe quod feliciter sub Dei auspiciis militent fideles: quia salus, quam ex eius verbo sperant, minime dubia est. Hac ratione praedicat vera Dei esse mandata, quo elogio significat extra periculum esse qui in Dei verbum recumbunt, ut haec fultura nos rectis animis sustineat. Secundo conqueritur de hostium perfidia, ut supra exposuit. Nam hic repetitur nomen שקר, quo intelligit nullam ab illis habitam fuisse aequitatis rationem. Hinc et liberationis fiduciam concipit: quia proprium Dei munus est pauperibus iniuste oppressis succurrere.

87. (*Propemodum consumpserunt.*) Paulo diversis verbis repetit quod nuper dixerat, quantumvis duriter tentatus fuerit, se tamen in gradu suo stetisse: nempe quia pietatem non deseruit. Quanquam autem perfectis hoc semel esse dictum sufficeret, si tamen nobis in mentem veniat nostra imbecillitas, fatebimur non esse supervacuam doctrinam. Nec vero extremis tantum certaminibus concussi legem Dei obliviscimur, sed maior pars antequam manus conserat diffluit. Quo magis notandum est hoc mirabile prophetae robur, quod fere semimortuus non tamen desierit assidua legis meditatione animum suum focillare. Non frustra etiam inseruit hoc factum esse in terra, subest enim tacita coeli comparatio: ac si diceret, quum se undique in terris ingererent mortis terrores, se mentem sursum extulisse: quia si fides in coelum pertingat, facile erit ex desperatione emergere. Ultimus etiam versus nihil novum continet. Nam initio vitam suam David in Dei misericordia locat: non solum quia sibi humanae fragilitatis erat conscius, sed quia multis mortibus quotidie se obiici videret, imo submota Dei virtute exanimis iaceret. Deinde ubi restitutus fuerit in vitam, se gratum fore promittit: neque id lingua modo, sed tota vita. Nam sicuti Dei auxilia, quibus nos a periculis liberat, totidem sunt novae vitae: ita aequum est, quidquid temporis nobis prorogat, in eius cultum dicare. Quum lex vocatur *testimonium oris Dei*, hoc elogio praeclare asseritur eius autoritas.

89. *In aeternum Iehovah verbum tuum permanet in coelis.* 90. *In generationem et generationem veritas tua: firmasti terram et consistit.* 91. *At iudicia tua perstant hucusque: quia omnia sunt servi tui.* 92. *Nisi lex tua delectationes meae fuissent, tunc periissem in afflictione mea.* 93. *In saeculum non obliviscar statutorum tuorum, quia in illis vivificasti me.* 94. *Tuus sum ego, serva me: quia statuta tua quaesivi.* 95. *Me exspectant impii ad perdendum me,*

testimonia tua considero. 96. *In omni perfectione vidi finem: latum mandatum tuum valde.*

89. (*In aeternum Iehovah.*) Hunc versum ita plerique exponunt ac si David hoc proferret documentum veritatis Dei, quia stabilis ac fixa sit coelorum conditio. Itaque secundum eos sensus est, Deum probari veracem, quia coeli manent in perpetuo statu. Alii etiam magis coactum sensum afferunt, quod veritas Dei certior sit quam sit ipse status coelorum. Atqui mihi videtur propheta aliud prorsus velle. Quia enim nihil in terra firmum vel diuturnum cernimus, mentes nostras in coelum attollit, ut illic figant suam ancoram. Certe poterat David (sicut aliis pluribus locis) dicere, totum mundi ordinem de constantia verbi Dei testari: quod verissimum est, sed quia periculum erat ne suspensae haererent piorum animae si veritatem proponeret in mundo, ubi variae sunt agitationes, eam in coelis locans, domicilium attribuit nullis mutationibus obnoxium. Ergo ne quis verbum Dei ex intuitu tot revolutionum aestimet, tacite opponitur coelum terrae: ac si dictum esset, salutem nostram, quatenus inclusa est in verbo Dei, non esse versatilem, ut sunt omnes res terrenae: sed stare in tuto et tranquillo portu. Idem propheta Iesaias 40, 6 paulo diversis verbis docet, Omnis caro foenum, et omnis gloria eius tanquam flos agri. Nam Petro interprete, 1. Petr. 1, 24 significat salutis certitudinem in verbo esse quaerendam: ideoque perperam facere qui in mundo subsidunt: quia verbi Dei firmitas mundi naturam longe transscendit. Eandem sententiam repetit et confirmat sequenti versu, diserte enim admonet, quamvis ad momentum versentur fideles in terra quasi inquilini, et statim diffluant, vitam tamen eorum minime caducam esse, quia ex incorruptibili semine sunt regeniti. Quanquam ultra progreditur propheta, nam sicuti prius fide nos iussit in coelum penetrare, quia in mundo nihil reperiemus ubi tuto quiescere liceat: ita nunc rursum ab experientia docet, quamvis volvatur mundus, claris tamen et insignibus Dei testimoniis in eo quoque fulgere Dei veritatem, ut stabilitas verbi non tantum inclusa sit in coelo, sed ad nos usque perveniat. Hac ratione additur, terram, sicuti a Deo fundata est, firmam manere: ac si diceret, Domine etiam in ipsa terra, quasi in speculo, visibilis nobis est verbi tui veritas: quia licet suspensa sit in medio mari, retinet tamen suum statum. Haec igitur duo inter se optime conveniunt, verbi Dei constantiam ex statu terreno minime aestimandam esse, quia subinde fluctuat, et instar umbrae effluit: rursum tamen ingratos esse homines, nisi hanc eandem sententiam ex parte agnoscant in mundi opificio: quia terra, quae alioqui momento uno non staret, firma tamen manet, quia fundata est verbo Dei. Iam non est cur obiiciat quispiam difficile esse Dei veritatem extra mundum quaerere, quia nimis longe ab hominum sensu remota esset. Occurrit enim propheta, quamvis in coelo habitet, signa tamen ante pedes nostros conspicua exstare quae nos pro modulo nostro et ruditate ad perfectam eius notitiam paulatim attollant. Sic propheta ab una parte hortatur nos ut fide superemus totum mundum, ut verbo Dei constet iusta firmitas quae fidem nostram fulciat: ab altera parte admonet nos minime esse excusabiles nisi ex ipso terrae adspectu cognoscimus Dei veritatem, quum se ad pedes usque nostros extendat. Priore membro revocantur homines a vanitate sensus sui: altero sublevatur eorum infirmitas, ut quod in coelo plenius quaerendum est, in terra degustent.

91. (*At iudicia tua perstant.*) Nomen היום quod ego, alios interpretes sequutus, reddidi huc usque, non male verti posset quotidie, vel singulis quibusque diebus: sensu tamen non absimili, intelligit enim propheta, totius naturae ordinem, solius Dei imperio vel decreto niti. Nam iudicia nominans ad legem ipsam alludit: ac si diceret, ubique fulgere rectitudinem illam quae in lege Dei patefacta est. Unde sequitur, nimis perversos esse homines quum infidelitate sua Dei fidem quantum in se est concutiunt et labefactant, in quam recumbunt omnes creaturae: deinde quum sua contumacia violant Dei iustitiam, et vim praeceptis abrogant, in quibus fundata est tota mundi firmitas. Quanquam autem dura est loquutio, omnia elementa esse Dei servos, plus tamen exprimit quam si dixisset omnia esse disposita ad praestandum Deo obsequium. Quomodo enim aër, qui tam fluidus est, assidue spirando non se consumeret, quomodo aquae fluendo non deficerent, nisi arcanum audirent Dei imperium? Fide quidem percipimus mundum stare Dei imperio: sed quicunque praediti sunt aliqua intelligentiae gutta, ex claris documentis idem colligunt. Sit ergo hoc nobis penitus infixum, arcana Dei virtute sic omnia foveri, ut in statu suo retinendo verbum eius vel mandatum audiant. Tenendus enim est semper prophetae scopus, veritatem Dei quae in externis eius operibus refulget, per gradus nos altius deducere, ut indubia sit coelestis doctrinae veritas.

92. (*Nisi lex tua.*) Eandem fere doctrinam continuat propheta: quia sibi pereundum fuisse dicit, nisi malis suis ex lege Dei solatium quaesiisset. Adverbium אז Hebraeis significat tunc: sed quia de longo tempore interdum capitur, tantundem hic valet ac pridem: nisi cui magis placeat emphaticam esse demonstrationem, ac si adhuc in re praesenti foret. Proprio autem experimento confirmat quod prius dixit, ut appareat non de rebus incognitis eum loqui, sed asserere quod re ipsa didicit ac ex-

pertus est, nullum scilicet aliud in rebus miseris solatium et remedium esse, nisi dum acquiescimus in verbo Dei, gratiamque illic oblatam et salutis nostrae testimonium amplectimur. Certum vero est, idem verbum quod nuper in coelo manere dixit, nunc celebrari, quia etsi in terra personet, penetret in aures nostras, cordibus insideat: retinet tamen coelestem naturam, quia sic ad nos descendit ut non subiaceat mundi inclinationibus. Declarat autem propheta se afflictionum mole fuisse gravatum, quae penitus obruere eum posset: solatium vero quod ex lege recepit, in tanta desperatione sibi fuisse vitae loco. Proximus versus gratiarum actionem continet, quia enim salutem attulerat lex Domini, promittit, se nunquam fore eius immemorem. Simul tamen se et alios admonet quam necesse sit in animo fovere legis Dei memoriam: quia etsi vivificam esse experti sumus, facile tamen obrepit eius oblivio, cuius postea iustam poenam luimus dum nos sinit Deus in tristitia nostra tabescere.

94. (*Tuus sum ego.*) Primo hinc sumit precandi fiduciam, quod sit in aere et peculio Dei, ut loquuntur. Deinde ab effectu probat se Dei esse, quia eius mandata custodiat. Caeterum hoc non ita accipere convenit quasi se quidquam promeritum iactaret, quemadmodum apud homines haec solet adduci ratio ad impetrandum quod petimus, Ego te semper colui, studui honori tuo et commodis consulere, obsequia mea tibi fuerunt parata. Quin potius meram Dei gratiam in medium profert David: quia nemo sibi propria industria tantum honoris acquirit ut sit sub Dei clientela, sed ex gratuita eius adoptione manat. Deo itaque suum hic beneficium obiicitur, ne inceptum opus deserat. Nam quod dicit, studiose mandatis Dei se intendere, hoc quoque ex vocatione pendet: quia non ante coepit Dei mandatis studium suum adiicere, quam esset vocatus et receptus in eius familiam. Quia autem a Domino postulat servari, continuo post necessitatem exprimit, *se ab impiis ad interitum fuisse quaesitum* dicens. Ubi tamen simul pietatis suae constantiam praedicat: quia mentem suam tunc ad Dei legem applicuerit. Quod notatu dignum est, nam qui sponte alias ad Deum sequendum propensi forent, concussi ab impiis quo se vertere debeant nesciunt, ut facile ad prava consilia labuntur. Quare magna virtus est, quamvis in perniciem nostram conspirent improbi, ut secundum carnem de vita periclitemur, tribuere tamen hoc honoris Deo, ut solis eius promissionibus simus contenti. *Intelligere* autem *ad Dei testimonia* hoc loco tantundem valet atque verbo Dei addicere mentes nostras, quod nos contra omnes impetus fulciat, efficax sit ad sedandos metus, ab omnibus perversis consiliis cohibeat.

96. (*In omni perfectione.*) Aliis verbis iterum commendat quod primo versu huius literae docuit, nempe Dei verbum, quia supra caduca mundi elementa longe eminet, mutationi non esse obnoxium. Hic enim dicit nihil sub coelo tam perfectum esse, ac solidum, vel absolutum omni ex parte, quod tamen finem non habeat: solum Dei verbum sua amplitudine superare omnes terminos et metas. Quoniam verbum כָּלָה tam consumere et finire, quam perficere significat, quidam nomen תִּכְלָה pro mensura vel fine accipiunt. Sed ratio postulat de perfectione exponi, ut illustrior sit comparatio, et fidem verbi Dei melius amplificet, ac si dixisset propheta, postquam omnia circumspexit, praesertim quae exactissima perfectione excellunt, nihil tamen esse ad verbum Dei: quia aliis omnibus impendeat finis, verbo autem Dei semper constet sua aeternitas. Unde sequitur minime timendum esse ne in medio cursu nos destituat. Nam huc pertinet nomen *latitudinis*: quia ut quis supra coelos evolet, descendat in profundissimas abyssos, transcurrat a dextra ad sinistram, non tamen perveniet longius quam nos Dei veritas deducit. Restat ut hanc amplitudinem concipiant animi nostri: quod fiet ubi se in angustias mundi huius coniicere desierint.

97. *Quam dilexi legem tuam! toto die ipsa est meditatio mea.* 98. *Prae adversariis meis sapientem me reddidisti a mandatis tuis: quoniam ea mihi in perpetuum.* 99. *Prae omnibus doctoribus meis prudentem me reddidisti: quia testimonia tua meditatio mea.* 100. *Prae senibus intellexi: quia statuta tua servavi.* 101. *Ab omni semita mala prohibui pedes meos, ut custodiam sermonem tuum.* 102. *A iudiciis tuis non declinavi, quia tu docuisti me.* 103. *Quam dulcia fuerunt faucibus meis eloquia tua! supra mel ori meo.* 104. *A statutis tuis intellexi, propterea odi omnem semitam falsitatis.*

97. (*Quam dilexi.*) Non contentus simplici affirmatione, interrogative exclamat se incredibili amore legis Dei fuisse accensum: et probationem addit, quod assiduus fuerit in eius meditatione. Nam si quis legem Dei sibi caram esse iactans, neglecto eius studio animum alio convertat, nimis crassam hypocrisin prodit: quia amor semper assiduam meditationem gignet, praesertim qualis hic exprimitur a propheta. Et certe nisi corda nostra in sui amorem inflammet lex Dei ac rapiat, statim obrepent multae illecebrae, quae nos ad vanitatem traducant. Ergo amorem legis hic commendat propheta, qui sensus omnes nostros occupans, ianuam claudat et obseret fallaciis omnibus et corruptelis, ad quas nimium sumus alioqui proclives.

98. (*Prae adversariis meis.*) Hic commemorat propheta, se et hostibus suis et magistris et senibus fuisse doctiorem, quia discipulus erat legis Dei. Porro aliter intelligit se intelligentia fuisse praeditum supra hostes, quam supra doctores suos, illis enim fuit superior, quia nihil profecerint sua astutia et fraudibus, quum acumen suum in eius perniciem intenderent. Scimus enim ut impios sua malitia semper ad nocendum sollicitet: quia autem saepe vafri sunt et captiosi, nisi insidiis et iisdem artibus certemus, timemus ne eorum dolis obnoxia sit nostra simplicitas, ideo gloriatur propheta, satis sibi fuisse in Dei lege praesidii, ut omnes laqueos effugeret. Quod vero *supra magistros doctrinam sibi vendicat*, videtur absurda esse comparatio: quia illi quoque didicerant ex verbo Dei quod utile fuit cognitu. Sed non dubium est quin gratias agat Deo propheta, quod eorum progressus transscenderit a quibus rudimenta acceperat. Neque enim novum est ut magistrum superet discipulus, prout cuique Deus mensuram intelligentiae partitur. Scimus enim ita institui fideles hominum opera et labore, ut divinitus illuminentur. Atque hinc praestantia discipuli supra magistrum, quia deus quasi digito monstrare vult ita se uti hominum industria, ut praecipuus interim maneat doctor. Quare discamus nos ei regendos tradere, ut gloriari cum Davide liceat, eius ductu nos ultra esse progressos quam nos ducere potuerit humana institutio. Idem et *de senibus* confirmationis vice addit. Aetas enim multum confert, ut qui natura tardi sunt ac rudes, eos longa experientia et usus expoliat. Propheta autem dicit se ex lege Dei prudentiam adeptum esse plus quam senilem. Summa est, quisquis se docilem praebuerit Deo, sensusque suos in eius verbo continuerit, ac sedulo se exercuerit in lege meditanda, illic reperturum satis prudentiae: ut sibi consulat contra hostium insidias, et circumspectus sit ad cavendas eorum fraudes: deinde ut ad totum vitae cursum certare possit cum optimis quibusque magistris. Neque tamen prudentiam suam iactat David, quo se coram mundo venditet: sed exemplo suo admonet, nihil nobis esse melius quam discere ex ore Dei: quia perfecte demum sapiunt qui edocti sunt in eius schola. Commendatur etiam fidelibus sobrietas, ne aliunde sapere appetant quam ex Dei verbo, ne ambitio vel curiositas ad vanam ostentationem eos titillet. Denique modestia et submissio omnibus praecipitur, ne quis scientiam sibi arroget qua efferatur supra Dei legem, sed ubi in medium prodit coelestis illa sapientia, sponte se omnes, quantumvis intelligentes aut periti, in ordinem cogant. Quum dicit se servasse Dei statuta, significat qualis fuerit illa meditatio, de qua diximus: ut sciamus, non frigide fuisse philosophatum, sed serio affectu fuisse addictum Dei praeceptis.

101. (*Ab omni semita mala.*) Significat se bellum indixisse omnibus vitiis, ut se Deo in obsequium dederet. Unde colligitur utilis doctrina, nempe, ut legem Dei servemus, initio cavendum esse ne gressus nostri in fluxuosas semitas declinent. Nam in tam vitiosa natura, inter tot illecebras, in tanta mentis nostrae vanitate nihil proclivius est quam in errorem abduci. Imo rarum miraculum est si rectum cursum in vita quis teneat. Summa itaque attentione opus est, ut pedes suos a vagando fideles prohibeant. Proximo versu constantiam suam praedicat David in studio servandae legis. Dicit igitur, ex quo vivendi rationem a Deo accepit, se tenuisse rectum cursum. Iam quum tam lubrica sit via, et pedes tam infirmi, totumque ingenium ad innumeros errores flexibile, non levi conatu ad nos retinendos opus est, ne deflectamus a iudiciis Dei. Sed notandum est quale doctrinae genus designet. Etsi enim promiscue docentur omnes quibus proponitur Dei verbum, vix decimus quisque eius gustum capit: vix autem centesimus eo usque proficit, ut ad extremum in recto cursu pergat. Peculiaris ergo hic docendi modus notatur, nempe quod electos suos Deus intus ad se trahit: ac si diceret propheta se arcano spiritus instinctu in viam salutis fuisse adductum, et in eadem retentum fuisse.

103. (*Quam dulcia.*) Quod aliis verbis dixerat, iterum repetit, se dulcedine legis Dei sic fuisse captum, ut non aliam oblectationem appeteret. Nam fieri quidem poterit ut tangatur quispiam aliquo reverentiae sensu: sed nemo alacriter legem sequetur nisi qui hanc suavitatem conceperit. Deus autem non servile obsequium a nobis exigit, sed vult hilariter ad se venire. Quae ratio est ut propheta toties in hoc Psalmo commendet verbi Dei dulcedinem. Si quis roget quomodo dicat propheta tam suaviter se oblectatum fuisse Dei lege, quae, teste Paulo, nihil quam formidinem incutit: facilis solutio est: Prophetam non loqui de mortua litera quae lectores suos occidit, sed complecti totam legis doctrinam, cuius praecipua pars est gratuitum salutis foedus. Paulus legem evangelio comparans, tantum attingit praecepta cum minis. Atqui si tantum praecipiat Deus, et maledictionem denuntiet, totum eius sermonem mortiferum esse certum est. Propheta autem evangelium legi non opponens, adoptionis gratiam quae in lege offertur, merito melle sibi dulciorem esse asserit, hoc est, nullas sibi delicias fuisse pares. Iam memoria repetendum est quod alibi dixi, legem Dei nobis esse insipidam, vel saltem nunquam ita nobis dulcem esse ut a voluptatibus carnis nos revocet, donec cum proprio ingenio strenue luctati simus, ad domandos qui in nobis regnant affectus carnis.

104. (*A statutis tuis.*) Videtur hic propheta

invertere ordinem quem nuper posuit. Dicebat enim se prohibuisse ab errore pedes ut servaret legem Dei: nunc diversam rationem ponit, initium faciens a legis observatione. Dicit enim se prius edoctum fuisse a verbo Domini, quam vitia sua corrigeret. Duo tamen haec non male inter se conveniunt, quod fideles sese ab erroribus colligant, ut vitam forment ad regulam verbi Dei: ubi autem iam progressi sunt, quatenus viget in ipsis Dei timor, maiori odio habere incipiant et acrius detestari omnia scelera. Et certe hoc bene vivendi exordium est, ut quisque se a vitiis purgare studeat: quo autem quisque melius profecit, maiore zelo ferveat in vitiis detestandis et fugiendis. Porro docemur prophetae verbis, ideo homines passim involvi mendaciis, pravisque erroribus irretiri, quia non vere ex Dei verbo sapiunt. Quum totus mundus desipiat, hoc errantibus subterfugium est, sibi a fallaciis cavere nimis esse difficile: atqui remedium in promptu erit si prophetae sequamur consilium, hoc est, si propriae prudentiae non innixi intelligentiam petamus ex Dei verbo, ubi non tantum ostendit quid rectum sit, sed munit etiam ac providos reddit contra omnes fallacias Satanae et mundi imposturas. Atque utinam hoc eorum animis, qui se fideles hodie iactant, penitus esset infixum, neque enim tanta levitate maior pars huc illuc subinde ad varios opinionum motus fluctuaret. Nos vero, quum tam sedulo incumbat Satan ad spargendos errorum fumos, huic prudentiae maiorem demus operam.

105. *Lucerna pedi meo verbum tuum, et lumen semitae meae.* 106. *Iuravi, et stabiliam, ad servandum iudicia iustitiae tuae.* 107. *Afflictus sum usque valde Iehova, vivifica me secundum verbum tuum.* 108. *Voluntaria oris mei tibi quaeso placeant Iehova, et iudicia tua doce me.* 109. *Anima mea in manu mea semper, et legem tuam non sum oblitus.* 110. *Posuerunt impii laqueum mihi, et a statutis tuis non erravi.* 111. *Haereditatis loco habui testimonia tua in aeternum: quia laetitia cordis mei sunt.* 112. *Inclinavi cor meum ad facienda edicta tua in perpetuum in finem.*

105. (*Lucerna pedi.*) Testatur hoc versu propheta legem Dei sibi fuisse bene vivendi magistram ac directricem, nobisque omnibus suo exemplo eandem praescribit normam: nam dum sequitur quisque quod visum est, incidimus in horribiles labyrinthos. Verum ut certius teneamus eius mentem, notandum est, omnibus humanis consiliis opponi Dei verbum. Nam quidquid iudicat mundus rectum esse, hoc coram Deo saepe obliquum ac perversum est, cui non alia probatur vitae institutio quam quae exigitur ad legis suae normam. Nec vero aliter dirigi potuit David verbo Domini, quin prius renuntiasset carnis prudentiae: sicuti hoc nostrae docilitatis principium est. Sed metaphora qua utitur, plus aliquanto explicat: nempe, nisi praeluceat Dei verbum, totam hominum vitam tenebris et caligine implicitam esse, ut nihil quam misere vagari queant, deinde ubi nos dociles subiicimus legi Dei, extra errandi esse periculum. Nam si ea esset verbi obscuritas de qua blaterant papistae, falso et mentito elogio ornatum esset a propheta. Sciamus ergo certam lucem illic nobis monstrari, modo aperiamus oculos. Eandem sententiam clarius expressit Petrus, 2. Petr. 1, 19 fideles laudans quod attendant sermoni prophetico tanquam lucernae in loco caliginoso ardenti. Iterum de sua constantia loquitur: et quemadmodum nuper retulit se tota vita non deflexisse a lege Dei, ita nunc agit de mentis suae proposito. *Iurandi* verbo significat se fidem Deo obstrinxisse ne mutaret consilium. Nam haec vera est servandae legis ratio, ex animo suscipere et amplecti quod praecipit, et quidem aequabili tenore, ne ardor noster (ut saepe fieri solet) statim languescat. Haec eadem est legitima vovendi regula, offerre nos Deo, vitamque nostram dicare. Quaeri tamen potest annon temeritatis damnandum sit prophetae iusiurandum, qui sibi longe plus sumere ausus est quam ferat hominum facultas: quis enim par erit servandae legi? Temere ergo nunc prosilit ad nuncupandum votum, qui rem impossibilem Deo promittit. Sed facilis responsio est, quoties aliquid Deo promittunt fideles, non respicere quid per se valeant, sed inniti gratiae Dei, cuius est praestare quod a nobis exigit, dum scilicet vires a spiritu suo suppeditat. Caeterum praeter spiritum non possunt quidquam vovere ubi Deo obsequendum est, neque enim vel ad cogitandum sumus idonei, ut inquit Paulus, 2. Cor. 3, 5. Sed quia Deus manum nobis porrigens iubet bono et alacri animo esse, et se nobis nunquam defore asserit, hinc illa fiducia iurandi. Nec vero ulla est temeritas, ubi promissionibus Dei confisi, quibus nos praevenit, vicissim nos ei offerimus in obsequium. Nondum tamen soluta est quaestio: quia utcunque filii Dei per spiritus gratiam emergant tentationum omnium victores, laborant tamen semper aliqua infirmitate. Sed notandum est, in votis et promissionibus fidelium non modo comprehendi pactum illud quo Deus se facturum recipit ut ambulemus in praeceptis suis (Ezech. 11, 20) sed alterum quod simul additur de gratuita venia. Quare fidem de servanda lege pro gratiae sibi datae mensura obstrinxit David secundum illud prophetae Ps. 103, 13: Parcam illis quemadmodum parcere solet pater filiis sibi servientibus.

107. (*Afflictus sum.*) Docet hic versus Deum non ita molliter fovisse in sinu suo patres sub lege,

quin duris tentationibus eos exercuerit. Neque enim leviter et vulgari modo se afflictum fuisse dicit, sed supra modum: et vivificari postulans, indicat morti se propinquum fuisse. Simul tamen indicat, quamvis a morte fuerit obsessus, se tamen non succubuisse, quia in Deum recubuerit. Quod diligenter notandum est, nam ut initio suppetat alacritas ad Deum invocandum, si ingravescit tentatio, flaccescunt animi: extremo autem metu exstinguitur fiducia. Atqui propheta gratiam Dei implorat, non qua servetur integer in vita, sed qua vitam amissam recuperet. Observanda etiam est pars ista, *Secundum verbum tuum:* quia frigebit invocatio, imo nulla erit, nisi in moerore et angustia promissio Dei fiduciam addat. Denique non patebit (ut alibi diximus) accessus ad precandum, nisi haec clavis ad manum sit.

108. (*Voluntaria oris mei.*) Potest hic versus tam uno contextu legi, quam distingui in duo membra. Prior sensus esset, Suscipe sacrificia mea in hunc finem, ut me praecepta tua doceas. Si magis placeat distinctio diversa, erunt precationes, ut sacrificia Deus grata habeat, deinde prophetam instituat in doctrina legis. Ego in priorem sententiam magis inclino: asserit enim propheta (sicut alibi vidimus) sibi nihil fuisse potius, quam probe tenere legis doctrinam: ac si diceret, Suscipe Domine pro tuo beneplacito quae offero sacrificia: et quoniam haec summa est votorum meorum ut in lege tua recte instituar, huius tam optati boni fac me compotem. Notandi autem sunt loci omnes, ubi aliis omnibus mundi beneficiis praefertur coelestis doctrinae cognitio. Et certe quum aeternae salutis pignus in se contineat, pro incomparabili thesauro non abs re ducenda est. Longius tamen orditur propheta, ut Deus cultum suum probare et suscipere dignetur. Per נדבות mihi dubium non est quin spontanea quae vocabant sacrificia intelligat. Fateor quidem de votis et precibus eum proprie loqui. Sed quia ad propitiandum Deum solebant sacrificia offerre, ut cuiusque facultas ferebat, ad ritum illum legalem alludit: sicuti laudes Dei, vitulos labiorum appellat Oseas 14, 3. Nam illa caeremonia testatum Deus voluit patribus, nullas sibi preces nisi sacrificio coniunctas placere, ut semper ad mediatorem mentes suas converterent. Fatetur autem primo loco se indignum esse qui precibus quidquam impetret, nisi gratis ipsum exaudiat Deus. Deinde Deum sibi in hoc propitium esse optat, ut rite proficiat in doctrina legis. Nam verbum רצה quo utitur, significat mero beneplacito favere, unde sequitur nihil esse in precibus dignitatis, sed quoties annuit Deus, liberaliter hoc dare.

109. (*Anima mea in manu.*) Docet, nullis aerumnis, afflictionibus vel periculis se alienatum fuisse a Dei cultu et legis observantia. Animam enim gestare in manu, tantundem valet ac de vita periclitari, ut anima sit quasi vento exposita. Sicuti Iob 13, 14 dum tabescit in malis, et in singula momenta mortem exspectat et metuit, conqueritur animam sibi esse in manu: ac si diceret, avulsam a suo domicilio, subiacere mortis imperio. Perperam igitur loquutio haec ab indoctis torquetur in absurdum sensum: ac si diceret propheta, in arbitrio suo esse vitae suae regimen. Quin potius hac circumstantia pietatem suam commendat: quod licet inter naufragia iactetur, et centum mortes versentur ante oculos, ut ne momento quidem securus quiescat, non tamen abiiciat studium legis Dei. Hic rursus notandum est quam duris certaminibus probati fuerint patres sub lege, ne discrimina et metus nos absterreant, vel taedio debilitent quominus animis nostris insideat legis Dei memoria. Sententia proximi versus affinis est, quia propius designat propheta quomodo vitam suam gestaverit in manu: nempe quod undique improborum insidiis conclusus spem fere vitae nullam cerneret. Diximus autem alibi, quam difficile sit, ubi suis captionibus perniciem nobis intentant hostes, non errare a viis Domini, nam et libido carnis ad retaliandum nos incitat: nec ullus tuendae vitae nostrae modus apparet, nisi certemus iisdem artibus quibus illi nos oppugnant: et fingimus nobis licitum esse ululare inter lupos. Quo magis meditanda nobis est haec doctrina, dum nos impii circumveniunt, nihil esse melius quam sequi quo Deus vocat, nec quidquam nisi ex eius mandato tentare.

111. (*Haereditatis loco.*) Confirmat rursus sententiam illam quae nimium repeti non potest, legem Dei pluris sibi fuisse quam omnes mundi delicias, opes et copias. Dixi, non frustra toties hoc inculcari, quia videmus ut ferveant mundi libidines, quam multiplici sollicitudine singuli aestuent, dum innumera appetere non desinunt, interea vix centesimus quisque mediocriter adspirat ad studium legis Dei. Ergo propheta, ut suo exemplo nos exstimulet, dicit testimonia Dei tantae sibi voluptati esse, ut nihil pretiosius aestimet. Solus enim amor est qui pretium rebus conciliet, ideo ut legem Dei qua decet reverentia colamus, ab hac delectatione incipere convenit. Porro non mirum est testimonia Dei laetitiam afferre, quae posthabitis et spretis aliis omnibus nos sibi devinctos teneat. Quid enim suavius quam nobis coelos aperiri, ut libere in Dei conspectum prodire liceat, dum nos sibi in filios adoptans peccata gratis condonat? Quid optabilius quam audire ita nobis esse placatum, ut vitae nostrae curam suscipiat? Hoc breviter attingere visum est, ne miremur Davidem tanta affectum fuisse laetitia ex lege Dei. Similitudo autem *haereditatis* frequenter occurrit in scriptura: et haereditarium vocatur quod summum gradum apud nos

obtinet, ut parati simus reliquis omnibus carere, modo id unum salvum maneat. Itaque significat propheta, quaecunque adeptus fuerat bona, pro adventitiis sibi esse, solum coelestem doctrinam esse haereditatis loco, quia extra ipsam nihili omnia aestimet: ut libenter aliis relinquat divitias, honores, commoda, delicias, modo possideat incomparabilem hunc thesaurum, non quod in totum contemneret Dei beneficia quae ad praesentis vitae usum spectant, sed quia ligatum non tenebant eius animum.

112. (*Inclinavi cor meum.*) Describit hoc versu probam legis observantiam, dum scilicet hilariter et ex animo nos accingimus ad praestandum quod iubet, quia servire et coactum obsequium a contumacia parum differt. Propheta ergo ut breviter definiat quid sit Deo servire, non tantum manus, oculos vel pedes se applicuisse dicit ad legem servandam, sed coepisse a cordis affectu. Quanquam pro verbo *inclinandi,* non male etiam congrueret Extendere cor, sed sensum magis receptum teneo, quod propenso studio ad servandam legem accesserit. Caeterum haec cordis inclinatio vagis cupiditatibus opponitur, quae contra Deum exsultant, et nos quovis potius rapiunt, quam inclinant ad recte agendum. Quod autem papistae ad probandum liberum arbitrium hoc gladio se armant, nugatorium est. Colligunt ex prophetae verbis: in potestate hominis esse, cor suum flectere in utramque partem. Sed facilis solutio est, prophetam hic non iactare quid propria virtute fecerit, nam idem nunc verbum repetit quod ante posuerat, quum diceret, *inclina cor meum,* etc. Si non fuit haec simulata precatio, certe confessus est, proprium esse opus spiritus sancti, corda nostra in bonum inclinare et formare. Sed minime novum est, nobis adscribi quod Deus in nobis agit. Clarum est illud Pauli Phil. 2, 13. Deum esse qui in nobis velle operatur. Sed propheta cor se inclinasse dicens, non separat suum conatum a gratia spiritus, cuius instinctu alibi testatus est id totum peragi. Simul etiam constantiam pii sui affectus ab evanido aliorum fervore discernit. Itaque dicit se de continuo vitae cursu cogitasse, ne in via fatiscat, vel etiam retrocedat. Dictio עקב exegetice meo iudicio addita est ad לעולם: atque id, ut sciremus fortiter ipsum fuisse luctatum cum obstaculis et difficultatibus, ne constantiam eius frangerent. Neque enim sine arduo conatu quisquam in puro Dei cultu perseverat. Quod alii pro mercede accipiunt, videtur nimis remotum.

113. *Cogitationes obliquas odio habui, et legem tuam dilexi.* 114. *Latibulum meum et clypeus meus tu, in verbo tuo speravi,* 115. *Declinate a me scelesti, et custodiam mandata Dei mei.* 116. *Sustenta me in sermone tuo, et vivam: et ne pudefacias me ab exspectatione mea.* 117. *Confirma me, et salvus ero: et considerabo edicta tua iugiter.* 118. *Conculcasti omnes errantes ab edictis tuis, quia mendacium est dolus eorum.* 119. *Scorias cessare fecisti omnes impios terrae, propterea dilexi testimonia tua.* 120. *Horruit a timore tui caro mea, et a iudiciis tuis timui.*

113. (*Cogitationes obliquas.*) Qui סעפים volunt esse nomen thoar vertunt, Cogitantes mala: sed rectius pro ipsis cogitationibus sumitur, hocque usu magis receptum est. סעף proprie ramum significat: sed metaphorice ad cogitationes aptatur: quae ex corde profectae, sicut rami ex trunco arboris, huc et illuc se extendunt. Quia autem minime dubium est hoc loco sumi in malam partem, addidi epitheton *obliquas,* atque hoc etiam requirit etymologia, sicuti rami arboris perplexi et impliciti transversum feruntur, ita etiam per obliquos flexus confuse inter se misceri cogitationes. Nam quod ex Hebraeis quidam gentium leges intelligunt, quae excisae sunt tanquam rami a lege Dei: argutum quidem est, sed infirmum. Quod ergo simplicius est retineo, legi Dei, quae sola recta est, opponi tortuosa cordis humani figmenta, et quidquid ex perverso sensu comminiscuntur impii. Et certe quisquis volet legem Dei vere amplecti, in primis necesse erit ut pravis et vitiosis cogitationibus se abdicet, imo ut a proprio ingenio discedat. Nisi forte magis arrideat altera metaphora, ut סעפים altas cogitationes significet, quia verbum סעף pro extollere capitur. Scimus autem nullum esse gratius Dei sacrificium quam obedientiam, ubi nihil sublime ex nobis sapimus: et docilitas nostra ab humilitate incipit. Quia tamen haec quoque expositio videri posset longius petita, ab ea supersedeo. Sufficiat nobis quod dixi, nempe quia Deus nullos legis suae discipulos admittit nisi qui vacui sunt et bene purgati contrariis omnibus figmentis, quae mentem corrumpunt, prophetam hic testari se inimicum esse obliquis cogitationibus, quae homines huc et illuc distrahere solent.

114. (*Latibulum meum et clypeus.*) Sensus est, quia persuasus erat propheta non aliter se tutum esse nisi quatenus sub alis Dei absconditus latebat, se eius promissionibus confisum nihil metuere. Et certo hoc primum est, ut statuant fideles, vitam suam inter tot discrimina non aliter quam Dei praesidio salvam manere: ut deinde ad ipsum confugiant, et verbo eius innixi secure exspectent quam promisit salutem. Verum quidem est fiduciam hanc ex verbo concipi, quod Deus nobis sit pro asylo et clypeo: sed haec mutua coniunctio tenenda est, quod ubi ex verbo didicimus tutum in Deo nobis latibulum esse, hanc doctrinam in animis nostris foveri et confirmari, dum sentimus quam necessaria sit nobis Dei defensio. Caeterum, quamvis eius

potentia in spem salutis abunde nobis sufficere debeat, semper tamen verbum in medio statuere convenit, ne tardante eius auxilio fides concidat.

115. (*Declinate a me.*) Hunc quidem versum nonnulli ita exponunt ac si pronuntiet David alacrius ac maiore studio fore se deditum servandae legi, ubi ab ipso oppugnando improbi destiterint. Et certe ubi Deum sentimus nobis fuisse liberatorem, plus quam stupidi sumus nisi notitia haec studium eius colendi in nobis incitet. Nisi enim pro sensu vel experimento gratiae Dei crescat in nobis pietas, turpem ingratitudinem prodimus. Vera igitur et utilis est illa doctrina: sed aliud hoc loco propheta voluit. Quia enim videbat quantum obstaculi impii nobis afferant, procul eos a se ablegat: vel potius sibi curae fore testatur ne se illaqueet illorum consuetudine. Neque hoc tam sua causa dixit, quam ut suo exemplo doceret, si cupimus inoffenso gradu pergere in via Domini, dandam in primis esse operam ut longissime absimus a profanis et impiis, non locorum distantia, sed usu et communicatione: quia fieri vix potest, si familiariter ad nos obrepant, quin sua contagione protinus nos corrumpant. Denique nimis clarum est quam exitialis sit malorum societas: atque hinc fit ut pauci ad finem usque integri maneant, quia mundus refertus est corruptelis. In tanta autem naturae nostrae infirmitate nihil proclivius est quam infici, et pollutionem ex minimo contactu contrahere. Quare merito propheta, ut sine offensa in Dei timore pergat, facessere a se iubet impios. Nam quisquis se eorum consuetudine implicuerit, successu tandem temporis fiet ut se cum illis proiiciat ad contemptum Dei, et vitam dissolutam. Atque huic dicto respondet admonitio Pauli 2. Cor. 6, 14: Ne iugum ducamus cum infidelibus. Quanquam autem non erat in arbitrio prophetae longe fugare impios, significat tamen his verbis, sibi nihil fore posthac cum illis commune. Emphatice etiam *Deum suum* nominat, ut testetur eum unum sibi esse pluris quam cunctos mortales. Nam quia videbat passim grassari in terra scelerum colluviem, divortium fecit cum hominibus, ut se ad Deum colligeret. Atque hodie magnopere interest, ne mala exempla nos abripiant, Deum statuere a parte nostra, et in eo constanter manere, quia noster est.

116. (*Sustenta me in sermone tuo.*) Multi legunt, secundum sermonem tuum, ut כ sumatur loco כ notae similitudinis: atque ita sensus esset, sustenta me secundum fidem quam dedisti, vel prout mihi pollicitus es. Et certe quoties nobis manum porrigit Deus ut collapsos erigat, vel eadem manu nos fulcit, promissiones suas implet. Videtur tamen propheta sibi postulare fidei constantiam, ut firmus in verbo maneat. Sicuti enim dicimur excidere a verbo Dei, excidendo ab eius fide, ita quantisper in eius fidem recumbimus, fultura nostra est. Quia vero sciebat propheta non esse in homine tantum fortitudinis, perseverantiam a Deo petit, tanquam singulare spiritus donum. Ergo neque alibi reperietur vera stabilitas quam in verbo Dei: et nemo huic constanter inniti poterit, nisi spiritus sancti virtute confirmatus. Ideo semper rogandus Deus ut nos in fide retineat qui solus eam inchoat et perficit. Porro vitam in fide locans, meram fallaciam esse docet quidquid sibi promittunt homines extra verbum. Solus ergo Dominus verbo suo vivificat, sicut dicit Habacuc cap. 2, 4: Iustus sua fide vivet. Nam utriusque loci idem est sensus: quia postquam Habacuc stultam carnis confidentiam (qua utplurimum inflati sunt homines) derisit, eo quod in sublime se attollunt, ut violentius corruant: admonet solos fideles, quos sustinet verbum Dei, in tuto et solido stare. Si prior expositio placeat, secundum membrum exegetice additum erit, *ne pudefacias me ab exspectatione mea.* Nam eodem fere reciderent ista duo, prophetam Dei gratia secundum eius verbum incolumem servari, et spei suae fructum percipere. Videtur tamen, ubi perseverandi constantiam sibi dari precatus est, nunc ultra progredi, ut tandem re ipsa exhibeat Deus quod promisit. Et certe sua cuique infirmitas testis est quam multae dubitationes nobis obrepant si post longam tolerantiam spei nostrae non respondet successus: quia videtur Deus nos frustrari. Eodem spectat proximus versus, nisi quod verbi nulla fit expressa mentio. *Salus* enim loco vitae ponitur. His quidem verbis significat propheta, simulac gratiam suam Deus subduxerit, de salute sua actum fore: quod si divinitus fuerit confirmatus, nihil sibi esse metuendum. Multi verbum שׁעה vertunt oblectabor: nec male quadrat sensus, quia licet optimum bonitatis suae gustum praebeat nobis Deus in nudo verbo, ubi tamen accedit effectus, saporem illum non parum auget, modo ne os Dei a manu perperam separemus. Haec enim vera fidei prudentia est, in omnibus Dei beneficiis promissiones expendere: quarum si nulla habetur ratio, perit nobis omnium bonorum usus, imo saepe exitialis est. Respiciendi tamen verbum mihi magis placet: quia ut quisque magis expertus est Dei auxilium, ita se ipsum expergefacere debet ad considerandam coelestem doctrinam. Addit praeterea se tota vita in hac meditatione fore assiduum.

118. (*Conculcasti omnes.*) Conculcandi verbo intelligit Deum prosternere omnes legis suae contemptores, ac disiicere ex altitudine quam sibi arrogant. Opponitur enim stultae, aut potius vesanae confidentiae qua turgent impii dum secure eludunt Dei iudicia: imo sese contra eum efferre non dubitant, ac si eius potentiae non subiacerent. Et notandum est posterius membrum, quo docet propheta

impios nihil proficere suis astutiis: quin potius vel illaqueari, vel tandem sentire meras fuisse praestigias. Sensum inscite depravant qui copulam interiiciunt: ac si dixisset propheta, mendacium et fraudem in ipsis esse. רמיה enim vafrum et fraudulentum consilium significat, pro quo saepe cogitationem reddunt interpretes. Sed hoc nomine non satis hebraicae vocis proprietas et vis exprimitur: intelligit enim propheta, quantumvis illis sua calliditas placeat, eos tamen nihil aliud quam sibi illudere ac mentiri. Et necesse fuit hoc addere, quia videmus quam exitialiter bonam mundi partem inebrient vanae suae cogitationes, et quam difficile sit creditu quod hic pronuntiat David, quo sibi videntur magis perspicaces, magis sibi imponere. Affinis est proximi versus sententia, ubi dicit *aboleri impios a superficie terrae quasi scoriam.* Inopinata enim mutatio hac similitudine describitur, quum imaginaria eorum gloria et felicitas in fumum abit. Caeterum notandum est, non statim vindictam Dei patefieri contra reprobos, ut pereant, vel e mundo exterminentur: sed quum Deus subinde eos tollendo se iudicem mundi ostendat, terramque purget, non mirum est si de eorum exitio ita loquatur propheta. Verba enim apud Hebraos saepe continuum actum designant. Sicut ergo Deus paulatim iudicia sua exsequitur, et saepe donec sua tolerantia abuti videt impios poenas suspendit: nostrum est vicissim exspectationem nostram tenere suspensam, donec poenae gravitate tarditatem compenset, sicut ait profanus ille scriptor. Satis constat subaudiendam esse similitudinis notam in nomine *scoriae:* neque eorum sententiam improbo qui conferri scoriis putant improbos: quia dum permisti sunt fidelibus, quasi faeces, eorum puritatem inficiunt ac contaminant. Ubi autem reiecti sunt instar spumae, melius nitet piorum mundities. Secundo loco addit propheta, iudicia Dei profectu apud se non caruisse: quia *magis diligere inceperit legis doctrinam.* Et certe quoties Deus sublata manu ostendit mundum suo imperio gubernari, nimis perversos esse oportet qui se eius praesidio non committunt. Quum vero ultro se per verbum offert, nimis stupidi sunt qui ad tantam gratiam amplexandam non properant. Contra ubi longius connivet ad scelera hominum, languescit pietatis studium, quo nos in verbi Dei amorem rapi decebat.

120. (*Horruit a timore tui.*) Videtur primo intuitu propheta secum pugnare, nam quum nuper dixerit, Dei severitate suaviter ad amanda eius testimonia se fuisse illectum, nunc se horrore correptum fuisse recitat. Sed quamvis duo isti affectus longe diversi sint, si tamen expendimus quibus rudimentis nos Deus ad reverentiam legis suae formet, videbimus optime congruere. Ut gratiam Dei expetamus, subigi nos metu oportet. Ergo quia timor amoris initium est, testatur propheta, serio Dei timore se fuisse expergefactum ut sollicite sibi caveret. Nec vero mortificatio carnis res tam facilis est, ut ad eam quisque consentiat nisi violentis modis coactus: ideoque nihil mirum si Deus servum suum pavore concusserit, ut ad reverentiam sui flecteret. Porro haec non vulgaris prudentia est, expavescere coram Deo ubi iudicia sua exercet, quae maior pars mundi clausis oculis praeterit. Docemur ergo his prophetae verbis, attentius consideranda esse iudicia Dei, ut non tantum placide nos erudiant, sed percellant etiam horrore, qui ad veram usque poenitentiam nos adducat.

121. *Feci iudicium et iustitiam: ne tradas me oppressoribus meis.* 122. *Sponde pro servo tuo in bonum, ne opprimant me superbi.* 123. *Oculi mei defecerunt ad salutem tuam et ad sermonem iustitiae tuae.* 124. *Fac cum servo tuo secundum bonitatem tuam, et edicta tua doce me.* 125. *Servus tuus sum, da mihi intelligentiam, ut discam testimonia tua.* 126. *Tempus ad faciendum Iehovae, dissipaverunt legem tuam.* 127. *Propterea dilexi statuta tua prae auro et auro obrizo.**) 128. *Propterea omnia mandata tua omnino recta duxi, omnem viam mendacii odio habui.*

121. (*Feci iudicium.*) Dei auxilium contra improbos qui molesti erant sic propheta implorat, ut simul testetur se immerito ab illis vexari. Et certe si Deum cupimus ad opem nobis ferendam descendere, vicissim occurere ei nos decet cum bonae conscientiae testimonio. Quia ergo ubique auxilium suum miseris promittit qui iniuste premuntur, non supervacua est haec prophetae contestatio, quod hostes suos non provocaverit, sed se abstinuerit ab omni iniuria et maleficio, ac ne malum quidem malo rependere conatus fuerit. Se enim omni tempore iudicium fecisse dicens intelligit, quidquid machinati sint improbi, se constanter coluisse integritatem, nec unquam a iusto et recto fuisse abductum. Similis fere precatio est secundi versus: sic enim malo interpretari verbum ערוב quam cum aliis vertere, Oblecta servum tuum bono, vel, fac ut bono delectetur servus tuus. Secunda versio hunc habet sensum, ut Deus beneficiis servum suum exhilaret. Tertia vero ut animo eius inspiret recti amorem ac desiderium. Nam haec vera est perfectio, quum nos iustitia et rectitudo oblectat. Ex fine versus colligere licet Davidem hic suppetias sibi contra hostes petere. Itaque melius convenit *spondendi* verbum, ac si dixisset, Domine quum in meam perniciem crude-

*) le fin or, *en marge:* ou marguerites.

liter ferantur superbi, medium te interponas, ac si fideiussor meus esses. Quod autem inter verbum et nomen litera ל non interponitur, durum videri non debet, quia saepe subauditur. Plena autem consolationis loquutio est, Deum sponsoris munus ad nos liberandos suscipere. Metaphorice enim dicitur fideiubere pro nobis, ac si numerata debita pecunia nexos solveret. Huc vero tendit precatio, ne impiis contra nos pro libidine saevire permittat, sed interveniat vindex ad nos servandos. His autem verbis significat propheta, se fuisse in extremo discrimine, nec aliam spem sibi relictam quam in Dei auxilio.

123. (*Oculi mei defecerunt.*) Primo testatur se conflictatum fuisse cum duris molestiis, neque id exiguo tantum tempore, sed ut taedio et languore deficere potuerit. Rursus tamen docet se in tam longis et molestis certaminibus non fuisse fractum animo. Quid sit *deficere ad salutem*, supra exposuimus: nempe etiamsi nullus finis appareat malorum, et undique se desperatio ingerat, contra tentationem usque ad totius animae deliquium eniti. Si praeteritum verbi tempus loco praesentis accipere libet, ut videtur hoc sensu positum, propheta oculos suos deficere refert, non quia fatiscant, sed quia vehementi attentione quasi hebetudinem contrahant, neque tamen desinant assidue attendere ad Dei salutem. In summa, defectus perseverantiam significat cum arduo conatu: et momentaneo eorum ardori opponitur qui statim languescunt, nisi Dominus respondeat eorum votis. Simul notatur acris vehementia quae sensus omnes propemodum consumat. Sub voce *salutis* non unum auxilii genus tantum complectitur, sed continuum gratiae Dei cursum, donec in solidum salvos praestet suos fideles. Modum vero exprimit, quod pependerit a verbo Dei. Ubi duo notanda sunt, nempe non aliter exspectari salutem a Deo nisi quatenus eius promissionibus freti in eius tutelam nos conferimus. Deinde tunc demum tribui Deo salutis laudem, ubi spes nostra in verbo eius defixa perstat. Hac enim via quaerendus est: et quamvis suam virtutem occultet, in nudis eius promissionibus acquiescendum est, qua ratione *sermonem* appellat *iustum*, ut se in eius fide confirmet: quia Deus liberaliter promittendo non vana opinione lactet suos.

124. (*Fac cum servo tuo.*) Coniunctim legenda sunt duo membra, quia non seorsum postulat Deum sibi esse beneficum, deinde magistrum et doctorem: sed potius eum obtestatur per bonitatem et misericordiam, qua uti solitus est erga omnes suos, ut ipsum erudiat in lege sua. Finis ergo voti est, ut Deus prophetam doceat in statutis suis: sed exordium facit a Dei misericordia, quo facilius impetret quod cupit. Sic ergo resolvi debet oratio: Domine humaniter mecum age, ac tuam erga me bonitatem in hoc ostende, ut me in praeceptis tuis doceas. Et certe hic tota nostra felicitas consistit, ut vere sapiamus ex verbo Domini. Haec autem impetrandi unica est fiducia, ut clementiam suam et bonitatem Deus erga nos exserat. Commendat igitur propheta beneficii magnitudinem et praestantiam, dum sibi gratuito praestari rogat. Porro quam ardenter id optaverit, et quam sedulo prosequutus sit hoc idem votum, ostendit repetitio quae sequitur proximo versu, *fac me intelligere ut discam mandata tua.* Quibus etiam verbis clarius exprimit quomodo suos doceat Deus, nempe sana intelligentia illustrans eorum mentes quae alioqui caecae essent. Parum enim prodesset legem in auribus nostris sonare, vel scriptam oculis nostris proponi, et hominis voce enarrari, nisi correcto nostro stupore intus nos Deus arcano spiritus sui instinctu dociles redderet. Si quis autem putet prophetam aliquid meriti Deo obiicere dum eius servum se iactat, facilis est refutatio. Sic quidem vulgo imaginantur homines, dum sumus bene praeparati, Deum addere novam gratiam quam vocant subsequentem. Atqui propheta tantum abest a iactanda sua dignitate, ut potius commemoret quantopere sit Deo adstrictus. Neque enim in arbitrio cuiusquam hominis est, se creare Dei servum, nec quisquam ex se ipso afferret quod conciliet tantum honoris. Quum ergo probe teneret propheta indignos esse cunctos mortales qui in hoc ordine censeri debeant, tantum adducit in medium quam adeptus esset gratiam, ut Deus suo more perficiat quod coepit. Sic etiam Psal. 116, 16: Ego servus tuus, et filius ancillae tuae. Ubi liquido patet, non gloriari de suis obsequiis, sed tantum referre se unum esse ex ecclesiae membris.

126. *Tempus ad faciendum.* Propheta impiis et sceleratis imprecari volens quam meriti sunt vindictam, dicit iam maturum venisse tempus, quia nimis proterve contra Deum lascivierint. Et generale verbum *faciendi* magis emphaticum est: perinde ac si dixisset, nimis longam videri posse Dei cessationem nisi munus iudicis nunc compleat. Proprium enim opus Dei est cohibere impios, atque etiam severe ulcisci, dum videt prorsus esse desperatos. Si quis obiiciat, aliter precari quam postulet caritatis ratio, solutio in promptu est, sermonem nunc haberi de reprobis, de quorum resipiscentia nihil speratur. Neque enim dubium est quin spiritu prudentiae gubernatum cor prophetae fuerit. Adde quod non conqueritur de privatis incommodis, sed sincero rectoque zelo impellitur ad optandum Dei contemptoribus exitium. Neque enim aliud in medium proponit quam legis dissipationem, quo demonstrat, nihil Dei cultu sibi pluris esse et nihil aeque pretiosum ac legis observantiam. Saepius iam alibi monui, quoties nos movent privatae iniuriae, perversum esse et turbulentum nostrum ze-

lum. Ideo diligenter notandum est, non alia de causa natum fuisse prophetae dolorem quam quod ferre non posset violari legem Dei. Summa autem est, ut rebus confusis et perditis Deus remedium afferat. Nunc restat ut discamus exemplo Davidis, quoties sceleribus referta est ac polluta terra, ut nulla sit amplius reverentia Dei, eum implorare ut gloriae suae vindex appareat. Hic autem est doctrinae usus, ut spem nostram et patientiam sustineat quoties Deus iudicium suum diutius quam vellemus suspendit. Propheta enim antequam sermonem ad Deum convertat, principium hoc sibi sumit, quamvis ad tempus in speciem otietur Deus, nunquam tamen officii sui oblivisci, sed differre iustis de causis sua iudicia, ut ea tempestive demum proferat.

127. (*Propterea dilexi.*) Non dubito quin versus hic cum superiore cohaereat: nam alioqui illativa particula sensu careret. Intelligo igitur pretiosam ei fuisse Dei legem prae auro et gemmis, quia penitus infixa esset eius animo haec persuasio: Utcunque ad tempus conniveat Deus, non tamen semper inultam fore iusti et recti dissipationem. Imo quo videbat petulantius impios ruere, sancta indignatio urendo eius animum ad legis amorem magis incitabat. Locus apprime notabilis: scitur enim quid faciant mala exempla, quia licitum sibi quisque putat quod vulgo fieri permittitur, unde fit ut mala consuetudo quasi tempestas nos abripiat. Quo attentius meditanda est nobis haec doctrina, dum sibi effraenem licentiam usurpant reprobi, fidei oculis consideranda esse Dei iudicia quae ad amorem servandae legis nos stimulent. Quod si quando fuit huius doctrinae usus, hodie danda nobis opera est ne totius fere mundi scelerata conspiratio ad violandam Dei legem nos involvat: sed quo se furiosius efferunt reprobi, magis in nobis crescat legis reverentia et dilectio.

128. (*Propterea omnia praecepta.*) Pendet etiam haec illatio ex eadem doctrina, quod scilicet propheta patienter Dei iudicium exspectans, et ardenter simul implorans, eius legi in omnibus et per omnia (ut loquuntur) subscripserit, eamque sine exceptione fuerit amplexus. Deinde quod odio habuerit omnem viam fallacem. Ad verbum est, *omnia praecepta omnium*, sed genitivus ad res, non ad personas refertur: ac si diceret, de quibuscunque rebus praecipiat Deus, sibi probari omnes quas statuit leges. Similis est loquutio apud Ezech. 44, 30: Omnes oblationes omnium: nempe quamcunque speciem offerant homines. Quod non frustra tam diserte propheta expressit: quia nihil proclivius est quam fastidire vel respuere quidquid nobis non adlubescit. In lege Dei, ita ut quisque hoc vel illo vitio laborat, optaret contrarium mandatum a lege Dei expunctum esse. Atqui nobis fas non est quidquam addere vel minuere: et quum praecepta sua Deus sacro et inviolabili nexu coniunxerit, tolerabile non est unius ab aliis divortium. Videmus ergo prophetam sancta zelotypia legis cum scelerata eorum contumacia certasse qui eam spernebant. Et certe quum impios videmus tanta audacia Deo illudere, et nunc audacter insurgere, nunc vero pervertere singulas legis partes: eo nos magis accendi convenit, et animosiores reddi ad veritatem Dei asserendam. Praecipue vero extrema saeculi nostri impietas postulat ut se in hoc studio exerceant fideles. Nam certatim per ludibrium salutis doctrinam exagitant profani homines, sacrum Dei verbum suis subsannationibus contemptibile reddere conantur, alii blasphemias suas vomere non desinunt. Quare perfidae ignaviae crimen effugere non possumus, nisi corda nostra zelo incalescant, et sancta aemulatio nos urat. Neque enim tantum dicit propheta se penitus et sine exceptione legem Dei probasse, sed addit *odio sibi fuisse omnem viam mendacii*, vel fallacem. Et certe serio non subscribunt Dei praeceptis nisi qui reiiciunt omnes calumnias quibus sanae doctrinae puritatem inficiunt vel obscurant reprobi. Per *viam mendacii* non dubium est quin propheta intelligat quidquid alienum est a puritate legis: ac si dixisset, detestabiles sibi fuisse omnes corruptelas quae Dei verbo repugnant.

129. *Res mirabiles testimonia tua, ideo servavit ea anima mea.* 130. *Ingressus sermonum tuorum, lux, intelligentiam conferens parvulis.* 131. *Os meum aperui et respiravi, quia mandata tua dilexi.* 132. *Respice ad me, et miserere mei secundum iudicium erga diligentes nomen tuum.* 133. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et ne dominetur in me ulla iniquitas.* 134. *Redime me ab oppressione hominum, et servabo praecepta tua.* 135. *Faciem tuam illustra erga servum tuum, et doce me edicta tua.* 136. *Rivi aquarum fluxerunt ex oculis meis, quia non servarunt legem tuam.*

129. (*Res mirabiles.*) Ita vertere placuit vitandae amphibologiae causa. Neque enim propheta simpliciter intelligit admirabilem esse legis doctrinam, sed complecti alta et recondita mysteria. Dicit igitur, eo quod videret in lege Dei comprehendi sublimem et admiratione dignam sapientiam, se in eius reverentiam fuisse abductum. Hoc autem diligenter notandum est, quia a maiori hominum parte lex Dei fastuose spernitur dum eius doctrinam probe non gustant, neque agnoscunt Deum e sublimi loqui, ut deiecta carnis superbia fidei sensu nos sursum attollat. Colligimus etiam ex hoc loco, fieri non posse ut quis legem Dei ex animo servet, nisi reverenter eam suspiciat: quia purae et rectae subiectionis initium est reverentia.

Ideo dixi plerosque adspernari Dei verbum, quia inferius esse putant suo acumine, imo audacius se ad sacrilegum hunc contemptum multi proiiciunt, quo suum ingenium ostentent. Caeterum ut sibi in illo fastu placeant profani homines, verum tamen prophetae elogium est, comprehendi in lege Dei mysteria quae omnes humanos sensus longe superent.

130. (*Ingressus sermonum.*) Summa est, tam perspicuam esse doctrinae lucem in verbo Dei, ut statim primo intuitu illuminet. Nam פתח proprie quidem apertio est, sed metaphorice pro ianua capitur. Itaque vetus interpres non male vertit principium: modo sciamus de primis rudimentis hic agi, ac si dixisset propheta, non eos modo qui ad unguem totam legem didicerint, et qui in ea perfecte fuerint exercitati, perspicuam illic lucem cernere, sed qui tenuiter eam gustaverint, et salutaverint (ut aiunt) a limine. Nunc ratiocinandum est a minori ad maius: nam si tyrones ac novitii primo ingressu illuminari incipiunt, quid fiet ubi quis ad plenam scientiam admissus fuerit? Secundo membro melius se ipsum explicat propheta. Parvulos enim intelligit qui nec ingenio excellunt, nec instructi sunt prudentia, imo indocti sunt ac rudes, eos intelligentia donari affirmat simul ac legis Dei elementa perceperint. Porro haec sententia ad excitandum in nobis discendi studium acerrimus stimulus nobis esse debet, quum audimus, etiam qui contemptibiles sunt idiotae coram mundo, si modo animum adiiciant ad legem Dei, prudentiam inde consequi quae ad salutem aeternam sufficiat. Etsi enim non omnibus datur venire ad summum gradum, huc usque tamen communis piorum omnium est profectus, ut teneant certam vitae regulam: ita nemo qui se docilem Deo praebuerit, operam ludet in eius schola quia in ipso vestibulo inaestimabilem fructum percipiet. Interea monemur, vagari in tenebris eos omnes qui sensum proprium sequuntur. Nam David *parvulos illuminari* affirmans, significat tunc demum idoneos legis discipulos fore homines, ubi omni confidentia vacui, Deo se submiserint. Rideant vero papistae, ut faciunt, quod scripturam promiscue ab omnibus legi volumus: Deus tamen non fallaciter per os Davidis pronuntiat, doctrinae suae lucem idiotis expositam. Non ergo frustrabitur eorum studium qui suae ruditatis conscii humiliter se Deo subiicient.

131. (*Os meum.*) His verbis intelligit, se tanto legis Dei amore flagrasse ac desiderio, ut assiduus fuerit in suspiriis. Aptissima enim metaphora usus est, similem famelicis, vel qui vehementissima siti ardent, se faciens: quia sicuti illi aperto ore et anxio anhelitu fervorem suum demonstrant, ac si totum aërem absorbere vellent, ita propheta se continua inquietudine aestuasse dicit. Oris igitur apertio et attractio spiritus frigidae verbi Dei approbationi opponitur. Porro hic docet spiritus quo ardore expetenda sit coelestis doctrinae cognitio. Unde colligimus, quicunque male in lege Dei proficiunt, ignaviae suae poenas dare. Quanquam una cum ardore constantiam simul designat, quum se in continua respiratione fuisse dicit.

132. (*Respice ad me.*) Postulat hoc versu rationem sui haberi, quemadmodum solitus est Deus semper suos respicere. Nam משפט hoc loco, sicut aliis compluribus, communem regulam vel morem usitatum significat. Deinde addit in quem finem respici cupiat, nempe ut levetur a suis miseriis. Est igitur precatio hominis afflicti, qui dum videtur Dei auxilio destitui, neque aliud sentire potest quam se a Deo negligi ac deseri, secum tamen expendit alienum hoc ab ipsius Dei natura et consuetudine esse, ac si diceret, Quamvis non appareat mihi signum ullum tui favoris, imo conditio mea tam misera sit et perdita, ut pro sensu carnis existimem te mihi tergum vertisse: quia tamen innumeris documentis statim ab initio mundi ad hunc usque diem testatus es te misericordem esse erga tuos cultores, secundum hanc normam nunc similem erga me benevolentiam ostende. Porro hoc diligenter notandum est, prophetam diu miseriis fuisse oppressum sine aliqua specie levationis: ne animos despondeant quibus non statim respondet Deus. Simul tamen notandum est, non alia quam gratuitae Dei bonitatis fiducia prophetam hoc petere a Deo. Unde colligimus, quamvis eximia sanctitate polleret, unicum tamen hoc fuisse eius asylum. Quantum ad nomen *iudicii* spectat, discamus exemplo prophetae, ex variis experimentis agnoscere Dei naturam: ut certo nobis constet ipsum nobis esse propitium. Et certe nisi quotidiano usu perspecta nobis esset eius gratia, quis nostrum auderet ad eum accedere? Verum nisi oculi nostri caecutiant, satis et super claris testimoniis fidem nostram aedificat, ne dubitemus pios omnes ab eo respici. Tantum danda est opera ut simus ex eorum numero qui nomen ipsius diligunt. Porro hoc epitheto fideles designat: quia inter Dei cultores censeri non merentur qui eum serviliter tantum metuunt. Obsequium enim liberale a nobis requirit, ut nihil nobis sit magis delectabile quam sequi quo nos vocat. Quanquam simul tenendum est, dilectionem hanc ex fide nasci. Imo propheta summum fidei effectum hic commendat, pios qui in Dei gratiam recumbunt a profanis hominibus discernens, qui mundi illecebris dediti nunquam in coelum attollunt mentes suas.

133. (*Gressus meos dirige.*) His verbis (ut saepe alias) ostendit non aliam bene vivendi normam esse, quam dum se homines in obsequium legis Dei totos componunt. Saepius enim iam hoc Psalmo vidimus, quamdiu vagari sibi permittunt

post sua figmenta, quantumvis anxie laborent, Deum respuere quidquid satagunt. Sed quemadmodum declarat propheta, tunc demum rite formari hominum vitam ubi se penitus addicunt obsequio Dei: ita rursum fatetur, hoc minime in suo arbitrio vel potestate esse. Et certe lex Dei quid rectum sit nobis praescribens, nihilo nos reddet meliores: unde et praedicatio externa confertur mortuae literae. Itaque David probe in lege edoctus, cor morigerum sibi dari postulat, ut ambulet in via sibi proposita. Haec autem duo distincte notanda sunt: liberaliter Deum agere cum hominibus dum verbo et doctrina eos ad se invitat: sed hoc totum frigere et carere profectu, donec spiritu suo regat quos iam docuit. Quod autem non simpliciter gressus suos dirigi postulat, sed in Dei sermone: hinc discamus non captasse arcanas revelationes, verbo posthabito, sicuti multi fanatici solent: sed externam doctrinam cum spiritus gratia coniunxisse: ut haec solida est fidelium perfectio, dum cordibus eorum insculpit Deus quod voce ostendit rectum esse. Itaque nihil hoc commento magis insipidum, aestimari a Deo hominum vires quum illis praecipit quid eos velit facere: quia frustra personat in auribus nostris doctrina, nisi Dei spiritus in corda efficaciter penetret. Fatetur enim propheta frustra se legere vel audire legem Dei, nisi arcano spiritus motu vita sua regatur, ut in rectitudine illius doctrinae ambulet. Secundo membro admonet quam necessarium sit nobis in hoc voto assidue exerceri: quia fatetur se peccati esse mancipium donec sibi ad liberationem porrecta fuerit Dei manus. Dirige me (inquit) ne dominetur iniquitas. Ergo quamdiu nobis permittimur, viget ac grassatur tyrannis Satanae, ut nobis liberum non sit ab iniquitate nos eximere. Haec vero unica est piorum libertas, gubernari a Dei spiritu, ne iniquitati succumbant, quamvis duris et molestis certaminibus fatigentur.

134. (*Redime me.*) Propheta quid sibi contigerit referens, demonstrat suo exemplo pios omnes expositos esse rapinis et oppressionibus, et quasi oves in faucibus luporum versari, nisi Deus eos asserat. Nam quum paucissimi Dei spiritu regantur, non mirum est omne studium aequitatis a mundo exsulare, et omnes passim ruere in omne scelerum genus, alios impelli saevitia, alios fraudibus esse addictos. Quum ergo iniuriis undique oppressum se videret propheta, ad Deum redemptorem se contulit. Nam hoc verbo significat, nisi mirabiliter servetur, de sua salute actum esse. Secundo membro gratitudinem promittit: quia nihil etiam est quod nos melius confirmet in studio integritatis et iustitiae, quam dum experimur pluris nobis esse Dei praesidium, omnibus quae sibi profani homines accersere solent illicitis subsidiis. Docemur autem hoc loco, non certandum esse cum improbis malitia, sed, quantumvis iniuste et violenter nos oppugnent, unica Dei redemptione debere esse contentos. Deinde quoties experti erimus in nobis liberandis Dei gratiam, debere nos hoc stimulo incitari ad colendam integritatem. Neque enim nos redimit in alium finem nisi ut liberationis fructus in vita nostra appareant. Et nimis perversi sumus nisi haec experientia nobis sufficiat, qui perstant in sincero Dei timore, quamvis totum mundum habeant adversum, eius auxilio semper manere salvos.

135. (*Faciem tuam.*) Repetitur hoc versu precatio quam aliquoties vidimus: ostendit enim propheta nihil sibi esse pluris, quam probe legem Dei intelligere. Nam dum praefatur ut Deus faciem suam super servum suum illustret, primo quidem paternum Dei favorem sibi conciliat (quia nihil nisi ab eo propitio sperandum est) sed beneficii magnitudinem simul ostendit: ac si diceret, nullum se documentum amoris Dei magis expetere quam ut rite in eius lege proficiat. Unde colligimus quod nuper attigi, coelestem doctrinam bonis omnibus ab eo praeferri. Atque utinam in animis nostris vigeret hic affectus! Sed quod tantopere extollit propheta fere ab omnibus negligitur. Si qui autem punguntur hoc desiderio, statim eos ad mundi illecebras videmus relabi, ut paucissimi posthabitis aliis omnibus votis, serio cum Davide ad legis doctrinam adspirent. Caeterum quia hoc privilegio non alios dignatur Deus nisi quos paterno amore complexus est, ab hac precandi forma incipere convenit, ut faciem suam super nos lucere faciat. Quanquam loquutio haec plus aliquid exprimit, quod scilicet tunc demum radiis gratiae suae fideles oblectat Deus, ubi vera legis suae intelligentia illustrat eorum mentes. Saepe autem contingit ipsis quoque obnubilari in hac parte Dei faciem, dum genuino verbi sui gustu eos privat.

136. (*Rivi aquarum.*) Hic non vulgari zelo gloriae Dei se flagrasse praedicat David, quod propter legis contemptum totus in lacrymas defluxerit. Nam licet hyperbolice loquatur, vere tamen et simpliciter affirmat quo praeditus fuerit affectu, sicut etiam dicit Psalmo sexagesimo nono, versu decimo, Zelus domus tuae comedit me. Et certe ubicunque regnat Dei spiritus, hunc ardorem excitat qui pios animos urat, dum vident pro nihilo duci summi Dei imperium. Neque enim satis est si quisque nostrum Deo placere studeat, nisi etiam cupiat legem eius ab omnibus haberi in pretio. Hoc modo sanctus Lot, teste Petro, animam suam cruciabat, quum videret scelerum omnium colluviem Sodomae regnare, 2. Pet. 2, 8. Porro si quando tantum moerorem expressit Dei filiis mundi impietas, eo usque corruptelae hodie prolapsi sumus, ut ter et quater stupidi sint qui praesentem statum securi et siccis oculis intuentur. Quantus enim

mundi furor est in Deo contemnendo et respuenda eius doctrina? Pauculi quidem ore profitentur eam se velle recipere, sed vix decimus quisque vita hoc confirmat, interea innumeri ad Satanae et papae imposturas rapiuntur, alii instar brutorum animalium torpent: multi Epicurei palam subsannant quidquid est religionis. Si qua ergo superest in nobis pietatis gutta, non tantum exiguae lacrymae ab oculis nostris fluant, sed pleni rivi. Caeterum si cupimus puri et sinceri zeli signum dare, sit hoc nostri doloris initium, dum nos procul adhuc a perfecta legis observantia distare cernimus, imo pravas carnis concupiscentias subinde contra Dei iustitiam insurgere.

137. *Iustus es Iehova, et recta iudicia tua.* 138. *Mandasti iustitiam in testimoniis tuis, et veritatem valde.* 139. *Succidit me zelus meus, quia obliti sunt verborum tuorum adversarii mei.* 140. *Purgatum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* 141. *Parvus ego et contemptus, praecepta tua non sum oblitus.* 142. *Iustitia tua, iustitia in saeculum, et lex tua veritas.* 143. *Tribulatio et angustia invenerunt me, mandata tua oblectationes meae.* 144. *Iustitia testimoniorum tuorum in saecula: fac me intelligere, et vivam.*

137. (*Iustus es.*) Tribuit Deo laudem iustitiae, eamque in eius lege agnoscit. Nam quod iudicia quidam intelligunt quae Deus castigandis hominum peccatis exercet, non videtur tam apte quadrare. Quia autem adiectivum ישר singulari numero ponitur cum iudiciis, sic resolvi debet oratio, nullum esse ex Dei iudiciis quod non rectum sit. Si pro substantivo accipere libet, idem fere manebit sensus. Etsi autem iustum esse Deum fatentur omnes, plus tamen expressit propheta quam vulgus hominum, imo totus mundus sentiat: quia Deum nominans iustum, intelligit, simul atque ab eo discessum est, nullam alibi posse inveniri iustitiae guttam. Ubi autem addit, huius iustitiae specimen ac documentum in lege conspici, Deum sua laude spoliari admonet nisi subscribimus omnibus eius praeceptis. Eodem spectat sequens versus, Quod Deus plenam et exactam in lege sua iustitiam et veritatem tradiderit. Nam adverbium מאד melius cum nominibus cohaeret quam cum verbo *mandasti:* quia scilicet Deo propositum fuit perfectam iustitiae regulam illic ostendere. Atque his elogiis ornatur legis doctrina, ut inde sapere discamus omnes, nec quis sibi aliam rectitudinem vel iustitiam fingat: sicuti libenter quisque sibi novam iustitiae ideam fingeret.

139. (*Consumpsit me.*) Loquitur de suis persecutoribus, a quibus multas ei molestias fuisse exhibitas certum est. Sed quamvis infesti essent ac crudeles, negat se tam privatis iniuriis fuisse offensum quam legis Dei violatione: imo hoc dolore se fuisse consumptum, ut privatis incommodis non moveretur. Exemplum apprime utile: sumus enim ad ferendas iniurias nimis teneri: itaque simul ac digito attingimur, incalescimus iracundia: frigide interea afficimur gravissimis quibusque Dei offensis. Quod si vigeat in nobis prophetae zelus, ad aliam tristitiam rapiet in qua toti occupabimur. Causam huius zeli proximo versu notat, coelestis doctrinae amorem. Nam eius contemptum indigne ferre vel severe damnare, nisi nos sui amore devinctos teneat, mera est simulatio. Dicit autem, non temere, nec caeco vel inconsiderato affectu amare se Dei sermonem: quia instar auri vel argenti purus sit ac purgatus omni faece et scoria. Hanc enim metaphoram in se continet participium צרופה, quae tametsi videtur nihil nisi vulgare sonare, ab omnibus pravis et malignis iudiciis verbum Dei asserens, veram fidei obedientiam graphice exprimit. Nam quotusquisque vel diffidentia sua, vel morositate, vel fastu, vel mollitie non adspergit Dei sermonem aliqua macula? Quum ergo tam obstrepera sit caro, non vulgare est coelestis doctrinae elogium auro bene recocto conferri, ut omni sorde pura eniteat. Caeterum ad testimonii fidem non parum valet quod ipsum propheta proprio experimento confirmat. Ergo quo efficacius licentiam nostram cohibeat, quoties vitium aliquod imaginamur in Dei verbo, se ex animi sui sensu loqui pronuntiat: quia puritate ista, cuius meminit, suaviter oblectetur.

141. (*Parvus ego.*) Sensus est, quamvis inopia et multis miseriis probatus fuerit, constanter tamen perseverasse in studio pietatis et legis observantia. Nam ideo se contemptibilem fuisse propheta refert, quia tantundem quisque laudis tribuit Deo, quantum saturatur eius beneficentia: et vix centesimus quisque reperietur qui ad Dei cultum animum applicet, nisi votis omnibus fruatur. Hinc fit ut hypocritae dum laute saginantur, dum opes accumulant, dum augentur potentia, valde sint liberales in laudando Deo. Quod si paulo asperius tractari coeperint, mox cessat benedictum illud Dei nomen. Quum igitur mercenarii fere sint homines in Deo colendo, discamus prophetae exemplo veram pietatem esse gratuitam, ubi non desinimus Deum benedicere quamvis rebus adversis nos affligat, reddatque contemptibiles coram mundo. Et certe illa Christi exprobratio, Ioan. 6, 26 diligenter notanda est, Quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia saturati estis panibus. Ergo ingenue et sincere Deum colunt qui in eius timore constantes manent, quamvis contemptibilis sit eorum conditio. Denique in terra mercedem non quaerunt: sed per aestum et frigus, egestatem, discrimina, contumelias et ludibria indefessi pergunt in militiae suae cursu.

142. (*Iustitia tua.*) Hic alio elogio commendat legem Dei, quod aeterna sit iustitia et veritas: ac si diceret, alias omnes vivendi regulas, qualibet specie fulgeant, nihil habere praeter evanidam umbram. Neque enim dubium est quin legis doctrinam oblique conferat praeceptis omnibus quae unquam tradita fuerunt, ut sub eius obsequium cogat omnes fideles, quia schola sit perfectae sapientiae. Nam utcunque magis plausibile sit quod argute et subtiliter disserunt homines, nihil tamen subest firmi nec solidi. Firmitatem hanc sequenti versu probat ab una specie, quod tentationibus graviter vexatus, perpetuum tamen solatium invenerit in lege Dei. Atque hoc legitimum est profectus nostri examen, quaecunque nos angustiae constringant, consolationem opponere ex Dei verbo, quae tristitiam omnem obliteret ex animis nostris. Plus autem exprimit quam nuper: illic enim tantum dicebat se reverenter coluisse Deum, quamvis duriter et aspere tractatus, videri posset operam ludere. Nunc vero ubi angitur et cruciatur, dicit se in lege Dei reperire suavissimam delectationem, quae dolores omnes leniat, et eorum acerbitatem non modo temperet, sed etiam quadam dulcedine condiat. Et certe ubi ad nos oblectandos non viget hic gustus, nihil proclivius est quam absorberi tristitia. Et notanda est loquutio qua docet propheta: quamvis undique obsessus ac deprehensus esset, hoc sibi satis efficax fuisse remedium, quod consolationem ex verbo Dei oblatam amplexus est. Porro quia hoc in nuda praecepta non competeret, quae adeo malis nostris non medentur, ut potius anxietatem incutiant, certum est sub praeceptis per synecdochen comprehendi totam doctrinae legem: ubi Deus non tantum exigit quod rectum est, sed electos suos ad spem aeternae salutis invitans, ianuam plenae felicitatis aperit: imo sub lege et gratuita adoptio et omnes quae inde fluunt promissiones continentur.

144. (*Iustitia testimoniorum.*) Repetit quod nuper dixerat, Iustitiam Dei longe dissimilem esse humanis commentis quorum splendor evanescit, sed perpetuo firmam stare. Bis autem hoc inculcat, quia etsi cogatur mundus iustitiae laudem adscribere legi Dei, maior tamen pars rapitur ad suas speculationes, ut nihil difficilius sit quam nos teneri adstrictos ad ipsius Dei obsequium. Huc nunc tendit David, iustitiam saeculi vel perpetuam, non alibi comprehendi, et alibi frustra quaeri quam in Dei lege, ideoque nunc ponitur clarior definitio iustitiae, quae nos intra legis metas contineat. Posterius membrum coniunctim lego, *Fac me intelligere*, quia etsi mentem suam a Deo illuminari optat David, non tamen alium sibi fingit intelligentiae modum, quam si in lege rite proficiat. Caeterum hic docet non proprie vivere homines si careant coelesti sapientiae luce, et certe quando in hunc finem minime conditi sunt homines ut cum porcis vel asinis ventres suos farciant, sed ut se exerceant in notitia et cultu Dei: ubi hinc degenerant, deterior est eorum vita mille mortibus. David ergo profitetur hoc sibi demum esse vivere, si non tantum pascatur cibo et potu, ac terrenis commodis fruatur, sed adspiret ad meliorem vitam, quod fieri non potest nisi fide directrice. Atque haec valde utilis est admonitio: etsi enim hoc passim vulgare ac tritum est, hominem hac lege esse natum ut intelligendo bruta animalia praecellat, maior tamen pars quasi data opera suffocat quidquid Deus lucis inspirat mentibus. Omnes quidem acumen appetere fateor, sed quotusquisque ad coelum adspirat, et reputat initium sapientiae esse Dei timorem? Quando itaque terrenis curis obruitur coelestis vitae meditatio, nihil aliud quam se in sepulcrum demergunt homines, ut mundo viventes, Deo moriantur. Quanquam (ut alibi diximus) vitae nomine summam votorum suorum designat propheta: ac si diceret, Domine quamvis sim exanimis, hac una gratia recreabor, si mentem meam coelestis doctrinae notitia illustres.

145. *Clamavi in toto corde, responde mihi Iehova, statuta tua servabo.* 146. *Invocavi te, serva me, et custodiam testimonia tua.* 147. *Praeveni crepusculum, et clamavi, ad verbum tuum suspexi.* 148. *Praevenerunt oculi mei custodias, ad meditandum in sermone tuo.* 149. *Vocem meam audi secundum clementiam tuam Iehova, secundum iudicium tuum vivifica me.* 150. *Appropinquaverunt persequutores malitiae, a lege tua recesserunt.* 151. *Prope es tu Iehovah, et omnia mandata tua veritas.* 152. *Initio cognovi de testimoniis tuis, quod in saeculum fundasti ea.*

145. (*Clamavi in toto corde.*) Potest uno contextu legi hic versus, ut in fine ostendat quid clamando postulaverit: ita sensus esset, quum flagraret summo desiderio servandae legis, hac de re assidue vota fecisse. Sed sequens versus aliter distinguere cogit hanc sententiam: quia non dubium est illic secundo repeti. Petit ergo a Deo exaudiri, et in signum gratitudinis promittit se observaturum eius praecepta. Clamandi autem verbum indefinite ponens, non exprimit quas conceperit preces: sed tantum docet, quum filii saeculi huc et illuc distrahantur, se omnes cordis affectus dirigere ad unum Deum: quod scilicet ab uno illo penderet. Porro quia fateri cogitur mundus, Deum esse bonorum omnium autorem, ex illo principio fluunt multae perfunctoriae preces: ideo David se integro corde precatum affirmat. Ubi autem votorum suorum compos fuerit factus, finem sibi proponit Dei gloriam: quia eo maiore studio se ad Deum colendum addicet. Nam etsi sacrificio laudis rite se coli pro-

nuntiat Deus, David tamen ut se ab hypocritis discernat, qui frigidis et fictis laudibus profanant Dei nomen, non abs re dicit se vita et operibus gratias acturum. Sequenti versu quanquam nihil novum dicit, expressius tamen loquitur, ac primo quidem dicit se clamasse ad Deum: postea addit, ei se precibus commendasse suam salutem, quo significat, sive incolumis esset, sive quid instaret discriminis quod mortem minitaretur, semper in Deum recubuisse: quia non aliter se fore salvum persuasus erat, nisi quod eum haberet salutis suae custodem.

147. (*Praeveni crepusculum.*) Improprie hoc loco sic vertitur nomen hebraicum נֶשֶׁף: quod potius significat summum mane antequam illuceat aurora. Sed quia Latini crepusculum a crepero deducunt, ut sit dubium tempus et medium inter lucem et tenebras, nolui in voce adeo esse scrupulosus: modo sciant lectores non notari vespertinum tempus ab occasu solis, sed tempus obscurae lucis sub exortum aurorae. Maximam ergo festinationem exprimit David, quod aurorae adventum anteverterit in suis precibus. Et *clamandi* verbo semper notatur vehementia: quia non tam ad sonitum vocis, quam ad contentionem animi refertur. Sed *festinationis* meminit, ut perseverantiam melius commendet. Dicit enim, quamvis ita promptus fuerit ad orandum, se tamen non fuisse statim fatigatum: ut increduli, nisi mox eorum votis annuat Deus, tumultuantur et cum eo expostulant, atque ita cum ardore desiderii patientiam spei coniungens, veram precandi rationem ostendit. Sicut etiam Paulus Philip. 4, 6 petitiones nostras apud Deum innotescere volens cum gratiarum actione, admonet turbulentos affectus inter precandum cohibendos esse: quia hic etiam precandi finis est, ut spem nostram alamus. Nec supervacua est verbi mentio: quia hoc tantum fraeno retinetur carnis nostrae intemperies, ubi nobis verbum Dei semper versatur ante oculos.

148. (*Praevenerunt oculi.*) Significat se ad meditandam Dei legem magis sedulo fuisse attentum, quam vigiles noctis ad excubias agendas. Alii verbum שִׂיחַ pro disserere positum esse volunt: quod si recipimus, sensus erit, prophetam non ostentationis causa, sed in fratrum salutem adeo fuisse docendi cupidum, ut nihil sibi otii daret. Sed huic loco melius convenit verbum Meditandi, quia noctu verba facere de lege Dei non fuisset tempestivum: sed tunc secum tacitus revocabat in memoriam quae prius didicerat, ut nulla pars noctis vacua esset a legis meditatione.

149. (*Vocem meam audi.*) Primo declarat non aliam sibi fuisse fiduciam exorandi Dei, nisi quod recumberet in gratuitam eius bonitatem. Quidquid enim sancti orando in medium proferant, necesse est a mera Dei gratia incipere, nec alio sensu *Iudicia* nominat secundo membro. Quia enim bonitatem suam Deus verbo patefecit, inde petenda est eius certitudo. Ergo propheta, quum sibi Dei misericordia opus esse cognosceret, recta se ad verbum contulit, ubi Deus blande homines ad se invitans promittit gratiam suam omnibus promptam et expositam fore. Quare ut quis certo statuat Deum sibi misericordem fore, discat prophetae exemplo petere ut se praestet qualem pollicitus est fore. Quod alii Iudicia interpretantur morem vel consuetudinem (quia liberaliter cum suis omnibus agere soleat) tametsi non plane repudio, durum tamen et remotum esse arbitror, sensus autem quem attuli optime fluit. Porro *vivificari* optat, ut testetur se vel in media vita esse mortuum, nisi quatenus sustinetur Dei virtute. Et certe quisquis propriae infirmitatis sibi probe conscius est, singulis momentis vivificari se petet, pro nihilo vitam suam ducens. Adde quod ita servum suum saepe exercuit Deus, ut iure potuerit preces, quasi e sepulcro, mittere, ut restitueretur a morte in vitam.

150. (*Appropinquaverunt persequutores.*) Quia רודפי in constructione ponitur, non dubito quin זמה in genitivo legendum sit: ita appropinquare interpretor ad nocendum. Et miror quid interpretes moverit ut aliter verterent quam ferat linguae proprietas: Appropinquaverunt sceleri persequutores, ut taceam זמה potius sonare pravitatem vel malitiam, quam scelus. Dicit ergo sibi instare qui malitiae intenti sunt, et quidem ita irruere ad inferendam perniciem, ut procul remoti sint a lege Dei, quia omne recti et aequi studium longe reiiciant. Fuisset autem miserrima prophetae conditio, cernere hostes suos, excusso Dei timore et legis reverentia, capiti suo imminentes, nisi ex opposito propinquus fuisset Deus, sicuti continuo post subiicit. Atqui hac consolatione se erigit, quod Deus suos urgeri videns, mature etiam ipse occurrit ad opem ferendam, sicuti Paulus dicit Phil. 4, 5: Ne sitis soliciti, Dominus prope est, moderatio vestra nota sit omnibus. Clausula versus huc spectat, Deum nunquam suos deserere vel frustrari in necessitate, quia verax est in promissis. Illic autem denuntiat sibi semper eorum salutem fore curae. Ergo ne dubitemus paratam semper fore Dei manum ad repellendos hostium nostrorum impetus, nobis hoc fixum maneat, non frustra toties ipsum promittere in verbo suo se fore salutis nostrae custodem.

152. (*Initio cognovi de testimoniis tuis.*) Quod alii vertunt, Cognovi pridem de testimoniis tuis, tametsi non plane improbo, libentius tamen sensum quem posui, teneo: quod non tantum cognoverit propheta aeternam esse stabilitatem in Dei testimoniis, sed hanc quoque notitiam ex testimoniis hauserit. Nam quum Latinum *de* exprimere volunt Hebraei, saepius utuntur particula מִן vel בְּ. Dicit igitur se ex Dei testimoniis didicisse

vel fuisse edoctum, in aeternum stabilia esse. Atque hoc primum est fidei caput, non constare temporalem duntaxat fidem verbo Dei, sed immutabilem semper manere. Neque enim alioqui sub eo includere liceret spem aeternae salutis. Ut autem animis nostris insideat haec firmitas, necessaria quidem est interior spiritus revelatio: quia donec verbi sui certitudinem intus obsignet Deus, subinde apud nos vacillabit eius fides. Neque tamen abs re propheta dicit se ex verbo didicisse: quia ubi per spiritum suum illuxit Deus, facit etiam ut in verbi speculo reluceat sancta ista veritas quae in aeternum manet.

153. *Vide afflictionem meam, et erue me, quia legem tuam non sum oblitus.* 154. *Discepta causam meam, et redime me, ad sermonem tuum vivifica me.* 155. *Procul ab impiis salus: quia statuta tua non quaesierunt.* 156. *Miserationes tuae magnae Iehova, secundum iudicia tua vivifica me.* 157. *Multi*) persequutores mei et oppressores mei: a testimoniis tuis non recessi.* 158. *Vidi perfidos, et iurgatus sum, quia sermonem tuum non custodierunt.* 159. *Vide quia mandata tua dilexi Iehova, secundum clementiam tuam vivifica me.* 160. *Caput verbi tui veritas, et in saeculum omne iudicium iustitiae tuae.*

153. (*Vide afflictionem meam.*) Docet suo exemplo, non esse abiiciendos animos pietatis cultoribus, si malam in mundo mercedem referant, haec enim eorum est conditio ut militent in terra: ideoque minime convenit rebus adversis turbari, sed potius in hoc solatio acquiescere, quod ad Deum invocandum ianua pateat. Neque tamen propheta legis servandae studium iactat, quasi mutuam sibi mercedem a Deo rependi velit, sed tantum ut ostendat se unum esse ex Dei servis, quemadmodum alibi de spe sua loquutus est. Quanquam proprie ad praesentem causam spectat haec ratio, quia hoc rarae virtutis signum est, non abduci nos rebus adversis a timore Dei, sed luctari cum tentationibus, ut eum quaeramus dum videtur ex professo abigere. Sequenti versu afflictionis speciem designat, quod iniuste a malis et improbis vexetur. Ad verbum est, Litiga litem meam, quod tantundem valet ac suscipere patrocinium, vel causam tuendam suscipere, vel asserere ius oppressi. Primo Deum advocans propheta ad causae suae defensionem, inique se aut violentia, aut calumniis, aut fraudibus gravari ostendit: et redemptorem quaerens, se imparem esse docet ad resistendum, vel ita esse illaqueatum, ut una spes supersit in Dei liberatione. In secundo membro ל videtur accipi pro כ nota similitudinis, quia paulo ante similem precandi formam posuit. Deinde quum se David hic queratur quasi devinctum ab hostibus teneri, nisi manu redemptoris vindicetur, merito restitui in vitam postulat: quia similis est mortuo qui sic deiectus est. Apte quoque additur, *secundum sermonem:* quia hinc nobis elucet spes vitae, quod se Deus verbo suo promittit fore liberatorem. Unde propheta ex tenebris ad lucem adspirans, verbo se sustentat et erigit. Si cui magis probetur diversus sensus, non simpliciter petet David sibi vitam dari, sed spiritualem, ut animetur ad fidem, timorem Dei, sancteque vivendi studium.

155. (*Procul ab impiis salus.*) Quia persuasus erat propheta, arcana Dei (qui iustus est iudex) providentia mundum regi, ex illo fonte hanc sententiam deducit, impios a salute procul remotos, et salutem ab ipsis, unde precandi fiducia nascitur: quia sicuti a verbi sui contemptoribus aversus est Deus, ita servis suis opem ferre paratus est. Porro notandum est, quum hostes suos videret propheta rebus prosperis efferri, animum fide contra extulisse, ut certo statueret maledictas esse omnes eorum delicias, et ad exitium tendere. Ergo quoties ex voto impiis succedit, ut laute saginati in sua pinguedine exsultent, clypeum hunc, quem spiritus sanctus porrigit, ad nos muniendos arripere discamus, infeliciter tandem esse perituros, quia mandata Dei non exquirunt: unde manat contraria doctrina, quamvis fideles, dum sincere in timore Dei ambulant, oves sint mactationi destinatae, prope tamen esse eorum salutem, quae occulta Dei custodia protegitur. Atque in hunc sensum proximo versu addit propheta multas esse Dei misericordias: ac si diceret, non alios fore salvos nisi qui ad Dei misericordiam confugiunt. Caeterum quo maiore fiducia accedere audeat, non tantum dicit misericordem esse Deum, sed eius miserationes magnifice praedicat et extollit. Unde colligimus, illis contentum fuisse, ut nullum subsidium ex suis meritis accerseret. Quanquam simul notandum est, non leviter agitatum fuisse prophetam multis tentationibus, dum illis hanc misericordiae amplitudinem opponere coactus fuit. Sive autem magnas legamus, sive multas, parum interest. Quod sequitur, ut Deus eum *vivificet secundum iudicia sua*, de promissionibus interpretor. Nam quod alii pro more vel consuetudine accipiunt, iam ante ostendi non tam apte congruere. Confirmat ergo rursus propheta, non aliter posse vitam a Deo vel sperari vel peti, nisi dum ex eius verbo spes concipitur: idque saepius inculcat, quia sumus hac in parte admodum obliviosi. Sed ut intrepide liceat quidquid gratiae servis suis promittit Deus ad nos aptare, semper occurrat principium illud de multis vel magnis Dei misericordiis. Nam si fingimus Deum promittere, quia debeat, vel promeriti simus, statim obrepet dubitatio quae precibus ianuam claudet. Quod si

*) Sont en grand nombre, *en marge:* ou forts, robustes.

penitus nobis persuasum sit, Deum non alia causa ad salutem promittendam adduci nisi quia misericors est, non dubitabimus ad eum accedere: quia ultro se nobis obstrinxit.

157. (*Multi persequutores.*) Testatur sicut alibi, quamvis fuerit provocatus multis iniuriis, se tamen non deflexisse a recta via, quod specimen magnae et singularis constantiae esse admonui. Facile enim est recte agere inter bonos: sed si nos improbi lacessunt, si alter nos oppugnat vi et manu, alter praedatur, alter fraudibus nos circumvenit, alter calumniis nos adoritur: difficile est perstare in nostra integritate, quin potius ululare incipimus inter lupos. Adde quod licentia quae illis impune permittitur, violenta est machina ad labefactandam fidem nostram: quia Deus connivendo, videtur nos in praedam exponere. Itaque propheta per *Dei testimonia* non modo regulam bene et iuste vivendi intelligit, sed etiam promissiones: ac si diceret, Domine ego neque ab integritate discessi, quamvis occasio mihi daretur ab improbis: neque mihi excussa est gratiae tuae fiducia, quin patienter auxilium tuum exspectaverim. Atque utrumque necessarium est, quia utcunque recte agendo cum hostium suorum malitia certet qui iniuriis afficitur, et ab omni maleficio abstineat, nisi tamen totus pendeat a Deo, non sufficiet haec rectitudo ad salutem: non quod se ita modeste quisquam gerat nisi qui in Deum recumbit, eumque liberatorem exspectat: sed si hoc posset accidere, non satis in hac dimidia virtute esset momenti: quia salus Dei fidelibus, qui eam serio fidei sensu implorant, recondita est. Quisquis autem Deum sibi liberatorem fore persuasus, animum suum eius promissionibus fulcit ac sustinet, malum etiam bono vincere studebit. Proximo versu ultra progreditur, sancto zelo se accensum fuisse praedicans quum videret legem Dei contemni ab impiis. Quanquam in verbo uno non consentiunt interpretes, quia אתקוטטה quidam a קוט deducunt, quod saepe litigare significat, etiam in coniugatione hithpahal, alii a קטט, quod est excidere vel perimere. Priorem sensum, quia magis receptus est inter doctos, et optime convenit, amplector. Propheta igitur tanto se legis Dei zelo flagrasse docet ut impium eius ludibrium non posset ferre. Potest tamen verbo litigandi tam interior excandescentia notari, quam obiurgatio qua palam in Dei contemptores insurrexerit. Ideo quidam vertunt, exhorrui, vel taedio affectus sum. Et certe nemo ad contentionem descendet pro asserenda Dei gloria, nisi qui secum prius excanduerit, et animum suum cruciaverit: sicuti rursus sanctam hanc indignationem fere sequitur actio transitiva. In summa, monemur exemplo prophetae, tam indigne ferendum esse verbi contemptum, ut animus noster incalescat usque ad iurgia. Ac primo quidem intus nos pungat dolor: deinde ubi occasio tulerit, strenue eorum proterviam et superbiam reprimere conemur, nec dubitemus eorum furorem in nos provocare.

159. (*Vide quia mandata.*) Tenendum est quod prius admonui, quoties sancti apud Deum suam pietatem praedicant, non ingerere merita quibus nitantur: sed principium illud sumunt, Deum qui suos cultores a profanis et sceleratis discernit, propitium ipsis fore, quia ex animo eum quaerunt. Adde quod sincerus legis Dei amor certum est adoptionis signum, quum opus sit spiritus sancti. Ergo propheta, quamvis nihil sibi arroget, merito pietatem suam proponit in medium, ut certiorem impetrandi fiduciam ex Dei gratia quam expertus est concipiat. Interea docemur, veram legis observationem non nisi ex liberali amore nasci. Deus enim voluntaria sacrificia quaerit, et hoc recte vivendi principium est (sicut dicit Moses Deut. 10, 12) eum amare: Quid nunc abs te petit Deus tuus Israël, nisi ut ipsum diligas? Quod idem repetitur in summa legis, Deut. 6, 5: Diliges Dominum Deum tuum. Ac proinde David legem Dei non modo sibi pretiosam esse ante dixit, sed delectabilem. Sicuti autem in servanda lege a spontaneo obsequio incipere oportet, ut nihil nos magis delectet quam Dei iustitia: sic rursus tenendum est, non nisi gratuitae bonitatis Dei et paterni amoris sensu inclinari animos nostros ad hunc affectum: quia nuda praecepta adeo non sibi conciliant homines, ut potius absterreant. Ergo qui ex legis doctrina gustaverit Dei bonitatem, is demum ad eam amandam animum suum mutuo adiiciet. Quod vero toties precem hanc iterat propheta ut Deus ipsum vivificet, colligimus, vitae suae fragilitatem probe fuisse ei cognitam: ut non aliter vivere homines duceret nisi quatenus singulis momentis vitam illis Deus inspirat. Deinde probabile est fuisse a multis mortibus assidue obsessum: quo magis sollicite ad vitae fontem confugeret. Ac rursus fidei suae fundamentum iacit in Dei bonitate, unde perspicimus quam procul a meritorum iactantia nuper abfuerit dum legem Dei se amare praefatus est.

160. (*Caput verbi tui.*) Quanquam non obscurum est prophetae consilium, duplex tamen potest esse verborum sensus. Caput enim quidam ita interpretantur, quod veritas Dei a primo statim limine conspicua refulgeat in eius verbo, ut merito vocari queat principium. Atque haec sententia continet utilem doctrinam, si mentis oculis praediti sumus, simul ac oculos coniicimus in coelestem doctrinam, occurrere nobis eius veritatem. Forsan tamen non minus recte alii distinguunt, quod ab initio constiterit verbo Dei certa fides, et permaneat usque in finem. Optime enim cohaerent haec duo membra, Deum ab initio fuisse veracem in verbo suo, et aequabili tenore sui manere similem. Quod

iudicium ad opera Dei referunt, non ad doctrinam, tametsi non refello, contextui tamen non respondet. Teneamus igitur hunc sensum, ex quo loqui coepit Deus, semper fuisse fidelem in suis promissis, nec spem suorum unquam fefellisse: et ita aequabilem fuisse huius veritatis cursum, ut ab initio usque ad finem verax sit et fidelis eius sermo.

161. *Principes persequuti sunt me gratis, et a sermone tuo expavit cor meum.* 162. *Delectatus sum ego super sermone tuo, sicuti qui educit praedam multam.* 163. *Fraudem odio habui et detestatus sum, legem tuam dilexi.* 164. *Septies quotidie laudavi te super iudiciis iustitiae tuae.* 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, et nullum illis offendiculum.* 166. *Exspectavi ad salutem tuam Iehova, et mandata tua feci.* 167. *Custodivit anima mea testimonia tua, et dilexi ea valde.* 168. *Custodivi mandata tua et testimonia tua: quoniam omnes viae meae in conspectu tuo.*

161. (*Principes persequuti sunt me gratis.*) Refert, in dura et gravi tentatione se timore Dei fuisse retentum, ut nihil pio homine indignum tentare cuperet. Est enim proclivis ad desperationem lapsus, ubi principes, qui potentia armati sunt ad nos obruendos, infesti nobis sunt ac molesti. Accedit etiam indignitas, quod quum debeant ad nos protegendos clypei esse, vires suas ad nocendum convertunt. Imo dum ita e sublimi feriuntur miseri homines, manum Dei quodammodo sibi adversam esse putant. Fuit etiam prophetae, specialis ratio dum certamen haberet cum proceribus electi populi, quos in tam honorifico gradu Deus locaverat, ut columnae essent ecclesiae. Quidam restrictius exponunt, quod scilicet David exhortationem Christi sequutus sit, quae tametsi nondum eius ore erat prolata, tamen piorum omnium cordibus infixa esse debuit: Nolite timere eos qui occidunt corpus: ostendam vobis a quo sit metuendum: Deum timete, qui postquam corpus occiderit, animam potest mittere in gehennam ignis, Matth. 10, 28. Ergo secundum illos sensus est, quod nullis minis vel terroribus a timore Dei deiectus fuerit propheta. Sed latius extendit hoc constantiae suae elogium. Nota est illa exhortatio Iesaiae cap. 8, vers. 12: Neque expavescatis ad eorum terrores, sed Iehova exercituum sit ipse timor vester. Generaliter illic ostendit propheta quibus armis instructi fideles omnes mundi impetus superent: nempe si Deum non modo revereantur, sed etiam salutis suae custodem semper fore confidant, ut reiiciant in eum omnes curas. Ita enim fiet ut contenti eius praesidio non declinent ad quidquam machinandum. Sic etiam hoc loco propheta, quamvis iniusta principum violentia oppressus triste esset spectaculum, se tamen succubuisse negat, sed reputasse quid sibi liceret, nec aemulatum prava illorum studia, ut fraudem fraude et vim vi repelleret. Hoc est enim *metuere a verbo Domini*, quantum ad praesentem circumstantiam cohibere se ipsum, nec quidquam illicitum aggredi. Iam dixi adverbium חנם vel gratis, ad amplificationem positum esse: quia tentatio eo durior fuit quod hominem innoxium tyranni nulla de causa, sed tantum prava libidine impeterent. Scimus enim ingenuas naturas facilius ad iracundiam abripi, dum impetitur qui neminem lacessivit. Praeclarum igitur fuit modestiae specimen in propheta, fraenum sibi iniicere ex verbo Dei, ne maleficiis certaret, vel etiam ne impatientia victus a sua vocatione deficeret. Itaque discamus quieti manere, quamvis tyrannice potestate sibi divinitus commissa abutantur principes, ne tumultuando legitimum ordinem turbemus.

162. (*Delectatus sum.*) Scimus nullum lucrum plus afferre laetitiae, quam dum victores spoliis hostium ditescunt: quia et cum lucro ipso coniuncta est gloria triumphi, et utilitas repente contingens magis delectat. Haec ratio est cur coelestis doctrinae notitiam quam adeptus erat spoliis magis compareat David, quam aliis opibus. His enim verbis praecipuam sibi ex Dei sermone laetitiam afferri significat, ad quam nullus quaestus quamlibet optabilis, accedat. Unde colligimus, sermone Dei quasi plenis deliciis et solida felicitate fuisse contentum: quod fieri non potuit quin a pravis cupiditatibus cor suum subduceret. Nec mirum si totam beatae vitae summam David in verbo Dei statuit, ubi sciebat inclusum esse aeternae vitae thesaurum, sibique gratuita adoptione offerri. Tertio versu huius ogdoadis melius declarat quod nuper attigi, se purgatum fuisse vitiosis affectibus, ut iustum honorem et pretium legi deferret. Quia vero alibi eandem fere sententiam habuimus, breviter tantum perstringam cur prius dicat propheta, sibi *odio fuisse fraudem*, quam de legis amore et studio loquatur. Quia enim scimus ingenitam esse hypocrisin omnium cordibus, et naturaliter propensos esse ad vanitatem et fallacias: strenue in purgandis cordibus nostris laborandum est, ut illic regnet amor legis. Quod si initium recte vivendi, et primum iustitiae caput est odium fraudis ac detestatio: sequitur nihil integritate esse praestantius: evanescunt enim omnes virtutes, nisi primum gradum illa teneat. Nec frustra *odio* adiungitur *detestatio*, ut sciamus non sufficere vulgare fraudis odium, nisi ab ea filii Dei hostiliter abhorreant. Iam si legis amor et fraudis odium res sunt coniunctae, sequitur dolo et hypocrisi infectos esse quicunque in Dei schola edocti sunt. Per adverbium *septies*, intelligit propheta se in celebrandis Dei laudibus assiduum vel frequentem fuisse, quemadmodum Proverb. 24, 16

dicitur iustus septies in die cadere, dum saepius in varias tentationes incidit. Quia autem *iudicia Dei* passim sumuntur pro poenis quas sceleribus irrogat, interdum etiam ad totam providentiam referuntur qua Deus mundum gubernat: quidam intelligunt laudatum fuisse Deum a propheta, quod iustitiam suam clare probet tam in puniendis sceleribus quam in tota mundi gubernatione. Sed aliis potius assentior qui ad doctrinam referunt: non quod prior ille sensus mihi displiceat, sed quia in hoc Psalmo celebrandae legi Dei proprie insistat propheta. Summa igitur est, quum in meditanda lege Dei assiduus esset David, tantam reperisse in ea iustitiae et sapientiae perfectionem, ut subinde in laudem et gratiarum actionem eruperit. Haec porro laudandi Dei sedulitas ostendit, Davidem non modo reverenter et honorifice loquutum fuisse de lege Dei, sed pro incomparabili erga humanum genus beneficio eam duxisse. Neque enim laudem tantum expressit admiratio, sed gratitudinis affectus: quia videbat nihil potuisse dari hominibus praestantius, quam dum incorruptibili coelestis doctrinae semine renovatur in beatam et aeternam vitam. Atqui ex iis quibus thesaurum hunc Deus offert, vix centesimus quisque mediocre saltem studium adhibet ad gratias agendas. Tanta vero passim malignitas in mundo regnat, ut fastuose alii reiiciant coelestem doctrinam, alii respuant, alii oblatrent et fremant si quid non arridet.

165. (*Pax multa diligentibus legem tuam.*) Si *pacis* nomen accipimus pro felici vitae statu (sicut Hebraei saepe hoc sensu usurpant) *offendiculum* quoque vicissim pro rebus adversis positum erit: ac si dictum esset, prosperum fore cursum diligentibus legem Dei, et staturos in gradu, quamvis totus mundus ruat. Sed diversa interpretatio peraeque conveniet, pacem illis multam esse, quia scilicet persuasi se Deo placere ac suam vitam, acquiescunt in bona conscientia. Scimus enim hanc εὐθυμίαν merito censeri primum beatae vitae caput, ubi Deo propitio tranquilli agimus, eiusque paternus favor in cordibus nostris relucet. Merito autem hanc pacem docet propheta nos consequi ex amore legis: quia quisquis aliunde pendet ad nimiam quamque auram subinde trepidabit. Quod si placet hic sensus, *offendiculum* in secundo membro significabit omnes animi perturbationes, quibus misere laborant et aestuant qui verbo Dei non innixi, vel sua libidine vel hominum arbitrio feruntur. Caeterum, utrovis modo sumamus duas istas voces, consilium prophetae manebit idem, miseros scilicet esse qui Deo addicti non sunt: quia etsi ad tempus sibi plaudant, multa illis impendent offendicula quae repente ipsos in contrarium agant. Ex nomine autem amoris colligimus non servili observantia legis acquiri hanc pacem, sed conciliari fide: quia lex nulla nos dulcedine ad se alliciet, nisi Deum nobis exhibeat patrem, et salutis aeternae certitudine animos tranquillet. Contra autem, profanos omnes et Dei contemptores iuste ulciscitur sua contumacia et pravitas: quia sibi quisque eorum est carnifex: et quo magis ferociunt contra verbum Dei, eo saevius torquentur, donec ultimam sibi perniciem accersant. Quanquam autem piis etiam suae sunt agitationes, interior tamen consolatio abstergit omnem molestiam, vel erigit ad superanda offendicula, vel ita levat ut non succumbant.

166. (*Exspectavi ad salutem tuam.*) Sententiam hanc, quae in ore omnium volitat, non abs re saepius inculcat propheta, quod scilicet nihil facilius est quam servandi laudem et munus Deo tribuere: quum tamen nullum fere in mundo occurrat firmae spei exemplum, ubi cum tentationibus diutius luctandum est. Porro ex ordine verborum colligimus, ut quis se contineat sub Dei timore et legis studio, necesse primum esse ut salutem in Deo quaerat. Nam fide gratiae sublata, vel excussa patientia, huc illuc abrepti pietatis obliviscimur. Itaque praecipua fidelium virtus est tolerantia crucis et mortificatio, qua se Deo placide subiiciunt: quia si hypocritis nihil adversi contingat, videntur ipsi quoque ad Deum colendum recte animati. Iam aliae sunt rationes cur nos ad Dei salutem attentos esse oporteat si cupimus vitam nostram recte formare: quia si nos sibi teneant devinctos mundi illecebrae, statim diffluemus. Et videmus, ideo maiorem partem deficere, quia difficile est certo statuere non aliter sperandam esse salutem, quam ex gratia Dei. Quare ut perseveranter Deum colamus, praeluceat nobis fides necesse est: deinde accedat omnes patientia, quae iustitiae amorem in nobis foveat. Nam hinc pergendi alacritas (ut diximus) si salutem nostram in sinu Dei absconditam latere aequo animo patimur, nec dubitamus, quamvis gratiam suam ab oculis nostris subducat, fidum remuneratorem fore omnibus qui ipsum quaerunt. Hanc doctrinam proximo versu aliis verbis confirmat, se *ex animo custodire* dicens *testimonia Dei*. Nam *animae* nomine magis emphatice exprimit, se penitus atque intimo cordis recessu clausam tenuisse legis doctrinam. Huius tam sedulae custodiae causa est singularis amor quem subiicit. Nam qui necessitate et serviliter legi obsequitur, adeo eam arcano cordis domicilio custodiendam non suscipit, ut procul remotam cupiat.

168. (*Custodivi mandata tua.*) Quod maiore vehementia prius dixit, nunc simplicius iterat, addita ratione. Quanquam non in toto complexu orationis est ista brevitas, sed in sola voce *animae*, quam nunc omittit. Interea *mandatis* adiungit *testimonia*, ut clarius ostendat se non tantum agere de regula bene vivendi, sed complecti totum salutis

foedus. Et certe non potuit tam suavis et amabilis esse legis doctrina, quia percipiat quid rectum sit, nisi etiam praeponeret gratuitum Dei favorem. Ratio autem quam assignat propheta huc spectat, quoniam sciebat Deo nihil esse occultum, id sibi instar fraeni fuisse ad colendam pietatem: quia nisi tanquam sub oculis Dei vivimus, statim nos huc et illuc abripit carnis lascivia. Potest etiam esse hic sensus, quod Deum statuerit vitae suae arbitrum et iudicem, quia scriptura *ambulare in Dei conspectu* dicit qui omnes suas actiones sponte ad eum referunt, et quasi ab oculis hominum subducti, sistunt se ad eius tribunal. Hoc modo significat se operam dedisse ut non modo purus esset omni culpa et reprehensione apud homines, sed integrum ac sincerum cor offerret Deo. Utrumvis sensum eligas, testatur propheta tunc demum rite servari Dei legem, ubi reputamus nobis negotium esse cum Deo cordium cognitore, et cuius oculis nihil est absconditum. Posset etiam obtestationis esse forma, ac si dixisset, Domine tu optimus es testis quam fideliter legem tuam servaverim, quia nihil te latet. Sed videtur potius notasse hoc sancte vivendi principium, quod vitam suam Deo consecraverit, et semper in eius conspectum defixos habuerit suos sensus.

169. *Appropinquet clamor meus ad faciem tuam Iehova, secundum verbum tuum da mihi intellectum.* 170. *Veniat precatio mea in conspectum tuum, secundum sermonem tuum libera me.* 171. *Loquentur labia mea laudem, quum docueris me statuta tua.* 172. *Loquetur lingua mea sermonem tuum, quia omnia praecepta tua iustitia.* 173. *Sit manus tua ad auxiliandum mihi, quia mandata tua elegi.* 174. *Expetivi salutem tuam Iehova, et lex tua delectationes meae.* 175. *Vivat anima mea, et laudet te, et iudicia tua subveniant mihi.* 176. *Erravi sicut ovis perdita: quaere servum tuum, quia statuta tua non sum oblitus.*

169. (*Appropinquet clamor meus.*) Repetit quod iam ante vidimus, nempe hoc sibi primum esse votum et quod aliis posthabitis maxime urgeat, ut proficiat in lege Dei. Nam voce *clamoris* vehementiam designat: ac si diceret, hac se cura praecipue tangi, et hoc desiderio flagrare (sicuti aequum est ac rectum) intelligentiae lucem, qua praecellimus bruta animalia, et proxime ad Deum accedimus, omnibus terrenis commodis praeferri. Caeterum particula, *secundum sermonem tuum*, duplicem sensum admittit: et quidam ita exponunt quasi optaret David mentem suam formari ad verbi Dei praescriptum, ne aliter sapiat quam ex legis doctrina. Nec male congrueret hic sensus, nisi obstaret quod proximo versu sequitur, *secundum sermonem tuum eripe me.* Quia autem non dubito quin duae istae sententiae inter se respondeant, quamvis illud magis sit plausibile, Davidem precari ut ad legis normam sapiat: potius in alterum sensum inclino, quod se intelligentia donari postulet sicuti Deus fuerat pollicitus. Scimus autem, quum liberaliter omnia suis promittat, hoc merito esse praecipuum, ut illuminati eius spiritu vera sanaque prudentia polleant. Ac multiplex est huius doctrinae utilitas. Primo enim docemur, nihil esse magis expetendum quam ut Deus nos luce sua dirigat: ne similes simus brutis pecudibus. Deinde hoc peculiare esse donum spiritus sancti: quia frustra David sibi precatus esset dari quod naturaliter esset ingenitum, vel propria industria consequi liceret. Accedit tertio quod de promissione dixi, ne dubitent fideles Deo se illuminandos offerre, qui pronuntiat se ducem fore caecorum, et qui parvulis et humilibus magister et doctor esse non recusat.

170. (*Veniat precatio.*) Postquam de recta intelligentia votum concepit, nunc Deum liberatorem implorat: quo fatetur se assidue in multis periculis versari, e quibus non aliter emergere queat nisi Deus porrigat e coelo manum. Scimus quidem prophetam, quoties instaret aliqua necessitas, invocasse Dei opem, sed quia indefinite loquitur, non dubito quin generaliter vitam suam Dei tutelae commendans, innumeris mortibus se inclusum teneri reputet, nisi Deus perpetuus sit liberator. Sed hoc inaestimabile solatium est, quod in omni discrimine Deus auxilium suum nobis promptum ac paratum fore affirmat.

171. (*Loquentur labia.*) Nunc alia ratione quam proximo versu, ostendit quanti aestimaverit recipi a Deo inter discipulos, recteque in eius schola proficere: nempe quia pleno ore ad gratias agendas prosiliet. Nam verbum נבע quo utitur, metaphorice deductum est a scaturigine fontium: ideoque non simpliciter loqui, sed copiosum sermonem profundere significat. Ergo sicut nuper voti sui ardorem precatione monstravit, ita nunc gratulationem suam testem fore dicit, nihil sibi esse optabilius quam probe imbutum esse coelesti doctrina. Iterum autem confirmat hanc vere sapiendi esse regulam, si nos Dei verbo subiicimus, neque sequimur proprias imaginationes: deinde si Deus ipse sensus nostros aperit ac subigit in suum obsequium. Utrumque enim hic coniungit propheta, quod ubi Deus legem suam nobis proposuit, ex qua discendum est quidquid utile est cognitu in salutem, idem etiam interior est magister, quia non sufficeret aures nostras externa voce percuti, nisi Deus mentes nostras illustraret spiritu intelligentiae, et duritiem nostram spiritu docilitatis corrigeret. Porro sicuti inutilis est doctorum opera donec efficax reddatur, ita etiam notandum est, qui vere sunt theodidacti,

non abduci per arcanas revelationes a lege et scriptura, sicut fanatici homines se in elementis subsidere putant, nisi verbum Dei fastuose calcando post sua figmenta volitent. Quarto versu huius ogdoadis dicit, quum profecerit in lege Dei, se aliis quoque instituendis operam daturum. Est quidem hic ordo tenendus, ut radicem agat in cordibus nostris doctrina antequam ad alios proferatur: debet tamen quisque pro fidei suae mensura communicare cum fratribus quod accepit, ne sepeliatur doctrina, cuius fructum et usum vult Deus in communi ecclesiae aedificatione exstare. Additur etiam ratio, qua pios omnes ad ennarrandam Dei legem sollicitari convenit, nempe quia hoc modo propagatur iustitia per totum mundum. Neque enim *iustitiae* titulo praecepta Dei insigniens propheta simpliciter ea probat, sed oblique insinuat, donec emineat haec regula ad regendum humanum genus, tristi et horrenda confusione plenum esse totum mundum. Iudicent tamen lectores annon melius conveniat praesenti loco respondendi verbum, vel testificandi, quod proprie significat hebraicum עָנָה: ut sensus sit, Lingua mea testimonium reddet, vel respondebit sermoni tuo: quod non aliunde petenda sit vera cognitio iustitiae. Sed tunc subaudienda esset litera ל ad nomen אמרתך.

173. (*Sit manus tua.*) Quia se addixit legis doctrinae, manum Dei sibi adiutricem esse postulat. Caeterum his verbis declarat, assidue opus habere Dei praesidio qui se eius verbo regendos tradunt. Et certe quo quisque sincerius probitati studet, eum pluribus modis infestat Satan: ac plures etiam adversarii hinc inde molestiam exhibent. Atqui ubi videt Deus manere constantes in proposito qui semel doctrinam suam amplexi sunt, eo propensior est ad eos iuvandos. Et verbo *eligendi* expressit, sibi nihil obstaculo fuisse quominus se legi Dei addiceret. Neque enim sine magno certamine quisquam animum adiiciet ad legis amorem, quum unumquemque huc illuc distrahant pravi carnis affectus. Ergo electio haec cuius fit mentio, ostendit non inscitia vel inconsiderato zelo Dei filios praecipue expetere coelestem doctrinam: sed quum flexibiles sint more hominum, variosque sentiant carnis impulsus, animum consulto in Dei obsequium subigere.

174. (*Expetivi salutem tuam.*) Quanquam sibi omnes bene esse cupiunt, et nemo etiam plane repudiat Dei favorem, votum tamen feliciter agendi adeo confusum est ac erraticum, ut vix centesimus quisque ad Deum adspiret. Nam quum alios rapiat sua ambitio, alios occupet avaritia, alios urat libido, quo longius a Deo recedunt, eo sibi melius fore imaginantur: denique ut quisque salvus esse cupit, in quaerendis hinc inde mediis iram Dei accersit. Et syntaxis hebraica constantiam desiderii notat: quia ad verbum dicit *se expetivisse salutem* Dei. Deinde modum exprimit salutis patienter expetendae, ubi scilicet malis omnibus solatium et levamen petimus ex Dei verbo. Nam quisquis promissae gratiae fiducia se non oblectat, ad levissimos quosque insultus labascet. Prudenter igitur propheta, ne sensum suum averteret a speranda salute Dei, eum continuit in legis doctrina.

175. (*Vivat anima mea.*) Quia verba sunt futuri temporis, sic resolvi posset sententia: Domine ubi mihi vitam contuleris, studebo me celebrandis tuis laudibus gratum ostendere. Si arrideat hic sensus, erit gratulationis species, in qua propheta, Dei promissionibus fretus, secure vitam suam salvam fore praedicat. Et certe quamvis abscondita sit vita nostra sub umbra mortis, gloriari tamen licet eam esse tutam, quia fidelis est eius custos: sicuti ex vivifica eius gratia quae nobis offertur Dei verbo, fiducia haec emergit. Quia tamen maior pars interpretum in optandi tempus haec verba transfert, sequamur quod magis receptum est, nempe Davidem vitam petendo sibi prorogari, finem simul ostendere cur vivere cupiat: nempe ut se exerceat in canendis Dei laudibus, sicuti Psalmo 115, 18 dictum fuit: Nos qui superstites erimus, confitebimur Iehovae. In secundo membro *iudicia* de praeceptis accipere durum esset, quibus proprie non competit auxilium ferre. Videtur ergo propheta, quum se obnoxium sentiret innumeris malis (sicuti fideles in mundo, propter effraenem improborum licentiam, quasi oves inter lupos habitant) Deum implorare vindicem, ut arcanae suae providentiae fraeno a noxa cohibeat omnes impios. Atque haec valde est utilis doctrina, ubi res sursum ac deorsum volvuntur in mundo, et salus nostra inter varias procellas periclitatur, attollere oculos ad Dei iudicia, et ex illis remedium petere. Quia tamen in hoc Psalmo fere ad Dei praecepta refertur hoc nomen, licebit etiam commode ita interpretari hunc locum, ut propheta munus et partes auxiliandi tribuat Dei verbo: quia non vanis promissis nos lactat Deus, sed verbum suum, quoties opus est, praesenti manus suae virtute confirmat ac sancit. Ita hoc insigne elogium erit ad commendandam verbi Dei efficaciam, quum propheta Dei legem in auxilium suum accersit. Si quis etiam de legis observatione exponere malit, non repugno: ac si diceret propheta, Domine, praesidio sit mihi integritas quam colui, et studium quod impendi servandis tuis praeceptis.

176. (*Erravi sicut ovis perdita.*) Non fatetur hic sua delicta, ut multi falso existimant, ac si tractus esset in Satanae decipulas: quia repugnat secundum membrum, ubi se negat oblitum esse legis Dei. Ac frivola est solutio, ovem fuisse erraticam ante tempus vocationis, inde vero fuisse

pietati deditum, vel errando retentum fuisse pio aliquo affectu, ne prorsus Dei timorem abiiceret: quia utroque membro tempus idem notari certum est. Deinde colligere promptum est, prophetam adversative loqui, Quamvis erraverit instar ovis perditae, nunquam tamen oblivionem legis sibi fuisse inductam. Errasse igitur, meo iudicio, se dicit, quia vi et impetu hostium profligatus trepide huc et illuc ad captandas latebras se contulerit. Certe Davidem ita profugum fuisse scimus, ut nusquam inveniret quietum locum exilio. Quare aptissime in eum competeret haec similitudo, quod fugatus ac dispulsus nunquam tamen a Dei lege deflexerit. Iam quia ubique eum persequebantur lupi, colligi a Deo precatur, sibique tutam ac tranquillam stationem dari, ut tandem vagari desinat. Haec vero ad exorandi fiduciam optima fuit ratio, quod multis iniuriis impulsus nunquam a Dei timore defecerit, quod tamen ad cursum vitae magis referri debet, quam ad speciales actus, ut vocant. Etsi enim ad tempus in adulterio suo obstupuit, certum tamen est, in rebus adversis pia tolerantia fuisse retentum, ut perseveranter iustitiam coluerit.

PSALMUS CXX.

ARG. Si Davidem credimus Psalmi autorem fuisse, quod probabile est, refert, quam anxie precatus sit, quum Saulis saevitiam fugiens per varia exilia erraret. Maxime vero de pravis delatoribus conqueritur, qui falsis calumniis iniuste nihil tale meritum gravabant. Sin vero diversa coniectura magis placeat, simplex ac generalis querimonia erit de falsis delationibus. Hic Psalmus et quatuordecim sequentes vocantur graduum: qua ratione, non convenit etiam inter Hebraeos doctores. Quidam fingunt quindecim fuisse gradus ad partem templi viris destinatam, quum infra subsisterent mulieres, sed frivola est divinatio: et scimus quantum licentiae in rebus obscuris sibi permittant Iudaei ad quidvis fingendum. Alii adscensionem interpretantur reditum ab exsilio babylonico, quod prorsus coactum est: quia palam est maiorem partem compositam vel a Davide vel a Solomone: et coniicere promptum est ex ipso argumento, quoscunque composuit David, in templo fuisse decantatos eo regnante. Alii adscensiones putant esse tonos in modulatione. Sunt qui dicant fuisse carminis initium. Etsi autem de hac re, quae levis est momenti, non valde laboro, probabilis tamen coniectura est nomen ab altiore cantu fuisse impositum. Descendit enim a verbo עָלָה, quod tantundem valet atque adscendere: ideoque distinctos modulationis gradus notari, libenter recipio.

Canticum graduum. 1. *Ad Iehovam in angustia mea clamavi, et respondit mihi.* 2. *Iehova libera animam meam a labio falsitatis, a lingua doli.* 3. *Quid dabit tibi, et quid addet tibi lingua doli?* 4. *Sagittae robusti viri acutae cum carbonibus iuniperorum.*

1. (*Ad Iehovam in angustia.*) Non adscribitur quidem autoris nomen, sed totus verborum contextus Davidem nobis repraesentat. Itaque licet nihil ausim pro certo asserere, huc tamen magis inclino, Psalmum fuisse ab eo compositum: neque absurdum (meo iudicio) erit perinde interpretari ac si nomen expressum foret. Hoc igitur concesso, et si David hoc versu se a Domino exauditum fuisse commemorans gratias agit, praecipuum tamen eius consilium fuit, sub forma querimoniae referre quam scelerate et crudeliter in eius perniciem studia sua et conatus intenderint Saulis adulatores. Primo tamen de sua gratitudine praefatur, quod non frustra Deum invocaverit: ut suo exemplo alios ad precandi fiduciam animet, praesertim ubi rebus adversis premuntur. Quamvis enim singulis momentis Dei auxilio indigeant homines, nullum tamen magis opportunum eius quaerendi tempus, quam dum urget maius aliquod discrimen. Ideo notanda est circumstantia, fuisse exauditum, quum tribulatione coactus in Dei fidem se contulit.

2. (*Iehova libera.*) Iam speciem afflictionis designat, quod scilicet fictis criminibus gravatus fuerit. Caeterum hostes suos mendacii et falsitatis accusans innocentiam suam asserit ab eorum calumniis. Huc itaque tendit expostulatio, quum sibi nullius culpae sit conscius, praeter ius et fas se impeti ab improbis, trahique in odium nullo suo merito. Porro quum duobus modis probos et simplices viros oppugnent fallaces linguae, vel dum eos circumveniunt dolis et captionibus, vel dum falso infamant: de secunda specie nunc propheta expostulat. Quod si tanta virtute praeditus, et omni sinistra nota purus, remotusque a crimine propheta, probris tamen impetitus est: quid mirum si falsa hodie invidia laborent filii Dei, et quum recte agere studuerint, male tamen audiant? Et certe quum diabolum habeant hostem, eius mendaciis gravari necesse est: imo videmus ne Filio quidem Dei linguas maledicas pepercisse, quo aequius nos ferre decet si immerito nos improbi traducunt: quia certum est communem hic totius ecclesiae fortunam describi.

3. (*Quid dabit tibi.*) Exaggerat propheta hostium suorum malitiam, quod eos prava libido, etiam nulla utilitate proposita, ad maledicendum rapiat. Quanquam videtur longius progredi: postquam scilicet totum calumniarum suarum virus profuderint, irritos tamen fore, et profectu carituros eorum conatus. Ergo quia Deus innocentiae suorum assertor est, hac spe fretus David, perinde ac triumphum acturus de tota calumniatorum turba, magno animo insurgit, exprobrans nihil aliud quam inane maledicendi studium prodere, quod Deus tandem in ipsorum capita retorquebit. Et hoc solatio lenit piorum omnium dolorem, ubi iniuste eorem famam proscindunt calumniatores, nihil

profecturos: quia Dominus spem eorum frustrabitur.

4. (*Sagittae robusti.*) Malitiam eorum qui simplices et innoxios suis calumniis infestant, alia ratione amplificat, quod probra sua non secus iaculantur ac si quis sagitta proximum suum configeret: et eorum calumnias similes esse carbonibus iuniperi, qui efficacius penetrant, et magis exurunt quam ex aliis lignis effecti. Summa est, Igneo ardore accensas esse et quasi letali veneno tinctas calumniatorum linguas: ideoque minus esse excusabiles, quod nulla mercede tam exitialiter laedere appetunt. Quia autem nihil hic refert propheta nisi quod expertus erat: si eum eiusque similes configi mendaciorum iaculis et quasi carbonibus exuri oportuit, non est quod miremur in eundem quoque modum exerceri optimos quosque Dei servos.

5. *Hei mihi quia peregrinatus sum*) in Mesech, habitavi**) inter tentoria Kedar.* 6. *Multum habitavit anima mea cum osore pacis.* 7. *Ego pacem: et dum loquor, ipsi ad bellum.*

(*Hei mihi.*) Conqueritur trahendam sibi fuisse moram cum perversis hominibus: ac si quis miser in tristi exilio senescere cogatur. Scimus Mesechitas et Kedarenos fuisse populos orientales, quorum priores originem traxerunt a Iapheth, ut docet Moses Gen. 10, 2: alteri vero ex filio Ismaelis fuerunt progeniti. Nam de Hetruscis accipere, prorsus absurdum est, et caret omni colore. Quidam Mesech volunt appellativum esse nomen: et quia משך trahere significat, prophetam diuturnum exilium, quod sine fine prorogari videbat, deflere existimant. Sed quia continuo post addit Kedar (quo nomine Ismaëlitas vocari certum est) non dubito quin per Mesech Arabes illis vicinos designet. Quod si quis Mesechitas a peritia sagittandi nomen adeptos esse putet, non repugno: modo de hac re conveniat, prophetam, ac si in terram praedonum relegatus esset, durae ac molestae habitationis taedium exprimere. Tenendum enim est, quamvis Arabes nominet, metaphorice de suis popularibus loqui: sicut alibi corruptos et degeneres Iudaeos gentiles vocat. Sed hic quo magis odiose perstringeret hostes suos, consulto efferas et barbaras gentes elegit, quarum Iudaeis nota erat immanis crudelitas. Docemur autem his verbis, filiis Dei vix ullum acerbius malum contingere, quam dum pie et innoxie vivendo virulentas tamen calumnias effugere nequeunt. Et notandum est, quum in patria ageret, fuisse inquilinum: quia nihil gravius esset pravorum hominum consuetudine.

*) I'ay esté estranger, *en marge:* ou en exil.

**) Ay demeuré, *en marge:* ou et ay à grand regret conversé.

Nam inde colligimus, Deo, ex cuius spiritu loquutus est, nihil magis esse detestabile quam falsas criminationes, quae Dei ecclesiam foeda vastitate deformant: ut nihil fere a latronum speluncis vel locis ob barbaram feritatem infamibus differat. Iam si triste exilium est filiis Dei, ubi iniustis mendaciis obruitur bonorum integritas, quomodo libenter et sine acerbissimo moerore moram traherent in eo loco, ubi horrendis blasphemiis turpiter foedatur sacrum Dei nomen, et sacrilegis mendaciis obscuratur veritas? Exclamat David, *Hei mihi*, quia apud adulterinos fratres indignam pietatis suae mercedem reportat. Quum igitur hodie in papatu probris omnibus inquinata sit religio, quum laceretur fides, quum lux in tenebras conversa sit, Deique maiestas crassis ludibriis subiecta, certe in quibus vigebit pietatis sensus, non poterunt sine ingenti cruciatu in illis sordibus iacere.

6. (*Multum habitavit anima mea.*) Iam sine figura ostendit quos prius oblique notaverit per Mesechitas et Kedarenos, nempe larvatos et perfidos Israëlitas qui desciverant a sanctis patribus. *Osores* autem *pacis* esse dicit, quia bonis et insontibus ultro bellum inferant: sicuti addit continuo post sibi ad pacem quaerendam animum fuisse propensum, imo se prorsus deditum fuisse paci, et omnia tentasse ad illos sibi conciliandos, nisi implacabilis eos crudelitas ad nocendum impelleret. Quum dicit, *Ego pax* vel pacem, abrupta est loquutio, non tamen obscura, nullam ab ipso profectam iniuriam quae odiis occasionem praebuerit: ac si diceret a parte sua fuisse pacem. Ultra etiam procedit, se dedisse operam ut offensos mitigaret, atque ad concordiam adduceret. Nam *loqui* tantundem valet ac placide offerre pacis conditiones, vel de reconciliatione agere. Unde melius liquet quam truculenta fuerit hostium Davidis superbia, qui hominem de se bene meritum, et a quo nunquam laesi fuerant. ne alloquio quidem dignati sint. Docemur autem exemplo Davidis, non sufficere si fideles abstineant ab iniuria, nisi etiam comiter allicere studeant, et ad benevolentiam flectere. Quod si respuitur eorum modestia et aequitas, patienter exspectent dum vindex e coelo appareat. Meminerimus tamen ferendum esse morae taedium, si non statim manum suam exserat Deus: sicuti videmus in hoc Psalmo Davidem gratias de sua liberatione Deo agere, et tamen, quasi languore confectum, longam oppressionem deflere.

PSALMUS CXXI.

ARG. Psalmus hic ut fideles ad bene sperandum de auxilio Dei hortetur, et ad eius tutelam confugere doceat, primo, quocunque vertamus oculos, pronuntiat nusquam alibi salutem reperiri posse: deinde splendidis elogiis paternam Dei curam ad tuendos fideles extollit.

1. *Canticum graduum. Levabo oculos meos ad montes, unde veniet auxilium meum.* 2. *Auxilium meum a Iehova, qui fecit coelum et terram.*

1. (*Levabo oculos.*) Videtur initio propheta, quisquis sit, hominis increduli personam suscipere: nam sicuti Deus benedictionibus suis praevenit fideles, sponteque illis occurrit, statim etiam ipsi recta in eum coniiciunt oculos. Quid ergo sibi vult vagus hic intuitus prophetae, dum oculos circumfert in diversas partes, quasi eum fides ad Deum non dirigeret? Respondeo, nunquam piorum sensus ita occupari Dei verbo, quin primo impetu ferantur ad illecebras, praesertim ubi nos sollicitant discrimina, vel duris tentationibus concutimur, fieri vix potest (ut sumus in terram proclives) quin obiectis illecebris moveamur: donec sibi fraenum iniiciant mentes nostrae, seque ad Deum colligant. Quanquam potest conditionaliter exponi oratio: ac si diceret propheta, quidquid nobis in mentem veniat, spes omnes quae ab uno Deo nos abstrahunt, esse evanidas et fallaces. Hoc modo non diceret propheta quid secum agat, vel quid sit facturus, sed tantum eos operam ludere qui posthabito Deo, procul circumspiciunt, et remedia quaeritant per longos et erraticos circuitus. Certum quidem est, eum in sua persona morbum, quo laborat totum hominum genus, proponere: minime tamen absurdum erit, eum ex proprio sensu loquutum esse: quia hanc vanitatem nobis omnibus a natura scimus esse ingenitam, ut metu aliquo perculsi huc et illuc vertamus oculos, donec ab errorum ambagibus reductos ad unum Deum fides dirigat. Nam in hoc tantum ab incredulis differimus, quod tametsi omnes ad recipiendas fallacias propensi et imposturis creduli simus, illos praestigiis suis fascinat Satan: Deus autem vitium naturae nostrae corrigens, longius nos vagari non sinit. Prophetae certe consilium minime ambiguum est, etiamsi potentissima quaeque mundi subsidia se nobis offerant, nihil tamen salutis extra Deum quaerendum esse: imo, postquam diu se fatigaverint homines captandis hinc inde remediis, experimento tandem sensuros nihil esse certae opis nisi in uno Deo. Nam per *montes,* quidquid in mundo sublime est vel praeclarum, intelligit: ac si diceret, quamvis totus mundi splendor nobis arrideat, favorem hunc pro nihilo ducendum esse. Coniunctim autem legi debent hi duo versus, Ubi oculos meos extulero ad montes, experiar demum, perperam et sine profectu errare, donec in unum Deum fuerint defixi. Ac simul notandum est, non frustra hoc epitheto Deum ornari, quod opifex sit coeli et terrae, quia tacite perstringitur hominum ingratitudo, dum in eius virtute acquiescere nequeunt. Nam si solide agnoscerent creatorem, persuasi quoque essent (quia totus mundus in eius manu est, eiusque arbitrio regitur) immensa virtute esse instructum: nunc, dum alio eos rapit caecus impetus, iure et imperio suo eum fraudant. Hoc modo accommodare ad praesentem causam epitheton oportet. Summa est, quum simus natura plus iusto solliciti ad quaerendum malis nostris levamen et remedium, praesertim ubi imminet manifestum aliquod discrimen, perperam tamen discurrere per flexuosas ambages, ideoque cohibendos esse sensus nostros, ne alio se quam ad unum Deum applicent. Nec male (iudicio meo) sentiunt quidam, אל hic positum esse pro על, quod est super: ut sit sensus, quamlibet alte speculentur homines, nihil tamen extra Deum verae salutis reperturos.

3. *Non dabit ad lapsum pedem tuum, non dormitabit custos tuus.* 4. *Ecce non dormitabit neque dormiet custos Israëlis.* 5. *Iehova custos tuus, Iehova protectio tua ad manum dexteram tuam.*

3. (*Non dabit.*) Hic propheta, ut fideles revocet, ut ansam praecidat illecebris omnibus quae solent pias mentes distrahere, quidquid a mundo expetere vel sperare solent profani homines, fidelibus in uno Deo suppetere et promptum esse praedicat: nec potentiam solum tribuit Deo, sed erga nos ita affectum esse docet, ut salvos omni ex parte praestare velit. Quoties enim extollitur Dei potentia, multis exceptio in ore est, posse quidem si velit, sed de eius consilio nos esse incertos. Ergo fidelibus proponitur Deus custos, ut secure in eius providentiam recumbant. Nam sicut ab Epicureis, qui fingunt nullam esse mundi curam Deo, omnis pietas exstinguitur: ita qui confuse imaginantur mundum a Deo regi, nec statuunt unumquemque piorum peculiari eius cura foveri, suspensos relinquunt animos, et continua inquietudine ipsi fluctuant. Certe nunquam vigebit seria Dei invocatio, donec huius custodiae certitudo penitus animis nostris infixa fuerit. Deum vero pronuntiat custodem nostrum esse ut nos sustentet. מוט Hebraeis tam lapsus vel ruina, quam trepidatio et nutatio vocatur. Etsi autem fideles contingit saepe nutare, imo labascere: quia tamen sua virtute fulcit eos Deus, recti stare dicuntur. Quia autem inter tot pericula quae singulis momentis impendent, difficile est a cura et metu nos eximere, simul testatur propheta Deum agere perpetuas excubias.

4. (*Ecce non dormitabit.*) Ut singulos revocet ad commune foedus, Dei providentiam ad totum ecclesiae corpus extendit: nam ut quisque Deum sibi propitium fore confidat, a generali promissione incipere convenit. Esset autem absurda loquutio in aliis linguis, *Non dormitabit et non dormiet:* quia potius dicendum est, Non dormiet, imo non dormitabit: sed dum hunc ordinem invertunt Hebraei, ratiocinantur a maiori ad minus. Sensus ergo est, quia nunquam vel minimum dormitat Deus, minime timendum esse ne quid nobis contingat eo dormiente. Tenemus nunc prophetae consilium, nam ut singulis persuadeat Deum peculiarem eorum curam gerere, in medium profert quid toti populo sit pollicitus, Deumque pronuntiat ecclesiae suae esse custodem, ut ex hoc fonte singuli rivos ad se derivent. Itaque quemque privatim compellans, continuo post repetit, Deus *custos tuus*, ne scilicet dubitet quispiam, quod ad totum Israëlem pertinet, in suum usum applicare. Vocatur autem Deus *protectio ad dexteram*, ut sciamus non procul quaerendum esse Deum, sed praesto adesse, imo stare a latere nostro ut nos tueatur.

6. *Die sol non uret, neque luna nocte.* 7. *Iehova custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam.* 8. *Iehova custodiet exitum tuum et egressum tuum ab hoc tempore et usque in saeculum.*

6. (*Die sol non uret.*) His loquendi formis fructum praesentiae Dei commendat, ac per synecdochen sub specie una fideles tutos ab omnibus rebus adversis fore asserit, quia Dei manu proteguntur. Quanquam etiam subest metaphora, quia per nocturnum frigus et diurnum aestum propheta quodvis incommodi genus designat. Sensus ergo est, quamvis humanae vitae miseriis promiscue subiaceant fideles, umbram tamen Dei semper ad latus esse oppositam, ne quid noxae inde sentiant. Quanquam non tales promittit delicias filiis Dei, ut immunes sint ab omni molestia, sed tantum hoc solatio temperat eorum dolores, Deo propitio ab omni exitiali noxa securos fore, sicuti proximis versibus clarius explicat, Deum ita ab omnibus malis fore suorum custodem, ut eorum vitam incolumem servet. Atque hoc quidem generale est: postea descendit ad praecipuas vitae partes.

8. (*Iehova custodiet exitum tuum.*) Sensus est, quidquid aggrediaris in tota vita, vel instituas, recte et feliciter cedet. Etsi autem Deus servorum suorum consilia spiritu suo dirigit, hic tamen locus ad prosperos eiulatus magis referri videtur. Si quis tamen longius extendere malit, non reclamo: mihi sufficit quod sine controversia certum est ac solidum amplecti, Deum servis suis perpetuum fore ducem, ut manu porrecta, ab initio ad finem usque pro voto eos deducat. Iam notare operae pretium est, cur propheta, quod breviter et uno verbo satis clare expressit, toties repetat, videtur enim supervacua esse inculcatio. Caeterum si expendimus quam difficile sit nostram diffidentiam corrigere, colligere licebit non temere insistere prophetam in commendanda Dei providentia. Quotus enim quisque hunc Deo custodis honorem tribuit, ut securitaten inde concipiat, ac in periculis eum invocet? Imo ubi videmur optime gustasse quid valeat Dei protectio, simulac folium deciderit ex arbore, trepidamus ac si nostri oblitus esset. Ergo quum tot pravis dubitationibus simus impliciti, et tanta sit nostra ad diffidentiam propensio, admonet hic locus, si brevis sententia nobis non sufficiat, quidquid passim de providentia Dei in scripturis occurrit, colligendum esse: donec penitus cordibus nostris insideat hoc doctrinae caput, Deum semper pro nobis excubias agere, ut unico eius praesidio contenti omnibus mundi figmentis valedicamus.

PSALMUS CXXII.

ARG. Hoc Psalmo sibi et toti ecclesiae gratulatur David, quod tandem designata sit statio arcae foederis, et locus electus a Deo ubi perpetuo invocetur eius nomen. Deinde ut fideles hortetur atque animet ad cultum sanctuarii, breviter commemorat hinc pendere felicem populi statum, quod Deus regiam sedem delegerit Ierosolymae, unde suos protegere, tueri et iuvare velit.

1. *Canticum graduum Davidis. Laetatus sum quum dixerunt mihi, In domum Iehovae ibimus.* 2. *Stantes erunt*) pedes nostri in atriis tuis Ierusalem.* 3. *Ierusalem aedificata ut civitas, coaptata in se simul.*

1. (*Laetatus sum.*) Saepius dixerat Deus per Mosen, fore aliquando certum et stabilem locum suo sanctuario: iam tamen ultra mille annos arca Domini huc et illuc traducta fuerat, quasi peregrinaretur. Davidi patefactus fuit mons Sion, ubi eam locari Deus volebat, et templum sibi exstrui. Sicuti vero ipse oraculum summo gaudio amplexus est, ita se laetatum fuisse affirmat quod accesserit totius populi consensus. Haec circumstantia non satis expensa fuit, ideoque non bene verterunt interpretes, Laetatus sum cum dicentibus mihi. Quanquam sensus tantum hoc modo redditur obscurior: quem prorsus corrumpit graeca versio et latina vulgaris, ubi ponitur neutrum genus, Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi. Fateor quidem ad verbum esse, Laetatus sum in dicentibus mihi,

---

*) Seront arrestez, *en marge:* ou ont esté.

sed literam ב *beth* resolvi in adverbium temporis, novum non est, idque postulat contextus. David enim se duplici gaudio affectum testatur: quod oraculum, quo mons Sion ad solennem Dei cultum electus fuerat, exceptum esse videat communi populi obedientia. Quo exemplo monemur bis gaudendum esse, ubi non modo unumquemque nostrum Deus spiritu suo in obsequium verbi sui format, sed alios quoque nobiscum adducit, ut simus omnes eiusdem fidei socii. Scimus quanta sit humani ingenii contumacia, ut semper fere maior numerus obmurmuret quoties Deus loquitur. Itaque non parva nobis offertur gratulationis materia, ubi nobiscum omnes Deo subscribunt. Qui vertunt, Cum dicentibus mihi: hunc eliciunt sensum, Delector eorum consortio qui me invitant ad Dei cultum, et se mihi offerunt comites, ut simul adeamus sanctuarium. Sed ex secundo versu clarius liquebit, gaudium de quo loquitur, inde fuisse conceptum, quia populum videbat propensa fidei obedientia consentire in coeleste oraculum de legitima et fixa sede arcae foederis. Nam mox sequitur:

2. (*Stantes erunt.*) Praeteritum quidem est verbi tempus, quod licebit commode retinere: sed quia ad summam rei parum interest, mihi non fuit religio liberam optionem dare lectoribus. Nam communem piorum omnium vocem recitat David, quod pedem demum fixuri sint Hierosolymae: quia illic sanctuarium residere volebat Deus, quod prius in varia hospitia subinde traductum fuerat. Tali vero arcae peregrinatione monebat Deus populum suum, non frustra se per Mosen dixisse quod nuper attigi. Ita quoties arca foederis ab uno loco in alterum delata fuit, ad certam stationem expetendam stimulavit Deus servorum suorum vota. Porro illa, quam diximus, loci statio non parvi momenti fuit: quia sicuti vagante arca fides populi suspensa fuit: sic postquam Deus elegit certum domicilium, certius testatus est se aeternum fore populi custodem. Non mirum igitur quod fideles cum gratiarum actione praedicent pedes suos iam fore stabiles in portis Ierusalem, qui prius discurrere solebant. Verum quidem est diu arcam habitasse in Silo: sed quia nihil de loco illo promiserat Deus, nulla potuit esse stabilitas. Rursus quia de monte Sion dictum erat (ut Psal. 132, 14 videbimus) Haec requies mea in saeculum saeculi: fideles in hoc verbo fundati, secure iactant, pedes suos in posterum fore quietos et firmos. Iam quum Christus, in quo habitat plenitudo deitatis, Col. 2, 9 et qui verus est nobis Immanuel, Iesa. 7, 14 inter nos resideat, uberioris gaudii materiam nobis suppeditat. Quare ingrati sumus et stupidi, nisi in summum gaudium nos rapiat illa promissio, Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi, Matth. 28, 20, praesertim si eam publico consensu recipi videmus. Nam quod nuper citavi de requie Domini, in Christi demum persona impletum est: sicut constat ex capite Iesaiae 11, 10: Requies eius erit gloria, ubi Iesaias non de Christi sepultura loquitur, ut falso putant interpretes, sed de futura ecclesiae praestantia.

3. (*Ierusalem aedificata.*) Hic incipit David celebrare laudes Hierosolymae, idque eo consilio ut populus constanter in obsequio maneat. Magni enim interfuit non abstrahi huc et illuc piorum mentes, sed manere defixas in ea urbe quae vinculum erat sacrae unitatis. Et scimus hoc fuisse miserae dissipationis initium, quum populus in duo corpora divisus fuit. Quare nihil mirum si tanto studio locum divinitus electum David commendet: quia sciebat inde pendere ecclesiae salutem si pure illic ex legis praescripto Deum colerent filii Abrahae: deinde si regiam sedem agnoscerent, quam illic suis auspiciis idem Deus erexerat. Quod dicit Ierusalem aedificatam esse instar urbis, non tantum ad muros, vel turres, vel fossas refertur, sed praecipue ad ordinem politicum: etsi ad veterem statum alludere fateor. Salem quidem ab initio celebre fuerat oppidum: sed ex quo regni caput esse voluit Deus, faciem et quodammodo naturam mutavit: ut tunc demum vere inceperit nomen urbis bene compositae mereri. Videri posset hoc primo intuitu frigidum, Ierusalem vocari urbem: sed notandum est quasi unicam statui in tota terra, cui aliae frustra sint aemulae. Nam certe passus est David alias urbes manere in suo gradu, sed Ierusalem altius extollit ut conspicua emineat: sicuti videmus Iesaiam capite 2, 2 loqui de monte Sion, quod sublimior erit aliis omnibus. Colliculum ut propheta extollat, altissimos quosque orbis montes in ordinem cogit, ne illius obscurent gloriam. Sic etiam nunc David Hierosolymam dicit compositam esse tanquam urbem, ne huc vel illuc circumspiciant fideles, sed urbe divinitus electa contenti sint: quia nusquam reperient parem. Postquam autem iussit omnes alias urbes subsidere, praestantiam Hierosolymae paucis verbis ostendit, quod scilicet coadunata sit, vel omnibus suis partibus apte et concinne unita. Quidam sine figura hoc accipiunt, quod cives eius concordiam et pacem simul colant. Mihi tamen non displicet, per similitudinem describi pacatum urbis statum. Mutuam igitur coniunctionem, quae viget inter cives, et qua inter se cohaerent, comparat aedificiis inter se pulcro artificio aptatis, ut nihil mutilum sit, vel hiulcum, vel divulsum, sed concinna ubique aequalitas. Caeterum admonet David non aliter stare incolumem ecclesiam nisi ubi viget consensus, et fide ac caritate coagmentata sanctam unitatem colit.

4. *Illuc adscenderunt tribus Dei in testimonium Israëli, ad celebrandum nomen Iehovae.* 5. *Quia illic sederunt solia ad iudicium, solia domus David.*

4. (*Illuc adscenderunt.*) Iam duobus elogiis ornat David Hierosolymam, quod sacer sit et legitimus locus ad invocandum Dei nomen: deinde regia sit sedes, unde ius petendum est toti populo. Scimus his duobus membris constare totam salutem nostram, quod datus est nobis Christus sacerdos, et in regem praefectus, qui nos gubernet. Id Deus sub figuris ostendit veteri populo. Sanctuarium enim fixum in monte Sionis, populi fidem continuit in spirituali Christi sacerdotio. Regni etiam eius imago fuit ante oculos proposita in Davide. Dicit ergo priore loco venturas illuc Dei tribus, vel familias: mox deinde adiungit, fixum illic esse solium iudicii, in quo sedeat ipse cum suis posteris. Scimus cur templum unum duntaxat et unum altare exstare tunc voluerit Deus, ne scilicet populus in varias superstitiones difflueret. Iam ergo David praedicat hunc locum Dei voce ordinatum esse, in quem undique conveniant omnes Dei familiae, vel duodecim tribus. Atque ut clarius exprimat quanti intersit purum et legitimum cultum servari, dicit hoc esse in testimonium. Origo istius nominis est verbum עוד, quod testificari vel pacisci significat. Notatur autem hic mutua testificatio vel conventio inter Deum et populum: ac si diceret propheta, non temere venturas illuc tribus, quia sic ferat libido: sed quia eas proprio ore Deus invitet. Summa est igitur, sacros conventus qui Hierosolymae agentur, non fore inanes vel frivolos: quia de certo loco Deus cum populo suo pepigerit. Unde colligimus, verum Dei templum non censeri nisi a doctrina. Quod ad tempus Davidis spectat, quoniam adoptaverat Deus veterem populum, et volebat exerceri in externo nominis cultu, regulam praescripsit a qua nefas fuit deflectere. Ita non stulte, vel inconsiderato zelo, vel cerebri sui impetu tracti fuerant fideles in montem Sion, sicuti homines ex proprio sensu innumeros cultus sibi fingunt: sed Dei mandato abducti, ut eum colerent in monte Sion. Quo verbo significat alia omnia templa profana esse, et vitiosos cultus, quia Dei praescripto non respondeant. Postea finem huius pacti vel conventionis addit, *ut celebretur nomen Dei.* Et sane sicuti hic adoptionis nostrae, ita omnium actionum finis est, bonorum omnium gloriam Deo tribuere.

5. (*Quia illic sederunt solia.*) Intelligit solium regni Hierosolymae fixum esse vel locatum, vel illic certam esse eius stationem. Scimus aliqua semper fuisse iudicia in populo: sed quum prius fuissent suspensa et varie mutata, novam gubernationem quae perpetuo ordine flueret, instituit Deus in persona Davidis, quia in eius locum posteros iussit succedere usque ad Christi adventum. Ergo sicuti de templo et sacerdotio nuper loquutus est: ita nunc regnum quod Deus erexit firmum et stabile fore praedicat, ut discernat a reliquis mundi imperiis, quae non modo temporalia sunt, sed etiam caduca. Atque haec perpetuitas ab aliis prophetis subinde confirmata fuit, et merito: ut scirent fideles non aliter Deum custodem fore salutis suae, nisi sub tutela et praesidio Davidis: atque ita si incolumes et salvi manere cuperent, non crearent suo arbitrio novos reges, sed placide sub illo genere regiminis degerent. Itaque emphatica repetitio est in nomine solii, Illic positum est solium (inquit) iudicii vel rectitudinis. Deinde solium domus David: quia volebat Deus penes eius posteros manere ius et potestatem regnandi, donec patefieret in Christo solida aeternitas.

6. *Precamini pacem Ierusalem, prospere sit diligentibus te.* 7. *Sit pax in munitione tua, prosperitas*) in turribus tuis.* 8. *Propter fratres meos et propinquos meos loquar nunc pacem in te.* 9. *Propter domum Iehovae Dei nostri quaeram bonum tibi.*

6. (*Precamini pacem Ierusalem.*) Nunc hortatur David omnes pios Dei cultores, ut vota concipiant pro felici sacrae urbis statu. Et quo efficacius moveat, vicissim eis quoque Dei benedictionem promittit. Cur tantopere de salute illius urbis sollicitus fuerit, antea diximus, et mox iterum in fine Psalmi repetet: nempe quia in regno et sacerdotio inclusa erat totius ecclesiae salus. Iam vero quum necesse sit, collapsa communi salute, unumquemque nostrum misere perire, non mirum si David hanc curam et hoc studium omnibus Dei filiis commendet. Itaque si rite ordinare volumus preces nostras, hoc sit exordium, ut Dominus ecclesiae corpus conservet. Quisquis autem privatim sibi addictus communem statum negligit, non solum ostendit se vacuum esse vero pietatis sensu, sed frustra sibi bene optat, nec quidquam praeposteris suis votis proficiet. Quo etiam spectat quae mox additur promissio: *Prospere erit diligentibus te,* quod tamen membrum optative legi potest, sed eodem fere sensu. Quanquam autem verbum שלה in quiete vel pace agere significet, quia tamen pacis nomen generaliter pro laeto et felici statu posuit, ita non dubito quin piis omnibus, quibus curae erit ecclesia, benedictionem Dei et vitam prosperam in genere denuntiet. Quae sententia saepius occurrit apud Iesaiam a 54 capite usque ad finem. Porro hinc colligimus, a Deo maledici omnes qui ecclesiam infestant, vel eius perniciem quovis genere noxae machinantur.

7. (*Sit pax in munitione tua.*) Pacis nomen hoc etiam loco non aliud quam prosperitatem significat. Est enim sententiae geminatio in hoc versu:

*) Prosperité, *en marge*: ou abondance.

ideo ex secundo membro colligitur prioris sensus. Atqui postea additur nomen שלוה, quod interdum quidem Hebraeis quietem significat, sed saepius pro abundantia vel rebus prosperis capitur. Qua ratione abductus nomen בחילך transtuli, in munitione tua. Etsi enim non improbo quod alii fossam vel antemurale verterunt, munitio tamen turribus melius respondet. Summa est, quod David prosperitatem optat ecclesiae quam longe patet per totum circuitum. Porro notandum est, non ita optari prosperitatem externam, ac si non curaret David quomodo intus habeat: sed ad mores alludens, optat sanctam urbem omni ex parte Dei benedictione cinctam esse ac munitam.

8. (*Propter fratres meos.*) Duas causas enumerat cur tangatur ecclesiae cura, ut suo exemplo pios omnes ad eundem profectum provocet. Videtur tamen subesse tacita antithesis, quia apud improbos et malignos suspectus esse poterat, vel saltem obnoxius erat eorum calumniis: ac si in commendanda Ierusalem domestico potius commodo, quam publicae utilitati consuleret. Ne quis obiiceret, astute regnum suum hoc modo stabilire: testatur se non moveri privato sui respectu, sed totam ecclesiam se animo amplecti. Loquar (inquit) de pace tua Ierusalem: non quia vel mihi vel meis utile futurum est, sed quia prosperitas tua sese ad omnes Dei filios diffundet. Neque enim dubium est quin fideles omnes sub fratrum nomine designet. Additur postea secunda ratio, quia nisi stante Hierosolyma non manebit integer Dei cultus, sed pessum ibit. Ergo si pretiosa est nobis fratrum salus, si cordi est religio, curanda simul est ecclesiae incolumitas quoad in nobis erit. Unde sequitur non minus crudeles esse quam impios quibus susque deque est ecclesiae status, nam si columna et firmamentum veritatis est ecclesia (1. Tim. 3, 15), eius interitu pietatem quoque exstingui necesse est. Iam quomodo exitium corporis singula etiam membra non involvat? Docet praeterea hic locus non inanem esse ecclesiae titulum, sed ubi viget pura religio, illic quaerendam esse ecclesiam. Unde apparet quam insipidi sunt papistae, qui profligata evangelii doctrina magnifice tamen ecclesiae nomine superbiunt.

PSALMUS CXXIII.

ARG. Hoc Psalmo fideles crudeli hostium tyrannide oppressi, Deum liberatorem implorant, quia non alia quam in eius patrocinio spes residua sit.

Canticum graduum. 1. *Ad te levabo oculos meos, qui habitas in coelis.* 2. *Ecce sicut oculi servorum ad manum dominorum suorum, sicut oculi ancillae ad manum dominae suae, ita oculi nostri ad Iehovam Deum nostrum, donec misereatur nostri.* 3. *Miserere nostri Iehova, miserere nostri, quia valde satiati sumus opprobrio.* 4. *Multum satiata est apud se anima nostra subsannatione divitum, opprobrio superborum.*

1. (*Ad te levabo oculos meos.*) Incertum est quando Psalmus hic, vel a quo etiam propheta compositus fuerit. Davidem certe autorem esse, mihi probabile non est: quia ubi persequutiones quas passus est sub Saule, deplorat, aliquid de se privatim interponere solet. Potius ergo arbitror, quum populus in exilio Babylonico degeret, vel quo tempore grassata est Antiochi saevitia, hanc precandi formam piis omnibus in commune dictatam esse ab aliquo propheta. Quidquid sit, spiritus sanctus, cuius instinctu propheta precandi regulam populo tradidit, clara voce nos ad Deum invitat, quoties non unus et alter modo, sed tota ecclesia hostium suorum libidine iniuste et superbe vexatur. Diserte autem, meo iudicio, vocatur Deus *coelorum habitator*, non modo ut eius potentiae deferant fideles quantum oportet, sed ubi nihil spei reliquum est in terra, imo desperata eorum conditio instar sepulcri est, vel in labyrintho demersi sunt, ut cogitent Dei virtutem in coelo integram manere. Itaque subesse videtur antithesis inter turbulentum et confusum mundi statum, et regnum Dei coeleste, ex quo omnia sic moderatur, ut omnes mundi agitationes, quoties ita visum est, tranquillet, perditis et desperatis succurrat, lucem restituat discussis tenebris, prostratos et deiectos erigat. Ac *levandi* verbo id confirmat propheta, ubi scilicet omnia nos in mundo deficient, sursum tollendos esse oculos, ubi Deus similis sui perpetuo manet, utcunque hominum furor omnia hic pervertat.

2. (*Ecce sicut oculi servorum.*) Haec similitudo apprime apta est ad praesentem causam: quia significat propheta, extra Dei tutelam nihil esse solatii fidelibus, inermes esse, et ad quamvis iniuriam expositos, non vires neque audaciam ad resistendum suppetere: denique eorum salutem pendere totam ab alieno auxilio. Scimus enim quam indigne olim tractati fuerint servi, et quibus expositi contumeliis: porro ad vim repellendam vix digitum movere audebant. Omni ergo defensione privatis restabat quod hic dicitur, ut se herili manu protegi peterent. Eadem etiam ratio ad *ancillas* pertinet. Pudenda quidem ac turpis fuit illa conditio, sed facit compensatio quae hic nobis proponitur, ne servilis ignominiae nos pudeat. Neque enim est cur aegre feramus conferri mancipiis, modo Deus sit patronus noster, vitaeque nostrae defensionem suscipiat: qui nos consulto exarmat, et cunctis huius mundi opibus exuit, ut discamus unica eius gratia contenti

esse. Nam olim quia servis gladium vel telum aliquod gestare capitale erat, et omnibus iniuriis obnoxii erant, eo animosius solebant domini se opponere si quis eos absque causa violaverat. Non dubium igitur, si Deus a sua tutela nos pendere videat, nec propriis opibus confidere, quin ad omnes quae nobis illatae fuerint molestias vindex occurrat. Certum tamen est tempus hic proprie describi, quo populus Dei ad extremam inopiam adeoque desperationem redactus erat. Manum pro auxilio poni, satis notum est.

3. (*Miserere nostri Iehova.*) Prosequitur ac confirmat superiorem doctrinam. Dixerat piorum oculos, quia prorsus fracti et deiecti erant, ad Dei manum intentos esse: nunc addit satiatos esse opprobrio, unde colligimus, impios non modo violenter grassatos esse ad quidvis audendum, sed per ludibrium quasi calcasse filios Dei. Et certe repetitio quae vehementiae et ardoris signum est, simul ostendit nihil defuisse ad summas miserias. Iam ubi ad iniurias accedit subsannatio, nihil est quod ingenuas mentes magis vulneret. Ideo de hac maxime conqueritur propheta, ac si esset malorum omnium cumulus. *Divites et superbos* ecclesiae insultasse dicit, quia hoc usu venire solet, ut qui eminent in mundo, populum Dei ex alto despiciant. Nam illis oculos perstringit honoris sui et potentiae splendor, ne ullo pretio dignentur spirituale Dei regnum: imo quo prosperior arridet fortuna impiis, eo magis intumescit eorum superbia, et insolentius despumat. Docet tamen hic locus, nihil novi accidere si filiis huius saeculi, qui opibus excellunt, contemptibilis sit ecclesia. Et merito eosdem vocat superbos, quos et divites: quia abundantia ferociam parit. Caeterum quia videmus iam olim coopertam probris fuisse ecclesiam Dei, et per ludibrium digito ostensam, non est quod nos hodie exanimet mundi contemptus, vel fidem nostram labefactent impii dum suis dicteriis nos incessunt, imo et conviciis proscindunt. Semper enim tenendum est quod hic refertur, satiatam fuisse animam non unius tantum hominis vel paucorum, sed totius ecclesiae, non modo impia violentia, crudelitate, fraudibus, et aliis maleficiis, sed etiam probro et subsannatione. Tenendum etiam est, quidquid est altitudinis in mundo et superbiae hic contra ecclesiam Dei statui, ut sit pro quisquiliis et stercore, quemadmodum dicit Paulus 1. Corinth. capite 4, versu 13. Dum idem hodie nobis usu venit, sinamus impios turgere suo fastu donec crepent: atque hoc uno contenti simus, quod Deus tamen nos pretiosos ducit. Ac verbo *satiandi*, praesertim dum emphatice repetitur, expressit propheta diuturnam oppressionem, quae taedio et moerore repleverit piorum animos. Porro quam utilis hodie sit haec admonitio, prolixe disserere nihil attinet. Ecclesiam videmus destitui omni mundi praesidio, et iacere sub hostium pedibus, qui copiis omnibus abundant, et formidabili potentia instructi sunt. Papistas videmus secure insurgere, et pleno gutture profundere sua ludibria in nos, et totum Dei cultum. Nobis etiam permisti sunt et ubique volitant Epicurei homines, quibus derisui est nostra simplicitas. Multi etiam Cyclopes contumeliis nos obruunt: atque haec indignitas, ex quo rursus emergere coepit evangelium, hucusque duravit. Quid ergo superest, nisi ut tenebris circumdati vitae lucem in coelo quaeramus: et quamvis ad satietatem omni probrorum genere repleta sit anima nostra, famelicis tamen votis ad liberationem adspiret?

PSALMUS CXXIV.

ARG. Quia ex summo discrimine divinitus liberata fuerat ecclesia, fideles hortatur David ad gratias agendas: atque hoc memorabili exemplo admonet, eorum salutem nonnisi Dei gratia et virtute stare.

Canticum graduum Davidis. 1. *Sine Iehova qui fuit pro nobis, dicat nunc Israël:* 2. *Sine Iehova qui fuit pro nobis, quum insurgerent contra nos homines,* 3. *Tunc vivos deglutissent nos, quum excandesceret furor eorum in nos:* 4. *Tunc aquae obruissent nos, torrens transisset super animam nostram.* 5. *Tunc transissent super animam nostram aquae superbae.*

1. (*Sine Iehova.*) Quod putant quidam interpretes describi tristissimam ecclesiae cladem, quum reliquiae populi Babylonem traductae sunt, infirmum est: quia persequutionibus quas sub Antiochi tyrannide passa est ecclesia, aeque conveniunt quae hic leguntur querimoniae. Sed quum Psalmus praeferat nomen Davidis, et historice narret populum e summo periculo divinitus fuisse ereptum, coacta est illa coniectura, sub vaticinio describi quod nondum contigerat. Prophetae enim alio modo de rebus futuris disserere solent. Quare magis probabile est, Davidem hic proponere notam historiam, fidelesque hortari ut secum reputent quod iam re ipsa experti erant Dei auxilium. Nec vero ad tempus Davidis restringere audeo quod hic dicitur. Hoc quidem verum est, gentes profanas saepius ea potentia instructas bellum populo movisse, ut diluvio similis esset earum impetus: sed quia nullam speciem designat, non unum (meo iudicio) liberationis genus, sed quascunque unquam suppetias tulerat Deus ecclesiae suae, hac gratiarum actione celebrat. Scimus autem variis temporibus saepe gentes insurrexisse contra ecclesiam tam validis copiis, ut nihil fere a morte illa distaret. Dubium ergo ecclesiae statum qualis ab initio fuerat,

quasi in speculo proponit David: ut discant fideles non propriis viribus stetisse, sed admirabili Dei gratia servatam, seque ad Deum in periculis invocandum assuefaciant.

2. (*Sine Iehova.*) Bis eandem sententiam non frustra inculcat. Quamdiu enim in discrimine versamur, timor noster modum excedit: perfuncti vero, extenuamus mali nostri magnitudinem. Et Satan hoc artificio nobis illudit ad obscurandam Dei gratiam. Quoniam ergo ut plurimum, postquam mirabiliter a Domino servati sumus, varias nobis fingimus imaginationes, quae memoriam gratiae Dei obliterent, consulto David populum quasi attonitum inducens, in amplificando discrimine insistit. Quare sciamus his verbis fraenum nobis iniici, quod in meditandis nostris periculis nos retineat, ne ex animis nostris evanescat gratiae Dei sensus. Communis versio non satis exprimit Davidis mentem, Nisi Dominus fuisset pro nobis. Pronuntiat enim David, non aliter quam Dei auxilio potuisse servari: et simul docet, auxilium illud certum et illustre fuisse. Duo igitur hic distincte notanda sunt, praesto fuisse Dominum ad ferendam servis suis opem, et ab eorum parte stetisse: deinde non aliunde neque aliter potuisse salvos evadere, qui iam perditi erant, atque ita docemur tunc demum homines adscribere salutis suae gloriam Deo, quum persuasi sunt eum sibi esse propitium, ut eos tueri velit, et incolumes praestare. Secundo membro in sublime attollitur immensa Dei virtus, cuius specimen ediderat in populo liberando: ut sciamus non competere in homines talem servandi modum. Per nomen אדם (quod dum est collectivum, homines indefinite significat) videtur notare David ingentem hostium numerum, ac si diceret, populo Dei non fuisse certamen duntaxat cum paucis hominibus, vel una gente, sed fere a toto mundo fuisse oppugnatum: ut satis constat Iudaeis infestum fuisse totum humanum genus. Quum dicit, *vivos deglutissent nos*, non modo exprimitur truculenta saevitia, sed etiam virium imparitas. Primo igitur describit quam violenta fuerit aggressio: deinde quam infirmae ad resistendum vires: quia gladiis opus non fuerit ad caedem, sed absque proelio et manu imbellem gregem vorare potuerint immanes illae bestiae.

4. (*Tunc aquae obruissent nos.*) Exornat eleganti metaphora formidabilem illum hostium impetum, diluvio comparans, quod sua exundatione quidquid obvium est absorbet, et semper hominis expavefacti personam retinet. Aquas nominat, deinde *torrentem*, tertio repetit *aquas impetuosas* vel superbas. Dicit *super nos*, *super animam nostram*, ac si ex rei intuitu vellet terrorem incutere. Et certe tantundem valere debet patheticus hic sermo atque hypotyposis, quo melius sentiant fideles ex quam profundo gurgite erepti fuerint Dei manu. Nam ille demum salutem suam Deo fert acceptam, qui se ante liberationem perditum fuisse agnoscit. Adverbium *tunc*, vel deicticon est, ac si digito rem monstraret: vel accipitur pro pridem. Quanquam praesenti loco prior significatio magis convenit.

6. *Benedictus Iehova, qui non dedit nos in praedam dentibus eorum.* 7. *Anima nostra, sicut avis, erepta est e laqueo venantium: laqueus dissipatus est, et nos liberati sumus.* 8. *Auxilium nostrum in nomine Iehovae, qui fecit coelum et terram.*

6. (*Benedictus Iehova.*) Iam ad gratitudinem pios hortatur, et quasi verba illis dictat: ubi etiam altera similitudine ostendit, actum de ipsis fuisse nisi Deus opem tulisset. Dicit enim non secus fuisse ereptos, quam si quis *praedam ex dentibus* ferae et crudelis bestiae auferat. Eodem et tertia similitudo pertinet, irretitos undique fuisse, et implicitos hostium captionibus, non secus atque *aviculae* reticulo comprehensae sub manu aucupis iacent, ereptos autem non aliter fuisse, quam si quis liberum exitum captis avibus concedat. Summa est, populum Dei imbellem, consilii inopem, viribus destitutum, non modo cum truculentis saevisque belluis negotium habuisse, sed aucupiis etiam et fraudibus fuisse illaqueatum, ut tam consilio quam aperto marte hostibus longe inferior a multis mortibus obsideretur. Unde colligere promptum est mirabiliter fuisse servatum.

8. (*Auxilium nostrum a Iehova.*) Iam ad perpetuum ecclesiae statum extendit quod ante experti erant fideles. Sic enim hunc versum interpretor, ut non tantum de uno beneficio gratias agat, sed asserat non aliter incolumem manere ecclesiam, nisi quatenus Dei manu et tutela protegitur. Consilium autem eius est, filios Dei ad bonam spem animare, ut non dubitent sub Deo custode vitam suam esse in tuto. Est autem notanda antithesis inter Dei auxilium et alia media quibus perperam mundus confidit, sicut Psalm. 20, 8 vidimus: Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Dei invocabimus. Ut fideles omni prava confidentia purgati et vacui ad unum Dei praesidium se conferant: eoque freti secure despiciant quidquid Satan et totus mundus in eos machinantur. Etsi autem nomen Dei nihil aliud est quam Deus ipse, subest tamen aliqua notatio: quia quatenus gratiam suam verbo nobis patefecit, facilis ad eum accessus patet, ut non procul vel per flexuosos circuitus quaerendus sit. Nec frustra rursus Deum insignit epitheto Creatoris. Scimus enim qua inquietudine aestuant mentes nostrae donec in suum gradum extulerint Dei potentiam, ut toto mundo in ordinem coacto sola emineat: quod fieri non potest nisi statuamus omnia eius arbitrio subesse. Neque enim semel

momento suam potentiam ostendit in mundi creatione, quam deinde subduceret: verum assidue eandem in illo gubernando demonstrat. Caeterum etsi liberaliter ac pleno ore fatentur omnes Deum coeli et terrae esse factorem, ut improbissimos etiam quosque pudeat hoc titulo ipsum non ornare: simul tamen atque obiectum est aliquid terroris, convincitur nostra incredulitas, quod eius auxilium nullo fere loco dignamur.

PSALMUS CXXV.

ARG. Quia fideles in hoc mundo profanis hominibus permisti videntur ad omnes communis vitae casus expositi, propheta eos Hierosolymae comparans, invicto praesidio munitos esse docet. Quod si quando Deus improborum libidine vexari eos permittat, hortatur ad bene sperandum: interim tamen ne promiscue, quod hic dicitur, ad se rapiant hypocritae, inter veros et falsos Israëlitas discernit.

Canticum graduum. 1. *Qui confidunt in Iehova, sicut mons Sion non commovebitur, perpetuo residebit.* 2. *Ierusalem montes in circuitu eius, et Iehova in circuitu populi sui ex nunc et usque in saeculum.*

1. (*Qui confidunt.*) Differt hic Psalmus a superiore, quod illic dictum fuit ecclesiam divinitus neque humanis mediis fuisse servatam: nunc autem docet spiritus sanctus, in posterum tempus semper salvam fore ac tutam, quia inexpugnabili Dei virtute munita est. Quum autem sub situ urbis Hierosolymae describitur ecclesia, prophetae consilium est singulos fideles hortari ut salutem communiter toti electo populo promissam certo sibi persuadeant ad se spectare. Sed visibilem ecclesiae imaginem oculis proponens, eorum ruditati se accommodat qui pigritia carnis suae retenti adhuc in terra subsidunt. Hoc igitur primo notandum est, si qui arcanum Dei praesidium fidei sensu non satis capiant, illis instar speculi proponi *montes*, quibus undique cincta erat Hierosolyma, ut minime dubitent aeque ab omni periculo tutam esse ecclesiam, ac si talibus propugnaculis et muris omni ex parte probe clausa foret. Iam vero utile cognitu est quod nuper attigi, quoties Deus totum populum suum compellat, vocem ad singulos dirigere. Bona enim pars promissionum ad totum ecclesiae corpus extenditur: ita multi eas tanquam procul remotas eminus speculantur, neque ad se aptare audent. Ideo tenenda est quae hic praescribitur ratio, ut ad se quisque accommodet quidquid ecclesiae suae communiter Deus promittit. Porro non temere Hierosolymam ecclesiae picturam facit, quod illic esset Dei sanctuarium et arca foederis. Quod ad verba spectat, duobus modis exponi possunt. Quidam enim prius verbum לא ימוט non commovebitur, de Hierosolyma accipiunt: posterius autem ישב referunt ad ipsos fideles, ut sit mutatio numeri quae Hebraeis satis trita est. Et certe non incommode sic vertetur sententia, Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commovebitur, in aeternum habitabunt, vel, manebunt stabiles. Nam hoc sensu verbum residendi capitur. Nunc tenemus quid velit propheta: Quamvis tot ac tam subitis mutationibus obnoxius sit mundus, ut in singula fere momenta novam faciem induat, fideles autem aliis permisti sint, et communis utrisque sit conditio: illorum tamen salutem invicto Dei praesidio firmam stare, non quod tranquilli habitent, sed quia sub Dei custodia frustra impetitur eorum salus, saltem excidere nunquam poterunt etiamsi labascant. Sed notemus requiri fidei constantiam sub voce הבוטחים quae Hebraeis significat sperantes, vel qui exspectant. Ergo quisquis manu Dei fulciri cupit, constanter in eam recumbat: quisquis ab ea cupit protegi, patienter sub ea quiescat. Nam quod Deus saepe nos in varias partes abripi, vel instar paleae iactari patitur, id fit nostra levitate, dum in aëre volitare malumus, quam in rupe auxilii eius mentes nostras figere. Similitudo quae secundo versu ponitur, satis dilucida est, Quemadmodum in circuitu Hierosolymae continui *montes* formam murorum repraesentant, ita Deum sua virtute circumdare fideles, ut noxas omnes ab illis arceat. Frequenter occurrunt similes loquutiones, Deum populo suo murum et antemurale fore: sed ultra progreditur David, vel quisquis fuerit Psalmi auctor, arcanum praesidium, quo suos tuetur Deus, sub montium figura demonstrans, ut rudes et infirmi quos adhuc in terra torpor suus retinet, montium conspectu adiuti sursum animos attollant.

3. *Quia non quiescet sceptrum impiorum super sortem iustorum, ne extendant iusti ad iniquitatem manus suas.* 4. *Benefac Iehova benignis et rectis in cordibus suis.* 5. *Qui autem divertunt in pravitates suas,*) ambulare faciet Iehova cum operariis iniquitatis: pax super Israëlem.*

3. (*Quia non quiescet.*) Est quaedam superioris sententiae correctio. Dixerat, in omnes partes extentam esse manum Dei ad protegendam ecclesiam. Quia vero libenter Dei promissiones hucusque trahimus ad nostrum commodum, ut simus immunes ab omni molestia, monemur hic non obstare Dei tutelam quominus cruce et afflictionibus interdum exerceamur, ideoque non esse cur sibi mollem et

*) Ceux qui se destournent par leurs sentiers obliques et tortus, *en marge:* ou se fourvoyent en leurs chemins bossus

tranquillam vitam in terra promittant fideles: quia satis est non deseri ubi Dei auxilio indigent. Etsi enim tenerrime eos diligit coelestis Pater, vult tamen cruce expergefieri, ne carnis suae deliciis nimium indulgeant. Quare si amplectimur hanc doctrinam, quamvis impiorum tyrannide nos opprimi contingat, patienter tamen exspectabimus dum eorum sceptrum confringat Deus, vel de manibus excutiat. Dura est tentatio, fateor, videre grassantes impios in haereditate Domini, et fideles sub eorum pedibus iacentes: sed quia non sine iusta ratione ita Deus suos humiliat, petendum inde est solatium. Additur etiam ratio, ne *iusti* tentatione victi, *sese ad precandum proiiciant*, quae diligenter notanda est. Nam hinc colligimus ideo temperari a Deo res adversas, quia infirmitati nostrae parcere vult. Quare etsi non tantum est in nobis fortitudinis et constantiae ut vel momentum perstemus in officio: haec sententia nobis occurrat, curae tamen fore Deo ne fracti malis deseramus pietatis cultum. Certe si toto vitae cursu absque ulla relaxatione nos affligeret, crux semper est nobis utilis. Nam et quam indomita sit carnis nostrae contumacia videmus, et quam fervidi subinde ebulliant eius impetus: imo ut inter ipsas afflictiones quibus in obsequium cogenda erat, non tamen desinat calcitrare. Quo magis necessaria est haec admonitio, Dominum tempestive modum imponere tentationibus, quia videt nos impares esse ad resistendum. Nec vero propheta tantum dicit esse periculum ne infirmi deficiant, sed ne iusti, qui vere et ex animo Deum colunt, et dediti sunt pie vivendi studio, succumbant ipsi quoque. Ergo, utcunque in cordibus nostris vigeat Dei timor, sciamus tamen non esse tanta fortitudine praeditos ut sustineamus in finem usque, nisi Dominus infirmitatis nostrae rationem habeat. Quod si hoc de optimis quibusque athletis pronuntiat spiritus sanctus, quid de tyronibus fiet, qui nondum ita sunt ad pugnandum confirmati? Notanda etiam est loquutio, *ne extendant manus suas:* qua docet violentos esse tentationum impetus, ut iustorum manus, quae prius erant quasi devinctae, et quarum motus compositi erant ad Dei arbitrium, nunc quasi solutae ad peccandi licentiam ferantur.

4. (*Benefac Iehova.*) Quanquam propheta certo iam piis omnibus pollicitus fuerat opportunum Dei auxilium, se tamen ad precationem convertit, neque id frustra. Nam etsi nos sustentet fides, quia tamen interea vacillant carnis nostrae sensus, preces miscendae sunt ad confirmationem. Sequamur ergo hanc prophetae regulam, qui pios omnes ad fiduciam hortatus, simul ostendit non secure oscitandum esse quin ad Deum confugiant, et precibus ab eo flagitent quod ipse verbo suo iubet eos sperare. Et certe quia in afflictionum tenebris non perspicitur Dei auxilium, quin potius videtur coram Deo nullum esse iustorum et impiorum discrimen: hoc remedio utendum est. Nec tantum simpliciter rogat ut bonos benigne tractet Deus, sed bonitatem quoque definit, quae manat ex sincero affectu. Neque enim filiis Dei sufficeret abstinere ab omni maleficio, nisi respondeat interior cordis integritas, imo nisi totam eorum vitam gubernet.

5. (*Quia autem divertunt.*) Quia participium המטים est ex coniugatione Hiphil, secundum rationem grammaticae potius active exponi deberet, sed quia non parum est verba in illa coniugatione neutraliter quoque accipi, probabilis est ista quam sequutus sum versio. Sed quia activa significatio non minus apte quadrat, libera sit electio. Sensus est, ne Deus ad eorum scelera semper conniveat, qui se falsa professione iactantes pro sua libidine vagantur, vel etiam simplices corrumpunt et secum trahunt ad peccandi licentiam. Neque enim dubium mihi est, de hypocritis haberi sermonem, quos impunitas temporalis ita obdurat, ut inter sanctissimos locum sibi arrogent, quia ipsis Dominus indulget. Videmus non tantum in mundo permistos esse bonos improbis, sed in ipsa quoque Dei area latere sub palea et quisquiliis triticum. In hoc dubio et confuso statu superbiunt mali, ac si essent ex optimis Dei cultoribus. Quare rogandus est Deus ut eos trahat in lucem, et cum operariis iniquitatis in iustas poenas detrudat. Hinc sequitur pax ista quam optat super Israëlem. Non loquitur autem in genere de tote carnali progenie Abrahae, sed potius optat purgari Dei ecclesiam ab hypocritis qui locum in ea occupant, donec manum suam Deus in iudicium attollat. Ideo dixi hinc oriri ecclesiae pacem, dum iustam vindictam exercens Deus contra fictitios et larvatos Israëlitas qui eius viscera discerpunt ac lacerant, rectos corde colligit, ac sua benedictione paternum erga eos favorem palam demonstrat.

PSALMUS CXXVI.

ARG. Psalmus hic tribus membris constat. Nam primo fideles ab exsilio reversos hortatur propheta ad gratitudinem et liberationis gratiam magnifice extollit: ut certe agnoscant, divinitus, non fortuito casu, vel hominum beneficio se in patriam reductos esse. Adiungitur deinde precatio, ut Deus opus suum quod coepit absolvat. Tandem quamvis non statim oculis appareat plena restitutio, mitigat tamen morae taedium. Atque ut nunc satio lacrymis respersa sit, affirmat tamen laetam fore messem.

Canticum graduum. 1. *Dum reduxit Iehova captivitatem Sion, facti sumus tanquam somniantes.*

2. *Iam implebitur risu os nostrum,**) *et lingua nostra exsultatione: iam dicent***) *inter gentes, Magnifice se gessit Iehova ad agendum cum istis.* 3. *Magnifice Iehova se gessit ad agendum nobiscum, facti sumus laetantes.*

1. (*Dum reduxit.*) Quod vaticinium quidam interpretes hic esse volunt de futuro tempore, durum et coactum est. Ego certe Psalmum a reditu populi compositum esse non dubito: ideo verbum בשוב in praeterito tempore reddere placuit. Quisquis autem vel ex Levitis vel ex prophetis fuerit autor, modum redemptionis magis fuisse mirificum dicit, quam ut fortunae adscribi queat, ut hinc colligant fideles vere impletum fuisse Ieremiae vaticinium, quod finem exsilio ad septuaginta annos praefixerat, Ierem. 25, 12 et 29, 10. Ac *somniandi* verbo rem incredibilem designans, locum ingratitudini non restare admonet. Nam quoties usitatis modis agit Deus, ut maligni sunt homines, ad obscurandam Dei gratiam comminisci varias causas solent. Quia autem in populi reditu miraculum resplenduit quod absorbeat vel obstupefaciat omnes hominum sensus, cogit insigne Dei opus agnoscere. Haec ratio est cur somnio comparet populi redemptionem: ac si diceret, Certe adeo nulla mens capiet tam incomparabile Dei beneficium, ut sola cogitatio nos in stuporem rapiat, ac si somnium esset, non res gesta. Quanta igitur pravitas erit non agnoscere ipsum autorem? Porro non intelligit propheta, fideles ita fuisse hebetes ut non sentirent se manu Dei redemptos, sed tantum attonitos fuisse pro carnis sensu: ne tanquam de re vulgari apud se ratiocinantes, Dei potentiam minoris quam par erat facerent. Nomen שיבה liceret etiam vertere, ut quidam faciunt, reductionem: atque ita magis concinna analogia esset. Quia tamen ad sensum nihil fere interest, satis est obiter admonitos esse lectores.

2. (*Iam replebitur.*) Adverbium temporis אז, fere verti solet tunc. Sed quia verba futuri sunt temporis, putavi non inepte transferri posse hoc modo, Iam replebitur, et iam dicent. Quanquam si recipimus quod tradunt Hebraei quidam doctores, hanc esse vim particulae ut futurum tempus in praeteritum convertat, bene conveniet sententia. Prophetae quidem consilium minime obscurum est, populum enim reditu ita vult laetari, ut non sepeliat oblivione Dei gratiam, ideoque non vulgarem laetitiam describit, sed quae ita animos perfundit, ut cogat eos in gestu et voce modum excedere. Interea solidum hoc esse gaudium admonet in quo doceat filios Dei acquiescere, quod concessus sit in patriam reditus. Nam sicuti nihil tunc miserius fuit quam in exsilio degere, ubi quodammodo abdicati erant ab haereditate sibi divinitus promissa: sic nihil magis optabile illis esse debuit quam restitui. Quum igitur reductio in patriam testimonium fuerit renovatae Dei adoptionis, non mirum est si propheta dicat repletum os fuisse risu et linguam exsultatione. Eodem quoque gaudio nos hodie exsultare convenit ubi colligit Deus suam ecclesiam: sicuti nimirum duri sumus et ferrei, nisi misera eius dissipatio doloris et luctus nobis causa est. Longius deinde progreditur propheta, miraculum hoc a caecis conspectum fuisse dicens. Scimus enim tunc gentes, caecorum instar, in tenebris errasse, quia nulla in ipsis fulgebat Dei cognitio: et tamen sic conspicua illic fuit Dei virtus, ut in apertam confessionem erumperent, *magnifice Deum egisse cum populo suo.* Quo magis pudenda fuit socordia inter Iudaeos, nisi libere et pleno ore celebrarent Dei gratiam, quae tantum laudis apud incredulos obtinuerat. Et notanda est loquutio quae emphatice exprimit magnificam Dei potentiam in hac liberatione fuisse cognitam a gentibus. Unde et continuo post in sua et ecclesiae persona idem repetit: ac si diceret, saltem exeat a nobis confessio qualem Deus incredulis expressit. Quum subiicit *laetatos esse*, subest tacita antithesis inter novum hoc gaudium et diuturnum moerorem quo fuerant constricti in suo exsilio. Diserte autem praedicat redditam fuisse laetitiam, quo melius expendant fideles quam lugubris fuerit prior conditio.

*) Nostre bouche sera remplie, *en marge:* ou alors nostre bouche a esté remplie.

**) On dira, *en marge*: ou alors on disoit.

4. *Reduc Iehova captivitatem nostram sicut rivos in austro.* 5. *Seminantes in lacrymis, in exsultatione metent.* 6. *Vadens vadet ac flebit, portans pretium seminis: veniens veniet in exsultatione, portans manipulos suos.*

4. (*Reduc Iehova.*) Secunda pars Psalmi, ut dixi, precationem continet, ut Deus residuos captivos simul colligat. Atque hanc precandi formam Iudaeis, qui iam patria fruebantur, dictavit spiritus sanctus, ne miseros fratres suos negligerent. Tametsi enim patefactus erat toti populo exitus, et data libertas, scimus tamen exiguum numerum, prae ingenti multitudine, huius beneficii fuisse participem. Quosdam enim metus retinuit, quosdam ignavia, quod discrimina viderent instare quibus obeundis pares non erant: et mallent in sordibus suis torpere, quam suscipere itineris molestiam. Credibile etiam est, multos praesentem quietem et commoda aeternae saluti praetulisse. Certe impletum fuit quod praedixerat Iesaias: Etiamsi populus aequaret arenam maris, reliquias tantum fore salvas. Quum ergo multi palam respuerent oblatum beneficium,

et precaria libertas multis difficultatibus et obstaculis non careret, ut vix pauci cordatiores pedem movere auderent: non mirum est si propheta ecclesiam adhuc pro reductione vota concipere iubeat. Iam simul notandum est qualis fuerit eorum status qui iam reversi erant. Nam quum occupata esset terra ab exteris, quos omnes habebant infestissimos et iuratos hostes, non secus in patria captivi erant quam inter Babylonios. Itaque duplici respectu necesse fuit ecclesiam anxie precari, ut Deus colligeret dispersos: nempe ut animum adderet timidis, torpentes excitaret, stupidis delicias excuteret, omnibus porrigeret directricem manum: deinde ut reducem populi manum locaret in libertate et otio. Similitudinis quae additur, hunc sensum multi esse putant: Hoc perinde fore gratum ac si aqua per desertum flueret. Scimus vero quam grave et molestum sit in regione calida iter per siccas arenas facere. Auster vero pro deserto capitur: quia meridionalis plaga ad latus Iudaeae vasta et fere inhabitabilis erat. Mihi tamen rectius videtur, miraculi comparatione Dei gratiam extolli, et magis augeri a propheta: ac si diceret, Quamvis difficile sit reliquias dispersas coalescere in unum corpus, esse tamen in Dei arbitrio non secus ac per desertum aridum rivos ducere. Interim ad medium iter alludit, sicuti ex regionum situ patet. Ita nihil erit in verbis subaudiendum, quae simpliciter hoc sonant, perinde ac si fluvius in regione sterili et arida decurreret. Et certe viam aperire populo qui velut in profunda abysso demersus erat, perinde fuit ac cursum aquis irriguis per desertum patefacere.

5. (*Seminantes in lacrymis.*) Haec sententia (meo iudicio) non minus extendi in futurum tempus debet, quam de praeterito intelligi. Fuit Iudaeis sua migratio sationis instar: quia vaticinio Ieremiae animos eorum ad spem messis erexerat Deus: non tamen sine ingenti moerore et cruciatu tracti fuerunt in longinquum exilium. Hoc ergo perinde fuit ac si tempore penuriae miser agricola qui iam esurit, fraudare se ordinario victu cogatur, ut in annum futurum sibi prospiciat. Quanquam autem hoc acerbum est, spe messis ad seminandum incitatur. Verum ergo est, Iudaeos, quum in exilium tracti sunt, non aliter fuisse tristes ac qui semen pretiosum tempore sterilitatis in terram spargit: postea vero sequutam esse laetam messem dum liberati sunt: quia Dominus tanquam in uberrimo proventu hilaritatem ipsis restituit. Sed mihi videtur propheta fideles in posterum quoque hortari ad patientiam. Necdum enim completa erat ecclesiae restitutio: imo ob duas causas (quas paulo ante recensui) patet tunc fuisse sationis tempus: quia etsi liberaliter Iudaeos omnes invitabat regis edictum, pauci tamen ex multis, sensim et trepide per turmas reversi sunt: deinde a vicinis inique ac duriter fuerunt excepti, et multum illis negotii exhibitum, ut aeque tolerabilis esset prior servitus. Unde colligimus ferendum adhuc illis fuisse, quia nondum advenerat maturum tempus messis: ideoque non frustra eos hortatur propheta ut strenue laborent, et pergant inter continuas molestias, neque fatiscant, donec melior appareat successus. Quantum ad verba spectat, משך alii pretium vertunt, alii canistrum, aut vas seminarium. Haec posterior versio ratione caret. Qui pretium interpretantur, locum adducunt ex libro Iob capite vigesimo octavo, versu decimo octavo, Pretium sapientiae omnibus margaritis melius. Sed quum verbum משך unde nomen hoc deducitur, extendere vel protrahere significet, forte tam hic quam in illo altero loco commodius משך in proprio sensu poterit sumi, videtur enim propheta illic non promptum acumen, sed reconditam sapientiam laudare: ita protractio sapientiae, hoc est perpetuus tenor, propter altas radices, dicetur melior margaritis. Ita hoc loco protractio seminis refertur ad ipsos agricolas, nempe vitam suam eos extendere vel prorogare dum seminant. Quod si tamen magis placeat nomen pretii, sensus erit, angusta annona cum lacrymis semen terrae mandari, quia pretiosum ac carum est. Iam latius patet haec doctrina. Scimus vitam nostram alibi sationi conferri. Saepe autem continget ut seminandum sit in lacrymis, ideo ne alacritatem nostram frangat moeror, vel retardet, ad spem messis erigere animos decet. Caeterum meminerimus, non omnes Iudaeos qui tracti sunt Babylonem, seminasse: quia multi qui obduruerant adversus Deum et prophetas, sicuti contemserant minas omnes, ita privati sunt spe reditus. Quibus incubuit talis desperatio, in suis miseriis consumpti sunt: quos autem sustinebat Dei promissio, quamvis in extrema inedia semen fortuito iacerent in terram, spem messis in cordibus suis fovebant. Ergo ut praesenti nostrae tristitiae gaudium succedat, discamus ad exitum quem promittit Deus animos intendere. Ita experimur, piis omnibus commune esse hoc vaticinium, ut Deus non tantum abstergat lacrymas ab eorum oculis, sed corda inaestimabili gaudio perfundat.

PSALMUS CXXVII.

ARG. Ordinem mundi tam politicum quam oeconomicum, non hominum industria, sedulitate, consilio, sed sola Dei benedictione stare ostendit. Sobolem vero generis humani singulare esse eius donum.

Canticum graduum Solomonis. 1. *Nisi Iehova aedificet domum, frustra laborant qui aedificant eam:*

nisi Iehova custodiat urbem, frustra vigilat custos. 2. *Frustra vobis mane festinando surgere, tardare ad quietem, comedere panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.*

1. (*Nisi Iehova.*) Cur Psalmum hunc Iudaei a Solomone compositum esse negent, nulla est ratio: ל tantundem valere putant atque in gratiam Solomonis, quum tamen repugnet communis usus, nam ubique talis inscriptio autorem designat. Quare importune novum commentum fabricant, quum optime conveniat, Solomonem, qui in rebus politicis instructus fuit, prudentiae spiritu de rebus sibi notis et compertis disserere. Mundum autem duplici de causa, et hominum vitam divinitus gubernari asserit. Primo quidquid prospere successerit hominibus, statim se prodit eorum ingratitudo, quod sibi totum hoc adscribunt: ita fraudatur Deus iusto honore. Hoc tam perversum vitium ut corrigat Solomo, pronuntiat nihil nobis feliciter cedere, nisi quatenus actiones nostras Deus bene fortunat. Deinde propositum ei fuit stultam hominum confidentiam retundere, qui posthabito Deo, prudentia tantum sua aut viribus freti, quidvis aggredi audent. Ergo quod sibi temere arrogant illis detrahens, ad modestiam et Dei invocationem hortatur. Porro non repudiat hominum vel laborem, vel studia, vel consilia: quia virtus est laude digna, quae officii nostri sunt sedulo curare. Neque enim Dominus vult nos similes esse truncis, vel ignavos iacere, sed in usum applicari quidquid nobis contulit. Verum quidem est, maximam laborum partem fluere ex Dei maledictione: si tamen maneret primi status integritas, adhuc vellet Deus nos exerceri, sicuti videmus Adam locatum fuisse in horto ut eum excoleret. Quare Solomo vigilantiam quae Deo probatur, minime damnat: neque etiam laborem, quem dum ex Dei mandato libenter suscipiunt homines, gratum ei sacrificium offerunt. Sed ne superbia excaecati ad se rapiant quod proprium Dei est, satagendo nihil proficere admonet, nisi quatenus eorum laborem Dominus benedicit. Per *domum* non modo ligneam vel lapideam structuram intelligit, sed complectitur totum ordinem oeconomicum, sicuti paulo post per nomen *urbis* non tantum aedificia vel cincturam murorum designat, sed communem totius reipublicae statum. Est etiam in voce *aedificantis et custodis* synecdoche: quia generaliter pronuntiat, quidquid operae, consilii et industriae homines afferant ad tuendam familiam, vel conservandam urbem, irritum fore, nisi Dominus e coelo prosperos eventus ordinet. Iam memoria repetere convenit quod nuper attigi, nempe, quoniam tam caeca superbia occupat fere hominum mentes, ut Deo contempto, suas facultates sine modo efferant, nihil utilius esse quam in ordinem cogi: ut sentiant, quidquid tentaverint, evanidum fore, nisi profectus a mera Dei gratia accedat. Philosophi quum disputant de statu politico, ingeniose quidem omnia colligunt quae ad rem facere videntur: causas et media erigendae reipublicae acute ostendunt: rursum vitia quibus corrumpi solet rectus status, denique summa dexteritate persequuntur quidquid in hac parte cognitu necessarium est: nisi quod praecipuum caput omittunt, nempe homines, quantumvis prudentia et virtute excellant, quidquid moliantur, nihil posse efficere nisi quatenus manum Deus porrigit, imo tanquam organis utitur. Quis unquam ex philosophis agnovit hominem politicum nihil aliud quam organon esse quod manu Dei dirigitur? Imo praecipuam felicis status causam locarunt in hominis virtute. Quum ita mortales sacrilega audacia insurgant ad condendas urbes, et constituendum totius mundi statum, merito spiritus sanctus talem vesaniam coarguit. Sic ergo nos exerceamus, quisque pro facultatis suae modo et officii ratione, ut interim laus omnis prosperi successus penes unum Deum maneat. Nam et partitio quam fingunt multi, iniqua est, ut dimidiam laudis partem Deo relinquens, qui strenue se gessit, alteram sibi usurpet: sed unam Dei benedictionem vigere in solidum et regnare oportet. Quod si a mero Dei beneplacito conditio nostra terrena pendet, quibus alis in coelum usque evolabimus? Si instituitur domus, vel eligitur certum vitae genus, imo si feruntur leges, et exercentur iudicia, hoc totum nihil aliud est quam in terra reptare: et tamen nostros omnes conatus hic esse evanidos spiritus sanctus pronuntiat. Quo minus tolerabilis est eorum dementia qui propriis viribus in coelum usque penetrare contendunt. Porro ex hac doctrina colligere licet, mirum non esse si hodie res in mundo turbatae sint ac confusae, si iudicia in urbibus dissipata sint, si coniuges ultro citroque se accusent, parentes de liberis querantur, omnes sortem suam deplorent. Quotus enim quisque in sua vocatione se ad Deum convertit, ac non potius inflatus arrogantia, sese perperam extollit? Iuste ergo Deus ubi honore suo fraudatur, tristem hanc mercedem rependit ingratis hominibus. Quod si modeste se omnes Dei providentiae subiicerent, haud dubie refulgeret in singulis vitae partibus tam publice quam privatim haec benedictio quam Solomo commendat. Verbum עמל quod laborare vertimus, non modo operam impendere significat, sed etiam usque ad fatigationem et molestiam satagere. Dixi per *custodes* intelligi non solum qui locantur in excubiis, sed omnes magistratus et iudices. Si quid est in ipsis vigilantiae, coeleste donum est. Sed opus est rursus altera Dei vigilantia: quia nisi excubias ipse agat e coelo, nulla hominum perspicacia cavendis periculis sufficiet.

2. (*Frustra vobis.*) Iam plenius exprimit Solomo, homines se frustra conficere laboribus, et macerare inedia, ut opes sibi acquirant: quia hoc quoque unius Dei beneficium est. Et quo efficacius permoveat, unumquemque hic compellat. Vobis (inquit) frustra est. Duo autem media enumerat quae putantur ad opes colligendas plurimum valere. Nam qui labori non parcunt, sed noctes diesque consumunt rebus agendis, et tenuiter victitant ex suo labore, non mirum est si divitias brevi tempore accumulent. Atqui Solomo neque frugali vita, neque sedulitate quidquam profici affirmat: non quod vetet parsimoniam in victu colere, et mane surgere ad laborem obeundum: sed ut nos sollicitet ad preces et invocationem Dei, deinde gratitudinem commendet, in nihilum redigit quae Dei gratiam obscurant. Tunc ergo rite auspicabimur si spes nostra a solo Deo pendeat, eventus etiam votis nostris respondebit. Quod si quis Deo posthabito, alacriter festinet, praecipiti suo cursu pessum ibit. Ergo prophetae consilium non est, homines ad ignaviam traducere, ut tota vita nihil cogitent, sed torpeant ac indulgeant suae inertiae, sed dum exsequuntur quod sibi divinitus iniunctum est, semper tamen incipiant a precibus et Dei invocatione, suosque labores ei benedicendos offerant. *Panis dolorum* duobus modis potest exponi: vel qui duro et anxio labore partus est: vel qui comeditur cum molestia: sicuti videmus parcos homines et tenaces vix panem gustare quin manum ex ore retrahant. Sed ad rem parum interest utrumvis sensum eligas: quia simpliciter docemur, parcos homines etiam maligne genium fraudando nihil proficere. (*Sic dabit dilecto suo.*) Significat, Dei benedictionem de qua disseruit, in eius filiis ac servis re ipsa conspici. Neque enim satis fuerit doctrinam illam tenere, inutile esse quidquid conantur homines, nisi accedat promissio, ut certa spe alacriter officio fungantur. Potest autem legi, Dabit dilecto somnum, vel, dabit per somnum, quae scilicet frustra increduli proprio marte acquirere contendunt. Particula כן ad certitudinem posita est, nam quo melius persuadeat Solomo quod videtur incredibile et fabulosum, nempe Deum sine magna cura fidelibus victum suggerere, rem quasi digito demonstrat. Perinde quidem loquitur ac si Deus sua indulgentia servorum suorum desidiam aleret. Sed quia scimus hac lege creatos esse homines, ut se exerceant, et proximo Psalmo videbimus felices censeri Dei cultores dum laborem manuum suarum comedunt: certum est *somni* nomine inertiam non intelligi, sed placidum laborem, cui se ex fidei obsequio addicunt fideles. Unde enim tantus incredulis fervor, ut digitum sine tumultu non moveant, hoc est quin se torqueant supervacuis curis: nisi quia Dei providentiae nihil tribuunt? Fideles vero, etsi laboriosam agant vitam, composite tamen et tranquillis animis Dei vocationi parent: ita eorum manus otiosae non sunt, sed animi se continent in fidei silentio, ac si dormirent. Si quis rursus obiiciat, fideles saepe aestuare diris curis, et dum premuntur rerum omnium inopia, ac destituuntur mediis omnibus, esse in crastinum anxios: respondeo, si perfecta esset in Dei cultoribus fides et pietas, perspicuam fore Dei benedictionem cuius meminit propheta: itaque quoties immodice torquentur, id contingere eorum vitio, quia in Dei providentiam non solide recumbunt. Addo etiam, magis severam poenam de ipsis exigi quam de incredulis, quia ipsis utile est inquietudine huc illuc ad tempus raptari, ut ad quietum hunc somnum perveniant. Interea tamen praevalet Dei gratia, et in mediis tenebris semper emicat, quod Dominus filios suos quasi per somnum alit.

3. *Ecce haereditas Iehovae, filii: merces, fructus ventris.* 4. *Sicut sagittae in manu robusti, ita filii adolescentiae.* 5. *Beatus vir qui impleverit pharetram suam illis, non pudefient dum loquentur inimicis suis in porta.*

3. (*Ecce haereditas Iehovae, filii.*) Hic speciem unam profert Solomo, in qua praecipue agnosci vult quod hactenus in genere testatus est, vitam hominum a Deo gubernari. Nihil videtur magis naturale quam ut homines ex hominibus nascantur. Ita somniat maior pars, postquam ab initio id statuit Deus, iam eo cessante, arcano naturae instinctu sobolem gigni: imo qui aliquo pietatis sensu praediti sunt, quamvis Deum non negent humani generis patrem esse et autorem, non tamen agnoscunt ad hunc peculiarem delectum eius curam descendere, sed creari homines universali quodam motu. Perversum hunc errorem corrigere volens Solomo filios nominat Dei haereditatem: et fructum uteri, eius munus. Nam hebraicum nomen שכר quod mercedem reddunt, significat quidquid beneficiorum in homines Deus confert, ut clare patet ex multis scripturae locis. Itaque sensus est, non fortuito casu obtingere liberos, sed ut Deo visum est singulis partem suam distribuere. Porro quum bis idem repetat, haereditas et merces idem valent: quia utrumque vel fortunae vel hominum vigori opponitur, ut quisque maxime vegetus est, idoneus videtur ad procreandam sobolem. Contra pronuntiat Solomo, patres fieri quos Deus hoc honore dignatur. Porro quia non semper numerosa soboles gaudium affert parentibus, additur secunda Dei gratia, dum liberos format, ornatque praeclara indole et omni genere virtutum. Merito disputat Aristoteles in politicis an censeri πολυτεκνία in bonis debeat: idque negat, nisi accedat εὐγένεια, hoc est generositas vel naturae probitas in ipsis liberis. Et certe mul-

tis orbitas vel sterilitas longe esset felicior, quam luctuosa foecunditas. Itaque non abs re Solomo, ut clarius illustret Dei beneficium εὐγένειαν ac generosam indolem celebrat in liberis. Videri quidem posset similitudo, qua utitur, paulo asperior. Quemadmodum armatur sagittarius arcu bene instructo, sic homines liberis suis muniri tanquam *arcu et pharetra*. Si quis tamen propius expendat, fatebitur eleganter hoc fuisse dictum: admonet enim, quodammodo esse exarmatos qui sobole carent, quid enim aliud est orbitas et solitudo? Non vulgare autem est Dei donum, hominem renovari in sua progenie: quia novum robur tunc Deus suppeditat, ut quasi secundo vivere incipiat qui alioqui statim deficeret. Haec doctrina apprime cognitu utilis est, nam et brutorum animalium foecunditas uni Deo diserte adscribitur. Si Deus beneficium suum reputari vult, quod vaccae et oves et equae concipiunt, quam inexcusabilis erit hominum pravitas, ubi Deus honorifico patrum titulo eos ornat, gratiam hanc pro nihilo ducere? Adde quod nisi homines liberos divinitus sibi dari reputent, contemptim et fastidiose eos alunt, sicut haec cognitio optimus est alacritatis stimulus ad educandam sobolem. Iam qui sic beneficium reputat, libere et sedato animo exspectabit dum gratiam suam continuet Deus: neque etamsi exiguum patrimonium filiis relinquat, ultra modum anxius erit.

5. (*Non pudefient dum loquentur.*) Describit hic liberos qui iustitia et integritate praediti non dubitent vitae suae rationem reddere, ut os malevolis obstruant et calumniatoribus. Scimus in portis olim actos fuisse legitimos conventus. Perinde ergo hic de porta loquitur Solomo, ac si nunc quis Tribunal diceret, vel Curiam, vel Senatum. Ac notemus, praecipue innocentiam laudari in sobole, ut hanc gratiam suo pretio aestiment patres. Nuper liberos virtute et praeclara natura ornatos sagittis similes fecerat: ne quis hoc ad violentiam traheret, ac si latronum instar permitteret per fas et nefas grassari, praesidium quod patribus suis afferre debent, diserte in virtute morumque integritate statuit. Docet ergo optandos esse tales liberos qui non violenter opprimant miseros homines, praevaleant astu et fraudibus, multas opes iniuste sibi accumulent, tyrannicam potentiam sibi acquirant, sed qui aequitatem colant, non recusent subesse legibus, parati sint ad vitae suae defensionem. Quamvis autem sub casta disciplina sedulo formare debeant patres suos liberos, meminerint tamen id se nonnisi mera et singulari Dei gratia posse consequi. Subindicat etiam Solomo, quantumvis probitati addicti simus, nunquam tamen defore nobis obtrectatores, quia si ab omni maledicto immunis esset integritas, nulla esset cum inimicis disceptatio.

PSALMUS CXXVIII.

ARG. Psalmus hic proximo affinis est, et quaedam veluti appendix. Nam Dei benedictionem, quam Solomo testatus est diffundi per totum humanum genus, in veris et sinceris eius cultoribus maxime illustrem esse praedicat.

Canticum graduum. 1. *Beatus vir timens Iehovam, ambulans in viis eius.* 2. *Laborem manuum tuarum dum comedes beatus eris, et bene erit tibi.* 3. *Uxor tua sicut vitis fructifera in lateribus domus tuae: filii tui sicut plantae olivarum in circuitu mensae tuae.*

1. (*Beatus vir.*) Quia proximo Psalmo dictum est prosperum in omnibus negotiis totoque vitae decursu eventum a sola Dei gratia sperandum esse, nunc admonet propheta ut qui cupiunt benedictionis Dei esse participes, sincere totos ei se addicant, quia cultores suos nunquam frustrabitur. Ac primus quidem versus summam continet, nam reliqui tantum explicationis vice additi sunt. Est autem hoc paradoxon, cui vix centesimus quisque subscribet, beatos esse qui timent Deum, praesertim in hac vita. Multi enim Epicurei passim volitant Dionysio similes, qui in secunda navigatione iactabat deos favere sacrilegis. Infirmos etiam turbat et concutit malorum felicitas. Deinde sub aerumnis suis fatiscunt, atque ut non bene sit Dei contemptoribus, et tolerabilis sit bonorum conditio, maior tamen pars in reputanda Dei providentia vel caecutit vel connivet. Certe dicterium hoc pridem communi fere omnium consensu receptum fuit, Optimum esse non nasci, proximum quam citissime aboleri. Denique vel totum humanum genus promiscue miserum esse existimat sensus carnis: vel profanis et sceleratis hominibus magis propitiam esse fortunam quam bonis. Ab hac autem sententia, ut fuse disserui Psalmo 37, penitus abhorret, beatos esse qui timent Dominum, quo magis in eius meditatione nos insistere convenit. Caeterum quia obscura est haec felicitas, ut eam capere possimus, primo tenenda est eius definitio quae mox sequetur. Deinde sciendum est, a Dei protectione maxime pendere. Nam ut in acervum congerat quaecunque ad beatam vitam facere videntur, nihil certe magis erit optabile quam delitescere sub Dei praesidio. Quod si bonum hoc, ut meretur, nostro iudicio reliquis omnibus praecellit, quisquis persuasus erit Deo mundum et res humanas curae esse, simul haud dubie statuet summum felicitatis caput esse quod hic ponitur. Sed antequam ultra progrediar, notandum est, in secunda parte versus non abs re notam apponi quae Dei cultores a contemptoribus discernit. Videmus ut improbissimi quique non

minore fastu quam impudentia et ludibrio timorem Dei iactent. Itaque propheta probationem in vita exigit, quia res sunt individuae timor Dei et legis observatio: atque ex radice necesse est prodire fructus. Colligimus praeterea ex hoc loco, non aliter probari Deo vitam nostram nisi dum ad legem eius formatur. Certe nulla est sine timore Dei religio. Ex illo autem propheta deducit quod dixi, ut vivamus ad eius praescriptum et mandatum.

2. (*Laborem manuum tuarum.*) Quidam male (meo iudicio) sententiam hanc discerpunt, seorsum legentes, Quia laborem manuum tuarum manducabis: deinde, Beatus eris, et bene tibi erit: ut hoc posterius membrum sit initium novae sententiae. Equidem verum esse fateor quod afferunt, hanc Dei gratiam, quod fideles labore suo fruentur, opponi maledictioni quam scimus toti generi humano fuisse inflictam. Sed optime sensus fluet, si uno contextu legamus, beatos esse filios Dei laborem suum comedendo, alioqui frigida esset adeoque insulsa repetitio. Iam vero propheta priorem doctrinam confirmans, breviter admonet secus aestimandam felicitatem esse quam facere soleat mundus, qui beatam vitam in otio, deliciis, honoribus et opum abundantia locat. Hic autem servos Dei ad mediocritatem revocat propheta, quae fere ab omnibus respuitur. Quotus quisque enim, si detur optio, ex suo labore vivere appetet? imo quis pro singulari bono ducet? Simul ac in medium prodit felicitatis nomen, ut inexplebilis gurges est hominis cupiditas, statim quisque ad intemperiem erumpit. Ergo propheta hoc uno contentos esse iubet, quod sub Deo nutritio commode labore manuum suarum alentur, sicut dictum fuit Psalmo 34, 11: Leones esuriunt et sunt famelici: qui vero Deum inquirunt, eos nihil boni deficiet. Meminerimus autem, prophetam non de ultima felicitate loqui, quae nec cibo vel potu constat, nec angustis caducae vitae finibus inclusa est: sed promittere etiam in hac peregrinatione vel terreno hospitio fidelibus felicem vitam quatenus patitur mundi conditio: quemadmodum dicit Paulus, pietati utrumque promitti, ut scilicet Deus toto vitae curriculo nostri curam gerat (1. Tim. 4, 8) donec ad aeternam gloriam tandem nos perducat. Valet etiam ad emphasim personae mutatio: quia in tertia persona loquutus, sermonem ad singulos dirigit, hoc sensu, Non tantum immortalis felicitas in coelo te manet, sed quantisper in mundo peregrinaris, Deus officium patrisfamilias praestare non desinet in te educando, ut tibi quotidianus victus suppetat ex eius manu, modo tenui sorte contentus sis.

3. (*Uxor tua sicut vitis.*) Iterum hic describitur benedictio Dei sub specie illa cuius proxime meminit Solomo, nempe quod Deus foecundos reddet suos cultores, ut numerosam sobolem generent. Maior quidem pars sobolem expetit, estque id fere a natura ingenitum: sed plerique datam fastidiunt: deinde pauperibus saepe gratior est orbitas, quam si turbam inopem relinquerent. Verum utcunque praeposteris desideriis varie et inconstanter feratur mundus, hanc suam benedictionem Deus praefert omnibus divitiis, ideoque et nobis in pretio habenda est. Si quis ergo uxorem habet vitae sociam, commodis moribus: non minoris aestimet hanc benedictionem quam Solomo, qui affirmat Prov. 19, 14 nonnisi a Deo uxorem bonam dari. Si quis etiam pater sit magnae sobolis, grato animo excipiat tam praeclarum beneficium. Si quis obiiciat, prophetam, sic loquendo, fideles carnis illecebris in terra morari, ne solutis et liberis animis in coelum adspirent: respondeo non esse mirum si Iudaeis gustum gratiae Dei paternique favoris sub lege proposuerit, quia tunc scimus pueris fuisse similes. Quanquam sic eum temperavit, ut ad coelestis vitae meditationem conscenderent. Hodie quoque nobis, licet parcius, favorem suum temporalibus beneficiis Deus testatum facit: quemadmodum nuper citavimus ex Paulo, 1. Tim. 4, 8, pietatem habere tam praesentis quam futurae vitae promissiones. Sed hoc modo non iniicitur nobis remora vel impedimentum ne in coelum assurgant mentes nostrae, sed potius scalae eriguntur quibus gradatim illuc conscendant. Merito itaque propheta fideles admonet, fructum iam aliquem suae integritatis percipere dum illis victum Deus suppeditat, eos fortunat in coniugio et prole, et ad curandam eorum vitam descendit. Sed eo consilio presentem Dei gratiam commendat, quo alacrius ad aeternam suam haereditatem festinent. Quod si non semper haec felicitas piis contingat, sed interdum uxor vel molesta sit, vel superba, vel vitiosis moribus, si liberi etiam dissoluti sint ac vagi, imo patris domum dedecore afficiant: se ideo Dei benedictione fraudari agnoscant, quod eam sua culpa repulerint. Et sane si quisque sua vitia reputet, fatebitur terrenis Dei beneficiis iuste se privari.

4. *Ecce certe sic benedicetur vir timens Iehovam.* 5. *Benedicet tibi Iehova e Sion, et videbis bonum Ierusalem omnibus diebus vitae tuae.* 6. *Et videbis filios filiorum tuorum, pacem super Israël.*

4. (*Ecce certe sic.*) Confirmat propheta superiorem doctrinam, in externo quoque fluxae huius vitae statu fulgere Dei gratiam, quae demonstret nos operam non perdere eum colendo. Quia tamen non tam clare apparet pietatis merces, primo demonstrativa particula utitur, *ecce:* deinde addit *certe*, sic enim interpretor particulam כִּי. Semper tamen memoria tenendum est quod prius attigi, sic promitti nobis in terra Dei benedictionem, ne sensus nostros

occupet ac detineat: quia spem futurae vitae minime suffocari decet. Quo fit ut non semper potiamur aequaliter Dei beneficiis.

5. (*Benedicet tibi.*) Quidam precationem esse volunt, atque ita futurum tempus resolvunt in optativum, sed potius videtur contextus esse eiusdem doctrinae: quia clarius nunc exprimit propheta, bonorum quae retulit Deum esse autorem. Etsi enim saepe nobis ante oculos versantur eius dona, tamen eorum conspectum falsae imaginationes obscurant. Quare supervacua haec repetitio non fuit, a Deo benedici fideles quoties aliquid prosperi evenit. Dicit autem e *Sion*, ut pios revocet ad memoriam foederis quod Deus cum ipsis pepigerat. Nam familiariter promiserat se legis observatoribus propitium fore, atque haec rudimenta pietatis a prima infantia imbiberant. Quare propheta nihil se novum vel prius inauditum afferre docet: quia pridem ex lege didicerant, temporalibus quoque beneficiis palam fieri, non frustra coli Deum, atque id re ipsa sensuros asserit. Sed quod addit *de bono Ierusalem*, piis legem praescribit, ne privatim sibi tantum consulant, vel propriis commodis sint addicti: quin potius ut praecipuum eorum votum sit videre florentem Dei ecclesiam. Valde enim absurdum esset, neglecto corpore singula membra optare quod sibi utile sit. Porro quum nimis illuc cupide feramur, non temere propheta studium publicae salutis commendat, ac benedictiones domesticas sic permiscet communibus ecclesiae bonis, ut sciamus res esse coniunctas, et quas distrahere fas non sit.

PSALMUS CXXIX.

ARG. Docet primo hic Psalmus Deum hoc consilio ecclesiam suam variis molestiis et vexationibus subiicere, ut se melius liberatorem eius ac vindicem probet. Ergo fidelibus in memoriam revocat quam misere saeculis omnibus afflictus fuerit Dei populus, et quam mirabiliter servatus: ut ex illis documentis spem in futurum tempus colligat. Ideoque in secunda parte sub forma imprecationis docet, impiis omnibus qui Dei populum sine causa infestant, brevi ultionem instare.

Canticum graduum. 1. *Saepe afflixerunt me a iuventute mea, dicat nunc Israël.* 2. *Saepe afflixerunt me a iuventute mea, nec tamen potuerunt contra me.* 3. *Super dorsum meum araverunt aratores, protraxerunt sulcos suos.* 4. *Iehova iustus confregit funes impiorum.*

1. (*Saepe afflixerunt.*) Probabile est Psalmum hunc fuisse compositum quum ecclesia Dei in extremas angustias coniecta, vel magno aliquo discrimine perculsa, vel tyrannide oppressa, parum ab interitu distabat, idque coniicio ex adverbio temporis *nunc*, quod mihi videtur emphaticum: ac si diceret propheta, Dum sub tentationum mole aegre fideles respirant, opportunum esse tempus quo secum reputent qualiter ab initio Deus et per continuam aetatum seriem populum suum exercuerit. Simul ac Deus hostium nostrorum libidini habenas laxavit, moerore constricti tantum in praesenti malorum sensu occupamur, hinc nascitur desperatio: quia in mentem non venit, idem quoque patientiae examen sumptum esse de patribus, nec quidquam nobis accidere quod non experti sint. Hoc ergo fidelibus optimum solatii genus, si oculos referant ad vetusta ecclesiae certamina, agnoscant semper laborasse sub cruce, iniusta hostium violentia duriter fuisse vexatam. Iam mihi non occurrit melior coniectura, quam Psalmum fuisse compositum postquam ab exilio reversus fuerat populus, et a suis vicinis graves multas acerbasque iniurias perpessus, tandem sub tyrannide Antiochi propemodum defecit. In illa igitur turbida caligine, propheta fideles ad fortitudinem animat: nec paucos solum, sed sine exceptione totum corpus: iubetque, ad sustinendos tam duros insultus, hunc bonae spei clypeum opponere, ecclesiam Dei patiendo semper stetisse victricem. Ac singulis prope verbis subest pondus. *Dicat nunc Israël*, hoc est, secum vetera experimenta reputet, ex quibus colligere licebit Dei populum nunquam a crucis tolerantia fuisse immunem, felici tamen eventu variis afflictionibus fuisse semper probatum. De hostibus autem indefinite loquendo, gravitatem exaggerat magis quam si Assyrios vel Aegyptios nominasset. Certum enim genus non designans mundum subindicat innumeris hostium copiis refertum esse, quos facile armat Satan ad bonorum perniciem, ut omni ex parte nova subinde bella emergant. Et certe satis testantur historiae, non fuisse negotium populo Dei cum paucis hostibus, sed a toto fere mundo oppugnatum: deinde non ab externis tantum hostibus, sed a domesticis exhibitas fuisse molestias. *Iuventutis* nomine intelligit prima exordia, non tantum quum Deus populum eduxit ex Aegypto, sed quum Abraham et patriarchas laboriosa militia per totam fere vitam confecit. Quum vero immaniter exagitati essent in terra Chanaan, posteris Aegyptus deterior fuit habitatio, ubi non modo serviliter, sed etiam probrose fuerunt oppressi. In egressu scimus quanta difficultas. Ab eo tempore si quid relaxationis datum est, non tamen diuturna quies fuit usque ad regnum Davidis. Quanquam autem tunc visa fuit beata eius conditio, non multo post exortae sunt turbae atque etiam clades, quae Dei populo exitium minitarentur. Exilio babylonico parum abfuit quin sine ulla spe tanquam sepulcro abditi putrefierent. Post reditum vix breves induciae ad respirandum datae sunt.

Certe ad internecionem saepius fuerunt caesi. Itaque non abs re dicuntur fuisse afflicti, ne quis conciperet mediocri aliquo incommodo fuisse affectos: ac si propheta ante oculos nobis statueret Dei populum quasi semimortuum, quem hostes sub pedibus suis prostratum calcare non dubitent. Quod si ad nos venitur, horrendas persequutiones adiungere conveniet, quibus millies consumpta fuisset ecclesia, nisi Deus quasi redivivam arcanis modis servasset. Porro nisi in malis nostris obstupescimus, huius infaustae aetatis necessitas ad eiusdem doctrinae meditationem nos cogit. Ad haec quum bis dixit, *Afflixerunt me, Afflixerunt me*, repetitio minime supervacua est, ut sciamus Dei populum non semel aut iterum bellasse, sed continuis exercitiis fuisse ad patientiam probatum. Dixerat coepisse *a iuventute*, significans a prima origine sic fuisse imbutum, ut assuesceret ad ferendam crucem: nunc addit quam non abs re fuerit tam aspera educatio, quia per continuos progressus non destitit Deus malis eos subigere. Quod si tam austera fuerunt pueritiae rudimenta, nisi hodie, postquam in virilem aetatem Christi adventu adolevit ecclesia, robur ad ferendum nobis suppetat, nimis pudenda erit nostra mollities. Consolatio autem in postremo verbo posita est, quod hostes, omnia experti, nunquam tamen votis suis potiti sint, quia spem et conatus eorum frustratus est Deus.

3. (*Super dorsum meum.*) Exornat apta similitudine quod dixit de gravibus ecclesiae pressuris. Nam Dei populum agro comparat per quem aratrum trahitur. Dicit protractos fuisse sulcos, ut a scissura et fossione nullus angulus fuerit immunis. His verbis ad vivum exprimit dorso ecclesiae semper infixam fuisse crucem, quae longe et late ipsam proscinderet. Mox tamen additur eadem consolatio, sed sub figura, quod Deus iustus *absciderit funes*. Ad aratrum enim alludit, quod scimus funibus alligari ad colla boum. Et aptissime docet paratos quidem fuisse impios ad pergendum, quia nunquam fessa vel satiata fuisset eorum crudelitas: fuisse etiam armis instructos: sed modum fuisse inexspectatum quo Dominus eorum rabiem compescuit, perinde ac si quis funes et lora conscindens, boves disiungeret ab aratro. Hinc videmus qualis sit ecclesiae ratio: quia Deus iugum suum vult a nobis placide suscipi, spiritus sanctus non abs re comparat nos terrae arabili, quae nihil opponere potest quin tota scindatur aratri tractu. Si quis argutius philosophari velit, dicere liceret arationem fieri ut ager seminatus tandem fructum referat. Sed propheta (meo iudicio) simplicius concionatur de afflictionibus ecclesiae. Epitheton iusti, quo Deum propheta insignit, ad circumstantiam causae aptandum est: ac si diceret, Quamvis ad tempus dissimulet Deus, nunquam tamen oblivisci suae iustitiae, quin det relaxationem miseris: sicut Paulus hanc rationem adducit in secunda sua epistola ad Thessalonicenses, cap. 1, 7. Atque hoc notatu apprime dignum est, salutem ecclesiae necessario coniunctam esse cum Dei iustitia. Prudenter etiam propheta admonet, ideo non praevaluisse hostes, quia Deus eorum conatus abrupit, nec passus est ultra progredi quam apud se decreverat.

5. *Pudefient, et vertentur retrorsum omnes qui oderunt Sion.* 6. *Erunt sicut herba tectorum, quae antequam exeat arescit:* 7. *De qua non implevit manum suam messor, neque sinum suum manipulos colligens.* 8. *Neque dixerunt transeuntes, Benedictio Iehovae super vos, benedicimus vobis in nomine Iehovae.*

5. (*Pudefient.*) Sive haec precatio sit, sive promissio, in futurum tempus respicit propheta. Et certe quum verba omnia sint futuri temporis, aptissime convenit sensus si ex praeteritis colligat quid in finem usque sperandum sit. Utrovis modo accipias, docet propheta non esse cur animum despondeant fideles, ubi vident in sublime hostes suos attolli. Neque enim propter altiorem situm pluris est herba quae in tectis nascitur, quam seges quae in humili fundo calcatur pedibus. Nam herbae tectorum licet alte emineant super hominum capita, primum sunt inutiles, deinde paulo post arescunt. Alii verbum שלף vertunt evellatur: ac si dictum esset, absque manu vel artificio hominis siccari. Sed quum proprie educi vel exire significet, intelligit (meo iudicio) propheta, adeo non esse diuturnum vigorem, ut marcescant ac pereant in primo germine: quia nulla subest radix, nulla etiam terra quae succum vel humorem suppeditet in alimentum. Quoties ergo nos terrebit hostium splendor, vel eminentia, veniat nobis in memoriam haec comparatio, herbam in tectis nascentem esse sublimem, sed absque radice, ideoque non longae durationis: sic istos, quo propius superbiae suae altitudine ad solem accedunt, citius aestu consumptum iri, quia radice carent: quum sola humilitas vitam et vigorem a Deo hauriat ut nobis inspiret.

7. (*De qua non implevit.*) Confirmat rursus, quantumvis exsurgant impii, vel se efferant, manere tamen in herba, quia neque unquam producunt bonam frugem, neque ad maturitatem perveniunt, sed mera apparentia (ut loquuntur) turgent. Ut hoc planum faciat, opponit eos herbis frugiferis, quae ex vallibus et locis depressis alimenta hominibus producunt. Tandem omnium odio vel contemptu dignos esse dicit, quum publicis votis benedicantur segetes. Caeterum, quum doctrinam hanc a communi vitae usu sumpserit propheta, monemur,

simul ac oculis nostris spes aliqua proventus occurrit, rogandum esse Deum, in cuius manu est terrae foecunditas, ut benedictionem suam pleno effectu confirmet. Et certe quum tot periculis obnoxii sint terrae fructus, mirum nisi necessitas ipsa nos ad orandum sollicitet. Adde quod non de solis filiis Dei loquitur, qui vere ex eius verbo edocti sunt terram eius gratia esse fertilem: sed complectitur etiam homines profanos, quibus naturaliter ingenita est eadem notitia. Porro si non modo habitabimus in ecclesia Domini, sed studebimus censeri inter legitimos eius cives, intrepide despicere licebit totam hostium nostrorum potentiam, quia etsi floreant ad tempus, sintque conspicui, sunt tamen herbae steriles et maledictae.

PSALMUS CXXX.

ARG. Sive privatim suo nomine oret propheta, sive ecclesiae totius personam sustineat, malis obrutus ardenti vehementia liberationem flagitat. Et quanquam se iuste castigari agnoscit Dei manu, se tamen et pios omnes ad bene sperandum hortatur, quia Deus suorum sit perpetuus redemptor, et in promptu suppetat ratio qua eos a morte eripiat.

Canticum graduum. 1. *De profundis clamavi ad te Iehova:* 2. *Domine audi vocem meam, intentae sint aures tuae ad vocem precationum mearum.* 3. *Si iniquitates observes Deus, Domine quis consistet?* 4. *Quia apud te est propitiatio ut timearis.*

1. (*De profundis.*) Notandum est quod se velut ex profundo gurgite vocem emittere dicit propheta, utpote malis obrutus. Quia enim miseriae quarum finis non apparet, desperationem fere secum trahunt, nihil magis difficile quam ex gravi et alta moestitia animos excitare ad precandum. Et mirum est, quum rebus laetis et tranquillis frigeant preces, quia tunc sensus nostros occupat securitas: malis quae acuere nos debebant, magis torpere attonitos. Atqui propheta ex molestiis, cura, periculis, moerore, sub quibus demersus est, precandi fiduciam sumit. Anxietatem vero et studii ardorem exprimit tam voce *clamoris,* quam repetitione quae habetur secundo versu. Quo magis detestabilis est barbara papistarum inscitia, dum Psalmum hunc in usum alienum trahentes, foede profanant. Quorsum enim demurmurant eum pro mortuis, nisi quod eos fascinavit Satan ut doctrinam apprime utilem suo sacrilegio exstinguerent? Nam ex quo ad mortuas umbras raptus fuit Psalmus, vulgo fere creditum est nullum esse eiûs usum inter vivos: atque ita mundo periit incomparabilis thesaurus.

3. (*Si iniquitates observes.*) Hic iam fatetur se iustas poenas luere, quantumvis misere afflictus sit. Porro quum suo exemplo toti ecclesiae regulam dictet, nemo sine humili deprecatione in Dei conspectum se offerre audeat, praesertim ubi Dominus severe nos tractat, sciamus eandem quae hic editur confessionem a nobis exigi. Nam qui vel sibi blanditur, vel neglectu sua peccata sepelit, dignus est qui tabescat in suis miseriis: certe indignus est qui vel minimum levationis a Deo impetret. Simul ergo ac irae suae signa profert Deus, etiam qui aliis omnium sanctissimus videtur, ad hanc vocem descendat, si iure nobiscum agere statuat Deus, vocetque ad tribunal suum, neminem mortalium posse consistere. Atque ut demus unum hominem hic precari, simul tamen pronuntiat de toto genere humano, ac si diceret, a primo usque ad ultimum omnes filios Adae, si reddenda sit vitae ratio, perditos esse ac damnatos. Ergo sanctissimos etiam quosque hunc reatum subire necesse est, ut ad misericordiae asylum confugiant. Nec tamen propheta extenuandae culpae causa alios secum involvit: sicut hypocritae, ubi non audent prorsus se iudicio eximere, subterfugium hoc sibi accersunt: An ego vel primus vel solus peccavi? atque ita dum se in turba miscent, dimidiam absolutionem se adeptos credunt. Propheta vero tale effugium minime captavit: imo postquam se penitus excussit, eo graviore poena obstrictum esse fatetur, quod ex toto genere humano ne unus quidem aeternum exitium effugere queat. Ac si dixisset, Quisquis accedet in conspectum Dei, quamlibet rara sanctitate polleat, succumbet tamen, quid igitur mecum fiet qui non unus sum ex optimis? Haec genuina est huius doctrinae applicatio, ut quisque vitam suam serio examinet ad perfectionem illam quae nobis in lege praescribitur. Sic fiet ut sine exceptione fateri cogatur, cunctos mortales aeterno interitu dignos esse: singuli vero se millies perditos esse agnoscant. Iam vero docet hic locus, quum nullus propriis operibus stare queat, quicunque iusti reputantur coram Deo, venia et remissione iustos esse: alioqui evanescet omnes iustitia. Et papistae quidem fatentur defectum operum indulgentia suppleri: sed quia partialem somniant iustitiam, quae homines sustineat coram Deo, longissime aberrant a prophetae sensu, sicuti ex sequentibus clarius liquebit.

4. (*Quia apud de est.*) Versus hic longius nos deducit, nam etsi ore tenus fatentur omnes neminem esse in mundo quem Deus, si velit, aeternae morti non iure addicat: quotusquisque sibi persuadet quod nunc addit propheta, gratiam qua indiget sibi paratam fore? nam vel cum stupore indormiunt suis peccatis, vel fluctuantur inter varias dubitationes, et tandem desperationi succumbunt. Sine

controversia (ut dixi) valet illud axioma inter omnes, neminem extra noxam esse: claudit tamen oculos maior pars ad sua vitia, et in latebris ignorantiae suae secure desidet, nisi violenter excitetur. Ubi autem urgentur Dei iudicio, trepidant, vel usque ad desperationem torquentur. Quia igitur nemo Deum sibi propitium fore confidit, nulla est petendae veniae cura. Si quis serio iudicii Dei sensu expergefiat, pudore et metu humiliari necesse erit. Sed non sufficeret talis displicentia, nisi simul accedat fides, quae deiectos timore animos ad petendam veniam erigat. Recte ergo David, ut verum poenitentiae affectum induat, se primo ad Dei tribunal sistit: sed ne terrore confusus deficiat, mox spem veniae adiungit. Et certe qui non ultra gradum hunc procedunt, ut se morte aeterna dignos sentiant, eos videmus quasi phreneticos magno impetu contra Deum ruere. Ideo quo se et alios melius confirmet propheta, pronuntiat non posse a Deo suam clementiam avelli vel separari, ac si diceret, Simul ac de te cogito, occurrit etiam tua bonitas, ut non dubitem te mihi fore propitium, quia exuere naturam non potes, certoque persuasus sim te ideo misericordem esse quia Deus es. Sciamus autem non de confusa gratiae Dei notitia hic agi, sed unde certo colligat peccator, simulac Deum quaesierit, paratam reconciliationem fore. Quare non mirum si apud papistas nulla viget firma Dei invocatio, ubi sua merita, satisfactiones, et dignam (ut vocant) praeparationem miscentes Dei gratiae, de reconciliatione cum Deo suspensi dubiique semper disceptant. Ita fit ut orando nihil quam suos dolores et cruciatus augeant, quemadmodum si quis lignum admoveat iam accenso igni. Ut autem orando quis proficiat, eum necesse est a gratuita peccatorum remissione incipere. Notanda est etiam finalis causa cur Deus ad ignoscendum propensus dicatur, et nunquam in medium prodire quin se placabilem servis suis offerat: quia scilicet nulla maneret pietas in mundo, nullus Dei cultus sine impetrandae veniae fiducia. Hoc quoqe principium ignorant papistae. Prolixe quidem concionantur de timore Dei, sed quia perplexas dubitatione tenent miseras animas, aedificant sine fundamento. Et certe hic primus Dei rite colendi gradus est, sponte nos ei et liberali affectu subiicere. Nam quod de eleemosynis docet Paulus 2. Corinth. cap. 9 versu 7 ad omnes vitae partes extenditur: Deum scilicet hilarem datorem amare. Porro qui fiet ut se Deo quisquam alacriter offerat, nisi recumbat in eius gratiam, certoque persuasus sit sua obsequia placere? Quin potius fugient omnes, atque horrebunt Dei conspectum: quod si non tergum prorsus obvertant, captabunt tamen subterfugia. Denique sensus iudicii Dei absque spe venia horrorem incutit, qui odium necessario ex se generat. Non contemnit quidem Deum peccator, qui minas eius formidans, apud se angitur: sed tamen fugit, hoc vero ipsum fugere mera est apostasia et rebellio. Unde sequitur, Deum nunquam recte coli absque notitia gratiae eius. Tenenda est etiam altera ratio quam attigi, nisi confidimus acceptum esse Deo quod ei offerimus, ignavia et torpore nos retineri. Quanquam enim increduli multum fervoris saepe ostentant (ut videmus papistas laboriose suis superstitionibus incumbere) quia tamen Deum sibi propitium esse non statuunt, nullum interea praestant spontaneum obsequium: quia nisi eos cogeret servilis formido, mox erumperet horribilis contumacia, quae metu suppressa latet.

5. *Exspectavi Iehovam, exspectavit anima mea, et in verbum eius speravi.* 6. *Anima mea ad Dominum ante custodes mane, custodes mane.*

5. (*Exspectavi Iehovam.*) Postquam Deum in genere miseris peccatoribus qui ad eum confugiunt, exorabilem testatus est, concludit se inde animari ad bene sperandum. Nam praeteritum verborum tempus loco praesentis accipitur. Porro quum per se emphatica sit repetitio, est etiam auxesis in voce *animae:* ac si diceret, se in Deo sperare, et quidem intimo cordis affectu. Atque hinc etiam colligimus, non modo in hominum oculis fortem fuisse, sed arcano etiam sensu apud Deum quietem et patientiam fovisse: quae optima est fidei probatio, quia utcunque multos cohibeat ambitio ne aperte Deo obmurmurent, vel diffidentiam suam prodant, vix decimus quisque remotis arbitris vel testibus pacato animo Deum exspectat. Addit continuo post, hanc patientiae suae fulturam esse, quia in Dei promissiones recumbat: quibus sublatis, Dei gratiam evanescere necesse est, atque ita mentes nostras concidere, et desperatione obrui. Caeterum, ut verum spei nostrae documentum exstet, solo Dei verbo contentos esse docet. Ubi vero quis verbum amplexus, salutem sibi a Deo promittet, fiducia haec exspectationis vel patientiae mater erit. Quanquam autem se ipsum alloquitur confirmandae fidei suae causa, non tamen dubium est quin similem fiduciae materiam suggerat omnibus Dei filiis: ac primo verbum illis statuat ut inde toti pendeant. Deinde admonet evanidam esse fidem, nisi ad patientiam nos formet.

6. (*Animo mea ad Dominum.*) Hoc versu tam fervorem sui studii, quam constantiam exprimit. Nam se *custodes* antecedere dicens, quam sedulo et alacriter ad Deum adspiret, hac similitudine ostendit. Repetitio autem, constantiae testimonium est, quia non dubium est quin continuum actum vel tenorem, ideoque perseverantiam designet. Utrumque vero dignum est notatu: quia plus satis

apparet quam lente ac frigide ad Deum mentes nostrae contendant: deinde quam facile ad minimos quosque flatus nutent, atque etiam labantur. Porro quia solebant vigiliae in quatuor partes distribui, sic exponi potest hic locus, Quemadmodum nocturni custodes, qui vicibus excubias peragunt, intenti sunt ad auroram, ita prophetam summa animi attentione ad Deum respexisse. Sed videtur simplicior esse sensus, Sicuti mane alios omnes praeveniunt sua vigilantia, et omnium primi surgunt portarum custodes, ut ad suam stationem compareant, ita animum prophetae summa celeritate ad quaerendum Deum properasse. Repetitio, sicuti iam admonui, docet, in illo intuitu stetisse defixum, quia semper cavendem est, si Dominus longius nos suspendit, ne morae taedio fervor noster languescat.

7. *Sed speret Israël in Iehovam: quia apud Iehovam clementia, et multa apud eum redemptio.* 8. *Et ipse redimet Israëlem ex omnibus iniquitatibus eius.**)

7. (*Speret Israël.*) Postquam de se loquutus est propheta, et commune in sua persona exemplum proposuit, iam ad totum ecclesiae corpus doctrinam accommodat. Notandum vero est ubi spem omnium piorum fundatam esse velit, nempe in Dei misericordia, ex qua nascitur redemptio. Priore membro fideles admonet, etiamsi dignitatem nullam afferant, neque merita, sufficere tamen ipsis quod Deus sit misericors. Atque haec inter fidem ecclesiae et gratuitam Dei bonitatem mutua relatio diligenter notanda est: ut sciamus, eos omnes qui meritis suis freti Deum remuneratorem sibi fore confidunt, spem suam ad scripturae normam minime componere. Ex hoc fonte *redemptionem* deducit: quia, ut populi sui redemptor sit Deus, non aliunde quam sua misericordia movetur. *Multam* vero esse dicit, ut se vel in ultima desperatione sustineant fideles, quia in manu Dei sint multae et incredibiles servandi viae. Ac fieri potest ut afflictissimo ecclesiae statu compositus fuerit Psalmus, qui deiicere omnes posset, nisi immensa potentiae Dei ad suos servandos magnitudo illis opposita fuisset. Atque hic verus est praesentis doctrinae usus, ut in profundis gurgitibus demersi non tamen dubitent exitum in manu Dei esse, qui rationes absconditas quoties erit opus inveniet, deinde statuant, quoties afflicta fuerit ecclesia, eum fore liberatorem, quo etiam spectat quae mox sequitur clausula.

8. (*Et ipse redimet Israëlem.*) Propius ad ecclesiam applicat quod dixit: colligit enim, minime dubium esse quin Deus, cui patent multiplices ad servandum viae, futurus sit redemptor populi quem elegit. Quibus verbis docet, ubi testata nobis est Dei adoptio, salutem quoque certam nobis esse. Crassius hoc modo exponere licebit prophetae mentem: Quum Dei sit perpetuum munus redimere, non sit autem promiscue omnium redemptor, sed tantum electi populi, minime timendum esse quin fideles ex malis omnibus emergant: quia alioqui cessaret Deus ab officio quod sibi vendicat. Atque iterum inculcat, modo ad reatum deprecandum supplex accedat Israël, peccata eius non fore obstaculo quominus Deus sit redemptor. Etsi enim עוֹן saepe pro poena peccati ponitur, subest tamen culpae notatio. Iam quoties poenarum mitigationem Deus promittit, simul docet peccatis se fore placabilem: imo reconciliatione oblata, spem veniae facit peccatoribus. Secundum hunc sensum dicitur ecclesiam suam redempturus, non ab exilio babylonico, vel a tyrannide et iniuriis hostium, vel a penuria, vel denique ab aliis incommodis, sed a peccatis, quia donec hominibus quos affligit ignoscat, nulla speranda est liberatio. Quomodo igitur vel quo ordine petenda sit a malis omnibus liberatio, hinc discamus, nempe ut semper primum gradum teneat peccatorum remissio, sine qua feliciter nihil succedet. Nam qui poenas tantum excutere cupiunt, similes sunt deliris aegrotis, qui de morbo non solliciti tantum ad symptomata curanda intenti sunt. Ergo ut nos a miseriis liberet Deus, danda in primis opera est, ut abolitis peccatis redeamus cum ipso in gratiam: alioqui parum proderit, temporalem poenam laxari: quia id reprobis etiam saepe contingit: haec autem est solida liberatio, ubi Deus abolitis peccatis propitium se ostendit. Unde etiam colligimus, minime timendum esse, ubi veniam adepti erimus, quin humanitas Dei et clementia nobis parata sit et exposita, quia Redimere ab iniquitate, tantundem valet atque poenis vel castigationibus modum imponere. Quo refellitur perversum commentum de satisfactionibus et purgatorio, quasi Deus culpam condonans, poenam retineat. Quod si quis obiiciat, puniri interdum a Domino qui iam adepti sunt veniam: concedo, non semper eodem momento Deum favoris sui signa ostendere hominibus, quo sibi eos reconciliat: sed quamvis eos erudiat in posterum, rigorem suum interea lenire. Id vero nihil ad satisfactiones pertinet, quibus papistae fingunt se Deo afferre dimidiae redemptionis pretium. Certe innumeris locis, ub Deus externas benedictiones populo suo promittit, semper exordium facit a culpae remissione. Quare nimis crassa inscitia est, non remitti poenam donec operibus placatus sit. Iam quum Dei consilium sit, poenis ad obsequium cogere fideles, perperam hoc ultra mortem extenditur. Sed non mirum est papistas tot profana somnia coacervare, qui unicum reconciliationis modum non tenent, nempe Deum

*) Ses iniquitez, *en marge:* ou punitions.

non aliis propitium esse nisi qui expiationem suam quaerunt in Christi sacrificio. Notandum autem quod dicit *ex cunctis iniquitatibus*, ne miseri peccatores, quamvis multiplici reatu se obstrictos sentiant, sperare tamen desinant propitium sibi Deum fore.

PSALMUS CXXXI.

ARG. Hic David, ut populum animet ad strenue militandum sub auspiciis suis, vel etiam ad obsequium sibi praestandum pios omnes hortetur atque invitet, Deum pronuntiat semper ducem sibi fuisse, nec absque eius mandato et vocatione quidquam se fuisse aggressum.

Canticum graduum Davidis. 1. *Iehova non est exaltatum cor meum, nec elati sunt oculi mei, nec ambulavi in rebus magnis et absconditis a me*:

1. (*Iehova non est exaltatum.*) Quia Dei ecclesiae praeerat David, ut se legitimum probaret regem, ac fideles sibi morigeros redderet, testari voluit nihil se ambitione vel superbia abreptum tentasse: quin potius se quieta et placida modestia fuisse retentum, ut se Deo subiiceret. Quae doctrina ideo apprime est utilis, quod nulla certior bene vivendi regula est, quam dum quisque sorte divinitus sibi praescripta contentus, fortunam sibi non fingit, sed Dei vocationem placide exspectat: neque plus expetit quam licet: neque se praecipitanter ingerit: neque etiam ad magnitudinem effertur, sed in suo gradu libenter se continet. Porro cor suum exaltatum fuisse negans, fontem omnis temeritatis et illicitae audaciae notat. Unde enim fit ut suis cupiditatibus ita serviant homines, ut volitent per medium aërem, ut omnia miscendo mundum conturbent, ut denique sua audacia ferantur praecipites, nisi quia superbia turgent? Correcta vero altitudine cordis, moderationem omnes colent. Quod de *oculis* additur, perinde valet ac nullum superbiae signum in gestu aut vultu exstitisse: sicut alibi in superbis damnantur alta supercilia. Etsi longius non inepte extendi hoc posset, quod scilicet David non modo cor suum compescuerit, ne se ambitione efferret: sed oculis quoque fraenum iniecerit, ne cordi altitudinis cupido se comites praeberent. Summa est, una cum corde omnes sensus ad modestiam fuisse submissos. Quod se *negat ambulasse in rebus magnis*, ad animum referri necesse est. Res certe praeclarae fuerunt, non modo fungi prophetae officio, sed regia etiam dignitate esse ornatum: imo in sacro unigeniti filii Dei solio sedere. Omitto alias excellentiae partes, quibus eum Deus a vulgo hominum exemit. Verum quia se continuit in hoc gradu, ne aliud appeteret quam Deo et ecclesiae eius servire, merito asserit se non ambulasse in rebus magnis. Quanquam ne quis frustra in verbo uno haereat, particula quae sequitur, *supra me*, communiter rebus magnis et absconditis vel mirabilibus aptanda est. Non ergo agitur quam humilis vel excelsa fuerit Davidis conditio: quia sufficit tenuisse modum, ne transsiliret vocationis suae metas. Neque enim fas sibi duxit vel pedem movere, nisi quatenus Dei praecepto regebatur. Atque hic tenenda est antithesis inter Davidis submissionem, et pravam eorum temeritatem, qui posthabito Dei iussu se ingerunt ultra quam par est, vel in alienas functiones involant. Nam ubi praelucet Dei vocatio, nihil nobis erit absconditum, vel magnum supra nos, praesertim si ad quodvis obsequium parati simus: quoscunque vero ambitio sollicitat, necesse est in labyrintho vagari. Et sane videmus ut magnificos istos conatus, in quibus fastuose se iactant filii saeculi, frustretur Deus. Per longos suos discursus obequitant, versant totum mundum suo arbitrio, et nihil intactum praetereunt: placent etiam sibi in suo acumine et industria, verum ubi in magnum acervum extulerunt sua consilia, repente evertitur: quia nihil inest solidum. Duobus autem diversis vitiis laborant qui Deum praeire volunt, sequi non sustinent: alii enim ferventer se praecipitant, ac si lapides aedificandi causa in coelum proiicerent, alii vero, quamvis non palam suam intemperiem prodant, sed lenti sint, et quasi reptando in longum tempus prospiciant: quia tamen non minore arrogantia decernunt, contempto Deo, quid post decem et viginti annos facturi sint, ac si coelo et terrae dominarentur, lapides aedificii sui fundandi causa iaciunt in profundum mare. Atqui, si Deus centum illis vitas proroget, nunquam ad superficiem pervenient. Quod si Deo se quis subiiciat, primum nihil appetens, deinde se continens in suo modulo, cum Davide planam et aequabilem viam tenebit.

2. *Si non posui et quietam tenui animam meam, sicut est ablactatus super matrem suam, sicut ablactatus super me anima mea.* 3. *Speret Israël in Iehovam ex nunc et usque in saeculum.*

2. (*Si non posui.*) Concinna similitudine hic melius explicat quid sibi voluerit, puero nuper ablactato se comparans. Sensus autem est, curis omnibus valere iussis, quae ambitiosos homines inquietare solent, parvitatem amasse. Quia autem res est difficilis creditu, iureiurando confirmat: de cuius forma alibi dictum fuit, nam subaudienda est imprecatio quae tacetur: ut discant homines iurando linguam suam cohibere, ne futiliter Dei nomen usurpent. Quod ad verba spectat, *ponere animam*

instar pueri, est eam formare ut similis sit. Deinde ostenditur qua in re, nempe ut quiesceret in silentio. Est enim רוממתי verbum quadratum a רום, quod transitive accipitur pro cogere ad silentium. Porro istud *quiescere* fervidis studiis opponitur, quibus se multi et totum mundum tumultuose perturbant. Infantis pueri similitudo alibi in vitio ponitur. Nam quum dicitur Iesaiae 28, 9: Quem docebo scientiam? abductos a lacte? avulsos ab uberibus? propheta odiose populi tarditatem perstringit, ac si nihilo esset ad discendum magis idoneus, quam pueri nondum bimuli. Sed eadem ratione hic laudatur simplicitas qua dicit Christus, Matth. 18, 3: Nisi sitis puero huic similes, non poteritis ingredi in regnum Dei. Inde autem insanae cupiditates, quod homines ultra quam par sit, sapere et providi esse appetunt. Ideo addit David, *anima mea super me* quievit: non quod propriis viribus niteretur, sed quia animum nullis cupiditatibus agitatum placide et suaviter in sinu fovebat. Notatur enim antithesis inter vagos et erraticos, imo violentos eorum motus, qui sorte sua non contenti sese temere proiiciunt, et piorum modestiam qui in Dei vocatione tranquilli resident. Iam ex conclusione patet quorsum asserat David, nihil se carnis impulsu fuisse aggressum. Iubet *Israëlem sperare in Deo.* Certe abrupta esset oratio, nisi quia ad communem ecclesiae salutem magnopere interfuit, ipsum divinitus in solio regni locatum esse: quia hoc modo de promissa benedictione certi erant fideles. Atque haec certe optima sperandi ratio, ubi sobrie et humiliter de nobis sentientes, nihil nisi de autore et approbatore cupimus vel audemus.

PSALMUS CXXXII.

ARG. Propheta, quisquis sit Psalmi autor, Deum in persona fidelium de sua promissione appellat, ne regnum vel templum intercidere unquam sinat, sed utrumque stabiliat ac tueatur.

Canticum graduum. 1. *Memento Iehova Davidis cum omni afflictione eius:* 2. *Qui iuravit Iehovae, vovit forti Iacob:* 3. *Si introiero in tabernaculum domus meae, si adscendero super stratum lecti mei,* 4. *Si dedero somnum oculis meis, palpebris meis dormitationem:* 5. *Donec invenero locum Iehovae, habitacula forti Iacob.*

1. (*Memento Iehova.*) De autore Psalmi interpretes non consentiunt: etsi minime dubium est vel Davidem vel Solomonem esse. Nam in solenni dedicatione templi, quum Solomo preces conciperet, sacra historia quosdam versus ab eo pronuntiatos recitat: unde probabilis coniectura elicitur iam tunc Psalmum in populo notum fuisse ac celebrem, vel Solomonem pauca verba in eum usum aptasse cui totum Psalmum destinaverat. Porro quia Davidi promissa fuerat regni ac templi perpetuitas, nomen eius proponitur in medium: quia etiam post eius mortem, superstes nihilominus vigebat Dei veritas. Ita merito in hanc formam precari ecclesia potuit, ut praestaret Deus quod servo suo Davidi pollicitus fuerat, non privato eius nomine, sed in omnium piorum gratiam. Quo satis superque refellitur papistarum stultitia, dum ex hoc loco mortuorum suffragiis nos iuvari contendunt. Quasi vero hic patronum e sepulcro fideles sibi accersant, qui apud Deum verba faciat. Quin potius ex contextu patebit, foedus tantum spectasse quod Deus cum Davide pepigerat: quia sciebant hac lege apud unum hominem fuisse depositum, ut de manu (quod aiunt) in manum ad omnes perveniret. *Afflictionis* autem vel humiliationis non abs re fit mentio. Nam quod quidam mansuetudinem vertunt, a ratione dissidet. Fateor 2. Chron. capite 6, 42 poni חסדים, hoc est clementias, vel bonitates, quod passive mihi positum videtur pro beneficiis quibus ornatus fuerat David: hic vero eorum sententiae indubie subscribo qui anxias curas intelligunt, totque difficultates et certamina quibus agitatus fuit David, quantisper eum Deus suspensum tenuit. Itaque summa est, Memento Deus quanta anxietate aestuaverit David, quantis cum molestiis luctatus fuerit antequam potitus sit regno, quam ferventer etiam et anxie adspiraverit ad exstruendum tibi templum: quod tamen secundum tota vita adeptus non est. Et merito sane apud fideles periculis, laboribus, et suspiriis Davidis obsignata fuit coelestis oraculi veritas: quia abunde testatus est quam firmum certumque duceret quod ex ore Dei profectum erat. Quod in textu copulam interiiciunt, memento Davidis et afflictionis, mihi non placet, nam particula את potius specialem respectum notat, ut in memoriam veniant Davidis afflictiones, vel ut ipse in Dei conspectum prodeat cum suis afflictionibus, et secundum eas voti compos fiat.

2. (*Qui iuravit Iehovae.*) Inter afflictiones hanc numerat praecipuam, quod David de arcae statione perplexus se ipsum cruciaverit. Iussus quidem a Mose pridem fuerat populus Deum colere in loco quem elegerat, Deut. capite 12, 5. Sciebat David maturum iam adesse tempus quo locus ille pateficret: et tamen dubius haerebat, quod non absque sollicita exspectatione fieri potuit: praesertim quum tanto cultus Dei studio flagraret, deinde angeretur de fixa Dei praesentia ad tuendum et regendum populum. Narrat autem iurasse, omnibus aliis posthabitis, sibi fore curae aedificationem templi. Quan-

quam in formula durior est ac severior obsecratio, ac si somno ciboque et aliis vitae adminiculis renuntiet, donec locus templo designatus fuerit. Atqui temere id et inconsiderato zelo facturus erat: quia non erat in eius arbitrio tempus Deo praefigere, multorum vero dierum perferre inediam, vel multis noctibus pervigilem durare, non ferebat eius facultas. Ad haec quando dicemus nuncupatum ab eo fuisse votum? Scio quid respondeant ex Hebraeis quidam, quum expavefactus angeli conspectu cecidit, hoc iusiurandum fuisse ab eo conceptum. Fateor quidem paulo post monstratam ei fuisse aream: sed divinatio est parum firma et prorsus coacta, restringere ad illum temporis articulum quod potius de longa meditatione intelligi debet. Porro nihil erit absurdi, si dicamus loquendi genus esse hyperbolicum: nec referri hoc loco conceptam devotionis formulam, sed ita mitiganda esse verba: Ne unquam vel domum ingrediar, vel spondam lecti mei conscendam, quin me ista cura sollicitet. Persuasus certo erat, sedem sanctuarii et regni statum res esse coniunctas: ideoque nihil mirum si neque rex sibi visus fuerit, neque ullis vitae commodis sibi frui tranquille promiserit, donec certior de loco templi factus esset. Quia tamen nihil certi habemus, ubi nos destituit scripturae testimonium: tantum affero quod meo iudicio magis est probabile. Sensus autem hic non male quadrabit, sive domi habitet David, sive in lecto iaceat, semper anxio et inquieto animo fore, donec edoctus de perpetua arcae habitatione fuerit. Quantum ad votum pertinet, ex hoc loco et similibus perperam colligunt papistae, quidquid absque delectu votorum effutiverint, Deo probari. Nam sicuti Deo vovere quod sibi gratum fore pronuntiat, laudabile est: ita nimis vitiosa audacia est, dum carnis suae sensu ad quidvis vovendum prosiliunt homines. Itaque spectandum quid probet, ne praecipuo iure suo fraudetur: quia apud eum potior est obedientia quam victimae.

6. *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis sylvae.* 7. *Ingrediemur in habitationes eius, adorabimus ad scabellum pedum eius.* 8. *Surge Iehova in requiem tuam, tu et arca fortitudinis tuae.* 9. *Sacerdotes tui induantur iustitia, et mansueti tui exsultent.*

6. (*Ecce audivimus eam in Ephratha.*) Versus hic valde obscurus est, ut mirum non sit interpretes in sensu eius quaerendo se torquere. Primum relativo generis feminini nullum antecedens respondet, cogit ergo necessitas ad habitationem referre cuius ante meminit, licet in numero plurali. In voce Ephratha magis sudatur, ubi nunquam reposita fuit arca foederis. Si de tempore anteacto agitur, debuit potius nominari Silo. Sed quum extra controversiam sit, novum domicilium celebrari a propheta, cur pro Sione Ephratha ponitur? Quidam frivolo commento se expediunt, binominem fuisse locum, et aream quae ostensa fuit Davidi, dictam quoque fuisse Ephratha, quod locus esset fertilis, unde et Hieronymus καρποφορίαν vertit, quanquam ne ipse quidem sibi ubique constat: quia dum alicubi allegoriis suis ludit, interpretatur furorem: quod absurdum est. Equidem non dubito quin a פרה, quod est fructum ferre, deductum sit nomen: sicut et Bethlehem, quae in ea regione sita erat, ob foecunditatem dicta est domus panis. Sed de nomine loci frigida est divinatio: itaque quaerendum quod ad verisimilitudinem propius accedat. Primum nonnihil coloris haberet haec expositio: Rumor vulgatus fuerat arcam foederis locandam esse in Ephratha, unde oriundus erat David, et certe credibile est, tam arcae, quam sanctuario locum in solo eius natali maxime idoneum visum esse. Nec mirum est si haec opinio passim hinc invaluerit. Itaque auditus hic positus esset pro communi fama. Quod si placeat hic sensus, tempus verbi esset plusquamperfectum, Audieramus eam in Ephratha, invenimus autem in sylvis, hoc est, in loco non tam culto, neque amoeno. Scimus enim Ierusalem montibus fuisse cinctam, nec partem illam terrae fuisse frugiferam, ut non abs re vocetur sylvosa. Expendant etiam lectores an alter hic sensus male conveniat, ut si dicant fideles se audiisse in Ephratha, quia Dominus sublimius aliquid de Ephratha pollicebatur, quam de Sion. Etsi enim memorabile illud Michaeae 5, 2 vaticinium nondum editum fuerat, fieri tamen potest ut iam Deus aliquid magnificum et insigne de Bethlehem testatus foret. Audivimus ergo de Bethlehem: sed quia locus ille adhuc in spe nobis est absconditus, interea colendus erit Deus in loco sylvoso, donec promissionem, quam de Ephratha suspendit, impleat. Sed quia haec interpretatio coacta est, eam vix audeo amplecti, certe pro genuina non commendo. Mihi simplicius videtur, nomen Ephratha potius de persona Davidis quam de loco accipere: ac si dixisset propheta, Nunc tandem ex quo regem Ephrathaeum sibi Deus delegit, locum simul arcae foederis fuisse destinatum. Ponitur autem primo loco auditus, quia non fuit in hominum arbitrio sanctuarium Dei usquam figere, donec patefacta esset Dei voluntas. Nec vero supervacua est gratulatio, quod tandem sub regno Davidis nobile illud oraculum de aeterna templi statione allatum fuit. Interea ostendunt fideles se arcam non locasse in hospitio fortuito, sed divinitus fuisse edoctos ubi Deus coli vellet, sicuti in legitimo cultu semper primatum tenet fides, quae ipsa ex auditu nascitur. Caeterum quamvis mons Sion nullis fere dotibus

excelleret ostendunt tamen fideles, nefas esse de loco eligendo disceptare: quia iam audierint quid Deo placeat.

7. (*Ingrediemur in habitationes eius.*) Hic dictat communem exhortationis formam piis omnibus, qua se mutuo invitent ad eum locum qui ab angelo monstratus fuerat. Et certe aequum est, quo certius innotuerit Dei voluntas, eo nos ad obsequium alacriores reddi. Ergo quum nunc probe teneat populus, locum a Deo fuisse electum, admonet propheta iam non esse locum desidiae, sed maiore studio properandum esse: quia Deus certa quiete electa familiarius ad se vocat. Quibus verbis damnat eorum omnium segnitiem, qui pro modo revelationis etiam in zelo non proficiunt. Quod *habitationes* plurali numero dici volunt, quia in templo erat sanctuarium interius, deinde media pars, et tertio atrium, nescio an tam argute loquutus fuerit Psalmi autor: non tamen repudio. Plus momenti est in epitheto quod mox additur: nam propheta arcam foederis *scabellum Dei* vocans, breviter ostendit, immensam Dei essentiam non includi sanctuario, sicuti crassi homines fingebant. Si enim tota externi templi maiestas nihil fuit quam scabellum pedum, fideles ad coelos necesse fuit assurgere, ut Deum ipsum reverenter suspicerent. Certe fas non fuit terrenum quidquam de eo imaginari. Dicitur quidem alibi Dei facies, Psal. 27, 8: nempe ut solida fidei certitudine populus ad symbolum divinitus sibi propositum intentus sit. Propheta autem hic distinctius de utroque loquitur, quod scilicet Deum templo includere prava superstitio sit: neque tamen frustra externis symbolis ecclesia utatur, ne scilicet vel adminicula fidei suae negligant, vel in ipsis nimium sint defixi. Etsi igitur in coelo et supra omnes coelos habitat Deus, in eo tamen quaerendo non cogimur sine adiumentis illuc usque evolare: quia symbolum praesentiae suae porrigens, pedes suos in terram extendit, nobisque palpandos praebet. Nunc videmus quam utiliter balbutiat spiritus sanctus pro infirmitatis nostrae captu, ut nos a terrenis elementis in coelum evehat. Niceni vero concilii secundi plusquam bruta fuit caecitas, dum ad probandam idololatriam boni paterculi locum hunc torquere ausi sunt, quasi vero David vel Solomo statuas Deo erigere iubeat in quibus colatur. Nunc postquam abolitae sunt figurae legales, rite ad scabellum Dei adorant qui reverenter eius verbo se subiiciunt, et sacramentis se exercent ad spiritualem eius cultum. Et quia sciunt Deum non simpliciter e coelo descendere, sed auferre pedes suos, gradatim ad ipsos adscendunt. Quia autem in Christo non modo quiescunt pedes Dei, sed tota essentiae Dei et gloriae plenitudo residet, in ipso quaerendus est pater. Et certe ideo descendit ut nos sursum attolleret.

8. (*Surge Iehova in requiem tuam.*) Est hic loquendi modus satis crassus, ut Deus, qui coelum et terram implet, veniat in novum hospitium, sed iis elogiis externa quae instituit Deus pietatis exercitia consulto ornantur, quo libentius illis operam impendant fideles. Nam si Deus nullo medio interposito recta nos in coelum vocet, quia nobis horrorem incutit longa distantia, friget invocationis studium. Itaque licet locum non mutet, propius tamen ad nos accedit. Sic olim ad populum suum descendit per arcam foederis, in qua visibilem exstare voluit gratiae et virtutis suae praesentiam. Ideo secundum membrum exegetice additum est, ut scirent fideles, Dei adventum non aliter intelligi nisi quatenus virtutem suam in arca conspicuam reddebat. Nam et hoc sensu vocatur *arca fortitudinis:* quia non mortuum vel inane spectrum erat, sed re ipsa monstrabat Deum ecclesiae suae propinquum esse. Requies autem Dei vocatur mons Sion, quia nusquam alibi in posterum tempus coli Deus volebat, quemadmodum paulo post iterum repetam.

9. (*Sacerdotes tui induantur iustitia.*) Nunc in genere precatur pro felici ecclesiae statu: quod ex proximo sententia dependet: quia non alium in finem habitat Deus in medio nostri, quam ut bene et feliciter nobis sit. Quidam magis optari putant ut vigeat purus Dei cultus: atque ita sanctitatem requiri in sacerdotibus, ut etiam alludat propheta ad sacras illorum vestes. Sed dum omnia simul inter se confero et propius expendo, potius inclino in diversam sententiam: votum hic concipi ut Dei iustitia refulgeat in populo, sitque vice ornamenti in sacerdotibus, deinde laetitiam afferat toti populo. Ita iustitiam pro fructu iustitiae accipio, et illam quidem non hominum, sed Dei interpretor. Sacerdotes priore loco statui mirum non est: quia scimus ita compositum fuisse ecclesiae ordinem, ut prae aliis excellerent. Suum tamen illis gradum assignans, non desinit communiter pro tota ecclesia precari: ac si diceret, Fac Domine ut iustitiae tuae fulgor irradiet a sacerdotibus in totum populum. Iustitia autem nos Deus vestire dicitur quum apparet liberator noster, tuetur nos sua virtute, et sic gubernat ut testetur se gerere curam nostri. Et certe *Exsultatio* quam mox subiicit, designat beatam vitam. Quum haec duo coniungat, sequitur, nomen iustitiae non aliter quam pro Dei tutela et gubernatione accipi. In eundum sensum paulo post sequetur: Sacerdotes tui induentur salute. Et Solomo in illa solenni precatione quam supra attigi, iustitiae non meminit, sed salutis tantum. Cur חסידים vel mansueti Dei vocentur omnes fideles, saepius dictum est: quia scilicet nulla est virtus qua propius ad Deum accedant mortales quam beneficentia.

10. *Propter David servum tuum ne averseris faciem Christi tui.* 11. *Iuravit Iehova Davidi in veritate, nec se avertet ab ea, De fructu ventris tui ponam super solium tuum.* 12. *Si custodierint filii tui foedus meum, et conventiones meas quas docebo eos: etiam filii eorum usque in saeculum sedebunt super solium tuum.*

10. (*Propter David servum tuum.*) Quidem principium huius versus cum proximo contexunt, quod tametsi non refello, facile tamen perspicient lectores versum hunc uno contextu legendum. Porro antequam mentem prophetae explico, sciendum est, nimis argute sensum hunc verbis affingi, Ne avertas faciem Christi tui, hoc est, ne prives nos conspectu redemptoris. Certo enim ex Solomonis precatione colligitur, potius rogare Deum ut se regi propitium exhibeat. Sicuti quum 1. Reg. 2, 20. Solomonem filium suum rogat Bethsabe, eodem verbo utitur: ac si diceret, Ne me reiicias a conspectu tuo. Tantundem igitur valet atque aversari, idque breviter attingere operae pretium fuit: quia sententia illa, Ne auferas promissum redemptorem, ut est plausibilis, facile imperitos alliceret. Atqui simpliciter hic rogatur Deus ne regis vota, quae pro toto populo concipit, adspernetur vel repudiet. Petitur autem hic favor vel gratia sub Davidis nomine, non alia de causa nisi quia Deus cum eo foedus pepigerat. Nam huius privilegii respectu non quasi unus quilibet ex vulgari ordine reputandus fuit. Summa est, ut Deus promissionis suae memor erga Davidis posteros favorem suum prosequatur: quia et singulis regibus dictata hic fuit precatio pro ecclesia: sed fundamentum in persona Davidis iactum fuit. Itaque iam tunc sub figura admoniti fuerunt fideles, Christum mediatorem fore qui pro toto corpore populi intercederet. Sed quia nondum carnem nostram induerat Christus, necdum etiam peracto sacrificio coeleste sanctuarium ingressus erat, interpositus fuit ad tempus umbratilis mediator, qui exorandi fiduciam populo daret.

11. (*Iuravit Iehova Davidi.*) Iam clarius exprimit nihil se aliud respicere in Davide quam gratuitam Dei promissionem quae apud eum deposita fuerat. Ac ne in eius fide vacillet, iureiurando sancitam fuisse dicit. Quantum ad verba spectat, dicit Deum iurasse veritatem, hoc est, non fallaciter, sed bona fide: ideoque non esse timendum ne a promisso deflectat. Promittit autem Davidi successorem ex eius semine: quia iam fere de continua successione desperaverat, non quod liberis careret, sed quia domi suae videbat regnare exitiales turbas, eamque intestinis discordiis scissam esse, quae totum genus facile pessundarent. Quanquam autem designatus fuit Solomo, non dubium tamen est quin promissio ad continuam usque seriem pateret. Quia autem non Davidi privatim, sed toti ecclesiae Deus hoc modo prospexerat, nunc iubentur fideles bono animo esse: quod regnum inter eos Deus erexerit non fluxum vel caducum, sed cuius sancta esset stabilitas. Atque utile fuit tam regem quam populum de hac extraordinaria fultura moneri. Videmus enim quam se insolenter efferant terreni reges: quia etsi ore fatentur Dei gratia se regnare, tamen in suo fastu evanescunt. Adde quod ut plurimum violenter irrumpunt in solium, ut raro locum obtineat legitima vocatio. Itaque merito a terrenis imperiis discernitur sacrum Davidis regnum, quod in coelesti oraculo fundatum erat.

12. (*Si custodierint filii tui foedus meum.*) Nunc apertius progreditur ad illam quam dixi seriem, qua asseritur illius diuturnitas. Etsi autem in hoc mundo regum filii parentibus haereditario iure succedunt, certum est tamen regnum Davidis singulari privilegio eximi a communi lege, quia diserte pronuntiat Deus semper exorituram sobolem quae solium regium obtineat: neque id uno vel altero saeculo, sed sine fine. Nam etsi deletum fuit regnum illud, brevi tamen sequuta est restitutio, et in Christo stabilita eius perpetuitas. Hic tamen nascitur quaestio, An regni duratio hominum meritis nitatur. Nam conditio sub qua paciscitur Deus, innuit non aliter ratum fore Dei foedus, quam si homines bona fide respondeant. Unde sequitur, effectum gratiae promissae pendere ab eorum obedientia. Sed primo loco tenere convenit, quatenus pollicitus est Deus se missurum redemptorem, a quo speranda esset salus, foedus illud fuisse prorsus gratuitum: quia ex prima adoptione fluebat, quae et ipsa gratuita fuit. Et certe non obstitit impiae gentis perfidia quominus Deus exhibito Christo palam ostenderit se eorum meritis nihil tribuere. Ideo dicit Paulus, Rom. 3, 3: Si quidam eorum fuerunt increduli, an ideo exinanita est Dei veritas? significans Deum favorem suum continuasse erga Iudaeos, quia gratis eos elegerat. Et quum saepius data opera, visi sint eius promissiones in nihilum velle redigere, certasse tamen incredibili bonitate cum eorum malitia, atque ita factum esse ut superior emerserit eius veritas: quia non respexit quid meriti essent, sed in suo proposito firmus stetit. Nunc tenemus quatenus conditionale non fuerit illud foedus: sed quia secum trahebat alias accessiones, ideo conditio fuit apposita, Si parueritis mandatis meis, ego vobis benedicam. Ab hac obedientia quia desciverant Iudaei, in exilium abducti sunt. Ac tunc visus est Deus foedus suum irritum facere, vel profanare, ut alio loco vidimus. Dissipatio igitur illa, quaedam foederis ruptura fuit, sed ex parte duntaxat et in speciem. Clarius etiam hoc fiet si altius repetamus ex sacra historia quid paulo post

Davidis mortem contigerit. Regnum enim collapsum fuit decem tribuum defectione, ut tantum exigua portio restaret. Subinde novis postea cladibus attritum fuit, donec tandem a radice evulsum periit. Etsi autem reditus ab exilio spem aliquam restitutionis praebuit, nullum tamen fuit tunc nomen regium, et in Zorobabel obscura dignitas, donec exsurgerent reges adulterini et degeneres. Quis non diceret penitus abolitum fuisse foedus Dei? Et tamen quia non aliunde prodiit redemptor, firmum ratumque stetisse ex effectu patet. Hoc sensu dicitur apud prophetam Ezech. 21, 26 de regio diademate: Tolle cidarim: transversam, transversam, transversam ponam illam, donec veniat cuius est. Videtur certe propheta Dei chirographum conscindere et renuntiare pacto. Nam populi salus regno annexa erat, sicut habetur in Threnis Ieremiae, Christus Dominus noster in cuius spiritu nos spiramus. Quanquam autem propheta cidarim tollendo videtur foedus abrumpere, mox tamen in secunda parte, quatenus gratuitum erat, aeternum et inviolabile fore ostendit, quia etsi ad tempus Iudaei se abdicaverint a Dei gratia, redemptorem nihilominus promittit. Nam ut Deus ingratum populum ultus est, atque ita ostendit non frustra conditionaliter se loquutum esse, demum Christi adventu gratis praestitit quod gratis pollicitus erat, dum cidarim reposuit super Christi caput. Caeterum ubi observantiam pacti sui tam secure exigit Deus, repudiatis hominum figmentis in pura verbi sui doctrina nos retinet.

13. *Quoniam elegit Iehova Sion, dilexit eam in sedem sibi.* 14. *Haec requies mea in aeternum, hic habitabo: quia dilexi eam.* 15. *Victum eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo pane.* 16. *Et sacerdotes eius induam salute, et mansueti eius exsultatione exsultabunt.*

13. (*Quoniam elegit Iehova Sion.*) Hic regnum cum sacerdotio et spirituali cultu coniungens, expressius confirmat non fuisse electum humano arbitrio, sed in coelesti decreto fundatum. Haec igitur connexio notanda est: quia regni illius stabilitas non alibi quam in Christo quaerenda erat: atqui regnum Christi a sacerdotio inseparabile est. Hinc videmus quorsum commemoret Sionem electam: quia Deus nihil seorsum de regno statuit, sed voluit simul accedere sanctuarium, ut vera esset imago futuri mediatoris, qui secundum ordinem Melchisedec non modo rex est, sed etiam sacerdos. Unde sequitur regni et tabernaculi statum res esse individuas. Postea notatur electionis causa: nempe montem Sion non sua praestantia fuisse electum, ut etiam vidimus Psal. 68, 68, sed quia Domino ita placuit. Favor enim vel beneplacitum Dei merito loci opponitur. Unde rursus patet quod nuper attigimus, foedus quod pepigit Deus cum Davide, a mera eius bonitate fuisse profectum.

11. (*Haec requies mea in aeternum.*) Eandem sententiam, quo plus autoritatis addat, in persona Dei repetit. Pronuntiat autem Deus non frustra sibi templum exstructum iri, quia manum suam e coelo exserens, re ipsa et efficaciter ostendet sibi gratum esse cultum quem mandavit. Nam requies et habitatio Dei virtutis eius praesentiam hominum respectu significant. Ita *in Sion habitavit*, quia illic rite ex legis praescripto eum invocaverunt fideles: neque etiam luserunt operam, quoniam votis eorum respondit. Et re ipsa palam factum est, a Deo fuisse hoc promissum qui fallere nequit, quia etsi eversum fuit templum, deletum altare, totus legalis cultus cessavit: statim postliminio rediit gloria Dei et maiestas et usque ad Christi adventum sedem illic suam retinuit. Interim scimus quam improbe et scelerate abusi fuerint Iudaei hoc oraculo, ac si Deus illis serviliter addictus foret: ut hoc praetextu ausi fuerint superbe despicere prophetas omnes, imo crudeliter persequi. Quare scite Lutherus hanc promissionem vocat cruentam: quia, ut solent hypocritae ex sacro Dei nomine suis flagitiis facere operculum, quidquid scelerum obiectum foret, obtrudere non dubitabant, non esse tamen penes prophetas eripere quod Deus dederat. Nam templum spoliare Dei gloria, perinde illis erat ac mendacii eum arguere, vel inter eum et eius veritatem facere divortium. Hac temulenta fiducia ad fundendum sine modo et fine innoxium sanguinem fuerunt impulsi. Et certe hodie si romanus Satan armatus esset tam honorifico titulo, quid non auderet? nulla est syllaba in scripturis quae colorem inducat eius tyrannidi. Iam quum immani barbarie cum aperta Dei contumelia totam pietatem dissipet, videmus quam ferociter vel potius truculento fastu nomen ecclesiae ingerat. Quid ergo? abolebitur hierarchia, quam stare necesse est, nisi Christus perfide sponsam suam deserat? Nobis vero prompta est exceptio, ecclesiam non esse uni loco alligatam: et ex quo Dei maiestas ad ultimos usque terrae fines innotuit, requiem Dei nonnisi in Christo et eius membris esse. Porro aeternitas ista templi quam propheta praedicat, dextre intelligi debet: nam quia saeculum in Christo renovatum fuit, non dicemus vanas fuisse figuras, quarum vis et complementum in eo exstitit. Si quis autem obiiciat, nominari montem Sion quasi aeternum domicilium Dei: in promptu solutio est, ut vaticinio constet sua veritas, sufficere quod nunc Christus adventu suo montem illum dilataverit usque ad ultimos terrae fines.

15. (*Victum eius benedicens.*) Fuit illud summum caput beatae vitae, Deum habitare in medio

populi sui: nunc adduntur signa paterni eius amoris, quod victum ordinarium curabit, et suggerit populo suo, succurret inopiae, sacerdotes ornabit salute, et pios omnes laetitia circumdabit. Porro non supervacua fuit haec adiectio: quia non adeo sumus spirituales ut in coelos penetremus nisi oculis nostris se offerat Dei benedictio. Haec vero duplex in quotidiano victu observanda est, quod scilicet terram foecundat ut nobis frumentum, vinum et oleum suppeditet: deinde quod terrae proventus arcana virtute multiplicat, ut nobis in alimentum sufficiant. Hoc quidem loco specialem populi sui curam Deus sibi fore denuntiat, ne quid desit ad eius alimenta: et quamvis non suppetat magna ubertas, se tamen facturum ut in penuria satientur pauperes. Non minus autem hoc loco notabilis est quam ridicula papistarum inscitia, quae clare ostendit spiritu stuporis fuisse omnes percussos, ut sine iudicio ex stercore cibum facerent: quum in nomine victum duas literas non distinguerent, vidum legerunt: et quia vox adhuc mutila erat, putarunt legendum esse viduam, ita viduas crearunt ex victu: monstrum sane incredibile dictu, nisi adhuc in suis templis absque pudore eandem sonarent cantilenam. Sed sicuti Deus victui populi sui benedictionem promittit, sic eorum mentes maledicit et linguas, ut prodigiosis deliriis pervertant totum naturae ordinem. Postea iterum confirmat quod de aliis Dei beneficiis prius dixit, nisi quod pro iustitia salutem ponit: sed eodem sensu, ut supra exposui. Nam quod *salutem* alii puritatem doctrinae, et vitae sanctimoniam dici volunt, nimis longe petitum est, quia simpliciter intelligit propheta, Dei protectione incolumes fore ac beatos.

17. *Illic germinare faciam cornu Davidi: paravi lucernam Christo meo.* 18. *Inimicos eius induam probro, et super eum florebit diadema eius.*

17. (*Illic germinare faciam cornu Davidi.*) Redit ad statum regni cuius se praesidem ac custodem fore promiserat Deus. Sed propius notanda est verborum proprietas. Faciam, inquit, germinare cornu Davidi. Certum et satis vulgare est Hebraeis tantundem valere *cornu* ac robur et potentiam, vel praesidium: sed germinandi verbo tum contemptam regni originem, tum mirificas restitutiones propheta denotat. David ex ignobili tugurio et ovium stercoribus, quum inter pecuarii hominis filios minimus esset, in solium eductus, assiduis incrementis praeter spem auctus est. Iam regnum sub Ieroboam ita resectum fuit, ut assidue germinando steterit in mediocri aliquo gradu. Adhaec quot sequutae sunt evulsiones quae totidem erant interitus praesagia, nisi subinde pullulasset novum germen? Quid autem populo in exilium disperso futurum erat, nisi cornu fractum et contritum germinare Deus fecisset? Itaque Iesaias 11, 1 non abs re Christum surculo comparat, qui non ex arbore procera, sed ex trunco nascitur. Et forte ad hoc vaticinium alludit Zacharias 6, 12: Ecce vir, Germen nomen eius, quia scilicet post horrendam illam vastitatem non aliter restitui potuit regia potestas. Alio sensu loquitur David, 2. Samuelis 23, 5 ubi continua regni incrementa sub hac voce commendat. Nunc autem intelligit propheta, quamvis interdum vel arescat vel frangatur cornu Davidis, Deum tamen mirabiliter facturum ut novus vigor succrescat. Eodem pertinet metaphora *lucernae*, quae frequenter alioqui occurrit: quia celebre in populo fuit hoc oraculum. Sensus autem est, quamvis obscura interdum vel fuligine infecta esset regni dignitas, fieri tamen nunquam potuisse ut ullae clades eam penitus exstinguerent, quia illic semper ardebat Dei lucerna, cuius lumen etsi eminus non erat conspicuum, fidelibus tamen certam salutem monstrabat. Et Hierosolymae quidem tunc micabant scintillae ex lucerna, nunc sol iustitiae Christus pleno fulgore orbem illustrat.

18. (*Inimicos eius induam probro.*) Sicut ante iustitia et salute vestivit sacerdotes, ita nunc etiam probrum loco vestis induit Davidis hostibus. Quia enim non satis esset prospere intus agere, nisi Deus ab externa vi et iniuria nos defenderet: nunc additur haec secunda promissio in qua etiam clarius saepe nobis relucet Dei favor, quam dum omni bonorum genere nos in pace locupletat. Quanto enim magis nos afficiunt hostium minae et terrores, sensus etiam nostros expergefaciunt ut apprehendant Dei auxilium, monemur tamen hoc loco, nunquam sic in terris quietam fore ecclesiam quin subinde infestetur a variis hostibus, quos in illius perniciem excitare non desinit Satan. Sed bene est quod audimus ex ore Dei, cum probro tandem et ignominia retro cessuros ubi frustra omnia machinati fuerint. Quod sequitur varie torquent interpretes, nam quia verbum ציין in coniugatione hiphil, adspicere interdum significat, quidam vertunt, Conspicietur in eo loco diadema Davidis, ubi germinabit cornu. Quidam a ציין deducunt quod est lamina: ac si dictum esset, coronam regis aureis laminis splendidam fore. Sed rectius (meo iudicio) eodem sensu quo nuper loquutus est de germine, nunc floridum diadema fore pronuntiat. Sicuti ex opposito Iesaias cap. 28, 1 coronam temulentiae Ephraim comparat flori emarcido. Ita sensus erit, quamvis diadema posteris Davidis futurum sit saepe caducum in speciem, arcano tamen vigore renovatum iri, ut perpetuo floreat.

PSALMUS CXXXIII.

ARG. Gratulatio est de sancta populi concordia, ad quam mutuo fovendam fideles omnes incitat propheta.

Canticum graduum Davidis. 1. *Ecce quam bonum et quam decorum*) habitare fratres etiam simul.* 2. *Sicut oleum pretiosum super caput, quod descendit super barbam, barbam Aaron, quod descendit super oram vestimentorum eius.* 3. *Sicut ros Hermon, qui descendit super montes Sion: quia illic mandavit Iehova benedictionem, vitam in perpetuum.*

1. (*Ecce quam bonum.*) Non dubito quin Davidis consilium fuerit hoc Psalmo gratias Deo agere pro reconciliatione totius populi, postquam ex longa et tristi dissipatione iterum coaluit, et singulos ad pacis alendae studium hortari: quia in eius commendatione prolixe insistit, saltem quoad ferebat Psalmi brevitas. Non abs re autem magnificis elogiis Dei gratiam celebrat, quod populum misere laceratum, in corpus unum collegerit. Postquam enim regnum adeptus est, quia diu pro publico hoste habitus fuerat, adhuc maior pars ab ipso erat alienior: imo scimus capitali dissidio fuisse Iudaeos inter se divisos, ut nulla spes esset concordiae nisi in alterius partis interitu. Fuit ergo mirabile et inexspectatum Dei opus ad concordiam descendere, et se mutuo amplecti qui tam acribus odiis certaverant. Hanc circumstantiam male praetereunt interpretes, ac si David generaliter et absque proprio intuitu consensum laudaret inter Dei cultores. Ac primo quidem adverbium *Ecce* valde emphaticum esse existimo, non modo quia res oculis subiicitur, sed quia subest tacita comparatio belli intestini, quo prope ad vastitatem redacti erant, cum laeta et optabili pace. Amplificat ergo Dei gratiam, quia longa experientia Iudaeos magis doceat quam inaestimabile bonum sit unitas, quia se intestinis discordiis fere perdiderint. Quem sensum confirmat particula גם, quae in fine versus ponitur. Depravant enim prophetae sensum interpretes qui eam accipiunt copulae loco, quum ad vehementiam non parum faciat: ac si dixisset, Nos qui fratres eramus natura, sic fuimus distracti, ut alii aliis magis invisi essent quam exteris hostibus: nunc igitur quam bonum est fraternam illam unitatem etiam animis colere. Interea non dubium est quin spiritus sanctus fraternum consensum, qui vigere debet inter omnes Dei filios, suis laudibus extollat, ut huc quisque applicet suum studium. Quod si nos scindant odia, vel simultates distrahant, Dei quidem respectu manebimus fratres: sed quia frusta erimus laceri corporis, non censebimur unum. Itaque sicut in Deo patre et Christo unum sumus, ita mutuo consensu et fraterno amore sancienda inter nos unitas. Si quando dederit Dominus, ut papistae ex defectione ad piam concordiam redeant, his verbis licebit gratias Deo agere: interea quicunque se Deo placide submittunt, eos amplecti decet. Quia vero assidue turbulentos spiritus excitat Satan, contra nitamur, et sedulo retineamus quicunque se praestabunt dociles ac morigeros. Caeterum praefractos omittere necesse est, quibuscum fraterna coniunctio coli non potest quin summum patrem abnegemus, a quo oritur omnis cognatio. Pax enim quam commendat David, a legitimo capite incipere debet, quo satis refellitur papistarum improbitas, qui nobis schismata et dissensiones odiose exprobrant, ac si non satis a parte nostra testatum foret, non aliud nos quaerere nisi ut nobiscum in Dei veritatem consentiant, quae unicum est sanctae unitatis vinculum.

2. (*Sicut oleum pretiosum super caput.*) Aperte confirmat David quod nuper docui, veram scilicet fratrum coniunctionem initium habere a Deo, legitimumque eius finem esse ut pure Deum omnes colant, unoque consensu invocent. Quorsum enim similitudinem mutuatur a sacro unguento, nisi ut religio primum semper gradum teneat? ac si diceret, insipidam fore pacem quam inter se colent homines, nisi cultus Dei odore perfusa sit. Nunc ergo tenemus, sic inter se coniungi homines mutuo amore, ut Deus omnes simul gubernet. Quibus vero haec conditio non placebit, cum illis praestabit acriter dimicare, quam pacem redimere Dei contemptu. Hoc enim tenere convenit, in sacerdotis persona ostendi concordiam fluere a vero et puro Dei cultu, deinde per *barbam et extremas partes vestium* notari, quam longe lateque patet ecclesia, pacem quae a capite Christo manat, diffundi. Altera similitudo sumpta a *rore*, qui tam in montem *Hermon* quam *super Sion* distillat, ostendit piam concordiam non modo suavis esse odoris coram Deo, sed proferre etiam utiles fructus: sicuti ros terram irrigando succum et vigorem suppeditat. Scimus autem quid de Iudaea dicat Moses, non esse similem Aegypto quam fluvii exundatio foecundat, sed pluviam quotidie e coelo exspectare. Monuit ergo David, ieiunam ac sterilem, miseram denique fore hominum vitam, nisi fraterno consensu foveatur. Montem vero Hermon pinguem et opimum fuisse constat, quia celebratur inter loca pascua. Praecipua vero montium ubertas ex rore coelesti: quod in monte Sion satis conspicuum erat. Postremo subiicit David Deum benedictionem mandare ubi pax colitur, hoc est, laeta bonorum abundantia testari quantopere sibi placeat, homines vivere unanimes. Hanc sententiam aliis verbis imitatus est Paulus

*) Chose bienseante, *en marge:* ou plaisante.

2. Corinth. 13, 11. Philip. 4, 9: Pacem colite inter vos, et Deus pacis erit vobiscum. Studeamus ergo quantum in nobis erit, fraternae concordiae locum dare, ut Dei quoque benedictio apud nos resideat. Extentis etiam brachiis optemus amplecti qui a nobis dissident, si modo non abnuant in fidei unitatem redire: si qui calcitrent, valere sinamus: quia nobis nulla, ut dictum est, nisi cum filiis Dei fraternitas.

PSALMUS CXXXIV.

ARG. Exhortatio est ad laudandum Deum: quae tametsi communis est piis omnibus, peculiariter tamen dirigitur ad sacerdotes et levitas.

Canticum graduum. 1. *Ecce benedicite Iehovam omnes servi Iehovae, qui statis in domo Iehovae per noctes.* 2. *Tollite manus vestras ad sanctuarium, et benedicite Iehovam.* 3. *Benedicat tibi Iehova e Sion qui fecit coelum et terram.*

1. (*Ecce benedicite.*) Putant quidam interpretes una cum levitis alios quoque Dei cultores comprehendi: et certe fateor quosdam e populo, qui prae aliis zelo fervebant, in templo pernoctasse (sicuti de Anna vidua legitur Luc. cap. 2, 37 quod dies et noctes fuerit in precibus assidua) sed ex fine Psalmi patet, prophetam non alios hortari quam sacerdotes: quia formulam benedictionis dictat qua precentur pro communi salute, quod munus solis sacerdotibus fuit iniunctum. Levitas igitur ab officio, cui addicti erant, servos Dei vocari interpretor, ut sane eorum maxime erat in templo pernoctare, idque per vices, sicuti docet sacra historia Lev. 8, 35. Ideoque adverbio demonstrandi quasi in rem praesentem eos adducit, quia decebat assiduo templi conspectu magis stimulari ad pietatis exercitia. Iam vero notandum est quo consilio propheta tam sedulo eos incitet ad laudandum Deum. Nam ut nihil magis proclive est quam caeremoniis abuti, multi ex levitis se officio defunctos putassent, si modo stetissent otiosi in templo: ita neglectus fuisset praecipuus finis. Ostendit ergo propheta totum hoc fore ludicrum et nihili, quod nocturnas excubias agunt levitae pro templi custodia, luminaria accendunt, sacrificiis dant operam: nisi se exerceant in spirituali Dei cultu, et externos omnes ritus ad praecipuum illud sacrificium referant, ut Dei laudes celebrentur. Ac si diceret, Videtur hoc vobis laboriosum esse, quod dum alii dormiunt in aedibus suis, vos statis in templo pervigiles. Atqui Deus alium praestantiorem cultum exigit, ut scilicet laudes eius praecinatis toti populo. Secundo versu caeremoniam adiungit quae cum invocatione Dei coniuncta est. Quorsum enim attollunt homines manus precando, nisi ut animos suos ad Deum erigant? Itaque propheta eorum torporem tacite coarguit, qui in templo vel resides manebant, vel nugando et confabulando corrumpebant purum Dei cultum.

3. (*Benedicat tibi Iehova.*) Versus hic (meo iudicio) cogit Psalmum exponere de solis sacerdotibus et levitis, quorum proprium ex legis praescripto erat munus, populo benedicere Numer. 6, 23. Postquam vero hortatus est ipsos propheta ad benedicendum Deum, nunc secundas partes addit, ut populum benedicant in nomine Dei. Neque tamen hoc praeceperat Deus ut alii secure viverent: (sicuti in papatu, modo in templis cantillent monachi, tota plebs Deum rite coli existimat) sed Deus sacerdotes aliis praeire voluit, ut quisque privatim domi suae imitaretur quod in templo fiebat. Populo autem benedicere, illis praeceptum fuit, quatenus Christi personam gerebant. Porro haec duo non abs re distincte ponuntur, ut Deus, qui coeli et terrae creator est, etiam benedicat. Creatoris elogium ponitur notandae potentiae causa, ut nihil non a Deo sperare audeant fideles. Quid enim aliud mundus est quam immensae eius virtutis speculum? ut nimium stupidi sint quibus non sufficit eum habere propitium, cuius imperio omnia subesse, et in cuius manu omnem opulentiam esse cernunt. Caeterum, quia audito creatoris nomine, multi de accessu diffiderent, ac si procul quaerendus esset Deus: ideo propheta symbolum propinquitatis ante oculos statuit, ut familiariter et libere ad eum accedere audeant, qui non minus comiter se ab eo invitari intelligunt, quam si paternum ipsis gremium porrigeret. Ergo ex coelorum intuitu potentiam Dei agnoscunt: in domicilio Sion, paternum amorem.

PSALMUS CXXXV.

ARG. Exhortatio est ad canendas Dei laudes, partim quia electum populum singulari gratia dignatus fuerat: partim quia eius potentia et gloria appareat in toto mundo. Additur etiam antithesis inter idola, quae vanae deitatis figmenta sunt, et Deum Israëlis qui certis clarisque testimoniis verum se et unicum Deum probavit: ut alacrius ad eum laudandum ferantur pii, eiusque imperio se addicant.

Halleluiah. 1. *Laudate nomen Iehovae, laudate servi Iehovae,* 2. *Qui statis in domo Iehovae, in atriis domus Dei nostri.* 3. *Laudate Deum, quia bonus Iehova: canite nomini eius, quoniam suave est:**)

*) C'est chose plaisante, *en marge:* ou bien seantè.

4. *Quia Iacob elegit sibi Deus, Israëlem in peculium sibi.*

1. (*Laudate nomen Iehovae.*) Quanquam inter huius Psalmi exordium et superioris nullum fere est in verbis discrimen, videri tamen posset nunc propheta non solos levitas hortari, sed totum populum: quia causas laudandi Dei commemorat quae apud pios omnes communiter valere debent. Neque etiam de nocturnis excubiis et continua statione loquitur: sed quia proprium sacerdotum munus fuit, in hoc pietatis exercitio reliquis praeire, et quasi praecinere vel dictare Dei laudes, minime absurdum erit eos vocari primo loco et stimulari ad suas partes. Et quisquis verba propius expendet, videbit populum secundo ordine adiungi sacerdotibus. Nam compellat propheta servos Dei *stantes in templo eius,* deinde *in atriis:* quum proximo Psalmo nulla facta fuerit atrii mentio. Et videtur plurali numero posuisse atria: quia sacerdotibus quoque suum erat atrium: deinde erat alterum commune totius populi, quem lex Levit. capite 16, versu 17, arcebat a sanctuarii ingressu. Porro ne doctrina haec vel exhortatio ad laudes Dei tam frequenter repetita fastidium pariat, tenendum memoria est quod alibi diximus, nullum ei sacrificium magis placere, quam dum gratitudinem nostram erga ipsum testamur, sicut etiam vidimus Psalmo 50, vers. 14: Sacrifica Deo laudem, et redde excelso vota tua. Item Psalmo 116, vers. 12: Quid rependam Deo pro omnibus eius beneficiis? Calicem salutum accipiam, et nomen Iehovae invocabo. Ac diligenter notandi sunt loci qui spiritualem hunc cultum magnifice extollunt: ne praepostero Dei colendi studio, in nugis ludamus operam: sicuti maior pars hominum stulte excogitat et comminiscitur ad Dei cultum, frustraque se fatigat omisso praecipuo capite. Ideo toties spiritus sanctus inculcat verbum Laudate, ne vilescat apud nos vel frigeat hoc pietatis officium. Quanquam simul torporem nostrum oblique perstringit: quia apud sedulos et voluntarios sufficeret parcior exhortatio. Finis tertii versus, ubi dicit, *quia suave est,* duplicem sensum admittit: vel quod suave sit Dei nomen, sicuti priore membro dixerat Deum ipsum esse bonum: vel quia res suavis sit Deo canere. Quanquam נעים decorum et pulcrum proprie significet: et hic generalis sensus melius convenit.

4. (*Quia Iacob.*) Alias deinde rationes laudandi Dei colligit ex mundi gubernatione, sed quia nonnisi a posteris Abrahae tunc poterat laudari, quibus solis innotuerat, propheta materiam illis proponit, quod electi sint in populum peculiarem. Et certe incomparabile hoc bonum fuit, quo eos rapi et accendi decuit ad gratias agendas: solos fuisse adoptatos, praeteritis cunctis gentibus. Nam laudem electionis Deo adscribens propheta, clare admonet non excelluisse eos propria virtute, sed quia gratuito favore eos complexus est pater coelestis. Omnes quidem sibi promiscue obstringit, solem suum quotidie oriri faciens super bonos et malos, Matth. 5, 45: sed tunc sanctiore vinculo sibi devinxit filios Abrahae: sicuti hodie quoscunque in gregem suum adoptat et inserit in corpus unigeniti Filii sui.

5. *Quia ego cognovi quod magnus Iehova, et Deus noster prae omnibus diis.* 6. *Omnia quae vult Iehova facit in coelis et in terra, in mari et omnibus abyssis:* 7. *Adscendere faciens nubes ab extremo terrae, fulgura ad pluviam facit, educens ventum ex locis suis absconditis.*

5. (*Quia ego cognovi.*) Ponitur generalis potentiae descriptio: quo melius sciant Israëlitae, eundem quem colunt Deum esse totius mundi opificem, omnia regere suo arbitrio, nec alium usquam posse reperiri. Caeterum non dicit se magnitudinem Dei novisse, ut alios excludat: sed potius ex suo sensu incitat omnes ad eandem attentionem, ut expergefacti cognoscant quod palam conspicuum est. Etsi enim Dei immensitatem nemo capit, gloria tamen eius, quatenus expedit, satis est nobis exposita, ut totus mundus careat ignorantiae praetextu. Nam quisquis coeli et terrae conspectu fruitur, quomodo sine summo scelere autorem ipsum clausis oculis praeteribit? Sed quo nos efficacius pungeret, suo exemplo ad notitiam gloriae Dei invitat: vel potius castigat stuporem nostrum, quod non simus ad eam considerandam satis attenti. Ex secundo membro certius colligimus quod nuper attigi, hoc scilicet esse prophetae consilium, Israëlitas retinere in unius Dei cultu et timore: quia idem Deus qui foedus suum pepigerat cum eorum patribus, coeli et terrae sit creator. Postquam enim Iehovam nominavit, statim addit esse Deum Israëlis. Unde sequitur, quicunque ab hoc Deo declinant, falso praetendere Dei nomen: sicuti hodie Iudaei et Turcae, quamvis Deum mundi creatorem se colere profiteantur, meras nugas agunt: quia ubi a lege et evangelio disceditur, quaelibet pietatis iactantia, veri Dei est abnegatio. Itaque propheta non abs re speciali titulo Deum vestit, ut se contineant Israëlitae in legis doctrina. Si per אלהים fictitios gentium deos intelligas, erit concessio: quia improprie Deum vanis et nihili figmentis conferret, ac sensus erit, Dei magnitudinem sic excellere, ut in nihilum redigat quidquid deitatis fingitur. Videtur tamen angelos complecti, ut alibi diximus: quia etsi in illis divinum aliquid emicat, quaetenus coelestes sunt virtutes ac principatus: supereminet tamen

Deus ipse, ut eos cogat in ordinem, ne magnitudinem suam obscurent.

6. (*Omnia quae vult Iehova.*) Haec est immensa Dei magnitudo cuius meminit, quod non semel tantum condiderit coelum et terram, sed moderetur etiam omnia suo arbitrio. Nam qui Deum fatentur mundi creatorem, et sedere otiosum in coelo fingunt abiecta mundi cura, eum sua virtute impie spoliant. Atqui magnam hominum partem occupat crassum hoc commentum. Si quis roget an credant Deum dormire, negabunt quidem: sed dum imaginantur eum laxare fortunae habenas, umbratilem duntaxat potentiam ei relinqunt, quae effectu suo careat, quum scriptura doceat actualem esse: quia totus mundus eius arbitrio regitur. Nam propheta diserte hic affirmat, singulas mundi partes curae esse Deo, ut nihil confuse vel fortuito usquam contingat. Putant vulgo Deum splendide ornatum esse, dum nescio quid de universali providentia balbutiunt. Atqui distinctio coeli, terrae et aquarum, particularem curam designat. Praecipuum tamen pondus inest in verbo חפץ. Pronuntiat spiritus sanctus Deum facere quidquid placitum est. Confusa autem gubernatio, de qua vulgo garriunt, tantum huc tendit, ut Deus incogitanter mundi ordinem continuet. Ita hoc modo in nihilum redigitur eius voluntas. Nam si vult, suum habet consilium, certamque rationem. Unde colligitur specialis eius providentia, quae vim suam distribuit ad regendas singulas mundi partes: ut nihil fortuito accidat, sed arcano suo consilio moderetur quae videntur maxime fortuita. Etsi autem nostrum non est disquirere cur fieri velit quae repugnant cum sensu nostro, nisi tamen velimus omnia pietatis elementa convellere, firmum hoc manere debet, nihil accidere nisi quod statuit Deus ac decrevit. Ac si abscondita nobis est eius voluntas, eam tamen, ut fontem omnis iustitiae et rectitudinis, reverenter suspicere convenit: quia nihil aequius est quam ut summum gradum apud nos obtineat. Plura, si videbitur, petant lectores ex Psalmo 115.

7. (*Adscendere faciens.*) Speciem unam atque alteram attingit propheta, unde melius possit intelligi, nihil sponte moveri nisi quatenus Dei consilio et manu dirigitur. Quia igitur millesimam operum Dei partem comprehendere non potest sensus noster, pauca tantum exempla hic propheta delibat, in quibus vult expendi quod docuit de coelesti providentia. *Nubes dicit attolli ab extremis terrae partibus*, quia vapores e terra surgentes densius coacervati, nubes tandem efficiunt. Quis vero futurum putaret ut vapores, quos adscendere eminus conspicimus, mox coelum obscurent, et incumbant nostris capitibus? Hoc ergo insigne est documentum potentiae Dei, exiguos vapores surgere, qui deinde totum aërem momento occupent. Addit propheta quod non parum valet ad augendum miraculum, *fulgura pluviae misceri:* quae res sunt prorsus contrariae. Nisi haec ignis et aquae mistura usu cognita esset, quis non diceret incredibile esse portentum? Eadem est ventorum ratio, nam etsi ventos naturaliter procreari certum est, et originem philosophi demonstrant, mirabile tamen Dei opus est tam multiplex ventorum agitatio. Caeterum non modo praedicat Dei potentiam qualem philosophi concedunt, sed intelligit nullam pluviae guttam e coelo decidere nisi quam Deus certa dispensatione stillat. Fatentur omnes Deum esse pluviae autorem, tonitruum item et ventorum, quia hunc in natura ordinem semel posuit: verum propheta hic ultra progreditur, quoties pluit, non id fieri caeco naturae instinctu: sed quia Deus ita decrevit, cuius est pro suo arbitrio coelum ex sereno reddere obnubilum, et caligine discussa puram lucem reddere.

8. *Percussit primogenita Aegypti, ab homine usque ad bestiam.* 9. *Misit signa et prodigia in medio tui Aegypte, in Pharaone et in omnibus servis eius.* 10. *Percussit gentes magnas, et occidit reges fortes,* 11. *Sihon regem Amorrhaeorum, et Og regem Basan, et omnia regna Chanaan.* 12. *Et dedit terram eorum haereditatem, haereditatem Israëli populo suo.*

8. (*Percussit primogenita.*) Rursus de peculiaribus Dei beneficiis disserit, quibus ecclesiam et electum populum sibi obligaverat. Nam quia sermonem dirigit ad solos fideles, in Dei laudibus hoc statuit praecipuum caput, quod ex toto humano genere exiguum numerum adoptaverit. Deinde quod in eorum gratiam magnis regnis et validis gentibus se opposuerit. Quaecunque enim edidit Deus miracula tam in Aegypto quam in terra Chanaan, totidem fuerunt paterni eius erga electum populum amoris testimonia. Quod autem primo loco ponit occisa Aegypti primogenita, non servat historiae ordinem, sed memorabile exemplum proponit, unde appareat quam pretiosa fuerit Deo salus ecclesiae suae: cuius respectu magno et opulento populo non pepercit. Summa est, in redemptione populi satis superque testatam fuisse Dei virtutem simul cum gratia.

10. (*Percussit gentes magnas.*) Descendit ad finem redemptionis. Neque enim populum suum eduxit Deus ex Aegypto, ut in vaga peregrinatione statim desereret, sed ut locaret in haereditate promissa. Hic ergo etiam conspicuum fuisse Dei favorem propheta docet, ac infatigabilem gratiae perseverantiam: quod ubi semel manum porrexit filiis Abrahae, eo usque deduxit, perrexitque virtutem suam exserere, donec promissa terra fruerentur. Potentiam vero Dei extollit, quia nonnisi multis stragibus tranquilla contingit terrae pos-

sessio. Bonitatem vero Dei illustrat haec circumstantia, quod turmam ignobilem validis regibus et gentibus robustis praetulit. Sihon vero et Og duos reges memorat, non quia fuerint omnium potentissimi, sed quia praecluso terrae aditu in primis erant formidabiles: praesertim quum populus nondum ad bellandum assuefactus foret. Cumulum vero beneficentiae adiungit propheta, quod firmam terrae possessionem adepti sunt Israëlitae. Non minor est virtus quam quaerere, parta tueri, inquit ille, quum ergo infestissimis hostibus undique cincti esent Israëlitae, in eo maxime enituit Dei virtus, quod neque deleti neque expulsi fuerunt, quod centies accidere poterat, nisi in sua possessione fuissent stabiliti.

13. *Iehova, nomen tuum in saeculum: Iehova, memoria tui in generationem et generationem.* 14. *Quia iudicabit Iehova populum suum, et super servis suis poenitentia ducetur* *).

13. (*Iehova.*) Etsi multae sunt rationes cur semper florere debeat in mundo nomen Dei: hic tamen proprie concionatur propheta de aeterna laude quam ex ecclesiae conservatione meretur ac sibi acquirit: quia mox subiicitur causae redditio, quod Deus iudicabit populum suum. Et certe sicuti totus mundus theatrum est divinae bonitatis, sapientiae, iustitiae, virtutis: pars tamen illustrior, instar orchestrae, est ecclesia: et quo propius ad nos accedit Deus, suaque beneficia familiarius nobis communicat, in eorum meditatione nos attentius exerceri convenit. Porro quum *iudicandi* verbum Hebraeis omnes iusti legitimique regiminis partes in se contineat, futurum tempus de continuo actu positum interpretor, ut frequenter solet: ac si dixisset propheta, semper Deum praesidem fore et custodem populi sui: ideoque in tuto esse piorum salutem, quae Deo curae est. Nisi forte consulto futurum tempus notavit propheta, ut discamus in afflictionibus spem nostram suspendere: et si quando videbitur a Deo negligi ac deseri, ne tamen exanimemur: quia utcunque opem suam ad tempus occultet, postquam suos satis humiliatos videt, vindicem opportune se ostendit. Neque displicet hic sensus, quia prophetam alludere probabile est ad Mosis dictum, Deut. 32, 36 cuius etiam verba recitat. Nam dolorem quem ex Dei flagellis sensurus erat populus Moses lenire volens, Deum fore iudicem populi sui denuntiat, ut misere afflictum sublevet ac tueatur. Id nunc ad perpetuum ecclesiae usum accommodat quisquis fuerit autor Psalmi, Deum nunquam passurum docens ut penitus intereat ecclesia, cuius abolitione rex esse desineret. Tempus autem verbi in praeteritum mutare, ac si Deus populum suum vindicasset contra Aegyptios, frigidum commentum est, ac remotum a Mosis et Psalmi huius contextu. Quia verbum נחם Hebraeis tam poenitentia duci, quam consolationem accipere significat, utrovis modo accipias, optime constabit sensus. Nam quoties in gratiam redit Deus cum ecclesia, quamvis nulla in eum cadat mutatio, in re tamen ipsa apparet. Ergo poenitentia dicetur affici, dum ecclesiam, quam iratus iustis poenis afflixerat, clementius tractare incipit. Consolationem etiam accipere vel placare super populo suo dicitur, dum foederis sui aeterni memor, ubi eum ad momentum castigavit, perpetuis misericordiis prosequitur: sicut dicit apud Iesaiam 54, 8. Summa huc redit, temporalem esse iram Dei erga fideles: ac dum ulciscitur eorum scelera, misericordiae suae recordari in medio irae cursu, sicut docet Habacuc cap. 3, 2: atque ita pingitur nobis Deus sub humana figura, quia induitur paterno affectu, dum filios suos, qui merito abdicandi erant, restituit: quia non potest a visceribus suis avelli. Ac si diceret, Deum misericordem esse fidelibus, quia filii sunt: ipse vero se orbare nolit, denique ideo esse placabilem, quia deliciae eius sunt, suaviter fovere quos pro filiis agnoscit.

15. *Simulacra gentium, argentum et aurum, opus manuum hominis.* 16. *Os illis, et non loquentur: oculi illis, et non videbunt.* 17. *Aures ipsis, et non audient: etiam non est spiritus in ore ipsorum.* 18. *Similes sint illis qui faciunt ea, quisquis confidit in illis.* 19. *Domus Israël benedicite Iehovae, domus Aaron benedicite Iehovae.* 20. *Domus Levi benedicite Iehovae, timentes Iehovam, benedicite Iehovae.* 21. *Benedictus Iehova e Sion, qui habitat in Ierusalem. Halleluiah.*

15. (*Simulacra.*) Quia tota haec pars Psalmi exposita alibi fuit, supervacuum esset insistere: et repetitio lectoribus molesta esset. Consilium ergo prophetae paucis tantum verbis obiter perstringam. Nam gentium socordiam exagitans, quod Deum non putarent sibi propinquum esse nisi ad idola confugerent, Israëlitas admonet quam praeclare cum ipsis actum fuerit: quo se attentius contineant in simplici et puro Dei cultu, et a profanis superstitionibus abhorreant. Tandem enim concludit, quo plus impendunt operae idololatrae in colendis suis idolis, gravius sibi iudicium accersere. Nam certe falsorum deorum cultoribus tam horribilem vindictam denuntiat, ut ab eorum exemplo absterreantur quicunque edocti sunt in lege Dei. Caeterum quum Psalmus 115 ad sperandum hortetur, propheta hic Deum benedicere iubet. Levitas autem domui Aaron adiungit propter duos sacerdotii ordines. Reliqua omnia conveniunt, nisi quod ultimo versu propheta

*) Se repentira, *en marge*: ou prendra consolation.

hic cum reliquo piorum coetu ipse quoque Deum benedicit. Dicit autem e *Sione*, quia quum pollicitus esset Deus se illinc exauditurum suorum vota, ac odorem gratiae suae inde diffunderet, simul etiam laudum materiam suggerebat. Ratio etiam additur, quia *habitat in Ierusalem:* quod nihil crassum vel terrestre sonat, quasi tam angusto domicilio inclussus esset Deus: sed ad sensibilem eius gratiam referri debet, quia experientia docebat, quamvis coelum et terram impleat eius maiestas, virtute et gratia suis esse praesentem.

PSALMUS CXXXVI.

ARG. Admonet propheta fraudari Deum iusto beneficiorum suorum fructu, nisi assidui sint fideles in canendis eius laudibus. Porro in singulis beneficiis misericordiam eius commendans, simul docet non rite laudari Deum, nisi gratuitum esse agnoscimus quidquid in nos contulerit.

1. *Laudate Iehovam, quia bonus, quia in saeculum clementia eius.* 2. *Laudate Deum deorum, quia in saeculum clementia eius.* 3. *Laudate Dominum dominorum, quia in saeculum clementia eius.* 4. *Qui fecit mirabilia magna solus, quia in saeculum clementia eius.* 5. *Qui fecit coelos intelligenter, quia in saeculum clementia eius.* 6. *Qui extendit terram super aquas, quia in saeculum clementia eius.* 7. *Qui fecit luminaria magna, quia in saeculum clementia eius.* 8. *Solem ad praefecturam in die, quia in saeculum clementia eius.* 9. *Lunam et stellas ad praefecturam in nocte, quia in saeculum clementia eius.*

1. (*Quia in saeculum.*) Videri posset inanis battologia, quod brevibus et concisis sententiis particulam hanc toties inserit, verum si feruntur, imo laudem et plausum referunt versus intercalares in profanis poëtis, non debet videri absurda haec repetitio, quae in optima ratione fundata est. Nam etsi fateri coguntur omnes, bonorum omnium fontem esse liberalitatem Dei, non tamen pure et in solidum agnoscitur gratuita eius bonitas: cui tamen summum gradum semper attribuit scriptura. Imo Paulus Rom. 3, 23 de ea loquens, gloriam Dei generaliter κατ' ἐξοχὴν nominat: ac si diceret, Deum, qui in cunctis suis operibus summam laudem meretur, velle tamen praecipue glorificari in sua misericordia. Et ex sacra historia colligere promptum est, ex Davidis praescripto inter canendum morem hunc receptum fuisse ut alternis levitae succinerent, Quia in aeternum clementia eius. Nam et Solomo in templi dedicatione ritum hunc observavit, 2. Chronicon 7, 3. 6 et Iosaphat in epinicio illo solenni, cuius mentio fit eiusdem libri capite 20, 21. Priusquam vero ad recitationem operum Dei veniat propheta, summam eius deitatem summumque imperium commendat, non quod proprie loquendo extra ipsum ulla sit deitatis scintilla: sed quia homines ubicunque partem aliquam gloriae eius conspiciunt, deitatem aliquam seorsum imaginantur, Deumque ipsum perperam distrahunt in partes: neque hoc errore contenti, deos sibi ligneos et lapideos confingunt. Denique omnibus ingenita est haec pravitas, ut se deorum varietate et turba oblectent. Ideo propheta consulto videtur non modo in voce אלהים pluralem numerum usurpasse, sed etiam in voce אדונים. Sic enim est ad verbum, *Laudate Dominos dominorum*, ac si diceret perfectam omnis dominii plenitudinem in uno Deo inveniri.

4. (*Qui fecit mirabilia.*) Hoc nomine insignit omnia Dei opera a minimo usque ad maximum: quo nos in eorum admirationem expergefaciat, quia propter socordiam nostram vilescunt: quum tamen singulis insculptae sint insignes notae incredibilis tam sapientiae quam virtutis Dei. Deum autem fecisse et facere solum quidquid admiratione dignum est, asserit: ut discamus non posse vel minimam laudis eius guttam alio transferri absque intolerabili sacrilegio: quia ubi lustraverimus coelum et terram, nusquam reperiemus ullum deitatis specimen, ut ei socium vel aemulum adiungere liceat. Postea Dei sapientiam celebrat in una specie, quod scilicet tanto artificio *compositi sint coeli*, ut clamitent mirabiliter se tam pulcra distinctione fuisse ornatos. Inde ad *terram* descendit: ut discamus hoc quoque praeclarum et memorabile Dei opus magni facere, quia nudam et siccam terrae superficiem expandat super aquas. Nam quum elementis sphaerica sit forma, naturaliter aquae terram obtegerent, nisi cohiberentur suis claustris: quia Deus hospitium concedere voluit humano generi: atque hoc inter sua principia ponere coguntur philosophi. Ergo terrae expansio, et vacuum hoc spatium quod aquis non obruitur, merito censetur inter praecipua Dei miracula. Et simul Dei gratiae adscribitur: quia nulla erat ratio cur aquas a suo situ depelleret, nisi quia pro immensa sua bonitate hominibus consultum esse voluit.

7. (*Qui fecit luminaria.*) Quum Moses duo luminaria magna vocet, solem et lunam, non dubito quin hanc loquendi rationem sequutus sit propheta. Ideo quod paulo post adiungit de stellis, quasi accessorium est. Etsi autem lunam alii planetae magnitudine superant, non abs re tamen vocatur secundum luminare manifesti effectus causa. Neque enim spiritus sancti consilium fuit astrologiam docere: sed quum doctrinam proponeret rudissimis quibusque idiotis communem, populariter loquutus est per Mosen, et prophetas, ne quis praetextu difficultatis subterfugeret, sicuti videmus nihil cupidius

homines captare quam ignorantiae praetextum, si nimis sublime ac reconditum est quod traditur. Etsi ergo Saturnus luna maior est, quia tamen propter longiorem distantiam hoc non patet oculis, maluit spiritus sanctus quodammodo balbutire, quam discendi viam praecludere plebeiis et indoctis. Eiusdem notae est quod simul addit propheta, Deum solis et lunae vices ordine partitum esse, ut illum *diei praeficeret*, hanc vero nocti: non quod potiantur ullo dominio, sed quia mirabilis in hac distributione Dei oeconomia refulget. Et certe dum sol interdiu suo fulgore terram illustrat, luna vero et stellae noctu, honorificum (ut ita loquar) obsequium Deo praestant.

10. *Qui percussit Aegyptios in primogenitis ipsorum, quia in saeculum clementia eius.* 11. *Et eduxit Israëlem e medio eorum, quia in saeculum clementia eius.* 12. *In manu forti et brachio extento, quia in saeculum clementia eius.* 13. *Qui divisit mare rubrum in divisiones, quia in saeculum clementia eius.* 14. *Et transire fecit Israëlem per medium eius, quia in saeculum clementia eius.* 15. *Et praecipitavit Pharaonem et exercitum eius in mare rubrum, quia in saeculum clementia eius.* 16. *Et deduxit populum suum per desertum, quia in saeculum clementia eius.*

10. (*Qui percussit Aegyptios in primogenitis.*) Literam ב alii vertunt cum primogenitis. Sed prior interpretatio melius fluere videtur. Caeterum, nisi concionari placeat, supervacuum esset pluribus verbis hic morari lectores: quia nihil habetur quod non alibi tractatum fuerit. Vere autem dicit percussos fuisse Aegyptios in primogenitis, quia licet saepius territi fuerint aliis plagis, non tamen destiterunt contumacia sua furere, donec hac ultima plaga domiti vel fracti Deo cesserunt. Quia vero propositum non erat ordine recensere singula miracula, summam uno verbo complexus est, populum e medio Aegypti forti manu et brachio extento eductum fuisse dicens, quia, ut erat undique obsessus, nullum nisi in mirifica Dei virtute effugium patebat. *Brachii extenti* similitudo aptissima est: quia non solemus brachium extendere nisi quum arduum aliquid molimur. Itaque sensus est, Deum in liberando populo non levi manu usum esse, sed insolito modo exseruisse suam potentiam.

13. (*Qui divisit mare rubrum.*) De voce סוף alibi dictum est, itaque mihi religio non fuit vertere mare rubrum. Quia autem propheta *divisiones* nominat plurali numero, divinant quidam ex Hebraeis plures fuisse transitus: ut illis solenne est de rebus incognitis nugari, totamque scripturam suis commentis adulterare. Etsi autem merito ridentur tales ineptiae, simul tamen eas detestari convenit: quia minime dubium est, Rabbinos Satanae astutia, huc fuisse inductos ad labefactandam scripturae fidem. Palam et clare asserit Moses utrimque stetisse aquarum moles, unde colligimus continuum fuisse spatium. Sed quia turmatim populus transibat, non autem unus post alium, propter viae amplitudinem, in qua libere progressi sunt viri et mulieres cum suis familiis et iumentis: scite propheta divisiones nominat, respectu hominum, quia haec circumstantia Dei gratiam non parum auxit, videre late siccatos gurgites, ut populo turmatim simul progredienti planum esset iter. Hoc quoque ad gratiae confirmationem valet, quod paulo post submersus fuit Pharao: quia diversitas ostendit non accidisse arcano aliquo naturae motu, quod alii perierint, alii traiecerint salvi et incolumes. In hoc igitur discrimine conspicua fuit Dei misericordia ad populum servandum. Quod uno verbo attingit, Deum *fuisse ducem populi sui in deserto,* longe patet, multis enim et variis miraculis opus fuit, ut in loco arido omnibusque vitae subsidiis carente annos quadraginta transigeret. Itaque in hunc locum decet conferre quaecunque Moses recenset bonitatis et potentiae Dei testimonia: quod cibo coelesti aluerit famelicum populum, aquam ex rupe profluere iusserit, protexerit sub nube ab aestu solis, signum dederit suae praesentiae in columna ignis, vestes servaverit integras, vagos exsules cum parvulis tutatus sit sub foliorum tuguriis, et alia quae lectoribus innumera occurrent.

17. *Qui percussit reges magnos, quia in saeculum clementia eius.* 18. *Et occidit reges insignes, quia in saeculum clementia eius.* 19. *Sihon regem Amorrhaeorum, quia in saeculum clementia eius.* 20. *Et Og regem Basan, quia in saeculum clementia eius.* 21. *Et dedit terram eorum haereditatem, quia in saeculum clementia eius.* 22. *Haereditatem Israëli servo suo, quia in saeculum clementia eius.* 23. *In humiliatione nostra memor fuit nostri, quia in saeculum clementia eius.* 24. *Et eripuit nos ab oppressoribus nostris, quia in saeculum clementia eius.* 25. *Qui dat escam omni carni, quia in saeculum clementia eius.* 26. *Confitemini Deo coelorum, quia in saeculum clementia eius.*

23. (*In humiliatione nostra memor fuit nostri.*) Sex versus, qui ex proximo Psalmo sumpti sunt, non attingo. Alios etiam quia longa explicatione non indigent, succincte percurram. Tantum docet propheta, quia Deus continua serie auxiliari populo suo non destitit, nullam aetatem eiusdem bonitatis, quae patribus exhibita fuerat, fuisse expertem. Atque hoc notabilius fuit documentum gratiae, succurrere calamitatibus populi fere perditi, quam aequabili tenore integrum fovere: quia ipsa necessitas oculos nobis aperit, et sensus excitat. Dein-

quia quoties suos liberat Deus, sequitur eorum peccatis ignoscere. Tandem paternam Dei providentiam extendit promiscue non modo ad totum humanum genus, sed ad cuncta animantia, ut mirum non sit, tam providum ac beneficum esse patrem erga electos suos, qui ne bobus quidem et asinis, corvis, et passeribus consulere gravatur. Quum ergo brutis animalibus longe praecellant homines, et ipsi longe inter se differant, non propria dignitate, sed adoptione Dei, ratiocinatur a minori ad maius propheta, non posse satis extolli incomparabilem Dei erga domesticos suos gratiam.

PSALMUS CXXXVII.

ARG. Quum in exsilio babylonico cessaret legitimus Dei cultus, propheta totius ecclesiae personam suscipiens, conqueritur de hostium ludibriis quae in sacrum Dei nomen dirigebantur: et exsulibus animosam vocem dictans, ipsos ad spem redemptionis erigit.

1. *Super flumina Babylonis illic sedimus, etiam flevimus dum recordamur tui Sion.* 2. *Super salices in medio eius suspendimus citharas nostras.* 3. *Tunc quaesierunt ex nobis qui ceperant nos verba cantici. et in suspensionibus nostris laetitiam, Canite nobis e cantico Sion.* 4. *Quomodo cantabimus canticum Iehovae in terra aliena?*

1. (*Super flumina Babylonis.*) Diximus alibi nimis crasse falli eos qui Davidem putant prophetico spiritu populum de futuro exsilio admonuisse: quia secus prophetae loqui solent de rebus futuris: hic autem disseritur de re nota et usu comperta. Consilium vero prophetae quale sit, breviter expediendum est. Tristis enim illa abdicatio facere potuit ut fides ac religio inter Iudaeos evanesceret. Atque ut facilis est lapsus ad superstitiones et corruptelas, dum impiis sumus permisti, periculum fuit ne profanescerent inter Babylonios. Adhaec exilium, duraque servitus, et quae illic ferendae erant indignitates, animos deiicere poterant fidelibus. Quisquis ergo fuerit Psalmi autor, lamentationis formam dictat, ut gemendo et orando spem salutis desperatae foveant. Quanquam alter quoque finis notandus est, hortatur enim eos ne in terra profana pietatem colere desinant, nec se polluant gentium inquinamentis. Hac ratione filiis Edom vindictam imprecatur qualem erant meriti: et Babylonem, cuius caduca felicitas evanidum reddebat totum orbem, miseram esse exclamat, suoque exitio propinquam. Porro quam utile, imo necessarium fuerit, fulciri pias animas ne deficerent, sola temporis diuturnitas satis docet. Proclive enim erat, assuescere pollutis gentium moribus, nisi per annos septuaginta mira animi fortitudine fuissent praediti. Sedendi itaque verbo longum exilii tempus notat: ac si diceret, non modo abreptum fuisse populum a patriae conspectu, sed quasi in sepulcro conclusum. Et demonstratio quoque in adverbio loci שם emphatica est, qua in rem praesentem lectores adducit. Etsi autem regionis amoenitas, ut erat irrigua, tristitiam mulcere poterat, dicit tamen, fideles quamdiu illic habitarunt fuisse in continuo fletu. Ideoque utitur particula גם quae ad augendum valet: ac si diceret, fideles in quibus vigebat purus Dei timor, non fuisse inebriatos deliciis babylonicis, ut sprernerent haereditatem suam. Simul tamen ostendit neque obstupuisse in suis malis, quin sentirent iustam Dei castigationem: nec contumaciter reluctatos esse Deo, quia fletus tam humilitatis et poenitentiae, quam moeroris signum fuit. Quod clarius patet ex recordatione Sion, qua significat non fuisse terrenis commodis addictos, sed potius intentos fuisse ad cultum Dei: quia sanctuarium erexerat Deus instar vexilli in monte Sion, cuius intuitu continerentur in certa spe salutis. Quamvis ergo in regione suavi et foecunda, quae illecebris molles animos corrumpere poterat, longiorem moram traherent fideles, lacrymas tamen, quae cito arescere dicuntur, semper sibi ex oculis fluxisse dicunt: quia prohibebantur a solito Dei cultu, et haereditate sibi promissa videbant se iure privari.

2. (*Super salices in medio eius.*) Deplorat interruptionem laetitiae, cuius usum praeceperat Deus in templo suo. Scimus enim iniunctas levitis fuisse canendi partes, ut ad hoc pietatis exercitium toti populo duces essent ac magistri. Si quis roget quorsum citharas portarint tam procul a patria, hoc quoque tanquam insigne et fidei et pii zeli testimonium memorat propheta: quum omnibus fortunis exuti essent levitae, sollicite tamen servasse citharas instar pretiosae supellectilis, quas rursus suo tempore in priorem usum aptarent. Et certe probabile est, veros Dei cultores reliquias divini cultus in summo pretio duxisse, et illis custodiendis sedulo dedisse operam, donec veniret restitutionis tempus. Porro videtur per salices notare oblectabiles fuisse ripas illas quae ad refrigerium consitae erant salicibus. Negat igitur propheta ullas umbras, quamvis iucundae essent, valuisse ad discutiendum moerorem qui altius occupaverat piorum animos, quam ut profani solatii vel oblectationis quidquam admitterent. Certe ipsa loci commoditas, quum arborum umbris obtecti ad ripas fluminum sederent, eos invitare et allicere potuit ut arreptis citharis, dolorem suum canendo lenirent: sed docet propheta, gravius oppressos fuisse animos sensu irae Dei, quam ut se vanis solatiis fallerent. Longius etiam progreditur, vero et sancto gaudio privatos

tunc fuisse. Nam etsi neque pium neque consultum erat, exacerbare suum dolorem, non mirum tamen est publica cantica usque ad reditum distulisse, quum eos ferulae Dei ad querimonias et luctum cogerent.

3. (*Tunc quaesierunt a nobis.*) Non dubium est, sub barbara illa tyrannide aspere et duriter tractatos fuisse Israëlitas. Summum tamen malorum cumulum fuisse intelligunt, quod probrose insultaverint victores atque etiam illuserint: quia non tam propositum erat vulnerare miseros exsules, quam blasphemias in Deum iaculari. Neque enim sacra cantica audire Babyloniis libebat, neque etiam forte passi essent publice apud se celebrari Dei nomen: sed ironica fuit loquutio, ac si probrose iactarent, levitas, qui prius solebant resonare sacra cantica, iam obmutuisse: quasi dicerent, An mortuus est Deus vester, cui antehac soliti estis canere? Nam si eum oblectat vestra musica, cur cessatis? Posterius membrum versus varie torquent interpretes, quidam enim nomen תוללינו deducunt a verbo ילל quod est ululare: ac vertunt, pro ululatibus nostris laetitiam. Alii transferunt, suspensiones laetitiae. Sunt qui participii vice accipiant, a verbo הלל quod est insanire: ac si dictum esset, Insanientes contra nos. Sed quum proximo versu verbum תלינו posuerit, radicem huius nominis pro suspendere, simplicior mihi visa est illa quam sequutus sum lectio.

4. (*Quomodo cantabimus.*) Hic contra superbam insultationem excelso et magnifico responso fideles instruit propheta, quod in terra polluta abstineant a canticis, sicuti a sacrificiis legalibus. Nam licet Iudaeos putarent Chaldaei exsilii loco affixos esse, propheta *terram alienam* vocando significat nonnisi ad tempus illic hospitari: praecipue tamen significat indignam esse Chaldaeam tanto honore ut illic personent Dei laudes. Certum quidem est, filios Dei, ubicunque viverent, semper fuisse peregrinos in mundo: sed quia terra Chanaan sacra erat eius quies, merito dicit propheta exteros et inquilinos fuisse in aliis regionibus: atque hoc modo semper ad reditum paratos et accinctos esse iubet, tacite confirmans Ieremiae vaticinium, quo tempus exsilii praefixum erat, Ierem. 25, 11 et 29, 10, ne patriae unquam obliviscerentur. Interea constantia fideles animat, ne quibus minis territi se permisceant Babyloniis, sicuti hodie quamvis sub papatu instet grave periculum fidelibus, nisi ad receptos mores se conforment, hoc tamen interstitio ab omni impia simulatione eos spiritus sanctus disiungit. Nam Gallis, Italis, et Anglis, quibus cordi ac studio est sincera pietas, quamdiu degunt sub illa tyrannide, patria sua vere aliena est regio. Quanquam inter nos et veterem populum aliquid est discriminis, tunc enim nonnisi uno in loco fas erat Deum colere: nunc ubicunque duo aut tres conveniunt in Christi nomine, templum Dei est, modo ab omni idololatriae professione disiuncti se in puro Dei cultu contineant. Caeterum noluit his verbis propheta studium laudandi Dei prorsus exstinguere, sed potius afflictas mentes hortari ad patientiam, donec restituta esset publica Dei colendi libertas. Ac si diceret, Orbati sumus templo et sacrificiis, expulsi a patria, vagamur in solo polluto, quid ergo restat nisi ut gemamus, ac nostrae abdicationis memores suspiremus promissam redemptionem?

5. *Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliviscatur dextera mea.* 6. *Adhaereat lingua mea palato meo, si non meminero tui: si non extulero Ierusalem super caput laetitiae meae.* 7. *Recordare Iehova filiorum Edom, in die Ierusalem dicentium, Nudate, nudate usque ad fundamentum in ea.* 8. *Filia Babylonis vastata: beatus qui rependet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis.* 9. *Beatus qui apprehendet et allidet parvulos tuos ad petram.*

5. (*Si oblitus fuero tui.*) Confirmatio est proximae sententiae: unde etiam colligere promptum est quid sibi tunc voluerit. Testantur enim Dei cultores, et quidem adhibita imprecatione, memoriam sanctae urbis cordibus suis semper fore infixam, neque unquam deletum iri quidquid accideret. Quia autem de cantu et musicis instrumentis hic agitur, imprecationis formam inde concipit propheta, ut *obliviscatur manus* artis suae, *lingua palato* vel faucibus *adhaereat.* Summa huc tendit, non debere privatis incommodis fideles ita tristari, quin gravius tangantur communi ecclesiae clade: quia aequum est, zelum domus Dei palmam tenere in cordibus nostris, ut supra omnes privatos affectus emineat. Secundum membrum quidam sic interpretantur. Si non hoc mihi erit praecipuum gaudium, videre rursus florentem statum Hierosolymae. Alii, nunquam penetrabit in animum meum laetitia, donec me exhilaret ecclesiae restitutio. Sed propheta, meo iudicio, utrumque simul complectitur. Nec vero potest alterum ab altero divelli: quia si Ierusalem extollimus ad caput laetitiae nostrae, caput laetitiae ipsius erit ex secundo prosperoque illius statu: quod non fiet nisi moeror, ex eius malis conceptus, profanis omnibus gaudiis ianuam praecludat.

7. (*Recordare Iehova filiorum Edom.*) Quum aliis quoque vicinis gentibus, quae in excidium Hierosolymae conspiraverant, instaret vindicta, non dubium est quin per synecdochen eos omnes propheta sub filiis Edom designet: vel quia odii crudelitate superaverant alios, vel quia minus tolerabilis erat eorum crudelitas in consanguineos et fratres. Erant enim posteri Esau, et quum populus

Israël omnia hostiliter vastaret, Dei mandato pepercerat Idumaeis, Deut. 2, 1. Nimus ergo caeca fuit immanitas, accersere Babylonios fratribus suis perdendis, vel suis flabellis eorum saevitiam magis accendere. Sed notandum est, prophetam hic ad maledictiones et diras non temere prorumpere: sed divinum esse praeconem confirmandis prioribus vaticiniis. Deus enim per Ezech. cap. 25, 13 et Ieremiam 49, 7 praedixerat de Idumaeis poenas se sumpturum. Et Abdias 11 rationem clarius exprimit, quae respondet huic loco, nempe quia conspiraverant cum Babyloniis. Consilium vero Dei fuisse scimus, fulcire hoc solatio animos populi in tristissima clade: quia alioqui videri poterat irrita electio Iacob, si eius filii impune a progenie Esau tam immaniter fuissent lacerati. Nunc spiritus instinctu precatur Deum propheta, ut re ipsa ostendat, non frustra hoc fuisse praedictum. Et quum dicit, Recordare Iehova, promissionis memoriam revocat in animos piorum, ut Deum vindicem fore persuasi, exitum patienter et moderate exspectent. Neque enim vindictam petere fas erat nisi quam promiserat Deus: et quidem adversus reprobos et insanabiles. Nam aliis, quantumvis infesti sint, optanda est sana mens, et resipiscentia. *Diem Ierusalem* vocat, usitato scripturae more, tempus visitationis, cui finem Deus praefixerat.

8. (*Filia Babylonis vastata.*) Iam fidei oculis absconditum Dei iudicium inspicit propheta, sicuti fidem scite Apost. Heb. 11, 1 rerum absconditarum adspectum vocat. Quamvis ergo incredibile foret, tam potenti monarchiae, qualis tunc erat Babylon, posse quidquam contingere adversi, omnesque vulgo putarent inexpugnabile essse eius robur: cladem eius et interitum in verbi speculo intuetur propheta. Et idem facere iubet pios omnes, ut coelestibus oraculis freti, sceleratae urbis superbiam quasi ex alto despiciant. Quod si fiduciam et spem concipere discamus ex Dei promissionibus, quantumvis abiecti, poterimus tamen ex inferis attollere capita, et gloriari nos in extremis malis beatos esse, hostes vero nostros exitio devotos: modo affectus omnes nostros sua rectitudine temperet Dei spiritus. Porro quum pronuntiat *beatos qui Babyloniis vindictam rependet*, non intelligit Persarum et Medorum obsequium placuisse Deo, quos ambitio et inexplebilis avaritia, deinde prava aemulatio ad bellum impulit: sed quia bellum illud quasi Dei auspiciis gestum est, optabilem successum propheta fore dicit. Quia enim statuerat Deus poenam sumere de Babylone, benedixit Cyro et Dario: sicuti rursum Ier. 48, 10 simili ratione maledictos pronuntiat qui facient opus Dei negligenter: hoc est, qui non strenue operam Deo suam, vastando et perdendo, impendent, ubi conducti erunt ab eo carnifices. Etsi autem crudele videtur, dum optat teneros foetus et adhuc innoxios ad lapides allidi et conteri: quia tamen non impulsu proprio loquitur, sed verba petit ex ore Dei, nihil aliud quam iusti iudicii praeconium est: sicuti quum pronuntiat Dominus, qua quisque mensura usus fuerit erga alios, vicissim ei remensum iri, Matth. 7, 2. Sed de Babylone speciale vaticinium ediderat Iesaias 13, 16 cui haud dubie succinit nunc propheta: Ecce Deus acuit ferrum, et intendit arcus, Medos et Persas emittit, qui non expetent argentum et aurum, tantum sitient sanguinem, etc.

PSALMUS CXXXVIII.

ARG. David memoria repetens quam praeclare semper adiutus esset a Deo, tam eius bonitatem quam fidem expertus, his documentis primum se ad gratitudinem incitat, et accingit: deinde in posterum sibi promittit eundem beneficentiae cursum, quia Deus perpetuo sibi constat. Quod si periclitari contigerit, spem sibi facit laeti exitus.

Davidis. 1. *Celebrabo te in toto corde meo, coram diis psallam tibi.* 2. *Adorabo te ad templum sanctitatis tuae, et canam nomini tuo super clementia tua et super veritate tua: quia magnificasti super omnia nomen tuum, sermone tuo.* 3. *In die quo clamavi ad te tunc exaudisti me, multiplicasti mihi in anima mea robur.* 4. *Celebrent te, Iehova, omnes reges terrae: quia audierunt verba oris tui.* 5. *Et canant in viis Iehovae, quia magna est gloria Iehovae.*

1. (*Celebrabo te.*) Sicuti memorandis Dei beneficiis ornatus fuerat David, ita profitetur se non vulgari modo gratum fore. Sed quia hypocritae ficta et inani resonantia vitiant et contaminant hoc sacrificium, simul addit non labiis modo, sed sincero corde gratias se Deo acturum, nam *totum cor* pro sincero accipi, et duplici opponi, vidimus Psal. 12, 3. Iam quia nomen אלהים nunc ad reges, nunc ad angelos transfertur, utrumque praesenti loco non male conveniet. Publicam gratiarum actionem promittit David. Iam quia sacer conventus quasi coeleste theatrum est, scimus ornari angelorum frequentia, et cherubim ideo arcam foederis cingebant, ut scirent fideles sibi adesse testes angelos, quoties in sanctuarium veniebant colendi Dei causa. Quia vero primum ordinem ducebant principes, non erit absurdum de ipsis accipere quod hic dicitur: sicuti et Psalmo 107, 32: Celebrate Iehovam in seniorum consessu: hoc est, celebri et honorifico, ut loquuntur. Quanquam mihi prior sensus magis arridet, eo quod fideles, quoties prodeunt in conspectum Dei, quasi segregati a mundo, coelos conscendunt, ut se coniungant angelis, sicuti Paulus de ordine et decoro

ad Corinthios disserens, admonet ut in publico coetu saltem angelos revereantur. Et Deus olim sub figura cherubim idem depingi voluit, ut visibile praesentiae suae pignus, fidelibus daret. Et mox sequitur explicatio, ubi dicit, *Adorabo ad templum sanctitatis tuae.* Significat enim non modo privatim se gratum fore, sed ex legis mandato venturum se ad sanctuarium, ut alios ad imitationem hortetur. Etsi enim spiritualiter Deum colebat, oculos tamen ad externa illa symbola convertere oportuit, quae tunc vehicula piis erant ad tollendas sursum eorum mentes. Porro materiam laudandi Dei sibi proponit in eius misericordia et veritate: quia etsi encomia etiam sua meretur eius potentia et virtus, nihil tamen acrius stimulare nos debet ad celebrandum eius nomen, quam gratuita bonitas: quia liberaliter nobiscum agendo os nobis ad canendas suas laudes aperit. Caeterum quia misericordiam non gustamus, vel saltem vivo animi sensu non apprehendimus absque verbo, additur fides aut veritas. Atque haec copula, ut iam saepius admonui, diligenter notanda est: quia utcunque effectis se beneficum Deus ostendat, nisi tamen praeluceat doctrina, impediet stupor noster ne eius bonitas in animos nostros penetret. Haec autem priore loco statuitur, quando non alia de causa veracem se Deus nobis prestat nisi quia sponte se nobis gratuita promissione obstrinxit. Et certe in eo perspicitur inaestimabilis eius misericordia, quod a se alienos praevenit, et familiariter alloqui dignatur ut ad se invitet. In fine versus subaudiunt aliqui copulam in voce *sermonis*, atque ita reddunt, Magnificasti nomen tuum, et sermonem tuum super omnia: quod ut frigidum est, merito a doctis interpretibus repudiatur, qui tamen ipsi ad sensum nimis coactum (meo iudicio) confugiunt, sic vertentes, Magnificasti super omni sermone tuo nomen tuum. Ego vero non dubitio quin David praedicet nomen Dei sua celsitudine supra omnia excellere: deinde specialem modum definiat, quo Deus nomen suum extulit, nempe quia veraciter praestitit quod liberaliter promiserat. Et certe quia pro stupore nostro caecutimus ad Dei beneficia, haec optima est ad nos expergefaciendos ratio, dum sua voce nos compellat Deus, et tandem effectu quam pollicitus est gratiam sancit et obsignat.

3. (*In die quo clamavi.*) Quamvis saepe vota nostra praeveniat Deus et quasi dormientibus occurrat, ideo tamen suos ut plurimum spiritus sui instinctu sollicitat ad preces: quo melius illustret suam gratiam, dum agnoscunt non frustra nec sine profectu se orasse. Iure itaque David non posse hoc videri fortuitum colligit, quod emerserit ex periculis: quia palam apparuerit exauditum fuisse ab eo. Hoc ergo unum est, preces nostras Dei gratiam propius nobis ostendere. In secunda parte versus nonnulli etiam copulam subaudiunt, Multiplicasti me, et in anima mea robur, sed inepte: quum sensus verborum optime fluat nihil addendo: sive legas quemadmodum prius verti, sive legere malis, Multiplicasti me in anima mea robore. Summa est, quum debilitatus esset malis, adeptum esse novam animi fortitudinem. Nisi forte magis placeat sic resolvere, Multiplicasti me, hoc est, benedixisti me, unde in anima mea robur.

4. (*Celebrent Iehovam.*) His verbis docet, quam expertus est gratiam, longe fore memorabilem, ut fama eius per totum orbem spargatur. Caeterum reges ipsos dicens audisse verba oris Dei, non significat rite esse edoctos in pietate, ut inseri debeant in ecclesiae corpus, sed hoc ubique fore notum, non alia de causa mirabiliter servatum fuisse a Deo, nisi quod eius mandato unctus fuerat in regem. Quamvis ergo in illo coelesti oraculo non proficerent vicini reges, valuit tamen ad commendationem gratiae Dei, passim cognosci ab omnibus divinitus se fuisse vocatum. Et certe quum per tot annos, quibus acerrime eum ad necem persequutus est Saul, semper iactaverit se militare sub Dei vexillo, non potuit hoc esse obscurum, Dei beneplacito et vocatione eum regnare. Tale ergo gratiae Dei fuit documentum, quod profanis etiam regibus aliquam confessionem exprimeret.

6. *Quia excelsus Iehova, humilem tamen respiciet, et excelsus eminus agnoscet.* 7. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me: super iram inimicorum meorum mittes manum tuam, et servabit me dextera tua.* 8. *Iehova rependet super me, Iehova clementia tua in perpetuum: opera manuum tuarum non deseres.*

6. (*Quia excelsus.*) Hoc versu commendat Dei providentiam, qua totus mundus regitur. Est autem hoc apprime utile cognitu, non negligi a Deo salutem nostram: quia etsi verum id esse fatentur omnes, trepidatio tamen in minimo quoque discrimine diffidentiam nostram refellit, quia quisquis solide persuasus erit, paterna Dei cura se foveri, non tam facile expavescet. Etsi autem quidam excelsum interpretantur, ac si diceret David, Deum in coelesti solio sedere ad regendum totum orbem, adversative tamen positum esse censeo, ac si diceret, non obstare Dei celsitudinem quominus humiles et abiectos respiciat in terra. Quod idem confirmat secundo membro, ubi dicit sublimem procul vel e longinquo intelligere. Alii גבה in accusativo casu legunt: qui etiam sensus non male quadrat: quasi diceret, Deum altos et superbos non dignari propinquo intuitu, sed contemptim despicere: quum parvulos et abiectos (qui videntur in speciem lon-

gius remoti) non secus ac sibi propinquos curet. Sunt etiam qui verbum ידע vertant conterere: quasi dictum esset, Deum, humiles fovendo, conterere altos istos gigantes, qui sibi in sua prosperitate applaudunt. Sed quia vereor ne non tam argute loquutus sit David, mihi sufficit simplex repetitio eiusdem sententiae: quamvis sublimis sit Deus, cognoscere tamen quae fugere videntur eius curam. Sic vidimus Psalmo 113, 5: Exaltat se Iehova ad habitandum, se tamen humiliat ad videndum tam in coelo quam in terra. Summa est, Quamvis coelis omnibus superior sit Dei maiestas, non arceri tamen longo intervallo, quominus sua providentia ordinet totum orbem. Sublimis ergo Deus est, sed procul adspicit: ut necesse non habeat locum mutare, dum vult descendere ad gerendam nostri curam. Nos contempti et ignobiles: sed non impedit misera nostra conditio quin Deus curam nostri suscipiat. Sic enim convenit immensam eius gloriam, qua coelos omnes superat, cum admiratione suspicere, ut tamen non dubitemus quasi paterno eius sinu nos foveri. Et apposite contexit David haec duo membra, primum, ne Dei maiestas, abiecto terrore, sensum bonitatis eius et indulgentiae tollat: deinde ne bonitas, qua se ad nos usque demittere non gravatur, minuat gloriae eius reverentiam.

7. (*Si ambulavero.*) Hic declarat David quomodo sibi Deum fore servatorem confidat: nempe qui mortuo restituat vitam, si opus sit. Qui locus notatu dignus est, nam ut delicata est caro, cuperet quisque nostrum extra telorum iactum securus degere: itaque nihil minus tolerabile quam certare cominus cum mortis metu. Imo simulac discrimen aliquod obiectum est, sine modo exhorrescimus, ac si angustiae nostrae omnes Dei salutes prohiberent. Atqui haec vera fidei regula est, in mortis tenebris cernere vitae lucem: nec tantum inniti Dei gratiae, quae nos ab omni incommodo eximat, sed quae nos singulis momentis in media morte vivificet: sicuti suos variis afflictionibus humiliat, ut mirabiliter tueatur: atque ita non modo vitae custos, sed etiam liberator appareat. Porro quia semper in mundo hostes imminent fidelibus, pronuntiat David, quidquid illi machinentur, se Dei auxilio tutum fore. Hinc ergo spem vitae sibi esse docet, quia extenta Dei manu protegitur, quam novit invictam esse, et omnium hostium victricem. Unde sequitur, Deum ita exercere filios suos continua malitia, ut alterum in sepulcro pedem habentes trepide sub eius alas confugiant, ut tranquillitate fruantur. Quidam particulam אף non accipiunt pro ira, sed pro etiam: atque ita legunt, Extendes etiam super inimicos. Sequutus tamen sum quod erat receptius: quia et sensus plenior est, nec quidquam habet coactum.

8. (*Iehova rependet.*) Ambigua verbi גמר significatio sententiam quoque hanc dubiam facit. Significat interdum rependere, adeoque generaliter conferre: quia saepe ad gratuita beneficia confertur. Sed quae sequuntur in contextu verba, videntur diversum sensum exigere. Nam quum addatur ratio, Iehova misericordia tua in saeculum, opera manuum tuarum non deseres: melius convenit, Iehova perficiet pro me, hoc est, perget ostendere sibi curae esse salutem meam, et quod coepit perducet ad ultimum usque actum. Ergo quemadmodum liberatus fuerat Dei misericordia, statuit hoc fore perpetuum: quia Deus naturam non mutat, nec bonitatem, qua praeditus est, potest exuere. Et certe, ut nos bona spes in periculis sustineat, oculos in Dei bonitatem defigere necesse est, in qua fundata est salus nostra. Iam quum Deus, qui nullo iure nobis obstrictus est, ultro promittat nos sibi curae futuros, optime colligit David, salutem suam non fore caducam nec temporalem, quia aeterna est Dei bonitas. Et hanc sententiam confirmat aliis verbis, Fieri non posse ut Deus lassitudine, vel taedio (ut mortales solent) opus imperfectum abiiciat. Nam eodem sensu hoc pronuntiat David, quo docet Paulus dona et vocationem Dei carere poenitentia. Nam quum homines vel inconstantia alio rapti, quod stulte aggressi sunt, leviter relinquant: vel infirmitate cogantur omittere quod supra vires tentarunt: nihil tale in Deum competit, ideoque timendum non est ne spem nostram in medio cursu frustretur. Sola enim malitia et ingratitudo nostra infatigabilem et perpetuum gratiae eius tenorem abrumpit. Ergo quod firma fide amplexi erimus, nunquam auferret Deus, vel nobis effluere sinet. Nec vero David pronuntiat Deum perficere suorum salutem, ut ipse torpori indulgeat: sed potius ut fidem suam confirmet, seque ad precandum acuat. Unde enim piis sollicitudo et metus, nisi quia suae fragilitatis conscii ab uno Deo pendent? Interim solida certitudine recumbunt in eius gratiam: quia non dubitant quin perficere velit usque in diem Christi quod coepit: sicut idem Paulus admonet Philippensium capite 1, 6. Hic autem est doctrinae usus, ut quoties labimur vel fluctuamus, veniat nobis in mentem: Atqui operatus est in me Deus initium salutis, ergo usque in finem prosequetur. Hinc mox confugiamus ad preces, ne ignavia nostra continuo gratiae Dei rivo, cuius fons est inexhaustus, aditum claudat.

PSALMUS CXXXIX.

ARG. David, ut sibi nebulas omnes, quibus se fallaciter maior pars mundi involvit, discutiens hypocrisin purget ex corde suo, multis verbis disserit, nihil quamvis occultum Dei oculos latere: idque confirmat ex creatione hominis, quia si Deus in utero matrum nobis figuram aptavit, et singulis membris attribuit vim suam et munus, fieri non potest quin omnes actiones nostrae versentur sub eius oculis. Postquam vero hac meditatione ad sincerum Dei timorem se animavit, a profanis et sceleratis Dei contemptoribus alienissimum se esse testatur: atque huius integritatis, cuius sibi conscius est, fiducia Deum implorat, ne in medio vitae cursu ab eo deseratur.

Praefecto, Davidis Psalmus. 1. *Iehova explorasti me, et cognoscis.* 2. *Tu cognovisti sedere meum et surgere meum, intelligis cogitationem meam procul.* 3. *Semitam meam et accubitum meum obsides, et omnes vias meas intelligis.* 4. *Quia nullus sermo in lingua mea: ecce Deus cognoscis totum.* 5. *Retro et ante coarctas me, et posuisti super me manum tuam.* 6. *Mirabilis facta est scientia tua supra me:**) *exaltata est, non potero ad eam.*

1. (*Iehova explorasti me.*) Praefatur David se non venire in Dei conspectum quia putet se quidquam proficere simulando: sicut hypocritae, quasi velis obtentis, secure delicias sibi faciunt: sed quia persuasus sit, Deo nihil esse absconditum, sensus omnes suos ultro detegere ut se examinandum permittat. Tuum est, inquit, o Deus perspicere quid in me latet, nec quidquam te fugiet. Addit etiam circumstantias, quibus significat nullam vitae suae partem Deo esse obscuram. Sive quiesco, inquit, sive ambulo, sive surgo: tu motus omnes meos observas. Porro quum ריע amicum vel socium significet, quidam interpretes vertunt, Intelligis propinquitatem meam a longe: quod multo aptius quadraret, si quod occurreret simile exemplum. Est enim concinna allusio, quod procul remotum est, sub oculis tamen Dei versari quasi propinquum. Sed quia receptior est altera lectio, discedere ab ea ausus non sum. Sunt qui particulam מרחוק transferant pridem: in qua significatione alibi quoque accipitur, ac si dictum esset, Domine, quidquid animo concipio, ante tibi pridem compertum fuit. Sed illud alterum quod sequutus sum magis placet, Deum non esse coelo inclusum, ut se otio oblectans (sicut Epicurei fingunt) res humanas negligat: sed quamvis longe ab eo peregrinemur, eum tamen non longe abesse. Quia verbum זרה nunc ventilare, nunc circumdare significat, commode etiam posset in tertio versu exponi, Tu ventilas o Deus semitas meas. Trita enim metaphora est, ventilari quod ex tenebris erutum in lucem profertur. Sequatur ergo quisque quod magis placuerit. Nam alter ille sensus quem posui, optime respondet. In fine versus variant etiam interpretes. Nam quia verbum סכן in coniugatione hiphil, sicuti hic habetur, significat prosperum reddere: putant quidam gratias agi Deo, quod actionibus det felicem successum. Sed quia Davidi aliud propositum est quam Dei benedictionem celebrare, significatio illa nihil ad praesentem locum. Non minus enim coactum est quod alii afferunt, Fecisti assuescere vias meas: quasi diceret beneficium Dei esse, quod praeditus sit consilio. Ego igitur, quanquam sit verbum hiphil, neutraliter accipere non dubito: hoc sensu, Domine tu assuevisti viis meis, ut tibi familiariter notae essent.

4. (*Quia nullus sermo.*) Duplicem sensum admittunt haec verba: ideo sic resolvunt quidam, Domine, antequam sermo in lingua mea nascatur, cognoscis quid dicturus sim. Alii autem, Quamvis verbum nullum proferam, sed silentio tegere coner mea consilia, nihil te prorsus latet. Quia fere eodem redit utraque versio, liberum sit hanc vel illam eligere. Summa est, quum lingua vocetur inter nos character mentis, quia loquendo quisque cum proximis suis communicat: Deum, qui cordium est cognitor, non opus habere sermone. Et demonstrativa particula *ecce,* emphatice addita est: ac si dixisset profundissimos mentis recessus adduci in rem praesentem. In quinto versu legunt multi, Retro et ante formasti me: sed quum צור coarctare saepe significet, non dubito quin dicere voluerit David, se omni ex parte circumdatum et conclusum teneri Dei conspectu, ut frustra effugere conetur quocunque se vertat. Nam qui viam sibi obstructam esse videt, reflectit gradum. David autem se non minus a tergo quam a fronte constrictum teneri dicit. Ac eodem pertinet secundum membrum, *Posuisti super me manum tuam:* frigide enim ad formationem alii trahunt quod Deus, instar opificis, manum applicuerit ad opus suum formandum: nec satis attendunt ad contextum, quare multo rectius est, Deum quasi iniecta manu cunctos mortales subiicere oculis suis, ut ne transversam quidem lineam deflectere queant, nisi ipso conscio.

6. (*Mirabilis facta est.*) Particulam ממני duobus modis accipere licet: nempe quod scientia Dei mirabilis sit: ex hominis creatione: sicuti veteri proverbio vocarunt hominem μικρόκοσμον: quia ubi reputamus quanto artificio compositum sit corpus hominis, et quibus dotibus anima excellat, necesse est quasi attonitos rapi. Sed contextus diversam sententiam exigit. David enim prosequi volens quod hactenus dixit, exclamat, perperam et stulte facere qui metiri volunt Dei scientiam suo modulo, quum mirabiliter supra nos emineat. Quia

*) Ta science est par trop merveilleuse sur moi, *en marge:* ou par-dessus moy et ma capacité.

enim ubi Dei fit mentio, multi ex suo ingenio iudicium ferunt: haec temeritas merito coarguenda fuit. Non plus Deo cognoscere vulgo permittunt, quam ipsi capiant. David autem scientiam Dei fatetur sibi esse incomprehensibilem, quasi diceret nullis se verbis posse assequi hoc ipsum de quo disserit, Deo scilicet nihil esse absconditum: quia huius scientiae nullus sit modus, vel finis. Itaque nihil sibi esse residuum, nisi ut suae imbecillitatis conscius, tantam altitudinem reverenter suspiciat.

7. *Quo proficiscar a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam?* 8. *Si adscendero in coelos, illic tu es: si iacuero in sepulcro, ecce tu.* 9. *Sumam alas aurorae ut habitem in extremis maris:* 10. *Etiam illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua.* 11. *Si dixero, Saltem tenebrae operient me: et nox lux pro me erit:* 12. *Etiam tenebrae non obtenebrabunt abs te, et nox quasi dies illuminabitur, et tenebrae sicut lux.*

7. (*Quo proficiscar.*) Prosequitur, meo iudicio, David idem argumentum, nihil proficere suis subterfugiis homines dum conantur effugere Dei oculos. *Spiritus* non simpliciter pro virtute hic ponitur, ut plerumque in scripturis: sed pro mente et intelligentia. Nam quia in homine sedes intelligentiae est spiritus, hoc ad Deum transfert, quod ex secunda parte clarius patet, ubi *facies* pro notitia vel conspectu ponitur. Summa est, non posse Davidem locum mutare quin Deus animadvertat: imo fugientem persequatur suis oculis. Itaque ad probandam essentiae Dei immensitatem male detortus fuit hic locus, quia etsi minime dubium est quin Dei maiestas coelum et terram impleat, aliud tamen voluit David: quemcunque angulum latebris captaverit, se manifestum fore Deo, cuius oculi coelum et inferos penetrent. Quamvis ergo supra coelos evolet, aut in ultimis abyssis lateat, dicit sursum et deorsum omnia esse Deo conspicua. In alis aurorae vel luciferi pulcra est translatio, simul enim ac sol terris exoritur, non secus ac celerrimo volatu splendorem suum repente in omnes mundi plagas transmittit. Et eadem etiam metaphora occurrit Malachiae 3, 2. Summa est, etiamsi quis aequaret celeritate solis radios, nullum tamen recessum abeo posse inveniri, quin semper Dei imperio subiaceat. *Manus* enim hic vocatur potestas: ac si dixisset, quoties se homines subducere tentabunt ab oculis Dei, in eius fore arbitrio mox retrahere fugitivos.

11. (*Si dixero.*) Induit David personam hominis ad omnes circuitus intenti, si qua forte elabi queat ex suis angustiis. Postquam ergo fugas omnes confessus est sibi esse inutiles, iam de novo remedio loquens dicit, Si nulla mihi celeritas prodest quae me extra Dei conspectum rapiat: saltem luce exstincta venient tenebrae, quae me ad tempus occultent, ut tantisper respirare liceat. Sed hoc quoque vanum fore dicit: quia non minus acute cernat Deus in densissimis tenebris, quam in meridie. Qui haec duo membra separant, *Tenebrae operient me*, et *Nox lux pro me erit* (quasi diceret tenebras in lucem conversum iri, ut ipse nihil videns Dei tamen oculis appareat) meo iudicio falluntur: quia potius verba ex suo sensu contexens David intelligit, modo tegumentum aliquod inveniat, sibi fore aliquid licentiae: quemadmodum furibus et sylvestribus feris nox pro die est, quod tunc liberius vagentur. Si ergo promisero mihi aliquas inducias, inquit, inter tenebras noctis, frustrabitur me opinio: quia tenebrae lucem tuam non obtenebrant. Et ex particula גַּם, colligimus membra sic debere aptari. Si cui autem supervacuus videtur hic sermo, nullum coram Deo discrimen esse inter lucem et tenebras, experientia satis coarguit, aegerrime summaque difficultate adduci homines ut nudi et aperti in Dei conspectum prodeant. Deum quidem omnia cognoscere fatemur omnes: sed quod nemo in controversiam vocat, quisque apud se tacite pro nihilo ducit: dum tam secure Deo illudimus, nec ulla eius reverentia nos coërcet, ut saltem locum hominis mortalis apud nos obtineat. Pudore enim retinemur, ne quis hominum conscius sit ac testis nostrae turpitudinis: Dei vero iudicium non secus contemnimus, ac si interposito velo scelera nostra abscondita essent eius oculis. Haec nostra stupiditas nisi acerrime stimuletur, lucem nobis in densas tenebras subinde convertet. Quare non abs re David ad discutiendos vanitatis nostrae fumos tam prolixe insistit. Tantum superest, dum nobis obrepit nimia securitas, ut quisque his stimulis se pungat et excitet.

13. *Quia tu possedisti renes meos, operuisti me in utero matris meae.* 14. *Celebrabo te, eo quod terribiliter mirificatus sum:**) *mirabilia opera tua, et anima mea cognoscet valde.* 15. *Non est abscondita fortitudo mea abs te,***) *quam fecisti in occulto: contextus fui in infimis partibus terrae.* 16. *Informe meum viderunt oculi tui, in libro tuo omnia scribentur, diebus formata sunt, et non unum ex ipsis.****)

13. (*Quia tu possedisti renes meos.*) Quanquam videtur continuare eandem doctrinam, paulo tamen longius procedit, non mirum esse scilicet si ita in occultissimas quasque hominum cogitationes dis-

---

*) Terriblement i'ay esté mirifié, *en marge:* ou fait de merveilleuse maniere.

**) Ma force ne t'a point esté cachee, *en marge:* ou mon os n'est point caché de toy.

***) N'y en avoit pas un d'iceux, *en marge:* à luy d'iceux c'estoit un.

quirat qui renum aut cordium fictor est. Dicit ergo in ipsis renibus positum esse Deo tribunal, ex quo iurisdictionem suam exerceat: nec mirum esse si eum non fallant flexuosi cordium nostrorum recessus, qui nos adhuc clausos matris utero tam clare intuitus est ac si essemus in media luce expositi. Nunc tenemus qua occasione David ad creationem hominum nunc descendat. Eodem spectat proximus versus, in cuius verbis licet aliqua sit ambiguitas, sensus tamen facilis ac clarus est, mirabilibus modis Davidem fuisse formatum, et qui merito admirationem terroremque incutiant: unde cogitur in Dei laudes prorumpere. Inde enim tam secura carnis indulgentia, quia non satis expendimus quam mirifice nos formaverit coelestis opifex. Deinde a specie transcendit David ad genus, exclamans, quaecunque oculis nostris occurrunt Dei opera, totidem miracula esse quae mentes nostras ad se rapere debeant. Haec enim (ut alibi diximus) iusta est operum Dei consideratio, quae in admirationem desinit. Quod autem addit *animam suam valde cognoscere* miracula, quae tamen ingenii nostri captum excedunt, non alio tendit, quam modesta sobriaque diligentia se attentum fore et solertem, ut percepto gustu mirabilium Dei immensam gloriae altitudinem adoret. Non ergo hic ponitur cognitio quae sensibus nostris subiiciat quod David sub miraculi nomine confessus est non posse comprehendi (sicut philosophos inflat sua arrogantia ut nihil Deo occultum relinquant) sed tantum pia attentio notatur, quae nos ad reddendam Deo gloriam expergefaciat.

15. (*Non est abscondita.*) Pergit David a creatione hominis ratiocinari, nihil Deo esse absconditum: et Deum ostendit longe praecellere summos quosque artifices, qui oculorum adminiculo indigent ad formandum suum opus, quum Deus in visceribus matris nostrae nos formaverit. Sive autem de ossibus loquatur, sive de fortitudine, ad summam rei parum interest: quanquam malim de osse accipere. Et deinde uterum matris *infimis terrae cavernis* et penetralibus comparat. Si quis artifex in obscuro aliquo antro absque lucis adiumento opus aliquod velit aggredi, unde incipiet? quaenam erit progrediendi ratio? et qualis perfectio operis? Atqui Deus nulla luce adiutus, opus omnium perfectissimum, nempe hominem in utero matris format. Et verbum רקם, quod est contexere, ad amplificationem valet. Neque enim dubium est quin metaphorice exprimere velit David inaestimabile quod in figura corporis humani relucet artificium. Nam si tantum ungues inspicimus, non poterit tamen quidquam illic mutari, quin mox ostendat incommoditas aliquid esse luxatum, quid ergo si excutiantur singulae partes? Huius tam multiplicis variaeque texturae quis phrygio sua industria et acumine centesimam partem assequi poterit? Non mirum igitur si Deus homines in lucem editos tam exacte cognoscat, quos in matris utero numeris omnibus absolvit.

16. (*Informe meum viderunt oculi tui.*) Quia ἔμβρυον, ubi in utero concipitur, non statim formam induit, dicit hic David se iam tunc cognitum fuisse Deo quum adhuc informis massa esset, quam Graeci το κύημα vocant. Nam το ἔμβρυον illis foetus vocatur a conceptione usque ad partum. Ratiocinatur autem a maiori ad minus David: si antequam coaluisset in certam et distinctam formam, Deo cognitus fuit, multo minus posse nunc eius notitiam effugere. Dicit postea *in libro eius omnia esse scripta*, nempe totam rationem creationis Deo esse probe compertam. Nam quod ad nomen libri, similitudo ab hominibus sumpta est, qui libris et commentariis ad memoriam iuvandam utuntur. Itaque dicitur Deus habere in actis suis scripta quaecunque novit: quia nullis adminiculis eius memoria indiget. In secundo membro non consentiunt interpretes, Quidam enim ימים legunt nominandi casu, quum dies formati sunt: et hunc eliciunt sensum, omnia ossa mea scripta erant in libro tuo, Deus, ab exordio mundi, quum primos dies creares: et tamen nullum re ipsa exstabat. Sed diversa interpretatio magis est probabilis, nempe temporis successu formari singulas humani corporis partes. Neque enim simulac coalescit semen, apparet disposita aliqua species, vel membrorum proportio: sed progressu temporis digeritur, et aptatur massa illa in suam figuram. In altero etiam dissentiunt interpretes. Nam quum in particula לא, saepe contingat mutari literas ו et א, quidam ac si esset לו per ו, nempe relativum pronomen, sic exponunt: Quanquam paulatim aptatum fuerit corpus, tamen semper unum et idem fuisse in libro Dei, qui spatio non indiget ad opus suum absolvendum. Verum ut nihil mutetur, negatio non male quadrat, nempe quum diebus sive paulatim creata sunt membra, nullum ex ipsis exstitisse: quia scilicet nulla erat concinnitas, vel distinctio, sed informis globulus. Ita commendatio erit providentiae Dei, eo quod confusam illam putredinem in pulcerrimam figuram tractu temporis digerat.

17. *Et mihi quam pretiosae sunt cogitationes tuae, Deus, quam fortes summae earum!* 18. *Si numerem eas, prae arena multiplicabuntur: expergefactus sum, et adhuc sum tecum.*

17. (*Et mihi quam pretiosae.*) Hic quoque רעה cogitationem potius, quam socium vel amicum significat, sicuti multi post chaldaeum interpretem verterunt: ac si iam descenderet propheta ad discernendos a reprobis fideles. Contextus enim po-

stulat hic adhuc de incomparabili Dei providentia fieri sermonem. Repetit ergo quod prius dixerat, neque id praeter rationem: quia tam praelara arcanae Dei sapientiae documenta, quae in hominis creatione exhibet, totaque vitae gubernatione, vel negligi videmus, vel non aestimari suo pretio. Quod quidam raras vertunt, nihil aliud quam sensum obscurant. Utitur eodem verbo sacra historia, fateor, quum dicit tempore Eli rara fuisse oracula, 1. Sam. 3, 1. Sed quum pretiosa intelligat, retinere satius est quod omni ambiguitate caret. Sic autem appellat, quia non subiaceant hominum iudicio. Quo sensu mox adiungit *summas* vel collectiones *earum* fortes esse ac validas, nempe quia ad obruendas hominum mentes sufficiunt. Haec autem exclamatio admonet, nisi tam insipidi essent homines, vel potius stupidi, perculsum iri arcanis Dei iudiciis, ne pro more audacter illudant, sed trepide et suppliciter se sistant ad eius tribunal. Idem et proximo versu confirmat, *si quis numerare tentet* arcana Dei consilia, eorum immensitatem superare arenas maris. Unde sequitur, modulum nostrum millesimae partis non esse capacem. Quod sequitur continuo post, *exsurrexi, et adhuc tecum sum*, quamvis varie distrahant interpretes, simpliciter ita accipere non dubito, quoties e sommo suo expergiscitur David, novam materiam offerri ac suggeri meditandae huius tam incredibilis sapientiae Dei. Ergo quum dicit se exsurgere, non debet hoc restringi ad diem unum: sed quemadmodum confessus est immensa magnitudine sapientiae Dei absorberi sensus suos: ita nunc addit, Dum quotidie expergefio, mihi novum admiratianis argumentum nascitur. Nunc tenemus genuinum Davidis sensum, Deum scilicet ita praeesse generi humano, ut eum nihil prorsus lateat, ne profundae quidem cogitationes. Et quanquam multi bruta socordia se proiiciant in omne scelus, ac si nunquam venturi essent in Dei conspectum, frustra tamen eos sibi cavernas fodere: quia velint nolint trahentur in lucem. Atque hanc doctrinam eo diligentius expendere convenit, quia dum quisque manus et pedes suos respicit, sibique placet in formae elegantia, vix centesimus quisque fictoris sui memor est. Quod si qui tamen Deo acceptam referant vitam suam, nemo tamen ad hoc praecipuum caput conscendit, audire, videre, et intelligere omnia qui aures finxit et oculos, et cor intelligentia praeditum creavit.

19. *Si occideris, Deus, impium, tunc viri sanguinum declinate a me.* 20. *Qui loquuti sunt de te scelerate, sumpserunt mendaciter adversarii tui.* 21. *Annon osores tuos, Iehova, odio habebo, et cum insurgentibus contra de litigabo?* 22. *Perfecto odio odi ipsos, fuerunt mihi in hostes.* 23. *Explora me Deus, et cognosce cor meum: examina me, et cognosce cogitationes meas.* 24. *Et cognosce an via pravitatis in me sit, et deduc me in via saeculi.**)

19. (*Si occideris Deus impium.*) Quod pendere quidam hunc versum a proximo existimant, coactum est. Optandi etiam modo accipere, ut volunt quidam, non placet, Utinam, vel, o si occidas Deus impium. Nihilo magis eorum sententiae subscribo qui Davidem gratulari sibi putant si e medio tollantur impii. Videtur enim mihi aliud magis velle, se considerandis Dei iudiciis operam daturum, ut proficiat eius metu, et pietate, quoties poenam sumpserit de reprobis. Et certe ipsos Deus statuit in exemplum, ut inflictae illis poenae electos ab eorum societate revocent. Etsi enim sponte ad cultum et timorem Dei propensus erat David, opus tamen habuit, ut reliqui fideles, fraeno aliquo: sicuti etiam dicitur apud Iesaiam 26, 9 ubi exercuerit Deus sua iudicia, iustitiam discent habitatores terrae, nempe ut se in Dei timore contineant. Interea non dubito quin se propheta sistat coram Deo integritatis suae teste: ac si diceret, libere et ingenue se prodire ad Dei tribunal, quia non sit unus ex sceleratis Dei contemptoribus, nec quidquam habeat cum ipsis negotii.

20. (*Qui loquuti sunt de te.*) Exprimit quo licentiae prosiliant impii quantisper illis parcit Deus, nec eos premit ultrice manu. Nec enim statuunt modo quidvis sibi impune cessurum, sed manifestas in iudicem ipsum blasphemias evomunt. Sceleste enim loquutos dicit: quia suam malitiam nullis coloribus fucaverint, sicuti linguas suas continent quibus aliquis residuus est pudor: sed palam prae se tulerint Dei contemptum. Secundum membrum, ubi dicit *sumpsisse fallaciter* nomen Dei, nimis restricte quidam exponunt quod abusi fuerint Dei nomine ad sua periuria. Propius ad similitudinem veri accedunt qui dicunt sumere in vanum impios Dei nomen, dum eum transfigurant in sua figmenta. Experientia enim docet, maiorem hominum partem non sentire quid sit Deus, sed fabricare similem semimortuo. Vocatur quidem passim iudex mundi: sed mox evanescit illa confessio, quia iudicandi munus ei abdicant. Hoc est sumere nomen Dei fallaciter quia obscurant eius gloriam, eumque quodammodo deformant. Sed quia non exprimitur nomen Dei, et verbum נשא in sublime tollere significat, commodius (meo iudicio) sic interpretari licebit, quod se ipsos efferant ventuoso et mendaci fastu. Atque haec elatio petulantiae cuius meminit semper fere coniuncta est. Unde enim fit ut audeant virus proterviae suae contra Deum evomere, nisi quia fastu temulenti non reputant ab una parte se miseros esse homunciones, Deum vero sua potestate

*) La voye du siecle, *en marge:* ou de ce monde.

spoliant? Atque hac ratione vocat Dei adversarios, quia quisquis supra legitimum gradum se effert, gigantum more cum Deo bellatur.

21. (*Annon osores tuos.*) Pergit ostendere quantum in illa meditatione Dei profecerit, nempe quod se revocans ad Dei tribunal, ac se non posse effugere eius manum cogitans, cuius oculi in ultimas abyssos penetrent, sibi pie sancteque vivendi legem indixerit. Nam Dei contemptores sibi dicens fuisse odio, suam integritatem hoc elogio profitetur: non quod purus fuerit ipse ab omni delicto, sed quod pietati colendae addictus omnem impietatem ex animo detestatus sit. Neque enim satis in cordibus nostris viget pietatis studium, nisi ex se odium scelerum generet, quale hic praedicat David. Deinde si in nobis ardet zelus ille domus Dei, cuius Psal. 69, 10 meminit David, inexcusabile est nostrum frigus, dum scilicet tacite patimur non modo violari eius iustitiam, sed sacrum eius nomen petulanter ab impiis calcari. Quod ad postremum verbum spectat, quum קוט significet rixari, vel contendere, hic in coniugatione hithpael eundem sensum retinet, nisi forte aliquid expressius notet David, se fuisse exasperatum, ut animum suum ad litigandum acueret. Videmus ergo, Davidem, neglectis totius mundi odiis, strenue certasse pro asserenda Dei gloria, ut bellum cum omnibus impiis susciperet.

22. (*Perfecto odio odi ipsos.*) Ad verbum, perfectione odii. Confirmat eandem sententiam, tanti sibi fuisse Dei gloriam ut non sustinuerit quidquam habere commune cum eius contemptoribus. Summa vero huc tendit, sibi nihil fuisse consensus cum operibus tenebrarum: quia quisquis ad scelera connivet, eaque fovet suo silentio, perfidus est causae Dei proditor, qui nobis omnibus iustitiae suae patrocinium commendat. Hoc autem exemplo docemur fortibus altisque animis spernenda esse omnia improborum odia, ubi pro Dei honore certandum est: potiusque renuntiandum esse terrenis omnibus amicitiis, quam blanditiis perperam foveamus eorum favorem qui Dei odium cupide in se accersunt. Atque haec doctrina eo magis notanda est, quod nos studium privatae salutis, honoris et commoditatum, adeo rapit, ut nulla certamina, simulac quispiam nos laedit, suscipere dubitemus: in asserenda Dei gloria plus quam meticulosi sumus et ignavi. Ergo ut quisque nostrum sibi addictus est, suaeque utilitati consulit, non alia nos causa ad dissidia, rixas, contentiones et bella impellit, quam ut proprias iniurias ulciscamur: ubi violatur Dei maiestas, nemo se commovet. Atqui zelum Dei in nobis vigere testatur haec magnanimitas, ubi cum improbis et Dei contemptoribus bellum irreconciliabile gerere malumus, quam in eorum gratiam alienari a Deo. Quanquam notandum est, odium cuius meminit propheta, non tam in personas quam in vitia dirigi. Colenda enim nobis est pax cum omnibus, quoad licet: amanda est etiam omnium salus: et si fieri potest, humanitate et omnibus officiis revocandi sunt in viam. Quatenus tamen Dei sunt hostes, eorum furori nos acriter opponere convenit.

23. (*Explora me Deus.*) Confirmat se non alia de causa inimicum fuisse Dei contemptoribus, nisi quia Deum pure ipse reverebatur, et ab aliis eodem animo timeri optabat. Rara quidem fiducia praeditum esse oportuit qui se Dei iudicio examinandum tam intrepide offert. Sed quia probe sibi conscius erat sincerae pietatis, non temere prosiliit cum hac securitate ad Dei tribunal: neque tamen immunem se profiteri voluit ab omni culpa, qui sub vitiorum suorum onere tristis gemebat. Et certum est sanctos, quoties de sua integritate loquuntur, semper inniti gratuitae veniae. Caeterum quia persuasi sunt, utcunque infirmitate labantur, suam pietatem probari Deo, non mirum est si libere se ab impiis separent. Etsi autem sibi cor non esse fictum et duplex affirmat, non tamen se omni reatu eximit, sed tantum negat se pravitati esse addictum. Nomen enim עוצב, non quodlibet delictum, sed dolorem et molestiam, vel pravitatem significat: interdum etiam metaphorice pro idolo sumitur. Quod postremum non convenit praesenti loco: quia David non modo a superstitione, sed ab iniustitia tutum se fuisse testatur: sicut alibi dicitur, Iesa. 59, 7 in viis talium hominum esse molestiam et vastitatem, quia violenter per nefas omne grassantur. Alii ad malam conscientiam trahunt, quae caecis tormentis assidue impios cruciat: quod est nimis coactum. Quidquid sit, simpliciter affirmat David, se, quamvis homo esset vitiis obnoxius, non tamen fuisse iniquitati deditum.

24. (*Et deduc me.*) Quod nonnullis videtur esse imprecatio, ac si caput suum David poenae devoveat, nihil habet coloris. Fateor viam universae terrae quandoque accipi pro communi interitu: sed verbum *ducendi* beneficium magis designat quam poenam. Deinde nescio an usquam mors vocetur *via saeculi*. Ego igitur non dubito notari continuum vitae humanae cursum: ac si peteret David Deum sibi esse ducem stadii sui usque ad metam. Nec me latet quid alii quidam sentiant: extendunt enim ad vitae aeternitatem. Nec vero inficior comprehendi futuram vitam sub hoc complemento viae: sed mihi sufficit tenere simplicem verborum sensum, ut Deus servum suum, cui semel manum porrexit, usque ad finem gubernet, neque deserat in medio spatio.

PSALMUS CXL.

ARG. Conqueritur David tam de implacabili saevitia hostium suorum, quam de insidiis et virulentis calumniis. Postea Dei fidem implorans, ac sibi propitium fore persuasus, se bona spe liberationis iustaeque in hostes vindictae solatur.

1. *Praefecto Psalmus Davidis.* 2. *Eripe me Iehova ab homine improbo, a viro iniuriarum custodi me.* 3. *Qui machinantur malitias in corde, quotidie congregant ad proelia.* 4. *Acuerunt linguam suam quasi serpens: venenum aspidis sub labiis eorum. Selah.* 5. *Custodi me Iehova a manibus impii: a viro iniuriarum custodi me, qui machinantur ad praecipitandum gressus meos.* 6. *Posuerunt superbi laqueum mihi: et funibus extenderunt rete: ad viam semitae decipulas posuerunt mihi. Selah.*

1. (*Praefecto.*) Psalmum hunc ut restringam ad Doëg, sicuti magna pars interpretum in hanc partem inclinat, adduci nequeo: quia ex contextu liquebit sermonem haberi de Saule, eiusque consiliariis, qui regem ipsum sponte plus satis furentem, non cessabant in sancti viri perniciem magis accendere. Porro quum gestaret Christi figuram, non mirum est diaboli satellites tam atrociter in eum saeviisse. Atque haec ratio est cur tam duriter eorum rabiem perfidiamque exagitet. Caeterum improbos et violentos nominans, significat nulla iniuria lacessitos sponte et cupide ad nocendum ruere. Suam igitur causam Deo commendat, quod pacem cum ipsis coluerit, nulla in re eos laeserit, sed iniuste persequuti sint nihil tale meritum. Atque eadem nobis ratio tenenda est, ut Deus contra vim et maleficia succurrat. Neque enim convitia evomit David, ut solet fieri in iurgiis, sed hoc innocentiae suae testimonio sibi favorem Dei conciliat: quia fieri non potest quin probis et tranquillis hominibus semper opituletur.

3. (*Qui machinantur malitias in corde.*) Hic iam interiorem eorum malitiam accusat. Ac videmus non unum modo hominem notari, quia nunc ad pluralem numerum transit (quod iam nobis satis familiare esse debet) ut a capite ad omnes improbitatis consortes et socios transitus fiat. Quanquam quae hactenus dixit in numero singulari, indefinite accipere licet, ut grammatici loquuntur. Confirmat interea quod nuper attigi, nulla sua culpa tam hostiliter se ab illis oppugnari. Itaque quo improbius nos vexabunt hostes, vel clandestinis artibus fraudulentius nos impetent, sciamus praesentaneum nobis remedium promitti a spiritu sancto, qui per os Davidis hanc precandi formam dictavit. Secundum membrum tribus modis vertitur, ad verbum est, *qui congregant proelia,* et ita quidam accipiunt. Sed quia scimus Hebraeos saepe omittere praepositiones, non dubito quin significet eos falsis delationibus accendere omnium odia, atque ita esse belli tubas. Nam quod nonnulli verbum יָגוּרוּ accipiunt pro coire, vel simul concurrere, videtur esse et remotum et frigidum. Postea exprimit quomodo iniustum bellum excitent, nempe perversis calumniis: quia vi et manu opprimere non poterant probum hominem, et innoxium, donec calumniis esset obrutus.

5. (*Custodi me Iehova.*) Querimoniis et accusationibus nunc iterum addit precationem, unde melius constat quod attigi, tantum implorare Deum vindicem. Est autem eiusdem sententiae repetitio, mutatis quibusdam verbis: quia ubi dixerat, *eripe me,* dicit *custodi:* et pro *homine malo,* ponit *manus scelerati.* Ubi vero dixerat *cogitare malitias,* mutat *machinari* quomodo miserum et incautum hominem praecipitent. Quod etiam de fraudibus dixerat, metaphorice repetit non sine vehementia. Dicit enim retia ad se illaqueandum undique extenta esse, nisi Dominus succurrat. Etsi autem videntur primo intuitu obscuriores metaphorae quam simplex nudaque oratio, haec tamen figura minime obscurat quod prius dictum est, et plus energiae in se continet. Iam ex nomine גֵאִים, quod altos et superbos Hebraeis significat, colligimus non agi de gregariis hominibus, sed qui autoritate praediti sperabant nihil sibi fore negotii in deiiciendo pauperculo homine. Itaque eius exemplo, quoties insolenter hostes nostri se efferent, discamus ad Deum confugere, cuius est retundere impiorum ferociam. Neque tamen intelligit, sola vi et audacia grassatos, quum de retibus et decipulis queratur: sed utrumque coniungit, potentia sua confisos fraudes excogitasse quibus eum perderent.

7. *Dixi Iehovae, Deus meus es: ausculta Iehova voci deprecationis meae.* 8. *Iehova Domine mi, robur salutis meae, posuisti tegumentum capiti meo in die armorum.* 9. *Ne permittas Iehova desideria impii: cogitarunt, ne consummes, exaltabuntur. Selah.* 10. *Caput obsidentium me, molestia labiorum eius operiat eum.* 11. *Cadant super eos carbones cum igne: praecipitabit eos in profunditates, non resurgent.*

7. (*Dixi Iehovae.*) Docet his verbis sibi non nasci vota in labiis, sicut hypocritae ostentationis causa clamose Deum invocant: sed se orare serio, et recondito fidei sensu. Donec enim vere quis statuerit se Dei gratia salvum fore, nulla erit sincera invocatio. Pulcre autem hic exprimitur fidei natura, dum propheta se ab hominum oculis subducens, Deum seorsum alloquitur: quia hic interior cordis recessus hypocrisin omnem excludit. Haec igitur vera precandi regula est, non futiliter

vocem attollere, sed ex fide intus concepta proferre nostras preces. Porro David ut penitus sibi persuadeat non frustra se a Deo salutem petere, sibi proponit quae in ipsum Deus auxilia ante contulerat. Dicit igitur sibi fuisse instar clypei quoties periclitatus est. Vertunt quidam in tempore futuro, Operies caput meum in die proelii. Sed non dubito quin commemoret David se iam olim fuisse protectum manu Dei, fideique confirmationem ab hac experientia colligat. Prodit enim non quasi novitius et rudis tyro, sed miles variis certaminibus probe exercitatus. *Robur salutis* tantundem valet ac salus non vulgari fortitudine allata.

9. (*Ne permittas.*) Posset etiam non minus commode verti, ne stabilias, quanquam sensus manebit idem: nempe ut Deus, impiorum libidinem fraenando, quidquid tentant et conantur, irritum reddat. Unde colligimus, in eius arbitrio esse, quoties visum est, prava hominum consilia, spesque improbas frustrari, studia etiam frangere. Itaque quoties videmus non posse revocari hostes ad sanam mentem, rogandus est ut quas diu coxerunt machinationes, momento dissipet atque evertat. In secundo membro maior est ambiguitas: quia verbum פוק Hebraeis nunc impingere vel cadere, nunc educere significat, non male convenit haec versio, Ne perducat Deus ad effectum quae impii consultant. Sed probabilis quoque eorum sententia est, qui concise legunt, cogitatio eius, non impinges, ut mimetice referat David quas spes sibi fabricent impii. Et simili prope forma alibi descripsit eorum superbiam, quod Dei providentia valere iussa, omnes eventus pedibus suis subiiciant, ac si mundum regerent solo nutu. Atque ita optime quadrabit verbum *exaltabuntur:* quasi diceret, impios fastu suo inflatos supra nubes efferri: quia nihil sibi accidere posse adversi imaginentur. Si magis placeat altera lectio, iterum negatio repetenda erit, ne sinas Deus emergere in suum effectum quod impii consultant, ne exaltentur. Hoc quidem certum est, perstringi a Davide securitatem hostium suorum, quia Deum pro nihilo ducentes, sibi ad quidvis audendum habenas laxent.

10. (*Caput obsidentium.*) Dubium est an sub voce Capitis principem adversae factionis notet: quia posset esse tam ordinis inversio quam mutatio numeri: hoc sensu, Recidat molestia quam sceleratis sermonibus mihi intentant, in capita ipsorum. Sed quia in priorem sententiam descendunt omnes fere interpretes, sequamur quod magis receptum est: nisi quod Saulem potius notari existimo quam Doëg. Sequitur deinde communis imprecatio contra totam manum, ut *cadant super eos carbones:* ubi ad horribile Sodomae et Gomorrhae exitium alludere videtur. Et alibi vidimus proponi a spiritu Dei hoc vindictae Dei exemplum ad terrendos omnes reprobos: sicuti, teste Iuda, hoc aeterno documento testatus est semel Deus se omnium impiorum fore iudicem. Quod sequitur, nonnulli sic vertunt, In ignem deiicies eos: quod est tolerabile. Sed quia ב *beth* saepe nota est instrumenti apud Hebraeos, posset etiam commode reddi, Deiicias eos per ignem, vel, cum igne, sicuti Deus contra Sodomam et Gomorrham fulminavit. Optat autem submergi *in profundas abyssos*, unde nunquam resurgant. Nam quum Deus, quos duriter percussit, sanare interdum soleat, spem veniae reprobis David praecidit, nempe quia videbat esse insanabiles. Nam si flexibiles fuissent ad resipiscentiam, ipse quoque vicissim fuisset ad misericordiam propensus.

12. *Vir linguae non stabilietur in terra, virum violentiae noxa venabitur ad expulsiones.* 13. *Cognovi quod faciet Iehova iudicium pauperis, iudicium afflicti.* 14. *Utique iusti celebrabunt nomen tuum, habitabunt recti coram facie tua.*

12. (*Vir linguae.*) Quod vertunt quidam linguacem, nimis restrictum est, neque enim vel maledicum, vel garrulum, vel futilem, et iactantiae deditum intelligit: sed virulentum hominem, qui fraudibus et calumniis magis quam aperto marte pugnat. Nam hoc sub altera specie ostendit, tam perfidiae et astutiis quam violentiae deditos fuisse hostes suos: atque ita leonum simul et vulpium fuisse similes: sicuti ante conquestus est, venenum aspidis aut viperae esse sub labiis eorum. Caeterum quum verba sint futuri temporis, maior pars interpretum in optandi modum resolvit, quod tametsi non repudio, malui tamen retinere futurum tempus: quia non tam videtur precari David, quam animum erigere ad spem liberationis. Ergo sive insidiis obrepant hostes, sive palam furorem suum prodant, remedium in manu Dei fore sibi promittit. Et concinna est similitudo venationis: quia sicuti venator, ubi undique tetendit plagas suas, nullum belluae effugium relinquit: ita docet, quantumvis tergiversentur impii, non posse tamen elabi ex Dei iudicio. *Venatur* autem *eos malum in expulsiones,* quia impunitatem captando, magis se praecipitant in ruinam.

13. (*Cognovi quod.*) Hic iam haud dubie David, ut precationem suam obsignet, de providentia Dei et iudicio secum disserit: quia (sicuti iam dictum est) dubitanter orando nihil aliud quam opera luditur. Pronuntiat igitur quasi de re sibi certo nota et comperta, fieri non posse quin Deus afflictis tandem subveniat. Quia autem connivet ad tempus, probosque et simplices misere vexari patitur, prudenter David huic tentationi opponit clypeum, facere hoc Deum consulto, ut afflictos sublevet, oppressosque restituat. Ideoque diserte exprimit *vindicem fore inopis et afflicti.* Hoc modo se et alios ad

aerumnas patienter ferendas animat, donec opportunum adveniat ferendi auxilii tempus, quasi diceret, Me nunc omnes miserum existimant, quia expositus impiorum libidini non statim Dei manu restituor: me tamen desperatio non obruet: quia proprium Dei munus esse scio pauperum causam suscipere. Nam quod privatim ad Davidis personam hoc nonnulli restringunt, dilutum est. Hinc colligit iustos gratias Deo acturos, eiusque auxilio semper fore incolumes. Nam particula אך, quae saepe adversativa est Hebraeis, hic simpliciter affirmat, vice tamen illationis ponitur. Quamvis ergo ad tempus obmutescant pii, et angustiis constricti, a Dei laudibus cessent: statuit tamen David paulo post redditum iri quod ablatum fuerat, ut laeti et alacres celebrent Dei gratiam. Et quia hoc in rebus maxime confusis difficile creditu erat, particulam *utique* interposuit. Sic enim luctando ad hanc fiduciam emergere nos decet, quantumvis misere iaceant fideles, recuperata laetitia, brevi celebraturos Dei nomen. Secundum membrum, causae est redditio. Hanc enim Dei laudandi materiam *rectis* fore dicit, quia sentient salutis suae curam esse Deo. Nam hoc est *habitare coram facie Dei*, foveri ac sustineri paterna eius cura.

PSALMUS CXLI.

ARG. Quaecunque necessitas ad hanc precandi formam Davidem compulerit, utcunque indigne et praeter culpam graves iniurias sustineat, petit tamen animum suum divinitus fraenari et regi, ne ad ulciscendi cupidinem prosiliens paria referat, atque ita maleficiis certet. Deinde ubi se ad tolerantiam composuit, Deum contra hostes suos vindicem implorat.

Psalmus Davidis. 1. *Iehova clamavi ad te, festina ad me, ausculta vocem meam dum ad te clamo.* 2. *Dirigatur precatio mea quasi suffitus coram facie tua: elevatio manuum mearum quasi sacrificium vespertinum.* 3. *Pone Iehova custodiam ori meo, custodi super ostium labiorum meorum.* 4. *Ne inclines cor meum ad rem malam, ad patranda opera in impietate cum viris operantibus iniquitatem, et ne comedam ex deliciis ipsorum.*

1. (*Iehova clamavi.*) Ex hoc principio colligere licet, Davidem, quum ita precatus est, non levi tentatione fuisse perculsum: quia et eadem vota iterat, et vehementer insistit in flagitando auxilio. Etsi autem non audeo tempus praescribere, non tamen displicet eorum coniectura qui Psalmum hunc de persequutionibus, quas sub Saule passus est, compositum esse volunt. Iam David suo exemplo ad Deum recta quaerendum nos invitat, ne (sicuti homines profani solent) variis subsidiis accersendis occupati a precandi studio cessemus. Clamare se ad Deum dicit, quum profani homines coelum, terram, homines, fortunam, suaque omnia figmenta prius inclament. Quod si quando ad Deum voces suas dirigant, obstrepunt tamen et obmurmurant: ut sit hoc potius ululare quam precari. Secundo versu non dubium est eum alludere ad legales ritus. Quia enim suffitu et sacrificiis tunc volebat Deus sanctificari preces fidelium, huic promissioni innititur David. Quod autem hinc coniiciunt quidam profugum tunc et extorrem fuisse a coetu piorum, nescio an satis firmum sit. Secundum eos subest tacita antithesis hoc sensu, Quamvis prohibear ab accessu sanctuarii, ut appaream inter Dei cultores, quamvis a suffitu et solennibus sacrificiis excludar, ne tamen vota mea repudies o Deus. Sed quia nulla ratio cogit tam restricte accipere, contenti simus generali doctrina: quia his symbolis admonebantur fideles, non secus acceptas esse Deo preces suas quam suavissimi odoris suffitum et optima sacrificia, Davidem hinc fidei confirmationem petere. Etsi enim externis illis caeremoniis minime affixi erant patres, debuit tamen David haec adminicula in usum suum aptare. Quia ergo secum reputat non temere adoleri quotidie suffitum in altari ex Dei mandato, nec frustra etiam offerri munus vespertinum, cum illo legali cultu preces suas coniungit. *Elevatio manuum* haud dubie pro ipsa precatione sumitur, nam qui משאת hoc loco vertunt munus, obscurant, imo corrumpunt genuinum prophetae sensum. Quam frigide enim diceret: Munus meum tibi placeat, sicut munus vespertinum. Iam quum nomen hoc a נשא deductum, elevatio sit Hebraeis, optime convenit, orationem notari ab externo gestu. Et facile constat, Davidem suo more idem bis repetere. Quorsum vero semper publico gentium omnium consensu receptum fuerit manus in coelum tollere inter precandum, alibi dictum fuit.

3. (*Pone Iehova.*) Quia effraeni hostium suorum saevitia et libidine concuti potuit David, ut se minus temperanter gereret, divinitus se gubernari petit: nec modo manus suas cohiberi a vindicta, sed linguam quoque tam a maledictis, quam obstreperis vocibus. Nam et moderatissimis quibusque interdum contingit, si praeter meritum laeduntur, hostium suorum ingratitudine turbari, ut ad se ulciscendos prosiliant. Petit ergo David linguam suam a Domino fraenari, ne quod praeposterum verbum effluat. Deinde cor suum retineri ab omnibus perversis consiliis, ne iniurias retaliet. Quod postea sequitur, *ne comedam ex deliciis ipsorum*, metaphoricum est: ac si diceret, Ne eorum prosperitas ad pravam aemulationem me alliciat. Debent enim haec tria coniunctim legi. Sed praestabit singula propius excutere. Quia nihil difficilius est quam iniuste afflictos ita linguae suae moderari, ut pla-

cide et cum silentio devorent iniurias: non frustra optat David claustris os suum et custodia obserari, adeoque ostium oris sui clausum teneri a Deo, sicuti ianitor ingressus et egressus observat: si quidem נִצְּרָה verbum est imperativi modi potius quam nomen. Secundo adiungit, *ne* Deus *cor ipsius inclinet ad rem malam.* דָּבָר enim, ut saepe alias, pro negotio hic ponitur. Et mentem suam continuo post declarat, ne scilicet maleficiis certando similis hostibus suis reddatur. Hoc Davidis consilium si probe expendisset monachus ille cuius mentio fit apud Eusebium, non tam insipide silentio totius septennii putasset se perfunctum esse optimi discipuli partibus. Quum audiret, rarae esse virtutis linguam compescere, contulit se in remotam solitudinem: nec ad magistrum reversus est nisi post septem annos, tunc vero rogatus de causa morae, se meditatum esse respondit quod didicerat ex hoc versu. Sed rogandus simul erat an nihil interea cogitasset. Cohaerent enim inter se ista duo, taciturnum esse, et immunem a pravis cogitationibus. Atqui fieri potuit, ut tacendo multas secum impias cogitationes agitaverit: quod deterius est quam futiliter obloqui. Crassum hoc delirium breviter attingere placuit, ut discerent lectores quid sit, posthabito scriptoris consilio, verbum unum mutilatum arripere. Porro David tam sermones suos quam affectus Deo regendos commendans, fatetur non aliter quam arcana spiritus moderatione et mentem et linguam in officio teneri: praesertim ubi ad intemperiem nos hostium petulantia impellit. Iam si lubrica est ac nimis volubilis lingua, nisi Deus quasi custos et excubitor eam contineat, non minus necesse est intus cohiberi turbulentos affectus. Qualis enim officina est cor hominis, et quam varia consilia singulis fere momentis fabricat? Fatendum ergo est cum Davide, nisi Deus corda et linguas custodiat, nullum fore modum pravis tam cogitationibus quam verbis: quia et linguae modestia singulare est spiritus donum: et Satan nunquam multa suggerere desinet quae nos facile, imo cupide amplectemur, nisi se Deus opponat. Nec absurdum videri debet si inclinet Deus ad res malas corda nostra, quae sunt in eius manu, ut eius arbitrio huc illuc flectantur. Non quod ad malas cupiditates nos ipse sollicitet: sed quia arcanis suis iudiciis tradens Satanae tyrannidi reprobos, et quidem efficaciter mancipans, merito dicitiur excaecare et obdurare. Interim culpa scelerum extra homines quaerenda non est, in quibus residet concupiscentia: et quum naturaliter appetant bonum vel malum, non externo impulsu, sed sponte et proprio vitio ad malum inclinant. Ubi reddidi *ad patranda opera in pietate,* non male quidam vertunt, Ad cogitandum cogitationes. Sed quia eodem recidit sensus, non adeo laboro. Per מַנְעַמִּים (quod nomen vertimus delicias) iucunditatem intelligit qua se oblectant impii quamdiu pro sua indulgentia Deus ad eorum scelera connivet. Sicuti autem audacius insolescunt, ita periculum est ne fideles eorum prosperitate decepti simul etiam diffluant. Ideoque non abs re David arcano spiritus sancti fraeno retineri postulat, ne epuletur ex eorum deliciis: hoc est, ne fallaci amoenitate sese ad peccandi licentiam inebriet, atque ita in peccatis voluptuetur.

5. *Percutiat me iustus clementia, et castiget me oleum pretiosum, non franget caput meum: quia adhuc et oratio mea in malis eorum.* 6. *Deiecti sunt in loca saxosa iudices eorum: et audient sermones meos: quia suaves sunt.* 7. *Sicuti qui frangit et secat in terra, dispersa sunt ossa nostra ad os sepulcri.*

5. (*Percutiat me.*) Quia dum impios inescat Satan suis illecebris, simul ipsi quoque alii aliis blandiendo se mutuo decipiunt: affirmat hic David multo sibi esse optabilius, castigationibus velut ferulis assidue expergefieri, quam falli inanibus blanditiis. Nam quia inter Dei contemptores non coarguitur qui hoc vel illo vitio infectus est, quisquis ad sanitatem adspirat sedulo adiungere se probis hominibus debet, qui sanctis monitionibus restituant labentem, vel errantem in viam revocent. Est quidem hoc carni minime iucundum, reprehendi quoties delinquimus: sed David ad docilitatem et tolerantiam sic composuerat animum, ut nulla obiurgatio acerba foret, quam sciret a spiritu mansuetudinis profectam esse. Quia tamen in verbis subest aliqua ambiguitas, videndum est quisnam sensus optime conveniat. Nomen חֶסֶד commode resolvi posset in adverbium clementer: vel subaudiri praeposito *in*: et in hanc sententiam descendit maior pars interpretum, Instar optimi unguenti Davidi fore correctiones quae spirabunt humanitatem et clementiam, vel ex placido benevoloque animo nascentur. Si placeat haec lectio, notandum erit, Davidem non tam ad externum obiurgationis modum quam ad mansuetudinem cordis respicere. Etsi enim acriter excandescant iusti, et severe verbis errantes castigent, non tamen alio quam fraterni amoris affectu moventur, imo asperitas ipsa vere ex pia sollicitudine emergit, dum fratrum saluti metuunt. Clementer ergo se geret semper iustus, quamvis durior aut vehementior appareat: sicuti malevoli, quamvis leviter tantum perstringant, sunt tamen inhumani. Denique hac nota David obiurgationes a sincero amore profectas discernere voluit a convitiis quae ex odio vel inimicitiis prorumpunt, sicut dicit Solomo, Prov. 10, 12. Aeque tamen quadrat diversa interpretatio quam posui, Corripiat me iustus, clementia erit: (vel, hoc deputabo in

loco beneficii) corripiat me, et hoc mihi erit pretiosum unguentum quod caput meum non laedet. Hoc membrum secus alii exponunt, Oleum capitis ne frangat caput meum: hoc est, ne me suis blanditiis exitialiter demulceant impii. Ita sub olei nomine notari volunt pestiferas adulationes, quibus nos in exitium praecipitant improbi, dum praetextu dulcedinis nos magis ac magis in profundam abyssum demergunt. Hoc modo plenior esset sententia, Davidem non modo esse morigerum et docilem suscipiendis correctionibus, sed etiam adulationes fugere non secus ac noxios Sirenum cantus. Et certe quamvis primo gustu suave sit laudari, quisquis tamen aures assentationibus praebuerit, toto corde mox hauriet praesentissimum venenum. Caeterum discamus exemplo Davidis excutere omnes blanditias, ad quas natura sumus nimium propensi, et pervicaciam exuere: ne castigationes, quae saluberrima sunt vitiis nostris remedia, respuamus. Adeo enim socordia perire magnam hominum partem iuvat, ut qui se damnare cogitur, cupiat tamen mundi suffragiis absolvi. Quorsum hoc, nisi ut torporem conscientiae obducens sponte se exitio devoveat?

5. (*Quia adhuc.*) Tribus modis exponitur hoc membrum, Quidam sensum hunc eliciunt, Quia nihil magis proclive est quam corrumpi malis exemplis, Davidem hoc deprecari, ne in malitiam eorum declinet. Secundus sensus est, Quia David eos quidvis improbe machinari videt, petere a Domino ut ab eorum malitia tutus servetur. Tertii sic reddunt, Quando video esse desperatos, imprecor quod meriti sunt, ut se tandem contra eos exserat iusta Dei ultio. Contrarius tamen sensus videri posset aptior, quod obstinatio eorum non impediat tamen Davidem quo minus illis bene precari pergat. Nam adverbium *adhuc* emphatice inseritur. Quid si etiam vaticinetur David de infausto eorum exitu? ac si diceret, Quamvis nunc lasciviant impii, ubi paulisper quieverit ipse, brevi fore ut ipsorum miserescat. Et certe huc potius nos deducit verborum contextus, neque enim dicit, Adhuc oratio mea erit in malis ipsorum, sed videtur seorsum dicere, quia adhuc: quum interposita copula deinde adiungat, et oratio mea erit in malis ipsorum. Quia ergo timendum erat ne una cum illis evanesceret David, prudenter animum suum suspendit, ac si diceret, Paulisper adhuc maneamus integri, et tandem horribili clade ferientur, quae mihi et omnibus aliis Dei filiis extorqueat misericordiam.

6. (*Deiecti sunt.*) Consentiunt omnes fere interpretes in mutando verbi modo. Praeteritum enim tempus accipiunt loco futuri, deinde resolvunt in modum optativum, Deiiciantur. Mihi videtur dilucida fore mens Davidis, si vertamus hoc modo, Ubi deiecti fuerint e rupibus, vel in loca saxosa illorum iudices, tunc audient sermones meos. Certum quidem est, quia promiscuum vulgus errore et falsis delationibus captum contra se furere videbat David, culpam reiicere in ipsos duces. Itaque ubi ablata illis fuerit dominatio, simplices ad sanam mentem redituros confidit. Metaphorice autem hic ponitur deiectio e rupibus, vel in loca saxosa, respectu dignitatis in qua locati erant. Etsi autem non prorsus extra culpam fuerunt qui malos duces sequuti pium et sanctum virum iniuste persequebantur: merito tamen de eorum resipiscentia melius sperat: quod tunc sapere incipient ubi Deus in ipsa capita vindictam exercuerit. Videmus enim plebem impetu magis quam delectu hoc vel illud probare, caecisque praeiudiciis ferri in res pessimas: rursum ubi admonita fuerit, eadem facilitate cursum reflectere. Quamvis ergo credulitas semper vitiosa sit, neque stultitia excuset, monemur tamen exemplo Davidis, optandum esse sanum consilium errantibus, ut verum et aequum patienter audeant.

7. (*Sicut qui frangit.*) Hic conqueritur David hostes ad se interimendum non una et simplici morte fuisse contentos, quia ipse et comites lacerati fuerint antequam in sepulcrum proiicerentur. Quum ergo latrones iugulati hominis cadaver proiiciant integrum in foveam, crudelius se et comites tractatos fuisse asserit David: quia scilicet ossa ipsorum dispersa fuerint: quemadmodum frustulatim scinduntur ligna, et lapides, vel terra effoditur. Hinc sequitur, mirabiliter ereptum fuisse Davidem ex multis mortibus, quemadmodum loquitur Paulus de se, 2. Corinth. 1, 9. Unde etiam spes nobis concipienda est vitae et salutis, quamvis ossa nostra fracta et dissipata fuerint.

8. *Quia ad te Iehova, Domine mi, oculi mei, in te speravi: ne exinanias animam meam.* 9. *Custodi me a manibus laquei quem tetenderunt mihi, a retibus operantium iniquitatem.* 10. *Cadant in retia eius impii simul, ego semper transibo.*

8. (*Quia ad te.*) Si tenemus quid valeat illa ossium dispersio, cuius nuper meminit, perinde accipienda est haec precatio, ac si frusta discerpti et lacerati cadaveris ad Deum clamarent. Unde colligimus quam heroica fortitudine praeditus fuerit David, qui tam alta mole obrutus, non destitit tamen coniectos in Deum habere oculos, sicuti proprium fidei munus est dissipatos sensus colligere, qui subinde alias evanescerent. Quamvis ergo insigne Dei miraculum fuerit, dispersis ossibus servare superstites: duplex fuit miraculum, animas retinere in solida constantia ne deficerent.

9. (*Custodi me.*) Fatetur se teneri inclusum hostium insidiis, nisi divinitus liberetur. Deum tamen in his angustiis implorans, ostendit quantum

tribuat eius gratiae, sicut Psalm. 68, 21 dixit eius esse mortis extius: quia liberationem Deus saepe differt, quo tandem sit illustrior: deinde quod machinati sunt impii in eorum capita retorquet. Quod vero pronomen *eius*, ad Saulem quidam referunt, quasi diceret, Doëg et similes cadant in laqueos Saulis: videtur esse absurdum. Deum ergo tacito eius nomine designari arbitror. Prius dixerat, Custodi me Domine a plagis et laqueis impiorum: nunc laqueis quos tetenderant impii ad circumveniendos simplices, opponit Dei retia, qui solet deprehendere astutos in malitia quam fabricant. Et quia negotium erat cum ingenti multitudine, dicit, *Cadant simul:* quia nisi persuasus fuisset, in manu Dei esse quidquid copiarum coacervant homines, nullo negotio prosternere, nulla spes erat effugii. Quod postea sequitur duplicem sensum admittit. Vertunt multi, Ego perpetuo transibo. Sed potest esse inversio ordinis, donec transeam. Hostes igitur suos irretiri optat, donec evadat ipse salvus.

PSALMUS CXLII.

ARG. Quum venisset Saul in speluncam in qua latebat David, potuit sanctus vir in tanto discrimine vel obstupescere metu, vel consternatione impelli, quo non licebat: sicuti qui de vita desperant, vel iacent similes attonitis, vel amentia huc illuc rapiuntur. Hoc autem Psalmo testatur David se retinuisse compositum animum, ut in Deum certa fide recumbens nihil illicitum tentaret, sed acquiesceret in votis et precibus.

1. *Erudiens Davidis, quum esset in spelunca, precatio.* 2. *Voce mea ad Iehovam clamavi, voce mea ad Iehovam precatus sum.* 3. *Effundo coram facie eius meditationem meam, afflictionem meam coram facie eius narro.* 4. *Quum se involveret super me spiritus meus, et tu cognovisti semitam meam: in via qua ambulavi posuerunt laqueum mihi.* 5. *Adspiciendo ad dexteram, et videndo, nemo fuit mihi cognitor, periit fuga a me, nullus requirens animam meam.*

2. (*Voce mea.*) Mira fuit praesentia animi in Davide, quod neque pavore exanimatus est, neque iracundia percitus se ultus est de hoste: quod facile erat: neque desperatione impulsus est ad eius necem: sed vota sua composito animo ad Deum direxit. Itaque non abs re posita est inscriptio ad circumstantiam notandam: nec abs re testatur ipse David se Deo prorsus fuisse addictum. Quum undique cinctus esset Saulis exercitu, qui factum est ut se quasi sepulcro inclusum videns, manum tamen abstinuerit ab hoste implacabili: nisi quia precibus ad vincendas omnes tentationes se armavit? Huc spectat repetitio, qua significat perseveranter se orasse, ut contra omnes fluctus staret immobilis. Clarius etiam proximo versu exprimit se exonerasse suas curas in Dei sinum. Nam effundere cogitationem, et tribulationem nuntiare, perplexis anxietatibus opponit, quas intus coquunt miseri homines, et quibus se exurunt, dum malunt fraenum mordere quam confugere ad Deum: vel insanis clamoribus quos in aërem proiiciunt alii, qui ex paterna Dei providentia nihil solatii concipiunt. Itaque summa est, neque ululasse bruto impetu apud homines, neque caecis tormentis animum suum cruciasse: sed dolores suos familiariter exposuisse coram Deo.

4. (*Quum se involveret.*) Quanquam hic fatetur se anxio fuisse animo, confirmat tamen quod dixit de fidei suae constantia. Concinna autem translatio est animi in se contorti et impliciti: quia ubi nullus in periculis exitus apparet, inter varias revolutiones animus alternat, et consilia hinc inde accersendo plus molestiae accumulat. Iam vero dicit, quamvis nulla constaret salutis ratio, Deum tamen semper scivisse quomodo liberandus esset. Quidam hoc membrum, Cognovisti semitam meam, secus accipiunt: ac si integritatis suae David testem faceret Deum. Sed alterum illud quod attuli, rectius est: quum ipse animum suum variis agitationibus sursum et deorsum versaret, et tamen inexplicabilis esset exitus, modum liberandi fuisse Deo cognitum. Quibus verbis docemur, quamvis post tentata omnia remedia consilio destitui nos contingat, debere hoc nobis sufficere quod Deus mala nostra non ignoret, ac nostri curam suscipere dignetur, sicuti dicebat Abraham Gen. 22, 8: Dominus providebit. Hanc eandem regulam sequutus est David, dum mortis caligine obseptus, clausis oculis regendum se tradidit paternae Dei providentiae.

5. (*Adspiciendo.*) Confirmat se diros illos cruciatus non abs re perpessum esse, quum nec quidquam humanae opis vel solatii sperandum esset, neque pateret ullum mortis effugium. Caeterum, quum dicit adspiciendo *et videndo* non reperisse inter homines amicum, non significat se, praeterito Deo, mentem circumegisse ad humana subsidia, sed quod fas erat quaesiisse an ullus esset in terra adiutor. Si quis oblatus esset, haud dubie sensisset esse ministrum gratiae Dei: sed Deus hominum auxilio orbare eum voluit, quo mirabilius eum a morte eriperet. Requirere animam, in bonam partem hic ponitur, pro eo quod est sollicitum esse de vita hominis tuenda.

6. *Clamavi ad te Iehova, dixi, tu spes mea, portio mea in terra vivorum.* 7. *Intende ad clamorem meum, quia miseria laboro valde: libera me a persequutoribus meis, quia invaluerunt super me.* 8. *Erue*

e carcere animam meam, ut celebrem nomen tuum: me coronabunt iusti, quia rependeris mihi.

6. (*Clamavi ad te.*) Iam quo Deus magis opem suam acceleret, attenuatum se David queritur, redactumque ad extrema, et clamoris voce, ut alibi diximus, vehementiam notat. Tandem sibi redemptione opus esse dicit, quia captivus teneatur. Nam quod per carcerem quidam intelligunt speluncam, nimis restrictum est. Quod additur in fine, *coronabunt me iusti*, secus ab aliis vertitur, nempe exspectabunt me. Retinui veram et nativam significationem. Quanquam metaphorice poni fateor pro circumdare: ac si dixisset se fore omnibus spectaculo: quia omnes ad tam claram liberationem undique convertent oculos. Si cui magis placeat citra figuram legere, sensus erit, Non tantum mihi gratulabuntur iusti, sed, victoriae causa, capiti meo coronam imponent. Sunt etiam qui sic interpretentur, Convenient ad gratulandum, et stabunt omni ex parte coronae instar. Caeterum quia ad verbum est, Coronabunt in me, quidam subaudiunt aliud pronomen, quod scilicet iusti ad gloriam suam transferent beneficium Davidi collatum: quia Deus, quoties unum aliquem liberat ex suis, alios omnes ad eandem spem invitans corona donat. Simplicius tamen est quod posui, gratiam hanc, quasi in theatro, conspicuam omnibus fore, ut iustis celebre sit documentum, ad fulciendam eorum fidem. Nam verbum גמל Hebraeis latius patet quam rependere, et tantundem valet ac conferre beneficium, sicuti aliis locis diximus.

PSALMUS CXLIII.

ARG. Quanquam Davidi negotium erat cum sceleratis hostibus, qui non minus iniuste quam crudeliter eum premebant: quia tamen agnoscit hoc fieri iusto Dei iudicio: ut Deum sibi conciliet, suppliciter ad veniae deprecationem confugit. Deinde ubi conquestus est de hostium saevitia, et testatus est sibi nulla unquam tristitia excussam fuisse Dei memoriam, tam restitui postulat, quam Dei spiritu gubernari: ut quod residuum est vitae pietati addicat.

Psalmus Davidis. 1. *Iehova audi precationem meam, ausculta ad orationem meam, in veritate tua responde mihi, in iustitia tua.* 2. *Et ne intres in iudicium cum servo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo ullus vivens.* 3. *Quia persequutus est inimicus animam meam, prostravit in terra vitam meam: locavit me in tenebricosis, sicut mortuos saeculi.*

1. (*Iehova audi.*) Quum adeo dolenter et anxie mala sua deploret David, apparet extremam fuisse hostium saevitiam. Ostendit autem praefatio non levi moerore tactum fuisse. Cur iustitiam cum veritate coniungat alibi ratio exposita fuit, neque enim sub *iustitiae* nomine imaginari oportet meritum ac mercedem, ut inscite nonnulli faciunt: sed iustitia Dei vocatur bonitas qua inducitur ad suos tuendos. Eodem et *veritas* spectat, quia optima est fidei probatio, nunquam eos deserere quibus se auxilio fore pollicitus est. Suos igitur iuvando tam iustum quam veracem se Deus ostendit: quia eorum spem non frustratur, deinde quia beneficentia specimen edit suae naturae, ideo ad precandi fiduciam David merito sibi utrumque proponit.

2. (*Et ne intres.*) Cur ad veniam petendam descendat, nuper admonui. Nam undecunque proveniant res adversae, statuendum est, esse Dei flagella, quibus nos ad poenitentiam sollicitat. Nam quum minime oblectetur malis nostris, certum est peccata nostra causam dare cur nos asperius tractet. Itaque David, tametsi cum improbis hominibus sit certamen, quorum respectu sibi erat optime conscius, reus tamen et supplex ingenue coram Deo culpam fatetur. Atque haec generalis regula tenenda est, si Deum nobis propitium esse cupimus, rogandum esse ut peccatis nostris ignoscat. Nam quum Davidi unicum asylum fuerit veniae deprecatio, quis nostrum iustitia et integritate sua fretus, in Dei conspectum prodire audebit? Quanquam David non tantum suo exemplo praescribit fidelibus qualiter precari debeant, sed pronuntiat, neminem mortalium, si ad causam dicendam vocetur, iustum fore. Hic vero locus continet uberrimam doctrinam, docemur enim, sicuti nuper attigi, non aliter Deum nobis fore propitium quoties ad eum accedimus, nisi deposita iudicis persona, gratis peccata remittens, nos sibi reconciliet. Unde sequitur, omnes hominum iustitias concidere, simulac ventum est ad eius tribunal. Id uno verbo quamvis omnes fateantur, vix tamen centesimus quisque serio agnoscit. Nam dum alii aliis mutuo indulgent, secure omnes subeunt Dei iudicium: ac si tam facile esset illis satisfacere, quam absolvi hominum suffragiis. Sed quo rem totam probe teneamus, primo notandum est quid sit iustificari. Locus autem hic clare demonstrat, iustificari, qui iustus coram Deo reputatur ac censetur, vel quem iudex ipse coelestis tanquam innocentem absolvit. Iam ab hac innocentiae laude cunctos mortales excludens David, significat, si qua sit in sanctis iustitia, non ita perfectam esse ut coram Deo stare queat: atque ita pronuntiat omnes obnoxios esse Deo, nec posse absolvi nisi confessione iusti reatus. Certe poterat merito iactare unum se esse ex perfectissimis, si qui reperti essent in

et qualem etiam sumus nos experti, dulcedine bonitatis eius mentes nostras rapi ad eum quaerendum. Quanquam enim ex fide nascitur invocatio: quatenus tamen fidem ipsam confirmant potentiae et bonitatis Dei documenta, simul etiam optima sunt adminicula ad sublevandum languorem nostrum. Iam affectus sui ardorem pulcra similitudine declarat, *terrae siticulosae animam suam* comparans. Videmus in summis caloribus terram dehiscere, ac si aperto ore potum e coelo appeteret. Significat ergo David se desiderio ferventem ad Deum accedere, ac si vitalis humor eum deficeret, quod sequenti versu clarius exprimit. Hic vero rursus se profert non vulgare fidei specimen, quod se deficere sentiens, sepulcroque propinquus, non tamen vacillanti animo huc et illuc circumspicit, sed manet in Deo solo defixus. Caeterum, quamvis ei cum propria infirmitate dura et ardua fuerit lucta, defectio tamen spiritus, de qua loquitur, acrior ad incitandum precandi studium stimulus fuit, quam si stoica contumacia suos metus, dolores, et aegritudines vicisset. Semper vero notandum est, ut se alliget uni Deo, omnes alias spes ex animo rescindere: deinde ipsam necessitatem sibi aptare instar vehiculi, quo ad Deum adscendat.

8. *Fac me audire mane clementiam tuam, quia in te speravi: ostende mihi viam qua ambulem, quia ad te levavi animam meam.* 9. *Eripe me ex inimicis meis Iehova, ad te occultavi.* 10. *Doce me ut faciam voluntatem tuam, quia tu Deus meus: Spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam.* 11. *Propter nomen tuum Iehova vivificabis me, in iustitia tua educas ex angustia animam meam.* 12. *Et clementia tua dissipabis inimicos meos, et perdes omnes affligentes animam meam, quia ego servus tuus.*

8. (*Fac me audire.*) Hoc versu iterum postulat Dei gratiam sibi manifestari, et quidem cum effectu. Quod dicit, fac me audire, videtur impropria esse loquutio: quia sentitur potius Dei bonitas quam auditur. Sed quia percipere Dei beneficia parum nobis prodesset, nisi fidei gustu nobis saperent, merito ab auditu incepit David. Videmus enim ut illis se ingurgitent profani homines sine bonitatis sensu: quia ad verbum attenti non sunt, nec fides praelucet, quae Deum ostendat esse patrem. Adverbium *mane*, frigide quidam restringunt ad sacrificia. Scimus enim quotidie bis sacrificia offerre solitos, matutinum et vespertinum. Alii subtilius accipiunt, quod Deus mitius agens cum suis servis, dicatur formare novum diem. Alii metaphoram esse volunt, et notari prosperum laetumque statum: sicut triste et calamitosum tempus saepe notatur per tenebras. Sed miror in hac voce quaeri extraneos sensus, qua simpliciter repetit quod prius dixerat *festina*. Mane ergo tantundem valet ac tempestive, vel celeriter. *Spem suam*, ut alibi saepe, Deo obiicit, qua nobis Deum quodammodo obstringimus: sicuti liberaliter se nobis offerens, et promittens se in patrem fore, humano more nobiscum paciscitur. Haec igitur est quaedam obligationis species. Verum hoc modo tantum abest ut quidquam afferamus dignitatis vel meriti, ut spes nostra potius vacuitatis sit ac inopiae testimonium. Quod sibi patefieri viam petit qua ambulet, ad anxietates refertur. Significat enim se haerere quasi attonitum, ut pedem movere nequeat, nisi aperto sibi divinitus exitu: quasi diceret, Domine, omnia animae meae desideria ad te feruntur: ergo in rebus tam perplexis consilium mihi expedias.

9. (*Eripe me ex inimicis meis.*) Eodem fere tendit haec precatio: quia omnes ei exitus claudebat hostium importunitas. Porro verbum כסיתי vertunt quidam sperare: propria significatio est tegere, a qua recedere nolui. Quidam tamen sic resolvunt, quod David expositum se videns mille mortibus, contulerit se sub tegumentum umbrae Dei, ac sub tutela eius latuerit. Quae expositio mihi videtur probabilis: certe magis eam amplector, quam alteram, quae propter argutiam nonnullis placet, Davidem non esse vagatum huc et illuc, sed uno Deo teste contentum, seorsum et occulte eum invocasse.

10. (*Doce me ut faciam.*) Altius iam conscendit. Neque enim tantum postulat ab externis molestiis liberari, sed (quod praecipuum est) gubernari Dei spiritu, ut neque ad dextram neque ad sinistram declinans contineat se in vera rectitudine. Quod votum statim occurrere nobis debet quoties nos tentationes durius exagitant: quia nihil difficilius quam nos ita subiicere Deo, ne illicita remedia appetamus. Quum ergo curae, metus, aegritudines, taedia, dolores, ad quidvis tentandum saepe multos impellant, exemplo Davidis fraenum a Deo nobis iniici petamus, ne carnis impulsu feramur quo non oportet. Sed diligenter notanda est loquendi forma: quia non tantum doceri cupit qualis sit Dei voluntas, sed doceri et formari ad obsequium, ut eam faciat. Prior enim docendi modus parum esset efficax: quia ubi ostendit Deus quid rectum sit, non protinus sequimur quo vocat, donec affectus nostros ad se traxerit. Ideoque necesse est Deum nobis non mortua tantum litera magistrum esse et doctorem, sed arcano spiritus instinctu. Imo tribus modis fungitur erga nos magistri officio: quia verbo suo nos docet: deinde spiritu mentes illuminat: tertio cordibus nostris insculpit doctrinam, ut vero et serio consensu obediamus. Nam et verbi auditus per se esset inutilis: nec sufficeret intelligentia, nisi accederet voluntarium cordis obsequium. Nec vero dicit, doce me ut possim facere, sicut papistae somniant in hoc tantum valere Dei gratiam ut nos

etiam quia perseverantia singulare erat Dei donum. Videtur autem melius quadrare nomen hoc quam rupis: quia exegetice continuo post addit se Dei magisterio formatum esse ad militiam. Nam certe his verbis agnoscit, quamvis militari esset animo, non tamen se fuisse natum ad bella gerenda, nisi novus homo creatus esset. Quale enim rudimentum praebuit in Goliath? certe ridicula fuit illa aggressio, nisi quatenus arcana Dei virtute instructus humanis adminiculis non indiguit.

2. (*Beneficentia mea.*) Dura est loquutio latinis auribus in sensu passivo, sicuti Hebraeis accipitur: sicuti quum alibi regem Dei se nominat (Psal. 18, 51) non quod imperium exerceat in Deum, sed quia ab ipso creatus et ordinatus erat. Quia ergo tot modis Deum expertus fuerat beneficum, bonitatem suam nominat, ab eo manare intelligens quidquid possidet bonorum. Quae sequitur verborum congeries, tametsi videri possit supervacua, plurimum tamen ad fidei confirmationem valet. Scimus quam lubricae sint hominum mentes: praesertim quam facile excidant a fidei constantia, ubi incubuit gravior tempestas. Si igitur uno verbo Deus nobis opem promittat in hac infirmitate ad nos retinendos, non sufficiet: imo quamlibet multas fulturas adhibeat, non modo subinde multas vacillationes patimur, sed obrepit etiam gratiae oblivio, quae animos nostros propemodum deiicit. Quare sciamus, Davidem non testandae modo gratitudinis suae causa tot elogia colligere ad celebrandam Dei gratiam, sed ut pios undique muniat contra omnes Satanae mundique insultus. Porro non abs re in praecipuis Dei beneficiis recenset, quod populum sub imperio suo contineat. Quod עַמִּי quidam pro עַמִּים positum esse volunt, et vertunt populos: miror cur eos delectet tam coacta interpretatio, quum simpliciter intelligat David, statum regni non tam suo consilio, virtute, artibus, et autoritate fuisse compositum, quam arcana Dei gratia. Et apposite usus est verbo רדד, quod extendere significat. Nam quod quidam expansum populum intelligunt, quia laetus ac felix in otio sederet, longe petitum videtur. Nihilo magis recipio quod alii volunt, prostratum fuisse quasi pedibus calcandum: quia violenta illa dominatio in electo populo, et sancta Dei haereditate non tam fuisset optabilis. Ubi autem libenter et sponte legibus obtemperat populus, placide se in ordinem quisque cogit, melius refulget Dei benedictio. Et concinne, ut diximus, expansio vocatur talis aequabilitas, in qua nihil est turbulentum, vel confusum. Postquam ergo David quas adeptus erat victorias contra exteros Deo adscripsit, simul etiam gratias agit de ordinato regis statu. Et certe quum esset ignobilis, deinde falsis calumniis exosus, vix credibile fuit posse unquam tranquillum imperium consequi. Quod ergo praeter spem repente se populus dedidit, tam admirabilis mutatio praeclarum fuit Dei opus.

3. (*Iehova quid est homo, etc.*) Amplificat comparatione Dei gratiam. Ubi enim tam praeclare secum esse actum narravit, convertit in se oculos, et exclamans rogat, Quisnam ego sum, ad quem Deus se demittere dignatur? Sermo quidem generalis est de toto genere humano: sed haec circumstantia notanda est, quod reputans quam sordida sit et abiecta sua conditio, Dei gratiam magis commendat. Aliis locis producit in medium quae privatim ipsum humiliare poterant, sed nunc intra communem naturae respectum se continet: imo quum excussa hominum natura posset etiam alia referre, cur indigni sint Dei amore et cura: breviter attingit fumo vel *umbrae* esse similes. Unde sequitur, Deum bonitatis suae divitias erga immeritos explicare. Monemur interea, quoties obrepit nostri oblivio ut nos putemus esse aliquid, sola vitae brevitate retundi debere omnem arrogantiam et fastum. Nam quum de hominum fragilitate disserit scriptura, simul coniungit quae necessario annexa sunt. Nam quum momento evanescat vita nostra, quid reperietur in nobis firmum? Discendum praeterea est, nunquam satis probe a nobis expendi Dei gratiam, nisi in mentem nobis veniat nostra conditio: quia tunc vere tribuitur Deo quod suum est, ubi agnoscimus indignis eum benefacere. Reliqua petant lectores ex Psalmo octavo, ubi similis fere habetur sententia.

5. *Iehova inclina coelos tuos, et descende; tange montes, et fumabunt.* 6. *Fulmina fulmen, et dissipa eos: emitte sagittas tuas, et disperde eos.* 7. *Mitte manum tuam ab excelso, erue me, et eripe me ex aquis magnis, e manu filiorum alieni.* 8. *Quia os eorum loquutum est fallaciam, et dextra eorum dextra fraudis.*

5. (*Iehova inclina coelos tuos.*) Ubi pro merito extulit superiores Dei gratias, petit ut ad regni conservationem suppetias ferat pro necessitate praesenti. Sicut autem heroico animo gloriatus in Deo fuerat, eandem in precibus quoque magniloquentiam retinet, ut coelos inclinet, fumum eliciat ex montibus, aërem fulminando conturbet, sagittas iaculetur, quibus loquendi formis haud dubie impedimenta omnia discutit, supra quae emergere nobis difficile est, ut immensam Dei potentiam fide comprehendamus. Psalma decimo octavo, quae iam expertus erat Dei auxilia, iisdem fere loquendi formis commendat, significans mirabiliter et insolitis modis se fuisse divinitus servatum. Etsi enim non semper tale aliquod signum apparuit quoties ei opitulatus est Deus, merito tamen quae praeter spem contigerant, extollit supra communem naturae usum.

Hic vero aliud propositum fuit, nempe quum se multae mortes ingererent, quae possent desperatione obruere eius mentem, concipere incredibilem Dei virtutem, cui omnia mundi obstacula cedere necesse est. Certe non frustra hyperbolicis istis loquutionibus evectus est, ne salutem suam includeret humanis mediis: quia nihil magis praeposterum tunc fuit, quam Dei virtutem consuetis modis metiri.

7. (*Mitte manum tuam ab excelso.*) Iam uno verbo intelligimus quorsum tendant priores figurae, nempe ut cessantibus terrenis subsidiis, manum suam e coelo Deus exserat: quia periculi magnitudo poscebat inusitatum iuvandi morem. Ideo hostes suos *aquis magnis* et profundis comparat. Quod *alienos* vocat, non tam ad generis originem, quam ad ingenium et mores refertur. Male enim hoc ad incircumcisos trahitur, quum degeneres potius Iudaeos perstringat David, qui falso gloriabantur in carne. Et paulo post significat non tam sibi cum exteris esse negotium, qui vi et armis ex professo pugnarent, quam cum intestinis hostibus. Per *dextram falsitatis* quidam intelligunt temerarios conatus, quos sperabat David frustratum iri. Alii restringunt ad solennem iurisiurandi ritum, ac si vocasset periuros. Alii exponunt, non minus exsequi manibus perversa consilia, quam lingua mentiri. Sed quia in promissionibus recepti moris fuit, manus conserere, sicuti dicit Solomo, Prov. 11, 21 et 16, 5: Manus ad manum: non dubito quin significet perfidos, insidiosos, et fallaces. Optime enim cohaerent haec duo inter se, lingua fallax, et manus fraudulenta: ac si dixisset, quidquid promittant, nihil tamen sperandum esse: quia tantum fallendi causa blande loquantur, et manus porrigant.

9. *Deus canticum novum cantabo tibi: in nablo, in psalterio psallam tibi.* 10. *Dans salutem regibus, redimens Davidem servum suum a gladio noxio.* 11. *Redime me, et eripe me e manu filiorum alieni, quorum os loquutum est fallaciam, et dextra eorum dextra fraudis.*

9. (*Deus canticum novum cantabo tibi.*) Iterum collecto animo se ad gratias agendas comparat, non dubitans quin Deus ad extremum usque beneficia sua tueri velit. Diximus autem alibi per canticum novum intelligi rarum et singulare, unde sequitur, plus sperasse Davidem, quam caperet humana ratio: quia pro auxilii magnitudine promittit insolitum cantici genus, quod insigni epitheto a quotidianis sacrificiis separat. Quantum ad *Nablon et Psalterium*, diximus alibi fuisse hanc partem legalis paedagogiae. Praecipue vero notandum est cantici argumentum, quod scilicet Deus regum servator Davidem sua auctoritate et mandato creatum et unctum regem non modo tutatus sit, sed redemerit a gladio. Quod videtur quibusdam tacita subesse antithesis inter reges et plebeios, quasi diceret David non modo gregarios homines divinitus servari, sed potentissimos etiam quosque, qui videntur propriis viribus satis superque esse tuti: nescio an satis firmum sit. Mihi diversa ratio magis probatur: quamvis totum humanum genus Deus sustentet, peculiari tamen modo curam suam extendere ad tuendum ordinem politicum unde pendet communis omnium salus. Perinde igitur est ac si vocasset regnorum praesidem et custodem: qui quum odiosa res sit nomen imperii, nec libenter quisquam alteri pareat, nec quidquam magis naturae contrarium sit quam servitus, singuli excusso iugo certatim solia regum everterent, nisi tegerentur arcano Dei praesidio. Interea David ab aliis regibus se distinguit, sicuti alibi dictus est primogenitus regum (Psal. 89, 28) vel saltem in summo gradu se constituens, quia sacra unctione prae aliis donatus fuerat, dicit excelluisse erga se Dei gratiam. Et honoris causa specialem servi Dei titulum sibi vendicat: quia etsi cuncti reges Dei sunt ministri, et Cyrus κατ' ἐξοχὴν apud Iesaiam 45, 1 vocatur servus Dei: quia tamen nemo unquam profanus Dei vocationem agnovit, et tunc unus in toto orbe erat David legitima autoritate praeditus, ut certa fide regnaret, merito apponitur haec discriminis nota. Sub *gladio noxio* non dubito quin comprehendat pericula omnia quibus per tot annos defunctus fuerat, ut vere dici posset per varias mortes pervenisse ad solium, et inter mortes ipsas stabilitum fuisse in solio.

12. *Quia filii nostri sicut plantae, quae creverunt in adolescentia sua: filiae nostrae sicut anguli politi in simulitudinem palatii.* 13. *Recessus nostri pleni, exeuntes*) a specie in speciem: oves nostrae in millia foecundae, in decem millia in plateis nostris.* 14. *Boves nostri ad onus assueti,**) non ruptura, neque egressus, neque clamor in plateis nostris.* 15. *Beatus populus cui sic, beatus populus cuius est Iehova Deus.*

12. (*Quia filii nostri sicut plantae.*) Hos tres ultimos versus quidam accipiunt in modo optandi. Alii Davidem sibi gratulari putant, totique populo, quod tunc feliciter bonorum omne genus a Dei benedictione fluebat. Nec certe dubito quin David cum gratiarum actione commemoret quam liberaliter egisset Deus cum populo. Sed interea non male convenit simul precari ut salva maneant Dei beneficia, quorum prope abruptus fuisset cursus per sceleratos homines et hostes domesticos, nisi rebus turbatis et confusis divinitus subventum foret. Hic ergo finis est, ne sinat Deus tam splendidas benedictiones, quibus oneravit populum suum, collabi et

*) Sortans, *en marge:* ou produisans, fournissans.
**) Sont duits à porter charge, *en marge*: ou gras.

evanescere. Et primo quidem a liberis incipit, in quibus εὐγένειαν laudare volens, masculos *plantis* comparat *quae in adolescentia creverunt:* quia arbores nisi mature grandescant, dum adhuc tenerae sunt, vix unquam acquirunt proceritatem. Puellas similes esse dicit *angulis bene et affabre excisis*, ut speciosum aedificium faciant: quasi diceret, elegantia et splendore domum ornare. Porro sobolem generosam et bene moratam primo loco poni inter terrena Dei beneficia, mirum non est, qua de re alibi fusius disseruimus. Caeterum quum loquatur David in persona totius populi suasque fortunas communibus permisceat, hinc colligimus minime privatis suis commodis fuisse addictum.

13. (*Recessus nostri pleni, exeuntes.*) Vertunt alii penuaria: quod non repudio. Sed quum nomen ab eadem radice deductum sit a qua זוה, quod proximo versu habuimus, ad etymologiam melius congruere visum est quod verti, nempe recessus plenos esse. Participium מפיקים transitive quidam accipiunt, et vertunt producentes: sed eodem fere redit sensus, quod scilicet scaturiat omnis bonorum copia ex angulis omnibus. Porro ubi dicitur מזן אל זן mihi potius videtur multiplex et distincta notari bonorum varietas, quam quod quidam interpretes volunt tam uberem proventum affluere ut misceantur species, et ex immodica abundantia confusus acervus fiat. Nihil enim opus est confugere ad duram illam hyperbolen: et verba diserte aliud sonant: quia si confusa fuisset congeries, dicendum simpliciter erat זן זן. Summa igitur est, populum non solum tritico, sed omni frugum genere ita esse locupletem, ut recessus omnes, quantum ad satietatem sufficit, quavis specie abundent.

14. (*Boves nostri.*) סבל Hebraeis proprie est portare. Unde מסובלים quidam accipiunt pro robustis: quia nisi bene nervosi essent boves, non essent pares ad vecturam vel onus trahendum. Alii tamen oneratos pinguedine intelligunt. Qua de re non adeo laboro, quia ad summam rei non admodum interest. Potius hoc notatu dignum, hoc nomine laudari paternam Dei indulgentiam erga suos, quod minimis quibusque eorum commodis prospicere non gravatur. Ergo sicuti proximo versu, pecudum et ovium foecunditatem adscripsit Dei gratiae, ita nunc dicit ab eo saginari boves, ut sciamus nullam vitae nostrae partem negligi. Quia vero parum prodesset affluere omni rerum copia, nisi ea frui liceret, subiicit Dei quoque beneficio quietum et tranquillum esse populum. Ac primo per *rupturam* non dubito hostiles incursus notari: quasi diceret, hostes non perrumpere violenter effractis portis vel muris. *Egressum* miror cur plerique accipiant pro exsilio: ac si dixisset, non rapi nec trahi populum extra patriae suae fines. Simpliciter enim (meo iudicio) docere voluit opus non esse eruptione aliqua ad repellendos hostes, quum nemo vim aut molestiam inferat. Eodem pertinet *clamor in plateis*, qui ex subito tumultu exoritur. Sensus ergo est, nulla inquietudine turbari urbes: quia Deus hostes procul arceat.

15. (*Beatus populus cui sic.*) Concludit hoc modo, satis testatum esse et conspicuum erga suos Dei favorem. Si quis obiiciat, nihil nisi crassum et terrenum spirare, quod de felicitate hominum aestimat ex caducis commodis: respondeo, haec duo coniunctim legenda esse, beatos esse qui in sua abundantia Deum sibi propitium sentiunt: et sic eius gratiam degustant in benedictionibus caducis, ut de paterno eius amore persuasi adspirent ad veram haereditatem. Nec vero absurde hoc dicitur, beatos esse quibus in hoc mundo Deus benedicet, modo ne in ipsa fruitione et usu caecutiant, vel socordes ac stupidi negligant autorem. Nam quod nonnullis vitae subsidiis destitui nos Deus patitur, haec certe tam benigna eius providentia illustre rari amoris speculum est. Quid autem optabilius, quam nos Deo curae esse? praesertim ubi non ita insipidi animi sunt quin Deum colligant sibi esse patrem, qui tam liberaliter ab eo aluntur. Nam ad hunc scopum referri debent omnia. Et alioqui inedia statim consumi praestaret, quam satiari brutorum animalium instar: nec tenere hoc praecipuum caput, beatos esse quos Deus in populum elegit. Interea notandum est, quamvis partem aliquam felicitatis gustandam nobis Deus in potu et cibo delibet, non ideo tamen miseros esse fideles qui per inopiam et egestatem aegre vitam trahunt: quia defectum hunc, qualiscunque est, solatiis melioribus Deus supplet.

PSALMUS CXLV.

ARG. Propheta secum reputans admirabilem Dei sapientiam, bonitatem, iustitiam, primum in tota mundi gubernatione, praesertim vero tuendo, fovendo, et regendo genere humano, effertur ad celebrandas eius laudes. Postquam autem in genere elogia providentiae eius recensuit, tandem descendit ad peculiarem gratiam qua dignatur suos fideles.

Laus Davidis. 1. *Extollam te Deus meus rex, et benedicam nomini tuo in saeculum et usque.* 2. *Quotidie benedicam tibi, et laudabo nomen tuum in saeculum et usque.* 3. *Magnus Iehova, et laudabilis valde, et magnitudinis eius non est investigatio.* 4. *Generatio generationi laudabit opera tua, et potentiam tuam narrabunt.* 5. *Decorem gloriae excellentiae tuae, et verba mirabilium tuorum meditabor.**) 6. *Et*

*) Je mediteray, *en marge:* ou parleray.

fortitudinem terribilium tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabo.

1. (*Extollam te.*) Non tantum quid facturus sit narrat David, sed tam se quam alios incitat et hortatur ad hoc pietatis officium, ut sacrificia laudis quae meretur Deo simul omnes offerant. Nam in hunc finem Deum humano generi tam beneficum esse admonet, ut pia gratitudine colatur. Studii quoque perseverantiam commendat, nam quum sua beneficia continuet, minime aequum est nos in eo laudando fatigari. Itaque sicuti novam subinde materiam laudum offert suis fidelibus, ita eos ad gratitudinem stimulat, ut toto vitae cursu in ea se exerceant. Nam quum dicit *quotidie*, notatur assiduitas. Postea addit, etiamsi plura saecula victurus esset, *se in finem usque id facturum.* Et repetitio ad notandam vehementiam non parum facit. Iam quum probabile sit, compositum fuisse Psalmum quo tempore florebat regnum Davidis, haec circumstantia notatu digna est, quod Deum *regem* suum vocando se et terrenos omnes principes cogit in ordinem, ne qua terrena altitudo obscuret Dei gloriam. Quod etiam melius confirmat proximo versu, ubi exclamans magnitudinem Dei immensam esse, admonet tunc rite demum a nobis Deum laudari quum ad immensitatem potentiae eius quasi obstupescimus, vel rapimur in ecstasin. Ex illo deinde fonte admirationis pro modulo nostro manabunt iustae laudes.

4. (*Generatio generationi.*) Hic in genere ostendit creatos esse in hunc finem cunctos mortales, et sustineri in vita, ut studium suum impendant canendis Dei laudibus. Ac subest tacita antithesis inter aeternum Dei nomen, et famae immortalitatem, quam sibi magni viri rebus praeclare gestis acquirere videntur. Etsi enim historiis celebrantur humanae virtutes, Dei tamen longe diversa est ratio, qui memoriam operum suorum quotidie renovat, imo praesenti fructu eam fovet, vigereque facit in animis nostris, ne unquam intercidat. Hac ratione etiam *gloriosum* dicit *excellentiae splendorem*, vel decus, ut se et alios in eius admirationem melius attollat. *Verba mirabilium* pro incomprehensibili operum Dei ratione accipio: quia totidem sunt miracula quae sensus nostros absorbent. Atque hinc colligimus, Dei magnitudinem non latere in arcana eius essentia, de qua, omissis operibus, qui subtiliter disputant frigide tantum nugantur: quum vera religio, non speculativam, sed practicam notitiam requirat. Postquam autem dixit *eloquar*, vel meditabor (verbum enim אשיחה utroque modo posse accipi alibi vidimus) sermonem ad alios transferens significat semper aliquos fore in mundo iustitiae, et bonitatis Dei praecones: simulque dignas esse virtutes Dei, quarum fama in omnium linguis uno consensu personet. Caeterum utcunque cessent alii, Deumque legitimo honore fraudent, ostendit tamen se nihilominus in suas partes intentum fore, ut silentibus aliis strenue decantet Dei laudes. Per *robur terribilium* idem repeti quidam existimant. Quanquam videntur specialiter notari quae adversus profanos contemptores Deus exercet iudicia.

7. *Memoriam magnitudinis bonitatis tuae eloquentur, et iustitiam tuam cantabunt.* 8. *Propitius et misericors Iehova, tardus ad iram, et magnus clementia.* 9. *Bonus Iehova omnibus, et misericordiae eius super omnia opera eius.* 10. *Celebrabunt te Iehova omnia opera tua, et mansueti tui benedicent:* 11. *Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur:* 12. *Ut notas faciant filiis hominum potentias eius, et gloriam decoris regni eius.* 13. *Regnum tuum regnum omnium saeculorum, et dominatio tua in omnem generationem et generationem.*

7. (*Memoriam magnitudinis.*) Quia verbum נבע proprie scaturire significat, quum ad loquendum transfertur, quidam emphasim subesse volunt, ut sit non simpliciter loqui, sed plenis buccis effari, sicuti copiosa aqua ex fonte profluit: et respondet posterius verbum ירננו, quod clamare vel sonore canere significat. Porro celebrare memoriam bonitatis Dei tantundem valet ac Dei bonitatem, sicuti proprio sensu et experientia nobis cognita est, in memoriam revocare, ut eam celebremus. Nam utcunque fateri cogamur, Deum in omnibus suis virtutibus laude esse dignum: nihil tamen magis nos afficit quam eius bonitas qua ad nos descendit, seque patrem exhibet. Ideoque David hac nos dulcedine allicit, ut sponte et alacriter feramur ad Deum laudandum: imo ut prorumpamus, sicuti sonat metaphora in priore verbo.

8. (*Propitius et misericors.*) Pluribus nunc verbis illustrat bonitatem illam, quod Deus ad gratiam propensus sit: hoc enim proprie significat vox חנון. Deinde quod miseriis nostris velut condolescens libenter succurrat. Notandum vero est, Davidem sumpsisse haec elogia ex celebri illo Mosis loco, Exodi 34, 6. Nec mirum est, quum prophetae ex fonte legis hauserint suam doctrinam, visionem quae illic refertur, summo illis in pretio fuisse: quia nusquam clarius vel familiarius exprimitur Dei natura. Ideoque David breviter notare volens quid nos maxime de ipso Deo scire oporteat, verba illinc mutuatur. Est autem haec pars non ultima gratiae, quod nos ad se talibus blanditiis Deus allicit. Nam si potentiam suam proferret in medium, terrore nos illa deiiceret magis quam attolleret: sicuti papistae Deum formidabilem describunt, qui a conspectu suo omnes profliget, quum recta eius notitia ad ipsum quaerendum nos invitet. Unde quo quis-

que propius coniunctus est Deo, melius in eius cognitione profecit. Iam si Deus non tantum nobis vult gratificari, ut ita loquar, sed miseriarum nostrarum sympathia tangi dicitur, ut sit nobis eo humanior, quo magis sumus miseri: cuius socordiae esset non statim ad eum accurrere? Sed quia peccatis nostris bonitatem eius a nobis arcemus, nobisque obstruimus accessum: nisi hoc obstaculum superet Dei bonitas, frustra de eius gratia et misericordia dissererent prophetae. Ideo quod sequitur, necessario addendum fuit: quia *magnus est clementia*, peccatis eum ignoscere, et tolerare vitia hominum, ut etiam indignis propitius sit. Etsi autem impios quoque patienter Deus sustinet, quia tamen percipiendae veniae capaces non sunt, peculiariter ad solos fideles dirigitur haec doctrina, qui vivo fidei sensu Dei bonitatem percipiunt. Nam reprobis dicitur, Ad quid vobis dies Domini? tenebrae dies ille, et non lux: afflictio, et non laetitia Amos 5, 18. Et videmus quam duriter statim ab initio contra eos fulminet Nahum 1, 3. Postquam enim elogia haec ex Mose retulit, ne animos inde attollant, mox infert ex opposito, Deus rigidus est ac severus, terribilis et inexorabilis iudex. Restat ergo ut qui suis peccatis iram Dei provocarunt, favorem eius fide sibi reconcilient.

9. (*Bonus Iehova omnibus.*) Latius patet haec sententia quam superior: quia hic commemorat David Deum non modo paterna indulgentia clementer ignoscere delictis, sed promiscue beneficum esse erga omnes, sicuti oriri facit solem suum super bonos et malos, Matth. 5, 45. Quamvis ergo peccatorum remissio thesaurus sit clausus reprobis, non tamen Deum impedit ipsorum malitia et pravitas quominus in eos quoque suam bonitatem effundat Deus, sed quam sine sensu devorant. Interea soli fideles norunt quid sit propitio Deo frui: sicuti alibi dicitur, Accedite ad eum et illuminamini et facies vestrae non pudefient: gustate et videte quam suavis sit Iehova, Psal. 34, 6. Quod paulo post dicitur *misericordia Dei se extendere ad omnia opera eius*, neque absurdum, neque durum videri debet. Nam quum peccata nostra totum mundum involvant Dei maledictione, ubique locus est misericordiae Dei, ut brutis etiam animalibus subveniat.

10. (*Celebrabunt te Iehova.*) Concludit David, quamvis multi impio silentio Dei laudes obruant, ubique tamen ipsas fulgere, sponteque occurrere et quasi resonare in mutis creaturis. Deinde speciale praeconium attribuit fidelibus, qui et oculis praediti sunt ad consideranda Dei opera, et sciunt nihil esse potius quod agant, quam ut se exerceant in praedicandis eius beneficiis. Quod mox additur, *Gloriam regni tui dicent*, ad solos fideles refero. Quanquam si quibus magis placeat generaliter ad omnes Dei creaturas trahere, non repugno. Sed distincta ratio docendi, cuius hic meminit David, nonnisi sanctis convenit. Ideoque futurum tempus in verbis retineo, quod alii resolvunt in modum optandi. Caeterum sub *regni* voce significat David huc tendere manifestationem operum Dei, ut totus orbis in ordinem coactus eius imperio se subiiciat. Commendat vero regni praestantiam, ut sciant homines omnia esse perversa et confusa, nisi emineat solus Deus. Postea exclamat regnum hoc minime caducum esse, ut sunt terrena omnia, sed firmum perpetuo stare. Atque ut haec aeternitas attentius reputetur, prae admiratione exclamans sermonem ad Deum ipsum dirigit.

14. *Sustentans Iehova omnes cadentes, et erigens omnes curvatos.* 15. *Oculi omnium ad te sperant, et tu das illis cibum ipsorum tempore suo.* 16. *Aperis manum tuam, et satias omne vivens beneplacito.*

14. (*Sustentans Iehova omnes.*) Exempla quaedam bonitatis et clementiae Dei recenset, ex quibus apparet Deum non dominari nisi in publicam salutem humani generis. Per *cadentes et curvatos* metaphorice intelligit quicunque rebus adversis oppressi mox succumberent nisi Deus manum ad eos fulciendos porrigeret. Summa est, Deum respicere hominum aerumnas, ut laborantibus succurrat. Unde sequitur, dignum esse non modo quem reverenter suspiciant cuncti mortales in coelo regnantem, sed cui regendos libenter et cupide se permittant. Interea admonet, minime frustratum iri quicunque solatium suis miseriis a Deo petent.

15. (*Oculi omnium.*) Documentum aliud bonitatis Dei profert David, quod cunctis animantibus victum suppeditans patremfamilias se illis exhibeat. Quidam interpretes, adducti verbo *sperandi*, ad solos homines hoc restringunt ratione et intelligentia praeditos, ut alimenta a coelesti patre petant: quia bruta animalia visu tantum et olfactu cibum quaerunt. Verum quamvis ingenita illis non sit ratio ut pendeant a Dei providentia, quia tamen necessitas ipsa arcano quodam instinctu ea ad cibum quaerendum compellit, non abs re dicuntur in Deo sperare: sicuti alibi dicuntur eum invocare pulli corvorum, Psal. 147, 9. Qui vero ad homines restringunt, ne hoc quidem modo effugiunt absurditatem: quia impii nihilo magis quam boves et asini, ad paternam Dei curam attenti sunt. Quando igitur ita compositus est naturae ordo, ut cuncta animalia ferantur ad suum opificem, non male conveniet affectum hic pro re ipsa esse positum. Et proximo versu tollitur omnis ambiguitas, ubi dicitur omne animal saturari. Dicit autem illis dari *cibum suum* et *tempore suo*, quia varietas ipsa magis illustrat Dei providentiam, dum singulis diversa est pascendi

ratio, et variae alimentorum species in varios usus distributae et aptatae sunt. Qua ratione vocat David cibos ipsorum. Pronomen vero relativum quod cum tempore coniungitur, non est pluralis numeri: ideoque intelligi non potest de animalibus. Suum ergo tempus vocat opportunum, quia et hac in parte admirabilem suam dispensationem commendat Deus, quod foenisecio, messi, vindemiis ordinavit certum tempus, et ita digessit anni vices, ut nunc herbis, nunc foeno vel palea alantur pecudes, glandibus etiam, fructibusque aliis. Nam si omnes eodem momento copias effunderet, valde incommoda esset perceptio, ideoque in annuo frugum et alimentorum proventu non parum laudis meretur opportunitas.

16. (*Aperis manum.*) Concinna est hypothesis, quia enim miram Dei bonitatem, quae in pulcerrimo hoc naturae ordine conspicua refulget, maior pars clausis oculis praeterit, Deum porrecta manu cibum animalibus distribuentem inducit David. In terra, unde victus nobis provenit, et naturalibus mediis perperam subsistimus. Hunc igitur errorem ut corrigat David, apertam Dei manum ante oculos nostros pingit, ac si in os cibum suggereret. In secundo membro nomen רצון quidam accipiunt pro desiderio: ac si dixisset, singulis animalium generibus victum pro voto suppetere. Et certe paulo post hoc sensu sumetur. Alii tamen referre ad Deum malunt, quod mera gratia et liberalitate pascat animalia: quia non sufficeret tenere, suppeditari nobis victum divinitus, nisi accederet hoc secundum membrum, Deum gratis esse liberalem nec ulla causa extrinseca moveri ut tam benigne cunctis animantibus prospiciat. Ita causa hic posita erit pro effectu. Alimenta enim effectus sunt huius beneplaciti, sicut χαρίσματα τῆς χάριτος. Quod autem saepe esuriunt et fame laborant tam homines quam reliqua animalia, naturae corruptelae adscribi debet. Nam post Adae lapsum, vitiis nostris saepe labascit pulcerrimus ille naturae ordo quem ab initio Deus instituerat: et tamen in mutilis reliquiis semper apparet ista Dei liberalitas quam praedicat David: quia etiam in maxima frugum penuria nullus annus tam ieiunus est ac sterilis, quo non aperiat Deus manum suam.

17. *Iustus Iehova in omnibus viis suis, et clemens in omnibus operibus suis.* 18. *Propinquus Iehova omnibus invocantibus eum, omnibus qui eum invocant in veritate.* 19. *Desiderium timentium se faciet, et clamorem eorum audiet, et servabit eos.* 20. *Custodit Iehova omnes diligentes eum, et omnes sceleratos disperdet.* 21. *Laudem Iehovae loquetur os meum: et benedicet omnis caro nomini sancto eius in perpetuum et usque.*

17. (*Iustus Iehova.*) Iam non de sola Dei beneficentia disserit, quod victum cunctis animalibus quotidie subministret, sed alias etiam eius providentiae partes complectitur: sicuti quod castigat hominum peccata, compescit sceleratos, suorum quoque tolerantiam cruce examinat: denique iudiciis saepe nobis incognitis, temperat mundi gubernationem. Etsi autem vulgare hoc esse videtur elogium, quia in omnium ore volitat: rarae tamen sapientiae est caput hoc tenere, Deum in omnibus operibus suis esse iustum: ut haec laus integra semper rebus sursum ac deorsum conversis ei maneat in corde nostro. Postquam enim confessi sunt omnes Deum esse iustum, maior pars, simulac affligitur, de nimio eius rigore expostulat: nisi protinus obtemperet votis, obstrepit: denique nihil magis usitatum est quam iustitiae eius obloqui. Itaque non abs re iustitia haec, quae passim indigne laceratur malignis hominum iudiciis, contra tantam ingratitudinem asseritur: ac si diceret, Quantumvis mundus obstreperis suis vocibus obscuret Dei iustitiam, constare tamen, et illaesam semper manere. Et diserte exprimit *in omnibus viis, et in cunctis operibus:* quia fraudatur Deus iusta laude, nisi aequabilem in toto operum eius cursu iustitiae tenorem agnoscimus. Atqui nihil difficilius est quam in rebus adversis, ubi vel nos deserere vel inique persequi videtur, compescere carnis affectus, ne adversus Dei iudicia ebulliant: sicuti de imperatore Mauricio memorabilis refertur historia, quum a perfido et scelesto proditore Phoca filios suos videret iugulari, mox et ipse ad caedem rapiendus: subinde clamasse, Iustus es, Domine, et iusta iudicia tua. Ergo ut saevissimis tentationibus clypeum hunc vir non malus opposuit, sic et nos discamus fraenum mentibus nostris iniicere, ut semper suam laudem obtineat Dei iustitia. Quanquam ultra progreditur David, Deum, ubi rigidissimus apparet, adeo a crudelitate remotum esse, ut dirissima quaeque iudicia aequitate et clementia temperet.

18. (*Propinquus Iehova.*) Haec doctrina maxime est propria fidelium, quos singulari privilegio Deus ad se invitat, propitium se eorum votis fore promittens. Et certe otiosa, imo etiam mortua iaceret fides sine invocatione, in qua se profert atque exserit adoptionis spiritus, et qua testamur nobis certas ac ratas esse omnes eius promissiones. Summa igitur est, inaestimabilem Dei gratiam erga fideles in eo patere, quod se illis patrem exhibet. Iam vero quia multae nobis dubitationes obrepunt, quoties rogandus est Deus, atque ita vel trepide accedimus, vel fracti, et examinati deficimus, vel metu languescit fides: ideo sine exceptione pronunciat David Deum omnibus qui ipsum invocant exorabilem esse. Caeterum quia maior pars mundi suis figmentis Dei invocationem corrumpit ac profanat,

altero membro vera precandi ratio praescribitur, nempe in veritate. Quum frigide ad Deum confugiant homines, imo vel superbia turgentes, vel indignatione, cum eo inter precandum expostulent, queruntur tamen se non exaudiri, quasi vero inter precari et rixari, vel inter fidei testimonium et hypocrisim, nullum sit discrimen. Maior pars sua infidelitate implicita, vix Deum in coelo esse cogitat: alii eum inde libenter excuterent: alii vellent sibi esse obnoxium: alii defunctorie eius placandi modum aliquem quaerunt, ita vulgaris mos precandi nihil aliud est quam frivola et inanis caeremonia. Et quum ad Deum in sua necessitate cursitet totus fere mundus, vix decimus quisque affert fidei aut poenitentiae guttam, atqui praestaret sepultum relinquere Dei nomen, quam talibus ludibriis subiicere. Ideo non frustra in precibus exigitur veritas, ut prodeat ex sincero corde. Porro mendacii, quod huic sinceritati contrarium est, variae sunt species ac prope innumerae: infidelitas, dubitatio, impatientia, murmur, ficta humilitas, vitiosae cupiditates: totidem sunt mendacia. Iam quia haec non levis momenti doctrina est, rursus eam exegetice proximo versu confirmat David. Atque haec repetitio diligenter notanda est: quia adeo proclive nobis ad incredulitatem ingenium est, ut paucissimi statuant se, vocante Deo, non frustra preces concipere. Hinc fit ut perversa agitatio huc et illuc vagas mentes impellat: sicuti in papatu sibi excogitarunt innumeros patronos, quia pro nihilo fere ducebant Dei promissiones, quibus nos ad se invitat, indubia fide amplecti. Ergo ut latius pateant fores, hic spiritus sanctus per os Davidis inculcat Deum *morem gerere piorum omnium desideriis.* Quae loquutio dici non potest quam efficaciter in animos nostros penetrare debeat. Quid enim est homo, ut eius voluntati se morigerum praebeat Deus: cuius altitudinem suspicere, et cuius imperio suppliciter parere nostrum est? atqui ad hanc legem ultro se demittit ut nostris desideriis obtemperet. Quanquam fraeno temperanda est haec libertas, neque enim licentia quidvis appetendi permittitur, ut proterve quidquid libido tulerit pii ab eo flagitent: sed antequam eorum vota se exauditurum affirmet Deus, eorum affectibus legem obedientiae et modestiae edicit, quemadmodum docet Ioannes: Scimus quod nihil nobis negabit, si quidem petierimus secundum eius voluntatem, 1. Ioan. 5, 14. Atque hac de causa formam precandi dictavit nobis Christus, Matth. 6, 10: Fiat voluntas tua: ut cancellos nobis circumdaret, ne praepostere Dei beneplacitis nostra praeferamus, vel sine delectu petamus quidquid in buccam venerit. Iam diserte exprimens David *timentes Deum*, timorem, reverentiam et obsequium prius illis commendat, quam proponat Dei indulgentiam: ne sibi plus optare fas esse putent, quam ille verbo suo probat et concedit. Quod additur de *clamore*, species est correctionis. Neque enim tam facilis semper apparet Deus, ut quod rogatus est, eodem momento praestet. Ideoque perseverantia opus est in hoc fidei examine, ut vota confirmet clamor. Postrema etiam particula, *servabit eos*, vice correctionis posita est: ut sciamus quatenus, et in quem finem impleat Deus suorum vota, nempe ut re ipsa pateat fidum esse salutis eorum custodem.

20. (*Custodit Iehova.*) Eandem doctrinam prosequitur, Deum servis suis propinquum esse, ut in necessitate opem ferat: quia hic certus est effectus praesentiae Dei, quidquid accidat discriminum, salvos tamen et incolumes eius gratia semper evadere. Quod vero timoris loco nunc *dilectionem* ponit, notatu dignum est: hoc enim epitheto fideles insigniens, quod Deum diligant, radicem verae pietatis esse ostendit, voluntario affectu se Deo subiicere: quod ipsum ex fide nascitur. Donec enim gratiae suae dulcedine nos Deus traxerit, nunquam sequetur placida haec submissio. Quanquam forte istud diligere, de quo loquitur David, longius patet: quia non modo se Deo addicunt fideles, ut imperio pareant, sed quia sciunt nihil esse optabilius quam ei coniungi, ad hanc felicitatem toto animo adspirant. Interea tamen dubium non est, verae sanctitatis et iustitiae praecipuum caput hic notari, sicuti et apud Mosen Deut. 10, 12: Et nunc Israël quid abs te petit Dominus Deus tuus, nisi ut ipsum diligas, etc.? Hunc vero pietatis fructum, quod tuti salvique manemus sub Dei custodia, contrario membro David amplificat: pronuntians iusta Dei vindicta male perituros omnes impios. Tandem ut primis ultima respondeant, iterum affirmat *se laudum Dei fore praeconem*, et omnes suo exemplo ad hoc idem officium hortatur. Nam quod vertunt aliqui, Omnis animans benedicet: mihi non probatur. Quum Moses de diluvio loquens, omnem carnem in qua erat spiritus vitae interiise dicit, fateor sub hac voce comprehendi bruta animalia: verum ubicunque sine adiectione ponitur *caro*, nonnisi ad homines refertur. Neque tamen hic David quid facturi sint praedicat, sed quid facere debeant: ac si diceret, immensa et inexhausta Dei bonitate obstrictos teneri cunctos mortales ad Deum assidue et iugiter laudandum.

PSALMUS CXLVI.

ARG. Postquam se et alios suo exemplo hortatus est David ad canendas Dei laudes, morbum fere omnibus ingenitum corrigit, ne spes suas huc illuc spargendo se decipiant. Simul ostendit remedium, ut tota eorum spes in Deo sit defixa. Quo autem alacrius ad eum se conferant, quaedam potentiae et gratiae eius testimonia breviter attingit.

Halleluiah. 1. *Lauda anima mea Iehovam.* 2. *Laudabo Iehovam in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.* 3. *Ne confidatis in principibus, in filio hominis in quo non est salus:* 4. *Exibit spiritus eius, revertetur in terram suam, in illa die peribunt cogitationes eius.* 5. *Beatus cui in auxilium est Deus Iacob, cuius spes est ad Iehovam Deum suum.*

1. (*Halleluiah.*) Quinque ultimi Psalmi eadem, a qua incipiunt, voce clauduntur. Postquam autem generaliter iussit omnes laudare Deum, sermonem ad se, vel quod idem est, ad animam suam convertit: nisi quod sub nomine animae sensus suos magis emphatice compellat. Secundo versu, quasi ad praestandum officium accinctus, omnes animat suo exemplo. Unde colligimus non levem et volaticum fuisse motum (qualiter multi pigritiem suam hac in parte accusant, sed mox in eam recidunt) sed firmum et constantem affectum, quem et sedulitas sequuta est, et effectus non fictum esse probavit. Videtur autem David, quum sentiret impediri vel tardari Satanae astutia pios conatus, prius stimulo adhibito fervorem suum incitasse, quam aliis se ducem fore ac magistrum profitetur. Nam quum vere et serio animatus esset, id tamen prae se ferre noluit, nisi collecto maiori ardore. Quod si Davidi necesse fuit se ad laudandum Deum pungere, ubi coelestis vita cum nostri abnegatione meditanda est, quam acriter ad rem tam arduam stimulandi sumus? Interea sciamus, ad hoc pietatis exercitium, cuius nunc fit mentio, nunquam nos fore satis impigros, nisi strenui simus exactores. Iam quia in hunc finem alit et sustinet suos Deus in mundo, ut toto vitae cursu se in ipso laudando exerceant, merito David usque ad finem vitae hoc sibi agendum proponit.

2. (*Ne confidatis.*) Tempestive inseritur haec sententia: quia haec caecutiendi causa est hominibus, quod mentes suas subinde involvunt multis figmentis, quo minus soluti et expediti prodeant ad laudandum Deum. Ergo ut laudem suam Deus in solidum obtineat, corrigit atque abolet David spes omnes perversas ad quas sumus alioqui nimium propensi. Etsi autem consilium eius est, nos generaliter ab omnibus abstrahere, principes nominat a quibus magis metuendum est quam ab hominibus gregariis. Quid enim promitterent pauperculi, et alienae opis indigi? Magnates vero et opulenti fallaciter nos suo splendore illectant, quasi nihil melius sit quam latere sub eorum umbra. Quia vero ad eorum fortunam obstupescunt simplices, adiungit, potentissimum quemque ex mundi principibus esse tamen filium hominis. Quo satis stultitia nostra coarguitur, dum eos colimus quasi semideos: sicuti etiam loquitur Iesaias, 31, 3: Aegyptius homo est, et non Deus: caro, et non spiritus. Utcunque ergo viribus, pecunia, hominum manu, aliisque subsidiis instructi sint principes: admonet tamen David, perperam in homine mortali et caduco locari nostram fiduciam, et stulte salutem quaeri ubi non reperietur. Quod ipsum melius explicat proximo versu, ubi memorat quam brevis et fluxa sit hominum vita. Etsi enim laxat Deus fraenum principibus, ut quidvis machinando coelum quoque invadant: migratio tamen animae, quasi flatus aliquis transiret, consilia omnia et conatus repente evertit. Quia animae domicilium est corpus, non male de ea intelligi poterit quod hic dicitur: morte enim illam ad se Deus revocat. Simplicius tamen exponere licebit de flatu vitali: et contextui melius quadrabit, simulac spirare desierit homo, cadaver fore putredini obnoxium. Unde sequitur, pendere ab evanido flatu quicunque in hominibus confidunt. Et quum dicit *cogitationes* omnes *in illo die transire*, vel praeterfluere, facete hoc verbo perstringit vesaniam principum, quibus nullus finis vel modus est sperandi et appetendi, ut coelum ipsum non secus ac montibus coacervatis transscendant, sicuti phreneticus ille Alexander Macedo, quum audiret plures esse mundos, deflevit se nondum uno potitum esse, paulo post autem sarcophago contentus fuit. Et experientia ipsa demonstrat ingentes esse labyrinthos principum consilia. Ergo ne spes nostrae perperam illis implicentur, pronuntiat David, in principibus quoque celerem et momentaneum fore vitae transitum, cum qua simul omnia eorum consilia evanescent.

5. (*Beatus.*) Quia non satis fuisset vitium reprehendere, remedium subiicit unde pendet vera correctio: nempe tunc demum firmam et bene fundatam esse spem hominis, ubi soli Deo innititur. Huc usque enim perveniunt interdum profani homines, ut desipere agnoscant quisquis spem in carne locat. Ideoque saepe sibi succensent, quod tam inconsiderato salutem exspectaverint ab hominibus: sed interea omisso remedio, se ab errore non explicant. Propheta igitur, damnata vanitate, quam omnibus ingenitam esse diximus, prudenter attexit, beatos esse qui Deo confidunt. Eundem ordinem tenet Ieremias capite 17, 5. 7: Maledictus qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, etc. Deinde, Beatus vir cuius fiducia est Iehova.

Porro *beatos* pronuntians *quibus in auxilium est Deus*, beatitudinem fidelium ad praesentem sensum non restringit, ac si non aliter beati essent nisi dum palam et re ipsa Deus eorum auxiliator apparet: sed in eo felicitatem statuit, si vere persuasi sint se non stare nisi Dei gratia. Iam *Deum Iacob* nominando, eum a falsorum deorum turba discernit quibus tum gloriabantur increduli: et merito, quia utcunque omnibus sit propositum, Deum quaerere, vix tamen centesimus quisque rectam viam tenet. Sicuti autem verum Deum sua nota designat: sic ostendit nonnisi certa adoptionis fide fieri ut quisque nostrum in eum recumbat, quia propitium nobis esse oportet, ut nobis paratum sit eius auxilium.

6. *Qui fecit coelum et terram, mare, et omnia quae in illis sunt: qui custodit veritatem in perpetuum:* 7. *Ius reddens iniuste oppressis, dans panem famelicis, Iehova solvens vinctos:* 8. *Iehova illuminans caecos, Iehova erigens curvos, Iehova diligens iustos.* 9. *Iehova custodiens peregrinos, pupillum et viduam sublevat, et viam impiorum disperdet.* 10. *Regnabit Iehova perpetuo Deus tuus Sion in generationem et generationem. Halleluiah.*

6. (*Qui fecit coelum.*) His omnibus epithetis confirmat superiorem doctrinam. Etsi enim creationis mentionem facere, videtur primo intuitu remotum, aptissime tamen convenit ut nobis succurrat Dei potentia quoties impendet aliquid periculi. Scimus enim quam levibus momentis nos ad diffidentiam Satan impellat: nos vero ad levissimos quosque motus trepide huc illuc agitamur. Atqui si reputamus Deum esse coeli et terrae opificem, hunc ei honorem merito tribuemus, in manu eius et arbitrio esse mundi quem creavit imperium. Est igitur in primo elogio commendatio potentiae, quae metus omnes nostros absorbere debet. Sed quia non sufficeret, auxiliari Deum nobis posse, nisi accederet promissio qua testetur se etiam velle, atque facturum, secundo loco praedicat David fidelem esse *et veracem*, ut iam dubitationi non supersit locus ubi nobis comperta est eius voluntas.

7. (*Ius reddens.*) Alias species enumerat tam potentiae quam bonitatis Dei, quae totidem sint nobis bene sperandi argumenta. Ad hunc scopum tendunt omnia, opem Dei contemptissimis quibusque expositam fore ac paratam: ideoque obstaculo non fore nostras miserias quominus nos iuvet: imo hoc ferre eius naturam, ut pro cuiusque necessitate, ad ferendam cuique opem propensus sit. Primo dicit *ius reddere oppressis*, ut nobis in mentem veniat: quamvis, secundum carnis nostrae sensum, conniveat ad nostras iniurias, non tamen praetermissurum quod officii sui proprium est, ut improbos ad reddendam violentiae suae rationem trahat. In summa, quoniam vult Deus suorum patientiam cruce experiri, diserte hic afflictos alloquitur, ne aerumnis succumbant, et liberatorem placide exspectent, qui ideo tardius occurrit ut iustus mundi iudex appareat. Sequitur, ipsum *dare panem famelicis.* Unde etiam colligimus, non ita liberaliter semper agere cum suis, ut plena copia saturentur, sed benedictionem suam interdum subducere, ut succurrat postquam ad esuriem ventum fuerit. Si dixisset propheta largiter pasci fideles, et quasi saginari a Deo, quis non in fame vel inedia statim desponderet animum? Non abs re ergo longius extenditur Dei gratia, ut esurientes pascat. Eodem etiam pertinent reliqua, Deum *vinctos solvere, et illuminare caecos.* Quia enim subinde contingit fideles anxietate constringi vel hominum tyrannide premi, vel redigi ad extrema, ac si durissimis ergastulis inclusi forent: ideo hanc consolationem proponi necesse fuit, Domino esse faciles exitus, quoties in tales angustias redacti erimus. Illuminare caecos, tantundem valet ac lucem dare ex tenebris. Itaque quoties destituimur consilio, perplexique haeremus, confusi denique iacemus et attoniti, ac si incumberent mortis tenebrae: discamus Deum ornare hoc elogio, ut caligine discussa, nobis oculos aperiat. Sic quum *curvos erigere* dicitur, discamus colligere animum si quando sub onere gementes fatiscimus. Neque enim voluit solum Deus hic celebrari laudes suas, sed caecis, captivis et afflictis manum quodammodo ideo porrigit, ut curas suas et dolores in eum reiiciant. Nec supervacuum est quod ter repetit nomen *Iehovae*: quia hoc modo ad ipsum quaerendum sollicitat et pungit homines, qui saepe fraenum rodendo malunt putrescere in suis miseriis, quam ad certum hoc asylum se conferre. Quod postremo dicitur Iehova *iustos diligere*, videtur species esse correctionis. Constat enim plerosque, licet duriter premantur, anxii suspirent, iaceant in tenebris, nihil tamen solatii a Deo sentire: nempe quia tunc quoque sua contumacia Deum magis provocant, ac dum vix centesimus quisque implorat eius gratiam, iustam ingratitudinis suae mercedem reportant. Itaque non abs re propheta quod generaliter dixerat, Deum miseris opitulari, nunc ad iustos restringit, ut sincero pietatis affectu ei se addicant qui eum experiri cupiunt liberatorem.

9. (*Iehova custodiens.*) Sub peregrinis, pupillis et viduis, per synecdochen eos omnes propheta complectitur quos deficiunt humana subsidia. Quia enim notis et propinquis quisque favet, peregrinos scimus utplurimum iniuriis esse obnoxios. Viduis et pupillis qui se defensores offerant ac vindices, non multi reperiuntur: quia videtur perdi opera, ubi spes nulla compensationis affulget. Ergo sub his exemplis docet propheta, quacunque molestia

gravemur, non nisi per nos stare quominus manu porrecta nos Deus eruat, qui tam suaviter ad se invitat omnes miseros. Ex opposito impiis eius contemptoribus denuntiat omnia male et infeliciter cessura. Diximus primo Psalmo, viae nomine totum notari vitae cursum. *Disperdet* igitur Deus *viam impiorum*, quia omnia eorum consilia, omnes actiones, quidquid tentarint vel aggressi fuerint, maledicet, ut nihil eis prospere succedat. Quamvis ergo polleant consilio, imo callidi sint et astuti, facultas etiam bonorum omnium suppetat, omnes eorum spes Deus evertet. Nam sicuti manum suis porrigens per quaevis obstacula, imo per invia eos deducit: ita rursus apertam et planam viam reprobis abrumpet.

10. (*Regnabit Iehova.*) Sermonem ideo ad ecclesiam convertit, quo melius persuadeat piis omnibus re ipsa talem sensuros Deum qualem antehac descripsit. Porro quum Deum vocat perpetuum regem, simul tenendum est in quem finem regnet. Ac definitio ex superioribus elogiis petenda est. Unde sequitur, tam in vita quam in morte nos sub eius regis custodia salvos fore, qui nonnisi in salutem nostram regnat. Si simpliciter dixisset, Iehovam regnare perpetuo, excipere promptum erat procul nos distare ab incomprehensibili eius gloria. Ideo diserte exprimit sacro foedere devinctum esse electo populo.

PSALMUS CXLVII.

ARG. Invitat etiam hic Psalmus fideles ad Deum laudandum duabus de causis, quod scilicet in generali mundi gubernatione, et singulis coeli et terrae partibus refulgeant eius potentia, bonitas, sapientia, et reliquae virtutes: praesertim vero quod ecclesiam, quam gratis elegit, peculiari gratia foveat et tueatur, collapsam etiam restituat, et dissipatam colligat.

1. *Laudate Deum, quia bonum est psallere Deo nostro, quia iucundum, decora laus.* 2. *Aedificans Ierusalem Iehova, dispersos Israëlis congregabit:* 3. *Sanans contritos corde, et colligans dolores eorum.* 4. *Numerans multitudinem stellarum, singulis nomina imponens.* 5. *Magnus Dominus noster, et multus virtute, intelligentiae eius non est numerus.* 6. *Sublevans miseros Iehova, deiiciens impios usque ad terram.*

1. (*Laudate Deum.*) Quanquam beneficia hic commemorat quibus promiscue totum genus humanum Deus prosequitur, non tamen dubium est, sermonem proprie ad fideles dirigi, qui soli oculati sunt operum Dei testes: quum incredulos mentis caecitas et stupor intelligentia privet. Nec solum disserit de communibus Dei beneficiis, sed gratiam, quae conspicua erat in populo electo, praecipue commendat. Porro ut se ad canendas Dei laudes alacrius accingat ecclesia, hoc genus exercitii bonum, iucundum et suave esse dicit, oblique perstringens omnium fere pravitatem, quibus taedio est quaelibet Dei mentio: summa autem voluptas, Deum et se ipsos oblivisci, quo sibi liberius indulgeant. Ergo ut se oblectare discant homines in hoc pietatis exercitio, propheta admonet *decoram* vel optabilem esse *laudem.* Nam utroque modo potest accipi dictio נָאוָה.

2. (*Aedificans.*) Incipit a speciali gratia, qua ecclesiam suam dignatus est Deus, dum et gentem unam aliis posthabitis adoptare voluit, et certum locum eligere ubi invocaretur. Nam quod hic vocatur Hierosolymae conditor, non tam ad externam formam et aedificium id refertur, quam ad spiritualem Dei cultum. Trita autem metaphora est in *aedificii* vel templi nomine, ubi de ecclesia agitur. Summa est, non humanitus aedificatam fuisse ecclesiam, sed coelesti Dei virtute: quia neque loci dignitas hoc effecit, ut Hierosolyma unicum Dei esset in terris domicilium: neque tantum honorem consilio, industria, labore, vel opibus hominum adepta est, sed quia Deo placuit eam sibi consecrare. Verum quidem est, hominum opera et ministerio usum fuisse quum illic sibi sanctuarium erexit: sed ideo eius gratiam obscurari minime aequum est, quae sola urbem sanctam a reliquis omnibus distinxit. Caeterum hoc consilio Deum ecclesiae architectum et opificem nominat propheta, ut sciamus eiusdem virtute eam manere in firmo statu, vel si collapsa sit restitui. Unde etiam colligit, in eiusdem manu et arbitrio esse colligere dispersos. Hic enim miseros exsules, qui huc et illuc disiecti erant, solari voluit propheta, ut se ex dissipatione collectum iri sperarent: quia Deus non frustra eos sibi adoptaverat ut coalescerent in unum corpus. Ergo quum templum et altare sibi Hierosolymae erigi iussisset, illicque sedem suam fixisset, Iudaeos a patria sua extorres ad bonam spem reditus propheta hortatur: ac si diceret, non minus proprium esse Dei opus, dirutam et eversam ecclesiam rursus instaurare, quam initio fuit eius fundamenta iacere. Non ergo simpliciter propositum fuit prophetae, in primis ecclesiae exordiis laudare gratuitam Dei bonitatem: sed ab ipsa origine ratiocinari, Deum minime passurum ut prorsus intercidat ecclesia cuius semel fuit conditor, ut eam ad finem usque tueatur: quia opus manuum suarum non deserit. Atque haec consolatio hodie nobis occurrere debet in tam funesta ecclesiae laceratione, quae passim cernitur, ut speremus electos omnes, qui insiti sunt in Christi corpus, quamvis misere dispersi sint

quasi lacera membra, collectum tamen iri in fidei unitatem: et mutilum ecclesiae corpus, quod quotidie discerpitur, restituendum esse suae integritati: quia opus suum prorsus intercidere Deus non sinet. Proximo quoque versu eandem doctrinam continuat, huc enim respicit similitudo, Quamlibet gravibus morbis laboret, vel confecta sit ecclesia, quamlibet multis vulneribus confossa sit, facilem et promptam sanationem Deo fore. Unde apparet diverso loquendi modo idem repeti: quamvis non semper floreat ecclesiae status, salvam tamen et incolumem semper fore, quia velut ulcerosum corpus Deus mirabiliter sanabit.

4. (*Numerans multitudinem.*) Quia incredibilis videri poterat collectio populi de qua disseruit propheta, qui eam hoc versu confirmari putant, moventur probabili ratione. Sic ergo contexunt prophetae verba, Quia difficilius non est palatos et disiectos homines colligere, quam numerare stellas in coelo, non esse cur profugi et exsules Israëlitae de reditu desperent: modo uno consensu se ad Deum, tanquam unicum caput, conferant. Non minus etiam probabilis coniectura esset prophetam alludere ad oraculum illud, Genes. 15, 5: Respice stellas coeli si numerare potes: sic erit semen tuum. Quia tamen de universo naturae ordine continuo post disserit propheta, simplicius erit (meo iudicio) hunc quoque versum exponere de admirabili coeli opificio, in quo relucet incomparabilis Dei sapientia, dum varios, multiplices, ac flexuosos stellarum cursus ita moderatur, ut ne puncto quidem aberrent. Singulis attribuit certum ac distinctum munus, ut in tanta turba nihil sit confusum. Itaque merito statim exclamat *Magnum esse Deum*, *et immensae tam virtutis quam intelligentiae.* Quo etiam docemur, nihil magis esse perversum, quam sensus nostri modulo Dei opera velle metiri, in quibus saepe incomprehensibilem sapientiam ac potentiam exserit.

6. (*Sublevans.*) Hoc Dei elogium proprie ad spei nostrae confirmationem valet in rebus adversis, ne in examine crucis animi nostri deficiant. Unde etiam colligimus, quamvis sub lege mollius fovendi essent patres, non fuisse tamen expertes eius militiae, in qua nos hodie Deus exercet, ut alibi quam in mundo veram requiem quaeramus. Si ergo duriter afflictis obrepat dubitatio, ubinam sit auxilium illud quod Deus praesto nobis fore pollicitus est: veniat in mentem haec sententia, nos ideo humiliari, ut Dei manu postea in sublime tollamur. Si quando etiam ubi deliciari videmus impios, urat nos vel pungat aemulatio, occurrat quod hic dicit propheta, in sublime evehi, ut praecipites ruant. Nam *prosternendos usque ad terram* esse dicens, non dubium est quin eorum superbiam oblique perstringat, qua sese efferunt supra nubes ac si non essent ex hominum numero.

7. *Canite Iehovae in laude, psallite Deo nostro in cithara.* 8. *Qui operit coelos nubibus, parat terrae pluviam, germinare faciens herbam in montibus.* 9. *Quia dat iumento cibum suum, filiis corvorum qui ad eum clamant.* 10. *Non in fortitudine equi placebit ei, neque in cruribus viri oblectabitur.* 11. *Oblectatur Iehova in iis qui ipsum timent, qui sperant in clementia eius.*

7. (*Canite Iehovae.*) Iterum hortatur ad canendas Dei laudes, et simul admonet minime deesse materiam: quia nova subinde documenta potentiae eius, bonitatis, et sapientiae se oculis nostris ingerunt. Primo dicit *operire coelos nubibus,* quae mutatio expergefacere sensus nostros debet, nisi nimium stupidi essemus. Certe utcunque in coelo fulgeant innumera Dei miracula, si tamen eadem semper maneret serenitas, non tam conspicua esset eius virtus, quam ubi repente coelum obnubilans subducit solis fulgorem, et quasi mundo novam faciem induit. Postea admonet, hoc modo cunctis animalibus eum prospicere: quia et inde herbae germinant, et succus terrae ad ubertatem suggeritur. Ita cum potentiae suae documento, gratiae, paternique erga genus humanum amoris specimen ante oculos Deus proponit: imo demonstrat, ne feras quidem et pecudes se negligere. Atque hoc notatu apprime dignum est, non cadere pluviae guttam in terras nisi iubente Deo. Inveniunt quidem philosophi pluviae originem in elementis, neque vero negandum est ex crassis vaporibus quos terra et mare exhalat, nubes creari: sed mediae causae Dei providentiam obscurare non debent quin humorem terrae suppeditet gignendis frugibus necessarium. Denique sicut terra calore dehiscens quodammodo sitim suam ore aperto declarat: sic etiam vicissim Deus pluendo potum distillat. Posset quidem aliis occultis modis dare vigorem ne deficeret: sed irrigatio qnasi oculare spectaculum est continuae quam de nobis gerit curae.

(*Qui dat iumento.*) Clarius specie una proposita explicat quod dixit, Deum scilicet victum cunctis animalibus curare. Quod autem iumenta potius et corvos quam homines pasci dicit, hoc ad amplificationem valet. Certum quidem est, hominis causa mundum esse creatum, suaque fertilitate et copia ornari: et quo propius ad Deum accedimus, eo magis suam erga nos beneficentiam illustrat. Verum si ad bruta quoque animalia extendere non gravatur, hinc facile liquet nobis vere patrem esse ac nutritium. Ideo *corvos* nominat contemptissimum avium genus, ut doceat, Dei liberalitatem penetrare ad omnes mundi partes. Quod autem *pullos corvorum dicit clamare ad Deum*, non dubium quidem est quin ad crocitum alludat. Interea tamen admonet fateri suam egestatem nisi Dominus e coelo

Nam plus quam insipidum esse oportet quem tam subitae nives ac pruinae de hac verbi Dei celeritate non docent. Itaque nisi velimus praepostere in operibus Dei philosophari, semper ab hoc principio incipere convenit, singulas mundi partes ad Dei arbitrium intentas esse, ut totus naturae cursus nihil aliud sit quam prompta eorum quae mandavit exequutio. Nam certe dum se aquae conglaciant, dum per aërem spargitur grando, dum pruinae coelum obscurant, hinc apparet quam efficaciter loquatur. Quod si maior pars mundi ad haec tot miracula obstupescit, frigoris asperitas, qua obrigescunt corpora, nos Dei potentiam mirari cogat. Nam certe quum aestate nos torreat solis calor: deinde hyems succedens, omnia contrahat: mutatio haec quae extra usum incredibilis esset, aperte clamitat aliquod regnare in coelis numen.

19. (*Annuntiat sermones suos Iacob.*) Hic alterius sermonis quam paulo ante fit mentio: quia aliter creaturis sensu carentibus praecipere dicitur Deus, quas arcana inclinatione tacitus in obsequium suum dirigit, quam hominibus intelligentia praeditis, quos articulate docet ut scientes et volentes sequantur quo ipse vocat. Etsi autem quae prius recensuit beneficia non vulgari pretio digna sunt, hoc tamen longe praecellit, quod in tradenda pietatis doctrina, quae aeternae salutis thesaurus est, magistri officio erga electum populum fungi dignatur. Quantulum enim hoc prodesset, caducis bonis affluere ecclesiam, et ab hostium violentia defendi, si spes eius supra mundum non assurgeret? Hoc igitur summum gratiae specimen est, coelestis vitae lucem in verbo suo proponere. Ideoque non abs re tanquam verae et solidae felicitatis cumulus hic apponitur. Hinc vero discamus, non modo reverenter piaque observantia excipere Dei doctrinam, sed amanter quoque amplecti: quia nihil suavius vel optabilius fingi potest, quam Deum salutis nostrae curam suscipere, idque familiariter testari dum porrecta manu ad se nos ducit. Hic enim scopus est doctrinae, ut in densis huius mundi tenebris, et inter tot flexuosos errores, quibus humanum genus vagum circumagit Satan, nobis praeluceat optimus pater, donec in coelestem haereditatem colligamur. Notandum vero adscribi Deo partes quas eius mandato exsequuti sunt Moses et prophetae: quia tunc demum pietatis doctrinae iustus defertur honos, et pro suo merito aestimatur, ubi in Deum erigimus mentes: qui sic hominum utitur opera, ut sibi interim summi et unici doctoris munus minime abroget. Ergo ab auctoris persona hic sua asseritur verbo maiestas: et tandem gratiam illam comparatione amplificat propheta, *non ita reliquis gentibus factum esse* admonens. Nam si quaeritur causa cur populum unum reliquis Deus praetulerit, certe ad fontem gratuitae electionis praestantia ipsa nos deducet: quia reperiemus non propria virtute differre filios Israël a reliquo mundo, sed quia ipsos Deus reliquis praeteritis adoptare dignatus est.

PSALMUS CXLVIII.

ARG. Quo melius et efficacius exprimat quam laudabilis in suis operibus sit Deus, creaturas omnes sursum et deorsum ad canendas eius laudes advocat. Quamvis enim incipiat ab angelis, statim ad bruta animalia, mutaque elementa sermonem extendit: significans nullam esse mundi partem in qua non resonent Dei laudes: quia ubique Deus clarum et disertum testimonium potentiae suae, bonitati et sapientiae reddit. Tandem ad homines delabitur, quos ipse legitimos laudum suarum praecones in hoc mundo constituit. Sed quia increduli sicuti ad consideranda Dei opera caeci sunt, ita etiam muti ad celebrandum eius nomen. Propheta in fine psalmi filios Israël quibus se propius Deus patefecit, quasi peculiares testes compellat.

Halleluiah. 1. *Laudate Iehovam e coelis, laudate eum in excelsis.* 2. *Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius.* 3. *Laudate eum sol et luna, laudate eum omnes stellae lucidae.* 4. *Laudate eum coeli coelorum, et aquae supercoelestes.* 5. *Laudent nomen Iehovae: quia ipse mandavit, et creata sunt:* 6. *Et statuit ea in perpetuum, in saeculum posuit illis edictum, et non praeteribit.*

1. (*Laudate Iehovam.*) Videtur tam stellas quam angelos hic complecti, atque adeo coelum ipsum, aërem, et quidquid illic gignitur: quia continuo post sequitur partitio, ubi angelos primo, deinde stellas et aquas coelestes hortatur. Quantum ad angelos spectat, quia ideo conditi sunt ut in hoc pietatis officio sint assidui, non mirum est locari eos in primo ordine, ubi de laudibus Dei praedicandis agitur. Ideo in illa memorabili visione quae Iesaiae 6, 3 refertur, clamant cherubim, sanctus, sanctus, sanctus Iehova exercituum. Et pluribus aliis locis scriptura angelos Deum talibus elogiis celebrantes inducit. Quibus ergo stimulis indiget tanta alacritas? Quod si incitandi forent, quid tamen minus consentaneum, quam nos qui tanta segnitie torpemus, suscipere hortandi partes? Ergo David qui non modo angelos zelo non aequabat, sed procul sequebatur, nequaquam idoneus illis esse hortator potuit. Sed neque tale fuit eius consilium: imo simpliciter testari voluit nihil sibi esse gratius, vel magis optabile, quam pio cum electis angelis consensu Deum laudare. Nec vero absurdum fuit, quo se alacrius accingeret ad celebrandas Dei laudes, angelos qui sponte currebant, imo viam monstrabant, vocare socios. Eosdem in secunda parte versus vocat *Exercitus Dei:* quia semper ad exci-

pienda Dei iussa praesto adsunt. Myriades enim myriadum (ut est apud Danielem 7, 10) solium eius circumdant. Transfertur hoc nomen etiam ad stellas, tum quia mirabili ordine distinctae sunt, tum quod incredibili celeritate exsequuntur Dei mandata. Sed hic eadem ratione angeli dicuntur exercitus, qua alibi principatus et potestates (Coloss. 1, 16) quia per ipsorum manum virtutem suam Deus exserit.

3. (*Laudate eum sol et luna.*) Non suffragatur hic locus Platonis delirio, qui stellas finxit sensu et intelligentia pollere. Neque enim propheta eas nunc in eodem locat gradu quem nuper attribuit angelis, sed tantum significat, ubique fulgere Dei gloriam, quasi laudes eius personarent clara voce. Quo etiam oblique perstringitur hominum ingratitudo: quia hanc melodiam audiet quisquis vel pauxillum attentus erit ad consideranda Dei opera. Sol enim tam fulgore suo, quam calore, aliisque singularibus donis, an non opificem suum celebrat? Stellae quum peragunt cursum suum, coelosque ornando terram illustrant, an non etiam ebuccinant Dei laudes? Quia autem nos surdi et stupidi sumus, merito eos advocat testes propheta, ut tarditatem nostram corrigant. Iam quod nominat *coelos coelorum*, ad sphaeras haud dubie referri debet. Nam eclipses, aliique adspectus palam ostendunt tam stellas fixas superiores esse planetis, quam planetas ipsos diversis orbibus sitos esse. Hanc artificii praestantiam non abs re commendat propheta, coelos coelorum diserte exprimens: non quod re ipsa plures sint coeli, sed quia non potest satis magnifice extolli admirabilis Dei sapientia quam in coelis creandis adhibuit: solem, lunam, et stellas confuse non permiscens, sed singulis assignans proprium situm et domicilium, multiplices etiam cursus moderans. Iam quum sub nomine coelorum aërem comprehendat, vel saltem quidquid spatii est a media regione aëris sursum, pluvias vocat aquas supercoelestes. Neque enim ulla ratio est cur fingant quidam aquas residere super quatuor elementa. Et propheta pluviae descensum clare notat quum dicit aquas illas esse desuper. Nimis etiam serviliter literae se adstringunt qui imaginantur quoddam in coelis mare, ac si illic semper aquae resideant: quum sciamus Mosen et prophetas, ut se accommodent ad rudissimi cuiusque captum, populariter solere loqui. Ideoque praeposterum esset, quae apud eos leguntur, ad philosophiae regulas exigere, sicuti hoc loco, quod Deus aquas in aëre suspensas teneat, hoc miraculum commendat propheta, quia hoc videtur praeter naturam esse ut in sublime conscendat: deinde quum fluidae sint, tamen consistant in loco vacuo. Ideo Psal. 33, 7 dictum fuit, teneri illic quasi utribus inclusas. Interea formam loquendi mutuatus est propheta a Mose, Gen. capite 1, vers. 6 qui dicit aquas fuisse distinctas ab aquis.

5. (*Laudent nomen.*) Quia de creaturis sensu carentibus verba facit, transit ad tertiam personam: unde colligimus, hactenus in secunda persona loquutum esse, quo magis afficeret homines. Neque enim aliam exegit laudem, nisi ex qua discamus neque a se ipsis ortas esse stellas, neque fortuito pluvias creari: quia quum tam praeclara potentiae Dei documenta assidue ante oculos nostros versentur, opificem foedo stupore praeterimus. Itaque emphaticum est pronomen *Ipse:* ac si diceret propheta, non esse mundum aeternum, sicuti somniant profani homines, neque ex atomis*) conflatum, sed Dei mandato repente exstitisse pulcerrimum hunc qui cernitur, ordinem. Porro de creatione loquutus, addit quod magis observatu dignum est, praeceptum illis dedisse quod inviolabile manet. Multi enim, licet concedant mundum divinitus creatum esse, postea tamen labuntur ad frigidas imaginationes, ac si nunc per se staret naturae ordo, Deus vero in coelis dormiret. Merito itaque propheta hic insistit, coelestes creaturas non modo semel a Deo esse conditas, sed eiusdem arbitrio nunc moveri: nec tantum semel illis inditam esse arcanam virtutem, sed dum funguntur suis partibus, impendere Deo suam operam ac ministerium ad destinatos usus.

7. *Laudate Iehovam e terra dracones, et omnes abyssi:* 8. *Ignis et grando, nix et glacies, spiritus procellae faciens verbum eius:* 9. *Montes et omnes colles, arbor fructifera et omnes cedri,* 10. *Bestia et omne iumentum, reptile, et avis pennata.*

7. (*Laudate.*) Iam ad inferiores mundi partes descendit: quanquam iterum non satis exacto ordine quae in aëre gignuntur, ut fulgura, nivem, gelu et procellas, permiscet, debebant enim haec potius in priori classe statui: sed ad communem hominum captum respexit. Summa huc tendit: quocunque vertamus oculos, ubique nobis occurrere potentiae Dei testimonia. Et incipit a cetis: quia quum mox adiungat *abyssos*, non dubito quin per תנינים marinos pisces intelligat, quales sunt balaenae. Nec vero absurdum est, ex mari quod tot miraculis refertum est, proferri laudum Dei materiam. Postea ad *grandines, nives et procellas* adscendit, quas dicit *facere verbum Dei:* quia neque coelum fortuito obnubilatur, neque gutta pluviae ex nubibus decidit, neque tonitrua excitantur, sed arcano Dei arbitrio reguntur omnes istae mutationes, sive terras irri-

*) *Note du texte français:* Ce sont certains corps si deliez qu'ils ne peuvent estre divisez en deux, desquels les philosophes platoniques imaginent le monde avoir este creé.

gans testari velit hominibus bonitatis suae dulcedinem: sive procellis, grandinibus, aliisque incommodis castigare eorum peccata. Multiplicem enim usum continet haec doctrina, ut sciamus quoties impendet penuria, quamvis terra continuo aestu exusta arescat, in promptu Deo esse pluviam, quae simulac annuerit Deus, siccitatem tollat. Si vero continuis imbribus putrescat in terra semen, vel non perveniant ad maturitatem fruges: tunc quoque petenda est a Deo serenitas. Iam si mentes nostras percellant tonitrua, propheta admonet invocandum esse Deum, cuius est sedare omnes motus, sicuti in nos iratus sua manu fulminat. Neque enim tam frigide debet accipi haec doctrina, ac si virtutem sibi ab initio inditam proferrent creaturae, Deus autem se oblectaret in otio, sicuti balbutiunt profani homines: sed praecipue tenendum est, Deum prospicere suis creaturis, nec quidquam nisi praesenti eius arbitrio moveri, sicuti Psalmo 104, 4 vidimus ventos esse eius nuntios, et ministros eiusdem esse ignes urentes.

11. *Reges terrae et omnes populi, principes et omnes iudices terrae:* 12. *Iuvenes atque etiam virgines, senes cum pueris.* 13. *Laudent nomen Iehovae: quia excelsum est nomen eius solum, laus eius supra terram et coelos.* 14. *Et exaltavit cornu populi sui: laus omnibus mansuetis eius, filiis Israël, populo qui propinquus est ei. Halleluiah.*

11. (*Reges terrae.*) Tandem ad homines vertit sermonem, quorum respectu praeconium laudum Dei tam a terrenis quam a coelestibus creaturis exigit. Et quia reges ac proceres excaecat suae dignitatis splendor, ut mundum sua causa conditum esse putantes Deum superbe contemnant: peculiariter eos ad officium hortatur, et ab ipsis exordium faciens, eorum ingratitudinem coarguit, quod prae aliis Deo obstricti eum tamen debita laude fraudent. Nam certe quum ab ipsa origine aequalis sit generis humani conditio, quo quisque altius eminet, propiusque ad Deum accedit, sanctiore vinculo obstringitur ad praedicandam eius gratiam. Quo minus ferenda est ista malignitas, dum se a communi lege eximunt reges et proceres, qui duces aliis et magistri esse debuerant. Uno quidem verbo hortari poterat cunctos mortales, sicuti etiam generaliter populos compellat: sed ter *principes* repetens, significat, nisi urgeantur, ad officium hoc pigros et tardos esse. Sequitur deinde sexuum et aetatum partitio, ut sine exceptione intelligant omnes, se creatos esse in hunc finem: ideoque promiscue debere suas operas et studia coniungere. Quantum ad *senes* spectat, quo longius produxit Deus eorum vitam, eo magis exercitatos esse convenit in canendis eius laudibus: illis tamen socios adiungit *iuvenes:* qui tametsi minus habent experientiae ex longo usu, excusabiles tamen non sunt, nisi in suo vigore sentiant vim gratiae Dei. Ubi loquitur de puellis aut *virginibus,* particula גַּם, hoc est etiam, supervacua non est, amplificationis enim causa inseritur: ac si diceret, ipsas quoque adolescentulas quae non tam liberaliter docentur ut masculi, quia videntur ad domestica officia natae, cessare tamen in officio nisi laudandi Dei partes simul cum reliqua ecclesia obeant. Unde sequitur, a minimo usque ad maximum communi hac lege omnes obstringi.

14. (*Et exaltavit cornu.*) Quia superiore Psalmo vidimus luculentius in ecclesia spectari Dei virtutes quam in universo mundi opificio, ideo hanc clausulam apposuit propheta, Dei manu protegi ecclesiam, virtuteque armari contra cunctos hostes: ut in mediis periculis tuto tamen habitet. Per *cornu* satis notum est robur vel dignitatem notari. Itaque nunc intelligit propheta conspicuam esse Dei benedictionem in ecclesia et electo populo, quia nonnisi eius virtute viget ac floret. Subest autem tacita comparatio inter ecclesiam Dei et omnes adversas potestates, quia necesse est Dei praesidio muniri quae undique impetitur. Hinc colligit propheta *laudem* esse *omnibus* Dei *mansuetis*, quia scilicet pro singulari qua eos dignatur gratia habent cur sibi gratulentur, nomenque eius praedicent. Iam filios Israël vocans *populum* Deo *propinquum*, in memoriam reducit gratuitum foedus quod cum Abraham Deus pepigerat. Unde enim ista propinquitas, nisi quod obscurum et contemptum inquilinum Deus populis omnibus praetulit? Neque enim extra merum Dei amorem quaerenda est dignitatis ratio. Quum autem peraeque ad Deum pertineat totus orbis, familiariter se patefecit filiis Israël, propinquosque sibi reddidit, qui non minus alieni erant quam totum Adae genus. Unde illud Mosis Deut 32, 8, Quum discerneret Excelsus gentes, ac distribueret populos, extendit in Iacob funiculum suum. Causam ergo ostendit cur tam praeclaris donis populum unum, exiguum et contemptum ornaverit Deus, quia eum sibi adoptavit.

PSALMUS CXLIX.

ARG. Si Psalmum hunc cum superioribus, et cum proximo qui ultimus erit, conferre libeat, hoc solum est discrimen, quod antehac peculiarem gratiam qua Deus ecclesiam suam fovet ac tuetur, generali providentiae qua mundum sustinet, permiscuit propheta quisquis fuerit Psalmi autor: nunc tantum de beneficiis disserit quibus ecclesiam suam prosequitur. Proximo autem Psalmo solum in genere fiet potentiae Dei mentio.

Halleluiah. 1. *Cantate Iehovae canticum novum: laus eius in coetu mansuetorum.* 2. *Laetetur Israël*

in factore suo: filii Sion exsultent in rege suo: 3. *Laudent nomen eius in tibia, in tympano et cithara psallant ei:* 4. *Quia complacuit Iehovae in populo suo: glorificabit pauperes in salutem.*

1. (*Cantate.*) Exordium hoc comprobat quod nuper dixi, hanc scilicet exhortationem restringi ad solos fideles: quia uberiorem laudis materiam illis suppeditat rara, qua privatim eos prosequitur Deus, beneficentia. Ac probabilis coniectura est, eo tempore fuisse compositum quo exsulabat populus, vel postquam reversus est in patriam ab exilio babylonico. Videbimus enim in contextu promitti restitutionem collapsi status. Meo autem iudicio animum addere voluit fidelibus propheta ad sperandam plenam redemptionem, cuius praeludia repente et praeter spem in exitu promisso exstiterant. Nam quia non statim instaurata fuit ecclesia, imo vix longo temporis progressu colligere potuit vigorem, haec consolatio apprime utilis fuit. Voluit etiam spiritus sanctus futuris malis mederi: quia vix respirare coeperat ecclesia quum variis incommodis rursum vexata fuit: oppressa etiam dira tyrannide Antiochi, quam sequuta est horrenda dissipatio. Quare non abs re ad sperandum gratiae Dei complementum pios animat propheta, ut statuant, manu Dei se protectum iri, donec surgat tandem Messias, qui colligat totum Israëlem. *Canticum* enim *novum*, ut alibi vidimus, vulgaribus opponitur, quibus quotidie celebrantur Dei laudes inter pios: sicuti haec continua est eorum exercitatio. Unde sequitur, de raro et insolito Dei beneficio haberi sermonem, quod insignem et exquisitam gratiarum actionem merito sibi vendicat. Ac mihi videtur quisquis fuerit autor Psalmi, ad illum Iesaiae 42, 10 locum alludere, Cantate Domino canticum novum: ubi de futura ecclesiae restitutione et aeterno Christi regno concionatur. Secundo membro subest promissio, aut vaticinium. Quamvis enim hortari pergat fideles ad mutuam laudum Dei symphoniam, fore tamen ostendit ut rursum coalescat ecclesia in unum corpus ad celebrandas in solenni conventu Dei laudes. Scimus enim sic disiectos fuisse Israëlitas, ut cessarent apud eos sacra cantica, sicut etiam alibi queruntur se fuisse cum ludibrio provocatos ad canendum, Quomodo cantabimus cantica Iehovae in terra aliena? Psalm. 137, 3. Hortatur ergo ut ex illa tristi dispersione rursus se ad habendos sacros coetus comparent.

2. (*Laetetur Israël.*) In eodem argumento adhuc insistit, ut certo sibi persuadeant fideles, non frustra genus suum electum esse ex toto mundo, sed Deum semper memorem fore sui foederis, ne concidant ac exstinguantur quae in illos collatae erant gratiae. Quamvis ergo ablata ad tempus illis esset haereditas terrae Chanaan, quae tessera erat adoptionis, propheta Deum nominat eorum *factorem, et regem filiorum Sion*, ut in memoriam revocent, quum fuerunt adoptati ut supra alias gentes excellerent, hanc speciem fuisse novae creationis. Ita Psalmo 95, 6 vocantur Israëlitae opus manuum Dei, non tantum quia ab ipso creati erant ut reliqui homines, sed quia eos refinxerat, et ornaverat nova dignitate, ut essent a toto genere humano segregati. Nomen *regis* longius patet: quia admonet propheta, non modo semel hunc populum fuisse a Deo formatum, sed in hunc finem ut perpetuo eius imperio regatur. Musica instrumenta quorum meminit, ad tempus paedagogiae pertinent: ne stulta aemulatione in usum nostrum trahamus quod proprium fuit veteri populo. Confirmat autem propheta quod nuper dixi, brevi restituendos qui ad tempus aboliti fuerant, sacros coetus, ubi Dei nomen legitimo ritu invocent.

4. (*Quia complacuit.*) De verbo רצה alibi vidimus: hic gratuitum favorem exprimit: ac si diceret propheta, Deum mero beneplacito adductum fuisse ut hunc sibi populum eligeret. Ex hoc fonte fluit quod additur secundo membro, Deum afflictis daturum novum salutis decus. ענוים enim vocant Hebraei pauperes et afflictos: sed hoc nomen postea ad mansuetos transferunt: quia domari solet carnis superbia afflictionibus, sicuti satietas ferociam parit. Opportuno igitur solatio mitigat propheta praesentium malorum tristitiam, ut fideles aerumnis deiecti spe tamen ad gloriam quae nondum cernitur adspirent. Summa est: quia populum electum Deus amore complexus est, fieri non posse ut perpetuo in tantis miseriis deserat.

5. *Exsultabunt mansueti in gloria, iubilabunt in cubilibus suis.* 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladius anceps in manu eorum:* 7. *Ad faciendam vindictam in gentibus, castigationes in populis:* 8. *Ad vinciendos reges eorum catenis, et proceres eorum compedibus ferreis.* 9. *Ad faciendum in illis iudicium scriptum: decor hic omnibus mansuetis eius. Halleluiah.*

5. (*Exsultabunt.*) Hic laetitiam, iubilum et magnificam Dei exaltationem nominans, ab effectu clarius probat se non de vulgari Dei beneficio disserere: quia nisi mirabiliter servatus fuisset populus, non erat causa tantae laetitiae, atque etiam triumphi. Quibus etiam verbis admonet, non ideo reductum esse populum ab exilio ut statim iterum diffluat, sed ut floreat omni genere benedictionis. Atque ideo *cubilium* meminit, ut sub Dei protectione diuturnam requiem fideles sperarent. Instructos quoque armis et potentia fore denuntiat non modo ad hostes arcendos, sed etiam longe lateque profligandos, donec reges et populos quibus prius fuerant obnoxii ad obsequium cogant. *Gladios* autem *duplicis oris*

vel *ancipites* intellige, qui utrimque scindunt: quia tunc vulgo una erat gladiis acies.

7. (*Ad faciendam vindictam.*) Hoc certe tam exilii tempore quam post reditum incredibile prorsus erat. Nec vero ante Christi adventum impletum fuit, utcunque enim Machabaei et eorum posteri vicinis gentibus iugum imposuerint, fuit tamen hoc duntaxat umbratile praeludium, quod pias mentes alio duceret. Sed quemadmodum Haggaeus 2, 10 tunc clamabat gloriam secundi templi maiorem fore quam prioris: ita hic promittitur status felicior quam omnibus saeculis exstitisset. Ergo quamlibet imminuti essent Iudaei, resque eorum accisae, denuntiat propheta cunctis gentibus, quae molestae et infestae fuerant, dominaturos. Ergo quum tributarii essent, ac tantum precario habitarent Hierosolymae, fide eos amplecti oportuit quod videri poterat pro sensu carnis fabulosum, et animos attollere ad immensam Dei potentiam, quae facile omnia mundi obstacula superat. Vindictam de qua loquitur, intellige non quam ipsi Israëlitae privati doloris impulsu sumpturi erant, sed Dei mandato: ne quis hinc colligat, nobis licere iniurias nostras ulcisci. Proximus versus, ubi *regum et procerum* fit mentio, amplificationem continet: quia si tantum de populis et gentibus loquutus esset, restringi hoc poterat ad ignobiles et gregarios. Hoc autem longe splendidius, reges quoque et alios primores catenis ad supplicium trahi. Porro tenendum semper memoria est quod nuper attigi, donec apparuit Christus, nunquam dimidiam tanti splendoris partem conspectam fuisse. Nam etsi populi opes non parum auctae fuerunt sub Machabaeis, vix tamen hoc in rationem venire debet, nisi quatenus illo remedio labentem populum Deus sustinuit usque ad Christi adventum. Tenendum enim est vaticinium illud Iacob, Gen. 49, 10: Non exibit sceptrum e Iuda, donec veniat Silo. Atqui ex alia tribu oriundi erant Machabaei. Unde sequitur, legitimum ordinem tunc fuisse dissipatum, nec posse magis in illis victoriis fundari felicem populi statum, quam si quis aedificium in aëre suspendat. Et videtur consulto Deus tunc imperium abstulisse a tribu Iuda, ne prosperitas illa inebriaret piorum animos: sicuti maior pars insignibus illis victoriis superbiens veram et solidam redemptionem neglexit. Quum ergo de perfecta populi felicitate hic disserat propheta, sequitur eum respicere ad Messiam, ne eius spes ac desiderium in cordibus piorum tam prosperis quam adversis rebus evanesceret.

9. (*Ad faciendum.*) Mitigat superiores sententias, quibus ad saevitiam populum Dei armare visus est. Hoc vero prima specie absurdum erat, qui paulo ante vocati fuerant mansueti, nunc strictis gladiis emitti ad strages ubique edendas, fundendumque humanum sanguinem, quid enim hoc cum mansuetudine affine habet? Sed ubi Deus ipse vindictae est autor, rectum iudicium est, non crudelitas. Itaque quum hic fit mentio *iudicii scripti*, admonet propheta Iudaeos Dei mandato fuisse armatos ad libertatem, qua iniuste ab exteris et tyrannis privati erant, vindicandam, atque ita non posse culpari, quod exsequuti sint iudicium scriptum. Frigide enim exponitur hic locus ubi non tenetur hoc prophetae consilium, quod scilicet Iudaeos ad praeceptum Dei revocet, ne quid suscipiant propria libidine, fraenumque iniiciat ad cohibendum eorum fervorem: ac si diceret, non aliam permitti vindictam filiis Dei, nisi quae vocationi respondeat: quia ubi quisque proprio impetu fertur, nullus est moderationi locus. Obiici etiam posset alia quaestio: nam sicuti Christus, Matth. 12, 20 venisse dicitur sine clamore et strepitu, ut calamum quassatum non confringat: ita eandem suis personam imponit. Solutio tamen facilis est, Christum simul ferreo sceptro armari, quo rebelles omnes conterat: et Iesa. 63, 2 describi sanguinolentum, qui caesis passim hostibus, caedendo tamen non fatigetur. Nec vero mirum est, quum totus mundus plenus sit contumacia, clementiam, quae indigne respuitur, in severitatem converti. Iam doctrina haec sic in usum nostrum probe accommodari poterit, quod de gladio ancipiti dicitur, peculiariter competere in Iudaeos, nobis proprie non aptari, quibus idem iuris hodie permissum non est, nisi quod principes et magistratus gladio etiam divinitus sunt instructi ad puniendam omnem violentiam: sed specialis est vocatio. Quantum ad totum ecclesiae corpus spectat, alius nunc gladius nobis datur in manum, verbi scilicet, ac spiritus, quo mactemus Deo in sacrificium qui prius fuerant hostes: vel etiam quo eos tradamus in aeternum exitium nisi resipiscant. Nam quod de Christo vaticinatur Iesaias cap. 11, 4 ad omnia eius membra patet, Conficiet impium verbo oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet. Si inter has vocationis suae metas placide se contineant fideles, sentient tandem non frustra promissam illis esse vindictam de hostibus. Deus enim (ut nuper dixi) ad iudicium scriptum nos revocans, tam animos nostros quam manus coercet, ne plus audeamus quam ipse praecipit. In fine versus *decorem hunc omnibus Dei mansuetis fore* dicens, non solum nos hortatur ad pietatis studium, sed etiam solatium adhibet, ne putemus iacturae fore nostram mansuetudinem ac patientiam, sicuti maior pars ideo ad ferociam ebullit, quia non putat se vitam suam posse aliter tueri, quam ululando cum lupis. Ergo quamvis fideles neque robusti sint instar gigantum, nec digitum movere audeant sine Dei iussu, animis etiam placidi sint, decorum tamen ac splendidum exitum omnibus eorum miseriis fore propheta docet.

PSALMUS CL.

ARGUMENTUM Psalmi ultimi petatur ex proximo.

Halleluiah. 1. *Laudate Deum in sanctuario eius, laudate eum in firmamento potentiae eius.* 2. *Laudate eum in fortitudine eius, laudate eum pro multitudine magnitudinis eius.* 3. *Laudate eum in clangore buccinae, laudate eum in nablo et cithara:* 4. *Laudate eum in tympano et tibia, laudate eum in chordis et organo.* 5. *Laudate eum in cymbalis sonitus, laudate eum in cymbalis iubilationis.* 6. *Quidquid spirat, laudet Deum. Halleluiah.*

1. (*Laudate Deum.*) Psalmus hic in genere commendat spiritualem Dei cultum, qui laudum sacrificio constat. Per *sanctuarium* minime dubium est hoc loco coelum intelligi, sicut alibi saepe. Secundum enim membrum exegeticum est, quia idem repetitur. Atqui pro sanctuario ponitur רקיע, hoc est coeli expansio: cui additur epitheton *potentiae*, quia illic relucet inaestimabilis Dei virtus, ut coelorum conspectu in illius admirationem nos rapi necesse sit. Nam quod exponunt quidam, Laudate vos angeli Deum qui coelos incolitis, et vos homines qui habitatis sub firmamento: coactum est ac remotum, quum propheta, quo melius homines expergefaciat, qui alioqui frigent in canendis Dei laudibus, iubeat oculos attollere in coeleste sanctuarium. Denique ut iustam reverentiam in mundo obtineat Dei maiestas, eum in coelesti solio praesidentem propheta inducit: et eandem sententiam continuat secundo versu, potentiam Dei, eiusque magnitudinem celebrans, quam in coelo quasi in speculo proposuerat. Ergo si vere cupimus animos nostros accendi ad hoc pietatis exercitium, veniat nobis in mentem immensa Dei potentia et magnitudo, quae facile nobis omnem torporem excutient. Etsi enim tantam immensitatem non capiunt mentes nostrae, solus tamen gustus serio nos afficiet. Deus autem quas pro modulo nostro obtulerimus laudes non respuet.

3. (*Laudate eum in clangore.*) De hebraicis vocibus quae musica instrumenta significant, non laboro: tantum meminerint lectores, hic multas species referri quorum usus viguit sub legali cultu, quo melius exprimat, non posse minus sedulo satagere Dei filios in celebrandis Dei laudibus, ac si iuberet strenue conferre ad hoc pietatis officium quidquid habent, et in eo penitus occupari. Neque etiam abs re Deus sub lege olim exegit multiplices illos cantus, ut a vanis, imo perversis oblectamentis quibus nimis cupide dediti sunt homines, ad sanctam utilemque laetitiam traducere suorum animos. Exsultat enim mira licentia caro nostra, ut etiam portenta quaedam sibi multi excogitent ad sese oblectandos, interim summa illis voluptas est Dei memoriam supprimere. Haec pravitas non aliter corrigi potuit nisi Deus multis fraenis atque assiduis exercitiis retineret infirmum et rudem populum. Ideo propheta hortari fideles volens, ut totum suum gaudium in Dei laudes profundant, coacervat quaecunque tunc in usu erant musica instrumenta, et admonet debere omnia consecrari in Dei cultum.

6. (*Quidquid sperat.*) Quia vox נשמה halitum vel flatum significat, et quidquid est animatum, vel spirat: ideo posset extendi sententia haec ad omne genus animantium: sicut Psalmis superioribus vidimus, creaturis etiam sensu carentibus attribui praeconium laudum Dei. Sed quemadmodum sub carnis nomine saepe intelliguntur soli homines, ita etiam minime absurdum erit, sermonem ad homines dirigi, qui tametsi vitalem spiritum communem habent cum brutis animalibus, prae aliis tamen nomen spirantium sicut viventium obtinent. Ut ita accipiam, haec me ratio movet: hactenus enim populum legalibus caeremoniis assuetum hortatus propheta ad canendas Dei laudes, sese ad totum humanum genus tandem convertit: venturum tempus tacite ostendens, quo ubique resonabunt eadem cantica quae tunc non nisi in Iudaea audiebantur. Atque hoc vaticinio nos in eandem symphoniam Iudaeis coniuncti fuimus, ut assiduis laudum sacrificiis colatur Deus inter nos: donec collecti in regnum coeleste cum electis angelis canamus perpetuum halleluiah.

SERMONS

SUR LES PSAUMES.

NOTICE PRÉLIMINAIRE.

Calvin a fait, à partir du mois de Novembre 1549, une série de sermons sur le livre des Psaumes, mais ils n'ont pas tous été conservés. Dans l'un des volumes manuscrits de la bibliothèque de Genève on trouve un certain nombre de sermons isolés, tant de Calvin que de Viret, sur divers textes de l'Ancien et du Nouveau Testament, parmi lesquels il y en a sur les psaumes 46. 47. 48. 80. 147 et 148 mais tous beaucoup plus courts que ceux qui ont été imprimés de sorte que nous nous croyons autorisés à les regarder comme de simples résumés, en tout cas comme n'offrant pas un texte suffisamment authentique. Sur une autre liasse on lit: *Sus les Pseaumes 77 sermons fourniz à plusieurs fois non reliez et non consecutifz l'nng à l'aultre à cause des maladies à moy survenues commencant le 1r desdits sermons le Dimanche 17 iour de novembre audit an 1549 apres midi.* Cette note est sans doute de Denis Raguenier, le sténographe ordinaire des sermons de Calvin. Par les raisons exposées déjà à une autre occasion nous nous sommes dispensés de copier ces sermons, et nous nous bornons à la reproduction de ceux qui ont été imprimés du vivant même de l'auteur. On les trouve dans deux petits livres devenus excessivement rares, et dont l'un contient deux sermons sur les Psaumes 115 et 124, l'autre vingt-deux sermons sur le Psaume 119.

Du premier il n'existe, à notre connaissance, qu'un seul exemplaire, conservé à la bibliothèque Mazarine N. 23. 607, relié avec d'autres plaquettes dont nous aurons à parler ultérieurement. En voici le titre:

Deux sermons de | M. Iean Caluin, faitz en la | ville de Geneue. | L'vn le mecredy quatriesme de Nouembre | 1545 iour ordonné pour faire prieres ex- | traordinaires: apres auoir ouy nouuelles | que les Papistes auoyent esmeu guerre en | Allemaigne contre les Chrestiens. | Le second, le mecredy prochainement suy- | uant, auquel par l'ordonnance et authori | té de Messieurs de la ville, on rendit à Dieu | action de graces solennelle, apres que nou | uelles furent venuës que Dieu auoit don- | né victoire aux siens, et brisé la force des | ennemis. | (*Emblème de l'enfant sous le palmier*) Imprimé à Geneue par Iean Girard | 1546.

32 feuillets non chiffrées (A—D) petit in-8⁰. Au verso du titre on lit: *L'imprimeur aux lecteurs. Pource que l'autheur n'a point accoustumé de faire imprimer ses sermons, il est bon que chascun soit auerty pourquoy nous auons publié ces deux cy. La raison est, que plusieurs voyant le contenu et argument estre digne de memoire, en demandoyent copie, tellement que c'eust esté trop grand peine de les escrire tant de fois. Ioinct aussi qu'a la verité la lecture en sera proffitable à tous, tout pour la doctrine qui y est comprinse, que pour la cognoissance De l'histoire laquelle y est touchée: en laquelle on voit clairement comme Dieu a assisté au besoing de son Eglise. Au reste, il est bon aussi qu'on soit auerty que l'autheur ne les a*

pas escrits: mais que nous les publions selon qu'on les a peu recueillir de sa bouche, quand il parloit en chayre. Et cest auertissement seruira à deux choses: à fin que si les choses n'estoyent point couchées tant à point qu'on pourroit desirer, ne la parolle tant bien polie, qu'on excuse cela: ayant esgard que ce sont sermons prononcez une fois, non point composez pour estre publiez par le monde. Apres, à fin que l'argument ainsi traité ait plus d'efficace, comme il doit auoir quand les lecteurs penseront estre en la chose presente.

Puis il est dit: *On chanta en l'assemblée le Pseaume 79 prenant vne partie au commencement du sermon, reseruant le reste pour la fin.* Suit le texte du Psaume, d'après Clément Marot. Le sermon occupe les feuillets A 3 à B 6. Au verso de ce dernier feuillet on lit: *S'ensuit le second sermon, auquel, apres auoir fait la confession des pechez selon que la coustume est, on chanta le Pseaume 9.* dont suivent les vingt quatrains du même poëte. Le sermon lui-même s'étand de B 8 à D 5. Les trois derniers feuillets contiennent le Ps. 124 et le Cantique de S. Ambroise *Te Deum laudamus,* traduitz en vers français par Guillaume Gueroult de Roen. Au bas du second sermon on lit: *Fin des deux sermons de M. I. Calvin, extraitz par Iean Cousin.* Ce Jean Cousin était un ministre genevois dont il est fréquemment fait mention dans la correspondance, sous le nom de Cognatus. Mais il est difficile de dire ce qu'il entend par le terme *d'extraitz.* En tous cas le style ou la rédaction laisse beaucoup à désirer, et nous n'oserions affirmer que Calvin lui-même en soit de tous points responsable. Voyez du reste la note de Colladon dans sa Vie de Calvin (c. 8) Oeuvres T. XXI. p. 70.

La guerre, à l'occasion de laquelle ces sermons furent preschés, n'avait pas l'importance qui lui est donnée ici. Il s'agit du conflit entre le duc Henri de Brunsvic et les trois princes Saxons alliés du Landgrave Philippe de Hesse. Le duc fut battu le 21 Octobre 1545 et obligé de se rendre avec son fils. Voyez Sleidan II 400 suiv. Hortleder Tom. I. l. IV. p. 1039, Calvin, Corresp. N. 713. 719. 731. Dans nos Annales (Tom. XXI. p. 364) on lit à la date du 5 Novembre 1545: On reçoit la nouvelle d'une victoire des protestants *sur le duc de Broncheville. Surquoy M. Calvin a prier luy oultroye licence de rendre graces à Dieu avecque mecredy prochaien de telle victoire. Resolus que sa requeste luy soyt oultroye et que les dizenniers allent moyson par moyson fere commandement de venyr aut sermon.* (Reg. du Conseil p. 283.)

Le Pseaume CXIX a été le sujet de vingt-deux Sermons prêchés les dimanches de l'an 1553 du 8 Janvier au 2 juillet, de manière cependant qu'il y a eu interruption à Pâques et à la Pentecôte. Ils furent imprimés immédiatement après, comme on le voit par une lettre de Calvin à Blaurer, datée du 3 des Ides de Février (11 du mois) 1554, où il est dit: *Nuper editae sunt gallicae conciones viginti duae in psalmum octonarium ut vocant* (Thes. epist. N. 1906. Opp. T. XV. p. 24).

Nous ne connaissons que trois exemplaires de cette première édition, dont l'un à la bibliothèque de la Sorbonne. M. le docteur Samuel Berger a eu l'obligeance de nous envoyer le calque du titre, avec une notice bibliographique

VINGTDEUX | **Sermons, aux quels est** | EXPOSE LE PSEAUME | centdixneufieme, contenant | pareil nombre de | Huictains | *** | (*Emblème de l'enfant sous le palmier*) M. D. L. IIII.

In-octavo, 294 pages chiffrées, y compris le titre et l'avertissement de l'imprimeur (a—t_3). L'avertissement est différent de celui de la seconde édition dont nous connaissons huit exemplaires outre celui que nous avons eu la chance d'acquérir nous mesmes.

VINGTDEVX | SERMONS DE M. IEAN | CALVIN, | *AVSQUELS EST EXPOSE LE* | *Pseaume cent dixneufieme, contenant pa-* | *reil nombre de huictains.* | (Emblème) *A GENEVE,* | PAR FRANCOIS ESTIENNE. | *Pour Estienne Anastase.* | *M. D. LXII.*

L'emblème représente l'olivier des Estienne, mais au dessus une main sortant d'un nuage tient une faucille, et à côté il y a un homme priant à genoux, et de la bouche duquel sort une banderolle avec ces mots: *Rami ut ego insererer detracti sunt.*

Petit in-octavo de 454 pages chiffrées. Le verso du titre est en blanc. A la page 3 on lit l'avertissement qui suit.

AUX LECTEURS FIDELES.

La lecture des presens Sermons declairera assez, quelle vtilité ils peuvent apporter. Comme de faict l'autheur d'iceux monstre bien par toutes ses Oeuvres, comment Dieu s'est servy par cy-devant, et se sert ordinairement de luy. Et pourtant pour toute recommandation tant de l'autheur que de l'Oeuvre, ie ne proposeray autre chose, sinon le fruit, lequel desia ont recueilly ceux qui les ont leuz, et que pourront rapporter ceux qui les liront: car on peut bien penser, qu'il n'y a rien qui rende l'homme plus heureux, que la meditation vive et continuelle de la Loy saincte et bonne volonté de Dieu. Or ce Pseaume est tout à cela, que nous-nous y exercions assiduellement, et combien que tant de fois il repete ces mots, Loy, Ordonnances, Statuts, Edits, Paroles, Decrets et autres semblables: nonobstant ce ne sont vaines repetititions: ains cela est fait pour nous faire bien entendre de quelle peruersité nostre nature est remplie, qui laisse trop facilement escouler ces choses tant necessaires, et aussi pour nous faire sentir au vif, de quel ardeur nous deuons souspirer apres la Loy et ordonnance diuine, dequel zele nous deuons desirer de la mettre en execution, et de quelle fascherie nous deuons estre esmeus, quand nous voyons que les meschans la foullent ainsi aux pieds d'un mespris si orgueilleux. Et pour autant qu'il y en a aucuns qui aiment mieux recouvrer des livres plus maniables ou plus faciles à porter, à celle fin qu'un chacun puisse trouver de quoy se contenter, i'ay bien voulu faire quelque chose pour le desir de ceux-cy, retenant toutes fois ceste bonne affection, que Dieu soit honnoré par mon petit labeur, et le bastiment de son Eglise avancé. Bien vous soit.

Les trois premiers de ces sermons ont été traduits en latin. On les trouve dans un rarissime petit volume dont un exemplaire nous a été communiqué, avec d'autres opuscules de Calvin à peu près introuvables, par M. le professeur Théodore Schott conservateur de la bibliothèque royale de Stuttgart.

IOANNIS CALVINI HOMI- | LIAE SIVE CON- | CIONES | VII. | *Harum concionum argumenta, et ipsam versio-* | *nis rationem Praefationes commonstrabunt.* (Anchora cum serpente) EX OFFICINA TYPOGRAPHICA | IOANNIS CRISPINI | *M. D. LVI.*

Treize cahiers de quatre feuilles (A—N), 206 pages et un feuillet en blanc; de plus six cahiers (a—f.) ou 96 pages, dont la dernière porte un faux numéro. C'est cette seconde partie du volume qui contient les trois sermons dont il vient d'être parlé. La première partie (p. 13 à 190) contient une traduction latine des quatre sermons dont nout avons inséré l'original français dans le Tome VIII. des Oeuvres p. 369 ss. Ils sont précédés de la préface de Calvin (p. 8—12,) et suivis de l'Exposition du Pseaume LXXXVII p. 191—206) que l'on trouve également jointe aux quatre sermons, dans l'édition française. Enfin p. 3—7 on lit une Epistre de Claude Baduel, le traducteur, que nous avons éditée dans les Prolégomènes du Tome VIII. p. xxv. Nous regrettons de n'avoir pas connu cette édition lorsque nous publiâmes l'original.

SERMON SUR LE PSEAUME CXV.

Non pas à nous Seigneur, non pas à nous: mais à ton Nom donne la gloire, à cause de ta benignité et de ta verité. Pourquoy diroyent les gens: Ou est maintenant leur Dieu? Car nostre Dieu est au ciel, il fait tout ce qu'il luy plait.

Combien que nostre Seigneur en affligeant ses fideles tende tousiours à ceste fin de glorifier son nom, toutesfois il y a diverses raisons pourquoy il permet qu'ils soyent affligez. Quelque fois il n'y a rien qui l'esmeuve à cela, sinon qu'il luy plait, que sa verité soit confermée par la patience de ses serviteurs. Ou bien quand il les a mis en quelque dangier, et qu'il les delivre, en cela il veut aussi estre glorifié, ou soit qu'il en advienne quelque autre issue. Pour leurs fautes quelque fois il les chastie. Il est vray que tout cecy revient aussi à la gloire de son nom. Tant y a que quand les fideles l'auront offensé, pour cela il les visite. Quelque fois il permetra qu'ils soyent persecutez par les iniques, qui sont ses verges, ou il usera d'autres moyens: comme il en a assez en main. Voila que nous avons à noter en premier lieu pour avoir l'intelligence de ce Pseaume: c'est que la fin principale de tout ce que nous endurons en ce monde, est que le nom de Dieu soit glorifié.

Cependant toutesfois nostre Seigneur ne permet point que nous soyons tousiours persecutez, d'autant que nous l'ayons offensé, non point qu'il ne puisse bien avoir tousiours iuste cause, mais il veut aucune fois que nous confermions sa verité par nostre patience, et apres qu'il nous aura delivrez, que nous protestions comment nous avons senty sa misericorde, que nous luy en rendions action de graces. Quelque fois il nous chastie pour nos fautes, pource que nous n'aurons point vescu comme ses enfans, que nous ne luy aurons point rendu obeissance comme à nostre Pere. Il nous suscitera les iniques comme ses fleaux: mais tant y a qu'il nous faut tousiours revenir à ceste fin, que son nom soit glorifié en nous.

Voycy à quoy tend l'argument du Pseaume. Le peuple de Dieu estant affligé par les infideles, le prie qu'il ne permette point qu'ils soyent du tout destituez. Comme si les fideles disoyent: Seigneur, voicy les iniques qui nous affligent, nous avons bien merité d'estre destruits, nous ne sommes pas dignes que tu nous subvienne, aussi ne regarde point à nostre dignité: mais considere, Seigneur, que ton nom sera blasphemé, les meschans ne nous penseront point seulement avoir vaincus. Nous portons ta marque. Ilz diront, ou est leur Dieu? en se moquant de toy. Seigneur, veux tu souffrir que ton nom soit ainsi blasphemé? Voila ou il nous faut appliquer la priere, qui est au Pseaume present. Quand Dieu laschera la bride aux iniques, il le faut invoquer. Comment? Confessans que nous ne sommes point dignes qu'il nous delivre, n'allegans point noz merites: mais luy proposant l'honneur de son nom. Et au reste que nous mettions nostre confiance là que nous avons nostre Dieu qui nous a receus en sa sauvegarde. Il nous maintiendra quoy qu'il y ayt. Nulle puissance ne se peut eslever contre luy, sinon à sa confusion. Toute la gloire des iniques est meschante et perverse, elle n'est fondée sinon en impieté et en abomination. Ilz se confient en des idoles, mais nous avons le Dieu vivant, qui dispose des creatures à sa volunté.

Mais encore il nous faut noter l'ordre qui est icy tenu par le Prophete. Premierement il dit: *Non point à nous Seigneur, ne nous donne point gloire, mais à ton nom.* Pour plus grande vehemence cela est repeté. *Non point à nous, Non point à nous.* Or en cecy il y a une protestation enclose, c'est quand nous requerons Dieu, afin qu'il nous soit en ayde contre les meschans, nous n'allegons point nostre dignité, nous n'apportons nulle vanterie comme si nous avions deservy qu'il nous aydast, mais le contraire. Seigneur, ne regarde point qui nous sommes, car nous confessons que nous avons bien merité que tu nous exposes à la cruanté des

iniques, nous n'avons point fait valoir la cognoissance que tu nous avois donné. Pourtant ne considere point nostre vie, ne regarde point à noz oeuvres, mais à ton nom, Seigneur: c'est ton nom qui doit estre glorifié. Or est il ainsi qu'il est imprimé en nous, il faut donc qu'il nous delivre. *Donne gloire à ton nom.* Il pourroit dire, Ie le feray, quel profit en aurez vous? O Seigneur, ceste gloire ne peut estre sinon que tu nous delivres, car ton nom est engravé en nous. Si nous perissions, la memoire de ce nom que deviendra elle? Dieu pourroit susciter un autre peuple, mais il faut entendre quand nous faisons ceste priere, que ce soit avec vraye repentance, pour les fautes commises, que nous venions nous humilians devant luy de coeur et d'affection, le requerans pour nostre Dieu, et alors il y a une conionction inseparable entre luy et nous. Il faut avoir ce principe de conioindre le nom de Dieu avec nostre salut. Il nous a appellez, dit sainct Paul, pour estre ses enfans, il nous a rendu tesmoignage de nostre adoption pour estre glorifié en nous. Ainsi quand nous dirons glorifie ton nom, c'est à dire, glorifie le en nous, d'autant que tu nous as esleuz. Il faut que tu nous sauves, ou ton nom sera blasphemé.

Ce qui s'ensuit declaire encore plus clairement *pour l'amour de ta misericorde et verité.* Quand il est dit pour l'amour de ta misericorde, en cela il est signifié que nous ne pretendons point d'aporter rien du nostre pour dire qu'il soit induit à nous subvenir au besoing. *Ta bonté Seigneur.* Voila que nous t'allegons seullement, ce n'est point qu'il y ayt obligation, que nous t'ayons preveau, nenny. Ia n'advienne que nous presumions de t'alleguer noz merites. Tu n'estoys point tenu à nous: Mais c'est ta bonté, tu es bon, pour ceste cause tu nous recognois pour ton peuple. *La verité* est conioincte avec la bonté, et non sans cause, c'est l'usage commun de l'escriture. Car tout ainsi que les promesses de Dieu sont fondees sur sa pure misericorde gratuite, aussi la fermeté d'icelles procede de sa verité. Or entre les hommes souvent nous verrons que quelcun sera facile de promettre, d'autant qu'il est humain et bening. Mais souvent aussi il y aura de l'inconstance: il ne sera point de tenuë. Il n'est pas ainsi de Dieu. Comme il est facile à promettre, aussi a il dit le mot? il sera fait. Nous voyons donc pourquoy c'est qu'il conioint ces deux mots *sa bonté et sa verité.* Il est esmeu par sa misericorde gratuite de nous promettre, et au reste tout ainsi qu'il est bon, et qu'il use d'une telle facilité, aussi il est fidele: il a une constance: il ne change point propos. Puis qu'ainsi est donc, que nous ayons une hardiesse d'esperer en Dieu, une constance qui soit ferme puis qu'il continue. En somme, il y a icy une declaration du precedent. Nous demandons à Dieu qu'il ne donne point gloire à nous ny à nostre nom, nous ne pouvons rien alleguer qu'il soit tenu à nous. Mais qu'il glorifie son nom, que sa bonté soit cogneuë, que nous luy en rendions action de graces, recognoissans que tout le bien est de sa seule misericorde. Et que nous magnifions sa verité, qu'il nous a tenu promesse à la necessité.

Voicy encore une autre declaration qui s'ensuit au second verset: *Pourquoy diroyent les gens, ou est maintenant leur Dieu?* Pourquoy: pource que ton nom sera blasphemé, si tu ne nous secoure. Les infideles se moqueront de toy: voudrois tu souffrir que ton nom fust ainsi mis en opprobre? Il faut donc que tu nous ayde. Les iniques prendront occasion de te blasphemer, quand nous n'aurons eu nulle ayde de toy. Au troisiesme verset il y a comme une meditation, c'est à dire, une sentence qui nous est donnée à fin de repousser les tentations, qui nous pourroyent venir du costé des infideles, et mesme de Satan qui est encore plus subtil que tous les hommes pour nous soliciter à deffiance. Quand nous sommes en quelque affliction, le diable ne tasche sinon de nous rompre le col: s'il advient que nous invoquions Dieu, nous sommes troublez, nous ne savons à quel propos nous le requerons. Pour ceste cause il nous est icy donné un bouclier. Dieu nous arme. Quand nous serons assaillis des infideles, qu'il semblera bien advis, c'est fait de nous, il faut prendre ce bouclier: *Nostre Dieu est au ciel, il fait tout ce qu'il luy plait.* Il est dit notamment, nostre Dieu. S'il y avoit un Dieu au ciel auquel nous n'eussions point d'accointance, que nous serviroit cela? Pourtant est il dit *Nostre Dieu.* Cela est reciproque, est il nostre Dieu? il nous advouë donc pour ses enfans. *Il est au ciel.* Non point qu'il soit là enclos, l'escriture n'entend point cela, mais c'est pour deux raisons qu'elle parle ainsi. Pour oster toute imagination charnelle. Nous imaginons des choses qui ne sont point convenables à sa maiesté, pourtant l'escriture nous envoye au ciel, à fin que nous ne presumions de rien penser de luy, que nous adorions sa maiesté en crainte et en reverence. Le second est, quand il est dit qu'il est au ciel, c'est à dire qu'il gouverne tout. Le soleil, la lune, les estoilles sont bien hautes, mais Dieu est par dessus. Si un prince terrien est eslevé en son throne, trois ou quatre degrez par dessus ses subietz, il est bien hault, mais nostre Dieu, au ciel, au ciel. Il a domination sur tout le monde. Il tient toutes creatures en bride pour les assubiettir à sa volunté, et cependant il est non seulement nostre Dieu, et sauveur, mais il n'est point le Dieu de ceux qui nous persecutent. Aussi c'est icy l'oraison des fideles contre les iniques. Dieu bataille pour nous, en luy nous avons nostre deffense:

suyvant la promesse qu'il benira ceux qui nous beniront. Et au contraire il faut conclurre qu'il maudira tous ceux que nous maudiront. S'il est nostre Dieu, il sera l'ennemy mortel de nos ennemis.

Il y a apres une belle sentence: *Il fait tout ce qu'il veut.* Quand les meschans auront blasphemé, que cela seroit pour nous faire perdre courage, venons à ce poinct: *Nostre Dieu fait ce qu'il veut.* Rien ne le destournera qu'il ne nous ayde, le diable pourra nous suggerer beaucoup de fantasies, mais par ceste cogitation: Dieu fait ce qu'il veut, nous pourrons repoulser ses assaux. Maintenant quelle est la volunté de Dieu? Il est vray que nous ne sommes point entrez en son conseil estroit pour cognoistre tout ce qu'il a disposé, mais il nous donne une revelation suffisante pour la cognoistre entant qu'ils nous en est mestier. Nous savons qu'il nous veut ayder! Il l'a dit. Il n'est point trompeur. Fait il ce qu'il veut! Il nous veut assister: il ne nous veut point abandonner en la necessité. Il le fera donc. Voila la conclusion qu'il faut faire. Quand il est parlé de la volunté de Dieu, ce n'est point des choses secrettes, il faut revenir à ceste volunté qu'il nous a revelee en son escriture. S'il nous afflige, encore que ce soit proprement pour noz offenses, si nous venons à luy en repentance, il sera tousiours prest de nous recevoir. Voila ou nous devons venir.

Maintenant suyvant cela, il nous faut appliquer ceste oraison à nostre usage, et auiourdhuy il en est bien le temps, car nous voyons en quel estat est la povre Eglise de Dieu. Nous voyons qu' elle est comme en branle. Seigneur, nous voyons les embusches faites contre tes fideles, nous voyons les iniques qui s'eslevent en leur rage. Il n'est plus question de persecuter quelques povres gens, mais tout est en armes, la guerre mortelle est suscitée contre ton Eglise. Et ce pendant il n'y a point de doute que nous avons bien tous merité que nostre Seigneur nous confonde. Pourtant, quand nous oyons qu'il se fait quelque persecution, pensons quelle grace Dieu nous avoit faite. Son Evangile ne devoit point estre oysif en nous: il devoit fructifier. Considerons comment plustost nous avons mené une vie perverse: comment nous avons esté cause d'ouvrir la bouche anx iniques. Auiourdhuy toute la Papauté est confuse en la vertu de la doctrine que nous preschons, combien que les docteurs de l'Antechrist ne cessent d'abbayer comme des chiens de loing, quand ce vient à parler en face, ilz ne font que monstrer leur impudence. Mais quelle occasion, quelle couleur prennent ilz? Les scandales qu'on voit en nostre vie? Ilz ont là une matiere assez ample. Il est vray que c'est à leur confusion, qu'ilz detractent du nom de Dieu. Quand nous serions les plus meschans du monde, si ne faut il point que noz fautes soyent pour mettre le nom de Die en contumelie. Il n'est point subiet à noz macules. Mais tant y a, qu'entant qu'en nous est, nous avons fait comme le Prophete reproche au peuple Iudaique: nous avons fait blasphemer le nom de Dieu. Il nous avoit revelé sa volunté et nous luy avons esté rebelles. Il parle encore, et noz cueurs sont endurcis comme enclumes, il nous pourroit bien chastier iustement, quand mesme il nous abysmeroit: tous l'avons bien merité. Ie ne parle point seulement de Geneve, mais des villes et pays ou son Evangile est annoncé. Nostre vie devoit auiourdhuy reluire pour fermer la bouche aux infideles, qu'ilz n'osassent point nous regarder. Que nous reste il? nous voyons nostre vie scandaleuse d'un costé en abusant de ses graces. Enquoy nous avons à penser que nous sommes trop plus que coulpables. Voicy la guerre de l'autre costé notamment contre l'Evangile. Les iniques ne machinent sinon de faire une confusion universelle que tout soit ruiné. Nous avons bien occasion de penser, helas Seigneur quand tu nous aurois exterminez, nous ne te pouvons accuser de cruauté: nous en sommes dignes. Faut il que nous demeurions là confus? nenny. Mais convertissons nous en vraye repentance à nostre Dieu, pensons à nostre vie passée, que nous ayons une vraye tristesse d'avoir mal vescu, que cela se monstre par les fruictz, que chascun soit esmeu de se convertir à Dieu. Tu nous chasties, Seigneur. Quand nous pensons à nous: il n'y a qu'occasion d'estre troublez, mais quand nous regardons ceux qui nous font la guerre, non point pour noz vices, combien que tu nous pouvois punir pour iceux, mais qu'ilz veulent ruiner le Regne de ton Filz, qui doit estre maintenu par toy, c'est le fondement de nostre hardiesse.

Ce pendant si faut il commencer par humilité. Vueilles oublier noz fautes. Regarde à l'honneur de ton nom, Seigneur. S'ilz viennent à bout de leur entreprise, voila comme à bride avallée ton nom sera blasphemé. O Seigneur, que tu y mette ordre, que tu y mette remede. C'est auiourdhuy le temps de faire la priere qui est icy escrite: combien qu'elle est pour tousiours, toutesfois quand la necessité est urgente, il en faut faire nostre profit. Nous devrions bien avoir un autre zele. Nous ne scavons que c'est de l'union que nostre Seigneur a voulu estre entre ses membres. Sommes nous de son Eglise? il faut avoir une conionction spirituelle avec tous fideles. Comme il n'y a qu'un seul Dieu, un seul redempteur, une seule doctrine veritable, une seule Foy, un Baptesme, aussi nous faut il tous estre un corps. Il faut donc que nous ayons une conionction les uns avec

les autres. Si un membre souffre, nous en devons tous avoir compassion. Or maintenant nous voyons qu'il n'est point question d'un membre: toute l'Eglise est en dispersion: icy une poignie, là une autre, nous avons tous un mesme Evangile, nous sommes environnez d'ennemis. Devons nous nous separer? devons nous dire, ceux là sont loing de nous? nenny. Ilz sont de l'Eglise, et nous sommes ses membres, puis que nous avons un mesme Pere au ciel, que nous ayons une fraternité tous ensemble, voire qui soit plus que fraternelle. Pensons que ce qui advient à un membre de l'Eglise, que cela est à nous. Voila les troubles par tout, si on regarde les hommes, on sait que c'est de guerre, nous devons avoir horreur quand il se fait effusion de sang. Les iniques sont en rage, ilz sont possedez du diable, lequel se delecte en meurtre. Que faut il attendre? Nous ne devrions point estre ainsi nonchallans. Voicy le temps de requerir Dieu. On devroit oublier toutes autres affaires, nous ne pouvons pas les ayder de noz mains: mais nous devrions invoquer Dieu pour eux, comme pour nous: la condition de l'Eglise n'est pas pour un membre. D'avantage, craignons qu'en brief temps les esclatz ne volent sus noz testes. Si nous n'avons compassion des autres, quand nous crierons ce sera en vain, et ce sera bien raison que nostre Seigneur nous rende la pareille, que nous ayons une semblable mesure dont nous aurons usé envers les autres. Or tant y a qu'il nous faut adviser d'invoquer Dieu autrement que nous n'avons fait iusqu'à present.

Ce iour icy est institué pour faire les prieres. Donc que nous soyons plus diligens que de coustume, non seulement pour nous venir presenter, mais que nous soyons touchez pour nous humilier devant nostre Dieu, le prians qu'il convertisse noz cueurs, et change nostre vie, qu'il ne permette point que sa povre Eglise soit exposée à la fureur des meschans, ce qui pourroit advenir s'il n'y mettoit ordre. Ie viens à ce propos, c'est que nous avons deservy que Dieu nous destruise. Quand une guerre est esmeuē, on ne sait quelle sera la fin, quand une espée est tirée, on ne sait quand elle sera remise dans la gaine. C'est le diable qui pousse noz ennemis, il ne demande sinon à devorer les povres brebis de nostre Seigneur. Nous pourrions bien tost estre esperdus si nous n'estions en la protection d'un si bon pasteur. Gardons nous de nous fier au bras charnel. Quand nous aurions la prudence et la faveur de tout le monde, gardons nous d'avoir là quelque presumption, disons tousiours, comme nous avons veu au Pseaume 20. 33: Les iniques, les infideles se confieront en leurs chariotz et chevaux, en leurs lances et espées, mais nous esperons au nom du Seigneur nostre Dieu, combien que les fideles puissent user de glaive, quand cela se fera par ordonnance publique, comme quand Dieu aura donné quelque prince Chrestien, nous aurons les munitions, les moyens, la prudence, mais ou sera nostre gloire, nostre confiance? en l'invocation du nom de Dieu. Que cela soit tousiours verifié, que Dieu combatte pour nous, et quenous nous reposions, comme dit Moyse du peuple. Comment se fait cela? Le peuple batailloit: ce pendant il ne se reposoit point donc. Cela s'entend que le peuple ne se confioit point en sa vertu, ainsi nous nous reposerons (combien que nous soyons au guet) quand nous attribuerons tout à la main de Dieu. Que si nous avons quelque confiance en nous, tout ne sera que fumée, et fatras de nulle valeur. Qui plus est, tout ne sera qu'à nostre confusion. Il faut donc que Dieu bataille pour nous. Ce Pseaume present c'est comme si Dieu venoit là se presenter, nous disant: Vous voyez mon Eglise, ceux qui sont en affliction, ce sont voz freres, ce sont voz membres. Ie n'ay qu'une Eglise, quand on l'outrage c'est ma cause, il est question de l'honneur de mon nom. Item, la chose pourra venir iusqu'à vous: Le lieu des autres n'est pas plus exposé au dangier que le vostre. Que vous ne dormiez point donc, quand vous voyez le feu enflambé, quand vous voyez que Satan a esmeu ses suppotz, pensez à m'invoquer: Voicy une oraison que ie vous ay dictée, combien qu'elle soit procedée de la bouche de mes Prophetes. Ie la vous donne. Quand Dieu nous pousse, nous incite, nous met quasi les parolles en la bouche, disant: Voicy vostre leçon, n'est ce point une consolation inestimable? Mais il est question que nous ne soyons point sourdz, quand Dieu parle ainsi, que nostre cueur soit ouvert, que nous soyons touchez. Quand il nous exhorte, que cela nous esmeuve.

Venons maintenant au texte, pour l'appliquer à nostre usage, nous avons donné le sens du Prophete. Voicy comme il faut proposer nostre oraison: *Non point à nous, non point à nous, Seigneur, mais à ton nom donne gloire et honneur.* Car que pourrions nous trouver en quoy il serait obligé à nous? rien qui soit: qui plus est, s'il ne destourne sa face de nostre vie, il a bien iuste occasion de nous chastier plus rudement qu'il ne fait. Ce ne seroit point un moyen de l'esmouvoir à nous secourir, si nous luy presentions nos personnes, mais disons *Seigneur que tu regardes à l'honneur de ton nom.* Ceux qui nous font la guerre, ce sont brigans et boutefeux. Qu'est ce d'un brigand qui va copper la gorge en temps de paix? Mais encore Seigneur, il n'est point question de leur vie, s'ils ne valent rien, nous ne valons guere, mais c'est à toy, Seigneur, qu'ils saddressent. Est ce d'autant que nous ayons commis quelque offence? non. Ilz voudroyent que

nous fussions plus meschans. Pourtant il nous faut ainsi parler, c'est pour toy, Seigneur, il est question de la deffence de ton peuple, leve toy pour confondre ces enragez. Ce pendant il faut dire cecy et user de ces motz en verité. Or pour faire cela il faut avoir deux choses: La premiere que nous sentions comment nous ne sommes pas dignes que Dieu nous exauce: mais au contraire que nous sommes bien dignes qu'il nous punisse.

Pour le second, il ne faut point que ceste remonstrance soit comme une rhetorique froide, comme nous en usons envers les hommes, comme nous disons, ie luy monstreray que c'est son honneur, et son profit: c'est une couleur, il ne nous en faut point faire ainsi envers Dieu, nous ne le pourrons point abuser. Ne disons point *Donne gloire à ton nom,* et ce pendant que nous n'ayons point ceste affection, voulans tromper Dieu comme un homme mortel, non. Que nous ayons un vray zele, que nous estimions cela plus que nostre vie, ie dy mesme que le salut de noz ames, que nous perrissions plustost que son nom soit diminué en rien qui soit. Pourtant si nous voulons user de ceste oraison comme elle nous est dictée, que nous prisions plus son nom que toutes choses. Il est vray que nous sommes hommes, nous ne devons point estre sans humanité, pour ceste cause nous te requerons qu'il te plaise avoir pitié de noz povres freres. Mais sur tout que nous ayons esgard à l'honneur de son nom. Encore si nous pouvions estre destruictz sans que l'honneur de ton nom fust aucunement blessé, cela seroit plus passable et facile à porter. Pourtant que nous ayons ceste cognoissance en premier lieu, que nous sommes bien dignes qu'il nous punisse, et qu'il n'use pas seulement de sa main, mais de celle des infideles. Comme un iuge il ne punira point un malfaicteur de sa propre main: mais le remet en la main du bourreau, ainsi en pourroit faire le Seigneur de nous. O Seigneur, dit le Prophete, confusion soit sur noz faces, malheur sur nous, sur noz roys, sur noz princes, sur noz peres, comme s'il disoit: Il n'y a rien si digne, ne si excellent qui ne soit digne d'estre puny. Mais Seigneur, nous ne presentons point noz prieres devant toy en noz iustices, mais en tes misericordes, en tes grandes bontez, voire infinies, que tu nous as monstré cy devant, et que tu nous as promis de continuer. Disons tous à l'exemple de ce Prophete: Seigneur, tu nous pourrois tous abandonner entre les mains des iniques, mais nous ne te requerons point en noz iustices, nous ne disons point que nous ayons rien pour t'induire, nous t'avons tous offensé: pour l'amour de toy exauce nous, ton nom est invoqué sur nous. Qu'il nous souvienne aussi de ce que dit le Seigneur par Ezechiel. Ie le feray, ie le feray, dit le Seigneur, non point pour l'amour de vous. Quand ie vous ay espars entre les nations, vous avez encore plus blasphemé mon nom. Toutesfois ie vous veux delivrer, mais ne pensez point que cela soit pour l'amour de vous.

Ainsi auiourdhuy *Seigneur donne gloire à ton nom, non point à nous, non point à nous.* Que nous usions tous de ceste confession, depuis le plus grand iusque au plus petit, que nul ne se tienne excusé. Quand i'ai confessé les pechez de mon peuple, dit Daniel, n'adiouste il rien? si fait, et les miens propres, dit il. Nous voyons quelle vie il meine en la captivité, il n'a que ce soing de cheminer en la crainte de Dieu, que fait il toutesfois? Quand il a dit confusion, confusion sur noz princes et sur noz peres, il adiouste: Voila Seigneur, que ie te declaire, non seulement au nom de tout le peuple: mais en mon nom. Il ne fait point de l'hermite comme les Papistes, qui diront, il nous faut humilier. Il dit ce qu'il a tout persuadé en son cueur. O nostre Dieu (dit Daniel) escoute l'oraison de ton serviteur, et fais reluire ta face sur ton sanctuaire desolé. Pour l'amour du Seigneur, c'est pour l'amour de Iesus Christ. C'est un passage aussi expres qui soit en tout le viel Testament. Il nous faut addresser noz prieres à nostre Dieu à cause du Seigneur qui nous est donné du Pere. Si par cy devant nous avons esté tant negligens de le prier, que mesme nous avons esté cause que son nom ayt esté blasphemé, disons maintenant, Faudra il que Dieu soit deshonnoré? que les chiens viennent à dire: Voila un bel Evangile. Si les Papistes avoyent gaigné sur nous, comment viendroyent ilz à blasphemer ceste saincte parolle? C'est la doctrine de verité, digne d'admiration entre les Anges, elle serait estimée doctrine de chien. Et comme ilz estiment tout par les evenemens, ilz confermeroyent leur meschante doctrine et leurs abominations. C'est la costume des hypocrites, ils pensent que c'est le salaire de leurs oeuvres: si Dieu leur fait quelque grace. Tout ainsi qu'une paillarde, si elle trouve quelque gain au bourdeau elle prend occasion de cela d'y demourer. Le Prophete Osée fait ceste comparaison des idolatres, ont ils abondance de biens? viennent ilz au dessus de ce qu'ils ont desiré? cela les endurcit, comme s'ilz avoyent receu un payement de leur turpitude. Au contraire aussi les iniques, quand ilz voyent le peuple de Dieu affligé, ilz conferment leurs impietez. Cela seroit entre les Papistes. Ilz ne demandent sinon à se moquer de la doctrine que nous tenons.

Pourtant il faut faire ceste remonstrance à Dieu, non point qu'il en ayt besoing: mais il veut que nous ayons ceste affection ardente, que nous soyons plus esmeuz quand nous voyons son nom blasphemé que si le ciel estoit meslé avec la terre.

Et combien que nous sommes indignes de sentir son ayde, toutesfois pour l'amour de son nom il nous tend la main, il nous appelle à soy. Et iasoit qu'il permet cela aux iniques qu'ilz viennent ainsi s'eslever contre nous, c'est pour nous advertir d'avoir nostre refuge à luy, de nous retirer de noz vices. Puis donc qu'il nous veut reveiller pour l'invoquer à nostre ayde, et qu'il nous met les parolles en la bouche, que nous faut il plus? O nous ne sommes pas dignes. Il est vray, mais voicy les parolles que ie vous donne. Ie suis prest de vous recevoir, si vous avez un zele à la gloire de mon nom. Alleguez moy seulement mon nom, ie suis prest à vous ayder. Les Papistes portent bien un signe du nom de Dieu, asavoir de Baptesme. Mais ilz ont renoncé à l'alliance du Seigneur. Ilz se sont destournez apres les idoles. Nous voyons leur rage, le nom de Dieu estre prophané entre eux. Pourtant nous devons invoquer nostre Dieu contre eux, qu'il s'arme contre eux pour les confondre en leur malice. Et d'autant que nous voyons sa bonté grande envers nous, requerons le de tant meilleur courage. Nous sommes icy comme povres creatures, il luy plait de nous consoler, nous enseignant privéement ce que nos devons luy alleguer pour avoir son ayde. Apres la priere, qu'il nous souvienne comment ceste sentence nous est donnée que nostre Dieu est au ciel, à fin que ce nous soit comme un bouclier pour repousser toute cogitation mauvaise, comme de penser si nostre Dieu nous pouvoit ayder au besoing, quelque chose que les meschans brassent. Il faut que cela soit imprimé en nostre memoire, nostre Dieu nous aydera. La raison, rien ne le peut empescher. Et nous a declairé son bon plaisir qu'il ne nous faudra point au besoing. Concluons donc que rien ne nous adviendra outre son vouloir: Le Prophete ne parle point de la volunté secrette de Dieu, mais de celle qu'il nous a revelée en l'escriture, qui est contenue en ses promesses qui sont patentes. Prenons et retenons ceste volunté. Puis pensons à la puissance de Dieu, et mettons ceste puissance en effect. Dieu fait tout ce qu'il veut: consolons nous donc en noz adversitez. Et si Dieu ne nous assiste du premier coup, attendons le, nous ne serons point frustrez. Nostre Dieu viendra, et quand? Il cognoit quand il sera temps. Voila la somme de ce verset, et comment il le nous faut appliquer à nostre usage.

En cela humilions nous devant sa maiesté, recognoissans noz fautes, et que nous ayons un tel desplaisir qu'il faut de l'avoir courroucé, de ce que nous avons mal vescu, et que nous conioignons tellement sa bonté avec sa gloire, que nous preferions tousiours le principal, c'est que son nom soit sanctifié, puis qu'il ayt esgard à sa povre Eglise, et qu'il nous fortifie contre tous ceux qui pour l'amour de son nom taschent à nous perdre et destruire.

SERMON SUR LE PSEAUME CXXIV.

Qu'Israel dise maintenant: Si le Seigneur n'eust esté pour nous. Si le Seigneur n'eust esté pour nous quand les hommes s'eslevoient contre nous. Iadis ilz nous eussent englouty tous vifz, durant que leur fureur estoit enflambée contre nous. Alors nous eussent les eauës noyez: le torrent eust passé snr nostre ame: Alors eussent passé sur nostre ame les eauës impetueuses. Le Seigneur soit benit, lequel n'a point permis que nous ayons esté la proye de leurs dentz. Nostre ame est eschapée bomme l'oyseau du fillé des chasseurs: le laqs est rompu, et nous sommes eschappez. Nostre ayde est ou nom du Seigneur lequel a fait le ciel et la terre.

Premierement il faut que nous soyons advertis pourquoy nons sommes convenus. Et puis que nous facions nostre proffit du Pseaume present. C'est bien raison quand nostre Seigneur se declaire si bon envers nous, que nous sommes contraints de cognoistre sa misericorde, que de nostre costé nous n'ayons point la bouche fermée, mais que nous luy en rendions louenge. Or maintenant regardons quelle grace Dieu nous a fait, et sur cela iugeons si nous ne sommes point bien tenus de luy faire recognoissance. Ie dy chascun en particulier. Puis tous ensemble en commun. Depuis qu'il a pleu à Dieu de redresser son Evangile, iamais il ne s'estoit declairé telle conspiration, ne si ouverte, comme maintenant. Iamais Satan n'avoit levé les cornes si furieusement. Il est vray qu'on avoit tenu beaucoup de conseilz: grosses menaces avoient esté faites: on avoit bien voulu lever des armées, mais iamais il n'y avoit eu declaration, tant à bride avallée. C'est que d'un costé on consulte de tirer un Electeur en iugement tyrannique, pour le condamner sans audience, asavoir l'Archevesque de Coulongne. Voila un Electeur mis bas, et par consequent sera l'Evangile ruiné en son pays. Nous mettrons là un tyrant qui tiendra ferme. Il y aura un autre lieu d'Electeur, asavoir l'Archevesque de Magonce, qui sera bien convenable au filz du Roy des Romains: il sera là ordonné. Or son pere Ferdinand l'a fait iurer sur toutes ses idoles de iamais ne renoncer au Pape. Puis la guerre ouverte d'un costé, prester gens de main en main. Ce sera tousiours pour amuser les autres, empescher les Protestans en leurs maisons, à ce qu'ilz n'ayent pas loysir de subvenir à persone. Si nostre Seigneur leur eust donné quelque avantage, que fut il advenu? Puis que desia leur rage estoit ainsi enflambée, incontinent nous eussions veu un feu par tout. On eust dit, voila Allemaigne, qui s'entretue. Et à moins de lever le doigt, la guerre eust esté sur noz testes. Voila le conseil de Satan, et de toute sa sequelle. Comment y a proveu nostre Seigneur en un moment devant qu'on y pensast? Le capitaine, un meurtrier ordinaire, qui desia au paravant avoit esté convaincu d'estre boutefeu, et avoir loué les boutefeux, comme par soixante povres malheureux, il fut accusé tel, qui ont esté executez pour avoir servy en sa meschanceté. Voila donc le capitaine des brigans. Comment y a nostre Seigneur proveu? Il a esté livré sans grande effusion de sang entre les mains des serviteurs de Dieu. Puis que nostre Seigneur a destruit une telle machination, notons qu'il a eu pitié de sa povre Eglise. Regardons si nous n'avons bon mestier de le remercier, de faire protestation que cest oeuvre est sienne. Si les Papistes eussent eu quelque advantage, outre la cruauté qu'ils eussent exercée, on eust faict les feux de ioye iusques en Espagne, et par toute Italie, le nom de Dieu eust esté blasphemé entre tous les idolatres. Maintenant devons nous estre muetz? Ilz eussent sacrifié à leurs idoles. Ilz eussent faict des processions. Et quand la bonté de Dieu s'est enclinée, de nostre costé, de passer un tel benefice sans en faire recognoissance solennelle, seroit ce raison? Il faut bien donc que nous facions autant d'honneur à Dieu que les Papistes feroyent à leurs marmosetz. Cela sera dit puis apres plus amplement.

Voicy donc pourquoy nous somnes convenus. C'est d'autant que nostre Seigneur a brisé les cornes de Sathan et des Papistes: et a donné victoire à ses fideles, par ce moyen il nous a delivré

de la cruauté des tyrans, et des iniques. Nous luy en devons louenge. Or maintenant regardons si l'Esprit de Dieu ne nous enseigne point par la bouche de David quel est nostre office. *Israel die maintenont. Si le Seigneur n'eust esté pour nous. Si le Seigneur n'eust esté pour nous quand les hommes s'eslevoyent contre nous, ilz nous eussent engloutiz.* Voicy une exhortation que fait le Prophete appellant tout le peuple. Mes amis il vous faut dire: Si le Seigneur n'eust esté de nostre costé que fut il advenu? Les meschans nous eussent engloutiz tous vivans. Ilz ont une cruauté insatiable, ilz ne demandent sinon la ruine du peuple de Dieu. Il les accompare donc icy à des gouffres, qui engloutissent tout ce qui tombe en leur gueulle. Il semble que le Prophete ayt composé ce Pseaume tout expressement pour nous enseigner de ce que nous voyons auiourdhuy par experience. Apres, il use d'une autre similitude, disant, qu'ilz resemblent à une riviere desbordée, ou qu'ilz sont comme une eauë impetueuse, ainsi que s'il y avoit un torrent amassé de grosses pluyes. Voila comment ilz nous eussent accablez. Tiercement il les fait semblables à lions, ou loups, ou autres bestes cruelles, qui ne demandent que proye: et brisent et deschirent aux dentz tout ce qu'elles peuvent attrapper. La quatriesme similitude est des oiseliers, de laquelle nous parlerons cy apres. Parquoy nous eussions esté du tout destruis, si nostre Seigneur n'y eust proveu, nostre vie eust esté perie, le gouffre nous eust engloutis, le torrent eust passé par dessus noz ames, les bestes sauvages nous eussent mangez. Et pourtant dit il, ayant une telle cognoissance, benissons Dieu. Disons tous: *Le Seigneur soit benit qui n'a point permis que nous soyons la proye de leurs dentz.* Ilz estoyent prestz à nous manger. Beneissons ce bon Dieu. Comment sommes nous eschappez? *Nostre ame estoit comme un petit oyseau qui seroit desia entre les filetz.* Un oyseau, quand les retz sont tenduz, ne se doute de rien, quand il est prins c'est fait de sa vie, sinon que les filetz se rompent. En cela il denote que les meschans ne font pas seulement la guerre ouverte aux enfans de Dieu, mais machinent leur destruction en cachettes. Comme à la verité noz ennemis avoyent bien fait leurs practiques secrettes, et menées, de longue main, nostre Seigneur a rompu les retz. Nous avons bien matiere de le louer.

Et non seulement cela, que ce que nous avons desia senty de sa grace nous incite à dire: *Nostre ayde est au nom du Seigneur qui a fait le ciel et la terre.* C'est luy qui a tout creé, c'est luy qui peut assubiettir tous peuples à soy. Confions nous hardiment pour l'advenir à luy, luy rendans louenge pour le passé. Que nous prenions une assurance là dessus. Iamais ce bon Dieu ne nous defaudra, moyennant que nous soyons son peuple, que nous cheminions selon sa parolle. Voila l'instruction qui nous est donnée par David en ce Pseaume, suyvant ce qu'il nous enseigne. Pour le premier. Nous voyons comment il nous admoneste de la grandeur du peril ou nous estions, si le Seigneur ne nous eust aydé au besoing. Pour ce faire il nous represente icy la fureur des ennemis de Dieu, qui sont aussi bien les nostres, disant, qu'ilz sont comme des gouffres: et que incontinent nous eussions esté engloutiz. Ilz sont semblables à des torrens impetueux, ou comme deluges pour tout ravir. Apres qu'ils sont comme bestes sauvages, qui devorent. Quartement, il les accompare aux chasseurs, qui ne vont point par force manifeste, mais par cautelles. Voila les quatre comparaisons que nous ameine le Prophete, pour nous admonnester en quel dangier nous sommes, quand nostre Seigneur ne seroit point nostre deffenseur pour nous secourir contre noz ennemis. Premierement, il n'est ia mestier de plus longuement esplucher quelle est la cruauté des Papistes. Car nous voyons les exemples en ce qu'ilz font, autant que Dieu leur lasche la bride. Quand ilz bruslent noz povres freres, qu'ilz les tourmentent, qu'ilz inventent mesme des nouvelles facons de cruauté, qu'ilz les traittent plus inhumainement que les meurtriers et brigans: iugeons qu'ilz nous feroyent à nous si nostre Seigneur leur donnoit la puissance. Nous voyons bien donc que c'est un feu embrasé de leur rage, laquelle ilz ont conceuë contre le Regne de nostre Seigneur. Ce seroit sans rien espargner, si nostre Seigneur leur avoit permis de venir à bout de nous.

Considerons aussi si nostre Seigneur ne les eut tenus serrez depuis l'espace de vingt ans, comme on enchaine un lion en une cage de fer: s'il ne les eust, di ie, empeschez, que c'est qu'ilz eussent fait par l'espace de 25 ou 30 ans. Ilz n'ont cessé de machiner contre Iesus Christ et sa doctrine, iusqu'à faire conclusion universelle que chascun se reduisist soubz la tyrannie du Pape, soubz peine d'estre persecuté au feu et à l'espée, declarant à tous qui ne voudroyent faire cela, qu'ilz seroyent ennemis de l'empire. Quand ilz se sont declarez avoir un tel cueur, et n'ont rien executé ayans tous les moyens en main, nous pouvons aysément veoir que nostre Seigneur les a tenus comme on feroit un demoniaque, comme à la verité ilz sont possedez du diable, qui est meurtrier des le commencement. Mais que voulons nous plus, que la cruauté qu'ilz exercent devant noz yeux sur noz povres freres? Pour cela, comme i'ay desia dit, iugeons si nostre Seigneur leur eust donné licence de faire d'avantage: que c'est qu'ilz eussent fait. Voila donc des loups afamez, des lions bruyans, des ours qui ont des pattes pour tout dechirer.

Voila un feu ardant de leur rage. Voila un torrent inpetueux, pour faire un deluge pour tout destruire. De l'autre costé, regardons s'ilz ne sont point semblables à des chasseurs, c'est à dire, si par cautelles, par meschantes pratiques ilz n'espient point tous les moyens qu'il leur est possible de nous ruiner. N'ont ilz pas usé de ce mestier par cy devant, quand nostre Seigneur ne leur a point permis d'user de violence à l'encontre des fideles? Car à la verité nous avons apperceu en cest endroit une providence miraculeuse de Dieu, que desia par long espace de temps il les a poussé. Comme il a fait anciennement les Madianites à s'entretuer, et s'encharner l'un contre l'autre, et les a aveuglez pour convertir leur rage contre eux mesmes. Ilz se sont entrebattus iusqu'à se consumer. Toutesfois ce pendant à belles subtilitez et pratiques, il faut aller par tel moyen en cachette. Brief, ilz n'ont cessé de miner. Comme quand on ne peut appertement entrer en une ville on la va miner par dessoubz terre. Voila comme ilz ont tendu leurs filetz.

Et maintenant Dieu sait les belles intelligences et menées. Car ilz ne s'estoyent pas iettez aux champs sans avoir fait leurs preparatifz. Ainsi l'Eglise estoit à un doigt des filetz. Ilz pensoyent estre desia venu au bout de leurs entreprinses. D'un costé la guerre ouverte: de l'autre des citations pleines de fraude, casser et rompre sermens publiques: se desborder à une telle deloyauté que c'est horreur d'y penser. Des brigans de boys auroyent plus de honte de faulser ainsi leur serment, mesme les pratiques voloyent iusque en Italie. Tout cela s'est fait. Considerons donc le dangier ou nous estions, sinon que nostre bon Dieu y eust proveu. Cela est une chose bien requise, que nous cognoissions le dangier. Car si nous ne pensons au mal qui nous attouchoit, nous ne serions iamais esmeuz de rendre à Dieu louange d'un tel acte que nous avons, experimenté. Exemple: voila un homme qui aura une petite fievre, le medecin luy aura ordonné quelque beuvrage: le lendemain il sera guery, il ne fera point grand estime de l'ayde du medecin. Ou pour mieux encore aproprier la comparaison à nostre propos, celuy qui est desbiffé un iour, et lendemain il a bon appetit, il ne tient pas tel compte du benefice de Dieu, comme pourra faire celuy qui aura esté abbandonné des medecins, qui sera venu iusqu'au bord du sepulcre. Si un homme passe un boys dangereux sans mal avoir, il ne cognoit point la grace que Dieu luy fait, mais celuy qui sera tombé entre les brigans, qui a desia le cousteau sur la gorge, si nostre Seigneur luy envoye ayde, il a bien occasion de remercier Dieu.

Pourtant ce n'est point sans cause que le Prophete nous admonneste tant de regarder le dangier ou nous estions, veu leurs entrepinses, leur rage. Et le reste, à fin que ce nous soit un aguillon pour nous inciter, nous sommes si nonchallans, il faut nous reveiller. Qui nous reveillera? Pensons au dangier ou nous estions. Mais en cela le principal est de penser à la consequence. Ce n'eust point esté pour l'Allemaigne seulement. Satan ne se fut pas contenté de ruyner l'Evangile en Allemaigne, les esclatz fussent vollez iusques icy. Cela eust donné une audace à tous les Papistes: qu'eussent ilz dit? Ces Lutheriens sont vaincus par tout, il faut destruire le reste, il en faut suffoquer la semence. Le diable eust regné par tout, nous en eussions plus senty que nous ne pourrions exprimer de parolles. Un homme qui sera un peu de sens rassis aura horreur d'y penser. Quand nostre Seigneur nous eut voulu affliger, nous l'avions bien merité. Que fut il advenu? Or il est vray que Dieu eust tousiours conservé son Eglise, comme il la maintiendra à tous-iamais: car ce n'est point sans cause qu'il a fait luyre son Evangile de nostre temps. Il faut qu'il ameine son oeuvre à perfection. Mais tant y a que nous eussions esté confus de tous costez quant aux hommes. Quiconque est de moyenne prudence, et qu'il y pense, il sera tout estonné. C'est le premier poinct que nous avons à notter au pseaume present. Pensons y donc, suyvans l'exhortation du Prophete, et venons, à faire ce qu'il dit. *Qu'Israel dise: Si le Seigneur n'eust esté pour nous, nous fussions engloutiz.* Il parle à tous fideles, qui sont l'Israel de Dieu. Il les convie et appelle tous. Or nous ne pouvons estre assemblez tous ensemble, mais que chacun corps d'Eglise face son devoir. Nostre Seigneur nous a delivré. Chantons luy louenge. *Beneit soit le Seigneur, qui ne nous a point mis en proye entre les dentz de noz ennemis.* Il ne dit point entre leurs mains, car ilz sont comme bestes sans aucune humanité. Car ceux que Satan meine, appetent le sang, et se delectent à le boire comme bestes cruelles et sans pitié. Il exprime donc plus en disant que Dieu n'a point permis qu'ilz nous dissipassent de leurs dents. Si le Seigneur nous eust permis entre leurs dents, c'eust esté de nous comme d'une brebis entre les dents d'un loup affamé. Pourtant il faut bien de cecy beneir le Seigneur. Or quand il dit *Beneit soit le Seigneur,* c'est suyvant l'exhortation qu'il avoit faicte. Il parle à tous. Et ne faut point seulement y penser en particulier, mais il en faut faire tous ensemble une action de graces solennelle, comme nous avons veu au Pseaume, duquel avons chanté, au commencement du Sermon. Nous devons celebrer le Seigneur. Comment? En l'assemblée de tous les fideles. Or donc maintenant nottons le second poinct. Apres qu'ils nous a admonnestez de bien penser au dangier ou nous estions, nous remonstrant la cruauté de noz enne-

mis, leur meschanceté et leur violence, apres tout cela il nous exhorte à beneir le nom de Dieu.

Israel dise, si le Seigneur. Les Papistes nous en donnent exemple. Car quand nostre Seigneur leur eust permis quelque advantaige sur nous, c'estoit assez pour triumpher, voire par tout le monde, et à faire des processions generalles. Il est vray qu'il ne nous les faut point ensuyvre en toute chose. Premierement, ilz remercient leurs idoles au lieu de Dieu, comme en leurs processions, c'est à magnifier les creatures. Ce sont, disent ilz, les sainctz de paradis. Il faut bien que Dieu ayt des compagnons. Quand ilz parlent de Dieu en telle sorte, ce n'est point le Dieu vivant qu'ilz adorent, comme nous avons veu quand les hommes presument de servir Dieu à leur phantasie, c'est à dire, à la façon des payens, en toute chose superstitieuse. C'est aux idoles qu'ilz sacrifient quand ilz font leurs processions, ilz confessent que c'est à l'honneur des saincts comme de Dieu. Or il faut nous garder de faire ainsi, mais au lieu qu'ilz blasphement le nom de Dieu, en extolant leurs idoles, il faut que nous exaltions le Dieu vivant, c'est luy qui a eu pitié de nous c'est, luy que nous devons remercier, suyvans l'advertissement, que nous donne le Prophete. *Beneit soit le Seigneur.* Les Papistes ont encore un autre mal qui est pire, dont il nous faut aussi garder. Combien qu'ilz facent semblant de remercier Dieu, ilz ne laisseront point de se glorifier, comme si la victoire estoit venue de leur engin. Ilz en font comme dit Abacuc du Roy d'Assirie. C'est qu'il estimera bien en passant que la victoire qu'il aura sera de son Dieu. Il viendra au temple de son idole, et fera un remerciement, mais puis apres estimera il que son idole luy a donné la force? non. Il sacrifiera, dit il, à son Retz. Ainsi les Papistes font bien la mine de recognoistre que leurs dieux les ont aydez, et qu'ilz en sont tenus à eux, mais s'il est question de parler selon qu'ilz le pensent, ilz ont tout fait. Si on demande comment ilz auront eu une victoire: comment? N'a ce point esté par nostre prudence? nous avons esté diligens, nous sommes venus à bonne heure. S'ilz s'attribuent à eux mesmes la gloire, dequoy servent leurs actions de graces? Ainsi ce qu'ilz font par ceremonie, ce n'est que pure hypochrisie.

De nostre costé, que faut il faire? Regardons comment y ont procedé tous les serviteurs de Dieu dés le commencement. Quand le peuple d'Israel fut retiré de captivité, et que Pharao fut plongé avec ses gens au milieu de la mer rouge, lors Moyse et les anciens commencerent de chanter, comme il est escrit au 15. d'Exode. Moyse est nommé le premier, comme le principal conducteur, puis les anciens. C'est à dire ceux qui avoient le gouvernement de la police, ceux la devoient aussi bien monstrer exemple aux autres. Ainsi quand nous avons receu un singulier benefice de la main de Dieu, les anciens doivent preceder, ils ne doivent point attendre qu'on aille devant. Voila le premier à notter en ceste histoire là: puis s'ensuyt le cantique. Le Seigneur a triumphé magnifiquement. Il a ietté les chariotz et chevaucheurs au fondz de la mer. Le Seigneur est ma force et ma louenge, c'est mon Dieu, ie l'honnoreray. Puis, le Seigneur est un homme de guerre, c'est à dire, un vaillant capitaine. Quand il sera le deffenseur de son peuple, il ne faut point qu'on craigne. Il est le Dieu des armées. Que les hommes entreprennent, il n'y aura point d'execution, encore qu'ilz ayent commencé, nostre Seigneur les confondra en la fin. Voila donc comme il nous faut magnifier Dieu, c'est luy à qui toute louenge appartient. Puis dire que c'est un vaillant capitaine, non point pour faire un acte seulement, mais pour continuer iusques à la fin. Sur cela il est dit: Le Seigneur est mon rocher, c'est ma forteresse. Il faut prendre cela comme s'il estoit dit: Il veut desployer son bras à nostre ayde. Puis qu'il nous a une fois appellé, il se declairera nostre Dieu. Apres que Moyse a commencé chacun suyt en son ordre. Les femmes aussi se prennent à chanter. Marie soeur de Moise exhorte les autres. Elles chantent, à qui? à Dieu, et comment? de cueur et d'affection. C'as tu esté Seigneur qui nous as delivré, tu y as besongné. Ce n'a point esté un acte singulier que ceste protestation là. Mais l'ordre a tousiours esté tel en l'Eglise ancienne. Quand nostre Seigneur donnoit quelque victoire, il y avoit une espece de sacrifices qu'on appelloit des pacifiques. Qand le peuple avoit eu quelque affliction de guerre, de famine ou de peste, apres estre delivré on faisoit une feste solennelle, on denonçoit que le peuple s'assemblast, puis on faisoit recognoissance, et principalement en victoire. Suyvant le propos que nous avons à traitter, quand un ennemy s'estoit eslevé, et que le peuple l'avoit repoussé, ou faisoit une feste pour recognoistre le benefice de Dieu. C'as tu esté Seigneur, qui nous a donné victoire. Nous sommes maintenant sur ce point, que nous ne devons point louer Dieu par feintise, mais devons cognoistre à la verité que c'a esté en son nom, et par sa vertu que noz ennemis sont desconfis. Regardons si David ne nous en monstre pas bien le chemin. Et pour exemple prenons le Pseaume 68 qui est une conclusion de toutes ses victoires. Il n'est point dit à David, tu as vaincu. Aussi le peuple ne dit point, notre Roy est vaillant, c'est un homme hardy, bien usité en guerre, rien de cela. David enseigne le peuple ce qu'il devoit chanter, il luy commande disant, Chantez à Dieu, dites Pseaumes en son

nom, exaltez celuy qui est monté sur les hautz cieux. O Seigneur, tu es haut eslevé, tu as espars tes ennemis, et tous ceux qui te hayent, s'enfuyent arriere de toy. Là il est dit que le Seigneur est armé. Quelles sont les armes de Dieu? Il y a des cherubins par millions. Voila comme en ce Pseaume Dieu est mis en son equippage, comme un prince qui sort en guerre, lequel assemble ses pietons, ses gens de cheval, son artillerie. Puis il est dit: Tu es monté en haut. Et comment? Pour avoir victoire, non seulement une fois, mais toutes fois et quantes que ses ennemis se seront levez. Ainsi donc il a ses gens de pied et de cheval, qui est le nombre infiny des Anges. Puis il a toutes creatures en sa main. Parquoy les roys des armées s'enfuiront, ilz s'enfuiront. C'est raison que l'Eternel triumphe.

Pour ceste cause apprenons premierement le nom de Dieu. Car voila par ou il faut commencer. Que nous ne meslions point de superstition avec ce qu'il nous commande. Cognoissons que c'est le Dieu, le Dieu vivant, qui a eu pitié de nous par sa bonté, et qui nous a peu ayder par sa vertu, luy seul, dy-ie, et non autre. Secondement, ostons toute presumption. Gardons nous d'attribuer cela à la force humaine. Il ne dit point seulement à nous, mais si ceux qui ont eu la victoire en attribuent quelque portion au bras charnel, nostre Seigneur les punira, et nous avec eux. Cognoissons que le Dieu d'Israel luy-mesme a donné force et puissance à son peuple. C'est luy qui nous a donné victoire. C'est luy qui a vaincu noz ennemis. Voila donc comment de tout temps ceste police a esté au peuple de Dieu quand il y avoit eu quelque victoire, on faisoit sacrifice solennel. Le peuple n'attribuoit rien à sa vertu, mais confessoit cela estre un oeuvre de Dieu. Combien que nous n'ayons point les sacrifices, ne les ceremonies de la loy, neantmoins si avons nous la verité. Ce n'est point une chose temporelle que Dieu subvienne à son peuple. Cela a esté, et durera iusqu'à la fin. Il faut donc que la recognoissance se face aussi bien en tous temps. Voire, mais dira icy quelcun, la victoire n'est point à nous. A qui donc? Cognoissons à qui se faisoit la guerre. N'allons point imaginer que la chose ne nous touche rien. Si nous n'avons point ouy le taborin, nous eussions possible senty les seconds coups, nous eussions esté tous estonnez, quand en un moment la rage se fust eslevée contre nous. C'est la delectation des iniques de tout confondre, leur rage est comme un orage qui passe, et fouldroye tout. Il leur sembloit qu'ilz nous devoyent devorer comme un grain de sel. S'ilz eussent une fois bien commencé, ilz eussent pensé avoir tout gaigné.

Ce que nostre Seigneur a donné la victoire à noz freres, cognoissons que c'est aussi pour nostre salut, c'est à dire, pour toute son Eglise. D'avantage, ne sommes nous point membres de l'Eglise? ne faisoit on point la guerre à nostre chef Iesus Christ? Quand il est question de nostre Capitaine, de nostre Roy, quand il est question de sa parolle en laquelle consiste tout nostre bien, nostre gloire, nostre felicité, quand on persecute noz freres, que cela ne nous attouche point. Encore il n'estoit point question d'assaillir une partie. Mais loué soit Dieu que nous ne l'avons point experimenté. Et pourtant nous serions bien lasches si nous dissimulions maintenant, si nous passions un tel benefice sans faire semblant de rien. Comment excuserions nous ceste ingratitude devant Dieu? quand il nous seroit proposé que nos avons receu nouvelles de ioye, là ou nous estions en crainte? Ie parle bien à tous, mais principalement à ceux qui ont quelque iugement. En crainte, dy-ie. Non point que nous doutissions du soing que Dieu a pour nostre salut, mais estans en solicitude d'invoquer nostre Dieu. Nous avons sur cela receu les nouvelles que Dieu a confondu les entreprinses qu'on faisoit contre nous, voire encore sans grande effusion de sang, dequoy il nous faut grandement esiouyr. Ce malheureux a esté livré, et son filz par les siens mesmes. Nostre Seigneur n'a point permis de grande violence, afin qu'on cogneust evidemment, voicy une oeuvre admirable de la main de Dieu, que son nom soit loué eternellement. Comment donc pourrions nous nous excuser devant Dieu, quand il nous diroit: n'est-ce point là un oeuvre de ma bonté que i'ai fait pour vous? Quelle reproche mesme nous pourroyent faire les iniques? Ces malheureux, diroyent ilz, ont eu la victoire, et au lieu qu'ilz estoyent en grand trouble, ilz sont en repos: et voila ilz ne font semblant de rien. Ilz sont comme des pourceaux. De nous, nous eussions fait des processions. Ainsi les Papistes nous pourroyent reprocher nostre vilenie. Si on allegue, ce n'est point si grande chose, c'est une fortune de guerre, il ne la faut pas tant extoller. Advisons de ne point supprimer les benedictions de Dieu. Il s'en trouvera bien de si meschans, qui seroyent contens que les graces de Dieu fussent supprimées, afin que son ire s'augmentast de plus en plus contre nous. Or ne pensons point que nostre Seigneur ne s'en vengeasse, de passer un tel benefice sans protester, et recognoistre que nous l'avons receu de sa main. Une autre fois il pourroit dire, vous n'estes pas dignes que ie vous face du bien. Quand tout le monde s'estoit eslevé, il n'estoit plus question de se tenir à aucunes promesses d'homme, ou il n'y avoit nulle tenue: ny à la foy qu'ilz avoyent periurée. On vous persecutoit d'un costé à guerre ouverte, d'autre costé par pratiques: voire de diverses sortes, les unes vilaines

et perverses, les autres soubz belle couleur, soubz beau semblant de droict. On machinoit d'ordonner des tyrans aux lieux ou dominent les fideles. Quand vous oyez cela, et qu'en faisant signe du doigt i'ay tout renversé, direz vous que c'est peu de chose?

Il est vray que la chose n'est point si apparente, d'autant que le mal n'est point venu à son effect. Mais pour cela nous sommes de tant plus tenus à Dieu, quand la chose est venue iusques à ce poinct qu'on ne savoit à qui on avoit alliance, ne de qui on se devoit douter, et avoir crainte, nostre Seigneur y provoit, tellement que tous les infideles sont en un instant renduz confusibles. Que nous allions supprimer une telle grace: malheur sur celuy qui le fera, et sur toute sa lignée. Que nostre Seigneur convertisse sa fureur sur la teste d'un tel malheureux, afin que nous ne portions point la paste au four pour son ingratitude. Quant à nous, ne dissimulons point en cest endroit. D'avantage il n'est point question seulement de remercier Dieu, mais il y a encore un article, qui est le troisiesme passage que nous devons traitter de ce Pseaume. Nous avons parlé de la consideration que le Prophete nous admonneste d'avoir de la rage de noz ennemis. Pourquoy cela? afin que nous ayons plus grand zele de glorifier le nom de Dieu. Puis nous avons parlé de l'action de graces solennelle. Il reste de venir à la fin. Recognoissans le bien qu'il nous a fait, que nous soyons exhortez à mettre nostre fiance en luy. Puis que nostre ame est eschappée comme un oyseau des filetz, en le benissant disons: Le Seigneur tout puissant, le Dieu du ciel et de la terre est nostre deffenseur. Ce qu'il s'est monstré nostre adiuteur, ce n'est point pour nous abandonner. Nostre ayde sera en luy à tousiours-mais, moyennant aussi que nous nous rangions soubz l'ombre de ses ailes. Mais encore pour mieux exprimer cela le Prophete nous monstre que *nostre ame est eschappée comme un oyseau des filetz. Le retz a esté rompu.* C'estoyent bien des filetz tendus apres avoir promis merveille, qu'on ne tienne rien. Cela fut conclu. Il n'y a que trois iours qu'on reformeroit la religion. Tout à coup nous avons changé propos. Il faut faire guerre de ce costé là. Puis un Electeur sera appellé soubz peine d'estre bany, et son pays condamné à feu et à sang. Mais premierement nous l'atrayerons soubz umbre de iustice. Puis quand nous aurons deposé un Electeur, il faudra que tout le monde se renge. Mais devant que faire cela, il faut aller assaillir les autres. Puis des machinations par dessoubz terre. Qu'enssions nous fait si nostre Seigneur n'eust rompu le filé? Cognoissons donc le dangier on nous estions. Comment le filé est il rompu? Ouy depuis l'un des boutz iusqu'à l'autre. Il est vray que ce n'est qu'un boutefeu qui est prins. Car combien qu'il soit prince de rasse, neantmoins si a il esté convaincu d'avoir loë des boutefeux pour brusler une partie de l'Allemagne. Et ce au gaige du Pape. Il a esté convaincu par ses propres lettres, d'avoir fait plus de laschetez que ne feit iamais brigand, voire en la presence de l'Empereur. Davantage il est excommunié du Pape. Enquoy on peut veoir l'honnesteté tant de luy que de sa sequelle de choisir un tel capitaine. Mais tant y a que c'estoit la corne de Satan pour hurter contre Iesus Christ et son Eglise, et s'aydoit on de luy pour passer plus outre.

Or donc nostre ame est bien eschappée. Que reste il? Que nous mettions nostre esperance en Dieu. Que nous nous humilions tousiours soubz sa main forte, nous recommandans à luy. Seigneur, nous sommes en ta main que tu ne permette point à Satan de venir à bout de nous. Et comme nous disions mercredy dernier, que nous ayons cela imprimé en nous, que ce ne soit point à nous la gloire, mais à ton nom, Seigneur. Donne louenge, non point à nous, non point à nous, Seigneur. Nous confessons d'estre indignes des benefices que tu nous fais. Nous ne faisons point fructifier ton Evangile comme il faut, mais encore tu auras pitié de nous. Tu ne permettras point que nous perissions puis que nous portons ton nom, et que tu veux ta parolle estre preschée entre nous. Ce pendant gardons nous de lever les cornes, d'immoler à noz Retz, les infideles en font ainsi. Cognoissons à la verité que nostre salut consiste en la misericorde de Dieu. Au reste, quand nous voyons qu'il nous fait tant de bien, que nous soyons esmeuz à louer son nom. Si nous nous y sommes mal portez le passé, maintenant que nous prenions courage. Puis qu'ainsi est Seigneur, que tu te monstres si bon envers nous, que non seulement tu nous as maintenant delivré de la rage et fureur des meschans, mais encore que tu nous prometz de poursuyvre ta bonté à l'advenir. Donc que nostre bouche, que nostre vie, que toutes noz oeuvres te chantent louënge. Que les meschans mesme soyent contraints de te louër. Pour ce faire, que chacun de nous se dispose à remercier nostre Dieu. Et que nous facions cela de cueur, le magnifians d'un vray zele, qu'il triumphe entre nous, comme il s'est monstré nostre capitaine. Et quand il nous adviendra quelque frayeur ou apparence de dangier, qu'il ne permette point que nous declinions un seul doigt de son obeissance. Or nous avons bon mestier de ce faire, car nous voyons la misere ou sont plusieurs de noz freres. Mais combien que Dieu permet ce pendant qu'il se face des persecutions en plusieurs lieux, que cela ne nous desconforte ou amatisse les cueurs. Car le sang de ses

martyrs sera une semence pour multiplier le nombre des fideles.

Prions le que nous, et tous autres, puissions ensemble nous fortifier en luy. Noz armes sont Foy, Esperance et Patience. Ainsi le remercions du benefice qu'il nous a fait. Prions le aussi qu'il ayt pitié de noz povres freres qui sont soubz la cruauté des tyrans. N'estimons pas que Satan ne monstre aussi bien sa rage en France comme aux autres pays. Il ne faut point attendre les postes: la chose est toute évidente. Il n'y a quartier ne province, ou il ne s'exerce cruauté plus que barbare. Il n'y a nulle audience, nulle iustice. Quiconque ouvre la bouche, il est mis au feu. Pourtant prions nostre Seigneur qu'il estende sa main forte, qu'il ne permette point que ses povres fideles soyent vaincus par la rage de leurs ennemys. Que s'il luy plait de rendre tesmoignage à son Evangile par l'effusion de leur sang, qu'il leur donne ferme constance, que mesme en mourant ilz puissent triumpher de leurs ennemys, sachans qu'en Iesus Christ ilz ont salut et vie. N'est ce point là un bien inestimable d'estre victorieux en mourant? La victoyre est à nostre capitaine. Pourtant il nous faut prier nostre bon Dieu qu'il ayt sa main estendue sur les povres persones, qu'il les retire de l'angoisse ou ilz sont: les uns des ceps, les autres des basses fosses. Ce n'est point à nous de luy ordonner les moyens, ne d'assigner le terme. Recommandons luy la gloire de son nom, sa doctrine, sa povre Eglise. Il n'y a doute qu'elle est encore en grand dangier. On sait les grans appereilz que le Turc fait. Ces malheureux pensoyent avoir tout gaigné s'ilz nous eussent peu accabler, comme s'ilz n'avoient autre chose à faire que de saccager l'Eglise de Iesus Christ. Ilz voyent bien ce grand diable qui ne demande sinon de mettre tout en confusion, qu'il n'y ayt plus d'Evangile ne de Chrestienté. Ce seroit là qu'ilz se devroient employer, et non point d'insulter à Iesus Christ. Quand nous voyons un tel desroy par la terre, prions nostre bon Dieu qu'il estende son bras fort par tout ou sa parolle n'est point preschée, comme entre nous. Et de fait, aux lieux ou le Pape exerce sa tyrannie, il y a des cueurs plus embrasez à Dieu, qu'en plusieurs ou l'Evangile se presche. Là ou un prince tyrant regne, voila toute la noblesse qui s'expose iusque là de venir supplier son prince, non point sans grand dangier de leur vie. Puis donc qu'il y a tant de povres ames affamées de la Parolle de nostre Dieu, nostre devoir est de le prier qu'il avance son Regne, à fin que tous ensemble nous puissions l'invoquer d'un commun accord, et protester en la compagnie de ses fideles: Seigneur, tu es nostre Dieu, rendans à Iesus Christ l'honneur qui luy est deu. Que tout genouil se flechisse à son nom, tant au ciel, en la terre, comme aux enfers. Au nom duquel nous nous presenterons tous devant la maiesté de nostre Dieu, en disant: Dieu tout puissant etc.

SERMONS SUR LE PSEAUME CXIX.

PREMIER SERMON.

Du Dimanche 8. iour de Ianvier, 1553.

Premier huictain.

ALEPH.

Bien-heureux sont ceux qui sont entiers en leur voye, cheminans en la loy du Seigneur. Bien-heureux sont ceux qui gardent ses tesmoignages, et qui le cerchent de tout leur coeur. De fait, ils ne font point iniquite, ains cheminent en ses voyes. Tu as ordonné des commandemens, qu'on les garde diligemment. A la miene volonté, que mes voyes soyent adressées, pour garder tes ordonnances. Adonc ie ne seray point confus quand i'auray regardé à tous tes commendemens. Ie te celebreray de coeur droit, quand i'auray apprins tes iustes iugemens. Ie veux garder tes statuts: ne me delaisse donc par trop.

Nous devrions bien avoir grande honte, veu que Dieu tasche de nous attirer à soy par tous moyens, et cependant nous n'y voulons venir en façon que ce soit: mais plustost reculons. Quand il n'y auroit autre tesmoignage de cela, que ce Pseaume que nous avons maintenant à exposer, il suffiroit bien: car le contenu est, de nous monstrer quelle grace Dieu nous fait, quand nous sommes enseignez quelle est la regle de le bien servir, où gist nostre salut, et quel est le moyen d'y parvenir. Quand donc Dieu nous fait la grace, que nous sommes ainsi enseignez par sa parole, voyla un thresor qui ne se peut assez priser. Or au Pseaume present, il nous est monstré que tel est l'usage de la Loy de Dieu et de toute l'Escriture saincte: et sommes instruits et exhortez à recueillir le profit qui nous est là offert. Mais d'autant que les hommes, quand il est question de venir à Dieu, sont si paresseux que c'est pitié: et encore que Dieu se soit approché d'eux, qu'ils ont bien tost mis en oubli tout ce qu'ils ont entendu de luy voyci une aide qu'il adiuste: C'est qu'il a voulu que ce Pseaume fust composé par Huictains, et que tous les versets de chacun Huictain se commençassent par une letre selon l'ordre de l'A B c. Comme s'il estoit dit, qu'il ne faut point que nous soyons grans clercs, pour estre instruits en ce qui est necessaire pour nostre salut: mais qu'il y a une doctrine commune et pour les grans, et pour les petis. Les hommes ont-ils courte memoire? qu'ils content par leurs doigts. Quand ils scauront leur A B c, qu'ils mettent huit vers ensemble, et huit par huit, et qu'ils pour suyvent l'A b c, et ils auront le Pseaume entierement. Que voulons-nous dire là dessus? si nous n'en faisons nostre profit, et que nous ne daignions pas prester l'aureille à nostre Dieu, pour souffrir d'estre conduits par luy si privément, voire à ce qui nous est plus que necessaire, ne faut-il pas dire que nous soyons plus que malheureux? Or est-il vray qu'en la langue Françoise ne Latine, les vers ne se commencent pas par ces lettres-la: mais en la langue Hebraique en laquelle David a composé ce Pseaume. Tant y a neantmoins que Dieu nous a voulu faire sentir ce que i'ay desia monstré, c'est ascavoir que ceste doctrine qui est yci contenue, n'est pas seulement pour les grans clercs qui auront este dix ou vingt ans à l'escole, mais pour les plus idiots: afin que nul ne pretende excuse d'ignorance.

Or notons suyvant cela, que ce Pseaume nous doit estre cognu à tous comme le Pater, ainsi qu'on dit. Il ne faut point donc maintenant alleguer comme font beaucoup de gens, qu'ils n'ont pas un esprit si haut ne subtil, pour comprendre la doctrine de Dieu: et puis, qu'ils n'ont pas si bonne memoire, que pour retenir ce qu'une fois on leur aura monstré. On scaura bien retenir des chansons non seulement vaines et frivoles, mais dissolues, et qui ne feront que corrompre et empoisonner les bonnes moeurs, comme sainct Paul dit, que ceste peste-la est tousiours enclose aux mauvais propos. Qu'on ait donc ouy une chanson vilaine,

qui ne sera sinon pour inviter à paillardise, et à toute infameté: elle sera retenue. Voyci Dieu qui nous apprend par l'A b c, une chanson excellente sur toutes, pour scavoir regler nostre vie, pour nous exhorter à bien-faire, pour nous consoler en nos afflictions, pour nous ratifier les promesses de salut, pour nous ouvrir la porte de son Royaume, afin de nous faire entrer en vie eternelle, tout cela est contenu en cest A b c du Pseaume present, et chacun dira qu'il a trop courte memoire, qu'il a l'esprit trop grossier, ou trop debile. Or ie vous prie, ceste excuse la est-ellle ne de mise, ne de recepte? Pourtant apprenons d'appliquer nostre estude à recorder les leçons qui nous sont yci enseignées: et que d'oresenavant le Pseaume nous soit familier, si nous voulons estre reputez et tenus pour enfans de Dieu. Au lieu que nous voyons que nostre nature s'adonne à beaucoup de propos meschans et pernicieux, ou bien inutiles: retenons ce qui nous est si profitable, et sur tout quand Dieu s'abbaisse ainsi à la rudesse, et à l'infirmité des plus idiots, et des plus ignorans qui soyent entre-nous. De ma part, en me conformant à la façon que Dieu a yci tenue, ie m'efforceray de suyvre en brief le vray fil du texte: et sans insister à longues exhortations, ie mettray peine seulement de mascher, comme on dit, les mots de David, afin qu'on les puisse digerer. Pour ce faire, i'ay deliberé par la grace de Dieu, d'achever un Huictain en chacun sermon: et me restreindre tellement, qu'il soit aisé aux plus ignorans, de recognoistre que ie n'ay voulu sinon esclarcir la simple substance du texte.

Or maintenant venons au contenu de ce premier Huictain, qui est de la premiere lettre: *Bien heureux sont les hommes* (dit David) *qui sont droits en la voye: qui cheminent en la Loy du Seigneur.* Il signifie en premier lieu, que les hommes ne cognoissent point où gist leur felicité, d'autant qu'ils s'aveuglent, et qu'ils vivent en ce monde comme bestes, n'ayans ne sens ne raison: qu'un chacun se laisse mener après ses affections et cupiditez brutales. Puis qu'ainsi est donc que les hommes sont ainsi transportez, c'est signe qu'ils ne discernent point le bien d'avec le mal: ou que le diable les a tellement enchantez, qu'ils n'y pensent point. Tant y a, que les plus meschans diront, qu'encores ils desirent leur bien, mais en le desirant, si est-ce qu'ils le fuyent, et qu'ils s'en retirent le plus qu'ils peuvent. Qui est cause qu'ils sont tant reculez de ce qu'ils protestent d'aimer? En approchent-ils tant peu que ce soit? Mais il semble qu'ils ayent conspiré à reietter et aneantir le bien que Dieu leur veut faire. Notons donc que David, en ce premier verset accuse les hommes d'un horrible aveuglement, comme s'il disoit, Que tous sont nsensez. Et de fait, si nous avons une seule goutte de raison en nous, il est certain que nous ne reietterons point ainsi nostre bien de propos deliberé comme nous faisons. Voyci Dieu, qui nous monstre comment c'est que nous pouvons estre heureux, et nul n'y entend, mais nous allons tout au rebours. Ne est-ce pas donc à bon droit que David nous condamne?

Or pource que tous protesteront assez qu'ils cognoissent la droite voye, il adiouste, *Ceux qui cheminent en la Loy du Seigneur.* Il avoit dit, Bienheureux sont les hommes droits en la voye, c'est à dire, qui cheminent droitement. Et qui sont ceux-la? Or il est vray, comme i'ay desia dit, que beaucoup se vanteront de cheminer droit, tellement qu'il n'y a que redire: mais cependant, si on leur demande qui leur a fait le chemin, et qui les rend certains qu'ils tendent à un vray but, ils ne scavent qu'en dire. Il n'y a donc qu'une seule voye qui nous conduise à salut, c'est la Loy, comme David en parle. Parquoy ceux qui cheminent en la Loy de Dieu, ne sont point esgarez en leur vie, dit-il. Or maintenant nous avons deux sentences notables en ce premier verset, l'une est, que nous sommes yci accusez de Dieu, de ce que chacun s'esgare et se destourne du chemin de salut, et combien que nous protestions d'avoir un bon desir, si est ce que nos affections mauvaises nous destournent tellement, que nous ne demandons qu'à nous eslongner du bien et de la felicité qui nous est mise au devant. Car il est dit, *Bien-heureux sont ceux qui cheminent droitement.* Voyla quant au premier article.

Le second est, que les hommes se pourront forger beaucoup de moyens et de façons de vivre, et cuideront aller le mieux qu'on scauroit penser, et cependant ils se trompent, veu qu'il n'y a qu'un seul chemin qui nous conduise à salut. Quel est-il? Non pas celuy que les hommes ont imaginé: car quand Esaie dit, que chacun a decliné en sa voye, il entend que tous sont allez en perdition. La Loy de Dieu donc est le chemin pour regler nostre vie, et quand nous entendrons à icelle, tout ira bien: mais quiconque en decline, cestuy-la est une beste esgaree, qui ne fera que courir à travers champs. Nous pourrons bien avoir des mouvemens qui nous sembleront bons, ainsi qu'on voit les povres incredules, qui seront bien fervents à faire cecy ou cela, selon qu'ils le trouvent bon: mais cependant l'Esprit de Dieu n'est pas leur conducteur. Or il est prononcé, que quand nous aurons la Loy de Dieu, nous irons bien, et que sans cela il faut que toute nostre vie soit confuse.

Il adiouste puis apres, *Bien-heureux sont ceux qui gardent les tesmoignages de Dieu, et le cerchent en tout leur coeur.* David use maintenant d'un autre mot que celuy de la Loy, c'est ascavoir, Tesmoignage. Or le mot en soy emporte convenance ou contract,

et ne seroit pas entendu, sinon qu'il fust appliqué à ceste fin-la: c'est ascavoir que Dieu contractant avec nous, declaire comme il nous veut attirer à soy, et aussi comme nostre vie doit estre reglée, afin qu'il y ait une convenance mutuelle. Comme s'il disoit, Or ça, que i'entre avec vous en paction, et que vous me cognoissiez pour vostre Dieu: que vous ne doutiez point que ie ne vous aime, et en vous aimant que ie ne soye vostre sauveur, que vous m'invoquiez en ceste fiance: et au reste, que vous me soyez aussi enfans paisibles, que ie vous gouverne, que vous soyez comme de ma maison. Quand donc Dieu s'abbaisse ainsi à nous, et qu'il use d'une telle privauté pour communiquer ensemble: il est dit, qu'il nous donne ses tesmoignages. Or David maintenant declaire, que bien-heureux sont ceux qui gardent les tesmoignages de Dieu, et qui le cerchent en tout leur coeur. Comme s'il disoit, que la Loy de Dieu ne consiste pas seulement en ce qu'elle nous monstre ce que nous devons faire, mais qu'elle ha une autre doctrine speciale: c'est asçavoir, de nous certifier que Dieu nous veut estre pere, qu'il nous porte une telle amour, qu'il ne demande sinon que nous luy soyons enfans pour estre ses heritiers. Et à cela tendent toutes les ceremonies desquelles il sera parlé cy apres. Or il est vray cependant, que tant yci comme dessus, et par les autres noms qui sont couchez en ce Pseaume, comme de Statuts, Decrets, Ordonnances: David entend tousiours la doctrine de la Loy. Mais si nous faut-il noter, que ceste diversité de mots n'est pas mise sans cause, mais c'est pour nous exprimer quelle varieté de consolation nous revient de ce que Dieu nous monstre en la Loy de Moyse, et en tous les Prophetes, qui sont comme expositeurs d'icelle. Car beaucoup, quand on leur parle de la Loy, estiment qu'il n'y a sinon ce que Dieu commande qu'il nous faut faire.

Or il y a bien plus, c'est ascavoir qu'il nous asseure de sa grace, et veut que nous soyons appuyez sur icelle, pour estre certains de nostre salut, et qu'il nous certifie son amour par les sacremens qui sont là ordonnez. Et au reste, qu'il faut que nous ayons nostre adresse à Iesus Christ et que nous soyons par ce moyen-la instruits à avoir tout nostre refuge à celuy qui seul nous peut sauver. Quand donc Dieu parle à nous, notons qu'il ne dit pas seulement, Faites cecy, ou cela: mais il nous monstre quel nous le sentirons, et quel il se monstrera aussi par experience et par effet de son costé envers nous. Ceste diversité donc des mots dont use David au Pseaume present, n'est pas superflue: car elle nous monstre que la Loy de Dieu n'est pas seulement pour commander comme les hommes doyvent vivre, et en quelle façon: mais qu'elle les certifie de la bonne volonté de Dieu, qu'elle leur donne promesse de salut, qu'elle les meine à Iesus Christ, qu'elle les incite à invoquer Dieu, qu'elle leur baille des ceremonies pour estre confermez en cela, et puis, qu'elle les conduit, et qu'elle les tient en bride. Et de fait, il n'y a qu'un seul verset en ce Pseaume yci (combien qu'il y en ait beaucoup) là ou il n'y ait un de ces mots exprimé, c'est ascavoir, ou de la Loy de Dieu, ou de ses Commandemens, ou de ses Ordonnances, ou de ses Statuts, ou de ses Tesmoignages, ou de sa Voix, ou de ses Iugemens, ou de sa Iustice. Ces mots-la donc, sont yci tant souvent reiterez, qu'il n'y a pas un seul verset, où il n'y en ait l'un, ou quelque fois deux: comme nous le verrons en tout le Pseaume.

Or maintenant venons au propos qui est yci contenu: *Bien-heureux sont ceux qui gardent les tesmoignages de Dieu, et qui le cerchent en tout leur coeur.* En premier lieu, David monstre (comme i'ay desia declaré) que nous aurons bien profité en la Loy, quand nous cognoistrons quelle affection Dieu nous porte, et comme nous devons estre certifiez de sa volonté, et de son amour paternel. Et puis il adiouste à quelle fin c'est que Dieu nous donne une telle certitude: c'est afin (dit-il) que nous le cerchions. Car il est certain, que quand nous aurons cognu Dieu tel qu'il se monstre par sa Parole, qu'il est impossible que nous ne soyons incitez et esmeus à nous addonner à luy. Et qu'ainsi soit, voyci une bonté inestimable qui nous est declarée en Dieu. Qui sera l'homme si pervers et si destitué de sens et de raison, qui ne soit content de se renger, où il pense que gist tout son bien et sa felicité? Et ainsi donc, quand il ne nous chaut de cercher Dieu, c'est signe que nous n'avons rien cognu de ce qu'il nous monstre de sa bonté et misericorde, et de toute ceste affection paternelle dont nous avons tesmoignage en la Loy, et en l'Escriture sainte. Or pource qu'il ne coustera gueres à beaucoup de gens, de faire semblant de cercher Dieu, David monstre qu'il ne le faut point cercher des pieds et des mains, par gestes exterieures du corps tant seulement, mais d'une vraye affection et pure. Bien-heureux sont ceux donc, qui le cerchent de tout leur coeur, dit-il. Comme s'il disoit, Non point à la façon commune des hypocrites, qui font de grandes levées de bouclier, il semblera que ce ne soit que feu d'eux. Nenny, non: mais que l'affection entiere et veritable y soit.

Quant à ce qu'il dit, *De tout leur coeur,* c'est pour nous monstrer, que Dieu ne veut point souffrir un tel partage comme les hommes le feront souvent: car ils seront bien contens de s'adonner à Dieu en partie, et veulent avoir liberté de se tenir au monde, et de ne servir à Dieu que comme à demy. Or David declare, qu'il le faut servir de

tout son coeur: c'est à dire, en integrité, et non pas d'un courage double. Non pas que nous soyons divisez, pour dire, Bien, ie suis content de servir à Dieu, moyennant qu'il ne me demande point du tout à soy: mais que ie puisse apres servir à mes cupiditez, que ie puisse me lascher la bride, pour suyvre le monde. Non non (dit-il) Il faut qu'il y ait une vraye rondeur, que l'homme ne soit point divisé en telle façon. Il est vray que iamais nous ne cercherons Dieu d'une telle perfection, qu'il n'y ait beaucoup à redire: mais aussi l'Escriture saincte n'entend pas ce mot à la rigueur extreme, *De tout leur coeur*, mais seulement elle l'oppose à l'hypocrisie qui est en beaucoup de gens et qui seroit en nous tous, n'estoit que Dieu y remediast. C'est à dire, que nous voudrions bien servir à Dieu à demy, et qu'il nous laissast faire au reste, ainsi que bon nous sembleroit. Exemple. Il y en aura beaucoup, qui ne refuseront pas à Dieu de venir au sermon le dimanche, et de prier en commun, et de garder quelque espece de religion: cependant si voudront-ils que Dieu leur donne liberté de faire ce que bon leur semblera le reste de la sepmaine: ou bien s'ils vienent au sermon plus que le dimanche, il leur semble qu'ils soyent acquitez d'avoir esté yci une heure. Mais encores qu'ils s'eslargissent d'avantage, ils diront qu'ils s'abstiendront de quelque vice. L'un ne sera point paillard, l'autre ne sera point yvrongne, l'autre ne sera point blasphemateur: mais cependant chacun aura son vice particulier, et leur semblera que Dieu les doyve bien supporter, quand pour l'honneur de luy, et comme pour luy gratifier, ils s'abstiendront de quelque vice, et luy obeyront en quelque endroit. Or l'Escriture monstre que tout cela n'est rien, qu'il faut que l'homme s'examine en tout et par tout: et qu'en voyant quelque chose qui soit contraire à la volonté de Dieu, qu'il s'y desplaise, qu'il y renonce, qu'il ne demande sinon d'en estre purgé. Voyla quelle est la perfection, de laquelle parle yci David. Nous voyons maintenant quel est le contenu du second verset, c'est ascavoir que il ne faut pas que nous estudions en la Loy de Dieu, seulement pour scavoir ce qui est defendu ou commandé, mais pour estre certains quel est Dieu envers nous, et quelle affection il nous porte: à ce que nous puissions mettre en luy la fiance de nostre salut, et que nous le puissions invoquer. Et cependant il nous y est aussi monstré, que quand nous aurons gousté la misericorde de Dieu, qu'il nous aura certifié de son amour et de sa grace, que cela nous doit inciter à le cercher, et adherer du tout à luy, et nous addonner à son service. Voire, non point d'une facon exterieure et par hypocrisie: mais de coeur et d'affection entiere, et non point à demy: tellement qu'il y ait une rondeur et integrité, comme desia i'en ay touché.

Or il s'ensuit, *Que ceux qui cheminent en ses voyes, ne feront point iniquité.* David monstre au present verset (en premier lieu) comment c'est que les hommes se desbordent à mal: c'est ascavoir, d'autant qu'ils ne se laissant point gouverner à Dieu. Voyla donc la source de tous les desbordemens, de tout le desordre et de toutes les confusions qui sont au monde, c'est ascavoir que Dieu est bien prest de nous gouverner. Mais quoy? nous ne pouvons porter son ioug, chacun le reiette, et s'en veut exempter. Voyla donc comme la vie des hommes est dissoluë, c'est ascavoir d'autant que Dieu n'ha point son authorité sur eux pour les conduire, comme il est prest de ce faire, et le monstre aussi par sa Loy. Vòyla un Item. Or il y a d'avantage: car David veut confermer le propos qu'il a tenu cy dessus, c'est ascavoir comment c'est que nous sommes bien-heureux, si nous gardons les tesmoignages de Dieu, et si nous cheminons selon sa loy. Car, dit-il, nous ne ferons point d'iniquité en gardant ses tesmoignages: et au contraire, nous ne faisons que provoquer l'ire de Dieu, en mal vivant. Or quand Dieu nous est contraire et ennemy, ne faut-il pas que nostre vie soit malheureuse et maudite? Il est bien certain. Ainsi donc, yci il y a une approbation de ce qui a este dit par cy devant: c'est asçavoir, que la felicité des hommes consiste en ce qu'ils soyent enseignez de Dieu, et qu'ils se tiennent à la doctrine qu'ils auront receuë de luy. Et pourquoy? Car voyla, dit David, comme ils s'abstiendront de mal-faire. Or en s'abstenant de mal-faire, ils ne provoquent point l'ire de Dieu: concluons donc que c'est nostre vraye felicité. Au reste, notons yci, que tous ceux qui ne cheminent point selon la Loy de Dieu, ne peuvent sinon aller à mal et à perdition: voire quoy qu'ils cuident bien faire: et qu'ils se persuadent que leur vie est saincte, si est ce que Dieu en a prononcé autrement. Et ainsi nous avons yci un passage qui est bien digne d'estre noté: car nous voyons l'orgueil qui est aux hommes, en ce qu'ils se font tous acroire, que tout va le mieux du monde, quand ils suyvent leur fantasie, ayans ceste folle outrecuidance en eux, de dire, Nous faisons bien quoy qu'il en soit. Or voicy Dieu (qui en est le seul iuge) lequel en a donné son arrest, que nous ne pouvons pas retracter, et lequel aussi ne retractera point à nostre appetit: c'est asçavoir, que nul ne s'abstiendra de mal-faire, sinon qu'il chemine selon ceste doctrine celeste. Tous ceux donc qui cheminent à leur poste, il faut qu'ils s'en aillent en perdition. Or il y a double façon d'errer entre les hommes, car les uns se desbordent en des transgressions et iniquitez qui sont toutes manifestes: et combien qu'ils cognoissent assez qu'ils font mal, si est-ce qu'ils prenent licence de tousiours

poursuyvre. Comme un paillard, il ne se pourra pas iustifier en sa meschanceté: non fera pas un larron, un blasphemateur, un yvrongue. Tant y a neantmoins qu'ils se donnent tousiours congé d'aller de mal en pis. Il y a une autre façon de mal-faire plus dangereuse, et plus à craindre beaucoup, entant qu'elle est plus couverte: c'est ascavoir quand les hommes ne se cognoissent point pour se condamner, et qu'ils n'estiment point aussi qu'on les puisse condamner, qu'ils auront une folle opinion qui leur bande les yeux. Ceux-la donc (comme font tous hypocrites) se pourront bien iustifier: mais tant y a que Dieu les condamne, comme nous voyons yci. Il ne reste donc, sinon que nous ayons la Loy de Dieu pour toute nostre reigle: car sans cela il faut que toute nostre vie soit dissolue, qu'il n'y ait que confusion et ruine.

Il est dit consequemment, *Que Dieu a commandé qu'on garde diligemment ses statuts.* C'est tousiours ensuyvant le propos que David a tenu car il est bien certain que Dieu a une telle solicitude de nostre salut, qu'il le procure, et l'avance tant que nous le pouvons souhaitter. Or s'il y a telle affection en Dieu, et qu'il nous porte une telle amour: cognoissons que quand il nous commande de garder ses ordonnances et preceptes, qu'en cela il nous signifie que c'est tout nostre bien et felicité. Et qu'ainsi soit, Dieu ne nous demande point à son service, pource que il ait affaire de nous: il n'ha ne faute n'indigence des creatures. Quand donc nous ne ferons pas ce qu'il nous commande, nous ne pouvons pas apporter ne dommage ne profit à nostre Createur, Qui le meut donc à nous soliciter tant comme il fait: et qu'il nous y picque, et pousse à garder ses commandemens? Certes puis que son profit ne le meine point à telle solicitude, il regarde donc à nostre salut. Et par cela nous pouvons conclurre, qu'il n'y a nul autre bien que nous puissions avoir, sinon de cheminer en sa Loy, comme il a esté dit. Mais cependant nous voyons quelle est l'ingratitude des hommes, combien elle est vileine et enorme: car Dieu ne nous declare pas seulement en un mot ce que nous avons à faire: mais il use d'une doctrine familiere et privée, pour nous attirer à soy. Et puis il nous exhorte, d'autant qu'il voit que nous sommes froids et lasches. Et pour cela mesme il use encores de diversité, et insiste là dessus, afin que nous ne pretendions nulle excuse d'ignorance, quand nous n'aurons point suyvi ce qu'il nous monstre par sa Loy: mais que nous soyons convaincus de nostre malice, et cognoissions que nous sommes bien dignes d'aller en ruine et perdition. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce passage, où il nous est declaré que les hommes n'auront nulle excuse, quand ils se desborderont et iront chacun selon son appetit: veu que Dieu nous a prevenu et anticipé, et qu'il nous a declaré que la reigle de cheminer droit est de suyvre ses commandemens: et qu'il n'a point fait cela comme en passant, mais qu'il y a insisté tant qu'il luy estoit possible. Tiercement, que par ce moyen-la, il nous a declaré quel est son amour envers nous, et quelle solicitude il a de nostre bien et de nostre vie.

Or David adiouste, *A la miene volonte que mes voyes soyent adressées à garder tes statuts.* Yci David se picque, et monstre le desir qu'il a de parvenir à cest heur et à ceste felicité dont il avoit fait mention ci dessus. Et il nous faut bien observer cest ordre, car ce n'est point assez que nous cognoissions où gist la felicité des hommes, et quel est le chemin d'y venir, comme Dieu nous l'a ordonné: mais il nous faut venir à nous. Il faut qu'un chacun pense à soy. Comment en es-tu? Puis que ton Dieu est si bening qu'il te cerche, qu'il ne demande sinon que tu viennes à luy, faut-il que tu ne bougès? que tu sois comme un tronc de bois, comme une creature insensible? que tu ne sois point esmeu d'une telle grace que ton Dieu te monstre et te fait sentir? Voyla ce que David nous a voulu enseigner en ce verset, Que mes voyes soyent adressées à garder tes commandemens. Quand il parle de ses voyes, il entend toutes les parties de sa vie, car la vie humaine est appellée chemin. Et non sans cause, car toutes nos pensées, nos affections, sont comme voyes, et comme nos pas. Or il dit, Que mes voyes soyent adressées à garder tes commandemens. En cela il monstre, que l'homme fidele, apres avoir cognu ceste misericorde que Dieu nous a faite en guidant nostre vie, doit entrer en soy-mesme, et doit estimer qu'il n'y a ne raison ne prudence en luy pour se scavoir gouverner: mais que le tout procede de la bonne volonté de Dieu. Voyant donc que nous sommes tant enclins à nous esgarer çà et là, à cause de ceste folle presomption et vaine confiance que nous avons de nostre sagesse, prenons le remede tel que Dieu nous l'ordonne: c'est ascavoir, que renonçans à nous-mesmes, nous mettions sous le pied ceste raison charnelle qui nous deçoit: que nous aneantissions toutes nos cupiditez et meschantes affections, afin que Dieu seul domine, et que nostre vie soit conduite selon sa Loy.

Or il s'ensuit, *Ie ne seray point confus, quand i'auray regardé à tous tes mandemens.* Yci David se conferme en la doctrine prochaine: car il monstre quel est le but auquel il pretend. Seigneur (dit-il) quand tu m'auras fait ce bien que ie soye adressé selon ta Parole, ie ne seray confus en rien. Or quand David a un tel desir, il monstre bien qu'il faut que l'homme se solicite et s'efforce, ou iamais il n'obeira à Dieu, veu qu'il y a tant de contradic-

tions en nostre chair et en nostre nature, que c'est pitié. Autant que nous avons d'affections et de pensées, ce sont autant d'ennemis qui resistent à Dieu, et qui nous empeschent de nous renger à sa volonté. Il faut donc que nous prions à Dieu qu'il nous tiene en bride courte, qu'il soit le maistre, et que nous luy soyons subiets. Au reste, advisons bien à ce qui est yci dit, c'est ascavoir, qu'en regardant aux commandemens de Dieu, iamais nous ne serons confus. Or par cela il nous est signifié, que tous ceux qui suyvent leur propre fantasie, qui regardant çà et là, et se proposent un but, et se forgent un chemin tel que bon leur semble, que ceux-la seront confus et trompez. Il est vray que les hommes, quand ils feront ce que bon leur semblera, cuideront que tout ira le mieux qu'il est possible de souhaiter, se glorifians en leurs vaines imaginations: mais quelle en est l'issue? Dieu les confond en leur arrogance, de laquelle ils estoyent enflez pour un temps. Voulons-nous donc eviter ceste confusion-la des incredules? regardons aux commandemens de Dieu: c'est à dire, que nous ayons là nos yeux fichez, destournans nostre regard de nostre raison, et de nos sens naturels, et de tout ce que nous avons en main qui seroit pour nous divertir. Et il est bien necessaire que nous soyons informez de cela, car si tost que les hommes se donnent licence de penser ce qui est de faire, il leur viendra mille imaginations au devant: et ainsi les voyla destournez de Dieu, les voyla comme alienez de toute la doctrine de salut. Pour ceste cause David monstre qu'il n'y a qu'un seul moyen, c'est ascavoir que nous ayons nostre regard pleinement arresté à la Loy de Dieu, sans nous en destourner çà ne là, comme nous avons accoustumé de faire.

Il dit puis apres, *Ie te celebreray en droiture de coeur, quand iauray apprins les iugemens de ta iustice*, ou, Tes iugemens iustes. En ce verset, David monstre comment c'est que nous pouvons louer Dieu, et c'est tousiours suyvant le fil de son propos. Car nous confesserons tous que nostre vie est miserable, si elle ne tend à louer Dieu. Or maintenant regardons comment c'est que nous le pourrons louer. Il faut que nous ayons esté exercez en ses iugemens, c'est à dire, en la reigle qu'il nous monstre. Car ce mot de iugement, emporte que nous soyons enseignez de ce qu'avons à faire. Comme nostre vie est desbordée si nous passons les limites qu'il nous a faites: aussi, au contraire, nous gardons vraye equité et droiture en luy obeissant. Or il dit donc, que quand il aura apprins le iustes iugemens de Dieu, qu'alors il le celebrera en droiture de coeur. Yci il nous est signifié, que combien que les hommes se persuadent qu'ils louent Dieu le mieux qu'il est possible, toutesfois qu'il n'y a que fiction, iusqu'à tant qu'ils ayent esté droitement enseignez en la Loy. Voyla un Item. Au reste, notons que ce n'est pas tout que nous ayons apprins ce que Dieu nous monstre en sa Parole: mais David parle yci d'une instruction qui prenne racine, et qui demeure au coeur de l'homme suyvant ce qui a esté dit cy dessus. Car beaucoup pourront bien comprendre en leur cerveau quelle est la doctrine de Dieu, mais cependant si est-ce que quand on regarde à leur vie, lors ils monstrent qu'ils n'ont rien profité en son escole. Il faut donc que nostre coeur vienne à l'escole de Dieu, c'est à dire, que ce qu'il nous apprend soit bien imprimé et engravé là dedans. Voyla quelle est la façon d'apprendre dont David parle yci. Car si nous avons esté exercez en ceste sorte, que nous ayons retenu la doctrine de Dieu, nous pourrons bien celebrer son Nom: c'est à dire, nous le pourrons bien louer comme il le commande. Quand il dit, *Ie garderay tes statuts*, c'est à dire qu'il s'est tellement resolu et confermé en la doctrine de la Loy, qu'il a surmonté toutes les affections de la chair et du monde, qui luy pourroyent resister et l'empescher de servir à Dieu. Il avoit dit auparavant, O si mes voyes estoyent adressees là! Il desiroit, comme un homme qui n'ayant point ses souhaits, seroit en travail et en peine. Et faut aussi que nous ayons de tels souspirs en nous, veu la resistance de nostre chair, laquelle est si contraire à la iustice de Dieu, que toutes nos pensees et affections (comme i'ay desia dit) sont autant de contradictions qui nous destournent de son obeissance. Il faut donc que nous disions avec David, Helas! et comment sera-il possible que ie vienne à bout de servir mon Dieu? et que ie m'attende à luy, que ie soye pleinement arresté à ceste reigle qu'il m'a monstrée? Voyla di-ie, les souhaits que nous devons avoir. Mais ce n'est point encores assez que les hommes ayent ce desir de pouvoir servir à Dieu. C'est desia beaucoup quand ils ne demandent sinon que Dieu les pousse et les incite à cela: mais si est-ce qu'il ne faut pas encores là demeurer. Quoy donc? Venons avec David à protester, que nous garderons les commandemens de Dieu: c'est à dire, quand nous avons bataillé contre nos affections desbordees, qu'estans asseurez d'avoir la victoire nous venions à conclurre, Dieu me guidera, tellement que ie garderay ses statuts.

Mais au reste, pource que les hommes n'auront point cela d'eux-mesmes, ils ont tousiours à prier comme David fait, *Ne me delaisse point par trop.* Car si Dieu retire sa main de nous, helas que sera-ce? pourrons-nous avoir un seul desir, une seule bonne pensee? Il est impossible, mais nous declinerons du tout à mal, et mesmes nous luy serons ennemis et adversaires. Il faut donc qu'ayans

tout nostre refuge à Dieu, nous le prions avec David, qu'il ne nous delaisse point. Quand il dit, *Ne me delaisse point grandement*, il signifie que Dieu quelques fois nous laissera forvoyer, il nous laissera tomber ou faire quelque faux pas. Et pourquoy? Pour nous humilier: car qui est celuy qui ne se forvoye, ou bien qui ne cloche, et qui ne tombe bas le plus souvent? Mais si ne faut-il point que nous perdions courage pour cela. Voyant nostre debilité, et qu'il y a beaucoup de fautes et d'imperfections en nous, prions Dieu qu'il ne nous delaisse point par trop: car il n'y a point de difficulté que David n'ait voulu signifier, qu'il cognoissoit beaucoup de fautes en luy: mais il espere que Dieu ne l'abandonnera point du tout. Que s'il luy advient de tomber quelque fois, qu'il sera relevé par sa grace. Et c'est ainsi qu'il nous en faut faire: car nous scavons qu'il n'y a nul qui garde entierement la Loy de Dieu, nous sommes tous transgresseurs d'icelle, nous sommes tous pecheurs. Il faut donc que nous ayons refuge à nostre Dieu, que nous le prions quand nous serons tombez qu'il nous releve par sa bonté paternelle, selon qu'il est prest de ce faire, et qu'il a promis qu'il nous gouvernera en nous supportant, iusqu'à ce qu'il nous ait despouillez de toutes les imperfections de nostre chair. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes: le prians qu'il luy plaise nous faire sentir quel plaisir c'est, quand il nous communique privément sa Parole, et qu'il nous instruit par icelle non seulement pour scavoir discerner entre le bien et le mal: mais pour estre certains et asseurez de son amour, et de sa bonne volonté envers nous. Afin que vivans sous sa charge et sous sa conduite, nous ayons nostre refuge à luy, afin qu'au milieu des miseres et povretez de ce monde, nous ne laissions pas d'estre bien heureux, d'autant que nous tendons à la vie celeste, et à ceste gloire immortelle, comme elle nous a esté une fois acquise par nostre seigneur Iesus Christ son Fils. Et que quand il nous aura une fois introduits au droit chemin, qu'il nous y entretienne de plus en plus, iusqu'à ce qu'il nous ait retirez en son royaume celeste. Que non seulement, etc.

SECOND SERMON.

Du Dimanche 15. iour de Ianvier, 1553.

Second huictain.

BETH.

En quoy l'adolescent rendra il sa voye nette? en y prenant garde selon ta Parole. Ie t'ay cerché de tout mon coeur, ne me laisse point forvoyer de tes commandemens. I'ay caché ta Parole en mon coeur, afin que ie ne peche contre toy. Seigneur, tu es beneit, enseigne moy tes statuts. I'ay raconté de mes levres tous les iugemens de ta bouche. Ie me suis delecté en la voye de tes tesmoignages, autant qu'en toutes richesses. Ie medite en tes commandemens, et considereray tes sentiers. Ie pren mon plaisir en tes statuts, et n'oublieray point ta Parole.

Dimanche passé nous declarasmes en somme l'argument du Pseaume, quel en est l'usage, et quelle instruction nous en pouvons recueillir: c'est ascavoir que l'homme fidele est yci enseigné de s'inciter de lire la Parole de Dieu avec plus grande affection, et de s'y confermer. David a fait cela, lequel estoit excellent par dessus les autres: combien plus donc le devons-nous faire? Nous, dy-ie, qui sommes encores si rudes, et qui sommes bien loin d'avoir tant profité en l'escole de Dieu comme luy. Or d'autant que les hommes sont froids, et qu'ils ont besoin d'estre picquez comme des asnes: voyla pourquoy David monstre yci quelle est l'utilité et le profit que nous recevons de ceste estude continuelle, si chacun de nous s'applique à voir et ouyr ce que Dieu nous monstre en sa Loy, et en toute l'Escriture saincte. Comme maintenant il dit, *En quoy l'homme ieune rendra-il sa voye nette pour garder*, ou pour estre sur ses gardes, *selon ta Parole.* Il monstre yci, que si nous avons affection d'ordonner nostre vie comme il appartient, à ce qu'elle soit bien reglee, qu'elle soit pure et simple, qu'il faut que nous tenions le chemin que Dieu nous a declairé. Il ne faut point que chacun s'attende à son sens propre, qu'un chacun se forge et bastisse ce que bon luy semblera: mais que Dieu domine sur nous, et que simplement nous luy obeissions. Brief, David signifie que toute la Sagesse

des hommes, et toute la perfection de leur vie, est de suyvre Dieu, et de se renger à sa volonté. Il est vray que ceste sentence, de prime face nous semblera par trop commune, et quasi superflue. Et qui est-ce qui ne cognoit cela? qui est-ce qui ne le confesse? Quant à la confession, elle sera assez ordinaire: mais cependant, combien y en a-il peu qui soyent persuadez de ce qui est yci dit? ou bien si nous en avons quelque imagination en nostre teste, où en est la prattique? Elle se trouve en un bien petit nombre de gens.

Ne pensons point donc que ce soit en vain, que l'Esprit de Dieu nous propose ceste regle-cy, c'est d'amender nostre vie selon sa Parole, et de cognoistre que sans cela, tout n'est qu'ordure, tout n'est que puantise, que nous sommes esgarez, nous ne tenons nul chemin que ce soit, voire combien qu'il nous semble le contraire. Mais il faut regarder, pourquoy il est parlé yci notamment d'un ieune homme. Car il est certain que Dieu a donné sa Loy pour les grans et pour les petis, pour les vieux et pour les ieunes: que quand nous commencerons à estre là enseignez dés nostre premiere enfance, qu'il nous y faut continuer iusqu'à la fosse. Pourquoy donc est-ce que David restreint ceste doctrine de la Loy aux ieunes gens? Or ce n'est pas qu'elle ne compete aussi bien aux vieux: mais il y a double raison pourquoy il a parlé ainsi. Nous scavons quels sont les bouillons de ieunesse, qu'il y a telle ardeur aux hommes, qu'il semble qu'on ne les puisse aucunement tenir. D'autant qu'il y a grande difficulté, pour reprimer les affections qui sont ainsi bouillantes et excessives aux ieunes gens: David notamment monstre, que la Parole de Dieu neantmoins y servira de bon remede. Comme s'il disoit, Il est vray que les ieunes gens s'esgarent, voire comme des bestes qu'on ne peut donter, qu'ils auront des ardeurs si grandes qu'on n'en peut venir à bout, on ne les peut tenir en bride, quand on les pense bien tenir, c'est alors qu'ils eschappent: mais s'ils avoyent cest advis-la, de se regler selon Dieu, il est certain qu'ils seroyent bien dontez. Et combien que leurs passions se desbordent, si est ce neantmoins qu'on y verroit une modestie, on y verroit une façon paisible et debonnaire. Le mal donc est que les ieunes gens ne se veulent point rendre subiets à Dieu: car ils trouveroyent un bon moyen en sa parole, et suffisant pour remedier à tous leurs vices. Et cela tend à monstrer quelle vertu il y a en la parole de Dieu, à reprimer les passions les plus excessives qui puissent estre aux hommes. Voyla quant à un Item.

La seconde raison est, que Dieu a voulu monstrer sur tout aux ieunes gens qu'ils ont mestier d'estre tenus courts: autrement qu'ils seront desbordez tant et plus à mal, car leur nature y est d'autant plus encline, qu'il y a peu d'avis et peu de prudence. Il les a donc voulu advertir de ceste necessité-la, afin qu'ils soyent plus soigneux d'appliquer leur estude à la parole de Dieu. Et (en somme) il a voulu advertir tout le monde en general, que nous devons commencer de bonne heure à estre escoliers de Dieu, si nous voulons estre instruits selon sa volonté. Nous scavons ce qui est dit par Salomon en l'Ecclesiastique, qu'il ne faut point que nous attendions d'estre venus aux ans caduques de vieillesse, et que nous soyons rompus et cassez quant au corps, pour nous souvenir de Dieu et y penser. Mais commençons si tost que Dieu nous a donné sens et discretion, et que cela nous continue iusqu'en la fin. Voyla donc une doctrine que nous devons bien noter, car nous voyons quelle est la source de tous les excez, et toutes les dissolutions qui regnent au monde, et ont regné de tout temps, c'est pource que Dieu n'est point obey, car nous aurions lors une bride qui nous suffiroit bien pour nous tenir en rang et en bon ordre, moyennant que nous souffrissions d'estre rengez par la doctrine, laquelle est contenue en l'Escriture saincte. Si donc les hommes avoyent ceste humilité-la, de se renger à Dieu comme à leur maistre, on verroit un ordre angelique, les choses seroyent les mieux dressees qu'on scauroit souhaiter. Mais quoy? Le monde ne veut point obeir à Dieu comme il appartient, et ne peut estre amené à ceste raison. Voyla donc pourquoy nous voyons les choses si confuses. Tant y a que nous sommes inexcusables, puis que nostre Dieu se presente à nous, et nous declaire que si nous suyvons sa Parole, tout ira bien, que nostre voye sera pure et nette, qu'il y aura une vraye perfection en nostre vie. Quand Dieu rend ce tesmoignage-la à sa Loy, il faut que toutes bouches soyent closes, que les hommes soyent abysmez quand ils cognoissent qu'ils ont esté ainsi rebelles à leur Dieu, lequel estoit prest de les bien conduire. Voyla un Item.

Et au reste, si nous avons nos affections si repugnantes, que nos cupiditez soyent comme bestes sauvages, tellement que nous ne les puissions reprimer: cognoissons que nostre Dieu donnera vertu à sa Parole pour nous unir à soy, moyennant que nous tendions à ce but-la. Et qu'ainsi soit, il est yci notamment parlé des corruptions de ieunesse, lesquelles (comme desia nous avons declairé) sont plus excessives et plus desbordees, qu'elles ne sont en des gens desia aagez. Mais tant y a, que et grans et petis pourront bien venir à bout de reprimer leurs affections et leurs cupiditez desordonnées, moyennant qu'ils donnent à Dieu l'honneur qui luy appartient, c'est qu'ils ensuyvent sa Parole. Au reste, il nous faut bien noter l'exhortation que i'ay desia touchée, c'est ascavoir, que David a yci

voulu monstrer aux hommes, qu'ils doyvent commencer de bonne heure à estre escoliers de Dieu, et se laisser gouverner par luy, et qu'ils doyvent continuer en ceste estude-la tout le temps de leur vie. N'attendons point donc d'estre venus au bort de la fosse pour estre sages en cest endroit, comme nous voyons ces gaudisseurs, qui s'esgayent et se desbordent en se mocquant de Dieu, Nous viendrons tout à loisir à repentance. Il ne faut qu'un bon souspir. Puis qu'il est certain que c'est Satan qui les pousse, à les faire abuser ainsi lourdement de la patience de Dieu: gardons-nous d'estre ainsi forcenez.

Mais suyvons ce qui est yci dit, c'est ascavoir que dés nostre ieune aage nous soyons escoliers de nostre Dieu. Et sur tout notons, que les ieunes gens ont yci une leçon speciale, comme il a esté touché. Car David leur monstre qu'ils ont plus de besoin d'estre tenus en bride courte, que n'ont pas les autres. Il est vray que devant Dieu nous sommes tous fols, et comme petis enfans: ie dy mesmes les vieux, et qui ont longue experience, et qui auront quelque gravité devant les hommes, encores est-il tout certain qu'ils sont pleins de folie et d'ignorance devant Dieu. Et mesmes nous oyons la confession que fait David en un autre passage, quand il dit qu'il a esté comme un veau et une beste esgarée, sans raison ne prudence aucune. Et si cela luy est advenu, à luy, di-ie, qui estoit un Prophete si excellent, que sera ce de nous? Ainsi donc, les vieilles gens doyvent bien profiter en ceste escole de la sagesse de Dieu: mais encores ce n'est point en vain, que notamment yci David a exhorté les ieunes. Pourquoy? car comme i'ay desia declaré, ceste aage-la est si inconsiderée que rien plus, et est beaucoup plus subiette aux tentations de Satan et de la chair. Et d'autre part, outre ce que ieunes gens n'ont nul iugement ne prudence, et qu'ils sont ainsi esmeus d'ardeur qu'ils escument leurs grans bouillons: encores au lieu d'avoir quelque modestie, et de recevoir les admonitions qu'on leur fera, ils seront plus fiers et plus rebelles que ne seront pas ceux qui pourroyent avoir occasion d'estre plus faschez, quand on les reprend ou qu'on les redargue. Et qu'ainsi soit, nous voyons auiourd'huy comme tout est desbordé. Il est certain que la droite vertu de ieunesse, ce devroit estre modestie: que les ieunes gens cognussent, que puis qu'ils ne sont point tant garnis de prudence et discretion comme sont les vieux, qu'ils les escoutassent, qu'ils ne fussent point adonnez à leur fantasie, et à leur sens propre. Voyla donc la principale sagesse qui doit estre aux ieunes gens.

Mais quoy? auiourd'huy ils sont effrontez iusques au bout. Et en cela voit-on que le monde est quasi tout desesperé, qu'on est venu au comble de tout mal. Car on verra ces merdailles qui ne scavent point encores moucher leur nez, comme on dit, qu'on devroit foetter encores d'yci à dix ans, comme des ieunes merdiers qu'ils sont, que quand on parlera à eux, ils ne tiendront conte de tout ce qu'on leur dira: mais ils voudront faire des gros, comme on voit qu'ils les contrefont. Et quand on voit un orgueil si desbordé en telles gens, que scauroit-on dire, sinon qu'ils sont possedez de Satan? et qu'ils se veulent monstrer qu'ils sont, ascavoir du tout incorrigibles?

Ainsi donc, d'autant plus nous faut-il bien noter ce passage, quand il dit, *En quoy le ieune homme nettoyera-il sa voye. Ce sera à garder ta Parole Seigneur.* Or il est vray que beaucoup, qui auroyent besoin de ceste remonstrance yci, n'ont garde d'en avoir les aureilles rompues: car ils se scavent bien esloigner du temple: ils ont ce qu'ils demandent d'avoir, ils sont à leurs tavernes, à leurs ieux, et à leurs brelans. Mais quoy? Si est-ce que ceste doctrine ne laissera point de leur estre en condamnation, quand Dieu crie apres eux, comme il le proteste par Salomon, quand il introduit sa sagesse, qui dit, i'ay crié par les rues, i'ay convié et grans et petis, à ce que tous m'escoutassent, et personne n'a daigné me recevoir, et ie n'ay point trouvé logis. Quand donc Dieu nous declaire, que nostre vie sera bien reglee en gardant sa Parole, tous ceux qui fuiront ceste doctrine et admonition, si est-ce qu'ils en auront à rendre conte au dernier iour, d'autant que Dieu les a appelez. Et aussi que non seulement ils ont eu l'aureille sourde, mais ils ont encores adiousté ce mal-la, qu'ils ont fuy les admonitions qui leur estoyent faites par la Parole de Dieu pour les reduire au chemin de salut, du quel ils estoyent destournez. Notamment il est dit, *En gardant selon ta Parole.* Or David a voulu exprimer, que les hommes se pourront faire accroire, qu'ils ont assez de prudence et de discretion: mais tout cela ne leur profitera rien, sinon qu'ils se laissent gouverner à Dieu, suyvant ce qui a desia esté dit.

Or il s'ensuit quant et quant, *Ie t'ay cerché en tout mon coeur, ne me fay point errer de tes preceptes.* David fait yci une belle confession: et laquelle n'est pas commune à tous, Quil a cherché Dieu en tout son coeur. Car encores que nous ayons quelque desir d'aller à Dieu, toutesfois il est si foible que c'est pitié, veu que nous sommes distraits par tant de vanitez, que le monde regne tant en nous, et ne faut rien pour nous retirer de quelque bonne devotion, quand encores nous l'eussions sentie bien grande. Il y en a donc bien peu qui puissent dire à l'exemple de David, qu'ils ont cherché Dieu en tout leur coeur: c'est à dire, d'une telle integrité

qu'ils n'ayent point este destournez de tendre à ce but-la comme à ce qui est le principal de leur vie. Il est vray encores que David n'a point eu une telle perfection qu'il ne luy ait fallu batailler contre les aiguillons de sa chair, et qu'il n'en ait esté retardé. Comme S. Paul aussi confesse qu'il va à Dieu comme en clochant, qu'il ne fait pas le bien qu'il veut et desire, mais qu'il est encore enveloppé de ses vices naturels, pour faire le mal lequel il condamne. David n'a pas esté sans telles tentations: mais quoy qu'il en fust, si est-ce que le principal où il tendoit, estoit de servir à Dieu. Or comme i'ay desia dit, nous sommes bien loing de cest exemple-la. Car ceux qui auiourd'huy sont les mieux affectionnez encores pourront-ils estre enveloppez en beaucoup de vices, et de vaines solicitudes de ce monde, en beaucoup de cupiditez de la chair, que s'ils remuent un pied par chacun iour pour marcher un pas en avant, c'est beaucoup, et encores il adviendra quelques fois qu'ils reculeront au lieu d'avancer. Et neantmoins, David apres avoir protesté qu'il a cerché Dieu de tout son coeur, demande que Dieu ne permette point, qu'il decline de ses commandemens. En cela voyons nous combien nous avons mestier d'invoquer Dieu, à ce qu'il nous tienne la main forte. Voire combien qu'il ait desia besongné en nous puissamment, que nous cognoissions qu'il nous ait fait de grandes graces, ce n'est pas tout. Mais il y a tant de vices et d'imperfections en nostre nature, nous sommes tant foibles et tant debiles, que nous avons bon besoin tousiours de le prier, voire de plus en plus, qu'il ne permette point que nous declinions de ses commandemens. Car si David, ayant protesté qu'il avoit cerché Dieu de tout son coeur, neantmoins adiouste, Ne permets point, Seigneur, que i'erre: que devons-nous faire? Et ainsi apprenons de cheminer en solicitude, car puis que c'est Dieu qui nous donne le bon vouloir, et qui nous donne aussi la vertu de le mettre en execution, et le tout selon sa grace: il faut cheminer en crainte (dit S. Paul) et faire bon guet, à ce que Satan ne nous prene point au despourveu, et qu'il n'ait nulle entrée en nous. Et voyla qui est cause qu'on en voit aucuns qui auront monstré bon signe pour quelque temps, qu'il sembloit que ce fussent des demi-Anges, qui toutesfois se desbordent: et les voit-on desbauchez iusqu'au bout, que Dieu les laisse là comme desesperez. Et d'où procede cela? c'est de ceste nonchalance, qu'il leur semble qu'ils sont desia assez parfaits. Or au contraire, voyla S. Paul qui dit, Ie n'ay point encores atteint iusqu'au but, mais ie m'efforce. Quand il dit, Ie m'efforce, il monstre qu'il a ceste humilité en soy, de laquelle il parle au lieu que i'ay desia allegué: et ceste humilité-la emporte que nous invoquions Dieu à l'exemple de David, comme il nous le monstre en ce passage yci.

Il s'ensuit *I'ay caché ta parole en mon coeur, afin de ne pecher contre toy.* Quand David parle en ceste façon I'ay caché ta Parole en mon coeur, il monstre bien que si nous avons quelque cognoissance vollage, qu'elle ne sera point pour nous retenir, que le diable n'ait incontinent gagné sur nous pour nous accabler de tentations, et en la fin nous abismer. Que faut-il donc? Or ce n'est point assez que nous ayons esté au temple pour ouyr ce qu'on nous y dira, ce n'est pas assez que nous ayons leu chacun en son particulier: mais il faut que la parole de Dieu soit là dedans, que nous l'ayons cachée en nostre coeur, c'est à dire, qu'elle y reside: que nous l'ayons receuë d'une telle affection, qu'elle soit comme imprimée en nous. Si cela n'est, le peché dominera, comme de nature il a son siege aux hommes: car tous nos sens sont meschans et corrompus, toutes nos volontez sont ennemies à Dieu, comme l'Escritute en parle. Il sera donc impossible que les hommes se tiennent au service de Dieu, sinon qu'ils ayent bien caché sa parole en leurs coeurs. Au reste, scachons que David ne s'est point yci vanté de ses prouësses, afin qu'il fust en admiration: mais l'esprit de Dieu parlant par sa bouche, nous a voulu donner un miroir, auquel il nous faut tous conformer: c'est ascavoir, qu'il ne faut point que nous ayons tant seulement les aureilles batues de la doctrine de salut, et que nous l'ayons receuë en nostre cerveau, mais qu'elle soit cachée en nostre coeur, c'est à dire, que nous l'ayons là mise comme en un thresor. Car ce mot de Cacher emporte que David ne s'est point estudié à ambition, à vaine gloire, pour se monstrer et pour avoir belle parade devant les hommes: mais qu'il a eu Dieu tesmoin de ce desir secret qui estoit en luy. Il n'a point eu regard aux creatures, mais il s'est contenté de ce qu'ayant un tel thresor, il scavoit bien que Dieu qui le luy avoit donné, en feroit si bonne et seure garde, qu'il ne seroit point exposé à Satan pour l'en destituer. Or S. Paul nous declaire, que l'estuy ou le coffre auquel ce thresor doit estre caché, c'est la bonne conscience. Car il dit que plusieurs estans destituez de ceste bonne conscience, ont aussi perdu la Foy et en ont esté privez. Comme si un homme laissoit son bien à l'abandon, sans fermer nulle porte, il seroit bien aisé aux larrons de ravir et piller tout: ainsi nous exposons à Satan le thresor que Dieu nous avoit donné en sa parole, sinon qu'il soit bien caché en ceste bonne conscience, et au profond de nostre coeur, comme parle yci David.

Il adiouste quant et quant, *Seigneur tu es benit, enseigne-moy tes statuts.* Apres avoir dit, Ie t'ay cerché en tout mon coeur: il adiouste, Seigneur,

tu es benit, enseigne-moy tes statuts. En ce verset David monstre, que ceste requeste qu'il a faite cy dessus, n'est pas fondée sur quelque merite qu'il pretend d'avoir. Il est vray que de prime face on pourroit dire, que David entend, que Dieu ne le laissera point, d'autant qu'il l'a cerché, et de là conclurre qu'il faut donc que l'homme alle devant, et qu'il anticipe la grace de Dieu, et puis Dieu aidera. Voyla qu'on pourroit penser, mais ce n'est pas l'intention de David. Et qu'ainsi soit, il est bien certain qu'il n'attribue point à sa vertu propre d'avoir cerché Dieu en son coeur: car desia il faut que nous soyons touchez de l'Esprit de Dieu, quand nous avons une telle affection. Et pourquoy? De nature nous sommes destournez de Dieu, et toutes nos forces, toutes nos puissances, toutes nos estudes tendent à nous aliener de luy. Ainsi il faut qu'il nous attire à soy, comme il le declaire en beaucoup de lieux de l'Escriture. David donc avoit desia esté prevenu de la grace de Dieu, seulement il demande à Dieu qu'il continue ce qu'il a commencé, comme il cognoit bien qu'il en a besoin. Comme s'il disoit, Seigneur ie cognoy que desia tu as besongné en moy puissamment par ton sainct Esprit, quand ie t'ay cerché: or ie ne l'ay pas fait, sinon estant conduit par ta main, mais ce n'est pas tout, sinon que tu perseveres: et quand tu le feras, Seigneur, c'est pour t'en attribuer toute la louange, d'autant que tu l'auras fait par ta pure grace. Par cela donc nous voyons, que David ne s'est point voulu yci magnifier comme estant enflé en ses vertus et merites: mais d'autant que Dieu merite d'estre benit et exalté, à ce que nous luy rendions toute gloire, voyla pourquoy il s'asseure qu'il sera enseigné de luy, qu'il sera confermé de plus en plus en la doctrine qu'il avoit desia apprinse. Car quand il dit, Enseigne-moy en tes Status, ce n'est pas qu'il fust rude et ignorant du tout, qu'il fust un novice, luy qui estoit Prophete, qui avoit la charge d'enseigner les autres, qui estoit Roy. David donc ne parle point comme ignorant: mais il cognoit bien que ce n'est point encores assez de tout cela, sinon qu'il profite de plus en plus. Or si David a parlé ainsi, ie vous prie que devons-nous faire? quand donc nous voudrons obtenir ceste grace de Dieu qu'il nous instruise en ses statuts, amenons-luy ceste raison, et que nous y soyons fondez, c'est ascavoir, qu'il est benit et louable.

Et sur tout cognoissons la necessité que nous avons de cela: c'est que combien que desia nous ayons esté enseignez en l'Escriture saincte, qu'il faut que nous soyons escoliers iusques en la fin, et que nous prions Dieu qu'il nous donne accroissement de foy de iour en iour: ie dy mesme ceux qui sont constituez pour annoncer la Parole. Il est vray que ce seroit une trop grande presomption à un homme de monter en chaire, et d'usurper cest office de parlér au nom de Dieu, sinon qu'il fust bien exercé en l'Escriture saincte: mais tant y a que iournellement nous montons en chaire à ceste condition d'apprendre, quand nous enseignons les autres. Estant yci, ie ne parle pas seulement afin qu'on m'escoute: mais il faut que de mon costé ie soye escolier de Dieu, et que la Parole procedante de ma bouche, me profite: autrement malheur sur moy. Notons donc, que les plus parfaits en l'Escriture, sont fols et outrecuidez, sinon qu'ils cognoissent qu'ils ont besoin que Dieu soit leur maistre d'escole tout le temps de leur vie, qu'il faut qu'ils soyent confermez de plus en plus, à l'exemple de David. Il est vray, que ces choses meriteroyent bien d'estre deduites plus au long, mais ie regarde à une chose, qu'en traittant ce Pseaume yci comme par sommaires, la memoire en soit mieux imprimee. Car, comme ie dy au premier sermon qui fut dimanche passé, ce n'est pas sans cause que l'Esprit de Dieu a voulu que ce Pseaume fust composé selon les lettres de l'Abc, afin qu'il soit commun à tous, autant que le Pater, comme on dit. Puis donc que nostre Seigneur a voulu que ce Pseaume nous fust familier, et propre à nostre usage, il est bon et necessaire aussi que l'exposition en soit donnee pure et simple, que nous suyvions le fil du texte, tellement qu'on cognoisse quasi de mot à mot, tout ce qui est yci contenu. Or il reste, qu'un chacun entende ce qui aura esté exposé, sans en attendre trop longue repetition. Toutesfois ie m'estudieray tellement à brieveté, qu'au plaisir de Dieu les choses ne seront point trop obscures, moyennant qu'on y soit attentif.

Or il adiouste, *I'ay raconté les iugemens de ta bouche en mes levres.* David monstre en ce passage, l'accord qui doit estre entre Dieu et nous: ascavoir que Dieu nous instruise, et quand nous avons escouté ce qu'il nous dit, qu'un chacun responde Amen, et qu'il y ait une melodie et accord entre luy et nous, sans repugnance ne contradiction. Voyla en somme ce qui est signifié en ce verset. Or cependant nous avons à noter que David monstre, qu'il ne se contente pas de suyvre Dieu et d'adherer à luy, mais qu'il tasche et demande, entant qu'en luy est, d'inciter aussi bien ses prochains, et faire que Dieu soit servy d'un commun accord par tout le monde. Celuy donc qui aura un vray zele d'honnorer Dieu, ne pensera point seulement à soy, mais il regardera par tout: et cerchera les moyens tant qu'il luy sera possible, de redresser ceux qui sont desbauchez, d'inciter ceux qui sont froids et nonchalans, de fortifier ceux qui sont debiles, d'entretenir ceux qui sont desia en bon train, et les avancer tant plus. Voyla à quoy regardent tous fideles. Car le Seigneur nous enseigne à

ceste condition-la, que non seulement un chacun pense de soy en privé, mais aussi que nous ayons une solicitude mutuelle les uns des autres, et quand nous aurons ce zele, cognoissans que Dieu a creé tout le monde à ceste condition-la, qu'un chacun luy rende obeissance. Mais il nous faut bien noter l'ordre qui est yci tenu: car David ne commence point par ce mot, Qu'il a raconté les iugemens de la bouche de Dieu en ses levres. Il avoit desia dit auparavant, qu'il les avoit cachez en son coeur. Ce que David dit estre caché en son coeur, il le declaire puis apres de bouche. En quoy il monstre que chacun doit commencer à soy. Quand il est question que nous voulons instruire et enseigner nos prochains, il ne faut pas que nous leur disions, Allez devant: mais, venez apres moy, ou quant et quant: et que tendans tous d'aller au droit chemin, nous taschions aussi tous ensemble d'aller à nostre Dieu, pour estre conioints à luy en vray foy. Et ie dy ceci pource qu'on en verra beaucoup qui scauront bien babiller, et semblera qu'ils soyent les plus grans docteurs du monde. Mais quoy? qu'on regarde leur vie cependant, et on trouvera qu'il n'y a qu'infection et puantise, qu'ils se mocquent de Dieu en tout ce qu'ils font. Ainsi donc, il faut que nous ensuyvions l'ordre qui est yci tenu de David, c'est ascavoir, que la Parole de Dieu soit cachee comme un thresor au profond de nostre coeur: et puis quand nous aurons ceste affection-la en nous, que nous taschions d'y attirer aussi les autres, et que nous allions, accordans tous ensemble pour honorer nostre Dieu: et que celuy qui aura esté enseigné d'avantage que ses prochains, qu'il se cognoisse tant plus tenu et obligé à Dieu, pour faire ce qui nous est yci monstré de David. Car combien que nous ne soyons pas Prophetes comme il estoit, si est-ce neantmoins qu'il a este dit en general à tous, Admonestez les uns les autres. Sainct Paul parle à tous fideles, et tous Chrestiens. Ainsi donc, que nous scachions que cecy nous compete et appartient: et sur tout, comme i'ay dit, que ceux qui sont les plus avancez, que Dieu veut qu'ils desployent la grace qu'ils ont receuë pour l'edification commune de l'Eglise, et de l'instruction de leurs prochains.

Il s'ensuit, *I'ay prins plaisir en la voye de tes tesmoignages, comme en abondance de richesses.* Yci David monstre, qu'estant desveloppé des affections terriennes, dont les hommes sont occupez par trop, il s'est efforcé de tendre du tout à Dieu. Car il est impossible que nous sentions ceste douceur qui est contenue en la Parole de Dieu, et que ceste doctrine de salut nous plaise, tellement que nous y soyons adonnez, qu'auparavant nous n'ayons retranché toutes ces cupiditez et affections mauvaises qui dominent par trop en nous. C'est comme si on vouloit faire venir du blé en une terre, laquelle fust pleine de ronces, d'espines, et de mauvaises herbes: ou qui voudroit faire croistre du vin sur des pierres et des rochiers, où il n'y auroit nulle humidité: car qu'est ce que de la nature des hommes? c'est une terre tant sterile que rien plus. Qu'est ce de toutes leurs affections, sinon des ronces et des espines, et mauvaises herbes, qui sont pour suffoquer et aneantir toute la bonne semence de Dieu? Ainsi donc, ce n'est pas sans cause que David met yci les richesses à l'opposite de la parole de Dieu, et ceste convoitise dont les hommes sont menez et enflammez, au desir qu'il a de suyvre Dieu, et de cheminer selon sa parole. Comme s'il disoit, Helas Seigneur, il est vray que ie suis adonné aux vanitez de ce monde aussi bien que les autres: mais tant y a que i'ay desiré ta Parole sur tout, et me suis efforcé de tenir toutes les affections mauvaises de ma chair comme captives. Et ainsi nous voyons quelle doctrine nous avons à recueillir de ce passage, c'est ascavoir que si nous voulons estre bons escoliers de Dieu, et prendre plaisir en la voye de ses tesmoignages, qu'il faut que les cupiditez de nostre chair soyent dontees auparavant, et que nous apprenions de n'estre point adonnez aux choses de ce monde, que nous ne soyons point enveloppez en ce que les hommes imaginent estre le comble de toute leur felicité: mais que nous scachions mespriser les richesses, et tout ce qui nous destourne de Dieu, et de nostre Seigneur Iesus Christ, que nous le tenions comme fiente et ordure, ainsi que dit sainct Paul. Or cependant, il est bien certain que David n'a point reietté les richesses qu'il avoit. Estant Roy et opulent, comme nous scavons, il n'a point ietté l'or et l'argent au profond de la mer, il a usé de l'abondance que Dieu luy donnoit: mesmes nous voyons quelle a esté l'excellence et la beauté de sa maison, comme l'histoire saincte le recite. Mais cependant, si a-il suyvi la regle que l'Escriture nous donne: c'est qu'il a usé tellement des biens de ce monde, comme s'il ne les eust point possedé. Il faut donc que nous passions par ce monde sans que nous y soyons retenus, comme S. Paul nous exhorte: que si Dieu nous donne abondance, que nous en scachions user, sans que nostre coeur s'entortille là: et que cependant nous soyons povres en nostre esprit, c'est à dire, que nous soyons prests de quitter tout, toutes fois et quantes que Dieu nous en voudra destituer, et que nous ayons tousiours un pied levé pour aller à luy, quand sa volonté sera de nous retirer de ce monde. Mais encores, ce n'est pas sans cause que David a parlé yci de l'abondance des richesses. Car nous voyons que c'est la source de tous maux que l'avarice, comme sainct Paul en parle. D'autant donc que les hommes sont tant adonnez aux

biens de ce monde, et qu'ils pensent estre malheureux sinon qu'ils ayent de quoy et qu'ils soyent tousiours bien garnis: retenons la leçon qui nous est yci monstree: c'est ascavoir, qu'il faut que tout nostre desir soit en la voye des tesmoignages de Dieu, comme en toutes les richesses: c'est à dire, que nous ayons là tout nostre contentement et repos.

Or en la fin David adiuoste, *Ie m'exerceray en tes commandemens, et garderay tes voyes: ie prendray plaisir en tes statuts, et n'oublieray point ta parole.* C'est la conclusion, qui est pour confermer le propos que nous avons desia tenu: car David ne dit rien yci de nouveau, mais il proteste que comme il avoit commencé, qu'il prendra tousiours plaisir aux commandemens de Dieu, et en la doctrine qui est contenue en l'Escriture saincte, et qu'il appliquera là toute son estude, qu'il y continuera, que iamais ne mettra en oubly le desir de profiter en l'obeissance de Dieu. Or si David a ainsi parlé, cognoissons que ce n'est pas assez que nous ayons une bonne affection en nous de nous adonner au service de Dieu, et que pour ce faire il y ait desia besongné: mais il nous faut donner des coups d'esperon, pour nous faire tousiours avancer de plus en plus. Car iamais les fideles ne courront d'une telle ardeur, que tousiours ils ne trainent quelque iambe, et qu'ils ne viennent à Dieu comme en clochant. Que faut-il donc? En protestant avec David que nous ne mettrons point en oubly ce que Dieu nous a monstré une fois, que nous continuons aussi à nous picquer: à ce qu'il y ait tousiours plus de vehemence en nous pour aller à luy avec plus ardent desir et meilleur courage. Tellement que nous parvenions en la fin à ceste perfection, à laquelle Dieu nous appelle et nous convie: c'est que nous ayant desveloppez de nostre chair et de nostre nature, il nous conioigne plenement à sa iustice, et que sa gloire reluise en nous. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance des fautes innumerables, par lesquelles nous ne cessons de provoquer iournellement son ire contre nous. Le priant qu'il luy plaise de nous faire sentir nos maux et nos vices, mieux que nous n'avons point fait: voire afin de cercher les remedes, qui nous sont ordonnez par luy, de nous exercer en la lecture de sa saincte Parole, et en la predication qui nous en est iournellement faite. Et cependant que nous ne laissions pas de l'invoquer, afin que par son sainct Esprit il besongne au dedans de nos coeurs: et qu'il ne permette point que la doctrine que nous oyons par la bouche des hommes soit inutile, mais qu'elle ait sa vertu et son effet, tellement que de iour en iour nous soyons confermez en icelle: et que de plus en plus nous apprenions de renoncer au monde, et à tout ce qui nous pourroit destourner d'estre unis et conioints à nostre Seigneur Iesus Christ qui est nostre chef. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

TROISIEME SERMON.

Du Dimanche 22. iour de Ianvier, 1553.

Troisieme Huictain.

GIMEL.

Fay ce bien à ton serviteur, afin que ie vive, et ie garderay ta Parole. Descouvre mes yeux, afin que ie considere les merveilles de ta Loy. Ie suis pelerin en la terre, ne cache donc point de moy tes commandemens. Mon ame est transie du desir qu'elle a en tout temps envers tes iugements. Tu as deffait les orgueilleux: ceux qui se desvoyent de tes commandemens sont maudits. Oste de moy l'opprobre et le mespris: car i'ay gardé tes tesmoignages. Les princes mesmes se sont assis, et ont parlé contre moy: cependant ton serviteur devisoit de tes statuts. Aussi tes tesmoignages sont mes passetemps, et les gens de mon conseil.

Nous aurions beaucoup profité, si nous scavions quelle est la fin de nostre vie, pourquoy c'est que Dieu nous a mis au monde, et qu'il nous y nourrit: mais il y en a bien peu qui y pensent. Il est vray qu'un chacun respondra, que c'est bien raison que nous facions hommage de nostre vie à Dieu, puis que c'est de luy que nous la tenons: et aussi qu'il soit glorifié de tant de biens qu'il nous eslargit. Mais quoy? Quand nous avons confessé cela, c'est pour monstrer nostre ingratitude: car nul ne s'en acquite cependant. Voyla pourquoy le S. Esprit, voyant les hommes tant attachez à ce monde, leur

reduit en memoire, pourquoy c'est qu'ils doyvent yci vivre. Comme en ce passage David fait sa requeste à Dieu, pour obtenir ce bien, *qu'il vive en gardant la voye droitte.* Comme s'il disoit, Seigneur, ie n'appete point de vivre pour me souler en ce monde, pour y avoir mes commoditez: mais i'ay une autre fin plus haute et plus excellente que celle-la, c'est ascavoir, afin que ie te serve. Ainsi donc, toutes fois et quantes que nous appeterons de vivre, qu'il nous souvienne de ceste requeste que fait David, c'est ascavoir, que nous ne devons pas estre semblables aux bestes brutes, vivans et ne scachans pourquoy: mais que nous tendions tousiours à ce but, que Dieu soit honnoré de nous. Car sans cela aussi, nous sommes plus miserables que ne sont toutes les autres creatures. Chacune crature suyvra son naturel: et combien que les bestes ayent une vie penible et fascheuse, si est-ce toutesfois qu'elles ne sont point encore tant tormentees que les hommes, en leur endroit. Nous scavons, et sentons par experience, que les cupiditez mauvaises de nostre chair, sont comme des fournaises allumées en nous, qu'il ne faut point que nous ayons personne qui nous persecute, chacun se donnera assez de mal et de fascherie en soy, les uns par leur ambition, les autres par leur avarice, les autres par leurs paillardises. Ainsi donc la vie des hommes sera bien malheureuse, s'ils n'ont regard plus loin, ascavoir que nous devons tousiours tendre à ce but de servir à nostre Dieu, et de garder sa Parole. Quand nous aurons là toute nostre affection, nostre vie sera benite. Mais au contraire, quand un homme est si brutal, qu'il ne demande sinon à demeurer yci longtemps, et n'a en recommandation que son corps, et ceste vie temporelle: d'autant plus qu'il sera au monde, d'autant cueillira-il sur soy plus de malediction de Dieu. Ainsi donc, retenons bien ceste priere que fait yci David: c'est ascavoir, qu'il demande ce bien à Dieu, qu'en vivant il observe sa Parole. Comme s'il disoit, Helas Seigneur, ie voy que les hommes sont si pervertis, que nul ne pense quelle est la fin de sa vie. Et tant sont adonnez à mal, qu'ils ne font que provoquer ton ire de plus en plus. Ne permets point que ie soye de leur rang, mais que tu me faces la grace d'avoir une vie reglee comme elle doit: c'est à dire, que ie m'employe à te servir et honnorer.

Or il adiouste quant et quant, *Ouvre mes yeux, afin que ie considere les merveilles de ta Loy.* Yci il monstre que ce n'est point sans cause qu'il a fait ceste requeste à Dieu: car si cela estoit en nostre main de suyvre la Parole de Dieu, et la garder, ce seroit hypocrisie et fiction d'en faire nulle priere. Car nous demandons à Dieu ce que nous n'avons point, et en nos oraisons tousiours il faut confesser nostre povreté et indigence. Or ne seroit-ce pas une moquerie, que ie demandasse à Dieu une chose que i'ay en ma puissance? Ie luy demanderay qu'il me la donne, et ie l'ay desia. Il est vray qu'encores ce que nous avons il nous le faut bien demander à Dieu. Pourquoy? Cognoissans que nous n'en pouvons pas iouir ny user sans sa grace: et encore l'usage ne nous viendra iamais à profit, sinon entant qu'il le benira, comme nous luy demandons nostre pain ordinaire. Encores que la nappe soit mise, que la souppe soit dressee (comme on dit) si est ce que nous demandons à Dieu qu'il nous donne nostre nourriture. Et par cela, comme i'ay dit, nous monstrons que rien ne nous profitera, sinon entant qu'il sera benit par la grace de Dieu et par sa bonté. Tant y a que nous le demandons, en faisant tousiours confession de nostre indigence. Ainsi donc, il faloit bien que David n'eust point cela en sa main ny en sa faculté, de garder la Parole de Dieu.

Et c'est ce qu'il adiouste en ce verset, *Seigneur ouvre moy les yeux*, Comme s'il disoit, Helas Seigneur, tant s'en faut que i'aye la puissance de garder ta Parole, que mesme ie n'y entendray rien, sinon que tu me conduises: il faut que tu commences et que tu parfaces le tout. C'est moins de penser que de faire: car il y en a beaucoup qui cognoissent le bien, et toutesfois le reiettent. Or David declaire, que non seulement il est privé du pouvoir d'observer la Parole de Dieu, mais aussi qu'il n'en aura nulle intelligence, sinon entant qu'elle luy sera donnée par le sainct Esprit. Notons bien qui est l'homme qui parle. David, un Prophete si excellent. Et toutesfois, si est-ce qu'il declaire (voire sans feintise) qu'il est ignorant, sinon entant que Dieu l'enseignera. Et ne parle point yci d'une instruction humaine, comme nous comprendrons en nostre teste les choses qui nous estoyent auparavant incognues. David confesse que tout cela ne luy servira de rien, si Dieu n'adiouste encores un autre bien plus grand et plus excellent: c'est ascavoir, qu'il soit illuminé par le sainct Esprit. Puis qu'ainsi est donc que David, qui estoit Prophete excellent, a cognu que ne par lecture, ne par predication il ne pouvoit pas cognoistre ce qui estoit requis à salut: que sera-ce de nous, qui sommes encores bien loing d'estre si advancez comme il estoit? Et ainsi, ne cuidons point par nostre industrie, et par nostre sens aigu parvenir si haut, que d'entendre les secrets de Dieu: mais cognoissons que nous avons besoin d'estre illuminez par la grace de son S. Esprit, qu'il nous ouvre les yeux, et que sans cela nous sommes povres aveugles. Or si ceci estoit bien entendu, nous ne verrions pas un tel orgueil comme il est entre les hommes, qu'un chacun veut estre sage pour se scavoir gouverner. Nous pourrons bien protester que Dieu nous a

donné sa Parole: mais cependant nous ne laisserons pas d'estre aveugles, n'y cognoissans rien, iusqu'à ce qu'il donne ouverture en nos esprits: car quand il n'y aura que nostre sens et nostre naturel qui gouverne, quelle bestise y aura-il entre les hommes? Voyla donc comme nous serons mieux instruits à humilité, quand la doctrine sera bien imprimée en nos coeurs. Tant y a que cecy n'a point esté dit en vain, mais afin que nous soyons admonestez à l'exemple de David, de nous presenter à Dieu: et en confessant que nous ne sommes point capables de rien cognoistre, sinon qu'il y mette la main, que nous le prions, que par son sainct Esprit il nous ouvre les yeux. Et afin que cela ne fust trouvé estrange, que David demandoit que les yeux luy fussent ouverts, il monstre que ceste sagesse qui est contenue en la Loy de Dieu, est trop haute pour les hommes, voire combien qu'ils pensent estre aigus et subtils.

Et pourtant il dit, Seigneur, ouvre-moy les yeux, *afin que ie considere les merveilles de ta Loy.* Pourquoy use-il de ce mot de Merveilles? c'est comme s'il disoit: Combien que le monde tienne la Loy de Dieu pour une chose legiere, et luy semble que ce ne soit quasi que pour les idiots, et pour les petis enfans: toutesfois que luy l'estime une sagesse qui surmonte tout son sens, qu'il y a là des secrets admirables. Autant en est dit de l'Evangile: et non sans cause. Et de fait, ce qui nous est auiourd'huy declairé plus à plein en l'Evangile, estoit desia contenu en la Loy: seulement c'estoyent des ombrages plus obscurs, qu'ils ne sont pas depuis la venue de nostre Seigneur, Iesus Christ. Mais cependant si est-ce que ceste sagesse n'a point changé, comme Dieu aussi n'est point muable, ce n'est pas donc sans cause que toute l'Escriture saincte est nommée une sagesse, que les Anges mesmes de paradis ont en admiration. Or si les Anges sont estonnez des secrets contenus en l'Escriture saincte, ie vous prie quelle reverence est-ce qu'elle merite d'avoir entre les hommes mortels? Nous ne sommes que povres vers de terre qui rampons yci bas. Si on fait comparaison de nous avec les Anges et que sera-ce? Or voyla les Anges qui sont ravis en estonnement pour ceste sagesse qui est en la Parole de Dieu, et cependant nous n'en tiendrons conte, cependant nous estimerons que ce soit une chose basse et puerile. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce mot de David, que la doctrine de la Loy n'est pas comme les hommes la reputent: c'est à dire, une chose de petite valeur, ou une doctrine vulgaire, mais qu'il y a une sagesse admirable, qu'il y a des secrets lesquels nous doyvent ravir, d'autant qu'ils surmontent de beaucoup nostre sens. Mais qui est cause que les hommes estiment si peu la Loy de Dieu, c'est à dire toute sa Parole? En cela le proverbe commun est pratiqué quand on dit, Qu'un fol ne doute de rien. Et nous le monstrons assez: car beaucoup n'estiment rien l'Escriture saincte, et leur semble que ce qu'ils y lisent est par trop commun: mais c'est pource qu'ils ne scavent que c'est, et qu'ils ne cognoissent point les grans thresors qui sont là cachez. Mais ceux qui une fois auront entendu quelle est la maiesté de Dieu, qui se monstre et se declaire là, qui verront où c'est que Dieu nous appelle et convie, qui cognoistront la grandeur et douceur des promesses qui nous sont là offertes: ceux-la diront avec David, Seigneur ta Loy est admirable. Et ainsi par consequent, ils demanderont que leurs yeux soyent illuminez, confessans qu'ils sont aveugles, iusques à ce que Dieu ait besongné en eux par son S. Esprit.

Or il s'ensuit, *Ie suis estranger en la terre, ne cache point tes commandemens de moy.* Quand David adiouste ce verset, il veut confermer le propos qu'il avoit desia tenu auparavant: c'est ascavoir qu'il ne demandoit point simplement à vivre, comme si sa vie luy eust esté precieuse sans autre regard: mais il tendoit plus loing. Il dit donc maintenant, Ie suis estranger au monde: ainsi ne cache point tes commandemens de moy. Ceux qui font yci leur nid perpetuel par imagination, et qui pensent avoir leur paradis au monde: ceux-la n'ont que faire des commandemens de Dieu pour leur salut. Car c'est assez qu'ils ayent à boire et à manger pour gourmander, qu'ils ayent leur voluptez et delices, qu'on les honnore, qu'ils soyent en credit: voyla tout ce qu'ils demandent. Voire: car ils ne montent point plus haut que ceste vie corruptible et caduque. Ceux-la donc ne sont pas beaucoup tormentez, et n'ont nul soucy des commandemens de Dieu, quand ils en seroyent privez, ce leur seroit tout un. Quand un avaricieux, un paillard, un yvrongne, un ambicieux n'orroit iamais un seul mot de predication: qu'on ne luy parlast ne de Dieu, ne de Chrestienté, ne de la vie eternelle, il ne laisseroit pas d'aller son train. Et mesme, ce leur est comme ennuy et propos de melancolie que d'ouyr parler de Dieu, ils voudroyent bien qu'on ne leur en fist iamais mention ne nouvelles. Ce n'est pas donc sans cause que David requerant de n'estre point privé des commandemens de Dieu, met ceste raison yci: c'est ascavoir, d'autant qu'il est estranger en la terre. Comme s'il disoit, Si ie n'avoye autre regard qu'à la vie presente, ie seroye malheureux, et vaudroit mieux que ma mere m'eust avorté, que ie fusse abysmé cent fois. Et pourquoy? car nous ne faisons que passer par ce monde: nous tendons à une vie plus excellente: comme c'est là aussi qu'est toute nostre esperance. Puis qu'ainsi est donc que ie suis estranger au monde, Seigneur, ne

permet point que tes commandemens me soyent ostez.

Or ce passage contient une doctrine et exhortation qui nous est bien utile, car nous scavons quelle froidure il y a en nous, au lieu que nous devrions avoir un desir ardent d'estre enseignez en la Parole de Dieu, et y estre confermez de plus en plus. Ie vous prie combien sommes-nous nonchalans? Or qui en est cause? Il faut tousiours venir à la racine du mal: quand nous voyons quelque vice en nous, nous devons enquerir de la cause, afin d'y cercher remede. Or c'est d'autant que nous sommes aveuglez, et qu'il nous semble que nous devons tousiours demeurer en terre, qu'un chacun se forge yci une vie immortelle. Et quand nous sommes ainsi addonnez au monde, que nous pensons y avoir un heritage permanent, voyla qui est cause que nous mesprisons et Dieu et sa parole, ou bien qu'il ne nous chaut gueres de cercher la doctrine de nostre salut. Que faut-il donc? Que nous regardions plus loing qu'au monde, afin de venir à Dieu, et d'estre exercez en ceste estude dont il est yci question, pour dire avec David: Seigneur, puis que nous sommes estrangers en ce monde, c'est à dire, que nous avons seulement à passer yci, que nostre vie est si briefve que rien plus, ne permets que tes commandemens nous soyent ostez. D'autrepart, David a voulu signifier, qu'il eust esté comme un povre homme esgaré et errant, sinon qu'il eust eu la conduite de la Parole de Dieu. Et ceste similitude-la est bien convenable. Nous scavons qu'un homme qui sera en pays estrange, se trouvera tout nouveau et esperdu, s'il n'ha quelque guide et conduite, il ne scaura que devenir. Or ainsi en est-il de nous, si nous ne sommes addressez et conduits par la main de Dieu. Et pourquoy? Car nous sommes comme estrangers en ce monde. Il est vray que nous n'y sommes que trop attachez, quant à nostre affection, mais cependant, ô! nous ne laissons pas d'estre si confus en nos sens, que nous ne scavons quel chemin nous avons à tenir, sinon qu'il nous soit monstré. Voyla donc le second point qu'emporte la similitude dont use yci David, disant qu'il est estranger au monde: c'est qu'il se plaind, qu'il y est nouveau et confus, et pour ceste cause il prie Dieu, qu'il le gouverne par sa Parole.

Or il s'ensuit. *Mon ame est ravie du desir qu'elle a en tes droitures en tout temps.* Quand il dit que son ame est ravie, c'est pour protester, qu'il n'a point demandé à Dieu ce que nous avons ouy, par ceremonie ne par acquit, comme beaucoup font, qui prient assez Dieu qu'il les illumine, et qu'il les conferme en la verité de sa Parole, et qu'il les guide: mais cependant ce n'est pas qu'ils cerchent cela comme ils doyvent. Or tout cela n'est que ceremonie, et Dieu ne veut point estre ainsi mocqué Nous ne faisons aussi que profaner son sainct Nom, quand nous usons de telles requestes, qui ne procedent point d'un vray desir et affection. Voyla pourquoy David adiouste, que son ame a esté ravie: car le mot qui est yci, emporte comme si son ame estoit du tout defaillante. Mon ame donc defaut, pour le desir qu'elle a de tes commandemens. Parquoy il y a yci trois choses à noter. L'une est, que si nous voulons obtenir de Dieu qu'il nous conduise, et que sa Parole soit nostre voye, et nostre adresse, que nous ne devons pas luy faire une telle oraison par hypocrisie, comme en nous mocquant de luy, ne froidement: mais avec un vray desir lequel nous transporte comme hors de nous, tellement que nous ne tenions plus rien de la vie presente, mais que nous advisions de tendre plus haut. Voyla le premier article que nous avons yci à noter. Le second est, que ce desir encores ne doit point estre seulement comme une affection volage, mais un desir ardent. Car il dit que son ame a defailly. Pourquoy? Regardons un peu quels sont nos appetis et cupiditez, quand nous nous destournons de Dieu pour nous addonner aux choses terriennes. Ils sont si excessifs et si desbordez que c'est pitié, et n'y a ne fin ne mesure. Si nous avons un desir maigre, un desir ie ne scay quel, de cheminer selon Dieu: ce desir-la seroit bien tost abbatu, comme une goutte de vin, quand on y mettra cent fois autant d'eau. Ie vous prie, que sera-ce? cela sentira-il plus le vin? Autant en est-il de quelque bonne affection qui seroit en l'homme fidele. Si ceste affection-la n'a une ardeur, qu'il y ait une vehemence grande, elle sera tantost suffoquée par les escumes de nos passions et de nos cupiditez charnelles, lesquelles (comme i'ay desia dit) n'ont nulle mesure ny attrempance.

Voyla donc pour le second ce que nous avons à noter en ce passage, c'est ascavoir, que ce n'est point assez que nous ayons quelque desir moyen de servir à Dieu, car il seroit bien tost opprimé en nous, et du tout aneanty. Mais il faut que nous soyons tellement attentifs à cela, que nous puissions dire que nostre ame nous defaut, qu'elle languit, que nous sommes comme escoulez en nostre vertu, iusqu'à ce que Dieu nous releve, en nous donnant ce que nous luy demandons. Le troisieme article que nous avons yci à noter, est la fermeté et constance qui doit estre en un tel desir. Et voyla pourquoy David ne se contente pas de dire, que son ame est ravie et defaillante: mais il dit, *En tout temps.* Comme s'il disoit, que ce n'a pas esté une bouffee de vent, mais quil a eu ceste affection enracinée en son coeur, et qu'il y a perseveré. Or ces trois choses nous sont plus que

necessaires: car nous voyons en premier lieu, comme de nature nous sommes enclins à vanité, qu'estans ainsi adonnez au monde, nous ne pensons point au ciel. D'autant plus donc nous faut il estre bien attentifs à ceste doctrine, que nous ayons une affection ardente de suyvre la Parole de Dieu: et puis, que ceste affection yci ait une telle vehemence en nous, qu'elle puisse gagner par dessus toutes les cupiditez qui nous empeschent d'adherer à nostre Dieu, et d'y estre ravis. Or il faut bien qu'il y ait une grande vertu de l'Esprit de Dieu: car nos cupiditez estans plus qu'enragees, si Dieu n'y desployoit son bras, que seroit-ce? Encores que nous eussions quelque bon desir, il seroit bien tost esvanouy en nous. Il faut donc que nous y ayons une vehemence grande, et puis quand nous aurons une telle bonne affection et ferme, que nous soyons ravis apres la Parole de Dieu, non pas pour un iour ne pour peu de temps, mais pour toute nostre vie.

Il s'ensuit puis apres, *Tu as tencé les orgueilleux: tous ceux qui se forvoyent de tes commandemens sont maudits.* David adiouste encores yci une autre raison, pour laquelle il est plus enflammé de requerir Dieu, et s'adresser à luy, afin d'estre enseigné en sa Parole: cest ascavoir, quand il voit qu'il a ainsi tencé les orgueilleux: car les chastiemens que Dieu envoye aux incredules et rebelles, nous doyvent servir d'autant d'instruction. Comme il est dit, que Dieu a fait iugement, et que les habitans de la terre apprendront que c'est de iustice. Le Prophete Esaie n'a point ainsi parlé sans cause, car il signifie que Dieu nous attire à soy par beaucoup de moyens, et sur tout quand il nous apprend à craindre sa maiesté. Car sans cela, ô incontinent nous voudrions faire des bestes sauvages, si Dieu nous laissoit la bride sur le col, quelle licence estce qu'un chacun de nous prendroit, comme nous le voyons par experience? Or Dieu voyant que les hommes sont si faciles à se desbaucher, leur envoye des exemples, afin qu'ils soyent induits à cheminer en crainte et solicitude. Et de nostre part, quand nous voyons que Dieu chastie les meschans, alors nous y devons prendre exemple et instruction. Voyla (en somme) ce que dit David, Seigneur, tu as chastié les rebelles: comme s'il disoit, Il est vray, Seigneur, que i'ay desiré, voire d'une affection vehemente et d'une vraye fermeté, d'adherer à toy et à tes saincts commandemens: mais si a-il fallu encores que ie fusse enseigné d'avantage, et que ie fisse mon profit des punitions que tu as faites devant mes yeux. Quand i'ay veu que tu as chastié les orgueilleux, cela m'a servy à m'humilier, i'en ay receu autant de discipline, Voyla pourquoy maintenant ie demande tant plus songneusement d'estre enseigné en ta Loy. Or s'il a fallu que David (lequel estoit desia si bien enseigné en la Loy) ait eu encores ceste aide pour estre attiré à Dieu, c'est ascavoir qu'il vist les incredules estre punis, et que Dieu y mist la main, ie vous prie, n'avons-nous pas besoin d'une telle instruction, encores beaucoup plus? Et ainsi, que nous ayons les yeux ouverts, et toutes fois et quantes que Dieu fera quelque chastiement en ce monde, qu'il fera quelque punition, que nous soyons attentifs à y penser, que nous scachions que cela ne vient point à l'adventure. Et quand Dieu donne ainsi des soufflets aux orgueilleux, que nous cognoissions que ce n'est pas seulement pour les punir en leurs personnes, mais pour nous instruire, afin que nous pensions mieux à nous: que nous soyons humiliez, que nous n'attendions pas que le semblable nous advienne. Car c'est un grand avantage que Dieu nous fait, quand il chastie les autres pour nostre instruction: comme aussi c'est une grande sagesse de se pouvoir chastier aux despens d'autruy, comme on dit en proverbe commun. Et aussi l'intention de Dieu est telle. Ainsi donc cognoissons la grace qu'il nous fait quand il nous propose ses iugemens, qu'il nous advertit de nos fautes, afin que nous cheminions tant mieux en sa crainte, pour luy obeir: voire, et qu'il fait cela en chastiant les autres à nostre profit, comme i'ay desia dit.

Et notamment il adiouste, *Tous ceux qui declinent de tes commandemens*, ou qui en sont destournez, *sont maudits.* Par cela il monstre encores et exprime d'avantage ce que nous avons desia declaré, c'est ascavoir, comme il a esté tant plus enseigné de cheminer selon Dieu, par les punitions qui sont advenues sur les orgueilleux. Or il fait ceste conclusion generale, Que tous ceux qui se destournent des commandemens de Dieu, sont maudits. Dequoy nous avons à recueillir en premier lieu, que les iugemens de Dieu particuliers, ne nous doyvent point servir pour un fait seul: mais que nous les devons appliquer à une instruction generale de toute nostre vie. Comme quoy? Quand nous voyons que Dieu punit une personne, ô il ne nous faut point estre arrestez sur un tel acte, pour dire qu'il n'y ait qu'un seul personnage qui en doyve estre puni de Dieu: mais il faut conclurre (suyvant ce que dit sainct Paul) Dieu n'a point acception de personnes. Or il a puni un tel crime, il faut donc dire que ce crime luy desplaist en tous. Comme en l'autre passage il monstre, puis que Dieu a fait une si grande desconfiture sur ce peuple d'Israel pour l'idolatrie, que nous devons conclurre que l'idolatrie luy est en abomination. Autant en est-il des paillardises, des murmures, des rebellions, des meschantes convoitises. Et tout cela (dit S. Paul) nous doit servir comme de peinture, afin que quand nous verrons le semblable advenir, nous ayons memoire

de ce qui est contenu en l'Escriture saincte, pour appliquer le tout à nostre usage et profit. Voyla quant au premier poinct que nous avons yci à noter, c'est ascavoir, si Dieu fait quelque punition sur un homme, que nous avons à recueillir de là une instruction generale, et conclurre que tous ceux qui se destournent des commandemens de Dieu, sont maudits. Or il y a le second point, qui est aussi bien notable: c'est ascavoir qu'il ne faut point que nous attendions que Dieu frappe sur nous: mais qu'estans advertis par ce qu'il nous monstre de loin, nous prevenions les chastiemens et corrections qui nous pourroyent advenir en la fin. C'est ce que nous avons à recueillir en somme de ce qui est yci dit. Que tous ceux qui se destournent des commandemens de Dieu, seront maudits. Et au reste, retenons aussi en troisieme lieu, que toute la felicité que les hommes imaginent, quand ils s'esloignent de Dieu, n'est que malediction: et qu'il faut en la fin que la sentence de nostre Seigneur Iesus soit accomplie, Malheur sur vous qui riez: car il vous faudra plorer, et vostre ris sera converty en grincement de dents. Cognoissons donc, cependant que le povre monde s'esgaye, qu'il luy semble qu'il est venu au comble de tous ses souhaits, qu'il a obtenu son souverain bien, que c'est alors qu'il est en son plus grand malheur. Et pourquoy? Car tous ceux qui se destournent de Dieu, sont maudits, d'autant qu'il est la fontaine de tous biens, d'autant que hors luy il n'y a que tout mal. Il est vray que pour un temps il permettra bien que les infideles s'esgayent, qu'on les estimera les plus heureux du monde, mais quoy? tout cela leur retournera à plus grande confusion.

Il s'ensuit puis apres, *Oste l'opprobre et le mespris de moy, car i'ay gardé tes tesmoignages:* Yci David fait une nouvelle requeste à Dieu, c'est ascavoir, qu'il le maintienne en son innocence et integrité. Et ce n'est pas sans cause qu'il la fait, car nous voyons comme ceux qui servent à Dieu en droiture de coeur, sont mesprisez, et reiettez, mesmes qu'on les calomnie. Auiourd'huy, si un homme chemine en simplicité, incontinent il sera appelé hypocrite. Tous ceux qui voudront servir à Dieu, O les hypocrites! ô les mortifiez! Voyla comme l'integrité et simplicité des fideles est auiourd'huy vilipendée, que le diable possede les contempteurs de Dieu en telle sorte, qu'ils desgorgent leurs blasphemes, non pas seulement contre ceux ausquels ils pensent s'adresser, mais contre Dieu mesmes. Or ce n'est point d'auiourd'huy que ce mal-la a commencé: et pourtant nous faut il bien noter ce mot que David met yci, quand il dit, *Oste l'opprobre de moy*, c'est à dire, Ne permets point que ie soye vilipendé des hommes, d'autant que i'ay gardé tes tesmoignages. Nous voyons donc que la somme de ce verset est telle, que David demande, que son integrité soit maintenue de Dieu.

Or la cause est adioustée quant et quant, *Car mesmes les Princes se sont assis en leurs sieges*, sous ombre de iustice, *et là ils l'ont condamné.* Or c'estoit une griefve tentation à David, que non seulement on se mocquoit de luy aux tavernes, que là il estoit blasonné par les brocards de gens dissolus, qu'on en parloit par les rues et par les marchez, mais qu'au siege de iustice (qui devroit estre sacré) que là il falloit qu'il fust diffamé du tout, qu'on le condamnast comme un homme meschant et maudit. Quand donc David voit qu'il est traitté si iniustement il fait sa complainte à Dieu: et dit, Seigneur mesmes les princes et les gouverneurs se sont assis pour deviser contre moy: *et neantmoins ie n'ay pas laissé de m'exercer en tes statuts.* Or en somme nous avons à recueillir de ce passage cy, que s'il faut, quand nous aurons cheminé droit et en bonne conscience, que nous soyons faussement calomniez, qu'on nous accuse de cecy ou de cela en quoy nous n'avons iamais pensé: nous devons porter le tout patiemment, car nous ne sommes point meilleurs que David. Que nous protestions tant que nous voudrons de nostre integrité. David a cheminé et devant Dieu, et devant les hommes, autant fidelement que nul de nous pourroit faire, et toutesfois nous voyons qu'il a esté assubietti à telles calomnies. Que nous soyons donc patiens, quand le semblable nous adviendra. Mais suyvons aussi son exemple en ce qu'il adiouste, c'est que nous ne soyons point descouragez: voyans que nous aurons une recompense si mauvaise et si iniuste du costé des hommes, que nous ne laissions point pour cela de nous exercer aux commandemens de Dieu. Et comment pourrons-nous estre ainsi patiens: Il faut que nous venions à ce qu'il dit, c'est ascavoir, que nous prenions toute nostre resiouissance aux commandemens de Dieu. C'est une sentence qu'il reitere, laquelle nous avons touchée par cy devant, et pour ceste cause, il n'est ia mestier de s'y arrester d'avantage. Tant seulement cognoissons, quand David dit qu'il a prins tout son plaisir aux commandemens de Dieu, qu'il faut (à son exemple) que nous apprenions de faire le semblable.

Il adiouste, *Ce sont les gens de mon conseil.* Voyci un mot qui merite bien d'estre poisé de nous, quand David appelle les commandemens de Dieu, *Les hommes de son conseil:* car il signifie en premier lieu, qu'il pourra despiter toute la sagesse des plus habiles et expers du monde, tous les beaux advis et les plus apparens que se forgent ceux qui se prisent tant et plus, et sont aussi prisez de tous, moyennant qu'il ait pour conduite la Parole de Dieu, et qu'il se laisse gouverner par icelle. Voyla le premier qu'il a voulu dire. Le second est, que

quand il sera ainsi gouverné par la Parole de Dieu, non seulement il pourra dire qu'il a une vraye sagesse en luy, mais que c'est autant comme s'il avoit toute la sagesse des hommes, et plus beaucoup, assemblee en un. Quand quelqu'un se deffiera de soy, alors il appellera conseil, et se voudra fortifier, et quand il aura usé de conseil, qu'un chacun l'aura asseuré, alors il s'en tiendra plus resolu beaucoup. David donc monstre, que si nous ne voulons point estre destituez de bon conseil et advis, que nous avons à suyvre les statuts de Dieu. Mais quoy? auiourd'huy il y en a bien peu qui scachent parler ce langage yci. Chacun en fera bien protestation en son endroit, mais ce n'est que mocquerie. Combien en trouvera on qui se laissent ainsi gouverner que luy par tel conseil? à grand' peine de cent l'un. Comment nous tenons-nous asseurez, scachans bien que Dieu a parlé à nous? Et encore que nous soyons en train, quelle constance y a-il? Il ne faut que le moindre obiect du monde pour nous troubler. Nostre esprit fretille tousiours pour contredire à Dieu, nous regardons plus à l'opinion des hommes et à leur fantasie, qu'à toute la doctrine celeste, tellement que prestans ainsi l'aureille à tout ce que les hommes babillent et ployans à tous vents, nous ne scavons que c'est de nous tenir au conseil de Dieu. Et ainsi advisons de faire nostre profit de ceste sentence. Que nous prions Dieu qu'il nous face ceste grace, de nous laisser gouverner par luy, voire en telle humilité et reverence, que quelque chose qui nous soit proposee en ce monde, nous suyvions tousiours nostre train, en une vraye constance et invinsible. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise de nous gouverner en telle sorte, que nous ne regardions point yci bas, que nous n'ayons point la teste baissee aux choses corruptibles de ce monde: mais que nous aspirions tousiours à ceste vie celeste, à laquelle il nous convie iournellement par sa parole. Et que pour ce faire nous souffrions d'estre vrayement unis à nostre Seigneur Iesus Christ, voire d'un lien inseparable, afin de tousiours suyvre le chemin qu'il nous a monstré, iusqu'à ce que nous soyons parvenus en ceste gloire immortelle, en laquelle il nous a precedé, pour nous recueillir tous à soy, et nous faire participans de ce bien qu'il nous a acquis par sa mort et passion, et duquel il nous veut donner iouissance avec luy au royaume des cieux. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

QUATRIEME SERMON.

Du Dimanche 26*). iour de Ianvier, 1553.

Quatrieme Huictain.

DALETH.

*Mon ame a este fichée en terre: mais**) renmoy la vie selon ta promesse. I'ay raconté mes voyes, et m'as respondu: enseigne-moy donc tes ordonnances. Fay moy entendre la voye de tes commandemens, et ie mediteray en tes merveilles. Mon ame s'est fondue de fascherie: restaure-moy selon tes promesses. Oste de moy la voye de fausseté, et***) m'eslargy gratieusement ta Loy. I'ay esleu la voye de verité, et me suis proposé tes iugemens. Seigneur, i'ay adheré à tes tesmoignages: pourtant ne me ren point confus. Ie courray par la voye de tes commandemens, quand tu auras eslargy mon coeur.*

*) lisez 29.
**) Heb. vivifie moy.
***) Heb. et me gratifie.

David nous monstre en ce Huictain, quelle doit estre la ioye et le contentement des enfans de Dieu. Et c'est une doctrine qui nous est plus qu'utile. Car il n'y a celuy qui n'appete d'avoir de quoy se contenter et se resiouir: mais il n'y en a gueres qui tiennent le vray moyen. D'autant plus donc nous faut-il bien recorder la leçon qui est yci contenue: c'est ascavoir, que toute la resiouissance que peuvent avoir les hommes est maudite, et viendra à une fin mauvaise, sinon qu'ils regardent à Dieu et à sa Parole. Voyla pourquoy il est dit, *Mon ame est comme attachée à la terre, Seigneur donc, vivifie-may voire selon ta promesse.* David confesse yci qu'il a esté à l'extremité, car voyla qu'il entend par ce mot, Que son ame (ou

sa vie) a esté attachée à la terre. Comme s'il disoit, Seigneur, il ne me reste plus que le sepulchre, ie suis comme une povre creature perdue et defaillie. Or où est-ce qu'il recourt? à Dieu, il demande d'estre restauré. Et comment cela? selon la promesse qu'il avoit receuë. Ainsi donc nous voyons où c'est que nous devons recourir en toutes nos necessitez. Voyla le premier point.

Le second, quand nous aurons eu nostre refuge à Dieu, que nous trouverons en luy dequoy nous resiouir pleinement. Voyla le second. Le troisieme est, que si nous voulons obtenir de Dieu qu'il nous restaure, qu'estans comme morts et confus nous ayons regard à ses promesses: car voylà qui nous donnera le courage d'aller à luy. Nous avons donc yci une bonne admonition, et bien utile, c'est que toutes fois et quantes que nous serons pressez de tous maux, nous regardions à Dieu, d'autant que c'est alors qu'il nous cerche plus que iamais, et demande que nous venions à luy. Cependant il nous faut noter, qu'il n'y a si grand mal qui nous doyve empescher que nous n'allions droit à luy: car David confesse qu'il a esté comme mort. Quand donc nous serons iusques au bout, comme on dit, que nous n'en pourrons plus, que nous serons quasi accablez d'angoisse et tristesse, mesmes que le sepulchre sera desia ouvert pour nous engloutir: ne laissons pas toutesfois de requerir à Dieu qu'il nous restaure, car c'est son office propre, quand il nous a ainsi abbatu et mis iusqu'à neant, de nous restaurer et nous vivifier. Mais scachons qu'il ne faut point venir à luy en feintise: il ne faut point que nous demandions qu'il nous restaure, et que cependant nous soyons vagans et çà et là, ne que nous cerchions au monde ce que nous faisons semblant de cercher en luy. Il ne faut point y aller ainsi par deux voyes, mais que nous prenions tout nostre contentement en Dieu, et en sa grace: qu'il nous suffise de l'avoir luy seul et de le sentir pitoyable envers nous: quand nous avons cela, contentonsnous. Mais d'autant que nous ne pouvons pas venir à Dieu, sinon que luy-mesme nous y attire, quand nous luy demandons qu'il nous restaure et qu'il nous tende la main, il faut adiouster ce mot qui est yci exprimé, c'est ascavoir, Selon sa Parole qu'il nous vivifie. Or par cela, comme i'ay desia dit, il est signifié qu'au milieu de la mort, nous avons salut, d'autant que les promesses de Dieu ne nous defaudront point.

Il s'ensuit au second verset, *Ie t'ay recité mes voyes, et tu m'as respondu, enseigne-moy tes statuts.* Yci David allegue une autre raison à Dieu pour estre exaucé: ascavoir que ce n'est pas le premier coup qu'il l'a exaucé: que Dieu est benin et liberal: pour ottroyer à ses fideles ce qu'ils demandent. Or c'est en continuant le propos que nous venons d'exposer, qu'il faut bien que nous soyons asseurez et resolus, quand nous prions Dieu, que ce n'est point en vain, et que nous ne perdrons point nostre peine: mais que nos oraisons nous profiteront. Il faut donc que nous soyons resolus de cela. Et comment? David avoit n'agueres allegué à Dieu ses promesses pour s'asseurer d'estre receu par sa pure bonté. Telle hardiesse n'est pas temerité. Ainsi, ne craignons nullement de venir à Dieu la teste levée en ceste qualité: ouy estans fondez sur ses promesses. Il ne faut pas que l'homme y vienne de sa fantasie propre. Il ne faut point qu'il allegue, Ie vien à toy mon Dieu, pource que ie pense, ou ie cuide, que tu me dois exaucer: ce seroit là une arrogance trop folle, mais que nous disions Helas, Seigneur, il est vray que d'approcher de toy ie n'en suis pas digne: et faut que d'autant que ie penseray m'en approcher, que ie m'en recule: toutesfois, puis que tu m'y appelles, que tu me commandes que ie t'invoque, et que tu m'as promis de m'exaucer: voyla qui me fait si hardy, Seigneur, que ie ne doute point de venir à toy, d'autant que ie me fie en ta Parole. Ie ne doute point donc que ie ne soye receu de toy, quand ie me fonde sur ta promesse.

Apres que David a usé de ce langage-la, pour s'inciter à prier Dieu, et pour obtenir aussi sa requeste, il adiouste, Seigneur, ie t'ay declairé mes voyes, et tu m'as respondu. Comme s'il disoit, Outre ta promesse, mon Dieu, i'ay encore une autre raison qui me fait hardy, et qui me donne courage de venir à toy: c'est ascavoir l'experience que tu m'as monstré de ta bonté. Ie ne t'ay iamais requis en necessite que tu ne m'ayes respondu: c'est à dire, que tu ne m'ayes satisfait, que ie n'aye senti comme tu releves les tiens, et comme tu es tousiours appareillé de les secourir au besoin: que mesmes, Seigneur, tu n'attens pas qu'ils viennent à toy, mais tu viens au devant d'eux. Puis donc qu'ainsi est, que tu t'es monstré si bon et si liberal, ô maintenant ie ne doute pas qu'encore tu ne continues: enseigne-moy donc en tes statuts. Voyci un passage qui est bien digne d'estre noté: car, comme i'ay dit, il ne faut pas que nous venions à Dieu en doute, et en incertitude: mais que nous soyons tout resolus que nous serons exaucez de luy. Et comment cela? O nous avons un tesmoignage certain et infallible: c'est ascavoir, qu'il nous a promis d'estre prochain à tous ceux qui le requerront en verité. Nous pouvons donc dire Seigneur, selon ta Parole que tu ayes regard à nous. Il est vray que nous ne sommes pas dignes que tu ayes le soin de nous: mais tant y a qu'ayans ta Parole nous pouvons venir hardiment à toy: et puis adioustons l'experience que Dieu nous a desia monstré

comme il n'oublie iamais les siens, mais qu'il les garde, et qu'il veille tousiours sur eux. Mais quoy? Il faut bien que nous prenions garde, mieux que nous ne faisons, à tous les benefices de Dieu, afin de pouvoir venir à ceste consideration de la raison que David ameine yci: c'est ascavoir, que nous puissions alleguer à Dieu, qu'il nous a respondu. Or il y en a bien peu qui puissent faire cela. Et pourquoy? Car si nous sommes en quelque necessité, nous ne pensons point à invoquer Dieu, voire encore que le mal nous presse tant et plus. Encore que nous le facions alors, tant y a que si tost que nous sommes eschappez, nous ne cognoissons point que ç'a esté Dieu qui a eu pitié de nous: cela est mis en oubly et sous le pied. D'autant donc que nous n'avons nulle memoire des benefices de Dieu, voyla qui est cause que nous ne pouvons pas luy dire, quand ce vient à le prier derechef, Seigneur, tu m'as respondu. Car (comme i'ay dit) nostre ingratitude nous empesche que nous n'avons telle experience et prattique en nous pour prier Dieu incessamment. Et voyla aussi qui est cause d'une telle froidure et lascheté en nos prieres: car si nous estions attentifs à rememorer les graces de Dieu: ô! il est certain que nous serions tousiours munis quand il seroit question de nous presenter devant luy, pour dire, Helas Seigneur, ie n'y suis pas nouveau: et, Seigneur, il ne faut pas que ie trouve estrange de me presenter à toy, tu m'y as donné accez et liberté: ce n'est pas de maintenant que tu me fais du bien, i'ay experimenté ta grace dés mon enfance: et quand ie voudroye alleguer le nombre combien de fois i'ay esté exaucé de toy, cela seroit infini: ie me puis donc bien reposer sur toy, esperant que tu continueras ta bonté, comme tu es tousiours prest de ce faire. Or d'autant que nous sommes si ingrats envers Dieu à recognoistre ses benefices comme il appartient: voyla pourquoy nous ne pouvons faire nostre profit de ceste confession en verité, pour confermer nostre esperance à l'advenir, comme il seroit bon.

Au reste, il nous faut noter, que nous ne devons point proceder avec Dieu, comme avec les hommes mortels. Car si un homme nous a fait du plaisir, il est vray que nous luy pourrions alleguer, comme on fait communément, Ie seray d'autant plus tenu à vous, puis que desia vous m'y avez obligé, cecy viendra avec le reste: mais tant y a encores que si nous avons emprunté d'un homme beaucoup, nous serons honteux d'y retourner tant de fois. Or envers Dieu il n'est point question d'y aller ainsi. Et pourquoy? Car Dieu ne se lasse iamais de bien faire comme font les hommes, et puis il ne diminue point ses facultez quand il nous fait du bien. Si un homme nous eslargit de son bien, il en diminue d'autant: s'il employe son credit, il dira, ie n'en puis plus. Mais les richesses sont si grandes en Dieu, qu'il est comme une fontaine qui ne peut iamais tairir: et d'autant plus qu'on en puise, l'abondance se monstre tant mieux. Ainsi donc, il ne faut point que nous craignions de venir à Dieu, quand il nous aura fait beaucoup de biens, et que nous serons tenus à luy tant qu'il sera possible de penser: mais cela nous doit donner tant plus grand courage, comme David nous le declaire yci. Et il y a beaucoup de sentences semblables en l'Escriture. Seigneur, (disoit Iacob) ie n'estoye pas digne des bontez que tu as monstré envers moy: mais tant y a que tu as fait tant de biens à ton serviteur, qu'il faut que ie t'invoque tousiours. Voyla donc comme Dieu nous incite à venir à luy privement, d'autant plus qu'il se monstre large, et qu'il a ses mains desployées, afin de nous donner tout ce qui nous faut. Et quand il aura continué en cela tout le temps de nostre vie, nous devons estre tant plus hardis à l'invoquer, comme David nous le monstre yci par son exemple.

Or maintenant, il nous faut bien noter ce qu'il dit, *Ie t'ay declairé mes voyes, tu m'as respondu: enseigne-moy en tes statuts.* David proteste yci qu'il a esté exaucé de Dieu en ses affaires particuliers: c'est à dire, quand il a eu quelque perplexité et s'est trouvé en angoisse, qu'alors il a invoqué Dieu. Voyla qu'emporte ce mot de Voye en Hebrieu, où il est dit, Ie t'ay declairé mes voyes, tu m'as respondu, c'est à dire, exaucé. Sur cela il demande, que Dieu l'enseigne en ses statuts, c'est à dire, qu'il luy monstre la regle generale de bien vivre. Yci nous avons à noter, que Dieu condescend iusques là à nous, qu'il nous veut subvenir en tous nos affaires particuliers. Nous voyons que nostre Seigneur Iesus nous a enseigné de demander nostre pain quotidien, qui emporte tout ce qui concerne ceste vie caduque. Ainsi, quand nous avons quelque chose à traitter, Dieu nous donne ce privilege et licence de venir à luy: voire si nous n'avions qu'à marcher un pas, ou remuer la main, nous pouvons venir à Dieu, et luy demander qu'il nous adresse et conduise. Notons donc ceste bonté inestimable, de laquelle Dieu use envers nous, quand il veut bien que nous luy declairions toutes nos voyes, c'est à dire, tous nos appetis et menus affaires. Si un homme avoit son frere, ou son compagnon, à grand peine s'oseroit il descouvrir ainsi privément, de peur de luy estre importun, comme Dieu nous donne le congé de venir à luy, quelle bonté cela? Or quand nous voyons que Dieu se monstre si familier en nos menus affaires: d'autant plus le devons-nous requerir, à l'exemple de David, qu'il nous conduise selon sa loy, c'est à dire, qu'il nous face la grace de vivre tellement, que nous suyvions la

regle qu'il nous a monstrée. Voyla donc comme du petit il nous faut venir au grand, comme du particulier il nous faut venir au general. Du petit au grand, di-ie, si Dieu nous donne nostre pain quotidien, demandons-luy le salut de nos ames: si Dieu se veut abaisser iusques là de nous adviser, quand nous avons à traitter quelque chose entre les hommes, pour les affaires terriens de ceste vie caduque, prions le qu'il nous face ce bien de nous conduire aussi selon sa Loy. Voyla comme nous viendrons du petit au grand. Nous viendrons aussi du particulier au general, quand nous dirons, Seigneur, tu m'as exaucé en cecy, qui est une chose speciale: or par plus forte raison ie te puis invoquer d'une chose pour tout le temps de ma vie, c'est quand tu m'auras mis au chemin de salut, que tu m'y entretiennes, et que tu ne m'abandonnes iamais iusques à ce que ie soye venu au but et à la perfection à laquelle tu m'appelles.

Il s'ensuit, *Fay-moy entendre la voye de tes commandemens, et ie mediteray tes merveilles.* Voyci la troisieme raison que David allegue pour obtenir de Dieu, qu'il soit enseigné en sa Loy. Seigneur, dit-il, fay-moy entendre la voye de tes commandemens, et alors ie parleray de tes merveilles. Comme s'il disoit, Seigneur, qu'il te plaise de m'instruire selon ta volonté, et cela non seulement me servira: mais aussi à mes prochains: car ie tascheray d'amener aussi les autres à toy. Et c'est ainsi qu'il nous convient user des graces de Dieu: c'est ascavoir, qu'elles ne soyent point comme ensevelies en nous, mais qu'elles profitent aussi bien à nos prochains: que nous en communiquions à ceux ausquels elles pourront servir, afin que Dieu soit honnoré, et que le tout serve au salut commun des membres de nostre Seigneur Iesus Christ. Cependant, nous avons à noter en ce passage, que nous ne pourrons pas enseigner les autres, que nous n'ayons esté auparavant disciples de Dieu. Il y en a beaucoup, qui s'avancent, comme s'ils estoyent assez grans clercs pour enseigner les autres. Et en s'ingerant ainsi, ils n'ont point encores cognu comme il faut scavoir, ne pour eux ne pour les autres. Notons bien donc l'ordre qui est yci observé: c'est ascavoir, que nous cognoissons un chacun de nous son ignorance. David estoit un Prophete excellent, et toutes fois il demande à Dieu, qu'il luy face entendre la voye de ses commandemens. Voire, mais n'avoit-il pas la loy escrite? Pourquoy donc est ce qu'il demande ce qu'il avoit en ses mains? Or il cognoit que ce n'est pas le tout qu'on lise, qu'on presche et qu'on escoute: car il faut que Dieu nous ouvre l'aureille, ou autrement iamais ne sera entendu de nous. Il faut qu'il nous illumine, ou iamais nous ne verrons sa clairté, encores qu'elle se monstre à nos yeux, et nous soit toute patente. Si David a fait ceste requeste (comme desia nous avons traitté auparavant) ie vous prie, que devons-nous faire? Ainsi donc, confessons nostre ignorance, et demandons à Dieu, qu'il luy plaise de nous enseigner.

Voyla comme il nous faut estre disciples, devant qu'usurper maistrise: devant que nous ingerer de parler aux autres, que nous ayons escouté Dieu parler, et que nous soyons fondez en sa Parole: que nous puissions protester, comme sainct Pierre nous dit, que c'est la Parole de Dieu qui sort de nostre bouche. Quiconque parle, dit-il, que ce soit Parole de Dieu: car ce n'est pas raison qu'un homme mortel s'advance, qu'il mette en avant ses songes et resveries. Combien que ce sacrilege soit par trop commun au monde, si nous en faut-il bien garder: mais que nous facions tous silence, et que grans et petis, et rudes et sages, et idiots et clercs, que tous escoutent Dieu: qu'ils souffrent d'estre enseignez de luy: et puis, que selon qu'un chacun aura receu de graces, qu'il en communique à ses prochains. Que quand un homme sera enseigné en la Parole de Dieu mieux que les autres, qu'il s'efforce d'autant plus d'exhorter ceux qui en ont besoin: de reprendre et redarguer les defaillans, et d'enseigner les ignorans. Car nostre Seigneur ne nous eslargit point ses graces, afin que nous les tenions là comme en un coffre: mais qu'elles soyent communes, que nous les facions servir et valoir selon que l'opportunité nous en est donnée, et aussi selon que ceux ausquels nous-nous adressons, souffriront d'estre enseignez. Et au reste, quand David dit, Qu'il parlera des merveilles de Dieu, notons qu'il n'a point iasé ne causé par ambition, ne par une folle vanterie, comme font beaucoup, qui seront bien aises qu'on les escoute quand ils babilleront à la volée, de la Parole de Dieu. Mais quoy? c'est sans reverence qu'ils la profanent. On voit les plus ignorans qui seront les plus hardis, selon le proverbe, Qu'un fol ne doute de rien. Quand on leur voudra remonstrer, ô! alors la Parole de Dieu ne leur sera plus rien: car ils auront tousiours quelque replique toute preste en leur manche. Il y en a donc qui feront des grans clercs, qui monstrent bien neantmoins qu'ils ne cognoissent pas quelle saincteté et quelle maiesté il y a en la Parole de Dieu. Mais au contraire, David nous monstre, que si nous voulons enseigner nos prochains, il faut que nous cognoissions que toute la doctrine de Dieu est pleine de secrets admirables: que c'est une sagesse si haute, qu'il ne faut point que nous presumions de la traitter sinon avec toute modestie et sobrieté. Apprenons donc que pour estre bons docteurs, il y faut proceder avec humilité et crainte, scachans que le moindre sentence de l'Escriture surmonte nostre sens, et que

nous sommes trop rudes et grossiers pour parvenir à une telle sagesse, sinon d'autant que Dieu nous y conduit. Voyla comme et disciples et maistres, et ceux qui escoutent, et ceux qui parlent, doyvent apporter une reverence, quand il est question de traitter de la Parole de Dieu.

Or il adiouste quant et quant, *Mon ame s'est esvanouye d'angoisse, conferme moy selon ta Parole.* Yci David exprime plus clairement ce que nous avons desia touché: c'est ascavoir, que le comble de la ioye des fideles est en ce que Dieu leur est propice, et que le cognoissans tel, ils soyent confermez en sa grace, ne doutans point de sa bonne volonté. Qu'ainsi soit, David dit en premier lieu, Mon ame s'est escoulee d'angoisse, comme s'il disoit, que toute sa vertu luy est defaillie. Car ceste similitude-cy est aussi bien en d'autres passages de l'Escriture, Nous sommes decoulez comme eau. Ainsi donc voyci David qui est comme un homme desesperé, tellement abbatu, qu'il ne luy reste plus ne vigueur, ne rien qui soit, sur cela il demande à Dieu d'estre confermé. Or notons bien qu'il ne parle point yci d'une foiblesse de son corps, pour dire, qu'il fust abbatu de maladie, et que son ame cependant fust robuste: mais il dit, qu'il est escoulé d'angoisse, comme s'il disoit, qu'entierement il est defailly. Sur cela il demande d'estre confermé, voire selon la Parole de Dieu. Yci donc nous voyons, que quand Dieu nous amortira, nous serons comme esperdus: et que non seulement toutes les forces de la vie presente seront aneanties en nous: mais qu'en nos ames aussi et en nos esprits nous serons comme defaillans, que c'est alors que nous le pouvons plus hardiment invoquer à l'exemple de David. Ne craignons point donc d'estre destituez de Dieu, plustost apprenons de le requerir qu'il nous conferme, car David nous en monstre le chemin, et n'y est point allé de son propre mouvement, c'est l'Esprit de Dieu qui l'a poussé à cela. Parquoy, ayans un si bon conducteur, ne craignons point d'estre frustrez de nos demandes, quand nous suyvrons la doctrine qui est yci contenue. Or il retourne à ce premier argument que nous avons touché: c'est ascavoir, selon la Parole de Dieu. En quoy nous voyons, que toute l'asseurance et certitude que nous devons avoir en priant Dieu, c'est de regarder à ce qu'il nous a promis: car ceux qui se fieront en eux-mesmes, qui penseront avoir de quoy estre exaucez de Dieu, il est certain que iamais n'ouvriront la bouche pour requerir Dieu: ou s'ils le font, il n'y aura qu'hypocrisie. Comme en la Papauté, où on n'est point enseigné des promesses de Dieu. Il est vray qu'on barbottera beaucoup, qu'on dira des Patres, et meslera-on des Ave Maria parmy, et mesme on adressera aussi bien son Pater au marmoset de sainct Aguathe, ou de quelque autre sainct, comme à Dieu. Or cela n'est que profaner avec bestise le sainct nom de Dieu. Et pourtant, i'ay dit que c'est le principal que nous devons avoir en priant Dieu que de luy mettre en avant ses promesses: Seigneur, il est vray que nous meritons bien d'estre reiettez de toy, mais puis que tu nous y convies, et que tu nous y appelles, en reculerons-nous? Ne faut-il pas que nous te facions cest honneur d'adiouster foy à ta Parole, et la tenir certaine? Puis qu'ainsi est donc, que nous avons tes promesses, nous pouvons hardiment nous y fier, veu qu'elles sont veritables, et que nous ne pouvons estre frustrez, nous appuyans sur icelles. Voyla ce que David nous a voulu monstrer en ce verset.

Or il adiouste, *Oste la voye de mensonge de moy, et donne moy ta Loy.* Yci il recognoit, combien qu'il fust desia exercé en la doctrine de Dieu et en sa cognoissance, combien qu'il fust Prophete pour enseigner les autres, neantmoins, qu'encores estoit-il suiet à beaucoup de mauvaises affections qui le pouvoyent desbaucher tous les coups du droit chemin, sinon que Dieu luy eust tenu la main forte. Et c'est un passage que nous devons bien noter que cestuy-cy: car nous voyons comme les hommes s'abusent. Quand quelqu'un aura quelque bon commencement, il luy semble qu'il est au dessus de ses affaires: il ne nous souvient plus de prier Dieu quand il nous a fait ceste grace de se servir de nous: si nous avons fait quelque acte, nous levons les ailes, et nous mirons en nos vertus. Bref, il nous semble que le diable ne peut plus rien gagner sur nous. Ceste folle outrecuidance est cause que Dieu nous laisse esgarer, que nous faisons de lourdes cheutes, voire iusqu'à nous rompre et bras et iambes: ouy bien en danger de nous rompre le col, ie ne dy point selon le corps, mais selon l'ame. Regardons mesme David: car c'est luy qui en a fait l'experience. Il luy est advenu de s'esgarer bien vileinement et laschement, quand il a pris Beth-sabé, la femme de son suiet Urie, qu'il a paillardé avec elle, qu'il a esté cause d'un meurtre si execrable, voire de plusieurs: qu'il n'a pas tenu à luy que l'armée de Dieu ne fust desconfite, et tout le peuple d'Israel. Voyla donc une trop grande nonchalance qui a esté en David: et voyla pourquoy il dit, Helas! Seigneur, conduy-moy tellement que ie soye reculé de la voye de mensonge. Tant y a en somme, que David (combien qu'il eust profité tant et plus en la Loy et doctrine de Dieu) cognoit bien qu'il est suiet à estre transporté et abusé: que le diable le pourroit tromper et decevoir en beaucoup de sortes: qu'il pourroit estre seduit par beaucoup de tentations: qu'il pourroit estre alleiché par les cupiditez de sa chair: que tous les coups il pourroit tomber, n'es-

afin que nous cognoissions que c'est de luy: encore faut-il qu'il imprime en nos coeurs un desir d'y adherer, ou sans cela nous y serons du tout contraires, comme nous sommes de nature. Ainsi donc, combien que ce ne soit point chose superflue de lire et d'ouyr, toutesfois cela ne profite rien, si nous ne sommes enseignez par le sainct Esprit: voire tant pour discerner entre le bien et le mal, comme pour avoir une bonne affection et droitte de cheminer selon que Dieu commande. Et cela nous est assez conformé en la personne de David: car (comme nous avons declaré par cy-devant) c'estoit un Prophete excellent. Il n'avoit point seulement instruction suffisante pour soy, mais Dieu l'avoit ordonné pour gouverner les autres: c'estoit le docteur de toute l'Eglise. Tant y a neantmoins, qu'il confesse qu'il est un povre ignorant, et aveugle du tout, sinon que Dieu l'adresse par son sainct Esprit. Voire et nous monstre qu'il a eu besoin de ces deux parties de la grace de Dieu, que nous avons touchées: c'est ascavoir, d'estre enseigné à cognoistre ce qui est bon, et puis, que son courage fust formé à s'y tenir. Ceste circonstance aussi bien est à noter: c'est, que David faisant les requestes qui sont yci contenues, n'estoit pas novice: Dieu l'avoit desia enseigné par son sainct Esprit. Qui plus est, il declare qu'il desiroit desia de suyvre Dieu, et obeir à ses commandemens. Pourquoy donc est-ce qu'il prie derechef, sinon qu'il sentoit encore beaucoup d'infirmité de reste en luy, et qu'il n'estoit qu'au milieu du chemin? Cognoissons donc, que ceux-mesmes qui sont illuminez par l'Esprit de Dieu et ont quelque bonne affection, ne doyvent pas se contenter de cela, comme s'ils estoyent desia venus à une perfection entiere: mais plustost qu'ils cognoissent leur foiblesse, qu'ils ne sont point encore tant advancez, qu'il ne falle que Dieu les face perseverer, et qu'il les conferme de plus en plus. Voyla ce que nous avons encore à observer en l'exemple de David.

Or suyvons les mots desquels il use, afin que la somme de ceste doctrine soit mieux imprimée en nostre memoire: *Enseigne-moy, Seigneur, en la voye de tes statuts, et que ie les garde iusqu'en la fin.* Yci David declare, que desia il avoit bien commencé de servir à Dieu, mais il sentoit bien que les hommes estoyent si fragiles, qu'ils ne peuvent parvenir iusques au but, sinon que Dieu les fortifie: parquoy il a son recours à ceste vertu d'en haut, par laquelle Dieu remedie aux vices des siens, laquelle il cognoit bien n'estre pas en sa nature. Nous voyons donc, quand Dieu nous aura tendu la main, que desia nous aurons esté docteurs de nos prochains, si ne faut il point presumer de nostre vertu, que tousiours nous ne soyons sur nos gardes: que nous ne demandions à Dieu en toute humilité et reverence, que selon qu'il a commencé, qu'il parface. David ne dit point, Seigneur, ie suis un homme esgaré. Il a bien dit par cy devant, qu'il estoit brebis errante, voire de son naturel: et encores le verrons-nous: tant y a neantmoins, que desia nostre Seigneur l'avoit introduit au chemin de salut, voire qu'il luy avoit fait des graces excellentes. Mais cependant, scachant qu'il pouvoit errer cent fois chacune minute de temps, sinon que Dieu luy tinst la main forte: il demande d'estre enseigné de nouveau, comme si ce n'estoit encores rien fait. Ainsi, quand nous avons desia receu quelque grace de Dieu, que nous ne soyons point nonchalans, pour nous endormir, comme s'il n'y avoit plus que redire en nostre cas: mais pensons plustost à nous, et advisons que celuy qui aura tenu bon par l'espace de dix ou vingt ans, pourroit estre vaincu en moins de rien, si ce n'estoit que Dieu luy assistast. Voyla comme les fideles apres que Dieu les a douez de grandes graces, doyvent tousiours cheminer en crainte, et s'humilier, scachans qu'ils sont suiets à beaucoup de tentations, ausquelles ils ne pourront resister si Dieu ne continue, tant à les enseigner, qu'à les aider de sa vertu, et les fortifie de plus en plus, comme i'ay desia dit. Et nous faut bien noter ce mot, *Que ie la garde iusqu'en la fin.* Comme s'il disoit, Mon Dieu, il est vray que i'ay desia suyvi tes commandemens par quelque espace de temps: mais que sera-ce, si tu ne besongnes tousiours en moy, comme tu as desia fait? Il ne faudra qu'une minute pour me faire tomber en quelque grosse confusion. Seigneur donc, comme tu as commencé, que tu parfaces. Par cela nous voyons quelle est l'arrogance diabolique des Papistes, de laquelle ils sont enflez, quand il leur semble, qu'un homme apres que Dieu luy a tendu la main, peut faire merveilles de soy: qu'il est assez habile, pour surmonter toutes tentations. Cognoissons plustost, que tout ainsi qu'il faut que Dieu commence de nous mettre au bon chemin, aussi nous ne pouvons pas y continuer, sinon que tousiours il nous tienne la main forte, et que iamais il ne permette que Satan nous seduise, et que nous soyons desbauchez par ses astuces et tromperies. Voyla quant au premier verset.

Or il dit consequemment: *Donne-moy esprit, afin que ie garde ta Loy, voire que ie la garde de tout mon coeur.* Yci David monstre en premier lieu, quelle est la vraye sagesse des hommes: c'est asçavoir, qu'ils cheminent en la crainte de Dieu: comme aussi l'Escriture dit, Que la crainte de Dieu est la vraye sagesse. En somme, nous avons yci une confession que fait David, que tous ceux qui se destournent de l'obeissance de Dieu, sont gens insensez, sans prudence, sans sagesse, sans nulle raison. Il est vray, que le monde n'en iugera pas ainsi:

car on dira: Voyla un homme subtil: voyla un homme bien sage, quand il scaura bien frauder ses prochains, et forger quelque malice, pour s'adonner à toute iniquité. Telle est la sagesse de ce monde. Mais cependant notons, que cecy n'est point dit sans cause, c'est asçavoir, que toute nostre prudence et raison consiste en ce que nous cheminions en la crainte de Dieu, que nous nous enquerions de sa volonté, voire pour nous y tenir. En second lieu, comme David a desia protesté, que les hommes ne sont point capables de cognoistre la Loy de Dieu, et le contenu d'icelle, sinon qu'ils ayent receu doctrine d'en-haut, c'est à dire du sainct Esprit: aussi il adiouste, qu'il ne peut avoir affection bonne de s'y adonner, iusques à ce que son coeur soit reformé. La Loy de Dieu semblera assez vulgaire, mesmes nous voyons les orgueilleux de ce monde qui la mesprisent comme une chose par trop commune: mais tant y a, que comme David a declairé par cy devant, Dieu nous a donné en sa Loy des secrets admirables, qu'yci il ne reitere point en vain, qu'il faut que recevant l'Esprit du ciel, il soit conduit, afin de suyvre les commandemens de Dieu.

Or notamment il dit, *Que ie la garde, voire que ie la garde en tout mon coeur.* Ceste repetition n'est point superflue, quand il dit, Que ie la garde, voire que ie la garde en tout mon coeur. Car voyla qui abuse beaucoup de gens, moyennant qu'ils ne soyent point repris des hommes, qu'ils n'ayent point une vie si dissoluë qu'on les monstre au doigt, et qu'ils soyent en opprobre et ignominie: les voyla des petis Anges. Ils se font accroire qu'ils sont plus que iustes devant Dieu: ils ne se sentent coulpables en rien. Pour ceste cause donc, David ayant parlé d'observer la Loy de Dieu, monstre que ce n'est pas une chose si commune comme on la cuide. Pourquoy? Il faut (dit-il) l'observer en tout son coeur. Quand il veut monstrer quelle est la bonne observation de la Loy, et telle que Dieu la demande, ce n'est pas seulement qu'on voye et nos pieds et nos mains estre bien reglez et compassez, qu'on n'apperçoive point d'iniquité en nous, pour laquelle nous soyons condamnez devant les hommes: ce n'est pas le tout, di-ie, que cela, mais il faut (dit David) que nous gardions la Loy de Dieu en tout nostre coeur. Quand il n'y auroit sinon quelque affection, ce seroit beaucoup, et cela surmonteroit toutes les facultez des hommes. Mais il ne faut point que nous ayons un coeur double, que nous ayons quelque desir froid et maigre, pour dire, Et bien, ie voudroye encores que Dieu me fist ceste grace de suyvre ses commandemens: et sur cela, que nous soyons lasches, et paresseux en nous-mesmes: mais il faut que nous ayons une vraye droiture, que nous y allions en rondeur et integrité. Et ie vous prie, qui sera celuy qui en pourra venir à bout? Mais tant s'en faut que nous puissions avoir une telle integrité en nous, que nous ne pourrons avoir une bonne pensee, sinon que Dieu ait changé nostre perverse nature, laquelle auparavant seroit du tout repugnante à sa iustice. Parquoy, en somme, David apres avoir demandé à Dieu qu'il l'instruise, afin qu'il observe ses commandemens: adiouste, pour plus ample confirmation, *A ce que ie garde ta Loy en tout mon coeur.* Comme s'il disoit, Seigneur, ie scay que les hommes, comme ils sont enflez d'orgueil et d'outrecuidance, cuideront avoir accomply toute la Loy, quand ils auront fait bonne mine qu'ils auront quelque apparence devant le monde: s'il n'y avoit que cela, encores seroit-ce trop pour moy, attendu que tous nos membres sont si bouillans à mal-faire, qu'il est bien difficile de les contenir. Mais ce ne seroit rien, car il n'y aura qu'hypocrisie: et pource que tu regardes au coeur, il faut que toutes mes passions charnelles soyent abbatues, et que ie soye tellement renouvelé, que ie me conforme du tout à ta iustice. Helas! Seigneur, s'il faut que ie vienne là, i'y voy une chose qui m'est plus qu'impossible. Et ainsi, il faut que tu besongnes en moy, et que tu m'enseignes par ton Esprit.

Il s'ensuit au troisieme verset: *Conduy-moy en la voye de tes commandemens: car ie l'ay desiré.* Yci nous voyons ce qui a esté touché: c'est ascavoir, que David ne demande point que Dieu commence à le mettre au bon chemin: car desia il y estoit entré, desia il avoit poursuyvi quelque temps. Et de fait, ce desir est desia un advancement bien grand en nous, quand nous pouvons demander que Dieu nous gouverne, et que nous preferions ce bien à tout ce qui est du monde. En cela monstrons-nous que nous avons beaucoup profité. Or David proteste, et non point par feintise, qu'il avoit observé les commandemens de Dieu: toutesfois si demande-il que Dieu luy donne la vertu d'y perseverer, et d'y parvenir. En quoy nous voyons que ce n'est point assez que Dieu nous donne quelque bon mouvement, comme les Papistes imaginent, que quand Dieu aura commencé et nous aura mis en bon train, que c'est à nous puis apres de faire ce que bon nous semblera. Nous voyons yci au contraire, que quand Dieu nous aura enseigné, que nous aurons esté dociles du commencement: neantmoins que sa grace seroit aneantie à chacune minute de temps, n'estoit qu'il la continuast. Ainsi en premier lieu, quand Dieu nous aura instruits pour nous faire avoir bonne cognoissance, il faut qu'il nous donne bonne affection. Nous l'a-il donnée? si faut-il encores qu'il la continue, et qu'il face que nous ayons un desir de cheminer selon ses commandemens. Finalement,

apres nous avoir donné le vouloir, il faut qu'il donne aussi le parfaire, ainsi que dit sainct Paul: et qui'l face tout, non point pour remunerer ce bon vouloir, ou quelque bonne preparation qui soit en nous, mais qu'il le face selon son bon plaisir, c'est à dire, d'une misericorde gratuite. Et au reste, advisons aussi de nostre costé, quand nous voudrons obtenir une telle grace de Dieu: c'est ascavoir, qu'il nous meine en la voye de ses sentiers, que nostre coeur soit là que nous ne soyons point si mal-heureux d'abandonner Dieu, de le despiter, et d'esteindre ceste clarté qu'il aura mise en nous. Car autrement, si nous sommes tousiours addonnez aux vanitez de ce monde, comme nous avons accoustumé, et que nous ne tenions conte de toutes les graces que Dieu nous fera: c'est bien raison, qu'il nous en prive, et qu'il nous en destitue, voire et qu'il retire son Esprit de nous, encores qu'auparavant nous en ayons esté illuminez.

Il adiouste consequemment, *Encline mon coeur à tes tesmoignages, et non point à l'avarice.* Yci nous voyons comme desia il a esté exposé, qu'il faut que Dieu gouverne toutes les parties de l'homme: que ce n'est point assez qu'il luy donne bon esprit à ce qu'il puisse iuger et discerner ce qui est bon, mais il faut aussi que son courage y soit attaché. Il a dit auparavant, Donne-moy esprit: et maintenant, Encline mon coeur à tes tesmoignages. Et pourquoy encliner? Notons que c'est l'office de Dieu, d'encliner nos coeurs à ses ordonnances, ou autrement, ils tireront tout au rebours. Car si nous estions disposez de nous-mesmes à cheminer selon Dieu, pour retenir et concevoir tout le contenu de sa Parole, David ne luy feroit point ceste requeste, ou il parleroit en fiction et mensonge. Quand donc il demande à Dieu, qu'il encline son coeur à bien: c'est autant comme s'il confessoit, Seigneur, il n'est point en moy ny en nulle creature mortelle, de cheminer comme tu commandes: car nos coeurs sont pervers du tout. Il n'y a en nous que rebellion contre toy, et iamais nous ne cheminerons en ton obeissance, iamais nous ne pourrons nous y renger, sinon que tu y mettes la main, et que tu enclines là nos courages. Nous voyons donc quelle est la condition de la nature humaine, et sa rebellion à l'encontre de Dieu, iusqu'à tant qu'il ait amolli ceste durté qui est en nous, et que nous ayons apprins de porter son ioug: brief, que nous ayons les coeurs tellement abbatus et humiliez, que nous apprenions de hayr le mal, et de desirer le bien. Voyla ce qui nous est monstré en premier lieu, par ce passage.

Or quand David parle yci de l'avarice, il monstre que ce sont choses incompatibles, de suyvre la Parole de Dieu, et d'estre addonné aux biens de ce monde. Il est vray, qu'il met yci une espece pour le total. Mais en premier lieu, notons qu'en mettant à l'opposite de l'observation des commandemens de Dieu, ce qu'il cognoissoit y estre repugnant: il a voulu declarer que nous sommes preoccupez de tant de vices et de cupiditez, que c'est pitié. Et de fait, quels sont les appetis des hommes? Quand on aura bien tout espluché, on n'y trouvera sinon une contrarieté pour resister à Dieu. Car autant de pensées et d'affections qui sont aux hommes, ce sont autant de gens d'armes qui bataillent à l'encontre de Dieu. Ainsi donc, David cognoit qu'il ne peut pas servir à Dieu, iusqu'à ce qu'il soit purgé de ses mauvais appetits, et cupiditez vicieuses: et pourtant il demande que Dieu luy oste ceste perversité qu'il sent en soy, d'estre trop adonné à l'avarice, et aux autres choses semblables. Voyla un item. Ainsi, quand nous voudrons suyvre Dieu, apprenons que nous ne le pourrons pas faire sans combat: c'est à dire, iusques à ce que toutes nos passions soyent amorties. Car iamais nostre coeur ne se tangera là droitement, iusqu'à ce que nostre nature soit tenue captive. Il est vray, que nous ne devons point servir à Dieu par force, ne par contrainte. Voire, mais regardons un peu comment nous le servons. Est-ce que nous y soyons enclins de nous-mesmes? Helas! nenny, iusques à tant qu'il nous ait donné une volonté nouvelle. Car cependant que nous demeurons en nostre naturel, tous nos sens nous incitent à mal: tellement que, comme i'ay dit, nous ne servirons iamais à Dieu, qu'en captivant toutes nos affections, et les tenant là comme prisonnieres: afin que nous ne soyons point empeschez de suyvre ce que Dieu nous ordonne.

Venons au second Item. D'autant qu'il y a des vices qui sont plus grans les uns que les autres, et puis que chacun peut estre adonné à un vice plus qu'à un autre: faisons bon guet, estans attentifs et sur nos gardes. S'il y a quelqu'un qui sente un vice regner en soy, qu'il scache, Voyci un combat qui m'est apresté: et que chacun en son endroit face le semblable. Comme quoy? Si un homme a grande multitude de gens avec luy, il baillera à chacun sa tasche: il ordonnera à cestuy-ci une chose, à l'autre une autre, et faut qu'un chacun s'employe où il est ordonné. Autant en est-il en une armee: Les uns sont à l'artillerie, les autres sont haquebutiers, les autres gens de cheval, les autres piquiers, ou autrement. Or il faut qu'un chacun regarde à quoy il se doit appliquer, et que c'est qu'on attend de luy. Ainsi en est-il de nous quand un vice nous fait la guerre: car c'est autant comme si Dieu nous adressoit là pour nous y exercer, afin que nous bataillions à l'encontre. Il est vray qu'il n'y a celuy qui n'ait une semence de tout mal en soy, c'est un abysme où nous sommes tous confondus: mais encores, comme i'ay desia

dit, il y a des vices qui sont plus abondans aux uns qu'aux autres. Il faut donc qu'un chacun regarde à quoy sa nature encline, et qu'il s'efforce d'autant plus à resister à toutes les tentations, desquelles il pourroit estre esbranlé. Qui plus est, il faut regarder aux mauvaises affections et pensees, qui nous pourroyent decevoir selon les occasions et obiects. Il n'est pas vray-semblable que David de sa nature fust avaricieux et nous ne trouvons point cela. Mais il estoit Roy, il avoit un pays fertile et abondant, il pouvoit amasser tant et plus, comme nous voyons aussi qu'il l'a fait. Quand les richesses viennent ainsi aux hommes, il y a danger qu'ils ne s'y adonnent par trop, là où auparavant ils les eussent mesprisees. Et ainsi donc, David pouvoit avoir esté solicité de desirer encores plus de biens qu'il n'avoit, combien que l'or et l'argent n'estoit pour rien conté, comme dit l'Escriture: que de son temps l'or et l'argent estoyent comme du plomb ou de la terre, telle abondance y en avoit-il. Luy donc voyant qu'il avoit de grandes occasions de s'adonner à l'avarice, il est tant plus soigneux à prier Dieu.

Or nous avons à recueillir une bonne doctrine de cecy, que ceux qui sont eslevez en dignité et en honneur, regardent de n'estre point surprins d'ambition, pour se vouloir monstrer et faire valoir quant au monde. Que ceux qui sont riches et opulens, n'y soyent point adonnez, comme il est dit en l'autre passage du Pseaume, Si les richesses abondent, n'y mettez point vostre coeur. Que ceux qui peuvent estre en delices, se tiennent en bride courte, qu'ils avisent de n'abuser des biens que Dieu leur fait. Voyla, di-ie, en premier lieu comme chacun doit brider sa nature, afin de resister aux vices et aux pechez ausquels il est enclin. Et secondement, comme chacun ayant des obiects ou occasions de se desborder, doit faire tant meilleur guet. Car, comme i'ay dit, encores qu'un chacun soit adonné à un vice plus qu'à l'autre, si est ce que nous sommes entachez de tous, et n'y a celuy qui s'en puisse exempter. Or il est vray que David parle yci notamment de l'avarice. Pourquoy? d'autant que c'est un vice qui engendre des maux tant et plus. Et ce n'est point sans cause que S. Paul l'appelle Racine de tout mal: car depuis qu'un homme s'est une fois adonné à ceste mauvaise convoitise des biens de ce monde, il fait une idole de son argent, de ses richesses, et de ses possessions. Il en est tellement transporté, que iamais il ne se pourra rassasier. Il est comme un gouffre que iamais on ne peut remplir. Et puis cela fait qu'il est plein de cruauté, n'ayant nulle pitie de ses prochains, qu'il ne fera nulle conscience ne scrupule de despiter et Dieu et le monde moyennant qu'il en ait, ce luy sera tout un. Ainsi donc notons, que s'il y a vice qui nous empesche de servir à Dieu, c'est cestuy la: ascavoir ceste convoitise des biens mondains.

Maintenant David (apres avoir parlé par special de l'avarice) dit *Destourne mes yeux, afin qu'ils ne voyent point vanite. Vivifie-moy en ta voye.* Quand David demande que ses yeux soyent destournez pour ne point voir vanité: c'est comme s'il disoit, Helas! Seigneur, i'ay besoin de resister à mille tentations, voire et qui sont infinies, qui me peuvent venir au devant, et que le diable me presente: afin que ie soye desbauché de ton service: quand il n'y auroit que cela, il faudroit que ie fusse cent mille fois veincu, sinon que tu m'enseignasses, et que ie fusse fortifié de ta main. Mais encores Seigneur, voyci deux portes qui sont ouvertes pour recevoir les ennemis. Ie vous prie, quand nous serons assiegez d'une grosse armée, et qu'il n'y aura nulle force en nous pour resister, et qu'au lieu d'estre en quelque place imprenable là où nous pourrions repousser nos ennemis, que les portes soyent là toutes ouvertes pour leur donner entrée, que sera-ce? Ainsi en est-il, que les deux yeux de l'homme sont comme deux portes qui reçoyvent les ennemis. Et que sera-ce quand nous n'aurons nulle vertu pour leur resister et pour aller au devant? Et ainsi, puis que nous avons des ennemis en nous-mesmes, et que nous sommes non seulement debiles, mais qu'il n'y a que foiblesse en nous, que nous sommes exposez comme en proye à Satan, quand nous voyons ces deux portes ainsi ouvertes à tous les assauts qu'il nous fait, nous avons bien besoin de demander à Dieu (à l'exemple de David) qu'il destourne nos yeux, afin qu'ils ne voyent point vanité. Cognoissons donc que David nous a voulu monstrer en ce passage, que les yeux de l'homme sont tousiours enclins à recevoir vanité: c'est à dire, qu'ils sont tousiours transportez à tout mal, à toutes meschantes concupiscences iusqu'à ce que Dieu les ait destournez. Voire, et non seulement nos yeux sont des portes pour recevoir tout mal: mais ce sont des messagers. Comme si non seulement les portes estoyent ouvertes, mais qu'il y eust des traistres qui fussent pour faire les messages pour enseigner les ennemis, Voyla où il vous faut venir: voyla par où il vous faut entrer. Ainsi en est-il de nos yeux, nos yeux reçoyvent d'un costé les ennemis, et d'autre costé ils portent les messages iusqu'au profond du coeur, pour nous envenimer du tout. Ainsi donc, nous voyons combien ceste requeste est necessaire à tous, ainsi que David l'a faite. Mais selon que chacun a plus profité en la cognoissance de Dieu, tant mieux comprend-il ceste doctrine: et ceux qui y scavent et cognoissent le moins, seront ceux qui presumeront le plus de leurs vertus. Mais au contraire,

quand Dieu nous aura donné, et eslargy beaucoup de graces, ce sera alors que nous serons tant mieux advertis de nos miseres et povretez: afin de le prier qu'il y remedie, qu'il pourvoye à tous nos maux, et à tous nos vices.

Or il adiouste, *Vivifie-moy en ta voye*, comme en la fin il dit, Vivifie-moy en ta iustice. Cecy peust estre exposé doublement: Vivifie-moy en ta voye, c'est ascavoir, Seigneur, fay que cheminant selon ta Parole ie vive. Ou bien, Seigneur, donne-moy vigueur afin que ie suyve ta Parole. Nous scavons qu'en nous destournant de Dieu, nous ne pouvons sinon faire tout mal, car quelle est la voye de vie sinon celle que Dieu nous monstre et à laquelle il nous appelle? Tous ceux donc qui delaissent la Parole de Dieu, les voyla esgarez, les voyla en la mort et en perdition eternelle. Ainsi, ce n'est pas sans cause que David demande d'estre vivifié en la voye du Seigneur: comme s'il disoit, que tous ceux qui delaissent Dieu, et le chemin qu'il leur monstre, sont damnez, perdus, et ruinez. Mais quant au vray sens du passage, il nous faut noter que David a voulu plustost signifier, que les hommes d'eux-mesmes sont comme morts, qu'ils n'ont nulle vertu quand il est question de cheminer selon Dieu. Il est vray quant au mal, nous n'y sommes que trop puissans et robustes: nous y sommes si diligens que rien plus: brief, il n'y a celuy qui n'y soit trop habile: mais quand il est question de cheminer selon les commandemens de Dieu, nous ne pouvons pas remuer un doigt: nous aurons et bras et iambes rompues: brief, nous ne sommes pas debiles tant seulement en cela, mais nous sommes morts du tout. Les Papistes confesseront bien que les hommes sont infirmes, qu'ils ne peuvent pas satisfaire à la Loy de Dieu, sinon qu'ils soyent aidez: et leur semble que c'est assez que Dieu face quelque signe d'aider à leur foiblesse, comme si on tendoit la main à un petit enfant pour luy dire, Vien çà, et qu'il vienne, et qu'on face semblant de le conduire, et cependant qu'on le laisse aller. Voyla comme les Papistes amoindrissent la grace de Dieu. Mais au contraire l'Escriture nous dit, que nous sommes comme morts, c'est à dire, qu'il n'y a point une seule goutte de vertu en nous. Et pour cela David demande d'estre vivifié en la voye du Seigneur. Comme s'il disoit, Seigneur, ie suis vivant, voire à mal, car toutes mes forces tendent là, et s'y desployent. Ainsi, Seigneur, maintenant que tu me donnes une vie toute diverse: c'est ascavoir, que ie m'esvertue à te servir, que ie soye ardent et enflammé, là ou auparavant i'y estoye si tardif, voire du tout impotent.

Or il adiouste, *Estably ta Parole à ton serviteur, lequel est à ta crainte.* Quand il demande que Dieu luy establisse sa parole, voire adioustant qu'il est à la crainte de Dieu, il conferme les requestes qu'il avoit faites cy dessus. Or nous devons tousiours avoir cest article en memoire, quand il est question de prier Dieu, que nous soyons fondez sur ses promesses. Que nous ne luy demandions rien, sinon que desia nous soyons asseurez qu'il nous le veut donner, et qu'il l'a promis de son bon gré, sans en estre requis. Car ce seroit une folle temerité aux hommes de se presenter à Dieu, et faire une demande à leur appetit: mais il faut que Dieu nous ait prevenu et qu'il ait parlé le premier. Sur cela donc nous pouvons estre asseurez pour le prier quand nous avons sa Parole. Suyvant laquelle raison David apres avoir fait les requestes que nous avons ouyes, adiouste, Seigneur, estably ta parole à ton serviteur. Comme s'il disoit, Seigneur, ie ne demande rien sinon ce que tu m'as promis. Et voyla qui me donne une telle hardiesse de venir à toy, scachant que tu es fidele, et que tu me feras comme tu m'as promis. Parquoy comme les promesses de Dieu doyvent donner l'entrée en nos prieres, et aller tousiours devant: aussi apres que nous l'aurons prié, reduisons en memoire ses mesmes promesses, afin d'estre asseurez que ce ne sera point en vain que nous le requerrons. Pourquoy? d'autant que Dieu s'est obligé à nous de son bon gré, il n'y a nulle doute que nous ne serons point frustrez, attendans qu'il accomplisse ce qu'il a dit: car il ne nous peut faillir. Voyla donc ce qui est du commencement de ce verset. Or quand David dit qu'il est à la crainte de Dieu, ce n'est pas qu'il luy vueille yci alleguer ses merites: mais c'est pour monstrer qu'il a suyvi la vocation en laquelle il estoit appellé: et neantmoins il declare qu'il ne pouvoit pas cheminer en la crainte de Dieu, sinon par la vertu de son sainct Esprit, cela luy estoit en usage. Et ainsi nous en faut-il faire. Que si nous avons quelque bon zele en nous, il ne faut pas nous en glorifier: car qu'est-ce qu'il y a du nostre: comme dit sainct Paul. Qui est-ce qui nous separe, que nous ne soyons pareils aux plus meschans? cela vient il de nostre nature? il est bien certain que non. Il faut donc que Dieu y ait mis la main. Et ainsi, autant de bien qu'il y a en nous, ce nous est tesmoignage de la bonne volonté que Dieu nous porte, et qu'il veut estre nostre pere et Sauveur. Voyla pourquoy David met cecy en avant, comme s'il se vouloit ratifier les promesses de Dieu.

Or il conclud, *Oste l'opprobre que i'ay craint, car tes ordonnances sont bonnes. Voyci i'ay desiré tes commandemens, vivifie moy en ta iustice.* Nous ne scaurons pas quel est l'opprobre duquel parle David, sinon que nous regardions à quoy il a tendu par cy devant, et quel est encores son but: c'est

ascavoir, qu'il soit gardé de Dieu, et guidé comme par sa main, afin qu'il persevere comme il avoit commencé en bien. Or l'opprobre qu'ont à craindre les fideles, c'est que Dieu ne les rende confusibles: que quand ils auront bien cheminé pour quelque temps, qu'en la fin ils se desbauchent: que leur vie derniere monstre qu'il n'y avoit de bonne racine au dedans, mais que ce n'estoit que feintise. Voyla l'opprobre qu'a craint David, c'est ascavoir, qu'apres avoir bien cheminé, Dieu ne le laissast là comme un homme confus. Et notamment il dit, *car tes ordonnances sont bonnes.* Comme s'il disoit, Helas! Seigneur, moyennant que ie suyve ce que tu m'as commandé, encores que les hommes mesdisent de moy, qu'ils en detractent, c'est tout un, quand i'auray une bonne conscience et pure, et que tu sois mon garent et mon tesmoin, il me suffit: Voyci donc, Seigneur, l'opprobre duquel ie demande estre delivré, ascavoir, que tu ne permettes point que ie soye desbauché, que ie me destourne de tes commandemens: mais que ma vie soit conforme à ta Parole: ô il me suffit: que les hommes parlent ainsi qu'ils voudront, leur iugement est faux, i'en appelle.

Or pour conclurre, il dit, *I'ay desiré tes commandemens. vivifie-moy par ta iustice.* La iustice de Dieu souventes fois est prinse pour la grace dont use Dieu envers les siens, ou pour les moyens qu'il a de les conduire. Mais il met yci iustice pour Droiture, pour Equité. Il avoit dit auparavant, Vivifie-moy selon ta Parole. Or maintenant il y a iustice. Et il ne nous faut point trouver cela estrange: car nous avons declairé par cy devant, que David parlant des commandemens de Dieu, apres avoir usé d'un terme comme de ces mots d'ordonnances, de statuts, il en prend d'autres. Comme en ce passage, apres qu'il a dit, Vivifie-moy en ta Parole: il dit maintenant, En ta iustice. Il fait aussi ceste requeste, d'estre conduit en la voye du Seigneur, pour monstrer que ce n'est pas assez que nous ayons quelque bonne affection en nous, mais qu'il faut que Dieu nous l'augmente, voire et qu'il nous conduise, qu'il nous vivifie, comme il parle yci. Car tant s'en faut que de nous-mesmes nous puissions faire aucun bien, que nous ne pouvons pas avoir une seule bonne pensee, comme sainct Paul en parle. Voyla donc comme David à demandé d'estre vivifié: mais c'est en protestant qu'il estoit comme mort quant à luy, et à sa nature. Et ainsi nous en faut-il faire. Que nous allions à nostre Dieu comme estans morts en nous mesmes, le prians qu'il nous vivifie. Et quand il nous aura fait sentir sa grace, que nous soyons appuyez là dessus, pour dire: Seigneur, puis qu'il t'a pleu de commencer à nous bien faire, que tu parfaces. Suyvant c'este saincte doctrine nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise nous faire sentir les povretez qui sont en nous, et ausquelles nous sommes adonnez vivans en ce monde: afin de cheminer en telle crainte et solicitude, qu'on apperçoive que nous avons receu quelques graces de nostre Dieu: et que suyvant le droit chemin qu'il nous monstre, nous aspirions tousiours de plus en plus au but, lequel il nous propose, qui est de parvenir à ceste gloire immortelle, pour nous conioindre à nostre chef et capitaine nostre Seigneur Iesus Christ, apres qu'il nous aura despouillez de tous les vices et imperfections de nostre chair, pour nous revestir de sa iustice. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

SIXIEME SERMON.

Du Dimanche 12. iour de Fevrier, 1553.

Sixieme Huictain.

VAV.

Et que tes graces, Seigneur, parviennent à moy: et ton salut selon ta promesse. Afin que i'aye que respondre à celuy qui me fait opprobre: car ie me fie en ta Parole. Et n'oste du tout de ma bouche parole de verité: car ie m'atten à tes iugemens. Et ie garderay continuellement ta Loy, et à tousiours-mais. Et ie chemineray au large, pourtant que i'ay cerché tes commandemens. Et parleray de tes tesmoignages devant les Rois, et ne seray point confus. Et me delecteray en tes commandemens, lesquels i'ai aimez. Et esleveray mes mains à tes commandemens que i'ay aimez, et mediteray en tes statuts.

Le commencement de ce huictain contient une requeste que David fait à Dieu, qu'il sente

l'accomplissement des promesses qui luy avoyent esté données, et ausquelles il s'estoit attendu. Comme s'il disoit: Seigneur, monstre-moy que ce n'est point en vain que tu m'as promis de me faire tant de bien, que tu me faces sentir par effet que ta Parole est la verité certaine. Or qu'il se fonde sur les promesses de Dieu il appert: car il dit, *Seigneur, que tes misericordes viennent à moy, et ton salut: afin que i'aye de quoy respondre à mes ennemis, et le tout selon ta parole.* En quoy aussi nous voyons que Satan machinoit de renverser sa foy, comme si Dieu l'eust frustré. Ainsi donc, en premier lieu nous faut noter, que David se sentant pressé, a son recours aux promesses de Dieu. Et c'est un poinct qui nous est bien utile. Car voyla comme nous devons prattiquer la Parole de Dieu, quand nous l'avons apprise, quand ce vient aux combats, que Satan d'un costé nous vient assaillir, tellement qu'il semble que tout le monde ait conspiré contre nous, et que nous n'appercevons que ruine tout à l'environ: c'est alors, dy-ie, que nous devons recourir aux promesses que Dieu nous a donnees, et les faire valoir, voire pour les appliquer à nostre usage, et en sentir la vertu. Or il nous sera bien aisé, quand nous serons à repos, de recevoir tout ce que Dieu nous a dit. Mais quoy? Nostre foy cependant ne sera point exercée, et nous ne pourrons pas sentir si nous avons creu à bon escient, iusques à ce que nous soyons esprouvez.

Voyla pourquoy i'ai dit que ce passage merite bien d'estre observé, que David ne dit point sans cause, Que i'aye dequoy respondre à ceux qui me feront opprobre. Car il proteste par ces mots, qu'il a esté contemné et mesprisé des meschans, qu'on se moquoit de luy, comme s'il eust esté fol d'avoir ainsi esperé en Dieu, mais que sa foy n'a point esté esbranlee. Et voyla comme Satan nous dresse des tentations, quand les meschans nous viennent reprocher que nous avons pensé merveilles: qu'ayans ouy les promesses de Dieu si magnifiques et si excellentes, qu'il nous a semblé que nous devions estre ravis par dessus les nues, et que ce n'est rien toutesfois, comme il semble en apparence. Ainsi en est-il advenu à David, comme nous voyons sur tout au Pseaume vingtdeuxieme. Et nostre Seigneur Iesus, qui est le vray patron et miroir des enfans de Dieu, a soustenu tels combats. Et bien (luy disoit-on) il s'est fié en Dieu, que maintenant il scache s'il l'exaucera ou non. Notons donc que David n'a point yci composé des speculations, comme feroit un homme oisif qui n'auroit nulles tentations ne difficultez: mais estant ainsi moqué de ses ennemis, qu'il sembloit que sa foy fust abatue, et qu'il deust estre ruiné du tout, alors il a son refuge aux promesses de Dieu: Seigneur, si est ce que tu m'as donné ta Parole qui ne me peut faillir: voyla où ie m'atten. C'est ainsi donc que nous devons ensuyvre ceste doctrine, c'est ascavoir, quand le monde d'un costé se moquera de ce que nous avons esté trop faciles à croire à Dieu, que Satan taschera de nous divertir de ceste certitude que nous avons euë: que neantmoins nous ne laissions point de dire, Seigneur, c'est toy qui as parlé, c'est à toy que ie me suis attendu. Seigneur, que tu me faces selon ta Parole.

Au reste, comme nous avons à reduire en memoire les promesses de Dieu, lorsque nous sommes assaillis par Satan et par les meschans, notons aussi (comme il a esté traitté par cy devant) que c'est là où il nous faut fonder toutes nos requestes: que si nous voulons prier Dieu sans feintise, et obtenir ce que nous demandons, qu'il ne faut point que nous prions en l'air, pour dire, Seigneur, ie te fay une telle priere, pource que ie voudroye qu'ainsi fust. Car ce seroit une temerité, et une audace trop grande, de penser assuiettir Dieu, et le brider à nostre vouloir, et le requerir qu'il fist selon nostre appetit: mais il faut que sa parole nous conduise, et qu'elle nous esclaire, que nous rapportions tout à icelle, et que nous y soyons appuyez. Voyla, di-ie en quoy nos prieres sont approuvees, ascavoir, quand nous ne prierons point Dieu selon que bon nous semblera, mais que nous serons munis de ce qu'il nous a promis. Et c'est aussi en quoy nous differons d'avecques les Payens et incredules. Car nous voyons que les Turcs, et tous les idolatres prieront bien Dieu. Mais en quelle sorte sera-ce? A l'adventure: tellement qu'ils ne scavent comme ils en sont. Or au contraire, il faut que nous y venions, estans certains d'estre exaucez. Et d'où procedera ceste certitude? si nous n'avons la verité, laquelle alle devant, pour dire, Voyci le Seigneur qui nous appelle à soy? Et quand nous venons à luy, ce n'est point d'une folle presomption: mais nous y venons ainsi comme il nous l'a commandé. Voyla doncques ce que nous avons encores à noter en ce passage, quand David met yci en avant les promesses de Dieu, par lesquelles il s'estoit obligé à luy: Seigneur, dit-il, fay-moy selon ta Parole. Or maintenant il y a encores un article, lequel est bien utile: c'est ascavoir, apres que nous serons asseurez, que Dieu nous a promis de faire ce que nous luy demanderons, qu'il ne faut plus que nous soyons en doute s'il en sera ainsi: mais que la chose nous soit du tout concluë, que nous la tenions certaine. Car quand Dieu parle à nous, il est certain qu'il ne nous veut point frustrer: il ne nous donnera point de belles paroles, ainsi que les hommes tromperont souventesfois, et seront assez larges en la bouche, mais la main sera close cependant. Or Dieu n'est pas ainsi. Venons donc nous presenter à luy, sans nous desfier. Avons-

nous sa Parole? tenons la chose desia comme faite. Et ainsi, quand David dit, Selon ta Parole, il monstre qu'il n'a point este asseuré seulement que Dieu est fidele et liberal, qu'il ne veut point qu'on soit abusé quand on s'attend à luy: mais il signifie que ceste certitude que nous avons de la verité de Dieu, ne nous doit point rendre lasches, pour dire, que nous soyons là comme abrutis. Il faut plustost que nous soyons solicitez à le prier. Il y en aura aucuns qui diront bien, qu'ils sont asseurez en Dieu: mais puis qu'il scait ce qu'il nous faut, disent ils, il n'a point besoin qu'on l'importune. Or telles gens monstrent qu'ils n'ont iamais cognu que c'est de foy ne d'esperance. Car si nous avons receu sans feintise les promesses de Dieu, il faut que nous ayons ceste ardeur la en nous, et ce zele de le prier, et de recourir à luy, pour dire: Seigneur, quand tu m'as asseuré de ta bonté et de ta misericorde, ç'a esté afin que ie t'invocasse au besoin. Or ie voy la necessité qui me presse, il faut que ie vienne à toy comme tu m'y appelles par ta Parole. Voyla donc comme toutes les promesses de Dieu nous doyvent estre autant d'esperons pour nous picquer, afin de venir à luy, et luy faire nos oraisons.

Venons maintenant à ce que dit David, *Que tes misericordes*, ou tes graces *viennent à moy, et ton salut.* Apres qu'il a ietté son fondement pour bastir, il demande une mesme chose en deux mots, qui sont divers selon l'apparence: c'est ascavoir, Les graces de Dieu et son Salut. Tant y a neantmoins que David ne signifie, sinon que Dieu se monstre Sauveur envers luy. Toutesfois il n'y a yci rien de superflu: car c'est autant comme s'il disoit, Seigneur, suyvant ce que tu m'as promis que ie te sente mon Sauveur et mon Pere. Mais cependant si est-ce qu'il exprime d'où vient et procede ce salut que nous devons attendre, et que Dieu nous a promis: c'est de sa pure bonté. Car les hommes ne se peuvent tenir d'usurper tousiours à eux quelque chose qui ne leur appartient pas: ils le veulent tousiours obliger à eux, d'une folle outrecuidance. Or David, au contraire, monstre yci, que tout le salut qu'il attend et qu'il demande, vient d'une autre source que de la vertu et dignité des hommes: c'est ascavoir de la pure bonté de Dieu. Ainsi donc, nous voyons que comme par cy devant il a parlé de la promesse, aussi il adiouste yci et exprime la cause qui a esmeu Dieu de s'obliger ainsi à nous: c'est asçavoir sa misericorde. Par cela nous sommes admonnestez, quand nous avons à invoquer Dieu, de regarder tousiours ces deux choses yci: c'est asçavoir, la grace de Dieu et sa misericorde gratuite: et puis sa promesse. Dieu est bon et liberal, et voyla pourquoy c'est qu'il nous regarde en pitié: et en nous y regardant qu'il nous daigne bien recevoir, et mesmes il nous appelle, nous convie, et nous donne la hardiesse de le requerir, afin qu'il nous subvienne en toutes nos necessitez. Or ceste bonté-la seroit cachée en Dieu, sinon que sa promesse nous la fist sentir: car Dieu se declaire tel qu'il est, il desploye son coeur quand il nous rend tesmoignage de l'amour qu'il nous porte.

Voyla pourquoy i'ay dit, qu'en toutes nos prieres nous devons avoir ces deux considerations la: L'une est, que Dieu est si bon et si amiable, que combien que nous soyons si povres creatures qu'il n'ha rien de nous que toute ordure et puantise, neantmoins qu'il ne laisse pas de nous porter amour, et d'avoir le soin de nostre salut. Et puis que nous venions à la promesse, laquelle nous est un certain tesmoignage que Dieu est tel, et qu'il ne nous faut plus douter quelle affection il nous porte, s'il nous est amy ou ennemy, puis qu'ainsi est qu'il s'est bien voulu obliger à nous en nous declairant qu'il est nostre Pere, et qu'il nous tiendra pour ses enfans. Or David fait une telle requeste, comme desia nous avons touché, afin qu'il ait dequoy respondre à ceux qui luy font opprobre. Combien qu'il y ait de mot a mot: Afin que ie responde paroles à ceux qui me font opprobre. Yci David declaire, que quand il aura esté secouru de Dieu, qu'alors il aura dequoy pour resister à tous ses ennemis: qu'il pourra repousser toutes les iniures et moqueries des incredules, lesquelles ils mettent au devant, afin d'esbranler les fideles, et de renverser, voire et aneantir leur foy du tout, s'il leur estoit possible. Par cela nous sommes advertis, moyennant que nous requerions Dieu, quand tout le monde nous viendroit assaillir et qu'il sembleroit que nous deussions estre cent mille fois abysmez, que nous pourrons tenir bon contre tous nos ennemis: voire, car Dieu ne nous defaudra point quand nous l'aurons requis, et que nous l'aurons prié d'accomplir ses promesses envers nous, et nous faire sentir sa bonté à nostre salut. Au reste, si nous avons dequoy resister aux meschans qui viennent pour abbatre et aneantir nostre foy, nous aurons aussi dequoy resister à Satan: car quand les hommes nous viennent persecuter, ou qu'ils se moquent des promesses de Dieu et qu'ils taschent de nous en divertir, ils n'y viennent pas d'eux-mesmes: mais c'est le diable qui les pousse. Ainsi donc, nous pourrons batailler iusques à la victoire à l'encontre de tous les combats de Satan, quand nous requerrons Dieu à l'exemple de David. Mais notons aussi ce qu'il adiouste, en disant, *I'ay esperé en ta Parole.* Il monstre à quelles enseignes il a requis Dieu par cy devant qu'il luy fist selon sa promesse. Car i'y ay esperé, dit-il. Voulons-nous donc que les promesses de Dieu ayent lieu

envers nous, qu'elles nous ouvrent la porte pour venir à luy, que ce soyent comme les clefs pour nous y donner entrée, afin que nos requestes soyent receues? Il faut que l'esperance soit conioincte avec. Et voyla pourquoy nous ne sentons point la vertu des promesses de Dieu comme nous devrions: car il n'y a nulle esperance. Il est vray, que Dieu de son costé demeure tousiours veritable: et combien que nous soyons povres incredules, si est-ce, qu'il ne faussera point la foy qu'il nous a donnée. Mais quoy? Nous ne sommes pas dignes de sentir un tel bien. Dieu nous avoit promis de desployer sa grace sur nous, comme aussi il nous la presente: mais nous ne sommes pas dignes de cela, sinon que nous croyons en ses promesses. Voulons-nous donc que Dieu nous face selon sa Parole? Il faut que ceste Parole soit receuë de nous, et qu'elle soit conioincte à la foy: comme aussi l'Apostre en traitte. Voyla quant à ces deux premiers versets.

Or il s'ensuit, *N'oste point par trop la Parole de verité de ma bouche, car ie me suis attendu à tes droitures.* Quand David dit, N'oste point la Parole de verite de ma bouche, ce n'est pas qu'il luy suffise de pouvoir magnifier Dieu de langue, et faire de belles protestations devant les hommes: mais il presuppose que quand il aura rendu tesmoignage de la verité de Dieu par sa bouche, qu'elle sera plantée dedans son coeur. Et de fait, David ne parle point yci en hypocrisie, comme ceux qui voudront avoir belle apparence devant les hommes: et ce leur est assez quand on aura cognu qu'ils sont bien fideles, qu'ils auront eu bonne renommée, qu'on les aura reputez gens de bien, c'est tout, ce leur semble. Or David n'y a pas ainsi procedé: mais quand il dit, que Dieu ne permette point, que la Parole de verité luy soit ostée de la bouche, c'est comme s'il disoit, Seigneur, non seulement fay moy ceste grace que i'espere en toy en mon secret, que ie m'arreste à tes promesses, et que ie tienne bon contre tous les assauts de mes ennemis, mais mesmes devant les hommes: que ma foy se declare, que par ce moyen ie conduise et instruise tous ceux qui voudront aussi venir à toy: et au contraire, que ie puisse resister à tous ceux qui viendront pour renverser ceste esperance spirituelle que i'ay en toy et en ta verité. Seigneur donc, quand tu auras bien enraciné ta Parole en mon coeur, qu'elle soit aussi quant et quant en la bouche, et que ie te puisse magnifier devant les hommes.

Nous avons donc à retenir de ce passage, qu'en premier lieu il nous faut estre asseurez de la verité de Dieu, voire combien qu'il n'y ait personne qui nous voye: combien que chacun soit recueilly en son secret, qu'il n'y ait point de tesmoins de ce monde, que Dieu cognoisse avec ses Anges comme nous l'estimons vraye et certaine, et que nous luy rendons l'honneur qui luy appartient, et tel qu'il merite en le tenant pour veritable et fidele. Voyla quant au premier. Et puis pour le second, advisons à edifier nos prochains, afin qu'ils soyent confermez par nostre exemple, et que tous esperent en Dieu d'un commun accord, et que les meschans soyent rendus confus: que nous les puissions despiter, que nous ayons dequoy nous glorifier, nonobstant toutes leurs embusches quand ils auront machiné tout ce qu'ils auront peu à l'encontre de nous, qu'ils auront pensé de nous rendre prophanes comme ils sont, que nous les puissions reietter à l'exemple de David. Voyla donc la parole qu'il demande d'avoir tousiours en la bouche, pour confermer ceux qui voudront mettre leur esperance en Dieu, et pour rendre confus tous ceux qui se moquent de ses promesses, et de sa verité. Mais que veut dire ce mot, Par trop? C'est qu'estant comme abandonné de Dieu en ses afflictions, il estoit quasi muet et sans replique, ainsi qu'il se complaind en un autre passage. Et de faict, cependant que Dieu ne nous monstre nul signe de sa grace, encores que nos ennemis se gaudissent de nous à pleine bouche, nous n'avons pas liberté de les rembarrer. David donc ayant esté ainsi tenté pour quelque temps, demande que la confession par laquelle il puisse magnifier Dieu, ne luy soit pas ostée pour tousiours. En quoy nous avons à observer que si Dieu nous laisse quelque fois confus selon le monde, au lieu d'estre estonnez nous le devons requerir qu'il ne permette point que nous ayons la bouche close à iamais.

Or il reitere encores, *Car i'ay esperé en tes droitures.* Ce n'est pas sans cause que David fait encores ceste protestation: car comme i'ay desia dit, voyci qui nous fait sentir l'efficace de la Parole de Dieu (suyvant aussi le passage que i'ay allegué de l'Epistre aux Hebrieux) quand avec icelle nous avons aussi l'esperance, laquelle depend de la foy. Il est vray que Dieu avoit tendu la main à son peuple, quand il le retira du pays d'Egypte, afin de le mener en cest heritage qu'il luy avoit promis. Mais quoy? le peuple ne s'arreste point à Dieu: il faut que ceste promesse soit aneantie, voire quant à eux qui ont esté ainsi incredules. Dieu ne laisse pas de trouver un moyen admirable et tout nouveau, et lequel estoit incognu aux hommes, de faire ce qu'il avoit dit. Mais ce n'est point au profit de ceux qui estoyent incredules, car les voyla forclos d'un tel benefice: ils sont privez de cest heritage qui leur estoit promis. Apprenons donc, quand nous voudrons que Dieu desploye sa main envers nous, qu'il nous face sentir sa vertu, et que nous appercevions le fruit de ses promesses, qu'il faut qu'elles soyent bien plantées en nos coeurs: et que nous puissions dire à l'exemple de David, Seigneur, i'ay esperé en tes droitures. Or par ce mot

de droiture, ou iugement, nous avons desia declaré cy dessus, qu'il ne signifie sinon la doctrine qui est contenue en la Loy de Dieu. Et mesmes, combien qu'il use yci de divers mots, si est-ce qu'il tend tousiours à une mesme fin. Voyla donc où il nous faut rapporter les droitures de Dieu: c'est ascavoir, que ce que nous lisons en sa parole, ce qui nous est presché, que nous scachions que ce sont des statuts qui sont certains, et si bien reiglez qu'il n'y a que redire: qu'il faut donc que nostre attente et nostre esperance soit là.

Or il adiouste, *Ie garderay ta Loy tousiours, à iamais, voire à iamais: et chemineray au large, car i'ay cerché tes commandemens.* Non seulement David proteste yci de sa bonne affection et integrité, mais il monstre le fruit qui luy reviendra, quand Dieu l'aura ainsi secouru, et qu'il aura experimenté le fruict de sa foy. Voyla donc comme nous devons exposer ce passage, Seigneur, quand ie t'auray cognu mon Sauveur, et que ta misericorde m'aura esté monstrée per experience: alors ie garderay tant mieux ta Loy. Comme s'il disoit, ie seray tousiours conformé en ton obeissance: ce me sera autant d'aide pour tousiours m'advancer. Comme à la verité, toutes les graces que nous recevons de Dieu, nous conduisent plus loin: ascavoir, que si desia nous avons este en bon train, que cela est pour nous y faire continuer et nous advancer de plus en plus, iusqu'à ce que nous soyons parvenus au but. Il est vray que Dieu en nous conduisant, n'a pas regard à telle recompense. Car il s'en passera bien: mais c'est à nostre usage et à nostre intsruction que cecy est dit. Et quand nous prions Dieu, il faut que nous cerchions toutes les choses qui nous peuvent confermer, à ce que nous ne doutions point que Dieu exaucera nos requestes: et que nous scachions aussi à quelle fin il nous faut rapporter les biens qu'il nous fait, et que nous recevons de sa main.

Ainsi donc maintenant, quand David dit, je garderay ta Loy sans fin, à iamais, tousiours: par cela nous avons à noter, que selon que Dieu nous eslargit de ses benefices, que nostre foy doit estre tant plus fortifiée en luy: que nous devons estre tant plus fortifiez en luy, que nous devons estre tant plus enflammez d'un vray desir et zele de nous adonner à luy pleinement, et adherer à sa iustice, et garder sa Loy et sa Parole. Et pleust à Dieu que cecy fust bien imprimé en nostre memoire. Mais quoy? nous voyons l'ingratitude qui est quasi en tous: car Dieu ne cesse de nous bien faire, et iournellement il nous donnera nouvelle matiere de nous fier en luy, de l'aimer et le servir. Mais quoy qu'il face, nous ne profitons rien, nous sommes tousiours froids comme glace: il n'y a ne zele, ne mesmes nul mouvement, tellement qu'il semble que nous soyons insensibles. Et d'autant plus devons-nous bien mediter ceste doctrine: car c'est le vray remede pour corriger une telle lascheté, et une telle froidure qui est en nous. Apprenons donc, quand David dit, Seigneur, ie garderay ta Loy, que par cela il signifie, que selon que Dieu besongne envers nous, et que nous experimentons ses graces, que nous recevons le fruit de ce que nous avons esperé en ses promesses: que cela nous doit servir de confirmation plus ample, et que nous devons estre incitez d'autant plus à aimer Dieu, et le servir, et nous addonner à sa parole, en somme, comme il est yci dit, à garder sa Loy. Mais il y a encores d'avantage, David ne parle point yci d'une bouffée, comme aucuns seront bien poussez pour peu de temps: mais il dit, Ie garderay ta Loy à tousiours, et à iamais, sans fin. En quoy il monstre, que nous devons avoir telle memoire des benefices de Dieu, que iamais elle ne nous eschappe. Comme i'ay desia dit, nous en verrons qui seront esmeus pour peu de temps, quand Dieu les aura delivrez de quelque danger, qu'il leur aura fait quelque grace: ils sentiront bien, Helas! combien suis-ie tenu à mon Dieu? Les voyla bien affectionnez, ce cuidera-on: mais il ne faut que tourner la main, ils l'auront tantost oublié: ou bien s'il leur en souvient pour quelque espace de temps, ils se refroidissent et n'y pensent plus. Puis qu'ainsi est donc, notons, suyvant ce qui est dit en ce passage, qu'il ne faut point que la memoire des benefices de Dieu, soit iamais effacé de nos coeurs: mais que nous le prions qu'il nous face observer sa Loy à iamais, et à tousiours: et qu'il nous instruise tellement, que nous ne demandions sinon d'adherer à luy et à sa iustice.

Or il dit, *Qu'il cheminera au large, d'autant qu'il a cerché les commandemens de Dieu.* Cheminer au large, signifie aller à son aise: comme quand nous sommes en quelque destroict nous ne scavons de quel costé nous tourner, mais nous semble qu'il n'y ait plus de chemin: ainsi sommes arrestez tout court, ou bien nous advisons, si nous trouverons quelque moyen d'eschapper, et sommes en perplexité. Et est-ce l'asseurance et ioye qu'il nous faut avoir en la doctrine de Dieu, que cela? David, au contraire, dit, *Qu'il cheminera au large:* c'est à dire, qu'il s'en ira franchement son plein chemin, comme on dit, puis qu'il a cerché les commandemens de Dieu. C'est encores un passage que nous devons bien observer. Car le sainct Espit par la bouche de David nous a voulu declairer aussi bien, quand nous desirons que nostre vie soit reglée aux commandemens de Dieu, que nous souffrons de l'avoir pour nostre conducteur, et luy remettons la conduite de toutes nos oeuvres, et nos affaires, qu'il s'accommodera à nous, entant qu'il cognoistra estre

bon et expedient pour nostre salut. Et ce bien qu'il nous revient de cognoistre cela, est inestimable: ascavoir que nous pouvons cheminer au large, c'est à dire, que nous sommes delivrez de beaucoup de perplexitez, et d'angoisses: que nous ne pouvons estre abbatus du tout, s'il nous advient quelque mal qui nous presse: pource que nous faisons tousiours ceste conclusion, que nous ne pourrons estre vaincus, veu que Dieu nous tient la main forte. Et de fait, qui est cause que les hommes sont tant souventes fois tourmentez, sinon d'autant qu'ils ne se remettent point à Dieu? Il est vray qu'il y en a bien peu qui cognoissent cecy, mais la chose est telle: quand nous y aurons bien regardé de pres, nous trouverons que nous ne sommes empeschez que par nostre ingratitude: d'autant que nous avons voulu estre trop sages, que nous n'avons point voulu donner à Dieu cest honneur-la, qu'il nous gouvernast, qu'il dominast sur toute nostre vie, et qu'il nous retinst en sa suiettion, il faut que nous recevions nostre salaire. Car les hommes quand il est question de deliberer de ce qu'ils ont à faire, voudront entrer en leurs speculations. Il n'est point question ne nouvelles de recourir à Dieu, ne de l'invoquer, mais chacun voudra faire ce que bon luy semblera. Or il faut que Dieu nous paye en telle monnoye que nous l'avons merité: qu'il nous mette, di-ie, en telles perplexitez que nous ne scachions que nous devrons devenir, et que les angoisses nous contraignent à dire, Que sera-ce? Par où commenceray-ie? Quelle en sera l'issue? Voyla comme nous voyons le povre monde iournellement enferré, qu'il semble que nous soyons plus que perdus. Qui en est cause? ce sont les hommes qui bastissent de tels labyrintes: et c'est d'eux-mesmes qu'ils sont ainsi tourmentez. Car David nous a yci declairé, que tous ceux qui cerchent les commandemens de Dieu, cheminent au large. Vray est que les fideles, encores qu'ils ayent tasché d'obeir à Dieu, et qu'ils se soyent laissé gouverner par luy: toutesfois ne laissent pas d'avoir de merveilleuses angoisses, qu'ils ne scauront souventes fois ce qu'ils devront faire, ouy en eux-mesmes: mais tant y a, qu'ils viennent à Dieu, et remettent sur luy toutes leurs solicitudes, ainsi qu'il est parlé au Pseaume trenteseptieme. Là ils se trouveront dechargez. Et ainsi, ils vont tousiours leur train: car ils scavent que Dieu ne leur peut faillir iamais.

Voyla donc comme nous pourrons bien estre tentez de beaucoup d'angoisses et de fascheries, que nous ne serons point exemptez de beaucoup d'inquietudes: mais tant y a que Dieu nous en deschargera tousiours, comme il est dit en l'autre passage du Pseaume, que quand nous aurons esté enserrez pour peu de temps, Dieu nous mettra au large: comme aussi sainct Paul en traitte en la seconde aux Corinthiens. Il est vray, dit-il, que nous sommes pressez de maux, mais tant y a, que nous ne demeurerons point en angoisse: Dieu nous en delivrera tousiours, et nous donnera bonne issue et ioyeuse, tellement qu'en fin nous reviendrons au dessus. Voyla donc ce qui nous est declairé en ce passage, quand il est dit, Ie chemineray au large, Seigneur: d'autant que i'ay cerché tes commandemens. Ainsi cognoissons, quand nostre vie est si miserable, qu'il faut que nous soyons en peine, en perplexité et angoisses: que tout cela procede de nostre vice, pource que nous ne venons point nous presenter à Dieu: que nous ne souffrons point d'estre conduits par luy, que nous ne remettons point nostre vie entre ses mains, et que nous ne venons point aussi de nostre bon gré cercher le remede, apres que nous avons cognu le mal: c'est à dire, que nous demandions à Dieu qu'il luy plaise de nous prendre en sa conduite, sans que nous attentions rien sinon ce qu'il nous dit par sa Parole. Car quand nous en ferons ainsi, il n'y a doute qu'il ne nous face cheminer au large.

Or il s'ensuit, *Ie parleray de tes tesmoignages devant les Rois: et ne seray point confus.* Voyci une declaration du propos que nous avons desia touché par cy devant: car David faisant ceste requeste, Que la Parole de verité ne luy fust point ostee à iamais de la bouche, regardoit à deux choses: c'est ascavoir, qu'ayant dequoy parler, apres que Dieu, en luy faisant grace, luy auroit ouvert la bouche, confermeroit les enfans de Dieu par son exemple, et les ameneroit à luy, leur monstrant le chemin. Et cependant qu'il repousseroit les meschans et les contempteurs de Dieu, et de la doctrine, ceux qui se moquoyent de son esperance, ceux qui blasphemoyent contre Dieu: qu'il auroit, di-ie, dequoy les rembarrer, et tenir bon contr'eux. Or il declaire ce propos-la, en disant, Ie parleray de tes tesmoignages: pource que Dieu ne luy aura plus osté la parole de verité de sa bouche. Or outre ce que Dieu nous donne matiere de parler franchement, encores faut-il que cela vienne du luy, comme nous oyons que nostre Seigneur Iesus Christ en parle: que c'est l'Esprit de Dieu qui conduit nos langues, que nous n'avons pas cela de nous mesmes de pouvoir respondre à nos ennemis, qu'il ne faudra qu'un petit vent pour nous effaroucher. Ainsi donc, il est bon besoin que Dieu use de sa vertu, que nous soyons confermez par luy: car quand il nous aura mis sa Parole en la bouche, nous pourrons parler devant les Rois et devant les princes, et ne serons point confus. Comme s'il estoit dit, Seigneur, il faut que ta Parole nous soit d'une telle vertu, que nous puissions repousser tous nos ennemis, voire quelques grans qu'ils soyent: combien qu'ils soyent pour estonner tout le monde, que nostre foy ne

soit ne point abbatue par leur grandeur, ne par leurs pompes: scachans quand il semblera qu'ils doyvent tout engloutir, que nous ne laisserons point d'estre tousiours victorieux, voire d'autant que nous aurons regard à luy.

Or yci il nous faut noter, que quand Dieu aura fait valoir sa verité en nous, qu'elle sera suffisante pour nous faire tenir debout: voire nonobstant tous les combats que le Diable nous suscitera, combien que tout le monde nous soit contraire. Et ce n'est point sans cause que cela est dit, car sur quoy est-ce que nostre foy s'appuye? Sur la verité de Dieu. Or faisons maintenant comparaison de Dieu avec les hommes, et avec toutes leurs oeuvres et leurs vertus. Prenons les Empereurs et les Rois: que toute ceste gloire et toute ceste pompe qu'ils ont vienne en avant, et que Dieu soit mis à l'opposite: ascavoir si les hommes avec toute leur grandeur, et avec toutes leurs fanfares, devront surmonter Dieu, ou s'ils devront renverser sa volonté, ou s'ils devront aneantir sa vertu? O! il est bien certain que non. Ainsi donc, que nous regardions à qui nous avons à faire, et qu'il nous souvienne de ce mot de sainct Paul, Tu scais dit-il, à qui tu as creu. Quand donc nous avons ainsi nos yeux fichez en Dieu, lequel nous a armez de sa verité infallible, nous pourrons despiter tout ce qui s'est eslevé au contraire: du costé du monde nous n'aurons point occasion de craindre, car Dieu est assez puissant pour venir au dessus de toutes les difficultez et fascheries que le diable nous suscitera. Voyla donc quant à ce poinct. Et au reste, nous voyons quand il est question de faire confession de nostre foy, qu'il ne faut pas que les hommes nous estonnent en toutes leurs grandeurs. Comme auiourd'huy, quand on voudra bien nous esbranler. Et quoy? (dira-on) vous n'estes qu'une poignée de gens. Pensez-vous estre plus sages que ne sont les Rois et les princes de ce monde? Vous voyez que tout le monde resiste à ceste doctrine que vous tenez: et que pensez-vous faire? Il est vray que de prime face ce seroit pour nous esbranler, voire n'estoit que nous sceussions, et que nous fussions certains à qui nous avons creu: mais quand nous regardons à Dieu, cela s'esvanouit: ce ne sont que vessies pleines de vent: il ne faut que la pointe d'une espingle pour les faire crever. Il est vray que cela fera de grans tintemarres, mais tout cela n'est rien. Voyla des grenouilles, voyla des fourmis, voire des poux, et des puces, et des punaises: ce ne sont que vermines, puis qu'ils s'eslevent ainsi contre Dieu. Ainsi donc apprenons, apprenons de nous appuyer tellement en Dieu, que quand il sera question de faire confession de nostre foy, puis qu'ainsi est que c'est Dieu qui a parlé, que toutes creatures ne nous soyent rien: que nous ne soyons point confus, et qu'il n'y ait rien qui nous empesche, que nous ne maintenions sa Parole.

En la fin pour conclusion, David dit, *Qu'il prendra son plaisir et levera ses mains aux commandemens de Dieu qu'il a aimez, et qu'il meditera en ses statuts.* Ces deux versets yci n'ont point besoin de longue declaration, car desia nous avons eu les mesmes sentences: et toutesfois David nous monstre, que ce n'est point assez que pour un coup nous ayons pensé à ceste doctrine, mais qu'il faut qu'en toute nostre vie nous y profitions de plus en plus. Voyla le principal que nous avons à noter: que nous prenions plaisir aux commandemens de Dieu que nous avons aimez: c'est à dire, que nous apprenions de concevoir une telle affection et desir de suyvre la Parole de Dieu, et d'adherer à icelle, que cela nous soit tout resolu, pour dire, Et bien, c'est une chose tant douce et amiable que rien plus, de nous assuiettir au ioug de nostre Dieu, et de le porter: il nous faut donc renger à cela, et luy obeir. Avons-nous cela? Il faut qu'au lieu que nous sommes enclins à beaucoup de folles vanitez, voire et de meschantes affections, et aux allechemens de Satan, que nous apprenions de prendre plaisir en la Parole de Dieu, tellement que nous puissions protester en verité (à l'exemple de David) que ce sont les commandemens de Dieu que nous avons aimez.

Et au reste, notons bien ce mot, quand il dit, *I'esleveray mes mains à tes commandemens.* Car c'est comme s'il disoit, Seigneur, ce ne sera point seulement de bouche que ie feray protestation d'aimer ta Parole, mais i'y mettray les mains: voire, comme on dit, ie mettray les mains à la paste. Par cela il signifie, que si nous voulons servir à Dieu comme il appartient, que ce n'est point assez que nous rendions tesmoignage de bouche à sa verité, mais il faut que nous monstrions par nostre bonne vie, ce que nous protestons de bouche, et qu'il y ait un accord et une melodie entre l'un et l'autre. Il est vray que nous aurons quelques difficultez, quand il sera question de suyvre Dieu: mais il nous faut noter ce mot de David, quand il dit, I'esleveray mes mains: Et cognoistre, que quand Dieu verra que cela surmontera nostre force et nostre vertu, qu'il nous fera la grace que nous pourrons eslever nos mains à ses commandemens, c'est à dire, par dessus tout ce que nous pourrons, afin que nous prisions mieux sa grace et sa vertu que nous ne faisons pas. Voyla comme il nous en faut faire: que ne presumans rien de nos vertus et de nos forces, nous prions neantmoins ce bon Dieu, faire valoir tellement sa grace en nous, qu'elle y reside et y regne, et que nous cognoissions que ce n'est point en vain qu'il nous appelle à soy, et

qu'il nous a donné sa verité. Ce qu'il fera moyennant que nous ne reiettions point sa grace, laquelle il nous offre ainsi liberalement. Suyvant ceste saincte doctrine, nous nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes: le prians qu'il luy plaise nous ouvrir les yeux, afin qu'en cognoissant nos povretez, et la miserable condition où nous sommes, que nous retournions à luy: voire avec une confiance certaine, qu'il accomplira ce qu'il nous a promis: que nous ne serons point frustrez de nostre esperance quand elle aura esté appuyée en luy, et en sa verité, mais que de plus en plus il nous fortifiera en icelle, iusqu'à ce que nous parvenions à la cognoissance parfaite des choses, lesquelles nous ne cognoissons maintenant qu'en partie. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

SEPTIEME SERMON.

Du Dimanche 19. iour de Fevrier, 1553.

Septieme Huictain.

ZAIN.

Souvienne-toy de la promesse faite à ton serviteur, par laquelle tu m'as fait esperer. C'est ma consolation en mon affliction: car ta parole m'a vivifié. Les orgueilleux se sont gaudis de moy tant et plus: mais ie n'ay point decliné de ta Loy. Seigneur, i'ay eu memoire des iugemens que tu as faits du temps iadis, et en ay esté consolé. Horreur m'a saisi à cause des meschans qui ont delaissé ta Loy. Tes statuts m'ont este pour chansons en la maison où i'ay demeuré comme estranger. Seigneur i'ay eu de nuict souvenance de ton Nom, et ay gardé ta Loy. Cela m'est advenu d'autant que i'observoye tes mandemens.

David fait yci une demande à Dieu, laquelle nous avons bien accoustumé de faire tous: mais non pas d'une telle affection que luy: car aussi nous ne pouvons pas protester, à son exemple, que toute nostre resiouissance, au milieu de nos adversitez, soit en meditant ce que Dieu nous a declairé par sa parole. Et qu'ainsi soit, si nous endurons quelque mal, où est-ce que nous avons refuge? Chacun se forge des consolations à son appetit. Bien peu s'arrestent à Dieu pour se fier en luy, et pour prendre tout leur appuy en ses promesses: et quasi on n'en trouvera point qui le facent. Voyla pourquoy nous ne pouvons point le requerir en verité, comme fait David, *Qu'il luy souvienne de la promesse qu'il nous a donnee.* Or tant y a, que cecy n'est point escrit en vain. Notons donc, que Dieu nous declaire, où c'est que nous devons recourir en toutes nos afflictions, pour nous consoler: c'est ascavoir, d'autant qu'il s'est obligé à nous, et qu'il nous a rendu tesmoignage, qu'il aura pitié de ceux qui l'invoqueront en leurs miseres, et que nous tenans à cela, nous serons comme vivifiez: c'est à dire, encores que les afflictions nous pressassent iusques au bout, et que nous fussions là comme en la mort, que ce seul poinct suffira à nous: c'est quand nous scaurons que Dieu ne nous veut point abandonner. Or pour ce faire, nous avons à observer deux articles. Le premier est, que nous ne nous arrestions point ny à nous, ny aux creatures, en mettant trop follement nostre esperance çà et là: que nous scachions que nostre vie, et tout nostre bien consiste en Dieu, et que c'est là qu'il nous la faut cercher. Voyla donc le bout par où il nous faut commencer, si nous voulons avoir une vraye consolation en nos adversitez.

Or au contraire, nous voyons comme nos esprits s'esgarent, et cela advient, pource qu'un chacun se forge des folles confiances et inutiles: car si nous cognoissions ce qui est en Dieu, ce ne seroit pas pour nous faire destourner de luy: nous ne vaguerions plus apres les creatures: car il n'y a que vanité. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ceste doctrine: c'est ascavoir, que pour estre delivrez de tout mal, il nous faut regarder à nostre Dieu. Or le second est, que nous avons à demander à Dieu, qu'il ait pitié de nous, et qu'il nous delivre de nos afflictions: voire, et que nous y venions par le moyen de sa promesse. Car si Dieu ne nous appelle à soy, nous n'y pouvons pas venir que temerairement. Ce seroit par trop presumer si les hommes mortels prenoyent ceste audace de venir à Dieu, sinon qu'il leur en donnast le congé, et qu'il les exhortast à ce faire. Il faut donc que nous ayons la parole qui nous soit donnée de Dieu,

par laquelle il nous testifie qu'il est prest à nous recevoir, et veut aussi que nous venions à luy. Voyla ce qu'emporte ce verset, quand David dit, que sa consolation a esté en toutes ses adversitez, que la parole de Dieu l'a vivifié. Il monstre par cela, que non seulement il s'est attendu à Dieu pour avoir salut de luy, mais qu'il a regardé notamment à sa promesse: car sans cela (comme i'ay desia dit) nous n'avons nul acces à Dieu. Cependant il nous faut noter, que ce mot de Vivifier, emporte beaucoup: c'est ascavoir, que la parole de Dieu doit avoir ceste vertu, qu'encores que nous fussions comme perdus et desesperez, qu'elle nous restaure, et que nous recevions vie d'icelle. Il est vray que cecy est difficile à prattiquer: mais ne pensons point que David ait yci parlé, sinon comme la chose estoit. Or faisant une telle protestation, il nous a voulu enseigner par son exemple, de ce que nous devons faire. Qui plus est, le sainct Esprit nous a yci voulu monstrer, que la parole de Dieu n'a point prins racine en nous, sinon qu'elle nous vivifie: c'est à dire, qu'elle nous retire comme du sepulchre, quand nous sommes abbatus, et que nous n'en pouvons plus, en nous donnant vigueur nouvelle, pour estre comme gens ramenez des enfers, comme s'il nous prenoit par la main, pour avoir courage nouveau. Voyla quant à ce verset.

Or là dessus David fait sa requeste, *Que Dieu ait memoire de sa parole, qu'il luy avoit donnée à luy*, Voire, *En laquelle* (dit-il) *tu m'as fait esperer.* Yci David monstre que quand les fideles se resiouissent et se consolent aux promesses de Dieu, et qu'ils sont comme restaurez, que ce n'est pas pour estre rendus froids ne stupides: mais cela les doit tant plus inciter à prier Dieu. Quand donc nous aurons quelque mal qui nous pressera, voyla le remede que nous devons prendre: c'est de regarder aux promesses de Dieu, et penser à ce qu'il nous a testifié de sa bonne volonté. La dessus, confermons-nous hardiment, et retournons comme en vie, si nous avons esté en la mort. Mais apres que nous aurons fait ainsi valoir les promesses de Dieu, pour prendre courage et nous y fortifier, il faut que nous adioustions quant et quant les prieres: que nous venions à Dieu, en luy demandant qu'il accomplisse sa parole. Et puis qu'ainsi est qu'il est fidele, scachons que nous ne serons point frustrez adioustans foy à son dire: mais qu'il parfera tout ce qu'il a promis. Voyla donc comme apres avoir medité les promesses de Dieu pour nous y confier, il faut que nous adioustions les oraisons quant et quant, que nous ayons nostre refuge à Dieu, en luy demandant, qu'il accomplisse ce que par sa bonté infinie il nous a declaré que iamais il ne nous delaissera, et qu'il le monstre ainsi par effect. C'est ce que David a entendu par ce mot, Seigneur, qu'il te souvienne de ta parole. Or David parle selon la rudesse des hommes, et l'infirmité qui est au sens humain: car il est bien certain, que Dieu n'oublie point ce qu'il a dit, tellement qu'il le falle soliciter, afin qu'il s'en souvienne: comme les hommes mortels promettront beaucoup à la volée, et cependant il ne leur en souvient tantost plus. Or il ne nous faut point imaginer que Dieu soit tel, mais cependant il nous permet de beguayer à nostre façon, quand il differe d'accomplir ses promesses, et que nous ne scavons qui l'empesche: Dieu (di-ie) alors nous permet de parler à nostre guise, et dire, Seigneur, qu'il te souvienne: c'est à dire, que tu monstres par effect que tu n'as point mis en oubly les promesses que tu nous as faites. Tu n'es pas comme les hommes, qui apres avoir tenu quelque propos, ne pensent plus à ce qu'ils ont dit. Seigneur donc, monstre que tu n'es point semblable aux hommes mortels: mais quand tu as dit le mot, qu'il faut que la chose soit faite, et qu'elle s'execute. Voyla donc comme nous avons à proceder, apres avoir cognu qu'il nous faut estre appuyez sur les promesses de Dieu, que nous le requerions qu'il nous monstre par experience, que nous ne serons point trompez en nous confiant en luy.

Or notamment il dit, *Ta parole envers ton serviteur.* Et c'est un mot qui merite bien d'estre poisé, pource qu'il y en a bien peu, quand il est question de la parole de Dieu, qui cognoissent qu'elle s'adresse à eux: et sans cela neantmoins, tout n'est rien. Nous pourrons lire cent fois la Bible, iamais nous ne prendrons goust aux promesses de Dieu, ou bien, si nous l'y prenons, ce ne sera pas pour estre asseurez, et y concevoir une vraye certitude de salut: sinon que nous ayons cognu que c'est à nous que Dieu parle, que c'est à nous qu'il veut faire sentir sa misericorde, et son amour paternel. Si nous concevons les promesses de Dieu comme pendantes en l'air, que Dieu ait parlé et que nous ne scachions à qui, que sera-ce? qu'est ce que nous en pourrons recueillir? Ainsi donc, notons bien qu'en ce mot *Seigneur, qu'il te souvienne de ta parole envers ton serviteur*, David applique à soy les promesses qu'il avoit receues. Car il scait qu'elles luy appartiennent, d'autant qu'il ne doute pas qu'il ne soit des enfans de Dieu. Les ayant donc receuës en telle foy, il dit, Seigneur, tu n'as point parlé à cestuy-cy ny à cestuy-la, comme si ie ne scavoye à qui: mais ie ne doute pas que tu ne m'ayes voulu appeller à toy, que tu ne m'ayes declaré que i'estoye participant de tous les biens que tu as promis à tes fideles. Voyla donc comme il nous en faut faire. Et ainsi, quand il est dit en l'escriture saincte, Que c'est une parole fidele que Dieu à envoyé son Fils, pour rendre la vie à tous povres pecheurs: il nous faut enclore en ce rang-la.

Ie dy, qu'un chacun le face en son particulier. Quand nous oyons ceste sentence generale, que Dieu est misericordieux. Avons-nous cela? Nous le pouvons hardiment invoquer, iusqu'à dire, combien que ie soye une povre creature desesperée, puis qu'il est dit que Dieu est misericordieux à ceux qui l'ont offensé: i'auray mon refuge à luy et à sa misericorde, le priant qu'il me la vueille faire sentir. Puis qu'il est dit, Que Dieu a tant aimé le monde, qu'il n'a point espargné son Fils unique: mais l'a livré à la mort pour nous: il faut que ie regarde là. Car il est bon besoin que Iesus Christ me tire de la damnation en laquelle ie suis. Puis qu'ainsi est, que l'amour et la bonté de Dieu s'est declarée au monde en ce que Iesus Christ son Fils a souffert mort et passion, il faut que ie m'approprie cela, que ie cognoisse que c'est à moy que Dieu parle, qu'il veut que i'entre en possession d'une telle grace, et que i'en iouisse.

Nous voyons maintenant comment c'est qu'il nous faut prattiquer ce mot, que nous puissions dire à Dieu, *Seigneur, qu'il te souvienne de ta parole envers ton serviteur.* Si quelcun replicque, que ce n'est pas à dire, que Dieu ait parlé à luy, quand il a parlé à tous en general: notons que Dieu presente sa grace en commun aux hommes, afin qu'un chacun puis apres entre en soy: et qu'il ne doute point qu'estant membre de l'Eglise, il n'ait part et portion à ce qui est commun à tous fideles. Et quand il est dit, Esiouy-toy, fille de Sion, voyci ton Roy qui vient vers toy: il faut que tous fideles en general reçoyvent ceste promesse-la, et que depuis le plus grand iusqu'au plus petit, tous aussi cognoissent que Dieu s'adresse à eux, et les convie, afin que ceste promesse-cy ait son accomplissement, et sa perfection envers eux. Et voyla pourquoy les sacremens nous sont donnez, non point en commun: mais à un chacun. On ne fera point un Baptesme à toute l'Eglise: mais chacun sera baptizé au Nom de nostre Seigneur Iesus Christ. Et le Baptesme qu'emporte-il, sinon une confirmation de toutes les promesses que Dieu donne en commun au corps de son Eglise? Voyla donc comme les promesses sont speciales en la vertu du Baptesme. Autant en est-il de la Cene. Quand nous venons recevoir le pain et le vin de la Cene, nostre Seigneur Iesus nous declare là, que tout ainsi qu'il a une fois espandu son sang pour nostre redemption et pour nostre salut, qu'aussi son corps est nostre viande et nostre nourriture. Voyla donc comme nous devons estre pleinement asseurez, que c'est à nous que Dieu parle, et qu'il offre aussi sa misericorde à nous en commun.

Et voyla pourquoy aussi David adiouste, *Que ç'a este sa consolation en son adversité, et qu'il en a este vivifié.* Car c'est le vray usage auquel nous devons appliquer les promesses de Dieu, c'est ascavoir, que là où il semblera que nous soyons desconfits et perdus, que nous ne laissions point d'avoir un courage ferme et une constance invincible. Car autrement nous faisons grand deshonneur à Dieu, puis qu'il a parlé à nous, que nous n'esperons qu'il sera nostre Sauveur iusqu'en la fin. Dont il faut conclurre, que toutes les deffiances que les hommes conçoyvent en leurs adversitez, sont autant de blasphemes: car ils ne peuvent faire plus grand opprobre à Dieu, que l'accuser de mensongne, de ne l'estimer point loyal. Or si nous estimons Dieu loyal, il faut que nous tenions pour tout conclu, que iamais il ne permettra que nous soyons frustrez, nous estans attendus à luy. Or par ce moyen nous vivrons en la mort. Notons bien donc encores ce mot que David a yci couché, que Dieu luy ayant promis d'estre son Sauveur, l'a vivifié en cela, voire au milieu de ses afflictions, comme s'il disoit, Seigneur, puis qu'ainsi est que i'ay tesmoignage de ta bonne volonté, et de ton amour, il ne faut point que ie perde courage, ne que ie defaille pour rien qui advienne.

Or il s'ensuit, *Que les meschans* ou les orgueilleux *se sont moquez de luy, et toutesfois, qu'il ne s'est point destourné de la Loy de Dieu.* Yci David monstre la constance qu'il a eu pour resister aux tentations et aux combats que Satan luy a dressé. Car voyla aussi comme nostre foy sera deuëment approuvée: c'est ascavoir, quand nous serons assaillis, et quand le Diable aura pensé avoir tout gagné sur nous, que toutesfois nous persevererons à esperer en Dieu, voyla, di-ie, une bonne espreuve de nostre foy. Et c'est ce que David a voulu signifier en ce passage: car il est bien facile, quand nous n'avons nulles tentations qui nous tormentent, de prendre goust aux promesses de Dieu, et d'esperer qu'il fera ce qu'il nous a dit. Mais quand les afflictions nous tormentent, que le diable nous vient mettre au devant beaucoup de fascheries et de fantasies en nostre esprit, comme si Dieu s'estoit retiré et esloigné de nous, et que les meschans se moquent de nostre simplicité: quand, di-ie, nous sommes ainsi assaillis, alors il faut que nostre foy se monstre si elle est vraye. Et si nous perseverons constamment sans estre vaincus ny abbatus, ô! voyla un certain signe que nous avons creu à bon escient, qu'il n'y a point eu de feintise, que nous n'avons point prins sa parole en vain, mais qu'elle avoit une racine vive en nos ames. Notons bien donc que pour avoir une vraye experience de nostre foy, et pour scavoir dire en verité, que nous avons esperé en Dieu, et en ses promesses: qu'il faut que nous ayons senty des assauts bien rudes: et cependant que nous n'avons point esté delaissez iusqu'à nous destourner de Dieu.

Au reste, David parlant yci des meschans, les appelle Orgueilleux: et ne les intitule point ainsi sans cause: car c'est le propre de tous ceux qui ne se confient point en Dieu. Il faut que l'homme qui n'a point sa confiance en Dieu, creve d'orgueil, qu'il en soit enflé comme un crapaud. Et pourquoy? Car quand les hommes se cognoissent tels qu'ils sont, il faut qu'ils soyent abbatus. Et ce proverbe commun, qui regne mesme entre les incredules, le dit, Qui bien se cognoit, peu se prise. Or nous dirons cela de bouche, mais cependant, c'est à nostre condamnation. Toutesfois, Dieu a voulu que cela fust cognu de tous, afin qu'il n'y eust nulle excuse. En somme, la verité est telle, que si les hommes se cognoissent, ils seront abbatus, et du tout desconfits. Sur cela ils viendront cercher Dieu, ils se cacheront sous l'ombre de ses ailes, ils auront recours à luy, pour estre secourus en toutes leurs necessitez. Au contraire (comme i'ay desia touché) il faut que tous incredules soyent pleins d'outrecuidance et de presomption, qu'ils s'eslevent contre Dieu, qu'ils se promettent merveilles d'eux-mesmes où ils n'ont rien, et ne sont rien. Voyla pourquoy David en ce passage, parlant des incredules et des ennemis de Dieu, les appelle Orgueilleux. Et ce n'est pas seulement yci, mais l'Escriture saincte use partout de ce langage. C'est aussi pourquoy le Prophete Abacuc dit, que l'homme vivra en sa foy. Et à l'opposite il met, Que ceux qui s'eslevent, et qui escument ainsi leur orgueil, que ceux-la n'auront point de tenure: ils pourront bien avoir belle monstre, mais il faudra qu'ils trebuschent. Nous voyons que le Prophete, faisant comparaison des fideles avec les incredules, baille ce titre et ceste qualité-là à tous ceux qui ne se fient point en Dieu, Qu'ils sont enflez, qu'ils presument outre mesure. Et ainsi donc, notons bien, que pour rendre vray tesmoignage de nostre foy, il faut que nous soyons abatus en nous, que nous ayons une vraye humilité. Et au contraire, si nous sentons de l'orgueil qui nous esleve, concluons que nous avons encores mal profité en l'escole de Dieu, et que si la foy regnoit en nos ames, que cest orgueil-la seroit corrigé. Voyla donc comme il nous faut prattiquer ce passage.

Et au reste, notons aussi, que ceux qui sont ainsi eslevez à l'encontre de Dieu, mespriseront leurs prochains, que tous ceux qui presument de leur puissance, de leur vertu, et ne cognoissent pas que tout leur bien gist en la pure grace de Dieu, ceux-la seront cruels: ils seront felons et despits envers leurs prochains. Et pourtant, apres que nous aurons apprins de nous humilier devant Dieu, que nous usions aussi d'une telle mansuetude entre les hommes, que nous prattiquions ce que dit sainct Paul: c'est ascavoir, qu'un chacun estime son frere plus que soy-mesme. Que nous n'estudions pas à nous advancer, et à nous faire valoir, en reiettant les autres, et en les reculant: mais que nous cognoissions le bien que Dieu a mis en chacun, et les infirmitez et les vices qui sont en nous, afin de nous abaisser, et que les autres soyent plustost prisez de nous.

Or venons maintenant à ceste complainte que fait David, et à ceste protestation, *Les orgueilleux se sont moquez de moy, et toutesfois, Seigneur, ie ne me suis point destourné de ta Loy.* Quand il dit, que les orgueilleux se sont moquez de luy, il n'y a nulle doute, qu'il ne signifie qu'ils se sont moquez de sa simplicité, pource qu'il s'estoit fié en Dieu. Et bien, il sembloit que Dieu le deust tenir en son giron, et on voit maintenant comme il en est. Voyla les combats que Satan nous fera tous les iours. Quand les meschans voyent les enfans de Dieu en quelque fascherie, ils se ruent du premier coup sur eux, Hà, hà, il sembloit bien à cestuy-cy que Dieu devoit veiller sur luy, et que iamais il ne luy devoit advenir nul mal: et nous voyons maintenant où il en est. Qui l'eust ouy parler, il sembloit bien que Dieu iamais ne le delaisseroit. On voit maintenant que c'est. Il est vray, que les meschans, de leur propre mouvement et inclination, desgorgeront bien tels blasphemes: mais si est-ce encores que cela vient de plus haut, que Satan les y incite et les y pousse, afin d'esbranler leur foy, ouy, et de l'aneantir du tout. Or ce n'est point seulement pour un coup que David a esté ainsi combatu: cela luy estoit un ordinaire: sur tout comme nous voyons au Pseaume vingt-deuxieme, Et il s'est confié en Dieu: maintenant qu'il le sauve: qu'on voye si Dieu luy aidera, ou non. Et comme David a eu ces tormens-la, il a fallu que Iesus Christ ait soustenu de tels combats. Et puis que cela a competé au Fils de Dieu, notons qu'il faut qu'il soit espandu par tous ses membres, et qu'un chacun fidele soit exercé par telles tentations. Et pourtant, si nous voyons que les meschans et ennemis de Dieu se gabent, quand nous serons en affliction, qu'ils prennent occasion par là de lever les cornes, et de se moquer de nous, ne soyons point vaincus pour cela: mais demeurons fermes et constans, puis que David nous a monstré le chemin: et non seulement luy, mais nostre Seigneur Iesus, auquel il faut que nous soyons conformez: et pourtant, il faut que nous prenions courage de le suyvre. Voyla quant au premier.

Pour le second, notons que nous n'avons point la guerre aux hommes, quand les meschans s'eslevent ainsi contre nous, et qu'ils desgorgent telles moqueries: que cela, dy-ie, ne procede point d'eux: mais c'est Satan qui nous iette ses dards, et nous

veut navrer mortellement. Or pour repousser ses coups, il est besoin que nous soyons armez et de la parole de Dieu, qui est nostre glaive, et du bouclier de foy et du heaume d'esperance: ainsi que sainct Paul nous exhorte de le faire. Voyla donc un poinct: qu'il ne nous faut point estre trop attachez aux hommes quand ils nous feront telles fascheries: mais que nous regardions plus loin, c'est ascavoir, à Satan, qui par tels assauts et combats tasche d'aneantir nostre foy, s'il luy est possible.

Or la protestation que fait David, merite bien d'estre notée, quand apres s'estre plaint de tels opprobres et gaudisseries des meschans, il adiouste, *Neantmoins, ie ne me suis point destourné de ta Loy, Seigneur.* Concluons donc si nous avons la parole de Dieu, que quand tout le monde auroit conspiré pour nous en divertir, il faut que nous demeurions là fermes, que nous y soyons attachez, que nous y adherions tellement que iamais nous n'en puissions estre destournez. C'est dequoy nous doit servir ceste protestation: ascavoir, à nous fortifier en constance: à ce que nous scachions, que si David a esté ainsi maintenu en l'esperance qu'il avoit: qu'auiourd'huy la verité de Dieu n'est point diminuée. Il nous convient donc faire valoir les promesses de Dieu, et qu'elles nous soyent tellement certaines, que nous ne soyons point esbranlez ny esmeus pour toutes les moqueries et derisions que nous pourront faire les meschans. Notons aussi, que David ne parle yci d'un seul combat, ou d'une parole iettée à la volée, comme quelquesfois il eschappera un brocard à la traverse aux meschans: mais il a fallu que le sainct Prophete fust lardé: comme il le declare, Ils se sont moquez, voire tant et plus. Appliquons cest exemple à nous, pour ne point defaillir à un seul combat, qui nous sera dressé par Satan et par ses supposts: mais que nous perseverions en tous combats: et quand nous serons venus à bout du premier, que nous soyons prests d'entrer en l'autre, et que iamais nous ne changions de propos ne de volonté, pour quelque chose qui nous advienne: que les brocards et les moqueries des meschans, et mesme tout ce que Satan machinera à l'encontre de nous, que tout cela n'empesche pas que nous ne demeurions fermes en la foy, sans nous destourner de la Loy de Dieu, à l'exemple de David, comme nous oyons qu'il en fait yci protestation. Et si David a eu une telle fermeté de foy, ayant la Loy tant seulement, nous qui avons la doctrine, laquelle nous a esté donnée par luy, par les Prophetes qui sont venus depuis, par nostre Seigneur Iesus Christ et par les Apostres: nous donc qui avons des aides beaucoup plus convenables, que n'avoit point David, devons-nous estre esbranlez quand le diable, et les meschans, et tous les tisons d'enfer, tous ces boute-feux viendront assaillir nostre foy? Il n'y a nulle excuse pour nous, s'il se fait ainsi. Apprenons donc de nous servir des moyens que Dieu nous donne, et qu'il nous met en la main, et que sa parole ne nous soit point vaine ny inutile, mais qu'elle nous serve comme elle doit.

Or il adiouste, *qu'il a eu memoire des iugements de Dieu dés le commencement, et qu'il en a este consolé.* Yci David monstre qu'il s'est conformé (outre la parole) en tous les iugemens que Dieu avoit faits, comme c'est ce que nous avons à faire, apres avoir medité les promesses de Dieu, par lesquelles il nous testifie qu'il est tousiours prochain de ceux qui l'invoquent, apres avoir cognu ce qu'il declare et prononce, d'abbatre et ruiner les meschans, de se monstrer leur iuge: qu'outre cela nous recognoissions comme il a besongné de tous temps, comme il a subvenu aux siens, comme il les a delivrez de tous les maux ausquels ils ont esté: et puis comme il a desployé son bras contre les meschans, et contre les contempteurs de sa iustice. Voyla, di-ie, comme il nous faut conioindre les oeuvres de Dieu avec sa parole, pour plus grande confirmation de nostre foy. Et c'est ce que David entend en ce passage: car il ne parle point yci des iugemens de Dieu, comme il a fait par cy devant, et fera encores cy apres: c'est ascavoir, pour ses statuts et commandemens: mais il signifie les actes que Dieu a fait de tout temps, pour se monstrer iuge des hommes. Vray est, que tels iugemens que Dieu a exercez, sont contenus en l'Escriture. Mais par ce qui en est yci dit, nous sommes advertis comme nous devons lire telles histoires: c'est, en recognoissant que Dieu ne defaut iamais à ses fideles: et puis, quoy qu'il tarde, qu'il ne laissera point les meschans impunis. David donc a medité ces iugemens-là, et s'y est exercé.

Et ainsi, nous avons à retenir, quand nous aurons fait valoir la parole de Dieu pour resister à Satan et à tous les assauts qu'il nous dressera, qu'il faut aussi que nous scachions, que Dieu n'a pas seulement parlé, mais qu'il a monstré par experience que sa parole n'est vaine: mais qu'elle avoit son execution preste. Et pourtant, quand nous verrons que Dieu besongnera ainsi devant nos yeux, qu'ils nous donnera tant de tesmoignages de ses iugemens, ce n'est pas raison que nous laissions passer cela: mais que nous ayons les yeux ouverts, que nous cognoissions les choses comme elles nous sont monstrees. Quand aussi nous aurons senti quelque grace de Dieu envers nous, que cela soit bien imprimé en nostre memoire. Voyla comme il nous faut ensuyvre David, en ce qu'il dit, Seigneur, i'ay pensé à tes iugemens. Et au reste, quand il est dit, qu'il a reduit en memoire les iugemens de Dieu, dés le commencement

du monde, ie vous prie, quelle excuse y aura-il pour nous, si nous laissons passer ce qui se presente devant nos yeux? Car quand auiourd'huy Dieu se tiendroit là comme caché, que nous n'aurions nul signe ny experience qu'il seroit le iuge des iniques pour les confondre, et Sauveur de ceux qui se confient en luy, et qui l'invoquent, encores ce qui est contenu en l'Escriture saincte, ce que nous lisons qui a esté fait devant nostre naissance, cela nous doit suffire. Maintenant si Dieu se declare à nous, et s'il nous monstre sa presence, et que tout cela soit mis sous le pied par nostre ingratitude, ne faut-il pas que nous soyons plus que coulpables?

En somme, notons qu'yci le sainct Esprit accuse nostre nonchalance: car si nous estions tels que nous devrions estre, nous appliquerions nostre estude à lire les histoires sainctes, où Dieu nous presente comme en de beaux miroirs ses iugemens, et le tout à nostre instruction et profit. Voyla donc comme nous devons conioindre ce qui est escrit, avec ce que nous voyons iournellement devant nos yeux, et estre confermez par toutes les histoires, tellement qu'elles nous servent comme de seeller la parole de Dieu, pour y trouver tant plus de vigueur, et d'efficace, et pour la magnifier quand ce viendra au besoin. Or avons-nous ainsi reduit en memoire les iugemens de Dieu, et nous y sommes-nous exercez, ie dy mesme ceux qui ont esté faits devant que nous fussions nais en ce monde? Tout ce que nous appercevrons maintenant, et ce qui sera declairé durant nostre vie, il faut par plus forte raison que nous le considerions de pres, que nous en soyons confermez d'autant plus, que nous ne soyons pas comme bestes brutes, quand Dieu desploye sa main, et qu'il nous donne quelques tesmoignages que c'est luy seul qui besongne ainsi: quand, di-ie, Dieu nous monstre cela, que nous y pensions à bon escient, et que nous y soyons arrestez: c'est à dire, que nous n'ayons point des speculations vaines, ainsi qu'il y en a beaucoup: mais que nous appliquions à nostre usage tous les iugemens de Dieu, puis que c'est aussi à ceste fin-la qu'il nous les monstre. Comme quand nous lirons que Dieu s'est revelé à Abraham, que nous lirons qu'il luy a aidé en une telle necessité, que nous concluyons, Et bien: ce que Dieu a fait envers son serviteur Abraham, c'est pour nous asseurer qu'il nous fera le semblable: il faut donc que maintenant i'aye mon refuge à Dieu. Voyla comme tous les tesmoignages que Dieu nous donne en l'Escriture saincte de ses oeuvres, nous doyvent servir d'aides qui soyent propres à un chacun de nous.

Or David met puis apres, *Qu'il a esté saisy d'horreur, voyant les meschans qui delaissoyent la Loy de Dieu.* Yci David proteste, qu'il a resisté à une autre tentation outre celle que nous avons desia veuë. Desia c'est un combat bien rude et bien difficile à supporter, quand les meschans se viennent mocquer de nous, comme si Dieu nous avoit trompé, comme si nous avions esté trop simples et trop sots de nous fier en luy. Voyla un grand trouble pour les povres infirmes, voire et tel qu'il faut (pour le moins) qu'ils en soyent esmeus et espouvantez. Mais ceste tentation n'est pas moindre à surmonter, quand nous voyons que tout le monde se desbauche, que tout ce qu'on fait, est comme si on avoit conspiré, et fait un complot de provoquer l'ire de Dieu, de le deffier, de reietter toutes ses graces, et les foller au pied. Quand donc nous voyons les hommes s'aliener ainsi de Dieu, iusqu'à entrependre guerre ouverte à l'encontre de luy, il est bien difficile que nous n'en soyons comme effarouchez. Tant y a neantmoins, que David proteste, que tant s'en faut qu'il se soit desbauché voyant les corruptions telles par tout, qu'il a eu horreur de voir les meschans qui delaissoyent ainsi la Loy de Dieu. Par quoy, apprenons d'estre saisis de cest horreur-cy toutes fois et quantes que les hommes se desborderont à mal: apprenons, di-ie, de nous retirer à Dieu, et en nous recueillant comme en nos esprits, que nous concevions un horreur voyans de tels monstres, et des choses ainsi contre nature. Si ceste doctrine a iamais esté necessaire, elle l'est auiourd'huy: car regardons un peu quelles sont les confusions par tout. Quand nous regarderons ce qui ce fait entre les Papistes, il y a un desbordement plus qu'infernal. Entre nous, Helas! où la parole de Dieu devroit bien avoir plus de vertu, encores voit-on comme la pluspart non seulement desguiseront la Loy de Dieu, mais ne demanderont sinon de l'abolir du tout. Qu'est-il de faire donc? ce n'est point assez que nous n'ensuyvions point les meschans en leur impieté, et ne nous conioignions avec eux pour estre leurs complices: mais que nous en ayons horreur, quand nous cognoissons qu'ils perissent comme miserables creatures: que pour cela nous soyons tormentez et angoissez: et beaucoup plus quand nous voyons qu'ils font la guerre à Dieu, car ce sont choses par trop monstrueuses de voir les hommes mortels s'eslever ainsi contre leur createur, et batailler à l'encontre de luy à leur escient.

Voyla donc ce qui est yci monstré par l'Esprit de Dieu sous l'exemple de David. Et en cela voyons nous si nous-nous devons couvrir de telles ordures, voire et si enormes, quand il est question que Dieu soit reietté, que sa Loy soit aneantie: si nous devons faire semblant de rien, si nous devons supporter cela, et le passer comme s'il ne nous en challoit. Or si nous en faisons ainsi,

c'est signe qu'il n'y a ne zele ny affection en nous. Et en cela monstrons nous que Dieu ne nous doit point tenir pour ses enfans: car il nous doit souvenir de ce qui est escrit. Le zele de ta maison m'a mangé, et les opprobres qui t'ont esté faits (ô Dieu) sont retournez sur moy. Quand donc nous verrons que le nom de Dieu sera vilipendé, que nous verrons les meschans se ietter hors des gons, en sorte que la Loy de Dieu ne leur sera plus rien: il n'est pas question de dissimuler là, d'estre muets, et faire semblant de rien: mais si nous sommes serviteurs de Dieu, il nous convient non seulement estre touchez, mais aussi d'estre saisis d'horreur, que nous soyons comme perdus en nous-mesmes voyans une telle abomination, qu'il falle que le Nom de Dieu soit ainsi mesprisé par les creatures.

Or pour conclusion David dit, *Que les statuts de Dieu luy ont este pour chansons de repos au lieu de ses pelerinages.* C'estoit encores une autre tentation grande à David que ceste-cy, qu'il ait falu que pour un temps il ait esté de chassé du pays de Iudée, qu'il ait esté eslongné du temple de Dieu, et qu'il ait demouré entre les payens et incredules. Or il dit, que nonobstant cela, qu'il ne s'est point aliené de Dieu, ne de la cognoissance de salut: mais au contraire, qu'il s'est d'autant plus incité à chanter les louanges de Dieu, les Pseaumes que Dieu luy mettoit en la bouche: voire et lesquels estoyent tirez de la Loy. Car nous avons à noter, que David n'a point composé les Pseaumes comme une doctrine nouvelle, comme une doctrine qui fust separée de celle de la Loy: mais il les a puisez de là comme de la fontaine. Ainsi donc, ce n'est point sans cause qu'il proteste yci, que les statuts de Dieu luy ont esté pour Pseaumes et pour chansons, voire au lieu de ses pelerinages, c'est à dire en pays estrange au milieu des incredules, quand il estoit comme banny de l'Eglise, qu'il ne pouvoit pas assister au temple, pour faire confession de sa foy, que neantmoins il ne s'est point desbauché pour cela. Or yci ceux qui vont et viennent sont admonestez de leur office. Combien qu'ils voyent beaucoup d'enormitez qui se commettent au monde, que neantmoins ils se maintiennent tousiours en la crainte de Dieu, et qu'ils cheminent en pure conscience, encores qu'ils soyent meslez parmy les incredules. Comme mesmes voyla les Chrestiens qui sont en la Papauté, combien qu'ils soyent là captifs, combien qu'ils n'ayent nulle doctrine, qu'ils n'ayent point liberté de servir à Dieu publiquement et faire confession de leur foy comme ils voudroyent: si ne faut-il point qu'ils se desbordent avec les autres en ces villainies qui y regnent, mais qu'ils se conforment le mieux qu'ils pourront à la parole de Dieu, qu'ils y prenent tout leur plaisir, et que la Loy de Dieu leur soit pour cantique, qu'elle soit pour les retirer de toutes les vanitez et dissolutions qui se commettent. Que donc ils se retiennent en ceste bride. Et au reste, si ceux qui sont comme parmy les deserts, qui n'ont nulle pasture de vie, qui voyent mesme beaucoup de scandales dont ils pourroyent prendre occasion d'estre desbauchez, et corrompus avec les autres: si ceux-la n'ont point d'excuse, mais qu'il leur soit commandé de se resiouir en Dieu et en sa Loy, et se donner courage, prenans les saincts cantiques pour s'exhorter à bien, que sera-ce de nous? quand nous sommes en lieu où la cloche sonne pour nous appeler, afin que nous soyons admonnestez par la parole de Dieu, afin que nous soyons instruits pour invoquer son Nom et faire confession de nostre foy? Quand donc Dieu nous appelle à son escole, qu'il a la bouche ouverte, afin que nous soyons instruits de luy, ie vous prie, ne serons-nous pas plus que condamnables, quand nous ferons tout au rebours de ce que David proteste yci? Comme on en verra beaucoup qui ne se peuvent point resiouir, sinon quand ils feront la sourde aureille à Dieu: et s'ils viennent au sermon, c'est seulement pour ouir sentence de condamnation sur eux. Car quelque chose qu'on leur dise, et qu'on leur mette en avant pour les reduire au droit chemin ils auront tantost mis tout cela en oubly. Et ainsi, ne faut-il pas que tels esprits soyent transportez d'une merveilleuse rage? ô! il est bien certain.

Et pourtant, retenons la conclusion que fait yci David, *qu'il a eu memoire de la Loy de Dieu iusques à la fin.* Comme s'il disoit, Voyla qui est cause qu'estant un povre homme vagabond, et reietté du temple, et chassé de mon pays, toutes fois ie n'ay pas laissé de m'appuyer sur toy. Et puis, estant assailly des incredules, i'ay perseveré en la consideration de ta Loy, et m'y suis resiouy. Ainsi donc nous en faut-il faire, que si nous voyons beaucoup de scandales, et beaucoup de choses qui nous pourroyent divertir et destourner de la doctrine de Dieu, que nous surmontions tout cela en vertu des promesses que Dieu nous a données, que par icelles nous soyons confermez en son amour et en sa bonté, et que nous ne tombions point en une telle confusion en laquelle nous voyons que les meschans tombent iournellement, et où ils se mettent. Suyvant ceste saincte doctrine nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise nous faire mieux sentir quel goust nous devons prendre en ses sainctes promesses, et que pour estre exercez en icelles, nous combattions vaillamment contre les vices qui nous pourroyent empescher de nous appuyer sur sa protection, que nous surmontions tous scandales, et toutes fascheries par la

vertu de son sainct Esprit, afin que nous estans fortifiez par sa grace, ne donnions nul accez à Satan, à ce qu'il puisse rien gagner sur nous: mais que nous perseverans constamment en la saincte vocation de ce bon Dieu, poursuyvions nostre course iusqu'à tant qu'il nous ait retirez de ce monde pour nous introduire en cest heritage immortel, qui nous est apresté devant la creation du monde, et lequel Iesus Christ nous a acquis par son precieux sang. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

HUITIEME SERMON.

Du Dimanche 26. iour de Fevrier, 1553.

Huitieme Huictain.

HETH.

O! Seigneur qui es ma portion, i'ay proposé tes paroles. I'ay supplié ta face de tout mon coeur: ayes donc mercy de moy selon ta promesse. I'ay consideré mes voyes, et ay tourné mes pieds vers tes tesmoignages. Ie me suis hasté, et n'ay point differé de garder tes commandemens. Les bandes des meschans m'ont pillé: mais ie n'ay point oublié ta Loy. Ie me leve a minuict pour te rendre graces, à cause de tes iustes iugemens. Ie m'accompagne de tous ceux qui te craignent et gardent tes commandemens. Seigneur, la terre est pleine de ta benignite: enseigne moy donc tes ordonnances.

Ce Huictain-cy ne contient que des protestations que fait David de s'adonner du tout à Dieu, et d'adherer à sa parole: excepté qu'il y a deux requestes au second verset, et au dernier. Or (en premier lieu) il dit que son bien souverain, et sa felicité a esté, de ce qu'il s'est resolu de garder les paroles de Dieu. Il est vray, qu'aucuns exposent cecy, que David appelle Dieu, Son heritage. Mais quand tout sera bien regardé, le sens est tel, qu'il constitue là tout son heur, de ce qu'il se delibere, et qu'il est tout resolu (comme desia nous avons dit) de suyvre ce que Dieu luy monstre, et luy enseigne. Or le mot de Portion en l'Escriture, se prend pour Heritage: et l'heritage se prend pour la chose la plus desirable que l'homme ait. Et ainsi, c'est comme si David disoit, Qu'un chacun se partisse comme il voudra. Comme nous voyons les cupiditez des hommes estre diverses, que l'un tire d'un costé, l'autre de l'autre. Et bien (dit-il) qu'un chacun souhaitte à sa fantasie, mais quant à moy, ie ne veux avoir autre heur ny autre bien, sinon de me tenir à la parole de Dieu, i'auray un bon heritage et excellent quand i'auray cestuy-ci.

Or maintenant nous voyons quelle est la somme de ce premier verset: il reste d'en recueillir telle doctrine comme elle y est contenue. Car quand nous oyons David ainsi parler, il n'y a nulle doute que l'Esprit de Dieu ne nous monstre où c'est qu'un chacun se doit asseurer pleinement. Et pour ce faire, il faut regarder aux souhaits desquels nous sommes allechez selon nostre nature, que l'un s'adonnera à ambition, l'autre à son avarice, l'autre à paillardise. Tellement que les hommes sont esgarez en leurs appetits, ainsi que nous avons declaré par cy devant. Or il faut donc que nous soyons retirez de toutes ces cupiditez vaines et perverses, et bataillions à l'encontre de tout ce qui nous empesche de venir à Dieu: et quand nous aurons ainsi abbatu nos passions et cupiditez charnelles, alors nous ne demanderons sinon que Dieu nous attire à soy, qu'il nous y conioigne, et qu'il nous face la grace que nous puissions garder ses paroles. Mais il nous faut noter quant et quant, que David parle yci d'une conclusion qu'il avoit prinse toute certaine, et non pas de quelque mouvement vollage: comme quelques fois nous aurons un desir d'aller à Dieu, mais cela ne dure point: et aussi la chair nous aiguillonne de l'autre costé, et nous destourne du bien auquel nous eussions volontiers tendu. Ce n'est point donc assez que nous ayons quelque desir, lequel se refroidisse tantost, ou bien, lequel soit amorty par les tentations contraires; mais il faut que nous prenions une conclusion ferme, comme David parle yci, *I'ay proposé*, dit-il. Il met le mot de Dire, mais les Hebrieux le prennent pour se resoudre, pour estre là ferme en un propos, afin de ne point varier. Or (en somme) notons que cependant que les hommes s'adonnent aux choses terriennes, qu'ils ne font que vaguer: qu'ils ne cognoissent pas où consiste leur felicité,

mais qu'il faut venir à ceste conclusion qui est yci monstrée, de garder les paroles de Dieu: et alors nous n'aurons point occasion de porter envie à ces povres fols mondains qui voltigent en l'air, qui se laissent mener à leurs appetits frivoles. Nous serons asseurez d'avoir choisi un bon partage, quand nous serons ainsi unis à Dieu, par le lien de sa parole.

Or, comme desia nous avons touché, le second verset contient une requeste que David dit avoir faite tous les iours, *I'ay supplié ta face iournellement, Seigneur Dieu, ayes pitié de moy selon ta parole.* Or en disant, qu'il a prié Dieu tous les iours: en cela il nous monstre quelle est la façon de bien prier, c'est que nous ayons une constance à poursuyvre sans nous lasser. Non pas que Dieu ait besoin qu'on le solicite, ny importune, mais c'est pour exercer nostre foy, et pour esprouver tant mieux si c'est en luy que nous cerchons tout nostre bien. Tant y a, que l'Escriture saincte sur tout requiert cela en nos oraisons, qu'il y ait une constance, que nous ne prions point Dieu auiourd'huy, et que demain il ne nous en souvienne plus, mais continuyons, si nous voulons estre exaucez. Et voyla en quoy nous monstrons que nous avons esperé en Dieu, c'est, qu'encores qu'il semble qu'il ait les aureilles sourdes, que nous ne laissons point d'aller tousiours à luy, et de le requerir autant la centieme fois que la premiere: scachans que ce n'est point un labeur superflu quand nous aurons ainsi prié. Voyla quant à ceste perseverance de laquelle David parle yci.

Or voyons quelle est la substance de son oraison, *Seigneur, dit-il, ayes pitié de moy selon ta parole.* La requeste est generale: mais David monstre quelle est la source de tous les biens que nous pouvons demander à Dieu, et lesquels aussi il nous eslargit tant pour l'ame que pour le corps: c'est ascavoir, qu'il nous soit pitoyable. Car Dieu ne nous doit rien, et nous ne luy pouvons aussi rien apporter de nostre part, pour dire que nous le provoquions à nous bien-faire: mais le tout est, qu'il use envers nous de sa bonté gratuite. Or donc notons que David a voulu declarer, quand Dieu estend sa main pour nous eslargir tant de biens que nous recevons de luy, que cela procede de sa pure bonté. Voyla pourquoy il dit, Seigneur, ayes pitié de moy. Pourtant, quelque chose que nous requerions à Dieu, il faut que nous venions là tousiours, d'avoir fiance en sa bonté. Comme quoy? Nous demandons que Dieu nous pardonne nos fautes: nous luy demandons qu'il nous assiste par son sainct Esprit, à ce que nous ne soyons vaincus de tentations: nous luy demandons qu'il nous donne une grace de laquelle nous sommes desnuez: nous luy demandons aussi qu'il nous nourrisse, q'uil nous donne santé quand nous sommes malades, qu'il nous retire de quelque danger: ou nous lüy pouvons faire quelques autres oraisons particulieres. En toutes ces requestes il faut venir puiser de la source, c'est ascavoir, qu'il nous donne cela par sa bonté, et que nous cognoissions pourquoy Dieu nous fait tant de biens, tant pour la vie presente, que pour le salut de nos ames: c'est ascavoir pource qu'il a pitié de nous, qu'il nous voit miserables, qu'il voit que nous sommes povres creatures, sinon qu'il s'encline à nous faire misericorde. Brief, devant qu'entrer en toutes les oraisons particulieres que nous faisons à Dieu, que nous commencions par ce bout, et que ce soit le fondement sur lequel nous bastissions, Que Dieu ait pitié de nous.

Or d'autant qu'il nous faut estre asseurez en nos oraisons, David adiouste ce qu'il avoit ia dit au paravant: c'est ascavoir, Selon ta parole: car si nous demandons à Dieu ce que bon nous semble, et que nous n'ayons point de promesse de luy qu'il nous vueille exaucer, cela n'est pas sans presomption: nous devons estre humbles et modestes en nos prieres, il ne faut point que nous facions des esgarez, que nous venions devant Dieu le front levé, plus hardiment que devant une creature: mais que nous y venions avec telle modestie, que rien ne nous sorte de la bouche sinon à bonnes enseignes, ce qui ne se peut faire, que ne soyons asseurez que toutes nos oraisons luy sont agreables, qu'il les advouë et qu'il les ratifie. Et comment cela se fera-il? quand il nous aura donné le mot, que nous ne suyvrons point nostre cerveau laschans la bride à nostre sens: mais quand Dieu nous aura dit, Voyla ce que ie veux qu'on me demande, venez à moy, et me faites telles requestes: ô! suyvant telles promesses de Dieu, nous pouvons estre asseurez de venir à luy à l'exemple de David et dire, Seigneur, ayes pitié de moy, selon ta parole. Et c'est une presomption saincte, que ceste-cy, et que Dieu approuve. Or d'autant plus nous faut-il bien noter ceste doctrine, quand nous voyons qu'elle a esté non seulement obscurcie au monde, mais aneantie du tout. Comme auiourd'huy en la Papauté, quand on prie Dieu, c'est à l'adventure. Et mesme, c'est l'un des articles pour lequel les Papistes debatent le plus, disans qu'il ne faut point estre certains (en priant Dieu) qu'il nous exauce: mais demeurer là en suspend. Voire, mais l'Escriture nous dit, qu'il ne faut point que l'homme qui est ainsi flottant, comme les vagues qui sont agitées de vent et de tourbillon, puisse rien obtenir. Elle nous monstre, que quand nous venons à Dieu, il y faut venir avec foy, fiance, et hardiesse. Et ainsi donc (comme i'ay desia touché) c'est une presomption saincte et louable, quand nous serons appuyez sur la parole de Dieu, pour le sommer qu'il accomplisse ce qu'il

nous a promis: car nous le tenons comme obligé: non pas qu'il nous doyve rien: mais pource que de sa pure liberalité il descend iusques là, de nous declarer qu'il veut que nous ayons ceste liberté et licence de nous presenter ainsi à luy, avec telle hardiesse et certitude, comme i'ay desia declaré. Voyla quant au second verset.

Or au troisieme David adiouste: *I'ay pensé à mes voyes, et ay tourné mes pieds vers tes tesmoignages.* Ceste protestation-cy est bien à noter: car nous sommes advertis, pourquoy c'est que les hommes se plaisent tant en leurs folies et en leurs inventions, qu'ils se font accroire, qu'ils feront oraison à Dieu, combien qu'ils ne soyent point appuyez sur luy, qu'ils ne s'y asseurent point, qu'ils ne suyvent pas ce qu'il leur commande, mais ce qu'ils ont imaginé. Voire tellement, qu'il leur semblera qu'on leur fait grand tort si on dit, que c'est temps perdu de ce qu'ils font: et qu'ils se pourront beaucoup tormenter sans propos, sinon qu'ils cognoissent comment Dieu les veut exaucer. Il est vray que chacun dira, Et comment? Pourquoy est-ce que Dieu ne trouvera bon ce que ie fay, veu que mon intention finale est de le servir? mais cependant Dieu reiette tout cela. Et qui est cause d'une telle arrogance, que les hommes viennent ainsi heurter contre Dieu? c'est pource qu'ils ne pensent point à leurs voyes: car s'ils avoyent cest advis et prudence de regarder à eux de pres, et de penser, Comment doy-ie faire? où en suis-ie? Il ne faut pas que ie chemine à l'esgarée, sans que ie tienne un train certain, et quelque bon moyen, et que i'advise comment i'ay à vivre: et sur tout, il faut tant faire, que iamais Dieu ne soit frustré de la maistrise qu'il a sur tous les siens. Ainsi donc, quand les hommes prendront bien garde à leurs voyes, il est certain qu'ils s'adonneront pleinement à suyvre la parole de Dieu, et y auront toute leur resiouissance. C'est pourquoy il dit à l'opposite, qu'il tournera ses pieds aux tesmoignages de Dieu. En quoy il monstre à tous par son exemple, qu'ils ayent à cheminer ainsi que Dieu commande, et non point se gouverner selon leur teste et selon leur cerveau. Car voyla d'où vient ceste rage, qui possede quasi tout le monde, qu'un chacun veut servir Dieu selon que bon luy semble: c'est, que nous ne tournons point nos pieds vers ses tesmoignages. Or d'autant plus devons-nous bien prattiquer ce qui est yci monstré, ascavoir, de regarder à nos voyes: que nous sceachions, quand Dieu nous a mis en ce monde, que ce n'est pas pour nous laisser faire tout ce que nostre sens nous met en avant: mais qu'il faut que nostre vie soit reglée. Et d'où prendrons-nous ceste regle? de la parole de Dieu. Et quand nous serons ainsi songneux de regler nostre vie, il ne restera plus sinon de suyvre où Dieu nous appelle. Voyla les tesmoignages de Dieu, voyla sa verité qu'il nous declare: il faut se ranger là. Il n'est plus question d'oresenavant de vaguer plus, et faire des discours pour dire: Pourquoy cecy ne sera-il bon et louable? Nenny, ne suyvons pas nos fantasies propres, ne soyons pas sages en nous mesmes: mais advisons d'escouter nostre Dieu et de luy obeir. Voyla donc le contenu de ce troisieme verset, où il est dit, Que David a prins garde à ses voyes, et qu'il a tourné ses pieds aux tesmoignages de Dieu: c'est à dire, à la Loy, où Dieu a declaré sa volonté.

Or il adiouste, *Qu'il s'est hasté, et n'a point delayé de garder les commandemens de Dieu.* Il continue son propos: mais il monstre que ceste affection qu'il a eu n'a point este tardive. Ie me suis hasté (dit-il) voire sans delay. Or ce n'est point sans cause que David adiouste cecy: car nous voyons combien il nous faut barguigner contre nos appetis: ie dy mesme ceux qui sont bien affectionnez à servir Dieu, qu'encores ils y viennent comme en clochant, ils trainent une aile ou une iambe, ainsi qu'on dit. Et qui est cause de cela? nous portons tant de corruptions avec nous, que la pesanteur nous retarde tant et plus, en sorte qu'il nous est bien difficile de marcher. Et nous voyons et experimentons par trop, quelle est nostre foiblese de nature, quand il est question de nous adonner au bien. Cognoissons donc ces deux choses-là, et nous ne trouverons point estrange, que nous soyons si tardifs à suyvre Dieu: ces deux choses (di-ie). Que voyla Satan qui ne cessera de machiner tout ce qui luy sera possible pour nous divertir, il nous viendra mettre des barres au devant, il nous empeschera le chemin par hayes, ronces, espines et toutes mauvaises rencontres: que s'il est question seulement de marcher trois pas, il nous faudra estre transportez bien loin, tellement que nous tournions d'un costé et d'autre, ne scachans que devenir. D'autre-part, nous serons solicitez par nos appetits desordonnez pour tirer tout au rebours. Comme, si nous voulions nous fier pleinement en Dieu, le Diable nous viendra soliciter à la traverse, de nous adonner aux biens de ce monde. Et ainsi de tout le reste. Voyans donc que nous trainons tant de cordeaux apres nous, et cependant sommes tant debiles à bien, bruslans apres le mal: helas, ne nous esbahissons point, si nous sommes tardifs à suyvre Dieu. Mais tant y a neantmoins, qu'il faut batailler. Il n'est pas question que les hommes se flattent quand ils voyent une telle tardiveté en eux, et qu'ils disent, Et bien, nostre naturel le porte, et nos infirmitez sont si grandes, que c'est bien chose trop haute pour l'homme de s'acquiter comme il doit. O! ne nous fondons point là dessus, mais bataillons contre nos vices, et puis,

que nous prenions et cueillions force et courage, pour surmonter tous les scandales, et les embusches que Satan nous mettra au devant, pour rompre tous les liens et cordeaux desquels il nous tient enserrez.

Voyla, di-ie, comme il nous en faut faire. Car ne pensons point que David ne fust homme passible comme nous, et qu'il ne sentist en soy de grandes infirmitez: si est-ce qu'il ne proteste point cecy en vain, quand il dit, qu'il s'est hasté, qu'il n'a point delayé de faire les commandemens de Dieu. Et ainsi, à son exemple, hastons-nous cependant que Dieu parle, d'avoir l'aureille dressée pour l'escouter, et le pied levé pour obeir à ce qu'il nous dira. Voyla donc ce que David nous a voulu monstrer en ce passage: c'est ascavoir, la promptitude qui doit estre en tous enfans de Dieu d'escouter sa parole, et la recevoir, et non attendre du iour au lendemain: car nous ne scavons point iusqu'à quand Dieu nous fera la grace de nous presenter sa parole. Ceux qui delayent ainsi, ils font leur conte que Dieu est bien obligé et tenu de les attendre. Or nous voyons comme il se moque d'une telle arrogance des hommes, quand on luy demande ainsi terme. Parquoy, tant plus nous faut-il efforcer, afin de parvenir à l'exemple qui nous est yci monstré, que sans delayer nous courions, si tost que Dieu nous aura fait mercy.

Or il s'ensuit puis apres, que David ne s'est point desbauché par les iniures qui luy ont fait les meschans, quand ils l'ont persecuté, par toutes les fascheries et les combats qu'il a soustenu: *Combien*, dit-il, *que les bandes des meschans m'ayent pillé, si est-ce que ie n'ay point mis en oubly la Loy de Dieu.* Cecy n'est point adiousté sans cause. Car nous en verrons beaucoup qui sont assez paisibles et moderez, moyennant qu'on ne les fasche point, et qu'on les laisse suyvre leur train: mais s'il leur advient quelque trouble, qu'on les moleste, alors les voyla desbauchez, ils changent de propos et de volonté, ils tournent bride. Ainsi donc, d'autant que les hommes sont aisez à se destourner à mal, encores qu'au paravant ils ayent suyvi le bien: voyla pourquoy il nous faut bien noter ce passage que David adiouste. Car c'est comme pour ratifier ce qu'il avoit dit, de la promptitude à suyvre ta parole: pource que ce n'eust point esté assez de cela, s'il n'y eust tellement esté conformé, qu'encores que le Diable le solicitast à luy faire perdre courage, qu'il ne fust point destitué d'esperance, iusques à tenir tousiours bon. Et c'est ainsi qu'il nous en faut faire. Quand donc nostre Seigneur nous aura mis au chemin, qu'il nous aura donné quelque bon mouvement, prions-le qu'il nous conferme tellement en cela, que quand le Diable nous viendra assaillir, nous puissions surmonter tous les assauts qui nous seront dressez par luy: que nous les puissions repousser, et que nous demeurions tousiours en nostre propos sans varier. Voyla ce qui nous est yci monstré. Et nous faut noter qu'il y a deux tentations, ausquelles nous avons à resister quand on nous viendra fascher, qu'on nous fera tort et iniure. La premiere tentation est, qu'incontinent nous sommes esmeus à rendre la pareille, mal pour mal: voyla que nostre nature porte.

Or puis que Dieu nous commande de vaincre le mal en bien-faisant, d'aimer nos ennemis: nous avons besoin de nous bien armer, et equipper de ces passages. Car iamais nous ne viendrons à bout de surmonter une telle tentation ny un tel appetit de vengeance, que Dieu n'ait bien besongné en nous. Il y a aussi, qu'il nous semble que le mal nous est licite, quand nous ne voyons que mal tout à l'environ, si nous regardons comment c'est que le monde se gouverne. Nous verrons l'un qui est desbordé en paillardise, l'autre en blasphemes, l'autre en rapines et usures, et en fraudes, l'autre en cecy ou en cela: et beaucoup sont du tout alienez de Dieu, et prochains de Satan, transportez à cecy et à cela. Quand donc nous sommes ainsi environnez de maux, il nous semble que nous pouvons prendre congé de mal-faire. Voyla comme les enfans de Dieu pourront estre tentez, et comme nous voyons aussi qu'un nombre infini se trompe quasi tous les iours. Et pourtant notons que si nous avons eu une affection franche de venir à Dieu, qu'il nous ait tendu la main pour quelque temps, afin de venir à luy, que ce n'est point assez: mais sur cela il faut que nous taschions de cueillir force nouvelle, à ce que le Diable ne nous puisse point esbranler, quand il nous suscitera des troubles, qu'il nous viendra mettre beaucoup d'empeschemens au devant. Il faut donc que nous soyons munis à l'encontre, afin que nous ne mettrons point en oubly la Loy de Dieu, quoy qu'il en soit. Et nous faut noter ceste circonstance, que David ne dit pas seulement, qu'il a esté fasché par un seul homme, ne par deux ou trois, ou par douze: mais il dit, Les bandes des meschans. Quand il dit, Les bandes, c'est beaucoup: quand il n'y auroit qu'une bande, ce seroit assez: mais il dit les bandes: signifiant qu'il estoit assailly de tous costez, qu'il estoit comme une brebis entre les loups, des Lions, des Ours, et toutes autres bestes sauvages: et neantmoins il a tousiours esperé en la Loy de Dieu. Or maintenant si nous regardons à nous, combien peu en trouvera-on qui ne soyent vaincus pour la moinde tentation qui leur adviendra? Il ne faut sinon qu'un homme se vienne dresser contre nous, et nous voyla desbauchez, nous ne scavons plus que c'est de Dieu. Brief, il ne faut qu'une mousche qui nous vole devant les yeux (comme on dit)

pour nous destourner du bon chemin. Et nous devrions avoir honte de si soudain tourner bride: là où auparavant nous avons fait semblant de suyvre Dieu, que nous allions tout au rebours. Si est-ce que nous pensons avoir excuse plus que legitime, quand nous pourrons mettre en avant, que nous avons esté desbauchez par quelque tentation. Or tant s'en faut que ceste excuse yci soit vallable, qu'elle n'est ne de mise ne de recepte: mais faut que nous protestions à l'exemple de David, voire et en verité comme il a fait, Que quand les bandes de tous les meschans du monde nous viendroyent assaillir, que nous ne laisserons point de persister en la Loy de Dieu.

Et notamment il dit, *Qu'ils l'ont pillé.* Qui est encores le plus aigre en l'homme, et pour le faire plustost defaillir. Car il adviendra que les meschans tascheront de nous molester, et ne viendroyent point à bout de leur entreprinse: mais David dit, qu'il a esté exposé en proye, qu'il estoit là comme une povre creature desesperée, qu'il estoit assailly de tous costez: et neantmoins qu'il n'a point mis la Loy de Dieu en oubly. Et en disant cela, c'est comme s'il protestoit, qu'il a eu tousiours une mesme affection de suyvre Dieu. Or retournons maintenant à ca que nous avons touché. Car ceste tentation n'est point petite, que Dieu permette que nous soyons ainsi molestez, qu'on nous fasche et qu'on nous tormente. Quand Dieu permet une telle vogue à Satan et à ses supposts, ce seroit quasi pour nous faire perdre cent mille fois courage. Et de fait, c'est la ruse de Satan, comme nous voyons en Iob. Car quand Satan veut monstrer qu'il est bien aisé à Iob de servir à Dieu, O (dit-il) il est à son aise, il est à repos, il a abondance de biens, il luy est bien facile de louer Dieu, mais quand il perdra tout ce qu'il a, toute sa substance, et qu'on luy fera beaucoup d'ennuis et de tormens, on verra alors s'il benira Dieu. Voyla donc l'espreuve que Dieu nous envoye, quand il souffre que les meschans nous molestent, qu'ils nous mettent comme le pied sur la gorge. Par cela il veut esprouver si nous l'aimons à bon escient, ou non. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ceste doctrine. Car il est impossible que nous servions à Dieu comme nous devons, si ce n'est que nous ayons ceste constance de laquelle parle yci David: c'est ascavoir, que quand nous serons affligez en quelque sorte que ce soit, nous ne laissions pas toutes fois de prier Dieu, de nous adonner à luy. Voyla quelle est la somme. Et par cela nous sommes instruits, que les afflictions et autres choses semblables ne nous doyvent point empescher que nous ne requerions Dieu, et que nous ne cheminions tousiours en son obeissance, car s'il permet que nous soyons affligez selon la chair, ce n'est pas à dire pourtant, que son amour soit diminuée envers nous, ne qu'il ait moindre soin de nostre salut: attendons seulement qu'il nous donne issue en nos afflictions, et cependant continuons à cheminer selon sa parole, et ne mettons iamais sa Loy en oubly, quelque chose que Satan nous solicite au contraire.

Or il est dit consequemment, *Que David s'est levé à la minuict pour louer Dieu selon ses iustes iugemens.* Voyci une belle protestation, laquelle aussi depend de ce que nous avons traitté au premier verset: car là David protestoit, que la vraye felicité, et le bien parfait des hommes est, quand ils s'adonnent à Dieu, et à sa parole. Or yci il dit, qu'il s'est levé à minuict pour rendre graces à Dieu, voire pour ses iustes iugemens. Comme s'il disoit, Seigneur, i'ay desia declaré que mon partage estoit d'avoir ta parole, et de la posseder: que si i'avoye cela, i'estoye heureux et plus qu'heureux. O maintenant, Seigneur, ne permets point que ie soye ingrat d'un tel benefice, et d'un tel privilege que tu m'as fait. Il luy allegue aussi ses iugemens et sa iustice. Nous avons declaré par cy devant que c'est qu'emportent ces mots, c'est ascavoir, les statuts de Dieu: qui sont pour nous reigler en telle droiture, que nostre vie ne sera point tortue ni oblique. David donc, disant qu'il a loué Dieu à cause de ses iustes iugemens, signifie qu'il l'a remercié de ce qu'il estoit enseigné en sa parole, scachant que c'estoit un benefice singulier. Or nous devons bien noter ceste sentence: car nous voyons quelle est l'ingratitude des hommes, principalement en cestuy-ci, Que si Dieu se declare à eux par sa Loy, par ses Prophetes, et par son Evangile, ils ne pensent point à tout cela: et qui pis est, s'il veut vaincre leur malice par sa bonté, qu'il se presente à eux pour pere et pour Sauveur, ils le fuiront tant qu'il leur sera possible. Il est vray qu'ils feront semblant de le cercher par acquit, voire quand ils y seront forcez: mais cependant si est-ce que s'il estoit en leur liberté et en leur choix, ils viendroyent s'eslongner de Dieu tant qu'ils pourroyent. Or quand les hommes cerchent ainsi Dieu, ce n'est point pour venir droit à luy, mais seulement pour dire, Voyla i'ay affection à Dieu, ie suis de ceux qui le cerchent. Et de faict, quand Dieu par sa parole tasche de nous attirer à soy, comment peut-on assez cognoistre un tel bien? Parquoy notons ceste doctrine, veu qu'elle nous est tant necessaire pour corriger nostre malice et nostre ingratitude tant vilaine: et que doresenavant nous apprenions de louer Dieu, d'autant qu'il luy a pleu nous faire participans de ce thresor inestimable, ascavoir de la doctrine de salut: qu'il a voulu reigler nostre vie, à ce que ne soyons point comme povres esgarez, pour nous precipiter aux abysmes d'enfer. Il y a semblablement l'affection

ardente qui est exprimée en ce mot, que David s'est levé à la minuict. Comme s'il disoit, que le iour ne luy a point esté suffisant, mais que durant son repos mesmes, qu'il a eu son esprit eslevé en haut pour rendre action de graces à Dieu. En cela il signifie qu'il a continué à louer Dieu sans se lasser. Ainsi donc si nous voulons bien suyvre l'exemple de David, que nous ne remercions point Dieu quand bon nous semblera, et quand il nous en souviendra une fois en quinze iours, ou ie ne scay comment: ou bien quand il y aura quelque ceremonie, que la cloche aura sonné pour nous faire venir au sermon: mais que ce soit tousiours et soir et matin, et au milieu de la nuict, que nous ayons nos esprits vigilans pour le remercier.

Il adiouste, *Qu'il a este compagnon de tous ceux qui ont craint Dieu, et qui ont gardé ses statuts.* En quoy il signifie qu'il a cerché tous les moyens de s'adonner à cheminer en la crainte de Dieu. Or notons que David estoit un homme excellent, comme un Ange entre des creatures mortelles: et toutesfois, si est-ce qu'il a eu besoin de s'accoupler avec gens fideles, avec gens de bon exemple, de vie saincte et entiere. Et pourquoy? afin qu'il fust tousiours tant mieux conformé en sa vocation, et qu'il ne fust point diverty par mauvais exemple. Or (comme i'ay desia touché) si David a eu besoin de cela, que sera-ce de nous, qui sommes si inconstans et si muables en nos propos? Voyla donc le premier poinct que nous avons à noter en ce passage: c'est ascavoir, que David proteste que combien que le sainct Esprit besongnast en luy, qu'il se sentist conformé, comme nous avons veu, toutesfois encores cerchoit-il d'autres aides pour l'induire, et l'entretenir en la crainte de Dieu: comme les compagnies qui luy estoyent propres pour luy faire suyvre sa vocation, et pour ne s'en point destourner, veu qu'il ne faut rien pour nous divertir du droit chemin. Or il veut signifier d'avantage, qu'il s'est associé de gens craignans Dieu, afin aussi de le servir comme il devoit. Car nous sommes tenus de nous inciter par exhortations mutuelles, et par bons exemples. Il faut donc que nous ayons ces deux considerations: qu'en premier lieu nous advisions de suyvre ceux qui nous peuvent faire profiter de plus en plus en la crainte de Dieu, et puis que nous taschions de profiter à ceux avec lesquels nous serons ainsi accompagnez, les incitans par tous moyens à poursuyvre le bon train, auquel Dieu les aura mis, afin qu'il soit honnoré d'un commun accord: et qu'un chacun dise, Allons, taschons de faire venir les autres avec nous pour honnorer le Seigneur Dieu.

Or la conclusion du Huictain, est la seconde requeste, *Seigneur, enseigne-moy en tes statuts: car la terre est pleine de ta misericorde.* Yci nous voyons combien il nous est necessaire de tousiours demander à Dieu qu'il nous instruise plus amplement, que nous le recognoissions mieux que nous n'avons point fait: ouy, mesmes quand il nous semblera que nous aurons tout cognu, que nous advisions qu'encores avons-nous besoin de profiter tousiours de plus en plus. Car, ie vous prie, qui sera celuy de nous qui s'osera accomparer à David? Voyla un Prophete si excellent, qu'il est comme un Ange de Dieu: aussi nous voyons comme Dieu luy avoit revelé ses secrets, comme s'il eust esté ravy au Royaume celeste: et toutesfois ayant de tels dons, comme nous les cognoissons excellens, il demande encores d'estre enseigné aux statuts de Dieu. Et qui sera celuy de nous qui n'en aura plus de besoin? Ainsi donc, quand nous aurons beaucoup cognu en la parole de Dieu, non seulement pour nous, mais pour instruire nos prochains: que nous ne laissions pas toutesfois de nous rendre tousiours dociles à luy, de demander qu'il nous face la grace, que nous profitions encores de plus en plus.

Et d'autant nous faut-il mieux noter la raison que met David en avant: *Car la terre est pleine de ta misericorde.* Comme s'il disoit, Seigneur, tu espans ta bonté paternelle sur toutes creatures: nous voyons les bestes qui sont nourries de ta misericorde, nous voyons les arbres qui fleurissent, on voit la terre germer, on voit que ta bonté est espandue et haut et bas: et comment seroit-ce donc que tu ne ferois bien à tes enfans? Ie suis du nombre de ceux qui t'invoquent, qui ont mis leur fiance en toy. Puis qu'ainsi est donc que tu te monstres si benin envers toutes creatures, tu ne me defaudras point. La raison, dy-ie, qui est yci exprimée, a servy à David de confirmation, afin qu'il ne doutast point qu'il ne deust obtenir la requeste qu'il fait. Et ainsi, toutes fois et quantes que nous prierons Dieu qu'il nous enseigne en ses statuts, que sa bonté de laquelle il use, et laquelle est espandue sur toutes creatures, nous serve comme d'un bon fondement, sur lequel nous puissions bastir toutes nos requestes. Et puis que Dieu nous a fait ceste grace de nous advouër du nombre de ses enfans, et se declarer Pere envers nous, que nous soyons certains de n'estre point refusez de luy en toutes les choses qu'il nous a promises, veu qu'il se monstre ainsi benin et liberal envers toutes creatures. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise nous toucher tellement d'une vraye crainte et droite de sa maiesté, que luy rendans l'honneur et la reverence que nous luy devons, nous soyons songneux d'y profiter de plus en plus. Voire: et que nous y soyons tellement adonnez,

que le Diable ne nous puisse point esbranler en façon que ce soit. Et puis qu'il plaist à ce bon Dieu de nous offrir tant de remedes pour resister aux assauts que Satan nous pourroit dresser, que nous ne les refusions point, nous en rendans indignes par nostre ingratitude: mais que nous les acceptions pour nous en aider au besoin. Et surtout, ce qu'il nous fait gouster maintenant par sa saincte parole, attendans qu'il nous monstre plus amplement, et en plus grande perfection ce que nons voyons par foy. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

NEUFIEME SERMON.

Du Dimanche 5. iour de Mars, 1553.

Neufieme huictain.

TETH.

Seigneur, tu as fait grace avec ton serviteur, selon ta promesse. Enseigne-moy de bien iuger et entendre: car i'ay adiousté foy à tes commandemens. Devant que ie fusse affligé, i'erroye: mais maintenant ie garde ta parole. Tu es bon et bien-faisant: appren-moy donc tes ordonnances. Les orgueilleux ont forgé des faussetez contre moy: mais ie ne laisse de garder de tout mon coeur tes commandemens. Leur coeur est gras comme sein: mais moy ie me delecte en ta Loy. Il m'est bon que i'aye esté humilié: afin que i'apprenne tes statuts. La doctrine de ta bouche m'est meilleure que mille pieces d'or, ou d'argent.

Si les hommes sont fols et mal advisez en beaucoup d'endroits, on le peut voir sur tout quand il est question de prier Dieu: là où s'il y avoit une seule goutte de bon sens en nous, elle se devroit monstrer: mais les hommes descouvrent en cest endroit leur folie plus qu'en tout le reste. Pourquoy? Car nous aurons plus de modestie et plus de simplicité en nous si nous avons à faire quelque demande à un homme mortel, que quand nous venons devant Dieu: car nous y allons à l'estourdie, ne scachans ce que nous luy devons requerir: mais iettans à la volée ce qui nous vient en la bouche. D'autant plus donc devons-nous bien recorder nostre leçon, afin de scavoir quelle est la regle de bien prier. Car nous profanons le nom de Dieu, et monstrons bien que nous mesprisons par trop sa maiesté, si nous luy demandons autre chose, sinon ce qu'il nous a declaré luy estre agreable, tellement que sa volonté aille tousiours devant, et qu'elle domine par dessus tous nos appetis. Or en ce passage nous avons un advertissement qui est bien utile à ce propos: c'est ascavoir, que sur tout nous devons supplier à Dieu qu'il nous enseigne, et face cognoistre sa volonté selon qu'il nous la monstre en sa parole: et pour ce faire qu'il nous ouvre les yeux, afin que nous entendions ce qui est là comprins et contenu. Et c'est la somme de ce Huictain que nous avons maintenant à exposer Car David ne demande à Dieu sinon qu'il cognoisse le contenu de la Loy, et de sa doctrine, et qu'il s'y regle, et que toute sa vie soit là formée. Mais en premier lieu il allegue à Dieu les bien-faits qu'il avoit desia receus de luy. Comme c'est ce qui nous doit donner confiance, quand nous venons pour faire quelque priere à Dieu. Il n'y a rien qui nous donne meilleur accez, ne qui nous asseure plustost d'estre exaucez, que quand nous regardons ses benefices. Comment? I'ay par cy devant experimenté la bonté de mon Dieu: voire, il m'en a tant donné d'experience que rien plus. Il ne faut pas donc que ie me deffie de luy, que ie doute qu'il ne me vueille ottroyer maintenant ce que ie luy demande: veu que i'ay une telle approbation de son amour qu'il est tousiours prest de m'eslargir de ses biens. Quand i'en ay desia tant receu, faut-il maintenant que ie pense, Comment en sera-il? ascavoir si ie pourray obtenir ce que ie vay prier? Si nous sommes en telle doute, nous faisons iniure à Dieu, et monstrons qu'il y a de l'ingratitude, qui est en nous: car iamais il ne nous fait du bien que ce ne soit pour nous communiquer de sa misericorde et de sa grace, laquelle il veut continuer envers nous iusques en la fin: car il ne se lasse iamais à nous eslargir de ses biens, comme les hommes se faschent si on les employe par trop, et se retirent. Mais Dieu n'est pas tel, c'est une fontaine qui ne se peut iamais espuiser.

Voyla donc à quoy tend ce qui est dit yci au premier verset: Seigneur, tu as fait du bien à ton serviteur. David n'allegue point cecy pour se mesfier que Dieu ne doyve luy faire plus de biens que iamais. Au contraire, pource que desia il avoit tant experimenté la grace de Dieu, il se veut re-

soudre, qu'il la sentira aussi bien à l'advenir. Car Dieu ne varie point: et comme desia i'ay touché, sa grace ne va point en diminuant, mais il la veut tousiours augmenter envers nous. Et ainsi apprenons à l'exemple de David toutes fois et quantes que nous avons à prier, de nous mettre au devant, et reduire en memoire les benefices que desia nous avons receus de la main de Dieu, et que ce nous soit comme une entrée de priere, que sur cela nous concluons, que si Dieu s'est monstré liberal par cy devant: que nous le sentirons tel à l'advenir iusqu'à la fin.

Or notamment David adiouste, *Selon ta parole:* et non sans cause: car ce n'est pas le tout que nous cognoissions que Dieu nous a fait du bien, et que nous scachions que c'est de luy qu'il nous est procedé: mais il faut que ceste confiance-cy soit adioustée, ascavoir, qu'il l'a fait selon sa parole. Tout ainsi qu'une viande, encore qu'elle soit bonne, n'ha point de saveur, mais est toute fade sans sel: aussi les benefices de Dieu n'auront point un vray goust, pour estre savourez de nous comme il appartient, si ce n'est que ce sel-cy soit adiousté pour les confire: ascavoir, que nous cognoissions que le bien que Dieu nous a fait, a esté selon sa parole. Et pourquoy cela? Car si nous n'avions la parole de Dieu et ses promesses: et bien (comme i'ay desia declaré) nous pourrons bien luy faire quelques requestes, et viendrons à luy, en nous fondant sur ce que desia nous avons esté aidez par sa pure bonté: mais cependant, si ne serons-nous point asseurez qu'il vueille tousiours faire le semblable, ne qu'il demeure ferme en cela, quand il aura commencé, qu'il vueille achever: nous ne pourrons, dy-ie, avoir telle certitude sans sa parole. Mais quoy? Quand Dieu nous dit, Or çà, ie vous veux estre Pere, et me monstrer Sauveur envers vous, et me sentirez tel à iamais: nous apres avoir senti l'experience et l'effect de telles promesses, pouvons bien alors appliquer à tel usage que i'ay dit, ses benefices: Dieu m'a-il fait du bien pour une bouffee? A-ce esté seulement que cela luy soit venu à propos, et que maintenant il ne vueille point continuer? Nenny: mais il l'a fait selon sa parole. Or la parole de Dieu est-elle pour un iour ou pour un mois? Non, elle demeure et en la vie et en la mort. Concluons donc qu'il y a une teneur perpetuelle aux benefices de Dieu, et qu'il les veut continuer envers ceux qui n'en sont point ingrats. Voyla comme ce mot qu'adiouste David n'est point superflu, mais emporte une grande substance, quand il dit, Seigneur, tu m'as fait bien, voire selon ta parole. Si donc nous voulons estre confermez par les benefices de Dieu que nous avons receus par cy devant: et quand nous luy ferons nos requestes, si nous voulons estre exaucez de luy, il faut que ses benefices soyent conioints à sa parole, et par maniere de dire, confits là dedans comme en leur sel: ou autrement nous n'en sentirons point un tel goust, que nous les puissions appliquer à tel usage, pour fonder une vraye certitude de foy en luy.

Or David, ayant usé d'une telle preface, adiouste, *Seigneur* donc, *appren-moy de bien iuger et entendre: car i'ay creu, dit-il, à ta parole.* Yci David demande que Dieu luy donne une bonne prudence, qu'il cognoisse ce qu'il a à faire. Et pourquoy? Il amene la raison: et cest celle que nous avons desia veuë, I'ay creu, dit-il, à ta parole. Or il semble bien que ceux qui ont creu soyent assez enseignez, qu'ils ayent, di-ie, un vray scavoir, une prudence telle, qu'ils n'ayent pas besoin de requerir à Dieu qu'il les illumine plus. Où est-ce que consiste toute nostre sagesse, sinon en la foy, quand nous recevons la parole de Dieu, et qu'estans enseignez par icelle nous acquiescions à ce qu'il nous dit? Voyla toute nostre perfection. Or David proteste, qu'il a creu à la parole de Dieu: pourquoy donc est-ce qu'il demande d'estre instruit, comme s'il estoit rude et ignorant? Or il nous faut noter (comme nous avons aussi touché ce matin) que nous croyons doublement à la parole de Dieu: c'est à dire, la foy a deux parties: cependant ce n'est pas quelle soit divisée, qu'on la puisse desmembrer: mais on peut distinguer ce qui est compris en sa nature. Par où donc est-ce que la foy commence? C'est de disposer à recevoir tout ce que Dieu dira, que nous luy attribuyons une telle authorité, que nous souffrions qu'il soit maistre, que nous scachions que tout ce qui procede de luy, est bon, et sainct et iuste: devant qu'il ait parlé à nous, que desia nous soyons preparez et disposez à luy obeir: encores que nous ne cognoissions point sa volonté, toutesfois, que nous ayons cela resolu en nous-mesmes, Dieu parle-il? il faut que non seulement nous luy prestions audience, et soyons attentifs: mais que nous recevions sans contredit, tout ce qui sera sorty de sa bouche sacrée. Voyla quelle est la premiere partie de la foy.

Or il y a une seconde partie, c'est ascavoir, l'instruction que Dieu nous donne apres que nous sommes venus à luy en telle humilité que doyvent faire escoliers à leur maistre: car nous sommes enseignez plus à plein de luy. C'est ce que David demande. Il proteste donc d'avoir creu à la parole de Dieu: c'est à dire, d'avoir cognu la maiesté qui est contenue en icelle, d'y avoir obey, et de s'estre rendu suiet à icelle. Ayant fait une telle protestation, Seigneur, dit il, maintenant que i'ay senty la vertu de ta parole, et l'ay desirée sur tout, fay-moy ceste grace, que ie la puisse comprendre. Or voyci un beau passage, et bien digne d'estre noté. Car en premier lieu nous sommes advertis que iamais nous ne profiterons ni

en l'Evangile, ny en toute l'Escriture saincte, que nous n'ayons ceste modestie en nous, de nous renger à Dieu: estans tous persuadez que ce que nous le tenons estre bon et fidele envers nous, n'est rien au prix de ce qu'il en veut faire de son costé, attendans qu'il le nous ait monstré: car nous sommes rudes et grossiers, et ne pouvons concevoir les choses qui sont necessaires à nostre salut, iusques à tant que nous ayons rengé nos esprits à ceste raison-la. Et voyla pourquoy il y en a auiourd'huy si peu qui soyent vrais escoliers de Dieu. Car combien en trouvera-on qui ayent leur esprit ainsi abatu comme il faut? Mais la pluspart sont des fols outrecuidez. Il y en aura beaucoup qui tiendront autant de conte de la parole de Dieu, comme si quelque homme mortel et incognu avoit parlé. D'autant donc que les hommes viennent ainsi à Dieu avec un tel orgueil, il ne se faut point esbahir s'il les destitue de sens et de raison: et combien que le soleil luise devant leurs yeux, ils demeurent tousiours aveugles, et tastonnent comme en tenebres, et s'esgarent en la fin pour se rompre le col. Il ne se faut point esbahir de cela, si Dieu les prive de sa grace, puis qu'ils ne se sont point submis à sa parole. Ainsi, quand nous aurons cecy en nous d'avoir attribué à Dieu l'authorité et honneur qu'il merite, nous pourrons à l'exemple de David, esperer qu'il nous instruira de plus en plus: et luy pourrons aussi faire ceste demande. Car voyla le premier degré de toute la sagesse des Chrestiens: c'est ascavoir, qu'ils s'humilient en sorte qu'ils soyent preparez à recevoir tout ce que Dieu dira. Quand ils ont un tel preparatif, ils ne peuvent faillir, et ne doyvent point craindre que iamais Dieu les laisse: mais qu'il desployera sa vertu pour les maintenir, comme il leur en a fait la promesse. Voyla donc quant à ces deux premiers versets.

Or il s'ensuit, *Devant que ie fusse affligé, i'erroye: mais maintenant ie garde ta parole.* Yci David signifie qu'il a esté mieux domté qu'il n'estoit auparavant qu'il eust esté corrigé de Dieu. Comme s'il disoit, Et, Seigneur, entre les autres benefices que i'ay desia alleguez, cestuy-ci en est un que tu m'as humilié par afflictions: voyla qui me fait garder tes commandemens. Or quand nous allegons ainsi à Dieu les graces qu'il nous a faites pour nous preparer à le servir, c'est afin qu'il nous les augmente et accroisse de plus en plus, iusqu'à ce qu'il les ait amenées à leur fin. Maintenant nous avons à noter, suyvant ce propos-la, l'ordre que tient David: Seigneur, dit-il, ie confesse que i'ay erré. Le premier poinct est ceste confession qu'il fait: car quand Dieu nous trouve comme sauvages et difficiles à renger, il faut que ceste obstination-la soit dontée, et qu'il use de regime envers nous, afin que puis apres nous sentions sa douceur. Et pourtant, David cognoissant que pour un temps il avoit esté assez farousche, et qu'il n'avoit cheminé en telle crainte de Dieu qu'il devoit, confesse, encores qu'il eust esté enseigné, qu'il estoit besoin que Dieu le rengeast. Seigneur, dit-il, ie confesse que i'ay erré, voire devant que tu me chastiasses: mais maintenant ie garde tes commandemens. Par cela il signifie en somme, ce que i'ay touché: c'est ascavoir, que desia il estoit preparé en ceste prudence de la cognoissance de Dieu: l'ayant toutesfois prié qu'il luy augmentast une telle grace, et qu'il l'y confermast iusqu'à ce qu'elle fust parfaite du tout. Cependant nous avons à noter, que David n'a iamais esté un homme desbauché, ne qui fust esgaré comme sont beaucoup de contempteurs de Dieu. Il est vray qu'il a fait des fautes bien lourdes et excessives, et ne fust que cest adultere qu'il commit avec Beth-sabé femme d'Urie, qui estoit un acte si enorme, que pour cela il meritoit bien d'estre reietté de Dieu. Et puis, il y a eu de l'orgueil en luy, quand il voulut faire les monstres du peuple, qu'il estoit transporté d'une vaine et folle arrogance, qu'il n'a point cognu qui c'estoit qui l'avoit eslevé en ceste couronne royale: et au lieu de faire hommage à Dieu d'un tel bien, il a voulu faire du cheval eschappé. Voyla des fautes qui sont lourdes. Mais si nous regardons à la teneur de sa vie, nous trouverons que d'un fil continuel il a esté un homme docile, un homme debonnaire, qui a suyvi la vocation de Dieu, et s'y est adonné du tout. Or il y a grande difference, qu'un homme, en toute sa vie, soit desbordé, ou bien, qu'il commette quelque mal particulier, monstrant neantmoins en tout le reste une crainte de Dieu. Comme il pourra advenir, qu'un homme servira à Dieu en toute sa vie, mais cependant il fera quelque cheute, et une cheute bien grande: ainsi que nous voyons qu'il en est advenu à David. Or les autres sont meschans et contempteurs de Dieu en toute leur vie, ne se delectans qu'à mal. David ne fut iamais tel: si est-ce toutesfois, qu'il confesse avoir erré devant que Dieu le visitast par afflictions.

Et si cela est advenu à David, que sera-ce de nous? Ainsi donc, cognoissons que les afflictions nous sont plus necessaires que le pain et le vin. Nous demanderons bien à Dieu qu'il nous nourrisse. Et bien, il nous donne congé de luy faire telle requeste: mais cependant il ne faut pas laisser le principal: ascavoir, qu'il ne nous engraisse pas tellement, que nous facions des chevaux retifs, pour regimber à l'encontre de luy, mais qu'estans gouvernez par sa bonté, nous soyons paisibles et aisez à conduire selon sa saincte volonté. Tant y a (comme i'ay desia dit) qu'il faut bien que nous soyons dontez par afflictions: ou autrement nous ferons des bestes errantes tousiours. Et qu'ainsi soit, nostre

nature est si rebelle, que c'est pitié: nos affections sont des bestes si terribles qu'on n'en peut venir à bout: tellement que si Dieu nous lasche la bride, et qu'il nous la mette sur le col, il ne sera question que de nous aigrir à l'encontre: et d'estre tellement desbordez, que nous ne demanderons qu'à renverser toute iustice, equité et droiture. Brief, il ne sera question, sinon que les hommes se viennent heurter à l'encontre de Dieu quand ils seront à leur aise, et en grande prosperité. Il n'y a doncques autre remede, sinon que Dieu nous afflige, car voyla le seul moyen, par lequel il nous tient en sa suiettion et discipline, autrement s'il nous laissoit à repos, il seroit impossible que nostre nature ne se rebecquast à l'encontre de luy. Si nous avions bien retenu ceste leçon, il ne nous feroit point tant de mal d'estre affligez comme il nous fait: nous prendrions une autre consolation que nous ne faisons pas en nos miseres et en nos adversitez, cognoissans que ce sont medecines qui nous pourront estre ameres, mais qu'elles nous sont tournées à salut. Choisissons ou d'estre comme bestes errantes voire et comme enragées, du chemin de salut, mesme phrenetiques pour nous eslever à l'encontre de Dieu: ou bien qu'il nous batte de ses verges, et que nous soyons tellement mattez, que par ce moyen il nous renge à luy obeir. Puis donc qu'il nous revient un tel profit des afflictions, qu'elles ne nous soyent point si facheuses à porter: mais consolons-nous-y attendans l'issue telle que Dieu donnera. Au reste, retenons aussi qu'il ne faut point que nous soyons incorrigibles apres que Dieu aura levé sa main pour nous chastier, et qu'il aura rabatu les fols appetis et desordonnez qui sont en nous, que nous ne grondions point comme nous avons accoustumé, ainsi que s'il nous faisoit grand tort: mais souffrons d'estre chastiez et affligez à l'exemple de David. Voyla les bestes qui sont farouches et sauvages, toutesfois, en la fin elles peuvent estre dontées, quand il y aura un homme d'industrie qui les scaura bien renger. Voyla un cheval qui est rebelle, et d'une nature bien fiere, et toutesfois, il se laisse manier et conduire, il fleschit à la bride, quand il y aura un homme qui sera adextre pour le scavoir donter. Ie vous prie, ne devrions-nous pas avoir grande honte que nostre Dieu s'employe à nous renger, et à nous gagner à luy et qu'il n'en puisse chevir? Ainsi donc à l'exemple de David taschons de profiter sous les verges de Dieu, afin que nous gardions ses commandemens apres qu'il nous aura affligez.

Or il s'ensuit quant et quant, *Tu es bon et bien faisant, enseigne-moy tes statuts.* David reitere yci la mesme demande que nous avons veu. Et c'est ce que i'ay desia touché: ascavoir, qu'entre toutes les oraisons que nous devons faire à Dieu, ceste-cy est bien l'une des principales, que nous luy demandions d'estre enseignez en sa parole: que nous ne soyons point tellement adonnez à ce qui concerne la vie presente et ce qui est du corps, que nous n'advisions à ce miroir de nos ames. Or ce miroir-la est et consiste en la parole de Dieu. Ainsi donc ne mettons point ce bien-la, qui est si grand, en oubly quand il est question de prier Dieu, que cecy nous soit en souveraine recommandation, d'estre enseignez en ses statuts. Or outre ceste requeste David use de la mesme raison qu'il avoit mise au premier verset: c'est qu'il dit Que *Dieu est bon et bien faisant.* Il est vray, qu'il y a deux mots divers: mais ils procedent d'une mesme source, et le sens aussi tend à une mesme fin. Il avoit dit, Tu as traitté liberalement ton serviteur: yci, Tu es bon et bien-faisant. Là il disoit, Voire selon ta parole: yci il y a enclos les deux, tellement que nous voyons que ce verset n'est sinon une confirmation de ce que nous avons veu aux deux premiers: que David alleguant à Dieu sa bonté, de laquelle il use envers les siens, voire selon son naturel, il le prie qu'il soit enseigné en ses statuts.

Or il adiouste, *Qu'il a este assailly des orgueilleux, qu'ils ont forgé mensonge contre luy: toutesfois, qu'il n'a point laissé la parole de Dieu.* Cecy est allegué pour deux raisons: l'une est, que par cela David monstre la necessité qu'il a d'estre aidé de Dieu, et d'estre conformé en sa parole, et mesmes, d'estre bien enseigné en icelle. Pourquoy? Pour resister aux combats. Comme s'il disoit, Helas mon Dieu, si ie n'estoye instruit de toy, que tu ne me guidasses par ton Esprit, que seroit-ce? Car ie ne suis point sans combats, quand ie n'auroye que ma volonté qui t'est contraire: mais i'ay aussi les ennemis de dehors qui me pressent: parquoy il m'est bien mestier que tu me conduises et gouvernes de ta main. David donc met en avant la necessité qu'il a d'estre chastié de Dieu, afin d'obtenir tant plus aisément sa requeste. Or cependant il veut monstrer qu'il fait ceste priere sans feintise, qu'il vient à Dieu à bon escient, et d'une affection pure et droite: comme s'il disoit, Seigneur, ie ne demande point par ceremonie d'estre enseigné en ta Loy et en tes statuts: mais c'est d'autant que ie prise ce bien-la, et que ie cognoy que c'est la felicité souveraine des hommes. Et qu'ainsi soit, combien que les meschans m'ayent assailly, qu'ils ayent mis peine à me desbaucher, qu'ils en ayent fait tous leurs efforts: si est-ce que i'ay gardé tes commandemens. Par cela il a donné bonne approbation comme il aimoit la parole de Dieu, quand il n'a point esté desgousté d'icelle, quelque chose qu'on ait machiné contre luy. Voyla les deux raisons que nous avons yci à noter. Or (en pre-

mier lieu) quand David parle yci des orgueilleux, ayons memoire que c'est le titre que l'Escriture attribue communément à tous infideles et contempteurs de Dieu. Car d'où vient ceste impieté si vilaine, et si brutale, quand les hommes ne plient point sous la main de Dieu, mais qu'ils sont là endurcis, et s'eslevent à l'encontre de luy? Il faut bien qu'il y ait un terrible orgueil. Par ainsi donc ceste infidelité donne comme des cornes à l'homme qu'il se prise en sa nature (combien qu'il soit moins que rien) et cuide estre merveilles. Au contraire, notons qu'il n'y a que la seule foy, qui nous puisse induire à humilité, et qui nous y forme, attendu ceste enfleure qui est en nos coeurs, et que nous crevons de presomption, comme des crapaux. Il n'y a rien, di-ie, qui puisse corriger ce vice-la, que la foy. La raison est, que la foy nous ameine devant Dieu. Or quand nous cognoissons quelle est la iustice de Dieu, nous venons apres à nous, et cognoissons qu'il n'y a qu'iniquité: quand nous pensons à la sagesse de Dieu, nous voyons que tout ce que nous avons cuidé avoir de bon sens, n'est que vanité et folie. Ainsi donc, quand les hommes se mirent en ceste clarté de Dieu, alors ils apprennent qu'ils ne sont qu'ordure et puantise, ils se desplaisent en eux mesmes, et ont honte de leur turpitude. Voyla comme l'humilité procede de la foy. Et pourtant, David dit, que les orgueilleux, c'est à dire, les meschans et incredules, luy ont forgé mensonge. Cognoissons donc, que l'orgueil s'engendre avec les hommes, et qu'ils l'apportent au monde quand ils naissent, qu'il croist et s'augmente avec l'aage, iusqu'à ce que Dieu l'ait corrigé par son sainct Esprit, et par le moyen de la foy. Et ainsi, quand nous verrons les contempteurs de Dieu et les meschans qui ne scauront que c'est de se renger à Dieu, quand nous les verrons ainsi desbordez, ne trouvons point cela estrange, veu que c'est le cours de nature.

Au reste, notons bien, que David alleguant sa necessité à Dieu, nous monstre par son exemple, que selon que nous sommes pressez de tentations, tant plus devons-nous estre hardis à requerir Dieu qu'il nous subvienne, qu'il nous tende la main, pour nous soustenïr, qu'il ne permette point que nous soyons vaincus. Et cecy est bien à noter: car quand nous sommes pressez de quelque tentation, nous ne scavons que c'est de venir à Dieu, qui est le seul remede par lequel nos en pouvons estre delivrez. Et ainsi le Diable peut bien à son aise trouver accez en nous pour renverser nostre foy, puis qu'elle est là comme exposée en proye, et que nous ne daignons recevoir le remede qui nous est presenté pour la garder. Ainsi donc, retenons l'ordre que met yci David, c'est ascavoir, que s'il y a de grans combats, et bien rudes, dont nous soyons assaillis, que c'est alors qu'il est besoin de recourir à Dieu, que c'est alors que nous luy devons demander qu'il nous sauve, et qu'il remedie à nos fautes, lesquelles autrement nous meneroyent à perdition. Voyla un item.

Or nous avons puis apres à noter, que nous donnerons bonne approbation de vouloir servir à Dieu, en resistant aux combats. Si les meschans taschent à nous desbaucher, et que nous demeurions fermes, voyla nostre foy et constance bien approuvée. Et cecy est dit, afin que nul ne se flatte: comme nous pensons que ceste excuse nous doit servir, et que Dieu aussi s'en doit contenter, quand nous alleguerons que nous avons esté desbauchez par le moyen d'autruy. O! voyla, dira chacun, i'estoye en bon train, et desiroye de vivre selon Dieu: mais quand ie voy le monde si pervers, et que tous sont adonnez à tant de vices, il m'est impossible de pouvoir eschapper que ie ne face comme les autres. Quand donc nous mettons en avant telles excuses, il nous semble que Dieu s'en doit bien contenter. Mais au contraire, nous voyons yci que les fideles ne laissent pas pourtant de servir à Dieu, quand tout le monde les voudroit empescher de ce faire: que si les meschans leur dressent des mensonges, qu'ils leur mettent des empeschemens qui les destournent pour les faire decliner de la droite voye, que toutes fois ils demeurent fermes et constans. Et voyla aussi comme il nous en faut faire, si nous voulons servir fidelement à nostre Dieu: nous ne devons point laisser de poursuyvre nostre vocation, encores que les meschans s'efforcent tant qu'il leur sera possible de nous divertir du chemin de salut. Or si ceste admonition a iamais esté necessaire, elle l'est auiourd'huy plus que iamais. Car nous voyons que le monde est venu iusqu'au comble de toute iniquité, que nous ne scaurions point marcher un pas qu'il n'y ait beaucoup de mauvaises rencontres, qui nous pourroyent fascher, et nous destourner et desbaucher à tous propos. D'autant plus donc nous faut-il prattiquer ceste doctrine, Que les meschans ont dressé des mensonges contre nous: mais cependant que nous avons gardé la Loy de Dieu. Or les mensonges que nous dressent les orgueilleux et ennemis de Dieu, ne sont point d'une seule espece. Car quelques fois ils nous viendront seduire sous couleur d'amitié, quelques fois ils nous viendront mettre en avant beaucoup de choses pour nous faire perdre courage, quelques fois ils viendront tellement troubler tout, qu'on ne discernera plus entre le blanc et le noir. D'autant plus nous faut-il estre advisez et sur nos gardes. Et combien que le Diable se transfigure ainsi en diverses sortes, que nous ne laissions point de garder la Loy de Dieu, voire et de tout nostre coeur: ce que nous devons bien noter. Car si nous avons seulement

quelque petite affection et maigre de suyvre Dieu, nous en serons bien tost lassez. Il faut donc que nostre coeur y soit adonné du tout, ou nous ne pourrons pas tenir bon pour resister à Satan.

Or il est dit puis apres, *Leur coeur est gras comme sein, mais i'ay prins plaisir en ta Loy.* Yci David fait comparaison des contempteurs de Dieu, avec ceux qui ont desir de le servir. Et pourquoy? Il monstre que la cause qui induit ainsi les incredules à mespriser Dieu, est la vie dissoluë et brutale qu'ils meinent: d'autant qu'ils sont engraissez comme un porceau qu'on engraissera en l'auge, qu'on aura crevé de gland, ou d'orge. Et bien, le voyla entortillé en son sein. Il est si trespesant qu'il ne se peut bouger: combien que ce soit desia une beste pesante, qui ne demande que la fange et l'ordure, encores sera-il plus pesant beaucoup quand on l'aura bien engraissé. Autant en est-il de ces mal-heureux qui mesprisent Dieu, qui n'ont nul esgard à la vie eternelle, qui s'adonnent du tout à leur ventre. Ils sont enveloppez en leur sein, comme une beste qui aura tousiours le groin en l'auge. Or au contraire, David dit qu'il a prins son plaisir à la parole de Dieu. En quoy il signifie, qu'encores que Dieu l'ait engraissé, si est-ce qu'il n'a point esté enveloppé en son sein, mais a prins son plaisir en ce bien spirituel qui luy estoit donné, d'autant que Dieu l'avoit enseigné en son escole. Voyla donc ce que nous avons à retenir de ce passage: que si nous voyons la pluspart du monde qui mesprise Dieu, il ne nous faut point esbahir de cela. Et pourquoy? Advisons bien où c'est que les hommes constituent leur felicité, et nous trouverons qu'ils sont comme des boeufs ou des porceaux, ne demandans sinon de vivre en ce monde sans regarder plus loin. Or si faut-il bien que nous ayons un autre regard, si nous voulons servir à Dieu comme il appartient: c'est ascavoir, que nous prenions tel plaisir et telle resiouissance en sa parole, que nous ne soyons plus adonnez au monde, comme nous sommes par trop. Et encores que Dieu nous donne abondance, mesmes qu'il nous donne nos aises et des commoditez en ce monde, ne nous appuyons point là dessus, mais cognoissons que tout cela ne sont que petis moyens et accessoires: taschons d'aller au principal, ascavoir, que nous le cognoissions pere et Sauveur: et le cognoissans tel, que nous aspirions à luy, et à ceste vie immortelle, à laquelle il nous convie et nous appelle. Voyla, dy-ie, ce que nous avons à retenir.

Et au reste, si Dieu quelques fois nous domte par afflictions, venons à ce que David adiouste, c'est ascavoir, *Qu'il luy a esté bon d'estre affligé.* Combien donc que Dieu retire sa main, et qu'au lieu de nous traitter doucement il nous rudoye: au lieu de nous envoyer abondance de biens, qu'il nous laisse avoir faim et soif: au lieu de nous donner santé, il nous presse de maladies, que soyons pressez de beaucoup d'angoisses, beaucoup de tormens, tellement que nous ne scachions que devenir: si faut-il tousiours regarder à la fin, pour estre consolez avec David, en disant: Seigneur, il m'a esté bon d'estre humilié, *pour apprendre tes statuts.* Or s'il a fallu que David ait esté affligé, afin d'estre mieux disposé à apprendre les ordonnances de Dieu, que sera-ce de nous, qui sommes pleins de vanitez de ce monde? Cognoissons donc que nous avons besoin d'estre corrigez de la main de Dieu, et d'estre tenus en bride courte, si nous voulons profiter en la doctrine de salut. Voyla donc comme il nous faut prattiquer ces admonitions de David. Et quand nous en ferons ainsi, nous pourrons dire pour conclusion ce qu'il met au dernier verset: c'est ascavoir, que la Loy de Dieu nous est plus precieuse que l'or ou l'argent. C'est ainsi qu'il en faut faire pour priser la parole de Dieu, comme elle le merite, de ne nous point arrester aux choses de ce monde, mais de regarder tousiours plus loin, ascavoir, au ciel. Quand donc nous avons fait ainsi nostre profit des afflictions que Dieu nous envoyera, il nous fera quant et quant la grace de priser tellement sa parole, que nous adhererons du tout à icelle. Et le prians qu'il nous despouille de toutes les cupiditez et affections mauvaises de nostre chair, nous ne demanderons sinon qu'il regne et qu'il vive en nous. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise nous retirer des meschantes affections qui nous destournent de luy, et de son service: et que nous oublions tellement tout ce qui nous peut divertir du droit chemin de salut, que nous ne demandions sinon de parvenir à ceste vie immortelle qui nous attend au ciel. Qu'il ne permette pas que nous vivions yci comme bestes brutes, ne scachans pourquoy nous sommes creez au monde: mais que le recognoissans nostre Createur, nostre Pere et Sauveur, nous-nous assuiettissions à luy comme ses creatures, et luy obeissions comme vrais enfans, iusqu'à ce qu'il nous ait retirez de ce monde pour nous faire participans de ceste beatitude eternelle et de cest heritage immortel qu'il nous a preparé au ciel, et lequel il nous a acquis par nostre Seigneur Iesus Christ. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

DIXIEME SERMON.

Du Dimanche 26. iour de Mars, 1553.

Dixieme huictain.

IOD.

Tes mains m'ont fait et formé, donne-moy donc entendement, afin que i'apprenne tes commandemens. Et quand ceux qui te craignent me verront, ils seront ioyeux, pourtant que ie m'atten à ta parole. Ie cognoy, Seigneur, que tes iugemens sont iustes, et que tu m'as humilié en verité. Ie te prie que ta benignité me console selon ta promesse faite à ton serviteur. Que ta compassion vienne sur moy, et ie vivray: car ta Loy est ma delectation. Que les orgueilleux soyent confus: car ils m'ont perverty faussement: mais moy, ie mediteray en tes commandemens. Ceux qui te craignent, reviennent à moy, et ceux qui cognoissent tes tesmoignages. Mon coeur soit entier en tes ordonnances, afin que ie ne soye confus.

Nous avons à tenir ceste regle en priant Dieu, de ne point mesurer son affection ne son amour selon nos pensées: mais le cognoistre tel qu'il est, et tel qu'il se declare à nous. Et voyla pourquoy il dit par son Prophete Isaie, apres avoir declaré qu'il aura pitié de son Eglise pour la sauver, N'estimez point que ie soye semblable à vous: car il y a aussi longue distance entre mes pensées et les vostres, comme il y a du ciel à la terre. Ne mesurons point donc la bonté de Dieu à nostre imagination: mais (comme i'ay desia dit) scachons que ce n'est point en vain qu'il nous declare et nous testifie que sa bonté et l'amour qu'il nous porte, sont choses infinies, que nous contemplons par foy tant seulement. Et c'est afin que nous venions à luy en plus grande hardiesse pour l'invoquer, ne doutans point que nous n'obtenions ce que nous luy demanderons, voire entant qu'il sera expedient pour nostre salut. Suyvant cela, David met yci en avant, qu'il a este creé de Dieu. Comme s'il disoit, Seigneur, ie ne vien point à toy, comme nous avons accoustumé de venir aux hommes. Ie n'allegue aucun merite par lequel ie t'aye obligé à moy: car tu ne m'es en rien redevable: mais i'allegue tes benefices que i'ay desia senty, afin que tu continues. Car voyla la vraye nature de Dieu, ascavoir, de desployer tousiours ses graces sur nous sans iamais se lasser: comme il est une fontaine qui iamais ne tairit: et ne faut point craindre qu'il diminue, ne qu'il nous soit chiche de ses biens, car il en a assez pour continuer sans fin et sans cesse. Notons bien donc cest argument duquel use yci David, c'est ascavoir, qu'il allegue à Dieu, qu'il est sa creature, afin d'obtenir qu'il soit enseigné de luy, voire pour comprendre quelle est sa Loy.

Or cependant nous avons à noter, que David ne se met pas yci simplement au rang des creatures: mais il se presente à Dieu, comme homme formé à son image et semblance: *Tes mains donc m'ont creé et formé*, c'est à dire, Seigneur, tu m'as donné que ie fusse habitant au monde, voire et que ie fusse une creature raisonnable. Puis qu'ainsi est donc, Seigneur, que tu as desia commencé de besongner ainsi humainement envers moy, qu'il te plaise de continuer. Or maintenant nous voyons de quel style et langage nous devons user pour estre asseurez que Dieu exaucera nos requestes: ascavoir, que nous luy mettions au devant ses graces, lesquelles nous avons desia receuës de luy. Car cela nous doit donner esperance, que tout ainsi qu'il a commencé, il parfera, iusqu'à ce qu'il ait amené son oeuvre à fin. Or si nous pouvons requerir à Dieu qu'il nous donne entendement pour comprendre sa Loy, d'autant qu'il nous a creez hommes mortels, nous avons tant plus d'occasion de ce faire, en luy alleguant qu'il nous a adoptez pour ses enfans, et qu'il nous tient comme de sa maison. Quand nous avons cest advantage-la et ce privilege, d'autant plus nostre confiance doit-elle estre certaine, à ce que nous ne doutions point qu'il n'augmente en nous les graces qu'il y a desia mises. Et ainsi, pour bien faire nostre profit de ce passage, nous avons à recueillir trois articles en somme: le premier et le principal que nous ayons à souhaiter, c'est, que Dieu nous instruise en sa Loy, que nous ne soyons point tant adonnez ny aux biens de ce monde, ny aux commoditez du corps, ny à tout le reste, que nous n'ayons tousiours regard à estre enseignez de Dieu pour nostre salut spirituel. Quant au premier, que ceste affection domine en nous, afin de renger toutes les autres qui nous transportent: c'est, que nous desirions d'estre vrais escholiers de Dieu. Voyla un Item.

Or il y a puis apres le moyen de luy demander qu'il nous face la grace que nous soyons enseignez en sa Loy: c'est ascavoir, d'autant qu'il nous a creez à ceste fin-la, qu'il ne nous a point fait semblables aux boeufs, aux asnes, ny aux chiens, qui sont bestes brutes, n'ayans que corruption: mais qu'il a imprimé en nous son image, et nous a orordonnez à la vie immortelle. Puis que ainsi est

donc qu'il nous a creez à ceste condition, esperons en luy, et le prions qu'il continue et parface en nous ce qu'il a commencé. Mais encores, nous devons avoir tant meilleur courage pour luy faire ceste requeste quand nous pouvons luy amener en second lieu, qu'outre ce qu'il nous a creez hommes, il nous a choisis pour estre ses enfans, qu'il nous a fait participans de ceste sagesse divine, laquelle est contenue en l'Evangile, qu'il s'est manifesté à nous pour Pere, qu'il nous a appelez à la compagnie de son Fils, afin que nous soyons membres de son corps. Quand donc nous pouvons mettre en avant cela à Dieu, voyla une plus grande approbation de nostre foy: et le devons requerir en tant plus grande certitude, ne doutans point qui'l ne nous exauce. Voyla le second article. Le troisieme est, qu'encores que nous ayons este enseignez de Dieu, qu'il ne faut point que nous cuidions estre si grands clercs, que nous ne luy demandions qu'il nous conferme de plus en plus en sa cognoissance, et que nous soyons tousiours comme apprentifs et novices. Comme de fait ceux qui auront tant mieux profité, se rengeront tousiours à ceste humilité yci, qu'ils n'estimeront pas estre parvenus au comble de science: mais estimeront qu'ils auront tant seulement quelque petit goust de ceste sagesse de Dieu, et qu'il faut qu'il leur augmente tousiours de plus en plus. Or si David a fait ceste requeste, voire et l'a faite en verité, cognoissant qu'il a eu besoin d'estre enseigné de Dieu: ie vous prie, quelle outrecuidance seracе à nous, quand nous presumerons avoir desia nostre cerveau si remply, qu'il n'y falle plus rien adiouster? que nous soyons contens de ce que nous aurons apprins? ne faut-il pas dire que nous soyons plus qu'outrecuidez? Et ainsi à l'exemple de David, tout le temps de nostre vie demandons à Dieu qu'il nous enseigne, et que nous ne soyons iamais lassez d'apprendre de luy, iusqu'à ce qu'il nous ait despouillez de ce corps mortel: car tant que nous y habiterons, il faut que nous soyons environnez de beaucoup de grosses nuées et espesses d'ignorance, desquelles il nous delivrera alors par la clarté de son advenement.

Or il s'ensuit puis apres: *Ceux qui te craignent, me verront, et s'esiouiront: car ie m'atten à ta parole.* David amene yci encores une autre raison pour obtenir sa requeste: c'est ascavoir, que les fideles s'esiouiront, voyans qu'il a este exaucé de Dieu. Et c'est un passage qui est bien digne d'estre noté: car nous sommes advertis par ces mots, que quand Dieu fait du bien à quelcun de nos freres et de nos prochains, que non seulement nous devons cognoistre sa bonté en cest acte-la simplement, mais appliquer le tout à nostre usage, que cela nous serve d'autant de confirmation: que nous scachions que nous ne serons point non plus refusez, que celuy qui a desia obtenu son desir. Et pourquoy? Car Dieu est egal envers tous ceux qui l'invoquent sans feintise. Il ne dit pas qu'il fera bien à l'un, et qu'il reiettera l'autre: mais nous avons la promesse generale, laquelle s'estend à tous sans exception: c'est ascavoir, que si nous avons nostre refuge à luy en verité, qu'il sera tout prest à nous recevoir: que mesmes, devant que nous ayons la bouche ouverte, il aura la main estendue pour nous donner tout ce qu'il scait estre bon et utile pour nostre salut. Puis qu'ainsi est donc que ceste promesse est generale, si nous ne sommes par trop ingrats, il nous faut confier que Dieu nous exaucera aussi bien que ceux lesquels vous voyons desia avoir esté exaucez auparavant: et faut que nous prenions leur exemple pour autant de confirmation des promesses que Dieu nous donne.

Voyla pourquoy David dit, Que ceux qui craignent Dieu, le verront, et en le voyant s'esiouiront: et mesme, il nous faut bien noter le mot qu'il adiouste, *Car i'espere en tes commandemens.* Comme s'il disoit, Ils ne trouveront rien en moy pourquoy tu te sois monstré si benin et si liberal, quand tu m'as enseigné par ton sainct Esprit, sinon d'autant que ie me suis confié en ta parole. Or ta parole est commune à tous ceux qui te craignent. Ainsi donc, ils scauront que ce que tu as fait en ma personne, leur appartient, et le peuvent appliquer à leur usage. Cecy est pour mieux confermer ce que i'ay desia dit: ascavoir, que si Dieu a traitté humainement quelcun de nos prochains, qu'il ait eu pitié de luy: nous avons à conclurre, que nous le sentirons semblable envers nous. Et pourquoy? Car nous avons sa parole, laquelle est veritable, elle ne nous peut point frustrer. Esperons donc en luy, et nous sentirons le pareil de ce que nous voyons en ceux qui nous ont monstré le chemin, et nous ont donné l'exemple de nous reposer sur la bonté de Dieu, ayans les promesses qu'il nous offre. Voyla ce qu'a entendu David en ce verset.

Or il adiouste, *Seigneur*, *i'ay cognu que tes iugemens sont iustes*, *et que tu m'as affligé en verité*, c'est à dire, en droiture. David semble bien dire yci une chose vulgaire, qu'il cognoist que les Statuts de Dieu sont iustes. Car qui est celuy qui soit si mal-heureux qui ne le confesse? Mesme ceux qui oseront blasphemer contre Dieu, quand on les pressera, diront bien, que l'Escriture saincte est une doctrine à laquelle il n'y a que redire, que la Loy de Dieu est la regle de toute equité. Les meschans donc diront bien cela: mais cependant il y en a bien peu qui ayent ceste consideration bien imprimée en leurs coeurs, c'est ascavoir d'estimer la Loy de Dieu iusques là de dire que tout ce qui est contenu en icelle, est iuste. Pourquoy? cela vient en premier lieu, de la contrarieté de

nostre sens avec la sagesse de Dieu. Et puis de la contrarieté de nos affections et cupiditez mauvaises, avec la bride qu'il nous met pour nous renger à son plaisir et à son obeissance, quand les hommes veulent prendre conseil de leur teste, qu'ils trouvent à contreroler en tout ce que Dieu dit en sa parole: alors nous accordons autant que le feu et l'eau. Car toute nostre sagesse n'est que vanité et mensonge, quand on la voudra opposer à l'Escriture saincte et à la doctrine de la Loy, et à tout ce qui est contenu aux Prophetes et en l'Evangile. Comme nous voyons qu'auioud'huy le monde ne s'y peut nullement assuiettir. D'où viennent tant de combats et de dissensions qui sont en la Chrestienté? C'est d'autant que les hommes veulent estre par trop sages, et qu'ils ne peuvent iamais honnorer Dieu iusques là pour dire: Seigneur, combien que nostre sens nous meine tout au rebours, si est-ce qu'il nous faut renger à toy. Pource que les hommes ne peuvent venir à ceste raison-la, il faut que les esclats en volent, que le monde soit corrumpu.

Voyla donc qui empesche la plus-part, de confesser de coeur comme de bouche, que les iugemens de Dieu sont iustes: c'est à dire, qu'il y ait toute perfection de sagesse en sa Loy, en ses Prophetes, et en l'Evangile: qu'il falle que nous luy facions hommage en tout cela, cognoissans qu'il est impossible de trouver un seul poinct à redire en tout ce qui est là contenu. Car encores que nous entendions bien que les iugemens de Dieu sont iustes, c'est à dire, tellement que nostre esprit s'y puisse conformer, que nous en iugions ainsi: si est-ce toutesfois, que voyla nos cupiditez et nos passions, qui sont impetueuses pour resister à Dieu et luy estre contraires. Comme quoy? Un paillard sera bien convaincu que sa paillardise est meschante: un yvrongne condamnera son yvrongnerie: et ne dira point de ce vice, auquel il est adonné, que ce soit vertu. Autant est-il d'un blasphemateur, d'un larron. Mais neantmoins, si est-ce que telles gens ne peuvent pas donner gloire à Dieu, disans, que sa Loy est iuste: car ils murmurent à l'encontre, et se despitent de ce qu'il ne leur met pas la bride sur le col, qu'il ne leur donne toute licence de faire ce que bon leur semblera. S'il estoit en eux, ils voudroyent arracher Dieu de son siege, afin qu'il n'eust plus nulle authorité sur eux. Voyla que c'est des affections humaines. Ainsi donc, il se trouvera bien petit nombre de gens qui soyent semblables à David, qui disent en verité et sans fiction, Seigneur, i'ay cognu que tes iugemens sont iustes. Quand il dit qu'il a cognu, il signifie qu'il a acquis nouvelle intelligence, qu'il n'avoit eu auparavant, comme s'il disoit, Seigneur, i'ay profité iusques là, que i'ay renoncé à mon sens et à ma raison: car ie scay qu'elle est aveugle, d'autant que les hommes se veulent eslever tousiours outre mesure. Or, Seigneur, tu m'as amené à ce poinct, que ie ne veux plus me gouverner selon ma teste et ma fantasie: que ie ne me veux point fier en moy, pour scavoir si une chose sera bonne ou non: mais i'acquiesce à ce que tu me dis. Voyla quant au premier.

Et puis apres, Combien que i'aye des affections repugnantes à ta Loy, qu'elles soyent pour me ietter hors des gons: toutesfois, Seigneur, i'ay domté toutes mes passions, voire par ta vertu, te priant que tu continues à les tenir comme captives, iusques à ce que tu m'en delivres pleinement. Voyla comme David a prattiqué ceste cognoissance, qu'il dit avoir eu de Dieu par sa parole. Et à son exemple, recordons continuellement ceste leçon: appliquons-y nostre estude et soir et matin, à ce que nous puissions dire que nous avons cognu que c'est que Dieu nous commande, voire pour le suyvre. Mais David ne met point ceste simple cognoissance de la parole de Dieu: il passe plus outre: c'est ascavoir, *Que Dieu l'a affligé en verité.* Or cecy est encores plus difficile que le premier. Il est vray que nous aurons de grans combats devant que nous pouvoir renger à Dieu en telle humilité que nous scachions que luy est seul sage: mais encores, ceux qui ont cognu cela, si est-ce qu'ils ne trouvent point ses chastiemens doux et gracieux, qu'ils ne soyent impatiens, qu'ils n'en conçoyvent quelque fascherie pour grincer les dents. Or David conioint yci les deux, c'est ascavoir, que non seulement il prise la parole de Dieu, mais aussi les chastiemens qu'il luy a envoyé: comme s'il disoit, Seigneur, non seulement ie souffre d'estre enseigné par ta parole, mais d'estre chastié aussi par ta main: que tu me donnes des coups de verges, toutes fois et quantes que tu me vois faillir, et que tu me redresses, te monstrant pere pitoyable envers moy.

Or maintenant nous avons une bonne admonition, c'est ascavoir, qu'en premier lieu il faut que nous apprenions de nous reigler à la volonté de Dieu, pour recevoir sans contredit sa parole, que nous n'ayons point de repliques en nos sens ny affections, que nous ne facions point de bruit quand Dieu parle: mais qu'il ait telle authorité envers nous, que nous luy facions silence en telle sorte, que nous scachions que tout ce qu'il nous dit est iuste. Voyla un Item. Or pour ce faire, il faut que nous apprenions de n'estre point si endormis que nous sommes de nature, en nos vices et en nos pechez, et sur tout en ceste ambition, que nous voulons tousiours nous eslever. Cognoissons plustost que Dieu est le maistre des humbles et des petis: humilions-nous, et n'ayons point ceste grandeur, et ceste folle hautesse qui ne fait que pre-

cipiter les hommes en ruine, quand ils s'eslevent plus qu'il en leur appartient. Advisons plustost de domter toutes nos cupiditez, et que nous les tenions comme captives, ainsi que sainct Paul en parle. Car qui est cause qu'auiourd'huy tant de gens se dressent contre l'Evangile? ce n'est pas qu'ils ne cognoissent que ceste doctrine ne soit bonne, et qu'ils n'en iugent ainsi: mais cependant ils n'en sont pas vrayement persuadez pour dire, Voyla comme il nous faut vivre. Chacun veut avoir la liberté de faire ce que bon luy semblera. Il faut donc, pour confesser que les iugemens de Dieu sont iustes, que nous apprenions de tenir toutes nos passions captives: que nous souffrions d'estre condamnez par luy, et redarguez comme il appartient en tous nos vices, et en toutes nos imperfections. Or pouvons-nous faire cela? c'est à dire, nous sommes-nous assuiettis à la parole de Dieu? Il faut que nous soyons aussi bien suiets à sa main, qu'il frappe quand il luy plaira, et que nous cognoissions vivement que nous avons failly, confessans qu'il nous afflige iustement, ou, comme il dit yci, en verité. C'est en somme, qu'il est iuste en nous punissant, comme sage en nous enseignant: l'un depend de l'autre, c'est à dire, le second depend du premier. Car celuy qui sera venu à ceste humilité dont parle David, de cognoistre qu'en la parole de Dieu il n'y a qu'une doctrine saincte, une verité infallible, une equité si parfaite que rien plus: celuy qui aura cognu cela, il aura quant et quant dequoy estre fortifiè pour recevoir les corrections d'un esprit debonnaire, et de ne se point fascher pour regimber à l'encontre de l'esperon, comme nous avons accoustumé de le faire. Souffrons donc maintenant que Dieu nous redargue, voire, et qu'il nous afflige, attendu qu'il fait tout cela pour nostre profit et salut. Voyla quelle est la somme de ce verset.

Il adiouste puis apres, *Que ta misericorde soit pour me consoler selon ta parole donnée à ton serviteur.* Yci David fait une requeste plus generale que celle que nous avons desia veuë. Il demandoit à Dieu qu'il fust enseigné par luy: maintenant il adiouste, Que ta misericorde soit pour me consoler. Comme s'il disoit, Seigneur, ie t'ay requis une chose speciale et particuliere, mais i'adiouste maintenant qu'en tout et par tout tu me sois propice, que ta misericorde s'estende sur moy, que rien ne me defaille. Tu vois ce qui m'est necessaire et utile: Seigneur donc qu'en toutes sortes ie t'experimente bon et pitoyable. Voyla quelle difference il y a entre la premiere requeste que nous avons desia veuë, et ceste seconde. Or c'est un poinct qui est bien digne d'estre noté. Car (comme desia nous avons dit) voyla le premier que nous devons avoir en singuliere recommandation, c'est, que nous soyons enseignez de Dieu, et non seulement que nous soyons enseignez par paroles, mais que par son sainct Esprit il nous illumine, pour nous faire scavoir où sa parole nous conduit. Voyla, dy-ie, le droit chemin de salut. Or avons-nous fait ceste requeste? nous pouvons demander à Dieu qu'il ne nous defaille en rien qui soit, que sa misericorde soit pour nous consoler. Mais encores yci nous voyons comme David ne prend point de consolation ne de resiouissance sinon en Dieu, cognoissant que toute la ioye que les hommes prennent yci bas, sera maudite, quand ils ne regarderont point à leur Createur. Et toutesfois, voyla comme nous avons accoustumé de nous resiouir, c'est, en oubliant Dieu, et en luy tournant le dos. Or mal-heur sur telle ioye: car l'issue n'en peut estre autre, sinon ainsi que dit nostre Seigneur Iesus Christ, qu'elle sera convertie en pleur et en grincement de dents. Toutesfois, le monde est enyvré: quelque chose qu'on luy propose, il n'en tient conte, il reiette toute bonne doctrine. Tant y a, que cecy n'a point esté escrit en vain: mais nous serons tant plus inexcusables, quand nous aurons l'exemple de David, sinon que nous l'ensuyvions.

Voyla quant au premier, que David apres avoir circuy haut et bas par tout le monde, ne trouve nul repos, pour consoler son esprit ny son ame, sinon quand il vient à Dieu. Là, dy-ie, il trouve à se resiouir: ne trouvant qu'inquietude en toutes creatures. Or il met puis apres, comment on se peut resiouir en Dieu, c'est ascavoir, par sa misericorde: car cependant que Dieu nous traittera selon que nous en sommes dignes, nous n'aurons point dequoy nous resiouir, mais plustost il faudra que nous soyons confus d'horreur. Quand Dieu se declarera nostre iuge, helas, que pourrons-nous devenir? ne faut-il pas que nous soyons abysmez? s'il est question de comparoistre devant la face de nostre Dieu, que sera-ce de nous qui humons l'iniquité comme le poisson hume l'eau, ainsi qu'il est dit au livre de Iob? Pourtant, scachons que pour nous bien resiouir et trouver repos certain en nos consciences, il faut nous adresser à ceste misericorde gratuite de nostre Dieu, qu'il se declare pitoyable envers nous, selon qu'il nous voit miserables creatures, et du tout perdues, et que luy nous tende la main par sa pitié.

Or David en la fin monstre sur quoy il se fonde, en faisant telle requeste: *Selon ta parole donnee à ton serviteur*, dit-il. Voyla où nous devons estre fondez et appuyez quand nous voulons venir à Dieu pour estre exaucez de luy: c'est ascavoir, en sa pure misericorde, comme nous avons dit cy dessus. Mais sommes-nous venus iusques là? ce poinct est encores requis d'avantage, c'est ascavoir,

que nous soyons asseurez que les bontez de Dieu nous seront appareillées, moyennant que nous les cerchions selon sa parole. Et qu'ainsi soit, si nous n'avions les promesses de Dieu, ce seroit presomption à nous de venir à luy, et luy faire quelque demande: Seigneur, i'ay besoin et necessité. Et bien, voyla desia quelque chose pour venir à Dieu. Et bien, Seigneur, tu es bon: voyla qui augmente le courage. Mais pource que nous sommes tant eslongnez de Dieu, que nous ne pouvons pas approcher de sa maiesté, sinon qu'il descende à nous: il faut donc que devant que nous puissions avoir nul accez à faire quelque oraison, que nous mettions ce fondement qui est yci donné: c'est ascavoir, la parole de Dieu, quand par icelle Dieu nous a rendu tesmoignage que sa misericorde est apprestee, qu'il la nous met en avant, et la nous offre. Il ne reste sinon que nous la venions recevoir par foy, et que nous declarions ceste foy-la par prieres et oraisons. Ainsi donc, nous voyons l'ordre qui est yci mis de David, c'est, qu'il nous amene à Dieu, afin que nous prenions tout nostre contentement et repos et toute nostre resiouissance sur sa pure bonté. Et puis, qu'il nous reçoyve par sa misericorde, nous ayant regardé en pitié. Pour le troisieme, il nous monstre comment nous devons faire une telle demande, c'est, pource que Dieu s'est obligé à nous de son bon gré, et qu'il nous a rendû tesmoignage qu'il nous sera prochain. Quand donc nous viendrons à luy en telle façon, ne doutons point qu'il ne nous exauce en ce que nous luy aurons demandé. Et notamment il dit, Parole à ton serviteur: pour nous monstrer qu'il faut qu'un chacun de nous applique les promesses de Dieu à son usage particulier. Que nous ne facions point comme les Papistes, qui diront, O, il est vray que Dieu a promis cecy et cela, mais nous ne scavons pas s'il nous appartient. Et ce ne sont pas les idiots qui parlent ainsi, mais c'est la doctrine de toutes leurs escoles et synagogues diaboliques. Voyla comme parlent tous les docteurs de la Papauté, que les promesses de Dieu sont incertaines, qu'il nous les faut recevoir comme pendues en l'air: qu'il ne les faut pas accepter du tout, pour dire, ie ne doute point que Dieu ne parle à moy. Or au contraire, il nous faut faire ceste conclusion que fait yci David, Seigneur, selon ta parole donnée à ton serviteur. Il ne dit point, Selon ta parole donnée à ie ne scay qui, aux hommes du nombre desquels ie ne suis pas, en telle sorte que ie ne m'y puisse pas appuyer: mais il dit, Selon ta parole donnée à moy, Seigneur. Apprenons donc à son exemple, quand nous demanderons à Dieu qu'il nous assiste, de luy alleguer ses promesses, voire les appliquant à nous, comme c'est aussi à un chacun de nous en particulier qu'elles s'adressent, et à tous en general: ie parle des fideles. Quand nostre Seigneur dit, Ie reçoy tous pecheurs à mercy: que chacun dise, I'en suis un, Seigneur, ie suis une povre creature desesperée, ie vien à toy, et t'allegue la promesse que tu m'as donnée. Voyla comme il nous en faut faire: ou autrement, nous ne ferons que vaguer en l'Escriture saincte tout le temps de nostre vie.

Il s'ensuit puis apres, *Que tes misericordes me viennent, et ie vivray: car tous mes plaisirs sont en ta Loy.* En ce verset nous voyons bien que David a esté comme eslongné de la misericorde de Dieu. Or c'est encores un poinct bien notable: car qui est cause de nous deffier, iusques à nous fermer la porte, pour ne point venir à Dieu, sinon d'autant qu'il nous semblera que Dieu se soit eslongné de nous, et que nous demeurions là confus? Il est vray que quelquesfois il nous fera sentir comme il s'est destourné de nous, voire à cause que nous l'avons premierement delaissé: mais si faut-il neantmoins retourner à luy, et ne point perdre courage à l'exemple de David, que combien que les misericordes de Dieu soyent eslongnées de nous selon l'apparence, selon nostre opinion, et ce que nous pourrons appercevoir: que toutesfois nous ne laissions pas de dire, Seigneur, que tes misericordes viennent à moy: elles en sont loin, voire en apparence, et selon qu'il m'en semble: mais si est-ce, Seigneur, que tu les feras parvenir iusques à moy: et combien que tu ne me les monstres pas, toutesfois, ie les attendray, et seray confermé en foy et en esperance, Et au reste, quand il adiouste, Ie vivray: c'est pour signifier ce que desia nous avons dit: c'est ascavoir, que cependant que son esprit s'est arresté aux creatures, qu'il a esté comme mort, cependant qu'il luy a semblé que Dieu ne luy fust point propice, il estoit comme esvanouy. Et de fait, quand nous aurions tout le monde pour nous, et cependant que Dieu nous soit contraire, et que nous n'ayons point ce tesmoignage, qu'il nous aime et nous favorise, tout le reste ne sera que ruine et confusion. Et si nous ne l'estimons ainsi, ne faut-il pas bien que nous soyons enforcelez de Satan, et qu'il nous ait transportez du tout, quand nous voulons seulement nous contenter de ces choses terrestres, et que nous ne regardons point à la source et à la fontaine de tout bien, ascavoir, à la bonté de Dieu? Mais cependant notons, que combien que nous soyons morts pour un temps à l'exemple de David, si est ce que nous serons vivifiez, voire si nous venons à Dieu, en le priant qu'il n'eslongne point ses misericordes de nous.

Or il dit en la fin, *Mes plaisirs sont en ta Loy.* Par cecy nous sommes admonestez comme c'est que nous pouvons demander à Dieu à bon escient,

que ses misericordes demeurent sur nous, ascavoir, quand nous sommes confermez de luy et de sa parole. Or maintenant ne nous esbahissons point, si nous sentons tant peu de misericorde de Dieu. Et pourquoy? Et qui est-ce qui se recognoist? Nous sommes deceus de ces fausses tromperies du monde, qu'il nous semble que nous pourrons yci triompher, que nous serons heureux tant et plus, quand nous aurons les choses à nostre appetit. Or cependant nous mesprisons et Dieu et sa grace. Il ne se faut point donc esbahir si nous sommes frustrez de ce qui appartient à nostre salut, si Dieu nous laisse languir en povreté et misere. Et ainsi apprenons à l'exemple de David, d'estre comme reiettez de la parole de Dieu, d'en estre comme eslongnez pour demander à bon escient, qu'il face retourner ses misericordes envers nous: c'est à dire, qu'il nous face ceste grace de cognoistre tellement la necessité que nous avons de sa faveur et de son aide, que nonobstant que nous ayons decliné de ses commandemens, qu'il ne laisse pas pourtant de nous faire sentir sa misericorde, encores que nous en ayons esté eslongnez pour un temps.

Or il adiouste, *Que les orgueilleux soyent confus, d'autant qu'ils m'ont offensé à tort: et ie mediteray en tes commandemens.* Yci David met encore une autre raison, pour se confermer tousiours plus, qu'il obtiendra ce qu'il demande à Dieu: c'est ascavoir, pource qu'il est persecuté des meschans: lesquels il appelle Orgueilleux. Et c'est le mot, duquel nous avons desia traité cy dessus, et le temps ne porte point de nous y arrester d'avantage. Pour ceste heure il nous doit suffire, que c'est la seule foy qui renge les hommes à humilité, quand ils cognoissent qu'il n'y a rien en eux que mal, qu'ils sont là accablez du iugement de Dieu. Quand, dy-ie, les fideles ont cognu cela, ils sont abatus, il n'y a plus de hautesse ne de presomption en eux, pour s'eslever à l'encontre de Dieu, ne de leurs prochains. Au contraire, les meschans et ennemis de Dieu, sont appelez Orgueilleux: car l'orgueil qu'ils ont contre Dieu, engendre aussi la cruauté contre les hommes. Ceux qui se viendront humilier devant de Dieu, seront aussi bien debonnaires à leurs prochains: mais ceux qui auront un coeur fier et hautain pour s'eslever contre Dieu, il faudra aussi qu'ils iettent leur venin contre leurs prochains. Et pour ceste cause David dit, Seigneur, que les orgueilleux soyent confus, d'autant qu'ils me persecutent faussement. En quoy nous sommes admonestez, que si les meschans nous tormentent à tort et sans cause, que c'est alors que nous pouvons conçevoir tant plus grande fiance que Dieu aura pitié de nous. Et pourquoy? C'est luy qui nous donne ceste requeste: quand nous la ferons, ce ne sera point de nous-mesmes, mais ce sera à son adveu. Ainsi donc, quand nous serons grevez par iniures et extorsions, par la malice et cruauté des hommes, que nous venions hardiment à Dieu, pour le prier qu'il ait pitié de nous. Or cependant il adiouste, qu'il ne cesse point de mediter aux tesmoignages de Dieu, combien qu'il soit ainsi affligé. Et c'est encores une bonne admonition, que quand nous sommes tormentez et haut et bas, que Dieu d'un costé s'esloigne de nous en apparence: et quand nous sommes ainsi abandonnez, de l'autre costé, les hommes nous fouleront au pied, qu'on nous fera mille outrages: quand, dy-ie, nous serons en telle angoisse, que nous apprenions à l'exemple de David, de mediter aux tesmoignages de Dieu, et d'y cercher toute nostre consolation, comme aussi c'est par ce moyen que Dieu entend de nous retirer de toutes angoisses et fascheries qui nous pourroyent troubler. Ce qui s'ensuit a esté desia exposé, c'est ascavoir, que les hommes craignans Dieu se tourneront avec luy: c'est à dire, qu'ils luy tiendront compagnie.

Pour conclusion il met, *Mon coeur soit entier en tes tesmoignages, afin que ie ne soye point confus.* Or tout ainsi qu'au premier verset il avoit demandé entendement à Dieu, pour comprendre sa Loy, yci il demande l'affection. En quoy nous voyons que c'est de nous et de nostre nature, c'est ascavoir, que nous sommes povres aveugles, iusqu'à ce que Dieu nous ait ouvert les yeux. Voyla quant au premier. Mais encores, l'intelligence seule ne suffira pas, il faut que Dieu plie nos coeurs en son obeissance, qu'il nous renge tellement à soy, que nous ne demandions sinon à le servir. Apprenons donc de luy faire telles requestes comme David fait yci: car apres qu'il luy a demandé l'intelligence de la Loy, il demande apres aussi un coeur qui soit pur et entier: voire et que nous facions cela en verité, ne doutans point que si Dieu nous a fait quelques graces, qu'il ne les augmente tousiours de plus en plus, et qu'il n'ait pitié de nous, moyennant que nous luy soyons obeissans de nostre part, et que nous luy rendions l'hommage et l'authorité qui luy appartient. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons en toute humilité devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le prians qu'il luy plaise nous toucher tellement que nous apprenions à l'exemple de son prophete, en luy faisant et luy presentant nos requestes, de nous despouiller de toutes nos affections terriennes, lesquelles nous sentons par trop violentes, afin que par icelles nos esprits ne soyent destournez de sa iustice, mais que nous submettans du tout à sa saincte volonté, nous ne demandions sinon qu'il nous gouverne: afin qu'estans fortifiez par son sainct Esprit, nous perseverions iusqu'en la fin à

resister aux tentations qui nous presseront, pour obtenir la victoire par dessus, et pour parvenir au triomphe qui nous est preparé là haut au ciel. Que nous seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

ONZIEME SERMON.

Du Dimanche 2. iour d'Avril, 1553.

Onzieme huictain.

CAPH.

Mon ame est defaillie apres ton salut, et m'atten à ta parole. Mes yeux sont defaillis apres ta parole, disant, Quand me consoleras-tu? Car ie suis devenu comme une outre pendue à la fumée: toutesfois ie n'ay point oublié tes statuts. Combien sont les iours de ton serviteur? quand feras-tu iugement de ceux qui me poursuyvent? Les orgueilleux m'ont fouy des fosses: ce qui n'est point selon ta Loy. Tous tes commandemens sont verité: ils me persecutent faussement, parquoy aide-moy. Ils m'ont à peu pres consumé par terre: mais ie n'ay point delaissé tes commandemens. Vivifie-moy selon ta benignité, et ie garderay le tesmoignage de ta bouche.

Si nous pouvions avoir bonne souvenance des promesses de Dieu en nos afflictions, cela seroit bien assez pour nous rendre patiens. Par ce moyen nous donnerions vraye approbation de nostre foy: mais si tost que quelque mal nous presse, nous perdons courage, d'autant que nous mettons en oubly toutes les promesses de Dieu: lesquelles toutesfois nous pensons bien avoir apprins au paravant. Or pour le moins, nous ne les devrions pas oublier, quand la necessité y est, et que mesmes elle nous y contraint. Pour ceste cause nous avons yci un beau passage et bien digne d'estre noté: car David non seulement nous enseigne comme Prophete de Dieu, quel est nostre office, et quelle doit estre la vertu et puissance de la foy en nous: mais il nous monstre le chemin par son exemple comme nous pourrons estre patiens en toutes nos adversitez, et comme iamais nous n'y defaudrons: c'est ascavoir, si nous avons tousiours le regard fiché aux promesses de Dieu. Car cela sera bien pour nous entretenir, en sorte que nous attendrons patiemment son salut, voire en l'invoquant. Mais pour mieux faire nostre profit de ceste doctrine, notons qu'il y a une mesme substance aux deux premiers versets, sinon que les mots sont changez quant à l'ordre.

Il dit en premier lieu, *Mon ame est defaillie apres ton salut.* C'est à dire, Seigneur, i'ay languy, combien que les maux que i'avoye enduré fussent grands: combien qu'ils durassent beaucoup, et que ie n'y veisse ne fin n'issue, toutesfois, ie me suis arresté là, de tousiours esperer que ie seroye supporté de toy, et secouru en la fin. Or il adiouste la raison, comme il a peu ainsi languir, c'est ascavoir, d'autant qu'il a esperé en la parole de Dieu. Au second verset il dit, *qu'il a langui en la parole de Dieu, voire regardant à ceste parole*, et qu'il a dit, *Quand me consoleras-tu?* Et au troisieme il donne exposition de ce qu'il avoit dit auparavant. C'est ascavoir, combien qu'il ait esté comme flestry *ainsi que seroit une vessie à la fumee*, qu'il n'y eust plus eu ne suc ne substance en luy, qu'il fust desseché de miseres: *toutesfois qu'il n'a point oublié les tesmoignages de Dieu.* Nous voyons donc maintenant quelle est la somme de ce qui nous est yci monstré: ascavoir, qu'il n'y a qu'un seul moyen pour nous tenir constans et patiens quand nous sommes affligez, et que les adversitez durent par trop selon nostre fantasie: c'est, que nous retenions la memoire des promesses de Dieu, et que nous les ayons bien imprimées en nous. Car si cela y est, il ne nous coustera pas beaucoup d'estre patiens: et combien que la chose soit difficile, si est-ce que nous en viendrons à bout. Or notons donc, quelle est la source de l'impatience des hommes, et pourquoy c'est qu'ils sont si tost vaincus des tentations: ou bien quand ils y auront resisté pour quelque temps, qu'en la fin ils sont confus, et perdent courage. C'est pource qu'ils mettent en oubly les tesmoignages de Dieu, qu'ils se destournent de sa parole. Il est vray que cecy nous semblera du premier coup vulgaire. Et bien, chacun confesse qu'il nous en doit souvenir, et que c'est le seul remede qui nous console. Mais cependant nous aurons beaucoup fait, quand nous aurons retenu ceste leçon cy, l'ayans recordée tout le temps de nostre vie: car c'est l'une des choses principales qui soyent requises

aux Chrestiens, qu'appercevans que la main de Dieu est sur eux, qu'ils en sont comme abbatus: toutesfois, qu'ils se peuvent consoler, s'appuyans sur les promesses de salut que Dieu leur a faites.

Mais encores, considerons bien les mots dont use yci David: *Ie suis defailly*, dit-il, *apres ton salut, m'attendant*, ou apres m'estre attendu, *à ta parole*. La seconde partie de ce verset, est comme le fondement sur lequel David bastissoit. Apprenons donc ceste esperance que nous devons avoir en la parole de Dieu, comme David l'a euë: car sans cela il ne faudra rien pour nous rendre confus. Car encores qu'il semble, selon les hommes, que nous ayons quelque vertu et integrité en nous pour endurer patiemment, ce ne sera pas une vraye patience que Dieu approuve. Et pourquoy? Car iamais nous n'aurons affection de luy obeir, sinon en nous consolant en son amour, en nous fiant en sa bonté. Un homme, dy-ie, ne sera iamais disposé d'obeir à Dieu, et de le glorifier en affliction, qu'en goustant la bonté et l'amour paternel que Dieu nous porte. Or comment est-ce que nous serons persuadez que Dieu nous aime, qu'il procure nostre bien et salut quand il nous afflige, sinon que nous soyons armez de ses promesses? Car la verité de Dieu nous est incognue, sinon entant qu'il nous la declare en sa parole. Apprenons donc, comme i'ay desia dit, que la patience des fideles ne peut estre fondée sinon en foy et en esperance des promesses de Dieu. Voyla ce que nous avons à noter en ce passage.

Or David ayant mis un tel fondement, bastit dessus, disant, Que son ame est defaillie apres le salut de Dieu. Quand il dit, qu'elle est defaillie, il n'entend pas qu'il soit si esperdu, qu'en la fin il ait tout quitté, ny que Satan ait rien gagné sur luy: mais le mot se prend en l'Escriture pour une langueur, qui est conioincte toutesfois avec une obeissance que nous rendons à Dieu, nous tenans et nous appuyans sur luy. Comme quoy? Sainct Paul dit, que nous devons esperer outre esperance à l'exemple d'Abraham: c'est à dire, qu'il nous faut surmonter tous nos sens, et toutes nos imaginations, quand il est question de nous fier en Dieu. Car si nous voulons mesurer les promesses de Dieu selon nostre esprit, que sera-ce? Il faut donc que nostre foy outrepasse tous les sens de l'homme, ainsi qu'il en est parlé yci, Que l'ame est defaillie: qui est autant comme si David disoit, Seigneur, il est vray que selon l'homme, i'estoye du tout abbatu: que les miseres m'avoyent tellement pressé, que ie n'en pouvoye plus: mais quand ie seroye au milieu de la mort, ie ne laisseray pas neantmoins d'arriver à bon port, c'est à dire, à ton aide. Or notament il parle du secours de Dieu, pource qu'il est bien difficile que les hommes ne vaguent, qu'ils ne regardent et haut et bas, et devant et derriere, s'ils pourroyent trouver quelque secours promptement. Que si le mal leur dure, et qu'ils n'y voyent nulle issue, mais que ce soit comme un abysme: encores qu'auparavant ils se fussent aucunement attendus à Dieu, si est-ce, qu'alors ils seront poussez et solicitez de cercher aide çà et là, Et comment? ne pourroye-ie trouver quelque remede? D'autant donc que les hommes sont si hebetez, et que l'esperance qu'ils peuvent avoir en Dieu se passe bien tost, et s'escoule par cy par là: David pour ceste raison dit, qu'il s'est attendu au salut de Dieu. En cela donc il monstre, combien que ceste occasion se fust presentée à luy de cercher d'autres secours, et de ietter les yeux sur les creatures pour delaisser Dieu: que toutesfois les tentations n'ont point gagné tant sur luy, qu'il ne soit tousiours demeuré ferme en ceste resolution, que c'estoit à Dieu de le secourir au besoin.

Or sur cela il adiouste, *Que ses yeux sont defaillis apres la parole de Dieu, en disant, Quand me consoleras-tu?* I'ay desia dit que ce verset ne contient rien de nouveau, que David seulement change l'ordre des mots. Car quand il dit, Que ses yeux sont defaillis apres la parole de Dieu, il ne signifie sinon, que combien qu'il fust pressé en tous ses sens, qu'il fust comme aveugle de la multitude des maux qu'il enduroit, que tousiours il s'est tenu arresté à ceste parole de Dieu, et que cependant il n'a point cessé de l'invoquer. *I'ay donc dit, Quand me consoleras-tu?* Et en cela il nous monstre, que si nous avons une vraye foy, estans appuyez sur les promesses que Dieu nous donne, quand il luy plaira puis apres nous affliger, que nous ne serons point despiteux, rongeans nostre frein comme des mules: mais luy rendrons une vraye obeissance, en disant, Seigneur, quand est-ce que tu me consoleras? Il faut donc nous induire à ce faire, c'est à dire, qu'en priant Dieu et le requerans, que comme il nous a promis de nous estre en aide, il le monstre par effect: toutesfois, nous persistions fermes, iusques à ce qu'il nous face appercevoir, que combien qu'il delaye son secours, et le tienne comme en suspens, il n'a pas oublié son office, qui est de nous consoler. Par ce moyen nous sentirons en la fin le fruict de nos prieres. Or l'exposition de tout s'ensuit au troisieme verset, quand il monstre que ce n'a pas esté pour estre trop delicat, qu'il fust ainsi abbatu, sinon que la parole de Dieu le soustinst, mais qu'il en a eu iuste raison. Il est, dit-il, comme une peau de bouc à mettre de l'huile, ou du vin, qui seroit là pendue à la fumée, et qui seroit tellement desechée et flestrie, qu'il n'y eust plus aucune substance ne humidité. David use de ceste similitude, pour monstrer que ses afflictions estoyent si grandes et

si excessives, qu'il estoit comme destitué de toute vigueur, qu'il n'y avoit plus nulle esperance de vie en luy.

Or il adiouste, que neantmoins *il n'a pas mis en oubly les tesmoignages de Dieu.* Voyla un exemple que nous devons ensuyvre. Et ne faut point que nous alleguions yci nostre infirmité: car David a esté homme passible comme nous: il pouvoit bien defaillir, sinon que Dieu l'eust fortifié. Mais quoy? Ayant les promesses, il s'y est attendu: scachant que Dieu continue ses biens envers ses enfans, afin qu'ils ayent leur recours à luy: il l'a invoqué, pource que desia il avoit trouvé mercy et secours: Dieu a ainsi besongné en luy par son sainct Esprit. Or auiourd'huy n'avons-nous pas les mesmes promesses qu'a eu David? voire ne les avons-nous pas encores plus amples? N'avons-nous point l'accez beaucoup plus familier, que David n'avoit pas, d'autant que Iesus Christ s'est auiourd'huy declaré mediateur plus qu'il n'avoit pas fait sous la Loy? Quand donc Dieu nous rend ainsi tesmoignage de sa bonne volonté que nous pouvons venir en toute liberté devant luy pour le requerir, à ce qu'il nous aide au besoin: ie vous prie, quelle excuse aurons-nous, si nous n'y venons hardiment comme a fait David: et si nous ne sommes constans pour perseverer en ce mesme propos, veu que Dieu nous presente les mesmes moyens pour batailler contre tout ce qui nous en pourroit destourner? Et au reste, la puissance de Dieu est-elle amoindrie depuis ce temps-la? Ne besongne-il point auiourd'huy en ses fideles par son sainct Esprit, comme il a fait sous la Loy? mesmes n'a-il point declaré qu'il veut augmenter le royaume de nostre Seigneur Iesus Christ plus qu'il n'a fait de ce temps-la? Il n'y a donc que nostre ingratitude qui ferme la porte à Dieu, tellement que ses graces n'ont point d'accez ne d'entrée à nous. Vray est qu'il parlera assez, mais nous aurons les aureilles bouchées: il nous fera des promesses assez amples, mais nous les mettrons incontinent en oubly: ou bien si nous les retenons, ce ne sera qu'une imagination volage, et n'y en aura point une droite impression en nous, ny une racine vive. D'autant donc que nous n'estimons point les promesses de Dieu, voyla qui est cause que nous sommes incontinent abbatus pour la moindre tentation qui puisse venir. Comment est-ce que nous exerçons nostre foy en prieres? quelle promptitude et quel zele y a-il auiourd'huy entre les Chrestiens à invoquer le Nom de Dieu? helas si froid et si maigre que rien plus. Et ainsi, voyla pourquoy Dieu a retiré sa main de nous, à cause de nostre infidelité, en sorte que nous ne sentons point son aide comme nous devrions. D'autant plus donc nous faut-il bien peser ceste sentence yci, quand David declare qu'il a esté deseché, et toutesfois qu'il n'a point mis en oubly les promesses de Dieu. Maintenant allons-nous vanter d'estre Chrestiens, d'avoir bien profité en l'Evangile, quand il y aura quelque petite affliction et bien legere, que nous soyons tant esperdus que c'est merveilles. Helas, que deviendrions-nous donc, si nous estions comme David proteste qu'il a esté? que Dieu nous minast iusqu'au bout, qu'il n'y eust point une seule goutte de substance de vie, qu'il semblast que nous fussions comme trespassez? S'il y avoit donc une telle flestrisseure en nous, que seroit-ce? Mais quoy? La faute vient de ce que chacun se flatte, et qu'il nous semble aussi que Dieu se doyve adonner à nos flateries. Mais ce n'est pas en vain que cest exemple yci nous est proposé. Exerçons-nous donc mieux que nous n'avons point fait par cy devant, à reduire en memoire les tesmoignages de Dieu. Quand nous serons flestris et tellement desechez qu'il semblera que nous n'ayons plus nulle goutte de vie: que toutesfois nous meditions encore plus que iamais les promesses de Dieu, afin de cueillir vigueur nouvelle.

Or David ayant parlé ainsi, adiouste. *Quels sont les iours de ton serviteur? quand feras-tu iugement de ceux qui me persecutent? Car les meschans ont fouy des fosses devant moy: ce qui n'est point selon ta Loy.* Yci David en poursuyvant son propos specifie les maux qu'il a enduré, c'est, qu'il est persecuté à tort des meschans: et que s'estant retiré à Dieu, comme à son garent, il n'y a point trouvé de secours du premier coup, mais que Dieu l'a tenu là comme un homme esperdu. Or là dessus il monstre bien que sa foy n'a point esté esteinte ny mesme amoindrie: mais qu'il a continué à faire ses prieres. Et en la fin il conclud, qu'encores se souviendra-il mieux de la parole de Dieu, quand il sera ainsi restauré par luy, et qu'il l'aura comme ressuscité de la mort. Notons donc que David met yci une espece, pour nous monstrer, que quand Dieu sera eslongné de nous selon l'apparence, toutesfois que cela ne nous doit empescher d'avoir nostre refuge à luy. Or il semblera bien, que Dieu ne pense plus à nous quelque fois, sur tout, quand il mettra la bride sur le col aux meschans, qu'il les laissera faire tout ce que leur appetit portera. Or en cela il y a une terrible tentation. Pourquoy? D'un costé nous regardons, Et si Dieu nous tenoit pour les enfans, et s'il nous aimoit comme il nous en rend tesmoignage, n'auroit-il point maintenant pitié de nos miseres? ne nous tendroit-il point la main pour nous secourir? Quand donc il permet que nous soyons ainsi foulez iniustement, c'est signe qu'il nous a reiettez, qu'il n'ha nulle solicitude de nous, ne de nostre salut. Voyla une tentation qui est bien dure et bien

griefve. Et la seconde est, qu'il nous semble que Dieu ne fait point son office. Comment? Voyla les meschans qui le despitent: il semble qu'ils luy veulent faire une deffiance toute expresse. Car n'est-ce point batailler contre luy, quand ils se donnent une telle licence à mal-faire, que quelque chose qu'on leur puisse dire, on ne les peut reduire à bien? neantmoins Dieu n'en fait semblant.

Voyla donc deux tentations qui sont bien dangereuses. Et c'est pourquoy notamment David a yci recité les persecutions qu'il enduroit des malins. Or tant y a, qu'estant en tels combats, ayant à batailler contre ces deux tentations que i'ay notées, il monstre bien qu'il est demeuré victorieux. Et voyla pourquoy il dit, Quels sont les iours de ton serviteur? quand feras tu iugement de ceux qui me persecutent? David signifie, qu'il n'a point fait ceste demande à Dieu, sinon qu'il ait esté iusqu'à l'extremité, qu'il n'en pouvoit plus. Comme s'il disoit, Helas, mon Dieu, me veux-tu secourir apres la mort? Car tu vois que i'ay desia tant enduré, que rien plus, tu me vois au bord du sepulchre: Il est temps, ou iamais, que tu me secoures. Or cependant, ie n'apperçoy nulle aide de toy. Et comment? quand sera-ce donc? Il falloit bien que David eust une affliction comme insupportable, quand il a invoqué Dieu en telle façon. Parquoy nous avons tant mieux à mediter ce passage. Car si Dieu permet que nous soyons affligez pour un peu de temps: cela nous dure tellement, qu'estans faschez iusques au bout, nous dirons, Ie ne scay où i'en suis. Pourquoy est-ce que Dieu dissimule tant? Au lieu de l'invoquer, il n'est question que de murmurer contre luy, voire et gronder là comme en cachette. Or le vray remede pour venir au dessus de telles tentations, pour ne point ainsi murmurer contre Dieu en nos afflictions: c'est de l'invoquer en pleine confiance, le prians qu'il nous face la grace, que quelques afflictions qu'il y ait, que nous ne laissions pas toutesfois de nous attendre à ce qu'il nous a promis.

Et c'est ce que David declare encores plus à plein, quand apres avoir dit que les meschans luy ont fouy des fosses, ce qui n'est point selon la Loy, il adiouste, que *tous les commandemens de Dieu sont verité, qu'il a este persecuté iniustement, et toutesfois qu'il demande d'estre aidé et secouru.* Yci il est exprimé quelles ont esté les iniures et les outrages qu'on luy a fait, qu'on luy a fouy, dit-il, des fosses, voire et proteste que cela s'est fait iniustement, qu'il n'avoit point provoqué les meschans à luy nuire: mais qu'il avoit cheminé en bonne conscience et pure. Toutesfois, dit-il, ils ont tasché de me circonvenir, et circuir tout à l'environ. Nous voyons donc, que David n'a point eu des petits assauts, mais des assauts mortels, qu'il n'estoit question que de le confondre du tout: et neantmoins, encores qu'il n'eust fait iniure à nul, qu'il peust dire, qu'on le persecutoit à tort, si est ce qu'il a eu tousiours son recours à Dieu. Ainsi, nous pouvons encore mieux estre confermez en la doctrine que nous avons exposée par cy devant: c'est ascavoir, que quelque extremité qu'il y ait en nos afflictions, nous en viendrons à bout, quand estans munis de la vertu de l'Esprit de Dieu, nous aurons regard à ses promesses. Or voyla pourquoy il adiouste, Tes mandemens sont verité, ils me persecutent faussement: aide moy. David met yci trois articles, l'un est'que Dieu est veritable. Et puis il adiouste une protestation de sa bonne conduite, et de la malice qui estoit en ses adversaires. Tiercement, il invoque Dieu en ses afflictions.

Or quant au premier, il nous monstre, que selon que Satan peut nous esbranler, et nous renverser en la fin du tout, nous appreste des finesses et astuces pour nous decevoir, qu'il faut, à l'opposite, que nous apprenions à cognoistre ses embusches, pour nous en garder. Toutes fois et quantes donc, qu'il nous vient quelque mal et quelque adversité, par où faut-il commencer? Voyla Satan qui nous tend les filets, et est aux embusches pour nous induire et persuader, Et quoy? ne te vois-tu pas maintenant delaissé de ton Dieu? Où sont les promesses ausquelles tu t'estois fié? Tu te vois yci un povre desesperé. Ainsi donc, tu vois bien que Dieu t'a frustré, et que les promesses où tu t'attendois, ne t'appartiennent de rien. Voyla quelle est l'astuce de Satan. Que faut-il faire? nous avons à conclurre avec David, Or si est-ce que Dieu est fidele. Retenons, dy-ie, la verité de Dieu comme un bouclier, pour repousser tout ce que Satan nous pourra mettre au devant, quand il tasche de nous divertir de la foy, qu'il nous sollicite à nous faire accroire que Dieu ne pense plus à nous, ou bien, que c'est en vain que nous-nous sommes attendus à ses promesses. Scachons au contraire, qu'il n'y a que pure verité en tout ce que Dieu nous a dit. Combien que Satan nous iette beaucoup de dards, combien qu'il ait tant et plus de machines contre nous, combien que maintenant par violence, maintenant par astuces et cauteles il semble bien qu'il nous doyve opprimer: toutesfois, il n'en viendra point à bout cependant que nous aurons la verité de Dieu certaine en nos coeurs. Voyla quant au premier.

La protestation que fait David, nous doit inciter à cheminer tellement avec nos prochains, que nul n'ait occasion de nous nuire. Que donc nous vivions en bonne simplicité les uns avec les autres. Les meschans se pourront bien nuire les uns aux autres, voire et se ruiner d'eux-mesmes: mais il faut que les enfans de Dieu cependant ayent ce tesmoignage, qu'ils ne leur veulent ne procurent

aucun mal: mais q'ils sont faschez et marris de les voir aller en perdition. Quand nous aurons cela, alors nous aurons une bonne entrée pour invoquer Dieu: mais au contraire, si nous rendons mal pour mal, estans molestez de nos ennemis, nous efforçans de leur faire le semblable, et rendre (comme on dit) la pareille: nous perdrons nostre cause. Et pourquoy? car estans ainsi vindicatifs, il ne faut point que nous esperions que Dieu nous soit en aide. Ie dy mesme quand nous pourrions alleguer que nous avons bonne querelle et iuste. Car Dieu nous quittera, sinon que nous ayons bonne conscience: et qu'encores qu'on nous vueille mal, qu'on s'efforce à nous le faire: que nous puissons dire, Seigneur, c'est à tort, et faussement. Mais (comme i'ay desia touché) que nous ayons un tel tesmoignage en nos coeurs, combien que ceux qui nous persecutent soyent supposts de Satan, et qu'ils y procedent par pure malice: nous, à l'opposite, ne leur pourchassons nul mal. Alors nous pourrons invoquer Dieu avec David, scachant que iamais il ne defaut à ceux qui sont persecutez à tort. Voyla donc que veulent dire ces trois articles qui font yci couchez.

Or apres que David a ainsi parlé, il adiouste, *Ils ont presque consommé ma vie en terre, et ie n'ay point delaissé tes commandemens.* Voyci encores une sentence qui est bien digne d'estre poisée. Il est vray que David exprime ce qu'il avoir dit au paravant, Ie n'ay point, dit-il, delaissé tes commandemens, ô Seigneur, voire combien que ie fusse comme tout deseché, que ie fusse comme un homme desesperé du tout: si est-ce que pour cela ie n'ay pas laissé tes tesmoignages. Or il falloit que David resistast à deux tentations, pour demeurer ainsi ferme en l'obeissance de Dieu. La premiere tentation estoit, qu'il pouvoit estre induit à quelque deffiance. La seconde, qu'il pouvoit s'adonner à mal faire. Et pourquoy? Selon qu'il estoit iniustement persecuté des meschans, il pouvoit estre sollicité à vengeance à l'encontre d'eux. Voyla les deux assauts qu'il luy a convenu soustenir et repousser. Et ainsi, à son exemple, quand nous serons iniustement molestez des hommes, et que non seulement on nous fera une iniure, ou deux, ou trois, mais que le mal continuera sans fin et sans cesse, apprenons d'estre patiens. Et mesme, quand il ne sera point question d'endurer quelques dommages, ou quelque petite fascherie: mais qu'on nous persecutera mortellement, et que nostre vie sera comme desesperée, qu'il semblera que nous soyons desia comme en la gueule des loups, voire que desia nous soyons comme engloutiz et devorez. Quand nous en viendrons iusques là, que nous ne laissions pas de dire avec David, Ie n'ay point delaissé tes commandemens. Et ainsi, pour bien practiquer ceste doctrine, et pour l'applicquer à nostre usage et profit, apprenons de recourir à Dieu en toutes nos afflictions, l'appellant à garent. Et cependant, encores que nous soyons molestez à tort, que nous luy prions qu'il nous face la grace de nous pouvoir renger à ce qu'il commande: c'est ascavoir, d'aimer nos ennemis, de bien faire à ceux qui nous procurent tout mal, de prier pour ceux qui auront detracté de nous, et souhaité tant de maux qu'il leur a esté possible.

Voyla comment c'est que nous mediterons aux commandemens de Dieu, encores que nous soyons comme consommez en terre. Or il nous faut noter, que David non sans cause dit qu'il a este presque consommé: car il nous en adviendra autant, quand nous serons iugez et condamnez des hommes, et qu'en nousmesmes nous aurons desia receu sentence de mort: comme sainct Paul en parle en la seconde des Corinthiens. Ainsi David estant desia comme iugé à la mort, ne voyans nulle apparence qu'il deust estre delivré, ne laisse pas neantmoins d'invoquer Dieu. Et ainsi nous en faut-il faire, scachans qu'il ne nous defaudra point: car voyla qui est cause que Dieu retire son secours souventesfois, quand nous l'anticipons par nostre legereté et inconstance. Car si tost que nous sommes un peu plus pressez que de coustume: nous concluons, O! c'en est fait: Nous sommes perdus: Il n'y a plus nulle esperance. Quand donc nous anticipons ainsi, c'est comme si un homme s'alloit ietter au sepulchre devant que estre mort, et qu'il s'estouffast. Ainsi, dy-ie, en faisons nous, prevenans par ce moyen l'aide que Dieu avoit differé de nous donner, iusqu'à ce que le temps qu'il cognoissoit estre propre, fust venu. Ainsi donc notons bien, que quand Dieu differera le secours qu'il nous veut donner, encores qu'il semble que nous soyons comme morts, et que nostre vie soit desesperée, que il nous pourra bien restaurer en une minute de temps. Combien qu'il n'y ait en nous qu'espece de mort devant les hommes, il n'y laisse pas d'avoir une vie cachée au dedans. Tout ainsi que nous voyons en hiver que les arbres sont comme morts, il n'y a ny verdeur, ny fueilles, ne rien qui soit: mais la vie est là dedans cachée. Ainsi, quand nous pourrons nous tenir quoys en attendant l'aide de Dieu, il est certain que quand l'hyver sera passé, c'est à dire, le temps des afflictions, que Dieu nous rendra la vie, laquelle estoit comme cachée auparavant.

Or pour conclusion du Pseaume, il dit, Vivifie-moy selon ta bonté, et ie garderay les tesmoignages de ta bouche. Nous voyons yci que David parle comme un trespassé, quand il dit, Vivifie-moy. Il monstre donc, qu'il n'a point esté touché de quelque petit coup de verge, ou de quelque affliction moyenne: mais estant pressé iusqu'au bout, il a esté tellement deseché, comme nous avons dit, qu'il

n'y avoit plus substance aucune en luy. Voyla qui a esté cause que David a fait ceste requeste. Apprenons donc, de ne nous point flatter, quand nous aurons eu quelque petite affliction, qu'il semble que ce soit beaucoup fait, si nous avons invoqué Dieu: mais quand nous en aurons cent mille fois plus, qu'il ne faudroit pourtant desister de nos prieres et oraisons. Et en cela voit-on quelle est l'hypocrisie des hommes: car ils se mignardent tant, qu'il leur semblera que ils ayent fait un million de miracles, quand ils auront enduré quelque petite adversité qui ne sera rien. Et au reste, s'ils ont quelque mal qui les presse, ils auront licence, ce leur semble, d'oublier et Dieu et sa parole. Or nostre Seigneur ne veut point que nous y procedions en telle façon: car il nous propose yci l'exemple de David pour nostre instruction: mais cependant, il nous la propose à tel usage, que nous ne laissions pas de continuer à l'invoquer en nos adversitez: voire combien que les afflictions soyent grandes, et qu'elles durent longuement, que toutesfois nous perseverions tousiours à le prier. En somme, sachons que David a fait ceste requeste à Dieu du temps qu'il n'y avoit plus d'esperance de vie en luy, qu'on le tenoit comme un homme mort, quand il dit, Vivifie-moy.

Au reste, nous pouvons voir que sa constance n'a point esté comme une bouffée, mais qu'il y a perseveré. Combien que les maux durassent, qu'il y eust comme une fosse profonde de laquelle il ne pouvoit iamais sortir: si est-ce qu'il ne laisse pas tousiours d'esperer en Dieu qu'il l'en delivrera: et sur cela, il l'invoque, et reprend courage. Notamment il demande d'estre vivifié selon la bonté de Dieu. Comme aussi il faut que nous venions là, si nous voulons estre exaucez, que nous scachions que Dieu s'est obligé à nous par sa pure grace: et qu'il faut aussi que nous recourions à icelle, si nous voulons qu'il accomplisse ses promesses envers nous. Il ne faut point donc que les hommes s'abusent, pour regarder ny à eux, ny à des moyens humains: mais que ils cerchent en Dieu, et en sa pure bonté et gratuite, pourquoy ils doyvent estre exaucez et receuz de luy. En la fin, David proteste, qu'il gardera les tesmoignages de la bouche de Dieu. Or par cecy n'entendons point qu'auparavant il ne les eust gardé: car nous avons veu le contraire. Mais c'est pour signifier, Si au milieu des afflictions que i'ay soustenues, tu m'as tousiours fait la grace que i'ay perseveré en foy, ie t'ay tousiours invoqué, Satan ne m'a point esbranlé, pour me faire destourner à mal, Seigneur donc, si tu m'as donné une telle fermeté, du temps que tu estois comme eslongné de moy: par plus forte raison quand tu m'auras aidé, que tu m'auras restauré, i'auray une constance tant meilleure, pour garder les tesmoignages de ta bouche. Voyla donc comme au milieu des afflictions il nous faut tousiours glorifier Dieu, ne doutans point qu'il ne soit fidele, qu'il n'accomplisse ce qu'il a promis, et qu'il n'ait pitié de nous en la fin, pour nous confermer de plus en plus à garder les tesmoignages de sa bouche: scachans qu'il continuera de faire envers nous ce que desia il nous a monstré pour un coup. Suyvant ceste saincte doctrine nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le prians qu'il luy plaise nous ouvrir mieux les yeux, pour contempler la vertu de sa parole, et nous y arrester: en nous despouillant de toutes nos legeretez qui nous en pourroyent destourner. Qu'il ne permette point que nous vaguions çà et là, comme nous avons accoustumé, pour nous divertir de la droite voye, comme nous y sommes par trop enclins de nature: mais qu'estans du tout resolus, que ce n'est point en vain qu'il nous a declaré qu'il nous assistera en toutes nos necessitez, que nous le requerions en vraye fiance: voire non seulement en quelques petites afflictions et moyennes: mais quand il semblera que nous soyons du tout ruinez: scachans qu'il accomplira à nostre profit et salut ce que maintenant nous attendons et contemplons en foy. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

DOUZIEME SERMON.

Du Dimanche 9. iour d'Avril, 1553.

Douzieme Huictain.

LAMED.

Seigneur, ta parole est establie eternellement és cieux. Ta fidelité durera par tous aages: tu as estably la terre, et elle demeure. Par tes ordonnances ils perseverent iusqu'auiourd'huy: car toutes choses te servent. N'eust esté que ta Loy estoit ma delectation, lors ie fusse pery en mon affliction. Ie ne mettray iamais en oubly tes commandemens: car tu m'as

vivifié par iceux. Ie suis à toy, sauve-moy donc: car ie suis studieux de tes commandemens. Les meschans m'ont espié pour me perdre: mais i'entendoye à tes tesmoignages. I'ay veu la fin à toute consommation: mais ton commandement est mout ample.

Nous voyons comme les hommes sont variables. Il est vray que quand nous parlerons de l'ombre, nous dirons qu'elle se remue et se change à chacune minute de temps, en sorte qu'il n'y a nul arrest. Mais si on regarde bien et qu'on espluche ce qui est en l'esprit humain, on y trouvera beaucoup plus de vanité, qu'on ne fait pas en l'ombre mesmes. Qui plus est, David dit en un autre lieu, que si on mettoit l'homme en une balance, d'une part, et la vanité de l'autre, que la vanité, qui n'est rien, peseroit plus que ne fait pas l'homme. Et ne faut point que nous facions longues disputes de cela: car chacun experimente assez en soy ce qu'il est, et ce qu'il peut, encores qu'il n'y en eust rien escrit ne contenu en l'Escriture saincte. Que reste-il donc? Que nous cerchions ailleurs qu'en nous, nostre fermeté. Or Dieu nous en donne un bon moyen, si nous le voulons recevoir: c'est, que nous soyons fondez et appuyez sur sa parole. Et c'est à ce propos que le Prophete Esaie dit, Que la parole de Dieu demeure eternellement. Or il avoit parlé quelle estoit la fragilité des hommes, qui sont si caduques que rien plus: et encores qu'il semble qu'il y ait quelque vigueur, cela est incontinent flestry, que le tout s'esvanouit en moins de rien: mais il adiouste pour conclusion, que la parole de Dieu persevere à iamais.

Ainsi donc, voyla le moyen comme les hommes (non obstant qu'ils soyent caduques, et qu'ils n'ayent rien de ferme en eux) toutesfois auront une bonne constance, et un estat certain: c'est ascavoir, quand ils prendont leur appuy en la verité de Dieu, et en sa parole. Suyvant cela, il est yci dit, *Seigneur, ta parole demeure à iamais au ciel.* Aucuns exposent cecy, comme s'il estoit dit, Que les cieux, pource qu'ils sont de longue duree, rendent tesmoignage à la verité de Dieu. Mais yci notamment David a parlé des cieux, pource que là nous voyons quelque signe plus apparent de la maiesté de Dieu, que non pas yci bas. Et de fait, selon que nous sommes rudes et terrestres, nous avons besoin que Dieu nous conduise, et nous leve le menton, quand il nous veut faire penser à luy: afin que nous oublions le monde, et les choses d'yci bas qui sont corruptibles. Voyla donc la raison pourquoy en ce passage David met le siege et le domicile de la parole de Dieu au ciel, pource que nous avons besoin de regarder plus haut qu'à nos sens, quand nous voulons comprendre comme Dieu est veritable et fidele. Quand nous voulons sentir quelle est la certitude de sa parole, il faut que nous entrions en une consideration plus haute que nostre sens ne porte pas, et que nous ne soyons point adonnez aussi à ce qui est visible, ou que nous concevons en terre. Il adiouste, *Que la verité de Dieu est d'aage en aage.* Comme s'il disoit, Seigneur, il est vray que les hommes font yci leurs discours, et cependant aussi on voit les choses avoir leurs revolutions, qu'il n'y a rien qui ne branle: nous sommes comme en des tourbillons, et des tempestes: et si quelque fois les choses sont paisibles, cela ne dure gueres: et encores que les creatures se rappaisent, si est-ce que les hommes ne font que s'effaroucher tousiours. Mais, Seigneur, ta verité est certaine, elle ne peut iamais estre esbranlée par les changemens que nous voyons yci, non plus que par l'inconstance et la legereté qui est aux hommes, quand ils ne font que vaguer çà et là. Tant y a, Seigneur, que cela ne diminue rien de la certitude de ta verité et de ta parole. Voyla en somme, ce qu'a signifié yci David.

Or il adiouste une probation de ceste sentence, ascavoir, que *Dieu a fondé la terre, et qu'elle demeure:* c'est à dire, que l'ordre de nature a son cours, et qu'il continue sans fin. Pourquoy? *Selon les ordonnances de Dieu:* pource qu'il l'a ainsi declaré, et que toutes creatures luy sont suiettes. Il faut que telle disposition demeure en son estat. Et combien que nous voyons toutes choses tourner et d'un costé et d'autre, neantmoins si est-ce que Dieu nous donne tousiours quelque signe visible, pour nous monstrer qu'il ne varie point et ne change point de propos. Et sur tout, qu'il a sa verité, laquelle n'est suiette à nulle mutation. Maintenant nous voyons en somme, quelle est la substance et le contenu de ces trois versets. Or pour appliquer le tout à nostre usage, et en bien faire nostre profit, apprenons d'avoir nostre refuge à la parole de Dieu, toutes fois et quantes que nous serons esperdus, et que nous ne scaurons que devenir, c'est à dire, tout le temps de nostre vie: car nous n'avons pas un seul iour de repos, où nous ne soyons esmeus de penser à cecy ou à cela. Quelques fois les tentations sont faciles à vaincre: mais apres, il y aura quelque apparence de danger qui nous troublera beaucoup plus, il y aura quelque menace qui nous espouvantera. Et encores que cela ne fust point, les hommes trouvent assez d'occasion d'inquietude en leur cerveau, qu'il ne faut point que d'ailleurs on les vienne troubler: mais chacun a en soy beaucoup de tempestes et d'orages, tellement que quand il n'y auroit autre chose que nos fantasies propres, ce sont autant de tourbillons qui font que nous ne pouvons avoir repos en nos esprits.

Or voyci un bon remede, c'est, que nous cognoissions combien que nous soyons environnez de beaucoup de dangers, combien qu'il n'y ait rien de certain en nostre vie, combien qu'il y ait tousiours une centaine de morts devant nos yeux, mesme qu'il semble que devions estre engloutis par le diable à chacune minute de temps: que nous demeurions paisibles, et nous tenions quoys, d'autant que Dieu a estably nostre salut en sa parole: d'autant qu'il nous a promis d'avoir nostre vie en sa garde. Quand donc nous aurons la parole de Dieu, par laquelle nous soyons certifiez qu'il a solicitude et de nos corps et de nos ames, scachons que voyla où gist et consiste toute nostre fermeté. Ainsi donc, appliquons bien ceste doctrine à nostre instruction, que quand il nous est dit que la parole de Dieu est permanente au ciel, que sa verité se monstre d'aage en aage, et qu'elle continue: que cela est dit notamment, afin que nous soyons paisibles au milieu de tous les troubles et fascheries, et des angoisses que nous pourrions avoir, estans esbranlez au milieu de tant de dangers: et aussi, voyans les revolutions qui se font sans fin et sans cesse yci bas, voyans qu'il n'y a que toute inquietude.

Voyla donc quant au premier: Que nous ne cerchions point en ce monde nostre repos: car nous ne l'y trouverons pas: mais que nous ayons tousiours nostre recours à la verité de Dieu. Et au reste, notons que si nous pouvons bien prattiquer ceste doctrine, que rien ne nous empeschera, que nous ne vivions en paix et tranquillité, au milieu des plus grandes confusions qui pourront advenir. Que les vents soufflent d'un costé et d'autre, que les guerres s'esmeuvent, que nous voyons pestes et famines, et autres choses semblables, qu'il semble que nous devions perir en mille sortes: si est-ce que tous ceux qui s'appuyeront sur la parole de Dieu, ne laisseront pas d'estre asseurez: car et en la vie, et en la mort ils sentiront qu'ils sont en sa main et en sa protection. Et en se confiant là dessus, ils despiteront tout ce qui pourra advenir: comme nous voyons que sainct Paul nous commande de nous glorifier contre toutes choses presentes et advenir: moyennant que nous soyons bien resolus que Dieu nous aime. Quand donc nous aurons cela, et que nous en aurons bon tesmoignage par la foy et par la parole de Dieu: voyla comme nous pourrons nous asseurer, et nous resiouir au milieu de tous les troubles, et de toutes les confusions qu'on voit yci: et cependant, nous ne laisserons pas d'avoir paix et repos, et ne serons point en trop grande perplexité de ce qui pourra advenir demain. Et pourquoy? Car Dieu qui nous a declaré qu'il est nostre pere, a-il dit cela pour auiourd'huy seulement? quand il nous a testifié qu'il aura nostre salut en sa main, est-ce pour quelque temps limité? Or au contraire nous voyons que Dieu nous dit, que iamais il ne nous defaudra. Il faut donc que nostre esperance s'estende outre le monde, et ainsi nous ne serons point agitez des vents ne des tourbillons qui viendront souffler contre nous pour en estre renversez, quand nous serons bien fondez en la parole de Dieu. Touchant ceste probation que David adiouste, disant, que Dieu a fondé la terre: ce n'est sinon comme un petit goust qu'il nous donne de la verité de Dieu. Or il ne faut point que nous ayons seulement ce goust, pour scavoir si Dieu est fidele, et iusqu'à quand dure sa verité. Et qu'ainsi soit, il n'y a ne ciel ne terre, qui ne soit suiet à corruption, il faut que tout passe. Il est dit seulement de la parole de Dieu, qu'elle demeurera à iamais. Et il le faut bien: car autrement, que seroit-ce de nostre salut? il seroit corruptible quant et quant.

Ne pensons point donc que David ait yci voulu faire une similitude et conformité egale, de la durée de ce monde, et la constance que nous voyons en l'ordre de nature, avec la verité de Dieu. Mais il nous monstre que mesmes en ces choses corruptibles, encores appercevons-nous comme Dieu est fidele: et s'il est veritable en ces choses basses, que sera-ce de luy? Si nous regardons la terre, ie vous prie, sur quoy est-elle fondée? Elle est fondée en l'eau et en l'air: voyla son appuy. On ne scauroit pas bastir en lieu ferme, une maison de quinze pieds de haut, qu'il ne falle faire des fondemens. Voyla toute la terre qui est fondée seulement en branle, voire et dessus des abysmes si profons, qu'elle pourroit renverser à chacune minute de temps, pour estre confuse en soy. Il faut bien donc qu'il y ait une vertu admirable de Dieu, pour la conserver en l'estat auquel elle est. Et c'est ce qui nous est yci remonstré: c'est ascavoir, d'autant que Dieu a dit, Que la terre fust au milieu du monde, et qu'elle fust ainsi fondee comme elle est: en cela nous cognoissons quelle est la certitude de sa verité. Voire, mais il faut yci faire comparaison du plus petit au plus grand comme on parle. Comment cela, du plus petit au plus grand? Exemple. Si ie dy, qu'on voit au corps de l'homme une telle excellence, que desia on y peut appercevoir l'image de Dieu: si ie vien puis apres à l'ame, voyla l'image vive de Dieu: c'est là où nous cognoissons ce qui est escrit, Que Dieu a voulu constituer l'homme par dessus toutes creatures, qu'il luy a voulu donner une grande dignité et noblesse, et puissance par dessus tous animaux. Tout ainsi donc qu'en prisant ce qui est en l'homme, nous pouvons venir du corps à l'ame: et cela est du plus haut au plus bas, et du plus petit au plus grand: aussi en ce passage, quand David

nous met devant les yeux l'ordre de nature: ce n'est point (comme desia i'ay declaré) pour mesurer ny accomparer la verité de Dieu à ceste mesure-là: mais c'est afin que nous arguyons, Si en ces choses qui d'elles-mesmes font transitoires, et caduques, et suiettes à corruption, on y voit une telle fermeté, pource que Dieu l'a ainsi voulu: que sera-ce quand nous viendrons à sa verité, laquelle outrepasse tout le monde? Quand donc nous ferons une telle comparaison, de l'estat de ce monde, avec la verité de Dieu, il est certain qu'alors nous pourrons bien conclurre, que Dieu nous donne assez dequoy nous appuyer sur sa parole, et qu'il ne faut point que nous soyons si volages d'estre esbranlez en nostre foy: toutes fois et quantes que nous verrons le monde estre agité de quelques troubles: mais plustost que nous prenions ce refuge qui nous est yci monstré par David. Voyla quelle est la somme de ce passage.

Or il adiouste, *Que si la Loy de Dieu n'eust este son plaisir, il fust pery en son affliction.* David parle yci de son experience propre qu'il a eu. Auparavant il avoit parlé en general de la verité de Dieu, disant, qu'elle estoit au ciel: et puis, il en a donné approbation aux choses visibles, et en ce qui nous est tout patent, et que Dieu nous monstre comme au doigt. En troisieme lieu il dit, qu'il ne parle pas de choses incognues, pour en disputer à la volée, mais qu'il a eu une vraye prattique de ce qu'il dit, d'autant qu'il a esté preservé par la parole de Dieu. Pourtant il nous monstre maintenant où c'est que nous devons cercher ceste parole, de la quelle il avoit parlé en general cy dessus. Car on pourroit user de ce nom-la de Parole de Dieu, et cependant il seroit caché en l'air, ou entre les nues: mais d'autant qu'il nous a rendu sa parole familiere, et nous la communique tous les iours, voire en l'Escriture saincte: advisons qu'en rendant cest honneur à la parole de Dieu, de dire qu'elle est infallible, nous n'imaginions point une parole qui soit incognue, mais adressons-nous à celle que Dieu, de tous temps a donnée à ses serviteurs: c'est celle qui est contenue en la Loy. Voyla donc comme Dieu nous a premierement declaré sa parole, en laquelle nous avons nostre salut tout certain. Or nous avons à noter en ce passage, que David ayant eu une telle experience, merite bien qu'on l'escoute, et que ce ne sont point paroles vaines qu'il met yci en avant: mais que Dieu l'a voulu ainsi, afin que nous y adioustions tant plus de foy, et que nous n'ayons nulle doute de ce qu'il nous enseigne, quand tout ce qu'il nous dit, il l'a experimenté. Voyla quant au premier. L'experience donc, de laquelle parle yci David, nous doit servir comme d'un seau, par lequel Dieu a voulu rendre la doctrine de son Prophete tant plus authentique. Voyla un Item.

Or au reste, apprenons à bien cognoistre comme nous devons estre certains de la parole de Dieu, qu'il ne faut pas que nous allions cercher sa fermeté hors de nous, mais plustost en nos consciences. Il est vray que nous devons bien contempler et haut et bas, pour faire servir à nostre foy les tesmoignages que Dieu nous donne, à ce que nous soyons certifiez de la verité de sa parole, comme desia il en a esté fait mention: mais cependant le principal est, qu'un chacun entre en soy, qu'un chacun face valoir ceste certitude de la parole de Dieu: qu'elle ait une telle racine en nos ames, que là nous la sentions telle qu'elle est yci dite: c'est ascavoir, qu'elle ne sera iamais esbranlée, combien que tout le monde soit confus, et qu'elle nous donnera paix et repos, cependant qu'il semblera que tout doyve estre ruiné. Il faut donc que là nous recognoissions l'effect et l'accomplissement de ceste certitude que le Prophete attribue yci à la parole de Dieu. En somme, c'est autant comme s'il disoit, que nul ne pourra bien sentir comme Dieu est fidele, et comme sa parole est certaine et constante, si ce n'est qu'il en ait une vraye foy là dedans, et que ceste foy foit desveloppée de tout ce qui est contraire à son salut. Comme notamment il dit, Ie fusse pery en mon affliction, si la parole de Dieu ne m'eust esté pour plaisir. David monstre yci quelle a esté son experience: c'est ascavoir, qu'il estoit an telle affliction, que c'estoit comme un gouffre de mort. Or si la parole de Dieu nous retire du sepulchre, qu'elle nous vivifie en la mort, et preserve nostre salut, cependant qu'il semble qu'il doyve estre abysmé, ne voyla point une bonne probation que Dieu nous donne, combien elle est ferme et solide? Ainsi donc, notons bien (comme desia nous avons dit) que si nous avons cognu la vertu de la parole de Dieu, telle qu'elle nous est yci monstrée, que nous pourrons resister à toutes les plus grandes tentations que le diable nous pourra machiner, en sorte que nous serons eschappez comme de la mort et du sepulchre. Voyla un Item.

Or pour le second, David nous monstre comme c'est que nous sommes preservez par la parole de Dieu en toutes nos afflictions, comme nostre vie sera sauve et nostre salut asseuré en icelle. C'est, si nous y prenons nostre plaisir: c'est à dire, que nous soyons tellement consolez de l'amour que Dieu nous y declare, de ce qu'il nous certifie, que puis qu'il nous a adoptez pour ses enfans, il se monstrera tousiours Pere envers nous: parquoy, nous luy pourrons hardiment recommander nos ames: et les recevra, tellement que nous ne pourrons perir, ayans ainsi à luy tout nostre refuge. Si donc nous prenons là nostre contentement, la parole de Dieu nous apportera vie au milieu de cent mille morts. Mais si nous l'oyons, sans avoir une telle affection en

nous, que nous ne prenions nul goust aux promesses de Dieu, ou bien que nous ayons tousiours quelque defiance, quelque doute, pour disputer comme il en va, et puis que nous vaguions apres les creatures, ou bien que nous-nous fondions sur nous mesmes, si nous sommes ainsi variables, nous ne sentirons nulle vertu de la parole Dieu, nous pourrons estre abysmez cent fois: la moindre affliction du monde, nous sera comme un gouffre pour nous engloutir: qu'il ne faudra point une grande mer: il ne faudra qu'un doigt d'eau pour nous estouffer et noyer, si ce n'est que nous ayons apprins avec David, d'estre asseurez de l'amour que Dieu nous porte: et ce par sa parole. Ainsi donc, cognoissons quelle est la vraye resiouissance des fideles, et celle qui les preserve de la mort, et qui les vivifie: c'est quand ils se contentent d'estre aimez de Dieu, qu'ils constituent là toute leur felicité, de l'avoir propice et favorable, d'avoir ce privilege qu'ils puissent recourir à luy, estans asseurez qu'il les exaucera. Voyla, di-ie, comme nous serons vivifiez par la parole de Dieu.

Or apres que David a declaré le profit qu'il avoit receu de la consideration de la Loy, il adiouste, que iamais il ne la mettra en oubly. En quoy il proteste, qu'il ne sera point ingrat à Dieu, comme nous avons accoustumé. Or combien qu'il y ait beaucoup de vices en nous, cestuy-ci est bien l'un des plus grans, que non seulement les benefices de Dieu nous eschappent tantost, mais nous sommes si malins, que nous ne demandons que de les ensevelir: il nous semble que iamais nous n'en aurons assez tost perdu la memoire. Voyla, di-ie, ce qui est en nostre nature. Et pourtant, David proteste en ce passage, que iamais il ne mettra en oubly les commandemens de Dieu, pource qu'il en a esté vivifié. Et au reste, il ne parle pas seulement pour soy: mais par son exemple il nous monstre quel est nostre office et nostre devoir. Quand donc Dieu nous aura tellement secouruz en nos afflictions, que il nous aura retirez du sepulchre par la vertu de sa parole, et que nous aurons sentiment d'un tel benefice, que iamais il ne soit mis en oubly, que tousiours il ne nous en souvienne. Mais encores David a voulu signifier un poinct d'avantage, c'est ascavoir, que d'autant que desia la parole de Dieu luy avoit profité, que pour le temps advenir il la feroit valoir. Cognoissant que ce n'est pas pour un coup seulement que nous devons estre preservez par la parole de Dieu, et par la consolation qui nous est là donnée, mais pour tout iamais. Cecy nous pourroit sembler obscur, s'il n'estoit declaré plus au long.

Or voyci quel est le sens de David: Si un homme est comme abatu, ne goustant point les promesses de Dieu, quand on luy mettra au devant, que si Dieu afflige les siens, ce n'est pas pour leur perdition ne ruine: mais afin de les amener à repentance, et puis apres de leur faire sentir sa bonté. Si donc un homme est ainsi admonnesté par la parole de Dieu, il pourra advenir que ceste admonition-la ne luy servira de rien, d'autant que luy-mesme ne cerche point le remede qui luy est proposé: et ainsi, il est destitué de ceste consolation qui est yci couchée, et la vertu de la parole de Dieu luy est convertie en tout mal. Que faut-il donc? Notons bien ce que dit yci David, que iamais il n'oubliera les commandemens de Dieu, pource qu'il a esté vivifié en iceux. Comme s'il disoit, Quand tu m'as une fois preservé par le moyen de ta parole, que tu luy as donné ceste vertu-la et ceste proprieté, qu'estant comme mort et comme trespassé, i'ay senty une pleine restauration de salut: alors tu m'as enseigné ce que ie doy faire tout le temps de ma vie: c'est, que ie medite ta Parole, que ie m'y exerce, que mon estude continuelle soit de penser aux tesmoignages qui me sont donnez de ton amour paternelle: afin que ie me tienne là, que ie soye certifié, que iamais tu ne me delaisseras. Seigneur, donc l'usage que i'ay senty de ta parole, a fait que tout le temps de ma vie ie l'appliqueray à mon profit: afin que ie puisse resister à tout ce que Satan machinera contre moy, et perseverer en ta crainte et en ton amour, quand les meschans me feront la guerre. Seigneur donc, tu m'as monstré que ta Parole me doit tousiours venir au devant. Car elle ne perd iamais sa vertu: ce n'est pas comme une chose qui se consomme par l'usage. On pourra, en mangeant du pain, en venir au bout: lors il en faudra cercher d'autre apres. En beuvant le vin, on trouvera le tonneau vuide: mais quand la parole de Dieu nous aura servy pour nous vivifier, elle demeurera tousiours en son entier, et n'en diminuera point. Ainsi donc apprenons à l'exemple de David, de faire valloir la vertu que Dieu a donnée à sa parole, et que iamais nous ne la mettions en oubly.

Or il adiouste puis apres, *Ie suis tien, garde-moy: car i'ay cerché tes commandemens. Les meschans m'ont espié pour me perdre, et i'entendoye à tes tesmoignages.* Apres que David a fait une telle protestation, il se remet à Dieu, voire declarant que il a cerché ses commandemens. Ainsi il ne parle point seulement pour le temps passé: mais il demoure tousiours ferme en ce propos-la. Or il y a yci trois articles: l'un est, la demande que David fait à Dieu, *Garde-moy:* le second est, qu'il adiouste la raison pourquoy il demande d'estre gardé. Pourquoy? *Ie suis tien.* Et puis il monstre comment il est à Dieu, c'est ascavoir, *qu'il a cerché ses commandemens.* Et ainsi, en premier lieu, nous voyons comme Dieu se presente à nous, et qu'il ne de-

mande sinon de nous tenir en sa protection, d'avoir le soin de nostre salut, voire moyennant que nous venions à luy à l'exemple de David. Et ie vous prie, quel privilege est-ce là, que nous ayons la liberté de nous retirer à Dieu, et de nous remettre entre ses mains? Soit que nous veillions, soit que nous dormions, soit que nous soyons occupez au labeur, à la ville, ou aux champs, que Dieu soit tousiours comme au guet pour nous? qu'il nous garde? voire et que non seulement il ait le soin de nos ames pour les garder des embusches de Satan, mais que sa providence et son amour paternelle s'estende iusques à nos corps? Quand, dy-ie, Dieu nous donne liberté de luy pouvoir faire une telle requeste, ie vous prie, ne voyla point un privilege inestimable? mais on n'y pense gueres: comme nous voyons la lascheté qui est auiourd'huy à prier Dieu. Tant y a neantmoins, que ceste requeste yci n'a point este mise sans cause de David: mais c'est afin que nous scachions, qu'en priant Dieu il nous fera la grace de nous remettre du tout à luy, tellement que nous n'aurons plus une solicitude trop grande de nostre vie: car estans asseurez de son amour, nous aurons contentement de tout le reste. Voyla quant au premier article.

Or pour le second, il nous faut bien noter, que si nous voulons avoir Dieu pour nostre garent, et estre en sa protection, qu'il faut que nous soyons siens, et que nous le puissions dire en verité, comme fait yci David. Il est vray que Dieu ne laisse pas de garder les creatures qui n'en sont pas dignes, comme il fait luire son soleil sur les bons et sur les mauvais: et que c'est par sa bonté que les meschans vivent: mais c'est à leur perdition. Et quand il est yci parlé d'estre gardé de Dieu: c'est d'une telle garde, que l'issue en est bonne et à salut. Et cela ne se fait sinon à ceux qui vrayement sont la possession et l'heritage de Dieu, qui sont vrayement ses domestiques et ses enfans. Voulons-nous donc que Dieu nous reçoyve? voulons-nous qu'il soit nostre sauvegarde? voulons-nous qu'il ait le soin et de nos ames et de nos corps? Soyons à luy en premier lieu. Et comment est-ce que nous le serons? Il faut venir au troisieme article, c'est ascavoir, que nous cerchions ses tesmoignages. Voyla comme Dieu nous acceptera pour sa possession: qu'il nous advouera pour ses enfans, si nous mettons nostre confiance en luy selon qu'il nous appelle et nous convie si familierement, selon qu'il nous certifie par sa parole, que iamais il ne nous delaissera. Si donc nous cerchons ainsi les tesmoignages de Dieu, et que nous y adherions en ferme foy, ne doutons point qu'il ne nous advoue pour siens, et pour ses domestiques. Et alors nous pourrons dire avec David, Seigneur, garde-moy. Voyla, dy-ie, en quelle sorte il nous faut venir à Dieu, si nous voulons obtenir qu'il nous ait en sa garde.

Or David adiouste, *Que les meschans l'ont espié pour le perdre: mais qu'il s'est attendu aux tesmoignages de Dieu.* En quoy il signifie, que les fideles, encores que Dieu les maintienne, qu'il soit leur protecteur, ne sont pas sans beaucoup de molestes: qu'ils sont assuiettis à beaucoup d'ennuis: il y aura des embusches merveilleuses, qu'il semblera qu'ils doyvent tomber aux filets de meschans. Et puis, les cautelles de Satan sont grandes: d'autrepart, tous les meschans qui servent à Satan, qui sont menez de son esprit, ne cessent de forger finesses et malices pour attrapper les enfans de Dieu en les espiant. David donc a yci voulu declarer qu'encores que Dieu nous preserve, que ce n'est pas à dire, que nous soyons hors de molestes et de combats. Mais quoy? Tant y a, que la parole de Dieu nous doit suffire, comme il dit, I'estoye attentif à tes tesmoignages. Comme s'il disoit, Seigneur, i'ay fait mon bouclier et ma forteresse de ce que tu m'as promis d'estre mon Sauveur: et sur cela i'ay despité toutes les trahisons que me peuvent faire tous les meschans. Il est vray qu'ils ont fait leur complot pour me trahir, voire et sembloit desia que ie fusse entre leurs pattes, et entre leurs dents pour me devorer: mais tes tesmoignages, Seigneur, m'ont tellement fortifié, que ie ne suis point defailly. Apprenons donc de batailler tellement contre toutes les cautelles de Satan, et les malices des hommes, que cependant qu'ils tascheront de nous ruiner, que nous ayons nostre regard fiché en la parole de Dieu: que nous soyons là attentifs, et que nous y perseverions iusques en la fin.

Or pour conclusion David adiouste, *Qu'il a veu fin à tout accomplissement: mais que le commandement de Dieu est mout large,* ou ample. Le mot dont use yci David, signifie quelques fois Perfection, et quelques fois Accomplissement: pource que les choses qui sont parfaites prenent fin. Or il dit en somme, que quand il a bien regardé partout, qu'il n'y a rien en ce monde qui ne finisse, et qui ne soit consommé à la longue: mais la parole de Dieu est ample: c'est à dire, elle a son estendue sur toutes creatures, et sur tout ce que nous pouvons voir. Voyci une sentence semblable à celle que nous avons veu au premier verset. David donc en ceste conclusion conferme le propos qu'il avoit tenu, c'est ascavoir, que la parole de Dieu est ferme. Combien qu'yci nous voyons des revolutions merveilleuses, que nous voyons le monde estre agité de tant de tourbillons et de tempestes, qu'il n'y a ne fin ne mesure: si est ce qu'au milieu de tels troubles nous aurons une demeure permanente en la parole de Dieu qui sera pour nous asseurer du

tout. Ne mesurons point donc nostre salut selon l'estat present du monde, et selon l'apparence qui se monstre maintenant à nos yeux, et que nous pouvons appercevoir. Et pourquoy? Pource que les choses prenent fin yci bas, comme nous avons dit, que le ciel et la terre passent: mais Dieu nous a donné sa verité, laquelle est d'une telle durée, qu'elle surmonte et ciel et terre. Il faut donc que nous soyons eslevez et ravis en ceste eternité du royaume de Dieu, toutes fois et quantes qu'on nous parle de sa parole, en laquelle tout nostre salut consiste. Suyvant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu avec cognoissance des fautes innumerables, par lesquelles nous ne cessons iournellement de provoquer sont ire à l'encontre de nous. Le prians qu'il luy plaise nous faire mieux sentir nos povretez que nous n'avons point fait par cy devant, afin de nous desplaire en nos vices, et cercher le remede où il nous est monstré: c'est ascavoir, que voyant qu'il n'y a que vanité en nous et en toutes creatures, que nous prions ce bon Dieu qu'il nous conferme en ses promesses: que là soit toute nostre estude: scachans que toute nostre vie y est, afin que nous ne la cerchions point ailleurs que là où il nous promet que nous la trouverons, c'est ascavoir, en sa parole. Qu'il luy plaise nous faire tellement gouster et savourer la vertu et l'efficace d'icelle, que nous soyons du tout adonnez à le servir, et que nous recevant en sa saincte protection et conduite, il ne nous impute point tant de vices et imperfections qui sont en nous: mais qu'il les supporte par sa bonté, iusques à ce qu'il nous en ait despouillez du tout. Qu'il luy plaise aussi user d'une semblable grace envers tous peuples et nations de la terre, etc.

TREZIEME SERMON.

Du Dimanche 16. iour d'Avril, 1553.

Trezieme Huictain.

MEM.

O combien i'aime ta Loy! elle est mon devis tout le iour. Tu m'as rendu plus sage que mes ennemis par tes commandemens: car ie les ay tousiours vers moy. I'ay passé en prudence tous ceux qui m'avoyent enseigné: pourtant que tes tesmoignages sont mes devis. I'ay passé les anciens en sçavoir, pourtant que i'observe tes commandemens. I'ay retenu mes pieds de toute voye mauvaise, afin que ie gardasse ta parole. Ie ne me suis point destourné de tes iugemens: pource que tu me les avois enseigné. O que tes paroles ont esté douces à mon palais! voire plus douces que miel à ma bouche. I'ay acquis intelligence par tes commandemens: et pourtant ie hay toute voye mensongiere.

On en voit assez qui se vantent d'avoir profité en la parole de Dieu: mais cependent si on regarde leur vie, on trouvera que c'est autant comme si iamais ils n'avoyent leu un seul mot de l'Escriture saincte, ny ouy. D'avantage, toutes les belles protestations qu'ils feront, ne tendent à autre fin, sinon de se faire valoir, il n'y aura qu'une folle monstre, une vaine gloire, c'est, qu'ils voudront qu'on les prise, comme s'ils estoyent plus habiles gens que les autres. Or quand nous disons que nous avons profité en l'escole de Dieu, premierement nous devons monstrer s'il est ainsi, ou non, par nostre vie. Car voyla le vray tesmoignage auquel il se faut tenir. Dieu ne nous apprend pas à babiller: mais il nous enseigne comment nous devons vivre. Celuy donc qui menera une vie dissolue, declare que iamais il n'a cognu que c'est de Dieu, ne de sa verité. D'avantage, il n'est point question de nous vanter pour nous faire valoir devant les hommes, ou pour acquerir quelque reputation, plustost nous aurons à glorifier Dieu, cognoissans que nous sommes tant plus tenus à luy, de ce qu'il luy a pleu nous faire telle grace, que de surmonter les autres en doctrine. Car cela ne vient point de ce que nous ayons eu l'esprit plus aigu, ou que nous l'ayons acquis par nostre industrie: de cognoistre, dy-ie, le chemin de salut, cela est un don gratuit qui nous vient d'enhaut. Au reste, quand nous en ferons recognoissance à Dieu, c'est bien raison que cependant nous taschions d'attirer nos prochains avec nous: et tout ainsi que nous sommes au bon chemin, que nous desirions qu'un chacun nous suyve.

Voyla à quelle intention David declare en ce passage, qu'il a aimé la parole de Dieu sur tout,

et que par icelle il a esté si bien apprins, qu'il a surmonté ses maistres, et ses ennemis, et tous ceux qui avoyent grande reputation. Il est certain que David n'est point mené d'un esprit d'ambition, ou de hautesse qu'il vueille qu'on luy applaudisse, qu'on le regarde comme s'il avoit plus que les autres: mais il ne demande sinon que le profit qu'il a receu de la Loy de Dieu, parvienne à tous, que ce soit une chose commune. De fait, puis que nous sommes membres d'un corps, il nous faut tousiours tascher à ceste edification mutuelle: il ne faut point qu'un chacun serve à soy ny à son profit particulier, mais plustost que nous demandions que les graces de Dieu descoulent sur nos prochains, qu'un chacun s'en sente, et que quand nous iouyrons de ce salut commun, que nous le glorifions tous d'un accord, et comme d'une bouche. Et au reste, David monstre quant et quant, qu'il n'a point esté un escolier de babil, pour monstrer seulement de bouche, qu'il avoit bien fueilletté la Loy de Dieu, et qu'il en avoit cognoissance: mais il declare que sa vie a esté conforme au langage: et que Dieu luy a fait ceste grace de cheminer selon sa volonté.

D'autant plus donc nous faut-il bien noter l'ordre qui est yci tenu au premier verset. Il dit, *Combien ay-ie aimé la parole de Dieu! c'a esté ma devise tous les iours.* Le mot dont use yci David, signifie Propos, et meditation. Et le verbe dont il vient, signifie parler, deviser, tenir propos, ou bien s'appliquer à quelque chose, s'y exercer, y mettre son estude. Or il n'y a nulle doute, que David ne parle yci d'un propos qui est conioinct avec la meditation. Car (comme desia nous avons dit) il n'est pas de ceux qui auront au bout de la lanque quelque belle monstre et apparence, et cependant en leur vie on n'y trouvera rien. Il estoit donc exercé en la parole de Dieu, et non seulement pour son usage particulier, mais afin d'enseigner aussi ses prochains, et leur communiquer ce qu'il avoit receu. Maintenant nous voyons quelle est la somme de ce premier verset. Il proteste qu'il a aimé, et non point d'une façon vulgaire, la parole de Dieu, mais d'un zele vehement, en sorte que ç'a esté tout son propos: comme quand nous sommes affectionnez à quelque chose, nous ne pouvons pas nous tenir d'en parler, et d'avoir tousiours quelque resolution. Tout ainsi que nous verrons un avaricieux, qui ne cessera d'estre tousiours apres ses biens: il devisera de ses terres et possessions, de sa marchandise, de ses bestes: il faut encores prouvoir à cecy et à cela. Autant en sera-il d'un paillard, d'un gourmand: selon que les hommes sont menez de quelque appetit, il faut que leur langue responde, et qu'ils s'appliquent là du tout. Voyla pourquoy David adiouste, qu'il s'est exercé continuellement en la parole de Dieu: voulant declarer combien il l'a aimée, ainsi qu'il avoit dit. Or maintenant nous voyons quel exemple nous est yci monstré: car David ne parle point pour soy, mais il nous monstre quels nous devons estre, si nous voulons que Dieu nous enseigne, et qu'il nous face participans de sa verité, en laquelle gist tout nostre bien et salut: que si nous sommes froids, et que nous ne tenions conte de la parole de Dieu, nous ne sommes pas dignes qu'il nous en donne quelque goust. Et pour ceste cause il ne se faut point esbahir s'il y a auiourd'huy tant peu de gens qui monstrent qu'ils ayent profité en l'Escriture. Combien qu'un chacun voudra bien avoir le prix et l'estime entre les hommes d'estre fort habile: nous voyons neantmoins l'ignorance qui est en la pluspart. Et c'est bien raison que Dieu nous ferme la porte, tellement que nous n'ayons nulle entrée à sa verité. Et pourquoy? Où est l'amour et le desir duquel David fait yci mention? Or quand nous aurons cognu un tel vice, il faut que nous cerchions à le corriger, et que nous prions Dieu qu'il oste ceste froidure de nos coeurs, et qu'il nous enflamme tellement que nous apprenions de preferer sa parole à tous nos appetits charnels: que nous ne soyons plus ainsi adonnez à toutes ces vaines folies du monde, mais que nous regardions au principal. Venons maintenant à ce qu'il adiouste.

Il dit, *Qu'il a este rendu sage par dessus ses ennemis, et par dessus ses maistres, et par dessus les anciens.* Il met yci trois especes de gens, avec lesquels il s'accompare, et dit que Dieu luy a fait ceste grace de les surmonter tous. Or yci David monstre quel profit il nous reviendra, quand nous lirons la parole de Dieu à son exemple: C'est ascavoir, que nous acquerrons d'icelle une prudence qui sera pour nous garder de nos ennemis, pour estre plus scavans que nos docteurs, et ceux qui autrement seroyent pour nous enseigner. Brief, que tous les hommes de la terre n'auront point ce que nous trouverons là, et qu'il n'y a sagesse entre toutes les creatures qui merite d'y estre egallée. Voyla, en somme, ce qu'il veut dire. Or il nous faut tousiours reduire en memoire ce que nous avons touché. Quand David se met yci en premier rang, et dit, qu'il a surmonté et ses ennemis, et ses maistres, et ceux qui estoyent les plus sages, et les plus entendus, que ce n'est pas pour attribuer rien à sa personne: mais c'est afin que Dieu soit glorifié en luy: et que nous cognoissions quel profit nous reviendra de la parole de Dieu, quand nous y serons adonnez. Nous voyons donc que David n'a point eu esgard à soy, mais plustost qu'il nous a voulu donner occasion de glorifier Dieu. Et au reste, qu'il nous a voulu inciter à l'amour que nous avons desia

touché, qu'il avoit de la parole de Dieu: cognoissans qu'elle nous est aussi profitable. Car qui est cause que nous sommes tant nonchalans, comme on le voit à nous adonner à l'Escriture saincte? qu'il nous semble que ce nous soit corvée et temps perdu, si nous y vacquons seulement une heure le iour? qui est cause d'un tel mespris? Pour ce que nous ne cognoissons pas l'utilité qui nous en revient: car si nous avions ceste persuasion yci, que toute nostre sagesse est et consiste en la parole de Dieu, et que sans icelle nous sommes comme povres bestes: que nous sommes detenus aux filets de Satan, que nous n'avons nul chemin, qu'il nous faut errer en toute nostre vie: si nous cognoissions cela: et à l'opposite, que quand nous aurons esté enseignez de Dieu, que cela nous doit suffire, que nous avons une clarté qui ne nous defaudra iamais: que nous sommes munis contre les embusches de Satan, contre toutes les tromperies du monde: si donc nous estions bien persuadez que la parole de Dieu nous suffit à tout cela, il est certain que nous serions mieux affectionnez, sans comparaison, que nous ne sommes point à y estudier. Et pourtant, recordons bien ceste leçon qui nous est yci monstrée par David, c'est ascavoir, qu'en premier lieu, nous serons advisez par dessus tous nos ennemis, moyennant que la parole de Dieu demeure tousiours avec nous.

Or quand il dit, qu'il a esté advisé et entendu par dessus ses ennemis, il signifie qu'il a eu une si bonne cognoissance, que Dieu n'a point permis qu'il tombast aux embusches et machinations que luy ont fait les meschans pour estre surprins par leurs cautelles. Voyla desia un grand profit qui nous revient de la parole de Dieu, si estans environnez de meschans qui ne demandent que nostre ruine, quand il semblera que nous devions perir à chacune minute de temps, neantmoins que nous serons gardez de tout ce qu'ils pourront attenter et machiner contre nous, moyennant que nous soyons enseignez en la parole de Dieu. Voyla, dy-ie, un bien inestimable: mais il nous faut regarder quels sont nos ennemis. Car nous n'avons point seulement à faire aux hommes qui demandent nostre dommage, nostre deshonneur, ou ce qui nous pourroit fascher quant à la vie presente: mais nous avons Satan, nous avons tous ses supposts qui sont les ennemis mortels de nos ames, qui ne demandent sinon à nous ruiner: voire non seulement quant au monde, mais pour nous destourner du royaume de Dieu. Or il est bien certain que quand la parole de Dieu demourera avec nous, que nous aurons une prudence suffisante pour nous garder de tous tels ennemis. Nous avons donc bien à poiser ce mot: c'est ascavoir, que si nous appliquons à nostre usage la parole de Dieu, apres que nous aurons esté enseignez en icelle, que nous pourrons cheminer à seurté. Pourquoy? d'autant que Dieu nous preservera contre tous nos ennemis: que combien que Satan ait ses filets tendus pour nous prendre, combien que les hommes usent de grandes astuces, combien que de nousmesmes nous soyons assez enclins à tromperies, tellement qu'on ne nous peut assaillir, qu'on ne nous esbranle ou d'un costé ou d'autre que toutesfois nous serons bien muniz quand Dieu nous tiendra en sa main, et que nous souffrions d'estre gouvernez par lui. Et au reste, que non seulement nous serons preservez quant à nos ames, mais aussi quant aux affaires de ce monde, que nos ennemis ne pourront rien contre nous, quand nous aurons esté bien enseignez. Il est vray que ce ne sera pas qu'ils ne nous molestent, comme nous voyons que les fideles ont beaucoup de troubles et de fascheries des meschans: mais quelle en est l'issue? Nous voyons comme Dieu convertit le tout à leur profit, et à la confusion de ceux qui les persecutent.

Au reste, notons quand David dit, Qu'il a esté rendu sage par dessus ses ennemis, il monstre bien qu'il y avoit beaucoup de gens qui ne demandoyent sinon à le ruiner: toutesfois il ne parle point tant pour soy, comme il demande de monstrer un exemple commun qui appartienne à tous fideles. Et ceci nous doit encores plus augmenter le courage, pour estre plus soigneux de profiter en la parole de Dieu. Et pourquoy? Nous avons besoin d'estre bien advisez et entenduz, d'autant qu'il y a un combat perpetuel contre Satan et contre tous ses supposts, lesquels ne faudront iamais à nous tendre des embusches. Et puis nous voyons que les meschans sont comme chiens affamez à l'encontre de nous, qu'ils sont comme loups ravissans, leur cruauté est insatiable. Quand donc nous experimentons qu'il faut que les enfans de Dieu soyent environnez d'ennemis, et qu'on leur dresse beaucoup d'embusches, qu'on face beaucoup de trahisons meschantes contre eux: d'autant plus devons nous avoir nostre refuge à ceste parole, laquelle nous peut seule garder, en sorte que iamais nos ennemis ne pourront rien contre nous que nous ne soyons asseurez, comme David en fait icy mention. Mais il nous faut noter ce que il dit, que la parole de Dieu a esté tousiours vers lui, car il use de ce mot-la. Et c'est pour signifier que nous ne devons iamais estre divertis de ce qu'une fois Dieu nous a declaré, qu'il ne faut point que nous vaguions comme la plus part ont accoustumé de faire. Et n'y a celui de nous, à grand peine, qui ne soit entaché d'un tel vice: qu'encores que nous ayons pris racine en la parole de Dieu, si est ce que nous ne pourrons pas nous tenir de hurler avec les loups (comme on dit) quand nous serons agitez de quelque tentation. Mais voici David qui monstre qu'il

est demouré ferme quoy qu'il en fust: combien que il eust des ennemis qui ne cerchassent que de l'accabler, et le mettre en des tentations horribles, neantmoins il a eu à iamais la parole de Dieu: quelque revolution qu'il vist d'autre costé, il s'est tenu là.

Il adiouste, *Qu'il a esté sage par dessus ceux qui l'avoyent enseigné: voire d'autant*, dit-il, *que ç'a esté mon propos*, ou, meditation, *que les tesmoinages de Dieu.* Icy David signifie, et au verset suivant, qu'il n'y a sagesse ne doctrine humaine, qui merite d'estre accomparee à celle que nous apprenons en l'escole de Dieu. Il est vray qu'on pourra bien estudier aux doctrines humaines, et là on acquerra quelque iugement, comme nous savons que les lettres sont pour mieux polir un bon sens naturel d'un homme: mais que sera-ce quand nous serons les plus parfaits qu'on sauroit dire en tout savoir, c'est à dire en tout ce qui nous peut estre enseigné des hommes? ce n'est qu'un A b c: car nous ne venons point iusqu'au ciel, tout cela demeure en la vie presente. Que comme nostre vie est caduque et moins que rien, aussi faut-il confesser que toutes les sciences que nous apprennent les hommes, ne sont que fumee: c'est une chose transitoire qui s'esvanouist. Et comme il n'y a que le royaume de Dieu eternel, il n'y a aussi que sa seule verité qui soit une sagesse permanente, qui ait un fondement certain, et qui demeure. Voila donc ce que David a ici voulu monstrer, Que nous pourrons bien estre enseignez des hommes, voire, mais ce ne sera qu'un A b c, iusques à ce que nous soyons venus à l'escole de Dieu. Il est vray que Dieu nous enseigne bien par le moyen des hommes, comme de fait c'est de lui que nous apprenons, quand il y a gens qui nous exposent sa verité, qui nous conduisent au droit chemin de l'Escriture: mais ici David parle de ce qu'on lui pouvoit avoir enseigné sans ceste doctrine qu'il a apprise de Dieu, quand il a esté illuminé par le sainct Esprit, et qu'il a cogneu quels sont les secrets de la Loy. Quand donc il a eu ceste cognoissance spirituelle, il dit que tout ce qu'il avoit apprins des hommes, n'estoit rien au prix.

Or il adiouste pour confirmation, *Qu'il a esté plus sage que les anciens.* Ici, non seulement il monstre que la parole de Dieu nous instruit en plus grande perfection, que ne font pas toutes les sciences du monde: mais il despite aussi l'usage, l'experience, et la subtilité de tout ce qui pourra venir du costé des hommes: disant, que tout cela n'est rien au prix de ceste sagesse que nous apprenons en l'escole de Dieu. Or voici un passage qui est bien digne d'estre noté et imprimé en nostre memoire. Car nous voyons comme les hommes s'eslevent, quand ils ont quelque savoir acquis, pour se mettre en reputation. Que si un homme est eloquent, et qu'il puisse bien parler et escrire, ou qu'il ait quelque autre science speciale, il lui semble que c'est merveilles, qu'il doit prendre la Lune aux dents, comme on dit. Puis qu'ainsi est donc, qu'il y a une telle temerité aux hommes, qu'ils se persuadent d'estre merveilles quand ils ont quelque savoir humain, qui ne passe point outre les elemens du monde: par cela nous devons estre tant plus admonnestez de priser ceste science celeste, laquelle est contenue en l'Escriture saincte, laquelle nous n'apprenons sinon qu'il plaise à Dieu de nous enseigner: afin, qu'en premier lieu, nul de nous ne se glorifie quand il aura bon sens, qu'il aura aussi d'autres aides, qu'il aura bien profité à l'escole, qu'il aura intelligence des autres arts, qu'on appelle Liberaux, qu'il aura experimenté beaucoup. Quand donc un homme sera le plus exquis en science qu'on sauroit imaginer, si faut-il que nous apprenions de nous humilier, et que toute hautesse soit mise bas, que le savoir humain que Dieu nous aura donné pour lui servir soit assuietti à sa parole. Y aura-il grande faconde en un homme? sera-il subtil, et eloquent plus que le reste? Il faut qu'il face hommage à Dieu de ce qu'il a receu, cognoissant qu'il ne faut point que le savoir humain obscurcisse celui qui l'outrepasse, d'autant que les cieux sont plus hauts que la terre. Vray est, que tous les deux procedent de la pure bonté de Dieu. Mais si faut-il venir là, Que celui qui sera parvenu à la vraye clarté celeste, die, Ie suis tien, Seigneur: et tout ce que tu m'as donné, aussi vient de toy: que tu le reçoives donc sur tout: puis que tu m'as fait la grace d'estre instruit par ta parole, fay que tout le reste rende l'honneur et l'hommage tel qu'il appartient, à ceste science admirable que i'ay apprinse en ton escole. Voila donc ce que David nous a voulu enseigner par son exemple.

Et au reste, quand il dit, qu'il est plus sage que tous les anciens: c'est pour nous monstrer qu'il y doit avoir une telle certitude en nostre foy, que quand on nous mettra au devant tout ce qu'on nous pourra alleguer de ce monde, qu'on nous dira, Et comment? les vieilles gens ne doivent ils pas estre sages? On a ainsi vescu le temps passé. Apres, Il y a multitude de personnes. On en void tant qui sont d'opinion contraire. Si donc on nous allegue les hommes avec leur ancienneté, avec leur longue experience, avec toute leur estude, et avec tout ce qu'on pourra dire: qu'est-ce de tout cela? Rien, au prix de ceste parole de Dieu. Et ainsi donc, nous voyons comme David apres nous avoir instruits à humilité, à ce que nous presentions à Dieu tout le savoir que nous avons il nous remonstre aussi que la parole de Dieu doit avoir telle authorité

envers nous, que nous ne craignions point d'aller le chemin qu'il nous enseigne, encore que nous voyons le reste du monde aller tout au rebours. Quand nous orrons les choses qu'on nous pourra alleguer, Et comment? Est-il possible que ceux qui sont tenus pour estre si sages, errent comme des povres bestes? voire, et que cela ait continué par si longue espace de temps? qu'on vueille dire, que en tout un monde il n'y ait nulle raison? Est-il possible que cela soit? Il ne nous faut point troubler pour ces propos. Et pourquoy? Dieu a-il parlé? il faut que l'esprit humain cesse, qu'il soit abaissé et aneanti, et que nous confessions avec David, qu'il y a une parole de Dieu seule, qui doit dominer sur tout, et que ceste parole a une sagesse si excellente en soy, qu'elle fera esvanouir tout ce que les hommes cuident avoir de science et de prudence.

Or tout ainsi que les fideles doivent despiter ce qu'on leur alleguera du costé des hommes, afin de se retirer de l'obeissance de Dieu, et à la certitude qu'ils ont en sa parole: aussi apprenons, que les anciens ne se doivent point opiniastrer contre Dieu, sous ombre qu'ils ont beaucoup veu: qu'il leur a passé beaucoup de choses devant les yeux: comme il y en qui a, sous ombre de leur aage, voudront gagner par dessus Dieu, et demoureront là obstinez, et opiniastres. Et comment? I'ay vescu si long temps, et qu'on me face changer de condition, et de façon de faire? c'est à faire aux ieunes gens qui sont volages, qui ne savent que c'est. Mais puis que i'ay si long temps ainsi vescu: quoy qu'il en soit, il faut continuer iusques en la fin. Voila donc comme les vieilles gens veulent surmonter Dieu. Mais en ce passage, David nous monstre que quand nous serons ieunes, comme il a esté traité par ci devant, encores que nous ayons des affections bouillantes, que nous ayons beaucoup de difficultez en nos esprits, qu'il y ait de l'inconsideration tant et plus: que si la parole de Dieu domine, si est-ce qu'elle nous rendra cois et paisibles, et fera que nostre vie sera bien reiglee. Voila quant aux ieunes gens. Et quant aux vieux, ce n'est que folle outrecuidance de se fonder sur ce qu'ils ont veu, et ce qui leur est passé par les mains: mais qu'ils sachent que la vraye sagesse qui est de se renger à Dieu, est commune à tous: et pourtant qu'il s'y faut appliquer et adonner en tous aages. Et c'est pourquoy sainct Iean en sa Canonique, apres qu'il a fait une exhortation generale à tous, dit, Peres, ie parle à vous, afin que vous regardiez à celui qui est pere au monde. Enfans, ie m'adresse aussi à vous, afin que vous invoquiez le Pere celeste. Vous anciens, ie vous renvoye à celui qui est dés le commencement. Bref, par ce passage David nous monstre, que les fideles ont de quoy se resiouir quand ils sont enseignez en la parole de Dieu: qu'ils ont sur quoy s'appuyer et s'asseurer, sachans que rien ne leur defaut qu'ils ne doivent point estre distraits ne çà ne là, d'autant qu'ils suivent celui duquel ils tiennent la doctrine. Ainsi donc, estans apuyez là dessus, ils peuvent tenir bon sans difficulté: et quand ils verront qu'un chacun les divertira, qu'ils prient Dieu leur faire la grace de se tenir simplement à lui. Voila quelle est l'intention de David.

Or il adiouste quant et quant, *Qu'il a destourné ses pieds de toute mauvaise voye, pour garder la parole de Dieu.* Ici David nous enseigne, que ceux qui demandent de servir à Dieu, et d'adherer à sa parole, ne sont iamais sans combats. Mais quoy? Si faut il que nous prenions courage à resister à toutes les tentations que Satan nous mettra en avant, pour nous divertir du bien, et pour nous en destourner. I'ay, dit-il, destourné mes pieds de toute mauvaise voye. Et David avoit il besoin de cela? lui qui estoit un sainct Prophete, et mesme, que dés son enfance nous voyons que l'Esprit de Dieu avoit regné en lui? Ayant donc receu des graces si excellentes de Dieu, ayant esté un miroir de toute perfection, a-il donc fallu qu'il se gardast de mauvaise voye? Il semble qu'il en fust desia du tout retiré. Voire, mais d'autant qu'il estoit homme mortel, il ne laissoit pas d'estre environné de beaucoup de vices et mauvaises cupiditez, contre lesquelles il avoit à batailler. Et de fait, nous voyons comme Dieu a permis pour un coup qu'il tombast si lourdement, que sa cheute nous doit faire horreur à tous. Au reste, notons bien, s'il a fallu que David ait combatu contre les tentations qui le pouvoyent divertir du droit chemin, et qu'avec grande difficulté il se soit destourné des mauvaises voyes pour servir à Dieu: il faut bien qu'un chacun de nous s'efforce encores plus: car nous ne sommes pas encores tant advancez comme il estoit. Car s'il avoit cheminé cent pas, à grand peine en avons-nous cheminé trois ou quatre. D'autant plus donc nous faut-il bien pratiquer ceste doctrine, quand il est dit, que nous devons destourner nos pieds de toute mauvaise voye. Et pour ce faire, regardons un peu comme nostre naturel est enclin à mal. Il ne faut point que nous remuyons ne bras ne iambes, ne teste, ne rien qui soit pour mal faire: nous y sommes adonnez du tout. Et au reste, nous sommes comme sur une glace. Ie vous prie quand un homme ne se pourra point tenir, qu'il n'aura ne pieds ne iambes que tout ne lui tremble, et qu'il sera encores sur une glace et en un lieu pendant, comment pourra-il se tenir?

Ainsi en sommes-nous. Car en premier lieu, il n'y a que foiblesse et debilité en nous: et puis, quelle est nostre vie en ce monde? Avons-nous

lieu ferme ny certain pour nous tenir? Nous sommes tousiours sur la glace, veu les tentations qui nous assaillent de tous costez. Et David aussi en un autre lieu use de ceste similitude-la: et puis, ce n'est point encores le tout, que nous soyons sur une glace: mais le lieu est encores penchant pour nous mener bas. D'autant plus donc avons nous mestier de prier Dieu qu'il nous fortifie, afin de n'estre point vaincuz du mal: car autrement, iamais nous ne viendrions à bout d'adherer constamment à sa parole. Or quand David dit, qu'il s'est gardé de toute voye mauvaise, il n'entend pas qu'il se soit si bien preservé du tout, qu'il n'y ait eu que redire. Car comme desia nous avons allegué, il est cheut d'une façon si horrible, que les cheveux nous devroyent dresser en la teste quand nous y pensons. Il n'entend pas que sa vie soit si parfaite, qu'il puisse protester de n'avoir point failli en un seul poinct, qu'il n'ait accompli toute la Loy de Dieu. L'intention de David n'est pas telle. Quoy donc? simplement il veut dire, que pour se tenir en l'obeissance de Dieu, et pour garder sa parole, il a fallu qu'il resistast à beaucoup de tentations: qu'il fust sur ses gardes, qu'il fust vigilant, ou autrement qu'il eust esté abysmé cent mille fois. Et par cela il nous admonneste, que si nous voulons suivre le chemin de salut, et nous garder d'en estre destournez, qu'il n'est point question de flechir, ne de nous laisser mener ne çà ne là: mais qu'il faut demourer fermes en la vocation de Dieu, quand nous y serons une fois introduits par lui.

Il adiouste puis apres, *Ie n'ay point decliné de tes ordonnances: car tu m'as enseigné.* Voici David qui dit en somme, que d'autant que Dieu l'a enseigné, qu'il ne s'est point destourné de ses commandemens. Quand il parle d'avoir esté enseigné de Dieu, il ne prend pas une simple cognoissance, telle que nous avons, quand Dieu nous fait la grace que sa parole nous est exposee fidelement, que l'Evangile nous est presché, ou que nous avons lecture des choses qui sont requises à nostre salut. Car il y aura beaucoup de gens qui orront, et cependant ce sera sans nul profit, d'autant qu'ils n'ont pas les oreilles percees. David donc parle ici de ceste façon d'enseigner qui est speciale aux esleuz de Dieu. Car ce n'est pas une grace qui soit commune à tous: mais Dieu la fait à ceux que bon lui semble: et ne faut point dire que nous y soyons disposez de nousmesmes: mais quand il plait a Dieu de nous instruire, cela procede de sa pure bonté et misericorde, Ainsi donc, David en ce passage ne dit pas simplement, qu'il ait esté enseigné, d'autant qu'il avoit la Loy qu'on lui avoit exposée: mais il entend qu'il a esté illuminé par l'Esprit de Dieu. Et pour ceste cause qu'il n'a point decliné du droit chemin.

Or il adiouste en la fin pour conclusion, *Que la parole de Dieu lui a esté douce à son palais: voire plus douce que miel à sa bouche.* Desia ceste sentence ci a esté exposée, et pourtant il ne nous y faut pas insister davantage. Il y a deux choses en la parole de Dieu, lesquelles nous devons bien retenir. L'une est, la maiesté que Dieu nous y monstre, afin d'estre induits à reverence, qu'un chacun s'humilie, pour dire, Seigneur, il faut que nous tremblions devant toy. Comme aussi le Prophete Isaye en parle, que l'Esprit de Dieu reposera sur ceux qui tremblent à sa parole. Le premier donc que nous devons à la parole de Dieu, c'est ceste reverence et ceste crainte. D'autant, di-ie, que Dieu nous declaire là sa maiesté que nous en soyons abatuz et humiliez: bref, que nous l'ayons en admiration. Le second est, qu'elle nous soit douce et amiable. Car nous pourrons bien craindre en quelque façon la parole de Dieu: et toutesfois nous n'en serons point touchez comme il appartient. Et de fait, nous en verrons beaucoup qui diront bien, Voila Dieu qui parle, et c'est bien raison que nous lui prestions l'aureille: mais qu'ils lui soyent subiets en tout et par tout, il n'en est nouvelles, mais reiettent cela bien loin. Qui plus est, s'il leur estoit possible, ils voudroyent chasser Dieu de son siege, et aneantir et repousser toute doctrine, afin de n'estre pas tenuz en si courte bride, bref, qu'ils ne fussent suiets ny à Dieu, ny à remonstrances quelconques qu'on leur pourroit faire.

Or en la fin il dit, *que d'autant qu'il a esté entendu en la parole de Dieu, il a hay toute voye de fausseté.* En quoy il signifie, que iamais nous ne pourrons hayr le mal, iusqu'à ce que nous ayons cogneu que c'est du bien. Il est vray qu'on verra aucunesfois les hommes avoir un desir de bien faire, voire comme il semblera: mais cela n'est rien: il n'y a que feintise, iusqu'à ce que Dieu nous ait enseignez en telle sorte, que nous cognoissions et discernions à bon escient, pour dire, Voila Dieu qui parle, et voila ce qu'il nous dit. Ainsi que nous soyons resoluz en sa verité: apres, nous commencerons de hayr toute voye de fausseté: car il ne se peut faire, que tout ce qui est contraire à Dieu ne nous soit detestable. Car quelques efforts que Satan face pour nous desbaucher, incontinent ceci nous doit venir au devant, Comment? que nous soyons alienez de nostre Createur? de celui auquel nous sommes? que le diable nous seduise, pour nous faire renoncer à celui qui nous a si cherement acquis? Et puis, nous savons aussi que c'est le salut de nos ames, et tout nostre bien que d'obeir à Dieu. Quand donc nous serons ainsi entenduz par la parole de Dieu, nous hayrons toute voye de fausseté. Sans cela, au contraire, il faudra que nous y soyons adonnez du tout, et que les trom-

peries de Satan nous plaisent: comme nous le verrons advenir aux incredules, ausquels nous serions semblables, sinon que Dieu nous retinst en bride. Car si nous cheminions selon nostre naturel, et nostre fantasie, quelles seroyent toutes nos voyes? de fausseté. Et ainsi, apprenons que iamais n'en pourrons estre retirez comme David en parle ici, iusqu'à ce que nous soyons enseignez et entendus par la parole de Dieu, et par les tesmoignages de sa Loy. Suivant ceste saincte doctrine, nous nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu avec cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous faire tellement sentir nos povretez, que nous apprenions de cercher nostre felicité en lui seul. Et d'autant qu'il nous enseigne si familierement par sa parole, que nous ne soyons pas si malheureux de reietter ce thresor inestimable, duquel nous pouvons iouyr: mais qu'estans en possession d'icelui, nous croissions tousiours de plus en plus en la cognoissance qu'il nous a donnee, et y perseverions iusqu'à la fin, et iusqu'à ce que nous soyons parvenuz en cest heritage celeste, et à la pleine iouissance de ce repos eternel qu'il nous a promis, apres estre delivrez de tous les combats de ceste vie caduque et transitoire. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

QUATORZIEME SERMON.

Du Dimanche 23. iour d'Avril, 1553.

Quatorzieme Huictain.

NUN.

Ta parole sert de lampe à mon pied, et de lumiere à mon sentier. I'ay iuré, et maintiendray de garder tes iugemens iustes. Seigneur, ie suis fort afligé, vivifie moy selon ta parole. Seigneur, ie te prie, accepte les oblations volontaires de ma bouche, et m'enseigne tes iugemens. Mon ame est continuellement en hazard, toutesfois ie n'oublie point ta Loy. Les meschans m'ont tendu des laqs, toutesfois ie ne me suis point esgaré de tes mandemens. I'ai pris pour heritage perpetuel tes tesmoignages: car ils sont la ioye de mon coeur. I'ay encliné mon coeur à accomplir tes ordonnances eternellement et sans fin.

Si nous estions aussi advisez qu'il seroit bien requis à lire la parole de Dieu, et à escouter la doctrine qui en est tirée, nous n'aurions que faire qu'on nous preschast tant quel en est le profit, et l'usage: car chacun de nous le sentiroit par experience: mais d'autant que nous sommes si froids et si paresseux à lire, et à escouter ce que Dieu nous monstre, il est besoin que nous soyons incitez d'ailleurs, et qu'on nous declaire de quoy nous profitera la parole de Dieu, quand nous aurons ceste sagesse et advis de nous y bien exercer, et d'y appliquer nostre estude. Et voila pourquoy David insiste tant sur ce propos.

Car outre ce que nous avons veu ci devant, il adiouste, *Que la parole de Dieu a esté comme lampe à son pied, comme clairté à son chemin.* En quoy il nous monstre, que nous recevrons un bien inestimable, si nous sommes enseignez par la parole de Dieu: c'est assavoir, que nous ne serons point suiets à errer en toute nostre vie, comme les incredules, qui ne savent où ils vont, mais cheminent à l'esgaree. David donc nous monstre, que si nous sommes guidez par la parole de Dieu nous serons hors de tout danger de faillir, que nous serons en un chemin droit et certain. Or pource que ceci est bien aisé à dire, il semble de prime face, que ceste sentence soit tant commune, qu'il ne s'y falle point arrester: mais cependant regardons comme le monde practique ce qui est ici dit. C'est au contraire, qu'il y en a bien peu qui se laissent conduire par la parole de Dieu: mais la plus part la reiettent, et aiment mieux suivre leur propre sens, et leur appetit, ou bien ils se laissent gouverner par le plaisir des hommes, tellement que Dieu n'a nulle authorité par dessus. Et pourtant, notons bien qu'emporte ceste doctrine, quand il est dit, que la parole de Dieu a esté comme lampe au pied de David, et pour clarté à son chemin. Or en cela il signifie, qu'il n'a point voulu estre sage en soy, qu'il n'a point cerché aussi comme il se devoit gouverner, sinon en la pure parole de Dieu, et qu'il s'est tenu là du tout. Or si ceci a esté necessaire à David, ne pensons point que nul de nous s'en puisse mieux passer. Et voila pourquoy aussi sainct Pierre parlant à tous fideles en general leur dit, qu'ils feront bien d'estre attentifs à la

parole de Dieu, comme à une clarté luisante en lieux obscurs. Par cela S. Pierre nous declaire, que ce n'est point sans cause que David a usé de ceste similitude de lampe. Et pourquoy? Car il dit, qu'estans en ce monde nous sommes comme en obscurité et en tenebres. Et qu'ainsi soit, ie vous prie quelle prudence y a il en nous? Combien qu'un chacun se prise assez, et par trop: si est-ce neantmoins que quand les hommes seront bien cognus, ils trouveront que tout leur esprit est plein de vanité et de folie: combien qu'ils cuident avoir une belle clarté, qu'ils sont neantmoins en profondes tenebres.

Apres, cerchons tous les moyens qu'il sera possible pour nous bien guider en ce monde, il n'y aura tousiours qu'obscurité. Sachons donc, que sans la parole de Dieu il faut que nous soyons comme bestes esgarees, qu'il n'y ait ne chemin ny adresse pour nous. Et combien que nous cuidions avoir bon conseil, que ce ne sera que tout abus: quand nous cuiderons estre bien resolus, que ce ne sera que fumee de tout nostre cas. Apres avoir cogneu cela, alors nous pourrons dire avec David, que la parole de Dieu nous est pour lampe. Car qui est cause que les hommes ne se peuvent point renger à Dieu, sinon ou leur orgueil, ou qu'ils ne cognoissent point leur necessité? Les uns sont empeschez par une folle opinion qu'ils ont, qu'ils sont suffisans de savoir iuger ce qui est bon et utile. Voila pourquoy ils ne donnent point lieu à la parole de Dieu. Les autres, combien qu'ils ne se fient pas tant en leur prudence: toutes fois ils ne cognoissent pas quelle misere c'est d'estre ici comme en confusion, que toute nostre vie n'ait nulle reigle, nulle cognoissance ni adresse. Sur cela ils mesprisent la parole de Dieu, et n'en tiennent conte.

Ainsi donc, il nous faut venir à ceste humilité, qu'estans du tout abatuz quant à la presomption de nostre sens, nous souffrions que Dieu nous enseigne. Et au reste, que nous sachions aussi, que nostre condition est plus que miserable, iusques à ce que nous soyons esclairez de ceste lampe de la parole de Dieu. Or tout ainsi que David nous monstre par son exemple, que nous ne devons avoir autre conduite ny autre adresse que celle qui procede de la parole de Dieu: aussi il nous monstre, que moyennant que nous soyons dociles à Dieu, et l'acceptions pour nostre maistre, nous assuiettissans à lui, que nous trouverons assez de clarté en sa parole: qu'il ne faudra point que nous craignions d'estre ici confus, ne sachans de quel costé nous tourner. Dieu donc nous donnera clarté suffisante en sa parole, pour nous mener à salut. Et c'est une consolation qui ne se peut assez exprimer que ceste ci: car comme il nous est declaré que nous sommes povres aveugles, et que cheminans en ce monde nous n'avons que tenebres et obscurité, voici Dieu qui nous met le remede en la main: c'est que nous l'escoutions parler à nous, et que nous apprenions de nous renger à sa parole: et qu'alors, combien que ce monde-ci soit un labyrinthe, combien que nous ayons beaucoup de perplexitez en nostre vie, combien que le diable ne cessera de machiner beaucoup de tromperies et d'illusions pour nous retirer du droit chemin, neantmoins que nous serons asseurez d'aller droit, et de parvenir à salut. Et en cela voyons-nous comme les Papistes sont possedez de Satan, quand ils disent, que la parole de Dieu est si obscure, qu'on n'y sauroit mordre: qu'il ne faut point qu'on s'y arreste, d'autant qu'il n'y a rien de certain: que c'est un nez de cire, qu'on le tourne et çà et là. Ils n'ont nulle honte de desgorger tels blasphemes. Mais au contraire, fions nous au tesmoignage qui nous est ici rendu par le sainct Esprit, qui a parlé par la bouche de David: c'est assavoir, que si nous sommes esclairez par la parole de Dieu, qu'il ne faut point que nous craignions de faillir: que nous n'ayons une reigle si certaine, qu'encores qu'il y ait mille tromperies, que le diable tasche de nous divertir çà et là par voyes obliques, toutesfois que nous serons bien asseurez: car il est dit, que la parole de Dieu est lampe et clarté à nos pieds, voire pour nous mener au droit chemin.

Or cependant, David nous monstre comme nous sentirons un tel profit de la Loy de Dieu: c'est assavoir, quand nous la recevrons d'affection: car il dit, *Qu'il a iuré, et qu'il se tiendra là, d'observer les tesmoignages de Dieu.* Or ici il monstre que s'il y a quelque esprit vollage, qui lise par curiosité en l'Escriture, il se pourra bien faire qu'il demourera tousiours aveugle et ignorant: comme nous en verrons beaucoup, qui ne feront que fueilleter, et vagueront tellement, qu'il n'y aura rien de ferme ne solide en eux. Et qui en est cause? Ce qu'ils ne cerchent point Dieu d'affection droite. Ainsi donc, si nous voulons que l'utilité, de laquelle parle ici David, nous revienne de la parole de Dieu, il faut que nous y appliquions nostre estude d'un tel courage, que nous ne demandions sinon d'estre enseignez en ceste verité, pour nous y assuiettir pleinement. Et encores David ne se contente pas de dire, qu'il a eu seulement ceste apprehension en soy: mais il dit, qu'il a iuré qu'il l'observera, que ce lui a esté un propos resolu: car le mot dont il use, signifie I'establiray cela: c'est à dire, Ie m'y adonneray: c'est une chose toute resolue on ne m'en pourra iamais destourner. En quoy il monstre, qu'il n'est point question que nous ayons quelques petis mouvemens qui passent, mais que nous devons avoir un zele ardant, qui possede tout nostre courage: et

puis qu'avec ce zele-la il faut que nous ayons une constance, d'autant que nous verrons bien les hommes, lesquels ietteront de belles bouffees. Mais quoy? c'est autant de feu d'estoupes, comme on dit. Or si nous avons une vraye affection de servir à Dieu, il faut qu'elle persiste et que nous puissions dire sans feintise aveques David, que nous avons iuré en tenant ce propos-la bien resolu en nous. Vray est, qu'on pourroit ici faire une question: car il semble que David ait presumé par trop de soy, quand il a iuré de garder les tesmoignages de Dieu. Car nous ne pouvons pas promettre une chose, laquelle n'est point en nostre faculté et puissance. Si un homme s'ingere de promettre ce qu'il n'a pas, à bon droit on l'accusera de folie: on dira, que c'est outrecuidance, puis qu'il passe sa mesure.

Or quand nous aurons bien regardé, il est impossible à un homme mortel d'observer en perfection les commandemens de Dieu. Il semble donques de prime face, qu'un tel serment, dont parle ici David, merite plus reprehension, que louange: mais nous avons à noter deux choses: l'une est, que les fideles, quand ils s'obligent ainsi à Dieu, ne se fondent point en leur vertu propre: ils ne regardent pas quelle est leur capacité, mais ils demandent à Dieu, qu'il accomplisse ce qu'ils lui promettent. Et pourquoy cela? Or notons qu'il est ici parlé des tesmoignages de Dieu. Et par ci-devant nous avons desia exposé, que David, quand il nomme la Loy, il ne regarde pas simplement aux commandemens, mais aux promesses: et en ces promesses-la il est dit, que Dieu circoncira les coeurs de ses enfans: il dit, qu'il les touchera tellement au vif, qu'il les amenera en son obeissance. Ainsi donques, (comme desia nous avons touché) les fideles ne s'obligent point à Dieu de rien faire de leur propre vertu: mais ils lui demandent qu'il accomplisse ce qui leur defaut, qu'il supplee à leur infirmité, qu'il y mette remede tel qu'il cognoist estre besoin et expedient. Voila donques en quelle confiance David a iuré d'observer les tesmoignages de Dieu: ce n'a pas esté, di-ie, d'une vaine presomption qu'il avoit conceuë de sa faculté et puissance, ne qu'il fust suffisant de ce faire: non, il n'a rien attribué à ses forces: mais il iure et fait ce, ayant la promesse de Dieu, par laquelle il declaire, qu'il gouvernera les siens par son sainct Esprit. Voila sur quoy David s'est appuyé.

Or il y a le second article maintenant: c'est assavoir, que David a iuré d'observer les tesmoignages, voire s'arrestant à ce que Dieu nous promet, qu'il nous supportera par sa misericorde, qu'encores que nous clochions, et que toute l'obeissance que nous taschons de lui rendre, soit debile et vicieuse, d autant qu'elle n'est qu'à moitié: n'ayant point esgard à tous nos defauts il trouvera bon le desir que nous aurons de lui complaire: et en somme, qu'il acceptera nostre service tel quel, en nous dispensant de toutes les fautes qui seront meslees parmi. Ce que regardant David a peu dire, qu'il observeroit les commandemens de Dieu. Ainsi donc, notons que les fideles s'obligeans d'observer la parole de Dieu, il ne faut point qu'ils se confient en eux mesmes, ne qu'ils soyent enflez de quelque folle opinion, qu'ils auront la vertu de ce faire: mais qu'ils disent, Seigneur, accomply ceci, et alors ie suivray: Seigneur, escry ta Loy en mon coeur, et alors i'auray affection de te servir. Et au reste, que tousiours les fideles ayent memoire que Dieu ne les veut pas traitter à la rigueur: et mesme, combien qu'ils faillent en beaucoup d'endroits, qu'ils ne peuvent pas observer un seul poinct, ny un seul article en perfection: toutesfois qu'il les espargne par sa bonté gratuite. Quand les fideles et enfans de Dieu auront cogneu cela, et qu'ils iureront d'observer les commandemens de Dieu: ils ne laisseront pas toutesfois d'avoir leur refuge à la remission de leurs pechez, et de sentir que cela leur est un remede necessaire pour estre agreables à Dieu, en faisant une partie de ses tesmoignages. Nous voyons donc maintenant pourquoy David a iuré d'observer les commandemens de Dieu, et qu'il ne changera iamais ce propos-la en son coeur. Or il fait puis apres deux requestes: dont l'une est, D'estre vivifié et restauré. En quoy il monstre ce que desia i'ay touché: c'est assavoir, qu'il n'a point esté mené d'une folle presomption qu'il eust de sa vertu. Car celui qui demande à Dieu d'estre restauré, confesse qu'il n'a point la vie de soy-mesme, mais qu'il faut qu'il l'ait par la grace de Dieu.

Et David fait encores ceste confession plus expresse, quand il adiouste la raison pourquoy il use d'une telle requeste: *Car ie suis fort abbatu*, dit-il. Voila donques David, qui se confessant estre abbatu et comme du tout aneanti, demande à Dieu qu'il le restaure. Dirons nous qu'il se confie en ses forces? ne qu'il s'attribue rien qui soit? Nous voyons l'opposite. Ainsi donques, suivant ce que desia i'ay declaré, cognoissons qu'il n'a pas iuré d'une vaine presomption: mais d'autant qu'il cognoissoit que Dieu ne lui vouloit point defaillir. Voila la raison pourquoy il a prins ceste hardiesse. Et c'est ce qu'il adiouste, *Selon ta parole*: c'est à dire, Selon tes promesses. Or il nous faut bien noter tout ceci, Seigneur, dit-il, vivifie moy. Voila le premier poinct. En quoy il monstre qu'il ne tient point la vie de soy, mais qu'il la demande de Dieu. Et puis il adiouste la raison, disant en ceste maniere, Ie suis abbatu par trop. En cela il nous monstre, que ce n'est point à nous de nous relever,

quand les forces nous defaillent, mais qu'il faut que Dieu y mette la main. Et au reste, que nous pouvons estre asseurez d'avoir secours de lui, et qu'il sera appareillé à nous restaurer, moyennant que nous le requerions, et invoquions, et que nous ayons nostre refuge à sa bonté. Et voila une consolation bien grande à tous fideles, quand ils se trouvent tellement desnuez de vertu, qu'ils sentent qu'ils defaillent, qu'ils sont comme aneantis, qu'ils ne voyent plus que la mort: qu'ils soyent tout asseurez et resolus, que Dieu sera tousiours pour veiller sur eux, pour les restaurer et vivifier. Pourquoy? Assavoir, suivant ce que David adiouste, quand il dit, *Selon tes promesses.* Il s'ensuit donques, que Dieu a promis aux siens de les restaurer et vivifier, quand ils seront en la mort. Et pourtant, nous ne pouvons pas faire une requeste en foy, comme l'a faite ici David, si ce n'est que nous ayons les promesses de Dieu. Car, comme il a esté declaré par ci devant, c'est une folle temerité aux hommes, s'ils s'advancent de prier Dieu selon leurs sens, et qu'ils ne soyent certains et asseurez de sa volonté. Voila qui a meu David à mettre ici expressement la promesse de Dieu. Or ceste promesse n'est pas pour lui seul, ce n'est pas un privilege personnel, comme on dit, qui appartienne à un homme: mais c'est une reigle generale que nous avons à tenir, que Dieu retire de la mort ceux qui sont abbatus, et qui sont comme aneantis: voire quand ils l'invoquent, et qu'ils recognoissent que c'est par sa pure grace qu'ils doivent cercher d'estre ainsi restaurez, et non autrement.

Or il y a encores une autre requeste qu'il fait, *Accepte*, dit-il *les oblations volontaires de ma bouche, et m'enseigne tes iugemens.* Icy David demande, que Dieu accepte les louanges qu'il luy rendra. Car les oblations desquelles il parle, ne sont sinon louanges et action de graces, par lesquelles David recognoissoit les benefices de Dieu. Et cependant, il est vray qu'il regardoit à la façon commune de la Loy: car quand un homme avoit esté gueri d'une maladie, qu'il avoit esté delivré de quelque danger, ou que Dieu lui avoit envoyé quelque prosperité, il venoit au temple faire là une oblation, pour tesmoignage special, et pour recognoistre combien il estoit tenu à Dieu. David a peu regarder à telles ceremonies, mais cependant il note et exprime la fin et l'usage, c'est assavoir, qu'on s'arreste au principal: car si un homme amenoit une beste pour estre sacrifiee, cela n'estoit rien. Dieu ne se repaist pas de bestes brutes: comme nous savons qu'il n'a faute de rien. Et de quoy donc servoit un tel sacrifice? c'estoit une aide: pource que nous avons besoin d'estre tousiours incitez. Et davantage, c'estoit un advertissement, pour monstrer que quand nous voulons remercier Dieu des biens qu'il nous fait, qu'il nous y faut venir par le moyen de nostre Seigneur Iesus Christ: car nous ne sommes pas dignes d'ouvrir la bouche pour honnorer Dieu, nous avons nos levres pollues. Et ainsi donc, cognoissans nostre indignité, il nous faut venir à nostre Seigneur Iesus Christ, et par lui rendre action de graces à Dieu, comme aussi l'Apostre nous exhorte de le faire en l'Epistre aux Hebrieux. Car notamment il nous declaire cela, que c'est seulement Iesus Christ, qui nous donne accez à Dieu son Pere, pour confesser sa bonté envers nous: et autrement que nous ne ferons que profaner son Nom, mesme qu'il n'acceptera nulles louanges de nous, mais qu'elles lui seront comme puantes. Voila donc à quoy tendoyent les sacrifices.

Mais David cependant monstre que la fin principale des benefices de Dieu est, que nos levres se desployent pour confesser sa bonté, quand nous l'avons experimentee et sentie. Et c'est ce qu'il dit au Pseaume 116, Que rendray-ie au Seigneur pour tant de biens que i'ay receus de sa main? Ie prendray le calice de salut, et invoqueray le Nom du Seigneur: comme s'il disoit, Qu'il ne sauroit sinon rendre louanges à Dieu, quand il lui aura eslargi tous les biens du monde, tellement qu'il se sentira plus qu'obligé à sa bonté. Comme aussi il se contente de nous, quand nous lui apportons telles actions de graces. Voire, mais cependant notons que David a cogneu, que si Dieu n'eust gratuitement accepté les louanges qu'il lui rendoit, qu'elles n'en estoyent pas dignes, comme desia nous avons declairé: mais ici il y en a une confirmation assez claire. Pourquoy est ce que David demande que Dieu accepte les louanges qu'il lui tend? ce n'est pas par hypocrisie. Il confesse donc que quand il se presente à Dieu pour magnifier son nom, qu'à bon droit il pourroit estre reietté et faudroit qu'il eust la bouche close. Pourquoy? Pource que le Nom de Dieu est profané de nous, veu qu'il ne peut rien proceder qu'ordure et puantise de ceux qui sont tous corrompus, qu'il n'y a point une seule goutte de bien en eux. Et encores que Dieu y en ait mis, ils ont tant de vices meslez, que c'est pitié. David donc cognoissant cela, prie à Dieu qu'il vueille avoir agreables ses louanges.

Or si David a cognu une telle indignité en lui, ie vous prie oserons nous maintenant dire, que nous sommes capables de pouvoir magnifier le Nom de Dieu, et lui rendre actions de graces telles qu'il appartient, sinon qu'il les advoue par sa pure bonté gratuite, ne nous imputant point les vices et les imperfections qui y sont meslez? et ainsi qu'il trouve bonnes nos louanges, voire combien qu'elles ne le meritent pas? Et au reste si nous avons besoin de requerir à Dieu, qu'il accepte les louanges

que nous lui rendons: ie vous prie que sera-ce du reste? Car il est bien certain que s'il y a service qui soit agreable à Dieu, c'est quand nous lui venons faire hommage de tout ce que nous avons receu de sa main: que nous confessons et protestons qu'il n'y a rien en nous que nous ne tenions de lui. Quand nous faisons un tel hommage à Dieu voila le service qu'il demande sur tout: voila le sacrifice de bonne odeur, comme l'Escriture l'appelle. Or est-il ainsi, que quand nous voulons faire un tel hommage à Dieu pour nous humilier, encores y a il à redire: tellement, que nous meritons qu'il le reiecte, et desadvoue, que sera-ce donc des autres services beaucoup moindres, et en somme, de toute nostre vie? Allons nous maintenant glorifier en nos merites, comme font les Papistes, qui levent la teste devant Dieu, avec une impudence de putains: car il leur semble que Dieu leur soit redevable: ou bien, encores qu'ils ayent failli, neantmoins apres qu'ils auront conté avec lui, ils pensent qu'ils le pourront bien recompenser par leurs satisfactions. Allons penser cela de nous, quand nous voyons qu'en la meilleure et la plus requise, et comme la fleur de toutes nos bonnes oeuvres, voire de celles ausquelles Dieu nous conduit, il n'y a que toute puantise, sinon que Dieu mesme les purge, qu'il en oste les superfluitez et les vices qui y sont. Or si en nos bonnes oeuvres, voire et aux plus excellentes nous sommes exhortez de demander pardon à Dieu, que sera-ce des pechez qui sont tout manifestes, desquels nous sommes conveincus, et desquels les hommes, voire et les petits enfans, nous peuvent redarguer? Ainsi donc, voici un passage qui est bien pour abolir toutes les vaines confiances et diaboliques, desquelles les hommes se deçoivent, quand ils pensent consister devant Dieu par leurs merites, et ie ne say quels fatras dequoy ils le cuident recompenser. Voila quant à ce verset.

Or David fait puis apres des protestations, *Mon ame est tousiours en ma main, et toutesfois ie n'ay point mis ta Loy en oubly. Les meschans ont tendu leurs filets, et toutesfois ie ne me suis point desbauché de tes statuts.* Ici David proteste comme au paravant, que son affection a esté si resolue à suivre la parole de Dieu, que par nulles tentations il n'en a point esté diverti. Et voila comme nous pourrons dire que nous servons à Dieu, sans feintise et en verité. Car si les choses nous sont faciles, que nous n'ayons point de combat, que nostre Dieu nous traite à souhait et laisse tout à nostre aise, ou bien qu'il nous espargne tant que nous ne soyons pressez de nulle fascherie: alors il sera aisé de le servir et honorer. Mais quand Dieu nous afflige, qu'il semble qu'il nous vueille accabler à chacune minute de temps, quand nous voyons la mort qui nous poursuit de tous costez, que les meschans sont tout à l'environ de nous comme pour nous crever les yeux, que nostre vie est si miserable, que le monde iuge que nous sommes comme reprouvez: quand donc il y a toutes ces tentations, et neantmoins que nous avons une telle constance de louer Dieu, et de nous tenir à lui, de perseverer en son obeissance, de l'invoquer, d'estre patiens en toutes nos afflictions, iusqu'à ce qu'il nous en delivre: quand nous avons cela, nous pouvons dire avec David, que nous avons desployé nostre vie pour servir à Dieu: car il y en aura une approbation bonne et certaine. Mais si nous n'avons ceste fermeté-la beaucoup pourront avoir apparence de grande pieté devant les hommes, et toutesfois ce ne sera rien. Et ainsi, meditons bien ce passage: car David n'a point ainsi parlé pour soy, mais ç'a esté pour nostre instruction commune. Et au reste, si nous voulons bien faire nostre profit de ceste doctrine, advisons que si quelques fois nous voyons les dangers de mort qui soyent apparens, et qui nous pressent de toutes parts, que nous ne trouvions cela estrange. Pourquoy? car il en est autant advenu quelques fois à David. Il declare qu'il a esté en trouble continuel. Mon ame (dit-il) est tousiours en ma main: c'est à dire, ma vie est là comme à la vollee, elle est exposee à tout mal, qu'il semble que ie doive mourir à chacune minute de temps. Si David a tousiours esté en telle perplexité, et neantmoins qu'il ait perseveré aux louanges de Dieu: ie vous prie, ne devons-nous point avoir honte de perdre courage, quand il plaira à Dieu de nous exercer seulement par fois? Ainsi, encor que les afflictions nous pressent, si ne faut-il pas cesser de batailler à l'encontre, attendant le secours de Dieu, et le demandant. Voila pour un Item.

Et au reste que nous soyons aussi asseurez, cerchant nostre consolation où elle se peut trouver, c'est assavoir, en la parole de Dieu: et que nous ayons ceste constance de iamais ne mettre en oubli sa Loy. Et observons bien ceste doctrine. Car ce n'est point sans cause que David dit, Combien que mon ame soit en ma main, ie n'ay point mis en oubly ta Loy. Il nous monstre par cela, que les hommes, selon qu'ils sont infirmes, seront tost esbranslez, et en la fin abbatus quand ils se voyent exposez à la mort. Il faut donc que nous ayons ceste cognoissance pour estre sur nos gardes, afin que iamais le diable ne nous seduise, sous ombre que Dieu nous aura comme abandonnez, que nous serons comme en l'ombre de la mort. Au reste, nous voyons quelle sottise c'est (ou plustost bestise) aux Papistes, de prendre ce passage pour approuver leur franc arbitre. Mon ame est en ma main, c'est à dire, ie puis de ma nature et de ma propre vertu discerner le bien et le mal: et faire

ce que bon me semblera. Si les bestes pouvoyent parler, elles parleroyent un peu mieux que cela. Car à quel propos diroit David, Seigneur, combien que mon ame soit en ma main, ie n'ay pas mis en oubli ta Loy? Il parleroit bien tout au rebours de nature. Mais comme desia nous avons monstré, c'est une façon assez usitee en l'Escriture, de dire que la vie de l'homme est en sa main, que elle est comme au vent ou à la vollee.

Venons maintenant à la protestation qu'il adiouste, *Les meschans (dit-il) m'ont tendu leurs filets, et toutesfois ie ne suis point decliné de tes commandemens.* Ceste sentence est conioints à l'autre que nous venons d'exposer: car il monstre comme sa vie a esté en sa main: c'est assavoir qu'outre les afflictions qui luy ont esté envoyees directement de la main de Dieu, qu'il a esté aussi bien persecuté des meschans: et qu'outre les violences et les outrages qu'on luy faisoit, qu'il y avoit aussi bien des embusches cachees. Voila donc David qui est pressé en beaucoup de sortes: mais cependant il ne s'est point destourné de la Loy de Dieu.

En la fin il adiouste, *Qu'il a prins pour heritage les statuts de Dieu à iamais, d'autant qu'ils sont la ioye de son coeur.* Or ici il monstre comment c'est qu'il a peu demeurer tousiours ferme, sans estre desbauché par nulles tentations: mais que tousiours il a persisté en la Loy de Dieu: c'est pource qu'il l'avoit choisie à iamais pour son heritage, c'est à dire, son principal bien. Car ce mot d'Heritage en l'Escriture, se prend pour ce qui est le plus desirable à l'homme, et ce qui lui est le plus propre. Bref, c'est une telle similitude que celle du thresor: comme s'il estoit dit, Le bien souverain, la vraye et parfaite felicité. Voila donc par quel bout il nous faut commencer, si au milieu de la mort nous voulons persister en telle constance qu'a eu David, d'observer la Loy de Dieu: c'est di-ie, que nous la choississions pour nostre heritage. Et comment cela? Pour le premier, que nous cognoissons que tous les biens ausquels les hommes s'adonnent par trop, sont transitoires, qu'il n'y a nulle certitude, qu'il n'y a rien de propre. Car nous en pouvons estre destituez à chacun coup: et n'y a possession si iuste, de laquelle nous ne puissions estre privez du iour au l'endemain. Quel donc est le bien le plus ferme que nous puissions avoir, et duquel nous iouissions à perpetuité? c'est la parole de Dieu. Apres, que c'est la chose la plus desirable, et en laquelle nous avons à nous resiouir. Voila donc comme il nous faut entendre ce que David proteste ici, Qu'il a choisi la parole de Dieu pour son heritage. Voire et met quant et quant, que ç'a esté la ioye de son coeur. Car iusques à ce que nous ayons prins un tel goust en la Parole de Dieu, que nous ayons là une vraye resiouissance, c'est signe que nous n'y aurons pas encor guere bonne affection. Encores que nous ayons cogneu que nostre souverain bien y gist, si est-ce que nous ne pourrons pas bien nous y tenir, iusqu'à ce que nous ayons conceu que c'est là où il nous faut resiouir, et non ailleurs. Or est-il impossible que nous prenions resiouissance en la loy de Dieu, sinon que nous scachions qu'en icelle il se declaire nostre Pere et nous accepte pour ses enfans: que nous ayons tesmoignage de la remission de nos pechez, que nous ayons accez à lui pour le pouvoir invoquer en toutes nos necessitez. Si Dieu nous dit seulement, Voila que ie veux que vous faciez, que vous me teniez pour vostre Dieu, me servant de tout vostre coeur: si nous n'avons que ces deux tables, pour y contempler ce que nous avons à faire, la Loy de Dieu sera-elle pour nous resiouir? Non: mais au contraire, elle nous effrayera. Nous voyons bien donc quand David dit, qu'il a prins tout son plaisir et sa ioye aux tesmoignages de Dieu, qu'il n'a point eu simplement la doctrine nue de la Loy, pour dire que Dieu lui commandast ce qu'il devoit faire: mais qu'il a aussi conioint les promesses quant et quant, d'autant que Dieu appelant ses enfans pour venir à soy, leur promet de leur faire sentir sa bonté et son amour paternelle, de laquelle il use envers les siens. Bref, il leur monstre que tout leur salut gist en sa seule misericorde.

Il dit en la fin, *Qu'il a encliné son coeur à faire les statuts de Dieu à iamais.* Or quand il dit, qu'il a encliné son coeur pour observer les commandemens de Dieu: il nous monstre quel est le service que Dieu demande: c'est assavoir, volontaire. Voici encores un poinct qu'il nous faut bien noter, afin que nous ne cuidions point pouvoir plaire à Dieu, quand nous le servirons par force: ainsi que nous voyons les povres incredules, qui se tourmentent assez. Mais quoy? c'est par contrainte qu'ils le font, pource qu'ils voudroyent bien estre eschappez de la main de Dieu: mais comme forcez et contraints, ils s'en approchent tellement quellement, pource qu'il est leur iuge. Or si nous avons une telle affection (qu'on appelle service) que nous soyons forcez à faire ce qui nous est commandé: tout nostre cas ne vaut rien, il sera desavoué de Dieu. Et pourquoy? pource qu'il n'estime sinon l'obeissance, et qu'on lui apporte une franche volonté. Voila donc pourquoy David dit, qu'il a encliné son ceur pour observer les tesmoignages de Dieu: non pas qu'il proteste qu'il ait fait cela de soy, ne de son esprit, mais c'est pource que Dieu lui en a donné la volonté et le pouvoir. Et quainsi soit, nous ne verrons point que David se vante en un seul passage qu'il ait voulu le bien, estant ainsi amené de son sens propre: il ne dira pas que ce

soit son inclination naturelle, mais au contraire, I'ay esté conceu en peché, dit-il. Il ne se reserve là sinon tout mal. Quand donc en cest endroit il proteste d'avoir encliné son coeur, il monstre tant seulement quelle a esté la grace de Dieu en lui.

Pour conclusion il adiouste, *que c'est pour tout iamais.* C'est ce que nous avons touché par ci devant, assavoir qu'il ne nous faut point avoir des bouffees qui passent incontinent, mais que nous soyons constans: et quand nous aurons commencé, que nous prions Dieu qu'il continue en nous ce qu'il aura commencé de bien, et qu'il nous tienne la main iusqu'à ce que nous ayons parachevé nostre course. Apres qu'il a dit, A perpetuité: il adiouste, *Iusqu'au bout.* Il est vray que le mot dont il use ici, emporte quelque fois, Salaire. Mais en ce passage (comme au premier verset du huictain de He, il avoit usé de ce mesme mot) il ne signifie sinon le bout: comme s'il disoit, que d'autres choses il y peut avoit revolutions: mais il nous faut suivre iusqu'à la mort, quand Dieu nous appele à soy, estans asseurez qu'en ceste poursuite nous ne pouvons faillir de parvenir au vray but, sans iamais faillir ny errer. Suivant ceste sainte doctrine nous nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu en cognoissance de nos fautes: le priant qu'il lui plaise nous les faire si bien sentir, qu'avec toute humilité nous lui en demandions pardon, gemissans pour toutes les offenses que nous avons commises. Et cependant aussi que nous ayons recours à lui, pour le prier qu'il remedie à tous nos vices et imperfections: qu'il conferme tellement nos debilitez, qu'estans fortifiez en lui nous puissions veincre toutes les tentations, lesquelles Satan nous pourra mettre en avant: et qu'estans confermez de plus en plus en sa saincte doctrine, nous ne demandions sinon de nous assuiettir à icelle, n'ayant autre regle sinon celle qu'il nous a donnee par sa parole. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

QUINZIEME SERMON.

Du Dimanche dernier iour d'Avril, 1553.

Quinzieme huictain.

SAMECH.

I'ay en haine les pensees de travers: mais i'ay aimé ta Loy. Tu es ma cachete et mon escusson, dont ie m'atten à ta Parole. Entre vous malins, departez-vous de moy, et ie garderay les commandemens de mon Dieu. Soustien-moy selon ta promesse, et ie vivray: et ne me ren point confus de mon espoir. Soulage moy, et ie seray sauvé: et prendray continuellement plaisir en tes statuts. Tu as foulé au pied tous ceux qui se desvoyent de tes statuts: car leur cautele est vaine. Tu as exterminé comme l'escume, tous les meschans de la terre: et pourtant i'ay aimé tes tesmoignages. Ma chair a frissonné de ta frayeur, et ay redouté tes iugemens.

Nous avons tant d'empeschemens et dessus et dessous qui nous desbauchent ou retardent de servir à Dieu, qu'il faut bien que celui qui se veut adonner à bien faire, se recueille et se retire de ses affections mauvaises, desquelles il pourroit estre distrait, et de toutes les tentations qui lui pourroyent venir au devant. Voila pourquoy en ce passage, David voulant protester qu'il a aimé la Loy de Dieu, dit à l'opposite, qu'il a hay les entreprises hautaines, ou bien mauvaises pensees et obliques, ou les discours qui se font à la traverse. Car le mot qui est ici couché, signifie Rameau, ou branche: et par similitude il le prend pour les pensees de l'homme qui sont divisees, et qui ont des traverses çà et là. Or on sait quel abysme c'est que de l'esprit humain, et comme il s'entortille en ses fantasies. Ce mot mesmes signifie Hautesse et sommet ou d'une montagne, ou d'une maison, ou de quelque autre chose haute. Et de là aussi par similitude les imaginationes que conçoivent les hommes, quand ils se veulent faire valloir et taschent à s'avancer, ainsi que l'ambition domine en nostre nature, iusques à ce que Dieu nous ait domtez par son sainct Esprit, et qu'il nous ait rengez à humilité et mansuetude.

Or maintenant, pour avoir le vray sens et naturel de ce passage, nous voyons, en somme, que David protestant qu'il a aimé la Loy de Dieu, dit qu'il s'est retiré de tout ce qui l'en pouvoit divertir. Or il ne parle point ainsi pour se vanter: mais c'est plustost afin que cest exemple nous serve d'instruction. Car l'Esprit de Dieu a parlé par

sa bouche, afin que nous cognoissions quel est le moyen de nous adonner du tout au service de Dieu, et de prendre sa Loy en telle affection que nos coeurs soyent là comme liez. Il est impossible, di-ie, que nous tendions là, iusqu'à ce que nous ayons retrenché ces distractions qui nous destournent d'un costé et d'autre, c'est à dire, toutes nos fantasies et nos cupiditez: il faut que nos ostions tout cela pour aimer la Loy de Dieu. Il faut aussi que nous oublions toute hautesse, advisant mesme de nous separer de ceux qui nous peuvent desbaucher: et ne communiquer point avec les meschans qui sont doubles de coeur, pleins d'hypocrisie, ou bien, qui n'ont qu'une vaine gloire, et cest orgueil qui les incite à s'eslever à l'encontre de Dieu et des hommes: car leur compagnie nous corromproit tellement qu'estans ainsi enveloppez avec eux, nous ne pourrions pas avoir nostre coeur rengé à cest amour de la Loy de Dieu.

Maintenant donc retenons bien ceste admonition, comme elle nous est plus qu'utile: c'est assavoir, comme i'ay desia dit, que selon que nous sommes enclins à beaucoup de desbauchemens qui nous retirent de l'amour que nous devons porter à la parole de Dieu, d'autant plus nous fuyons tout ce qui nous tire au rebours. Et mesmes sachons, qu'autant que nous avons de pensees et d'affections, ce sont autant de cordages qui nous retirent, et qui nous destournent de cest amour-la: ou bien, ce sont autant d'empoisonnemens que Satan nous donne, afin que nous ne prenions point goust à la Parole de Dieu, qu'elle ne nous soit point amiable comme elle doit: mais que plustost nous en soyons faschez, que nous la laissions là, comme si c'estoit matiere et occasion de melancolie. Puis qu'ainsi est donc, advisons de purger nos coeurs de toutes affections terriennes, si nous voulons prendre la parole de Dieu en amour. Et puis, ce n'est point assez que nous ayons combat contre nos meschantes cupiditez, contre nos fantasies charnelles: mais il faut aussi que nous soyons comme recueilliz en nousmesmes: d'autant qu'à grand peine pourrons-nous ouvrir les yeux, et regarder ça et là, que Satan ne nous mette au devant quelques mauvais obiects, quelque rencontre mauvaise. Il est vray qu'en conversant en ce monde, il nous faut voir et ouir beaucoup de choses: mais tant y a, que nous devons tenir tous nos sens bridez. Et sur tout, nous devons batailler contre toutes ces hypocrisies et affections desguisees, desquelles les hommes s'entortillent. Il faut que nous ayons conceu une haine contre tout cela, en nostre coeur, pour ne plus estre empeschez d'aimer la parole de Dieu. Voila quant au premier.

Or David au second verset, monstre comme les hommes trouveront la parole de Dieu douce et gracieuse pour l'aimer, c'est quand ils espereront en sa parole. *Tu as esté*, dit-il *mon refuge et mon escusson, et i'espere en ta Parole.* Ceci n'est point adiousté sans cause. Car si en la Loy de Dieu nous n'avions autre doctrine, sinon de nous dire, Voila ce que vous devez faire, nous ne pourrions point nous consoler: car nous n'y trouverions que condemnation. Quand Dieu nous monstre quel est nostre devoir, il faut que nous demourions confus, et que nous sachions que nous sommes condamnez et maudits devant lui, veu que nul ne s'acquite de ce qu'il doit. Et ainsi donc la parole de Dieu nous seroit et amere et fascheuse, si elle ne contenoit sinon une regle de bien vivre: mais quand Dieu vient à nous avec tesmoignage de sa bonté et misericorde, qu'il nous monstre que c'est en lui que nous devons cercher tout nostre bien, qu'il est prest et appareillé de nous secourir, que les thresors de sa bonté infinie nous sont desployez: quand, di-ie, nous avons cela, alors nous pouvons savourer sa parole, alors nous concevons un amour d'icelle, puis que nous cognoissons que là gist et nostre salut et toute nostre ioye.

Or donc, quand nous voudrons profiter en la parole de Dieu pour nous y adonner, apprenons de recevoir les promesses qui sont là contenues. Ne faisons pas comme ceux qui pensent que Dieu ne die autre chose en toute l'Escriture, sinon Fay ceci ou cela: car ce seroit une doctrine bien maigre. Si Dieu estoit là comme un Philosophe, qui nous preschast que c'est des vertus, qui nous declairast, Il faut qu'on se gouverne ainsi: il y auroit une piteuse froidure: et d'autant que nous n'avons que contrarieté en nous contre la iustice de Dieu, il seroit impossible que nous ne fussions là faschez et angoissez en tout ce qui nous seroit dit. Mais i'ay desia monstré, que le principal que Dieu nous declaire en sa parole, c'est, de protester combien il nous aime de nous convier à soy, afin que nous ne doutions point qu'il ne vueille nous estre pere en tout et par tout, que nous ayons la hardiesse de nous presenter à lui: quand il est question de nostre salut et de tout ce que nous avons besoin, que nous ne doutions pas qu'il ne soit prest de nous exaucer en toutes nos oraisons, qu'il n'ait tousiours la main eslargie, afin de nous donner tout ce qui nous faut. Quand nous cognoistrons cela, alors, comme i'ay desia dit, la parole de Dieu nous sera amiable, Voila pourquoy David maintenant adiouste, *I'espere en ta parole, Seigneur.* Et aussi c'est la Foy, en somme, qui nous ameine à l'obeissance de Dieu. Quand ie di que la Foy nous ameine à l'obeissance de Dieu, i'enten qu'apres que nous avons cogneu sa bonne volonté, qu'alors nous sommes incitez à nous adonner à lui. Iusques à ce qu'il nous ait bien imprimé en nos coeurs ce tesmoignage de son

amour et du bien qu'il nous veut, nous le fuirons entant qu'en nous sera: et toutes fois et quantes que ce mot de Dieu sonnera à nos aureilles, ce nous sera autant de tourment, comme nous voyons que les incredules sont effrayez quand on leur parle de Dieu: cela ne leur apporte que frayeurs, comme si un malfaicteur estoit amené devant son iuge. Mais quand nous avons la Foy pour nous appuyer en la bonté de Dieu, pour l'appeler comme fait ici David, Nostre retraite, noste escusson: que nous le pouvons invoquer en ceste confiance-la, que iamais il n'aura sourde aureille à toutes nos prieres: ayans donc une telle certitude, alors nous sommes induits à l'aimer, alors nous prenons tout nostre plaisir de nous renger à l'obeissance de sa Loy.

Or suivant ce que nous avons desia declairé, derechef David adiouste, *Retirez vous de moy, malins: et ie garderay les commandemens de mon Dieu.* Ici il parle des tentations qui nous viennent par les meschans, qui nous induisent entant qu'en eux est, à mespriser Dieu: et font tant de scandales qu'ils dissipent tout ordre, iusqu'à desnuer le monde de tout bien. D'autant donc que nous avons à converser ici entre contempteurs et gens desbordez, qui n'ont ne foy ne loyauté ni droiture en eux, et que ces tentations-la nous sont fort dangereuses: comme nous voyons que beaucoup de gens en sont corrompus: David dit, Retirez-vous de moy, malins, à ce que ie garde les commandemens de mon Dieu. Ici il nous faut noter, comme desia nous avons touché, que ce n'est pas pour reciter ses merites, et qu'il n'allegue pas ses vaillances pour acquerir reputation: mais que parlant par l'Esprit de Dieu, il nous donne une admonition de vivre sainctement: c'est assavoir, que si nous voulons cheminer en la crainte de Dieu, si nous voulons nous tenir sous son ioug, il faut que nous soyons separez en premier lieu des meschans. Or ceste doctrine ici est assez facile, mais elle est si mal pratiquee que nous avons besoin de la mieux recorder que nous n'avons fait pour le temps passé. Si le temps de David a esté plein de beaucoup de scandales, qui estoyent pour divertir les fideles de la crainte de Dieu, et pour les desbaucher à mal, où sommes nous maintenant? Il est certain qu'on est venu au comble de toute iniquité. Qu'on regarde auiourdhui les estats, il semble que le monde ne puisse plus empirer, que le diable possede tellement et grans et petits et par villes et par villages, que nous ne voyons si non un abysme.

Ainsi donc, comment est-il possible qu'un homme fidele persiste en la crainte de Dieu et en ceste integrité qu'il nous commande, sinon qu'il soit bien sur ses gardes? qu'il face bon guet? et sur tout qu'il se separe de tant de corruptions? Car auiourdhui si on est en quelque compagnie, les propos ne seront que de mespris de Dieu, de toute impieté: ou bien ils seront si vains, que c'est pour oster toute saveur, et mesmes pour aneantir tout ce qui est de bonne semence en un homme, lequel seroit encores aucunement docile. Or quelquefois ce ne sera pas encores le plus grand mal que cestui-la: mais on orra des blasphemes execrables, que ces tisons d'enfer desgorgeront auiourdhui, lesquels sont venus iusques au comble d'impudence, qui sont comme des putains effrontees, qui descouvrent leur vilainie à l'encontre de Dieu, et non seulement à l'encontre de la vraye Chrestienté, mais de toute religion: comme des chiens mastins qui abbayent. Nous voyons cela. Et puis, qu'on s'adresse à la plus grand'part de ceux qui semblent un petit plus passables, quelle leçon est-ce qu'on y apprendra, ie vous prie? Les uns seront pleins de meschantes traffiques, d'astuces, de tromperies, ou bien d'outrages, de violences, et cruautez à l'encontre de leurs prochains. Les autres seront adonnez à paillardises, et telles ordures: les autres seront des gourmands, et gens de vie brutale. Bref, de quelque costé qu'on se tourne, on ne trouvera que corruption, tellement que si iamais ceste doctrine a esté necessaire, auiourdhui elle l'est, puis que nous sommes venus iusqu'à un tel comble, et un tel abysme d'iniquité.

Advisons donc de nous retirer des malins, voire et de les chasser loin de nous, si nous voulons servir fidelement à Dieu. Il est vray que nous avons à converser avec les meschans, autrement il nous faudroit sortir du monde: mais si ne faut il point que nous entrions tellement en privauté avec eux, que nous tirions un mesme ioug. Gardons nous sur tout d'y estre nullement enveloppez: que nostre conversation soit si simple, qu'ils ne nous puissent point embrouiller ny entacher de leurs vices. Car nous oyons ce que l'Escriture nous dit, qu'il ne faut rien pour corrompre les bonnes moeurs. Que comme un peu de levain fait aigrir une paste, ainsi quand le diable peut mettre une seule goutte de corruption parmi nous, voila tout qui sera perverti. Nous n'appercevons pas de prime face comme le diable tasche de nous seduire, et tant plus nous convient-il estre vigilans. Que les meschans se plaignent tant qu'ils voudront, comme on oit auiourdhui ces murmures, et ces grondemens, qu'il semble qu'on leur façe grand tort quand on ne communique point à leurs pollutions. Or sait-on bien qu'ils ne cerchent sinon à desbaucher tout ce qui est bien reglé, à ruiner tout ce qui aura esté edifié en Dieu, et amener les ames à perdition. On sait cela. Et pourtant si on s'en garde, sur cela ils sont faschez. Comment? disent-ils, on nous fuit. Voire, mais donnez occasion qu'on vous suive, et qu'on vous cerche: tendez à Dieu, suivez le droit

chemin de salut, et les bons n'auront garde d'estre loin de vous, mais plustost ils s'adioindront à vous. S'ils vous voyent estre prests de marcher avant, ils diront, Allons ensemble: s'ils vous voyent aller devant, ils iront apres: s'ils voyent que vous demouriez derriere, moyenant que vous soyez entrez au droit chemin, ils vous inciteront à les suivre. Mais quand nous voyons que telles gens vont tout au rebours de bien, et qu'ils ne demandent sinon à nous desbaucher, voire pour nous precipiter avec eux en ce gouffre d'enfer, auquel ils courent comme insensez: que pouvons nous faire sinon de nous separer d'eux, et de nous en retirer, comme David nous le monstre?

Et notamment il dit, *Ie garderay les commandemens de mon Dieu.* Comme s'il disoit, Ces malheureux-ci monstrent bien qu'ils n'ont nul sentiment ny apprehension de la vie eternelle, qu'ils vivent ici comme bestes brutes: mais tant y a, que ie ne prendray point pied à eux, que i'iray vers mon Dieu. Et de ce mot nous avons à recueillir une bonne instruction, c'est assavoir, que quand tout à l'entour de nous, nous ne verrons que gens desbauchez, qu'il semblera que le monde ait conspiré d'aneantir la maiesté de Dieu, que les hommes par leur vie declairent qu'ils ne savent plus que c'est de la vie eternelle: quand donc nous verrons de telles impietez, que cela ne soit point pour nous destourner de nostre Dieu. Il est vray que ce sont grans scandales et tentations bien dangereuses. Mais demourons tousiours fermes, demourons constans en ceste verité que nous avons une fois receuë. Voila donc ce que David a voulu exprimer en ce mot, quand il dit, Mon Dieu. Il est vray que les fideles parleront souvent ainsi: mais quand il est question de faire ces comparaisons de choses contraires, l'Escriture n'use point de ce mot, Mon Dieu, si ce n'est comme pour declairer qu'il ne faut point que rien nous esbranle: quand nous verrons les choses confuses au monde, quand nous verrons que tout y sera perverti qu'il ny aura plus ne loy ne regle aucune, qu'il semblera que ce soit comme un enfer, ne soyons point esbranlez pour cela: demourons tousiours en nostre garde, comme le Prophete Abacuc en parle, qu'il faut que nostre foy nous serve comme d'une tour, en laquelle nous facions bon guet, et que nous disions cependant, Non, non, Dieu demeurera avec moy, et ie pourray renoncer alors à tout le monde. Voila donc comme nous ne devons point estre esbranlez par aucunes tentations, pour estre envelopez parmi les impietez et abominations des incredules, combien qu'il nous faille converser avec eux.

Or il s'ensuit quant et quant, *Establi moy* ou, Appuye moy, *en ta Parole et ie vivray, et ne me confon point de mon esperance.* Combien que David ait protesté ci dessus, quil esperoit en Dieu, et que ceste esperance-la, lui procedoit de sa parole: neantmoins encores prie il d'estre bien asseuré. En quoy il nous monstre que iamais nous n'aurons si bien profité en foy ny en esperance, que nous n'ayons tousiours quelque defaut, et quelque residu d'incredulité, et que nous ne soyons debiles, tellement que quand il est question de venir à Dieu, nous y allions comme en clochant. Or si David a fait une telle requeste, ie vous prie, n'avons-nous point plus grand besoin de la faire que lui? Il est bien certain qu'il n'a point parlé par hypocrisie. Quand il dit, Soustien moy, ou, Establi moy en ta parole: ce n'est pas faisant semblant que sa foy fust imparfaite, et cependant qu'il n'eust point besoin de estre fortifié, non: mais il a cogneu son infirmité. Si donc lui qui estoit comme un Ange de Dieu, a eu besoin de profiter en foy et en esperance, et qu'il se fust escoulé, si Dieu ne l'eust bien confermé et establi: ie vous prie que sera ce de nous? Ainsi donc quand Dieu nous aura fait desia ceste grace, d'avoir prins un bon fondement et ferme en sa parole, en sorte que nous pourrons dire que nous y esperons: toutesfois ne laissons pas de continuer en ceste requeste, Seigneur, establi moy, et me conferme. Car quand nous aurons bien regardé à nos foiblesses, nous trouverons qu'il faudra bien peu de chose pour nous esbranler, si nous ne sommes soustenus de la main de Dieu, et de sa vertu. Et puis regardons aux assauts de Satan combien ils sont rudes, quelle violence il a contre nous: et pourrions-nous subsister, sinon que nous fussions iournellement fortifiez? Ceux donc qui auront conceu une vraye esperance en la parole de Dieu, qu'ils sachent qu'ils sont encores au milieu du chemin, et qu'il est besoin de marcher tousiours plus avant iusqu'à ce qu'ils soyent parvenus à leur but. Ce qui ne sera iamais, iusques à ce qu'ils ayent despouillé ceste chair, et qu'ils soyent sortis de la vie presente. Or d'autant que nous ne pouvons pas nous advancer de nous mesmes, ne renforcer nos vertus, sinon d'autant que Dieu nous aide, que nous le prions à l'exemple de David, qu'il nous conferme en sa parole.

Et puis il adiouste, *Qu'à lors il vivra, Et ne me confon point,* dit-il, *de mon atente.* Quand il dit, Qu'il vivra, c'est pour monstrer que tout nostre bien git en ce que nous soyons bien confermez et resolus en la parole de Dieu: quand cela y sera, ne craignons plus rien. Il est vray que nous ne laisserons pas d'estre suiets à beaucoup de miseres et d'afflictions, comme il faut que ceste vie soit pleine de combats et de beaucoup de fascheries et molestes. Nous avons donc à batailler vivant en ce monde. Et ainsi, nous sentirons beaucoup de povretez, mais cependant si ne laisserons-nous pas

de vivre, quand nous serons bien fondez en la parole de Dieu: c'est à dire, nostre salut nous sera certain au milieu de toutes les afflictions qui nous pourroyent advenir. Et ainsi nous aurons dequoy nous contenter. Car sous le mot de Vivre, David a comprins tout ce qui concerne le bien et la felicité des hommes. Il dit donc, Seigneur, combien que ie seray tenu comme miserable, et de fait que i'auray à endurer beaucoup de molestes qui me seront fascheuses: tant y a que i'auray vraye vie et salut, moyenant que ie soye ainsi establi en ta parole. Or il adiouste encores, Ne me confon point de mon attente. En quoy il ne veut point signifier que Dieu souffre iamais que les siens soyent frustrez quand ils auront esperé en lui: mais tant y a que nous le devons ainsi requerir à cause de nostre infirmité. Car combien que nous esperions en Dieu, si est-ce que nous y allons froidement, et que la foy qui est en nous se trouvera tousiours par trop maigre et debile. Bref, nous aurons nostre coeur si serré, qu'à grand peine, quant à nous, les graces de Dieu y pourront elles decouler goutte à goutte. Vray est que Dieu de son costé respand sur nous ses graces en abondance: mais nous n'en sommes point capables pour les recevoir. Parquoy, nous ne sommes pas dignes de sentir son secours au besoin. Que seroit-ce donc s'il ne surmontoit nostre esperance, pour subvenir à ce qui y defaut? Et puis, nous savons que le diable nous auroit incontinent renversé tout ce que nous avons d'esperance, n'estoit qu'elle fust bien gardee, voire d'une vertu celeste, comme aussi sainct Pierre en parle. Car quand il est question de la Foy, il ne dit point que les hommes en sont les gardiens. Si ainsi estoit, elle leur seroit bien tost ravie. Mais c'est un thresor qui est gardé par la main de Dieu, et par sa vertu, laquelle est invincible. Et voila pourquoy aussi nostre Seigneur Iesus Christ au 10. chap. de S. Ieau, pour nous bien consoler, dit Que le pere qui nous a en sa main, et par lequel nous lui sommes commis en garde, est plus puissant que tous, et plus grand. Selon donc que nous savons que la puissance de Dieu est infinie, il faut aussi que nous soyons asseurez de nostre salut. C'est pourquoy nous avons à demander à Dieu comme David, que nous ne soyons point frustrez de nostre attente.

Or, en somme, quand nous faisons telles requestes, c'est afin que les promesses de Dieu nous soyent tant plus certaines et tant mieux ratifiees. Voila Dieu qui nous dit, Ne craignez point quand vous aurez esperance en moy, que ie vous trompe ny abuse, ny que vous-vous trouviez destituez de mon aide: soyez asseurez que ma main sera tousiours estendue sur vous, pour vous secourir. Nous avons ceste promesse qui ne nous peut faillir. Or il est besoin qu'elle soit ratifiee et seellee en nos coeurs. Et comment? Par prieres et oraisons, que nous demandions à Dieu qu'il accomplisse ce qu'il nous a dit. Ce qui nous sera comme un seau imprimé là dedans, afin que nous ayons une telle certitude qu'il est requis: et puis apres Dieu monstre par effect que ce n'est point en vain qu'il a parlé à nous. Voila, di-ie, ce qu'il nous faut noter de l'accord qui est entre les promesses de Dieu, et les oraisons que nous lui faisons, en lui demandant qu'il nous face sentir par experience qu'il est loyal et fidele en tout ce qu'il dit.

Or David adiouste quant et quant, *Soustien-moy, et ie seray sauvé, et ie mediteray en tes statuts.* Or le mot dont il use, signifie quelques fois Mediter, quelque fois Parler: pour ceste cause on le peut prendre, Ie reciteray tes statuts. Mais le sens le plus propre est: Ie mediteray tes status, et y prendray plaisir. Au lieu qu'auparavant il avoit dit, Seigneur establi moy, ou Appuye moy en ta parole: ici il dit, Soustien moy. Or ce n'est point une simple oraison qu'il fait ici, mais ayant parlé de la parole de Dieu, il parle de la vertu laquelle il demonstre envers ses fideles. Il est vray que quand il semblera que nous n'ayons point un pied de terre pour nous tenir, qu'il n'y aura que mer au dessous, quand il n'y aura que tenebres au dessus, que nous serons là comme aux abysmes, quand nous serons accablez: encores faut-il que nous soyons appuyez en la parole de Dieu. Mais quand nous aurons esté ainsi exercez en esperance, et que nous aurons fait cest honneur à Dieu de le tenir pour loyal et fidele, combien que nous n'appercevions nul secours de lui: il adioustera une grace seconde, c'est assavoir, que il nous tendra la main, nous serons relevez par sa vertu, nous serons soustenus de lui: il nous gardera en toute nostre vie. Voila donc ce que David a entendu, apres avoir demandé que Dieu l'appuyast en sa parole. Il dit, Soustien moy, ouy de ta main, et par ta vertu. Ainsi donc, apprenons de recourir à Dieu, quand nous voudrons avoir une bonne seurté: car sans cela, comme i'ay desia dit, nous pourrons bien pour un temps nous asseurer: et nous semblera que nul mal ne nous puisse advenir: mais quand nous aurons eu ceste folle persuasion, de dire, Paix et asseurance, il faudra que la ruine vienne soudain sur nous et que nous demourions là confus. En attendant que Dieu apparoisse en effect, apprenons de cercher toute nostre asseurance en sa parole, de cheminer en ses commandemens, d'y prendre tout nostre plaisir, et d'y appliquer toute nostre estude. En somme, David declaire en ce passage, que quand Dieu nous aura fait quelque bien, que nous aurons experimenté sa misericorde, son amour paternelle: que c'est pour nous confermer de plus en plus en

sa parole, que tous nos sens soyent là attachez: que nous apprenions de reietter toutes vanitez, qui nous empeschent et occupent nos esprits en ces affections vollages, dont nous sommes transportez çà et là. Que nous en soyons donc retirez, pour estre enflammez en un tel zele comme David, de mediter les commandemens de Dieu, et d'y prendre tout nostre plaisir.

Or il s'ensuit, *Tu as foulé tous ceux qui se destournent de tes statuts: car leur cautele n'est que vanité.* Ici David considere les iugemens de Dieu qu'il a fait sur les meschans: non pas que nous les puissions tousiours appercevoir. Car au contraire, les meschans auront la vogue, ils feront leurs triomphes qu'il semblera qu'il n'y ait rien à redire qu'ils ne soyent les plus heureux du monde. On verra donc, pour un temps, les choses aller ainsi au rebours: mais apres que Dieu aura attendu en longue patience, ceux qui auront abusé de sa benignité, il faudra qu'il les amene à leur fin. Et ainsi, regardons de n'estre point si hebetez, que de fuir la memoire des iugemens de Dieu: mais que par iceux nous soyons instruits, à l'exemple de David, de cheminer en sa crainte, et aimer ses commandemens. Or il dit en premier lieu, Tu as foulé au pied les meschans, et ceux qui se destournent de tes commandemens: car leur cautele n'est que vanité, dit-il. Il adiouste une raison, que nous devons bien poiser: car qui est cause que les meschans n'escoutent point Dieu, et qu'ils se desbordent contre lui sans aucune mesure? Que si aucune fois Dieu les sollicite à repentance, par admonitions de sa parole, qu'ils ne font que s'en moquer et rire? qu'on y voit une telle impudence, que c'est pitié? Qui est la cause de cela? Pource que les meschans ont leur coeur entortillé en leur arriere-boutique, qu'il leur semble qu'ils tromperont Dieu, qu'ils pourront bien eschapper de sa main par leurs subterfuges et astuces: et que s'ils ont eu un front d'airain, pour couvrir leur vilainie devant les hommes, qu'il leur sera aussi facile de reietter les punitions de Dieu. Voila comme les meschans se font accroire en leurs cauteles, qu'ils viendront bien à bout de tout ce qu'ils doivent craindre. Et c'est pourquoy aussi le Prophete Isaye dit, qu'ils se cavent des cachettes en terre qu'il leur semble quand ils se fermeront les yeux qu'on ne verra plus goutte à leurs pechez, que Dieu ne les trouvera point. Malheur sur vous, dit-il, qui cavez ainsi des fosses profondes. Or en ce passage David dit, que toute la cautele des meschans n'est que vanité. Ils auront beau se cacher en leurs hypocrisies, et couvrir leurs astuces et finesses: tout cela ne sera que vanité: il seront prins au trebuschet, comme il est dit en l'autre passage, voire afin de les tenir là serrez en toutes leurs astuces.

Sur cela il dit, *que Dieu les a fait escouler comme l'escume, et pourtant qu'il a aimé ses commandemens.* Ici David nous declaire en somme, par son exemple quand Dieu punit les meschans, qu'il met la main dessus, tellement que nous pouvons appercevoir qu'il se declaire leur iuge, que par cela nous devons estre tant plus incitez à aimer ses commandemens, pour nous y renger, appliquant là tout nostre desir et affection. Voila donc comme les iugemens, et les corrections que Dieu envoye sur les meschans nous doivent profiter. Et c'est aussi pourquoy sainct Paul en exhortant les fideles à cheminer sainctement et s'abstenir de toutes pollutions, Gardez vous, dit-il, qu'on ne vous seduise par vaines paroles: car pour telles choses l'ire de Dieu vient sur les contempteurs de sa doctrine qui lui sont rebelles. Or il est vray, que devant que Dieu ait fait telles executions, desia nous devons estre enseignez de cheminer en sa crainte. Mais quand Dieu nous monstre à l'oeil comme il besongne, c'est bien raison que nous soyons tant plus attentifs à ses iugemens. Et voila pourquoy le Prophete Isaye dit, que quand Dieu execute ses iugemens, les habitans de la terre apprenent que c'est de iustice. Au reste, regardons combien nous sommes tardifs à venir à Dieu, qu'il faut qu'il nous y attire comme par force. Si tost qu'il nous a fait signe du doigt, ne devrions-nous pas courir? Si tost qu'il a ouvert sa bouche sacree pour nous instruire et nous monstrer le chemin de salut, devrions-nous estre lasches, pour differer du iour au lendemain? Mais quoy? voila quelle est la perversité des hommes, et non seulement des plus desbauchez: car mesme les plus saincts et les plus parfaicts sont entachez de ce vice. Voici David qui proteste, qu'il a eu besoin d'estre aiguilloné comme un asne: voire David qui estoit des plus avancez, selon la mesure de grace qu'il avoit receuë. S'il a donc fallu, pour l'imperfection qui estoit en lui de residu, qu'il ait esté aiguillonné, et que sa chair fust piquee comme un asne: ie vous prie que sera-ce de nous, qui n'avons pas à grand peine receu une goutte de l'Esprit de Dieu, au prix et en comparaison de ce sainct homme-la? Et ainsi, advisons tant mieux de nous reveiller toutes fois et quantes que Dieu nous monstre quelque signe qu'il est iuge, qu'il appele à conte les mechans: que pour le moins alors nous soyons incitez de recourir à lui, et d'aimer sa parole.

Or cependant, pour conclusion, David adiouste, *Toute ma chair a frissonné pour la crainte de toy, et ay eu frayeur à cause de tes commandemens:* c'est à dire, Ie les ay redoutez. Ici David met deux choses qui semblent estre incompatibles de prime face: car on pourroit dire que ceste frayeur de laquelle il parle, ne se peut pas accorder avec la

crainte des commandemens de Dieu: mais si est-ce que il y a une bonne melodie de l'un à l'autre. Et pourquoy? Comme les infideles en craignant Dieu sont esperdus et tellement abbatus, qu'ils ne peuvent avoir le courage d'approcher de lui: aussi, à l'opposite, il y a une crainte liberale en ceux qui sont gouvernez par l'Esprit de Dieu, qui emporte reverence à sa parole, pour les faire trembler devant icelle. Car par ces iugemens-ci, David entend, non pas les punitions que Dieu fait, mais maintenant il traitte comme en tout le Pseaume, ou des statuts, ou des ordonnances qui sont pour reigler la vie: comme aussi le Prophete Isaye dit, que les fideles tremblent quand Dieu parle: qu'ils conçoivent sa maiesté incomprehensible en sa parole, et sur cela ils sont abbatus en humilité: mais tant y a, qu'ils ne laissent point pourtant de prendre courage de venir à Dieu, cognoissans qu'il leur veut estre pere propice, et qu'il ne demande que de les recevoir. Ceste crainte donc d'humilité, peut bien estre coniointe avec l'amour de Dieu, elle peut estre accordante avec la foy, avec un goust que nous prendrons en la parole de Dieu, pour nous y addonner. Mais la crainte qui n'est que pour estonner les meschans, qui seulement sentent un enfer en leur conscience, et cependant ne goustent rien de la grace de Dieu: ceste crainte-la ne sert que de fermer la porte à ces povres malheureux, de toute esperance de salut. Or David parlant de la crainte de la parole de Dieu, nous conduit bien plus outre: car il nous veut monstrer comme Dieu est tousiours nostre Pere Sauveur, et qu'il nous mene à lui franchement, comme desia il l'a declairé. Suivant ceste sainte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous faire sentir la douceur de sa parole, comme son serviteur David en a esté rassasié: afin que nous y prenions un appetit si ardant, que ce soit pour nous faire oublier toutes les cupiditez de ce monde, qui nous tiennent par trop enveloppez: et que nous retranchions toutes superfluitez de nostre chair: afin de nous dedier en toute sainctetê à nostre Dieu, de nous confermer de plus en plus en son service. Et qu'estans une fois introduits par lui au chemin de salut, cependant que nous aurons à cheminer en ce monde, d'autant que nous sommes environnez de tant de dangers, qu'il ait tousiours la main estendue sur nous, pour nous garder et nous tenir en sa protection iusques en la fin. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

SEZIEME SERMON.

Du Dimanche 7. iour de May, 1553.

Sezieme Huictain.

AIN.

I'ay exercé iugement et iustice, pourtant ne m'abandonne à ceux qui me font oppression. Que ton serviteur prenne plaisir au bien, et que les orgueilleux ne me facent oppression. Mes yeux ont defailli apres ton salut, et apres la parole de ta iustice. Use envers ton serviteur de ta benignité, et m'enseigne tes ordonnances. Ie suis ton serviteur, donne moy donc intelligence, afin que ie cognoisse tes tesmoignages. Il est temps que tu besongnes, Seigneur: car ils ont dissipé ta Loy. A ceste cause i'aime tes commandemens, plus qu'or et ioyaux. Pour ceste cause aussi i'ay estimé droits tous les mandemens de toutes choses: mais i'ay en haine toute voye mensongiere.

L'escriture saincte nous admonneste souvent, que si nous voulons estre secourus de Dieu contre nos ennemis, nous devons cheminer en rondeur et integrité: car si nous ressemblons aux meschans taschans de leur rendre la pareille quand ils nous auront fait quelque tort, c'est en vain que nous esperons que Dieu se mette de nostre costé, ne qu'il nous favorise: mais il faut qu'il soit iuge de toutes les deux parties, quand elles tirent ainsi à mal. Voulons nous-donc avoir Dieu pour nostre garent? Esperons-nous qu'il ait pitié de nous quand on nous moleste, et qu'on nous fait quelque tort ou violence? que nostre conscience soit pure devant lui, d'autant que nous savons que il s'attribue ce titre, de maintenir ceux qui sont iniustement oppressez, qui sont povres et affligez. Or si nous avons les coeurs felons pour nous efforcer de mal

faire, comment Dieu nous tendra-il la main pour nous aider? Car il faudroit qu'il se conioignit à une mauvaise cause: ce qui est impossible, et du tout repugnant à sa nature.

Voila pourquoy il est dit en ce passage, Seigneur, *i'ay fait iustice et iugement: tu ne me livreras pas à ceux qui m'oppressent.* David fait ici une requeste à Dieu, de n'estre point livré entre les mains de ses ennemis qui cerchoyent à le ruiner. Or pour obtenir ce qu'il demande, il fait ceste protestation, Qu'il a cheminé droitement devant Dieu, voire, et avec ceux qui taschoyent de lui nuire. Au reste, ces deux mots de Iustice et de Iugement quand ils sont conioints ensemble, emportent autant comme de ne faire tort à nul: mais proceder en equité, et à la bonne foy (comme on dit), maintenir toute bonne cause, ne souffrir point que mal se face. Ce n'est point assez qu'un chacun de nous s'abstienne de faire dommage à son prochain, ne de le grever. Ce n'est point assez aussi que nous taschions de nous acquiter de nostre devoir: mais quand nous verrons quelqu'un qui sera foulé iniquement, que nous verrons une bonne cause qui sera comme mise bas, il nous faut opposer à telle poursuite meschante, et iniure: il faut que nous soyons là comme soustenans le parti de Dieu. Lequel comme il a toute equité en recommandation, aussi veut il que elle soit maintenue de nous, en tant que nous sommes ses enfans. Nous voyons donc quelle est en somme la protestation que fait ici Dvid, c'est, que non seulement il s'est abstenu de nuire à ses prochains, et a tasché de rendre à chacun ce qui lui appartenoit: mais outreplus, il s'est opposé à toutes les violences et extorsions que on faisoit: qu'il n'a point permis qu'on pressast les innoncens, ne qu'ils fussent exposez en proye, qu'il a mis peine de les secourir entant qu'en lui a esté. Quand nous pourrons faire une telle protestation en verité, ne doutons point que Dieu ne nous tende la main: que si les hommes taschent à nous faire quelque moleste, et que mesmes nous soyons comme en dangier d'estre en leurs mains: ne doutons point que Dieu n'ait pitié de nous, et qu'il ne nous aide. Car ceste priere ici n'a point esté faite de David à la vollee: elle lui a esté mise en la bouche par le S. Esprit, afin de nous enseigner que nous cheminions (comme il a fait) en telle integrité et rondeur. Et sur ce, si les hommes s'eslevent contre nous, qu'ils usent d'outrages et de malice: que nous ayons nostre recours à Dieu, et que nous soyons asseurez de l'avoir pour nostre garent. Or par cela nous voyons bien que David n'a point ici allegué ses merites à Dieu, comme s'il disoit, Seigneur, ie suis bien digne que tu me gardes contre les meschans, d'autant que i'ay fait iustice et droiture. David ne tend pas à cela. Mais il regarde (comme i'ay desia dit) à la bonté de Dieu et à ses promesses qui sont contenues en la Loy, lesquelles estoyent imprimees en son coeur: c'est assavoir, que Dieu soustiendra ceux qui sont iniquement foulez, qu'il sera tousiours pour secourir ceux ausquels on fait outrage et iniure, pource que de leur costé ils ont mis peine de avoir paix avec tout le monde: qu'ils n'ont point donné occasion qu'on les fasche ne qu'on les tormente, et que neantmoins les meschans s'eslevent à l'encontre d'eux. Voila le regard qu'a eu David.

Or il adiouste, *Seigneur, fay que ton serf prenne plaisir au bien, et que les orgueilleux ne me facent point d'outrage.* Le mot dont use ici David, signifie quelquesfois Fiancer, qu'on dit en ce pays: c'est, Pleiger et cautionner. Et il y en a d'aucuns qui l'exposent ainsi: mais le vray sens et le plus naturel est cestui-ci, que David prie qu'il soit comme approprié au bien, et qu'il s'y delecte. En quoy nous voyons que c'est un oeuvre de Dieu, et une grace procedante de lui, quand nous desirons estre adonnez au bien, en sorte qu'il nous soit amiable, et que nous y prenions goust. Car il est bien certain, que les hommes, cependant qu'ils suivront leur inclination propre de leur chair, qu'ils hayront le bien, et aimeront le mal: quand on leur parlera de Dieu, ce leur sera autant de melancolie et tristesse comme on le voit. Ainsi donc, il faut que Dieu nous change et qu'il nous reforme, ou autrement iamais nous ne pourrons venir à ceste affection ici, que nous prenions plaisir au bien, et que nous l'aimions. Or David n'a pas esté un hypocrite, qui ait fait semblant de requerir Dieu d'une chose laquelle fust en sa main: mais il a cogneu que c'est des hommes, qu'il lui estoit impossible de venir à bout de ce qu'il demande, sinon qu'il lui fust donné d'enhaut. Voila, en somme, ce que nous avons ici à retenir.

Or quand il adiouste, que les meschans (ou les orgueilleux) ne lui facent point outrage, il monstre que quand nous serons ainsi adonnez au bien, qu'il nous faut esperer la protection de Dieu, suivant ce que i'ay desia dit. Notons aussi que David en ce verset, conferme le propos qui a esté desia exposé. Il avoit desia bien protesté, Seigneur, i'ay fait iustice et iugement: neantmoins il ne laisse pas encores de requerir Dieu qu'il lui donne un tel courage. Et comment? C'est, qu'il lui augmente, et qu'il lui face grace d'y persister iusques en la fin. Nous voyons donc, quand nous aurions esté les mieux attentifs du monde à suivre droiture et equité: si faut-il que nous sachions qu'il y a encores à redire en nous, que nous n'avons point (à beaucoup pres) une telle perfection comme elle est requise. Parquoy il ne reste sinon de requerir cest accomplissement de graces qu'a ici demandé

David: et que nous disions, Seigneur, il nous est besoin de croistre en tes graces, donne-nous de venir à l'accomplissement d'icelles. Seigneur, nous avons gardé integrité comme tu nous en as donné le pouvoir: mais nous recourons à tes promesses, afin que tu nous faces persister en bien. Voila, di-ie, comme nous devons demander à Dieu ce que desia il nous a donné, et ce que nous avons receu de lui: c'est, qu'il le conserve et l'augmente, selon que nous sommes bien loin de telle perfection qu'il seroit bien requis: tellement que iamais nous ne declinions du bien, comme nous ferions s'il nous avoit lasché la main. Voila à quoy tend ceste requeste qui est icy couchee.

Or il nous faut revenir à ce propos, c'est assavoir, que David reitere ici, que ceux qui ont eu une telle rondeur, et qui auront aimé le bien, seront sous la main et sous la sauvegarde de Dieu, pour ne iamais estre livrez en la puissance de leurs ennemis, en sorte que les orgueilleux ne leur pourront pas faire l'outrage qu'ils auront pretendu. Non pas qu'ils ne soyent assailliz, et que les meschans ne machinent beaucoup de choses contre eux: mais tant y a, que Dieu sera leur bouclier, et seront defendus par sa vertu. Et notamment il dit, *Les orgueilleux.* Pource que ceux qui nous sont ennemis, et qui nous font la guerre, ont une licence desbridee, qu'il leur semble qu'il n'y a ne Dieu ne creature qui les puisse empescher, qu'ils ne viennent à bout de faire tout ce qu'ils voudront. Puis qu'ainsi est donc, que nous avons à faire à telles gens qui sont pleins d'audace et de fierté, lesquels s'eslevent à l'encontre de toute verité, qu'il n'y a ne crainte de Dieu ni honnesteté qui les empesche qu'ils ne se ruent à tors et à travers, comme on dit: pour ceste cause David dit, Seigneur, que les orgueilleux ne me facent point d'outrage. Et ainsi, toutes fois et quantes que nous verrons ceste audace aux hommes de s'eslever, les voyant escumer leurs furies contre nous, que nous recourions à Dieu, et que nous le prions qu'il mette la main au devant, pour reprimer une telle arrogance. Cela fait, combien que les hommes de leur costé facent de tels efforts, neantmoins qu'ils n'en pensent pas venir à bout: car ils seront retenus de Dieu comme en bride courte. Or si ceste requeste a iamais esté de saison, elle l'est auiourd'hui. Car nous voyons combien il y a d'ennemis de Dieu bandez contre l'Evangile: nous voyons quelle est la malice et obstination par tout le monde. Et ainsi, il ne se peut faire, quand un homme cheminera fidelement en la crainte de Dieu, qu'il ne soit assailli et molesté de toutes parts. Voyans donc que les hommes sont si furieux à nous faire outrage, d'autant plus devons-nous avoir le soin de faire ceste requeste à Dieu avec David, voire en telle confiance, que nous ne doutions pas que quand il nous aura en sa protection, il sera suffisant pour nous maintenir.

Or il s'ensuit, *Mes yeux ont defailli apres ton salut, et apres la parole de ta iustice.* Nous n'insisterons pas beaucoup sur ceste sentence, pource que desia elle a esté exposee par ci devant. David seulement proteste qu'il a attendu son secours de Dieu tel qu'il demande. Et c'est pour monstrer qu'il ne prie point en feintise, mais en foy. Et nous devons bien noter cela: car il nous semble que c'est assez d'avoir bien parlé quand nous prions et d'avoir bien couché nos mots mais quand nous parlerons ainsi haut et à pleine bouche, et que cependant nostre coeur sera vuide ou qu'il sera enserré: vuide de toute fiance, et serré, que nous n'aurons iamais attendu aucun secours de Dieu: voila pourquoy toutes nos oraisons sont inutiles, et à bon droit. Et ainsi, quand nous voudrons prier Dieu qu'il prenne nostre cause en main pour nous secourir, que nous ayons ce que David nous monstre en ce passage par son exemple: assavoir, d'attendre le salut et la delivrance de Dieu. Voire, et notons bien ce qu'il dit, Apres la parole de ta iustice: car par cela il nous signifie, où c'est que nous devons regarder et ietter nos yeux, quand nous voulons nous bien inciter à une telle esperance: c'est assavoir, aux promesses que Dieu nous a donnees: que si nous n'avons cela, ce ne sera plus esperer, mais ce sera une vaine imagination que nous avons forgee: car esperer en Dieu, est d'estre fondez en sa promesse. Que si un homme imagine ce que bon lui semblera, et puis, qu'il s'arreste là, il n'espere pas en Dieu, mais en soy.

Ainsi donc, notons que pour attendre secours de Dieu, il faut que nous ayons tesmoignage de sa volonté, que nous soyons certains qu'il nous aime, et qu'en nous aimant il ne nous veut point defaillir au besoin. Et comment aurons-nous telle certitude? ce sera par le moyen seul de sa parole. Or pource que les hommes sont si difficiles à se reposer en Dieu, et qu'ils ne se peuvent contenter de ses promesses, David adiouste ces promesses-la estre iustes, Apres la parole de ta iustice, dit-il. Ce n'est point en vain qu'il intitule ainsi la parole de Dieu. Pourquoy? car il estime quand il aura seulement le mot, que ce lui doit estre assez. Et pourquoy? d'autant que Dieu ne nous fait point des promesses liberales à la façon des hommes, pour nous frustrer. Ses paroles donc sont iustes. Et, comme il est dit en l'autre passage, elles sont examinees comme l'argent, quand il aura passé par le feu, qu'il sera espuré sept fois en la fournaise. Ainsi en est-il de toutes les promesses de Dieu, qu'elles nous doivent estre bien certifiees, d'autant qu'il est fidele et loyal, et qu'il n'y a que iustice et verité en tout ce qu'il dit. Or David passe encores plus outre: car il ne parle

point d'une simple affection: mais il dit que ses yeux ont defailli: comme s'il disoit qu'il s'est ainsi resolu, non sans grand peine et difficulté. Par cela il nous monstre, que sa foy a esté tellement exercee, qu'il ne savoit que devenir, qu'il avoit de grans combats et bien rudes, qu'il se trouvoit en merveilleuses angoisses, comme un homme qui seroit demi mort: et neantmoins qu'il s'est muni parmi telles difficultez de cest espoir qu'il avoit en Dieu. Voila qu'emporte le mot donc il use, Que ses yeux sont defaillis apres le salut, et le secours qu'il attendoit de Dieu. Voulons-nous donc maintenant avoir une droite esperance, et que Dieu approuve? Que nous n'esperions pas seulement quand nous serons en repos, n'estans abbatus de nulles tentations: mais quand nous serons en angoisses extremes, que nous ne saurons plus que devenir, que nous ne verrons que la mort devant nous, et de tous costez: sur cela, di-ie, demourons tousiours fermes, esperans que Dieu sera nostre Sauveur, puis qu'il nous l'a promis. Voila comme nous pourrons faire ceste protestation que fait ici David.

Or il adiouste, *Seigneur besongne selon ta misericorde avec ton serviteur, et enseigne moy tes statuts.* Ici il semble bien que David face deux requestes, mais elles ne tendent qu'à une. Car en la premiere partie de ce verset, il monstre comme il demande, et comme il espere d'estre exaucé, c'est assavoir par la pure misericorde de Dieu. Comme s'il disoit, Seigneur, enseigne moy tes statuts: et que tu me les enseignes, non pas que i'en soye digne, mais puis que tu es pitoyable, que tu cognois ma necessité, et que tu as promis d'aider à ceux qui t'invoqueront. Seigneur donc fay avec ton serviteur selon ta misericorde, afin que tu me enseignes. Par cela voyons-nous ce que i'ay desia touché: assavoir que ce verset ici ne contient point deux requestes, mais une seule. Tant y a neantmoins, que David s'expose, en declairant que quand il vient à Dieu pour le prier d'estre enseigné de lui, que ce n'est pas qu'il presume de ses merites, ce n'est pas qu'il se vante d'avoir rien desservi. Quoy donc? c'est qu'il s'attend et se fie à la pure misericorde de Dieu. Et de fait, c'est une chose par trop precieuse que celle que demande ici David, d'estre enseigné aux status de Dieu, pour dire qu'elle depende de nos merites, ne de la dignite qui pourra estre en nous. Il est question de savoir le chemin de la vie eternelle, et en quoy elle gist. Il faut bien donc que Dieu face cela, d'autant qu'il est pitoyable: qu'il use de sa bonté envers nous, et qu'il ne regarde sinon à soy, d'autant qu'il est bon, et qu'il lui plaist de besongner ainsi avec les siens. Or combien que il soit ici parlé de chose excellente, si est-ce que en toutes les requestes que nous faisons, et fussent elles les moindres du monde, qu'il faut que nous ayons tousiours ce mesme fondement, voire pour nous y appuyer, c'est la misericorde de Dieu. Quand nous demanderons seulement une goutte d'eau ou un morceau de pain, ne pensons point de rien obtenir d'autant que nous l'ayons desservi, comme si Dieu nous payoit un salaire: mais que sa misericorde aille tousiours devant, comme c'est la cause pourquoy nous recevons tant de biens de sa main, et sur tout que nous sommes enseignez en ses status.

Or il sensuit, *Ie suis ton serviteur, donne moy intelligence et ie cognoistray tes tesmoignages.* C'est une exposition plus ample de ce verset prochain: il avoit dit, Seigneur use envers moy de ta misericorde: il dit maintenant, Ie suis ton serviteur. Et comment cela? Il semble qu'il y ait quelque diversité entre ces deux mots. Car David en se disant Serviteur de Dieu, ne met il point en avant ses services qu'il luy a faits. Or notons qu'en premier lieu, ce n'est pas pour dire qu'il se soit advancé-là, ne qu'il ait esté tant habile homme d'acquerir ceste dignité ou qu'il ait merité de estre preferé aux autres: il n'entend pas que cest honneur lui appartienne de droict. Quoy donc? c'est autant comme s'il disoit, Seigneur ie suis à toy. Or ce que nous sommes à Dieu, est-ce de nostre industrie? nous sommes-nous acquis cest estat-la ou degré? helas il s'en faut beaucoup: car cela nous vient de don gratuit. Du temps que nous estions esclaves de Satan Dieu nous a prins à soy, pour estre de sa maison et du nombre des siens. Ce donc que nous sommes siens, n'est pas que nous l'ayons desservi, mais d'autant qu'il lui a pleu de nous y appeler par sa bonté gratuite. Et de fait, quand un homme sera au service de quelque grand seigneur, s'il a esté de basse condition auparavant, il ne dira point qu'il ait merité le service de ce maistre-la, ne qu'il s'y soit mis. Il dira, Vous m'avez receu de vostre grace, vous m'avez fait de l'honneur qui ne m'appartenoit point. Nous parlerons ainsi à des vers de terre. Voila Dieu qui ne cesse de nous bien-faire: et sur cela nous serons si outrecuidez, de nous vouloir attribuer ie ne say quoy, comme s'il y avoit rien du nostre. Et ie vous prie, où est-ce aller? Qui plus est, regardons un peu quel service Dieu peut tirer ni arracher de nous. Quand il nous laissera tels que nous sommes, à quoy est-ce qu'il nous employera, et que nous le pourrons servir? Nous sommes du tout adonnez à mal: voila toute nostre habilité. D'un seul bien, nous ne pouvons pas y penser: comment l'executerons-nous? secondement, David n'entend pas qu'estant appelé au service de Dieu, il s'en soit acquité: car il se sentoit trop redevable pour ce faire. Et ainsi, quant à ce passage, ne pensons point qu'il se soit voulu vanter d'aucuns

services qu'il ait faits à Dieu: mais c'est autant comme s'il disoit, Seigneur, tu m'as fait la grace que ie suis du nombre des tiens, et tu m'y as receu par ta bonté. Ainsi donc, que tu continues d'adiouster grace sur grace, comme tu as accoustumé d'en faire.

Venons maintenant à sa requeste. Il dit, *Donne-moy intelligence, et ie cognoistray tes commandemens.* Desia nous avons touché qu'il expose ce qu'il avoit dit n'agueres. Car en ces mots il signifie que nous serons tousiours comme bestes, iusques à ce que Dieu nous ait ouvert l'esprit des choses humaines. Et bien, encores selon nostre naturel nous les apprendrons. Il est vray que ce sera selon la mesure que Dieu nous en donnera: mais cela se fait comme d'une façon naturelle. Au reste, quand il est question des secrets de la vie celeste, quand il est question de ceste sagesse laquelle Dieu nous monstre en sa parole: là il faut que tous les hommes confessent que tous leurs sens defaillent, que toute leur raison est ensevelie. Que reste-il donc? Venons à ce remede qui nous est ici donné par David, assavoir, que nous demandions à Dieu intelligence, pour estre et devenir bien entendus. Car sans cela, il faut que nous soyons et demeurions tousiours en nostre bestise. Et ceste priere respond et est bien consonante à celle que nous avons veu au verset prochain, comme desia il en a esté touché.

Or il adiouste puis apres, *Il est temps de besongner, o Seigneur: ils ont dissipé ta Loy.* Ici David fait une requeste contre les contempteurs de Dieu, et les trangresseurs de sa Loy: disant qu'il est temps que le Seigneur besongne, puis qu'il voit que sa Loy est ainsi dissipee, qu'on n'en tient conte. Il est vray que David eust bien desiré la conversion de tous, et quant et quant leur salut. Et n'y a nulle doute qu'il n'ait aussi prié Dieu de bonne affection, qu'il lui pleust reduire à repentance ceux qu'il voyoit estre desbauchez: mais cependant, si n'a il pas laissé d'avoir ce zele que nous voyons en ce passage: c'est que Dieu executast son iugement sur les obstinez, sur ceux qui estoyent du tout incorrigibles. Et voila aussi comme il nous faut moderer nos affections, que quand nous verrons les hommes aller mal, nous ayons pitié d'eux: si nous les voyons desbauchez, si nous les voyons estre en train de perdition, que nous taschions de les ramener au droit chemin, que nous procurions leur salut entant qu'en nous sera, et que nous le demandions. Avons-nous eu telle affection? lors nous ne laisserons pas de prier Dieu qu'il estende sa main sur ses ennemis, lesquels il cognoit estre du tout desesperez. Il est vray qu'il n'est pas à nous de les condamner: car plustost, comme i'ay dit, nous devons avoir effection de charité à tous, et devons requerir à Dieu qu'il les sauve: mais d'autant qu'il y en a beaucoup qui sont du tout incorrigibles, il nous faut prier Dieu, qu'il se monstre Iuge de ceux qu'il cognoit tels. Et pourquoy? c'est pource que ceux-la desbauchent les simples, qu'ils leur sont en scandale, qu'ils font aussi que la parole de Dieu est en mespris, et sont cause qu'il y ait une licence de tout mal. Quand donc nous voyons le Nom de Dieu estre ainsi blasphemé, qu'on ne tient conte de sa parole, que toute doctrine est renversee, il est question de prier Dieu qu'il y mette remede. Il est temps, dit-il, que Dieu besongne: car ils ont dissipé ta Loy, Seigneur. Il parle ici en tierce personne: et puis, il s'adresse à Dieu. Et pourquoy cela? Combien que cest ordre ne sera point tousiours observé, que celui qui fait sa priere à Dieu continue en une mesme personne: si est-ce qu'en ce passage il semble que David ait voulu parler de plus grande vehemence, quand il dit, Que le Seigneur besongne. Comme s'il disoit, quel est l'office de Dieu. S'il eust dit simplement, Il est temps, Seigneur, que tu regardes, car ta Loy est dissipee: cela n'eust point eu telle vehemence, comme quand il dit, Il est temps que le Seigneur besongne: car il declaire quel est l'office de Dieu, assavoir, d'estre le Iuge du monde: et le prie qu'il desploye sa iustice, en punissant les offenses et les enormitez qui se commettent ici bas: apres qu'il les aura souffert longtemps, qu'il y pourvoye, et punisse ceux qui auront esté ainsi obstinez, et endurcis contre lui.

Or par cela nous sommes admonnestez, quand nous voyons que la Loy de Dieu est comme mise bas, que sa doctrine est en opprobre aux hommes, et toute droiture dissipee, en sorte qu'il n'y aura que confusion partout: qu'alors il nous faut prier Dieu tant plus ardamment, qu'on cognoisse qu'il face son office. Si ceci a iamais esté necessaire, il l'est à present. Car regardons l'estat du monde: ie vous prie quelle dissipation y a-il de la Loy de Dieu? N'est on pas venu iusqu'à l'extremité, de mespriser toute doctrine de salut? quand Dieu parle auiourdhui, comment est-ce qu'on l'escoute? avec quelle reverence? Voici, il a fait une grace singuliere à nostre temps, quand sa parole a esté publiee derechef. Or regardons l'ingratitude des hommes. On laisse couler tout cela, qu'on n'estimera point la maiesté de la parole de Dieu non plus qu'une peleure d'oignon, comme on dit. Voila où les hommes en sont venus, qu'il y a une impieté si enorme et si brutale que c'est pitié. Et au reste, qu'on regarde aussi quelle est la vie, comment c'est qu'on se gouverne. Y a-il ne droiture, ne loyauté, ne raison, ne modestie aucune? mais au contraire, nous voyons que tout est plein de trahison, de malice, de cruauté, de violence: tout est plein de blasphemes con-

tre Dieu: tout est plein d'yvrongneries, de gourmandises, et de dissolutions: tout est plein de paillardises, et autres vilainies. Bref, il semble que tout le monde ait conspiré de se desborder iusques au bout. Voyant donc la Loy de Dieu estre ainsi dissipee de toutes façons, ne devons nous pas estre attentifs plus que nous ne sommes, à le requerir qu'il y mette ordre, et qu'il y pourvoye? Or quand nous aurons un tel zele à prier Dieu, comme nous voyons qu'a eu David, ne doutons point qu'il ne remedie à toutes les confusions que nous voyons auiourdhui.

Or il conclud, *I'ay aimé tes commandemens par dessus l'or et pierres precieuses. I'ay aimé tes status en toute chose: mais i'ai hay toute voye de fausseté.* Voici une belle protestation, et que nous devons bien noter: car quand David a dit ci dessus, que les meschans on dissipé la Loy: et mesme, ne parlant point d'un petit nombre de gens, mais parlant comme de tous en general, voyant tout le monde desbordé et corrompu: il adiouste, Seigneur, pour ceste cause i'ay aimé tes commandemens par dessus tout or, et pierres precieuses. Ie les ay aimez en tout et par tout, et ay hai toute voye de fausseté. Or i'ay dit que ceste protestation est notable, attendu la circonstance. Car si David eust habité entre de bons fideles, qui eussent servi Dieu, qui eussent cheminé en sa crainte: lors on eust dit, qu'il lui estoit aisé de se conformer à eux. Car encor que nous voyons tousiours les hommes estre enclins à mal, quelques fois ils sont reduits par bons exemples. Mais en quel temps, ie vous prie, estoit David? Il est environné de contempteurs de Dieu, il ne voit que desbauchemens par tout le monde, il voit une impieté comme enragee et diabolique, il voit que tout est plein d'infection: bref, il n'y a plus ne iustice ne droiture, il n'y a plus de crainte de Dieu, ne de religion. Et cependant il dit, qu'il aime la parole de Dieu et ses commandemens, qu'il les prise plus que toutes les choses de ce monde, voire les plus precieuses.

Apprenons donc d'aimer la parole de Dieu, non pas seulement quand nous en serons incitez par ceux qui conversent avec nous, et que nous aurons bonne compagnie pour servir Dieu tous d'un accord: mais quand nous serons environnez de gens pervers, que nous serons comme en un enfer au milieu des diables, toutesfois que nous persistions en ceste affection, de ne point laisser à suivre la parole de Dieu: et que tous les scandales que nous pourrons voir du costé des hommes, ne nous divertissent point de cest amour, que nous devons porter à la parole de Dieu. Voila ce que nous avons à retenir quant à l'intelligence de ce passage. Et puis nous avons à noter, pour le dernier verset, que David parlant qu'il a aimé les commandemens de Dieu, ne dit pas que ce soit en partie, comme nous ferons souventes fois: mais I'ay aimé, dit-il, tes mandemens de toutes choses. Comme s'il disoit, Seigneur, ie ne ressemble point à ceux qui te veulent servir en partie: mais en tout et par tout i'aime tout ce que tu as ordonné. Et c'st comme il nous en faut faire: car nous n'avons point à diviser la parole de Dieu, et aussi ne le pouvons nous faire. Et pourtant, advisons d'obeir à Dieu en tout ce qu'il nous ordonnera, et d'aimer ses commandemens de l'un des bouts iusqu'à l'autre: non pas comme beaucoup font, qui recevront l'Evangile, voire entant qu'il leur servira. Et bien, de ceci ou de cela, passe: il leur semble qu'ils font grand credit à Dieu, quand ils lui donneront autorité en un endroit: mais si puis apres quelque chose leur fasche, ils ne passeront iamais cest article-la. Or au contraire nous sommes ici admonnestez, que ce n'est point à nous, comme i'ay desia dit, de diviser ce que Dieu a conioint: mais il faut que nous lui rendions obeissance iusques-là, que combien que ce qu'il nous dit et commande soit dur et aspre à nostre nature, neantmoins nous le recevions d'un esprit debonnaire: et que nous disions avec David, Seigneur, i'ay aimé tes commandemens, lesquels tu m'as donné, non point en un article ny en deux ny en trois: mais en tout et par tout. Suivant ceste saincte doctrine, nous nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes. Le priant qu'il lui plaise nous faire mieux sentir les povretez où nous sommes, afin de nous y desplaire, et de cercher le remede vers lui. Que renonçans à tout ce qui est en nous, et que nous cuidons avoir de force et de vertu, nous le prions qu'il nous fortifie, et qu'il nous illumine tellement par son sainct Esprit, que de plus en plus nous approchions de lui. Et comme desia il a commencé de nous esclairer, qu'il nous face voir sa clarté mieux que nous n'avons fait par ci devant, iusques à ce que nous soyons parvenus en son Royaume, là où nous verrons en perfection ce que maintenant nous cognoissons en partie. Et combien que ce monde soit si pervers, que nous pourrions prendre occasion de nous divertir du droit chemin: que neantmoins nous le prions qu'il nous tienne tousiours la main forte, afin de persister en sa vocation, et de ne iamais defaillir quoy qu'il nous advienne. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

DIXSEPTIEME SERMON.

Du Dimanche 14. iour de May, 1553.

Dixseptieme Huictain.

PHE.

Tes tesmoignages sont merveilleux, pourtant les garde mon ame. L'entree de tes paroles illumine, et donne intelligence aux idiots. I'ay ouvert ma bouche, et ay baaillé: car i'ay appeté tes commandemens. Regarde-moy, et aye pitié de moy, selon ta coustume envers ceux qui aiment ton Nom. Adresse mes pas en ta parole, et ne donne puissance sur moy à iniquité quelconque. Delivre-moy de l'iniure des hommes, et ie garderay tes commandemens. Fay luire ta face sur ton serviteur, et m'appren tes ordonnances. Ruisseaux d'eau sont decoulez de mes yeux, pourtant qu'ils ne gardoyent point ta Loy.

Il est vray que la sentence qui est contenue au premier verset de ce huictain, nous devoit estre assez commune. Et de fait, il n'y a celui qui ne la confesse estre vraye, mais cependant il s'en faut beaucoup que nous le sentions ainsi en nous: c'est que la Loy de Dieu est une sagesse admirable, car nous voyons comme on la mesprise. Il est vray que nostre Seigneur parle en toute l'Escriture saincte, d'un langage assez rude et bas: mais cela est pour s'accommoder à nostre petitesse. D'autant que nous sommes grossiers et terriens, il faut bien qu'il s'abaisse pour estre entendu de nous. Cependant, en ce langage qui n'a point grand pompe, qui n'est point coloré de faconde humaine, il y a des secrets qui nous doivent bien ravir en estonnement. Et de fait, ce que les incredules et les contempteurs de Dieu prisent tant peu la doctrine de salut, c'est pource qu'estans brutaux iamais ils n'ont gousté ce qu'elle vouloit dire. Voila dont vient l'orgueil et l'impieté que nous voyons auiourdhui en la plus part du monde, qu'il y en a bien peu qui portent reverence à la parole de Dieu comme ils doivent: car on ne sauroit aimer devant qu'avoir cogneu, comme on dit en proverbe. Ceux donc qui sont tant hebetez, que de n'avoir nul sens ne iugement pour bien discerner que c'est de la verité de Dieu, passent par dessus, et mesmes ils foulent aux pieds un tel thresor et si inestimable. Mais ceux qui ont une fois cogneu que c'est que Dieu nous enseigne en l'Escriture saincte, peuvent bien dire avec David, qu'il y a des choses admirables: qu'il y a des secrets si hauts, qu'ils nous doivent estre en admiration, et qui meritent que chacun y applique son esprit.

Or il adiouste, *Que cest à ceste cause que son ame a gardé les tesmoignages de Dieu.* Ceci emporte plus que s'il eust dit simplement, Ie les ay gardé: car il signifie qu'il les a gardé d'une affection cordiale, comme on dit. Et voila, de fait, comme nous devons priser la doctrine de Dieu: ce n'est pas seulement ayant opinion qu'elle soit execellente et digne d'estre en honneur souverain: mais que nous en soyons touchez à bon escient, que nous ayons au coeur une racine de crainte et d'obeissance, et que ce qui est dit par le Prophete Isaye soit accompli en nous, que nous tremblions quand nostre Dieu parle. Voila donc en somme ce qui est contenu au premier verset de ce huictain que nous avons à exposer. C'est assavoir que les fideles, ausquels Dieu a ouvert les yeux, cognoissent que l'Escriture sainte ne contient pas une doctrine vulgaire, mais une sagesse qui merite bien d'estre reveree de tout le monde. Or quand nous avons une fois cogneu que Dieu desploye ses secrets celestes en sa Loy, c'est bien raison que de nostre costé nous soyons touchez: que nous soyons esmeus d'escouter nostre Dieu quand il parle à nous: voire et d'une telle façon qu'il ne traitte pas de choses legieres et de nulle importance, mais qu'il nous ouvre ses secrets, qui sont plus hauts beaucoup que nos entendemens ne pourroyent concevoir, sinon que de sa bonté infinie il nous fist ceste grace de s'accommoder ainsi à nous.

Or David adiouste au second verset. *Que l'entree de la parole de Dieu illumine, et rend les petis* ou les idiots *entendus.* Enquoy il signifie, si nous ne comprenons pas tous les secrets que Dieu nous monstre en sa parole, ce n'est pas à dire pourtant que la doctrine nous soit inutile. Pourquoy? Seulement l'odeur que nous en sentirons nous profitera. Celui qui entendra quelque petit mot de la parole de Dieu, desia il a receu autant de profit. Il ne faut point donc que nous soyons clercs ni docteurs en perfection pour recevoir quelque bien et quelque edification de la parole de Dieu: car nous n'y pouvons avoir si petite entree, que desia nous ne soyons rendus sages, et bien advisez. Voila en somme, ce qu'il veut dire au second verset. Or c'est un passage que nous devons bien observer: car tout ainsi que beaucoup de gens ne tiennent conte de la parole de Dieu, pource qu'ils

n'ont iamais savouré les secrets qui y sont contenus: aussi il y en a qui prennent excuse que la parole de Dieu est trop obscure et difficile, tellement que cela les en fait reculer, qu'ils n'osent point en approcher. Ie suis un povre ignorant, diront ils, ou, Ie ne suis pas homme tant aigu qu'on diroit bien, ou, Ie n'ay pas esté si long temps à l'escole que pour savoir ce qui ne sera point commun aux gens idiots et non lettrez. Voila les excuses que beaucoup de gens feront, pour ne point cognoistre que c'est de la parole de Dieu. Il est vray qu'il y en aura qui useront de tels subterfuges, ne demandans sinon de vivre en leur ignorance, et fermer les yeux, combien que la clarté de Dieu luise. Mais on en trouvera d'aucuns qui se reculeront de la parole de Dieu, craignans que s'ils y entrent une fois, qu'elle leur sera comme un labyrinthe, qu'ils se trouveront là entortillez et confus. Pour ceste cause notons bien ce qui est ici dit par David: assavoir, qu'encores que nous ne parvenions pas à une telle perfection, que de cognoistre toute l'Escriture saincte, d'y estre exercez iusques au bout, à ce que rien ne nous eschappe, mais que la Loy nous soit toute familiere, que nous ayons l'exposition des Prophetes toute certaine, que nous sachions l'Evangile sur le doigt: combien donc que nous ne soyons point si haut montez, neantmoins encores ne laisserons-nous pas d'estre illuminez.

Approchons-nous donc hardiment, quand nous voyons que Dieu appelle et convie, qu'il nous est prest de nous enseigner par sa parole: et sachons que quand nous en aurons quelque petit goust, que desia cela sera à nostre salut, que nous ne serons pas du tout aveugles, mais cognoistrons quel est le droit chemin pour entrer à la vie. Bref, nous serons illuminez, comme David en parle en ce passage. Et en cela voit-on quel abus c'est qui regne auiourdhui en la Papauté, quand on empeschera la pluspart des Chrestiens de lire l'Escriture sainte, sous ombre qu'ils y seroyent confus, et que c'est une chose trop haute pour eux, et q'uils n'y peuvent rien mordre. Or c'est desmentir le sainct Esprit manifestement, lequel a parlé par la bouche de David, et a prononcé ce que nous oyons, Que l'entree, et la premiere porte de la parole de Dieu, illumine: que si tost que nous en aurons cognu un seul mot, c'est desia pour nous guider et pour nous conduire à la vie eternelle. Or comme nous voyons que le diable possede les Papistes, quand ils destournent, sous telle couverture, le simple peuple de lire la parole de Dieu, et mesme qu'ils lui defendent avec une tyrannie si cruelle: de nostre costé ayans une si bonne certitude, gardons de vaguer et estre tousiours ignorans à nostre escient: attendu que Dieu s'estant manifesté amplement à nous, continue de plus en plus, et nous donne si bon loisir de profiter en son escole. Et pourquoy? Pour ce que l'entree seule est clarté: que sera-ce quand nous serons avancez? si estans introduits nous trouvons desia salut: que sera-ce quand nous serons parvenus à mi-chemin?

Et afin que David exprimast mieux qu'il n'est point ici question des grands docteurs qui soyent confits aux lettres: il dit notamment, *Qu'elle donne instruction aux simples et aux povres idiots, afin qu'ils soyent bien advisez.* Comme s'il disoit que Dieu nous a communiqué tellement sa parole, et l'a tellement formee et pliee à nostre mesure, qu'il n'y a si povre ignorant qui ne se trouve capable d'estre son disciple, voire moyennant que nous y venions comme petits et humbles. Car David, en disant que la parole de Dieu rend les petits entendus, monstre bien que si nous y venons avec une hautesse, presumans de nostre subtilité, comme il y en a beaucoup d'orgueilleux, qui voudroyent plustost contreroler Dieu que de s'humilier sous lui et sous sa parole: il n'y aura doute que nous serons delaissez en tenebres. Comme il ne se faut esbahir si telles gens que i'ay dit, demeurent tousiours plus que hebetez. Mais de nostre costé, sachons qu'il nous faut estre humbles et abbatus en nous, afin que Dieu nous esclaire. Et alors ne doutons point, que nous ne sentions Dieu qui sera prest de faire office de bon maistre envers nous, quand nous lui serons vrais disciples.

Or il adiouste quant et quant, *Qu'il a ouvert la bouche attirant son halaine*, qu'il n'a peu quasi respirer d'ahan. Et signifie par cela un zele ardant qu'il a eu, voire d'estre bien enseigné en la Loy de Dieu. Or ici David monstre comment c'est que nous serons esclairez, c'est qu'apres nous estre cognus petis, sentans nostre besoin et necessité, nous souspirions à Dieu pour estre instruis. Car il ne faudra pas à nous rendre assez entendus pour cheminer droit, si nous cerchons d'un vray desir de lui estre escoliers, si nous preferons sa doctrine à toutes choses. David pouvoit bien dire, Seigneur, i'ay desiré de cognoistre ce que tu nous monstres par ta Loy: mais il ne se contente pas de parler ainsi. Il dit notamment, qu'il a ouvert sa bouche, comme un povre homme qui est alteré, qui n'en peut plus. Et puis, qu'il a ahané apres, qu'il a eu ceste ardeur en soy qu'à grand peine pouvoit-il ravoir son halaine. Or il n'y a nulle doute que David n'ait ici proposé simplement l'affection, de laquelle il a esté touché: non pas pour se vanter, mais pour nous monstrer par son exemple quel est nostre office et devoir envers Dieu: c'est, que nous cerchions de profiter en sa parole.

Or donc notons, qu'alors nous serons enflammez en la parole de Dieu, quand nous apporterons un desir, voire un desir vehement, comme il en est

ici fait mention, et comme il a esté dit ci dessus, Que la parole de Dieu nous doit estre precieuse par dessus toutes les richesses du monde, qu'elle nous doit estre amiable par dessus toute douceur. Quand donc nous aurons ce desir-la, nous trouverons comme Dieu est tousiours prest d'accomplir ce qui est dit au Cantique de la saincte Vierge, qu'il repaist et rassasie ceux qui sont affamez et vuides. Dieu rassasiera bien ceux qui sont affamez des choses qui ne concernent que la vie presente. Et quand nous aurons le desir de sa doctrine, cognoissans que c'est là le principal bien que nous puissions souhaitter et que nous y appliquerons du tout nostre coeur: pensez-vous qu'il nous laisse languir? pensez-vous qu'il ne nous ottroye pas un tel souhait et si sainct, et lequel il approuve sur tout? Mais cependant notons, qu'auiourdhui on n'apperçoit point ce profit et edification, que David amene en ce passage: d'autant que nous sommes trop froids à cercher la volonté de Dieu. Et de fait, ie vous prie, s'en trouvera-il de cent l'un qui desire, ie di mesme qui ait seulement quelque affection d'estre enseigné de Dieu? Nous voyons au contraire, qu'il ne faut que des menus fatras pour nous amuser: que nous sommes si pleins de vanité, que c'est pitié: et le diable ne nous sauroit si tost mettre au devant quelque chose, que nous ne courions apres, et que nous ne prenions occasion de nous divertir de tout ce qui est de Dieu. Quand donc on voit une telle froidure en nous, est-ce pour venir à une telle ardeur, comme elle est ici declaree par David? où se trouvera-elle? Nous esbahissons-nous donc qu'il y en ait si peu qui soyent vrayement enseignez de Dieu? veu que si peu de gens sont touchez au vif d'un vray desir de sa doctrine? Plustost nous devons trouver estrange, comme Dieu est encore si benin, de nous supporter en la nonchalence qui est en nous, qu'au lieu d'ouvrir la bouche, et de souhaitter la doctrine celeste, comme a fait David, que nous ouvrons la bouche apres des choses qui ne sont que pour offenser Dieu: là nous appliquons toutes nos affections, là nous employons toutes nos forces. Quand donc nous delaissons ainsi Dieu pour cercher les choses caduques de ce monde, mesme lesquelles ne peuvent sinon nuire, et nous mener à perdition, ne sommes-nous pas dignes que Dieu nous laisse là comme povres bestes? Or tant y a, que ceste doctrine n'est pas escrite en vain. Sachons donc que Dieu nous a voulu exhorter par l'exemple de David, que pour estre bien enseignez de lui, et advisez par sa parole, il faut qu'avec humilité, de laquelle il est ici fait mention, nous y venions avec un desir et un zele ardent, sachans que c'est un bien qui merite d'estre preferé à tout le reste, de savoir quelle est la volonté et l'amour de Dieu envers nous, veu que là consiste tout nostre salut.

Or il s'ensuit au 4. verset, *Regarde moy, et aye pitié de moy, selon la façon dont tu uses envers ceux qui aiment ton Nom.* Ici David monstre bien quels doivent estre les souhaits, et quelles aussi doivent estre les requestes de tous les enfans de Dieu, assavoir qu'ils dependent de la pure merci de Dieu, et qu'ils cognoissent que toute leur felicité consiste là, et est appuyee sur ce fondement. Que Dieu les regarde et a l'oeil sur eux, pour les conduire et gouverner. Or ceci doit bien estre observé, d'autant que les hommes se font accroire communement qu'ils seront heureux, moyennant qu'ils ayent ce que leur chair appete. Quand les gourmans auront de quoy remplir leur ventre, que les paillards iouiront de leurs vilainies et ordures, que les avaricieux pourront ravir de tous costez, qu'ils pourront adiouster piece sur piece, qu'ils se rempliront du sang d'autrui: les voila heureux, ce leur semble. Et mesmes, encor que les hommes ne soyent point tellement adonnez à mal qu'ils viennent despiter Dieu ouvertement: si est-ce toutesfois qu'il y en a bien peu qui cognoissent qu'ils sont malheureux, sinon que Dieu veille pour eux et pour leur salut, et qu'il n'y ait autre heur ny autre bien que celuy-la, qu'ils soyent en la main de Dieu et en sa protection. D'autant donc devons-nous bien recorder ceste doctrine, quand David dit, Seigneur, regarde moy et faymoy merci. Car par cela il signifie, que si nous voulons que nostre vie soit heureuse, si nous voulons avoir bonne issue en tous nos affaires, voici la fontaine dont il nous faut puiser toute nostre felicité: c'est la Providence de Dieu, à ce que nous ne doutions nullement qu'il n'ait le soin de nous, et qu'il ne s'employe à nous maintenir. Quand cela y est, tout le reste ne peut aller que bien: mais si ce poinct nous defaut, nous sommes miserables, encore qu'il semblast que nous eussions tout à souhait.

Or cependant notons que David, requerant Dieu qu'il ait pitié de lui, monstre qu'estans en ce monde, nous sommes suiets à beaucoup de calamitez et afflictions. Et ainsi qu'il est bien mestier que Dieu nous face merci, ou nous cherrons tous les coups en tant de malencontres, (comme on dit) que ce sera pitié. Or ceci nous doit servir à deux choses: l'une est, que nous facions nostre conte, qu'estans ici bas, nous ne pouvons point estre comme en un paradis, avoir un repos tel que nous demanderions bien, que rien ne nous defaille, que nous ne soyons point suiets à nulle fascherie ne mal-aise: non, mais au contraire, sachons que Dieu nous tient ici suiets à beaucoup de povretez et de miseres, afin que nous requerions tousiours sa merci, et que nous y ayons tousiours nostre refuge.

Voila donc le premier article que nous avons à noter de ce passage: assavoir, que les fideles seront miserables en apparence, cependant qu'ils vivront ici bas: et que Dieu nous veut tenir en ceste condition-la, afin que nous soyons reveillez, que nous ayons tant plus grande affection de l'invoquer et d'avoir tout nostre recours à lui. Or cependant, si nous avons une telle consideration, nous pourrons en second lieu dire avec David, que Dieu ait merci de nous: c'est à dire, qu'en toutes nos miseres nous pourrons estre asseurez, que Dieu nous sera pitoyable et propice, voire moyennant que nous le requerions, comme nous sommes ici enseignez de le faire par le S. Esprit.

Notamment David adiouste, *Selon la façon dont tu uses envers ceux qui aiment ton Nom.* Il y a le mot de Iugement qui est ici mis: mais il signifie aucunes fois Mesure, aucunesfois Estat, Ordre, ou Façon: le sens n'est pas obscur: car c'est autant que s'il eust dit, Seigneur que tu ayes pitié de moy, comme tu as accoustumé de faire merci à ceux qui aiment ton Nom. Or nous avons à recueillir de ce mot que David n'a point fait ceste requeste seulement pour sa personne, mais qu'il nous a donné une reigle generale, laquelle nous pouvons et devons approprier à un chacun des enfans de Dieu, afin que chacun soit certain en son endroit que Dieu lui fera merci, et qu'il lui tendra la main pour lui subvenir au besoin. Et pourquoy? car notamment le sainct Esprit prononce, que c'est la coustume de Dieu, c'est son ordinaire d'estre benin et pitoyable envers tous ceux qui aiment son Nom. Que reste-il donc? Que nous aimions le Nom de Dieu. Or il nous faut aussi noter que veut dire ce mot, Aimer le Nom de Dieu: car il y en aura qui craindront Dieu tellement quellement, mais cependant ils seroyent contens de le fuir, s'il leur estoit possible: mesmes ils lui ferment la porte, et se retirent le plus loin qu'ils peuvent.

Or David nous monstre ici quelle est la vraye crainte de Dieu: assavoir, que nous l'aimions de nostre bon gré, en lui portant reverence: et que ce ne soit point une amour et une crainte forcee, mais que nous demandions de venir à lui et de nous y assuiettir pleinement. Si cela y est, alors nous pourrons dire que nous l'aimons, et en l'aimant le craignions aussi. De fait, ce sont choses qui ne se doivent separer, d'autant qu'il est impossible que nous portions droite reverence à Dieu, pour le craindre, comme il est requis, sinon que (comme il est dit au Pseaume) nous l'ayons premierement cogneu nostre Pere, attendant toute bonté et humanité de lui. Ceci donc emporte, en premier lieu, que nous soyons certifiez de l'amour que Dieu nous porte: que nous le tenions comme nostre Pere, que nous sentions qu'en nous aimant, il ne demande que nostre salut. Voila le premier. Et puis de là procede aussi l'humilité: quand nous voyons que nostre Dieu s'abaisse iusques là de nous cercher, nous qui sommes si miserables creatures, povres vers de terre, qui sommes mesmes perdus et damnez, esclaves de Satan, que Dieu nous vient cercher iusqu'aux enfers, et nous attire à soy si benignement. Et ne faut-il pas que nous soyons bien eslourdiz, si nous ne sommes touchez et esmeus de venir à lui, et de nous y rendre, et de nous mettre sous sa main et sous sa protection? Voila, di-ie, comme nous devons aimer le Nom de Dieu, afin que nous iouissions de ce bien, duquel David a fait mention: c'est, que Dieu nous regarde pour nous tenir sous sa providence. Et combien que nous soyons ici environnez de beaucoup de povretez, que nous soyons affligez en plusieurs sortes et qu'on nous iuge miserables: que toutesfois Dieu nous soit propice, pour nous subvenir au besoin. Et notamment il est parlé d'aimer le Nom de Dieu, à cause qu'il nous faut recevoir le tesmoignage de lui, pour comprendre sa bonne volonté. Nous ne voyons pas Dieu en son essence: mais il se manifeste à nous par autre moyen: c'est assavoir, que nous le pouvons contempler au miroir de sa parole, là où il se declaire à nous assez apertement.

Or David adiouste puis apres, *Adresse mes pas en ta parole, et ne fay point qu'aucune iniquité domine sur moy.* Ici nous appercevons encores plus clairement ce que i'ay desia touché, assavoir, quels doivent estre les desirs des fideles, afin qu'ils ne soyent point adonnez aux choses vaines. Car il ne faut rien pour nous faire incontinent esgarer, veu que nostre nature nous y tire. Il n'est point question d'aller petit à petit quand nous tendons à mal: mais nous y trottons d'une violence impetueuse, comme povres gens forcenez. Parquoy, le remede nous est ici monstré: veu que nostre nature tend à tout mal, et qu'elle nous y precipite, que non seulement nous devons tascher de brider nos affections vaines et mauvaises: mais que nous devons demander à Dieu, qu'il guide nos pas par sa parole, qu'il ne permette point que nulle iniquité domine sur nous. Voila, di-ie, où il faut que tous fideles se rengent, bataillans contre toutes leurs cupiditez charnelles: car il faut bien que nous renoncions au mal qui est en nous, si nous voulons cercher Dieu, et venir à lui. Or il y a ici deux choses que David demande, Que ses pas soyent conduits selon la parole de Dieu. Et puis que Dieu ne permette point qu'iniquité domine sur lui. C'est autant comme s'il disoit, que Dieu le conforme à sa parole, et qu'il lui donne la vertu de resister à toutes tentations.

Or quand il dit, Guide mes pas selon ta pa-

role: c'est pour signifier que nous ne pouvons rien du tout, sinon d'autant que Dieu nous gouverne par son sainct Esprit. David estoit bien aussi habile que nul d'entre nous, et toutesfois il cognoit qu'il a besoin que Dieu l'adresse par son sainct Esprit. Et ainsi donc, ce n'est pas assez qu'on nous presche la parole de Dieu, et que nous l'escoutions, qu'un chacun s'exerce aussi en lecture: mais il faut que Dieu besongne par dessus, qu'il face valoir la predication, qu'il nous perce les aureilles, afin que nous entendions ce qui nous est mis en avant, qu'il nous ouvre les yeux quand nous lisons, et le tout par son sainct Esprit. Voila un Item. Que nous ayons la parole de Dieu qui nous sera offerte, neantmoins nous n'y profiterons rien, iusques à ce que Dieu nous y donne ouverture. Or il y a davantage, que ce n'est point assez que nous cognoissions la volonté de Dieu, et appercevions le droit chemin de salut: mais il faut que Dieu nous y meine, et qu'il nous tienne la main iusqu'au bout. Et pourquoy? Car encores ne laisserons-nous pas de tirer tout au rebours, quand Dieu nous aura fidelement enseignez, si ce n'est qu'il nous conduise, et nous tienne tousiours la main forte: pource que la rebellion qui est en nous ne cessera de nous solliciter tout au contraire. Sainct Paul, ayant si bien profité en la crainte de Dieu, y estant advancé autant que nulle creature qui fust de son temps: toutesfois ne laisse pas de dire, Ie voy deux loix en moy: il y a le desir de servir à Dieu, mais il y a aussi une contradiction qui me tire à l'opposite, en sorte que ie fay le mal que ie hay, et que ie ne voudroye point: et si ie fay bien, ce n'est pas d'une affection si allaigre que ie voudroye. Voila sainct Paul qui se complaint en telle sorte, et en la fin il conclud, Helas, ie suis miserable: qui me delivrera de ceste prison où ie suis? Si sainct Paul a ainsi parlé que sera-ce de nous, quand nous n'aurons nulle conduite de l'Esprit de Dieu? Ie vous prie, que nous profitera une doctrine nue? Il faut donc, apres que Dieu nous aura enseignez, qu'il nous guide et puis qu'il nous donne la vertu de le suivre, qu'il conferme nos coeurs, qu'il y imprime sa Loy, et qu'il l'engrave là, comme aussi l'Escriture en parle.

David adiouste, *Ne permets point que nulle iniquité domine sur moy.* A quel propos dit-il ceci? Car il avoit demandé au paravant que Dieu lui adressast ses pas, afin qu'il le servist en vraye obeissance. C'est pource que quand Dieu nous a fait la grace d'avoir bon desir d'adherer à lui, nous n'en viendrons iamais à bout sans grans combats, ayans un ennemi tant puissant qui nous resiste. Vray est quand nous ne demandons qu'à estre dociles à Dieu, et nous laisser gouverner comme agneaux par ce grand pasteur Iesus Christ, c'est desia beaucoup: mais regardons un peu pourquoy une telle grace ne nous profie. C'est d'autant que le diable vient puis apres allumer le feu, et il trouve tousiours le bois en nous, selon qu'il y a beaucoup de vices et d'imperfections qui sont en nostre nature, iusqu'à ce que Dieu nous ait pleinement despouillez de nostre chair: car toutes nos cupiditez sont autant de rebellions contre Dieu, que nous ne cessons de batailler contre lui: que si quelques fois nous allons au bien d'un costé, nous sommes tirez à mal de l'autre. Que faut-il donc? Il est besoin que Dieu nous arme d'une vertu et constance, pour resister à toutes ces repugnances et cupiditez mauvaises qui sont en nous: que non seulement nous lui soyons dociles et qu'il nous gouverne, mais que nous soyons munis des armes qui sont propres pour batailler contre Satan et contre toutes ses machinations et efforts, afin que nostre ennemi n'ait nulle prinse sur nous: que nous ayons comme dit sainct Paul, et heaume et bouclier, que nous soyons armez et equippez de toutes pieces. Et quand nous aurons telles munitions, voila comme nous adhererons pleinement à nostre Dieu. Lors quelque chose que le diable machine, quelques empeschemens que nous ayons en nous: toutesfois ne doutons point que nous n'obtenions la victoire.

Et ainsi donc, ce n'est point sans cause que David conioint ces deux choses ici, assavoir, qu'il soit guidé de Dieu, et sur tout qu'il soit tellement renforcé, que nulle iniquité ne puisse dominer sur lui, qu'il ne vienne tousiours au dessus des tentations que le diable lui dressera. Or si David a fait une telle requeste à Dieu, sans feintise, de là nous pouvons recueillir que c'est que vaut le franc arbitre, qui est tant magnifié en la Papauté. Quand on parlera de servir Dieu, il leur semble que cela se fait par la vertu des hommes. Non pas qu'ils ne confessent qu'ils ont besoin d'estre aidez de Dieu en quelque sorte: mais cependant si est-ce qu'ils se font compagnons de Dieu, et que sans que de leur costé ils fissent quelque chose de leur propre force, tout ne vaudroit rien. Au contraire, que si ce n'est que l'Esprit de Dieu nous meine, nous declinons, voire et defaillons du tout. Il n'est pas ici question seulement d'un aide qui ne serve qu'à demi: mais il faut que Dieu prenne toute la conduite en sa charge. Et puis, nous a-il prins en sa main? qu'il y ait une autre grace seconde, c'est assavoir, que nous soyons fortifiez de son sainct Esprit, pour estre gouvernez tellement, qu'ayons une perseverance à bien, et une vertu invincible.

Or cependant, il y a encores un poinct à noter en ce verset. C'est que David demande d'estre guidé en tous ses pas selon la parole de Dieu. Or par cela il monstre que si les hommes se gouvernent à leurs sens et fantasie, ils pourront bien

courir assez viste: mais ce ne sera pour cercher leur salut. Pourquoy? pource qu'ils courent à travers champs, sans tenir ne voye ne sentier. Voila les Papistes, pourront-ils dire que leurs pas soyent guidez par la parole de Dieu? mais au contraire, les abominations de leur Antechrist les destournent du droit chemin, pour les faire esgarer ça et là, et en la fin pour les precipiter au profond d'enfer: tellement que tout ce qu'ils appelent Service de Dieu, quand il sera prins depuis un bout iusqu'à l'autre, on trouvera que ce sont autant de blasphemes à l'encontre de Dieu. Si on leur demande, Or ça, de qui est-ce que vous tenez vostre messe? de qui est-ce que vous tenez l'invocation des saincts? de qui est-ce que vous tenez les prieres pour les morts? de qui est-ce que vous tenez d'avoir des marmousets? de qui est-ce que vous tenez qu'on deifie les saincts? qu'on leur face des autels? de qui est-ce que vous tenez qu'on ait des torches, des luminaires, et toutes telles fanfares? si on leur demande de leurs pelerinages, et de tout le reste, que respondront-ils? Ils ne pourront pas alleguer une seule syllabe de l'Escriture saincte. Et quoy donc? Nous suivons nos peres, et leurs traditions. Voire, mais il est dit notamment, qu'il faut que nos pas soyent guidez selon la parole de Dieu. Et il n'y a qu'erreur en toute nostre vie: nous sommes esgarez comme bestes, sinon que nostre seule reigle et simple soit la parole de Dieu. Parquoy advisons de ne nous point esgarer comme ces povres malheureux, qui ferment les yeux à la clarté, et qui mesme s'aigrissent et s'opiniastrent à lencontre de Dieu, quand il tasche de les reduire, et de monstrer qu'ils ont perdu leur temps iusques ici. Que si eux sont là endurcis du tout, ne faisons pas ainsi: mais que nous sachions qu'il n'y a autre conduite que celle que Dieu nous a monstree, comme disoit Moyse, Voici le chemin, il faut que vous le suiviez.

Or il s'ensuit quant et quant, *Delivre-moy de l'iniure des hommes, et ie garderay tes commandemens.* David en parlant ainsi, monstre bien que les enfans de Dieu auront tousiours des assauts beaucoup, des persecutions et des fascheries, vivans en ce monde: et Dieu l'a voulu constituer comme un miroir à tous fideles. Car selon que nous voyons comme il a esté traité, quelle a esté sa condition, il est certain que Dieu l'a mis là comme sur un eschaffaut, afin que nous soyons confermez à son exemple: car aussi, de fait, il a esté figure de nostre Seigneur Iesus Christ. Or nous savons que nostre Seigneur Iesus est le vray patron de tous enfans de Dieu, à l'image duquel il nous convient estre conformez, notamment en cest endroit, c'est assavoir, en afflictions, en povretez et miseres, comme sainct Paul en traitte au 8. des Rom. Puis qu'ainsi est donc, cognoissons que cependant que nous avons à vivre en ce monde, que nous ne cesserons d'estre affligez et molestez par les meschans et iniques: et que nous ne devons point trouver cela estrange, puis que David nous en a monstré le chemin: et que Dieu a voulu que nous conformans à son exemple, auiourd'hui nous ne soyons point nouveaux aux affflictions et persecutions qu'il nous faudra endurer. Or sur cela il adiouste, *Qu'il gardera les commandemens de Dieu.* En quoy il signifie, qu'il se souviendra d'un tel benefice, quand Dieu aura esté son protecteur, qu'il l'aura secouru contre la malice des hommes, qu'il gardera ses commandemens. Apprenons donc, que quand Dieu nous aura maintenu et gardé, que nous devons estre tant plus attentifs à lui obeir et le craindre: que cela nous doit tousiours inciter d'avantage: que selon qu'il augmente ses benefices de iour en iour envers nous, il faut aussi que nostre affection de le servir, croisse, et qu'elle profite et s'enflamme davantage.

Or il dit puis apres, *Fay luire ta face sur ton serviteur, et enseigne-moy tes statuts.* Par cela il conferme le propos qu'il a tenu ci dessus: et pourtant il n'est ia besoin d'insister beaucoup sur ce verset: car il monstre qu'il se contentera quand Dieu aura son regard sur lui. Et qu'ainsi soit, ce qu'il demande, est ce que i'ay desia touché: assavoir, le principal repos que doivent avoir les fideles, de s'appuyer sur ceste Providence de Dieu, quand ils savent, Dieu est pour nous, et ne nous mettra iamais en oubli: combien que nous soyons ici povres creatures, si est-ce toutesfois qu'il a le soin de nous, il veille sur nous, et nous regarde, et ne permettra point que rien nous advienne qu'il ne pourvoye à toutes nos necessitez. Ayans cela, nous avons le plus grand bien qu'il est possible de souhaitter. Et c'est ce que David dit en ce passage, Seigneur, fay luire ta face sur ton serviteur. Car il signifie que quand il sentira la protection de Dieu, qu'il cognoistra que Dieu regarde à lui, que cela le delivrera de toutes sollicitudes. Or notons que ceste façon de parler est prinse d'une similitude, qu'il nous semble que la face de Dieu soit comme obscurcie quand nous sommes en angoisse: et quand nous ne sommes point consolez pour nous resiouir en lui, alors il nous semble qu'il y ait de grosses nuees entre lui et nous, et qu'il ne nous voit point. Voila donc comme les hommes imaginent des entredeux, que Dieu ne les voye. Et pourtant David selon le sens et apprehension de la chair, dit, Fay luire ta face, c'est à dire, Fay moy sentir que tu me regardes.

Il dit en la fin, *Que des ruisseaux d'eau sont decoulez de ses yeux, pource que la Loy de Dieu n'estoit point gardee.* Ici il monstre qu'outre le desir que nous devons avoir, et duquel nous devons

estre affectionnez d'adherer à Dieu selon sa parole, combien il nous doit faire grand mal, et quelle tristesse nous devons sentir en nous, quand nous voyons les moqueurs qui mesprisent et reiettent ainsi la parole de Dieu, qu'elle est foulee aux pieds, et que les meschans renversent tout ordre et toute iustice. Voila donc comme les vrais enfans de Dieu ne se doivent point contenter de cheminer droit, quant à eux, et se conformer à la Loy de Dieu: mais ils doivent tascher d'attirer tout le monde avec eux, à ce que toutes creatures d'un commun accord rendent hommage à Dieu. Pourtant, s'ils voyent que Dieu soit mesprisé, ils en doivent estre angoissez, et non pas seulement avoir fascherie et despit: mais ils doivent estre navrez comme mortellement. Car ce n'est pas sans cause que David dit ici, que des ruisseaux d'eau sont decoulez de ses yeux: il signifie par cela qu'il a eu une tristesse qui ne se peut assez exprimer. Or si David a eu une occasion de gemir ainsi, et de plourer, voyant qu'on reietoit Dieu, qu'est-ce de nostre temps, ie vous prie? où en sommes nous venus? L'impieté n'est-elle pas auiourdhui iusques au comble? Ne voit-on pas comme les meschans se desbordent iusques au bout? Les uns despitent Dieu et l'Evangile. Les autres diront bien de bouche qu'ils l'approuvent ou le desirent: mais cependant on voit qu'ils sont pires cent mille fois que les Papistes. Nous en trouverons entre nous des diables encharnez, si vilains, et si enormes que leur infection empuantist tout le monde, que l'air en crie vengeance à Dieu. Voyans donc tels malheureux monstres, qui ne tiennent conte nullement de Dieu, helas, ne faut-il point que nous soyons angoissez avec David?

Or sachons que nos souspirs et nos larmes seront benites de Dieu, quand nous aurons ceste tristesse, de voir que sa Loy est ainsi dissipee, et qu'on ne la garde pas en telle reverence comme elle le merite. Et cependant, laissons rire et gaudir ces contempteurs de Dieu: car il faudra qu'ils viennent à conte, quand ils se seront esgayez à leur mode: il faudra qu'ils rendent conte des larmes et des souspirs des enfans de Dieu: car quand ils se desbordent ainsi, ils ne contristent pas seulement les creatures mortelles, mais le Dieu vivant, et son sainct Esprit qui habite en nous, et duquel tels gemissemens procedent. Et ainsi, quand nous plourons, voyant la Loy de Dieu estre dissipee par les meschans, nous les adiournons au iugement de Dieu, là où il faudra qu'ils rendent conte de tous ces souspirs que nous aurons iettez, lesquels ils pensent estouffer par leurs risees. Car combien qu'ils foulent aux pieds, entant qu'en eux est, la Loy de Dieu, l'angoisse que nous avons montera iusques au ciel pour en demander vengeance. Suivant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous faire mieux sentir nos povretez que nous n'avons point fait par ci devant, voire afin de nous y desplaire, et de cercher le remede, où nous le pourrons trouver: c'est, que ce bon Dieu apres nous avoir illuminez en sa cognoissance, qu'il augmente sa clarté en nous de plus en plus, qu'il nous conferme tellement que iamais nous ne varions du droit chemin. Et combien que nous ayons à batailler contre beaucoup d'assauts, que le diable ne cesse de machiner beaucoup de troubles à l'encontre de nous: que toutesfois il nous donne une vertu invincible pour resister, iusques à ce que nous soyons pleinement victorieux, et qu'il nous ait coinints à lui pour vivre en son royaume en ioye et en felicité eternelle. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

DIXHUICTIEME SERMON.

Du Dimanche 21. iour de May, 1553.

Dixhuictieme huictain.

ZADE.

Seigneur, tu es iuste et droit en tes iugemens. Tu as commandé par tes tesmoignages, iustice et fidelité singulierement. Mon zele m'a consumé, pource que mes adversaires avoyent oublié tes paroles. Ta parole est mout esporuvee, et ton serviteur l'aime. Ie suis petit et mesprisé: toutesfois ie n'oublie point tes commandemens. Ta iustice est iustice eternelle, et ta Loy est verité. Tribulation et angoisse m'avoyent saisi: mais tes commandemens ont esté ma delectation. Tes tesmoignages sont iustice eternellement: donne m'en donc intelligence, et ie vivray.

Il n'y a celui des hommes qui ne soit assez conveincu, que la doctrine de Dieu est bonne et

sainte, et qu'elle merite non seulement d'estre approuvee de nous, mais qu'on la reçoive en toute crainte et reverence. Cependant, il y en a bien peu qui soyent touchez d'une telle affection, qu'ils sachent que Dieu a une telle perfection en sa parole, qu'on n'y trouve que toute droiture: que c'est une verité si certaine, une iustice tant infallible que rien plus. Il y en a bien peu qui cognoissent cela, voire pour en estre bien touchez. Et ainsi, ce n'est pas sans cause que David au Pseaume present, use d'une telle repetition, qu'il magnifie tant ceste doctrine qu'il avoit apprinse de la Loy de Dieu: afin de nous monstrer que nous aurons beaucoup profité, quand nous aurons un tel goust bien imprimé en nos coeurs. Quand, di-ie, ceste iustice, ceste sagesse, ceste droiture, qui est contenue en la parole de Dieu, nous sera bien cognue, et nous sera familiere: alors nous pourrons dire avec David, Seigneur, tu es iuste et ton iugement est droit. Or comme le saint Esprit parlant par la bouche de David, n'a ici rien mis de superflu, mais ce qu'il a cognu estre utile pour nostre instruction: qu'aussi nous soyons attentifs de bien poiser tous les mots, qui sont ici couchez.

Il dit en premier lieu, *Seigneur, tu es iuste, et tes iugemens sont droiture.* Nous avons desia exposé par ci devant, que les Iugemens de Dieu sont appelez en ce Psaume les Commandemens de sa Loy, qu'il nous donne pour reigler nostre vie. Ainsi quand David dit, que Dieu est iuste, et que ses iugemens son droits: c'est autant comme s'il disoit, que Dieu a declairé sa nature en sa Loy, que là on contemple quel il est, tout ainsi qu'en un miroir. Ceci donc vaut autant comme qui diroit, Seigneur, vrayement nous avons ton image peincte et exprimee au vif en ceste doctrine que tu nous as donnee en ta Loy: là nous voyons que tu es iuste, aussi tu n'as rien commandé qui ne tende à ceste fin. Voulons-nous donc bien magnifier Dieu? Il faut que nous le cognoissions tel qu'il se monstre à nous par sa parole, que nous ne facions point comme beaucoup de moqueurs, qui protesteront assez qu'ils croyent que Dieu soit tout bon, tout sage, et tout iuste: mais ils se separent de sa parole, ils se forgent un Dieu en l'air, ou plustost, ils seroyent contens qu'il y eust un tel meslinge, qu'on ne cognust plus nulle divinité qui eust puissance par dessus nous. Or voici Dieu qui se monstre, comme i'ay desia dit, par sa parole. Il faut donc que si nous le confessons iuste, et bon et loyal, et fidele, que nous attribuyons ces louanges-la à sa doctrine, en laquelle il nous a une fois declairé sa volonté.

Or apres que David a usé de ce mot de Droicture, il adiouste pour plus grande declaration, *Que Dieu a commandé singulierement iustice, et verité en tous ses tesmoignages.* Voici donc David qui s'expose, monstrant qu'il n'y a que droicture en la Loy de Dieu, Pource dit-il, que là il nous conduit à iustice et à verité. Or quand ces deux choses y sont, que pouvons nous dire, sinon ce qui a esté desia dit au paravant? mais quoy? il s'en faut beaucoup qu'estans conveincus de ceci, toutesfois nous en soyons persuadez à bon escient, pour dire, Amen, sans hypocrisie. Et qu'ainsi soit, combien y en a-il qui s'assuietissent à la verité de Dieu, et à sa iustice, à laquelle il demande de nous mener par sa parole? Combien, di-ie, en trouvera-on qui s'y rendent dociles? Mais au contraire, on ne verra que toute repugnance et contrarieté en la pluspart du monde. Il est vray que nous aurions honte, voire horreur, de dire qu'il y ait rien en la Loy de Dieu qui ne soit veritable et qui ne soit iuste: mais cependant on apperçoit que nous n'avons point une telle cognoissance engravee en nos coeurs, que nous n'en sommes point asseurez, bref, que c'est le plus loin de nostre courage, quand nous parlerons ainsi: ie di de ceux qui n'ont point esté vrayement enseignez par l'Esprit de Dieu. Et ainsi, n'estimons pas que ce soit une chose vulgaire ni commune, quand David dit, que les tesmoignages de Dieu ne sont sinon toute verité et iustice. Car combien que nous en ayons quelque apprehension, il ne suffit pas, iusqu'à ce que nous soyons là confermez, qu'il n'y ait rien en nous qui ne s'accorde à ce mot ici, et à ceste louange qui est donnee à la Loy de Dieu. Or David, pour monstrer de quelle affection il est mené, proteste que non seulement il a esté fasché de sentir en soy quelque repugnance et rebellion contre Dieu: mais quand il l'a apperceu aux autres, qu'il en a conceu tristesse et angoisse, ouy plus qu'angoisse. Car il dit, que son zele l'a consommé, qu'il a esté comme un homme mort, si abbatu qu'il n'en pouvoit plus.

Or notamment il parle de ses adversaires, et ceux qui l'ont affligé: mais il signifie quant et quant, que tout le mal qu'ils lui ont fait, et toutes les iniures ne l'ont pas tant grevé, comme le mespris qu'il a cogneu en eux de la Loy de Dieu. *Seigneur,* dit-il, *mon zele m'a consommé. D'autant que ceux qui m'affligeoyent ont oublié tes paroles.* Ici donc David signifie, en somme, qu'il n'a point esté tant ennuyé ni contristé de tous les maux qu'il a enduré des hommes, de toutes les iniures qu'ils lui ont fait, comme quand il a veu la parole de Dieu estre mise sous le pied, et en oubli. Voila, di-ie, un tesmoignage certain qu'il preferoit bien la parole de Dieu à tout regard de sa personne: qu'il ne se plaisoit point tant en sa vie, et en tout ce qui la concernoit, comme en ceste reverence que doivent avoir toutes creatures à leur Dieu. Or s'il n'eust eu ce zele-la, il ne se fust pas ainsi trouvé

fasché ny angoissé, quand les hommes ont reietté la parole de Dieu, et qu'ils l'ont mise derriere le dos. Et notons bien que David ne parle pas ici d'une tristesse simple. Ce seroit desia beaucoup quand il diroit, Helas, mon Dieu, i'ay esté ennuyé, voyant que les meschans mesprisent ta parole, ouy beaucoup plus que quand ils m'ont persecuté: combien que i'ay enduré beaucoup de molestes, beaucoup d'oppressions, si est-ce qu'encores i'ay eu plus de regard à ta Loy, qu'à tout ce qui attouche ma personne. Ce seroit di-ie beaucoup, quand David parloit ainsi: mais il passse beaucoup plus outre, disant, qu'il est consommé de zele: qu'il n'est pas seulement comme un homme languissant, mais qui plus est, il est du tout mangé et devoré: comme aussi il dit en l'autre passage, Le zele de la maison de Dieu m'a rongé et devoré. Ici il dit qu'il a esté consommé et reduit à neant, qu'il n'a plus senti de vigueur en soy.

Or notons que David ne s'est pas ici vanté pour se faire valoir quant à lui: mais plustost qu'il nous a proposé son exemple pour instruction, afin que nous apprenions d'avoir en telle recommandation l'honneur de Dieu, et la reverence de sa parole, que quand nous verrons qu'elle sera reiettee du monde, et mise en oubli, cela nous fasche et nous tormente beaucoup plus, que si nous endurions tout ce qu'il est possible de fascheries, d'outrages et d'iniures: que tout nostre bien ou dommage particulier, et qui nous est privé, ne nous soit rien au prix de ceste reiection de la parole de Dieu. Voila quel enseignement nous avons à recueillir de ce passage. Or quand il dit, qu'il a esté fasché pour avoir veu la parole de Dieu mise en oubli, et que sera-ce quand non seulement les hommes le oublieront, mais qu'avec une rage enorme ils viendront à l'encontre? Comme auiourdhui, nous ne dirons pas seulement que la parole de Dieu soit oubliee: mais les hommes d'une malice deliberee se viennent ruer pour l'abolir du tout. Et qu'ainsi soit, d'où vient ceste cruauté et rage qui est aux Papistes, sinon d'autant qu'ils se sont proposez ce but de contradiction? qu'ils veulent despiter Dieu, ne pouvans souffrir de s'assuiettir à lui en façon que ce soit? ils ne le disent pas de mot à mot, mais on iuge ce qui en est par ce qu'on voit. Car, comment seroit-il possible qu'ils se desbordassent ainsi contre la verité qui leur est certaine et cognue, sinon qu'ils fussent envenimez à l'encontre de Dieu? qu'ils eussent machiné de lui resister iusqu'au bout? Les hommes oublieront la parole de Dieu, quand ils seront transportez de leurs affections meschantes. Comme voila un homme qui sera adonné à paillardise: ceste affection vilaine l'aveugle tellement, qu'il oublie tout ce qu'il a peu ouyr au paravant: assavoir, que ceux qui souillent leurs corps en paillardises, effacent, entant qu'en eux est, l'image de Dieu: qu'ils polluent son temple, qu'ils divisent et deschirent le corps de Iesus Christ, qu'ils se bannissent du royaume des cieux, qu'ils provoquent contre ceux la malediction de Dieu. Et bien, un paillard oublie toutes ces belles sentences, qui estoyent pour le retenir en bride. Aussi, un avaricieux oublie que c'est d'equité et de droiture, tant d'admonitions qui nous sont faites, destre pitoyables envers nos prochains, de subvenir aux indigens plustost que de ravir le bien et la substance d'autrui et d'estre tant adonnez à nous-mesmes, de procurer et faire le profit de nos prochains plustost que d'estre adonnez à nostre particulier. Un avaricieux oubliera tout cela. Et pourquoy? d'autant qu'il est aveuglé par ceste convoitise qu'il a de gagner et d'amasser des biens de ce monde.

Voila donc comme la parole de Dieu sera mise en oubli, lors que les hommes seront enyvrez par leurs passions exorbitantes. Mais ceux qui se dressent contre Dieu, voire avec une rage, une phrenesie, pour abolir sa parole, pour convertir sa verité en mensonge: ceux-la n'oublient pas seulement la parole de Dieu, mais il leur en souvient par trop, pour se dresser de propos deliberé encontre lui. Et ne faut pas aller si loin qu'en la Papauté, pour voir une impieté si vilaine et si enorme. Car nous verrons ces moqueurs de Dieu, qui sont ici parmi nous, et qui viendront mesmes quelque fois souiller le temple de Dieu, ces porceaux qui viendront ici ietter leur groin: ils se moquent quand on lira ceste doctrine, laquelle fait trembler les diables d'enfer. Nous verrons donc ici ces contempteurs de Dieu, qui viendront s'eslever à l'encontre de lui, et desgorger leurs blasphemes: et faut-il que cela soit dissimulé? mais plustost incitons-nous à gemir, voire à crier à haute voix, en demandant à Dieu qu'il desploye son bras fort, à l'encontre de tels vilains, de tels tisons d'enfer, de tels supposts de Satan, qui viennent ainsi polluer les choses sainctes et sacrees que Dieu nous propose pour nostre salut. Voila quant à ce poinct. Ainsi, que nous seulement nous soyons faschez et contristez, pource qu'il y a des rebellions en nous qui empeschent que nous ne prenions point un tel goust comme il seroit à desirer en la parole de Dieu: mais aussi quand nous voyons que ceste parole est vilipendee, et mise en oubli par les hommes, qu'ils se desbordent à tout mal, il faut que nous en soyons faschez et tristes.

Encore plus est il requis, que quand nous verrons le Nom de Dieu estre blasphemé, sa maiesté violee, nous en soyons tourmentez et sentions plus d'angoisse, que de tous les maux qui nous pourroyent advenir: comme c'est bien raison aussi que la maiesté de Dieu nous soit plus precieuse sans

comparaison, que nos personnes et nos vies. Or tant y a, que si nous devons estre contristez, voyans que la parole de Dieu est mise en oubli par les autres: pour commencer par le bon bout, si le mal s'apperçoit en nous (comme nous sommes sollicitez par Satan à nous desbaucher, et sommes bien loin de servir à Dieu et de garder sa parole en telle crainte et humilité comme nous devrions) puis, di-ie, qu'il y a tant à redire en nous, qu'il y a tant de vices qui sont repugnans à la Loy de Dieu, d'autant plus nous convient-il gemir: comme aussi sainct Paul nous le monstre, en disant, Helas ie suis malheureux: qui me delivrera de ce corps mortel? Voila sainct Paul, qui en nous monstrant leur condition estre miserable, pendant qu'ils sont vivans en ce monde, les exhorte à gemir, et à estre en regret et souci continuel, pource qu'ils ne se peuvent pas du tout renger à la parole de Dieu: et quand nous en ferons ainsi, nous donnerons vraye approbation de nostre foy et nostre Chrestienté.

Or il s'ensuit quant et quant, *Ta parole est esprouvee tant et plus, et ton serviteur l'a aimee.* Ici il semble bien (comme nous avons dit au paravant) que David amene une sentence cognue, mesmes des plus idiots: c'est assavoir, que la parole de Dieu est pure, et qu'il n'y a ne tache ne macule aucune. Mais quoy? regardons un peu si nous practiquons ceste pureté. Helas, il s'en faut beaucoup. Car lors nous pourrons dire que la parole de Dieu nous est cognue pure et sans macule, quand sans aucun contredit nous mettrons nostre fiance en lui, et aurons une vraye certitude de nostre salut, d'autant qu'il nous a une fois tendu la main, et qu'il nous a promis de ne nous faillir iamais. Quand donc nous aurons une telle fiance en Dieu, pour cheminer hardiment par la mort, par les gouffres d'enfer: que voyans les abysmes ouvers pour nous engloutir, nous ne douterons point d'estre à sauveté, puis que nous sommes en la main de Dieu: voila comme la parole de Dieu nous sera pure. Mais maintenant nous avons tout le contraire. Et d'où procede cela? pource que nous sommes pleins d'ordures, pleins de pollutions infinies: bref, qu'il n'y a que puantise en nous, et que tous nos sens sont contaminez. Quand nous commencerons par les yeux, nous les avons troubles et chassieux de tant d'ordures, c'est à dire de tant de vanitez qui nous empeschent de cognoistre la pureté qui est en ceste parole de Dieu, que voila desia un sens qui nous est osté. Apres, nous sommes privez de l'ouye, d'autant que nos aureilles sont desia tant batues de choses frivoles, mesme perverses, que nous ne pouvons donner nulle audience à Dieu, ou bien, ce qui nous est entré par une aureille, nous est incontinent sorti par l'autre, comme on dit. Or si c'est desia un grand vice à nous, d'estre si tardifs à recevoir quelque bon mot de doctrine, le second n'est pas moindre, qu'ayant compris quelque peu, il nous sera incontinent escoulé, que nous n'y penserons plus. On voit comme nos pieds et mains estans alaigres, quand il est question de malfaire, sont inutiles à bien. Qu'il n'y a doigt en nos mains qui ne soit comme un rasoir, pour couper iusqu'au vif quand il est question d'offenser Dieu. Cependant il n'y en a pas un qui se remue pour bien faire. Voila donc comme tous nos sens sont corrompus, comme ils sont pleins de pollution et d'ordure. Et c'est ce qui nous empesche que nous ne cognoissions point la parole de Dieu estre esprouvee.

Or il adiouste puis apres, *Qu'il a esté petit et mesprisé, et n'a point oublié les commandemens de Dieu.* Ce mot ici emporte plus qu'il ne semble de prime face. Vray est qu'il semblera bien plus difficile que les grans servent à Dieu que les petis: tellement qu'on ne tiendra pas à merveilles, si un homme de basse condition n'a point oublié la parole de Dieu. Car qui est cause de nous faire rebecquer contre lui, de nous faire tant eslever en arrogance, que nous ne lui soyons plus subiects? Le plus souvent on trouvera que ce sont les honneurs, et les delices de ce monde. Quand un homme se trouvera en credit, qu'il sera en quelque estime et reputation, il se forge une idole en son coeur: et sur cela il oublie Dieu, et lui semble qu'il n'y ait plus de ioug pour lui. Quand donc nostre Seigneur nous tient en petitesse, il se ramentoit à nous, et nous contraint, par ce moyen-la, de ne point oublier ses commandemens, et de cheminer en sa crainte avec toute humilité. Mais le sens de David tend à autre fin: c'est, combien qu'il fust comme reietté, neantmoins qu'il n'a pas laissé d'aimer Dieu. Or, comme i'ay dit, ceci n'est pas mis sans cause. Vray est quand Dieu nous eslargist beaucoup de biens, c'est alors que nous cognoissons moins combien nous sommes stupides. Mais à l'opposite, ceux ausquels il ne fait point telles graces, pensent de leur costé qu'ils ne sont pas tant obligez envers lui. Et de fait, le monde cerchera tousiours des subterfuges, pour s'exempter du service de Dieu, et de sa crainte: ou pour s'en acquiter si legerement, qu'il n'y ait plus grande difficulté. Comme quoy? Nous voyons ceux qui prennent couleur d'ignorance, pour ne rien savoir de Dieu ne de religion, qui diront, Moy, ie suis un povre idiot: ie ne suis pas clerc, ie laisse cela aux grans docteurs. Les uns ameneront en avant une excuse, les autres une autre: mais tant y a, que tous tendent à ceste fin, de s'exempter de l'obeissance de Dieu, de n'estre point suiets à lui ny à sa parole. Voila, en la Papauté il y a ce proverbe commun, Ho cela est pour les prestres et pour les moines: nous avons nos prelats qui ont

la charge de nous gouverner: de nostre part nous sommes seculiers, gens lais, il ne nous faut point mesler de cela. Et puis, ceux qui seront de basse condition, auront aussi leur excuse, pour dire, Ie suis un povre homme, il me faut travailler de mes mains tout au long du iour: à grand peine ay-ie le loisir de venir une fois au sermon le dimanche. Voila comme les hommes cercheront des subterfuges, afin de vacquer à leurs vanitez et plaisirs, ou à leur oisiveté, ou à ie ne say quelle cagnardise, plustost que d'ouir la parole de Dieu et de la mediter.

Ainsi donc David à l'opposite monstre, que du temps qu'il a esté en basse condition, qu'il estoit mesprisé: que toutesfois il n'a pas laissé de tousiours s'exercer en ceste leçon-ci, de s'assuiettir à Dieu. Et ainsi nous voyons qu'il s'y est adonné dés son enfance: et que non seulement il y a prins son plaisir quand Dieu l'a eslevé au royaume, qu'il n'a point là commencé de gouster la loy de Dieu et d'y appliquer son estude: mais quand il paissoit le bestail de son pere, qu'il estoit aux estables, devant qu'estre approché de la cour royale: de ce temps-la, di-ie, il ne laissoit point de s'exercer en ceste sainte estude de la Loy de Dieu. Or par cela apprenons de ne nous plus exempter par nos excuses frivoles, comme font beaucoup: mais cognoissons qu'ici David exhorte en general tous fideles: que ceux qui sont mesprisez et contemptibles, ceux qui sont idiots, comme petis enfans, qui n'ont ne savoir ne rien qui soit excellent quant aux hommes: que ceux-la toutesfois ne doivent point mettre en oubli la parole de Dieu. Et ainsi, que grans et petis s'adonnent à y estudier, et que nous soyons tous disciples de la Loy et des Prophetes, et sur tout de nostre Seigneur Iesus Christ, puis que maintenant Dieu nous a fait une grace plus excellente qu'il n'avoit point fait à David. Car outre la doctrine que David avoit par la bouche de Moyse, voici Dieu qui a desployé les thresors infiniz de la sagesse celeste, entant que nous avons l'Evangile, où le Fils de Dieu a parlé à nous, lequel est maistre sur toute la maison, comme il est dit en l'Epistre aux Ebrieux. Or ceste doctrine ici ne doit-elle pas faire trembler le ciel et la terre? comme il en est parlé en Aggee, et comme l'Apostre allegue ce passage, pour nous monstrer que nous devons recevoir l'Evangile en plus grande reverence, que les peres n'ont pas fait la Loy ne les Prophetes. Car Dieu a bien esmeu la terre, quand il a donné sa Loy par Moyse, laquelle depuis a esté confermee et ratifiee par les Prophetes: mais quand il a ouvert la bouche sacree de son Fils pour nous enseigner, ç'a esté pour esmouvoir et le ciel et la terre, pource qu'il y a desployé une sagesse tant admirable, qu'il faut que nous soyons tous esmeus et estonnez, quand Dieu parle en telle vertu et maiesté à nous. Voila donc quant à ce mot, où David proteste, qu'il n'a point mis en oubli les commandemens de Dieu, combien qu'il fust petit et humilié.

Or il adiouste derechef, *Que la iustice de Dieu est une iustice à iamais, et que sa Loy est verité* voire tellement, que quand il a esté saisi d'affliction et d'angoisse, qu'il y a prins son plaisir, en disant, Ta iustice est une iustice à iamais. David reitere ici un mot en double signification. Car en premier lieu, Iustice, signifie la Loy de Dieu, voire pource qu'elle est la reigle de tout bien. Et puis secondement, il lui attribue le tiltre de Iustice, pour signifier que ceste Loy-la est une reigle si certaine, que quand on l'aura bien sondee iusques au bout, on trouvera que Dieu a là mis une perfection de toute droiture: comme s'il disoit, que c'est une reigle iusticiaire. Or il conioint comme il avoit desia fait cy dessus, la Verité avec la Iustice. I'ay desia touché que ces mots ici sont reiterez plusieurs fois: mais ce n'est pas pourtant un langage superflu. La raison? pource que nous confesserons assez que Dieu a parlé en toute perfection, qu'il faut que toutes bouches humaines soyent closes, et que nous facions silence tous ensemble pour l'escouter. Chacun protestera bien cela du bout de la langue: mais cependant, que nous cognoissions ceste droiture et ceste verité qui est contenue en la parole de Dieu, helas, il s'en faut beaucoup. Ainsi donc qu'un chacun regarde à soy, qu'il regarde si sa vie estant conformee à la parole de Dieu, monstre que la iustice et verité d'icelle soit imprimee au coeur. Si cela y est, voila la parole de Dieu qui est honnoree comme elle le merite. Alors nous lui rendons par effect les louanges qui lui sont ici attribuees, comme elles lui appartiennent. Mais si nous disons que la parole de Dieu est bonne et saincte, qu'il y a une iustice admirable, que c'est une vertu infallible, et cependant que nous la mesprisons de fait, cependant que nous y contrarions en toute nostre vie, et apres avoir fait semblant de l'honnorer, que nous venions cracher à l'encontre: et quel honneur est cela? Parquoy, notons qu'il faut que ceste iustice et ceste verité de la Loy de Dieu soit imprimee en nos coeurs, pour en rendre une telle confession comme a fait ici David.

Et voila pourquoy il adiouste, *Qu'il a prins son plaisir aux tesmoignages de Dieu* voire quand il a esté saisi d'affliction et d'adversité. Car il est bien aisé aux hommes de louer Dieu cependant qu'ils sont en repos, cependant qu'ils ont tout à souhait. Nous voyons mesmes les hypocrites qui diront à pleine bouche, O benit soit Dieu, et le bon Dieu: voire quand il leur envoye tous leurs souhaits et les traitte à leur appetit. Mais quand Dieu nous afflige, tellement que nous serons saisis

d'angoisse, iusqu'à n'en pouvoir plus: voila une bonne espreuve, pour nous faire sentir que c'est à bon escient que nous l'avons honoré en sa parole. Et nous monstrerons qu'ainsi est, ne changeans point de propos: mais perseverans constamment en cela, pour dire, Où est ce que i'auray maintenant mon recours? me voici affligé: mais mon Dieu est pour me restaurer. Il est vray que i'ay des adversitez, qui sont assez fascheuses pour me molester: mais il faut que ie me contente d'estre aimé de mon Dieu. Il est vray que selon le monde ie suis tormenté: mais si faut-il que ie me console en ce que mon Dieu m'appele à soy, qu'il me monstre par effect comme il me veut estre pitoyable, qu'il me tient pour l'un de ses enfans, et veut estendre sa bonté paternelle sur moy. Voila, di-ie une approbation comme nous tenons la parole de Dieu pour veritable et pour iuste: c'est, que si estans saisis d'angoisses, toutesfois que nous ne la mettons point en oubli. Mais quoy? qu'on vienne à la practique, on verra là où on en est. Il ne coustera gueres de baisser l'aureille et de dire, Et bien, ce Sermon-la n'est que bon: voire, et semblera bien encores que Dieu soit redevable, quand on lui aura donné quelque mot, et qu'on sera venu au Sermon, pour confesser qu'on n'y trouve que bien. Un homme qui fera de l'aureille d'asne, qui viendra ici faire de l'hypocrite, pensera bien que Dieu doive estre obligé à lui, de ce qu'il l'aura tant honnoré. Or c'est une fiction trop lourde et impudente, de cuider ainsi contenter Dieu. Mais tant y a, que la plus part en est ainsi: car que faut-il pour nous faire tout quiter? Que si pour un temps nous avons fait semblant d'estre attentifs à la doctrine de Dieu, ce que nous en aurons ouy, s'escoulera incontinent. Et en cela nous monstrons bien que la verité et la iustice qui est en sa parole, n'est point imprimee en nous comme il seroit bien requis.

Or David adiouste en la fin, *Que les tesmoignages de Dieu ont esté son plaisir.* En quoy il nous advertit, que ce n'est pas assez que nous ayons memoire de ce qu'aurons entendu de la doctrine de salut, afin d'en faire nostre profit au temps d'affliction: mais il faut qu'elle ait telle vigueur et telle force, de nous resiouir au milieu de nos tristesses. Il est vray que nous ne serons pas insensibles. Et David aussi a bien experimenté combien l'affliction et l'angoisse le tourmentoit. Il avoit donc des passions qui lui estoyent dures et ameres: mais cependant, cela n'a pas peu empescher qu'il ne se soit resioui. Et combien qu'il eust de grandes fascheries selon la chair, si est-ce qu'il a senti telle ioye spirituelle aux tesmoignages de Dieu, que la tristesse n'a point gagné. Or comme desia nous avons declairé, si David a senti ceste delectation en la Loy, où Dieu se declairoit seulement comme par ombrages, aux peres anciens, ie vous prie, auiourdhui comment la parole de Dieu nous doit elle resiouir? où il se monstre si privément Pere envers nous, là où il nous desploye son coeur, où il ne nous cele rien? Quand donc nostre Seigneur fait ainsi decouler en telle abondance les thresors de son amour et de sa bonté infinie envers nous: n'avons-nous pas plus d'occasion de nous resiouir, que n'ont pas eu les peres qui ont vescu sous la Loy? Ouy bien: mais nostre ingratitude nous empesche tellement, qu'en cognoissant, nous ne cognoissons point, en voyant nous ne voyons goute. Tant y a neantmoins, que ceci n'est pas escrit sans cause. Et ainsi quand nous sentirons que les fascheries, les angoisses et les afflictions de ce monde nous troublent, recourons à ceste parole de Dieu: car là nous trouverons qu'il nous tend la main pour nous attirer à soy, declairant qu'il veut secourir les affligez, qu'il veut avoir pitié des povres et angoissez, qu'il est le secours des miserables, qu'il ne demande que de retirer les povres pecheurs qui se viennent rendre à lui, qu'il demande que nous deschargions en son giron toutes nos sollicitudes, et qu'il nous en deschargera. Quand donc nous sommes certains et resolus d'une telle bonté de Dieu envers nous, par les promesses qu'il nous donne, il nous faut venir à lui, pour l'invoquer et pour nous resiouir en lui: tellement que nous puissions dire avec David, Seigneur, les tesmoignages que i'ay eu de ta Loy, ont esté mon plaisir, pour me resiouir au milieu de toutes mes afflictions. Voila comme les enfans de Dieu, au temps d'affliction pourront tousiours, estans asseurez de leur salut, se resiouir, voire quand ils s'appuyeront sur ses promesses, et qu'ils les recevront en telle sorte qu'ils en puissent faire leur profit.

Or pour conclusion David dit, *Que les tesmoignages de Dieu sont une iustice à iamais:* et puis il fait une priere, *Donne-moy intelligence, et ie vivray.* Voici encores ce mot de Iustice qui est reiteré, et non pas sans propos: car c'est suivant ce que i'ay desia dit, que ceux qui n'oseront point se rebecquer contre Dieu ouvertement, pour blasphemer à l'encontre de sa parole, ceux-la toutesfois seront pleins de malice et de trahison: ou bien, ils seront enveloppez en leurs vanitez, en sorte que la iustice de Dieu ne leur apparoistra point. Ainsi donc David met encores que c'est une iustice, voire à iamais: pour signifier que nous ne devons point avoir des bouffees, ainsi que beaucoup de gens auront, pour magnifier Dieu: et puis, que on tourne la main, les voila tout au rebours. Comme il y en aura auiourdhui qui feront semblant d'estre fort devots, O le beau sermon, diront-ils: ô la belle doctrine. Et demain, quoy? On ne laissera point

pour cela à se moquer de Dieu, à ietter quelque brocard contre sa parole: ou bien, si Dieu leur envoye quelque adversité, ce sera à se fascher et à se despiter contre lui: que si on leur reduit en memoire ce qu'ils auront ouy auparavant, ils diront, qu'ils ne savent plus que c'est. Ainsi donc, David, pour monstrer qu'il ne faut pas que nous soyons tant lasches aucunesfois à louer la parole de Dieu, dit que c'est une iustice à iamais. Comme s'il disoit, Il est vray que les hommes sont variables: il est vray aussi que la vie presente est suiette à beaucoup de revolutions, qu'auiourdhui nous aurons une fascherie, demain nous serons à nostre aise: apres, il nous adviendra soudain quelque trouble: et puis nous pourrons-nous voir debout? tant y a qu'en ces changemens continuels, si ne faut-il pas pourtant que les hommes ployent à tous vents, qu'ils soyent inconstans et vollages: mais qu'en passant par les flots de la mer ils se tiennet fermes en ceste iustice et droiture qui est en la parole de Dieu.

Voila comme il faut que la iustice de la Loy soit cognue avec sa fermeté permanente. Comme de fait nous en aurons le sentiment et pleine declaration en la parole de Dieu, quand nous la recevrons comme il appartient: mais d'autant que nous defaillons ici, et que de nous-mesmes nous n'avons pas l'esprit pour comprendre ceste iustice, de laquelle il est ici fait mention, et pour y atteindre: et mesmes quand nous y serions parvenus, qu'il ne faut rien pour nous en desbaucher: demandons avec David, que Dieu nous donne intelligence. Or il est vray que David avoit desia receu quelque portion d'intelligence: car sans cela il ne pouvoit dire, I'ay esté saisi d'angoisse, et toutesfois i'ay prins plasir en ta Loy. Il ne pouvoit point estre mené d'une telle affection, que la parole de Dieu ne fust parvenue iusques au profond de son coeur: mais quand il demande à Dieu qu'il lui donne intelligence, c'est, que ceste grace qu'il a desia receue, lui soit augmentee. Or si celui qui estoit desia tant advancé, qui avoit mesme receu l'Esprit de prophetie pour enseigner les autres, cest Esprit principal pour gouverner le peuple de Dieu: si celui-la a eu besoin de faire une telle requeste, que sera-ce de nous, qui à grand peine avons quelque estincelle de clarté en nos esprits? Ie vous prie, ne devons-nous pas prier d'une plus grande ardeur, que Dieu nous donne intelligence? Et d'autant plus devons-nous estre incitez à cela, quand David adiouste, que nous ne pouvons vivre, iusqu'à ce que Dieu nous ait ainsi illuminez, afin que nous concevions ceste verité et iustice, laquelle est en sa Loy.

Voila, di-ie, comme la vie des hommes ne peut estre que mal-heureuse iusqu'à ce qu'ils en soyent là venus. Et ainsi, que nous apprenions de ne nous point plaire comme font les povres mondains, qui sont enyvrez en leurs delices, lesquels estiment qu'ils n'ont point de felicité, sinon qu'ils se desbordent en toutes vanitez et follies: mais regardons plus haut, cerchons Dieu, et cognoissons que lors nostre vie sera benite et heureuse, quand Dieu nous aura retirez des allechemens vains de ce monde, pour nous faire sentir la verité et la iustice qui est en sa parole: et que cela seul soit la fin de nostre vie, et le but de tous nos conseils, tout nostre exercice et estude: bref, le sommaire de tout ce que nous entreprenons. Suivant ceste saincte doctrine, nous-nous prosternerons devant la maiesté de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous les faire mieux sentir que nous n'avons point fait: que cognoissans les povretez et les miseres qui sont en nous, et combien nous avons besoin qu'il nous assiste, nous recourions à lui, ayant tout nostre refuge à sa bonté et misericorde, nous appuyant sus ses promesses: ne doutant point que comme il est fidele et loyal en tout ce qu'il dit, qu'il n'accomplisse tout ce qu'il nous monstre par sa parole: c'est assavoir, qu'il nous unira tellement à lui, qu'apres nous avoir separé pleinement de toutes les pollutions de ce monde, il nous fera participans de sa iustice, et finalement de sa gloire. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

DIXNEUFIEME SERMON.

Du Dimanche 11. iour de Iuin, 1553.

Dixneufieme huictain.

COPH.

I'ay crié de tout mon coeur, respon moy, Seigneur, et ie garderay tes ordonnances. Ie t'ay reclamé, sauve-moy donc, et ie garderay tes tesmoignages. Ie previen avant le iour, et crie: car ie m'atten à ta parole. Mes yeux ont prevenu les veilles de la nuict, pour deviser de ta parole. Seigneur escoute ma voix selon ta benignité, et me vivifie selon ton iugement. Ceux qui poursuivent lascheté se sont approchez d'icelle: et ils se sont eslongnez de ta Loy. Seigneur, tu es prochain, et tous tes commandemens sont verité. I'ay cognu dés long temps par tes tesmoignages, que tu les as fondez à perpetuité.

D'autant que la chose la plus requise à nostre salut c'est de prier Dieu, et que nous y sommes si lasches et froids, ou bien que il ne faut gueres pour nous refroidir: nous devons noter les exemples que l'Escriture saincte nous propose des enfans de Dieu et des vrais fideles, comme ils se sont exercez en oraison, Comme en ce passage David a voulu se mettre ici devant nos yeux: non pas pour se glorifier de ses vaillances, afin d'estre en reputation, mais afin que son exemple nous monstre le chemin. Nous voyons donc comme David a esté soigneux à invoquer le Nom de Dieu, comme il y a appliqué toute son affection, et qu'il y a continué, à ce qu'un chacun de nous face le semblable.

Or en premier lieu il dit, *Qu'il a crié de tout son coeur.* En quoy il nous signifie qu'il n'a point seulement barboté, comme font les hypocrites: ou bien, qu'il n'a point invoqué Dieu par ceremonie et par acquit, mais qu'il a eu un vray zele à cela. Comme aussi nous ne faisons que profaner le Nom de Dieu, quand nous le prions, n'estans point attentifs à lui: mais en destournant nos pensees ça et là, de costé et d'autre. Notons donc, que ce qui est requis principalement en nos oraisons, c'est que non seulement nous remuyons la langue, nous ouvrions la bouche, que nous ayons quelque intention de prier Dieu: mais que nous le requerions du profond du coeur et d'une vraye integrité. Or il est vray que ceci merite bien d'estre deduit plus à plein: mais suivant l'ordre que nous avons tenu ci dessus à exposer le Pseaume, il suffira que nous ayons seulement les choses en bref comme par articles. Il restera puis apres, qu'un chacun en son privé les medite plus au long, et s'y employe. Voila donc comme nous avons à prier Dieu: c'est assavoir, que nos oraisons ne resonnent point au milieu de nostre bouche, mais qu'elles procedent d'un vray courage, et d'une pure verité. Ce mot Crier, emporte vehemence, comme il l'adioustera encores derechef tantost apres. Or David n'entend pas qu'il ait seulement eslevé son gosier en criant, mais plustost il signifie qu'il n'y est point allé froidement, comme font ceux qui prient Dieu, ne sachans pourquoy, sinon par ceremonie: ou encores qu'ils soyent pressez de necessité, si ne sont-ils gueres bien esmeus, n'estans point asseurez d'estre receus et exaucez de lui. David donc monstre qu'il n'a pas esté ainsi lasche, mais qu'il y a eu une ardeur qui l'a poussé à cela, comme sainct Paul dit, que quand nous approchons de Dieu pour le prier, nous devons avoir des gemissemens en nos coeurs, qui ne se peuvent pas exprimer de bouche, ausquels le sainct Esprit nous sollicite et pousse.

Voila donc la seconde qualité qui est requise en nos oraisons: c'est, que nous soyons eslevez en haut en priant Dieu. Et cognoissans combien nous avons besoin de son secours, et qu'il ait pitié de nostre condition, mesme que nous sommes perdus et abysmez, si ce n'est qu'il nous tende la main: sur cela, nous crions à lui d'une affection ardente. Or en troisieme lieu David nous monstre qu'il a esté diligent à prier Dieu: c'est assavoir, qu'il n'a point attendu iusqu'à l'extremité, ainsi que font beaucoup qui voyent bien qu'ils ne se peuvent passer de l'aide de Dieu: mais tant y a encor, qu'ils s'en reculent tant qu'ils peuvent, et iamais ne sont amenez iusques là, qu'ils prient Dieu à bon escient, sinon quand il n'en peuvent plus, et qu'ils sont comme au bout de leur sens, ainsi qu'on dit. David monstre qu'il n'a point eu une telle paresse en lui: car il proteste, qu'il a prevenu les veilles de la nuict, qu'il s'est sollicité soy-mesme, voyant que c'est le vray refuge et unique des enfans de Dieu et vrais fideles, de se recommander en sa protection. Or finalement il monstre qu'il a continué, qu'il n'a point eu quelque bouffee soudaine, pour se refroidir apres, comme il y en a d'aucuns: et pleust à Dieu que nous n'en eussions pas la practique si frequente, comme nous l'avons: mais il n'y a celui de nous qui n'experimente que tantost nous sommes las de prier Dieu, pour estre refroidis si tost que nous aurons ietté un souspir. Car il nous semble que c'est assez d'avoir sommé Dieu

en un mot. Ainsi, ayans fait une seule priere, nous quittons là tout, que Dieu nous aide, si bon lui semble. Or David nous monstre, qu'il a perseveré à invoquer le Nom de Dieu.

Voila les quatre articles que nous avons à noter en ce passage, afin qu'un chacun de nous s'en acquitte. Car voici d'où il nous faut prendre la façon de bien prier: assavoir, en premier lieu, que nous n'ayons pas seulement la bouche ouverte, mais que nous desployons nostre coeur, et toutes nos affections devant Dieu, que nos oraisons soyent faites en verité spirituelle: et non seulement cela, mais que nous soyons enflammez d'un zele, avec certitude d'estre exaucez et secourus de lui. Et que pour ce faire nous soyons touchez au vif de la cognoissance de nos vices: que nous sachions que nostre condition est plus que mal-heureuse, si Dieu n'a pitié de nous: que nous cognoissions aussi quel est le salut qu'il nous a promis: que nous rememorions ces choses, afin que nous soyons tant plus soigneux à l'invoquer avec vigilance: et que nous n'attendions pas que Dieu nous contreigne par necessitez extremes, mais que nous ayons ceste promptitude de laquelle parle David, que de nuict et de iour, et à chacune minute nous soyons sollicitez de regarder à Dieu, et de l'invoquer: que nous prenions ceste habitude-la en nous, tellement que quand chacun de nous se resveillera de nuict, que ce soit pour ietter quelque souspir à nostre bon Dieu. Et quand nous serons retirez à part, que nous facions le semblable, sachans bien que Dieu nous voit, et que nous sommes tousiours comme en sa presence. Finalement, que nous ayons une ferme perseverance, que nous ne facions point de levees de bouclier, pour nous divertir incontinent, et pour nous lasser: mais que nous continuyons en prieres, comme l'exemple nous en est ici monstré par David.

Or apres qu'il a fait de telles protestations, il adiouste, *Que quand il sera exaucé, quand il aura obtenu ses requestes, qu'il gardera les tesmoignages de Dieu.* Ici David monstre qu'il ne sera point ingrat de la grace qui lui aura esté faite. Et c'est encores un article que nous devons bien noter. Car pourquoy est-ce que Dieu est si facile à nous ottroyer ce que nous lui demandons, qu'il nous traitte si benignement, qu'il a mesme tousiours ses mains estendues, afin de nous eslargir de ses biens et de ses richesses? Pourquoy est-ce qu'il se monstre en toutes sortes si liberal? C'est afin que nous ayons dequoy luy rendre action de graces, et de le glorifier. Apprenons donc que nous ne pouvons pas bien prier Dieu, que desia nous ne soyons preparez à recognoistre ses benefices, que nous n'ayons ce propos et ceste resolution toute preste en nous avec David: c'est assavoir, de le glorifier, quand il nous aura exaucez. Comme aussi nous voyons que ces deux choses sont conioints en l'autre passage, Tu m'invoqueras en ta necessité, et ie t'en retireray: et tu m'en glorifieras. Voila donc ce que nous avons à noter sur ce mot-là, où David proteste qu'il gardera les ordonnances et les tesmoignages. Mais nous avons aussi à considerer en second lieu, quelle est l'action de graces que Dieu demande de nous, apres qu'il nous a secourus, apres qu'il nous a fait sentir sa bonté en ne reiettant point nos oraisons. Or il est vray, qu'il faut bien que la bouche face son office à magnifier le Nom de Dieu, en confessant combien nous sommes tenus à lui: mais ce n'est pas assez que la bouche parle, il faut que nous le glorifions de toute nostre vie, que nous monstrions ceste recognoissance-la, combien nous sommes tenus à lui, en le servant et honorant en tout et par tout. David donques parlant de ce qu'il rendra louanges à Dieu d'avoir esté exaucé, ne dit point qu'il le fera seulement de bouche, mais il monstre qu'il passera plus avant: c'est de garder les tesmoignages de Dieu, et s'assuiettir à ses ordonnances Voila comme la gloire de Dieu doit resonner, non pas seulement au bout de la langue des fideles, mais en toute leur vie: que et les mains et les pieds, et tout le reste s'applique à honorer ce bon Dieu: que nous lui facions hommage de toute nostre vie, veu que c'est de lui que nous la tenons: et non seulement entant qu'il nous a creez; mais qu'il nous maintient et conserve et que tous les iours il monstre qu'il est nostre protecteur. Car iamais nous ne passons une heure, que Dieu ne nous delivre de quelque mal. Nous avons donques ample matiere de le remercier, non pas seulement de bouche et par paroles: mais aussi en faisant protestation de cela en toute nostre vie.

Nous voyons maintenant quelle est la somme de ce qui est ici dit, assavoir, I'ay crié en tout mon coeur, respon-moy, et ie garderay tes statuts. Et puis, Ie t'ay invoqué, sauve moy, et ie garderay tes tesmoignages. Et puis, I'ay prevenu l'aube du iour. *I'ay crié, voire esperant en ta parole.* Or ici il reitere encores l'article que nous avons noté aux autres sermons: c'est que pour bien prier Dieu, il faut que nous soyons fondez en l'esperance de ses promesses. Et c'est la vraye preparation que nous devons avoir que ceste ci. Il est vray qu'il est besoin que nous sentions nos maux et nos necessitez, comme il a esté declairé. Car iamais nous ne prierons Dieu d'une affection vraye, ny à bon escient sans cela. Et puis il est besoin aussi que nostre coeur ait une telle ouverture, qu'il vienne hardiment s'adresser à Dieu, pour se desployer là, et se descharger de toutes ses sollicitudes et tristesses. Mais cependant, comment est-il possible que nous prions Dieu avec une telle vigilance, que nous ayons pleine liberté de venir devant lui, si ce

n'est que nous esperions qu'il nous exaucera? Et comment pourrons-nous esperer, sinon qu'il nous ait donné sa parole, qui nous tesmoigne de sa volonté, pour nous certifier que nous ne perdrons point nostre peine en le priant? L'ouverture premiere donc qui est requise à bien invoquer Dieu, c'est, que nous venions à lui en pleine certitude d'estre exaucez. Et pourquoy? D'autant qu'il nous l'a promis. Ceux donc qui prient à l'adventure, ne profiteront iamais rien, comme l'Escriture dit: car il n'y a que feintise, quand nous ne nous tenons point asseurez que Dieu nous vueille exaucer. Il faut qu'en nous approchant de Dieu, dit l'Apostre, nous sachions que c'est Dieu qui nous y appele. Et ceux qui n'auront point ceste cognoissance seront frustrez de leur attente. Et ainsi il faut qu'un chacun regarde à soy, pour se resoudre ainsi, Puis que Dieu m'appele et convie pour venir à lui, il ne faut point que ie doute d'obtenir ce que ie lui requerray, voire esperant en sa parole.

Quand donc nous avons une telle certitude, nous pouvons bien commencer nos prieres: mais si cela n'y est, nous pourrons beaucoup travailler en priant Dieu, voire depuis le matin iusques au soir: nous pourrons continuer toute la nuict en barbotant, mais iamais nous ne profiterons rien: encores que nous ayons quelque desir et zele, nous ne saurons quel profit reviendra de nos oraisons, d'autant que nous n'avons nulle fiance aux promesses de Dieu, pour nous y appuyer. Ne doutons point donc que il ne nous vueille secourir, et ne nous vueille faire sentir son aide en temps opportun. Par cela nous voyons qu'en toute la Papauté, on ne sauroit deuëment prier Dieu: ie di, suivant la doctrine qui est là tenue. Et pourquoy: Car ils enseignent le povre monde qu'il faut tousiours estre en doute, et en suspend. Voila comme un pur Papiste ne sauroit iamais faire une oraison qui plaise à Dieu: mais faut qu'ils provoquent l'ire de Dieu en toutes leurs prieres. Et pourquoy? Car ils ne regardent point à ses promesses, sur lesquelles il nous faut appuyer, pour estre asseurez: mais qui pis est, ils enseignent qu'en priant il faut tousiours estre en perplexité et en doute. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ceste doctrine, où il est monstré que la clef qui ouvre la porte pour approcher de Dieu en invoquant son Nom, c'est que nous ayons les promesses qui sont contenues en l'Escriture sainte, et que nous y prenions une telle fiance que nous ne doutions point que Dieu ne nous regarde: et que toutes fois et quantes que nous le requerons, nos oraisons entrent à lui, qu'il les recevra, nous declarant qu'il est prest de nous ottroyer ce que nous lui demandons.

Or cependant, pource que Dieu ne nous exauce pas ordinairement du premier coup, c'est à dire, il ne le monstre pas selon l'apparence et nostre souhait, il est ici requis une patience pour demourer fermes en ceste certitude, et que nous la retenions et nourrissions en nos coeurs à l'exemple de David. Car il ne dit pas qu'il ait seulement prié Dieu pour un coup: il monstre qu'il a continué en cela, qu'il a prevenu les veilles de la nuict. Voila donc une perseverance, qui a esté en lui quant à prier. Or c'est signe que Dieu ne lui monstroit pas qu'il eust obtenu ce qu'il demandoit. Il a fallu donc que la patience de David fust exercee en ce qu'il a langui: mais tant y a qu'il a tousiours esperé en la parole de Dieu. Nous avons à faire le semblable de nostre costé. Que si Dieu ne nous monstre pas si tost que nous voudrions qu'il nous soit propice, et que nous ayons obtenu nos requestes: si faut-il neantmois que nous soyons fondez là dessus, qu'il nous sera fidele et se monstrera tel en la fin. Combien qu'il dissimule pour quelque temps, voire sachans que cela nous est utile pour nous humilier, et pour esprouver aussi nostre patience.

Il s'ensuit puis apres, *Que les yeux de David ont prevenu les veilles de la nuict, voire pour mediter la parole de Dieu.* Ce verset n'est pas adiousté sans cause. I'ay desia dit, que nous ne pouvons avoir nul accez à Dieu en le priant, si nous n'avons esperé en sa parole. Car c'est une chose bien difficile que de nous arrester à Dieu, en considerant seulement selon nostre sens naturel, s'il nous est prochain ou non, et s'il a sa main estendue pour nous aider. Quand donc nous n'appercevons pas ceste vertu et ceste grace de Dieu comme nous souhaiterions, il nous est bien difficile d'esperer en lui. Il faut donc que nous combations en cest endroit. Et voila pourquoy David adiouste que ses yeux ont prevenu les veilles de la nuict, pour mediter en ce qui le pouvoit confermer. Comme s'il disoit, Et Seigneur i'ay esperé en ta parole, mais ce n'a pas esté sans difficultez grandes et sans de merveilleux combats. Car ie suis homme infirme, de ma nature ie suis enclin à desfiance, et puis il y a beaucoup de tentations qui m'assaillent: mais i'ay remedié à tout cela, quand ie me suis exercé en ceste meditation continuelle de ta parole: que ie n'y ay point seulement employé le iour, mais aussi une partie de la nuict, voila en somme ce que nous avons à recueillir de ce passage. Mais il nous faut noter la procedure que tient David. Car apres avoir parlé de l'esperance sur laquelle il s'est appuyé, pour requerir Dieu, sans douter qu'il ne fust exaucé de lui, il dit, Qu'il a songneusement medité en sa parole. Et pourquoy cela? Ce qui a esté necessaire à David, nous sera-il superflu? Il s'en faut beaucoup. Car si un tel Prophete a eu besoin de se munir contre les tentations de sa chair, contre les infirmitez desquelles il pouvoit

estre assailli, ie vous prie comment serons-nous tost abbatus, si nous n'avons le mesme remede duquel il a usé, et le courage aussi duquel il nous exhorte ici? Notons donc si nous voulons estre appuyez sur les promesses de Dieu, afin de l'invoquer quand il en sera besoin, qu'il nous faut quant et quant mediter ses paroles, et nuict et iour: et que nous y mettions nostre estude et toute nostre affection.

Et voila pourquoy il y en a si peu qui soyent disposez à prier Dieu. Et mesme, quand ils y sont contrains, ils ne savent par quel bout commencer, pource que ils ne peuvent se resoudre, pour dire, Il est requis qu'en invoquant mon Dieu, ie soye certain qu'il ne me refusera point. Qui est cause d'une telle incertitude? C'est, pource qu'ils sont si mal exercez aux promesses de Dieu. Car un homme pensera que c'est assez d'avoir creu en passant et legerement, que Dieu veut exaucer les siens. Et quand ce vient à prier, il lui semble quand il aura dit un mot, que c'est trop. Et mesme s'il vient au sermon, et qu'on propose les promesses de Dieu, il pense que ce soit un langage inutile: et dira que cela n'est que trop commun. Qui est celui qui ne l'entend bien? Cependant voici arriver quelque grosse tentation comme un orage et une tempeste: lors celui qui se faisoit tant habile se trouvera esperdu. Il regardera si Dieu aura pitié de lui: il imaginera possible qu'il lui a tourné le dos, ou il doutera mesmes de sa providence, s'il se soucie du monde: il y a mille fantasies, que le diable tasche nous mettre au devant. Ainsi estans tels, nous voila si estonnez, que nous n'avons nul accez à prier Dieu. Et la raison? C'est, que nous n'avons point esté soigneux de mediter ses promesses. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce passage, quand il est dit, Que les yeux de David ont prevenu les veilles de la nuict, pour mediter les promesses de Dieu.

Or maintenant faisons comparaison de nous avec lui. Car tant s'en faut qu'un chacun de nous en son particulier ait ceste sollicitude de laquelle il est ici fait mention, que mesme on ne nous peut traisner par tous moyens. Combien que Dieu nous convie à soy, si est-ce qu'encores nous ne sommes point induits à approcher de lui. Voila la cloche qui sonnera tous les iours, pour nous convier au sermon: Dieu nous proteste là de sa volonté, il nous declaire qu'il est prest à nous recevoir à merci toutes fois et quantes que nous l'invoquerons. Or chacun de nous peut bien voir, que nous ne pouvons pas nous passer de son aide une seule minute. Et combien toutesfois y en a-il qui daignent marcher un pas, pour venir s'exercer aux promesses de Dieu, pour en refreschir la memoire, afin qu'elles leur soyent tant mieux ramentues? A grand peine une grand partie y viendront-ils le dimanche: voire et quand on y est venu un coup, il semble que ce ne soit quasi que trop. Et mesmes, tous les dimanches encore n'y faut-il pas venir, car on auroit les aureilles par trop batues: et ceux qui y viendront, de quelle affection est-ce qu'ils y viennent? Pource qu'on ne peut nier qu'il ne faille avoir un iour la sepmaine auquel on s'assemble: et bien, on se viendra rendre là pour un coup: mais ce sera pour dormir, qu'on y entendra autant comme ces piliers, ou bien, les bancs sur lesquels on est assis. Voila comme beaucoup de gens viennent au sermon. Et mesmes, il y en aura d'autres qui y viendront pour se moqueur de Dieu, comme ces gaudisseurs qu'on voit, qui ne font autre chose sinon le despiter, qui apporteront ici leurs fronts de putains, avec une impudence si brutale que rien plus. On voit cela. Or notons que tant s'en faut que nostre paresse soit excusable, que Dieu nous punira, en ce que nous serons privez de le pouvoir invoquer au besoin, et aurons la bouche close. Et puis le mal augmentera tousiours de plus en plus, iusqu'à ce que nous soyons venus au profond des abysmes: c'est à dire, que nous soyons du tout forclos de l'aide de nostre Dieu, qu'il se retire de nous, qu'il nous bannisse de son Royaume. Voila quel est le fruict de nostre nonchalence, quand nous n'aurons tenu conte de nous exercer en ceste estude des promesses de Dieu.

Or David adiouste, *Escoute ma voix selon ta bonté, vivifie-moy selon ta droiture.* Ici David declaire encores plus à plein sur quoy il s'est fondé en priant Dieu: assavoir qu'il n'a point apporté quelque presomption, cuidant valloir ceci ou cela, cuidant estre bien digne que Dieu l'exauçast: mais que pour toutes dignitez il a mis en avant la bonté de Dieu, et sa droiture. Voila où nous avons à regarder, si nous voulons que Dieu nous soit propice. Et quand nous voudrons profiter en nos oraisons, il n'est point question de rien apporter du nostre, ne d'alleguer ne ceci ne cela, comme pensant obliger Dieu à nous par quelque recompense: mais que nous ayons ce principal regard ici, Dieu est bon, Dieu est droit, Dieu est iuste. Voila donc sur quoy il nous faut appuyer nostre confiance, pour nous resoudre que nous serons exaucez de lui. Et c'est encores une doctrine que nous devons bien retenir que ceste-ci. Il est vray que sous le mot de promesse, desia cela doit estre entendu. Car qui est-ce qui induit Dieu à nous secourir et nous dire, Venez à moy, sans qu'il attende que nous lui demandons rien? Qui est-ce qui est cause que nostre Dieu vient ainsi au devant de nous? Sont-ce nos merites? Avons-nous desservi en quelque endroit qu'il nous soit ainsi benin et humain? Il est bien certain que non. Il faut donc

conclurre que les promesses de Dieu decoulent de ceste fontaine, de sa pure misericorde. Et ainsi ce n'est point sans cause que David, apres avoir parlé des promesses de Dieu, declaire ici qu'il ne demande point d'estre exaucé, sinon à ce regard, Que Dieu est bon et misericordieux. Et puis à ce regard, Qu'il est droit et iuste. Comme s'il disoit, Seigneur, si on cerche la cause pourquoy tu m'exauces, et que tu as pitié de moy, ie ne sauroye rien alleguer quant à ma personne, sinon que ie merite bien que tu me reiettes: mais tu as prins la matiere et la cause en ta seule bonté et en ta droiture.

Or il adiouste consequemment, *Ceux qui pensent malice se sont eslevez et se sont eslongnez de ta Loy. Seigneur tu es prochain, et tes commandemens sont verité.* Ici David fait une complainte à Dieu, afin qu'il lui vienne au secours contre les meschans et contempteurs de la Maiesté: comme s'il lui disoit, Seigneur, ie ne te sauroye rien alleguer pour ma defense, sinon que selon que ceux-ci se sont approchez de moy pour me nuire, ils se sont tant plus eslongnez de ta Loy, et i'ay esté prochain de tes commandemens. On entend communement, que ceux qui pensent malice, se sont eslongnez de Dieu, en se destournant de sa Loy: mais quand tout sera bien regardé de pres, le vray sens et naturel du Prophete est celui-la que i'ay touché, Ceux qui pensent malice ou fraude, se sont eslongnez: c'est à dire, qu'ils se sont retirez de la Loy de Dieu, pour persecuter ceux qui s'en approchoyent. Et voila comme David a prins à son advantage ce que les meschans se sont eslongnez de Dieu, pource qu'il voyoit bien qu'il eust esté abbatu par leur malice, sinon qu'il eust esté secouru de Dieu. Ce qu'il monstre par ceste complainte, qu'il a esté molesté des meschans iusques au bout. Et d'autant mieux nous faut-il noter ceci, pource qu'estans si delicats que rien plus, si les meschans ont la vogue, et qu'ils machinent quelque chose contre nous, il nous semble que tout est perdu, et que Dieu nous a abandonnez en proye. Nous ne pouvons donc souffrir que Dieu exerce nostre patience, ne qu'il nous humilie. Notons bien donc l'exemple de David. Car combien que Dieu l'eust choisi entre les autres, combien qu'il lui eust fait tant de graces excellentes: si est-ce toutesfois qu'il n'a pas laissé d'estre persecuté des meschans, voire et qu'il ne leur pouvoit pas resister de loin, qu'il n'avoit pas de rempars, pour dire, Vous n'approcherez point de moy. Car il dit, qu'ils se sont approchez de lui. Ainsi donc, quand Dieu permettra une telle licence aux meschans qu'ils auront la bride avallee, qu'il semblera qu'ils nous doivent tenir le pied sur la gorge, qu'il semblera mesmes qu'ils nous doivent engloutir: regardons que Dieu a voulu de tous temps ainsi assuiettir ses enfans à la malice de leurs ennemis.

Notons outre plus ce mot qu'il dit, Qu'ils se sont eslongnez de la Loy de Dieu. Car cela emporte, qu'il n'y a eu nulle droiture ny equité en eux. Quand donc les meschans avec un mespris de Dieu, avec une impieté desbordee, se viendront ruer sur nous, et ne cercheront qu'à nous ruiner, qu'il nous souvienne de l'exemple de David. Pourquoy est-ce que les meschans nous molestent ainsi, et que ils n'ont nul esgard à celui qui les doit reprimer par force et par violence? C'est pource qu'estans aveugles et stupides, ils n'ont nulle droiture ny equité en eux. Nous au contraire, ne craignons point, sachans que Dieu nous est prochain. Mais invoquons-le, afin qu'il s'approche tousiours de plus en plus de nous, et qu'il se mette comme entre deux, qu'il face bouclier pour repousser les assauts et les heurts, que les meschans nous feront. Au reste, soyons tout certains et resoluz que cependant que nous serons ainsi oppressez par les meschans, que Dieu n'est pas loin, encor que nous ne l'appercevions pas. Car Dieu sera souventesfois pres de nous, qu'il nous semblera qu'il se cache: c'est à dire, il ne nous monstre pas quelle est sa vertu, il ne la desploye pas du premier coup. Car il faut aussi que nous l'invoquions, pour monstrer l'honneur que nous lui portons: que s'il dissimule, et qu'il attende plus que nous ne voudrions à nous donner secours, nous demourions là tousiours neantmoins. En somme, il nous faut tousiours estre resoluz de ce qui est ici dit par David, Les meschans se sont-ils approchez? mais Dieu est prochain. C'est à dire, Dieu ne dort pas au ciel, cependant que ceux cy machinent à nous mal faire. Dieu n'a pas ses bras croisez, et n'a pas les mains serrees, cependant que ceux-ci ne demandent qu'à nous devorer. Dieu n'est pas aveugle, cependant que ces meschans veillent pour nostre ruine et nostre confusion.

Voila donc comme Dieu, selon les necessitez qu'il cognoist en nous, viendra tousiours au devant pour nous assister en telle sorte, que iamais le mal estant approché de nous ne pourra nous estouffer, voire quoy que les meschans machinent de tous costez. C'est ce que David a voulu signifier en ce passage. Or cependant il dit, que les commandemens de Dieu sont verité. En quoy il nous exhorte de de recourir à la parole de Dieu, cependant que nous sommes ainsi tormentez, et que les angoisses nous tiennent enserrez: mesme quand nous aurons regardé çà et là, que nous ne voyons point que Dieu y remedie: lors, di-ie, il nous enseigne de recourir à sa Parole. Et c'est une admonition plus qu'utile que ceste-ci. Car en cerchant Dieu, nous ne devons point regarder à nostre fantasie, ne d'une façon charnelle, comme nous avons accoustumé de faire: que nous voudrions qu'il s'assuiettist à nostre volonté, qu'il se declairast à nous d'une façon visible,

qu'il descendist du ciel en sa maiesté pour foudroyer tous nos ennemis, qu'il nous eslevast en haut, qu'il nous portast une telle faveur, que nous l'eussions à nostre appetit: voila donc comme nous desirons de trouver Dieu, voire selon que nous sommes charnels, qu'il se declairast à nous d'une façon visible. Cependant, sa parole n'a pas beaucoup d'authorité: et s'il ne nous monstre dequoy, nous ne pouvons pas nous contenter de ce qu'il nous dit, pource que nous voudrions voir sa main toute patente. Parquoy, ceste admonition que nous fait ici David, est bien necessaire: c'est assavoir, que les commandemens de Dieu sont verité. Comme s'il disoit, Seigneur, i'ay desia dit que tu nous es prochain, selon que tu vois que nous sommes persecutez et molestez des meschans, qui se viennent ruer sur nous, que tu es au devant et à l'opposite pour les repousser et pour soustenir les coups. Ie proteste cela, Seigneur: mais ce n'est pas que ie le voye d'une façon humaine. Comment donc? c'est que tes commandemens sont verité. David donc a cogneu que Dieu lui estoit prochain, pource qu'il s'est appuyé sur la Loy, et aux promesses qui lui estoyent donnees. Et ainsi nous en faut-il faire, combien que cela nous semble difficile, comme desia nous avons touché.

Il adiouste, *I'ay cogneu de tes commandemens iadis, que tu les as fondez à iamais.* En ce dernier verset pour conclusion, David dit, Qu'il n'a point esté comme novice, pour cognoistre que c'est des commandemens de Dieu: qu'il a esté resolu que Dieu lui estoit prochain, pource qu'il avoit sa parole, de laquelle il ne pouvoit pas estre separé. Il monstre donc, que les fideles en ceci ne doivent pas estre comme à l'A b c mais qu'ils y doivent estre exercez de longue main: comme David proteste de soy, iadis dit-il, i'ay cogneu. Or il met ici un mot qui signifie une continuation: Dés le commencement i'ay cogneu, dit-il, iadis de tes commandemens que tu les avois fondez à tousiours. Ainsi donc, apprenons, que pour batailler hardiment contre tous les assauts qui nous pourront advenir, il faut que nous continuyons en ceste cognoissance de la parole de Dieu, et nous le trouverons tousiours prest de nous estre prochain: tellement que nous pourrons estre asseurez de sa protection, non seulement pour un iour, mais pour tout le temps de nostre vie. Et ainsi, recordons bien ceste leçon, à ce que nous puissions protester avec David, que nous avons si bien imprimé en nostre coeur les tesmoignages de Dieu, que dés le temps iadis desia nous avons cogneu ce qui en est, c'est assavoir, que Dieu les a establis: c'est à dire, Combien que nous verrons beaucoup de mutations en ce monde, que tout se change et se remue, neantmoins que Dieu ne peut varier, qu'il ne change point de propos, que sa parole est tousiours telle qu'elle a esté dés le commencement, et comme elle demourera à iamais: qu'elle ne sera point suiette à toutes les revolutions et changemens de ce monde, mais qu'elle demeurera tousiours en sa pleine vigueur, d'autant que Dieu l'a establie à iamais. C'est ainsi qu'il nous convient estre preparez à invoquer Dieu, assavoir, quand nous serons appuyez sur une vraye fiance de ses promesses: que nous aurons cogneu la vertu et la vigueur permanente qu'il a donnee à sa parole: c'est, qu'elle demeure tousiours semblable à soy. Quand, di-ie, nous aurons cogneu cela, nous pourrons hardiment nous venir presenter devant lui, estans asseurez qu'il nous fera sentir par effect ce qu'il nous promet, toutes fois et quantes que nous aurons nostre recours à lui, nous fiant en ce qu'il nous a rendu tesmoignage de l'amour qu'il nous porte. Or nous nous prosternerons devant la maiesté de ce bon Dieu et Pere, en cognoissance des fautes innumerables que nous ne cessons de commettre iournellement contre lui. Le prians qu'il nous en touche tellement, qu'au lieu que nous avons esté adonnez par trop à nos affections charnelles et aux vanitez de ce monde, que maintenant nous ne cerchions sinon de nous renger du tout à sa bonne volonté: estans asseurez que combien que nous soyons foibles et infirmes, voire que nous defaillons du tout, que nous ne puissions marcher un pas sinon pour trebuscher, ou en reculant en arriere nous eslogner de lui, que toutesfois nous ne doutions pas qu'il ne soit prochain de nous pour nous secourir. Et ainsi, quand il nous aura fait sentir son secours, qu'il nous face aussi le bien de lui en rendre action de graces telles qu'il merite, ne demandans sinon de le glorifier en toute nostre vie, pour tant de biens qu'il nous fait iournellement, et qu'il nous eslargist. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

VINGTIEME SERMON.

Du Dimanche 18. iour de Iuin, 1553.

Vingtieme Huictain.

RES.

Regarde mon affliction, et me delivre: car ie n'ay point oublié ta Loy. Defen ma cause et me garenti: vivifie moy selon ta promesse. Le salut est loin des meschans: pourtant qu'ils ne s'enquierent point de tes statuts. Seigneur, tes compassions sont grandes, vivifie moy selon tes iugemens. Ceux qui me persecutent et travaillent sont en grand nombre: toutesfois ie n'ay point decliné de tes tesmoignages. I'ay veu les desloyaux, et en ay esté fasché, pource qu'ils ne gardoyent point ta parole. Seigneur, voy que i'aime tes commandemens, et me vivifie selon ta benignité. Le commencement de ta Parole est verité: et tous les iugemens de ta iustice sont eternels.

Si nous avions tous nos souhaits, il est vray que nous serions plus à repos et sans fascherie aucune. Et c'est ce que l'homme desire naturellement. Mais cependant nous avons à noter, que Dieu nous veut exercer par diverses afflictions, pendant que nous sommes en ce monde. Parquoy la condition des Chrestiens est telle tant qu'ils converseront ici bas: c'est, qu'il faut qu'ils bataillent et qu'ils soyent exercez par diverses manieres de calamitez, maintenant selon le corps, maintenant selon l'esprit. Pour ceste cause nous avons à nous armer, afin de n'estre point veincuz au milieu de tels combats. Or la principale de nos armures est, que nous invoquions Dieu, que nous l'appelions à nostre secours. Pour ce faire nous avons bien à considerer comment les fideles qui ont vescu devant nous, y ont procedé, afin de nous y renger selon leur exemple: comme en ce texte ici nous voyons que David a esté affligé iusqu'au bout. Derechef, nous voyons aussi comme il s'est porté en toutes ses afflictions, lesquelles, combien qu'elles fussent vehementes, ne l'ont pas empesché de recourir à Dieu, et d'y avoir son refuge. Voila donc ce que nous avons à mediter, afin de faire le semblable.

Or il dit en premier lieu, *Regarde mon affliction et delivre-moy: car ie n'ay point mis ta Loy en oubli.* Quand il demande à Dieu qu'il regarde son affliction, c'est ce que nous avons desia dit: assavoir, combien que Dieu l'aimast, toutesfois qu'il n'a pas laissé de l'assuettir à beaucoup de miseres et beaucoup de tormens et fascheries. Ne pensons point estre privilegiez, cependant que nous avons à cheminer ici bas en terre, que Dieu ne nous exerce et qu'il n'essaye et esprouve nostre patience, comme il a fait celle de David, qui estoit tant aimé de lui, comme l'Escriture lui en rend tesmoignage. Or cependant nous avons à noter deux choses: L'une est, quand David demande à Dieu qu'il voye son affliction, et qu'il le delivre: il confesse qu'il estoit estonné, comme si Dieu lui eust tourné le dos. Il est vray que David ne pensoit pas du tout et n'avoit pour conclud, que Dieu reiettast ainsi les siens: mais cependant, selon son sens naturel, voila qu'il pouvoit iuger de son estat. Et tous les enfans de Dieu en sont ainsi. Car d'un costé, quand ils regardent leur condition, il ne se peut faire qu'ils ne soyent sollicitez à dire, Et qu'est ceci? Et si Dieu avoit pitié de nous, et qu'il nous vist, serions-nous ainsi tormentez? N'y mettroit-il point d'ordre? Voila donc comme il faut que les hommes conçoivent des apprehensions en leur coeur, quand ils sont faschez et persecutez, et qu'ils regardent à leur estat present: voire comme i'ay desia dit, iusqu'à se sentir comme delaissez de Dieu. Et cependant toutesfois, si faut-il qu'ils se tiennent tout persuadez et resoluz que Dieu les voit: et pendant qu'il semble qu'il leur ait tourné le dos, qu'il ne laisse pas de les secourir, et d'avoir le soin de leur salut: et ne voyans rien, qu'ils tiennent cela tout certain et asseuré en leurs coeurs. Et pourtant, toutes fois et quantes que nous serons en tels troubles et en telles perplexitez, qu'il nous semblera que Dieu ne pense plus de nous, qu'il nous ait abandonnez: que cela ne nous empesche point de l'invoquer, à l'exemple de David: que nous ne soyons point retardez que nous ne disions, Seigneur regarde moy.

En second lieu nous avons bien à noter la raison que met ici David, Car ie n'ay point mis ta Loy en oubli. Si donc nous voulons estre exaucez de Dieu il faut que nous ayons sa Loy comme fichee en nos coeurs. Comment cela? Que nous meditions ses promesses, que nous sachions qu'il est benin et misericordieux pour secourir les siens, pour les aider à la necessité: et que le tout soit fondé en ce que ses promesses sont infaillibles, et que iamais il ne permettra que les siens en soyent frustrez, quand ils se tiendront-là. Voila donc comme il nous faut mediter la Loy de Dieu, c'est à dire, sa parole. Car sous ce mot de Loy, il n'y a nulle doute que David ne comprenne la somme de toute la doctrine que Dieu avoit donnee à son Eglise. Il faut donc qu'un chacun de nous s'exerce

en ceste estude-ci, et qu'ayant la Loy de Dieu, estant ainsi imprimee en nos coeurs, nous soyons certains que Dieu nous voit, pour nous subvenir en toutes nos afflictions: voire combien qu'il semble, et que nous puissions iuger à nostre sens charnel, qu'il nous ait tourné le dos, ou qu'il ait les yeux fermez, et qu'il dorme, par maniere de dire, ne pensant plus à nous.

Or il adiouste au second verset, *Deba ma cause, et restaure-moy: Vivifie-moy selon ta parole.* Ici David exprime quelle a esté ceste affliction, de laquelle il a parlé: c'est assavoir, qu'il estoit iniustement percecuté des meschans, comme il exprimera encores derechef plus amplement ci apres. Or nous savons que les fascheries qu'endurent les enfans de Dieu en ce monde, sont diverses: car quelquefois Dieu les frappera de sa main, sans que les hommes y touchent: quelquefois ils seront batus du costé des hommes, qu'on leur fera des poursuites iniustes, qu'ils seront pressez et tormentez par les meschans. David donc monstre que l'affliction qu'il enduroit, estoit de ceste seconde espece, assavoir, qu'il avoit des ennemis, desquels il estoit iniustement molesté. Voila pourquoy il demande à Dieu qu'il debate sa cause, et qu'il le restaure. Par cela nous sommes admonestez, suivant ce que i'ay desia touché, que quand nous aurons vescu en bonne conscience, et aurons tasché de faire plaisir à chacun, tellement que nul n'aura dequoy se plaindre de nous: si toutesfois nous sommes persecutez des hommes, que nous ne devons point nous esbahir par trop: car il en est bien autant advenu à David. Et il est bien certain qu'il avoit cheminé en integrité si grande, qu'un chacun avoit occasion de l'aimer. Tant y a neantmoins, qu'il n'a pas laissé d'endurer la guerre avec les hommes. Et pourquoy? A cause de leur ingratitude. Cognoissans donc que ce n'est point un vice qui ait commencé à regner de ce temps-ci, mais qu'il a esté iadis (i'enten l'ingratitude et iniquité des hommes). Cerchons la paix, entant qu'en nous sera: mais si est-ce que quand nous l'aurons procuree, le monde ne laissera pas de nous avoir en haine et procurer nostre dommage, et tascher à nous ruiner. Mais comme i'ay desia dit, ne trouvons point cela trop estrange, veu qu'il est advenu à David. Voila un Item.

Or en second lieu nous avons à requerir à Dieu, qu'il debate nostre cause, pour nous consoler, quand nous voyons qu'on nous persecute à tort, que nous sommes opprimez de fausses calomnies, qu'on mesdit de nous encores que nous ne l'ayons point merité: il faut alors que nous demandions à Dieu qu'il soit nostre garent: et ne doutons point qu'il ne prenne nostre cause en main, et qu'il ne se declaire estre plus que procureur et advocat. Car il proteste qu'il est partie formelle, pour maintenir la cause et la querele de tous les siens, quand ils auront cheminé en droiture devant lui et devant les hommes. Voila donc une belle admonition et bien utile. C'est, que nous reiettions toutes nos sollicitudes en Dieu, quand on nous accuse, qu'on nous presse à tort, qu'on nous fait quelque moleste et oppression: que nous demandions à Dieu qu'il prenne la cause, et qu'il la debatte lui mesme. Or ceci nous peut servir à estre patiens: car qui est cause que les hommes se troublent ainsi, qu'ils s'effarouchent, qu'ils usent de vengeance, ou bien qu'ils perdent courage quand on leur fait quelque tort, sinon d'autant qu'ils n'ont point leur recours à Dieu, qu'ils ne se remettent point en sa protection, et qu'ils ne le prient point qu'il leur tienne la main pour maintenir leur caûse? Or si nous cognoissions cela, il est certain que nous aurions incontinent un coeur bien plus paisible, et ne serions point si bouillans que nous sommes, pour nous venger de ceux qui nous molestent: mais suivrions la doctrine qui nous est ici monstree. C'est assavoir, quand nous sommes iniustement persecutez, de requerir Dieu qu'il maintienne nostre cause.

Et cependant aussi, nous apprendrions de nous appuyer sur la promesse qui nous en est faite, car tout ainsi que David fait ici une telle requeste, aussi nous avons à noter qu'il ne l'a point faite de sa teste, ny à la vollee, mais qu'il cognoissoit quel est l'office de Dieu: c'est, qu'il fera la vengeance sur tous excez, comme il est dit au Cantique de Moyse. Que si quelcun est opprimé iniquement des hommes, nostre Seigneur dit, que c'est à lui de maintenir la cause de celui qui est innocent, et qu'on moleste sans cause. David donc cognoissant que Dieu s'estoit attribué ce titre-la, qu'il avoit declairé qu'il ne permettra point qu'on couppe ainsi la gorge aux iustes et qu'on les tormente, et qu'on les foule, qu'il n'y mette la main: ayant cognu cela, il a invoqué Dieu, en ferme confiance d'estre receu de lui. Parquoy il convient que nous regardions à ceste promesse-la, quand nous faisons une oraison, afin de ne la point faire en doute, mais en pleine certitude que Dieu sera incontinent prest à nous secourir au besoin. Et c'est ce que David adiouste quant et quant, Vivifie moy selon ta parole. Ce n'est point sans cause que ce mot est adiousté. Car comme i'ay desia dit, quand nous voulons requerir Dieu qu'il prenne nostre querele, et qu'il nous assiste pource qu'on nous afflige: si cependant nous sommes en doute de ce qu'il doit faire, nous ne profitons pas beaucoup en le priant ainsi: mais il faut que nous soyons tout asseurez qu'il sera nostre garent. Et quand il adviendra que nous serons destituez de tout aide humain, mesme qu'il semblera que tout

le monde ait conspiré nostre ruine et perdition, alors nous serons tant mieux resolus que Dieu debattra nostre cause: et que non seulement il nous servira de procureur, mais qu'il sera tout ensemble et nostre iuge, et la partie adverse de nos ennemis et de ceux qui nous auront iniustement affligez. Car il faut qu'il prenne en main toutes causes iustes. Nous avons donc besoin d'avoir une telle certitude. Et d'où est-ce que nous la prendrons? de la parole de Dieu, d'autant que là il nous en a rendu tesmoignage: comme nous voyons que David ne vient point ici parler à la vollee, mais que desia il a un bon fondement, sur lequel il s'appuye. C'est, d'autant que Dieu lui a donné le mot.

Or il s'ensuit, *Que le salut est loin des meschans, d'autant qu'ils n'ont point cerché les tesmoignages de Dieu.* Et puis il adiouste, *Tes misericordes sont grandes, delivre-moy selon tes iugemens.* Or il y a ici deux choses à noter: L'une est, que David exprime la raison pourquoy tous les contempteurs de Dieu, tous ceux qui lui sont rebelles s'en vont ainsi à perdition, et sont delaissez de lui: qu'ils ne sentent nulle faveur ne soulagement en leurs afflictions, mais que Dieu les abandonne. David de tout cela en assigne ici la cause: C'est, dit-il, d'autant qu'ils ne se sont point enquis de tes statuts, et pourtant ils sont loin de ton salut. Or à l'opposite, il proteste de soy, qu'il a suivi la Loy de Dieu, qu'il l'a gardee en son coeur. Ainsi donc, il faut conclurre, qu'il n'en peut estre aliené. Il est vray que de prime face ceste sentence est un peu obscure: mais ie la vay exposer en trois mots, et quant et quant ie monstreray quelle doctrine nous avons à en recueillir. Quand on nous parle de nostre salut, il convient en premier lieu savoir d'où il procede, assavoir de Dieu, et qu'il n'y a salut qu'en lui: en sorte que cependant que Dieu nous est propice, il faut que tout alle bien pour nous, et que nous soyons asseurez que nostre vie est heureuse, et que rien ne nous peut defaillir de ce qui nous est propre pour nostre bien, et pour nostre felicité. Ainsi donc le salut des hommes et toute plenitude et perfection de biens consiste en ce poinct seul, que Dieu les aime, qu'il les reçoive à soy.

Puis qu'ainsi est, regardons maintenant à qui c'est que Dieu defaudra. Pour un, nous sommes ses creatures: et tout ainsi qu'il nous a creez et formez, ainsi il veut continuer sa bonté envers nous. Or si sa misericorde s'estend iusques aux bestes brutes, iusques aux choses les plus viles et les plus abiectes, que nous mesprisons mesme, et lesquelles nous ne daignons pas regarder: si toutesfois la misericorde de Dieu s'estend iusques là, comme dit l'Escriture: comment est-ce qu'il pourroit defaillir aux hommes, voire ausquels il a donné une telle dignité et excellence: Car nous avons une chose par dessus toutes les autres creatures, Que Dieu a imprimé son image en nous: apres nous avoir eslevez en tel degré d'honneur, nous defaudra-il? Il est bien certain que non. Et pourquoy donc est-ce qu'on en voit tant de chetifs et malheureux qui sont delaissez là, que Dieu ne leur envoye aucun aide qui soit, qu'il semble qu'il les ait mis comme sur un eschaffaut, pour estre en opprobre et en ignominie à tout le monde? d'où procede cela? Pource qu'ils se sont destournez de Dieu: car quand ils ne s'en fussent destournez, il est certain que Dieu se fust declairé à eux tel qu'il est de sa nature: c'est assavoir, benin, humain, pitoyable, doux et misericordieux. Bref, cependant que les hommes se rengeront à lui comme ses enfans, il est certain qu'il fera tousiours office de pere envers eux: cependant qu'ils s'adonneront à lui, il les traittera doucement. Mais quand les hommes sont si pervers qu'ils ne se veulent nullement assuiettir à lui ny à sa parole, qu'ils reiettent son amour et sa grace qu'il leur presente: faut-il que Dieu employe sa main pour les aider? faut-il qu'il les traitte comme ses enfans, et qu'il les tienne au reng de ceux qui lui sont du tout dediez? Nenny, non. Mais plustost ils sont dignes qu'il s'eslongne d'eux, et qu'ils ne communiquent en façon que ce soit avec lui.

Voila ce que David a entendu en ce passage, disant, Seigneur, le salut est loin des meschans, pource qu'ils ne se sont point enquestez de tes tesmoignages: comme s'il disoit, Seigneur, il ne se faut point esbaihir s'il y a des hommes qui soyent reiettez de toy, et qui ne sentent nul secours de ta bonté, mais qu'ils soyent là languissans en toute povreté et miseres. Et pourquoy? Car ils t'ont delaissé, ils ont refusé ta grace: c'est donc à bon droit qu'il ne leur demeure que toute confusion et ruine. Or cependant, comment est ce que Dieu nous veut estre prochain, sinon par le moyen de sa parole? Il faut bien que nous sentions sa bonté par effect. Ouy, mais tant y a, que Dieu approche de nous par sa parole: c'est un preparatif par lequel il forme nos coeurs, afin de se monstrer pere misericordieux envers nous. Et ainsi il donne entree en nos coeurs à sa misericorde, afin que nous soyons capables de iouir de ses benefices. Puis que ainsi est donc, que Dieu par le moyen de sa parole se monstre et rend prochain des hommes, il ne se faut point esbahir si ceux qui se reculent de ceste parole, et qui mesmes la reiettent avec mespris si vilain comme on le voit: il ne faut point, di-ie, trouver estrange, si ceux-la ne sentent nul secours de Dieu en leurs afflictions, et si sa bonté ne parvient point iusques à eux. Or David retourne encores à ceste sentence que nous avons veue, qu'il demande d'estre vivifié selon la parole

de Dieu. Vray est qu'il use du mot de Iugement mais tout revient à un, comme nous avons declairé ci dessus. Vivifie moy donc selon tes iugemens, dit-il, voire lesquels i'ay aimé. Mais cependant il monstre comment c'est que Dieu nous a promis de nous vivifier, et pourquoy il attribue cela à sa seule misericorde.

Or c'est un mot qui emporte une bonne doctrine: car ceux qui confessent qu'ils ne peuvent estre sauvez que par la grace de Dieu, quoy qu'il en soit cependant ils ne laissent pas d'abbatre la grace de Dieu, en eslevant leurs merites, ou en se faisant accroire, que Dieu leur a promis de leur estre ainsi benin, d'autant qu'ils l'ont desservi. Il est donc requis de cognoistre avec David, qui a esmeu Dieu, et qui l'a incité à nous promettre de nous vivifier: c'est à dire, de nous maintenir. Car ce mot de Vivifier, emporte tout ce qui concerne l'estat des hommes et leur salut. C'est d'autant qu'il est bon, et n'a cerché la cause ailleurs qu'en sa bonté. Apres donc que les hommes auront esté contraints de confesser que c'est à Dieu de les maintenir, il faut aussi que quant et quant ils confessent que Dieu le fait à cause de sa promesse, et pource qu'il leur en a revelé le tesmoignage en sa parole. Au surplus, voici où beaucoup de gens faillent trop lourdement: c'est, qu'ils cuident que Dieu promette de nous maintenir selon que nous en sommes dignes, ou selon qu'un chacun l'aura desservi. Et sur cela ils obscurcissent, comme i'ay desia dit, la grace de Dieu: et se forgent par une outrecuidance ie ne say quelle presomption, qu'il leur semble qu'ils sont cause de ce que Dieu leur est favorable, que cela vient en partie d'eux pour le moins.

D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce que David exprime en ce passage, *Tes misericordes sont grandes, Seigneur: vivifie moy selon tes tesmoignages.* Il ne dit pas seulement, Seigneur, que ie soye maintenu de toy, pource que tu l'as promis: mais voulant monstrer que le tout est gratuit, il declaire que Dieu n'a point esté esmeu de faire une telle promesse, et n'a esté induit par occasion qu'il ait trouvé aux hommes, ou qu'il ait prins de leur costé. Nenni: mais pource que ses misericordes sont grandes. Et ainsi donc, par ce mot David nous enseigne, que les promesses de Dieu sont du tout gratuites, qu'elles ne dependent point de nostre dignité, ne pource que Dieu trouve rien en nous pour quoy il nous aime, et qu'il nous secoure ainsi: mais d'autant qu'il est bon, qu'il a pitié de nos miseres. Voila qui l'induit à s'offrir liberalement à nous, et consequemment à executer sa promesse. Il faut donc que les hommes apprennent à se glorifier en la pure grace de Dieu, n'attribuans rien qui soit ny à leurs personnes ny à leurs merites, comme aussi il n'y a rien du tout.

Or il adiouste, *Ceux qui me persecutent et affligent, sont en grand nombre: ie n'ay point decliné de tes tesmoignages.* Ici David fait une protestation, et une complainte, afin que Dieu soit tant plus enclin à l'exaucer et à lui aider. Et c'est suivant ce qu'il avoit desia dit. Car si nous voulons que Dieu nous face sentir son secours, c'est bien raison que nous l'attendions patiemment. Et de fait, celui qui presumera de s'avancer, ou celui qui ne pensant point que Dieu lui vueille faire merci, se laisse veincre de tentation, et se desespere du tout: par ce moyen ne permet point à Dieu qu'il exerce sa bonté, comme il l'a promis: ainsi faisant, c'est comme si nous lui fermions la porte. Parquoy, si nous sommes esmeus de vengeance à l'encontre de nos ennemis, que nous vueillions nous maintenir de nous mesmes, et n'attendions pas que Dieu face son office, pensons-nous qu'il nous doive aider? Celui qui voudra faire la iustice de sa main, et de son authorité privee, viendra-il implorer l'aide du Magistrat apres qu'il aura tué son ennemi? Si donc quelcun est si outrecuidé de se vouloir sauver de lui mesmes, et que cependant il dise à Dieu, Sauve moy: c'est un abus. Pour ceste cause David dit en ce passage, Seigneur, ceux qui me persecutent, et qui me tormentent, sont en grand nombre: et toutesfois ie n'ay point oublié tes tesmoignages. David ne parle point ainsi par vanterie, mais c'est pour declairer qu'il a attendu le secours de Dieu: et se remettant à sa protection, qu'il a esperé d'obtenir sa requeste, d'autant qu'il le pouvoit demander hardiment. Voila donc comme nous pouvons concevoir une pleine hardiesse en invoquant Dieu, et que nous ne doutions point d'obtenir ce que nous lui demanderons: c'est, qu'il ait pitié de nous: moyennant, di-ie, que nous ayons tousiours ses promesses pour nous y appuyer, comme nous voyons que David y procede maintenant. Ainsi donc, en premier lieu notons, toutes fois et quantes que nous venons à Dieu, qu'il faut que nous y venions nous estans attendus à lui, que nous n'ayons point esté esbranlez pour quelques tentations qui nous soyent advenues: mais que nous ayons tousiours cerché Dieu, que nous ayons medité ses promesses, que nous les ayons reduites en memoire: il faut, di-ie que nous ayons cela, si nous voulons que Dieu nous aide, et nous maintienne.

Or comme i'ay desia touché, David ne se vante pas ici de ses vertus, mais seulement il signifie qu'il n'a point esté transporté par l'iniquité des hommes, pour faire le semblable, pour rendre la pareille comme on dit: qu'il ne s'est point hasté pour obtenir ce qui lui estoit promis, mais qu'il s'est tenu tousiours là tout coy, attendant que Dieu

accomplist ce qu'il avoit dit touchant de faire la vengeance de ses ennemis. Et ainsi, quand on nous fera beaucoup d'ennuis et de molestes, il ne faut point que pour cela nous laissions à suivre nostre vocation et perseverer en la crainte de Dieu. Car la plus grande partie des hommes sera tousiours pleine de malice et d'ingratitude, iusques à ce que Dieu les ait reformez. Ainsi donc, quand nous n'aurons fait mal à personne, s'il se dresse comme des armees à l'encontre de nous, ne soyons point estonnez de cela. Voila un Item. Apres, l'autre est, que quand nos ennemis seront en nombre infini, qu'il ne faut point que nous soyons troublez pourtant: mais cognoissons quelle est la puissance de Dieu, et la glorifions comme elle le merite. Ceci nous est bien necessaire: car il ne faut qu'une ombre pour nous faire trembler, comme on dit. Et pourtant, s'il y a seulement deux ou trois hommes qui nous facent la guerre, et qui soyent en credit, nous sommes si esperdus devant le coup, qu'il nous semble desia que soyons abysmez: voire comme si Dieu n'estoit point assez fort pour nous aider. Voila comme nous magnifions par une folle ignorance la vertu des hommes, pour aneantir celle de Dieu. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce passage, où il est dit, Seigneur, ceux qui me persecutent et qui m'affligent, sont en grand nombre: mais ie n'ay point decliné de ta Loy, et ne l'ay mise en oubli. C'est à dire, Combien que nous voyons une infinité de peuple qui se dressera contre nous, que nous voyons une conspiration generale de tout le monde et de toutes creatures, que nous n'en soyons point trop effrayez, sachans que la puissance de nostre Dieu suffira bien pour nous sauver et nous maintenir.

Voila ce que nous avons à noter sur ce passage, où il est adiousté: *I'ay veu les transgresseurs, et en ay esté troublé, d'autant qu'ils n'ont point gardé ta parole.* Ici David monstre ce que nous avons desia veu au paravant: c'est assavoir, qu'il a esté plus ennuyé et contristé de voir les offenses qui se commettoyent contre Dieu, que de tous les outrages qu'il portoit en sa personne. Et c'est aussi ce que nous devons avoir en recommandation. Car si nous sommes si delicats, que nous ne puissions rien souffrir, et cependant qu'il ne nous chaille si Dieu est deshonnoré, et qu'on viole sa iustice, qu'on transgresse ses commandemens: et ie vous prie ne monstrons-nous pas bien, que nous sommes si adonnez à nous-mesmes, que nous mesprisons Dieu? Si un homme, voulant maintenir son honneur iusques au bout, ne tient nul comte que l'honneur de Dieu soit comme foulé aux pieds: s'il est tant delicat qu'il soit esmeu à se venger si tost qu'on l'aura blessé, et ne lui chaille qu'on outrage Dieu, et que son sacré Nom soit en opprobre, que sa Loy soit iettee bas: ne monstre-il pas bien, qu'il n'y a que chair et sensualité en lui? Ouy, qu'il est comme brutal. Pour ceste cause apprenons, à l'exemple de David d'estre faschez et tormentez, sur tout quand nous verrons qu'on transgressera les commandemens de Dieu. C'est le commun et l'ordinaire des hommes, que si on leur fait quelque tort, ils en seront troublez iusqu'au bout. Comme, si on touche l'honneur de quelcun, le voila incontinent enflammé, qu'il ne demande que d'en faire la poursuite. Et pourquoy? Il n'a regard qu'à sa personne. Si on desrobe quelcun on ne pourra appaiser sa colere: il regarde à sa bourse, à ses prez, à ses possessions, à ses maisons, selon qu'en ceci ou en cela on lui aura fait quelque dommage. Or un homme qui aura ses affections bien reiglees, n'aura point tant d'esgard à son honneur, n'y à ses biens, comme quand la iustice de Dieu sera violee. Et faut-il (dira-il, gemissant en soy) que les hommes se pervertissent ainsi? faut-il qu'ils corrompent tout ordre et tout equité?

Voila, di-ie, ce qui nous doit toucher et faire monter la colere: c'est, quand nous voyons les offenses qui se commettent contre Dieu, et non pas ce qui attouche nos personnes. Mais quoy? Il y en a bien peu qui s'en soucient. Tant y a neantmoins, que David ne nous a pas proposé en vain son exemple, mais pour nous monstrer comme les enfans de Dieu doivent moderer leurs passions: c'est, qu'ils commencent tousiours par ce bout-la, d'estre ennuyez et contristez de voir les transgresseurs qui violent la parole de Dieu, qui la mesprisent, qui la foulent au pied: que ce soit ci leur principale fascherie, et angoisse qui les crucie, et qu'ils n'ayent point tant d'esgard à leurs personnes, que Dieu n'aille tousiours devant et qu'il n'obtienne le degré souverain, comme il en est bien digne. Or si nous sommes faschez de voir les transgresseurs, qui deschirent et qui violent toute droiture et toute police: il est certain que nous serons aussi faschez contre le mal, que nous cognoistrons en nous. Car nous avons à iuger sans acception de personnes. Quant à ceux qui diront, O voila, ie ne suis point fasché à cause de ma personne: et de fait, ie ne regarde point à moy, mais il me fait mal qu'on offense ainsi Dieu: et cependant se donneront licence de faire autant ou plus de mal que les autres: l'ayant fait, ils couvriront leurs vices et se flatteront quand ils auront offensé Dieu, au lieu de se desplaire: ceux-la monstrent bien qu'ils ne sont qu'hypocrites. Et pourquoy? Pource que ils ne se sont point faschez des transgresseurs, voyant que l'honneur de Dieu est blessé, que son service n'est point observé, que sa iustice est violee: mais plustost persecutent les personnes qu'ils ne haissent les vices, lesquels ils nourrissent et maintiennent en eux. Car

quelque semblant qu'ils facent de condamner le mal, si voit-on qu'ils n'en sont pas touchez. Et par cela ils monstrent bien qu'ils ne savent que c'est d'estre contristez comme il appartient. Or ce n'est pas ainsi qu'il nous en faut faire: car quelque semblant que nous ferons d'avoir grand zele à l'honneur et à la gloire de Dieu, on verra bien qu'il n'y a qu'hypocrisie et fiction en nous, si nous n'y procedons esgalement. Voila ce que nous avons à noter de ce passage.

Or David dit en la fin, *Regarde, Seigneur, combien i'ay aimé tes commandemens: vivifie moy selon ta misericorde.* Ici David ne fait que declairer plus à plein ce qu'il avoit desia touché ci dessus: Regarde, dit-il, Seigneur comme i'ay aimé tes commandemens. Quand il parle des commandemens de Dieu, il ne parle pas seulement de ce qui nous est dit, Que nous aimions nostre prochain, Que nous vivions chastement, Que nous honorions pere et mere, Que nous ne facions tort à nul: mais sous ce mot il comprend toute la doctrine de laquelle Dieu a voulu gouverner son peuple et son Eglise, comme desia nous avons exposé. Or en ceste doctrine-la sont contenues les promesses qui nous rendent tesmoignage de sa bonté: et mesme elles obtiennent le principal lieu, c'est, que Dieu nous declaire qu'estant nostre Pere, il ne nous faudra en rien: à ce que nous soyons asseurez de nostre salut eternel, mesme qu'en ce monde il a le soin de nous, et que nostre vie lui est pour recommandee: et que le tout gist en ce qu'apres nous avoir fait pardon de nos pechez, il nous advouë pour iustes, et nous gouverne aussi par son Esprit. Voila donc ce qui est contenu aux tesmoignages de Dieu. Et ainsi, David en somme proteste en ce verset qu'il a tousiours cheminé est ceste amour de Dieu laquelle il a trouvee en ses promesses. C'est ce qu'il proteste, et là dessus il dit, Vivifie moy selon ta misericorde. Si David avoit aimé les commandemens de Dieu et ses tesmoignages, pourquoy est-ce qu'il ne demande d'estre vivifié selon ses merites? Et puis qu'ainsi est, qu'il a desservi, pourquoy est-ce qu'il a son refuge à la misericorde de Dieu? Or il monstre bien qu'il ne s'est pas voulu vanter de ses vertus, ne de ce qu'il eust une perfection ie ne say quelle d'avoir accompli la Loy de Dieu: mais sur tout il a regardé, comme i'ay desia dit, au contenu des promesses de Dieu. Il n'allegue point ici qu'il ait gagné d'estre secouru: mais il demande d'estre maintenu selon la misericorde de Dieu. En cest endroit il nous propose son exemple, afin que nous l'ensuivions: comme aussi c'est l'intention du sainct Esprit, quand il a parlé par la bouche de David.

Or il adiouste pour conclusion, *Le commencement de ta parole est verité, et tout iugement de ta iustice dure à iamais.* C'est à dire, Tes iugemens iustes sont perpetuels: ou, Tes iugemens persistent à iamais en leur iustice. Ici David, en somme, a voulu signifier que ce n'est point en vain qu'il s'est ainsi arresté à la parole de Dieu, et qu'il y a mis tout son coeur, qu'il s'y est addonné, qu'il y a appliqué toutes ses pensees et tous ses sens. Pourquoy? Car, dit-il, le commencement en est verité, et la iustice en demeure à iamais. Comme s'il disoit, Seigneur, tu es fidele en ta parole, et tu seras tousiours trouvé tel: apres il n'y a que droiture, la verité s'y trouvera dés le commencement, et la iustice y sera iusques à la fin, voire sans fin. Voila comme les deux bornes ou limites de la parole de Dieu. Quand donc nous venons cercher ceste parole, il nous la faut borner et limiter entre la verité et la iustice, ayant ceste resolution, Voici Dieu qui se declaire veritable, et se declaire iuste. Et tant plus viendrons-nous plus avant, tousiours nous trouverons que sa parole est telle: tellement qu'apres l'avoir bien espluchee et examinee, il n'y aura point une seule syllabe où la iustice et la verité ne se monstre et se declaire. Ainsi tousiours nous pourrons attribuer ces titres à la parole de Dieu, comme David nous le monstre ici. En somme, quand nous voudrons avoir une droite asseurance, que nous voudrons estre confermez et fortifiez contre toutes tentations, en sorte que iamais le diable ne nous surprenne: ayons ce regard de nous appuyer sur tout en la parole de Dieu, et de nous en armer, lui attribuant ses vrais titres qui sont ici mis: c'est assavoir, qu'il n'y a que toute verité et iustice. Pourtant cela nous doit tant et plus contenter, pour nous asseurer en Dieu: ne doutant point qu'il ne nous face la grace, quand il nous aura une fois introduits au chemin de salut, que tousiours il ne nous conduise et gouverne, et qu'il ne nous tienne la main forte, iusqu'à ce que nous soyons parvenus au but auquel il nous appele. Suivant ceste saincte doctrine, nous nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous faire mieux sentir nos povretez que n'avons point fait, afin de nous y desplaire. Et que nous venions cependant au remede, qui est de lui en demander pardon: ne doutans point qu'il ne nous ait agreables par le merite de la mort et passion de nostre Seigneur Iesus Christ, combien que nous soyons povres pecheurs. Et cependant aussi que par son sainct Esprit il nous purge tellement de tous nos vices, que nous ne demandions sinon de nous conformer à sa iustice, de venir à lui, et de nous y advancer tousiours de plus en plus, iusques à ce qu'il nous conioigne pleinement à ceste saincteté à laquelle il nous exhorte iournellement. Que non seulement il nous face ceste grace, mais aussi à tous peuples et nations de la terre, etc.

VINGTUNIEME SERMON.

Du Dimanche 25. iour de Iuin, 1553.

Vingtunieme Huictain.

SIN.

Les princes m'ont persecuté sans cause: toutesfois mon coeur a eu crainte de tes paroles. Ie m'esiouy de ta parole, comme celui qui a trouvé gros butin. I'ay faussesté en haine et en abomination: mais i'aime ta Loy. Ie te loue sept fois le iour, pour les iugemens de ta iustice. Ceux qui aiment ta Loy auront grande prosperité, et n'auront aucune ruine. Seigneur, i'ay esperé en ton secours, et si ay fait tes commandemens. Mon ame a gardé tes tesmoignages: car ie les aime mout fort. I'ay gardé tes commandemens et tes tesmoignages: car toutes mes voyes sont devant toy.

Lorsque nous sommes tormentez des hommes et qu'ils nous font quelque iniure ou fascherie, il y a double regard qui nous induit à nous desbaucher de la crainte de Dieu. L'un est, qu'il nous semblera que Dieu n'a point pitié de nous, pour nous secourir. L'autre est, que nous craindrons les hommes plus que nous ne devons faire: car nous imaginons qu'ils ont tout en leur main, et qu'ils pourront faire à leur appetit tout ce qu'ils voudront, encore que Dieu y resiste et qu'il se monstre leur adversaire. Voila, di-ie, qui nous empesche de persister en la crainte de Dieu. C'est quand les hommes nous molestent par iniures, par violences et extorsions, que tantost nous perdons courage. Et ainsi, il nous faut bien noter ce passage, où David proteste qu'il a craint à la parole de Dieu, combien qu'il fust iniustement persecuté des princes: sur tout nous le devons bien poiser quand nous voyons que la grandeur des hommes nous estonne, que nous voyons nos ennemis en credit et authorité: que mesme il semble que nous soyons comme brebis en la gueule des loups, que nous n'avons point moyen de resister à leur violence, qu'ils peuvent faire tout ce que bon leur semble, sans que personne ose ouvrir la bouche. Quand, di-ie, nos ennemis ont une telle vogue, et sont ainsi eslevez par dessus nous, que nous ne savons plus que devenir: alors il nous est difficile de comprendre que vaut le secours que Dieu nous a promis: et sommes preoccupez de frayeur, pour dire, O, nous voila perdus, c'en est fait. Et cependant nous ne cognoissons pas, que les hommes ne sont que mousches: ou bien quand on les veut priser, ce sont des grenouilles, qui sautellent ici bas. Toutesfois elles n'ont pas les iambes si grandes, qu'elles puissent hurter contre Dieu: et puis quand il voudra estendre sa main, elle sera pour abysmer tout ce que les hommes machineront avec tous leurs complots, et tous les efforts qu'ils pourront faire.

Voila donc ce que nous avons à noter sur tout: C'est, que toutes fois et quantes que nous serons entre les mains de nos ennemis, et semblera qu'ils puissent chevir de nous à leur aise, sans qu'il y ait plus nul moyen de leur resister que nous regardions à ceste puissance infinie de Dieu, que nous ne doutions pas que quand il lui plaira de nous garentir, le diable ne pourra rien, ne lui ne tous ses supposts. Et encores que toutes creatures s'eslevassent contre nous, elles ne pourront rien quand nous aurons Dieu de nostre costé. C'est, di-ie, comme nous devons recevoir la grace de Dieu, laquelle il nous a promise, afin que nous ne doutions point que tout le monde ne nous pourra faire mal, quand il nous aura prins en sa sauve garde. Et voila aussi où l'Escriture nous meine: Encores que ie fusse assailli de cent mille hommes, ie ne craindray point, dit David. Et pourquoy? Car le Seigneur est avec moy. Et puis: S'il me faut cheminer en l'ombre de mort, cependant que ie regarderay à Dieu, que ie verray sa houlette devant moy, ie ne craindray point, et seray asseuré de ma vie. Et sainct Paul comprend tout cela, le rapportant non seulement à la vie presente, mais au salut de nos ames, quand il dit, Si Dieu est pour nous, qui sera à l'encontre? Il est vray que nous aurons beaucoup d'ennemis, que Satan s'efforcera par tous moyens de nous nuire: il aura beaucoup de supposts, lesquels tascheront à nous abysmer: mais tout cela ne pourra rien, quand nous serons en la garde de nostre Dieu. C'est en somme, ce que nous avons à recueillir, en premier lieu, de ce passage: mais encores nous faut-il passer plus outre. Car David non seulement nous monstre que nous devons priser ceste grandeur de Dieu, et ceste bonté de laquelle il nous a promis nous secourir au besoin: mais il nous advertit et exhorte de ne point fleschir de son obeissance, pour nul danger qui nous puisse advenir du costé des hommes. Or il est vray que l'un depend de l'autre. Comment est-ce que nous aurons bon courage de servir à Dieu, combien que nous voyons tout le monde nous contrarier, et que nous soyons tousiours en danger? Assavoir si nous esperons en

Dieu, encores que nous ayons des assauts et des alarmes de tous costez: et autrement il nous sera impossible de tenir bon, sinon que nous soyons bien persuadez, que Dieu est suffisant pour nous maintenir, mesme quand nous verrions tous les hommes du monde se dresser contre nous: mais en nous confiant en sa vertu, nous ne laisserons point de suivre ce qu'il nous a commandé, pour tous les empeschemens que nous verrons du costé des hommes.

Au reste, il nous faut estre attentifs à ceste parole de Dieu, comme il est ici dit, Ie crain à ta parole. Car David signifie qu'il n'a point demandé que Dieu luy apparust d'une façon visible, pour estre induit à lui faire hommage: mais il s'est contenté que Dieu lui avoit declairé son plaisir pour se tenir là. Et ainsi nous en faut-il faire. Car beaucoup de gens se vanteront de craindre Dieu, et en feront profession à pleine bouche. Or cependant voici Dieu qui nous appele à soy par sa parole, et nous n'en sommes point esmeuz: mesme à grand peine daignons-nous ouvrir la bouche pour declairer si nous sommes contens de lui obeir. Et où est ceste crainte dont on se vante, puis que la parole où la maiesté de Dieu apparoist, est ainsi mesprisee de nous? Voila pourquoy il nous faut d'autant mieux noter ceste façon de parler dont use David, qu'il a craint à la parole de Dieu, qu'il n'a point demandé une autre presence visible: mais qu'il lui a suffi que Dieu ait seulement parlé, et qu'il s'est contenté de cela. Or si nous n'en faisons ainsi, nous serons tousiours empeschez de suivre ce que Dieu nous commande, et nul n'aura le coeur de s'acquiter rondement de son devoir. Au contraire, ceux qui seront resolus avec David, d'estre seulement attentifs à la parole de Dieu, surmonteront tous empeschemens. Davantage, apres avoir cheminé droit, voyent-ils qu'il y ait du murmure du costé des hommes, qu'il semble qu'il leur doive mal advenir pour avoir bien fait? et qu'on machine ceci et cela contre eux? qu'il leur faille languir en longues attentes apres ne s'estre point espargnez, mesmes qu'ils ayent allumé la rage des hommes contre eux, encores qu'ils ne leur en ayent donné occasion? voyent-ils, di-ie, tout cela? et bien, ils craignent devant la parole de Dieu, sachans qu'ils ne seront point destituez de l'aide de Dieu, comme aussi nostre Seigneur Iesus Christ nous exhorte, Ne craignez point, dit-il, ceux qui peuvent tuer le corps: mais ie vous monstreray celui que vous devez craindre, c'est assavoir, celui qui a et corps et ame en sa suiection.

Quand donc vous regarderez en vostre Dieu, il n'y aura alors crainte des hommes qui vous puisse faire fleschir, pour vous faire destourner du droit chemin. Et ainsi nous voyons en somme, qu'il n'y a que nostre infirmité qui nous empesche, ou plustost nostre infidelité, quand les hommes nous menaçent, que nous voyons de mauvaises practiques qui se dressent contre nous, qu'on nous moleste et nous tormente iniustement. Car si nous regardons à Dieu, cela ne nous pourra point destourner, que nous ne soyons constans à faire ce qu'il nous commande. Et par cela aussi nous voyons, comme tout le contraire regne auiourd'hui au monde, et qu'il y a bien peu de crainte de la parole de Dieu. Car moyennant que nous pouvions retenir la faveur des hommes, en faisant aucunement nostre devoir: et bien, encor cela passe: mais s'il y a un mauvais vent qui souffle, et que nous appercevions quelque mauvaise practique, ou qu'on nous menace, et cependant que les meschans ayent la vogue: nous sommes incontinent estonnez, voire saisiz d'une telle frayeur, que nous ne pouvons pas remuer un doigt. Et qui plus est, pour gratifier aux meschans, que nous voyons estre en credit, nous ne ferons point difficulté d'offenser Dieu. Et d'où procede cela, sinon que nous ne voyons point à sa parole comme il est ici dit? Nous sommes donc conveincuz d'estre infideles, quand nous ne sommes point asseurez de l'aide de nostre Dieu, pour faire ce qu'il nous ordonne et qui est de nostre office: que nous n'avons point ceste vertu invincible pour resister aux assauts des hommes. Pourquoy? d'autant qu'il est bien certain que nous n'avons point craint à bon escient à la parole de Dieu, laquelle devoit estre comme une forteresse asseuree, pour ne tenir conte de tout ce que Satan pourra machiner à l'encontre de nous.

Or apres que David a ainsi parlé il adiouste, *Qu'il s'est esiouy sur le dire de Dieu, comme celui qui a trouvé une grande despouille.* C'est à dire, qu'il s'est esioui aux promesses de Dieu plus que sur toutes les richesses du monde: comme maintenant nous avons veu au huictain de Teth, qui a esté ici chanté, Qu'il prisoit plus la parole de Dieu, que l'or et l'argent, quelque grosse somme qu'il y eust. Ainsi il dit ici qu'il s'est esioui oyant Dieu parler, plus que s'il eust acquesté tout l'avoir du monde, que toutes richesses ne lui ont esté rien au prix. Il semble bien de prime face qu'il y ait ici quelque contrarieté d'avoir craint et redouté à la parole de Dieu, et qu'il s'y soit ainsi resioui. Car ioye et crainte sont deux choses qui ne semblent point s'accorder ny convenir ensemble. Mais nous avons desia declairé, ce qu'entendoit David par ceste crainte: non pas qu'il fust espouvanté pour servir à Dieu, ne qu'il doutast de son salut: mais c'estoit pour le tenir en bride et obeissance, et aussi pour declairer que Dieu lui donnoit une telle constance contre tous les hommes de ce monde, que quand il verroit toutes les creatures s'eslever

contre lui, qu'il ne laisseroit pas pourtant de passer outre, à ce que Dieu lui commettoit et qu'il voyoit estre de son office. Tenons donc en bref ce poinct pour resolu, que David n'a point eu une crainte, qui l'effarouchast, ne qui le fist fuir de la presence de Dieu: mais il a porté une telle reverence à ce que Dieu disoit, qu'il a hardiment despité tous les hommes, declairant qu'il ne tenoit conte de leur rage, de leur venin, ne de toutes leurs inimitiez mortelles. David, di-ie, n'a rien estimé tout cela. Et pourquoy? d'autant qu'il a porté cest honneur à Dieu, de s'asseurer du tout sur sa parole. Or quand nous avons une telle crainte, elle n'est point contraire à la ioye de laquelle parle ici David: mais plustost il y a un tres bon accord: car il nous est impossible de nous adonner droitement à Dieu, pour lui porter obeissance telle que nous devons, si ce n'est que nous l'ayons aimé, et que sa parole nous soit douce et amiable. Et voila pourquoy David non seulement dit, que la parole de Dieu lui a esté precieuse plus qu'or ny argent: mais il dit, qu'elle lui a esté plus douce que miel. Il met ces deux choses qui doivent estre conioíntes: c'est assavoir, que la parole de Dieu nous soit precieuse plus que tout le reste, et qu'elle nous soit aussi amiable, que nous prenions là tout nostre plaisir, ne demandans sinon de nous y renger et tenir: cognoissans que tout ce que Dieu a, est afin de nous le communiquer, pour nous faire gouster sa bonté, et l'amour qu'il a envers nous. Maintenant nous voyons que David n'a point conioint sans cause ceste ioye qu'il a conceue de la parole de Dieu, avec la crainte: signifiant qu'il n'a point redouté Dieu par force, et d'une façon servile, comme on dit: mais ç'a esté en le recognissant son Dieu et Sauveur, et s'appuyant du tout sur ses promesses. Voila quant à ce second verset.

Or il adiouste puis apres, *Qu'il a hay et detesté le mensonge, et qu'il a aimé la Loy de Dieu.* Ce verset n'est point adiousté sans propos: car David monstre, que iamais nous ne pourrons nous resiouir (comme il a declaré qu'il le faisoit) et que iamais aussi nous ne pourrons craindre la parole de Dieu, que nous ne detestions le mensonge. Or de nostre nature nous sommes tant enveloppez en vanité, que c'est pitié. Iamais donc la Loy de Dieu ne parviendra iusques à nous, pour dire que nous l'escoutions à bon escient et la recevions volontiers, iusqu'à tant que nous ayons combatu contre nos affections charnelles: c'est à dire, contre tout ce qui est de nostre nature et nostre cru, pource que tout n'est que vanité. En somme, David, apres avoir parlé de ceste ioye, qu'il avoit conceue des promesses de Dieu où il nous declaire sa bonté: apres avoir parlé aussi de ceste crainte que nous lui devons, pour nous assuiettir à lui, et apres lui avoir attribué l'authorité qu'il merite par dessus tous les hommes et sur toutes creatures: pour conclusion il adiouste, quel est le moyen de parvenir à tout cela: c'est assavoir, que nous ayons evité le mensonge, et que non seulement nous l'ayons evité et hay, mais que nous l'ayons detesté: voire signifiant qu'il nous en faut avoir une haine si grande, qu'elle surmonte tous nos mauvais appetis pour les domter, et toutes les cupiditez qui nous transportent à mal, et destournent de l'obeissance de Dieu. Or donc nous voyons maintenant comme les hommes naturels ne pourront iamais estre disposez à servir à Dieu, iusques à ce qu'ils ayent combatu contre la vanité qui est en leur nature: et non tant seulement pour un coup ou pour deux, mais qu'ils ayent continué tout le temps de leur vie. Car quelles sont les cupiditez qui sont en nous, et qui nous desbauchent du droit chemin? Il est vray que la pluspart y sont tellement preoccupez, qu'ils ne les sentent pas, ou pensent que ce ne soit rien, tant sont les tenebres espesses en eux. Quant à ceux qui y pensent renoncer de bon coeur, encores trouvera-on qu'ils y sont enveloppez par trop.

Au reste, qu'on examine tous les hommes du monde, qu'on face inquisition, ie confesse qu'on trouvera que les plus meschans ont encores quelques remords par fois et quelques poinctures qui les picquent là dedans, et les contreignent maugré qu'ils en ayent de hayr le mal. Ils regardent à cela par fois, mais tant y a, qu'ils ne laissent pas pourtant de suivre le mal d'un train continuel, combien que par certains intervalles ils l'ayent en haine. Et il ne s'en faut point esbahir: car les hommes charnels, qui ne sont point gouvernez par l'Esprit de Dieu, sont transportez de leurs affections mauvaises comme par une rage, que leur raison est du tout brutale. Et ceux-la auront bien quelque apparence de haine de leur mal: mais tant y a, que ce ne sera point pour le fuir tellement, qu'on puisse dire qu'ils ayent une crainte de Dieu comme il seroit requis pour renoncer à eux mesmes, et s'assuiettir du tout à sa volonté. Voila ce que nous avons à noter de ce passage.

Or cependant nous avons aussi à observer que David fait une comparaison entre la Loy de Dieu, et tout ce que les hommes peuvent imaginer en leur teste, avec toutes leurs raisons et leurs appetis: comme s'il disoit, Qu'il n'y a qu'une seule reigle qui soit bonne, et digne d'estre aimee, assavoir, la Loy de Dieu. Quand donc nostre vie sera conforme à la parole de Dieu, tout ira bien. Mais nous ne saurons nous en destourner si peu que ce soit, que nous ne soyons esgarez à travers champs. Et pourquoy? Toute verité et droiture est enclose en ceste reigle que Dieu nous a donnee. Il faut

donc que nous portions cest honneur à la parole de Dieu, de l'escouter comme elle nous est proposee, et de la suivre en toute simplicité: ou autrement, si tost que nous en declinerons tant peu que ce soit, nous voila hors du chemin de salut: en sorte que nous ne pourrons sinon tomber en confusion, iusqu'à ce que nous soyons rentrez au chemin que Dieu nous monstre.

Or il adiouste, *Qu'il a loué Dieu sept fois le iour, à cause de ses iustes iugemens.* Ici on pourroit prendre ce mot Iugement, pour la façon que Dieu tient à gouverner le monde, et les chastimens qu'il fait sur les meschans: aussi pour la grace laquelle il fait sentir à ceux qui l'invoquent et qui cheminent droitement devant lui. Car l'Escriture saincte souventesfois, quand elle parle des iugemens de Dieu, signifie tout cela. Mais d'autant qu'en ce Pseaume les Iugemens sont prins le plus souvent pour les Statuts et les ordonnances qui sont contenues en la Loy de Dieu, ie l'enten et l'expose ainsi volontiers à present: c'est, que David a loué Dieu, cognoissant qu'il avoit donné à son peuple une Loy qui estoit iuste et equitable, et que là il y avoit bien dequoy se resiouir et le louer et magnifier. Or voici un passage qui merite bien d'estre noté. Car David nous advertit par ces mots, que nous ne pourrons pas louer Dieu cependant que nous n'aurons point esté instruits en sa parole: nous aurons la bouche close, nous aurons le coeur serré, tellement qu'on ne pourra pas arracher un bon mot de nous, qui tourne à la louange de Dieu. Et qu'ainsi soit, nous voyons comme les incredules ne seront pas seulement muets à louer Dieu: mais encores ils se despiteront contre lui, que tout ce qui sortira de leur bouche ne sera que pour blasphemer Dieu et murmurer contre sa saincte maiesté. Quant aux ignorans, ils seront elourdis comme des souches de bois, qu'il n'y aura non plus nulle affection de louer Dieu: et s'ils le font, ce sera par ceremonies, pource qu'ils ne feront que se moqueur de Dieu et de sa parole. Comment est-ce donc que nous pourrons louer de Dieu à bon escient et sans feintise? Quand nous aurons esté enseignez en ses ordonnances, que nous aurons cogneu le soin qu'il a de nostre salut, comme il gouverne son Eglise, comme il est descendu bas pour s'accommoder à nostre rudesse, et pour se rendre familier à nous. Quand donc nous voyons que Dieu a eu une telle solicitude à nous enseigner, que il a si bien reiglé nostre vie, qu'il a tellement proveu à toutes nos necessitez que rien ne nous peut faillir: ne devons-nous pas estre attentifs, voire enflambez du tout à magnifier son sainct Nom, iusqu'à estre ravis en ce desir duquel parle ici David?

Voila donc ce que nous avons à recueillir en somme de ce passage: et par là aussi nous pouvons voir comme auiourd'hui nous avons mal profité en l'escole de Dieu. Car où est ceste vigilance-ci? où est un tel zele que nous ayons à louer Dieu, comme David proteste qu'il a eu? veu qu'à grand peine en pourra-on arracher un mot, quand il est question de louer Dieu, voire et ne fust ce que par ceremonie et contenance tant seulement. C'est bien arriere que nous y soyons continuels, et que nostre estude s'estende là que ce soit le principal que nous ayons en nostre vie. Or par là nous sommes conveincus que nous avons tres-mal estudié en la parole de Dieu, quand nous sommes si froids et si nonchalans de le louer, et n'avons plus grande sollicitude de recognoistre les benefices que nous recevons de lui. Qui plus est, notons bien que David ne dit pas seulement, qu'il s'est incité pour un coup à prier Dieu, qu'il l'a fait par quelque continuation de iours: mais il dit, Iournellement: et puis, Sept fois: c'est à dire, qu'il continuoit en cela. Car ce mot de Sept, en l'Escriture, se prend pour une grande perseverance, quand les hommes continuent, qu'ils n'ont point telle distraction de rien qui soit que tousiours ils ne se soyent tenus là. C'est comme l'Escriture use de ce nombre de Sept. Or donc David protestant qu'il loue Dieu par chacun iour sept fois, signifie que depuis le matin iusques au soit, il s'est incité et exercé à cest exercice. Et puis, il exhorte les autres à avoir un tel desir et un tel zele de louer Dieu.

Ainsi donc, faisons maintenant comparaison de nous avec David, et nous trouverons que nous avons apprins bien peu en la parole de Dieu, veu que nous sommes si paresseux à le louer. Et toutesfois nous avons bien dequoy lui rendre action de graces, voire infinies, quand nous aurons cognu la bonté et la grace de laquelle il use envers nous, de ce qu'il a un tel soin de nostre vie pour la reigler et pour nous monstrer le chemin de salut. Les Papistes ont applique ceci à leurs heures Canoniales: et ont prins seulement la premiere partie du verset, pour dire qu'ils louent Dieu sept fois le iour, quand ils chanteront leurs Matines, qu'ils auront puis apres, Prime, Tierce, Sexte, Nonne, Vespres et Complie. Voila Dieu qui sera bien loué sept fois le iour, ce leur semble. Ouy, comme si Dieu vouloit retracter ce qu'il a prononcé par son Prophete Isaye, Ce peuple, dit-il, m'honnore de levres, et cependant leur coeur est bien loin de moy. Il adiouste qu'il leur monstrera qu'il ne peut porter une telle moquerie, qu'on se iouë ainsi avec lui. Voila Dieu qui menace les Iuifs d'une horrible vengeance, pource qu'ils l'ont loué seulement de bouche. Or nous savons quelles sont les heures Canoniales, que les prestres chantent, ou plustost qu'ils abbayent en leurs temples: qu'il n'y aura ni intelligence, ne devotion, ne desir quel qu'il soit.

Et n'est point assez que par effect ils monstrent qu'ils se moquent de Dieu manifestement: mais encores leur doctrine diabolique porte cela, qu'ils ne laissent point de meriter quand ils auront ceste intention finale de louer Dieu. Moyenant qu'un Chanoine ait prins son haumusse et son surplis, et qu'il soit sorti de sa chambre, ayant ceste intention finale: qu'il pense puis apres à sa commere, à sa cuisine, a son ieu: moyenant qu'il face là de l'hypocrite, il ne laissera pas de meriter. Vray est qu'ils confesseront bien qu'il y a du peché veniel meslé parmi: mais cela n'empesche pas qu'ils ne meritent, quand ils auront eu ceste intention finale, de louer Dieu: moyenant aussi qu'en retournant en leur maison, ils cuident s'estre acquitez de leur devoir. Bref, moyenant qu'au commencement et à la fin ils ayent eu quelque mouvement de devotion, c'est assez. Et n'est-ce pas se moquer pleinement de Dieu, et se iouer de lui, plus qu'on ne feroit d'un petit enfant? Mais voila comme ces povres malheureux ont perverti toute l'Escriture sainte, en la meslant parmi des choses si enormes, que les Payens mesme, quand ils auroyent eu quelque petit estincelle de verité, seroyent honteux de voir un tel service qu'on appele Divin en la Papauté. Quand donc tout cela y est, ie vous prie quelle louange de Dieu y restera-il? Cognoissons donc que telles gens sont bien loin de David: et qu'en voulant prendre l'exemple à eux, ils monstrent bien qu'ils ne savent que c'est de louer Dieu, mais plustost qu'ils prophanent son sainct Nom, le voulant mesler parmi de telles abominations, qu'on voit qu'ils commetent iournellement contre sa parole.

Or David adiouste puis apres, *Qu'il y a grand paix à ceux qui aiment la Loy de Dieu, et n'ont point de mauvais heurts.* Ici David estant mené de l'Esprit de Dieu, comme un vray Prophete, ne se contente pas de protester du bien qu'il a receu, mais il enseigne les autres de ce qu'ils ont à faire. Combien qu'à la verité toutes les protestations que nous avons veu ici, sont pleines de grande doctrine. Qu'ainsi soit, David pouvoit bien louer Dieu en son coeur, sans declairer ce qu'il avoit fait: mais il a fallu qu'il fust mis comme un miroir devant nos yeux, afin que nous soyons induits à l'ensuivre. Mais encores tant y a, qu'en ce verset il fait plus expressement office de Prophete, quand il dit, Seigneur il y a grand paix à ceux qui aiment ta Loy, et n'ont point de mauvaise rencontre. Or par cela il nous monstre, que nous sommes malheureux à nostre escient, quand nous serons adonnez à nos appetits charnels, pour nous advancer entre les hommes, et pour iouir de nos delices et voluptez. Et pourquoy? Car nous serons tousiours tormentez d'inquietude et de fascherie, que nous n'obtiendrons point de paix. Et encores qu'il nous semble bien que nous devions triompher pour nous asseurer en toute nostre vie, nous irons heurter çà et là pour trebuscher de nostre bon gré, tellement qu'il semblera que nous vueillons nous rompre et bras et iambes, et en fin nous rompre le col. Et ce d'autant que nous ne suivons pas le chemin que Dieu nous propose. Notons donc quelle est l'intention de David, c'est assavoir, que nous ne devons point faire nostre conte d'estre asseurez en ce monde, si ce n'est que nous aimions la parole de Dieu: voire tellement que nous ne demandions sinon de nous renger du tout à icelle, de nous y assuiettir, et nous tenir là, sans que nous en soyons destournez par les allechemens de Satan, et par toutes les tentations que nostre chair et nostre nature nous mettra devant les yeux. Or il est vray que de prime face il semble bien que l'experience soit à l'opposite de ce que dit David. Car qui sont ceux qui sont les plus tormentez, et qu'on fasche et qu'on moleste? Les enfans de Dieu. Qui sont ceux qui sont exposez à tout opprobre et à toute mauvaise rencontre? Ceux-la mesmes. Car il est dit, que nostre Seigneur Iesus est comme un signe de contradiction. Il faut donc que nous ayons pour ennemis tous les meschans.

En somme, tous ceux qui voudront servir à Dieu, ne peuvent eschapper qu'ils ne cheminent en opprobre et en ignominie, qu'ils ne soyent reiettez, qu'ils ne soyent mesme molestez et outragez, et qu'ils n'endurent beaucoup d'extorsions et violences: voila comme les enfans de Dieu seront traitez en ceste vie presente. Et ainsi, il semble que David nous promette ici ce que nous n'avons pas. Mais notons, qu'il ne parle point ici d'une tranquilité qui soit comme un paradis terrestre. Il parle de ceste vraye prosperité qu'ont les enfans de Dieu, quand ils se contentent de l'avoir servi: qu'en toutes fascheries, voire en toutes angoisses et molestes, ils ont leur refuge à lui, ils deschargent toutes leurs sollicitudes là, ne doutans point qu'il ne les aide: et puis sur cela qu'ils ne craignent point tout ce que les hommes pourront imaginer à l'encontre d'eux. Quand donc nous aurons une telle paix, encores que nostre condition soit la plus miserable de toute le monde: si est-ce que nous devons bien nous contenter, sachant que Dieu nous eslevera, et nous fera triompher par dessus tous nos ennemis: encor qu'il semble que nous devions tomber pour nous casser et rompre du tout, si est-ce que Dieu sera prest pour nous soustenir, et ne laisserons pas d'estre bienheureux. Comme il est dit au Pseaume 91: Que Dieu ne permettra point que ses fideles s'achoppent, qu'ils tombent en sorte qu'ils ne puissent se relever: plustost il envoyera ses Anges, qui nous esleveront en l'air. Il est vray que cependant nous ne laisserons pas quelque fois

de nous blesser: mais tant y a qu'il n'y aura point de telles rencontres qu'elles soyent pour nous casser mortellement: quoy qu'il en soit, nous sentirons en la fin, comme Dieu nous aura assisté par ses Anges. C'est le moyen et la façon de sentir par effect, ce que dit David. Et de faict, les meschans ne peuvent avoir une telle apprehension: car aussi ils n'en sont pas dignes. Que d'autant qu'ils ne savent que c'est ny de Dieu ne de sa parole, sinon pour la hair, et pour se despiter à l'encontre: il faut qu'ils experimentent le contraire de ce qui est ici dit par David: c'est assavoir, que d'autant qu'ils n'aiment point la Loy de Dieu, ils soyent en trouble interieur, et ayent sans fin de mauvaises rencontres.

Or il s'ensuit, *I'ay attendu ton salut, et ay fait tes commandemens.* Ici David exprime et declaire plus au vif ce que nous avons desia touché: c'est assavoir, que l'affection que nous avons de servir Dieu, procede de nous fier en lui, quand nous avons creu à ses promesses. Si donc nous ne concevons Dieu pour nostre Sauveur, et par ainsi esperions qu'il nous aidera, il est impossible que nous soyons enflambez à le servir. Il est vray que nous pourrons bien encores sentir le devoir que nous avons à lui et pourrons bien estre aucunement touchez de cela, combien qu'il y en ait peu qui y pensent: mais quand ainsi sera, si est-ce que nous n'avons pas une franche volonté pour dire, Servons, servons à Dieu, iusqu'à tant que nous ayons une vraye asseurance du bien qu'il nous veut et procure, et une vraye esperance de nostre salut bien imprimee en nos coeurs. Et ainsi notons bien, quand ceux qui ne retiennent du sermon autre chose, sinon de dire, Voila ce que Dieu nous commande, il nous faut faire ceci ou cela: qu'il n'y a nulle Chrestienté. Et pourquoy? Car le principal de la doctrine Chrestienne est, que nous cognoissions la bonté de Dieu, que nous cognoissions la misericorde dont il veut user envers nous. Voila, di-ie, la vraye science que nous devons apprendre en l'eschole de nostre Seigneur Iesus Christ, comme il nous faut tenir à ce qu'il nous declaire. Et nous faut bien noter aussi ce qu'il nous commande: mais les promesses vont devant, et obtiennent le premier degré. Et par cela aussi nous monstrons qu'en la Papauté la principale doctrine de la Chrestienté est esteinte et aneantie: d'autant que quand les Papistes gasouillent leurs oraisons, faisant semblant de presenter leurs requestes à Dieu, ils disent qu'ils ne doivent iamais estre asseurez. Et c'est d'autant qu'ils n'ont point de regard aux promesses gratuites. Et comment? Voila un caphard qui ne preschera sinon ce que chacun doit faire. Il y aura un sermon de chasteté, un autre sermon d'aumosnes, de ceci, de cela: mais cependant on ne sait que c'est de se fier en Dieu. Encor tant moins sait-on que c'est de l'invoquer en certitude, pour dire, Dieu est nostre Pere, Il nous advoue pour ses enfans, pource qu'il nous a agreables, d'autant que nos pechez nous sont pardonnez par la grace de nostre Seigneur Iesus Christ. Il n'y a rien de tout cela en la Papauté: et ainsi il est impossible qu'il y ait un seul mot de bonne doctrine et pure, et qui soit profitable à salut. Notons bien donc ce mot de David, Seigneur, i'ay attendu secours de toy, et ay fait tes commandemens.

Or en la fin il dit, *Mon ame a gardé tes tesmoignages: car elle les aime fort. I'ay gardé tes commandemens, d'autant que toutes mes voyes sont devant ta face.* Apres que David a assez protesté qu'il a aimé la parole de Dieu, qu'elle lui a esté si douce et amiable qu'il y a mis toute son estude: pour conclusion il dit, Que son ame l'a gardee: comme s'il disoit, Seigneur, ce que ie me suis adonné à ton service, n'a point esté seulement des mains et des piés, mais ç'a esté pource que i'aimoye ta parole voire de toute mon ame, que i'y ay prins tout mon plaisir. Car quand les Ebrieux veulent signifier une droite affection, ils disent, Mon ame a fait ceci, ou cela: c'est à dire, Ie l'ay fait de coeur. Voici donc un service cordial qui est exprimé par David: et c'est un article que nous devons encores bien noter: car nous voyons comme les hommes sont adonnez à hypocrisie: ainsi ils feront bien quelque beau semblant, et par ce moyen se veulent acquiter envers Dieu.

Or il faut commencer plus haut, comme David nous le monstre ici: c'est, que nous gardions la parole de Dieu en nos coeurs. En quoy il conferme aussi le propos que nous avons desia exposé ci dessus: c'est assavoir, qu'il n'est point question que nous soyons simplement enseignez de Dieu, pour savoir ce qu'il demande de nous, et ce que nous lui devons: mais de se fonder sur ses promesses. Mais David ayant dit que son ame a gardé les commandemens de Dieu, d'autant qu'il les aimoit: par ce qu'il adiouste tantost apres, il conioint les promesses avec les commandemens, disant: Car mes voyes sont toutes devant tes yeux. Il est bien certain qu'en ces mots il monstre que sans la certitude qu'il avoit d'estre en la protection de Dieu, il n'eust pas esté ainsi affectionné à le servir. De là depend le second: qu'il a esté retenu par la presence de Dieu, pour ne se donner nulle licence de mal: comme s'il disoit, Seigneur, d'autant que i'ay cognu que les hommes ne se peuvent cacher de toy, voila pourquoy ie me suis adonné à te craindre et te servir. Et de fait, qui est cause que les meschans se donnent une telle licence, qu'ils font et controuvent des choses si vilaines et si enormes qu'eux mesmes en ont honte, et que leurs cheveux leur en dressent

en la teste? qui est cause de cela? Pource qu'ils ne cognoissent point que Dieu les voit: car s'ils le cognoissoyent, ils seroyent aucunement esmeus de la crainte de sa maiesté. Ainsi donc ce que les incredules font ainsi la guerre à Dieu, et se donnent une telle licence de malfaire: c'est pource qu'il leur semble que Dieu ne les voit point: comme aussi l'Escriture en parle, Le meschant a dit, Dieu ne voit goutte, Il ne sait rien de tout ce qui se fait ici bas. Non pas que les meschans parlent ainsi: mais si le pensent-ils neantmoins: comme on voit par experience, qu'il leur semble que Dieu ne note pas toutes leurs iniquitez, ne qu'il faille qu'une fois ils en rendent conte. Or au contraire David dit, que d'autant qu'il a cognu que toutes ses voyes estoyent devant Dieu, il a observé ses commandemens. Et voila pourquoy aussi l'Escriture parlant des saincts peres qui ont vescu droitement, dit, Qu'ils ont cheminé devant Dieu, c'est à dire, ils ont eu ce regard-la, qu'ils ont cognu que Dieu les voyoit: et ainsi ils ont cheminé comme en sa presence. Et cela emporte qu'ils ne se sont point donné liberté de faire de ce que bon leur sembloit: mais qu'ils se sont rengez du tout à la volonté de Dieu comme il le declairoit par sa parole. Voila donc ce que David a voulu signifier.

Et autant nous en faut-il faire, si nous voulons que nostre vie soit bien reglee: c'est assavoir, que nous cognoissions que Dieu nous voit: et pourtant que nous ne pourrons pas fuir sa main, mais qu'il nous faudra assuiettir à icelle, encores que nous ne le voulions faire de nostre bon gré Et ainsi apprenons de nous renger à lui d'une franche volonté, estans certifiez de son amour et de sa bonté envers nous, afin que nous puissions faire en verité la protestation que fait ici David. Suivant ceste saincte doctrine nous-nous prosternerons devant la face de nostre bon Dieu, en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous faire sentir la vertu de sa parole telle que la nous monstre ici son Prophete, et que nous la sentions voire pour nous y assuiettir du tout. Cognoissant que quand il est question de nous remettre et d'adherer à lui comme il le requiert, qu'il faut que nous renoncions au monde et à toutes nos cupiditez charnelles, qui nous y pourroyent retenir: afin de tellement aspirer à lui, que ne craignans le monde ne tous ses assauts, nous ayons nostre confiance du tout en sa bonté, pour nous venir presenter hardiment devant sa face: afin qu'il nous reçoive pour nous gouverner tousiours par son sainct Esprit, iusques à ce qu'il nous ait amenez à ceste perfection à laquelle il nous appele et convie. Que non seulement il nous face ceste grace, etc.

VINGTDEUXIEME SERMON.

Du Dimanche 2. iour de Iuillet, 1553.

Vingtdeuxieme Huictain.

THAV.

Seignenr, que mon cri approche de ta presence, et me donne intelligence qui soit selon ta parole. Que ma supplication vienne devant toy, et me delivre selon ta promesse. Mes levres te loueront à pleine bouche, quand tu m'auras enseigné tes ordonnances. Ma langue chantera ta parole: car tous tes commandemens sont iustes. Ta main me soit en aide: car i'ay esleu tes commandemens. Seigneur, i'ay appeté ton salut, et ta Loy est mon passe-temps. Mon ame vivra et te louera, et tes iugemens me seront en aide. I'ay esté esgaré comme la brebis qui se perd: cerche donc ton serviteur: car ie n'ay point mis en oubli tes commandemens.

Ce dernier Huictain, qui est la conclusion de tout le Pseaume, monstre ce que nous avons desia souvent veu par cy devant, c'est assavoir que le principal desir que David ait eu, c'estoit d'estre deuement enseigné en la parole de Dieu, et d'y estre confermé: il avoit tellement là mis son plaisir, que tout le reste lui estoit peu de chose au prix. Or il est vray que desia il en a fait assez de protestations: mais ce qu'il adiouste maintenant n'est pas superflu, voire sur tout, si nous regardons comme nos appetis charnels dominent en nous. Car cela nous empesche que non seulement nous n'avons pas une telle ardeur comme David à cercher de bien profiter en l'escole de Dieu: mais à grand peine en avons-nous quelque petit souhait. Or comme i'ay desia dit, nous sommes trop enveloppez en nos affections terriennes. Et pourtant, c'est une leçon que nous devons reduire souvent en memoire: que si nous voulons bien prier Dieu, et selon sa volonté, qu'il ne faut pas que nous y apportions nos desirs, que ce qui nous viendra en la teste nous le disions, voire laissant le principal:

mais que nous commencions par ce mot: c'est assavoir, qu'il plaise à Dieu de nous instruire tellement que nostre vie soit reglee à sa Loy, que nous y adherions en sorte que nostre coeur ne soit point double ne divisé. Combien que nous ayons à batailler contre le monde et contre nostre nature mesme: toutesfois que nous demourions constans en cela, d'aimer sur tout la parole de Dieu.

Pour ceste cause David dit ici, *Que mon cry vienne en ton regard et que tu m'enseignes selon ta parole.* Quand il parle de son cry, il monstre qu'il n'a point prié Dieu froidement, comme nous ferons souventesfois, et quasi tousiours: mais avec une grande vehemence. Il est vray qu'un hypocrite pourra bien crier à haute voix, et desployer son gosier: mais David regardant ici à Dieu, n'a pas voulu monstrer quelque apparence devant les hommes. Parquoy ce qu'il a crié, valoit autant comme un tesmoignage de l'ardeur, duquel il estoit poussé. Or par cela nous voyons qu'il a desiré sur tout ce qu'il demande: c'est assavoir d'estre enseigné de Dieu, et qu'il lui donnast intelligence. Or en demandant ce don à Dieu, il confesse que de soymesme il estoit un povre aveugle: qu'il n'eust iamais rien comprins, voire combien qu'il eust la Loy entre-mains, laquelle il pouvoit lire, et que là estoit contenue une vraye perfection de toute sagesse, neantmoins il fust tousiours demouré comme un povre aveugle, sinon que Dieu l'eust illuminé. Ainsi donc, cognoissons que c'est un don special que Dieu nous fait, quand il nous ouvre les yeux, pour nous faire comprendre ce qui nous est monstré en sa parole, soit que nous la lisions ou qu'on nous la presche. Voire et ne faisons point ici d'exception, cuidans estre plus aiguz, ou plus habiles que David n'a esté: mais cognoissons plustost, que s'il a eu besoin de requerir à Dieu, qu'il lui donnast intelligence, que de nostre part nous n'en avons pas moins de necessité. Ainsi, qu'il faut bien que Dieu nous ayant donné sa parole, nous declaire sa volonté, qui est là contenue: et que pour ce faire il nous illumine les coeurs par son sainct Esprit: ou autrement nous aurons les aureilles battues en vain: et iamais la doctrine que nous aurons ouye, ne profitera.

Or ce qui s'ensuit, *Selon ta parole*, pourroit estre exposé doublement, Selon ta parole: c'est à dire, Que tu me rendes sage. Et en quelle sorte? Que ie soye du tout reiglé à toy, et à ce que tu commandes. Ceste sentence est veritable: car nous sommes admonnestez par cela d'escouter Dieu parler, et que nous lui souffrions d'avoir puissance sur nous: que nous n'ayons point ceste folle outrecuidance, pour dire, Ie say assez, ie n'ay point besoin d'estre tant enseigné. Parquoy, quand Dieu aura dit le mot, que nous passions simplement et sans contredit par là. Ceste sentence donc, comme i'ay dit, est bien vraye: mais tant y a qu'elle ne convient point à l'intention de David, ni au fil du texte. Car il demande ici deux choses, l'une au premier verset, et l'autre au second. Il dit au premier verset, Que mon cri vienne à toy, afin que tu m'instruises selon ta parole.

Et puis il adiouste, *Que ma priere vienne à ton regard, et que tu me delivres selon ta parole.* Il est vray qu'il use de deux mots: mais ils ne laissent pas d'avoir grande grace en une mesme signification: et par ceste repetition on peut mieux appercevoir que David n'entend sinon que Dieu lui ottroye toutes ses deux requestes, suivant les promesses qu'il lui a faites. Voici donc quel est le sens naturel du premier verset, Seigneur, que tu m'instruises comme tu m'en as donné l'asseurance. Et c'est suivant la reigle que nous avons touchee par ci devant, Que nous ne devons demander à Dieu rien qui soit, sinon ce qu'il nous a promis, voire estans asseurez de sa volonté. Il est vray que Dieu use d'une grande privauté envers nous, quand il nous appele, que nous venions à lui comme enfans au pere, qu'il nous permet d'espandre toutes nos affections là devant lui, et nous descharger comme en son giron, ainsi que l'Escriture en parle: mais cependant si veut-il neantmoins que nous gardions ceste modestie, de ne lui demander tout ce que bon nous semble: mais que nous discernions ce qui lui est agreable. Et comment le saurons-nous? Par ses promesses. Parquoy il faut que nos prieres soyent bien asseurees, que nous n'allions point demander à Dieu à l'adventure ceci ou cela: mais que nous le requerions, estans certains et asseurez que nous serons exaucez de lui. Et comment se peut-il faire, veu que nul n'a esté en son conseil, que nous ayons une telle certitude, sinon qu'il nous ait declairé ce qu'il lui plaist de nous donner? Ainsi donques, il est requis de conformer toutes nos prieres aux promesses de Dieu: que nous recueillions, di-ie, de l'Escriture saincte tout ce qu'il nous a promis: afin que par là nous ayons entree à lui faire nos demandes et requestes. Or maintenant il reste de savoir si David lui seul avoit promesse de Dieu, ou bien si elle nous est commune à tous. Il est bien certain que Dieu n'a point parlé à David comme à un homme privé: mais qu'en general il a declairé qu'il ne faudra point d'enseigner tous ceux qui viennent à lui en humilité, et ne demandent sinon de s'assuiettir à sa doctrine. Puis qu'ainsi est que Dieu a parlé à tous en general, declairant qu'il est prest de faire office de maistre, si les hommes se rendent à lui comme disciples: nous pouvons dire avec David, Seigneur, donne-moy intelligence selon ta promesse.

Or maintenant nous avons deux articles à noter en bref. Le premier est, que nous sommes advertis de coignoistre nostre ignorance et nostre rudesse. Car si nous demandons à Dieu qu'il nous rende sages et que nous cuidions avoir la sagesse de nostre industrie et de nostre vertu, c'est une moquerie. Il faut donc que les hommes se cognoissent estre desprouveuz de sens et de raison, s'ils veulent faire ceste requeste cy en verité, assavoir, que Dieu les rende entendus. Voila quant au premier poinct. Au reste, que nous sachions que Dieu ne demande sinon à nous recevoir en une telle qualité: assavoir, quand nous serons humiliez et abbatus. Car autrement nous ne souffrirons iamais d'estre instruits, quelque Escriture saincte que nous ayons, d'autant que là il proteste que c'est son office d'enseigner les humbles, que c'est son propre et comme son naturel, d'ouvrir les yeux des aveugles, et donner instruction à ceux qui sont du tout ignorans, de recueillir les brebis errantes, et de les amener au port de salut, quand elles sont en train de perdition. Puis qu'ainsi est que Dieu s'attribue tout cela, ne doutons point que nous ne soyons exaucez en nos demandes. Mais quoy? Nous voyons la froidure qui est en nous. Car nous sommes tellement empeschez aux choses de ce monde, que nous laissons là le principal.

Or apres que David a declairé ce qu'il demandoit sur tout, il adiouste, *Seigneur, que ma priere vienne devant toy, et que tu me delivres selon ta promesse.* Quand il demande d'estre delivré de Dieu, il ne specifie point, c'est à dire, il n'exprime point s'il demande d'estre delivré de ses ennemis, desquels il estoit fort molesté: ou bien d'estre delivré de quelque dangier: ou bien d'estre delivré de quelques tentations, et mesme du peché qui estoit en lui. Mais suivant ce qu'il n'y a point ici quelque espece certaine, cognoissons qu'il a mis ce mot pour une delivrance generale, comme s'il invoquoit Dieu pour estre son garent et son protecteur en toute sa vie. Ainsi, en somme, David demande ici deux choses: la premiere est, qu'il soit enseigné, pour savoir comme il doit cheminer en toute sa vie. Et sur cela il implore la garde de Dieu sur lui: que comme sa vie est exposée à beaucoup de perils, et qu'il estoit assiegé de mille morts, à ce qu'il plaise à Dieu de le prendre en sa protection, et de le conserver. Or ici il n'y a nulle doute, que le saint Esprit ne nous ait voulu donner aussi bien un sommaire, pour cognoistre quel est le vray moyen de garder et conserver nostre vie: c'est que nous desirions sur tout de venir à la cognoissance de la verité de Dieu: et puis que nous lui demandions qu'il nous soit tousiours en aide: et voyans que sans lui nous sommes plus que mal-heureux, mesmes s'il y a quelque petite ombre de vie en nous, qu'elle est environnee de cent mille gouffres de morts: que nous prions Dieu, qu'il se monstre nostre protecteur en tout et par tout.

Or David adiouste apres cela, *que ses levres prononceront louanges, quand il aura esté enseigné aux statuts de Dieu.* Ici il poursuit ce qu'il avoit commencé au paravant: c'est, de monstrer quil ne sera point ingrat iusques à mescognoistre les benefices de Dieu. Il est vray, que quand nous venons à Dieu, il n'est ia besoin que nous lui facions nulles remonstrances, comme s'il n'estoit point assez adverti de soy-mesme: mais si est-ce qu'il veut, qu'en le priant nous protestions de ne lui estre point doresenavant ingrats, et ne fust-ce sinon afin de nous inciter tant mieux à nostre devoir. Et aussi cela fait, que nous le prions de tant meilleur courage, pour sentir le fruict qui nous reviendra, quand nous aurons obtenu ce que nous lui aurons demandé et requis. David donques, disant ici, Seigneur, quand i'auray esté enseigné en tes statuts, mes levres chanteront louanges: il signifie, qu'il sera disposé pour louer Dieu à pleine bouche. Or pourquoy est-ce que David parle en telle maniere? En ce faisant il s'induit, et se sollicite soy-mesme à telle recognoissance, laquelle il proteste de faire: et est comme s'il disoit, Or çà, quand Dieu m'aura fait ceste grace de m'enseigner, quel sera mon devoir? C'est, qu'alors ie le loue, comme i'y doy estre plus incité, et i'en ay occasion. Et puis, de ce que ie demande à Dieu d'estre enseigné, quel fruict m'en reviendra-il, quand il m'aura appelé au chemin de salut? i'auray dequoy lui chanter louanges, cognoissant la grace qu'il m'aura faite.

Voila donc comme en ceste protestation David ne parle point d'obliger Dieu, par quelque recompense ou service: mais seulement il s'incite et se donne comme un coup d'esperon, afin qu'il soit tant mieux disposé à recevoir le bien que Dieu lui promet, et qu'il sache que ce bien-la ne lui doit pas estre occasion de le rendre ingrat envers celui duquel il le tient. Mais cependant il nous faut ici noter deux poincts en bref. L'un est, que selon que Dieu nous a eslargi de ses graces, que tousiours il nous convient estre tant plus prests et esmeus à le louer. Car voila aussi tout ce que nous lui pouvons apporter de recompense, si on doit appeler Recompense cela: mais encores, il l'accepte gratuitement sous ce tiltre, comme l'Escriture en parle. Puis qu'ainsi est donc, si nous ne voulons que le bien que Dieu nous aura fait nous tourne en condamnation pour nostre ingratitude, advisons de nous acquiter envers lui: et ainsi, quand il aura desployé sa bonté sur nous, que cela ne soit point mis en oubli, et que nous n'ayons point la bouche close, mais que nous lui en facions recognoissance. Voila quant au premier.

Le second est, que celui qui sera bien et deuement enseigné en la parole de Dieu, il le monstrera, voire glorifiant son Nom en toute sa vie. Ceux donc qui sont si froids à louer Dieu, monstrent bien qu'ils n'ont gueres senti que c'est de la vertu de sa parole. Pourquoy? Il est impossible que nous prenions goust à la parole de Dieu, pour en recevoir quelque bonne instruction, que nous n'en soyons esmeus et ravis à chanter sa louange. Quiconques donc se monstrera nonchalent en ceci, declaire assez qu'il ne sait que c'est de la parole de Dieu, combien qu'il proteste d'estre Chrestien. Or venons maintenant à ceux qui non seulement sont muets de leur costé: mais aussi, qui pis est, voudroyent clorre la bouche aux autres, afin qu'il ne fust plus licite de louer Dieu. Et encores sont-ils tant effrontez, qu'ils voudroyent neantmoins estre tenus pour bons Chrestiens: mais si declairent-ils qu'ils sont ennemis mortels de Dieu, voire pires que les diables. Et pourquoy? Car il ne leur suffit pas de n'avoir rien profité en l'escole de Dieu, ils ne se contentent pas de ne point monstrer le chemin aux autres à bien, mais ils voudroyent que tout le monde leur ressemblast, que iamais il ne fust fait mention des louanges de Dieu, et cependant, comme i'ay dit, ce mot de Chrestien ne leur coustera gueres. Or tant y a, que Dieu desadvoue tous ceux qui ne s'employeront point à chanter sa louange, et n'inciteront leurs prochains à faire le semblable, pour monstrer qu'ils ont estudié en sa parole. Mais advisons aussi, qu'il ne suffit pas d'ouvrir la bouche pour faire resonner la louange de Dieu en nostre langue: mais il faut que nous parlions d'affection. Car David ne dit point ici aux hommes, qu'il celebrera les louanges de Dieu: mais s'adressant à Dieu, il proteste devant lui de lui chanter louanges. Parlant ainsi, il cognoit bien qu'il faut qu'il ait son coeur disposé à cela. Parquoy, quand nous voudrons magnifier le Nom de Dieu comme il appartient, que nous n'ayons pas seulement la bouche à delivre: mais que nostre coeur y soit disposé, et qu'il s'y accorde pour faire une bonne melodie. Si cela y est, toute nostre vie respondra quant et quant, qu'elle ne desmentira point ce que nous aurons prononcé de bouche.

Or il adiouste une sentence qui est assez brefve, c'est assavoir, *Que sa langue chantera la parole de Dieu.* Et pourquoy? *D'autant que tous ses commandemens,* dit-il, *sont iustes.* En ce verset il monstre qu'apres avoir esté bien enseigné, il taschera aussi d'amener les autres quant et quant à une mesme cognoissance. Voila où il pretend. Mais encores pour mieux exprimer l'affection qu'il a d'attirer ses freres et ses prochains à la cognoissance de Dieu et de sa verité, il use de ce mot Chanter: ne se contentant point de parler d'une simple façon: mais exprimant qu'il chantera haut et clair, qu'il fera resonner sa parole, afin qu'on l'oye, que ce sera une chose toute cogneue et notoire, comme les chansons communes. Puis qu'ainsi est que David parle en telle sorte, cognoissons maintenant quel est nostre office. Car comme i'ay desia declairé ci dessus, il ne s'est point vanté de ses prouesses: mais le S. Esprit nous l'a proposé pour un miroir, afin que ceci nous serve d'instruction. Quand donc nous aurons cogneu la verité de nostre Dieu, que faut-il faire? Qu'un chacun ne supprime point ce thresor, comme s'il estoit tenu enfermé en un coffre, mais que nous communiquions ses graces aux autres: et que mesmes nous mettions peine d'attirer les povres ignorans, et les faire servir à Dieu: que nous portions la doctrine pour la publier à tous quand elle nous est commise comme un thresor, et que nous communiquions le don que nous avons receu, à nos prochains, selon la mesure de foy que Dieu nous a donnee. Mais il s'en faut beaucoup que ceci soit en usage: car si on parle trois mots de la parole de Dieu, on en sera tantost fasché, et mesme, on n'en peut ouir parler auiourdhui. Tant s'en faut qu'on en parle et à table, et en chemin, et par tout, qu'à grand peine pourra-on souffrir qu'on observe ceste ceremonie de prescher: et qu'il soit ici licite de parler en chaire une heure au Nom de Dieu, qu'il n'y ait beaucoup de chiens qui en grondent, comme si Dieu avoit trop de privilege. C'est bien loin qu'un chacun s'applique à chanter les commandemens de Dieu et toute sa doctrine, et que nous en ayons les aureilles batues.

Et d'où procede une telle ingratitude? Sinon d'autant que nous n'avons iamais gousté ce que David adiouste, *Tous tes statuts sont iustes,* dit-il. Si nous cognoissions bien quelle equité et droiture il y a aux statuts de Dieu, il est certain que nous serions autrement eschauffez et à les apprendre, et à les retenir, et à les monstrer aux autres, que nous ne sommes pas. Et ainsi donc, tous ceux qui ne tiennent conte d'instruire leurs prochains, et faire valoir ce qu'ils ont receu de cognoissance et de foy: par cela declairent qu'ils ne veulent point rendre la iustice à Dieu qui lui appartient, voire selon qu'elle est contenue en sa parole et selon qu'il l'a monstree là.

Or David adiouste quant et quant, *Que ta main soit pour me secourir: car i'ay esleu tes commandemens.* Il retourne encores à ce qu'il avoit dit ci dessus de la delivrance. Car apres avoir esté requis d'estre enseigné de Dieu, il disoit, Que tu me delivres: voire cognoissant que s'il n'avoit ce protecteur-la, qu'il seroit tousiours comme en la mort. Maintenant il adiouste, *Que ta main soit pour*

me secourir. Et pourquoy? *Car i'ay esleu,* dit-il, *tes commandemens.* En demandant que la main de Dieu soit pour le secourir, il confesse sa necessité, quil estoit là comme un homme ayant faute d'aide iusques à n'en pouvoir plus: et cependant qui n'avoit point de la vertu en soy, pour se delivrer, et qui ne la pouvoit trouver aux creatures. Sinon donc que Dieu estende sa main, voila David qui est du tout desesperé. Or ceste confession ici nous est bien utile. Car qui est celui de nous qui peust estre sans afflictions? et qui peut dire, I'ay tout ce qui m'est necessaire? Il est vray que nous sommes plus soigneux de ce qui concerne nostre corps et la vie presente, que de ce qui compete au salut de nos ames. Si nous avons faute de boire ou de manger, que nous ayons quelque maladie, que nous soyons en danger de peste ou de guerre, cela nous esmeut et nous pique au vif: mais encore tant y a, que les hommes estans pressez de mal, s'abusent d'eux-mesmes, et s'eslevent en ceste folle presomption, qu'il leur semble qu'ils ont quelque vertu, qu'ils peuvent ceci et cela. Les hommes donc se font tousiours accroire qu'ils se pourront bien maintenir, si ce n'est du tout, pour le moins en partie. Et d'autant plus nous faut il bien marquer les sentences de l'Escriture, où il nous est dit, Que la main de Dieu est pour nous aider: afin qu'un chacun apprehende sa necessité, et que nous avons tous besoin d'estre maintenus de ceste vertu d'enhaut: que nous sommes tous abysmez, sinon qu'il plaise à Dieu d'avoir la main estendue pour nous secourir au besoin. Voila un Item. Or quand David met la raison, Qu'il a esleu les statuts de Dieu, ce n'est pas pour magnifier quelque dignité ou merites qu'il ait en soy. Quoy donc? Pour monstrer qu'il a attendu tout son secours et son aide de la main de Dieu. Et pourtant ceux qui se persuadent à la volee d'estre exaucez de Dieu en le priant, et cependant ne laissent point d'avoir ceste folle esperance, qu'ils trouveront aide aux creatures: ils repoussent la main de Dieu entant qu'en eux est: et aussi ne la trouveront-ils iamais favorable.

Pour ceste cause David dit, *Qu'il a esleu les statuts de Dieu.* C'est à dire, qu'il a mis là son affection. Et c'est un mot qui emporte beaucoup, et plus qu'il ne semble de prime face. Pourquoy est-ce que David met plustost ce mot d'Election, de Choix, que quelque autre? I'ay choisi tes statuts. C'est pource que les hommes sont tousiours menez de cupiditez perverses: et d'autant qu'ils ne peuvent choisir, semblablement ils ne peuvent pas se tenir à ce qui est le meilleur. Chacun desirera bien d'avoir ce qui lui est propre pour son aise et pour son repos: bref, chacun demande d'estre heureux. Nous ne sommes point en different de cela: car les plus meschans du monde, et les plus depravez, diront, Ie voudroye avoir ce qui m'est bon et propre: mais nous ne pouvons choisir: voila le mal. Nous aurons bien un desir naturel qui nous menera comme en un mesme but: mais nous ne pouvons tenir le chemin. Chacun s'esgare. L'un choisira ceci, l'autre cela: et en ce choix nous y sommes tous confus. L'un choisira d'avoir des biens, des terres, des possessions: l'autre, d'avoir grand train de marchandise: l'autre, de parvenir en estat et en credit: l'autre, s'adonnera à paillardises, pour estre là transporté du tout: l'autre sera abandonné a quelque autre turpitude, comme à yvrongnerie, à intemperance et dissolutions. Voila donc comme nous choisissons tous le mal. Pour ceste cause David declaire qu'il a choisi les statuts de Dieu: c'est assavoir, que combien qu'il fust homme mortel, suiet à beaucoup d'affections mauvaises, qu'il n'a pas creu sa chair, qu'il n'a pas obey à ses concupiscences, pour choisir ce qui n'estoit que vanité, ce qui n'estoit que pour le destourner du droit chemin et le mener à perdition: mais qu'il a eu un choix de bonne prudence, c'est assavoir, qu'il s'est tenu aux commandemens de Dieu. Ainsi donc, apprenons de bien choisir: quand Dieu nous presente sa parole, quand il s'offre si liberalement de son costé qu'il n'attend point que nous le venions cercher, mais qu'il vient au devant de nous: que nous ne soyons point deceus ne transportez par les tromperies de Satan, par les corruptions qu'il nous met devant les yeux: que nous ne soyons point si fols que de nous arrester à choses de neant, et que nous laissions ce qui doit estre le principal et là où gist tout nostre bien et nostre salut.

Il s'ensuit, *Seigneur, i'ay desiré ton salut, et ta Loy a esté mes plaisirs.* Ceste sentence comprend tout ce que nous avons desia declairé, et c'en est seulement une confirmation. Car il dit qu'il a desiré le salut de Dieu. Et comment cela? Car il semble que chacun en puisse dire autant: ainsi, que David n'ait rien ou plus qu'auront mesmes les incredules. Car si on demande à un desesperé, qui sera un demi diable, Ne voudrois-tu pas bien que Dieu fust ton Sauveur? il respondra qu'Ouy. Voila une confession qui se trouvera en la bouche de grands et de petis, et de bons et de mauvais. Or si est-ce que David a voulu faire une protestation grande, et laquelle ne se peut faire que de bien peu de gens en verité. Car nous cuidons estre tous nos Sauveurs: nous allons cercher nostre salut à l'esgaree, et un chacun fera ses discours. Quand il est question de nous maintenir en ceste vie presente, esperons nous que Dieu nous y doive tenir, et que de fait-il nous y maintienne? D'où vient que les hommes se desbordent à mauvaise

conscience? d'où viennent toutes les fraudes, les tromperies, les excez, les cruautez, les extorsions, les violances, et toutes choses semblables? Qui est-ce qui fait que les hommes vivent en si meschante conscience sinon d'autant qu'ils ne se confient point en Dieu, qu'il leur donne leur pain ordinaire? Nous demandons d'estre nourris de Dieu, et cependant nous ne voulons estre nourris que du diable: tellement qu'il y en a bien peu qui pensent auiourd'hui, que c'est de Dieu qu'ils tiennent ce qu'ils ont. Ainsi donc, il s'en faut beaucoup que nous pensions de coeur, Seigneur, i'ay desiré ton salut. Car au lieu de nous attendre à Dieu, à ce qu'il nous conduise, qu'il nous maintienne, qu'il nous secoure toutes fois et quantes que nous serons en quelque necessité, au lieu de cela, que faisons-nous? Chacun comme i'ay dit, cerche son salut à l'esgaree. Nous irons plustost le cercher en enfer, que nous n'aurons les yeux dressez là haut au ciel par invoquer Dieu, et pour cercher salut en lui tant de l'ame que du corps. Ainsi donc, il y a bien peu de gens qui puissent parler ce langage ici: Seigneur, i'ay desiré ton salut: voire s'ils ne veulent mentir. Comme nous voyons qu'il y a une impudence aux hypocrites, qui se vanteront assez: mais cependant ce n'est pas une chose petite, comme i'ay touché, que nous esperions du tout en Dieu, pour dire que c'est à lui à qu'il appartient de nous guider, et que nous recourions-là et y ayons tout nostre refuge, et pour les ames et pour les corps.

Or cependant il adiouste *Que la Loy de Dieu a esté ses plaisirs:* pour signifier comment c'est que les hommes se rengeront-là, de n'esperer salut, et de ne le souhaiter d'autre part, sinon de Dieu seul: assavoir, quand ils auront prins leurs plaisirs en sa Loy. Or il faut bien que nous ayons domté nos esprits, que nous les ayons desveloppez de toutes autres cupiditez pour dire, qu'en contemplant sa parole et en y adherant, nous prenions-là nostre refection, et y ayons une vraye ioye. Car quand nous serons-là venus, il ne nous coustera rien de cercher nostre salut en Dieu. Et pourquoy? nous ne voyons autre chose en toute l'Escriture saincte, sinon tant de promesses où Dieu nous convie si doucement, où il declaire qu'il est tout prest à nous recevoir: qu'il n'attend pas que nous le cerchions, mais qu'il s'avance, qu'il vient au devant de nous. L'Escriture, di-ie, est pleine de ceste doctrine-la, pour nous monstrer que Dieu est prest et appareillé pour nous secourir quand nous aurons prins nostre plaisir en sa Loy. Nous pourrons bien donc nous attendre au salut de Dieu, quand nous l'aurons cerché en verité. Mais quoy? il y en a bien peu qui ayent ainsi confermé leurs coeurs, pour dire qu'ils tiennent le droit chemin quoy qu'il advienne. Et voila par consequent comme nous sommes destituez de Dieu, et que nous ne sommes pas secourus de lui comme nous voudrions bien l'estre.

Or il adiouste, *Que mon ame vive, et qu'elle te loue, et que tes iugemens me soyent en aide.* Il poursuit tousiours son propos, mais il conioint ici deux choses, lesquelles il avoit separé au paravant. Quand il dit, Que mon ame vive: c'est tousiours, comme il a declairé, qu'il cerche son salut de Dieu, et qu'il s'y attend. Il ne dit pas, Ie feray que mon ame vive: mais il a recours à Dieu, cognoissant bien qu'il est le gardien de sa vie: et pourtant qu'il la remet entre ses mains, et lui en laisse la garde, comme à lui seul appartenante: puis apres il proteste qu'il lui rendra action de graces, selon que sa vie sera prolongee. Or ici nous voyons à quelle fin les fideles doivent desirer de vivre en ce monde, assavoir, qu'ils puissent louer Dieu: comme aussi il en est parlé en l'autre passage. Et sur tout, sans aller plus loin au Cantique d'Ezechias. Car là, comme aussi au Pseaume 113, et comme au Cantique de Ionas, il est monstré que si nous vivons, il ne faut point que nous vivions pour vivre (comme on dit) que nous n'ayons autre regard, sinon, Ie vivray seulement pour boire et pour manger, et pour demourer en ce monde present. Mais il faut aller plus loin, c'est, que nous vivions, afin de louer Dieu: tellement que si cela nous faut, que nous desirions d'estre cent pieds en terre, que iamais on ne parle de nous. Voila, di-ie, comme nostre vie sera benite et agreable à Dieu, c'est assavoir, quand nous ne tendrons point à autre fin, sinon qu'il soit loué et magnifié de nous. Or cependant David adiouste, Que tes iugemens me soyent en aide. C'est ce qu'il avoit dit au paravant en somme du salut de Dieu. Car il oppose les iugemens de Dieu à tous les secours que les hommes, et les incredules se forgent, au lieu qu'ils devroyent cercher Dieu. Car il leur semble qu'ils seront bien secourus d'ailleurs, quand ils auront leurs eschappatoires, et pensent que les creatures leur seront assez. Quand donc les mondains cuident ainsi venir à bout de se maintenir sans avoir esgard à Dieu, il faut qu'ils se trompent en oubliant les iugemens de Dieu: c'est à dire, sa providence, dont il use à gouverner le monde: comme nous devons estre certains qu'il tient la bride aux meschans, quand ils s'escarmouchent et qu'ils s'efforcent de nuire aux bons et aux innocens: et qu'il est là pour reprimer la malice de tous ceux qui tormentent les siens, pource qu'il les a prins en sa main et en sa protection. Voila donc comme les fideles se doivent remettre aux iugemens de Dieu, c'est à dire, à ceste providence, par laquelle tout est disposé et gouverné. Il est vray que Dieu pourra

bien armer toutes creatures pour nous defendre et nous maintenir: mais nous ne laisserons pas toutesfois de sentir sa main, et de la contempler par foy, quand elle viendra pour nous secourir. Nous ne laisserons par de voir ceste providence qui est cachee aux incredules, d'autant qu'ils ont leurs esprits entortillez en des horribles tenebres. Bref, nous ne laisserons pas d'attribuer tout le secours que nous sentirons de la main de Dieu à ses iugemens: encores qu'il ait des moyens inferieurs pour nous secourir.

Or en la fin David conclud, *Iay erré comme un agneau perdu. Seigneur, cerche ton serf, car ie n'ay point mis en oubli tes commandemens.* Ici on pourroit trouver bien estrange, comme David dit qu'il a erré ainsi qu'une brebis perdue, veu qu'il adiouste, Qu'il n'a point mis en oubli les commandemens de Dieu et que desia nous avons veu par ci devant tant de belles protestations, que ç'a esté tout son plaisir de servir à Dieu: voire et que ce lui a este une chose plus precieuse qu'or ou argent. Et comment donc s'accompare-il maintenant à un agneau perdu? Pour soudre ceste difficulté, communement on dit que David confesse qu'il a esté une povre brebis esgaree: voire nonobstant le desir qu'il a eu de complaire à Dieu, de reigler toute sa vie à bien, qu'encor n'a-il laissé d'errer. Ce dire est bien vray en soy. Car combien que cela n'appartienne point à toute la vie de David: si est-ce qu'il y a eu une terrible cheute en lui, et a esté comme une povre beste perdue en ce peché qu'il a commis avec Beth-sabé la femme d'Urie car il semble qu'il ait alors renoncé Dieu, qu'il soit comme desesperé. Il pouvoit donc bien dire qu'il avait erré à l'escart, comme un agneau perdu. Si est-ce qu'on pourroit prendre ceci plus proprement, que David ne regarde pas au temps pour lequel Dieu l'avoit appelé et l'avoit mis en bon chemin: mais plustost il regarde à sa condition telle qu'elle estoit de nature. Seigneur, que suis-ie de moymesme, sinon que tu m'eusses prins en ta conduite? helas que fusse-ie devenu? où en eusse-ie esté? par où est-ce que ie avoye commencé? David donc pouvoit bien ici protester de sa condition telle qu'il l'a eue commune avec nous. Car c'est une chose generale à tous hommes, que nous sommes tous esgarez comme bestes perdues, iusques à ce que Dieu nous redresse. Car où est-ce que Dieu nous trouve, quand il nous choisit à soy? Ne sommes-nous pas escartez hors du chemin de salut? Nous ne sommes pas seulement aux montagnes et deserts: mais nous sommes comme enfoncez iusques aux abysmes. Ainsi donc David a bien peu protester, et nous avec lui, que nous sommes moutons perdus, iusqu'à ce que Dieu se declaire nostre pasteur, qu'il nous ait fait la grace de le suivre.

Or cependant, il y a eu une autre raison pourquoy David se nommoit une brebis perdue: et c'est le vray sens et le plus naturel. C'est assavoir, d'autant qu'il estoit effarouché de ses ennemis, qu'il avoit des persecutions qui lui estoyent si dures et si grandes, qu'il estoit là comme un povre agneau qui est chassé: quand il voit un loup, il s'enfuit aux montagnes pour se penser cacher. Voila un povre agneau qui sera eschappé de la gueule du loup: il est tellement espouvanté, que s'il trouve un puits, il se iettera aussi tost dedans comme de poursuivre son chemin: car il ne sait que faire ne devenir, estant ainsi effarouché. Et pourtant, David disant qu'il a erré comme une brebis perdue, ne rapporte point cela à ses pechez, pour dire, Seigneur, i'ay failli, ie me suis destourné du chemin de salut: mais il dit, Seigneur, ie ne say que devenir. Nous voyons donc maintenant quel est le sens naturel du passage, auquel il nous faut arrester sur tout. Combien que la doctrine que i'ay touchee soit bonne et utile, si nous faut-il regarder ce que David a voulu dire. I'ay donc erré, dit-il, comme une brebis perdue. Or il dit, Retire ton serviteur: car ie n'ay point oublié tes commandemens. Quand nous conioindrons ces deux choses, Que David n'a point mis en oubli les commandemens de Dieu et qu'il a erré: nous trouverons, combien qu'il fust adonné à servir à Dieu, qu'il eust ce desir-la du tout en son coeur: si est-ce qu'il n'a pas laissé d'estre affligé iusqu'au bout: voire qu'il estoit tellement destitué d'aide, qu'il sembloit qu'il devoit desesperer de son salut. Quand nous voyons un tel exemple, n'avons-nous point bien occasion de prendre courage, si Dieu permet quelquesfois que nous soyons persecutez iusqu'à l'extremité? Car si cela est advenu à David qui estoit si excellent, comme nous avons dit, ne pensons point estre plus privilegez que lui. Mais sur tout, il nous faut adviser à estre patiens en nos afflictions, veu que par cela Dieu veut esprouver nostre Foy et nostre patience, et faire que le tout nous retourne à salut. Et ce'st ce que dit David pour conclusion. Seigneur, cerche ton serviteur: signifiant qu'il s'appuyoit du tout sur la protection et sauvegarde de Dieu. Et voila comme il nous en faut faire: que si nous pouvons nous reposer sur lui, quand nous serons persecutez, et que nous lui demandions qu'il nous cerche, il ne faut point douter qu'il ne nous face sentir son secours, voire et que nous n'obtenions salut, quand nous l'aurons cerché là. Suivant ceste saincte doctrine, nous nous prosternons devant la face de nostre bon Dieu en cognoissance de nos fautes, le priant qu'il lui plaise nous les faire mieux sentir que nous n'avons point fait, Et cependant qu'il remedie à toutes nos miseres, et qu'il nous donne ce souverain remede, assavoir, que nous

soyons purgez de toutes nos meschantes affections, afin que sa Loy regne du tout en nous, que elle possede et nos pensees, et desirs, et tout ce qu'il y a: que nous soyons tellement gouvernez par icelle, que renonçans à toutes les choses de ce monde et de la vie presente, nous ne demandions sinon d'adherer à nostre bon Dieu, et nous abandonner du toute à sa saincte volonté. Et encores que maintenant nous soyons enveloppez de beaucoup de vices et d'imperfections, que nous soyons assuiettis à beaucoup de calamitez: que toutesfois nous cognoissions que nous ne laissons pas d'estre bienheureux cependant que nous serons en sa protection et sauve-garde, esperant tousiours le salut qu'il nous a promis, iusqu'à-ce qu'il nous en ait donné une pleine iouissance, pour contempler face à face en son royaume celeste, ce que maintenant nous voyons ici bas comme en un miroir et par obscurité. Que non seulement il nous face ceste grace, etc.

